Clas-2-Lit-B-

A

43
6 E
20

Hosea
Ioel
Amos
Abdias
Ionas

Micheas
Nahum
Abacuc
Sophonias
Aggeus
Zacharias
Malachias.

FRANCISCI RIBERÆ PRESBYTERI SOCIETATIS IESV, ET SACRAE THEOLOGIAE Doctoris in librum duodecim Prophetarum

COMMENTARII

SENSVM EORVNDEM PROPHETARVM Hiſtoricum, & Moralem, perſæpe etiam Allegoricum complectentes.

CVM QVATVOR COPIOSIS INDICIBVS.
Primus eſt quæſtionum Scripturæ, quæ in hoc opere copioſius diſputantur: Alter regularum Scripturæ: Tertius locorum eiuſdem: Quartus rerum, atque verborum.

AD IOANNEM RIBERAM PATRIARCHAM Antiochenum, Valentinorumque Archiepiſcopum.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

B A

...ERIORVM PERMISSV.

ROMAE.

Ex Typographia Iacobi Tornerij. M. D. XC.

I B

IOANNI RIBERAE PATRIARCHAE ANTIOCHENO, ET VALENTINORVM ARCHIEPISCOPO,

FRANCISCVS RIBERA presbyter Societatis Ieſu S.

POſtquam Theologiæ magiſtris operam dare deſij, Ioannes Patriarcha, apud quos te extremo anno conſecutus ſum, nihil mihi prius fuit, quam vt primo tempore leuiter, poſtea accuratius cũ Scholaſticæ Theologiæ ſubtilitate ſcripturarum ſtudia copularem, eaque, & re ipſa, & origine coniuncta minime diſſociarem, ſed quaſi in antiquo fœdere, & in veteri amicitia continerem. Id vt diligentius, & liberius facerem, accidit percommode quòd haud ita multò poſt in celeberrimum Sancti Iacobi Zebedæi collegium cooptatus ſum, quod Salmanticæ extruxit clariſſimus princeps Alfonſus Fonſeca Archiepiſcopus Toletanus, ex quo, tanquam ex equo Troiano principes multi, atque in omni doctrinæ genere præſtantiſſimi viri, ſemper prodierũt. Hic ego dum fui, vbi nemo me interpellabat, fui autem diu, totum me his literis dabam, quantumque alteræ alteris iuuarentur non ſine voluptate experiens, congeſſi, & elaboraui nõ

pauca, quæ poſtea mihi magno vſui, ac emolumento fuerunt. Hinc factum eſt, vt poſtquam placuit ei, qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, vt me ad ſocietatem filij ſui adduceret, vix eadem ſocietas ſcholas ſacræ Scripturæ habere ſtatuerat, cum ei me operi præfecit, ac labori. Eius muneris duodecimo iam exeunte anno hæc ad te ſcribo, & bonam laborum, ac vigiliarum partem, hoc eſt in librum duodecim Prophetarum commentarios, pignus perpetuæ meæ erga te obſeruantiæ futuros mitto. Quam merito, ac recte hoc faciã, quantumque mihi de tali mearum lucubrationum patrono gratuler, dicerem multis, niſi & tibi laudes tuas audire moleſtum eſſet, & ego coram laudare eum etiam, qui digniſſimus ſit, poſſem ſine pudore. Sed habes multos à quibus lauderis, neque enim tantæ, taleſque virtutes, quas in te vel ab ineunte ætate nouimus, latent, aut latere poſſunt. Mihi hoc ſatis eſſe poſſet, quod ſocietatem noſtram maxime diligis, ac foues, nouiſque beneficijs deuincis in dies. Deinde quod in hæc ſacrarum literarum ſtudia ardenter incumbis, & præſtantiſſima, vt ſunt, ac te, officioque tuo digniſſima arbitraris: quibus Paulus inſtructum, atque ornatum epiſcopum eſſe vult, vt potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicũt, arguere. Accipe igitur paterno affectu hoc, quicquid erit, libri: quod vtinam & Chriſtianæ reipublicæ proſit, & tuo nomine non indignum videatur. Deus optimus maximus Eccleſiæ ſuæ diu te incolumem ſeruet. Ex Collegio Societatis Ieſu Salmanticenſi, Idibus Septembribus, anno à Chriſto Seruatore nato M. D. LXXXVII.

IN COMMENTARIOS DVODECIM PROPHETARVM,

PROOEMIVM.

QVAE ante paucos annos in Collegio noſtro Salmaticenſi auditoribus meis in librum duodecim prophetarum dictauerã, 1
multis tam noſtræ Societatis, quam exteris hominibus digna viſa ſunt, quæ literis, & memoriæ mandarentur; eaque ſæpe efflagitabant, non à me modò, ſed etiam (vt haberent, quomodo ceſſantem, & hærentem incitarent) ab ijs, qui mihi pro Chriſto præſunt, & iure ſuo iubere poſſunt. Ego, & ſi non iniuria vereor, ne illis amor erga me impoſuerit; & multas magnaſque in ea re difficultates ineſſe video: tamen ijs non parere, quibus me propter Chriſtum ducendum, regendumque tradidi, nec poſſum, nec debeo. Nam vtcunque res ceciderit, tam honeſtus labor ex obedientia ſuſceptus, & ad rem tantam, tamque difficilem explicandam adhibitus, vt equidem, & reor, & ſpero, non erit inanis in Domino. Quod ſi, Deo propitio, fratribus, atque conſeruis meis, filijs matris meæ, ſponſæ Domini mei vel ex parte vtilis eſſe potuerit, operam meam, quantacunque ea fuerit, fructuoſiſſime, & feliciſſime collocatam arbitrabor. Accedit, quod dictata à me à plurimis ſæpe deſcripta, tam mendoſa, atque deprauata circunferuntur, vt, qualia ſunt apud multos, mea dicere non audeam. Et quoniam tam multa exempla nec deleri poſſunt, nec corrigi; neceſſario hoc, quidquid erit, laboris ſuſtinendum eſſe videbatur. Scio quoſdam ex veteribus, quos ego potiſſimũ ſequar, & ſuis locis nominabo, ex recentioribus non paucos in hunc librum edidiſſe commentarios. Sed quemadmodum neminem eorum ab ſcribendo deterruit priorum autoritas,

& eru-

& eruditio; ita iſtorum doctrina, & copia nec extinguere po-
ſteriorum ingenia, nec retardare debent. Scriptura etenim
2 ſacra (vt in prooemio libri. 1. Regum ſcripſit Gregorius) tam
mirabiliter ab omnipotente Deo condita eſt, vt, & ſi multi-
pliciter videatur expoſita; non deſint tamen ei ſecreta, qui-
bus ſeruet occulta: quia ferè nunquam ſic exponitur, vt non
plura remaneant, quæ quotidie exponantur. Dabo igitur
operam, Spiritus ſancti gratia iuuante, vt quantum licebit,
integra ſit, & perfecta explanatio: atque ad Hiſtoricum ſen-
ſum, quem vnum diſcipulis tradideram, nunc, & poſteriores
curæ accedant, quæ (vt eſt in prouerbio) meliores ſunt: & my-
ſtici addantur, & quaſi firmis parietibus pulcherrimum cul-
men imponatur. Etenim vbi aliud verba, aliud res verbis ex-
preſſæ ſignificant, & Scriptura (vt Gregorij verbis vtar) vno,
eodemque ſermone dum narrat geſtum, prodit myſterium:
ſi verba exponuntur, & quid res indicent tacetur: aut geſtum
aperitur, nec proditur myſterium, non eſt profecto integra,
atque perfecta expoſitio, ſed imperfecta, & inchoata. Ex quo
iam prudens lector quid his myſticis ſenſibus efficere velim,
intelligit, non locos ſcriptitare communes, non ſpecioſa, &
vulgi auribus grata, hinc inde concionantium more decerpe-
re, ſed plenè pro mea paruitate prophetas explicare, & oculis
videndum, ac manibus legentium tenendum offerre, quod ſæ
pe dicitur, nec ſæpe oſtenditur, Hiſtorico ſenſu alios interio-
res, & reconditiores in ſcripturis contineri, & Spiritum ſan-
ctum, quo inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines, aliud ver-
bis, vt dixi, atque aliud rebus, quas verba illa ſignificant, in-
dicare voluiſſe. Hoc ſæpe Origenes, & Ambroſius, ſæpe etiam
Hieronymus in Prophetis, hoc Gregorius in Morali expoſi-
tione libri Iob, & quorundam capitum libri primi Regum,
hoc Beda, & multi alij ex veteribus fecere. Siquis ergo plu-
ra, atque elegantiora ad morum conformationem in ſancto-
rum patrum libris reperiri dicat; quis hoc negat? quis igno-
rat? At Moralem duodecim Prophetarum enarrationem re-
periri in ſanctis patribus nego, quæ hic reperietur. Aliud eſt
quædam ad mores pertinentia dicere, & hunc aut illum pro-

phetæ

phetę locū attingere,aliud totū prophetā Morali explanatione elucidare. Vbi breuior ſum, meminerit lectorme non concionatoris, ſed enarratoris perſonam ſuſtinere, & volumen in immenſum excreſcere potuiſſe, ſi res tot, tamque variæ fuiſſent pertractandæ. Vbi longior videbor, conſideret res vtiles, & ad cognitionem, ad vſumque præclaras non debuiſſe ieiuno, atque arido ſermone perſtringi. Legat Gregorij volumina, quibus cum Moralem tantum expoſitionem ſuſceperit, ſæpe feſtinat, & currit, ſæpe vbi vſus poſcit, diu in ſingulis immoratur. Sed quoniam de hoc exponendi genere in procœmijs Ioelis, & Ionæ, & Habacuc iterum ſum plura dicturus, duo nunc dicam: alterū placuiſſe mihi in hac re quod ſummis ſcriptoribus placuit, & id me conatum fuiſſe ſequi, quod illi cum conſequebantur, multum ſe vtilitatis Eccleſiæ attuliſſe ſperabant: alterum, myſticas explanationes ſua inſcriptione ab Hiſtorica conſultò à me fuiſſe ſeiunctas, atque ſeparatas, facileque à faſtidioſo lectore poſſe præteriri: & cū non minus in illa operæ poſuerim, quam ſi ſola eſſet ſcribenda, nemini quod in his additum eſt, quaſi auctarium, debere diſplicere. In vniuerſo opere vulgatam latinam tranſlationem, quam Eccleſia ſemper probauit, & ceteris prætulit, ego ſemper ſequar ac pro virili parte defendam, locoſque eius à calumnia vindicatos in extremo pene indice rerum, atq; verborum indicabo: reliquas non aſpernabor, vtar eis potius, niſi vbi huic aduerſantur, aut id habent, quod ſi teneas, nequeas id tenere, quod eſt in illa. Verum tam in hac defenſione quā in obſcuriſſimorum locorum elucidatione neceſſe habeo ſæpe ad fontes, id eſt ad Hæbrea, & ad Græca confugere, vt Origenes, & Hieronymus, & doctiſſimi quique omnibus ſeculis fecerunt, quod (tametſi modice faciam, & multitudinem, quantum potero, vitabo) latino lectori nimium fortaſſe videbitur & moleſtum: ſed habeo magnum Eccleſiæ lumen Hieronymum, qui, dum ſeſe excuſat, pro me etiam ſæpe reſpondet, non ſe declamationes ſcribere, ſed ſcripturam explicare, quæ integre, atque exactè ſine his explicari non poteſt. Quod ad dicendi genus attinet, quod ſimplex, & planum de

indu-

Hierony. i proœm. in 3. libr. commēt. epi. ad Galat.

induſtria eſſe voluimus, hoc tantum cum eodem dicam, me non panegyricum, aut controuerſiam ſcribere, ſed commentarium; id eſt, hoc habere propoſitum, non vt mea verba laudentur, ſed vt quæ ab alio dicta ſunt, ita intelligantur, vt dicta ſunt. Officij mei eſt obſcura differere, manifeſta perſtringere, in dubijs immorari. Vnde & à pleriſque commentariorum opus explanatio nominatur. Siquis eloquentiam quærit, vel declamationibus delectatur, habet in vtraque lingua Demoſthenem, Tullium, Polemonem, & Quintilianum: Eccleſia Chriſti non de Academia, & Lycæo, ſed de vili plebecula congregata eſt. Et paulo poſt: Qui per me intellecturus eſt Apoſtolum, nolo vt mea ſcripta difficulter intelligat, & ad interpretem cognoſcendum alium quærat interpretem. Hoc ſi Hieronymo licuit eloquentiſſimo viro, quanto magis mihi ignoſcere debet pius lector infanti, atque elingui?

INDEX
QVAESTIONVM AD SACRAE SCRIPTVRAE INTELLIGENTIAM
pertinentium, quæ fuſius in his Commentarijs diſputantur.

A

ANnus in ſcriptura vter intelligendus ſit, ſacer, an vulgaris, cum de menſibus agitur? Hagg. 2 num. 5.

Anni LXX. captiuitatis filiorum Iſrael, & anni deſolationis an ijdem ſint, & quando fuerint cōpleti? Zach. 1. nu. 21.

Anni quibus Hebræi errauerunt in deſerto, an ſint plures quadraginta? Ham. 4 nu. 6.

Apoſtoli, & Euangeliſtæ an lapſi aliquando memoria fuerint in teſtimonijs veteris teſtamenti? Mich. 5. nu. 12.

Aſſyriorum monarchia quo tempore fuerit exciſa? Nahum. 2. num. 1.

Aſſur, à quo Aſſyrij, an fuerit filius Sem? Hoſ. 5. nu. 36.

Aſſyrij & Babylonij an ſint ijdem? Nab. 2. num. 37.

B

BAal vtrum ſit nomen certi idoli, an omnibus idolis commune? Hoſ. 2. numero 60.

Beneficia legis gratiæ quomodo in prophetis comparentur cum beneficijs minoribus legis veteris. Ioe. 2. num. 50 51. & Malac. 3. nu. 23. 24.

C

CAptiuitatis Babylonicæ anni quando cœperint, & quando ſint finiti Zacha. 1. num. 21. & ſequent.

De Cheretim, & Pheletbim diſputatio. Soph. 2. 11.

Chriſti diuinitas an probari poſſit ex verbis Mich. 5. Et egreſſus eius ab initio, à diebus æternitatis. Mich. 5. nu. 39.

An in Chriſti aduentu bella ceſſauerint? Mich. 4. 30.

Cyrus rex Perſarum quot annos regnauerit Zach. 1. nu. 28.

D

DEcem tribus Iſrael an redierint de captiuitate. Hoſ. 1. num. 93.

Deſolationis Ieruſalem anni quando cœperint, & quando comple-

ti fuerint. Zach. 1. num. 21.

Dubitationes ſcripturæ quomodo accipiendæ. Ioe 2. nu 22.

E

ELias Thesbites an venturus ſit ante iudicium? Mal. 4. nu. 11.

Expoſitores qui nam ſequẽdi in ſcripturæ expoſitione tam Hiſtorica, quam myſtica: in proœm. Sopho. & Haggæi, & Zach. & Malach.

F

FIde quomodo viuat iuſtus. Habac. 2. nu. 26.

Filij Iſrael, vide Iſraelitæ infra.

G

GRæcorum regnum quando cœperit, & quando finitum ſit. Zach. 6. nu. 11.

H

HAbacuc propheta an ſit ille qui prandium detulit Danieli, in 2. Prælud. nume. 15. & ſeq.

Habdias propheta, an fuerit diſpenſator regis Achab in 2. prælud. num. 9.

Hebræi vnde, & quando ita dicti. Ionæ 1. nu. 43.

Hoſeas an vere duxerit vxorem fornicariam? Hoſ. 1. nu. 37.

I

IDumæi qui ſint. Habd. nu. 2.

Idumæi an penitus fuerint exciſi ab Iſrael. Malach. 1. nu. 13.

Iſraelitæ an poſſent niſi ob fornicationem dimittere vxores? Malach. 2. nu. 35.

Iſraelitæ quot annos errauerint in deſerto. Ham. 5. nu. 60.

Iſraelitæ ſiue Iudæi quando conuertendi ſint ad Chriſtum. Hoſe. 3. num. 25.

Iſraelitæ an coluerint idola, cum Chriſtus venit. Mich. 5. num. 77.

Iudicium poſtremum, an futurum ſit in valle Ioſaphat. Ioe. 3. nu. 2.

Iudith hiſtoria quo tempore geſta ſit Nah. 2. nu. 29.

L

LAmnaſeah, ſiue victori, ſiue in finem quid ſit in Pſalm. Hab. 3. nu. 56.

M

MAlachias an ſit Eſdras. Malac. 1. 3.

Menſes in ſcriptura vtrum anni ſacri intelligendi ſint, an vulgares. Hag. 2. nu. 5.

N

NAbuchodonoſor quot annos regnauerit. Zacha 1. nu. 26.

An fuerit damnatus? Habac. 1. num. 26.

Niniue quo tempore exciſa fuerit. Nah. 1. nu. 1. & ſeq.

Nomina propria cur non ponantur interdum in propria lingua, ſed eorum interpretatio. Sophon. 2. num. 18.

Nouiſſimi dies, aut nouiſſimum tempus an ſit tempus aduentus Chriſti Mich. 4. num. 3. & ſeq.

Onus

O

ONus quid ſit in prophetis Nah. 1. nu. 2.
Oriens quid ſignificet, cum nomen Chriſti eſt Zach. 3. nu. 34.

P

PRomiſſiones factæ Iudæis, & Ieruſalem, vtrum hiſtorico ſenſu, an literali conueniant Eccleſiæ. Zach. 8. nu. 2.
Prophetæ tam maiores, quam minores quo tempore floruerint, & quod ſit eorum prophetiæ argumentum in Prælud. 2.
Prophetæ vtrum vbique de Chriſto exponẽdi ſint, an partim de Chriſto, partim de rebus, & hominibus illorum temporum Prælu. 1.
Prophetæ cur quidam patrum ſuorum meminerint, alij non meminerint Prælu. 4.
Prophetæ cur nõ omnes tempus ſuę prophetiæ indicauerint Prælu. 5.
Prophetæ cur non omnes indicauerint ad quam vrbem, vel gentem prophetauerint Prælud 7.
Propheticorum librorum omnium ordo Prælud. 2.
Prophetiæ, quæ poſtea non implentur, quem ſenſum habeant Ion. 3. num. 17.
Prophetæ an aliquando decipiantur putantes Domini eſſe reſponſum, quod eius non eſt? Ion. 3 nu. 17.
An pater prophetæ, qui initio prophetiæ ponitur, propheta quoque fuerit? Prælud. 4. per totum.
An prophetæ, qui patriam ſuam non indicarunt, Ieroſolymitani fuerint? Prælud. 5.
An prophetæ, qui tempus prophetiæ ſuæ non indicant, ad tempus pertineant proximi prophetæ, qui tempus indicauit? Prælud. 6.

S

SAcerdotum pileus qualis fuerit Zach. 3. 14.
Sacrificia veteris legis vtrum Deo placuerint, an permiſſa tantum fuerint, & cur à Deo reijci videantur? Hoſ. 6. 19.
Sarepta an ſit Gallia Habd. nu. 103
Sepharad, an ſit Hiſpania, & quid ſignificet Hab. nu. 107.
Sæculum quomodo in ſcriptura intelligatur Mich. 5. nu 45.
An id quod in figura dicitur contigiſſe, habeat duos ſenſus literales, alterum figuræ, alterum rei figuratæ Hoſ. 11 num. 3.
An poſſint eadem verba ſignificare idem literaliter, & allegorice Hoſ. 11 nu. 11.
Senſus ſpirituales an certi, & firmi ſint? In proœmio Ionæ.
Scripturæ Sacræ autores an ſint eloquentes. In proœmio Nahun.
Selach quid ſit in Pſalmis Habac. 3. 18.

T

TEmplo ſecundo num quædam defuerint ex ijs, quæ erant in primo Hag 1 nu. 11.
Templum ſecundum, an fuerit primo magnificentius Hag 2. nu. 4.
Terræmotus Hamos quo anno

Hozia fuerit Ham. 1. nu. 4.
Tharſis quid ſit in ſcriptura Ion. 1. 5 & ſeq.
Tranſitus à litera ad ſpiritum quomodo fiat in prophetis Hoſ. 2. 34
Tribus decem an redierint de captiuitate Aſſyriorum Hoſ. 1. nu. 93.

V

Vallis an ſit aliqua, quæ cognominetur Ioſaphat Ioel. 3. numero 4.
Verbum & viſio an idem ſint in prophetis Hoſ. 1. nu. 3.

Z

Zacharias qui nam ſit ille, qui à Domino Matth. 23. dicitur occiſus inter templum, & altare Zach. 1. nu. 1.
Zorobabel fuerit ne filius Salathiel Hag. 1. num 7.

INDEX

INDEX
REGVLARVM AD SCRIPTVRAE INTELLIGENTIAM
cum primis vtilium.

LECTORI.

REgulas ſcripturæ, quæ varijs in locis huius operis traduntur, vt ordine quodam comprehendãtur, viſum eſt in duas quaſi claſſes diuidere; alteram, quæ regulas verborum capiat, hæ ſunt, quæ ad verbum vnum ſpectant, alteram, quæ regulas habeat ſententiarum, id eſt, quæ non in verbo aliquo, ſed in tota ſententia poſitæ ſunt. Prior numerus caput indicat, poſterior numerum eiuſdem capitis.

REGVLAE VERBORVM.

DIuina nomina licet idẽ ſignificent, tñ ſcriptura eo ſemper vtit̃ quod eſt ad rẽ, de qua agitur magis accommodatum Hoſ. 1. n. 10. Zac. 13. 23

2 Hebręi genitiuo nominis ſubſtantiui vtuntur pro adiectiuo: qui genitiuus ſi ſit pluralis numeri habet vim ſuperlatiui Hoſ. 1 26.

3 Participiũ geminatũ cũ verbo vt fornicans fornicabitur; viſitans viſitabo epitaſin habet, quod participiũ apud Hebr. eſt infinitiuus Hoſ. 1. 34.

4 Scripturæ mos eſt, vt ſæpe differentiam aliquam temporis vſurpet, quo permanſionem quandam, & durationem rei, quam narrat in illa eadem differentia temporis ſignificet Hoſ. 1. 35. Zach. 1. nu. 7.

5 Parabola, & hiſtoria in hoc differunt quod in parabolis nomina non exprimunt̃, in hiſtoria vero exprimunt̃ Hoſ. 1. 41.

6 Geminõ eiuſdẽ dictionis hẽt vim augẽdi Hoſ. j. n. 34. & 104

7 Vocari dicitur ſæpe hoc aut illo modo, non tam quod res illud nomen habitura ſit, quã quod re vera cõuenit ei quod nomine ſignificatur Hoſ. 2. 15. Michę. 4. 25.

8 Sacræ ſcripturæ interpretes (quod & profanorũ librorum interpretes aliquãdo faciũt) ſępe Hebraico more interpretantur, id eſt, Hebraici vocabuli ſignificationem imitantur, etiam ſi Latinis non ſit ad modum in vſu Hoſ. 3. 7.

9 Quod antecedit, ponitur pro eo, quod ſequitur, vt infirmitas pro morte Hoſ. 4. nu. 4.

10 Cauſa pro effectu ſæpe poni ſolet. Hoſeæ 4. num. 23.

11 Nomina abſtracta pro concretis poni ſolēt modo actiue ſumpta, mō paſſiue. Hoſ. nu 4.

12 Verba aliqua pro aduerbijs poni ſolent Hoſ. 5. 7.

13 Tertia perſona poni ſolet pro ſecunda Hoſ. 5. 8.

14 Præteritū indicatiui poni ſolet pro imperatiuo Hoſ. 5. n. 8

15 Ita loqui ſolet ſcriptura vt quaſi tranſactum diem numeret qui cœpit, & nec dū tranſijt Hoſ. 6. 6.

16 Scriptura imitari ſolet verbis facta, quæ narrat Hoſ. 6. n. 43.

17 Multa ſunt verba in ſacris literis, quæ per verbum facio, ſūt neceſſario explicāda Hoſ. 8. nu. 10.

18 Solet ſcriptura in promiſſionibus vti imperatiuo pro futuro, vt ſignificet ſi id fiat, quod dicit promiſſionē eſſe certiſſimā Hoſ. 10. n. 36. Ham. 5. n. 16

19 Solet ſcriptura voluntatem, ſermonem, & ſenſum tribuere etiam rebus inanimatis per proſopopœiam Hoſ. 10. 37.

20 Eadem verba non poſſunt ſignificare idē ſenſu literali & allegorico ſimul Hoſ. 11. n. 11

21 Solet ſcriptura alterum membrum ſimilitudinis ponere, altero omiſſo Hoſ. 11. nu. 15.

22 Futurū pro imperatiuo ſæpe poni ſolet Hoſ. 14. nu. 1. & 2.

23 Vſitatum eſt in ſcriptura, vt aliquid habeat nomen eius, ꝙ paulo antea fuit Ioel. 1. 23.

23 Nomen in eodem caſu geminatum multitudinem ſignificat Ioe. 2. nu. 3.

24 Vti ſolent Hebræi verbo numeri pluralis cum nomine ſingulari collectiuo Ioel. 2. 6.

25 Similitudinis cōiunctiones, vt ſicut, tanquam, quaſi, &c. ſemper ſignificant ſimilitudinem, ſed non ſemper æqualitatem in eo, in quo ſimiles eſſe dicuntur Ioel. 2. 51.

26 Solet ſcriptura numerum minorem in maiori includere Amos. 5. 61.

27 Scripturæ conſuetudo eſt datiuū caſū verbis addere, vt cultū, & honorē indicet Am. 6. 5.

28 Participia ꝗ apud Hebræos, vim præſentis tēporis habēt, aliquando quaſi abſolute ponūtur, vt cū nullo verbo cohæreant ad cauſam eius, quod dictum eſt reddendā Am. 8. 33.

29 Sæpe fieri, dicitur, quod tētatur & intenditur Am. 9. nu. 5.

30 Hebræorum conſuetudo eſt, vt nomina propria propter aliquam ſimilitudinem vertant in communia Ionæ. 1. nu. 10.

31 Futurū actiuū ſiue præteritū, ſine ſuppoſito ſolet habere paſſiuā ſignificationē Mic. 2. n. 17

32 Vſitatiſſimum eſt apud Hebræos poni nomen plurale cū verbo ſingulari Mich. 2. n. 30.

33 Mos eſt ſcripturæ, vt cum dicit omnes non ſit neceſſe vniuerſos intelligere Mich. 4. 22

34 Nomen multitudinis nō tollit vniuerſitatem, præſertim

cum

cum ponitur poſt ſignum vniuerſale Mich. 4. 25.

35 Solet ſcriptura in vno ſermone idem vocabulum proprie, & figurate accipere Mich. 4. 28. Zach. 2. nu. 15. & 16.

36 Solet ſcriptura in rebus maximis nominādis plurali vti pro ſingulari, ſiue quantitate magnæ ſint, ſiue qualitate Mich. 5. nu. 27. & 28.

37 Solet ſcriptura geminatione verborum vel idem valentiū res magnas confirmare, quas certas & indubitatas eſſe vult Mich. 5. nu. 47.

38 Duo verba idem ſignificātia poni ſolēt more Hebræorū ad amplificationem Nah. 3. n. 27

39 Plurale pro vno ex pluribus Abac. 1. nu. 5. Zach. 9. 37.

40 Solet noſter interpres in Latinis nominibus genus nominis alterius linguæ vnde tranſfert ſeruare Abac. 1. nu. 22.

41 Conſuetudo Hebræorum eſt vti tertia perſona futuri pro verbali nomine ſiue actiue, ſiue paſſiue Abac. 3. 50.

42 Scriptura vtitur repetitionib⁹, & duplicationib⁹ ad exaggerationē, & cōfirmationē ei⁹ quod dicitur Soph. 1. n. 6. & 15

43 Eius quiſque nomine appellatur, quem maxime imitatur Soph. 1. nu. 58.

44 Sæpe in noſtra trāslatione loco nominis proprij ponitur eius interpretatio Sop. 2. n. 18

45 Perſonæ ſolent frequenter in ſcriptura mutari Soph. 2. n. 46

46 Solet ſcriptura nominibus fœmininis pro maſculinis vti ad rei præſtantiā ſignificandā, ſolēt. n. feminæ in quoq; genere eſſe pulchriores Agg. 1. n. 22.

47 Plagæ orbis quas Græci climata vocant iuxta ſitum Hieruſalem, & templi in ſcriptura intelliguntur Zach. 2. n. 13

48 Scriptura in vno eodemque ſermone, quædā proprie, quędam figurate accipere ſolet Zach. c. 2. 15. 16. Mic. c. 4. n 28

49 Cum nomini animalis additur genitiuus pluralis generis fœminini, ſignificatur animal illud eſſe nouum, & adhuc matrem ſequi. Zach. 9. nu. 37.

49 Solent Hebræi copulare duo nomina idem fere ſignificantia, quorum poſterius ponitur loco adiectiui terminantis alterum Zach. 10. nu. 5.

50 Cum verbum plurale ponitur cum nomine ſingulari ſignificante multitudinem, verbum illud conuenit ſingulis Mich. 1. n. 35. Zach 10. n 17.

51 Quando in noua prophetia ponitur: In die illa, neque ad præcedentia refertur, dies aliqua certa, & omnibus nota ſignatur Zach. 13. nu. 2.

52 Frequens eſt in ſcriptura, vt alicui duo nomina habēti nomen ſemper tribuatur vſitatius: ita vt alterum nomen penitus fuerit ignorandum niſi occaſione aliqua in alio ſcripturæ loco fuiſſet indicatum Malach. 1. 6.

53 Cum prẹteritum ponitur, negari ſolet præſens, ſępe tamen præſens includitur in præterito Malach. 1. nu. 8.

54 Futura apud Hebræos ſæpe debitum indicant ac decentiam. Mala. 1. nu. 16.

55 Quæ dictu triſtia ſunt, aut blaſphemiã magnam habent in Deum, tacet ſcriptura, & intelligi mauult, quam dici, aut honeſtiore vocabulo dicit Malac. 3. 31.

REGVLAE VERBORVM peculiares Prophetis.

56 Solent Prophetę tranſire à ſecunda perſona ad tertiã Hoſ. 2. 56.

57 Mos eſt ſcripturæ, vt cum ſit id, quod per figuram aliquam ſignificabatur, tunc dicat impleri prophetiã, quaſi innuens cœpiſſe tantummodo impleri, cum factum eſt, quod figura erat Hoſe. 10. 24.

REGVLAE SENTENTIARUM.

58 Mos eſt ſacræ Scripturæ, vt vno eodemque ſermone, dum narrat geſtum, prodat myſterium. præl. 1. nu. 17.

59 Diſtribue tempora, & cõcordabit ſcriptura. prælud. 6. 2.

60 Sępe eadem perſona nunc huius, nunc illius typum gerit Hoſe c. 1. 56.

61 Affectus humano more Deo tribuũtur, digne tamen Deo, vt ſcilicet, ipſas affectiones tollentes, earum tantum effectus Deo tribuamus Hoſeæ. 1. 104.

62 Scripturæ mos eſt, eos, qui loquuntur, ita de ſe loqui, ac ſi de alijs loquerẽtur. Oſe. 1. 17.

63 Vna & eadem res duorum et contrariorum figura eſſe põt Oſe. 2. n. 2. 12. Ionæ 2. nu. 28.

64 Apoſtoli in teſtimonijs veteris teſtamenti referendis crebro non verborum ordinem ſequuntur, ſed ſenſum. Oſe. 2. nu. 14. & ſequi ſolent Lxx. Interpretum editionem Oſe. 2. num. 14.

65 Eſt hoc frequens in prophetis, vt ab hiſtoria tranſeant ad Chriſtũ, & rurſum à Chriſto ad hiſtoriã, quod vocant tranſitũ à littera ad ſpiritũ, qui tñ non ſolet fieri ex abrupto, ſed ſumpta occaſione ex ijs, quæ dicebantur Oſe. 2. 34. & 35.

66 Solet ſæpe ſacra ſcriptura nõ ſemper eãdẽ ſeruare metaphoram, ſed paululũ ab ea diuertere ac mox redire Hoſ. 2. 87. Ham. 9. nu. 22 Zach. 3. nu. 40.

67 Nomẽ figuræ tribui ſolet rei figuratæ Oſe. 3. nu. 24. & 32. Zach. 4. nu. 14. Mich. 5. nu. 57. 62. Mal. 3. nu. 21.

68 Scripturę mos eſt, vt cum omnibus loqui videatur, quædã interponat quæ non omnibus, ſed quibuſdam ex illis dicuntur nunc his nunc illis Oſe. 4. nu. 16.

69 Solet ſcriptura eos, qui pietatis, vel ſceleris imitatione, ſimiles ſunt quaſi vnum populū numerare, & copulare quāuis tempore ſint valde diſiuncti, præſertim cum de ſupplicijs verba fiunt, quod ſi inter hos multi boni interiecti sūt, nullā bonorum rationem tūc habet ſcriptura, quoniam ij, de quibus loquitur nō bonorū, ſed malorū imitatores exti terunt Hoſ. 6. nu. 29. & 30.

70 Mimeſis. i. imitatio verborū, quæ ab aliquo dicuntur tacito nomine dicentis, frequens eſt in ſcriptura Hoſ. 7. nu. 6.

71 Cū inſcriptura ſit mētio hiſtoriæ alibi narratę, ſępe q̄dā addi ſolēt, q̄ in libro illo in quo fuſius narrata eſt, ſcripta non sūt Hoſ. 10. 53. & Hab. n. 100.

72 Vnus homo poteſt eſſe figura vnius populi, & vnus populus vnius hominis Hoſ. 11. n. 12

73 Moris eſt Apoſtolis, vt duo, aut plura loca eiuſdē libri, vel diuerſi quaſi vnū teſtimoniū ponant Hoſ. 13. 33, Zac. 9 32.

74 De animalibus ita loqui ſolet ſcriptura ac ſi homines eſſent Ioe. 1. 18.

75 Dubitationibus vtitur ſcriptura, cum dubitandū nō eſt, vt oſtendat homines liberi arbitrij eſſe nec Deū præſcientia, & voluntate ſua neceſſitatem illis imponere; itē, vt rei difficultas oſtēdatur, ſiue paucitas facientium id quod dicitur Ioe. 2. nu. 24. & 25.

76 Mos eſt ſcripturę ita loqui, vt non conſideret, quid cogitauerit qui fecit id quod narratur, aut quo animo fuerit, ſed ipſum id quod factū indicat & præſefert. i. quod ex facto ipſo, aut ex eius euentu vulgariter homines ſo ēt colligere & iudicare; loquitur. n. ſæpe ad vulgi conſuetudinē. Ham. 2. nu. 19. Hag. 2. nu. 34.

77 Scriptura in laudibus Dei nō ſolet ſeruare ordinem rerum geſtarum, ſicut ſeruatur in hiſtoria ſed frequēter prius narrare, quæ poſterius geſta ſunt Ham. 2. nu. 25.

78 Solet Deus in ſcriptura ita de ſe loqui, ac ſi de alio loquerēt Ham. 4. 29. Zach. 3. num. 9.

79 Sæpe ſcriptura loquitur more hominū, qui non audēt mala & infortunia numerare, quaſi boni animi cauſa, & præ timore, & deteſtatione illorū Ham. 4. nu. 30.

80 Ita ſolet ſcriptura de prouincijs, aut ciuitatibus loqui, ac ſi mulieres eſſent, aut viri Ha. 5. nu. 4. Mich. 5. num. 28.

81 Mos eſt ſcripturarū ſemp aduerſis lęta ſubiūgere, & poſtq̄ triſtia Deus fuerit cōminatus, ad pœnitentiam eos quos terruit prouocat Ham. 5. 12. Iohelis. 2. 34. Mich. 2. 59.

82 Solet ſcriptura tempora ita nuncupare, vt quod de ſumma perfectioris numeri paululum excreſcit, aut infra eſt non computetur, id eſt ſolet

plenum

plenum numerũ ponere, etiã ſi modicum deſit, vel ſuperſit Hamos 5. nu.64.

83 Scriptura ſæpe tranſit à metaphora ad rem ſignificatam Ham.9. 22.

84 Pauci, pro nullo reputari ſolent Hab.num.86.& 87.

85 Scriptura ſub vno ſenſu hiſtorico, multos ſenſus myſticos continet in Prooemio in Ion. num. 2.

86 Cum aliquis priſcorum ſanctorum figura Chriſti fuiſſe dicitur non opus eſt per omnia quærere ſimilitudinem Ionæ 1.nu.28. & 29.

87 Idem homo non ſemper portat figuram eiuſdem rei, ſed in eadem etiam hiſtoria, nũc huius rei, nunc illius typus eſt Ion.4.nu.5.& 6.

88 Eadem res diuerſis rationibus figura eſt rerum etiam cõtrariarum Ion.4.num.6.Hag. 1.num.38.

89 Non omnia quę geſta narrantur aliquid ſignificare putanda ſunt, ſed propter illa, quæ aliquid ſignificant etiam ea, quæ nihil ſignificant attexuntur Ionæ 4.nu. 6.pone hic regulam. 34. & regulam. 38. & 41. & 42.

90 * Solet ſcriptura ſacra quaſi omnia tollere & ſequentibus tamen verbis oſtendere ſe nõ omnia ſubſtuliſſe. Mich. 1.nu. 15.cap.6.nu. 35.

91 Solet ſcriptura res magnas exponere verbis, quæ humilia & parum ſignificantia videntur, ſed ſi recte conſiderentur, nec humilia ſunt neque parũ ſignificantia.Mich.2.nu.2.

92 * Quemadmodum quæ hiſtoricè dicuntur de Chriſto Domino in prophetis non ſunt allegorice exponenda quia in ipſa hiſtoria eſt, quod quærere allegorice ſolemus; ita cũ hiſtoria ipſa moralis eſt, ideſt, mores inſtruit, ſenſus alter ſpiritualis nequaquam quærendus eſt, poteſt tamen fieri vt vnum opus malum ſignificet alterum opus malum, & bonum, bonum Mich. 3.n.7.& 8

93 Multa ſunt in ſcriptura quæ niſi pronuntiatione & geſtu adiuuentur recte intelligi nõ poſſunt Mich.5. nu.25.

94 Solet ſcriptura ſacra nullum dicere & omnes excludere cũ ita pauci ſunt comparatione multorum, vt vix vlli dici poſſint Mich.7.nu.1.& 2.

95 Solent Apoſtoli veteris ſcripturæ teſtimonijs afferendis verba quædam aut ſubtrahere aut addere ſeruata ſenſus veritate Haba.1. nu.14.

96 * Cum verba ſcripturæ proprie accepta aliquid enuntiãt quod rectę doctrinę fidei, aut morũ minime aduerſetur ac bene cum præcedentibus & ſequentibus cohærent, ille omnino hiſtoricus ſenſus eſt Aug. 1.nu. 28.

97 Solet ſcriptura p tẽpus rei geſtæ exitũ indicare Zach.j.n.13

98 Non ſacræ ſcripturæ modo, ſed omnibus etiam hiſtorijs cõſuetum eſt annos regni aut vitæ alicuius interdum integros ſolum interdum vero ẽt imperfectos numerare Zach. 1. nu. 23.

99 * Cum ea quæ dicuntur proprie accipi poſſunt vt verba ſonant, nec quid habent abſurdi contra veritatem, aut contra ſanam fidei, morumve doctrinam, nullo modo dubitandum eſt eum eſſe hiſtoricum ſenſum: ſi autem maiora ſunt quã vt poſſint illi rei conueniri de qua dicuntur, certum eſt alium ſenſum occultiorem, & ſacratiorem eſſe quærendum qui quãuis ſpiritualis videatur hiſtoricus tamẽ ſit Zac. 2. n. 2

100 * Quæ de Chriſto dicuntur in ſcriptura, aliquando de ſolo capite dicuntur, aliquando de ſolo corpore, aliquãdo de capite & corpore ſimul Zach. 2 nu. 17. & 18.

101 In ſenſu hiſtorico, ne verbũ quidem minimum eſſe debet quod illi ſenſui nõ cõueniat, in allegorico non omnia ſemper conueniunt Zach. 3. n. 22.

102 Quæ de multis ſimul dicuntur non omnia ſingulis conuenirent, ſed quædam his, quædam illis Zach. 10. nu. 7.

103 Conſuetudo communis eſt, vt quod facimus impulſi aliquo affectu, qui fuit cauſa affectus dicaẽ facere Zac. 11. n. 32

104 Solet ſcriptura copulare tẽpora valde inter ſe diſiuncta Zach. 13. nu. 1.

105 Solet ſcriptura per mutationem rerum firmiſſimarum maxime & ſtabilium magnã mutationem in rebus humanis ſignificare Zach. 14. nu. 12.

106 Sæpe ſolet loqui ſcriptura non ſecundum id, quod ſentit ſcriptum, ſed ſecundũ affectum eorum, de quibus loquitur Mal. 2. nu. 24.

106 Illa opera, quæ ad proprietates diuinarum perſonarum non pertinent, cum communia ſint, modo huic perſonæ tribuuntur, modo illi, vt vnitas ſubſtantiæ in perſonarum trinitate declaretur Malac. 3. nu. 5. & 6.

REGVLAE SENTENTIArum, quæ peculiarius deſeruiunt intelligentię prophetarum.

107 Prophetæ cum mitterentur ad pronuntiandum de longinquo Chriſti aduentu, ſimul ẽt de propinquo datum eſt illis prophetare illud, in quo citius veraces comprobari poſſent. præludio 1. nu. 10.

108 Prophetę in quibus tempus non præfertur in titulo ſub illis regibus prophetarunt, ſub quibus prophetauerunt ij, qui ante illos habent titulos, aut ſaltem, ſub extremo illorum præl ud. 2. nu. 8.

109 Eadem ſæpe in prophetis repetuntur quę multi eodẽ tempore vaticinabantur, quo eadem

dem peccata graſſabantur in populo, & eadē ſupplicia pro peccatis imminebāt, quæ neceſſe fuit à multis reprehendi, & prædici. prælud. 2. nu. 24. Hoſ. 1. nu. 14.

110 Prophetæ in progreſſu propheriæ, ſæpe repetunt illud, hæc dicit Dominus, & initio dicunt, verbum Domini, &c. vt autoritatem verbis ſuis conciliẽt magiſque moueantur auditores, dū vident non prophetæ verba eſſe quæ audiunt, ſed Dei Hoſ. 1. nu. 2.

111 Prophetiæ, nec fuere ſimul, nec continuato, ſed interrupto tēpore editæ Hoſ. 1. n. 14.

112 Mos eſt Dei, vt quoties graue quippiā per prophetas minatur, vel cauſas indignationis proferat, vel exemplū ſimilis ſupplicij, vt iudicia ſua ab omni iniquitatis ſuſpicione vindicet, ac nemo non uideat iuſte eū indignari Hoſ. 8. nu. 2.

113 Imprecationes ſcripturæ accipi ita poſsūt vt imperariuus pro futuro, quo res illæ prædicuntur, ſumatur, vel etiam vt ſumatur proprie pro imperatiuo optantis non malum proximi, ſed correctionem & diuinæ iuſtitiæ manifeſtationem Oſe, ult. 1. & 2.

114 Prophetarum mos eſt, ut cū imminentia ſupplicia populo prædixerint, continuo Deum placatum oſtendant, & beneficia promittant, quibus ſe afflicti ſupplicijs præteritis conſoletur. Sed ea beneficia non temporalia ſunt, neque tunc accipienda, ſed ſpiritualia magna ex parte, & in tēpus euangelicæ prædicationis differenda Ioel. 2. 34. Mich. 2. 59.

115 Quæcunque de ædificatione Hieruſalem & templi, & rerum omniū beatitudine prædicātur, Iudæi in ultimo tempore (id eſt in aduētu Meſſię ſui) uana ſibi ſpectatione promittunt: Nos autem iam in Eccleſia cōuincimus expleta, & quotidie impleri, donec plene & perfecte in beatitudine cœleſti impleantur Amos. 9. 44.

116 Multa uaticinantur prophetæ quę non dubitamus impleri debuiſſe, etiam ſi quomodo & quo tempore impleta ſint, ſcriptura nō narrat Add. 100.

117 Mos prophetarum eſt multa prædicare quæ non ſimul, ſed per longum ſpatium temporis implentur. Mich. 2. 60. Zach. 1. 38.

118 Multa uerba prophetantur tanquam ita dicenda, ut ſunt in prophetis, quæ tamen non neceſſe eſt dici, neque id uoluerunt prophetæ ſed neceſſe eſt fieri, quod illa ſignificant: & id uoluerunt prophetæ, Mich. 4. 25. & Hoſ. 2. nu. 15.

119 prophetiæ regula eſt, ut cū aliquid uel Sinagogæ promittitur, uel Eccleſiæ, non uniuerſis promitti intelligatur, ſed Dei cultoribus & ad præſcriptum legis diuinæ uiuētibus.

Si enim aliter accipiamus, neceſſe erit multa non impleri. Mich.4.nu.40.41.

120 Loq. ſolet Deus eccleſiæ de mẽbris quæ habet & quæ mox habitura eſt, quaſi de vno corpore Mich.5.num.81.

121 Solet ſcriptura cõmemorare quæ Deus in rerũ natura facit, aut facere poteſt mirabilia, vt hac potẽtiæ diuinæ repræſẽtatione hoſtes terreat, & malos ad pœnitentiã prouocet videntes ſe nullo mõ poſſe Dei fortitudini reſiſtere Nahu.1.n.12.

122 Prophetę perinde ſumũt exẽpla à futuris, atque à præteritis, cũ omnia certa cognitionẽ cõprehendant Nah. 3. nu.19.

123 Solent prophetæ poſtquã locuti ſunt de gentibus Euangelio ſubijciendis, cõmemorarẽ illarũ gentiũ ſupplicia, quæ no luerũt ei obedire Abac.3.n.32

124 Regula ſcripturarũ eſt, vbi manifeſtiſſima prophetia deſuturis texitur, per incerta allegoriæ non extenuare, quæ ſcripta ſunt Abac. 3. nu.vlt.

125 Solẽt Prophetæ poſtquã in Iudæos prophetauerũt, ad inimicas nationes Iudęorũ ſermonem cõuertere ad Iudæorũ ſolatium, & ad gentium ipſarum ſalutem Sopho.2.nu.23.

126 Solẽt alicui quædã promitti, quæ non in eo, cui promittuntur, ſed in eius poſteris implenda ſunt, ij autem, quibus iſta promittuntur, principiũ fere generis ſunt Agg.2. nu.73.

127 Prophetæ in ſuis viſionibus ſiue prophetijs, quæ rerũ ſunt, tribuunt verbis, & quæ verbõrũ ſunt, tribuunt rebus Zach.1. num.12.

128 Quæ in prophetis dicuntur de felicitate Hieruſalem, & in ea geſta nõn ſunt, ad ea quę in eccleſia fiunt, ſunt referenda Zach.2. nu.3.

129 Non ſatis eſt ut aliqua illorum, quę de Hieruſalem dicuntur in vno loco ei cõueniant, vt hiſtoricus ſenſus ſit de terrena Hieruſalẽ, ſed neceſſe eſt, vt omnia quæ ibi dicuntur, conueniant Zach. 2. nu.3.

130 Inter duas exponendi rationes extremas quibus verba prophetarũ aut de populo Iudæorum, & terrena Hieruſalẽ explicãtur, aut de eccleſia: media quædam tenenda eſt multo tutior ac verior, vt partim de Iudæis, & Ieruſalẽ, partim de eccleſia dicta intelligantur Zach. 8. nu. 2.

131 Prophetæ non ſolum verbis, ſed etiam factis prophetabãt Zac.11. num.48.

132 Solent prophetæ cum aliquid grande, ac difficile ad credendum dicturi ſunt, prius dicere Deum eſſe fortiſſimum Zach.12.num.1.

133 Solet ſcriptura in beneficijs quæ exhibenda narrantur recordari iam olim Hebræis exhibitorum Zach.14. 8.

IN-

INDEX LOCORVM SCRIPTVRAE OBITER IN HOC opere explicatorum .

AD LECTOREM.

NOnnulla inuenies in hoc indice, Lector, quorum aut vnum, aut alterum verbum dumtaxat explicetur. Sed, ſi recte conſideres, inde totus fere locus explicabitur. Prior numerus, vt hactenus, Caput Prophetæ, alter numeros eiuſdem capitis indicat. At numeri, qui in margine adduntur, ad verſiculos pertinent in ipſis capitibus nouorum Bibliorum notatos.

EX GENESI. Cap. 1.

3 FActum eſt veſpere, & mane dies vnus Hag. 1. nu. 4.

6 Fōs aſcēdebat de terra Hoſ. 1. n. 134.

26 Faciamus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram Hoſ. 11. n. 22.

Cap. 2.

2 Et omnis ornatus eorum Soph. 123.

10 Et fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigādum paradiſum Ioe. 3. num. 27.

11 Phiſon ipſe eſt qui circuit omnem terram Heuila Soph. 3. nu. 29.

15 Et poſuit eum in paradiſo voluptatis vt operaretur, &c. Ham. 5. num. 27.

17 In quocunque enim die comederis morte morieris Zach. 11. nu. 18.

21 Immiſit ergo Dominus ſoporem in Adam Hoſ. 1. nu. 115.

24 Propter hoc relinquet homo patrē & matrem, & adhærebit vxori ſuæ Malach. 2. nu. 30.

Cap. 3.

15 Ipſe conteret caput tuum Habac. 1. num. 23.

20 Puluis es, & in puluerem reuerteris Hoſ. 13. nu. 24.

22 Ecce Adam factus eſt quaſi vnus ex nobis Mich. 5. nu. 25.

Cap. 4.

14 Ecce proijcis me hodie a facie terræ, & à facie tua abſcōdar Hoſ. 6. n. 7.

17 Tropologica expoſitio vrbis ædificatę à Cain Soph. 3. nu. 16. 17.

23 Audite verba mea vxores Lamech Ioe. 1. 3.

Cap. 5.

3 Et genuit filium ad imaginem & ſimilitudinem ſuam Oſeæ. 11. nu. 22.

24 Et ambulauit Hamos cum Deo Hamos. 3 4. Mich. 6. 28.

24 Et non apparuit, quia tulit illum Deus Soph. 1. num. 41.

Cap. 6.

6 Tactus dolore cordis intrinſecus Hoſ. 11. num. 31.

7 Pœnitet me feciſſe hominem Hag 1. nu. 51.

9 Noe vir iuſtus, & c. cum Deo ambulauit Hoſ. 9. nu. 14. & Ham. 3. nu 4.

12 Corruperat viam ſuam Hoſ. 4. n. 19.

Cap. 7.

2 Septem, & ſeptem Zach. 4. nu. 6.

9 Sicut præceperat Dominus Noe Sophon. 1. n. 31.

Cap. 9.

9 Ecce ego ſtatuam pactum meum vobiſcum Zach. 11. nu. 13.

Spiritualis expoſitio ebrietatis Noe Mich. 1. nu. 69 & 7.

21 Bibenſque vinum Ham. 6. nu. 22.

22 Verenda ſcilicet patris ſui eſſe nudata Hoſ. 2. num. 68.

Cap. 10.

5 Iuſulæ gentium Soph. 2.nu 44.
7 Saba, Heuila, Sabatha, Regma, Sabatha ca. Sophon. 3. nu.28.& ſeq.
8 Ipſe cœpit eſſe potens in terra Zach. 10.nu.17.
9 Et erat robuſtus venator coram Domino Ionæ 3.nu. 2.& 3. &. 4. Zach. 10. nu. 27.
11 De terra illa egreſſus eſt Aſſur, & ędificauit Niniuem Hoſ.5. nu. 36.& 37.

Cap. 11.

1 Erat autem terra labii vnius, & ſermonum eorundem Soph.3. nu.23.
5 Deſcenditque Deus, vt videret turrim, &c. Mich. 1.num. 6.

Cap. 12.

3 In te benedicentur omnes cognationes terræ Hag. 2. num. 73.
9 Perrexitque Abraham, & vltra pro grediens ad meridiem Hoſ. 13.n.38.
Huius peregrinationis Abrahę vide expoſitionem ſpiritualem Ham. 8. nu. 25.& Soph.1. nu. 41.

Cap. 13.

13 Sodomitæ erant peccatores coram Domino Ionæ.3.nu.2.vſque ad.8.
14 Vide à loco in quo es ad aquilonē, & meridiem Hoſ. 13. nu. 38.
15 Omnem terram quam conſpicis tibi dabo, & ſemini tuo vſque in ſempiternum Hoſ.1.num. 124.
16 Faciamque ſemen tuum ſicut puluerem terræ ſiquis poteſt hominum numerare puluerem terræ, ſemen quoque tuum numerare poterit Hoſ. 5. num.123.

Cap. 14.

10 Vallis autem ſylueſtris habebat puteos multos bituminis Ioe.2.nu. 3.
19 Benedictus Abraham Deo excelſo Ionæ.3.num.5.
20 Et dedit ei decimas ex omnibus Hamos.4.num.10.
22 Leuo manum meam.Zach.2.nu. 21.

Cap. 15.

6 Sic erit ſemen tuum Hoſ.1.nu. 123.
6 Et reputatum eſt illi ad iuſtitiam Hoſ.13. num. 29.
7 Vt darem tibi terram iſtam, & poſſideres eam Hag.2.73.
10 Qui tollens vniuerſa hęc diuiſit per medium, & vtraſque partes contra ſe altrinſecus poſuit, &c. Hoſ. 10. num. 10.
15 Ne dum enim completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum Ioe. 3.nu. 20. Zach.5.nu. 13.
17 Et apparuit clibanus fumans, & lampas ignis tranſiens inter diuiſiones illas Hoſeæ.10.num. 10.
18 Semini tuo dabo terram hanc à fluuio Ægypti vſque ad fluuium magnum Euphratem Ham.6. num. 45. Zach.9.num. 44.

Cap. 16.

2 Si forte ſaltem ex illa ſuſcipiam filios Mal.3.nu. 44.
4 Qui egredietur de vtero tuo. Mich. 6.nu. 23.
12 Manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum Mich. 12. numer.20.

Cap. 17.

5 Sed vocaberis Abraham quia patrē multarum gētium, &c Mich 7. n 54
7 Statuam pactum meum inter me &c. Zachar. 11.nu. 13.

Cap. 18.

19 Et faciant iudicium, & iuſtitiam Mich. 6. num. 27.
21 Deſcendam igitur, vt videam Mich. 1. num.5.
25 Nequaquam facies iudicium hoc Mal.1. nu. 16.
27 Cum ſim puluis, & cinis Mal. 4 num. 7.

Cap. 19.

11 Et eos qui foris erant percuſſerunt cæcitate à minimo vſq; ad maximū, ita vt oſtium inuenire non poſſent Soph. 1. nu.81.
15 Surge, &c. ne & tu pariter pereas? Hoſeæ.2.num.83.
17 In monte ſaluum te fac, Ham. 4. num.34.
24 Et ſubuertit ciuitates has Hoſ. 11. num.30.
24 Dominus pluit ſuper Sodomam & Gomorram ſulphur & ignem à Domino Ham. 4. num.29. Zacha.3.nu. 9.&.10.
33 Bibere vinum Ham.6.num 22.
39 Hic eſt pater Moabitarum vſque in præſentem diem Hoſ. 1. nu.97.

Cap. 20.

5 In ſimplicitate cordis mei, & munditia ma-

tia ma-

tia manuū mearum hoc feci Mich. 2. num. 35.
9 Quæ non debuiſti facere feciſti nobis Malach. 1. num. 16.

Cap. 21.

4 Quem genuit ei Sara Mich. 5. n. 32.
12 In Iſaac vocabitur tibi ſemen Malach. 2 nu. 31.
31 Id circo vocatus eſt locus ille Berſabe quia ibi vterque iurauit Amos. 5. num. 13.

Cap. 22.

12 Non extendas manum tuam ſuper puerum tuum Soph. 1. nu. 16.
16 Per me metipſum iuraui Amos. 4. num. 4. Mich. 7. nu. 53. Abac. 3. 38.
17 Poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum Mich. 7. n. 53.

Cap. 23.

6 In electis ſepulchris Abac. 1. num. 5.
7 Populum terræ Aggei. 2. num. 16.
16 Appendit pecuniam Amos. 8. 15.
19 Pecunia digna tradat eam mihi Mich. 6. nu. 39.

Cap. 24.

24 Quem peperit ei Melcha Mich. 5. num. 32.
50 A Domino egreſſus eſt ſermo Abac. 1. num. 17.
64 Rebeca quoque conſpecto Iſahac. S. &c. vſque ad, tollens cito pallium operuit ſe Hoſeæ. 1. nu. 60.

Cap. 25.

23 Duæ gentes ſunt in vtero tuo Hoſe. 11. num. 12.
24 Maior ſeruiet minori Malach. 1. num. 11.
26 Protinus alter egrediens plantam fratris tenebat manu Hoſe. 6. n. 32.
27 Factus eſt Heſau vir gnarus venandi Hoſeæ. 10. numero 5. & Amos. 5. 46.
27 Iacob autē vir ſimplex habitabat in tabernaculis Hoſ. 10. num. 5. Mich. 2. 35.
33 Et vendidit primogenita Ham. 1, 28.

Cap. 26.

Peregrinantis Iſahac vide ſpirituale expoſitionem Amos. 8. 25.

Cap. 27.

3 Sume arma tua, pharetram & arcum & egredere foras Amos. 3. num. 6.
27 Cui benedixit Dominus Aggei. 2. num. 69.
28 De rore cæli Agg. 1. num. 55.
29 Eſto dominus fratrum tuorum & incuruētur ante te filii matris tuæ Agg. 2. num. 73.
36 Supplantauit enim me en altera vice. Hoſ. 6 33. Nahun. 2. 43.
37 Vltra quid faciam Hoſ. 13. 14.
41 Oderat ergo ſemper Eſau Iacob Hoſ. 9. 10.
46 Si acceperit Iacob vxorem de ſtirpe huius terræ nolo viuere Hoſ. 12. num. 19.

Cap. 28.

1 Noli accipere coniugem de genere Chanaham Hoſ. 12. 19.
19 Appellauitque nomē vrbis Bethel. Oſe. 4 30.

Cap. 29.

18 Seruiam tibi pro Rachele. Hoſ. 3. num. 9. & latius cap. 12. num. 19.

Cap. 30.

3 Et habeam ex illa filios. Mal. 3. nu. 43. & 44.
20 Dotabit me Deus dote bona etiam hac vice mecum erit maritus meus, &c. Et ad me intrabis, quia mercede conduxi te. Hoſ. 3 num. 11.

Cap. 31.

7 Mutauit mercedem meam decem vicibus. Zach. cap. 8. num. 39.
9 Tulitq. Deus ſubſtantiam patris veſtri Hoſ. 2. num. 67.
16 Deus tulit opes patris noſtri Hoſ. 2. num. 67.
42 Niſi Deus patris mei Abraham, & timor Iſahac affuiſſet mihi Hoſ. 9. num. 4.
53 Iurauit ergo per timorem patris ſui. Hoſ. 5. num. 4.

Cap. 32.

28 Nequaquam vltra vocabitur Iacob nomen tuum, ſed Iſrael, quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, quanto magis contra homines præualebis Hoſ. 12. num. 4. 5. 6 & 7.

Cap. 33.

2 Et poſuit vtramque ancillam, & liberos earum in principio, Liam vero & filios eius in ſecundo loco, Rachel autem & Ioſeph nouiſſimos Mich. 4. 11
18 Tranſiuitque in Salem terram Sichimorum Habd. 98.

Cap.

Cap.34.

5 Triſtemque deliniuit blanditijs Hoſ. 2. nu.84.

7 Rem illicitam perpetraſſet Malach. 1. nu.16.& 17.

11 Inueniam gratiam coram vobis, & quæcunque ſtatueritis dabo, augete dotem,&c. Hoſ 3.nu.19.

Cap.35.

11 Reges de lumbis tuis egredientur, Nah.2.nu.40.

21 Trans turrim gregis,Mich.4. nu.58.

Cap.37.

De tunica talari Ioſeph. Mich.1.nu.57.

Cap.38.

9 Semen fundebat in terram Mala. 3. nu. 37. & 38.

17 Hædum de gregibus,Zach.9.37.

Cap.41.

5 Septem ſpicæ pullulabant in culmo vno.Hoſ.8.nu.19.

32 Firmitatis indicium eſt,eo quod fiat ſermo Hoſ.6 nu.10.

32 Quod autem vidiſti ſecundo ad eandem rem pertinens ſomnium, firmitatis indicium eſt,eo quod fiat ſermo Dei & velocius impleatur Sopho. 1. num. 15.

Cap.42.

Allegorica expoſitio aduentus filiorũ in Ægyptum ad emendum triticum Ham.8 nu 24.

21 Merito hæc patimur, quia peccauimus in fratrem noſtrum Hagg.1.numero 42.

Cap.43.

6 In meam hoc feciſtis miſeriam,vt indicaretis ei, & alium vos habere fratrem.Ham.2. nu.19.

34 Biberuntque & inebriati ſunt cum eo Mich.2.nu.43.Hag.1.num.9.

Cap.46.

Peregrinationis & ſeruitutis Iſrael in Ægypto vide ſpiritualem expoſitionem Ham.8 nu.25.

Cap. 47.

12 Et alebat eos, omnemque domum patris ſui præbens cibaria ſingulis Hoſ.10.nu.37.Zach.1. nu.69. & 70.

Cap.48.

16 Inuocetur ſuper eos nomen meum Ham.9.42.

19 Semen illius creſcet in gẽtes Habd. num.123. & 124.

Cap.49.

Ad intelligendum hoc cap. vide Hag.2. nu.73.& 74.

1 Congregamini, vt annunciem, quæ ventura ſunt vobis in diebus nouiſſimis Mich.4.nu.6.

4 Effuſus es ſicut aqua,Hoſ.5. nu.28.

7 Diuidam eos in Iacob, & diſpergam in Iſrael Mich.4.nu.6.

8 Iuda te laudabunt fratres tui manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorũ Mich.4.nu.7.

9 Catulus leonis Iuda.Sophon.2. numero 28.

10 Non auferetur ſceptrum de Iuda. Hoſ.3.num.31.& Mich.4.numero.6. & ſequen.

10 Qui mittendus eſt & ipſe erit expectatio gentium,Habac.2.nu.6.

10 Et ipſe erit expectatio gẽtium,Hag. 2.nu.34.

13 Zabulon in littore maris habitabit & in ſtatione nauium pertingens vſque ad ſidonem. Mich 4.nu.7.

14 Iſacar aſinus fortis, &c. vſque ad factus eſt tributi ſeruiens Zach.14 numero 63.

16 Dan iudicabit populum ſuum Mich. 4.num.7.

26 Deſiderium collium æternorũ Hag. 2.nu.32. & ſeq.

29 Ego congregor ad populum meum Soph.1.nu.5.

Cap. 50.

33 Aſcendere vos faciet Hoſ.1. numero 133.

40 In ſepulchro meo quod fodi mihi Hoſ 3 7.

EXOD. Cap.1.

16 Si maſculus fuerit,interficite eum,ſi femina ſeruate Hoſ.1.nu.1.14.

Seruitutis Ægyptiacæ vide ſpiritualem expoſitionem Hamos 8. numero 25.

21 Et quia timuerunt obſtetrices Dominum ædificauit eis domum.Ham. 9.nu.21.Mal.3.nu.43.

Cap. 3.

12 Et hoc habebis ſignum, quod miſerim te, cum eduxeris populum

meum de Ægypto immolabis mihi in monte iſto Nah.3.nu.10.

Cap. 4.

22 Filius meus primogenitus Iſrael Hoſeæ.11.nu.12.

Cap. 5.

3 Vt eamus viam trium dierum in ſolitudinē,& ſacrificemus Domino Hoſ. 6 nu.46.

10 Non do vobis paleas, ite,& colligite,&c.Hoſ.10.nu.5. In ſenſu ſpirituali Ham.8.25.

Cap. 6.

7 Et Aſſumam vos in populum, & ero veſter Deus Hag.2.nu.18.

7 Et ſcietis quod ego ſum Dominus Deus veſter Zach 2.23.

8 Super quam leuaui manum meam Zach.2.nu.21.

Cap. 7.

12 Deuorauit virga Aharon virgas eorum Ioe.1. nu.23.

Cap. 9.

31 Eo quod ordeum eſſet virens Hagg. 2. nu.2.

Cap.10.

2 Et ſciatis quia ego Dominus Zachar. 2.23

4 Ecce ego induceam cras locuſtā, &c. vſque, & implebunt domos tuas & ſeruorum tuorum, & omnium Ægyptiorum.M.Ham.9.nu 8.

7 Vſquequo patiemur hoc ſcandalum Soph.1.14.

13 Et Dominus induxit ventum vrentem Hoſ.12.nu.1.

14 Quales ante illud tempus non fuerunt, nec poſtea futuræ ſunt Ioel. 2. num. 2.

15 Deuorata eſt igitur herba terræ, & quidquid pomorū in arboribus fuit Ham.8. nu.8.

23 Nec mouit ſe de loco, in quo erat Zach 14.nu.22.

Cap.12.

2 Menſis iſte vobis principium menſiū Hagg.2. nu.4.

12 Et tranſibo per terram Ægypti Hamos 5.43.

12 Et in cunctis dijs Ægypti faciam iudicium Mich.6.25.

43 Hæc eſt religio Phaſe,omnis alienigena non comedet ex eo:in vna domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras,nec os illius confringetis Hoſ.11.nu.6.& 8.& 11.

46 Nec os illius confringetis.5.Prælud. 1. nu.20.

Cap.13.

1 Sanctifica mihi omne primogenitum Ioe.1. nu.25.

10 A diebus in dies Ham.4.9.

17 Non eduxit eos per viam terræ Philiſtinorū,quę vicina erat.Zach.9.n.6.

20 Profectique de Socoth caſtrametati ſunt in Etham, &c. Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viā, &c. Hoſ.6. 47.

Cap.14.

21 Flante vento vehementi, & vrente Hoſ. 12. 1.

Cap. 15.

11 Terribilis,atque laudabilis Ioe.2.65.

13 Dux fuiſti in miſericordia populo, quem redemiſti Soph.2. nu.37.

14 Dolores obtinuerunt habitatores Philiſthijm Ham.1.nu.24.

18 Dominus regnabit in æternum, & vltra Mich. 4.nu.47.

20 Sumpſit ergo Maria propheteſſa ſoror Aharon tympanum Mich. 6. 17.

Cap.16.

6 Et mane videbitis gloriam Domini Hoſeæ 6.44.

Cap.17.

4 Adhuc paululum, & lapidabit me. Hoſ.1.64.

Cap.19.

23 Tu enim teſtificatus es Mal.2. 29.

5 Eritis mihi in peculium.Mala.3.47.

Cap.20.

5 In tertiam, & quartam generationē Amos. 1 14.

5 Fortis zelotes Mal.4. nu.4.

Cap.21.

6 Eritque ei ſeruus in æternum Mich. 5.45.

17 Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus noxæ morte moriatur Amos 1. nu.27.

28 Si bos cornu percuſſerit virum, aut mulierem & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & non comedētur carnes eius Zach.1.nu.74.75.

Cap.22.

29 Non tardabis reddere Habac.2. 5.

Cap.

Cap. 23.

29 Non eijciam eos à facie tua anno vno ne terra in ſolitudinem redigatur, & creſcant contra te beſtiæ. Mic. 3. nu vlt.

31 Ponam autem terminos tuos à mari rubro vſque ad mare Palæſtinorũ, & à deſerto vſque ad fluuium Zach. 9. 44.

Cap. 26.

33 Intra quod pones aream teſtimonij, quo & ſanctuarium, & ſanctuarij ſanctuaria diuidentur. Habd. 82.

Cap. 28.

30 Pones autem in rationali iudicij doctrinam, & veritatem, Mala. 2. nu. 16.

39 Tiaram byſſinam. Zach. 3. nu. 15.

41 Cunctorum conſecrabis manus, ſanctificabisque illos Soph. 1. nu. 30.

Cap. 30.

7 Et adolebit incenſum ſuper ea Aharon, ſuaue fragrans mane. Quando componet lucernas incendet illud, & quando collocabit eas ad veſperũ, vret thymiama ſempiternum coram Domino in generationes veſtras. Ham. 8. nu. 40.

13 Siclus viginti obolos habet Ham. 8. num. 17.

Cap. 32.

7 Populus tuus. Mala. 2. num. 6.

8 Vitulum fecerunt, & pro Deo adorarunt. Hoſ. 10. nu. 13.

Cap. 33.

21 Ecce eſt locus apud me, & ſtabis ſupra petram. Habac. 2. nu. 34.

Cap. 39.

26 Mitras cum coronulis Zach. 3. 16.

Cap. 40.

32 Poſtquam omnia perfecta ſunt, operuit nubes tabernaculum teſtimonij & gloria Domini impleuit illud. Hoſeæ. 14. nu. 16.

LEVITICVS. Cap. 2.

14 Spicas virentes. Hagg. 2. nu. 2. & 3.

Cap. 3.

Quid ſignificet id quod cauda animalis immolandi offerri iubetur. Mich. 1. nu. 57. & cap. 3. nu. 57.

Cap. 6.

27 Omnis, qui tetigerit illa, ſanctificabitur. Hagg. 2. nu. 65.

Cap. 6.

16 Nec remanebit ex eis quidquam vſque mane Ham. 4. nu. 8.

Cap. 8.

9 Cidari quoque texit caput Zach. 3. num. 16.

Cap. 10.

8 Vinum, & omne quod inebriare poteſt &c. vſque ad omnia, quę locutus eſt Dominus per manum Moyſi. Malac. 2 nu. 13.

17 Cur non comeditis peccata populi Hoſ 4. nu. 14.

Cap. 11.

41 Omne quod reptat ſuper terrã, abominabile erit Habac. 1. nu. 46.

Cap. 16.

4 Cidaris linea Zach. 3. 16.

Cap. 18.

21 De ſemine tuo non dabis, vt conſecretur idolo Moloch. Ham. 5 68.

Cap. 19.

18 Sicut te ipſum Ioe. 2. 51.

18 Nec memor eris iniuriæ Nah. 1. n. 8.

Cap. 20.

2 Siquis dederit de ſemine ſuo idolo Moloch. Ham. 5. nu. 68.

26 Eritis ſancti mihi Ionæ. 3. nu. 5.

Cap. 21.

6 Sancti erunt Deo ſuo Ionæ. 3. nu 5.

7 Scortum & vile proſtibulum non ducet vxorem. Ioe. 3 9.

Cap. 22.

22 Bouem & ouem aure & cauda amputatis voluntarie offerre poteſt, votũ ex eis ſolui non poteſt. Mal. 1. nu. vlt.

Cap. 23.

40 Et ramos ligni denſarum frondium, Zach. 1. nu. 15.

De feſto tabernaculorum Zach. 14 43.

Cap. 25.

29 Habebit licentiam redimẽdi donec vnus impleatur annus. Ham. 4. nu. 9.

Cap. 26.

4 Terra gignet germen ſuum, & pomis arbores replebuntur Hagg. 1. nu. 44.

16 Fruſtra feretis ſementem, quæ ab hoſtibus deuorabitur Hag 1. 44.

26 Vt decem mulieres Zach. 8 39.

45 Hæc ſunt iudicia Soph. 2. nu 5.

Cap. 27.

25 Siclus viginti obolos habet, Ham. 8. num. 17.

NVMERI. Cap. 3.
13 Sanctificaui mihi quidquid primum naſcitur in Iſrael. Ioe.1.25.
27 Accipies quinque ſiclos per ſingula capita Hoſ.3.nu.13.
Cap. 5.
15 Offeret oblationem pro illa decimã partem ſati farinæ hordeaceæ, Hoſ. 3.nu.13.
21 Det te Dominus in maledictionem exemplumque cunctorum in populo tuo Nah.3.nu.5.
Cap. 6.
2 Vir ſiue mulier, cum fecerint votum, vt ſanctificentur, & ſe voluerit Dño conſecrare, à vino, & omni quod inebriare põt, abſtinebunt, Mich.1.n.70
Cur Nazaræis prohiberetur capillorũ tonſio Mich.1.nu.72.73.
Cap. 9.
6 Immũdi ſuper anima hominis Hag. 2. nu. 65.
Cap. 11.
29 Quid æmularis pro me? Quis tribuat, vt omnis populus prophetet. Ioe.2.nu.32.
Cap. 12.
2 Num per ſolum Moyſen locutus eſt Dominus? &c. Hoſ 1.nu.18.
6 Siquis fuerit inter vos propheta, &c. vſque ad, Et non per ænigmata videt Deum Ioe.2.nu.58.Zach.39.
7 In omni domo mea. Zach.3.19.
Cap. 14.
Qui nam ingreſſi ſint terram promiſſionis Zach.11.21.
17 Magnificet fortitudo Domini Nah. 1.nu.9.& 11.
18 Dominus patiens. Nah.1.nu.9.
33 Filij veſtri erunt vagi in deſerto annis quadraginta, & portabunt fornicationem veſtram, & Quadraginta annis recipietis iniquitates veſtras, &c.Ham.5.nu.63.& ſeq.
Cap. 19.
14 Iſta eſt lex hominis, qui moritur in tabernaculo Hoſ.9.4.
22 Quidquid tetigerit immundus, immundum faciet Ag.2.nu.65.
Cap. 20.
2 Cumque indigeret aqua populus, cõuenerunt cõtra Moyſen Zach.14 54
13 Hæc eſt aqua contradictionis. Hoſ. 2.numero 36.
18 Non tranſibis per me, alioqui armatus occurram tibi Zach.4.n.37.& 38
Cap. 23.
8 Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus Hoſ.2. nu.93.
9 Populus ſolus habitabit, & inter gentes non reputabitur Hoſ.7.nu.22.
Cap. 24.
9 Qui benedixerit tibi, erit & ipſe benedictus; qui maledixerit tibi, in maledictionẽ reputabitur Mich.4.n.40.
4 Veruntamen pergens ad populum meum dabo tibi conſilium, quid populus tuus populo huic faciat extremo tempore Ham.28.Mich.6.nu.6.
De conſilio Balaam vide. Mich.6.nu.6.
21 Robuſtum quidem eſt habitaculum tuum, &c. Habd.nu.26.
Cap. 25.
1 Et fornicatus eſt populus cum filiabus Moab, &c. Ham.2.n.9.& c.5.n.70
1 In Settim Ioe.3 nu.25.
12 Ecce do ei pacem fœderis mei, & erit tam ipſi quam ſemini eius pactum ſacerdotij ſempiternum Mala.2.nu.9.
Cap. 31.
2 Colligeris ad populum tuum Hoſeę 4.num.5.
Cap. 33.
55 Erunt vobis quaſi claui in oculis, & quaſi lanceæ in lateribus Ham. 4.n.5
Cap. 34.
5 Ibitque per gyrum termini ab Aſemona vſque ad torrentem Ægypti, & magni maris litore finietur. Ham. 6.nu.43.
15 Acceperunt partem ſuam trans Iordanem Hoſ.5.nu.13.

DEVTERONO. Cap. 1.
31 Portabitque te Dominus Deus tuus, vt ſolet homo geſtare paruulum filiũ ſuum Hoſeæ.11.16.
Cap. 2.
6 Aquam emptã haurietis Hoſ.8. n.7.
Cap. 4.
6 En populus ſapiens & intelligens gens magna Soph.3.56.
19 Et omnia aſtra cœli Soph.1.22.
Cap. 5.
9 Tertiam & quartam generationem Ham.1. nu. 14.

Cap. 6.

5 Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo Hoſ.11.n.22.& c.14. n.2.Mich.6.n.21.Soph.2.32.c.3.n.46

Cap. 7.

6 Vt ſis ei populus peculiaris Mal.3.47

21 Deus magnus,& terribilis Ioe.2.66.

Cap. 8.

3 Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo quod egreditur de ore Domini Habac.2.nu.17.

Cap. 9.

10 Scriptas digito Dei Soph.1.31.

Cap. 10.

21 Magnalia, & terribilia.Ioe.2.66.

Cap. 11.

24 Et à flumine magno Euphrate. Zac. 9.44.

Cap. 12.

2 Subuertite omnia loca,&c. vſque ad lucos igne comburite.Hoſ. 4.24.

16 Quem ſuper terram, ſicut aquam eſ fundes Hoſ.5.28.

Cap. 13.

1 Si ſurrexerit in medio tui prophetes,&c. vſque ad ſit primũ manus tua ſuper eum,& poſt te bis populus mit tat manum.Zach.13.nu.6.7. & 25.

Cap. 14.

22 Decimam partem ſeparabis de cunctis fructibus tuis, &c. & comedes in conſpectu Domini.Ham.4. nu.11.

Cap. 15.

23 Sed effundes in terram ſicut aquam Hoſeæ 5.28.

Cap. 16.

1 Obſerua menſem nouarum frugum Hagg. 2.nu.2.

Cap. 17.

3 Omnem militiam cœli.Soph.1.22.

16 Non multiplicabit ſibi equos. Hoſ. 14.nu.10.

Cap. 18.

15 Prophetam de gente tua,&c. vſque ad ipſum audies Hoſ.5. nu.29.Ioe.2. 51.Agg.2.19.Zach.13.nu.22.23.Mal. 3.nu.14.

Cap. 19.

14 Non aſſumes,& transferes terminos proximi tui,quos fixerunt priores in poſſeſſione tua.Hoſ.5.26.

Cap. 21.

20 Filius iſte noſter proteruus,& contumax eſt.Hoſ.4.nu.35.

Cur mulier capta, ſi nubere velit Domino, iubeatur cæſariem radere, ſpiritualis expoſitio Mich. 1.71.

Cap. 23.

18 Non offeres mercedem proſtibuli Ioel 3.nu.9.

Cap. 24.

15 Reddes ei pretiũ laboris ſui ante ſolis occaſum,quia pauper eſt,& ex eo ſuſtentat animam ſuam. Hoſ.4 n 18.

Quomodo intelligatur lex repudij Malach.2.36.

Cap. 25.

2 Iuxta menſuram delicti erit, & plagarum modus Zach.5. nu.5.

4 Nõ ligabis os bouis triturantis.Hoſ. 11.23.

9 Sic fiet homini, qui non ædificat domũ fratris ſui.Ham.9.21. Mala. 3 43.

25 Non habebis in ſacculo diuerſa pondera maius & minus,&c. Ha.8. n.14.

Cap. 27.

Quomodo Moyſes iubeat Leuitas maledicere tranſgreſſoribus. Mich. 4. numero 40.

17 Maledictus, qui transfert terminos proximi ſui.Hoſ.5.26.

19 Maledictus, qui peruertit iudicium aduenæ. Mal.3.27.

Cap. 28.

3 Benedictus tu in ciuitate,benedictus in agro. Mal.3.35.

68 Reducet te Dominus claſſibus in Ægyptum.Hoſ.8. nu.30.

Cap. 31.

29 Et occurrent vobis mala in extremo tempore quando feceritis malũ in conſpectu Domini.Mich.4.num. 4.& ſequen.

Cap. 32.

1 Audite cœli quæ loquor,audiat terra.Mich.1.19.& 20.

2 Concreſcat in pluuiã doctrina mea. Ham.4.nu.18.Zach.10.nu.1.

7 Meměto dierum antiquorum. Mich. 5.46.

9 Iacob funiculus hæreditatis eius. Ham.7.22.

9 Pars autem Domini populus eius,& Iſrael funiculus hæreditatis eius. Zach.11.nu.13.14.

10 Quaſi pupillã oculi ſui.Zach.2.n.20

11 Expādit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portauit in humeris ſuis. Hoſ. 11.16.
15 Incraſſatus eſt dilectus & recalcitrauit, Hoſ.4 35.c.7.43.c.13.nu.7.
21 Ipſi me prouocauerunt in eo, qui nō erat Deus, & irritauerunt, &c. Hoſ. 8.nu 32.Zach.1.48.
22 Montium fundamenta comburet. Mich.6.nu.11.
22 Ignis ſuccenſus eſt in furore meo. Soph.1.67.
24 Et deuorabunt eos aues. Habac.3.27
29 Vtinam ſaperent, &c. Hoſ.13. numero 19.
30 Non ne quia Deus ſuus vēdidit eos. Nah.3.nu 3.
33 Fel draconum vinum eorum, Haba. 2.nu.48.
34 Nonne hęc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis. Hoſ.13. nu.18.Mich.1.nu.9.Soph.2.24.Mala. 3 46.
38 De quorū victimis comedebant adipem, & bibebant vinum libaminum. Ioel 1.24.
40 Leuabo ad cœlum manum meam. Zach.2.21.
42 Inebriabo ſagittas. Mich.2.43.
42 Et de captiuitate nudati inimicorū capitis. Ham.8.nu.30.
46 Ego teſtificor vobis hodie. Mal.2.29.
50 Iungeris populis tuis, Soph.1. nu.5.

Cap. 33.

2 Dominus de Sinai venit, & de Sehir datus eſt nobis, apparuit de monte Pharan. Habac.3.num.15.
8 Perfectio tua, & doctrina tua viro ſancto tuo Mal.3.nu.17.
28 Habitabit Iſrael confidenter, & ſolus. Hoſ.7. 22.

IOSVE. Cap. 1.

5 Sicut fui cum Moyſe, ita ero tecum. Ham.3.num.4.
4 A deſerto & Libano vſque ad fluuiū magnum Euphratem. Ham.6. nu.45

Cap. 2.

11 Elanguit cor noſtrum. Nahu.2. numero 64.

Cap. 5.

9 Vocatumque eſt nomen loci illius Galgala. Hoſ.4. nu.28.

Cap. 6.

3 Circuite vrbem cuncti bellatores ſemel per diem, &c. Hoſ.5. 34.
17 Sitque ciuitas hæc anathema. Zach. 14. nu.38.

Cap. 7.

5 Pertimuit cor populi, & ad inſtar aquæ liquefactum eſt. Nah.2.num.64.
19 Fili mi da gloriam Domino Deo Iſrael, & confitere, &c. Hoſ.14. 4. Mich.6. nu.22.
25 Quia turbaſti nos, &c. vſque ad vallis Achor. Hoſ.2.88.

Cap. 9.

Quid ſignificent Gabaonitę cum populo Dei viuentes. Mala.1.nu.12.

Cap. 11.

6 Equos eorum ſubneruabis. Zacha.6. num.24.

Cap. 13.

1 Terraque latiſſima derelicta eſt, &c. vſque ad Accaron contra aquilonē. Ham.6.44 & 45.
3 A turbido fluuio, &c. vſque ad Gethæos, & Haccaronitas. Soph.2. numero 21.

Cap. 14.

15 A Dam maximus ibi inter Enacim ſitus eſt. Mich.5.nu.29.

Cap. 15.

4 Atque inde pertranſiens in Aſemona & perueniens ad torrentem Ægypti, eruntq; termini eius mare magnum hic erit finis meridianæ plagę. Ham.6 nu.43.

Cap. 17.

4 Dominus pręcepit per manum Moyſi. Hagg.1.num.5.
16 Qui habitant in terra campeſtri, &c. vſque ad Iezraēl mediam habitans vallem. Hoſ.1.87.
16 Non poterimus ad montana conſcendere. Zach.10.nu.22.

Cap. 19.

8 Hæc eſt hęreditas filiorum Simeon, &c. Ham.5.nu.14.

Cap. 23.

13 Et ſudes in lateribus. Ham.3.5.

IVDICES. Cap. 6.

32 Ex illa die vocatus eſt Gedeon Ierobahal, eo quod dixiſſet Ioas, vlciſcatur ſe de eo Bahal, qui ſuffodit aram eius. Hoſ.10.num.48.

Igitur

33 Igitur omnis Madian, & Amalec, & orientales populi, &c. in valle Iezrahel. Hoſeæ. 1. 87.
34 Qui clāgēs buccina, &c. Hoſ. 5. 20.
Pro intelligentia huius capitis vide. Hoſeæ. 10. à num. 52.

Cap. 7.

Pro intelligentia huius capitis lege. Hoſ. 10. à num. 52.
2 Ne glorietur contra me Iſrael, & dicat meis viribus liberatus ſum. Zach. 12. num. 10.

Cap. 8.

Pro intelligentia huius capitis lege. Hoſ. 10. à num. 52.

Cap. 9.

5 Occidit fratres ſuos filios Gerobaal ſeptuaginta viros. Ham. 5. nu. 64. 65.

Cap. 10.

15 Peccauimus, redde tu nobis quidquid tibi placet. Habac. 1. num. 39.

Cap. 16.

19 Raſit ſeptē crines eius. Ham. 3. n. 19

Cap. 17.

3 Voui hoc argētū Domino. Mal. 2. 25.
4 Vt faceret ſculptile, &c. quoniam fuit in domo Mich. Hoſ. 10. 25.
5 Et fecit Ephod, & Teraphim. Hoſ. 3. 22.
13 Leuitici generis ſacerdotem. Mal. 2. numer. 9.

Cap. 18.

8 Quid egiſſent. Hag. 2. 12.
31 Manſit que apud eos idolum Michæ omni tempore, quo fuit domus Dei in Silo. Hoſeæ. 10. 25.

Cap. 19.

22 Filii Belihal. Nah. 1. nu. 45.
25 Eduxit ad eos concubinam ſuā, &c. Hoſeæ. 10. 25.

Cap. 20.

2 Omnes quoq; anguli populi. Soph. 1. 66.
5 Vxorē meā incredibili furore libidinis vexātes. Ho. 4. 25. & c. 10. n. 25.

RVTH. Cap. 4.

11 Quæ ædificauerunt domum Iſrael, Ham. 9. 21.

REGVM. I. Cap. 1.

3 Et aſcendebat vir ille de ciuitate ſua ſtatutis diebus. Ham. 4. 9.
15 Quaſi vnam de filiabus Belihal. Nahu. 1. nu. 45.

Cap. 2.

1 Exaltatū eſt cornu meū. Zac. 1. n. 72.
3 Nolite multiplicare loqui ſublimia. Hab. 67.
4 Arcus fortium ſuperatus eſt. Habd. 35.
5 Donec ſterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata eſt. Mich. 5. 49.
12 Filii Belihal. Nah. 1. num. 45.

Cap. 3.

3 Et non poterat videre lucernam Domini. Habac. 2. nu. 28.
27 Hęc faciat tibi Deus, & hæc addat Ham. 4. 30.

Cap. 5.

5 Propter hanc cauſam non calcant ſacerdotes Dagon, & omnes, qui ingrediuntur templum eius ſuper limen Dagon. Soph. 1. 33.

Cap. 6.

6 Quare aggrauatis corda veſtra Zachariæ. 7. 10.
7 Facite plauſtrum nouum, &c. Et ſi quidem per viam finium ſuorum aſcenderit, &c. Ionæ. 1. nu. 42.
18 Iuxta numerum prouinciarum Philiſthiim. Soph. 2. num. 7.

Cap. 7.

2 Requieuit omnis Iſrael poſt Dominum. Mich. 3. 16.

Cap. 8.

De toto hoc capite vide. Hoſ. 13. n. 15.
8 Iuxta omnia opera ſua, quæ fecerūt à die, qua eduxi eos de Ægypto vſque ad diem hanc, &c. Hoſ. 8. nu. 7.
15 Filias quoque veſtras faciet vnguētarias. Hoſe. 1. num. 114.
20 Et iudicabit nos rex noſter, & egredietur ante nos, & pugnabit pro nobis. Hoſeæ. 13. numer. 14.

Cap. 12.

18 Dedit Dominus voces, & pluuias. Hoſ. 6. numer. 11. Ioe. 2. 10.
20 Nolite declinare poſt vana. Hoſ. 3. nu. 5.
20 Quæ non proderūt vobis. Micheæ, 2. num. 2.

Cap. 13.

1 Filius vnius anni. Hoſeæ. 20. 29. Ham. 1. num. 6.
3 Saul cecinit buccina, &c. Hoſ. 5. n. 20
14 Virū ſecundum cor ſuū. Hoſ. 7. 25.

19 Faber ferrarius non inueniebatur in Iſrael.Zacha.r num. 71.
44 Hęc faciat mihi Deus,& hęc addat. Ham.4 30.

Cap.14.

19 Tumultus magnus exortus eſt in caſtris Philiſtinorũ,creſcebatque paulatim,& clarius reſonabat. Hoſ. 10. 44.
25 Omne terræ vulgus venit in ſaltũ, in quo erat mel,&c. Extendit Ionatas ſummitatẽ virgæ.Ham. 3. nu. 8.
38 Vniuerſos angulos populi.Soph. 1. 56.
45 Viuit Dominus,ſi ceciderit capillus de capite eius.Ham.4.nu.21.&.8.44

Cap. 15.

17 Nonne cum paruulus eſſes in oculis tuis caput te cõſtitui in tribubus Iſrael.Zach.11 36.

Cap.17.

43 Goliath maledixit Dauid. Mich. 4. num. 40.
51 Quod mortuus eſſet fortiſſimus eorum Zach.10.nu. 17.

Cap.18.

23 Num parum videtur vobis generum eſſe regis? Ego autem ſum vir pauper,& tenuis Hoſ.3.nu.9.
25 Non habet rex ſpõſalia neceſſe.Hoſez. 3.num. 9.

Cap.19.

13 Tulit autem Michol ſtatuam, & poſuit eam ſuper lectum.Hoſ. 3.nu.21.

Cap.20.

19 Sedebis iuxta lapidem cui nomen eſt Ezel,&c.5.Prælud.1.nu. 21.
31 Quia filius mortis eſt.Hoſ.10. num. 29.

Cap.24.

18 Iuſtior tu es, quam ego,&c.Hoſe.2. 93.

Cap.25.

25 Quoniam ſecundum nomen ſuum ſtultus eſt. Hoſ.2. 68.
29 Erit anima Domini mei cuſtodita, quaſi in faſciculo viuentium. Amos. 9.8.

Cap.26.

25 Et quidem faciens facies, & potens poteris. Soph.1.num. 6.

Cap. 28.

12 Quomodo Samuel ſuſcitatus eſt à Pythoniſſa. Ion.1.nu. 42.
13 Deos vidi aſcendentes de terra. Hoſe.1. num. 132.
24 Habebat vitulum paſcualẽ. Amos. 6. 16.

Cap.30.

14 Ad auſtralem plagam cherethi Sophon.2.num. 11.17.

REGVM. II. Cap.1.

16 Sanguis tuus ſuper caput tuum, os enim tuum locutum eſt aduerſum te dicens ego interfeci, &c. Hoſ.12. 20.
18 Et præcepit,vt docerent filios Iuda arcum. Hoſe.1.84.
20 Nolite annuntiare in Geth,nec annuntietis in compitis Aſcalonis, ne forte lętentur filiæ Philiſtinorum, &c. Amos.3 13.Mich.1. 28.&. 37.
21 Montes Gelboe nec ros,&c. Amos. 1. num. 11.
23 Saul,& Ionathas amabiles.Sophon. 2.num. 2.
24 Qui veſtiebat vos coccino. Nahum. 2. nu. 46.

Cap. 3.

14 Quam deſpondi mihi centum præputiis.Hoſ.3. 9.
34 Pedes tui non ſunt compedibus aggrauati.Zach.7.10.

Cap. 5.

2 Tu paſces populum meum.Zach.11.
7 Cepit autem Dauid arcem Sion:hęc eſt ciuitas Dauid. Mich.3. 14.

Cap. 7.

2 Vides ne,quod ego habitem in domo cedrina,& arca Dei poſita ſit in medio pellium? Aggęi.1.41. 42.
3 Omne quod eſt in corde tuo, vade & fac. Ionæ.3. à num. 18. vſque. ad 27.

Cap. 8.

15 Faciebatque Dauid iudicium,Mich. 6. 25.
18 Super Cherethi, & Phelethi.Soph. 2. 14.

Cap. 9.

7 Faciens faciam in te miſericordiam. Sopho. 1. num. 7.

Cap.12.

5 Filius mortis eſt.Hoſ.10.29.

Tro-

Tropologica expoſitio Dauidis, poſt quam audiuit mortem filii ſurgentis de terra,& intrantis domum Domini,&c. Sophoniæ. 2. 58. 59.60.

31 Circumegit ſuper eos ferrata carpenta. Amos. 1.16.

Cap. 13.

12 Noli facere ſtultitiam hanc. Abac 3.num. 3.

Cap. 14.

19 Nunquid manus Ioab tecum eſt in omnibus iſtis? Mich. 2. 5. Hag. 1.n.5.

26 Semel autem in anno tondebatur. Amos.4.9.

Cap. 15.

2 Et mane conſurgens Abſalom ſtabat iuxta introitum portæ, &c. Amos. 5. 35.

18 Cherethi & Phelethi. Soph. 2. 14.

18 Et omnes Geth ei pugnatores validi Soph. 2.nu.14.15.

Cap. 16.

7 Vir Belilal. Nah. 1.45.

7 Cum malediceret regi. Hoſ.4.2.

10 Quid mihi,& vobis eſt filii Saruiæ. Ioelis. 3.10.

10 Dominus enim præcepit ei, vt male diceret Dauid.Amos. 6. 33.

11 Dimitte eum, vt maledicat iuxta præceptum Domini, ibidem.

22 Coram vniuerſo Iſrael. Mich. 4. 22.

Cap. 17.

8 Veluti ſi vrſa raptis catulis in ſaltu ſeuiat. Hoſe. 13. 9.

10 Pauore ſoluetur. Nah 2 64.

14 Et omnes viri Iſrael. Mich 4.22.

21 Tranſite cito flumen. Mich.7. 35.

Cap. 18.

8 Multo plures erant,quos ſaltus conſumpſerat de populo quā ij,quos vorauerat gladius. Am.3 7.

Cap. 19.

10 Vſquequo ſiletis,& non reducitis regem. Sopho. 1. nu.27.

24 Reuertatur in domum tuam, & faciem meam non videat S. Hoſ.2. 75.

Cap. 20.

19 Quare præcipitas hæreditatem Domini Hoſ. 13. 31.

21 Leuant manum ſuam contra regē, Dauid.Zac.2. 22.

Cap. 22.

2 Dominus petra mea. Abac.2.n. 1.

5 Circundederunt me contritiones mortis. Hoſ. 11.20.

Cap. 24.

12 Trium tibi datur optio elige vnum quod volueris ex his, aut ſeptem annis veniet tibi fames in terra, aut tribus mēſibus fugies aduerſarios tuos, aut certe tribus diebus erit peſtilentia in terra tua. Ion.3.17.18. 19.

REG. III. Cap. 1.

8 Cherethi,& Phelethi. Soph. 2. num. 14. & ſequent.

Cap. 2.

8 Qui maledixit mihi maledictione peſſima. Hoſ.4. 2.

12 Et firmatum eſt regnum eius nimis Mich. 4 21.

19 Quæ ſedit ad dexteram eius. Zach. 3.num. 7.

Cap. 3.

9 Dabis ego ſeruo tuo cor docile. Hoſ. 7. 25.

Cur ſapientia ſit noctu Salomoni data. Zacha. 1.13.

Cap. 4.

Multos bubalos capi Salomonis tempore quid ſit myſtice. Am.6.48.

Cap. 6.

Circa totum hoc caput vide. Ioelis. 2. ā num. 28.

7 De lapidibus dolatis,atque perfectis Aggæi. 2. num. 14.

20 Atque veſtiuit auro puriſſimo. Hoſ. 139.

Cap. 7.

2 Ædificauit quoque domum ſaltus Libani. Amos. 3.7.

Cap. 8.

11 Et non poterant ſacerdotes ſtare, & miniſtrare propter nebulam, impleuerat enim gloria Domini domū Domini Hoſ. 14. 16.

Cap. 10.

5 Et non habebat vltra ſpiritum. Ioelis. 2. 38.

9 Vt faceres iudicium Mich.6. 25.

22 Ibat in tharſis. Ionæ. 1. 11. & 18.

Cap. 11.

7 Aedificauit Salomon fanum Chamos Idolo Moab, in monte qui eſt contra Ieruſalem. Hoſ.4.24.

26 Leuauit manum ſuam contra Regem. Zach. 2. 22.

30 Apprehẽdenſque Ahias pallium ſuũ nouũ quo opertus erat ſcidit in duodecim partes, &c. Mich. 2. 53.
36 Vt remaneat lucerna Dauid ſeruo meo. Zach. 3. 42.
Cap. 12.
16 Quæ nobis pars in Dauid, vel quæ hæreditas in filio Iſai? Hoſ. 7. 11.
24 Non aſcendetis, nec bellabitis contra fratres veſtros. Hoſ. 8. 6.
Cap. 13.
18 Et ego propheta ſum ſimilis tui & Angelus locutus eſt mihi in ſermone Domini dicens reduc eum tecum, &c. Ionæ. 3. 25.
Cap. 15.
4 Dedit ei Dominus Deus ſuus lucernam in Ieruſalem. Zach. 3 42.
13 Ne eſſet princeps in ſacris Priapi, &c. Hoſe. 4. 26.
Cap. 16.
25 Fecit autem Hamri malum in conſpectu Domini Mich. 6. 36. 37.
30 Et fecit Achab filius Hamri malũ in conſpectu Domini Mich. 6. 36. 37.
Cap. 17.
Mulier Sareptana fuit gentilis. Ionæ. 1. 2.
Cap. 18.
21 Vſque quo claudicatis in duas partes? ſi Dominus eſt Deus ſequimini eum, ſi autem Bahal ſequimini illũ. Hoſ. 8. 27.
22 Prophetæ autem Bahal. Zach. 13 6.
37 Et tu conuertiſti cor eorum iterum. Hoſeæ. 11. 30.
46 Manus Domini facta eſt ſuper Eliã. Aggæ. 1. num 6.
Cap. 19.
2 Hæc faciant mihi Dii, & hęc addant. Amos. 4. 30.
Cap. 21.
13 Filiis Diaboli. Nahum. 1. numero 45.
13 Vt viri diabolici Nah. 1. 46.
13 Benedixit Deum, & Regem. Mal. 3. 31.
20 Eo quod venundatus ſis, vt faceres malum. Nah. 3. num. 3.
25 Qui venundatus eſt, vt faceret malum. Nah. 3. num. 3.
Cap. 22.
11 Fecit ſibi cornua ferrea, &c. his ventilabis Syriam. Amos. 6. 50. 51.
12 Aſcende, & vade proſpere, & tradet Dominus in manus Regis. Mich. 5. 25.
49 Rex vero Ioſaphat fecerat claſſes in mari, quæ nauigarent in Ophir propter aurum, & ire non poterãt quia confractæ ſunt in Aſion Gaber. Ionæ. 1. nu. 13. 14. 15.
REG. IIII. Cap. 3.
4 Qui nutriebat pecora multa. Amos. 1. num. 1. & 3.
13 Adducite mihi Pſaltem. Amos. 6. 21.
Cap. 4.
13 In medio populi mei ego habito. Mich. 3. num. 17. 18.
16 Noli mentiri Ancillæ tuę. Amos. 2. 19.
Cap. 5.
22 Veſtes mutatorias duplices. Zach. 3. 13.
Cap. 6.
23 Et vltra non venerunt latrones Syriæ in terram Iſrael. Ioe. 2. 38.
Cap. 8.
12 Quia ſcio, quæ factur' ſis filiis Iſrael mala, &c. Amos. 1. nu. 15. & ſequent.
Cap. 9.
1 Accinge lumbos tuos Nah. 2. 40.
Cap. 10.
Circa totum hoc caput vide. Hoſeæ. 1. à num. 66.
6 Et venite ad me hac eadem hora cras in Iezrael Hoſ. 1. 88.
11 Donec non remanerent ex eo reliquiæ. Abd. 87.
Cap. 13.
7 Et non ſunt derelicti Ioachaz de populo niſi quinquaginta equites. Amos. 4. 27.
Cap. 16.
3 Inſuper, & filium ſuum conſecrauit transferens per ignem. Hoſ. 5. n. 13.
Cap. 17.
Circa totum hoc cap. vide Hoſ. 1. nu. 88. & 97. & cap. 8. nu. 24.
13 Et teſtificatus eſt Dominus in Iſrael mala. 2. nu. 19.
15 Quibus conteſtatus eſt eos Mal. 3. num. 29.
Cap. 18.
31 Et comedet vnuſquiſque de vinea ſua, & de ficu ſua. Mich. 4 num. 45.
Cap.

Cap. 19.
32 Non ingredietur vrbem hanc. S. Hoſeæ. 1. 116.
Cap. 22.
14 Et hæc habitabat in Ieruſalem, in ſecunda. Sopho. 1. n. 54. & 55.
20 Colligam te ad patres tuos. Hoſeæ. 4. num. 5.
Cap. 23.
10 Vt nemo conſecraret filium ſuum, aut filiam ſuam per ignẽ. Mala. Ham. 5. nu. 68.
13 Quę ædificauerat Salomõ rex Aſtoreth. Hoſe. 2. nu. 65.
Cap. 24.
2 Immiſitque eis Dominus latrunculos Chaldæorum Hoſ. 7. nu. 2.
Cap. 25.
1 Menſe decimo decima die menſis venit Nabuchodonoſor, &c. Mich. 6. 36. Hagg. 2. num. 9.
9 Et ſuccendit domum Domini, & domum regis, & domos Ieruſalem, omnemque domum cõbuſſit igni. Hoſ. 8. nu. 29.

PARALIPOM. I. Cap. 3.
Zorobabel an ſit duplex, & cuius filius. Hagg. 1. num. 7.
Cap. 12.
1 Qui erant fortiſſimi, &c. & vtraque manu fundis ſaxa iacientes. Hoſ. 1. num. 84.
Cap. 15.
21 In citharis pro octaua canebant epinicion Habac. 3. nu. 60.
Cap. 16.
15 Sermonis, quem præcepit. Hag. 2. num. 19.
Cap. 18.
17 Legiones Cherethi, & Phelethi. Soph. 2. num. 14.
Cap. 21.
8 Inſipienter egi. Hab. 3. nu. 3.
10 Vnum, quod volueris, elige, & faciã tibi. Ionę. 1. 45.
Cap. 23.
4 Ex his electi ſunt, & diſtributi in miniſterium domus Domini. Haba. 3. num. 57.

PARALIP. II. Cap. 2.
2 Præpoſitosquę eorum. Habac. 3. num. 57.
Cap. 3.
Circa totum hoc cap. vide. Ioe. 2. à num. 28.
Cap. 4.
Circa totum hoc cap. vide. Ioe. 2. à num. 28.
8 Fecit centum phialas. Zach. 14. 49.
Cap. 9.
21 Ibat in Tharſis. Ionæ. 1. 11.
26 Exercuit etiam poteſtatem ſuper cũctos reges à flumine Euphrate, &c. Zac. 9. 45.
29 In viſione quoque Haddo videntis contra Ieroboham. Zach. 1. nu. 5.
Cap. 10.
10 Minimus digitus meus groſſior eſt lumbis patris mei. Nah. 2. nu. 41.
Cap. 11.
16 Quicunque dederant cor ſuum, vt quęrerent Dominum, venerunt in Ieruſalem. Hoſ. 1. n. 99. &. 100.
Cap. 13.
10 Noſter autem Dominus Deus eſt, quem non reliquimus, &c. Hoſ. 11. num. 38.
Cap. 15.
2 Si quæſieritis eum, inuenietis, &c. vſque ad, Reperient eum. Hoſ. 3. à n. 28. 29.
Cap. 20.
26 Die autem quarto congregati ſunt in valle benedictionis. Ioe. 2. num. 5.
36 Et particeps fuit, vt facerent naues, quæ irent in Tharſis Ionæ. 1. nu. 11.
Cap. 32.
22 Et præſtitit ei quietem per circuitũ, multi etiam deferebant hoſtias, & ſacrificia in Ieruſalem. Nah. 1. num. 43.
Cap. 34.
12 Qui vrgebant opus Habac. 3. n. 57.
13 Super eos vero, qui ad diuerſos vſus onera portabant, erant ſcribæ, & magiſtri. Habac. 3. num. 57.

HESDRÆ. I. Cap. 2.
1 Hi ſunt autem prouinciæ filii, qui aſcenderunt de captiuit. Hoſ. 1. num. 99.
7 Habitauerunt ergo ſacerdotes, &c. vniuerſusque Iſrael in vrbibus ſuis. Hoſ. 1. nu. 101. Mich. 7. nu. 32.
Cap.

Cap. 3.
3 Vt vrgerent opus Domini. Hab. 3. num. 57.
9 Vt inſtarent ſuper eos ibid.
19 Vt laudarent Deum per manus Dauid regis Iſrael. Hag. 2. num. 5.
12 Plurimi etiam. Hag. 2. nu. 13.
12 Flebant voce magna. Hag. 2. nu. 12.
Cap. 4.
Quis fuerit Aſſuerus iſte. Zach. 1. num. 31.
Cap. 5.
1 Prophetauerunt autem, Haggæus, &c. vſque ad, & cœperunt ædificare templum in Ieruſalem. Hag. 1. nu. 1. & ſeq. maxime. 29.
8 Lapide impolito. Hag. 2. 14.
11 Templum quod erat extructum. Hag. 2. 43.
Cap. 6.
6 Traſflumen, Zach. 9. nu. 44.
14 Seniores autem Iudæorum ædificabant iuxta prophetiam Haggæi prophetæ, & Zachariæ. Hag. 1. nu. 29.
17 Hircos caprarum. Zach. 9. nu 37.
Cap. 9.
1 Nõ eſt ſeparatus populus Iſrael, &c. vſque ad, cum populus Iſrael, &c. vſque ad, cum populis terrarum. Mal. 2. num. 34.
Cap. 10.
18 Et inuenti ſunt de filiis ſacerdotum qui duxerunt vxores alienigenas de filiis Ioſue filii Ioſedec. Zach. 3. nu. 4

NEHEM. Cap. 1.

4 Sedi, & fleui, & luxi, &c. Hoſ. 3. num. 18.
Cap. 5.
De penuria, & fame illa vide Mal. 3. num. 30.
Cap. 8.
6 Et benedixit Eſdras Domino Deo voce magna, & reſpondit omnis populus amen amen eleuans manus ſuas, Habac. 3. num. 41.
Cap. 12.
10 Ioſue autem genuit Ioacim, & Ioacim genuit Eliaſib. Nah. 2. num. 32.
Cap. 13.
10 Quod partes leuitarum non fuiſſẽt datæ. Mal. 3. num. 30.

TOBIAS. Cap. 5.

5 Stantem præcinctum. Nah. 2. num. 40.
Cap. 9.
4 Si tardauero vna die plus. Habac. 2. num. 5.
Cap. 12.
15 Vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Dominum, Zach. 3. num. 47. cap. 6. num. 7.
Cap. 14.
6 Prope erit interitus Niniue, non enim excidit verbum Domini Ionæ. 3. nu. 28.
6 Fratres noſtri, qui diſperſi ſunt à terra Iſrael reuertentur ad eam, &c. Mich 5. num. 78. & 79.

IVDITH. Cap. 1.

Hæc hiſtoria quo tempore geſta ſit. Nah. 2. num. 29.
Cap. 2.
11 Qui cooperuerunt faciem terræ ſicut locuſtæ. Ioe. 2. nu. 43.
12 Cumque pertranſiſſet fines Aſsyriorum venit ad magnos mõtes Ange. &c. vſque ad finem capitis Ionæ. 1. num. 9. & ſeq.
18 Et cecidit timor illius ſuper omnes inhabitantes terram. Nah. 2. num. 41.
Cap. 4.
9 Et induerunt ſe ſacerdotes ciliciis & infantes proſtrauerunt contra faciẽ templi Domini. Ioe. 2. num. 27.
Cap. 5.
22 Et plurimi eorum captiui ducti ſunt in terram non ſuam. Nah. 2. num. 35.
23 Et nunc quidem reuerſi ad Dominum, &c. Nah. 2. 23. & ſeq.
Cap. 7.
13 Propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum. Nah. 3. num. 3.
2 Et nudauerunt femur virginis. Hoſeæ. 2. num. 68.

ESTHER. Cap. 2.

7 Qui fuit nutritius filiæ fratris ſui Hediſſæ. Zach. 1. num. 15.

16 Men-

16 Menſe decimo, qui vocatur Thebeth. Hag 2.num. 7.

Cap. 3.

7 Menſe primo, cuius vocabulum eſt Niſam.Hag.2.num.7.

Cap. 8.

9 Erat autem tempus tertii menſis, qui appellatur Siuam.Hag.2.nu.7.

12 Duodecimi menſis Adar.Hag. 2.n.7

16 Iudæis autē noua lux oriri viſa eſt. Mal. 4. nu.3.

IOB. Cap. 1.

1 Vir ſimplex Mich.2. nu.35.

3 Septem millia ouium, & tria millia camelorum.Mich.2.nu.50.

5 Ne forte benedixerint Deū in cordibus ſuis Mal.3.31.

6 Cum veniſſent filij Dei,vt aſſiſterēt coram Domino, Ionæ.1. nu.23.

7 Circuiui terram,& perambulaui eā. Zach. 1.nu.17.

10 * Non ne tu vallaſti eum. Zach. 2. 28.

11 Extende paululum manum tuam Soph.1.nu.16.

12 Egreſſus eſt Satan à facie Domini. Ionę.1.23.

15 Et irruerunt Sabæi Ioe. 3. nu. 13. & 14.

20 Et tonſo capite.Ham.8.nu.30.

Cap. 2.

9 Benedic Deo.Mal.3. nu.31.

13 Sederunt cum eo in terra. Hoſ. 3. num 18.

13 Et nemo loquebatur ei verbū.Soph. 1.nu.60.

Cap. 3.

25 Et quod verebar accidit.Soph.1.n.15

Cap. 4.

4 Genua trementia cōfortaſti.Nah.2. num.65.

10 Dentes catulorum leonum contriti ſunt. Hoſ.5.nu.40.

11 Catuli leonis diſſipati ſunt. Ioe. 1. num.19.

Cap. 5.

2 Paruulum occidit inuidia. Hoſ. 2. num. 80.

13 Qui comprehendit ſapientes in aſtutia eorum.Ionæ.3.nu.37.

Cap. 7.

1 Militia eſt vita hominis ſuper terrā. Mich.7. nu.61.

9 Dies mei Soph.1. num.29.

Cap. 9.

5 Qui tranſtulit montes,& neſcierunt ij,quos ſubuertit in furore ſuo, cui cō mouet terram de loco ſuo,&c. Ham. 4. num, 32.

25 Dies mei velociores fuerunt curſore &c. vſq; ad pertranſierūt quaſi naues poma portantes. Ham. 8. num 8.

Cap. 10.

8 Et ſic repente præcipitas me. Hoſ. 13.num.31.

11 Pelle,& carnibus veſtiſti me,oſſibus & neruis compegiſti me.Ham. 2.num. 8.Mich 3.num 11.

Cap. 11.

10 Miſeriæ quoque obliuiſceris,& quaſi aquarum quæ præterierunt recordaberis,vſque ad, orieris vt Lucifer. Ham.4.num.38.

Cap. 12.

20 Commutās labium veracium,& doctrinam ſenum auferens Mal. 4. 17.

Cap. 15.

19 Et tranſibit alienus per eos.Hoſ. 10. num.33.

Cap. 16.

5 Mouerem caput meum ſuper vos. Nah.3. num.5.

Cap. 18.

5 Nō ne lux impii extinguetur? Ham. 8.num.29.

Cap. 19.

3 Decies confunditis me. Zach. 8. num. 39.

5 Super me erigimini.Soph.2.26.

12 Simul venerunt latrones eius, & fecerunt ſibi viam per me,& obſederūt in gyro tabernaculum meum. Habd. num. 45.

Cap. 22.

14 Circa cardines cœli perambulat; nec noſtra conſiderat. Zach.1. n.17.

Cap. 23.

12 A mandatis labiorum eius non receſſi; Hoſ.14.nu.9.

Cap. 24.

5 Alii quaſi onagri in deſerto egrediūtur ad opus ſuum vigilanteſque ad prædam præparant panem liberis, agrum non ſuum demetunt, & vineam eius, quem vi oppreſſerunt vindemiant.

demiant. Haba. 46. num. 47.

Cap. 26.

2 Cuius adiutores nunquid imbecillis, & ſuſtentas brachium eius, qui nõ eſt fortis. Hoſ. 1. num. 128.

14 Et cum vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri. Ham. 7. num. 21.

Cap. 29.

9 Principes ceſſabant loqui. Haba. 2. num. 45.

22 Verbis meis addere mihi audebam, & ſuper illos ſtillabat eloquiũ meũ. Ham. 7. num. 20.

Cap. 30.

3 Et mandebam herbas, & arborũ cortices. Ioe. 1. nu. 21.

27 Interiora mea efferbuerunt abſque vlla requie. Habac. 3. nu. 47.

Cap. 31.

12 Ignis eſt vſque ad perditionem deuorans & omnia eradicans germina. Habd. 44.

13 Si contempſi ſubire iudicium cum ſeruo meo Mich. 6. num. 12.

21 Etiam cum me viderem in porta ſuperiorem Ham. 3. 35.

21 Si leuaui ſuper pupillum manũ meã, Zac. 2. num. 23.

27 Si oſculatus ſum manum meam ore meo. Hamos. 6. num. 49.

27 Et lætatum eſt in abſcondito cor meum. Hoſeæ. 2. num. 79.

Cap. 34.

24 Conteret multos innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis. Hoſ. 1. num. 128. Zach. 11 nu. 44.

30 Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Hoſ. 13. nu. 16. 17.

Cap. 35.

11 Qui docet nos ſuper iumenta terræ, & ſuper volucres cœli erudiẹ nos. Hoſ. 5. n. 19.

Cap. 36.

22 Nullus ſimilis ei in legiſlatoribus. Ioe. 2. num. 47.

29 Si voluerit extẽdere nubes quaſi tentorium ſuum. Zach. 4. nu. 18.

Cap. 38.

4 Vbi eras quando ponebam fundamẽta terræ. Ham. 4. 32.

11 Vſque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos. Ionæ. 2. nu. 9.

16 Nunquid ingreſſus es profundum maris. Nah. 1. nu. 23.

25 Quis dedit vehementiſſimo imbri curſum, & viam ſonantis tonitrui, &c. Ham. 4. n. 33 Zach. 10. n. 6.

Cap. 39.

23 Gloria narium eius terror, &c. vſq; ad, nec cedit gladio. Zach. 10. 12. 30. 31. 32.

Cap. 40.

6 Diſperge ſuperbos. Nah. 2. nu. 38.

10 Ecce behemot. Mich. 5. 38.

10 Fenum ſicut bos comedet. Haba. 1. 47.

11 Fortitudo eius in lumbis eius. Nah. 2. nu. 67.

14 Ipſe eſt principium viarũ Dei. Hoſ. 4. 19. Hag. 1. 9.

19 In oculis eius quaſi hamo capiet eum. Hoſe. 13. 26.

20 An extrahere poteris Leuiathan hamo: Hoſ. 13. 26.

Cap. 41.

25 Omne ſublime videt, ipſe eſt rex ſuper omnes filios ſuperbię. Ham. 2. 6.

Cap. 42.

6 Ago pœnitentiam in fauilla & cinere. Ion. 3. 31.

8 Faciem eius ſuſcipiam. Malach. 1. 22.

11 Et mouerũt ſuper eum caput. Nah. 3. num. 5.

14 Et vocauit nomen vnius diẽ, & nomen ſecundæ Caſiam, & nomen tertię cornuſtibij. Soph. 2. num. 18.

PSALM. 1.

1 Beatus vir qui non abiit. Hoſ. 1. 35.

1 In via peccatorum. Hoſeæ. 4. 19.

1 In Cathedra peſtilentiæ non ſedit. Hoſ. 7. nu. 7. Hamos. 1. 27. Malac. 3. 20.

3 Et erit tanquam lignum, quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum. Nah 3. n. 13.

3 Quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo, & folium eius non defluet. Mich. 3 9.

Pſal. 2.

1 Quare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania. Mich. 1. 17. & 18.

2 Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduerſus &c. Mich.1.num.17.& 18.ca.2. num.60. Zach.2.num. 18.
3 Dirumpamus vincula eorum & proiiciamus à nobis iugum ipſorum. Soph. 1.26.
6 Ego autem conſtitutus ſum Rex ab eo. Hoſ.1.183.Zach.6. 34.
6 Super Sion montem ſanctum eius. Mich.4. 18.cap.5.38.Soph. 3. 32.
8 Poſtula à me & dabo tibi gentes hæredit. Mic 7.36.&.Zach 2. 32.
8 Et poſſeſſionem tuam terminos terræ Zach.9 45.
9 Reges eos in virga ferrea. Mich. 5. 63.
12 Apprehendite diſciplinam,ne quando iraſcatur Dominus,& pereatis de via iuſta Ioe.2.26.
12 Pereatis de via iuſta.Hoſ.4.19.

Pſal. 3.

3 Multi dicunt animæ meæ, non eſt ſalus ipſi in Deo eius.Abac.1. num.21.
3 Voce mea ad Dominum clamaui & exaudiuit me de monte ſancto ſuo. Abac.3. num.21.
6 Ego dormiui,& ſoporatus ſum.Nah. 3. 27.
9 Domini eſt ſalus & ſuper populum tuum benedictio tua. Abac. 3. 21.

Pſalm. 4.

De titulo huius Pſalmi Abac. 3. 56. & ſeq.
2 Deus iuſtitię meæ. Malach. 2. 39. cap.4. n. 5.
3 Filii hominum vſquequo graui corde vt quid diligitis vanitatem & quęritis mendacium.Hoſ 12.nu.2.
3 Vt quid diligitis vanitatem. Ion. 2. 14. Abac.3.nu. 21.
4 Et ſcitote quoniam mirificauit dominus ſanctum ſuum.Mich. 7. num. 7. Zach.3. 18.
5 Quæ dicitis in cordibus veſtris,& in cubilibus veſtris compungimini. Abac. 3.22.Ag.1.48. 49.
8 A fructu frumēti vini,&c.Mal.3.35.
9 In pace in idipſum dormiam, & requieſcam.Hoſ.7 9.

Pſal. 5.

5 Mane aſtabo tibi & videbo. Mich. 7. 18.
7 Odiſti omnes qui operantur iniquitatem,perdes omnes qui loquuntur mendacium.Soph.3. 34.
7 Virum ſanguinum, & doloſum abominabitur dominus. Hoſ. 4. 3.
9 Dirige in conſpectu tuo viam meam Hoſ.6. 8.

Pſal. 6.

6 Quoniam non eſt in morte qui memor ſit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi.Hoſ.13. 23.
8 Turbatus eſt à furore oculus meus. Hoſ.7 31.

Pſal. 7.

7 Exurge Domine Deus meus. Mich. 1.num. 5.
14 Vaſa mortis. Amoſ.6. 21.
14 Sagittas ſuas ardētibus effecit. Hoſ. 7. 17.
15 Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Hoſ. 4. 36. & cap. 7. 47. Soph. 2.34.
17 Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipſius iniquitas eius deſcendet.Hoſ.12 num. 21.

Pſal. 8.

2 Domine Dominus noſter quam admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra,quoniam eleuata eſt magnificentia tua ſuper cœlos.Aba.3.24.
3 Perfeciſti laudem.Hoſ.4 4.
6 Minuiſti eum paulo minus ab Angēlis.Hoſ.12. 7.
9 Piſces maris,qui perambulant ſemitas maris. Abac.1 45.

Pſal. 9.

3 Quoniam laudatur peccator in deſideriis &c. Hoſ.12. 11.
5 Quoniam feciſti iudicium meum,& cauſam meam.Mich. 7. 29.
7 Cuius maledictione os plenum eſt. Hoſ.4. 2.
14 Quoniam tu laborem & dolorem conſideras. Mich. 1. 39.
14 Vides quoniam tu laborem conſideras, vt tradas eos in manus tuas. Hoſ.13 18.Mich.2.1.Abac.1. 32.
14 Tibi derelictus eſt pauper,& orphano tu eris adiutor. Hoſ. 14. 11.
17 Cognoſcetur Dominus iudicia faciens.Mich.25.

Pſal. 10.

4 Dñs in tēplo ſancto ſuo.Abac.2.45.

Qui

5 Qui diligit iniquitatem, o dit animã ſuam. Hoſ. 7 47. & Amos. 2. 20.

Pſal. 11.

4 Diſperdat Dominus, &c. Hoſ. 14. 1. Habd. 66.

7 Eloquia Domini eloquia caſta, argẽtum igne examinatum. Soph. 1. 73.

pſalm. 12.

2 Vſque quo obliuiſceris me in finem. Amoſ. 7. 22.

Pſal. 13.

4 Qui deuorant plebem meam ſicut eſcam panis. Hoſ. 4. 15.

Pſal. 14.

3 In viis eorum Hag. 1. 9.

Pſalm. 15.

6 Funes ceciderunt mihi in præclaris. Amos 7. 21. vſque in finem. Amos. 8. 23. Zach. 11. 14.

8 Quoniam à dextris eſt mihi. Zach. 3. 8.

10 Quia non derelinques animam meam in inferno. Ionæ. 2. 21.

Pſal. 16.

2 De vultu tuo iudicium meum prodeat. Mic. 7. 29.

7 Cuſtodi me vt pupillam oculi. Zach. 2. 20.

13 Eripe animam meam ab impio, frameam tuam, &c. Abac. 1. 39.

Pſal. 17.

2 Diligam te Domine fortitudo mea. Hoſ. 5. 4.

3 Cornu ſalutis meæ Hamo 6. 41.

5 Circundederũt me dolores mortis. Hoſ. 13. 20.

5 Torrentes iniquitatis. Nahum. 1. 45.

6 Dolores inferni. Hoſ. 13. 23.

8 Commota eſt, & contremuit terra, fundamenta montium conturbata ſunt Ham. 6. 3. Zach. 14. 12.

9 Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarſit Nahum. 2. 50.

11 Volauit ſuper pennas ventorum. Hoſeæ. 4. 38.

14 Et altiſſimus dedit vocem ſuam. Ioe. 2. 10.

15 Confitebor tibi in gentibus Domine. Mich. 7. 56.

15 Fulgura multiplicabit, & conturbabit eos Nahum. 2. n. 50.

16 Reuelata ſunt fundamenta orbis terrarum. Mich. 6. 11.

26 Cum ſancto ſanctus eris. Hoſ. 11. 32.

30 In te eripiar à tentatione, &c. Hoſe. 1. 107. & Zach. 9 52.

30 In Deo meó transgrediar murum. Zach. 2. 27.

33 Deus qui præcinxit me virtute Nahun. 2. 41.

40 Et præcinxiſti me virtute. Nahun. 2. 41.

46 Filii alieni mentiti ſunt mihi. Soph. 3 41.

Pſal. 18.

1 Cœli enarrant gloriam Dei. Hag. 1. 51. Zach. 12. 25.

8 Teſtimonium Domini. Soph. 3. 40.

8 Sapientiam præſtans paruulis. Hoſ. 2. 80.

9 Iuſtitiæ Domini rectæ. Mich. 6. 8.

10 Iudicia Domini Soph. 2. n. 5.

Pſal. 19.

8 Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei noſtri inuocabimus, ipſi obligati ſunt, &c. Hoſ. 14. 10.

Pſal. 20.

3 Deſiderium. Agg. 2. 32.

3 Voluntate labiorum eius non fraudaſti eum Hoſe. 14. 9.

4 Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo. Zach 6. 33.

4 In benedictionibus dulcedinis. Hoſ. 1. 26.

5 Vitam petiit à te, & tribuiſti ei. Ion. 2. 21.

7 Dabis eum in benedictionem in ſæculum ſæculi. Hoſ. 11. 28.

10 In tempore vultus tui. Mala. 1. 23.

Pſal. 21.

2 Reſpice in me. Zach. 9. 22.

De toto Pſalmo agitur. Mich. 4. 25.

2 Deus Deus meus me quare dereliquiſti. Ionæ. 2. 22.

2 Quare me dereliquiſti. Hamos. 2. 20.

2 Longe à ſalute mea verba delictorum meorum. Mich. 7. 36.

7 Ego autem ſum vermis, & nõ homo, Ionæ. 4. n. 21.

13 Circundederunt me vituli multi: tauri pingues obſederunt me Zach. 1. nu. 74.

14 Sicut leo rapiens, & rugiens. Ham. 3. nu. 5.

Effu-

15 Effuſus ſum ſicut aqua. Hoſ. 5. num. 28.

15 Factum eſt cor meum tanquam cera. Hoſ 13. nu. 10. Haba. 3. nu. 47.

19 Partiti ſunt veſtimenta mea. Mich. 4. nu. 25.

20 Tu autem Domine ne elongaueris auxilium tuum à me. Ion. 2. 21.

21 Erue à framea Deus animam meam. Zach. 13 n. 13.

22 Et à cornibus vnicornium. Zach. 1. nu. 74.

28 Reminiſcentur, & conuertentur ad Dominũ vniuerſi fines terræ. Zach. 10. n. 20.

Pſal. 22.

2 Dominus regit me Mich. 7. n. 60.

2 In loco paſcuæ ibi me collocauit Mich. 7. num 58. &. 62.

4 Virga tua, & baculus tuus. Zach. 8. nu. 22.

Pſal. 23.

1 Et plenitudo eius. Ham. 6 30. Mihc. 1. 3.

2 Quia ipſe ſuper maria fun. & ſuper flu. Zacha. 12. n. 25.

2 Et ſuper flumina præparauit eam. Hoſ. 6. nu. 9.

6 Dei Iacob. Nah. 2. num. 43.

7. &. 9. Attollite portas principes veſtras, & eleuamini portæ ęternales, & introibit rex gloriæ. Mich. 2. n. 66.

8 Dominus fortis & potens. Zach. 10. num. 17.

10 Dominus virtutum ipſe eſt rex gloriæ. Haba. 3. n. 21. Zach. 2. num. 19. Soph. 1. nu. 24.

Pſal. 24.

5 Diriget manſuetos in iudicio, docebit mites vias ſuas. Soph. 2. nu. 4.

7 Ignorantias meas ne memineris. Habac. 3. num. 3.

10 Vniuerſæ vię Domini. Hoſ. 4. n. 19.

10 Vniuerſæ viæ Domini miſericordia, & veritas. Mich. 7. nu. 57.

15 Oculi mei ſemper ad Dominum Zach. 9. numer. 23.

16 Reſpice in me, & miſerere mei. Hab. 3. num. 29. Zach 9. nu. 22.

Pſal. 25.

1 Iudica me Domine. Hoſ 2. nu. 96.

Pſal. 26.

2 Ipſi infirmati ſunt, & ceciderunt. Sopho. 1. num 14.

4 Vt videã volũtatem Dñi Mich. 6. 38

5 Abſcondit me in tabernaculo ſuo. Soph. 2. num. 6.

6 Hoſtiã vociferationis. Soph. 3. n. 36.

14 Viriliter age, & conſortetur cor tuũ, & ſuſtine Dominum. Mich. 4. 62.

Pſal. 27.

1 Ne ſileas à me nequando taceas à me & aſſimilabor deſcendentibus in lacum. Soph. 1. nu. 27.

2 Dum extollo manus meas ad templum ſanctum tuum. Mich. 2. nu. 5. Zach. 2. n. 22.

Pſal. 28.

5 Vox Domini confringentis cedros, &c. vſque ad filius vnicorniũ. Habd. 1. 24. Sopho. 1. 64. Zach. 11. nu. 5.

10 Dominus Diluuium inhabitare facit. Hoſeæ. 8. 10.

Pſal. 29.

6 Ad veſperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Ham. 8 41.

12 Cõcidiſti ſaccũ meũ, &c. Ham. 8. 30.

Pſal. 30.

10 Conturbatus eſt in ira oculus meus anima mea, & venter meus Habac. 3. num. 47.

20 Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine quam abſcondiſti timentibus te, perfeciſti verbo eis, qui ſperant in te. Ham. 9. num. 49. Zach. 2. n. 34.

23 Proiectus ſum à facie oculorum tuorum. Ionæ. 1. nu. 24.

Pſal. 31.

1 Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates. Hoſ. 12. nu. 21. c. 13. n. 18.

9 Nolite fieri ſicut equus, & mulus Zach. 14. 61.

Pſal. 32.

1 Exultate iuſti in Domino, rectos decet collaudatio. Hoſ. 14. n. 5.

4 Omnia opera ei⁹ in fide. Hoſ. 5. n. 23

6 Omnis virtus eorum. Soph. 1. n. 24.

10 Reprobat autem cogitationes populorum. Mich. 1. n. 18.

16 Non ſaluatur rex, &c. vſque ad protector noſter eſt. Hoſ. 1. n. 118.

17 Fallax equus ad ſalutē. Hoſ. 14. n. 10

Pſal. 33.

4 Magnificate Dominum mecum. Hamos. 9. nu. 5.

6 Accedite ad eum, & illuminamini. Hoſ.6.nu.44.&c. 10. nu. 36.
11 Diuites eguerunt, & eſurierunt, inquirentes autem Dominum non deficient omni bono. Ham. 8. n. 37.
13 Dies videre bonos. Zach. 8. n. 32.
16 Oculi Domini ſuper iuſtos, &c. Hoſ. 6. nu. 7. & c. 14. nu. 21 Ham. 9. nu. 6.
17 Vultus autem Domini. Mal. 1. n. 23.
1 Dominus cuſtodit omnia oſſa eorũ, vnum ex eis non conteretur Ham. 2. n 8. cap 8. nu. 45.
22 Mors peccatorũ peſſima. Ham. 8 n. 5
23 Et non delinquent omnes, qui ſperant in eo. Hab. 1. n. 28.
Pſal. 34.
6 Fiant viæ illorum tenebræ. Zach. 14. num. 22.
20 Qui mihi quidem pacifice loquebantur. Zach. 9. n. 43.
21 Viderũt oculi noſtri H bd 64. & 65.
26 Qui magna loquuntur ſuper me. Soph 2. nu. 26.
Pſal. 35.
7 Homines & iumenta ſaluabis Domine. Zach. 2. n. 11 Ionæ. 3. vlt.
7 Iudicia tua abyſſus multa Ham. 7 5.
9 Inebriabuntur ab vbertate domus. Mich. 2. nu. 43.
Pſal. 36.
Circa totum hunc Pſal. vide. Habac. 2. num. 10. & 11
13 Quod veniet dies eius. Habd. 65.
15 Gladius eorum intret in corda ipſorum. Hoſ. 13. n. 10.
18 Nouit Dominus dies immaculatorum, & multa ſequentia Habac. 2. nu. 10. & 11.
23 Apud Dominum greſſus hominis dirigentur, & viam eius volet. Hoſ. 14. n. 21.
25 Non vidi iuſtum derelictum, nec ſemẽ eius quærẽs panẽ. Ham. 8. n. 48.
26 Tota die miſeretur, & commodat. Hoſe. 12. nu. 2.
30 Lingua eius loquetur iudiciũ. Ham. 5 n. 18.
36 Nõ eſt inuẽtus locus ei*. Nah. 1. n. 18
Pſal. 37.
4 A facie iræ tuæ. A facie peccatorum meorum.
6 A facie inſipientiæ meæ. Hoſ. 10. nu. 54.
5 Quoniam iniquitates meę ſupergreſſæ ſunt caput meũ, & ſicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me. Mich. 7. n. 51.
8 Quoniam lumbi mei impleti ſunt illuſionibus. Nah. 2. n. 40.
15 Factus ſum ſicut homo nõ audiens, & non habens in ore ſuo redargutiones. Mich. 7. num. 48.
23 Deus ſalutis meæ. Malach. 4. nu. 5.
27 Super me magna locuti ſunt. Soph. 2. nu. 26.
Pſal. 38.
6. & 7. Veruntamen. Soph. 3 nu. 7.
13 Aduena ego ſum apud te, & peregrinus. Hoſ. 4. n 7. Zach. 14. nu 65.
Pſal. 39.
3 De luto fæcis. Zach. 10. nu. 5.
3 Et eduxit me de lacu miſeriæ, & de luto fæcis. Habac. 3 nu. 46.
7 Sacrificium, & oblationes noluiſti. Hoſeę. 6. à num. 20.
7 Holocauſtum, & pro peccato non poſtulaſti. Hoſ. 6. n. 28.
13 Comprehenderunt me iniquitates meæ. Zach. 1. num. 10.
pſalm. 40.
2 In die mala liberabit eum Dominus. Ioel. 2. n. 21.
9 Verbum iniquum. Nah. 1. n 45.
10 Homo pacis meæ. Habd. 33.
10 Magnificauit ſuper me ſupplantationem. Hoſ 6. n. 32.
Pſal. 41.
5 Quoniam pertranſibo in locum tabernaculi admirabilis vſque ad domum Dei. Zacha. 14. 65
8 Omnia excelſa tua, & fluctus tui ſuper me tranſierunt. Ionæ. 2. 10.
Pſal. 42.
2 Iudica me Deus, & diſcerne cauſam meã de gente non ſancta Mich. 7. 29.
4 Quare triſtis es anima mea, & quare conturbas me ſpera in Deo, quoniã adhuc confitebor illi ſalutare vultus mei, & Deus meus. Mich. 4. 74.
Pſal. 43.
3 Manus tua gentes diſp. &c. vſque ad, complacuiſti in eis. Zach. 4. 37.
6 In te inimicos noſtros ventilabimus cornu. Hoſ. c. 107. Ha. 6. 41. Zac. 9. 52.
6 Inſurgentes in nobis Hoſ. 8. 13. & c. 10. 36. & Mich. 1. 4.

7 Non

7 Non enim in arcu meo ſperabo Hoſeæ.1.nu.18.
9 In nomine tuo.Mich.5. nu. 53.
10 Et non egredieris Deus in virtutibus noſtris.Mich.1.n.5.Soph.1.n.24
13 Vendidiſti populũ tuum.Nah.3.n.3.
15 Commotionem capitis.Nah.3.n.5.
23 Æſtimati ſumus ſicut oues occiſionis.Haba.1.n.40.Zach 11.n. 8.
23 Exurge, quare obdormis Domine. Mich.1.n. 5.

Pſal. 44.

6 Populi ſub te cadent.Mich.1.nu. 18.
6 Sagittæ tuæ acutæ populi ſub te cadent in corda inimicorum regis.Habac.3.n 38.
7 Sedes tua Deus in ſeculum ſeculi. Zach 6.nu. 34.
7 Pro patribus tuis nati ſunt tibi filii. Malach.4. nu.56.
8 Oleo lætitiæ.Mich.6.n.42.
9 Myrrha,& gutta,& caſia à veſtimentis tuis à domibus eburneis.Mich.1. nu. 55.
10 Aſtitit regina à dextris tuis. Nah 2. nu.52. Zacha.3 nu.7.

Pſal.45.

3 In cor maris.Hoſeæ.13.num.10.Ionæ. 2.nu 9
5 Fluminis impetus lætificat ciuitatem.Ioel. 3. 26.
6 Adiuuauit eam Deus mane diluculo. Hoſ.6. nu. 44.

Pſal.46.

2 Plaudite manibus. Nah.3.n. 29. Sopho. 2.n.56.

Pſal. 47.

2 In monte ſancto eius.Mich.4.n. 18.
8 In ſpiritu vehementi côteres naues Tharſis. Ionæ.1.n. 17.
8 Conteres naues. Hoſ.13.nu. 19.

Pſal. 48.

10 Et viuet adhuc in finẽ.Ham.8.n.22

Pſal. 49.

3 Deus manifeſte veniet, &c. vſque ad,& erit in die illa lux magna. Ioe. 2 n.67.
3 Ignis in conſpectu eius exardeſcet. Mal.3.nu.18.
13 Nũquid mãducabo carnes taurorũ, &c. Hoſ.6. à num. 20.23.Mich.6.21.
14 Immola Deo ſacrificium laudis. Mich.6.nu.21.22.
20 Sedens aduerſum fratrem tuum loquebaris. Mal.3. nu. 20.

Pſal.50.

6 Tibi ſoli peccaui, & malum coram te feci. Ionæ 3.nu.3.
6 Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis,& vincas cum iudicaris. Mich.6.n. 13. &.33.
12 Et ſpiritũ rectũ innoua.Hoſ.6.n. 10
13 Ne proiicias me à facie tua. Hoſ. 6. nu.7.Ionę.1.n 24.
14 Redde mihi lætitiam ſalutaris tui. Zach.13. nu. 20.
16 Libera me de ſanguinibus Deus. Hoſ 4 nu. 3.
18 Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium. Hoſ.6.à. nu 20.
19 Cor contritum.Hoſ.13.n. 20.
20 Vt ędificentur muri Ieruſalẽ.Ham. 7. nu. 13.

Pſal.51.

10 Ego autem ſicut oliua fructificaui in domo Dei.Hoſ.14 n.17. Ham.9. nu.54.Hach.14.nu.9.

Pſal 53.

9 Super inimicos meos deſpexit oculus meus.Hab.64.&.65.

Pſal.54.

7 Quis dabit mihi pennas,&c. Hoſ.4. nu.46.&.c.11.nu.36.
10 Præcipita Domine,diuide linguas, eorum, Hoſ.13.nu.31.
11 Iniquitas, & labor in medio eius. Mich.2.nu. 1.
13 Veſpere,& mane, & meridie narrabo,& annuntiabo,& exaudiet vocẽ meam.Hamos.8.nu. 40.41.
13 Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi,&c. Habd.67.Soph.3.n.9
16 Veniat mors ſuper eos,& deſcendat in infernum viuentes. Hoſ.13.n.23.

Pſal.55.

2 Quoniam conculcauit me homo. Hamos. 2.n.17.
7 Ipſi calcaneum meum obſeruabunt. Zach.8 n.27.
8 In ira populos cõfringes.Mic.1.n.18.

Pſal 56.

4 Dedit in opprobrium côculcantes me. Hoſ.11.n.28.& Hamos.2.nu 17. Habd. nu.11.
5 Et eripuit animam meam de medio catulorum leonum.Ioe.1.n. 19.

5 Dentes eorum arma,& ſagittæ.Zac. 9.num.28.

9 Exurge anima mea,exurge,&c.Ioe. 3.n.13.

Pſal. 57.

7 Molas leonum confringet Dominus.Ioe.1.n.22.

Pſal. 59.

5 Potaſti nos vino compunctionis Nah 2.nu.49.

6 Dediſti metuentibus te ſignificationem vt fugiant à facie arcus,& liberentur dilectĩ tui.Mich.2.n.23. Zac. 1.nu.51.

Pſal.60.

3 A finibus terræ ad te clamaui. Hoſeæ.1.nu.131.

Pſal.61.

10 Mendaces filii hominum in ſtateris. Hoſeæ 12.n.10.

11 Nolite ſperare in iniquitate,& rapinas nolite cõcupiſcere.Hoſ.12.n.12.

Pſal. 62.

12 Laudabuntur omnes, qui iurant in eo.Hoſeæ 1.n.18.Ham.4.n.4.

Pſal 63.

4 Rem amaram,Haba.1.n.15.

Pſal.64.

6 Mirabile in æquitate,Ioe. 2.n.66.

13 Pingueſcẽt ſpecioſa deſerti,& exultatione colles accingentur.Hamos. 9.n.51.

Pſal. 65.

10 Igne nos examinaſti, ſicut examinatur argentum.Zach.13.nu. 17.

12 Tranſiuimus per ignem, & aquam, Zach.13.n.17.

Pſal.67.

5 Iter facite ei qui aſcendit ſuper occaſum.Hamos.8.n.39.

8 Cum egredereris in conſpectu populi tui.Mic.1.n.5.

9 Terra mota eſt.Hag.2.n.21.

10 Pluuiam voluntariam ſegregabis Deus.Hamos.4 nu.19.

10 Et infirmata eſt Hoſ.11.n.25.

12 Dominus dabit verbum Euangelizantibus virtute multa.Soph.1.nu. 24.Hag.1.22.

15 Mons Dei mons pinguis. Mich. 4. nu.19.

23 Æthiopia præueniet manus eius Deo.Nah.3.n.14.

28 Principes Iuda duces eorum.Hoſeę. 1.nu.93.

Pſal.68.

De toto hoc Pſal.vide.Ionæ.2.à.n.20.

2 Saluum me fac Deus quoniam intrauerunt aquæ vſque ad animam meam,infixus ſum in limo profundi,& nõ eſt ſubſtãtia.Habac.3.n.46

2 Saluum me fac Deus quoniam intrauerunt aquæ vſque ad animam meam Ionæ.2.nu.23.

2 Intrauerunt aquæ vſque ad animam meam Ionæ.2.n.11.

3 Infixus ſum in limo profundi. Zach. 1.nu.16.

3 Veni in altitudinem maris, & tempeſtas demerſit me. Ionæ. 2. nu. 22.

5 Multiplicati ſunt ſuper capillos capitis mei qui oderunt me gratis.Ioe. 1.nu.21.

11 Operui in ieiunio animam meam. Ionæ.3.nu.41.

12 Factus ſum illis in parabolam. Mic. 2 nu.9.

13 Qui bibebant vinum.Ham.6.n.22.

13 In me pſallebant qui bibebant vinũ. Mich.2.num.9.

15 Eripe me de luto vt non infigar, & de profundis aquarum.Habac.3.nu. 46. Zach.1.n.16.

21 Et dederunt in eſcam meam fel. Hab 2.n.48.

24 Obſcurentur oculi.Hoſ.14.num.1.

36 Et ædificabuntur ciuitates Iudæ Mich.3.num.24.

Pſal.70.

22 In vaſis Pſalmi.Amos.6.21.

Pſal.71.

De toto hoc Pſalmo.Abac.2.9.Zach.2. 2.n.2.3.& 4.cap.9.n.48.

2 Deus iudiciũ tuũ regi da Mich.4.29.

3 Suſcipiant montes pacem populo. Amos 4.34.Mich.46.1.Zach.1.14.

4 Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum, & humiliabit calũniatorem Hoſ.2.96. cap.10.28.

7 Orietur, &c. & abundantia pacis. Mich 4.39.&.41.

8 Et dominabitur à mari vſq; ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrę. Zach.948.

9 Coram illo procident Æthiopes. Amos.9.18.Mich.7.48.

9 Et inimici eius terram lingent Mich. 7.48.
14 Ex vſuris,& iniquitate redimet animas eorum.Nah. 3.3.

Pſal.72.

11 Et dixerunt quomodo ſcit Deus, vſque ad,& laui inter innocentes manuś meas.Hamos.6. 12.
23 Vt iumentum factus ſum apud te Hoſeas. 8. 22.

Pſal.73.

2 Mons Sion in quo habitaſti in eo. Mich.4.19.
3 Leua manus tuas in ſuperbias eorū. Zach.2.22.
9 Signa noſtra non vidimus, iam non eſt propheta,&c.Ham.8. 31.
9 Iam non eſt propheta. Ham. 1 33.
13 Contribulaſti capita draconum. Ham. 96.
14 Tu cōfregiſti capita draconis.Mich. 5.38.

Pſal.74.

3 Cum accepero tempus ego iuſtitias iudicabo.Soph 1.29.
4 Liquefacta eſt terra & omnes qui habitant in ea,ego confirmaui columnas eius.Habac.3. 22.
6 Nolite extollere in altum cornu veſtrum.Zach. 1. 72.
7 Quia nec ab Oriente,nec ab Occidente,neque à deſertis montibus. Mich.7. 38.
9 Quia calix in manu Domini vini meri plenus miſto, & inclinauit ex hoc,in hoc:verumtamē fex eius nō eſt exinanita,bibent,&c.Mich.2.41. 42.58.

Pſal. 75.

2 Notus in Iudæa Deus.Hoſ.1. 77.
3 Et factus eſt in pace locus eius. Ioe. 3. 14.Hab.3. 22.
5 Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.Ham. 4. 34.
6 Dormierunt ſomnum ſuum. Hab.3. nu.26 27.
7 Dormitauerunt qui aſcenderunt equos.Hoſe.14.10. Hab.3 n. 26.

Pſal. 76.

6 Cogitaui dies antiquos,& annos æternos in mente habui.Mich.5.46.
7 Et meditatus ſum nocte cum corde meo. Hab. 3.63.
11 Et dixi nunc cepi.Hoſ.11.25.

Pſal.77.

2 Aperiam in parabolis os meū.Mich. 2. 12.
9 Filij Ephrem intendentes,& mittentes arcum.Hoſ.1.184 & 90.
15 Interrupit petrā in eremo, & adaquauit eos velut in abyſſo multa; & eduxit aquam de petra: & deduxit velut flumina aquas. Nah. 3.num. 32.
20 Quoniam percuſſit petram.Habac. 2.n. 43.Zach.9 nu.6.
26 Tranſtulit ventum vrentem. Hoſ. 12. 1.
39 Spiritus vadens, & non rediens. Zach 7.18.
55 Sorte diuiſit eis terram in funiculo diſtributionis.Ham.7. 22.
68 Montem Sion, quem dilexit. Mich. 4. 19.
69 Et ædificauit ſicut vnicornium ſanctificium ſuum in terra.Soph. 2. nu. 59.
71 De poſtfœtantes .Soph.1. 25.
71 Paſcere Iacob.Zach.11.6.

Pſal.78.

De qua vaſtitate Ieruſalem intelligatur iſte Pſal. Mich. 3.20.
1 Poſuerunt Ieruſalem in pomorum cuſtodiam.Mich.1. 12.
5 Accendetur velut ignis zelus tuus. Sophon. 1. 68.
6 Effunde iram. Hoſ.14.n. 1.
7 Quia comederunt Iacob. Hoſ.4.14.
10 Ne forte dicant in gentibus, vbi eſt Deus eorum,& innoteſcat,&c. Ionæ.2. 31.
13 Nos autem populus tuus, & oues paſcuæ tuæ.Mich.7.62.

Pſal.79.

9 Vineam de Ægypto tranſtuliſti,&c. Hoſeæ.2 87.
12 Extendit palmites ſuos vſque ad mare,&c. Hoſ. 10. 2 Nah.2.44.
13 Vt quid deſtruxiſti maceriam eius, & vindemiant eam omnes,qui prætergrediuntur viam. Habd. 47.

Pſal. 80.

4 Buccinate in neomenia, tuba, &c. Hoſ.5.20.

Pſal.81.

2 Vſquequo iudicatis iniquitatem; &

facies peccatorum ſumitis. Mal. 2. 19.

Pſal. 82.

4 Super populum tuum, &c. vſque ad, cum habitantibus Tyrum. Ioe. 3. 10.
Quoniam aduerſus teſtamẽtum diſpoſuerunt tabernacula Idumæorum & Iſmaelitæ. Hoſe. 10. 10.
9 Etenim Aſſur venit cum illis. Hoſ. 5. 36.

Pſal. 83.

5 Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæculum ſæculi laudabunt te. Ioe. 3. 23.
6 Simul aduerſum te teſtamentum diſpoſuerunt tabernacula Idumæorum, & Iſraelitæ Moab. &c. Soph. 2. 23.
7 Etenim benedictionem dabit legiſlator. Ioel. 2. 47.

Pſal. 84.

9 Quid loquatur in me Haba. 2. nu. 2. Soph 1. 33.
9 Quoniam loquetur pacem in plebẽ ſuam. Zach. 9 c 43.

Pſal. 85.

4 Quoniam ad te Domine animam meam leuaui. Hoſ. 4. n. 18. c. 35. n. 7.

Pſal. 86.

2 Tabernacula Iacob. Mal. 2. nu. 27.
5 Nunquid Sion dicet homo, & homo natus eſt in ea. Ioe. 2. nu. 3. & Habd. nu. 30. Zach. 2. num. 7.
4 Memor ero Raab vſque ad, hi fuerũt illic. Nah. 3. nu. 14.
4 Et populus Æthiopum. Ham. 9. nu. 18 Nah. 3. num. 14.

Pſal. 87.

5 Æſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum. Ionæ. 2. n. 21.
19 Elongaſti à me amicum, & proximos meos à miſeria. Hoſ. 7. n. 31.

Pſal. 88.

23 Filius iniquitatis. Hoſ. 10. num. 29.
31 Si autem dereliquerint filii eius legem meam, & in iudiciis meis, &c. viſitabo, &c. Hoſ. 6. à n. 42. Mich. 7. 65.
33 Viſitabo in virga, &c. peccata eorũ. Hoſ. 1. 64. & c. 4. 25.
36 Si Dauid mentiar. Ham. 8. n. 21. Mal. 1. num. 22.
50 Sicut iuraſti Dauid. Habac. 3. n. 38.

Pſal. 89.

2 A ſæculo, & vſque in ſæculum tu es Deus. Mic. 5. nu. 47.
4 Quoniam mille anni ante oculos tuos ſicut dies externa, quæ præteriit. Hagg. 2. num. 21. 22.
14 Repleti ſumus mane miſericordia tua. Hoſe. 5. nu. 44.
15 Lætati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti, annis quibus vidimus mala. ibid.

Pſal. 90.

6 Ab incurſu, & dæmonio meridiano. Sopho. 2. nu. 8.
11 In omnibus viis tuis. Hoſ. 4. numer. 19. Habd. 42.
13 Super aſpidem, & baſiliſcum ambulabis. Hoſ. 2. nu. 93. Ioel. 2. num. 45. Mal. 4. n. 24.

Pſal. 92.

1 Indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe. Nah. 2. nu. 41.
2 Parata ſedes tua Hoſ. 6. num. 9.

Pſal. 93.

1 Deus vltionum Dominus. Mal. 2. nu. 39. ca. 4. nu. 4.
12 Et de lege tua docueris eum. Mich. 4. nu. 26.

Pſal. 94.

2 Præoccupemus faciem eius in confeſſione Mich. 6. nu. 19.
7 Nos autem populus eius, & oues paſcuæ eius. Mich. 7. n. 46.
10 Quadraginta annis proximus fui generationi huic. Ham. 5. nu. 65.
11 Si introibunt in requiẽ meã. Ham. 8. nu. 21. Malach. 1. nu. 22.

Pſal. 95.

10 Commoueatur à facie eius vniuerſa terra. Hag. 2. nu. 22.
10 Quia Dominus regnauit à ligno. Habac. 3. nu. 9.
11 Lætetur cœli, &c. vſque ad quoniã venit iudicare terram. Hag. 2. num. 25.
11 Commoueatur mare, & plenitudo eius Hag. 2. n. 21.
13 Quia venit, quoniam venit iudicare terram, &c. Haba. 2. n. 9.

Pſal. 96.

2 Nubes, & caligo in circuitu eius. Zac. 10. num. 4.
3 Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. Mal. 4. nu. 1.

Pſal. 97.

Pſal. 97.

7 Flumina plaudent manu, ſimul montes exultabunt à conſpectu Domini. Haba. 3 n. 41.

Pſal. 98.

6 Moyſes & Aarō in ſacerdotibus eius; & Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius. Ioe. 2. nu. 62. Zach. 3. nu. 31.

7 Cuſtodiebant teſtimonia eius. Mal. 2. nu. 29.

Pſal. 100.

8 In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, vt diſperderem, &c. Ham. 5. num. 10. Sopho. 3 nu. 8.

Pſal. 101.

7 Similis factus ſum pellicano ſolitudinis. Soph. 2. nu. 51.

Pſal. 102.

4 In miſericordia, & miſerationibus. Hoſeæ. 2. nu. 97.

5 Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Mich. 1. nu. 47. 73.

7 Voluntates ſuas. Soph. 3. nu. 31.

8 Miſerator, & miſericors Dominus. Hoſeæ. 2. num. 97.

Pſal. 103.

11 Expectabunt onagri. Hag. 2. n. 34.

18 Herodii domus. Zach. 5. nu. 20.

20 Poſuiſti tenebras & facta eſt nox, &c. vſque ad: vſque ad veſperā. Ham. 4. 33. Habac. 1. 19.

23 Exibit homo ad opus ſuum. Ham. 5. num. 27. Amos. 8. 40.

25 Mare magnum, & ſpatioſum. Zach. 14. num. 54.

27 Draco iſte, quē formaſti. Amos. 9. 6.

27 Extendens cœlum. Zach. 12. 1.

28 Omnia implebuntur bonitate. Zacha. 8. 32.

29 Auferes ſpiritum eorum. Ham. 4. 33.

Pſal. 104.

5 Nolite tangere. Zach. 2. n. 20. 21.

8 Verbi, quod mandauit in mille generationes. Ham. 5. 10.

25 Conuertet cor eorum. Hoſ. 11. 30.

Pſal. 105.

3 Beati qui cuſtodiūt iudicium Amos. 5. 18.

5 Ad videndum in bonitate electorū tuorum. Habd. 64 Zach. 8. 32.

5 Gentes tuæ. Soph. 3. 22.

9 Increpuit mare rubrū, &c. Nah. 1. 13.

12 Et crediderunt verbis eius, & laudauerunt laudem eius, cito fecerunt, obliti ſunt operum eius, & non ſuſtinuerunt conſilium eius, ſed concupierunt, &c. Mich. 1. 56 57.

35 Commiſti ſunt inter gentes, & didicerunt opera eorum. Hoſ. 1 19. &. c. 7. 19.

37 Et immolauerunt filios ſuos, & filias ſuas dæmonijs. Hoſ. 13. 3. Mich. 6. 22.

Pſal. 106.

4 Errauerunt in ſolitudine, &c. vſque ad, eripuit eos. Soph 3. 48. 49.

5 Eſurientes & ſitientes. Nah. 3. 32. Soph. 3. 48. 49.

Pſal. 108.

6 Conſtitues ſuper eum peccatorem Zach. 3. 8.

6 Et diabolus ſtetā dextris eius. Zach. 3 7.

16 Et perſecutus eſt hominem inopem & mendicum, &c. Ham. 5. 37.

17 Et dilexit maledictionem, &c. vſque ad interiora eius. Zach. 5. 6.

18 Et induxit maledictionem ſicut veſtimentum. Habd. 37.

19 Fiat ei ſicut veſtimentum, quo operitur, &c. Habd. 37.

29 Induantur qui detrahunt mihi pudore, & operiantur ſicut diploide confuſione. Habd. 37.

31 Quia aſtitit à dextris pauperis. Zac. 3. 8.

Pſal. 109.

1 Dixit Dominus Domino meo ſede à dextris meis. Prel. 1. n. 4.

1 Sede à dextris meis. Zach. 3. 7.

2 Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Malac. 4. 7.

3 Tecum principium in die virtutis tuæ. Haba. 3. 43.

3 Ex vtero ante luciferum genui te. Mic. 6. 23.

Pſalm. 110.

2 Voluntates eius. Mich. 6. 38.

8 Miſericors & miſerator Dominus. Hoſe. 2. 97.

Pſalm. 111.

8 Confirmatum eſt cor eius, non commouebitur. Hoſ. 11. 30.

Pſal. 113.

1 In exitu Iſrael de Ægypto domus

Iacob,&c. Facta eſt Iudæa ſanctifica tio eius. Hoſ.2.136.
2 Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius, Iſrael poteſtas eius. Malach. 2. 23.
2 Ne quando dicant gentes, vbi eſt Deus eorum. Ioe.2.31.
4 Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominũ. Mich. 5.92.
6 Montes exultaſtis ſicut arietes, &
7 colles ſicut agni ouium. A facie Domini mota eſt terra. Agg.1.21.
8 Similes illis fiant, qui faciunt ea. Nah.1.53.

Pſal. 117.

18 Caſtigans caſtigauit me Dominus. Soph. 1 6.
22 Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. Zach.4.5,23.
26 Benedictus qui venit in nomine Domini. Mich.5.53. Habac.2.6.

Pſal. 118.

12 Doce me iuſtificationes tuas. Hoſ.14. 23.
71 Bonum mihi, quia humiliaſti me. Mich.6 34.
48 Leuaui manus meas ad mãdata tua. Zach.2 22.
105 Lucerna pedibus meis verbũ tuũ, iuraui,& ſtatui cuſtodire iudicia Iuſtitiæ tuæ. Hoſe.7. 44.
121 Feci iudicium,& iuſtitiam. Mich.6. nu. 26.
147 In maturitate. Hab.3.nu. 61.
167 Cuſtodiuit anima mea teſtimonia tua. Malach.2.29.

Pſal. 119.

5 Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus eſt. Zach.14. 65.

Pſal. 120.

1 Leuaui oculos meos in montes; Amos.6 3. Mich 7.18. Zach. 9. 23.
4 Ecce non dormitabit, neq; dormiet. Nah.3.27.
6 Per diem ſol non vret te. Ion. 4. 29.

Pſal. 123.

5 Torrentem pertranſiuit anima noſtra: forſitan pertranſiſſet anima noſtra aquam intolerabilem. Ion.2.35

Pſal. 124.

2 Dominus in circuitu populi ſui. Zach.2.12.

Pſal. 125.

3 Magnificauit Dominus facere nobiſcum. Ioel.2.46.
5 Qui ſeminant in lachrymis, in exultatione metent. Hoſ.10. 35.

Pſal. 126.

2 Surgite poſtquam ſederitis,&c. Hoſ. 3.18.
5 Cum loquetur inimicis ſuis in porta. Hamos.1.35.

Pſal. 127.

3 Vxor tua ſicut vitis. Nah 2.44.
3 Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ. Mala. 3.43.

Pſal. 129.

7 Apud Dominum miſericordia. Hoſ. 14. 11.

Pſal. 131.

4 Si dedero ſomnum oculis meis. Hoſ. 7 9. Mala. 1.22. Nah.3.27.
5 Tabernaculum Deo Iacob. Ham.9. 34.
5 Donec inueniam locum Domino tabernaculum Deo Iacob. Hag.1.37 38 41.42.
11 Iurauit Dominus Dauid veritatem, &c. Habd.3 38.
11 De fructu ventris tui ponam. Mich. 6.23.
14 Hæc requies mea. Mich. 2. 37.
16 Sancti eius exultatione exultabunt. Soph.1.n.5. 6.7.
17 Illuc producam cornu Dauid. Zac. 8.36.41.
17 Paraui lucernam Chriſto meo. Zach. 3. 42.

Pſal. 132.

3 Sicut ros in Hermon, qui deſcendit in montem Sion. Aggæi. 1.55.

Pſal. 133.

2 In noctibus extollite manus veſtras in ſancta. Mich.2. 3.& 5. Zach. 2.22.

Pſal. 134.

4 Iſrael in poſſeſſionem ſibi. Malac. 3. 47.
7 Educens nubes ab extremo terræ. Ham. 4. 19.
8 Qui producit vẽtos de theſauris ſuis. Hoſeæ.13.41.

Pſal. 136.

De toto hoc Pſal. Habd.39.n.7.
1 Super flumina Babylonis illic ſedimus,& fleuimus. Zach.4.n.7.c.12.n. 25.26.

5 Si oblitus fuero tui Ieruſalem, obliuioni detur dextera mea. Hoſ.4.nu.8

7 Memor eſto Domine filiorũ Edom in die Ieruſalem, qui dicunt exinanite, &c. Habd 40.

9 Beatus qui tenebit, & allidet paruulos ſuos ad petram. Nahu. 3. nu.10.

Pſal.138.

14 Quã mirabilia opera tua Soph.2.2.

Pſal.139.

11 Cadent ſuper eos carbones, in ignẽ deijcies eos, in miſerijs non ſubſiſtẽt. Ham.6. nu.39.

Pſal.140.

5 Oleum autem peccatoris nõ impinguet caput meum. Nah.2.47.

Pſal. 142.

2 Quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. Ionæ.3 nu 5.

6 Anima mea ſicut terra, ſine aqua tibi. Hoſ.6.48. Amos 4.19.

8 Quia ad te leuaui animam meam. Hoſ.4. 18.

Pſal 143.

8 Dextera eorum, dextera iniquitatis. Zach.3 nu.7.

Pſal.144.

4 Generatio, & generatio laudabit opera tua. Ioe.2.nu.3.

13 Fidelis Deus in omnibus verbis ſuis. Hoſ.5.23.

14 Alleuat Dominus omnes, qui corruunt. Mich.7.nu 40.

21 Benedicat omnis caro nomini ſancto eius. Ioe.2.num.56.

Pſal 145.

8 Dominus ſoluit compeditos. Haba. 3.num.29.

Pſal.146.

3 Alligat contritiones eorum. Hoſ. 6. num.2.

6 Suſcipiens manſuetos Dominus, humilians autem peccatores vſque ad terram. Sopho. 2.nu.5.

6 Humilians autem peccatores vſque ad terram. Mich.6.nu.34.

8 Qui producit in montibus fenum. Ham.6. nu.3.

Pſal.147.

12 Lauda Ieruſalem Dominum, Lauda Deum tuum Sion. Sophon.3. numero 36.

13 Quoniam confortauit ſeras portarum tuarum. Ham.1. num.18.

16 Qui dat niuem ſicut lanam, &c. Hamos 4.nu.33.

19 Qui annuntiat verbum ſuum Iacob. Hoſ.7.nu.44 Ham.4.nu.36.

Pſal.148.

5 Ipſe dixit, & facta ſunt. Hoſ.10'37 Ionæ 2.16.

8 Quæ faciunt verbum eius. Hamos 6. 33.

Pſal.149.

5 Exultabũt ſancti in gloria, vſque ad,

9 Gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius. Ioel.3.15.

6 Et gladij ancipites, vſque ad, in manicis ferreis. Mala.4.nu.7.

PROVERB. Cap.1.

10 Si te lactauerint peccatores. Hoſ. 2.79.

15 Ne ambules cum eis. Mich.6.29.

20 Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem ſuam, &c. Hamos.5. 35. Mich.5.38.

22 Vſquequo paruuli diligitis infantiã. Hoſ.2.80.

28 Mane conſurgent. Hoſ.6.1.

Cap. 2.

16 Vt eruaris à muliere aliena. Mal.2.40

Cap. 3.

18 Lignũ vitæ eſt omnibus, qui appropinquant ei. Zach.14.66.

24 Quieſces, & ſuauis erit ſomnus tuus. Hoſeæ 7.9.

2 Abominatio Domini eſt omnis illuſor. Hoſ.7.nu.7.

34 Ipſe deludet illuſores. Hoſ.7.8.

34 Et manſuetis dabit gratiam. Soph.2. num.4.

Cap. 4.

18 Iuſtorum ſemita quaſi lux ſplendẽs, & creſcit vſque ad perfectam diem. Hoſ.6.48.

27 Vias enim, quæ à dextris ſunt, nouit Dominus, peruerſæ vero ſunt, quæ à ſiniſtis ſunt. Ionæ 4.19.

Cap.5.

18 Lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ. Mal.2.40.

19 Hubera eius inebrient te. Hoſ.2.38.

Cap. 6.

10 Paululum dormies, paululum dormitabis. Nah.3.nu.27.

Homo

12 Homo apoſtata Nah.1.nu.46.& 74.

Cap. 7.

18 Inebriemur vberibus.Hoſ.2.38.

27 Viæ inferni domus eius penetrantes interiora mortis.Ionæ.2.35.

Cap. 8.

17 Et qui mane vigilant ad me, inuenient me.Hoſ.6.44.

22 Dominus poſſedit me ab initio, &c. Mich.5.44.& 47.

27 Quando præparabat cœlos. Hoſe. 6.9.

Cap. 9.

18 Et ignorauit, quod ibi ſint gigantes, & in profundis inferni conuiuæ eius. Ionæ. 2.35.

Cap. 10.

7 Memoria iuſti cum laudibus, & nomen impiorum putreſcet.Ham.6.25

Cap. 11.

1 Statera doloſa abominatio eſt apud Deum.Hoſ.12.10.

2 Vbi fuerit ſuperbia,ibi erit contumelia;vbi autem eſt humilitas,ibi ſapiẽtia.Mich.4.71.

8 Iuſtus de anguſtia liberatus eſt,& tradetur impius pro eo. Ioe.3.13.

Cap. 12.

10 Nouit iuſtus iumentorum ſuorum animas,viſcera autem impiorum crudelia. Ham.6.26.

21 Non contriſtabit iuſtum, quidquid ei acciderit.Zach.10.32.

Cap. 13.

25 Iuſtus comedens ſaturat animam ſuam, animæ autem impiorum eſurient. Ham.8.48.

Cap. 14.

15 Innocens credit omni verbo . Hoſ. 2.80.

30 Vita carnium ſanitas cordis, putredo oſſium inuidia. Ham. 4.23.

Cap. 15.

11 Infernus, & perditio coram Domino,quanto magis corda filiorum hominum.Hoſ.5.16.

Cap. 16.

13 Et dirigentur cogitationes tuæ.Hoſe 12. nu.3.

29 Vir iniquus lactat amicum ſuum . Hoſe. 2.79.

33 Sortes mittuntur in ſinum,ſed à Domino temperantur. Ionæ.1.41.

Cap. 17.

12 Expedit magis vrſæ occurrere raptis fœtibus.Hoſ.13.nu.9.

Cap. 18.

2 Impius cum in profundum venerit peccatorum,contemnit. Ionæ.2.34. Nah.3.nu.33.

Cap. 19.

14 Vxor prudens.Mala.2.40.

25 Peſtilente flagellato ſtulto ſapientior erit Hoſ.2 nu.80.

Cap. 20.

1 Luxurioſa res vinum.Hoſ.7.nu.8.

5 Sicut aqua profunda ſic conſilium in corde viri.Nah.2.nu.71.

10 Abominatio eſt apud Dominũ pondus & pondus. Hoſ.12.num.10.M.& Ham.8.14.L.

Cap. 21.

15 Gaudium eſt facere iudicium. Mich. 6.nu.27.

31 Equus paratur ad diem belli. Ham. 4.28.Zach.14 nu.46.

Cap. 22.

23 Et configet eos, qui confixerunt animam eius Mala.3 nu.30.

Cap. 23.

31 Ingreditur blande, & in nouiſſimo mordebit vt coluber.Habd.43.& 44

Cap. 25.

13 Sicut frigus niuis in die meſſis ita legatus fidelis ei, qui miſit eum.Zach. 10.nu.5.

Cap. 28.

1 Iuſtus quaſi leo confidens abſque terrore erit.Zach.10.nu.32.

13 Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur. Hoſ.12.nu.3.

Cap. 29.

11 Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus . Hoſ.4.23.

26 Multi requirunt faciem principis, & iudicium à Domino egreditur ſingulorum.Haba.1. nu.17.

Cap. 30.

8 Tribui tantum victui meo neceſſaria.Hoſ.13. nu.7.

15 Tria ſunt inſatiabilia, & quartum quod nunquam dicit,ſufficit,&c. Habac.2.nu.26.46.

25 Formicæ populus infirmus,&c.Ioe. 1.18.

26 Lepuſculus plebs inualida, qui collocat

locat in petra cubile ſuum. Habdia. num. 22.

Cap. 31.

2 Quid dilecte mi, quid dilecte votorum meorum. Hag. 2. nu. 12.
4 Noli regibus dare vinum. Mich. 1. num. 70.
17 Accinxit fortitudine lumbos ſuos. Nah. 2. nu. 41.
19 Manum ſuam miſit ad fortia. Hoſ. 7. num 7.
23 Nobilis in portis vir eius, &c. Nah. 2. num. 56.
24 Et cingulum tradidit Chananæo. Zach. 18. 53.

ECCLESIASTES. Cap. 1.

1 Verba Eccleſiaſtæ filij Dauid regis Iſrael. Prælud. 4. num. 8. & 9. Hagg. 1. num. 22.
13 Hanc occupationem peſſimam dedit Deus filijs hominum. Ioe. 2. n. 21.

Cap. 3.

2 Et ſuis ſpatijs tranſeunt vniuerſa Hoſeæ. 10. nu. 41.
2 Tempus naſcendi, & tempus moriendi. Hoſ. 10 41. Mich. 5. 49.

Cap. 4.

12 Funiculus triplex. Ham. 1. nu. 14.

Cap. 9.

7 Vade ergo, & comede cum lætitia panem tuum, &c. vſque ad, veſtimenta tua candida. Zach. 1. nu. 18.
Perfruere vita cum vxore, quam diligis. Mal. 2. nu. 40.

Cap. 10.

19 Pecuniæ obediunt omnia. Mich. 4. num. 65.
20 In cogitatione tua regi ne detrahas. Hoſ. 10. nu. 18.

Cap. 11.

2 Da partem ſeptem, necnon & octo. Mich. 5. nu. 60.
3 Si ceciderit lignum ad Anſtrum, ſiue ad Aquilonem, in quocunque loco ceciderit, ibi erit. Zach. 14. nu. 15.
6 Mane ſemina ſemen tuum, & veſpere non ceſſet manus tua. Mich. 6. numero 41.
9 Lætare ergo iuuenis. Mal. 2. nu. 35.

Cap. 12.

11 Quę per magiſtrorum conſilium data ſunt à paſtore vno. In proœm. in Hag. num. 8.

CANTICORVM. Cap. 1.

Quæ in Canticis dicuntur in omnia conueniunt ſingulis fidelibus, ſed quædam iuſtis, quædam peccatoribus. Zach. 10. nu. 7.
1 Oſculetur me oſculo oris ſui. Mich. 4. num. 26.
1 Meliora ſunt vbera tua vino. Hoſ. 1. num. 113.
3 Oleum effuſum nomen tuum. Hoſ. 14. nu 17. Ioe. 2. nu. 55.
5 Sicut tabernacula Cedar, ſicut pelles Salomonis. Habac. 3. nu. 34.
5 Nigra ſum, ſed formoſa. Soph 3. nu. 9.
13 Inter vbera mea commorabitur. Hoſeæ. 2. nu. 38.

Cap. 2.

1 Ego flos campi, & lilium conuallliũ. Hoſeæ. 14. nu. 13.
1 Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias. Hoſ. 14. nu. 13.
3 Sub vmbra illius, quem deſiderauetam, ſedi. Hoſ. 14. nu. 19.

Cap. 4.

6 Vadam ad montem mirrhę, & ad collem thuris. Ham. 6. nu. 25.
9 Vulneraſti cor meum in vno crine colli tui. Mich. 1. nu. 73.
10 Odor vnguentorum tuorum ſuper omnia aromata. Hoſ. 14. 18. Hamos. 6. 25.
11 Odor veſtimentorum tuorum ſicut odor thuris. Hoſ. 14. nu. 18.

Cap. 5.

Electus ex millibus. Mich. 5. nu. 30.

Cap. 6.

Terribilis, vt caſtrorum acies ordinata. Ioel. 2. nu. 5.

Cap. 8.

6 Vt ſignaculum. Hag. 2. nu. 75.
Soror mea paruula eſt. Ham. 6. 39.

SAPIENTIÆ. Cap. 1.

6 Benignus eſt ſpiritus ſapientiæ, & nõ liberabit maledicum à labijs ſuis, quoniam tenũ illius teſtis eſt Deus, &c. Hab. 1. nu. 22.
7 Spiritus Domini repleuit orbem terrarum.

rarum,& hoc quod cõtinet omnia, ſcientiam habet vocis Habac. 1.nu. 22.Zach.3.nu.45.
8 Propter hoc,qui loquitur iniqua,nõ poteſt latere.Haba.1.nu.22.
11 Os autem quod mentitur, occidit animam. Sopho.3 35.
Cap. 2.
21 Excæcauit enim eos malitia eorum. Zacha.5. nu.12.
Cap. 3.
7 Fulgebunt iuſti, & tanquam ſcintillæ in arundineto diſcurrent. Nahu. 2.56.
8 Iudicabunt nationes. Miche. 4 29. Nah.2.nu.56 Mal 4.nu.7.
Cap. 4.
8 Cani enim ſunt ſenſus hominis. Ioe.1.4.
Cap. 5.
18 Accipiet armaturam zelus illius,vſque ad,contra inſenſatos. Nah 2.57.
22 Ibunt directæ emiſſiones fulgurum, &c.vſque ad,inſilient. Hab.3.numero 43.
Cap.6.
6 Iudicium duriſſimum in his,qui præſunt,fiet.Soph 1.29.
26 Multitudo ſapientium ſanitas eſt orbis terrarum.Ham 3,17.
Cap. 9.
8 In monte ſancto tuo.Mich.4.18.
Cap. 10.
9 Sapientia hos qui ſe obſeruant à doloribus liberauit. Hæc autem profugum iræ, &c. vſque ad, Et dedit illi claritatem æternã. Hoſ.13. numero 5.& 6.
12 Omnium potentior eſt ſapientia. Haba.1.nu.23.
17 Reddit iuſtis mercedem laborũ ſuorum.Hoſ.2.67.
Cap. 17.
20 Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, &c. vſque ad. Quæ ſuperuenturæ illis erant. Hoſ 4. 42.
Cap.19.
16 Percuſſi ſunt autem cæcitate, ſicut illi in foribus iuſti,cũ ſubitaneis cooperti eſſent tenebris, vnuſquiſque tranſitum oſtij ſui quærebat, Sopho. 1.nu.81.& 82.

ECCLESIASTICI. Cap 5.
12 Pone manum tuam ſuper os tuum. Mich.7.48.
Cap. 6.
6 Conſiliatius ſit tibi vnus de mille. Mich.4.74.
14 Amicus fidelis protectio fortis; qui autem inuenit illum,inuenit theſaurum.Hoſ.13. nu 6.
Cap. 7.
37 Cum lugentibus ambula. Miche 6. num.29.
Cap. 8.
11 Non te prætereat narratio ſeniorũ, ipſi enim didicerunt à patribus ſuis, in Proœm.Hag.nu.8.
Cap.10.
9 Auaro nihil eſt ſceleſtius, &c. vſque ad, Et in vita ſua proiecit intima ſua. Ham.9.10.
17 Sedes ducum ſuperborum deſtruxit Deus, Nah.1.nu.19.
Cap. 15.
3 Et aqua ſapientiæ ſalutaris potauit illum,Nah.3.nu.32.
8 Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris,Hoſ.14.. u.5.
Cap. 17.
25 In partes vade ſæculi ſancti. Hoſea 6.52.
Cap. 19.
1 Operarius ebrioſus non locupletabitur,Hoſ 4.21. Mich.1.69.
Cap. 24.
1 Laudabit animam ſuam,Hoſ.9.nu.5.
14 Ab initio,& ante ſæcula creata ſum. Mich.5.47.
Cap.30.
10 Non corrideas illi, ne doleas, & in nouiſſimo obſtupeſcent dentes tui, Ham.4.nu.15.
Cap. 34.
25 Panis egentium vita pauperum eſt, qui defraudat illum,homo ſanguinis eſt,Haba.2. nu.36.& 37.
Cap 38.
26 Enarratio eius in filijs taurorum, Hoſ.10.28. Ham.1.nu.7.
Cap.39.
1 Sapiẽtiam omnium antiquorum exquiret,&c.vſq; ad,collaudabũt multi ſapientiam eius.In proœ.in Mich.

Narra-

2 Narrationem virorum nominatorũ conſeruabit, & in verſutias parabolarum ſimul introibit, Mich.2.10.

3 Occulta prouerbiorum exquiret. Mich.2.nu.10.

Cap.44.

16 Henoch placuit Deo, & tranſlatus eſt in paradiſum, vt det gentibus pœnitentiam. Mich.6.28.Zach.4.nu.10.

Cap.48.

10 Qui inſcriptus eſt in iudicijs temporum, lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tibi tribus Iacob, Zach.4.num.10.Mala.4.nu.13.

Cap.49.

14 Qui in diebus ſuis ædificauerunt domum, & exaltauerunt templum ſanctum. Zach.3.num.5.

PROPHETIA ISAIÆ. Cap.1.

1 Viſio Iſaiæ.Zach.1.nu.12.

2 Audi cœlum, & auribus percipe terra.Ioel.t.n.3.Mich.c.t.n.18.19.& 20

8 Et derelinquetur filia Sion, vt vmbraculum in vinea, & ſicut tugurium in cucumerario.Mich.1.nu.12.

9 Niſi Dominus ſab. reliquiſſet no. ſe. &c.Ioe.2.63.& Ham.5.n.9.c.9.nu.38

10 Audite verbum Domini principes Sodomorum, Hoſ.1 t.nu.30.ca.12 9. Ham.9.21.Soph.1.58.

11 Sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui.Hoſ.6.à nu.20.

11 Quo mihi multitudinem victimarũ veſtrarum, Hoſ.6.16.

15 Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.Hoſ.4. nu.3.

18 Et venite arguite me, Mal.3.31.

18 Et ſi fuerint rubra quaſi vermiculus velut lana alba erunt.Nah.2.nu.46.

24 Heu cõſolabor ſuper hoſtibus meis, Hoſ.9.6.Soph.1.42.

26 Et reſtituam iudices tuos, vt fuerũt prius, & conſiliarios tuos ſicut antiquitus, Io.2.50.Ham.9.35.

Cap.2.

1 Verbum, quod vidit Iſai.Zach.1.numero 12.

2 Et erit in nouiſſimis diebus præparatus mons, & c.Mich.4.à nu.1.

4 Non leuabit gens contra gẽtem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium.Ioe.2.38.Zach.9.42.

4 Et conflabunt gladios ſuos in vomeres, Hoſ.2.94.

5 Domus Iacob.Nah.2.nu.43.

8 Et repleta eſt terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius, Hoſ.14.num.10.

12 Dies Domini exercituum ſuper omnem ſuperbum, & excelſum, & ſuper omnes, &c.Ham 6.nu.36.Ionę.2.17.Mich.6 t.11.Soph.1.28.Zach.11.n.5

16 Super omnes naues Tharſis, Ionæ.1.17.

Cap. 3.

1 Auferam à Ieruſalem validum, &c. & dabo pueros principes eorũ. Hoſ.1.91.Ham.3.17.c.8.37.Habd.nu.34.Zach.8.nu 8.

3 Auferet à Ieruſalem, & à Iuda validũ. & conſiliarium de architectis, & prudentem eloquij myſtici, Hoſ.4.n.12

6 Princeps eſto noſter, ruina autẽ hæc ſub manu tua.Soph.1.nu.13.

12 Qui te beatum dicunt, &c. & viam greſſuum tuorum deſ. Hoſ.4.17. & Ham.2.18.

13 Stat ad iudicandum Dominus. Hoſ.2.36.

17 Decaluauit Dominus verticem filiarum Sion.Ham.8.nu.30. & Mich.1.nu.73.

22 Mutatoria, Zach.3.13.

23 Vittas. Zach.3.17.

24 Et pro criſpante crine caluicium; Ham.8.nu.30.

Cap. 4.

1 Panem noſtrum comedemus, & veſtimentis noſtris operiemur, tãtummodo inuocetur nomen tuum ſuper nos.Ham.9.42.

2 Erit germen Domini in magnificentia.Zach.3.36.

4 Si abluerit Dominus ſordes, &c. vſq; ad, Et ſpiritu ardoris. Mal.3.19.

5 Super omnem locum montis Sion. Mich.4.18.

Cap. 5.

1 Vinea facta eſt dilecto meo in cornu filio olei, Hoſ.10.29.Mich.1.numero 54.

5 Et nunc. Hag 2.14.
6 Et nubibus mandabo, ne pluant ſuper eam imbrem. Ham.4.18.Zacha. 10.nu.4.
7 Expectaui,vt faceret iudicium. Hamos 5.18.
7 Vinea Domini exercituum domus Iſrael eſt.Hoſ.2.nu.87.Ioe.1.21.
10 Et triginta modij ſementis facient modios tres.Hoſ.3.nu.12.
14 Dilatauit infernus animam ſuam,& aperuit os ſuum, abſque vllo termino.Ionæ 2.21.Hab.2. nu.27.
23 Qui iuſtificatis impium. Mich 6.33.
25 Et extendit manum ſuam ſuper eũ. Soph.1 15.
25 Sed adhuc manus eius extẽta.Soph. 1. nu.16.
26 Et eleuabit ſignum in nationibus. Habd.nu.9.

Cap. 6.

1 Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium.Mala.3.nu.3.& 6.
10 Aures eius aggraua.Zach.7. nu.10.
11 Vſquequo Domine.Zach.5.23.
13 Et adhuc in ea decimatio, & conuertetur,& erit in oſtenſionem ſicut terebinthus.Ham.5.nu.11.

Cap.7.

2 Requieuit Syria ſuper Ephraim.Miche.3.nu.16.
8 Caput Syriæ Damaſcus. Hamos 1. num. 15.
12 Non petam, & non tentabo Dominum.Hoſ.7.39.
14 Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum,Ecce virgo cõcipiet, &c. Nah.3.nu 10.
18 Sibilabit Dominus muſcæ,&c.vſque ad,torrentibus vallium. Zach 6.n 9.
20 Radet Dominus in nouacula conducta.Nah.1.32.
20 In his,qui trans flumen ſunt. Zach. 9.nu.44.

Cap. 8.

1 Sume tibi librum grandem.Habac.2. num.4.
3 Voca nomen eius accelera,&c,Hoſ. 2.nu.15.Mich 4 25.Soph.2.18.
7 Ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis fortes. Nah.1.nu.17.
9 Congregamini populi,&c.vſque ad, Quia nobiſcum Deus.Ioe.3.nu.15.
14 Duabus domibus Iſrael.Mich.1.numero 8.
20 Et ad teſtimonium.Soph.3.40.

Cap. 9.

1 Primo tempore alleuiata eſt terra Zabulon,nouiſſimo autem aggrauata eſt via maris.Mich.4.nu.10.
2 Populus,qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Haba.3.25.
3 Multiplicaſti gentem, non magnificaſti lętitiam.Hoſ.2.nu.102.Zach.2. num.31.
4 Sicut in die Madian.Habd.nu.65.
4 Sceptrum exactoris eius ſuperaſti. Zach.9.21.
6 Et vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius &c. Mich.4 num.74. Soph.2 18.Zach.10. nu.17.
8 Verbum miſit Dominus in Iacob. Hoſ. 13. nu.34.
12 In omnibus his non eſt auerſus furor eius,ſed adhuc manus eius extenta,& populus non eſt reuerſus ad percutientem ſe.Zach.1.nu.52.
14 Et diſperdet Dominus ab Iſrael caput.Hoſ.11.nu 26.

Cap.10.

2 Si fuerit populus tuus Iſrael quaſi arena maris reliquiæ,ſaluabuntur. Hoſ.1.nu.126.cap.2.num.2. Ham.9. num. 38.
5 Væ Aſſur virga furoris mei, &c. vſq; ad, Non paucarum. Hoſ.5.num 36. Nah.1.num.7.cap.2.num.39.Zach 9. num.8.
8 Nunquid non principes mei ſimul reges ſunt? &c.vſque ad,Ieruſalem, & ſimulacris eius. Nah.2.nu.11.12. 13.14.15.
12 Et erit cũ impleuerit Dominus cuncta opera ſua ſuper montes Sion, & ſuper Ieruſalem viſitabo ſuper fructum magnifici cordis regis Aſſur. Nah.2. nu.23.

Cap.11.

4 Et ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium Hab.3.nu.44.
4 Pro manſuetis terræ.Sophon.2.numero 4.
6 Habitabit lupus cum agno,&c. Hoſ. 2.nu.91.Mich.4.nu.35.& 41.Zach.9. num.26.
9 Repleta eſt terra, ſcientia Domini

ſicut

ſicut aquæ operientes mare. Zacha. 14 nu.31.

12 Et diſperſos Iuda colliget à quatuor plagis terræ. Zach. 2.14.

15 Super flumen. Zach. 9.44.

15 Et deſolabit Dominus linguam maris Ægypti, & erit via reſiduo populo meo. Zach. 10. num. 21, 24. cap. 14. num. 8.

Cap. 12.

1 Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi. Zach. 9. nu. 6.

3 Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris. Zach 13.18.

4 Adinuentiones. Soph. 3. n. 31.

Cap. 13.

Ad intelligendum hoc caput vide Sopho. 2. nu. 23.

1 Onus Babylonis, quod vidit Ioſias. Zach. 1. 12.

2 Super montem caliginoſum leuate ſignum, exaltate vocem, leuate manum, & ingrediantur portas duces. Ham. 6. nu. 35. 36.

3 Ego mādaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes in ira mea. Ioe. 1.25. & c. 2. 11. Ham. 6. 34.

4 Dominus præcepit militiæ cœli. Hamos 6. nu. 34.

7 Propter hoc omnes manus, &c. vſque ad, facies combuſtæ vultus eorum, Ioe. 1. nu. 5.

7 Omnes manus diſſoluentur, & omnis cor hominis contabeſcet, & conteretur. Nah. 2. nu. 64.

8 Facies combuſtę vultus eorum Nah. 2. nu. 67.

10 Quoniam ſtellę cęli, & ſplendor earum, &c. vſque ad mouebitur terra de loco ſuo, Ioe. 2. nu. 9.

Cap. 14.

1 Domui Iacob. Nah. 2. nu. 43.

4 Quomodo ceſſauit exactor, Zach. 9. num. 19.

5 Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium cædentē populos. Nah. 1. 33.

13 In cœlum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte teſtamenti, Soph. 1. 26.

22 Et conſurgam ſuper eos dicit Dominus exercituum, & perdam Babylonis nomen, & reliquias, & germen, progeniem, &c. Soph. 1. nu. 26.

Cap. 15.

23 In cunctis capitibus eius caluicium. Ham. 8 nu. 30.

Cap. 16.

11 Propter hoc venter meus ad Moab quaſi cithara ſonabit. Habac. 3. 47.

Cap. 18.

1 Væ terræ cymbalo alarum, quæ eſt trans flumina Æthiopiæ. Soph. 2. 45. c. 3. nu. 27. 29. 30.

Cap. 19.

4 Et tradam Ægyptum in manum dominorum crudelium & rex fortis dominabitur eorum. Mich. 4. nu. 70.

Cap. 20.

2 Et fecit ſic vadens nudus, &c. Hoſe. 1. 49.

2 Vade, & ſolue ſaccum de lumbis tuis, & calceamentum, &c. vſque ad, Nudam, & diſcalceatam. Mich. 1. nu. 26. 27. Zach. 13 nu. 8.

5 Et timebunt, & confundentur ab Æthiopia, &c. vſque ad, poterimus nos. Ham. 4 25.

Cap. 21.

3 Propterea repleti ſunt lumbi mei dolore. Habac. 3. 47.

10 Filia areæ meæ. Hoſ. 10. 28.

Cap. 22.

23 Et figam illum paxillum in loco fideli, & ſuſpendent ſuper eo omnem gloriam domus patris eius vaſorum diuerſa genera. Zach. 10. nu. 13.

Cap. 23.

8 Inſtitores eius. Zach. 14. nu. 53.

10 Tranſi terram tuam quaſi flumen filia maris. Hoſ. 11. nu. 34.

12 Virgo filia Sidonis Ham. 5. nu. 5.

14 Vlulate naues maris Ionæ 1. nu. 17. cuncto. nu. 20.

Cap. 24.

22 Et congregabuntur in congregatione vnius faſcis, & poſt multos dies viſitabuntur. Hoſ. 1. nu. 35.

Cap. 25.

2 Quia poſuiſti ciuitatem in tumulum, &c. Hoſ. 8. nu. vlt.

6 Conuiuium pinguium. Habac. 1. numero 48.

8 Præcipitabit mortem in ſempiternum. Hoſe. 13. à numero 28. vſque ad 33.

Cap.

Cap. 26.

1 In die illa cantabitur canticum iſtud in terra Iuda. Ioe 3.23. & 28.
1 Vrbs fortitudinis noſtræ. Hoſ. 1. nu. 26. Ioe 3.23.
19 Viuent mortui tui, interfecti mei reſurgent. Hoſ. 13.28.
21 Ecce enim Dominus egredietur de loco ſuo. Mich 1 nu. 5.

Cap. 27.

1 Super Leuiatham. Mich. 5. nu. 38.

Cap. 38.

1 Væ coronę ſuperbię ebrijs Ephraim, & flori decidenti, gloriæ exultationis, &c. Ionæ 4.26.
1 In vertice vallis pinguiſſimi. Mich. 1. num. 35.
15 Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum, &c. Hoſ. 10.9. Habd. nu 50.
16 In fundamentis Sion. Miche. 4. numero 18.
16 Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidē, &c. Ham. 9.21. & Zach. 3. num. 43.
27 Non in ſerris triturabitur Git. Ham. 1. num. 16.

Cap. 29.

10 Miſcuit vobis Dominus ſpiritum ſo poris. Hoſ. 1. nu. 115.
15 Væ qui profundi eſtis corde. Hag. 2. num. 62.
17 Conuertetur Libanus in Charme, &c Ham. 1. num. 8.

Cap. 30.

2 Et os meum non interrogaſtis. Hoſ. 10.37.
6 Onus iumentorum Auſtri. Hoſ. 15. num. 59.
10 Nolite aſpicere nobis ea, quæ recta ſunt: loquimini nobis placentia, videte nobis errores. Mich. 2.45.
15 Si reuertamini. Hoſ. 11.27.
18 Propterea expectat Dominus, vt mi ſereatur veſtri, &c. Hoſ. 1.35.
20 Et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum. Ioe. 2.47.48.
20 Et non faciet auolare à te vltra doctorem, &c. Hoſ. 10.42.
26 In die qua ligauerit Dominus vulnus populi ſui. Hoſ. 6.2.
27 Ecce nomen Domini venit. Mich. 5. num. 53.
29 In montem Domini. Mich. 4.18.
33 Nutrimenta eius ignis, & ligna multa flatus Domini ſicut torrens, &c. Ioe. 3 nu. 27.

Cap. 31.

1 Væ, qui deſcendūt in Ægyptum ad auxilium in equis ſperantes, & habentes fiduciam ſuper quadrigis. Hoſe. 14 nu. 10.
4 Quomodo ſi rugiat leo, &c. Ham. 3. num. 5.
6 Sicut in profundū receſſeratis. Hoſ. 5. nu. 7.

Cap. 33.

1 Væ qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis? Soph. 2.37.
2 Eſto brachium noſtrum in mane. Sophon. 3. nu. 8.

Cap. 34.

1 Audiat terra: & plenitudo eius. Mich. 1. num. 20.
6 Gladius Domini repletus eſt ſanguine, &c. Hoſ. 9 6.
6 Victima enim Domini in Boſra, & interfectio magna in terra. Soph. 1.29
11 Onocrotalus, & Ericius Soph. 2. nu. 50. & ſeq.
13 Et orientur in domibus eius ſpinæ, &c. Hoſ. 9. nu. 7.

Cap. 35.

1 Lętabitur deſerta, & inuia. Hoſ. 4. numero 4.
3 Confortate manus diſſolutas, & genua debilia roborate. Nah. 2. nu. 65.

Cap. 37.

3 Dies tribulationis dies hæc quia venerunt filij vſque ad partum, & virtus non eſt pariendi. Mich. 4.75.
22 Virgo filia Sion. Hamos 5. num. 4. & 5.
33 Non intrabit ciuitatem hanc. Hoſ. 1. nu. 116.

Cap. 38.

1 Ægrotauit rex Ezecias vſq; ad mortem. Ionæ 4. nu. 18.
12 Generatio mea ablata eſt. Ioe. 2. numero 3.
12 Dum adhuc ordirer, ſuccidit me. Ham. 4. nu. 38.
14 Attenuati ſunt oculi mei ſuſpicientes in excelſum. Mich. 7. nu. 8.

Cap. 39.

2 Non fuit verbum, quod non oſtēderit eis

rit eis Ezecias in domo ſua. Hamos 3.num.11.

Cap.40.

1 Conſolamini conſolamini vſque ad, Pro omnibus peccatis ſuis. Ioe.2.nu. 36.Zach.9.56.
2 Loquimini ad cor Ieruſalem. Hoſ.2. num.84.
3 Parate viam Domini.Sophon.3.numero 37.
4 Omnis mons, & collis humiliabitur Habac.3.nu.30.31.Mich.6. num.11. Zach.14.nu.12.& 13.
5 Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum eſt.Ioe.2. nu.56.
6 Omnis caro fenum, & omnis gloria eius quaſi flos agri.Ioe.2.nu.56.
7 Exiccatum eſt fenum,& cecidit flos, quia ſpiritus Domini ſufflauit in eo. Hag.1.nu 20.
9 Super montem excelſum aſcende,tu qui euangelizas Sion. Nah.1.43.
12 Tribus digitis.Ham.1.nu.13.& 14.
27 Quare dicis Iacob,& loqueris Iſrael abſcondita eſt via mea à Domino, & à Deo meo iudicium meum tranſiuit,nunquid neſcis? &c. vſque ad, & non deficiunt. Hag.2. nu.56.
31 Aſſumam pennas ſicut aquilę.Mich. 1. num.47.

Cap.41.

15 Quaſi plauſtrum triturans. Ham.1. num.16.
18 Aperiam in ſupinis collibus flumina & in medio camporũ fontes,ponam deſertum in ſtagna aquarũ,& terram inuiã in riuos aquarum. Ham.9 51.
19 Et ſpinam. Ioe.3.nu.25.
23 Annunciate,quæ ventura ſunt in futurum,& ſciemus, quia dij eſtis vos. Ham.3.nu.12.

Cap.42.

1 Dedi ſpiritum meum ſuper eũ. Hag. 2.num.18.
4 Legem eius inſulæ expectabunt. Hoſ. 11.nu.34.Hag.2.nu 34.

Cap.43.

2 Cum ambulaueris in igne non comburetis.Zach.13.nu.17.
5 Ab oriente adducam ſeruum meum, &c.vſque ad, Ab extremis terræ.Zachar.2.nu.14.
7 Et omnem,qui inuocat nomen meũ in gloria mea creaui eum.Hag.1.numero 51.
26 Reduc me in memoriam, & iudicemur ſimul,narra quod habes,vt iuſtificeris.Ioe.3.nu.7.Mich.6.nu.3.

Cap.44.

3 Effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum.Hag.2.nu.18.

Cap.45.

1 Hæc dicit Dominus, Chriſto meo Cyro cuius apprehendi dexterã, &c. Habd.nu 9.
2 Portas æreas conteram,& vectes ferreos confringam.Ionæ.2.nu.25.
8 Et germinet ſaluatorem. Habac. 3. num.54.

Cap.47.

1 Deſcende,ſede in puluere. Hoſ. 11. num.40.
1 Virgo filia Babylon.Ham.5. num.3. 4.& 5.
7 In ſempiternum ero domina non poſuiſti hæc ſuper cor tuum,nec recordabaris nouiſſimi tui.Ham.3.22.
7 Non poſuiſti hæc ſuper cor tuum. Hag.1.nu.9.
8 Ego ſum, & non eſt præter me amplius.Soph.2.nu.55.
8 Non ſedebo vidua.Hoſ.3.nu.18.

Cap.49.

1 Audite inſulæ, & attẽdite populi de longe. Hoſ.11.nu.34.Soph.2.nu.58.
2 Poſuit os meum quaſi gladium acutum.Soph.2.nu.62.
5 Et nunc.Hag.2.nu 14.
6 Dedi te in lucem gentium.Hoſe.11. 28.& 33.Habd.num.17.Zach. 2. numero 18.
6 Parum eſt,vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob.Mich.5.26.
11 Et ponam omnes montes meos in viam,& ſemitæ meæ exaltabuntur. Habac.3.nu.55.
18 His omnibus velut ornamento veſtieris.Mich.2.nu.54.
22 Ecce leuabo ad gentes manum meã. Zach.2.nu.22.
23 Vultu in terram demiſſo adorabunt te,puluerem pedum tuorum lingẽt. Mich.7.48.
26 Et quaſi muſto ſanguine ſuo inebriabuntur.Zach.9.nu.63.

Cap. 51.

1 Attendite ad petram, vnde exciſſi eſtis,&c.Ham.9.nu.21.

Cap.52.

5 Et Aſſur abſque vlla cauſa calumniatus eſt eum.Hoſ.5.nu.32.

5 Dominatores eius inique agunt.Hoſe.1.num.32.

6 Propter hoc ſciet populus meus nomen meum in die illa,quia ego ipſe, qui loquor,ecce adſum.Hag.2.num.60.Mala 3.nu.6.& 7.

7 Quam pulcri ſuper montes pedes annuntiantis,& prædicantis pacem. Nah.1.nu.43.

11 Exite inde, pollutum nolite tangere.Hag.2.nu.67.

Cap. 53.

1 Quis credidit auditui noſtro.Hoſ.14 num. 24.

1 Sicut radix de terra ſitiente.Hoſ.13. num. 38.

3 Virum dolorum.Hoſ.1.nu.26.

4 Et nos putauimus eum quaſi leproſum,&c.Ham.2.nu.20.

8 Percuſſi eum.Zach.3.48.

10 Dominus voluit conterere eũ. Hoſ. 13.num 19.

10 Si poſuerit pro peccato animam ſuã, videbit ſemen longæuum.Mich.7.numero 36.

Cap.54.

1 Lætare ſterilis,quæ non paris, erumpe,& clama,&c.vſq; ad, Quæ habet virum.Mich.5.48.Soph.1.nu.68.

2 Dilata locum tentorij tui,&c. Zach. 14.nu.37.

2 Et pelles tabernaculorum.Habac.3. num.34.

Cap.55.

1 Omnes ſitientes venite ad aquas.Zacha.13. nu.18.

1 Venite emite, &c. vinum, & lac. S. Hoſ.1.nu.118.

2 Quare appenditis argentum non in panibus, & laborem veſtrum non in ſaturitate. Hoſ.4.19.Ham.8.nu.15.

3 Comedite bonum,& delectabitur in craſanima veſtra ibidem, & cap. 10. num 36.

4 Ecce teſtem populis dedi eum ducem, ac præceptorem gentibus Ioe. 2.48.

10 Et quomodo deſcendit imber,&c.vſque ad, ſic erit verbum meum quod egredietur de ore meo. Hoſ.6.nu.11. Ioe.2.49.

12 In lętitia egrediemini,& in pace deducemini, montes, & colles cantabunt corã vobis laudem.abac.3.n.55.

Cap.56.

5 Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum.Ham.9 35.

9 Omnes beſtiæ agri venite ad deuorandum.Hoſ.8. nu.2.

10 Speculatores eius cæci omnes, &c. Hoſ.8.nu.2.

Cap. 57.

1 Viri miſericordiæ colliguntur: à facie enim malitię collectus eſt Iuſtus. Hoſ.4.nu.5.Soph.1. nu.5.

9 Et ornaſti te regio vnguento. Ham. 5 69.& 70.

20 Impij autem quaſi mare feruens. Zacha.14.nu.54.

Cap.58.

1 Clama, nè ceſſes quaſi tuba exalta vocem tuam Prælud.1. nu. 12. Hoſ. 5.nu.20.

3 Ecce in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas veſtra.Hoſ.6.nu.16.17.Zacha 7 nu.4.

6 Solue faſciculos deprimentes.Haba. 3.num.29.

14 Tũc delectaberis ſuper Domino,&c. vſque ad, Patris tui Iacob. Hamos 4. num.39.

Cap. 59.

1 Neque aggrauata eſt auris eius Zach. 7.num. 10.

4 Conceperunt laborem,& pepererũt iniquitatem,&c.Hoſ.7.nu.47. ca.10. num.43.

5 Oua aſpidum ruperũt.Hoſ.7 47.&c. 10.num.43.

6 Telas araneæ texuerunt.Hoſ.8.n.16

Cap.60.

1 Surge illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum. Habac.3. nu 25.

2 Et gloria Domini ſuper te orta eſt, quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos. Zach.2. nu.12.

4 Venerunt tibi.Ham.6. nu.5.

5 Tunc videbis. Habd.64.

6 Me enim inſulæ expectãt,&c.vſq; ad Miniſtrabunt tibi.Zach.6.nu.39.

Cap.

Cap.61.

1 Vt mederer contritis.Hoſ.14.nu.12.

5 Et ſtabunt alieni, & paſcent pecora veſtra,&c.Hoſ.2.nu.87.

7 Pro confuſione veſtra duplici.Zach. 9.num.55.

10 Induit me veſtimentis ſalutis vſque ad monilibus ſuis.Zach.2.17.18.

Cap.62.

6 Super muros tuos Ieruſalem conſtitui cuſtodes tota die,& nocte in perpetuum non tacebunt. Hoſ.5.nu.24.

11 Ecce ſaluator tuus venit, Ecce merces eius cum illo,& opus eius coram illo.Zach.9.33.

Cap.63

1 Quis eſt iſte, qui venit de Edom tinctis veſtibus de Boſra.Ham.9 41.

2 Quare ergo rubrum eſt veſtimētum tuum Zach.1.nu.65.& 66.

3 Torcular calcaui ſolus.Ioe.3.nu.29.

3 Et aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea.Zach 9.60.

13 Qui eduxit eos per abyſſos quaſi equum in deſerto non impingentem. Ham.6.nu.48.

19 Neque inuocatum eſt nomen tuum ſuper nos. Ham.9.nu.42.

Cap. 64.

1 A facie tua montes defluerent,aquæ arderēt igni.Mich.1.n.7.Zach.14.12.

3 Cum feceris mirabilia. Ioe. 2. num. 65.& 66.

Cap 65.

10 Et erunt campeſtria in caulas gregum,& vallis Hachor,&c.Hoſ.2.numero 89.

21 Et ædificabunt domos. Mich.3.n.24

Cap. 66.

1 Cœlum mihi ſedes eſt.Hoſ.1.nu.51.

1 Cœlum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum. Hagg. 2. num.62.

2 Niſi ad pauperculum.Soph.3.34.

3 Qui immolat bouem, &c. vſque ad, Anima eorū delectata eſt. Hoſ.6.25.

19 Et mittam ex eis, qui ſaluati fuerint ad gentes in mare,&c.Hoſ.1.nu.135 Nah.3.nu.14.

20 Et adducent omnes fratres veſtros de cunctis gentibus. Hoſ.2. nu.9.

23 Et erit menſis ex menſe, & ſabbathū ex ſabbatho.Mich.1. nu.38.

23 Veniet omnis caro,vt adoret coram facie mea. Ioe.2.nu.56.

24 Et egredientur,& videbunt cadauera,&c.vſq; ad,omnis carnis.Ioe.2.45

24 Et egredientur,& videbunt cadauera,&c.vſque ad, Ad ſacietatem viſionis omni carni.Nah.3.nu.30.

24 Et videbunt cadauera vxorū. Habd. num.65.

PROPHETIÆ IEREMIÆ.

Cap.1.

13 Ollam ſuccēſam ego video, & faciē eius à facie Aquilonis.Ion.4. nu.30.

14 Ab Aquilone pandetur omne malum,&c.Ioe.2.41.Soph.2. nu.63.

15 Quia ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, &c.Ioe.1.nu.12.Habd.nu.9.Habac.1 nu.19.Zach.6.nu.9.

Cap.2.

2 Recordatus ſum miſerans tui,&c.vſque ad, Et fornicata eſt etiam ipſa. Ham.5.nu.4.

7 Et induxi vos in terram Charmeli. Ham.1.nu.8.

11 Si mutauit gens deos ſuos. Malac.1. num.24.

13 Duo mala fecit populus meus, &c. vſque ad,ciſternas diſſipatas.Hoſ.10. 30.Ham.4.20.

18 Vt bibas aquam fluminis.Ham.6.44

18 Et nunc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam.Ham.4.25. cap.16. 44.

20 A ſæculo confregiſti iugum meum, rupiſti vincula mea, &c. Sophon.1. num.26.

22 Si laueris te nitro, & multiplicaueris herbam borith Mal.3.nu.34.

24 Omnes qui quærunt eam, non deficient: in menſtruis eius inuenient eam.Zach.13. num.20.

34 Et in alis tuis inuentus eſt ſanguis animarum.Hoſ.1.69.

Cap.3.

3 Frons mulieris meretricis facta eſt tibi,noluiſti erubeſcere.Soph.2. nu.6.

5 Nunquid iraſceris in perpetuum? Nah.1.nu.8.

16 Cum multiplicati fueritis: & creueritis in terra, non dicent vltra, &c.

vſque ad, Ne fiet vltra. Hag.1.nu.17.
22 Et ſanabo auerſiones veſtras. Hoſ.14 num.12.
23 Vere mendaces erant colles, & multitudo montium. Hoſ.3.n.6.c.4.n.25

Cap. 3.

3 Hæc enim dicit Dominus viro Iuda, & habitatori Ieruſalem. Soph.1.numero 17.
3 Nouate vobis nouale. Hoſe.10. numero 41.
6 Quia malum ego adduco ab Aquilone contritionem magnam. Hoſ.13. num.20.
10 Heu, heu, heu, Domine Deus: ergone, &c. vſque ad, pax erit vobis. Ionæ 30 nu.21.& 22.
19 Quoniam vocem buccinæ audiuit anima mea. Soph.1.nu 64.
20 Contritio ſuper contritionem. Hoſ. 13.num.20.
25 Et omne volatile cœli receſſit. Sophon.1.10.

Cap. 5.

4 Forſitan pauperes ſunt, & ſtulti, &c. vſque ad, confregerunt iugum. Mich. 3.nu.1.
6 Pardus vigilans ſuper ciuitates eorũ Haba.1.nu.18.
6 Lupus ad veſperam vaſtauit eos. Habac.1.nu.18.
8 Equi amatores in fœminas, & emiſſarij facti ſunt. Zach.14.nu.61.
13 Gladium, & famem non videbimus, prophetæ fuerunt in ventum locuti. Haba.1.num.7.
27 Sicut decipula plena auibus. Ham. 8.num.2.

Cap 6.

4 Sanctificate ſuper eam bellum. Ioe. 1.num.25.
11 Idcirco furore Domini plenus ſum laboraui ſuſtinens. Mich.3.nu.6.
16 State ſuper vias, & videte, &c. vſque ad, Fructum cogitationum eius. Mic. 2.nu 46.& 47.
19 Audi terra Mich.1.nu.18.19.20.21.
21 Ecce ego dabo in populum iſtum ruinas. Soph.1.nu.13.
26 Luctum vnigeniti fac tibi. Hamos 8. nu.30 Zach.12.nu.17.

Cap 7.

4 Nolite confidere in verbis mendatij dicentes templum Domini. Soph.3. nu.32. & 50.
7 A ſæculo vſque in ſæculum. Hamos 9.num.36.
13 Mane conſurgens. Hoſ.6.n.1. Soph. 3 num.8.
15 Et proijciam vos à facie mea. Hoſ. 6.num.7.
18 Reginæ cœli. Soph.1.23.
21 Holocautomata veſtra, &c. vſque ad, Et victimarum. Hoſe.6. a numero 20.
24 Sed abierunt in voluntatibus. Hoſ. 10.nu.18.

Cap. 8.

5 Apprehenderunt mendacium. Hoſ. 7.num.1.
7 Miluus in cœlo cognouit tempus ſuum. Hoſ.11.nu.36. Zach.5.nu.21.
11 A propheta vſque ad ſacerdotem cuncti faciunt mendacium. Hoſe.7. num.1.
13 Congregans congregabo eos. Hoſ. 4.5. Soph.1.nu.4.
14 Et ſileamus ibi, quia Dominus Deus noſter ſilere nos fecit. Sophon.1 numero 59.
16 Deuotauerunt terram, & plenitudinem eius. Mich.1.nu.20.

Cap.9.

9 Nunquid ſuper his nõ viſitabo Hoſ. 1.num.64.
10 Et non audierunt vocem poſſidentis à volucre cœli. Soph.1.nu.10.
17 Vocate lamentatrices, vt veniant, & ad eas, quæ ſapiẽtes ſunt, mittite, &c. Ham.5.42.
21 Ingreſſa eſt mors per feneſtras. Nah. 3 num.31.
23 Sed in his glorietur, qui gloriatur ſcire, & noſſe me. Hoſ.4.1.

Cap. 10.

9 Argentum inuolutum de Tharſis affertur. Ione.1.nu.18.
12 Qui fecit terram in fortitudine ſua, &c. Ham.4.nu.32.
14 Educens ventos de theſauris ſuis. Ham.4.nu.35.

Cap. 11.

15 Quid eſt, quod dilectus meus in domo mea fecit, &c. Hag.2.nu.67.
21 Non prophetabis in nomine Domini, & non morieris. Prælud.5.nu.3.

Cap.12.

1 Iuſtus quidem tu es Domine, ſi diſpu tem tecum. Haba.1. nu.43.

7 Reliqui domum meam. Hamos 9.35. Zach.3.nu.19.

Cap.13.

1 Poſſide tibi lumbare, &c. Hoſ.1.46.

16 Date Domino Deo veſtro gloriam, &c. vſque ad, & in caliginem. Soph. 1.nu.82.

19 Ciuitates Auſtri. Hoſ.13.num.39.

23 Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam. Soph.2.nu.60.

Cap.15.

1 Si ſteterit Moyſes, & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum. Habac.1. nu.30.

Cap.17.

15 Ecce ipſi dicunt ad me, vbi eſt verbũ Domini? veniat. Ham.5. nu.48.

18 Duplici contritione. Zach.9.nu.55.

Cap.18.

6 Sicut lutum in manu figuli, &c. Zachar.12.nu.26.

7 Repente loquar, &c. vſque ad, Faceтem eis. Ion 3.nu.27.& 28.

13 Virgo Iſrael. Ham.5.num.3.& 4.

16 Mouebit caput ſuum. Nah.3.nu.5.

22 Adduces enim ſuper eos latronem, &c. vſq; ad, caperent me. Hoſ.7.n.11

Cap.19.

8 Ponam ciuitatem hanc in ſtuporem, & in ſibilum, &c. Mich.6.num.39.

Cap.20.

7 Seduxiſti me Domine, & ſeductus ſum, &c. vſque ad, ſubſannant me. Ionæ 3.22. Haba.1.nu.7.

Cap.22.

24 Si fuerit Ieconias filius Ioacim annulus in manu mea, &c. Hoſ.1.num. 128. Hag.2.nu.75.

27 In terra, ad quam ipſi leuant animã ſuam. Ho.4.nu.18.

29 Terra audi. Mich.1.nu.18.19.& 20.

Cap.23.

1 Ve paſtoribus, qui, &c. Zach.11.nu.9.

1 Qui diſpergunt. Nah.2.nu.38.

5 Suſcitabo Dauid germen iuſtum. Zachar.3.36.& 41.

16 Viſiones cordis ſui loquuntur non de ore Domini Hoſ.1.23.

28 Propheta, qui habet ſomnium narret ſomnium Hoſ.1.nu.24.

29 Nunquid non verba mea ſunt quaſi ignis, &c. Hoſ.1.nu.20.

31 Ecce ego ad prophetas ait Dominus, qui furãtur verba mea vnuſquiſque à proximo ſuo. Hoſ.1.nu.23.

33 Si igitur interrogauerit te populus iſte, &c. vſque ad, vnicuique ſermo ſuus. Nah.1.nu.3.& 4.

Cap.25.

9 Ecce ego mittam, & aſſumã vniuerſas cognationes, &c. vſq; ad, Interficiam eos. Soph.1.nu.30. Zach.6.8.

9 Nabuchodonoſor ſeruum meum. Sophon.1.nu.30.

11 Et ſeruient omnes gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis. Zach. 1.nu.21.& ſeq. vſque ad 47.

15 Sume calicem vini, &c. vſq; ad, quas ego mittam te. Mich.2. numero 41. 42.43.

17 Et accepi calicem de manu Domini, &c. vſque ad Idumææ, & Moab. Habd.nu.59.& Nah.2.nu.22.

22 Regibus inſularum. Soph.2.44.

29 Ecce in ciuitate, in qua inuocatum eſt nomen meum, &c. vſque ad, habitatores terræ. Nah.3. nu.16.

38 Quia facta eſt terra eorum in deſolationem à facie iræ columbæ. Hoſ. 11.nu.36.

A facie gladij columbæ. Soph.3.nu.2.

Cap. 26.

3 Forſitan audient, & auertentur. Ioe. 2.num.22.

17 Surrexerunt viri de ſenioribus terræ, &c. vſque ad, quod loquutus fuerat aduerſus eos. Mich.3. num.21. & ſequent.

In quibus verbis deſinat hoc cap. vide. Hag.1.num.23.

Cap. 27.

A quibus verbis incipiat hoc caput. vide. Hag.1.nu.23.

2 Fac tibi vincula, & catenas. Hoſ. 1. num.49.

7 Et ſeruient ei omnes gentes, &c. vſque ad terræ eius, & ipſius. Zach.1. nu.24. vſque ad 47.

14 Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis, &c. vſque ad, qui vaticinantur vobis. Zach.1.nu.9.

Cap.29.

10 Cum cœperint impleri in Babylone

 ſeptua-

ſeptuaginta anni,&c. Zach.1.nu.21. & ſeq. vſque ad 47.

11 Ego enim ſcio cogitationes, quas cogito. Hoſ.1.nu.117.

13 Et inuocabitis me,& ibitis, & orabitis. Hoſ.2.nu.58.c.3 à num.28.

Cap. 30.

7 Quia magna eſt dies illa. Hoſ.1. numero 137.

38 Et conuerſæ ſunt vniuerſæ facies in auruginem. Ham.4.nu.21.

Cap. 31.

20 Si filius honorabilis,&c. vſque ad, Femina circundabit virum, &c. Ioe. 2. num.36.

21 Statue tibi ſpeculum, pone tibi amaritudines,&c. Hoſ.1 nu.117.

23 Benedicat tibi dominus pulchritudo iuſtitiæ mons ſanctus, &c. Habd. nu.128.

29 Patres noſtri comederũt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcũt. Ham.4.nu.15.

31 Ecce dies veniet dicit Dominus, & feriam domum Iſrael,&c. vſque ad, educerem eos de terra Ægypti. Hoſ. 5.nu.29. Mich.5 nu.34.& 35.

34 Dabo legem meam in viſceribus eorum,&c. Mich 4.nu.40 c.5.nu.35.

34 Et non docebit vir, &c. vſque ad, A minimo vſque ad maximum. Hoſ.4. nu.1.c.6.nu.8.

38 Et ædificabitur ciuitas Domino,&c. vſque ad, Et vſque ad torrentem Cedron. Zach.14.nu.37.

Cap. 32.

9 Appenditque ei argentum. Ham.8. num. 15.

35 Vt initiarent filios ſuos,& filias ſuas Moloch. Ham 5.nu.68.

Cap. 33.

15 Germinare faciam Dauid germen iuſtitiæ. Zach 3.nu.36.& 41.

Cap. 34.

18 Et non obſeruauerunt verba fœderis,&c. vitulum, quem conciderunt, &c. Hoſ. 10.nu.10.

18 Dabo vos in commotionem cunctis pop. Hoſ.11.nu.28.

Cap. 35.

7 Domum non ædificabitis, ſed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus veſtris. Ham.3.nu.24.

Cap. 39.

2 Vndecimo autem anno Sedeciæ,&c. vſque ad, Et ſederunt in porta media. Soph.1.nu.55.

Cap. 44.

17 Faciemus omne verbum, quod egredietur de ore noſtro. Habac.1.nu.17.

17 Regina cœli. Soph.1.23.

21 Populus terræ. Hag.2.nu.16.

Cap. 46.

7 Quis eſt iſte, qui quaſi fluuius aſcendit. Hoſ.1.nu.134.

10 Victima enim Domini exercituum in terra Aquilonis. Soph.1 nu.29.

11 Virgo filia Ægypti. Hamos 5. num. 3.& 4.

20 Vitula elegans atque formoſa Ægyptus, ſtimulator ab Aquilone veniet ei. Hoſ.4. nu.35.

25 Ecce ego viſitabo ſuper tumultum Alexandriæ,&c. Nah.3.nu.6.

Cap. 47.

4 Palæſthinos & reliquias Cappadociç. Ham.9 nu.19.

5 Conticuit Aſcalon Sop.1. n 58 & 59.

Ad intelligendum hoc cap. lege. Soph. 2.nu.22.& 23.

Cap. 48.

Ad intelligendum hoc cap. vide Soph. 2.nu.23.

11 Fertilis fuit Moab,&c. vſque ad, non eſt immutatus Soph.1.num.62.

29 Audiuimus ſuperbiam Moab,&c. Hamos 2.6. Soph.2.nu.40.

33 Ablata eſt lætitia,&c. vſque ad cantabit. Habd.n 48.

39 Eritque Moab in deriſum, & in exẽplum omnibus in circuitu ſuo. Nah. 3.nu.5.

Cap. 49.

Ad intelligendum hoc cap. vide Soph. 2.nu.23.

2 Et auditum faciam ſuper Rabbat filiorum Hammon fremitum prælij, &c. Ham.1.nu.32.

14 Auditum audiui à Dño,&c.& multa alia huius capitis quæ ſunt etiam in Habdia, in Habdia explicantur à n.8.

31 Non oſtia nec vectes eis. Ham.1.18.

39 Et erit, in fine dierũ reducam captiuitatem Helam. Mich.4.n.3.& ſeq.

Cap. 50.

2 Victus eſt Merodach. Habd.35.

Supera-

2 Superata ſunt idola. Habd.35.
32 Et cadet ſuperbus,& corruet. Soph. 1.nu.14.

Cap.51.

Collidis tu mihi vaſa belli. Nah.2.n.38

Cap.52.

6 De populo terræ.Hag.2.nu.16.
10 Sed, & omnes principes Iuda occidit in Reblatha.Soph.1.nu.32.

THRENI. Cap 1.

1 Quomodo ſedet ſola ciuitas,&c.Hoſe.3.n.18.Ham.1. n.10.Soph.1.n.59
2 Plorans plorauit.Hoſ.1. nu.34.
3 Migrauit Iudas propter afflictionem & multitudinem ſeruitutis. Mich 4. num.70.
4 Viæ Sion lugent, eo quod non ſint, qui veniant,&c.Hoſ.2.nu.69.
5 Facti ſunt hoſtes eius in capite.Ham. 9.nu.4.Zach c.8.nu.27.
8 Omnes qui glorificabant eam, ſpreuerunt illam quia viderunt ignominiam eius.Hoſ.2.nu.68.
10 Manum ſuam miſit hoſtis ad omnia deſiderabilia eius.Hoſ.9.nu.7.Zach. 14.nu.26.
15 Abſtulit omnes magnificos meos, &c.Zach.14.26.
15 Torcular calcauit Dominus Ioel.3. num. 19.
20 Conturbatus eſt venter meus. Hoſ. 11.nu.31.Haba.3.nu.47.

Cap.2.

10 Conticuere ſenes filiæ Sion.Sopho. 1.nu.60.
11 Conturbata ſunt viſcera mea. Hoſ. c.11.nu.31.
11 Effuſum eſt in terra iecur meum.Hoſeæ 13.nu.10.
15 Plauſerunt ſuper te manibus. Soph. 2.nu.56.
15 Sibilauerunt, & mouerunt caput ſuum.Mich.6.nu.39.Soph.2.nu.55.

Cap.3.

22 Miſericordiæ Domini: quia non ſumus conſumpti, quia non defecerũt miſerationes eius.Mal.3.nu.28.

Cap.4.

3 Filia populi mei crudelis quaſi ſtruthio in deſerto. Mich.1.nu.52.
5 Qui nutriebantur in croceis.Nahun. 2.num.46.
8 Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum, & non ſunt cogniti in plateis. Hoſ.7.17.
20 In vmbra tua viuemus in gentibus. Hoſ.14.19.
21 Ad te quoque perueniet calix, inebriaberis.Mich.2.nu.41.42.43. Nah. 2.nu.49.

Cap. 5.

3 Pupilli facti ſumus abſque patre, matres noſtræ quaſi viduæ. Hoſ.14.numero 11.
8 Serui dominati ſunt noſtri, non fuit, qui redimeret de manu eorum. Mic. 7.nu.60.
21 Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur Zach.1.nu.7.

BARVCH. Cap.3.

24 Quam magna eſt domus Dei.Ham. 9.num.35.

Cap. 5.

Circa hoc totum cap. vide Hab.2. numero 44.

EZECIEL. Cap.1.

1 In triceſimo anno in quarto. Hag.2. nu.6. & ſeq.
3 Factum eſt verbum Domini ad Ezecielem. Zach.1.nu. 11.
22 Quaſi aſpectus cryſtalli horribilis. Ioe.2.nu.66.

Cap. 2.

7 Si forte audiant, &c. Ioe.2. num.24. & 25.
9 Et vidi, & ecce manus miſſa ad me, &c.Hamos 5.num.7.& 8. & Zach.5. num. 3.

Cap. 3.

2 Et cibauit me volumine illo. Hamos 8. 46.
11 Si forte audiant, &c. Ioe. 2. numero 22. & 25.
17 Speculatorem dedi te, &c. Prælud. 1. numero 12. & Hoſeæ 9. numero 14.
20 Ponam offendiculum coram eo. Sophon.1.nu.14.

Cap. 4.

4 Et tu dormis ſuper latus tuum. Hoſ. 1.num.47.

Cap. 7.
2 Finis venit, venit finis. Soph 1. nu. 15
7 Venit contritio, venit tempus. Soph. 1. nu. 15.
20 Ornamentum monilium ſuorum in ſuperbiam poſuerunt. Hoſ 2. nu. 73.
20 Propter hoc dedi eis illud in immũditiam, Hoſ. 2. nu. 73.
Cap. 9.
6 A ſanctuario meo incipite. Ham. 3. num. 1.
Cap. 11.
22 Et leuauerunt Cherubim alas ſuas, &c. vſque ad, Et ſtetit in monte, qui eſt contra ciuitatem. Zach. 14. nu. 10.
Cap. 12.
6 In caligine efferreris, faciem tuam velabis. Mich. 3. nu. 5.
Cap. 13.
8 Quia locuti eſtis vana, & vidiſtis mẽdacium, &c. Ham. 7. nu. 14. & 15.
Cap. 15.
3 Aut fabricabitur ex ea paxillus, vt de pendeat ex ea quodcũque vas. Zach. 10. 13.
Cap. 16.
3 Pater tuus Amorrheus, &c. Hoſ. 12 nu. 9. Ham. 9 42 Soph. 1 58.
14 Profeciſti in regnum. Hoſ. 2. 87.
21 Immolaſti filios meos, & dediſti illos conſecrans eis. Hoſ 5 13.
33 Tu autem dediſti mercedem cunctis amatoribus tuis. Hoſ 8. nu 23.
35 Propterea meretrix audi verbũ Domini, &c. Ham. 5. nu. 4.
37 Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, & nudabo ignominiã, &c. Nah. 3. nu. 4.
38 Iudicabo te iudicijs adulterarum. Soph. 1. nu 68.
42 Et auferetur zelus meus à te, & quieſcam nec iraſcar amplius. Zach. 1. 48.
44 Ecce omnis qui dicit vulgo prouerbium, &c. Mich. 2. num. 9.
Cap. 17.
3 Aquila magnarum alarum. Hoſ. 8. nu mero 1.
3 Venit ad Libanum. Habac. 2. nu. 41
3 Aquila magnarum alarum venit ad Libanum, & tulit medullam cedri. Zach. 1. nu. 2. & 3.
Cap. 18.
2 Patres noſtri comederũt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcũt. Ham. 4. nu. 15.
2 Quid eſt quod inter vos parabolam vertitis in prouerbiũ iſtud, &c. Mich. 2. 9. & 10.
Cap. 19.
2 Quare mater tua leæna inter leones cubauit, &c. vſque ad, hominemque comedere. Nah. 2. nu. 67.
Cap. 20.
15 Et leuaui manum meam. Zachar. 2. num. 22.
Cap. 21.
21 Diuinationem quærens commiſcẽs ſagittas, &c. Hoſ. 4. n. 22. Zach. 6. n. 9
26 Aufer cidarim. Zach. 3. nu. 17.
Cap. 24.
1 In menſe decimo. Hag. 2. nu. 9.
Cap. 25.
Ad intelligẽdum hoc caput lege. Soph. 2. nu. 12. 22. 23.
12 Pro eo quod fecit Idumæa vltionẽ, &c. Hab. nu. 86. & 90.
16 Et interficiam interfectores. Soph. 2. nu. 12. & 13.
Cap. 26.
Ad intelligendum hoc caput vide. Sophon. c. 2. nu. 23.
2 Pro eo quod dixit Tyrus de Ieruſalem. Soph. 2. nu. 22.
3 Ecce ego ſuper te. Nah. 2. nu. 69.
Cap. 27.
36 Sibilauerunt ſuper te. Soph. 2. nu. 55.
Cap. 28.
9 Et dixiſti, Deus ego ſum. Habac. 1. num. 29.
22 Ecce ego ad te. Nah. 2. nu. 69.
Cap 29.
1 In decimo menſe. Hag. 2. nu. 10.
3 In medio fluminum tuorum. Sopho. 3. 28.
8 Diſſoluiſti omnes renes eorum. Nah. 2. num. 67.
10 Ecce ego ad te. Nah. 2. nu. 69.
18 Nabuchodonoſor rex Babylonis ſeruire fecit exercitum ſuum ſeruitute magna aduerſus Tyrum. Habac. 1. nu mero 2. 20.
Cap. 30.
12 Diſſipabo terram, & plenitudinem eius. Mich. 1. nu. 20.
15 Et interficiam multitudinem Alexandriæ. Nah. 3. nu. 6.

Cap. 34.

2 Ve paſtoribus,&c. vſque ad, gregem autem meum non paſcebant. Zach. 11.9.

14 In paſcuis vberrimis paſcam eas, & in montibus excelſis Iſrael erunt paſcua earum. Ham. 4.34. Mich. 7 num. 58.

23 Suſcitabo ſuper eas paſtorem vnũ, qui paſcat eas, ſeruum meum Dauid. Hoſ 3 num. 24 Mich. 5. num. 31. In Procemi. in Hag. nu. 8.

Cap. 35.

10 Eo quod dixeritis duæ gẽtes, & duæ terræ meæ erunt, &c. Soph. 2. num. 27.

12 Audiui vniuerſa opprobria tua, quæ loquutus es de mõtibus Iſrael Soph. 2. nu. 27.

13 Et inſurrexiſtis ſuper me ore veſtro. Sophon. 2. 26.

Cap. 36.

13 Gentem tuam. Soph. 3. nu. 22.

Cap. 37.

16 Sume tibi lignum, &c. Hoſe. 1. n. 94. &. 103.

24 Et ſeruus meus Dauid rex ſuper eos, & paſtor vnus erit omnium. Hoſ. 3. num. 24.

Cap. 40.

3 Ecce vir, & funiculus lineus in manu eius. Zach. 2. n. 4.

4 Et pone cor tuum. Hag. 1. num. 9.

Cap. 41.

22 Altaris lignei, hæc eſt menſa. Mal. 1. num. 19.

Cap. 45.

10 Statera iuſta, & ephi iuſtũ, & bathus iuſtus erit vobis, &c. Ham. 8. num. 13. & 17.

21 In primo menſe. Hag. 2. nu. 9.

Cap. 47.

5 Quoniam intumuerant aquæ torrẽtis, qui non poteſt tranſuadari. In procer. Ham.

De aquis egredientibus, & tẽplo. Zach. 14. nu. 32.

DANIEL. Cap. 1.

1 Anno tertio regni Ioachim. Nah. 2. nu. 9.

20 Et omne verbum ſapientiæ, & intellectus quod ſciſcitatus eſt ab eis, iex inuenit in eis decuplum. Ham. 5. nu. 11.

Cap. 2.

1 In anno ſecundo regni Nabuchodonoſor. Nahun. 2. nu 23.

2 Anno ſecundo regni Nabuchodonoſor. Zarha. 1. nu. 43.

15 Quam ob cauſam tam crudelis ſententia à facie regis eſſet egreſſa. Hoſ. 10. num. 54. Habac. 1. num. 17.

35 Nullusque locus inuentus eſt eis. Nah. 1. n. 18.

37 Tu rex regum es, cui Deus cœli regnum, &c. Nah. 2 nu. 17. & 18.

40 Sicut ferrum omnia domat. Ioe. 2. num. 2.

42 De pedibus ſtatuæ partim ferreis partim fictilibus. Zach. 6. numer. 16. & ſeq.

44 In diebus autem regnorum illorum ſuſcitabit &c. vſque ad, ſtabit in æternum. Hagg. 2. nu. 74.

Cap. 3.

28 Iudicia enim vera feciſti iuxta omnia, &c. Zach. 1. n. 11.

De ſtatua Nabuchodonoſor. Habac. 1. nu. 29.

38 Et nõ eſt in hoc tempore princeps, & dux & propheta. Hag 1 num. 33.

51 Tunc hi tres quaſi ex vno ore laudabant & glorificabant, & benedicebant Deum. Hoſeæ. 6. num. 43.

Cap. 4.

27 Nonne hæc eſt Babylon magna, quã ego ædificaui, &c. Ham. 3. nu. 22.

Cap. 5.

6 Et compages renum eius diſſoluebantur. Nah. 2. n. 67.

Cap. 6.

14 Et pro Daniele poſuit cor. Hag. 1. num. 9.

Cap. 7.

2 Et ecce quatuor venti cœli pugnabant in mari magno. Zach. 6. nu. 7.

5 Ecce beſtia ſimilis vrſo in parte ſtetit. [illegible] e. [illegible] nu. 11.

7 Ecce beſtia quarta, &c. Hoſ. 2. num. 71.

8 Os loquens ingentia. Habd. 66.

11 Aſpiciebam propter vocem ſermonum grandium, quos cornu illo loquebatur. Habd. 66.

Et ec-

21 Et ecce cornu illud faciebat bellũ, &c. vſque ad, Et dimidium temporis. Nah.3.nu.15.

Cap. 8.

8 Hircus caprarum. Zach. 9. num. 37. & 38.

9 De vno autẽ ex eis egreſſum eſt cornu vnum modicum, & factum eſt grande contra meridiem. Hoſ. 11. n. 35.

10 Et magnificatum eſt vſque ad fortitudinem cœli. &c. vſque ad, Et conculcauit eas. Nah.3.num.15.

Cap. 9.

Circa hoc caput vide. Ioel. 2. numer. 37.

2 Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, &c. Zach.1.n.21 41. 42.& ſeq.

24 Vt conſumetur preuaricatio, vt finẽ accipiat peccatum, & deleatur iniquitas. Mich.7. num. 51.

24 Et finem accipiat peccatum. Habac. 3.num.61.

Cap. 11.

25 Et cõcitabitur fortitudo eius, & cor eius aduerſus regem Auſtri. Zach.5. num. 22.

31 Et brachia ex eo ſtabunt, & polluẽt ſanctuarium fortitudinis. Zach.5.nu. 22.

Cap. 12.

2 Qui dormiunt in terræ puluere. Zacha.10.num. 5.

Cap. 13.

56 Semen Canaham, & non Iuda. [illegible] 1.nu.129.c.12.num.9. Soph. 1.num. 48.

MACHABÆORVM LIB. I.

Cap. 1.

12 In diebus illis exierunt ex Iſrael filii iniqui, &c. vſque ad, Et receſſerũt à teſtamento ſancto. Soph. 1.33.

16 Venundati ſunt, vt facerẽt malum. Nahu.3. n. 3.

23 Et intrauit in ſanctificationem cum ſuperbia, &c. Hag.1.n.29.

Cap. 2.

12 Quæ erat libera, facta eſt ancilla. Nah.2.nu. 54.

21 Non eſt nobis vtile relinquere leges, & iuſtitias Dei. Mich. 2. num. 2.

Cap. 4.

49 Et fecerunt vaſa ſancta noua. Hag. 2.num.52.

52 Menſis noni, hic eſt menſis Chaſleu. Haggæ.2. nu. 7.

Cap. 5.

Circa totum hoc caput vide. Habd.nu. 84. & ſequ.

3 Et eos qui erãt in Abrathene. Habd. 57.

6 Et tranſiuit ad filios Hamon, & percuſſit eos. Soph. 2.n.29.

Cap. 6.

11 In quantam tribulationem deueni. Hoſeæ.2.num. 50.

34 Et elephantis oſtenderunt ſanguinem vuæ ad aruendos eos ad prælium. Mich. 1.n.51. 52.

Cap. 10.

46 Et recordati ſunt malitiæ magnæ, quam fecerat in Iſrael. Ioe. 2. num. 21.

Cap. 13.

32 Erat enim cooperta. Mich.3. nu. 5.

MACHABÆORVM LIBER II.

Cap. 2.

7 Ignotus erit locus, donec cõgreget Deus, &c. Hagg.1.nu.14.&.15.

Cap. 6.

13 Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus, &c. vſque ad, non derelinquit. Hamos.3. n. 2.

Cap. 9.

5 Apprehendit eum dolor dirus viſcerum. S. Hoſ.2.n.50.

Cap. 10.

Circa totum hoc caput vide Habd.nu. 84. & ſeq.

EVANGELIVM SECVNDVM Matthæum.

Cap. 1.

12 Salathiel autem genuit Zorobabel. Hagg.1.nu. 7.

20 Ioſeph filii Dauid. Præl.4.nu. 8.

Cap. 2.

1 Cum natus eſſet Ieſus in Bethl. Iudæ in diebus Herodis regis. Præl. 6. nu.4. Mich.5. nu. 7.

Audiens

3 Audiens autem Herodes rex turbatus eſt. Hoſ. 11.num. 17.
5 * Ex Ægypto vocaui filium meum. Hoſ. 11.à num. 2.
6 Et tu bethlehem terra Iuda nequaquam minima es, &c. Mich. 5. num. 6. & ſeq.
11 Apertis theſauris Hoſ. 13.num.41.
14 Accepit puerum, & matrem eius nocte. Hoſ 6. num. 45.
15 Vt adimpleretur, quod dictum eſt, &c. Hoſeæ.10.nu.24.
18 Vox in Rhama audita eſt. Hoſ. 11. nu. 13.

Cap. 3.

10 Suſcitare filios Abrahæ. Hoſ. 1.num. 76.&.124.
11 Ego baptizo vos in aqua, &c. vſque ad, In Spiritu ſancto, & igne. Ioe. 2.n. 54. &. 55. Malach. 3.num. 19.

Cap. 4.

4 Dic, vt lapides iſti panes fiant. Hoſ. 10.num.37. Ionæ.2. 16.
5 Sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei Habac.1.nu.17.

Cap 5.

4 Beati mites, &c Habac. 2. num. 9.& Sophon.2.nu. 5.
7 Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Hoſ. 6. num.51.
15 Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita. Mich. 4.n. 20. Zach, 14. 71.
16 Nemo accendit lucernam, & ponit eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum. Zachar. 4.nu.4.
17 Sic luceat lux veſtra, &c. Zach 4. num.36.
24 Si offers munus tuum ad altare.&c. Hoſ.6. num. 61.&.27.
27 Amen dico tibi, non exies inde donec, &c. Hoſ. 12, nu 21.
40 Ego autem dico vobis non reſiſtere malo, ſed ſi quis te percuſſerit, &c. Michę.4.39.43. & ſequ.

Cap. 6.

1 Attendite, ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus. Zach 14. num. 69. 70.
2 Cum ergo facis eleemoſynã noli tuba ante te canere, &c. Hoſ. 5. nu. 20.
2 Vt faciunt hypocritæ. Hoſ. 5.nu. 20.
3 Te autem faciente eleemoſynam ne ſciat ſiniſtra tua, &c. Mich. 7. num .27
9 Scit enim pater veſter, quia his omnibus indigetis. Nah.1.nu.16.
11 Panem noſtrum ſubſtantialem. Hoſeæ 13.nu. 35.
12 Dimitte nobis debita noſtra. Hoſ 12 nu. 21.
17 Vnge caput tuum, &c. Soph. 2. 58. &.59. Hoſ. 2 nu.47.
19 Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra, &c. Haba. 2, nu. 36. Soph. 2. num. vlt.
22 Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. Hamos 3. 18.
24 Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Hamos 5 54 Mich. 2. num. 49. & 50. Soph. 1. num. 48. Zach. 14. num. 61

28 Conſiderate lilia, &c. ex iſtis. Hoſ. 14.num.13.
29 Nec Salomon in omni gloria ſua. Hoſ 14. nu. 16.
32 Hæc enim omnia gentes inquirunt. Soph. 1.n. 51.
34 Sufficit diei malitia ſua, Ioe. 2. num. 21.

Cap. 7.

15 Intrinſecus autem ſunt lupi rapaces. Zach. 13.nu. 25.
23 Quia non cognoui vos. Hoſ.7.17. c. 8.num. 12. cap.13.num. 4. Ham. 3. num. 2.
23 Diſcedite à me qui operamini, &c. Soph. 3. nu. 35.
24 Omnis qui audit verba mea & facit ea, &c. Mich. 3 num, 24. &. 25.
24 Fundata enim erat ſuper petram; Habac. 2. n. 1.

Cap. 8.

4 Offer munus, quod præcepit Moyſes in teſtimonium illis. Mich. 1. n. 4.
11 Multi ab oriente, & occidente venient. Zach. 8. nu. 10.
22 Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos. Ham 6. nu. 37.
26 Imperauit ventis, & mari. Zach. 3. num. 10.

Cap. 9.

13 Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Hoſ. 6. n. 15. 16. & 17.
23 Et vidiſſet tibicines, & turbam tumultuantem, &c. Ham. 5. 42.

Cap.

Cap. 10.

5 In via gentium ne abieritis, &c. Hoſ. 1. 98.
8 Gratis accepiſtis, gratis date Zach. 14 53.
15 Tolerabilius erit terræ Sodomorũ, &c. Hoſ. 11. nu. 30. Habac. 1. nu. 31.
16 Eſtote prudentes ſicut ſerpẽtes, &c. Mic. 2. 36.
16 Et ſimplices ſicut columbæ. Hoſ. 7. 24.
16 Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporum Zach. 9. 6.
19 In teſtimonium illis & gentibus Mich. 1. nu. 4.
20 Qui loquitur in vobis. Hoſ. 1. num. 18.
27 Prædicate ſuper tecta. Soph. 1. num. 24.
28 Nolite timere eos, qui occidunt corpus, &c. Nah. 1. nu. 47.
30 Capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt. Ham. 8. num. 44.
34 Nolite arbitrari quia pacẽ venerim mittere in terrã, &c. vſque ad, & inimici hominis domiſtici eius. Mich. 7. num. 12. vſque ad 17. Zach. 11. num. 35.
36 Et inimici hominis domeſtici eius. Hoſ. 10. n. 22. & Mich 7. nu. 12. Ham. 6. nu. 37.
42 Non perdet mercedem ſuam. Mal. 1. nu. 37.

Cap. 11.

3 Qui venturus eſt. Habac. 2. nu. 6.
10 Ecce ego mitto angelum meũ, &c. Mal. 3. n. 2. & ſeq.
13 Omnes eum prophetæ & lex vſque ad Iohannem propheuauerunt. Hoſ. 5. nu. 29.
16 Cui ſimilem æſtimabo generationẽ iſtam? ſimilis eſt pueris, &c. Hoſ. 14. num. 25.
19 Et iuſtificata eſt ſapiẽtia à filiis ſuis Hoſ. 14. num. 25.
21 Væ tibi Corozain, væ tibi Bethſaida, &c. Soph. 1. nu. 44.
21 In cilicio, & cinere pœnitentiam egiſſent. Ionæ. 3. 31.
25 In illo tempore reſpondens Ieſus dixit. Zach. 4. 26.
28 Venite ad me omnes qui lab. Zach. 10. numer. 36.
29 Tollite iugum meum ſuper vos. Mich. 7. nu. 44. Soph. 3. 23. Hoſ. 10. nu. 32.

Cap. 12.

12 Ecce diſcipuli tui faciunt quod non licet facere ſabbathis, &c. Hoſ. 6. nu. 17. & 18.
25 Omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur. Hoſ. 10. nu. 4.
41 Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cũ generatione iſta Ionę. 3. nu. 40.
43 Ambulat per loca arida, &c. Ioe. 2. 45.
44 Vadam in domum meam, vnde exiui. Habac. 1. n. 33.
48 In corde terræ. Hoſ. 13. nu. 10. Ionæ 2. nu. 22.
50 Qui fecerit voluntatem patris mei, qui in cœlis eſt, &c. Mich. 5. nu. 69.

Cap. 13.

6 Orto ſole aruerunt. Ionę. 4. num. 29.
12 Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit, qui autem non habet, & quod habet, auferetur ab eo. Hag. 1. num. 52. Zach. 5. nu. 11.
14 Auditu audietis, &c. Hoſ. 11. nu. 13. Zach. 13. num. 2.
17 Multi prophetæ, &c. vſque ad, videre. Habac. 1. num. 36.
25 Superſeminauit zizania. Zach. 11. 38.
30 Sinite vtraque creſcere, &c. vſque ad, colligite primo zizaniam Ioe. 3. nu. 18.
30 Colligite primum zizaniam. Nah. 1. num. 47.
31 Simile eſt regnum cœlorum grano ſinapis, &c. vſque ad, in ramis eius. Hag. 2. nu. 83.
33 Quem acceptum mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus. Ham. 1. num. 13.
34 Hæc omnia locutus eſt Ieſus in parabolis, &c. Mich. 2. nu. 11.
35 Aperiam in parabolis os meũ. Hoſ. 11. nu. 13.
41 Et colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos, qui faciunt iniquitatem. Soph. 1. num. 16.
43 Qui habet aures audiendi, audiat. Ioel. 1. num. 3.
47 Sagenæ miſſæ in mare. Hoſ. 11. nu. 34.

De

52 De theſauro Hoſeæ. 13. 42. Zach. 7. nu. 15. c. 14 70.

Cap. 15.

7 Hypocritæ bene de vobis propheta uit Iſaias. &c. Hoſ. 11. nu. 13.

22 Filia mea male à dæmonio vexatur. S. Hoſ. 1. nu. 14.

32 Iam triduo perſeuerans. Ionæ. 2. 29.

Cap. 16.

13 Quem dicunt homines, &c. Soph. 1. nu 80.

18 Et ego dico tibi Zach. 3. num. 20.

18 Et ſuper hanc petram. Haba. 2. nu. 1.

18 Ædificabo eccleſiam meam. Zach. 2. nu 4. cap. 6 nu. 38.

18 Et portæ inferi non præu. aduer. eam. Zach 14 num. 38

22 Non erit tibi hoc. Mal. 1. num. 16. &. 17.

24 Si quis vult venire poſt me, &c. Hagg. 1. nu. 51.

26 Quid prodeſt homini, ſi vniuer. &c. Zach. 10. nu. 28.

Cap 17.

5 Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; ipſum audite. Hoſ. 1. num. 130. ca. 5. num. 29.

11 Elias quidem venturus eſt. Hoſ. 3. num. 26.

12 Elias iam venit, &c. Mal. 4. nu. 11.

24 Magiſter veſter non ſoluit didrachma. Ham. 8. 19.

Cap. 18.

6 Qui autem ſcandalizauerit vnum, &c. Hoſe. 1. num. 78.

Cap. 19.

8 Ad duritiam cordis veſtri permiſit. Hamos. 6. nu. 33.

29 Centuplum accipiet, &c. Zach. 5. num. 8.

Quomodo intelligenda eſt lex repudii. Mal. 2. num. 36. &. 37.

Cap. 20.

18 Ecce aſcendimus Ieroſolymā. Zach. 9. 34.

21 Vſque ad dexteram. Zach. 3. nu. 7.

22 Poteſtis bibere calicem, quem ego bibiturus ſum. Mich. 2. nu. 41. 42.

25 Scitis quia principes gentium dominantur eorum. Soph 3 num. 11.

25 Dominantur eorum. Habac. 1. num. 23.

Cap. 21.

1 Cum appropinquaſſet Ieſus Ieroſolymis. Zach. 14. nu. 9.

13 Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem feciſtis illam ſpelūcam latronum. Habd. nu. 46.

15 Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi manſuetus. &c Zach. 9 31.

19 Et videns fici arborem, &c. Ioe. 1. num. 20.

33 Ædificauit turrim Mich. 4. numer. 59.

37 Nouiſſime vero. Mich. 4. nu. 11.

37 Verebuntur filium meum. Ioe. 2. 24. &. 25.

41 Malos male perdet, & vineam ſuam locabit aliis agricolis. Hoſ. 7. nu. 34. Zach. 11. nu. 25.

43 Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti, &c. Hoſ. 1. num. 127. cap. 7. num. 34. Habd. num 123.

Cap. 22.

7 Rex autem cum audiſſet iratus eſt eis &c. Hoſ 7. nu. 34. Ioe. 2. 11. Zach. 6. nu. 8.

7 Et miſſis exercitibus ſuis perdidit homicidas illos. Hoſ 8. nu. 30.

8 Nuptiæ quidem paratę ſunt, ſed qui, &c. Hoſ. 1 nu. 127. Zach. 2. nu. 24. 25. cap. 11. n. 25.

9 Ite ad exitus viarum. Habd. num. 69.

13 At ille obmutuit. Soph. 1. numer. 48.

27 Nouiſſime autem omnium. Mich. 4. nu. 11.

37 Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde &c. Hoſ 11. nu. 22. cap. 14. nu. 2. Mich. 6. 21. Soph. 2. num. 32. c. 3. 46.

Cap. 23.

6 Amant primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi. Mich. 7. nu. 9.

10 Magiſter veſter vnus eſt Chriſtus. Ioe 2. nu. 48. & Hoſ. 1. nu. 130.

15 Et facitis eum filium gehennæ duplo, &c. Hoſe. 10. nu. 29.

16 In auro templi. Hoſ. 1. nu. 18. Ham. 4. 4.

23 Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Hoſ. 6. n. 19.

32 Implete menſuram patrum veſtrorum.

rum.Zach.13.14.15.&. 18.
35 Zacharias filius Barachię. Habd. nu. 111.Zach.1.nu. 1.
35 Inter templum,& altare.Ioe.2.numer 30.
36 Amen dico vobis venient hęc omnia,&c. Hoſ.7.nu. 34.
38 Ecce relinquetur domus veſtra deſerta.Zach.5.nu.8.&.19.
Cap.24.
6 Et opiniones præliorū.Nah.3.n.28.
7 Cōſurget enim gens,&c.Ioe.2.n.63
12 Et quoniam abundabit iniquitas refrigeſcet caritas.Hab.3.nu. 53.
14 Et prædicabitur Euangelium regni, &c.& tunc veniet cōſummatio.Hoſ. 3.num.25. Mich.4.num. 25.
20 Orate,vt non fiat fuga veſtra hieme vel ſabbatho. Zach.14.22.
22 Et niſi breuiati fuiſſent dies illi, non fieret ſalua omnis caro.Zach.4.n.23
24 Vt in errorem inducantur ſi fieri poteſt etiam electi.Ioe.2.nu.25.
29 Virtutes cœlorū mouebuntur. Ioe. 3.num.22.
29 Sol obſcurabitur, &c. & tunc parebit ſignum filii hominis.Nah.1.n.25.
29 Sol obſcurabitur, &c. Ioe. 2.n.63.
30 Et tunc plangent omnes tribus terrę Zach.12. nu.18.
31 A quatuor ventis. Zach.2. num. 14.
33 Quia prope eſt in ianuis. Ioe.2. nu. 64.
35 Verba autem mea non præteribūt. Zach.1.nu.9.
37 Sicut autem in diebus Noe ita erit aduentus filii hominis.Nah.1.nu.47.
51 Partemque eius ponet cum hypocritis.Hoſ.5 13.
Cap.25.
5 Dormitauerunt omnes, & dormierunt.Nah.3.nu. 27.
11 Nouiſſime vero veniunt & reliquæ virgines.Mich.4.11.
12 Neſcio vos Hoſ.13.n. 3.
31 Cum autem venerit filius hominis in maieſtate ſua.Zach.14.num.19.&. 21. & ſeq.
35 Eſuriui, &c. Ioe.3.num.7.
40 Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis.Hoſ.5.nu.27.
46 Ibunt hi in ſupplicium æternum,iuſti autem in vitam æternam.Mich.5. 42.& ſeq.
Cap.26.
15 Conſtituerūt illi triginta argēteos. Ham.8.num.18. 19 Zach.11.nu. 25.
28 Sāguis meus noui teſtamenti.Zach. 9.num.53.
28 Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem. Ionæ.4.nu.18.
31 Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis.Zach.13.nu 12.
Cap.27.
De argenteis Iudæ, & proiectione eorum in templum, & emptione agri Zach.11.n.26. & ſeq.
9. Quod dictum eſt per Ieremiam prophetam.Mich.5.n. 13. &. 14.
9 Tunc impletum eſt,quod dictum eſt, &c.Zach.11.num. 33. & ſeq.
25 Sanguis eius ſuper nos.Hoſ. 12. nu. 20.
28 Chlamydem coccineā. Nah.2.n.46.
39 Mouentes capita ſua. Nah.3.num.5.
63 Poſt tres dies reſurgam.Hoſ.6. n. 6.
Cap.28.
15 Diuulgatum eſt verbum iſtud apud Iudæos vſque in hodiernum diem. Hoſ.1. 97.
18 Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo,& in terra.Habac. 3.n.28.
19 In nomine Patris,&c.Hoſ. 10.n.36.
20 Ecce ego vobiſcum ſum in omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſæculi.Mich.5.nu.52.Soph.3.nu. 37. Zach.2.nu.32.

EVANGELIVM SECVNDVM Marcum.

Cap.1.
1 Initium Euangelii Ieſu Chriſti filii Dei.Prælu.4.nu. 8.
1 Sicut ſcriptum eſt in Iſai. proph. Ecce ego,&c.Hoſ.23.num.33. Mich. 5. nu.13.&.14.
Cap. 2.
27 Sabbathum propter hominem factū eſt,&c.Hoſ.6.n.17. &. 18.
Cap. 3.
17 Et impoſuit Simoni nomen Petrus, Soph.2. nu. 19.
Cap. 4.
39 Comminatus eſt vento. Nah. 1. nu.13.Zach. 3.nu.10.

Cap. 5.

De curatione Hemorrouſæ & filiæ archiſynagogæ. Zac. 11. nu. 23.

41 Talitha cumi, quod eſt interpretatum, puella tibi dico, ſurge. Habac. 1. nu. 15.

Cap. 7.

26 Mulier gentilis Ioe. 3. nu. 12.

Cap. 8.

2 Iam triduo ſuſtinent me. Ion. 2. n. 29

12 Amen dico vobis, ſi dabitur generationi iſti ſignum. Ham 8. nu. 21.

31 Et poſt tres dies reſurgere. Hoſ. 6. num. 6.

Cap. 9.

De maledictione ficus. Habac. 3. nu 45.

3 Qualia fullo non poteſt facere ſuper terram. Mala 3. nu. 19.

Cap. 10.

5 Ad duritiam cordis veſtri ſcripſit vobis præceptum iſtud. Ham. 6. nu. 33.

30 Centuplum accipiet. Zach. 5. nu 8.

Cap. 12.

Diligere proximum tanquam ſeipſum maius eſt omnibus holocautomatibus. Hoſeæ. 6. num. 26.

Cap. 13.

1 Magiſter aſpice quales lapides, & quales ſtructuræ. Hag. 2. nu. 45.

32 De die autem illa nemo ſcit. Zach. 14. nu. 23.

Cap. 14.

27 Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis. Zach. 13. nu. 12.

Cap. 15.

25 Quomodo intelligatur Dominus crucifixus hora tertia. Zach. 11. numer. 18.

Cap. 16.

2 Valde mane, &c. veniunt ad monumentum Hoſ. 6. nu. 45.

7 Diſcipulis eius, & Petro. Soph. 1. numer. 17.

14 Nouiſſime recumbentibus vndecim diſcipulis, &c. Mich. 4. nu. 12.

15 Euntes in mundum vniuerſum prædicate Euangelium omni creaturæ. Zach. 2. nu. 17. & 148. c. 14. nu. 8.

19 Aſſumptus eſt in cælum. Prophetatur Mich. 2. num. 65.

EVANGELIVM SECVNDVM Lucam. Cap. 1.

9 Sorte exiit ponere incenſum, &c. vſque ad, vidiſſet in templo. Ioe. 2. numer. 29.

11 A dextris altaris incenſi. Hoſ. 4. numer. 25.

15 Erit magnus coram Domino. Ionæ. 3 num. 4.

15 Vinum, & ſiceram non bibet. Mich. 1. nu. 70.

28 Benedicta tu in mulieribus. Hag. 2. nu. 69.

32 Dabit illi Dominus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum. Mich. 4. nu. 6. c. 50. nu. 33. Zacha. 6. n. 34.

33 In domo Iacob. Nah. 2. 43.

37 Omne verbum. Ham. 3. num. 11.

42 Benedictus fructus ventris tui. Mich. 6. nu. 23.

46 Magnificat anima mea Dominum. Ham. 9. nu. 5.

48 Quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ. Soph. 2. n. 4.

51 Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui. Nah. 2. 38.

52 Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles. Haba. 2. nu 10.

58 Et gratulabantur vicini. Zach. 2. numer. 35.

68 Quia viſitauit, & fecit redemptionem. Hoſ. 1. nu. 64.

69 Et erexit cornu ſalutis nobis. Ham. 6. nu. 41. Habac. 2. nu. 8. Zach. 1. numer. 72.

70 Sicut locutus eſt per os ſanctorum, qui à ſæculo ſunt prophetarum eius Mich. 7. nu. 57.

70 Qui à ſeculo ſunt. Mich. 5. 41.

73 Iuſiurandum quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum daturum ſe nobis. Mich. 7. 53. Haba. 2. num. 9.

76 Præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Mala. 3. nu. 10.

78 Oriens ex alto. Zach. 3. n. 35. & ſeq.

79 Illuminare his qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent. Mich. 7. nu. 29.

Cap. 2.

1 Exiit edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis. Zach. 6. nu. 13. Hagg. 2. nu. 24.

3 Hæc deſcriptio prima facta eſt. Præl. 6. num. 2.

13 Multitudo cæleſtis exercitus. Ham. 4. nu. 40. Soph. 1. nu. 23.

Glo-

14 Gloria in excelſis Deo. Hag. 2. n. 22.
15 Videamus hoc verbum. Ham. 3 numer. 11.
21 Poſtquam conſummati ſunt dies octo. Hoſ. 6. nu. 6.
25 Expectans conſolationem Iſrael. Haba. 2. nu. 9. Malach. 3 nu. 14.
34 Ecce hic poſitus eſt in ruinam, &c. Hoſ. 14. nu. 25.
38 Qui expectabant redemptionem Iſrael. Habac. 2. nu. 9.

Cap. 3.

5 Omnis mons, & collis humiliabitur Mich 6. nu. 11. Haba. 3. nu. 30. &. 31. Zach. 14. nu. 12. &. 13.

Cap. 4.

17 Et vt reuoluit librum Zach. 5. nu. 3.
20 Cum plicuiſſet librum. Zach. 5. n. 3.
25 Quomodo clauſum eſt cœlum Mal. 3. num. 33.
26 Sareptæ vidua fuit gentilis. Ionæ. 1. num. 2.
39 Stans ſuper illam. Ham. 7. num. 11. Zac. 4 nu. 7.

Cap. 6.

11 Ipſi repleti ſunt inſipientia. Hoſ. 4. num. 11.
25 Væ vobis qui ſaturati eſtis. Soph. 2. 37.

Cap. 7.

38 Lacrymis cœpit rigare pedes eius. Zach. 13. nu. 20.
46 Oleo caput meum non vnxiſti. Hoſ. 2. nu. 47.

Cap. 8.

6 Et natum aruit, quia non habebat humorem. Zach. 10. 28.
7 Spinæ ſuffocantes ſemen. Nah. 1. numer. 50.
8 Qui habet aures audiendi audiat. Sophon. 3 nu. 10.
10 Cæteris autem in parabolis. Mich. 2. 11.
24 Increpauit ventum. Zach. 3. nu. 10.
43 Mulier quæ ſanguinis fluxum patiebatur. Hoſ. 2. nu. 23.

Cap. 9.

5 In teſtimonium ſuper illos. Mich. 1. num. 4.

Cap. 10.

1 Miſit illos binos ante faciem ſuam Ionæ. 3. nu. 39.
6 Et ſi fuerit ibi filius pacis. Hoſ. 10. 29.
23 Beati oculi qui vident. Hoſ. 14. 26.
24 Multi prophetæ, & reges cupierunt videre, &c. Haba. 1. num. 36.
42 Vnum eſt neceſſarium. Mich. 4. n. 68.

Cap. 11.

3 Panem noſtrum quotidianum. Hoſ. 13 nu. 35.
15 In Beelzebub principe dæmoniorum. Hoſe. 2. nu. 66.
21 Cum fortis armatus cuſtodit atriū ſuum. Soph. 1. nu. 38.
29 Signum non dabitur ei niſi ſignum Ionæ, &c. Ionæ. 3. n. 34. &. 35. & ſeq.

Cap. 12.

4 Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus Nah. 1. nu. 47.
19 Anima mea habes multa bona, &c. Soph. 1. 26. &. 78. cap. 2. nu. 36.
20 Hac nocte repetent animam tuam à te. Mich. 1. 67. &. 68. Nah. 1. 22.
32 Nolite timere puſillus grex. Ham. 9. num. 7.
35 Sint lumbi veſtri præcincti. Nahum. 2. nu. 40.
49 Ignem veni mittere in terram. Zac. 9. nu. 9. Mal. 3. nu. 19.
52 Erunt enim ex hoc quinque in domo vna. &c. Mich. 7. num. 15. vſque ad 17.

Cap. 14.

11 Omnis, qui ſe humiliat, exaltabitur. Mich. 6. n. 11. Soph. 1. nu. 40.
20 Vxorem duxi. Mala. 2. nu. vlt.
26 Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum, &c. Ham.. 2. nu. 20.

Cap. 15.

14 Facta eſt fames valida, & ipſe cœpit egere. Mala. 2. nu. 3.
16 Cupiebat implere ventrem ſuum. Hoſ. 4. nu. 19. & Ham. 4. nu. 17.
17 Quanti mercenarii in domo patris mei, & c. Hoſ. 2. nu. 59.
22 Proferte ſtolam primam, &c. Zach. 3. nu. 13. & 29.

Cap. 16.

19 Homo quidam erat diues, & induebatur purpura. Hoſ. 1. 44. &. c. 12. nu. 28. Soph. 2. nu. 36. cap. 3. nu. 56. Mal, 4 n. 22.

Cap. 18.

8 Putas ne fidem inueniet in terra? Ioel. 2. nu. 25.
12 Decimas do omnium, quæ poſſideo.

Mal.3. num.39 Ham.5.num.11.
30 Centuplum accipiet.Zach.5.n.8.
Cap.19.
43 Venient dies in te,&c. Ham.4. n.7. Mich.5.67.
Cap.20.
13 Forſitan cũ hunc viderint,verebuntur. Ioe.2. num.24. & 25.
Cap 21.
10 Surget gens contra gentem Hoſ.3. num.29. & 30.
15 Ego dabo vobis os, & ſapiẽtiam cui non poteſt, &c.Zach.9 59.
16 Tràdemini autem à parentibus, & fratribus,&c. Mich.7.n.15.& ſeq.
25 Præ confuſione ſonitus maris, & fluctuum Habac.3.num.36.38. & 49.
26 Areſcentibus hominibus præ timore. Nah.2. nu.70. Haba.3. nu.37.40. Sopho.1. num.67. Zach.14. 39.
28 Et eleuate capita veſtra. Zachar. 1. num.70.
29 Stellæ cadent de cœlo. Habac.3. num.43.
30 Videte ficulneam,&c Ioe.2. nu.64.
34 Attendite vobis,ne forte grauentur corda veſtra in crapula.Hoſ.10.n.32.
37 Noctibus vero exiens morabatur in monte qui vocatur Oliueti. Zacha. 14. num.11.
Cap.22.
15 Deſiderio deſideraui.Soph.1. nu.6.
28 Vos eſtis, qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis.Mich.1. n.57.
49 Si percutimus in gladio Ioe.1.nu.5.
54 Hæc eſt hora veſtra.Nah.1.nu.47.
61 Reſpexit Dominus Petrum. Habac. 3. num.29.
Cap.23.
30 Tunc incipient dicere montibus, cadite ſuper nos,&c.Hoſ.10. num. 21.
Cap.24.
1 Valde diluculo venerunt ad monumentum. Hoſ.6. 45.
27 Incipiens à Moyſe interpretabatur, &c. Præl.1.n.13 & Præl 2.n.1.& 17.
28 Finxit ſe longius ire Ham.2. nu.21.
44 Quoniam neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi, &c.Præl.2.num.1.

EVANGELIVM SECVNDVM Ioannem.

Cap. 1.
1 In principio erat verbum.Hoſ.1.nu. 35. Ham.3.nu.12.
10 In mundo erat.Hag.2. nu.60.
14 Gloriã quaſi vnigeniti à patre. Hoſ. 5. num.27.
15 Qui poſt me venturus eſt Habac.2. num.6.
15 Et menſas nummulariorum euertit Hag 1 39. Zach.14.52.53.
16 Et gratiam pro gratia.Zach.4.num. 16. & 17.
20 Et confeſſus eſt, & non negauit, & confeſſus eſt quia non ſum ego Chriſtus. Hoſ.6. nu.43.
Cap. 2.
De eiectione vendentium a templo. Hag.1. nu.39.
19 Soluite templum hoc.Mal.3. nu.11.
20 Quadraginta ſex annis ædificatum eſt templum hoc Hag.2.43. Zach. 1. num.45. & ſeq.
Cap. 3.
19 Hoc eſt autem iudicium,quia lux venit in mundum,&c.Zach.5.nu.12.
Cap. 4.
10 Tu petiſſes à Deo, & dediſſet tibi aquam viuam.Zach.14. num.31.
12 Numquid tu maior es patre noſtro Iacob.Hoſ.1.nu.93. vſque ad.99.
13 Omnis qui bibit ex aqua hac ſitiet iterum Mich.4.n.28. Zach.2. nu.16.
13 Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei non ſitiet in æternum. Nah. 3. nu.32. Zach.13.nu.2.18. & 21. cap. 14. num.31. 54.
20 Et vos dicitis, quia Ieroſolymis eſt locus, vbi adorare oportet. Soph. 3. num.32.
22 Quia ſalus ex Iudæis eſt. Zac.8. n.4.
35 Et meſſis venit Mich.4.nu.28. Zac. 2. nu.16. cap.10. num.5.
Cap. 5.
27 Iudicium facere. Mich.6.nu.25.
35 Lucerna ardens, & lucens. Zacha.4. num.5.
43 Si alius venerit in nomine ſuo illum accipietis Hoſ.3. numer. 25. cap.13. num. 17. Zacha. 5. num.22. cap.11. num.48.
Cap.6.
9 Quinque panes ordeaceos. Hoſ. 3. num.15.
45 Eſt ſcriptum in prophetis, & erunt omnes docibiles Dei. Habac 1. n.5.

58 Qui manducat hunc panem, viuet in æternum. Hoſ.14. 19.

Cap 7.

12 Et murmur multum erat in turba de eo, quidam enim dicebant, &c. Hoſ. 7.num.13. Zach.11. num.35.
37 In die magno feſtiuitatis clamabat, ſi quis ſitit, &c. Hoſ. 11.num.18. Zac. 13.3. & 18. cap.14. num. 32.
39 Quia Ieſus nondum erat glorificatus. Zach.2. nu.17.

Cap. 8.

1 Ieſus autem perrexit in montẽ Oliueti. Zacha.14. num.11.
36 Si ergo vos filius liberauerit, vere liberi eritis. Ioe.3 nu.1.
44 Vos ex patre diabolo eſtis Hoſ. 1. num.76.
44 Ille in veritate non ſtetit. Hoſ. 7. num 1.
46 Quis ex vobis arguet me de peccato Mich 6.num.12.
56 Abraham pater veſter exultauit, &c. Hoſ.14. num 26.

Cap. 9.

32 A ſeculo non eſt auditum Mich. 5. 41.
39 Vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. Zach.2.nu.16.

Cap.10.

Porticus Salomonis. Hag.2. nu.43.
6 Hoc prouerbium dixit Ieſus. Mich. 2. num.10.
9 Et paſcua inueniet. Mich.7.nu.62.
11 Bonus paſtor. Soph 3.nu.11. & 12.
11 Et diſpergit oues. Nah.2.num.38.
16 Erit vnum ouile, & vnus paſtor. Mich.2. num.61. & 62. & 63.
27 Oues meæ vocem meam audiunt. Hoſ.1. nu.112.
27 Non rapiet eas quiſquam de manu mea Mich.5 num.52.
30 Ego, & pater vnum ſumus. Zach. 2. num.17.

Cap.11.

38 De lapide Lazaro mortuo impoſito Zach.5. 25.
48 Si dimittimus eum ſic venient Romani. Hoſ.9.num. 11.
51 Cum eſſet pontifex anni illius, prophetauit. Præl.4. num.6.
52 Sed vt filios, qui erant diſperſi congregaret in vnum. Hoſ. 2. nu.9. Mic. 5. num.85. Soph. 3. nu. 25. Mich 5. num 81. Soph.3. num.25.
56 Si quis cognouerit, vbi ſit Ieſus, indicet. Hoſ 7. num.14.

Cap.12.

15 Ecce rex tuus venit. Zach.9. nu 31.
24 Niſi granum frumenti cadens, &c. Hoſ.2. num.99.
26 Si quis mihi miniſtrat, me ſequatur, & vbi ego ſum illic, & miniſter meus erit. Ham.3. num.5.
31 Nunc iudicium eſt mundi. Hoſ.2.nu. 96.
32 Omnia traham ad me ipſum. Mich. 2. num.62. Habac.3. 26. Zachar.1. num.57.
41 Hæc dixit Iſaias quando vidit gloriam eius. Mal 3. nu 6.

Cap.13.

27 Quod facis fac citius. Ham.4. nu.8.
30 Erat autem nox. Hoſ.6. 45.
Cur Iudas noctu prodidit Dominum. Zach.1. num.13.

Cap. 14.

2 Vado parare vobis locum. Et ſi abiero.
3 Et præparauero vobis locum, &c. Mich.2. nu.66. & 67.
19 Adhuc modicum Hagg.2.nu.21.
21 Manifeſtabo ei me ipſum. In proœm. in Hag. nu.7.
23 Ad eum veniemus. Hag.2. num.59.

Cap.15.

3 Iam vos mundi eſtis propter ſermonem, quem locutus ſum vobis. Zac. 13. nu. 3.
5 Ego ſum vitis, & vos palmites, qui manet in me, &c. Hoſ.14.nu.20.
5 Sine me nihil poteſtis Hoſ.14.num. 23.
15 Quia omnia, quæ audiui à patre, nota feci vobis. Soph. 1. num.36. & In proœm in Hag.nu.7.& cap.2.nu.60.
19 Si de mundo fuiſſetis, mundus, quod ſuum eſt, diligeret. Zach.14.nu.64.

Cap. 16.

2 Abſque ſynagogis facient vos, ſed venit hora vt omnis, &c. Mich.7.nu. 15. & ſeq.
10 De Iuſtitia vero, quia vado ad patrem. Ioe.3. num.7.
16 Modicum, & non videbitis me. Hoſ. 1. num.64.

Amen.

20 Amen, amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos, &c. Zach. 8. n. 42.

21 Cum autem peperit puerũ, iam nõ meminit preſſuræ propter gaudium Mich. 4. nu. 75.

25 Hæc in prouerbijs locutus ſum vobis. Mich. 2. nu. 10.

25 Sed palam de patre annuntiabo vobis. Soph. 1. nu. 36.

Cap. 17.

11 Serua eos in nomine tuo. Mich. 5. num. 58.

12 Ego ſeruabam eos in nomine tuo. Mich. 5. nu 53.

12 Niſi filius perditionis. Hoſ. 10. 29.

23 Sicut, & nos vnum ſumus Ioe. 2. n. 51.

Cap. 18.

11 Calicem, quem dedit mihi pater, non vis, vt bibam illum. Mich. 2. n. 41. 42. 43.

Cap. 19.

7 Quia filium Dei ſe fecit. Hoſ. 7. n. 35

15 Non habemus regem niſi Cæſarem. Zach. 11. nu. 11.

36 Facta enim ſunt hæc, vt ſcriptura adimpleretur, Os non comminuetis ex eo. Hoſ. 10. nu. 24. cap. 11. nu. 6. 8. & 11.

37 Videbunt, in quem transfixerunt. Zach. 12. nu. 13. & ſeq.

Cap. 20.

1 Vna autem ſabbati. Hag. 1. num. 4.

1 Venit mane, cum adhuc tenebræ eſſent. Hoſ. 6. nu. 85.

26 Et poſt dies octo. Hoſ. 6. num. 6.

ACTA APOSTOLORVM.

Cap. 1.

5 Vos autẽ baptizabimini Spiritu ſancto. Ioe. 2. num. 54. & ſequ.

8 Eritis mihi teſtes, &c. Hoſ. 11. nu. 40.

15 Erat autem turba hominum, &c. Habd. nu. 8.

Cap. 2.

2 Factus eſt repente de cœlo ſonus Hamos. 1. nu. 10.

14 Viri Iudæi, & qui habitatis Ieruſalem, &c. Ioe. 2. nu. 53.

24 Quem Deus ſuſcitauit à mortuis, &c. Hoſ. 13. nu. 23. Ionæ. 2. 27.

37 His auditis compuncti ſunt corde, &c. Haba. 1. nu. 25.

Cap. 4.

25 Qui Spiritu ſancto per os patris noſtri Dauid pueri tui dixiſti. Quare fremuerunt, &c. Mich. 1. 17. & 18.

Cap. 5.

28 Præcipiendo præcepimus vobis. Soph. 1. nu. 6.

Cap. 7.

35 Hunc Moyſem, quem negauerunt, &c. Ham. 5. à nu. 55. vſque ad finem cap.

Cap. 8.

22 Pœnitentiam itaque age, ab hac nequitia tua, & roga Deum, ſi forte, &c. Ioe. 2. nu. 22. & 35.

36 Quid prohibet me baptizari. Habac. 2. n. 25.

Cap. 9.

4 Quid me perſequeris. Zach. 2. nu. 17. c. 12. nu. 29.

15 Vas electionis. Ham. 6. 21.

Cap. 10.

12 In quo erant omnia quadrupedia, &c. Hoſ. 2. num. 92.

15 Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Hoſ. 1. nu. 65. & c. 2. nu mer. 92.

44 Adhuc loquente Petro, &c. vſque ad, Effuſa eſt Ioe. 2. nu. 59. & 60.

Cap. 11.

3 Quare introiſti ad viros præputium habentes, &c. Ionæ. 4. nu. 23.

15 Cum autem cœpiſſem loqui, &c. vſque ad, Vos autem baptizabimini ſpiritu. Ioe. 2. nu 55.

18 His auditis tacuerunt & glorificauerunt Deum dicentes. Ergo, & gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam. Soph. 3. nu. 33.

Cap. 12.

Miſit Herodes rex manus, vt affligeret quoſdam de Eccleſia. Hoſ. 7. nu. 7.

Cap. 13.

22 Virum ſecundum cor meum. Hoſ. 7. nu. 25.

22 Voluntates meas. Mich. 6. nu. 38.

27 Voces prophetarum, quæ per omne ſabbathum leguntur. Mich. 5. nu. 10.

40 Videte ergo ne ſuperueniat vobis, quod dictũ eſt per prophetas, videte contemptores, &c. Hab. 1. n. 4. & ſeq.

47 Poſui te in lucem gentium. Hoſ. 11. nu. 33. Habd. nu. 17. Zach. 2. nu. 18.

47 Ecce conuertimur ad gentes. Zachariæ.14. nu.9.

Cap.15.

7 Viri fratres vos ſcitis, quoniam ab antiquis,&c. vſque ad internos,& illos. Ioel.2. num.60.
16 Et reædificabo tabernaculum Dauid. Ham.9.nu.29. & ſeq.
20 Abſtineatis vos ab immolatis ſimulacrorum, & ſuffocato & ſanguine. Hoſ.4.num. 3.

Cap.19.

2 Si Spiritum ſanctum accepiſtis credẽtes. Ioe.1.5.
4 In eum,qui venturus eſſet. Hab. 2. num.6.
19 Inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium. Hoſ. 3. n. 12.

Cap.20.

29 Quam acquiſiuit ſanguine ſuo. Hoſ. 3.num. 9.

Cap.21.

20 Vides frater quot millia ſunt in Iudæis, qui crediderunt. Mich. 5.33.

Cap.22.

20 Cum funderetur ſanguis Stephani teſtis tui. Hoſ.11. nu. 40.

Cap.23.

15 Deuotione deuouimus nos,&c. Sophon. 1.num. 6.

Cap.27.

19 Tertia die ſuis manibus armamenta nauis proiecerunt. Ionæ.1.26.
38 Alleuiabant nauem iactantes triticum in mare, Ionæ.1.nu.26.

Cap.28.

25 Quia bene Spiritus ſanctus locutus eſt per Iſaiam. Mal.3.nu. 6.
26 Auditu audietis,& non intelligetis. Hoſ.11.nu.13.Zach.13.nu.12.

EPISTOLA AD ROMANOS.

Cap. 1.

De argumento huius epiſtolę. Hoſe.2. nu.92.Soph.3.nu.33.
3 Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid. Mich.5.nu. 32.
17 Iuſtus ex fide viuit. Habac.2 nu. 14.
21 Euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum,&c. Hoſ.6. nu. 44.
24 Tradidit eos Deus in deſideria cordis ſui in immunditiam, &c. Hoſe.5. nu.18. Ioe.2. num.17.
28 Tradidit illos Deus in reprobum ſenſum. Hoſ.1.nu. 115.

Cap. 2.

4 An diuitias bonitatis eius,& patientiæ,&c. vſque ad, Et reuelationi iuſti iudicij Dei. Ham.6. nu. 14.
5 Secundum autem duritiam tuam, & impænitens cor theſaurizas tibi iram,&c. Hoſ. c.12.nu.2,13. nu. 18, Ham.6. nu.14.
28 Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt,&c. Zach 8. nu. 40.

Cap. 3.

3 Numquid incredulitas eorum fidem euacuauit? Hoſ 5 nu. 23.
19 Vt omne os obſtruatur, &c. Ioe. 2. nu.56.
23 Omnes enim peccauerunt & egẽt gloria Dei Hoſ.14. nu. 16.
25 In ſanguine ipſius Zach.9. nu.52.
26 Vt ſit ipſe iuſtus,& iuſtificans eum, qui ex fide Ieſu Chriſti. Zach. 9. numer. 35.
29 An Iudæorum Deum tantum? nonne & gentium? immo & gentium? Ionæ.1.num.5.

Cap. 4.

3 Et reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Hoſ.13. nu. 29.
11 Et ſignum accepit circunciſionis ſignaculum iuſtitiæ fidei,&c. Mich 7. num. 55.
11 Vt ſit pater omnium credentium. &c. vſque ad, Patris noſtri Abrahæ, Et ideo ex fide vſq; ad, Et arena maris. Hoſ. 1. nu. 123. Mich.7.num.54, &. 55.

Cap. 5.

5 Caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris. Ioe.2. nu. 55.
12 Per vnum hominem peccatũ mors. Hoſ.13. nu. 39.

Cap. 6.

6 Hoc ſciẽtes, quia vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt,&c. Hoſ. 6. numer. 6.
21 Quem ergo fructum habuiſtis in illis in quibus nunc erubeſcitis? Hoſ. 6.nu. 57.

Cap.7.

4 Vt ſitis alterius, qui reſurrexit à mortuis. Hoſ. 3.num. 18.

7 Nam concupiſcentiam neſciebam, &c. vſque ad, peccatum reuixit. Hoſ. 12. nu. 40. & 41.

22 Cõdelector enim legi, &c. vſque ad De corpore mortis huius Ioel. 2. nu. 39. & 40.

23 Sentio aliam legem in mẽbris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in legem peccati, quę eſt in membris meis. Mich. 7. nu. 31.

Cap. 8.

3 Et de peccato damnauit peccatum: Mich 4. nu. 28.

18 Non ſunt condignæ paſſiones, &c. Mich. 6. nu. 19.

21 Quia & ipſa creatura liberabitur Hoſ. 2. nu. 67.

22 Omnis creatura ingemiſcit, & parturit, &c. Hag. 2. nu. 34.

26 Ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis. Hoſ. 8. num. 10.

28 Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Mich. 2. nu. 23.

33 Quis accuſabit aduerſus electos Dei, &c. Mich. 5. nu. 25. c. 6. num. 33.

35 Quis nos ſeparabit à caritate Dei. Soph. 3. nu. 35.

Cap. 9.

3 Optabam ego enim ipſe eſſe anathema. Zach. 14. nu. 38.

3 Pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei, &c. Mich. 7. nu. 55. 56.

6 Non quod exciderit verbum Dei. Hoſ. 1 nu. 124.

6 Non enim omnes, qui ex Iſrael, omnes filij, &c. Hoſ. 1. num. 76. &. 124. & Mich. 2. nu. 61. Zach. 12. num. 23. Mal. 1. n. 10. &. 11.

11 Cum enim nondum nati. Mal. 1. numer. 10.

23 Vocabo non plebem meam, plebem meam Hoſ. 1. nu. 120. cap. 2. num. 1.

29 Niſi Dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen Ham. 5. 9.

Cap. 10.

10 Corde creditur, &c. vſque, ad ſaluus erit. Ioel. 2. nu. 62.

18 Numquid non audierunt, &c. Hoſ. 1. nu. 135.

Cap. 11.

1 Nunquid Deus repulit populum ſuũ, &c. Hoſ. 3, nu. 16.

5 Si ergo & in hoc tempore reliquiæ ſecundum electionem gratiæ factæ ſunt. Ioe. 2. nu. 63.

5 Reliquiæ ſecundum electionem gratiæ ſaluæ factę ſunt. Ham. 9. nu. 38.

8 Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis. Hoſ. 1. nu. 115.

11 Numquid ſic offenderunt, vt caderent. Soph. 1. nu. 14.

14 Si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam. Hoſ. 9. 23.

16 Quod ſi delibatio ſancta, &c. vſque ad, Propter incredulitatem illorum, Ham. 9. nu. 32. 33. Zach. 8. nu. 3.

18 Noli gloriari aduerſus ramos. Zach. 12. num. 10.

25 Cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec intraret, &c. Hoſ. 3. nu. 16. & nu. 25. Sopho. 3. nu. 43.

26 Et ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. Zachar. 1. nu. 57.

33 Et inueſtigabiles viæ eius Haba. 3. num. 62.

Cap. 15.

8 Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circuncifionis. Mich. 7. nu. 56. Mal. 3. nu. 14.

Cap. 16.

20 Deus autem pacis cõterat ſatanam ſub pedibus veſtris velociter. Ioel. 2. 45. Mal 4. nu. 24.

25 Secundum reuelationem myſterij temporibus æternis taciti. Mich. 5. nu. 40. & 41. & 47.

EPISTOLA PRIMA AD Corinthios.

Cap. 1.

2 Qui inuocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti Ioe. 2. nu. 62.

13 In nomine Pauli. Hoſ. 10. nu. 39.

26 Videte vocationem veſtram fratres, quia non multi, &c. Zach. 14. nu. 55.

30 Qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, &c. Hoſ. 5. nu. 4.

Cap. 2.

15 Spiritualis omnia iudicat. Hoſ. 7. numer. 19.

Cap. 3.

3 Cum enim ſint inter vos Zelus, & contentio. Hoſ. 4. nu. 16.

7 Ego plantaui, &c. Hoſ. 1. nu. 128.

11 Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter, &c. Zach. 3. nu m. 43

13 Dies Domini. Soph. 1. nu. 28.
18 Stultus fiat, vt ſit ſapiens Hoſ. 1. nu. 131.

Cap. 4.

5 Quo ad vſque veniat Dominus, qui illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium. Mal. 4. nu. 3.

Cap. 5.

6 Modicum fermẽtum totam maſſam corrumpit. Hoſ. 7. nu. 5.

Cap. 7.

27 Alligatus eſt vxori, noli quærere ſolutionem. Mal. 2. nu. 34.

Cap. 8.

4 Scimus, quia nihil eſt idolum in mundo. Hoſ. 4. nu. 31.
5 Siquidem ſunt dij multi. Mal. 2. nu. 24. 25.

Cap. 9.

9 Numquid de bobus cura eſt Deo. Præl. 1. nu. 21.

Cap. 10.

11 In quos fines ſæculorum deuenerunt. Habac. 2. nu. 4.
18 Videte Iſrael ſecundum carnẽ Hoſ. 1. num. 125. & Mich. 5. num. 33.
21 Menſe Domini. Mal. 1. nu. 19.
31 Siue ergo manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliud, &c. omnia in gloriam Dei facite Zach. 7. nu. 5.

Cap. 11.

3 Omnis viri caput Chriſtus eſt, &c. Hoſ 1. nu. 131.
31 Quod ſi noſmetipſos iudicaremus, nõ vtique iudicaremur. Mich. 6. nu. 10. Nah. 1. nu. 49.

Cap. 12.

2 Scitis autem quoniam, cum gentes eſſetis ad ſimulacra muta prout ducebamini euntes. Zach. c. 10. nu. 10.

Cap. 13.

1 Velut æs ſonans, aut cymbalum tinniens. Hoſ. 1. nu. 21.

Cap. 14.

12 Quoniam æmulatores eſtis ſpirituũ. Hoſ. 4. nu. 23.

Cap. 15.

25 Oportet illum regnare, donec ponat inimicos eius, ſub pedibus eius. Hoſ. 13. nu. 26.
26 Nouiſſime autem inimica deſtruetur mors. Hoſe. 13. nu. 26.
36 Quod ſeminas, non viuificatur, niſi prius moriatur. Hoſ. 6. nu. 10.
54 Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, &c. Hoſ. 13. à. num. 22. vſque. 36.
56 Stimulus autem mortis peccatum eſt, virtus vero peccati, lex. Hoſ. 13. num. 40.

EPISTOLA SECVNDA AD Corinthios.

Cap. 2.

14 Deo autem gratias, qui ſemper triũphat nos in Chriſto Ieſu, &c. Hoſe. 14. nu. 17.

Cap. 3.

18 Nos autem reuelata facie, &c. vſque ad, tanquam à Domini ſpiritu. Zach. 2. nu. 30.

Cap. 4.

4 Deus huius ſæculi Mal. 2. num. 24. &. 25.

Cap. 5.

4 Eo quod nolumus ſpoliari, ſed ſuperueſtiri. Mal. 2. nu. 38.
8 Et præſentes eſſe ad Dominum. Hoſ. 6. nu. 8.
21 Eum qui peccatum non nouerat pro nobis peccatum fecit. Hoſ. 4. nu. 14. Mich. 4. n. 28.

Cap. 6.

15 Quæ autem conuentio Chriſti ad Belial? Nah. 1. nu. 46.
16 Qui autem conſenſus templo Dei cum idolis? Hag. Hag. 1. nu. 37.
16 Vos enim eſtis templum Dei viui. Hag. 1. nu. 37.

Cap. 9.

6 Qui parce ſeminat, parce & metet. & qui ſeminat in benedictionibus de benedictionibus, &c. Hag. 2. n. 69.

Cap. 10.

4 Nam arma militiæ noſtræ carnalia ſunt, ſed potẽtia à Deo. Zach. 9. n. 61.

Cap. 11.

29 Quis infirmatur, & ego non infirmor? Ham. 6. nu. 26.
30 Quæ infirmitatis meæ ſunt gloriabor. Hamos. 6. 26.

Cap. 12.

5 Niſi in infirmitatibus meis. Ham. 6. 26.
9 Virtus in infirmitate perficitur. Ham. 6. nu. 26.

Cap.

Cap. 13.
3 In me loquitur Chriſtus. Hoſ. 1. 18.

EPISTOLA AD GALAT.
Cap. 1.
De argumento huius epiſtolæ. Soph. 3. num. 33.
16 Vt reuelaret filium ſuum in me. Zacha. 4. nu. 16.
Cap. 2.
11 Quia reprehenſibilis erat Soph. 2. num. 2. & 3.
14 Quomodo cogis gentes Iudaizare. Hoſ. 1. nu. 79.
15 Nos natura Iudæi, &c. vſque ad, Vt iuſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis. Hag. 2. nu. 28.
16 Ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro. Ioe. 2. nu. 56.
Cap. 3.
7 Qui ex fide ſunt ij ſunt filij Abrahæ. Hoſ. 1. nu. 124.
11 Iuſtus ex fide viuit. Haba. 2. num. 14.
13 Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, Ham. 2. nu. 20.
Cap. 4.
9 Cum cognoueritis Deum, imo cogniti ſitis ab eo. Hoſ. 8. nu. 12.
21 Dicite mihi, qui ſub lege vultis eſſe, &c. ſcriptum eſt enim quod Abrahā duos filios habuit, &c. Hoſ. 11. nu. 9.
27 Lætare ſterilis, quæ non paris, erūpe, & clama, quę non, &c. Mich. 5. numer. 48.
29 Quomodo tunc is qui ſecūdum carnem erat perſequebatur eum, qui ſecundum ſpiritum ita & nunc. Ham. 8. nu. 24.
Cap. 5.
8 Modicum fermentum totā maſſam corrumpit. Hoſ. 7. nu. 5.
19 Manifeſta ſunt opera carnis, &c. Ioe. 2. num. 15.
Cap. 6.
5 Vnus quiſque onus ſuum portabit. Nah. 1. nu. 4.
8 Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet. Hoſ. 5. n. 11. Mich. 5. n. 33.
16 Et ſuper Iſrael Dei. Ioe. 3. nu. 7. Zachar. 12. nu. 23.
EPIST. AD EPHESIOS. Cap. 1.
15 Fidem veſtram, quæ eſt in Domino Ieſu. Hoſ. 8 num. 13.
17 In agnitione eius. Hoſ. c. 8. num. 13.
Cap. 2.
3 Eramus, & nos natura filij iræ. Hoſ. 10. num. 29
3 In quibus, & nos omnes aliquando conuerſati ſumus. Mal. 2. nu. 22.
4 Et cum eſſemus mortui peccatis cōuiuificauit nos Chriſto, &c. Hoſ. 6. num. 6. & c. 13 nu. 25.
12 Alienati à conuerſatione Iſrael, & hoſpites teſtamentorum, &c. vſque ad, Et Græco. Mich. 7. nu. 56.
13 Qui eratis longe. Zach. 6. nu. 38.
21 In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit. Zach. 9. 63.
Cap. 3.
14 Huius rei gratia ego Paulus, huius rei gratia flecto genua. Zach. 13. n. 11.
17 In caritate radicati & fundati. Hoſ. 14. nu. 15.
17 Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris. Hag. 1 nu. 37.
Cap. 4.
6 Vnus Deus, & pater omnium. Malac. 2. num. 21.
11 Alios paſtores, & doctores. Mich. 5. num. 59.
13 Donec occurramus omnes. Zach. 1. nu. 59.
15 Veritatem autem facientes. Hoſ. 7. num. 1.
26 Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram. Ham. 8. nu. 42.
Cap. 5.
27 Vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam eccleſiam non habētem maculam, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi. Ioe. 3. num. 22.
Cap. 6.
14 State ergo ſuccincti lumbos veſtros. Nah. 2 nu. 40.
EPIST. AD PHILIPPENS. Cap. 2.
15 Lucetis ſicut luminaria in mundo, Zach. 4. num. 5.
27 Nam & infirmatus eſt vſque ad mortem Ionæ. 4 nu. 18.
Cap. 3.
2 * Videte conciſionem. Ioe. 3. nu. 20.
3 Nos enim ſumus circumciſio. Zach. 8. num. 40.
2 * Qui reformauit corpus humilitatis noſtræ. Hoſ. 6. num. 5. & . 6.

19 Quorum Deus venter eſt. Malach. 2. num. 24. &. 25.

EPIST. AD COLOSSEN.

Cap. 1.

13 Et tranſtulit in regnum filii dilectio nis ſuæ. Hoſ. 10. nu. 28.

Cap. 2.

8 Videte ne quis vos ſeducat per prophetiam, & inanem fallaciam ſecundum traditionem hominum. Soph. 1. num. 16.

Cap. 3.

14 Super omnia autem hæc caritatem habete, quod eſt vinculum perfectio nis. Mich. 1. num. 23.

19 Et nolite amari eſſe. Habac. 1. 15.

EPIST. I. AD THESSALONICE.

Cap. 4.

17 Simul rapiemus cũ illis in nubibus obuiam Chriſto in aera. Ioe. 2. nu. 3. Mal. 4. nu. 6.

Cap. 5.

3 Cum enim dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus, &c. Ham. 3. nu. 12.

EPISTOLA. II. AD THESSAlonicenſes.

Cap. 2.

2 Quaſi inſtet dies Domini. Soph. 1. num. 28.

4 Ita vt in templo Dei ſedeat. Hoſe. 3. num. 25. Zach. 5. nu. 23. c. 11. nu. 51.

8 Quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui. Haba. 3. nu. 44. Zach. 11. nu. 52.

10 Pro eo quod caritatem veritatis nõ receperunt, vt ſalui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio. Hoſ. 13. num. 17. Zach. 5. nu. 24. c. 13. nu. 52.

EPISTOLA. I. AD TIMOTHEVM.

Cap. 1.

19 Habens fidem, & bonam conſcientiam, quam quidem repellentes. &c. Hoſ. 1. nu. 119.

Cap. 3.

15 Columna & firmamentum veritatis. Zach. 8. nu. 15.

Cap. 4.

1 In nouiſſimis temporibus. Mich. 4. 8. & 11.

1 Attendentes ſpiritibus erroris. Hoſ. 4. num. 13.

Cap. 6.

10 Radix omnium malorum eſt cupiditas. Mich. 6. nu. 13.

17 Diuitibus huius ſeculi præcipe, nõ ſublime ſapere, nec ſperare in incerto diuitiarum. Hoſ. 12. num. 12.

20 Depoſitum cuſtodi. Mal. 2. nu. 15.

EPIST. II. AD TIMOTHE.

Cap. 2.

19 Cognouit Dominus, qui ſunt eius. Mich. 2. nu. 54. Nah. 1. nu. 16.

Cap. 3.

5 In nouiſſimis diebus. Mich. 4. nu. 8.

EPISTOLA AD TITVM.

Cap. 1.

2 Ante tempora ſecularia. Mich. 5. nu. 40. & 41. & 47.

16 Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant. Hoſ. 14. nu. 5.

Cap. 3.

5 Per lauacrum regenerationis, & renouationis ſpiritus ſancti, quem effudit in nos abunde. Ioe. 2. nu. 55.

EPIST. AD HEBRÆOS.

Cap. 1.

1 Multifariam, multiſque modis, &c. Hoſ. 12. nu. 13. Mala. 3. nu. 6.

Cap. 2.

7 Minuiſti eum paulominus ab angelis. Hoſ. 12. nu 7.

Cap. 4.

9 Relinquitur ſabbatiſmus populo Dei. Ham. 6. nu. 13.

12 Viuus eſt enim ſermo Dei, & penetrabilior, &c. vſque ad, Medullarum. Soph. 2. num. 62.

11 De quo nobis grandis ſermo, & interpretabilis ad dicendum. Haba. 3. num. 62.

Cap. 6.

13 Abrahæ namque promittens Deus quoniam neminem habuit, &c. Hamos. 6. nu. 28.

Cap. 7.

4 Cui, & decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha. Ham. 4. 10.

5 Adhuc enim in lumbis patris erat. Nah. 2. num. 40. & 67.

12 * Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſe eſt vt legis tranſlatio fiat. Hoſe. 4. num. 12.

Cap. 8.

11 Et non docebit vir vltra proximum ſuum, &c. omnes enim cognoſcent me à minimo, vſque ad maximum. Hoſ. 4. nu. 1.

Cap.

Cap. 9.

16 Vbi eſt teſtamentum, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris. Zach. 9. 53.

Cap. 10.

18 Irritam quis faciens legẽ Moyſi, &c. vſque ad, Contumeliam fecerit. Habac. 1. nu 31.

26 Voluntarie enim peccantibus nobis, &c. Ioe. 2. nu. 61 & 62.

35 Nolite itaque omittere confidentiã veſtram, &c. Haba. 2. nu. 11.

37 Adhuc enim modicum aliquantulũ, qui venturus eſt, veniet. Habac. 2. nu. 6. 7. & 11. Hag 2. 21.

38 Quod ſi ſubſtraxerit ſe, non placebit animæ meæ. Haba. 2. nu. 13. & 14. & Hoſ. 9. nu. 5.

Cap. 11.

Ad intelligendum multa huius capitis vide Hoſ. 10 53.

5 Ante tranſlationem autem teſtimonium habuit placuiſſe Deo. Michę. 6. 28.

9 Fide demoratus eſt, &c. vſque ad, Fũdamenta habentem ciuitatem. Soph. 3. num. 16.

13 Et confitentes quoniam peregrini, & hoſpites ſunt ſuper terram. Hoſ 4. num. 7.

33 Non acceptis repromiſſionibus, &c. Hoſ. 14. nu. 26.

Cap. 12.

12 Non claudicans quis erret. Mich. 2. nu. 49. & 50.

12 Remiſſas manus, & ſoluta genua erigite. Nah. 2. nu. 65.

21 Moſes dixit. Et territus, & tremebundus. Hoſ. 10. 53. & Hab. 5. nu. 71.

25 Videte, ne recuſetis, &c. vſque ad, vt maneant ea quæ ſunt immobilia. Hagg 2. nu. 25.

28 Itaque regnum immobile ſuſcipientes habemus gratiam, per quam ſeruiamus placentes Deo. Hag. 2. nu. 28.

Cap. 13.

8 Ieſus Chriſtus heri, & hodie. Mich 2. num. 34.

14 Non habemus hic manentem ciuitatem Sophon 3. nu. 16.

15 Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Hoſ. 14. numero 8.

16 Beneficentiæ autem & communionis nolite obliuiſci. Hoſ. 6 nu. 27.

EPISTOLA IACOBI.

Cap. 1.

1 Duodecim tribubus quæ ſint in diſperſione. Hoſ. 1 nu. 102.

17 Apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio. Mala. 3. num. 28.

Cap. 2.

13 Iudicium ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam. Hoſ. 5 nu. 1

Cap. 4.

6 Deus ſuperbis reſiſtit Hoſ. 7. nu. 8.

6 Humilibus autem dat gratiam. Soph. 2. nu. 4.

7 Subditi ergo Deo eſtote, reſiſtite autem diabolo & fugiet à vobis. Hoſ. 1. num. 62.

Cap. 5.

3 Aurum, & argentum veſtrum æruginauit, &c. Mich. 6. 34.

7 Patientes igitur eſtote fratres, &c. Haba. 2. nu. 11 & 12.

17 Et non pluit. Mala. 13 nu. 33.

EPISTOLA I. PETRI.

Cap. 1.

Circa titulum huius epiſtolæ vide. Hoſeæ 2. nu. 4.

4 Conſeruatam in cęlis in vobis. Hoſ. 10. num. 36.

5 Miniſtrate in fide veſtra virtutem, in virtute ſcientiam, &c. Hoſ. 4 nu. 4.

5 In tempore nouiſsimo. Mich. 4. nu. 9

Cap. 2.

4 Ad quem accedentes lapidem viuũ, &c. Ham. 9. 21. Zach. 9. nu. 33.

7 Non credentibus autem lapis, &c. Hoſ. 13. nu. 33 & 14. nu. 25.

7 Vobis igitur honor credentibus, &c. Hoſ. 14. nu. 25.

9 Vos autem genus electum, &c. vſque ad, Miſericordiam conſecuti. Hoſ. 1. à num. 121. & ca. 2 nu. 1.

9. Regale ſacerdotium. Mala. 3. 39.

11 Tanquam aduenas, & peregrinos. Hoſ. 4. 7.

Cap. 3.

20 Quando expectabant Dei patientiã in die-

In diebus Noe. Hoſ.1.74.
Cap.4.
17 Quoniam tempus eſt, vt incipiat iudicium à domo Dei. Ham.3 num.1. Nah.3.16.
17 Si autem primum à nobis, &c. Nah. 3.num.16.
18 Et ſi iuſtus vix ſaluabitur, quãto magis impius,& peccator. Soph. 2.nu.6.
Cap.5.
2 Paſcite qui in vobis eſt gregem. Hoſ. 14.nu.11.
5 Deus ſuperbis reſiſtit. Hoſ.7.8.
5 Humilibus autẽ dat gratiam. Soph. 2 num.4.
8 Aduerſarius veſter diabolus tanquã leo rugiens circuit quærens, quem deuoret. Ham.3.nu.5.

EPISTOLA II. PETRI.

Cap.1.
5 Miniſtrate in fide veſtra virtutem in virtute,&c. Hoſ.4.n.4.
21 Sed ſpiritu ſancto inſpirati locuti ſunt. Mala.3.nu.6.
Cap. 2.
5 Noe iuſtitiæ præconem. Hoſ.1 n.74.
Cap. 3.
3 In deceptione illuſoris. Hoſ.7. nu.7.
3 Venient in nouiſſimis diebus in deceptione illuſores. Mich.4.nu.9.
8 Quia vnus dies apud Dominum ſicut mille anni &c. Hagg.2.nu.21.22.
9 Non tardat Dominus promiſſionem ſuam. Habac.2.nu.5.

EPISTOLA I. IOANNIS.

Cap. 1.
1 Quod fuit ab initio, Mich.5.44.
1 Quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris. Hag. 2.nu.60.
8 Si dixerimus, quoniam peccatum nõ habemus ipſi nos ſeducimus. Soph.3. num.34.
Cap. 2.
4 Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius non cuſtodit, mẽdax eſt. Hoſ. 4. num. 1.
18 Nouiſſima hora. Habac.2.nu.4 Hag. 2.21.
18 Et ſicut audiſtis quia Antichriſtus veniet, nunc Antichriſti multi facti ſunt. Ionæ 1.nu.16.
Cap.3.
2 Nunc filij Dei ſumus,& nondum apparuit, quid erimus. Hag.2.87.
4 Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit Soph.3.nu.34.
8 Qui facit peccatum, ex diabolo eſt. Soph.3.nu.34.
Cap.4.
1 Nolite credere omni ſpiritui. Hoſe. 4.23.

EPIST. IVDÆ.

9 Imperet tibi Dominus. Zach.3.n.11.
15 Ecce venit Dominus cũ ſanctis millibus ſuis Zach.14.nu.19.20. & 21.

APOCALYP. B. IOANNIS Apoſtoli. Cap. 1.

4 Et à ſeptem ſpiritibus. Zachar.3.45. 46.47.
6 Et ſacerdotes Deo. Mala.3 nu.39.
7 Et videbunt eum omnis populus, & qui eum pupugerunt. Zach.12.num. 15 16.17.18.& 19.
7 Et in medio candelabrorum ſimilẽ filio hominis veſtitum podere,&c. vſque ad, Zona aurea. Mich.2.n.52.53.
20 Candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt. Zach.4 nu.4.
Cap. 2.
5 Et prima opera fac. Mich.4.60.
9 Et blaſphemaris ab his, qui ſe dicunt Iudæos eſſe,& non ſunt. Zach.8.nu. 40. Hoſ.1. nu.129.
14 Quia habes illic tenentes doctrinã Balaam,&c. Mich.6.nu.6.& 18.
Cap. 3.
1 Qui habet ſeptẽ ſpiritus Dei. Zacha. 3. num.47.
2 Confirma cetera, quę moritura erãt. Hoſeæ 4.nu.8.
11 Tene, quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. Hoſ.1.nu.128. Habd. 123 Zach.11.46.
Cap. 5.
6 Et oculos ſeptem qui ſunt, niſi ſeptẽ ſpiritus Dei miſſi in omnem terram? Zach.3 45 46.47.
8 Et cũ aperuiſſet librum. Præl.1.n.15.
Cap.

Cap.6.

2 Equus albus.Zach. 1. nu.18.

4 Equus rufus,Zach.1.nu 14.

12 Sol factus eſt niger ſicut ſaccus cilicinus,Ham 8.30.

13 Sicut ficus emittit groſſos ſuos, cum à vento magno mouentur,Nah.3.nu mero 23.

15 Et reges terræ,& principes,&c. vſque ad,montium.Nah.3.30.

16 Cadite ſuper nos,&c.Hoſ 10.24.

17 Quoniam venit dies magnus iræ ipſorum,Hoſ.10.nu.137.

Cap 7.

8 De tribu Ioſeph, Hamos.5. num.16. Zach.1.nu.16.

9 Ex omnibus gentibus, & populis, & tribubus,& linguis, Mich.4.23.

16 Neque cadet ſuper illos ſol,Ion 4.29

Cap. 8.

10 Et cecidit in tertiam partem fluminum, & facta eſt tertia pars aquarum in abſynthium,Habac.3 nu.37.

Cap.11.

1 Et datus eſt mihi calamus,&c. vſque ad, Quoniam datum eſt gentibus, Zach.4.nu.10.& 11.

3 Dabo duobus teſtibus meis, & prophetabunt.Hoſ.3.n 26 & c.11.n.40.

8 Quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & Ægyptus,Zach.14.44.

44 Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra,Zach 4.nu.8.

Cap.12.

2 Michael, & angeli eius præliabantur cum dracone,Mich 1.nu.50.

8 Neque locus inuentus eſt eorum amplius in cœlo.Nah.1.19.

10 Qui accuſabat illos,Zach.3 nu.28.

Cap.13.

8 Agnus occiſus ab origine mũdi,Hoſ. 6.num.22.

Cap. 14.

10 Et hic bibet de vino iræ Dei, quod mixtum eſt mero in calice iræ ipſius, &c.Mich.2.nu.41 42.43.

15 Mitte falcem tuam,&c.Ioe.3.nu.17

Cap.15.

6 Septem angeli,Zach.3.nu.47.

Cap. 16.

1 Septem angelis.Zach.3 47.

3 Effudit phialam ſuam in mare, & factus eſt ſanguis tanquam mortui, Habac.3.nu.37.

5 Et audiui angelum aquarum dicentem,iuſtus es Domine, Haba.3.n.42.

8 Et quartus angelus effudit phialam ſuam in ſolem,&c. Ionæ 4.nu 30.

14 Sunt enim ſpiritus dæmoniorum facientes ſigna,&c. Habac.3.nu.40.

18 Et facta ſunt fulgura, & voces,&c. Habac. nu.40.43.

Cap.17.

1 Septem angeli,Zach.3 nu.45.

Cap. 18.

7 Cecidit Babylon,Zach.2.nu.15.

Cap.19.

13 Et veſtitus erat veſte aſperſa ſanguine,Zach.1.nu.55.

15 Et ipſe calcat torcular,Ioel.3.19.

15 Et ipſe reget eos in virga ferrea, Mich.5.nu.5.nu.63.

Cap.22.

1 Et oſtendit mihi fluuium aquæ viuæ ſplendidum,&c.Ioe.3.nu.3.

11 Qui nocet, noceat adhuc, & qui in ſordibus eſt ſordeſcat adhuc.Hamos 4.num.8.

15 Foris canes venefici impudici,& homicidæ,& idolis ſeruientes,& omnis qui amat,& facit mendacium, Ioe.3.num.23.

LECTORI,

DE INDICE RERVM ET VERBORVM.

STatueram indicem rerum ad ſacras conciones pertinentium ab indice communi ſeiungere, vt citius, ac facilius ſe ſe oculis concionatorum offerrent. Sed quoniam multa ſunt in communi indice, quæ iuuare eos poſſint, conſultius viſum eſt in vnum omnia congerere: curauimus tamen, vt quæ vtiliora viderentur ad conciones, aſteriſcis in margine ſignarentur, aut linea longa, quæ vtrumque aſteris terminaretur, & quæ ad vocabulorum interpretationem, atque ad phraſes ſcripturæ pertinent ſigno crucis in principio diſtinguerentur, quo & index eſſet integer, & laborem hæc, aut illa quærentium leuaremus. Indicem Euangeliorum totius anni non adieci: quoniam quod mihi conſentaneum huic, aut illi Euangelio videbitur, id alteri aliud agenti diſſentaneum videri poteſt. Conſultius putaui, ac lectori vtilius, vt quiſque pro arbitrio, aut pro re ex alijs indicibus peteret, quæ vtiliora inſtituto ſuo iudicaret, ita enim plura ſine dubio, & vtiliora inueniet, quam ſi ſingula certis diebus, ac certis Euangelijs addicerentur. Quemadmodum ſi quis de illis verbis Domini agere velit: Cum ieiunatis nolite fieri, ſicut hypocritæ triſtes: videat primum indicem locorum ſcripturæ, videat verbum Ieiunium, & verbum Hypocriſis, & verbum Triſtitia. Protinus occurret quidquid in toto opere ad hæc vtile erit. Atque hæc omnia Euangelio quartæ feriæ Cinerum aſſignata, alijs fortaſſe minime vtilia putarentur, aut eorum lector non recordaretur: nunc autem ita poſita ſunt, vt vbicunque de ieiunio, aut de hypocritis, aut de triſtitia ſermo inciderit, facile poſſint ex ſuis locis accerſi, & æquè multis Euangelijs, diuerſiſq; prodeſſe. Vale.

INDEX RERVM, ET VERBORVM.

Litera C. caput, N. numerum margini adſcriptum indicat.

A

A. vel Ab.

† Ponitur pro Pre, Hoſ.c.7.num 31. Mich.2.nu.64. Pro Propter, Hoſ. 7. nu.31. Pro In, Habac.3.numero 25.

Aaa.

An ſit vnica ſyllaba, & quomodo † proferendum, Ioe 1.nu.26.

Aaron, vide Aharon.

Abacuc, vide Habacuc.

Abdias, vide Habdias.

Abias.

Quo tempore, & quantum regnauerit. Præluд.2.nu.27.

Abies arbor.

Quæ eius natura, Hoſ c4 22.

† Significat homines dignitate præcellentes, Zach.11. nu.5 37. Superbos, ibidem nu.37.

Abnegatio.

✱ Abnegatio ſui quo magis creſcit, magis creſcit conſolatio, Ham 9 51.

Magnam vim habet aduerſus tentationes, & tentatorem, Mich. 4. 79. 80.

Sacrificium eſt, quod Deo offertur, Ionæ 2.38.

Efficit gaudium, & lætitiam, & ſollemnitates præclaras, Zachar. 8. 44. 45.

Abnegator ſui plurimos, & magnos ad Deum adducet, Zach.8 45 46.

Abnegatio dicitur mons, Hag 2.nu. 50. granum ſinapis, Hagg. 2. 84. Eadem dicitur Myrrus, & myrrha. Zach.14 64. Commendatur, Hoſ. 2.100. Hag.1.50. & c.2.84. Zach. 6. 24.

Acutus.

Acuti, & perſpicaces magis puniendi. Zach 9.22.

Adulator.

Adulatores, qui plangunt mortuos lucri aut gloriæ cauſa, lugebunt, Ham 5 46.47.

Adulatores peccantium, & eorum exitus. Hamos 6.37.39.

✱ Adulatores ſunt diuini videntes mēdacium, Zach.10.29.

Abominatio.

† Carnes idolis immolatas ſignificat; Zach.9.nu.17.

Abraham.

† Vnde ſit dictus, & quid eius nomen ſignificet. Ioe.3 nu.20.

†✱ Filij Abrahæ qui. Hoſ.1. nu.123.

Pater omnium credentium. Mich.7.nu. 54. 55.

Promiſſio, & iuramentum à Deo facta Abrahæ cur ex miſericordia impleta dicantur; facta vero Iacob, ex iuſtitia. Mich.7.nu.54.55.

Abſcondere.

† Significat protegere. Soph.2.nu.6.

Abſinthium.

† Ponitur pro ira, & amaritudine. Hamos 5.num.18.

Abſtinentia.

✱ Commendatur Ionæ 3.num.30.41. Zach.7.num.3.

Abſtractum.

† Nomen abſtractum pro concreto; Hoſ. 5.nu.4.

Abyſſus.

† Quid proprie ſignificat. Ham.7.n.5

Accaron, vide Haccaron.

Accingere.

† Lumbos accingere ſignificat paratum eſſe ad aliquid faciendum, & libidinis motus compeſcere. Nah. 2. num.40.

Accipere.

† Faciem alicuius accipere eſt eius perſo-

perſonam accipere.Mal.2.nu.19.

Acceptio.

Perſonarum acceptio reprehenditur. Mala.2.nu.19.

Achaz.

Quo tempore, & quot annos regnaue rit, Præl ud.2.nu.27.

Acrabathene prouincia.

Vbi ſita.Habd.num.57.

Actio.

** Modeſtia actionum Deum præſefert Hoſ.14.nu.18.

* Bonæ actiones per filios ſignificatæ. Zach.8.nu.23.

Actiuus.

† Vox actiua pro paſſiua.Mich.2.num. 17. 31.

Actus.

Humani actus cur ſpeciem ex obiecto habere dicantur.Hoſ.9.nu.16.

† Adadremmon,vide Hadadremmon.

Adam.

† Interdum eſt nomen proprium, interdum commune.Mich.2.nu.29.

Agriculturæ magiſter fuit.Zach.13.numero 9.

Adama vrbs.

Vbi ſita fuerit.Hoſ.11.nu.30.

Adamas lapis.

† Vnde dictus, & quæ eius natura.Hamos 7.nu.12.Zach.7.nu.10.

* Hirci ſanguine diſſoluitur,& non aliter.Zach.7.nu.18.

* Cor peccatoris ſignificat.Zach.7.numero 18.

Addò nomen viri.

Propheta ſic dictus alius fuit ab Addo Zachariæ prophetæ auo. Præl ud.4. num.3.

Addo verbum.

† Significat iterum facere quod quis iam fecerat.Hoſ.1.num.92.

Adhærere.

* Deo adhærendum.Ham.8.nu.24. 25. 26.

Adhuc.

Ponitur pro Poſt.Hoſ.1.num.64.

Adinuentio.

Quid ſignificet,Hoſ.9. nu.30.Soph. 3. nu. 31.

Adon,Adonai, Adonim.

Quid ſignificet.Mich.5.nu.38.

Cur Deus appelletur plurali numero Adonim ibidem.

† Adorare.

Deus omni loco adorandus prædicitur.Sophon.2.numero 44. cap.3.numero 32.

Aduena,vide Peregrinus.

Aduentus.

Chriſti Domini noſtri aduentus, vide Chriſtus.

* Trinitatis aduentus in animam iuſti. Hag.2.num.59.60.

* Quomodo Deus aduenire dicatur. Hag.2.num.61.

Aduerbium.

† Nomen pro aduerbio.Ionæ 3.numero 32.

Aduerſus,vel Aduerſum.

† Ponitur pro coram.Habd. nu.40.

Aduerſus,a,um.

vide etiam,Patientia, & Tentatio.

* Res aduerſæ ſunt Dei beneficia. Mich.6. nu. 13.† Lætitia afficiebant ſanctos.Hoſ.2. nu 84. Zach. 4 num.42. 43. † Spem corroborant.Hoſ.2.nu.88.89.† Ignis dicuntur.Zach.13.nu.17. † Nox dicuntur. Ioe.3.nu.21.Ham.5.nu. 48.c.8. nu.29. † Conuertunt, & ducunt nos ad Deum, Hoſ.2.nu. 59 Ionæ 2.nu.28.29. Mich.6. nu. 13.Nah.1. nu.49. Soph. 1. nu.76. c.2. nu.58. † Lætatur Deus dum videt nos eius amore eas pati.Sophon.3.nu 38. Zach.13 num.17. † Propter peccata nobis à Deo mittuntur. Ham.3.nu.10.cap.4. nu.14.vſque ad finem. Hag.1. nu. 42.43.Mal.1.num.27.† Improbi aduerſis rebus deteriores fiunt. Zach.8. n.44.† Quomodo Deus conſolatur ſuos in aduerſis, vide Tentatio.

Adulla vrbs.

Vbi ſita Mich.5.nu.45.

Adulter.

* Inanis gloriæ cupidum ſignificat. Mala.3.nu.38.

Ædificare.

† Domum alicui ædificare eſt filijs eũ augere.Ham.9 num.21.Malac.3.numero 43.

* Domum in cœlis ædificare eſt glo-

riam

tiam æternam comparare. Mich. 3. num. 24.
* Domum Domino ædificare eſt animam ab omni inquinamento mundare. Hag. 1. num. 37. & ſeq.
* Ciuitates ædificare eſt peccatorum. Soph. 3. nu. 17.

Ædificium.

* Spirituale ædificium corruit per peccatum mortale. Mich. 1. n. 23. 24.
† Inſtauratur per Chriſtũ, & quomodo Ham 9. nu. 48. Zach. 4. nu. 39. c. 7. nu. 13.
* Eccleſia Chriſti ædificium. Zach. 2. per totum. & 3 numero 43. cap. 9. numero 69.

Ægyptus, Ægyptij.

Situs Ægypti. Ham. 6. num. 43. Nah 3. num. 8.
Ægyptij à quo oriundi. Nah. 3 nu. 9.
Captiuitas Ægypti quo tempore ſoluta Prelud. 2. nu. 27.
Libertas ſpiritualis Ægypti. Mich. 7. numero 58. 62.
* Seruitus Aegyptiaca eſt voluptatibus vacare. Mich. 6. nu. 14.
Educit Dominus ex Aegypto, cũ liberat à peccatis, & cum ducit ad religionem. ibidem.
Aegyptus interpretatur afflictio, Nah. 3. nu. 20. Zach. 14. nu 65.
Aegyptus ſignificat mundum, ſiue ſæculum. Mich. 6. nu. 14. Ieruſalem, Zacha 14. num. 44. Exilium
* mundi Zach. 14. num. 65.
Aegyptij, Iudæi. Zach. 14. nu. 44.
Romani quando ceperint Aegyptum. Zach. 5. nu. 13. 13.
* Aegyptij in mari rubro ſubmerſi, ſunt peccata noſtra in paſſione Chriſti Domini ſubmerſa. Mich. 7. nu. 66. Zach. 14. nu. 27.

Æmulatio.

† Quid ſignificet in Scriptura ſacra. Ioe. 2. nu. 32. Nah. 1. nu. 7.

Ænigma.

† Quid ſignificet in Scriptura ſacra. Mich. 2. nu. 11. 12.

Æolia, Æoles.

A quo nomen, & genus ducant. Ion. 1. num. 8.

Ærugo.

† Quid ſit, Ham. 4. nu. 20.

Æternus, Æternitas.

† Æternum pro tẽpore longo. Habd. nu. 37. Mich. 5 nu. 40 41. 45.
In æternũ, & vltra, id eſt vltra omnem durationis mẽſuram. Mich. 4. num. 47.
† Dies æternitatis, quid ſignificet. Mich. 5. nu. 39.

Æthiops, Æthiopia.

Æthiopiæ ſitus. Soph. 3. nu. 28.
Duplex Æthiopia. Soph. 3. nu. 25.
Æthiopes a quo oriundi. Nah. 3. nu. 9.
Quando a Nabuchodonoſor victi. Sopho. 2. num. 46.
* Æthiopes in malam partem ſumi ſolent, ſignificantq; homines qui peccandi cõſuetudinem quaſi in naturam verterunt. Hamos 9. nu. 18. Haba. 3. nu. 33 Soph. 2. nu. 60. c. 3. num. 47.
In bonam partem ſumuntur. Soph.
* 1. num. 39.

Affectus, Affectio.

† Deo quomodo tribuantur humani affectus. Hoſ. 1. nu. 104. cap. 11. num. 31. Ham. 2. nu. 20.
* Humani affectus quot & quales. Ioe. 1. nu. 16. & ſeq. c. 2. nu. 12. Zach. 1. nu. 73. & ſeq. c. 7. nu. 16. 17.
Affectus quatuor quomodo animã vaſtent. Ioe. 1. 16. Zachar. 1. 73. cap. 7. 16.
Affectus omnes animam vaſtant, & eorum deſcriptio. Ioe. 2. 13.
Affectus quatuor ſunt quatuor cornua quibus diabolus omnes ventilat. Zach. 1. 73.
Affectus animi concitati, quibus in bona ſeculi ferimur in præcipitium. Zach 6. 23.
Huiuſmodi equi lege prohibentur, & diſperdendi ſunt ex iuſtis, ibid.
Affectus iidem ſunt quadrigæ. Zach. 6. 25. & quatuor venti cœli, & per eos Deus punit ingratos, & inobedientes. ibid. nu. 27. & mutuo ſeſe vincunt ibid. nu. 28.
* Iumenta dicuntur. Zach. 2. 27.

Africa, Afer.

A Nabuchodonoſor ſubiecta. Nah. 2. numero 18.
A quo oriundi Afri, Nahum 3. numero 9.

Aggrauare.
Significat multiplicare. Habac.2.numero 30.
Significat impedire magno aliquo pondere.Zach.7.nu 10.
Aures aggrauare, inobedire obſtinate.ibidem.
Cor aggrauare,pertinaciter in propoſito manere.ibidem.
Agnus.
Agni paſchalis oſſa, cur non frangebantur.Prælud.1,num,20.
Agricola.
Spiritualis agricola.Hoſ.8.nu.19.c.10.num.39.
In malam partem ſumitur. Ham.5.num.46.
Adam primus agricola.Zach.13.numero 9.
Aharon.
Quot annos vixerit.Hamos 5.numero 62.63.
Eſt typus Chriſti Domini Mich.6.num.15.
Presbyterorum,& magiſtrorum typus.Mich.6.nu.17.
Ala.
Vento tribuuntur alæ ob eius celeritatem.Hoſ.4 nu.48.
Albertus Magnus.
Qualis ſcripturæ ſacræ interpres in proœm.in Zach.nu.9.
Albus.
Color albus lætitiæ ſignum,& proſperitatis.Zacha.1.num.18. ca.6.num.4.
Deliciarum ſignum.Zach.6.num.4.
Alcuinus.
Qualis ſcripturæ interpres, in proœ. Mala.nu.11.
Alexander.
Eius dominandi cupiditas.Mich.2. numero 22.
Beneficus in templum Iudæorũ. Zach.6.num.4.
Alexandria.
Vbi ſita,Hoſeæ 9.6.Nah.3.6.& 7.& 8.
Alexandriæ vaſtitas prædicitur. Nah.3.10.
Alexandria iuſtorum typus. Nah.3.13.
Animæ typus.Nah.3.20.
Alienigena.
Ponitur pro Philiſthæo ſeu Palæſtino Habd.nu.90.Soph.2.23.
Allegoria,Allegoricus, vide ſenſus, & Figura.
Multa inueniuntur in prophetis,& ſcripturis de Chriſto Domino,& Eccleſia Allegorice dicta, Prælud.1. num.3.& 5.7 17 & 18.Hoſeæ 1.num.112.
Cur ſancti patres tam ſæpe Allegorice intellectis teſtimonijs vtantur.Præl.1. nu.20.& 22.
Allegoricus ſenſus eſt potior literali, & magis ab Spiritu ſancto intentus, quæritur propter ſe,vt finis,literalis vero propter finem.Prælud.1. num.20.& 21.
Allegoricus ſenſus quomodo ad argumentandum ſit aptus, & quando ineptus.Præl.1.nu.22.
Allegoricus ſenſus vnde petendus.Hoſeæ 11.nu.5.& ſeq.
Allegoria quomodo à metaphora differat.Ioel 1.19.
Allegoriarum regulæ tres maxime neceſſariæ.Ion.4.nu.5.6.
Silua Allegoriarum quam vtilis liber. in proœ.in Mal.13.
Alligare.
Pro vulnera curare. Hoſ.6. nu.2.
Altare.
Altaria templi Hieroſolymitani, Ioe.2.num.28.29.
Altare pro menſa.Mal.1.num.19.
Altitudo.
Altitudo angeli,& cælum.Habac.3.numero 41.
Amaritudo, Amarus.
Pro ira ſumitur. Hoſ.14. nu.2.Ham.5.num.18.
Ponitur pro peccato. Hoſ. 12. 20. Ham.5.18. Mich.1. nu.39.
Amarus,id eſt, contriſtans. Habac.1.15.
Amarias.
Transfertur ſermo Domini.Soph.1.38
Amaſias.
Quo tempore, & quot annos regnauerit.Prælud.2,27.
Transfertur fortis Dei. Ham.7.24.
Ambitio.
Ambitio quærentium loca eorum, qui defuncti ſunt.Hoſ.5.30.

Ambroſius.
Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In Proœ.in Mala.nu.11.
Ambulare.
† Significat eundem conſenſum cum alio habere.Mich.6.nu.29.
Ambulare coram Deo, vel in conſpectu Dei,eſt placere Deo. Hoſ. 6.nu.7.& 8.
Coram Deo ſtare, eſt paratum eſſe ad Dei iuſſa facienda.Zach.6.n.7.
Ambulare cum Deo, eſt voluntate cum eo coniungi, & ei placere Ham.3.nu.4.Mich.6.28.
Ambulare in nomine Dei eſt colere Deum.Mich.4.46.
† Ambulare ſignificat operari. Mich. 4.46.
Amicus.
* Amici ſæpe adiuuant ad peccandū. Ham.6.37.
Amicos ſemper reſeruat Deus,quibus loquatur,& per eos alios doceat Hag.1.33.
Amicitia qualis eē debeat.Hoſ.13.5
Ammon.
Quo tempore, & quot annos regnauerit Prælud.2.27.
† Quid eius nomen ſignificet. Soph. 1.40.
Nomen gentis, & vrbis poſtea Philadelphia dicta Soph.2.nu.24.
Hammonitæ crudeles animi motus. Soph.2.41.
Amor,vide etiam caritas.
* Amor Dei erga homines. Hoſ.1.60. c.2.95.c.3.34.c.6.27.& 42.c.11.nu. 20.21.& 22.c.13.nu.5.6.Zach.2.nu. 20.& 28.cap.6.41.& 42.Mal.1.num. 25.& 26.
Amor hominum erga Deum.Hoſ.2.95
Primum legis mandatum eſt amoris. Hoſ.11.nu.22.
† Amor ſui per Nilum ſignificatus. Soph.3 47.
† Amor ſui Babylonem ædificat. Hamos6.nu.35 ca.8.23.& ſequ.Mich. 6.42.
* Amor ſui quid efficiat.Hag.2.num. 77.& 8.
Amor proprius, quibus modis reſiſtat amori Dei,& ab eo vincatur. Ham.7.24.
Amor proprius eſt fons omnis immunditiæ noſtræ. Hag.2.80.
Quæ mala eum maneāt,Ham 7.15
* Amoris Dei effectus.Hag 2.n.61.62
Generis communio, & religionis ſocietas duæ maximæ cauſæ mutui amoris.Mal.2.21.
Amorrhæi.
Qui eſſent.Ham.2.24.
Amos propheta, vide Hamos.
Amos Pater Iſaiæ.
Diſtinctum nomen eſt à nomine Hamos prophetæ, Prælud.3. numer.4. Prælud.4.5.
Amos pater Iſaiæ nō eſt qui inter duodecim prophetas numeratur. Præl. 4.nu.2.4.& 5.
Amphora.
Amphoræ menſura in loco publico apud Romanos poſita. Ham.8.16.
Amplificatio.
† Amplificatio verborum quomodo in ſcriptura inueniatur.Habd.nu.33. Soph.1.65.
Amulius.
Quo tempore regnauit.Præl.2.num.3.
Anathema.
† Idem eſt quod occiſio,id eſt,res,quę occiditur in ſacrificium.Zach.14.38
Andreas.
Andreas Oſiander,vide Oſiander.
Angelus.
* Angeli venturi cum Chriſto ad Iudicium.Nah.2.nu.55.Haba.3.41.
Angeli vocantur altitudo. Habac.3.numero 41.
* Angeli cuſtodes. Zacha.1.num.17. & ſequen.
Quomodo Deus loquatur nobis per angelos.Zach.1.nu.19.48.
† Angeli per fabros ferrarios ſignificati.Zach.1.nu.71.
Angeli cuſtodes nos defendunt in Dei iudicio.Zach.3.num.5.
Angeli multi vni homini deſignati. Zach.3.nu.21.& 31.
† Angelus Domini pænitentia.Zacha.3.num.29.
† Angeli per oculos ſignificati.Zacha.4.46.
Septem angeli magni,quibus totius orbis cura demandata eſt per ſeptē ſpūs,qui ſunt corā Deo,ſignifi

cati.Zach.3.nu.40.& 47.c.4.nu. 25. & 26.
Quomodo angeli doceant homines.Zach.c.1.nu.19. & 48. cap.4. nu 1 & 34.
Angeli dicuntur milites. Zacha.9. num.20.
Angelus,iuſtus.Zach.12 nu.11.
Angelus,ſacerdos Mal.2. nu.14.15. & 16.
Angelus D.Ioannes Baptiſta.Mala. 3.nu.2.& ſeq.
† Angelus eſt nomen officij.Mala. 3.nu 9.
† Angelus non quemcunque nuntium,ſed vitæ angelicæ ſignificat Mal.3 nu.9. & 10.
Angelus Chriſtus Dominus. Mala. * 3.num.13.

Angulus.

† Vrbis anguli qui ſunt.Soph 1.66.
† Angulus,poſſeſſio.Soph.3.num.15.
† Anguli,optimates.ibidem.
† Angulus,regnum,& rex.Soph.1.nu. 66.Zach.10.nu.13.
* Angularis lapis. ibidem.
Angulus Chriſtus Dominus. Zach. 10. num.13.
Angulus,qui proximorum ſaluti va* cat.Zach.10.nu.33.

† Anima.

† Anima,pro vita.Ionæ 1.46.
† Anima pro perſona,ſeu homine,vel corpus.Hoſ 9.5.Hag.2.65.
Creati probatur.Zach.12.2.
* Anima nec frigida,nec calida in peſſimo ſtatu Hoſ.3.35.
Animarum corruptores quomodo puniantur.Ham.1.27.28.
Quam inuiſi ſint Deo Mich.2.50.
Quomodo puniantur hic. Mich 5. 63.Haba.2 46. Punientur & poſt Hab.2.50.Mal.3.38.
Animarum corruptores viri ſanguinum,& doloſi.Nahum.2.60.Equi Diaboli.Hab.1.c 54.
Multos trahunt in captiuitatẽ ibid.
Animarum corruptores dant potũ fellis amico ſuo, & Chriſto. Hab. 2.48.
Anima donis prædita,& vitijs dedita quæ ſit,& quos mittat Deus ad eius conuerſionem.Ion.1.30.
Anima eſt templum Dei, aut idolorum.Ham.9.9.
Animæ quos ſaluatores mittat Deus.Habd.129.
Anima quomodo leuetur in cœlũ. Ionæ 1.37.
Animarum lucrum quæſituri maxime inſtruuntur à Deo,& de eorũ ſalute ſolicitus eſt,& errantes ad ſe reuocat multis modis.Ionę 4. 32. ſunt equi rufi, albi, & varij. Zach.1.64. Amantur à Deo, & nouis in dies gratijs ornantur. Zach.2.35.multis bonis implentur.Mala.3.42.
Anima eſt ſacculus habens multa foramina, quæ obſtruit humilitas.Hag.1.47.
Anima quando celebret feſtiuitates ſuas.Nah.1.54.
Animæ capacitas immenſa,quæ niſi Deo,non ſatiatur. Zach. 2.25.
Anima, quæ conſiderat capacitatis ſuæ immenſitatem, omnia proſpera habet, crebro ab angelis inuiſitur, noua luce illuſtratͣ, & abſq; muro habitatͣ Zac.2.26.
Anima abſque muro habitatur quę terminos diuinæ voluntati non præſcribit,vltra quos non ſe extendit.Zach.2.26.27.
Anima extruat munitiones in ſe. Nah 3.32.
Ea, quibus nocuimus animabus,cõ uertenda ſunt in gloriam Dei,& in fratrum vtilitatem.Mich.4.52
Animarum paruum lucrum, quia quærimus nos potius, quã Deũ. Hagg.1.54. Propter hoc cœlum non dat nobis rorem ſuum, neque germinamus.ibid.
Anima nulla ex re magis lætari debet, quam ex aduentu Chriſti in ſe.Zacha 9.65.
Anima habet campeſtria,& montana, & vtraque habitantur, & ferunt fructum,cum ipſa opulenta eſt virtutibus. Zach.7.17.
Anima conuerti incipiens parturienti ſimilis. Mich 4.75.
Anima per Ieruſalem ſignificatur. Mich 7.40.Zacha.12.27. ciuitas dicitur.Ham.5.10. Mich.7.4. Niniue.

niue.Ion.1.30.Nah.1.21.Alexan
dria Nah.3.20.vrbs. Zach.7. 16.
Domus,Zach.14.25.nugæ.Soph.
3.53.tabernaculum Dei, & Dæ-
monis.Hab.1. 33. templum Dei.
Hag.1.37.ciuitas veritatis Zach.
8.20. Mõs,& Mons ſanctificatus.
Zach.8.21.cęlũ,Zach.12.24.eius
dilatatio extẽſio cęli dicitur.ibid.
Potentiæ animæ,dicuntur paſtores
Nah.3.35.Nugæ. Soph.3.53.gen
tes.Hag.2.63.

† Animam leuare ad aliquid,vel ſuble
uare,quid ſit.Hoſ.4.18.

* Animarum corruptores cornua ha
bent ad ventilandum.Zach.1.74
75.ſunt boues cornupetæ lapidã-
di,& obruendi.Ibid.ſunt miniſtri
Diaboli, quos Deus tolerat,quia
non ei obedimus.Zach.8.27.Ho-
micidæ ſunt Zach 9 29.Grauiter
punientur.Mal.3.38.

Animal.

Animalia cetera tolluntur homine è
terra ſublato.Hoſ.4.nu.4.Soph.1.nu.
9.10.11.

† Animalium nomina & maribus, &
feminis dantur. Hoſ.10.nu.14.15.c.
13.nu.9.Zach.9 36.

† De animalibus loqui ſolet ſcriptu-
ra,ac ſi homines eſſent. Ioe.1.18.

Vis maxima animalis vbi.Nah.2.nu.66

Animalia ferociora ſolent exire noctu
Habac.1.19.

* Animalia cornuta, peccatores.Za-
cha.1.75.

† Genitiuus pluralis additus nomini
animalis, ſignificat animal illud eſſe
nouum.Zach.9.37.

Animus.

*Animi affectiones,ac paſſiones quot
& quales.Ioe.1.nu.19.& ſeq.ca.2.
nu.13.& ſeq.Zach.1.73.& ſeq c.7.
num.16.17.
Quatuor animi paſſiones per qua-
tuor cornua ſignificarę.Zac.1.73
Animi tranquillitas, & pax in quo
ſita ſit,& quo quærẽda, vide Pax,
& Ion.4.à num.7.vſque ad 10.

* Animi motus per Hammonitas ſi-
gnificati. Sophon.2.41. per iumen-
ta.Zacha.2.27. per quadrigas. Zach.
6. 23.

Annus.

† Annorum regum Iuda, & mundi, &
aduentus Chriſti Dñi, & captiuita-
tum computatio.Prælud.2.nu.27.

† Duplex annus apud Hebræos. Hag.
2.num.1.

† Cuius anni nominẽtur mẽſes in ſcri
ptura ſacra ne,an vulgares.Hag.2.n.5

† Septuaginta anni captiuitatis quan-
do fuerint impleti.Zach.1.num.21.

† Anni vitæ,aut regni alicuius nume
rati ſolent perfecti, & integri, licet
non ita fuerint.Zach.1.23.

Anthedon vrbs.

Vbi ſita.Ham.6.num.46.& 47.

Anticipatio.

† Anticipatio,& recapitulatio familia
res ſunt ſacræ ſcripturæ.Ion.3.n.30.

Antichriſtus.

* Antichriſti perſecutio Ioel. 2. 12.
Nah.3.nu.15.Zach.1 nu.18.ca.4.22.

Quantum tempus ſit regnaturus.Hoſ.
3.26.

Dicitur caput Domus Diaboli. Habac.
3.44.

Interficiendus eſt à Domino Ieſu.Ha-
bac.3. 44.

Mons magnus dicitur.Zach.4.13.

Incipiet regnare Babylone.Zach 5.22.

A Iudæis pro Chriſto recipiẽdus Hoſ.
3.nu.25.& c.13.num.17.Zach.5.22.
cap.12.48.

Paſtor ſtultus dicitur. Zach.11.49.50.

Antilibanus mons,

Vbi ſit.Mich 7.35.

Antiochia vrbs.

Vbi ſita. Ham 6.8.

Απαρίτη.

Quid ſit.Hoſ.9 8.

Apis bos.

Qualis eſſet.Hoſ.10.23.

Apoſiopeſis.

Eſt in vſu in ſcriptura. Mal.1.8.

Apoſtata.

† Idem ac Belihal Nah.1.44.45.&46

* Quomodo oppugnant Eccleſiam.
Zach.14.nu.41.

* Apoſtata religionis.Mal.2.40.

Apoſtolus.

† Apoſtoli ſignificantur per montes
Ham.4.84.

* Apoſtolorum prædicatio.Hoſ 11.33
Hab. num.118. 119. & 120.Mich.4.

24 Zach.

24 Zach. 2.nu.17.& 18. cap.9. num. 58.cap.10.num.3.4.5. & 11.cap.12. num.7.& 8.
† An in teſtimonijs ex veteri teſtamento citandis apoſtoli potuerint memoria labi. Mich.5.nu.12.
* Apoſtoli ſaluatores dicti. Habd.nu. 118.119.120.
* Apoſtoli per viros purpuratos ſignificati. Nah.2.nu.56.
* Quomodo citent teſtimonia ex veteri teſtamento. Habac.1.nu.14. Mich.5.12.Mal.3.8.
Fortitudo apoſtolorum. Zach.9.numero 56.& ſeq. c.10.nu.12.c.12. num.8.
Exactores dicuntur.Zach.10.14.
Duces dicuntur.Zach.12.7.
Ignis caminus dicuntur.Zach.12.8.
Gloria Dei dicuntur.Zach.12.9.
Oues dicuntur. Zach.13.14.
Paruuli dicuntur.Zach.13.15.
Per equites ſignificati. Zach.1.numero 56.
Lucernæ dicuntur.Zach.4.nu.5.
Apoſtoli patres, & doctores credentium. Zach.8.40.
Milites dicuntur.Zach.9.19.
Arcus Dei dicuntur.Zach.9.56.57. c.10.nu.13.
Gladius Dei dicuntur. Zach 9.58.
Arma apoſtolorum quæ.Zach.9.61.
Lapides ſancti diadematis Chriſti dicuntur.Zach 9.62.
Nubes dicuntur.Zach.10 4.
Niues dicuntur. Zach.10.5.
* Equi dicuntur.Zach.10 12.
Apotheca.
† Quid ſit.Ioe.1.19.
Appendere.
† Pecunia olim appendi ſolebat. Hamos 8.15.
Appetitus.
* Flumen dicitur Zach 9 68.
Applicare, Applicatio.
† Quæ in nouo teſtamento dicuntur dici à propheta, non eſt dicendum in nouo teſtamento per applicationē tantum dici. Hoſ.11. nu.12.13.
Apponi.
† Ponitur pro Mori. Hoſ.4 5.
Aqua.
† Aquæ nomine omnis potus ſignificari ſolet. Hoſ.2 46.
* Aqua contradictionis. Hoſ.2 36.
† Effundere ſicut aquam quid ſit. Hoſ. 5.28.
* Aqua, Dei gratia. Ham.4.59.cap.5. num.30.31.Nah.3.nu.13.Zacha. 14.nu.54.
* Aqua Spiritus ſancti dona. Ham.5. 31.Nah.3.13.
Aqua in ciſternis ſeruari ſolebat. Hamos 4.20.
* Aqua, tentatio.Ham.7.15.
Aquæ, populi, Nah.2.63.
Aquæ, conſilia, & ſapientia mundi. Nah.2.71.
Aqua, ſapientia cœleſtis. Nah.3.32.
Aqua calamitates. Habac.3 46.Zacha.1.16.
* Aqua, doctrina Euangelica Zachar. 14.31.
Aquila.
* Aquila, Nabuchodonoſor. Hoſ.8 1.
* Aquila, peccator. Habd.nu. 24.
* Aquilæ plumas renouantis conſuetudo. Mich.1.nu.47.37.
Aquilo.
† Aquilo, & aquilonaris quomodo in ſcriptura intelligantur. Ioel.2.41.
* Aquilo locus, vbi Diabolus habitat, Soph.2.63.Zach.2.29.
Aquilo, Babylon Zach.2.13.
Aquilonis ventus, peccatum. Zach. 2. 29.
Arabathene prouincia.
Vbi ſita. Habd.num.57.
Arabia.
Olim Galaad dicta. Habd.93.
Arbel.
† Quid ſignificet. Hoſ.10.49.
Arbor.
* Arborum producendarum viciſſitudines eſſe ſolent in eadem regione, & terra Ham.7 19.
Arbores, ſancti, in Proœmio in Hamos & Hoſ.14.nu.17.18.
Arbor, iuſtus. Mich 3 9. Nah.3 n.13
Feſtum arboris ramis celebratum ſpiritualiter. Zach.14.66.
Arbor vitæ lex Dei. Mal.4.25.
Arca.
Arca Noe typus Eccleſię. Habd.nu. 117 Ionæ.4.6.
* Typus Baptiſmi. Ionæ.4.6.

Arca

† Arca fœderis occultata à Ieremia an poſtea fuerit inuenta,& in ſecundo templo poſita Hag.1.nu.14.15.

Arcanum.

* Arcana ſua communicat Deus amicis ſuis.Ham.3.nu.11.Soph.1.nu.36 in Proœmio in Hag.nu.7.

Arctophylax ſtella.

Vbi ſit.Ham.5.20.

Arcturus.

Stella Arcturus quæ ſit Ham.5.20.

Arcus.

† Familiaris fuit in bello Iſraelitis. Hoſ.1.84.

† Significat fortitudinem. Hoſ.1.113.

* Arcus Dei apoſtoli,& prædicatores. Zach.9.56.57.c.10.13.

Arena.

† Multitudo magna arenæ comparari ſolet.Hoſ.1.25.

* Arena,peccator.Habac.1.35.

Argentum,Argenteus.

† Argentum eloquia myſtica ſignificat.Hoſ.1.72.Soph.1.73.

† Argenteus nummus quantum valeret.Hoſ.3.12.

* Argentei quibus venditus eſt Dominus,quantũ valeret.Ham.8.19
Argentum,virtutes.Nah.2.nu.72.
Argentum,ſcriptura ſacra. Soph.1. num.73.
Argentum igne examinatum electi.Zach.13.17.
Argentum , Chriſtianus populus Mal.3.21.

Arida Ariditas.

Ariditas orationis, vide oratio , & ſiccitas.

* Arida cogitationes firmæ. Hagg.2. num.63.

Arma.

Arma ſpiritualia , quæ ſint optima. Ionæ.3.nu.41.42.

Aromata.

Aromata bona opera ſignificant. Hoſ.14.18.

Arphad.

Vbi ſita.Nah.2.nu.10.

Artaba menſura.

† Quantum capiebat. Hoſ.3.12.

Arx.

* Eccleſia. Zach.9.54.

Arx Chriſtus Dominus. Zach.9.54.

Aſcalon vrbs.

Vbi ſita.Ham.1.21.Soph.2.7.

* Interpretatur ignis ignominiæ, & ſignificat libidinoſos.Sophon.2.numero 24.

Aſcendere.Aſcenſio.Aſcenſus.

† Aſcendere ſignificat proficiſci, creſcere,Hoſ.1.133.Ham.8.22.

† Aſcendere dicitur fluuius; cum ereſcit ſupra alueum. Ham.8.22.

† Aſcendere dicebantur,qui ibant Ieruſalem. Habd. num.116. Mich. 2.67.
Aſcẽdere ſignificat reſurgere.Habd. num.119.
Aſcenſio pro loco , in quem aſcendimus Ham.9.7.

Chriſti Domini aſcenſio, vide Chriſtus

Aſylus.

Quid ſit.Hoſ.4.34.

Aſinus.

* Obedientis ſymbolum.Hoſ.8.nu.21 22.Zach.6.23.c.9.66.

* Peccatorem ſignificat. Zach.14.62.

Aſpicere.

† Sæpe ſignificat cum voluptate ſpectare.Habd.num.64.

† Aſpicit Deus,id eſt,miſeretur. Habac.3.num.29.

Aſpiratio.

Notam aſpirationis veteres Græci nõ habebant.Præl.3.4.

Nota aſpirationis in multis nominibus ex Hebraica lingua ductis apud Latinos deſideratur.Præl.3.4.

Aſpis.

* Diabolum,& vitia ſignificat. Habd. num.42.

Aſſa.

Quando , & quot annos regnauerit. Prælud.2. num.27.

Aſtabarti.

A quo dicti,& vbi ſint.Soph.3.29.

Aſtaroth.Aſtarte vide Haſtaroth.

Aſtrum,Aſtrologus.

† Aſtra vocantur militia, ſeu exercitus cæli.Soph.1.23.

* Aſtrologi reprehenduntur. Soph.1. nu.47.quod ipſi, & qui eis credunt, adorant militiam cœli.

Aſtutia.

* Mundi aſtutia quomodo à Deo comprehendatur Ionæ 3.37.

Aſſumptio.
† Quid ſignificet apud prophetas? Nah. 1. nu. 1. & ſeq.
Aſſur.
† Quis fuerit. Hoſ. 5. 36.
† Aſſur idem qui Ninus. Ion. 1. num. 4. Nah. 2. nu. 1.
† Aſſur transfertur, arguẽs, corripiẽs, inſidians, graſſans. Mich. 5. numero 57. 62.
† Aſſur, id eſt, Babylon. Mich. 7. nu. 32.
Aſſyria, Aſſyrius.
Aſſyria prouincia vbi ſita. Ioel. 2. 41.
† Aſſyrij qui proprie dicantur, & quo modo à Babylonijs diſtincti. Nah 2. num. 37.
† Aſſyria, & Aſſyrij à quo nomen habuerint. Hoſ. 5. 36.
Aſſyrij quando à Chaldæis ſubiugati. Præłud. 2. num. 16. Nah. 2. num. 1. & ſequen.
Aſſyriorum Deus. Hoſ. 2. 62. cap. 5. numero 37.
Aſſyriorum potentia, & opes. Hoſ. 2. & nu. 61. & c. 5. nu. 37.
* Aſſyrius Diabolum ſignificat. Mich. 5. nu. 71. Soph. 2. 63.
Aſſyrius transfertur arguens, corripiens, inſidians, graſſans. Mich. 5. nu. 57. 62.
Aſſyriorum imperium quãdo finitum. Nah. 2. nu. 1. & ſeq.
Monarchia Aſſyriorum fuit prima omnium mundi. Nah. 2. 1.
Aſſyriorum imperium quantum temporis durauerit. Nah. 2. nu. 2.
* Rex Aſſur, voluntas. Nah. 3. num. 35.
Athalia.
Quando, & quot annos regnauerit. Præłud. 2. nu. 27.
Atrium.
† Templi Ieroſolymitani atria. Ioel. 2. num. 39.
Atramen.
† Sæpe redundat. Soph. 3. nu. 7.
Attenuare.
† Significat, delere, perdere. Soph. 2. num. 43.
Auaritia, Auarus.
* Auari effunduntur in occidentem, Zach. 8. 25.
Auaritiæ grauitas, & excæcatio. Zacha. 5. 25.
Auari ſteriles, & eradicantes. Soph. 2. 36. 37.
Auari diſperibunt Soph. 1. 73.
Auari cultores idolorũ. Ham. 5. 77.
Auaritia vncinus. Ham. 8. 9. 10.
Auaritia quas calamitates importet. Ham. 8. 10. 11.
Auaritiam quæ comitentur peccata. Ham. 9. 10.
Auaritia quomodo regnet. Ham. 9. 4. & 10.
Auaritia quomodo puniatur. Hamos. 9. 10.
Auarorum opes alij hæreditant. Mich. 11. 67.
Auaritia inexplebilis multorum reprehenditur. Hab. 2. nu. 26. vſque ad finem cap.
Auari morientes quærunt effugere iram Dei, & ſæpe non effugiunt. Ham. 9. 11.
Audacia.
Audaciæ ſedes cor. Nah. 2. 64.
* Audere maiora viribus, quam periculoſum Ham. 6. 50. 51.
Audire, Auditio.
Auditus.
† Auditus, quod corde percipitur. Ioel. 1. num 3.
† Audire eſt corde percipere. Ioel. 1. num. 3.
Quod auditur ſacratius eſt, quam quod in auribus reſonat. Ioel. 1. nu. 3.
† Auditum, & auditio pro re audita. Habd. nu. 9. Nah. 3. 28.
Auerſio.
† Sumitur pro vulnere. Hoſ. 14. 12.
Auguſtus.
Cæſar Auguſtus Ianum Quirinũ clauſit. Hoſ. 2. 94.
Auguſtinus.
Per ſe ipſum intellexit libros artium liberalium. In Proœ. in Hagg.
Qualis ſcripturæ interpres. In proœm. in Mala. nu. 11. & in Proœm. Zach. num 9.
Auis, vide Volucris.
* Auis, homo leuis. Soph. 2. nu. 64.
Auris.
† Auribus percipere, quid ſit. Ioel. 1. num. 3.
† Aggrauare aures, obſtinate non obedire. Zach. 7. num. 10.

Aurugo.
Quid ſit. Ham. 4. 20.
Aurum, Aureus.
* Aurum cordis illuminationem ſignificat. Hoſ. 2. 72.
Aureus nummus quantum valeret. Hoſ. 3. 12.
Aurum cum ſole aduerſo percutitur, ruborem igneum imitatur. Nah. 2. 45
* Aurum, virtutes. Nah. 2. 71.
Aurum igne probatum, iuſti Zach. 13. 17.
* Aurum, ſacerdotes Mal. 3. 21.
Auſter.
Qualis ventus. Hoſ. 13. 37.
Auſtro flante fontes exiccantur. Hoſ. 13. nu. 39.
Autor.
* Quinam autores vitandi. Prælud. 1. num. 2. & ex profeſſo in Procem. in Sophon.
* Quinam optimi, & ſequendi autores. In procæ. in Hag. & in procemiũ in Zach.
* Autores ſequendi in ſenſibus ſpiritualibus depromendis. In procemiũ in Mala.
Azarias, vide Hazarias.
Azotus vrbs.
Vbi ſita Ham. 1. 21. Soph. 2. nu. 7.
* Idem eſt quod vaſtitas, ignis generationis, & ſignificat eos, qui verbis alijs ſunt ſcandalo. Soph. 2. 35.

B

Babylon, Babylonia, Babylonius.
† Captiuitas Babylonica quando contigit, & quando ſoluta, Præl. 2. 27.
† Babyloniorum Deus quis. Hoſ. 2 62
Babylonis primi reges. Hoſ. 2. 62. ca. 5. num. 36. 37.
Babylonis ſitus Ioe. 2. 41. Ham. 6. nu. 6. 7. Nah. 2. nu. 37.
* Babylon ciuitas ſuperborum Ham. 6. 35. c. 8. 23. & ſeq. Mich. 7. 42.
† Babylon vocatur Aſſur, & quare Mich. 7. 32. Nah. 2. nu 37.
† Babylonij, & Aſſyrij diſtincti ſunt. Nah. 2. 37.
* Babylon, id eſt, confuſio peccatorum Sophon. 2. nu. vlt. Zach. 2. 29. 30.
Libertas Babylonica typus libertatis factæ per Chriſtum Dominũ. Zach. 3. nu. 33.
Baculus.
† Baculo diuinare ſolebant antiqui. Hoſ. 4. 22.
Baculus, crux Chriſti Domini. Zac. 8. num. 22.
* Baculus, ſpes. Zach. 8. nu. 22.
Bahal.
† Vtrum ſit commune nomen omnibus gentium Dijs, an certi alicuius idoli. Hoſ. 2. 60.
† Bahal, & Bahalim quid ſignificent. Hoſ. 2. nu. 90.
Bahal idolum proprium Babyloniorum fuit, ſed à Tyrijs receptũ, & ab alijs nationibus. Hoſ. 2. 62. Hamos 5. 71. Sophon. 1. num. 18. & ſeq.
Bahal idem qui Iuppiter. Hoſe. 2. n. 61. & ſeq. Soph. 1. nu. 18. & ſeq.
† Bahal ſcribendum Bal, & quod nam idolum. Sopho. 1. nu. 18. & ſeq.
Balaam, vide Balaham.
Balac.
Transfertur elingens. Mich. 6. 18.
* Eſt figura Diaboli. Mich. 6. 18.
Balaham.
* Eſt figura falſi magiſtri ſpiritualis, & pſeudoprophetæ. Mich. 6. 18.
Baltaſar.
Quando, & quot annos regnarit. Zacha. 1. 27.
Baptiſmus, Baptizare.
Arca Noe Baptiſmi typus. Ion 4. 6.
* Diluuium baptiſmi typus. Ion 4. 6.
Baptizare Spiritu ſancto quid ſit. Ioe. 2. 54.
Baruch.
Baruch ſcriba Ieremiæ quis. Præl. 2. 22.
† Eius liber non eſt diſtinctus à libro Ieremiæ. Præl. 2. nu. 22. 24. 27.
Baſan.
* Vertitur confuſio. Nah. 1. num. 25. Zach. 11. 9.
* Baſan carnis voluptates. Nah. 1. n. 25
* Baſan, Diuites. Zach. 11. 6.
Βασιλίζειν.
† Quid ſignificet. Hoſ 8. nu 9. 10.
Baſilica.
Baſilica pars templi Ieroſolymitani, quæ. Ioel. 2. nu. 29.

Baſiliſcus.

* Significat Diabolum, & peccatum. Habd.nu 42.

Baſilius.

Qualis ſcripturæ interpres. In procem. in Zach.nu.9.& ſeq.

Bathus.

Bathus menſura quantum caperet. Ham.8. nu.13.

Beatitudo.

* Beatitudinis latitudo. Ham.6.11.
Quam deſideranda. Ioe.3.29. Ham. 6.11. Soph.30.56.
Beatitudo cœleſtis qualis. Ioe.3. à nu 23. vſque ad fi.c Ham.6.nu.11 c 9.nu.vlt.Soph.3.num.56.
Beatitudo cœleſtis quantum ſit præmium Hag.2.num.82.
Beatitudinis æternæ conſequendæ cauſa omnia mala huius vitę ſunt patienter ferenda Habac.3 48.& ſeq.Hag.2.87.& ſeq.
Beatitudinem deſiderantibus Deus maxime loquitur. Hag.1 35.
Beatorum immortalitas ſem per virens Ioe.3.25.
Beati in corporibus glorioſis cum Chriſto aſcendent canentes. Habac. 3.55. & ſeq.
* Beatitudo ſignificatur in Galaad, & in Libano.Zach. 10.21.

Beda.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In proœm in Zach.nu.10.& in proœm. in Malac.nu.11.

Behelzebub.

† Quid ſit.Hoſ.2.65.

Behelphegor.

† Quid ſit.Hoſ.2.66.
Eſt idem qui Priapus.Hoſ.4.26.

Behemoth.

Quid.Mich.5.38.Soph.1.nu.9.

Bel.

Idem qui Bahal.Hoſ.2 61.& ſeq.

Belihal.

† Significat præuaricatorem, & apoſtatam, hominem ſine iugo, & legis tranſgreſſorem, & Diabolum, & vnde dicatur.Nah.1.nu.44.& ſeq.

Bellum.

* Bellum gerere quando & quomodo liceat Chriſtianis non ſolum contra infideles, ſed etiam contra Chriſtianos.Mich.4.nu.38.& multis ſeq.
* Bellum ſpirituale, vide Pugna.

Belus.

† Belus Iuppiter idem qui Bahal.Hoſ. 2.nu.61.& ſeq.Soph.1, nu.18. & ſeq.
Belus Iuppiter pater Nini in Deum relatus ab ipſo Nino. Hoſ.2.61.

Bene.

† Bene ponitur pro Multum.Ion.4.18

Benedicere, Benedictio.

† Benedictio pro beneficijs. Zacha.5. num.6.
† Benedicere, & benedictio copiam, & fertilitatem ſignificat. Haba.3.nu.45 Hag 2 66. Mala.2.nu.3.

Beneficium.

Beneficia Dei, vide Deus.
† Dum ſcriptura narrat beneficia exhibenda, recordari ſolet exhibitorum olim.Zach.14.8.

Benhadad.

Quis. Ham.1.17.
† Benhadad filius mammæ, Ham.1.19

Berenice vrbs.

Vbi ſita.Ione 1.15.

Bernardus.

Qualis ſcripturæ interpres. In proœ.in Mala,nu.12.

Beroſus.

Fictitius liber. Zach.1.nu.24.
Beroſi lapſus Zach. 1.nu.24.26.

Berſabe vrbs.

Vbi ſita. Ham.5.13.

Beſtia.

* Immanes, ac crudeles homines, tyrānoſque myſtice ſignificat. Hoſ.2.92. Soph.2.64.

Bethauen vrbs.

Vbi ſita. Hoſ.4.nu.29.30.31.
† Quo modo interpretetur.ibid.

Bethel vrbs.

Duplex fuit. Hoſ.4.nu.29.
Bethel altera in ſorte Ephraim, prius Luza dicta.Hoſ.4.nu.29.c.6.34.

Bethlehem.

Vbi ſita. Hoſ.13.39.Mich.5.7.
Vnde hoc nomen habuerit.Mich.5.8.
Bethlehem duplex. Mich.5.7.
†. Bethlehem domus panis. Mich. 5. num.8 68.
* Significat animam, quæ alios iuuat ad ſalutem æternam conſequendā. Mich.5.68.

Bibere.

Bibere.

† Vinum bibere ſignificat copioſe bibere. Ham.6. nu.22.

† Significat dies feſtos, & conuiuia celebrare. Habd.nu.71.

† Sanguinem bibere eſt multum hoſtiũ ſanguinem fundere. Zach.9.60.

Blaſphemia.

Idem quod opprobrium, irriſio. Soph. 2.num.25.

* Reprehenditur. Malac.2.nu.39.c.3. num.43.

Bonus, & Bonum.

* Bonus ſi perſeuerat, non polluitur, ſi societur malis, ſed potius qui malus eſt, in bonum vertitur eius exemplo. Hoſ.1.51.

A Deo ſunt omnia bona. Zach.10.31.

Boni definitio. Mich.6.22.

* Bona ſæculi qualia ſint. Hoſ.4.n.44. c.5.nu 30 31.c.6.nu.49.c.8.16 c. 11.n.19.c.12 n.17.18.Ham.3.nu. 22.c.8.nu.10.Habd.nu.26.Ion.4. n.25.vſque ad finem.c.Nah.3.nu. 34.35.Soph.1.78 Zach.8.25.

Quam fluxa ſint, cognoſcitur, cum amittuntur. Ion.4.27.

Omnia peribunt. Nah.2.70.

Quæruntur multo labore, & velociſſime fugiunt. Nah.3 34 35.

Et relinquuntur alijs. Soph.1 78.

Quomodo tranſeant Hoſ.11.19.

Peribunt, & ludēt poſſeſſores ſuos. Ham.3.23. & in vltimo.

Bona ſæculi perdi præſtat, quam animam. Ion.4.31.

Quia hæc quærimus, & Dei obliuiſcimur, & ipſe obliuiſcitur noſtri. Hag.1.53.

Bona ſæculi nihil proderunt in hora mortis. Soph.1.83.

Et ſi diuturna putabantur à peccatore, in morte eius peribunt. Soph.1 83 84.

Tunc quæruntur, cũ feruor deuotionis, & caritatis remittit. Ha.8.24.

Bona ſæculi euaneſcunt in morte. Mal.4.22.

Cito pereunt, & ſecuritatem habere non poſſunt. Habd.26.

Sunt falſi amici, quia tandem in termino vitæ homines deſerunt. Habd.50.51.

Efferri ex hoc mundo nequeunt. Hoſ.12.17.

Bonorum ſæculi amatores ebrij vocantur. Ioe.1.21 & maxime puniuntur. Ham.1.28.

Idem quā anguſtis finibus premantur. Hamos 6.9.10.

Quærunt effugere iram Dei in morte, & ſæpe non effugiunt. Ham. 9.10.

Eiſdem ſæpe bona opera magis nocent ob ſuperbiam. Hab.22.23.

Et ſæpe prudentia deſtituuntur in morte. Habd.52.53.

Eorum lætitia quam fragili fundamento nitatur. Ion.4.25.

Vitijs implentur. Habd.18.

Habitant in ſciſſuris petrarum. Hab. 21.22.

Bonis ſæculi nō cōfidendũ. Ham.6.

Quanto labore emantur, & quā ſit eorũ iniqua menſura. Ham.8.23.

Bona temporaria per hederam ſignificata. Ion.4 25.

Per poma ſignificantur. Ham.8.16.

* Bona ſæculi flumina dicuntur. Zac. 12.25.

Bona temporaria quadrigæ dicuntur. Nah.2.73.

* Bona naturalia dicuntur veſtes. Nahu.3. nu 31.

Bona temporalia per locuſtas ſignificata. Nahu.3.nu.31.

Bona ſpiritualia per temporalia ſignificantur. Habac.3.52.53.

Bona temporalia dicuntur fæces. Soph.1.62.

Domus dicuntur. Soph.1.78.

Ciuitates dicuntur. Soph.3.nu.16.

Bonorum tēporalium iacturas propter peccata noſtra patimur. Ha. 1.nu 42.43. Malach.1.27.28.

* Bona temporalia occaſus dicuntur. Zach. 8.25.

† Bonus, lætus. Zach.8.32.

† Bonitas, lætitia Zach.8.nu.32.

D. Bonauentura.

Qualis ſcripturæ interpres. In proœm. in Zach. nu.9.

Bootes ſidus.

† Quale ſit. Ham.5.20.

Borith.

† Qualis ſit herba. Mal.3.20.

Boſor vrbs.
Vbi ſita. Habd. num 93.
Boſphorus.
† Vrbs, & fretum, vbi Habd. nu. 113.
Boſra.
Duplex fuit. Ham. 1. 24.
† Transfertur munita. Ham. 1. 24.
Botrus.
* Hominem iuſtum ſignificat. Mich. 7. num. 4.
Brachium.
† Confortare brachia eſt vires, ac robur aſſumere. Nah. 2. nu. 41.
Bruchus.
† Quid ſit. Ioe. 1. nu. 6.
Bubalūs.
† Quale ſit animal. Ham. 6. 40.
* Quid myſtice ſignificet. Ham. 6. nu. 48. 49.
* Bubalos multos Salomonis tempore capi quid myſtice ſignificet. Ham. 6. 48.
Buccina.
† Ex quo fieret. Hoſ. 5. nu. 21.
† Buccina Hebræi conuocabant populū ad res magni momenti. Hoſ. 5. 20.
Burgundia, & Burgundiones.
Burgundiones vxores ſuas trecentis ſolidis emunt. Hoſ 3. nu. 9.

C

Cæcus, Cæcitas.
* Mentis cæcitas. Soph. 1. nu. 81.
Cadere.
† Significat in aliquam magnam calamitatem ſibi tamquam laqueum paratam deuenire. Soph. 1. 13.
† Cadere, pro Mori. Hag. 2. 73.
Cæremoniæ.
* Sunt valde neceſſariæ in Eccleſia, Ioe. 1. 21. Michæ. 3. n 8. 9. 10. 11.
* Cæremoniarum externarum vtilitas, & externa ſigna virtutum quantum proſint ad conſeruationem virtutum. Ioel. 1. 21. Mich. 3. 8.
* Iudæorum cæremoniæ per hederam Ionæ ſignificatæ. Ionæ. 4. 21.
Cæſar.
Auguſtus Cæſar Ianum Quirinum in ſumma pace clauſit. Hoſ. 2. 94.
Iulij Cæſaris imaginē ſtellam in fronte appingere ſolebant Romani. Ham. 5. num. 73.
Iulius Cæſar à quo genus duxerit. Hab. nu. 2. & ſeq.
Cæſaries.
* Cogitationes ſignificat. Mich. 1. nu. 71. 72. 73.
Cairus vrbs.
Vbi ſita, & quo nomine olim dicta. Hoſ. 9. num. 6.
Calcaneus.
* Calcaneus finis operis. Zach. 8. 27.
Calix.
† Iram, & punitionem ſignificat. Mic. 2. 41.
Calumniari.
† Significat opprimere. Zach. 7. nu. 8. & aliena bona vſurpare. ibid.
Caluitium.
† Quid ſit. Ham. 8. 30.
† Erat triſtitiæ, & calamitatis ſignum, Hamos. 8. 30. Mich. 1. 46.
Calx.
* Caritatem ſignificat. Mich. 1. 32.
Cambyſes.
Quot annos regnarit. Zach. 1. nu. 32.
Camelus.
* † Significat homines, qui ſimul Deo, & mundo ſeruire volunt, Mich. 2. 50. Zach. 14. 61.
Caminus.
* Caminus ignis apoſtoli. Zachar. 12. num 8.
Campianus.
Martyr Societis Ieſu illuſtris. Ham. 2. 5.
Candelabrum.
* Candelabrum aureum eccleſia, Zac. 4. num. 3 & ſeq.
Candelabrum tabernaculi in quo differat ab eo, quod Zacharias vidit. Zach. 4. 32.
Canna.
Quid ſit. Hoſ. 8. 19.
Capillus.
† Tondere capillos maximæ triſtitiæ, & calamitatis ſignum, Ham. 8. num. 30. Mich. 1. 46.
* Capilli virtutes ſignificant. Ham. 8. num. 44.
* Capilli cogitationes ſignificāt, Mic. 1. nu. 71. 72. 73.
* Capillos ſpiritualiter tondere, eſt ſuperfluas cogitationes reſecare. Mic. 1. nu. 71. 72 73.

Victo-

Victores tondebant capillos victis in ignominiam. Ham.8 30.

Captiuitas.

† Captiuitas populi Iſraelitici, quo tempore contigerit. Præl. 2. nu. 5. & 27.

Captiuitas decem tribuum an aliquando poſtea fuerit ſoluta. Hoſ. 1. 63.

Captiuitatem conuertere eſt à captiuitate liberare. Hoſ.6 38.

† Septuaginta anni captiuitatis quando fuerint impleti. Zach 1. nu.21.

Caput.

† Quid proprium habeat, Hoſ.1. 130.

* Chriſtus Dominus cur caput noſtrũ dicatur. Hoſ.1. 130.

† Caput pro primatibus, qui alios regunt. Hoſ.1 1 n.26. Ham.6.nu.4.

Victores radebant victorum capita in ignominiam. Ham.8. 30.

In capite eſſe, eſt ſuperiorem, ac victorem eſſe Ham.9.nu.4.

Mouere caput interdum eſt irridentis; interdum condolentis. Nah. 3. nu.5.

† Leuare caput eſt lætorum, victorũ, & liberorum. Zach. 1.70.

* Caput intentio. Zach.8. 27.

Carica.

† Caricarum maſſa quid. Hoſ.1. 36.

Carioth.

Vrbs Moabitarum vbi ſita. Ham.2. n.1.

Caritas.

* Caritas Dei erga homines, vide Deꝰ, & Hoſ.1 60.c.2.nu.95.c.3.34.c.6.27. 42.c.11. 20.21.22. c.13.num.5.& 6. Zach.2.nu.20.28. c.6 41.42 c.8. nu. 2.c.11. nu. 13. Malac. 1. num.25.26. Hab. 1. 43.

Caritas hominum in Deum. Hoſ.2.95.

* Caritas commendatur. Hoſe. 2. 100. Ham. 16. Mic.1.23 c 2.69 c.4.79. Soph 3.54 Zach. 10.27.

Caritas quomodo ſit vinculũ perfectionis. Mich.1. 23 Et virtutes colligantur. Hamos.9.16.

Caritas per cornu ſignificata. Mich. 4. 79.

Caritas dicitur paſtor. Soph 2. n 40.

* Caritatis effectus, & natura. Soph. 3. 54.

Semper cupit conſortes bonorum, quibus ipſa potitur. Ibid.

Carmel, Carmelus, vide Charmelus.

Carmen.

* Carmina laſciua quantum noceant. Mich.1. num.60.

Caro.

† Caro ponitur pro genere. Hoſe. 9. num.23.

† Caro pro homine. Ioel. 2.56. Zach. 2. 37.

* Carnis, & ſpiritus pugna. Mich.2.4. num.73.

Carnis voluptates. Vide voluptas.

Caro ſanctificata, opera vitæ religioſæ. Hag.2. 78.

Caro quomodo compeſcenda. Zac. 2.38.c.6.24.

Caro ſileat in conſpectu Chriſti. Zach. 2. 38.

Caro regnat in nobis, quia Deus iratus ſinit regnare in nobis malos principes. Hoſ.8 12.

Carnis voluptates ſectantes quomodo puniantur. Sop.2.34.& ſeq.

Carnis voluptates hamus diaboli. Hab. 1. 46.

Caro minatur magnos labores, niſi ei ſatisfaciamus. Mic. 3. 12. ſed nõ eſt ei obediendum. Mic.3.13.

Caro non eſt in conſilium adhibenda ad conſilia perfectionis. Mich. 7. 27 28.

Carnale cor, vt clibanus ſuccenſus. Hoſ.7 16.

Carnalium vitam Deus cum labore fert. Ham.2. 34.

* Carnales putant ſibi licere voluptates, quæ iuſtis aliquando licent. Hamos.6. 21.

Carthago.

† Tharſis appellata Ion.1.13.

Caſtitas.

*† Per populum, & ſalicem ſignificatur, Zach.14 66.

Caſus.

† Caſus nominum poni ſolent in noſtra editione, vt ſunt in lingua, ex qua ſit verſio. Haba.1.22.

Cataracta.

† Quid ſit. Mal.3 32.

Catulus.

† Catulus leonis audacior leone, & ferocior. Hoſe.5. num.40.

*Catu-

* Catulus leonis, Chriſtus Dominus. Nah.2.num.73.
* Catuli leonum virtutes.Nah.2.n.72.
Cauda.
* Perſeuerantiā ſignificat. Mich.1.57.
Caula.
* Significat Eccleſiam.Mich.2 64.
Cauſa.
† Cauſa pro effectu poni ſolet in ſcriptura.Hoſ.4.23.Zach.14.46.
† Cauſam alicuius iudicare,eſt ſententiam pro illo ferre. Mich.7.29.
Cedron.
Vbi, Sopho.1.57.
Cedrus.
Significat ſanctos.Hoſ.14.nu.17.18.
Templum Salomoni lignis cedri confectum. Zach.11.2.
* Cedri principes ciuitatis. Zach. 11. nu.3. & 5.
Cerethi, vide Chereti.
Ceruus.
* Dum fugit venatores properat in excelſos montes, & ibi tutus,& à timore liber conſiſtit.Habac.3.55.
Cete.
† Non eſt nomen peculiare balænæ, ſed commune piſcibus magnis.Ion. 2.nu.2.3.& 4.
Cethim.
† Eſt inſula cyprus.Ionæ.1.8.
† Cethim nomen commune inſulis,& locis maritimis. Ionæ.1.16.
Chalane, vrbs.
Vbi ſita. Ham.6. nu.6.
Chaldæa,Chaldæus, Chaldaicus.
* Chaldæus ſonat,ſicut dæmon,vel ſicut vaſtator. Habd.48.
* Chaldæi ſignificant dæmones,& peccata. Habd.42. Habac.1.32.
Prædatores.Habac. 1.nu.32.
Chaldææ regionis ſitus. Ioel.2.41.
† Chaldæi, quo tempore prouincias, debellauerint, & ſubegerint. Præl. 2.16.
Chaldæorum potentia, & opes. Præl. 2.17.
Impetium Chaldæorum per equos rufos ſignificatum.Zach.9.3.
Paraphraſtes Chaldaicus quo tempore floruerit.Hoſ.9.20. Habd.110.
Paraphraſis Chaldaica pro Hiero.tempore edita.Hoſ.9.20. Habd.110.
Chamæleon.
Chamæleontis natura.Hoſ.9.16.
* Chamæleoni peccator ſimilis. Hoſ. 9.16.
Chanaham, & Chananæus.
Chananæi Deo inuiſi.Hoſ.12.9.
† Chananæus transfertur mercator. Hoſ.12.9. Zach.14.53.
* Chananæus peccatoris typus. Hoſ. 12.10.
Chananæi pro Palęſtinis ſumpti.Soph. 2. 21.
Palæſtini à Chananæis oriundi. Soph. 2. nu.21.
Charitas, vide Caritas.
Charmel, Charmelus.
† Charmelus mons duplex, & vbi ſitus. Ham.1.8.
Charmelus, Hebræis Charmel dictus. Ham.1.8.& c.9.13.
† Charmel, ſeu Charmelus ſonat ſpicæ plenæ, & virides, & fertiles, & ſcientia circumciſionis. Ham.1.8. c. 9.13.
* Charmelus mons, typus ſanctorum. Ham.9. 13.
* Charmelus ſignificat diuitias. Nah. 1.nu.25.
Charræ vrbs.
Vbi ſita.Ionæ.1.44.
† Hebraicè Aram dicta.Ion.1.44.
Cherethi.
† An ſit vrbs, vel prouincia tota Palæſtinorum.Soph.2.n.11.
† Chereti, & Pheleti legiones militũ cuſtodiæ Dauidis vnde dictæ. Soph. 2. nu.14.
Chetim, vide Cethim.
CHRISTVS DOMINVS.
* Multa de Chriſto Domino in prophetis extant teſtimonia. Prælu. 1.4.
Multa in ſcriptura,etiam in prophetis ſunt teſtimonia,quæ de Chriſto Dño Hiſtorico ſenſu intelligi nequeunt.Prælud.1 n.3. & ſeq.
Myſteria Chriſti inueniuntur in ſcriptura non in ſenſu literali dumtaxat aut in ſpirituali,ſed in vtroque.Præl.1.n.15.
Chriſtus conuerſabatur, cum Phariſæis,Publicanis, & peccatoribus, vt eos lucrifaceret.Hoſ.1.53.

Mors Chriſti fuit cauſa deſtructionis Iudæorum vide Chriſti Domini mortem quomodo ſit vltus Deus, & Mich.5.78.

Chriſti Domini mortem quomodo ſit vltus Deus in Iudæos. Hoſ. 1. n.75.76.77.& 81.82.83.& 89 c 3. nu.19.& c 5. nu.14 15 23.29.33. 42.c.7.nu. 34.& ſeq.c.8.nu.30.c. 9 32.c.11.nu.41.c.13.nu.17.Ioe. 1.nu.14 30. Ham.1.num.10.c.2. nu.4 c.5.nu.26 34.c.8.nu.6.7.

Chriſtus Dñs promittitur. Hoſ. 1.n. 130.c.5.29.c.11.33.Mich.2.n.56. c.5.6.& ſeq. Haba. 2. nu.5.& c.3. per totum Hag.2. nu. 19. & ſeq. Zach.3. per totum.c.6.nu.30.vſque ad fin.c.9.n.41. Mal.3. n.11.

Paſſio Chriſti Domini.Zach.1.56. c.12.nu.14.c 13.per totum.

Reſurrectio Chriſti Domini prædicitur,& probatur.Hoſ.6.nu.3.c. 13 24.Mich.7.nu.36.37.Ionæ.2. 27.c.3.34.& ſeq.Zach.3.26.

Reſurrectio Chriſti Domini quomodo intelligatur fuiſſe poſt tres dies Hoſ.6.nu.6.

Reſurrectionis Chriſti typus.Ionæ. 2. 27.c.3. 34. & ſeq.

Reſurrectio Chriſti Domini fuit Iudeis nota. Ion.3 n.33 34.

Reſurrectio Chriſti Domini quomodo ſit cauſa reſurrectionis noſtræ.Hoſ.6.nu.5.

Reſurrectionis Chriſti Domini meditatio plurimum valet ad ſpem noſtræ reſurrectionis excitandã. Hoſ6. 46.

Aſcenſio Chriſti.Mich.2.65. Zach. 3 26.c.14.8.

Humanitas Chriſti per templũ ſignificata.Mich.7.39.Hag.1.31.

Per tabernaculum ſignificata.Ham. 9.nu.29. & ſeq.

Per Ieruſalem ſignificata.Mic.7.39.

Per veſtes ſordidas ſignificata Zac. 3.25.

Humanitas Chriſti quomodo ſit cauſa noſtræ iuſtificationis.Hoſ. 6 nu 5.

Mors Chriſti deſtruxit mundi errores. Ion.1.48.

Deſcenſus ad limbum.Zac.9 52.

* Diuinitas Chriſti probatur. Mic. 5.nu.36 39. Zach.2.nu.19. c.13. nu.15. Mal.3.nu.11.

Genus Chriſti ex tribu Iuda.Hoſe. 9 24.

Aduentus Chriſti quæ bona hominibus attulit. Hoſ.2.à nu.80.vſque ad finem. c.& c.6.nu. 10.& ſeq Ioe.2.nu.45.vſque ad finẽ c. c 3.nu.22.& ſeq.Mich 4.per totũ Habd.117.Soph 2.64.Hag.2.nu, 59 60. Zach 9 65. c.10.nu.1. & ſeq.Mal.3.nu.17. 18. & ſeq.

Aduentũ Chriſti cœlũ, & terra admirãtur.Hag.2. 22.Mal.3.17.18.

Chriſtus vocatur Dauid, & quare. Hoſ.3 24.

Diluculo ſimilis dicitur. Hoſ. 6.48.

Imbri ſerotino, & temporaneo ſimilis.Hoſ.6 43.

Leoni ſimilis,& leo dictus. Hoſ.11. 33.Ham.5.51.Nah.2 nu.73.

Catulus leonis dicitur.Nah.4.n.73.

Vento vrenti ſimilis, & vẽtus vrens dictus.Hoſ.13.nu.37.

Viſus dicitur.5.Ham 5.51.

Sol dicitur.Ham.4.38.Mal.4.nu.2. & 3.& 4.

Vermis dicitur.Ionæ.4.21.

Morſus dicitur.Hoſ 13.nu.25.

Petra dicitur Ham.9.21.Nah 3.32 Soph. 1:66.

Lapis primarius Chriſtus. Zach.4. 15.

Venturus, & veniens,nomen Chriſti.Habac.2.nu.6.7.& 8.

Sanctus,nomẽ Chriſti.Haba. 3.17.

Victor nomen Chriſti. Habac.3.n. 60. & ſeq.

Finis nomen Chriſti. Habac. 3. nu. 61. & ſeq.

Fons dicitur,& fons patens. Zach. 13.2.18.20.

Angelus dicitur.Mal 3.14.

Ignis.Mal.3.18.

Oriens nomen Chriſti.Zach.3.34. & ſeq.c.6 32.

Caput noſtrum Chriſtus. Hoſe. 1. 130.Zach.2. nu. 17.

Conſiliarius noſter Chriſtus.Mich. 4.73. 74.

Rex noſter. Mich.4 73.Zac.14. 34.

Dux noſter.Mich.6.15.

Pon-

Pontifex noſter.Mich.6.15.
Sacerdos noſter.Mich.6.15.
Magiſter, & doctor.Ioe.2.nu.48.Zach.13.23.
Veſtis noſtra. Soph. 1.nu.15.
Paſtor noſter in Proœ. in Hag. nu. 8. Zach.10 nu.30. & latius. Zac. 11. nu.8. & multis ſeq.
Propheta dicitur. Zac.13.nu.22.23.
Arx dicitur. Zach.9. nu.54.
Separator dicitur.Zac.9.n.15.& 27.
Stanneus lapis dicit.Zac.4.n.24.25.
Lucerna dicitur. Zach.4.nu.4.
Lampas dicitur. Zach.4.nu.4.
Cornu dicitur. Zach.1.nu.72.
Deſideratus cunctis gentibus. Hag. 2. num.19.
Angulus dicitur. Zach.10.nu.13.
Paxillus dicitur. Zach.10.nu.13.
Fortis.Zach.10. 13.
Dominator dicitur. Mal.3.nu.18.
Germen Chriſti nomen. Zach.3.n. 35. & ſeq.
Lapis Chriſti nomen.Ham.9.n. 21. Zach.3. nu.43.
Typus Chriſti agnus paſchalis.Prælud.1. 20.
Typus Chriſti Dauid.Hoſ.3.24.
Populus Iſraeliticus.Hoſ.11.ſtatim poſt principium,vſque ad numerum.15. Ionæ.3.33.
Vermis.Ionæ.4. 21.
Et Ieruſalem. Mich.7.39.
Et Moyſes. Mich 6.15.
Et Abaron.Mich 6.15.
Petra. Nah.3. nu.32.
Templum.Mich.7.39. Hag.1.31.
* Tabernaculum. Ham.9.29.
Zorobabel.Hag.1.32.Zac.4.nu.14.
Ieſus filius Ioſedec, Hag.1.32.Zach. 3, 22. c.6 nu.32,
* Typus Chriſti vir equo rufo inſidẽs Zach.1, nu.55. & 56,
Virtutes, & dona Chriſti per ſculpturam ſignificata.Zach.3.48.
* Obedientia, & humilitas Chriſti, Hoſe.1. 60.
Rex, & ſacerdos prænuntiatur. Zach. 6.32.
* Veſtes Chriſti fideles ſunt. Mich. 2. num.52. & 53.
* Natura duplex Chriſti per duo infuſoria olei ſignificata.Zach. 4. 30.
Natiuitas Chriſti quantam lætitiã hominibus attulerit. Hag.2. 22.
Veniſſe Chriſtum probatur. Hag.2. nu.29. & ſeq. Zach.9.41.
Orat Chriſtus pro nobis vt homo. Zach.1. 63.
Chriſtus ſequendus vt caput. Hoſ. 1. 130.
Chriſtus leo rugiens in Iudæos. Ham.1.10.
Chriſti ſanguine tinctas noſtras animas ſolũ Deus agnoſcit. Ha.8.7.
Propter incarnationem Chriſti omnis caro ei ſubijci debet,& quidquid eſt in homine ſilere debet coram eo.Zac.2.36. & ſeq.
Chriſtus vermis matutinus,qui corroſit hederam per reſurrectionẽ ſuam,id eſt, vmbram legis veteris. Ion.4.21.
Pro ſalute omnium mittitur in mare, & quieſcit ira Dei. Ion.1.48.
Chriſti Allegoria ab inferno deuorati Ion.2.20.
Chriſtus cum reſurgit in nobis, diſperdit Dæmones, & malas cogitationes. Soph.3.45.
Magnas vtilitates affert animæ,dat nobis labium electum, & vt humero vno ſeruiamus ei.So.3.46.
Chriſti prouidentia in gubernandis ſuis. Mich.5.47. & ſeq.& c.7.58. Zach.3.51.
Quam fortiter eos defendat. Mich. 5.51.
Chriſtus paucos conuertit, cius figura fuit Mich. in hoc. Mic.7.14.
Gratia Chriſti non ab alio mutuata, Zach 5 6.
Imitatio Chriſti. Zac.3. 52.
Chriſtus quam potenter liberet electos ſuos.Zach.c.63.64.
Chriſtus indutus erat veſtibus ſordidis, quia peccata noſtra portabat. Zach 3. 16.
Chriſto auferuntur huiuſmodi veſtes, cum peccata noſtra delentur.Zach.3. 27.
Chriſti vulnera cælaturæ ſunt.Zach.3. 48.
Chriſti vulnera prædicuntur. Zac. 13.9.
Chriſtum regem qui agnouerint, & ei mu-

ei munera obtulerint,in memoria æterna erunt apud Deum. Zach 6 36.
Et magnis donis augebuntur. ibid. 6. 37.
Chriſto auream coronam facimus, & eum coronamus cum nos totos ei trad mus poſſidendos, & virtutibus noſtris eum coronamus. Zac.6. 40.
Chriſtus ſolus rex agnoſcendus, ipſe enim ſaluauit nos, quia rex,& ſacerdos eſt noſter Zac.6.44.
Chriſtus in animam veniens quāta ei munera afferat.Zach.9.65.
Chriſtus quomodo veniens in animam totum hominem poſſideat Zach 9 68.
Chriſtus fons patens.Zach.13.2.& 3.vt omnes mundentur.4. & 18. 19.20. Quanta bona habeāt, qui ex hoc fonte bibunt.21. & ſequ. Aqua huius fontis per orbē ſpargenda.Zach.14 31.
Chriſti aduentus primi ſplendor & opera mirabilia.Mal.3.17.& ſeq.
Chriſtus cur dicatur Sol iuſtitiæ. Mal.4. 2. & ſeq.
Quæ dicuntur de Chriſto,interdum ad ſolum caput pertinent, interdum ad corpus, nō nunquā ad vtrumque.Zac. 2.17.18.
Chriſti ad præſepe animalia. Hab. 3 8.& ſeq.
Chriſtus quomodo venerit ab Auſtro.Hab.3. 12. & ſeq.
Gloria miraculorum eius. ibid. 24. Splendor doctrinæ eius. ibid. 24. 25. Victoria eius in cruce.ibi.26.
Chriſtus exiccauit venas mortis. Hoſe 13. 37.
Chriſti figura, Ionas.Ion. 3.33.
Chriſtus vir ſedens ſuper equum rufum. Zach.1. 53.
Chriſti corpus paſſione cruentatū equus rufus.Zac.1.53. 56.
Chriſtus poſt aſcenſionē mittendus ad gentes in apoſtolis. Zac.2.17.
Chriſtus maxima lampas Eccleſiæ. Zach.4.4. Quæ non habet infuſoriū,vt ceteræ, quia non aliunde mutuatur lumen, ſed ipſe in ſe habet. ibid.6.
Chriſtus lapis flammens exuri nos igne peccatorum non ſinens.Zachar.4. 23.24 41.
Chriſti duæ naturæ duo roſtra aurea. Zach.4. 30.
Chriſti ingreſſus in Ieruſalem aſinæ inſidentis cur meminerit Zacharias,& non alterius ingreſſus Zac.9.34 vſque ad finem cap.
Chriſtianus, vide Fidelis.
Chriſtiani multi quodammodo idololatris nequiores Ion.1 52 Habac.1. nu.31. Soph.3. nu 9.
Chriſtianorum typus Iacob.Habd. nu.117.
Malorum chriſtianorum exemplo duriores fiunt infideles. Mich.1. num.53.
Chriſtianorum typus filij Ioſeph. Habd.nu.117.
Chriſtianorum typus Iudas, & Ieruſalem.Soph.1 44.
Malos chriſtianos quomodo Deus puniat Soph.1.44.50.51. c.3. nu. 50.51.Ham.2.19.& c 3.4.
Mali chriſtiani Deum ad vindictam prouocant.Soph.3.nu 9.
Duplex genus chriſtianorum.Zac. 12. nu.23.
Argentum dicuntur Mal.3.21.
Chriſtiani ex omnibus gentibus relinquendi,& protegendi, à Deo, & per ignem probandi.Zach.13. 16. 17.
Chriſtiani viuentes more gentium peribunt, & omnis eorum fortitudo, & potentia peribit Soph 3. 14.15.
Chriſtianus malus induitur veſte peregrina. Soph.1 50.51. Maxime Deum prouocat. Soph. 3. 9. Fruſtra gloriatur in nomine chriſtiano. Soph.3 50.51.
Chriſtianorum ſcientia quam magna ſit. Hoſ.14.26.Qualis ſcientia hæc ſit. Zach.10.26.27.
Chriſtiani mali condemnabuntur à Niniuitis.Ion 3 40.
Chriſtianorum mala nō ſunt euulganda gentilibus.Mich.1.53 54.
Chriſtianorum mores quales eſſe debent.Mich.4 46. 50. Soph. 3. 34. 53.

Pœnæ chriſtianorum apud inferos maximæ, quas nolunt credere contemptores. Habac. 1. 31. 32. Sopho. 1 44.
* Chryſolithus.
Quæ eius natura. Ioa. 1. 19.
Chryſoſtomus.
Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In proœ. in Zach. nu. 9.
Chuſi.
Sonat idem, quod Æthiops. Soph. 1. 39
Cibus.
* Ciborum deliciæ reprehenduntur, frugalitas laudatur. Ham. 6. num. 16. 17. 18. 19. & ſeq. Ion. 3. 41.
Cibus Diaboli qualis. Habac. 1. nu. 57.
* Cibus virtutes. Hag. 1. 56.
Quomodo ſumendus Zach. 7. nu. 5.
Cicaion.
Quid ſit. Ion. 4. n. 11. & ſeq. vſque ad 16
Cidaris.
Eſt ornamentum, quo ſacerdotes tegebant caput. Zach 3 14. 15.
Qualis eſſet. Zach. 3. n. 14. & ſeq.
† Dignitatem ſacerdotij ſignificat. Zach. 3. 17.
* Cidaris, intentio recta Zach. 3. 30.
Cilicia, Cilix.
Ciliciæ prouinciæ termini, quam lati olim. Ion. 1. 10.
Cilices vnde orti. Ion. 1. 8.
Cilicium.
† Cilicio induebantur lugentes. Ham. 8. 30.
† Cilicium pro ſacco ponitur, & contra. Ham. 8. 30.
* Cilicio induti prophetæ prædicabāt pœnitentiam. Zach. 13. 8.
Cinis.
† In cinere ſedere, & cinere conſpergi mœrentium, & lugentium erat. Ion. 3 31.
Ciſterna.
In ciſternis aqua ſeruari ſolebat. Ham. 4. 20.
Citharœdus.
Citharœdi in conuiuijs adhiberi ſoliti. Ham. 6. 20.
Ciuitas, vide etiam vrbs.
* Ciuitas Dauid, quæ Mich. 3 14.
Ciuitas vocatur eccleſia, & cur. Hamos. 9. 46. Zach. 8. 15.
Ciuitas Dei amor Dei. Mich. 4. 77.
Ciuitates munitæ Religiones eccleſiæ. Mich. 7. 38.
Ciuitates dicūtur fluuij Haba. 3. 39.
Ciuitates, bona tēporalia. Sop. 3 16.
Ciuitates ædificant peccatores. Sophon. 3. 17.
Ciuitas veritatis eccleſia. Zach. 8. 5.
Ciuitas veritatis anima. Zach. 8. 20.
Clamo, Clamor.
† Clamor ſignificat magna peccata. Ion. 1. 5.
† Clamor dr̄ oratio mētis. Ion. 2. 8.
Clamat, qui mente orat. Ion. 2. 8.
Clamare vindictam expoſcere. Ion. 1. nu. 6. & Haba. 2. nu. 32.
Claudus, Claudicare.
* Significat partim legem Dei obſeruare, & partim negligere. Mich. 2. 49. 50. c. 4. 56.
* Claudicans vocabatur ſynagoga. Mich. 4. 56. Soph. 3. 42.
* Claudus, ſeu claudicans anima Deo, & mundo ſimul ſeruire volens. Mic. 4. 68.
Colligitur à Deo vt vnum amet, & prolem edat bonorum operum. ibid.
Claudicans iurat in Deo, & in Melchom. Soph. 1. 48. Mich. 2. 49. 50. Hamos. 5 54. Zach. 14. 62.
Clauus.
Claui crucis in freno equi Conſtantini. Zach. 14. nu. 4.
Clericus, vide ſacerdos.
Clericatus.
* Clericatus ordo quomodo appetendus. Hoſ. 2. nu. 103.
* In clerū pauci admittēdi. Hoſ. 2. 100.
Coccus, Coccinum, Coccineus.
† Quid ſint, & vbi naſcātur. Na. 2. n. 46.
Cœlum.
† Mouere cœlū eſt tonare. Ioe. 2. n. 9.
* Sedem cœli omnes nationes Deo tribuunt. Ham. 9. nu. 7. Ionæ. 1. n. 45. Mich. 1. nu. 5.
Cœli ſanctos ſignificant. Ham. 9. n. 16. Hag. 1. 51.
Habitare in cœlo ponitur ſignū veri Dei. Ionæ. 1. nu. 45. Ham. 9. nu. 7. Mich. 1. nu. 5.
Cœlum cur teſtem inuocet ſcriptura. Mich. 1. nu. 19. 20.
* Cœleſtia amans deſpicit terrena. Haba. 2. 33.
Altitudo dicitur. Habac. 3. nu. 41.

† Mili-

† Militia, ſeu exercitus cœli, aſtra. Sopho. 1.23.
Cœlum ſuprema pars animæ. Hag. 2.62.
Extendere cœlum, creare cœlum. Zach. 12. nu. 1.
Cœlum anima iuſti. Zach. 12. n. 24.
Clauſum cœlum dicitur quando aquas non emittit, apertū, quando plus ſolito emittit. Mal. 3. nu. 33.

† Cogito, Cogitatio.

* Cogitationes bonę ſunt filij de quibus Deus ſuſcitat Nazaræos. Hamos 2 31. ſunt prædicatores Dei. Ion. 1.31.
Cogitationes per equos ſignificatæ. Ham. 4. nu. 28.
Cogitationes malæ quomodo pereant verbo Dei Ham. 9.28. Sunt prædicatores diaboli. Ion. 1.31.
Cogitationes terrenæ per locuſtas ſignificatæ. Ham. 7. n. 8.
Cogitationes bonæ, & malæ quomodo inter ſe pugnent, & quomodo examinandæ. Ham. 7. n. 24. 25. Ionæ. 1. nu. 31. 32. Mich. 2. nu. 44. c. 3. nu. 12. Zach. 13. nu. 26.
Cogitationes Diaboli aut fiduciam cæcam efficiunt, aut præcipitem deſperationem. Ion. 1. 31.
Cogitationes inquietę per vermem ſignificatæ. Ionæ. 4. nu. 28.
Cogitationes per capillos ſignificatæ. Mich. 1. nu. 71. 72. 73.
Cogitationes Diaboli quales. Mich. 2. nu. 44.
Cogitationes ſuperbiæ dicūtur Moab. Soph. 2.46. Et mare. Hag. 2.62.
Cogitationes bonæ, & firmæ dicuntur arida. Hag. 2.63.
Cogitationes Dei ſic alliciunt, vt terreant, ſic terrent, vt alliciant. Ion. 1.32.
Maturæ cogitationes ſenes dicuntur. Zach. 8. nu. 21.
Cogitationes populus dicuntur. Zach. 8. nu. 24. 25.
Cogitatione pollutus intelligitur in menſtruata. Zach. 13. 19. 20.
* Cogitationes prauæ pſeudoprophetæ dictæ. Zach. 13. nu. 25. 26.
Superbæ cogitationes. Zachar. 13. num. 26.
Cogitationes ſpecie boni quantum decipiant. Zach. 13. 26.

Cognoſco, Cognitio.

Cognitio ſui ipſius, & Dei præcedere debet ſtudium literarum. Hoſ. 10. nu. 39.
Cognitio ſui repetitur in electis, in reprobis non ita Ionæ. 1. nu. 52. 53. 53. Mich. 2. nu. 23.
Cognitio ſui quam vtilis. Nah. 3. nu. 32. Soph. 1. nu. 39. Hag. 1. nu. 48. 49. 50. 59. c. 2. nu. 66. 77.
Calcare lutum eſt vtilitatem noſtrā agnoſcere. Nah. 3. 32.
Qui conſiderant bona, quæ faciunt, & obliuiſcuntur culparum, congregant mercedes in ſacculum pertuſum. Hag. 1.48.
* Cognitio Dei cōiungit opera ſcientiæ. Hoſ. 4. num. 1.
† Cognoſcere pro Approbare. Hoſ. 8. num. 12.
Cognoſcere pro Benefacere. Hoſe. 13. n. 4. Ham. 3. n. 2. Nah. 1. n. 16.
Cognoſcere, id eſt, cognoſcere ad cuſtodiendum. Nah 1. nu. 16.
† Cognoſcere, confirmari in cognitione. Zach. 2. nu. 23.
Cognitio noſtra à Deo per angelos deriuatur. Zach. 4. nu. 1. & 34.

Collegium.

Collegium Anglicum, & collegium Germanicum Romæ ædificata. Hamos. 2. 28.

Colligere.

† Significat occidere. Hoſ. 4 nu. 5.
* Animam, ad Deū colligi. Zach. 8. 25.
† Collecta, vnde dicta. Soph. 2. nu. 1.

Collis.

† Principem alijs principibus minorē ſignificat. Mich. 6. 1. Habac. 3. 31.
* † Colles intellectus, & voluntas. Sopho. 1. 72.

Color.

Albus color, vide Albus.
Rufus color, vide Rufus.
Varij colores varios ſtatus, variaq; ingenia hominū ſignificant. Zach. c. 1. 18.

Coluber.

† * Significat Diabolum, & peccatum. Ham. 5. 52.

Columba.

* Columbæ natura. Hoſ. 7. nu. 24. 38.

Columbæ volatus conſtantiſſimus. Hoſ.11.36.
Columba, ſynagoga. Hoſ.7.34.
Colūba, peccator. Hoſ.7.38. Soph. 3.num.10.
* Columbæ, credentes in Chriſtum. Hoſ.11.35.
Comedere.
† Significat conſumere. Hoſ.4.14.
Quomodo comedendum. Zach.7.n.5.
Et qui nam comedant Deo. ibid.
Commouere.
† Commoueri dicuntur res, in quibus res magnæ, & admiratione dignæ ſiunt. Hag.2.nu.21.
† Caput commouere eſt dolentis, vel irridentis. Nah.3.nu.5.
Comœdiæ.
* Comœdiæ, quæ noſtris temporibus, aguntur quantum moribus noccāt. Mich.1.nu.62.63.64.65.
Comœdi adiutores Diaboli. Michæ. 1. 62.63.
Compago.
† Quid ſit. Soph. 2.nu.62.
Comprehendere.
Dicitur de verbis comminatorijs. Zach.1.nu.10.
Comprimere.
Manum comprimere ſignum magnæ lætitiæ. Nah.3.nu.29.
Compunctio.
† Spiritus compunctionis ſignificat mentem in malo fixam & pertinacem. Hoſ.1.nu.115.
Concionari, Concionator.
* Concionatoris munus, quale ſit, & quomodo debeat exerceri Hoſ. 1.11 12.13.20.21.22.23.24.25.26. c.5.n.24.& ſeq.c.6.n.50.& ſeq.c. 8.n.2.c.9.n.14. Habd.n.125.126. Ion.1.nu.30.Mich.1 48.c.6.n 9. c.7.n.19.21. Soph.3.n.12.Hag.1. 54.Zac.4.41.42.c.9 n.1.Mal.3.37.
Concionatoris officium nemo ſibi aſſumere debet, ſed expectare vt à Deo mittatur per ſuos miniſtros. Hoſ.1.n.11.12.13.20. vſq; ad 26.
Scripturæ ſacræ quomodo debeant iidem ſtudere in Prov. in Mala.
Concionatores, qui lucri cauſa, vel honoris gratia populo prædicāt. Mich.3.nu.3.& ſeq. Soph.1.73.
Concionatores, qui aliena ſcripta furantur ad concionādum. Hoſ. 1.nu.23.24.
Concionatores dicuntur nubes. Ham 4.nu.18.c.5.:6.& ſeq.
Concionatores dicuntur aquæ. Hamos.9 nu 8.
Concionatoris typus Ionas fuit. Ion.1.nu.30.31.32.c 3.38.
In plateis concionari, & vbicunque hominū multitudo congregatur cōſuetudo ſanctorū, ab ipſis prophetis accepta probat. Ham.5.35
Concionatoris typus Galahad. Habd.125.
Concionatores filij olei, & ſpicę, & oliuæ, dicti. Zach 4.41.42.
Oratio concionatori neceſſaria. Zach.4.42.
Euangelij primi concionatores ita prædicabant, quaſi cum hoſtibus pugnantes. Zach.9.nu.1.
Milites Eccleſiæ concionatores dicuntur. Zach.9.19.
Verba concionatorum fulgur, & iaculum dicuntur. Zach 9.58.
Dicunt, & lapides fundæ. ibid.n.59.
Deus cōcionatorū dux. Zach 9.59.
Arcus Dei dicuntur. Zach.9.56.57. c.10 nu.13.
Dicuntur milites. Zach.9.19.
Gladius dicuntur. ibid.n.58. Armaa n 61. lapides diadematis Chriſti. n.62. Nubes, Niues, Equi Zac.10. n.4.& ſeq. Exactores.n.14. Arcus. n.34. Ignis, caminus. Zach. 12 8.
Inanem gloriam quærere non debet. Mal.3.37.
Concionator, ſi ſe vere abneget, plurimos ad Chriſtum adducet. Zach. 8.45.46.
Concionator perfectus moribus, & literis. Hoſ.1.20. & ſeq.
Concionatores quantum laborare debent ad aliorum conuerſionē. Hoſ.6 50. Zach. 4.42.
Concionatores doleant de vitijs, ſed ne taceant ſupplicia vitorū. Ion.1.30.
Concionatores à Deo miſſos, & ad eius præſcriptū prædicantes copioſus ſequit fructus. Ion.3. 38.
Concionator terrere debet, & plangere

gere quos terret. Mich. 1. 48. & c.2.58.
Qui Dei autoritatem habet ad loquendum, nemini cedere debet. Mich.6.9.10.
Concionator ne deſperet cũ videat Diabolum multos poſſidere, ſed adhuc quęrat racemos, ideſt, quos Diabolus, & mundus reliquerint. & pręcoqua ficus, ideſt, bonæ indolis adoleſcentes. Mich.7.19.20.
Si non inuenit, plãgat eos, & adhuc quærat. ibid.21.
Concionatores à doctrina Eccleſiæ aberrantes viri infideles. Sopho. 3.12.
Concionatores ne deficiant animo, cum fructus labori non reſponderit, & cur id. Zac.2.24.25.
Concionatores, ſi paucos lucrãtur, ſuis peccatis tribuãt. Zac.2.35.36.
Concionatores duæ oliuæ, quæ fructum ferunt cum per contemplationem ſurgunt, & Deo aſſiſtunt, & pro alijs orant. Zach.4.41.42.
Qui hoc non faciunt, oliuæ ſteriles ſunt. ibid.42.
Cõcionatores ſteriles dat Deus populo ob eius peccata. Zach 4.42.
Concionatores equi Dei in hoſtes ruentes. Zacha.10. 12.14. 15.
Eorum fortitudo. ibid.17.18.
Cõcionatores ſunt angeli cõfirmantes alios Zac.10.33. Et arcus prœlijs mittẽtes ſagittas Dei: ibid.34.
Concionatores vtilia dicẽtes, & nõ gloriã Dei, ſed cõmoda ſua inde quærentes adulteri ſunt. Malac. 3.37.38.

Concilia.

Concilia de quauis propoſita quæſtione primum ſanctorum ſententiam conſulunt. In prooe. in Hag. nu.10.

Concordia.

Commendatur. Hoſ.10.4.

Concupiſcentia.

Concupiſcentiæ Deo immolandæ. Ionæ.2.38.
Concupiſcentiam mouet Diabolus, ſed nihil agit, ſi Chriſtus voluntatem ſeruat. Mich.5.68.

Condignum.

Pro æquali ponitur. Mich.6. 19.

Confeſſio, Confiteri.

* Confeſſionis frequẽtis vtilitas. Hoſ. 7.nu.15.c.13.nu.19.c.14.nu.4.5. Ionæ.3.42. Mich.6.22.
Confeſſio omnium peccatorum manifeſtationem habeat. Hoſ.13.18.
* Confiteri peccata eſt ſaccis operiri. Ionæ.3.42.
* In confeſſione decalueturpeccator, vt aquila, ideſt, plene ſuam turpitudinem prodat, vt peccata noſcantur. Mich.1.nu.73.
Confeſſio peccatorum dicitur ſacrificium laudis. Mich.6.22.
Reprobi difficiles ſunt ad confitendum peccata, electi vero faciles. Ion.1. n. 53.& 54.
* Confeſſio peccatorum non differenda, vide Pœnitentia, & Soph. 2. 32. 33.34. & ſeq. Ham.9.nu.12. Ionæ.3. nu. 40. Hag.1.38.
* Qui in confeſſione ſolicitant mulieres, reprehenduntur. Soph.3. nu.13.
* Confeſſionis vtilitas. Ion.3.42.
Confidere, vide Fidere, Fiducia.

Confirmare.

† Confirmari cor eſt in ſententia permanere. Hoſ.11.30.

Conflare.

† Quid ſignificet. Nah. 1.nu.40.
† Conflatile quid ſit. Nah. 1.nu.40.
Conflator, Deus Zac.11.31.
† Confortare lumbos eſt robur, & fortitudinem aſſumere, & vires colligere, Nahu.2.nu.41.
Confortare cor, vel manus, vel brachia. ibidem.

Confundere.

† Confundere pro pudore afficere, & confundi pro pudore affici, & erubeſcere. Ioe.1.24.

Congregare.

† Significat occidere, delere. Hoſ.3.7. c.4.nu.5. Soph.1.nu.4.

Coniunctio.

† Coniunctiones multæ ſuppleri ſolẽt in ſcriptura. Hoſ.10.17. Ioe.2.22.

Conſanguinei.

* Conſanguinei ſæpe iuuant ad peccandum. Ham.6.37.38.

Conſcientia.

Conſcientiæ morſus quam graue ſit flagellum. Nah.3.17.

Conſcientia mala habet multa cadauera, in quibus corruat. Nah. 3.18.
Conſcientiæ ſtimuli in anima degenerante, & pœna eius niſi reſpiſcat. Hoſ. 2. 50.
Conſcientia peccatores mordebit in die iudicij. Ham. 5.52.
Conſcientiæ examinatio commendatur. Hag. 48.49.50.
* Bonæ conſcientiæ ſecuritas. Zacha. 10.32. Mich. 4.53.54.

Conſentire, Conſenſus.

Conſentiens peccato, peccat. Zach. 11. 39.40.

Conſilium, Conſiliarius.

* Conſilia improborum. Hoſ. 9. nu. 12. Ham. 6. nu. 37.50. c. 7. 14 Mich. 2. 44. cap. 3. 12. c. 5. 91. c. 6. 18. c. 7. 23. Nah. 2. nu. 71.
Conſiliarius noſter Chriſtus. Mich. 4. nu. 73.74. Zach. 6. 65.
Conſilium per flumen ſignificatur. Nah. 1. nu. 24.
Conſilia mundanorum aquæ dicuntur. Nah. 2. nu. 71.
Conſilium à regibus dari ſolet. Zac. 9.65.
Qui conſilio alios iuuant, laudãtur. Zach. 10.34. Mal. 3. nu. 39.40.
* Conſilia de pietate ſequenda cũ paucis communicanda. Mich. 7.27.

Conſpectus.

† In cõſpectu Dei ambulare, vide Ambulare.

Conſolatio.

* Conſolatio diuina. Hoſ. 2.84. Ham. 9.50. Mich. 4. 68. & ſeq. cap. 6. nu. 43. Hag. 2. nu. 55.56 57. Zach. 14. num. 55.
* Cõſolatio diuina duplex. Ham. 9.50.
Conſolatio diuina per vinum ſignificata. Mich. 6.43.
* Sæculi conſolationes propter Deum relictæ non ſunt repetendæ. Hoſ. 4. nu 67.

Conſtantia.

* Conſtantia à Deo petenda, & ſpiritus fixus in bono. Hoſ. 6.10.
* Conſtantia quomodo obtineatur. Zach. 4.37.
* Conſtantia iuſtorum quomodo à diabolo tentetur. Zach. 6. 41.42.
* Conſtantes quærat, qui bonum quærit, & ne deficiat Mich. 6. 43.

Conſtantinus.

Clauos crucis in equi freno poſuit. Zach. 14.47.

Conſuetudo.

Conſuetudines multæ communes Romanis, & Hebræis, & alijs nationibus. Hoſ. 3.9.
* Conſuetudo peccandi, vide Peccatũ, & Ham. 8. nu. 42. cap. 9. nu. 18.

Conſurgere.

† Mane conſurgere ſignificat diligẽtiſſime aliquid facere. Hoſ. 6. nu. 1.
Contemplatio, vide etiam, Oratio.
* Contemplationis commendatio. Habac. 2. nu. 33. Zach. 2. nu. 30. c. 6. 37. c. 13. 19.
Familiaritas Dei quomodo aſſequẽda. Soph. 1. 37.
Contemplatio per Sion ſignificata. Zach. 2. 30.
* Per Ieruſalẽ ſignificatur. Zac. 13.19.

Contero, contritio.

† Conterere eſt calamitatem alicui afferre. Hoſ. 13. 19.
Contritio calamitatem magnam ſignificat. Hoſ. 13. 19. Ham. 6. 26.
† Contritio ſignificat fractionem, & vulnus, Hoſ. 14 12.
Contritio peccatorum, vide Compunctio, & Pœnitentia.

Conteſtor.

† Ponitur pro Præcipio. Mal. 2. 29.

Conticeſco.

† Significat penitus excidi, & conſumi. Soph. 1. num. 59.
† Conticeſcere, vehementi dolore cruciari. Soph. 1. 60.

Contra.

† Significat coram. Habd. 40.

Contumelia.

Vitiorum multitudinem ſignificat. Mich. 4. 71.

Conuertere, Conuerſio.

Gentilium conuerſio vide gentilis.
† Conuerti ad Deum quid ſit. Hoſ. 14. 6. & ſeq.
* Conuerſio peccatoris. Hoſ. 2. nu. 80. 81. cap. 14. nu. 4. & ſeq.
* Conuerſio vera opera pœnitentiæ habet Ioe. 2. 28.
Conuerſionem aliorum impedientium pœna Ham. 1. 27. 28.

* Vt con-

* Vt conuertamur aufert nobis Deus, quæ amamus. Mich. 1. 25.
Conuertentis ſe progreſſus. Mich. 4.71. & ſeq.
Conuertenti ſe promittitur victoria. Mich.4.79.80.
Conuertens ſe quid offerre debeat Deo, vt reconcilietur nobis. Mic. 6.19. & ſeq.
Conuerſio, quam facere volumus cum paucis communicanda, non cum carne. Mich.7.27.
Etiam ſi ſero conuertamur, cito nos conſolatur Deus Hag.2.55.
Cum Deus conuertit aliquem, vtitur bonis, quæ ſunt in eius anima. Ham.5.11.
Conuerſio fit fortitudine Domini, & per quos gradus deducantur conuerſi ad perfectionem. Soph. 37.38.
Conuertere captiuitatem eſt liberare à captiuitate. Hoſ.6.38.
Conuerti cor eſt mutare ſententiã. Hoſ.11.35.
Conuertetur, pro Iterũ. Ham.5.12.
Anima ad Deum conuerti incipiẽs parturienti mulieri ſimilis. Mich. 4. 68. & ſeq.
* Qui ad Deum conuertitur, quomodo ea, quibus ad vitia vtebatur, ad Dei cultum conuertit. Mich.4 num. 52.80.

Conuiuium, conuiua.

Muſici in conuiuijs adhibeti ſoliti. Hamos.6.20.
† Conuiuium, id eſt, homines, qui ad conuiuium veniunt. Ham.6.27.
Conuiuarum pedes lauare fuit conſuetudo Romanorum, & Iudæorum, & aliarum nationum. Hoſ.3.9.
* Conuiuiorum leges apud veteres. Ham.6.19.

Cor.

* Cor peccatoris clibano ſimile. Hoſ. 7. num.16.17.
Cordis durities. Ham.9.10.
* Cor hominis dicitur mare. Hag. 2. 62.Nah.1.num.23.
† Cor, pro voluntate. Hoſ.7.25.
Cor, pro intellectu. Hoſ.7.25.
† Cor ſignificat omnia interiora. Hoſ. 13.10.
* Altare dicitur. Malach.1.37.
† Cor conuerti eſt ſententiam mutare. Hoſ.11.30.
† Cor confirmari eſt in ſententia permanere. Hoſ.11.30.
* Cor hominis eſt templum, & domus Dei. Hag.1.37.
† Confortare cor, eſt robur, ac vires aſſumere. Nah.2.nu.41.
Cor audaciæ ſedes. Nah.2.nu.64.
† Cor diſſolutum, aut tabeſcens, vehementem timorem, & deiectionem animi ſignificat. Nah.2.num.64.
† Ponere cor in aliqua re, vel ponere aliquid in corde, eſt attente conſiderare. Hag.1.nu.9.
* Duritiam, & excæcationem cordis efficiunt peccata. Zach.5.11.
† Aggrauare cor, pertinaciter in propoſito permanere. Zach.7.nu.10.
* Cor peccatoris adamanti ſimilis. Zacha.7.nu.18.

Coram.

Coram Deo ambulare, vide Ambulare.

Cordatus.

† Vnde dicatur, & quid ſignificat. Hoſ. 7.25.

Cornu.

† Significat potentiam, & vires. Ham. 6.41. Habac.3.nu.26. Zach.1.68.
* Cornu, Caritas. Mich.4.nu.79.
* Cornu, trophæum, victoria crucis Chriſti. Habac.3.26.
† Leuare, vel exaltare cornu, eſt poteſtatem, & dominatum habere, & vincere. Zach.1.72.
Cornu, Chriſtus Dominus. Zach.1.72.
* Cornua, animi paſſiones quatuor. Zach.1.73.
* Cornuta animalia peccatores ſignificant. Zach 1.74.

Corona.

Chriſti corona duplex. Zach. 6. 32.
* Virtutes noſtræ corona Chriſti ſũt. Zacha.6.40.

Corpus.

* Corpus cum lethali morbo vulneratur percutitur templũ. Ham.9.9.
Corpori confidentes quomodo puniuntur. Soph.2.34. & ſeq.
Bona corpora vide Bona.
Vires corporis cito deſtruuntur. Soph.2. nu.34.

Corpus myſticum Chriſti Eccleſia. Zac.2.num.17.18.
* Veſtimentū dicitur. Malach.2.n.38.

Correctio, vel correptio.

* Corripientes nos ſunt angeli Dei, & vt angeli audiendi. Mal.1.24.25.
* Deum correctionem ab aliquo auferre eſt grauiter eum punire. Hoſ.4.40.
* Vtilitas correptionis. Hoſ.4.40. Mal.1.nu.24.25.
* Correctio æquo animo accipienda, tanquam à Deo. Mal.1.nu.24.25.

Corruere.

† Significat in aliquam magnam calamitatem ſibi, tanquam laqueum, ab aliquo paratam deuenire. Sop.1.nu.13.

Cortex.

† Significat cæremonias. Ioe.1 12. Mich.3.9.

Corus.

† Corus, menſura quantum capiebat. Hoſ.3.nu.11 Ham.8.13.

Coruus.

* Coruus, peccator. Soph.2.64.

Creatura.

* Creaturę omnes ſignum amoris Dei erga nos ſunt. Mal.1.25.26.

Credere.

† Credere alicui, in aliquo, & in aliquem, idem ſignificare ſolent in ſcriptura. Ionæ.3.29.

Crudelitas, crudelis.

* Reprehenditur. Hoſe.2 92. Ham.1. 20. Soph.2.64.
Crudeles quomodo nō ferat Deus. Ham.1 20. & quatum eos oderit. Zach.6.29
* Crudelitas ex voluptatū indulgentia naſcitur. Ham.6 26.

Crux.

Crux. Haba.3.26.
Crucis Chriſti laus. Zach.8.22.
Crux Chriſti baculus dicitur. Zachar. 8.22.
Claui crucis in freno equi Cōſtantini. Zachar.14 47.
* Crucem Chriſti ferre glorioſiſſimū eſt. Zach.3.52.

Cteſiphon vrbs.

Vbi ſita. Ham.6.nu.6.

Cubile.

* Cubile ſignificat cor. Mich.2.19.

Culmus.

Quid ſit. Hoſ.8.nu.19.

Cupiditas.

* Cupiditas. Vide bonorum ſæculi amatores.
Cupidi reprehenduntur. Mich.2.21.
Cupiditatis origo ſuperbia. Mic.1.22.
Cupiditas auri tete Diaboli. Habd. 1.46.
* Contra cupiditatem. Habac.2.26. vſque ad finem capitis.

Cuſculinum.

Arbor Hiſpane coſcoja, vbi naſcitur coccus, quo tinguntur coccinea. Nah.2.46.

Cura.

* Curæ virtutum incremento obſtāt. Ham.7.nu.8.
Curæ per ſpinas ſignificatæ. Nah.1. nu.50.
Curæ ſeculi interdum occupant iuſtos, ſed tunc maxime, cum feruor caritatis, & deuotionis remiſſus eſt. Ham.8.24.25.26.

Cuſtos.

* Cuſtodes ſpes honorū. Nah.3.n.35.

Cynoſura.

Vbi ſit, & quæ eius natura. Ham.5 20.

Cyprus, Cyprij.

A quo nomen habuerint. Ionæ.1.8.

Cyrene vrbs.

Vbi ſita. Ham.1.18.

Cyrillus.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In proœm in Zach.n.9. & in proœ. in Mal nu.11.

Cyrus.

† Quo tempore Babylone regnauerit, & quot annos Præl.2.21. Zach. 1. nu.28.
Quo tempore ſoluerit captiuitatem Iudæorum. Prælud.2.5.

D

Dæmon.

Dæmon, vide Diabolus.

Damaſcus vrbs.

Vbi ſita. Ham.1.15.
Sonat bibens ſanguinem. Ham.1 19.

Damnare, Damnatus.

* Damnati quomodo irridebuntur à iuſtis. Nah.3.36.
* Damnatorum pœnis poſt diem iudi

cij nihil detrahetur, neque addetur. Hoſ.1.35.

Daniel.

Eſt inter prophetas numerandus. Prælud.1.nu.9.

Danielis prophetia à veteribus prophetis inter Hagiographa numerabatur. Præl.2.nu.1.

Quo tempore Daniel prophetauerit. Præl.2.nu.22.24.27.

Dare.

† Dare aliquem in aliquid ſignificat afficere eum aliqua re. Hoſe.11.28. Habd. 11.

Dare vocem, acclamare, & approbare. Habac.3.41.

Datiuus.

Datiuus caſus verbis additus honorē, cultumq; ſignificat. Ham.6. nū.5.

Dauid.

Quot annos regnauerit. Præl,2.nu.27.

Eſt figura Chriſti, & an alterius. Hoſ. 3.32.

In quem vſum muſica vteretur. Ham. 6.21.

Dauidis nomine vocatur Chriſtus Hamos.9. nu.34.

De.

† Solet redundare in ſcriptura. Mich. 4.26.

† De pro In. Nahum.1.nu.38. Habac. 3.num.25.

† De pro propter. Habac.2.nu.42. nu. 25. Soph.2.nu.44.

Debitum.

* Peccata appellantur debita. Hoſ.12. num. 21.

Deblaim.

Quomodo transferatur. Hoſ.1.36.

Decem.

Numerus denarius, vide Denarius.

Decima, Decimæ.

Hebræi quas decimas ſoluerent. Ham. 4. nu.11. Mal.3.40.

* Decimæ ſpirituales quæ, Ham.5.nu. 11. Mal.3.39 40.41.

Decimæ ſoluendæ. Mal.3.num. 29. 30. & 35.

Decumanus.

† Significat rem magnā. Zach. 9.n.55.

Defatigatio.

* Defatigatio facit vt fructus laborum amittatur. Mich.6.42.

Defluere:

Significat perire. Ham.8.23.

Degenerare.

* Degenerantis animæ ſtimuli, & pœna. Hoſeæ.2.50.

Delictum.

† Significat Idolum. Ham.8.nu.34.

Delinquere.

† Delinquere pro Deficere. Habac. 1. nu.28.

Deliciæ.

* Reprehenduntur. Ham.6.nu.16. 17. 18.19. & ſeq.

Delicioſe viuentium ſupplicia. Hamos.41.

Domus deliciarum, religioſorum vita. Mich.2.56.

* Albus color, deliciarum ſignum. Zachar.6.nu.4.

Denarius.

† Quantum valeret. Hoſ.5.12.

† Denarius numerus fauſtus. Zach. 5. num.4.

† Denarius numerus multitudinem ſignifiaat. Zach.8.39.

Dens.

† Dentium ſtupor eſt dolor, cum indignatione aduerſum nos ipſos. Hamos.4.15.

Dentium ſtupor, fletus inferni. Ham. 4.16.

Deſcendere.

† Deſcendere in mare dicimus, quia mare in littore eſt humilius terra. Ionæ.1. 25.

† Deſcendere eſt humiliori fortuna vti. Hoſ.11.40.

† Deus dicitur deſcendere cum peccata hominum quaſi propius inſpecturus accedit. Mich. 1.6.

Deſertum.

† Auſtralem regionem ſignificat. Hoſ. 13 37.

Deſertum, in quo Iſraelitæ demorati ſunt. Ham.6.nu.43.44.

* Deſertum Eccleſiam ſignificat. Hoſ. 2.nu.83. & ſeq.

* Deſertum Religionis Eccleſiæ. Hoſ. 2.83.

* Deſertum, Maria virgo. Hoſ.3. num. 38.39.

Deſiderium, Deſiderare, Deſiderabilis.

† Deſiderabilia, vaſa precioſa. Nah. 2. 64.

† Deſiderium pro re deſiderata. Hag. 2. num. 32.
† Deſideratus cunctis gentibus nomen Chriſti Domini. Hag. 2. nu. 19.
† Terra deſiderabilis, id eſt feraciſſima. Hoſ 9 nu. 7. Zach. 7. 12.
Deſideria bona, vel mala, vide cogitatio.
Deſperatio.
* Deſperanda non eſt animæ cuiuſquam in corpore viuentis ſalus. Hoſ. 2. numero 22. Ionæ. 1. 50. ca pit. 2. 39. Zachar. 9. 24. 69. Sophon. 3. 47.
Deſperationis tentatio. Hoſ. 1. 25. Hag. 2. 58.
Deſperatio vnde oriatur. Nah. 3. nu. 33 Hag. 2 58.
Deſperationem quomodo Deus à tuis expellat. Mich 4. n. 68. & ſeq. Hag. 2. nu. 56. & ſeq. Zach. 4. nu. 37. 38. c. 6. nu. 43. 44.
* Etiam in ira Dei non eſt deſperandum. Ion. 1 50.
* De ſalute noſtra nunquam deſperemus. Hoſ. 2. 25. Sopho. 3. 47. 48. Etiam ſi cor haberemus obduratum. Ion. 2. 39. Soph. 2. 41 42. Zach. 6. nu. 44.
Detractio.
Detractionis vitium quantum noceat. Zach 9. 28. 29.
* Detractores ſanguinem comedũt. Zach. 9. 28.
Deuotio.
Deuotionem cur Deus ſubtrahat. Hoſ. 2. 77.
Muſica deuotionẽ iuuat. Ham. 6. 21.
* Quomodo amittitur, & recuperatur. Mich. 2. num. 70. 71. Hag. num. 2. 55. 56. Zach. 10. 27.
Deuotionis ariditas, vide oratio.
Ros dicitur. Hag. 2. 55.
* Deuotio à Deo petenda, & quid ſit. Zach. 10. 27. & ſeq.
Deuotionem cito eſſe tranſituram ſuggerit Diabolus incipientibus, vt deſinant à via ince, ta. Hag. 2. 55 56.
Deus.
† Nominibus Dei quomodo vtatur ſcriptura ſacra. Hoſ. 1. 10. Mich. 5. 38. Zach 13 23.
* Mala. 4. nu 4.
† Nomina Dei quædã perpetua, quædam temporaria Mal. 4. nu. 4.
† Nominibus pluralis numeri appellatur Deus in ſcriptura, & cur. Mich. 5. 38.
† Elohim, cur appellatur. Mich. 5. 38.
† Nomen Dei ſuper aliquem inuocati quid ſit. Ham. 9. 42.
* Deum eſſe qui negatint. Ham. 6. 9.
Qui Deum verum norunt, quã ſint feliciores ijs, qui non nouerunt. Ham. 6. num. 10. 11.
Eundem Deum prædicarunt Apoſtoli, & Prophetæ. Mich. 4. 24.
† Cognitio Dei coniungit operationem ſcientię. Hoſ. 4. nu. 1.
Dei cognitio præcedit cognitionẽ ſcientiæ. Hoſ. 10 39.
Vnus Deus eſt. Zach. 14. nu. 34. 56.
Bonitas, & patientia Dei. Hoſ. 1. 72. cap. 2. nu. 27. 59. cap. 5. num. 34. cap. 6. num. 2. cap. 11. 42. Mich 6. num. 3. 13.
Iucunditas, & ſuauitas Dei. Hoſ. 2. 80. cap. 11. nu. 22. 23.
Miſericordia Dei. Hoſ. 2. num. 75. c. 3. 25. c. 5. 24. c. 6. n. 2. 42. c. 11. nu. 31. 42. c. 13 5. Ham. 4. 31. c. 5. n. 31. 32. Ionæ. cap. 1. n. 5 cap. 4. num. 20. Mich. 6. 13. cap. 7. 65. Soph. 1. 42. Hag. 1. nu. 54. Zach. 13. num. 20. Malach. 3. 28.
Abutentes Dei miſericordia ad peccandum quomodo puniantur à Deo Ham. 9. num 14. Mich. 2. nu. 47. cap. 3. nu. 16. 17. 27. 28.
Omnium nationum ſalutem quærit. Ionæ. 1. 5.
Allicit ad ſe homines. Hoſ. 2. n. 80. 83. c. 11. nu. 22. 23. Ham. 3. nu. 7. 8 21. c. 4 31. c. 5. nu. 31. 32. Ionæ. 1 32. cap. 2. num. 28. & ſeq. cap. 4. 32. Sopho. 1. 36. cap. 2. 42. Hagg. 1. 34.
Caritas, & prouidentia erga homines. Hoſ 1. 60. c. 3. 34. c. 6. nu. 27. 42. c. 11. nu. 20. 21. 22. 42. cap. 13 nu. 5. & 6. Zach. 2. nu. 20. 28. c. 6. 41 42. c. 8. nu. 5. c. 11. nu. 13. Mal. 1. nu 25. 26. Habac. 1. 43.
Conſolatur ſuos. Hoſ. 2. nu. 80. 84. 85. Mich. 4. 68. Hag. 2. 56. 57. & ſeq. Zach. 8. 42.

Fami-

Familiaritas Dei. Soph. 1.36. Hagg. 1. numero 34.
Quomodo aſſequenda. Soph. 1.37.
Beneficia Dei. Hoſ. 4.25. c. 6.42. ca. 11.21. Ham 3. 1. Mich. 6.13 14. Mal. 1.25.26.
Aduerſæ res ſunt Dei beneficia. Mich 6.13.
Sapientia, & ſcientia Dei. Hoſ 3.34 c. 5.16. c. 13.18.
Videt omnia, etiam cogitationes. Hoſ. 5.16.
Quomodo reſpiciat iuſtos, & quomodo peccatores. Hoſ. 6.7. c. 14. 21. Ham. 9.6.
Prædeſtinatio Dei. Hoſ 3.34.
Lex Dei ſuauis. Hoſ. 2.85. c. 11.22.
Mutat Deus ſententiam, ſed non conſilium. Ionæ 3.28.
Potentia, ſeu Omnipotentia Dei. Ham. 4 32. c. 5.20. Mich. 17. Nah. 1.12. Zach. 9. nu. 23 24.25 26.
Punitio Dei in peccatores. Hoſ. 1. nu. 78.9. ca 2.74 cap. 5.16.24.43. cap 9. nu. 6. ca. 11 31. Ham. 5.34. Mich. 1.49. Nah. 1.21.22. Haba. 1. nu. 41. & ſeq. Soph. 2. nu. 6. cap. 3. per totum caput.
Iuſtos punit Deus per impios. Habac. 1. nu. 53. c. 2. nu. 11.
Punire ſolet Deus peccata poſt cõuerſionem peccatoris temporarijs pœnis, & poſt remiſſam culpam. Hoſ. 2.74.
Punit Deus malos, vt deterreat à peccatis ſuos Zach. 1. num. 51. Mich. 2.23.
Punire Deum in hac vita miſereri eſt. Hoſ 4.25. c. 6.4. Ham. 3.1.
Punit Deus iuſtos pœna temporali propter peccata malorum. Zachar. 1.61.62.
Punitio Dei ſuauis, vt emendet. Hoſ. 11.31. Soph. 1.42.
Punit Deus quaſi coactus. Sophon. 1.42.
Communicat Deus cum prophetis ſupplicia, prius quam inferat. Ham. 3.11.
Secreta ſua Deus ſuis amicis communicat. Ham. 3. nu. 11. Soph. 1. num. 36. In proœ. in Hag. nu. 7. & c. 1. nu. 34.35.
* Differt Deus ſupplicia, quæ fuerat minatus, propter pœnitentiam: ſed redeuntibus poſtea peccatis infert. Ion. 4. in fine. Mich. 3. nu 22.
† Iurare cur ſoleat Deus. Ham. 6.28.
† Magnæ res dicũtur res Dei. Ion. 3 1.
Magnum, vel paruum abſolute, & vere vocatur magnum coram Deo. Ion. 3 nu. 3. & 4.
† Deo, in datiuo, ideſt coram Deo. Ionæ 3. nu. 2. & 3.
Deum teſtem inuocari in ſcriptura terribile eſt. Mich. 1.21.
† Egredi Deum quid ſit. Mich. 1. 5. ca. 5.43.
* Affectus humani, vt ira, dormire, &c. quomodo Deo tribuãtur. Hoſ. 1.104 cap. 11.31. Ham. 2.20.
† Abire dicitur Deus, cum homines in hoſtiũ poteſtate relinquit. Hoſ. 11.26.
* Medicus hominum Deus. Hoſ. 2.78.
* Ira Dei. Nah. 1.21.
† Loqui ſolet Deus de ſe tanquam de alio. Zach. 3. nu. 9.
* Deus quomodo quęrẽdus Hoſ 6.43
Dei auxilium adire ſolent homines poſt humana remedia tentata, & deſperata. Hoſ. 7.39. & Auxilium, Dei. Hag. 1.58.
Spes tota in Deo ponẽda, vide ſpes.
Deo adhærendum ſemper. Ham. 8. nu. 24.25.26.
Dei voluntatem, ac iudicium ſequi paris interne initium, & omniũ optimũ eſt, Ion. 4. nu. 7.8.9. & 10.
* Dei ſeruum eſſe maximus honor eſt. In proœ. in Habd.
† Ambulare cum Deo, vel corã Deo, placere, & ei voluntate coniungi. Hoſ. 6.78. Hamos. 3.4. Mach. 4.46. & cap. 6.28.
* Præſentia Dei quam ſit vtilis. Hoſ. 6. nu. 8. c. 7. nu. 75. cap. 8. num. 31. Zach. 2. 34.
* Obliuio Dei quantum noceat. Hoſ. 8.31.
Homines in tantam dementiam aliquando rapti, vt dij dici voluerint. Haba. 1. nu. 39.
* Petra dicitur Deus. Haba. 1.37.
* Statuarius, & fictor dicitur, & figulus, & conflator, Zacha. 11. 28. 29. 30. 31.

† Aſpicit Deus, id eſt miſeretur. Habac. 3.29.
* Peccatorum noſtrorum nos commonefacit Deus. Hag. 2.76.77.
Rebus loquitur, ſicut verbis. Zach. 1. num. 12.
Animam explere ſolus Deus poteſt. Zach. 2.25.
* Protectio Dei quam neceſſaria. Zacha. 6. nu. 40.41.
Deus eſt Deus, & Dominus omnium hominum. Zach. 9. nu. 2.
* Autor eſt omnis boni. Zach. 10.31.
† Dij falſi vocantur dij ſecundum affectum eorum, de quibus loquitur ſcriptura. Mal. 2.24.
* Deus miſericors, & tardus ad puniendum. Hoſ. 1.7. & cap. 5.34. Nah. 1.9.
Deus punit vt ſanet peccantes, & ceteros terreat. Zach. 1.51.
Dei punitio exhortatio quædam eſt ad pœnitentiam. ibidem.
Dei cura erga eos quos eligit. Hoſ. 3.34.
Deus nec deficientibus prophetis noſtri obliuiſcitur. Hagg. 1.33.
Deus nunquam abſtrahit miſericordiam ſuam ab electis. Hoſ. 6.42. & ſequentibus.
Ad Deum cum venimus, lux eſt. Hoſ. 6 44.48.
Dei gratiæ obſtamus peccatis noſtris. Hoſ. 6.49.
Deus erudit nos, & confortat brachia noſtra. Hoſ. 7.43.44.
Deus nutritius noſter. Hoſ. 11.20.
Quam blãde nos trahat. Hoſ. 11.21.
Deus punit patres, ne puniat filios, ſed punit etiam filios, ſi patrum ſint imitatores. Zacha. 1.52.
Dei manſuetudo in ira. Hoſ. 11.28. & ſequentibus, & 42.43.
Nec in ira poteſt diſſimulare amorem in nos. Soph. 1.68.
Dei benignitas. Ioe. 2.20.
Deus ſpõſus, & amator animarum. Zach. 1.65.
Dei ira aliquando apparebit. Hamos 1.12.
Deus leo, & anceps, & quid cum eo facere debeant peccatores. Hamos 3.8.9.
Deus ad conuertendum peccatorem vtitur bonis, quæ in eo manſerunt. Ham. 5.11.
Dei miſericordia mare quoddam. Ham. 5.31.32.
Dei cogitationes ſic alliciũt, vt terreant, ſic terrent, vt alliciant. Ion. 1.32.
Deus leniter reprehendit ſuos errantes. Ionæ. 4.9.
Dei gloria à parcendo manifeſtatur maxime. Ion 4.7.
Deus maxime curat eos, qui aliorũ ſaluti vtiles ſunt. Ion. 4.32.
Dei verba ſunt manus Dei ad leuandum peccatores. Mich. 2.19.
Dei verba bona ſunt cũ bonis, non cum malis. Mich. 2.46.
Dei gratiæ non eſt ita confidendũ, vt ſegnes ſimus. Mich. 5.69.
Deo nihil obijcere poſſumus, niſi ſua in nos beneficia. Mich. 6.13.
Deo quid ſit offerendum, vt reconcilietur nobis. Mich. 6. 19. & ſequentibus.
A Deo docendus amet, & cogitet cœleſtia. Haba. 2.33.
Ne ſit incredulus, ſed credat, & operetur Ibid. 35.
Deus quibus loquatur. Soph. 1.36. Hag. 1.35. & ſeq.
Semper ſibi ſeruat amicos, quibus loquatur, & per quos doceat alios. Hag. 1.33.34.
Dei minæ oſtendunt eius miſericordiam, vt corrigamur. Soph. 1.42.
Dei præcepta iuſta. Hoſ. 14.24.
Dei verbi inopia quanta mala afferat. Ham. 8 45.46.
Dei verbi poteſtas. Haba. 2.61.62.
Dei gloria ſæpe putatur ſita, in quo ſita non eſt. Ion. 4.7.
In alijs, quam in Deo fiduciam collocantes peribunt. Hamos. 3.21.
Deus vellet habitare in peccatoribus. Sopho. 3.17.18.
Dei cura in ſeruientes ſibi. Hagg. 2.76.
Dei ſeruitus quales nos efficiat, & quales eramus in ſæculo. Hagg. 2.80 81.
Deus murus igneus iuſtis, terrens Diabolum. Zacha. 2.28.29.

Deus deſerit Ingratos, ad quos prius venerat, & tranſit ad alios. Zach. 2.31.
In Deum ſolū aſpicere debent omnes homines. Zach. 9 2.3.23.24.
Deus plene gratia ſua dominabitur in omni peccatorum genere. Zacha. 9 24.25. & ſeq.
Dei amoris ſigna erga nos sūt creaturæ omnes, & ſemper hæc dilectio nos in ſublime erigit, & ſine ea nihil habemus firmum. Mal. 1. 25. 26. 27.
Deo meliora ſemper offerēda. Mal. 1. 38. quod ſecus multi faciunt. Ibidem, & 45.
* Deo decimæ omnium reddendæ. Mal. 3 39. & ſequentibus, Et replebimur bonis. Ibid. 42.

Deſideria.

* Deſideria bona ſi manent, ſpes eſt ſalutis. Ham. 3. 21.

Dextera.

† Dextera bonum, ſiniſtra malum ſignificat Ion. 4.19.
† Dexterā exaltare eſt alium ſibi ſubijcere. Mich 5.76.
Dextera locus præſtantiſſimus, & proximus dignitate ei, ad cuius dexterā ſtamus. Zach 3. nu. 7.
† Eſſe à dextris eſt protegentis, & defendentis. Zach. 3 nu. 8.
† Eſſe à dextris eſt potiorem locum habere. Zach. 3. nu. 7. & 8.
† Dextrum dicitur quod quiſque præponit. Zach. 3. nu. 7.

Diabolus.

* Quibus fallacijs homines decipiat. Hoſ. 7. 18. c. 9. 13. Ioe. 1. 22. Nah. 1. nu. 51 c. 2. num. 75. Zach. 4. 37.
Quomodo Diabolo reſiſtendum. Hoſ. 1. 62. c. 13. nu. 22. 23 c. 14. n. 15. Ioe. 1. 22. Ham. 9. 27. Mich. 4. 73. Nah. 1. 51. Zach. 4. 38.
A Chriſto victus. Ioe. 2. 45.
* Diabolus ſimilis aſpidi, baſiliſco, leoni, draconi, Chaldæo, furi, latroni, & vindemiatori. Habd. 42. & ſeq.
† Diabolus per ventum vrentem ſignificatur. Ionæ 4.30.
† Diabolus, draco dicitur. Habd. 47. Mich. 1. 50.
Diabolus ſtruthioni ſimilis. Mich. 1. 52.
† Diabolus Leuiathan dicitur, & cur. Mich. 5. 38.
Diabolus Aſſyrius. Mich. 5. 71. Sophon. 2. 63.
Diaboli typus Pharao. Mich. 6. 14.
Belihal dicitur, & cur. Nah. 1. 45.
† Chaldæus dicitur. Habac. 1. 32.
Diabolus eques, & equus Habac. 1. nu. 43. 44. Zach. 12. 29.
* Regnum Diaboli euerſum. Hag. 2. 86
* Accuſat nos ante iudicem Deum. Zach. 3. 28.
† Mons dicitur. Zach. 4 14.
Exactor. Zach. 9. 21.
Diabolus impedire volebat mortē Chriſti, & increpatur à Deo. Zac. 3. 23. & ſeq.
Diabolus victus iungit ſibi vires ſuorum, ſed vincuntur iterum. Nah. 1. 51.
Diabolus eijciendus erat foras in aduentu Chriſti. Soph. 2. 63.
Diabolus per pœnitentiam fugatus in quibus quieſcat. Nah. 1. 53.
Diaboli animam vaſtantis ferocitas Ioe. 1. 22. & 23.
Diaboli ſemen exterminatur. Nah. 1. 52.
Diabolus ſæpe efficit, vt perfectiſſima apperamus, & incipiamus, vt cum ſcandalo cadamus. Zach 1. 2
Diabolo quomodo reſiſtatur. Nah. 3 32. 33.
Diaboli aſtutia intentando occulte. Hoſ. 7. 18.
Dæmones, gens amara, & velox, & per omnes ſtatus diſcurrens. Habac. 1. 32.
Maxime optant occupare tabernacula nō ſua, ideſt, animas. Ibid. 33
Eorum feritas, ibi, & in ſequētibus.
Diabolus à Deo vincitur, & ridetur à iuſtis Haba. 1. 37.
Multos vincit, & de regibus triumphat. ibidem. 36.
Nullus ei reſiſtet, niſi Deus ei adſit. ibid. 37.
Diabolus perfectiſſimos appetit vincere, ideo dicitur cibus eius electus. Haba. 1. 47.
Diaboli cogitationes aut vanam fiduciam efficiunt, aut cæcam deſperationem. Ionæ 1. 31.

Dia-

Diabolus per nouam tentationem auget perſecutiones, & affectiones noſtras.Ion.4 30.
Diabolus filia Struthionis. Mich.1.52.

Diadema.

Lapides diadematis Chriſti Apoſtoli. Zach 9.62.

Dica.

† Quid ſit. Hoſ.13 32.

Dico,Dictio.

* Cur prophetæ ſæpe repetant, Hæc dicit Dominus Hoſ.1.2. Soph.1.8.
† Dicere,pro iubere. Hoſ.10.37.Ionæ 2.16.
† Dicere,pro optando loqui. Hamos. 5.40.
Dictiones multæ ſunt Hebræis,quæ ipſis ad ornatum tantum deſeruiunt: apud Latinos vero redundant. Hoſ. 10.nu.17.Ioe.2.22.

Δίκη.

† Quid ſit.Hoſ.13.32.

Dido.

Quo ex genere nata.Hoſ.2.62.

Dies.

†Nouiſſimi dies,qui dicantur. Mich. 4.nu.3.& ſeq.
Magnus dies, qui dicebatur. Hoſ. 1.137.
Dies inceptus,ſed nondum tranſactus,vt integer,& tranſactus numerari ſolet.Hoſ.6.nu.6.
Dies venire ſuper aliquem dici ſolet de diebus magnis calamitatibus plenis.Ham.4.7.
Dies alicuius ſignificat diem afflictionis eius,& punitionis. Haba. 65.Soph.1.29.
Dies alicuius, id eſt, dies lætitiæ. Soph.1.29.
Dies in plurali pro anno. Hamos. 4 num.9.
Dies ſeculi quid ſignificent. Ham. 9.36.& latius.Mich.5.39.
Dies æternitatis quid ſignificent. Mich.5 39.
Dies lætas, & proſperas res ſignificat.Ham.8.29.
Dies,vita futura.Nah.3.nu.35.
Dies Domini, quem Deus eligit ad magnam aliquam vindictam de ſuis hoſtibus capiendam. Sophon.1.28.
Dies Domini,dies iudicij.Sophon. 1.28.29.
Dies hominum, vita præſens. Sophon.1.28.
In die illa, cum ponitur in noua prophetia, & nō refertur ad præcedentia,dies aliquis certus, & omnibus notus ſignificatur. Zacha.13.2.
* Dies quales habere velimus, penes nos eſt. Mal.4.20.
Dies Iudicij vide Iudicium.

Dignus,Dignitas.

† Dignum ſignificat æquale ad ſatisfaciendum.Mich.6.19.
* Dignitatum ambitio.Hoſ.5 30.

Dilatare.

† Os, vel linguam dilatare eſt ſuperbe loqui. Habd.66.
Animam dilatare,eſt ſeipſum dilatare.Hoſ.9.num 5.Haba.2.27.
† Animæ dilatatio cæli extenſio dicitur.Zach.12.24.
* Quomodo à Deo dilatetur anima. Zach.14 57.

Diligere,Dilectio.

* Diligentibus Deum quomodo omnia cedant in bonum. Mich.2.23.
Dilectio dei,& proximi, vide amor, & caritas.

Diligentia.

* Commendatur.Mich.4 55.c.6.29.

Diluuium.

* Typus fuit baptiſmi,& vltimi ſupplicij impiorum.Ionæ.4 6.

Dionyſius.

Dionyſius Carthuſianus qualis ſcripturæ interpres. In proœm. in Malac. num.12.

Diphthera.

† Pellis Amalthææ capræ.Zach.5.numero 2.

Dirigere.

†Dirigi eſt proſperos ſucceſſus habere. Hoſ.12.num.3.

Diſcipulus.

† Vocatur reſpondens. Mal.2.26.

Diſcordia.

* Quantum noceat. Hoſ.10.4. Zach. 11.11.

Diſpergere.

† Diſpergere pro vaſtare,perdere.Nahum.2.nu.38.

Diſpo-

Diſponere.
† Teſtamentum diſponere quid ſit. Hoſ.10.nu.10.
Diuinare, diuinus.
Diuinare per virgas, aut baculos, aut ſagittas. Hoſ.4.nu.22.
† Diuinare ſumitur in malam partẽ. Mich.3.nu.15.
†* Diuini ſpirituales, qui. Mich.5 91.
Diuinationes aufert Deus ſuis. Mic. 5.88.
Diues, Diuitiæ, vide Bona ſæculi, & Cupiditas.
Diuitiarum cupiditas, quomodo à Deo puniatur. Hoſ.4.44.c.5.nu. 30.31.cap.8. num.16. cap.11.nu. 19.c.12.17. Ham.c.5. num.vlti. cap.6.nu.1.& multis ſeq. Soph.2. num.36.
* Diuitiarum inſtabilitas. Habd. 26. Mich.1.67.
Diuitiarum idololatria. Hamos 5. nu. vltimo.
† Diuitiæ appellantur fortitudo. Mic. 4.65.
† Diuitiæ per Carmelum ſignificatæ. Nah.1.nu.25.
Diuitiæ dicuntur lutum. Habac.2.numero 29.
* Diuitum ignorantia. Hoſ.12.numero 12.
Diuitum peccata. Ham.6. nu.1. & multis ſeq.
Diuitum officium. Ham.6.3.
Diuitiæ à ſuperbia procreantur. Habac.2.nu.35.
Diuites diuitijs ſubiugati. Sophon. 1.60.
Diuitiæ dicuntur fæces. Sophon. 1.62.
Diuitum corda aridæ, & ſine deuotione. Soph.2.36.
Diuitiæ quænam optimæ. Soph.3. num.vltimo.
Quercus Baſan dicuntur diuites. Zach.11.6.
Et leones. Zach.11.7.
Et Iordanis. Zach.11.7.
Pauperes prius iuſtificantur, quam diuites. Zach.14.55.
Diuites qui fieri cupiunt, in quot mala incidant. Ham.2.23.
Diuites pauperum appreſſores vaccæ pingues occidendæ. Ham.4.2
Diuites ſuperbi etiam ſunt. Haba.2. 35. Et habent mordentes &, & lacerantes. ibid.36.
Diuitiæ ad miſericordiã datæ ſunt. Ham.6.3.
Non confidendum eis ibidem, cito pereunt, & ſecuritatem habere non poſſunt. Habd.26.
Sunt falſi amici, quia deſerunt nos in morte. Habd.50.51.
Diuitiarum amatores hæreditas vitiorum fiunt. Mich.1.67.
Doctor.
* Doctores Eccleſiæ quales. Ham. 5. nu.26. Zach.6.nu.36.37.38 39.
Doctor ſpiritualis vide Magiſter.
* Doctores Eccleſiæ per lucernas ſignificati. Zach.4.nu.5.
* Doctores Eccleſiæ milites dicuntur. Zach.9.19.
Chriſtus doctor noſter Ioe.2.48. Zach. 13.23.
Doctrina.
* Docti magis puniendi ſi mali ſint. Zacha.9.22.
* Quam neceſſaria. Ham.8.nu.47 48.
Significatur per imbrem. Ham.4.18 c.5.26. Zach.10.nu.1.
Per aquam. Zach.14.31.
*† Doctrina praua dicitur potus. Habac.2.nu.48.
* Ne quæramus alia paſcua, id eſt, aliã doctrinam, quam paſcua Dei. Mich. 7.61.62.
Dolare.
† Quid ſignificet. Hoſ.6.13.
Dolor.
* Dolores parturientis quomodo imitetur anima ad Deum conuerti incipiens. Mich.4.75. Zach.8.23. Et quæ non plene Deo ſe tradit. Zach.8.24.
* Dolores maximi per dolores parturientis ſignificati ſolent. Hoſ.13.19. & aliter. Ham.8.30.
† Dolor, id eſt, peccatum. Hoſ.4. 36. Mich.1.39.
Dominus, Dominari, Dominator.
Dominator, quid ſignificet. Hamos 5.41.
Dominus exercituum quid ſignificet. Ham.4.40.
Dominus, cum bis continuo ponitur.

tur, ſecundo loco poſitum ſignificat Dei filium. Ham. 4. 29.
Domino, ideſt coram domino. Ion. 3. nu. 23.
Dicit Dominus, cur ſæpe repetant prophetæ. Sophon. 1. num. 8. Zacha. 12. 1.

Domus.

Domus On, quid ſit. Hoſ. 4. 31.
Dominus pro familia, & poſteritate Ham. 9. 21. Zach. 12. nu. 11.
Domus alicuius dicitur, quod ab eo poſſidetur, & in quo habitat. Hamos 9 35.
Domum alicui ædificare eſt filijs eũ augere. Hamos 9. num. 21. Mala. 3. 43.
Domus Iacob iuſtos ſignificat: Habd. 122.
Domus deliciarum religioſorum vita. Mich. 2. 56.
Domum ædificare eſt gloriam in cœlis comparare. Mich. 3. 24.
* Domum Domino ædificare eſt animam noſtram ab omni inquinamento mundare. Hag. 1. 37. & ſeq.
Domus Dei, Eccleſia Mich. 4. 21. & in præcedentibus, & ſeq.
† Domus id in quo quiſque maxime quieſcit Soph. 1. nu. 77.
† Domus, bona temporalia. Sopho. 1. num. 77.
* Domus Dei, anima. Hag. 1. nu. 37.
* Domus Dei qualibus lignis ædificetur. Hag. 1. 50. 51.
* Dum hanc domum Domino nõ ædificamus intra nos, extra nos ſumus. Hag. 1. 59.
* Domus ſpiritualis quomodo ædificetur Domino. Hag. 1. 37. & qui eam ædificent. Ibidem. 39. 40.
* Domus Dei qualis eſſe debeat. Hag. 1. 39. 40.
* Domus Dei cor hominis. Hag. 1. 37. & quando hæc domus Deo ædificetur. Ibid. Et qui eam ędificẽt, & qualis eſſe debeat. Ibid. 39. 40.
* Domus Dei homo. Hag. 1. 37.
† Laqueatæ domus, voluptates. Hag. 1. nu. 41.
† Domus Dei populus Iſrael, & Eccleſia. Zach. 3. 19.
Domus Ioſeph, tribus Ephraim. Zac. 10 16.
* Domos hic ædificare malorum eſt. Ham. 3. 24.
* Domus ſumptuoſę reprehenduntur Ham. 6. 30.

Donum.

* Qui Dei donis abutuntur, quomodo à Deo puniantur. Hoſ. 2. 72. & ſequ.
Dona Spiritus ſancti. Ham. 3. 19. ca. 4. nu. 35. Mich. 6. 42. Zach. 3. num. 13. 44.
Dona Spiritus ſancti per oleum ſignificata. Mich. 6. 42. Hagg. 1. numero 56.
Dona Spiritus ſancti veſtes mutatoriæ dicuntur. Zach. 3. nu. 13.
Dona Spiritus ſancti ſeptem oculi dicuntur, quia animam oculatam videntem, & illuminatam reddunt. Zach. 3. 44.

Dormire, Dormitare.

Qui nam longiſſimum tempus dormiſſe narrentur. Hoſ. 1. nu. 47. 48.
† Totam noctem dormire ſignificat quieto, & tranquillo animo eſſe. Hoſe. 7. 9.
† Dormire, & dormitare pro mori. Nah. 3. nu. 26.

Dos.

Cuius cauſa nuptæ cõſignetur. Hoſ. 3. num. 10.
* Dotis origo vnde. Hoſ. 3. num. 10.

Drachma.

Quantum valeret olim. Hoſ. 3. nu. 12.

Draco.

† Draco pro piſce maximo. Ham. 9. 6.
† Draconis natura, & planctus. Mich. 1. num. 27.
* Draco Diabolum, & peccatum ſignificat. Habd. 42. Mich. 1. nu. 50.

Dubitatio.

† Dubitationibus quomodo vtatur ſcriptura. Ioel, 2. 22. & ſeq. vſque ad 27. & Ham. 5. 40.
* Dubiæ animæ inter bonum, & malũ ſtatus, & quæ præſidia habeat, vt nõ cadat. Mich. 4. 72. 73.

Ductile.

† Quid ſit. Nah. 1. 40.

Duma.

Vbi ſita. Habd. num. 3.

Duplex.

† Duplicia, ideſt, magna. Zach 9. nu. 55.

Dux.

Dux.
† Dux pro iudice. Mich. 3. nu. 1.
Dux noſter Chriſtus. Mich. 6. nu. 15.
* Duces eccleſiæ apoſtoli. Zacha. 12. num. 7.
Dynaſta.
Dynaſta princeps, ſeu magnus. Nah. 2. num. 45.

E

E præpoſitio, vide ex.
Ebrius, Ebrietas. Vide Vinum.
* Reprehenditur. Hoſ. 4. num. 21.
* † Ebrietas magnam copiam ſignificat. Mich. 2. 43. Hag. 1. nu. 9.
* Ebrius inanis gloriæ cupidus. Mich. 1. 70.
Ebrij nihil timent. Nah. 2. nu. 47.
† Ebrij dicuntur, qui vehementer pro peccatis puniuntur. Nah. 2. nu. 49.
* Ebrietas, ſuperbia. Haba. 2. nu. 35.
* Ebrietas lætitia ſpiritualis Hag. 1. 45
Ecce.
† Significat celeritatem. Nah. 1 nu. 34.
† Ecce ego ad te, certum, & citum ſupplicium ſignificat. Nah. 2. num. 69.
Eccleſia.
* Allegoriæ multæ de Eccleſiæ myſterijs in ſcriptura extant. Prælud. 1. numero 7. 8.
Perſecutionibus aucta eſt. Hoſ. 2. nu. 99 Mich. 4. 46. Zach. 12. num. 8. cap. 14. num. 42.
* Deus quomodo Eccleſiam in perſecutionibus conſoletur. Mich. 4. 65. Zach. 1. 58. 59. c. 12. 5.
* Eccleſiæ perſecutiones. Ioe. 1. nu. 15. 21. Zach. 12. 5.
Perſecutio Iudæorum in Eccleſiam. Zach. 12. 3.
* Calamitates Eccleſiæ. Ham. 3. 17. c. 6 39. c. 7 nu. 6.
* Perſecutores Eccleſiæ à Deo puniuntur. Zacha. 11. num. 4. & 5. cap. 14. num. 39.
* Prędicitur Eccleſia. Hoſ. 1. 90. & ſeq. cap. 2. num. 1. 82. Ioe. 1. 21. cap. 3. 22. Ham. 9. 29. vſque ad fi. e. Habd. num. 117. & ſeq. Ionæ 4 6. Mich. 2. 64. ca. 4. per totum & cap. 7. 39. Zach. 1. num. 58. 59. 60. c. 2. per totum cap. 3. num. 43. cap. 4. per totum. cap. 6. num 33. cap 8 per totum cap. 14. num. 31.
Primitiuæ Eccleſiæ ſtatus. Hoſ. 2. 102.
Poteſtas Eccleſiæ. Mich. 4. 51. cap. 5 64.
Permanſura eſt in æternum. Ham. 9. 47
* Eccleſiæ ſeueritas, qua punit impios, non eſt aliena à Chriſti, & veræ Eccleſiæ manſuetudine. Mich. 5. 64.
Doctrinæ firmitas nulla extra Eccleſiam. Mich. 4. 48.
Mater noſtra quomodo dicatur. Hoſ. 2. 33.
Solitudo dicitur. Hoſ. 2. 82.
Ficus dicitur. Ioe. 1. 21.
Ciuitas. Ham. 9. 46. Zach. 8. nu. 5.
Vinea Hoſ. 2. 87. Ioe. 1. 21. Hamos 9. 46.
Tabernaculum. Ham. 9. num. 29. 48. Zach. 12. nu. 9.
Hortus. Ham. 9. 46.
Arca Noe. Habd 117. Ion. 4. 6.
Caulæ ouium. Mich. 2. 64.
Mons dicitur, & cur. Zach. 8 nu. 6.
Et mons Sion. Habd. 128. Mich. 4. nu. 18. & ſeq. Soph. 3. nu 32. Zach. 8. num. 6.
Mons ſuper omnes colles. Mich. 4. nu. 20. 21.
* Mons oliuarum. Zach. 14. nu. 9. 11.
† Eccleſiæ per orbem ædificatæ dicuntur domus Hoſ. 11. nu. 37.
† Eccleſiæ dicuntur ciuitates, vineæ, horti. Ham 9. 46.
* Eccleſiæ dicuntur leænæ. Nah. 2. 73.
Ieruſalem dicitur Eccleſia. Soph. 3. num. 36. Zach. c. 8. nu 3. c. 12. nu. 3 c. 14 nu. 32.
Iuda dicitur. Zach. 2. 32.
Partim ſanctis, partim peccatoribus conſtat. Soph. 3. nu. 9.
Non omnes, qui in Eccleſia ſunt, ſalui fiunt. Ionæ 4 nu. 6.
Torris, ſeu titio dicitur. Zach. 3. 24.
Orientalis dicitur Eccleſia. Zacha. 14. nu. 11.
Eccleſia dicitur candelabrum aureum. Zach. 4. nu. 3. & ſeq.
Ciuitas veritatis. Zach. 8. num. 5.
Arx, & munitio. Zach. 9. 54.
Patres Eccleſiæ Iudæi. Zach. 8. 23.
Extra Eccleſiam nõ eſt ſalus. Zach. 14. nu. 44. 45.
Cæremoniæ, & ſacramentalia ec-
cleſiæ

eleſiæ valde neceſſaria.Ioel.1.21. Mich.3.8 9 10.11.

Bona ſpiritualia Eccleſiæ.Hoſ.2.nu mero 8. vſque ad finem cap. & c. 6.nu.10.& ſeq Ioel.2.nu.45. vſq; ad finem cap.& c.3.nu.22.& ſeq. Mich.4.per totum.

Qui Eccleſiam non frequentant, reprehenduntur.Soph.2.nu.31.

Eccleſia per templum ſecundum ſignificata.Hag.2.nu.36.54.

Pax eccleſiæ,vide Pax.

Ædificatio eccleſiæ. Zach.2.per totum.c 3.nu.43.ca.9.nu.62. vide. Ædificium.

Firmitas eccleſiæ.Zach.9.54.c.14. num.38.

Prophetæ loquuntur de eccleſia, & de Iudæis quaſi de vno populo.Zach.8.nu.4.

Ornatus, & diuitiæ templorũ Deo grata.Zach.14.num.50.51.

In eccleſia multa, & varia offerenda ſacrificia.Zach.14.50.51.

Eccleſiæ datus eſt ſpiritus orationis.Zach.12.12.

Eccleſia abundauit optimis pontificibus.Zach.12.11.

Eccleſiæ incrementum,& victoria. Zach.12.8.

Quomodo protegatur à Deo.Zac. 12.9.10.

Eccleſiæ perſecutores vulnerabuntur,eam perſequendo. Zach.12. 4.5.6.& c.14.30.40.

Eccleſiæ perſecutores ebrij reddũtur.Zach.12.3.

Eccleſiæ magiſtri, & cuſtodes promittuntur ex hominibus, & ex angelis.Zach.9.19.20.

Eccleſia mons dicitur, quia locus munitus eſt, & quia ex ea cœleſtia cognoſcuntur.Zach.8.6.

Eccleſia abundatura magiſtris ſapientibus honorandis à iuuenibus.Zach.8.7.8. Et prudentibus conſiliarijs. ibid. Et noua prole in dies augebitur, quæ depoſita ſarcina terrena ludat, & lætetur ibid 9.

Eccleſiæ filij ex omni orbis parte venturi.Zach.8.10.

Eccleſiæ felicitas poſt aduentum Chriſti.Zach.8.13.14.

Eccleſiam ædificaturi erant venientes ex gentilitate.Zacha.6.39.

In Eccleſiæ vtilitatem laborantes in memoria æterna erunt, & magnis donis augebuntur. Zach.6. 37.38.39.

Extra eccleſiam nec eſt oleum gratiæ nec lux bonæ vitæ. Zachariæ 4.33.

Eccleſiæ quatuor perſecutiones. Ioe.1.15.

Eius felicitas.Ioe.3.28.

Eccleſia conſumebatur igni, niſi à Chriſto extraheretur.Zach.3 24

Eccleſia,candelabrum eſt.Zach.4.4

Eius magnificentia non humanis viribus, ſed Dei virtute parata eſt.Zach.4 13.

Eccleſiæ calamitas ex peccatis noſtris.Ham.3.17.

Extra eccleſiam non eſt firmitas doctrinæ.Mich.4.48.

In ea ſolum eſt firmitas doctrinæ, & præſidium Dei.Mich.4.48.49.

Altitudo doctrinæ eccleſię,& quales debeant eſſe eius filij. Mich. 4.45 50.

Quę obedientia ei debeatur,& eius miniſtris.Mich.4 51.

Eccleſia quantumuis impugnetur ab infidelibus,flere prohibetur, quia ipſos victura eſt,& immolatura Deo eorum diuitias. Mich. 4.66.67.

Eccleſia poſt Chriſti reſurrectionẽ erat reparanda. Mich.7.39.

Eccleſiæ gloria maior quam ſynagogæ.Hag.2.54.

In eccleſia eſt vera pax. Hag.2.54.

Eccleſiæ principes quam mites eſſe debeant Soph.3.11.12.

Vide verbo Principes.

Eccleſiæ felicitas, & copia bonorũ poſt Chriſti reſurrectionem. Sophon.3.46.Zach.14.31.& ſeq.

Eccleſiæ tranquillitas poſt Antichriſtum.Zach.1.60.

Eccleſiæ quomodo Deus dicatur iratus ſeptuaginta annis.Zachariæ 1.60.

Eccleſiam ædificantes verbo, vel exemplo ſunt fabri deterrentes cornua.

cornua. Zachar.1.76.
Eccleſiæ Deus eſt murus igneus, & glorioſam eam reddit. Zachar.2.11.12.
Eccleſiæ filij ſemen pacis. Zac.8.13
Eclipſis.
* Solis eclipſis, quæ fuit moriente Domino, ſpiritualis expoſitio. Ham.8.36
Edmundus Campianus.
Martyr illuſtris noſtrorum temporum. Ham.2.nu.5.
Edom, vide etiam Idumæa.
* Typus Iudæorum, & hæreticorum, & perſecutorum Eccleſiæ. Ham.1.n. 27.& ſeq. Habd.16.& ſeq.
Edom, & Idumæa idem. Hoſ.5.num.5. Ham.1.23. Habd.7.
† Edom vertitur rufus. Ham.1.23.ca.9 40. Habd.7.
* Edom typus peccatorum. ibidem, & Habd. nu. 122.
Effundere.
† Sicut aquam effundere quid ſit. Hoſ. 5. nu.28.
† Significat large & copioſe dare. Ioel. 2.nu.54.55. Nah.1. nu.15. Zach.12. nu.12. Mal.3.33.
* Effuſio ſpiritualis. Zach.8.24.
Ego.
† Ecce ego ad te, certum, ac cito venturum ſupplicium ſignificat. Nah.2. num. 69.
† Ego abſolute poſitum eſt vox arrogantis, & neminem ſecum conferentis. Soph.2.nu.55.
Egredi.
† Deum egredi quid ſit. Mich.1. nu.5. c.5.43.
† Egredi exitum maxime voluntariũ ſignificat. Habac.1.nu.17.
eis.
† Sumitur pro ſi, & contra. Hoſ.10.36
El.
† Dei nomen quid ſignificet. Hoſ.1.10
Elceſe oppidum.
Vbi fuerit. Nah.1. nu.6.
Electus, vide etiam Prædeſtinatus, Iuſtus.
† Electi reliquiæ dicuntur. Hoſ.9 98. Mich.2.62.
Et faſciculus. Ham.9. nu.7.
* Peccata electorũ occulta ſolet Deus publica facere ad ipſorum ſalutem. Ionæ 1.51.
Peccata ſua cum arguuntur facile agnoſcunt electi, & dolent, reprobi non ita. Ionæ 1.num.52.53.54. Mich.2.23.
Quomodo omnia cedant in bonũ electis. Mich.2. 23.
Electi per Iacob ſignificati. Habd. 117.122. Mich.2. num.69 Nah.2. num.43.
* Oues dicuntur. Zach.9.61, cap.10. num.11.
Iuuenes dicuntur. Zach.9.64.
Numerus electorum certus. Zach. 2.nu.24.& ſeq. c.11.nu.46.
† Aurum, & argentum igne examinatum dicuntur. Zach.13.17.
Erga electos prouidentia Dei. Hoſ. 3.34.
Electi in procellis peccatorum ſurgunt ſpe, & Deum ſibi reconciliant. Ionæ 2.33.34.
Electos, qui volunt eſſe ſapientes, cõprehendit Deus in aſtutia ſua. Ion.3.37.
Electi timentes calamitates reprehenduntur à Deo. Nah.1.47.48.
Electi, etſi capiantur à Diabolo, nõ diffidunt, ſed Deum amant, & ei confidunt. Hab.1.44.
Electi quam potenter liberabuntur à Deo in fine ſæculi. Habac.3.32. & ſequen.
Electos Deus per aliorum pœnas admonet. Hoſ.5.24.
Ab electis nunquam Deus miſericordiam ſuam abſtrahit. Hoſ.4 24.
Electos exercet Deus calamitatibus in ſuam vtilitatem, & tentationibus. Ham 9.27.28.
Electi etiam peccatores, myrti vocantur, & à Chriſto liberantur. Zach.1.63.64.
Eleemoſyna.
Eleemoſynæ fructus. Hoſ. 10. 40. Ham.6.nu.1.3.15.26. Mic.7.n.7.
Obligatio ad eleemoſynam. Ham. 6.nu.1.15.
† Iuſtitia appellatur, quia valde iuuat ad omnes virtutes conſequẽdas, Ham.6.26. Vnde & miſericors appellatur ſanctus. Ham.6. 26. Mich.7. nu.7.

Elephantus.
Eius natura.Mich 1.15.
* † Significat iuſtos.Mich. 1.15.
Eliakim.
Quo tempore regnauerit. Præl.2.27.
Elias.
Venturus eſt in mundi fine cum Henoch.Hoſ.3.26.Zach.4.nu.10.Mala. 4.nu.11.
† Per oliuam ſignificatur.Zach.4.numero 8.& ſeq.
Elias, & Henoch duo filij Olei. Zach. 4.8.9.
* Elias myſtice zelum honoris Dei ſignificat.Mala.4.26.
Elohim.
† Quid ſignificet.Hoſ. 1.10. Mic 5.38.
† Cur Deus appelletur plurali nomine elohim.Mich.5.38.
Eloquentia.
Scripturæ ſacræ eloquentia. In proœ. in Nah.& Nah. 3.nu.2.
Elumbis.
†* Cur ſignificet imbecillos. Nah. 2. num.41.
Emiſſarius.
† Emiſſarij milites qui ſint.Mich.1.42
* Emiſſarij milites, qui ſint ſpiritualiter.Mich.1.59.& ſeq.
Eu.
Ponitur pro Eis,& contra. Hoſ.10.36.
Eo, vide ire.
Epha, vel Ephi.
Quantum caperet.Hoſ.3. 12. Ham.8. nu.13.Zach.5.12.
Ephod.
† Quid,& quotuplex. Hoſ.3.19.
Ephraim.
† Sonat creſcens. Habd. 123.
Ephrata.
† Interpretatur frugifera. Mich.5.8.
A quo nomen habeat.Mich.5.8.
Epimenides.
Quinquaginta ſeptem integros annos in ſpecu dormiuit.Hoſ.1.47.
Vocatur à Paulo Cretenſium prophetaibidem.
Epiphania vrbs.
Vbi ſita. Ham.6.8.
Epiphanius.
Epiphanij liber de vita, & interitu prophetarum notatur. Hagg. 1.numero 16.
Epiſcopis, vide Sacerdotes.
* Indoctus non eſt dignus epiſcopatu.Hoſ.4.12.
Paſtores vocant,& Primates.Mich. 5.nu.58.
Munus epiſcoporum quale.Mich.5 59.Zach.14.53.
Morſus vocantur. Mich.5.61.
* Epiſcopi,ſi vitioſi ſint,magis puniendi.Zach.9.22.& ſeq.
Epithetum.
Dei epitheta,vide Dei nomina,in verbo Deus.
Eques,& Equus,vide etiam Quadriga.
Equorum vſus prohibitus Iudæis Hoſ. 14.10.Zach.6.23.
Equus eſt aptus ad bellum. Ham.4.28. Zach.1.nu.14.c.10.nu.12.c.14.46.
* Equus hominem ad voluptatē propenſum ſignificat Ham.6.48. Mich. 5.nu.88.Zach.14.61.
* Equus ſignificat impetus laſciuos. Mich.5.88.Zach.6.23.
Tumorem ſignificat, & elationem animi.Mich.5.88.
Equi ſignificant vitia. Habac.1.numero 44.
* Et peccatores.Habac.1.n.44.Zach. 14.61.
† Eques Diabolus.Haba.1.nu.45. Zacha.12.29.
Equo Michael archangelus inſidere dicitur.Zach.1.14.
† Celeritatem ſignificat.Zach.1.14.
† In equis ſimul ſeſſores equorum intelligi ſolent Zach.6.nu.3.
†* Quatuor mundi regna per equos ſignificata.Zach.6.nu.1.& ſeq.
* Equi motus animi concitati.Zacha. 6.25.
* Equos ſubneruare eſt prudentiam carnis reſecare. Zacha.6.24.
Equi nigri,hypocriſis.Zach.6.26.
Equi albi,voluptates Zach.6.26.
Equi varij,homines mundo placentes.Zach.6.27.
Equi fortes,ſuperbi homines.Zach. 6. 27.
Equi apoſtoli.Zach.10.12.
Equus,iuſtus.Zach.10. num.30.31. & ſequenr.
Equi perſecutores Eccleſiæ Za.12.6
* Equi tentationes.Zach.12.29.

✱ Equi tyranni.Zach.12.29.
Eraſmus.
Error Eraſmi.Mich.5.12.
Eruca.
† Quid ſit.Ioe.1.5.Ham.4.23.
✱† Inuidiam ſignificat.Ham.4.23.
Eſau, vide Heſau.
Eſdras.
Idem qui Malachias.Mal.1.nu.3.& 4.
Eſſe.
✱ Non eſſe dicuntur, qui verum Deũ non cognoſcunt.Hoſ.1.77.c.2.5.
† Eſſe in quid ſignificet, vt eſſe in patrem.Hoſ.8.16.
Eſther.
✱† Myrtus dicta,& cur.Zach.1.15.
Et.
† Ponitur pro,vt,Ionæ 1.45.c.2.14.
Ponitur pro,Tunc.Hoſ.4.11.
Redundat ſæpe.Hoſ.9.nu.9.Habd.63.Ionæ 1.1.Haba.2.nu.28.Zac.7.nu.1.
Qui nam libri ſcripturæ incipiant ab,Et,Ionæ 1.1.
Et in medio ſententiæ redundat.Habac.2.nu.28.
Ponitur pro,id eſt.Soph.1.nu.16.
† Ponitur pro Præſertim.Soph.1.17.
Et nunc,redundare ſolet.Hag.2.nu.14
Etymologia.
✱ Plurimum conducit ad myſticos ſenſus.Præl.3.2.
✱ Nominum duodecim prophetarum etymologia.Præl.3.nu 2.3.4.
Euangelium,& Euangeliſta.
† Euangelium, id eſt, felix nuntius. Nah.1.47.
† Euangelizare,id eſt,felicia nuntiare. ibidem.
Alij tres Euengeliſtæ à D.Ioanne ſcripſere res vltimi anni prædicationis Chriſti,Ioannes vero res duorũ præcedentium annorum. Præl.6.nu.3.
Euangeliſtæ referendis teſtimonijs veteris teſtamenti nihil falſum ſcripſerunt, nec potuerunt ſcribere etiam per obliuionem.Mich.5.nu.14.15.
† Euangeliſtæ teſtimonijs veteris teſtamenti citandis obſeruant ſenſum, non verba.Haba.1.14.Mal.3.8.
✱ Euangelicæ prædicationis ſucceſſus. Mich.5.71.Mich.7.37.38.Habd.117. & ſeq.Zach.14.31.& ſeq.
✱ Prædicatio Euangelij dicitur.Hoſ.1.135.Hamos 9.29.& ſeq.Mich.4.nu.23.c.5.nu.74.Nahum,3.nu.14.Zach.9.nu.19.& ſeq.cap.14.num.13.
✱ Euangelicæ doctrinę vbertas.Ham.9.45.Mich.5.74.
Prædicandum eſt euangelium in toto orbe ante iudicij diem.Mich.4.nu.23 27.c.5.74.Zach.14.31.32.
✱ Euangelica doctrina dicitur ros,imber,& ſtillæ.Mich.5.74.
✱ Et aqua.Zach.14.31.
✱ Euangelio recipiendo quid maxime obſtet.Zach.9.nu.8.
† Euangeliſtæ per lucernas ſignificati.Zach.4.nu.5.
✱† Pluuia ſerotina dicitur.Zachar.10.num.2.
† Euangelica doctrina pluuia à Dei petenda.Zach.10.26.
Euchariſtia.
✱ Euchariſtia eſt vita hominum. Hoſ.14.19.
✱ Eius laus,effectus,& typi. Hoſ.2.81.c.6.15.c.14.19.Zach.9.nu.63. ca.14.nu.51.Mal.1.32.
Euchariſtia optimum bonum Dei,frumentum electorum,& vinum germinans virgines.Zach.9.63.64.
Euilmerodach.
Quot annos regnauerit.Zach.1.nu.27
Euphemiſmus.
Reperitur in ſcriptura ſacra.Hamos 4. num.30.
Euthymius.
Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In proœ.in Zach.nu.9.
Ex.
† Ponitur pro Poſt.Mich.1.38.
Quod genus cauſę ſignificet.Haba.2.nu.22.
Exactor.
Exactor eſt tyrannus acerbo dominatu imperans iniuſta tributa. Zach.9.21.
Exactor Diabolus, qui peccata, vt tributa,imperat.Zach.9.21.
† Exactores,apoſtoli,& prædicatores Zacha.10.14.
Exaltare.
† Manum ſuper alium exaltare eſt eũ ſibi ſubijcere.Mich.5.76.

Examinare.
* Facta noſtra quomodo ſint à nobis examinanda. Mich. 2.3.
* Examen totius diei noctu faciendũ. Hagg. 1. 49.
Excæcare, Excæcatio.
* † Quomodo Deus dicatur excæcare homines. Ham. 2.21.
Iudæorum excæcatio. Hoſ. 3 nu. 16 25
Excelſum.
† Excelſa, id eſt, montes vbi idolorum ſacrificia fiebant. Hoſ. 4.24.
Excors.
Vnde dictus. Hoſ. 7. nu. 25.
Exemplum.
† Principum & maiorum exemplum quantum valeat ad bonum, & ad malum perſuadendum. Hoſ. 1. nu. 78. 79 80. c. 2. nu. 100 ca. 6. 53. 54 55. Mich. 5. 87.
* Exemplum bonum quomodo imitandum, malum quomodo fugiendũ Hoſ. 1. 83.
* Eos, qui malo ſuo exemplo alios ad peccandum prouocant, quomodo Deus puniat. Hoſ. 1. num. 78. 90. c. 6. nu. 35. Mich. 1. nu. 53. 58. 59. Soph. 2. 35. Zach. 1. nu. 74.
* Qui præſunt, debent alios exemplo ſuo iuuare. Hoſ. 2. nu. 100. c 6. nu. 53. 54. 55.
† Improborum exemplum. Mich. 1. 53 58. 59.
* Exemplum præſens multo efficacius eſt ad perſuadendum, quam verba. Mich 5. 87. Hoſ. 1. 78. & ſeq. Zac. 8. 45. 46. 47.
* Malorum Chriſtianorum exemplo peiores ac duriores fiunt infideles. Mich. 1 nu. 53.
Exemplum malum efficacius eſt in malum, quam bonum, ad bonum perſuadendum. Hag. 2. nu. 79.
† Prophetæ perinde ſumunt exẽpla à futuris atque à præteritis. Nah. 3. nu. 10.
* Exempla ſanctorum ſunt lapides, quibus Dauid deiecit Goliath. Zachar. 1. 75.
* Exempla mala ſequentes puniũtur. Hoſ. 1. 66. 69. 90.
Quorum exempla imitamur, in eorũ conſortiũ tranſimus. Hoſ. 6. 52
Exempla mala imitantium error, & amentia. Hoſ. 6. 54. 55.
Exempli mali pœna, id eſt, docentium alios conformari huic ſæculo. Hoſ. 7. 47.
Quomodo puniantur qui mali ſua tradunt alijs imitanda, ne ipſi mali videantur. Mich. 1. 58. 59.
Hi ſunt adiutores Diaboli ad perniciem animarum. ibid. 59.
Exemplum bonorum quantũ moueat. Mich. 5. 84. Mich. 7. 45.
Cum deſunt qui bono exemplo præeant, cæteri vitijs implentur. Mich. 7. 22.
Exempli mali ſupplicium. Nah. 2. 50. Hab. 2. 46.
Exemplo malo læſi gaudebunt de morte, & damnatione eius, qui læſit. Nah. 3. 37.
Exercitus.
† Sumitur pro angelorum miniſterio. Ham. 4. nu. 40.
Dominus exercituum quid ſignificet. Ham. 4. nu. 40.
Exercitus cæli, id eſt, aſtra. Sop. 1. 23
Exire, Exitus.
Exitus viarum dicuntur vbi via ſe in plures vias findit. Habd. 68.
† Deum exire quid ſit. Mich. 1. num. 5. c. 5. 43.
Exponere.
* Exponendi ſcripturã quod non optimum genus. Prælud. 1.
Extendere.
Manum ad aliquid extendere eſt opus illud incipere. Hoſ. 7. nu. 7.
Extendere manum eſt irati ac punientis Soph. 1. nu. 16.
Cœlum extendere eſt cœlum creare. Zach. 12. nu. 5.
Exurgere.
† Deum exurgere eſt vlciſci. Mich. 1. 5
Ezekias.
† Quando, & quot annos regnauerit. Prælu. 2. nu. 27.
† Quid eius nomen ſignificet. Soph. 1. 38.
Ezekiel.
Quo tempore prophetauerit. Prælu. 2. num. 22. 24 27.
* Vere dormiuit trecentos nonaginta dies in vno ſemper latere. Hoſ. 1. 47.

F

Faber.
† Faber abſolute poſitum, ferrarium ſolet ſignificare. Zach.1.nu.71.
† Fabri ferrarij angeli. Zach.1.nu.71.
* Faber ſpiritualis. Zach.1.nu.76.
Facies.
† Faciem operire eſt dolentis, & erubeſcentis. Mich.3.nu.5.
Ambulare in facie, vel coram facie Domini, vide ambulare.
† A facie Dei proijci quid ſit. Hoſ.6. nu.7.& 8.& Ionæ 1.23.
† A facie alicuius, id eſt, ab eo, vel propter eum. Hoſ.10.54.
* Ante faciem Dei eſſe eſt coram Deo eſſe, & cum Deo loqui. Ion.1.nu.23.
* Medicamina faciei Deo inuiſa. Hoſ. 2.num.37.
† Suſcipere faciem alicuius, benigne eum intueri, & petita ei concedere. Mala.1.22.
† Accipere faciem alicuius eſt accipere eius perſonam. Mala.2,19.
† Ante faciem alicuius idem eſt, ac ante aliquem. Mal.3.5.
Facio, Fio.
† Verbum facio ſubintelligi debet in multis verbis explicãdis. Hoſ.8.10
Iudicium facere ſignificat interdũ iudicare, interdum punire. Mich. 6.25.
Iudicium alicuius facere eſt ſententiam pro eo ferre, & in iudicio eũ abſoluere. Mich.7.29.
Iudicium facere, cuſtodire legem. Soph.2.nu.5.
Facere dicitur qui mouet conſilio, aut impulſu, aut imperio, vt aliquid fiat. Zach.11.32.
Verbum Domini ad aliquem fieri eſt Deũ ei aliquid reuelare. Hoſ. 1.3.
† Fieri ſæpe dicitur quod fieri tentatur, aut intenditur. Ham.1.9. nu.5.
Opera virtutum facere, vide Opus.
Factis prophetare, vide Propheta.
Fames.
Verbi Dei fames. Ham.8.nu.36.& ſeq.
Familiaritas, vide etiam Deus.
* Dei familiaritas cum ſuis amicis. Sophon.1.36.
* Dei familiaritas quomodo aſſequenda. Soph.1.37. Hag.2.nu.60.61.
Faneca.
Menſura Hiſpanica quãtum capiat ex aliarum nationum menſuris Hoſ. c. 3. num.11.12.
Faſciculus.
* † Electorum vniuerſitas faſciculus dicitur. Ham.9.7.
Fel.
* † Fel, praua doctrina. Haba.2.nu.48.
Feneſtra.
† Feneſtra, ſenſus. Nah.3.nu.31.
Fenum.
† Significat herbam viridem, & paleas etiam. Mich.c.4.nu.64.
Fera, Feritas.
† Hominem efferatis moribus ſignificat, Hoſ.2.92. Habd.49.
* Feritatis vitium quale. Hab.49.
Ferio.
† Fœdus ferire quid ſit. Hoſ.10.9.
Fermentum, Fermentare.
* Fermenti effectus. Hoſ.7.5.
Diaboli fermentum. ibid.& nu.18.
Fermentatum panem offerre non licebat. Ham.4.nu.13.
† Fermentũ, vana gloria. Ham.4.13
* † Panes ſine fermento ſunt bona opera ſine peruerſo fine facta. Hamos 4. num.13.
Ferrugo.
† Quid ſit. Ham.4.21.
Feruor.
* Feruor ſpiritualis quomodo amittatur, & recuperetur. Mich.2.num. 70.1. vide Deuotio.
Feruor ſpiritualis quam vtilis. Zac. 3.30.c.4.39.
Feſtum.
* Feſta celebrantibus, & opera ſeruilia non facientibus loquitur Deus. Hag.1.nu.34.35.
† Iudæorum feſta. Hoſ.2.69. Hamos 4.11.
Feſtiuitates malorum vertuntur in luctum. Ham.8.nu.41.
Emere, & vendere feſtis diebus Iudæis non licebat. Ham.8.12.
* Feſta peccatorum. Ham.5.53.& ſeq.
* Feſta obſeruanda. Hag.1.34.35.
* Feſtiuitates ſuas quomodo celebrat anima. Nah.1.54.

Tabernaculorum feſta, vide Tabernaculum.
* Feſtiuitates, & gaudia cito veniunt incipientibus ſeruire à Deo.
Feta.
† Ponitur pro prægnante. Hoſ.143.
Fictor.
† Fictor, Deus. Zach.11.num.28.& 29.
Ficus.
* Eccleſiam ſignificat. Ioe.1.21.
* Dulcedinem ſpiritualem, & habitus moralium virtutum ſignificat. Hoſ. 2.nu.70.74.
† Præcoquæ ficus, adoleſcentes. Mich. 7.num.20.
Fides, Fidelis, vide Chriſtianus.
* Sola fides non ſatis eſt ad ſalutē conſequendam Hoſ.2.97. c.14.nu.7. 18. Habd. nu.21 Haba.2.num.22. Soph.3.n.50.51.Mal.4.25.Zach. 6.45.c.10 27.
Fides ſine operibus nō perducit ad regnum Habd.21. Sopho. 1.50.& c.3.50.
An ſola fide viuat iuſtus. Haba.2.nu mero 22.
* Fides quid præſtet ad ſalutem conſequendam. Hoſ.2.nu 97.
† Fides moralis virt* quid ſit. Hoſ.5.23
†. Fidelis morali virtute quis dicatur. Hoſ.5.23.
* Fides valida ad tentationes. Mich.4. 79. 80.
Fides, quæ per caritatem operatur, quam ſit fortis. Mich.4 80.
Fidem viuam, & magnam habentes multum ad Deum eleuantur. Sophon.1 40 41.
Meritum fidei quantum. Soph.1.41
Fideles peccantes quomodo puniat Deus. Ham.2.11.
Fideles pallium Chriſti. Michæ. 2. 53.54.
Fidelium vana fiducia de fide ſua, ſi non operentur, Zach 6.45.
Fidere, Fiducia, vide etiam Spes.
Humilis totam ſuam fiduciam in Deo collocat. Soph.3.33.
Fiduciam ſui tollet Deus iuſtis. Miche.5.86.
* Iuſti fiducia. Zach.10.32.
Figulus.
† Quid ſignificet. Hamos.7.2. Zachar. 11.26. & ſequentibus.
Figulus, Deus. Zach.11.28.29.
Figura, vide etiam Allegoria.
Vna, & eadem res poteſt eſſe figura duorum etiam contrariorum, ſecundum diuerſa. Hoſ.2.12. Ionæ 4.6. Hag.1.38.
Figuræ nomen rei figuratæ tribui ſolet. Hoſ.3.n.24.32. Mich.5.nu.57. 62. Zach.4.14. Mal.3.21.
Idem homo nō ſemper portat eiuſdem rei figuram. Ion.4.5.
† Non omnia, quæ geſta narrantur in quauis re, aliquid per figuram ſignificare putanda ſunt. Ion.4.6.
Filius, Filia.
* Filius in ſcriptura non neceſſitate naturæ, ſed voluntate fit. Mal.1 n.17
*† Nomina filijs ex parentum voto, & deſiderio; & quaſi auſpicio imponi ſolebant. Præl.3.nu.3.
* Eius filius quiſque dicitur in ſcriptura, cuius mores imitatur. Hoſ.1.n.76
Filij Abrahæ, & filij Iſrael qui. Hoſ.1. num. 123.
*† Filius cum genitiuo nominis ſubſtantiui, aut adiectiui, quomodo explicari debeat. Hoſ.10.nu.28.29.
† Matris filij qui dicantur. Hoſ 11.34.
* Filij ſignificant cogitationes. Ham. 2.31.
Noe filij nomina dederunt multis orbis prouincijs. Ionæ 1.7.
Immolare filios mos gentilium fuit ab Iſraelitis vſurpatus. Mich.6.23.
† Filij dicuntur fructus ventris. Mich. 6.23.
† Filij dicuntur lapides domus. Ham. 9.21.
Filij dicuntur propagines. Nah.2.n.44.
† Filia cum nominibus ciuitatis magis ponitur cauſa ornatus, quam ſignificationis. Soph.3.24.
* Filij actiones. Zach.8.23.
* Filius malus contumeliam faciet in die iudicij patri, à quo eſt male educatus. Mich 7.28.
Fingere.
† Quid proprie ſignificet. Ham.7.2.
Finis.
† In finem, id eſt, in ſempiternum. Hamos 8.22.
† In finem, id eſt, tandem. Haba.2.nu.4

Mun-

Mundi finis prædicitur. Nah.c.1.& 2.& 3 in allegoricis expoſitionibus.
† In finem, titulus Pſalmorum quid ſignificet. Haba.3.56.& ſeq.
† Finis, Chriſtus. Haba.3 61.
Finis operum, vide Intentio.
Flumen, Fluuius.
† Flumen,& fluuius cum abſolute dicitur in ſcriptura, ſolet ſignificare Iordanem per Antonomaſiam, & interdũ Euphratẽ. Mic.7.33.35.Zac.9.43.
† Fluuius turbidus quis. Ham.6.nu.44.
† Fluuius Ægypti quis intelligatur. Ham.6.nu.44.
† Aſcendere fluuium eſt creſcere. Hoſ. 1.nu.134.Ham.8.22.
Flumen conſilium amici. Hab.1.nu.24.
* Flumina dona gratiarum. Nah.3 numero 13.
Fluuij ciuitates. Habac. 3.39.
* Fluuij, reges. 3.39.
* Flumina, ſenſus, & appetitus. Zach. 9.68.
Fodere.
† Ponitur pro Emere. Hoſ.3.7.
Fœdus.
† Ferire fœdus quid ſit. Hoſ. 10.9.
Sanguis fundebatur cum inibatur fœdus. Hoſ.10.nu.10.11.Zach.9.52.
Fœmina.
* Quid myſtice ſignificet. Hoſ.1.n.113
Fœnum, vide Fenum.
Fœta, vide Feta.
Fœtor.
* Peccatorum peſſimus fœtor. Hamos.6.24.
Fœx.
Fœces bona temporalia. Soph.1.62
Fœces peccata. Soph.1.75.
Folium.
* Folia cæremonias,& modeſtiã exteriorem ſignificat. Ioe.1.21.Ham.3.9.
Fomes.
Peccati fomes nõ aufertur iuſtis in hac vita. Ioe.2.39.
Fons.
Auſtro flante ſiccantur. Hoſ.13.39.
* Fons Chriſtus Dominuus. Zach.13. nu.2.18.20.
* Fontes ſacramenta. Zach.13.nu.18.
Fornicatio, Fornicari. vide Libido.
† Ponitur pro idololatria. Hoſ.1. nu. 33.c.4.nu.21.& 23.5
† Fornicari idola colere. Hoſ.1 33.
Fornicatio ſimplex peccatum eſt. Hoſ 1. 53.
* Fornicatione punire ſolet Deus ſuperbiam. Hoſ.5.18.
Forte, Forſitan.
† Quomodo accipiantur in ſcriptura. Ioe.2.nu.22.25.
Fortis, Fortitudo.
Fortitudo cum velocitate coniungi ſolet. Ioe.2.5.
Fortitudo cum nobilitate coniuncta. Nah.2.num.45.
† Fortitudo ſumitur pro opibus,& diuitijs,& exercitu. Mich.4 65.
† Fortitudo patientia. Nah.1.num.9. Soph.1.63.
† Fortitudo pro exercitu. Sophon. 1.63.
† Fortis nomen Chriſti. Zach. 10.17.
Deus fortitudinis autor. Zach.10.32.
Iuſtorum fortitudo. Zach.10.32.
Framea.
† Framea, mors, perſecutio. Zac.13.13
Frigus.
Impedit maxime fugam. Zach.14.22.
Frons, dis.
*† Frondes ſignificant cæremonias, & modeſtiam exteriorem. Ioel.1.21. Mich.3.9.
Fructus.
* Fructum vt feramus quantum egeamus auxilio Dei. Ham.5.30.
Fructus boni operis amittimus per defatigationem. Mich.6.42.
Filij vorantur fructus ventris. Mich. 6.23.
Fructu laborum quomodo priuemur, interdum propinquo interdum remoto. Mich.6.42.
Frugalitas.
* Commendatur. Ham.6.nu.16.17.18. 19.Ionæ 3.nu.41.
Frumentum.
*† Scripturarum intelligentiam ſignificat. Hoſ.2.72.
Fuga.
Frigus, & tenebræ maxime impediunt fugam. Zach.14 22.
Fulgur.
† Voratur ſagitta. Haba.3.43.
* Fulgur, verba prædicatoris. Zachar. 9.58.

Fulmen.
† Vocatur haſta Haba 3 43.
Fumus.
* Fumus inanis gloria.Nah.2.nu.73.
Funda.
* Lapides fundæ verba prædicatorũ. Zach.9.59.
Funis Funiculus.
† Sumuntur pro hæreditate. Hamos 7.22.Zach.11.14.
† Funiculis terra diuidi ſolebat.Ham. 7.22.Mich.2.14.Soph.2.11.Zach.11. num.14.
Fur, vide etiam Latro.
* Diabolum, & peccata ſignificat. Habd.42.
† Fur,id eſt,miles.Hoſ.7.nu.2.Mich. 1.42.
* Reprehenditur.Hoſ.6.34.
Furti pœna.Zach.5.5.& 6.
Futurum.
† Ponitur pro prętetito.Hoſ.13.15
Pro imperatiuo. Hoſ.14.1.& 2.& Habd.63.Habac.3.49.
Actiuum futurum pro paſſiuo.Mic. 2.17.
Futurũ pro nomine verbali.Habac. 3.num.50.
† Debitum, ac decentiam ſignificat. Mal.1.nu.16.

G

Gabaonitæ.
* Reproborum typus.Malac.1.numero 12.
Galahad.
Poſtea dicta Arabia. Habd.93.
Galahad mons,& Galahad vrbs, vbi ſita.Hoſ.2.15.& c 6.nu.31.
Galahad,& Ramoth Galahad idẽ.Hoſ. 6.num.31.
† Vertitur aceruus teſtimonij.Ham.1. nu.19.& 31.Habd.25.
* Prædicatorum typus.Habd.125.
Galaad beatitudo cœleſtis.Zach.10.21
Galgala.
† Locus olim eximiæ ſanctitatis, poſtea idololatria fœdatus Hoſ.4.28.
† Transfertur ablatio opprobrij. Hoſ. 4.28.
Gallia.
An Sarepta dicta.Habd.nu.107.
Ganges fluuius.
Idem,ac Phiſon.Soph.3.29.
Gaza.
† Vbi ſita,& quid ſignificet.Ham.1.numero 21.vbi Pomponij Melę lapſus notatur,& Soph.2.nu.7.
† Sonat idem quod fortitudo. Sopho. 2.34.
Gehon.
Eſt Nilus.Ham.6.44.
Gelboe.
Vbi ſitus.Hoſ.1.65.
Geminatio.
† Geminatio eiuſdem dictionis habet vim augendi.Hoſ.1.num.34.& 104. Mich.5.nu.43.Soph.1.26.
† Geminatio eiuſdem nominis in eodem caſu magnam multitudinẽ ſignificat.Ioe.2 3.
Verborum geminatione ſolet ſcriptura res magnas cõfirmare,quas indubitatas eſſe vult.Mich.5.47.
Verborũ geminatio ponitur ad amplificationem.Nah.3.nu.27.
Geminatio quæcunque ad exaggerationem pertinet,& actionis intenſionem ſignificat. Soph.1. nu. 5.6.& 7.
Sententię geminatio ponitur ad cõfirmationem, & ad celeritatẽ indicandam.Soph.1.15.
Geminatio verbi idem ſignificantis exaggerationem habet.Soph.1.26
Geminatio nominum eiuſdem ſignificationis ad amplificationẽ pertinet.Soph.1.65.
Generatio.
Significat tempus vitæ vniuſcuiuſque.Ioel 2.3 Ham.1.14.
Tertia,& quarta generatio quę ſint Ham.1.14.
Genitiuus.
Genitiuo nominis ſubſtantiui vtuntur Hebræi pro adiectiuo,qui genitiuus ſi,ſit pluralis numeri, habet vim ſuperlatiui.Hoſ.1.26.
Genitiuus determinans nomen. Zachar.10.5.
Gens,Gentilis.
† Vocantur Græci,& cur Ioel.1.nu. 12.Zach.9.58.
* Gentiles à Deo tractandi, vt verus eius populus.Zach.9.18.19.

* Gentium vocatio, & conuerſio Hoſ. 1.c35.Ham.9.29.Mich.4.nu.22.& c. 5.nu 63 74.Nah.3 num.14.Soph.2. num.39.c 3.19 23.24 32.33.Zach.6. 38.c.8.nu.35.36.c.9 per totum.c.10 nu.19.& ſeq Habd.3.29.& ſeq.Zach. 8.35.vſque ad 42.

* Getiles oleaſtri ramis ſimiles. Ham. 9.num 32.

Gentes dicuntur etiam Iudæi. Sopho. 3.22.

* Gentes, animæ vires. Hag.2.nu.63.

† Regnum gentium, id eſt, Romanorum. Hag.2 nu 71.

Gentes, qui quaſi ſine lege & à Deo alienati viuunt. Zach.9.67.

* Gentilitas per menſtruatam ſignificatur. Zach.13.4.

* Gentium cōuerſarum feruor. Zach. 1.57.58.Zach.8.40.41.

Genu, & Genuflectere, & Geniculum.

Genuflexio laudabilis eſt. Mich.6.numero 20.

Genuum, vel geniculorum diſſolutio imbecillitatis indicium eſt. Nah. 2, num.65.

Genus.

† Nominum genera quomodo mutare ſoleat ſcriptura. Ham.1.15.

† Nominum genera, quæ ſunt in alia lingua, ſeruare ſolet noſter interpres, Haba.1.nu.22.

* Nobilitas generis quanti, & quomodo æſtimanda. Ham.9.nu.25.

* Communio generis mutuæ dilectionis maxima cauſa eſt. Malachia. 2. 21.

Geographia.

Geographiæ cognitio quam neceſſaria ad intelligendum ſcripturam ſacram. In proœm.in Zacha. numero 5.& 6.

Gerara vrbs.

Vbi ſita. Sophon.2.num.45.

Germen.

Germen nomen Chriſti. Zach.3.nu.35 & ſeq. vſque ad 42.

Geth vrbs.

Vbi ſita. Ham.1.21.Soph.2.nu.7.

* Significat torcular. Mich.1.59.

* Infidelium congregationem ſignificat. Mich.1.59.

Getuli.

† Qui ſint, & vbi, & à quo dicti. Soph. 3.29.

Gladius.

* Linguam ſignificat. Mich.4 52.

† In ore gladij percutere ſignificat omnes occidere, & nemini parcere. Hoſ 10.38.

†* Gladius, verbum Dei. Sop.2.61.62.

† Gladius apoſtoli Zach.9.58.

† Gladius, mors, & perſecutio. Zach. 13.num.13.

Gloria.

Gloria vana, vel inanis, vide inanis gloria.

Gloria, vide Beatitudo.

† Significat id, quod in vnoquoque optimum eſt. Hoſ.14.16.

* Dei gloria quomodo quærenda. Ionæ 4. nu.7.& ſeq.

† Gloria Dei, primores ſancti. Zacha. 12.numero 9.

* Bona ob inanem gloriam facta. Hamos 4.12.

Gloriari.

† Gloriari contra aliquem, eſt gloriari, quod aliquid ei dederit, aut quod eo melior, aut fortunatior ſit. Zach. 12.10.

* In ſanctitate parentū quomodo gloriandum. Habd.21.

Gloſſa.

Quam vtilitatem præſtet. In proœ.in Mala.nu.12.

Godolias.

† Significat magnus Domini. Sopho. 1.38.

Gomer, Gomor.

† Menſura ſic dicta quantum capiat. Hoſ.3 12.

Conſummationem ſignificat. Hoſ. 1.36.

Gothus.

Regnum Gothorum quando cœperit, & quale fuerit. Zacha.6.numero 17. & ſequen.

Græcus.

† Græcorum nomine gentiles intelliguntur, Ioe.3.nu.15.Zach.9.nu.58.

Veteres Græci notam aſpirationis nō habebant. Præl.3.nu.4.

† Regnum Græcorū per equos albos ſignificatum. Zach.6.nu.4. & ſeq.

Græci

Fulmen.
† Vocatur haſta Haba 3 43.
Fumus.
* Fumus inanis gloria. Nah. 2. nu. 73.
Funda.
* Lapides fundæ verba prædicatorũ. Zach. 9. 59.
Funis Funiculus.
† Sumuntur pro hæreditate. Hamos 7. 22. Zach. 11. 14.
† Funiculis terra diuidi ſolebat. Ham. 7. 22. Mich. 2. 14. Soph. 2. 11. Zach. 11. num. 14.
Fur, vide etiam Latro.
* Diabolum, & peccata ſignificat. Habd. 42.
† Fur, id eſt, miles. Hoſ. 7. nu. 2. Mich. 1. 42.
* Reprehenditur. Hoſ. 6. 34.
Furti pœna. Zach. 5. 5. & 6.
Futurum.
† Ponitur pro prҿterito. Hoſ. 13. 15
Pro imperatiuo. Hoſ. 14. 1. & 2. & Habd. 63. Habac. 3. 49.
Actiuum futurum pro paſſiuo. Mic. 2. 17.
Futurũ pro nomine verbali. Habac. 3. num. 50.
† Debitum, ac decentiam ſignificat. Mal. 1. nu. 16.

G

Gabaonitæ.
* Reproborum typus. Malac. 1. numero 12.
Galahad.
Poſtea dicta Arabia. Habd. 93.
Galahad mons, & Galahad vrbs, vbi ſita. Hoſ. 2. 15. & c 6. nu. 31.
Galahad, & Ramoth Galahad idẽ. Hoſ. 6. num. 31.
† Vertitur aceruus teſtimonij. Ham. 1. nu. 19. & 31. Habd. 25.
* Prædicatorum typus. Habd. 125.
Galaad beatitudo cœleſtis. Zach. 10. 21
Galgala.
† Locus olim eximiæ ſanctitatis, poſtea idololatria fœdatus Hoſ. 4. 28.
† Transfertur ablatio opprobrij. Hoſ. 4. 28.
Galliæ.
An Sarepta dicta. Habd. nu. 103.

Ganges fluuius.
Idem, ac Phiſon. Soph. 3. 29.
Gaza.
† Vbi ſita, & quid ſignificet. Ham. 1. numero 21. vbi Pomponij Melҿ lapſus notatur, & Soph. 2. nu. 7.
† Sonat idem quod fortitudo. Sopho. 2. 34.
Gehon.
Eſt Nilus. Ham. 6. 44.
Gelboe.
Vbi ſitus. Hoſ. 1. 65.
Geminatio.
† Geminatio eiuſdem dictionis habet vim augendi. Hoſ. 1. num. 34. & 104. Mich. 5. nu. 43. Soph. 1. 26.
† Geminatio eiuſdem nominis in eodem caſu magnam multitudinẽ ſignificat. Ioe. 2 3.
Verborum geminatione ſolet ſcriptura res magnas cõfirmare, quas indubitatas eſſe vult. Mich. 5. 47.
Verborũ geminatio ponitur ad amplificationem. Nah. 3. nu. 27.
Geminatio quæcunque ad exaggerationem pertinet, &: actionis intenſionem ſignificat. Soph. 1. nu. 5. 6. & 7.
Sententiҿ geminatio ponitur ad cõfirmationem, & ad celeritatẽ indicandam. Soph. 1. 15.
Geminatio verbi idem ſignificantis exaggerationem habet. Soph. 1. 26
Geminatio nominum eiuſdem ſignificationis ad amplificationẽ pertinet. Soph. 1. 65.
Generatio.
Significat tempus vitæ vniuſcuiuſque. Ioel. 2. 3. Ham. 1. 14.
Tertia, & quarta generatio quҿ ſint Ham. 1. 14.
Genitiuus.
Genitiuo nominis ſubſtantiui vtuntur Hebræi pro adiectiuo, qui genitiuus ſi, ſit pluralis numeri, habet vim ſuperlatiui. Hoſ. 1. 26.
Genitiuus determinans nomen. Zachar. 10 5.
Gens, Gentilis.
† Vocantur Græci, & cur Ioel. 1. nu. 12. Zach 9. 58.
* Gentiles à Deo tractandi, vt verus eius populus. Zach. 9. 18. 19.

Gen-

* Gentium vocatio, & conuerſio Hoſ. 1.135. Ham.9.29. Mich.4.nu.22. & c. 5.nu 63 74. Nah.3.num.14. Soph.2. num.39.c 3.19 23.24 32.33. Zach.6. 38.c. 8.nu.35 36.c.9 per totum.c.10 nu.19. & ſeq Habd.3.29. & ſeq. Zach. 8.35 vſque ad 42.

* Getiles oleaſtri ramis ſimiles. Ham. 9.num 32.

Gentes dicuntur etiam Iudæi. Sopho. 3.22.

* Gentes, animæ vites. Hag.2.nu.63.

† Regnum gentium, id eſt, Romanorum. Hag.2 nu 71.

Gentes, qui quaſi ſine lege & à Deo alienati viuunt. Zach.9.67.

* Gentilitas per menſtruatam ſignificatur. Zach.13.4.

* Gentium cōuerſarum feruor. Zach. 1.57.58. Zach.8.40.41.

Genu, & Genuflectere, & Geniculum.

Genuflexio laudabilis eſt. Mich.6.numero 20.

Genuum, vel geniculorum diſſolutio imbecillitatis indicium eſt. Nah. 2, num.65.

Genus.

† Nominum genera quomodo mutare ſoleat ſcriptura. Ham.1,15.

† Nominum genera, quæ ſunt in alia lingua, ſeruare ſolet noſter interpres, Haba.1.nu.22.

* Nobilitas generis quanti, & quomodo æſtimanda. Ham.9.nu.25.

* Communio generis mutuæ dilectionis maxima cauſa eſt. Malachia. 2. 21.

Geographia.

Geographiæ cognitio quam neceſſaria ad intelligendum ſcripturam ſacram. In proœm.in Zacha. numero 5. & 6.

Gerara vrbs.

Vbi ſita. Sophon.2.num.45.

Germen.

Germen nomen Chriſti. Zach.3.nu.35 & ſeq. vſque ad 42.

Geth vrbs.

Vbi ſita. Ham.1.21, Soph.2.nu.7.

* Significat torcular. Mich.1.59.

* Infidelium congregationem ſignificat. Mich.1.59.

Getuli.

† Qui ſint, & vbi, & à quo dicti. Soph. 3.29.

Gladius.

* Linguam ſignificat. Mich.4 52.

† In ore gladij percutere ſignificat omnes occidere, & nemini parcere. Hoſ 10.38.

†* Gladius, verbum Dei. Sop.2.61.62.

† Gladius apoſtoli. Zach.9.58.

† Gladius, mors, & perſecutio. Zach. 13.num.13.

Gloria.

Gloria vana, vel inanis, vide inanis gloria.

Gloria, vide Beatitudo.

† Significat id, quod in vnoquoque optimum eſt. Hoſ.14.16.

* Dei gloria quomodo quærenda. Ionæ 4. nu.7. & ſeq.

† Gloria Dei, primores ſancti. Zacha. 12.numero 9.

* Bona ob inanem gloriam facta. Hamos 4.12.

Gloriari.

† Gloriari contra aliquem, eſt gloriari, quod aliquid ei dederit, aut quod eo melior, aut fortunatior ſit. Zach. 12.10.

* In ſanctitate parentū quomodo gloriandum. Habd.21.

Gloſſa.

Quam vtilitatem præſtet. In proœ.in Mala.nu.12.

Godolias.

† Significat magnus Domini. Sopho. 1.38.

Gomer, Gomor.

† Menſura ſic dicta quantum capiat. Hoſ.3 12.

Conſummationem ſignificat. Hoſe. 1.36.

Gothus.

Regnum Gothorum quando cœperit, & quale fuerit. Zacha.6.numero 17. & ſequen.

Græcus.

† Græcorum nomine gentiles intelliguntur, Ioe.3.nu.12. Zach.9.nu.58.

Veteres Græci notam aſpirationis nō habebant. Præl.3.nu.4.

† Regnum Græcorū per equos albos ſignificatum. Zach.6.nu.4. & ſeq.

Græci deliciarum amatores. Zach 6. num.4.
Regni Græcorum initium, & finis. Zach 6.num.11.

Granum.

* Synapis granum, præcepta Euangelica. Hagg.2.83.
Synapis granum abnegatio. Hagg. 2.84.

Gratia.

Gratia Dei effectus. Hoſ.14.13.
Gratia Dei quomodo immutet nos ad bene operandum. Ham.6.48.
Anima, quæ Dei gratiã habet, qualis ſit. Hoſ.14.13.
† Significatur per aquam. Hamos. 4.19.
Dei gratiam quomodo habeamus. Ham.6.nu.51.& c.7.nu.13.
Ros dicitur. Hag.1.55.
Veſtes mutatoriæ. Zach.3.nu.13.
Oleum. Zach 4.nu.5.& 6.
Quid maxime obſtet gratiæ Dei. Zacha.9.25.
Agere gratias Deo pro peccato. Zacha.9.25.
* Poſt gratiam acceptam periculoſum eſt redire ad negotia ſæculi. Ham.7. 8.9.

Gratitudo.

* Quam neceſſaria. Ionæ 2.38. Malac. 3.41.

Grex.

† Turris gregis quæ. Mich.4.58.
† Porta gregis quæ. Soph.1.53.
Chriſti grex, vide Ouis.

S. Gregorius.

Moralis expoſitio in Iob à S. Gregorio compoſita defenditur. In Procem. in Ion. n. 2.
Qualis ſacræ ſcripturæ interpres. In procem. in Malach. nu.10.

Groſſus.

† Quid ſit. Nah.3.nu.23.

Gubernator.

Vide, Præeſſe, Princeps, Rex, Superior.

Gula, Guloſus.

* Reprehenditur. Hamos. 6. numer. 16. 17. 18. 19. Ionæ. 3. 41. Sopho. 2. 64.
Guloſi ſunt domus mendacij, & deceptores regum Iſrael. Mich.1.66.

H

H er litera in multis nominibus ex Hebræo ductis deſideratur. Præl.3.4.
† Cuius cauſa addi ſoleat apud Hebræos nominibus, & verbis. Hoſ. 6. nu.35.36.

Habacuc.

Quo tempore prophetauerit. Præl. 2. num.15.24.27.
* Habacuc propheta eſt alius ab eo Habacuc, qui detulit prandium Danieli. Præl.2.num. 19.20.
† Quid eius nomen ſignificet. Prælu. 3.num.2.3.4. in Procem. in Habacuc.

Habdias.

Quo tempore prophetauerit. Prælu.2. num.9.27.
Duo prophetæ fuerunt huius nominis. Præl.2.nu.9.10 24.27.
† Quid eius nomen ſignificet. Præl.3. num.2.24.
Pondere myſteriorum magnus eſt. in Procem. in Habd.

Habito, Habitator, Habitaculum.

†* Terræ habitatores in malam partẽ ſumuntur, & peccatores ſignificant. Hoſ.4.6.& Mich.1.20.& cap.2. 55. Soph.1. nu. vltimo. Quomodo affligentur. Ham.9.15.16.
Habitaculum, anima. Habac.1.nu. 43.

Haccaron vrbs.

Vbi ſita. Ham.1.21. Soph.2.num.7.
* Significat idem quod ſterilitas, & ſignificat diuites auaros. Soph.2.n.36.

Harhor.

Vallis eſt, & vbi. Hoſ.2.88.
* † Quæ ſit eius interpretatio, & quid myſtice ſignificet. Hoſ.2.88.

Hadadremmon vrbs.

Iuxta Iezraelem ſita, poſtea Maximianopolis dicta. Zach.12.18.

Haddo.

† Quis fuerit. Zach.1.nu.5.& 6.

Hadulla vrbs.

Vbi ſita. Mich.1.45.

Hæreſis, & Hæreticus.

* Hæreſes, & ſchiſmata in Eccleſia propter noſtra peccata. Ham.6.39.
* Hæreſum qualia initia. Mich.1.65.
Hæreſibus quomodo Deus permittit vexari Eccleſiam. Hamos. 7. 6.7.

Hæretici quomodo ſcriptura interpretentur. Hoſ. 13. nu. 12. 13.
Hæreticorum in Eccleſiam perſecutiones. Ioe. 1. num. 15. 21. Ham. 6. nu. 39. & c. 7. nu. 6. 7. 23. Zach. 14. num. 41.
Hæretici per locuſtas ſignificati. Hamos. 7. num. 6. & 7.
Hæretici per ignem ſignificati. Hamos. 7. nu. 6. & 7.
Per Idumæos. Habd. num. 17.
Per Gethæos. Mich. 1. nu. 59. 60.
* Hæretici quomodo ab Eccleſia ſupetentur. Mich. 4. 66.
Hæreticis inſcij fauent, qui vulgatam editionem ſcripturæ reprehendunt. Mich. 5. 18.
* Hæretici ſuis veſtibus ſpoliant Eccleſiam. Mich. 2. 54.
Hæreticorum odium in catholicos, & pœna. Ham. 2. 5.
* De hæreticorum filijs ſuſcitat Deus Nazaræos. Ham. 2. 28.
* Hæreſes dicuntur vinum, & fel. Habac. 2. 49.
* Hæretici cornua habent, & ſunt boues cornupetæ lapidandi, & obruendi. Zach. 1. 74. 75.
* Hæretici in ſola fide ſpem ponentes redarguuntur. Hoſ. 2. 97. cap. 14. nu. 7. Habd. nu. 21. Habac. 2. n. 22. Soph. 3. nu. 50. 51. Mala. 4. 25.
* Libri hæreticorũ merito prohibentur. Zach. 1. nu. 75.
Hæretici vaſtatores Eccleſiæ. Ioe. 1. 21.
* Hæretici iuſtiſſime occiduntur, & comburuntur. Zach. 13. 7.

Haggæus.

Quo tempore prophetauerit. Prælu. 2. num. 7. 23. 24. 27.
† Quid eius nomen ſignificet. Prælu. 3. nu. 2. 3. & 4. & Hag. 1. nu. 34.

Hammon, Hammonita.

† Qui, & vbi fuerint. Ham. 1. 25. & 28.
* Typus Iudæorum ſunt, & malorum Chriſtianorum. ibidem.

Hamos.

Quo tempore prophetauerit. Præl. 2. num. 8. 24. 27.
† Quid eius nomen ſignificet. Prælud. 3. numer. 2, 3. & 4. & Hamos. 7. 25.

Haram vrbs.

Latinis Charræ dicta vbi ſita, Ionæ. 1. num. 44.

Haſion gaber.

Vbi ſit. Ionæ. 1. 15.

Haſta.

† Dei haſta, fulmen. Habac. 3 nu. 43.

Haſtarte, & Haſtaroth.

† Quorum idolũ, & quale. Hoſ. 2. 72.

Hazael.

† Viſio Dei transfertur. Ham. 1. 9.
* Malorum typus eſt ibidem.

Hazarias.

Rex ita dictus, idem qui Hozias. Præl. 2. num. 4. Hoſ. 1. 16. Mal. 1. nu. 6.
Quo tempore, & quantum regnauerit. Præl. 2. 27.

Hebræus, Hebraicus.
vide etiam Iudæus, & Rab.

Quomodo ſcripturam ſacrã exponant, qualeſque ſint ſcripturarum interpretes. Præl. 1. nu. 2. Præl. 4 num. 4. Ioe. 2. nu. 38. Ionæ. 2. nu. 5. 11. Mich. 4. nu. 13. Hoſ. 5. n. 2. in proœ. in Soph. ex profeſſo in Proœm. in Hag. nu. 7. in Proœm. in Zach. nu. 6.
† Hebræi à quo nomen habuerint. Ionæ. 1. nu. 43 44.
Hebræorum interpretum eſt noua, & mirabilia dicere, & nõ probare. Prælu. 4. nu. 4. Hoſ. 5. nu. 2.
Quo ordine prophetas, & ſcripturæ ſacræ libros collocent. Præl. 2. nu. 1.
Lingua Hebraica notior erat D. Hieronymi tempore, quam tempore iuniorum Hebræorum. Præl. 1. nu. 2.
† Puncta Hebraica multis in locis sũt male poſita Hoſ. 10. nu. 19. Ham. 5. nu. 66. 67. & cap. 6. num. 8.
Textus Hebraicus tempore D. Hieronymi incorruptus erat. Hoſ. 9. 20.
Hebraici textus exemplaria iam olim variabant. Habd. nu. 70.
Particulas multas habent Hebræi, quibus ipſi ad ornatum tantum vtuntur, ſed apud latinos redũdant. Hoſ. 10. 17.
† Conſuetudines multas habuere Hebræi cum Romanis, & alijs nationibus communes. Hoſ. 3. nu. 9.
Hebræi, dum Ægyptios ſpoliarunt, non aliena, ſed ſua cæperunt. Hoſ. 2. num. 67.

Lingua Hebraica omnium linguarum mater. Soph.3.nu.39.
Textus Hebraicus corruptus. Zach.4. nu.6.7.c.9.nu.50.51.

Hedera.

* Temporaria bona ſignificat. Ionæ. 4.25.
* Cæremonias, & legalia ſynagogæ ſignificat. Ion.4.21.

Helias.

† Quis, & an propheta fuerit. Præludi. 4.num.5.

Helice.

Vbi ſit. Ham.5.20.

Hemath.

† Duplex fuit, & vbi. Ham.6. num.8. Ham.2.nu.10.
Significat idē, quod murus. Ham.6.51.

Henoch..

* Tranſlationis eius expoſitio moralis Sop.1.1.nu.40 41.
* Per oliuam ſignificatur. Zach.4.nu. 8.& ſeq.
* Henoch, & Elias duo filij olei. Zach. 4.8.& 9.

Heri.

† Significat totum tempus præteritū. Mich.2.nu.34.

Herinaceus.

* Peccatorem ſignificat. Habd.23.

Herodius.

† Quid ſit. Zach.5.20.

Heroicus.

Virtus heroica quæ dicatur. Habd.49.

Heſau, vide etiam Edom.

* Heſau figura peccatorum. Habd.nu mero 122.

Heſebon.

Eſt idē quod cogitatio. Ham.5.nu.15.

Heuila.

Getulorum pater in Africa Soph.3.nu. 29. Heuila duplex, ibidem.

Hic, Hæc, Hoc.

† Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, quid ſignificet. Ham.4.nu.30. Malac. 3.31.

S. Hieronymus.

Eccleſiæ doctor Hebraicæ linguæ longe peritior, quam iuniores Hebræi. Hoſ.3.nu.5.
Sententias aliorum communiter receptas proponere ſolet, nec refutat, licet ipſe aliter ſentiat Hoſ. 12. num. 5. Mich.5. numero 13.
Maiori Dei luce illuſtratus fuit cū vulgatam editionem fecit, quam cum commentarijs eam illuſtrauit. Hab. num.114 Hoſ.11.29.ca.12. num.6. Hag.2.nu.70.
* Qualis ſit ſcripturæ ſacræ interpres. In proœ.in Zach.nu.8.& 11.12.& in proœ.in Mal.nu.11.

Hilaris, Hilaritas.

* Hilaris dator laudatur. Mal.3.40.

Hilarius.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In proœ.in Mala.num.11.

Hiphil coniugatio Hebraica.

† Eius ſignificatio ſæpe non differt à ſignificatione coniugationis Cal. Hoſ.10.nu.34.

Hircus.

*† Hircus magiſter malus. Zachar.10. num.11.

Hiſpania.

Olim auro, metalliſque abundantiſſima. Ion.1 nu.13.
† An appelletur Hebraice Sepharad. Habd.num.103.& ſeq.
Hiſpania à Nabuchodonoſor ſubiugata. Nah.2.num.18.

Hiſtoria.

Quo minitiora narrat, eo maiorem ſolet habere fidem. Præl.6.1.
† In quo differat à parabola. Hoſ.1.44
† Ordo hiſtoriæ in laudibus Dei celebrandis ſeruari non ſolet. Ham.2.25
Hiſtoricus ſenſus, vide ſenſus.
Hiſtoriæ humanæ per ſcripturam ſacram corriguntur. Nah.2.n.4.& ſeq.
* Hiſtoriæ cognitio quam neceſſaria ad ſcripturam ſacram intelligendā. In proœ.in Zach.nu 5.

Hodie.

† Præſens tempus ſignificat Hoſ.4.n. 9. Mich.2.34.

Hodollam vrbs.

Vbi ſita. Mich.1.45.
† Sonat teſtimonium hauſtus eorum. Mich.1.69.

Hœdus.

† Hœdus reprobus. Zac.9.61.c.10.11.

Holocautoma, & Holocauſtum.

† Quid ſit. Hoſ.6.27. Mich.6.21.
† Holocautoma, & holocauſtum idem Mich.6. nu.21.

Holus.

Holus.

* Significat vitam ſæcularem. Hagg. 2.83.

Homo, vide Anima.

Vnus homo poteſt eſſe figura vnius populi, & contra. Hoſ. 11. nu. 12.

* Cooperari debet Deo ad ſuam ſalutem. Hoſ. 13. num. 11. 12. 13.

Homo iuſtus, vide Iuſtus.

Homo peccator, vide Peccator.

Homo inconſtans dicitur mulier, vide Mulier.

Homine è medio ſublato animalia omnia, & omnia bona auferuntur. Sopho. 1. 9. 10. & 11. Hoſ. 4. num. 4.

† Homo in malam partem. Sopho. 1. num. 80.

* Homo domus, & templum Dei. Hag. 1. 37.

* Terra dicitur. Hag. 1. 56.

† * Homines bona opera. Zach. 2. 27.

* Homines quomodo erudiat Deus vt ab eo duci velint, non à ſe. Ionæ. 4. 31.

Homo valde mirabilis, niſi Chriſto adiungatur. Ion. 4. 24.

Homines, etiam ſapientiſſimi, infantes ſunt reſpectu angelorum. Zach. 4. 54.

Homo ne dedignetur iudicari eum homine. Mich. 6. 12.

* Homines igni peccatorum conſumebantur, niſi à Chriſto liberarentur. Zach. 3. 24.

Homicidium.

† Vocatur ſcandalum. Hoſ. 1. 78.

Honor.

* Quomodo Deus puniat eos, qui honores huius ſæculi immodice quærunt. Hoſ. 5. 30. 31. Ham. 5. nu. vltimo.

Honor verus, & maximus eſt, Dei ſeruum eſſe. in Proœm. in Habd.

† Honor mūdi per idolum Moloch ſignificatus. Ham. 5. nu. vlt. Soph. 1. 45. & eſt maximum idolū Chriſtianorum. ibidem.

* † Spes honorum cuſtodes dicuntur. Nah. 3. 35.

Honor mundi vanus, vide Inanis gloria.

Horeb, mons.

Vbi ſitus. Mal. 4. num. 20.

Horreum.

† Quid ſit. Ioe. 1. 29.

Horribilis, Horrendus.

† Significat idem quod admirabilis, illuſtris. Ioe. 2. 65. 66. Mal. 1. 35.

Hortus.

* Eccleſiam ſignificat. Ham. 9. 46.

Hoſeas.

Quo tempore prophetauerit. Præl. 2. num. 3. 24. 27.

Obſcure nimis ſcripſit. Hoſ. 1. nu. 1.

Non ſolum prædixit, ſed & vidit captiuitatem decem tribuum. Hoſ. 1. numer. 14.

† Vere duxit vxorem fornicariā. Hoſ. 1. nu. 41. & ſeq.

* Hoſeæ obedientia. Hoſ. 1. 61.

Hoſtia.

† Hoſtia pacifica quid. Hoſ. 6. 28. Ham. 4. 14.

† Hoſtia volūtaria quid. Ham 4. n. 14.

Hozzias.

Quo tempore, & quot annos regnauit. Præl. 2. 27.

Hozzias idem qui Azarias. Mal. 1. nu. 6.

Hugo.

Qualis vterque interpres ſcripturæ. In proœm. in Mal. nu. 12.

Humanus.

Humanæ hiſtoriæ per ſcripturam ſacrā corriguntur. Nah. 2. num. 4. & ſeq.

Humanitas.

Chriſti Domini humanitas, vide Chriſtus.

Humilitas, Humiliare, Humilis.

* Humilitatis virtutis commendatio. Hoſ. 2. num. 100. cap. 5. num. 25. Ham. 1. nu. 6. Habd. nu. 123. 124. Mich. 4 71. & cap. 6. num. 30. 34. Ham. 4. num. 19. Nah. 3. num. 32. Soph. 1. 39. 40. cap. 2. nu. 4. & 5. c. 3. num. 33 Hag. 1 47. Zach. 4. 34. 35. 36. cap 6. 41. cap. 9 66. cap. 11 nu. 36. & ſeq. & nu. 46.

Cum humilibus Deus loquitur. Hamos. 1. 6.

Humilis totam ſuam fiduciā in Deo ponit. Soph. 3 nu. 33.

Humilitas cuſtodia, & munitio virtutum. Hab 2. 34.

Humilitas mentem illuminat, ſuperbia excæcat. Mich. 6. nu. 34.

Humi-

Humilitas miram vim habet ad impetrandam ſapientiam. Zacha.4. 34.35.
* Eligit Deus humiles, Ham.1. num. 6.cap 4 num.19.
Humiles docentur à Deo. Habacuc. 2. 34.Soph 1.39.
† Humiliare ſignificat affligere, & ignomini afficere. Mich.6.34.
Sine humilitate congregans virtutes mittit eas in ſacculum pertuſum.Hag.1.47.
* Humilitas dicitur petra. Habac. 2. nu.34.
Humilitas obſtruit foramina animæ,ne bona opera pereant.Hag.1.47.
† Humilitas, & manſuetudo pro eodem.Soph.2.num.4.
* In humilitate omnes virtutes intelliguntur. Soph.2.nu.4.& 5.
* Humilis hæres Dei eſt. Miche. 1. 16.
Protegitur à Deo.Soph.1.39.
† Humilis idem,ac pauper.Soph.3 33. Zacha.9.35.
* Humiles ſunt magni, ac pulchri,& ſe deformes putant.Soph.1.39.
Humiles vere timent Deum,& vere ſperant in eo.Soph.1.40.
Humilis dicitur paxillus. Zachar. 10 34.
Humiles cum ſe deijciunt, eleuãtur à Deo. Soph. 1.40.
Humiles non confundentur ſuper peccatis ſuis. Soph.3.51.52.
Humiles ſuccedunt in bona, quæ Deus peccatoribus dare ſolebat. Habd.123. & ſequentibus.
* Hyacinthus.
† Quid ſit.Ionæ.1.19.
Hyades.
Vbi ſint, & quo tempore oriantur.Hamos.5.nu.23.24.
Hyperbole.
† Reperitur in ſcriptura.Ham. 2.24.
Hypocriſis.
* Ham.5.17.Soph.1.46.Zach.5. nu. 9. cap.6. nu.26.cap.14.30.
* Quomodo opera reddat inania. Hoſ. 8.19.22.
* Hypocriſis tandem detegitur.Zach. 14.40.
* Hypocritæ intelliguntur in ſacerdotibus qui Deo, & idolis ſacrificabant. Soph.1.47.
* Hypocrita mercator dicitur. Zach. 14. num.69.
Vt fur puniendus eſt.Zach 5.9.
* Hypocritæ equi nigri.Zach.6.26.
Hyſteron proteron.
† Reperitur in ſacra ſcriptura. Hoſ. 14.num.19.

I

† I litera apud Hebræos ſæpe non eſt ſignum numeri pluralis. Hoſ. 2. num.7.
Iacob.
Vnde dictus. Hoſ.6.num.32.
† Vertitur ſupplantator.ibidem.
* Cur non acceperit vxorem Chananæam.Hoſ.12.nu.19.
Obedientia, & pietas Iacob. Hoſ. 12. num.19.
* Iacob typus Chriſtianorum. Habd. 117.Nah.2.nu.43.
* Iacob typus iuſtorum Hab. 122. Mich.2.nu.69.Nah. 2.nu.43.
* Cur promiſſio,& iuramentum,quæ Deus fecit Iacob, dicantur impleta ex iuſtitia, quæ autem fecit Abrahæ dicantur impleta ex miſericordia. Mich.7.nu.54.55.
† Iacob ſæpe ſumitur pro decem tribubus, & ſæpe pro duabus. Nah. 2. num.43.
† Iacob ſignificat electos, & cur.Nah. 2.43.
Iaculum.
† * Iaculum,verba prædicatorum. Zachar.9.num.55.
Ianus.
Iani Quirini templum quando fuerit clauſum.Hoſ.2.nu.94.
Idolum, Idololatria, Idololatra.
Idololatriæ initium. Hoſ.2.nu.61.
Idola quando coluerint Iudæi. Hoſ.2. 29.Ham.5.56. & ſeq.Mich.5. nu.77.
An cum Chriſtus venit, coluerint Iudæi idola.Mich.5.77.
* Idolum vocatur riſus.Ham.7.21.
* Idolum, delictum.Ham. 8.34.
* Idola malorum Chriſtianorũ. Mich. 5.nu.91.& Nah.1.57.Habac.2. num. 50.Soph.c.1.45.Zach.10.28.

* Idolum vocatur, inutile. Mich. 2. num. 1.
Idola ex qua materia fierent, & quomodo vocarentur. Nah. 1. nu. 40.
* Idola per aduentum Chriſti ablata. Soph. 2. num. 43.
* Ceſſatio idolorum in aduentu Chriſti. Zach. 13. 5.
* Idola colentes ſubuertentur à Deo. Ham. 4. 29.
Iurantes per Idola. Ham. 8. 46.
Quia idola habemus, ſunt in nobis maleficia, & diuinationes. Mich. 5. 89.
Idola Deus diſperdet. Mich. 5. 90.
Idola ſæculi ſunt imagines falſæ. Hab. 2. 50.
* Idolorum reliquiæ quomodo inueniantur in Eccleſia. Soph. 1. 45.
Idola hæc loquuntur inutile. Zach. 10. 28.
Idola tollenda ſunt de loco ſancto, quantumuis homines ſeruent inimicitias, & tranſmittant in hæredes. Soph. 1. 46.
Idola tollit nobis Deus, vt animas liberet à peccatis. Sopho. 2. 57. & ſeq.
* Idumæa, vide etiam Edom.
† Idumea, & Edom idem. Hoſ. 5. nu. 5. Ham. 1. nu. 23. Habd. nu. 7.
Idumææ prouinciæ ſitus. Hamos. 6. 43. Habd. 34.
† Idumea idem eſt quod terrena. Ham. 2. 6. Hab. num. 34.
Idumæi qui. Habd. nu. 2. & ſeq.
Idumæa pro Iudæa. Ham. 9 41.
Idumæorum nomine non intelliguntur Romani. Habd. nu. 2. & ſeq.
Idumæi non omnino perierunt cum à Chaldæis vaſtati ſunt. Habd. 37.
* Idumæi typus aduerſariorum Euangelij. Habd. 118.
* Idumæi typus peccatorum. Ham. 1. nu. 17. Habdiæ, num. 121. & ſeq.
Seruierunt Iudæis. Mal. 1. 11.
† An fuerint penitus extincti. Malach. 1. num. 13.

Iecur.

† Significat omnia interiora. Hoſ. 13. num. 10.

Iehoua.

Quid ſignificet, Hoſeæ. 1. nu. 10. Ham. 9. num. 8.
Chriſto Domino tribuitur. Mich. 2. nu. 68. Zach. 2. 19.
† Quomodo tribuatur non vero Deo, id eſt, idolis. Hoſ. 4. 34. Mal. 2. 25.

Iehu.

Quomodo regnum obtinuit, & in eo ſe geſſit. Hoſ 1. nu. 45. 46. 47.
† Quid eius nomen ſignificet. Hoſ. 1. nu. 77.

Ieiunium.

* Ieiunium operimentum animę. Ion. 3. 41.
* Commendatur Ionæ 3. num. 30. 41. Zach. 7. num. 3. 4. 5. c. 8. num. 44.
* Ieiunij vtilitates. Zach. 8. 44.
Efficit gaudium, & lætitiam, & ſolemnitates præclaras. ibidem.
* Quale eſſe debeat. Zach. 7. numer. 4. & 5.
* Ieiunium quodnam Deo probetur. Zach. 7. 4.
Ieiunia Eccleſiaſtica quatuor, & ieiunia quatuor temporum. Zachar. 8. 33. 34.
* Ieiunium tunc Deo placet maxime, cum ei eleemoſyna adiungitur. Zach. 7. 5.
* Qui Deo ieiunent. Zach. 7. 5.

Ieremias.

Quo tempore prophetauerit. Præſu. 2. num. 22. 24 27.
Vere tranſiuit Euphratem lumbari accinctus. Hoſ. 1. nu. 46.

Ierobahal.

† Quis, & quid eius nomen ſignificet, & eius res geſtæ. Hoſeæ. 10. numer. 48.

Ieroboham.

Quanta eius impietas dum vitulos adorauit, & populum ad idem prouocauit. Hoſ. 7. à principio fere per totum cap.

Ieruſalem.

Eius ſitus. Ioe. 2. nu. 4. Soph. 1. 57.
Excidium eius. Præl. 2. num. 27. Ion. 3. 36. Mich. 3. 19. Zach. 11. 3. & 4. c. 14. num. 2. & ſequent.
Excidium Ieruſalem typus fuit vaſtitatis futuræ in fine mundi. Hoſ. 10. 23.
Quo anno deleta Præſud. 2. num. 27. & Ion. 3. 36.
* Ieruſalem petentes ſemper aſcendunt,

dunt, quid ſpiritualiter ſit. Mich. 4. num. 49.
Ieruſalem ſpiritualis. Ham. 8. num. 23. & ſeq. Mich. 2. 40.
* † Ieruſalem, humanitas Chriſti. Mic. 7. 39.
† Et anima. Mich. 7. num. 40. Zach. 12. 27.
Muro triplici cingebatur. Soph. 1. 54. Zach. 2. num. 8.
Ieruſalem ſuper duos colles condita. Soph. 1. 57.
* † Ieruſalem, Eccleſia. Soph 3. nu. 36. Zach. 8. nu. 3. cap. 12. nu. 5. c. 14. 32.
† Ieruſalem, quomodo cum ponitur pro Eccleſia, non ſumatur metaphorice, ſed proprie. Zach. 7. nu. 3.
Sion, & Ieruſalem in quo differant. Zach. 1. 49.
† Libanus dicitur. Zach. 11. nu. 3.
Portæ Ieruſalem. Soph. 1. 53. Zach. 14. 35. 36.
Portæ Ieruſalem ſponte apertæ in paſſione Domini. Zach. 11. 4.
Saltus dicitur. Zach. 11. 6.
* Peccata quæ erant in Ieruſalem ante eius excidium. Zach. 12. 15.
* Habitant Ieruſalem, qui in viſione pacis intimæ mentem figunt. Zach. 13. 19.
Numerus occiſorum in vaſtitate Ieruſalem vndecies centum millia, captiuorum vero nonaginta & ſeptem millia. Zach 14. 6.
† Ægyptus dicitur. Zach. 14. 44.
† Sodoma. Zach. 14. 44.

IESVS.
Quibus literis Hebraicè ſcribatur. Habac. 3. num. 54.
* Ieſus filius Ioſedec typus Chriſti. Hag. 1. 32. Zach. 3. à principio, & nu. 4. & 22. cap. 6. num. 32.
† Ieſus filius Ioſedec quis. Zachar. 3. num. 3.
* Societatis Ieſu finis, & inſtitutum. Hag. 2. num. 89. 90.
† Ieſus, fons ſalutis. Zac. 13. 18.
* † Salutaris transfertur. Zach. 13. 20.
Iezrael.
Vbi ſita. Hoſ. 1. nu. 65. & 86. & ſequen.
† Quid ſignificet eius nomen, & ipſa vrbs myſtice. Hoſ. 1. nu. 68.

Ignauia.
* Ignauis Sol occidit meridie. Ham. 8. 40.
In ignauia marentes amittimus quæ habemus. Hag. 1. 52. 53.
Ignis.
† Filios per ignem transferre quid ſit. Hoſ. 5. 13.
* Ignis gehennæ. Ham. 1. 20. Malach. 4. num. 1.
Ignis, libido. Ham. 2. num. 8. Nah. 3. num. 31.
Voluptates. Habac. 2. num. 46.
* Ira. Soph. 1. 67.
† Ignis cœleſtis non defuit in ſecundo templo. Hag. 1. nu. 12. Mal. 1. 34.
† Ignis apoſtoli. Zach. 12. 8.
Tentatio, & res aduerſæ. Zachar. 13. 17.
† Meditatio. Mal. 1. 37.
Chriſtus Dominus. Mal. 3. 18.
Spiritus ſanctus. Mal. 3. 19.
Ignis diei iudicij. Mal. 4. num. 1.
Ignorantia.
† Ignorantia peccatum. Habac. 3. num. 3.
Ignorantes peccatores. Zach. 8. 20.
Illaudatus.
† Quid ſignificet. Mich. 2. nu. 2.
Illuſor.
† Significat ſuperbum, & nullius moniti acquieſcentem, & quaſi aliorũ peſtem. Hoſeæ. 7. num. 7.
Imago.
Imagines olim in pompis, ac triumphis portari ſolitæ. Ham. 6. nu. 6.
Imber.
† Temporaneus, & ſerotinus imber quid. Hoſ 6. nu. 11. Ioe. 2. 49.
* Matutinus, ſeu temporaneus imber, lex Moſis; ſerotinus, lex Euangelica. Zach. 10. num. 2.
* Imber doctrina Euangelica. Ham. 4. 18. Mich. 5. 74. Zach. 10. nu. 2. & 6.
† Imber Chriſtus Dominus. Hoſe. 6. num. 11.
† Tentationes dicuntur imber. Ham. 7. 15.
Imitor, Imitatio.
† Imitari ſolet ſcriptura verbis facta, quæ narrat. Hoſ. 6. 43.
* Eius filius quiſque dicitur, cuius mores imitatur. Hoſ. 1. nu. 76.

Eius nomine quiſque appellatur, cu ius mores imitatur. Soph. 1. n. 58.
Imitatio citius fertur in malum, quã in bonum. Hag. 2. 79.
Chriſti imitatio. Zach. 3. 52.
Imitatores tranſeunt in eorũ cõſortium, quos imitantur. Hoſ. 6. 51.
Imitari mala inſanum eſt. Hoſ. 6. 54. 55.

Immanis.

* Immanitatis vitium quale. Habd. num. 49.

Imperatiuus.

† Poni ſolet pro futuro indicatiui. Hoſ. 10. nu. 36. & c. 14. num. 1. Zach. 3. nu. 10. c. 13. 12.

Imperfectus, vide perfectus.

* Imperfecti non habent permanentẽ lætitiam, vt perfecti. Hag. 1. 45.
Prius inſtruendi ſunt, vt operentur in domo Domini. Hag. 1. 59.
Multum eis deperit eius, quod ſeminant, quia ſiniſtro fine operãtur. Hag. 1. 44.

Imperium.

† Quatuor mundi imperia per quatuor quadrigas ſignificata. Zacha 6. num. 1.
Impius, vide Iniuſtus, & Peccator.
* Sæpe regnat impius propter peccata populi. Hoſ. 13. nu. 16.

Imprecor, Imprecatio.

† Imprecationes quomodo in ſcriptura accipiendæ. Hoſ. 14. nu. 1.
* Licet aliјs pœnas imprecari, vt corrigantur, & vt Dei iuſtitia innoteſcat. Hoſ. 14. num. 2.

Impudens, Impudentia.

† Quantum Deo diſpliceat. Hoſ. 2. num. 76.

In.

† In, pro Per. Hoſ. 1. num. 18. & cap. 12. nu. 20. & Ham. 4. nu. 4.
In, virtutem, & poteſtatem ſonat. Hoſ. 1. nu. 107 Zach. 9. 52.
† In, pro Cum. Hoſ. 4. nu. 4.
Pro Vt, vel Ad. Hoſ. 4. nu. 21.
Pro Propter. Hoſ. 5. num. 12. c. 10. nu. 27. Mich. 3. num. 15.
Inſtrumentum ſignificat. Hoſ. 6. numer. 13.
In cũ ablatiuo, pro In cũ accuſatiuo. Hoſ. 6. nu. 13. & c. 10. nu. 36.
Eſſe in, vt eſſe in patrem, &c. quid ſignificet. Hoſ. 8. nu. 16.
In, pro Inter. Hoſ. 9. nu. 18.
Pro, Apud. Hoſ. 14. nu. 11.
In finem, id eſt, in omne tẽpus vſq; in ſempiternum. Ham. 8. nu. 22.
Pro, contra Mich. 1. nu. 4.
In teſtimonium illis, id eſt, Contra illos. Mich. 1. nu. 4.
In, pro, Pro. Mich. 3. nu. 15.
In prophetis, id eſt, in vno ex prophetis. Habac. 1. num. 5.
Quod genus cauſæ ſignificet. Haba. 2. num. 22.

Inamabilis.

† Significat odioſiſſimam rem. Mich. 2. num. 2.

Inanimata.

Lætari dicuntur metaphorice. Hag. 2. 25.

Inanis gloria.

* Reprehenditur. Ham. 5. nu. 17. Mic. 1. nu. 69 70. Zach. 14. num. 69. 70. Mal. 3. 37.
Inanis gloria corrumpit opera. Hoſ. 8. 18. & reddit ea inania, Ibidem, 19 20.
Inanis gloria per vinum ſignificata. Mich. 1. num. 70.
Inanis gloriæ cupidus per ebrium ſignificatur. Mich. 1. nu. 70.
Inanis gloria dicitur fumus. Nah. 2. num. 73.
Cupidus inanis gloriæ adultero ſimilis Malach. 3 37.
Bona per inanem gloriam facta. Ham. 4. 12.

Inceſſus.

Qualis eſſe debeat. Ham. 6. nu. 6.

Inconſtantia.

* Inconſtantia origo malorum omnium. Mich 1. 56. 57.
* Reprehenditur. Mich. 1. numer. 56 57.
* Inconſtantia facit vt fructus laborum amittantur. Mich. 6. 42. 43.

Increpare.

† Increpare, cum poteſtate, & obiurgatione imperare. Nah. 1. nu. 15. Zach. 3. nu. 10.

Indurare.

† Quomodo Deus dicatur homines indurare. Ham. 2. num. 21.

Inebriare.
† Significat magnam abundantiam. Mich.2 num.43.
† Significat magna ſupplicia inferri. Mich.2.43.Nah.3.nu.11.
Infernus.
† Sumitur pro morte.Hoſ.13.23.
Pœnæ inferni.Mal.4.nu.1.
* Damnatorum pœnis nihil poſt diem iudicij addetur, aut minuetur. Hoſ. 1.35.
† Infernus pro ſepulchro.Hoſ.1.num. 132.
† In infernum deſcendere pro ſepeliri. ibid.
Inferni fons eſt mors Hoſ.13 40.
Infernus dicitur inſatiabilis. Habac. 2. 26.
Inferni venter peccatum.Ionæ.2. numer.31.
Infidelis.
* Infideles quam anguſtos fines habeant.Ham.6 9.10.
* Infideles multo duriores fiunt prauo exemplo malorum Chriſtianorũ. Mich.1 53.
Infideles per Geth ſignificati. Miche. 2.59.
* Idumæi typus infidelium.Habd.1 18.
Infirmare,infirmitas.
† Infirmitas pro Dolore.Ham.6.26.
† Infirmari pro Dolere.Ham.6.26.
† Pro Perire. Ham.4.4.
Infirmari pro incipere.Hoſ.11.nu.25.
Ingenium.
* Acutiores ingenio, ſi peccent,grauius puniuntur.Zach.9.22.
Ingratus, Ingratitudo.
* Quam Deo odioſus,& quomodo puniatur.Hoſ 2.72.73.74.75.76.cap.4. nu.42.43.& c.7. nu.43. Zach.2.31.
* Ingrata anima ducitur in captiuitatem.Mich.1.54.55.
* Ingrati. Hoſ.7.43.
Ingreſſus.
* Ingreſſus qualis eſſe debeat. Ham.6. num.6.
Inimicitia.
* Inimicitiam ſeruantes reprehenduntur.Soph.1.46.
Iniquitas, Iniquus.
* Non omne peccatum propriè dicitur iniquitas, ſed tantum mortale: nec dicitur iniquus, niſi qui peccatũ mortale committit.Soph.3.34.
* Iniquitas, pœna debita iniquitati. Zach.14.47.Mal.2.38.
Initium.
† Ab initio,quid ſignificet.Mich.5.nu. 37.39.44.
Iniuria.
* Iniuriæ maximæ manent memoriæ infixæ.Mich.2.nu.50.
Iniuriarum remiſſio.Ham.6.nu.27. Zach.6.29.
Iniuriæ obliuiſcendæ.Ham.6.27.
* Iniuriarum tolerantia dicitur fortitudo.Nah.1.nu.9.
Iniuſtitia.
* Reprehenditur.Mich.6.num.32.33.
Iniuſtus,vide Malus,Peccator.
Iniuſti, velint,nolint,venerantur intra ſe viros iuſtos.Hoſ.2.nu.93.
Inobedientia.
Reprehenditur.Hoſ.1.num.60.& c. 8.num.22.Ion.4 num.38.39. Mich.2.num.20.
Hominum inobedientia excuſationem non habet. Hoſ.1.nu.60.
Inobediens onagro ſimilis. Hoſ. 8. num.22.Mich.2.nu.20.
Inquietudo.
* Animi inquietudo. Ionæ.2. numer. 32.33.
Inſipiens.
Inſipiens,peccator, vide ſtultus.
Inſpiratio.
* Qui diuinis reſiſtũt inſpirationibus, quomodo manibus ſuis contra Deũ pugnent.Mich.2.19.
*† Inſpiratio Dei dicitur manus Dei. Mich.2.num.19.20.
Inſpirationes diuinæ dicuntur ſaluatores.Hab.129.
Inſpirationes Dei diuerſis modis dantur.Soph.1.36.c.2.41.
Inſpiratio Dei ſibilus dicitur. Zach. 10.19.
Inſpirationes quo minus audimus, eo peiores efficimur, & duriores. Zach.7.17.18.19.
Inſpirationibus Dei reſiſtentes contra Deum pugnant. Mich. 2. 19. Idem amore ſeculi tenentur. ibid. 20. Puniuntur in hoc ſeculo, & in futuro Hab.1. cap.41.42.

† Inſpirationi contradicentis pœna. Hoſ.4.40.& cap.5.17.

Inſula.

† Inſulæ dicuntur remotiſſimæ gentes, ad quas niſi per mare, non poteſt iri, Hoſ.11.34.Soph.2.44.

* Inſulæ gentium peccatores à Deo valde remoti. Soph.2.58.

Intellectus, vide etiam Potentiæ animæ.

*Intellectu obedire, maxima obedientia. Hoſ.1.nu.61.

* Intellectus dicitur mare. Zach.9.67.

Intentio.

* Qualis eſſe debet. Ham.3.n.18.Hag. 1.54.Zach.8.26.27.

Intentio recta cidaris dicitur. Zachar. 3.30.

Intentio eſt mons, vnde tota anima cernitur. Ham.3.17.

* Intentio dicitur caput, & calcaneus. Zach.8.27.

Interior.

Interiori homini vacandum, vide cognitio ſui.

Interpres, Interpretor.

Interpretandi ſcripturas quod genus optimum. Præl.1.& in Proœ. in Ioelem, & in Proœ. in Zach. maxime nu.7.& Zach.8.nu.2.& in proœm. in Habac.

Interpreti ſcripturarũ quæ ſint neceſſaria. In proœm. in Mich. In proœm. in Zach. late.

*Interpretes ſcripturæ vitandi qui, & qui ſequendi. Præl.1.& in proœ. in Soph. & in proœ. in Hag. & in proœ. in Zach.

Interrogatio.

† Sæpe neceſſaria ad intelligendã ſcripturam. Mich.5.nu.25.

Inuidia.

* Reprehenditur. Ham.4.nu.23.

Et quæ mala afferat. Ibidem.

† Inuidia per erucam ſignificata. Hamos.4.num.23.

Inundare.

Quid ſit. Hoſ.4.nu.2.

Inuocare.

Nomen alicuius inuocati ſuper aliquem. Ham.9.num.42.

Inutile.

Significat valde noxiũ. Mich.2.nu.2.

† Significat peccatum, & idolũ. Mich. 2.num.1.

Ioachsm.

Idem qui Ochozias, quot annos regnauerit. Præl.2.num.27.

Ioachaz.

Quantum regnauerit. Præl.2.nu.27.

Ioachin.

Quot annos regnauerit. Præl.2.nu.27.

Ioacim.

Quo tempore, & quot annos regnauerit. Præl.2.num.27.

Ioas.

Quantum temporis regnauerit. Præl. 2.num.27.

Ioatham.

Quantum temporis regnauerit. Prælu. 2.num.27.

Iod.

† Interdum non eſt ſignũ numeri pluralis apud Hebræos. Hoſ.2.nu.7.

Ioel.

Quo tempore prophetauerit. Prælu. 2. num.8.24.27.

† Quid eius nomen ſignificet. Prælu. num.2.34.

S. Ioannes Baptiſta.

* Qualis eius conuerſatio. Hoſ.1. numer.11.

* Angelus dicitur. Mal.3. nu.2.& ſeq.

* Non fuit angelus natura, ſed vita, & ſanctitate. Mal.3.nu.9.10.

S. Ioannes Euangeliſta.

† Scripſit potiſſimum hiſtoriam duorum priorum annorũ prædicationis Chriſti Domini, cum ceteri Euangeliſtæ ſcripſerint res vltimi anni. Prælud.6.3.

Ionas.

Quo tempore prophetauerit. Prælu.2. nu.12.24.27.Nah.2.nu.15.

† Quid eius nomen ſignificet, Præl.3. nu.2.3.4.& Ionę.1.nu.30.

Ionia, Iones.

A quo nomen habuerint. Ionę.1.nu.8.

Ionathan.

Chaldæus Paraphraſtes Ionathan, quo tempore floruerit. Hoſ.9.nu.2.Habd. num.110.

Ioppe.

Peregrinorum petentium terram ſanctam portus eſt. Ionæ.1.25.

Significat pulchritudo eius. Ion.1.n.34.

Ioram.

Quot annos, & quando regnauerit. Præl.2.nu.27.

† Interpretatur celſitudo Domini. Ham.2.num.6.

* Eius tropologica expoſitio. ibidem.

Iordanis.

Vbi ſit.Ham.6.43.

† Cum flumen abſolute dicitur in ſcriptura, Iordanis intelligitur.Mich.7.nu.33.35.

* Iordanis diuiſio.Zach.11.7.

Ioſaphat.

Quot annos, & quando regnauerit. Præl.2.numer.27.

† Vallis Ioſaphat an ſit,& vnde nomẽ habeat; & an in ea futurum ſit iudiciũ vniuerſale.Ioe.3 nu.2.& 4.

† Ioſaphat ſonat iudicium Domini. Ham.2.nu.6.

* Belli à Ioſaphat geſti moralis expoſitio. Ham.2.nu.6.

Ioſeph, Ioſephus.

Sonat, Adder.Habd.nu.117.

* Ioſeph filij typus Chriſtianorum, qui ex gentibus crediderunt. Habd. 117.

Ioſephus Gorionis poſt. Hieronymi tempora floruit.Habd.nu.110.

Ioſephi Flauij locus corrigitur. Habd. num.84.

Alius eiuſdem locus corrigitur.Nah.2. num.18.

Ioſephus multa ex ſacris hiſtorijs omiſit.Hag.2.nu.17.

Ioſephi lapſus.Zach.1.24.26.

Domus Ioſeph, tribus Ephraim.Zach. 10.16.

Ioſias.

Quo tempore, & quantum regnauerit. Præl.2.nu.27.

† Quid eius nomẽ ſignificet.Sop.1.40.

Ira, Iraſci. Vide vltio.

† Quomodo Deo tribuatur. Hoſ. 1. num.104.

* Iræ vitium.Ham.6.27.

† Ira dicitur ignis.Soph.1.67.

Ire.

† Significat creſcere. Hoſ.14.16.Ionę. 1.45.

Ironia.

† Inuenitur in ſcriptura ſacra.Ham.4. num.8. Mich.5.nu.25 Zach.11.34. Mal.2.35.

Iſaias.

Quo tempore prophetauerit. Prælud. 2.nu.3.24 27.

Vere ambulauit nudus,& diſcalceatus. Hoſ.1.num.49.

Fuit ſocer regis Manaſſe ſecundum Hebræos.Hoſ.1.nu.50.

Iſidorus.

Qualis ſcripturæ interpres. In proœ. in Malach.nu.11.

Iſmael.

Regnũ Iſmaelitarum quale.Zach.6.17.

Iſrael, vide etiã Hebræus,& Iudæus.

† Non ſignificat videns Deũ,ſed princeps cum Deo, vel Rectus Dei. Hoſ. 12.num.4.5.6.

† Significat præualens aduerſus Deũ. ibid. nu.7.& Ham.6. nu 29.& Mich. 7 num.71.Mal.1.24.

* Iſrael, ſeu Iſraelita duplex in ſcriptura, ſcilicet ſecundum carnem, & ſecundum ſpiritum.Hoſ.1.nu.125.Mich.5.num.33.34 Zach.12.nu.23.

* Filij Iſrael veri qui Hoſ.1.num.123. 124.125.

* Iſrael vocantur in ſcriptura, qui ad fidem Chriſti conuerſi ſunt ex gentibus. Hoſ. 1. vbi ſupra, & Mich. 5, num.34.

Iſraelitæ arcu pugnare ſoliti.Hoſ.1.84.

Iſraelitæ dum ſpoliarunt Ægyptios, non aliena, ſed ſua ceperunt. Hoſ.2. num.67.

Populus Iſraeliticus typus Chriſti.Hoſ. 11.nu.12.

† Iſrael populus quot annos per deſertum errauerit. Ham.5.nu.60.

* Iſrael typus eorum, qui olim Deum coluerunt, ſed poſtea fronte perfricta ſe peccatis tradiderunt. Ham. 2. num.22.23 Mich.1.nu.16.

Iſraelitæ, quando coluerint idola, vide idolum.

* Typus eſt virorum perfectorum.Malach.1.24.

Iſychius.

Qualis ſcripturæ interpres.in Proœm. in Malach.num.11.

Iterum.

† Hebraice ſignificari ſolet verbo,Cõuertetur.Ham.5.nu.12.

Iubilatio.

† Oritur ex ineffabili & ingẽti lætitia, quæ

quæ nec taceri poteſt, nec verbis exprimi. Soph.3.num.36.

Iuda, Iudæa,
Iudas, Iudæus.

† Filij Iuda qui. Hoſ.1.n.129. Zac.2.32.
* Iuda quid myſtice ſignificet. Ham.2.nu.12.23. Mich.1.nu.16.
† Iudææ termini. Ham 6.nu.43. Mich.7.nu.33.34. Hab.84. Zach.9 44.
Iudæi non habuerunt hoc nomen, niſi poſt diuiſionem decem tribuum à duabus. Ionæ.1.nu.43.
Mores Iudæorum. Hoſ.3.nu 6.
* Perſequebantur Chriſtianos Iudæi. Ham.1.16.30.c.5.nu.37.c 9.nu.41. Habd.118. Zach.12.num.3.
* Punitio Iudæorum ob necem Christi Domini. Hoſ.1.nu.75.76.77.82. & ſeq.c.3.nu.19.c.5.nu.14.15.23.29.33.42.c.7.nu.34.& ſeq.c.8.nu.30.c 9.nu.32.c.11.nu.41.c.13 num.17. Ioe.1.nu.14.30. Ham.1.nu.10.c.2.nu.4.cap 5.nu.26.34.c.8.nu.6.& 7. Zach 5.nu.11.vſque ad finem.c.11 à principio c.12.15.c.14.nu 2.& ſeq.
* Iudæi quando Dei populus eſſe deſierint. Hoſ.2.nu.3.
Iudæi quando in Hiſpaniam venerint. Hab.nu.107.& ſeq.
Iudæorum imperium poſt Babylonicã captiuitatem late propagatũ. Habd.nu.89.fere vſque ad finem cap.
Idola qñ coluerint Iudæi, vide Idola.
* Iudæi quomodo à Deo relicti. Hoſ.2.nu.49 50.70.c.3.nu.19.
* Feſta Iudæorum. Hoſ.2.69. Ham.4.num.11.
* Iudæi quo tẽpore conuertendi. Hoſ.2.nu.82.c.3.nu.25. Mich.5.num.33. Zach.4.nu.10.11. Mala.4.17.
Conſuetudines habebant Iudæi cum alijs nationibꝰ cõmunes. Hoſ.3.n.9.
* Sacrificare non licebat Iudæis extra Ieruſalem. Hoſ.3.nu.19.
* Obſtinatio, & cæcitas Iudæorũ. Hoſ.6.n.39.& ſeq.& c.7.n 33.& ſeq.
* Excæcatio Iudæorum facta eſt ob peccata in quibus diu perdurauerãt. Zach.5.11.
* Impietas Iudæorum in Chriſtum Dominum. Hoſ.7.nu.11.& ſeq.
Equorum vſus prohibitus Iudæis. Hoſ.14.num.10.
* Iudæi vocati Idumæi, & cur. Ham.9.num.41.
* Inuidia Iudæorum ob gentium vocationem. Ionæ.4.nu.5.21.22.33.
Iudæorum ſtudium in ſacra ſcriptura maxime memoriæ mandanda. Mich.5.num.10.11.
* Ex Iudæis multi in Chriſtum crediderunt. Mich.5.nu.33.
Cauſa vaſtitatis Iudæorum fuit Chriſti mors, vide punitio Iudæorum. & Mich.5.num.78.
† Iudæi partes Eccleſiæ vocantur ab Eccleſia, ideo prophetæ loquuntur de Eccleſia, & de Iudæis quaſi de vno populo. Zach.8.num.2.3.& 4.
* Iudæi dicuntur quicunque Chriſtũ confitentur, etiam ſi ex gẽtibus ſint. Zach 8.40.
* Captiuitas, in qua nunc ſunt Iudæi, an perpetua futura ſit. Zach.11 12.
* Peccata Iudæorum ante eorum vaſtitatem Zach.12.15.
Numerus Iudæorum, qui mortui ſunt in vaſtitate Ieruſalem, vndecies centum millia, captiuorum vero nonaginta & ſeptem millia. Zach.14 6.
Ægyptij, & familia Ægypti vocantur. Zach.14 44 45.
Iudas proditor cur ſe ſuſpẽderit. Habd.num.25.
* Iudæorum planctus in die iudicij. Zach.12 19.20.
Iudæos quantum honorauit Deus tempore noui teſtamenti. Zach.10.12.& ſeq.
Iudæi in fine ſæculi ſalui fient, & electi ex eis futuri. Zach.1 55.& ſeq. Zach.3.25. Zach.4 13.& ſeq.
Iudæorum reprobatio, & induratio. Habac.1 6.7. Zach.3.25.
Iudæis nihil iam proſunt cære[illegible]niæ agui paſchalis. Ham.8.7.
Iudæi habent vuluam ſine li[illegible] & vbera arentia. Hoſ.9 27.28.
Iudæorũ quatuor peſtes. I[illegible].1 15.
Iudæorum excæcatio, & iteru[illegible] Ham.1.11. Soph.3.19.& ſeq.
In Iudæos Chrs rugiet. H[illegible]
Iudæorum odium in Chriſt[illegible] & pœna. Ham.2.34.
De Iudæorum filijs ſuſci[illegible] Nazaræos. Ham.2.3132.

Iudæi famem verbi Dei patiuntur. Ham.8.37.
Iudæorum dolentium de ſalute gentiū figura Ionas.Ion.4.5. Et quomodo ob id reprehendantur à Chriſto.ibid.23.

Iudex.

Munera accipere non debet. Mich.3.nu.15.cap.7.nu.8.
Iudex magiſter ſpiritualis. Mich.3.24.& ſeq.
* Iudex bonus.Soph.3.12.Mal.3.27.

Iudicare.

† Iudicare, id eſt, ſententiam pro aliquo ferre.Hoſ.2 96.
Iudicare,id eſt,lite cōtendere. Hoſ.2.nu.36.
Iudicare cauſam alicuius eſt ſententiam pro eo ferre.Mich.7. nu.29.
Iudicare, id eſt, punire.Haba.1 48.

Iudicium.

Sumitur pro lite.Hoſ.2.36.
Pro iuſtitia.Hoſ.2.95.96.
Iudicium, & iuſtitia quomodo differant Hoſ.2.96.
Iudicium pro ſententia. Hoſ. 2. 96. Ham.5.53.
Pro ſententia damnationis. Hoſ. 5. nu.1.c.6.nu.14.
Pro ſupplicio.Hoſ.10.11.
† Pro lege, & præcepto. Soph.2. n, 5.
Iudicium non fertur, niſi in ſubditos. Mich.4.29.
† Iudicium pro eo quod quiſque ex officio ſuo facere tenetur.Ham.5.num.18.
Iudicium facere pro iudicare.Mich.6.25.
Iudicium facere pro Punire. Mich.6.25.
Iudicium facere pro Cuſtodire legem. Soph.2.nu.5.
† Iudicium alicuius facere eſt ſententiam pro eo ferre.Mich.7.29.
Iudicia in portis ciuitatum fieri ſolebant.Ham.5.nu.35.
Angeli defendunt nos in die iudicij. Zach.3.5.
* Proprium iudicium ſequi dolorum origo eſt.Ion 4.n.7.& ſeq.
* Extremum iudicium.Ioe.2.nu.12. & c.2.nu.12.c.3.à principio.Nah.2. nu.55.Soph.1.69.Zac.12.nu.14.& 30.c.14.nu. 19. & ſeq. vſque ad. 39. Mal.4.per totum.
* Extremum iudicium quo in loco futurum.Ioe.3.nu.2.
* Diluuium typus extremi iudicij.Ionæ.4.nu.6.
* Signa præcedentia iudicium mundi.Nah.3.30.Habac.3.37.40.
Poſt diem iudicij nihil addetur, nec detrahetur pœnis damnatorum. Hoſ.1.35.
Iudicij dies quam terribilis adueniet malis.Mal.4.1.& ſeq.
In die iudicij Chriſtus agnus vertetur in leonem.Ham.1.12.
Iudicij diei vaſtitas.Ioel.2.12.
Quomodo mali, tunc ſint puniendi.Ham.3.25.
In die iudicij Chriſtus, qui nunc eſt leo, fiet vrſus.Ham.5.50.51.
Iudicij diem deſiderantes reprehenduntur.Ham.5.49.
Iudicium quomodo timebitur à malis.Mich.2.27.
Iudicij dies comprehēdet malos in voluptatibus ſuis.Nah.1.47.
In iudicio ſcrutabitur Deus omniū peccata.Soph.1.69.
In die iudicij ſubijciet ſibi Chriſtus omnem poteſtatem ſæculi.Mich.1.22.
* Iudicium ſingulorum quam exacte fiet.Soph.1.c.74.
* Iudices iuſti ſint.Soph 3.12.
* Iudicium proprium qui ſequitur, dolet ſemper, atque ibi dolet, vbi lætari debuit.Ion.4.8.Et eſt valde mutabilis.ibid.24.
* Iudicari cum homine ne dedignetur homo.Mic.6.12.

Iudith.

† Hiſtoria ſcripta in libro Iudith, quo tempore fuerit ſcripta.Nah.2.29.

Iugum.

Quomodo olim imponeretur bobus. Hoſ.11.23.
* Iugum Chriſti,& iugum mundi.Mic.7.44.

Iumentum.

* Iumentum ſignificat obedientem. Hoſ.8.num,21.22.
* Iumentū homo rationis inops. Ion.4.37.Zach.2.11.& peccator.ibid.

Quæ

† † Quæ animalia ſignificet.Soph.1. 9.
† Iumenta, motus praui animæ.Zach. 2.27.
* Iumenta qui ſint in Eccleſia. Zach. 2.11.
Iuniperus.
† Eius natura,& odor.Hoſ.14. nu. 22.
Iuno.
† Eadem quæ Haſtarte,ſeu Haſtaroth. Hoſ.2.nu.62.& ſeq.
Iuppiter.
† Quis,Hoſeæ cap.5 num.37. cap.6. num.63.& ſeq.
Idem qui Belus, & Bahal.ibid.
Idem qui Melchom.Ham.5 75.
Iurare, Iuramentum.
† Iurare in.i.Iurare per.Ham.4.nu.4.
† Formula illa iurandi,Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, quid ſignificet.Ham.4 num.30.
Iurare per loca ſacra remotiora,ſacratius habetur.Ham.8 35.
* Iurare per falſos Deos eſt magna Dei iniuria.Ham.8.34.
* † Deus cur ſoleat iurare.Ham 6.28. cap. 8.20.
† Supplicium iurantium per Dei nomen fruſtra,Zach.5.à principio vſq, ad num.10.
Iuſtificare.
† Iuſtificare pro abſoluere in iudicio, & iuſtum pronunciare.Mich.6.33.
* Iuſtificatio impij quid requirat.Hoſ. 13 nu.12.& c.14 nu.6.
Iuſtitia.
Iuſtitia, & iudicium quomodo differat. Hoſ.2.nu.96.
* Iuſtitiæ violatio quomodo à Deo puniatur.Ham.7. num.13. Mich.6.nu. 33.& ſeq.
* Iuſtitia pro lege.Mich.6.nu.8.
Iuſtus.
* Quam benigne à Deo tractetur.Hamos.3.num.12.
* Iuſti ægre ferre ſolent iniuſtorum proſperitatem.Ham 6.12.
* Iuſtorum vita.Habd.121.& ſequ.
* † Elephãto ſimilis iuſtus.Mich.1.51.
* Racemus dicitur. Mich.4.57.
Iuſti vtiles eſſe debent alijs. Hoſ.1. 136.& c.2.100. & c.6.45.
Ne ab hoc vllis debent difficultatibus deterreri.Hoſ.1.138.
Quomodo Deus in iuſtis puniat præterita peccata, & quid tunc fieri debeat.Hoſ.2.74.
Iuſtorum pax qualis ſit.Hoſ. 2. 93. 94 Ham 6.13.14.
In iuſtos prouidentia Dei. Hoſ. 3. 34 Mich.7 63.
Iuſtorum conſtantia.Hoſ.14.14.15.
Iuſti cũ Deo ambulant.Ham 3 4 5.
Iuſti ſibi placentes deſeruntur.Hamos.5 34
Iuſti coguntur ire ad peccatores, ſed cum feruor caritatis,& deuotionis in illis remittitur. Ham.8. 24.& ſeq.
Iuſti cœlũ,& ſedes Dei.Ham 9 16.
Iuſti anima tabernaculũ Dei, quod cadit per peccatum,& reædificatur per pœnitentiam Ham.9 48.
Iuſtos quot modis mali inſectetur. Habd.53.& ſeq.
Iuſti habitãt in mõtibus.Habd.121.
Iuſtus quando dominetur ſuis affectibus.Habd. 122.
Iuſtorum gaudiũ ſtabile.Ion.4 26.
Iuſti ſunt elephanti, qui vincũt dracones.Mich.1.51.
Iuſti ſoli ratione vtũtur.Mich. 1.51.
Iuſtis nulla calamitas venit, vnde non euadant.Mich.2.23.
Iuſti ridebunt malos in die iudicij. ibid.24.
Eorum ſors mutabitur in vita futura, ſicut & malorum.ibid.25.26.
Iuſt is quomodo diſpergitur, & quomodo congregatur.Mich. 2. 70.71.
Ante iuſtos Chriſtus pandit iter remouens omnia impedimenta ad proficiendum.Mich.2 71.72.
Iuſti quomodo conuerti dicantur. Mich 5 67.
Iuſti in populis quaſi ros, & quaſi ſtilla.Mich.8.81.82.Non indigẽt doctrinis gentium.ibid.83.
Iuſtorum paucitas.Mich.7.1.& ſeq.
Iuſtorum opera confundent eos, qui reſiſtunt veritati.Mich.7.59.
Iuſtis nihil nocere poſſunt gentes, & confunduntur hoc videntes. Mich.7 63.
Iuſti, etiam ſi labores ingruant, nihil eſt quod timeant. Nah.1.27.

Iuſti, cum turbabuntur impij ingruente iudicio, lætiſſimum nuntium accipient. Nah. 1.48.
Iuſtus melior fit tentationibus, vt peccator peior. Nah. 2.72.
Iuſti multi decipientur tempore Antichriſti. Nah. 3.13.
Iuſti ſacra ſcriptura locupletantur, vt mari. Nah. 3.23.
Iuſti anima habitat in fluminibus, & peccatis aliorum magis confirmatur in virtutibus. Nah. 3.20.
Ariditate, & tribulationibus multũ roboratur. ibid. 20. & tentationibus. 21.
Iuſtos orãtes pro peccatoribus interdum Deus non audit, quia expedit eos puniri. Habac. 1.40.
Iuſtos multos vincit Diabolus, & de regibus triũphat. Habac. 1.46.
Iuſtus reſiſtere Diabolo non poterit, niſi Deus ei adſit. Haba. 1.47.
Iuſti rident Diabolum à Deo victũ. Habac 1.47.
Iuſtorum paucitas in fine ſæculi. Habac. 3.52.
Iuſtorum mors erit initium vitæ. Soph. 1.84.
Iuſti habitant nunc in locis, & poſſeſſionibus infideliũ. Soph. 2. 39.
Iuſti quomodo nõ cõfundentur ſuper peccatis ſuis. Sop. 3.49. & ſeq.
Iuſtis promittit Deus in conſolationem ſuam ſalutem peccatorum. Soph 3.54.55.
Iuſti quaſi annulus in manu Dei. Hag. 2.87.
Iuſti beati prædicãtur & à malis, & eis mali inuident. Soph 3 55. 56.
Iuſti ſeruabuntur & inimici eorum cadent. Hag. 2.85.86.
Iuſti non ſinuntur liberi, vt peccatores, ſed conſtringuntur, & ligantur. Hoſ. 8.22.
Iuſtos Deus non relinquit in tentationibus, vt homines faciunt. Hoſ. 13 5.
* Iuſtus regnat. Mich. 4.72.
Iuſtorũ perſecutio cur impatienter ferri nõ debeat. Haba. 2 9. & ſeq.
Iuſti quã ſint curæ Deo. Hag. 2. 76.
Iuſtis Deus eſt murus igneus quo tenetur diabolus Zach. 2.28.
Iuſtorum magnæ deliciæ ſolis experientibus cognitæ. Zach. 2.34.
Iuſtorũ ſalus & opera mirabilia, opera diuinæ virtutis ſunt. Zac. 4 37.
Iuſti oẽs ſunt magiſtri Babylonis. Zach 4. 35. 36. docẽt enim peccatores quid facere debeant. ibid.
Iuſtorum, etiam ſi in peccatum cadant, miſeretur Deus, & reducit eos ad ſe. Zach. 6.41 42.
Iuſtus ſemper Chriſto hæreat, & ei ſe tradat, & bonis implebitur. Zach. 6.43.
Iuſti anima fit per Deum inhabitantem ciuitas veritatis, & recte de omnibus iudicat. Zach. 8.20. & mons ſanctificatus. 21.
Iuſti habent ſeniles, & maturas cogitationes, nõ leues, & pueriles, vt peccatores. Zach. 8. 21. 22. & ſenes ſunt. ibid.
Iuſtorũ triſtitia in gaudium conuertenda. Zach. 8.42. etiã in hac vita, quia Deus concludit ora leonũ, ne illis noceant. Ibid. 42. 43.
Iuſtorum fortitudo ad conculcandos hoſtes. Zach. 10. 34. 35.
Iuſtorum cauſa Deus miſeretur iniuſtorum ad eos pertinentium. Zach. 10. 35.
Iuſtorum anima cõfirmatur à Deo, vt non ſit mutabilis. Zach. 12.26. 29. 30.
Qui iuſtos perſequuntur, ſibi ipſis magis nocent. Zach. 12 27. 28.
Iuſti à nullis maiorem perſecutionem patiuntur, quã à malis Chriſtianis. Zach. 12. 24. 27. 30.
Iuſti per ignem probandi. Zach. 13. 17. 28.
Iuſtus vni Domino ſeruit, peccator multis. Zach. 14 56. 57.
Iuſtorum ſecuritas. Zach. 14. 59.
Iuſtorum perſecutores quã grauiter puniantur. Zach. 14. 59. & ſeq.
Fruſtra ſæuitur in iuſtos ibi. 60. & ſeq.
Quales ſint iuſtorũ perſecutorũ milites, & adiutores. ibid. 61. & ſeq.
Iuſti, qui degenerant, reprehenduntur à Deo. Mal. 1.24.
Iuſtis quam magnifica merces detur ſuorum laborum in futuro ſæculo, & in præſenti. Malach. 37.

Iuſtis quanta lux ſplendebit in die iudicij. Mal. 14. 2. 3. & ſeq.
Tunc recuperabunt colorem ſuum ibidem 3.
Conculcabunt impios vt cinerem ibidem 7.
Iuſtorum mors quam felix. Malach. 4. 13. & ſeq.
Iuſti reſurgent cum dote agilitatis. Malac. 4 6.
Iuſti in die iudicij calcabunt Dæmones. Mala. 4. 24.
Iuſtos Deus per aliorum pœnas admonet. Hoſ. 5. 24.
Iuſti non errãt per Ægyptum quærendo paleas, vt peccatores. Hamos 8. 25.
Iuſtis ignauis Sol occidit meridie. Ham. 8. 40.
Iuſtus quam diues ſit, quia Deũ habet. Nah. 2. 73.
Iuſtus nunquam orationis obliuiſcitur. Nah. 2. 75.
Iuſti habitant in fluminibus. Nab. 3. 13.
In iuſtis duobus modis eſt Deus, ſicut duobus modis fuit in mundo. Hag. 2. 60. Et quando ſecũdo modo eſt, dicitur venire deſideratus cunctis gentibus, & domus impletur gloria. ibi. 61. 62. Sed vt hoc fiat, oportet prius commoueri in eis cœlum, & terram, & mare, & aridam. Hag. 2. 62. 63.
Iuſti raro ſcribuntur ædificare vrbes. Soph. 3. 16. 17.
Iuſti non poſſunt quieſcere, donec domum Domino ædificent. Hag. 1. 41. 42.
Iuſti non ſunt patuuli, vt qui amant voluptates. Habd. 18. 19.
Iuſti peccata minima habent, propter quæ tamen cum peccatoribus puniuntur in hac vita. Zacha. 1. 61.
Iuſtitia nulla tuta eſt, niſi à Deo cuſtodiatur. Zacha. 6. 40. 41.
Iuſtitia paradiſus ab homine colendus. Ham. 5. 27.
Iuſtitia noſtra quantum egeat diuina protectione. Hamos 7. 13. 14.
Iuſtitia non debet nos facere ſecuros, quaſi amitti nequeat. Ionæ 2. 38. Zachariæ. 6. 42.
Iuſtitia ſola proderit hora mortis. Nah. 1. 24. 25.
Iuſti ſeptem lucernæ ardentes Zac. 4. 5. Sed vt ſint lucernæ, & eis neque oleum deſit, neque lux, mini me à Chriſto ſeparentur. ibid. 33. Meminerint neque oleum ex ſe habere, neque lucẽ, & poſſe amittere quod habent, ideo ne aliũm ſapiant. ibid. 34. Nec tegant lumẽ, quod habent, ſed cum humilitate deregãt, vt ceteri lumen habeant ibidem 34.
Iuſtis obijcit ſeſe Diabolus, vt iter patriæ cœleſtis impediat. Zacha. 4. 37. 38. Sed pergant, nec terreantur, quia Chriſtus dux eſt. ibid. 38. Vt hoc faciant, ponit illis ob oculos Deus cuius capitis membra ſint, & ita recipiunt priſtinũ feruorem. ibidem. 38 39. Et ſpem addit ipſum eſſe perfecturum opus, qui cœpit. ibidem 39. 40. Ne deſpondeant animum in tentationibus, & ariditate, ibidem 40.
Iuſtis perſuadere conatur Diabolus non poſſe diu ferri vitæ auſteritatem, & virtutis labores: ſed deſperare non debent. Zachariæ 6. 41. 42.
Iuſtos colligit Deus, ne effundantur in Orientem, & Occidentem, ſed ſint intra ſe, & ſint Deo in populum. Zachariæ 8. 26.
* Iuſti ſunt equi Dei, qui aduerſa mundi non timent, ſed ſe periculis pro Deo exponunt. Zachar. 10. 30. & ſequ.
* Iuſti anima extenditur à Deo vt cœlum, & pars etiam inferior firmatur. Zach. 12. 24. 25. & c. 14. 58. 59.
* Iuſti non ſemper habere poſſunt aquas, aliquando areſcent, ſed oratione, & ieiunio adducent ad ſe riuos. Zach. 14. 55. 56.
Iuſti nõ ſunt mercatores, quia Deo ſeruiunt propter ſe ipſum. Zach. 14. 70.
Iuſti luctari etiam cum Deo debent Malac. 1. 24.

Iuſto-

Iuſtorum termini ſemper dilatantur.Mala.1.28.
Iuſtorum ſaginarium ſunt tribulationes.Mal.4.23.
Iniuſti velint,nolint,venerantur intra ſe viros iuſtos.Hoſ.2.93.
* Iuſti per Alexandriam ſignificati. Nah.3.nu.13.
Iuſtus arbor dicitur.Nah.3.13 Mic.3.9
* Quomodo vtilitatem capiat ex alienis vitijs,ex aduerſis rebus,& tentationibus.Nah.3.20.21.
† Dicitur Rex.Habac.1.nu.36.
* Iuſtos punit Deus per impios.Haba.1.53.c.2.11.
* Iuſtos Deus punit pœna temporali propter impios,quia commoditates temporales interdum ſequuntur, Zach.1.nu.61.62.
* Mors iuſtorum.Nah.1.27.Soph.1.80
* † Argentum, & aurum igne examinatum dicuntur Zach.13.17.
Iuſtorum gloria, vide Beatitudo.
† Per myrtum ſignificati. Zach.1.15.& 56.
* Se ſuaque omnia Deo, & fratrum vtilitati ſacrificant. Zach.14.68.
* Iuſti quam ſint vtiles.Zach.2.nu.35.c.3.30.c.11.41.
* Dignitas iuſtorum.Zac.3.30.& ſeq.
† Lucerna dicitur iuſtus.Zach.4 nu.5.33.& ſeq.
† Iuſti per Zorobabel ſignificati. Zachar.4.35.
† Per Iſrael ſignificantur.Mala.1.24.
* Triſtitia iuſtorum quomodo in gaudium conuertatur. Zach.8.42.
† Iuſtus equus dicitur,Zach.10.nu.30 31.& ſeq.
* Fortitudo iuſti.Zach.10.32.
† Iuſtus leo dicitur.Zach.10.32.
Angelus dicitur.Zach.12.nu.11.
Anima iuſti cęlum dicitur.Zach.12.num.24.
Lapis dicitur.Zach.12.nu.28.

Iuuenis.

† Iuuenis,Electus.Zach.9.64.

K

Κακὸς quid proprie ſignificet, Hoſeæ 7.num.8.

L

† Litera ל apud Hebræos præponitur perſonæ patienti,Mich.2 43.

Labor,vide opera.

† Labor, id eſt peccatum. Hoſ.13.18. Mich.2.nu.1.c.4. num.70.
† Labor,id eſt,res aduerſæ,vide Aduerſa.
* Labores, quos peccatores pro voluptatibus tolerant.Zach.14.63.
Laboribus pro Deo defatigari non debemus, etſi æterni futuri eſſent.Mich.4 55.
Laborandum eſt ſemper in hac vita,& nunquã à bono opere quieſcendum.Zach.7.13 14.15.
Non laboramus Chriſtiani gratuito, ſed magnis præmijs propoſitis.Mala.1.37.
A labore non eſt ceſſandum in conſolationibus. Ham.9.51.
Quomodo laborandum in bonis operibus,vt fructus poſtea colligamus.Hoſ.10.39.
Laborum fructu quomodo priuemur.Mich.6.42.
Laborãtes multum cur parum proficimus.Hag.1.43.& ſeq.
Laborare quidã videtur cauſa Dei, & laborant cauſa pecuniæ, aut gloriæ. Ham.5.17.
Laborans in rebus ſæculi,& non in
* anima,ſua lugebit.Ham.5.46.

Lachis vrbs.

Vbi ſita.Mich 1.numero 40.
Prima fuit imitatrix idololatriæ Iſrael. Mich.1.nu.41.

Lactare.

† Lactare,id eſt decipere.Hoſ.2.78.79
Lacto verbum duplex.ibid.

Lætor, Lætitia.

† Peccatorũ lætitia quomodo à Deo puniatur.Ham.5.44.
* Lætitia ſpiritalis ebrietas dicitur, Hag.1.45.Mich.6.43.
* † Lætitia per album colorem ſignificata.Zach.1.18.
* Lætitiæ ſpiritualis cauſa.Zach.9.65.
* Iuſti lætitia.Zach.10 32.

Lais vrbs.

Vbi ſita.Mich.1 40.

Lamentare, Lamentator,

Lamentatores,& lamentatrices pretio cõduci ſoliti ad lugendũ.Ham.5.41.

Lam-

Lampas.

† Lampas Chriſtus Dominus. Zachariæ 4. 4.

Lapis.

* Virtutes myſtice ſignificat, Ham. 5. nu. 10. & c. 9. nu. 28. Hag. 2. 81.

Lapidem ſuper lapidem ponere eſt opera operibus iungere. Hag. 2. nu. 81.

* Lapis, Chriſtus Dominus. Hamos. 9. 21. Zach. 3. 45.

†* Lapis angularis cur dicatur Chriſtus Dominus. Soph. 1. 66.

† † Lapides, filij. Ham. 9. 21

†* Lapides, exempla ſanctorum, & verba ſcripturæ. Zach. 7. 75.

* Vulnera Chriſti Domini per ſculpturam lapidis ſignificata. Zach. 3. numero 48.

* Primarius lapis Chriſtus. Zachar. 4. 15.

Stanneus lapis, Chriſtus. Zachar. 4. 22. & 24.

* Lapides fundæ, verba prædicatorũ. Zach. 9. 59.

Lapides diadematis Chriſti apoſtoli. Zach. 9. 62.

Lapides Eccleſiæ fideles. Zachar. 9. nu. 59. 62.

† Lapides ſcripturæ verba. Zachar. 9. num. 59. 70.

† Lapis rotundus olim in oppidis Palæſtinæ poni ſolebat, ad quem eleuandum vſque ad genua, vel vſque ad pectus, pro ſuis viribus iuuenes ſe exercebant. Zach. 24.

Iuſtum ſignificat. Zach. 12. 28.

Lappa.

Quid ſit. Hoſ. 9. num. 8.

Laqueatus.

* Domus laqueatæ, voluptates. Hagg. 1. num. 41.

Laſciua.

* Laſciuorũ ſcriptores adiutores Diaboli. Mich. 1. 60. 61.

Latro, Latrunculus.

† Latro, Latrunculus, pro milite. Hoſ. 7. nu. 2. Mich. 1. 42.

Latronum crudelitas. Hoſ. 6. 34. Mich. 2. 35.

* Latro Diabolus, & peccatũ. Habd. 42.

Lauare.

† Pedes conuiuis lauare, fuit conſuetudo veterum. Hoſ. 3. nu. 92.

Laudare, Laus.

* Deum laudare, Deo gratiſſimum. Hoſ. 14. nu. 4. 8. Mich. 6. nu. 22.

† Sacrificium laudis quid ſit. Mich. 6. num. 22.

Laudare præ gaudio, Vociferari. Soph. 3. 16. Zach. 2. 34.

* Laudare Deum, quam ſit iucundum. Zach. 2. 34.

Deum laudare pro peccato. Zacha. 11. num. 10.

Lebes.

Ad coquendas carnes in templo deſeruiebat. Zach. 14. 49.

Lectio.

† Variæ lectiones ſcripturæ quomodo diiudicandæ. Ion. 3. 13.

* Legentes multum, & operantes parum, ſeminant multum, & inferunt parum. Hagg. 1. 46.

Lectus.

* In lectorum luxuriam. Ham. 6. 16. 17

Leo, Leunculus, Leæna.

Leæna ſæuior leone. Hoſ. 5. 39.

* Ferocitas, & natura leonis. Hoſ. 5. 39. & 42. & c. 11. num. 33. Ham. 3. num. 5. & 8.

Catuli leonis audaciores ſunt leonibus, & quodãmodo ferociores. Hoſ. 5. nu. 40.

Rugitus leonis qualis. Hoſ. 11. 33.

Interdum rugit leo ante captam prædam, interdũ poſt, vt deuoret. Ham. 3. num. 5. & 8.

† Leo Dei typus. Ham. 3. nu. 8.

†* Leo, & catulus leonis Chriſtus. Nah. 2. numeto 37. Hoſ. 11. 33. Hamos 5. num. 51.

†* Leo Diabolus, & peccatũ. Hab. 4. 2.

* Leo, rex crudelis. Nah. 2. nu. 67.

† Leunculi regum filij. Nah. 2. 67.

† Leonis, & leunculi virtutes. Nah. 2. num. 72.

† Leænæ Eccleſiæ. Nah. 2. 73.

†* Leo, iuſtus. Zach. 10. 32.

†* Leo, diues. Zach. 11. 7.

Lepus.

† Peccatorem ſignificat Habd. 22.

† Leuare pro Aſſumere. Ham. 5. nu. 1.

† Animam ad aliquid leuare, vel ſubleuare, ſignificat ita aliquid ſpectare, quaſi ex eo totus homo pendeat. Hoſ. 4. 18.

Manus

Manus leuare, vide Manus.

Leui.

† Ponitur pro quolibet ſacerdote. Malach.2.num.9.

† Pactum à Deo cum leuitis factum. Mal.2.nu.9 & 10.

Leuiathan.

† Quid. Mich 5.38.

† Diaboli typus. ibid.

Lex, legitimus.

* Lex Dei magnum hominibus collatum beneficium. Hoſ.7.43.

Lex Dei eſt regula actionũ noſtrarum. Hoſ.6.nu.56. cap.7. nu.43. Zach.1.66.

Lex Dei ſuauis. Hoſ.2.85.& cap.11. num.22.

Legis primum mandatum eſt amóris. Hoſ.11.nu.22.

Lex Euangelica, vide Euangelium.

Lex quomodo ſit virtus peccati. Hoſ. 13.40.

Lex pro præcepto, & iuſſione inſtar legis vrgente. Mich.7.31.

Lex Moſis iam non eſt lex, nec óbligat. Hoſ.3.nu.30.

* Lex Moſis hedera Ionæ. Ion.4. numero 21.

† Tranſgreſſor legis dicitur Belihal, & cur. Nah.1.num.44.& ſeq.

†† Lex dicitur teſtimonium, quia in ea Deus ſuam voluntatem teſtatus eſt. Soph.3.nu.40.

* Euangelica lex nunquam abroganda. Hag.2.26.

†* Lex diuina perpendiculum dicitur. Zach.1.66.

†* Lex Moſis dicitur pluuia temporanea. Zach.10.2.

† Vocatur fœdus, pactum, teſtamentum. Mala.2.22.

* Lex Dei ſeruanda. Mal.4.nu.8.& 9.

† Lex, præceptum, & iudicium quomodo differant. Mal.4.nu.10.

† Legitima, id eſt præcepta. Zach.1. num.10.

* Arbor vitæ lex Dei. Mal.4.25.

* Lex Dei quam admirabiles fructus gignat. Malac.4.25.

In lege gloriari nihil prodeſt, ſi legem non obſeruemus. Hoſ.8.4.5.

Legis contemptores quomodo puniantur in hoc ſæculo, & in futuro. Hab.1.31.32. Has pœnas nolunt ipſi credere 32.

Legis vmbra euanuit per aduentum Chriſti. Ion.4.21.22.

Lex noua quantam copiam ferat bonorum ſpiritualium. Ioe.2.45. & ſequ.

* Leges mundi iniquas reijcit anima conuerſa. Mich.7 43. Nulli portandę hæ leges. ibid. 44. Qui eas portare nolunt, multos exemplo ſuo alliciunt. ibid 45.

Libanus.

† Mons Libanus vbi, & qualis. Ham.7 nu.19.& Hoſ.14.nu.14.& 17. Mich. 7.nu.33.& 35.

† Libanus interdum pro monte, interdum pro thure accipitur. Hoſ.14. num.17.

Vinum Libani optimum. Hoſ.14.nu.20

Libanus mons olim cedrorum feraciſſimus, nunc fere nullam cedrum habet. Ham.7.nu.19.

* Libanus ſæculum. Nah 1.nu.25.

† Libanus templum Ieroſolymitanũ. Habac.2.nu.40. Zach.11.num.1.& 2. & ſequ.

*† Libanus cœli beatitudo. Zachar. 10.21.

† Libanus Ieruſalem vrbs. Zachar.11. num.3.

* Libanus ſuperbus. Zach.11.37.

Libare, Libatio.

Quomodo fieret. Ioe.1.24.

Liber, Libri.

* Libri turpes, & hiſtoriarum fictarum & eorum autores quam ſint vani, & noxij. Mich.1.nu.60.61.& 65.

† Liber ſignificat etiam epiſtolã. Nah. 1.num.6.

† Libri hæreticorum merito prohibentur. Zach.1.75.

Liber memóriæ Dei Mal.3.45.

Liberare, Liber.

† Liberare, quid ſit proprie. Hoſ.2.numero 67.

* Libertas Babylonica typus libertatis à peccato. Zach.3.nu.33.

Liberat nos Deus de Ægypto, & de domo ſeruientium. Mich.6.14.

Liberat Deus terram ſuam, id eſt, animam, à vitijs poſſeſſam. Soph. 2.40 41.

Vt

Vt liberet Deus animam,adimit illi idola ſua.Soph.2.57.& ſeq.
* Liberare alterum in futuro ſæculo nemo poterit.Mich.7.26.

Liberum arbitrium.

* Oſtenditur. Ioel.2. num.22. Malac. 4.num.19.

Libido.

* Mentis aciem retundit.Hoſ.2.n.74.
Libidinem quomodo Deus puniat. Ham.2.nu.8.9.& c 4.num.22.
† Libido per ventum vrentem ſignificata. Ham 4.22.
Libido quale ſit vitium. Ham.6.nu. 27.& 28.
Libidinis ſedes vbi.Nah.2.nu.66.
* Homines libidinoſi equi & muli dicuntur.Zach.14.61.
* Libidinis deteſtatio. Ham.6. 16.17. Zach.2.38.
* Libido ignis eſt virtutũ. Ham.2.8.9.
* Libidinoſorum finis. Ham.6.18.
* Libidinoſi ſunt iumenta putreſcentia in ſtercore ſuo.Ioe.1.32.
* Libido hamus Diaboli. Habd.c.46.

Libonotus.

† Qualis ventus. Haba.3.nu.12.

Lignum.

Lignum vitæ.Hoſ.13.nu.40.

Lilium.

Lilij odor,& color gratiſſimus.Hoſ.14. num.13.
Lilij radix ſimilitudinem cordis habet. Hoſ.14.nu.14.
* Lilium quid myſtice ſignificet. Hoſ. 14 num.14.

Limbus.

† Dicitur lacus ſine aqua.Zach.9.53.
* Chriſti Domini deſcenſus ad limbũ. Zach.9.52.

Lingua.

Lingua Hebraica,vide Hebræus.
† Lingua gladius dicitur. Mich.4. numero 52.
† Lingua vomer dicitur. Mich.4.52.
† Linguam magnificare eſt ſuperbe loqui. Habd.nu.66.
Linguarum cognitio quam vtilis ad ſcripturam ſacram intelligendam.In procem.in Zach.num.2. & ſeq.
Quælibet lingua habet ſuas proprietates,quæ in aliam verti nequeunt. In procem.in Zach.nu.2.& 3.

Lingere.

† Terram, vel puluerem lingere victorum,ac ſupplicum eſt. Mich.7.nu.48

Liptote.

† Inuenitur in ſcriptura.Mich.2.nu.2.

Liqueſieri.

† Significat in nihilum redigi. Ham.9. num.6.

Litera, Literalis.

* Literarum ſtudium bona opera debent præcedere.Hoſ.10.39 40.
Senſus literalis non eſt ſtatim, qui ab hoc vel illo patre literalis putatur. Præl.1.nu.19.
Senſus literalis propter literalem amatur.ibid.num.21.
Senſus literalis cur ad fidei dogmata cõfirmanda dicatur aptior.ibid.n.22
Senſus literalis vnde inueſtigandus. Hoſ.1 1.nu.5.& multis ſeq.
Senſus literalis vocari ſolet myſticus. Malac.1.12.

Locus.

Loci cognitio confert plurimum ad ſcripturæ ſacræ cognitionem. Præl. 6.num.5.
† Locum alicuius rei perire,vel nõ inueniri, eſt rem illam perire. Nah.1. nu.18.Zach.10.22.

Locuſta.

* Locuſtarum natura.Ioe.1.n.6.Ham. 7.nu.8.Nah.3.25.
* Locuſtæ quid myſtice ſignificet.ibid.
* Locuſtæ bona temporalia.Nah.3.35.

Loqui.

† Loqui ad cor, eſt conſolari. Hoſ.2. num.84.
† Magna,vel ſublimia loqui,eſt ſuperbe loqui.Habd.nu.66.
† Loqui in prouerbijs. Mich.2.nu.10.
† Deus ſolet loqui de ſe tanquam de alio.Zach.3.nu.9.
† Pacem loqui, amice, & pacifice loqui.Zach 9.43.

Lucerna.

*† Lucerna Chriſtus Dominus Zac.4 4
*† Lucerna iuſtus.Zach 4.num 5 33 & ſequen.
*† Lucerna apoſtoli,& euangeliſtæ, & doctores.Zach.4.nu.5.

Lucifer.

Lucifer ſtella à Saraceenis adoratur. Ham.5.nu 72.

Lucus.

Lucus.

† Habebatur ſacer à gentilibus. Hoſ. 4. num. 24.

Luctus.

Luctus ſigna qualia. Hoſ. 3. nu. 18. Ham. 8. num. 30. Ionæ 3. num. 31. Zachar. 12. 20.

† Vnigeniti luctus dicitur magnus luctus. Zach. 12. nu. 17.

Lumbare.

† Quid ſit. Hoſ. 1. nu. 39.

Lumbus.

† Lumbos præcingere, vel accingere, eſt paratum eſſe ad aliquid faciendũ. Nah. 2. nu. 40.

*† Lumbi quid proprie, & vbi ſint, & quam vim habeant. Nahum. 2. numero 66.

*† Lumbos præcingere, vel accingere, ſignificat motus libidinoſos compeſcere, & caſtitatem ſeruare. Nah. 2. num. 40.

*† Confortare lumbos, eſt robur, & fortitudinem aſſumere, vireſque colligere. Nah. 2. nu. 41.

* Magna roboris pars in lumbis. Nah. 2. 41.

† Lumbi pro libidine. Nah. 2. numero 40. & 66.

* Defectio lumborum magnam viriũ defectionem ſignificat. Nah. 2. 65.

Luna.

† Dicitur regina cœli. Soph. 1. 23.

Lupus.

* Lupi natura. Habac. 1. num. 18. & ſequentibus.

Lupus veſperi eſt crudelior. ibidem, & Soph. 3. nu. 4.

Lutherus.

* Eius error de iuſtificatione per ſolã fidem refellitur. Hoſ. 13. nu. 12. & ca. 14. nu. 4. & ſeq.

Lutum.

*† Lutum diuitiæ. Haba. 2. nu. 29.

*† Lutum calamitates. Haba. 3. 46.

Lux.

†† Significat proſperitatem, & lætitiã. Hamos 5. nu. 48. & c. 8. nu. 29. Soph. 1. num. 65.

† Dare in lucem, manifeſtum facere, Soph. 2 nu. 6.

Lucis priuatio maxime impedit fugam Zach. 14. 22.

Luxuria, vt vulgus appellat, vide etiam Libido.

* Luxuria punit Deus ſuperbiam. Hoſ. 5. num. 18.

* Luxuriam quomodo Deus puniat. Hoſ. 2. nu. 74 Ham. 2. 8. & 9.

* Mala luxuriæ. Ham 6. nu. 17. & ſeq.

Luza vrbs.

Vbi ſita. Hoſ. 4. nu. 29.

Lyra.

Muſicum inſtrumẽtum quale ſit. Ham. 6. num. 20.

Lyranus.

Qualis ſcripturæ interpres. In proœm. in Mal. nu. 12.

M

Madian, Madianitæ.

† Iidem qui Æthiopes. Haba. 3 34.

* Madianitę peccatorum typus. Haba. 3. num. 35.

Vbi ſint. Habac. 3. nu. 35.

Magiſter.

* Magiſter ſpiritualis nemo propria autoritate fieri debet. Hoſ. 1. nu. 11. & ſeq.

Magiſter ſpiritualis qualis eſſe debeat. Hoſ. 1. nu. 11. & ſeq. Ionæ 4. 32. Mich. 3. 24. & ſeq. & c. 7. nu. 23 & ſeq. Hag. 1. 53. 54.

Magiſter vocatur vigilans. Mal. 2. 26

Magiſter ſpiritualis malus. Mich. 3. num. 25. & ſequ. & cap. 7. numero 23. & 24.

Magiſtros ſpũales quomodo Deus erudiat. Ion 4. nu. 32.

Magiſter ſpiritualis dicit princeps, & iudex. Mich. 3. nu. 24.

Magiſter ſpiritualis per Moyſem, Aaron, & Mariam ſignificatus. Mich. 6. nu. 17.

*† Magiſter ſpiritualis per Zorobabel ſignificatus. Zach. 4. nu. 35. 36.

† Paſtor dicitur. Zach 10. nu. 10.

† Hircus dicitur, malus magiſter. Zacha. 10. 11.

* Chriſtus Dominus magiſter noſter. Ioe. 2. 48. Zach. 13. 23.

Magiſtri magis punientur. Sop. 1. 49

Magiſtri eccleſiæ male reſpondentes quantum alijs noceant. Mic. 7. 23. 24.

M agi-

* Magiſtri mali ſunt Balaam, qui dant conſilia contra populum Dei. Mich. 6.18. Vide Animarum corruptores.
* Magiſtris Eccleſiæ adhærere debemus vt pueri parentibus. Zachar. 8. 40. 41.

Magnificare.

† Magnificare os eſt ſuperbe loqui. Habd. 66.
† Magnificare, magnum facere. Soph. 2.25.
† Magnificare, ſuperbire. Soph. 2.26.

Magnus.

Magnus quis ſit. Soph 1.38.
† Magna loqui eſt ſuperbe loqui. Habd. num. 56.
*† Magnæ res dicuntur res Dei. Ionæ 3. num. 2.
† Magnum coram Deo, vel paruum coram Deo idem eſt, ac vere, & ſimpliciter magnum, vel paruum. Ionæ 3. nu. 3. & 4.

Malaca vrbs.

Vbi ſita. Ionæ 1. num. 14.

Malachias.

Quo tempore prophetauerit. Præl. 2. nu. 7. 23. 24. & 27.
† Quid eius nomen ſignificet. Præl. 3. nu. 3. & 4. & Mal. 1. nu. 3.
Idem eſt, ac Heſdras. Malac. 1. numero 3. & 4.
Non fuit angelus. Mala. 1. nu. 3.

Male.

† Sumitur pro Parum. Ionæ 4. nu. 18.

Maledicere, & Maledictum.

† Maledictum quid proprie ſignificet. Hoſ. 4. nu. 2.
† Maledicere quid proprie ſignificet. ibid. & Habac. 3. 45.
† Maledicere, idem quod deſtruere, perdere. Habac. 3. 45.
Maledictio, pœna, & punitio. Zach. 5. num. 6.
Maledicere, maledictio, penuriam, & ſterilitatem ſignificat. Haba. 3. 45. Hag. 2. 69. Malac. 2. nu. 3.

Maleficium, Maleficus.

* Maleficia, & diuinationes ſunt in nobis, quia habemus idola. Mich. 5. 89.
* Significant falſas perſuaſiones. Mich. 5 nu. 90.
Malefici valde nocent, qui faciunt vt bona mala, & mala bona videantur. Mich. 5. 87.

Malitia.

† Sumitur pro afflictione. Ioe. 2. nu. 21. Ham. 6. nu. 12.

Malus, vide Peccator.

* Mala alijs optare eo fine licet, vt corrigantur, & vt Dei iuſtitia manifeſtetur. Hoſ. 14. nu. 2.

Malus homo, vide Iniuſtus, & Peccator.

* Malorum ſocietas quantum noceat. Hoſ. 6. nu. 52. & Ionæ 1. nu. 36.
* Mali quomodo bonos perſequantur. Ham. 8. num. 24. Zach. 12. 24. cap. 14. num. 60.
* Mali ex bonorum conſortio expellendi, & quomodo. Ionæ 1. numero 55 & 56.
† Malus, id eſt afflictus aut laborioſus. Ioe. 2. nu. 2. Ham. 6. nu. 12.
* Mali homines, velint nolint, venerāτur intra ſe viros iuſtos. Hoſ. 2. n. 93
* Quomodo ſeruiāt bonis. Mal. 1. n. 12

Mamzer.

† Idem, ac ſeparator, & ſpurius. Zach. 9. 15.

Manaſſes.

Quo tempore, & quantum regnauerit. Præl. 2. nu. 27.

Mandare.

† Significat permittere. Ham. 6. numero 33. 34.

Mane.

*† Mane aliquid facere eſt quam diligentiſſime facere. Hoſ 6. nu. 1. Soph. 3. num. 8.
* Mane ad Deum accedimus, nocte recedimus Hoſ. 6. 44.

Manſuetudo, Manſuetus.

† Idem, ac humilis. Soph. 2. nu. 4.
* Manſuetudinis commendatio. Soph. 2. nu. 4. Zach. 9. nu. 66.

Manus.

† Manus ſignificat verba. Hoſ. 12. numero 13.
Manum ad aliquid extendere eſt opus illud incipere. Hoſ. 7. nu. 7.
Extendere manum eſt irati, & punientis. Soph. 1. 16.
Manus leuare eſt ſupplicū, & ſubiectorum Mich. 2. 5.
Manus pro conſilio, & induſtria. Mich.

Michææ. 2. numero 5.
Pro Dei inſpiratione. Mich. 2. numero 19.
Manum exaltare eſt alium ſibi ſubijcere. Mich. 5. 76.
Manum ſuper os ponere eſt tacentis, & reſpondere neſcientis. Mich. 7. numero 48.
Manus cur tollamus orantes. Mich. 2. num. 5.
Leuare manus eſt gratulantium, & laudantium. Haba. 3 41.
† Leuare manum interdum eſt laudantis, & gratulantis, interdum iurantis, interdum facientis aliquid libenti animo, interdum vocantis, interdū auxiliātis, interdū vlciſcentis. Zach. 2. 21. 22. & 24.
Confortare manus, eſt robur, ac vires aſſumere. Nah. 2. 41.
Comprimere manum ſignificat magnum gaudium. Nah. 3. numero 28. & 29.
Plaudere manibus lætitiæ ſignum. Nah 3. nu. 29. Soph. 2. 56.
Mouere manum, eſt & laudantis, & irridentis. Soph. 2. 56.
† Manus, prophetia, & quæuis locutio. Hag. 1. num. 5.
Manum Domini fieri ſuper aliquē eſt aliquid ei præcipere. Hagg. 1. num. 6.
† Manum alterius manu apprehendere triſtitiæ magnæ eſt. Zach. 14. 40.

Marcellinus.

Marcellinus pontifex poſt lapſum feruentior ſurrexit. Zach. 12. 11.

Mare.

Maris mediterranei ſitus. Ionæ 1. numero 12.
† Mare Galilææ. Ionæ 2. nu. 42.
† Mare mortuum ita dictum, quod nihil in eius aquis poſſet viuere. Zach. 14 33.
† Mare mortuum. Ioe. 2. nu. 43. Zach. 14. 33.
* Mare ſcriptura ſacra. Nah. 3. nu. 13.
†* Et Dei bonitas. Ham. 5. nu. 31.
* Et Dei miſericordia. Ham. 9. nu. 14.
† Et paſſio Chriſti Domini. Mich. 7. num. 66.
† In profundum maris aliquid proijcere, ſignificat in æternum illud occultare. Mich. 7. numero 52.
Sordes in mare proijci ſolebant. Mich. 7. num. 52.
* Mare, inquietudo animi. Ionæ 2. nu. 32. 33.
Mare mens humana. Nah. 1. nu. 23. Zach. 9. 67.
Et calamitas. Habac. 3. nu. 46.
† Mare ſæculi curæ. Soph. 2. 38.
Mare cor hominis. Hagg. 2. 62. Nah. 1. num. 23.
* Mare intellectus, & voluntas. Zach. 9. 67.
† Mare ſæculum. Zach. 12. nu. 25.
Mare, peccatores. Zach. 14. 54.

Mareſa vrbs.

Vbi ſita. Mich. 1. num. 1.

MARIA VIRGO.

Maria ſtella maris. Mich. 6. nu. 16.
* Maria virgo per Mariam ſororē Moſis ſignificata, eique ſimilis, & diſſimilis fuit. Mich. 6. num. 15.
Maria virgo mater Chriſtianorum amantiſſima. Mich. 6. nu. 15.
Mariæ virginis laus. Mich. 6. n. 15. 16 Hoſ. 13 nu. 38. 39 Ham. 4. nu. 34.
* Maria virgo deſerto ſimilis. Hoſ. 13. num. 38. 39.
† Maria mons dicitur. Ham. 4. 34.
Mariæ partus prophetatur. Mich. 5. 49. & 50.
Mariæ corpus non alio modo fuit in primis parentibus, quam corpora aliorum. Mich. 5. num. 37.

Maria ſoror Moſis.

* Eſt typus B. Mariæ virginis. Mich. 6. 15.
* Eſt typus magiſtrorum ſpiritualiū. Mich. 6. nu. 17.
Numeratur inter populi paſtores, & magiſtros. Zach. 11. nu. 17. 18. & 19.
Quāti eā fecerit populus. Zac. 11. n. 19.

Maritus.

Maritus, & vxor ſe inuicem in nuptijs olim coemebant. Hoſ 3. num. 7.

Martius.

Menſis Martius erat primus menſis anni apud Hebræos, quo ad celebritates, & feſta. Hag. 2. nu. 2. 3. 4. & 5.

Martyr, Martyrium.

† Vnde dicantur. Hoſ. 11. nu. 40.

* Martyrum ſacrificia.Zach.14.51.
* Martyria Eccleſiam auxerunt. Hoſ. 2.num.99.& Mich.7.nu.59.
* Martyrum conſtantia.Hoſ.14.nu.15 Mich.7.59.Zach.12.29.
* Martyres igne probandi.Zach.13.17
* Martyres montes dicti.Hamos 4.numero 34.
* Martyrum gloria.Zach.3. nu.52.
* Martyrũ perſecutores verſi in amentiam.Zach.12. 29.

Maſſa.

† Caricarum maſſa quid.Hoſ.1.nu.36

Mater.

* Mater Chriſtianorum amantiſſima Maria virgo.Mich.6.nu.16.

Mathanaias.

Idem qui Sedecias, quo tempore, & quantum regnauerit.Præl.2.nu.27.

Matrimonium.

Quomodo apud veteres contrahebatur. Hoſ.3.nu.7.
* Matrimoniũ ſpirituale.Hoſ.2.nu.50

Maurus.

Regnum Maurorum quale Zach.6.17.

Medicus, Medicamentum.

In poteſtate medici non eſt ſemper ſanare.Hoſ.1.nu.22.
* Deus quomodo medici munus erga animas exerceat.Hoſ.2.nu.78.
* Faciei medicamina Deo ſunt inuiſa. Hoſ.2.num.37.

Medimnus.

Quantum caperet.Hoſ.3.nu.12.

Meditari, Meditatio.

* Chriſti Domini paſſionis,& reſurrectionis meditatio quã ſit vtilis. Hoſ. 6.nu.46.Zach.13.nu.27.
* Meditatio cæleſtium quam vtilis. Habac.2.nu.33.Mal.1.37.

Medius.

† In medio,id eſt, intra,vel inter Michææ 3.nu.17.Habac.3.nu.6.

Medus.

*† Regnum Medorum, atque Perſarum,per equos nigros ſignificatum. Zach.6. nu.3.

Melchiſedec.

Patrem,& matrem habuit, initium vitæ, & finem, & cur dicatur non habuiſſe. Mach 4.76.

Melchom.

† Amonitarum idolum, & quale. Ham.1.nu.32. & cap.5. nu.69.
Idem ac Moloch. Mich.5.nu.69.

Memoria.

* Dei memoria quã ſit vtilis. Hoſ.1 8. num.31.
Memoriæ id maxime hæret, quod nos maxime læſit,id eſt,iniuria. Mich.2. num. 50.
† An apoſtoli,& Euangeliſtæ in veteris teſtamenti teſtimonijs referẽdis potuerint labi memoria.Mich.5.12.
* Mortis memoria amara. Sopho.1. 78.79.
* Peccatorũ memoria familiaris erat ſanctis. Soph.3 49.

Memphis.

Vbi ſita. Hoſ.9.nu.6.

Mendacium.

Veritas & mendacium in verbis, & in factis inuenitur.Hoſ.7.nu.1.
† Mendacium pro idolo. Hoſ.7.nu.1.
† Mendacium, id eſt,ſpes fallax. Hoſ. 12. num.2.
Mendacium pro mendacio in re graui, quod eſt peccatum mortale.Soph.3. nu.34. 35.

Mens.

* Significatur per mare. Nahu.1. numero 23.
* Dicitur cælum. Hag.2.nu.62.
* Ruina mentis præcedit ruinam operum. Zach.11.45.

Menſa.

† Recumbere ad menſam conſuetudo fuit Hebræorum, Romanorum, & aliarum nationum. Hoſ.3.nu.9.
† Pro altari ponitur. Mal.1.19.

Menſis.

Primus menſis apud Hebræos, & Orientales,October.Mich.6.nu. 36.Hag.2.nu.1.2.3.4.5.
Primus menſis anni ſacri, Martius. Hag.1.nu.1.& ſeq.
Cuius anni menſes intelligãtur in ſcriptura, ſacri ne, an vulgaris. Hag.2.nu.5.& 11.
† Nomina menſium Hebræorum. Hag.2.6.

Menſtruata.

* Peccatoris, & gentilitatis typus. Zach.13.nu.4.
*† Turpes cogitationes ſignificat.Zacha.13.19.

Menſura.
* Iniuſtæ menſuræ reprehenduntur. Ham.3.nu.13.& ſeq.Mich.6.nu.37.
Menſuræ apud veteres in publico loco poſitæ.Ham.8.nu.16.
* Menſura iudicium,& æſtimatio propria. Hoſ.12.nu.9.
Meracum, vel Merum.
† Punitionem magnam ſignificat.Michææ 2.42.
Meretrix.
† Meretricis nomen idololatriam ſignificat.Ham.5.nu 4.
Mercator.
† Hypocritam ſignificat. Zach.14.nu. 69.70. & qui Deo non propter ſe ſeruit. ibid.
* Bonus mercator quis. Zach.14.71.
Mercurius.
† Idem ac Moloch,ſeu Melchom.Hamos 5.nu.73. iuxta quoſdam.
Merces.
* Mercenarij merces non calumnianda.Mala.3.26.
Meritum.
* Bonorum operum quantum ſit meritum.Hag.2.nu 82.& 83.
Meſſias.
Vide Chriſtus.& Hoſ.3.nu.24.
Metaphora.
In quo differat ab Allegoria. Ioel.1.numero 19.
† In vno eodemque ſermone quædã proprie,quædam metaphorice accipi ſolent.Zach.2.nu.15.16.
Metaſthenes.
Fictus liber.Zach.1.24.& 25.
Meus.
† Amorem concitat, & illum amorẽ deberi ſignificat.Hoſ.2.45.
Michael.
Cuſtos Iudaici populi.Zach 1.14.
† Cur inter myrtos apparear.Zac.1.15
Michæas.
Quo tempore prophetauerit. Præl.2. nu.12.24.& 27.
Michæas triplex fuit. Præl.2. nu.20.
† Michææ nomẽ quid ſignificet. Præl. 3.nu.2.3.& 4.
Miles.
Emiſſarij milites qui.Mich.1.nu.42
† Miles latronis nomine ſignificatur. Hoſ.7.nu.2. Mich.1.nu.42.
* Milites apoſtoli, & ſancti doctores. Zach.9.19.
* Milites angeli.Zach.9.20.
Militia.
† Militia cæli aſtra.Soph.1.22.
† Militia pro exercitu.Soph.1.23.
Mille.
† Vniuerſitatem ſignificat.Hamos 5. num.10.
† Millia pro magno quouis numero, id eſt,pro multitudine. Mich.5. numero 30.
Miluus.
Velox,& fortis ad volandum,maxime vbi cognouit eſſe tempus mutandi locum.Zach.5.21.
Mimeſis.
† Sæpe inuenitur in ſcriptura. Hoſ.7. nu.6.Zach.7.nu.11.
Miſeria humana.
* Miſeria noſtra mare quoddam, qua Deus mouetur ad miſerendum.Hamos 5.32.
Miſericordia, Miſeratio, Miſericors, &c.
† Miſeratio idem, ac miſericordia Hoſ.2.96.
Miſericordia,& miſerationes,id eſt, maximæ miſericordiæ.Hoſ.2.numero 96.
† Miſerator,& miſericors,ideſt,maxime miſericors. Hoſ.2.nu.97.
* Miſericordiæ opera non proſunt ſine pœnitentia.Hoſ.5.51.
Dei miſericordia, vide Deus.
Miſericordia hominum erga ſe inuicem quam ſit grata Deo. Hoſ.6. nu.16.Ham.6.nu.26.
Miſericordia commendatur.Hoſeæ 6.numero 16.17.Hamos 6.numero 26.Mich.6.nu.27.& 28.& cap. 7.numero 7.
Miſericordia cur præferatur ſacrificijs.Hoſ.6.nu.26.
* Religionis opera aliquando recte omittentur propter opera miſericordiæ.Hoſ.6.nu.26.& 27.
† Miſericordiæ opera vocantur ſacrificia.Hoſ.6.nu.27.
Miſericordia appellatur iuſtitia.Hamos 6.nu.26.
Miſericors,& ſanctus idẽ nomen habent.Ham.6.n.26. & Mich.7.n.7.

* Miſericordia homines implet virtutibus,& ſanctos efficit. Mich.7.7.
* Fons miſericordiæ Chriſtus Dominus. Zach.13.20.

Miſpha.

Quid ſit. Hoſ.5.nu.2.& 3.

Miſſa.

Vide Sacrificium,& Euchariſtia.

Mitis.

Vide Manſuetus.

Mitra.

Ornamentum,quo caput tegebant ſacerdotes. Zach.3.14 & 15.
† Mitra ſacerdotij dignitas. Zach.3.17
† Mitra qualis ſit. Zach.3.14.15.

Moab.

† Significat ex patre. Ham.2.nu.3.
* Typus Diaboli, & eorum, qui alios ad peccandum hortantur. Hamos 2. num.6.
Moab regio vbi ſita. Ham 6.num.47.
Moab nomen gentis,& vrbis. Soph.2. num.24.
† Moab,cogitationes ſuperbæ. Sopho. 2.num.40.

Modeſtia.

* Modeſtiæ commendatio. Hoſ.14.nu. 18. Mich.3.num.8 & 9.
* Modeſtia actionum Deum refert. Hoſ.14 nu.18.

Modicus.

† Modicum,id eſt,poſt modicum. Hoſ. 1.num.64. Hag.2,num.21.

Modius.

Quantum caperet. Hoſ.3.nu.12.

Moloch.

† Quale idolum. Ham.5.nu.68.
Moloch,idem,ac Melchom. Ham 5. num.6.
Moloch, idẽ, ac Mercurius,aut Iuppiter. Ham.5.73.
* Honor mundi. Ham.5.nu.vltimo.

Monarchia.

Quæ prima mundi monarchia. Nah. 2. num.1.
Quot fuerint,& quo ordine. Nah.2.nu. 16. & 17.

Mons.

† Mons domus Sion. Mich.4.nu.17.
Mons Eccleſia. Habd.128. Mich.4. 18.& ſeq. Soph.3.32.
Mons ſanctus,templum. Ioe.2.nu.1. Mich.4.18.
Montes,præcipui ſancti. Ham.4 numero 34.
Mons vitæ altitudo. Habd. nu. 121. & 128.
Montes, principes, & rectores. Mic. 1. num.7.c.1.&6.1. Hagg.1.c.56. Zach.4. nu.14.
Mons,rex. Mich.6.num.1. Habac.3. num. 30.
Mons B.V. Maria. Ham.4. num.34.
Mons Heſau idem, ac Schir. Habd. num.34.
* Montes,religiones. Ham.4.nu.34.
Ex montibus,vnde audire poſſet,conuocari ſolebat populus Nah.1.n.43.
* † Montes caliginoſi mortis difficultates. Soph.1.nu.82.
* Mons abnegatio ſui. Hag.1.50.
† Mons Diabolus. Zach.4.14.
Mons Antichriſtus. Zach.4.13.
Montes ærei prouidentia Dei. Zac. 6.nu.2.& 25.
† Mons anima. Zach.8.21.
* † Oliuarũ mons,Eccleſia. Zach.14.9
† Montes opes. Malac.1.27.

Moralis.

Moralis ſenſus, vide Senſus,
Moralis expoſitio S.Gregorij in Iob defenditur. In proœ. in Ionam nu.2.

Moraſthi vrbs.

Vbi ſita. Mich.1.numero 1.

Moria mons.

Vbi ſit. Mich.4. numero 17.

Mors.

* Quomodo peccatores occupet. Hoſ. 5.nu.25 Mich.1.nu.67.& 68. Nah.1. nu.22.23.24.c.2.nu.61.62.71.72.c.3. nu.36. Soph.1.num.71. & ſeq. vſque ad finem c.maxime 81.c.2.num.32. Mala.4.num.21.& ſeq. Reliqua vide verb. Peccatoris mors.
* Mors iuſtorum. Nah.1. nu.27. Soph. 1.nu.80.vide Iuſtus.
† Mors, & infernus pro eodem. Hoſ. 13.num.23.
* Quomodo per peccatum intrauit. Hoſ.13. nu.39.
* Eſt fons,& vena inferni. Hoſ.13.numero 40.

Mortis ſtimulus peccatum. ibidem.

* Mors vncinus omnes attrahens. Hamos 8.8.

* Mors inexpectata ſol ſubito occidẽs. Hamos 8.37.

† Mors ſolis occaſus dicitur. Hamos 8. numero 39.

* Pugna quæ eſt in morte. Nahum.2. num 59. & 61.

Inſatiabilis dicitur. Haba. 2. nu. 26.

Mortem ſuperbe deſiderantes reprehenduntur. Ham. 5. 49.

Mortem qualem habere velimus, penes nos eſt. Mal. 4. 20. 21.

Mors proxima omnibus. Soph. 1. 49.

Mors quo propinquior, eo ardẽtius laborandum. Zach. 7. 15. 16.

Ad mortem quomodo nos præparare debeamus. Nah. 2. 59.

Mortis hora difficilis eſt pœnitentia. Soph. 1. 81. 82.

Memoria mortis amara. Sophon. 1. 78. & 79.

* Diem mortis quomodo aſſequemur bonum. Mal. 4. 20.

Morſus.

† Morſus dicitur Chriſtus Dominus. Hoſ. 13. nu. 25.

Morſus Epiſcopus. Mich. 5. 6.

Mortificatio, vide Abnegatio.

Mortuus.

† Mortuus dicitur, qui mortis ſententiam habet. Zach. 11. nu. 18.

Mouere.

† Caput mouere interdum eſt irridentis, interdum miſerentis. Nah. 5. numero 5.

† Moueri ſeu commoueri res dicuntur, in quibus res magnæ, & digniſſimæ admiratione fiunt. Hagg 2. numero 21.

Moyſes.

Eius ætas. Ham. 5. nu. 62. & 63.

* Typus fuit Chriſti Domini. Mich. 6. num. 15.

* Typus magiſtrorum ſpiritualium. Michæ 6. nu. 17.

Lex Moſis, vide Lex.

Mulier.

Homines imbelles mulieres vocantur. Hoſ. 1. nu. 113. Mich. 2. 55.

* Homines in virtute infirmi, & incõſtantes mulieres dicuntur. Mich. 2. num. 55.

* Mulieres, virtutes. Nah. 3. nu. 31. Zacha. 14 num. 25.

* Mulier typus impietatis, voluptatis, & infirmitatis. Zach. 5. 16.

Multitudo, Multus.

† Multitudo magna quomodo ſignificari ſoleat. Hoſ. 1. nu. 126.

* Multitudo nocet religionibus. Hoſ. 2. num. 101.

* Multitudo male audit in ſcriptura. Mich. 1. nu. 17. & c. 4. nu. 54.

Multi, non tollit ſignificationem vniuerſalem. Mich. 4. nu. 23.

* Multitudo peccans non eſt ſequenda. Mich. 4. nu. 54.

† Quæ de multis ſimul dicuntur in ſcriptura, non omnia conueniũt ſingulis, ſed quædam his, quædam illis. Zach. 10. nu. 7.

* Multitudo ne moueat nos, vt à via Dei recedamus. Mich 4. 54.

Mulus.

* Hominem voluptatibus deditum ſignificat. Zach. 14. nu. 61.

Mundus.

Mundus, vide etiam ſæculum, & bona ſæculi.

Honor mundi, vide Honor, & Inanis gloria.

* Seruitus mundi. Mich. 6. nu. 14. & c. 7. num. 44.

Leges mundi. Mich. 7. nu. 43.

Sapientia mundi à Deo cõprehenſa. Ionæ 3. nu. 37.

Sapientia, & conſilia mundi dicuntur aquæ. Nah. 2. num. 71.

Curæ, & labores mundi. Hoſ. 10. nu. 32 Mich. 6. nu. 14.

Mundi ærumnæ. Ham. 3. nu. 16. & c. 5. num. vltimo.

* † Mundi finis, & vaſtitas per Niniuen ſignificatur. Nah. 1. nu. 20. & ſeq c. 2. nu. 70. c. 3. nu. 12. & 15.

† Mundus dicitur ciuitas ſanguinum. Nah. 3. num. 12.

* Doctrina mundi. Nah. 3. nu. 12.

* Homines mũdi amatores per equos varios ſignificati. Zach. 6 27. Per Camelum. Mich 2. 50. Zach. 14. 61.

Labores quos mundi homines tolerãt. Zach. 14 63.

Mundo, & Deo ſeruire volentes. Vide claudicare.

Mundus lugetur, & ciuitas ſanguinum dicitur. Nah. 3. 12.

Mundi

Mundi munitiones cadent in fine. Nah.3.30.
Mundus nihil gratis dat peccatori. Nahum.3.34.
Mundi conſummatio, & vltio Chriſti.Soph.1.36.
Mundum Chriſtus diſperdet, & omnia cũ eo pugnabunt contra impios.Nah.2.55.& ſeq.
Mundi,& impiorum damnatio prædicta in vaſtitate Niniues. Nah.1. 20.
Mundus fallit in menſura, & in pretio,& in re,quam vendit.Ham.8. 26.27.
Mundi leges iniquæ, & intolerabiles.Mich.7.43.
Mundi bona quanto labore conſtent,& quam iniqua ſit eius menſura.Ham.8.26.
* Mundanorum metus in fine mundi. Nah.2.70.

Munitio.

† Munitiones opera bona. Nahum.3. numero 31.
Munitio ſpiritualis quæ optima.Haba. 1.num.47.
Munitio Chriſtus Dominus, & Eccleſia.Zach.9.54.

Munus.

Munerum acceptio.Mich.3. num.15.

Murus.

† Murus iuſtitia,& virtutes.Hamos 7. numero 13.
Murus,impedimentum ſpiritualis profectus.Zach.2.26.
Murus ignis,Deus.Zach.2. num.27.

Muſica.

Ad quid ſit vtilis,& honeſta. Hamos 6. numero 21.
Muſici in conuiuijs adhiberi ſoliti.Hamos 6. num.20.

Muſtum.

* Muſti effectus. Hoſ.4.nu.21.

Mutare, &c.

† Mutatoria veſtis quæ non ſemper geſtatur,ſed feſtis diebus. Zacha.3.numero 13.
Mutatio magna in rebus humanis per mutationem rerum firmiſſimarũ ſignificari ſolet.Zach.14.12.

Myrrha.

† Mortificationẽ ſignificat.Zac,14.66

Myrtus.

Eſt arbor pulcherrima,& odorifera, & inter pretioſas arbores nominata. Zach.1.15.
† Iuſtos ſignificat. Zachar.1. numero 15.& 56.
Amat loca humilia, & aquoſa. Zachariæ 1. 16.
† Significat mortificationem. Zacha. 14.66.

Myſticus.

Senſus myſticus, vide ſenſus, & Allegoria,

N

Nabel.

Muſicum inſtrumentum dictum Nabel vel Nebel,vel Nablum,quale.Ham. 6.num. 20.

Naboth.

Ager Naboth vbi fuerit.Hoſ.1.65.

Nablos vrbs.

Vbi ſita.Hoſ.6.34.

Nabuchodonoſor.

† Quo tempore regnauerit, & quo ordine prouincias ſibi ſubiecerit. Prælud.2.numero 16.Nahum 2.numero 16.& ſequentibus,& Zacha.1.numero 24.& 26.
* Eſt typus Diaboli. Ham.6. num.35. Nahum 2.nu.62.
Vaſtauit Niniuen,& quomodo.Nahum 2.nu.16. & ſeq.
Hiſpaniam, & Africã ſubiugauit. Nah. 2. num.18.
† An fuerit damnatus.Habacuc.1. numero 36.

Nahum.

Quo tempore prophetarit. Præl.2.nu. 13.24.& 27.
† Quid eius nomen ſignificet.Præl.3. nu.2.3.& 4.

Naim vrbs.

Vbi ſita. Hoſ.5.num.5.

Nares.

† Latæ nares homines patientes, anguſtæ impatientes ſignificant. Nah. 1.num.9.

Nathan.

Duplex fuit.Zach.12.numero 21.

Natiuitas.

Chriſti Domini,vide Chriſtus.

* In Chriſti natiuitate tres ſoles ſimul orti. Hag.2.num.23.
* Natiuitas viri iuſti quam ſit vtilis. Zach.2.35.

Nauis.

† Naues Tharſis quæ dicantur. Ionæ 1.num.17.
† Salomonis naues quo, & qua irent. Ionæ 1.nu.10.11.12.13.& ſeq.

Nazaræus.

* Tonſio capillorum cur prohibita Nazaræis. Mich.1.72.73.
† Nazaræi qui eſſent. Ham.2.nu.25.
† Nazaræus idem qui ſanctificatus, vel ſeparatus. Zach.7.nu.3.

Nazareth.

Vbi ſita. Hoſ.5.nu 5.

Neapolis.

Nunc Nablos dicitur. Habd.nu.91.
Vbi ſit. ibidem.

Nebula.

* Tentationes ſignificat. Hamos 4.numero 38.

Negatio, vide etiam, Non.

Negatio ſolet ſubticeri. Hoſ.4.nu.21.

Negligentia.

* Reprehenditur. Hoſ.2.nu.74.c.3.35. & ſeq. Ionæ 1 49.

Negotium, Negotiatio.

Negotia virtutum incremento obſtant. Ham.7.nu.8.
* Negotiatio quæ peſſima. Nah.3.34.

Nemrod.

† Nemrod idem ac Saturnus. Hoſ.5.37
Primus fuit Aſſyriorum rex. Mich.5.num.62.
† Sonat idem, quod tentatio deſcendens. Mich.5.62.

Neomenia.

Quid eſſet. Hoſ.2.num.59.

Nero.

Ianum Quirinum clauſit. Hoſ.2.numero 94.

Nicanor.

Seleuciam condidit. Ham.6.nu.7.

Niger.

* Color niger mortis & luctus ſymbolum. Zach.6.num.4.

Nilus.

Idem ac Gehon, & Sihor. Hamos 6.numero 44.
Vocatur μέλας, id eſt, niger. ibidem.
* Nilus amor proprius in ſeptem flumina, id eſt, ſeptem peccata capitalia diuiſus. Soph.3.47.

Niniue.

A Nino condita. Hoſ.2.num.61.cap.5.num.36.& 37.
Niniues ſitus. Ioe.2.nu.41.Ham.5.76. Ionæ 1.nu.4.
Niniues magnitudo Ionæ 3.nu.8.& 9. Nah.3.nu.7.
Niniue gentilitatis, atque etiã Iudæorum typus. Ion.3.nu.35.& 36.
*† Niniue animæ typus. Ion.1.nu.30. Nah.1.nu.21.
† Niniue ſonat Specioſa. Ion.1.nu.30. Nah.1.nu.20.
* Mundi deſtruendi typus. Nah.1.numero 20.
Quando capta. Nah.2.num.1.& ſeq.

Ninus.

Ninus à Sem oriundus. Hoſ.5.num.36.& 37.
† Idem qui Aſſur. Ionæ 1.nu.4.Nah.2.num.1.
Condidit Niniuen. Hoſ.2.nu.61.& ca.5.nu.36.& 37.
Vbi, & quando regnauerit. Hoſ.2.numero 61.
Zoroaſtrem vicit. Hoſ.2.nu.61.
Patrem ſuum Belum Iouem in deos retulit. Hoſ.2.nu.61.
Idololatriæ inceptor. ibidem.

Nix.

† Niues apoſtoli. Zach.10.nu.5.

No vrbs.

Vbi ſita. Hoſ.9.nu.6.Nah.3.nu.6.

Nobilitas, Nobilis.

* Generis nobilitas quanti, & quomodo æſtimanda. Ham.9.nu.25.
Nobiles fortiores ſunt in bello, quam ignobiles. Nah.2.nu.45.
* Nobilitas vana eſt, ſi non imiteris virtutes maiorum. Ham.9.25.
Nobiles non prius iuſtificantur. Zachariæ 14.55.
Nobilitatis vanus timor. Habd.21.

Noe.

Filij Noe nomina dederunt multis orbis regionibus. Ionæ 1.nu.7.& 8.
Arca Noe typus Eccleſiæ. Habdiæ numero 117.

Nomen.

* Filijs imponebantur nomina ex parentum voto, & deſiderio, & quaſi auſpi-

auſpicio. Prælud. 3. numero 3.
† Parentum, & auorum nomina cur quidam prophetæ indicarunt, quidam non. Præl. 4.
† Nomen patriæ addi ſolet in ſcriptura, vt vnus ab alio diſtinguatur. Præl. 5. per totum.
Patriæ nomen cur quidam prophetæ indicarunt, quidam non. Prælu. 5.
✱ Dei nominibus quomodo vtatur ſcriptura. Hoſ. 1. num. 10. Mich. 5. numero 38.
† Cauſæ nomen pro nomine effectus Hoſ. 4. nu. 23.
† Abſtracta nomina pro concretis poni ſolent actiue, & paſſiue. Hoſ. 5. nu. 4. & cap. 13. nu. 9.
Hebraica nomina declinare ſolēt Græci ſuis declinationibus. Hoſ. 5. nu. 5.
† Animalium nomina ſunt maribus, & fœminis cōmunia. Ioel. 10. n. 14 15. & c. 13. nu. 9 Zach. 9. 35.
Ætatis mediæ nomina vtriq; extremorū tribui ſolent Ioe. 1. nu. 19.
Nomen eius, quod paulo ante fuit, tribui ſolet rei iam mutatæ in aliud. Ioe. 1. nu. 23.
Genera nominum mutare ſolet ſcriptura. Ham. 1. nu. 15. Hab. 1. n. 22
Genera nominum alterius linguæ ſeruare ſolet noſter interpres. Habac. 1. nu. 22.
Geminatio nominis in eodem caſu multitudinē ſignificat. Ioe. 2. n. 3.
Singulare nomen cum verbo plurali. Ioe. 2. 6.
Plurale nomen cum verbo ſingulari. Mich. 2. 30.
Inuocare nomen alicuius ſuper aliquem. Ham. 9. 42.
Patrum nomina pro gentilitijs, ſeu
† patronymicis. Habd. nu. 31.
Prouinciæ multæ nomina acceperunt à filijs Noe. Ionæ 1. nu. 7. & 8.
† Propria nomina ſolent Hebræi facere communia. Ionæ 1. nu. 16.
Nomina pro aduerbijs ſumpta. Ion. 3, num. 32.
Nomen vnius rei an liceat interpreti tribuere alij rei ſimili non habenti nomen. Ion. 4. nu. 13. & 14.
Nomē ſignificat potentiā, robur, ac vires. Mich. 5. n. 53. Zach. 10. n. 25
Nomen aliquod dicitur habere aliqua res, non tam quod ſit ita appellanda, quam quod ſit habitura id, quod nomine ſignificatur.
† Hoſ. 2. nu. 15.
Caſus nominum poni ſolent in noſtra editione vt ſunt in lingua, ex qua vertuntur. Haba. 1. nu. 23.
† Nomen eius, quod quis futurus eſt, tribuitur ei antequam ſit. Haba. 2. num. 19.
Nomen pro pronomine. Soph. 1. 31.
Eius quiſque appellatur nomine, cuius imitatur mores. Soph. 1. 58.
† Participia paſſiua pro nominibus verbalibus in bilis. Soph. 2. nu. 2.
Cur non ipſa nomina propria, ſed ipſorum interpretatio aliquando ponatur in ſcriptura. Sophon. 2. num. 18.
Duo nomina ſubſtantiua poni ſolent, quorum alterum poſitum in genitiuo determinat alterum. Zach. 10. nu. 5.
Quando quis habet duo nomina, alterum ita taceri ſolet, vt penitus fuiſſet ignorandum, niſi occaſione aliqua in alio loco exprimeretur. Mal. 1. nu. 6.

Non.

Subticeri ſolet, ac ſuppleri. Hoſ. 4. num. 21.
✱ Non eſſe dicuntur in ſcriptura, qui verum Deum non norunt. Hoſ. 1. nu. 77. & c. 2. nu. 5.
Non vltra ſæpe non ſignificat perpetuitatem, ſed tempus longum. Ioe. 2. nu. 38. Mich. 7. nu. 50.
Non, cum omnis, idem eſt, ac nullus. Haba. 2. nu. 45.

Nonne.

Ponitur, cū res notiſſima eſt. Mich. 1. num. 9.

Nouale.

† Quid ſit. Hoſ. 10. numero 41.

Noui, verbum.

† Significat approbare. Hoſ. 8. nu. 12.

Nouiſſimus.

Dies nouiſſimus, vel tempus nouiſſimum, quæ dicantur. Mich. 4. nu. 3. & ſequ.
† Nouiſſime, ideſt, Poſt. Mich. 4. numero 11.

Nouitius.

* Religioſi nouitij quales eſſe debeant Hoſ.2.nu.102.

Nox.

† Dormire totã noctem ſignificat omnino imperturbato,& quieto animo eſſe.Hoſeæ 7.nu.9.

* Nox meditationi apta.Mich.2.nu.3.

* Nox,tentatio.Ham.4.38.

* Nox,res aduerſæ Ioc.3.nu.21.Ham. 5.48.& c.8.nu.29.

* Nocte à Deo recedimus,mane accedimus.Hoſ.6.nu 44.

* Nox,vita præſens. Nah.3.35.

Noctu animalia ferociora exeunt. Habac.1.num.19.

† Nox ſignificat obſcuritatem rei, afflictionem,breuitatẽ futuræ rei. Zach. 1.num.13.

Nubes.

* Prædicatores ſignificant.Ham.4.nu. 18.& c.5.nu.26.

*† Nubes apoſtoli.Zach.10.nu.4.

Nubo.

Vide Nuptiæ.

Nugæ.

Idem vocabulum eſt apud Hebræos,& apud Latinos. Soph.3.39.

† Quid ſignificet. Sophon.3. numero 40. & ſeq.

* † Nugæ vocantur homines leues, & peccatores.Soph.3.41.

* Nugæ potentiæ animæ inferiores. Soph.3.53.

Numa.

Quo tempore regnauerit.Præl.2.nu.4

Numerus,Numerare.

* Quadragenarius eſt numerus pœnitentiæ.Ion.3.nu.16.

† Singularis pro plurali.Hoſ.8.nu.14.

† Pluralis pro ſingulari.Ioe.2.nu.6.

Minor numerus in maiori includi ſolet.Ham.5.num.61 64.

† Numeri ſingularis,& pluralis mutatio.Habd.nu.73.

* Numerationes quomodo fieri ſoleãt in ſcriptura.Ham.5.nu.54.65.

Cognitio numerorum quam neceſſaria ad ſcripturam ſacram intelligẽdã. In proœ.in Zach.nu.6.

Nummus.

* Cur nummi in nuptijs interueniant. Hoſ.3.num.9.

Nunc.

† Tempus proximum ſignificat.Mich. 5.num.1.

† Et nunc,redundare ſolet. Hag.2.14.

Numquid.

† Sumitur interdum pro Numquid nõ Habd.nu.29.30.

Ad Numquid, nonnunquam reſpondendum eſt negatione, nonnunquã affirmatione.Habd.nu.29.

Numquid eſt dictio Latina.Habd.numero 30.

Nuntius.

* Nuntius ad Deum eſt oratio.Nah.2. numero 74.

Nuptiæ.

Ritus nuptiarum apud antiquos. Hoſ. 3.num.7.

Diuini, & humani iuris coniũctio ſunt. Hoſ.3.nu.8.

Cur in nuptijs interueniant nummi. Hoſ.3.nu.9.

Vxor,& vir ſe inuicem coemebãt.Hoſ. 3.num.8.& 9.

Nubebant pulchræ virgines indotatæ. Hoſ.3.num.10.

Nurus.

Odio haberi ſolet à ſocru, ſed non ſemper.Mich.7.16.17.

Nux.

Quid ſit.Hamos 8.numero 2.

O

Obedientia.

* Obedientia Chriſti Domini.Hoſ.1. num. 60.

Obedientia amplectenda.Hoſ.1.60.

* Obedientiæ virtutis commendatio. Hoſ.1.nu.60.61.62.ca.8.num.21.22. Ham 6 num.4.Ionæ 3. nu.39 Mich. 7.num.60.Mala.1.39.vſque ad 44.

* Obedientia ſi manet, nõ peribit peccator.Ham.3.21.

* Intellectu obedire omnium maximum eſt.Hoſ.2.nu.61.

Indiſcreta obedientia interdum in incipiente eſt perfecta. Hoſ.1.nu mero 62.

Obedientes miniſtris Dei augentur gratia.Hag.1.57.

Obediens iumento domito ſimilis. Hoſ.8.nu.21.

Obedientia erga Deum qualis eſſe debeat. Zach. 2. nu. 36. & ſeq.

Obedientia debita Eccleſiæ, & eius miniſtris. Mich. 4. 51.

† Obedientia legis diuinæ perpendiculo ſignificata. Zac. 1. 66.

Obedientiæ, & traditionis ſui vtilitas. Zach. 9. 66.

Quomodo totus homo, & omnes eius vires Deo obediãt. Zac. 9. 68.

Obedientiæ opera longe noſtris deuotionibus anteponenda. Malac. 1. 43. & ſeq.

Oblatio.

* Oblatio Deo facta de melioribus eſſe debet. Mal. 1. 38. 45.

Obliuio.

* Dei obliuio quantum noceat. Hoſ. 4 nu. 7. & c. 8. nu. 31.

† Obliuiſci pro non facere. Habac. 3. num. 7.

Obolus.

Atticus obolus quantum valeret. Hamos. 8. num. 16.

Obſtinatus, Obſtinatio.

* Obſtinatio peccatorum. Soph. 1. 81.

† Occaſus, bona temporalia. Zach. 8. num. 25.

Ochozias.

Quo tempore, & quantum regnarit. Præl. 2. num. 27.

October.

† Mẽſis October fuit primus anni apud Hebræos, & Orientales. Mich 6. nu. 36 Hag. 1. nu. 5.

Oculus.

Oculorum præſtantia ſuper omnes ſenſus. Hoſ. 1. nu. 5. & 43.

* Oculi Dei ſuper iuſtos, & ſuper iniuſtos diuerſo modo. Ham. 9. numer. 6. Hoſ. 6. nu. 7. c. 14. 21.

† Ab oculis abiectus, id eſt, deſpectus, & contemptus. Ionæ. 2. nu. 10.

Leuare oculos eſt mente attendere. Zach. 1. 67.

† Pupilla oculi res maxime caras, & cuſtodiendas ſignificat. Zachar. 2. numer. 20.

† Oculi ſeptem, dona ſeptem Spiritus ſancti, quæ animam oculatam, videntem, & illuſtratam reddunt iuxta quoſdam. Zach. 3. 45.

† Oculi ſeptem, angeli ſeptem inſigni, quibus Deus demandauit curam totius orbis. Zachar. 3. 46. cap. 4. 25. & 26.

† Oculus pro aſpectu. Zach. 5. 14.

* Oculi noſtri in Deum ſemper debẽt intendere. Zach. 9. 23. & 24.

Odollam, vide Hodollam.

Odor, vide etiam Olere.

* Sanctorum odor. Hoſ. 14. nu. 17. 18.

* Sanctitatem ſignificat. Hoſ. 14. numer. 18.

* Odoribus bonis vti quando vitioſũ. Ham. 6. nu. 24.

* Peccatorum peſſimus odor. Hamos. 6. 24.

Oecumenius.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In proœm. in Zach. nu. 9.

Oeſtrum.

† Quid ſit. Hoſ. 4. num. 34.

Offendiculum.

† Pro graui afflictione. Soph. 1. 14.

Offerre.

* Qui Deo peiora offerunt, reprehenduntur. Mal. 1. 38. 39.

Officium.

* Diuinum officiũ quomodo recitandum. Mal. 1. nu. 36 & 38.

Oleaſter.

† Gentiles per oleaſtri ramos ſignificati. Ham 9. num. 32.

Oleo, vide etiam Odor.

* Olere bene, quando vitioſum eſt hominibus. Ham. 6. nu. 24.

Oleum.

Pinguendo ſpiritualium donorum. Mich. 6. nu. 42 Hag. 1. 56.

* Oleum caritas, & miſericordia. Hoſ. 14. num. 17.

* Oleum præcepta apertiora. Hoſ. 2. nu. 47. & 72.

† Oleo artificioſe medicato Iudæi vtebantur ad delicias. Hoſ. 2. n. 47. Ham. 6. nu. 23.

† Oleum pro vnguento, ibidem.

† Oleum gratia Dei. Zach. 4. n. 5. & 6.

* Olei natura. Zachar. 4. num. 12.

* Infuſoria duo olei duplex Chriſti natura. Zach. 4. 30.

Oliua.

† Oliua ſanctus. Hoſ. 4. 14. nu. 17.

Oliuæ ramis comparãtur Iudæi. Ham. 9. nu. 32.

* Duæ

* Duæ oliuæ, Elias, & Henoch. Zach. 4. nu. 8. & ſeq.
Oliuæ concionatores. Zacha. 4. 41. & 42.
† Mons oliuarum, Eccleſia. Zachar. 14. 9. 11.
* Chriſtus Dominus cur noctu iret in montem oliuarum. Zacha. 14. 11.

Olympias.

Olympiades quando cœperint, Præl. 2. 4.

Omnis.

† Omnis non ſemper ſignificat vniuerſos. Mich 4. nu. 22.
Omnis cum non, idem eſt ac nullus. Habac. 2. num. 45.
Omnes cum dicitur, electi ſoli ſæpe intelliguntur. Zach. 1. num. 57.
† Quæ de multis ſimul dicuntur, non omnia ſingulis conueniunt, ſed quędam his, quædam illis. Zach. 10. 7.

On.

† Quid ſit. Hoſ. 4. num. 31.

Onager.

* Diabolus. Habd. num. 46.
* Onager inobediens. Hoſ. 8. num. 22. Mich. 2. num. 20.

Onocrotalus.

† Quæ auis ſit, Soph. 2. 51.
Idem ac Pelicanus, ibidem.
* Onocrotalus homo vorax, Sopho. 2 64.

Onus.

* † Quid ſignificet apud prophetas. Hoſ. 1. num. 7. Nah. 1. num. 1. & 2. & 3. & 4. Mal. 1. nu. 2.
† Onus pœna, qua quiſque pro ſuis peccatis punitur. Nah. 1. num. 4. Habac. 1. nu. 16.

Opus, vide Labor.

* Opera bona neceſſaria ſunt ad ſalutem, Hoſ. 2. num. 97. cap. 14. nu. 7. & 18. Habd. num. 21. Habac. 2. num. 22. Soph. 3. nu. 50. 51. Zach. 6. 45. cap. 10. 27. Mal. 4. 25.
† Opera bona per aromata ſignificata. Hoſ. 14. num. 18.
† Opera bona per munitiones ſignificata. Nah. 3. nu. 31.
† Opera vitæ religioſæ per carnem ſanctificatam ſignificata, Hag. 2. num. 78.
* Meritum bonorum operum quantum. Hag 2. num. 82. 83.
Operibus prophetare, vide Propheta.

Opera.

* Opera noſtra ſi cōſideraremus, multa vitaremus mala, quæ patimur. Hag. 1. 42.
Opera diei noctu examinanda. Hag. 1. 49.
Opera bona amittimus, quia bene non facimus, quod magnæ inſaniæ eſt, cū in multis peccemus, & pauca bona faciamus. Zachar. 7. 16.
Opera bona Deum, & eos, qui faciunt, oblectant, vt pueri parentes ſuos. Zach. 8. 23.
Opera bona interdum in principio, interdum in fine corrumpuntur à Diabolo. Zach. 8. 26. 27.
Opera bona facientes ædificant ſibi domū in cœlis. Mich. 3. 24. 25.
Opera ſua mala qui non conſiderat, ſed bona, congregat mercedes in ſacculum pertuſum, Hag. 1. 48.
Super opera noſtra cur vocet Deus ſiccitatem, & cœlum non det rorem ſuum. Hag. 1. 55. & ſeq.
Opera, quæ nunc fiunt, quantum fructum afferent in futurum. Hag. 2. 82.
Opera, quæ videntur parua, quantum proſint ad perfectionem. Hag. 2. 84.
Opera bona faciunt quidam, & nō creſcunt, quia habent aliquid occultum, quod impediat, & hoc illis aperit Deus, Hag. 2. 76. & ſeq.
Opera ſi deſint, fruſtra gloriamur nos eſſe Dei. Hoſ. 8. 4. 5.
In operibus bonis nunc laborandū eſt, vt poſtea fructus colligamus. Hoſ. 10. 39.
* Opera bona prius, & poſtea literæ. Hoſ. 10. 39. 40.
* Opera bona perduntur, quia merces hominum, non Dei quæritur. Mich. 6. 41.
* Operantes parum, & multum legentes, ſeminant multum, & inferunt parum. Hag. 1. 46.

Operire.

† Vultum operire erubeſcentis, & dolentis

lentis eſt.Mich.3.num.5.

Ophir.

Vbi ſit.Ionæ.1.nu.14.

Optare.

Mala, & pœnas alijs optare quomodo liceat. Hoſ.14 num.2.

Oraculum.

† Cur, & quando fuerint Idolorum oracula Zach.13.5.

Oratio, Orare.

* Quam ſit neceſſaria oratio interpreti ſcripturæ ſacræ.in Proœ.in Mich. & Zach.4.42.

* Orationis vtilitas.Hoſ.14.n.8.Ion. 1.nu.50.c.2.num.8.& 36.Mich.2. nu.6.Nah.2 nu.74.75. Sopho.2. nu.1.Zach.6.nu.37.38.c.8.nu.20. cap.12.12.

Oratione deficiente deficiunt omnia bona.Nah.2.75.

Orationi,quatenus eſt ſatisfactoria, conuenit eſſe vocalem. Hoſ.14. num.8.

Oratio nunquam contemnēda eſt, etiam ſi ſit hominis qui contemnendus videtur.Ion.1.nu.50.

Orationis iuſtus nunquam obliuiſcitur.Nah.2.75.

* Oratio multorum quam ſit valida. Ionæ.1.nu.5.cap.2.num.36.Soph.2. num.1.

† Oratio mentis dicitur clamor. Ion. 2.num.8.

* Orantes cur manus tollant ad Deū. Mich.2.num.5.

Quia orationis obliuiſcimur, à cupiditatibus vincimur.Mich.2.n.6.

Ariditas in oratione Dei beneficiū interdum eſt. Mich.6.num.13. Zach.4.40.

Quantum proſit ariditas in oratione.Nah 3.nu.21.

* Ariditas in oratione eſt punitio Dei Hag.1.57.

Oratio dicitur nuntius ad Deum.Nah. 2.nu.74.

† Illuſtris oratio quæ.Nah.3.nu.2.

* Orationes ſanctorū, quas pro aliorum ſalute fundunt, ſæpe Deus non exaudit.Haba.1.nu.30.

* Familiaritas Dei in oratione. Soph. 1.36.

* Familiaritas Dei quomodo aſſequenda. Soph.1.37.

* † Anima orationi dedita ciuitas veritatis dicitur.Zach.8.20.

Spiritus orationis promittitur Eccleſiæ. Zach.12.12.

Ordo.

† Hiſtoria ordinem in laudibus Dei celebrandis non ſeruat.Ham.2.25.

Oriens.

* † Oriens Chriſtus Dominus. Zach. 3.nu.34.& ſeq.c.6.32.

† Oriens, id eſt, germen.ibidem.

† Oriens,ſcientia.Zach.8.24.

Eccleſia ad Orientem ſita.Zach.14.11.

Origenes.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres fuerit.Ion.3.nu.8.& in proœm.in Mal. nu.2.& 10.

† Vocatur interpres Allegoricus,& fugiens veritatem, in proœm. in Mal. num.3.

Errores eius in proœm.in Mal.num.4.

libri eius non ſunt vitiati ab hæreticis in proœ.Mala.num.4.& 5.

Origenes hæreticus dānatur.in proœ. in Mala.nu.6.& 7.

Origenes ſchiſmaticus.ibid.num.7.

Orion.

† Vbi ſit, & quæ eius natura.Ham. 5. num.21.

Os oris.

Os voluntas.Hoſ.10.nu.37. Ham. 6.nu.20.Zach.1.nu.69.

Percutere in ore gladij eſt omnes occidere.Hoſ.10.nu.38.

Dilatare, vel magnificare eſt ſuperbe loqui.Habd.nu.66.

† Manum ponere ſuper os eſt erubeſcentis, & neſcientis reſpondere.Mich.7.nu.48.

† Os pro ſingulis.Zach.1.nu.69.

Os oſſis.

† Oſſa virtutes. Ham.2.nu.7.

Oſſa tolerantia, & patientia. Ham. 2. nu.8.

Oſſa facta fortia.Ham.4.num.23.

Oſeas,vide Hoſeas.

Oſiander.

Qualis autor. Miche.5.numer.16.& ſeq.

Oſtento, Oſtenſio.

† In oſtenſionē,vel oſtenſum eſt,quid ſit. Ham.5.num.12.

Ouis.

Ouis.
* Christi Domini oues Hoſ.1.numer. 112. Mich.7.nu.46.Zach.9.61. c. 11.nu.12.
† Oues virtutes.Soph.2.num.40.
Oues, electi.Zach.9.61.cap.10 11.
Oues apoſtoli.Zach.13.num.14.
Oues Chriſti ne patiantur ſe regi, niſi à Chriſto, & eius miniſtris. Mich 7.60.
Ozias, vide Hozias.

P

Pactum.
† Ponitur pro lege.Mal.2.nu.22.
Pagninus.
Iſagoge Pagnini qualis liber. in proœ. in Mal.nu.13.
Palæſtina, Palæſtinus.
Vbi ſit.Ioel.3.nu.10.Ham. 1. num.21. Soph 2.nu.7.
† Alienigenæ nomine intelliguntur. Habac.nu.90.
† Philiſtijm ſignificat currentes.Ham. 1.nu.24.
† Quot eorũ prouinciæ, & vrbes metropoles.Soph.2.nu.7.
* Palæſtini feroces erant, & ideo interfectores vocabantur. Soph.2. numer.13.
Palæſtini à Chananæis oriundi. Soph. 2.nu.21.
Palatha.
† Quid ſit.Ham.8.nu.2.
Paliurus.
Quid ſit.Mich 7.nu.9.
Pallium.
Significat regnum.Mich.2.nu.53.
Palma.
† Victoriam ſpiritualem ſignificat.Zacha.14.nu.66.
Pamphilus.
Pamphilus martyr quos libros ſcripſerit, in proœ. in Mal.nu.5.& 6.
Panis.
† Panis nomine frugalis menſæ cibus ſignificatur.Hoſ.2.nu.46.
* Panis, verbum Dei.Ham.8.num.31. 46.
Panis à Sacerdotibus offerendus ab ipſiſmet ſeri, meti, moli, & coqui debebat. Malac.1.16.
Panthera.
Eius natura.Hoſ 3.nu.39.42.c.13.nu.8.
Papyrus.
† Quid ſit.Soph.3.nu.27.
Parabola.
* Quid ſit.Mich.2.n.9.& ſeq.in quo differat ab hiſtoria.Hoſ. 1.nu.44.
† Parabola, id eſt, carmen lugubre. Mich.2.nu.8.
† Parabola,id eſt,ænigma.Mic.2.n.11
Paranomaſia.
† Inuenitur in ſcriptura.Soph.2.nu.8.
Paraphraſtes.
Chaldæus Paraphraſtes quo tempore ediderit paraphraſin.Hoſ.9.num.20. Habd.nu.110.
Parare.
† Sumitur pro firmare, ſtabilire. Hoſ. 6.nu.9.
Pardus.
Quæ eius natura.Hoſ 13.num.8.Hab. 1.nu.18.
Parens.
* Nobilitas parentum quanti æſtimanda.Ham.9.nu.25.& ſeq.
Parentes quomodo filijs nomen imponerent.Pcæ l.3.
† Parentes vitis dicuntur.Nah.2.n.44.
* Parentes interdum puniuntur,ne filij puniantur.Zach.1.51.52.
Parœmia.
† Quid ſit.Mich.2.nu.9.
Pars.
† Significat poſſeſſionem, & ſortem. Hoſ.5.nu.13.
Participium.
Solet reddere cauſam eius, quod dicitur.Ham.8.nu.38.
† Ponitur pro præterito.Hoſ. 10.nu. 20.
Participium in geminatione,vt viſitans viſitabo,epitaſin habet.Hoſ. 3.num.34.
Participium paſſiuum pro actiuo. Mich.2.num.31.
Verbum pro participio.Hoſ.12.nu. 16.
Participia paſſiua pro nominibus in bilis.Soph.2.nu.2.
Particula.
† Multæ particulæ apud Hebræos ornatus tantum cauſa poſitæ in Latina editione redundant.Hoſ.10. nu.17.
Partu-

Parturio.

* Anima cõuerti incipiens parturienti ſimilis. Mich. 4 nu 75.

Partus.

Partus animæ. Mich. 4 nu. 75. 76.

* Partus, conuerſio ad Deum. Mich. 4. num. 75.

Sanctarum mulierum partus non dicuntur fuiſſe cum dolore. Mich. 4. nu. 76.

Paruulus.

† Paruulus qui parum in virtute profecit. Nah. 3 nu. 16.

Paruuli apoſtoli. Zach 13. nu. 15.

Paſcere, Paſtor, Paſcua.

Ventum paſcere eſt rem inanem facere. Hoſ. 12. nu. 1.

Paſcere, regium munus exercere. Mich. 3. nu. 31. & cap. 5. num. 63. Zach. 11. 6.

† Paſcere interdum ratione adiuncti ſignificat regiam gubernationem. Mich. 5. nu. 63.

* Paſtor Chriſtus. in proœ. in Hagg. num. 8. Zach 10. & 30. latius. Zach. 11. nu. 8. & multis ſeq.

Paſtor gubernator, prælatus, epiſcopus. Mich. 5. nu. 58. 59. 60. 61. Zach 11. nu. 6. cap. 9. 38. 39

† Paſtores virtutes, quæ alias gubernant, vt fides, ſpes, charitas. Soph. 2. nu. 40.

Paſtores magiſtri. Zach. 10. 10. 30.

Sibilus paſtoris Chriſti. Zach. 10. nu. vltimo.

Paſtores ſuperiores Religionum. Zach. 11. 37. 38.

Paſcua Eccleſiæ. Ham. 8 4. num. 34. Mich. 7. nu. 58 61. 62.

Stultus paſtor qualis. Zach. 11. 49.

Malus paſtor. Zach. 11. 49.

Paſtores, & primates in anima contra Diabolum. Mich. 5. 69.

Paſtor Antichriſtus. Zach. 11. 80.

* Paſtoris mali deſcriptio, & pœna. Zach. 11. 48. vſque ad finem capitis.

Paſſio.

Paſſio Chriſti, vide Chriſtus.

* Paſſionis Chriſti meditatio. Vide meditatio.

Paſſio Chriſti imitanda eſt, vt pulcherrimi euadamus Zach. 3. 52.

Animæ paſſiones quot, & quales. Ioel. 1 num. 61. & ſeq. c. 2. nu. 13. Zach. 1. 73 & ſeq.

Paſſio Chriſti abſtulit vno die peccata, & pacem adduxit. Zachar. 3. 49. Eiuſdem efficacia. Zach. 9. 69.

† Animę paſſiones quatuor per quatuor cornua ſignificatæ. Zac 1 73.

Paſſio Chriſti intuenda eſt in laboribus. Zach. 6. 43. & c. 13. 27. 28.

Pater, vide etiam Parens.

† Patris nomen cur quidam prophetæ expreſſerint, quidam non expreſſerint. Præl. 4.

* In patrum ſanctitate quomodo gloriandum. Habd. 21.

* Patres imponebant nomina filijs ex ſuo voto, & velut auſpicio Præl. 3.

* Nobilitas patrum quanti facienda. Ham. 9. num. 25.

Patientia, vide etiam Aduerſæ res,

Dei patientia, vide Deus.

* Patientia iniuriarum. Mich 4. 53.

* Patientia auget ſpes. Hoſ. 2. nu. 88.

† Patientia per olla ſignificata. Ham. 2. nu. 8.

† Patienter expectantibus Deus dulcedinem dat. Ham. 9. 49. 50.

† Patiẽtia dicitur fortitudo. Nah. 1. n. 9.

Deus gaudet patientia noſtra. Sophon. 3. 38.

† Patientiæ commendatio, & vtilitas. Zach. 3. 52. c. 13. 28.

* Deus probat ſuos per patientiam. Zach. 13. 17.

Patria.

† Nomen patriæ cur quidam prophetæ poſuerint, quidam non poſuerint. Præl. 5.

Paucus.

Pauci pro nullo reputantur. Habd. nu. 86. 87.

† Pauci in bonam partem ſumuntur. Mich. 1. nu. 17. c. 4. nu. 54.

Paulus.

* Pauli conuerſio. Zach. 9. 27.

Pauper, Paupertas.

* Pauperum oppreſſionem quomodo puniat Deus. Ham. 8. num. 11. & ſeq. Mich. 3. num. 14.

* Paupertatis commendatio. Hoſ. 13. nu. 17.

† Pauper idem ac humilis. Soph 3. 33. Zach. 9. 35. Zach. 11. 12.

† Pauperes electi. Zach. 11. 12.
* Pauperes prius iuſtificantur quam diuites Zach. 14 55.
* Pauperes voluntarij habent in hac vita ſabbatiſmum. Hab. 2 47.

Pax, Pacificus.

* Pax maxima quando fuerit in orbe. Hoſ. 2. nu. 94.
* Pax Eccleſiæ quanta. Mich. 4 nu. 30. & 35. Hoſ. 2. nu. 94. Zach. 9. 42. cap. 14. 46.
* Animæ pax. Hoſ. 2. nu. 94 Ionæ 4. 8. & ſeq. Mich 4. num. 53. & ſeq. Hag. 2. nu. 62. Mala. 2. nu 12.
* Animæ pax in quo ſita ſit. Ionæ 4. num. 8.
* Pacis commendatio. Hoſ. 10. nu. 40. Zach. 8. 34.
* Diaboli pax qualis. Mich. 2. nu. 44.
* Peccatorum pax qualis. Nah. 3. n. 34.
† Habere pacem cum Deo eſt velle ſapere, & facere, quod Deus vult, & nullo modo cũ offendere. Mal. 2. 12.
† Pacificæ hoſtia quid ſit. Hoſ 6. nu. 28.
† Pacifici ſemen pacis dicuntur. Zach. 8. 13.
† Loqui pacem, amice, & pacifice loqui. Zach 9. 43.
* Iuſti pax, & ſecuritas. Zach. 10 32.
* Chriſtus pacis autor. Mal. 2. 10.
† Ambulare in pace cum Deo eſt illi placere. Mal. 2. num. 12.

Paxillus.

* † Paxillus Chriſtus Dñs. Zach. 10. 13.
† Paxillus, humilis. Zach. 10 34.

Peccator, Peccare.

* Peccatoris miſera conditio. Hoſ. 1. nu. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. † cap. 2. nu. 51. † cap. 4. nu. 40. † cap. 8. nu 4. 21. † cap. 9. n. 1. 12. 28 33. Ham. 1. 27. † cap. 2. nu. 23. † c. 3. nu. 18. † cap. 4. nu. 28. † c. 5. nu. 7. 10. 11. 30. c. 7. nu. 9. † c. 9. nu. 10. & 11. † Ionæ 1. nu. 33 52. 53. 54. † c. 2. nu. 34. 37. Mich. 1. nu. 23. & ſeq. & nu. 49. vſque ad finem cap. † c 5. nu. 66. & ſeq. † c. 6. nu 41. † Nah. 2. nu. 60. 62. † c. 3. n. 17. & ſeq. & 33. & 34. † Soph. 3. 47. 48. Zach. 14. nu. 24. 61. 62. 65.
† Nugæ vocantur peccatores. Spho. 3. nu. 40. 41.
* Pœnitentiam quomodo non inuenient peccatores obſtinati. Sop. 1. 81.
Conſilia peccatorum: vide conſilium.
* Initium, & progreſſus peccatoris in peccatis. Ionæ. 2. nu. 34.
Ignauia peccatoris. Ionæ. 1. nu 49.
Conuerſio peccatoris. Hoſ. 2. num. 80. 81. c. 3. nu. 12. cap. 14. num. 4. Ionæ. 2. nu. 33. Zach. 10. nu. 35. 36. c. 12. nu. 10 11.
Deum latere non poteſt peccator. Hoſ. 5. nu. 16.
Peccator quam ſit iniuſtus. Hoſ 12. nu. 10.
Punitio peccatorum. Ham. 5. n. 44. c. 6. nu. 12. 13. 14. Hoſ. 12 nu. 21. Mich. 1. n. 50. c. 2. n. 24. Nah. 1. n. 21. Habac. 1. n. 31. & ſeq. Soph. 1. 49. Zach. 5. 25. cap. 14 60.
Conſuetudo peccandi. Ham 8. nu. 42. Hoſ. 7. nu. 16. Ionæ. 2. nu. 35. Zach. 5. nu. 25.
Peccatores volunt aſſumere viros ſpirituales in patronos ſuarum voluptatum. Ham. 6. nu. 21.
Proſperitatem peccatorũ cur Deus toleret. Ham. 6. nu. 12. Habac. 1. per totum.
† Mare vocatur peccator. Zachar. 14. 54.
Peccator agricolæ ſimilis. Ham. 5. nu. 46.
Peccator lepori ſimilis. Habd. numer. 22.
Peccator herinaceo ſimilis. Habd. num. 23.
Peccator aquilæ ſimilis. Habd. nu. 24. Habac. 1. num. 35.
Camelus. Mich. 2. 50. Zach. 14. 61.
Aſinus dicitur. Zach. 14. 62.
Peccator equo ſimilis. Habac. 1. num. 34.
Peccator arenæ ſimilis. Habac. 1. num. 35.
Peccator pici ſimilis Haba. 1. 44. 45
Peccator reptili ſimilis. Habac. 1. num. 46.
† Æthiopes, & Madianitæ dicuntur. Habac. 3. num. 34. 35. Ham. 9. num. 18.
Peccatorum humiliatio inutilis ſæpe, & pœnitentia infructuoſa, quia male agitur. Ham. 9. 11. Non vidẽt peccata ſua, & ſuperbiũt de bonis, quę faciũt. ibid 12.

Inuti-

Inutiliter interdum confugiunt ad preces ſanctorum, & ad miſericordiam Dei. Ham. 9 13. & 14.

Peccatorum pœna interdum hic incipit, & in inferno continuatur. Ham. 9. 15.

Peccatorum bona opera ſæpe illis magis nocent ob ſuperbiam. Habd. 22. 23.

Quantumuis aſcendere videantur, ſemper oculos conijciunt in terrena. Habd. 42.

Peccatores non poſſunt habere vitæ ſecuritatem. Habd. 25.

Peccatores multos inter ſe participes eſſe peccatorum cur Diabolus velit. Habd. 47.

Peccatores quot modis noceant iuſtis. Hab. 53. & ſequentibus. Et quomodo gaudeant, cum iuſti cadunt. Ibid. nu. 55. 74.

Et quomodo eos detinent in peccatis. Ibid. 55. 75 & ſeq.

Peccator ſemper laborat, neque otium ac requiem inuenit, quantumuis quærat. Ionæ. 1. 33. 34. 35. 36.

Peccatores habitant in montibus. Habd. 121.

Qui iniuſtiores ſunt, ducti in captiuitatem longius à patria collocantur. Habd. 127.

Peccator in periculum mittitur, vt reſipiſcat, & tandiu tenetur quoad reſipiſcat. Ion. 2. 28. 29.

Peccatores bonis naturalibus ornati figurantur in Niniue, & ad eos etiã mittit Deus prædicatores. Ionæ. 1. 30.

Peccator ne deſperet de ſua conuerſione, licet cor habeat obduratum. ibidem. 39.

Fugit Deum peccator, & mittit ſe in pericula. Ion. 1. 33.

Quocunque eat, à Deo deſcendit. Ibid. 34.

Recedit à Deo deſiderio experiendi nouas voluptates, & inuenit labores. Ibid. 34.

Peccator, qui ſua peccata defendit, contra Dominum eſt. Mich. 2. 19.

Peccator abutitur miſericordia Dei præſumendo potius, quam operando. Mich. 2. 47. 48.

Peccatores perſequuntur iuſtos. Mic. 2. 55. & Soph. 1. 61.

Peccatoribus datur in hoc ſæculo vinum merum, in futuro fæx. Mich. 2. 58.

Peccatores cupiunt auertere bonos à via iuſta. Mich. 2. 56. & grauius ob id à Deo puniuntur. ibidem 57.

Peccatores qui fuerant, ſolent eſſe in virtute conſtãtes. Mich. 4 69.

Peccatores tolerantur propter fructum iuſtorum. Mich. 5. 66.

Peccatorum etiam, qui ſine Deo viuere videntur, Deus miſeretur. Mich. 7. 66.

Contra peccatores omnia pugnabunt. Nah. 2. 55. & ſeq.

Peccatores ſunt aquæ piſcinę. Nah. 2. 70.

Peccatoris anima ſpoliatur à Diabolo diuitijs ſuis, & infirma efficitur. Nah. 2. 71. 72. Ioel. 3. 21. 22.

Peccator tentationibus fit peior, ſicut iuſtus melior. Nah. 2. 72.

Peccatores ſemper ſitiunt. Ham. 3. 32. & Zach. 14 54.

Ad hanc ſitim colligenda eſt aqua, quæ fluit de petra, id eſt, de Chriſto. ibid. 32.

Peccatores fæces dicuntur. Soph. 1. 75.

Peccatores quę multo labore quęſierunt relinquent alijs. Soph. 1. 78. 79.

Peccatores ſeminant, & parum colligunt. Hag. 1. 49.

Peccator datus in reprobum ſenſum quanta patiatur. Nah. 2. numer. 62.

Peccatorũ ſalutem promittit Deus bonis in ſuam conſolationem. Soph. 3. 55. 56.

Peccatores habitant Babylone, & diſperguntur in quatuor vẽtos, id eſt, in varios affectus rerum fugientium. Zach. 8. 24.

Peccatores feſtinant implere numerum peccatorum, & menſuram. Zachar. 5. 13. 14. & ſequent. & 25.

Pecca-

Peccatores obdurantur iuſto Dei iudicio propter ſua ſcelera. Zac. 5.19. & ſeq. & in peccata maiora in dies ruunt. ibidem. & 25.
Peccatorum cor vt adamas, qui ſan guine hirci molleſcit, quod dutũ quidem eſt Deo, molle vero ad libidines. Zach. 7. 18.
Peccatores lacerantur à tribulationibus, vt à leonibus. Zach. 8. 43. 44.
In ijs, qui magis peccauerunt, magis ſolet Deus requieſcere. Zach. 9. 23.
Peccatorum direptio. Zach. 14. 24. & ſeq. Quomodo Deus pugnet aduerſus eorum ſpoliatores. ibidem. 27.
Peccatoribus reiectis alios Deus pro eis ſubſtituit, vt ipſi dolore tabeſcant, & inuidia. Zach. 11. 41. & ſeq. & 14. 28 30.
Peccatoribus quam grauia onera imponantur cum ſint ad bona facienda inualidi Zach. 14. 62. 63.
A peccatoribus odio haberi glorio ſum eſt. Zach. 14. 64.
Peccatores reuerſi ad vomitum familia Ægypti ſunt. Zach 14. 64.
Peccatores nihil habent firmum, & permanens. Mala 1. 26. 27.
Peccatores terrebuntur in die iudi cij, & conculcabuntur vt cinis à ſanctis. Mala. 4. 1. & ſeq. & 7.
Peccatorum voluptates, & bona quomodo euaneſcant in morte. Mala. 4. 22.
Peccator vt columba ſeducta, illaqueata. Hoſ. 7. 88.
Peccator ad quoduis aliud potius, quam ad Dei auxilium confugit, & quare. Hoſ. 7. 39
Eius pœna ob hoc. ibid. 40. 41.
Quo reti trahat Deus peccatores, Hoſ. 7. nu 40. 41.
Peccator plus ſibi nocet quã alijs. Hoſ. 7. 47.
Peccatores excluduntur à ſolemni die Dei. Hoſ 9 6.
* Peccatoris anima quam ſterilis fiat. Hoſ 9. 28. 33.
Peccator nihil gratis inuenit. Ionæ 1, 35.
Quocunque eat, inuenit Deũ punientem. ibid 35.
In quas tempeſtates incidat fugiens à Deo. ibid. 35. & 36.
Propter eius ſocietatem ſæpe alij plectuntur. ibid. 36.
Audet dormire, & quieſcere oblitus pœnitentiæ & inferni. ibid. 49.
Sæpe cogitur confiteri peccata ſua, & quo plura de ſe dicit, eo ſe damnabiliorem oſtendit. ibid. 51. 52.
Peccator in periculum mittitur, vt reſipiſcat, & tamdiu tenetur, quoad reſipiſcat. Ionæ. 2. 28. 29.
Deo per pœnitentiam placato gaudet in tribulationibus, & gratias agit medico ſuo. ibid 30.
Peccator non ſinitur quieſcere, ſed perturbatur conſcientiæ fluctibus. ibid. 32,
Procellæ animum eius agunt in altũ, & in præceps. ibid 33.
* Peccator puluis dicitur. Soph. 2. 33.
* Peccatores quibus modis reuocentur, & trahantur à Deo. vide Deus.
* Inquietudo peccatoris. Ionæ 2. nu. 32. & 33.
* Peccator niſi à Deo ſubleuetur, in dies magis appropinquat damnationi. Ionæ 2. nu. 36.
* Quidam peccant abſque eo quod ab alijs inducantur. Mich. 2. nu. 19.
* Qui alios ad peccandum inducunt, quam inuiſi ſint Deo. Mich. 2. 50. 51. Soph. 3 52. Hoſ. 13 à principio.
* Labores, quos tolerant peccatores pro mundi voluptatibus. Zach. 14. 63.
† Peccare pro Deficere. Habac. 1. numer. 28.
* Peccator coruus dicitur. Sophon. 2. 64.
* Animalia cornuta peccatores. Zach. 1. 74.
Semper putat ſe euaſurum ex peccato, & ſæpe non euadit. Ionæ 2. 34.
Ne obliuiſcatur orationis. ibid. 36.
Eius obſtinationi tribuendũ, ſi non conuertatur. ibid. 37.
Quid perdat, & quid cuſtodiat. Ionæ 2. 37.
Ne deſperet de ſua cõuerſione, licet

cor

cor habeat obduratum. ibid. 39.
Peccatores plenitudo terræ.Mich. 1.20.
In peccatores Deus eſt teſtis. Mic. 1.21.
Peccator de proprio corde malum confingens operatur malum in cubili ſuo.Mich.2.19.
Peccator,qui ſua peccata defendit, contra Dominū eſt.Mich.2.19.
Peccatores ridebuntur à ſanctis in die iudicij.Mich.2.24.
Peccatorum , & iuſtorum ſortes mutabuntur in futura vita.Mich. 2.25.26.
Peccator non habet cur credat ſpi ritui pacem pollicenti. Mich. 2. 45.& ſequent.
Peccator abutitur miſericordia Dei præſumendo potius, quam ſperando.Mich.2.47.48.
Peccator mutatur in feminā. Hoſ. 1.113.
Peccatoris cibus poſtquam à Deo recedit.Hoſ.3.6.
Peccatoribus impunitatem promittentes. Hoſ.4.41.
Peccatores quomodo terminos transferant.Hoſ.5.30.
Peccatis noſtris obſtamus miſericordiæ Dei.Hoſ.6.49.
Peccatoris labores ſine fructu ſunt. Hoſ.6.57.& cap.18.16.17.Mich. 6.41.
Peccatoris cor vt clibanus ſuccenſus.Hoſ.7.16.
Multis tentationibus agitatur. Habac 2.47.
Peccator ita figuram ſuam mutat, vt quodāmodo à Deo non agnoſcatur.Hoſ.7.17.
Peccatores ad Deum non confugientes, ſed ad alia. Hoſ.5.43.
Peccator panis ſubcineritius non reuerſatus per pœnitentiā. Hoſ. 7.22.23.
Peccatoris robur paulatim alieni conſumunt.Hoſ.7.22.23. & cap. 8.20.Nah.2.33.74.
Peccator eſt vt columba ſeducta,& illaqueata.Hoſ.7.38.
Peccator columba dicitur . Sopho. 2.10.
Ad eaſdem occaſiones redit, bus cecidit.Hoſ.7.38.
Peccator ad quoduis aliud p quam ad Dei auxilium co & quare. Hoſ.7.39.
Eius pœna ob hoc qualis 40.41.
Quo reti trahat Deus pecc Hoſ.7.40.41.
Peccatores loquuntur cont mendacia Hoſ.7.42.
Qui reuertitur ad peccatun titur, vt fit iterum abſque Hoſ. 7. 46. Et grauiter pı Nah.1.21.22.
Peccator plus ſibi nocet, qı Hoſ.7.47.
Peccatores liberi ire ſinun ligantur. Hoſ.8.2:.
Peccator non poteſt lætari. 1.2.
Peccatores ſunt ſtulti pro qui ſibi multa pollicent.I
Peccatoris anima quam ſte Hoſ.9.28.33.
Peccator quātos labores fe rebus huius ſæculi. Hoſ. Zach. 14.62.63.
Peccator puer eſt. Zach 8. Et à Deo vocatur ex Æg Hoſ 11.20.
Peccator habet in manum doloſam. Hoſ. 12.10.
Peccatores regnant propte ta populi. Hoſ. 13.15.
Peccatoris anima à Deo ſ quid patiatur. Ioel. 1. 31 cap.2.31.
Quomodo vaſtatur à Diab 2.22. 32. Mich. 1.23.24 18. 19.
Peccatores ſeruiunt. Ham.
Peccatores verſantur in ſa tra ſe, & ibi pereunt.Ha Et ibi quæruntur à Deo.
In peccatores ira Dei.Nah.
Quid facere debeāt peccat Deum placent,qui leo,& dicitur.Ham. 3 8.
Peccatores non audiunt ſo. bæ.Ham.3.9.
Peccatores perpetua putan huius vitæ.Ham.3 46.

Sed peribunt, & ludent poſſeſſores ſuos ibid.23.
Turbæ in peccatore quantæ. Ham. 3. 18. 19.
Peccatores ædificant domos. Ham. 3. 24.
Peccatores tandem cognoſcuntur qui ſint. Ham. 3. 25.
Peccatorum inſaniæ. Ham. 3. 15. & ſequent.
Peccatori quot mala ſuperueniant moranti in peccato, & quomodo paulatim amittat fortitudinem. Ham. 4. 28.
Peccator quam ſit lugendus. Ham. 5. 7.
Peccatores neſciunt, cur viuant. Ham. 5 77.
Peccatores ſi affluant diuitijs, dolendum non eſt. Ham. 6. 12. Habac. 2. 9. & ſequen.
Peccatores in dies ſibi faciunt appropinquare tormenta. Ham. 6. 13. 14.
Quam grauiter fœteāt. ibid. 24. 25.
Super peccatores occidit ſol, & tenebris obuoluuntur. Ham. 8. 45.
Peccatorum feſtiuitates vertuntur in luctum. Ham. 8 41.
Calui fiunt peccatores. ibid. 42.
Fame laborant. Ham. 8. 43.
In varias partes mouentur, & ſempes illis male eſt. ibid. 45.
Peccatores perſequuntur iuſtos. Mich. 2. 55.
Peccatoribus datur in hoc ſæculo vinum merum, in futuro fæx. Michæ. 2. 58.
Peccatores cupiunt auertere bonos à via iuſta. Mich. 2. 56. Et grauiter ob id à Deo puniunť. ib. 57.
Peccatoris anima aratur, & vertitur in excelſa ſiluarum, & in latibula ferarum. Mich. 3. 27. 28.
Peccatores qui fuerant, ſolent eſſe in virtute cōſtantes. Mich. 4. 69.
Laborant etiam, cum ſunt in voluptatibus. ibid. 70.
Peccatoris progreſſus peccantis, & ad Deum reuertentis. Mich. 4. 71.
Peccator ne deſpiciat, aut deſerat ſe, cum peccatis tenetur. Mich. 4 76. 78.
Peccatores tolerantur propter fructum iuſtorum. Mich. 5. 66.
Peccator humiliationem habet in medio ſui. Mich. 6. 40.
Peccator multa bona opera perdit, quia mercedem hominum quærit. Mich. 6. 41.
Peccator, qui liberatus à Deo iterum leges Diaboli ſeruat, in ſibilum datur à Deo. Mich. 6. 44.
Portet, qui peccat, patienter iram Domini. Mich. 7. 41. 42. Donec Deus punire velit, & tunc videbit vltionem Babylonis. r. confuſionis peccatorum. ibid 42.
Peccatorū etiam, qui ſine Deo viuere videntur, Deus miſeretur. Mich. 7. 66.
Peccatores tenebræ perſequentur. Nah. 1. 28.
Contra peccatores omnia pugnabunt. Nah. 1. 55. & ſequentib.
Peccatores ſunt aquę piſcinę. Nah. 1. 70.
Quomodo timebunt in fine mundi. ibid. 70.
Peccatoris anima ſpoliatur à Diabolo diuitijs ſuis, & infirma efficitur. Nah. 2. 71. 72. & c. 3. 21. 22.
Anima eius timida eſt, & cur dicatur habere nigredinem ollæ. Nahum. 2. 72.
Peccator tentationibus fit peior, ſicut iuſtus melior. Nah. 2. 72.
Peccatores affligentur tēpore Antichriſti. Nah. 3. 16.
Peccans anima ſemper eſt ciuitas ſanguinū, & habet multum mendacij, & multa mala ei imminēt. Nah. 3. 17.
Multa cadauera habet, in quibus cadat. Nah 3. 18. Eius ignominia, & vaſtitas, & quomodo ridebitur ab omnibus. ibid. 19.
Peccatores ſemper ſitiūt. Nah. 3. 32
Ad hanc ſitim colligenda eſt aqua quæ fluit de petra, id eſt, de Chriſto. ibid. 32.
Peccatoris vita valde laborioſa, & plena negotiationibus. Nah. 3. 34
Nihil gratis ei dat mundus. ibid. 34.
Velociſſime amittit, quod multo labore quæſiuit. Ibid. 34. 35.

Spes

Spes eius,& cetera,quibus confidebat,celerrime euaneſcũt. ibid.35.
Dormitant in eo paſtores eius, id eſt,potentiæ, & populus eius, id eſt, ſenſus,diſperſus eſt,& non eſt qui congreget.ibid.36.
Pro peccatoribus orantes iuſtos Deus interdum non audit, quia eos puniri expedit.Habac.1.30.
Peccatores arenæ comparantur.Habac.1.35.
Peccatores ſunt quaſi piſces maris. Habac.1 45.
Et quaſi reptilia, quæ non habent principem.ibid.46.
Homines, & iumenta, & aues, & piſces occidentur,id eſt,peccatores diuerſorum morum. Soph.1.43.
Peccatores hoſtia Domini ſunt poſt mortem immolandi.Soph.1.49.
Peccatorũ opera Deus ſcrutabitur in iudicio.Soph.1.69.Tunc lugebunt omnes, qui non ſeruauerũt gratiam baptiſmi, nec pœnitentiam egerunt.Soph.1.70.
Peccatores defixi in fæcibus ſuis viſitandi.Soph.1.70.75.
Peccatores fæces dicuntur. Sopho. 1.75.
Peccator, quo proſperiores habet res, eo magis timeat.Soph. 1.76.
Peccatores,quia non puniuntur,putant non eſſe prouidentiam, ſed cito ſentient in amiſſione rerum ſuarum.Soph.1.77.
Peribunt ea, in quibus quieſcebant vt in domibus.ibidem.77.Et quæ multo labore quæſierant, relinquent alijs. ibidem.78.79.
* Peccator neſcit inuenire oſtium domus ſuæ.Soph.1.81.
Peccantes perfricta fronte minus perſequi ſolent iuſtos.Soph.2.61.
Hi quoque conuertuntur verbo Domini.ibid.62.
Peccatorũ ciuitas Babylon deſtructur.Soph. 2. 64.
Peccatores ædificãt vrbes,de bonis rato hoc ſcribitur. Soph. 3.16.17.
Peccatores domos ſibi ædificant, non Deo.Hag.1.41.42.
Peccatores ſeminant,& parum colligunt.Hag.1.47.
Peccatores mutuo ſe occidũt, quia mutuo ſe apud Deum accuſant. Hag.2.86.
Peccator datus in reprobũ ſenſum quanta patiatur.Nah.2.62.
Peccatorum ſalutẽ promittit Deus bonis in ſuam conſolationem. Soph.3.55.56.
Peccatores de die in diem differunt ædificare templum Domino, iuſti non quieſcunt donec ædificẽt. Hag.1.37.38.
Peccatoribus iraſcitur Deus, qui frequenter à peccato erecti frequenter recidunt.Zach.1.65.
Peccatores habitant Babylone, & diſperguntur in quatuor ventos, ideſt, in varios affectus rerum fugientium.Inde contentius à Deo vocantur, vt exeãt.Zach.2.29 30.
Diſperguntur in quatuor ventos, Zach. 8.24.
Sed ij maxime vocantur,qui aliquãdo Deo ſeruierunt.Zach. 2.30.Et cur.ibid.31.
Peccatores feſtinant implere numerum peccatorum, & menſuram. Zach.5.13 14.& ſeq.& 25.
Peccatores ſuis meritis obdurantur iuſto Dei iudicio.Zachar.5.19. & ſeq. Et in peccata maiora in dies ruunt.ibid.& 25.
Ne peccemus audacter, quia Chriſtus põtifex noſter eſt.Zach.6.44.
Peccatorum cor eſt vt adamas, qui ſanguine hirci molleſcit: cum enim ductum ſit Deo,molle eſt ad libidines,&c.Zach 7 18.
Peccatores pleni ſũt erroribus,iuſti anima ſit ciuitas veritatis.Zac. 8. 20.Et male de oibus iudicãt.ibid.
Peccatores lacerãtur à tribulationibus, vt à leonibus. Zach.8.33 44.
In ijs,qui magis peccauerant,magis ſolet Deus requieſcere.Zac.9.23.
Peccans erit ſicut Dauid,id eſt, pœnitentiam dignã aget.Zac 12.19.
Peccatores quomodo ſpolientur,& diuidantur eorũ ſpolia in medio ipſorum,etiam ſi ſecuri ſint. Zac. 14.24.& ſeq.Sed nullo modo deſperent, quia Dominus pugnabit aduerſus eorũ ſpoliatores.ibi. 27.

[Pe]catores qui conuertuntur, non omnes perſeuerant in bono. Zachar. 14. 24.
[P]eccatoribus reiectis alios Deus pro eis ſubſtituit, vt ipſi dolore tabeſcant, & inuidia Zachar. 11. 41. & ſeq. Et cap. 14. 28. 30.
Peccatores ſemper ſitiunt, & impatienter ſitim ferunt. Zach. 14. 54.
Peccatores mare vocantur, & omnis generis peccatorū Deus miſeretur. Zach. 14. 54. 55.
Sed prius abiecti iuſtificantur, inde nobiles, & ſapientes. ibid.
Peccatoribus quam grauia onera imponantur. Zach. 14. 62. 63.
Quam ſint ad bona facienda inualidi ibid.
A peccatoribus odiohaberi glorioſum eſt. Zach. 14. 64.
Peccatores reuerſi ad vomitum familia Ægypti ſunt. Zach. 14 64.
Peccatores nihil habent firmum, & permanens. Mal. 1. 26. 27.
Peccatores in die iudicij terrebuntur, & conculeabuntur vt cinis à ſanctis. Mal. 4. & ſeq. & 7.
Peccatorum voluptates, & bona quomodo euaneſcant in morte. Mal. 4. 22.
Peccatoris mors.
† Quomodo in die mortis, & iudicij peccatores ſint puniēdi. Ham. 4. 7. Nō iuuabūt eos bona opera, quæ aliquādo fecerūt. Ham. 5. 52.
Illis ſol occidit meridie, neque habent veſperam, vt iuſti. Ham. 8. 38 39. ſed tenebris obuoluuntur. ibid. 40.
Sapientia, & prudentia deſtituuntur in morte. Habd. 52. 53.
Spoliabuntur ſuis bonis, & cruciabuntur. Mich. 1. 49. 50.
Confundentur in iudicio. ibid. 50.
Cruciabuntur pœna Dæmonum. Mich 1. 50. & ſeq.
Mors illis veniet repentina, vt tēpeſtas, & nebula, & puluere excæcabuntur. Nah. 1. 22. 23.
Terribiliter increpabuntur hora mortis. ibid. 23. 24.
Rebus ſuis infectis excedent è vita. Ibid. 24.
Nihil illis proderunt amici, & voluptates, & diuitiæ. Nah. 1. 24. 25.
Magno tunc tremore corripientur amiſſa fortitudine ſua. Nah. 1. 46.
Comprehendet eos dies iudicij & mortis in voluptatibus ſuis. Nah. 1. 47.
Veniet eis Chriſtus in morte, vt eos diſperdat. Nah. 2. 59.
Morte rapienē ante tēpus. Nah. 2. 60
Quas anguſtias patientur in morte, & in eos quot hoſtes inſurgāt. ibid. 61.
Quantum turbabuntur ingruente morte. ibid. 71.
Turbabuntur tunc in eis ſenſus, & potentiæ. Nah. 3. 36.
Nihil eis morte terribilius, quia ſīt habitatores terræ, & omnia habent in terra. Soph. 1. 4.
Mors, & cū ea omnia mala manent peccatores. Soph. 1. 44.
Sunt hoſtia Domino immolanda poſt mortem. Soph. 1. 49.
Torquebuntur conſcientia peccatorum per oculos, & aures com miſſorum. ibid. 71. & ex abuſu intellectus, & voluntatis. ibid. 72.
Valde metuenda eſt mors peccatori. Soph. 1. 78. 79.
Tribulabuntur tunc homines, id eſt, qui nō ſapiunt quæ ſunt Dei, ſed quæ hominum. Soph. 1. 80.
Ambulabunt vt cæci tunc, & difficilis eis erit pœnitētia. ibi. 81. 82.
Nihil illis ex rebus huius vitæ proderit. ibid. 83.
Veniet illis mors, ſicut puluis vento agitatus. Soph. 2. 32.
Exemplo bonorum monſtratur, quantum timere debeant mali in morte. ibid. 34.
Sæpe immatura, ſemper inopinata morte rapiuntur. Soph. 3. 16.
* Quā terribilis eis ſit mors, & quomodo à iuſtis conculeabuntur vt cinis. Malach. 4. 1. & multis ſeq. & 20. & ſeq.
Peccatum, vide Vitium.
† Sumitur pro hoſtia. Hoſ. 4. nu. 14.
* Peccatum quomodo ſumatur pro mortali, & pro veniali. Sopho. 3. & 34.

Prin-

Principum peccata grauiora ſunt, & grauius puniuntur. Hoſ.1.nu. 78.79 80.c.5.nu.17.Mich. 3. per totum cap. Ham 6.à principio.

Peccatum niſi pœnitentia deleatur trahit ad alia peccata. Hoſ.1.n.90.

Effectus peccati. Hoſ.1.n.113 c.2. num.74.c.5.nu.84.Ioe.1.nu. 22. 31.32.Zach.5.per totum cap.

Peccata nõ ſatis defleta etiam poſt culpam dimiſſam punit Deus. Hoſ.2 74.75.76.

Peccatum tam longe debet abeſſe ab ijs, qui ad Deũ conuerſi ſunt, vt ne nominis quidem peccati recordentur. Hoſ.2.nu.90.

Peccata Deum latere non poſſunt. Hoſ.5.16.c.13.nu.18.

Peccata peccatis addere, Deum ad iram prouocat. Hoſ.7.16.

Peccato iure debetur pœna. Hoſ. 12.num 21.

Peccata peccatis punire ſolet Deus Ioe.2.17.

In peccato magnum periculum, & paucis notum. Ion.2.34.

Peccatum prius eſt vt torrens, poſtea vt mare. Ion.2.35.

Nil eſt quod magis aggrauet, quam peccatum, & ſi anima in cœlum leuanda eſt, onera peccatorum mittenda ſunt in mare. Ion.1.37.

Peccata tandem euulganda. Ionæ. 1.50.

Peccata ſunt debita, vel in hac vita ſoluenda, vel in altera. Hoſ.12.21.

Peccata quam calamitatem afferãt animæ. Ham.3.18.

Peccatum quomodo conſumat virtutes, & bona opera. Hamos. 5. 10.11.

Dies, quo peccato aſſentimur, quibus nominibus appelletur. Habdias.77.

Peccata habent antra, vnde difficillimus eſt exitus. Ionæ.2.35.

Propter peccata populi regnãt impij Hoſ.13.nu.16.

Fons mortis peccatum. Hoſ.13.numer.39.

Fomes peccati non aufertur iuſtis in hac vita. Ioe.2.nu.39.

* Venialia peccata habent iuſti in hac vita. Ioel.2. numer.40.

† Pro peccato, id eſt, ſacrificium. Hoſ. 6.nu.28.

* Non per quoduis peccatum mortale amittuntur omnes virtutes. Ham.9.num.48.

Pondus peccati grauiſſimum. Ionæ 1.num.37.

In lucem ſunt efferenda omnia peccata. Ionæ.1.nu.50.51.

† Peccatum vocatur amaritudo. Hamos.4.nu.18 Mich.1 nu.39.

† Peccatum dicitur dolor. Hoſ 4.n. 36 Mich 4.70.

† Peccatum vocatur ſerpens, & coluber Ham.5.nu.52.

† Peccatum vocatur fur, latro, vindemiator, Chaldæus, baſiliſcus, aſpis, leo, draco. Hab.nu.42.

Veſtes ſordidæ peccatum. Zacha 3. 13.29.

*† Illecebræ peccati vocantur antra, & gigantes. Ion.2. 35.

† Peccatum dicitur venter inferi. Ion. 2.nu.31.& piſcis magnus, ibid.

Peccatũ vocatur inutile. Mic.2. n.1.

Peccatum dicitur labor. Mich.2.nu. 1.c.4.nu.70.Hoſ.13 n.18.

* Peccatum ſeruitus, labor, afflictio. Mich.4.nu.70.

Peccatum ſanguis. Hoſ.c.4.num. 3. Nahe 3.num.1.

* Peccata equi. Habac. c.1.nu.43.

Peccatũ ignorantia. Haba.c.3.nu.31.

Peccata fæces. Soph c.1.nu.75.

† Iudicium, ſeu ſupplicium. Soph. 3. 37.

*† Septem peccata capitalia per ſeptẽ Nili flumina ſignificata. Sopho.3.47.

* Memoriam peccatorum non abijciebant ſancti. Soph 3.49.

Peccatorũ noſtrorum quando Deus obliuiſcatur. Soph 3 52.

Peccata exccrationis cauſæ ſunt. Zach.5.num.11.& 12.

Numerum peccatorum præfigitur apud Deum, vt puniat. Zachar.5. num.13.

Deus commonefacit nos peccatorũ noſtrorum Hag.2. nu.76.77.

Peccatum mortale diruit ſpiritualæ ædificium. Mich.1.nu.24.

Peccata reddunt hominẽ infirmiorem ad bona opera. Mich.1.n.39.

Peccatum ex malitia. Mich.2.nu 3.
Peccati turpitudo. Mich.6.nu.40.
Occulta electorum peccata Deus ſæpe manifeſtat ad ipſorum bonum. Ion.1.nu.51.
Electi facile agnoſcunt & dolent ſua peccata, reprobi non ita. Ion. 1.nu.52.53.54.
Deus ſæpe permittit ſuos electos in peccata labi, vt cautiores reſurgant. Ionæ 2.nu.30.31. Zach. 12. 10.11.
Reprobi occultant ſua peccata. Ionæ.1.nu.53.& 54.
Pœnas nobis à Deo pro noſtris peccatis iniunctas quomodo ferre debeamus. Mich.2.nu.41.42.
Poſt peccatum quinam feruentiores per pœnitentiam reſurgant. Zach.12.num.10.
Latitudo, & longitudo peccati, & ſupplicij eius. Zach.5.nu.5.

Peculium.

* Dei peculium ſunt iuſti. Malach. 3. 46.47.

Pecunia.

† Appendere pecuniam quid ſit. Ham. 8.num.15.
† Pecunia vocatur fortitudo. Mich.4. num.65.

Pecus.

* Quæ animalia ſignificet. Sophon.1. num.8.
† Pecora, homines voluptatibus dediti. Soph.1.num.43.

Pelagius.

Eius hæreſis refutatur. Hoſ.c.1.117.

Pelicanus.

Eadem auis ac onocrotalus. Sophon.2. num.51.

Pellis.

† Significat virtutes externas, cæremonias, modeſtiam, &c. Mich 3.nu.8.
† Pelles, tabernacula, ſeu tentoria. Habac.3.nu.34.

Peluſium vrbs.

Vbi ſita. Ham.6.nu.47.

Per.

† Quod genus cauſæ ſignificet. Habac. 2.nu.22.

Percutere.

† Fœdus percutere quid ſit. Hoſ.10.n.9.
† In ore gladij percutere. Hoſ.10.n.38

Peregrinus.

* Peregrini dicũtur ſancti, & cur. Hoſ. 4.nu.7. Soph.3.nu.vlt. Zach.14.65.
* Peregrinationis ſpiritualis typus. Ham.6 num.25.
Benigne tractandus peregrinus. Mala. 3.27.

Perfectio, & Perfectus.

* Spiritualis perfectio quomodo quærenda. Hoſ.6.nu.46. Ham.9.48. vſque ad fin.c. Hag.1.n.37.40.& ſeq. Zach. 2.nu.26.27.c.7.nu.14.& ſeq.c.9.69. c.14.43. vide etiam ſpiritualis.
* Perfectio hominum veteris, & noui teſtamenti qualis. Ion.4.nu.3.& 4.
* Ab ſtudio perfectionis non eſt ceſſandum in hac vita. Zach.7.num.14. & ſeq.
†* Perfecti viri per Iſrael ſignificati. Malach.1.24.
* Perfecti etiam in triſtibus inueniũt magnã conſolationẽ. Ham.9.51.
Magis in dies liberantur à captiuitate. ibid.52.
Magnam Deus illis dat verborum efficaciam. Ham.9.53.
Et magnam firmitatem in bono, & plantat eos in beatitudine. ibid. 54.55.
Perfecti ſunt zona Chriſti ad mamillas, & tunica. Mich.2.53.
Perfectos Diabolus appetit maxime vincere, & ideo cibus eius electus dicitur. Habac.1.47.
Perfecti qui cadunt, & damnantur, magis punientur. Soph.1.50.
Perfecti propriè ſunt, qui domum Domino ædificant. Hag.1.39.40.
Perfectis nihil aut parum ſeminis perit. Hag.1.44.
Perfecti habent permanentem lætitiam. Hag.1.45.
Perfecti veſtiuntur, & caleſiunt, imperfecti nõ caleſiũt. Hag.1.45.46.
Perfecti non timent, ſed imperfecti. Hag.1.57.
Perfecti etiam indigent adiutorio Dei. Hag.1.58.
Ad perfectionem multum proſunt etiam opera, quæ videntur parua. Hag.2.84.
Perfecti ſunt principes, & iudices. Mich.3.24.

Per-

Perfectæ animæ pariunt ferè ſine dolore.Mich.4.76.
Ad perfectionem quomodo cito veniatur.Zach.2.27.
Perfectus vnus vtiliſſimus eſt hominibus, quia multos ad Deum adducit.Zach.2.35.36.
Perfecti etiam interdum capiuntur, & ducuntur Babylonē.Zac.6.40.41.Sed ibi non moriuntur. ibid.41.42.
Perfecti quam potentes ſint verbo. Zach.8.45.& ſeq.
Periurium.
* Periurij pœna.Zach.5.5.6.8.
Permittere, Permiſſio.
† Permiſſio Dei ſolet dici pręceptum. Ham.6.num.33.
* Deus ſæpe permittit electos ſuos in aliquod peccatum labi, vt cautiores fiant.Ion.2.nu.30.& 31.
Perpendiculum.
†* Lex Dei, & obedientia. Zachar. 1. 66.
Perſa.
† Medorum, & Perſarum regnum per equos nigros ſignificatum. Zacha.6. num.3.
Perſecutio,Perſecutor.
Vide etiam Aduerſæ res.
* Eccleſia perſecutionibus aucta. Hoſ. 2.nu.99.Mich.4.nu 46.
† Perſecutio per ſolem ſignificatur.Ionæ 4.num.29.
* Perſecutiones ſunt Dei beneficia. Mich.6.num.13.
Quomodo Deus iuſtos tueatur à perſecutionibus, vide Tentatio.
* Perſecutores iuſtorum,& pauperum Ham.2.16.
Quomodo puniuntur.Nah.11.48.
Perſeuerantia,vide Conſtantia.
* Commendatur.Hoſ.1. nu. 127. 128. Mich.1.num.56.57.Hag.1.40.Zach. 10.28.
* Perſeuerantiæ typus talaris tunica. Mich.1.num.57.
* Perſeuerantia perfectio omnium bonorum. Mich.1.55 58.
* Perſeuerantiæ typus cauda ſacrificanda.Mich.1.nu.57.
* Qui bonum quærit,ne deficiat.Mic. 6 43.
Perſona.
Diuinarum perſonarum diſtinctio. Ham.4.num.28.
† Perſonarum mutatio freques in ſcriptura.Hoſ.2.num.56.Habd.num.73. Soph.2.48.
Tertia perſona pro ſecūda.Hoſ.5.nu.8.
† Tertia perſona præteriti pro ſecunda imperatiui.Hoſ. 5.nu.8.
Secunda perſona in tertiam, & contra mutari ſolet.Soph.2.47.
Quæ diuinis perſonis communia ſunt, modo huic perſonæ tribuuntur, modo illi.Malach.3.num.5.
Pes.
Menſura pedis in loco publico olim Romæ poſita.Ham.8.nu.16.
† Lauare pedes in conuiuijs conſuetudo communis fuit Iudæorum, Romanorum, & aliarum nationum. Hoſ.3.nu.9.
Petra.
Vide etiam Lapis.
*† Petra Chriſtus Dominus. Ham. 9. nu.21,Habd.nu.20.23.Nah.3.32.
† Petra principium familiæ. Ham.9. nu.21.Habd.nu.20.
Petra apoſtoli.Habd.nu.23.
* Petra typus offendiculi infidelium. Ion.4.nu.6.
* Amici Dei in petrarum ſciſſuris habitant.Habd.num.22.
† Petra Deus.Haba.1.nu.37.
† Petra, locus munitus.Habac.2. n.1.
*† Petra, humilitas mentis. Habac.2. nu.34.
Pharamica vrbs.
Vbi ſita.Ham.6.nu.46.47.
Pharao.
* Typus Diaboli.Mich.6.nu.14.
Phariſæus.
* Scribæ, & Phariſæi quomodo reiecti à Deo.Soph.3.nu.31.33.
Phelethi.
Chereti, & Phelethi legiones militum cuſtodientes Dauid vnde dictæ. Sophon.2.nu.14.
Phiala.
† Qualis eſſet.Ham.6.nu.22.
Deſeruiebat odoramentis, & ſanguini victimarum excipiendo. Zac.14.49.
Philiſthijm.
Vide Palæſtini.

Philoſophia, Philoſophus.
Philoſophorum Gentilium quæ initia. Præl.2.nu.26.
Phiſon flumen.
Idem ac Ganges.Soph.3.29.
Placere.
Placere ſibi quam periculoſum. Ham. 6.49.& ſeq.& c.7.14.
Placentes ſibi iuſti deſeruntur. Hamos 5.34.
Phramea.
Iuſtitia puniens. Hab.1.n.39.
Pietas.
* Quæ ſit ſumma pietatis.Mich.6.nu. 23.24.25.
Pigritia.
* Eſt periculoſiſſima. Hoſ.3.nu.35.
Pila.
† Quid ſit.Soph.2.56.
Pileus.
† Pileus ſacerdotalis qualis. Zacha.3. nu.24.& ſeq.
Piſcis.
* Maiores piſces comedunt minores. Habac.1.nu.40.
†* Piſcis peccator. Habac.1.num.45. 46.47.
* Piſces auferuntur homine ablato. Soph.1.nu.11.
†* Piſces homines ſine lege viuentes. Soph.1.43.
†† Porta piſcium quæ.Soph.1.53.
Plaga.
Orbis plagæ iuxta ſitum Ieruſalem, & templi intelliguntur in ſcriptura. Zach.2.nu.13.
Plaga pro vulnere, vide Vulnus.
Plaudere.
† Manibus plaudere lætitiæ eſt. Nah. 3.num.28.29.
† Plaudere contrarium verbo ſibilandi. Soph.2.nu.55.56.
Plaſtes.
† Plaſtes ſtatuarius.Zach.11.30.
Plaſtes Deus.Zach.11.nu.28.29.
Plauſtrum.
† Plauſtra ferrea quid.Ham.1.nu.16.
Pleiades.
Quales ſint,& quando oriantur.Hamos.5.nu.22.
Plenitudo.
Quid ſignificet.Mich.1. numer. 18. 19.20.
Plenitudo terræ in malam partem ſumpta.Mich.1.num.20.
Plenitudo terræ quid ſit.Mich.1.numer. 18 19.20.
Pleonaſmus.
† Reperitur in ſcriptura.Ham.2.n.24.
Plinius.
Locus Plinij corruptus corrigitur.Hamos 6.nu.7.
Plumbum.
* Plumbum ſeueritas diuinæ vltionis. Zachar.5.num.19.
Pluralis.
† Plurale verbũ cũ nomine ſingulari. Ioe.2.nu.6. Mich.1.35.Zach.10.17.
† Plurale nomen cum verbo ſingulari.Mich.2.nu.30.
† Plurali nomine pro ſingulari vtitur ſcriptura in rebus magnis, & excellentibus nominandis. Mich 5.nu.37. 38.Zach.4.18.cap 6.31.
† Plurale pro vno ex pluribus. Haba. 1.num.5.Zach.9.37.
Plutarchus.
Quare ſcripſerit librum de defectu oraculorum.Zach.13.5.
Pluuia.
Doctrinam Euangelicam ſignificat, vt habes in verbo Doctrina, & verbo Imber.
Poder.
† Poderes Chriſti ſunt fideles. Mich. 2.num.52.53.
Pœna.
* Damnatorum pœnis poſt diem iudicij nihil addetur aut detrahetur.Hoſeæ.1.num.35.
Pœna iure debetur culpæ.Hoſ.12.nu. 10.21.
* Pœnas quomodo liceat imprecari malis.Hoſ.14.nu.2.
Pœnas nobis à Deo pro peccatis noſtris inflictas æquo animo ferre debemus Mich 7 nu.40.
Pœnitentia.
Pœnitentiæ ſacramentum quàm ſit vtile, & neceſſarium. Hoſ.1.n.90. Ham.9.n.13.48 Ionæ.3.n.40.41.
Pœnitentiæ ſacramentum eſt laborioſus quidam baptiſmus. Ham. 9.48.
Pœnitentia qualis eſſe debeat. Ion. 3.nu.31.Mich.7.n.41.Ioe.2.19.

Pœni-

Pœnitentiæ commendatio. Mich.6. num.25.26.27.

Pœnitentia quã ſit grata Deo. Hoſ. 2. numero 75.76.& cap.5. nu.44. & cap.6.num.51. cap.14. num.4. Ioel 1.nu.31.Nahu.1.num.49.52 53.Zacha.7.num.3. & 13.& ſeq. cap.13.20.Malac.4.27.

Pœnitentiæ vis tanta eſſe poteſt, vt talis reddatur anima, qualis fuit, cum baptiſmum accepit. Ham.9. num.48.

Pœnitẽtium habitus. Hoſ.3.nu.18. Ham.8.nu.30.Ionæ 3.nu.31.

Pœnitentiæ exempla. Hoſ.2.n.75. 76.cap.3.nu.6.c.5.nu.44 Ham.5. nu.28.& ſeq.Ionæ 3.nu.31.Soph. 2.nu.58.59 60.Zacha.12. nu.10. 11.cap.13.20.21.cap.14.28.

Vera pœnitentia quid exigat. Hoſ. 13.num.12.cap.14. nu.6. Ioel.2. num.18.Hag.2.63.

Deus propter pœnitẽtiam ignoſcit hominibus peccata. Ioel.2.nu.22. Ionæ 3.numero 38.

Opera pœnitentiæ commendãtur. Ham.6.nu.16.

Sera pœnitentia. Hamos 9.num.11. Mal.3 num.vlt.

Pœnitentia in mortem non differenda. Hamos 9.num.14 Ionæ 3. numero 40.Sopho.2.num.32.33. & ſeq.Hag.38.

Electi ad pœnitentiam prompti, reprobi vero minime. Ionæ 1.num. 52.53.54.

* Peccatores pœnitentiam nõ inuenientes. Soph.1.nu.81.82.

† Pœnitẽtia angelus Domini dicitur. Zach.3.num.29.

* Feruentiores ſurrexerunt ſancti per pœnitentiam. Zachariæ 12. numero 10.11.

* Prophetę ſacco induti prædicabant pœnitentiam. Zach.13.nu.8.

Pœnitentiam differentes in quot mala incidant. Hoſ.1.113.& ſeq. & 118.Et cap.5 34.Ham.4.28.

Quam difficilis ſit in hora mortis. Soph.1 81.82.

Pœnitentibus quomodo Deus bene faciat, & eos protegat. Hoſ.1. 116.& ſeq.

Pœnitentes, & conuerſos ad ſe per quos gradus bonorum deducat Deus. Hoſ.2 83.

Pœnitentia lucem animæ affert. Hoſ.6.44.48.

Sine pœnitentia opera miſericordiæ nõ ſunt grata Deo. Hoſ.6.51.

Pœnitẽtiæ veræ forma deſcribitur. Hoſ.14.4 & ſeq.

Pœnitentiæ veræ fructus. Hoſ. 14. 12. & ſeq.

Pœnitentiæ opera habet vera conuerſio. Ioel.2.18.

In pœnitentiam quomodo Deus excitet peccatores, & noctem in diem vertat, ac rurſus diem in noctem. Ham.5.28. & ſeq.

Pœnitentiam non agentes fugiunt Chriſtum leonem, & incidunt in vrſum. Ham.5.49.50.

Per pœnitentiæ gratiam caro ſeruit ſpiritui. Ham.9.48.

Pœnitentibus dulcedinẽ Deus dat, ſed vult vt prius expectent aliquantulum. Ham.9.49.50.

Per pœnitentiam capti à Diabolo redeunt ad veteres poſſeſſiones. Habd.126.127.

Poſt pœnitentiam ſecuri eſſe non debemus, quaſi gratia amitti nequeat. Ionæ 2.38.

Pœnitentiæ perfectæ vis. Ion.3.38.

Per pęnitentiam decaluatur homo, ideſt, abijcit veteres cogitationes & ſumit nouas. Mich.1.71.72.

Per pœnitentiam exurgens exprobrat Babyloni. Mich.7.40.

Pœnitentiam integre hic agens nõ punitur iterum. Nah.1.49.

Pœnitentiam quanta bona conſequantur. Nahum 1.50.& ſeq.

Per pœnitentiam ſilere debemus à facie Dei, ne poſtea damnati obmuteſcamus. Soph.1.48.

Ad pœnitentiam exhortatio, antequam occupet nos dies mortis. Soph.2.31.32.

Pœnitentię igne conſumitur quidquid erat Moab. Soph.2.42.

Pęnitentia reſtituere nos poteſt in ſtatũ quẽ ante peccatũ habuimus nec eſt credendum Diabolo contrarium ſuggerenti. Hag.2.58 59

Pœniten-

Pœnitentia perfecta immolat rapinas hoſtium Domino. Michææ 4 80.
Per pœnitentiam Chriſtus reſurgit in nobis, & dat nobis labium electum, & vt humero vno ſeruiamus ei. Soph. 3. 45. 46.
Pœnitentia eſt angelus Domini liberans nos à Satan. Zachariæ 3. 29.
Quæ bona afferat animæ, & quomodo pœnitentes iudicent alios. ibid. 30. Et alios exemplo ſuo cuſtodiant, & eum eis ambulẽt angeli. Zach. 3. 31.
Poſt pœnitentiam diligenter laboremus, vt alijs profimus, & in domo Domini laboremus memores accepti beneficij. Zachariæ 6. 45.
Pœnitentiæ opera quamdiu durare debeant. Zach. 7. 13. 14. 15.
Qualis fiat anima, cum Deus ad eã reuertitur per pœnitentiam. Zachariæ 8, 20.
Fit ciuitas veritatis, & recte de omnibus iudicat. Ibid.
In ijs, qui magis peccauerant, magis Deus ſolet requieſcere. Zachariæ 9. 23.
Pœnitentes ita Deus aſpicit, ac ſi non peccaſſent. Zach. 10. 36.
Pœnitentiæ opera contra obediẽtiam oblatio de rapina. Mal. 1. 39. & ſequentibus.
Pœnitentia excitatur in nobis per zelum Dei, & tunc vere conuertimur. Mala. 4 26. 27.

Poeta.

Poetarum, & Prophetarum phraſes ſimillimæ. Nah. 3. nu. 65.

Polluere.

† Pollui in aliquo, eſt pollui contactu illius. Hag. 2. nu. 65.
* Pollutus facile polluit quæ tangit. Hagg. 2. 79, 80.

Pomum.

Poma, bona temporalia. Hamos 8. numero 10.
* † Poma, humana vita, & homines ipſi. Ham. 8. num. 8.
†† Pomum ſignificat etiam ficũ. Ham. 8. num. 2.
†† Pomum quid ſit proprie. Hamos 8. num. 2.

Ponere.

† Manum ſuper os ponere eſt tacentis, & reſpondere neſcientis. Mich. 7. num. 48.
† Ponere in aliquid, quid ſignificet. Hoſę. 11. numero 28. Habd. numero 11.
† Cor ponere in aliqua re, vel ponere ſuper cor, eſt attente meditari. Hag. 1. num. 9.

Pontifex.

† Pontifex noſter Chriſtus Dominus. Mich. 6. nu. 15.
† Gubernatio populi Iudaici poſt reditũ ex Babylonica captiuitate fuit penes pontificem ſummum. Zachar. 3. 19.

Populus.

† Vnus populus poteſt eſſe figura vnius hominis, & contra. Hoſ. 11. numero 12.
Populus nunc in bonam nunc in malam partem ſumitur. Mich. 1. numero 17.
Populi vocantur etiam Iſraelitę. Mich. 1. num. 17. 18.
Populus non dicitur de Iſraelitis, niſi in malam partem. Zach. 8. 36.
* Populi per aquas ſignificati. Nahum. 2. num. 63.
† Populus virtutes. Nahum. 3. numero 31.
† Populus ſenſus corporis. Nahum. 3. num. 36.
† Populus terræ, id eſt, omnes homines plebeij, de quibus eſt ſermo. Hag. 2. 16.
† Populus cogitationes. Zachar. 8. numero 24. 25.
* Populus Dei non commiſcetur cũ populis. Hoſ. 7. 22.

Populus, arbor.

† Significat caſtitatem. Zachariæ. 14. 66.

Porta.

† Iudicia apud Iudæos in portis vrbiũ fieri ſolebant. Ham. 5. nu. 35.
† Portæ ſenſus. Nah. 3. num. 31. Soph. 1. 71.
† Porta piſcium quæ. Soph. 1. 53. Zac. 14. 35. 36.

Porta

✝ Porta gregis quæ. Soph. 1. 53. Zach. 14. 35. 36.
✝ Porta ſecunda quæ. Soph. 1. 53. 54.
* Portæ Ieruſalem ſponte apertæ in paſſione Domini. Zach. 11. 4.

Portentum.

✝ Eſt ſignum aliquod mirabile in rei magnæ ſignificationem factum. Zach. 3. 33.

Potentia, Potens.

* Animæ potentiæ paſtores dicuntur. Nah. 3. nu. 35.
Vrbes. Zach. 7. 16.
* Nugæ. Soph. 3. 53.
* Domus. Zach. 14 25.
Gentes. Hag. 2. 63.
* Deus eſt autor omnis potentiæ. Zach. 10. 31.
Potentiores increpandi. Michææ. 6. 10.

Potus.

Potum dare, affligere. Habacuc. 2. num. 38.
Potus doctrina praua. Habacuc. 2. num. 48.

Præcingere.

Præcingere lumbos eſt paratum eſſe ad aliquid faciendum, & caſtitatem ſeruare. Nahum. 2. numero 40.

Præcipio, Præceptum.

Præcipere pro Diſponere, & ordinare. Hamos 6. numero 33. Ionæ 2. num. 1.
Dei præceptum dici ſolet eius diſpoſitio & permiſſio. Hamos 6. numero 33.

Præcipito.

✝ Sumitur pro Diſperdere. Hoſ. 13. num. 31.

Prædeſtinatio.

Prædeſtinatus, vide etiam electus.
* Prędeſtinationis typus, & ordo. Hoſ. 3. num 34.
✝ Prædeſtinari dicuntur reliquiæ. Hamos 9. num. 38.
* Prædeſtinari quomodo à Deo protegantur, & ducantur. Sophon. 2. 37. 42. 53.
* Numerus prædeſtinatorum firmiſſime complendus. Zach. 2. 24. & ſequ. cap. 13. nu. 46.
* Prædeſtinatio ab æterno facta, & in Iacob ſignificata. Mala. 1. 10.

Prædicare, Prædicatio.

* Prædicatio verbi Dei eſt præcipuum epiſcoporum munus. Mich. 5. numero 59.
* Prædicationis vtilitas. Ionæ 3. numero 38. 39.
* Euangelij per totum orbem prædicatio prædicitur. Hoſ. 1. numero 135. Hamos 9. numero 8. Mich. 4. à princ. cap. 5.
* Apoſtoli prædicantes docebant, ſe eundem Deum prædicare, quem Iudæi coluerant. Mich. 4. nu. 24.

Prædicator.

Vide concionator.

Præeſſe.

* Qui alijs præſunt, debent eis prodeſſe exemplo. Hoſ. 2. nu. 100. 101.
* Qui alijs præſunt, quales eſſe debẽt. ibidem, & c. 5. nu. 3.
* Qui præſunt, vocantur ſpeculatores. Hoſ. 5. nu. 3.

Prælatus, vide verbo Principes.

Præmium.

Vide beatitudo, & Mala. 1. 36. 37.

Præoccupare.

✝ Significat præuenire. Mich. 6. numero 19.

Præparare.

✝ Significat firmare, & ſtabilire. Hoſ. 6. numero 6. Mich. 4. numero 21. Habac. 2. 37.
✝ Præparatus, id eſt, firmatus, ſtabilitus ibidem.

Præpoſitio.

Præpoſitiones ſæpe ſupplendæ apud Hebræos, Græcos, & Latinos. Hoſ. 10. num. 50.

Præſens.

✝ Pro futuro. Habac. 1. nu. 15.
✝ Præſens negari ſolet, dum præteritum dicitur. Mala. 1. nu. 8.
✝ Includitur ſæpe in præterito. ibid.

Præſentia.

* Dei præſentia cur aliquibus hominibus ſubtrahatur. Hoſ. 6. numero 8. capite 7. numero 75. capite 8. numero 31.
* Dei præſentia, quæ in hac vita habetur, quam ſit iucunda. Zachariæ 2. 34.

Præ-

Præſtare.
† Præſtabilis,id eſt placabilis.Ioelis 2. num.20.
Præſum, vide Præeſſe.
Præſumptio.
* Præſumptionis peccatum quale.Hamos 9.nu.14.Mich.2.numero 47.48 cap.3.numero 16.17.
Præteritum.
† Præteritum actiuum pro præterito paſſiuo.Hoſ.c.3.numero 29. Mich.2. numero 17.
† Præteritum indicatiui pro imperatiuo.Hoſ.5.nu.8.
Præteritum pro futuro.Hoſ.c.1.numero 24.Habd.numero 29 Mich.2.numero 64.
Priapus.
Idem qui Behelphegor. Hoſeæ 4.numero 26.
Primas.
† Epiſcopi vocantur primates. Mich. 1.nu.58.59.60.61.
Primitiæ.
† Sunt primi fructus agrorũ, qui Deo offerri ſolebant.Malac.3.30.
Princeps,ſiue Prælatus,vide etiã Rex, & Superior.
* Principes ſcandalum dare quam graue ſit.Hoſ.c. 78.83.
* Principes mali,Ham.4.2.3.
* Principes Eccleſiæ eijcere debent eos,qui alios perturbant Ionæ 1.55. Sed faciant id ſuauiter, & ſeuere, & quieſcet ira Dei.ibid. 56. Eorum eſt dormientes excitare. ibid.50.
* Principes aliorum duces eſſe debẽt ad pœnitentiam.Ion.3.43.
* Peccata principum grauiora ſunt,& grauius puniuntur. Hoſ. c. numero 78 79.80.
* Principes,ſiue prælati quidã,vt leones Zac.c.1.39.
Exempla principum quantum valeant ad bonum, & ad malum, Hoſ c.numero 78.79. 80. & c.6. num.54 55.
Principes ſi adiuuẽt ſacerdotes,magnum lucrum eſt animarũ. Hag. 1. 36.
Sæpe conſtituuntur principes,quos Deus non approbat.Hoſ.8.numero 11.
In principes & prælatos maxime ſęuire cupit Satan.Zach.3.28.
Principes dicuntur caput populi,& cur.Hoſ.c.1. numero 26. Hamos 6. numero 4.
* Principes,id eſt,rectores,& magiſtri magis puniuntur.Soph.1.49.
† Princeps,id eſt,iudex.Mich.3.numero 14.
* Principes ſeculares ſuperbi.Soph.3. 10.11.
† Principes dicuntur colles. Mich.6. nu.1.Haba.3.31.
* Principes Eccleſiæ quam mites eſſe debeant.Soph.3.11.12.
* Princeps bonus,& malus.Soph.3.numero 11.12.
Tunc principũ ſeruantur leges, & verba audiũtur, cum exemplo ipſi pręeunt.Ionæ 3.43.
† Montes dicuntur.Mich.1.nu.7.c.6. num.1. Hag.1.56.
* Pręlatis multi angeli promittuntur. Zach.3.21.
* Prælati dormitantes quantum noceant,& quomodo puniantur.Zach. 11.38 39.
† Cedri dicuntur.Zach.11.3.& 5.
† Principes maxime indigent prudentia. Hamos 6.4.
Pro.
† Pro peccato,id eſt,ſacrificium ita appellatum.Hoſ.6.nu.28.
Probatio.
Probatio Dei,id eſt,tentatio, vide Tentatio.
Problema.
Quid ſit.Mich.2.num.12.
Procas.
Procas Syluius rex Latinorum quo tẽpore regnauerit. Prælud.2.nu.3.
Profectus ſpiritualis.
Vide Spiritualis.
† Profectus bona opera facientiũ impediri ſolet per aliquod occultum, & hoc illis aperit Deus. Hagg.2.76. 77.78.
Profundus.
† Profundum, & profunde, id eſt, vehementer,largiſſime. Hoſ.5. numero 7.
† Proijcere in profundũ maris. Mich. 7 num.52.
* † Profundum aquarum ſtatũ periculoſum

loſum calamitoſumque ſignificat. Zach.1.16.

Proijcere.

A facie alicuius proijcere. Hoſ.6.numero 8.

In profundum maris proijcere. Mich. 7 num.52.

Promiſſio.

† Promiſſionum ſcripturæ regulæ. Ham.9.nu.44.Hag.2.nu.73.

Terræ promiſſionis termini qui. Mich. 7.nu.33. Hamos 6. num.43. Habdiæ num. 8.

* Terræ promiſſionis termini anguſtiores dari culpa Iſraelitarum, quã fuerant promiſſi. Hab.num.82.

Pronomen.

† Redundantia pronominis. Hamos 2.num.24.

† Nomen pro nomine. Soph.1.31.

Pronuntiatio.

† Eſt neceſſaria ad ſcripturam intelligendam. Mich.5.nu.25.

Propago.

† Propagines, filij, & vrbes. Nahum 2. num.44.

Propheta, Prophetia, Prophetare.

* Falſi prophetæ ſpirituales, vide Pſeudoprophetæ.

† Interpretandi prophetas qui modus optimus. Præl.1.

* Teſtimonia multa de Chriſto ſunt in prophetis. Præl.1.nu.4.

* Teſtimonia multa prophetarum de Chriſto Domino nequeunt intelligi iuxta literam Præl.1.nu.5.

Eloquia prophetarum tripartita. Præl. 1 num.7.

Prophetę animus nũc de præſenti tantum, nunc de futuro tantum tangebatur. Prælu.1.nu.8.

Libri prophetarum æqualem autoritatem nacti cum libris Moſi apud Iudæos, & quomodo. Præl.1. nu.10.

Veracitas prophetarum quomodo cõprobata. Præl.1.nu.10.11.

Prophetæ fuerunt concionatores populi Iudæorum. Præl.1.nu.12.

Prophetæ quo tempore floruerint, & quod eorum prophetiæ argumentũ. Præl.2.

Tempus, quo quiſque propheta prophetauit, neceſſe eſt noſſe ad eius intelligentiam. Præl.2.numero 1.

Prophetarum ordo. Prælud.2. numero 1.& 6.

Prophetæ tam minores, quam maiores, eodem ordine prophetauerunt, quo ſunt in noſtra editione, & apud Hebræos. Præl.2.nu.7.& 24.

Prophetæ, in quibus tempus non præfertur in titulo, ſub illis regibus prophetauerunt, ſub quibus & hi, qui ante eos ſignant tempus, aut ſaltem ſub extremo eorum. Prælud.2.numero 8.

Quinam ex prophetis vaticinati ſint ante captiuitatem decem tribuum, & qui poſt, ſed ante captiuitatẽ duarum, & qui ſoluta captiuitate. Præl. 2.nu.24.& 27.

Cur eadem ſæpe repetant prophetæ. Prælud.2. numero 24.25. Hoſ.1.numero 14.

Prophetæ antiquiores ſunt philoſophis gentilium. Præl.2.nu.26.

Cur duodecim prophetarum ſit vnus tantum liber. Præl.3.nu.1.

Duodecim prophetę nõ ſunt alijs prophetis inferiores. Præl.3.nu.1.

† Etymologiæ nominum duodecim prophetarum. Præl.3.nu.2.3.4.

In titulis prophetarum quænam quęrenda. Præl.4.nu.1.

Cur quidam prophetæ patrum ſuorũ meminerint, quidam non meminerint. Præl.4.

Prophetarum parentes, aut aui, non quia ponũtur in titulis, ſunt prophetæ. Præl.4.nu.1.& ſeq.

Patriam cur quidam prophetæ indicauerint, quidam non indicauerint. Prælud.5.

Tempus prophetiæ ſuæ cur quidam prophetæ, & non omnes indicauerint. Præl.6.

Cur non omnes prophetæ ſcripſerint, ad quam vrbem, vel gentem prophetauerint, & quibus verbis id ſignificetur. Præl.7.

† Cur prophetæ ſæpe repetant, Hæc dicit Dominus; & initio dicant, Verbum Domini, &c. Hoſ.1.nu.2.

Initia prophetarum non fuerunt ab Heſdra, vel alio quopiam addita. Hoſ.1.nu.2.

Prophe-

Prophetæ intelligebant quæ prædicebant. Hoſ. 1. numero 5. Nahum 1 numero 6. Nec loquebantur in extaſi. ibidem.
† Propheta cur vocatur videns. Hoſ. 1. num. 4. & 5.
Prophetæ non ſolum verbis, ſed etiam operibus vaticinabantur. Hoſ. 1. 43. Zach. 11. 48.
Quando prophetæ aliquid iubentur facere, & non faciunt, id ſtatim oſtendunt. Hoſ. 1. nu. 4.
Prophetæ fuere viri portentoſi. Hoſ. 1. numero 50. Zachariæ 5. numero 33. 34.
† Obſcuritas prophetarum vnde oriatur. Hoſ. 2. nu. 29.
Prophetæ ſæpe ſpiritu prophetiæ deſtituebantur. Hamos 7. nu. 16 17.
An aliquando prophetæ in ſuis reſponſis decipiantur. Ion. 3. nu. 17.
An prophetæ ſint aliquando locuti de ſuo. Ion 3 nu. 23.
* Prophetæ defuerunt, cum Iudæi ſeruire cœperunt regibus alienis. Hag. 1. 33.
* Propheta falſus non ferendus tempore Euangelij, etiam ab amicis, & conſanguineis. Zach. 13. 5 6.
* Prophetæ falſi ſunt homines, aut cogitationes auertentes nos à Deo, & à perfectione, & non eſt illis credendum. Zach. 13. 24.
Prophetarum intelligentia quomodo acquirenda, in proœ. in Mich.
Prophetæ plures erant, cum reges erãt apud Iudæos, & ante captiuitatem, quam poſtea. Hag. 1. 33.
† Prophetæ nomine etiam falſi prophetæ ſignificantur. Zach. 13. 6.
Sicco induti prædicabant pœnitentiã, Zach. 13 8.
Prophetiæ non fuerunt ſimul, nec continuato tempore editæ. Hoſ. 1. numero 14.
Prophetiæ gradus qui præſtantiores, Ioe. 2. nu. 57. 58.
† Prophetiæ quomodo intelligendæ quando non implentur. Ionæ 3. numero 17.
Chriſtus Dominus propheta dicitur. Zach. 13. nu. 22. 23.
Poetarum, & prophetarum phraſis ſimillima. Nah. 2. nu. 65.
† Prophetæ perinde ſumunt exempla à futuris, atque à præteritis. Nah 3. num. 10.
† In prophetis, id eſt, in vno prophetarum. Habac. 1. nu. 5.

Propoſitum.

Non adimplere periculoſiſſimum eſt. Hoſ 3. nu. 36.

Proprius.

Voluntas propria, & iudicium propriũ dolorum omnium origo. Ionæ 4. nu. 7. & 8. & ſeq.

Proſopopeia.

† Inuenitur in ſcriptura. Haba. 3. num. 41 Hag. 2. nu. 24. 25.

Proſtibulum.

† Ponitur pro meretrice. Ioel 3. numero 10.

Prouerbium.

† Quid ſit. Michęæ 2. numero 9. & ſequentib.
Loqui in prouerbijs. Michęæ 2. numero 10.

Prouidentia.

Dei prouidentia, vide Deus.

Prouincia.

Multæ prouinciæ à filijs Noe nomen acceperunt. Ionæ 1. nu. 7. & 8.

Proximus.

* Proximorum ſaluti vacandum, & quomodo. Hoſ. 2. numero 100. capite 6. numero 45. † Hamos 9. numer. 53. † Mich. 2. numero 51. capite 5. numero 68. † Hag. 1. 35. 36. 54. 55. capite 2. numero 78. 79. 89. 90. † Zachariæ 2. numero 24. & ſequentibus, & 35. capite 8. numero 45. 46. capite 9. numero 56. 57. 69. capite 10. numero 33. 34. capite 14. numero 69.
* Saluti proximorum vacare, Deo gratiſſimum eſt. Mich. 2 numero 51. capite 5. numero 68. Hagg. 2. numero 89 90. Zach. 6. 36.
* Proximorum regimen eſt ars artiũ. Zach. 3. num. 28.
† Qui proximorum ſaluti vacant, dicuntur anguli, & paxillus. Zachariæ 10. 33. 34.

Prudentia.

* Carnis prudentia quomodo reſecãda. Zach. 6. 24.
Prudentia neceſſaria. Hamos 6. num. 4.

Pſalmus.
Pſalmorũ liber inter hagiographa olim ab Hebræis numeratus. Prçlud. 2. numero 1.
In pſalmis non ſeruatur ordo hiſtoriæ. Ham. 2. num. 25.
Pſalterium.
† Muſicum inſtrumentum ſic dictum, quale eſſet. Ham. 6. nu. 20.
Pſeudopropheta.
* Pſeudoprophetę ſpiritualis vitę qui, & quales. Hoſ. 9. numero 12. † Hamos 6. numero 50. † capite 7. numero 14. † Mich. 2. numero 44. capite 3. numero 12. capite 5. numero 91. capite 6. numero 18. capite 7. numero 23. † Zach. 13. 22. 24.
* Pſeudoprophetæ à viris pijs non tolerantur. Zach. 13. 5.
Puer.
* Cum ſeruum ſignificat, ponitur is, cuius ſeruus eſt. Zachariæ 2. numero 5. & 6.
Pugna, Pugnare.
* Spiritualis pugna. Mich. 4. numero 72. Zachariæ 4. numero 37. & ſequ. capite 10. numero 12. & ſequentib. & numero 30.
Pulcher.
Virgines pulchræ indoratæ nubebant. Hoſ. 3. numero 10.
Puluis.
† Lingere puluerem eſt victorum, & ſupplicum. Mich. 7. nu. 48.
† Puluis, peccator. Sophon. 2. numero 33.
Punctum.
Hebræorum puncta multis in locis male poſita. Hoſ. 10. numero 19. Hamos 5. numero 66. 67. capite 6. numero 8.
Punitio, Punire.
Punitio peccatorum, vide Deus, Peccator, Peccatum.
* Punire ſolet Deus bonos per malos Haba. 1. nu. 39.
Punitio eſt ſignum miſericordiæ diuinæ. Hamos 3. 1. 3.
* Punit Deus iuſtos, qui commoditates temporales ſequuntur. Zachar. 1. 61. 62.
Pupilla.
† Res maxime caras, & cuſtodiendas ſignificat. Zacha. 2. 20.
Puritas.
* Animarum puritas à Chriſto facta qualis. Mala. 3. 20.
Puſillanimitas.
* Quomodo à Deo tollatur. Zachariæ 8. 57.
Putredo.
† Quid ſit. Hoſ. 5. numero 33.
Pythagoras.
Quo tempore floruerit. Prælud. 2. numero 26.

Q

Quadraginta.
Quadragenarius eſt numerus pœnitentiæ. Ionæ 3. nu. 16.
Quadriga.
†* Tentationes ſignificat. Mich. 1. numero 58.
†* Quadrigæ bona naturalia. Nahum 2. num. 73.
† Quadrigæ imperia mundi. Zacha. 6. nu. 1. & ſeq.
† In quadrigis ſimul ſeſſores ſolent intelligi. Zach. 6. nu. 3.
Quamuis.
†† Significatur per Quia, vel Quoniã. Haba. 2. nu. 43.
Quamuis redundare ſolet. Sophon. 3. num. 35.
Quaſi.
† Interdum ſignificat non tam ſimilitudinem, quam ipſam veritatem. Hoſ. 5. num. 27.
Quatuor tempora.
A Zacharia prædicta. Zach. 8. 34.
Quercus.
† Quercus diues. Zacha. 11. 6.
Quia.
† Interdum ponitur ornatus tantum cauſa. Hoſ. 2. numero 41. † capite 7. numero 9. † capite 10. numero 17. † capite 11. numero 1. † Sophon. 3. 23.
† Quia pro Quamuis. Habacuc 2. numero 43. Zach. 9. nu. 6.
Quippe.
† Quippe pro Quamuis. Zach. 9. nu. 6.
Quis, vel Qui.
† Relatiuum ſæpe ſubauditur. Hoſ. 10. nu. 17. c. 11. num. 23.

† Quis, ſæpe non ſignificat rem quæ fieri non poſſit, ſed difficilem. Hoſ. 14. num. 24.

† Qui, quæ, quod, &c. ponitur pro Quia. Hamos 8. numero 33. Mich. 7. num. 30.

Sæpe redundat. Hamos 2. num. 24.

† Quid tu, ſcilicet, dicis, Quid vos? ſcilicet, dicitis. Hag. 2. nu. 12.

Quoniam.

† Quoniam pro Quamuis. Habac. 2. nu. 43. Zach. 9. nu. 6.

R

Rabanus.

Qualis ſcripturæ interpres. in Proœ. in Mala. nu. 11.

Rabba vrbs.

Vbi ſita. Ham. 1. num. 25.

† Significat multa, vel magna. ibid.

Rabbi, vel Rab.

Vide etiam Hebræus, & Iudæus.

† Vnde dicatur Rab, & Rabbi, & quid id nomen ſignificet. Michææ 7. numero 9.

Rabbini fabularum appetentiſſimi. Hoſeæ 5. 2.

Multa dicere ſolent, quæ nec probant, nec probare poſſunt. Prælud. 4. nu. 4 Ion. 2. nu. 5.

Quomodo ſcripturam interpretentur. Prælud. 1. nu. 2. Ion. 2. nu. 5. 11. Mich. 4. nu. 13. & ex profeſſo. in procem. in Sophon.

† Puncta Rabbinorum multis in locis ſunt male poſita. Hoſeæ 10. numero 19. Hamos 5. numero 66. 67. capite 6. num. 8.

Rabbi Dauid permulta ex lingua Hebraica ignorauit. Hoſ. 3. num. 3.

Rabbinorum imperitia. Ionæ 2. numero 5. & 11. Mich. 4. nu. 13. in Procem. in Sophon.

† Rabbinorum ſectatores maxime nocent Eccleſiæ. in Proœ. in Soph.

Rabbinorum ſectatores quibus ſignis cognoſcantur. ibid.

Racemus.

* Hominem iuſtum ſignificat. Mich. 7. num. 4.

Radere.

eſt. Hamos 8. numero 30.

Radix.

Lilij radix cordis ſimilitudinem habet, & ſurſum aſcendit. Hoſeæ. 14. numero 14.

Ramus.

Feſtum ramorum] arborum. Zachar. 14. 66.

Ratio.

* Sub ratione congregauit Deus inferiores potentias. Soph. 3. 53.

Reblatha vrbs.

Vbi ſita. Ham. 6. num. 8.

Recapitulatio.

† Familiaris eſt ſcripturæ ſacræ. Ion. 3. numero 30. Sophoniæ 2. numero 17.

Recumbere.

† Ad menſam recumbere conſuetud Hebræorum, Græcorum, & Latinorum. Hoſ. 3. nu. 9.

Reconciliare.

Animos diſſidentium reconciliantes laudantur. Zach. 10 33.

Recordari.

† Recordari, id eſt, facere. Habacuc. num. 7.

Redundantia.

† Pronominis redundantia. Hamos: num. 24.

Regio.

Multæ regiones à poſteris Noe nomina ſortitæ. Ionæ 1. nu. 7. & 8.

Regina.

Quis fuerit. Sophoniæ 3. nu. 28. 29.

Regnare, Regnum, Regina, Rex, vide etiam Princeps.

* Impij ſæpe regnant propter peccata populi. Hoſ. 13. nu. 16.

† Animæ regnum. Hamos 2. num Mich. 4. nu. 72.

Reges Iuda quot annos, & quando ſinguli regnauerint. Prælud. 2. numero 27.

† Rex noſter Chriſtus. Mich. 4. numero 73.

* Regis officium paſcere, & rex paſtor dicitur. Mich. 5. nu. 31.

† Reges crudeles dicuntur leones Nah. 2. num. 67.

† Rex Aſſur, voluntas. Nahum 3. numero 35.

[illegible] ha. 1. nu. 26.

† Reges dicuntur montes. Haba. 3. nu. 30. Mich. 6. num. 1.
† Reges dicuntur fluuij. Habac. 3. numer. 39.
† Regina cæli Luna. Soph. 1. 23.
Regna terræ, & reges miniſtri ſunt prouidentiæ Dei ad puniendum, & exaltandum. Zach. 6. 7. & ſeq.
* Rex pius quantum iuuat ad multitudinis ſalutem. Hag. 1. 36.
Gentium regnum, id eſt, regnum Romanorum. Hag. 2. 71.
Regnum Romanorum, vide Roma.
* Diaboli regni deſtructio. Hag. 2. 86.
Quatuor mundi regna per quatuor quadrigas ſignificata. Zach. 6. num. 1. & ſeq.
* Conſilium dare eſt munus regis. Zachar. 9. 65.
Relatiuum, vide Quis.
Religio virtus.
† Vnde dicta. Ham. 9. num. 7.
Religionis virtus quomodo præſtet miſericordiæ. Hoſ. 6. numer. 26. & ſequentibus.
* Societas religionis maxima mutuæ dilectionis cauſa eſt. Mal. 2. 21.
Religio, id eſt, vita religioſorum, & Religioſus.
* Religionum exordium, & initia. Mich 7. num. 38. Zach. 11. 41.
* Qui in religionem recipiuntur quomodo probandi. Hoſ. 2. numer. 101. Zach. 11. 38.
* Religionibus quid maxime noceat. Hoſ. 2. num. 101. 102. Zach. 11. numer. 36. & ſeq. vſque ad 47.
* Vitam religioſorum qualẽ eſſe oporteat. Hoſ 4. num. 45. & ſeq. Malac. 1. num. 39 40. 41. 42. 43. 44.
* Religionum laus, & quam grauiter errent religionum detractores. Hamos. 2. num. 26.
* Qui alios à religione auocant, quam grauiter peccent. Mich. 2. num. 56. Ham. 1. 31.
* Religiones dicuntur montes. Ham. 4. num. 34.
† Dicuntur funiculus Dei. Zachariæ 11. 41.
* Religioſorum duplex genus. Ham. 9. num. 26. Habd. num. 127.
* Religioſi quidam optimi, quidam peſſimi. Habd. 127.
Religioſorum vita domus deliciarum, è quibus bonos eijciunt mali. Mich. 2. 55. 56.
Opera vitæ religioſæ ſunt caro ſanctificata. Hag. 2. nu. 78.
† Religiones dicũtur ciuitates munitæ. Mich. 7. nu. 38.
Religioſi non viuentes iuxta ſuum inſtitutum, ſed aliarum religionum ſeruare inſtituta volentes induuntur veſte peregrina. Sop. 1. num. 52.
Religioſorum vita qualis. Hagg. 2. num. 78. 79.
Vocati ad religionem cogitationes quales. Zach. 8. 23.
Fundatores religionum quomodo tot homines ad ſuum inſtitutum ſequendum pertraxerint. Zach. 8. num. 45. 46. 47.
Superiores religionum quales eſſe debeant. Zachar. 11. numero 37. 38.
Religioſi quomodo gloriari debeãt in patrum ſuorum virtutibus. Ham. 9. 26.
Religioſus quid maxime curare debeat. Zach. 11. nu. 43.
Religioſus ſe, & omnia ſua Deo, & proximorum ſaluti conſecrat. Zach. 14. nu. 68. 69.
Qui in religionibus cõtra obedientiam faciunt ea etiam, quæ bona videntur, reprehenduntur. Malach. 1. 39.
Apoſtatæ religionũ reprehenduntur. Mal. 2. num. 40. 41.
In religionis ingreſſu oſtẽdit Deus mirabilia. Mich. 7. 62.
In religiones pauci admittendi. Hoſeæ. 2. 100.
Religionis ingreſſum prohibentis ſcelus. Ham. 1. 31.
Religionum diſciplina eſt caro ſanctificata, ſi portetur in veſtimento tantum, id eſt, exterius, ſanctificat alios. Hag. 2. 78. 79.
Religionum ruina eſt ſuperbia. Zac. 11. 36. & ſeq.
Religionis ruina fit ex admiſſione, & retentione indignorum. Zac. 11. 36. 37. 38.

Religiones non reſpondentes vocationi ſuæ abijcientur, & aliæ pro eis ſubſtituentur. Zachariæ 11.41. & ſequentibus. Idem de religioſis. ibidem.

Religio ſuſcepta non deſerenda. Malac. 1.39 & ſeq.

Religionum præpoſiti, ſi dormitāt, valde nocent, & ſeuere puniuntur. Zach. 11.38. 39.

Religioſorū ſacrificia in votis ſuis. Zach. 14.51.

Religioſi quidquid habēt boni, Deo offerent, & fratrum ſaluti. Zach. 14 68.69.

Religioſorū peccata non ſunt euulganda laicis. Mich. 1.54.

Religioſi, qui contra obedientiam opera pœnitentiæ exercēt, de rapina offerunt. Mala. 1.39. & ſeq.

Religioſus, qui corde laicus eſt, induitur veſte peregrina. Sophon. 1.51.

Religioſi, qui à patribus ſuis degenerant, confundentur. Sophoniæ 1 73.

Inter religioſos etiam diuerſarum religionū magnæ cauſæ ſunt mutuæ caritatis. Hag. 2.90. & ſeq.

Religioſi, qui diu vixerunt in religione, & ſine fructu ſunt, ſunt quercus Baſan, quæ iubentur vlulare. Zach. 11.37.

* Religioſis ſingularitas vitanda. Mal. 1.44.

Reliquiæ.

† Electi vocantur reliquiæ. Hamos 9. nu. 38. & Mich. 2. num. 62. cap. 4. num. 57. Zach. 9. 18.

† Reliquiæ, virtutes. Michęæ 2. numero 71.

† Relinqui ſaluari. Zach. 9.18.

Remmon.

Collis Remmon in terra Beniamin ſitus. Zach. 14.35.

Rempham.

† Idolum ſtellæ Luciferi. Hamos 5. num. 72.

* Rempham pecuniæ. Ham. 5. nu. vlt.

Ren.

†† Defectio renum magnam vitium ſignificat defectionem. Nahum 2. numero 65.

Renes vbi ſint in animali, & quam vim habeant. Nahum 2. nu. 66.

† Renes pro libidine. Nahum 2. numero 66.67.

Repeto, Repetitio.

† Repetitionibus cur vtatur ſcriptura. vide Geminatio.

† Sententiarū repetitione vtitur ſcriptura ad confirmationem. Sophonię 1. 15.

Repham.

† Stella ſic dicta. Ham. 5. nu. 72.

Reprehendere, vide Correptio.

Reprobus, vide Peccator.

* Reprobis venit calamitas, è qua non euadent. Mich. 2.23.

* Reprobis commune eſt dolere de aliorum profectu, & eum impedire: & quomodo puniantur. Sophon. 2. 37.38.

* Reprobi eum reprehenduntur, abſcondunt peccatum, & excuſant, nō ſic electi. Ion. 1.52. & ſeq.

* Reprobi admoniti, aut beneficijs allecti aut non redeunt ad Deum, aut cito recedunt. Soph. 3.18.

* Reprobi reparare volunt bona temporalia à Deo ablata, vt peccatis indulgeant, ſed nihil proficiunt. Mal. 1. 27.28.

* Tardi & difficiles ſunt reprobi ad pęnitentiam, electi vero faciles. Ionæ. 1. nu. 52.53.54.

* Hædi dicuntur. Zach. 9.61.

* Quomodo ſeruiant electis. Malach. 1. 12.

Reptile.

* Significat homines callidos. Hoſ. 2. num. 92.

* Reptile peccator. Haba. 1. nu. 46.

Repudium.

*† Quomodo permittatur. Malac. 2. 36.37.

†† Lex repudij quomodo intelligenda. ibidem.

Requieſcere.

† Significat ſpem habere. Michææ 3. num. 16.

† Requieſcere, conſentire. ibid.

Res.

Cognitio rerum quam neceſſaria ad ſcripturam ſaciam intelligendam. in proœ. in Zach. nu. 5.

Deus

† Deus loquitur rebus. Zachar.1. numero 12.

Reſpicere.

† Reſpicit Deus,ideſt,miſeretur.Hab. 3.nu.29.Zach.9.22.

Reſpondere.

† Pro Rependere,vel Reddere.Hoſ.5. num.11.

†† Reſpondere,Incipere loqui. Zacha. 4.26.

† Reſpondens pro Diſcipulo. Malach. 2.26.

Reſurgere Reſurrectio.

* Reſurrectio Chriſti Domini prędicitur,& probatur.Hoſ.6.numero 3. capite 13.num.24.Mich.7.num.36.37. Zach.3. 26.

* Reſurrectio Chriſti,& ſucceſſus Eccleſiæ poſt eam.Mich.7.36.

* Reſurrectio noſtra quomodo per Chriſti Domini reſurrectionem facta.Hoſ.6. num.5.

* Reſurrectio Chriſti Domini quomodo intelligatur fuiſſe poſt tres dies. Hoſ.6.num.6.

* Reſurrectionis Domini meditatio plurimum valet ad ſpem reſurrectionis noſtræ excitandam. Hoſ. 6.46.

* Typus reſurrectionis Domini Ionas. Ionæ 2. 23. capite 3. numero 34. & ſequentib.

* Reſurrectio Chriſti Domini Iudæis nota.Ionæ 3.num.33.34. Sophon.3. num.20.& ſeq.

† Reſurgere pro Reſurrectio.Sopho.3. num.20.

* Reſurrectio Chriſti quomodo fiat in nobis.Soph.3.45.& ſeq.

* Reſurrectio iuſtorum cum dote agilitatis.Mala.4.6.

Reuelare.

† Reuelare turpitudinem, id eſt, corpus denudare,& libidini vacare.Hoſ. 2.num.68.

† Reuelatio turpitudinis prohibita,eſt illicitus concubitus.Hoſ.2.nu.68.

Rex.

Vide Regnare.

Rhinoceros.

* Eius vis,& natura.Ham.6.41.

Rhinocolura.

Vbi ſita.Ham.6.nu.46.47.

Rhodos, Rhodij.

† A quo nomen acceperint. Ionæ 1. num.8.

Richardus.

Qualis ſcripturæ interpres. In Proœ. in Mich.nu.12.

Rhoca.

Rhoca fuit auia Nini regis.Hoſ.2.63.

Roboham.

Quando & quot annos regnauerit. Præluđ.2. nu.27.

Roma, Romanus.

Adminiſtratio imperij Romanorum. Prꝛl.2.nu.25.

Romani multas conſuetudines habuerunt communes cum Hebræis, & Græcis.Hoſ.3. num.9.

Romani,à quo ducāt originem.Habd. numero 2.

Roma quo tempore condita.Pręlud.2. num.3.& 27.

Romanorum regnum dicitur regnum gentium per Antonomaſiam.Hagg. 2.61.

Regnum Romanorum quando maxime deſtrui cœpit. Hagg.2. nu.72.

Regnum Romanorum per equos varios,& fortes ſignificatum. Zacha.6. num.5.

Romulus.

Quando, & quot annos regnauerit. Prꝛl.2.nu.3.

Ros.

In terra promiſſionis facit,vt germina nimio calore non æſtuent. Hoſ. 14. nu.13.Mich.5.74.

* Ros, doctrina Euangelica. Mich.5. num.74.

* Ros,gratia,aut deuotio. Hagg.1.numero 55.

Ros magnifiebat apud Iudæos. Zacha. 8. 14.

Rubigo.

† Quid ſit.Ioel.1.num.7. Hamos 4.numero 20.

Ruere.

† Significat in aliquam magnam calamitatem ſibi ab aliquo tanquam laqueum paratam deuenire. Sophon. 1.13.

† Ruere,cadere. ibid.

Rufinus.

Qualis autor.Hoſ.2.nu.78.

Commentarij in prophetas Rufino aſcripti non ſunt ipſius. Hoſ. 2. num. 78.

Rufus color.

† Vltionem ſignificat, & cædes. Zach. 1. 14. 18.

Ruina.

† Pro calamitate. Soph. 1. 13.

Rupertus.

Qualis autor. Prælud. 1. num. 10. & in Proœ. in Malac. num. 12.

Rurſum.

† Significari ſolet in ſcriptura per verbum conuerti. Hamos 5. num. 12.

S

Saba, Sabæus.

† Vbi, & qui ſint. Ioe. 3. num. 13. & 14. Soph. 3. 28.

A quo dicti. Soph. 3. 28.

Sabatha, & Sabatheni.

Sabatha, Sabathenorum autor. Soph. 3. 29.

Sabatheni vbi ſiti. Soph. 3. 29.

Sabathaca.

† Quis fuerit. Soph. 3. num. 28. 29.

Saccus.

† Lugentium erat veſtis. Ham. 8. num. 30. & Ionæ 3. num. 30. & 31.

† Saccus è cilicio fiebat, ideoque alterum pro altero poni ſolet. Ham. 8. num. 30.

* Sacco induti prophetæ prædicabant pœnitentiam. Zach. 13. 8.

Sacco quomodo vtendum. Ion. 3. num. 30. 42.

Sacculus.

† Pecuniam in ſacculũ pertuſum mittere quid ſit. Hag. 1. 47. 48.

Sacerdos, Sacerdotium.

Vetus ſacerdotium fuit typus noui. Ioel. 3. num. 14.

Sacerdotium quomodo Iudæis ablatũ. Hoſ. 4. num. 12.

* Sacerdotium quomodo appetendũ. Hoſ. 2. num. 103.

Sacerdotium vetus reiectum, honumque acceptum Deo. Malach. 1. 31.

Sacerdos exemplo ſuo debet proximos iuuare. Hoſ. 4. numero 14. 15. 16. cap. 6. numero 53. cap. 8. num. 2. Zach. 3. num. 50. Malac. 1. 29. cap. 2. per totum.

Sacerdos tenetur orare pro populo, & eius peccata corrigere. Hoſ. 4. num. 14. 15.

Sacerdotis munus. Hoſ. 2. num. 103. Hag. 2. 64.

Sacerdotes mali reprehenduntur. Sophon. 1. numero 46. 47. cap. 3. num. 12. 13. Zach. 14. numer. 53. Malach. 1. num. 16. & 29. 36. cap. 2. num. 1. & ſeq.

Perfectio, & sãctitas ſacerdotis qualis eſſe debeat. Mal. 2. 16. 17. cap. 3. num. 21. 22.

Sacerdotes, qui in confeſſione ſollicitant mulieres, reprehenduntur. Soph. 3. num. 13.

* Pileus ſacerdotis qualis. Zachar. 3. num. 14. & ſeq.

† Dignitas ſacerdotij per mitram ſignificata. Zach. 3. 17.

* Gubernatio populi Iudaici poſt ſolutã captiuitatem fuit penes ſummum ſacerdotem. Zach. 3. 19.

Angeli multi vni ſacerdoti deputati. Zach. 3. 21.

Debebant offerre panes, qui fierent ex frumento, quod ipſi ſererent, & meterent, & molerent, & coquerent. Mal. 1. 18.

Chriſtianus quilibet non ſimpliciter, & proprie, ſed quodammodo eſt ſacerdos. Malach. 2. num. 1. e. 3. 39.

Os ſacerdotis quale eſſe debeat. Malach. 2. num. 2. 13.

Sacerdoti partes victimę reſeruabantur. Mal. 2. nu. 4 & 7.

Pactum pacis à Deo cum ſacerdotibus factum. Mal. 2. 10.

Laus ſacerdotis. Mal. 2. nu. 10. 11.

Officium ſacerdotis eſt corripere delinquentes. Mal. 2. 12.

* Officium ſacerdotis docere populũ. Malach. 2. 13.

† Angelus Dei dicitur. Malach. 2. nu. 14. 15. 16.

† Autum dicuntur. Malach. 3. 21.

* Sacerdotũ ſcandalum quam graue. Hoſ. 4 43. & c. 6. 53. Mal. 2. 18.

* Sacerdotes polluentes ſanctum. Sopho. 3. 5. 12. 13.

Sacerdotis mali benedictionibus maledicit Deus. Mal. 2.2.3.
Sacerdos malus quam contemptibilis fiat. Mala. 2.5.19.
Sacerdotis ſancti deſcriptio. Mal. 2. 9. & ſeq.
Eius ſcientia. ibi. 13. Eius vita. ibi. 14.15. Eius fidelitas in tradenda doctrina Dei. ibid. 14.15.16.17.
Sacerdotes mali quantum noceant Hoſ. 5.10. & c. 6.53.
Sacerdotes mali tollentur. Sopho. 1. 47.
Sacerdotes clamare debent, cum videant iram Dei. Hoſ. 8.2.
Sacerdotes tales eſſe debent, vt moribus ſuis futura prænuncient. Zach. 3.50. Et ad hos adducit Dominus filium ſuum Orientem, vt in eis germinet. ibid.
Sacerdotum vita exemplum eſſe debet aliorum. Zach. 3.51.
Sacerdotes quomodo polluant menſam Domini. Mal. 1.29.
Sacerdotes ſi iungantur cum principibus, magnum lucrum eſt animarum. Hag. 1.36.
Sacerdos ignorans offert cæcum. Si autem Deo, & Mammonæ ſeruire velit, offert claudum. ſi auaritiæ, aut libidini, offert languidum. Mala. 1.30.
Sacerdotes accipientes reditus, & non laborantes. Mal. 1.36.
Sacerdotes agant pœnitentiam. Ioel. 1.31.

Sacramentum.

Frequens ſacramentorum vſus quã ſit vtilis. Hoſ. 7. n. 15. Huius ſumptionis irriſores. ibid.
Sacramentalia ſunt valde neceſſaria. Ioe. 1. nu. 21.
Septem ſacramenta per ſeptem infuſoria ſignificata. Zach. 4. num. 6. 28.
Quomodo vaſa dicantur gratiæ. Zach. 4. nu. 6.
† Fontes dicuntur. Zach. 13.18.

Sacrificium, Sacrificare.

Sacrificium mundum Chriſtianorum in toto orbe offerendum. Mal. 1.31.32.
Libatio ſacrificiorum quomodo fieret. Ioel. 2. num. 24.
Sacrificium laudis. Mich. 6. numero 22.
Sacrificiorũ triplex genus apud Iudæos. Hoſ. 6. nu. 28.
Sacrificia veteris legis figura fuerũt ſacrificij Chriſti Domini. Hoſ. 6. nu. 22. Zach. 14.49.
Sacrificia veteris legis an fuerint Deo grata. Hoſ. 6. nu. 19.
Iudæorum ſacrificia cur ceſſauerint Hoſ. 3. nu. 19.
Nouæ legis ſacrificia in magna multitudine prædicuntur. Zacha. 14. 49. 51.
* Miſſæ ſacrificium quam acceptum Deo. Mal. 3. nu. 23.
Sacrificare in montibus excelſis more gentilium à Iudæis vſurpatum. Hoſ. 4. num. 24.
Per ignem ſacrificare filios. Hoſ. 5. numero 13.
* Qui peiora Deo offerunt, reprehenduntur. Mala. 1.38.45.
* Partes ſacrificij, quæ ſacerdoti reſeruabantur. Mal. 2. nu. 4. & 7.
* Sacrificandæ Deo concupiſcentiæ noſtræ. Ion. 2.38. Mich. 4.80.

Sadal.

† Quid ſignificet. Hoſ. 1. num. 10. Ioe. 1. num. 27.

Sæculum, vide etiam Mundus.
Sæculi bona, vide Bona.

* Contemptus ſæculi. Hoſ. 2. num. 80. cap. 6. num 49. cap. 8. num. 16. ca. 11. numero 19. Sophon. 1.41. Zachariæ 10. 34.
Conſolationes ſæculi propter Deum relictæ non ſunt repetendæ. Ham. 4. num. 26.
Amatores ſæculi. Hoſ. 4. num. 6. & 7. & 44. cap. 5. nu. 30.31. cap. 10. num. 32. c. 12. num. 17.18. Hamos 3. num. 24. Zach. 2.29.30.
* Sæculi peccata. Hamos 3. nu. 16. c. 5. num. vlt.
† Sæculum pro longiſſimo tempore ſiue præterito ſiue futuro. Ham. 9. nu. 36. Mich. 5. nu. 39. & 45.
† Sæculum pro initio mundi. Mich. 5. num. 41.
† Dies ſæculi, & dies antiqui qui dicantur. Ham. 9. n. 36.

* Ad ſæculi curas & negotia redire poſt acceptam gratiã periculoſum. Hamos 7.8.9.
* Sæculi poteſtates ſubijciet ſibi Deus in die iudicij Mich.1.28.
* Sæculum cum reliquimus, mirabilia Deus oſtendit. Mich.7.62.
† In ſæculum ſæculi, in ſæculum, & ſeculum, in ſæcula ſæculorum, æternitatem ſignificant. Mich.5.nu.43.
† Sæculum quando ſignificet æternitatem. Mich.5.nu.45.
† Sæculum per Sodoma ſignificatum. Hoſ.2.num.83.
† Sæculum per Libanum ſignificatũ. Nah.1.nu.25.
† Mare dicitur. Zach.12.25.

Sagitta.

Diuinare per ſagittas conſuetum antiquis. Hoſ.4.nu.22.
† Sagittæ Dei fulgura. Haba.3.43.

Salem, vel Salim.

Vbi ſita. Habd. numero 98.

Salmanaſar.

Quanta eius potentia. Hamos 7. numero 4.

Salomon.

Quando, & quot annos regnauerit. Præl.2.num.27.
Naues Salomonis quò, & quã irent. Ionæ 1. numero 10.11.12.13. & ſequentib.

Saltus.

Saltus Ieruſalem. Zach.11.6.

Saluator.

† Saluator, idest, dux, & iudex. Habdiæ numero 116.
† Saluatores apoſtoli, & prędicatores. ibid. num.118.119.120.
† Saluatores diuinæ inſpirationes. Habd. num.129.
Saluator noster, vide Chriſtus.

Samaria, Samaritanus.

Samaria vrbs vbi ſita. Hamos 3. nu.14. Hoſæ.1. numero 97. Vnde ita dicta. Hamos 3.14.
† Samaria ſonat cuſtodia. Habd.n.124.
Samaritani qui. Hoſ.1.nu.97.
Puteus Samaritanus. Hoſ.6.nu.34.
* Samaritani figura eorum, qui à Dei cultu recedunt. Mich.1.nu.16.

Sanctus.

† Sancta, & ſancta ſanctorum quę pars eſſet templi. Ioel.2.nu.28. Habd. num.82.
Sanctum quid. Ioe.3.num.22.
Sanctus, idest, ſanctificans. Hoſ.11. numero 32.
Sanctus, idest, miſericors. Ham.6.numero 26. Mich.7.num.7.
Sanctus, idest, Deus. Habd.nu.82.
† Sanctus nomen Chriſti. Haba.3.17.
* Aduerſis rebus gaudebant ſancti. Hoſeæ 2.84.
Mali, velint, nolint, ſanctos homines intra ſe venerantur. Hoſ.2. num.93.
Sancti vocantur peregrini, & cur. Hoſ.4.nu.7.
Sanctorum præſtantia. Hoſ.14. nu. 17.18.
Sancti olent quandam immortalitatem. Hoſ.14.nu.18.
† Sanctum, idest, templum. Habd. nu. 82. Soph.3.nu.5.
*† Sancti oliuæ. Hoſ.14.nu.17.
*† Sancti cedri. Hoſ.14.nu.18.
*† Sancti, montes. Ham.4.nu.34.
Sancti patres optimi interpretes ſcripturarum. in Proœ. in Hag.
Sanctorum ingenia, & eloquentia quãta. ibid.
*† Sancti dicuntur cælum. Ham.9.16. Hag.1.31.
*† Gloria Dei dicuntur. Zach.12.9.
* Feruentiores ſurrexerunt ſancti per pœnitentiam. Zachariæ 12. numero 10.11.

Sanctificare, & deriuata.

† Significat parare, & ſegregare. Ioel. 1. numero 25. Sophoniæ 1. numero 30.
Sanctificatio, idest, templum. Hamos 7. num.12.
† Sanctificium, idest, templum. ibid.
† Sanctuarium, idest, templum. ibid.
† Sanctificare, aliquid ad Dei cultum aſſumere. Soph.1.30.

Sanguis.

* Spiritualis occiſio. Hoſ.1.nu.69.
† Sanguis, peccatum. Hoſ.4.num.3. Nah.3.nu.1.
† Sanguis, pœna pro delicto inflicta. Hoſ.1.nu.20.
Sanguinis eſus Iudæis prohibitus. Hoſ. 4.num.3.

Fœdera

Fœdera cum ſanguine effuſo inibātur. Hoſeæ 10. numero 10.11. Zachariæ 9.52.
† Sanguis teſtamenti cur dicatur ſanguis Chriſti. Zach. 9.52.
† Bibere ſanguinem quid ſit. Zachariæ 9.60.
† Repleri ſanguine. ibid.

Sapientia.

† Sapientia ſanctitas. Hoſ. 7. nu. 32.
* Sapientia mundi quomodo à Deo comprehendatur. Ion. 3. nu. 32.
Superbia ex ſapientiæ opinione orta. Hagg. 2. numero 62. Nahum 1. nume ro 23.
* Sapientia cæleſtis à Deo petenda, & qualis ſit. Zachariæ 10. numero 26. & ſeq.
* Sapientia vera non eſt ſine caritate. Zach. 10. 26. 27.

Saraceni.

Luciferum ſtellam adorant. Hamos 5. num. 72.

* Sardanapalus.

Quo tempore regnauerit. Præl. 2. nu. 3 & Nah. 2. nu. 2. & ſeq.
Sardanapalus quando, & à quibus victus. Nah. 2. nu. 2. & ſeq.

Sarepta.

Vbi ſit. Habd. nu. 94.
An ſit Gallia. Habd. nu. 103.

Satagere.

† Quid proprie ſit. Mich. 4. nu. 62.

Satan.

† Significat idem quod aduerſarius, oſor, calūniator, detractor. Zac. 3. 6.

Saturnus.

† Quis. Hoſ. 2. nu. 62. ca. 5. nu. 37.

Saxones.

Vxores ſuas trecentis ſolidis emunt. Hoſ. 3. nu. 9.

Scabellum.

† Pedum Dei ſcabellum, corpus hominis iuſti. Hag. 2. nu. 62.

Scandalum.

* Id eſt homicidium. Hoſ. 1. nu. 78. præ ſertim in principibus. ibidem. & 83. & 90.
* Scandali grauitas. Hoſeæ. 1. numero 78. 83.
* Quomodo puniantur qui alijs ſunt ſcandalo, vide Exemplum. & Soph. 2. 34. & ſeq.
† Scandalum, id eſt, grauis afflictio. Sophon. 1. 14.
* Qui cum ſcandalo aliorum proficere volunt, ædificant Sion in ſanguinibus. Mich. 3. 25.

Scenopegia.

† Quid eſſet. Hoſ. 12. nu. 12.
Scientia, Scire, vide Doctrina, literæ.
† Deum ſcire eſt opera cum cognitione coniungere. Hoſ. 4. numero 1. c. 6. num. 28.
* Scientiarum ſtudium præcedere debet cognitio Dei, ac ſuiipſius. Hoſ. 10. nu. 39. 40.
† Scire eſt benefacere. Hoſ. 13. numero 4. Ham. 3. nu. 2. Nah. 1. nu. 16.
† Scire, id eſt, ſcire ad cuſtodiendum. Nah. 1. nu. 16.
† Scire, confirmari in cognitione. Zac. 2. num. 23.
Sciendi immodica cupiditas. Zac. 8. 24.
† Scientiæ Oriens dicuntur. Zac. 8. 24.
* Sciendi cupidi effundūtur in Orientem, & cogitant aliena ac ſua relinquunt. Zach. 8. 24. 25.

Scriba.

* Scribas, & Phariſæos quomodo reiecerit Deus. Sophon. 3. numero 31. & 33.

Scriptura.

* Scriptores laſciuoſi adiutores Diaboli. Mich. 1. 62. 63.
Interpretandi ſcripturas quod optimum genus. Prælud. 1. & in Prooem. Ioelis, & in Prooemio Habacuc, & in Prooemio in Sophoniam, & in Haggæum.
* Intelligentia ſcripturarum vnde petenda. Præl. 1. numero 15. Prælud. 4. numero 7. & in Prooe. in Michæam, & in Prooemio in Sophoniam, & in Haggæum.
Scripturæ ſacræ antiquitas. Prælud. 2. num. 26.
Cur ſcripturam ſacram obſcuram eſſe voluerit Deus. Prælu. 6. num. 5. & 6. & in Prooem. in Hamos.
Studium ſcripturæ perdifficile, ſed iucundiſſimum, quodque ſtudentibus pretium operæ ſit. in Prooe. in Ham.
* Scriptura ſacra quomodo legēda. in Prooe. in Ham. num. 3. & in Prooe. in Hag. num. 5.

Scriptura ſacra quam lata. Hamos 6. num. 9.

Scripturæ ſacræ eloquentia, & ſapientia. Hamos 3. numero 27. & in Proœm. in Nahum, & Nahum 3. numer. 2.

* Scriptura ſacra ſub vno ſenſu hiſtorico continet plures myſticos. in Proœmio in Ionam. num. 2.

Humanæ hiſtoriæ per ſcripturam ſacram corriguntur. Nah. 2. numer. 4. & ſeq.

† Scriptura ſacra dicitur mare. Nah. 3. num. 13.

† Scriptura ſacra, argentum. Sophon. 1. 73.

* Scriptura ſacra eodem ſpiritu intelligenda, quo ſcripta eſt. in Proœm. in Hagg. num. 5. & 6.

* Ad ſacram ſcripturam exacte intelligendam animi puritas neceſſaria maxime eſt. in Proœm. in Hag. nu. 5. & 6.

Scripturæ interpretatio per traditionem tradita, in Proœm. in Hag. nu. 8. 9. & 10.

* Verba ſcripturæ ſunt lapides, quibus Dauid deiecit Goliath. Zach. 1. 75. cap. 9. 59. 70.

* † Per volumen decem cubitorum latitudinis, & viginti longitudinis, ſignificatur. Zachar. 5. nu. 8.

* Scripturæ ſacræ ſtudij dignitas, & vtilitas, & quo animo ſit ei incumbendum. in Proœ. Hamos.

* Scripturæ intelligentia valde oratione iuuatur. in proœ. Mich.

* Scriptura cibus, & potus animæ. Hamos. 8. 44.

Scriptura mare eſt locupletans iuſtos. Nahum. 3. 13.

* Scriptura qui vtuntur ad oſtentationem, & non ad ſalutem animæ ſuæ, diſperibunt. Soph. 1. 73.

Sculptile.

† Quid ſit. Nah. 1. num. 40.

Sebaſte vrbs.

Vbi ſita. Ham. 3. num. 14.

Seboim vrbs.

† Vbi fuerit. Hoſ. 11. num. 30.

Secundus, a, um.

† Porta dicta ſecunda. Sopho. 1. num. 53. 54.

Securus, Securitas.

* Iuſti ſecuritas. Zach. 10. 32.

* Securi eſſe non debemus poſt acceptam iuſtitiam. Ionæ. 2. 38. Mich. 7. 61.

Sedecias.

* Quo tempore, & quantum regnauerit. Præl. 2. num. 27.

* † Sedecias, id eſt iuſtitia Dei, & eius Tropologica expoſitio. Hamos 6. num. 51.

Quomodo à Nabuchodonoſor defecerit. Hoſ. 2. num. 57.

Sedere.

† Mœrentium eſt ſedere. Hoſ. 3. num. 18. Ionæ. 3. numero 31. Mich. 7. numer. 29.

† Sedere, firmitatem, & conſtantiam ſignificat. Hoſ. 14. num. 19.

† Sedere, accurate aliquid facere. Mal. 3. 20.

Sehir.

† Idem quod hiſpidus. Hamos 1. numero 23.

Sella.

† Quid ſit, & quid ſignificet. Habac. 3. 18.

Seleucia.

Vbi ſita. Ham. 6. num. 6. & 7.

Seleucus.

Condidit Seleuciam, & regnauit in Syria. Ham. 6. num. 7.

Sella.

† Vnde dicta. Habd. 13.

Sem.

Quos habuerit poſteros. Hoſ. 5. numero 37.

Semen, Seminare.

† Semen, bona opera. Hoſ. 10. numero 39.

* Seminare ſpiritualiter. Hoſ. 8. num. 19. cap. 10. numer. 39. Mich. 6. num. 41. Nah. 1. numer. 52. Hagg. 1. numer. 43.

† Seminare pro creare filios. Nah. 1. num. 34.

* Seminatio Diaboli. Nah. 1. num. 92.

* Seminare multum, & colligere parum ſpiritualiter quid ſit. Hag. 1. numero 43. 46.

† Semen pacis, id eſt, pacifici ſemen ſanctitatis, id eſt, ſancti. Zachar. 8. 13.

Semiramis.
Nini vxor, & quando regnauerit. Hoſ. 2. num. 61. Nah. 2. num. 1.
Senahar.
Campus Senahar vbi. Hamos 6. num. 6
Senex.
† Senex quicunque mente matura eſt. Ioel. 1. num. 4.
* Senum prudentia & conſilium quã neceſſaria. Zachar. 8. numer. 7. & 8.
* Senes, Eccleſiæ præſules. Zachar. 8. num. 7.
* Homines quo ſeniores, eo prudentiores eſſe ſolent. Zachar. 8. numero 8.
* † Senes, maturæ cogitationes. Zach. 8. 21.
Senſus.
Senſus literalis, ſeu hiſtoricus, vide, Literalis ſenſus. Allegoricus, vide Allegoria.
* Senſus literalis, & ſpiritualis vnde ſumendi. Hoſ. 11. num. 5. 6. 7. 8. & ſeq. Hag. 1. num. 31. Zach. 2. num. 2. in proœ. in Mal.
Non continuo Hiſtoricus ſenſus eſt, qui ab hoc, aut illo patre Hiſtoricus putatur. Prælud. 5. 19.
Eadem verba nequeunt ſignificare idẽ ſenſu literali, & ſpirituali. Hoſ. 11. num. 11.
Sub vno ſenſu literali continentur plu res ſpirituales. in proœm. in Ionam. num. 2.
Senſus myſtici, ſeu ſpiritualis veritas defenditur. in proœm. in Ion. num. 2. & 3.
Senſus myſticus vnde petendus. ibidem & Ionæ. 2. numero 24. & in proœmio in Habac. & in proœmio in Malach.
Senſus Moralis non eſt quærendus, vbi ipſa hiſtoria moralis eſt. Mich. 3. num. 74.
Senſui Hiſtorico omnia verba conuenire debent, Allegorico non ita. Zach. 3. num. 22.
† * Corporis ſenſus dicuntur flumina. Zachar. 9. num. 68.
† * Senſus qui non cuſtodiunt, cito defiguntur in fœcibus. Sophon. 1. 75.
† * Corporis ſenſus per feneſtras, & portas ſignificati. Nah. 3. numer. 31. Soph. 1. num. 71.
† * Corporis ſenſus dicuntur populus. Nah. 3. num. 36.
† * Oſtia dicuntur. Mal. 1. num. 37.
† * Cuſtodia ſenſuum. Malach. 1. numer. 37.
Senſualitas.
† Terra dicitur. Zach. 12. num. 25.
Sententia.
Repetitione ſententiarum vtitur ſcriptura ad confirmandum. Sophon. 1. 15.
Separate.
† Separator nomen Chriſti Domini. Zach. 9. nu. 15. 27.
Sepharad.
† An ſit Hiſpania. Habd. num. 104.
Septem.
† Numerus ſeptenatius Iudæis familiaris, & multitudinem ſignificat. Mich. 5. numero 60. Zachar. 4. numer. 5.
Septem dormientes dormierunt 372. annos, & alij ſeptem fratres dormierunt plurimos annos. Hoſ. 1. numero 48.
† Septem ſpiritus qui ſunt ante Deũ, & ſunt ſeptem magni angeli, quibus cura totius orbis tradita eſt. Zach. 3. 46. 47.
† Septem infuſoria, ſeptem ſacramenta. Zachar. 4. num. 6.
Septuaginta.
Septuaginta interpretes quales. Ionæ. 3. num. 12. 13. 14. 15. 16. 17. Habac. 3. num. 9.
Septuaginta interpretes in myſterijs Chriſti illuſtrati ab ſpiritu ſancto. Habac. 3. numer. 9.
† Septuageſimus numerus finem ſæculi, ac plenam libertatem ſignificat. Zach. 1. 58.
Septuagenarius magnam multitudinem ſignificat. Zach. 1. numero 64.
Sepulcrum.
Sepulcrum vocatur quodcunque cadauer circunſtat. Nahu. 1. numero 39.
Serapis.
Bos Ægyptius fuit, & qualis. Hoſ. 10. num. 13.

Sermo-

Sermones.
Sermones poetici, & oratorij. Hoſ. 8.2. Hag. 1.54.55.
Serpens.
Peccatum. Ham. 5. num. 52.
Serpens, mors, Hamos 9. numero 14.
Serpens maximus, ideſt, piſcis maximus. Ham. 9. num. 6.
Serra.
† Significat plauſtrum. Hamos 1. numer. 16.
Seruire, Seruitus, Seruus, vide Laborare, & opera.
Seruire Deo, & mundo, vide Claudicare.
* Voluptatum ſeruitus qualis. Mich. 7.14.
Seruire Deo, & mundo ſimul volentes intelliguntur in camelis. Zachar. 14.62.
Dei ſeruum eſſe maximus honor eſt in prooem. in Habd.
Seruientes Deo non propter ſe, mercatores dicuntur. Zachar. 14.70.
Seruientes Deo quales ſimus, & quales antea eramus. Hagg. 2. 80. 81.
Seruientes Deo quam ei curæ ſint. Hagg. 2.76.
* Seruientibus Iudæis alienis regibus defuerunt prophetæ. Haggæi 1.33.
Settim.
† Settim arbor qualis. Ioel. 3. numero 24.
† Settim vallis vbi. Ioe. 3. numer. 25. Mich 6. num. 4.
Si.
† Interrogantis eſſe ſolet. Ioel. 2. nu. 5. Ham. 6. nu. 9.
† Si, ſuppleri ſolet. Ioel. 2. numero 22.
† Negationis vim habet cum verbis affirmandi, & iurandi. Ham. 8. num. 21. Mal. 1. nu. 22.
Sibilus, Sibilare.
† Irriſionem popularem ſignificat. Mich. 6. nu. 39. Soph. 2.55.
* Sibilus, vocatio Dei. Zach. 10. 19. & 36.
* Paſtoris Chriſti ſibilus. Zach. 10. 36.
Siccitas.
* Siccitas, tentatio Hag. 1.57.
Sichar, Sichem.
Idem ſunt. Hoſ. 6. numer. 34. Habd. numer. 91.
Duplex fuit. Hoſ. 6. num. 34.
Siclus.
† Nomen monetæ, & ponderis eſt. Hamos 8. num. 14.
Quantum valeret. Hamos 8. num. 15. & ſeq.
Siclus æreus, argenteus, & aureus. Hamos 8. num. 15.
† Siclus ſanctuarij quantum valeret, & quid eſſet. Hamos 8. numer. 16. & ſeq.
Sicut.
† † Sæpe non ſignificat æqualitatem, ſed rem figuratam reſpondere figuræ. Ioel. 2. numer. 51. Malach. 3. numero 24.
† Sæpe ſignificat ipſam veritatem rei. Hoſ. 5. num. 27.
† Sæpe ſolet ſuppleri. Hoſ. 7. num. 6. c. 10. num. 27.
Sidon.
Vbi ſita. Ioel. 3. num. 10.
Sihor fluuius.
Vbi. Ham. 6. num. 44.
Silere.
Vide Tacere.
† Significat quieſcere, & revereri, ac colere. Sophon. 1. 27. Zachar. 2. 35.
Silentium.
† Cultus Dei. Zach. 2.33.
* Silentium in bonis ſpiritualibus acceptis valde vtile. Mich. 1.69.70.
Siloe.
Vbi. Soph. 1.57.
Similitudo.
† Notæ ſimilitudinis ſemper ſignificant ſimilitudinem, ſed æqualitatem non ſemper. Ioe. 2. num. 51.
Similitudinis notæ ſæpe ſignificant veritatem rei. Hoſ. 5. num. 27.
Similitudinis notæ ſæpe ſupplentur. Hoſ. 7. numer. 6. cap. 10. numer. 27. Nah. 3. num. 23. Soph. 2. 20. Zachar. 6. num. 6.
Alterum membrum ſimilitudinis poni ſolet altero omiſſo. Hoſ. 11. num. 15.

Simon.

Simon.

Simon, & Iudas apoſtoli prædicarunt apud Perſas, & Babylonicos. Hoſ.2. num.10.

Simonia.

* Reprehenditur. Zach. 14.53.

Simplex.

† Significat eum, qui nulli iniuriam facit. Mich.2.nu.35.

Singularis.

Numerus ſingularis pro plurali. Hoſeæ 8.num.14.

Numerus pluralis pro ſingulari. Mich.5. numer.37.38. Habac.1. num.5.

Nomen ſingulare cum verbo plurali. Ioe.2.num.6.

Verbum ſingulare cum nomine plurali. Mich.2.num.30.

† Verbum plurale cum nomine ſingulari. Mich.1.35. Zach.10.17.

Singularitas.

* Vitium ſingularitatis reprehēditur. Malac.1.39.vſque ad 45.

* Singularitas religioſis vitanda. ibidem 44.

Siniſtra.

† Siniſtra malum, dextera bonum ſignificat. Ionæ 4.num.19.

Sion.

Mons, & vrbs Ieruſalem. Mich. 3. numer.14.

† Sion Eccleſia. Mich. 4. numero 18. 19.

In monte Sion erat templum. Mich.4. num.17.

† Sion, & Ieruſalem in quo differant. Zach.1.49.

* Sion contemplationis typus. Zach. 2. & 30.

Sitis.

* Spiritualis ſitis quomodo extinguenda. Zach.13. nu.2.18.

Situs.

† Situs plagarum orbis intelligitur iuxta ſitum Ieruſalem, & templi. Zach.2. & 13.

Societas.

* Bona, aut mala ſocietas quantum iuuet ad bonum, vel ad malum. Hoſ.6.num.52.

Malorum ſocietas quātum noceat. Ionæ 1.num.36.55.56.

Societatis Ieſu finis, & inſtitutum. Hag.2.nu.89.90.

Socrus.

Quomodo odiſſe ſoleāt nurus ſuas. Mich.6.num.16.17.

Sodoma.

* Eſt typus ſæculi. Hoſeæ 2.numero 8.3.

† Sodoma Ieruſalem. Zach.14.44.

Sol.

Vbi adoretur. Hoſ.2.num.62.

† Sol Chriſtus Dominus. Ham. 4. nu. 38. Mal.4.nu.2.34.

* Eclipſis ſolis factæ moriente Domino expoſitio allegorica. Ham. 8.numer.36.

† Solis occaſus, mors. Hamos 8. numer.39.

† Sol, perſecutio. Ionæ 4. num. 29.

* Proprietates ſolis. Malach. 4. num. 3.& 4.

Solicitudo.

* Solicitudo rerum temporalium prohibita, æternorum vero commendata. Mich.6.num.29.

* Solicitudo vocantur ſpinæ. Nahu. 1. num.50.

Solitudo.

Solitudo Eccleſiæ. Hoſ.2 num.82.

Solium.

† Quid ſignificet, & vnde dicatur. Habd.num.13.

Somnium.

Prophetare per ſomnia excellens prophetiæ gradus. Ioel. 2. numero 57. 58.

† Somniatores ſuperbi. Zachariæ 10. 29.

Sophonias.

Quo tempore prophetarit. Prælud. 2. num.22.24.27.

† Quid eius nomen ſignificet. Prælud 3.numero 2. 3. 4. Sophon.1.numer.39.

Sors.

Sortium triplex genus. Ionæ 1. numero 40.

* Quænam ſortes licitæ, & quænam illicitæ. Ionæ 1.num.40.41.42.

Diuinatoriæ ſortes illicitæ ſunt. Ion.1. numer.41. ſed aliquando Dei iuſſu licitæ. ibid.

Sortes incertæ Deū voluntate regente

redduntur certæ. Ion. 1. num. 41.

Speculari, Speculator, Speculatio.

† Speculatio pro re, quam ſpeculamur, & pro prophetia, & pro ſpeculatore ſumi ſolet. Hoſ. 5. numero 3. & 4.

Speculator cui præeſt. Hoſ. 5. numer. 3. & 4.

Spes.

* Aduerſis rebus confirmatur. Hoſ. 2. num. 88.

Nunquam eſt abijcienda ſpes de ſalute alicuius in hac vita, dum viuit. Hoſ. 1. num. 22. Ion. 1. num. 50. Soph. 5. 47.

Spes tota in Deo ponenda. Hoſ. 14. num. 10. Zachar. 4. 40. Zachar. 6. 41. 42. cap. 9. 23. 24. & 30. cap. 14. 27. 59.

Sperans in alijs rebus, & nō in Deo peribit. Ham. 3. 21.

Spes vitæ æternæ dilatat iuſtos. Hamos. 6. 11.

Humilis totam ſuam ſpem in Deo collocat. Soph. 3. num. 33.

Spes quam neceſſaria vitæ ſpirituali. Hamos 9. numer. 49. 5c. Zach. 4. 40.

Spes honorum dicuntur cuſtodes. Nah. 3. num. 3.

Spem ſuorū quomodo erigat Deus. Mich. 4. 68. Hag. 2. num. 56. 57. 58. 59. Zach. 4. 40.

† Baculus dicitur. Zach. 8. 22.

* Inanis mundi ſpes. Zachariæ 10. 29.

Spina.

† Spina arbor. Ioe. 3. num. 24.

* † Spinarum torrens, quid, & quid myſtice ſignificet. Ioel. 13. numero 25.

† Spinæ, res aduerſæ. Hoſ. 2. numero 59.

* † Spinæ, ſolicitudines, & curæ. Nah. 1. num. 50.

Spiritus, Spiritualis.

* Spirituales viri principes ſunt, & iudices. Michææ. 3. 24. vide Perfectus.

† Spiritus ſubſtantiam incorpoream, & ventum ſignificat. Hoſ. 4. numero 38.

† Spiritus, pro ſpiritu prophetico. Hoſ. 9. 10. Zach. 6. 21.

† Spiritus, pro ira, & furore. Zachar. 6 21.

* Spiritus viri concupiſcentia fœmina dicitur. Zach. 2. 25.

Spiritus ſancti diuinitas probatur. Ioel. 2. numer. 55. Nah. 4. numer. 33.

Miſſio Spiritus ſancti. Ioel. 2 num. 53. & ſeq. Hag. 2. num. 18. Malac. 3. num. 19.

Dona ſpiritus ſancti. Ham. 3. num. 19. cap. 4. num. 35. & Mich. 6 nu. 42. Zach 5. num. 13. 44. 45.

† Dona ſpiritus ſancti per oleum ſignificata. Mich. 6. num. 42.

† Dona ſeptem ſpiritus ſancti, ſeptem oculi qui animam oculatā, videntem, & illuſtratam reddūt. Zach. 3 44.

Promiſſio ſpiritus ſancti quomodo fiat. Hag. 2. num. 18.

Spiritus Dei, & ſpiritus malus, id eſt vtriuſque cogitationes, quomodo diſcernendi, & dignoſcendi, & quomodo inter ſe pugnent. Hoſ. 9. num. 12. Ham. 7. num. 24. Mich. 2. num. 44. & cap. 3. num. 12. Zach. 13. 26.

Spiritus ne ambulet cum carne. Hamos. 3. 5.

* Spiritus malus qua arte animas decipiat. Hoſ 7. num. 18.

† Spiritus dæmones tentantes. Hoſ. 4. num. 23.

Spiritus animi ardor, feruor, & voluntas. Hoſ. 4. num. 23. Mich. 3. num. 6.

Spiritus fortis dicitur, qui dura, & aduerſa minatur. Mich. 3. numero 6.

Septem ſpiritus ſunt ſeptem præcipui angeli, quibus cura totius orbis mandata eſt. Zach. 3. 46 47.

† Baptizare ſpiritu ſancto quid ſit. Ioel. 2. num. 54.

* Spiritualia bona non ſine cauſa euulganda. Mich. 1. 69. 70.

Profectus vitæ ſpiritualis. Ham. 9. num. 48. & ſeq. vſq; ad finem ca. Mich. 2. n. 70. c. 4. n. 49. c. 6. n. 43. Sopho. 1. 38 39. Hag. 1. 43 44 52. 53.

53.cap.2.n.55.& ſeq.& 80. Zach. 2.26.27. c.4.nu.38.39.& ſeq. cap. 7.num.14. & ſeq. c.13.26.cap.14. 57. & ſeq. Malach.3 42.

Feruor ſpiritualis quomodo amittitur, & recuperatur, Mich.2.num. 70.71.

Magiſter ſpiritualis, vide Magiſter.

Senſus ſpiritualis, vide Allegoria, & Senſus.

* Bona ſpiritualia, & virtutes per bona temporalia in prophetis ſignificantur. Habac. 3. 52. 53. Zachariæ 8.14.

Ædificium ſpirituale, vide Aedificium.

* Spiritus ſanctus datus eſt Eccleſiæ à Chriſto, tanquam aqua ex fonte. Zach.13.nu.2.& 3.

* Spiritus ſanctus, tanquam ignis, purgauit corda ſanctorum. Mala.3.19.

† Spiritus ſanctus dicitur ignis. Malac. 3.19.

† Spirituum duo genera in nobis, alterum terret, & melius eſt, alterum falſam pacem pollicetur. Michææ. 2. 44.45.

Sponſus, Sponſa.

Quomodo ſe inuicem cormebant. Hoſeæ 3.num.7.

* † Sponſæ nomine appellatur anima Deo dilecta, & cur. Hoſ. 2. numero 95.

Sponſio.

Regula quæ ſeruanda eſt ad intelligendas ſponſiones. Hamos 9. numero 44.

Stannum, Stanneus.

† Lapis ſtanneus Chriſtus. Zach. 3.23. & ſeq.

Stannum omnia metalla ab igne defendit. Zach.4.24.

Stare.

† Eſt inſtantis, & adiuuantis. Ham.9. num.1.

Eſt permanentis, & protegentis. Mich.5. num.52.

Stater.

Quantum valeret. Hamos 8. numero 15.

Statera.

† Stateram doloſam habere, eſt aliquem defraudare. Hoſ.12.nu.9.

* Statera doloſa, æſtimatio iniqua, quæ de ſe bene, de alijs male iudicat. Hoſ. 12. num. 9.

Statuarius.

Statuarius Deus. Zach.11.29.

Stella.

Stella Maria virgo. Michææ 6. numero 16.

† Stella, magnus vir. Ioe.2. num. 16. Nah.3.num.15.16.

Stellæ rationes, quæ mentem illuſtrant. Ioel.2. num.16.

Stellis comparatur multitudo magna. Hoſ.1. num.125.

Stellæ vocantur militia, ſeu exercitus cæli. Soph.1.23.

Stercus.

* Stercus anima vitijs inquinata. Soph.1.num.83.

Stilla, Stillare.

Stillæ, ſupplicium. Nah.7.21. Mich. 2.nu 43.

Stillæ, doctrina Euangelica. Mich. 5.num.74.

Stillare, verbis comminari, aut repunire. Ham.7.num.20.21. Mich. 2. num.28.

Stillatio, ſupplicium paruum. Mic. 2.num.43.

Stimulus.

† Stimulus mortis, peccatum. Hoſ.13. num.40.

Struthio.

Struthionis planctus, & natura. Mich. 1.num.27.52.

† Struthio Diabolus. Mich. 1. numero 52.

Studium.

* Literarum ſtudium præcedere debet cognitio Dei, & ſui ipſius. Hoſ. 10, num. 39.

Scripturæ ſacræ ſtudium, vide Scriptura.

Stultus, Stultitia.

† Stultitia, peccatum. Hoſ. 7. numero 32. Habac.3. numero 3.Zach. 11.49.

Stultus, peccator. ibid.

Stupor.

Dentium ſtupor dolorem cum indignatione quadam contra nos ſignificat. Hamos 4. numero 15.

Sub, Subter.
Sub, & ſubter pro In, Ham. 2. numero 32.
Subditus.
* Subditi puniuntur, ſi praua maiorum exempla ſequantur. Hoſ. 1. 83. 90.
* Subditi, qui prælatorum vitia imitantur, ſunt pecora occiſionis. Zach. 11. 39. 40.
Animam ad aliquid ſubleuare eſt ita aliquid ſpectare, quaſi inde totus homo pendeat. Hoſ. 4. num. 18.
Subridere, Subriſio.
† Quid ſignificent proprie. Ham. 5. num. 33.
Sui, & ſuus.
Non ſunt reciproca apud Hebræos. Hoſ. 4. num. 17.
Sum, vide Eſſe.
Super.
Super pro Prope. Hamos 7. numero 11.
Super pro In. Ioe. 1. num. 17.
Super pro De. Ioe. 1. num. 5.
Super pro Contra. Hoſ. 1. numer. 8. Hamos 7. numer. 21. Mich. 1. numer. 2. Nah. 1. num. 33. Soph. 2. num. 21.
† Super pro Ad. Hoſ. 12. numero 13.
† Super pro Iuxta. Zachar. 4. numer. 7.
Superbia, & Superbus.
* Quantum noceat. Hoſ. 4. numer. 39. 40. 41. 42. 43. cap. 5. num. 18. Ham. 4. numer. 2. & 3. cap. 6. numer. 35. 49. 50. Habac. num. 20. Mich. 1. num. 22. c. 4. numer. 71. Zachar. 6. numer. 27. 29. cap. 9. 28. cap. 10. 29. cap. 11. num. 36. & ſequ. num. 44. 45.
Occultam ſuperbiam Deus punit manifeſta impudicitia. Hoſ. 5. numer. 18. Ham. 4. numer. 22. Nah. 3. num. 22.
Cauſa omnium peccatorum ſuperbia. Ham. 8. num. 20.
Mentem excæcat, humilitas vero illuminat. Mich. 4. num. 71.
Superbia diuitias procreat. Habac. 2. num. 35.
Tentationes ſuperbiæ. Zachar. 11. 26.
Superbia ebrietati ſimilis. Habac. 2. num. 25.
Superbæ cogitationes per Moab ſignificatæ. Sophon. 2. num. 40.
Superbiam quomodo auferat Deus ab anima. Sopho. 3. numer. 50. & ſequen.
* Superbia ex ſapientiæ opinione orta. Hagg. 2. numer. 62. Nah. 1. num. 23.
† Somniatores dicuntur ſuperbi. Zachar. 10. 29.
† Libanus, & abies dicuntur. Zachar. 11. 37.
* Superbia non eſt populi Dei, ſed Palæſtinorum. Zach. 9. 28.
Superbiæ affectus ſunt equi fortes, qui nemini cedunt. Zachar. 6. 27.
Superbia nunquam ſatiatur. Zacha. 6. 29.
Superbia ſagena Diaboli, qua capiuntur, qui reti capti non ſunt. Habac. 1. 47.
Superbia quam indecora Chriſtianis. Ham. 6. 29.
Superbia quam vane efferat homines, & quomodo nihil habeat vnde oriatur in nobis. Habd. 20.
Superbi loquuntur contra Deum mendacium. Hoſ. 7. 42.
Superbis quæ maxime aduerſentur. Ham. 2. 6. 7.
Superbi oppreſſores pauperum vaccæ pingues occidendæ. Hamos 4. 2.
Superbos Deus percuti ſinit vento vrente libidinis. Ham. 4. 22.
Superborum interitus, & ciuitatis eorum traditio. Ham. 6. 35. 36.
Superbi peiores ſunt tribulationibus. Ham. 6. 39.
Superborum mors qualis. Malach. 4. 21.
Superbos Deus calcat. Mich. 1. 22.
Superbi ab adulatoribus abducuntur ſicut grex. Zach. 10. 29.
Superbis, quia magnos ſe exiſtimāt, certa impendet ruina & vaſtitas. Zach. 11. 36 37.
Superbus ducitur in captiuitatem.

Michææ 1. 54. 55.
Superbæ cogitationes ſunt magniloqui, quos nobis auſert Deus. Soph. 3. 50.

Superior.
Vide Princeps, & Rex.
Reipubl. ſuperiores quid prohibere debent. Mich. 1. num. 65.
Superioris munus eſt dormientes in peccatis excitare. Ionæ 1. numer. 50.
Superiores ſæpe conſtituuntur ij, quos Deus non probat. Hoſ. 8. num. 11.
Superiorum peccata grauiora ſunt, & grauius puniuntur. Hoſ. 1. numer. 78. 79. 80. cap. 2. num. 100. 101. Soph. 1. 49. Zach. 3. 28.
* Exemplum ſuperiorum multum valet ad bonum, & ad malum. ibidem, & cap. 6. num. 53. 54. 55.
* Superior vocatur ſpeculator. Hoſ. 5. num. 3.

Superſtitio.
* Reprehenditur. Sophon. 1. numero 47.

Supplantare.
† Quid ſit. Hoſ. 6. num. 61.

Supplicium.
Peccatorum ſupplicia, vide Deus, & Peccator, & Peccatum.
Iudæorum ſupplicia, vide Iudæus.
† Supplicium vocatur ſtillæ. Ham. 7. num. 21.

Surgere.
Mane ſurgere, eſt quam primum, & diligentiſſime aliquid facere. Hoſ. 6. num. 1.

Suſcipere faciem.
Faciem alicuius ſuſcipere, benigne eum intueri, & petita ei concedere. Mal. 1. 21.

Suſtinere.
† Suſtinere, expectare. Hoſ. 1. numero 118.

Sycomorus.
Qualis arbor ſit. Ham. 7. num. 18.

Syluius.
Latinorum rex quo tempore regnauerit. Præl. 7. num 3.

Symplegades.
Vnde dictæ. Nah. 1. num. 49.

Synagoga.
Vide Iudæus, & Hebræus, & Iſrael.
† Quomodo mater Iudæorum dicatur. Hoſ. 2. num. 33.
† Vocatur claudicans. Mich. 4. num. 56. Soph. 3. 42.
* A Deo reiecta. Hoſ. 2. num. 33. Mich. 4. num. 57.
† Synagoga per templum Salomonis ſignificata. Hag. 2. 54.

Synapis.
* Granum ſynapis, præcepta Euangelica. Hag. 2. num. 83.
* Granum ſynapis, abnegatio. Hagg. 2. 84.

Syria.
† Nunc Suria dicta, & à quo nomen habeat. Hoſ. 5. num. 36.
Vbi ſita. Hoſ. 12. num. 18.

T

Tabernaculum.
† Quid ſignificet. Hamos 9. numero 34.
* Tabernaculum David, humanitas Chriſti Domini. Ham. 9. numer. 29. & ſequ.
* Tabernaculum David, Eccleſia. ibidem, & Zach. 12. num. 9.
Tabernaculum David Iudaicus populus. ibidem.
* Tabernaculum populi Iſrael typus Eccleſiæ. Hamos 9. num. 48.
Tabernaculum Dei, anima. Habac. 1. num. 33. Hag. 1. 37.
Tabernaculum Dei cor hominis. ibidem.
Tabernaculum Dei, homo, ibidem.
Feſtum tabernaculorum typus feſtorum Eccleſiæ, & perfectionis Euangelicæ. Zac. 14. 43. 65.
Et qui illud celebrent, & quæ ſit pœna non celebrantium. ibidem.
* Feſtum tabernaculorum, peregrinatio huius vitæ. Zach. 14. 65.
† Tabernaculum Domus. Malach. 2. 27.
* Tabernaculorum feſtum celebrantes, omnia in caritatem Dei, & proximi conuertent. Zach. 14. 68.

Tabe-

Tabeſcere.

Significat in nihilum redigi. Ham. 9. num. 6.

Tacere.

Vide etiam ſilere.

† Tacere, verecundia confundi. Soph. 1. num. 58.

Tædium.

* Vitæ ſpiritualis tædium periculoſiſſimum eſt. Hoſ. 3. num. 35. 36. 37. 38. Hoſ. 2. num. 74. Mich. 4. numer. 77.

Talaris.

* Tunica talaris Ioſeph perſeuerantiæ ſymbolum. Michææ. 5. numero 57.

Talentum.

Pondus ſexaginta minarum, ſiue ſexmille drachmarum. Zach. 5. 15.

† Tangere, pro vexare. Zachar. 2. numer. 20.

Tarquinius.

Quo tempore regnauerit, Præl. 2. nu. 25. Hag. 1. num. 2.

Tarſus.

A quo nomen habeat. Ionæ 1. numero 8.

Telamon.

Telamonis apophthegma pulchrum. Ham. 30. num. 22.

Templum.

Templi Ieroſolymitani partes. Ioel. 2. num. 28.

Templum quo tempore à Salomone ædificatum. Prælud. 2. numero 4. & 27.

Templum quo tempore poſt reditum è Babylone ædificatum. Nah. 2. numer 32. & ſequent. Hagg. 1. num. 1. & 23.

Iani templũ quo tempore Romæ clauſum. Hoſ. 2 num. 94.

† Templum, cœlum, Mich. 1. numero 5.

† Templum, humanitas Chriſti Domini. Mich. 7. num 39. Hag. 1. 31. Mal. 3. 11.

† Templum, vterus virginis. Malach. 3. 11.

Templum, Ieruſalem. Mal. 3 11.

Templum vocatur Libanus. Habac. 2. numer. 40. Zachar. 11. numer. 1. & ſequ.

† Quæ defuerint in ſecundo templo. Hag. 1. nu. 11. & ſeq.

* Templum anima. Hagg. 1. 37. cap. 2. 58.

* † Templum Domino ædificare eſt animam noſtram ab omni inquinamento mundare. Hagg. 1. 37. & ſequentibus.

* Templum Dei, cor hominis. Hagg. 1. 37.

* Templum Dei, homo. Hag. 2. 37.

Templum primum præſtantius quam ſecundum. Hag. 1. 15. 35.

Templum ſecundum ab Herode rædificatum multo excellentius quam primum templum. Hagg. 2. numer. 42. & ſeq.

* Templum, ſynagoga. Hag. 2. 54.

* Templum Eccleſia Chriſti. Hagg. 6. num. 36. 54. Mal. 3. 11.

Cedri lignis ſtructum fuit templum Salomonis. Zach. 11. 2.

† Ornatus, & diuitiæ templorum Deo grata. Zachar. 14. num. 50. 51.

Tempus.

† Nouiſſimum tempus quod tempus ſignificet. Mich. 4. numero 3. & ſequentibus.

Tempus, quo quiſque propheta vaticinatus eſt, neceſſe eſt noſſe ad eius intelligentiam. Prælud. 2. numero 1. Prælud. 6. numer. 2. Hoſ. 2. num. 29.

Catalogus temporum. Prælud. 2. num. 27. Nah. 2. num. 28.

† Tempus ſuæ prophetiæ cur aliqui, & non omnes prophetæ indicauerint. Præl. 6.

Tempus commemoratur ad veritatem confirmandam. Prælud. 6. numero 1.

Temporis diſtributio oſtendit concordiam ſcripturæ. Prælud. 6. numero 2.

Quando non ſit neceſſe tempus exprimi à propheta. Prælud. 6. numero 6.

† Differentia temporis permanentiã in illam et ſignificare ſolet. Hoſ. 1. numero 35. Zacharias 1. numero 7.

† Tempus pro opportunitate temporis. Hoſ. 10. num. 41.

* Tempus

* Tempus non inaniter conſumendũ. Hagg. 2. num. 41.
† Solet ſcriptura per tempus rei geſtæ exitum indicare. Zachar. 1. numero 13.
† Solet ſcriptura copulare tempora longe inter ſe diſiuncta. Zach. 13. 1.

Temporalis.

* Bonorum temporalium iactura Dei beneficium eſt. Mich. 6. numero 13.
Bona temporalia qualia ſint. Hoſ. 4. numero 44. cap. 5. num. 30. 31. cap. 6. num. 49. cap. 8. num. 16. cap. 11. num. 19. cap. 12. num. 17. 18. Ham. 3. numero 22. cap. 8. numero 10. Habd. num. 26. Ionæ 4. numero 25. Habac. 3. numero 36.
Cura immodica rerum temporalium. Ham. 8. num. 25. Hagg. 1. 53.
Deſpectus temporalium magni meriti eſt apud Deum. Soph. 1. 41. vide Seculum.
Bona temporalia non ſatiant animam, ſed ſolus Deus. Zachariæ 2. 25.

Tenebræ.

† Calamitates magnas ſignificãt. Ioel. 3. num. 21. Ham. 5. num. 48. cap. 8. numero 29. Sophon. 1. 65.
Maxime impediunt fugam. Zach. 14. 22.

Tentatio.

Tentationes ſunt Dei beneficia. Mich. 6. num. 13.
Tentationum varij modi. Habd. numero 43. Ionæ 1. num. 31. 32. Ioel. 1. numero 22. Nah. 2. numero 75. Zachar. 4. 37. cap. 8. 26. 27. Zach. 13. 26.
Tentationes affectionum animæ. Ioel. 2. num. 15.
Reſiſtendum tentationibus, & quomodo. Hoſ. 1. nu. 62. cap. 13. nu. 22. 23. cap. 14. num. 15. Ioel. 1. numero 22. Ham 9. num. 27. Mich. 4. num. 73. Nah. 1. num. 51. Hag. 2. num. 55. Zach. 1. 63. 64. cap. 2. num. vlt. cap. 4. num. 37. 38. 40. Zach. 6. 41. 42.
Deus opem fert in tentationibus, & quomodo. Ham. 4. num. 38. cap. 9. num. 28. Mich. 4. nu. 73. 78. 79. Nah. 1. num. 50. 51. & ſeq. Habac. 1. 41. Hag. 2. 55. 56. Zach. 1. num. 63. 64. cap. 8. 42. cap. 12. 27. 28. cap. 14. 27.
Tentationes grauiores infeſtant viros perfectiores. Ham. 4. num. 39. Malach. 4. 24. Zach. 2. num. 27.
* Tentationes per quadrigas ſignificatæ. Mich. 11. 58.
† Tentationes dicuntur nebula. Ham. 4. num. 38.
† Ignis dicuntur Zach. 13. 17.
† Tentationes ſignificatę in Nenroth. Mich. 5. num. 62.
* Augentur, quo magis augetur perfectio. Zach. 2. 27.
Equi dicuntur. Zach. 12. 29.
Deus exercet ſuos tentationibus. Zach. 13. 17.
Tentationibus multo puriores redduntur iuſti, peccatores vero fœdiores. Nah. 2. num. 72.
* Tentationum vtilitas. Nah. 2. num. 72. cap. 3. num. 21. Zach. 1. num. 65. Zach. 2. 28.
† Siccitas dicitur. Hag. 1. 57.
† Iumenta dicuntur. Zach. 2. 21.
* Peccatores arbitrantur ſe ſine tentationibus viuere, quia dum eis ſtatim cedunt, non eas ſentiunt. Zach. 14. 25.
† Tentare Deum, eſt peccata peccatis addere. Mal. 3. 45.
* Tentat occulte diabolus, & aſtute. Hoſ. 7. 18.
In tentationibus ad Chriſtum confugiendum. Hoſ. 13. 43.
Tentationes, & dæmones congregantur aduerſus animam, vt eam lapident. Mich. 4. 78.
Tentationibus à Diabolo concitatis quomodo cadant munitiones animæ, & eius milites langueſcant, & portæ aperiantur hoſtibus, & naturalia bona minuãtur. Nah. 3. 31.
Tentationibus multum roboratur anima iuſta. Nah. 3. 20. 21.
In tentationibus Diaboli recordemus Chriſti pro nobis pugnan-

 tis.

tis. Zachar. 1. 63. 64.
Tentationes creſcunt proficiente anima, & per eas bonis operibus impletur. Zach. 2. 27. 28.

Tepor.

Tepidi facilius vincuntur à tentatore. Mich. 2. 70.
Tepidos ſinit Deus incidere in magna peccata, vt alacriores reſurgant. Mich. 4. 77.
Animæ tepor periculoſiſſimus ſtatus eſt. Hoſ. 3. num. 35. 36. 37. 38. Zach. 14. 59.
* Animæ teporem quomodo Deus puniat. Hoſ. 2. num. 74. Mich. 4. numero 23.
Tepidi egrediuntur de ciuitate iuſtorũ, & ducuntur Babylonem, & habitant in latitudine. Mich. 4. 77.

Terebinthus, & Terebinthina.

† Quid ſint, Hoſ. 4. num. 25.

Terminus.

† Terminos transferre quid ſit. Hoſ. 5. num. 26.
Terræ promiſſionis termini, vide Terra.

Ternarius.

† Ternarius numerus quid ſignificet. Ham. 1. num. 13.

Terra.

† Aſcendere de terra hac, vel illa, eſt ab vna in aliam, quæ ſitu altior eſt, proficiſci. Hoſ. 1. 33.
* Terra non inuocatur, cum de bonis eſt ſermo. Mich. 1. 19.
* Terrenorum corda non quieſcunt, ſed multis perturbationibus agitantur. Habac. 2. 47.
Terræ promiſſionis termini anguſtiores dati, quam fuerant promiſſi, propter peccata Iudæorum. Habd. numero 82.
† Terræ promiſſionis termini qui. Amos. 6. nu. 43. Mich. 7. num. 33. Habd. num. 82. Zach. 9. 44.
Terræ motus maximus quando contigerit. Ham. 1. num. 3.
† Terra pro habitatoribus terræ. Hoſ. 1. num. 34.
† Terra inuia, vel deſerta, vel inaquoſa quid ſit. Hoſ. 2. num. 40.
† Terra, vulgus hominum. Hag. 1. 56.
* Terræ habitatores in malam partem ſumuntur, & qui dicantur ſpiritualiter. Hoſ. 4. nu. 6. Mich. 1. num. 20. c. 2. num. 55. Soph. 1. num. vltimo.
† Plenitudo terræ quid ſit ſecundum literam, & ſpiritum. Mich. 1. nu. 18. 19. 20.
Plenitudo terræ ſæpe ſumitur in malam partem. Mich. 1. numero 20.
Terram lingere eſt victorum, & ſupplicum. Mich. 7. num. 48.
Terra, inferior portio animæ. Zach. 12. 25.
† Cur ſcriptura inuocet teſtem terrã. Mich. 1. num. 18. 19. 20.
* Terra eſt ſcabellum pedum Dei, cũ corpus hominis Deo ſubijcitur. Hag. 2. 62.
† Deſiderabilis terra, id eſt feraciſſima. Hoſ. 9. num. 7. Zach. 7. 12.
Terrenorum cura, vide Temporarius.
* Terrenorum bonorum contemptus eſt magni meriti. Soph. 1. 41. vide Sæculum.
Bona terrena, vide Bona, & Temporalia.

Terribilis.

† Significat idem quod illuſtris, mirabilis. Ioe. 2. 65. 66.

Tertius.

Tertia perſona pro ſecunda. Hoſ. 5. num. 8.
Tertia perſona præteriti pro ſecunda imperatiui. Hoſ. ibid.

Teſtamentum.

† Teſtamentum pro pacto, ſeu fœdere. Ham. 1. num. 22. Zach. 9. 52. 53. Hoſ. 10. num. 10.
Teſtamentum quid. Hoſ. 10. numero 10.
† Diſponere teſtamentum quid, ibid.
* Perfectio virorum noui & veteris teſtamenti qualis. Ionæ 4. numero 3. & 4.
* Sanguis teſtamenti cur dicatur ſanguis Chriſti. Zach. 9. 52.
† Teſtamentũ eſt diſpoſitio hæreditatis morientis. Zach. 9. 53.

Teſtificari.

† Pro præcipere. Mal. 2. num. 29.

Teſtimonium.

† In teſtimonium illis, id eſt, contra illos. Mich. 1. num. 4.

Teſti-

Teſtimonia veteris teſtamenti, quomodo citentur ab Apoſtolo. Habac. 1. num. 14.
† Teſtimonium, id eſt lex, quia in lege teſtatus eſt Deus ſuam voluntatē. Soph. 3. 40. Mal. 2. 29.

Teſtis.

† Teſtis Dei dicitur qui vbique verbis & operibus teſtatur quod de Deo ſcit, ſcilicet eius bonitatem, potentiam, & ſapientiam. Hoſ. 11. numero 40.

Thabor.

† Thabor Græcis Itabyrius dictus, vbi, & qualis ſit. Hoſeæ 5. numero 5.

Thales.

Quo tempore floruerit. Prælud. 2. numero 26.

Tharſis.

† Quid ſignificet. Ionæ 1. num. 6. & multis ſeq.
Tharſis ſignificat exploratio gaudij. Ionæ 1. num. 34.
Tharſis, lapis pretioſus. Ionæ 1. numero 19.
Tharſis mare. Ionæ 1. numero 6. & ſeq.
† Naues Tharſis, id eſt naues magnæ. Ionæ 1. num. 17.

Thecua, vrbs.

Vbi ſita. Ham. 1. num. 1.
Thecuitæ natura prudētes erant. Præl. 5. num. 3. Ham. 2. num. 1.

Theman.

Theman regio, & vrbs vbi. Ham. 8. numero 24. Habac. 3. num. 12.

Theodoretus.

Qualis ſcripturæ interpres. in proœ. in Zach. num. 9.

Theophylactus.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. in proœm. in Zach. num. 9.

Theraphim.

† Quid ſit. Hoſ. 3. num. 20. 21. 22. 23. 24.

Theſaurus.

† Significat interdum diuitias, interdum receptaculum, vbi eſt alicuius rei copia. Hoſ. 13. numero 41.
† Theſaurus pro diuitijs, vide Diuitiæ.

S. Thomas.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. in proœmio in Zach. num. 10.

Threnos.

† Quid ſit. Mich. 2. num. 15.

Thus.

Diuinitatem ſignificat. Hoſ. 14. numero 18.

Thymiama.

Quid ſit. Hoſ. 4. num. 25.

Tiara.

Vide Cidaris, & Mitra.

Timere, Timor.

† Timere animo conſternari. Habd. num. 35.
* Timoris Dei commendatio. Mich. 7. numero 61. Sophon. 3. 54. Zach. 4. 34. cap. 6. 41. Malach. 2. numero 10. 11.
* Timor magnus quomodo ſignificetur. Nah. 2. num. 64.
* Timendum eſt in aliorum ruina. Mich. 1. 55. Sophon. 3. 14. Zachariæ 1. 51.
* Timendum nihil, ſi Deus nobiſcum ſit. Hag. 1. 58.
* Timor calamitatum non debet permanere in electis. Nahum 1. 47. 48.
* Timor ſæpe cruciat vehementius, quam ipſa mala præſentia. Sophon. 1. 67.
* Timor non eſt perfectorum, ſed imperfectorum. Hag. 1. 57.
* Impiorum timor. Zach. 14. num. 60.
* Seruilis timor bonus. Mal. 1. numero 17.

Tinea.

† Quid ſit. Hoſ. 5. num. 33.

Titio.

† * Titio Eccleſia. Zach. 3. 24.

Tolerantia.

† * Per oſſa ſignificatur. Ham. 2. numero 8.

Tondere.

† Capillos tondere triſtitiæ, & calamitatis ſignum. Ham. 8. numer. 30. Mich. 1. num. 4 46.
* Capillos tondere, cogitationes ſuperfluas reſecare. Mich. 1. num. 71. 72. 73.

Torcular.

† Quid ſit. Ioe. 3. num. 18.

Torcular calcare, ſeu premere. Ioel. 19.

Torrens.

† Torrens ſpinarum. Ioel. 3. numero 25.

† Torrens deſerti. Hamos 6. numero 43.

† Torrens Occidentis. ibidem.

Torrens Ægypti. ibid.

Tortis.

† Tortis Eccleſia. Zach. 3. 24.

Totus.

† Tota die, id eſt ſemper. Hoſ. 12. numero 2.

Tradere.

* Tradere ſe quam vtile ſit. Zachariæ 9. 66.

Tranquillitas.

Tranquillitas animæ, vide Pax.

Transferre.

† Filios per ignem transferre, quid. Hoſ. 5. num. 13.

† Terminos transferre quid. Hoſ. 5. num. 26.

Tranſire, Tranſitus.

† Tranſire, punire. Hoſ. 10. num. 33. Ham. 5. num. 42.

Tranſitus à litera ad ſpiritum, Hoſ. 2. num. 34.

† Tranſitus à ſecunda perſona ad tertiam. Hoſ. 2. num. 56. Habd. num. 73.

† Tranſitus à ſingulari ad pluralem. Habd. numer. 73.

Tranſlatio.

Vulgata tranſlatio, vide Vulgata.

Diuerſitas tranſlationum vnde orta. Prælud. 1. num. 2.

Tranſponere, Tranſpoſitio.

Verborum tranſpoſitio. Hamos 5. numero 42.

Tres.

† Numerus ternarius quid ſignificet. Ham. 1. num. 13. Nah. 1. num. 8.

Tribulatio.

Vide Aduerſæ res, & Tentatio.

* Tribulatio reuocat ad Deum animã errantem. Hoſ. 2. 59. & cap. 6. 42. Sophon. 1. 76.

* Tribulationibus exercet Deus electos, vt triticum cribro, & quare. Ham. 9. 27. A Diabolo etiam eos concuti ſinit, ſed in ſuam vtilitatem. ibid. 28.

* Tribulationum, & calamitatum cauſas multi conijciunt in cauſas naturales, cum eas immittat Deus iratus Hag. 1. 42.

* Tribulationes electorũ Deus finiet. Nah. 1. 49.

* Tribulationibus multum roboratur anima iuſta. Nah. 3. 20. 21.

* Tribulationibus mali fiunt peiores. Zach. 8. 43. 44.

* Tribulationes ſunt ſaginatium iuſtorum. Malach. 4. 23.

Tribus.

Decem tribus quo tempore à duabus diuiſæ. Prælud. 2. num. 27.

Decem tribus, & duæ quibus vocabulis appellentur. Prælud. 7. numero 3.

Captiuitas decem tribuum, & duarum quo tempore contigit. Prælud. 2. numero 37. Hoſeæ 1. numero 81. 82.

† An decem tribus redierint ex captiuitate. Hoſ. 1. num. 93.

Decem tribus participes gratiæ Euangelicæ. Hoſ. 2. num. 10.

Decem tribus an in captiuitate Idola coluerint. Hoſ. 2. num. 8.

TRINITAS.

* Teſtimonium, quo probatur Hagg. 2. numero 19. Malach. 3. numero 6. & 7.

* Tota Trinitas eſt in quolibet iuſto, idque duobus modis. Hag. 2. numero 59. 60.

Trinitas perſonarum ſignificatur, dum ea, quæ communia ſunt, modo huic perſonæ tribuuntur, modo illi. Malach. 3. 5.

Triſtitia.

* Triſtitia in nobis reprehenditur. Mi ch. 4. 74.

Troia.

Quo tempore capta. Prælud. 2. numero 4.

Tu.

† Tibi, & vobis, ornatus tantum cauſa poſita. Michææ 1. numero 36. 38.

Tuba.

Ex qua materia fieret. Hoſ. 5. numero 21.

Tuba

Tuba populum conuocabant Hebræi ad res magni momenti audiendas. Hoſ.5.num.20.

Tumultus.

† Quid proprie ſit. Hoſ. 10. num. 44. Mich.2.num.64.

Tunica.

* † Tunica talaris, perſeuerantia. Mic. 1.num.57.

* Chriſti tunica, fideles caritate Chriſto coniuncti. Mich. 2. numero 52. 53.

Turris.

† Turris gregis. Michææ 4. numero 58.

* Turris anima. Mich.4.71.

Tyrannus.

Erat olim nomen regum. Habac.1.numero 20.

Tyrus.

† Vbi ſita, & qualis, & à quibus poſſeſſa. Hoſ.9. numero 25. Ioe. 3. numero 10.

† Significat coanguſtatio, & afflictio. Ham. 1. num.25.

Peninſula facta eſt à Nabuchodonoſor, cum antea inſula eſſet. Habac.1.numero 30.

V

Vallis.

† Vallis Ioſaphat vbi, & qualis. Ioe. 3. num.2.& 4.

† Vallis, populus. Michææ 1. numero 7.

Vanus, Vanitas.

Vana gloria, vide Inanis gloria.

† Vanitas Idolum. Ionæ 2.14.

Varius.

Variæ lectiones quomodo diiudicandæ. Ion. 3.num.13.

Vas.

† Quodlibet inſtrumentum ſignificat. Hamos 6. num. 21. Ionæ 1. num.6.

Vas receptaculum, & inſtrumentum. Zach.5.num.6.

Vaſa, ſacramenta. Zachariæ 5. numero 6.

Vber.

† Vberum ſponſæ cur mentio fiat. Hoſ.2.num.38.

Veters.

Vnde dicatur. Hoſ. 7. num.25.

Veſtis.

* Veſtes, naturalia bona. Nah. 3. numero 31.

* Veſtes, verecundia. Nah. 3. numero 31.

Velocitas.

Velocitas coniuncta eſt cum fortitudine. Ioe.2.num.5.

Velut.

† Interdum non ſignificat ſimilitudinem, ſed ipſam veritatem. Hoſ.5. num.27.

Vendere, Venundare.

Vendere eſt libertatem alicui adimere, & alteri in poſſeſſionem tradere. Nah.3.num.3.

† Venunditus vt faciat malum, id eſt, traditus in reprobum ſenſum. Nah. 3. num.3.

Venire.

Venturus, & veniens nomen Chriſti. Habac. 2.num.6.7.8.

Venter.

† Fructus ventris filius. Mich. 6. numero 23.

† Venter, omnia interiora, & ipſum cor. Habac 3.num.47.

Ventus.

† Alæ tribuuntur vento ob celeritatem. Hoſ.4.num.38.

† Paſcere ventum quid ſit. Hoſ.12.numero 1.

† Vrens ventus. Hoſ. 12. numero 1. capit.13. numero 37. Hamos 4 numero 20.

* Vrens ventus, Chriſtus Dominus. Hoſ.13. num.37.

* Vrens ventus, libido. Ham. 4. numero 22.

* Vrens ventus, Diabolus. Ionæ 4. numero 30.

* Ventus Spiritus ſancti dona Ham.4. num.35.

† In quatuor ventis quatuor mundi plagæ intelliguntur. Zachar. 2.14.

Quatuor venti qui. ibidem.

* Ventus, res ſæculi. Zach.2.29.

Verbum.

Verbum Dei. vide Deus, & Scriptura.

† Quid in initijs prophetarum ſigni ficet. Hoſ. 1. num. 3.
Cur prophetæ initio prophetiæ dicant verbum Domini. Hoſ. 1. numero 2.
Verbum Domini fieri ad aliquem eſt aliquid ei reuelare. Hoſ. 1. numero 3.
Verbum, viſio, & onus in quo differant. Hoſ. 1. numero 4. & ſequentibus.
Verbū dicitur prophetia, quia Deus intus loquebatur prophetis. Hoſ. 1 num. 4.
Verba pro aduerbijs Hoſ. 5. numero 7.
Verba multa per verbum facio explicanda. Hoſ 8 num. 10.
Verbum pro participio. Hoſeæ 12. numero 16. capite 13. numero 3.
Verbum plurale cum nomine ſingulari. Ioel. 2. num 6.
Verbum ſingulare cum nomine plurali. Mich. 2. num. 30.
† Verbum, id eſt res. Ham. 3. numero 11.
† Duo verba idem ſignificantia ponuntur cauſa amplificationis. Nah. 3. numero 27.
† Geminatio verbi, vide Geminatio.
† Præterire, aut cadere verbum, aut tranſire, eſt non fieri quod ſonat. Zach 1. num. 9.
Verbum viuum eſt, quod operatur id, quod ſonat. Zachar 1. num. 9.
* Qui verbis alijs ſunt ſcandalo, quomodo puniantur à Deo. Soph. 2. numero 35.
† Verbum Dei gladius dicitur. Soph. 2. 61.
† Verba videri dicuntur propter certitudinem rei ſignificatæ. Zachar. 1. num. 11.
† Fulgur, & iaculum verba prædicatorum dicuntur. Zach 9 58.
† Dicuntur lapides fundæ. ibidem. numero 59.

Verecundia.

* Verecundiæ vtilitas. Nah. 3. numero 31.
† Verecundia dicitur veſtis animæ. Nah. 3 num. 31.

Veritas.

Confirmatur veritas commemoratione temporum, & minutiſſimorum quorumque. Præl. 6. num. 1.
† Veritas, & mendacium in verbis, & in factis inueniuntur. Hoſ. 7. numero 1.
† Ciuitas veritatis Eccleſia. Zachariæ 8 5.
* Veritas commendatur. Zachariæ 8. 34.
† Veritas pro vitæ ſanctitate. Zachar. 8 34.

Vermis.

* Vermis, Chriſtus Dominus Ionæ 4. num. 21. 22.
* Vermis, inquietudo cogitationum. Ionæ 4. num. 28.

Vermiculus.

† Id eſt coccus, vbi naſcatur, & cur ſic dictus. Nah. 2. num. 46.

Verumtamen.

Sæpe redundat. Sophon. 3. num. 7.

Veſtibulum.

† Veſtibulum templi quid. Ioel. 2. numero 28.

Veſtis.

† Scindere veſtes ſignum triſtitiæ. Ioel. 2. num. 19.
† Chriſti Domini veſtis, fideles. Mich. 2. num. 52. 53. Zach 3 27.
† Veſtimentum, tegmen. Michææ 2. 53.
† Veſtes coccineæ quales. Nah. 2. numero 46.
Veſtes peregrinæ reprehenduntur. Sopho. 1. 33 51. 52.
† Veſtis noſtra, Chriſtus. Sophon. 1. 50.
Veſtes optimæ. Sophon. 3. numero 56. 57.
Veſtis alba lætitiam ſignificat. Zachar. 1. num. 18.
† Veſtes ſordidæ peccata. Zach. 3. 15. 25. 29.
* † Veſtes mutatoriæ gratia Dei, virtutes, ac dona. Zach. 3. 13.
† Mutatoriæ veſtes ſunt quæ non ſemper geſtantur, ſed feſtis diebus. Zach. 3. 13.
† Veſtes, caro Chriſti. Zach. 3. 25.
† Veſtimentum, corpus. Malach. 2. num. 38.

Via.

Via.

† Via, opera, & viuendi ratio. Hoſ. 4. num. 19. Mich. 4. num. 26 46. Hag. 1. num. 9.

Victima.

Victimarum genus triplex Hoſ. 6. 28.

Victoria.

* Victoriæ genus glorioſiſſimum, quãdo hoſtis ſe victum fatetur, & ſubdit ſe pedibus. Zach. 2. 21.

* Victoria ſpiritualis. Zach. 14. 66.

Victor, Victus.

Victores radebant capita victis in ſigno miniam. Ham. 8. num. 30.

† Victori titulus pſalmorum quid ſignificet. Habac. 3. 56. & ſeq.

Victor Chriſtus. Habac. 3. num. 60. & ſeq.

Videre, Viſio.

Videre, aſpicere. Habd. num. 64.

Videre, cum voluptate ſpectare: ibidem.

Videre in bono, videre bonum. ibidem.

Videre, approbare. Habac. 1. numero 39.

Videre, miſereri. Zach. 9. 22. Habac. 3. 29.

Videns, propheta. Hoſ. 1. numero 4.

Viſio, verbum, & onus quomodo in prophetijs differant. Hoſ. 2. numero 4. & ſeq.

† Viſio cur ſignificet prophetiã. Hoſ. 1 num. 4. Nah. 1. num 6.

Viſio eſt nomen generale omnis prophetiæ, ſiue triſtis, ſiue læta ſit. Habd. num. 1.

† Viſio cur tribuatur verbis. Zachar. 1. num. 12.

Viſus præſtantia ſuper cæteros ſenſus. Hoſ. 1. num. 5. & 43.

Vidua.

* Vidua non affligenda. Malach. 3. 26.

Vigil.

† Vigil, magiſter. Mal. 2. 26.

Viginti.

† Vicenarius numerus infauſtus. Zach. 5. num. 4.

Vinacia.

Quid ſit. Hoſ. 3. num. 5. & 6.

Vinculum.

Vinculum pro vulnere. Hoſ. 5. n. 35.

Vindemiare.

† Vindemiator, Diabolus, & vitium. Hab. num. 42. 46.

Vindicta.

* Vindictæ affectus quantum à Deo puniatur. Zach. 6. 29.

Significatur in equis rufis. Zachariæ 6. 26.

Quam damnoſum ſit, vindictam, ſeu iram ſeruare. Hamos 2. 1. & ſequentibus.

Vindicta de peccatis, vide Peccator, & Peccatum.

Vinea.

† Vinea, populus Dei. Mich. 7. num. 19. Hoſ. 2. num. 87. Ioel. 1. num. 21. Zach. 14 9.

* Vinea, lætitia ſpiritualis, & habitus virtutum moralium. Hoſ. 2. numero 70. 74.

† Vinea, anima. Michææ 1. numero 24.

Vinum.

Vinum non adeo inebriat, vt muſtum. Hoſ. 4. num. 21.

Vinum in ſacrificijs offerri ſolitum. Hoſ. 9. num. 4 cap. 14. num. 20. Ioel. 1. num 24.

Vinum Libani optimum. Hoſ. 14. numero 20.

† Vini copiam bibere quomodo ſignificetur. Ham. 6. num. 22.

Bibere vinum, id eſt multum bibere. ibidem.

Vinum, prædicatio. Hoſ. 1. numero 118. cap. 2. numero 72. cap. 3. numero 6.

Vinum, Inanis gloria. Mich. 1. numero 70.

Vinum, ira, & punitio. Mich. 2. numero 41.

Vinum, cæleſtis conſolatio. Mich. 6. numer. 43. Zach. 10. 18.

Vinum, praua doctrina. Habac. 2. num. 48.

Vinum, gratia. Zachar. 10. 18. cap. 14. 58.

† Vinum, caritas. Zach. 14. 58.

* In vino indulgentes. Ham. 6. 22.

Vir.

Vir, & vxor, in nuptijs ſe inuicem comedebant. Hoſ. 3. num. 7.

† Vir, id eſt vnus quiſque. Ioel. 2. numero

mero 5. Ionæ 1. numero 26. cap. 3. numero 32. Mich. 7. numero 7. Sophon.2.43.

Virga.

Virga diuinare. Hoſ.4.num.22.

Virgo.

Virgo MARIA, vide Maria.

† Cur prouincia, & vrbs vocari ſoleat virgo. Ham.5.num.4. & 5.

Pulchræ virgines indotatæ nubebant. Hoſ.3. num. 10.

Virtus.

† Virtutes dicuntur oſſa. Ham.2. numero 8.

Virtutes, lapides. Ham.5. numero 10. cap.9. numero 28. Hag.2. numero 81.

Virtutes, reliquiæ. Mich. 2. numero 71.

Virtutes, vngulæ. Mich. 4. numero 79.

Virtutes, aurum, & argentum. Nah. 2. num. 71.

Virtutes, leones, & catuli leonum. Nah.2. num.72.

Virtutes, populus, & mulieres. Nah. 3. num. 31.

Virtutes per temporalia bona ſignificantur. Habac.3.52.53.

Virtutes per paſtores & oues ſignificantur. Soph.2.num.40.

Veſtes nouæ dicuntur. Zachariæ 3. 13.

* Virtutes ſunt ligna, quibus Dei domus ædificatur. Hag.1.50.

* Virtutes per triticum, vinum, & alimenta ſignificantur. Hag.1.56.

† Coronæ Chriſti dicuntur. Zachariæ 6.40.

* Ab ſtudio virtutum non eſt ceſſandum in hac vita. Zach.7. numero 14. & ſeq.

† Mulieres dicuntur. Zach.14.25. Nah. 3.31.

* Sæpe amittuntur virtutes nobis neſcientibus. Zach.14.26.

Profectus in virtutibus, vide Profectu vitæ ſpiritualis in verbo Spiritualis.

* Virtutes quædam carni ſimiles, dam oſſibus, & vtraſque auferunt miniſtri Diaboli. Michææ 3. 10. 11.

Virtutum labor nunquam in hac vita remittendus. Zachar. 7. 13. 14.15.

Virtutes quatuor, quatuor fabri. Zach.1.75.

Super virtutes noſtras cur Deus vocet ſiccitatem. Hagg.1.56.57.

Virtutes quædam ſunt vt paſtores, quædam vt oues. Soph.2.40.

Virtutes, quibus terrena calcamus, ſunt vngulæ, & quibus magis tentationes conterimus. Michææ 4. 79.80.

De virtute ſequenda eſt paucis agere debemus, non cum carne noſtra. Mich.7.27.

Virtutes pugnantes cum quatuor paſſionibus, ſcilicet, pœnitentia, abnegatio, patientia, contemptio ſæculi, ſunt quatuor fabri deterrentes cornua. Zachariæ 1. 75. 76.

Virtutes caritate colligantur inter ſe. Ham.9.16.

* Virtutis viam deſerentes repudiant vxores Iſraelitarum. Malach. 1. 40 41.

Viſio, Viſitatio.

† Sumuntur in bonam, & in malā partem. Hoſeæ 1. numero 35. & 64.

Viſus.

Vide videre.

Vita.

Lignum vitæ, Hoſeæ 13 numero 40.

* Vitæ æternæ ſpes conſolatur iuſtos. Ham.6.num.9. & ſeq.

* Vitæ aſperitas commendatur. Ham. 6.num.16.

† Vita humana per poma ſignificata. Ham.8.num.8.

† Vita humana per naues ſignificata. Ham.8.num.8.

† Vita præſens nox dicitur, vita futura dies. Nah.3.num.35.

Vita ſpiritualis, vide Spiritualis.

* Vitam longam nemo ſibi polliceatur. Hoſ.9.12.13.

Vitis.

† Vitis pro vrbe, & pro parentibus. Nah.2. num.44.

Vitium.

Vide Peccatum.

* Vitia quædam dicuntur fures, alia latrones, alia vindemiatores, alia

Chaldæi ſiue Dæmones, & cur, & quomodo animę noceant. Habd. 43. vſque ad 48.

Vitula, Vitulus.

† Quomodo ſumantur in ſcriptura. Hoſ. 10. num. 13. 14. 15.

Viuere.

Viuere in conſpectu Dei, vide Ambulare.

† Viuo ego, iurandi formula, quid ſignificet. Sopho. 2. 28.

Viuum verbum dicitur, quod operatur id, quod ſonat. Zachariæ 1. 9.

Vlam.

Porticus templi ſic dictus. Ioel. 2. 28.

Vlam, vel Vlam aula non eſt nomen vrbis. Hoſ. 4. num. 30.

Vltio, vide Vindicta.

Vltra.

† In æternum, & vltra quid ſignificet. Ioel. 2. numero 48. Mich. 7. num. 50.

† Non vltra ſignificat aliquod tempus. Ioel. 2. numero 38. Nah. 1. numero 33.

Vlulare, Vlulatus.

Rebus iam deſperatis fieri ſolet. Hoſeæ 5. nu. 22.

Vmbra.

† Vmbra Dei, protectio Dei. Hoſ. 14. nu. 19.

Vncinus.

† Quid ſit. Ham. 8. nu. 1.

† Vncinus, mors. Hamos 8. numero 8.

Vnguentum.

Hebræi vnguentis pretioſis ſe vngebant. Hoſeæ 2. numero 47. Ham. 6. num. 23.

* † Vnguenta, virtutes internæ. Hoſ. 14. 18.

* Vnguentorum luxuria reprehenditur. Ham. 6. 24.

Vngula.

† Vngulæ, virtutes. Michææ 4. numero 79.

Vnigenitus.

† Luctus vnigeniti magnum luctum ſignificat. Zach. 12. 17.

Vnire.

Deo vniri, vide Adhærere.

Vnus.

† Ponitur pro Primus. Hag. 1. numero 4.

Vocare.

† Res vocari aliquo nomine dicitur, non tam quod ſit illud nomen habitura, quam quod ſit habitura id, quod nomine ſignificatur. Hoſ. 2. nu. 15.

Vocatio.

* Gentium vocatio, vide Gentes.

Vocationi reſiſtentis pœna. Hoſ. 4. 40. & cap. 15. 17.

* Vocatio Dei. Hoſ. 11. nu. 20. Mich. 7. nu. 62. 63.

* Vocationi ſuæ non reſpondentes abijcientur, & alij pro eis ſubſtituentur. Zach. 11. 41. vſque ad 47. & cap. 14. 28. 30.

* Vocatio Dei ſibilus dicitur. Zach. 10. 19.

* Vocationem magnam cur ſequatur ſæpe vita communis. Hag. 1. 52.

Volucris.

Vide Auis.

† Volucris, homo ſuperbus. Hoſ. 2. nu. 92. Soph. 1. 43.

Volumen.

† Eſt pars libri à voluendo dictum. Zach. 5. n. 2. & 3.

Voluntas.

Vide etiam Potentiæ animæ.

* Dei voluntatem ſequi omnium optimum eſt ad pacem conſequendam. Ionæ. 4. nu. 7. 8. 9. 10. 24.

* Voluntas propria in cõſpectu Chriſti ſileat. Zach. 2. 37.

† Voluntas propria omnium dolorũ origo. Ionæ. 4. numero 8. 9. 10. 24. 25.

* Voluntas ſi à Chriſto ſeruetur, nihil agit Diabolus mouens concupiſcentiam. Mich. 5. 58.

* Voluntatis ſuæ amatores iniquiſſimo animo perferunt labores. Ion. 4. 24. Immodice dolent, & immodice lætantur. Ibi. 25. ipſi vlulabunt. Sophon. 1. 72. ipſi ædificant ſine perpendiculo. Zach. 1. 66.

* Voluntatis humanæ natura. Hoſ. 9. nu. 16.

† Voluntas, res quam volumus. Mich. 6. nu. 38.

† Hoſtiæ voluntariæ. Ham. 4. numero 14.
† Voluntas per regem Aſſur ſignificata. Nah. 3. nu. 35.
* Propria voluntas peſſima actionum regula eſt. Zach. 1. 66.
† Mare dicitur. Zach. 9. 67.
Humana voluntas quomodo à Deo moueatur. Zach. 12. 26.

Voluptas, Vide Bona ſæculi.

Sitis voluptatum inexplebilis, & miſeranda. Hoſ. 2. num. 51. cap. 4. num. 19. 20. 21. 44. cap. 5. num. 30. 31. Habac. 2. num. 46.
Quantum noceat voluptas. Hoſ. 6. num. vlt. cap. 7. numero 47. cap. 11. numero 19. Ham. 6. numero 24. 25. 26. Habd. 26. num. 18. Sopho. 2. 34. Hag. 2. 85.
Voluptates reddunt animum immiſericordem. Ham. 6. numero 25.
Inſtabilitas voluptatum. Ionæ 4. numero 26.
* Seruitus voluptatum ſeruituti Ægyptiacæ ſimilis. Mich. 6. num. 14.
† Voluptates carnis per Baſam ſignificatæ. Nah. 1. num. 25.
† Laqueatæ domus dicuntur voluptates. Hag. 1. 41.
† Mulier voluptas dicitur. Zachariæ 5. 16.
† Equi albi dicuntur voluptates. Zachar. 6. 26.
† Homo voluptatibus deditus equus, & mulus dicitur. Zach. 14. 61.
* Voluptates euaneſcunt in morte. Malach 4. 22.
A voluptatibus ablactati audiunt verba Dei. Ham. 1. 6.
Voluptates ſectantium pœna. Sopho. 2. 34. & ſeq. & ca. 1. 72.
Voluptate nũc fruentibus dat Deus ſtuporem dentium. Ham. 4. 16.
Et ſemper fame laborant. Hamos 4. 17.
Illis Deus aufert imbrem, doctrinas ſalutares. Ham. 4. 19.
Et in tentationibus relinquuntur. Ham. 4. 19.
Voluptates ſequentes, & à ſe exeuntes quomodo lugebunt. Ham. 5. 44. 45.
Voluptatibus dediti crudeles ſunt in alios. Ham. 6. 26.
Voluptatum finis, & eorum, qui eis dediti ſunt. H am. 6. 27. 28.
Voluptates ſæculi perituras. Ham. 8 9.
Voluptatum amatores quomodo vitijs repleantur, & quomodo ſint multis modis paruuli. Habd. 18. 19. ſunt domus mendacij, & deceptores regum Iſrael. Mich. 1. 66.

Vomer.

* Vomer, lingua. Mich. 4. num. 52.

Votum.

* Quod ex voto offertur, præſtantius debet eſſe, quam quod offertur voluntarie. Malach. 1. num. 35. & 45. & non ſunt in eis tolerabiles defectus, qui tolerantur in hoſtijs voluntarijs. ibidem.
Votum offerri debet ex melioribus. ibidem.
† Vota non implentes periuri vocantur. Malach. 3. 38.

Vox.

† Vox Dei tonitruum. Ioel. 2. numero 10.
† Dare vocem, acclamare, & approbare. Habac. 3. num. 41.
† Vox, calamitas proxima. Sophon. 1. 64.

Vrbs.

Vide ciuitas.
† Vrbs, anima. Ham. 5. num. 10.
† Vrbs dicitur vitis, & propago. Nah. 2. num. 44.

Vrere.

Ventus vrens, vide Ventus.

Vrim, & Thumim.

Quid eſſent, & an fuerint in ſecundo templo. Hag. 1. num. 13.

Vrſus.

* Vrſi, & vrſæ ingenium. Hoſeæ 13. num. 8.

Vſque.

† Vſque in diem hanc, vel vſque in hodiernum diem, id eſt in perpetuum. Hoſeæ 9. num. 7.
Vſque ad mortem, id eſt vt pene moriatur. Ion. 4. num. 18.

Vt.

Quomodo ſoleat accipi. Hamos 2. num. 19. 20.

Veterus.

Vterus.

Vide Venter.

Fructus vteri filius. Mich. 6. numero 23.

Vtilis, & vtilitas.

* Vtiles alijs, vide Animarum lucrum.

In vtilitatem fratrum omnia, quæ habemus, conuertenda ſunt. Malach 3. 39. & ſequentibus. Ita replebimur bonis. Ibid. 42. & Zach. 6. 36. & ſeq.

Vtiles debemus eſſe alijs. Hoſeæ 1. 136. 138. & cap. 2. 100. & capite 6. 45.

Vtilitatem aliorũ cupientibus Deus maxime loquitur. Hag. 1. 35.

Vtiles alijs quanti faciat Deus, & quomodo eius cognati vocentur, ac propter eorũ fructũ faciendũ toleret malos. Mich 5 65. 66.

Vtiles debemus eſſe fratribus illis ipſis rebus, quibus eis ante nocuimus. Mich. 4 52.

* Vtilitatem ſuam quærentium, & nõ gloriam Dei, figura eſt Ionas. Ionæ 4. 7.

Vulgus.

† In malam partem ſumitur. Mich. 1. num. 17. cap. 4 num. 54

* Vulgus peccans non eſt ſequendũ. Mich. 4. num. 54.

Vulgata editio.

Cum facta eſt, erat incorruptus textus Hebraicus. Hoſ. 9. num. 20.

Vulgatæ editionis commendatio. Mic. 5 num. 18 67.

Qui vulgatam editionẽ reprehendunt, hæreticis inſcij fauent. Mich. 5. numero 18.

Defenditur vulgata editio Hoſ. 1. num. 19. 26. 105. † cap. 2. num. 6. † cap. 3. num. 3. & 5. † cap. 4. num. 5. 10. 13. 20. 26. 35. † cap 5 nu. 2. & 6. 32. † cap. 6. num. 32. 35. † cap. 8. num. 8. 15. 24. 25 27. † cap 9 num. 7. 9. 10. bis 18. † cap. 10. num 1 3. 6. 15 18. 19 31. 44. 54. † cap. 11. nu. 15. 16 25. 27. 34 38. † cap. 12. num. 1. & 9. 11. 13. 15. † cap. 13. num. 1. 2. 3. 8. bis. 9 13 14 20. 36. † cap. 14. num. 1 . † Ioel. 1. num. 17. 19. 24 bis. 26 28. † cap 2 num. 7 21. 47. 50 † cap. 3. nu. 19. † Am. 1. nu. 29. † cap. 2 num. 17. † cap. 3. num. 20. † cap 4. num. 5, 14. 36. † cap. 5 num. 33. 66. 72. † cap 6. num. 4. & 5 & 8, 12. 15. 27. 34. † cap 7. num. 2. & 3. 11. † c. 8. num. 2. & 6. † cap 9. num. 2. bis. 39. & ſeq. † Habd. in Boſphoro, num. 14. & ſeq. † Ion. cap. 3. num. 12. † cap 4. num. 11. † Mich. 1. num 32. 33. 34. 37. 39. † cap. 2. num 4. 14. 29. 30 36. 59. 63. † cap. 5. num. 3. 19. 30. † cap. 6. nu. 24 31. bis. 32. † cap. 7. nu. 2. 34. † Nah. 2. num. 52. 63. † Hab 1 num. 13 † cap. 3 num. 1 33 48. 50. † Soph. 2. num. 2. & 3 19 53 54. † c. 3. nu 2. & 4. † Hag. cap. 1. num 10. 19. 22. † cap. 2, 29. 70. † Zach. 3. num. 18. 20. † cap 4. num. 22. 28. † cap. 7 nu. 3. † cap. 8 35. † ca. 9. 36. 48. † cap. 10. num. 2. † cap. 11. num. 14. 28. 50. † Malach. 1. 18. 33. † cap. 2. numero 4. 26. † cap. 3. 16. 19.

Vulnus.

* † Vulnera Chriſti Domini per ſculpturam lapidis ſignificata. Zachar. 3. 48. 52.

* Vulnera Chriſti Domini prophetantur, Zach. 13. 10.

Vultus.

Vide etiam Facies.

† Operire vultum eſt erubeſcentis, & dolentis. Mich. 3. num. 5.

† In malam partem ſumi ſolet pro facie irati. Mal. 1. 23.

Vxor.

Vxor & vir ſe inuicẽ olim coemebãt, quod apud Saxones & Burgundiones fit. Hoſ. 3 num. 7 8. & ſeq.

Vxor fiebat olim hæres mariti. Hoſ. 3. num. 8.

Vxor rei diuinæ & humanæ ſocia. Hoſ. 3 num. 8.

Vxores ſæpe viros deceperunt. Mich. 7. 28.

Alienigenas vxores accipere prohibitum Iudæis. Malachiæ 2. numero 22.

* Qui vxores deſpiciunt, quam grauiter à Deo reprehendantur. Malach. 2. num. 22. 24. 27. 28.

* Quomodo vxor tractanda à viro. Malach. num. 22 24 30.

* Vxor, bona viuendi ratio. Malach. 2. 40.

Apud

Y

Apud Græcos & Latinos olim valebat V. Hoſ.5.36.

Z

Zacharias.

Zacharias filius Barachiæ. Habd.num. 3. Zach.1.num.1.& ſeq.
† Zacharias interfectus inter templũ & altare quis fuerit. Zach 1. nu.1.& ſequentibus.
Zacharias quo tempore prophetauerit. Prælud.2. num.7.23.24 27.
† Quid Zachariæ nomen ſignificet. Præl.3.num. 2.3.& 4.
Zacharias pater S. Ioannis Baptiſtæ à Iudæis interfectus. Zachar.1. numero 5.

Zelus.

Quid ſit. Ioel.2. num.32. Nah.1. num, 7. Soph.1. 68. Zach.1.48.
† Zelus eſt ira, non qualis eſt inter inimicos, ſed quæ ex ardenti amore proficiſcitur. Nah.1. num.7. Dei Zelus Soph.1.68.
Zelus eſt dolor cum ira miſtus, cum re, quam nos cupimus, alter potitur, aut cum eam male tractari, affligique cernimus. Zach.1.48.
* Zelus honoris Dei operatur in nobis pœnitentiam, & conuertit nos, & facit, vt terra non percutiatur anathemate. Mal 4.26.27.
Zelus honoris Dei commẽdatur. Mal. 4.num.26.27.

Zoroaſtres.

Rex Bactrianorum, à Nino victus. Hoſ. 2. num.61.

Zorobabel.

An fuerit filius Salatielis. Hag. 1. numero 7.
Zorobabel duplex. ibidem.
* Zorobabel typus Chriſti. Zachar. 4.14.
* Zorobabel, iuſtorum typus. Zach. 4.35.

LAVS DEO.

DE OPTIMO GENERE EXPONENDI PROPHETAS.

PRAELVDIVM I.

1 ANTEQVAM ad expoſitionem accedam, quædam mihi prius, quaſi præludia, præmittēda eſſe video, quæ ſunt ad omnium prophetarum intelligentiam neceſſaria: ne ſint eadem ſæpè repetenda. Primum illud eſt, in quo veteres Scripturę tractatores minimè laborarunt, quod eſſet eiuſmodi, vt dubitationis vel parum, vel nihil habere videretur, quo modo optimè explicarentur prophetiæ: vtrum omnes ad Chriſtum eſſent referendæ, an quædam. Sed, quoniam in ea tempora incidimus, quibus inter eruditos magna de hac re contentione certatur, eam præterire non potui: ne ij, quibus alterum expoſitionis genus magis probatur, præiudicio decepti, noſtram continuo reijciant. Sit igitur (vt ait Hieronymus in proœ.lib. Reg.) hoc præludium primum quaſi galeatum principium omnibus libris prophetarum.

2 1 Genus exponēdi prophetas.

* Duo ſunt extrema exponendi genera: primum eſt valde abiectum, atque humile, quodque vtique humi repit, nec Chriſti myſteria, ſed (vt ille ait) ſtultorum regum,& populorum continet æſtus, bella, ſeruitutes, captiuitates. Hoc ab Hebræis inuectum eſt: ante quorum oculos poſitum eſt vſq; in hodiernum diem velamen, dum leguntur Moyſes, & prophetæ: & odio Chriſti, Chriſtianorumque flagrantes, quidquid de Chriſto dicitur, aut quantum poſſunt, eludunt, & in alienas expoſitiones detorquent: aut, ſi B id minime datur, ad ſuum illum Meſſiam referunt, quem venturum expectant: noſtro, qui verus Meſſias eſt, & iam venit, adimunt. In quo, cùm ſint omnes vitandi, tū maxime recentiores, qui adhuc peiùs nomen Chriſtianum oderunt. Inter orthodoxos etiā illi ſunt vel omnino fugiendi ineruditis, vel eruditis attentiſſimè legendi, qui Hebręorum indiuidui comites, & ſectatores eſſe voluerunt, quos ne audiendos quidem arbitror, cū vulgatæ Latinæ tranſlationi illorū commentarijs adhærentes repugnāt. C Nec enim animaduertunt tempore auctorum horum multo minorē fuiſſe apud Iudæos Hebraicæ linguæ cognitionē, vniuerſa gente per varias prouincias, perque varios caſus iactata: puriorem fuiſſe linguam, & ſuis notiorem memoria Hieronymi, & veterum interpretum, quos Hieronymus eſt in multis ſecutus. Itaque multorum vocabulorum proprietatem ignorant iſti, & ſiniſtrè interpretantur, quæ Hieronymo, & veteribus minime erāt ignota, vt ſuis locis aperte comprobabo.

3 2 Genus exponēdi

* Alterum exponendi genus eſt, cùm ſinguli verſus, & ſingula penè verba D de Chriſto explicantur, idque hiſtorico ſenſu; quod à multis viris doctis, & pijs eo defenditur pugnacius, quo ſe magis eo tenendo ac tuendo obſequium Deo præſtare credunt: quaſi placere Deo quidquam poſſit, quod à veritate abhorreat, cum Deus veritas ſit. Hæc duo genera, cum prorſus à veritate aliena eſſe conuicero; facile obtinebo tertium genus eſſe ſolum probandum inter hæc extrema medium,

atque interiectum; quod prophetas nunc multa de Chriſti aduentu, natiuitate, doctrina, paſſione, & reſurrectione, ac deniq. de Eccleſiæ myſterijs prophetare hiſtoricè affirmat, nunc ad ſui ſæculi mores conuerti, vitia reprehendere, captiuitates, & imminentia ſupplicia minitari; multa denique de Chriſto, & Eccleſia in vniuerſa veteris teſtamenti ſcriptura literæ ſenſu dici, plurima, aut penè omnia myſtico. Pene omnia inquam, quoniã ſunt in ſcriptura quædam, quæ non ad myſtica ſignificanda ponuntur; ſed, vt illa ipſa, quæ ſignificant, inter ſe mutuo connectantur, vt eruditè adnotauit Auguſt. 16. de Ciu. cap. 2.

Tertiũ genus optimum.

4 * In primi confutatione non eſt, quod multum laboremus, cùm ab ipſa ſcriptura aper tiſſime confutetur, & valde illi conueniant cum veteri Fauſti, & ceterorum Manichæorum inſania impudentet affirmantium nulla extare apud libros prophetarum de Chriſto teſtimonia, quos toto lib. 12. contra Fauſtum redarguit Auguſtinus. In ſcripturis ſanè nihil manifeſtius. Iohann. 5. Scrutamini ſcripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere; & illæ ſunt, quæ teſtimonium perhibent de me. Et ibid. Si enim crederetis Moyſi, crederetis forſitan & mihi; de me enim ille ſcripſit. Luc. 24. O ſtulti, & tardi corde ad credẽdum in omnibus, quæ locuti ſunt prophetæ. Nõne hæc oportuit pati Chriſtum, & ita intrare in gloriam ſuam? Et incipiens à Moyſe, & omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus ſcripturis, quæ de ipſo erant. Ro. 1. Segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiſerat per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis de filio ſuo, qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem. Et, vt innumera omittam, illud Pſal. 109. Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis; de ſe dictum teſtatur Dominus Ieſus Matth. 22. quem locum ideo attuli, vt aperto exemplo oſtendam, quanto ſint recentiores Hebræi veteribus vel indoctiores, vel nequiores. Nam cum recentiores varie interpretentur; & vel de Dauide dictũ velint; vel Eliezer ſeruum Abraham de domino ſuo loqui à cæde regum cum victoria reuertente: apud veteres Hebræos ita pro certos habebatur de Meſſia locutum eſſe prophetam, vt, quid Seruatori reſponderent, non habuerint, qui legis, & prophetarum periti ſſimi habebãtur.

Confutatio prim gñris exponendi.

5 * Congregatis (inquit) Phariſæis, interrogauit eos Ieſus dicens, Quid vobis videtur de Chriſto, cuius filius eſt? Dicunt eis; Dauid. Ait illis, Quomodo ergo Dauid in ſpiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, &c? Si ergo Dauid vocat eum Dominum quomodo filius eius eſt? Et nemo poterat ei reſpondere verbum: neque auſus fuit quiſquam ex illa die eum amplius interrogare. At niſi plane conſtaret apud omnes de Chriſto verba fieri; facile fuiſſet Phariſæis reſpondere, non ad Chriſtum, ſed ad aliũ quempiam pertinere prophetiam. Secundum genus, & ſi patronos habet meliores, tamen, ſi recte conſideretur, nihil habet probabilitatis. Nam veteris teſtamenti hiſtorias, nemo ita inſaniet: vt litterali ſenſu de Chriſto interpretetur, cum clamet Paulus poſt multas hiſtorias: Hæc autem in figura facta ſunt noſtri, vt non ſimus concupiſcentes malorum. 1. Cor. 10. Et ibid. Hæc autem omnia in figura contingebant illis: ſcripta ſunt autem ad correctionem noſtram. Gal. 4. Scriptum eſt enim, quoniam Abraham duos filios habuit, &c. quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta, &c. Eph. 5. Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum eſt: ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia.

Confutatio ſecundi generis, & confirmatio tertij.

6 * Tota ergo controuerſia eſt de libris prophetarum: in qua operæpretium me facturum arbitror, ſi meã ſententiam patrum auctoritate confirmauero, quos ſibi vnice fauere iactant aduerſarij. Hieronymus, qui, cum de ſcripturis agitur, vel in primis audiendus eſt, ita ſcribit in proœmio Comment. in Iſaiam. Vnde poſt hiſtoriæ veritatem ſpiritualiter accipienda ſunt omnia:

omnia: & ſic Iudæa, & Ieruſalem, Ba- A
bylon, & Philiſthijm, Moab, & Dama-
ſcus, Aegyptus, & deſertum, mare, Idu
mea, & Arabia, ac vallis Sion, vel val-
lis viſionis, & ad extremum Tyrus, &
viſio quadrupedum, intelligenda ſunt,
vt cuncta quæramus in ſenſu: & in om
nibus his, quaſi ſapiēs architectus Pau-
lus Apoſtolus iaciat fundamentum,
quod non eſt aliud præter Chriſtum
Ieſum. Vides Hieronymum plane do-
cere etiam in Iſaia, qui propheta Euan
gelicus eſt, & plurima habet de Chri-
ſto hiſtorico ſenſu intelligenda; eſſe
etiam multa, quæ non niſi myſtice de B
eo intelligantur? Sed quid ego certum
Hieronymi locum indico? cum vbi-
que in commentarijs prophetarum
prius literalem ſenſum iuxta tranſla-
tionem ſuam exponat, deinde, vbi lit-
teram de Chriſto non loqui videt, con
tinuo vel ad eius, & Eccleſiæ myſte-
ria, vel ad morum conformationem
confugiat, LXX. interpretum verſio-
nem edifferens? Quid, quod apud iſtos
Hieronymus non bene audit, quaſi ni-
mius ſectator Hebræorum, & ipſi cete-
ros patres contra ſentientes oppo-
7 nunt? * Omittamus ergo ſuſpectum C
(ſi ita volunt) teſtem: alios profera-
mus quos cauillari non poſſint: impri-
miſque Auguſtinum, cuius libro. 17. de
Ciuit. cap. 3. hæc ſunt verba. Ita etiam
ceteræ ab iſto Regum tempore prophe
tiæ partim pertinent ad gentem car-
nis Abrahæ, partim vero ad illud ſe-
men illius, in quo benedicuntur om-
nes gentes cohæredes Chriſti per te-
ſtamentum nouum, ad poſſidendam
vitam æternam, regnumque cœlorum.
Partim ergo ad ancillam, quæ in ſer-
uitute generat, id eſt, terrenam Ieru-
ſalem, quę ſeruit, cum filijs ſuis; partim D
vero ad liberam ciuitatem Dei, ideſt
veram Ieruſalem æternam in cœlis,
cuius filij omnes ſecundum Deum vi-
uentes peregrinãtur in terris: ſed ſunt
in eis quædam, quæ ad vtramque per-
tinere intelliguntur, ad ancillam pro-
prie, ad liberã figurate. Tripertita ita-
que reperiũtur eloquia prophetarum:
ſi quidem aliqua ſunt ad terrenam Ie-
ruſalem ſpectantia, aliqua ad cœleſtẽ,
nonnulla ad vtramque. Idem lib. 12.
contra Fauſtum. c. 7. Quis autem po-
teſt, non dico vna breui reſponſione,
quales in hoc opere habere coarcta-
mur, ſed quolibet ingenti volumine
omnia commemorare præconia pro-
phetarum Hebræorum de Domino, &
Saluatore Noſtro Ieſu Chriſto? quan-
doquidem omnia, quæ in illis conti-
nentur libris, vel de ipſo dicta ſunt, vel
propter ipſum: ſed propter exercita-
tionem quærentis, & delectationem
inuenientis multo plura ibi per alle-
gorias, & ænigmata, partim verbis ſo-
lis inſinuantur, partim etiam facta nar
rantur? Et cap. 37. Quis poteſt ex oc-
caſione alterius operis omnia, quæ in
illis veteribus legis, & prophetarum
libris figurate Chriſtum annuntiant,
quantalibet breuitate perſtringere?
* Huc etiam pertinent diuiſiones illæ 8
Gregorij homil. 1. in Ezech. Spiritus,
inquit, prophetiæ nec ſemper, nec eo-
dem modo prophetæ animum tangit.
Aliquando enim ſpiritus prophetiæ
ex præſenti tangit animum prophe-
tantis, & ex futuro nequaquam tan-
git, &c. Et poſtea: Sciendum quoque
eſt, quod prophetæ quidem è proxi-
mo tanguntur, atque longinquo mi-
nime tanguntur, &c. Si aliquando ani
mus prophetæ tangitur ex præſenti,
non ex futuro: ergo ſæpe de præſenti-
bus populi ſui rebus, non de futuris
Chriſti myſterijs loquuntur. Similiter,
ſi aliquando è proximo tanguntur, &
non è longinquo, non ſemper de Chri
ſto prophetant. Nam quæ de Chriſto
ſunt, vocat Gregorius è longinquo.
Idem hom. 2. docet prophetas prius ra
dicem hiſtoriæ figere, & poſt fructus
ſpiritus per ſigna, & allegorias profer-
re. Notum eſt autem allegorias eſſe de
Chriſti, Eccleſiæque myſterijs. Baſi-
lius Magnus in prologo in Iſaiam, cũ
argumentũ prophetæ explicuiſſet, Iu-
dææ, & Samariæ, deinde & exteris na-
tionibus multa mala pro peccatis præ
nuntiantis; hæc ad extremum addidit
præter ea, quæ Chriſto acciderũt, ſpar
ſim in vniuerſa prophetia interiecta.
Atque vnum quodque horum (loqui-
tur autẽ de ijs, quæ Chriſtum in litte

ta non ſonant) & iuxta hiſtoriam di-
citur, & myſticum ſenſum habet anne
xum . In quo Baſilius non ſenſu tan-
tum , ſed verbis etiam pene conuenit
cum ijs , quæ paulo ante retulimus ex
9 Hieronymo . * Theodoretus in pro-
logo commentar.in Dan. cum in He-
bræos inueheretur,quod Danielem in
prophetis non numerarent, probat ne
ceſſatio prophetam eſſe cenſendum,
cum prophetæ munus ſit futura præ-
dicere. Inſpiciamus, inquit, num hæc
& prænouerit , & prædixerit beatus
Daniel?Et quæ de Domino Chriſto lo
cutus eſt , interim ſilentio continea-
mus , alias vero ipſius prædictiones in
medium proferamus. Comperimus igi
tur de Babyloniorum,de Perſarum, ac
Macedonum , de Romanorum regno
ipſum complura prædixiſſe : quæ nam
videlicet Babylonio regi euentura eſ-
ſent; & quemadmodum Perſæ illius re
gnum occupaturi, &c. Non ergo om-
nes prophetiæ de Chriſto ſunt. Et po-
ſtea, Conſiderate itaque, num admo-
dum iniuſtum ſit, Habdiam , qui mala
Idumæos inuaſura duntaxat prædixe-
rit,& Ionam,atque Nahum de vna tã-
tum ciuitate Niniue vaticinatos , ad-
ſcribere in numerum prophetarum:at
beatum Danielem,qui non de vna ci-
uitate,aut exigua natione,ſed de maxi
mis regnis,Chaldaico,Perſico, Mace-
donico,Romano,& de ijs,quæ ab ipſis
ſigillatim geſta ſunt,prænuntiarit, pro
phetico cognomine defraudare. Sed
quid ego de hoc Theodoreti proœmio
10 loquor ? * Vide proœmia in ceteros
prophetas,tam Theodoreti,quam Cy
rilli,& Heſychij,& ceterorum patrum
ſiue Græci ſint,ſiue Latini;vide eorum
commentarios;videbis multa de Chri
ſto , multa de alijs rebus ſcribi à pro-
phetis . Quid multa?Rupertus Abbas,
qui duodecim prophetas non tam li-
teraliter,quàm allegoricè expoſuit, &
qui ſe in prophetis, vt in omnibus ſcri
pturis ſemper Chriſtum quærere teſta
tur in prolog.12. prophetarum, paulo
poſt in prologo in Hoſeam quærit,
quomodo æqualem libris Moyſi aucto
ritatem nacti fuerint apud Hebræos
libri prophetarum, cum ita inuiſi fue-

A rint populo ipſi auctores, vt ſæpe cru-
deliſſime ab eo fuerint interfecti ? Re-
ſpondet habuiſſe hanc auctoritatem ex
certo rerum,quas prædicebant, euen-
tu:ex quo cõſtabat Dominum per eos
locutum fuiſſe, iuxta illud Deute. 18.
Quod ſi tacita cogitatione reſponde-
ris, quomodo poſſum intelligere ver-
bum,quod non eſt locutus Dominus,
hoc habebis ſignum :quod in nomine
Domini propheta ille prædixerit, &
non euenerit ; hoc Dominus non eſt
locutus ; ſed per tumorem animi ſui
propheta confinxit, & idcirco non ti-
B mebis eum. Deinde addidit Rupertus,
Porro ſancti prophetæ iſti,cum mitte
rentur ad prænuntiandum de longin-
quo Chriſti aduentum,ſimul etiam de
propinquo datum , vel iniunctum eſt
illis prophetare illud, in quo citius ve
races comprobati poſſent,ſcilicet im-
minentem ab Aſſyrijs Iſraeli captiuita
tem,itemque inſtantem,Iudæ quoque
Babylonis tranſmigrationem, & præ-
terea nonnulla etiam minora,quæ lit
teris eorum legimus inſerta. Cum igi
tur cito eueniſſet captiuitas,ſiue tranſ
migratio illa , ſicut per illos veritas
C prophetica prædixerat;palam conſti-
tit , quod veraciter fuiſſent locuti in
nomine Domini,& quod Dominus mi
ſiſſet eos ;atque ita completa prophe-
tiæ pars illud quoque,quod reliquum,
vel maximum erat,de promiſſione,vel
aduentu Meſſiæ verum fore conuince
bat . * Ex hoc Ruperti documento, 11
quod & veriſſimum eſt, & ad prophe-
tarum intelligentiam præſtantiſſimũ,
ſatis abunde intelligimus , quantum à
veritate aberret ſecundum iſtud ge-
nus exponendi ; etiam ſi nihil reliqui
patres dixiſſent. Hoc quoque de ſcri-
D ptura confirmat Hieronymus in Iſai.
cap.37.in illud. Tibi autem hoc erit ſi-
gnum. Nunc, inquit, ad ipſum ſermo-
nem facit;ne forſitan dubitet ventura,
quæ dicta ſunt.Et idcirco vel maxime
prophetæ apud populum ſermonum
ſuorum habebant fidem,quia non ſo-
lum de ijs,quæ multa poſt ſecula futu
ra erant ; ſed etiam quæ in continenti
& poſt non grande temporis ſpatium
eſſent implenda;memorabant:& quod
intra

intra biennium & rex Aſſyrius interi-
ret, & vbi Ieruſalem ſecuritas redde-
retur. Idem ait in Hamos c.7. in prin-
12 cipio. * Verum etſi patrum teſtimo-
nia deeſſent, aperta ratio cōuincebat.
Quis autē neſciat, aut negare audeat
prophetas cōcionatores, ac magiſtros
illius populi fuiſſe? Quomodo ergo fie-
ri poterat, vt ſola futurorum Chriſti
myſteriorum prædictione contenti eſ-
ſent, de peccatis autem, quibus iram
Dei in ſe populus prouocabat, de mo-
rum emendatione, de ſupplicio immi-
nentium captiuitatum, quas ipſi præ-
uidebant, omnino tacerent? Hoc ſi fa-
cerent, plane Dei præcepto repugna-
rent: & grauiter in animas ſuas pecca-
rent. Scriptum enim eſt Iſa. 58. Cla-
ma, ne ceſſes; quaſi tuba exalta vocem
tuam; annuntia populo meo ſcelera
eorum, & domui Iacob peccata eorū.
Et Ezec. 3. Fili hominis, ſpeculatorem
dedi te domui Iſrael; & audies de ore
meo verbum; & annūciabis eis ex me.
Si dicente me ad impium: Morte mo-
rieris, non annuntiaueris ei, neque lo-
cutus fueris, vt auertatur à via ſua im-
pia, & viuat: ipſe impius in iniquitate
ſua morietur; ſanguinē autem eius de
manu tua requiram. Pleni ſunt huiuſ-
13 modi verbis libri prophetarū. * Quis
ergo non videat plurima eſſe in pro-
phetis, quæ hiſtorico ſenſu ad Chriſtū
minime ſint referenda; ſed ad illorum
temporum ſtatum, ad mores, ad capti-
uitates? Legamus totum contextum
Ieremiæ: quid apertius? Legamus cete-
ros prophetas: nemo dubitabit. Vnde
eleganter Lucas Euangeliſta cap. 24.
Et incipiens à Moyſe, & omnibus pro-
phetis, interpretabatur illis in omni-
bus ſcripturis, quæ de ipſo erāt. Quod
ita dictum videtur, ac ſi diceretur: om-
nia, quæ de ipſo erant. Si vbique pro-
phetæ de Chriſto loquuntur, quomo-
do potuit tot millia verſuum tam bre-
ui itinere interpretari? At quoniam nō
omnia interpretatus eſt, quæ erant in
prophetis, ſed quæ de eo dicta erant,
merito dixit, Interpretabatur, quæ de
ipſo erant. Elegāter quoque Hiero. in
Oſe c.1. in illud: Et abijt, & accepit
Gomer; Prophetæ, inquit, ſic multa

A poſt ſæcula de aduentu Chriſti, & voca-
tione Gentiū pollicetur, vt præſens tē-
pus non deſerant; ne concionem ob
aliud conuocatam non docere de ijs,
quæ inſtant, ſed incertis, ac futuris lu-
dere videantur. Et in Iſa. cap. 25. in fine
ait, Igitur ſermo propheticus, licet de
conſummatione mundi generaliter te-
xat vaticinium; tamen, ne præſentia
omnino videatur negligere, nominat
Moab, qui fuit inimicus Iſrael, &c.
Quod Hieronymus dicit, apertiſſime
ex verbis ipſis prophetarum intelligi-
tur, vt iam diximus; & videre licet in
B Orige. hom. 1. in Ierem. & hom. 6. in 14
Ezec. in Baſil. in procem. in Iſai. * In-
uitus in re perſpicua immoror: ſed co-
gor ab ijs, qui inſignem pietatem exi-
ſtimant, nihil de Chriſto interpretari;
& profanos, atque à Chriſto quodam
modo alienos cenſent, quoſcunque er-
rori ſuo aſſentiri non viderint. Quod
ſi quando veritatis, & teſtimoniorum
luce conuicti fateri coguntur, quædam
hiſtorice in prophetis de Chriſto dici,
quædam myſtice; tamen, cum ad eos
veniunt, mirifice verba detorquent; &
vim illis afferunt; omniaque hiſtorice
de Chriſto contendunt eſſe explican-
C da. Quid igitur ad ſanctorum authori-
tatem reſpondebimus, qui plurima in
omnibus prophetis ad Chriſtum refe-
runt? Equidem, quod hactenus dixi, nō
ex meo, ſed ex ſanctorum ſenſu dixi:
non ergo nobiſcum ſancti pugnant, ſi
ſecum non pugnant. Deinde aliud eſt
dicere in vniuerſum multa de Chriſto
dici à prophetis, multa de rebus alijs;
quod quidem nunc agimus: aliud, in-
telligatur ne iſte locus, aut ille de Chri- 15
ſto; de quo nullum verbum hactenus
fecimus, id enim ſingulorum verborū
expoſitioni relinquendum eſt. Cona-
D bimur itaque de Chriſto Domino no-
ſtro interpretari quæ licebit: quæ ve-
ro non licebit, ſi alij aliter interpretē-
tur, reddemus rationem, cur non vi-
deantur de eo interpretanda. * Sed,
ne ſæpe eadem iteranda poſtea ſint;
duo mihi videntur ad ſane intelligen-
das ſanctorum patrum expoſitiones
magnopere adnotanda. Primum eſt
communem illam patrum doctrinam,

Duo notanda ad ſanctorū intelligentiam.

Quo ſenſu dicant ſancti totam Scripturā plenam eſſe myſterijs Chriſti.

vbique Chriſti myſteria inueniri, tam A in libris legis, quàm prophetarum, Veritate ipſa dicente; Scrutamini ſcripturas; & illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me: non eſſe de literali ſenſu dumtaxat intelligendam, aut de ſpirituali, ſed de vtroque. Referam exempli cauſa verba Ambroſij, quæ prophetarum intelligentiam mecum in hoc opere quærentibus valde proderunt, vt iam nunc norint, vnde ſit potiſſimũ petenda. Inquit ergo beatus pater ſer. 8. in pſal. 118. Docet autem Deus, & mentes illuminat ſingulorum, & claritatem cognitionis infundit, ſi tu aperias B oſtia cordis tui, & cœleſtis gratiæ recipias claritatem. Quando dubitas, diligenter inquiras: qui enim quærit, inuenit: & ei, qui pulſat, aperitur. Multa obſcuritas in ſcripturis propheticis: ſed ſi manu quadam mentis tuæ Scripturarum ianuã pulſes, & ea, quæ ſunt occulta diligenter examines; paulatim incipies rationem colligere dictorum, & aperietur tibi, non ab alio, ſed à Dei Verbo; de quo legiſti in Apocalypſi, quod agnus librum ſignatum aperuit, quẽ nullus ante aperire poterat: quia ſolus Dominus Ieſus in Euãgelio ſuo C prophetarum ænigmata, & legis my-
16 ſteria reuelauit: ſolus ſcientiæ clauem detulit, & dedit aperire nobis. * Hæc, & multa ſimilia in libris patrum ſignificant plenam eſſe vniuerſam Scripturam myſterijs Chriſti, & Euangelij, modo literali ſenſu, modo ſpirituali. Hoc, toto lib. 12. contra Fauſt. docet Aug. nam, vt Fauſtum refellat negantem, quidquam à prophetis de Chriſto eſſe dictum, multa affert ex lege, & prophetis, quæ nunc iuxta hiſtoriam, nunc iuxta myſticam intelligentiam ad eum pertinent. Et Cyrillus lib. 3. in Ioh. c. D 9. in illa verba. Si crederetis Moyſi, crederetis forſitã & mihi; de me enim ille ſcripſit: ait; Cõſiderate figuras, quę veritatẽ parturiunt: ego in libris eius obũbratus ſum: & ſtatim; Pleni ſunt libri Moſaici figurarum huiuſmodi, &c. Et Theoph. in eorumdẽ expoſitione, Vbi autẽ ſcripſit de eo? Etenim dictũ hoc; Prophetam ſuſcitabit vobis Dñs, de Chriſto erat; & alia multa tam in verbis, quam in ſignis, & ſymbolis, vt miraculũ rubi, &c. Et in verba citata Luc. 24. ita inquit: Vnde & à Moſe, & ab omnibus prophetis interpretatur eis, nẽpe myſterium ſacrificij Abrahæ, quando dimiſſo Iſaac, aries immolatus eſt. Hæc enim res Dominicas præfigurabant; ſicut etiam ipſe Dominus dicit, vidiſſe Abraham diẽ ſuum, & exultaſſe. Et ſtatim fere: In reliquis autẽ prophetis ſparſim ſita ſunt, quæ de cruce, & de reſurrectione dicuntur, præſertim in clarioribus. * Idem ex ſcriptu- 17
ra ipſa aperte intelligitur. Nã, vt omittam, quæ de ſe Dominus Ieſus Chriſtus interpretatus eſt in Euangelijs, &, quæ in Actis, & epiſtolis ſuis apoſtoli interpretati ſunt; quorum multa hiſtorico ſenſu, multa allegorico ad Chriſtum referuntur, quæ modo longum eſſet enumerare: illa verba Lucæ; Incipiens à Moyſe, & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipſo erant; ſatis hoc indicant. Quæro enim ex te, an in ſingulis legis libris, & hiſtoriarum poſſis mihi oſtendere aliqua iuxta hiſtoriam de Chriſto dicta? Non poteris: at iuxta allegoriam poteris. Si in omnibus prophetis interpretatus eſt; quid habet Ionas de Chriſto, ſi literam intueare? Ne verbum quidem. Intuere allegoriam: tota prophetia ſcribitur de Chriſto. Propterea ergo dixit Aug. lib. 12. contra Fauſt. c. 7. Omnia, quæ in illis continentur libris, vel de ipſo dicta ſunt, vel propter ipſum: id eſt, vt ipſum ſignificarent. Mos enim eſt ſacræ Scripturæ, vt vno, eodemque ſermone, dum narrat geſtum, prodat myſterium; vt recte traditum eſt à Greg. 20. Moral. c.
1. * Alterum eſt antiquos Eccleſiæ 18
tractatores, quoniam optime ſciebant vtroque ſenſu de Chriſto loqui Scripturam, ſolere in ſuis libris paſſim teſtimonia de Chriſto afferre ſpirituali ſenſu accepta. In quo non pauci ſæpe labuntur, qui continuo hiſtoricum ſenſum putant, quemcunque à patribus afferri vident. Pugnant & ratione vtcunque probabili. Quomodo, inquiũt, ſancti aduerſus Iudæos diſputantes myſtico ſenſu vtantur, quem infirmum, & ineptum

Vnde petenda intelligentia prophetarũ.

Apoca. 5.

Sãcti multa teſtimonia afferunt ſpirituali ſenſu.

ineptum eſſe ſciunt ad confirmationẽ dogmatũ? Digna ratio, cui reſpondeamus. Primum patres, cum verba ad populum faciunt, aut catholicis ſcribunt, plurima myſtice exponũt, quod eum ſenſum aptiorem eſſe iudicent ad id, quod agunt. Quod & apoſtolos ipſos interdum feciſſe conſtat, & concionatores veterum exemplũ ſecuti vbique faciunt. Quando vero Iudæorum inſanias, & infidelitatem refellunt; id, aut apud catholicos faciunt, aut apud Iudæos ipſos. Si apud catholicos, vt Cyprianus, & Tertullianus in libris cõtra Iudæos, & Auguſtinus, & Chryſoſtomus; vtroque ſenſu promiſcue vtuntur, conſiderantes ſibi cum beneuolis, & pijs auditoribus rem eſſe, qui Scripturæ, nõ ſolum aperta verba; ſed etiã myſterijs, & figuris tecta, & inuoluta venerentur. Si cum Iudæis duntaxat confligunt, vt beatus martyr Iuſtinus cum Tryphone, tunc vigilantius, & acrius pugnant, mucroneſque exacuunt, & punctim aduerſarium ferire contendunt. Itaque hiſtorico tantum ſenſu fere vtuntur, aut qui re vera hiſtoricus eſt, aut certe quem ipſi hiſtoricum putant. * Non autem ſemper

19 hiſtoricus eſt ſenſus, qui ab hoc, aut illo patre, aut etiam ab aliquibus exiſtimatur hiſtoricus: ſed an ſit; ex præcedentibus, & ſequẽtibus, ex phraſi Scripturæ, & ex alijs huiuſmodi iudicandũ eſt. Sæpe enim fit, vt Scripturæ verba hinc, & inde ad aliquid confirmandum excerpta ſancti patres in eum ſenſum exponant, quem tenere nullo modo poſſent, ſi antecedentia, & ſubſequẽtia, ac totum denique librum eſſent explicaturi. Id ne cui forte parum in hoc ſtudiorum genere exercitato audax, aut inciuile videatur, audiat Gregorij verba in proœm. lib. Reg. modeſtiſſimi ſcilicet viri, & maximi antiquorum patrum veneratoris. Sed quia in diuerſis, inquit, ſanctorum patrum operibus diuerſa huius hiſtoriæ teſtimonia inueniuntur expoſita, notare lector debet, quod aliquando eorum ſenſus tractando ſubſequor; aliquando autem enodare hiſtoriam aliter intendo, vt & opus quod ſpe diuinæ inſpirationis aggre-

A dior, & antiquorum patrum auctoritate ſit validum, & lectori nequaquam faſtidioſum, dum inter ea, quæ nouit vetera, ea etiam, quæ non nouit, noua repræſentat. Ad quam profecto ſententiarum pronuntiationem, aliquando ex neceſſitate ducor: quia patres venerabiles, ſi ſeriatim cũcta exponerẽt, quæ ex parte tetigerunt; eam ſetiem locutionis, quam tenere viſi ſunt, obſeruare nequaquam potuiſſent. Dum igitur ſanctorũ patrũ intellectus prætereo, neceſſitate aliquando, aliquãdo commoditate vtor: quia & faſtidiũ le-

B ctori amoueo, &, dum totum ſeriatim diſcutio multa ex medijs contra me veniunt, quæ illorum ſententias non permittunt. Hæc Gregorius: quæ pius, & diligens lector memoriæ mandet; vt ſciat, quatenus antiquorum expoſitionibus ſit adhærendum. * Restat quid- 20

Cur toties vtantur ſancti ſenſu ſpirituali.

dam, quod ad ea, quæ in his noſtris cõmentarijs occurrent, & ad alia multa perneceſſarium arbitror. Quid cauſæ fuerit, cur tam libenter, tamque ſæpe patres noſtri allegoricis teſtimonijs vtantur? Dicet quiſpiam; (nec improbabiliter, aut immerito dicet;) ad res

C confirmandas non ſemper præſto eſſe demonſtrationes, ideoque ſæpenumero probabilibus rationibus locum eſſe non ſolũ apud patres, ſed & apud omnium diſciplinarum authores & magiſtros. Sed addendum eſt, iſta de Chriſto allegorica teſtimonia magnã vim, & magnum pondus apud ſanctos patres habuiſſe. Sciebant enim probe nouum teſtamentum veteri incluſum, atque inuolutum contineri: &, quod in vno expreſſe, dilucideque ſcribitur, in altero figurarum, & allegoriarum obſcuritatibus adumbrari. Quare, dum legem, & prophetas legebant, tacite

D in illis Euangelij myſteria contemplabantur. Et quoniã vniuerſam Scripturam de Chriſto eſſe nouerant; videbãt id, quod erat conſequens, allegoricum ſenſum de eo, deque eius Eccleſia, non ſolum ab Spiritu ſancto fuiſſe quæſitũ, verum etiam potiorem eſſe literali, & nobiliorem, & multo magis ab eodem Spiritu quæſitum: Ideo ab Origine, Hieronymo, & alijs patribus modo al-

tior, aut ſublimior; modo ſacratior in-
tellectus millies vocatur. Nobiliorem
autem eſſe, & magis ab Spiritu ſancto
quæri, aperta, & euidens ratio perſua-
det. Nã allegoricus ſenſus ſemper eſt
de rebus multo altioribus, id eſt, de
Chriſto, & Eccleſia; quæ ſemper ma-
gis qu erit Spiritus ſanctus: literalis au
tem de rebus humilioribus eſt. Vtrum-
que voluit Scripturæ author Deus, &
Exod. 12. agni legis oſſa non comminui; & Chri
Ioh. 19. ſto Domino in Cruce pendenti crura
non eſſe confringenda: hoc remotius,
21 illud proxime. * Sed ille vtrum ma-
luit, & potius quæſiuit? Sane quod re-
motius erat; id eſt, quod de Chriſto ty-
pice prædicebatur. Ideo præclare Pau
lus, & eruditiſſime, vt ſemper ſolet. 1.
Deut. 25. Cor. 9. Scriptum eſt enim in lege Moy
ſi; Non alligabis os boui trituranti. Nũ
quid de bobus cura eſt Deo? An pro-
pter nos vtique hoc dicit? nam pro-
pter nos ſcripta ſunt, &c. Non negat
Apoſtolus (quis enim poſſet negare?)
boues curæ Deo eſſe, & de illis proxi-
me eum locutum fuiſſe in lege: ſed, vt
doceat, multo magis voluiſſe præcipe
re, vt Euangelij miniſtri alerentur, tan
tum hoc prætulit, vt huius compara-
tione alterum curaſſe Deũ neget. Au-
di exemplum ſatis ad rem accommo-
datũ. 1. Reg. 20. Ionathas loquitur Da-
uidi, Sedebis iuxta lapidẽ, cui nomen
eſt, Ezel: & ego tres ſagittas mittã iux
ta eũ, & iaciã, quaſi exercens me ad ſi-
gnũ: mittã quoque & puerum dicẽs ei,
Vade, & affer mihi ſagittas. Si dixero
puero, Ecce ſagittæ intra te ſunt, tolle
eas: tu veni ad me; quia pax eſt tibi, &
nihil mali, viuit Dominus. Si autẽ ſic
locutus fuero puero; Ecce ſagittæ vl-
tra te ſunt: vade in pace, quia dimiſit te
Dominus. Cum puero ſuo poſtea di-
xit Ionathas; Ecce ibi eſt ſagitta porro
vltra te; duo proculdubio videbat: alte
rum proxime, vt puer tolleret ſagittã,
quæ vltra eum iacta fuerat, alterum re
motius, ſed quod multo magis tamen
volebat, vt Dauid illis verbis admoni-
tus fugiendũ ſibi eſſe intelligeret, ne à
Saule caperetur, propterea enim pue-
ro dicebat, vt ſagittã tolleret. Ita lite-
ralis ſenſus prior eſt, ſed ſpiritualis po-

A tior, cuius cauſa adhibetur literalis.
Multas enim hiſtorias parum, aut nihil
noſtra referebat noſſe, ſi tantum hiſto-
riæ ipſæ conſiderentur: at geſtæ ſunt,
vt Chriſti myſteria ſignificarent, quæ
noſſe expedit maxime. Quo fit, vt ſpi
ritualis ſenſus propter ſe ametur, &
quæratur à Deo vt finis, atq. ideo mul
to potius quæratur: literalis autẽ quæ
ratur vt ea, quæ ſunt ad finem, quãdo
cũ ſpirituali confertur. * At nõ valet 22
ſpiritualis ad confirmãda dogmata, vt
literalis. Non inficior: verum id non
ex rei ipſius natura, ſed ex accidẽte ori
B tur: quoniam de literali melius nobis
conſtare poteſt ex vocum ſignificatio-
ne, quam de ſpirituali, qui ex rerũ in-
ter ſe ſimilitudine capitur, quæ incer-
tior eſt, & obſcurior. Sed idẽ & in lite-
rali accidet. Nam ſi loci alicuius ſen-
ſus dubius ſit; certum ex eo argumen-
tũ deſumi nõ poteſt. Contra ſi de ſen-
ſu ſpirituali conſtet: aut per Scripturã,
aut per Eccleſiæ, ſanctorumve patrum
communem expoſitionẽ; firmiter ex
eo argumentari licet, vt ſi colligamus
Chriſto nõ fuiſſe crura frãgenda, quia
de agno ſcriptum erat: Os non com-
minuetis ex eo. Quoniã igitur sãcti ſpi
C ritu Dei pleni ſciebãt vetus teſtamen-
tũ plenũ eſſe allegorijs, & operã vigi-
lantiſſime poſuerãt in earũ cognitione
ſæpe ex illis myſteria Chriſti colligũt,
quaſi ex rebus ſibi & notis, & certis ar
gumentãtes, & huiuſmodi teſtimonia
magni faciebant: quæ à nobis ſimiliter
eade cauſa magni facienda ſunt, & ho-
norifice accipienda. Quod multo ma-
gis animaduertere licet in Paulo, & in
apoſtolis ceteris, quibus Spiritus ſan-
ctus myſteria illa, & figuras prorſus a-
periebat: aperuit enim illis ſenſum, vt
intelligerẽt Scripturas: atque idcirco
D aliquando ex myſticis ſenſibus ratioci
nãtur. Hæc à nobis paulo lõgius dicta
ſint, vt & ſanctorũ patrũ ſcripta vene-
remur; & minime nouũ videatur, aut
infirmũ, cũ dixerimus myſtice aliquid
ex veteri teſtamento explicari, aut ab
apoſtolis, aut à patribus: ſimul etiã, vt
& quaſi apologia, & galeatus prolo-
gus ſit explanationi noſtræ in prophe
tas; cõſtetq. nos optimum, & probatiſ
ſimum exponendi genus elegiſſe.

Quo tempore floruerint prophetæ, & quodnam ſit illorum prophetiæ argumentum.

PRAELVDIVM II.

QVONIAM de optimo genere exponendi prophetas diximus, ſupereſt vt ad ipſos propiùs accedamus. In primiſque videamus quo tempore quiſque eorum floruerit: vt B enim ait Lactan. lib. 4. Diuinar. inſt. c. 5. qui veritatem ſtudet comprehendere, non modo intelligendis prophetarum vocibus animum debet intendere: ſed etiam tempora per quæ quiſque illlorum fuerit, diligentiſsime inquirere; vt ſciat, & quæ futura prædixerint, & poſt quot annos prædicta cōpleta ſint. Eſt etiam præter hanc Lactantij rationem altera, quod non pauca, aut nullo modo, aut difficillime intelliguntur tam in prophetis, quàm in alijs Scriptoribus, ſi eorum tempora ignorentur. Duplex eſt apud Hebræos ordo prophe- C tarum.

Prophetæ priores, & poſteriores.

Priores vocant eos, qui libros Ioſue, Iudicū, Ruth, & quatuor librorū Regum hiſtoriam ſcripſere: Nam Moyſem inter prophetas non numerant; non quod prophetā fuiſſe negent vel maximum; ſed quod eius libri peculiare nomen habeant, proprieque lex vòcentur. Poſteriores ſunt Iſaias, Ieremias, Ezeciel, (Nam Danielem, vt & librum Pſalmorum, inter hagiographa collocabant) & duodecim prophetæ. Vnde illud Domini Luc. 24. Quoniam neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi, & prophetis, & pſal- D mis de me. Quam rectè illi libros ſacros diuiſerint, non eſt huius loci diſputare, tantum dico Danieli ſuum locum iure tribuendum eſſe inter poſteriores prophetas: non enim eum Dominus excluſit in his verbis Lucæ, à quo multa de ſe, & apertiſſime dicta eſſe nouerat, & quem antea prophetā appellauerat Matth 24. Cum videritis abominationem deſolationis, quæ di- A cta eſt à Daniele propheta, &c. Hi poſteriores prophetæ, de quibus iam tantum loquimur, omnes poſt diſceſſionem decem tribuum à duabus floruere. Meminiſſe enim oportet notiſſimæ hiſtoriæ lib. 3. Reg. c. 12. cum Roboham Dauidis nepos conſilijs iuuenū acquieſcens ſuorū à ſe animos abalienauit, ita vt decem tribus, Dauidis domo relicta, ad Ieroboham filium Nabat defecerint; duæque cum Roboham māſerint, Iuda, & Beniamin. Dixitque Ieroboham in corde ſuo: Nunc reuertetur regnum ad domum Dauid, ſi aſcen- B derit populus iſte, vt faciat ſacrificia in domo Domini in Ieruſalem: & conuertetur cor populi huius ad dominū ſuū Roboham regem Iuda; interficientque me, & reuertentur ad eum. Et excogitato cōſilio, fecit duos vitulos aureos; & dixit eis; Nolite vltra aſcendere in Ieruſalē. Ecce dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Aegypti. Poſuitque vnum in Bethel, & alterum in Dan: & factum eſt verbum hoc in peccatū: ibat enim populus ad adorandum vitulum vſque in Dan. Et fecit ſana in excelſis, & ſacerdotes de extremis po- C puli, qui non erāt de filijs Leui.

Argumētum prophetarū.

Cum igitur hinc maxime ſumpto initio, peccata, & idololatriæ decem tribuum ſine modo creſcerent, neque ab eis duæ tribus, quæ manſerant in Ieruſalē, immunes eſſent; diuque patiētia Dei abuterentur; miſit pius, & optimus pater prophetas, nunc ad decem tribus, nūc ad duas, nunc ad vtraſque, vt peccata reprehenderent; imminentemq. Dei vltionem, niſi reſipiſcerent, prædicerent: hoc eſt, decem tribubus vaſtitatē ab Aſſyrijs inferendam, duabus à Chaldæis. Voluit etiam, vt in tantis malis D ſpe futurorū bonorū excitarentur, & ad pietatem accēderentur Chriſti aduentu, & Eccleſiæ poſt eum felicitate, prænuntiatis à prophetis. Iudæorum quoque in durationem, & reprobationem futuram ad impiorum terrorem adiecit, & ad confirmationem piorū, vt melius diceret: Quid eſt, quod debui vltra facere vineæ meæ, & non feci ei? *Iſai. 5.*

HOSEAS, ISAIAS.

3 PRimi omnium miſſi ſunt Hoſeas,
& Iſaias; qui eodem tempore pro-
phetarunt; vt ex primis eorum verbis
perſpicitur; Hoſeas in diebus Hoziæ,
Ioatham, Achaz, Ezeciæ regum Iuda,
& in diebus Ierobohami filij Ioas re-
gis Iſrael. Iſaias ſub eiſdem regibus Iu-
da ſe propheraſſe dicit; ſed Ierobohám
regis Iſrael non meminit. Ante Iſaiam
tamen cœpit Hoſeas; vt affirmat Hie-
ro. initio fere commẽtariorum Hoſeæ,
& Iſaiæ, & vt paulò poſt indicabimus,
cum docebimus, cur regis Ierobohám
idem propheta meminerit. Propterea
dictum eſſe putāt Hieronymus, & Ruf-
finus, & Baſilius in Iſai. c. 1. illud; Prin-
cipium loquendi Domino in Hoſee, vt
ibi iterum dicemus. Regnauit autem
Hozias 52. annos, propè cuius regni ini
tium prophetæ hi cœperunt: & regnan
te Hozia regnabat apud Aſſyrios Sar-
danapalus, apud Latinos Procas Syl-
uius, cui ſucceſſit Amulius, & Amulio
Romulus vt docent Euſebius in Chro
nicis, & Hiero. in Hamos. c. 1. * His
4 temporibus cœperunt Olympiades, vt
ſcribit Euſeb. 10. de Præpar. Euang. c.
vlt. quinquageſimo ſcilicet anno Ho-
ziæ regis Iuda. A captiuitate autem
Troiæ, vſque ad primam Olympiadē,
vt Græcorum ipſorum hyſtoriæ ſigni-
ficant, quadringenti, ac quinquaginta
anni colliguntur. Ita ibidem Euſebius.
Tenduntur dies horum quatuor regum
Iuda (vt Auguſt. inquit 18. de Ciui. cap.
27.) à rege Latinorum Proca, ſiue ſu-
periorū Auentino vſque ad regem Ro
mulum iam Romanum, vel etiam vſ-
que ad regni primordia ſucceſſoris eius
Numæ Pompilij. Nā Ioatham regna-
uit annos 16. Achaz totidem, Ezecias
29. vt ex 4. Reg. 15. 16. & 18. intelligi-
mus. Quare, ſi ex ijſdem libris regum
rectè ſubducamus rationem, Ioatham
filius Hoziæ regnare cœpit anno ab
egreſſu filiorum Iſrael ex Aegypto ſep
tingenteſimo trigeſimo ſexto. Nam Sa
lomon cœpit ædificare templum an-
no quarto regni ſui, anno vero egreſ-
ſionis ex Aegypto 480. 3. Reg. 6. Regna-
uit vero 40. annos. 3. Reg. 11. Roboham
vero 17. 3. Reg. 14 Abias tres. 3. Reg. 15.
A Aſa 41, ibidem. Ioſaphat 25. 3. Reg. 22.
Ioram ſex poſt mortē Ioſaphat. 4. Reg.
8. Ochozias, vnum, ibid. Athalia mater
Ochoziæ 6. 4. Reg. 11. Ioas 40. quarti
Reg. 12 Amaſias poſt patris obitum fe-
re viginti octo, ibidem. Hozias, qui &
Azarias dictus eſt 2. Paral. 26. regnauit
52. 4. Reg. 15. Cui ſucceſſit Ioatham, cu
ius anno primo numerato conficitur
ſumma prædicta. Idem annus primus
Ioatham iuxta probatiſſimam Hebræi
codicis, & noſtræ Vulgatæ tranſlatio-
nis computationem fuit ab orbe con-
dito termilleſimus trecenteſimus deci
B mus quintus. Summæ huius collectio-
nem, quoniam & valde longa eſt, & di-
ligenter à multis in ſuis chronologijs
confecta, præſertimq; ab Aria Monta-
no viro eruditiſſimo in libello, cui titu
lum fecit, Daniel, ſiue De ſæculis, & à
Mattheo Beroaldo in chronologia; pru
dens omitto. * Moneo tamen annis 5
ab his authoribus commemoratis cen
tum & triginta addendos eſſe, vt à me
additi ſunt, quos natus erat Cainan fi-
lius Arphaxad cum genuit Sale, vt eſt
in ſeptuaginta interpretum tranſlatio-
ne Gen. 11. in qua generatio Cainan
C interponitur, quam licet in Hebræo
minime legamus, non recipere tamen
non poſſumus, quoniam ab Euangeli-
ſta Luca c. 3. recepta eſt. Fuit hic idem
annus primus Ioathā trigeſimus octa-
uus ante captiuitatem decē tribuum,
quæ contingit anno ſexto Ezeciæ 4.
Reg. 18. Ante templi vero deſolatio-
nem, & extremam duarum tribuum ca
ptiuitatem, quæ facta eſt anno 11. Sede
ciæ regis 4. Reg. 25. fuit centeſimus ſe-
ptuageſimus primus, aut fere ſecūdus,
vt facile colligitur ex annis regum
iam poſitis, & ex annis aliorum, quos
D Scriptura enumerat 4. Reg. à cap. 21.
vſque ad 25. Ante Domini, & Ser-
uatoris noſtri Ieſu Chriſti feliciſſimum
natalem fuit ſeptingenteſimus octoge
ſimus ſecundus. Nam his 172. annis,
quos numeramus vſque ad captiuita-
tem duarum tribuum, addimus quin-
quaginta duos ab vndecimo anno Se-
deciæ vſque ad primum Cyri, ac dein-
de quingentos quinquaginta nouem,
qui à finita captiuitate vſque ad Chri-
ſtum

ſtum natum computantũr, authore Eu A
ſebio in Chronicis. Teſtatur enim Cy-
rũ primo anno quinquageſimæ quin-
tæ olympiadis Iudæorum ſoluiſſe cap-
tiuitatem, & Chriſti Domini natalem
tertio anno centeſimæ nonageſimæ
quarte tribuit. His ita conſtitutis cum
reliquorum prophetarum tempora di-
xerimus, facile erit numeratis annis re
gum, quot annis quiſque Chriſti Do-
mini aduentum præceſſerit iudicare.
6 Ordo prophetarũ. Sed vt de reliquis dicamus, animad-
uertendũ, non eodem ordine apud He
bræos collocari duodecim prophetas,
& apud Gręcos, vt Hieronymus in pro B
logo illorum indicauit, & Ruffinus in
principio Ioelis. Apud Hebræos eodẽ
ordine diſpoſiti ſunt, quo in noſtra Vul
gata Latina editione. Quare quod ibi-
dem ait Hieronymus; Non idem ordo
eſt duodecim prophetarum apud He-
bręos, qui eſt apud nos, non de ſua trã-
latione loquitur, quæ eſt noſtra Vulga
ta: ſed de tranſlatione Septuaginta in-
terpretum Græca, & de Latinis ex ea
factis, quas tunc omnes ſequebantur.
De eadem re in prologo comment. in
Ioelem ita loquitur: Non idem ordo
eſt duodecim prophetarum apud Lxx.
interpretes, qui in Hebraica veritate C
retinetur. Illi enim ponunt ſecundum
Hamos, tertium Michæam, quartum
Ioel, quintum Habdiam, ſextum Ionã,
ſeptimum Nahum, octauum Habacuc,
nonum Sophoniam, decimum Hag-
gæum, vndecimum Zachariam, duode
cimum Malachiam. Hebræi autem poſt
Hoſee, qui apud vtroſque primus eſt,
ſecundum legunt Ioelem, tertium Ha
mos, quartum Habdiam, quintum Io-
nam, ſextum Michæam, ſeptimum
Nahum, octauum Habacuc, nonum So
phoniam, decimum Haggæum, vnde-
cimum Zachariam, duodecimum, qui D
& vltimus eſt, Malachiam, &c. Eodem
ordine apud Græcos numerauit Gre-
gorius Nazianzenus in carmine de ve-
ris, ac genuinis Scripturę diuinitus in-
ſpiratæ libris, hoc tantum ab Hiero-
nymo differens, quod Ionam ponit an
te Habdiam, cum Hieronymus Hab-
diam ponat ante Ionam: quæ diuerſi-
tas varietati codicum, quibus hi patres

A vſi ſunt, tribuenda eſt. * Dico igitur 7
eodem ordine temporis cœpiſſe pro-
phetare duodecim prophetas, quo &
apud Hebræos, & in noſtra translatio-
ne vulgata poſitos videmus. Scio hoc
non probari nonnullis; ſed ego pro-
bandum eſſe demonſtrabo. In primis
quam recte ſeruatus fuerit ordo, Ho-
ſeas oſtendit, cui primum omniũ Do-
minus locutus eſt. Deinde & reliqui
oſtendunt, quicunque regum, ſub qui
bus prophetarunt, meminere. Quod
quam diligenter obſeruatũ ſit in Hag-
gæo, & Zacharia perſpicue videmus.
B Poſitus eſt enim Haggæus ante Zacha
riam, quòd duobus tantum menſibus
prophetia ſua præceſſerit. In anno, in-
quit, ſecundo Darij regis in menſe ſex
to, in die vna menſis factum eſt verbũ
Domini in manu Haggæi prophetæ.
Zacharias autem ita exorſus eſt, In
menſe octauo, in anno ſecundo Darij
factum eſt verbum Domini ad Zacha-
riam. Denique Malachias poſt Hag-
gæum, & Zachariam collocatus, qui
tempore extremus fuit in prophetia,
vt in prologo comment. eiuſdem ſcri-
bunt Hieronymus, Theodoretus, Ru-
pertus, Gloſſa, quæ eandem eſſe & He
C bræorum ſententiam confirmat. Idem
nec obſcure ex Scriptura colligitur:
nam populo è captiuitate Babylonis
egreſſo, conſtat neminem ante Hag-
gæum, & Zachariam prophetaſſe, qui
populum paulo ante liberatum ad tẽ-
plum exædificandum, & ad priſtinam
pietatem exhortabantur. Legimus au
tem. 1. Heſd. 5. de illis initijs. Prophe-
tauerunt autem Haggæus propheta, &
Zacharias filius Haddo, &c. Quod ſi
tunc Malachias prophetare cœpiſſet,
ſine dubio fuiſſet cum eis commemo
ratus. Theodoretus, & Hebræi hac etiã
D ratione confirmant: numquam eum
accuſaſſe populum ſocordiæ, & negli-
gentiæ, quod templũ non ædificaret,
vt Haggæus, & Zacharias fecerunt; ex
eoque cerni eum poſt templum ædi-
ficatum vaticinium habuiſſe. Sed aper-
tius id intelligitur ex. 2. eiuſdem pro-
phetæ cap. cum ait, Numquid non pa-
ter vnus omnium noſtrum; &c. quod
enim ibi reprehendit de alienigenis

vxo-

vxoribus acceptis, Iſraeliticiſque di- A
miſſis, conſentiunt omnes idem eſſe, quod 1.Heſd.9. & 10. narratur. At id poſt regnum Darij, regnante iam Artaxerxe, contingiſſe ex cap.8.eiuſdem libri diſcimus, & ex.3.Heſd. 8. eum tamen nemo neſciat ſexto anno Darij templum fuiſſe perfectum. Si igitur in illis prophetis, quorum tempora vel ex eorum libris, vel aliunde cognoſcimus, inuenimus ordinem temporis diligentiſsime obſeruatum; cur non idē factum putabimus in alijs, quorum tē-
8 pora non ita perſpicue nouimus?*Præterea non eſt prætereundum documētum optimum Hieronymi in prologo duodecim prophetarū, quod (vt Ruffinus in Ioelis initio affirmat) traditio per manus miſſa commendat. In quibus, inquit, tempus non præfertur in titulo, ſub illis eos regibus prophetaſſe, ſub quibus & hi, qui ante eos habent titulos, prophetauerunt. Cum autem dicit, Sub illis, intellige ſaltem ſub extremo illorum. Quo documento ipſe vſus eſt initio Ioelis, & in prologo Malachiæ.

IOEL.

CVM igitur Ioel tempus non habeat in titulo, prophetauit ſub eiſdem regibus cum Hoſea, qui ante eum poſitus eſt, & tempus indicauit. Ita Hieron. in Hoſ. c. 1. prope initium & in Ioelem. c. 1. & in Iſai. c. 1. & Ruffinus in Ioelem, Theodoretus in prologo duodecim prophetarum, Auguſt. 18. de Ciuit. c. 27. Clem. in 1. Stromate.

HAMOS.

HAmos, qui tertius eſt, reges nominat, ſub quibus floruit: In diebus Hoziæ regis Iuda, & in diebus Ieroboham filij Ioas regis Iſrael ante duos annos terræ motus. Ex quo conſtat eodem tempore floruiſſe Hoſeam, Iſaiam, Ioelē, & Hamos. Sed quoniam adiecit: Ante duos annos terræ motus, ſubindicat ſe prophetaſſe extremis Hoziæ temporibus paulo poſt Hoſeam, vt in eodem propheta explicabimus.

Iſaias quo tēpore floruerit.

HABDIAS. 9

QVartus eſt Habdias, de quo, quoniam reges ſiluit, maior controuerſia eſt. Putant enim Hebræi, & Lyranus in principio Habdiæ, & recentiores quidam hunc Habdiam fuiſſe, qui domus regis Achab diſpenſator fuiſſe dicitur, & centum prophetas, quos impia Iezabel perſequebatur, pauiſſe in ſpeluncis. 3.Reg.18. Atque hāc eſſe ſententiā doctorum Hebræorum & Latinorum teſtatur Lyranus, quam & Hieronymus omnino ſequi videtur initio comment. Habdiæ, & in Epita-
B phio ſanctæ Paulæ ad Euſtochium, & Rupertus in prologo Habdiæ. Epiphanius in libello de prophetarum vita, & interitu docet eſſe illum quinquagenarium tertium, qui miſſus eſt ad Eliā 4.Reg.1. quod & Hiero. quodammodo ſenſiſſe videtur. Ex quo fit eum multo antiquiorem fuiſſe Hoſea & Iſaia. Ab horum authorū opinione adeo Theodoretus abhoruit, vt etiam poſt Ionā, & Nahum prophetaſſe Habdiam velit, idque intelligi ex rebus, quas prædixit. Sed neutrum verum eſt. Nam ſi diſpenſator domus Achab idem, & propheta fuiſſet vnus e duodecim in canonem
C receptis ab Hebræis, nequaquam videbatur id omiſſurus Ioſephus dilingentiſſimus ſcriptor in illius hiſtoriæ narratione lib.8. antiquitatis Iudaicæ cap. 7. Hieronymus autem ex propria ſententia ſe id nequaquam dixiſſe in locis indicatis, ſed ſimpliciter referendo, vt ſæpe ſolet, Hebræorum traditiones manifeſte demonſtrauit in initio fere comment. Hoſeæ his verbis, Ex quo perſpicuum eſt, prophetante Hoſee, Iſaia, & Ioel & Hamos, & Habdia, & Iona, & Michæa, qui σύγχρονοι, id eſt cōtemporanei eius fuerunt, regnum de-
D cem tribuum eſſe finitū. Sed & Cyrillus initio commentariorū in Habdiam tradit eū temporibus Ioelis prophetaſ-
ſe. *Quam autē facienda ſit illa He- 10
bræorum traditio, recentiores Hebræi docent, id eſt Abraham filius Hezræ & Dauid Kimhi initio commentariorum eiuſdē prophetæ, qui quamuis illā referant, fatentur tamen ingenue ſe ignorare, quo tempore vixerit propheta.

Libet

Libet & verba ipſa Abrahæ ſubſcribe-
re. Ipſius ætatem ignoramus, nec cer-
to ſtatuere poſſumus ille ne ſit, quem
vixiſſe diebus Achab in libro Regum
memoratur. Eo enim loco ſcriptum
eſt, Et Habdias fuit timens Deum: Ni
ſi is proprie erat propheta, quo modo
illic vocaretur timens Domini, ac nõ
potius propheta, cum præſertim pro-
phetiæ nomen ſit multo nobilius? Vi-
des Hebræum traditionem reijcere He
bræorum. Non eſt ergo cur nos eam
recipiamus, & ab Hieronymi ſenten-
tia, doctrinaque illa recedamus, Pro-
phetam, qui tempus prophetiæ ſuæ nõ
indicat, ad tempus præcedentis pro-
phetiæ pertinere. Præſertim cum ipſe
Habdias dicat ad Idumæos, Auditum
audiuimus à Domino, &c. Quibus ver
bis non ſe ſolum iuſſum eſſe propheta
re cõtra Idumæos docet, ſed alios etiã
ſui temporis prophetas, ideſt Iſaiam,
& Hamos, quorum hic, cap. 1. ille cap.
21. & 34. in Idumæos loquuntur. Non
enim dicitur; Audiuimus, aut quippiã
ſimile apud Hebræos, niſi cum plures
11 ſunt. * Quod ſi quis forte obijciat
Habdiam ſimul cum Michæa poſitum
eſſe ab Euſebio in regno Ioſaphat, ſciat
eum commemoraſſe eo loco prophe-
tas alios, qui Ioſaphat regnante vixe-
runt. Ita enim ait, Apud Hæbreos pro
phetabant Habdias, Iehu, Hozias, &
Michæas. Tantum Euſebius, Iehu, qui
regi Ioſaphat futura prædixit, memi-
nit ſacra hiſtoria 2. Paral. cap. 19. Cete
ri ſunt de quibus in eodem lib. cap. 17.
ſcriptum eſt, Tertio autem anno re-
gni ſui miſit de principibus ſuis Benail
& Hobdiam, & Zachariam, & Natha-
nael, & Michæam, vt docerent in ciui-
tatibus Iuda, &c. Nam vbi nos legimus
Hobdiam, apud LXX. quos ſequutus
eſt Euſebius, eſt Habdiam. Arbitror
etiam mendoſe legi in Euſebio: Ho-
zias pro Zacharias: ſunt enim in illo li
bro plurima huiuſmodi nomina men-
doſiſſime ſcripta. Hos, qui & principes
erãt, & ad populum diuinæ legis præ-
ceptis imbuendum mittebantur, non
improbabiliter Euſebius prophetas iu-
dicauit. Hæc ſi quis non accipiat, pri-
mum eum rogabo, vt mihi tempus in-

A dicet, quo apud Hebræos ſimul pro-
phetauerint Habdias, Iehu, Hozias, &
Michæas. Clemens Alex. in 1. Stroma-
te inquit de Ioſaphat: Eius tempore
prophetarunt, Elias Theſbites, & Mi-
chæas filius Iemla, & Habdias filius
Hananiæ, &c. At ego potius dixi fuiſ-
ſe alterum Michæam, de quo 2. Paral.
17. quoniam iſte filius Iemla erat in
regno Iſrael, quod non erat Ioſaphat;
alter vero Michæas erat in Iudæa. De-
inde reſpondere potero cum Aug. 18.
de ciu. cap. 31. recte Habdiam cum Mi
chæa numerari, qui prophetauit tem-
B pore Ioathan, & Achaz, & Ezeciæ, vt
ipſe teſtatur; ſed alieno loco poſita eſ-
ſe nomina horum prophetarum, id eſt,
in regno Ioſaphat, cum ponẽda eſſent
in regno Ioatham, quod Auguſtinus
errore negligenter deſcribentium la-
bores alienos, exiſtimat contigiſſe. At
ſi hoc accipimus; habeo quod volebã,
Habdiam contemporaneum fuiſſe Ho
ſeæ, & Hamos, & Michææ.

IONAS.

DE Iona nulla eſt controuerſia, 12
quin eodem tempore cum præ-
C cedentibus prophetis floruerit, id eſt,
cum Hoſea, Ioel, Hamos, Habdia, vt
Hier. docet in principio Hoſeæ. Idem
in prologo comment. Ionæ ita inquit,
Traduntque Hebræi Hoſee, & Ha-
mos, & Iſaiam, ac Ionam ijſdem pro-
phetaſſe temporibus. Eadem eſt ſentẽ-
tia Euſebij in Chron. & lib. 10 de præ-
par. euang. cap. vltim. Clem. Alex. in 1.
Strom. & Aug. 18. de Ciu. cap. 27. Theo
phylact. in præfatione comment. Io-
næ. Denique 4. Reg. 14. legimus: Anno
quintodecimo Amaſiæ filij Ioas regis
Iuda regnauit Ieroboam filius Ioas re
D gis Iſrael in Samaria, &c. Hunc Iero-
boam meminimus regnaſſe tempore
Hoſeæ, & Hamos. Deinde addit ſacra
hiſtoria: Ipſe reſtituit terminos Iſrael
ab introitu Hemath vſque ad mare ſo
litudinis iuxta ſermonem Domini Dei
Iſrael, quem locutus eſt per ſeruũ ſuũ
Ionam filium Amathi prophetam, qui
erat de Geth, quæ eſt in Hopher. Eſſe
autem hunc ipſum, qui prophetiã ſcri
pſit,

pſit, & nomen patris indicat in pro- A
pheta repetitum, & Hier. & Theophyl.
docent in prologo commenr. eiuſdem
& ante eos Ioſephus lib. 9. antiq. cap.
11. & communis ſententia eſt.

MICHAEAS.

Michæas tempus prophetiæ ſuæ
indicauit ſubſequens illud, quo
cœperunt prophetare Hoſeas, & Ha-
mos, & reliqui, qui ad eorum tem-
pora referuntur, non enim meminit
Hoziæ, vt illi, ſed in diebus, inquit Io-
atham, Achaz, & Ezeciæ regum Iuda. B
Ioatham enim regnauit poſt Hoziam.
In quo perſpicue cernimus ordinem
temporis fuiſſe ſeruatum vt idem fieri
intelligamus in ceteris; qui prophetiæ
ſuæ tempora tacuere.

NAHVM.

13 Nahum poſt Ionam prophetaſſe
conſtans opinio eſt Hieronymi,
& Theophylacti in prologo commẽt.
eius, & Theodoreti in prolo. 12. pro-
phetarum, & in prologo eiuſdem pro-
phetæ, & aliorum interpretum, ac de- C
nique Epiphanij in libello de prophe-
tarũ vita & interitu, & Ioſephi 9. an-
tiq. cap. 11. Quod & ipſa prophetia
declarat. Cum enim Niniuitæ pœnitẽ
tiã egiſſẽt in prædicatione Ionæ pro-
phetæ, & ſeruata eſſet vrbs: progreſſu
temporis diuinam iram in ſe iterũ ſce
leribus ſuis prouocarũt, donec à Chal
dæis vaſtati ſunt. Quam vaſtitatem Na
hum propheta apertiſſime prædixit.
Sed paulo poſt Michæam prophetaſſe
authores ſunt Hier. Theodoret. Theo-
phyl. in prologo comment. eius, & alij.
Teſtantur enim prophetiam eius cœ-
piſſe decem tribubus iam in captiuita- D
tem abductis ab Aſſyrijs, quod ſexto
Ezeciæ anno contigit. In Chronicis
quoque Hebræorum, quæ Sederholã,
id eſt ſeries ſæculi dicuntur, ſcriptum
eſt, prophetaſſe Nahum anno quadra-
geſimo à Ionæ prophetia. Ex horum
omnium authorum ſententia conſe-
quens eſt Nahum tempore regis Eze-
ciæ ſcripſiſſe, quod Hieronymus fate-

A tur. Nam Ioatham, ſub quo propheta-
uit Michæas, ſedecim annis regnauit,
Achaz totidem, cui ſucceſſit Ezecias,
cuius ſexto anno captæ ſunt decem
tribus. De quo, & de cauſa huius pro-
phetiæ in eodem prologo commenr.
ita ſcripſit Hieronymus. Iam enim de-
cem tribus ab Aſſyrijs deductæ fuerãt
in captiuitatem ſub Ezecia rege Iuda;
ſub quo etiam nunc in conſolationem
populi tranſmigrati aduerſum Niniuẽ
viſio cernitur. Nec erat parua conſola
tio tam ijs, qui iam Aſſyrijs ſeruiebãt,
quàm reliquis qui ſub Ezecia de tribu
B Iuda, & Beniamin ab ijſdem hoſtibus
obſidebãtur, vt audirent Aſſyrios quo-
que à Chaldæis eſſe capiendos, ſicut
in ſequentibus libri huius demonſtra-
bitur, &c. * Ioſephus quidem lib. 9. 14
Antiq. cap. 11. affirmat Nahum pro-
phetaſſe ſub Ioatham rege Iuda filio
Hoziæ, quod noſtræ ſententiæ mini-
me repugnat: ita enim fit, vt eodem tẽ-
pore prophetauerit, quo Michæas, id
eſt, ſub eodem rege, licet paulo poſt
prophetare potuerit. At Hebræi mini-
me aſſentiuntur, vt iam ex Sederholã
retulimus, & ex Hieronymi verbis cer
C nimus, quæ in prologo huius prophe-
tæ, qui vulgo in Biblijs, & in gloſſa
ordinaria circunfertur, leguntur. Na-
hum (inquit) prophetam ante aduen-
tum regis Aſſyriorum, qui populum
Iſrael captiuum in ſuam regionem trã
ſtulerat, fuiſſe Hebræorum traditio cõ
firmat. Siquidẽ in fine huius lectionis
prædicti regis aduentum idem prophe
ta annuntiare monſtratur, &c. Sed hic
ſecum pugnare videtur Hieronymus,
qui paulo poſt affirmat prophetaſſe
Nahum poſt aduentum regis Aſſyrio-
rum, quæ verba modo referebamus.
Laborat hic quidam in hoc nodo ſol-
D uendo, aitque; Non dicit prophetaſſe
ante aduentum regis Aſſyriorum, ne
ſibi contradicat, ſed fuiſſe. At res eſt re-
ctè conſiderantibus non obſcura. Pro-
phetat Nahum poſtquam rex Salma-
naſar captas decem tribus abduxit ad
Aſſyrios; ſed ante aduentum regis Aſ-
ſyrij, id eſt Senacherib in Iudæam, qui
anno decimo quarto Ezeciæ aſcendit
ad vniuerſas ciuitates Iuda munitas, &
cæpit

cœpit eas. Deinde miſit exercitum ad obſidendam Ieruſalē. 4.Reg.18. Itaque prophetauit Nahum poſt ſextum annum Ezeciæ, quo captæ ſunt decem tribus, & ante quatuordecimum, quo obſeſſæ ſunt à Senacherib vrbes Iuda. Ideo Hieronym. dicit editam eſſe illā prophetiā de Aſſyrijs vaſtandis à Chaldæis tam in conſolationem decem tribuum, quam vrbium Iuda, quæ paulo ſcilicet poſt, obſidione Senacherib premendæ erant. Hunc autem Senacherib aduentum propheta prædicit cap. 1. & eſſe eum in templo Dei ſui interficiendum. Ex quo videmus non rectā Chronologiam ſecutum fuiſſe Clemētem 1. Stromate, cum affirmat Nahum prophetaſſe poſt Ezecielem, id eſt poſt quintum annum transmigrationis Ioachin regis Iuda in terram Chaldæorū.

HABACVC.

15 IN Habacuc ordinem temporis nō ſeruari apparet. Docet enim Hieronymus in prologo comment. eiuſdem, prophetaſſe poſt duas tribus captas à Chaldæis idemque ibidem ſenſiſſe videtur Theophyl. & Clem. in 1. Strom. Et tamen præcedit Sophoniam, quem conſtat vaticinatum fuiſſe ante captiuitatem duarum tribuum. Theodoretus quoque in prologo duodecim prophetarum affirmat, Habacuc non multo poſt Sophoniam prophetaſſe. Aſſentiuntur & alij. Argumentum Hieronymi eſt, quod propheta iſte prandiū Danieli detulerit in lacum leonum, Dan. vi. quod poſt captiuitatem duarum tribuum contigiſſe nemo eſt, qui neſciat. Alterum argumentum eſt, quod eius prophetia ſit contra Babylonem, & Nabuchodonoſor regem Chaldæorum, vt quomodo prior propheta Nahum, quem Habacuc ſequitur, vaticinium habuit contra Niniuen, & Aſſyrios, qui vaſtauerunt decem tribus, quæ vocantur Iſrael: ita Habacuc prophetiam habeat aduerſus Babylonem, & Nabuchodonoſor, à quibus Iuda, & Ieruſalem, templumq. ſubuerſa ſunt, &c. Contra vero Hebræi in libro illo Sederholam confirmant, Habacuc prophetaſſe eodem tempore, quo Nahum, id eſt ſub rege Manaſſe filio Ezeciæ, qui fuit ante Amon, & Ioſiam, quos quidam ex recenſioribus chronographis ſequuntur. Sed & Epiphanius in lib. de prophetarum vita & interitu author eſt, eum ante captiuitatem duarum tribuum prophetaſſe, quod ego verum eſſe omnino arbitror, idque viuente adhuc Ezecia, ſub quo & Nahum. * Retinendum eſt 16
enim receptum illud Hieronymi documētum de temporibus prophetarum. Recentiores quidem illi, de quibus nunc loquebar, teſtantur hoc ipſum prodere Græcos, & Latinos hyſtoricos ferme omnes, qui de rebus Hebræorum ſcripſere. At ego horum teſtimonia non requiro: habeo enim teſtimonium maius & Epiphanio, & Hebræis, & hiſtoricis. Dominus per eundem prophetam aperte clamat. Quia ego ſuſcitabo Chaldæos gentem amaram, & velocem ambulantem ſuper latitudinem terræ, vt poſſideat tabernacula nō ſua. Horribilis, & terribilis eſt, ex ſemetipſa iudiciū & onus eius egredietur, &c. Et ipſe de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt, &c. Quibus verbis prædicit futuram Nabuchodonoſor, & Chaldæorum potentiam, qui Aſſyrios omnium potentiſſimos debellaturi erant, (quæ fuit prophetia Nahum; ex quo cernitur eodem tempore vtrumque prophetaſſe,) & alias multas nationes, & denique Iudæos, & Ieruſalem. Suſcitantur Chaldæi, cum ad aliena regna capienda mittuntur: primo autē anno regni ſui Nabuchodonoſor (ſi Hebræorum credimus hiſtoriæ) euertit Niniuen, vniuerſumque imperium Aſſyriorum: idemque initio regni ſui totam Syriam Peluſium vſque ſubiecit, ſola Iudæa excepta, vt ſcribit Ioſe. 10. antiq. c. 7. Quarto anno, (qui fuit octauus Ioacim regis Iudææ,) Iudæis bellum intulit, & tributa victis imperauit, admiſſuſque in vrbem (vt ibidem ait Ioſe. cap. 8.) regem occidit, & tria millia hominum, qui in aliqua dignitate erant, captiua abduxit; in quibus erat Ezeciel tunc puer. Poſtea nono anno Sedeciæ obſedit Ieruſalem, & Aegyptiorum regem

opem

opem Iudæis afferentem vno prælio vi- A
ctum tota Syria expulit; Ioſe. ibid. cap.
10. & diu eam oppugnauit; donec vn-
decimo anno Sedeciæ tandem cepit,
& anno decimo nono regni ſui incen-
dit. 4. Reg. vlt. Quinto deinde anno ab
excidio Ieruſalem totam Aegyptum
ſubiugauit, vt in eodem lib. c. 11. ſcrip-
16 tum reliquit Ioſephus. * Si ergo poſt
euerſionem Ieruſalem, & captiuitatem
duarum tribuum vaticinatur Habacuc
quomodo inquit; Ecce ego ſuſcitabo
Chaldæos, &c. cum iam toto orbe flo-
reret imperium Chaldæorum, & facta
eſſent omnia, quæ propheta prædicit
eſſe facienda? Quæ gens, aut natio non B
iam nouerat Chaldęos? aut potius quę
gens non eorum potentiam timebat,
aut eis non parebat? An non eſſet hæc
ſimilis Homeri Virgilijque prophe-
tijs, qui de rebus ante multos annos
præteritis quaſi de futuris vaticinaban
tur? Præterea eſt euidens argumẽtum.
Si prophetat poſt captiuitatem Ieruſa-
lem; quæro quoto anno? Demus poſt
vigeſimum ſeptimum annum prophe-
taſſe: nam ſi ipſe eſt, qui prandium Da-
nieli detulit poſt multo plures neceſſe
eſt, vt mox demonſtrabo. At eo anno C
iam obierat Nabuchodonoſor, de quo
tam multa prophetat Habacuc: regna-
uit enim annos 43. ſi Ioſepho credi-
mus lib. 10. antiq. c. 11. aut iuxta Annij
Metaſthenem 45. quem ſecuti ſunt Io-
hannes Lucidus lib. 4. de temporibus c.
2. & alij: non ergo potuit eo tempore
prophetare. Multo minus poſtea ea-
18 dem ratione. * At ante vigeſimum
ſeptimũ quo modo potuit, cum lega-
mus 4. Reg. vlt. ſtatim capta vrbe, tran-
ſlatos eſſe Iudæos omnes Babylonem,
tantum relictos eſſe de pauperibus ter-
ræ vinitores, & agricolas, qui & poſt
duos menſes occiſi ſunt: & ſi qui ex il- D
lius populi reliquijs remanſerunt, fuge
runt in Aegyptum continuo, nec vl-
tra redierunt in Iudæam. Inde enim à
Nabuchodonoſor victa Aegypto miſſi
ſunt omnes Babylonem, vt eſt apud Io
ſe. 10. antiq. c. 11. quæ victoria in quin-
tum annum ab excidio Ieruſalem inci-
dit, vt iam diximus. Neceſſe eſt ergo di
cere, prophetaſſe Habacuc non ſolum
antequam Ieruſalem vaſtaretur, & duę
tribus caperentur; verum etiam ante-
quam regnare inciperet Nabuchodo-
noſor: in quod tempus conueniunt op
time verba prophetæ, Quia ecce ego
ſuſcitabo Chaldæos. * Quid ergo Hie 19
ronymo dicemus? Sane nihil ille defini
re voluit, nec certi quidquam tunc vi-
detur habuiſſe: quod ex eius verbis co-
nijcere poſſumus, ita enim ait. Igitur
ſiue quis recipit ſcripturam illam (lo-
quitur autem de vltimo cap. Danielis,
in quo meminit Habacuc prophetæ)
ſiue non recipit, vtrumque pro nobis
eſt. Aut enim recipit, & iam poſt factam
rem liber Habacuc texitur, aut non re
cipit, & quaſi propheta ſcribit, quæ fu-
tura cognoſcit, &c. Itaque Hieronymi
opinatio tantum nititur loco illo Da-
nielis, quo Habacuc propheta dicitur
prandiũ attuliſſe, nec aliũde ſcit vtrum
ante captiuitatem fuerit, an poſtea. Sed
locus Danielis nihil cogit nos. Primum
quoniam Epiphanius ante captiuita-
tem Ieruſalem prophetaſſe cum ſcri-
bit; & eundem eſſe vult qui cum pran-
dio miſſus eſt ad Danielẽ. Deinde quo-
niam facile reſpõdere poſſumus, quod
Genebrardus in ſua chronographia, &
alij affirmant, non vnum fuiſſe Haba-
cuc, ſed duos: quod mihi ſit multo ve-
riſimilius. Nam hiſtoria illa Danielis
iam Cyro apud Babylonios regnante
contigit, vt ex calce cap. 13. eiuſdem
Danielis liquido conſtat: quòd Epipha
nius non animaduertit. Quo tempore
(ſi, vt probauimus, prophetauit regnan
te Ezecia) ſine dubio octogeſimum ſu-
pra centeſimum annum exceſſerat. De-
niquè nihil nobis niſi nomen obſtat.
* At ſicut duo fuerunt Habdiæ pro- 20
phetæ vt ante diximus, ſicut duo fue-
runt Michææ alter filius Iemla, de quo
3. Reg. vlt. alter qui eſt vnus è duode-
cim, & vterque propheta, immo & ter
tius Michæas, de quo 2. Paral. 17. quem
Euſebius, vt vidimus, prophetam appel
lauit: cur vereamur dicere duos fuiſſe
Habacuc prophetas, quandoquidẽ vnũ
dicere ratio temporis commode non
patitur? Quamuis enim quis negare
vellet prophetaſſe ſub Ezecia, certe nõ
poterit negare prophetaſſe ante duas

tribus

tribus captas: alioqui non propheta erit, ſed hiſtoricus. Neque eſt dubitandum perfectæ ætatis iam fuiſſe, cum prophetare cœpit, quemadmodũ Ezecieli ante triceſimum annum ſpiritus prophetiæ non eſt datus, ſi Gregorio credimus, qui de hac re multa præclare ſcripſit homil. 2. in Ezec. Fingamus igitur (quod eſt valde probabile) ante triceſimum annũ non cœpiſſe prophetare: adde neceſſe eſſe, vt aliquot annis ante captiuitatem duarũ tribuũ prophetauerit: adde his annos captiuitatis Babyloniæ: & vide quoto ætatis anno prandium meſſoribus ferre potuerit in Iudæa. Altera ex Hieronymo deſumpta obiectio facile diluitur.

21 *Prophetat Habacuc aduerſus imperium Chaldæorum in conſolationem duarum tribuum, non quod iam captę eſſent, ſed, vt cum in manus hoſtiũ veniſſent, conſolarētur ſeſe videntes eueniſſe, quod de ſe Dominus per prophetam prædixerat; ideoque bono animo debere eſſe in futurum ſperantes excidium Chaldęorum ſimiliter ab eodem propheta prædictum, & ex eo libertatē ſuam. Quemadmodum Nahum, qui in exemplum adducitur in obiectione, prædicit aduētum regis Senacherib in Iudæam, & cōſolatur duas tribus prænunciando illius reditum in patriam ſuam, eumque in domo Dei ſui fore interficiendum.

SOPHONIAS.

22 Sophonias tempus ſuum indicat; In diebus Ioſiæ filij Amon regis Iudę. Ieremias. Quo tempore etiam cœpit Ieremias, vt in eius prophetiæ initio videmus, tertio decimo anno regni Ioſiæ. Sed ordinem contemplemur, quam recte Sophonias poſitus ſit poſt Nahum, & poſt Habacuc, qui prophetauerunt tēpore Ezeciæ. Inter Sophoniæ, & Zachariæ tēpora interiectus eſt Ezeciel; (Ezeciel. Baruch. Daniel.) qui cœpit prophetare anno quinto poſt Ioachin regem abductũ Babylonem, vt ipſe teſtatur c. 1. & Baruch ſcriba Ieremiæ, qui (vt ipſe docet) ſcripſit verba libri illius in anno quinto in ſeptimo die mēſis, in tempore, quo cœperunt Chaldæi Ieruſalem, & ſuccenderũt eam igne, id eſt, quinto anno ab excidio Ieruſalē. Sed liber iſte non eſt ab Ieremia ſeparatus, quoniam veteres patres Ieremię eum tribuerunt. Quod & epiſtola Ieremiæ indicat in fine poſita ſine noua ipſius Ieremiæ commemoratione. Interiectus eſt & Daniel, (Daniel.) qui cœpit (vt ipſe c. 2. ait) ſecũdo anno Nabuchodonoſor, id eſt, vt optime Hieron. ex Ioſepho interpretatur, ſecundo anno non regni, ſed monarchię Nabuchodonoſor, qua iam non tantũ Chaldæis, & Aſſyrijs, ſed Aegypto, & multis alijs nationibus imperabat. Vnde Ioſeph. 10. antiq c. 11. de eodem tēpore loquens ait: Exacto autem biennio poſt Ægypti populationē, Nabuchodonoſor cum vidiſſet mirandã viſionem, &c. Cum autem, authore ibidē eodem Ioſepho, quinto anno ab excidio Ieruſalem ceperit Ægyptum, conſtat Danielē cœpiſſe prophetare octauo anno captiuitatis duarum tribuum, id eſt, viceſimo ſexto regni Nabuchodonoſor, decimo vero quarto ab initio prophetiæ Ezecielis.

HAGGÆVS. ZACHARIAS.

Haggæus, & Zacharias ſecundo 23
anno Darij filij Hyſtaſpis cœpere, vt ipſi docent, prior menſe ſexto, alter menſe octauo, fuit autem annus iſte ſecundus Darij decimus ſeptimus, aut decimus octauus à Babyloniæ captiuitatis liberatione. Siquidem primo anno Cyri dimiſſi ſunt. 1. Heſd. 1. & Cyrus nō triginta annis regnauit Babylone, vt multi ſentiunt, ſed ſeptem, vt in cap. 1. Zachariæ num. 28. & ſequentibus confirmabimus. Cui ſucceſſit filius Cambyſes, qui octo annis regnauit; ſed octauus eius annus conficitur adiectis ſeptem menſibus, quibus duo fratres magi regnauerũt poſt Cãbyſem, authore Herodoto lib. 3. prope medium. His ſucceſſit Darius filius Hyſtaſpis, cuius ſecũdo anno iſti prophetæ vaticinati ſunt, vt etiam ex 1. Heſd. 4. & 5. intelligimus, eum ad intermiſſa templi fundamenta rediere Iudæi.

MALACHIAS.

MAlachias & loco, & tēpore ſubſecutus eſt Zachariam, vt ſuperius demonſtraui.

24 Ex his omnibus tria intelligimus. * Primū eſt, prophetas omnes tam minores, quā maiores eodē ordine prophetaſſe, quo ſunt in Hebræo, & in noſtra vulgata editione, ſi maiores cum maioribus, minores cū minoribus conferamus. Secundum eſt, ex prophetis nōnullos fuiſſe ante captiuitatem decem tribuum, Hoſeam, Iſaiam, Ioelē,

Ordo tēporis ſeruatus in diſpoſitione prophetarū.

Qui ante captiuitatē decē, aut duarū tribuū, & qui poſt vaticinati ſint.

B Hamos, Habdiam, Ionam, Michæam; alios cœpiſſe prophetare poſt hāc captiuitatem, ſed ante captiuitatem duarum tribuū, Nahum, Habacuc, Sophoniam, Ieremiam. Alij in ipſa captiuitate prophetauerūt, Ezeciel, Baruc, Daniel: Alij iam ſoluta captiuitate, Haggæus, Zacharias, Malachias. Tertium etiam ex dictis cognoſcitur, quid cauſſe fuerit, vt eadem ſæpe in prophetis repetantur, nempe quod multi eodem tempore vaticinabantur, quo eadē peccata in populo graſſabantur, & eadem

Cur eadē ſæpe repetantur in alijs prophetis.

C ſupplicia pro peccatis imminebāt, quę neceſſe fuit à multis reprehēdi, & prędici, vt in ore duorum, vel trium ſtaret illud verbū, & populus incredulus vel teſtib' multis credere cogeretur. Theodoretus in argumento Michææ; Per plures autem Deus eadem prædicit, vt ex graui, & inueterato morbo laborantes prophetarum multitudinem veriti tandē aliquando ab impietate ſe abducerent, & c.

25 * Neceſſe etiam fuit Chriſti aduentum, & Eccleſię myſteria à multis, ſæpeque prædici, vt ſtultis & tardis corde ad credendū Chriſtus interpretaretur in omnibus prophetis, quæ de

D ipſo erant, & toties à talibus præconibus proclamatus, melius cum veniret, agnoſceretur. Quod ſi tēpora omniū horum prophetarum complecti velimus, à primo Hoſea, vſque ad vltimum Malachiam trecētos plus, minuſue numerabimus Hoſeæ tempore regnabat apud Latinos Procas Syluius, vt diximus; tēpore Haggæi, & Zacharię apud Romanos ſeptimus à Romulo regnabat Tarquinius Superbus habens annū

Anni, intra quos oēs prophetę vaticinati ſunt, tam maiores, quam minores.

A imperij vigeſimū ſeptimum, qui poſt octo annos expulſus eſt à Bruto: ac deinde remp. per annos quadringentos ſexaginta quatuor vſque ad Iuliū Cæſarem conſules adminiſtrauerunt. Ita Hieronym. in prooem. comment. Haggęi, & deſumpſit ex Chronicis Euſebij. Qui ſecundū annū Darij filij Hyſtaſpis, quo Haggæus, & Zacharias prophetare cœperūt, incidiſſe dicit in Olympiadem 65. & Romanorum reges à Romulo vſque ad Tarquiniū Superbū regnaſſe annos. 240. ſiue (vt quibuſdam

B placet) 243. inde conſules rempub obtinuiſſe per annos ferme 464. vſque ad Iuliū Cæſarē, qui primus ſingulare arripuit imperium Olympiade 183. Hæc Euſeb. * Quæ omnia eo profero (vt recte inquit Lactan. lib. 4. diu. inſt. c 5.) vt errorem ſuum ſentiant, qui ſcripturā ſacrā coarguere nitūtur tanquā nouā, & recens fictā, ignorātes ex quo fonte ſanctæ religionis origo manauerit. Tēpore igitur noſtrorū prophetarum (inquir Aug. 18. de ciui. c. 37.) philoſophi gentiū nondum erāt, qui hoc nomine vocarentur; primus enim omniū Py- 26

C thagoras philoſophus dictus eſt, qui eo tēpore cœpit excellere, atque cognoſci, quo Iudæorū ſoluta eſt captiuitas. Septē autem ſapientes qui dicebātur, Pythagoram tempore præceſſerunt: quorū primus Thales Mileſius regnāte Romulo eminuiſſe fertur, quo tēpore iam Hoſeas, & alij eiuſdem ætatis prophetare cœperant. Adeò (vt loco indicato ſcripſit Lactantius) antiquiores etiā Græcis ſcriptoribus prophetæ reperiuntur: quod eſt ab Euſebio diligentiſſime demonſtratum lib. 10. de Prep. Euang. in fine. Ex ijs, quæ diximus, cū

D de Hoſeæ tempore loquebamur, facile erit vnicuique inuenire quot annis quiſque prophetarū floruerit poſt mūdi creationem, & poſt exitum Hebręorum ex Ægypto; quot etiā annis captiuitates vel decem, vel duarum tribuum, ac denique Chriſti Domini noſtri aduentum præceſſerint, ſi regis tēpus, ſub quo ille prophetauit, in memoriam reuocetur. * Quod vt fiat facilius, indicem temporum regum Iuda ex ſcriptura excerptum ſubſcribā. 27

Cata-

Catalogus, & tempora regum Iuda à Dauide.

a Anno 4. regni ſui ædificat tẽplũ, qui fuit quadringenteſimus octogeſimus egreſſionis ex Ægypto. 3. Reg. 6.
b Huius regni initio diuiſæ ſunt decem tribus à duabus, & à domo Dauid. 3. Reg. 12.
c Huius tẽpore cœperunt prophetare Hoſeas, Iſaias, Ioel, Habdias, Ionas.
d Huius tempore cœpit Micheas. Ab orbe condito vſque ad Ioatham annum primũ, anni 3315. ab egreſſu ex Ægypto 736.
e Anno ſexto Ezeciæ captiuitas decem tribuũ. 4. Reg. 18. Sub eodẽ cœpit Nahum.
f Sub Manaſſe Habacuc.
g Sub Ioſia Sophonias, Ieremias.
h Quinto anno tranſmigrationis Ioachim prophetat Ezeciel.

Dauid regnauit annis	40	3. Reg. 2.
a *Salomon.*	40	3. Reg. 11.
b *Robobam.*	17	3. Reg. 14.
Abias.	3	3. Reg 15.
Aſſa.	41	3. Reg. 15.
Ioſaphat.	25	3 Reg. 22.
Ioram poſt mortem patris.	6	4 Reg. 8.
Ochozias, ſiue Ioachim.	1	4. Reg. 8.
Athalia mater Ochoziæ.	6	4. Reg. 11.
Ioas filius Ochoziæ.	40	4 Reg. 12.
Amaſias poſt mortẽ patris.	28	4 Reg. 14.
c *Hozias, ſiue Hazarias.*	52	4. Reg. 15.
d *Ioatham.*	16	4. Reg. 15.
Achaz.	16	4. Reg. 16.
e *Ezecias.*	29	4. Reg. 18.
f *Manaſſes.*	55	4 Reg. 21.
Amon.	2	4 Reg. 21.
g *Ioſias.*	31	4. Reg. 22.
Ioachaz menſes tres.		4. Reg. 23.
Eliakim, ſiue Ioakim.	11	4. Reg. 23.
h *Ioachin, tribus menſib.*		4 Reg. 24.
i *Sedecias, ſiue Mathanaias.*	11	4. Reg. 24.

i Vndecimo anno Sedeciæ excidium Ieruſalem, & captiuitas duarũ tribuũ. 4. Reg. 25. Quinto anno ab hoc excidio prophetat Baruch, octauo Daniel.

Inde ad extremum annum captiuitatis Babylonicæ anni quinquaginta duo ſunt, vt in cap. 1. Zach. dicemus.

A primo anno libertatis vſque ad Saluatoris aduentum quingenti quinquaginta nouem. Euſebio aliiſque doctiſſimis viris.

Decimo ſeptimo, aut decimo octauo anno à libertate Babylonica prophetant Haggæus, & Zacharias, paulo poſt Malachias.

A *Cur vnus liber ſit duodecim prophetarũ, & cur minores appellentur, & nominũ ipſorũ etymologia.*

PRÆLVDIVM III.

APVD Hebræos vnuſquiſque maiorum prophetarũ ſuum habet librũ. Iſaię enim prophetia vnus liber cenſetur, & ſimiliter Ieremiæ, Danielis, Ezecielis. Ac duo-

decim prophetarum vaticinia vnico li-
bro cōprehenduntur, vt videmus apud
Hieron. in prologo librorum Regum,
& in prologo eorundem prophetarū,
non quod eodem tempore vixerint,
ſed propter eorum breuitatem. Ita,
quod ſinguli non poterant, omnes iu-
ſtū volumen efficiunt, vt inquit Theo-
doretus in proœm. duodecim prophe-
tarum. Nec mirum ſane, cum vnus
Iſaias duodecim prophetis iuxta nu-
merum verſuum aut æqualis, aut ma-
ior ſit, authore Hieronymo in proœm.
comment. Iſaiæ. Atque eadem breui-
tas effecit, vt minores vulgo dicantur;
ſicut illi quatuor maiores dicuntur,
quod longiores ſint, cum iſti minores,
neque grauitate ſententiarum, neque
maieſtate verborum, neque vlla re alia
maioribus concedant. Propterea (in-
quit Auguſt. 18. de Ciu. c. 29.) dicuntur
minores, quia ſermones eorū ſunt bre-
ues in eorum cōparatione, qui maio-
res ideo vocantur, quia prolixa volu-
mina condiderunt. Et Ruffinus in præ-
fatione Hoſeæ ait, Minores non pro
meritis, ſed pro numero verſuum no-
minantur.

2 Supereſt vt nominum etymologias,
quæ non parū momenti habere ſolent
ad myſticos ſenſus, proferamus; idque
ex Hiero. in proœ. cōmen. Ioelis. Vtile
(inquit) nobis videtur etymologias ſin-
gulorū & Græce, & Latine breuiter ad-
notare. Hoſee interpretatur σώζων, quē
nos Saluatorem poſſimus dicere. Ioel
ἀρχόμενος, id eſt, incipiens, (ſiue Domi-
nus Deus, vt idem ait in prologo cōm.
Malach.) Hamos βαστάζων, qui apud La-
tinos portās dicitur, vel populus auul-
ſus, vt ait in prol. cōment. eiuſdē. Hab-
dias, δοῦλος Κυρίου, id eſt, ſeruus Domi-
ni. Ionas περιστερά, hoc eſt, columba.
Michæas ὅςιοῦν, ex duabus orationis
partibus nomen cōpoſitū, quod apud
nos ſonat, quis quaſi, aut quis velut.
1 (Idem in prologo cōmen. Michææ ait,
Micheas interpretatur humilitas.) Na-
hum παράκλησις, id eſt, conſolatio. Ha-
bacuc, περιλαμβάνων, id eſt, amplexās,
ſiue luctās. Sophonias, κεκρυμμένος Κυ-
ρίου, hoc eſt, arcanus Domini. Haggæus
ἑορτάζων, quē nos feſtiuū, ſiue ſollennē

A poſſumus dicere. Zacharias, μνήμη Κυ-
ρίου, id eſt, memoria Dñi. Malachias,
ἄγγελός μου, id eſt, nuncius meus. Ha-
ctenus in proœm. illo Hieron.* Sed vt 3
quorundam nominum ex his cauſa in-
telligatur, Hebræorum cōſuetudo ad-
notanda eſt, quam Hieron. in proœm.
commen. Michææ his verbis explicat.
Quomodo ergo apud nos votiua, &
quaſi ob virtutis auſpicium ponuntur
vocabula, verbi gratia, Victoris, Caſti,
Pij, Probi, & apud Græcos Σώφρων vo-
catur, & Εὐσεβής, & appellatiua nomi-
na vertuntur in propria: ſic apud He-
B bræos & Michæas, & Habdias, & Zacha-
rias, cæteraq. his ſimilia ex virtutū vo-
cabulo liberis à parentibus imponun-
tur. His verbis ſignificat Hieron. nomi-
na ſæpe imponi filijs à parētibus ex vo-
to, & deſiderio parentū, id eſt, optantes
filijs virtutem aliquā, aut præſtantiā,
imponunt eis nomen illius virtutis,
quaſi bene ominantes, & quaſi oſtēden-
tes ſe credere tales filios ſuos futuros,
quales nomen pollicetur. Vt ſi filium
quis vocet Victorem, Caſtum, &c. Ita
his prophetis nomina vidētur impoſi-
ta, vt Hoſeas Saluator dictus ſit à parē-
C tibus cupientibus, & ſperantibus eum
fore populo ſuo valde ſalutarem. Ioel
incipiens dictus eſt, quod ſperarent, &
cuperent, eū eſſe generis ſui principiū,
aut ſalutis populi, aut quippiā ſimile.
Dicitur & Dominus Deus, quod cupe-
rent eum virtutibus, & vitæ ſanctitate
Deū referre. Hamos portans à portan-
do, & ſuſtinendo populū precibus ſuis
apud Deū, vel à patientia. Vel populus
auulſus à deſiderio parentū, vt per eum
decem tribus à domo Dauidis auulſæ
iterum cum illa congregarentur. Hab-
dias ſeruus Dei, quod cuperent totum
D Deo addici, & dicari. Ionas columba à
ſimplicitate, & innocētia. Michæas ab
humilitate, vel quod nemo ei par futu-
rus eſſet. Nahum cōſolatio, quod dictis,
& factis gentem ſuā eſſet conſolaturus.
Habacuc amplexans, ſiue amplexatio,
ex eo quod amabilis Domini eſt: aut
luctans, ex eo quod in certamen, & lu-
ctā, vt ita dicā, amplexū cum Deo con-
greditur, amplexantis, id eſt, luctantis
ſortitus eſt nomē, vt ait Hier. in proœ.
com-

comment. eiuſdem. Sophonias abſcō-ditus Domini, quod à Domino eſſet protegendus Haggæus feſtiuus, quod gratus, & iucundus futurus eſſet omnibus. Zacharias memoria Dei, aut memor Dei, quod & ipſe Dei memor futurus eſſet, & in memoria Dei futurus. Malachias angelus meus, quod propheta, & Dei nuncius futurus eſſet ad populum, id eſt, quod prophetico ſpiritu cuperent eum parentes afflari; quo modo & ſuperiora omnia intelligenda ſunt, de voto ſcilicet, & ſpe, & quaſi bono auſpicio parentum.*
4 Illud in his nominibus tandem admonendum, vitioſe fere ſcribi vulgo à Latinis: nam Hoſee, Hamos, Habdias, Habacuc, Haggæus cum aſpiratione in prima ſcribi debent, quandoquidem Hoſee prima litera apud Hebræos eſt ה in Haggæo prima litera eſt ח, quæ eſt fortiſſima aſpiratio, immo aſpiratio duplex, vt Hier. linguæ Hebraicæ peritiſſimus docet in Traditionibus Hebraicis in Gene. & In epiſt. ad Tit. c. 3. At Hamos, & Habdias primā literam habent ע, quam Hier. in c. 3. eiuſdē epi. ad Tit. affirmat duplicem habere aſpirationem. Baſilius quoque in Iſa. c. 1. docet nomen Hamos vnius è duodecim prophetis denſiore ſpiritu pronunciari, nomen autē Hamos patris Iſaiæ ſpiritu magis tenui. Quæ tamen omnia Latini ſine aſpiratione ſcribunt; ſicut contra nonnullis aſpirationem adhibent, quæ in Hebræo, id eſt, in origine ſua, vnde ortographia petēda eſt, aſpirationem non habent, vt Ieruſalē, Ieremias, Ierobohā, Ierobahal. Nahum etiam adimunt mediam aſpirationem; quod in multis nominibus ſimiliter faciunt, vt in Bethlehem, Rahab, Iohannes, & ſimilibus, quæ omnia in ſua origine non ſolum aſpirationem habent, ſed etiam duplicem aſpirationem, id eſt, ח. Errorem è Græco exortum eſ-ortum eſſe arbitror. Cum enim Græci aſpirationem non habeant, ſed notam quandam quaſi parui ſemicirculi, quæ apud veteres non erat in vſu, vt ex antiquiſſimis codicibus conſtat, ſine aſpiratione ſcripta ſunt hæc nomina, quod aliter ab eis ſcribi non poſſent. Deinde nota aſpirationis inuenta, cum Hebraice neſcirent Græci librarij, quibuſdam nominibus eam impoſuerunt, quæ apud Grecos ita ſcribenda videbantur, vt Ieruſalem, Ierobohā, Ierobahal, nam apud illos *ἱερὸς* aſpiratur. Quod autem veteres Græci longe aliter protulerint, vel ex eo conſtat, quod nunc ex Baſilio referebam. Sed de his ſatis.

Cur quidam prophetæ patrum ſuorum meminerint, quidam non meminerint.

PRÆLVDIVM IIII.

In titulis prophetarum 1 quatuor videtur quærēda, quæ ſunt ſemel explicanda, ne ſint in ſingulis dicenda. Primum, cur quidā prophetæ parentum ſuorum meminerint, alij nō meminerint. Secundum eſt de patria, tertium de temporibus prophetiæ, quartum de vrbe, aut gente, ad quam prophetant: nam hæc etiam ſunt à quibuſdam commemorata, ab alijs prætermiſſa. Ad primum ita reſpondet Hiero. initio comment. Sophoniæ. Tradunt Hebræi, cuiuſcunque prophetæ pater, aut auus ponatur in titulo, ipſos quoque prophetas fuiſſe. Vnde & Hamos vnus de duodecim prophetis, qui dixerat, Non ſum propheta, nec filius prophetæ, ſed paſtor caprarum vellicans ſycomoros, patris nomen in titulo non habet. Eādem traditionem ex Hieron. refert Rupert. initio comment. eiuſdē prophetæ, & S. Thom. in Iſai. & in Ierem. Et præter alios Nicolaus Lyranus ſæpe hac traditione vtitur, & pro regula haberi dicit apud Hebræos, vt initio Ierem. & Baruch, & Ezech. & Hoſeæ, & Ionæ, quo loco non ſolum Hebræorum regulam eſſe docet; ſed etiam Catholicorum, & in principio Sopho, & & Zachar. Immo vero & Baſil. in Iſai. cap. 1 hoc ipſum docet. Patris, inquit nomen qua ex cauſa attexuit? Vt oſtē-

deret donum prophetalis gratiæ patri
prętogatum ad ſe etiamnum velut per
2 manus perueniſſe. * At hæc traditio,
quæ multis placet, merito ſuſpecta ha-
benda eſt. Primum quoniam Hieron.
qui eam retulit, dubitare videtur an ve
ra ſit; ſubdit enim continuo: Hoc ſi
verum eſt, Sophonias propheta, &c. Si-
militer Ruper. ibid. & dubitationē Hie
ronymi ponit, & ipſe dubitans ait: Ve-
rum qualiſcūque illa traditio ſit, illud
magis delectat, &c. Neque vero Baſil.
doctrinam iſtam Hebræorum recipit,
nam aliam potius cauſam reddit, cùm
quærit, cur non omnes prophetæ pa-
trū ſuorum nomina dixerint, vt paulò
poſt videbimus. Sed cum multi apud
Græcos dixerint, Hamos patrem Iſaiæ
prophetam fuiſſe, quia eūdem eſſe cre-
debāt, qui in duodecim prophetis ter-
tius eſt, licet non ſemper rationem in-
dicarent; Baſil. tametſi ſciebat non eſſe
è duodecim prophetis, prophetā tamē
cum vulgari ſentētia fuiſſe exiſtimauit,
quod de alijs prophetarū patribus nun
quā cenſuit. Aug. autē 18. de Ciu. c. 27.
negat Hamos patrē Iſaię fuiſſe prophe
tam, quem tamen in titulo Iſaię poſitū
videmus. Paulus vero Burgen. vir in ſa
cris literis cū primis eruditus in 1. ad-
dit. 1. c. Iere. & Hoſeæ, & Ionæ, & Za-
chariæ, multis in hanc traditionē inue
hitur. Nullū, inquit, habet fundamentū
in ſacra ſcriptura, nec aliquē Hebræo-
rum expoſitorē me recolo legiſſe hoc
aſſerentem, licet in quodam Thalmu-
dico libro (id eſt cuiuſdā doctoris Thal
mudici) hoc legatur, quod tamen hoc
non eſt pro regula reputandū, ſed tan-
quam dictum quoddā habēdum, quod
eadem facilitate contemnitur, qua ap-
probatur, cùm nullum fundamentum
habeat in ſacra ſcriptura, nec etiam in
ratione. Hæc & plura Burgenſ. qui obli
tus eſt idem tradi à Dauide Kimhi in
3 Hoſe. c. 1. * Illud tamen ex eius verbis
relinquitur, multis Hebræis non fuiſſe
probatā hanc traditionē. Immo Abra-
ham filius Hearæ initio cōmenta. loc-
lis ait: Scito autem prophetam omnē,
qui commemorat nomen patris ſui,
nobilē ex illo fuiſſe. Quod ſi præterea
auum habuerit clarum, & celebrem,

A vtriuſque mentionem facere, vt; Ver-
bum Domini, quod factum eſt ad So-
phoniam filium Chuſi, filij Godoliæ,
&c. Vides illius traditionis non me-
miniſſe Hebræum? Quid quod & ipſe
Dauid Kimhi, qui traditionem do-
cuit, dubitat quoque? Nam in princi-
pio Zachariæ, vbi legimus, Factum eſt
verbum Domini ad Zachariam filium
Barachiæ, filij Haddo prophetam, ita
inquit; Prophetæ nomen ad Zacha-
riam referri debet, (quaſi dicat, non
ad patrem,) quanquam fortaſſe &
Haddo propheta fuerit. Sunt enim
B qui Addo videntem eum eſſe arbitren
tur: & ita ſcriptum reperimus, In cō-
mentario Haddo videntis. Hæc Da-
uid, in quibus oſcitantiam hominis
vehementer admiror, qui cum verba
referat ex 2. Paralip. 12. & 13. de com-
mentario, ſiue libro Haddo videntis,
non videat in ea Haddo floruiſſe tem-
poribus Roboham, & Habiæ, à quibus
vſque ad Zachariæ prophetiam qua-
dringenti octoginta anni fluxerunt, vt
ille prophetæ auus eſſe minime po-
tuerit: prophetauit enim contra Ie-
roboham filium Nabat. 2. Paralip 9.
C * Hebræorum eſt iſta conſuetudo mi- 4 Hebræorum conſuetudo.
rabilia, & noua dicere, quæ neque con
firment, neque cōfirmare poſſint. Ego
quæro, qui fiat, vt neminem tot pro-
phetarum, qui præſertim eo fuerint
clariores, quod filios habuerint pro-
phetas, vſquam ſcriptura prophetam
appellauerit, aut videntem, vt ſolet
in alijs paſſim facere? Scio ſanè Hie-
ronymum legiſſe Iſai. 37. Ad Eſaiam
filium Amos prophetæ: nam id in cō-
mentar. ſatis indicat, cum ait: Hic,
quia ipſe de ſe Iſaias ſcribebat hiſto-
riam, non ſe appellauit prophetam,
ſed filium prophetæ: Ibi vero, quia
D alter erat ſcriptor hiſtoriæ, ipſum ſcri-
bit prophetam, &c. Alludit Hierony-
mus ad illa verba 4 Reg. 19. Ad Iſaiam
prophetam filium Amos. At noſtri
codices vtrobique prophetæ nomen
non Amos tribuunt, ſed eius filio
Iſaiæ, Ad Iſaiam filium Amos pro-
phetam. Eodem modo verterunt &
LXX. Hieronymus tamen, quoniam
נביא (quod prophetam ſignificat)
ſicut

ſicut & cætera Hebraica nomina indeclinabile eſt, & ideo tam accuſatiui caſus eſſe poteſt, quam genitiui, dum Hebræorum traditio multis placebat, nec falſitatis conuicta erat; non putauit abſurdum vertere: Ad Iſaiam filium Amos prophetæ. Quāuis fieri poteſt, vt idem poſtea (multa enim in ſua tranſlatione correxit) mutato conſilio, maluerit vertere: Ad Iſaiam filium Amos prophetam, quo modo habent noſtra exemplaria.

5 * Quod ſi quis tētaret obijcere Amos patrem Iſaiæ eſſe vnum è duodecim prophetis, vt ſenſit Clemens Alexand. in 1. Strom. facile à Hieronym. redarguetur in prologo commentar. Hamos, & in principio Iſaiæ. Ita enim ait: Amos autem pater Iſaiæ, nō vt plerique autumant, tertius duodecim prophetarum eſt, ſed alius, diuerſiſque apud eos ſcribuntur literis. Iſte primam & extremam literas habet א, & ץ, (id eſt, pater Iſaiæ,) ille ע, & ס, &c. Quod Baſilius quoque notauit in Iſai. cap. 1. Quæro ergo cum ſcriptura nuſquam illis prophetæ nomen tribuerit, vnde probent Hebræi prophetam fuiſſe Amos patrem Iſaiæ, Helciam patrem Ieremiç, Buzi patrem Ezecielis, & reliquos patres prophetarum? Præſertim cum neque fieri ſoleat, neque exemplum vllum habeant, aut facile creditu ſit, vt ad tam multos continua ſerie generationum ſine interruptione tranſierit prophetia, vt cum legimus Baruch. 1. Et hæc verba libri, quæ ſcripſit Baruch filius Neriæ, filij Sedeciæ, filij Sedei, filij Helciæ. Et Sophon. 1. Verbum Domini, quod factum eſt ad Sophoniam filium Chuſi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij Ezeciæ. Atque hoc erit apertius, ſi iſte Ezecias, qui in maioribus Sophoniæ numeratur, ſit idem Ezecias rex, vt quidam Hebræi volunt. Quis enim vnquam dixit illum fuiſſe prophetam? Idem eſt argumentum, ſi Helcias pater Ieremiæ ſit ille ſacerdos magnus, qui Ioſia regnante, librum legis inuenit 4. Regum 22. vt vult Burgenſis in additio. 1. cap. Ierem. in quo

A ſe dicit ſequi Dauidem Kimhi, & alios probatos expoſitores Hebræos, & vt aperte tradit Clemen. in 1. Stroma. Probat autem nō fuiſſe hunc Helciam prophetam, quoniam ipſe cum alijs miſſus eſt ab Ioſia ad quærendum verbum Domini ex Holda propheтiſſa. * Nec obſtat, quod quidam ibidem pro Lyrano reſpondet, Helciam fuiſſe prophetam officio, quoniam erat ſummus ſacerdos, licet actu non fuerit. 6 Nam quomodo eſt officio propheta, qui nunquā prophetat? Quod ſi officio erat propheta, ad ipſum po-

B tius mittere deberet Ioſias, vt iuxta officium ſuum prophetaret. Caiphas quidem Ioh. 11. prophetauit, ſed propheta non fuit, nec dixit Euangeliſta. Cum eſſet pontifex anni illius prophetauit, vt indicaret id ſummi ſacerdotis officium eſſe: neque enim prophetauerunt Aharon, aut Eleazarus, aut Phinees: ſed voluit Spiritus ſanctus habere rationem pontificiæ dignitatis, vt doceret ſe adeſſe ijs, qui officium publicum gerunt, vt eos magis illuſtret, etiam ſi mali ſint, propter multitudinem ipſis commiſſam. Rogo etiam, ſi quis tantum mo-

C do legeret 4. Regum 19. Iſaiam filium Amos, crederet ne patrem eius fuiſſe prophetam magis, quàm cum legit 3. Regum vlti. Michæam prophetam fuiſſe filium Iemla? Et ſi legeret iſtos patres, & auos Baruch, & Sophoniæ non in ipſorum prophetijs, ſed in alio libro, num magis crederet eos fuiſſe prophetas, quam cum legit 1. Regum 9. Et erat vir de Beniamin nomine Cis, filius Abiel, filij Seor, filij Becorath, filij Aphia, filij viri Iemini? Non ſane; neque enim ſcriptores ſacrorum librorum, neque

D vlli alij conſueuerunt vnquam, patris nomine poſito, ſignificare eum eiuſdem officij, aut dignitatis fuiſſe cum filio. Cum Saul filius Cis dicitur, num ideo intelligitur Cis regnaſſe? aut ſi Ioſue filius Nun dux populi Dei fuit; ideo Nun dux quoque fuiſſe intelligetur? Cur ergo hoc ita prophetis potius contingat, aut cur in libris prophetarū prophetas fuiſſe dicemus,

quos ſi in alijs ſcripturæ libris legeremus, eos vates fuiſſe nunquam nobis in mentem veniſſet? * At dicunt He-
7 bræi peculiare hoc eſſe in libris prophetarum. Dicunt quidem, ſed dicunt, vt plurima è ſuo, ſine ratione, ſine authoritate. Ad id autem, quod de Hamos propheta afferunt, qui patris nomen non habet in titulo, & poſtea negat ſe filium eſſe prophetæ, paulò poſt reſpondebo. Propterea exiſtimo non eſſe nobis recedendum à conſuetudine ſcripturæ: ſed vt patres faciunt, & nos in multis locis faciemus; ita in hoc fieri debere, vt ſcripturam ex ſcriptura, id eſt, ex eius phraſi, & conſuetudine interpretemur.

Nomina parentum cur filijs addantur.

Filijs nomina patrum addit ſcriptura aut altera duarum cauſarum, aut vtraque. Prior eſt, vt is, de quo loquitur, diſtinguatur ab alijs eiuſdem nominis, & per patrem cognoſcatur qui ſit. Ita dicitur Simon Petrus, aut Simon Bariona, vt ab altero Simone diſcernatur, cui cognomen erat Chananæus, vt docent Hieronym. & Chryſoſtom. Matth. 10. Iacobus Alphæi, vt diſtinguatur ab altero Iacobo filio Zebedæi, & Alexander Philippi. 1. Machab. 1. quoniam multi erant Alexandri, Iudas Machabæus, quoniam multi Iudæ vocabentur. Et in libris Regũ Ieroboham filius Ioas, quoniam fuit alter filius Nabat, qui
8 peccare fecit Iſrael. * Poſterior cauſa eſt, vt per patrem non ſolum cognoſcatur filius; ſed etiam clarior, illuſtriorque reddatur. Ita Mar. 1. Initium Euangelij Ieſu Chriſti, Filij Dei. Prouer. 1. Parabolæ Salomonis filij Dauid regis Iſrael. Eccles. 1. Verba Eccleſiaſtæ filij Dauid regis Iſrael. Matth. 1. Ioſeph fili Dauid, &c. Hoc quoniam & apud Græcos, & apud Latinos, & apud nos, ac denique apud omnes nationes ſimiliter fit, non eſt exemplis comprobandum. Sed neque illud probatione indiget, multos eodem tempore ſolere apud omnes eodem nomine appellari. Ideo enim cognomina vbique excogitata ſunt, quoniam nomina ſunt ſæpe communia. Quare ſiquis nomen habeat minus cõmune, minuſque vſitatum, ſæpe ſine cognomine vocatur,

A vt Ignatius, Dionyſius, Timotheus, Theophilus. Exponamus igitur ſcripturam ad ſcripturæ, omniumque gentium conſuetudinem, & dicamus his de cauſis adieciſſe quoſdam prophetas nomen parentum, alios præterijſſe. Priorem cauſam expreſſit Theodoretus in principio cõment. Ioelis. Quoniam, inquit, plerique, vt conſuetudinis ratio exigit, eodem nomine ſunt, patris nomen addidit. Idem ſcripſit Chryſoſtom. in principio comment. in Iſa. & Theophyl in Ionam. Et Gregor. homil. 2. in Ezech. ait. Qui vt be-
B ne perſonam indicet, etiam genus narrat, cum ſubdit, Et factum eſt verbum Domini ad Ezecielem filium Buzi. Poſterior à Baſilio in Iſa. cap. 1. redditur, vbi de prophetis ita loquitur: Atqui plures patrum meminere. Et forte illi quidem acceptiores reddi eò potuere, quòd ex illuſtri genere maiorum prodijſſent. Quò enim quiſque eſt ſanguine clarior, hoc apud pleroſque homines maiorem impetrat fidem. Contra qui ex obſcuro, & ignobili prognati ſunt, fere tranſmittuntur ſilentio. Idem Ruffinus ſenſit in prin. commentar. Hamos, eaque ratione omiſſum
C fuiſſe nomen patris eiuſdem Hamos. * Eadem eſt & Hebræorum ſententia, Abrahæ in Ioel cap. 1. cuius verba an- 9
te retuli; & Dauidis ipſius Kimhi, qui in Sopho. ait. Maiores eius fuerunt ſine dubio celebres, ac propterea eorũ meminit. Eadem cauſa putat Olympiodorus in comment. in Eccleſiaſten, ibi additum fuiſſe à Salomone nomen Dauidis, quod & Hieron. breuiſſime ſubindicauit in principio commentar. in Eccleſiaſten. Ita Iſaias patris Amos meminit, qui notiſſimus erat, & nobilis, vt Hieron. ſcribit in prologo, aut
D iuxta Heb. frater Amaſiæ regis Iuda. Ieremias, & Ezeciel idem fecerunt, vt ſe ſacerdotali genere ortos eſſe docerent, temploque, & legi Domini addictos, quæ res non mediocrem illi authoritatem cõciliabat apud populum. Daniel nobilis generis, & regij, quia ab ineunti ætate populo notiſſimus erat, & propter iudicium illud Suſannæ ſummæ apud omnes authoritatis, pa-

tris

tris nomen non putauit addendum. Idem dicendũ eſt de Hamos, de Habdia, de Michæa, de Nahum, de Habacuc, de Haggæo, de Malachia, qui nomina patrum omiſerunt, quoniam ipſi per ſe ſatis noti erãt populo, & neque ad ambiguitatem nominis tollendam, neque ad ſplendorem ſibi conciliandũ neceſſarium iudicabant patrum nomina indicare, vt cæteri prophetæ, qui indicarunt. Pertinent etiam hæc nomina interdum vel ad exactiorẽ prophetiæ intelligentiam, vel ad myſteria ſignificanda, vt ſequenti præludio dicemus. Ruffinus initio comment. Ioelis aliam quoque rationẽ addit, nempe ſanctorum virorum non ſolum virtutes; ſed etiam maiores nominari, vt fiat eis cum parentibus ſuis dignitatis æqualitas.

Cur ex prophetis quidam patriam ſuam indicauerint, alij non indicauerint.

PRÆLVDIVM V.

DOCENT Hebræi (vt videmus apud Dauidem Kimhi in Hoſe. cap. 1. quem ibidem Vatablus ſecutus eſt) quoties nomen patriæ prophetæ non ſcribitur in prophetia, intelligi illum fuiſſe Ieroſolymitanũ. Quod ſi verum eſt, ſoluta eſt quæſtio, cur alij prophetæ nomen patriæ addant, alij omittant. Vellem, vt id illi probarent, ſed ipſi ſibi ſine probatione credi volunt, quod haud ægrè fortaſſe à me impetrarent, niſi maior obſtaret authoritas. In primis Epiphanius in libello de prophetarum vita, & interitu Danielem affirmat natum fuiſſe in Bethbera ſuperiore, Hoſeam in Belomoth, Ioelem in agro Bethot, Habdiam in Sichem, Habacuc in agro Bezochar, Sophoniã In Sarabatha terræ Simeon, Malachiam in Sopha terra Zabulon. Quorum tamen nullus patriam ſuam poſuit in prophetia. Quid autem Epiphanium teſtem cito, cum Hebræi ipſi minime hoc recipere videantur? Etenim Salomon, & ipſe Dauid Kimhi in Habdiam referunt veterum Hebræorum ſententiam Habdiam prophetam non Ieroſolymitanum, aut Iudæum fuiſſe, ſed Idumæum. Denique Ionas nomen patriæ non ponit; erit igitur 1
Ieroſolymitanus: ſed id ſacræ hiſtoriæ aduerſatur; legimus enim 4. Reg. 14. Iuxta ſermonem Domini Dei Iſrael, quem locutus eſt per ſeruum ſuum Ionam filium Amathi prophetã, qui erat de Geth, quæ eſt in Hopher.* Quam ob rem idem de nomine patriæ dicendum cenſeo, atque de nomine parentum; nempe addi nomen patriæ in ſcriptura, vt ille ab alijs diſtinguatur; vt Simon Chananæus, vt diſtinguatur à Simone Petro; Iudas Iſcariotes, vt diſtinguatur à Thadæo Iuda. Ita nos cũ Clementem citamus, nomen patriæ addimus, vt appareat vter ſit, Romanus ne, an Alexãdrinus. Additur etiã, vt ille magis declaretur, vt 1. Reg. 1. Fuit vir vnus de Ramathaim Sophim de monte Ephraim, & nomen eius Elcana. Et c. 16. Veni, vt mittam te ad Iſai Bethlehemitem. Tertiò additur, vt ille illuſtrior ex patria reddatur, vt Eccli. 50. Doctrinam ſapientiæ, & diſciplinæ ſcripſit in codice iſto Ieſus filius Sirach Ieroſolymita. Et 2. Reg. 14. mulier ad Dauidem miſſa Thecuitis dicitur, vt ſapiens fuiſſe intelligatur. Erant enim Thecuitæ iuxta Hebræos natura prudentiores. Sacerdotes quoque & Leuitæ miſſi ad Iohannem Ieroſolymis veniſſe dicuntur, vt ex patria nobiles, & claros viros fuiſſe videamus. His igitur cauſis prophetæ quidam patriam appoſuerũt, alij, quoniam neceſſitas non poſtulabat, non appoſuerunt.* Mihi videtur etiam in- 3
terdum nomen patriæ adijci, aut vt aliquid in ipſa prophetia exactius intelligatur, aut propter myſterium in nomine ipſo latens. Exemplum primi, Ieremias dixit cap. 1. ſe eſſe de ſacerdotibus Anathot: ex hoc intelligimus, cur illi dicant viri Anathot: Nõ prophetabis in nomine Domini, & nõ morieris in manibus noſtris. Ieremias

2 Cur addat ſcriptura nomen patriæ.

Cum

Cum enim Iudæi vehementer odiſſēt Ieremiam propter vaticinia, timebāt Anathotitæ, ne aliquid inde mali ipſi paterentur in eiuſdem prophetæ municipis ſui odium. Exemplum ſecundi: Verba Hamos, qui fuit in paſtoribus Thecuæ: patria ponitur, vel vt
1 prudens fuiſſe ſignificetur, vt de muliere Thecuitide dicebamus; vel (quod verius arbitror) vt vis gratiæ Dei oſtēdatur, quæ paſtores vertit in prophetas, & infirma mundi eligit, vt confundat fortia, & principes, ac reges increpet. Michæas quoque dicitur Moraſthites, quia Moraſthi (vt ait Hieronymus in eiuſdem commentā. procem.) hæredē ſignificat, per quod propheta laudatur, & Chriſti myſteriorū particeps, eiuſque cohæres oſtenditur. Vnde idem in epiſtola ad Paulinum: Michæas de Moraſthi cohæres Chriſti vaſtationem annūciat filiæ latronis, & obſidionem ponit contra eā, quia maxillam percuſſerit Iudicis Iſrael. Hæc duo ad nomina quoque parentum prophetarum pertinent, quorum myſteria Hieronym. & Rupert. in eorum initijs eleganter aperiunt.

Cur quidam prophetæ, ac non omnes tempus propheticæ ſuæ indicauerint.

PRÆLVDIVM VI.

1 HANC quæſtionem, cum & diligētem lectorem mouere poſſit, & non parum habeat difficultatis, omnes fere tractatores prætermiſere. Mihi autem ita videtur poſſe explicari, ſi primum, vt in alijs præludijs fecimus, ſcripturæ cōſuetudinem obſeruemus, & cauſas quæramus, cur tempus addi ſoleat: inde enim percipiemus, cur interdum non addatur. Temporis fit mentio nonnumquam ad veritatem eorum, quæ dicuntur, confirmandam quemadmodum & loci; quo enim minutiſſima quæque exactius narrantur,

Cur ſcriptura tempus indicet rerum geſtarum.

A eo maior eſſe ſolet fides hiſtoriæ, vt Luc. 3. Anno autem quinto decimo imperij Tyberij Cæſaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, &c. Ita Iohannes in Euangelio ſuo non annum tantum, ſed etiam menſem, & interdum diem indicat. Ideo Haggæus, & Zacharias & anni, & menſis meminerunt; Baruch autem, & Ezeciel etiam dies addiderunt. Recte igitur ait Chryſoſt. in principio comment. Iſaiæ; Ideo temporis meminit, vt oſtendat veritatem
hiſtoriæ.* Secunda cauſa eſt intelligen- 2
B tia rerum dicendarum: multa enim in prophetis difficillime intelliguntur, quia ad quod tempus referenda ſint, ignoratur. Quare rectiſſime admonuit Cyril. lib 8. Theſauri c. 2. qui ſcripturas exacte velit intelligere, diligenter tempora quærere debere. Et lib. 9. cap. 4. ait, Neceſſarium igitur eſt ad intelligendas recte ſcripturas tempora conſiderare, in quibus dicta ſunt, quæ ſcribuntur: ſic enim facile poterimus errores euitare. Quod totidem fere verbis repetit lib. 10. cap. 3. Etenim ex ijs, quæ illo tempore contigerunt, cogno-
C ſcimus ſæpe apertè, quæ obſcuriſſime ſignificatur à prophetis. Tempore indicato tollitur ambiguitas rerum geſtarum, vt Luc. 2. Exijt edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis: hæc deſcriptio prima facta eſt à præſide Syriæ Cyrino. Sine tempore non conſtaret, vtrum prima fuiſſet illa deſcriptio, an ſecunda, in quam Domini noſtri natalis dies incidiſſet. Tollitur & contradictio, quæ in ſcriptura ſæpe videtur exiſtere, & ſtudioſos exercet ac torquet. Ex quo illud Aug. ſer. 16. de verb. Domini: Diſtribue
D tempora, & concordabit ſcriptura, factum eſt iam tritum ſermone prouer-
bium.* Exempla paſſim in Euangelijs, 3
& in reliqua ſcriptura occurrunt. Ideo Hiero. in Catalogo ſcriptorū Eccl. cū de Iohanne loqueretur, ſcripſit: Omnem diſſonantiam Euāgelij Iohannis, quæ videtur eſſe cum ceteris, tolli; ſi conſideremus tres priores Euāgeliſtas res geſtas extremi anni prædicationis Chriſti, quo paſſus eſt, tātum ſcripſiſſe,

poſt-

A poſtquam ſcilicet in vincula coniectus eſt Iohannes Baptiſta, Iohannem duorum annorum priorum potiſſimum hiſtoriam texuiſſe. Ad hanc ſecundam cauſam pertinet, quod initio commẽt. Hoſeæ ita ſcripſit Ruffinus: Ordinatè nimirum in frõte operis vocabula regum, ætateſq. conſtituũt, vt quæ ſint ſub eorum commiſſa temporibus, hiſtoria docente, noſcẽtes, fateamur eos dignas, ingenteſque cauſas inuectionis habuiſſe. Et quod eſt apud Baſil. in Iſa. cap. 1. Temporum, inquit, obſeruatio non mediocre affert lectori operępretium. B Per eam enim dignoſcitur, & eluceſcit, ante quãtum temporis prædicta poſt quãtum temporis euenerit: & quia cum abũdaſſet morbus, ſuperabundauit & Dei prouidentia. 4 * Tertia cauſa eſt tacita alicuius myſterij ſignificatio, vt Matth. 2. Cùm natus eſſet Ieſus in Bethlehem Iudæ, in diebus Herodis regis; & tempus, & locus indicant eum, qui natus eſt, eſſe verum Meſſiã: naſcitur enim in ciuitate Dauid, & eo tẽpore naſcitur, quo iam erat ablatum ſceptrum de tribu Iuda. Similiter Luc. 3. cum tempus Tyberij Cæſaris ponitur, C & ſimul tetrarchæ Galilææ, & Ituraeæ, & Abilinæ nominãtur, ſignificatur Euangelium diſſeminandũ eſſe per totum orbem, qui tunc à Tiberio regebatur, & ab eo prouincias Iudææ non eſſe excludendas, vt inquit Orig. hom. 21. in Luc. Idẽ Orig. hom. 1. in Iere quærit, quid vtilitatis legentibus afferat, quod Ieremias reges, & tempora ſuæ prophetiæ patefecerit? Quam quæſtionem ita ſoluit: Condẽnauerat Deus Ieruſalem propter peccata, quæ fecerat; & hæc erat extrema ſententia, vt captiuitati relinquerentur; D Verumtamen cum hominum ſit amator, nec quenquam velit perire; antequam populationis tempus inſtaret, miſit & hunc prophetam, vt per ſermones eius ad pœnitentiam cõuerteretur. Miſit eundem & ſub ſecundo rege poſt primum, miſit quoque ſub tertio. Quid plura? Iam captiuitas imminebat, & adhuc adhortabatur Deus, tribuens (vt ita dicam) locum pœnitentiæ. Vnde ſcriptum eſt, vſque ad captiuitatem Ieruſalem, & vſque ad quintum menſem prophetaſſe Ieremiam. Habemus itaque quædam neceſſaria ex ſuperſcriptione iſta, quæ continet tempora prophetiæ: quia iuxta ſuã clementiã exhortatur Deus ſemper homines ad ſalutem, vt ceſſante delicto, etiam captiuitas conquieſcat, &c. * Iam vero quot my- 5 ſteria in hac temporum notatione lateant, quæ ad allegoricos, & tropologicos ſenſus pertinent, longum eſſet recenſere, & paſſim libri pleni ſunt. Sat erit exempli cauſa pauca indicare. Vide Orig. homil. 1. in Iſa. & homil. 1. in Ezec. Hier. Iſa. 6. in princ. & in principio Ezec. Gregor. homil. 2. in Ezec. Vbi ergo hæc tria, quæ diximus, neceſſitas non exigebat, aut vbi viſum eſt ſpiritui ſancto obſcuriorem ſcribi prophetiam, vt bonos, & humiles exerceret, ſuperbos repelleret; aut vbi vel nulla erant myſteria, quæ per tempora, & reges ſignificarentur, vel ſignificari noluit; ſed precibus, & ſtudio legentium inueſtigari; tempus tacuit, ſicut & locum, & alia eius generis, quæ prodeſſe ad intelligentiam poterant, ſimiliter voluit taceri. Itaque ſi quærere velimus, cur non omnes prophetæ tempus dixerint? poterimus eadem ratione & de ijs, qui tempora indicarunt, quærere, cur non expreſſerint, quid ſub quoque rege prophetauerint? cur nõ annum, menſem, diẽ adiecerint vbique; cur nõ locum, cur non cauſam, cur non tempus, quo implenda erant prędicta? cur nõ alia minutiora, quæ prophetiæ obſcuritatem vel tollerent, vel minuerẽt? atque ita nullus plane eſſet finis quærendi. Scimus enim illa non eſſe poſita, vel quia neceſſaria nõ erãt, vel quia nihil ſignificabãt, vel quia myſteria illa tegi oportebat, totãque prophetiã obſcurè deſcribi. 6 * Idem igitur reſponſum eſto, cũ quæritur, cur quidam prophetæ tẽpus tacuerint? Si vero quęras, quando nõ videatur neceſſariũ tempus indicare; reſpondeo tunc non videri neceſſariũ, cum generaliter loquũtur prophetæ, nec dicũt aliquid, quod ad illius ſeculi reges,

reges,

reges, vel mores pertineat; ſed ad cō- A
ſequentes reges, & ad conſequentia
ſæcula ſimiliter ſpectet. V. G. Si Hab-
dias aduerſus Idumæos prophetans,
aut Nahum aduerſus Aſſyrios, aut Ha-
bacuc aduerſus Chaldæos, tempus in
prophetia notaſſent; putare poſteri
poſſent non pertinere ad ſe minas il-
las, ſed tantum ad eos, qui prophetæ
illius tempore viuebant; atque ita vel
non fuiſſe illum à Deo miſſum crede-
rent, vel ſe impune peccare poſſe. At
cum tempus prætermitti vident, iure
credunt ad ſe quoque illa pertinere. B
Idem de Malachia dico; ea enim dicit,
quæ nō tantum ſui ſæculi hominibus,
ſed etiam reliquis vſque ad Chriſti ad-
uentum neceſſaria eſſe cognoſcit. Idē
de Ioele: nam quod non vnius ſæculi,
ſed multorum hominibus ſcripſerit,
ipſe demōſtrat. Super hoc (inquit c. 1.)
filijs veſtris narrate, & filij veſtri filijs
ſuis, & filij eorum generationi alteri.
Sed & Ionas tempus tacuit, quoniam
noluit intelligi tunc tantum exitium
imminere vrbi Niniue, cum ipſe pro-
phetauit, ſed in poſterum quoque ti-
meri debere, ſi à pietate, quam tenere C
cœperant, receſſiſſent. Et quoniam
peccatis creſcentibus iam prophetiæ
Ionæ obliti videbantur, iterum eis va-
ſtitatem prænunciat Nahum ante ſe-
ptem & ſeptuaginta annos, quàm ac-
7 cideret.* Et quia non ſolum præſen-
tibus loquebatur, sed futuris quoque
per illos ſeptuaginta ſeptem annos,
aut per plures, ſi per pœnitentiam ad
Deum conuerterentur, & ſupplicium
ſuum protraherent, merito & ipſe tē-
pus prætermiſit. Atque hi ſex ſunt, qui
temporis in prophetia ſua non memi-
nere. Quid ergo prophetæ qui tēpus D
poſuerunt? Nonne multa dixerunt,
quæ ad futurorum quoque ſæculorum
homines ſpectarent? ita ſane; ſed in
his aut tempus tacuerunt; aut ſi ex-
preſſerunt, aliqua ex illis cauſis ponē-
di tēporis, quas diximus, expreſſerunt.
V. G Hoſeæ 4. Audite verbum Domi-
ni filij Iſrael, quia iudicium Domino
cum habitatoribus terræ: non eſt enim
veritas, & non eſt miſericordia, & non
eſt ſcientia Dei in terra, &c. Ad futura

A quoque Iudæorū ſæcula pertinet; at-
que ideo quo tempore hoc dixerit, nō
explicauit. Scimus ſub quibus regibus
prophetauerit: ſed per multos annos
extenſa eſt prophetia: ita non conſtat,
quo rege, aut quo anno hanc prophe-
tiam fuderit. Multa huiuſmodi occur-
rent paſſim, tam in hoc propheta,
quam in cæteris.

*Cur nō omnes prophetæ ſcripſerint,
ad quam vrbem, vel gentem pro-*
B *phetauerint; & quibus verbis id
expreßerint.*

PRÆLVDIVM VIII.

HÆC quæſtio, quam 1
extremam eſſe volu-
mus, breuius tracta-
bitur: eſt enim aper-
tior: & ſi rectè cōſi-
derare volumus, om-
nes prophetæ hoc,
quod quærimus, expreſſerunt, licet nō
æque aperte omnes. Etenim quidam
C perſpicuè dicūt, vt, Verba Hamos, qui
fuit in paſtoribus Thecuæ, quæ vidit ſu
per Iſrael, &c Viſio Habdiæ. Hæc dicit
Dñus ad Edom, &c. Verbū Dñi, quod
factum eſt ad Michæam, &c. quod vidit
ſuper Samariam, & Ieruſalem. Alij ex
regibus, quos nominant, volunt intel-
ligi, ad quos verba faciant; vt, Verbum
Domini, quod factum eſt ad Hoſee fi-
lium Beeri, in diebus Hoziæ, Ioatham,
Achaz, & Ezeciæ regū Iuda, & in die-
bus Ieroboham filij Ioas regis Iſrael.
Cum enim reges Iuda, & reges Iſrael
nominat, tam decem tribubus, quàm
D duabus ſe prophetare ſignificat. Vnde
in eodem cap. prophetat nunc de his,
nunc de illis. Idem in Sophonia intel-
ligendum. Tres prophetę nihil huiuſ-
modi poſuerūt, Ioel, Habacuc, Zacha-
rias. At ita loquuntur, vt cito atten-
to lectori aperiant, cui loquantur. 2
* Etenim Ioel in ipſo primo cap. ſatis
oſtendit, ſe prophetare aduerſus Ieru-
ſalem, cum ait, Perijt ſacrificium, & li-
batio de domo Domini; duxerunt ſa-
cerdotes miniſtri Domini, &c. Et ca. 2.
Canite

Canite tuba in Sion, vlulate in monte ſancto meo. Habacuc licet non explicet onus, quod vidit, cuius ſit; tamen dicit, vnde intelligamus eſſe onus Ieruſalem à Chaldæis vaſtandæ. Quare, inquit, oſtendiſti mihi iniquitatem, & laborem, videre prædam, & iniuſtitiam contra me? id eſt, contra populum meum. Deinde diſerte nominat Chaldæos. Mox oſtendit onus eſſe etiã Babylonis, & Chaldæorum à Medis, Perſiſque vaſtandorum. Nam cùm de Nabuchodonoſor potẽtia multa dixiſſet, in eodem primo cap. de illo ait: Tunc mutabitur ſpiritus, & pertranſibit, & corruet. Et per ironiam addit: Hæc eſt fortitudo eius Dei ſui. Et cap. 2. apertius, Et quo modo vinum potãtem decipit; ſic erit vir ſuperbus, & non decorabitur, &c. Zacharias multo apertius: ſtatim enim ait, Conuertimini ad me, &c. ne ſitis ſicut patres veſtri, ad quos clamabant prophetæ priores, &c. Loquitur ſcilicet populo Babylone reuerſo, vt paternam impietatem in poſterum minime imitetur.

3 Quib. vocabulis ſignificentur in prophetis decẽ tribus, & duæ.

* Verum quoniam ſub Roboham decẽ tribus diuiſæ ſunt à duabus, & prophetæ nunc ad has, nunc ad illas, nunc ad omnes mittuntur; mandanda ſunt memoriæ vocabula, quibus illæ à prophetis ſignificantur. De quibus ita Hierony. in prologo duodecim prophetarum: Quotieſcumque ad decem tribus tenditur prophetia, ſub his nominibus deſignatur, id eſt, Ephraim, Samaria, Iſrael, Ioſeph, Iezrahel, Bethel, Bethauen, & interdum Iacob. Cum verò ad duas loquitur tribus, ſub his nominibus ſermo profertur, id eſt, Iuda, Ieruſalem, Beniamin, domus Dauid, & interdum Iacob. Aliquoties Iſrael ad totas duodecim tribus refertur. Hæc Hieronymus. Ephraim quidem dicuntur, quoniam primus decem tribuum rex Ierobohã filius Nabat erat Ephratæus. 3. Regum. 11. hoc eſt, de tribu Ephraim filij Ioſeph: & eadem cauſa dicũtur Ioſeph. Samaria, & Iezrahel, quoniam hæ duæ vrbes nobiliſſimæ, regiæque fuerunt in regno decem tribuum. Bethel, quod in ea vrbe eſſet Vitulus aureus poſitus à Ieroboham rege, quem adorabant decem tribus, 3. Reg. 12. Eadémque dicebatur Bethauen per contemptum, id eſt, domus idoli, aut domus vanitatis, ſiue iniquitatis, vt in Hoſe. cap. 4. dicemus. Iacob autem dicebantur, quoniam maior pars erant filiorum Iacob. Quod autem dicerentur Iſrael, notum eſt ex libris Regum: nam ex quo facta eſt illa diuiſio, cœperunt diſtingui reges Iuda, & reges Iſrael. * Duæ tribus dicuntur 4 Iuda à digniori tribu regia: Beniamin, quod cum tribu Iuda manſerit tribus Beniamin. Ieruſalem ab vrbe celebriori, in qua erat templum, & regia. Domus Dauid, quod in ea ſemper regnarent poſteri Dauidis. Iacob etiam dicuntur, vt Iſai. 2. Domus Iacob, venite, & ambulemus in lumine Dei noſtri; eo quod & ipſi filij eſſent Iacob, pluſque eum imitarentur, quàm decẽ tribus. Sed notandum eſt, quod Hieronymus ſcripſit in principio Malachiæ. Sciendum, inquit, quod abductio in captiuitatem Iſrael, id eſt, decem tribubus, indifferenter priſtino nomine & duæ tribus, Iudas, & Beniamin appellentur Iſrael, &c. Ita Malachias ait: Onus verbi Domini ad Iſraël in manu Malachiæ. Hoc intelliges niſi de illo tempore loquatur ſcriptura, quo tribus erant diuiſæ; aut ſeparatim de decem tribubus loquatur, vel de duabus, vt Zach. 11. Vt diſſoluerem germanitatem inter Iudam, & Iſrael. Demum intelligat prudens lector, cum authorum loci à nobis non indicabuntur, in illius ipſius loci explanatione, quem interpretabimur, eorum dicta eſſe quærenda.

IN HO-

IN HOSEAM PROPHETAM COMMENTARII.

ARGVMENTVM HOSEAE per ſingula capita.

CAP. I. A

IN typum idola colentis ſynagogę propheta vxorem ducit domum fornicationibus deditam, treſque ex ea liberos ſuſcipit captiuitatem eiuſdẽ ſynagogæ, captiuitatiſque diuturnitatem, & acerbitatem ſuis nominibus portendentes. Mox duarum tribuum liberationem, & Iſraelis, Gentiumque vocationem prædicit. B

CAP. II.

Duarum tribuum peccata commemorat, & captiuitatem Babylonicam comminatur, & quot gratijs, ac donis proſecuturus ſit tempore Euangelij credentes ex illo populo, eiſque gentium multitudinem adiũgendam eſſe docet.

CAP. III.

Adulteram diligere iubetur, quam multos dies expectare iubet ſine vſu coniugis, vt per hæc amor Dei erga idola colentem ſynagogam, & præſens Iudæorum ſignificetur ſtatus, quo nec Deum colunt, nec idola. C

CAP. IIII.

Varia, & grauia vtriuſque populi peccata commemorat, vt nemo ignorare poſſit iuſte eis Deum ingentia illa ſupplicia comminari.

CAP. V. D

Sacerdotes, & principes decem tribuum reprehendit, quod populo ſcandalo fuerint, eumque a cultu Dei veri ad idola, quantum poſſent, auerterent. Prænunciat imminere eis captiuitatem, ſimulque duas tribus admonet, vt ſaltem periculum ex Iſraele faciant, & ſeueritatem ſuæ in vtroſque futuræ iræ prædicit.

CAP. VI.

Prædicit eos per calamitates ad Deum eſſe reuerſuros, & Chriſti venturi ſpe erigendos. Deinde populum reprehendit, quod cito Deo placere deſierint, & legis, veræque ſanctitatis obliti ſacrificiorum oblatione putarẽt eum poſſe placari. Proprie autem Galaaditas accuſat, quod idololatriæ ita dediti eſſent, vt fauerent quoque interfectoribus eorum, qui in templum ibant adoraturi. Mox toti Iſraeli idololatriam obijcit, & Iudæ tacite captiuitatem prænunciat.

CAP. VII.

Commemorat Iſraelis peccata, poſtquam Ierobohãm adhærere cœpit, & quanta eum exinde incommoda conſecuta ſint, quantaque ſint in poſterũ conſecutura.

CAP. VIII.

Prædicit templi per Chaldæos euerſionem, & captiuitatem Iſraelis, vitulorumque comminutionem; & eiuſdem peccata reprehendit.

CAP. IX.

Prædicit eis famem, & orbitatem filiorum, & captiuitatem propter idololatriam ſuam.

CAP. X.

Docet quãtum populum iſtum auxerit, & ditauerit, & quæ ſupplicia eũ maneant, quod poſt tot beneficia impudenter à Deo receſſerit.

CAP. XI.

Idem argumentum habet, commemorationem beneficiorum Dei, & peccata populi, & pœnas imminẽtes: ſed tandem docet multos ex decem tribubus vocandos eſſe ad gratiam Euangelij.

CAP. XII.

Docet ipſos ſuis factis exitium ſibi quæ-

quærere, & beneficia commemorat, quibus Iacob affecit, & in eo eius poſteros, & eiuſdem patriarchæ virtutes; tum peccata, quæ Iſrael pro beneficijs reddidit.

CAP. XIII.

Quia quo magis eos Deus hortabatur ad pœnitentiam, magis idolis colendis peccabant; comminatur eis mala grauiſſima, vnde à nemine poſſint liberari; & tandem poſt comminationem conſolatur eos ſpe Chriſti venturi, & mortem omnino ſuperaturi, Infernumque ſpoliaturi, liberando ab eo electos.

CAP. XIIII.

Commemoratis breuiter malis, quę erant in captiuitate paſſuri, ad veram pœnitentiam, & ſupplicem peccatorũ confeſſionem exhortatur: docetque quanta eos bona maneant, qui ad Deum conuertentur, & Euangelium Chriſti ſuſcipient.

LIBER

HOSEAE PROPHETAE

Cap. I.

VERBVM Domini, quod factum eſt ad Hoſee filiũ Beeri in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezeciæ regum Iuda, & in diebus Ierobobam filij Ioas regis Iſrael. Principiũ loquendi Domino in Hoſee: & dixit Dominus ad Hoſee. Vade, ſume tibi vxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationis: quia fornicans fornicabitur terra à Domino. Et abijt, & accepit Gomer filiã Debelaim: & concepit, & peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum. Voca nomen eius Iezrael: quoniam adhuc modicũ, & viſitabo ſanguinẽ Iezrael

A *ſuper domum Iehu, & quieſcere faciam regnum domus Iſrael. Et in illa die conteram arcum Iſrael in valle Iezrael. Et concepit adhuc, & peperit filiam. Et dixit ei. Voca nomen eius Abſque miſericordia; quia non addam vltra miſereri domui Iſrael, ſed obliuione obliuiſcar eorum. Et domui Iuda miſere-*
B *bor, & ſaluabo eos in Domino Deo* 2
ſuo: & non ſaluabo eos in arcu, & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus. Et ablactauit eam, quæ erat Abſque miſericordia. Et concepit, & peperit filium. Et dixit. Voca nomen eius, Non populus meus: quia vos non populus meus, & ego non ero veſter. Et erit numerus filiorum Iſrael, quaſi arena maris, quæ ſine menſura eſt,
C *& non numerabitur. Et erit: in loco vbi dicetur eis, Non populus meus vos: dicetur eis, Filij Dei viuentis. Et congregabuntur filij Iuda, & filij Iſrael pariter: & ponent ſibimet caput vnum, & aſcendent de terra: quia magnus dies Iezrael.*

HISTORIA, SIVE LITERalis expoſitio.

D VErbum Domini, quod factum eſt ad Hoſee. Huius prophetæ quanta 1
ſit obſcuritas, Auguſtinus breuiter ſubindicat lib. 18. de ciu. cap. 28. cum ait; Hoſee igitur propheta quanto profundius quidem loquitur, tanto operoſius penetratur. Et Hieron. in procem. cõment. eiuſdem, Si in explanationibus, inquit, omnium prophetarum ſancti Spiritus indigemus aduentu, vt cuius inſtinctu ſcripti ſunt, illius reuelatione pandantur, &c. quanto magis in explanatione Hoſeæ prophetæ orandus eſt

Obſcuritas prophetæ.

dus eſt Dominus, & cum Petro dicendum: Ediſſere nobis parabolam iſtam; præſertim cum obſcuritatem voluminis in fine teſtetur ipſe, qui ſcripſit; Quis ſapiens, & intelliget iſta? intelligens, & cognoſcet ea? &c. Sed audendum tamen eſt, & orandus Dominus, vt ait Hieron. Ipſe enim, qui ad hominum vtilitatē ea inſpirauit prophetæ, dignabitur quoque ad hominū vtilitatem etiam per indignum miniſtrum aperire.

2 * Ita igitur incipit; *Verbum Domini, &c.* Quemadmodū in progreſſu prophetiæ ſæpe illud repetunt prophetæ, Hæc dicit Dominus: ita initio dicunt, Verbum Domini, quod factum eſt, &c. vt authoritatem verbis ſuis cōcilient, magiſque moueantur auditores, dum vident non prophetæ verba eſſe, quæ audiunt, ſed Dei. Ita etiam Paulus Galat. 1. Paulus Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem. Et ibid. Notum enim vobis facio, fratres, Euangelium, quod Euangelizatum eſt à me; quia non eſt ſecundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. Et 2. Cor. vlt. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus? Ex quo prophetarum more videmus, nō eſſe hæc principia aut ab Heſdra, aut ab alio quopiam addita; ſed ab ipſis prophetis, vt fidem, & authoritatem ſuis dictis adiungerent: ſicut nō alij, ſed ipſi ſcripſerunt in ipſo contextu: Hæc dicit Dominus.

3 * Cæterum varijs verbis hoc efficere ſolent. Modo enim dicunt, Verbum Domini, quod factum eſt ad Hoſee: modò, Viſio Iſaiæ filij Hamos: ſæpe Onus vocant prophetiam ſuam: quæ omnia ſuis locis explicabuntur. Hoc loco ſatis ſit dixiſſe, Verbum, generale vocabulum eſſe, & rectè poni, ſiue læta ſint, quæ prophetantur, ſiue triſtia; ſiue præſentia, ſiue futura: Verbū enim non hoc, aut illud; ſed quidquid dicitur, ſignificat. Ita verbum Domini fieri ad aliquē nihil eſt aliud, quàm Deum aliquid ei reuelare, qualecun-

Verbū, & Viſio.

A que illud ſit. Cyrillus; Factū eſſe verbum in Hoſee nihil aliud ſignificat auditoribus, quam factam eſſe reuelationem in Hoſee, & cognitione futurorū inſtar luminis illuſtraſſe mentem eius.

* Idem nomine viſionis intelligitur; 4
nec inter hæc duo differt, niſi quod verbum reſpicit loquentem, viſio autem audientem: æque enim generale nomen eſt, atque Verbum, vt etiam docuit Theophyl. in Nahum cap. 1. Et vt, videns, prophetam ſignificat, ita viſio ſignificat prophetiam, & reuelationem, 1. Reg. 9. Olim in Iſrael ſic lo-
B quebatur vnuſquiſque vadens conſulere Deum, Venite, & eamus ad Videntem. Qui enim propheta dicitur hodie, vocabatur olim videns. Vt igitur verbum dicitur, quia interius prophetis Deus loquebatur, vt ſtatim ait: Principium loquendi Domino in Hoſee: ita viſio dicitur, quia vident prophetæ mentis oculis, & lumine, quo illuſtrantur, quæ Deus illis nota eſſe vult. * Ex 5
quo (vt inquit Hieronym. in Iſa. c. 1.) Montani deliramenta conticeant, qui in extaſi, & cordis amentia prophetas putat ventura dixiſſe, nihil eorum, quę dicebant, intelligentes. Nam ſi illa nō
C intelligebant, quo modo videre dicuntur, & videntes vocantur? Idem repetit Hieron. in prologis comment. Nahum, & Habacuc, & alibi ſæpe. Vnde Baſilius c. 1. in Iſa. in principio. Inter ſenſuum noſtrorum organa vnū illud eorum, quæ ſenſui ſubiacent, euidentiſſimam obtinet cognitionem, & intelligentiam, nempe viſus. Hinc factum, vt eorum, quę veritate nituntur, ſpeculatio viſio appellata ſit, ob euidētiam, ac ratam certitudinem. Eam ob rem vocabatur propheta videns, &c.

*Quod autem pro eodem prorſus ac- 6
D cipiant prophetæ verbum, & viſionē, ex eo intelligitur, quod vtroque nomine promiſcuè vtuntur, vt Iſa. 1. Viſio Iſaiæ filij Hamos, quam vidit ſuper Iudam, & Ieruſalem. Et cap. 2. Verbum, quod vidit Iſaias filius Hamos ſuper Iudam, & Ieruſalem. Sicut dixit viſionem videri, ita poſtea ait verbū videri. Eodem modo loquitur Hamos; Verba Hamos, qui fuit in paſtoribus

Thecuæ,

Thecuæ, quæ vidit ſuper Iſtael. Hinc
fit (quod Hierony. in principio Iſaiæ
adnotauit,) vt prophetæ, cum viſionẽ
in titulo ponant, ſæpe nõ rem aliquã,
quam viderunt, ſubiũgant, ſed aliquid,
quod audierũt. Vt Iſaias, cum dixiſſet,
Viſio Iſaiæ, &c. ſubdit; Audi cælum, &
auribus percipe terra; quia Dominus
locutus eſt. Et Habdias, Viſio Habdię.
Hæc dicit Dominus Deus ad Edom,
7 &c.* Quod igitur Hieron. ſcribit lib. 5.
in Iſa. cap. 15. in principio. Hoc tantũ
breuiter admoneo; quod, Onus ſemper
triſtia conſequantur, Viſionem autẽ
vel ſtatim læta, vel in fine læta poſt
triſtia; quod etiam repetit in Ierem. c.
23. prope finem, coniungens cum viſione
verbum, quaſi idem ſignificans:
noluit proprietatẽ vocabuli viſionis,
aut verbi exprimere, ſed docere, quid
aliquando fieri ſoleat, cum prophetia
verbum dicitur, aut viſio, & à minaci,
triſtiq. vaticinio diuiditur, quod onus
appellatur à prophetis. Quare vtroque
loco oneris meminit Hierony. &
quaſi membra diuiſionis oppoſita proponit,
ac ſi diceret. Et ſi viſio, vel verbum
generalia nomina ſint, & onus
quoque comprehendant; tamen eum
eorum ſignificatio contrahitur ita, vt
ab onere diſtinguantur, lætam prophetiam
ſignificant, aut certe poſt commi
8 nationem meliora promittentẽ.* Nam
ſæpe verbum, aut viſio nihil lætum habent,
ſed omnia triſtia, & tunc generaliter
accipiuntur, & onus includunt,
vt videmus Ierem. 1. 14. & 21. & 35.
Ioel 1. Hamos 1. & in Habdia, & alibi
ſæpe. Denique Nahum cap. 1. eandem
prophetiam, & onus, & viſionem
nominat. Onus Niniue. Liber viſionis
Nahum Elceſæi. Ex quo defendi
poſſunt LXX. interpretes, de quibus
Hieronym. lib. 5. in Iſa. cap. 13. in principio
ait, Miror LXX. tranſlatores in
re triſti voluiſſe ponere viſionem, &c.
Vnde Iſa. 1. pro eo, quod Hierony. vertit,
Viſio Iſaiæ filij Hamos, quam vidit
ſuper Iudam., & Ieruſalem, LXX. &
Theodotio interpretati ſunt, quam vidit
contra Iudam, & Ieruſalem, nam
על vtrumque ſignificat, ſuper, & con
9 tra.* Similiter quod S. Baſil. initio c. 2.

A Iſa. differre vult inter verbum, & viſionem;
non ita intelligendum eſt, ac
ſi perpetuam differentiam conſtituere
voluerit: nam ex ijs, quæ cap. 1. dixerat,
ſatis indicauerat pro eodem ſe accipere
vtrumque. Sed cum Iſaias c. 1.
dixiſſet; Viſio Iſaiæ; quæſiuit Baſilius,
cur 2. cap. dicat. Verbum, quod vidit
Iſaias? Reſpondetq. prophetiam primi
cap. recte dictam fuiſſe viſionem,
quoniam de rebus præſentibus erat, vt
de malitia populi, de abalienatione à
Deo, de ingratitudine erga benefacto-
B rem: in 2. vero, quod eventurum eſt,
prænunciari, & ob id verbum dici.
* Quaſi diceret, vtrumque nomen idẽ 10
ſignificat: ſed quia viſio rem præſentẽ
eſſe indicat, quod in verbi nomine non
ita apertum eſt; commodius fuit nomen
viſionis, vbi de rebus præſentibus
agebatur. Exemplum in nominibus diuinis
habemus. Cum enim vna, eadẽq.
res omnibus illis ſignificetur; tamen
ſcriptura eo ſemper vtitur, quod eſt ad
rem, de qua agitur, maxime accommodatum.
Cum enim de potentia eius ad
quiduis perficiendum ſermo eſt, voca-
C tur שדי, id eſt, Omnipotẽs, ſiue אל,
id eſt, fortis: Cum eius efficientia, &
gubernatio ſignificaẽ, vocaẽ אלהים:
Cum eius natura præſtantiſſima, omniſque
mutationis expers, nec non
ad benefaciendum propenſa oſtenditur,
dicitur יהוה.

TROPOLOGIA SIVE moralis ſenſus.

ILlud vero tam in hoc propheta, 11
quàm in ceteris conſidera, quomodo
domi lateant; nec verbum ad populum
faciant, donec verbum Domini
D ad eos fiat. Hoc fecit ille, qui fuit plus
quàm propheta. Legimus enim Luc. 1.
Puer autem creſcebat, & confortabatur
ſpiritu; & erat in deſertis vſque in
diem oſtenſionis ſuæ ad Iſtael, hoc eſt,
Latebat orationi, vitæq. aſperitati deditus,
donec verbum Domini ad eum
fieret iubentis vt ſeſe Iſtaeli oſtẽderet.
Interea creſcebat, & confortabatur ſpiritu,
vt eſſet legitimus Dei nuncius, &
libere ad populum clamaret; Genimina
viperarum: & ad Herodem; Non

Concionatores quandiu latere debeant domi. Iohannes Baptiſta.

licet tibi habere vxorem fratris tui; &
Ezec. 3. acciperet à Domino faciem valentiorem faciebus eorum, & frõtem duriorem
12 rem frontibus eorum.* Deinde factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem
Luc. 3. Zachariæ filium in deſerto, & venit in omnem regionem Iordanis prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionẽ peccatorum. Ne feſtinent populi doctores, & ante velint eſſe magiſtri, quã diſcipuli; domi ſe contineant, diſcant cum Deo miſcere colloquia, afflictionibus ſe corporis dedant, & animos omni virtutum præſidio muniant, creſcant, & ſpiritu confirmentur; expectent verbum Domini, id eſt, epiſcoporum, & ſuperiorum ſuorum iuſſionem; vel ſi ſe Dei, & fratrum amore intus excitari ſentiunt, rem ſimpliciter ad eos referant, à quibus mitti poſ-
Ierem. 23 ſint, ne illud audiant; Non mittebam prophetas, & ipſi currebant; non lo-
13 quebar ad eos, & ipſi prophetabant.
Iac. 3. * Sed & Iacobus ait; Nolite plures magiſtri fieri fratres mei ſcientes quoniã maius iudicium ſumitis. Nolo mihi obijci, quod Iſa. c. 6. dixit: Ecce ego, mitte me. In promptu enim ſunt Hieronymi verba: Propheta, inquit, non temeritate, & arrogantia propriæ conſcientiæ ſe ire promittit, ſed fiducia, quoniã purgata ſunt labia eius, & ablata iniquitas, mundatumq. peccatum, &c. Veniat ad te prius vnus de Seraphim, & tangat carbone labia tua, & auferat iniquitatem tuam. Sed neque tunc quidem ire tibi licet, ſed offerre te, vt mittaris, cum ſcilicet pura conſcientia, & amore proximorum flagrãs voluntas, ad eundum inuitant.

HISTORIA

In diebus Hoziæ, Ioatham, Achaz, Ezeciæ regum Iuda.

14 Hinc intelligimus nõ fuiſſe ſimul, aut continuato tempore editas prophetias, vt ſcriptæ ſunt: ſed inter vnam, & alterã multum interdum tẽporis interiectum eſſe. Quod in Iſaia apertius cernimus. Docuit enim quid ſub Hozia prophetauerit, quid ſub Ioatham, quid ſub Achaz, & quid ſub Eze-
A cia. Idẽ animaduertimus in prophetia Danielis. Diſcimus ſecundo, cur ſæpe eadẽ dicat propheta, & eadem vitia reprehẽdat. Nam præterquam quod populo duræ ceruicis eodẽ tempore eadem fuerunt inculcãda, tempora ipſa diuerſa fuerunt, & vitia non emendata iterum atque iterũ erant notanda, ſuppliciaq. imminentia iterum atque iterũ prænũcianda. Tertio videmus probabiliſſimum eſſe, quod ſcribunt Hieronym. & Ruffinus, Hoſeam non ſolũ
B prædixiſſe captiuitatem decem tribuũ, ſed etiam vidiſſe, cum illa contigerit anno 6. Ezeciæ: 4. Reg. 18.

*Et in diebus Ieroboham filij Ioas regis
Iſrael.* Quæritur cur regis Iſrael me- 15
minerit, cum tẽpus prophetiæ ſatis ex nominibus regum Iuda conſtet? Sunt qui dicant propterea factum eſſe, quod non ſolum ad Iudã, id eſt, ad duas tribus prophetauerit, ſed etiam ad Iſrael, id eſt, ad decem. Et eſt quidem vera hæc ratio; ſed non integra tamen, & adæquata. Primum quoniam ſi ita eſt, non ſolius Ieroboham meminiſſe de-
C buerat, ſed & ceterorum regum Iſrael vſque ad captiuitatem, id eſt, Zachariæ, Sellum, Manahem, & Phaccia, & Phacee, & Hoſeæ; ſicut reges Iuda nominauit vſque ad captiuitatem eandẽ. Nam quod Ruffinus ait vnum regẽ tantum fuiſſe nominatum, quia cito regnum illud erat finiendum, parum videtur ad rem pertinere, cum non minus ceteris regnantibus prophetauerit, quam regnante Ieroboham. Deinde quoniam Michæas etiam prophetat contra Iſrael; & tamen regũ illius non eſt recordatus. Verbum (inquit) Domini, quod factũ eſt ad Michæam Mo-
D raſthitem in diebus Ioatham, Achaz, & Ezeciæ regum Iuda, quod vidit ſu-
per Samariam, & Ieruſalem.* Adden- 16
dum ergo eſt, vt plena, & æqua cauſa reddatur, poſitum eſſe nomen Ieroboham, vt quoniam regnum Hoziæ longiſſimum fuit, hoc eſt 52. annorum, ſciamus, quo tempore vaticinari cœperit Hoſeas; nempe non extremo tẽpore regni Hoziæ, ſed primo, id eſt, eo tempore, quo regnante in Iuda Hozia, regnabat in Iſrael Ieroboham, hoc eſt,

eſt, intra decimum quartū annum Ho-
ziæ. Nam anno viceſimo ſeptimo Ie-
roboham filij Ioas regnare cœpit Ho-
zias; Ieroboham autem regnauit qua-
draginta & vno anno. Itaque regnum
Hoziæ primis quatuordecim, aut quin
decim annis concurrit cum regno Ie-
roboham, & hoc tempore prophetare
cœpit Hoſeas. Vide in 4. Reg. finem
cap. 14. & initium 15. vnde hæc petita
ſunt. Sed memento eum, qui ibi Ha-
zarias dicitur, Hoziam quoque voca-
ri, vt ex 2. Paral. 26. conſtat. Eadem
ratione intelligimus Hamos cœpiſſe
prophetare intra decimum quartum
annum regni Hoziæ, quoniam ſimili-
ter meminit Hoziæ, & Ieroboham.
Idem quoque de Iona dicendum, qui
prophetauit tempore Ieroboham re-
gis Iſrael: 4. Reg. 14.
17 *Principium loquendi Domino in Ho-
ſee*. Duplex eſt horum verborum ſen-
ſus, & vterque literalis. Prior eſt; In-
ter omnes prophetas illius temporis
primum Hoſeæ locutus eſt Dominus,
deinde ceteris, quomodo intellexiſſe
diximus Hieronymū hic, & Iſa. 1. Baſi-
lium in Iſa. c. 1. & Ruffinum, ex dictiſq.
confirmatur. Poſterior eſt. Cum Ho-
ſeæ Dominus loqui cœpit, hinc exor-
ſus eſt. Hunc Hieronym. non repre-
hendit, & multi ſequuntur. Quod au-
tem dicit, In Hoſee, dupliciter quoque
intelligi poteſt; & quod ipſi Hoſeæ lo
cutus ſit Dominus, vt Zach. 1. Et dixit
angelus, qui loquebatur in me, Ego
oſtendam tibi, quid ſint hæc: Ita LXX.
intellexerunt. Verterunt enim, Initiū
ſermonis Domini ad Hoſee. Et quod
18 per Hoſeā locutus ſit alijs.* Nam, In,
In, pro, per. — pro, Per, frequētiſſime ponitur in ſcri
ptura, more Hebræorum, vt Pſalm. 62.
Laudabuntur omnes qui iurant in eo,
id eſt, Per eum. Matth. 23. Qui autem
iurauerit in auro templi, debet, id eſt,
Per aurum tēpli. Ita intelligitur illud
Matth. 10. Dabo vobis os, & ſapientiā,
cui non poterūt reſiſtere, & contradi-
cere omnes aduerſarij veſtri. Nō enim
vos eſtis, qui loquimini; ſed Spiritus
Patris veſtri, qui loquitur in vobis, id
eſt, Per vos. Et 2. Corin. vlt. An experi
mentum quæritis eius, qui in me lo-

A quitur Chriſtus? Et vt videamus vtro-
que modo poſſe hic accipi, ſatis erit il-
lud. Num. 12. Num per ſolum Moyſem
locutus eſt Dominus? nonne & nobis
ſimiliter eſt locutus? In Hebræo eſt,
Num in Moyſe ſolo locutus eſt Domi-
nus? nonne & in nobis ſimiliter locu-
tus eſt?* Hic Hierony. noſtræ tranſla- 19
tionis author modo, In, accipit pro,
Per, modo proprie accipit. Eodemq.
modo Chaldęus paraphraſtes accepit:
Vertit enim, & ipſe, In Moyſe, & nobi-
ſcum. Verum, quoniam quæ hoc 1. ca.
B dicuntur, ipſi prophetæ proprie dicun
tur, non alijs per prophetam; aptior vt
detur interpretatio, In Hoſee, id eſt, Ip
ſi Hoſeæ, aut cū ipſo Hoſee; quæ etiā
magis placuit LXX. interpretibus, ma-
giſq. cum initio conuenit; Verbū Do-
mini, quod factum eſt ad Hoſee. Non
erat igitur, cur Leo Hebræus (is enim
interpres eſt prophetarum, qui cum
ſcholijs Vatabli circumferuntur) mu-
taret trāſlationem, ac diceret, Princi-
pio locutus eſt Dominus per Hoſeam.

TROPOLOGIA.

Videſne intra priuatos parietes de- 20
C lituiſſe prophetā, non ſolū donec lo- — Quid ha-
qui Dominus iuberet, vt iam diximus, — bere de-
ſed etiam donec ab ipſo Domino acci- — beat con-
peret quæ loqueretur? Sciebat verba — cionator
ſua mollia eſſe ad feriēdum, infirma ad — vt in pu-
mouendum, frigida ad incēdendum: & — blicū pro
ideo verba illius expectauit, qui ait; — deat.
Numquid non verba mea ſunt quaſi — Iere. 23.
ignis, dicit Dominus, & quaſi malleus
conterens petram? Ipſi quoque, qui
experti ſunt, dicebant ad inuicē, Nōne — Luc. 24.
cor noſtrum ardens erat in nobis, dum
loqueretur in via, & aperiret nobis
ſcripturas? Verba à Domino accipit
D concionator, cum diu ſe ſcripturarum
ſtudio dedit, cum ſanctorum patrum li
bros diligenter euoluit, denique cū ab
illis didicit, quos Deus dedit in Eccle-
ſia paſtores, & doctores; cum Deum
orauit, vt ipſe, qui morbos nouit au-
ditorum, eas ſibi ſententias ſuggerat,
ea verba, quę ad morbos curandos plu
rimum valeant, cum auditorum do-
lorem animi, & lacrymas, non ina-
nes plauſus captat, & aucupatur.* His 21
efficitur idoneus, & aptus, vt à Deo

Iercm. 1. doceatur, & audiat illud; Ecce dedi A
verba mea in ore tuo. Ea demum con
terent petras, & auditorum corda ſuc-
cendent. Sed recte dixit quidam.
Iuuenalis *Tenet inſanabile multos (ſcit.*
Satyra 7. *Scribēdi cacoethes, & ægrò in corde ſene-*
Melius dicturus ſi pro, ſcribendi, di-
xiſſet, concionandi, aut dicendi. Sen-
tentiarũ pondera negligunt, verba tan
tum quærunt; atque hæc quidem non
tam elegantia, & propria, quã multa.
Si lingua expeditiore præditi ſint, &
verborum qualiumcũque copia intre- B
1. Cor. 13 pide prodeunt ad concionandũ, vna
loquacitate contenti, facti velut æs ſo-
nans, aut cymbalum tinniens. Nec in
pœnam eorum audaciæ deeſt inanis au
ditorum frequentia, in quos recte ve-
tus prouerbiũ vſurpes; Similes habent
22 labra lactucas.* Ex his plerique ſtudia
Imperitia Theologica attingũt; ſed ita attingũt,
audacium vt quidquid habet aliquid aut põderis,
cõciona- aut difficultatis exhorreſcãt, & fugiãt,
torum. nihil exacte intelligant, floſculos tan-
tũ delibent, qui vulgo placeant, & ma
gis grati, ac venuſti ſint, quam vtiles,
cum ſcripturã ne à limine quidem ſalu C
tarint, quàm audacter eam exponunt?
quàm libere pronunciant? quàm mul
ta teſtimonia proferũt? quàm multas
figuras? nihil aliud ſonant quam Apo
ſtolos, & prophetas? Videas vim ſcri-
pturæ verbis afferri, inuitos prophetas
citari, figuris figuram, & formã ſuã adi-
mi, lacerari ſacra verba, & in alienos
ſenſus detorqueri, fieri in libris diui-
nis, & cũ plauſu multorũ excipi, quod
in Terentio non ferrent grammatici.
23 * De his dicitur, Viſionẽ cordis ſui lo-
Ierem. 23 quuntur, nõ de ore Domini. Vnus eo-
rum labor eſt multa ſcribere; & tũc ſe
doctiſſimos putant, atque ad concio- D
nandum maxime idoneos, cum pluri-
mas aliorum conciones vitioſe deſcri-
pſerunt, & ad verbum ediſcunt, vt eas
recitent verius, quàm dicant. Quid ſi
forte ſuas repetitum venerit olim grex
Iere. 23. auiũ plumas? Ecce ego ad prophetas,
Fures ver ait Dominus, qui furantur verba mea
bi Dei vnuſquiſque à proximo ſuo. Mihi iſti
multi. vere fures verbi Dei videntur, qui cũ
ſacris literis nullam operam dederint,
nec ius docendi habent, nec quid do-

A ceant; niſi alienis laboribus abutãtur.
* Nam qui ſcripturam & patres legunt, 24
atque inde verba ſalutis depromunt,
fures non ſunt; neque enim inuitis do
minis capiunt, & labor, atque ſtudium
ius illis dedit vtendi. Propheta, qui ha Iere. 23.
bet ſomnium, narret ſomnium; & qui
habet ſermonem meum, loquatur ſer-
monem meum, ait Dominus. Qui nõ
habet ſermonem Dei, oret prius, & la-
boret, vt habeat; interim taceat, & di-
ſcat. Sed ego quoque tacere volo, vt
B Hieronymum in Eccleſ. 3. loquentem
audiamus. Is, cum ad illud peruenit,
Tempus tacendi, & tempus loquendi,
hæc ſcribit: Pythagoricos reor, quo-
rum diſciplina eſt tacere per quinquẽ-
niũ, & poſtea eruditos loqui, hinc ori-
ginem ſui traxiſſe decreti. * Diſcamus 25
itaque & nos prius nõ loqui, vt poſtea
ad loquendum ora reſeremus. Silea-
mus certo tempore, ad præceptoris
eloquia pendeamus. Nihil nobis vi-
deatur rectum eſſe, niſi quod diſcimus,
vt poſt multum ſilẽtium ex diſcipulis
efficiamur magiſtri. Nũc vero pro ſæ-
C culorum in peius labentium vitio do-
cemus in Eccleſijs quod neſcimus. Et
ſi compoſitione verborũ, vel inſtinctu
diaboli, qui fautor errorum eſt, plauſus
populi excitauerimus, contra cõſcien
tiam noſtram ſcire nos arbitramur, de
quo alijs potuimus perſuadere. Om-
nes artes abſque doctore nõ diſcimus:
ſola hæc tam vilis, & facilis eſt, vt non
indigeat præceptore. Hactenus Hie-
ronym. Sed & nos de his hactenus: di-
ximus enim pro inſtituto noſtro mul-
ta, tametſi pro neceſſitate pauca.

HISTORIA.

Sume tibi vxorẽ fornicationũ. Non eſt 26
D in Hebr. fornicationis, vt LXX. verte-
runt, ſed fornicationũ, tam hìc, quam
in eo, quod ſtatim ſequitur, & fac tibi Phraſis
filios fornicationum, id eſt, זנונים Hebr.
quod grauius eſt. Hebræi ſiquidem ge- Genitiu
nitiuo ſubſtãtiui nominis vti ſolẽt pro nominis
adiectiuo, habent enim pauciora adie- ſubſtãtiui
ctiua, quam nos; vt Ruth. 3. Scit enim pro adie-
omnis populus, qui habitat intra por- ctiuo.
tas vrbis meæ mulierẽ te eſſe virtutis,
id eſt, virtute præditã. Pſal. 20. Præueni
ſti eum in benedictionibus dulcedinis,
id eſt,

id eſt, benedictionibus dulcibus. Prouerb. vlti. Mulierem fortem quis inueniet? Heb. Mulierẽ חַיִל, id eſt, fortitudinis. Iſa. 26. Vrbs fortitudinis noſtræ Sion, id eſt, vrbs noſtra fortis. Sed ſi genitiuus iſte pluralis numeri ſit, ſuperlatiui vim habet, Pſalm. 5. Virum ſanguinum, & doloſum abominabitur Dominus, id eſt, maxime ſanguinolentum. Iſa. 53. Virum dolorum, & ſcientem infirmitatem, id eſt, plenum dolorum, aut ſummis doloribus affectum. Ita nunc vxor fornicationum dicitur, quæ omnium libidini expoſita erat, & multum fornicationi dedita. Rectè ergo Hieronym. & vt Hebraici idiomatis peritus; Verbum, inquit, Hebraicũ זנונים nõ fornicatiã, & fornicationem, vt plerique æſtimant, ſed multas fornicationes ſonat. Ex quo oſtenditur mulier iſta, quam propheta aſſumit in coniugem, non ſemel, ſed frequentius fornicata: vt quanto illa ſordidior eſt, tanto ſit propheta patientior, qui talem vxorem duxerit.

27 *Et fac filios fornicationum*. Multum

Filij fornicationum.

expoſitores mouet, & iure mouet quo modo qui ex legitima vxore procreantur, filij fornicationum appellentur. Nam quæ vulgo traditur expoſitio, vt filij fornicationum dicantur, quia ex matre olim meretrice geniti ſunt, licet Hieronymo nõ diſpliceat, non poteſt negari, quin dura, & violẽta videatur, & ſit. Nam ſi filij fornicariæ dicerẽtur, rectè interpretaremur, eius, quæ aliquando fuit fornicaria: idque de more ſcripturæ, communiſque ſermonis: ſed filios fornicationum dicere è matrimonio ſuſceptos, neque loquendi conſuetudo recipit, neque ſcriptura ita loquitur. Hanc difficultatem facile ſubterfugere poſſemus, ſi diceremus, nec in Hebræo, nec in Græco legi, Fac; ſed ſimpliciter legit, Sume tibi vxorem fornicationum, & filios fornicationum; atque ita habetur in multis codicibus Latinis manu ſcriptis, & in Complutenſi: & Hieronym. & Ruffin. ita prorſus legerunt, vt in eorum interpreta-

28 tione cernimus. * Itaque cum ait, Et filios fornicationum, ſubaudiẽdum eſt, vt docet Hieronym. verbum ſuprapo-

A ſitum, Sume, vt non ſolum fornicatiã domum ad ſe adducat, ſed etiam filios, quos illa ex fornicatione ſuſceperat. Quorſum id? Vt filijs quoque adductis, neminem latere poſſet mulierem illam fuiſſe fornicariã, ac per hoc oſtenderetur apertiſſimã eſſe ſynagogę idololatriam ex innumerabili vatum, & ſacrificulorum, & id genus hominum turba, quam alebat, & fouebat. Vel vt magis prophetæ deuotio animi, patientiaq. probaretur, qui alienæ obſcœnita

B tis filios aleret, & eorum genitor crederetur, vt ait Ruffinus. At mihi hæc reſponſio parum congruere videtur cũ verbis, & ſenſu prophetæ: nam cum dicit, Et abijt, & accepit Gomer filiam Deblaim, & concepit, & peperit, &c. ſine dubio docere vult omnia ſe feciſſe, vt à Domino fuerant imperata, atque ita imperatum quoque ſibi fuiſſe, vt filios ex ea gigneret. * Imperandi autem 29
cauſa fuit, vt quemadmodũ ductio fornicariæ idololatriam ſynagogæ ſignificabat, ita filij geniti nominibus ſuis vltionem ex eadem ſynagoga ſumendã

C portenderent, vt latius poſtea explicabimus. Quare non inepte additũ eſt, Fac; aut ſi addi nolumus verbum, Sume, quod ſubauditur, Sume tibi filios, idem valet, ac ſi diceret, gigne ex ea filios, quod Hieronymus quoque confeſſus eſt. Idem in epiſt. ad Ruffinum, quæ incipit; Multum in vtramque partem, inquit, Hoſee accepit vxorem fornicatiam, & generat filios fornicationis. Ideo Theodoretus quamuis non legit, Fac, tamen ita expoſuit, ac ſi legiſſet, Iuſſit (inquit) me vxorem fornicationis ducere, & filios fornicationis procreare. Immo & Augu. lib. 22. cõ-

D tra Fauſt. cap. 80. & 89. & in lib. contra Secũdinum Manichæum cap. 21. legit, Et fac filios fornicationis, & Baſilius in Iſa. cap. 8. prope principium. Apud nos etiã ſunt duo antiquiſſimi codices manu ſcripti, in quibus ſimiliter legitur, Et fac filios fornicationũ. Et Leo Hebræus, qui cõſtãter ſequitur Hebræos, vertit: Et ſuſcipito ex ea filios fornicationum. * Quare igitur hi dicuntur fi- 30
lij fornicationum? E quidem malo ad ſcripturæ cõſuetudinem interpretari,

quam ad quorundam expoſitorum di- A
uinationes. Matrem eorũ vocat pro-
pheta vxorem fornicationum, quod
multum fornicata ſit. Ego ſimiliter ex
ea genitos arbitror dici filios fornica-
tionum, quod & ipſi matris exemplũ
ſecuti plurimum eſſent fornicaturi, id
eſt, vehementi affectu idola culturi: &
per hãc fornicationem (ita enim ido-
lolatriam appellant prophetæ) longiſ
ſime à Deo receſſuri. Hoc præterquã
quod ſcriptura ita loquitur, vt iam di-
ximus, ex ipſius prophetæ verbis in-
telligitur. Nam cum dixiſſet: Sume ti
bi vxorem fornicationum, & filios for B
nicationum, continuo, cur id iuſſerit,
explicat; Quia fornicans fornicabitur
terra à Domino, id eſt, quia filij huius
ſynagogæ, quam ego olim duxi, adhuc
vehementer fornicabuntur per idolo-
31 rum cultum.* Quod cap. 4. apertius di
xit; Ipſi enim cum meretricibus con-
uerſabantur, & cum effeminatis ſacri-
ficabant. Et cap. 2. ait, Et filiorum il-
lius non miſerebor, quoniam filij for-
nicationum ſunt. Certe ipſi non erãt
miſericordia indigni, quod mater eo-
rum eſſet fornicata: cur igitur eorum
non miſeretur? quoniam filij fornica- C
tionum ſunt. Ideo Chald. vertit, Et
filiorum illius nõ miſerebor, quia filij,
qui idololatriam perpetrant, ſunt. Im-
mo in Gręcis codicibus quibuſdã olim
legebatur, Et filiorum eius non miſe-
rebor, quoniã filij fornicationis ſunt,
patrum imitari ſunt malitiã. Quo lo-
co Theodoretus: Malitiam inquit, hic
32 idolorum cultum vocat.* Ita hæc ver
ba interpretatus eſt Græcus author
antiquiſſimus Theodorus Antioche-
nus in hunc modum: Non tribuam il-
lis miſericordiam. Ipſi enim ſimilia,
atque mater eorum commiſit, fecerũt.
Quæ quidem mater & talis erga me D
extitit, & in filios ſuos illud dedecus
trãſmiſit, & pudore illos affecit, quod
eius ſcilicet nequitiam imitati ſunt, ſi-
quidem ſe omnes dederunt idolis. Eo-
dem modo ibi exponunt Ruffinus, Ru-
pertus, Lyranus, & idem ſenſiſſe vide-
tur Hieron. Habemus igitur prophetæ
verba ab ipſo propheta cõſentientibus
expoſitoribus explicata. Video poſſe
quempiam obijcere ex his verbis po-
tius probari contrarium. Nam cũ ait;
Et filiorum illius non miſerebor, quo-
niam filij fornicationum ſunt: ſtatim
quaſi pro ratione additur, Quia forni-
cata eſt mater eorum. Ideo ergo dicũ-
tur filij fornicationum, quia fornicata
eſt mater eorum. Is ſciat finiri ſenten-
tiam in illis verbis, Quoniam filij for-
nicationum ſunt, nouamq. incipi à ſe-
quentibus; Quia fornicata eſt mater
eorum, confuſa eſt, quæ concepit eos,
&c. Quod videre licet tam in Hebræis
codicibus, quam in Græcis, & Chal-
dæis, & apud Græcos expoſitores. Sed
hæc vberius ſuo loco explicabuntur.

Quia fornicans fornicabitur terra a 33
Domino. Exponit, cur futuros prophe-
tæ filios vocauerit filios fornicationũ,
quoniam filij Iſrael (hoc eſt decem tri
bus, de quibus nũc potiſſimum loqui-
tur, vt intelligitur ex ſequentibus) ma-
gis ac magis in dies fornicabuntur, id
eſt, idolorum cultui ſe dedent. Forni- Fornicatio.
cationis nomine crebro in prophetis
idololatria ſignificatur, quod homines
diuitiarum ſpe, & voluptatum, ac licẽ-
tioris vitæ, idolis quaſi amatoribus ſe-
ſe ſubijciant, corrumpendoſq. tradãt,
& cœco quodã animi impetu quaſi in-
ſanientes libidine à Deo vero recedãt
ad idola. Vnde cap. 2. legimus; Vadam
poſt amatores meos, qui dãt panes mi
hi, & aquas meas, lanam meam, & linũ
meum. De impetu, atque ardore ani-
mi cap. 7. Omnes adulterãtes quaſi cli
banus ſuccenſus à coquente, &c. Vide
cap. 2. & 3. Ierem. & 16. Ezec.* Vbi autẽ 34
habemus, à Dño, in Heb. eſt מאחרי Phraſis Hebr.
יהוה, id eſt, de poſt Dominũ, quod
eſt, deſinentes ſequi Dominum. Porro,
Fornicans fornicabitur, epitaſin habet:
auget enim huiuſmodi geminatio, quæ
frequentiſſima eſt apud Heb. i. vehe-
mẽter fornicabitur; ſicut Hiere. 1. Plo-
rans plorauit in nocte, id eſt, multum
plorauit. Hoc tantum adnotandũ eſt,
hæc participia nõ eſſe apud Hebr. par-
ticipia, ſed infinitiuos; Fornicari for-
nicabitur; Plorare plorauit: ſed expli-
cationis cauſa LXX. interpretes, &
Hieron. ſolent hoſce infinitiuos ver-
tere in participia; quoniã quod apud
eos

eos obſcurum non eſt, à nobis non ſa- A
tis intelligeretur, ſi diceretur, Forni-
Terra. cari fornicabitur. Terram pro terræ
habitatoribus poni, & in ſcriptura, &
in omnium gentium linguis vſitatiſſi-
mũ eſt, quomodo Ennius dixit, *Africa
terribili tremit horrida terra tumultu*.

35 Regula. Illud potius quærendum, cur dixe-
rit, fornicabitur, quaſi minime ante
fornicata fuiſſet? Scripturæ conſuetu-
do eſt, vt ſepe differẽtiam aliquã tem-
poris vſurpet, quo permanſionẽ quan-
dam, & durationem rei, quam narrat,
in illa eadem differentia temporis ſi-
gnificet: vt Iohannis 1. In principio B
erat verbum, id eſt, ſemper erat. Pſal. 1.
Beatus vir, qui nõ abijt in conſilio im-
piorum, & in via peccatorum non ſte-
tit, & in cathedra peſtilentiæ non ſe-
dit, id eſt, nunquam abijt, nunquam
ſtetit, nunquam ſedit. Ita Fornicabi-
tur, id eſt, permanebit in incæpta for-
nicatione, obſtinato animo adhærebit
Locus Iſa. 24. idolorum cultui. Ex quo intelligitur
locus perdifficilis apud Iſa. 24. vbi de
damnandis in extremo iudicio ait; Et
congregabuntur congregatione vnius
faſcis in lacum, & claudentur ibi in
carcere, & poſt multos dies viſitabun- C
Viſitatio. tur. Viſitatio & in bonam partem, &
in malam accipitur, id eſt, beneficen-
tiam in ſcriptura ſignificat, & punitio-
nem. Quomodo ergo hoc de damna-
tis dicitur? Nam eorum pœnis nihil
poſt iudicij diem addetur, nihil detra-
hetur, nec minimum vnquam ſolatiũ
habebunt, nunquã liberabuntur, quod
Origenis error affirmabat, cui verba
iſta mirum in modum fauere videtur.
Reſpondendum eſt verbum, Viſitabun
tur, in malum accipi, ſignificarique eo
permanſionem in ſupplicio. Quaſi di-
cat, Quantacunque duratio poſt iu- D
dicium intelligatur effluxiſſe, adhuc
manebit eorum viſitatio, & ſuppliciũ.

36 *Et abijt, & accepit Gomer filiam De-
belaim*. Cum dicit, Abijt, celeritatem
prophetæ in obediendo oſtendit. No-
men mulieris, & patris poſitum fuiſſe
arbitror, vt obedientia, & humilitas
prophetæ magis, ac magis pateſcat,
quod tantus vir vile, & obſcurum mu-
lierem, obſcuro patre natam, vitijs tã-
tum notam ducere voluerit. Sed &
nomina ipſa nõnihil habent myſterij,
cuius etiam cauſa poſita videtur. Go-
mer conſummationem ſignificat, De-
belaim vero duas maſſas caricarum, id
eſt, ficuum aridarum, quas (vt Hieron.
ait) in modum laterum figurantes, vt
diu illæſæ permanerent, calcabant, at-
que compingebant. Oſtenditur ergo
ſynagogam conſummãdam, atque va-
ſtandã eſſe, quæ voluptatibus parebat,
& de eatũ diuturna conſeruatione co-
gitabat, atque ideo idola ſectabatur.

Sed exiſtit hoc loco celebris, & an- 37
tiqua quæſtio, quæ multum torſit inge An vere
nia doctorum; Vtrũ hæc, quæ prophe- propheta
ta ſe feciſſe dicit, re ipſa, vereque facta duxerit
fuerint, an in viſione tantum prophe- fornica-
tica contigerint? Ionathan quidem riam?
Chaldæus paraphraſtes, quẽ crebro no
minabimus, ita hæc tranſtulit, vt ima-
ginariam viſionem ſolum fuiſſe ad ali-
quid ſignificandum ſenſiſſe dubium nõ
ſit. Nam vbi nos habemus, Vade, ſume
tibi vxorem fornicationum, &c. ipſe
vertit, Vade, prophetiza contra habi-
tatores ciuitatis idololatræ, qui addũt
peccare; quia errando errabunt habi-
tatores terræ à cultu Domini. Et pro
eo, quod eſt, Et abijt, & accepit Go-
mer, &c. ipſe ait, Et abijt & propheta-
uit ſuper eos. Hunc nõnulli Hebræo-
rum ſecuti ſunt: in primiſq. Moſes Æ-
gyptius lib. 2. Directoris dubiorum ca.
46. vbi plane docet fuiſſe viſionẽ ima-
ginariam, & Burgenſis in additione 3.
huius cap. * Idem multis verbis docet 38
Hieronymus in prooem. commen. hu-
ius prophetæ. Nec vero in horum ver
borum expoſitione ſententiam muta-
uit, vt quibuſdam videri poſſet: tan-
tum oſtẽdit, quo modo ſe tueri queat,
qui non viſionem, ſed factum eſſe di-
ceret. Id ex eiuſdem verbis perſpi-
cue intelligimus, qui in illud Ezec. 4.
Sic comedent filij Iſrael, &c. quæ-
rit, quomodo Hoſee non recuſauerit
ſcortum ducere, cum alij prophetæ
faciliora recuſarint? Et reſpondet;
Ex quo oſtenditur figuram fuiſſe ſy-
nagogæ, vel Eccleſiæ, non vero iuxta
literam perpetratũ; quod ipſum expo-
nentes prophetã plenius diſſerimus.

Ruffinus præfatus magnam de hac re A
fuiſſe doctorum hominum contentio-
nem, Pal eſtinamque,& Ægyptum,&
omnes,qui Origenis authoritate plu-
rimum commouentur,affirmaſſe con-
iugium iſtud in ſpiritu tantum fuiſſe ge
ſtum : contra Syros exiſtimaſſe carna-
liter impletum : tandem ait compen-
dioſius videri,& tutius,& ad ſignifica-
tionem rerum accommodatius, ſi res
39 ſpiritu geſta credatur.* Probat Hiero-
nymus ex Iere. 13. vbi propheta teſta-
tur ſe accinctum lumbari(quod mulie-
bre veſtimentum eſt) trăſiſſe Euphra- B
tem, ibique illud abſcondiſſe,&c. Hoc
autem fieri vere non potuit, vt inter
innumerabiles nationes, & Aſſyrios,
atque Chaldæos inimiciſſimos Iudęo-
rum iret ad Euphratem,præſertim ob-
ſeſſa Ieruſalem, & extructis per circui-
tum munitionibus : qui cum ſemel ad
Anathot viculum ſuum in tertio mil-
liario ab vrbe ſitum voluiſſet exire, in
porta captus eſt, & reductus ad princi-
pes quaſi proditor, verberatus in car-
cerem mittitur. Concludit Hieron.Si
illud in typo,quia fieri non potuit: er-
go & hoc in typo, quia ſi fiat, turpiſſi- C
mum eſt. Similiter Ezec. 4. præcipit
Dominus prophetæ, vt dormiat ſuper
latus ſiniſtrum trecentos, & nonagin-
ta dies, & ſuper dextrum quadraginta
dies : aitque : Ecce circundedi te vin-
culis, & non te conuertes à latere tuo
in latus aliud. Iubetur etiam ibidem
comedere panē ſtercore humano oper
40 tum.* Ex quibus, & aliis ſimilibus, vt
quod Iſaias nudus, & diſcalciatus per
vrbem diſcurrerit,Iſa.20. quod Ierem.
iubetur cap.27. facere vincula,& cate-
nas,& ponere in collo ſuo,mittereque
ad regem Edom, & ad regem Moab, & D
ad regem filiorum Hamon, & ad regē
Tyri, & ad regem Sidonis, &c. cerni-
mus multa dici facta a prophetis, quæ
facta non ſunt,vel quia non potuerunt
fieri,vel quia non decuit; & neceſſario
in ſpiritu geſta eſſe confitendum eſt.
Idem igitur de hoc prophetę coniugio
dicendum eſt ; non enim decebat, vt
tātus propheta meretricem ſibi copu-
laret. Argumentatur etiam Ruffinus,
& poſt eum Paulus Burgēſis,nihil hoc
ad ſignificandum,quod volumus,per-
tinuiſſe. Nam ſi per coniugium adul-
teræ ſignificari volumus ſynagogam
idolorum cultricem Deo fuiſſe coniun
ctam : illud obſtat,quod hęc mulier ca
ſta, & pudica coniugio prophetæ effe-
cta eſt, nec ad fornicationes rediit ; at
ſynagoga etiam Deo copulata nullum
faciebat finem fornicandi cum idolis.
* Reſpōdemus tamen pro certo, & in- 41
dubitato haberi debere hoc non ſpiri-
tu ; ſed re vera ita geſtum eſſe, vt nar-
ratur. Ita docet S. Irenæus lib. 4. cap.
37. verſus finem, cuius verba quoniam
multum veritatem confirmant, liben-
ter referam. Nō ſolum autem, inquit,
per viſiones,quæ videbātur, & ſermo-
nes,qui præconabantur,ſed & in ope-
rationibus viſus eſt prophetis, vt per
eos præfiguraret, & prædemonſtraret
futura. Propter quod & Hoſee prophe
ta accepit vxorem fornicationis per
operationem prophetans : Quod for-
nicando fornicabitur terra à Domino,
hoc eſt, qui ſuper terram ſunt homi-
nes;& de huiuſmodi hominibus bene-
placitū habebit Deus aſſumere Eccle-
ſiam ſanctificandam communicatione
filii eius,ſicut & illa ſanctificata eſt cō-
municatione prophetæ. Et propter
hoc Paulus ſanctificatam ait infidelē
mulierem viro fideli. Hæc Irenæus.
* Et eadem eſt ſententia Baſilii in Iſa. 42
cap.8. prope principium,& Aug. lib.3.
de doctri. Chriſtiana.c.12.& in lib.con
tra Secundinum Manichæum,cap. 21.
& in lib. 22.contra Fauſtum,cap.80. &
89. Quo loco,quāuis Fauſtus prophe-
tam reprehenderet, quod talem du-
xiſſet vxorem ; nequaquam Auguſti-
nus ad viſionem imaginariam confu-
git, ſed plane & factum eſſe confeſſus
eſt,& rationem facti reddidit. Cyrillus
vero, & Theodoretus non ſolum ita fa
ctum eſſe confirmant,ſed grauiter etiā
inuehūtur in eos, qui negare auſi ſunt.
Eidem ſententiæ ſubſcribunt multi ex
recentioribus tractatoribus. Subſcri-
pſerūt & Theodoretus Antiochenus,
& Philippus presbyter lib.1. in Iob, c.
12. & S.Tho.12.q.100. a 8. ad 3.& 22.
q.154.a 2. ad 3. Denique Burgenſis fa-
tetur hanc communem eſſe expoſitio-

nem

nem doctorum tam noſtrorum, quam
43 Hebræorum.* Sed argumentis hoc ipſum confirmemus. Primumq. Hieronymi documentum ponamus: qui in Ierem.c.19. in principio ait: Vult autem ſcriptura diuina non ſolum auribus doceri populum, ſed & oculis. Magis enim, vt iam diximus, mente retinetur quod viſu, quam quod auditu ad animum peruenit. Videtur alludere Hieron. ad illud Horatianum.

In arte poetica. *Segnius irritant animũ demiſſa per aurẽ,*
Quam quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus, & quæ
Ipſe ſibi tradit ſpectator.

Eſt & altera huius prophetiæ per opera vtilitas, cuius Theodorus Antiochenus, & Theodoretus meminere, vt cum viderent Iudæi prophetas noua quædam, & inaudita facere, admiratione excitati cauſas inquirerent, & neceſſaria docerentur, atque ita docerentur, vt tenacius, quæ didicerãt, memoria retinerent. Quis enim non vehementer moueretur, & cauſam cognoſcere nõ cuperet, cum Iſaiam nudum, & diſcalceatum per compita diſcurrere videret? Aut quis vnquam rei nouæ, & inuſitatæ obliuiſceretur? At ſi hæc in prophetica viſione facta eſſent, vt ea intra ſe tantum prophetæ viderent: quomodo populum terrere, aut mouere poſſent magis, quam ſi picta in tabula cerneret, aut ſimplicem prophetiam futurorum ſuppliciorum audiret?
44 * Quanti iſti facerent verba prophetarum Ierem. 5. videmus. Negauerunt, inquit, Dominum, & dixerunt, non eſt ipſe, neque veniet ſuper nos malum; gladiũ, & famem non videbimus; prophetæ fuerunt in ventum locuti, & reſponſum non fuit in eis. Oportebat ergo vt non verbis tantum, ſed etiam factis interdum prophetæ vaticinarentur. Eſt & altera ratio Baſilij in Iſa.c.8. docet enim Iſaiam vere accepiſſe vxorem illam prophetiſſam, atque hoc argumento confirmat; quod prophetæ, cum aliquid facere iubentur, & non faciunt, ſtatim id oſtendunt: vt cum iuſſus eſt Ezeciel cap.4. panem comedere humano ſtercore opertum; ſtatim indicat ſe nõ comediſſe: cum vero nihil
A explicatur, intelligitur prophetam feciſſe, quod iubebatur; continuoq. hoc Hoſeæ coniugium affert in exemplũ. Mouet me etiam, quod video, cum in ſpiritu res fiunt, id prophetas ipſos ſolere explicare, vt Ezec. 40. In viſionibus Dei adduxit me in terram Iſrael, & dimiſit me ſuper montem excelſum nimis. Et c. 8. Et eleuauit me ſpiritus inter terram, & cælum, & adduxit me in Ieruſalem in viſione Dei. Idem videmus cap.11. & 37. & 43. In viſionibus quoque Zachariæ, & aliorum prophetarum. & Apoc.1. & 4. & 17. & 21.

B Addamus & tertiam. Vna nimis fere Regula.
conſenſio ſanctorum eſt, non eſſe parabolam, ſed hiſtoriam quod Luc. 16. de diuite epulone narratur, quod ibi nomina exprimantur Lazari, & Abrahæ, quod in parabolis fieri non ſolet, vt Ambroſius in eius loci comment. Chryſoſtom. in homil. de diuite, & homil.1. de Lazaro, & diuite. Damaſcenus in ſermone de ijs, qui in fide obierunt, Euthymius gloſſæ, & aliorum.
* Parabolæ illæ ſunt (inquit Chryſo- 45
ſtom. homil. de diuite) vbi exemplum ponitur, & tacentur nomina. Vbi autẽ
C dicitur, Abraham, & Lazarus, hic verus eſt Lazarus. Si verus eſt Abraham, verus eſt Lazarus. Et Orig. cap.1. in Iob. ſed in commentarijs illis, quos Ioachimus Perionius interpretatus eſt, ait. Neceſſario autem etiam nominis mentionem fecit, ne ſi hominem omnino diceret, argumentum aliquod fingere exiſtimaretur. Cum ergo Hoſeas & nominis ſui, & mulieris, patriſq. meminerit, non eſt dubitandum, quin vera fuerit hiſtoria. Cyrillus quoque pro hac ſententia argumẽtatur his verbis: Dicendum ergo non recuſaſſe prophetam, quoniam in verbo Domini man-
D datum illi eſſet: didicerat autem graue eſſe mandatum Domini, qualecunque eſſet, contemnere; reprehenſoſq. fuiſſe prophetas illos, quos dixi (qui ſcilicet non paruerant) item Saulem grauiſſimas pœnas dediſſe, quia Agag pepercifſet, quod ille humanum putarat: quod quia contra Dei mandatum eſſet, nihil aliud erat parcere, quam Dei ſententiam accuſare. Hæc Cyrill. & plura,

plura quæ mox, referemus.

46 Sed iam argumenta Hieronymi, Ruffiniq. diluamus. Quod ex Iere. 13. c. affertur, negamus in ſpiritu fuiſſe geſtum, vt ibi Lyra. Vatablusq. crediderunt; ſed verâ fuiſſe hiſtoriâ, vt & ibidem, & hic docet Theodoretus, quod ſuperioribus argumentis facile poteſt comprobari. Quod autem tunc exire potuit Ierem. intelligitur ex eius verbis c. 11. Vociferare omnia hæc in ciuitatibus Iuda, & foris Ieruſalē. Nec mirum videri debet, ſi homo vnus, & ignotus per inimicas Iudæis gentes tranſire potuerit, præſertim à Deo miſſus, &

An Ezeciel verè dormierit 390. dies in vno latere?

eius auxilio confidens. Quod vero de Ezecielis dormitione c. 4. ſcriptum eſt, quoniā Hieron. in hoc 1. c. Hoſ. in illa verba, Et ablactauit, &c. negat hoc rerum naturam pati, vt quiſquam hominum per trecentos nonaginta dies in vno ſemper latere dormiat, probabiliter dicere poſſemus in viſione contigiſſe, non opere præſtitum; eo quod ma-

47 gnā habere abſurditatē videtur.* Nec tamen cogemur idem de Hoſeæ coniugio dicere, quia nihil habet, quod aut natura rerum non ferat, aut vera honeſtatis ratio, vt ſtatim dicemus. Verum Baſil. in c. 8. Iſa. omnino factū affirmat illud Ezecielis: quod & Theodoretus ibidem videtur ſenſiſſe. Negat Hieron. hoc rerum naturā pati: multa prophetis ſupra naturam oſtēſa ſunt: multa ad populi ſui eruditionē fecit Deus, quæ natura non ferebat. Quid mirum eſt trecentos nonaginta dies in vno latere propheram dormiſſe, rem magnā & magnis argumentis incredulo populo comprobandam ſignificaturum? Epimenides Cretenſis, quē Paulus ad Tit. 1. proprium Cretenſium prophetā vocat, nonne quinquaginta ſeptem integros annos in ſpecu dormiſſe traditur à nobilibus authoribus, in primiſque à Diogene Laert. lib. 1. de Vitis philoſo-

48 phorū, in eius vitæ?* Quod ſi hoc Plinij 7. natural. hiſt. c. 52. fabuloſum videtur, certe illud fabuloſum nō eſt, quod de ſeptem fratribus, qui Epheſi dormierūt annos trecētos ſeptuaginta duos, referunt Nicephor. li. 4. Eccl hiſt. c. 45. & S. Gregor. Turonen. in lib. de gloria

A marty. c. 95. Quos vt videret Theodoſius imperator, Epheſum ipſe venit. Simile etiam quiddam de ſeptē quoque dormientibus in Germania refert Paulus Diaconus lib. 1. de geſtis Longobardorum, c. 3. Illud eiuſdem prophetæ de pane humano ſtercore operiendo, pro nobis potius eſt. Ait enim: Et ſtercore, quod egreditur de homine, operies illud in oculis eorum. Quomodo in oculis eorum fieri poterat, ſi in viſione tantum fieri iubebatur? Aut cur tātopere recuſaſſet propheta, ſi re vera nō erat facturus? Quam parum hæc popu-

B lum mouerēt, ſi in viſione facta eſſent?

* Idem eſt iudicium de Iſaia: Nudus, & 49
diſcalceatus ambulauit, vt hic ait Cyrillus, immo vt ipſe propheta ait. Et fecit, inquit, ſic vadens nudus, & diſcalceatus. Et dixit Dominus: Sicut ambulauit ſeruus meus Iſaias nudus, & diſcalceatus, trium annorū ſignū, & portentum erit ſuper Ægyptum, & ſuper Æthiopiam: ſic minabit rex Aſſyriorū captiuitatem Ægypti, &c. Sic, id eſt, vt re vera hoc factū eſt, non in viſione; ita hæc captiuitas re vera, non in viſione contingет. De Ieremiæ vero catenis

C quis poſſit dubitare, quin veræ fuerint? quandoquidē ait illi Dominus: Et mittes eas ad regem Edom, &c. in manu nunciorum, qui venerūt Ieruſalem ad Sedeciam regē Iuda. Quæro, an nuncij veri fuerint illi? & vtrum catenas ferreas perlaturi eſſent, an viſionē, quæ
manſit in propheta? * Nō ſolum vero 50
aliorum, ſed etiam ipſius Hieronymi hæc ſentētia eſt. Nam li. 5. in Iſa. c. 20. hæc ſcripſit; Simulque diſcimus obedientiam prophetarum: quod vir nobilis (tradunt enim Hebræi Iſaiam ſocerum fuiſſe Manaſſe filij Ezeciæ regis Iuda non erubuerit nudus incedere,

D ſed Dei præceptis nihil honeſtius iudicans, depoſuerit ſaccum, quo abiecto nudus fuerit, vnam prius habens tunicam, & ipſam cilicinam. Et de Ieremiæ catenis in commentarijs Origenem reprehendens, quod illas ad allegoriam detorſiſſet, ait, Ceterum nos ſimplicem & veram ſequamur hiſtoriam, ne quibuſdam nubibus, atque præſtigijs inuoluamur. Illud etiam eſt

valde notandum, quod in Ezec. cap. A
4. cum de pane ſtercore operiendo lo-
queretur, ſcripſit; Prophetas iuxta Za
chariam viros eſſe portentoſos, qui
ſuis operibus futura portendant, & de
quibus loquitur Deus; In manibus
prophetarum aſſimilatus ſum, in mul-
tis locis crebertime legimus. Sicut igi
tur Ezeciel panem in ſtercore come-
dit, ſic & filij Iſrael panem pollutum
comedent, &c. Si viri portentoſi ſunt,
& ſuis operibus futura portendunt,
quid miramur eos portentoſa opera fa
cere, & eis pro verbis futura prædice-
51 re? *Sed videamus huius facti eam, B
quæ toties obijcitur, turpitudinem.
Quæ tandem turpitudo eſt, vt homo
humilis, & gloriæ contemptor forni-
cariam vxorem duxerit, cum Salmon
princeps tribus Iudæ non dubitauerit
Matth. 1. Rhahab meretricem, eandemque alie-
nigenam ducere, ex eaque Booz ge-
nuerit? Adde hoc Deum iuſſiſſe, &
(vt de Iſaia ſcripſit Hierony.) prophe
ta nihil Dei præceptis honeſtius iudi-
cabat. Non ergo in parendo, ſed in nõ
parendo turpitudo erat. Sed reſpon-
deamus ipſius Hieronymi verbis. Nec
culpandus (inquit) propheta interim, C
vt ſequamur hiſtoriam, ſi meretricem
conuerterit ad pudicitiam, ſed potius
laudandus, quod ex mala bonam fece-
rit. Non enim qui bonus permanet,
ipſe polluitur, ſi ſocietur malo; ſed qui
malus eſt in bonum vertitur, ſi boni
52 exempla ſectetur. *Ex quo intelligi-
mus non prophetam perdidiſſe pudi-
citiam fornicariæ copulatum; ſed for-
nicariam aſſumpſiſſe pudicitiam, quã
antea non habebat, &c. Et Auguſtin.
22. contra Fauſt. cap. 80. Quid enim
aduerſum clementiæ veritatis, quid
inimicum fidei Chriſtianæ, ſi mere- D
trix relicta fornicatione in caſtum con
iugium commutetur? Et quid tam in
congruum & alienum à fide prophe-
tæ, quam ſi non crederet omnia pec-
cata impudicæ dimiſſa eſſe in melius
commutatæ? Itaque cum meretri-
cem propheta fecit vxorem, & ad vi-
tam corrigendam mulieri conſultum
eſt, & figuræ ſacramẽtum, de quo mox
53 loquemur, expreſſum, &c. *Cyrillus
quoque ait: Si turpe videtur meretri-
cem ducere vxorem, quomodo non
turpius grauiuſque videtur ipſos pro-
phetas occidere aliõs, vt Samuelem,
Agag, & Eliam tot pſeudoprophetas?
Ergo vt Dominus cum Phariſæis, &
publicanis verſabatur, vt eos lucrifa-
ceret, inquiens non eſſe opus medico
bene habentibus, ſed male; & vt Pau-
lus ob charitatem cuperet anathema
fieri pro fratribus; & Iſaiam non pu-
duit, aut certe non pœnituit prodire
nudum, quod erat indecorum, vt iux-
ta verbum Dei ſic oſtenderet habitum
proximæ, & imminentis captiuitatis,
vt conuerteretur populus ad Deum:
ſic propheta Hoſeas, vt Deo obediret,
meretricem non recuſauit ſeruiẽs ty-
po, quem exprimebat, &c. Ex his per-
ſpici poteſt, quam ſtulte ex hoc loco
colligant huius temporis hæretici nõ
eſſe peccatum ſimplicem fornicatio-
nem; cũ & ſancti conſentiant matri-
moniũ hoc fuiſſe, & in propheta vxor
dicatur. Etenim, vt איש pro marito
frequenter capit, ita אשה vel אשת
pro vxore, ſicut & apud Græcos γυνὴ,
vt cap. 2. vtrũque videmus; Quoniam
ipſa non vxor mea, & ego nõ vir eius.
Vltimum argumentum Ruffini, & 54
Burgenſis non tam contra nos, quam Quid ſi-
contra authores ſuos pugnat. Non gnificet
conuenit (inquiunt) ſignificatio ſyna- matrimo
gogæ Deo copulatæ. Sit ita ſane, ſi vo nium pro
lunt. At ipſi, qui in ſpiritu tantum fa- phetæ cũ
ctum eſſe dicunt, debent potius ape- fornica-
rire quid ſignificet: quoniam nos, qui ria.
re ipſa contigiſſe affirmamus, etiamſi
ſignificationem nullam facti habere-
mus, poſſemus alijs rationibus nos tue
ri, vt quod obedientiam prophetæ vo
luit Deus experiri, & in exemplum
proponere populo duræ ceruicis, quod
mulieris perditæ ſalutem quæſiuit, tan
tique fecit, vt eius cauſa prophetæ co-
pulari voluerit, vt videant peccato-
res ſe Deo curæ eſſe: quod voluit om-
nes intelligere peccatorem reſipiſcen
tem iam non immundum eſſe iudican
dum. At ipſi niſi aliquid prædictum,
ſignificatumque eſſe demonſtrent, ſu-
peruacaneam fuiſſe viſionem cogẽtur
confiteri.* Sed reſpõdet Burgenſis, id 55
quod

quod eſt in tráſlatione Chaldaica, cor- A
reſpondere rei figuratæ. Referam ver-
ba tranſlationis. Vade, propheta cō-
tra habitatores ciuitatis idololatræ,
qui addunt peccare: quoniam erran-
do errabunt habitatores terræ à cultu
Domini. Et abijt, & prophetauit ſu-
per eos, quod ſi conuerſi fuerint, remit
tetur eis: ſi non fuerint conuerſi, ſicut
defluunt folia ficulneæ, defluent. At
addiderunt, & fecerunt opera mala. Et
dixit Dominus ad eum, Voca nomen
populi, diſperſos, &c. Exponat nobis
Burgēſis quam hic ſignificationem in-
ueniat melius reſpondentem rei figu-
ratæ. Nonne docet mulierem typum B
eſſe ciuitatis idololatræ, aut habitatorū
illius? Iſti habitatores non ſunt ſyna-
goga ipſa? Non redierunt ad fornica-
tionem? Reſpondeat igitur pro ſe, &
pro nobis, quandoquidem in eadē cau
56 ſa eſt.* Et quoniam nihil ipſe reſpon-
dit, nos ex ſanctis patribus facti ſigni-
ficationē aperiemus. Hieronymus do-
cet ſignificari ſynagogam (id eſt, popu
lum Iudæorum) fornicationi & libidi-
ni ſeruientem, quam Deus ſuſcepit, &
operuit pallio, & ſuis iunxit amplexi-
bus, & varijs muneribus ornauit. Ea-
dem eſt Cyrilli, & aliorum ſententia: C
& ipſe propheta ſatis oſtendit; Quia
fornicans fornicabitur terra à Domi-
no. Sed vrget adhuc Ruffini, Burgen-
ſiſq. obiectio. Synagoga redijt ad for-
nicationem poſtquam Deo coniuncta
eſt; mulier nō redijt, poſtquam ſemel
ducta eſt à propheta. Primum dicere
poſſumus mulierem typum fuiſſe ſyna
gogæ, cum fornicabatur, cum in pro-
phetæ coniugium venit; non autem
Regula. poſtea. Sæpe enim fit vt eadem perſo-
na nunc huius, nunc illius typum ge-
rat, vt docet Auguſtinus epiſtola 49. &
lib. 16. contra Fauſt. cap. 17. Exemplū D
affert in epiſtola illa manifeſtum. Io-
nas typus fuit Domini, cum in mare
proiectus eſt, cum à piſce grandi in lit-
tus euomitur: at cum ſedet cōtra Ni-
niuem mœſtus non iam Chriſti ſed po
puli Iudæorum typū gerebat, qui do-
lebat de ſalute Niniuitarum, id eſt, de
redemptione, & liberatione gentium.
57 * At mihi magis probatur etiam iſtam
Gomer vxorē prophetæ poſt nuptias
aliquando ad priſtinam vitæ turpitu-
dinem redijſſe, atque ita omnino ſyna-
gogam recte ſignificat. Id haud obſcu-
re indicant illa verba: Quia fornicās
fornicabitur terra à Domino. Et cum
cap. 3. ait. Et dixit Dominus ad me,
Adhuc vade, & dilige mulierem dile-
ctam amico, & adulteram; profecto nō
eſt improbabile eandem eſſe illam, de
qua in hoc capite 1. loquitur; quæ cū
ad priores libidines redijſſet, & eā pro-
pheta dimittere à ſe forte vellet, iterū
iubetur & retinere, & diligere, vt con-
ſtantiam diuini erga Iſraelitas amoris
facto ſuo ſignificet.* Ideo ait: Adhuc 58
vade, ac ſi dicat; Non eſt ſatis duxiſſe:
retinenda eſt. Vnde quam prius for-
nicariam appellauerat, quod virū non
haberet, nunc adulteram vocat, quo-
niam fidē matrimonij violauerat. Vi-
detur ſane hoc ſenſiſſe Ruffinus: Præ-
cipit, inquit, prophetæ, ne charitatem
quam obſcœnæ mulieri impenderat,
præuia offenſione deponat; ſed cū im-
pudentia illius profeſſa benignitate cō
tendat, &c. Verum etſi nemo hoc di-
ceret, ſatis res ipſa perſuadet, cū vna,
eademque ſynagoga ſignificetur, poſ-
ſitque per eandem mulierem ſignifi-
cari; melius vnam poni, quam duas.
Cetera, quæ in illo cap. ſunt, quomo-
do huic ſententiæ conueniant, ſuo lo-
co explicabimus.

ALLEGORIA, SIVE SENſus allegoricus.

Verum aliud hic quoque ſignifica- 59
tur Hoſeas 1. Seruator. non perſona Propheta
ſolum, & officio, ſed nomine etiam ip- ducēs vxo
ſo typum gerit eius, de quo angelus di rem forni
xit, Matth. 1. Et vocabis nomen eius cariam ty
Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet popu- pus Chri
lum ſuum à peccatis eorum. Hic Ec- ſti.
cleſiam de gentibus ſibi copulauit ſine
modo fornicantem, & in idolorū cul-
tum inſanientem, vt eam ſanctificaret
(iuxta Apoſtolum Epheſ. 5.) mundans
eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt
exhiberet ipſe ſibi glorioſam Eccleſiā,
non habentem maculam, aut rugam,
aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſan-
cta, &

ſta, & immaculata. Ita veteres patres
intelligunt. Irenæus lib.4. c. 37. Hie-
ron. hic,& in proœm. commen. huius
prophetæ, & (vt alios omittam) Aug.
22.contra Fauſt.c.89.quod ex ſequen-
tibus totius c. verbis ita apertum eſſe
dicit, vt probandum non ſit. Quæris
quomodo filios fornicationum ex ea
tollat Chriſtus? Hactenus mulier hæc
typum habet Eccleſiæ, quatenus pro-
phetæ adiungitur, & filios ex eo pro-
creat. Quod autem ſequitur iam alte-
rius rei figura eſt, vt videbimus.

TROPOLOGIA.

60 Videmus hic plane non ſolum mira-
Obedientię dignitas,& exẽpla. bilem Dei erga homines prouidentiã,
& charitatem: ſed etiam Chriſti Do-
mini noſtri obedientiam ſingularem.
Quod enim prophetæ turpiſſimum fo-
re multi iudicabant, id ipſe facere non
eſt veritus, vt meretricem arctiſſimo
vinculo ſecum colligaret, idque vt Pa-
tri ſalutem hominum quęrenti obtem-
Ioh an. 6. peraret. Deſcendi, inquit, de cælo, nõ
vt faciam voluntatem meam, ſed vo-
Matt. 10. luntatem eius, qui miſit me. Non eſt
diſcipulus ſuper magiſtrum, nec ſer-
uus ſuper dominum ſuum: ſufficit di-
ſcipulo, vt ſit ſicut magiſter eius, & ſer-
uo ſicut dominus eius. Quomodo er-
go ſerui, atque diſcipuli inobedientiã
noſtram tuebimur, cum tale habeamus
exemplum Domini,& Magiſtri? Exem-
plum enim dedit nobis, vt quemadmo-
dum ipſe fecit, ita & nos faciamus. San-
Gen. 24. cta Rebecca videt Iſaac peditem, & re-
pente deſcendit de camelo: quid nos
elatos, ac ſuperbos facere par eſt, cum
Dominum noſtrum, eundemque Do-
minum exercituum ita humilem vide-
mus? Tollamus cum Rebecca pallium
noſtrum, & præ pudore cito etiã ope-
61 riamus nos. *Verum ego non poſſum
non mirari prophetę obedientiam, qui
ante hoc Seruatoris exemplum ita ſe-
ſe vicit, tantamque ſibi vim intulit, vt
fornicariam & acciperet, & amaret.
Paruit Deo pręcipienti non opere mo-
do, ſed & voluntate, celeriterque pa-
ruit; quod verba ipſa indicãt: Et abijt,
& accepit Gomer filiam Debelaim.
Quantumuis turpis eſſet, & propheta
indigna vxor, abijt continuo, & acce-

A pit. Famæ, & dignitatis ſuæ obliuiſci-
tur: ad rumores hominum ſurdus ſo-
lum Deum audit, vnicum decus ſuum
putat Deo obtemperare. Parum eſt vo-
luntate obediſſe: intellectu (quod om-
nium maximum eſt) obedit, eúmque
captiuat in obſequium Dei. Nõ enim
deliberando moratur, nõ cogitat, quid
perſonam ſuam deceat; cœca quadam
obedientia (quæ cum cœca eſt, eſt ma-
gis oculata) honeſtum decorumque
eſſe credit, quidquid iubet Deus. Id-
circo neque puerum ſe eſſe cauſatur,
vt Ieremias, neque recuſat, vt Eze- Ierem. 1.
B ciel, qui dixit: Domine Deus, Ecce Ezec.
anima mea non eſt polluta, & morti-
cinium, & laceratum à beſtijs non co-
medi ab infantia mea vſque nunc, &c.
neque vt Petrus: Abſit Domine, quia Act. 10.
nunquam manducaui omne commu-
ne, & immundum: qui propterea ta-
cite reprehenſus eſt, quod verborum
Dei iudex potius, quam executor eſ-
ſe voluiſſet; & merito audijt: Quod
Deus purificauit, tu commune ne di-
xeris: ac ſi diceret: Quod immundum
prius videbatur, Deo iubente fit mun-
dum, nec putare debes aliquid à Deo
C præcipi, quod mundum non ſit. *Per- 62
fecta (inquit Bernardus ad fratres de
Monte Dei) obedientia eſt, maxime
in incipiente, indiſcreta: hoc eſt, non
diſcernere quid, vel quare præcipia-
tur, ſed ad hoc tantum niti, vt fideli-
ter, & humiliter fiat; quod à maio-
re præcipitur, &c. Erga duos ita nos
gerere debemus, vt cum aliquid præ-
ceperint, aut monuerint, nihil vn-
quam reſpondeamus, id eſt, erga Deũ,
& erga diabolum: ſed Deo ſine mo-
ra, ſine verbis vbique obſequendum
qualecunque ſit, quod præcipit: dia-
D bolo ſine reſponſione continuo repu-
gnandum, & ſi honeſta, & ſalutaria
præcipere videatur. Quod præclare Iac.4.
ſane à Iacobo Apoſtolo dictũ eſt: Sub-
diti ergo eſtote Deo, reſiſtite autem
diabolo, & fugiet à vobis. Deo ſem-
per ſubditi, non reſponſatores, non iu-
dices, non recuſatores, nihil denique
aliud, quam ſubditi. Diabolus nõ au-
diendus, non illi vnquam credendum,
reſpondendũ, aſſentiendũ; ſed ſemper
reſiſten-

reſiſtendum ; atque ita fugiet : ſi quip-
piam aliquid fecerimus, appropinqua-
bit potius, atque in momenta ſingula
erit & moleſtior, & fortior oppugna-
tor. Quanta autem ſit obedientiæ di-
gnitas, quanta vtilitas, quantumque
Deo accepta ſit ipſa, docet eleganter
Grego. 35. moral. cap. 12. 13. 14. & in
comment. lib. 1. Regum in illud ca. 15.
Melior eſt enim obedientia, quam vi-
ctima, & auſcultare magis, quam offer-
re adipem arietum. Et S. Thom. 22. q.
186. art. 8.

LITERALIS EXP.

63 *Et concepit, & peperit filium.* Intel
lexit enim plane propheta id ſibi à Do
mino præcipi in illis verbis, Sume tibi
vxorem fornicationum, & filios for-
nicationum.

Voca nomen eius Iezrahel. Quoniam
filios prophetæ naſci voluit Deus, vt
eſſent populo decem tribuum quaſi in
portentum, & in ſignum imminentis
captiuitatis ; nominibus etiam huic ſi-
gnificationi aptis inſigniendi fuerunt,
vt vel ipſis nominibus prophetarent.
Ideo nomina à Deo ipſo accipiunt ;
qui vt melius conſilium ſuum patefa-
ceret, rationes nominum cenſuit in-
dicandas.

64 *Quoniam adhuc modicum. & viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu.* Locus eſt valde difficilis, ideoque
varie à varijs expoſitus. Sed verba ſin-
gula prius interpretemur : deinde ve-
Adhuc modicū. niemus ad ſententiam. Adhuc, ita po-
ni ſolet in ſcriptura, cum de tempore
ſermo eſt, vt idē fere valeat, quod poſt.
Vt Exo. 17. Adhuc paululum, & lapi-
dabit me, id eſt, poſt paululum, aut ſine
tranſire paululum temporis, & lapida-
bit me. Ion. 3. Adhuc quadraginta dies,
& Niniue ſubuertetur. Hagg. 2. Adhuc
vnum modicum eſt, & ego commoue-
bo cælum, &c. Idem ſignificat aliquan
do cum ponitur, Modicum, aut Paulu-
Viſitare. lum ſine adhuc ; vt Iohan. 16. Modicū
& non videbitis me, & iterū modicū &
videbitis me. Viſitare ambiguū & me-
dium vocabulum eſt ; nam & in bonū
accipitur pro eo, quod eſt benefacere,
vt Luc. 1. Quia viſitauit, & fecit redem
ptionem plebis ſuæ. Et ibidem : Per

A viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in qui
bus viſitauit nos oriens ex alto. Et in
malum, pro eo, quod eſt punire, & vl-
ciſci, vt Ierem. 9. Nunquid ſuper his nō
viſitabo ? dicit Dominus : aut in gente
tali non vlciſcetur anima mea? Pſalm.
88. Viſitabo in virga iniquitates eorū,
& in verberibus peccata eorū. Ita hic
accipitur, viſitabo : ideo LXX. verte-
runt ἐκδικήσω, vlciſcar. * Iezrahel
vrbs olim inſignis, metropoliſq. decē 65 Iezrahel.
tribuum, ſimilis Samariæ, quæ erat al-
tera earundem metropolis, vt ſcribit
Hieronym. hodie (vt author eſt Bro-
B cardus in deſcriptione terræ ſanctæ)
vix habet viginti domos, & vocatur
Zaracin ad radices montis Gelboe ver
ſus Occidentem ſita, ante cuius introi
tum eſt ager Naboth, de quo 3. Reg.
21. Iehu rex Iſrael, qui occiſis Achab
& Iezabele, qui Naboth iuſtum interfe
cerant, voluntate Dei regnauit. 4. Reg.
9. Quod autem in tranſlatione LXX.
legitur, ſuper domum Iuda, videri ſibi
ait Hieronymus, non vitio LXX. in-
terpretum, ſed ſcriptorum inoleuiſſe
imperitia, qui ignorantes Iehu, quod
magis tritum erat, ſcripſerunt, id eſt,
Iuda, vera lectio eſt; Super domum Ie-
C hu, vt ex Hebr. & Chaldæo conſtat, &
ex aliorum interpretum editionibus,
vt fatetur Cyrillus: quam merito no-
ſtra tranſlatio recepit.

Sed iure optimo quæritur, quem ſan 66
guinem Iezrahel vindicaturus Domi-
nus ſit ſuper domum Iehu : non enim
legimus effuſum ſanguinem in Iezra-
hel niſi Naboth innocentis, qui vineā
vendere noluit regi Achab : ſed hunc
Achab effudit. Non multo poſt effuſus
eſt ſanguis ipſius Achab, & impiæ Ie-
zabelis : ſed hunc Deo iubente effudit
Iehu ; cur igitur ſanguis Iezrahel viſi-
D tatur ſuper domum Iehu ? Sunt qui di
cant Iehu Deo quidem iubente ſangui
nem Achab effudiſſe : ſed malo tamen
animo, hoc eſt, libidine dominandi, nō
zelo diuinæ iuſtitiæ : ideoque irā Dei
in ſe prouocaſſe. Sed hanc reſponſio-
nem verba Domini refellūt 4. Reg. 10.
laudantis Iehu, & magnam eius ope-
ri mercedem pollicentis: Quia ſtudio-
ſe egiſti quod rectum erat, & placebat
in ocu-

in oculis meis, & omnia, quæ erant in A
corde meo feciſti cōtra domū Achab;
filij tui vſque ad quartam generatio-
nem ſedebunt ſuper thronum Iſrael.
Quis dicat iratum fuiſſe Dominum,
cum hæc dicebat, aut malo animo fa-
ctum eſſe quod tantopere laudatur?
Sed & in eodem cap. ait Iehu: Veni me
cum, & vide zelum meum pro Domi-
67 no. *Propius accedere videtur ad veri
tatem, quod Ruffinus ait, Vindicari ſan
guinem Iezrahel, id eſt, Achab interfe-
cti in Iezrahel, quoniam poſteri Iehu
in eadem ſcelera inciderunt, quæ pa-
trata fuerant ab Achab, & à poſteris Ie B
roboham, qui peccare fecit Iſrael, & ſi-
militer idola coluerunt. Et quidem ſi
Achab, & eius poſteri à bonis viris ex-
tincti eſſent, patienter ferendum vide-
batur; cum vero ab æque malis id paſſi
ſint, quodammodo digni eſſe videntur,
quos Deus vlciſcatur; iubeatque in vl-
tionem ipſorum ſimili pœna affici eos,
à quibus deleti ſunt. Atque ita prorſus
videtur intellexiſſe Chaldæus, qui ita
hæc vertit: Et viſitabo ſanguinem co-
lentium idola, quē effudit Iehu in Iez-
rahel, quos occidit, quod ſeruirent Ba-
hal, & poſtea conuerſi ſunt etiam ipſi, C
vt errarent poſt vitulos, qui erant in
Bethel, & in Dan. Ideo reputabo illum
ſanguinem innocentem ſuper domum
Iehu, & ceſſare faciam regnum domus
68 Iſrael.* Mihi non diſplicet hæc expli-
catio: ſed aliam addam & reconditio-
rem, & veriorem. Per Iezrahelem non
vrbē ſignificari arbitror, ſed populum
Iezrahel populus Dei. Iſrael: nam Iezrahel ſignificat ſemen
Dei, vt ex nomine ipſo intelligitur:
& dictum eſt à Domino Exod. 4. Fi-
lius meus primogenitus Iſrael. Dimit-
te filium meum, vt ſeruiat mihi. Et de
eodem populo Malach. 3. Et quid vnus
quærit, niſi ſemen Dei? Quoniam igi- D
tur Iehu, & eius ſucceſſores ac poſteri
idolorum cultores fuerunt, atque imi-
tatores Ieroboham filij Nabat, qui pec
care fecit Iſrael, vt videmus 4. Reg. 10.
& 13. & duobus ſequentibus, id eſt, ſuo
exemplo, & imperio populum ad ido-
lolatriam vehemētius allexere, cauſa-
que fuerunt perditionis multarum ani
marum: ideo Dominus dicit ſe velle fi-
nire regnum domus Iſrael, & vindica-
re ſanguinem Iezrahel, id eſt, occiſio-
nem animarum populi Dei.*Atque hu 69.
iuſmodi ſpiritualem occiſionem ſan-
guinem in ſcriptura quoque dici, ex Sanguis.
Ezec.3. diſcimus. Si dicente me ad im-
pium: Morte morieris, non annuntia-
ueris ei, neque locutus fueris, vt auer-
tatur à via ſua impia, & viuat; ipſe im-
pius in iniquitate ſua morietur; ſangui
nem autē eius de manu tua requiram.
Et Ierem. 2. Quæ inſuper & malitias
tuas docuiſti vias tuas, & in alis tuis in-
uentus eſt ſanguis animarum pauperū,
& innocentum. Exponit Hieronym.
quos idolis immolaſti, ſiue quorū ani-
mas perdidiſti ſacrificiorum ſimilitudi-
ne. Quod ſi hoc ex ſcriptura probare
non poſſemus, facile eſſet dicere mul-
tos occiſos fuiſſe à Domino, vel ab ho
ſtibus, propterea quod idola coluiſ-
ſent: ideoque viſitatur ſanguis eorum
ſuper poſteros Iehu, qui illos ad idolo
latriam allexerūt, qua mortis ſibi cauſa
fuerunt. Sed vt dicebam puto intelle-
xiſſe Hieronymum, cuius hæc ſunt ver
ba: Verum quia & ipſe vltor ſanguinis
iuſti ingreſſus eſt per vias Ieroboham fi
lij Nabat, qui fornicari fecit Iſrael, &
conſtituit vitulos aureos in Dan, & in
Bethel, regnum quoque eius dicitur
ſubuertendum. Quam ob cauſam nūc
dicitur: Adhuc modicum, & viſitabo
ſanguinem Iezrael; id eſt, occiſionem
populi mei ſuper domum Iehu regiā,
quæ eo tempore præerat Iſrael.* Hæc 70
Hieronymus: qui tamen nullos corpo
raliter occiſos dixerat à domo Iehu: ex
quo cōſtat de ſpirituali occiſione eum
loqui. Quod Iezrahelem dixi populum
Iſrael ſignificare, id manifeſtiſſimum
erit, ſi lectionem recipiamus, quam
nonnulli Græci codices habēt, vt Cō-
plutenſis, & Regius nuper Antuerpiæ
excuſſus, & viſitabo ſanguinem Iſrael.
Quo loco Iſrael aperte vocatur, qui in
Hebr. dictus eſt Iezrahel. Verum quo-
niam alij codices Græci, &, vt videtur,
correctiores habent ſanguinem Iezra-
hel: atque ita legiſſe videntur Cyrill.
Theodoretus, & Theodorus Antioche
nus: ea quoque lectio mirifice nobis fa
uet. Nam quoties Iezrahel vrbē ſigni-
ficat,

ficat, ſine articulo poni ſolet à LXX. A
vt videre licet Ioſ.17.3.Reg.21. 4.Reg.
8.& 9.& 10.& 2.Paralip.22. aut ſi arti-
culus addendus eſt, ille erit feminei ge
neris neceſſario, qualis nominibus vr-
bium addi ſolet. At hic maſculinum
addiderunt, καὶ ἐκδικήσω τὸ αἷμα τοῦ
Ιεζραὴλ, intelligentes nimirū non iam
vrbem ſignificari, ſed populum, aut ſe-
men Dei. Idem fecerunt in extremis
capitis verbis: Quia magnus dies Ie-
71 zrael.* Denique tam aperte hęc noſtra
expoſitio confirmatur à propheta ad
finem 2. cap. vt illi ipſi, qui aliter in-
terpretati hæc fuerant, cum ad illa ve-
niunt, ſententiam mutare cogantur, B
faterique Iezrahel eſſe populum Dei.
Et exaudiam (inquit propheta) cælos,
& illi exaudient terram: Et terra exau
diet triticum, & vinum, & oleum, &
hæc exaudiet Iezrahel. Omitto quod
& hic nonnulli codices Græci pro eo,
quod in Heb. eſt Iezrahel, habent Iſ-
rael, & quod in probatioribus ponitur
Iezrahel cum articulo maſculino; Hie
ronym. populum Dei ait vocari Iezra-
hel, & Theodorus Antiochenus, &
Ruffinus, & Lyranus citato etiam ad
hoc R. Salomone, Vatablus & recen-
tiores alij. Immo & Chaldaica para- C
phraſis, cuius verbis locus bene expli-
catur, ita habet: Mandabo cœlis, &
ipſi demittent pluuiam ſuper terram:
& terra producet frumentum, & vi-
num, oleumque, quæ ſint factura ſa-
tis tranſmigrationi populi mei. Pro
Iezrahele, dixit: Tranſmigrationi po-
puli mei.

MORALIS EXP.

72 Cur igitur infans natus prophetæ
vocatur Iezrahel? Profecto vt quoties
puerum cernerent poſt expoſitam à
propheta rationem nominis recorda-
rentur venturæ vltionis, ſanguiniſque D
viſitandi, atque hæc mala toties ſibi
prænunciari intelligerent à Deo, quo-
ties eorum aſpectui, atque oculis puer
occurreret, vt ita reges, & cum eis po-
pulus ab Idololatria, & perditis mori-
bus ad veram pietatem reuerterentur.
O altitudo diuitiarum bonitatis, & pa
Dei patiē tientiæ Dei? Vere altiſſimus eſt patiēs
tia. redditor. Quam celeriter ſubuenit?

A Quam lente punit? Quoties minatur? Eccli. 5.
Quoties terret peccatores? Quoties
admonet inſtare ſupplicia? Sed inſtan-
tia, & erumpentia quam patienter, ac Pſal. 7.
fortiter remoratur, & reprimit? Niſi
conuerſi, inquit, fueritis, gladium ſuū
vibrauit; arcum ſuum tetendit, & pa-
rauit illum. Et in eo parauit vaſa mor-
tis.* Credas iam iam volaturas ſagit- 73
tas, dicas iam cruore fœdari gladium.
Sed ita tamen moratur vt de mora, &
tarditate iuſti conquerantur: Vſque- Pſal. 93.
quo peccatores Domine, vſquequo
peccatores gloriabuntur; effabuntur,
B & loquentur iniquitatem, loquentur
omnes, qui operantur iniuſtitiam? Mi- Sap. 11.
ſereris omnium Domine, & nihil odi-
ſti eorum, quæ feciſti, diſſimulans pec-
cata hominum propter pœnitentiam.
Adhuc modicum & viſitabo. Sed hoc
modicum ſi ad ceſſationem regni do-
mus Iſrael referamus, quinquaginta ſe
te, & ſex annorum fuit: ſi ad pœnas de
poſteris Iehu ſumēdas, quatuordecim
fere annorum: idque poſtquam vigin-
ti octo annos tolerauerat idololatriam
Iehu decem & ſeptem Ioachaz eius fi-
lij, vnū & quadraginta Ieroboam eius
C nepotis. Sed interim, inquit, audiant
prophetam, videant ſæpe puerum Ie-
zrahel, vt ſupplicij venientis admo-
neantur. Quot annos putamus eum
ſuſtinuiſſe immania ſcelera eorum, qui
terram Hebræis dandam tenebant, &
tamen Abrahæ dicit, Generatione au- Gen. 15.
tem quarta reuertentur huc: nec dum
enim completæ ſunt iniquitates Ha-
morræorū vſque ad præſens tempus.
* Omnis caro corruperat vlam ſuam, 74
& multa malitia hominum erat in ter-
ra, & cuncta cogitatio cordis intenta
ad malum omni tempore: & tamen cū
legamus: Pœnituit eum quod homi- Gen. 6.
D nem feciſſet in terra: & tactum dolo-
re cordis intrinſecus; non minus quā
centum viginti annos agendæ pœni-
tentiæ pollicetur. Interim multorum
annorū opus aggreditur Noe, arcam
extruit, vt omnes, qui immanem mo-
lem fabricari cernerent, toto illo tem-
pore admonerētur imminere diluuiū,
adeſſe certum exitium non reſipiſcen-
tibus. Nec id quidem facto illo tantū
Noe

Noe prædicebat,ſed apertis etiam verbis minabatur: ideo enim iuſtitiæ præco dicitur 2. Pet. 2. & de illis qui fidem illi habere noluerunt, ſcripſit idem in prioris epiſtolæ cap. 3. Qui increduli fuerant aliquando, quando expectabát Dei patientiam in diebus Noe,cum fa-
75 bricaretur arca. * Quæris,quid hac cun
ctatione quærat Deus? Audi Iſaiam:
Iſa. 30. Propterea expectat Dominus,vt miſereatur veſtri,& ideo exaltabitur parcẽs vobis;quia Deus iudicij Dominus:beati omnes,qui expectant eum.Hieronymus ibidem: Grandis clementia Dei, vt expectet noſtram pœnitentiam, & donec nos à vitijs conuertamur, ille potentem contrahat manum, ne ferire cogatur.

ALLEGORICVS SENSVS.

In eo,quod ait Dominus,ſanguinem Iezrahel eſſe vindicandum ſuper domum Iehu, allegorice prædicit ſe vindictam acrem ſumpturum de ijs,qui ſanguinem filij Dei effuderunt, cuius populus ille figura fuit quatenus à Deo dilectus,& pro filio habitus eſt, & ſemen Dei vocatus. Atque hos appellat domum Iehu, quoniam impietatem illorum regum imitati ſunt,& à Deo receſ-
ſerunt propter idola ſua, id eſt,propter gloriam,& honorẽ popularem, & pro-
76 pter auaritiam, ac voluptates. * Eius
Filius. enim filius quiſque in ſcriptura dicitur cuius mores, & vitam ſequi voluit, vt eleganter docet Origenes homil. 4. in Ezec. Sicut homo, inquit, generat hominem;ſic Iob generat Iob,& Noe generat Noe. Sic Paulus Ro.9.Non enim omnes qui ex Iſrael, ij ſunt Iſraelitæ: neque qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filij.Sic Dominus Iohan.8.quibus paulo ante dixerat; Scio, quia filij Abrahæ eſtis, ſecũdum carnem intelligens,ait: Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere.De huiuſmodi filijs dictũ eſt Mat.3.Potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ. Quod ſi recipiatur lectio, quam & nunc habemus in tranſlatione LXX. & Hieronymi ætate habebant vulgati codices, & quam Cyrillus agnoſcit,& interpretatur; Vindicabo ſanguinẽ Iezrahel ſuper domum Iuda, quid potuit di-

A ci apertius ad hanc de Domini cædẽ allegoriam? Aut quid aliud eſt, quam docere domum Iuda,id eſt,Iudæos appellari à propheta domũ Iehu? * Quã-
uis idem Cyrillus fatetur in aliorum 77
interpretum editionibus legi:Super domum Iehu. Sed neque hæc lectio aduer
ſatur allegoriæ:nam Iehu vertitur, Ip- יה'א
ſe,ſiue exiſtens. Viſitatur igitur ſanguis filij Dei ſuper domum ipſius, id eſt, ſuper populum,qui eſt ipſe, qui fuit ſemper ſibi ſimilis, & vt antea occiderat prophetas, ita poſtea occidit Dominũ prophetarum. Cui dicitur Matth. 23.
B Itaque teſtimonio eſtis vobis metipſis, quia filij eſtis eorum qui prophetas occiderunt. Et vos implete menſuram patrum veſtrorum. Idem populus merito dicitur exiſtens, quoniam ſolus Deum
verum nouerat,ſicut ſcriptum eſt: No- Pſalm.75.
tus in Iudæa Deus, in Iſrael magnum nomen eius. Idololatræ autem, quia eũ non norunt,dicuntur in ſcriptura non eſſe, vt Heſter. 14. Ne tradas Domine ſceptrum tuum ijs, qui non ſunt, ne rideant ad ruinam noſtram.

TROPOLOGIA.

In eiſdem verbis nequaquam prætereundum eſt quod iam demonſtraui- 78
C mus,ſcandalum appellari homicidium, Scandali grauitas.
ſiue effuſionem ſanguinis,vt nõ videatur nobis iam Domini ſententia rigi-
dior: Qui autem ſcandalizauerit vnum Matth. 18
de puſillis iſtis, qui in me credunt, expedit ei, vt ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius,& demergatur in profundũ maris.Sed acerbius vindicatur ſcandalum ſuper domum Iehu, id eſt, ſuper reges, & principes populi, ſiue poteſtate, ſiue generis claritate, ſiue eruditione,aut gloria rerum geſtarum ſint principes. Primum quoniam peccata ipſa ſunt grauiora. Recte enim dixit Quam grauia ſint principũ peccata.
D ethnicus poeta,

Omne animi vitium tanto conſpectius in ſe Iuu.ſaty.8
Crimẽ hẽt,quãto maior qui peccat,habet.

Deinde, quoniam quo maiores ſunt qui peccant, & quo plus authoritate apud populum valent,tanto magis exẽplo ſuo mouent, & tanto magis nocẽt.
* Non præcipiebat Chriſtianis Petrus 79
vt coram Iudæis à gentilium menſa, & contubernio abſtinerent; ſed quia ipſe

D facie-

faciebat, ita homines commouebat, vt A
& Barnabas duceretur in illam ſimula-
Galat. 2. tionem, & Paulus ei dixerit: Quo mo-
do cogis gentes Iudaizare? Quantum
in vtramque partem valeat viri princi
pis exemplum docet peruerſio decem
tribuum, quæ regem ſuum Ieroboham
ſecutæ vitulos aureos pro Deo vero
adorauerunt, & ab antiqua tot annorũ,
tantorumque patrum religione celer-
rime receſſerunt. Quod obſcuris quidẽ
verbis, ſed fortibus, & efficacibus Ho-
ſeas c.7. expreſſit, de eodem rege, & de
eiſdem tribubus loquens. Dies regis no B
ſtri, cœperunt principes furere à vino,
extẽdit manum ſuam cum illuſoribus.
Quia applicauerunt quaſi clibanũ cor
ſuum, cum inſidiaretur eis. Tota nocte
dormiuit coquens eos, mane ipſe ſuc-
cenſus quaſi ignis flammæ. Omnes ca-
lefacti ſunt quaſi clibanus. Contra, re-
gnantibus Dauid, Ezecia, Ioſia, magna
erat populi pietas & religio. Legamus
2. Paralip. cap. 29. & 30. & 4. Regum 23.
80 *Quare præclarè Claudianus; tametſi
poeta melior, quam Chriſtianus.
De 4. Honorij conſulatu. — *Componitur orbis*
Regis ad exemplũ, nec ſic inflectere ſenſus
Humanos edicta valent quã vita regẽtis. C
Mobile mutatur ſẽper cũ principe vulgus
Matth. 18 Si ergo de quouis homine dictum
eſt; Verumtamen væ homini illi, per
quem ſcandalum venit; quid de prin-
cipibus dicendum putamus, qui quaſi
parentes boni, aut tutores fideles eſſe
debent? Sanguinem animarum ve-
Gen. 9. ſtrarum (dicit Dominus) requiram
de manu cunctarum beſtiarum. Quan-
to magis ergo de manu illorum, quos
poſuit rectores, & duces? Merito illis
Sap. 6. dicitur in libro Sapientiæ, & quidem
per regem: Horrendè & citò apparebit D
vobis; quoniam iudicium duriſſimum
in ijs, qui præſunt fiet. Exiguo enim
conceditur miſericordia; potentes au-
tem potẽter tormenta patientur. Non
enim ſubtrahet perſonam cuiuſquam
Deus, aut verebitur magnitudinem
cuiuſquam; quoniam puſillum, & ma-
gnum ipſe fecit, & æqualiter cura eſt
illi de omnibus. Fortioribus autem
fortior inſtat cruciatio. Ad vos ergo
reges ſunt hi ſermones mei, vt diſca-
tis ſapientiam, & non excidatis.

HISTORIA.

Et quieſcere faciam regnum domus 81
Iſrael. Quia poſteriores reges nihilo
meliores fuerunt regibus domus Iehu,
non ſolum domum Iehu delendam eſ-
ſe vaticinatur; ſed etiam regnum de-
cem tribuum eſſe finiendum omnibus
in captiuitatem abductis. Quod de do-
mo Iehu dixit, paulo poſt impletum
eſt. Cœpit enim prophetare Hoſeas
(vt iam diximus) extremis quatuor-
decim, aut quindecim annis regni Ie-
roboham, qui fuit pronepos Iehu. Cui
ſucceſſit Zacharias filius, qui ſex men-
ſibus regnauit 4. Reg. 15. & regnũ tran-
ſijt ad Sellum, qui non erat ex domo
Iehu. Quod autem modo dicit de re-
gno decem tribuum finiendo, imple-
tum eſt anno quadrageſimo primo à
morte Zachariæ regis Iſrael, non an-
no quadrageſimo nono, vt mendoſè
legitur in Hieronymo. Nam poſt Za-
chariam regnauit Sellum mẽſem vnũ,
poſt Sellum Manahem annos decem,
mox Phaceia duos annos, & Phacee
viginti, vltimus fuit Hoſee, cuius an-
no nono captus eſt Iſrael. *Quæ om- 82
nia videmus 4. Regum 15. & 17. Sed
& à morte Zachariæ peius ſemper la-
bebantur res Iſrael. Nam (vt ait Hie-
ronym.) ſtatim reges Aſſyrij ceperunt
Ruben, & Gad, & dimidiam tribum
Manaſſe trans Iordanem; deinde mul-
tas ciuitates Samariæ, & deinde totam
Nephtalim, & ad extremum omnes re-
liquas tribus.

ALLEGORIA.

Idem videmus contigiſſe Iudæis poſt
quam effuderunt ſacratum ſanguinem
Iezrahel, id eſt, Chriſti Ieſu filij Dei. Nã
à Pilato, & ab alijs præſidibus Romanis
grauiter afflicti ſunt, & quadrageſimo
poſt anno miſerrime deleti, & extincti
cum vrbe ſua, & templo, & qui relicti
ſunt venditi, & in perpetuam captiui-
tatem ducti. Aucta eſt etiam in eis ani-
mi miſerabilis cæcitas, & obſtinata in-
duratio, adeo vt ſcribebat Paulus 1.
Theſſ. 2. de illis: Qui & Dominum oc-
ciderunt Ieſum, & prophetas, & nos
perſecuti ſunt, & Deo non placent, &
omnibus hominibus aduerſantur, pro-
hiben-

hibentes nos gentibus loqui, vt ſaluæ fiant; vt impleant peccata ſua ſemper; peruenit enim ira Dei ſuper illos vſque in finem.

TROPOLOGIA.

83 Nec dubitandum eſt idem accidere ijs, qui ſcandalo ſunt fratribus,& ſe animarum à Chriſto tanti redemptarum ſanguine polluunt. Etenim paulatim bona animi amittent,virtutumq; præſidio deſtituentur; & veniet rex Aſſyrius, id eſt, diabolus, ac ſeruituti ſuæ ſubijciet, & pendere grauiſſima tributa coget, tradenturque in manus crudelium dominorum. At non ſolum reges Iſrael capti ſunt,& cæſi,eadem fuit fortuna populi, eadem captiuitas, & cædes;vt nemo ſe alieno peccato excuſari putet, aut impune fore laturum, ſi peccantem ſiue regem, ſiue ſacerdotẽ, ſiue magiſtrum fuerit imitatus. Bonum (inquit Apoſtolus) æmulamini in bono ſemper. Si magna eſt hominis authoritas,qui te verbo, aut exemplo ad peccatum allicere concupiſcit: vide multo maiorem eſſe Chriſti,& Dei Patris, qui malum id, fugiendumque eſſe docuerunt.Quid profuit Adam dicere: Mulier,quam dediſti mihi ſociam, dedit mihi de ligno,& comedi?Quid Heuæ; Serpens decepit me, & comedi? Num ideo pœnas effugerunt, quia excuſauerunt excuſationes in peccatis? Vnuſquiſq; onus ſuum portabit,& quæ ſeminauerit homo,hæc & metet.Salutare eſt itaque Iohannis in 3. epiſtola conſilium, chariſſime noli imitari malum,ſed quod bonum eſt.

Gal.4.

Gen.3.

Gal. 5.

HISTORIA.

84 *Et in illa die conteram arcum Iſrael in valle Iezrael.* In illa die, qua decreui, vt quieſcat, & finiatur regnum Iſrael, arma, vireſque Iſraelitarum confringam,id eſt; Efficiam vt ab hoſtibus Aſſyrijs ſuperentur. Chaldæus:Et erit in tempore illo, & conteram fortitudinẽ bellatorum Iſrael; Sed arcum dixit, quia multum arcu pugnabant Iſraelitæ,& eius peritiam ſe habere gloriabantur, 1.Paralip.12. Qui erant fortiſſimi, & egregij pugnatores tendentes arcũ, & vtraque manu fundis ſaxa iacientes, & dirigentes ſagittas. Et Pſalm.77.Filij

Arcus.

A Ephræm intendentes, & mittentes arcum conuerſi ſunt In die belli. Ex quo intelligimus illud 2. Reg. 1.Et præcepit vt docerent filios Iuda arcum,id eſt,artem bellicam, ne ſcilicet tanta clade accepta deſperarent, ſe claros bello futuros,atque victores. * Illud vero difficilem explicatum habet,cur dixerit, *In valle Iezrahel.* Nam ſcimus quidem decem tribus victas,captasque fuiſſe ab Aſſyrijs: ſed hoc in valle Iezrahel contigiſſe nuſquam legimus.Ruffinus affirmat Iezrahelem eſſe vallem adiacentẽ Samariæ. Quod ſi ipſe probare poſſet, aut ſi verum eſſet, ſoluta erat quæſtio. 85

B At Iezrahelem non vallem, ſed vrbem metropolin eſſe oſtendimus. Sed quoniam pugnatum eſt Samariæ obſeſſa vrbe ab Aſſyrijs,& ibi captus eſt Iſrael,vt videtur docere ſacra hiſtoria 4. Reg. 17. & propheta dicit, arcũ Iſrael fuiſſe conterendum in valle Iezrahel;inde Ruffinus,vt opinor,collegit eſſe vallem, & adiacere Samariæ. * Dicendum igitur eſt Iezrahelem hic,neque vallem ſignificare,neque vrbem, ſed populum Dei, vt ſemper hactenus vidimus. Id quod & LXX.interpretes docent,ponentes Iezrahel cũ articulo maſculino, vt prius 86

C fecerant, ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ιεζραήλ. Significat igitur eos in patria ſua eſſe vincendos, & capiendos, & vallem Iezrahel, id eſt, ſeminis Dei vocat vallẽ Samariæ,in qua vrbe ſedes erat regia,& digniſſima portio decem tribuum. Sed multi, nobiliſſimique authores in valle vrbis Iezrahel prælium commiſſum eſſe volunt, vt Hieronymus, Theodorus, Cyrillus, Theodoretus, quos multi recentiores ſequuntur.Supra diximus (inquit Hieronym.) Iezrahelem, quæ nunc iuxta Maximianopolin eſt, fuiſſe metropolin regni Samariæ,

D prope quam ſunt campi latiſſimi,& vallis nimiæ vaſtitatis,quæ plus quam decem millium tenditur paſſibus. In hac, commiſſo certamine, ab Aſſyrijs cæſus eſt Iſrael. * Quod de valle ſcribit Hieronym. verum eſt.Legimus enim Ioſue 17. Qui habitant in terra campeſtri, in qua ſitæ ſunt Bethſan cum viculis ſuis, & Iezrahel mediam poſſidens vallem. Et vallem maximam eſſe intelligimus 87

ex Iud. 6. Igitur omnis Madian, & A-
malech, & orientales populi congre-
gati ſunt ſimul, & tranſeuntes Iorda-
nem, caſtrametati ſunt in valle Iezra-
hel,&c. Erat ſcilicet locus aptus,& ido
neus numeroſiſſimo exercitui. Si ergo
quæras vnde conſtet prælium in hac
valle fuiſſe commiſſum? In promptu eſt
reſpóſio. Conſtat ex verbis Hoſeæ,qui
nomen loci hiſtoriæ addidit, quod ad
rem,quã agebat,non mediocriter per-
tineret. Vt,ſcilicet,vbi fuſus eſt ſanguis
Achab, & Iezabelis idololatrarum; ibi
etiam fundatur eorum ſanguis,qui exẽ
plo illo nequaquam reſipuerunt; ſed
idem fecerunt,quod Deum & odiſſe,&
88 puniſſe animaduerterant. * Accedit
ad verba Hoſeę tot tantorumq; virorũ
expoſitio, & authoritas, quæ ſatis eſſe
poſſit, & debeat cuiuis ad ſobrietatem
ſapienti. Sed faceſſit tamen negotium,
quod 4.Reg.17. ſcriptum eſt de Salma-
naſare rege Aſſyriorum; Peruagatusq;
eſt omnem terram,& aſcendens Sama-
riam obſedit eam tribus annis. Anno
autem nono Hoſeæ cepit rex Aſſyrio-
rum Samariam, & tranſtulit Iſrael in
Aſſyrios, &c. Non ergo in valle Iezra-
hel, ſed in valle Samariæ vrbis cęſus
eſt Iſrael. Præſertim cum ſcribat Ioſe-
phus 9.antiq. c. 14. Salmanaſarem poſt
tertium obſidionis annum vrbem Sa-
mariam vi cepiſſe. Reſpondeo obſeſſam
quidem & captam fuiſſe Samariam, ſed
vniuerſum Iſraelem collatis ſignis di-
micaſſe extra vrbem, vt ex Hoſea intel-
ligimus,in valle Iezrahel. Protenditur
enim hæc vallis verſus Samariam,quæ
proxima eſt vrbi Iezraheli,adeò vt,cum
Iehu Iezrahele maneret,ſcripſerit ad ci
ues Samariæ 4. Reg. 10. in hæc verba:
Tollite capita filiorum Domini veſtri,
& venite ad me hac eadem hora cras in
Iezrahel. Cum igitur vallis eſſet longiſ
ſima, neceſſe eſt vicinam fuiſſe Sama-
riæ, rectèque dicitur in ea fuiſſe dimi-
catum.

89

ALLEGORIA.

Iudæorũ arcus confractus poſt mortẽ Chriſti.

Quam bene hæc eadem in Iudæos
conueniant poſt Domini mortem, quã
confractus fuerit eorum arcus in me-
tropoli ſua ciuitate Ieruſalem,qui ple-
nius videre volet,legat extremos Ioſe-
A phi de bello Iudaico libros. Sed & res
ipſa docet ſine libris. In qua enim re-
gione non ſunt hodie Iudæi,& vbi non
ſeruiunt? Quis eorum potẽtiam timet?
Quis eos non ridet,atque contemnit?
Cyrillus; Erat autem vallis Iezrahel
typus ſepulchri Chriſti filij Dei. Iezra-
hel enim interpretatur ſemen Dei: per
reſurrectionẽ vero Chriſti omnino ſu-
perati ſunt Iudęi,qui occiſo Chriſto pu
tarant iam ſe dominos eſſe vineæ,&c.

TROPOLOGIA.

Nec minus apte ad eos accommo- 90
dantur, qui vel exemplo ſuo ceteros
B ad peccandum prouocant,aut aliorum
exemplum ſequentes peccant. Conte-
rit his Dominus arcum, quoniam non
ſolùm reliquam fortitudinẽ amittunt,
facileque à diabolo expugnantur, ſed
illud quoque, in quo potiſſimum glo-
riabantur, & quod ad omnes hoſtium
arietes firmiſſimum putabant, ſubito,
præter ſpem,preter opinionemq; per-
dunt. Multi ita iuſtitiæ iacturam fecere;
plures diu ſeruatæ caſtitatis; nonnulli
etiam fidei. Quid mirum? Infirmior in
dies,immo in horas ſemper animus ſi-
ne gratia, hoſtis ferocior, & valentior;
C quomodo is bona ſua tueatur; Saucius
miles, & ſanguine diffluens quo magis
ipſe viribus, ſpirituque deſtituitur, eo
fortiorẽ reddit aduerſarium. Occum-
bat neceſſe eſt, & vitam hoſti, atque
arma prębeat, niſi ex acie educatur ad
medicũ,qui ſanguinẽ reprimat, & vul-
nera alliget, id eſt, ad ſacerdotem, qui
ſacramento pœnitentiæ quaſi ſaluber-
rimo pharmaco adhibito eum in priſti-
nas vires,ſanitatemque reſtituat. Pec-
catum enim (vt ſapienter à Gregorio
dictum eſt 25.mor.ca.9.) quod pœnitẽ-
tia non diluit, ipſo ſuo pondere mox
D ad aliud trahit. De his dicitur; Filij
Ephræm intendentes,& mittentes ar-
cum conuerſi ſunt in die belli. Terga
ſcilicet dederunt amiſſa priſtina forti-
tudine.* Quot huiuſmodi caſus & mo- 91
nachorum,& ſecularium hominum,&
magiſtrorum Eccleſiarum legimus in
hiſtorijs? Et vt vetera miſſa faciamus,
cui vel ignota, vel non deplorata eſt
Angliæ calamitatis hiſtoria? Quãtus
ardor fidei, & Eccleſiaſticæ dignitatis
propu-

Scãdalum præbentibus arcus confringitur.

A propugnandæ fuit in Henrico rege,
quem Leo decimus cum ſacro cardina
lium ſenatu honorificentiſſime defen-
ſoris fidei cognomine donauit? An nõ
fuit in illo arcus ille fidei zelus, ex quo
tot, tamque validas ſagittas iaculatus
eſt in Lutherum? Sed turpi captus libi-
dine, & furore animi cæcus ſcãdalo cæ-
pit eſſe ſuis, atque ita ſe vitijs tradere,
vt arcus illi cõfractus ſit in valle Iezra-
Iſa. 3. hel. Poſtquam autem Dominator Do-
minus exercituum aufert à Ieruſalem,
& à Iuda, (id eſt, ab anima, quæ templũ
B eius erat, & ei confitebatur) validum,
& fortem, & virum bellatorem, iudicẽ,
& prophetam, & ſenem: quid reliquum
eſt, niſi vt illud ſequatur. Et dabo pue-
ros principes eorum, & effeminati do-
minabuntur eis? hoc eſt, puerilis leui-
tatis affectus, & voluptates.

HISTORIA.

92 *Et concepit adhuc, & peperit filiam.*
His verbis qualis, & quam diuturna fu-
tura ſit captiuitas oſtendit. Poſtquam
enim captiuitatem decem tribuũ præ-
dixit, non iam filius naſcitur, ſed filia
fragilis ſexus, (vt ait Hieronym.) &
C quæ victorum pateat cõtumeliæ. Quæ
res apertè ſignificat decem tribus in ca
ptiuitate affligendas eſſe à victoribus,
& contumelioſe tractandas, nec tamen
in tantis malis habituras, qua ſe ratio-
ne tueantur, & defendant. Diuturnita-
tem captiuitatis nomen filiæ indicat.
Voca (inquit) nomen eius, Abſque mi
ſericordia: & nominis rationem conti-
nuò indicat.

*Quia non addam vltra miſereri domui
Iſrael.* Vocatur Abſque miſericordia,
ſiue Non conſecuta miſericordiã, quo-
niam tunc abſque miſericordia captus
D eſt ab Aſſyrijs Iſrael, & poſtea erat in
eadem captiuitate relinquendus, non
amplius in patriam reuerſurus, ac ſi di-
ceret: Nec in præſens tempus miſeri-
cordiam conſecuta eſt à me, neque in
futurum. Quod vero ait; Non addam;
vſitata ſcripturæ locutio eſt, qua adde-
re dicit qui adhuc facit quod ſemel, aut
Addere. ſæpius fecerat, vt Iud. 3 & 4 Addiderũt
filij Iſrael facere malum. Luc. 20. Et ad-
didit alterum ſeruum mittere, &c. &
Addidit tertium mittere. Itaque Non

A addam; eſt non amplius faciam. Iud. 10.
Idcirco non addam, vt vltra vos libe-
rẽ: ite, & inuocate deos, quos elegiſtis.
Hoc loco celebris, & tam ad huius 93
prophetæ, quam ad aliorum intelligen
tiam in primis vtilis quæſtio occurrit;
Verùm verba iſta prophetæ longiſſimi An decẽ
temporis captiuitatem prædicant, an tribus re-
potius perpetuam? id eſt, an aliquando dierint de
decem tribus ab Aſſyrijs captæ in pa- captiuita-
triam ſuam redierint ſoluta captiuita- te.
te, quemadmodum duæ tribus poſt ali-
quot annos de Babylonica captiuitate
B redière? Multa enim paſſim occurrunt
in prophetis, quæ ſine huius quæſtionis
lumine videri nequeant. Primùm eas
de captiuitate rediſſe docet Cyrill. in
prologo Zach. & in Hoſeæ cap. 11. & in
Mal. cap. 2. & Theophyl. & Theodore-
tus in illud Hoſ. 3. Quia dies multos ſe
debunt, &c. & ex ſcriptura videtur val-
de confirmari. Nam quo tempore Do-
minus inter homines verſabatur, Sama
ritani Iacob patrem ſuum vocabant, vt
Iohan 4. Nũquid tu maior es patre no-
ſtro Iacob? Et præter tribus Iuda, & Be
niamin erant aliæ tribus in Ieruſalem,
C vt Hanna prophetiſſa de tribu Aſer
Luc. 2. Et Dominus prædicauit in fini-
bus Zabulon, & Nepthalim Matth. 4. &
apoſtoli erant ex varijs tribubus Pſal.
67. Principes Iuda duces eorum, prin-
cipes Zabulon, & principes Nephtha-
lim. Iacobus etiam ſcribit duodecim tri
bubus, quæ ſunt in diſperſione, ſalutẽ.
* Ad hæc in prophetis videntur eſſe 94
apertiſſima teſtimonia. Ezec. 37. Et tu
fili hominis ſume tibi lignum vnum, &
ſcribe ſuper illud, Iudæ, & filiorũ Iſrael
ſociorum eius: & tolle lignum alterũ,
& ſcribe ſuper illud, Ioſeph lignum E-
D phraim, & cunctæ domus Iſrael, ſocio-
rumque eius. Et adiunge illa vnum ad
alterum tibi in lignum vnum, & erunt
in vnionem in manu tua. Cùm autem
dixerint ad te filij populi tui loquen-
tes; Nonne indicas nobis, quid in his
tibi velis? loqueris ad eos: Hæc dicit
Dominus Deus, Ecce ego aſſumã lignũ
Ioſeph quod eſt in manu Ephraim, &
tribus Iſrael, quæ ſunt ei adiunctæ, &
dabo eas pariter cum ligno Iuda, & fa-
ciam eas in lignum vnum, & erunt vnũ

in manu eius,&c.Sed quid alios quæramus, cum in eodem propheta noſtro cap.11. legamus, Non faciam furorem iræ meæ, non conuertar vt diſpergam Ephraim, quoniam Deus ego, & non
95 homo,&c. * Et auolabunt quaſi auis ex Ægypto, & quaſi columba de terra Aſſyriorum, & collocabo eos in domibus ſuis,dicit Dominus. Et cap. 12. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti, adhuc ſedere te faciam in tabernaculis,ſicut in diebus feſtiuitatis. Et ca.14. Sanabo contritiones eorum, diligam eos ſpontanee, quia auerſus eſt furor meus ab eis. Ero quaſi ros Iſrael, germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani,&c. Immo in hoc ipſo 1. ca.ſcriptum eſt : Et congregabuntur filij Iuda,& filij Iſrael pariter, & ponent ſibimet caput vnum, & aſcendent de terra, quia magnus dies Iezrahel. Et continuo cap.2. initio iubet eam, quæ vocabatur Abſque miſericordia,vocari Miſericordiam conſecutam.Dicite fratribus veſtris, populus meus, & ſorori veſtræ Miſericordiam conſecuta.Quod adhuc apertius retulit Paul.Rom.9. Sicut in Hoſee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam,dilectam,& non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam.

96 * At quamuis hæc & ſimilia in ſcriptura legamus, non dubium eſt,quin decem tribus ſemper apud Medos, Perſaſque remanſerint,neque vltra in terram ſuā venerint. Vſque hodie (inquit Hier.) Perſarum regibus ſeruiunt,& nunquam eſt eorum ſoluta captiuitas. Et in Eze. 23.prope prin. Vſque hodie decem tribus captiuæ tenentur in montibus, & in vrbibus Medorum,ad quas tranſlatę ſunt.Idem affirmat in Ezec.37.in illud: Et factus eſt ſermo Domini ad me dicens.Et in Zach.cap.2.in illud : Lauda, & lætare filia Sion. Eadem eſt ſententia Ruper.& Lyran.& omnium fere expoſitorum tam Hebræorum,quam noſtrorum.Sed quid authores quæramus, cum Ioſephus 11. antiq.cap.5. ita ſcribat : Duæ tantum tribus per Aſiam, & & Europam ſub Romano degunt imperio : decem autem tribus nunc quo-
A que vltra Euphratem ſunt,infinita hominū millia,quæ vix eſt numero comprehendere? Scriptura vel in eo hanc ſententiam confirmat, quod nuſquam legimus reditum promiſſum eſſe decē tribubus,cum duabus ſępe per prophetas promiſſus ſit in tātorum malorum ſolatium. Legimus etiam duas tribus rediiſſe, quod de decem non legimus.
* Manifeſta quoque ſunt verba Hoſeæ : Non addam vltra miſereri domui Iſrael; ſed obliuione obliuiſcar eorum. Et 4. Reg. 17. Tranſlatusque eſt Iſrael de terra ſua in Aſſyrios vſque in diem 97
B hanc,id eſt,in perpetuum. Vt enim,inquit,Origenes hom.7. in Ioſue,ſcripturæ ſanctæ mos eſt hoc dicere de iis,quę vſque ad finem vel vitæ,vel ſeculi permanent. Verbi cauſa,vt ait: Hic eſt pater Moabitarum vſque in hodiernum diem, quod ſignificat, vſque in finem ſeculi. Et iterum dicitur in Euangelio: Diffamatus eſt ſermo hic apud Iudæos vſque in hodiernū diem, id eſt, vſquequo ſeculum ſtat. Hæc Origenes.

In diem hanc.

Sed vt ad ea, quæ principio obiecta ſunt veniamus: locus Iohannis apertus eſt. Conſtat enim homines illos, qui
C erant in Samaria, nullo modo pertinuiſſe ad filios Iacob. Sed aliunde eo miſſos fuiſſe,vt legimus 4. Reg.17. Adduxit autem rex Aſſyriorum viros de Babylone,& de Cutha, & de Auah, & de Emath,& de Sepharuaim, & collocauit eos in ciuitatibus Samarię pro filijs Iſrael,qui poſſederunt Samariam, & habitauerunt in vrbibus eius. Iſti Hebræis Cuthæi vocati ſunt, Græcis Samaritæ, vt ait Ioſep.9. antiq. c.vlt.quo loco etiam docet,cur patrem ſuum Iacob appellare ſoliti ſint. Qui (inquit) pro præſenti ſemper conditione temporum mutabiles, quoties feliciter de-
D gere Iudæos viderint,cognatos ſe eorū appellant,vtpote à Ioſepho oriundos, & hac ratione ſanguine illis coniunctos. Quando vero in rebus aduerſis eos aſpiciunt,nihil ad ſe pertinere aiūt; neque illis quidquam deberi beneuolentiæ,cum ipſi ex longe remotis gentibus ad ea loca venerint. Idem ſcripſit
lib.11.cap.8. * Accedit quod licet gentiles eſſent iſti,tamen (vt ait Chryſoſt. 98
homil.

Samaritani qui.

homil. 30. in Iohan. & Theophy. & Euthy. in eorundem verborum explicatione) nitebantur ſe inſerere in Iudaicam nobilitatem, & Iudæos cognatos vocabant, quoniam Iſraelitarum terrã tenebant, & quædam ex eorum lege receperant. Ex his liquet cur Dominus dixerit Matth. 10. In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorũ ne intraueritis, ſed ite potius ad oues, quæ perierunt domus Iſrael. Sed vt cetera loca quæ in contrarium adducta ſunt, intelligantur, ſciendum eſt multos ex vniuerſis tribubus Iſrael vixiſſe in terra promiſſionis, cum Dominus Ieſus erat inter homines, quod ex eiſdem locis abunde comprobatur.

Vnde fuerint in Iudæa viri ex omnibus tribubus.

A Sed quomodo ad duas tribus iſti adiuncti ſint, difficilius explicatur. Sunt qui putent, cum duæ tribus ſoluta captiuitate Babylonica in patriam reuerſæ ſunt, ſimul cum illis multos ex alijs tribubus rediiſſe, vt Theophyl. & Theodoretus in Hoſ. 3. prope finem. Quod ego falſum arbitror. Etenim Hieron. in Malac. cap. 2. in illud: Et abominatio facta eſt in Iſrael, & in Ieruſalem, ait: Nequaquam in decem tribubus, quæ ab Aſſyrijs tenebantur, ſed in his, qui ad Cyri regis imperium ſub Zorobabel, & Heſdra, & Nehemia de Babylone ſunt reuerſi. Et ex Ioſepho paulo ante retulimus duas tantum tribus veniſſe, decem
99 manſiſſe trans Euphratem.* Sed apertius adhuc videmus 1. Heſdr. 2. vbi illi tantum veniſſe memorantur, qui à Nabuchodonoſor abducti fuerant. Hi ſunt autem prouinciæ filij, qui aſcenderunt de captiuitate, quam tranſtulerat Nabuchodonoſor rex Babylonis in Babylonem, & reuerſi ſunt in Ieruſalem, & Iudam vnuſquiſque in ciuitatem ſuam. Atque idem Ioſe. 11. antiq. cap. 1. & 4. docet eos, qui redierunt fuiſſe ex duabus tribubus, & ex Leuitica, quæ in duabus ſemper intelligitur. Quando ergo adiuncti ſunt ad duas, qui ex alijs tribubus erant? Sane quando regnum Iſrael diuiſum eſt ſub Roboham. Tunc enim (vt ſcribit Ioſeph. 8. antiq. cap. 3.) ad Roboham Ieroſolymis degentem è tota Iſraelitarum ditione confluxerũt ſacerdotes, & Leuitæ, & quotquot è reliqua plebe erant boni, ac iuſti patrias ſuas relinquebant, vt Ieroſolymis Deum colere liceret, offenſi Ierobohami tyrannide qui eos ad ſuarum vitularum adorationem vi adigere volebat.

* Quo factum eſt, vt Robohami regnum integro triennio talibus acceſſionibus creſceret. 100
Hactenus Ioſephus, qui hoc deſumpſit ex 2. Paral. 11. vbi ita legimus, Sed & de cunctis tribubus Iſrael, quicunque dederant cor ſuum, vt quærerent Dominum, venerunt in Ieruſalem ad immolandum victimas

B ſuas coram Domino Deo patrum ſuorum. Et roborauerunt regnum Iuda, & confirmauerunt Roboham filium Salomonis per tres annos. Ex his verbis, adiunctis etiam, quæ à Ioſepho dicuntur, ſatis conſtat multos ex Iſrael non tantum Ieroſolymam veniſſe ſacrificij cauſa, vt ibi putauit Lyr. ſed ſedes ſuas in duarum tribuum ditione collocaſſe: alioqui quomodo roborabant regnum Iuda, & confirmabant Roboham? aut quomodo illius regnum talibus acceſſionibus creſcebat? Sed quoniã hi pauciſſimi erant cum reliqua decem tri-

C buum multitudine collati; dicimus ſimpliciter decem tribus à domo Dauid receſſiſſe, & captas fuiſſe ab Aſſyrijs. Et de Aſa pronepote Salomonis ſcriptũ eſt 2. Paralip. 15. Congregauitque vniuerſum Iudam, & Beniamin, & aduenas cum eis de Ephraim, & Manaſſe, & de Simeon. Plures enim ad eum confugerant ex Iſrael videntes quod Do-
minus Deus illius eſſet cum eo.* Initio 101
etiam regni Ezeciæ nõ pauci ex Iſrael videntur ad duas tribus acceſſiſſe. Nam 2. Paralip. 30. Ezecias miſit ad omnem Iſrael, & Iudam, vt venirẽt ad domum

D Domini in Ieruſalem. Sequitur paulo poſt: Igitur curſores pergebant velociter de ciuitate in ciuitatem per terrã Ephraim, & Manaſſe vſq; ad Zabulon; illis irridẽtibus, & ſubſannantibus eos. Attamen quidam viri ex Aſer, & Manaſſe, & Zabulon acquieſcentes conſilio venerunt Ieruſalem, &c. Hos, & ſi in patriam ſuam redierint, probabile eſt ingruente bello Aſſyriorũ, & captiuitate toties prædicta à prophetis, trã-

ſiſſe ad duas tribus. Sed ne putemus omnes, qui venerant in Ieruſalem rediſſe ad ſuas poſſeſſiones, paulo poſt ſcribitur: Et hilaritate perfuſa omnis turba Iuda tam ſacerdotum, & Leuitarum; quam vniuerſæ frequentiæ, quæ venerat ex Iſrael, proſelytorum quoq; de terra Iſrael, & habitantium in Iuda. Omnes igitur qui ex Iſrael ad duas tribus additi ſunt, cum illis Babylonem abducti, cum illis è captiuitate reuerſi ſunt, & nomine Iuda, ſiue duarum tribuum intelligũtur à maiori ſumpta denominatione. Propterea 1. Heſd. 2. ſcriptum eſt: Habitauerunt ergo ſacerdotes, &c. vniuerſuſque Iſrael in vrbibus ſuis, quod ita, vt dixi, exponitur à Beda
102 in gloſſa ordinaria. * Ac deinde ita aucti ſunt vt Chriſto Domino noſtro prædicante plurima illorum eſſet in Iudæa, & in Galilæa multitudo. Atque eo tempore multi tam ex his, qui cũ duabus erant ex decem tribubus, quam ex ipſis duabus ad prædicationem Saluatoris, & apoſtolorum conuerſi ab infidelibus Iudæis grauiter afflicti, & è proprijs ſedibus eiecti ſunt, ad quos ſcribit
Locus Ia. cap. 1. Iacobus: Duodecim tribubus, quæ ſunt in diſperſione, Salutem, vt ibi exponit Beda. Cuius rei meminit Lucas Acto. 8. Facta eſt autem in illa die perſecutio magna in Eccleſia, quæ erat Ieroſolymis, & omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ, & Samariæ præter apoſtolos. Ideo Iacobus ait; Quæ ſunt in diſperſione. Ex quo proditur eorum error qui putauerunt hanc Iacobi epiſtolam ſcriptam eſſe ad decem tribus, quæ
102 in montibus, & vrbibus Perſarum remanſerant, præſertim cum non ad decem, ſed ad duodecim ſcribatur.

Cetera loca prophetarum Ezecielis,
103 & Hoſeæ hoc tantum ſignificant prædicandum fuiſſe Euangelium in vniuerſo orbe, futurumque, vt multi etiam ex illis decem tribubus conuerterentur, & Euangelica libertate fruerentur ſimul cum alijs, qui in Iudæa, & in alijs locis crediderant. Quod ex parte fieri iam cœpit prædicantibus apoſtolis, & alijs Eccleſiæ filijs: ſed plenius fiet in conſummatione ſeculi, cum omnes tribus conuertẽtur. Hoc apertiſſime Ezeciel ipſe indicat ſtatim: Et faciam eos in gentem vnam in terra in montibus Iſrael, & rex vnus erit omnibus imperans. Quod ſi de rege terreno velis intelligere; neque factum eſt vnquam, neque fiet; ſed quis ſit iſte rex, mox explicat: Et ſeruus meus Dauid rex ſuper eos, & paſtor vnus erit omnium eorũ. Significat ergo eos in Eccleſiam tanquam in patriam adducendos, vbi rex eorum ſit Chriſtus, qui Pſal. 2. ait: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius. Quod in hoc 1. c. Hoſeæ, & in 3. fuſius explicabimus. Hæc ſumma eſt expoſitionis horum locorum omnium, vt facile attentus lector intelliget. Quod ſi plura deſiderat, legat Ezec. c. 34. cum Hieronymi explanatione: nam quæ in Hoſea ſunt, ſuis locis exponemus, ne nunc in re & aperta, & alterius loci, ac temporis immoremur. Verum illud vel maxime mouere lectorem poteſt, quod Iob 14. legimus. Prope erit interitus Niniue, non enim excidit verbum Domini, & fratres noſtri, qui diſperſi ſunt à terra Iſrael, reuertentur ad eam. Quod de duabus tribubus dici nõ poſſe videtur, cum eo tempore captæ non fuerint, ſed de decem, è quibus erat Tobias, & quarum homines merito fratres ſuos vocat. Sed hoc ita ſoluendum eſt de duabus tribubus hæc prædici paulo poſt capiendis. Itaque ex verbis noſtræ tranſlationis haud obſcure intelligitur. Omnis autẽ deſerta terra eius replebitur, & domus Dei, quæ in ea inceſa eſt, iterum reædificabitur, ibique reuertentur omnes timentes Deum. Et multo apertius ex tranſlatione LXX. quæ ita habet: Et quod fratres noſtri in terra diſpergentur à bona terra, & Ieruſalem erit deſerta, & domus Dei in ipſa comburetur, & deſerta erit vſque ad tempus, & iterum miſerebitur eorũ Deus, & conuertet eos in terram, & ædificabunt domum, &c.

Sed obliuione obliuiſcar eorum. Semper, vt ante diximus, hæc geminatio vim augendi & amplificandi habet, id eſt, nũquam eos in mentem meam reducam. Ruffinus: Neque enim ſolum 104
ait, tempore miſeriarum miſericordiã dene-

denegabo,ſed eos neque in memoriam
meam redire permittam. Eſſet enim li-
cet in extremo angore ſolatium , ſi vel
quocunque tempore memoriam eorũ,
quos abieciſſet, aſſumeret . Nunc vero
vt comminatio prælata crudeſcat , v-
trumque ſibi aſſore pollicetur , & me-
moriam videlicet damnandorũ, & obli
uionẽ pleniſſimam damnatorum;, &c.
Illud, cum ſit apertiſſimum , ne adno-
tandum quidem videtur , obliuionem,
& iram,& ceteros affectus humano mo
Reg. re Deo tribui ab ſcriptura ; ſed velle,vt
digne de Deo intelligantur,vt affectio-
nes ipſas tollentes ; earum tantum ef-
fectus ei adſcribamus. Iraſci enim dici-
tur,quia punit ; dormire,quia ſubueni-
re differt; obliuiſci,quia benefacere ali
cui, aut eum eripere à malis non vult .
Docet hoc Orig. hom.23. ſuper Num.
Hiero. in illud Iſa. 65. Iſti fumus erunt
in furore meo:& in epiſt. ad Eph.lib.2.
in fine, & lib.3. in principio Aug.9. de
Ciu.c.5.Damaſ.lib.1. de fide Orth.cap.
14.Vide etiam Lactan.lib. de Ira Dei c.
6.Vnde eleganter Aug.1.conf.c.4.Pœ-
nitet te, & non doles; iraſceris,& tran-
quillus es,opera mutas,nec mutas con
ſilium .
105 In tranſlatione non parum ineſſe vi
detur difficultatis:eſt enim in Hebræo,
נשא אשא להם , quod magis vi-
detur ſonare, Leuando leuabo eos , aut
auferẽdo auferam eos . At vero & ſi ita
acciperemus , non male vertiſſet Hier.
ſenſum enim reddidiſſet, quod ſæpe fa-
cere ſolent interpretes. Auferendo au-
feram eos, ſcilicet à facie mea, non aſpi
ciam eos, id autem eſt dicere , Obliui-
ſcar eorum. Recte enim veteri prouer-
bio iactatur, procul eſſe à corde , quæ
procul ab oculis ſunt. Aliter etiam re-
ſponderi poteſt נשא non eſſe à verbo
נשא quod ſignificat leuare , tollere ,
auferre:ſed à verbo נשה quod eſt ob-
liuiſci , in fine tamen א ponitur pro ה
quod paſſim apud Hebræos fit, vt quie-
ſcentes literæ permutentur inter ſe.Nã
quod in vno litera, ש , apicẽ habeat in
dextro cornu,in altera in ſiniſtro nihil
refert , cum puncta non fuerint apud
veteres. Adde, quod iſta duo verba tam
vicina inter ſe ſunt , vt alterum He-
A bræi accipiant pro altero,vt Ierem.23.
ונשיתי אתכם נשא quod Hier.
vertit,Tollam vos portans ; cum vide-
retur vertendum , Obliuiſcar vos: & ta
men LXX. ſimiliter tranſtulerunt, Aſ-
ſumo vos.
106 *Et domui Iuda miſerebor , & ſaluabo*
eos &c. Hoc dicit quoniam liberauit
duas tribus mirabiliter , non armis ea-
rum,ſed ſua potentia. Primum cùm o-
ctauo anno à captiuitate decem tribuũ
Sennacherib rex Aſſyriorum obſedit
cum magnis copijs Ieruſalem,& ange-
lus Domini vna nocte occidit centum
B octoginta quinque millia de eius exer-
citu, & ipſe inhoneſte in patriam reuer
ſus in templo Dei ſui occiſus eſt 4.Reg.
19.Secundo cũ excitauit ſpiritum Cyri
regis Perſarum,& vltro ille copiam fe-
cit omnibus,qui capti fuerant à Nabu-
chodonoſor redeundi in Iudæam, 2.Pa
ralip vlt & 1.Heſd. 1.Ita quamuis capta
fuerit domus Iuda,non eſt eius oblitus
Dominus, ſed miſertus eam in priſtinã
libertatem reſtituit . Quod autem ait,
Saluabo eos in Domino Deo ſuo,perin
de , eſt ac ſi diceret : * Saluabo eos per 107
Deum ſuum , ſiue virtute, ac poteſtate
C Dei ſui iuxta Hebraici ſermonis con-
ſuetudinem, qua præpoſito, In, virtu- In.
tem,ac poteſtatem ſonat,vt Pſalm.17.
Quoniam in te eripiar à tentatione , &
in Deo meo tranſgrediar murum . In
te,non meis viribus,ſed virtute tua ad-
iutus,ac poteſtate Dei mei . Et Pſal.43.
In te inimicos noſtros vẽtilabimus cor
nu;& in nomine tuo ſpernemus inſur-
gentes in nobis. Deum autem ſuum vo
cat patrẽ ipſum,qui loquitur. Eſt enim Reg.
ſcripturæ mos (vt tradit Greg.in præ-
fatione moral.cap.2.) eos, qui loquun-
tur ita de ſe loqui , ac ſi de alijs loque-
D rentur. Vt Num.12. Erat autem Moy-
ſes mitiſſimus omnium hominum, qui
morabantur in terra. Hoſ.4. Oblita es
legis Dei tui; obliuiſcar filiorum tuorũ
& ego . Intelligitur etiam hic, filius ,
(quod & Hier. adnotauit, & ita expo-
ſuit Hilar.li.4.de Trin.prope fin.)vt ſit
ſenſus; Saluabo eos virtute Dei ſui filij
mei, qui ex eis ſecũdũ carnẽ naſciturus
eſt. Atq; ideo Chaldæus vertiſſe vide-
tur;Saluabo eos per verbũ Dñi Dei ſui.

108 ¶ *Et ablactauit eam, quæ erat Abſque miſericordia*. Ruffinus putat diuturnitatē captiuitatis filiæ ablactatione fuiſſe ſignatam. At quantum diſtat ab ortu ablactatio, vt duorum annorum mora longiſſimum tempus ſignificet? Melius Hieronymus; Qui ablactatur, inquit, recedit à matre, parentis lacte non veſcitur, alimētis ſuſtētatur externis, &c. Explicat igitur magis, quàm rectè decē tribus per eam, quæ dicta eſt, Abſque miſericordia ſignificentur, & quantum ira Dei protendenda ſit. Sicut enim illa ablactatur; ita Iſrael in captiuitatem ductus proijcietur à Deo; non aletur verbo Dei, vt ſolebat; non audiet prophetas; non gratia eius roborabitur; tam anima, quam corpore cibis gentiū immundis veſcetur; omnique conſolatione deſtituetur.

109 *Et concepit, & peperit filium*. Quod in primo filio diximus, id & de reliquis intelligendum eſt natos eſſe, ac nomina à Deo accepiſſe cum nominum ratione, vt quoties illos populus videret, toties iræ, minarumque Dei recordaretur, & futurorum malorum imaginē terreretur. Tertium filium Ruffinus arbitratur non decem, ſed duarum tribuum portendere captiuitatem, qua à Nabuchodonoſor Babylonem tranſlatæ ſunt, atque ibi inter gentes viuentes nomen populi Dei amiſerunt; ideoque puer vocatus eſt, Non populus meus. Sed longe aliter ſe res habet. Nec enim dum Babylone moratæ ſunt, populus Dei eſſe, aut dici deſierunt. Nam & ipſos Dominus per prophetas tunc admonebat, vt videmus Ierem. 29. & in toto libro Baruch cum epiſtola Ieremiæ; & ad eorum ſolatium tranſtulerat illuc Ezecielem, & Danielem, quos
110 frequenter audiebant.* Denique Cyrus populum Dei vocat 1. Heſd. 1. Omnia regna terræ dedit mihi Deus cœli, &c. Quis eſt in vobis de vniuerſo populo eius? Sit Deus illius cum ipſo. Aſcendat in Ieruſalem, &c. Multo vero ſimilius eſt illam in hoc infante calamitatem Iudæ portendi, quā propter incredulitatem, & mortem Ieſu Chriſti reiectus eſt à Deo, & induratus, atq; excæcatus, populus Dei eſſe deſijt. Hoc

A Lyrano, & Vatablo placet, & mihi olim placebat: at nunc omnino exiſtimo tertium filium ſignificare populum decē tribuum, quod ad extremum eo infelicitatis deuenerit, vt vocetur, Non populus Dei, & æterna gentis alienæ feriatur ſententia (vt ait Hier.) vt dicatur, Non populus meus, & abijciatur in perpetuum. Nam & ita exponunt Hieron. Cyri. Theodoretus, Rup. & rerum ipſa conſequentia exigit: ſemper enim de decem tribubus locutus eſt. Sed hoc reſtat explicandum, cur populus antea per filiam ſignatus, poſt maiora mala B iterum non per filiam, ſed per filium notetur? Hoc ideo factum puto, quod poſt captiuitatē valde iſte populus excreuit, & priſtinam fortitudinem reſumpſit: verum & tunc à Deo contemptus eſt, qui non lætatur multitudine filiorum impiorum.

Et ego non ero veſter. Expoſuit nomi- 111
nis cauſam, quod eos abiecturus eſſet, & relicturus. Ita autem legendum eſt; Et ego non ero veſter, vt ex Heb. conſtat, & ex LXX. ex codicibus Complutenſi, & regio; tametſi in duobus manuſcriptis inueni; Nō ero veſter Deus. C In Heb. eſt, Non ero vobis, quod maiorem emphaſim habere videtur, quam, Non ero veſter Deus. Quaſi dicat, Nihil in me habebitis; penitus veſtri curam abijciam.

ALLEGORIA.

Horum omnium allegoriam paucis nobis expoſuit Hier. Iuxta typum (inquit) diſcimus eos, qui propter ſanguinem ſeminis Dei vocantur Abſque miſericordia, & dicere auſi ſunt; Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros, hucuſque ſeruire Romanis. Dominum autem Iuda, eos videlicet ex Iudæis, qui Dominum ſunt confeſſi, non in exer- D citus fortitudine, ſed in Euangelij prædicatione ſaluatos. Deinde exponens illud: *Et ablactauit eam, &c.* dicit hæc rectè intelligi poſſe in omni populo Iudæorum, qui propter offenſam ſeminis Dei, id eſt Chriſti, captiuitati traditus, regnum perdidit, & prouinciam, appellaturque, Non populus Dei. Similiter Cyrillus ait; Secundum ſpiritum poſt illam multitudinem, quæ vocata eſt, Nō miſeri-

miſericordiam conſecuta, quia occidit A
Chriſtũ, & ideo deleta; qui ſtatim poſt
eos filij ſunt ſecuti ſynagogæ fornica-
tæ,quique adhuc erant,lapſi ſunt ab il-
112 la appellatione populi Dei. * Neque
enim omnes ſunt conſumpti illo bello
Romanorum; quin potius infiniti pe-
rierunt, reliquiæ vero ſaluæ diſperſæ
ſunt in omnes mundi partes, non am-
plius populus Dei: tranſiuit enim gra-
tia ad gentes,quibus admiſtæ ſunt reli-
quiæ Iſrael,id eſt,ij qui ex fide.Non po
pulus meus ſignificat receſſiſſe ab illis
Citatur Deum,quia illi eum abiecerunt. De no
2. Cor. 6. bis autem iuſtificatis ab eo ait prophe- B
ta:Ego ero illis in Deum, & ipſi erunt
Ioban. 7. mihi in filios, & filias. Et Iudæis aiebat
Dominus:Adhuc modicum tempus vo
Matth. 23 biſcum ſum. Aliquando vero: Ecce re-
Iohan. 10 linquetur vobis domus veſtra deſerta.
De gentibus autem:Oues meæ vocem
meam audiunt. Hæc Cyrillus de qui-
bus nos iterum cap. 3. dicemus. Ex his
ſanctorum patrum verbis, ex multisq;
ſimilibus,quę crebro repetemus,videat
prudens lector, quod in primo præſu-
dio demonſtrauimus ſanctos patres plu
rima in prophetis nequaquam de Chri
ſto hiſtoricè interpretari, ſed myſtice; C
atque eam intelligentiam typicam vo-
care,& ſpiritualem,ac myſticam, alle-
goricam,& anagogicam,vt hinc intel-
ligamus ſæpenumero eos idem ſentire,
tametſi typicam eſſe non dicant.

TROPOLOGIA.

Iuxta tropologiam peccatoribus,
113 poſtquam eis confractus eſt arcus, id
eſt,ablata fortitudo, & quieuit regnum
Iſrael, quo prauis affectionibus regali-
Peccato- ter dominabantur, quid ſupereſt, niſi
res in fœ- vt iam non filij, ſed filiæ nomine intel-
minas ver ligantur; in quos recte conueniat illud
tuntur. Homericum. (χαιοί. D
Iliad. 7. *Ὦ μοι ἀπειλητῆρες, Ἀχαιΐδες, οὐκ ἔτ᾽ Ἀ-*
Quod Latine ita vertere licet,
Heu iactatores, et Achaides, haud n. Achai
Aut quod noſter Virgilius imitatus eſt.
Æneid. 9. *O verè Phrygiæ, neque enim Phryges.*
Et illud mox,
—— *Sinite arma viris, & cedite ferro.*
Offic. 1. Quo nihil poteſt eſſe ignominioſius. Vt
enim ſcripſit Cicero; In probris maxi-
me in promptu eſt, ſi quid tale dici põt,

Vos etenim iuuenes aĩum geritis muliebrẽ
Sed vt ad noſtras potius literas re- 114
deamus, de hac filia dicitur: Filia mea Matth. 15
male à dæmonio vexatur. Neque enim
viri ita ſe vexari patiuntur. Has impius Exod. 1.
Pharao educari, & creſcere cupiebat.
Quidquid, inquit, maſculini ſexus natũ
fuerit, in flumen proijcite; quidquid fe-
minini, reſeruate. De rege etiam tyran 1. Reg. 8.
nice imperante ſcriptũ eſt: Filias quoq;
veſtras faciet vnguentarias, & focarias,
& panificas. Cedit victori imbellis ſe-
xus, & iniuriæ tyranni, id eſt, diaboli,
patet. Traducitur ad vilia, & abiecta mi
niſteria, ad vnguenta conficienda, ad ci-
bos ingenioſe præparandos, ad panes
faciendos, vt de corporis delicijs tantũ
cogitet, & ventri voluptatibusq; totus
inſeruiat. Cum huc deuenit peccator,
& adhuc pœnitentiæ obliuiſcitur, no-
men accipit triſte, & luctuoſum; voca-
tur Abſque miſericordia, quia fit illud
Pſal. 80. Et non audiuit populus meus
vocẽ meam; & Iſrael non intẽdit mihi:
Et dimiſi eos ſecundũ deſideria cordis
eorum; ibunt in adinuentionibus ſuis.
* Quod apertius dixit Pau. Ro. 1. Et ſi- 115
cut non probauerũt Deũ habere in no
titia; tradidit illos Deus in reprobũ ſen
ſum, vt faciant ea, quæ non conueniũt,
repletos omni iniquitate, malitia, forni
catione, auaritia, nequitia, plenos inui-
dia, homicidio, contentione, dolo, ma-
lignitate, ſuſurrones, detractores, Deo
odibiles, contumelioſos, &c. Inde quaſi
per gradus venit ad illud, quod ex Iſaia Locus
retulit in eadẽ epiſtola Apoſtolus cap. Pauli Ro.
11. Dedit illis Deus ſpiritum compun- 11.
ctionis; oculos vt non videant; & aures
vt non audiant vſque in hodiernũ diẽ.
Quod ait, Dedit illis Deus ſpiritũ com
punctionis, ex Iſa. 29. deſumptum eſt.
Nam vbi nos habemus, Quoniam mi-
ſcuit vobis Dominus ſpiritum ſoporis,
pro ſpiritu ſoporis LXX. habent, *πνεῦ-
μα κατανύξεως*, id eſt, ſpiritum compun
ctionis, ſicut eſt etiam apud Paulũ. Eſt Spiritus
autem ſpiritus compunctionis mens in compun-
malo fixa, & pertinax, vt inde auelli ne ctionis.
queat, vt Chryſ. Theophyl. Oecume-
niusque dixerunt. Atque idem in He-
bræo dicitur ſpiritus תרדמה, id eſt,
ſoporis: ſignificat autem hæc vox gra-
uem,

uem,& vehementem ſoporem,qualem
Dominus immiſit in Adam Gene. 2. &
in Abraham Geneſ. 15. & in populum
Saul 1.Reg.26.& in Ionam,Ionæ 1. qui
bus in locis ſcriptura hoc nomen vſur-
116 pauit in Hebræo. * Miſcuit igitur illis
ſpiritum ſoporis,vt altiſſimo,& grauiſ-
ſimo ſomno ſtertentes, nihil videant,
ſed in malo maneant quaſi infixi.His ſi
addas quod addit Paulus, Vſque in ho-
diernum diem,id eſt, vſque in finem vi-
tæ eorum,vel ſæculi, vt Origenem in-
terpretatum diximus hom. 7. in Ioſue,
videas idē,quod eſt in propheta. Quia
nō addam vltra miſereri domui Iſrael,
ſed obliuione obliuiſcar eorum. At nō
talis eſt in filios Iuda,id eſt, in eos,qui
ore,& vita Deum confitentur; de qui-
bus Paul.Roma.2.Sed qui in abſcondi-
to Iudæus eſt, & circuncifio cordis in
ſpiritu,non litera.Domui Iuda miſere-
bor, & ſaluabo eos in Domino Deo
ſuo.Venit rex Aſſyriorum & arctiſſime
obſidet domum Iuda,id eſt,grauiſſimis
tentationibus oppugnat, vnde nullus
appareat exitus: ſed reſpicit Deus in fa
ciem Chriſti ſui,& ſaluat eos in Domi-
no Deo ſuo, id eſt, propter Chriſtum,
cui adhærent,eos liberat. Quam ob rē
hæc dicit Dominus de rege Aſſyriorū:
Non ingredietur vrbem hanc,nec mit-
tet in eam ſagittam, nec occupabit eā
clypeus. Per viam,qua venit, reuerte-
tur;& ciuitatem hanc non ingredietur,
dicit Dominus. Protegamque vrbem
hanc, & ſaluabo eam propter me, &
propter Dauid ſeruum meum. *Quod
117 ſi humana fragilitate labantur aliquan-
do,& capiantur à Chaldæis, reuocabit
eos tandem in gratiam ſuam, & in prio
rem libertatem,ſicut duas tribus de Ba
bylonica captiuitate liberauit;educen-
te eos non Zorobabele, aut Ieſu filio
Ioſedec,ſed Ieſu filio Dei, cuius Zoro-
babel, & Ieſus ſacerdos figura fuerunt.
Ierem.29. His ait Dominus: Ego enim ſcio cogi-
tationes,quas ego cogito ſuper vos,ait
Dominus,cogitationes pacis,& non af
flictiones, vt dem vobis finem, & pa-
tientiam. Et inuocabitis me,& ibitis,&
orabitis me, & ego exaudiā vos. Quæ-
retis me,& inuenietis, cum quæſieritis
me in toto corde veſtro. Et inueniar à

Quomodo Deus liberet iuſtos etiam ſi humana infirmitate labantur in peccatum.

4.Reg 19. & Iſa. 37.

A vobis, ait Dominus, & reducam capti-
uitatem veſtram,& congregabo vos de
vniuerſis gentibus, & de cunctis locis,
ad quæ expuli vos, dicit Dominus. Et
rurſus.Statue tibi ſpeculam; (ſcilicet, Ierem.31.
vnde miſeriam tuam, & pericula con-
templeris;) pone tibi amaritudines(ex
corde de peccatis cognitis dolens;) di-
rige cor tuum in viam rectam, in qua
ambulaſti, (id eſt,in vitam priorem;)
reuertere virgo Iſrael, reuertere ad ci-
uitates tuas iſtas. Sed quomodo eos li-
berat? In Deo ſuo non in arcu,& gla-
dio,& in bello,& in equitibus,id eſt,nō
B naturæ viribus, vt blaſphemabat Pela-
gius;ſed Dei miſericordia intus volun-
tatem excitante,& ad pœnitentiā mol
liente, & vt ſe ipſa adiuuet adiuuante.
*Non ſaluatur rex (inquit Dauid) per 118
multam virtutem; & gigas non ſalua- Pſalm.32.
bitur in multitudine virtutis ſuæ: fal-
lax equus ad ſalutem; in abundantia
autem virtutis ſuæ non ſaluabitur. Ec-
ce oculi Domini ſuper metuentes eū;
& in eis qui ſperant ſuper miſericordia
eius;vt eruat à morte animas eorum,&
alat eos in fame. Anima noſtra ſuſtinet
Dominum:(id eſt,expectat eum in pe-
C riculis:) quoniam adiutor, & protector
noſter eſt.Quare merito idem prophe- Pſalm.43.
ta,quod expertus erat, loquitur: Non
enim in arcu meo ſperabo, & gladius
meus non ſaluabit me.Sed ad peccato-
res continuo propheta reuertitur, &
ait: Et *Ablactauit eam,qua erat Abſque
miſericordia*. Separatus enim à Deo pec
cator non ſugit lac ex vberibus Chri-
ſti;de quibus ait ſponſa:Meliora ſunt v-
bera tua vino. Lac, inquam, illud, de Cant.1.
quo Iſaias: Venite,emite abſque argen Iſa.55.
to,& abſque vlla commutatione vinū,
& lac, hoc eſt gratiam, & ſpiritū, & re-
D ctum rerum agendarum iudicium, &
contemptum ſeculi, amoremque cœ-
leſtium bonorum, quæ omnia quaſi è
Chriſti viſceribus oriuntur, vt lac ex vi
ſceribus mulieris, & alunt, ac fouent
iuſtos,& pios.* Sed cibis immūdis gen- 119
tium veſcitur; quærit libros ſeculares,
& laſciuos libidinoſorum, & perdito-
rum conuictum,& familiaritates; blaſ-
phemijs,periurijs,ſacrilegijs,impudici-
tijs, detractionibus, diſſenſionibus pa-
ſcitur;

ſcitur;& vt ægrotus intéperans, ac ma- A
le moratus quidquid vtile pôt eſſe in cibis, reſpuit,& odit; quidquid nocet, auidiſſime appetit, ac perſequit, & vere prodigus filius cupit implere ventrē ſiliquis,quas porci manducant. Cernas
Pſal. 105. in eo,quod ſcripſit Dauid: Et commisti ſunt inter gentes; (id eſt, verſati ſunt cum hominibus ſine Deo, & more gentium viuētibus,quales ſunt inter Chriſtianos non pauci;) & didicerunt opera eorum, & ſeruierunt ſculptilibus eorum,id eſt,ventri,libidini,pecuniæ,honori,& ceteris idolis,quæ illi adorabāt. Sed naſcitur poſt ablactationem filius B
infauſtiſſimi nominis, Non populus meus: quoniam ſæpe vſu venit, vt huiuſmodi homines opibus, aut eruditione,aut fauore principium creſcant,aut opinione populari, qua viri magni, & magnis rebus gerendis idonei iudicantur:& ſimul eorum ſuperbia,atque iniquitas augetur; adeò vt propter perditiſſimos mores non virtutes modo reliquas,ſed fidem etiam aliquando amittant, & omnino populus Dei eſſe deſinant, iuxta illud Pauli 1.Tim.1. Habēs fidem, & bonam conſcientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufra- C
gauerunt.

HISTORIA.

120 *Et erit numerus filiorum Iſrael quaſi arena maris*. Cyrillus,Theodorus Antiochenus, & Theodoretus ita hæc accipiūt,quaſi dicat propheta: Quamuis in tam immenſum numerum excreuerit hic populus; nihilominus reijcietur à Deo, qui nequaquam multitudine capitur,ſed pietate. At non rectè copulat hæc verba cum ſequentibus iſta expoſitio: nam quos nunc vocat filios Iſrael,de eiſdem ſtatim ait, Et erit in lo- D
co vbi dicetur eis; Non populus meus vos,dicetur eis; Filij Dei viuētis;quod de gentilibus ad fidem conuerſis dicitur,vt ex Paulo ſtatim confirmabimus. Eadem ratione conuincitur Theodoretum, & Ruffinum non rectè quæ ſequuntur ad tempus libertatis è Babylonica captiuitate referre, cùm non eo tempore,ſed cum prædicatum eſt Euangelium,impletum hoc doceant Petrus, & Paulus. Tametſi Ruffinus ad vtrumquē tempus pertinere fateatur. Paulus ad Rom.cap.9.hæc ſcribit: Quos & vocauit nos non ſolum ex Iudæis,ſed etiā ex gentibus,ſicut in Hoſee dicit,Vocabo Non plebem meam,Plebem meam; & Non dilectam,Dilectam;& Non miſericordiam conſecutam, Miſericordiā
conſecutam. * Et erit in loco, vbi dictū 121
eſt eis,Non plebs mea vos,ibi vocabuntur filij Dei viui. Igitur beatus Apoſtolus, (vt Hieronymi verbis vtar) Hoſeæ prophetæ aſſumens teſtimonium, & exponens illud ſuper vocatione gentium,& eorum fide, qui ex Iudæis credere voluerunt,omnem nobis difficultatem interpretationis abſcidit aſſerēs. Chriſti temporibus eſſe completū, &c. Idem ſentit Cyrillus,& Aug.18.de ciu. cap.28.& lib.22.contra Fauſtum ca.89. Petrus etiam prioris epiſt.cap.2.ſcribit: Vos autem genus electum, regale ſacerdotium,gens ſancta,populus acquiſitionis,vt virtutes annūcietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum. Qui aliquando non populus,nunc autem populus Dei, qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem
miſericordiam conſecuti. * Sed dicet 122
forte quiſpiā allegorico ſenſu hæc verba prophetæ vſurpari ab Apoſtolis; hiſtoricum vero eſſe de filijs Iſrael poſtquam Babylone redierūt. Videtur hoc quidem probabile:ſed ſi diligentius inſpiciatur,probabile non eſt. Quare prudenter Cyrillus non conuenit, inquit, cum hiſtoria: ideo ad tempus aduentus Chriſti referendū eſt,&c. Cur non conuenit?Sane numerus Babylone redeuntium exiguus fuit,vt de eo nullo modo dici poſſit; Et erūt filij Iſrael quaſi arena maris, &c. Deinde filij Iſrael, id eſt, decem tribus non redierunt, vt ſatis paulo ante demonſtrauimus. Quod ſi filios Iſrael vocari dicas illos, qui ex decem tribubus adhæſerunt domui Dauid: primum illi pauciores multo erant quam vt poſſint cum arena maris conferri:deinde ſemper cum duabus tribubus numerantur; vt cum ſcripturæ, & ſancti dicunt duas tribus captas fuiſſe à Nabuchodonoſor, & libertate donatas à Cyro. Quid eſt igitur, quod ait; Et congregabuntur filij Iuda, & filij Iſrael?

123 Filij Abrahæ, & filij Iſrael. Iſrael?* Aliter totus locus explicandus eſt;&,vt recte explicetur, intelligamus his verbis prophetam alludere ad promiſſionem Abrahæ factam, cui Geneſ. 13. dictum eſt, Faciamque ſemen tuum ſicut puluerem terræ:ſiquis poteſt hominum numerare puluerem terræ, ſemen quoque tuum numerare poterit. Et cap. 15. Suſpice cœlum, & numera ſtellas, ſi potes: & dixit ei: Sic erit ſemẽ tuum. In hac promiſſione non dicuntur ſemen Abrahæ, qui ex eo ſecũdum carnem originem trahunt, licet ij quoque ſint innumerabiles; ſed qui eius fidem, & pietatem imitantur, ſiue ex Iudæis ſint, ſiue ex gentibus. Quod præclare docet Paulus Rom. 4. Ideo ex fide, vt ſecundum gratiam firma ſit promiſſio omni ſemini, non ei, qui ex lege eſt ſolum; ſed & ei, qui ex fide eſt Abrahæ, qui eſt pater omnium noſtrum, ſicut ſcriptum eſt; Quia patrem multarum gentium conſtitui te, &c. qui contra ſpem in ſpem credidit: vt fieret pater multarum gentium, ſecũdum quod dictum eſt ei: Sic erit ſemen tuum ſicut ſtellæ cœli, & arena maris. Et paulo ante; Vt ſit pater omnium credentium per præputium; & reputetur & illis ad iuſtitiam, & ſit pater circunciſionis, non ijs tantum, qui ſunt ex circunciſione; ſed & ijs, qui ſectantur veſtigia fidei, quæ eſt in præputio patris noſtri
124 Abrahæ. * Vnde Gala. 2. dixit: Cognoſcite ergo quia qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abrahæ. Et Matth. 3. ſcriptum eſt; Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ; & ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ. Idem eſt de filijs Iſrael intelligendum eodem apoſtolo authore; qui cum Ro. 9. deploraret ſuæ gentis cœcitatem, & obſtinationem; ne quis putaret non eſſe impletum, quod Abrahæ promiſit Deus, & Iacob de numeroſa eorum poſteritate, eo quod pauci Euangelio crederent; tacitæ obiectioni ita reſpondet. Non autem quod exciderit verbũ Dei. Non enim omnes, qui ex Iſrael ij ſunt Iſraelitæ, neque qui ſemen ſunt Abrahæ omnes filij: Sed in Iſaac voca- A bitur tibi ſemen; id eſt, non qui filij carnis hi filij Dei, ſed qui filij ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſemine, &c. Aperte docet non æſtimari in ſemine, id eſt, non intelligi, aut computari in ſemine Abrahæ, qui ex eo ſunt tantum ſecundum carnem; ſed qui ſunt filij Dei, id eſt, electi à Deo, vt credant, & ſalui fiãt, & poſſideant terrã illam viuentium, de qua dictum eſt Gen. 13. Omnem terrã, quam cõſpicis, tibi dabo, & ſemini tuo vſque in ſempiternum. Ijdem vocan-
B tur filij promiſſionis, id eſt, filij promiſſi, ſicut Iſaac per promiſſionem natus eſt Abrahæ. * Hinc eſt apud Paulum 125 Iſrael duplex. duplex Iſrael. Nam de Iudæis incredulis ait, 1. Corinth. 10. Videte Iſrael ſecundum carnem. De credentibus autẽ ſiue ex Iudæis, ſiue ex Gentibus ait Galat. 6. Quicunque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, & ſuper Iſrael Dei. Ergo quoniam tempore apoſtolorum nonnulli ex Iudæis, ex gentibus autem innumeri credituri erant, qui omnes filij Iſrael vocati ſunt à Deo in promiſſione, propheta nunc
C ait; Et erit numerus filiorũ Iſrael, quaſi arena maris: Ac ſi dicat: Etiamſi decẽ tribus in captiuitate relinquãtur abſq; miſericordia, & deſinant eſſe populus Dei; non tamen ideo verbum Dei excidet, quod promiſit Abrahæ, Iſaac, & Iacob: immo vere, & integre implebitur. Erit enim accedentibus gentibus ad fidem tanta multitudo verorum filiorum Iſrael, vt non magis numerari poſſit quam arena maris, aut ſtellæ cæli: ita enim notari ſolet multitudo numero, aut menſura incomprehenſibilis, vt

D *Tot mala ſum paſſus, quot in æthere ſidera lucent;* Oui. 1. de Triſtibus. eleg. 4.
Paruaq; quot ſiccus corpora puluis habet

126 Eſt autẽ in his verbis, & in alijs Iſaiæ iucunda quędam antitheſis, ſiue oppoſitio. Scribit enim Iſa. cap. 10. Si enim fuerit populus tuus Iſrael quaſi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Id eſt; Etiamſi plurimum creſcat, non ſaluabuntur ex illo niſi pauci, quos reliquias vocat. Hoſeas contra ait; Et erit numerus filiorum Iſrael quaſi arena maris, &c. Quaſi dicat; Etiamſi reli-

quiæ ſolæ ex illo populo ſalux fient; nihilominus numerus filiorum Iſtael erit quaſi arena maris. Illud vero, quod addit; Et non numerabitur, ad arenam referendum eſt, vt LXX. retulerunt, quod illam nec menſura comprehendere vllus queat, nec eius tenuiſſima corpuſcula numerare. Quæ duplicatio magis auget, & infinitam pene multitudinem Chriſtianorum prænunriat.

Et erit in loco, vbi dictum eſt eis, &c. In illis ipſis locis in quibus idola coluerant, & Dei penitus obliti fuerant; atq; ideo dicebat illis Deus: Vos non eſtis populus meus; ad Chriſtum conuerſi in tantam dignitatē prouehentur, vt non tantum Dei populus, ſed etiam Dei filij appellentur; nec mortui Dei, quales erant dij, quos antea adorabant, ſed viuentis, ac veri, omniaque conſeruantis, & gubernantis. Supereſt explicare, quomodo in verbis iſtis Petrus, & Paulus cum propheta non diſcrepēt, quod initio cap. 2. commodius fiet.

TROPOLOGIA.

127 Hæc omnia, quam vera ſint, ſæpè, ſi attendimus, experimur. Putabant fortaſſe Iudæi, ſi ipſi à Dei cultu deſiſterent; non habiturum eum populum, à quo coleretur. At toto cœlo errabant. Pro decem tribubus, quæ receſſerant, & pro ijs, qui in Chriſti aduentu gratiæ Dei reſtiterunt, multitudo gentium ſubintrauit: & ita numerus vere Iſraelitarum auctus eſt, vt arenæ maris ſimilis numerari non poſſet. Quod ſæpe Dominus eis prædixit Matth. 21. Ideo dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei; & dabitur genti facienti fructus eius. Et cap. 22. Tunc ait ſeruis ſuis: Nuptiæ quidem paratæ ſunt; ſed qui inuitati erant, non fuerunt digni: ite ergo ad exitus viarum; & quoſcunque inueneritis, vocate ad nuptias. Qui ſtat, videat, ne cadat: & peccatis ſuis vt vas reprobatum, & immundum à Domino abijciatur, quantuſcunque ſit: nō enim Deo deerunt à quibus honoretur. Nam ſi apud Homerum Agamemnon irato Achilli, & diſceſſionem in patriam minitanti reſpondere potuit.

Iliad. 1. Φεῦγε μάλ' εἴ τοι θυμὸς ἐπέσσυται, οὐδέ σ' ἔγωγε

Λίσσομαι εἵνεκ' ἐμεῖο μένειν, πάρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι,

Οἵ κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μητίετα Ζεύς. Id eſt.

I ſane, ſi tātus amor, neq; n. ipſe precor te,
Propter me vt maneas; alij mihi namque ſuperſunt,
Qui me & honorabunt; præſertim Iupiter ipſe:

Quanto melius hoc Deus ipſe reſpondebit, qui bonis nullius eget, quan tumuis animi, & corporis viribus præſtet; & ad homines iuuandos natus videatur? * Te cadente, alium in locum 128 tuum eriget, ſicut legis in Iob: Conteret multos, innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis. Nouit enim opera eorum; & idcirco inducit noctem, & conterentur. Vide in hæc verba Greg. 25. mor. c. 10. & 11. iuxta veterum capitum ſectionem, quam ſemper in hoc opere ſequar. Quod ſi te magnum, & vtilem Deo putas, dicet tibi Iob; Cuius adiutor es? nunquid imbecillis? & ſuſtentas brachiū eius, qui non eſt fortis? Et Paulus: Cui certe par eſſe non poteris, Ego plātaui, Apollo rigauit: ſed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat; ſed qui incrementū dat, Deus. Si carum te Deo putas, & magni ab eo fieri, audi; Viuo ego, dicit Dñs, quia ſi fuerit Iechonias filius Ioakim regis Iuda annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, & in manu, quorum tu formidas faciem; & in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis; (vbi in perpetua peccatorū confuſione verſetis;) & in manu Chaldæorum. Caue ergo, ne audias ſpiritum elationis in te loquentem; ſed Paulum audi potius, in quo loquitur Chriſtus: Itaque qui ſe exiſtimat ſtare; videat, ne cadat. Audi Ieſum ipſum per diſcipulum, quem diligebat, admonentem epiſcopum Philadelphiæ: Ecce venio cito: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

Iob 34.
Iob 26.
1. Cor. 3.
Iere. 22.
1. Cor. 10.
Apoc. 3.

HISTORIA.

Et congregabuntur filij Iuda, & filij Iſrael pariter. Congregabuntur, non in ciuitatem, aut prouinciam vnam; ſed in Eccleſiam, in vnū corpus. Vnū enim corpus

corpus eſt, & vna Eccleſia, quãuis per
orbem terrarũ late diſperſa. Nihil enim
erit, (vt ait Cyrill.) quod eos in Ieru-
ſalem congregari cogat; quia non ve-
teri ritu Deum colent, ſed fide in Chri
ſtum, & eius lege. Qui ſint filij Iſrael, iã
diximus: ſed quia nunc addit filios Iu-
da, intelligimus filios Iſrael vocari eos,
qui conuerſi ſunt ex gentibus; filios ve
ro Iuda, qui ex Iudæis crediderunt, vt
docet Aug. 18. de ciuit. cap. 28. & lib. 22.
contra Fauſt. cap. 89. quem Lyranus, &
multi ex recentioribus ſequuntur. Si-
gnificat enim hoc nomine propheta Iu
dæos credentes vere eſſe Iudæos, aut
filios Iuda: nam incredulos ſcriptura Iu
dæos eſſe negat; nec tanti nominis ho
nore dignatur; quia filium Dei confite-
ri noluerunt. Apoc. 2. Et blaſphemari
ab iis, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non
ſunt, ſed ſynagoga Satanæ. Simile eſt il-
lud, quod impio ſeni dicitur Dan. 13.
Semen Chanaan, & non Iuda, ſpecies
decepit te. Et poſtea de Suſanna, Sed
non filia Iuda ſuſtinuit iniquitatem ve
ſtram. Eodẽ modo Iudas capitur Zach.
11. Vt diſſoluerem germanitatem inter
Iudam, & Iſrael. Nam eam Iudæorum
partem, quæ Chriſto Domino adhæſit,
Iudam vocauit, vt ſuo loco explicabi-
mus.

130 *Et ponent ſibimet caput vnum.* Chri-
ſtum ſcilicet: de quo Epheſ. 1. ſcriptum
eſt; Et omnia ſubiecit pedibus eius; &
ipſum dedit caput ſuper omnem Eccle
Caput. ſiam. Eleganter autem Chriſtus caput
dicitur, quoniã capitis eſt, ceteris mem
bris prouidere, & ea gubernare, ac du-
cere. Et qui Chriſti ſunt ſapientia ſua
niti non debent; ſed vt membra ductui
capitis parere, & quaſi pueros, atq; om
nium ignaros Chriſto ſeſe tradere re-
gendos, & gubernandos; vt id de rebus
ſentiant, & id faciant, quod ille ſentien
dum, faciendumque docuerit. Vnde pa
ter, Matth. 17. Hic eſt filius meus dile-
ctus; in quo mihi bene complacui; ip-
ſum audite. Et Dominus ipſe, Matt. 23.
Nec vocemini magiſtri, quia magiſter
veſter vnus eſt Chriſtus. Sed hoc, quod
Locus dico, apertius ex Paulo intelligimus, 1.
Pauli. Corinth. 11. Volo autẽ vos ſcire, quod
omnis viri caput Chriſtus eſt, caput au-
A tem mulieris vir, caput vero Chriſti
Deus. Hoc eſt; Vt Chriſtus nõ proprio,
ſed patris conſilio omnia fecit, ac dixit:
ita vir conſilium, & ductum Chriſti ſe-
qui debet; & mulier conſilium, & ſen-
tentiam viri. Ex quo facile cernimus,
neceſſe eſſe errare, atque deſipere om-
nino, qui ſibi potius credere, & obſequi
volunt, quam tanto, ac tali capiti: quod
ne verbo quidem vno vnquam à capite
ſuo, id eſt, à patris ſenſu receſſit. * Om- 131
nis ſapientia (inquit vere ſapiens) à Eccl. 1.
Domino Deo eſt, & cum illo fuit ſem-
per. Et Dominus: Ego ſum lux mundi: Ioh. 8.
B qui ſequitur me non ambulat in tene-
bris, ſed habebit lumen vitæ. Ergo qui
eum non ſequitur; qui hac luce non
fruitur; in tenebris ambulat; vt rectè
hic quoque dicamus: Si quis ambula- Iohan. 11
uerit in die, non offendit; quia lucem
huius mundi uidet: Si autem ambulaue
rit in nocte, offendit; quia lux non eſt
in eo. Hinc de illis, qui per ſe ſapere vo
lebant, ſcripſit Apoſtolus; Euanuerunt Rom. 1.
in cogitationibus ſuis; & obſcuratum
eſt inſipiens cor eorum: dicentes enim
ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Atque
eò ſtultitiæ, & amentiæ venerunt qui
C ſe omnium hominũ magiſtros eſſe pro-
fitebantur, vt addat idem Apoſtolus; Et
mutauerunt gloriã incorruptibilis Dei
in ſimilitudinem imaginis corruptibi-
lis hominis, & volucrum, & quadrupe-
dum, & ſerpentium. Quid tantæ cæci-
tati animi, & obſcurationi inſipientis
cordis conſequens erat; niſi, quod ſta-
tim ſequitur: Propter quod tradidit il-
los Deus in deſideria cordis eorum in
immunditiam, vt contumelijs afficiant
corpora ſua in ſemetipſis? Sapienter er
go ſapiens Paulus: Si quis videtur in- 1. Cor. 3.
ter vos ſapiens eſſe in hoc ſæculo, ſtul-
tus fiat; vt ſit ſapiens: (hoc eſt, agno-
D ſcat ſe nihil per ſe ſcire, & Chriſto capi
te vtatur, ei ſe regendum committat; &
ita erit ſapiens:) Sapientia enim huius
mundi ſtultitia eſt apud Deum. Scriptũ
eſt enim: Comprehendam ſapientes
in aſtutia eorum. Et iterum; Dominus
nouit cogitationes ſapientium, quoniã
vanæ ſunt.

132 *Et aſcendent de terra.* Variç ſunt iſto-
rũ verborum interpretationes. Chal-
dæus

dæus ita vertit, Aſcendent de terra ea ptiuitatis ſuæ, id eſt, deſinent captiui teneri à diabolo. Quod Vatablo, atque alijs placuit. Mihi non admodum placet: quoniã cum dicitur; Et congregabuntur filij Iuda, & filij Iſrael, & ponét ſibimet caput vnum; iam intelliguntur egreſſi è captiuitate, & liberati: nam, cum captiui erant, quomodo congregari poterãt, aut regem eligere? Quod ſi cui placet; poterit ex Exod. 1. confirmare. Vbi pro eo, quod nos habemus; Expugnatiſq; nobis, egrediatur de terra, id eſt, reuocet ſe in priſtinam libertatem; in Hebr. eſt, Aſcendat de terra. Hieronym. ita; Reſuſcitabuntur quaſi ab inferis mortui, qui in infidelitate mortui erant. Retinet & hæc interpretatio proprietatem verborum: nam ſicut morientes dicebantur in infernum deſcendere, id eſt, in profundum terræ; ita qui reſurgunt, merito de terra aſcendere dicentur. Vnde de Samuele quaſi reſurgente Pythoniſſa inquit 1. Reg. 28. Deos vidi aſcendentes de terra. Sed obijci poteſt iã illos reſuſcitatos intelligi, cum dicitur: Et congregabuntur filij Iuda, &c. Lyranus interpretatur; Aſcendent de terra, id eſt, multiplicabũtur fideles per orbem, ſicut illa, quæ pullullant de terra Nec aliter interpretationem ſuam comprobat, quã quod vulgariter dicitur de magna multitudine conueniente; Videbatur populus de

133 Aſcendere de terra. terra pullulare. * Ego alijs verbis idem fere dicam cum Lyrano, ſed, quod ex ſcriptura demonſtrabo. Aliud eſt aſcendere de terra hac, vel illa: aliud aſcendere de terra. Nam cum certa terra ſignatur, aut ex præcedentibus intelligitur; aſcendere de terra eſt ex ea in aliã proficiſci, quæ ſitu altior eſt, & ideo aſcendendum ſit, vt in Paleſtinam, ſiue Iudæam Gene. vlt. Viſitabit vos Deus, & aſcẽdere vos faciet de terra illa. Exod. 13. Armati aſcenderunt filij Iſrael de terra Aegypti. Sicut, cum è terra promiſſionis ibant in Aegyptum, dicebantur deſcendere, vt Gene. 42. Audiui, quod triticũ venundetur in Aegypto, deſcendite & emite nobis neceſſaria Atque hoc eſt omnino, quod ex primo ca. Exod. retulimus, iuxta Hebr. Et pugnabit in nos, & aſcendet de terra. Intelligimus enim eos loqui de terra ſua, ſiue de Aegypto, id eſt, redibunt in locum; vnde primum huc profecti ſunt. Quare prudenter Hier. vertit; Expugnatiſque nobis, egrediatur de terra. Alioqui aſcendere de terra non magis eſt è captiuitate exire, quam in captiuitatem ire. Aſcendere autem de terra nihil aliud addendo, dicuntur ea, quæ ex paruis orta principijs creſcunt multũ, & late ſe per terram effundunt; quoniã aſcendere metaphorice idem eſt, quod creſcere.

Vtrumque ſimul oſtendemus. Gen. 134
2. Sed fons aſcendebat de terra irrigãs vniuerſam ſuperficiem terræ, id eſt, per totam illam terram ſeſe fundebat, & cunctam irrigabat. Nec mihi dicas אד non fontem ſignificare, ſed vaporem, aut nubem, quæ de terra oritur, quandoquidem nõ Hierony. modo ſed etiã Lxx. Hebraicæ linguæ peritiſsimi fontem interpretati ſunt. Atque ita etiam interpretabimur verba Exodi, ſi nihil ſubaudiri velimus; Aſcendet de terra, effundet ſe per totam terrã quaſi gens, quæ certam terram non habet. Ierem. 46. Quis eſt iſte, qui quaſi fluuius aſcendit (id eſt creſcit & effunditur, & inundat terram) & veluti fluuiorum intumeſcunt gurgites eius? Aegyptus fluminis inſtar aſcendit, & velut flumina mouebuntur fluctus eius: & dicet, Aſcẽdens operiam terram; perdã ciuitatẽ, & habitatores eius. Ex his verbis ſatis intelligimus, Aſcendere idẽ eſſe quod creſcere, & in omnes partes expandi. Iere. 47. Ecce aquæ aſcendent ab Aquilone, & erunt quaſi torrens inundans, & operient terram, & plenitudinem eius. Et Hamos 8. de captiuis late per terram expandendis; Numquid ſuper iſto non commouebitur terra, & lugebit omnis habitator eius, & aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, & eijcietur, & defluet quaſi riuus Ægypti? Eadem repetit fere cap. 9. * Igitur filij Iuda, & 135
Iſrael in vnam Eccleſiam ſub vno rege Chriſto congregati creſcent, & per vniuerſum orbem ſeſe fundent Euangelium ſeminantes, & gentes à tenebris vendicantes, vt poſſit dicere Eccleſia;

E A fini-

A finibus terræ ad te clamaui. Quod A
Pſal. 60. eſt apertius apud Iſa. 66. Et mittam ex eis, qui ſaluati fuerint ad gentes in mare, in Africam, & Lydiam, tenentes ſagittam, in Italiam, & Græciam, ad Inſulas longe, ad eos, qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, &c. Quod quam verum ſit Paulus docet Roma. 10 Sed dico, numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Totam fere hanc de tempore Euangelij prophetiã fuſius videbis Ezec. 11. & 37. B

TROPOLOGIA.

Quicunque regem Chriſtum agnoſcit, & caput; id eſt, in quo non ſuus ſenſus regnat, ſed ſenſus Chriſti, det operam vt creſcat, & pro ſuo modulo ſe in alios diffundat, & illis proſit. Nuntiet, quæ audiuit & vidit, quàm ſuauis ſit Dominus, quàm portabile iugum Chriſti, quàm bonus Deus ijs, qui recto ſunt
136 corde. * Et vt Ioſue, & Chaleb metum
Num. 12. adimere conati ſunt populo Dei de terra promiſſionis, quem timidi, & mendaces exploratores iniecerant; ita virtutis difficultate territos, & inania pericula formidantes ad viam terræ promiſſionis capeſſendam exhortetur. Cõpeſcat murmur cordium, quod oritur contra Deum, quaſi rem maxime arduam, & fere inacceſſam præceperit, & dicat, Aſcendamus, & poſſideamus terram, quoniam poterimus obtinere eam. Inueniet multos, qui ducẽ quærant, vt redeant in Aegyptum, ne moriantur in vaſta ſolitudine: talem enim ſibi fingunt viam cæli, aut talem eis
Num. 13. eſſe diabolus perſuadet. Dicat; Terra viuentium, quam petimus, valde bona eſt: ſi propitius fuerit Dominus, inducet nos in eam, & tradem humum lacte, & melle manantem. Nolite rebelles eſſe contra Dominum. Denique doceat, qui ſit Chriſtus; parum enim cognoſcitur, & ideo parum amatur; impleatur omnis terra ſcientia Domini, & videat omnis caro ſalutare Dei noſtri, vt in omnibus Eccleſiæ filijs fiat illud. Notus in Iudæa Deus, in Iſrael magnũ nomẽ eius. Pſal. 75. Et factus eſt in pace locus eius, & habitatio eius in Sion. Et illud: Pſal. 113. In exitu Iſrael de Ægypto domus Iacob de populo barbaro (id eſt, cũ de poteſtate diaboli liberãtur filij Dei) Facta eſt Iudęa ſanctificatio eius, Iſrael poteſtas eius, id eſt, Gens confitens Deũ, aut terra eius gentis Deo dicatur, & à Deo poſſidetur, & ex eo fit ſancta; & Iſrael poteſtas eius, id eſt, populus, cui Deus imperat, quem dirigit, & gubernat vt populum ſibi peculiariter dicatum.

HISTORIA.

Quia magnus eſt dies Iezrahel. Et hũc 137
locum pro obſcuritate ſua varie exponunt: dicam paucis quod ſentio. Iezrahelẽ, id eſt, ſemen Dei vocari populum Dei, iam ſuperius cõfirmauimus. Dies magnus. Dies vero magnus dicitur more ſcripturæ, quo Deus magnũ aliquid, & mirabile facit, vt Ioelis 2. Antequã veniat dies Dñi magnus, & horribilis. Ierem. 30. Væ, quia magna eſt dies illa, nec eſt ſimilis eius. Apoc. 6. Quoniã venit dies magnus iræ ipſorum. Quoniã ergo dixit credentes ex Iudæis, & gentibus in vnam Eccleſiam ſub vno capite cõgregandos, & per orbẽ expandendos, idq; valde mirabile videbatur; nunc cauſam indicat, quoniam magnus eſt dies Iezrahel, hoc eſt, mirabiliter, & quaſi prodigioſe hæc faciet; decreuit inuſitatum potentiæ ſuæ opus edere illo die, quo ſemen Dei, id eſt, populus credentium, in vnum congregandũ eſt, & per orbẽ effundendum. Diem autem vocat tempus feliciſſimum aduentus Chriſti Domini noſtri, & prædicationis Euangeli-
cæ. * Legi quiddam, quod tametſi è ſæ- 138
cularibus libris depromptũ eſt, nõ male ad ſacra verba accõmodetur. Dies magnus dicebatur apud veteres Romanos, qui lõgis periculoſiſq; laboribus finẽ imponit, quod celebris ſit, & in memoria hominum verſetur. Cornelius Tacitus in vita Agricolæ. Tranſite cũ expeditionibus, imponite quinquaginta annis magnum diem. Adnotauit hoc Andreas Alciatus lib. 8. parergon

cap.

cap. 8. Vbi ita etiam exponit illud Virgilianum.

-- & incipient magni procedere menſes.

Eclog. 4. Cur igitur non diem magnum populi Dei dicamus eum, qui tot malis finem impoſuit, cum vocari cœpit populus Dei, qui ante populus non erat, ſed idolis ſeruiebat: cum miſericordiam conſecuta eſt, quæ vocabatur Abſque miſericordia?

TROPOLOGIA.

Qui alijs vtilis eſſe cupit, & ſe ad alios effundere, vt ſemen Dei congreget, nequaquam terreatur operis difficultate: aut petturbaturi inimici inſidias metuat: ſciat non eſſe illud opus ſuum, ſed Dei, magnumqne eſſe diem Iezrahel, Deum potentiam ſuam oſtenſurum repellendis diaboli artibus, & cordibus hominum emolliendis. Plantet ipſe & riget; Deus incrementum dabit. Meminerit ſæpe ſe legiſſe; Potés

Matth. 3. eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ. Et illud Exec. 11. Et auferam cor lapideum de carne eorum; & dabo eis cor carneum, vt in præceptis meis ambulent, & iudicia mea cuſtodiant, faciantque ea, & ſint mihi in populum, & ego ſim eis in Deum.

Cap. II.

DICITE fratribus veſtris, Populus meus: & ſorori veſtræ, Miſericordiã conſecuta. Iudicate matrem veſtrã, iudicate: quoniã ipſa non vxor mea, & ego non vir eius. Auferat fornicationes ſuas à facie ſua, & adulteria ſua de medio vberum ſuorum: ne forte expoliem eam nudam, & ſtatuam eum ſecundum diem natiuitatis ſuæ: & ponam eam quaſi ſolitudinem, & ſtatuam eam velut ter-

A *ram inuiam, & interficiam eam ſiti. Et filiorum illius non miſerebor: quoniam filij fornicationum ſunt; quia fornicata eſt mater eorum, confuſa eſt quæ concepit eos, quia dixit; Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum. Propter hoc ecce ego ſepiam viam tuã*

B *ſpinis, & ſepiam eam maceria: & ſemitas ſuas non inueniet. Et ſequetur amatores ſuos, & non apprehendet eos: & quæret eos, & non inueniet: & dicet; Vadam & reuertar ad virum meum priorem: quia bene mihi erat tunc magis quàm nunc. Et hæc neſciuit quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum quæ fecerunt Baal.*

C *Idcirco conuertar, & ſumam frumentum meum in tempore ſuo, & vinum meum in tempore ſuo: & liberabo lanam meam & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius. Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius: & vir non eruet eam de manu mea. Et ceſſare faciam omne gaudium eius, ſollẽnitatem eius, neomeniam eius ſabbatum eius, & omnia feſta tem-*

D *pora eius. Et corrumpam vineam eius, et ficum eius: de quibus dixit, Mercedes hæ meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei. Et ponam eam in ſaltũ, & comedet eam beſtia agri. Et viſitabo ſuper eam dies Baalim, quibus accendebat incenſum, & ornabatur inaure ſua, & monili ſuo, & ibat poſt amatores*

ſuos, & mei obliuiſcebatur, dicit Dominus. Propter hoc, ecce ego lactabo eam, & ducam eam in ſolitudinem: & loquar ad cor eius. Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam ſpem: & canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Aegypti. Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me Vir meus, & non vocabit me vltra Baalim. Et auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltra nominis eorum. Et percutiam cum eis fœdus in die illa cum beſtia agri, & cum volucre cæli, & cum reptili terræ: & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra: & dormire eos faciam fiducialiter. Et ſponſabo te mihi in ſempiternum: & ſponſabo te mihi in iuſtitia & iudicio, & in miſericordia, & in miſerationibus, & ſponſabo te mihi in fide: & ſcies quia ego Dominus. Et erit in die illa: exaudiam dicit Dominus, exaudiā cœlos, & illi exaudient terram. Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrabel. Et ſeminabo eam mihi in terram, & miſerebor eius, quæ fuit Abſque miſericordia. Et dicam,
Rom. 9. 1. Pet. 2. *Non populo meo, Populus meus es tu: & ipſe dicet, Deus meus es tu.*

1 *Dicite fratribus veſtris, Populus meus* Locus eſt tot difficultatibus implicatus, vt nō mirer in eo exponendo varietatem ſententiarum, quarum iudicium lectori relinquēs dicam quod veriſimillimum puto. Principio ne per incerta vagemur, non eſt dubium, quin fratres, & ſororem eos ipſos intelligat, de quibus c.

A 1. dixit; Et erit in loco, vbi dicetur eis, non populus meus vos, dicetur eis, Filij Dei viuentis. Docet enim hoc manifeſte Paulus vbi ait: Sicut in Hoſee dicit:
Vocabo non plebem meam, plebem Rom. 9.
meam, & non dilectam, dilectam, & nō miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam. Et erit in loco, vbi dictum eſt eis, Non plebs mea vos, ibi
vocabuntur filij Dei viui. * Igitur ijdē 2
omnino ſunt, qui vocabuntur filij Dei viui, & quos vocari iubet populum ſuū,
B & miſericordiam conſecutam. Quam ob rem non poſſumus aliter exponere, quam apoſtolus expoſuit, ne aberremus à ſenſu Spiritus ſancti, qui & in propheta, & in Apoſtolo locutus eſt. Qui ſint autem hi, ego non ab expoſitorum varietate quæram, ſed à Paulo, per quem mihi Spiritus ſanctus idem ſemper & ſui ſimilis exponit, quod dixerat per prophetam. Sunt hi populus gētilium: ait enim apoſtolus; Quos & vocauit non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus, ſicut in Hoſee dicit; Vocabo non plebem meam, &c. Duo propoſuit, vocandos
C eſſe quoſdam ex Iudæis ad gratiam Euangelij, & vocandum eſſe populum gentium. Hoc, quod poſterius erat & creditu difficilius, prius probat verbis Hoſeæ. De paucitate autem Iudæorum vocandorum continuo Iſaiam teſtem citat: Iſaias autem clamat pro Iſrael. Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquam arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Ita Hieron. intellexit q. 10. ad Hedibiam, & Auguſtinus lib. 1. ad Simpli-
cianum verſus finem. * Adde quod Iu- 3
dæi non ſunt vocati, Nō populus meus, donec Chriſti, & apoſtolorum prædicationi obſtinate reſtiterunt, nam & Ba-
D bylone dicti ſunt populus Dei, vt paulo ante diximus contra Ruffinum: & cum Chriſtus venit, ait Zacharias;
Quia viſitauit, & fecit redemptionem Luc. 1.
plebis ſuæ. Et eodem miracula faciente
dicebant homines; Quia propheta ma- Luc. 7.
gnus ſurrexit in nobis, & quia Deus viſitauit plebem ſuam. Quare quod in hunc locum Pauli Origenes, & Theodoretus commenti ſunt, Prophetam minime de gentibus loqui; ſed de Iudæis, Paulumque hinc ita argumentari.

tari. Sicut Iudæi qui ob idololatriã iam A
non erant populus, per pœnitentiam,
& fidem Chriſti populus Dei vocãtur,
ita & vos o gentes eritis populus Dei:
nequaquam cõgruit cum Apoſtoli ſen
ſu, qui aperte verbis Hoſeæ probare
contendit gentes vocatas eſſe ad Euan
gelium. Multo melius ibidem Chryſo-
ſtomus: Quis enim (inquit) non fue-
rit populus, apertum eſt, nimirum gen-
tes: & quæ non fuerit dilecta, eædem
ſcilicet; veruntamen prædixit illas, &
populum futuras & dilectum, & filios
Dei. Idem dixit in homil. de expoſitio-
ne Pſalm. 22. & 116. Eadem eſt ſenten- B
tia Ambroſij (ſi modo is author eſt)
Theoph. Oecumenij, Theoduli presby
teri, Anſelmi in eundem locum, Pro-
ſperi Aquitanici li. 2. de vocatione gẽt.
cap. 18. Aug. 22. contra Fauſt. cap. 89. &
4 lib. 18. de ciuit. cap. 28. & aliorum. * Vi-
Prima Petri Epiſtola ad quos ſcripta. deo tamen quid ſacrarum literarum ſtu
dioſus poſſit obijcere, primam Petri
epiſtolam ſcriptam eſſe ad eos, qui ex
circuncisione crediderant, vt authores
ſunt Euſeb. lib. 3. Eccleſiaſt. hiſt. cap. 4. &
in eiuſdem epiſtolæ comment. Didy-
mus Alexandrinus, Oecumenius, Ca-
iet. Titelma. Eraſmus; in cuius tamen C
cap. 2. hæc eadem Hoſeæ verba ad illos
referuntur, ad quos epiſtola ſcribitur.
At ego nego ad Iudæos ſcriptam eſſe;
ſcriptam ad gentes dico cum Auguſt.
22. contra Fauſt. cap. 89. & 18. de ciui. c.
28. (vbi ait Apoſtolos hæc intellexiſſe
de vocatione gentium, loquitur autem
de Petro, & Paulo) cum Beda, S. Tho-
ma, gloſſa, & Lyrano, id eſt, ad quoſdam
Chriſtianos ex gentibus, qui perſecu-
tione infideliũ fugati in alienas regio-
nes aduenerant. Quod verum eſſe in-
telliget, qui attentius epiſtolam lege-
rit. Nam illa verba: Vt virtutes annun-
cietis eius, qui de tenebris vos vocauit D
in admirabile lumen ſuum; multo ma-
gis proprie in gentes conueniunt. Ad-
dit ſtatim, Qui aliquãdo non populus,
nunc autem populus Dei, qui non con
ſecuti miſericordiam, nunc autem mi-
5 ſericordiam conſecuti. * Non dicit, Nõ
populus Dei, vt Hoſeas, & Paulus,
(quod tamen oſtendimus de Iudæis
nunquam eſſe dictum.) ſed qui aliquan
do Non populus; quod proprie de gen
tibus dicitur; quas, quia nullius apud
Deum pretij ſunt, ſcriptura non eſſe di
cit, vt Heſter 14. Ne tradas Domine ſce
ptrum tuum ijs, qui non ſunt. Deinde
cap. 4. ait itidem Apoſtolus: Vt iam nõ
deſiderijs hominum, ſed voluntati Dei,
quod reliquum eſt, in carne viuat, tem-
poris. Sufficit enim præteritum tempus
ad voluntatem gentium conſummaṇ-
dam, &c. Vbi non obſcure indicat illos
ante conuerſionẽ ſuam gentiles fuiſſe.
His ita explicatis, oritur ſane diffici- 6
lis quæſtio. Cùm dicit propheta, Dici-
te fratribus veſtris, & ſorori veſtræ, &c.
ſine dubio ad duos pueros, & ad puellã
alludit, qui nati ſunt ſibi ex Gomer, vt
indicant nomina in contrarium verſa,
Populus meus, & Miſericordiam conſe
cuta. Sed cum hi decem tribus ſignifi-
cent, vt iam diximus; quomodo nunc
credentes ex gentibus ſignificare dici-
mus ex Paulo? Hinc totius loci expli-
catio pendet. Primum in Hebræo nunc
legimus, non, Sorori veſtræ, ſed, Soro-
ribus veſtris, לְאַחוֹתֵיכֶם, quo mo-
do recentiores interpretes omnes ver-
terunt. Quam lectionem ſi recipimus,
facile reſpondebimus prophetam non
alludere ad ſuos filiolos, neque ad de-
cem tribus; ſed fratres, & ſorores voca-
ri credentes ex gentibus. E contrario
LXX. vtrobique ſingulari numero ver-
terunt; Dicite fratri veſtro, & ſorori
veſtræ: quod eodem modo intelligi po
teſt, dicemus enim ſingularem poſitum
eſſe pro plurali. Tametſi & in quibuſdã
Græcis codicibus inuenio; Dicite fra-
tribus veſtris, & ſorori veſtræ, vt in Cõ
plutenſi, & in Regio. * Sed quid videre 7
potuerunt iſti interpretes, quod Hiero
nymus non videret? Certe illi non vi-
derunt, quod ipſe vidit, duos fuiſſe filios
prophetæ: ideoque recte dici, Dicite fra
tribus veſtris, filiam vero vnicam, ita
verti debere, Sorori veſtræ. Nec id qui-
dem contra conſuetudinem Hebræo-
rum. Nam, vt omittam LXX. etiam ver
tiſſe ſorori veſtræ, Chaldæus omnino
ſingulari numero accepit. Ita enim ha-
bet, Dicite fratribus veſtris, populę mi,
conuertimini ad legem meam, & con-
gregationis veſtræ miſerebor. Pro eo

quod eſt:Et ſorori veſtræ, miſericordiã A
conſecuta,ipſe reddens ſenſum, quem
putauit aptiorem; dixit ſingulari nume
ro ועלכנשתכון ארחם, ideſt con
gregationis veſtræ miſerebor. Denique
ſi ſcriptum eſſet לאחותכם nemo
dubitaret interpretandum eſſe, Sorori
veſtræ, אחות enim ſororem ſignifi-
cat:ſed quoniam legimus לאחותיכם
& litera י nota ſolet eſſe pluralis nume
ri,interpretantur,Sororibus veſtris. At
ego oſtendam eandem literam in eo-
dem nomine poſitam, vbi nullus infi- B
cietur ſingularis numeri habere ſignifi-
cationem. Geneſ.34.vbi legimus; Non
poſſumus facere quod petis, nec dare
ſororem noſtram homini incircunci-
ſo, nonnulli codices habent אחותינו.
Et Can. 8. Quid faciemus ſorori no-
ſtræ, לאחותינו. Cum ergo vtroque
numero vertere liceret, multo melius
Hieronymus, & eruditius, quam noui
interpretes, vertit, Sorori veſtræ, quia
8 vnica erat filia.* At, dum vulgatã tranſ
lationem defendimus,difficultatem au
gemus, quæ iuxta nouam tranſlationẽ
ſublata videbatur. Quomodo ergo
quod de filijs prophetæ, & de decem C
tribubus dicitur, ad gentes cum Paulo
transferimus?Decem tribus à Deo reie
ctæ,& inter Medos, Perſasque ab vbe-
ribus Dei ablactatæ, id eſt,à doctrina le
gis,& prophetarum, commiſtæ ſunt in-
ter gentes, & didicerunt opera eorum,
ac forſitan ſeruierunt etiam ſculptili-
bus eorũ,vt merito dictę ſint לאעמי,
id eſt, Non populus meus. Legimus
enim in hoc ipſo propheta ca.9.Reuer-
ſus eſt Ephraim in Ægyptum,& in Aſ-
ſyrijs pollutum comedit.Non libabunt
Domino vinum, & non placebunt ei.
Sacrificia eorum quaſi panis lugẽtium, D
&c.Et Hierony.ibi ait: Cum autem fue
rint in Chaldæa abſq; templo, & abſq;
altari,non libabunt Domino vinũ, ſed
dæmonibus; & non placebunt ei,qui li
bant dijs alienis;& qui in captiuitate re
tinentur ab Aſſyrijs, idolothyta come-
dunt,& quaſi panis lugentiũ ſunt. Ideo
merito per decem tribus ſignificantur
omnes gentes, quæ non erant populus
Dei, & quarum impietatis decẽ tribus
participes erant: Quod initio cap.3.fa-
tetur Cyrillus,cum cap.1.de filijs Iſrael
expoſuerit, vt de vtriſque prophetam
exponendum eſſe intelligamus. * Iam 9
ex his ſenſus patet.O vos,viri Iuda,no
lite alienas à vobis putate decẽ tribus,
& gentes; fratres veſtri ſunt, quia ad
Chriſtum conuertentur,vocate eos po
pulum meum,& miſericordiam conſe-
cutos,decreui enim eorum miſereri, &
eos ad Euãgelium adducere.Et hoc eſt,
quod in fine huius capitis inquit;Et ſe-
minabo eã mihi in terra, & miſerebor
eius, quæ fuit Abſque miſericordia. Et
dicam.Non populo meo,populus meus
es tu;& ipſe dicet,Deus meus es tu.Ita-
que fratres vocat,(quod ad gentes atti
net) non quod iam eſſent,ſed quod ele
cti eſſent à Deo, vt eſſent fratres: ſicut
Iohan.c.11.Sed cum eſſet pontifex an-
ni illius,prophetauit,quod Ieſus mori-
turus erat pro gente; & non tantũ pro
gente,ſed vt filios Dei,qui erant diſper
ſi,congregaret in vnũ.Filios Dei voca-
uit,qui adhuc erant in gentilitate,vẽtu
ri tamen erant ad Eccleſiam iuxta Dei
prædeſtinationem.Ita quoque locutus
eſt Iſa. cap. 66. Et annuntiabunt gloriã
meam gentibus;& adducent omnes fra
tres veſtros de cunctis gentibus,&c.
* Quod autem decẽ tribus, tametſi re- 10
iectæ erant à Deo, participes futuræ eſ-
ſent gratiæ Euangelij,ſæpe à prophetis
prædictũ eſt,vt ab Hoſ.cap.11.ab Ezec.
c.37.&c. Quæres,quando hoc futurum
eſſet? Equidem prædicantibus Apoſto-
lis multos ex eis crediddiſſe arbitror.
Prædicarunt enim apud Perſas, & Ba-
bylonios Apoſtoli Simon, & Iudas, vt
docet Habdias lib. 6. hiſtoriæ apoſtoli-
cæ, & innumerabilem hominum mul-
titudinem conuerterunt ad fidem. Et
poſtea fortaſſe alij conuerſi ſunt. Sed in
tegra conuerſio in finem vſque ſæculi
differtur,vt cap.3.dicemus.Si vero quis
neget hoc fieri poſſe, quoniam dictum
eſt; Non addam vltra miſereri domui
Iſrael:in promptu eſt reſpõſio.His ver-
bis dura corporis captiuitas prędicitur,
& reditus in patriam negatur,vt ex cõ-
trario intelligitur; Et domui Iuda mi-
ſerebor. Sed animæ liberatio, & mani-
feſtatio, atque obedientia Euangelij
non adimitur.Sed vrget adhuc difficul-

tas. Ex ſuperiori interpretatione con- A
ſtat,hunc eſſe ſenſum; Dicite fratribus
veſtris,id eſt, dicite decem tribubus, &
gentibus, quæ per duos filios Hoſeæ,
per filiamque ſignificatæ ſunt. At filios
Hoſeæ ſignificare decem tribus omnes
conſentiunt; ſignificare autem populũ
gentium nec quiſquam fortaſſe dixit,
nec poſſe dici videtur. Quomodo enim
ille vocetur Iezrahel, quia viſitandus
erat ſanguis Iezrahel ſuper domũ Iehu?
quomodo dicatur ablactatus, qui ſem-
per à Deo receſſerat? Et quamuis dice-
remus hunc populum aliquando cum B
Deo fuiſſe, ante ſcilicet, quam ad idola
declinaret, quomodo dicere poſſumus
natam eſſe prophetæ filiolam, vt futu-
rum ſignificaret, quod ante plurimos
11 annos factum fuerat? * Poſſemus hanc
difficultatem minimo negotio diluere
in hunc modum. Filij Hoſeæ tantum
fuere ſignum decem tribuum, vt pro-
bat argumentum: ſed decem tribus ſi-
gnum ſunt gentilitatis, quæ ſimiliter
non erat populus Dei: ideoq; quod de
decem tribubus dicitur, de gentilitate
quoque dictum putandum eſt. Quod ſi
dicas; Non ergo literalis ſenſus eſt de C
gentibus, ſed allegoricus; fatebimur:
Sæpe enim Apoſtoli verba veteris ſcri
pturæ allegorice explicant. Sed iam il-
le ſenſus allegoricus nõ minorem vim
habet ad confirmationem dogmatum,
quam literalis; quoniam ab ipſa ſcriptu
ra traditus nobis eſt. Sed melius fortaſ-
ſe dicemus, & hunc Apoſtoli ſenſum
de gentibus eſſe literalem; fuiſſeque fi-
lios Hoſeæ ſignum non ſolum decem
tribuum; ſed etiam populi gentium;
quatenus in quibuſdam cum decem tri
bubus conueniebat, vt in eo quod eius
captiuitas penes poteſtatem diaboli D
diu duratura erat, vſque ad prædica-
tionem ſcilicet Euangelij, quod perti-
net ad primum filium; & in eo, quod
vſque ad idem tempus futurus erat
idem populus gentium Abſque miſe-
ricordia, & vocandus, Non populus
Dei, quod pertinet ad filiam, & ad al-
terum filium.

12 * Et ideo fortaſſe cap. 1. dictum eſt:
Vade, ſume tibi vxorem fornicationũ;
& filios fornicationum, quia fornicans
A fornicabitur terra à Domino: non di-
xit; Terra hæc, aut terra Iſrael, ſed ter-
ra, vt & decem tribuum terram com-
prehenderet, & gentium. Nam & gen-
tilitas vxor Dei fuerat antequam ido-
lolatriæ ſordibus ſeſe contaminaret. At Regula.
nequis miretur, ſciat interdum in ſcri-
ptura fieri, vt vna res duorum ſimul fi-
gura ſit, vt docet Auguſt. epiſtola 99. ad
Euodium, nec ſolum ſimilium, ſed etiã
contrariorũ; vt diluuium (eodem Aug.
authore) figura fuit malis ſupplicij vlti
mi iudicij; fidelibus vero ſacramenti ba
B ptiſmi. Et petra Chriſtum ſignificans
duorum ſignum eſt, & ædificij ſpiritua-
lis fidelibus, & offenſionis infidelibus.
Huc nos deduxit Paulus prophetæ no
ſtri verbis vſus, atque ita ſolet ſemper:
altiſſimos enim ſenſus in verbis ſimpli
cibus latẽtes, quaſi intento digito pro-
cul indicat, & anſulam quandã præbet,
vnde non ſine multo labore, ſed ma-
gna tamen cum voluptate recondita
ſpiritus, & prophetarum myſteria te-
neamus. * Ex his iam intelligitur, quod 13
iure monere lectorẽ poterat, cur vna,
& eadem gentilitas per tres prophetæ
C filios ſignificetur: nempe quod in pri-
mo captiuitas ſub poteſtate diaboli oſtẽ
ditur, in ſecundo diuturnitas, & miſeria
captiuitatis, in tertio quod eſſet popu-
lus alienus à Deo. Quærat demum quiſ
piam, ſi propheta de decem tribubus,
deq; gentibus loquitur, quomodo Pau
lus de ſolis gentibus interpretatus eſt?
Reſpondeo, fortaſſe Paulum gentium
nomine decem quoque tribus intelle-
xiſſe, quæ nihilo differre videbantur à
gentibus, quarum ſe peccatis, & idolo-
latria implicauerant. Vel certe aſſum-
pſit magiſter gentiũ ex propheta quan-
D tum ad rem, quã agebat, ſatis erat, ideſt,
ad vocationem gentium confirmandã.
Supereſt, vt Apoſtoli verba concilie- 14
mus cum propheticis: nã verba illa; Vo
cabo non plebem meam, plebem meã,
& non dilectam, dilectam, &c. in Hoſea
non videmus. Ad huius loci, & aliorum Regula.
intelligentiam ſciamus hanc eſſe apo-
ſtolorum, & Euangeliſtarum conſue-
tudinem, vt teſtimonijs veteris teſta-
menti referendis crebro non verbo-
rum ordinem ſequãtur, ſed ſenſum. Ita

 Hieron.

Hier. adnotauit in libello de optimo A
genere interpretãdi ad Pammachium,
& lib.1.comment. in epiſtolam ad Ga-
lat. ad finem, & in Matth. cap.27. & in
epiſt.ad Epheſin illud; Propter hoc re-
linquet homo patrem, & matrem, &c.
& q.2.ad Algaſiam, & alibi ſæpe. Quod
igitur ait; Vocabo non plebem meam,
totidem verbis dixit in fine huius cap.
propheta; Et dicam Non populo meo,
15 Populus meus es tu. * Illud etiam, Et
non dilectam, dilectam, apud LXX. in-
uenimus, quos frequenter apoſtoli ſe-
quuntur, qui ibidem verterunt, Καὶ ἀ- B
γαπήσω τὴν οὐκ ἠγαπημένην, id eſt, Di
ligam non dilectam, quod perinde eſt,
ac ſi diceret; vocabo non dilectam dile
ctam: nam ex eo, quod res quæque eſt,
Vocari Regula. habet appellationem. Vnde ſæpe voca-
ri dicitur hoc, aut illo modo, non tam
quod illud nomen habitura ſit, quam
quod re vera conuenit ei, quod nomi-
ne ſignificatur. Vt Iſa. 9. Et vocabitur
nomen eius, Admirabilis, Conſiliarius,
Deus, Fortis, Pater futuri ſæculi, Prin-
ceps pacis. Et cap.8. Voca nomen eius,
Accelera, ſpolia detrahe, feſtina præda
ri. Non omnia hæc nomina Chriſtus C
habuit, omnia tamen, quæ illis ſignifi-
cantur, habuit. Non tam igitur prædi-
xit Iſaias his nominibus eſſe appellan-
dum, quam vere eum futurũ quidquid
16 hæc nomina ſignificant. * Eadem
ratione illud: Et non miſericordiam
conſecutam, miſericordiam conſecu-
tam, dicemus eſſe vbi pro eo, quod
nunc ex LXX. referebamus; Et diligam
non dilectam, tam in Heb. quam in no-
ſtra tranſlatione legimus: Et miſerebor
eius, quæ fuit Abſque miſericordia. Ean
dem horum omnium verborum ſenten
tiam continet quod nunc interpreta-
mur; Dicite fratribus veſtris, Populus D
meus, & ſorori veſtræ, Miſericordiam
conſecuta. Nam hoc quid aliud eſt, quã
Non populus meus erit Populus meus,
& Non miſericordiam conſecuta erit
miſericordiam conſecuta? Et iſtud tan-
tundem valet, ac ſi diceret, Vocabo nõ
plebem meam plebem meam, & non
miſericordiam conſecutam miſericor-
diam conſecutam. Si verborum ordinẽ
mutatum dicas, ſcito apoſtolos non de

ordine verborum, aut de verbis, ſed de
ſenſu ſolere eſſe ſolicitos. * Sed quæri- 17
tur, cur Apoſtolus duo dixerit, id eſt,
& non dilectam, dilectam, & non miſe-
ricordiam conſecutam, miſericordiam
conſecutam, cum propheta vnum dixe
rit: Miſerebor eius, quæ fuit Abſque mi
ſericordia? Si dicas alterum ſumpſiſſe
ex Hebræo, alterum ex LXX. adhuc pu
gnat eadem ratio, quod LXX. non duo
dixerunt, ſed vnum; Diligam non di-
lectam, ita interpretantes illud vnum,
quod erat in Hebr. Miſerebor eius, quæ
fuerat Abſque miſericordia. Reſpon-
deo, olim apud Paulum non duo fuiſſe
ſcripta, ſed vnum; Vocabo non plebem
meam, plebem meam, & non dilectam,
dilectam, vt quidem multis, grauiſſi-
misque authoribus placuit. Et ſtatim ſe
quitur, Et erit in loco, vbi dictum eſt
eis, &c. Ita legit Orig. in eius loci com
mentarijs, & Ambroſ. (ſi is author eſt)
& Chryſ. & Theophyl. & Theodor. &
Oecumen. & Theodulus, & Sedulius.
Ita etiam hunc locum referunt Cypr.
lib. 1. Contra Iudæos cap. 19. Hieron.
q.10.ad Hedibiam, Ruffinus hic, Aug.
22.contra Fauſt.cap.89. & lib.1. ad Sim
plicianum verſus finem, & hodie ita ha
bent plurimi, atque emẽdatiſſimi Græ-
ci codices, vt Complutenſis, Rob. Ste-
phani, Baſilienſis, & alter Frobenianus,
& Regius nuper excuſus Antuerpiæ.
* Quamuis idem Hier. in cap. 1. hu- 18
ius prophetæ ita refert verba Apoſto-
li; Vocabo non plebem meam, plebem
meam, & non miſericordiam conſecu-
tam, miſericordiam conſecutam, nec
ponit illud; Et non dilectam dilectam.
Cur id fecerit, dicam, vt veritas magis
eluceſcat. Hieronym. in fine 1.cap. de il
lis verbis; Voca nomen eius Abſque
miſericordia, ait, Pro οὐκ ἠλεημένη, id
eſt, Abſque miſericordia, in quibuſdam
fertur exemplaribus οὐκ ἠγαπημένη, id
eſt, Non dilecta: ſed veriora ſunt exem
plaria, quæ habent, Abſque miſericor-
dia. Hanc codicum varietatem & ho-
die ex parte videmus: nam vbi ait: Et
ſorori veſtræ, Miſericordiam conſecu-
ta, Complutẽſis, & Regius Antuerpien-
ſis habent, Et ſorori veſtræ, ἠγαπημένη,
id eſt, dilecta. Et interius: Et diligam nõ
dilectam.

dilectam. Immo & cap. 1 habent: Voca
nomen eius, Abſque miſericordia, quia
non addam vltra diligere domũ Iſrael;
19 * At codex ab Aldo Manutio excuſus
nuſquam habet diligere, ſed miſereri,
Voca nomen eius, οὐκ ἠλεημένην, quo-
niam non addam adhuc ἐλεῆσαι, id eſt,
miſereri domus Iſrael. Et: Et ablactauit
τὴν οὐκ ἠλεημένην, id eſt, eam, quę erat
Abſque miſericordia (pro quo alij co-
dices habent τὴν ἀνελεημένην, quo no-
mine etiam vtuntur, vbi dicitur, Voca
nomen eius Abſque miſericordia.) Et
cap. 2. Et ſorori veſtræ ἠλεημένη, miſeri-
cordiam conſecuta. Et ad extremum ca-
pitis; καὶ ἐλεήσω τὴν οὐκ ἠλεημένην, mi-
ſerebor eius, quæ non fuerat conſecu-
ta miſericordiam. Hanc Aldini codicis
lectionem Hieronymus maxime pro-
bat; eamque alteri præfert, & ita ipſe
tranſtulit: Nec refert quod aliter retu-
lerit q. 10. ad Hedibiam; crebro enim
Hieronymus refert verba ſcripturæ, vt
tunc in vulgata temporũ illorũ tranſla-
tione legebantur, & crebro eadem re-
fert iuxta ſuam nouam tranſlationem.
* Quare non eſt dubium apud Paulũ
20 quædam etiam exemplaria habuiſſe,
Vocabo non plebem meam, plebem
meam, & non miſericordiam conſecu-
tam, miſericordiam conſecutam, vt ho-
die videmus in Syriaco interprete.
Quæ lectio ſine dubio multò probabi-
lior eſt ea, quam Orig. Chryſoſt. & ce-
teri, quos nominaui, ſecuti ſunt; quo-
niam ex æquo reſpondet Hebrææ. Ac-
cedit Petri Apoſtoli Authoritas, qui eã
quoque probauit; Qui aliquando (in-
quit) Non populus, nunc autem popu-
lus Dei, qui non conſecuti miſericor-
diam, nunc autem miſericordiam con-
ſecuti. Exiſtimo igitur LXX. & Paulum
quod erat in Hebræo poſuiſſe. Sed cum
alia exemplaria LXX. haberent, Et dili-
gam nõ dilectam, aliquis fortaſſe apud
Paulum in margine appoſuit; Et non
dilectam dilectam, quod paulatim in
21 contextum tranſlatum eſt. * Nam illud
ex tot exemplaribus, & ex tot authori-
bus conſtans videtur, non ſcripſiſſe A-
poſtolum vtrumque; ſed alterum. Si
autem alterum, cur non potius dica-
mus ſcripſiſſe, quod erat in Hebræo, &

A in emendatioribus codicibus LXX. præ-
ſertim cum octo libri Latini manuſcri-
pti dicantur non habere illud; Et non
dilectam dilectam, vt in Biblijs à Plan-
tino excuſis adnotatum eſt. Niſi quis
forte vellet dicere vtrumque Paulum
dixiſſe, quoniam רחם, quo verbo vſus
eſt propheta, miſericordiam, & amorẽ
ſua ſignificatione comprehendit: cum
alioqui miſereri poſſimus eorum etiã,
quos non amamus, vt

——— Quis talia fando 2. Ænei.
Myrmidonum, Dolopum ve aut duri mi-
les Vlyſſi.
B *Temperet a lacrymis?* Et, 11. Ænei.
Quicunq; Iliacos ferro violauimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta
ſub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda
per orbem
Supplicia, & ſcelerum pœnas expendimus
omnes,
Vel Priamo miſeranda manus.

Idque ego libenter dicerem propter
conſenſionem multorum codicum La-
tinorum, qui habent, Et non dilectam
dilectam, & non miſericordiam conſe-
cutam, miſericordiam conſecutam; niſi
C ab ipſis Latinis patribus didiciſſem, no-
uam eſſe hanc lectionem in codicibus
Latinis, id eſt, ab Hieronymo, Auguſti-
no, Ruffino, idque multi manuſcripti
hodie teſtentur. Quod vero Paulus di-
cit, In loco, in quo dictum eſt eis, cum
propheta dicat, In loco, in quo dicetur
eis, ſecutus eſt Apoſtolus editionem
LXX. quæ tunc in omnibus Eccleſijs le-
gebatur, & ad ſenſum nihil pertinet,
hoc ne, an illo modo dicas, cum præ-
ſertim prophetico more & præterita
pro futuris, & pro præteritis futura ſæ-
pe ponantur.

D TROPOLOGIA.

Hinc profecto diſcimus nullius de- 22
ſperandam eſſe ſalutem, quantumuis à
Deo reiectus, & omnibus flagitijs coo-
pertus appareat. Vt enim ægroti deſpe-
rati à medicis, & relicti ſæpe Deo me-
lius medente ſanantur; ita ac multo
facilius, multoque ſæpius qui procul à vir-
tute, & à vita receſſerunt, vt omnino
perituri viderentur, diuinæ bonitatis
opera, & poteſtate in nouam vitam, &

in no-

in nouos homines mutantur. In corporis morbis.

Ouid.j.de Ponto. Eleg.4. *Non eſt in medico ſemper, releuetur vt æger: Interdum docta plus valet arte malum.*

Eccl.10. Et, Languor prolixior grauat medicum, breuem languorem præcidit medicus. Aut enim de corporis languore ſermo eſt, aut certe medicum hominẽ dicit, cuius & ars, & poteſtas peranguſtis finibus concluditur. Matth. 9. At medico illi, qui de ſe ait: Non eſt opus valentibus medicus, ſed male habẽtibus nullus eſt grauis morbus, nulla difficilis curatio:

23 Luc.8. *Mulier, quæ erat in ſanguinis fluxu ab annis duodecim, erogauerat in medicos omnem ſubſtantiam ſuam, nec ab vllo potuit curari: ſed vbi acceſſit retro, & tetigit fimbriam veſtimenti Ieſu, cõfeſtim ſtetit fluxus ſanguinis eius. Hoſ.4. Quid eſt mulier ſanguinis fluxum patiens, niſi anima, in qua fit illud: Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerũt, & ſanguis ſanguinem tetigit, id eſt, peccatũ peccato acceſſit? A quo ſanguine mundari cupiebat Dauid, cum diceba: Pſalm.50. Libera me de ſanguinibus Deus, Deus ſalutis meæ. Hæc quantumuis hominũ opem quærat, quantumuis philoſophorum libros euoluat, in quibus ipſi putabant repoſita eſſe medicamenta vitiorum, vnde illud Cicer. 5.Tuſc. O vitæ philoſophia dux, o virtutum indagatrix, expultrixq; vitiorum: erogabit omnem ſubſtantiam ingenij, vitium, temporis, nec ab illis poterit curari At ſi ſupplex accedat ad Ieſum per humilem peccatorum cõfeſſionem, & virtutem eius per ſacramenta participet, confeſtim ſtabit fluxus ſanguinis, & amiſſam ſanitatem,

24 roburque recuperabit. *Quare merito Dauid, cum petebat liberari de ſanguinibus addidit; Deus ſalutis meæ, id eſt, qui ſolus ſalutis meæ author eſſe potes. Et Pſal.102. Benedic anima mea Domino, & omnia, quæ intra me ſunt, nomini ſancto eius, &c. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes infirmitates tuas. Nullum morbum excepit, quamuis lethalis, quamuis vetus, quamuis deſperatus, & deploratus Rom.4. eſſet. Ne ergo deſperemus in aliorum peccatis, ſed, vt Abraham, contra ſpem

A in ſpem credamus. Nũquam in hac vita peccatori deſperandum. Neminem, dum hic viuit, quaſi immundum, & à Deo relictum reijciamus, aut à nobis alienum putemus; fratres putemus omnes, qui poſſunt Dei eſſe filij, & fraterne cum eis agamus. Vnde apoſtolus; 2.Tim.2. Seruum autem Domini non oportet litigare, ſed manſuetum eſſe ad omnes, docibilem, patientem, cum modeſtia corripientem eos, qui reſiſtunt veritati: ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem, & reſipiſcant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipſius voluntatem.

25 *Ac B multo quidem minus ſalutis noſtræ ſpem abijcere debemus, quamuis nos à Deo alieniſſimos videremus, & peccatorum, ac deſperationis procella pene obrutos Ionã imitemur, qui de ventre piſcis clamabat, & dicebat: Ion. 2. Clamaui de tribulatione mea ad Dominum, & exaudiuit me: de ventre inferi clamaui, & exaudiſti vocem meam. Atque hæc periculoſiſſima deſperationis tentatio in ijs ſolet eſſe potentior, qui poſt multorum annorum ieiunia, & labores, poſt multa Dei beneficia in peccata labuntur, à quibus ſe longiſſime abeſ- C ſe exiſtimabant. Mirentur id, qui hominis naturam, & infirmitatem non norunt, qui putant confirmationem gratiæ habere, quicunque gratiam habent. Num aut ſanctior, aut Deo carior eras ante hæc peccata, quam Dauid, cùm & in adulterium, & in homicidium incidit? Quid ille tum? putauit ne ſe iam à Deo abiectum, aut aditum ſibi ſalutis præcluſum? Agnoſcit peccatum; videt, quid ſit homo ſine Deo; plenus dolore 2.Reg.12. ſimul, & ſpe, ait; Peccaui Domino.

26 Pſalm. 6 *Diſcedit inde; laborat in gemitu ſuo; lauat per ſingulas noctes lectum ſuum, D lacrymis ſuis ſtratum ſuum rigat. Deinde confidenter ait ijs, à quibus & in peccata coniectus ante fuerat, & poſt peccata in deſperationem eum conijcere tentabant: Erubeſcant, & conturbentur vehementer omnes inimici mei, conuertantur, & erubeſcant valde velociter. An tu diabolo credes mendaciorum authori diuinæ miſericordiæ fontes contegenti, & ſalutis ſpem adimenti? Ego nec angelo te crede-

crede-

credere volo, ſi id dicat. Dicam amplius, nec Deo Ipſi quem damnationẽ tibi prædicentem audires. Non ſane quod aut Deus mentiri poſſit, aut angelus Dei: ſed quod cum hæc audires, non præfinitam, & certam ſententiam Dei, ſed comminationem ad terrorem tuum, & ad vtilitatem tuam te audire deberes iudicare. Dauidi Nathan pro-
2 Reg. 12. pheta loquitur: Verumtamen quoniã blaſphemare feciſti inimicos nomen Domini; propter verbum hoc filius, qui natus eſt tibi, morte morietur.

27 * Deſperauit ne Dauid ſalutem filij audita Dei voce per prophetam? Percuſſit quoque (inquit) Dominus paruulum, quem pepererat vxor Vriæ Dauid, & deſperatus eſt. Deſperant medici, ſed non deſperat Dauid, etiam propheta mortem prædicente. Deprecatusque eſt Dauid Dominum pro paruulo, & ieiunauit Dauid ieiunio, & ingreſſus ſeorſum iacuit ſuper terram. Qua ſpe hoc faciebat, cùm Deus moriturum eſſe prænuntiaſſet? Ipſe ſeruis ſuis ait: Propter infantem, dum adhuc viueret, ieiunaui, & fleui, dicebã enim; Quis ſcit ſi forte donet eum mihi Do-
Ionæ 3. minus, & viuat infans? Clamat Ionas. Adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur. Terrentur Niniuitæ, ſed non deſpondent animum: indicunt ieiunium, & aiunt: Conuertatur vir à via ſua mala, & ab iniquitate, quæ eſt in manibus eorum. Quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat Deus, & reuertatur à
Cap. 20. furore iræ ſuæ, & non peribimus? In libro quoque Iudicum, vt alia omittamus, extat pulcherrimum diuinę bonitatis argumentum, quo non ſolum cadentem ſpem ſuſtentare, ſed lapſam etiam, atque deiectam mirabiliter eri-
28 gere poſſimus. * Orant afflicti, & oppreſſi ab hoſtibus filij Iſrael dicentes; Peccauimus tibi quia dereliquimus Dominum Deum noſtrum, & ſeruiuimus Bahalim. Quibus locutus eſt Dominus; Numquid non Ægyptij, & Amorrhæi, &c. oppreſſerunt vos; & clamaſtis ad me, & erui vos de manu eorum? Et tamen reliquiſtis me, & coluiſtis deos alienos; idcirco non addam vltra, vt vos liberem. Ite, & inuocate

A deos quos elegiſtis, ipſi vos liberent in tempore anguſtiæ. Quis hic non putaret eſſe deſperandum? Dixeruntque filij Iſrael ad Dominum; Peccauimus, redde tu nobis quidquid tibi placet, tãtum nunc libera nos. Quæ dicentes omnia de finibus ſuis alienorum deorum idola proiecerunt; & ſeruierunt Domino Deo, qui doluit ſuper miſerijs eorum. Illud primum curemus, vt idola, & deos alienos proijciamus, id eſt, peccata & quidquid nobis anſam peccandi præbebat, nihil huiuſmodi in finibus noſtris maneat: & B quamuis obſurdeſcere Dominus videatur, aſſiduis clamoribus à nobis excite-
tur: dicamus ſine intermiſſione: Exurge, quare obdormis Domine? Exur- Pſalm. 43.
ge, & ne repellas in finem. Non enim ſunt viæ illius, ſicut viæ noſtræ, flectetur ſine dubio, & dolebit ſuper miſerijs noſtris.

HISTORIA.

Iudicate matrem veſtram iudicate. Ma- 29 Vnde obſcuritas in propheticis
gna pars obſcuritatis prophetarum ex eo oritur, quod ſæpe diiudicari non poteſt de quo tempore loquantur. Nam ſi de hoc tempore, ſic exponentur; ſi de C illo, multo aliter. Ita ſi in tempore erratum fuerit, totam expoſitionem aberrare neceſſe erit. Hæc difficultas eſt in his verbis maxima, altera, vtrùm ad decem tribus loquatur, an ad duas? Tertia, quomodo hæc cum præcedentibus connectantur. Has obſcuritatis cauſas paſſim in propheticis libris inueniemus: quas qui non explicat, fruſtra in prophetarum intelligentia, aut interpretatione laborabit. Vt ergo ſimul hæc tria, quantum Deus dare dignabitur, aperiamus; non deſunt graues authores, qui velint hęc ad tempus Chriſti referri, præcipique fidelibus ex illo D populo, vt matrem ſuam arguant, id eſt, ſynagogam; atque ad hunc ſenſum totum caput exponunt. Quibus nonnihil fauere videtur Iſychius lib. 6. in Leuit. exponens illud capitis 21. Quia ſanctus ego ſum: & illud, quod ſtatim ſequitur: Sacerdotis filia, ſi deprehenſa fuerit in ſtupro, &c.

* At Hiero. non obſcure docet allegoricum eſſe hunc ſenſum, hiſtorico au- 30
tem

tem de tempore ſuo loqui prophetã, ac dici hæc viris iuſtis, qui tunc erant in illo populo, vt matrem ſynagogam reprehendant, quod à Deo vxor ducta, iterum ſe adulterijs, id eſt, idololatriæ ſordibus inquinaſſet. Ita Hieron. Lyra, & alij. Et vere hoc voluit propheta, vt ex verbis ipſis oſtendam. Primum fornicationes, & adultetia, quorum hic meminit, apud prophetas multo magis proprie ſignificant cultum idolorum, quam alia peccata, vt paſſim videmus. Tempore autem Chriſti, & poſtea nulla idola coluere Iudæi, vt cap. 3. videbimus: immo neque poſt egreſſum è Babylonica captiuitate. Ex quo fit hæc verba nequaquam de tempore illo poſſe intelligi. In eo etiam quod in hoc capit. legimus: Vadã poſt amatores meos, qui dant panes mihi; &c. Certum eſt amatores vocari alias nationes, quarũ deos filij Iſrael colebant ſpe lucri, vt dicemus, & voluptatũ, quod Chriſti tempore non fecerunt. Et quæ ſequuntur: Ecce ego ſepiam viam tuam ſpinis, &c. nequaquam poſſunt ad eũ ſenſum ac-
31 commodari, vt videbimus. * Præterea prius hic propheta deſcribit calamitates, quibus populus affligẽdus erat; deinde eius felicitatem. Hæc autem felicitas contigit huic populo tempore apoſtolorũ, vti Paulus expoſuit; Quos & vocauit nos non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus; ſicut in Hoſee dicit, &c. Vbi refert verba, quæ ſunt in fine huius capit. Ergo neceſſe eſt priora intelligi de malis, quæ paſſa eſt ſynagoga ante aduentum Chriſti; nam poſt eum nihil tale paſſa eſt ante prædicationem apoſtolorum, quale hic deſcribitur.

Nunc ad verba veniamus, *Iudicate matrem veſtram, &c.* volunt fere illi auctores quos pro hac ſententia, quam ſequor, paulo ante nominaui, hinc nouum caput incipere, vt iam alijs loquatur propheta; hoc eſt, non ijs, qui crediderant ex Iudæis, & gentibus, quibus loqui cœperat, ſed bonis, & iuſtis viris,
32 qui Hoſeæ tempore viuebant. * Sed fateor mihi valde durum videri alijs dici; Dicite fratribus veſtris, populus meus, &c. & alijs nunc; Iudicate ma-

A trem veſtram. Omnino contextura ipſa poſcere videtur, vt iiſdem in vtriſq; verbis prophetam loqui intelligamus. Quibus nam? Non ſane viris decem tribuum; nam de his poſtea ait: Et miſerebor eius, quæ fuit Abſq; miſericordia, & dicã non populo meo populus meus es tu: quod oſtendimus non de gentibus modo; ſed etiam de decem tribubus neceſſario accipi debere. De duabus igitur tribubus loquitur, quæ erãt in Iudæa, poſt quarum conuerſionem ait: Et ſeminabo eam mihi in terra, & miſerebor eius, quæ fuit Abſque miſe-
B ricordia. Hæc enim conuerſio decem tribuum, & gentium futura erat poſt quam credentes ex duabus tribubus ſeminarentur in terra, & per orbem diſpergerentur ad euangelizandum.

* Quare ita ſunt omnia connectenda. Poſtquam in primo c. de decem tribubus ſatis locutus eſt, & de conuer- 33
ſione gentium, quibus numerus verorum filiorum Iſrael erat redintegrandus, reuertitur ad duas tribus, de quibus agere cœperat dicens; Et domui Iuda miſerebor, &c. de vtriſque enim prophetat, vt in progreſſu videbimus, &
C ideo vtrarumq; reges in principio cõmemorauit. Viros igitur duarum tribuum à principio huius cap alloqui incipit; Dicite fratribus veſtris, Populus meus, &c. quaſi dicat: Vobis promiſi ſalutem, & liberationem, quia ex tribu Iuda naſciturus eſt Chriſtus mundi Salus. Et fratres veſtros filios Iſrael, & gẽtium populos in æternum reieciſſe vobis videbor: at non prorſus reieci: illorum etiam aliquando miſerebor: recte vocare eos poteſtis populum meum, aliquando enim erunt. Sed vos, illis interim relictis, oculos ad matrem veſtrã conuertite, & iudicate illam, ne forte
D idem illi contingat, quod ceteris tribubus. Synagogam duarum tribuum matrem appellat ſingulorum, qui in illis tribubus erant: ſicut omnes Chriſtiani ſumus Eccleſia, & tamen ſinguli filij Ecclesiæ dicimur, & illa mater noſtra. * Eſt 34
enim hoc frequens in prophetis, vt ab hiſtoria tranſeant ad Chriſtũ, & à Chriſto rurſus reuertantur ad hiſtoriam. Hiſtoriam voco eã, quæ de moribus ſui

Regula. Tranſitus à litera ad ſpiritũ in prophetis

tem-

temporis, & de malis, hominibus illis, imminentibus loquuntur. Hoc autem faciunt, ne ſi ordinem ſcriptura conſeruet,non ſit vaticinium,ſed narratio, vt ait Hieronym.lib. 5. in Iſa. cap. 16. Vt cum ait Iſai. cap. 7. Ecce Virgo concipiet,&c. & capit. 10. Reliquiæ conuertentur,reliquiæ,inquã,Iacob ad Deum fortem, & cap. 11. Egredietur virga de radice Ieſſe,&c. cum prius de rebus ſui temporis verba faciat, & poſtea ad eadem reuertatur. Nam & oportet myſteria Chriſti à prophetis prænuntiari,cuius nuntij ſunt,ad fidelium conſolationem:& ita prænuntianda ſunt, vt poſſint etiam deprauati hominum mores corrigi,& ſupplicia,niſi corrigantur,infligenda non taceantur. Vt enim in præcedenti cap.ſcriptum reliquit Hieronymus: Prophetæ ſic multa poſt ſæcula

Regula. de aduentu Chriſti, & vocatione gentium pollicentur, vt præſens tempus non negligant, ne concionem ob aliud conuocatam non docere de ijs,quę inſtant, ſed incertis, ac futuris ludere videantur.Et in Malach.capit.1.verſus finem ſic futurorum texit vaticinium,vt

35. præſens tempus non negligat. * Hoc ſemel ad prophetarum intelligentiam admonuiſſe ſatis ſit, ſed illud etiam admonemus, hunc tranſitum ab hiſtoria ad Chriſtum,quem vocant multi à litera ad ſpiritum, non ſolere fieri à prophetis quaſi ex abruto, ſe arrepta quodammodo anſa ex ijs, quæ dicebantur. Quemadmodum cordati homines,cum diuerſa dicere parant, & propoſito ſermoni non conuenientia, non ſubito dicunt:ſed quomodo poſſunt,connectũt; & verbis ad ea viam muniunt,ne,vt dicitur, extra chorum ſaltare videantur, aut,qui audiunt,dicant,Quorſum hæc? Hoc (tametſi aliquando non ſine labore intelligitur) obſeruare poſſumus & in alijs locis prophetarum, & in hoc, quem nunc interpretamur. Dixerat, Quia vos non populus meus,& ego nõ ero veſter. Sed ne quis putaret non præſtiturum Deum,quod Abrahæ de filiorum multitudine promiſit: hinc tranſit ad Chriſtum arrepta occaſione, prædicitque fore tantum numerum credentium Euangelio, vt numerari nequeãt.

A Poſt hanc futuri temporis promiſſionem iterum, vt par erat, redit ad præſens;Dicite fratribus veſtris, &c.id eſt: Scitote hos,quos reieci,aliquando populum meum iterum futuros. Sed vos interim ad voſmetipſos redite, & matrem veſtram iudicate, cui poſſunt eadem euenire. * Eſt autem iudicate matrem veſtram,increpate illam,vt vertit 36. Iudicare.

Chaldæus,iudicio contendite aduerſus illam,vt vertere lxx.Ita etiam Hieron. expoſuit:Præcipitur,inquit,filijs,id eſt, populo, vt ineant iudicium aduerſus matrem ſuam,quæ eos genuit: quæ de

B meretrice vxor effecta mores priſtinos non reliquit, & rurſum fornicata eſt cum amatoribus ſuis.Ita enim ſæpe accipitur apud Hebr. verbum ריב, quo hic vſus eſt propheta,vt Iſa.3.Stat ad iudicandum Dominus,& ſtat ad iudicandum populos. Iudiciũ autem hoc reprehenſionem eſſe indicat, quod ſequitur: Quare atteritis populum meũ,& facies pauperum cõmolitis? Numer.20. Hæc eſt aqua contradictionis (מריבה, id eſt, iurgij, & contentionis) vbi iurgati ſunt filij Iſrael cõtra Dominum, id eſt, vbi litigauerunt,aut contenderũt cum

C Domino.Et in hoc propheta c.4.Quia iudicium (ריב id eſt,iurgium,vel contentio)Domino cum habitatoribus terræ. Et ibidem, Veruntamen vnuſquiſque non iudicet, & non arguat vir.

Quoniam ipſa non vxor mea. Quamuis mihi matrimonio copulata fuerit, tamen ita viuit;vt ſe vxorem meam eſſe non recordetur: quare nec ego eius vir ero. Verba ſunt mariti adulteram vxorem à ſe dimittere parantis.

Auferat fornicationes ſuas à facie ſua & adulteria ſua de medio vberum ſuorũ. 37.

Hæc matri veſtrę meo nomine dicetis, cum illam obiurgabitis. Intelligat, cur

D diuortium cum ea facere velim. Auferat fornicationes ſuas, &c. Fornicaria eſt (inquit Hieronym.) quæ cum pluribus copulatur;adultera,quæ vnum virum deſerens alteri iungitur.Synagoga vtramque malitiam copulauit: quoniam & virum ſuum Deum deſeruit per idololatriam,toríque fidem violauit, & multos deos colebat more fornicariæ, quæ omniũ libidini expoſita eſt. Quod autem

autem dicit; A facie ſua; ſunt qui ad medicamina faciei referant; & ad ementitos genarum, & labiorũ colores, quod adulterarum eſt, &c. Cui ſententiæ videant quid noſtri ſæculi virgines, nuptæ, matronęque reſpondeant: nam ſi vera eſt, quamuis animos caſtos ſe habere dicant; adulterarum tamen facies gerunt. Immo earũ doctores hoc videant, qui mira facilitate hoc excuſant, & cauſas hinc inde quæritant, ac ne reprehendendum quidem iam in feminis putãt.

38. * Arbitror autem eos habere in facie fornicationes, qui ita impudenter fornicantur, & ita perditi ſunt, vt etiam vultu præ ſe ferant turpitudinem animi ſui. De quibus 2. Petr. 2. Oculos habentes plenos adulterij, & inceſſabilis delicti. Et Iſai. 3. Pro eo, quod eleuatæ ſunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, &c. Et ibidem: Agnitio vultus eorum reſpondit eis, id eſt, vultus ipſe eorũ turpitudinẽ indicauit. Quod de vberibus dicit, nonnulli referunt ad id, quod inter nudata, & omnium oculis patentia vbera huiuſmodi mulieres vnguenta, & flores, & amatoria adulterorum carmina ponere ſoleant. Ego potius intelligendum arbitror de exceſſu immodicæ voluptatis, quæ ex mammarum contrectatione percipitur, vt Prouerb. 5. Lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ, &c. vbera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter. Et cap. 7. Veni, inebriemur vberibus, & fruamur cupitis amplexibus. Inebriandi verbum exceſſum illum voluptatis indicat. Ad huius ſimilitudinem dictum eſt: Cant. 1. Inter vbera mea commorabitur. Reprehendit igitur ſynagogam, quod non ſolum fornicata fuerit idola colendo; ſed etiam aperte hoc fecerit, & impudice, & nimia cum voluptate.

39. *Ne forte expoliem eam nudam*. Ne ita eam omnibus ſpiritualibus bonis, quæ à me accepit, ſpoliem, vt penitus nuda ſit, & maneat ita, vt nata eſt. Qualis in die ortus ſui fuerit, quam fœda quamq; miſerabilis, & rurſus qualibus donis ſità Deo exornata, pulcherrime deſtripſit Ezeciel c. 16. Hæc dona dedit illi Deus

A (vt aiunt Hieronym. & Theodor. & Ruffin.) quando illam inuenit in Aegypto idololatriæ libidine conſtupratam. Nunc autem comminatur, ſi ad virum ſuum reuerti noluerit, ita eam futuram abſque Deo, & viro, ſicut prius in Aegypto fuerat. Cui ſimile eſt illud Iſaiæ 63. Facti ſumus ſicut in principio, cum non dominareris noſtri, neque inuocatum eſſet nomen tuum ſuper nos.

Et ponam eam quaſi ſolitudinem, במדבר, ſicut deſertum, quod idem eſt, vt ſcilicet nihil in ea maneat, quod placere poſſit.

B *Et ſtatuam eam velut terram inuiam.* 40.
כארץ ציה, quod eſt, ſicut terram ariditatis: ideo lxx. verterunt ὡς γῆν ἄνυδρον, vt terram ſine aqua. Sed ſignificat etiam terram deſertam, ſiue inuiam, quã nemo incolit, aut calcat: nõ enim habitantur aridiſſima loca. Ideo Chaldæus vertit, vt terram ſolitudinis. Similiter Pſal. 62. כארץ ציה lxx. ἐν γῇ ἐρήμῳ in terra deſerta, vbi & Hieronymus ex Hebr. tranſtulit. In terra inuia. Immo & ſine interpretibus aperte, hoc ipſum verba declarant: מים כארץ ציה ועיף בלי in terra deſerta, ſitiente, ſine aquis. Sed terra ſitiẽs

C eadẽ eſt inuia. In huiuſmodi terra monſtra, & feræ gignuntur, vt in Africa: ideoque per hæc immania vitia in ſynagoga futura eſſe ſignificat.

Et interficiam eam ſiti. Cruciabitur deſiderio voluptatum, & rerum aliarum, quibus potiri nullo modo poterit. Poſſunt hæc & in alium ſenſum explicari, quẽ paulo poſt in tropologia afferemus.

Et filiorum illius non miſerebor. Hæc ſatis expoſuimus capit. 1. num. 31. & 32. non miſerebor eorum, quia matris fornicationes imitati ſunt.

D *Quia fornicata eſt mater eorum*. Diximus cap. 1. hinc incipere nouam ſententiam: præcedentem autem terminari in illis verbis: Quia filij fornicationum ſunt, vt tam Hebraici, quam Græci codices teſtantur. Quare ita interpretari poſſumus. Quia fornicata eſt mater eorum, ideo confuſa eſt. In eo autem cernitur fornicatio, quod dixit: Vadam poſt amatores meos, &c. Licet & aliter, vt dicamus, Quia, nõ cauſſam ſigniſica- 41.

Quia.

gnificare, ſed ornatus tantum cauſa poni initio ſententiæ more Hebræorum, vt Luc. 1. Et dixerunt ad illam: Quia nemo eſt in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine. Et cap. 2. Sicut ſcriptum eſt in lege Domini: Quia omne maſculinum adaperiens vuluam, Sanctum Domino vocabitur. Verum recte etiam dicere poſſumus, idq; mihi quadrare magis videtur, his verbis præcedentẽ ſententiam finiri: Quia fornicata eſt mater eorum. Nec id erit priori expoſitioni repugnans, ſed conſequens. Non miſerebor filiorum eius, quia filij fornicationum ſunt, quia mater eorum fornicata eſt. Non dixit, ipſa, ſed mater eorũ, ſicut mox ait; Quæ concepit eos, vt doceat eam fuiſſe fornicatam etiam poſtquam cõcepit ex Deo, & peperit filios. Quibus verbis tacite innuit filios etiã fuiſſe fornicatos, cum matrem viderẽt

42. fornicantem. * Senes, & principes ſynagogę colebant deos alienos, (hi enim matris nomine intelliguntur) quod cum dicitur, etiam ſi nihil addatur facile quiſque intelliget adoleſcentes, & minores eadem fuiſſe facturos, ſicut Ierem. 7. legimus; Nonne vides, quid iſti faciunt in ciuitatibus Iuda, & in plateis Ieruſalem? Filij colligunt ligna, & patres ſuccendunt ignẽ, & mulieres conſpergunt adipem, vt faciant placentas reginæ cæli, & libent dijs alienis. Et quoniam mater rea erat peccati filiorum, quos exemplo ſuo fornicari docuerat, in pœnam atque in odium matris dicitur: Non miſerebor filiorum eius. Sed hæc magis ex eo, quod continuo ſequitur, elucidabuntur.

Confuſa eſt quæ concepit eos. In vulgatioribus codicibus lxx. legitur, *Κατῃσχύνθη ἡ τεκοῦσα αὐτῶν*, id eſt, confuſa eſt, vel pudore affecta eſt, quæ peperit eos. Sed in emendatiſſimo inueni, *Κατῄσχυνεν ἡ τεκοῦσα αὐτά*, pudore affecit, aut probro, quæ peperit ipſos. Quam lectionem ſine dubio ſecutus eſt Theodorus. Ita enim interpretatus eſt. Ipſi enim ſimilia, atque mater eorum commiſit, fecerunt. Quæ quidem mater & talis erga me extitit, & in filios ſuos illud dedecus tranſmiſit, & pudore illos affecit, quod eius ſcilicet nequitiam imitati ſunt, &c. * Nec male ſane interpretatur, quod pudore, & probro eos affecerit reddens ſuo exemplo imitatores fornicationũ ſuarum. 43. Quod ſi quis cauſetur in Heb. eſſe הובישה quod magis videtur ſonare, Confuſa eſt; ſciat hoc verbum in hac coniugatione, & paſſiue, & actiue ſæpe accipi. Quod vel illud 2. Reg. 19. ſatis probat, Confudiſti hodie facies ſeruorum tuorum, vbi ſimiliter eſt in Hebr. הובשת & apud lxx. *κατῄσχυνας*, pudore affeciſti: ſed iuxta noſtram tranſlationem, quæ propria etiam eſt; Confuſa eſt quæ concepit eos, quoniam non ſolum ipſa fornicata eſt; ſed turpiſſima etiam filijs ſuis idololatriæ magiſtra extitit, dicens: Vadam poſt amatores meos; quo enim mater vadit, eo filios, tametſi nihil diceret, ſequi iubet.

Vadam poſt amatores meos. Multi volunt amatores eſſe idola: ſed Hier. ait, 44. Amatores. amatores iuxta hiſtoriam eſſe intelligendos Aſſyrios, & Aegyptios, ceteraſque nationes, quarum idola colebat ſynagoga. Vnde & Chald. interpretatus eſt; Populos amatores meos ſequar. Et ita loqui ſolent prophetæ, vt Ezec. 16. Et fornicata es cum filijs Aegypti vicinis tuis. Et; Et fornicata es in filijs Aſſyriorum. Et Ierem. 2. Filij quoque Mempheos, & Taphnes conſtuprauerunt te vſque ad verticem. Et ibidẽ apud Ezec. plane videmus amatores non eſſe idola, ſed homines: Tu autem dediſti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum. Et mox: Ecce ego cõgregabo omnes amatores tuos, quibus commiſta es, & omnes quos dilexiſti cum vniuerſis, quos oderas, & congregabo eos ſuper te vndique, &c. Sed reſpondẽdum eſt, verum eſſe vtrunque: nam de idolis hoc idem dici ſolet, vt Iere. 3. Et facilitate fornicationis ſuæ contaminauit terram, & mœchata eſt cum lapide, & ligno. Et Eze. 23. Et cum idolis ſuis fornicatæ ſunt. Immo proprie idola dicuntur amatores, quia eorum cauſa Deum verum virum relinquebant. Homines autem ſuo modo dicuntur amatores, quibuſcum fornicabatur Iſrael, quia cum ad ſuos deos colendos

dos alliciebant amicitia, & ſpe quæſtus. Hoc autem in capite amatores idola maxime intelliguntur, vt ſatis ex ſequentibus liquet.

45 *Qui dant panes mihi, &c.* Tã ſtupida erat ſynagoga, vt omnia quæ à Deo accipiebat, ab idolis ſe accepiſſe exiſtimaret, vt fruges, oleum, vinum, & alia omnia. Ita dixit de vitulo Exo. 32. Iſti ſunt dij tui Iſrael, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Habemus eius verba & Ierem. 44. Sed facientes faciemus omne verbum, quod egredietur de ore noſtro, vt ſacrificemus reginæ cæli, & libemus ei libamina, ſicut fecimus nos, & patres noſtri, reges noſtri, & principes noſtri in vrbibus Iuda, & in plateis Ieruſalẽ: & ſaturati ſumus panibus, & bene nobis erat, malumque non vidimus. Ex eo autem tempore, quo ceſſauimus ſacrificare reginæ cæli, & libare ei libamina, indigemus omnibus, & gladio, & fame conſumpti ſumus. Cum autem dicit:
Meus. Qui dant panes mihi, ſiue (vt eſt in Hebr.) panem meum, & aquas meas, &c. habet pronomen, meum, quãdam vim, quæ & amorem concitat, & deberi illum amorem oſtendit. Quaſi dicat: Hos ipſos cibos, quibus ſuſtẽtor, has ipſas veſtes, quibus tegor, illis debeo: quo modo ergo non amem, & ſequar tam
46. beneficos, & beneuolos amatores? * Pa-
Panis, & aqua. nis, & aquæ nomine omnem frugalis menſæ cibum, & potum ſcriptura comprehendit, vt adnotat Hierony. in Iſa. cap. 3. in prin. 4. Reg. 6. Pone panem, & aquam coram eis, vt comedant, & bibãt 3. Reg. 18. Et pauit eos pane, & aqua. Ex quo illud Iſa. 3. Auferet à Ieruſalẽ, & à Iuda validum, & fortem, omne robur panis, & omne robur aquæ. De cõmunibus igitur cibis ait; Panem meũ, & aquas meas: pluralienim numero tantũ declinatur aqua apud Heb. מים ſicuc de cõmunibus, & vitæ neceſſarijs veſtibus dixit, Lanam meam, & linum meũ, idest, laneas veſtes, & lineas. * Quod ve-
47. Oleum. ro poſt hæc addit; Oleum meum, & potum meum; iã ad delicias videtur pertinere: nam oleo artificioſe medicato ad delicias vtebantur. Pſal. 140. Corripiet me iuſtus in miſericordia, & increpabit me: oleum autem peccatoris non
A impinguet caput meum. Mat. 6. Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua. Et Luc. 7. Simoni, qui ſe inuitauerat, ait Dominus, Oleo caput meum non vnxiſti. Potus etiam ad idem pertinet: nam cum iam de communi potu dixiſſet, nunc, cum dicit, Potum meum, elegantiorem quempiam, & pretioſiorem intelligere videtur. Nec eſt omittendum in Hebr. eſſe plurali numero, שקויי potus meos. Oritur autem hoc nomen שקוי à verbo שקה, quod non ſolum ſignificat potare, ſed etiam in tertia coniugatione,
B ſiue in Hiphil, redundare, vt Ioel. 3. Et redũdabunt torcularia vino, & oleo; Et nutrire, vt Ezec. 45. De his, quæ nutrinit Iſrael in ſacrificiũ. Inde lxx. pro eo, quod nos habemus, Potum meum, verterunt, Et omnia, quæ mihi conueniunt: & Chal Et omnia alimẽta mea. Quæ interpretationes contemnendæ non ſunt.

ALLEGORIA.

Apoſtolis quoque, & credentibus ex Iudæis merito dicitur, vt matrem ſuam 48.
ſynagogam iudicent, & arguant, quod in Actis apoſtolorum fecerunt Petrus,
C & Paulus. Cui ob incredulitatem, & odium in Chriſtum eadem acciderunt, vaſtantibus Romanis, quæ prius paſſa fuerat à Chaldæis, immo & multo grauiora. Abiecit eam Deus, & filio ſuo alteram ſponſam tradidit, hoc eſt, Eccleſiam gentium, quoniam illa noluit auferre fornicationes ſuas à facie ſua: ſed vt prius idola coluerat, ita poſtea gloriã & honorẽ, & pecunias, & carnis voluptates adorabat: quæ cauſſa fuit, vt Chriſtum minime reciperet. Vnde illud Io hann. 5. Quomodo vos poteſtis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam, quæ à ſolo Deo eſt, non quæ-
D ritis? Immo & de quibuſdam credentibus ait cap. 12. Ex principibus multi crediderunt in eum, ſed propter Phariſæos non confitebantur, vt e ſynagoga non eijcerentur: dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei. Verba ſynagogæ bona ſæculi diligentis, & ideo Chriſtum reſpuentis contra conſcientiam ſuam legimus Sapient. 2. Circumueniamus ergo iuſtum, quoniã inuti-

inutilis eſt nobis,& contrarius eſt ope-
ribus noſtris,& improperat nobis pec-
cata legis, & diffamat in nos peccata
diſciplinæ noſtræ, &c. Ex quo conſtat
eam palam, & impudenter peccaſſe.
49 * Ita expoliata eſt, & nuda relicta; eius
Rom. 9. enim erat, (vt ait Paulus) adoptio fi-
liorum, & gloria, & teſtamentum, &
legis latio, & obſequium, & promiſſa;
quæ omnia poſt Chriſti mortem ami-
ſit,& talis, ac multo peior reddita eſt,
quam eum in Ægypto erat,& legem à
Deo non acceperat, ſicut & eidē præ-
dixit Dominus Matth. 12. Cùm autem
immundus ſpiritus exierit ab homine,
ambulat per loca arida quærens re-
quiem, & non inuenit. Tunc dicit,Re
uertar in domum meam,vnde exiui;&
veniens inuenit eam vacantem, ſcopis
mundatam, & ornatam. Tunc vadit,&
aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum ne
quiores ſe, & intrantes habitant ibi;&
fiunt nouiſſima hominis illius peiora
prioribus: ſic & erit generationi huic
peſſimæ. Poſita eſt quaſi ſolitudo,quia
Matth. 23 dictum eſt ei, Ecce relinquetur vobis
domus veſtra deſerta. Nihil manet in
ea, quod placeat, nihil germinat gra-
tum, & pulchrum. Siti enecatur, quia
nec libertate, nec ſæculi bonis, quæ
optabat, potitur, & ſitim patitur ma-
gnam verbi Dei. Singulis ſabbatis legit
Moyſem, & prophetas, & non intelli-
git: quærit in eis ſuum Meſſiam, & ve-
lamine ante oculos poſito non videt:
quærit promiſſiones ſuæ libertatis, &
nunquam inuenit, ſemper enim ſeruit
cum filijs ſuis, vt Agar. Et impletur in
ea illud Hamos 8. Ecce dies veniunt,
dicit Dominus,& mittam famem in ter
ram: non famē panis,neq; ſitim aquæ,
ſed audiendi verbum Domini. Iā enim
neque prophetas habent,neque intel-
50 ligentiam verbi Dei. * Filiorum eius
non miſeretur, quos diſperſos per na-
tiones videmus, & abiectos, & alienis
regibus ſeruientes. Et (vt ait Hiero.)
quia Dei filium negauit eligens ſibi Ba
rabbam latrocinij, & ſeditionis autho-
rem, & crucifigens filium Dei: pro-
pterea vſque hodie ſequitur dæmones;
& Dei beneficia ad illos refert, qui cul
torum ſuorum animas perdiderunt.

A. Commiſta eſt inter populos gentiliū,
& colit eorum idola, hoc eſt,eadem vi
tia, vt odium Chriſtiani nominis,auari
tiam,libidines,furta,rapinas; & inde ſe
haberē putat diuitias,quas nunc habet.

TROPOLOGIA.

Hæc omnia non minus in animam
conueniunt, quæ bonas olim cogita-
tiones, & bona opera gignebat, cum
fidem matrimonij Deo ſeruabat. Quæ In quæ
merito poſtea ab iiſdem filijs ſuis iudi- mala inci
catur ex præcepto Domini & argui- dat anima
tur: cùm operum,quæ prius fecerat,& propter
cogitationum veterū recordata ſtimu- peccatū.
B lis quibuſdam conſcientiæ ſuæ pungi- Conſcien
tur vidēs qualis fuerit,& qualis ſit. Tūc tia pun-
illi contingit, quod de ſceleratiſſimo gens.
Antiocho ſcriptum eſt, Apprehendit 2. Mach 9
eum dolor dirus viſcerum, & amara
internorum tormenta. Et poſtea. Nunc
humiliatus ad terram in geſtatorio por
tabatur manifeſtā Dei virtutem in ſe-
metipſo conteſtans, ita vt de corpore
impij vermes ſcaturirent. Ita huiuſmo
di anima ad terrena delecta vix ſe ad bo
nū mouet, niſi ab alijs quaſi geſtetur, &
ex ea vermes, id eſt, rodētes, & crucian
tes cogitationes ſcaturiunt, à quibus ac
C cuſatē violati matrimonij, & digna pror
ſus eſſe conuincitur, quæ à Deo abijcia
tur. Et dicat cum eodem Antiocho; In 1. Mach. 6
quantam tribulationem deueni; & in
quos fluctus triſtitiæ, in qua nunc ſum,
quæ iucunda erā,& dilecta in poteſtate
mea. * Eidem Deus per eaſdem cogita- 51
tiones præcipit,vt peccare deſinat, & à
voluptate peccatorū abſtineat, alioqui
fore, vt bonis à ſe acceptis ſpolietur, id
eſt, virtutibus,& frequentatione ſacra-
mentorū & bonis deſiderijs,& ornamē
tis mirabilibus,& talis efficiatur,qualis
erat in die natiuitatis ſuæ, id eſt, ante-
D quam à Deo vocaretur,cū more genti-
liū viuebat,& ne Deum quidem eſſe co
gitabat. Quā vitæ conditionem mirifi-
ce Paulus deſcripſit Ephe. 4. Hoc igitur
dico,& teſtificor in Domino vt iam nō
ambuletis, ſicut & gentes ambulant in
vanitate ſenſus ſui tenebris obſcuratū
habentes intellectū, alienati à vita Dei
per ignorantiā, quæ eſt in illis propter
cæcitatem cordis ipſorū, qui deſperan
tes ſemetipſos tradiderūt impudicitiæ,

A in operationem immunditiæ omnis in
Sitis animæ. auaritiam. Sitim eius quis verbis conſequi poſſit? Non enim ſolum ſitit, cum
iis caret, quę appetit, ſed etiam cũ abundat maxime, ſicut teſtatus eſt Domi-
Ioan. 4. nus: Omnis qui bibit ex aqua hac, ſitiet
52 iterum. * Eſt enim in nobis quoddam innatum Dei deſiderium, & quędã ſitis, quam niſi Dei viſione nullo modo explere, ne ſedare quidem poſſumus mediocriter in hac vita, niſi quandam in nobis Dei participationem per gratiã habeamus. Itaq; quamuis diuitiis abundemus, & honoribus, voluptatibus affluamus, ſemper ſitire nos experimur,
B donec ad Deum accedamus, & gratiæ eius compotes efficiamur. Ideo ad verba illa Dominus adiunxit: Qui autẽ biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum; ſed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in
Iſa. 65. vitã æternam. Et Iſaias, Pro eo, quod vocaui, & non reſpondiſtis, (nõ reſpondet autem, qui curarum huius ſæculi, & voluptatum ſtrepitu, quaſi Sirenũ cantu obſurdeſcit;) locutus ſum, & non audiſtis, & faciebatis malũ in oculis meis, & quæ nolui elegiſtis; propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce ſerui mei
C comedent, & vos eſurietis: ecce ſerui mei bibent, & vos ſitietis. Quare merito omnes, qui ſedare ſitim volunt ad Chriſtum clamore magno vocat; Om-
Iſa. 55. nes ſitientes venite ad aquas. Et Ioannes apertius: In nouiſſimo autem die magno feſtiuitatis ſtabat Ieſus, & clamabat dicẽs: Si quis ſitit, veniat ad me,
Ioan. 7. & bibat. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eũ.
53 * Quod ſi quando breuiſſima mora ita amatores ſæculi abundare ſe credunt,
Copia peccatoris qualis. vt ſitis penitus reſtincta videatur; non
D ita eſt, ſed ſomniant, quod vigilantes volebant, ſicut ait Iſaias, Et ſicut ſom-
Iſa. 29. niat ſitiens, & bibit, & poſtquam fuerit expergefactus laſſus adhuc ſitit, & anima eius vacua eſt: ſic erit multitudo omnium gentium, quæ dimicauerunt contra montem Sion, id eſt, qui ſiue doctrina, ſiue operibus Chriſti, & Eccleſię ſanctis moribus inſtitutiſque aduerſan-

tur. Cum euigilauerint, id eſt, cum ad ſe redierint, & recte perſpexerint, qualia ſint illa, quibus ſatiari ſe putabant, ardentior ſitis fit, (vt ibidem ait Hieronym.) quæ caſſa potione deluſa eſt. Vide Salomonem vehementer ſitientem, qui vt ſitim depelleret, omnia, inquit,
quę deſiderauerunt oculi mei, non negaui eis, nec prohibui cor meum, quin Eccle. 2.
omni voluptate frueretur, & oblectaret ſe in his, quæ præparauerã: & hanc ratus ſum partem meam, ſi vterer labore meo. Hoc faciebat ſomniãs: ſed quid ait euigilans? Cumq; me conuertiſſem ad vniuerſa opera, quæ fecerant manus meæ, & ad labores in quibus fruſtra ſudaueram, vidi in omnibus vanitatem. Credo ſane; ſed vidiſti ne ſatietatem? Addit; Et afflictionem animi, & nihil permanere ſub ſole. * Iam quales filios gignit hæc mater? filios fornicationũ,
quorum non miſereatur Dominus, id 54
eſt, opera peſſima, & à Deo maxime ab Opera
horrentia, quæ iram Dei in ſe prouo- peccato-
cent. Nec mirum tales eſſe filios, cum ris.
eorum mater perfricta fronte dicat; Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi. Hinc illæ lacrymæ, hæc malorum omnium origo, quod amatores ſuos anima ſequi conſtituerit, nõ Deũ: & cum egeſtatem ſuam videat, ac miſeriam, non ad eũ confugiat, à quo expleri, & leuari poſſit, ſed ad amatores. In quo & appellatione, & re ipſa multum fallitur: nõ enim amatores habet, vt putat, ſed amariſſimos, crudeliſſi-
moſq; lenones. Ii ſunt, qui animam ad Amato-
fornicationem alliciunt, & captam, at- res animę
que deceptam peccatis omnibus expo peccatri-
nunt, & quaſi ad quæſtum proſtrare iu- cis.
bent, id eſt, dæmones, & homines nequam eorum miniſtri, qui verbis, factiſque inſtabiles animas corrumpunt. Ab his ſe habere putat omnia: quia diaboli arte seducta putat ſe, ſi ad Dei ſeruitutẽ redeat, pauperem vitam, & inſuauem; & omnis voluptatis expertem acturã.
* Panem ſibi, & aquas ab illis pollicetur, quaſi nullam deinceps famem, ſi-
timve ſenſura ſit, quæ ſemper ſine Deo 55
eſuriet ac ſitiet: & lanam, & linũ, quibus ea, quæ pudorem habent, cõtegat, quaſi vero latere diu poſſit vitæ turpi-
tudo,

In oratione pro P. Sestio. tudo, quia ſe ipſa prodat. Eleganter Cicero de quodam improbo conſule, qui multos externæ virtutis ſpecie feſellerat, ſcripſit; Animus eius vultu, flagitia parietibus tegebantur: ſed hæc obſtructio nec diuturna eſt, nec obducta, ita vt curioſis oculis perſpici nõ poſſit. Videbamus genus vitæ, deſidiam, inertiã: incluſas eius libidines qui paulo propius acceſſerant, intuebantur: denique etiam ſermonis anſas dabat, quibus reconditos eius ſenſus tenere poſſemus. Quare hæc, quæ ſe accepturam ab amatoribus ſuis putat, non accipiet; ſed fallacia quædam eorũ ſimulacra. Illa accipiet verius, quæ ſtatim commemorat; oleum, & potum: potũ, quo ebria fiat, & ſui oblita iaceat, ac dormiat in peccatis, ſitq; omnibus riſui, & contemptui: oleũ, quo blande deliniatur, id eſt, adulationes peccatorum, quibus internum conſcientiæ vulnus leniat, & voces accuſantis non audiat, atq; ita ſibi in tantis malis placeat, & in maiora in dies præceps ruat. Hoc oleum Dauid vehe-

Pſal. 140. menter reſpuebat, cum ait: Corripiet me iuſtus in miſericordia, & increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Et iterum: Mol-

Pſal. 54. liti ſunt ſermones eius ſuper oleum; & ipſi ſunt iacula.

HISTORIA.

56 *Propter hoc ecce ego ſepiã viã tuã ſpinis.*

Tu mihi quaſi minaris, me ſpreto te ad amatores tuos ituram: ſed fruſtra minaris: non poteris ire: obſtruam vndique viam tuam ſpinis, ne poſſis ire (vt ait Hieronym.) quò deſideras; & interponam maceriam, ſiue murum; & ſemitas tuas, quas crebro triueras pede, nõ inuenies, ne apprehendas eos, quos tanto ſtudio ſequebaris, & rerum neceſſitate compulſa reuertaris ad virum tuũ, &c. Quaſi dicat: Tot, & tantis calamitatibus te affligam, vt nullo modo poſſis ad populos amatores tuos tranſire. Quod impletum eſt, cum Chaldæi obſederunt Ieruſalem à fine fere anni noni Sedeciæ vſque ad annum vndecimũ, quo capta eſt. Tranſit autem à ſecunda perſona ad tertiã, quod in prophetis frequens eſt; Sepiã viam tuã ſpinis & deinde ad tertiã, & Sepiam eam maceria, &c.

Et ſequetur amatores ſuos. Quomodo ſequetur, ſi exire non poteſt via non tantum ſpinis obducta; ſed etiam ſepta maceria? verbum, ſequetur, magis affectum, & conatum indicat, quam profectum. Dixerat: Et ſemitas ſuas non inueniet, quod eſt proprie quærentis exire ſolicite, & ad alios feſtinare, & nunc hanc viam tentantis, nunc illam. Nunc ait; Sequetur amatores ſuos, quæret auxilium idolorum ſuorum, omni ratione etiam quæret cum illis, à quibus idola colere didicerat, fœdus, & amicitiã inſtaurare, vt ſibi in tantis malis opem ferant: ſed fruſtra quæret, contemnetur ab illis, & repelletur. Chald. Et perſequetur pacem cum populis amatoribus ſuis, ſed ab illis minime obtinebit, & quæret adiutorium, & non inueniet. * Legimus de Sedecia extremo rege Ieruſalem 2. Paral. vlt. A rege quoque Nabuchodonoſor receſſit, qui adiurauerat eum per Deum. De quo ita Ioſephus 57
10. antiq. cap. 10. Cum per octo annos ſocius Babyloniorũ fuiſſet, violato fœdere ad Ægyptios defecit, ſperans, ſi cũ illis vires coniungeret, Babyloniũ neceſſario ſuccumbere. Ægyptius autem audito in quibus anguſtijs eſſet Sedecias ſocius, aſſumpto valido exercitu Iudæam petijt, volens obſidionem ſoluere. At Babylonius intermiſſa obſidione obuiam illi profectus, vno prælio victum tota Syria expulit. Secuta eſt igitur ſynagoga amatores ſuos, & non apprehendit. Et quidem cum à rege Nabuchodonoſor Sedecias receſſit, nõ dubium eſt, quin fœdere cum alijs nationibus inito fecerit, vt Ioſephus ait: non enim aliter ſperaret ſe poſſe reſiſtere Chaldæorum potentiæ. At exijſſe tunc cũ exercitu regem Ægypti nõ eſt probabile, ſed metu Chaldæorum continuiſſe ſe intra ſuos fines, nec voluiſſe cũ tanto ſuo incommodo auxilium ferre Sedeciæ. Legimus enim 4. Reg. 24. Et dormiuit Ioacim cum patribus ſuis, & regnauit Ioachin filius eius pro eo. Et vltra non addit rex Ægypti, vt egrederetur de terra ſua: tulerat enim rex Babylonis à riuo Ægypti vſque ad fluuium Euphratem omnia quæ fuerãt regis Ægypti. Repulſa eſt ergo ſynagoga

ab amatoribus ſuis. In illa etiam decē, & octo menſium obſidione veriſimile eſt, petijſſe Ieruſalem à finitimis gentibus auxilia contra Chaldæos, quæ tamen nō impetrauit. Inde Ierem. Thren. 1. Non eſt qui conſoletur eam ex omnibus charis eius: oēs amici eius ſpreuerunt eam, & facti ſunt ei inimici. Et ibidem; Vocaui amicos meos, ipſi deceperunt me. Rectè igitur dicit: *Et quæret eos, & non inueniet.*

58 *Vadam & reuertar ad virum meum priorem.* Dum ipſa in illis calamitatibus amatores quærit, Deus ſemper ad benefaciendum procliuis, & promptus hoc quærit, vt redeat ad cor, & ſaltem miſerijs edocta reuertatur ad virum ſuum priorem, & vel ſero agnoſcat quāto melius rebus ſuis conſulat Deo adhærendo, quàm ſequendo ſuos amatores. Hæc verba dixit ſynagoga cùm graui Babylonicæ captiuitatis iugo premebatur. De eo enim tempore ait Ieremias c. 29. Et inuocabitis me, & ibitis, & orabitis me, & ego exaudiam vos: quæretis me, & inuenietis, cum quæſieritis me in toto corde veſtro: & inueniar à vobis; ait Dñs, & reducam captiuitatem veſtram.

ALLEGORIA.

Hæc omnia, & multo grauiora videmus Iudæis eueniſſe obſeſſis à Romanis, & miſerrime direptis. Lege Ioſephi de bello Iudaico libros, præſertim quatuor poſteriores. Sed illud: *Vadam, & reuertar ad virum meum priorem*, dixerūt quidem poſt illam vaſtitatem nonnulli, & vſque in hodiernum diem dicūt quidam, & ad Deum per Chriſtum reuertuntur, plene tamen, atque integre vniuerſa gens dicet in fine ſæculi, vt cap. 3. videbimus.

TROPOLOGIA.

59 Eadem via errātes ad ſe animas quotidie reuocat benignus Dominus, & patiens, & præſtabilis ſuper malitia. Hieronymus. Ex quo intelligimus quod prouidentia Dei ſæpe nobis accidant mala, ne habeamus ea quæ cupimus: & varijs calamitatibus huius ſæculi, ac miſerijs ad Dei ſeruitutem redire cogamur. Et paulo poſt; Per omnia enim flagella atque tormenta eruditur Iſrael, &c. Filius ille prodigus facta fame valida in

A regione illa cupiebat implere ventrem ſuum de ſiliquis, quas porci manducabant, & nemo illi dabat. In ſe autem reuerſus dixit: (vnde reuerſus eſt in ſe? egeſtate, & fame preſſus:) Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus? ego autem hic fame pereo, Surgam, & ibo ad patrem meum, &c. Rectè Dauid; Bonū mihi, quia humiliaſti me, vt diſcam iuſtificationes tuas. Vide de horum prophetæ verborum morali expoſitione elegantem Gregorij locū 34. mor. c. 1. & hom. 36. in Euang. in illud: Exi in vias, & ſepes, & compelle intrare. Luc. 15. Pſal. 118.

B

HISTORIA.

Et hæc neſciuit, quia ego dedi ei. Reuertitur ad id, quod cœperat, & queritur quod tam ſtolida ſit, vt quæ Dei dona erant, ab amatoribus ſuis ſe habere diceret; & tam ingrata, vt cum argenti, & auri copia ditata à Deo fuerit, ex eis idola fecerit Bahali. LXX. Ipſa autem argẽtea, & aurea fecit Bahali. Chal. Et argentum multiplicaui eis, ex quo idola confecerunt. Eſt ergo ſenſus: *Quæ fecerunt Bahal*, hoc argentum, & aurum fabrefecerunt Bahali, idola videlicet ex eis faciendo. Bahal, quod ſæpe in veteri teſtamento inuenimus, quid nam ſit explicemus. Nonnulli authores recentiores, & ante eos Theodoretus in Ierem. ca. 32. fere in medio, exiſtimant generale hoc nomen eſſe, & omnibus dijs gentium æque conuenire, quoniam dicitur à בעל, quod verbum præeſſe, ſiue dominari ſignificat. Quod ex eo confirmari poteſt, quod tam in hoc cap. quam in alijs ſcripturæ locis legimus plurali numero Bahalim. Immo & Seruius in illud 1. Æneì. *Quam Belus, & omnes A Belo ſoliti &c.* affirmat Bal lingua Punica Deū ſignificare, quæ Hebraicæ valde affinis eſt. * At ſi ſcripturam, veterumq; libros cōſulamus, non poterimus negare, quin certi alicuius idoli nomē ſit. Vt Iud. 6. Numquid vltores eſtis Bahal? Et: Vlciſcatur ſe de eo Bahal. Et 3. Reg. 18. Sacerdotes Bahal clamabāt, Bahal exaudi nos. Quis dubitet his, & alijs multis locis Deū aliquem certum inuocari? Ioſephus 9. ant. c. 6. Iſte Bahal (inquit) Tyriorū Deus erat, quem Achabus in gratiā Ithobalis Tyriorum, ac Sidoniorum regis

60

C Bahal.

D 61

regis ſoceri ſui coluit, templo ei Samariæ dedicato, & prophetis cum reliquo cultu aſſignatis. Hieronymus ait Deum eſſe Sidoniorum, ſiue (vt quidam rectius interpretantur) Babyloniorum, ex quo & Bel dicitur. Et paulo poſt in illa verba: Et erit in die illa, ait Dominus, &c. author eſt, Ninum, qui primus regnauit in Aſia, & vrbem ſui nominis condidit, quæ Ninus, aut Niniue dicta eſt, patrem fuiſſe Beli, maritumque Semiramis, quæ muris cinxit Babylonem. Hic (inquit) aduerſus Zoroaſtrem magum regem Bactrianorum forti certamine dimicauit, & in tantam peruenit gloriam, vt patrem ſuum Belum referret in Deum, qui Hebraice dicitur בל & in multis prophetis, maximeque in Daniele, & iuxta Theodotionem, ſub idolo Babylonis hoc appellatur nomine. Hũc Sidonij, & Phœnices appellant בעל. Eadem enim inter ב, & ל literas conſonantes ע vocalis littera ponitur, quæ iuxta linguæ illius proprietatem nunc Behel, nunc Bahal legitur. Vnde & Dido Sidonia regij generis, cum Æneam ſuſcepiſſet hoſpitio, hac patera Ioui vina delibat,
62. qua Belus, & omnes à Bele ſoliti.* Hæc Hiero. Alludit autem ad illud Virgilij.

1. Æneid. *Hic regina grauem gēmis, auroque poſcit,*
Impleuitque mero paterā, quam Belus, &
A Belo ſoliti. [omnes

Paulo antequam ad horum verſuum interpretationem Seruius accedat, dicit Belum patrem Didonis Aſſyrium fuiſſe ex primi illius Beli genere. Deinde vbi ad illud venit, Quam Belus, & omnes, &c. hæc ſcribit. Belus primus rex Aſſyriorum, quos conſtat Saturnum, (quem & Solem dicunt) Iunonemque coluiſſe: quæ numina etiam apud Afros poſtea culta ſunt: Vnde & lingua Punica Bal Deus dicitur. Apud Aſſyrios autem Bel dicitur quadam ſacrorũ ratione & Saturnus, & Sol. Hinc conſtat Bahalem & Deum eſſe Sidoniorum ac Tyriorum vt Ioſephus vult, & Babyloniorum, vt ſcripſit Hieronymus. Sed dixit: Siue (vt quidam rectius interpretantur) Babyloniorũ, quoniam à Babylonijs accepere Sidonij, vt ſubindicauit Seruius: nam Sido-

A niorum etiam fuiſſe ex verbis iam poſitis Hieronymi liquet: idemque in illud Hoſ. 8. Proiectus eſt vitulus, ait Iſrael accepiſſe à Sidonijs Bahal, & Haſtaroth, quod etiam Seruius tradit. Belum apud Syrios dici Saturnum docet & Suidas, & Euſebius lib. 9. de præparat. Euangel. cap. 4. & Hieronym. in illud Iſai. 46. Confractus eſt Bel, ait, quē Græci Belum, id eſt, Saturnum vocāt.
* At Beroſus Chaldæus (Siquis modo 63.
hunc authorem recipit, quem protulit Iohannes Annius) lib. 5. antiquitatum author eſt, primum Babyloniorum regem fuiſſe Saturnum, qui à diluuio anno centeſimo trigeſimo primo regnare cœpit: ſecundum fuiſſe eius filium Iouem Belum, cui ſucceſſit filius Ninus, qui primus omnium templum Belo patri, & matri Iunoni, & Rheæ auiæ ſtatuas in medio Babylonis erexit. Cui aſſentitur Auguſt. qui in quæſtioni. ſuper librum Iudic. q. 16. ait; Solet dici Bahal nomen eſſe apud gentes illarũ partium Iouis, ſicut Haſtarte Iunonis. Siue igitur ſit Saturnus Bahal, ſiue ſit Iupiter, conſtat ex his authoribus vnum certumque Deum fuiſſe. Quomodo ergo ſi vnus eſt, plurali numero legimus Bahalim, nam hoc eos mouiſſe videtur, maxime, qui generale nomen eſſe dixerunt. Ad hoc reſpondet hic gloſſa: Quia vero Bahal in multis locis colebatur, ideo Bahalim pluraliter enumeratur. Sed referam Auguſtini verba q. 16. in lib. Iudic. in illud Iudic. 2. Et ſeruierunt Bahal, & Haſtartibus. Ita enim legunt lxx. καὶ ταῖς ἀστάρταις. * Solet (inquit) dici Bahal nomen eſſe apud gentes illarum partium Iouis, Haſtarte Haſtarte, Haſtaroth.
autem Iunonis, quod lingua Punica putatur oſtendere. Nam Bahal Punici videntur dicere Dominum. Vnde Bahalſamen, quaſi Dominum cœli intelligũtur dicere: Samen quippe apud eos cæli appellantur. Iuno autem ſine dubitatione ab illis Haſtarte vocatur. Et quoniam iſtæ linguæ (ſcilicet Hebraica, & Punica) non multum inter ſe differunt: merito creditur de filijs Iſrael hoc dicere ſcriptura, quod Bahal ſeruierunt, & Haſtartibus, quia Ioui, & Iunonibus. Nec mouere debet, quod 64.

A non dixit Haſtarti, id eſt, Iunoni, ſed
tamquam multæ ſint Iunones, plurali-
ter hoc nomen poſuit. Ad ſimulacro-
rum enim multitudinem referri voluit
intellectum, quoniam vnumquodque
Iunonis ſimulacrum Iuno vocabatur,
ac per hoc tot Iunones, quot ſunt ſimu
lacra, intelligi voluit. Varietatis autem
cauſa exiſtimo Iouem ſingulariter, Iu-
nonem pluraliter commemorare vo-
luiſſe. Nam eadem cauſa plurium ſimu
lacrorum etiam Ioues pluraliter dici
poſſent. Hoc autem, id eſt, nomine plu
rali Iunones in Græcis ſecundum lxx.
reperimus: in Latinis autem ſingulari-
B ter erat. Quorum in illo, qui non ha-
bebat lxx. interpretationem, ſed ex He
bræo erat, Haſtaroth legimus, nec Ba-
hal, ſed Bahalim. Hæc Auguſt. ex quo
65. ſatis, ac ſuper quæſtioni ſatis fit. * Vide
mus etiam, vbi nos habemus; Et ſeruie-
runt Bahal, & Haſtaroth, ipſum in no-
ſtra tranſlatione legiſſe Bahalim, vt nō
nulli codices hodie habent. Sed quam-
uis in Heb. ſit, Bahal, nihil refert, cum
cap. 3. & 10. legamus Bahalim, & Ha-
ſtaroth, & 1. Reg. 7. & alibi ſæpe Nec du
bium eſt recte vertiſſe lxx. καὶ ταῖς ἀστάρ
ταις, id eſt, Et Haſtartibus, vt erat in co
C dice Auguſtini: quoniã Haſtaroth, quod
toties legimus, pluralis numeri eſt, at-
que ita pluraliter vertunt lxx. & Chal-
dæus. Singularis eſt עשתרת Haſto-
reth, vt 4. Reg. 23. quę ædificauerat
Salomon rex Iſrael Haſtoreth idolo Si
doniorũ: ita enim legendũ eſt, vt in He
bræo legitur, ſiue Haſtartes, nō Haſta
roth, lxx. τῇ ἀστάρτῃ. Quod ex eo pla
ne intelligitur, quod 3. Reg. 11. vbi hæc
Salomonis impietas narrata eſt, legi-
mus; Sed colebat Salomon Haſtartem
Deum Sidoniorum, vbi ſimiliter in He
br. eſt Haſtoreth. Quare cum 1. Reg. vlt.
D legimus, Et poſuerunt arma eius in tē-
plo Haſtaroth, quoniam in Heb. etiam
eodem modo eſt, intelligemus iuxta ſu
periorem Auguſtini doctrinam vnius
Haſtartes plura ſimulacra in templo il
lo fuiſſe, ideoque Ioſephus lib. 6. anti.
cap. vlt. Singulariter dixit: Quorum ar-
ma in templo Haſtartes dedicauerunt.
lxx. εἰς τὸ ἀστάρτιον, id eſt, ad Haſtartes
tēplũ. Ita Plutar. in problematibus Ro

A manorum, Artemiſia vocat templa Ar
temidis, id eſt, Dianæ. Et Cice. in tertia
oratione in Verrem, Dianium eſſe dicit
in Hiſpania, id eſt, templum Dianæ. * 66.
Eadem ratione Bahal à locis diuerſis,
vbi templis erectis colebatur, diuerſa
nomina habebat: ſicut apud Chriſtia-
nos (ſi modo in vanis licet exemplis
vti religioſis.) beatiſſima Virgo nunc
Lauretana innocatur, nunc à Monte-
ſerato; nunc ab Amnelupi, aut à Rupe
Gallica cognomen accipit. Vt Behel-
phegor Nume. 25. dicitur, quod colere- Beelphe-
tur in monte Phegor, cuius meminit gor.
B ſcriptura Nume. 23. Et ab Accaronitis
Behelzebub vocatur 4. Reg. 1. à muſcis, Behelze-
quæ ad multitudinem ſacrificiorũ ad- bub.
uolabãt. Quare vt illi ſupremum deum
Behelzebub vocabant: ita Iudæi in eo-
rum odium maximum dæmonum eo-
dem nomine ſignificabant. Luc. 11. In
Behelzebub principe dęmoniorum eij-
cit dæmonia. Nec mirum eſt idolum Aſ
ſyriorum tot in locis cultum eſſe: cum
enim Aſſyriorũ monarchia prima fue-
rit, & magna; facile in ſuorum deorum
cultum alias nationes adduxere. Inde
Nahum cap. 3. de Niniue metropoli Aſ
ſyriorum, & idololatrię magiſtra ſcriptũ
C eſt: Propter multitudinem fornicatio-
num meretricis ſpecioſæ, & gratæ, &
habentis maleficia, quæ vendidit gen-
tes in fornicationibus ſuis, & familias
in maleficijs ſuis. Poſtremo quod tam
hic, quam Iud. 2. apud lxx. legitur τῇ
Βαάλ, vitioſe ſcriptũ eſt, vt notat Hie-
ronym. inferius in illud: Et viſitabo ſu
per eam dies Bahalim. Semper enim
lxx. maſculinum articulum huic nomi-
ni tribuunt, vt 3. Reg. 18. & alijs in lo-
cis. Hęc fuſius dicere volui, vt multi ſcri
pturæ loci ſemel explicarentur.

Idcirco conuertar & ſumam frumen- 67.
D *tum meum in tempore ſuo.* Conuertam
me ad ipſam, cuius iam oblitus videbar
ſupplicium differendo, & auferam ei
omnia, quæ ſe ab amatoribus ſuis acce
piſſe prædicabat, vt reipſa experiatur
mea eſſe, & quæ ex copia datorem non
ſenſerat, ſentiat ex penuria. Sed tunc
auferam, cum auferri ſit illi moleſtiſſi-
mum, hoc eſt, tempore ſuo, videlicet
frugum, & fructuum, cum iam matura
ſunt,

ſunt, & colligere, atque in domum inferre volet.

Et liberabo lanam meam. Elegantèr hoc dictũ eſt Hebraice הִצַּלְתִּי, quod verbum propriè dicitur, cum ea tollimus, quæ inique, & contra fas ab alio tenebantur, vt Gen. 31. Iacob, cui merces magnorum laborum à Laban nulla reddebatur, ait: Tulitque Deus ſubſtantiam patris veſtri, & dedit mihi. Et ibidem. Sed Deus tulit opes patris noſtri, & tradidit nobis. Exod. 3. Et ſpoliabitis Ægyptum, quibus locis pro, Tulit, & Spoliabitis, eſt in Hebr. hoc verbum. Ex quo cernitur Hebræos nõ aliena ſed ſua cepiſſe, quæ ſcilicet ſibi Ægyptij pro labore manuum debebant. Vnde elegantèr Sap. 10. de eiſdem dicitur: Et reddidit iuſtis mercedem laborum ſuorum. Quod etiam ſenſit Epiphanius in Anchorato. Sed non minus eleganter, & propriè reddidit Hieronym. Liberabo lanam meam. (Liberare.) Quod enim inique tenetur & poſſidetur, videtur grauari, & affligi, ideo cum aufertur, dicitur liberari. Vnde Paulus Roman. 8. de creaturis, quę malis hominibus quaſi inuitæ ſeruiunt, ait. Quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, &c. Sic lana, & linum liberantur, quæ quaſi inuitæ cogebantur ſeruire ingratis, & impijs hominibus.

68. *Qua operiebant ignominiam eius.* Quibus velabatur, ne nuda turpiter videretur, quod ipſi eſſet ignominiæ. Nam pro ignominia eſt עֶרְוָה, quod non membrum aliquod corporis; ſed nuditatem ſignificat, quæ cauſa eſt ignominiæ & pudoris, ab עָרָה, quod eſt nudauit, ſoletque verti ab Hierony. Turpitudo. (Reuelare turpitudinem.) Inde toties Leu. 18. reuelare turpitudinem, id eſt, nudare corpus alicuius: Quod præcipue refertur ad eas corporis partes, quæ nudatæ maiorem pudorem afferunt, vt Geneſ. 9. Quod cũ vidiſſet Châ pater Chanaã, verenda ſcilicet patris ſui eſſe nudata, pro עֶרְוָה dixit, verenda eſſe nudata. lxx. cum vidiſſet nuditatem patris. Rurſus hæc nudatio ponitur more ſcripturæ pro libidine, quæ nudationem conſequitur, vt Iudith. 9. Et denudauerunt femur virginis in confuſionem. Quare cum prohibetur reuelatio turpitudinis, inhoneſtus, & illegitimus concubitus prohibetur quærente ſemper ſcriptura à turpibus vocabulis abſtinere.

Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius. Non de nuditate corporis loquitur; nõ eſt enim hic עֶרְוָה id eſt, nuditas, aut turpitudo, ſiue ignominia, ſed נַבְלוּת, id eſt, ſtultitia. Vnde 1. Reg. 25. dictũ eſt: Ne ponat, oro, Dominus meus rex cor ſuum ſuper virum iſtum iniquum Nabal: quoniam ſecundum nomen ſuum ſtultus eſt. Et Pſal. 13. Dixit Nabal (id eſt, inſipiens) in corde ſuo, non eſt Deus. Hoc ergo ait: Cũ eam omnibus bonis, quæ dederam, ſpoliauerò, ipſi eius amatores videbunt eã, & ſtultiſſimam eſſe confitebũtur, quod cupiditate ducta tam potentem, & beneficum Dominum offenderit, à quo tanta bona acceperat, & ſine quo accepta ſeruare nõ poterat. Atq. ita expoſuit Ruffinus Thren. 1. Omnes, qui glorificabant eam, ſpreuerunt illam, quia viderunt ignominiam eius.

69. *Et vir non eruet eam de manu mea.* Ruffinus, Id eſt, nullus erit principũ, quorum eſt ſecuta profanitatem, qui poſſit eã à mea indignatione defendere, &c. Videbũt eam amatores affligi grauiter à me, neque tamen eam liberare poterunt, etſi maxime vellent. Hoc res ipſa oſtendit. Nam rex Ægypti à Sedecia inuocatus non eſt auſus illi opem ferre contra Chaldæos. vt oſtendimus n. 57.

Et ceſſare faciam omne gaudium eius. Ducetur ad Chaldæos, vbi ſolemnitates ſuas, quibus plurimum lætabatur, nequaquam celebrare poterit. Solemnitates intelligit Hieronym. Paſchæ, Pentecoſtes, & Tabernaculorum, quæ celebriores erant, cæteras autem feſtiuitates feſta tempora vocat. (Neomenia.) Neomenia eſt feſtiuitas primi diei menſis, quam Calendas ſæpe vocat interpres, de qua Numer. 28. Hoc eſt, quod poſtea fleuit Ieremias Thren. 1. Viæ Sion lugent eo quod non ſint, qui veniant ad ſolemnitatem. Et: Viderunt eam hoſtes, & deriſerunt ſabbata eius.

70. *Et corrumpam vineam eius.* Non ſolum fructibus agrorum priuabũtur, ſed ipſis etiam agris, qui à Chaldæis vaſta-

buntur, vt ſolet in obſidione fieri. Hieronymus. In vinea lætitiã, in ficu ſuauitatem, & dulcedinem intellige, quæ auferentur grauiſſimę ſeruitutis malis, &c. Id autẽ faciam, quoniam quæ mea dona erant, amatorum ſuorum eſſe impudenter mentita eſt. (A)

Et ponam ea in ſaltum, &c. Vitioſe legitur eam, vt ex Hebræo, & Chaldæo, & Græco manifeſtum eſt, legique debet, Et ponam ea in ſaltum, & comedet ea beſtia agri. Ea autem intelligit vineam, & ficum. Id eſt, Ita omnia vaſtabuntur, vt iam non habeat terra aut vites, aút arbores fructiferas, ſed in (B) ſaltum, & in ſyluam verſa ſit. Et (vt ait Hiero.) quia ſemel metaphoram à ſyluis ceperat, finit in reliquo, vt hoſtes à quibus deuoranda ſunt omnia, beſtias nuncupet. Ruffinus, Permittam vt hoſtili conſumatur incurſu, ſicque nullo meæ diſpoſitionis muniatur obiectu, ſicut nec ſaltus, nec luſtra laboratis ſepibus claudit agricola.

Et viſitabo ſuper eam dies Bahalim. Hęc faciam vt ſupplicium ſummam de omnibus, quæ fecit eo tempore, quo colebat Bahalim. Ita Theophyl. & alij. Sed Hieronym. ita quoque. In ipſis ſo- (C) lemnitatibus, quibus incendebat thura dæmonibus, viſitabitur in plagis, & corripietur in pœnis.

Quibus ornabatur in aure ſua. Hieronymus. Seruat perſonam meretricis, quæ auro ornatur, & gemmis, vt placeat amatoribus ſuis: quidquid pulchritudinis non habet per naturam, arte conquirit. Lyranus. Ad reuerentiam enim idolorum ornabant ſe habitatores Ieruſalem, ſicut Catholici in feſtis ſanctorum. Ita etiam Theophyl. Ex his reliquum ornatum ſignificat, vt ex parte totum.

ALLEGORIA.

71. Hæc omnia infelix Iudæa poſt paſſionem Domini perpeſſa eſt. Nõ agnouit bonorum ſuorum authorem Chriſtum: omnia enim bona, quæ acceperat, ideo acceperat, quia ex eo populo naſciturus erat Chriſtus, & per illum acceperat. In mundo erat; & mundus (Iohan. 1.) per ipſum factus eſt, & mundus eum nõ cognouit. Vt merito per Iſaiam quæratur Dominus. Filios enutriui, & exal- (Iſai. 1.) (A) taui, ipſi autem ſpreuerunt me. Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui: Iſrael autem non cognouit, & populus meus non intellexit. Quia igitur bonorum ſuorum ignorans authorem, omnia vertit in cultum Bahalis, id eſt, omnibus Dei donis abuſa eſt ad ſuperbiam, & diuitias, & voluptates, propter quæ Chriſtum recipere noluit; merito non ſolum bonis ſpiritualibus ſpoliata eſt, vt ante diximus, ſed illis etiam, quæ maxime diligebat, id eſt, temporalibus, & venerunt Ro- (B) mani, & ſuſtulerunt gentem eorum, & locum, & terra pulcherrima verſa eſt in ſolitudinem, & tanta paſſa eſt obſidentibus vrbem Romanis, quanta nec in vlla hiſtoria leguntur, nec credi potuerũt. Reuelata quoque eſt omnis eius turpitudo, (vt ait Hierony.) in oculis gentium, & nullus eam eruere potuit de manibus Dei. Ceſſauerunt omnes ceremoniæ, in luctum eſt verſa feſtiuitas. Deuorauerunt eam primum Aſſyrij, atque Chaldæi, Medi, & Perſæ, & Macedones; ad extremum ſæuiſſima lacerauit beſtia Romanorum imperiũ. (C) cuius in Daniele nomen tacetur, vt maior formido ijs, qui deuorandi ſunt, augeatur. (Dan. 7.) Atq; ita pœnas Deo dedit dierum Bahalim, quibus Chriſti ad ſe miſſi oblita eſt, & auaritiam, ſuperbiamque conſectata.

TROPOLOGIA.

72. Summa ſtultitia eſt, eademq. malorum omnium origo, cum anima multis donis à Deo ornata ita eius obliuiſcitur, aut ita ſibi placet, ac ſi bona illa nequaquam à Deo accepiſſet. Quare cum indignatione, & conqueſtione quadam Dominus loquitur, (D) *Et hæc neſciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, &c.* (Frumentum.) Frumentum à Domino accipimus (ait Gregor. in 3. p. paſt. admonit. 25.) quando in dictis obſcurioribus ſubducto tegmine litteræ per medullam ſpiritus legis interna ſentimus. (Vinum.) Vinum, cum ſcripturæ ſuæ alta prædicatione nos inebriat. (Oleum.) Oleum, cum præceptis apertioribus vitam noſtram blanda lenitate diſponit. (Argentũ.) Argentum multiplicat, cum nobis luce ve-

ce veritatis plena eloquia ſubminiſtrat. A
Aurum. Auro quoque nos ditat, quando cor
noſtrum intellectu ſummi fulgoris irra
diat. Origen. quoque homil 2. in Cant.
verſus finem, docet in ſcriptura myſti-
ce auro ſenſum, intellectúq. ſignifica-
ri, argento vero verbum & eloquia. Cũ
igitur mentis acumine, atque eloquen
tia, & rerum cognitione abutimur ad
ſuperbiam, & ad opes, atque volupta-
tes, & honores inanes ſæculi, neque ea
in Dei honorem, & in fratrum vtilita-
tem conuertimus: tunc vere Dei dona
offerimus idolis, & ex argento, atque B
auro eius conficimus Bahali ſimulacra.
Origen. loco indicato ita hæc expo-
nit: Dedi vobis ſenſum, & rationem,
qua me Deum & ſentire poſſetis, & co
lere: vos autem ſenſum, & rationem,
73. quæ in vobis eſt, ad colenda dæmonia
tranſtuliſtis, &c.* De eodem Dominus
Ezec. 7. Et ornamẽtum monilium ſuo-
rum in ſuperbiam poſuerunt, & imagi-
nes abominationum ſuarum, & ſimula-
crorum fecerunt ex eo. Hieronym. ibi
dem: Quæ ego dederam in ornamen-
tum poſſidentium, atque diuitias, illi
verterunt in ſuperbiam: vt de quibus C
poterãt per eleemoſynas, & bona ope-
ra ſuam animam liberare, ex illis habe-
rent materiam arrogantiæ. Ideo Deus
ſæpe hæc aufert, ſicut ait: *Idcirco conuer
tar, & ſumam frumentum meum, &c.*
aut certe ſic relinquit, vt non vtilita-
tem habenti afferant, ſed damnum ma-
ximum, quod re vera auferre eſt. Re-
ctéque in Ezeciele ſequitur: Propter
hoc dedi eis illud in immunditiam, &
dabo illud in manus alienorum, & im-
pijs terræ in prædam, & contamina-
bunt illud. Quod ſane fit cum dono-
rum illorum abuſu per ſuperbiam, & D
alia peccata magis anima inquinatur,
& dantur noſtræ diuitiæ in manus dæ-
monum, vt eis vtantur pro libito, &
impijs terræ, id eſt, vitijs, & peccatis,
quæ illa contaminant. Quod ſi de his
hæc vere dicuntur, quid de ſpirituali-
bus bonis dicemus? *Tunc ceſſare facies Do-
minus ſolemnitates, & neomenias, & tem
pora feſta, & ſabbata*, id eſt, quietem,
quia perturbata anima varijs deſide-
rijs, illiſque quaſi ventis in altiſſimum

pelagus ſæcularium curarum impulſa,
atque iactata, vera, internaque gaudia
amittit, de quibus ſcriptum eſt: Quam Pſal. 30.
magna multitudo dulcedinis tuæ Do-
mine, quam abſcondiſti timentibus te?
Perfeciſti eis, qui ſperant in te in con-
ſpectu filiorum hominum. Et ei dici-
tur: Quibus iuraui in ira mea, ſi introi- Pſal. 94.
bunt in requiem meam. * Non enim re Hebr. 4.
linquitur ſabbatiſmus, niſi populo Dei. 74.
Tunc non ſolum fructu bonorum ſuo-
rum priuabitur, ſed etiam *vinea ipſa, &
ficus corrumpetur*. Nam vſu libidinum,
& vitiorum mentis acies retunditur, &
hebetatur. Aut certe vineam & ficum
habitus moralium virtutum interpre-
tari poſſumus, qui peccatorum multitu
dine corrumpuntur. Denique *viſitabit
dominus ſuper eam dies Bahalim*, & hæc
tanta iactura vindicabit præterita pec-
cata, cum Dei obliuiſcebatur, & omni
ſtudio ſe comparabat, vt hominibus pla
ceret. Illud nõ prætéribo ſolere Domi
num viſitare hoſce dies Bahalim, etiam
poſtquam anima conuerſa eſt, & me-
moriam Bahalim penitus abijcere ſtu-
det, ac Deo placere. Nam etiam ſi blan
de redeuntem excipit, tamen non con
tinuo ad conuictum familiarem admit-
tit, donec viſitentur ſuper eam dies Ba
halim. Sæpe enim fit, vt ardẽter ad crea
turas conuertamur, & cum ad creato-
rem reuertimur, tepide, remiſſeque re-
uertamur. Atq; ita reuerſa anima cupit
in ſponſi amplexus recipi, abiecta pror-
ſus priorum peccatorũ memoria; qua-
ſi; toti fidem numquam violaſſet. At nõ
ita facit Dominus, quia ita facere mini
me expedit. Hinc mirantur multi cum
ad orandum, ac meditandum ſuccedũt,
non exardeſcere ignem charitatis in
meditatione ſua, nec quidquam com-
moueri ſe à Deo, vt nullam ex oratio-
ne vtilitatem, ſibi percipere videantur.
* Sæpe & impatiẽtia, & indignatio exo 75.
ritur, & Deo quodãmodo dicunt; Qua- Iſai. 58.
re ieiunauimus, & non aſpexiſti: humi- Mal. 3.
liauimus animas noſtras, & neſciſti?
Aut illud: Et quod emolumẽtum, quia
cuſtodiuimus præcepta eius, & quia
ambulauimus triſtes coram Domino
exercituum? Viſitantur dies Bahalim,
peccata non ſatis defleta puniuntur.

2. Reg. 14. Ecce (inquit Dauid) placatus feci ver A
bum tuum: Vade ergo, & reuoca pue-
rum Abſalom. Surrexit ergo Ioab, &
abijt in Geſſur, & adduxit Abſalom in
Ieruſalem. Dixit autem rex. Reuertatur
in domũ ſuam, & faciem meam non vi
deat. Reuerſus eſt itaque Abſalom in
domum ſuam, & faciem regis non vi-
dit. Interea reputet ſecum anima, quã
indigna ſit familiaritate, quam petit: re
prehendat ſe ipſam, quod tam parum
culpam ſuam defleuerit, tam tepide ad
Luc. 15. Deum redierit, & dicat, Pater peccaui
in cælum, & coram te: iam non ſum di-
gnus vocari filius tuus: fac me ſicut B
Luc. 14. vnum de mercenarijs tuis. Recumbat
in nouiſſimo loco, vt veniat, qui inuita
uit, & dicat: Amice aſcende ſuperius.
Lege de hac re Bernardi 3. & 4. ſermo-
nem in Cantic. qui te & vtilitate, & vo
luptate complebunt: ego, ne longior
76. ſim pauca ex tertio afferam. * Non te-
mere aſſurgat ad os ſereniſſimi ſponſi;
ſed ad pedes ſeueriſſimi Domini mecũ
pauida iaceat, & cum publicano ter-
ram tremens non cælum aſpiciat: ne
confuſa in luminaribus cæli facies aſ-
ſueta tenebris opprimatur à gloria, at-
que inſolitis reuerberata ſplendoribus C
maieſtatis, denſioris rurſus cæcitate ca
liginis obuoluatur. Et poſtea: Nolo re-
pente fieri ſummus: paulatim proficere
volo. Quantum diſplicet Deo impu-
dentia peccatoris, tantum pænitentis
verecundia placet. Citius placas eum,
ſi menſuram tuam ſeruaueris, & altiora
te non quæſieris. Longus ſaltus, & ar-
duus eſt de pede ad os, ſed neque acceſ
ſus conueniens. Quid enim? Recenti
adhuc reſperſus puluere ora ſacra con-
tinges? Heri de luto tractus, hodie vul-
tui gloriæ præſentaberis? Per manum ti-
bi tranſitus ſit. Illa prius te tergat, Illa D
te erigat. Quomodo erigat? Dando vn
de præſumas. Quid illud? Decor conti-
nentiæ, & digni pœnitentiæ fructus,
quæ ſunt opera pietatis. Hæc te de ſter
core erigent in ſpem audendi potiora:
Hæc Bernardus. Sed, quæ ego breuita
tis cauſa omitto, lector ne omittat:
ſunt enim elegantiſſima.

LITTERALIS EXPOSITIO
coniuncta cum ſpirituali vſque
ad finem capitis.

Propter hoc ecce ego lactabo eam. Enu- 77.
merauit hactenus mala, quæ culpa ſua
perpeſſura erat ſynagoga; nunc bona
enumerat, quæ dei miſericordia conſe
cutura erat Chriſto in terras veniente,
& per ſe, perque diſcipulos ſuos docen
te. Animaduertat autem prudens le-
ctor quæ deinceps hoc capite continẽ-
tur, cum omnia de Euangelij tempore
dicantur, allegoricum ſenſum non ha-
bere: deinde quæ de ſynagoga, quaſi de
muliere vna ſcribuntur, facile eſſe ea-
dem ad animam per tropologiam ac-
cõmodare. Quare ſimul omnia, & vni-
co fere ſenſu exponere ſat erit. Scio
non paucos hæc exponere de reditu
Iudæorum è captiuitate Babylonica:
neque enim vnus R. Salomon à Lyra-
no citatus ita intellexit, ſed eum non-
nulli Chriſtiani ſequuntur, vt idẽ ait,
& Ruffinus ita expoſuit, & Theoph. &
Theodoretus, quamuis de Chriſti quo-
que tempore interpretatus eſt Theop.
ſed myſticum eum ſenſum putaſſe vide-
tur, quod ex Theodoreto intelligere li
cet, qui in fine cap. affirmat hæc, & ſe-
quentia impleta eſſe ſub Zorobabele,
ſed myſtice in Chriſto. At ſenſum ip-
ſum hiſtoricum de tempore Euangelij
eſſe, præterquam quod Hieronym. &
Cyrillus, & multo plures authores do-
cent, ex verbis vltimis capitis à Paulo
explicatis apertiſſimum eſt. Immo &
cætera omnia tantæ maieſtatis ſunt, &
tanti ſplendoris, vt ea tempus illud li-
bertatis Babylonicæ, & res, quas tunc
habebant, tenues nequaquam capere
poſſint. * Sed quæret forte quiſpiã, cur 78.
cum ſcelera commemorarit, nunc in
tantæ fœlicitatis promiſſione dicat:
Propter hoc ecce ego lactabo eam? Num
tanta ſcelera felicitatem meruere, ac
non potius æterna ſupplicia? Verum id
quidem. Sed tanta eſt Dei miſericor-
dia, vt, quæ ad iram, & pænas prouoca-
rent alios, ijs ad commiſerationem, &
ad opem tantis malis ferendam exci-
tetur maxime. Quemadmodum pater,
aut medicus, ac multo magis ſi idem &
patet

A pater, & medicus ſit, quo magis male dictis, & probris à phrenetico filio laceſſitur; eo magis illi illacrymat, & ad miſericordiam, ad medendumque commouetur, quia morbi magnitudinem magis videt. Tale eſt illud Pſal. 11. Propter miſeriam inopum, & gemitũ pauperum nunc exurgam dicit Dominus.
Habac. 3. Vereque Habacuc cecinit: Cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis. Lactare hoc loco ſignificat decipere. Et hoc verbum iuxta ſignificationẽ ſuam multos decepit, in quibus Rupertum, & Ruffinum, quod equidem miror, cũ Græce linguæ ſatis peritus fuerit, & è Græco verbo potuerit intelligere quid valeret Latinum. Iam pridem cœperam mihi perſuadere hæc in tres prophetas commentaria non eſſe Ruffini illius, qui in Hieronymum ſcripſit impar congreſſus Achilli: quod vtriuſque operis ſtylus plane ſit diſſimilis: & nũc ex hac eius interpretatione magis intelligo. Lactatio (inquit) cibum mannæ videtur oſtendere, à lactis videlicet ſimilitudine vt arbitror. Accedit, quod Gennadius eius, vt apparet, valde ſtudioſus, qui reliqua opuſcula diligenter enumerauit, de commentarijs in prophetas verbum fecit nullum.

Commentaria Ruffini in prophetas.

C 79. Lacto. * Sed ad rem. Exiſtimauerunt authores hi à lacte hoc verbum deduci matrumque eſſe lac præbentium infantibus. At duo verba ſunt litteris eadem, ſignificatione longe diuerſa. Quod ipſi putant à lacte cadit, & Græce θηλάζω dicitur, ſed ad hunc locum non pertinet. Alterum Græce πλανῶ, ἀπατῶ, id eſt, decipio, de quo nunc ſermo eſt, à verbo antiquo, lacio, de quo ita Sextus Pompeius lib. 10. Lacit, in fraudem inducit. Inde eſt allicere, & laceſſere. Inde lactat, illectat, delectat, oblectat. Idem ſentit Nonius Marcellus in lib. de proprietate ſermonum. D Hinc illud Terentij in Andria, Nonne tibi ſatis eſſe hoc viſum ſolidum gaudiũ, niſi me lactaſſes amantem, & falſa ſpe produceres? Ibidem: Solicitando, & pollicitando eorum animos lactas. Hebraice פתה, quo verbo hic vtitur ſcriptura, & multis alijs in locis, vt Prouer. 1. Si te lactauerint peccatores, (id eſt, decipere voluerint) ne acquieſcas eis. Et cap. 16. Vir iniquus lactat amicum ſuum. Iob. 31. Si deceptum eſt cor meum ſuper mulierem. Et ibidem: ſi vidi ſolem, cum fulgeret, & lunam incedentem clare: & lactatum eſt in abſcondito cor meum. Vbi vitioſe legitur, lætatum: videlicet librarij ex c, ſecerunt e, & pro lactatum, ſcripſere lætatum, Hebr. eſt ibi ויפת & apud lxx. ἠπατήθη, deceptum eſt, lactatum eſt.

Locus Iob reſtitutus.

Hoſ. 7. Factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta, vbi Hieron. Quod Hebraice פתה ab Aquila, & Symmacho θελγομένη, ἢ ἠπατημένη, id eſt, lactata, ſiuẽ B decepta, &c. Hinc פתה vel פתי dicitur, qui facile decipitur.

80. Paruulus. Innocẽs. Stultus. * Pro quo ſolet Hieronym. vertere, Paruulus, Innocẽs, Stultus. Iob. 5. Paruulum occidit inuidia. Pſalm. 18. Sapientiam præſtans paruulis, id eſt, ſapientes efficit lex Dei eos, qui poterant alioqui facile decipi. Prouer. 1. Vſquequo paruuli diligitis infantiam? Et cap. 14. Innocens credit omni verbo. Et 19. Peſtilente flagellato ſtultus ſapientior erit. Igitur vbi nos habemus, Lactabo eam lxx. πλανῶ αὐτήν. Leo Iudas non ineleganter, Pelliciam eam verbis. Hoc Deus C fecit per prædicationem Euangelij, & per internam locutionem, qua ita animam ineſcat, & blande allicit, vt vltro omnia contemnat, & Deo ſe totam dedat. Metaphora igitur deceptionis à ſermone vulgi deſumpta eſt, quod cum videt diuitem bona ſua diſtribuere pauperibus, & à delicijs ad ieiunia, & ad auſteritatem tranſire, idque nulla ſpe boni ſecularis, quaſi deceptum eum putat, & vocat. Si qui multis imperabat, omnibus ſe ſubijciat in religione, ſi pulcherrima virgo, & nobiliſſima parentes, patrimoniumque ampliſſimum, & ſponſum paratum, & purpuram, aurũ, D gemmaſque contemnat, vt Chriſto ſeruiat, inſanire vulgus putat, & deceptos ab alijs dicit. Ita lactatus erat ille, qui dixit: Quid enim mihi in cœlo, & à te quid volui ſuper terram? Defecit caro mea, & cor meum, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum. Pſal. 72. Et qui ait: Veruntamen exiſtimo omnia detrimẽtum eſſe propter eminentem ſciẽtiam Ieſu Chriſti Domini mei: propter quẽ Philip. 3.

omnia

omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtū lucrifaciam. Ita Iudæi, qui tunc conuerſi ſunt, deſipere, & decipi infidelibus videbantur, quod lege patrum ſuorum relicta, Chriſti humilitatem, & paupertatem, & ęrumnas ſequerentur, multaq; à ſuis paterentur. Quod illi fecerunt Deo intus loquente, & ad ęterna bona inuitante. Et hoc eſt quod ait: *Ecce ego lactabo eā.* De quo
Pſal. 16. nos recte poterimus dicere illud: Propter verba labiorum tuorum ego cuſtodiui vias duras.
81 *Et ducam eam in ſolitudinē.* Omnino in his bonis alludit ad bona, quę idē populus accepit, cum ex Ægypto eductus eſt, & per deſertum in terram promiſſionis iter faciebat. Tunc quoque lactauit ſynagogam, cum illam permouit vt Moyſi, & Aharoni crederet, & domos, poſſeſſiones, deliciaſque ciborum relinqueret; & in deſertum prodire, ac terram, quam numquam viderat, quærere per tot labores, ſtatueret. Sed vt tunc populum ſuum ab Ægyptijs ſeparauit, apud quos natus fuerat: ita per Euangelium credentes ſecreuit à populo infideli, & adduxit in Eccleſiam. Illic aluit eos pane cœleſti, & mirabiliter ſeruauit: hic alit pretioſiſſimo corpore, & ſanguine Filij ſui, & ab impugnationibus diaboli potenter eripit. Plus itaque promittere vult, quā verba præferunt, ac ſi diceret: Præſtabo eis omnia, quæ prius in ſolitudine deſerti praſtiti. Chaldęus. Faciam cum illis miracula, qualia feci in deſerto. * Sed cur Eccle-
82 ſiam ſolitudinis vocabulo intelligit? Quod locus ſit ab Ægyptijs, id eſt, ab infidelibus ſeiunctus, quod in ea multi ſint ferendi labores, vt in veram terram promiſſionis ingrediamur; quo-
Act. 14. niam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei: denique quod Eccleſia locus ſit aptus, & ab infidelis vitæ tumultibus alienus, in quo Deus animam alloqui libere queat. Quare cum dicit: *Ducam eam in ſolitudinem*, id mihi videtur dicere. Segregabo illam ab amatoribus ſuis, & ab illis omnibus, qui ſermoni, & perſuaſioni meæ obſtare poterant. Ita enim ſolemus ijs ſeorſum loqui, quibus perſuadere aliquid volumus, ne alij, ſi adſint, nobis impedimento ſint. Intellige autem has promiſſiones partim ad Domini, & apoſtolorū prædicationem impletas, partim quotidie impleri in ijs, qui ex circunciſione conuertuntur, ſed integre in fine ſæculi implendas, cum vniuerſi Iudæi conuertentur: quod tanquam perpetuum documentum habeamus ad omnes prophetarum promiſſiones de conuerſione Iudæorum. * Iiſdem gradibus dedu- 83
cit Deus eos, qui vere dicere poſſunt: Pſal. 22.
Animam meam conuertit. Lactat eos, quo modo diximus, deinde educit in ſolitudinem, vt Loth, & filias Sodomis eduxit. Intus vociferatur: Saluamini a Act. 2.
generatione iſta praua. Surgite, & e- Gen. 19.
gredimini de loco iſto, quia delebit Dominus ciuitatem hanc, aiebat Loth generis ſuis, & viſus eſt eis quaſi ludēs loqui. Tale eſt iudicium hominū, qui neſciunt ea, quæ ſunt Dei, Stultum putant voluptates ſæculi relinquere, & è ciuitate ſua peritura exire. Cumque eſſet mane cogebant eum angeli dicētes: Surge, &c. ne & tu pariter pereas in ſcelere ciuitatis. Recte mane: iam enim diuina lux mentem illam illuſtrauerat. Sed cogebant, inquit. Et ſi ſcelera ei Sodomorum diſplicebant, tamen ægre ſedes ſuas relinquebat, cogēdus ab angelis fuit. Quoties hominem, quem amat, & quem iam veritatis luce perfudit, aſſiduis hortationibus hæſitantem, & morantē, quaſi cogit Deus vt exeat, & in tuto ſe collocet? Non placent ei peccata mundi, & adhuc placet mundus. Sequitur: Diſsimulante illo apprehenderunt manus eius, eo quod Dominus parceret illi. Diſsimulat, quaſi Dei vocem non audiat: ſed quia Dominus eum amat, apprehendit manum diſſimulantis, & quaſi inuitum extrahit, timore aliquo iniecto, vel mortis vicinæ, vel gehennæ; vel magna ſpe, vel pudore reſiſtendi. Eduxeruntque eum, & poſuerunt extra ciuitatem, ibique locuti ſunt ad eum, dicentes: Salua animam tuam: noli reſpicere poſt tergum, neque ſtes in omni circa regione, ſed in monte ſaluum te fac, id eſt, deſere ſæculum, & fuge loca

vicina

Regula.

vicina Sodomis, peccata, & peccatorum occaſiones deſere, ad monaſteria confuge, vel ad editiorem, & tutiorem aliquẽ locũ. Poſtea intelligit, quod antea quodammodo non videbat, & ait: Inuenit ſeruus tuus gratiam coram te, & magnificaſti miſericordiam tuam, quam feciſti mecum, vt ſaluares animam meam.

84 Loqui ad cor. *Et loquar ad cor eius*. Loquar ei verba blanda, & conſolatoria. Eſt enim loqui ad cor blandis verbis conſolari, vt Hier. docet hic, & in illud Iſa. 40. Conſolamini, conſolamini popule meus, dicit Deus veſter; loquimini ad cor Ieruſalem. Et Gene. 34. Vbi habemus: Triſtemque deliniuit blanditijs, in Heb. eſt: Et locutus eſt ad cor adoleſcentulæ. Hoc Dominus in deſerto fecit conſolans ſæpe per Moyſem, & Aharonem populum illum ſpe futurorum bonorũ in terra illa, & victoriæ de inimicis impedientibus reportãdæ. Chald. Per prophetas ſeruos meos blande conſolabor illam. Manifeſtato vero Euangelio ita primos illos credentes conſolatus eſt, vt non ſolum in proſperis rebus; ſed etiam in aduerſis, & in ipſo perſecutionum feruore exultarent, Deo intus eos ſpe cœleſtium bonorum erigente. Ita videmus in Paulo Rom. 5. Non ſolum autẽ, ſed & gloriamur in tribulationibus. Et 2. Cor. 1. Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis, qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra; vt poſſimus & ipſi conſolari eos, qui in omni preſſura ſunt per exhortationem, qua exhortamur & ipſi à Deo. Quoniam ſicut abundant paſſiones Chriſti in nobis, ita & per Chriſtũ

85 abundat conſolatio noſtra.* Et Hebræis ait cap. 10. Et rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos habere meliorem, & manentem ſubſtantiam. Vbi ſunt ergo, qui viam Dei aſperam, & ſenticoſam, & acerbam eſſe conqueruntur? Vbi ſunt, qui diffidunt ſe poſſe perferre labores religionis, & arctæ vitæ, quam ingreſſi ſunt? Dicerent profecto aliquid, ſi Deus recederet, & ad clamores obſurdeſceret euntium. At non deſerit, quos in ſolitudinem educit, loquitur eis ad cor, & abſtergit omnem lacrymam ab oculis eorum. Confortate manus diſſolutas, & genua debilia roborate vos, qui præſens Dei auxilium ſæpe experti eſtis. Dicite puſillanimis: Confortamini, nolite timere. Audiant eundem Deum loquentem: Seruus meus es tu, elegi te, & non abieci te: Ne timeas, quia ego tecum ſum: ne declines, quia ego Deus tuus: confortaui te, & auxiliatus ſum tibi, & ſuſcepit te dextera iuſti mei. Ecce confundentur, & erubeſcent omnes, qui pugnant aduerſum te, erunt quaſi non ſint, & peribunt viri, qui contradicunt tibi. Iſa. 35. Iſa. 41.

86 *Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco*. In Hebr. nunc eſt כרמה, id eſt, vineas eius, & ita recentiores interpretes vertunt: ſed & LXX. ita legiſſe facile indicat eorum verſio, Poſſeſſiones eius. Ita quoque legerunt Cyrillus, Theoph. Theodoretus: At omnino præferenda eſt lectio noſtræ tranſlationis, *Vinitores eius*, quæ multo expeditiorem ſenſum habet: nam Græci qui legunt; Et dabo poſſeſſiones eius inde; laborant multum in exponendo, quæ ſint poſſeſſiones inde, & vix ſe expediunt. Nec obſtat, quod nunc habetur in Hebr. nam eædem literæ punctis tantum permutatis, quæ multo poſt à Iudæis addita ſunt, ſonant vinitores eius, כרמיה quo modo legit Hieron. atque Chaldæus, qui ait: Et conſtituam ei inde gubernatores eius. Immo vero eodem modo legiſſe LXX. & vertiſſe, non *κτήματα*, vt modo habemus, id eſt, poſſeſſiones, ſed *κτησὰς*, id eſt, poſſeſſores; indicant meliora exemplaria, quæ Hiero. ſecutus eſt in Iſa. c. 65. vbi ita hunc locum refert, non vt erat in Hebr. ſed vt erat apud LXX. Et dabo poſſeſſores illius inde, & vallem Hachor, vt aperiat intelligentiã illius. Nã ſi ex Hebræo referret, non diceret, poſſeſſores, ſed vinitores; neque, vt aperiat intelligentiã illius, ſed ad aperiendã ſpẽ.*

87 Atq; ita commodiſſime locus exponitur ab Hie. Qñ egreſſa eſt ex Ægypto, dedi ei cuſtodes, & gubernatores ex gente ſua Moyſem, & Aharon: ita nunc ex eadem gente dabo, apoſtolos, ſcilicet, & eorũ diſcipulos. Eodẽ modo loquitur Iſa. 61. Cũ eruditionem gentium in Eccleſiã confluxurã

polli-

pollicetur: Et ſtabunt alieni, & paſcent pecora veſtra, & filij peregrinorũ agricolæ, & vinitores veſtri erunt, id eſt, vobis deſeruient, & bona veſtra cuſtodiẽt. Sed quid hic magni promittitur? Multum ſane: quaſi dicat; Habebit apud ſe magiſtros ſuos, quos crebro audiat; quos cum libebit, poſſit facile conſulere; quorum verba melius intelligat. Videbuntur forte cuipiam hæc Iſaiæ verba cum verbis pugnare noſtri prophetæ: cum alter eiuſdem generis magiſtros Iudæis promittat, alter ex Gentibus. Sed intelligamus, quod Hoſeas prædicit, initio factum eſſe conuerſionis Iudæorum: quod autem eſt apud Iſaiam, poſtea, cum iam gentium multitudo ſubintrauerat, & per totum orbem Eccleſia diffuſa erat, apoſtolique obierant. Ideo Hier. ibidem ait: Quæ res interpretatione non indiget. Quotus enim quiſq; Eccleſiarum princeps eſt de Iudæis, & non de alienigenis, atque externarũ gentiũ hominibus? &c. Cur autem vinitores dixerit, perſpicuũ

Iſa. 5. eſt ex Iſaia, Vinea Domini exercituum domus Iſrael eſt. Qui ſunt huius vineæ cuſtodes, niſi magiſtri, & epiſcopi? Sed cur vineam vocat ſubito, quam hactenus mulierem appellabat? Quoniam ſo-

Regula. let ſæpe Scriptura non ſemper eandem ſeruare metaphoram, ſed paululum ab ea diuertere, ac mox redire; Vt Ezec. 16. de populo Iſrael, quaſi de femina cũ multa dixiſſet, poſtea ab illa continuata metaphora recedit: Profeciſti in regnum, & egreſſum eſt nomen tuum in gentes. Sed redit continuo: Et habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es, &c.

88 *Et vallem Hachor ad aperiendam ſpẽ.*

Hachor. Hachor non eſt nomen hominis à Ioſue dãnati, vt Theoph. & Theodoretus & Gloſſa, & Paulus Burgenſis addit. i. putauerunt: ille enim Achã dictus eſt: ſed ſignificat turbationem; & ideo vallis illa hoc nomen habuit, quia ibi Achan furto ſuo populum Dei in maximum mœrorem, & in grauiſſimam animi perturbationẽ coniecit Ioſ. 7. Quia turbaſti nos, exturbet te Dominus in die hac, &c. vocatumque eſt nomen loci illius, עמק עכור id eſt, vallis Ha-

A chor. Sed hæc perturbatio in gaudium verſa eſt magna parta victoria de vrbe Hai, vt ca. ſequenti ſcriptum eſt. Inde vallis Hachor turbationem, & perſecutiones, & calamitates ſignificat, quibus maxime ſpes confirmatur. Id enim ſignificat, Ad aperiendam ſpem, id eſt, vt inde oſtium magnum ad ſperandũ Dei propitiationem & beneficentiam aperiatur. Symmachus: εἰς θύραν ἐλπίδος in oſtium ſpei. Quod optime nobis expoſuit Apoſtolus Ro. 5. Non ſolum autem, ſed & gloriamur in tribulationibus, ſcientes quoniã tribulatio patien-

B tiam operatur, patientia vero probationem, probatio autem ſpem. Eodem modo intellexit Hier. Quod idcirco, inquit, ſupplicia, & tormenta perpeſſa ſit, vt per hæc ad proſpera perueniret. *Sed habemus Iſa. 65. locum cum primis elegantem, ex quo hæc & confirmentur, & exponantur. Et erunt campeſtria in caulas gregum, & vallis Hachor in cubile armentorum populo meo, qui requiſierunt me. Oues (ita enim eſt in Heb.) minores ſunt armentis. i. bobus. In populo Dei ſunt minores, & imperfectiores, qui in campeſtri-

C bus morantur, & pace, atque tranquillitate creſcunt. At armenta, id eſt, perfectiores viri, & fortiores ferendis laboribus vt boues, quieſcent in valle Hachor, id eſt, perſecutionibus, & calamitatibus pro Chriſto oblatis gaudebunt. Merito ergo afflictiones, & perſecutiones promittit Deus vt donum quoddam magnum populo ad ſe conuerſo, & quidem inter promiſſiones conſolationis, & gaudij, quoniã pignus quoddam certum ſunt diuinæ beneuolentiæ, & futuræ felicitatis. Afflictiones promittit Deus, vt donum magnum.

Et canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ.

D Victis perſecutionibus, & tentationibus Dei ope ſuperatis, etiam ſi mundi hominibus inops, & afflicta videatur, tãta lætitia perfundetur, vt continere ſe nequeat, quin Deo canat hymnos in gratiarum actionẽ exultans, vt populus olim poſt tranſitum maris rubri carmẽ victoriale cecinit Exod. 15. Cantemus Dño, glorioſe enim magnificatus eſt: equũ & aſcenſorem proiecit in mare. Eo enim tempore fuit ſynagogæ iuuentus.

Vocabit

90 *Vocabit me vir meus, & non vocabit me vltra Bahali.* Lyranus R. Salomonis expoſitionem in primis probat: Non timebit me, ſed amabit. Compellabit me vir meus, quod amoris nomen eſt, non Bahali, quod eſt timoris, cum Dominũ meum ſignificet. Atque hoc maxime conuenit ſtatui noui teſtamenti: Rom. 8. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum. Neque eſt ſane improbabilis interpretatio. Sed multo melius interpretatus eſt Hieronymus בעלי Bahal lingua Hebræa, & Syra interpretatur ὁ ἔχων, id eſt, habens, quo nomine apud vtramque gentem vxores viros ſuos compellant. Idem ſignificat איש, id eſt, vir. Sed cum idem ſonet אישי, id eſt, vir meus, & Bahali; tantum tamen odi idolorum nomina, vt etiam, quod bene dici poteſt, propter ambiguitatem, & verbi ſimilitudinem nequaquam velim dici, nedum aliud loquitur, alterius recordetur, & virum nominans idolum cogitet.

Et auferam nomina Bahalim. Tam longe ab idolorum cultu aberit, vt ne nominum quidem eorum recordetur. Tãtum abeſſe debent à peccatis, qui ad Deum cõuerſi ſunt, vt ne memores ſint nominum eorum per labia ſua. De quo vide Chryſoſt. in epiſt. ad Hebr. ho. 14. in morali.

91 *Et percutiam cum eis fœdus.* Non ita legendum eſt, ſed, *Percutiam eis fœdus,* vt ex Heb. & ex Græco manifeſtum eſt, & ex Chald. Ita vertit, & expoſuit Hieron. ita legit Ruffinus, niſi quod ipſe ſingulari numero ſcribit, ei, cum debeat eſſe pluralis, להם & LXX. αὐτοῖς, eis. In antiquo etiam codice manuſcripto reperi: Et percutiam eis fœdus. Et eſt ſenſus: Faciam, vt fœdus ſit, & amicitia inter eos, id eſt, inter huius populi mei homines, & inter feras, vt minime ab illis lædantur. Eſt autem (vt recte ait Hieron.) illud idem, quod Iſa. 11. dixit: Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, vitulus, & leo, & ouis, ſimul morabuntur; &c. Si autem hoc idem eſt, non de animalibus, vt verba ſonant, eſt intelligendum. Neque enim in nouo teſtamento vidimus lupum habitare cum agno, neque pardum cubare cum hœdo. Vidimus etiam beſtias, & reptilia hominibus ſanctiſſimis, vt & alijs nocere. Sed totus ſermo apud vtrumq; prophetam eſt allegoricus, vt per beſtias homines intelligantur, qui ſimilitudine quadam ad illarum beſtiarum naturam accedunt. Theodoretus ita explanat: Non de beſtijs, & volucribus loquitur, ſed de efferatis hominibus in omnia inuolantibus more volatilium, &
venenatorum ſerpentum ſimilibus.* In 92
beſtia feros, & immanes homines, præſertimque tyrannos intelligit, in volucre cæli ſuperbos, & alta ſapientes, in reptili terræ callidos, & doloſos. Quæ omnia de populo gentium dicuntur, qui poſita feritate, & ſuperbia, & dolis abiectis, apoſtolis, & Chriſtianis ex populo Iudæorum ſeſe adiunget pace perpetua, & indiſſolubili fœdere. Atque hæc animalia populum gentium ſignificare pulcherrimo teſtimonio confirmat Hieron. ex Act. 10. Vbi Petro, quò intelligeret gentes, quantumuis eſſent omni peccatorum genere fœdatæ, admittẽdas eſſe ad gratiam Euangelij, nec debere ſe earum commercium vitare, oſtenſum eſt vas quoddam, velut linteum magnum quatuor initijs ſubmitti de cælo in terram, in quo erant omnia quadrupedia, & ſerpentia terræ, & volatilia cæli. Quod ipſe poſtea intelligens, ait: Vos ſcitis, quomodo abominatum ſit viro Iudæo coniungi, aut accedere ad alienigenam, ſed mihi oſtendit Deus neminem communem, aut immundum dicere hominem. Propter quod ſine dubitatione veni accerſitus, &c. Ex hoc loco optime intelligimus locum noſtri prophetæ, in quo eadem animantium genera commemorantur. Itaque in beſtia agri comprehendit omnia quadrupedia, in volucre cæli omnes aues, in reptili terræ ea, quæ appellauit Lucas ſerpentia terræ.

Sed & animæ ſanctæ *percutit Deus* 93
fœdus cum beſtia agri, quoniam eam nec ferit as diaboli, nec miniſtrorum eius immanitas terret, nec ei nocet; ſed illa potius vtitur ad vtilitatem ſuam, & maiorem in via Dei profectum. *Cum volucre quoque & cum reptili,* quia nec ſuperbia ſæcu-

Pax & cõcordia hominum in noua lege.

ſæculari læditur, ſed docetur humilita- A
tem, nec dolis, & calliditate ab inſtitu-
to itinere auocatur, ſed magis amat, ac
ſequitur ſimplicitatem ſuam. Denique
Pſal. 90. experitur, quod ſibi promiſſum eſt: Su-
per aſpidem, & baſiliſcum ambulabis &
conculcabis leonem, & draconem. Ad-
de quod huiuſmodi homines, quamuis
longe à ſanctorum moribus abſint, ve-
lint tamen nolint, eos intra ſe veneran
tur, & magnificiunt, & eis ſimiles eua-
dere cuperent. Ita Saul admiratus Da-
uidis manſuetudinem, & bonitatem,
1. Reg. 24. nec valens lacrymas tenere ait: Iuſtior
tu es, quam ego, tu enim tribuiſti mihi B
bona: ego autem reddidi tibi mala. Et
mox: Quis enim cum inuenerit inimi-
cum ſuum dimittet eum in via bona? Et
Num. 23. Balaam quamuis Hebræos oderat, vel
inuitus dicit: quomodo maledicam, cui
non maledixit Deus? Qua ratione de-
teſter, quem Dominus non deteſtatur?
& paulo poſt: Moriatur anima mea mor
te iuſtorum, & fiant nouiſſima mea ho-
rum ſimilia.

94 *Et arcum, & gladium, & bellum conte-
ram de terra*. Hoc eſt, ſumma pax erit
prædicantibus apoſtolis, & regibus, po-
tentibus, ſapientibuſque hominibus ad
Euangelium cõfluentibus cum Iudæis. C
Quod etiam Iſaias cap. 2. prædixit: Et
conflabunt gladios ſuos in vomeres, &
lanceas ſuas in falces: non leuabit gens
contra gentem gladium, nec exerce-
buntur vltra ad prælium. Eadem ſunt
apud Mich. cap. 4. Sed & eo tempore,
vt Euangelio per vniuerſum orbẽ præ-
dicando via pateret, maior quam antea
pax fuit, ab ipſo Auguſti imperio, qui
templum Iani Quirini clauſit, quod niſi
in ſumma rerum tranquillitate non fie
bat. Suetonius in Auguſto cap. 22. Ianũ
Quirinum ſemel atque iterum à condi
ta vrbe ante memoriam ſuam clauſum, D
in multo breuiori temporis ſpatio ter-
ra, marique pace parta, tertio clauſit. Id
etiam Neronis tempore factum Sueto-
nius in Nerone ca. 14. auctor eſt: con-
ſtatque ex antiquis numiſmatis aureis,
æreiſque, in quibus Iani templum, atq;
hæc inſcriptio cernuntur. IMP. NE-
RO CÆSAR AVG. PONT.
MAX. TRIB. POT. P. P. PA-
CE P. R. TERRA MARIQ. A
PARTA IANVM CLVSIT.

De pace autẽ, qua ſancta anima frui- Pax animæ ſãctę.
tur, quid attinet dicere, cum plena ſit
ſcriptura? Iſa. 32. Et erit opus iuſtitiæ
pax, & cultus iuſtitiæ ſilentium, & ſecu-
ritas vſque in ſempiternum: & ſedebit
populus meus in pulchritudine pacis, &
in tabernaculis fiduciæ & in requie opu
lenta. Quod non ſolum de pace in bea-
titudine futura dictum eſt: ſed de ea etiã
quam in hac vita iuſti habent, quæ in-
choatio quædam illius eſt.

Et dormire eos faciam fiducialiter. Secu 95
re, ſine vllo metu quieſcent. LXX. In B
ſpe, id eſt, non timebunt, ſed cum fidu-
cia dormient, firmiter credẽtes ſe Deo
curæ eſſe, & ab eo eſſe protegendos.

Et ſponſabo te mihi in ſempiternum. Hoc
eſt, fœdere in æternum duraturo, neq;
eris iam mihi, vt vetus ſynagoga, cui
dedi libellum repudij, & dixi: Quoniam
ipſa non vxor mea, & ego non vir eius,
vt in hoc cap. vidimus; Sponſam autem Sponſa.
dicit potius, quam vxorem, vt ardentio-
rem ſignificet amorem. Fœlix anima,
quam non temporaria amicitia, ſed per-
petuo fœdere ſibi Deus copulat, atque
ſponſæ nomine dignatur. C

*Et ſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudi-
cio, & in miſericordia, & miſerationibus*.
id eſt; Per iuſtitiam, & iudicium ſponſa-
bo te mihi. Aug. in illud Pſal. 105. Beati
qui cuſtodiunt iudicium; & faciunt iu-
ſtitiam in omni tempore, ait: Amat qui- Iuſtitia, & iudicium.
dem ſcriptura iſta duo ſimul ponere, vt
Iuſtitia, & Iudiciũ præparatio ſedis tuæ.
Et fortaſſe propter vicinitatem ſignifi- Pſal. 96.
cationis etiam alterum pro altero poni
poteſt; tamen ſi proprie dicantur, ali-
quid intereſſe nõ dubito, &c.* Ita quo- 96
que ego ſentio poſſe pro eodem hoc lo
co accipi iudicium & iuſtitiam, ſed ta-
men melius eſſe, vt aliquid inter ea dif- D
ferre dicamus. *Sponſabo te mihi in iuſti-
tia*, id eſt, iuſtificando te, non enim po-
tes à me diligi niſi iuſta ſis: *& in Iudicio*,
quoniam iudicabo inter te, & eum, qui
te captiuam ante tenebat, diabolum, &
ſententiam pro te feram repellẽdo dia-
bolum iniuſtum poſſeſſorem, qui te inſi-
dijs, & malignitate ceperat, & te mei
ſanguinis pretio emendo: vnde iure dia-
boli

A boli eſſe deſinas. Vt ergo recte exponitur, *In iuſtitia*, id eſt, iuſtificando te, ita quoque recte. *In iudicio*, id eſt, iudicando te. Iudicare autem aliquem ſolet aliquando dicere ſcriptura pro eo, quod eſt, ſententiam pro illo ferre, vt Pſal. 25. Iudica me Domine quoniam ego in innocentia mea ingreſſus ſum. Omnia ex Pſal. 71. confirmantur. Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorē, id eſt, diabolum; diabolus enim calumniatorem ſignificat. De hoc iudicio dixit Dominus Ioan. 12. Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras: Quod autem ſequitur; *Et in miſericordia, & in miſerationibus*, perinde eſt ac ſi dicat, faciendo tecum maximas miſericordias, liberando te à miſerijs magnis, in quibus eras, idque nō tuis meritis; ſed miſericordia mea, & donis cœleſtibus te ornando, ſicut ſponſi arrhas mittere ſolent ad ſponſas. Etenim cum dicit ſcriptura, Miſericordia, & miſerationes, hac geminatione maximam, & copioſiſſimam miſericordiæ effuſionē, & omnia genera miſericordiæ, & beneficentiæ, ſignificat, vt Pſal. 102. qui coronat te in miſericordia & miſerationibus, id eſt, maxima quadam miſericordia. * Zachar. 7. Iudicium verum iudicate, & miſericordiā, & miſerationes facite vnuſquiſque cum fratre ſuo, id eſt, Nullum miſericordiæ genus prætermittatis, valde miſericordes eſtote. Iere. 6. Abſtuli pacem meam à populo iſto, dicit Dominus, miſericordiam, & miſerationes, id eſt, nullo miſericordiæ genere erga eos vtar; Quare cum Deus dicitur miſericors, & miſerator Dominus, vt Pſal. 110. Memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus: & Pſalm. 102. Miſerator, & miſericors Dominus, longanimis, & multum miſericors: non dicitur miſericors, quod natura pronus ſit ad miſerendum: miſerator autem quod reuera miſeretur, & facit id, ad quod natura pronus eſt, vt nōnulli arbitrantur: vtrumq; enim nomen idem ſignificat, & geminatum auget, & quaſi vim ſuperlatiui nominis habet, id eſt, maxime miſericors, qui oīa miſericordiæ genera erga nos

Iudicare aliquem.

Miſericordia, & miſeratiōes.

97

exercet. Reſtabat hic quiddā addendū, quod cōmodius c. 3. nu. 9. explicabitur.

Et ſponſabo te mihi in fide. Nequaquā per opera legis conſequeris vt ſponſa mea ſis, ſed per fidem meam, quod eſt argumentum epiſtolæ ad Romanos. Nō quod ſola fides ſatis ſit, (vt dicunt impij, qui nec opera habent, nec fidem:) ſed quod ea ſit initiū, & quaſi baſis quædam iuſtificationis, vt docet ſcriptura, & Eccleſia, quæ habet fidem, & opera. Itaque quamuis in legis operibus te laborioſiſſime exerceas, non eſt iſte aditus ad iuſtificationem aſſequendam, niſi

B fidem in Ieſum Chriſtum adhibeas. Si hanc autem habeas, Deus cor tuum gratis excitabit, & reliqua largietur quæ ſunt ad iuſtificationē neceſſaria. Quod (vt dixi) copioſe apoſtolus docet in epiſtol. ad Rom. *Et ſcies quia ego Dominus*: re ipſa meam potentiam, & bonitatem experta cognoſces.

Et erit in die illa exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos. Geminatio verbi, Exaudiam, certiſſimam exauditionem ſignificat. Adhibet autem proſopopœiam, id eſt, fictionem perſonæ, atque ita loquitur, quaſi cœli & terra animata eſ- 98

C ſent: hoc eſt, Faciam quod cupiunt, & quaſi flagitare videntur cœli, faciam eis copiam, vt largiſſimos imbres demittant in terram. Ipſi autem exaudient terram, quæ nihil magis appetit, quam imbribus ſatiari. Vt enim ait Euripides, quem citat Ariſt. 8. Ethicorum ad Nicoma. cap. 1.

Cum eſt ſicca tellus, ipſa certe tunc imbrem amat,

Cum turget æther imbre, cum cœlū tumet,
Affectat, Vt Telluris in ſinus cadat.

Terra quoque exaudiet triticum, & vinum, & oleum, id eſt, Annuet eorū deſiderio, multiplicemque illis virtutem

D ſubminiſtrabit, vt copioſiſſime orientur, & creſcant. Et hæc, id eſt, triticum, & vinum, & oleum, exaudient Iezrahel, id eſt, ſemē Dei, quod eſt populus Dei: Hoc eſt, implebunt eum bonis, & vbertate. Quibus verbis ſignificat, ingentē copiam gratiæ, & donorum ſe illis daturum, ita vt omnibus ſpiritualibus bonis, & conſolatione ſancti Spiritus maxime affluant. Hinc toties legimus in

A Actis apoſt. Petrum & Paulum, & reliquos apoſtolos plenos fuiſſe Spiritu ſācto, quod & Luc. 1. non de beatiſſima Virgine modo; ſed etiam de Ioanne, de Elizabeth, de Zacharia ſcriptum eſt. Et Act. 6. Et elegerunt Stephanum virum plenū fide, & ſpiritu ſancto. Et ibidē, Stephanus autem plenus gratia, & fortitudine, &c. Legimus & quam copioſe ſeſe Spiritus ſanctus effuderit non in apoſtolos modo; ſed in ceteros, qui credebant. Quotidie etiam nunc Spiritus ſanctus donis, & gratijs auget animas ſibi deſponſatas, & deſponſationis fidem diligenter cuſtodientes. Sed hæc ſæpe oc- B current in prophetis. De Iezrael autem diximus cap 1. num. 71.

99 *Et ſeminabo eam mihi in terra.* Tranſit frequenter, vt ante adnotauimus, à ſecunda perſona ad tertiam; cum de eadem loquatur: hoc eſt, Non continebit ſe intra anguſtias Iudææ, per orbem eā diffundam, quaſi ſemen, vt vbique prædicet, & manifeſtet gloriam Dei. Sed aptiſſime dixit, *ſeminabo eam*, nam ſemen & diſpergitur, & in terra conditur, vt multiplicatum germinet. Ita apoſtoli, & primi fidei magiſtri è Iudæa profecti prædicauerunt vbique, Domino co- C operante, & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis: & in vrbibus, atque prouincijs vbi prædicabant, primum quaſi grana terræ mandata, ignobiles, abiectique verſabantur, deinde laboribus, & perſecutionibus, & lacrymis quaſi moriebantur illa grana, ſed copioſiſſimus ex illis fructus oriebatur, id eſt, magna credentium multitudo. Sed multo magis hoc faciebant cum omnino terra tegebantur hæc grana, hoc eſt cū martyrio conſummabantur, tunc denique ſeminis illius præſtantia, viſque cernebatur. Atque hinc etiam videmus, Io. 12. D quod de ſe Dominus dixerat. Niſi granum frumenti cadens in terrā mortuū fuerit, ipſum ſolū manet: Si autem mortuū fuerit, multum fructum affert. Pulchre etiā ſanctus Leo ſermone 1. de Petro & Paulo: Nō minuitur perſecutionibus Eccleſia, ſed augetur, & ſemper Dominicus ager ſegete ditiori veſtitur, dum grana, quæ ſingula cadunt, multiplicata naſcuntur.

100 Talis debet eſſe anima ſancta, vt per multos quaſi ſemen quoddam Dei diſpergatur, alios charitate ædificans, alios obedientia, caſtitate, contemptu honoris, & rerum ſecularium, præſentes exemplo, abſentes bono nomine, vtroſque orationibus adiuuans. (Iuſtus vtilis alijs eſſe debet.) Terra quoque cooperiri debet per humilitatem, vt ſemper ſeſe perſcrutans, vereque cognoſcens, & per mortificationē ſibi moriens Deo magis in dies viuat. Stulte, inquit Paulus, tu quod ſeminas, nō viuificatur, niſi prius moriatur. (1. Cor. 15) Quo autem magis Deo vixerit, eo & ſibi & alijs erit fructuoſior. Intelligant hoc & ij, qui ſedent in eccleſijs ſuper cathedrā Chriſti, & populum inſtituunt, curentque illis verbo, & opere prodeſſe: ne illo ignominioſo probro, atq; illa triſti ſententia feriantur: Quæcunque dixerint vobis ſeruate, & facite, iuxta opera vero illorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt. (Matth. 23) Remittant aliquid de cura nitoris cultuſq; verborum, venuſtatis, & numeroſitatis ſententiarum, & veræ humilitati ac mortificationi id impendant, vt charitatem habeant, ſine qua ſi linguis hominum loquantur, & angelorū, facti ſunt velut æs ſonans, aut cymbalum tinniens. (Operarij Chriſti quales eſſe debeāt. 1. Cor. 13)

101 Et quoniam tales decet eſſe operarios, qui in vineam Domini mittendi ſunt, multum ad incolumitatem omnium religionū pertinet, præſertimque earum, quæ non ſuā modo; ſed omnium etiam ſalutem propoſitam habent, vt pauci in eas admittantur, iique huiuſmodi, vt certis argumentis cōſtet vocari à Deo ad illam religionem. Certis, inquam, & diuturnis, non enim facile omni ſpiritui, & omni vocationi credendum eſt, ſed probandi ſunt ſpiritus an ex Deo ſint, nam ſæpe ex eo non eſſe, qui maxime videntur, exitus indicauit. (Pauci & probati in religiones admittendi.) Indicauit etiam longi temporis vſus, nullam eſſe certiorem, ac præſentiorem religionibus peſtem, quam multitudinem. Nam quæ dicuntur peſtes, & ſunt, ambitiones, auaritiæ, voluptates, contentiones, & æmulationes, ex multitudine oriuntur: Ac ſi quis putat in magna hominum multitudine mortificationem, & humilitatem, & pacem concordiamque animorum conſeruari

ſeruari

ſeruari poſſe diu, id putat, quod neque in hunc diem vſque factum eſt, neque
Eccleſ. 1. fiet. Quid eſt (inquit Salomon) quod fuit? Ipſum quod futurum eſt. Quid eſt quod factum eſt? Ipſum quod faciendũ eſt. Pauci, qui perfecti eſſent, aut qui ex animo ad perfectionem properarent, omni tempore inuenti ſunt; multi qui diu, nullo. Senex eſt iam mundus, non mutabit mores opinor. Quod precioſum eſt, rarum ſemper fuit, & ſtultorũ infinitus eſt numerus. Conſideremus
Eccleſ. 1. matrem omnium religionum Eccleſiã.
102 *Cum pauci erant, erat omnium cre-
Acto. 4. dentium cor vnum, & anima vna, communia erant omnia, neque quiſquam aliquid ſuum eſſe dicebat. Qui poſſeſſiones habebant, vendebant; & pecuniam ponebant ad pedes apoſtolorum. Auctus eſt numerus, & imminuta ſanctitas, vt vere dicat Iſaias: Multiplicaſti
Iſai. 9. gentem, non magnificaſti lætitiã. Peruenit apoſtolorum numerus ad duodenarium, vnus fuit & proditor inuentus eſt. Additi ſunt Lxxij. diſcipuli, vnus ex eis nouæ hæreſis author extitiſſe putatur à multis Nicolaus. Putamus aliquam religionem vel ſanctiorem eſſe Eccleſia catholica, vel maiori Dei prouidentia gubernari? Quod igitur paſſa eſt mater, filiæ non patientur? Sed in
Matth. 13 Eccleſia bonos, & malos eſſe oportuit, quæ ſimilis eſt ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium congreganti; in ijs autem, qui lumen eccleſiarum, & exemplar ſanctitatis, & quaſi ſtellæ lucentes in cælo eſſe debent, nullos eſſe oportebat (ſaltem poſt tempus probationi præſtitutum, vt mali foras mittantur) qui nõ eſſent iam perfecti, aut perfectionis ſynceri, veríque ſectatores. Quorſum enim probationis tempora conſtitui in religionibus Deus voluit, niſi vt illi excluderentur, qui tales non eſſent? At nunc earum moderatores nulla de re magis ſoliciti eſſe videntur, quam de ſua quiſque religione augenda & propaganda, deque nouis domibus
103 extruendis, nec quotidiana malorum
Pauci ad experientia vnquam admonentur.
ſacerdo- *Quid dicã de clericorum infinita pro-
tium pro- pemodum vbique multitudine? Quis
mouendi. nũc dignitatis gradum appetit, qui nõ A adipiſcatur? Sed quam pauci propter Deum appetunt? Qui pauper futurus erat & deſpectus, ne manibus victum quærere cogatur, clericatum optat, ac ſi ſutoriam, aut ſartoriam artem optaret. Alij ſacerdotes eſſe volunt, vt epiſcopi eſſe poſſint, aut, vt Eccleſiarum patrimonijs famulorum greges alant, ſuperbiam, & gulã, & quæ ex eis oriuntur vitia, foueant, perpetuoſque reditus luxuriaturis conſanguineis relinquant. Ex ijs quoque, qui diu in Academijs morantur, & iuriſprudentia florent, quos ideo prudentiores eſſe opor-
B tebat, non pauci multo tempore ancipites hærent de ratione vitæ eligendæ, nequaquam quærentes, quid Deo gratiſſimum futurum ſit, ſed quid ambitioni ſuæ, atque auaritiæ videatur vtiliſſimum. Itaque plurimi ſunt vbique ſacerdotes, quos nunquam Deus vocauit ad ſacerdotium. Quid hinc futurum putas, niſi quod iam ſuo tempore deplorabat Gregorius? Ecce, inquit, mundus Hom. 17.
ſacerdotibus plenus eſt, ſed tamen in in Euang.
meſſe Dei rarus valde inuenitur operator, quia officium quidem ſacerdotale ſuſcipimus; ſed opus officij non imple-
C mus. Sed parua queritur Gregorius. Tolerabile id quidem eſſet iam raros inueniri operatores, niſi multi eſſent operis interturbatores. Videant ergo quibus hoc commiſſum eſt, & qui exactam Domino ſuo rationem reddituros ſe eſſe non ignorant, vt paucos, eoſque valde probatos, & à Deo vocatos, & ad clericatum, & ad religionem admittant. Quæ autem de clericis, & de ſacerdotũ paucitate, atque examine, & approbatione dixi, multo melius, & vberius docuit Concil. Trid. ſeſſ. 23. à c. 7. reformationis vſque ad 17. Nec erat fateor meæ paruitatis, qui priuatus ſum, & omniũ
D minimus, Eccleſiarum principes, religionumque præfectos admonere; ſed quoniam ſacram ſcripturam interpretor, quæ omnia hominum genera inſtituit, non putaui alienum à meo inſtituto dicere, quæ in eius verbis latere intelligebam.

Et miſerebor eius, quæ fuit abſque miſericordia. Hæc omnia ſatis in initio huius cap. expoſuimus.

CAPVT III.

ET dixit Dominus ad me. Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico & adulteram: ſicut diligit Dominus filios Iſrael, & ipſi reſpiciunt ad deos alienos, & diligunt vinacea vuarum. Et fodi eam mihi quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei: & dixi ad eam. Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & nõ eris viro: ſed & ego expectabo te, quia dies multos ſedebunt filij Iſrael ſine rege, & ſine principe & ſine ſacrificio, & ſine altari, et ſine ephod, et ſine theraphim. Et poſt hæc reuertentur filij Iſrael, & quærent Dominum Deum ſuum, & Dauid regem ſuum: & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouiſſimo dierum.

A [printed in the margin beside the chapter heading]

B [printed in the margin beside "dei: & dixi ad eam"]

C [printed in the margin beside the heading HISTORIA]

HISTORIA.

1 ***Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade, & dilige mulierem.*** Poſtquam præcedenti capite felicitatem eorum prænuntiauit, qui in Chriſtum tempore promulgationis Euangelij credituri erant; nũc potiſſimum eorum mala perſequitur, qui infidelitate excœcati cœleſtem lucem inter ſe verſantem, id eſt, Chriſtũ, videre noluerunt. Quare mulier, de qua nunc ſermo eſt, & ſi decem quoque tribus ſignificet, duas tamen, id eſt, Iudã & Beniamin indicat maxime. Ante tamen quam ad hæc veniat, de præſenti
D
tempore pauca loquitur. Sed quænam hæc mulier eſt, quam diligere iubetur propheta? Magna enim pars intelligentiæ ipſius capitis ex hac rependet. Dixi cap. 1. num. 57. & 58. non eſſe improbabile hanc eſſe Gomer filiam Debelaim, quam cap. 1. coniugio ſibi copulare iuſſus eſt. Placuit hoc Theodoro Antiocheno, & Ruffino, & mihi valde probabile videtur. Primum quoniam optime

Quæ ſit mulier, quam iubetur propheta diligere.

A
conuenit eam poſt nuptias in adulteriũ incidiſſe, ſicut ſynagoga, poſtquam Deo copulata eſt, redijt ad idola, vt loco iã indicato diximus. Secundo, quoniam & cum verbis prophetæ in hoc cap. melius conuenit, vt propheta iubeatur retinere adulteram, quam dimittere volebat, ne eius turpitudini fauere videretur, nec tantum retinere, ſed etiam diligere: ſicut Dominus poſt tot adulteria adhuc non dimittebat ſynagogam, ſed
diligebat. * Tertio, quoniam hanc nu- 2
ptam fuiſſe conſtat, cum adultera vocetur. Si autem alterius erat vxor, quorſũ
B
eã diligere præcipitur propheta? Quomodo in domum ſuam deducat? & à viro abſtinere iubeat? Quomodo faciat propheta, quod populo & diſpliceret, & ſcãdalo eſſet, vt alienam vxorem, eamque adulteram apud ſe multo tempore teneat? Putamus ne ipſum neglexiſſe, quod monet Paulus; Prouidentes bona, non ſolum coram Deo, ſed etiam coram omnibus hominibus? Atque vt id propheta facere tentaret, vir certe eius non ferret. Sed intelligendũ eſt, inquis, eam propter adulteria dimiſſam fuiſſe à viro, ita enim ait Dionyſius Carthuſia-
C
nus. At id illis ipſis, qui ſentiunt aliam eſſe mulierem, non probatur, nã quod legimus, ***Et dilectam amico***, ipſi dilectã viro ſuo interpretantur, quoniam רע & amicum ſignificat & proximum, recte autem vir proximus vxoris dicitur. Ita Lyranus, & Vatablus, & ipſe Dionyſius. Accedit & Chaldæus, qui ita vertit in paraphraſi: Vade vaticinare prophetiam aduerſum domum Iſrael, qui ſimiles ſunt mulieri cariſſimæ ſuo marito, quæ licet fornicetur ſub eo, adeò tamen diligit eam, vt non velit dimittere eam. Dicat fortaſſe Dionyſius;
D
Prius erat viro ſuo dilecta, poſtea adul-
terijs offenſus eã odit, & abiecit. * At vi- 3
deat pro Dilecta i Hebræo eſſe אהבת quod participium habitus vocatur, & hoc participiorum genus permanſionem operis ſignificat. Ita אהבה non ſignificat olim tantum dilectam, ſed quæ nunc quoque diligitur. Quod Chaldaica paraphraſis ſatis docuit. Verum quoniam hoc loco רע magis pro amico accipi conuenit, vt habet noſtra tranſ-

Rom. 12.

A ſtra tranſlatio, quam pro marito, quo-
niam proximus mulieris quiuis homo
dicitur, nec ſatis propriè nomen com-
munis neceſſitudinis maritali tribui-
tur: non ſatis apta eſt ſimilitudo, quæ
à propheta proponitur, niſi mulier ad-
hue à viro ſuo diligatur: quia Deus vir
erat ſynagogæ, & adhuc adulterijs de-
ditam diligebat, id eſt, bene illi opta-
bat, eamque ad meliorem vitam reuo-
care, & retinere cupiebat. Etenim ta-
metſi propheta eam diligat, ad dilectio-
nem Dei indicandam, non eſt plena, &
integra ſimilitudo, ſi maritus eius non
B ſit, quoniam Deus maritus erat ſynago
gæ. Vt ergo in 1. cap. maritum mere-
tricis Hoſeam fieri oportuit, vt coniu-
gium Dei cum ſynagoga ſignificaret: ita
nunc vt oſtendat Dei patientiam, ad-
huc eam poſt tot adulteria diligentis, &
ad ſe vocantis, maritus quoque huius
eſſe debuit. Quid enim mirum ſi Ho-
ſeas ignotam mulierem, & à qua nullā
iniuriam acceperat, diligat, aut quid ma
gni diligendo præſtitit? Si adultera eſt,
non prophetam læſit, ſed maritū. Equi-
dem non video, quomodo ſatis apte ſi-
gnificet amorem Dei mulris à ſynago-
C ga adulterijs prouocari & læſi, & adhuc
tamen amantis. At ſi eam eſſe dicamus,
quam cap. 1. vxorem duxit domum, om
nia quadrāt ad amuſſim. * *Adhuc vade.*
4 Non ſatis eſt duxiſſe meretricem, adhuc
diligenda eſt, dilige mulierem, id eſt,
אשה quod etiam vxorem ſignificat
ſæpiſſime in ſcriptura, *Dilectam amico,
& adulteram*, id eſt, quæ tori fidem pol
luit, & cum vxor tua eſſet, amico ſe tra
didit amandam, ſicut Dominus diligit
vniuerſam congregationem filiorum
Iſrael, quam olim ſibi deſpondit, & illa
nihilominus adulteria cōmittit, & deos
D alienos colit. Si quis autem dubitet,
vtrum re vera hoc ita contigerit, an vi-
ſio tantum prophetica fuerit, videat ca.
1. diſputationem à num. 37. totidem
enim rationibus demonſtratur ita hoc
factum eſſe, vt narratur à propheta.

Filios Iſrael. Omnes tribus, nam de-
cem potius Iſrael appellari ſolēt, quam
filij Iſrael.

Et ipſi reſpiciunt ad deos alienos. Hoc
poſt Chriſti aduentum nunquam fece-
runt, immo neque poſteaquam Babylo
ne redierunt, quare de ſuo tempore lo
quitur propheta.

Et diligunt vinacia vuarum. Reijciunt 5
multi hanc interpretationem vt Lyra-
nus, Vatablus, Pagninus atque alij non
pauci, atque ita verti debere dicunt: Et
diligunt œnophora, ſiue lagenas, vo-
luntque eorum ebrietatem notari, ex
qua libidines & alia vitia naſcuntur. Ita
etiam interpretatus eſt R. Dauid Kimhi. Imperitia
Sed illud eſt diligenter memoria tenen recētium
dum multorum vocabulorum veram, Hebræo-
propriamque notionem latuiſſe hunc rum.
Dauidem, cuius ætate iam propter in-
iurias temporum, & captiuitatum, & pe
regrinationes varias Iudæorum, & pro-
pter incuriam, dum magis quæſtui ſtu-
dent, quam ſcripturæ, Hebraica lingua
bona ex parte ignorabatur, vt neceſſe
ſit eos ſæpe errare, qui hunc auctorem,
& ducem ſibi propoſuere, vt alijs in lo-
cis adnotabimus. Multo æquius erit, vt
nos Hieronymo credamus, qui & do-
ctiſſimorum Hebræorum auditor fuit,
quo tempore lingua ipſa erat multo no
tior, & indefatigabili multorum anno-
rum labore eam optime calluit. Sed ha
bemus præter Hieronymum antiquiſſi
morum interpretum auctoritatē. Aqui-
la enim (vt idem refert) tranſtulit,
παλαιὰ vuarum, id eſt, vetera, Sym-
machus, ἀκάρπους, id eſt, ſteriles, vt vi
deamus facile idem ſignificari, quod
Hieronymus dixit, nempe vinacia, id
eſt, veteres, inaneſque folliculos vua-
rum, qui in imis dolijs ſubſidunt, aut in
fundo lacuum, cum vuæ calcatæ ſunt,
vnde & nomen apud Hebræos deriua-
tum eſt, dicuntur enim אשישים, id
eſt, ima, ſiue fundamēta à verbo, אשש
quod eſt fundauit, vt omnes fatentur.
Hoc autem nomine ſignificat prophe-
ta idola, quod vana ſint, & inutilia, ac
nihil boni præſtare poſſint ſuis cultori-
bus. Quomodo de ijſdem dictum eſt, 1.
Reg. 12. Nolite declinare poſt vana,
quæ non proderunt vobis, neq; eruent
vos quia vana ſunt.

ALLEGORIA.

Poſt multa peccata adhuc ſynagogā 6
Deus amauit, adeò vt filium ſuum ad
eam mittere non deſierit, ſed illa reſpe

xit ad deos alienos, ad ſuperbiam, ad ambitionem, ad auaritiam, ad corporis voluptates, & vſque in hodiernum diem diligit vinacia vuarum, id eſt, res inutiles(vt ait Hieronym.) & traditiones hominum, & ſomnia; & nequaquam vuas habet, & vinum, & plena muſto torcularia, ſed vetera vinacia, quæ proiecta ſunt.

TROPOLOGIA.

Omnis quoque anima, quæ à Deo recedit, à quo adhuc vt creatura diligitur, quamuis adultera ſit, aſſiduis exhortationibus intus pulſatur; idem patitur, vt cum declinat ad deos alienos, diligat vinacia vuarum, res videlicet aridas, & ſteriles, quæ nec famem ſedare, neque ſitim poſſint, res ſuibus magis, quam hominibus aptas, neque vinũ habeant. i. conſolationem, & lætitiam animæ. Quam meritò reprehendit Dauid; (Pſal. 4) Filij hominum, vſquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendaciũ? Et noſter Propheta ait: (Hoſ. 4.) Comedent, & non ſaturabuntur. Quare poſtquam diu per hæc vagata eſt, & omnia experta, tunc ſupplex, & pudore plena ait: (Iere. 3.) Ecce nos venimus ad te, tu enim es Dominus Deus noſter: verè mendaces erant colles & multitudo montiũ: verè in Domino Deo noſtro ſalus Iſrael, id eſt, fefellerũt nos idola, quæ in collibus & montibus decepti colebamus.

HISTORIA.

7 *Et fodi eam mihi quindecim argenteis.* Locus totus ita obſcurus eſt, vt haud ſciam, an à quoquam fuerit ſatis explicatus, כרה, quod fodere ſignificat, ſæpe idem eſt quod emere, vnde & Fodio (Fodio.) in eadem ſignificatione ponitur, vt Gen. 50. In ſepulchro meo quod fodi mihi in terra Chanaan ſepelies me, id eſt, quod emi. De hoc enim ſcribitur Ioſue vlti. Oſſa Ioſeph ſepelierunt in Sichem in parte agri, quem emerat Iacob à filijs Hemor. Et Deut. 2. aquam emptam haurietis, & bibetis. Hebraice, Et aquas fodietis ab eis argento: Chald. Et aquã emetis ab eis argento, & bibetis. Lxx. aquam menſura argenti accipietis ab eis. Atque ita hoc loco accipitur apud prophetam, vnde Lxx. verterunt, *καί ἐμισθωσάμην αὐτὴν*, mercede eam com-

A paraui, ſiue conduxi; ita enim legit Ambroſius epiſt. 39. Pagninus: Poſſedi eam mihi. Vatablus: Comparaui eam. Iſidorus Clarius: Emi. Quod ſi quis obijciat non eſſe in Latinæ linguæ conſuetudine, vt fodere dicatur pro emere, ſciat noſtrum interpretem (quod & profanotum librorum interpretes aliquando (Regula.) faciunt) ſæpe Hebraico more interpretari, id eſt, Hebraici vocabuli ſignificationem imitari, etiam ſi Latinis non ſit admodum in vſu, ſicut Hoſ. 4. & Soph. 1. & alijs locis dixit Congregare pro Occidere. Vide cap 4. num. 5. Quomodo

B igitur eam emit? Pendet loci intelligentia ex antiquiſſima conſuetudine. Nuptiæ apud veteres fiebãt per coemptionem, cuius conſuetudinis meminit Cicero in Topicis, & pro Murena, & pro L. Flacco, & Arnobius libr. 4. aduerſus gentes. (Nuptiarũ ritus apud veteres.) Coemptionis autem ritum Boetius lib. 2. in Topica Ciceronis exponit (Coëptio.) his verbis. Coemptio certis ſolemnitatibus peragebatur, & ſeſe in coemendo inuicem interrogabant: vir ita, an ſibi mulier materfamilias eſſe vellet, illa reſpondebat velle: item mulier interrogabat, an vir ſibi paterfamilias eſſe vel-

C let, ille reſpondebat velle. Itaque mulier in viri conueniebat manum, & vocabantur hæ nuptiæ per coemptionẽ, & erat mulier materfamilias viro loco filiæ. * Hæc Boetius. Ad quem morem 8 alluſit Virgilius cum ait.

Teq; ſibi generũ Tethys emat oĩbus vndis. (1. Georg.)

Quo loco Seruius: Ad antiquum (inquit) nuptiarũ pertinet ritũ, quo ſe maritus & vxor inuicem emebant. Eadem verba vſurpauit S. Iſidorus lib. 5. etymo. ca. 24. Antiquus nuptiarum ritus erat, quo ſe maritus, & vxor inuicem emebant, ne videretur vxor ſicut ancilla, ſicut habemus in Iure. Huiuſmodi vxor,

D quæ coemptione nubebat, In familiam mariti, & in ſui hæredis locum veniebat, vt ait Gellius lib. 18. cap. 6. nec aliter defuncti hæreditatem adibat, quam vnus è viri filijs, vt auctores ſunt Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 2. antiq. Romanarum, & Vlpianus in tit. 22. fragmentorũ. Hoc tacite innuit Virg cum ait:

Rex tibi cõiugiũ, & quæſitas sãguine dotes
Abnegat, externuſq; in regnũ quæritur hæres, (7. Eneid.)

Vbi

Vbi Seruius antiquitatis peritiſſimus: De iure (inquit) traxit, vt non generū, ſed hæredem diceret. Nam per coemptionem facto matrimonio ſibi inuicem ſuccedebant. Denique pecuniarum omnium, & ſacrorum eum viro particeps fiebat. Quemadmodum Romulum ſtatuiſſe ſcribit idem Dionyſius lib. 2. Inde Modeſtinus lib. 1. D. de ritu nuptiarū; affirmat nuptias eſſe diuini & humani iuris coniunctionem, & l. aduerſus. c. de crimine expilat. hæreditat. vxor dicitur rei diuinæ, & humanæ ſocia. Hæc ego (nec enim laborum honeſtiſſimorum gloria quemquam defraudari volo) ex eruditiſſimo libello de ritu nuptiarum Barnabæ Briſſonij diligentiſſimi antiquitatis indagatoris mutuatus ſum. Atque ex ijs arbitror verba noſtri prophetæ optime exponi. Deo enim dicit ſe mulierem fodiiſſe, id eſt, emiſſe,
9 argenteis nummis, & hordeo. * Hinc Vatabulus ait: Hoc referunt doctiores ad dotem, quam illi dedit, cum eam accepit in vxorem, quaſi dicat; Pro dote dedi illi quindecim argenteos. Admonuit autem in prologo Vatabli Robertus Stephanus cum dicitur, Doctiores; ipſum Vatablum & Chriſtianos doctores intelligi. Scio hanc Romanorum fuiſſe conſuetudinem, nec ideo probari, Hebræorum quoque fuiſſe. Sed multæ ſunt conſuetudines Romanis cum Hebræis, & alijs nationibus communes, vt recumbere ad menſam, pedes conuiuis lauare. Talis & hæc fuit: refert enim idem Briſſonius tam Burgundiones, quam Saxones vxores ſuas à parentibus vel tutoribus emere trecentis ſolidis, vt videre licet in titul. 14. & 34. legum, quas Gundobaldus Rex ſcripſit Burgundionibus, & ex titul. 6. & 9. & 17. legum Saxonicarum. Et apud nos videmus hodie in nuptijs aureos nummos cum annulo nuptis donari. Idem Hebræos facere ſolitos Hoſeæ verba indicant, & illud Geneſ. 34. Inueniam gratiam coram vobis, & quæcunque ſtatueritis dabo. Augete dotem, & munera poſtulate, & libēter tribuam, quod petieritis, tantum date mihi puellam hanc vxorem. Fiebat enim etiam coemptio, vt apparet, à parentibus, &

A tutoribus, vt apud Saxones, & Burgundiones. Iacob quoque vxorem à patre coemit Geneſ. 29. Seruiam tibi pro Rachel filia tua minore ſeptem annis: & Dauid. 1. Reg. 18. Cum audiſſet; Nunc ergo gener eſto regis, ait: Num parum videtur vobis generum eſſe regis? Ego autem ſum vir pauper, & tenuis, id eſt, nihil habeo, quo filiam regis coemere poſſim. Hæc eſt enim germaniſſima expoſitio. Quod cum Saul recte intelligeret: dixit ſeruis ſuis, ſic loquimini ad Dauid: Non habet rex ſponſalia neceſſe, niſi tantum centum præputia Philiſtinorum, vt fiat vltio de inimicis regis.
B Cum dicit, Sponſalia, ſubaudiendum eſt munera, quæ Lxx. vocant, ἕδνα, pro quo Ioſephus lib. 6. antiquitatum. cap. 11. Dicite (inquit) nihil memorari pecunias, aut dona, quæ ſponſæ offerat. Loquitur ergo de pecunijs, quibus coemebātur vxores, vbi Caietanus aliquid etiam olfecit, licet inueſtigare non potuerit. Mos (ait) antiquus inſinuatur, vt gener regis dotem daret. Sed poſtea Dauid oſtendit. 2. Reg. 3. Redde vxorem meam Michol, quam deſpondi mihi centum præputijs Philiſthijm. Lxx. Quam accepi in cētum præputijs Philiſthijm.
C De qua re loquens Ioſephus antiquit. cap. 1. ipſo emendi verbo vſus eſt? Vt Micholem vxorem ad eum remitteret, quam magno ſuo periculo, & annumeratis Saulo ſexcentis Palæſtinorum capitibus emerat. Inde apud Hom. lib. 9. Ilia. Agamemnon, & morem docens, & quid ſit ἕδνον, cum magna Achilli polliceretur, addit tres ſibi eſſe filias: τάων ἥν κ' ἐθέλῃσι φίλην ἀνάεδνον ἀγέσθω id eſt. Harum, quam maxime volet ducat ſine ednis, id eſt, ſine donis, quæ ſponſi dare ſolent ſponſis. Et ſe tamen dotem filiæ maximam daturum promit-
D tit. Ex quo etiam plenius intelligitur illud. cap. 2. Et deſponſabo te mihi in iuſtitia, & in iudicio, & in miſericordia & miſerationibus, & ſponſabo te mihi in fide: quaſi dicat; His muneribus, quaſi nummis quibuſdam te coemam, vt mihi in manū conuenias. Hinc illud Acto. 20. In quo vos Spiritus ſanctus poſuit epiſcopos regere Eccleſiam Dei, quam acquiſiuit ſanguine ſuo.

10 Dices video prophetam nummis argenteis & hordeo coemere vxorem: ſed quid contra vxor ad coemendum maritum afferat, non video. Dotem ſuam mulierem afferre ſatis erat, vnde dos mariti fiebar, quod illa fuiſſet coemptus. Quare vxore ſine liberis mortua, ſuccedebat in hæreditatem ex aſſe; ſi autem cum liberis, quaſi vnus ex eis. indicat hoc plane Virgilianum illud ad Auguſtum.

Teque ſibi generum Tethys emat omnibus vndis.

Nam & emi dicitur gener, & ad coemptionem dos ipſa nuptæ conſignatur, hoc eſt totius maris imperium. Similiter cum dixit.

Rex tibi coniugium, & quæſitas ſanguine dotes

Abnegat, externuſque in regnum quæritur hæres.

Generum hæredem vocat, & ad coemptionem Turno ſanguinem in prælio fuſum attribuit, Lauiniæ vero dotem ſuā, id eſt, regnum Latinorum. Ita Iacob cum dicit ſe ſeruire velle pro Rachele, demonſtrat quid ipſe ad coemptionem afferat, de vxore nihil dicit, quam certum erat dotem ſuam à patre acceptutam. Ita etiam Dauid. Quamuis ſi mulier pauper erat, aut alioqui vehementer ab ſponſo adamaretur, aut ipſe ſponſam dotabat (vt hodie quoque fit,) aut dotem ipſi remittebat, & quaſi gratis ſe coemi patiebatur. Vnde & Homerus lib 6. Iliad. virgines quaſdam appellat, ἀλφεσιβοίας, id eſt, inuenientes boues, quod propter eximiam formam ſponſos inueniebant, à quibus dotis nomine boues acciperent.

Ενθα μὲν ἠΐθεοι, καὶ παρθένοι ἀλφεσίβοιαι.

Tale videtur illud Geneſ. 34. Augete dotem, & munera poſtulate, & libenter tribuam quod petieritis, tantum date mihi puellam hanc vxorem. Atque idcirco fortaſſe Dominus prophetæ dixit; Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico, ac ſi dicat, Et ſi dotē non habeat, gratis te ab illa coemi patere, vt ſolent, qui maxime amant.

11 Sed videor mihi videre tacitam attenti lectoris cogitationem: quomodo coemitur hæc prophetæ, ſi iam olim vxor erat, treſque ex ea ſuſceperat liberos? Sane ſi quis hanc non eſſe priorem vxorem, ſed noua velit, vt Theophy. haud ego cum eo magnopere contenderim, modo vere vxorem dicat, vt oſtendiſſe me arbitror. Non enim dixi certum eſſe & indubitatum fuiſſe hanc illam fornicariam vxorem, ſed probabile. Itaque nihil abſurdi diceret, qui nouas has nuptias eſſe diceret. Multo tamen probabilius exiſtimo, quod hactenus dixi, eandem eſſe vxorem, quoniam melius cum verbis, & ſenſu prophetæ congruit, vt iam expoſui. Quomodo igitur quaſi noua nupta coemitur? Quoniam propter vitæ eius turpitudinem abalienato animo erat propheta, & de diſſoluēdo coniugio cogitare videbatur, vt diximus: quare quodammodo inſtaurabatur matrimonium bona ex parte interruptū, & quaſi diſſolutum, ideoq; fit noua coemptio, vt ex eo tēpore eo ſe amore proſequerentur, quo noui coniuges ſolent. Quemadmodum Gene. 30. Cum Lia ſe putaret à marito cōtemni, atq; ita eum Racheli ſe tradere, vt quaſi vir ſuus non videretur, ait: Dotauit me Deus dote bona, etiam hac vice mecū erit maritus meus, eo quod genuerim ei ſex filios; Ac ſi diceret; Redintegrabitur meū matrimonium, & noua dote maritum coemam, id eſt, fecunditate, nam ad me veniet, & maritali affectu mihi iam adhærebit propter meam fecunditatem. Eadem ante marito ex agro redeunti ibidē occurrit & ait; Ad me intrabis, quia mercede conduxi te pro mandragoris filij mei, id eſt, coēmi te, vt ſis maritus meus, non enim meus, ſed ſororis meæ maritus videris. Quare Lxx. eodem verbo vſi ſunt quo & hoc loco propheta, μεμίσθωμαι γάρ σε, id eſt, Mercede te conduxi, aut emi, & in Hebræo eſt, שכרתיך שכר, id eſt, emptione emi te.

12 *Quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei.* Vt expeditior ſit poſtea obſcuriſſimorum verborum expoſitio, primum vocabula explicemus. Budæus lib. 5. de Aſſe, affirmat decem denarios aureum vnum efficere, & argenteum idem valere quod denarium, ita Act. 19. ſcriptum eſſe: Multi autem ex eis, qui fuerant curioſa ſectati, contulerunt

Argēteus Denarius

runt libros, & combuſſerunt eos coram A
omnibus,& computatis pretijs illorum
inuenerunt pecuniam denariorũ quin-
quaginta millium, id eſt, quinque mil-
le aureorum. In Græco eſt, & inuene-
runt argenti (ita enim vocat argenteos
vt hic propheta כסף, id eſt, argentũ).
μυριάδας πέντε,id eſt,quinquaginta mil
le. Alciatus in libello de ponderibus,&
menſuris docet ex Cicerone, Liuio, &
Plinio argenteum, denarium,drachmã
idem valere,hoc eſt,ſex obolos: Quam-
uis ſi ad viuum reſecare volumus, non
idem prorſus valent, drachma enim vn
ciæ octaua pars eſt, denarius ſeptima. B
Sed quia parum inter ſe differunt, alte-
rum aliquando vſurpatur pro altero.
Pro coro in Hebræo eſt חמר pró quo
Lxx. gomor, quod frequens eſt etiam in
noſtra tranſlatione: tametſi etiam go-
mor apud eoſdem, & apud noſtrum in-
terpretem Exod. 16. minor menſura eſt,
quæ vnius diei cibo ſufficiat, ſed hæc
Hebraice עמר dicitur. Eſt autem co-
Corus, gomor. rus menſura Hebræorum, nomẽ etiam
ipſum Chaldaicum eſt; כור enim vocat
Chaldæus Iſa. 5. verſu 10. capitq; iux-
ta Budęum li. 5. de Aſſe ſecutum, vt qui-
dem ſibi videtur Ioſephum 3. antiq. cap. C
vltimo, medimnos Atticos vnum, &
quadraginta: Medimnus autem habet
modios ſex, eſtque modius quarta eius
menſurę pars, quę Hiſpanice dicitur ha
nega. At Ioſephus longe aliter ſentit,
tantum enim docet, vt ex Græco,& ex
noua tranſlatione perſpicuũ eſt, ſeptua-
ginta coros efficere medimnos Atticos
vnum, & quadraginta. Sed plane men-
doſus eſt Ioſephi codex, quod ex eo
liquet, quod libr. 15. capit. 12. legimus
apud eundem corum habere medim-
nos Atticos decem. Ita enim eſt in Græ
co, & in noua tranſlatione, ſed & ibi D
mendum eſt, facillimus eſt enim error
in numeris. Nam quod quidam verum
eſſe volunt, quod hoc in Ioſephi loco
legitur, & minorem corum, ac maio-
rem diſtinguunt, neque probari poſſe,
neque verum eſſe arbitror. Capit ergo
corus triginta modios, vt docet Hiero-
nym. hic,& in Ezech. 45. & Epiphanius
in libr. de menſuris, & ponderibus, &
Ruffi. Eadem eſt ſententia Hebræorum.
A At hoc ex ſcriptura aperte demonſtra-
re poſſumus Leuit. 27. Si triginta modijs
hordei ſeritur terra, quinquaginta ſiclis
venundetur argenti. Pro triginta mo-
dijs in Hebr. eſt חמר homer, in Græ-
co, & In Chaldæo corus. Iſa. 5. Et tri-
ginta modij ſementis facient modios
tres: in Hebræo eſt חמר, id eſt, corus
ſementis faciet epha. Eſt autem epha,
ſiue ephi decima pars cori, vt videmus
Ezecie. 45. id eſt, tres modij, Lxx. Qui
ſeminat artabas ſex, faciet menſuras
tres, id eſt, tres modios. Artaba (vt Ga
lenus docet in libro de ponderibus, &
B mẽſuris) apud Ægyptios capit modios Artaba.
quinque tam Ægyptios, quàm Italicos.
Quare ſex artabæ triginta modios effi-
ciunt, id eſt, corum. Ex his conſtat co-
rum ſeptem fanecas Hiſpanicas cum di
midia habere, quod pondus aſinus por-
tare non poſſit. Corus ergo, & ſemico-
rus 45. modios continent.
Quæritur ergo cur illam propheta 13
quindecim argenteis, & coro, ac ſemi-
coro hordei coemerit, etenim & res ip
ſa, & numerus aliquid videtur habere
myſterij. Ambroſius quidem epiſtola 39.
in quindecim argenteis vetus, nouum-
C que teſtamentum intelligit. Vetus qui-
dem in ſeptem propter ſabbatum, nouũ
in octo, in quo ſabbato additur octauus
dies reſurrectionis Dominicæ, qui re-
ſurrectionem generalem ſignificat. Er-
go (inquit) meretrix conducitur quin-
decim argenteis, quia ita Eccleſia ple-
nitudinem accipit: Nam veteri teſta-
mento conductus eſt populus Iſrael, no
uo populus nationum. Quod autem
dixit, In coro, &c. in coro menſuræ
plenitudo eſt, in ſemicoro ſemiplena
menſura. Plenitudo in Euangelio, ſe-
miperfectio in lege, ſicut legimus dicen
D te Domino; Non veni legem ſoluere,
ſed adimplere. Idem ſenſit Cyrillus, li-
cet aliter quoque interpretetur. Immo
Hieronymus auctor eſt, hanc ſenten-
tiam multorum eſſe ex noſtris, ſed reij-
cit eam tamen: quoniam quomodo hęc
mulier, quæ hordeo paſcitur, vtrum-
que teſtamentum in mercedem acci-
piat, illi explanare non poſſunt. Quare
ipſe in hunc modum exponit. Decima-
quinta menſis Niſan eductus eſt po-
pulus

pulus ex Ægypto occiſis Ægyptiorum
primogenitis, ac in ſeruitutem Dei mer
cede conductus. Idcirco primogeniti
Iſraelitarum quinque ſiclis redimeban-
tur, Num.3. quæ redemptio indicat eos
mercede conductos fuiſſe à Deo. Qua-
dragintaquinque modij ſignificant po-
pulum quadrageſimoquinto die veniſſe
ad montem Sinai, vbi paulo poſt legem
accepit,& eo beneficio conductus eſt,vt
Deo ſeruiret. Sed ſunt hi modij non tri-
tici ſed hordei,quia reiecto Chriſto non
habebat virum ſynagoga,& ideo non ci
bo hominum, ſed iumētorum alebatur,
ruminans vtilitatem literæ occidentis,
& non habens ſpiritum viuificantem.
Num.5. Hinc mulier adultera, quando arguitur
in peccato adulterij,farinā accipit hor-
dei, vt quæ libidine ſua imitata eſt iu-
menta, eorum quoque ſuſtentetur ali-
14 mentis.* Hanc Lyranus doctorum &
Hebræorum, & noſtrorum interpreta-
tionem eſſe dicit,tametſi aliam ipſe ma-
gis probet. Exponit etiam quomodo ve
rum ſit populum veniſſe quadrageſimo
quinto die ad montem Sinai,vbi Lex da
ta eſt. Egreſſi ſunt decimo quinto die
menſis Niſan, qui eſt primus menſis,
Exod.12. deinde cap. 19. Scriptum eſt:
Menſe autem tertio egreſſionis Iſrael
de terra Ægypti, in die hac, (id eſt,
prima menſis, vt Hebræi noſtrique ex-
ponunt) venerunt in ſolitudinem Si-
nai, &c. Si igitur è primo menſe quin-
decim dies ſumamus, ex ſecundo vero
29. (nam vt eſſent curſui lunæ pares
menſes alter 30, dies habebat, alter 29.)
primus dies menſis tertij eſt ab egreſ-
ſione quadrageſimus quintus. Sed ha-
bet hæc Hieronymi explanatio duo ſa-
ne difficilia: primum, quod (vt ipſe fa-
tetur) Lex non eſt data niſi quinquage-
ſimo die: quid igitur profuit quadrage-
ſimo quinto veniſſe in montem Sinai?
Aut cur non potius,ſi id ſignificabatur,
quinquaginta modios accepit mulier?
Alterum eſt, quod quindecim argentei
decimum quintum diem, quo egreſſi
ſunt, non ſatis aptē videntur ſignifica-
re:& ipſa egreſſio eo die facta cur potius
quindecim argenteis, quam quindecim
modijs hordei,aut alia re quauis ſignifi-
cata fuerit, non exponit Hieronymus.

A Legi præter hanc varias multorum ex-
poſitiones, ſed in illis inuenio quiddam,
quod à tantis viris prætermiſſum eſſe
miror; mulierem hanc nouam à prophe
ta mercedem accepiſſe, quam ante non
acceperat, vt multos dies expectaret,
nouiſque muneribus ad gratificandum
prophetæ alliceretur. At quidquid hi
auctores dicunt,ſiue legem, ſiue prophe
tas, ſiue quippiam aliud dicant, iam
olim acceperat. Quomodo ergo con-
gruet ſimilitudo? * Ego tantiſper,dum 15
his obiectionibus ſoluendis mihi ipſi ple
ne non ſatisfacio, aliam interpretatio-
B nem excogitaui,quæ an verior ſit & fir-
mior, viderit lector; certe eſt facilior &
expeditior. Ita igitur tota ſimilitudo
ad rem accommodabitur. Cum digna
eſſet mulier, quæ propter adulteria ab
Hoſea dimitteretur, iubet Deus, vt
eam retineat, ac diligat. Iterum ergo
coemit mulierem eo pretio, quo iuxta
ſæculi, & populi illius conſuetudinem
eius notæ, atque conditionis mulier-
culæ coemi ſolebant. Non quidem vt
tantam dotem tribuat, vt ea diu ſuſten-
tari, & dies multos expectare poſſit, ſed
tamen tantam, vt ſi eius accedat indu-
C ſtria, & ſeſe aut negociatione aliqua,
aut manuum labore mediocriter iuuet;
haud ægre longū tempus viuere queat.
Idcirco hordei quadraginta quinq; mo
dios illi dat ad panes conficiendos, pa-
nes enim hordeacei cibus pauperū ſunt.
Ita puer ille in Euangelio quinque pa- Ioan.6.
nes hordaceos, & duos piſces attulit.
Quindecim autem argenteos ad cæte-
ra, quæ vitæ neceſſaria erant emenda,
accipit. Hæc otioſæ ſatis non erant,
ſed laboranti mediocriter, aut quouis
modo negocianti pro mulieris ipſius
conditione ſatis erant. Ita Chriſtus à
D ſynagoga reiectus, cum eam pro meri-
to ſuo poſſet omnino dimittere à ſe; ta-
men patre dicente; Adhuc vade, & di-
lige mulierem hanc adulteram; retinuit
eam quodammodo, nec omnino dimi-
ſit; ſicut docet beatus apoſtolus: Duo
ergo: Numquid Deus repulit populum Rom. 11.
ſuum? Abſit. * Nam & ego Iſraelita 16
ſum ex ſemine Abraham, de tribu Be-
niamin. Non repulit Deus plebem
ſuam, quam præſciuit, id eſt, cuius de-
creuit

A creuit aliquando miſereri. Sed iuſſit eã
multos dies expectare, donec intraret
multitudo gentium. Ideo ibidem dixit:
Cæcitas ex parte contigit in Iſrael, do-
nec intraret plenitudo gentium, & ſic
omnis Iſrael ſaluus fieret. Si quæras,
quomodo eam nunc quoque diligit, idẽ
Apoſtolus exponit: Secundum Euan-
gelium quidem inimici propter vos, ſe-
cundum electionẽ autem cariſſimi pro-
pter patres. Sine pœnitentia enim ſunt
dona, & vocatio Dei. Hoc eſt: Nunc
quidẽ inimici Dei ſunt, quatenus Euan-
B gelio acquieſcere nolunt, quod Deus
permiſit, vt interea vos gentes admitte-
remini. At quia Deus elegit patres eo-
rum, & amauit, atque ea ratione elegit
eorum poſteritatem: quamuis nũc mul-
ti peccant, aliquando hunc populum
ad ſe conuertet Deus, & ad gratiã Euan
gelij adducet. Dum hoc fit, iubetur ex-
pectare ſynagoga. Atque vt expectet,
& ad deos gentium non declinet, acci-
pit quindecim argenteos, & corum cũ
dimidio hordei, id eſt, non magnas diui-
tias, & amplas poſſeſſiones, quales ante
habebat, ſed mediocrem victum, quem
C induſtria, & negotiatione ita augeat, vt
victus, & veſtitus abunde ſuppetant, atq;
ita inter gentium populos viuat, vt non
cogatur paupertate ire poſt amatores,
vt olim faciebat, id eſt, gentium mores
17 & idololatriam imitari. * Hoc oculi
ipſi noſtri magis nos docent, quam libri.
Etenim Iudęi anno quadrageſimo, poſt-
quam Dominum gloriæ crucifixerunt,
à Romanis direpti, atque vaſtati, ſuisque
ſedibus pulſi, & per orbem diffuſi pror-
ſus à Deo abiecti videbantur. Quis non
putaret homines in terra ſua olim ſupra
modum idolorum amatores, ea maxime
D tunc veneraturos, cum verſarentur pau
peres captiui, ſeruique inter gentes? Cu
rauit Chriſtus vt ſine idolis expectarẽt,
prouiditque illis in alienis regionibus
ad victum neceſſaria, quæ illi labore ſuo
augerent. Videas Iudæos vbicunque
gentium ſint, idola non colere, paucos
paupertate laborare, omnes fere ita ad
negotiandum diligentes, & induſtrios,
vt multi etiam opibus abundent. Quod
autem hæc temporalia bona teſtimo-
nium quoddam ſint diuinæ bonitatis,
A vt Deum agnoſcant homines, & in offi-
cio ſe contineant, docet illud Act. 14. Et
quidem non ſine teſtimonio ſemetip-
ſum reliquit benefaciens de cœlo dans
pluuiam, & tempora fructifera, implẽns
cibo, & lætitia corda noſtra. Hæc ita ex-
poſui, quoniam in hac ſecunda (vt ita
dicam) deſponſatione, non video, quid
aliud acceperit ſynagoga, quod ante nõ
accepiſſet: & quoniam aliquid noui ac-
cepit, nec illud ſpirituale fuit, reſtabat,
vt temporale bonum aliquod eſſe intel-
ligeremus. Sed per me iudicium ſuum
B integrum lectori eſto: debui quod ſen-
tiebam dicere: pugnare, atque obtrude-
re quod dixi, non debeo.

Non fornicaberis, & non eris viro. Hoc 18
iam expoſitum eſt. Nec alijs amatoribus Eſſe viro.
turpiter te proſtitues, nec mihi viro tuo
ſed multos dies ſine viri vſu manebis.
Eſt autem phraſis Hebræorum, qua etiã
Paulus vſus eſt Roman. 7. Nam vbi ha-
bemus: Adultera vocabitur, ſi fuerit
cum alio viro. In Græco eſt, Si fuerit
alij viro. Et ſtatim: vt non ſit adultera,
ſi fuerit cum alio viro, Græce ſimiliter:
Si fuerit alij viro. Ex quo recte intelli-
C gitur, quod continuo ſequitur: Itaque
fratres mei & vos mortificati eſtis legi
per corpus Chriſti, vt ſitis alterius, qui
ex mortuis reſurrexit. Græce, vt ſitis
vos alteri viro, illi qui ex mortuis re-
ſurrexit. Perſtat enim in ſimilitudine
nuptæ.

Sed & ego expectabo te. Quamuis ad te
non accedam, non te tamen penitus
abijciam, atque dimittam: Sed expecta-
bo tempus, quo tecum copulabor, & li-
beros ex te ſuſcipiam. Significat Chri-
ſtum expectaturum Synagogam vſque
ad finem ſæculi, quo multos ex illa fi-
D lios procreabit.

Quia dies multos ſedebunt filij Iſrael. Sedere.
Ipſe propheta interpretatur, quod ha-
ctenus diximus, ſedere proprie mœren-
tium eſt, cum præ animi dolore, nec age
re quidquam libet, nec ſe quò vertant,
ſciunt. Iob 2. Sederunt cum eo in terra
ſeptem diebus. Nehemiæ 1. Sedi; & fle-
ui, & luxi diebus multis; & Pſalm. 126.
Surgite, poſtquam ſederitis, qui mandu-
catis panem doloris, id eſt; Abijcite iam
dolorem, quo tenebamini. Inde ad vi-

duas transferri ſolet, dum ſunt in viduitatis dolore: vt Iſaiæ 47 Non ſedebo vidua, & ignorabo ſterilitatem. Et Thren. 1. Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo; facta eſt quaſi vidua domina gentium. Sciamus ergo, vbi nos habemus, *Dies multos expectabis me*, in Hebræo eſſe, Dies multos ſedebis mihi, id eſt: Quaſi vidua ſine coniugis vſu expectabis me. Et rurſus, ſed & ego tibi, id eſt. Ego etiam quaſi viduus expectabo te. LXX. ἡμέρας πολλὰς καθήσῃ ἐπ' ἐμοί, id eſt, Dies multos ſedebis apud me, vel in mea poteſtate: & ſtatim, καὶ ἐγὼ ἐπὶ σοί, Et ego apud te, ſiue in tua poteſtate, quomodo maritus quodammodo eſſe dicitur in poteſtate vxoris. Merito itaque in interpretatione ait: *Quia dies multos ſedebunt filij Iſrael*, more videlicet viduarum, atque mœrentium.

19 *Sine rege, & ſine principe.* Ab eo tempore quo exciſa eſt Ieruſalem à Tito, hæc omnia patiuntur: nam neque regem, neque ducem, aut præfectum ſuæ gentis habent, ſed vbique alienigenis regibus ſeruiunt, quia regi regum, & Domino dominantium ſeruire noluerunt,
Io. 19. dicentes; Non habemus regem niſi Cæſarem, & miſerunt legationem poſt il-
Luc. 19. lum dicentes: Nolumus hunc regnare ſuper nos. Chald. Abſque rege de domo Dauid, & abſque dominium capeſſente in Iſrael.

Et ſine ſacrificio, & ſine altari. Non enim licebat eis ſacrificium offerre, aut altare facere, niſi in templo Ieruſalem, vt Deute. 12. Scriptum eſt, ex qua pulſi nullum ſacrificium offerunt, nullum altare habent.

Ephod. *Et ſine Ephod.* Ephod (vt recte adnotat Hieronymus) eſt indumentum Sacerdotale, quod Exodo & in Leuitico à LXX. ἐπωμὶς dicitur, id eſt, ſuperhumerale, ab Aquila: ἐπένδυμα. i. ſuperindumentum. Idem in epiſt. ad Marcellam, cuius initium eſt: Epiſtolare officium; docet hoc loco per Ephod veſtem ſacerdotalem, ſacerdotium ipſum intelligi, ſicut & LXX. verterunt, ſine ſacerdotio.

Duplex Ephod. Duplex autem erat Ephod, (vt ibidem ait) alter auro, hyacintho, purpura, byſſoque contextus, quo ſolus ſummus ſacerdos vtebatur, de quo nunc maxime

A loquitur: alter lineus, quo vtebantur minores ſacerdotes, de cuius figura Lyranus, & alij in Exod. 28. capite.

Sine theraphim. Quod Hieronymus ipſam vocem Hebraicam reliquit, non ſine exemplo fecit, ita enim ante eum fecerant Symmachus, & Theodotion, vt idem refert in epiſtola ad Marcellã; cuius initium eſt, Epiſtolare officium; quam hic crebro citabimus: & tam in hoc ipſo nomine, quam in alijs ſæpe fecerunt LXX. & doctiſſimi quique interpretum. Quamuis hoc quidem loco propter nominis ambiguitatem potiſſimum factũ arbitror. Variæ ſunt de hoc nomine auctorum ſententiæ. Nec libet nunc recentiorum Hebræorum ſomnia narrare, quę retulit Lyranus Geneſ. 31. & Iud. 17. Quæ apud illos certiſſima, ac veriſſima habetur interpretatio, hæc eſt: Theraphim eſſe figuras, ſiue imagines, in quibus videntur futura, diabolo videlicet per eas reſponſa reddente. Ita R. Dauid Kimhi interpretatus eſt, & poſt eum Lyranus, Vatablus, Iſidorus Clarius, & alij. Vnde hoc probare poſſint, viderint ipſi. Vera, & certa interpretatio eſt, hoc nomine ſignificari tantum imagines, ſiue figuras, qualeſcumque illæ ſint. Docuit hoc Chaldæus paraphraſtes, qui vbicumque hoc inuenitur, ſemper fere interpretatur, צלמניא, id eſt, imagines, aut ſimulacra, vt Ezec. 21. & 1 Reg. 19. & Geneſ. 31. bis, aut דמאין quod idem eſt, vt Iudic 17. & 18 ſemel tantum apud Zachar. capit. 10. vertit פלחי צלמניא, id eſt, colentes imagines. Sed cenſuit nomine imaginum illo loco ſignificari à propheta, qui eas colebant, & earum inſtinctu loquebantur. Aquila quoque pro Theraphim ſolitus eſt vertere μορφώματα, vt in traditionibus Heb. in Geneſ. & in epiſtola ad Marcell. ait Hieronymus, id eſt, figurationes, & ſic ait idem Hieronymus: Theraphim, proprie appellantur μορφώματα, id eſt, figuræ, & ſimulacra. Ex his intelligimus illud 1. Reg. 19. Tulit autẽ Michol ſtatuam, & poſuit eam ſuper lectum: vbi pro ſtatua eſt in Hebræo Theraphim. Quam autem ſtatuam poſuit? certe non idoli alicuius, neque enim idola erant in domo Dauidis: ſed neque alterius

B (margin, beside "pretum. Quamuis hoc quidem loco")
C (margin, beside "tatio eſt, hoc nomine")
D (margin, beside "litus eſt vertere")
20 (margin, beside "Sine theraphim")
Theraphim. (margin, beside "nomine auctorum ſententiæ")
21 Locus 1. Reg. 19. (margin, beside "intelligimus illud 1. Reg. 19.")

alterius modi ſtatuæ eſſent apud Dauidem,nõ imagines aſtronomicæ, vt quidam putant, non imagines factæ ad ſuſpiciendam virtutem ſuperiorum,quod R. Abraham magis huic loco conſentaneum eſſe dixit in commẽtarijs Geneſ. 31.cap.quæ omnia Iudæi deteſtabantur. Sed fecit Michol ex varijs hinc inde rebus ſtatuam homini ſimilem, quales tauris obijci ſolent in circo, aut in hortis poni ad aues terrendas, veſtibus ſcilicet virilibus,aut palea, aut ligno,aut pannis oppletis, & humani corporis membra ſimulantibus, aut certe quales tumulis imponi ſolent, cum abſentium funera fiunt. Vnde addit: Et pellem piloſam caprarum poſuit ad caput eius,videlicet vt ruffos Dauidis capillos imitaretur. Atque hoc fortaſſe voluit Ioſephus 6. antiq.cap.14.cum in eadem hiſtoria ait:
21 Stragulis iecur capræ recens exemptum ſubiecit, videlicet vt palpitaret, & non mortuum corpus,ſed viuens videretur. Quare merito Chaldæus vertit; Tulit autem Michol imagines. Diſcimus etiã cur LXX. dixerint; Et accepit Michol τὰ κενοτάφια, quod alieniſſimum videtur,cum ſit valde elegans,& congruens. Vocat enim cenotaphia ſtatuas repræſentãtes veluti ſepultum hominem, aut tumulo impoſitum, vt ſepeliatur, cum
22 illic corpus illius non adſit. *Nemo ergo poterit iure reprehendere Hieronymum, cum hic ait: Theraphim proprie appellantur μορφώματα,id eſt, figuræ & ſimulacra,quæ nos poſſumus in præſenti dũtaxat loco Cherubim & Seraphim, ſiue alia, quæ in templo iuſſa ſunt fieri; dicere. Neque cum affirmat in epiſt. ad Marc.in Theraphim,id eſt, in figurationibus, vel figuris varia opera intelligi, quæ Theraphim vocantur,id eſt, varias picturas, atque texturas, quæ erant in veſtibus ſacerdotalibus. Ex quo colligit,cum Iud.17.de Micha dicitur: Et fecit ephod,& theraphim, feciſſe eum cũ veſte ſacerdotali, id eſt, ephod, cetera quoque, quæ ad ſacerdotalia pertinent ornamenta. Sed quamuis recte ita noſter propheta exponatur;probabilius tamen & germanius exponetur, ſi dicamus theraphim hoc loco idola gentium vocari.Primo quidem,quoniam hæc eſt
A vſitatior huius nominis notio in ſcriptura,vt Geneſ.31. Et Rachel furata eſt idola patris ſui.Et poſtea:Abſcondit idola ſubter ſtramenta cameli.Et Iud.17 ipſe Hierony. in tranſlatione interpretationem addidit; Et fecit ephod, & theraphim, id eſt, veſtem ſacerdotalem, & idola.Et cap.18.Tulerunt igitur qui intrauerant, ſculptile, ephod, & idola. Et ibidem: Acquieuit ſermonibus eorum, & tulit ephod, & idola. Ezec. 21. interrogauit idola, exta conſuluit. Zac. 10.
B Quoniam ſimulacra locuta ſunt inutile. In quibus locis eſt in Hebræo, Theraphim. Et optimam eſſe interpretationem aliorum quoque interpretum conſenſus docet.Idem in traditionibus Hebraicis in Geneſ. hanc interpretationẽ confirmat, exponens enim illud Geneſ. 31. de Rachele abſcondente idola ait: vbi nunc idola legimus,in Hebræo Theraphim ſcriptum eſt,quæ Aquila μορφώματα,id eſt, figuras, vel imagines interpretatur. Hoc autem ideo vt ſciamus, quid in Iudicum libro theraphim ſonet.
*Secundo; quoniam duo dixerat pro- 23
pheta, *Non fornicaberis, & non eris viro.*
C Non fornicaberis,ideo dictum eſt,quod Iudæi nullum poſtea idolum adoraturi erant.Hactenus vnum expoſuerat,Non eris viro,cuius expoſitio eſt, *Sedebunt filij Iſrael ſine Rege, &c.* Alterum, id eſt, *Non fornicaberis*, erat etiam exponendum;nec videmus vbi exponi recte poſſit, niſi cũ dicitur, *Sine theraphim*; quaſi dicat, Erunt ſine vero Deo, & ſine falſis dijs: nec his offerre volent ſacrificium, nec illi poterunt.Dicat aliquis,cùm ait, *Sine altari,ſine ſacrificio* tam de Dei, quã de idolorũ altari intelligi. Sed (vt alios omittam) Hieronymus ipſe de ſacrificio,& altari Dei interpretatur.Denique
D cum habeamus ibi Theraphim, quam vocem ex omnium conſenſu idola ſignificare ſcimus, cur certis relictis confugiamus ad dubia? Quemadmodum ergo, ſi aut idola, aut ſimulacra diceremus, deos gentium quiuis Græcus, aut Latinus intelligeret ſculptos, aut pictos, non autem reſponſa reddentes, licet multi ex illis reſponſa reddere ſoliti ſint: ita cum legimus Theraphim,ſimulacra debemus intelligere, non quidem futu-

futura prædicentia, licet multa quoque
A prædicerent; ſed ſimulacra tātum, quo-
niam ea tantum eſt huius nominis vis.
LXX. interpretes pro, Sine theraphim,
Δήλοι. verterunt, οὐδὲ δήλων, id eſt, Non exi-
ſtentibus manifeſtationibus; vel, ſine ma
nifeſtationibus, vt Hieronymus vertit,
vel, Sine manifeſtis, ita enim legendum
eſt cū Hieronymo, & Theoph. & Theo-
doreto, vt habetur etiam in Aldino co-
dice, non, οὐδὲ δηλουμένων, vt eſt in Biblijs
Complutenſibus, & regijs. Δήλους autē
vocant diuinas prædictiones, (vt aiunt
Exod. 28. Theodorus, & Theodoretus) id eſt, Non
B habebunt prophetas, per quos futura
doceantur. Nam ſummus ſacerdos in ra
tionali habebat, הָאוּרִים pro quo Hie-
ronymus vertit, veritatē. LXX. τὴν δή-
λωσιν, ſiue τοὺς δήλους, id eſt, manife-
ſtationem, aut manifeſtationes, Aquila,
φωτισμούς, id eſt, illuminationes, per
quæ ſignificationibus quibuſdam in eis
apparentibus futura prædicebat. Vel iux
ta Theophyl. non habebunt diuina ſi-
24 gna, per quæ futura cognoſcant. * De
quo prædictionis genere hoc loco mini
me diſputabo, quoniam hanc interpre-
pretationem non ſequor, nec ſcire poſ-
ſum, quare ita Theraphim acceperint:
C quāuis nō ignoro & Chaldæū valde illi
fauere, qui vertit וְלֵית אֵפוֹד וּמְחַוֵּי,
id eſt, Non erit ephod, neque reſponſa
reddens. Quare quod Ioannes Quin-
quarboreus trāſtulit; Nullumq; ephod,
aut idoli reſponſum; è ſuo adiecit, idoli,
nam Chaldæus ita habet, vt diximus.
Forte auctores hi propter variam tex-
turam, & lapides rationalis, ipſum ra-
tionale vocauerunt Theraphim, & per
rationale futurorum prædictionem illā
intelligi cenſuerunt. Quod ſi verum eſt,
Hieronymi expoſitio per ſe probabilis,
redditur probabilior.

D *Et poſt hæc reuertentur filij Iſrael, &c.*
In fine ſeculi reuertētur ad Chriſtum,
Dauid pro Chriſto. Reg. quem olim reiecerant. Dauid Chriſtum
ſignificat, quoniam eius figura fuit, &
vſitatum eſt in ſcriptura (vt in Haggæū
dicemus) nomen figuræ tribui rei figu-
ratæ. Ita Ezec. 34. Et ſuſcitabo ſuper
eas paſtorem vnum, qui paſcat eas, ſer-
uum meum Dauid. Et ca. 37. Et ſeruus
meus Dauid rex ſuper eos, & paſtor
A vnus erit omnium eorum. Et poſtea: Et
Dauid ſeruus meus princeps eorum in
perpetuum. Quod luculenter explicat
Apoſtolus Rom. 11. Adnotat autem
Paulus Burgenſis in addit. ex eo quod
ait; *Et quærent Dauid regem ſuum*, plane
colligi Dauidem illum iā veniſſe, quam-
uis ipſi eum non quærant. Non enim di-
cit; Veniet Dauid rex ſuus, ſed, Quærēt
eum, qui, ſcilicet, iam venerat. Vnde (in-
quit) iſta prophetia impletur in illis,
qui quotidie conuertuntur, licet inte-
gre implenda ſit in fine mundi.

Et pauebunt ad Dominum. Magna re-
B uerentia Deum venerabuntur. Mal. 2. Et
dedi ei timorem, & timuit me, à facie no
minis mei pauebat. LXX. καὶ ἐκστήσονται,
id eſt, Quaſi attoniti præ reuerentia
erunt. Aug. 18. de Ciuitat. cap. 28. legit,
Stupeſcent.

Et ad bonum eius. Ad magna & mira- 25
bilia beneficia, quæ ab eo accipient. Mi-
rabuntur Dei bonitatem, quod populū
non credētem, & contradicentem tam
benigne ad ſe vocauerit, quod promiſ-
ſionis patrum poſt tot annos recorda-
tus fuerit, quod tot donis ditauerit im-
merentes. LXX. Et obſtupeſcent ſuper
C Dominū, & ſuper bona eius. Chaldæus:
Et multiplicabitur bonitas eius quæ
aduentura eſt eis.

In nouiſſimo dierum. Quæritur, quo
tempore futura ſit hæc conuerſio popu
li Iudæorum, & quid propheta vocet Quo tempore conuertendi ſint Iudæi
nouiſſimum dierum. Hieronymus, in fi-
ne mundi futuram docet, atque eadem
eſt reliquorum patrum ſententia, & me
rito ſane. Paulus enim ait Rom. 11. No-
lo enim vos fratres ignorare myſteriū
hoc, vt non ſitis vobis ipſis ſapientes,
quia cæcitas ex parte contigit in Iſrael,
donec intraret plenitudo gentium, &
ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. At vſque
D ad finem ſeculi non videtur intraſſe ple
nitudo gētium, ſcriptū eſt enim Matth.
24. Et prædicabitur Euangelium regni
in vniuerſo orbe in teſtimonium omni-
bus gentibus, & tunc veniet conſum-
matio. Sed quoniam poſtquam plenitu-
do gentium intrauerit, poſſet aliquis
exiſtimare aliquot annos eſſe fluxuros
ante Iudæorum conuerſionem, aut cer-
te poſt vſque ad finem ſeculi multum

teſtare temporis; docet ſcriptura conuerſionem hanc futuram poſt aduentum Antichriſti. Cum enim venerit Antichriſtus, honorifice eum Iudæi excipiet, & regem ſalutabunt, vt ſcribit Hippolytus martyr in oratione de conſummatione mundi, & Damaſcen. 4. de fide. capit. 27. vbi ita illud Ioan. 5. explanat: Ego veni in nomine patris mei, & non accepiſtis me: ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. Et illud 2. Theſſ. 2. Ita vt in templo Dei ſedeat; idem pater explicat: In veteri Iudaico, non in noſtro.
26 * Hoc autem patientur (vt ibidem ait Paulus) eo quod charitatem veritatis non receperunt. Tunc ergo mittet eis Deus Eliam, & Henoch, quorũ prædicatione conuertantur. Apocal. 11. Dabo duobus teſtibus meis, & prophetabunt Malach. 4. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequã veniat dies Domini magnus, & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Et Dominus Matth. 17. Elias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia. Ita vt diximus, docent Anſelmus, & Theodoretus in hæc verba Pauli, & Auguſt. 20. de ciuitat. cap. 29. & Hieronymus, in illud Pſalm. 20. In reliquijs tuis præparabis vultum eorum. Cũ autem hi duo prophetæ interficiẽdi ſint ab Antichriſto Apocal. 11. Conſtat conuerſionem Iudæorum tempore Antichriſti futuram eſſe. Rurſus cum illi non ſint prædicaturi, niſi mille ducentis, & ſexaginta diebus, id eſt, tribus annis cũ dimidio, Apocal. 11. Tantundemque regnaturus ſit Antichriſtus, Daniel. 12. vidimus quam coniuncta ſit conuerſio fini ſæculi. Docet autem Hieronymus in illud Daniel. 12. Beatus, qui expectat, & peruenit vſque ad dies mille trecentos triginta quinque: Dominum venturum eſſe ad iudicandum quadrageſimo quinto die à morte Antichriſti. Sed num ſalui fient omnes Iſraelitæ, qui tunc erunt in terra? Oecumenius in illud Pauli ad Rom. 11. Donec intraret plenitudo gentium, ita reſpondet: Sicut non omnes ex omnibus gentibus intrauerunt, ſed maior pars, ita non omnes Iudæi, ſed ſere omnes ſaluabuntur. Theophyl. ibidẽ: Tuncque omnis Iſrael ſaluus erit, qui

A crediderit, videlicet. Idem plane indicat Daniel cap. 12. Et in tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro.

Quæſtionem, quæ in principio occurrebat, verum de tempore captiuitatis Babyloniæ in his propheta loqueretur, an de tempore quod mortem Domini noſtri Ieſu Chriſti conſecutum eſt, conſulto in hunc locum diſtuli, quoniã ex dictis iam ſoluta videtur. Theophylactus quidem, & Theodoretus, & Ruffinus contendunt de Babylonica captiuitate prophetiã eſſe, tunc Iudæos fuiſſe ſine rege, ſine principe, ſine altari, &c. 27 *De quo tẽpore ſit hæc prophetia.*

B expectaſſeque dies multos, id eſt, totum tempus captiuitatis, donec in reditu ad Deum reuerſi ſunt, & acceperunt principem Zorobabelem, quem & Dauidem nominarunt, quoniam ex Dauidis ſtirpe natus eſt. Ruffinus addit etiam, alteram opinionem Iudæorum eſſe, vel ſequentium Iudæos, & qui eam tuentur falli, vel fallere, quod de Hieronymo potiſſimum eum dixiſſe arbitror, quem hoc nomine in prooemio accuſauerat. Sed num Iudæos ſequi voluit Auguſtinus, qui eodem modo interpretatus eſt. 18. de Ciuitat. cap. 28 Num Cyrillus? Num

C ſanctus Iulianus Pomerius, qui contra Iudæos diſputat? Num Rupertus? Num multi poſtea auctores? Non ſolent Iudæi ad Chriſtum referre, quæ quouis modo de regibus, & ducibus ſuis poſſunt interpretari: Chriſtianorum id doctorum eſt. Quare Ruffini potius interpretatio Iudæorum eſt. Hieronymus: Præſens capitulum alij Iudæorum ſuper Babylonica captiuitate interpretantur, quando LXX. annis deſolatum eſt templum, &c. Alij, vt nos, in futurũ deferunt tempus, & quæ ſit cauſa tam grandis offenſæ, vt tanto tempore relicti

D ſint, maxime cum idola non colant, præter interfectionem Saluatoris, aliã non valent inuenire. Ego hos poſteriores Iudæos, quos refert Hieronymus, illos eſſe puto, qui veritate conuicti ad Chriſtum reuerſi ſunt, qualis fuit poſtea R. Samuel Marrochianus in epiſt. de aduentu Meſſiæ, cap. 26. & S. Iulianus lib. 1. contra Iudæos, & Lyranus, & Paulus Burgenſis in additione. Nam qui in incre-

incredulitate adhuc manent, quomodo
ita Chriſtum noſtrum laudent, vt pro-
pter eius cædem tanta ſe pati confitean
tur? Quomodo illum Dauidem regem
ſuum vocent, quem vt blaſphemum, &
28 ſacrilegum deteſtatur? * Hos igitur, qui
nobiſcum ſentiunt, melius iam Chriſtia
nos, quam Iudæos cenſebimus. Qui Iu-
daica infidelitate tenentur, vel de capti-
uitatis Babylonicę tempore putant va-
ticinari prophetam (vt Hieronymus re
tulit) vel non ad Chriſtum noſtrum, ſed
ad Meſſiam ſuum, quem fruſtra expe-
ctant, referunt, (vt in additionibus ait
Paulus Burgenſ.) ſub quo ſe ad Deum
per pœnitentiam reuerſuros dicunt. Ar
gumentatur quidem Ruffinus, ſed ex di-
ctis argumēta eius ſoluta ſunt. Fortius,
ac melius argumentaretur, ſi illud no-
bis obijceret ex 2. Paralip. 15. vbi eadē
fere verba ſunt, atque in noſtro prophe-
ta, & omnino referenda ad captiuitatem
videntur: Si quæſieritis eum, inuenietis,
ſi autem dereliqueritis eū, derelinquet
vos. Tranſibunt autē multi dies in Iſrael
abſque Deo vero, & abſque ſacerdote,
doctore, & abſque lege. Cumque reuerſi
fuerint in anguſtia ſua ad Dominū Deū
Iſrael, & quęſierint eum, reperient eum.
Hoc autem Dominus promiſit per Iere
miam 29. cap. manentibus in captiuita-
te; Et inuocabitis me, & ibitis, & orabitis
me, & ego exaudiam vos. Quæretis me,
& inuenietis, cum quæſieritis me in to-
to corde veſtro. Quo loco Lyranus aſ-
firmat expoſitores noſtros dicere hanc
prophetiam impletam eſſe tempore ca-
ptiuitatis Babylonicæ. Et poſtea: Dicit
etiam quod perfectius impleta eſt illa
prophetia per captiuitatem Iudæorum
factam per Titum, & Veſpaſianum. * Ego
29 ſane cuperem, vt eos doctores noſtros
nominaret. Certe Galatinus ex noſtris
eſt, & de tempore poſt Chriſti aduentū
interpretatur lib. 9. contra Iudæos ca. 6.
Ex noſtris eſt Hugo Cardinalis, qui ita
id in hunc prophetæ locum expoſuit.
Sed miſſos faciamus auctores, verba ipſa
manifeſta ſunt, adeo vt noſtram quoque
ſententiam confirment. In tempore il-
lo non erit pax egredienti, & ingredien
ti, ſed terrores vndique in cunctis habi-
tatoribus terrarum. Pugnabit enim gēs

A contra gentem, & ciuitas contra ciuita-
tem, quia Dominus conturbabit eos in
omni anguſtia. Quid apertius quam hæc
de tempore proximo extremo iudicio
intelligi, quo Iudæi, in anguſtia ſua cla-
mabunt ad Dominum Deum Iſrael, &
conuertentur? Exponit Lyranus: Quia
Iudæi reuerſi de captiuitate per longū
tempus fuerunt in magna afflictione po
ſiti, quia Samaritani, & alij eorum vicini
frequenter moleſtabant eos, & inuade-
bant, vt habetur libro Nehemiæ in plu-
ribus locis. Sed neſcio quomodo non vi
B deat inuita maxime & repugnantia ver
ba ſcripturæ ad hunc ſenſum trahi. Fue-
runt tunc terrores in Iudæis, non in om
nibus habitatoribus terrarum. Quæ bel
la tunc fuerunt? quomodo gens pugna-
uit contra gentem, & ciuitas contra ci-
uitatem? * Quanto melius his conuenit 30
cum Domini verbis Luc. 21. Cum au-
dieritis prælia, & ſeditiones, nolite ter-
reri; oportet enim primum hæc fieri,
ſed nondum ſtatim finis. Tunc dicebat
illis; Surget gens contra gentem, & re-
gnum aduerſus regnum, &c. Præterea
non fuit Iſrael Babylone ſine Deo vero,
C ſemper eum coluit, quamuis offerre ſa-
crificia non poſſet, habebat enim pro-
phetas apud ſe, vt Danielem & Ezecie-
lem, & viros virtute præſtantes, vt ſo-
cios Danielis, Ieſum filium Ioſedec, Zo
robabelem, Suſannam, & multos id ge-
nus; itaque nunquam ille populus deſijt
& eſſe, & dici populus Dei, donec doctri
næ Euangelicæ repugnauit, vt diximus.
cap. 2. nu. 3. Non fuit ſine ſacerdote: ha-
bebat ſummum ſacerdotem Ioſedec, &
poſtea eius filium Ieſum: habebat & le-
gem. Conueniunt igitur hæc verba eidē
tempori, cui & verba Hoſeæ. At quomo
D do nunc ſunt ſine lege; cum eam in ſy-
nagogis ſuis legant ſabbatis omnibus?
Quoniam lex Moyſi lex olim fuit, nunc
lex non eſt. Lege enim homines obligan
tur, vt ex eius præſcripto viuant, nunc
autem tantum abeſt, vt ea quiſquā mor-
talium obligetur, vt obſeruari etiam ſine
peccato minime poſſit. Recte ergo di-
cuntur ſine lege, qui Euangelicam le-
gem non habent, qua vniuerſi homines
obligantur, & ſine qua ſaluus eſſe poteſt
nemo.

31 Sed iam Hoſeæ verba percurramus,
vt nemo non videat ad tempus captiui-
tatis Babylonicæ non pertinere. Primũ
non conſtat nullos in illo Lxx. annorũ
tempore fornicatos fuiſſe, id eſt, idola
coluiſſe: poſt Chriſtum autem nullus Iu
dæorum fornicatus eſt. Deinde non fue
runt tunc prorſus ſine rege, & ſine prin
cipe, quandoquidem diu vixit Ioachin
rex, de quo 4. Reg. vltim. legimus: Fa-
ctum eſt vero in anno triceſimo ſeptimo
transmigrationis Ioachin regis Iudæ, ſu
bleuauit Euilmerodach rex Babylonis
anno, quo regnare cœperat, caput Ioa-
chin regis Iuda de carcere: & locutus eſt
ei benigne, & poſuit thronum eius ſuper
thronum regum, qui erant cũ eo in Ba-
bylone. Et mutauit veſtes eius, quas ha
buerat in carcere, & comedebat panem
ſemper in conſpectu eius cunctis diebus
vitæ ſuæ. Hic genuit Salathiel, ex quo
natus eſt Zorobabel princeps totius po-
puli. Habebant etiã ſua iudicia, vt capi-
te etiam plectere ſuos poſſent, vt in Su-
ſannæ, & ſenum hiſtoria legimus Dani.
13. Deniq; (vt recte ait Rupertus) ſem-
per aut regem, aut principẽ habuerunt;
quia ſcriptum erat Gen. 49. Non aufere
tur ſceptrum de Iuda, & dux de femore
eius, donec veniat, qui mittẽdus eſt. Sed
poſt hæc, inquit, reuertentur filij Iſrael,
& quærent Dominum Deum ſuum, &
Dauid regem ſuũ. Factumne eſt hoc eo
tempore? Aug. 18. de Ciuit. c. 28. relatis
his verbis ait; Nihil eſt iſta prophetia ma
nifeſtius, qua Dauid regis nomine ſigni-
32 ficatus intelligitur Chriſtus. *Doceant
auctores hi vbi Zorobabel dictus ſit Da-
uid in ſcriptura, aut alter quiuis, qui ſit
ex genere Dauidis, præter vnum Ieſum
Chriſtum. Non vocatur Chriſtus Da-
uid, quia ex eius genere natus eſt ſecun
dum carnem alioqui Salomon, Robohã,
Ezecias, & ceteri Dauid dicerentur. Sed
quando ita locuta eſt ſcriptura? Quan-
do vnquam Iſaac aut Iacob, aut Dauid
vocati ſunt Abraham? Tota vnius gen-
tis collectio ſolet primi auctoris nomi-
ne appellari, vt Iſrael, vniuerſus popu-
lus, Iudas, vniuerſa tribus, & Beniamin,
& Leui: at vnus homo non ſolet. Sed
quia nomen figuræ rei per illam ſignifi-
catæ tribuit ſæpe ſcriptura, ideo Chri-
A ſtus Dauid vocatur, & Salomon; quia hi
potiſſimum illius figura fuerunt: Zoro-
babeli hoc non conuenit. Sed vt hoc
daremus, Zorobabelem quoque Daui-
dem dici poſſe, num rex quoque idem
dici poterit? Dux Iuda dicitur in Hag- Haggæi
gæo, & populum eduxit cum Ieſu ſacer- 1.& 2.
dote, ſed rex neque appellatus eſt vn-
quam, nec potuit: fuit enim nepos regis
Ioachin, de quo Iere. ca. 22. vaticinatus
eſt: Scribe virum iſtũ ſterilem, virũ qui
in diebus ſuis non proſperabitur, nec
enim erit de ſemine eius vir, qui ſedeat
ſuper ſolium Dauid. Vnum adhuc ſuper
B eſt, quod poſſit diligentem mouere le-
ctorem.* Diximus illa verba: dilige mu 33
lierem dilectam amico, & adulteram, ſi-
cut Dominus diligit filios Iſrael, & ipſi
reſpiciunt ad deos alienos, Omnino de
tempore illo intelligi, quod captiuitatẽ
Babylonicam præceſſit, nam poſt eam
non reſpexerunt ad deos alienos. Qui
ergo fieri poteſt vt huius mandati exe-
cutio, & interpretatio, quæ in reliquo
capite ſcripta eſt, non ſit ad idem tem-
pus referenda? Reſpondeo in illo Domi
ni mandato, quod accepit propheta, du
plicem (vt ita dicam) Dei amorem ſi-
C gnificatum eſſe erga ſynagogam; & eũ,
quo illam proſequebatur adhuc idola
colentem, & alterum, quo etiam poſt
tantum facinus cædis filij ſui, & incredi
bilem aduerſus Euangelium obſtinatio-
nem, adhuc illam, quodammodo reti-
nuit, & aliquando conuertendam expe-
ctauit. At cum dicit ei: Dies multos ex-
pectabis me, &c. Iam de tempore poſt
paſſionem editur prophetia, in quod
quadrant optime verba, vt demonſtra-
uimus; in tempus enim captiuitatis
quadrare non poſſunt.

EXPOSITIO MORALIS
totius capitis.

In Dei operibus vix quidquam mi- 34
hi videtur mirabilius ineffabili illa pro- Prouiden
D uidentia, ac ſapientia, qua prædeſtinato tia Dei er
rum animas dirigit, ac ducit in beatum ga electos
illum finem, in quem elegit. Hanc licet admirabi
in illo populo quaſi in expreſſa imagi- lis.
ne intueri, ita vt totus populus, de quo
dictum eſt primum: Filius meus primo-
genitus Iſrael; & deinde poſt maxima Exod. 4.
peccata; Non repulit Deus plebem ſuã Rom. 12.

H quam

quam præſciuit; figuram nobis expri-
mat animæ à Deo electæ, & diu per ma-
gnam patientiam toleratæ. Quam be-
nigne eam primo ad ſe vocat in pecca-
torum ſanguine iacentem, & vt filiam
primogenitam, id eſt, chariſſimam, dili-
git, atque educat? Deinde in meretriciã
vitam collapſam quam manſuete reuo-
cat? quam hilariter redeuntem excipit?
quam arcte matrimonio ſecum copu-
lat: Mox fœdiſſimis adulterijs prouoca-
tus ad diuortium adhuc retinet, & nouo
ſibi fœdere coniungit. Et cum poſſet po
tentiæ ſuæ vi iſthæc peccata, & adulte-
ria auertere, ſinit tamen libertate ſua
vtentem peccatis obligari, & infeliciſſi-
mæ cõditionis miſerias experiri, vt ma-
gis inde proficiat, & cautior, atque hu-
Hoſ. 2. milior redeat: tandemq; malo ſuo edo-
cta dicat: Reuertar ad virum meum prio
rem, quia bene mihi erat tunc magis,
quam nunc. Interdum etiam ingratam
animam, & ſuis donis abutentem, quam
multis magniſque beneficijs coemerat,
in eum ſtatum deduci patitur, vt nec for
nicetur, nec ſit viro, ſed quaſi vidua dies
multos ſedeat, & ipſe interim expectat.
35 * Hoc autem fit cum animã ſanctorum
laborũ & vitæ Dei tædet, nec vlla ratio-
ne ſe ad progrediendum erigit, atq; exci
tat, nec tamẽ idola mũdi colit, nec amo
re terrenorum bonorũ multũ ducitur,
ſed eſt quodãmodo, *ſine rege, & ſine prin
cipe, ſine Ephod, & ſine theraphim*. Hoc &
illis vſu venit ſæpe, qui peccato mortali
tenentur; & ſuo modo ijs, qui grauioris
alicuius peccati ſibi cõſcij non ſunt; ſed
pigritia quadã, & infirmitate animi oc-
cupati, & debilitati iacẽt. Quo ſtatu nul
lus intra ſuos cuiuſq; vitæ fines videtur
periculoſior. Filijs quidẽ Iſrael tũc opti
me erat cũ Deum verum religioſe cole-
bant, male autẽ cum declinabant ad ido
la, peſſime tũ nec Deum adorabãt, neq;
idola. Cur peſſime? Non quod tunc gra
uius offenderent, ſed quod periculoſius.
Nam cũ idola habebant, videbant ſe in
offenſa eſſe apud Deũ, & ſemper impie-
tas illa vel nolentiũ animis, atq; oculis
obuerſabatur. Siquid mali accideret ſuis
ſceleribus continuo tribuebant; ſi boni
quid, magis ad Dei amorẽ in ſceleratos
benefici excitabãtur. At cũ nec Deum,

A vt oportebat colebant, nec idololatria
tenebantur, offenſam, in qua erant, non
videbant, nec beneficijs prouocabãtur,
nec corrigebantur ſupplicijs. Licet ex
euentis iudicare. Nunquam diu ita ido-
lis adhæſerunt, vt cum diutiſſime poſt
paucos annos ad Deũ per pœnitentiam
non redierint. Hodie tertius & quinqua
gẽſimus annus eſt ſupra milleſimum &
quingenteſimum; ex quo Chriſtum Do
mini ſibi promiſſum, diuq; expectatum
cruci affixerunt, & ab eodem tempore
ſunt ſine rege, & ſine principe, ſine alta
ri, & ſine ſacerdotio, ſine Ephod, & ſine
B theraphim: nec tamen reuertuntur, vt
quærant Dominũ Deum ſuum, & Dauid
regem ſuum, nec reuertentur vſque ad
nouiſſimũ dierum. * Transferamus hoc 36
ab imagine ad rem, id eſt, à populo illo
ad animam, quæ cœpit ædificare, & nõ
potuit conſummare; & cũ alacriter cur-
reret, in media via, quaſi calore defati-
gata, & relaxata ſubſtitit; & ſe ſocordiæ,
atq; inertiæ tradidit. Videbimus miſera
bilẽ illius conditionem, de qua elegan-
ter ſane Gregorius in 3. parte Paſtoralis
curæ, admonitione. 35. Admonendi,
inquit, ſunt, qui inchoata bona minime
C conſummant, vt cauta circumſpectione
conſiderent, quia dũ propoſita non per-
ficiunt, etiã quæ fuerant cœpta, conuel-
lunt. Si enim quod videtur gerendũ ſoli
cita intentione non creſcit, etiam quod
fuerat bene geſtũ decreſcit. In hoc quip
pe mundo humana anima quaſi more
nauis contra ictum fluminis contenden
tis (ita enim legendum arbitror nõ con
deſcendentis) vno in loco nequaquam
ſtare permittitur; quia ad ima relabitur
niſi ad ſumma conetur. Si ergo inchoa-
ta bona fortis operantis manus ad per-
fectionẽ non ſubleuat, ipſa operandi re-
miſſio contra hoc, quod operatum eſt,
pugnat. Hinc eſt enim quod per Salo- Prou. 18.
D monẽ dicitur: Qui mollis, & diſſolutus
eſt in opere ſuo, frater eſt ſua opera diſ-
ſipantis. Quia videlicet qui cœpta bo-
na diſtricte non exequitur, diſſolutio-
ne negligentiæ manum deſtruentis imi
tatur. Et Sardis eccleſiæ angelo dici- Apoc. 3.
tur: Eſto vigilans, & confirma cetera,
quæ moritura erant; non enim inue-
nio opera tua plena coram Deo meo.
* Et

37 * Et paulo poſt: vtinam frigidus eſſes, A
aut calidus: ſed quia tepidus es, nec fri-
gidus, nec calidus, incipiam te euomere
ex ore meo. Calidus quippe eſt, qui bo-
na ſtudia, & arripit, & conſummat: frigi-
dus vero eſt qui conſummanda neq; in-
choat: & ſicut à frigore per teporẽ tran
ſitur ad calorem; ita à calore quoq; per
teporem reditur ad frigus. Aut calidus
ergo quiſque eſſe, aut frigidus quæritur,
ne tepidus euomatur: vt videlicet ne dũ
conuerſus adhuc de ſe ſpem conuerſio-
nis præbeat, aut iam conuerſus in virtu
tibus inardeſcat, ne euomatur tepidus,
qui à calore, quem propoſuit, torpore B
ad noxium frigus redit. Pulchre etiam
de hoc tepidorum ſtatu, quem omnium
peſſimum dicit, Ioannes Caſſianus agit
collatione. 4. c. 19. cuius verba libenter
hic infererem, niſi tã multa eſſent, tam-
que pulchra, vt ſi referri cœpiſſent, om-
nia eſſent referenda. Eſt ergo diligentiſ-
ſime curandum, vt nequaquam nos ip-
ſos in illo noxio tepore diu eſſe patia-
mur, ſed nobiſcum pugnantes, & Deum
ſine intermiſſione inuocãtes, deuotio-
Eccle. 38. nis in nobis ſpiritum excitemus. Fili in
tua infirmitate ne deſpicias teipſum, ſed
38 ora Dominum, & ipſe curabit te. * Ne C
patiamur nos eſſe ſine rege, & ſine prin
cipe; In hoc enim Chriſtus mortuus eſt,
Rom. 14. & reſurrexit (vt ait Apoſtolus) vt &
Pſal. 2. mortuorum, & viuorum dominetur. Et
ipſe ait: Ego autem conſtitutus ſum rex
ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius.
Luc. 19. Et alibi: Veruntamen inimicos meos il-
los, qui noluerunt me regnare ſuper ſe,
adducite huc, & interficite ante me.
Huic regi ſeruire regnare eſt. Quale eſt
regnum ſine rege? Qualis multitudo ſi-
ne principe? Cur ſimus ſine ſacrificio,
cum ſacrificium habeamus præſtantiſſi-
mum corporis & ſanguinis Ieſu Chri-
ſti, quod patrem nobis conciliat, & pla- D
cat? Cur non huius virtute vtamur? Cur
tali ſacrificio offerendo, in ſpem quid-
uis ob eo, qui dedit, obtinendi non eri-
gamur? Altare etiã habemus penes nos
in ara cordis offeramus Deo ſacrificium
cordis contriti, & humiliati; non enim
illud deſpiciet. Accuſemus teporem no
ſtrum, ploremus coram Domino qui fẽ
cit nos, lacrymis ſordes noſtras ablua-
A mus, & toto corde quæramus Dominũ
Deum noſtrum, & Dauid regem noſtrũ,
ita enim tot bonis abundabimus, vt ad
tantam Dei bonitatem obſtupeſcamus.
Sed quoniam nemo ſcit, vtrũ odio vel Eccl. 9.
amore dignus ſit, nec ſcimus, an quoad-
uſque nos velimus, Dominus expecta-
turus ſit. Demus operam, vt Dei patien
tia minime abutamur; ſed celeriter ad
eum redeamus, omnemque torporem
mentis excutiamus, ne forte claudatur
nobis ianua, vt fatuis virginibus, & ſero Matth. 25
pulſantibus reſpondeatur; Amen dico
vobis, neſcio vos. Recte ergo Salomon: Eccle. 9.
B Quodcunque facere poteſt manus tua,
inſtanter operare; quia nec opus, nec ra
tio nec ſapientia, nec ſcientia erũt apud
inferos, quò tu properas.

CAPVT IIII.

AVdite verbum Domini filij Iſrael, quia iudiciũ Domino cũ habitatoribus terræ: nõ eſt enim veritas, & nõ eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra.
C *Maledictũ, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit. Propter hoc lugebit terra, et infirmabitur omnis qui habitat in ea, in beſtia agri, & in volucre cæli: ſed & piſces maris congregabuntur. Veruntamen vnuſquiſque non iudicet, & non arguatur vir: populus enim tuus ſicut hi, qui contradicunt ſacerdoti. Et corrues*
D *hodie, & corruet etiam propheta tecum: nocte tacere feci matrem tuam. Conticuit populus meus, eo quod non habuerit ſcientiam: quia tu ſcientiam repuliſti, repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum & ego. Secundum multitu-*

dinem eorum ſic peccauerunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo. Peccata populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum ſu-
Eſa. 24. *bleuabunt animas eorum. Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos: & viſitabo ſuper eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei. Et comedent, & non ſaturabuntur: fornicati ſunt, & non ceſſauerunt: quoniam dominũ dereliquerunt in non cuſtodiendo. Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor. Populus meus in ligno ſuo interrogauit, & baculus eius annũtiauit ei: ſpiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati ſunt à Deo ſuo. Super capita montium ſacrificabãt, & ſuper colles accendebant thymiama: ſubtus quercum & populum & terebinthum, quia bona erat vmbra eius. Ideo fornicabũtur filiæ veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulteræ erunt. Non viſitabo ſuper filias veſtras cum fuerint fornicatæ, & ſuper ſponſas veſtras cum adulterauerint: quoniam ipſi cum meretricibus conuerſantur, & cum effœminatis ſacrificabant, & populus non intelligens vapulabit. Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat ſaltẽ Iuda: & nolite ingredi in Galgala, et ne aſcenderitis in Bethauen: neque iurauerìtis, Viuit Dominus. Quoniam ſicut vacca laſciuiens declinauit Iſrael: nunc paſcet eos Dominus quaſi agnũ in latitudine. Particeps idolorum Ephraim dimitte eum. Separatum eſt conuiuium eorum, fornicatione fornicati ſunt: dilexerunt afferre ignominiã protectores eius. Ligauit eum ſpiritus in alis ſuis, & confundentur à ſacrificijs ſuis.*

A

HISTORIA.

Audite verbũ Domini filij Iſrael. Cum filios Iſrael dicit, vniuerſis tribubus ſe loqui ſignificat: & quoniam grauia ſupplicia commemoraturus eſt enumerat eorum peccata, vt nemo ignoret, quam merito eis Deus iraſcatur. 1

Quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ. Quia Dominus vult vobiſcũ omnibus litigare, ſiue iudicio contendere. De quo diximus. cap. 2. nu. 36.

Non eſt enim veritas. Non eſt qui fidẽ ſeruet alteri, in rebus contrahendis alter alterum decipit.

B *Et non eſt ſcientia Dei.* Scientia Dei proprie in ſcriptura dicitur, quæ opera cum cognitione coniungit. Ierem. 9 Nõ glorietur ſapiens in ſapientia ſua, &c. Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, ſcire, & noſſe me. Et cap. 31. (quod citat Paulus Heb. 8.) Et non docebit vir vltra proximum ſuum, & vir fratrem ſuũ, dicens, Cognoſce Dominum, omnes enim cognoſcent me à minimo vſque ad maximum, ait Dominus. 1. Ioan. 2. Qui dicit ſe noſſe Deũ, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt. Quare rẽcte vertit hic Chaldæus: Neque qui ambu-
C lent in timore Domini in terra. Ita etiã intellexit Cyrillus, & Cyprianus in libello contrà Demetrianum. Scire Deũ

Maledictum. In maledicto quod Hebraice dicitur אלה, intelligamus detractationem, & conuicia, ac denique maledicentiam vt 2. Reg. 16. Ita autem loquebatur Semei, cum malediceret regi: Egredere, egredere vir ſanguinum, & vir Belial: de quo dixit poſtea Dauid. 3. Reg. 2. Qui maledixit mihi maledictione peſſima. Intelligamus etiam diras, atque imprecationes. Deuter. 29. Iuxta maledictiones, quæ in libro legis huius, ac fœderis continentur. Et Pſal. 9. Cu-
D ius malectione os plenum eſt, & amaritudine, & dolo. Sunt qui pro maledicto malũt vertere, Peierare, aut Periurium: quod mihi minus placet, nõ enim ſignificat אלה peierare, ſed iurare, quod propriè pertinet ad iuramẽta execratoria, in quibus mendaciũ non ineſt. Ideo Lxx verterũt ἀρὰ, id eſt, maledictio. 2 Maledictum.

Inundauerunt. Elegantiſſime vertit, ברצו id eſt, effuſa ſunt. Lxx. ἐκκέχυται.

quod

quod idem eſt. Sed apud Latinos habet A
hæc effuſio proprium vocabulum, valdeque aptum, cum enim aquæ alueo ſeſe non capiunt, per ripas, & loca vicina late expanduntur, quod inundare dicitur, quomodo de aquis diluuij ſcriptũ eſt Geneſ. 7. vehementer enim inundauerunt, & omnia repleuerunt in ſuperficie terræ. Hier. Non dixit, Eſt, ſed vt abundantiam delictorum demõſtraret, intulit, Inundauerunt.

3 Sanguis. *Et ſanguis ſanguinem tetigit*. Non de homicidijs loquitur, iam enim de illis dixerat; ſed ſanguinem vocat peccata; vt ſæpe in ſcriptura fit, quod etiam adnotat Gregor. 13. mor. c. 10. Pſal. 5. virum ſanguinum & doloſum abominabitur Dominus. & Pſal. 50. Libera me de ſanguinibus Deus Deus, &c. Iſai. 1. Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. Hieronymus: Sanguis ſanguinem tetigit, ſiue ſanguinem ſanguini miſcuerũt (ita Lxx.) vt augerent peccata peccatis, & nouis vetera cumularent. Greg. Homil. 11. in Ezec. Sanguis ſanguinem tangit, quando peccatum peccato additur, vt ante Dei oculos adiunctis iniquitatibus anima cruentetur. Idem ait. 13. mor. cap. 10 & lib. 7. Regiſtri cap. 125. Et Chaldæus vertit, Et aggregant peccata peccatis. In Hebræo vt maior copia ſignificetur, eſt: Sanguines ſanguines tetigerũt. Sed cur ſanguis pro quouis peccato accipitur? Quia eſus ſanguinis erat apud Hebræos deteſtabilis. Vnde vt poſſent gentiles cum Iudæis conuerſis coaleſcere, iubentur abſtinere à ſuffocato, & ſanguine Act. 15. Sanguis quoq; menſtruus immundiſſimus cenſebatur, Vnde illud Zachar. 13. In die illa erit fons patens domui Dauid in ablutionẽ peccatoris, & menſtruatæ. & Iſa. 64. Et facti ſumus vt immundi omnes nos, & quaſi pannus mẽſtruatæ vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ. His duabus cauſis ſanguis erat maxime execrabilis Iudæis & ideo pro peccato accipitur, quod ante omnia execrabile eſt, & immundum.

4 *Propter hoc lugebit terra*. Sterilis erit, & omni fructu carebit, omni decore ſuo ſpoliabitur hoſtibus omnia vaſtãtibus: Læta enim eſſe, aut ridere tunc dicitur, cum fecunda eſt & herbis, floribus, omnique fructuum genere abundat. Ioe. 1. Depopulata eſt Regio, luxit humus. Contra de Eccleſia per terræ ſimilitudinem dicitur Iſai 35. Lætabitur deſerta, & inuia, & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans. Chaldæus: Hanc ob cauſam vaſtabitur terra.

Et infirmabitur omnis, qui habitat in ea. id eſt, Deficiet, peribit. Ponitur enim more Hebræ. quod antecedit pro eo, quod ſequitur, id eſt, infirmitas pro morte, vt Pſal. 8. Ex ore infantium, & lactentium perfeciſti laudem. in Hebræo eſt: Perfeciſti fortitudinem, ex qua ſ. ſequitur laus. Ideo vertit Chaldæus: Et exterminio delebitur omnis, qui habitat in ea, loquitur autem de omni infirmitate, ſiue ex vulnere fit, ſiue ex fame, ſiue ex peſte, quales belli tempore accidunt multæ. Regula.

B

In beſtia agri, &c. id eſt, Simul cum beſtijs agri, ita enim ſolet accipi, In, more Hebræorum, & ita verterunt Lxx. 2. Pet. 1. Vos autem curam omnem ſubinferentes miniſtrate in fide veſtra virtutem, in virtute autẽ ſcientiam, in ſcientia autem abſtinentiam, &c. id eſt, cum fide virtutem, cum virtute ſcientiam, &c. Hoc autem dicit, quoniam (vt Hiero. ait) cum captiuitas venerit, habitatore ſublato, beſtię quoque, & volucres cœli, & piſces maris deficient, & iram Domini etiam muta animalia ſentient. Eſt enim hoc vſu perceptum, & cognitum, vt cum homines tolluntur è medio, aues, & reliqua animantia, quæ homine quodammodo ad victum indigẽt, ſimul tollantur. De qua re iterum dicemus vberius in principio Sophoniæ. In, pro Cum.

C

Sed & piſces maris congregabuntur. Lyranus: Hebræi dicunt, Finiri: verbum enim Hebraicũ hic poſitũ æquiuocũ eſt ad congregari & finiri, & ex circumſtantia literę videntur Hebræi melius dicere. At ſi accuratius animum intendiſſet Lyranus, videret interpretem non debere reprehendi: ſed exponi, ſeruat enim morem ſcripturæ, in qua congregari dicuntur, qui pereunt. Iere. 8. Idcirco cadent inter corruentes, in tempore viſitationis ſuæ corruent, dicit Dñs, 5

D

Congregari, Colligi.

congregãs congregabo eos, &c. Soph.
1. Congregans congregabo omnia à fa
cie terræ dicit Dominus: congregans
hominem & pecus, congregans vola-
tilia cœli, & piſces maris, id eſt, omnia
vaſtabo & perdam. Quod ideo dictum
eſt, quia qui extinguuntur, plurimis, id
eſt, mortuis aggregantur. Inde pro eo-
dem dicit ſcriptura, Apponi ad populũ
ſuum, Colligi; ſiue Congregari, ad pa-
tres ſuos. 4. Reg. 22. Idcirco colligam te
ad patres tuos, & colligeris ad ſepul-
crum tuũ in pace. Numer. 31. & ſic colli
geris ad populum tuum. Quibus in lo-
cis eſt verbum אסף quod hic ponitur.
Inde etiam illud Iſai. 57. Iuſtus perit, &
non eſt qui recogitet in corde ſuo, & vi
ri miſericordiæ colligũtur, à facie enim
malitiæ collectus eſt iuſtus. Quare me-
rito LXX. verterunt, Et piſces maris de-
ficient: Sicut & Sopho. 1. Deficiat ho-
mo, & iumenta, deficiant volueres cœ
li, & piſces maris. Chaldæus autẽ; Con
ficiam homines, & iumenta, conficiam
auem cœlorum, & piſcem maris.

ALLEGORIA.

6 Eadem peccata poſtea quoq; in illo
populo cernebantur, tanta enim erat
Pſalm. 13. iniquitas eo tempore, vt dixerit Dauid,
Rom. 3. interpretante Paulo: Quia non eſt iu-
ſtus quiſquam, non eſt intelligens, non
eſt requirens Deũ. Omnes declinaue-
runt, &c. Ideo filius Dei iudicio cum
eis contendebat, & eorũ peccata argue
bat: Sed reddiderunt pro bono malũ, &
foderunt foueã animæ medici ſui; Pro-
pter quod luxit terra vaſtata à Roma-
norum exercitu, & Interfecti ſunt ha-
bitatores eius, & omnia conſumpta.

TROPOLOGIA.

7 Omnis Domini contentio eſt cum
habitatoribus terræ. Nam qui peregri-
ni ſunt, & hoſpites, & ſciunt ſibi melio
rem habitationis locũ promiſſum eſſe
Habitatores terræ. in cœlis, parent Deo, & faciunt verita-
tem, & iudicium, & abſtinent à ſangui-
ne. At vero habitatores terræ qui con-
tra ſanctorum conſuetudinem, putant
ſe habere hic manentem ciuitatẽ & fu-
turam non inquirunt, ij ſunt, qui Domi
no repugnant, & quibus cum iudicio
contendit, quia non faciunt veritatem,
neque iudicium, ſed eorum manus, ſan

A guine plenæ ſunt.* Omnium ſiquidem 7
malorum, quibus vita terrenorum ho- Obliuio
minũ premitur, origo eſt obliuio Dei, cœleſtis
& promiſſæ beatitudinis, bonorumque beatitudi-
cœleſtium. Poſtquam enim oculos ſuos nis origo
ſtatuerunt declinare in terram, & por- omnium
tare imaginem terreni Adam, omnino malorum.
fiunt terreni, & qualis terrenus, ta- 1. Cor. 15
les & terreni, id eſt, inobedientes, &
præuaricatores. Ideo quos prius pro-
pheta habitatores terrę vocauerat, nũc
terram vocare videtur, cum ait: Et non
eſt ſcientia Dei in terra. Propterea de Heb. 11.
ſanctis dicitur. Et confitentes quoniam
B peregrini, & hoſpites ſunt per terram.
Qui enim hæc dicunt, ſignificant ſe pa
triam inquirere. Et ſiquidem ipſius me
miniſſent, de qua exierunt, habebant
vtiq; tempus reuertẽdi, nunc autẽ me-
liorem appetunt, id eſt, cœleſtem; ideo
non cõfunditur Deus vocari Deus eo-
rum, parauit enim illis ciuitatẽ. Et Da-
uid: Ne ſileas, quoniã aduena ego ſum Pſal. 38.
apud te, & peregrinus, ſicut omnes pa-
tres mei. Et Petrus animaduertens hãc 1. Petr. 2.
cogitationem, eum primis efficacem
eſſe ad peccata repellenda ait: Cariſſi-
mi, obſecro vos tanquam aduenas, &
C peregrinos, abſtinere vos à carnalibus
deſiderijs, quæ militant aduerſus ani-
mam. Blandiri quidem animæ viden-
tur hæc deſideria, & requiem ac volu-
ptatem optare: ſed reuera militant ad-
uerſus illam, vt eã perdant, & ſempiter
næ morti hoſtiliter tradant. Itaque in
excitatorem horum deſideriorum dia-
bolum, haud inepte illud dici poteſt:
Molliti ſunt ſermones eius ſuper oleũ, Pſal. 54.
& ipſi ſunt iacula.* E contrario om- 8
nia mala habitatoribus terræ ſcripturæ Omnia
comminantur. Iſai. 24. Formido, & fo- mala com
uea, & laqueus ſuper te, qui habitator minatur
D es terræ. Ierem. 1. Ab aquilone pande- Deus ha-
tur malum ſuper omnes habitatores bitatorib.
terræ. Horum *terra luget*, quia ſemper terræ.
ſterilis eſt ad bona opera germinanda:
etſi quid in ea oritur, protinus à dæmo
ne depaſcitur. Hanc ſterilitatem præ-
dixit Dauid: Si oblitus fuero tui Ieru- Pſal. 136.
ſalem, obliuioni detur dextera mea:
adhæreat lingua mea faucibus meis; ſi
non meminero tui. Qui enim cœleſtis
Ieruſalem obliuiſcitur, (de qua ſemper
cogita-

A cogitare debet, vt ad præclara opera incitetur) continuo manus eius dextera, quæ bona & Deo grata operari ſolebat (de qua proinde Dominus dicit:
Matth. 6. Te autem faciente eleemoſynam, neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua) areſcit, & obliuioni datur: & lingua, quæ Dei laudes prædicabat, & fratres ad virtutis amorem commouebat, ſilet, & adhæret faucibus. Terra autem lugente infirmantur bonæ cogitationes, & ſancta deſideria quæ erant in ea.
Pſal. 6. Vnde Dauid: Miſerere mei Domine, quoniam infirmus ſum. Sana me Domine, quoniam conturbata ſunt oſſa mea. Et Sardenſium epiſcopo dicitur:
Apoc. 3. Scio opera tua, quia nomẽ habes quod viuas, & mortuus es. Eſto vigilans & confirma cetera, quæ moritura erant. Iam videlicet multa mori cœperant, & de reliquorum morte timebatur. ***Sed & beſtia agri, & volucres, & piſces peribunt***, id eſt, Omnia, quæ illis in adminiculũ data erant, deerunt; ſæpe enim fit, vt ea Deus ingratis adimat, quæ dederat, vt eſſent inſtrumẽta, & adiumenta virtutis, vt conſilia, doctrinam, exempla, valetudinem, robur.

HISTORIA.

9 ***Veruntamen vnuſquiſque non arguat.*** C Cœperat eos reprehendere; nunc autẽ loquitur quaſi deſperans eorum correctionem; ac ſi diceret: Sed quid ago? Nemo hunc populum obiurget, (id enim ſignificat, Iudicet, quoniam ponitur hic verbum, יריב, de quo diximus cap. 2. num. 36.) nullus ex hoc numero reprehendatur. Tantæ enim eſt impudentiæ, vt ne conuictus quidem pudorem habeat, ſed contradicat mihi, quaſi ſi diſcipulus magiſtro contradicat, aut vilis plebecula ſacerdoti. Ita Hierony-
Vir. mus. In Hebræo eſt: Vir non arguat, id eſt, איש quod poſtpoſita negatione, idem eſt quod nullus, vt cap. 2. Et vir D non eruet eam de manu mea, id eſt, nullus vir, ſiue vnuſquiſque non iudicet, id eſt, nullus increpet eos, & non arguatur vir, nullus ex eis increpetur. Vide quod nunc dicebamus, adimere Deum ingratis adiumenta virtutis aliquando, vt correptiones bonorum, quæ multum ad correctionem valent.

Et corrues hodie. Hieronymus exponit, Corrues, id eſt, In captiuitatem duceris, & tecum etiam ducentur pſeudoprophetæ, quibus tu obtemperabas. Optime autem hoc captiuitati conuenit, eſt enim, כשלת, id eſt, corrues, aut cades, quod verbum caſum magnum, & calamitatem tantã ſignificat, vt nulla ſit inde ſpes euadendi, vt dicemus cũ ad illud Sopho. 1. ventum erit: Et ruinæ impiorum erunt. Hodie tempus Hodie.
præſens ſignificat; & quoniam cito aduentura erat captiuitas, dixit, Corrues hodie. Hieronymus & alteram inter- B pretationem adijcit: Non fraude, & inſidijs, ſed clara in captiuitatem luce ducemini: quomodo etiã Lxx. verterunt, infirmabitur per diem. Digna profectò pſeudoprophetarum doloſitate merces, vt qui populum deceperant negantes aduenturam captiuitatem, ipſi media luce capiantur, & cum reliquis abducantur, vt videant ſe amare irrideri, & conuicijs deceptorum exagitari, paſſimque ſibi obijci mendacium.

Nocte tacere feci matrem tuam. Matrẽ vocat ſynagogam, vt ait Theodoretus, 10
id eſt, omnem turbã nationis Hebrææ, ad quam loquitur, vt ait Hieronymus: Filios vero ſingulos ex populo, vt cap. 2. Iudicate matrem veſtram, quod ibi etiam adnotauimus. Singulis igitur ex populo dixerat prius, Et corrues hodie: & nunc ait. Nocte tacere feci matrẽ tuam, confuſam, ſcilicet, & conuictã ſe talibus ſupplicijs dignã eſſe. Chaldæus: Et confuſione induam congregationẽ veſtram. Noctem vocat calamitatem, & anguſtias direptionis, & interfectionis, & captiuitatis. Hier. In nocte ergo ac tenebris captiuitatis & mœroris, & pre mentis anguſtiæ traditur Iſrael. Varie hæc verba vertunt noui interpretes, & varie exponunt, atque omnes fere nomẽ Nocte, volunt ad præcedentia pertinere, vt legatur: Et corruet etiã propheta tecum nocte: & noua ſententia incipiat, Tacere feci matrem tuã. Iuuat eorum ſententiam, quod inter Nocte, & Tacere ponitur litera Vau, ideſt, coniunctio, Et, quæ principium videtur nouæ ſententiæ. Ita enim eſt in Hebræo; Nocte, & tacere feci matrem tuam.

11 Regula. Et, redundat ſepe apud Hebræos.

* At nos ſciamus id paſſim fieri in ſcriptura, ſine inceptione nouæ ſententiæ, vt coniunctio hæc aliquando more Hebræorum redundet, aliquando accipiatur pro Tunc, vt etiam ſanctes Pagninus adnotauit lib. 1. Hebraicar. inſtitutionum cap. 23 vt Geneſ. 22. Die autẽ tertio eleuatis oculis vidit locum. In Hebræo eſt; Dies tertius, & leuauit oculos, &c. id eſt, Venit dies tertius, & tunc leuauit oculos. Leuit. 22. Septem diebus erunt ſub vbere matris ſuæ. Hebraice: Cum genita fuerint, & erunt ſeptẽ diebus, &c. Ita igitur nunc: Nox, & tacere faciam, ſiue feci, matrem tuam. Sine, vt B veniat nox, id eſt, calamitas ei præſtituta, tunc eam tacere faciã. Sed hoc apertius, & melius dicitur: Nocte tacere feci matrem tuam. Cum his verbis etiam noctem coniunxere LXX.

Conticuit populus meus. Conuictus, & confuſus eſt: hoc eſt, cum venerit captiuitas, agnoſcet ſe talem pœnam meruiſſe, & conuictus tacebit. Hoc ipſum alijs verbis expreſſit Chaldæus. Inſipiens factus eſt populus meus, id eſt, nihil reſpondere potuit more inſipientis, qui non habet qui loquatur. Ex quo intelligimus optimum locum Lucæ 6. Ipſi autem repleti ſunt inſipientia, id eſt, nihil omnino illi reſpondere potuerunt. Et hoc ipſũ eſt quod modo ait propheta, conticuit populus meus מבלי הדעת eo quod ſit ſine ſcientia, id eſt, quia nihil habuit, quod reſpondere poſſit. Lxx. adhuc apertius, Quaſi non habens ſcientiam.

Locus Luc. 6. C

12 *Quia tu ſcientiam repuliſti.* Vniuerſo populo loquitur, cui ſe ablaturum ſacerdotium dicit, quia ſcientiam Dei repulit, id eſt, quia Dei præcepta cõtempſit, vt diximus. n. 1. Eleganter autem repetit ſcientiam, quaſi dicat: Ideo non habuiſti ſcientiam ad reſpondẽdum, quia peccaſti; & ſcientiam Dei repuliſti. Et D quia repuliſti, & ego te repellam. Hoc potiſſimum duabus tribubus conuenit; quibus & in captiuitate ad tempus eſt quodammodo ablatum ſacerdotium, & poſt Domini paſſionem tranſlatum ad Chriſtianos. Nam decem tribus antequam hæc propheta diceret, vltro ſacerdotium reliquerant vitulas aureas

A adorantes. Sed & ipſis quoque conuenit, quoniam nunquam deinceps habuere ſacerdotium Dei. Cum autem aufertur ſacerdotiũ, omnia ſpiritualia bona, quæ conſequuntur ſacerdotium, auferuntur, vt docet Apoſt. Hebr. 7. & 8. & ca. 7. ait. Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſe eſt, vt legis tranſlatio fiat. Intelligendum eſt etiam magnam fuiſſe in illo populo diuinæ legis ignorantiam, præſertim in ſacerdotibus, vt illud indicat Iſai. 3. Ecce enim Dominator Dominus exercituum auferet à Ieruſalem, & à Iuda validum, &c. & conſiliarium, B & ſapientem de architectis, & prudentem eloquij myſtici. Ideo merito hæc verba afferuntur ad probandum indignum eſſe epiſcopatu, qui indoctus eſt c. Omnes 38. d. quod eſt ex ſeptima ſynodo, & c. Niſi cum pridem. de renuntiatione, quod eſt Innocentij tertij, & Bernardus ſerm. 36. in Cantica de eruditione ſimiliter intelligit.

13 *Oblita es legis Dei tui.* Oblita es legis meę, o ſynagoga, & ego obliuiſcar filiorum tuorum, capientur enim, & occidentur; & ego opem illis non ferã. Alij vertunt, Oblitus es; vt nunc eſt in Hebræo. Et quidẽ ad ſenſum refert nihil, nam ſi dicas, Oblitus, populus intelligitur; ſi Oblita, ſynagoga. Sed probatiorem eſſe noſtram lectionem docet ſcripturæ cõſuetudo, præſertim in prophetis: cum enim filiorum mentio fit, ſemper ſynagoga mater intelligitur, vt hactenus vidimus, non populus. In Hebr. etiam erit, Oblita, ſi duo, aut tria puncta eradantur à Iudæis addita.

Secundum multitudinem eorum, ſic peccauerunt mihi. Hieronymus: Quot homines habuit Iſrael, tot aras extruxit dæmonibus. Interpretatio quoque Theodoreti, & Theophylacti elegans D eſt: Ego hunc populum multiplicaui, & quot homines in eo nati ſunt, tot ex eo hoſtes habeo, id eſt, peccantes in me. Ita ante eos Theodorus, & Cyrillus, vtrumque per hyperbolem dicitur, nõnulli enim fuerunt, qui nec aras extruerent, nec in Deum ita, vt nunc loquitur, peccarent.

Gloriã eorum in ignominiã commutabo. Ita quoque LXX legunt, & Chaldæus.

Qua-

Quare quod Galatinus affirmat lib. 1. contra Iudæos cap. 8. Deprauatum fuiſſe ab ſcribis, legendumque Gloriam meam, falſum eſt, ante ſcribas enim illos fuerunt LXX. & Ionathan. Hoc recte exponit Theophylactus: ipſi gloriabantur in ſua multitudine, ego illos redigam in magnam paucitatem.

14 Peccatū. *Peccata populi mei comedent.* Receptiſſima expoſitio eſt, vt peccata hoſtias pro peccatis oblatas intelligamus. Ita Cyrillus, Theophylactus, & Theodoretus, & recentiores. Nam & ſcriptura ita loqui ſolet, vt 2. Cor. 5. Eum, qui peccatum non nouerat, pro nobis peccatum fecit; vt nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo, & Leuit. 10. Cur non comediſtis hoſtiam pro peccato in loco ſancto? in Hebræo eſt: Cur non comediſtis peccatum, &c. LXX. Cur nō comediſtis, quod pro peccato, ſcilicet oblatum eſt. Anaſtaſius Nicænus epiſcopus fere in fine libri quæſtionum in ſcripturam, hoc Leuitici loco adducto ait: Ideo vobis dedit Deus ea comedenda, vt auferat peccatum ſynagogæ, & pro eo ipſum placetis. Hoc autem per Hoſee prophetā ſignificans Dominus dicit; Peccata populi mei comedent. Quapropter dicit Apoſtolus, Impertiunt nobis corporalia, eis autem impertimus ſpiritualia. Hinc ergo docemur, quod veſcētes iis, quæ offeruntur à populo, & pro eis preces non diligenter offerentes Deo pœnas dabimus. Quæ omnia deſumpſit ex Theodoreto quæſtione 10. in Leuiticū. Sed eſt altera etiā expoſitio beati martyris, & pontificis Alexandri primi in epiſt. 2. quæ refertur 1. q. 1. ca. Ipſi ſacerdotes. Ipſi enim (inquit de ſacerdotum dignitate loquens) pro populo interpellāt, & populi peccata comedūt, quia precibus ſuis, & oblationibus ea delent, atque conſumunt. Eodem modo Ruffinus. Atque ita etiam loquitur ſcriptura, dicit enim comedere pro conſumere

Comedere. Pſal. 78. Quia comederunt Iacob, & locum eius deſolauerunt. Iere. 10. Quia comederunt Iacob, & deuorauerunt eū & conſumpſerunt illum, & decus eius

15 diſſipauerunt. * Hieronymi interpretatio abhorrere quidem ab his duabus videtur, ſed recte intellecta multum ac-

A cedit ad priorem. Ea eſt huiuſmodi. Sacerdotes comedunt peccata populi, id eſt, ex eis viuunt: diſſimulant enim peccata, atque laudant: ita plurima admittuntur, plurimæque ſimul ad eorum quæſtum afferuntur hoſtiæ, & populum ſpoliāt, ac comedunt, de quibus, inquit, ſcriptum eſt: Qui deuorant plebē meā, Pſalm. 13 ſicut eſcam panis, quaſi dicat: Comedendo peccata, populum ipſum comedunt. Et Gregorius Homil. 17. in Euang. Cur peccata populi comedere dicuntur, ni-

B ſi quia peccata delinquentium fouent, ne temporalia ſtipendia amittant? Sed & nos qui ex oblationibus fidelium viuimus, quas illi pro peccatis ſuis obtulerunt, ſi comedimus, & taceamus, eorum procul dubio peccata manducamus. Eodem quoque modo intellexit Bernardus ſerm. 77. in Cantic. Peccata, inquit, populi mei comedent, quaſi dicat: Peccatorum pretia exigunt, & peccantibus debitam ſolicitudinem nō impendunt. Quem dabis mihi de numero præpoſitorum, qui non plus inuigilet ſubditorum vacuandis marſupijs, quam vitijs extirpandis?

C Sed cum hactenus de vniuerſo populo loqueretur, cur modo quaſi ex abrupto de ſacerdotibus loquitur, cum eos ne nominet quidē? Scripturæ mos eſt, 16 Regula. vt cum omnibus loqui videatur, quædam interponat, quæ non omnibus, ſed quibuſdam ex illis dicuntur, nunc his, nunc illis. Documentum eſt Auguſt. in epiſt. 48. ad Vincentium, & in libro de vnitate Eccleſiæ cap. 12. & in libro contra Donatiſtas poſt collationem. ca. 20. Quod quoniam in Michæa latius explicabimus, nunc ſatis erit dicere, paſſim in epiſtolis Pauli exempla occurrere, vt

D 1. Cor. 3. Cum enim ſint inter vos zelus, & contentio; nonne carnales eſtis, & ſecundum hominē ambulatis? Quod non omnibus dicit, ſed quibuſdam; nā alij non carnales erant, quibus ca. 1. ait: Gratias ago Deo meo ſemper pro vobis in gratia Dei, quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu, quod in omnibus diuites facti eſtis in illo, in omni verbo, & in omni ſcientia, &c. Ita propheta cū omnibus loqueretur, intulit hæc, quæ ad illuſtriorem illius populi portionē pertinebant.

nebant.i.ad ſacerdotes. Quin & ab illis A
verbis: Obliuiſcar filiorum tuorum &
ego; licet omnia ad ſacerdotes referre,
eodem tamen Auguſtini documento
adhibito in hunc modum. Obliuiſcar fi
liorum tuorum, ſed eorũ maxime, quos
pro officio ſuo decebat legem intellige
re, & in promptu habere. Qui ſane non
minus peccant, quam reliqua multitu-
do; ſed ita viuunt, ac ſi ſacerdotes non
eſſent. Sed efficiam vt gloria ſacerdotij
vertatur eis in ignominiam, & qui ho-
norari ſolebant, contemnantur, & irri-
deantur. Sed Hieronymus, Theophyla-
ctus, Theodoretus, Ruffinus, & Chal- B
dæus de vniuerſo populo illa dici pu-
tant, quos nos ſumus ſecuti.
17 *Et ad iniquitatem eorum ſubleuabunt*
animas eorum. id eſt, Faciunt illis ani-
mos ad grauius, & frequentius peccan-
dum, dum peccata non reprehendunt,
ſed laudant Iſa. 3. Popule meus, qui te
beatum dicunt, ipſi te decipiunt, & viam
greſſuum tuorum diſſipant. Ita videtur
intellexiſſe Hieronymus. Iuxta expoſi-
tionem autem beati martyris Alexan-
dri ita hæc cum præcedentibus conne-
ctemus: Sacerdotes comedere, & conſu
mere debebant populi peccata, (vt Ma C
lac. 2. quod ibi explicabimus, labia ſacer
dotis cuſtodient ſcientiam, id eſt, cuſto-
dire debent iuxta officium ſuum) ſed
longe aliter faciunt; nam plurium etiã
peccatorũ cauſa ſunt. Sed poſſunt hæc
verba ita quoque accipi, vt Animas eo-
rum poſitum ſit pro Animas ſuas, hoc
eſt ipſorum ſacerdotum. Etenim apud
Hebræos non eſt proprietas pronomi-
nis reciproci ſui, & ſuus quæ eſt apud
Sui, & ſuus. Latinos, apud quos aliud eſt animas eo
rum, aliud animas ſuas. Ideo noſter in-
terpres Hebraicam locutionem ſecu-
tus indifferenter dicere ſolet, Anima D
ſua, & Anima eius. vt Pſalm. 24. Libera
Deus Iſrael ex omnibus tribulationi-
bus ſuis, & Pſal. 129. Ipſe redimet Iſrael
ex omnibus iniquitatibus eius; cum in
Hebræo eodem pronomine vtrumque
dicatur. Eodem modo Lucæ 1. Et erexit
cornu ſalutis nobis in domo Dauid pue
ri ſui. Et poſtea, ſicut locutus eſt per os
ſanctorum, qui à ſæculo ſunt propheta-
18 rum eius. Erit igitur ſenſus; Sacerdo-
tes ſubleuabunt animas ſuas ad iniqui-
tates populi, hoc eſt, expectabunt auide
peccata populi, & optabũt, quaſi ex eis
victum, & quæſtum habentes. Leuare Leuare animam.
enim animam ſuam ad aliquid, ſiue ſub-
leuare, (eodem enim verbo vtrumque
apud Hebræos ſignificatur) dicitur is,
qui ita aliquid expectat, quaſi totus in-
de pendeat. Deut. 24. Reddes ei pretiũ
laboris ſui, ante ſolis occaſum, quia pau
per eſt, & ex eo ſuſtẽtat animã ſuã. In
Hebræo eſt: Et ad ipſum leuauit animã
ſuã. i. ita illud expectat, vt ſine quo viue
re non poſſit. LXX. Quia pauper eſt, &
in ipſo habet ſpem. Iere. 22. Et in terrã,
ad quam ipſi leuãt animam ſuam, vt re-
uertantur, illuc non reuertẽtur. Ex quo
cernimus, quo affectu dixerit Dauid Pſ.
85. Lætifica animam ſerui tui, quoniam
ad te Domine animam meam leuaui.
Et Pſalm. 142. Notam fac mihi viam, in
qua ambulem, quia ad te leuaui animã
meam; videlicet quaſi ad eum, ex quo
totus pendeo, & ſine quo viuere nullo
modo poſſum.
Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos. Non
habebo rationem vllam ſacerdotalis di
gnitatis; nullo ſupplicio, quamuis abie-
cto, afficietur populus, quo non afficia-
tur & ſacerdos. Solent enim nobilibus
alia ſupplicia decerni, quamuis grauius
peccantibus, alia vero plebi, abiectiora
videlicet, & ignominioſiora. At nunc
iiſdem in populum, & in ſacerdotes ani
maduertam. Ita intellexit Hierony-
mus, & Theodoretus. Gregorius aliter
quoque interpretatur in 2. par. Paſtor.
cap. 7. & homil. 17. in Euang. hoc eſt. Ita
turpiter viuet ſacerdos, ac populus; ſimi
liter Theophylactus.
Et viſitabo ſuper eum vias eius. Opera 19
eius puniam. Cyrillus. Inferam ſuppli-
cium par peccatis eius. Solet appellare
ſcriptura vias opera peccatorum. At
quamuis vera eſt Cyrilli adnotatio vt
Pſal. 1. Et in via peccatorum non ſtetit: Via.
tamen proprie via dicitur opus, aut po-
tius ratio viuendi vniuſcuiuſque, ſiue
bona ſit, ſiue mala, vt Geneſ. 6. Omnis
quippe caro corruperat viam ſuam. Pſ.
2. Ne quando iraſcatur Dñs, & pereatis
de via iuſta. Cum autem pluraliter di-
citur, etſi rationem quoque viuendi ſi-
gnifi-

gnificat, tamē proprie pro operibus accipitur, vt Iob 40. Ipſe eſt principium viarum Dei. Et Pſalm. 24. Vniuerſæ viæ Domini miſericordia, & veritas. Pſalm. 90. Angelis ſuis Deus mandauit de te, vt cuſtodiant te in omnibus vijs tuis. Iterum iam de vniuerſo populo loquitur, vt ante cœperat.

Et cogitationes eius reddam ei. Hebraice. Et cogitationes eius redire faciam ei, id eſt. Puniā eum pró omnibus, quæ contra me cogitauit. Chaldæus: Et ſécundum opera eorum corrupta reddā eis. Non ſolum malitiam accuſat, ſed etiam malam mentem, malumque animum, quaſi conſulto præuaricantem, & Deo repugnantem, ac peſſima quæque ſectantem.

Et comedent, & non ſaturabuntur: Quantumuis ſeſe voluptatibus, & peccatis dedant, nunquam pleni erunt, ſemper eſurient. Hieronymus: Voluptas inſatiabilis eſt, & quanto magis capitur, tanto plus vtentibus ſe famē creat, &c. Sumpta eſt autē metaphora à cibis exigui nutrimenti. Iſa. 55. Quare appenditis argentum non in panibus, & laborē veſtrum non in ſaturitate? id eſt. Cur tanto pretio, & labore emitis voluptates, & bona ſæculi: quæ tamen nec alere, nec ſatiare vos poſſunt? E contrario de iuſtis dicitur ibidem: Audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in craſſitudine anima veſtra.

20 *Et fornicati ſunt, & non ceſſauerunt.* Nonnulli putant non ita fuiſſe vertendum, ſed Fornicati ſunt, & non gignent filios. Sunt qui malint, Et non præualebunt. At quamuis verum eſt פרץ, quod hoc loco ponitur, ſignificare etiā augeri, & multiplicari; tamen hæc ſignificatio parum apta eſt ad id, quod agit propheta; non enim loquitur modo de fornicatione corporis, ſed de Idololatria, (vt docent Hieronymus, Cyrillus, Theophylactus, Theodoretus, Ruffinus, Lyranus.) Deinde fornicatores non filios quærunt, ſed voluptatem, vt ait Gregorius 16. Mor. cap. 28. Immo oderunt ſæpe filiorum procreationem, quare nulla comminatio eſt, Non gignent filios; ſed nec vera eſt comminatio, gignunt enim. Quare qui ita volebant interpretari Chaldæum imitantes, in eo quoque imitari debebant, quod dixit, Accipient vxores, ſed non generabunt filios: vidit enim maritis hoc pœnam eſſe, non fornicarijs. At in Hebræo manifeſte eſt זנו, id eſt, fornicati ſunt. Notiſſima huius verbi פרץ ſignificatio eſt diuidere, ſiue interrumpere, vt illud 2. Reg. 5. abunde comprobat: Diuiſit Dominus inimicos meos coram me, ſicut diuiduntur aquæ. Inde פרץ interruptio. Iſa. 30. Propterea erit vobis iniquitas hæc, ſicut interruptio cadens. Quod enim ſignificet augeri, & multiplicari, inde fit, quod ea, quæ diuiduntur plura fiunt. Hoc ergo ait, cœperunt idola colere, nec vnquam interruptionem fecerūt, ſemper impietatem ſuam continuauerunt. Quod alio verbo expreſſere LXX. Fornicati ſunt, & non dirigentur, id eſt, nunquam recta via ibūt, vt expoſuit Theophylactus, nunquam deſinent fornicari.

21 *Quia Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo.* Hinc tanta in peccatis pertinacia, quod ſemel ſtatuerunt Dominū derelinquere, vt mandata eius non cuſtodirent. Chaldæus: Quia cultum Domini dereliquerunt, & nō cuſtodierunt. LXX. Quia Dominum dereliquerunt, τοῦ μὴ φυλάξαι, & notum eſt ſubaudiēdum eſſe ἕνεκα, id eſt, cauſa non cuſtodiendi, vel vt non cuſtodirent, ſcilicet, eius mandata. Vnde *In non cuſtodiendo*, poſitum videtur pro. In non cuſtodiendum. Vel derelictio Domini fuit in non cuſtodiendo eius mandata. In Hebræo eſt: Quia Dominum dereliquerunt ad cuſtodiendum: Sed latet negatio in verbo, Dereliquerunt, quam LXX. Chald. Hieronym. expreſſerunt, vt ſenſus eſſet apertior.

Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor. Pro תירוש quod vinum nouum, aut vinū ſignificare ſolet apud veteres interpretes aliquando, LXX. & Chaldæus, & Hieronymus verterunt, Ebrietas: & recte ſane ad ebrietatē hoc nomen trāsfertur propter etymologiā ſuam, cadit enim à ירש quod verbum ſignificat hæreditare, poſſidere, depauperare, efficit. n. paupertatem ebrietas, vnde Eccl. 19. Operarius ebrioſus non locu-

A locupletabitur: forte etiam quòd muſtum amplius inebriet, quam vinum, vt ex Alberto Magno probat Cælius Rhodiginus lib. 28. antiquarum lectionum. capit. 38. quamuis longe aliter cenſet Macrobius lib. 7. Saturnalior. cap. 6. Fornicationem vocat (vt ipſe contextus exigit) inſanum amorem idolorum, vt ex ſequentibus verbis intelligitur, ac ſi dicat; Libido iſta inſana quærendi deos alienos, & vinum, ac voluptates; quibus indulgent, eripuerunt illis mentem, ita vt baculum etiam ſuum interrogent.

22 B *Populus meus in ligno ſuo interrogauit.* Emphaſin habet, Meus, quaſi dicat: Qui me magiſtrum, ac ducem habebat, qui me conſulere poterat, maluit idola per baculum ſuum interrogare, vt præноſceret futura. Erat enim genus diuinationis per baculos, aut virgas, quod Ezec. 21. deſcribitur his verbis: Stetit enim rex Babylonis in biuio in capite duarum viarum, diuinationem quærēs, commiſcens ſagittas, interrogauit idola, exta conſuluit, ad dexteram eius facta eſt diuinatio ſuper Ieruſalem; &c. Hieronymus ibi: Ritu gentis ſuæ oraculum conſulet, vt mittat ſagittas ſuas C in pharetram, & commiſceat eas inſcriptas, ſiue ſignatas nominibus ſingulorum, vt videat cuius ſagitta exeat, & quam prius ciuitatem oppugnare debeat. Hanc autem Græci *βελομαντείαν*, ſiue *ῥαβδομαντείαν* nominant, id eſt, diuinationem per ſagittas, aut per virgas. Hanc Chaldæorum ſuperſtitionē imitabantur Hebræi, vt docent Hieronymus, Cyrillus, Theophylactus. Ideo ait; Et baculus eius annunciauit ei, ſcilicet, futura. Præterea fuiſſe apud veteres varias diuinandi rationes per virgas, & baculos in ſublime iactari ſolitos ad præ- D notionē futurorum, docet Cælius Rhodignus. li. 7. antiquarū lectionum c. 29.

Rhabdomantia.

23 *Spiritus enim fornicationū decepit eos.* Cauſa tātæ amentiæ vt populus meus, vel baculos interroget hæc eſt, quòd ſpiritu fornicationis ſeductus eſt. Hieronymus non ſatis expreſſit quem ſpiritum intellexerit, ſed videtur ſubindicare, quod Lyranus expoſuit: nempe malignum ſpiritum, cuius officium eſt in fornicationem inducere. Vnde Caſ-

A ſianus collat. 7. cap. 23. totidem eſſe immundos ſpiritus dicit, (qui, ſcilicet, homines tentent,) quot ſunt in hominibus ſtudia, ſcilicet, praua. Atq; ita hæc verba accepit de dæmone ad libidinem prouocante. De huiuſmodi ſpiritibus videtur dixiſſe Paulus 1. Timoth 4. Attēdētes ſpiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum. Cæterum fornicationem idololatriam nominat, vt docent Hieronymus, & Chryſoſtomus. homil. 5. in Marcum. & Theodoretus. Eſt etiam altera; & ſane elegās interpretatio Theo- B phylacti, & Theodoreti, ſpiritum hic fornicationis vocari ingentem impetum, atq; ardorem animi, quo in fornicationem rapiebantur. Ita & aliarum rerum, ſiue bonarum, ſiue malarum ſpiritus dicuntur, vt ſpiritus zelotypiæ, auaritiæ, ſuperbiæ, qui ſolet Latinorum conſuetudine ardor animi dici, vt:

Spiritus.

— Dij ne hunc ardorē mentibus addunt
Euryale? 9. Æneid,

Si autem rei malæ, & noxiæ ſit, furor potius dicitur, vt Iudic. 20. Et vxorem meam incredibili furore libidinis vexantes; Et apud Virg.

C *Sed furor ardentē, cædiſq; inſana cupido*
Egit in aduerſos. 9. Æneid.

Solet & apud eundem poetam dira cupido appellari, vt vbi quærebatur Euryalus, eſſet ne à Deo ille ardor animi, qui exire ad cædem hoſtium impellebat: addidit.

— An ſua cuique Deus fit dira cupido?

Ita forte intelligitur illud Prou. 29. Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus: (id eſt, neſcit tenere vehementiores animi ſui motus, quin ſtatim omnino prodat) ſapiens differt, & reſeruat in poſterum: Paulus quoque Roman. 11. D dixit ex Iſa. 19. Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis, id eſt, permiſit eos pertinaciſſime inhærere, & infigi in ſua incredulitate. Cauſa eſt, quòd cauſa pro effectu poni ſolet, inde ſpiritus dicitur motio ab ſpiritu in anima effecta, ſiue ſit bonus ſpiritus, ſiue malus. Vt 1. Ioan. 4. Nolite credere omni ſpiritui: (id eſt, omni impulſui ſpiritus) ſed probate ſpiritus, ſi ex Deo ſint, & 1. Corinth. 14. Sic & vos, quoniam æmulatores eſtis ſpirituum.

Locus Prou. 29.

Super

24 *Super capita montium ſacrificabant.* A Mos enim erat gentilium in excelſis locis, & in lucis ſacrificare idolis, ſemper enim lucos alicui Deo ſacrabant, quod huiuſmodi loca editiora, Deo gratiora, & congruentiora indicarent. Virg.

1. Æneid. *Lucus in vrbe fuit media, &c.*
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat

Et quoniam in excelſo erat, addit:
Aerea cui gradibus ſurgebant limina.
Seruius: vbicunq; Virgilius lucum ponit, ſequitur etiam conſecratio, vt,

9. Æneid. *Luco tum forte parentis*
Pilumni Turnus ſacrata in valle ſedebat. B

Et de monte in quo fuit Capitolium idem ait.

8. Æneid. *Hoc nemus, hũc, inquit, frõdoſo vertice collẽ*
(Quis Deus incertum eſt) habitat Deus, Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Iouem.

Inde toties in libris regũ (vt hic etiã adnotat Hierony.) Excelſa non abſtulit, id eſt, loca, in quibus filij Iſrael more gentium colebãt idola. Et 3. Reg. 11. Tunc ædificauit Salomon fanum Chamos idolo Moab, in monte, qui eſt contra Ieruſalem. Arbores etiam dijs ſacras eſſe voluerunt, vt apud Virgilium. C

Ecloga. 7. *Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho,*
Formoſa myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo

De vtroque ſcriptũ eſt Deut. 12. Subuertite omnia loca, in quibus coluerũt gẽtes, quas poſſeſſuri eſtis, deos ſuos ſuper montes excelſos, & colles, & ſubter omne lignũ frondoſum. Diſſipate aras earum, & cõfringite ſtatuas, lucos igne comburite. Iere. 3. Vere mendaces erãt colles, & multitudo montium. Vere in
25 Domino Deo noſtro ſalus Iſrael. * Ibidem: Abijt ſibimet ſuper omnẽ mõtem excelſum, & ſub omni ligno frondoſo, & fornicata eſt ibi. Ideo etiam nũc ait: D Subtus quercũ, & populum, & terebinthum, quia bona erat vmbra eius, id eſt, Vbicunque erat arbor aliqua magna, quę amœnitate frondium, & vmbra grata videretur. Terebinthus autem arbor eſt, ex qua diſtillat terebinthina, quę cũ ſit alijs in locis parua, in Syria eſt magna, & procera. Thymiama aũt eſt ſuffitus, vaporõ, nã θυμιᾶν eſt vaporare, ſuffire: inde Luc. 1. A dextris altaris incẽſi,

Terebinthus. Thymiama.

In Græco eſt: A dextris altaris thymiamatis. i. in quo aromata incendebãtur.

Ideo fornicabuntur filiæ veſtræ. Quia vos ſpiritu fornicamini idola colentes, filiæ veſtræ, & ſponſæ corpore fornicabuntur, vt vos dedecore afficiant, & dolore, & ex dolore veſtro intelligatis, quã mihi ſit moleſta veſtra fornicatio.

Non viſitabo ſuper filias veſtras, cum fuerint fornicatæ. Atque ita magis, ac magis fornicabuntur cum impune ſe peccare videant. Hieronymus: Grandis offenſa eſt, poſtquã peccaueris, iram Domini non mereri. Et poſtea docet Deũ viſitare, id eſt, punire peccatores, vt veluti cauterio, & amariſſimis potionibus recipiant ſanitatem, & morbis careant, ſicut Pſalm. 88. dicitur. Viſitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum, miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo. Qui igitur amatur, corripitur, qui negligitur, ſuis peccatis dimittitur. Idem ait in Traditionibus Hebraicis in Geneſ. in illud c. 6. Non permanebit ſpiritus meus, &c. idem etiam Cyrillus.

Quoniam ipſi cum meretricibus conuer 26
ſabantur. Rationem tanti ſupplicij redditurus quaſi ad alios conuertit ſermonem, & quaſi indigni ſint audire ipſi. Quamuis frequens eſt, vt iam diximus hæc commutatio tertiæ, ſecundæque perſonæ. Meretrices vero vocat (vt optime exponunt Cyrillus, & Theophylactus, & vt mihi videtur Hieronymus) turpes mulieres colentes obſcœniſſimum idolum Behelphegor. i. Priapi. vnde 3. Reg. 15. ſcriptum eſt de Aſa: Inſuper & Maacham matrem ſuam amouit, ne eſſet princeps in ſacris Priapi, & in luco eius, quem conſecrauerat: ſubuertitque ſpecum eius, & confregit ſimulacrum turpiſſimum, & combuſſit in torrente Cedron.

Et cum effeminatis ſacrificabant. Pro Effeminatis eſt קדשות, quod quoniã feminei generis eſt, nonnulli ſcorta interpretati ſunt, viri enim huiuſmodi קדשים dicũtur. At de verſione nihil ſum ſolicitus, modo ſcortorum nomine non hic feminas, ſed viros effeminatos intelligamus. Hieronymus. Effeminatos vertit, & ſacerdotes Behelphegor,

ſiue

ſiue Priapi eſſe docet. Cyrillus etiam A
ait, hos eſſe ſacerdotes Behelphegor,
qui viri erant, ſed in feminas mollitie
mutati, qui muliebri vociferatione, &
cymbalis vtentes, faceſque ferentes cir
cumcurrebant. Hieronymus: Aquila
autem ἐνηλλαγμένους interpretans, id
eſt, mutatos, hoc oſtẽdere voluit, quod
ſuam naturam mutauerint, & de viris
facti ſint feminæ. Symmachus ἑταίρας
proprie meretrices appellauit, Lxx.
τετελεσμένους, id eſt, conſecratos, & ini
tiatos, vt cultores idolorum oſtende-
ret. Theodotion κεχωρισμένους, id eſt, à
populo ſeparatos, qui ſibi videbantur B
à vulgo aliquid plus habere.

27 Ex his perſpicuum fit veteres inter-
pretes non de feminis, ſed de viris ac-
cepiſſe. Quod ſi quis forte putat hæc
verba Hieronymi non ad hunc locum
pertinere, ſed ad illum, quem ipſe indi
cauerat ex Iſaiæ.3. Et effeminati domi
nabuntur eis; legat eum in huius Iſaiæ
loci commentarijs, & verum eſſe, quod
dicimus ipſe confitebitur. Quod autẽ
Symmachus, Meretrices interpretatus
eſt, & Chaldæus: verbum reddiderunt
magis, quam ſenſum, re enim vera
קדשות meretrices ſignificat, ſed tur C
pes homines, & effeminati & ſexu abu
tentes, hoc nomine notantur ignomi-
niæ cauſa, vt ex Hieronymo, Cyrillo-
que diximus. Quod longe verius vide-
tur, quam quod ſcribit Theophylactus
viros quidem viſos eſſe, ſed fuiſſe femi-
nas. Etenim iam de feminis ſacerdoti-
bus Priapi dixerat: Quoniam ipſi cum
meretricibus conuerſabantur. Quan-
quam Hieronymi codices quoſcumq;
videre potui, arbitror hoc loco eſſe mẽ-
doſos, eoſque maxime, qui nuper à Ma
riano Victorio caſtigati ſunt. Cũ enim
dixiſſet Hieronymus hos viros fuiſſe
qui vocabantur קדשות, ait poſtea: D
Sciẽdũ autẽ quod in preſenti קדשות
meretrices, ἱερεῖς, id eſt, ſacerdotes
Priapo mancipatas vocet: vbi legendũ
eſt ſine dubio, Mancipatos, ne ſecũ pu
gnet, & feminas dicat eſſe, quos paulo
ante viros dixit: præſertim cũ ἱερεύς ma
ſculinũ nomen ſit. Sed Marianus poſuit
ἱερείας, id eſt, ſacerdotes feminas, quod
magis Hieronymi ſenſum corrumpit.

Et populus non intelligens vapulabit.
Hieronymus: Hoc ſignificat quod va-
pulet in captiuitate, & diuerſis afficia-
tur plagis, vt per dolorem recipiat di-
ſciplinam.

Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat 28
ſaltem Iuda. Ex his cernitur hactenus
non ad decem tantum tribus, ſed & ad
duas locutum fuiſſe, quoniam omnes
etſi non æque, eodẽ tamen idololatriæ
ſcelere tenebantur. Nunc igitur à cor-
reptione communi venit ad priuatam
duarum tribuum, ac ſi dicat: Non adeo
miror fornicari Iſraelem, qui vitulas
aureas habet, & venire in templum
meum prohibetur. At Iudas ſaltem mi
nime tantum admittere in ſe ſcelus
debuit, qui indulgentius à me tracta-
tur, qui templum meum habet, & ſacer
dotium.

Et nolite ingredi in Galgala. Galgala Galgala.
locus fuit celeberrimus. Eſt enim (vt
Hier. docet in locis Hebraicis) ad orien
talem plagam Iericho, prope locum ip
ſius, cis Iordanem: vbi Ioſue ſecundo Ioſue 4.&
populum circuncidit, & paſcha celebra 5.
uit, & deficiente manna, populus triti-
ceis panibus vſus eſt. In ipſo loco la-
pides quoque, quos de Iordanis alueo
tranſtulerunt, ſtatuerunt. Ibi & taber-
naculum teſtimonij fixum multo tem-
pore fuit. Ibi etiam Saul vnctus eſt. Ce 1.Reg.11.
cidit autem in ſortem tribus Iudæ, &
oſtenditur vſque hodie locus deſertus
in ſecundo Ietico milliario, ab illius re-
gionis mortalibus miro cultu habitus.
Hæc ibi Hieron. Et ſane merito, nam
cum omnia illa ſanctitatem loco conci
liabant, tum maxime quod angelus Io
ſue dixerat cap.5. Solue calciamentum
tuum de pedibus tuis: locus enim in
quo ſtas, ſanctus eſt. Addit autem hic:
Ex quo tempore (ſcilicet, ſecundæ cir
cuncisionis) aduerſæ religionis in loco
celebri error inoleuit, id eſt, cœpere ibi
ob loci celebritatem multa idola coli,
id agente ſemper diabolo, vt in locis
Deo dicatis colatur, & diuinos, quan-
tum poteſt, ad ſe honores transferat.
Vnde Hoſ. 9. Omnes nequitiæ eorum
in Galgalis. Ex eo autem quod incidit
locus in ſortem tribus Iudæ, intelligi-
mus hæc verba duabus tribubus maxi-
me

me dici. Ratio nominis oſtendirur Io-
ſue.5 Dixitque Dominus ad Ioſue. Ho
die abſtuli opprobrium Ægypti à vo-
bis, vocatumque eſt nomen loci illius
Galgala; à verbo videlicet גלגל quod
eſt auferre. In hebræo nūc quidem ſcri-
bitur גלגל, in noſtra autem rranſlatio
ne nunc Galgal, vt Hoſ.9. nunc Galga
la, neutro genere vt hic, nunc femineo,
vt Ioſ.9. Morabãtur in caſtris Galgalæ.
29 Bethel. *Et ne aſcenderitis in Bethauen.* Betha-
uen vocat eam vrbem, quæ notiori no
mine Bethel dici ſolet, in qua erat al-
tera vitularum aurearum, quas erexit
impius Ieroboham. Hæc quoniam ſæ-
pe occurrent, ſemel ſunt explicanda.
Duplex fuit Bethel: (tametſi vnicam
Andreas Maſius dicat in Ioſue. cap. 16.
v. 2. ſe potius, quam aut ſcripturã aut
interpretes ſequens:) altera in ſorte
tribus Ephraim, de qua nunc loquitur,
altera in ſorte Beniamin. Huius poſte-
rioris meminit Ioſue, cap. 18. inter ci-
uitates Beniamin. Illius vero, quæ erat
in ſorte Ephraim, & Luza quoque dicta
eſt, ibidem quoque mentionem fecit,
nam de ſorte Beniamin ait: Pertranſiẽs
iuxta Luzam ad Meridiem. Erat igitur
Luza, ſiue Bethel extra ſortem Benia-
min; vt recte ibi colligit Lyranus. Sed
apertius Iudic. 1. domus quoque Io-
ſeph aſcendit in Bethel, fuitque Domi-
nus cum eis. Nam cum obſiderent vr-
bem, quæ prius Luza vocabatur, &c.
percuſſerunt vrbem in ore gladij, &c.
Hinc Hieron. in illud cap. 5. Vlulate
in Bethauen, poſt tergum tuum Benia-
min: præfatus Bethauen eſſe, quæ prius
dicebatur Bethel, ait: Et pulchre dixit,
quod Bethauen poſt tergum ſit Benia-
min: vbi enim tribus finitur Beniamin,
haud procul in tribu Ephraim hęc vrbs
condita eſt. Ex quibus verbis conſtat
Hieronymum ſuam correxiſſe ſenten-
tiam, ſcripſerat enim in Locis Hebrai-
cis Bethelem, quæ primum Luza voca
batur, cecidiſſe in ſortem Beniamin
duodecimo ab Ælia lapide. Correxit,
inquam, nam poſt librum de locis He-
braicis ſcripſit in Hoſeam, vt ipſe fate-
tur in libro de viris illuſtribus, in fine.
30 * Hæc igitur Bethel de ſorte Ephraim,
cum prius Luza diceretur, ab amygda-

A lorum frequentia, nam לוז amygdalus
Hebræis dicitur, à Iacob dicta eſt Be-
thel, id eſt, domus Dei, Gen. 28. Cum
enim ibi vidiſſet ſcalam expergefactus
dixit; Vere nõ eſt hic aliud niſi domus
Dei, &c. appellauitque nomen vrbis Be
thel, quæ prius Luza vocabatur. Sed ex
his verbis propter errorem Græcorum
codicum, quidam putauerunt, (in qui-
bus & Auguſtinus. q.85. & 113. in Ge-
neſ.) Luzam prius dictam eſſe Vlamaũ,
aut Vlamaulam, quos Hieronymus re
prehendit in Locis Hebraicis, & in Tra
ditionibus in Gen. quoniam Vlam non
B nomẽ vrbis erat, ſed Hebræa vox, quæ
ſignificat Prius; Ita enim eſt in He-
bræo, & Vlam Luz nomen ciuitati à
principio, id eſt, Prius huic ciuitati no
men erat Luz, à principio, ſcilicet, con
ditionis ipſius. In Græco autem legi-
mus; Vt Vlammaus erat nomen ciui-
tati prius, vno nomine confecto ex Vlã
& Luz, eoque adhuc corrupto, ſed de-
prauatos eſſe in hoc loco Græcos co-
dices, neque ita ſcripſiſſe Lxx. vt nunc
ipſi habent, & tempore Auguſtini habe
bant, ex alijs locis ſatis intelligitur.
Nam Ioſue 18. ita eſt in Græco (Ego
Latine dicam, tam Hebraica, quam
C Græca, ne moleſtus ſim lectori, vt ha-
ctenus feci, cum vitari commode non
poterit:) Et tranſibunt inde termini
Luzam, per tergum Luzæ ab Auſtro, ip
ſa eſt Bethel. Et Iudi. 1. ita habent Lxx.
Et aſcenderunt filij Ioſeph, & ipſi in Be
thel, & Dominus erat cũ eis, & caſtra-
metata eſt domus Iſrael iuxta Bethel.
Nomen autẽ vrbis erat ante Luza.* At 31
quoniã hęc vrbs ſedes erat idololatrię, Bethauẽ.
per irriſionem à propheta vocatur, nõ
Bethel, id eſt, Domus Dei, ſed Be-
thauen, id eſt, Domus iniquitatis, vt
vertit hic Theodotion, aut domus inu-
D tilis, ſiue nihili, vt verterunt Aquila,
& Symmachus, quam tranſlationẽ Hie
ronymus hic probat, & alibi ſæpe, can-
demque ſecutus eſt Gregorius in librũ
primum Regum lib. 5. cap. 4. Atque ita
dicta eſt propter idolum: quoniam ſcri
bit Apoſtol. 1. Cor. 8. Scimus quia nihil
eſt idolum in mundo. Quare cap. 6 hu
ius prophetæ, vbi habemus; Galaad ci-
uitas operantium idolum, pro idolo eſt
in He-

in Hebræo, Auen, Ita cap. 5. vlulate in Bethauen, & cap. 10. vaccas Bethauen coluerunt. Hanc eãdem LXX. tam hic, quam alijs locis vocant domum On, quod Græcos expoſitores in varias interpretationes diſtraxit, eaſque longe ab ſcopo aberrantes. Duo enim nomina ſunt Hebræis iniquitatem ſignificantia valde inter ſe vicina און & און quod ſignificat dolorem, & iniquitatẽ, ex qua dolor conſequitur. Hæ literas habent eaſdẽ, ſolis punctis adiectis differũt, quare ſi און ſcribas, vt ſcripſit propheta, licet vel Auen legere, vel On. Ideoq; LXX. hoc poſterius ſecuti verterunt οἶκος ὤν, id eſt, domus On, quod idem eſt, vbicumque nos habemus Bethauen; immo & aliquando vbi habemus Bethel. Adde quod & און Hieronymo idolum quoq; ſignificat; vt Hoſ. 12. Inueni idolum mihi. Maneat igitur in prophetis ſiue legamus Bethauen, ſiue Domum On, ſemper Bethelem intelligi, quæ Luza olim vocabatur: quare & Chaldæus hic & c. 10. pro Bethauen poſuit Bethel.

Domus On.

32 Sed hieronymi, noſtræque interpretationi videntur aduerſari, quod Bethauen legimus in ſcriptura multo ante idololatriam Bethelis, hoc eſt in libro Ioſue ca. 18. ita vt aliam eſſe Bethauen, quamuis Betheli proximam facile liqueat. Hieronymus in Locis Hebraicis ſcribit, Nec non & hoc, quod Bethauen aliud oppidum ſuſpicantur, Hebræi putant eandem eſſe Bethel. Quam Hebræorum ſententiam Lyranus probabilem eſſe dicit in Ioſue capit. 7. & 18. Mihi multo probabilius, & cum ſcripturæ veritate congruẽtius videtur, aliam vrbem fuiſſe Bethauen, aliam Bethelẽ, quod & alijs nonnullis, & Andreæ Maſeo viſum eſt in Ioſue capit. 7. verſ. 2. & capit. 8. verſ. 15. Ita enim ſcriptum eſt Ioſue 7. Cumque mitteret Ioſue de Iericho viros contra Hai, quæ eſt iuxta Bethauen, ad Orientalem plagam oppidi Bethel, &c. Et capit. decimo octauo. Et perueniens ad ſolitudinẽ Bethauen, atque pertranſiens iuxta Luzam ad Meridiem ipſa eſt Bethel. Adde quod primo Regum. 14. dicitur: Peruenit pugna vſque ad Bethauen. Conſtat autem tem-

A pore Ioſue, & tempore Samuelis, qui librum primum Regum conſcripſit, Bethelem non fuiſſe dictam Bethauen. Quod ſi dicas Heſdram vſum eſſe ſui temporis vocabulo, cum hos ſcripturæ libros reſtituit: haud facile credã quidquam eum mutaſſe; cur enim non ita vrbes ſingulas vocaret, vt ipſi, quorum ſcripta nobis reddebat, appellauerant; præſertim cum eius quoque tempore diceretur Bethel? 33 * Vt ergo Luza ab euentu dicta eſt Bethel, quod ibi viſum illud mirabile Iacob fuiſſet obiectum, quamuis eo tempore altera eſſet eiuſ- B dem nominis vrbs, quæ poſtea fuit in tribu Beniamin; ita ipſa Bethel ab euentu diſſimili, id eſt, ab idolorum cultu dicta eſt Bethauen, quamuis altera eſſet vrbs, quæ Bethauen diceretur, etymologiã maxime in ipſam quadrante. Itaque ſic Bethelem appellat propheta Bethauen, ac ſi diceret: Plane indigna es iam quæ voceris Bethel, id eſt, Domus Dei: multo melius in te conuenit nomen Bethauen; quam in ipſam, cui primo datum eſt, cum ſis domus vanitatis, iniquitatis, & idoli. Docet enim Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in C libros Paralip. propter irriſionem nomina aliquando mutari in ſcriptura. Et quemadmodum duabus maxime tribubus dictum eſſe affirmauimus: Et nolite ingredi in Galgala, quoniam Galgala pertinebat ad tribum Iudæ: ita nunc dicere poſſemus decem tribubus maxime dici: Et non aſcendetis in Bethauen, quoniã Bethel erat in tribu Ephraim. Si autem quæras, cur non meminerit Dan, vbi erat altera vitula aurea; Reſponderi poteſt, quoniam Bethel erat longe celebrior, & propter antiquam loci ſanctitatem, & quia rex Ierobohã D ibi primum idola adorauit, & ſacra fecit. 3. Regum. 12. At omnino eiſdem duabus tribubus loquitur, quibus iam loqui priuatim cœperat, & vſque ad finem capitis loqui videtur. Nã ita vtrique in idola inſaniebant, vt ſuis minime contenti ad aliena tranſirent, & celebriora præſertim fana etiam in alienis ciuitatibus poſita, quaſi religionis cauſa inuiſerent, vt videbimus capit. quinto, numer. 27. & Hamos quinto,

num.

numer. 7. Itaque non male etiam intelligemus & hoc, & quod præceſſit vniuerſis duodecim tribubus dico. A

34 – *Neque iuraueritis, viuit Dominus.* Hieronymus: Nolo enim per os veſtrum nominis mei fieri mentionem, quod idolorum recordatione pollutum eſt. Aut ita: Quandoquidem idola colitis, cur me in teſtimonium adducitis, quē contemnitis? Hoc etiam placuit Cyrillo. Turpe enim, inquit, eſt Deum iurare, & in lingua habere, & adorare idola. Non itaque finit propheta ſimulare religionem Dei iuramento, & idololatras eſſe. Merito ergo de Iuda, B & Beniamin ait Dominus: Populus hic labijs me honorat, cor autem eius lon

Iſa. 29. ge eſt à me. Optime etiam exponemus in hunc ſenſum: Ne iuretis per idola veſtra, nomen meum Iehouah illis tribuentes: cum enim dicitis: viuit Dominus, per me iurare videmini, & tamen non me intelligitis, ſed idola. Nam ſolitos idololatras tribuere idolis ſuis nomen Dei maxime proprium Iehouah, quod hic nominatur, illud indicat Iud. 17. Conſecraui, & voui hoc argentum Domino; vt de manu C mea ſuſcipiat filius meus, ita Theodoretus, & Lyranus.

Quoniam ſicut vacca laſciuiens declinauit Iſrael. Pertinet hoc ad præcedentia: Ne eatis ad vitulā Bethel, vt Iſrael, neque iuretis, viuit Dominus, quomodo ille iurare ſolet, ne eum imitemini vos, ò duæ tribus, quoniam Iſrael omnino me reliquit, & receſſit a me, ſicut vacca laſciuiens, id eſt, quæ iugum abijcit & fugit. Hieronymus: Pro laſciuiente vacca LXX. tranſtulerunt *παροιστρῶσαν*, quæ œſtro, aſiloque percuſſa ſit, quem vulgo tabanum vocant; de D quo & Virg. in 3. Georg. libro refert.

—— Cui nomen aſilo
Romanum eſt, œſtrum Graij vertere vocantes,
Aſper, acerba ſonans, quo tota exterrita ſiluis
Diffugiunt armēta, furit mugitibus æther
Concuſſus, ſiluæque, et ſicci ripa Tanagri.

35 Hæc Hieronymus. Et eadem metaphora dictum videtur Ierem. 46. Vitula elegans, atque formoſa Ægyptus: ſtimulator ab Aquilone veniet ei, id eſt, Nabuchodonoſor, qui erit quod vaccis aſilus. Hebræi habent, Sicut vacca סוררה id eſt, quæ iugum excutit, & libera eſſe vult, neque vlli parere, ſed declinare quò libuerit. Atque hanc eſſe huius nominis vim docet illud Deuterom. 21. Filius noſter iſte proteruus, & סורר, id eſt, contumax eſt, monita noſtra audire contemnit, comeſſationibus vacat, & luxuriæ, atque conuiuijs. Pſalm. 67. eſt idem verbum vbi habemus: ſimiliter eos qui exaſperant. Et Prouerb. 7. סוררה duobus vocabulis expreſſit Hieronymus, vaga & quietis impatiens. Itaque LXX. vertentes, œſtro percuſſa, impetum, & furorem recedentis explicare voluerunt: noſter autem interpres explicauit cauſam receſſus, quod multa rerum copia luxuriaret, & laſciuiret, quó modo etiam Chaldæus vertit: Quoniā ſicut bos, qui ſaginatur, & recalcitrat, ſic rebellat propter multitudinem bonorum Iſrael. Hoc & olim Moyſes dixerat Deuteron. 32. Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit, &c. Huc pertinet locus citatus Deuteronom. 21. & Hamos 4. Audite verbum Domini vaccæ pingues. Ex quo diſcimus cur Hoſeas capit. 9. dicat, Omnes principes eius recedētes סוררים. Dixit autem, *Sicut vacca*, quoniam huiuſmodi impetus, & motus naturæ in feminis ſolent eſſe vehementiores, vt apud eundem in eodem libro.

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum. Et 3. Georgic.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Senior errauit campis, &c.

Nunc paſcet eos Dominus, quaſi agnū in latitudine. Quoniam vaccæ ſimilem dixerat eſſe Iſraelem, nunc per agni ſimilitudinem ſupplicium eius oſtendit, 36 id eſt, abducendum eſſe in Aſſyrios, (vt ait Hieronym.) & in latiſſimam Medorum regionem. Hoc ergo ait: Nunc, id eſt, cito, antequam ego moriar, vt ait Hieron. populus, qui erat vt vacca laſciuiens, & per omnem locum libere excurrebat, nec ſuis finibus contentus erat; ſed in alios idololatriæ cauſa tranſibat: in latiſſima terra ponetur, non vt

vacca laſciuiens, ſed vt agnus manſuetus, qui ab alio ducitur, nec poteſt effugere, ſed velit, nolit, pati debet quidquid Dominus volet. Eodem modo intellexit & Theophylactus.

Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum. O Iuda, dimitte Ephraim, (in quo decem tribus intelligit) neque ei te adiungas: amicus enim, & particeps idolorum eſt, ne conſortio eius eorum paris Ira Hieronymus.

Separatum eſt conuiuium eorum; Hieronymus: Illorum cultus, & religio, & cibus à tuo, ò Iuda, ſeparatus eſt; noli eorum eſſe ſocius, nam ſine modo peccant, & ideo non poterunt effugere diuinam vltionem.

Dilexerunt afferre ignominiam protectores eius. Hieronymus: Principes eorum in felicem populum deceperunt, & pro Dei cultu imbuerunt eum ignominia idolorum, &c. Protectores, reges, & ſacerdotes intelligamus. Porrò idololatriam, & cetera peccata ignominiam vocat, quoniam ex eis ſequitur

Dolor pro peccato.

ignominia, & confuſio: quomodo peccatum dolor dicitur, quia ex peccato ſequitur dolor. Pſal. 7. Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. *In He-
37 bræo locus eſt difficilior, nam pro Afferre ſcriptum eſt הבו, id eſt. Date, ſiue affette, ita enim LXX. & Hieronymus vertere ſolent: vt Pſalm. 28. Afferte Domino filij Dei; afferte Domino gloriã, & honorem, afferte Domino gloriam nomini eius. Quare omnino ſuſpicor Hieronymum vertiſſe: Dilexerunt afferre ignominiam. Sed librarij iudicantes non bene conuenire, Afferte cum Dilexerunt, putauerunt vitium eſſe ſcriptoris, ac pro Afferre ſcripſiſſe, Afferte deceptum ſimilitudine literarum. Sic multi dum veterum libros corrigere moliuntur, vitiant potius. Quid eſt autẽ. *Dilexerunt Afferte ignominiã*. Hoc Latinus ſatis apte exprimere non poteſt. Græcus rectè exprimet, Ηγάπησαν τὸ φέρετε ἀτιμίαν. Hiſpanus nõ minus apte, aut proprie, ſon muy amigos delle traed deshõra, hoc eſt nimis ſtudioſi ſunt huius verbi, Afferre ignominiam, veniat populo iſti ignominia. Quod nihil aliud eſt, quàm dilexerunt afferre

A ignominiam, licet Hebraice, Græce, & Hiſpanice, fortius & efficacius dicitur. Ideo LXX. ſimpliciter verterunt, dilexerunt ignominiam. Et forte noſter interpres (vt apertior, & expeditior eſſet interpretatio) vertit ſicut vulgo habẽt exemplaria: Dilexerunt afferre ignominiam, contẽtus ſenſum Latinis auribus reddidiſſe. Diligunt autem afferre ignominiam, quoniam ad idololatriam, & alia peccata populum prouocant, ex quibus magna ignominia afficietur.

Ligauit eum ſpiritus in alis ſuis. Hieronymus ita exponit: Immundus spiri- 38
B tus idolorum ita ligauit Iſraelem in alis ſuis, & eum libere volitare non patitur. Quaſi dicat: Affigit eum terræ; nec ſinit cœleſtia contemplati, aut amare. Poteſt & aliter exponi: Spiritus, id eſt, ventus ligauit Iſraelem in alijs ſuis, id eſt, celerrime in omnes mundi partes deferet, atque diſperget, quod propter inſtantem captiuitatem dixit, qua celerrime in remotiſſimas regiones delati ſunt. Nam vento metaphorice ob ſummam celeritatem alæ tribui ſolent, vt Pſal. 17. Aſcendit ſuper Cherubim, & volauit, volauit ſuper pennas vento-
C rum, id eſt, celerius ventis. Quem ſenſum, præter Ruffinum ita interpretantem, Theophylactus, & Theodoretus ſequuntur legentes cum LXX. Turbo ſpiritus ſibilabit in alis eius: Ita olim habebant libri Græci, quos habuerũt Hieronymus, & Theophylactus, & Theodoretus, & ita hodie habet codex Aldi Manutij, Complutẽſe, & regiũ habent: Turbo ſpiritus tu es in alis eius, cuius lectionis meminit & Theophylactus. Quod autẽ vtraq; interpretatio germana ſit, cauſa eſt nomen רוח, quod ſicut Græcis πνεῦμα, & nobis ſpiritus tã ventũ, quàm ſubſtantiã incorpoream ſigni-
D ficat. Præterea in alis ſuis poteſt more Hebræorũ intelligi In alis ipſius Iſraelis ſiue in alis ipſius vẽti, vt diximus. n. 17.

Et confundentur à ſacrificijs ſuis. Cum ſepti vndique calamitatibus videbunt, nihil ſibi opis afferre idola.

ALLEGORIA.

Spiritualem ſenſum conſulto in ſinem vſque diſtulimus, quoniam perpe- 39
tuum orationis propheticæ filum non vide-

videbatur commode interrumpi poſſe.
Quomodo eadem peccata in populo
Iudæorum fuerint poſt Domini aduen
tum, atrocioriſque captiuitatis, & va-
ſtitatis ſupplicio digni fuerint, nemo
eſt, qui ignoret. Quare & omnia, quæ
dicta ſunt, facile ad eum accommo-
dantur, ſi idololatriam demamus, ſed
habuit pro ea obſtinatam incredulita-
tem, & perfidiam, qua ceu perniocio-
ſiſſima fornicatione à Chriſto Domino
recedebat, & ſuperbia, atq; auaritia, &
ambitione perditus; cœleſti doctrinæ
perſpicuiſque miraculis diuinam virtu
tem demonſtrantibus pertinaciſſime
repugnabat, illique maxime, qui duces
populi ad ſalutem eſſe debuerant, ſacer
dotes, & Phariſæi, legiſque doctores.

TROPOLOGIA.

Tropologia vero ab illis verbis repe
tenda eſt: *Veruntamen vnuſquiſque non
iudicet, &c.* Miſertima animæ conditio
eſt, cum creatori ſuo contradicit, & ſæ-
pe admonita, vt reſipiſcat, nõ vt prius,
obſurdeſcit, ſed audit, & contradicit,
Ierem. 2. vt apud Ieremiam: Prohibe pedem tuũ
à nuditate, & guttur tuum à ſiti. Et di-
xiſti: Deſperaui, nequaquam faciam:
adamaui quippe alienos, & poſt eos
ambulabo. Væ (inquit Iſaias) qui con
Iſa. 45. tradicit fictori ſuo, teſta de ſamijs ter-
40 ræ. * Merito væ, quærit enim liberta-
tem contradicendo, & dum ſui iuris eſ-
ſe vult, libidinum & peccatorũ ſeruus
efficitur. Quærit lætitiam, & tranquil
litatem & in fluctus, atque in tumul-
tus ſe conijcit, ſicut ait Iob: Sapiens
Iob. 9. corde eſt, & fortis robore. Quis reſti-
tit ei, & pacem habuit? Gregorius. 9.
Moral. capit. 2. Sic ſummus ille ange-
licus ſpiritus, qui ſubiectus Deo in cul-
mine ſtare potuiſſet, ſemetipſum repul
ſus patitur: quia per naturæ ſuæ inquie
tudinem foris vagatur. Sic primus hu-
mani generis pares, quia auctoris præ-
cepto reſtitit, carnis protinus contu-
meliam ſenſit; & quia ſubeſſe condito-
ri per obedientiam noluit, ſub ſemetip-
ſo proſtratus, & pacem corporis proti-
nus amiſit. Bene ergo dicitur: Quis re-
ſtitit ei, & pacem habuit? quia peruer-
ſa mens vnde ſe contra auctorem eri-

A gi, inde ſe in ſemetipſa confundit, &c.
Patitur etiam aliud quod magnæ infe-
licitatis eſt, quod illi correptores adi-
muntur, & dum fœdo voluptatum amo
re captus miſeriam ſuam non videt cũ
monitores deſunt, fit in dies miſerior.
Paulo quidem ait Chriſtus: Ego ſum Acto. 9.
Ieſus, quem tu perſequeris: durum eſt
tibi contra ſtimulum calcitrare. Ma-
gnæ id ſane miſericordiæ, ſed non om-
nes Pauli ſunt, nec diu Paulus contra-
dixerat, ſed ignorans fecerat in incre-
dulitate. * Nos potius timeamus, ne di 41
mittamur in deſideria cordis noſtri, &
B iratus Dominus dicat: *Veruntamen
vnuſquiſque non iudicet, & non arguatur
vir.* Inde fit, quod ſtatim ſequitur: *Et
corrues hodie.* Manifeſta luce ducitur in
captiuitatem, & omnibus ſpectantibus
diabolo traditur, dum concupiſcentijs
ſuis relinquitur, & in reprobum ſen-
ſum datur, neque iam peccata abſcon-
dit, ſed perfricta fronte peccat. De hac Eccli. 32.
ruina præclare Eccleſiaſticus: In via
ruinæ non eas, & non offendes in lapi-
des, nec credas te viæ laborioſæ, ne po
nas animæ tuæ ſcandalum. Quot la-
pides in hac via occurrunt? quot offen
C dicula? *Corruet etiam in mortem*, idque
hodie, id eſt, valde cito, cum ille mi-
nime cogitabit. *Corruet etiam propheta
tecum.* Vt enim olim in populo illo
multi erant pſeudoprophetæ, de qui-
bus nunc prophetæ ſermo eſt, qui po-
pulo pacem in peccatis promittebant,
negantes famem vnquam aduentu-
ram, aut gladium, aut captiuitatem;
atque ita à pœnitentia auocabant: ita
in populo Chriſtiano habet hodie dia-
bolus pſeudoprophetas non paucos,
qui ſemper peccantibus impunitatem
pollicentur, longamque ad reſipiſcen-
dum vitam; nec ſubitam mortem ti-
D mere ſinunt, neque iram Dei, neque
ignem æternum importuni miſericor-
diæ diuinæ laudatores. Hos ſæpe Deus
inopinata morte opprimit, cum ijs,
quos deceperant, vt alteri perfidiæ,
alteri ſtultæ credulitatis pœnas in æ-
ternum luant. De his Ierem. 29. Non
vos ſeducant prophetæ veſtri, qui ſunt
in medio veſtrum, & diuini veſtri, & ne
attendatis ad ſomnia veſtra, quæ vos

ſomniatis, quia falſo ipſi prophetant vobis in nomine meo, & non miſi eos
42 dicit Dominus. * Atque has quidem pœnas nocte luent, vt fiat illud Sapien. 17. Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur. Solis autem illis ſuperpoſita erat grauis nox, imago tenebrarum, quæ ſuperuenturæ illis erant. Ipſi ergo ſibi erant grauiores tenebris. Quid autem tum populus Dei vocatus dicet, cum hæc aduenerint? Replebitur inſipientia, nec habebit quid reſpondeat vnum pro mille: agnoſcet merito ſe illa pati, merito à Deo repelli, quia & ipſe ſcientiam Dei repulit. Hæc ne pateretur Dauid,
Pſal. 24. ſupplex clamabat: Vias tuas Domine demonſtra mihi; & ſemitas tuas edoce me; dirige me in veritate tua, & doce me, quia tu es Deus Saluator meus. Quod vero addit: ***Secundum multitudinem eorum, ſic peccauerunt mihi, &c.*** Multum timendum eſt non ſolum congregationi, in qua multi peccatores fuerint; ſed etiam cuiuis homini, qui donis Dei abutitur. Sæpe fit, vt hominem Deus multis & naturæ, & gratiæ donis largiſſime ornet, pro quibus nullam gratiam auctori reddat, ſed quot accepit dona, tot ad ſuperbiam, & ad peccata cetera adminicula accepiſſe videatur. * Quem celeriter diuina ſen-
43 tentia conſequitur: ***Gloriam eorum in ignominiam commutabo***, quoniam eius formam, ingenium, vires, eruditionem, potentiam omnes execrantur, quaſi male collocata, & per abuſum deprauata. Quare merito de peccatore dicitur 1. Macha. 1. Gloria eius ſtercus, & vermis eſt: hodie extollitur, & cras non inuenietur: Et Ieremi. 29. Ecce mittam in eos gladium, & famem, & peſtem (paulatim, ſcilicet, eorum bona conſumentem) & ponam eos, vt ficus malas, quæ comedi non poſſunt, eo quod peſſimæ ſint, &c. Et dabo eos in vexationem vniuerſis regnis terræ in maledictionem, & ſtuporem, & in ſibilum, & in opprobrium cunctis gentibus, &c.

Cum autem ſacerdotes, qui populi peccata conſumere debent, & ei Deum pla- A care, & concionatores, ac religioſi, vel fallaci doctrina, vel prauo exemplo ceteros ad iniquitatem prouocant: ***Viſitabit Dominus ſuper eos vias eorum, & erit ſicut populus ſic ſacerdos***, vt nullum peccatum in populo inueniatur tam tetrum, ac dirum, quod etiam non inueniatur in ſacerdote, nec ſit hominibus honorabilior, quàm ſi de media plebe eſſet. Quod autem ait: ***Et comedent, & non ſaturabuntur***, expoſuimus. capit. 2. numer. 52. Miſerrimum etiam quod ſequitur.

Populus meus in ligno ſuo interrogauit, 44
B id eſt: Ita ſpiritu fornicationis ſeducti ſunt, id eſt, immodica rerum huius ſæculi cupiditate, vt ligno, & baculo diuinos honores tribuant, atque inde ſe accepturos eſſe confidant, vnde omnia mala repellant, ſicut idololatræ, qui per baculum cognoſcere futura ſtudebant, vt mala impendentia vitarent. Hi ſunt, qui pecuniam adorant, & in auro omnes ſuas ſpes, omne ſuum præ-
ſidium collocant. Quibus Ieremias Ierem. 2.
ait: Quomodo confunditur, fur quando deprehenditur, ſic confuſi ſunt domus Iſrael, ipſi, & reges eorũ principes,
C & ſacerdotes, & prophetæ eorũ dicentes ligno: Pater meus es tu; & lapidi: Tu me genuiſti. ***Super capita montium***, illi ſacrificant, & ſub arborum amœnarum frondibus, qui more gentilium viuunt, & voluptates tantum huius ſæculi curant, & in honores obtinendos, atque in diuitias conferunt quidquid in Dei obſequium, & honorem conferre debuerant. Nam in montibus, & collibus, vbi propter altitudinem, & virtutem multis rebus gignendis, conſeruandiſq; opportunam, Deus potius coli, laudarique debuit, & ſub arboribus amœnis vbi adorãdus erat amœnitatis
D illius auctor, ibi colũt idola ſua. Quod fit cum in ſublimem locum euecti dignitatis, aut eruditionis, aut probitatis, inde nobis placemus, & loco illo ad ſuperbiam, aut ad ambitionem, aut ad turpitudinem, aut ad aliorum incommoda abutimur. Aut cum opibus, & quiete abundantes luxui nos, & voluptatibus dedimus. * Sed videant idolorum cultores, non ſibi ſe nocere tantũ; 45

ſed

A ſed filijs, & propinquis, quos Deus ira-
tus impune peccare ſinet, vt ipſi dede-
core ſummo, & dolore plectantur, *&
populus non intelligens vapulet.* Verum
quoniam multi ſunt inter peccatores,
quos Deus maioribus beneficijs obli-
gauit, vt religioſi homines, & ſacerdo-
tes; atque ij denique, quos ad maiora
vocauit, & elegit, quoſque ſæpe è pec-
catis eruit, & quaſi extraxit; ad eos bo-
nus, & pius pater ſermonem conuer-
tit: *Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat
ſaltem Iuda.* Abijce, o Iuda, idola Iſrae-
B lis, noli imitari eius impietatem, id
eſt, mundanorum hominum, & more
gentilium viuentium. Iſti enim copia
bonorum à me acceptorum: laſciuien-
tes, & inſana voluptatum cupiditate
quaſi œſtro vaccæ raptati, præcipites in
facinora ruunt. Sed aliquando ex vac-
cis in agnos verſi laſciuire deſinent, &
colligati more agnorum alieni iuris
erunt, dominiſque crudelibus traden-
tur, vbi ſemper ſolicitudine, & metu
pleni ſint, quaſi agnus, qui ſolus in
campo latiſſimo verſatur, & ad quem-
cumque ſtrepitum metuit inſidias.
C
46 * Tui mores, tua vocatio, beneficia ac-
cepta aliam vitam poſtulant. Munda-
ni ſua habeant conuiuia, & gaudia, quæ
in æternum luctum deſinent, tu me-
liora quære. Ipſi flagrant cupiditate
terrenorum, & ſua ſponte currentes
etiam à ducibus ſuis admotis calcari-
bus concitantur, vnde in ſummas vtri-
que calamitates venient, & in remotas
terras ferentur, id eſt, in dies magis à
Dei cultu, & ab operibus pietatis rece-
dent, ac ſimiliores gentibus euadent.
Tu in loco tuo mane: locus enim in
quo ſtas, ſanctus eſt, & à patrum tuorũ
D inſtitutione, & pietate ne recedas, ne-
ue gentilibus appropinques. Illis dia-
bolus alas alligauit funibus illis, de qui-
Prou. 5. bus ſcriptũ eſt: Iniquitates ſuæ capiunt
impium, & funibus peccatorum ſuo-
rum conſtringitur; vt neque oratione,
neque deſiderijs ſaltem ſe ſe in cœlum
leuent, ſed affixi terræ adhæreant. Tuũ
eſt non hærere in ſolo, ſicut animan-
tia, quæ natura prona, atque ventri
obedictia finxit, ſed leuate te ſuper te.
Tuum eſt non ligari, ſed ſolui, qui ad
A veram libertatem filiorum Dei natus
es. Tuum eſt terrenis fæcibus relictis
cœlo appropinquare, & puriori, ac ſa-
lubriori aere frui. Denique tuum eſt,
non pennis ſpoliari, ſed clamare con-
tinenter: Quis dabit mihi pennas ſicut Pſal. 54.
columbæ, & volabo, & requieſcam?
Pennæ tuæ ſunt ſancta meditatio, &
oratio, perpetua tui abnegatio, pœni-
tentia, crucis portatio, & cetera huiuſ-
modi, ſine quibus anima grauis, etiamſi
ſibi aliquantum leuari videatur, ſuo
B pondere continuo in terram ruit.

CAPVT V.

*AVdite hoc ſacerdo-
tes & attendite do-
mus Iſrael, & do-
mus regis auſculta-
te: quia vobis indi-
cium eſt, quoniã laqueus facti eſtis
ſpeculationi, & ſicut rete expan-
ſum ſuper Thabor. Et victimas de-
C clinaſtis in profundum: & ego eru-
ditor omnium eorum. Ego ſcio E-
phraim, & Iſrael non eſt abſcondi-
tus à me; quia nunc fornicatus eſt
Ephraim, contaminatus eſt Iſrael.
Non dabunt cogitationes ſuas vt
reuertantur ad Deum ſuum: quia
ſpiritus fornicationum in medio eo-
rum, & Dominũ non cognouerunt.
Et reſpondebit arrogantia Iſrael in
facie eius: & Iſrael, & Ephraim
ruent in iniquitate ſua, ruet etiam
D Iudas cum eis. In gregibus ſuis, &
in armentis ſuis vadent ad quæren-
dum Dominum, & non inuenient:
ablatus eſt ab eis. In Domino præua-
ricati ſunt, quia filios alienos genue-
runt: nunc deuorabit eos menſis cũ
partibus ſuis. Clangite buccina in
Gabaa, tuba in Rama: vlulate in
Bethauen, poſt tergum tuum Benia-*

min. Ephraim in deſolatione erit in die correptionis: in tribubus Iſrael oſtendi fidem. Facti ſunt principes Iuda quaſi aſſumentes terminum: ſuper eos effundam quaſi aquam iram meam. Calumniam patiens eſt Ephraim, fractus iudicio: quoniam cœpit abire poſt ſordes. Et ego quaſi tinea Ephraim: & quaſi putredo domui Iuda. Et vidit Ephraim languorem ſuum, & Iudas vinculum ſuum: & abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorem: & ipſe non poterit ſanare vos, nec ſoluere poterit à vobis vinculum. Quoniam ego quaſi leæna Ephraim, & quaſi catulus leonis domui Iuda: ego, ego capiam, & vadam: tollam, & non eſt qui eruat. Vadens reuertar ad locum meum, donec deficiatis, & quæratis faciem meam.

HISTORIA.

Audite hæc ſacerdotes. Adhuc vult Dominus oſtendere, quam merito puniat decem tribus. Ijs enim magis loquitur, quoniam & grauius peccabant, & earũ propior erat captiuitas. Sed ſacerdotibus primum, qui populum, eum dirigere deberent, deprauabant. Ceterum ſacerdotes vocat (tametſi reuera non eſſent, quia non erant ex tribu Aharon; vt ſacra hiſtoria docet. 3. Reg. 12.) quoniam officium ſacerdotalé gerebant, & ſacerdotes à populo vocabantur, vt ait Hieronymus. Quemadmodum. 3. Reg. 18. & alibi ſæpe ſacerdotes idolorum vocantur ſacerdotes, & pſeudoprophetæ paſſim prophetæ dici ſolent, vt cap. 4. Corruet etiam propheta tecum.

Domus Iſrael. Hieronymus: Accuſatur populus, ne ſe alienum arbitretur à crimine, ſi inductus ſit à regibus, & ſacerdotibus.

Et domus regis. Regem, & eius domeſticos, ac conſiliarios appellat.

Quia vobis iudicium. id eſt: Ideo vos A appello, vt ſimul audiatis, quid feceritis, & cur tradamini inimicis, vt ait Hieronymus. Itaque Iudicium pro damnatione hic ponitur, & pro iudicis ſententia, vt Iacob. 2. Iudicium ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam: non pro obiurgatione, vt putauit Theophylactus, non enim eſt hic ריב vt in ſuperioribus capitibus, ſed משפת.

Quoniam laqueus facti eſtis ſpeculationi. Vbi legimus, Speculationi, in Hebræo eſt, למצפה. Contendunt autẽ Hebræi, & eorum ſectatores, Miſpha nomen B eſſe montis, quemadmodum & Thabor: aiuntque Hebræi genus hominum fabularum nugarumq; appetentiſſimum, Ieroboham regem Iſrael arces in his duobus montibus extruxiſſe, excubiaſque in eis collocaſſe, quæ populum impedirent, ne ſtatis feſtis diebus Ieroſolymam peteret, euntesque trucidarent. Si quæras, quo auctore hæc dicant, aut è qua hiſtoria rem antiquam, & inauditam acceperint: fruſtra quæras, ſolent enim multa huius generis dicere, ſed nulla, aut quàm pauciſſima comprobare. Vatablus etiã C vult Miſpha montem eſſe, in quo, & in Thabor, quia ſublimes erant, laqueos, & retia expandebant, qui feras, aueſque captabant, atque inde ſumpta metaphora talé reddi ſenſum: Fuiſtis ſcandalo populo meo, quem reuocare debueratis, & fuiſtis ei auctores idololatriæ. Sed hoc nobis perſuadere non poterunt: habemus enim præter Hieronymum meliores auctores, eoſque Hebræos, Lxx. interpretes, qui ſimiliter verterunt, ſpeculationi; & Chaldæum, qui vertit i Doctoribus veſtris; id eſt, ſpeculatoribus veſtris. Qui omD nes, quemadmodum Thabor in ſua interpretatione reliquerunt, quod nomen proprium eſſe intelligebant, ita ſine dubio reliquiſſent Miſpha, ſi nomen montis eſſe iudicaſſent. * Nec ignorabat Hieronymus montem eſſe quendam, qui hoc nomine vocaretur, primo enim Regum 10. tranſtulit: Et conuocauit Samuel populum ad Dominum in Maſpha, vbi hoc idem nomen eſt: ſed vidit hic non montem ſigni-

gnifi-

gnificari, & ideo ſpeculationem vertit, vt Iſai. 21. Super ſpecula Domini ego ſum ſtans iugiter. Et Mich. 7. Dies ſpeculationis tuę. Locum Hieronymus ita explanat: Speculatores, & principes vos conſtitui, vt populum regeretis errantem: vos autem facti eſtis laqueus, & non tam ſpeculatores, quam venatores appellandi. Significat autem, quod populum in idololatriā pertraxerint verbis, & exemplis. Itaque ſpeculationem vocari putat Hieronymus populum ipſum, quem ſpeculabantur, id eſt, cuius illi curam gerebant; quod eſt apud Hebræos vſitatiſſimum. Eodem prorſus modo interpretatus eſt hic Cyrillus, & libr. 12. comment. in Ioannem cap. 26. vbi ita ait: Speculationem in his appellat ſubditam multitudinem, cuius curam principes habere debent: Speculatores enim ideo apud ſacras litteras præſidentes populis dicuntur. Alij ſpeculationem dici putant ſpeculatores ipſos, id eſt, prophetas, iuxta illud Ezech. 3. Fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſrael. Ita Theodorus Antiochenus, Theodoretus, & Theophylactus, immo & Chaldæus qui ita vertit; Offendiculū enim fuiſtis doctoribus veſtris. Prophetis enim laqueus erant Iſraelitæ, quia illos capere, & extinguere cupiebant. * Vere autem, & proprie vtrumque dici facile intelligemus, ſi phraſin, & val de neceſſariam, & maxime in ſcriptura vſitatam conſideremus. Solet enim nomina abſtracta (vt Dialecticorum more docendi cauſa loquar) pro ſuis concretis vſurpare, modo actiue ſumptis, modo paſſiue. Vix paginam in ſcriptura volues, in qua aut vtrumque horum, aut alterum non inuenias: ideo vnum, aut alterum exemplum proferre ſatis erit. Pro concreto actiue vt 1. Corinth. 1. Qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio, id eſt, docens nos, iuſtificans nos, ſanctificans, & redimens, vnde meritò intulit: vt quemadmodum ſcriptum eſt: qui gloriatur in Domino glorietur, id eſt, cum non habeamus ex nobis ſapientiam, nec iuſtitiam, nec ſanctificationem, nec redemptionem, ſed à Deo per Chriſtum, non poſſumus vllo modo gloriari in nobis, ſed in Chriſto gloriari debemus. Pſalm. 17. Diligam te Domine fortitudo mea, id eſt, fortem efficiens me. Pro concreto paſſiue; vt paſſim in Pſalmis legimus: Tu es ſpes mea, patientia mea, expectatio mea, id eſt, in quo ego ſpero, quem ſuſtineo, quem expecto. Ex quo illud intelligitur Geneſ. 31. Niſi Deus patris mei Abraham, & timor Iſaac affuiſſet mihi, forſitan modo nudam me dimiſiſſes, id eſt; Deus ille, quem Iſaac timebat, & venerabatur. Et poſtea: Iurauit ergo Iacob per timorem patris ſui Iſaac. Ita nunc ſpeculatio recte ſignificare poteſt, & ipſum ſpeculatorem, & populum (vt ita dicam) ſpeculatum. Nihil etiam obſtat, ſi ſpeculator propheta eſt, ipſam prophetiam ſpeculationem dici, aut officium prophetandi.

Speculatio, & ſpeculator.

Phraſis.

Et ſicut rete expanſum ſuper Thabor. Non dicit illos in inſidijs fuiſſe in monte Thabor, ſed facti eſtis quaſi rete, quod ibi expandi ſolet ad aues, aut feras capiendas: ſic vos inſidias ſemper paratis contra prophetas, vt eos capiatis, & occidatis, vt exponunt Theophylactus, & Theodoretus, vel iuxta ſuperiorem Hieronymi ſenſum: Irretiſtis reliquos, & exitium eis attuliſtis: per vos enim inciderunt in idololatriam. Porro Thabor (vt hic ait Hieronymus) mons eſt Galilææ ſitus in campeſtribus, rotundus, atque ſublimis, & ex omni parte finitur æqualiter. Huius meminit Dauid Pſalmo 88. Thabor, & Hermon in nomine tuo exultabunt. Hunc LXX. & Ioſephus, & Græci eos ſecuti Itabyrium vocant, ſiue Itaburium, hanc (vt ait Hieronym.) habentes conſuetudinem; vt Hebræa nomina Græco ſermone declinent, ſicut Edom interpretatur Idumæam. Quamuis nunc in quibuſdā Græcis libris legamus hic, Thabor. Sed vera lectio LXX. eſt Itabyrium, vt conſtat ex Hieronymo, & Theophylacto. Idē in locis Hebraicis ait: Thabor terminus Zabulon. Eſt autem mons in medio Galileę campo mira rotunditate ſu-

Thabor.

te ſublimis, diſtans à Diocęſarea decem A millibus contra Orientalem plagam; qui confinium quoque inter tribum Iſſachar, & Nephtalim fuit. Ioſephus libro 4. de bello Iudaico cap. 2. affirmat, altitudinem huius montis eſſe triginta ſtadiorum, verticem autem ipſum campeſtrem viginti ſtadijs patere: Situmq; eſſe inter Scythopolin, & campum magnum. Egeſippus lib. 4. de excidio Ieroſolymitano cap. 4. verticem eius viginti tria ſtadia habere ſcribit, ſed mēdoſum eſſe librum ſuſpicor: ſolet enim ſequi Ioſephum. Teſtanturq; qui terram ſanctam viderunt, diſtare à Naim ſex, aut B ſeptem millibus ad dexteram euntibus ab Ieruſalem in Nazareth, decem vero à Nazareth, ſitumq; eſſe in parte Orientali campi magni Galilææ, ita vt plus quatuor, aut quinque millibus ab alijs circum montibus recedat, & quaſi manu ædificatus in illa planitie videatur, valde ſublimis, atque adeo vndique æqualis, vt vna eius pars non videatur vel pugillum terræ habere plus altera. Cyrillus. Thabor mōs eſt nobiliſſimus in Galilæa, denſiſſimus, & pleniſſimus ferarum, & auium.

6 *Et victimas declinaſtis in profundum.* C
* Hebræa verba valde obſcura ſunt, & mirabiliter variant interpretes, præſertim recentiores; hoc tantum inter eos conuenit, quod à noſtra tranſlatione recedunt. Quos ego nec referam, nec refellam. Id tantum dicam, quod veriſſimum arbitror: ſenſus eſt: Vehementer declinaſtis victimas, id eſt, multum curaſtis, ne victimæ Deo offerrentur in Ieruſalem, ne ab errore ſuo reſipiſcerent qui eas offerebant, & vitulis potius eas immolarent. Sed videamus, quam recte hunc ſenſum Hebræa exprimant, quod auctores illi non putarunt poſſe fieri, ושחטה סטים העמיקו. Hic D שחטה victimam ſignificat à שחט, quod eſt iugulare, ſeu mactare. Quod ſi vrgeat R. Dauid non eſſe hic nomen, ſed infinitiuū, haud inuitus dabo, quod iure poſſem negare, ſic igitur immolare. Scilicet victimas. סטים declinantes ſignificat, vt ipſe quoque fatetur. At העמיקו ſine controuerſia ſignificat profundauerunt, ſiue profundum fecerunt. A * Eſt autem phraſis Hebræorum (quam auctores hi non videantur animaduertiſſe) vt hoc verbum, & alia nonnulla in coniugatione hiphil aduerbialiter ponantur. Vt Ionæ 4. bis dicitur: Putaſne bene iraſceris tu? In Hebræo eſt, Putaſne benefecit venit ira tibi? vbi היטב, id eſt, Benefecit nihil aliud ſignificat quam bene, vt Hieronymus vertit, aut vehementer vt LXX. & ſtatim, Bene iraſcor ego vſque ad mortem. Vbi in Hebræo eſt, Benefecit venit ira mihi. Ita hoc verbum העמיקו. Hoſ. 9. Profunde peccauerunt, ſicut in B diebus Gabaa, Hebraice: Profunde fecerunt corrupti ſunt, ſicut in diebus Gabaa, id eſt. Profunde ſiue vehementer corrupti ſunt. Chaldæus: Adauxere corruptionem ſicut in diebus Gabaa. Iſaiæ. 31. Conuertimini, ſicut in profundum receſſeratis filij Iſrael. Hebraice: ſicut profundum feciſtis, id eſt, ſicut vehementer receſſiſtis. Chaldæus: Conuertimini ad legem, quia multū erraſtis filij Iſrael. Ita etiam in hoc loco, Profundum fecerunt, ſignificat, In profundum, id eſt, vehementer, aut largiſſime, vt vertit Chaldæus: Planus ergo ſenſus eſt; Et vi- C ctimas declinantes (ſcilicet, furtis) vehemēter, vel immolare declinaſtis vehementer, diligentiſſime curaſtis, ne victimæ Deo offerrentur. * Quod vero hactenus in tertia perſona dicebamus. Profundum fecerunt, & nunc in ſecunda dicimus profundum feciſtis, mouere lectorem non debet, nam ſi loco literæ ו ponatur ת ſonabit, Profundum feciſtis, in quibus literis propter ſimilitudinem facile potuit errare librarius. Poſſumus etiam reſpondere, tertiam perſonam non raro poni pro ſecunda, præſertim in hoc verbo, vt Iſa. 31. Conuertimini, ſicut in profundum receſſeratis, D vbi & LXX. & Chaldæus in ſecūda perſona acceperunt. Nec mirum cum ponatur quaſi aduerbialiter, immo & pro ſecunda perſona imperatiui ponitur bis Ierem. 49. Deſcendite in voraginem habitatores Dedan, & poſtea in voraginibus ſedere qui habitatis Aſor, &c. conſentientibus cum noſtra tranſlatione LXX. interpretibus.

7 Phraſis. Profunde ſiue Profundum.

8

Et ego eruditor omnium eorum. Ego erudic-

erudiebam eos cupiens emendare, non perdere. Non deſiſtebã eos à cultu idolorum auocare per prophetas meos. Chaldæus: Et ego adduco correptiones ſuper omnes illos.

ALLEGORIA.

Sacerdotes, & Phariſei, & primores populi, & domus regis Herodis, qui occidit Ioannem Baptiſtam, & Chriſtum Luc. 13. quærebat, vt occideret, & poſtea cum exercitu ſuo irriſit eum indutum veſte alba, ac remiſit ad Pilatum, compellantur vt damnationis ſuæ ſententiam audiant: omnes enim laqueus facti ſunt Chriſto, & apoſtolis, quærentes eos capere in ſermone, & occidere. Populo etiam ipſi, cuius curam gerebant, facti ſunt laqueus, quem quantum poterãt à Chriſto, id eſt, à veritate, & à ſalute, auertebãt: vt Io. 9. Da gloriam Deo, nos ſcimus, quia hic homo peccator eſt. Et ca. 11. Quid facimus, quia hic homo multa ſigna facit? Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum, &c. Deniq; in paſſione turba petijt virum homicidam donari ſibi, auctorem vero vitæ interfeci; quoniã (vt ſcribit Marcus) Pontifices Marc. 15. concitauerũt turbã, vt magis Barabban dimitteret eis. Et cũ Chriſtus conditor eſſet omnium, id eſt, tam principũ, quã reliqui populi, omniumq; ſalutẽ optaret, principes auertebant populum ne Deo offerrẽt ſacrificium laudis, & fidei, & iuſtitiæ Chriſtum accipientes, & honorantes. Theophylactus: Hæc & Chriſti interfectoribus põtificibus, phariſæis, & ſcribis, & regi Herodi conuenient, qui rete facti ſunt ſpeculæ, hoc eſt ſublimi Chriſto, ſuper quo qui ſteterit, plura, & præſtantiora ceteris videt. Nonne & in ſermonibus ipſum conabantur irretire, ac tandem crucis ſagenam ipſi fixerunt, variasque ſycophantias, & calumnias, & falſa teſtimonia, ceu retia expanderunt? Cyrillus lib. 12. commentariorum in Ioan. cap. 26. Laqueus facti ſunt principes & ſacerdotes clamãtes, & turbis perſuadentes, vt clamarent: Non habemus regem niſi Cæſarem, &c. Hæc ideo retuli, ne quis putet huiuſmodi allegorias temere à nobis confingi.

TROPOLOGIA.

10 Theophylactus: Qui conſtitutus eſt, A vt doctorem agat, ac ſuper excelſum gradum doceat, ſi vel reprehenſibilem vitam duxerit, vel adulterinam, prauamque doctrinam euulgauerit, rete fit iis, qui in eum defigunt oculos, ipſe (inquam) in ſpecula collocatus. Rete autem fit, non quale Chriſti diſcipuli piſcatores habuerunt, verbum nempe miraculis contextum, ſed quale venantes ſemper venationem animorum dæmones infinxerunt. Audiemus autem quã animas perdidimus, cuius rete ſimus: nec enim Dei, etiam ſi in ſpecula ſtemus. B Hæc Theophylactus, quæ etiam retuli, vt videat lector quomodo veteres patres tropologicos ſenſus explicent. Ita enim Hieronymus & Origenes, & ceteri faciunt: ne à me pro tropologia locos communes expectet, quos ſibi quiſque non magno labore coaceruare poteſt. Ego quod difficilius eſt, & quod patres noſtri ſecuti ſunt, tantum propoſitum habeo, vt quid in litera lateat, ſiue ad Chriſtum, & Eccleſiam; ſiue ad mores attinens ordinem ipſum literæ, contexturamque ſeruans explicem. Ceterum de his, quæ nunc eſſent dicenda, vide c. 2. nu. 78. 79. 80. & 83. C

HISTORIA.

Ego ſcio Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me. id eſt. Scio quæ opera faciant, non poſſunt latere me. Hoc autem dicit, quoniã cum primũ Ephraim idola colere cœpit, ſtatim reliquus Iſrael imperatorem eius ſecutus eſt. Ephraim autem vocat Ieroboam ex ea tribu natum, & ceteros reges, qui eum & dignitate, & ſcelere ſecuti ſunt: tum ipſam tribũ vniuerſam (vt intellexit Chaldæus) quæ prima, ac promptiſſima omnium fuit ad vitulos regis ſui adorandos.

D *Non dabunt cogitationes ſuas.* Nullo modo imperare animo ſuo, aut perſuadere ſibi volent, vt ab idolorum cultu abſtineant, ita eos occupauit, ac poſſedit totos ſpiritus idololatriæ. Hoc expoſuimus cap. 4. num. 23.

Et Dominum non cognouerunt. Statuerunt omnino à Deo recedere, & eius mandata contemnere. De hoc ca. 4. num. 1.

Et reſpondebit arrogantia Iſrael in facie eius. Sed non abibit impunitus: humi-

Reſpondere.

humiliabitur eius ſuperbia, ita Hieronymus expoſuit, & merito: nam pœna pro peccato inflicta, eſt ipſiſſima reſponſio, quæ peccato debetur, ſicut fauor Dei, & beneficia ſunt reſponſio boni operis, vt Gene. 31. Reſpondebitque mihi cras iuſtitia mea, cum placiti tempus aduenerit. Metaphora capitur ab agricolis (vt recte ait Ruffinus) quibus terra, vt culta eſt, & ſeminata, ita reſpondet, vel benignitate fructuum, vel malignitate, vt apud Virgilium.

1. Georg.

Illa ſeges demum votis reſpondet auari
Agricolæ, bis quæ ſolē, bis frigora ſenſit.

Quomodo Apoſtolus ait ad Gala. 6. B Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet. *In facie eius*, id eſt, ipſo cernente. Chaldæus. Et deprimetur gloria Iſrael ipſis videntibus. Theophylactus: Aperte itaque videbunt qualis ſit impietatis fructus, & ſuperbiæ. Ceterum, vt notat Hieronymus גאון, pro quo nos habemus: Arrogātia, aut ſuperbia, vt & Chaldæus, & Theodotion, & Aquila verterunt. LXX. & Symmachus vertunt, Iniuria, quoniam ſuperbia, qua peccator Deo obedire recuſat, iniuria Dei eſt. Ita etiam cap. 7. Et humiliabitur ſuperbia Iſrael in facie eius.

גאון

ו

C *Et Iſrael, & Ephraim ruent in iniquitate ſua.* Hæc eſt reſponſio: captiui omnes ducentur, idemque poſtea patietur Iudas, vt pro eadem impietate eaſdem pœnas luat. In iniquitate autem dixit more Hebræorum, id eſt. Propter iniquitatem, vt Geneſ. 18. Dimittam omni loco propter eos. Et ibidem: Non percutiam propter quadraginta. Delebis propter quinque vniuerſam vrbem? & cap. 29. Seruiam tibi pro Rachel filia tua. Et: Nonne pro Rachel ſeruiui tibi? In his locis vbi habemus, Propter, aut Pro, in Hebræo eſt In, quam phraſin poſtea imitatus eſt interpres. c. 12. Et ſeruiuit Iſrael in vxore, & in vxore ſeruauit.

In pro, Propter.

D *In gregibus ſuis, & armentis ſuis.* Cum calamitatibus vrgebuntur: ibunt vt quē præuaricationibus offenderant, hoſtijs placent, vt ait Hieronymus. Sed non inuenient, quem requirunt; quia à recedentibus & ipſe receſſit. Hoc latius exponemus cap. 6. in illud: Miſericordiam volo, & non ſacrificium.

A *In Dominum præuaricati ſunt.* Quidā codices habent: In Domino, ſicut & Hieronymus videtur legiſſe; ſed hoc Hebraice dictum eſt, In Domino, pro, In Dominum, vt ſæpe fit.

Quia filios alienos genuerunt. Quos, ſcilicet, ego non agnoſco meos. Hi ſunt (vt ait Hieronymus) quos cum eſſent in errore idolorum genuerūt, ſiue quos ducentes per ignem idolis conſecrarunt, iuxta illud 4. Reg. 16. de Achaz: Inſuper & filium ſuū conſecrauit transferens per ignem ſecundum idola gentium Ezec. 16. immolaſti filios meos, & dediſti illos conſecrans eis. Chaldæus autem ita interpretatus eſt: In verbum Domini perperam egerunt, quia filios de filiabus gentiū ſibi ſtatuerunt. Quod poſtea Iudæis quoque accidit, vt videmus. 1. Eſd. 9. & 10. Hanc expoſitionem attigerunt Theophylactus, & Paulus Burgenſis in additionibus, aliique ſequuntur, & certe eſt valde probabilis. Hi enim recte dicuntur filij alieni, quia non ſunt omnino ex Iſrael, ſed partim ex alienigenis, tametſi Hieronymus priorem huic præferat. 13

Nunc deuorabit eos menſis. Hieronymus ita interpretatur; Per ſingulos mēſes hoſtis adueniet, & cuncta vaſtabit. Atque ita factum eſſe probat ex libris Regum, & Paralipom. & nos ca. 1. oſtendimus in illud: Et quieſcere faciam regnum domus Iſrael. Ac ſi diceret: Non veniet menſis, quin deuorentur, & aliquid de regni ſui viribus amittant. Cum vero ait: Nunc ſignificat id paulo poſt futurum, ipſo, ſcilicet, propheta viuente Chaldæus: Nunc adducam aduerſus eos populos per ſingulos menſes, qui populabuntur fructus terræ eorum. Partes vocat ſortem, & poſſeſſionem cuiuſque tribus, ita enim pars frequenter dicitur. Num. 34. Acceperunt partem ſuam trans Iordanem. Matth. 24. Partemque eius ponet cum hypocritis. Ideo. LXX. verterunt Cleros, id eſt, ſortes. Ruffinus mendoſo codice deceptus legit, Meſſis.

Pars.

ALLEGORIA.

14 Cum dicit: *Ego ſcio Ephraim*, haud obſcure vaticinatur de pontificibus, & Phariſæis, qui occulte de Chriſto interficiendo

A faciendo cogitabant, & inter ſe agebãt: quorum conſilia Deum vindicem latere non poterant. Ipſi prius, qui maiores erant, fornicari cœperunt; & à Deo, quẽ audiebant, & videbant per ſuperbiam recedere; atq; ita contaminatus eſt Iſrael, id eſt, populus ab eis deceptus, & ſubornatus cępit infenſus eſſe Chriſto, & eius mortem petere à Pilato. Et quoniam cordis inſpector tacitas eorum cogitationes videbat, & perditiſſimam obſtinationem, prædicit per ſuum prophetã nullis eos miraculis, nullis verbis, nullis beneficijs flectendos, vt Chriſtum Dominum adorent, & ad eum conuertantur; rapiebat enim eos præcipites furor ille cõtradicẽdi, & aduerſandi Chriſto, recedendiq; à Deo. Sed dabunt tantæ perfidiæ pœnas, inquit, & occidentur, capienturque à Romanis ipſiſque videntibus, ac gementibus peribunt eorũ diuitiæ, ac gloria, & quaſi viliſſima mancipia, qui vaſtitati ſuperſtites fuerint, venumdabuntur.

B

15 * *Ruet Ephraim*, id eſt, principes; & Iſrael, id eſt, reliquus populus qui à Chriſto receſſit. *Iudas quoque*, id eſt, illi, qui Domino, & apoſtolis fauere, & ceteris meliores eſſe videbantur, ſed erant re vera eiuſdem perfidiæ, malignitatiſque participes. Atque hi omnes, cum imminentia mala præſenſerint, Romanorumque exercitum in Iudæa viderint; quærent Deum multo victimarum ſanguine effuſo. Sed adhuc obſtinati, & Chriſtum auerſantes; non inuenient tamen: quia nemo venit ad patrem, niſi per Chriſtum, ablatus eſt ab eis, quia ipſi ſibi Chriſtum abſtulerunt. Donec hæc veniant non deſinent præuaricari, & in regem gloriæ blaſphemare. *Et filios alienos gignent*, id eſt, diſcipulos ſuæ impietatis, & perfidiæ, quos Deus non agnoſcet ſuos. Ideo multo ante excidium deuorabuntur frequenter cum partibus ſuis: interfecti enim ſunt multi, & multi ſpoliati à Romanis præſidibus, & innumeris calamitatibus afflicti, vt videmus apud Ioſephum lib. 2. & 3. de bello Iudaico. Denique domeſticis ſeditionibus, & inteſtinis bellis ipſi vires ſuas concidebant, rempublicamque perdebant. Lege Ioſephum li. 5. cap. 1. & 2, & lib. 6. c. 1.

TROPOLOGIA.

Ego ſcio Ephraim, &c. Quidquid facimus, quidquid cogitamus Dei oculis omnia contemplantis patet, fruſtra hominum oculos fugit peccator, & latebras quærit; cum enim fugerit, omniũ conſpectum, iudicis ſui oculos fugere non poteſt. De quo præclare eſt apud Iſai. Væ qui profundi eſtis corde, vt à Domino abſcondatis conſilium, quorũ ſunt in tenebris opera, & dicunt: Quis videt nos, & quis nouit nos? Peruerſa eſt hæc veſtra cogitatio, quaſi ſi lutum contra figulum cogitet, & dicat opus factori ſuo: Non feciſti me, & figmentum dicat fictori ſuo: Non intelligis. Recte quidem, qui enim dicit; Non videbit me Deus, perinde eſt, ac ſi diceret: Non me fecit Deus, quia Deus omnia, quæ fecit conſeruat, & regit. Et ſicut non potuerunt eſſe ſine Deo, ita nec ſine eo quidquam agere poſſunt: Videre autem ſe vel occultiſſimas cogitationes, ex earũ pœna docet, cum ait: *Et reſpondebit arrogantia Iſrael in facie eius, &c.* Hoc & Salomon eleganter docuit: Infernus, inquit, & perditio coram Domino, quanto magis corda filiorum hominum. Nõ videtur recte colligere: angeli enim norunt infernum, & perditionem, nec tamen vident corda filiorum hominum. Plane ſi ita intelligeret, non recte argumentaretur: ſed tamen infernum, & perditionem vocat pœnas peccantibus præparatas. Ita valida eſt à maiori ad minus argumẽtatio Cum occultiſſime peccas, cum te latere credis, adeò Deũ non lates, vt ſimul ipſe videat pœnas, quas tibi pro ſcelere illo pręparauit. Tu peccas, & breui voluptatula frueris, & interea tibi infernus, & æterna perditio parantur. * Atque eo magis timendum eſt ijs, qui columnæ videntur eſſe in populo, quòd aliorum peccatum ſimplex peccatum eſt; principum vero, ſacerdotum, doctorum duplex eſt: nam & ipſi peccãt, & alijs graui ſcandalo ſunt. *Fornicatus eſt enim Ephraim, & continuo contaminatus eſt Iſrael.* Illud vero miſerrimum, quod ſequitur: *Non dabunt cogitationes ſuas, vt reuertantur, &c.* Eò enim peccata hominem ſæpe deducunt, vt cum cogitationes animo eius

16 — Iſa. 29. — Prou. 15. — 17 — C — D

eius obuerſentur, ſalutares ab eo, qui eſt ſaluator omnium hominum maxime fidelium, nec ignoret ſalutares eſſe, tamen eſt in medio eius, in corde eius, ſpiritus fornicationum, id eſt, ita furor, & dira cupiditate voluptatum in peccata, quibus iam aſſueuit, rapitur, vt nullo modo in animum inducat lucem illam cœleſtem admittere, & ad mentem bonam reuerti. Qui ſi cogitare nõ vult quem hoſpitem pulſantem repellat ruſtice & inurbane, id eſt, Chriſtum
Apoc.3. dicentem: Ego ſto ad oſtium, & pulſo: certe cogitare deberet, quem admiſerit, immo penes quem ſit, & cui ſe dediderit. Quid faciet in te crudeliſſimus hoſtis animæ tuæ, & immanis parricida à te, admiſſus, accepta poteſtate tui, qui dies, noctesque de perditione tua
28 cogitat?* Profecto reſpõdebit tibi arrogantia tua in facie tua, qua Domino tuo aduerſaris & contradicis. Qualem reſponſionem expectare debeas, docebit te Salomon: Abominatio Domini
Prou.16. eſt omnis arrogans, etiam ſi manus ad manum fuerit, non eſt innocens. Huic ſuperbiæ cum alia vitia reſpondet, tum maxime fornicatio, quod pulcherrime admonet Gregorius. 26. Mor. cap. 12. Sic, ſic, inquit, elati iuſta fuerant retributione ferendi, vt quia ſuperbiendo ſe hominibus præferunt, luxuriando vſque ad iumentorum ſimilitudinem deuoluantur. Quaſi ſcientiæ enim illos in altum penna ſubleuauerat, de qui-
Rom.1. bus Paulus dicebat; Quia cum cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt; ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis. Quomodo autem in iumentorum, aut pluſquam iumentorum voluptatem deciderint, ſubdit dicens: Tradidit eos Deus in deſideria cordis ſui, in immunditiã: Occultam videlicet culpam ſequitur aperta percuſſio, vt malis exterioribus interiora puniatur, & cor publice corruat, quod latenter tumebat. Hinc quippe per Oſeam contra Iſraelitas dicitur: Et reſpõdebit arrogantia Iſrael in faciem eius. Ac ſi diceret. Culpa, quæ per elationem mentis in occulto latuit, per carnis luxuriam in aperto reſpondit. Et capite 13. Illud Iob. 34.

A * Qui docet nos ſuper iumenta terræ, 19
& ſuper volucres cæli erudit nos, ita fere exponit; vt iumenta terræ dicat eſſe homines carnis motibus ſubditos, volucres autem cœli dæmones ſuperbos. Erudit igitur nos ſuper volucres cœli, cum donat, vt veram humilitatem teneamus, qua ſeruata, non paremus motibus carnis, vt iumenta. Sed hæc omnia latius Gregorius: Ego pauca, nec ea continuata decerpſi. Facile hinc intelligimus, cur ſtatim dicat propheta: *Et Iſrael, & Ephraim ruent in iniquitate ſua, ruet etiam Iudas cum eis.* B Illi enim etiam ruunt aliquando, qui longiſſime abeſſe videbantur à ruina. Atque hi ſæpe Deum quærere videntur eleemoſynis, & externis charitatis officijs, quem minime inueniunt: quia in ſuperbia ſua manent, & ea, quæ offerunt, deſpicit Deus, quia non offerunt ſpiritum contribulatum, & cor contritum, atque humiliatum, quod ille nunquam deſpicit. *Præuaricâtur in Dominũ gignentes filios alienos.* Dum omnes ingenij, atque acuminis ſui partus, conatus, laboreſque ſuos, quos dicare Deo debuerunt, idolis immolant, id eſt, hono- C ribus, opibus, & voluptatibus. Et dum non ex Iſraelitide, ſed ex alienigena vxore liberos procreant, id eſt, dum inutilibus gentilium artibus dant operam, & ſe mundi laboribus exercent, non æterna bona, ſed ſæcularia, tam vigili cura quæritantes. Nihil ergo mirum ſi hos cito *deuoret menſis cum partibus ſuis*, id eſt, ſi paulatim bona illa perdant, quæ habebant, & cito ad extremam redigantur inopiam, de quo diximus. cap. 1. num. 90. & 91.

HISTORIA.

Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama. Huiuſmodi orationem rhetores il- D luſtrem, vocant, cum talis eſt, vt res nõ dici, ſed geri videatur. Quaſi dicat: Video iam hoſtes irruentes, conuocate omnes, vt ſe ſe ad prælium comparent. Tubis enim, & buccinis ex edito loco perſonantibus vtebantur Hebræi, cum populus erat conuocandus, vt rem audiret magni momenti. Iudic. 6. Qui clangens buccina conuocauit domum Abiezer. 1. Reg. 13. Saul cecinit buccina in 20

Tubæ, & Buccinæ vſus.

na in omni terra dicens: Audiant Hebræi. Pſal. 80. Buccinate in Neomenia tuba in inſigni die ſollemnitatis veſtræ. Hinc Iſa. 28. Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam. Hinc etiam Matth 6. Cum ergo facis eleemoſynam, noli tuba canere ante te, ſicut faciunt hypocritæ, &c. quaſi pauperes conuocarent, tuba canebant, re autem vera laudatores, & teſtes eleemoſynarũ conuocabant. Gabaa, in qua natus eſt Saul; & Rama, in qua vixit Samuel, ciuitates coniunctæ ſunt in tribu Beniamin, vt ait Hieron. & conſtat ex Ioſue 18. Erãt autem, (vt & nomina ipſa indicant, Gabaa enim collem ſignificat, Rama excelſum.) in excelſo ſitæ, & quaſi duæ arces totius tribus, ideo ex eis clamare iubentur ciues. Sed cur in ciuitatibus Beniamin? Cum antea Iſraeli loqueretur, dixit; Ruet Ephraim, & Iſrael, ruet etiam Iudas cum eis. Nunc omnes admonet, nam ſtatim ait: Vlulate in Bethauen. Sed quoniam putare poterant duæ tribus, ſe in tuto eſſe, nec timere debere captiuitatem, quoniã prius ruiturus erat Iſrael, ſignificauit in proximo eſſe captiuitatem Iſraelis: Nunc, inquit, deuorabit eos menſis cũ partibus ſuis. * Atq;

Gabaa, Rama.

21 vt hoc penitus in Iudæ, & Beniamin animis infigeret, iterũ dicit expreſſioribus, & fortioribus verbis: Clangite buccina in Gabaa, &c. Quaſi dicat: Parate vos ad prælium, o Iuda, & Beniamin, quoniam decem tribus, quæ vobis proximæ ſunt, iã iã capientur: ne quietem, & pacẽ, ſed bellum cogitate. Vult autem intelligi, quod veteri prouerbio monemur. (det.

Nã tua res agitur paries cum proximus ar

Ideo, cum ait, vlulate in Bethauen, quæ vrbs decem tribuum eſt, addidit: Poſt tergum tuum Beniamin: Ac ſi diceret, Vide quo animo eſſe debeas, o Beniamin, cum à tergo vaſtantem hoſtem habeas. Inter buccinam, & tubam hoc intereſſe docet Hieronymus, quod buccina paſtoralis eſt, & cornu recuruo efficitur, quæ Hebraice שופר dicitur, Græce κερατίνη, id eſt, cornea. Vnde Pſal. 97. In tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ. Pro Tuba cornea tantum eſt in Hebræo שופר. Tuba autem de

Buccina, & Tuba.

A ære efficitur, vel argento, qua in bellis, & in ſollemnitatibus concrepabant.

Vlulate in Bethauen. In Gabaa, & Rama clangere ſatis eſt, in Bethauen vlulandum eſt. Clangitur enim cum hoſtes irruunt, ſed vlulatur deſperatis iam rebus, & in extremam infelicitatem adductis, cum iam hoſtis habet muros, aut intra vrbem eſt. Vlulatus proprie luporum eſt, ſed transfertur ad eiulatus, ac lugubres clamores. Ioe. 2. Flete, & vlulate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine, quoniam perijt de ore veſtro. Non dixit: Quoniam peribit, non enim vlulari ſolet, niſi cum iam ſpes non eſt. Ita quoque Virgilius. 22

Vlulare.

B *Lamentis, gemituque, & femineo vlulatu* 4. Æneid.
Tecta fremunt.

Ac deinde vt explicaret cur vlulatũ dixiſſet.

Non aliter quam ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Cartago, aut antiqua Tyros, flammaque furentes
Culmina perque hominum voluantur, perque deorum.

Ephraim in deſolationem erit. Siue legatur, In deſolationem; ſiue, In deſolatione, phraſi Hebraica, ſenſus idem eſt.

C Docet, cur vlulandum ſit in Bethauen, quoniam Ephraim deſolabitur, penitus vaſtabitur Iſrael cum principibus ſuis.

23 *In die correptionis in tribubus Iſrael oſtendi fidem.* In die correptionis, & vindictæ oſtendam, quam vera ſint meæ verba, quæ per prophetas meos prædixi, qui nunc ab impijs irridentur. Itaq; Oſtendi more prophetico dicit, pro Oſtendam, & fidem virtutem moralem intelligit, quæ eſt (vt Cicero diffinit primo offitiorum) dictorum, conuentorumque conſtantia; inde dicta, quod fiat id quod dicitur. De qua Pſalm. 32. Quia

Fidem.

D rectum eſt verbum Domini, & omnia opera eius in fide, & Rom. 3. Numquid incredulitas illorum fidẽ Dei euacuabit? Inde fidelis Deus dicitur, vt Pſalm. 144. Fidelis Deus in omnibus verbis ſuis, & ſãctus in omnibus operibus ſuis.

ALLEGORIA.

Dominus quoque videns Ieruſalem cito euertendam fleuit ſuper illam, & palam Iudæis ſæpe prædixit ſuæ vrbis, Luc. 19.

& ſe-

Luc.13. & regionis vaſtitatem, exemplo eorũ,
quos turris oppreſſerat in Siloe, & Galilæorum, quos occiderat Pilatus miſcens eorum ſanguinem cum ſacrificijs. Exaltauit quaſi tuba vocem ſuam; Niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter peribitis. Sed non crediderunt; ideo cũ à Tito vaſtati ſunt, oſtendit fidem ſuã, & flentes viderunt, quod ante cum riſu audiebant.

TROPOLOGIA.

24 Deus, qui omnium optat ſalutem,
prædicatores in Eccleſia ſua conſtituit, qui quaſi tubæ quædam cœleſtes noctu,
Iſa.62. diuque clament ad peccatores. Super muros (inquit) tuos Ieruſalem conſtitui cuſtodes, tota die, & tota nocte in perpetuum non tacebunt. Iſthuc eſt *Clangere buccina in Gabaa, tuba in Rama*. Clamant mortẽ imminere nec opinãtibus, in qua referet vnuſquiſque, prout geſſerit in corpore, clamant proximam eſſe iram Dei, & poſt longam patientemque miſericordiam tandem eũ iuſtitiæ ſuæ gladium ſtrictũrum. Hoc ſtrepitu bonos conuocant, & eos qui nondum perditi ſunt. Sed *in Bethauen* vbi coluntur idola, id eſt, inter perditiſſimos quoſque, qui ſcientes, & prudentes Deum reliquerunt, & in bona ſæculi, & voluptates inſaniunt, non clangore, ſed vlulatu vtendũ eſt, ſicut Samuel
1.Reg.15. lugebat Saulem cũctis diebus, eo quod proieciſſet eum Dominus. Sed cum in hos ſæuit Deus, cum immatura morte præripit, cum in deſideria cordis ſui eos dimittit, & in eas voluptates perditi feruntur, ac præcipites, quas olim vehe-
25 menter execrabantur: * Conſiderent electi quod dicitur: *Poſt tergum tuum Beniamin*, Ne contemnant illos, ſed mi-
Rom.11. ſereantur, vt ait apoſtolus: Noli altum ſapere, ſed time. Iſti qui ceciderũt, proximi tibi ſunt, poſt tergum tuum ſunt, non ſunt alterius naturæ, non illi homines, & tu angelus, quod illis euenit, euenire poteſt & tibi. Corrige vitam tuam, ne forte ab illis in te deſinat ira Dei punientis. Illi moriuntur ante tempus, nũ tu immortalis es? num valentior? cogita te quotidie moriturum, & quidquid facis, cogita fieri poſſe, vt extremum ſit, & quaſi extremum futurum fac, præpara te pœnitentia, & bonis operibus, ne te mors opprimat imparatum. Non decet in eo ſtatu viuere, in quo non decet mori. Caueamus, ne in die correptionis, & viſitationis noſtræ oſtẽdat Deus fidem, & opere præſtet, quod toties per ſcripturas ſuas, & per ſeruos ſuos comminatus eſt.

HISTORIA.

Facti ſunt principes Iuda quaſi aſſumentes terminum. Quod modo vertit Hiero- 26
nymus: Aſſumentes terminũ; ſolet ver- Trãsferre terminũ.
tere, Transferentes. LXX. Transponentes. Eſt autem aſſumere, ſiue transferre terminum, cum lapidem, aut ſignum aliquod, quod meum, alienumq; fundum diuidebat, muto, & vlterius transfero, vt partem aliquã alieni fundi mihi vendicem. Quod lege vetabatur Deut. 19. Non aſſumes, & transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in poſſeſſione tua, vbi vnum verbum לא תסיג (quo etiam hic vtitur) his duobus expreſſit: Non aſſumes, & trãſferes. LXX. οὐ μετακινήσεις, Non tranſmouebis, & cap. 27. Maledictus qui trãſfert terminos proximi ſui, & dicet omnis populus, Amen. Ex quo intelligitur ſatis, quid ſit aſſumere terminum. Propterea Hieronymus ita exponit: Capto Iſrael Iudæ principes qui dolere debuerant, & populum ad pœnitentiã cohortari, ne & ipſi ſimilia paterentur, cœperunt gaudere, quod pateret ſibi terra Iſrael ad poſſidẽdum latius, & facti ſunt quaſi aſſumentes terminum Iſrael, regnum ſuum, & poſſeſſionem dilatare
cupientes.* Eodem modo expoſuit Ruf- 27
finus, & poſt eos Lyranus. Theodoretus vero, & Theophylactus ita: Leges meas commutant, & tranſponunt æque, atque illi, qui in agris mutant, & tranſponunt terminos. Quamuis Theophylactus expoſitionem quoque Hieronymi ſecundo loco adhibet. Theodorus Antiochenus optime explicat; Trausferũt, & mutant terminos meos, & iura: honorem, qui mihi debebatur in idola tranſferentes more eorum, qui contra ius alienos terminos transferunt. Quartã quoque interpretationem, eamque valde germanam addamus. Principes Iuda, qui religioſiores, & cautiores eſſe debe-

debebant,ita idolorum colendorũ amore incenſi ſunt,vt more eorum,qui terminos transferunt, non contenti fuerint adorare ea in Galgalis, & alijs ditionis ſuæ locis, ſed etiã ad alienos terminos tranſierint,& in Bethauen quoque aſcenderint vrbem decem tribuũ. Quod conuenit optime cum eo, quod capit.4.nu.33.diximus.Cum plures expoſitiones in medium affero, neque vllam refello, placere mihi omnes lector intelligat.Sed prima illa Hieronymi, & Ruffini ita accipienda eſt, vt, quamuis tunc captæ decem tribus non fuiſſent; intelligamus prophetã vaticinari,quod poſt eas captas facturi erant principes Iudæ. Prætetea ſimilitudinis notam il-

Quaſi. lam, Quaſi, non tam ſimilitudinem ſignificare;quam veritatem,vt Ioan.1.Et vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre, vt intellexit Vatablus.

28 *Super eos effundam quaſi aquam iram meam.* Hieronymus, Theodotus, & Theodoretus & Theophylactus,& Ruffinus ita interpretantur. Sic irruam ſuper ipſos,velut aqua impetuoſa,& veluti torrens multis imbribus,& niue exaſperatus, cumque vehementi impetu ſe ſe volutãs. Quod magis explicant Hieronymus,& Theodotus: Hoſtium multitudine velut inundatione quadam fluminis occupabo eos. Ego ita etiam interpretor, vt metaphora ducatur ab aqua,quæ à vaſe effunditur. Si enim oleũ aut mel, aut ſimile quippiam effundas, non omnino effundis, quia aliquid reſtat in vaſe,& hæret,at aqua omnino effunditur. Deuter.12. Comedes abſque eſu dumtaxat ſanguinis,quem ſuper terram,ſicut aquam effundes, id eſt, ita, vt ne gutta quidem maneat. Et capit. 15. Hoc ſolum obſeruabis, vt ſanguinem eorum non comedas, ſed effundas in terram, quaſi aquam. Hinc Dominus queritur Pſalm. 21: Effuſus ſum, ſicut aqua,id eſt, totum meum ſanguinem effuderunt. Et Iacob. Geneſ. 49. Effuſus es ſicut aqua,non creſcas,quia aſcendiſti cubile patris tui, id eſt, totus in libidinem effuſus es, totas libidini habenas laxaſti. Hieronymus in Traditio. in Geneſ. Peccaſti,& ſicut aqua,quæ vaſculo non tenetur,voluptatis effuſus es impetu,&c. Significat igitur vehemẽs ſupplicium, ac ſi dicat: Effundam iram meam, ita vt nihil ex ea in me remaneat,ſed tota feratur in vindictam.

Effundere ſicut aquã

ALLEGORIA.

29 *Principes Iuda.* id eſt, pontifices, & Phariſæi,& ſcribæ facti ſunt, *quaſi aſſumentes terminum*, quoniam Chriſto Domino aduerſabantur quaſi legis inimico, qui tamen non venerat ſoluere legem,ſed adimplere, implebatur autem in ipſo. At illi volebant mutare terminum, & protendere legem multo vlterius,cum Dominus Ieſus dixerit: Omnes enim prophetæ,& lex vſq; ad Ioannem prophetauerunt:& in Ieremia ſcriptum ſit:Ecce dies venient, dicit Dominus & feriam domui Iſrael,& domui Iuda fœdus nouum,non ſecundum pactũ, quod pepigi cum patribus eorum, in die,qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti, &c. Et Moyſes:Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus,ipſum audies. Nõ prophetam vt ceteros,ſed ſicut me,qui legiſlator ſit, ſicut ego. Quaſi dicat: Nunc me audies, & legem, quam tibi dedi, ſed cum venerit hic propheta, iã non me audies,ſed ipſum. Ideo addit,ſe audiſſe à Domino de hoc propheta: Ponam verba mea in ore eius,loqueturq; ad eos omnia quæ præcepero illi: qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor exiſtam. Ideo pater clamat poſtea è cœlo. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui,ipſum audite. Ac ſi dicat, Hic eſt propheta, quem pro ſe audiri iuſſit Moyſes, quem iuſſit expectari,vt ipſe tantummodo audiretur,dũ hic veniebat;ipſum igitur audite. Merito ergo ſuper ipſos effundit Dominus indignationem ſuam, vt execæcati ſint, & crudeliſſime interfecti à Romanis.

Iudæi trãſtulerunt terminos legẽ ſemper viuere cupientes. Matth. 5. Matth. 11 Ierem. 31 Deut. 18. Matth. 17

TROPOLOGIA.

30 *Principes quoque Iuda*, id eſt, populi Chriſtiani,quoties illis ſimiles ſunt,qui transferunt terminos. Moriuntur magni reipublicæ magiſtratus, præſides, epiſcopi, aut ceteri antiſtites: & ſæpe non tam moriuntur, quam è loco illo ſubli-

Chriſtiani quomodo terminos tranſferant.

ſubli-

ſublimi, in quem malis artibus conſcenderant, aut quo ad ſuperbiam, & ad flagitia abutebantur, deturbantur à Do-
Luc. 16. mino dicente: Redde rationem villicationis tuæ; iam enim non poteris villicare. Et cum deberent principes Iuda dolere, & cauere, ne & ipſi talia paterentur eorumdem ſibi peccatorum cõſcij: nihil minus cogitant, ſed protendere terminos ſuos ſatagunt, & illa excelſarum turrium tabulata, vnde illi miſerabiliter deciderant, occupare contendunt, vt periculoſius ruãt, qui ne in inferiori quidem loco ſtare poterant. Ad hoc exemplum minores in populo morientium, aut mortuorum hæreditates ambiunt, & nihil de morte impendente ſoliciti per fas, & per nefas terminos transferunt. Mox effundit ſuper vtroſq; Deus iram ſuam, ſicut aquam, vt & ipſi illa amittant, & interdum ante tempus alijs relinquant, non per tempus aliquod, ſed per æternitatem puniendi.

31 Qui quæſiũt immo dice huius ſæculi bona, terminos transferunt.

* Tunc etiam terminos transferunt, cũ pluris temporalia, quæ poſſident, aut poſſidere cupiunt, faciunt, quàm debebant, cum curæ animarum ſuarum, et orationis, ac lectionis ſanctæ, confeſſionisque, et ſacroſanctæ Euchariſtiæ obliuiſcuntur intenti rebus huius ſæculi fruendis, aut quærendis. Ac multo magis cum ſe ſuperbiæ, aut ambitioni, aut auaritiæ, voluptatibusque addicentes nequaquam curant, liceat ne, quod faciunt, aut non liceat, modo quod volunt adipiſcantur. An non eſt hoc terminos transferre, ita temporalia quærere, ac ſi æterna forent? Frui tota animi intentione ijs, quibus obiter, & quaſi viatores ad tempus vti debuerant? Quid? qui honores, & pecuniam adorant (cuiuſmodi idololatras reperies vbique plurimos) non terminos transferunt per ſummam iniquitatem in viles creaturas transferentes, quod erat ſummi, & immutabilis creatoris, qui eſt
Deut. 27. benedictus in ſęcula, amen? Maledictus, qui transfert terminos, non iam proximi ſui, vt lex dicebat, ſed Dei ſui, & dicet omnis populus, Amen: Ita plane, ita fiet. Iudex dicet: Ite maledicti in ignem æternum, &c. Et omnis populus electorum, angelorum, atque hominũ

A dicet, Amen. Tunc ſentiet quid ſit, effundi iram Dei, ſicut aquam.

HISTORIA.

Calumniam patiens eſt Ephraim. Quo 32
niam Ephraim cœpit, nec deſtitit abire poſt ſordes, id eſt, poſt idola, calumniã patitur, id eſt, ab Aſſyrijs opprimetur: Hoc autem etſi iuſto Dei iudicio fiat, tamen ipſe, qui patitur, putabit iniuriã ſibi fieri, ſeque plus iuſto puniri, cum viderit ſe tradi iniuſtioribus ſe, iudicabitq; fractam eſſe in ſe iudicij veritatem, ita Hieronymus. Poſſumus etiam ſimpliciter exponere, Affligetur ab Aſſyrijs, &
B omni iniuria afficietur, nec erit qui pro eo iudicet, id eſt, qui eum ab iniuria defendat, ſed quaſi iudicio damnatus, victusque tractabitur. Simile eſt illud Iſa. 52. Aſſur abſque vlla cauſa calumniatus eſt eum. Et ſtatim: Dominatores eius inique agunt, dicit Dominus. Sumpta eſt metaphora ab ijs, quos odio, & ira commoti inimici calumniãtur apud iudices, & vincunt in iudicio, vnde illi omnibus iniurijs, & contumelijs afficiuntur. Pro eo quod eſt, Sordes, in Hebreo eſt צו, pro quo ex recentioribus nonnulli, Præceptum, vertendum pu-
C tarunt. Sed facilis eſt reſpõſio צו non cadere à צוה quod eſt præcipere, ſed à צוא, quod eſt ſordeſcere. Vnde LXX. verterunt, Poſt vana, idem intelligentes quod nos, id eſt, idola.

Et ego quaſi tinea Ephraim, et quaſi putredo domui Iuda. Tinea veſtes conſu- 33
mit, putredo autem (in qua cariem intelligit) conſumit ligna, ſignificat igitur ſe afflicturum decem tribus, & duas, ſed paulatim, vt tinea, & caries conſumere ſolent, vt det eis locum pœnitentiæ, & prouocet eos ad ſalutem. Sed quia tinea celerius conſumit, mollio-
D rem ſcilicet materiã, ideo Ephraim erit tinea, Iudæ vero caries, ſiue putredo, qui poſt decem tribnum captiuitatem vaſtandus erat. Ita Hieronymus, Lyranus, & alij.

ALLEGORIA.

Idem Chriſti hoſtibus contigit: direpti, occiſi, venditique ſunt à Romanis, & crudeliter tractati; vere enim erant fracti iudicio, & digna ſuo ſcelere luebant; quoniam cęperunt abire poſt ſordes

des ſuperbiæ, & auaritiæ, & ita obſorduerunt, vt Dominum ſuum in crucem egerint. Sed tanta fuit eius bonitas, & clementia, vt non eos repente conſumpſerit, & deleuerit, ſed quadraginta annos à morte ſua vſque ad excidium Ieruſalem dederit, vt pœnitentiam agerent, & fugerent iram vẽturam. Interea erat eis vt tinea, & quaſi caries paulatim eos conterebat, vt vel ſic ad pœnitentiam alliceret.

TROPOLOGIA.

34 Qui cœperunt abire poſt ſordes, & ſequi voluptates, ac idola ſua, ſemper querulieruut, & quaſi calumniam patientes: carent enim tranquillitate animi, & pacem habere non poſſunt, quia Deum in ſe non habent. Habent tortores nec paucos, nec mites, & interturbatores ſuarum voluptatum, odia, contentiones, infamiam, & præter alios ipſam ſuam conſcientiam, quæ omni verbere acerbior eſt, & quaſi fractos iudicio, damnatosque digno ſupplicio afficiet. Sed non oblitus Deus ſuæ miſericordiæ, quos punire acerbius nollet, lenta quadam pœna, ac miti, dum punire videtur, magis prouocat ad pœnitentiam. Non nullis eſt vt tinea, qui grauius peccanr, & citius conterendi, conſumendique ſunt; alijs vt caries, quos leniter arrodit, modo honore, modo re familiari, interdum filijs, & arctiſſimis neceſſitudinibus ademptis, ad benefaciendum celer, ad puniendum tardus. Peccantem Dauidem diu tolerauit, ſed poſt magna peccata confitentem celerrime ſanauit. Sex diebus mundum vniuerſum & omnia quæ in eo ſunt, condidit, & vrbem vnam Ierichuntem non niſi ſeptem diebus diruit. Atque id non ſubito, aut per inſidias, vt hoſtes præter opinionem capiantur, ſed. Circuite, inquit, vrbem cũcti bellatores ſemel per diem, ſic facietis ſex diebus. Septimo autem die ſacerdotes tollent ſeptem buccinas, quarũ vſus eſt in iubilæo, & præcedent arcam fœderis, ſeptiesque circuibitis ciuitatem, & ſacerdotes clangent buccinis, &c. Quorſum tam longa molitio, tam moroſus apparatus? vt quotidie admoneantur ciues, & ad pœnitentiã vocentur. Sed de his vide plura apud Chryſoſt. ho. 5. de pœnitentia.

Mali ſemper queruli.

Quos tortores habeant mali.

Deus lẽte punit, & celeriter benefacit

2. Reg. 12.

Ioſue 6.

HISTORIA.

35 *Et vidit Ephraim languorem ſuum* Vidit ſe ægrotare, & in interitum feſtinare, vidit ſibi imminere irreparabilem captiuitatem.

Et Iudas vinculum ſuum. Quo, ſcilicet, cum decẽ tribubus peccato fuerat colligatus. Ita Hieronymus, qui etiam putat poſſe referri hoc ad vinculum, ſiue colligationem, & coniurationem illam Raſin regis Syriæ, & Phacee regis Iſrael contra Iudam (de qua 4. Reg. 16) qua multa hominum millia de tribu Iuda perierũt. Recte etiam interpretabimur vinculum vulnus eſſe, eo quod vinciri, & alligari ſolet ad curationem. Iſa. 1. Vulnus, & liuor, & plaga tumens non eſt circũligata, &c. quo loco Iſaias vſus eſt verbo מזר vnde dicitur מזור, id eſt, vinculum. Ierem. 30. Non eſt qui iudicet iudicium tuum ad alligandum, curationum vtilitas non eſt tibi. In Hebræo eſt למזור, id eſt: Ad vinculum ſiue ad alligationem, hoc eſt, ad curationem. Igitur vinculum ſumitur pro re, quæ vincitur, ſiue ligatur, id eſt, pro vulnere phraſi apud Hebræos vſitata, vt dixi in hoc ca. num. 4. vulnus autem hoc illud fuit, quod Iudæ inflictũ eſt à Phacee, & Raſin, vt Hieronymus dicebat.

Vinculũ pro vulnere.

36 *Et abijt Ephraim ad Aſſur.* Miſit qui auxiliũ peterent à rege Aſſyriorum, 4. Reg. 15. veniebat Phul rex Aſſyriorum in Therſam & dabat Manahem (rex Iſrael) Phul mille talenta argenti, vt eſſet ei in auxilium. Nomine igitur Aſſur intelligit regẽ Phul, ſicut & quilibet Aſſyrius intelligi poteſt: fuit enim Aſſur filius Sem, filij Noe, Geneſ. 10. qui (vt ait Ioſeph. 1. antiq. c. 7.) ſubditos de ſe Aſſyrios denominauit. Hoc & nomẽ ipſum ſatis indicat Aſſyriorũ, præſertim ſi intelligamus, id quod veriſſimũ eſt, Græcos, Latinosque protuliſſe Aſſurios, nã y, apud illos v, valet, vt in multis obſeruauimus. Quin & ipſa Syria hodie etiã vulgari ſermone Suria dicitur. Et Annæus Cornutus in libro de enunciatione (cuius verba refert Caſſiodorus in libello de orthographia) affirmat in libris veterũ inueniri, Suriam, Suracuſas, ſimbola, ſucophãtas, neq; id corrũpi debere,

Aſſur.

A B C D

re, quæ omnia per y, cõſtat Græcis ſcribi. 4. Reg. 15. Venit Theglath Phalaſar rex Aſſur, id eſt, Aſſyriorũ. Pſal. 82. Etenim Aſſur venit cum illis (id eſt, Aſſyrij) facti ſunt in adiutorium filijs Loth. Iſa. 10. Væ Aſſur virga furoris mei, & baculus meus ipſe eſt. Reges enim Aſſyriorum ſolet etiã appellare Aſſur. Quo modo illud intelligendum arbitror, Geneſ. 10. Principium regni eius Babylon, &c. De terra illa egreſſus eſt Aſſur, & ædificauit Niniuen, id eſt, Ninus Rex Aſſyriorũ, qui Niniuẽ ſui nominis ciuitatem condidit.

37 Locus Geneſ.

* Ioſephus quidem loco citato, & Hier. in Traditio. Hebraicis in Geneſ. & multi alij volunt, hunc Aſſur eſſe eum, quem filium Sem eſſe diximus, ſed iam ca. 2. nu. 61. oſtendimus, ex ipſo Hier. (cui omnes aſſentiuntur) Niniues conditorem fuiſſe Ninum, qui prius in Babylonia regnauit; quem nec filium Sem, nec de eius poſteris fuiſſe multo mihi videtur probabilius, ſed de ſtirpe Cham, cum filij Sem nequaquam in Babylonia regnauerint, vt ex eodem cap. 10. plane cognoſcitur. Adde quod Nino regnante natus eſt Abraham, vt auctor eſt Euſebius in Chronicis, & à diluuio vſque ad Abraham anni numerantur ducenti nonaginta tres, vt ex Geneſ. 11. intelligitur. Non ergo Ninus fuit Aſſur filius Sem, qui vſque ad id tẽpus vixiſſe non poterat, & quinquaginta duos annos dumtaxat regnauerat, vt eſt apud Euſebium. Hoc, quod dicimus, confirmat Beroſus Annij lib. 4. antiqu. Chaldæi. Nemrot dicit eſſe Saturnum, qui primus Babylonis rex fuit, eius filium fuiſſe Iouem Belum patrem Nini, & de Nino hæc ait: Hic omnium primus ex noſtris regibus Babylonicum regnum propagauit, ſcilicet, quoniam inde egreſſus expugnauit terram Aſſyriorum, & Niniuem condidit, vt ait ſcriptura, atque inde regnauit apud Chaldæos, & apud Aſſyrios: ab eo enim Beroſus omnes reges quos enumerat, Babylonijs, & Aſſyrijs imperaſſe dicit. Ita per præoccupationem Aſſur dictus eſt, quoniam rex fuit Aſſyriorum, vt cum dicimus Paulum apoſtolum natum fuiſſe Tharſi; niſi dicamus eum etiam Aſſur ante dictũ fuiſſe, vt Hieronymus, Cyril-

A luſque interpretantur. Sed quod prius dixi verius eſt. Quod autem ſcribit Auguſt. 16. de ciui. cap. 3. de progenie Sem exortos fuiſſe, qui poſtea regnum Nemrot obtinerent, & alias ciuitates conderent, quarum vna eſt à Nino appellata Niniue: Coniectura quædam eſt ex eo ſumpta, quod poſtea Aſſur dicitur filius Sem, quam vnde confirmare poſſimus, non habemus. Ninus igitur Aſſyrios ab Aſſur filio Sem ita dictos bello ſubegit, & vrbem condidit, victiſque imperauit, & inde Aſſur dictus eſt.

38 *Et miſit ad regem vltorem.* Hæc ad B Iudam referuntur, vt Hieronymus, Cyrilluſque interpretantur: nam & ipſe miſit ad regem Aſſyriorum. 4. Reg. 16. Miſit autem Achaz nuntios ad Theglathphalaſar regem Aſſyriorum dicens: Seruus tuus, & filius tuus ego ſum: aſcende, & ſaluum me fac de manu regis Syriæ, & de manu regis Iſrael, qui conſurrexerunt aduerſum me. Etenim quamuis de Ephraim loqui videatur, loquitur nunc de Iuda, nam de vtroque alternatim loqui cœpit: Et vidit Ephraim languorem ſuum, & Iudas vinculum ſuum. Et poſt hæc, quæ nunc C interpretamur, ait: Et ipſe, (id eſt, rex Aſſyriorum) non poterit ſanare vos, decem tribubus loquitur, quas vidiſſe dixit languorem ſuum; & ſtatim duabus, de quibus dixit: Et Iudas vinculum ſuum, ait: Nec ſoluere poterit à vobis vinculum. Ceterum regem Aſſyriorũ vltorem vocat, quòd cum potentiſſimus eſſet, ad eius opem omnes confugiebãt, qui à potentioribus bello infeſtabantur, vt poſtea ad Romanos. Vnde Hoſ. 10. ſiquidem & ipſe in Aſſur delatus eſt munus regi vltori. Quo loco Symmachus vertit pro vltore ὑπερμαχοῦντι, D id eſt, præſuli, & defenſori, vt interpretatus eſt Hieronymus. Vltor hic Hebraice dicitur ירב, quam dictionem ita, vt erat in Hebræo, LXX. reliquerunt. Sed corrupte legitur in Græcis libris: nam pro Iareb, quidam habent Iarim, quidam Ierim, alij Iarib; atque hoc poſtremum recte ſcribitur, nam Iarib, & Iareb promiſcue Hebræi dicunt.

Reges Aſſyriorum vltores dicebantur.

39 *Et ipſe non poterit ſanare vos.* Quamuis potens ſit, nec poterit mederi languori

guori Ephraim, nec curare vulnus Iudæ; nam licet nonnihil eius auxilio ad tempus ſubleuemini, tandem vtrique captiui ducemini.

Quoniam ego quaſi leæna Ephraim. Hieronymus: Oſtendam quod me aduerſante omne hominum auxilium vanum ſit. Idem adnotat pro Leæna eſſe in Hebræo שחל, & apud LXX. panthere m, poſſeque vel pantherem intelligi, vel ferociſſimam quamque beſtiam. Nihil panthere, inquit, velocius, nihil leone fortius. In panthere velox per Aſſyrios regni Samariæ ſignificatur interitus: & in leone fortiſſimum contra Ieruſalem, & Iudam aliquanto poſt tẽpore regnũ oſtenditur Chaldæorũ, &c. Dicit autẽ: *Ero quaſi leæna Ephraim.* quia ſolent leænæ eſſe ferociores, præſertim cum pepererint, vnde Virg. 3. Georg. *Tempore non alio catulo. um oblita leæna Sæuior errauit campis.*

Quamuis (vt ex Hier. diximus) Hebræa vox & leænam, & pantheram, & leonem, & ſæuiſſimam quamque beſtiã ſignificat, ſed Hieronymus leænam magis vertere ſolet, vt Iob 4. Rugitus leonis, & vox leænæ, & cap. 28. Nec pertranſiuit per eam leæna.

40 *Catulus leonis.* — *Et quaſi catulus leonis domui Iuda.* Cur potius dixit: Quaſi catulus leonis; quam: Quaſi leo; cum fortior ſit, & nocentior leo? Quoniam leunculi, & ſi minoribus ſint viribus, audaciores eſſe ſolent, nam minus timent, quia minus vires hominum experti ſunt. Vnde Prouerb. 28. Iuſtus ſicut leo confidens, ibi eſt in Hebræo: Sicut leunculus, cauſam ſtatim explicabimus. Ferociores etiam quodam modo eſſe videntur, & ſanguinis auidiores, quem paulo ante guſtare cœperunt, & dentes habent acutiores, & firmiores. Ioel 1. Dentes eius vt dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis. Et Iob 4. Et dentes catulorum leonum contriti ſunt, vbi, Dentes catulorum leonum emphraſin habet, quaſi violentiores, & nocentiores ſint. Sed hoc eſt in ſcriptura diligenter obſeruãdum, catulum leonis duplex habere nomen, nam cum à matre nutritur, nec prædam capit גור dici ſolet, quamuis non vbique hoc rigide obſeruetur: nam

A Geneſ. 49. catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi aſcendiſti, &c. ibi eſt גור. Cum autem iam præda ſua viuit, dicitur כפיר, ſoletque transferri nunc catulus, nũc leunculus, quo nomine hoc loco propheta vſus eſt. vt Ezech. 19. Quare mater tua leæna inter leones cubauit? In medio leũculorũ (כפירים) enutriuit catulos ſuos (hic vtitur nomine גור) & eduxit vnum de leunculis ſuis (hic etiam eſt גור) leo (כפיר) factus eſt, & didicit capere prædam, & hominemque comedere. Et ibidem: Qui incedebat inter leones, & factus eſt leo, B & didicit prædam capere, homineſque deuorare. * Itaque כפיר, quod hic habemus, medium eſt inter catulum leo- 41 nis, & inter leonem. Sed quoniam medium nunc huius extremi nomen accipit, nunc illius; nunc catulus leonis, aut leunculus verti ſolet, nunc leo. Vtrumque ex Ezec. verbis conſtat, & ex aliis, vt Pſal. 16. Et ſicut catulus leonis habitans in abditis. Ham. 3. Numquid dabit catulus leonis vocem ſuam, &c. Contra idem nomẽ כפיר vertitur leo, Pſal. 34. A leonibus vnicam meam, & Pſal. 90. Et conculcabis leonem, & dra- C conem. Sicut adoleſcens, vel etiam iuuenis nunc puer dicitur, nunc vir, quoniam inter vtrumque medius eſt.

Ego, ego capiam, & vadam. Quia leænam, ſiue pantheram, & leonem ſe eſſe dixerat, ſeruat (vt ait Hierony.) metaphoram & ait: Ego, ego, &c. vbi geminatio emphaſin, & amplificationem habet: Ego illos capiam, & prædabor vt leo, ego, inquam, non alius faciet, ſed ego, cui reſiſti minime poterit, ego tollam prædam, nec quiſquam mihi valebit eripere.

Vadens reuertar ad locum meum. Re- D cte hoc explicãt Theodoretus, & Theophylactus: Reuertar poſt prædã ad locũ meum, vt ſolẽt leones ſatiati ſanguine, id eſt, obliuiſcar veſtri poſt ſumptum de vobis ſupplicium, ſiue (vt expoſuit Moyſes Ægyptius lib. 1. Directoris dubiorum c. 23.) Deſeram vos, & dimittam omnibus aduerſitatibus expoſitos. Chaldæus: Auferam maieſtatem meã, 42 & reuertar in habitaculum meũ, quod eſt in cœlis. Hoc eſt: Puniam vos, & recedam,

cedam,aberoque à vobis , nec ſentietis auxilium meum.Cyrillus:Conuenienter exēplo ſumpto de panthera, & leone adiunxit, vadam : ſolent enim hæc celerrime rapere, & raptum aſportare in ſuum latibulum, ibique deuorare. Perinde ergo eſt,ac ſi diceret : Non feram opem,donec ab hoſtibus veſtris in captiuitate intereatis.

Donec deficiatis & quæratis faciem meam. Donec longis malis afflicti, & nullum auxilium habentes tandem ad me per pœnitentiam redeatis, ſed de his vide c 6. nu.4. & 5.

ALLEGORIA.

Chriſti Domini noſtri interfectores, cum magnum exercitum Romanorum, & Veſpaſianum ducem prope muros viderent, *cognouerunt languorem ſuum*, inſanabilem,& vulnus incurabile,& ad Idumæos miſerunt, vt ſibi auxiliarentur,vt ſcribit Ioſephus li.4.de bello Iudaico ca.6.& quæcunq; potuerunt auxilia compararunt.Sed non potuerunt eos ſocij liberare, iratus enim Deus, propter filij ſui necem, & obſtinatam peruicacis populi incredulitatem; erat illis, quaſi leæna, & quaſi catulus leonis,nec poterat quiſquã eripere, quos ille perdere deſtinauerat.Palam omnibus innotuit,quod nunc ait:*Ego,ego capiam,vt vadã,tollã, & non eſt,qui eruat*. Ipſe enim Titus confeſſus eſt Deum Iudæis iratum tantarum calamitatum auctorem eſſe,non ſe.Deinde reliquit eos omnium nationum iniurijs expoſitos, & penitus abiecit donec deficiant.i. donec longa malorum experientia edocti tandem in fine ſæculi ad eum conuertantur,& quærant faciem Chriſti, quẽ olim patres eorum odio habuerunt gratis,& cruci affixerunt.

TROPOLOGIA.

43 *Vidit Ephraim languorem ſuum,& Iudas vinculum ſuum*:Sed peſſime ſibi cõſuluerunt,abierunt ad Aſſur,& miſerũt ad regem vltorem,cum Deum haberẽt auxiliatorem, qui benignus eſt, & peccatorum magnitudine nõ vincitur, ſed vincit in bono malum,& ſuppliciter veniam petentem admittit;illi potius infirma , & inania auxilia, hoc eſt humana, quæſierunt. Non poſſunt humanis

A viribus,aut artibus mala,& pericula depelli,quæ Deus iratus immittit. Nihil opis amici,nihil cognati,nihil potentiſſimi quique afferre poterunt: *Ego,ego capiam* (ait Dominus) *tollam, & non eſt, qui eruat*.Atque vt cetera reddere poſſent,pacem animi , & tranquillitatem, ſine qua viui non poteſt, quis reddet niſi Deus? * Si igitur liberari vis, Deum 44
adi ſupplex,veniam pete,peccata agnoſce,merito Deũ tibi iraſci fatere,& ſupplicia ceſſabunt; non enim vult perdere te,ſed lucrari.Imitare Dauidis pœnitentiam,imitare Niniuitas: cõuertetur

B Deus,& ignoſcet.Quòd ſi peccatis tuis inhærens humanam opem captas, fruſtra laborabis,nemo erit, qui te ſanare, qui vinculum tibi ſoluere valeat.Magis Dominum exacerbabis,& ad acrius puniendũ incitabis, vt paternorũ viſcerũ quodammodo oblitus,ſit tibi quaſi leæna,& quaſi catulus leonis,ſicut & Ieremias,inquit:Percuſſiſti eos, & non do- Ierem.5.
luerunt:attriuiſti eos,& renuerũt accipere diſciplinã,indurauerũt facies ſuas ſupra petrã,& noluerũt reuerti,&c. Idcirco percuſſit eos leo de ſilua,lupus ad veſperam vaſtauit eos,&c. Accedet ma-
C gnus malorũ cumulus,poſtquã Dñs percuſſerit, abſcondet ſe, & te in peccatis relinquet,in diesq; grauiora excæcatus admittes.donec ſentias irã Dei,& infelicitatem tuam , & quæras faciem eius per pœnitentiam reuerſus ad ſalutem.

CAPVT VI.

IN tribulatione ſua mane conſurgẽt ad me. Venite, & reuertamur ad Dominũ: quia ipſe cepit,et ſanabit nos:per-
cutiet,et curabit nos.Viuificabit nos 1.Cor.15
poſt duos dies:in die tertia ſuſcitabit
D *nos, & viuemus in conſpectu eius. Sciemus, ſequemurq; vt cognoſcamus Dominum: quaſi diluculũ præparatus eſt egreſſus eius,& veniet quaſi imber nobis tẽporaneus, & ſerotinus terræ. Quid faciã tibi Ephraim?quid faciam tibi Iuda? miſericordia veſtra, quaſi nubes matutina.*

turina: & quaſi ros mane pertranſiens Propter hoc dolaui in prophetis, occidi eos in verbis oris mei: & iudicia tua quaſi lux egredientur: Quia miſericordiam volui, & non ſacrificium: & ſcientiam Dei plus quam holocauſta. Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſſi ſunt pactum, ibi præuaricati ſunt in me. Galaad ciuitas operantium idolum, ſupplantata ſanguine. Et quaſi fauces virorum latronum, particeps ſacerdotum in via interficientium pergentes de Sichen quia ſcelus operati ſunt. In domo Iſrael vidi horrendum: ibi fornicationes Ephraim, contaminatus eſt Iſrael. Sed & Iuda pone meſſem tibi, cum conuertero captiuitatem populi mei.

Math. 9. & 12. Eccle. 4. 1. Reg. 15.

HISTORIA.

In tribulatione ſua mane conſurgent ad me. Proſequitur quod cœperat; & quoniam dixit deſerendos eſſe à ſe, donec malis feſſi quærerent faciem ſuam: nũc ait: Cum in tribulatione magna fuerint, conſurgent ad me quærendũ mane. i. orto iam eis pœnitentiæ lumine, vt expoſuit Hier. Aut, (vt recte Theophy. dicit) mane conſurgere eſt, celeriter venire, ſicut Pſal. 15. legimus. Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum, poſtea accelerauerunt. Mane enim conſurgere dicitur more ſcripturæ diligenter, & accurate, & quam primum aliquid facere. Prou. 1. Tunc inuocabunt me, & non exaudiam, mane conſurgẽt, & non inuenient me. Ierem. 7. Et locutus ſum ad vos mane conſurgens, & loquens, & non audiſtis. Ceterum de qua tribulatione nunc loquatur, dicemus in expoſitione illorum verborum: Et viuificabit nos poſt duos dies.

Mane ſurgere.

Venite & reuertamur ad Dominum. Hier. Non ſunt propria ſalute contenti, ſed ſe mutuo prouocant, vt reuertantur ad Dominum, quem reliquerunt.

Quia ipſe cepit, & ſanabit nos. Male

A in multis libris legitur cœpit cum diphthongo; non enim ſignificat Incepit, ſed cepit. i. rapuit: alludit ad verba Domini in fine. c. 5. Ego, egó, capiam, nam vt in Latino, ita etiam in Hebræo idem verbum eſt in his duobus locis טרף, quod ſignificat capere, aut capere, id eſt. Ipſe more leonis nos inuaſit, & lacerauit, ſed ipſe idem qui vulnerauit, ſanabit nos.

Percutiet, & curabit nos. Percutiet, pro percuſſit accepit Chaldæus, quod paſſim occurrit in prophetis. Sed mihi videntur LXX. & Hier. non fruſtra po-
B ſuiſſe futurum potius, quam præteritũ; videtur enim aliquid amplius ſignificari, quaſi dicat: Etiam ſi nos percutiat, ſanabit nos. Sunt verba confirmatæ fiduciæ; ita bonus eſt Dominus noſter, vt etiam ſi nos ſæpe percuteret, nequaquã deſperare deberemus. Quoties nos percuſſerit, ſanabit nos, ne dubitemus ad eum reuerti, tametſi noſtris peccatis multum eũ irritauerimus. Hier. Pro eo quod nos diximus: Curabit, omnes ſimiliter tranſtulerunt μοτώσει: proprie autem μότα appellantur linteola, quæ inferuntur vulneribus, vt putridas car- μότα.
C nes comedant, & extrahant purulẽtias, &c. Ex quo videmus errorem typographorũ, qui in codice Cõplutenſi, & in Regio in trãſlatione LXX. habent: Ipſe percutiet, & turbabit nos, cũ ſit legendũ: Curabit nos, vt in eadẽ tranſlatione videmus apud Hier. Cõuenit hoc recte cum verbo, quod eſt in Hebræo חבש, quod ſignificat alligare, id eſt, curare vulnera, vt Pſal. 146. Et alligat contritiones eorum. Iſa. 30. In die qua alligauerit Dñs vulnus populi ſui, inde חבש chirurgus, aut medicus. Iſa. 3. Et reſpondebit in illa die dicẽs: Nõ ſum medicus.

Et viuificabit nos poſt duos dies. Si libe-
D re vellem hunc locum interpretari, vt Ruffinus; & alij nonnulli, vt nullius auctoritatẽ ſequerer, non eſſet admodum difficilis explanatio. Sed quoniã ex ſanctis patrib. multi omnino hæc ad Chriſti Dei noſtri reſurrectionem tertio die factã pertinere docent, nec tamen oſtẽdunt, quomodo id cum præcedentibus, ſequentibusq; cohæreat, locus redditur mihi quam difficillimus, qui à tot patrũ

cónſenſione declinare nolo. In primis A
hæc verba de Meſſia intelligi, & patres
noſtri, & Hebr. magiſtri confitentur, vt
videmus apud Hier. & apud Galat. li. 8.
cõtra Iudæos c. 22. Hoc etiam maneat,
patres ex hoc loco confirmare Chriſtũ
ſeruatorem tertia die reſurrexiſſe, vt
Hier. Theodor. Tertull. in lib. aduerſus
Iudæos. c. de claritate gentium in Chri
ſto Ieſu. Lactãtius li. 4. c. 19. Cyprianus
li. 2. contra Iudæos. c. 24. Origen. ho. 5.
in Exod. Ruffinus in expoſitione ſym-
boli. Aug. 18. de ciuit. c. 28. & ſerm. 90.
de tempore, Dorotheus martyr in ſyno B
pſi in principio. Greg. Nyſſenus lib. de
cognitione Dei. Anſel. in 1. Corint. 15.
Bernar. in ſerm. 1. reſurrectionis. S. Tho
mas in epiſ. ad Eph. c. 2. lect. 2. Addit Do
rotheus hunc locum indicatum eſſe à
Paulo, 1. Cor. 15. cum dixit: Et quia ſur-
rexit tertio die ſecundũ ſcripturas, neq;
enim alibi de tertia die inueniri in ve-
teri teſtamento. Idem de hoc loco ſen-
ſit Anſelm. Immo, & Iudæi veteres ita
interpretati ſunt apud Galatinum loco
citato. Alij etſi non ita perſpicue dicãt
hinc probari Chriſtũ reſurrexiſſe tertio
die, dicũt tamen probari hinc eius reſur C
rectionem, & noſtram. vt Greg. ho. 20.
in Ezec. & Cyrillus lib. 2. in Ioan. c. 26.
4 Cum igitur hac ratione liqueat, hãc
eſſe omnium certiſſimam, & germaniſ-
ſimam interpretationẽ, demonſtremus
recte quoq; aptari præcedentibus; nam
de ſequentibus poſtea dicemus. Atque
alius fortaſſe minime moraretur, ſed di
ceret tranſitum fieri à litera ad ſpiritũ.
At nobis, qui ca. 2. nu. 35. affirmauimus
hunc tranſitum non ex abrupto fieri ſo
lere, ſed arrepta ex his quæ dicebantur
occaſione, occaſio ipſa, & concatenatio
oſtendenda eſt. Dixit ad extremum. 5.
c. Vadens reuertar ad locum meum do D
nec deficiatis, & quæratis faciem meã.
Faciẽ eius quæſierũt, & reuerſi ſunt per
pœnitentiam, cum iam prope finiretur
captiuitas Babylonica Iere. 29. Cũ cœ-
perint impleri in Babylone 70. anni, vi
ſitabo vos, &c. Et inuocabitis me & ibi-
tis, & orabitis me, & ego exaudiam vos.
Quæretis me, & inuenietis, cũ quæſie-
ritis me in toto corde veſtro. Hoc eſt
quod nunc dicit: *In tribulatione ſua ma-
ne conſurgent ad me.* Cũ videbunt non eſ
ſe vllam humanam opem iam expectan
dam, ſed ad diuinam confugiendum, &
ad Dei promiſſionem: Tunc principes
ſynagogæ, & prophetæ, vt Ieſus ſum-
mus ſacerdos, & Zorobabel, & Heſdras,
& Haggæus, atque Zacharias, alijque,
qui multa & per ſcripturas, & per reue
lationem de Chriſti myſterijs nouerãt,
populares ſuos exhortabuntur his ver-
bis; * Venite, reuertamur per verã pœ- 5
nitentiam ad Dominũ, ne peccatis no-
ſtris prouocatus proroget tempus ca-
ptiuitatis. Nec vereamur ad eum con-
fugere; quãuis enim capuerit nos, quaſi
leo, ipſe ſanabit nos per filium ſuũ, quẽ
mittet in terras ſeruatorem, & medium
noſtrum, ipſe duobus diebus ſalutẽ no-
ſtram operabitur, & moriendo mortem
noſtram deſtruet, & tertio à morte die
reſurgens, ſecum nos omnes conreſu-
ſcitabit. Itaque primus dies eſt, quo Do
minus orauit in horto, & captus eſt, eo
incepit myſteriũ noſtræ ſalutis. Secun-
dus eſt dies Paraſceues, quo expirauit.
Secũdæ diei tribuitur viuificatio. i. iuſti-
ficatio noſtra, quia paſſio Chriſti cau-
ſa & meritoria, & efficiens fuit noſtræ
iuſtificationis, & reſurrectionis, quate-
nus operata eſt in virtute diuinæ natu-
ræ coniunctæ: ſed ſecundum rationem
exẽplaritatis dicitur proprie cauſa de-
ſtructionis mortis, & peccatorum. Re-
ſurrectio vero eſt cauſa noſtræ reſurre-
ctionis, non meritoria, ſed efficiens, &
exemplaris, efficiens quidem quatenus
humanitas inſtrumentũ diuinitatis eſt,
& operatur in virtute eius. Exemplaris
autem, quoniam illa reſurrectio vt fuit
prima tempore, ita etiam eſt dignitate,
& perfectione prima. Semper autem id,
quod eſt perfectiſſimum, eſt exemplar
eius, quod eſt imperfectum in illo gene
re. Ideoque Paulus ait Phil. 3. Qui re-
formabit corpus humilitatis noſtræ cõ
figuratum corpori claritatis ſuæ. Quod
eleganter docet S. Thom. 3. p. q. 56. a. 1.
* Propterea tribuimus paſſioni Chriſti 6
deſtructionem peccatorum, & reſurre-
ctioni reſurrectionem noſtram; vt idem
ſequenti articulo explicauit, & apoſt.
ait Rom. 6. Hoc ſcientes, quia vetus ho
mo noſter ſimul crucifixus eſt, vt de-
ſtruatur

ſtruatur corpus peccati. Et Eph. 2. Et cum eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Chriſto, cuius gratia eſtis ſaluati, & conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto Ieſu. Quo loco S. Thomas, & Anſelmus Primaſius docent, viuificare dici propter iuſtificationem (& citat S. Thomas hæc verba Hoſeæ, quæ modo interpretamur) reſuſcitare autem propter reſurrectionẽ corporum, quomodo nos interpretamur. Eleganter autẽ ait: ſuſcitabit nos, quia die tertio reſurgens ab inferis omne hominum ſecum ſuſcitat genus, vt ait Hieron. Vnde Paulus Epheſ. 2. Non reſurrecturos nos eſſe dicit, ſed iam reſuſcitatos cum Chriſto, & conreſuſcitauit, &c. Tã certa enim, & firma eſt ſpes noſtræ reſurrectionis Chriſto reſurgente, vt poſſimus dicere nos eſſe conreſuſcitatos, quia ſine dubio reſuſcitabimur.

Phraſis. Poſt tres dies, id eſt, Tertio die

Quod ſi aliquis quærat, cur dicamus: Poſt duos dies, hoc eſt ipſo ſecũdo die, cum magis videatur tertium ſignificare, ſciat ita loqui ſolere ſcripturam, vt quaſi tranſactum diem numeret, qui cœpit, & necdum tranſijt, vt Luc. 2. Poſtquam conſummati ſunt dies octo vt circuncideretur puer, cum ſit ipſo octauo die circuncisus. Mat. 27. Domine recordati ſumus quia ſeductor ille dixit adhuc viuens, Poſt tres dies reſurgam, id eſt, tertio die. Mar. 8. Et cœpit docere eos, quoniam oportet filium hominis pati multa, & occidi, & poſt tres dies reſurgere. Io. 20. Et poſt dies octo iterum erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis, &c. id eſt, ipſo die octauo.

7 * Scio Auguſtinum ſerm. 90. de temp. & Origenem hom. 5. in Exod. ita tres illos dies computare, vt primus ſit paſſionis, ſecundus deſcẽſionis ad inferos, tertius reſurrectionis, quos ſequi videtur Gabatinus. lib. 8. c. 22. Sed ego quod veriſimillimum putaui, dixi. Alij patres vt Cyrillus loco citato aliter exponũt, ſed quoniam non tres dies proprie, ſed tria tempora interpretantur, expoſitionem omiſi, quam lector, ſi placebit in ſuis auctoribus videbit.

Et viuemus in conſpectu eius. Viuificati ab ipſo per gratiam veram vitam habebimus, eique ſeruiemus, ac placebimus. Quod ait, *In conſpectu eius*, duplicem ſenſum habet, valde vtrumq; germanum. Prior eſt, ſemper noſtri curam habebit, nunquam proijciet nos à facie ſua, Pſalm. 50. Ne proijcias me à facie tua, &c. & Pſalm. 33. Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius ad preces eorũ. Contra mali à facie Dei proijciuntur. Geneſ. 4. Ecce proijcis me hodie à facie terræ, & à facie tua abſcondar, & ero profugus, & vagus in terra. Ieremiæ 7. Et proijciam vos à facie mea, ſicut proieci fratres veſtros, vniuerſum ſemen Ephraim. Proijcere à facie aliquem, eſt vehementer indignantis, & ne videre quidem ſuſtinentis.

Viuere, ſeu ambulare in cõſpectu Dei

Proijcere à facie.

* Poſterior ſenſus eſt: viuere, ſiue ambulare in conſpectu Dei, nihil aliud eſt, quàm Deum in omnibus operibus intueri, vt ei placeamus, qui enim facit quod alter vult, ſemper eum intueri, ab eoque videri cupit. 2 Cor. 5. Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præſentes eſſe ad Dominum Geneſ. 24. Dominus, in cuius conſpectu ambulo, mittet angelum ſuum tecum. Et capit. 48. Deus, in cuius conſpectu ambulauerunt patres mei Abraham, & Iſaac. Hinc illud Pſal. 5. Dirige in conſpectu tuo viam meã, id eſt, ita vt tibi placeat. Nonnulli auctores cenſent prophetam loqui de vita ſanctorum poſt generalem reſurrectionem; Sed, ſi recte hæc, & ſequentia conſiderentur, probabitur magis noſtra interpretatio. 8

Sciemus, ſequemurque, vt cognoſcamus Dominum: vere Deum cognoſcemus: Quid autem ſit ſcire Deum, ſtatim exponunt: ſequemurque per fidem, ſcilicet & opera fide illa digna: non enim ſequitur Deum qui credit, & non operatur; hæret potius is, & iacet in peccatis ſuis, à quibus Dominus auocabat eos, quibus in Euangelio dicebat: ſequere me. Quorſum autem ſequemur? vt cognoſcamus Dominum, vt per fidem, & opera mandatorum ad beatitudinem veniamus, vbi videbitur ſicuti eſt. Hoc etiam recte dicitur, ſequemur, vt in dies magis ac magis eum cognoſcamus, id eſt diligamus, reuereamur, colamus, vt

Ierem. 31. Non docebit vir vltra proxi- A
mum ſuum dicens cognoſce Dominũ;
Quaſi diluculum præparatus eſt egreſ-
ſus eius: Hic ſeruator mundi, in quem
credimus, & quem expectamus, aliquã-
do egreditur, ſeque hominibus ſpectan-
dum præbebit, oſtendet ſe eis, quaſi au-
rora, quæ omnia nouo lumine perfun-
dit, & lætificat, tunc ignorantiæ, pec-
catorumque noſtrorum tenebras pro-
cul fugabit, & nos à captiuitate libera-
bit. Ita gloſſa vtraque, & Lyranus, &
alij exponunt de Domini noſtri nati-
uitate: qui ſenſus mihi magis probatur.
Quod autẽ ait, *præparatus*, in Hebræo B
Præparare. eſt נכון, ſignificatque rem non vtcun-
que paratam, ſed ita vt firmiſſima ſit,
nec impediri, aut fallere poſſit. Quo
ſenſu accipiendum eſt ſæpe in ſcriptu-
ra, cum aliquid parati dicitur, quando
illi hoc verbum, reſpondet in Hebræo:
vt cum de terra dicitur Pſal. 23. Et ſu-
per flumina præparauit eam, id eſt, ſta-
biliuit, aut firmiſſime præparauit, ita
vt nullam in partem moueri queat. Et
Prouer. 8. Quando præparabat cœlos,
aderam. Pſalm. 9. Parata ſedes tua ex
tunc à ſeculo tu es. Hieronymus. Fir-
mum ſolium tuum ex tunc, quod, ſci- C
licet, à nemine, quamuis potens ſit di-
10 moueri poterit. * Vnde ſermo firmus,
& omnino implendus dici ſolet נכון
firmiter præparatus, vt Gen. 41. Quod
autem vidiſti ſecundo ad eandem rem
pertinẽs ſomnium firmitatis indicium
eſt, eo quod fiat ſermo, &c. Pro his, Fir-
mitatis indiciũ eſt eo quod fiat ſermo,
in Hebræo eſt tãmodo כי נכון הדבר
quoniam firmiter paratus, aut ſtabili-
Locus. tus eſt ſermo. Ex quo locus optimus
Pſal. 50. intelligitur in Pſalm. 50. Et ſpiritum
rectum innoua in viſceribus meis. In
Hebr. eſt: Spiritum נכון, id eſt, firmi-
ter ſtabilitum in bono, quem à rectitu- D
dine, & à veritate nihil dimoueat. Hie-
ronymus vertit, Spiritum ſtabilem re-
noua in viſceribus meis. Quaſi dicat:
Ego aliquando te amabam, & præce-
ptis tuis adhærere cupiebam, ſed non
erat ſpiritus ille meus firmatus, & ſta-
bilitus in bono, vt re ipſa expertus ſum.
Ideo nunc peto, vt mihi ſpiritum fir-
mum in bono des, quem nihil à man-

A datis tuis auellere valeat. Ita nunc, vt
oſtendat firmiſſimum fore Chriſti ad-
uentum, & certiſſimum, nec poſſe im-
pediri, ait: Præparatus eſt egreſſus eius.
Quod vero ait, *Quaſi diluculum*, non
ſolum ſplendorem, & lucem indicat,
ſed etiam hanc, quam diximus, firmi-
tatem. Quaſi dicat ſicut poſt noctem
ſequitur diluculum, ita poſt iſtas tene-
bras ſæculi orietur lux vera. Ita Pau-
lus, vt certam fore reſurrectionem per-
ſuadeat, exemplo naturali vſus eſt, vt
notauit Chryſoſtom. Quod ſeminas,
non viuificatur, niſi prius moriatur. 1.
B Cor. 15. Egreſſum autem intellige ſiue
à patre, ſiue ex vtero matris.
Et veniet quaſi imber nobis tempora- Imber tẽ-
neus, & ſerotinus terræ. Temporaneus poraneus
imber eſt, qui menſe Octobri iactis in & ſeroti-
terram ſeminibus deſcendit: ſerotinus, nus.
qui fructus ad maturitatem perducit, vt
mẽſe Maio, aut Aprili. His enim duo-
bus temporibus in terra illa pluit, tra-
duntque, qui in ea vixerunt à Maio ad
Octobrem vſque non pluere. *Et Hie- 11
ron. in Hamos. 4. in illud: Ego quoque
prohibui à vobis imbrem, &c. Nunquã
(inquit) in fine mẽſis Iunij ſiue in men-
C ſe Iulio in his prouincijs, maximeq; in
Iudea, pluuias vidimus. Deniq; in Re- 1. Reg. 12.
gum libris pro ſigno magno, atque por-
tento diebus æſtatis, & meſſis orante
Samuele pluuiæ concitatæ ſunt, &c.
Erant igitur hæ pluuiæ & gratiſſimæ
omnibus, & multum expectatæ, maxi-
meque neceſſariæ, propterea his ſimi-
lem futurum dicit Chriſti aduentum.
Significaturque in his verbis doctrina
Chriſti more copioſi imbris, & tempe-
ſtiui animas fecundans, & quaſi viuifi-
cans. Iſai. 55. Et quomodo deſcendit
imber, & niſi de cœlo, & illuc vltra nõ
reuertitur, ſed inebriat terram, & in-
D fundit eam, & germinare eam facit, &
dat ſemen ſerenti, & panem comeden-
ti: ſic erit verbum meum, quod egre-
dietur de ore meo, &c. Hæc omnia
quamuis qui loquuntur viſuri non e-
rant, tamẽ ſunt vnus populus cum ijs,
qui viſuri erant, & ideo ita loquuntur.
Quid faciam tibi Ephraim. Quoniã
dixit: In tribulatione ſua mane conſur-
gent ad me; & poſſet aliquis quærere,
cur

cur non faceret, vt ſine tot malorum A
perpeſſione conſurgerent, & redirent;
tacitæ reſpondet obiectioni. Nihil (in-
quit) prætermiſi, omnia feci, vt ad me
redirent, nihil tamen profeci, ideo ne-
ceſſe erit ita eos affligere, vt redeant.
Hieronymus: Parẽtis in perditos filios
monſtrat affectum, iuxta illud, quod
Iſai. 5. in Iſaia legimus: Quid eſt quod vltra
debui facere vineæ meæ, & non feci?
Et Mich. 6. Populе meus, quid feci ti-
bi, &c.
12 *Miſericordia veſtra quaſi nubes matu-
tina.* Sæpe volui miſereri veſtri, & be-
nefacere vobis, ſed peccatis veſtris im- B
peditis, & interrumpitis miſericordiam
meam. Atque vt nubes matutina mul-
tum imbrem allatura videtur, afferret-
que, niſi ſole orto areſceret: & vt ros
bene terram humectaret, niſi eiuſdem
ſolis radijs cito exiccaretur: ita vos nõ
ſinitis miſericordiam meam longius
progredi, quæ vobis multa bona im-
portaret, ſed oſtendi tantum & conti-
nuo exareſcere, atque euaneſcere. Ad
hunc fere ſenſum exponunt Hierony-
mus, & Theophylactus. Atque hoc mi
hi magis probatur, quam miſericordiã
accipi pro ſanctitate; nunquam enim
probabunt, qui hoc volunt, miſericor- C
diam in homine poni erga Deum, ſed
erga homines, quocumque modo ac-
cipi miſericordiam velint. Sed de hoc
numer. 16. dicemus accuratius.
Propter hoc dolaui in prophetis. Ne ad
hanc ſeueritatem, aut acerbitatem ve-
Dolare. nirem, per prophetas meos dolaui eos,
id eſt, vehementer corripui, & crebris
ictibus pulſaui, vt eos expolirem, atque
ad rectitudinem, & æqualitatem mo-
rum adducerem. Sumitur metaphora à
lapidibus, aut à lignis, quæ ab artifice
13 dolantur, & expoliuntur, vt apta ſint
ædificio. חצב, quod hoc loco ponitur, D
proprie eſt lapides cædere, aut excide-
re. 2. Paralip. 2. Et octoginta millia, qui
cæderent lapides de montibus. Prouer.
9. Excidit columnas ſeptem: Sed de li-
gnis etiam dicitur. Iſa. 10. Numquid glo
riabitur ſecuris contra eum, qui ſecat
in ea? Contra, Dolare, proprie de li-
gnis dicitur, ſed ad lapides quoq; tranſ
fertur, vt hoc in loco. Quod & alijs fie-
ri ſolet in locis. Deutero. 10. Dola tibi A
duas tabulas lapideas. Ibidem. Cumq;
dolaſſem duas tabulas. 3. Regum. 6. De
lapidibus dolatis, & perfectis. Atque
eumdem ſenſum expreſſit Chaldæus:
Pro eo quod monui eos per legationẽ
prophetarum meorum. Ex quo con-
ſtat, *In prophetis*, idem eſſe atque, Per
prophetas: nam, In, inſtrumentum in-
dicat paſſim in ſcriptura, Lucæ. 22. Do In, ſignifi
mine, ſi percutimus in gladio? Geneſ. cat inſtru
32. In baculo meo tranſiui Iordanem mentum.
iſtum. Pſal. 73. In ſecuri, & aſcia deiece-
runt eam. LXX. aliter vertunt. Propter
B hoc demeſſui prophetas veſtros. Signi-
ficantque (vt aiunt Hieronymus, &
Cyrillus) pſeudoprophetas à Domino
fuiſſe occiſos, vt qui cauſa erroris fue-
rant proſpera promittentes, interfecti
verterentur in occaſionẽ ſalutis. Quod
factum videmus per Eliam. 3. Regum.
18. & per Iehu. 4. Reg. 10. Quam inter-
pretationem ſi velimus recipere, facile
ad eam verba noſtræ tranſlationis ac-
commodabimus, vt ſit: Dolaui in pro-
phetis, id eſt, excidi aliquos ex pro-
phetis: ſed prior, quæ Hieronymi, &
Chaldæi eſt, germanior videtur.
Et occidi eos in verbis oris mei. Hiero- 14
C nymus perinde accipit, ac ſi diceretur:
Peccatores populi mei verbis occidi,
non re ipſa, nam ante captiuitatem ſæ-
pe eis mortem per prophetas meos
comminatus ſum. Sed poſſumus & de
prophetis intelligere hoc modo. Vo-
bis admonendis, & excitandis ad pie-
tatem multos prophetas amiſi: nam iu-
bebam eos ad vos venire, & ſcelera ve-
ſtra reprehendere, vnde vos irati eos
occidebatis. Quare id perinde fuit, ac
ſi ipſos occiderem. Propterea dixit Iu-
dæis Stephanus Actorum ſeptimo. Quẽ
prophetarum non ſunt perſecuti pa-
D tres veſtri, & occiderunt eos, qui præ-
nuntiabant de aduentu iuſti? Itaque
verbis oris mei, iuſſione mea, cum eos
mittebam ad vos ſignificat. Iuxta ſupe-
riorem LXX. verſionẽ facilis eſt inter-
pretatio. Iuſſi occidi pſeudoprophetas.
Et iudicia tua quaſi lux egredientur.
Hieronymus. Hæc vniuerſa feci, vt iu-
dicij, quo te iudicaturus ſum, veritas
appareret, nulluſque dubitaret vos
iuſte,

iuſte, quæ patimi, fuiſſe perpeſſos. Itaque iudicium pro ſententia, ſiue pro ſupplicio accipit. Ita enim intelligere licet: ſumam de te ſuppliciũ magnum, quod notum omnibus ſit, & exemplo ceteris inſigni.

15 *Quia miſericordiam volui, & non ſacrificium*. Hieronymus. Grauia comminatus ſum, vt miſererer pœnitentiũ, vt lapſis, atque ſurgentibus porrigerẽ manum. Neque enim in ſacrificijs delector, & victimis, & holocauſtorum multitudine, victimæ meæ, atque holocauſta ſalus credentium, & conuerſio peccatorum eſt. Itaque miſericordiam accipit eam, qua Deus hominibus benefacit. Quomodo etiam accepiſſe videtur Hilarius Canone, 9. in Matth. Chryſoſtomus hom. 31. in Matthæum, & ad populum Antioche. hom. 36. & Euthymius Matthæ. 9. erit ergo ſenſus: Multo magis me delectat homines ad pœnitentiam, & ad ſalutem adducere, quàm ſacrificia magna mihi offerri. Huic interpretationi recte conuenit cum verbis Domini hæc eadẽ prophetæ indicantis Matth. 9. vbi cum Phariſæi quærerent: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat magiſter veſter? reſpondit Dominus: Non eſt opus valentibus medico, ſed male habentibus: euntes autem diſcite quid eſt, Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Et capite 12. Si autem ſciretis quid eſt: Miſericordiam volo, & non ſacrificiũ, nunquam condemnaſſetis innocentes. Reprehendebãtur enim apoſtoli, quod ſabbato vellerent ſpicas. Hoc eſt: Si ſciretis quam miſericors ſit Deus, non dubitaretis gratius ei eſſe fami horum ſubueniri, quam ſabbatum ita rigide obſeruari.

16 Sed fateor adhuc mihi germaniorem interpretationem videri, vt tam hic, quàm vbi paulo ante dixit: Miſericordia veſtra quaſi nubes matutina; miſericordiam accipiamus pro beneficentia, & benignitate hominis erga hominem, vt intellexerunt Theophylactus & Auguſtinus. 10. de ciu. c. 5. & lib. 20. contra Fauſtum cap. 16. Et Chaldæus in priori loco vertit: Benignitas veſtra quaſi nubes matutina, in poſteriori:

A Namque in his, qui exercent miſericordiam voluntas coram me eſt, magis quàm in ſacrificio. Et multi alij ita intelligunt. Eſt ergo omnium verborũ ſenſus: Incipiebatis aliquando mihi placere miſericordiam in fratres veſtros exercentes, ſed cito illa veſtra miſericordia tranſijt auaritiæ, & concupiſcentiæ calore areſacta. Admonui vos ſæpe per prophetas, nec reuerſi eſtis, propterea vindictam magnam de vobis ſumam, quoniam miſericordiam, qua ego maxime delectabar, reliquiſtis, & ſacrificia multa cumulaſtis, ea re tantum mi-
B hi ſatisfacere volentes. Quod optime congruit cum alijs ſcripturæ locis: vbique enim reprehenduntur Iudæi, quòd crudeles eſſent in fratres ſuos, & pauperes opprimerent, & nihilominus multitudine ſacrificiorum Deum placare quærerent. Vt Iſai. 1. Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum? &c. Quieſcite agere peruerſe, diſcite benefacere, quærite iudicium, ſubuenite oppreſſo. Et cap. 58. * Ecce
in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas 17
veſtra, & omnes debitores veſtros repetitis. Lege, quæ ſequuntur, & illud Ie-
C re 7. Nolite confidere in verbis mendacij, &c. Et Dominus ait Matth. 23. Væ vobis ſcribæ, & Phariſæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethũ, & cyminum, (quaſi multum honorare Deum volentes) & reliquiſtis, quæ grauiora ſunt legis, iudicium, & miſericordiam, & fidem. Ita Matth. 9. quia vt homo reprehendebatur ſeruator, præclare reſpondet, gratius Deo eſſe, hominẽ erga hominem eſſe miſericordẽ, quàm ſacrificium offerri. Et cap. 12. quod dicitur hîc habet ſenſum: Si ſenſum Dei haberetis, ſciretiſque quanti Deus fa-
D ciat miſericordiam in proximos, adeo vt ſacrificijs eam quoque præferat: magis miſericordia moueremini in horum egeſtatem, & famem, quàm zelo in obſeruationem ſabbati. Vel aliter, ac fortaſſe melius. Phariſæi accuſauerant diſcipulos, ſed re vera non tam illos, quàm magiſtrum accuſare volebant, quod id fieri fineret. Ecce, inquiunt, diſcipuli tui faciunt, quod non licet facere ſabbatis. Quare Dominus & pro

Locus Matth. 12.

ſe, &

ſe, & pro illis reſpondet: Poteram prohibere propter ſabbatum, ſed præ miſericordia eorum famis non prohibui: ſciebam enim gratius me Deo facere ſi in miſericordiam inclinarem, quam ſi
18 in ſabbati cuſtodiam. * Sed quoniam reſpondere Phariſæi poterant: Eſto, bene tu feceris permittendo, ſed illi permiſſione vti non debuerunt, ne ſabbatum violarent: ait Dominus apud Marc. 2. Sabbatum propter hominem factum eſt, & non homo propter ſabbatū. Hoc eſt, Illi etiam recte fecerunt, quia cum ſabbatum Deus inſtituerit in hominis vtilitatem, non in perniciem: nunquā Deus voluit ita ſabbatum obſeruari, vt ea cauſa homo cibos non quæreret, ſine quibus aut nullo modo, aut valde ægre vitam tueri queat. Ex qua ratione, ſimulq; ex Dauidis exemplo, quod Seruator propoſuit, intelligimus maximam fuiſſe famem apoſtolorum. Deinde addit: Dominus enim eſt filius hominis etiam ſabbati, id eſt: Etiam ſi fames non ita eos vrgeret, poſſent tamē me permittente vellere ſpicas, quia ipſi ſciunt, me poteſtatem habere ſuper ſabbatum, & poſſe diſpenſare.

19 An reijciātur hic ſacrificia.

Sed duæ ſunt in his propheticis verbis quæſtiones. Prior eſt, an hic ſacrificia reijciantur ceu Deo ingrata? Ratio dubij eſt, quoniam non dicit: Malo miſericordiam quàm ſacrificium, ſed: Miſericordiam volui, & non ſacrificium. Chryſoſtomus quoque hom. 31. in Matth. ait: Neque miſericordiam, inquit, volo, & ſacrificium, ſed: Miſericordiam volo, & nō ſacrificium. & Hieronymus hic: Nec enim ſacrificijs delector, & victimis, & holocauſtorum multitudine. Reſpondetur minime reijci ſacrificia, ſed illis miſericordiam beneficentiamque præponi. Vnde Matth. 23. cum de decimatione menthæ, & anethi locut* fuiſſet, & de grauioribus præceptis legis: ad extremum intulit: Hæc oportuit facere, & illa non omittere, & ca. 5. pulchre: Si ergo offers munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduerſum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliare fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum. Ea-

A dem eſt ſententia Irenæi. lib. 4. contra hæreſes, c. 32. & Aug. 10. de ciuit. cap. 5. & lib. 20. contra Fauſtū c. 16. & Chryſ. loco indicato in Matth. vbi poſt verba adducta ſeipſum expoſuit dicens: Oſtenditque non eſſe prohibitum quod illi vituperabant, ſed multo magis quàm ſacrificia cautum. Idem ait ibidem Euthymius, & multo magis in ſequenti quæſtione comprobabitur. Chaldæus quoque vertit: In ijs, qui exercent miſericordiam, voluntas coram me eſt magis, quàm in ſacrificio. Sed illud hic notandum, Irenæum & Auguſtinum B locis citatis non legiſſe: Miſericordiam volo, vt nunc habent LXX. ſed: Miſericordiam volui, vt olim habebant, & vt eſt in Hebræo. Apud Matth. volo, legimus, & ſenſus idem eſt, ſiue legamus volo, ſiue volui.

Altera quæſtio, ex qua multi prophetarum loci explanantur, eſt: Vtrum ſacrificia vetera fuerint Deo vere grata, an tantum propter Iudæorum infirmitatem ea tolerauerit? Cauſa quærendi eſt, quod ſæpe Deus in ſcriptura ſignificat ſemper ſibi illa ſacrificia diſpliciuiſſe. Vt Pſalm. 39. Sacrificiū, & obla- C tionem noluiſti, aures autem perfeciſti mihi: holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti, & Pſal. 49. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo? Pſal. 50. Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium, dediſſem vtique, holocauſtis non delectaberis. Iſa. 1. Sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui, cum veneritis ante conſpectum meum, quis quæſiuit hæc de manibus veſtris? Ierem. 7. Holocautomata veſtra addite victimis veſtris, & comedite carnes. Quia non ſum locutus cum patribus veſtris, & non præce- D pi eis in die, qua eduxi eos de terra Ægypti de verbo holocautomatum, & victimarum. Huiuſmodi ſunt multa. * Idem ſancti teſtantur apertiſſime. Petrus apud Clementem, li. 1. Recognitionum latiſſime hoc confirmat: ait enim, Moyſem prudentia ſua vidiſſe quàm alte populo ſuo inſediſſet cōſuetudo illa Ægyptiorū immolandi dijs, adeo vt nō poſſet eius radix euelli, ideoq; permiſiſſe eis, vt Deo hoſtias immolarent, ne immo-

20 An placuerint Deo ſacrificia vetera.

21

immolarent dæmonibus. Idē ait Chryſoſtomus hom. 6. in Matth. & Hieronymus in illud Iſa. 1. Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum? & ca. 60. in principio, & in illud Ierem. 7. Holocautomata veſtra, &c. & in illud Matth. 5 Ego autem dico vobis, Non iurare omnino. Probat Iere 7. quoniam nunquam Deus locutus eſt de victimis, donec filij Iſrael adorauerunt vitulum, quem fecit eis Aharon. Eodem argumento probat S. Thomas inſtituta eſſe ſacrificia ad vitandam idololatriam. 12. q. 102. art. 3. Denique Sixtus papa, & martyr in libro de diuitijs ita ſcribit. Sacrificia, quæ in terra Ægypti filij Iſrael idolis offerre conſueuerant, & Deo iubentur poſtmodum immolare. Nō quod Deus animalium cruore delectetur, aut carnibus, qui ait: Nū quid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo? ſed vt inſtitutus populus, & varijs iniquitarum operibus depravatus formaretur Dei inſtitutione. Noluit enim ſtatim relinquere conſuetudinem longi temporis, ſed in bonum interim commutare.

22 Nihilominus certiſſimum, & indubitatum haberi debet, ſacrificia illa non permiſſa, ſed præcepta à Deo fuiſſe, illique placuiſſe, donec vetus lex abrogaretur. Probatur primo ratione euidenter euertente argumentum in contrarium obiectum. Quoniam ante Moyſem, & ante idololatriam ſancti, quibus nihil ab idololatria timebatur, immolauerunt hoſtias Deo. Geneſ. 4. Habel quoque obulit de primogenitis gregis ſui, & de adipibus eorum; & reſpexit Dominus ad Habel, & ad munera eius, & cap. 8. Ædificauit autem Noe altare Domino, & tollens de cunctis pecoribus, & volucribus mundis obtulit holocauſta ſuper altare. Odoratuſque eſt Dominus odorem ſuauitatis, & ait ad eum: Nequaquam vltra maledicam terræ propter hominem, & cap. 15. dixit ad Abraham Sume mihi vaccam triennem, & capram trimam, &c & idem c. 22. Obtulit arietem holocauſtum pro filio. Secundo quoniam ſacrificia ante legem, & in lege fuerunt figura beatiſſimi illius ſacrificij pro nobis in cruce

A offerendi. Bona ergo, & grata Deo erāt ſacrificia, quæ nec in ſe quicquam mali habebant, & rei optimæ erāt ſigna. Nec Deus tot ritus, & ceremonias ſacrificiorum, & ſacerdotum, & veſtium inſtituiſſet, ſi ipſi ſacrificia non probarētur.

* Tertio: Non peccat qui omittit id, quod Deus non iuſſit, ſed permiſit, & quod Deo gratum non eſt. At quis dubitet peccaſſe eos, qui leges ſacrificiorum violabant, cum videamus ſeueriſſime fuiſſe punitos, vt filios Aharon Leuit. 10. S. Thomas etiam. 12. q. 102. ar. 3. docet hæc ſacrificia inſtituta eſſe ad cultum Dei, vt per ea Deus coleretur, & mens offerentis ordinaretur in Deum, & vt retraherentur homines à cultura idolorum: deinde ad ſignificandum redemptionem per Christum faciendam, & eius ſacrificium. Poſſumus addere, ad ſignificandum quoque ea, quæ nos agere debemus, & ad inſtruendum mores, vt docet Auguſt. 10. de Ciuit. cap. 5. ex quibus ſatis oſtenditur bona, & Deo grata fuiſſe. 23

Cauſæ inſtitutionis ſacrificiorum.

B

Illud autem non negamus, & nemo non videt, non fuiſſe illa Deo grata per ſeipſa, quaſi eis indigeret, aut aliquid inde ipſi accederet, quod bene probat

C Irenæus lib. 4. contra hæreſes cap. 32. & Auguſt. 10. de Ciuit. cap. 5. ex Pſal. 49. Numquid manducabo carnes taurorum, &c. & optime explicat S. Tho. 12. q. 30. art. vltimo ad 1. & q. 81. art. 7. Sed fuerunt Deo grata propter eas, quas diximus cauſas ex S. Thoma. Ratio vero illa de idololatria tollenda non præcipua ratio eſt, ſed illarum, quas præcipuas dicimus quædam quaſi acceſſio: id enim quoque Deus voluit, ſed etiam ſi idololatria nulla eſſet, ſacrificia propter ceteras ratione inſtituiſſet, ſicut

D ante legem voluit ſibi à ſanctis patriarchis offerri. * Sed ait Hieronymus. 24 Antequam populus vitulum adoraret, decē præcepta dederat Deus Moyſi in tabulis lapideis, ac nulla præterea. Fateor quidem, ſed hæc ratio hoc tantum euincit, præcepta illa decalogi eſſe quæ primo, & per ſe, & ante omnia Deus volebat, non tamen ea ſola voluiſſe. Nam ſi ea ſola voluit, ergo omnia præcepta ceremonialia, &

iudicialia permiſit tantum,non voluit. A
Ad loca ſcripturæ adducta reſpon-
dent apoſtoli apud S. Clementem libr.
6. conſtitut.apoſt.ca.22. (nam ibi quo-
que referuntur) in hunc modum. Recu
ſabat populi ſacrificia ſæpenumero in
eum peccantis , atque exiſtimantis ſa-
crificijs eum , non pœnitentia placatū
iri. Idem docet Irenæus. lib.4. cap 32.
& ad hunc ſenſum interpretanda ſunt
verba ſanctorum , qui ſacrificia tollere
videntur.Nam ſi bene offerrentur,gra-
ta illa Deo fuiſſe,Leui.1.vidimus:& ob-
lata omnia adolebit ſacerdos ſuper al-
tare in holocauſtum,& odorem ſuauiſ-
25 ſimum Domino . * Ita autem, vt dixi-
mus, Deum ſacrificia reſpuiſſe,non ſim
pliciter ſcriptura ipſa docet.Hoc enim
eſt quod cap. 5. vidimus : In gregibus
ſuis,& in armentis ſuis vadent ad quæ-
rendum Dominum , & non inuenient,
ablatus eſt ab eis. Non enim per pœni-
tentiam quærebant , ſed per ſola ſacri-
ficia. Et Iſa.1. cum dixiſſet ingrata ſibi
eſſe illorum ſacrificia , cauſam non ta-
cuit: manus enim veſtræ ſanguine ple-
næ ſunt. Lauamini, mundi eſtote , &c.
Et cap.66. Qui immolat bouem, quaſi
qui interficiat virum,qui mactat pecus,
quaſi qui excerebret canem , qui offert
oblationem, quaſi qui ſanguinem ſuil-
lum offerat,qui recordatur thuris,qua-
ſi qui benedicat idolo.Hæc omnia ele-
gerunt in vijs ſuis; & abominationibus
ſuis anima eorum delectata eſt. Quo lo
co Hieron.ait, hoc eſſe, quod in Hoſee
ſcriptum eſt , miſericordiam volo , &
non ſacrificium. Affert etiam ex Mala.
2. Non reſpiciam vltra ad ſacrificium ,
neque accipiam placabile quid de ma-
nu veſtra. Et dixiſtis,quam ob cauſam?
Quia Dominus teſtificatus eſt inter
te, & vxorem pubertatis tuæ,quam tu
deſpexiſti , id eſt , quia non te pœnitet
violatæ legis Domini,cum contra eius
præceptum dimiſeris vxorem tuam, &
alienigenam duxeris.
26 Poſtremo quæritur,quare miſericor
dia præferatur ſacrificijs,cum ſacrificia
ſint actus religionis , quæ præſtantior
eſt miſericordia,& omnibus virtutibus
moralibus, vt docet S. Thom.22.q 81.
art.6. Reſpondeo primo,Scripturam in

Cur miſericordia præferatur ſacrificijs.

hoc loco, & in ſimilibus , non loqui de
miſericordia præciſe ; ſed de miſericor
dia ſumpta pro beneficentia , quæ non
ſolum complectitur opera miſericor-
diæ propriè dictæ, ſed etiam opera cha
ritatis in proximos , quo modo non eſt
dubium maiorem eſſe religione. Matt.
12. Et diligere proximum tanquam ſe-
ipſum , maius eſt omnibus holocauto-
matibus, & ſacrificijs . Ieſus autem vi-
dens quod ſapienter reſpondiſſet , &c.
Secundo reſpondeo . Si loquamur de
miſericordia præciſe , religio abſolute
loquendo principalior eſt ratione obie
B cti, ſed opera miſericordiæ propter aſ-
ſiduas,& paſſim occurrentes neceſſita-
tes proximi, præſtantiora ſunt, & Deo
gratiora . Vnde opera religionis recte
omittuntur propter opera miſericor-
diæ , vt interesse ſacris , vt ægrotanti
aſſideas. * In qua re plurimū Dei amor 27
erga nos ſpectatur, qui ita nos amat,vt
opera cultus ſui facile & patiatur, & iu
beat aut omitti, aut interrumpi,vt no-
ſtris ſiue animæ,ſiue corporis commo-
dis conſulatur:vt Matth.5. Si offers mu
nus tuum ad altare, & ibi recordatus
fueris , quod frater tuus habet aliquid
C aduerſum te,relinque ibi munus tuum
ante altare , & vade prius reconciliare
fratri tuo , & tunc veniens offeres mu-
nus tuum. Tertio dicimus,Scripturam
non loqui de operibus miſericordiæ ,
quatenus miſericordiæ tantum ſunt ,
ſed quatenus fiunt ad Deum colendū ,
& promerendum, qui dixit Matth. 25.
Quod vni ex minimis meis feciſtis, mi
hi feciſtis , atque hac ratione actus im-
perati religionis ſunt,vnde & ſacrificia
in ſcriptura vocantur. Hebr. 13. Bene-
ficentiæ autem, & communionis noli-
te obliuiſci,talibus enim hoſtijs prome
retur Deus. Et Aug. 10. de ciuit.cap 5.
D inquit, in his verbis Hoſeæ,quibus an-
teponitur miſericordia ſacrificio, ſacri
ficium ſacrificio anteponi . Itaq; habet
talis miſericordia præſtantiam actus re
ligionis,& hoc etiam præſtat illi,quòd
maiorem vtilitatem proximo affert.
*Et ſcientiam Dei magis,quam holocau 28
ſtum* . Scientiam Dei vocat timorem
Dei, & veram legis eius cuſtodiam , vt
diximus cap.4. num. 1. Ideo Chaldæus
dixit:

dixit: Et in operantibus legem Domini magis quam in offerentibus holocauſta. Quid interſit inter hoſtiam, ſiue ſacrificium, & holocauſtum, docet Hieronymus, ad illud Iſai. 56. Holocauſta eorum, & victimæ eorum, &c. his verbis: Differentiam hoſtiarum, & holocauſtorũ in Leuitico plenius diſcimus. Holocauſta ſunt, quæ ſuper altare integra concremantur. Victimæ, & hoſtiæ, quarum pars offertur altari, pars ſacerdotibus traditur. Sanctus Thom. 1.2.q.102. art. 3: ad 8. recte hæc explicat. Triplex (inquit) erat ſacrificiorum genus. Quoddam, quod totum comburebatur, & ideo dicebatur holocauſtum, & offerebatur Deo ſpecialiter ad reuerentiam maieſtatis ipſius, & amorem bonitatis eius. Secundum dicebatur: Pro peccato: iuxta illud Pſal. 39. Holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti; quod offerebatur ad remiſſionem peccati: cuius vna pars comburebatur, altera cedebat in vſum ſacerdotũ: niſi cum offerebatur pro peccato totius populi, vel pro peccato ſacerdotis, nam tunc totum comburebatur. Tertium vocabatur hoſtia pacifica, quæ offerebatur Deo vel pro gratiarum actione, vel pro ſalute, & proſperitate offerentiũ ex debito beneficij vel accipiendi, vel accepti. Huius vna pars incendebatur, altera cedebat in vſum ſacerdotum, tertia in vſum offerentium. Hæc ſanctus Thomas, vbi etiam erudite explicat horum ſacrificiorum ſignificationes. Vide de his Leuitic. c. 3. & 4.

Holocauſtum, & Hoſtia.

Triplex genus ſacrificiorũ.

Holocauſtum.

Pro peccato.

Hoſtia pacifica.

29 *Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſſi ſunt pactum.* Hieronymus: Ipſi autem imitati ſunt Adam vt quod ille in paradiſo fecerat, pactum meum, legemq; prætериens, iſti in terra facerent & *Ibi*, hoc eſt in paradiſo, omnes præuaricati ſunt in me in ſimilitudinem præuaricationis Adam. Non enim mirum ſi quod in parente præceſſit, etiam in filijs condemnetur. LXX. verterunt, ſicut homo, & ideo Græci fere non intelligunt de primo parente. Cyrillus autem vidit in Hebræo eſſe, ſicut Adam, & ideo, ita, vt Hieronymus, interpretatus eſt. Quod autem ait Hieronymus: Ibi, id eſt, in paradiſo præuaricati ſunt in me: ſatis pro- A babiliter alij interpretantur, Ibi, id eſt, in terra illa bona, quam eis promiſi, & dedi. Et Chaldæus ita totum locũ vertit: At ipſi ſicut generationes priſcæ tranſgreſſi ſunt pactum meum, & in terra bona, quam dedi eis, vt ibi exequerentur voluntatem meam, præuaricati ſunt in verbum meum. Sed Hieronymus ita intelligendus eſt, ac ſi dicat: Ex eo tempore cœperunt præuaricari in me, egregie imitati ſunt inobedientiã Adam. Solet enim ſcriptura eos, qui pietatis, vel ſceleris imitatione ſimiles ſunt, quaſi vnum populum numerare, B & copulare, quamuis tempore ſint valde diſiũcti, præſertim cum de ſupplicijs verba ſiunt. * Quod ſi inter hos multi boni interiecti ſunt, nullam bonorum tunc rationem habet ſcriptura, quoniã ij, de quibus loquitur, non bonorũ, ſed malorum imitatores extiterunt. Ezec. 16. Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Hamorræus, & mater tua Chethæa. & Dan. 13. ſemen Chanaam, & non Iuda, ſed Matth. 23. expreſſius: vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt à ſanguine Habel iuſti vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter C templum, & altare. Quid ad populum Iudæorum pertinebat ſanguis Habelis effuſus, niſi omnes mali, & eorundẽ peccatorum patratores imitatione illa inter ſe iungerentur, & quaſi vnus populus, aut vnus homo fierent? Quare eidem quæſtioni à ſe propoſitæ erudite ibi Hieronymus reſpondet: Regula, inquit, Scripturarum eſt duas generationes bonorum, & malorum noſſe ſingulorum ſingulas. Probat ex Pſal. 23. vbi de omnibus bonis dicitur: Hæc eſt generatio quærentium Dominũ. & Pſal. 111. Generatio rectorum benedicetur. D De malis vero Matth. 23. Venient hæc omnia ſuper generationem iſtam.

Regula. Vnus populus bonorum & vnus malorum in ſcriptura. 30

Galaad ciuitas operantium idolum. 31 Galaad (vt ſcribit Hiero. in locis Heb.) mons eſt ad tergum Phœnices & Arabiæ collibus Libani copulatus, extenditurque per deſertum vſq; ad eum locum, in quo habitabat Sehon rex Hamorrhæorum. Cecidit in ſortem filiorũ Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manaſſæ.

Galaad.

naſſæ. A quo monte ciuitas in eo condita ſortita eſt vocabulū. Hic eſt mons, A in quo Laban cōprehēdit Iacob, Gen. 31. vbi & origo nominis Galaad oſtenditur. Quem inquit, congregantes fecerunt tumulum, comederuntque ſuper eum. Quem vocauit Laban tumulum teſtis, & Iacob aceruum teſtimonij (id eſt, גלעד) vterque iuxta proprietatem linguæ ſuæ. Dixitque Laban: Tumulus iſte erit teſtis inter me, & te hodie, & idcirco appellatum eſt nomen eius Galaad, id eſt, Tumulus teſtis. De vrbe ipſa ſcribit hic Hier. fuiſſe in tribu Gad, B habitatam à ſacerdotibus, vnamque ex vrbibus refugij, & idolum in ea fuiſſe conſecratum. Et ideo quanto maioris erat auctoritatis propter ſacerdotes, tanto magis habitantibus trans Iordanē principium idololatriæ fuit. Quod nam idolum hic fuerit, non legimus in Scriptura, conſtat tamen fuiſſe cum primis idololatriæ deditam, & ideo dicitur ciuitas operantium idolum, id eſt, idola colentium & idola fabricantium. Illud lectorem non lateat, hanc eandem vrbem eſſe Ramoth Galaad, vt hic docet Hieron. & in Locis Hebra. V. Galaad, &. C V. Ramoth, quam Ioſephus. 9. antiq. cap. 4. vocat Ramatham. In ea fuit vnctus rex Iehu, 4. Reg. 9. vnde & Ioſue. 21. docemur eſſe eam ciuitatem fugitiuorum in tribu Gad, & à ſacerdotibus habitatam.

Ramoth Galaad.

32 *Supplantata ſanguine*. Arbitror legendum eſſe A ſanguine, eſt enim מדם i. A ſanguine, ſed facile præpoſitio, A, excidit, dum feſtinant librarij, aut redūdare putant. Sed pro, Supplantata eſt in Hebræ. עקבה, quod quidam Inſidians, quidam Polluta vertunt, ſed fruſtra in te nō dubia labia laborant. D Quis enim eſt qui non videat עקב eſſe ſupplantare, atque hoc verbum eſſe vnde nomen habuit Iacob? Vim ergo verbi videamus. Supplantare decipere ſignificat, metaphora ſumpta ab ijs, qui ſimul currunt, quorum alter alterum pede obiecto, vel ſuppoſito ad caſum impellit, ne præcurrat, & vincat. Id enim eſt proprie ſupplantare, vt expreſſit Cicer. lib. 3. offic. Scite Chryſippus, vt multa, qui ſtadium (inquit) currit, eniti, & contendere debet quam maxime poſſit, vt vincat: Supplantare eum, qui cum certat, aut manu depellere, nullo modo debet. Iacob nomen habuit ab hoc verbo proprie accepto, id eſt, eo quod manu plantam fratris tenuit, quaſi obſtās, ne prior ille naſceretur. Gene. 25. Protinus alter egrediens עקב plantam fratris tenebat manu, & idcirco appellauit eum Iacob. * Cum vero ait Eſau, cap. 27. Iuſte vocatum eſt nomē eius Iacob. 33 Supplantauit enim me en altera vice. Primogenita mea ante tulit, & nunc ſecundo ſurripuit benedictionem meam: iam nomen accipit ab eo, quod metaphorice ſignificat ſupplantare, id eſt, à deceptione, ſicut patrem audijt dicentem: Venit germanus tuus fraudulenter, & accepit benedictionem tuam. Hieronymus in Tradit. Hebr. cum ad hæc verba venit, ita inquit: Iacob ſupplantator interpretatur. Ab eo igitur quod fratrem arte deceperit, alluſit ad nomen. Qui ideo Iacob ante vocatus eſt, quod in ortu plantam fratris apprehenderat, &c. Inde Pſalm. 40. Qui edebat panes meos magnificauit ſuper me ſupplantationem. Vbi Euthymius metaphoræ nos admonet. Non ergo Iacob luctator dici poteſt, neque vero ſupplantator ſecundo modo, ſed primo, vt dictum eſt. Quid eſt ergo ſupplantata à ſanguine? cito euertenda, cito capienda propter ſāguinem in ea effuſum. Cum enim eſſet trans Iordanem, propiorque & Syris, & Aſſyrijs, prius ceteris capta eſt ab vtriſque. Primo quidem ab Hazaele rege Syriæ vaſtata fuerat tempore Iehu. 4. Regum. 10. Sed poſtea (de quo nunc loquitur) ab Aſſyrijs. 4. Regum. 15. tempore Phacee regis Iſrael. Sed maluit dicere, Supplantata, quam capta, quaſi dicat: Ipſa ſupplantabat, & decipiebat multos, quibus idololatriæ auctor, & magiſtra erat, & ipſa quoque ſupplantabitur, id eſt deijcietur, & ad ruinam impelletur, vt cadit ille, quem alter ſupplantat. Quem autem ſanguinem dicat, ſtatim explicabimus De latronibus etiam dicemus cap. 7. n. 2.

Supplantare.

Iacob.

34 *Et quaſi fauces virorum latronū.* Hoc eſt; Sitiens ſemper ſanguinem, & cædes.

des. Latrones enim (quia ſemper de cæde, & rapinis cogitant,) dicuntur inſtar ferarum beſtiarum ſitire ſanguinem, quomodo apud Lucanũ de Pompeio Magno dictum eſt à Cæſare, eadem prorſus metaphora, qua hic.

Libro 1. Pharſali.

Vtque feræ tigres nunquã poſuere furorẽ,
Quas nemore Hyrcano, matrum dum luſtra ſequuntur,
Altus cæſorum pauit cruor armentorum:
Sic et Syllanum ſolito tibi lambere ferrum
Durat Magne ſitis: nullus ſemel ore receptus
Pollutas patitur ſanguis manſueſcere fauces.

Particeps ſacerdotum in via interficientium pergentes de Sichem. Id eſt, adiuuãs conſilium ſacerdotum Bethel, qui euntes à Sichem in Ieruſalem, vt adorent in templo, temporibus Paſchæ, & Pentecoſtes, & Scenopegiæ, latronibus in via poſitis trucidabãt, vt expoſuit Hieronymus: Hic eſt ſanguis, de quo paulo ante loquebatur. Sichem (vt auctor eſt Hieronymus in Locis Hebr.) duplex fuit, altera in mõte Ephraim pertinens ad tribum Manaſſæ, ciuitaſque fugitiuorum, vt Ioſue. 20. & 21. docemur. Altera (de qua nunc ſermo eſt) quæ & Salem dicitur, & ciuitas Iacob, & deprauatè Sichar, vt idem tradidit in epitaphio ſanctæ Paulæ, cuius locus oſtenditur in ſuburbanis Neapoleos, quæ à Saracenis hodie dicitur Nablos, iuxta ſepulchrum Ioſeph & puteum Samaritanæ, & Latine, & Græce Sichima vocata eſt. Hæc tanta olim fuit, vt affirmet Ioſephus 11. antiquit. cap. 8. tempore Alexandri Magni caput fuiſſe Samaritarum. Cum ergo eſſet proxima vrbi Ieruſalem, multi venire cupiebant in templum Domini, quos ſacerdotes Bethelis adiuuante vrbe Galaad interficiebant in via: erat enim Bethel inter Sichem, & Ieruſalem aliquantulum à via remota. Ruffinus & Theophylactus ita exponunt, & quidẽ ſatis probabiliter. Ciuitas Galaad erat adiutrix ſacerdotum ſuorum, qui, vt cultum Dei impedirent, interficiebant euntes in templum. Ex quo videmus, quàm merito dixerit: Quaſi fauces virorum latronũ: ita enim ſanguinem ſitiebant, vt longum iter conficerent trucidandorum eorum cauſa, qui de Sichem ibant in Ieruſalem; erant enim multi, quia magna ciuitas erat, & proxima Ieruſalem, vt diximus.

Siché, & Sichar.

35 Sed in verbis Hebraicis tanta eſt difficultas, vt nemo fere ſit qui noſtram tranſlationem non deſeruerit. Ipſi etiã veteres interpretes, quos libenter ſequi Hieronymus ſolet, inter ſe mutuo diſcrepant. Potiſſima difficultatis pars in eo poſita eſt, quod vbi legimus, De Sichẽ in Hebræo eſt שכמה, quæ vox & humerum ſignificat, & vrbem illam Sichem. Vnde quidam humerum, quidam vrbem interpretantur. Si autem ſit vrbs, non videbatur vertendum, de Sichem, ſed in Sichem, nam litera ה in fine addita nominibus locorum motũ in loca illa ſignificat, vt in hoc eodem nomine videmus, Gene. 37. Miſſus de valle Hebron venit in Sichem. Iud. 21. ad Orientalem plagam viæ, quæ de Bethel tendit ad Sichimam. Ioſue 24. Congregauit Ioſue omnes tribus Iſrael in Sichem. Quare non deſunt qui putent, præpoſitionem, De, redundare in noſtra tranſlatione, atque initio vertiſſe interpretem, Pergentes Sichem. Sed eorum falſa ſine dubio ſententia eſt, ipſe enim Hieronymus, qui vertit, docet haud obſcure ſe tranſtuliſſe de Sichem, cum dicit: Nos dicamus intercludere hæreticos viam, ne de Sichem, id eſt, de bonis operibus, pergamus in Ieruſalem, id eſt in Eccleſiam. Deinde cur interficerent euntes de Sichẽ, ſcimus, ſed veniẽtes in Sichẽ cur interficiant? Quia de templo redibant, inquies: At cur non id faciebant antequam eo venirent, ne & Ieroſolymitani lætarentur, & alij ex Iſrael eo exemplo mouerentur? 36 * Quod autem alij de humero dicunt, quomodo huc pertineat, aut quomodo id ſignificet verbum, quod ipſi volunt, viderint ipſi. Nos dicimus literam ה ſæpe nominibus addi, aut etiam verbis, non vt motum ſignificet, ſed ornatus ſolius cauſa, vt ex antiquis Hebræis docet Ioannes Iſacus libro 1. Grammaticæ ſuæ, cap. de literis heemanticis. Eſt ergo planus ſenſus, *Particeps ſacerdotum in via interficientium Sichem*, id eſt, habitatores Sichem. Vnde

de LXX. & Symmachus verterunt, Interfecerunt Sichima. Hieronymus tamen, vt omnem ambiguitatem tolleret, locumque nobis planum relinqueret, vertit, Interficientium pergentes de Sichem. Re enim vera Sichimitas interficiebant, cum è Sichem pergebant in Ieruſalem, vt expoſuit quoque Theophylactus.

Quoniam ſcelus operati ſunt: Quia hoc ex cogitato ſcelere nitebantur Dei cultum impedire. Scelus enim vocat זמה à verbo זמם, quod ſignificat cogitare. Quo nomine vti ſolet ſcriptura ad ſignificandum excogitatæ malitiæ nefarium commentum. Vt Leuit. 19. Ne proſtituas filiam tuam, ne contaminetur terra, & impleatur piaculo. Et capit. 20. Qui ſupra vxorem filiam duxerit matrem eius, ſcelus operatus eſt, viuus ardebit.

In domo Iſrael vidi horrēdū שערורית id eſt, rem, quæ in horrorem, atque in ſtuporem omnes rapiat. Iere. 5. vertit Mirabilia. Stupor, & mirabilia facta ſunt in terra. Et capit. 18. Quis audiuit talia horribilia, quæ fecit virgo Iſrael? hoc autem horrendum, & mirabile dicit, quod colente vitulos Ierobobam, & tribu Ephraim, continuo tota domus Iſrael ſimul fornicata eſt.

37 *Sed & Iuda pone meſſem tibi*. Locus eſt valde difficilis. Primum ſciamus, illud, Sed & Iuda, poſſe ad præcedentia referri, ita vt in eo periodus claudatur, & ſit ſenſus: Contaminatus eſt Iſrael, ſed & Iuda, ſcilicet, contaminatus eſt, cum minime peccare deberet, etiam ſi peccarent aliæ tribus. Atque verum eſſe quod dicimus, oſtendunt LXX. qui verterunt: Sed & Iudas. Nam apud nos quidem Iuda & primi caſus eſſe poteſt, & quinti, vt etiam in Heb. at Iudas tantum eſt primi, nec alium ſenſum habere poteſt, quàm quem diximus. Sed apertius Chaldæus, qui dixit: contaminati ſunt viri domus Iſrael. Quin etiam viri domus Iuda cœperunt multiplicare peccata. Et in Hebræo eſt: Etiam Iuda. Iuxta quem ſenſum. *Pone meſſem tibi*, &c. Vel toti domui Iſrael dictum intelligere poſſumus, vel ſoli Iudæ, quod mihi magis placet, & ex- A dit in idem fere, dicemus enim: Pone meſſem tibi o Iuda. Rurſus meſſis ſi proprie accipiatur, planum habet ſenſum. O Iuda, qui capto Iſraele putabis te tutum eſſe, & de terminis tuis protegendis cogitabis, etiam captiuus duceris. *Pone meſſem tibi*, id eſt, metes quidem ſecurus ſegetes tuas, at non hoc tempore, ſed cum conuertero captiuitatem populi mei, hoc eſt, cum te populum meum de captiuitate Babylonica reduxero. Quaſi dicat. Ante ne ponas, otio enim & pace carebis.

B Multi malunt accipere meſſem metaphorice, vt non ſegetes, ſed homines demeti intelligantur, vt quod de vaſtatione Babylonis ſcriptum eſt Iere- 38 Meſſis.
mi. 51. Adhuc modicum, & veniet tempus meſſionis eius. Sed mihi non vſque adeo probatur, quoniam meſſem ſibi ponere dicitur proprie, qui metit, non qui metitur, id eſt, qui alios occidunt, non qui ipſi occidūtur, quod magis LXX. expreſſere vertētes, Incipe vindemiare tibi ipſi. Multo minus probo quod Ruffinus exponit: Tu quoque ò Iuda demeteris, cum captiuitas po- C puli mei Iſrael conuertatur ad te, vt tu ſimiliter capiaris. Etenim conuertere captiuitatem, vſu ſcripturæ nihil aliud eſt, quàm liberare à captiuitate, vt Pſalm. 52. Cum conuerterit Deus captiuitatem plebis ſuæ, exultabit Iacob, & lætabitur Iſrael. Pſalm. 125. In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti ſumus ſicut conſolati. Conuertere captiuitatem.

ALLEGORIA.

Vſque ad verba illa: Quid faciam tibi Ephraim, &c. quæ præcedunt fere 39
allegorica expoſitione non indigent, cum ad Chriſtum ſenſus referatur, in quem tendit allegoria. Poſſumus tamen ad Iudæos, qui Chriſti tempore D conuerſi ſunt, hæc quoque accommodare: Venite, & reuertamur, &c. ſiue ad eos, qui quotidie conuertuntur, conuertenturque. Ipſe nos prius abiecit, idem venientes ad ſe excipiet, & participes non faciet viuificationis, quam ſecundo die per mortem ſuam operatus eſt, & reſurrectionis, quam tertio die reſurgens effecit in ſpe in membris ſuis.

ſuis. Sine dubio admittet nos, & erit no A
bis quaſi diluculum, luce animas no-
ſtras implebit, & gratiæ ſuæ pluuia, do-
ctrinæque animas noſtras fecundabit,
vt imber temporaneus, & ſerotinus.
Sed ad populum totum reuertitur, &
ait: *Quid faciam tibi Ephraim, &c.* Quid
faciam tibi, popule incredule, quid vl-
tra debui facere vineæ meæ, & non fe-
ci? Miſericordia tua quaſi nubes matu-
tina, miſi ad te filium meum, initio cœ
piſti illi applaudere, mirabaris doctri-
nam eius, & videbatur tibi loqui quaſi
poteſtatem habens, & non ſicut ſcribæ
tui, & Phariſæi, ſtupebas in miraculis, B
Luc.7. dicebas: Quia propheta magnus ſurre-
xit in nobis, & quia viſitauit Dominus
plebem ſuam. Prodiſti obuiam venien
ti in Ieruſalem, & clamaſti, Oſhanna
40 filio Dauid. * At cito iſta tua miſericor
dia, & beneficentia erga eum exaruit.
Sexto ab hinc die petiiſti virum homi-
cidam donari tibi, auctorem verò vitæ
interemiſti. Propter hoc ne in tua ob-
ſtinata incredulitate maneres, miſi ad
te apoſtolos, & Euangeliſtas, & prophe
tas, & per eos te expolire nitebar, vt
aptus eſſes ædificio Eccleſiæ meæ, &
mala, quæ imminebant, tibi prænun- C
tiaui, quantaque vaſtitas à Romanis im
penderet. Mittebam autem eos ad te
quaſi morti deſtinatos, non enim fere-
bas increpātes, ſed occidebas, ſicut ſcri
Matth.23 ptum eſt: Ecce ego mitto ad vos pro-
phetas, & ſapientes, & ſcribas, & ex il-
lis occidetis, & crucifigetis, & ex eis fla
gellabitis in ſynagogis veſtris. Ideo tuū
ſupplicium omnibus manifeſtum erit,
relinquetur domus tua deſerta, & om-
Eccle.30. nes videbunt te relictum eſſe à me. Ego
miſericordiam à te exigebam, vt animę
tuæ miſereteris placens Deo, & laborū
filij mei, & apoſtolorum ſuorum, quos
pro te reducendo perferebant, & vt D
veram cordis ſanctitatem haberes: Tu
contra contemptis his omnibus, ſacri-
ficijs & hoſtijs me proſequebaris, eaq;
41 tibi ſatis eſſe ſola iudicabas. * Et cum
multo magis; quàm holocauſta, ego
ſcientiam Dei optarem in te, id eſt, vt
filium meum agnoſceres, & coleres: tu
Adā præuaricationem imitatus es, nec
patriarcharum pietatem æmulabaris,
ſed impietatem maiorum tuorum, qui
reſtiterunt Spiritui ſancto, & occiderūt
eos, qui prænuntiabant de aduentu iu-
ſti. Et Ieruſalem, quæ ſolebat eſſe offi-
cina pietatis, propter ſanguinem inno-
centis agni effuſum, impie meruit capi,
& euerti à Romanis: plena enim erat
idolis, id eſt, cupiditatibus noxijs. Sa-
cerdotes impij perſequebantur veros
Dei adoratores, & ad verum Dei tem-
plum, id eſt, ad Chriſtum venire non
ſinebant, quibus cum ciuitas deberet
repugnare, palam eorum ſceleris parti
ceps effecta eſt, & cum illis regem, ac
dominum ſuum crucifigendum expe-
tijt. Horrendum ſcelus vidi in domo
Iſrael, contaminati ſunt principes, &
inuidia, atque odio in innocentem ex-
cœcati, protinuſque totus populus in
eorum iuit ſententiam, & temere corā
Pilato clamare cœpit, Crucifige, cruci
fige eum. O Iuda, ò infelix popule, ne
ponas meſſem tibi, id eſt, ne putes te
ſecuritatem, & copiam bonorum, pa-
cemq; animi habiturum, donec te con
uertam: tunc habebis, interea in pau-
pertate, & in luctu ſedebis.

TROPOLOGIA.

Nihil prætermittit Deus, quod ad ho 42
minum ſalutem vtile fore videatur, ſed
quos beneficijs non capit, ſupplicijs, & Deus ſupplicijs homines adducit ad ſe.
calamitatibus expugnat. *In tribulatione,*
inquit, *ſua mane conſurgent ad me.* Ma-
gnum, & certum diuini amoris pignus,
atque ijs conceſſum, quibus miſericor-
diam ſuam nunquam defuturam polli-
cetur. Primum inquit. In æternum ſer
uabo illi miſericordiam meam, & teſta-
mentum meū fidele ipſi. Deinde quo- Locus
niam peccata futura prævidebat: ſi au- Pſal.88.
tem dereliquerint filij eius legem meā,
& in iudicijs meis non ambulauerint:
Si iuſtitias meas profanauerint, & man
data mea non cuſtodierint: viſitabo in
virga iniquitates eorum, & in verberi-
bus peccata eorum. Miſericordiam au-
tem meam non diſpergam ab eo. Quid
eſt quod tot verbis dicit, quod pauciſſi-
mis ſatis dici poterat? Satis videbatur di
cere. Si dereliquerint legem meā: om-
nia enim ſcelera his verbis continētur:
addit tamen: Et in iudicijs meis nō am
bulauerint. Et quaſi hoc ſatis non ſit: Si
iuſtitias.

iuſtitias meas profanauerint, adhuc etiam: Et mandata mea non cuſtodierint. Num inani verborum eorundem repetitione, quam Græci Battologiam dicunt, delectatur Spiritus ſanctus? Nõ ſane: Sed ſolet verbis facta, quæ narrat, imitari, & ponere nobis ob oculos contentionem animi, feruoremq; eorũ, de quibus loquitur, vt Ioa. 1. Et confeſſus eſt, & nõ negauit, & confeſſus eſt, Quia

Reg. Scriptura verbis facta interdum imitatur.

43 non ſum ego Chriſtus. Totidem repetit, vt intelligamus Ioannem Baptiſtã non ſimpliciter negaſſe, ſed magna aſſeueratione, & repetitione, & deſiderio perſuadendi ſe non eſſe Chriſtum. Ac ſi diceret. Non ſum Chriſtus, nolite errare in re perſpicua, longiſſime ab eo abſum, nullo modo ſum. Et Danie. 3. Tunc hi tres quaſi ex vno ore laudabant, & glorificabant, & benedicebant Deum, id eſt, cum magno animi feruore, omnibus modis, omnibus verbis, quibus poterant Deum laudabant. Ita Dauid hac repetitione imitatur eorum inconſtantiam, qui à Deo admoniti, aut beneficijs victi ſtatuunt in poſterũ non peccare, idque ſæpe, & nihilominus ſæpe redeunt ad peccata, & varijs modis peccant. Quaſi dicat. Etiam ſi ſæpe cadant, ſæpe eos erigam, & bonitate, ac miſericordia mea cum illorum inconſtantia, atq; infirmitate certabo, virga eos percutiam, verberibus ſanabo, non vincar à malo, ſed vincam in

44 bono malum. * Quater dicit. Si peccauerint; quia in his electis non habet locum illa prophetica comminatio: Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor, non conuertam eum, nam etiam ſuper quatuor conuertet eos, ſi forte admiſerint. De quo ſuo loco, id eſt, in capit. 1. Hamos, dicemus. Poſt has tribulationes anima fidelis ait: Lætati ſumus pro diebus, quibus nos humiliaſti, annis, quibus vidimus mala Pſal. 89. Vide etiam eos, qui ad Deũ accedunt, quocumq; tempore veniant, mane accedere. Sicut è contrario qui à Deo recedunt, vel à quibus Deus recedit, in tenebris, ac nocte recedunt. Nã vera lux animi Deus eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ, neceſſeque eſt, qui ab eo recedunt, in tenebris, & caligine

Mane ad Deum accedimus, nocte recedimus.

A verſari, ſicut illi clariſſima luce fruuntur, qui Deo proximi ſunt, vt recte propheta monuerit: Accedite ad eum, & Pſal. 33.
illuminamini, & facies veſtræ non confundentur. Statim illuminabimini, non poteſt in obſcuro eſſe, cui Sol propinquus eſt. Tunc facies veſtræ non confundentur, quia lucem, quam quærebatis, inuenietis. Quocumque aliò vos vertatis, confundentur facies veſtræ, non enim in lucem, ſed in tenebras incidetis, vt illis contigit, qui à Deo per ſuperbiam recedentes, & totos ſe ſa- Rom. 1.
pientiæ tradentes, lucemq; quærentes

B euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratũ eſt inſipiens cor eorũ: dicentes. n. ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Ita de Mane ſcriptũ eſt Exod. 16. Et mane videbitis gloriam Domini: & Pſ. 89. Repleti ſumus mane miſericordia tua: Pſal. 45. Adiuuabit eam Deus mane diluculo. Prou. 8. Et qui mane vigilant ad me, inuenient me. *Sanctæ mulieres ve
niunt ad monumentũ mane, orto iã ſo 45
le, quia Deum quærebant, & ſcriptum eſt: Ego ſum lux mũdi, qui ſequitur me Ioan. 8.
non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ. Sed adhuc tamen erant te-

C nebræ, quia licet amore acceſſerant, dubitatione tamen aliquantulũ acceſſus ille retardabatur. Contra de Iuda ſcriptum eſt: Cum ergo accepiſſet ille buc Ioan. 13.
cellã, exiuit continuo. Erat autem nox. Matth. 2.
Sic ſanctus Ioſeph accepit puerum, & matrem eius nocte, & receſſit in Ægyptũ. Nocte recedit, quia illi, quos deſerit, in nocte, & tenebris relinquuntur.

Venite, reuertamur ad Dominum, &c. Charitas non æmulatur, non agit perperam, non quærit quæ ſua ſunt: mutuo ſe ſe hortantur, & ſocios ad Dei cultum quærunt. Qui lucem à Deo accepit,

D offerat eam ſedentibus in tenebris, & vmbra mortis. Bona ſæculi ſocios male patiuntur, diuiſa enim minuũtur: bona cœleſtia quo plures poſſident, eo ſunt ſingulis gratiora. *Reuertamur ad Dominum*, vnuſquiſque enim noſtrum declinauerat in viam ſuam, omnes nos ſicut oues errraueramus, reuertamur ad ducem, & epiſcopum animarũ noſtrarum. Nec nos mala deterreant, quæ paſſi ſumus, non enim hoſtis vulnera,

A ſed patris verbera ſunt. Ipſe percuſſit, & ſanabit. Ipſe eſt medicus noſter, ipſe linteola vulneribus noſtris inferet, vt putridas carnes comedant, & purulentias extrahant. De eo ſcriptum eſt: Euangelizare pauperibus miſit me, ſanare contritos corde. Ipſe Samaritanus, qui appropians homini à latronibus ſauciato, alligauit vulnera eius.

Iſa. 61. Luc. 10.

46 Meditatio paſſionis Chriſti valde vtilis.

Viuificabit nos poſt duos dies. Per meditationem crucis, & paſſionis mirum in modum homines viuificantur, ſicut per meditationem reſurrectionis excitantur in ſpem reſurgendi, & vt iam Deo viuant, & non ſæculo. In paſſione charitas Chriſti ardentiſſima cernitur, obedientia, patientia, humilitas, & denique omnium virtutum abſolutiſſimum exemplar. Ibi vitia noſtra agnoſcimus, teporem damnamus, & ad pulcherrima opera mirabiliter inflammamur. Si volumus ſacrificare Deo noſtro cor contritum, & humiliatum, ſi volumus ſacrificare ſacrificium iuſtitiæ, & ſperare in Domino, hos tres dies noctu, diuque meditemur. Viam trium dierum pergamus in ſolitudinem, recedamus à turba. Prohibebit Pharao, obſtabit Diabolus, ſed inſtat nihilominus ſanctus Moyſes: Deus Hebræorum vocauit nos, vt eamus viam trium dierum in ſolitudinem, & ſacrificemus Domino Deo noſtro, ne forte accidat nobis peſtis, aut gladius. Nam qui paſſionis Domini noſtri obliuiſcuntur, & horum trium dierum, ſæpe peſte libidinum, & vitiorum, gladioque crudeliſſimorum hoſtium, id eſt, tentationibus abſumuntur. Auguſtinus ſerm. 90. de tempo. Non volebat princeps huius mundi exercitum Domini trium dierum ſacramenta cognoſcere: illa vtique ſacramenta, de quibus propheta dixit: *Viuificabit nos poſt duos dies.* in die tertio ſuſcitabit nos. Origenes homil. 5. in Exod. * Hoc ergo erat triduum, ad quod feſtinabat Moyſes, & contradicebat Pharao. Ille enim dicebat: Non eatis longius. Non permittebat Pharao ad locum ſignorum venire filios Iſrael, non permittebat eos in tantum proficere, vt poſſent tertij diei myſterijs perfrui. Audi enim prophetam, quid dicit: Reſuſcitabit nos Deus poſt biduum, & in die tertia reſurgemus, & viuemus in conſpectu eius, &c. Tertio dicit Origenes filios Iſrael veniſſe in locum ſignorum, id eſt, in Etham: primo enim die venerunt in Rameſſes, ſecundo in Soccoth, tertio in Etham. Ibi enim traduntur ſigna, ibi primum dicitur: Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux eſſet itineris vtroque tempore. Significat autem Etham, Immaculatus, ſeu perfectus ero, aut B (vt ait Hieronymus in epiſtol. ad Fabiolam de quadraginta duabus manſionibus) fortitudinem, atque perfectionem, non (vt putauit Origenes) Signa eis. Et per horum myſteriorum meditationem paulatim ita homines commouentur, vt in omnibus ſe religionis, & virtutum ceterarum operibus exerceant, & fortes, perfectique reddantur. Quare merito ſequitur: *Et viuemus in conſpectu eius, ſciemus, ſequemurque vt cognoſcamus Dominum.*

Exod. 5. 47 Exod. 13.

48 Chriſtus diluculū animæ.

Quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius. Qui ad Chriſtum veniunt, tūc C aperte ſentiunt ſe omni tempore in tenebris fuiſſe, quo ſine eo fuerant. Vident eſſe diluculum, quod animas illuſtret, cuius claritatem ſi admittant, cito erit eis Sol, experienturque ex parte, quod eſt de tempore alio prædictū à ſancto Malachia: Orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ: vbi, ſcilicet, plenius Dominum nouerint, & timuerint. Scriptum enim eſt: Iuſtorum ſemita quaſi lux ſplendens, procedit, & creſcit vſque ad perfectam diem. Via impiorū tenebroſa, neſciunt, vbi corruant. Et quemadmodum poſt D noctem neceſſe eſt ſequi auroram; ita qui Chriſtum toto corde quæſierint, ſine dubio inuenient, & optatæ lucis ſplendore perfruentur.

Mal. 4. Prouer. 4.

Pſal. 142. Deus imber animæ.

Et veniet quaſi imber nobis. Satis hoc intelligit qui cum Dauide ex animo dicit: Expandi manus meas ad te, anima mea tanquam terra ſine aqua tibi. Auguſtinus ibi: complue, inquit, me ad faciendum fructum bonum. Dominus enim dabit ſuauitatem, vt terra noſtra

det

det fructum ſuum. Anima mea, velut terra ſine aqua tibi, non mihi, ſed tibi. Sitire tibi poſſum, me irrigare non poſſum. Cito exaudi me Domine, comple me, ne ſim puluis, quem proijcit ventus à facie terræ. Abundat mare, inundat, copioſum eſt, fluctuat, ſed ama-

Gen. 1. rum eſt. Diſcreta eſt aqua, apparuit arida anima mea, irriga eam, quia velut

49 terra ſine aqua tibi. His verbis vltimis, quæ ego poſtremo loco conſulto poſui, tametſi in Auguſtino poſtrema non ſint, alludit ſanctus pater, vt videmus, ad illud Geneſ. 1. Congregentur aquæ, quæ ſub cælo ſunt, in locum vnum, & appareat arida: & hoc videtur dicere. Non deſunt mihi aquæ ſub cœlo, quibus anima mea irrigari poſſe videatur: ſunt.n. ſub celo honores, opes, voluptates variæ. Sed hæ aquæ amaræ ſunt, quamuis dulces initio videantur ſitientibus; ſalſæ ſunt, non fecunditatem animæ afferunt, ſed ſterilitatem. Ideo tu iuſſiſti, vt congregarentur in locū vnū, & ab anima mea recederent, ecce apparuit arida, & imbre tuo indiget, ſine te germinare non poteſt.

Deus paratus ad benefaciēdum.

Quid faciam tibi Ephraim. Non poſſumus aduerſus Deum queri, ſemper de vtilitatibus noſtris cogitat, cum ad eum ſurgimus diluculo, cum eum quęrere incipimus, oſtendit in cœlo nubē matutinam, quæ irrigationem ariditati animarum noſtrarum pollicetur, iuxta

Pſal 146. Pſal. 67.

quod ſanctus Propheta cecinit: Qui operit cœlum nubibus, & parat terræ pluuiam. Quam pluuiam? De qua alibi ait: Pluuiam voluntariam ſegregabis Deus hęreditati tuæ. Quid inde? Quod paulo ante dicebamus ex Auguſtino,

Pſal. 84. quodque idem Dauid ait: Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra no-

50 ſtra dabit fructum ſuum. * Nec ſpes ſola erat, rorem mittere cœperat, quo internus concupiſcentiæ calor refrigeraretur, & arida anima humectaretur. Sed nos has Dei miſericordias peccatis noſtris quaſi magno aliquo calore conſumimus, & euaneſcere ſinimus.

Epiſcopi & Cōcionatores ferramenta Dei.

Propter hoc dolaui in Prophetis. Pulchre admonentur ſui officij concionatores, & epiſcopi, vt ſciant ſe ferramen-

A tum Dei eſſe debere ad duros, & lapideos homines tundendos, & expoliendos, vt iuxta quod Eccleſia canit: Tunſionibus expoliti lapides ſuis coaptentur locis per manum artificis. Multi ſubtilia, aut pulchra, audituque iucunda dicere malunt, quam vtilia, & quę peccantes mordeant, nequaquam Samaritano, qui Chriſtum ſignificat, ſimiles, qui vulneribus infudit vinum, & oleū. Si quid enim in deprauatos mores dicunt, molliti ſunt ſermones eorum ſuper oleum, nec ſecare ſciunt vnquam, aut vrere, ſed leniter oleum infundere,

Concionatores blandiloqui.

B qui fortaſſe non longe ab eo abſunt, de quo Pſal. 140. dictum eſt: oleum autem peccatoris non impinguet caput meū. Non dolat per iſtos Dominus. Alij apti ad dolationem videntur: at ita teneri ſunt, & ad feriendū timidi, vt non mallei ferrei videātur ad conterendum petras, ſed pinei, aut potius vitrei. Atque vtinam tales eſſent hominum mores, vt ſemper leniter agendum eſſet, ſed quid illis facias, qui lapidei ſunt, & niſi ferro poliri, & cædi non poſſunt? Vide etiam, neceſſe eſſe, vt ferramenti huius acies retundatur, ipſumque paulatim

Duris verbis aliquādo vtendum.

C conſumatur tundendo, & feriendo. Ne igitur querare, ſi laborandum ſit, ſi valetudinem minui, ſi vires langueſcere videas, nec deficias, aut tibi molliter indulgeas. Qui enim bene miniſtrauerint, gradum bonum ſibi acquirent, & multam fiduciā in fide, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Imitare Paulum, qui ait: 2. Tim. 2.
Omnia ſuſtineo propter electos, vt & ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu cum gloria cœleſti. & alibi. Propter quod non deficimus: ſed licet is, qui foris eſt, noſter homo corrumpitur; tamen is qui intus eſt, renouatur de die in diem. Lege quæ ſe-

D quuntur. 2. Cor. 4. & 5. & illud. Sed & ſi immolor ſupra ſacrificium, & obſequiū fidei veſtræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis. Philip. 2.

Quia miſericordiam volui. Etſi in peccatis eſſemus, per opera miſericordiæ poſſemus miſericordiā impetrare, & ad pœnitentiam paulatim adduci, beati. n. miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Sed miſericordiæ 51

Miſericordia magnam vim habet. Matth. 5.

noſtræ cito exareſcunt quaſi nubes matutina, & quaſi ros mane pertranſiens. Ideo manēt peccata, nec delentur, mauult enim Deus miſericordiā, quam ſacrificium: & nos miſericordiæ obliuiſcimur tam erga alios, quam erga noſmetipſos, & ſacrificiorū multitudine quaſi Deum, vincere, & expugnare nitimur. Multi templa, & monaſteria ædificant, veſtes pretioſas, & ornamenta altarium magnifica offerunt, immo & ſanctum, atque adorandum ſacrificium pro ſe fieri ſæpe iubent: de quibus interim illud capitis quinti rectiſſime dicitur: *In gregibus* ſuis, & in armentis ſuis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient, ablatus eſt ab eis. Quid ita? Nō ſunt præclara iſthæc, quæ commemorata ſunt? Multum per omnem modum. Poteſt ne quicquam Deo gratius eſſe ſacrificio corporis, & ſanguinis vnigeniti filij ſui? Nihil. Sed hæc quæ magna, & præclara ſunt, tibi quidem magna, & præclara non erunt, ſi data opera in peccatis maneas, pœnitentiamque contemnas, & his vel ſacrificijs, vel operibus ſolis Deum placandum putes. Vis hæc tibi maxime prodeſſe? conuertere ad Dominum in toto corde tuo, dele pœnitentia, & confeſſione, quæ commiſiſti, meliorem in poſterum mentem indue. Aut ſi habes duritiam, & impœnitens cor, offerri iube ſalutarem hoſtiam, dona templis infer, ſubueni facultatibus tuis pauperibus, ieiuna, labora, vt Deus cor tuum emolliat, & ad pœnitentiam alliciat.

52 *Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſſi ſunt pactum*. Dum ea facimus, quæ in alijs diuina ſententia damnauit, quid aliud quam eorum damnationem quærimus, quorum volumus eſſe ſocij iniquitatum? Si in nefandorum hominum ciuitate Lot commorari voluiſſet, num pœnas, & ignes eorum effugiſſet? In ſynagoga peccantium exardebit ignis, & in gente incredibili exardeſcet ira. (Eccl. 16.) Cum autem ſanctos viros imitari inſtituimus, in eorum rempublicam, communionemque tranſimus, & promiſſionum eorum participes efficimur. Quare præclare nos Eccleſiaſticus ad- (Eccl. 17.) monet: In partes vade ſæculi ſancti, cum viuis, & dantibus confeſſionem Deo. Non demoreris in errore impiorum, &c. Ita quoque Eccleſia ſanctis ſe prioribus adiungit cum ait: Communicantes, & memoriam venerantes in primis glorioſæ, ſemperque virginis Mariæ, &c.

Galaad ciuitas operantium idolum. Galaad tumulus teſtimonij eſt, quos ergo in Galaad ſignificari putabimus, niſi qui in teſtimonium pacis, & fœderis poſiti ſunt, id eſt, quos Deus magnis ingenij, & eruditionis dotibus ornauit, aut potentia, aut ſacerdotij, aut Eccleſiaſticæ dignitatis honore inſigniuit? (Eruditi, & ſacerdotes poſiti vt teſtimonium de Deo reddant.)
53 * Tumulus dicuntur, quia ſublimiores ceteris ſunt, & quot habent dotes, & dona, quaſi tot habere lapides videntur. Poſiti autem ſunt vt verbo, & exemplo teſtimonium de Dei iuſtitia, & bonitate, & ſapientia reddant, ne homines conſtitutos ſibi fines prætergrediantur, & initum cum Deo fœdus violent ſicut apoſtolis dictum eſt: Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ. (Act. 1.) In monte hoc ſita erat vrbs Galaad, &, vt à Domino didicimus: Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita. (Matth. 5.) Et quoniam in excelſo loco poſiti ſunt, latere non poſſunt, ſiue bene, ſiue male viuant. Atq; ita ſicut vtiliores reipublicæ ſunt, ſi boni ſint, ita nihil illis nocentius, aut deterius, ſi iuſtitiæ, & pietatis obliuiſcantur. Vnde Gregorius homilia 17. in Euangel. Nullum autem, puto, fratres chariſſimi, ab alijs maius præiudicium, quàm à ſacerdotibus tolerat Deus, quando eos, quos ad aliorum correctionem poſuit, dare de ſe exempla prauitatis cernit, quando ipſi peccamus, qui compeſcere peccata debuimus, &c. (Prauum exemplū ſublimiorum in Eccleſia quātum noceat.) Et quia ſæpe fit, vt hi non ſolum idola colant, id eſt, honores, poteſtatem, voluptates, ſed etiam ſuo exemplo quaſi colenda ceteris proponant, merito dicitur: *Galaad ciuitas operantium idolum*. Et quia tantum facinus ſine debito ſupplicio diu non erit, merito ſequitur: *Supplantata à ſanguine*. Vindicabit enim Dominus ſanguinem

Iezra-

Ieztahel ſuper domum Iehu, & ſanguis A
animarum, quibus ſcandalo fuerunt,
erit ſuper eos, & ſuper filios eorum.
54 * Quid enim aliud fuiſſe videntur, quā
latrones ſanguinem ſitientes animarum?
Et cum ipſi auctoritate, & poteſtate ſua poſſent, & deberent aliis ob-
ſtare, qui interficiebant pergentes de
Sichem in Ieruſalem, id eſt, de bonis
operibus (ita enim interpretatus eſt
Hieron.) ad perfectiorem vitam, & ad
veram Dei adorationem in ſpiritu, &
veritate: adiuuerunt potius eorum iniquitatem, & participes impiorum con-
ſiliorum eſſe voluerunt. B

In domo Iſrael vidi horrendum. Quantum in vtramque partem principum
virorum exempla valeant, diximus capi. 1. num. 78. & 79. Atque ideo mirum eſt, cur propheta rem ſtupendam
eſſe dicat, fornicantibus principibus
contaminari populum: cum illud potius eſſet admiratione digniſſimum, ſi
ſecus eueniret, cū ſemper cum ſuis principibus vulgus mutetur. Sed re vera merito miratur, tantam eſſe hominum vel
Cœcitas magna maloſimitantium. cœcitatem, vel amentiam, vt prudētes,
ſcienteſq; contra ſalutem ſuam imitari
velint, quod deteſtandum eſſe nō ignorant, & ſempiternarum calamitatum C
55 cauſam futuram verentur. * Quis tam
amens eſt, vt in aperta, & certa pericula ruat, quod alios videat temere ruētes, ac non potius illorum furorem vel
compeſcat ſi poſſit, vel, ſi non poſſit,
miſereatur, & doleat? Quid iſti exēplo
ſuo faciunt? Probare videntur id, quod
faciunt, & quaſi docere malū non eſſe,
quod malum putabatur. Ego vero non
probare videri, aut quaſi docere volo,
ſed aperte laudare, quæ mala ſunt, & in
cœlum tollere, clamareq; errare omnes toto cœlo, qui non ita viuant, vt
ipſi. Quid tum? Quod ego album eſſe D
video, nigrū ne ideo exiſtimare debeo,
quod cœci, aut lippi nigrū eſſe contendant? Ridebo potius eorum cœcitatem,
& illis oculos, ac mentem bonam precabor. Si rectā viam noui optime, quæ
me ducat, quo volo, quid mihi oberit
clamor inſanorum, qui alteram mihi,
penituſque illi aduerſam demonſtrent?
56 * Quod ſi auctoritate duceris, & numero, iſti dicūt, honores eſſe omni ratione quærendos, iniurias vlciſcendas, voluptates ſectandas: at apoſtoli docuerunt, hæc eſſe fugienda: martyres innumeri pro hac veritate certantes vitam
amiſerunt, infinitus prope ſanctorum,
doctiſſimorumque virorum numerus illa Diaboli, carniſque commenta damnarunt, denique Chriſtus hoc docuit.
Quid refert, ſi aliter perditi, & in perditionem mittentes iudicent? Quis cœcorum iudicium de coloribus, ebriorū
ve veritate quærat? Habes certam operum tuorum normam legem Dei, ad
hanc omnia exige, quicquid ab hac deuiat, prauum, diſtortumque cenſeto.
Quod ſi quis ita hebes ſit, vt legē Dei
ignoret, certe penes ſe legem habet
non ſcriptam, ſed natam, quam non ab
alijs diſcere, ſed in ſeipſo audire ſatis
ſit. Hanc conſulat, videbitq; vehemēter
deſipere, quos ante ſapere iudicabat.

Sed & Iuda pone in eſſem tibi, cum con- 57
uertero captiuitatem populi mei. Cum te Labor malorum inanis.
conuertero ad me, & factum in te fuerit illud magnæ felicitatis elogium: Super aquas refectionis educauit me, ani- Pſal. 22.
mam meam conuertit: tunc metes, tūc
laborum fructus percipies, tunc habebis
quod in horrea recondas. Nunc aras, &
totus ſudore diffluis, longique perit (vt
ille ait) labor irritus anni, mandaſti arenæ ſemina, vt eſt in prouerbio. Aut ſi
non ita eſt, vide quid reſpondeas Paulo roganti: Quem ergo fructum habui- Rom. 6:
ſtis in illis, in quibus nunc erubeſcitis?
Nam finis illorum mors eſt. Quaſi dicat: Non de fine illorum operū rogo, id
eſt, quem tandem exitum habeant, qui
ita viuunt. Scio enim æternam mortē
illis ſeruari. Nec quæro quid nunc poſt
feruorem voluptatum ſentiatis, ſcio
enim pudere vos, quod talibus, tam
fœdis, tamque momentaneis voluptatibus ſeruieritis. Illud rogo, quem tūc
fructum habueritis tantorum laborum,
quum maxime voti compotes videbamini? Argue, ſi potes, falſi ſanctum
Haggæum, qui ait. Et nunc hæc dicit Hagg. 1.
Dominus exercituum: Ponite corda
veſtra ſuper vias veſtras. Seminaſtis
multum, & intuliſtis parū, comediſtis,
& non eſtis ſatiati, bibiſtis, & non eſtis

inebriati, operuiſtis vos, & non eſtis calefacti, & qui mercedes congregauit, miſit eas in ſacculum pertuſum. Au-
Hoſ. 10. diamus Hoſeam noſtrum: Seminate vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordiæ. Conuertere ergo, o Iuda, & tunc pones meſſem tibi, captiuus metere tibi non potes.

CAPVT VII.

CVm ſanare vellem Iſrael, reuelata eſt iniquitas Ephraim & malitia Samariæ, quia operati ſunt mendacium, & fur ingreſſus eſt ſpolians, latrunculus foris. Et ne forte dicant in cordibus ſuis omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circundederunt eos adinuentiones ſuæ, coram facie mea factæ ſunt. In malitia ſua lætificauerunt regem: & in mẽdacijs ſuis principes. Omnes adulterantes, quaſi clibanus ſuccenſus à coquente: quieuit paululum ciuitas à commixtione fermenti donec fermentaretur totum. Dies regis noſtri, cœperunt principes furere à vino: extendit manum ſuam cum illuſoribus. Quia applicauerunt quaſi clibanum, cor ſuum, cum inſidiaretur eis: tota nocte dormiuit coquens eos, mane ipſe ſuccenſus quaſi ignis flammæ. Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus, & deuorauerunt iudices ſuos: omnes reges eorum ceciderũt,
D *non eſt qui clamet in eis ad me. Ephraim in populis ipſe commiſcebatur. Ephraim factus eſt ſubcineritius panis, qui non reuerſatur. Comederunt alieni robur eius, & ipſe neſciuit: ſed & cani effuſi ſunt in eo: & ipſe ignorauit. Et humiliabitur*
A *ſuperbia Iſrael in facie eius: nec reuerſi ſunt ad Dominum Deum ſuum, & non quæſierunt eum in omnibus his. Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta, non habens cor: Aegyptum inuocabant, ad Aſſyrios abierunt. Et cum profecti fuerint, expandam ſuper eos rete meũ: quaſi volucrem cæli detraham eos, cædam eos ſecundum auditionem cœtus eorum. Væ eis, quoniam receſſerunt*
B *à me: vaſtabuntur, quia præuaricati ſunt in me: & ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt contra me mendacia. Et non clamauerunt ad me in corde ſuo, ſed vlulabant in cubilibus ſuis: ſuper triticum & vinum ruminabant, receſſerunt à me. Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum: & in me cogitauerunt malitiam. Reuerſi ſunt, vt eſſent abſq; iugo; facti ſunt quaſi arcus doloſus:*
C *cadent in gladio principes eorum à furore linguæ ſuæ. Iſta ſubſannatio eorum in terra Aegypti.*

HISTORIA.

Cum ſanare vellem Iſrael. Significat, 1
quam merito eis iraſcatur, & miſericordiam deneget: Cum darem operam, inquit, vt ſanaretur populus meus à prioribus idololatrijs, ſubito extitit Ieroboham de tribu Ephraim, qui vitulos aureos faceret, & eum vniuerſa Samaria ſecuta eſt, & omnes operati ſunt mendacium, id eſt, idola illa coluerunt, vt interpretatur Hieronymus. Poſſumus etiam interpretari: Receſſerunt ab officio. Veritas enim, & mendacium vt in verbis, ita etiam in factis inuenitur. Veritas dicitur cum quiſque facit, quod debet pro ſtatu, & pro perſona, quam gerit, id eſt, cum id præſtat opere, quod eius vel ſtatus, vel perſona pollicetur, hæc enim dicitur veritas, vt Ioan. 8. Ille homicida erat ab initio,

Veritas, & mendacium in factis.

& in

A & in veritate non ſtetit, id eſt, non fecit quod angelo dignum erat, quod facere debuit qui tot donis prẽditus, & cõdecoratus à me fuerat. Ideo nos admonet Apoſtolus Eph. 4. veritatem autem facientes per omnia creſcamus in ipſo. E contrario mendacium facit, qui ab officio recedit, & à debito ac decoro perſonæ ſuæ, vt ſi ſacerdos, aut epiſcopus vitam degant turpem, & vitijs deditam, ordinique ipſorum minime reſpondentem. Ierem. 8. A propheta vſque ad ſacerdotẽ cuncti faciunt mendacium, & ibidem: Apprehenderunt mendacium, & noluerunt reuerti.

B 2 *Et fur ingreſſus eſt ſpolians, latrunculus foris*. Hoc eſt. Ex eo tempore patent prædæ, & incurſionibus hoſtium, in magna tranquillitate victuri, ſi me non reliquiſſent. Fures enim, & latrunculos hoſtes aſſidue eorum fines populantes vocat, vt Ruffinus, Theodoretus, Theophylactuſque interpretantur. Sed quoniam latrunculum foris venire dicit, intelligere videtur furẽ non alienum, aut foris venientem, ſed domeſticum, vt ſenſus ſit: Ex eo tempore omnia ſunt apud eos furtis plena, mutuis ſe ſe furtis expoliant, & præter hæc ab

C hoſtibus crebro venientibus diripiũtur: גדוד, pro quo hic Hieronymus vertit:

Latro.

Latrunculus, proprie militem expeditum ſignificat, qui celeriter latrocinatur, prædaque capta recedit 4. Reg. 24. Immiſitque ei Dominus latrunculos Chaldæorum, & latrunculos Syriæ, & latrunculos Moab, & latrunculos filiorum Ammon, immiſitque eos in Iudã, vt diſperderent eum iuxta verbum Domini. Et ibidem capit. 6. Et vltra non venerũt latrones Syriæ in Iſrael. Quos in his locis omnibus, & 4. Reg. 13. & Iob. 29. LXX. Semper vocant *μονοζώνους*: Ij ſunt (auctore Suida) qui bello

D excellunt, & zona eximia à cæteris differunt, vel qui ſub duce non ſunt, ſed ſicut latrones graſſantur. Sed & latronis nomen aptum eſt, vt enim ſcribit Varro libro ſexto de lingua Latina Veteres latrones milites vocabãt. Et Sextus Pompeius lib. 10. latrones eos antiqui dicebant, qui conducti militabãt, *ἀπὸ τῆς λατρείας*, id eſt, à ſeruiẽdo. Plau-

A tus in Milite videtur tempus eſſe, vt eamus ad forũ, vt in tabulis, mihi quos conſignaui hic heri latronibus, denumerem ſtipendium.

3 *Et ne forte dicant in cordibus ſuis*. Ne dicant intra ſe me veterum peccatorũ recordari; tantum ob ea, quæ ante paucos annos fecerunt, illos puniam, corã facie enim mea factæ ſunt iniquitates eorum, id eſt, in conſpectum meum venerunt, & coram me clamant, vt vindictam ſumam, cum enim peccata parua, paucave ſunt, diſſimulat Deus quaſi nõ videat, ſed cum numero, aut magnitu-

Quando videre dicatur Deus peccata.

B dine creuerunt, tunc iam videre ea dicitur, quia punire decreuit. Itaque perinde eſt, ac ſi dicerent: Coram facie mea ſunt, recte illas video. Hebræ. Coram facie mea היו, id eſt fuerunt. Adinuentiones autem vocat cogitationes, & ſtudia eorum.

In malitia ſua lætificauerunt regem. Maluerunt regi ſuo Ieroboham gratificari, quam mihi, ſimul atque eos ad colendos aureos vitulos vocauit, aſſenſi ſunt, & malitia ſua, id eſt, peccatis ſuis, ſiue (vt vertit Chaldæus) vanitatibus ſuis lætificauerunt regem, & princi-

C pes, qui cum eo erant lætificauerunt mendacijs ſuis, id eſt, tam mendacio verborum, & adulationibus, cum execrari potius eorum impietatem debuiſſent, quàm mendacio factorum recedendo à veritate, & à pietate, qua Deum colere par erat.

4 *Omnes adulterantes, quaſi clibanus ſuccenſus à coquente*. Enarrat quæ tempore Ieroboham geſta ſunt, cum ad vitulos adorandos populum exhortatus eſt, celeriterque exhortanti omnes acquieuerunt. Ita enim & poſtea ceteris regibus paruerunt, & eorum idola co-

D luerunt. Explicat autem verbis fortibus, & mire rem exprimentibus, qua auiditate ad cultũ idolorũ tranſierint. Sumit ab adulteris ſimilitudinem, qui libidine ardent, quaſi clibanus à coquente ſuccenſus. Omnes, inquit, de adulterio cogitabãt, & à me ad idola tranſire moliebantur, flagrabantque cupiditate idola colendi, ſicut ardet clibanus ſuccenſus à coquente, ſuccẽderat eos Ieroboham. Ita Hieronym. & Cyrillus. Sed

addit

addit Cyrillus traditũ eſſe ab Hebræis,
Ieroboham occulte quoſdam ſubornaſ
ſe, qui populo perſuaderent expedire,
vt vituli erigerentur, idque vt à rege
peterent. Quod cum populo mini-
me diſplicuiſſet, congregauit eos rex,
& cultum vaccarum indixit, quem illi
proſpera regi acclamantes, lætique ſu-
ſceperunt.

5 *Quieuit paululum ciuitas.* Altera me-
taphora vtitur, vt docet Cyrillus. Fari-
næ ſubactæ ſolet paululum fermenti
admiſceri, quod tametſi parum eſt, pau
latim totam farinam, & maſſam pene-
trat, & inficit. Quomodo dixit Apoſt.
Fermentum. Galat. 5. Modicum Fermentum totam
maſſam corrumpit? Ideo in malam
partem aliquando fermentum accipi-
tur, vt in his verbis videmus, & 1. Co-
rinth. 5. Neſcitis quia modicum fermẽ-
tum totam maſſam corrumpit? Expur-
gate vetus fermentum, vt ſitis noua
conſpetſio. Ita Ieroboham cœperat
populum fermentare, & corrumpere
per intimos ſuos, deinde quieuit pau-
lum, ne cogere videretur, aut nimium
inſtare, ſed illud fermentum paulatim
totum populum corrupit, & omnes
promptiſſimis animis regi paruerunt.
Commiſtionem autem vocat fermen-
tationem, id eſt, miſtionem fermenti
cum farina. In Hebræo eſt. Quieuit
à ciuitate à commiſtione, id eſt: Quie-
uit rex à deprauatione ciuitatis, & idẽ
eſt ſenſus. Quieuit ciuitas, rege vide-
licet tacente, & voluntatem ſuam diſ-
ſimulante.

6 *Dies regis noſtri, cœperunt principes fu
rere à vino.* Hieronymus: Obſcurus lo-
cus, & attẽto lectoris ſenſu indigẽs, &c.
Poſtquam populus vniuerſus fermen-
tatus eſt, vltro aſſenſus eſt regi, & ad
idololatriam exhortanti annuens ac-
clamauit: Hic eſt dies feſtus Ieroboham
regis noſtri, quem ipſe nobis conſtituit,
vt in eo lætemur, & vitulos aureos ado
remus. Principes autem Ieroboham
hoc audientes cęperunt quaſi ebrij in-
ſanire, & ad idola currere excitati, & læ
tificati (vt ſuperius dixit) prompta il-
la populi acclamatione. Itaque furere
à vino ſignificat furere quaſi à vino, ſæ
pe enim notæ ſimilitudinis, Quaſi, Si-

A cut, &c. omittuntur iuxta phraſin He-
bræorum. Et cum ait: Dies regis noſtri, Mimeſis.
mimeſis eſt, id eſt imitatio verborum
populi, quam ſæpe vſurpat ſcriptura tã
cito eius nomine, cuius verba ſunt, vt
Pſalm. 2. Dirumpamus vincula eorum,
& proijciamus à nobis iugum ipſorum,
& in libro Eccleſiaſtæ ſæpe.

7 *Extendit manum ſuam cum illuſoribus.*
Rex cum & populi fauorem, & princi-
pum apertam voluntatem cerneret,
extendit manum ſuam cum illis, id eſt, Manũ extendere.
libenter facere cœpit quod ipſi facie-
bant, id enim ſignificat manum mitte-
B re ad aliquid, incipere opus illud. Vt
Prouerb. vlt. Manum ſuam miſit ad for
tia. Act. 12. Miſit Herodes rex manus,
vt affligeret quoſdam de Eccleſia. Illu- Illuſor.
ſor autem vſitatum in ſcriptura voca-
bulum, nec paſſim omnibus notum eſt,
& multo, quàm videtur, fortiorem ha-
bet ſignificationem cum pro ליץ poni-
tur. Significat enim hæc vox apud He-
bræos ſuperbum, & nullius monitis ac-
quieſcentem, atque ita deprauatum, vt
quaſi peſtis quædam omnes inficiat. Vt
Pſal. 1. Et in cathedra peſtilentiæ non Locus.
ſedit, in Hebræo eſt, In cathedra לצים. Pſal. 1.
C Lxx. eleganter, In cathedra λοιμῶν, id Cathedra
eſt peſtium, hoc eſt, hominum peſtilen- peſtilẽtiæ
tiſſimorum. De his dicitur Prouerb. 3.
Abominatio domini eſt omnis illuſor.
& 2. Petr. 3. Venient in nouiſſimis die-
bus in deceptioue illuſores, quorum
mores, quales diximus, ibi deſcripſit &
Iudas eiſdem fere verbis in ſua epiſto-
la. * Et quia multiplex maliria hoc no- 8
mine includitur, quę vno vocabulo ex-
primi non poſſit, Lxx. varijs pro tem-
pore, & pro loco interpretati ſunt, ex
quibus plene tota eius vis innoteſcat,
vt Prouer. 20. ἀκόλαστον οἶνος. Hierony-
mus. Luxurioſa res vinum, id eſt, vinum
D res eſt indomita, ſuperba, nemini parẽs,
temeraria. Interdum Malos vertunt, id
eſt, κακούς. Quid ſit vero κακὸς ex Cic. κακὸς.
in 4. Tuſc. diſcimus. Virtutis contraria
eſt vitioſitas, ſic enim malo, quàm ma-
litiã appellare, quam Græci κακίαν ap-
pellant: nam malitia certi cuiuſdam vi-
tij nomen eſt, vitioſitas omnium. Cum
ergo κακοὺς vertunt Lxx. omni vitio-
rum genere contaminatos intelligere
debe-

debemus. Hieronymus ibi: Qui erudit deriſorem. Interdum vertunt ὑπερηφάνους, id eſt, ſuperbos, vt Prouer. 3. vbi nos habemus, Ipſe deludet illuſores. Quos imitati Petrus 1. epiſt. capit. 5. & Iacobus capit. 4. aiunt: Deus ſuperbis reſiſtit, & ex his videmus de quibus ſuperbis loquatur. In noſtro autem Propheta legimus לצים quod idem eſt, & ab eadem radice, & Hieronymus more ſuo vertit: Cum illuſoribus, Lxx. vero μετὰ λοιμῶν, id eſt, cum peſtibus, vt in Pſalm. 1. verterant: Meritoque nequiſſimos principes Ieroboham regis appellauit peſtes, per quos populus corruptus, & infectus eſt. Irriſores autem, ſiue illuſores dicuntur, quod ſuperbiſſimi ſint, & omnes præ ſe irrideant, nullique pareant, ſed quidquid libet ſequantur.

9 *Quia applicauerunt quaſi clibanum cor ſuum.* Quia, more Hebræorum ornatus tantum cauſa ponitur, vt iterum capit. 10. dicemus, itaque nulla cauſa redditur, ſed perinde eſt ac ſi diceret. Applicauerunt, &c. id eſt, Populus vniuerſus, cum ei rex eius inſidiaretur, certamque peſtem meditaretur à vera religione eum abducẽs ad idololatriam, tamen ſe facilem, beneuolumque præbuit, & prudens, ac ſciens ſeduci voluit. Quod ſiquis, Quia, cauſam indicare velit, non multum repugnabo. Recte enim conuenit: Rex extendit manum ſuam cum illuſoribus, quia vidit populi voluntatem libenter ſe decipi patientis.

Quia, redundat more Hebræorum.

Tota nocte dormiuit coquens eos. Cum primum Ieroboham nefaria conſilia in animo verſabat, metuebat ne aut vituli aurei illis non placerent, aut ad Roboham regem Iuda reuerti mallent. Sed poſtquam vidit eos vltro applicare cor ſuum, quaſi clibanum ſuccendendum, coxit eos, id eſt, magis magiſque ſuccendit, & abiecto illo metu quieuit, & tota nocte dormiuit, id eſt, omnino quieto, & imperturbato animo fuit, quali ſunt qui tota nocte dormiunt. Nam qui timore, & cura ſolicitantur, ſero admodum dormire poſſunt. Quale eſt illud:

Tota nocte dormire.

Cũ pater in ripa, gelidiq; ſub ætheris axe (8. Æneid.)
Aeneas triſti turbatus pectora bello
Procubuit, ſeramq; dedit per mẽbra quietẽ.

A Et Dauid Pſalm. 131. cum ſe minime quieturum diceret, donec templũ Deo ædificaretur, ait. Si dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, & requiem, temporibus meis, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Contra pax pax magna animi, & ſecuritas ita oſten ditur: In pace in id ipſum dormiam, & requieſcam, quoniam tu Domine, ſingulariter in ſpe conſtituiſti me. (Pſal. 4.) Prouer. 3. Quieſces, & ſuauis erit ſomnus tuus.

B *Mane ipſe ſuccenſus quaſi ignis flamma.* Poſt hæc, id eſt, hac ſecuritate animatus, & audacior factus Ieroboham manifeſte inſaniam, & cupiditatem ſuã prodidit, ſicut ſe prodit ignis, cum ſurgit in flammam, & quod cogitauerat præſtitit, vitulosque aureos erexit, & adorauit. 10

Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus. Illo regis exemplo multo magis populares ſuccẽſi ſunt in inſaniam idolorũ.

C *Et deuorauerunt iudices ſuos.* Ita vehementer inſanierunt, vt poſt hæc omnes iudices, ſuos, id eſt, omnes principes viros, & magiſtratus meliora cogitantes, & ad Deum reuerti volentes in ſententiam ſuam pertraxerint. Quod magis explicat cum addit: Omnes reges eorum ceciderunt (videlicet in eamdem idololatriam, ſiue in eamdem foueam,) non eſt, qui clamet in eis ad me, qui me inuocet, omnes idola inuocant. Sed cur pro Pertraxerunt in ſententiam ſuam, dixit deuorauerunt? Hieronymus ita intellexit: Fecerunt vt à ſcelere deuorarentur. Cyrillus vero videtur omnino ad ignem referre,

D vt ſit ſenſus, Ipſi ſuccenſi, & quaſi ignis ardentes combuſſerunt iudices ſuos, omnes, inquit, hoc peſtifero igne arſerunt. Proprium enim ignis eſt quæcumque occurrunt deuorare, & in ſe conuertere.

Tota hæc expoſitio ab initio capit. & veterum Hebræorum eſt, & Hieronymi, & Cyrilli, Theophylacti, Theodoreti, Ruffini, & Ruperti, vtriuſque gloſſæ, & Lyrani, & fere recentiorum, quod ad eius ſubſtantiã attinet, nempe loqui

loqui prophetam de rege Ieroboham,
& de nefario eius conſilio, quo popu-
lum ab auita religione ad vitulos au-
reos traduxit, & hac inſana idolorum
cupiditate ſuccendit.

ALLEGORIA.

11 Cum verus medicus Dominus Ie-
ſus, de quo dictum erat cap. 6. Ipſe per-
cutiet, & ſanabit nos, ſanare vellet po-
pulum ſuum Iſrael, ad quẽ fuerat miſ-
ſus, (non enim venit, niſi ad oues quæ
perierunt domus Iſrael,) *reuelata eſt*
iniquitas Ephraim, id eſt, pontificum, &
Phariſæorum, & malitia Samariæ, po-
puli, ſcilicet, illius qui dixerat: Quæ no
1.Reg.12. bis pars in Dauid? (hoc eſt in Chriſto
hoc) vel quæ hæreditas in filio Iſai?
Nec dixit ortam eſſe tunc iniquitatem,
ſed reuelatã eſſe; latebat.n. eorũ ſuper-
bia, & vitioſitas: Cum à Chriſto incre-
paretur vt corrigeretur, tunc reuelata
eſt, ita vt vel Pilatus ipſe cognoſceret
præ inuidia eos inſurrexiſſe in innocen
tem. Non placebat turpiſſimis homini-
bus pœnitentiæ magiſter, nec doctor
veritatis mendacibus. Cœperunt acer-
bis odijs, calumnijsque inſectari medi-
cum ſuum, & præſentem veritatem ne-
gantes operatores mendacij facti ſunt.
Ideo fur ingreſſus eſt ſpolians: habebant
enim in ipſa ciuitate ſeditioſos illos, de
quibus multa Ioſephus lib. 5. de bello
Iudaic. cap. 1. & 2. & lib. 6. cap. 1. & lib.
7. ca. 14. Qui eam ſpoliauerunt, & per-
diderunt, & foris venit exercitus Ro-
manorum, qui ſolo tandem æquauit.
De quo latrone eodem modo dictum
accipimus Ierem. 18. Adduces enim ſu
per eos latronem repente, quia fode-
runt foueam, vt caperent me, & ante
ſeditioſos habebat populus Phariſæos,
& ſacerdotes, qui deuorabant domos
viduarum, & templo, aut ſibi potius of-
ferri iubebant à filijs ea, quorum ope
leuanda erat egeſtas, & ſenectus paren
12 tum. * Nec repetere opus eſt antiqua
eorum peccata, qui ſemper Spiritui ſan
cto reſtiterunt, & occiderunt eos, qui
prænuntiabant aduentum iuſti: tot, &
tam grauia Chriſto ipſo cernente ad-
miſerunt, vt vetera poſſint dari obli-
uioni. Hæc maxime ob oculos Dei po-
ſita erant, & eius iuſtitiam ad vindictam

A prouocabant, quæ in ipſum dominum
prophetarum impie geſſere. *Circumde-*
derunt eos adinuentiones ſuæ, & cogitatio-
nes illæ. Quid facimus, quia hic homo Ioan. 11.
multa ſigna facit? Si dimittimus eum
ſic, omnes credent in eum, & venient
Romani, & tollent locum noſtrum, &
gentem, & iterum: Videtis, quia nihil Ioan. 12.
proficimus. Ecce mundus totus poſt
eum abijt. *In malitia ſua*, perſequendo
ſeruatorem, & quærendo occidere, *Læ-*
tificauerunt regem. Quem regem, niſi
cui illi maxime ſeruire voluerunt, id
eſt, diabolum? Nec mirum eſt ſi hoc di-
B camus, cum ſcriptum ſit: A quo enim 2. Pet. 2.
quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt: &
rectè dici poſſit eorum rex, qui pater
dicitur. vos (inquit Chriſtus) ex patre
diabolo eſtis. Denique Iob ait: Ipſe eſt Iob 41.
rex ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ.* Et 13
ſicut diabolum lætificauerunt malitia
ſua, ita mendacijs, & adulationibus ſuis
lætificauerunt principes ſacerdotum,
& Phariſæos. Nam fuiſſe etiam in tur-
ba Iudæorum multos, qui Domino de-
traherent, & male vellent, illud indi-
cat Ioan. 7. Et murmur multum erat in
turba de eo: quidam enim dicebant:
C Quia bonus eſt, alij autem, Non, ſed ſe-
ducit turbas. Et paulo poſt: Quid me
quæritis interficere? Reſpondit turba,
& dixit: Dæmoniũ habes, quis te quæ-
rit interficere? & poſtea: Quærebant er
go eum apprehendere, & nemo miſit
in illum manus, quia nondum venerat
hora eius. Omnes erant *adulterantes,*
& quaſi clibanus ſuccenſus à diabolo co-
quente, & intus acutis ſtimulis ad faci-
nus nefarium incitante. *Quieuit paulu-*
lum ciuitas à commiſtione fermenti, prin-
cipio enim Phariſæos, & ſacerdotes nõ
ita vehementer diabolus ad necẽ Chri
ſti commouebat, *donec fermentaretur to-*
D *tum*. id eſt, donec magna pars populi
opera potentiorum in odium Chriſti
verteretur, & principibus magis aſſen-
tiretur. Inde legimus ſæpe voluiſſe eos
apprehendere Dominum, ſed timuiſſe
plebem, aut turbam, non dum, ſcilicet,
erat fermentatum totum. * Sed vbi 14
magna populi pars ſtudium ſuum decla
rauit in pontifices, & Phariſæos, & non
tam vocibus, quam re ipſa cœpit dia-
boli

boli monitis acquieſcere, & illi ſe ſubdere, tunc principes cœperunt *furere quaſi à vino*, & lætari, & cogitauerunt vt interficerent eum pleno, deliberatoque conſilio. Tunc diabolus iuuare vehementius cœpit conſilium illorum principum illuſorum, corruptorumq; populi. Nam populus idem magis odiū ſuum in Chriſtum, & beneuolentiam in pontifices in horas declarabat, & inſidianti diabolo ſe facilem, parentemque præbebat. Igitur diabolus, qui non nihil ante metuebat, cœpit ſecurus eſſe, & magis eos incendere, donec tandem apertiſſime malitiam ſuam prodidit, & eo rem produxit; vt ſicut ſcribit Ioan. cap. 11. mandatum darent pontifices, & Phariſæi, vt ſi quis cognouerit vbi ſit Ieſus, indicet, vt apprehendant eum. Cum autem populus eſſet calefactus, & ita hac inſana cupiditate ſuccenſus, *deuorauit iudices ſuos*, id eſt, confirmauit in ſcelere principes ſuos, & ſi qui forte erant ex iudicibus, aut ſacerdotibus minus male in Chriſtum affecti, penitus in ſuam pertraxit ſententiam. Adeo vt qui poſtea cōſecuti ſunt principes, & reges, vt Herodes, & Agrippa omnes in eandem malitiam ceciderint, & in eandem infidelitatem, nec tot miraculis poſtea conuerſi fuerint ad Chriſtum inuocandum.

TROPOLOGIA.

15 *Cum ſanare vellem Iſrael.* Quod Dominus queritur, ſæpe fieri videmus. Diabolus varijs morbis, id eſt, varijs peccatis ſanitatem populi Dei inuadit, ægrotare illum, ac perire cupiens: & cū Deus ſanare vult per ſalutares conciones, per ſtudium pœnitentiæ, & bonorum operum, per vſum ſacramentorū: *reuelatur iniquitas Ephraim*, exiſtit impius rex Ieroboham, qui vitulos aureos colere ſuadeat. Conſurgit in medicinam Dei diabolus, commouet principes, *reuelatur malitia Samariæ*, id eſt, multorum, qui legem Dei tenere ſe dicunt, & ſemen ſanctum, id eſt, Chriſtianos ſe eſſe gloriantur, & tamen vitulos aureos adorant, hoc eſt, primos honores, diuitias, voluptates, turpem, mollemque vitam. Ita multi hæretici prodierunt, & ſynceritatem fidei vi-

Diabolus per ſuos impedire conatur medicinā Dei.

A bium, ac prouinciarum contaminauerunt operantes mendacium, & dictis, factiſque mentientes. Sed & in eccleſia quàm multa dicuntur à quibuſdam in maximum diuinæ bonitatis medicamentum, id eſt, in vſum frequentem ſacramentorum? Quid eſt homo, aut quæ eius firmitas, ſi diuinæ virtutis expers ſit? aut quomodo eius melius particeps erit, quam ſi ſæpe, ſanctéque ſacramentorum particeps ſit? Si qui audacius, atque indignius accedant, corripiantur ſane, ſed homines, non ſacramenta; ne Deo ſanare volente Iſrael B reueletur iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ. Ita enim hominibus diuina virtute deſtitutis ingredietur *fur ſpolians*, id eſt, domeſtica vitia tacite irrepent, gula, libido, auaritia, ambitio, ſuperbia & animā ſpoliabunt, *Et latrunculus foris*, id eſt, ea etiam quæ non tā domeſtica eſſe, quam extrinſecus aduenire videntur, vt odia, inimicitiæ, contentiones, inuidiæ, ſcandala, homicidia.

Vſus frequens Sacramētorū à multis irriſus.

16 *Et ne forte dicant, &c.* Infelix anima, quæ vetera peccata nouis quotidie cumulat, & cum priora pœnitentia rege- C re deberet, vt beatitudinem illam aſſequeretur: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata: Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum; ita poſterioribus detegit, vt Dei oculis diu diſſimulantis non ſolum pateat, ſed iram etiam prouocent, & clament quaſi ſanguis Habelis. Ita de Niniue, inquit: Quia aſcendit malitia eius coram me.

Pſal. 31.

Ionæ. 1

In malitia ſua lætificauerunt regem. Indignum plane facinus, vt regibus, aut principibus placeas, Deo diſplicere velle, qui rex regum eſt, & Dominus D dominantium. Quare merito ſequitur: *Omnes adulterantes, quaſi clibanus ſuccenſus à coquente.* De quo Origenes homil. 5. in Leuiticum: Cor hominis, inquit, clibanus eſt. Iſtud autem cor ſi vitia ſuccenderint, vel libido inflammauerit, non coquet, ſed exuret. Si vero ille id ſuccenderit, qui dixit: Ignem veni mittere in terram, panem ſcripturarum diuinarum, & ſermonū Dei, quos in corde ſuſcipio, non exuro ad perditionem,

tionem, ſed coquo ad ſacrificium, &c. A
17 * Præterea, cor malum rectè dicitur clibanus à coquẽte ſuccenſus, ſicut enim clibanus à coquente ſuccenditur,ignisque è clibano non egreditur, ſed intra ipſum voluitur,eumque omni ex parte calefacit, & denigrat: ita carnale cor: igne malatum cogitationum, & cupiditatibus Diabolus incendit, & intus ignis ille voluitur, & ad impietatis opera illud præparat, ac deturpat, & propter ardorem diuinæ indignationi, vindictæque exponit,de qua Pſal.7.ſcriptũ eſt: Arcum ſuum tetendit,& parauit illum.Et in eo parauit vaſa mortis,ſagittas ſuas ardentibus effecit. Quam vero fœdum,quam atrum,quam Deo ingratum eſt cor, quod huiuſmodi ſuccenſio denigrauit? Denigrata eſt (inquit) ſuper carbones facies eorum,& non ſunt cogniti in plateis. In plateas multitudo hominum conuenit, ibi à nemine ſunt cogniti,tanta eſt vitæ,morumque in peius mutatio, ita peccatum deprauauit naturam,vt alteri eſſe videantur. Quid mirum, ſi in tanta mutatione dicat Deus: Numquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi filij Iſrael? Eratis filij Iſrael,filij ſancti patriarchæ,nũc vt filij Æthiopum eſtis, dedi vobis nobilitatem ſanctorum, vos vitio veſtro degenerastis in Æthiopes, & quoniam ita mutati ſunt, nec Chriſtus agnoſcere eos vult. Tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos.Diſcedite à me omnes,qui operamini iniquitatem.

Cor malũ Clibanus ſuccenſus dicitur.

Peccatores nigri. Thren. 4.

Hamos 9.

Matth. 7.

18 *Quieuit pau'ulum ciuitas à commiſſione fermenti.* Antiqui tentatoris aperit artes. Incipit ſinceritatem animæ fermento malitiæ ſuæ corrumpere,id eſt, tentatione,quæ nõ magni facienda prima videtur, deinde quieſcit paululũ ab anima illa,ne nimis violẽtus, ne nimis vrgere videatur, ne medicamentum quaſi graui morbo quæratur, ne anima timidior proſpiciens ſibi occaſionibus peccati ſe ſubtrahat.Sed quamdiu hoc? Donec fermentetur totum,donec lues illa neglecta, & illud venenum ſenſim ſe ſe per animam diffundat, & totam occupet, iamq; cogitationes illas blande admittat,& manus victa det,ac tandem ſine metu, & ſine dolore clamet, D

Diabolus paulatim tentans.

Dies regis noſtri. Hoc eſt,Dies feſtus eſt, adoleſcentiæ tempus eſt, hilarem vitã agere licet, morem geramus Diabolo, adoleſcentiæ,cupiditati: Tunc principes miniſtri Diaboli, qui eius perniciẽ quærebant, exultant, & furunt quaſi ebrij, quaſi victores capta præda, & in maiora peccata eam alliciunt, adiuuat hos illuſores Diabolus, quoniam videt infelicem animã nec timere,nec agnoſcere inſidias, ſed ſequi eos, quaſi bouẽ ductum ad victimam,& quaſi agnum laſciuientem. *Tota nocte dormit* ſecurus, 19
nec timet iam receſſuram, quam videt B æſtuare cupiditatibus, & ſuccendi,malitiamque ſuam in apertum profert, & in grauiora in dies peccata,atque in miſerrimam obſtinationem præcipitat. Atque ita ardet,vt quaſi ignis quæcum que inuenit deuoret, & in ſui ſimilitudinem transferat, adeo vt nec iudices ſuos vereatur aggredi, id eſt, viros bonos,quos vereri ſolebat, & duces aliorum inficiat. Iudices voco viros ſpirituales,de quibus Apoſtolus:Spiritualis autem iudicat omnia, & ipſe à nemine 1.Cor.2.
iudicatur. Reges autem,qui regnũ animæ ſuæ tenebant, & prauis cupiditatibus C imperabant, quos interdum ita huiuſmodi peſtes corrumpunt, vt veteri ſua dignitate decidant,& viles peccando fiant, & non ſit in eis qui clamet ad Dominum.

HISTORIA.

Ephraim in populis ipſe commiſcebatur. Factus eſt ſicut ceteri populi quibuſcum amicitiam inierat, & qui Dominum non cognoſcebant.Imitabatur eorum mores,& idololatriam. Pſalm. 105. Et commiſti ſunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & ſeruierunt ſculptilibus eorum,& factum eſt illis in ſcandalum.

20 *Ephraim factus eſt ſubcinericius panis.* Hieronymus: Hoc eſt, non agit pœnitentiam. Comederunt Aſſyrij atque Chaldæi fortitudinẽ eius, & quidquid virium habere poterat,deuorauerunt. Tantæque vecordiæ fuit, vt deuoratũ ſe eſſe neſciret,aut certe ignoraret cauſam, propter quam fuiſſet deuorantibus traditus. Denique vſque ad ſenectutem,id eſt, vſque ad vltimam captiuitatem

nitatem in cœpto errore permãſit,&c.
Itaq; Hieronymus: *Qui non reuerſatur*,
explanat:Non agit pœnitentiam, non
mutatur, quod etiam placuit Lyrano.
Sed ita quoque intelligendum eſt, Pau
latim, & quaſi inſenſibiliter exureba-
tur, & conſumebatur, ſicut panis, qui
non mutatur, nec voluitur. Ita Cyril-
lus, Theophylactus, Theodoretus, &
Chaldæus, cuius hæc verba ſunt: Simi-
lis eſt domus Ephraim ſubcineritio pa-
ni, qui antequam verſetur, comeditur,
ſiue abſumitur. Diripuerũt populi ſub-
ſtantias eorum, & ipſi non norunt for-
midare à facie mea. Infirmitas etiamnũ
aſſecuta eſt eos, & non intelligunt. Alie
nos autem vocat Aſſyrios, qui eius vi-
res, & potentiam paulatim conſume-
bant. *Et ipſe neſciuit*, id eſt, Non conſi-
derabat, non attendebat.

*Sed & cani effuſi ſunt in eo, & ipſe igno
rauit*, id eſt. Iam captiuitati proximus
eſt, vt homo plenus canis morti, iuxta
illud Hebr. 8. Quod antiquatur, & ſe-
neſcit, prope interitum eſt: & tamẽ nec
videt hoc, nec ſentit.

21 *Et humiliabitur ſuperbia Iſrael*. Hæc
iam expoſuimus cap. 5. num. 11. eadem
enim verba ſunt in vtroque loco tam
in Hebr. quàm apud LXX. Quod au-
tem ibi dixit: Et reſpondebit; hic au-
tem: Et humiliabitur, non eſt quod nos
moretur; nam verbum Hebr. ענה,
vtrumque ſignificat, & vtraque ſignifi-
catio vtrique loco conuenit. Vnde &
Hieronymus ibi in commentario expo
ſuit, Humiliabitur.

*Nec reuerſi ſunt ad Dominum Deum
ſuum*. Cum tanta mala inſtarent, nun-
quam reuerſi ſunt ad Deum, ita enim
poſſent liberari.

ALLEGORIA.

Ephraim, populus qui receſſit à do-
mo Dauid, id eſt, Iudæi à Chriſto rece-
dentes, *Commiſcebantur inter gentes*, mo
res gentium didicerunt, & ſe totos aua-
ritiæ, atque ambitioni dediderunt, vt
gentes, quæ ignorãt Deum. Atque ideo
Factus eſt quaſi ſubcineritius panis, totus
cinere opertus, id eſt, curis rerum ſecu
larium, & igne inuidiæ, & maleuolen-
tiæ. Noluit verſari, noluit ad pœniten-
tiam verti, ſicut hodie quoque minime

A reuerſatur. Ita igne illo paulatim exu-
ri, conſumiq; cœpit, vt & pœnitus ex-
cœcatus ſit, & alieni, id eſt, Romani con
ſumpſerint robur eius, quotidie enim
infirmior erat, & pauperior, deuoraba-
tur à Romanis præſidibus, & militibus,
& neſciebat ſe ſcelere ſuo mala illa pa-
ti, quod Dominum gloriæ crucifixiſſet.
Effundebantur ſuper eum cani, appropin
quabat extrema captiuitas, & vaſtitas,
nec tamen attendebat. Humilianda
erat eius ſuperbia, & extremo ſupplicio
punienda, vt prædictum à Domino fue
B rat, nec vnquam ad Deum reuerti vo-
luit, vt fugeret venturam iram, ſed in
odio Chriſti, & execrabili ſua incredu-
litate pertinaciter hærebat.

TROPOLOGIA.

Populus Dei non miſcetur cum po- 22
pulis, ſolus habitat, ne alienigenarum
moribus corrumpatur. Sicut Num. 23.
ſcriptum eſt: Populus ſolus habitabit,
& inter gentes nõ reputabitur. Et Moy
ſes, inquit, in benedictionibus: Habita- Deut. 33.
bit Iſrael confidenter, & ſolus, & quã-
uis vitari non poſſit quin corpore ha-
bitet inter gentes, id eſt, inter homines
C more gentium viuentes (alioqui opor-
tebat eum de hoc mundo exire, vt ait
Apoſtolus) & inter ciues Babylonis 1.Cor.5.
verſentur quoque ciues Ieruſalem; ta-
men plurimum ſtudijs differunt, & ma-
gna eſt voluntatum ſeparatio. Semper
enim vocem illam clamantem audiũt:
O, o fugite de terra Aquilonis, dicit Zach.2.
Dominus, & iterum: O Sion fuge, quæ
habitas apud filiã Babylonis. Quare iu
re nunc reprehenditur Ephraim, quod
commiſtus ſit inter populos, qui mores
gentiũ imitatur, & non tã corpore, quã
voluntate cum illis coniungitur. Hinc Vnde ma
D mala, quæ patiuntur peccatores, cordis la omnia
ariditas, amor præſentis ſæculi, odium peccato-
futuri, induratio, excæcatio. Hinc factus ri.
eſt Ephraim quaſi panis ſubcineritius,
qui non reuerſatur. Obliuiſcitur pœni
tentiæ, intereaque ardens cupiditatum
ſæcularium ignis eum arefacit, & adu-
rit, & exedit, Greg. 11. mor. ca. 7. Panis
ſubcineritius ſuper ſe cinerẽ portãs par
tem mundiorem deorſum premit, par-
temq; ſuperiorem tanto ſordidiorẽ ha
bet, quanto in ea cinerẽ tolerat. Mens

itaque,

itaque, quæ terrena cogitat, quid ſuper ſe aliud, quam cineris molem portat? Sed ſi reuerſari voluerit, mundam faciem, quam deorſum preſſerat, ſuperius reducit, cum cinerem, quem portabat,
23 excuſſerit. * Vide etiam 32. Mor. capit. 8. Idem in 34. Mor. cap. 2. in illud Job. 40. quod de Diabolo dicitur: Et faciẽ eius præcedet egeſtas: docet quid ſit: Comederunt alieni robur eius. Alieni quippe (inquit) intelligi apoſtatæ angeli ſolent, qui robur comedunt, dum virtutem mentis peruertendo conſumunt. Quod Ephraim & pertulit, & neſciuit, quia in tentatione malignorum ſpirituum & robur animæ perdidit, & hoc ipſum quia perdiderit, non intellexit. Leuiathan ergo faciem egeſtas antecedit, quia negligentium mentes ante tentando ſpoliat, quam eius inſidias is, qui tentatur, agnoſcat. Ceterum quod ait: ***Et humiliabitur ſuperbia Iſrael in facie eius***, cap. 5. expoſuimus num. 18. Non eſt autem omittendum quod ſequitur: ***Nec reuerſi ſunt ad Dominum Deum ſuum, & non quæſierunt eum in omnibus his.*** quaſi dicat: Si non amore, certe neceſſitate me quærere debuerunt. Quis eſt, qui ſi mergi ſe videat, opem ſociorum, aut inimicorum etiam, ſi amici non adſint, non imploret? *In omnibus his*, emphaſin habet, in tantis miſerijs, quibus vndique ſepti erant, tot peccatorum pondere grauati, compedibus, maniciſque conſtricti, in poteſtate crudeliſſimorum hoſtium non ſunt reuerſi ad Dominum Deum ſuum. Ac ſi dicat, Deum habebant, à quo poſſent liberari, non alienum, ſed ſuum, qui inuocatus exaudiret, qui rogatus placaretur, qui inclamatus liberaret, & non quæſierunt eum in omnibus his.

Alieni qui dicantur.

HISTORIA.

24 *Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta.* Pro Seducta in Heb. eſt פותה, de quo multa diximus cap. 2. nu. 79. & 80. quæ in hunc locum valeant. Alijs verbis notat ſtultitiam & vecordiam Ephraim, quod omnino ſimilis ſit columbæ ſeductæ, ſiue inſipienti, & ſtultæ: ceteræ enim aues pugnant, & pullos defendunt, ſola columba ablatos pullos non dolet, non requirit. Ita Ephraim vaſtatum per partes populum non ſentit, ſed negligens eſt ſalutis ſuæ. Ita Hieronymus: Sed adnotant Euthymius, & Theophylactus in Matth. capit. 10. columbas, & ſi pullis orbentur, nihilominus ad eoſdem dominos, & ad eaſdem ædes redire. Ita Ephraim redibat, & opem ab illis petebat, à quibus læſus, & ſpoliatus fuerat. Ex quo intelligimus illud Matthæi 10. Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ, vt, ſcilicet, nemini noceamus, nec memores ſimus iniuriarum, ſed placidi ad eos redeamus, à quibus læſi, vexatique fueramus. Habet hoc etiam columba, vt ſicut volatu velociſſima, ſic corde tardiſſima ſit, nec magnopere aucupem retia tendentem aut videre, aut vitare curet, ſed quodam modo ſponte ſua incidere in retia videatur. Sic Ephraim toties admonitus vt à gentium vicinarum commercio, & conſuetudine caueret, vltro ad eas ibat, & quaſi ſe in laqueos inijciebat.

Columbę ſtultitia.

Locus Matth. 10

25 *Non habens cor.* Cor pro voluntate ſæpe accipitur, vt Act. 13. Inueni Dauid filium Ieſſe, virum ſecundum cor meum. 1. Reg. 13. Quæſiuit ſibi Dominus virum iuxta cor ſuum. Interdum capitur pro mente, vt Ierem. 5. Audi popule ſtulte, qui non habes cor. & 3. Reg. 3. Dabis ergo ſeruo tuo cor docile, vt populum tuum iudicare poſſit. Vtrumque Latinis in vſu eſt, dicunt enim:

Cor.

—— cui carmina ſemper
Et citharæ cordi, numeriſque intendere neruos.

Virg. 9. Æneid.

Et à corde pro mente dicti ſunt vecordes, & excordes, & contra cordati, vt in prima Tuſcu. auctor eſt Cicero, & Naſica ille ſapiens dictus eſt corculum, quo modo Hieronymus in Matth. 10. Lebbæum (quod nomen à corde ducitur) interpretatur corculum. Dicitur ergo Ephraim non habens cor, id eſt, ſtultus.

Ægyptum inuocabant, & ad Aſſyrios abierunt. Hieronymus ita accipit. Precabantur auxilium Ægyptiorum, & tamen ab Aſſyrijs captiui ducentur. Et Chaldæus: Ad Ægyptum acceſſerunt, in Aſſur

in Aſſur migrauerunt, id eſt, migrabunt captiui, hoc enim indicat verbum גלו, quod captiuorum eſſe ſolet. Sed optime etiam intelligimus eos reprehendi, quod auxilium non à Deo, ſed ab Ægyptijs, Aſſyrijſque petierint, quod Deo ingratiſſimum fuit, vt placuit Theodoreto. Ab Aſſyrijs quidem petierunt ſub Manahem rege. 4. Reg. 15. ab Ægyptijs ſub Hoſee rege. 4. Reg. 17.

26 *Et cum profecti fuerint, expandam ſuper eos rete meum.* Cum profecti fuerint ad Ægyptios, adducam ego Aſſyrios, qui eos capient, & erunt mihi quaſi rete ad capiendum eos. Ita factum videmus 4. Reg. 17. Cumque deprehendiſſet rex Aſſyriorum Hoſee, quod rebellare nitens miſiſſet nuncios ad Sua regem Ægypti, ne præſtaret tributa regi Aſſyriorum, ſicut ſingulis annis ſolitus erat: obſedit eum, & vinctum miſit in carcerem. Peruagatuſque eſt omnē terram, & aſcendens Samariam obſedit eam tribus annis. Anno autem nono Hoſee cepit rex Aſſyriorum Samariā, & tranſtulit Iſrael in Aſſyrios, &c. Ideo addit propheta: Et quaſi volucrem cœli detraham eos, aut, vt eſt in Hebræ. & idem eſt, Deſcendere eos faciam, id eſt, & ſi in loca munitiſſima fugiant (aſcenderunt enim Samariam vrbem fortiſſimam) inde eos deducam, ſicut aues confugere ſolent ad altas arbores vitandi periculi cauſa, & tamen arte aucupis capiuntur.

Cadā illos ſecundū auditionē cœtus eorū. Puniam eos ijs pœnis, quas in cœtu, & in congregatione ſua audierunt, id eſt, quas vniuerſo Iſraeli prænūtiauit Moyſes olim, vt videmus Deut. 27. & 28.

27 *Ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt contra me mendacia.* Liberaui eos de Ægyptiaca ſeruitute, & locuti ſunt mendacium contra me dicentes de idolis: Hi ſunt dij tui Iſrael, qui eduxerunt te de terra Ægypti Exo. 32. Ita Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Theophylactus Lyranus, quamuis Theodoretus mendacia refert ad illud Pſal. 77. Et male locuti ſunt de Deo, dixerunt: Numquid poterit Deus parare menſam in deſerto? Theophylactus ad vtrumque. Poſſumus etiam (quoniam initio capitis di-

A xerat ſe nolle vetera recordari) ſimpliciter exponere: Ego ſæpe eos liberaui, nec tamen ſalutem ſuam mihi acceptā retulerunt, ſed idolis. Vnde ſequitur.

Et non clamauerunt ad me in corde ſuo, ſed vlulabant in cubilibus ſuis. Cum calamitatibus premebantur, non me inuocabant, ſed ad idola vlulabant. Hieronymus: Pulchre cantica idolis ſeruientium non carmina in Deum, ſed vlulatum appellat. Ita etiam vlulatum interpretātur Theophylactus & Theodoretus: vlulatum autem dicit, eo quod non ſuaue carmen, ſed incondita, & tu

B multuaria vociferatio eſſet. Solebant enim (inquit Theophylactus) idolorū cultores furijs agitati vlulare: verum quoniam non dicit, In templis idolorum, ſed in cubilibus ſuis, recte interpretari poſſumus, cū eſſent in miſerijs non clamabant ad me, qui poſſem auxiliari, ſed mœſti in cubilibus ſuis ſedentes flebant, & muliebriter eiulabāt, quaſi Deū non haberent, à quo poſſent leuari.

Super triticum, & vinum ruminabant, & receſſerunt à me. Hieronymus hoc 28 putat dici, eos receſſiſſe à Deo propter abundantiam tritici, & vini, vt de Sodomis teſtatur Ezec. cap. 16. Nec dixit, in-

C quit, comedebant, ſed Ruminabant, vt eos iumentis ſimiles oſtenderet. Ita fere etiam Chaldæus: Præ vbertate tritici, & vini, quæ collegerunt, rebellauerunt in verbū meū. Sed illud eſt in Hieronymi interpretatione difficillimum, quod pro Ruminabant eſt in Hebræo. יתגררו quod nō ſolum recentiores interpretes vertunt, congregabuntur, ſed etiam Chaldæus videtur ita intellexiſſe. Nihilo ſecius dubitandum non eſt optime vertiſſe Hieronymum, quoniā גר, quod ex duplicatis verbis eſt, ſignificat etiam ruminare, à גר id eſt, à gut

D ture, quod cibus ruminandus a ventre per guttur ad os reducatur. Dupliciter igitur hunc locum explanamus, primo ita vt Hier. explanauit. Secūdo vt Lxx. Super tritico, & vino concidebantur, ſiue cōcidebant ſe, hoc eſt cultris, & lanceolis præ dolore ſe concidebant, vt de ſacerdotibus Bahalis legimus 3. Re. 18. Cyrillus: Secari autē in vino, & frumēto ſignificat eos gratias agere idolis pro

M copia

copia frugũ, veluti ſacrificantes ſanguine ipſis dæmonibus.

29 *Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum.* Cyrillus ita exponit: Cũ nihil ante àbrutis differrẽt, docui eos per legem viam iuſtitiæ, ita vt ipſi ſe beatos prædicarent, quod voluntatem meam noſſent. Præterea fortiſſimos eos reddidi, vt tot tamque robuſtas gentes ſine labore vincerent.

Et in me cogitauerunt malitiam. Pro his beneficijs tantum cogitant, quomodo me peccando irritent.

* *Reuerſi ſunt vt eſſent abſque iugo.* Hieronymus: Reuerſi ſunt in priſtinum ſtatum, vt abſq; iugo, & frænis deferrẽtur per præcipitia. Hoc eſt, Reuerſi ſunt in eum ſtatum, in quo erant, cum legem non habebant. Non magis opera legis faciunt, quàm cum legem non dũ habebant. Noui Interpretes à noſtra tranſlatione inmeritò recedunt, vertentes: Reuerſi ſunt, ſed non ad, quaſi vllus vnquam ita locutus ſit. Quare non nulli ne imperfecta penderet oratio, addiderunt è ſuo Altiſſimũ, vt Pagninus, Iſidorus Clarius, Vatablus. Sed ſi voluiſſent paululum animum aduertere, facile vidiſſent viri docti retinendam eſſe veterem tranſlationem, nec ſcribendũ eſſe עַל, vt Iudæi recentiores ſcripſere, ſed עֹל, quod iugũ ſignificat, vt Gene. 27. Tempuſque veniet, cum excutias, & ſoluas iugum eius de ceruicibus tuis.

30 * In Hebr. ergo breuiſſime pro more illius gentis ſcriptum eſt, ישובו לא על vt nos dicimus eſſe ſcribendum legendo in extrema dictione vocalem o, non a, vt recentiores Iudæi, qui ſcripturæ prophetarum vocales ipſi pro arbitratu ſæpe addiderunt, quod ſignificat, Reuerſi ſunt non iugum, id eſt, Reuerſi ſunt, vt ſint abſque iugo. Quomodo omnino Chaldæus intellexit, vertit enim, Auerſi ſunt, vt deficerent à lege. LXX. more ſuo ſenſum potius, quam verba reddentes: Conuerſi ſunt in vanum, id eſt, in vanitates, & in bona huius ſæculi, quod eſt, Receſſerunt à Deo, ſiue à lege, & quidem in Hebr. futurum eſt, ſed poſitum pro præterito, ideo cum omnibus interpretibus diximus, Reuerſi ſunt.

A *Facti ſunt quaſi arcus doloſus.* Hieronymus. Mutati ſunt in àrcum doloſum, vt quos Dominus contra aduerſarios intenderat, ipſi contra ſuum Dominũ verterent, & mitterent aduerſus eum blaſphemiarũ ſagittas, &c. Eodem modo dictum videtur Pſal. 77. Et auerterunt ſe, & non ſeruauerunt pactum, quemadmodum patres eorum conuerſi ſunt in arcum prauum. vel ſimpliciter exponere poſſumus: Non fecerunt quod volebam, ſicut qui prauum habet arcum alio mittere vult ſagittam, & alio ab arcu mittitur.

31 * Cyrillus: Alij interpretati ſunt. B Vt arcus conuerſus, ac ſi diceret: Qui armare debebant ſe aduerſus hoſtes ſuos, aduerſus ſe armati ſũt, hoc enim faciunt, qui Deum offendũt. Aut ſic. Tetendit Deus Iſraelem pugnans cum tyrannide diaboli tamquã proprium arcum aduerſus idololatriã, quæ vniuerſum mundum occupauerat exceptis Iſraelitis: verũ conuerſi ſunt in contrarium.

Cadent in gladio principes eorum à furore linguæ ſuæ. Hieronymus: Principes eorum, qui infelicem populum deceperunt, cadent propter furorem linguę C ſuæ, quod vitulos aureos deos appellare ſunt auſi. LXX. verterunt, Propter imperitiam linguæ ſuæ, quod in eundem fere ſenſum Cyrillus interpretatus eſt. Imperitiam (inquit) linguæ vocat, dicere ligno, vt ait propheta, Deus meus es tu, & lapidi: Tu me genuiſti. Et alia huiuſmodi. Sed eſt in his verbis adnotandum, præpoſitionem, A, more Hebræorum idem ſæpe valere quod Propter, vt capit. 6. expoſuimus illud: Supplantata à ſanguine. Pſal. 84. Elongaſti à me amicum, & proximos meos à miſeria, id eſt, tanta fuit miſeria mea, vt me etiã amici, & proximi fugerent. D Pſa. 6. Turbatus eſt à furore oculus meus. Ita nunc, *A furore linguæ ſuæ* id eſt, propter furorem. 32

A, id eſt, propter.

* Præterea pro furore in Hebr. eſt זעם à verbo זעם quod ſignificat deteſtari, & iraſci, vt Num. 23. Qua ratione deteſter, quem Dominus non deteſtatur? Zach. 1. Vſquequo tu non miſereberis Ieruſalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es? Eſt ergo ſenſus: Cadent gladio Aſſyriorum propter furorem,

rorem, id eſt, propter deteſtationem lin- A
guæ ſuæ, id eſt, quia deteſtabilia in me
locuti ſunt præferendo mihi vitulos au-
reos, & dicendo illos adorari debere.
Vel, à furore, id eſt, propter indignatio-
nem Dei, quam verbis ſuis concitaue-
runt. Huiuſmodi blaſphemias LXX. vo-
carunt ἀπαιδευσίαν, id eſt, ineruditio-
nem, ſiue imperitiam linguæ, ea phraſi
qua ſcriptura ſanctitatem vocat ſapien-
tiam, peccatum vero ſtultitiam. Chal-
dæus: Perimentur gladio principes eo-
rum propter prauitatem linguę eorũ.

Iſta ſubſannatio eorũ in terra Aegypti. B
Hieronymus ita intelligit. Ita me ſub-
ſannauerunt in terra promiſſionis, ſi-
cut cum erant in terra Ægypti. Idem
nunc faciunt, quod ibi faciebant, cum
idola adorabant. Ita quoque Theophy-
lactus. Vel aliter: Huiuſcemodi ſubſan-
nationibus ſubſannabuntur ab Ægy-
ptijs, ad quos auxilij petendi cauſa pro-
fecti fuerant. Sed prior interpretatio
probabilior. Chaldæus: Iſta erant ope-
ra eorum dum eſſent in terra Ægypti.

ALLEGORIA.

33 *Et factus eſt Ephraim quaſi columba
ſeducta* Theophylactus: Quadrant hæc C
quoque Domini interfectrici ſynago-
gæ, non agnouerunt enim, neque intel-
lexerunt, verum præ faſtu, & opinione
ſua in tenebris iter faciunt, &c. vere fa-
cti ſunt quaſi columba ſeducta non ha-
bens cor. Paſſi ſunt ſe à Diabolo deci-
pi, & adeo non habuerunt cor, vt cum
quotidie legerẽt in ſynagogis ſuis pro-
phetas, qui Dominum quaſi digito ſi-
gnabant, & omnia quæ de Meſſia au-
diebant, in eum conuenire cernerent;
& miracula ipſa Chriſti etiam tacenti-
bus prophetis ſatis indicarent; imme-
mores omnium, & cæci furore in fa- D
cinus irruerunt, & quaſi oculis apertis
excæcati ſunt, vt dicente Pilato: Ecce
rex veſter, obſtinatiſſime vociferaren-
Io. 19. tur: Tolle, tolle, crucifige eum. Tanta
etiam fuit dementia, vt Ægyptum in-
uocarent, & ad Aſſyrios abirent. Cum
enim timerent, & ſoliciti dicerent: Si
dimittimus eum ſic, omnes credent in
eum, & venient Romani, & tollent lo-
cum noſtrum, & gentem: nequaquam
à ſcelere abſtinentes ad diuinam miſe-
ricordiam confugerunt, ſed furori ſuo
indulſere, & Romanis, quàm Deo pla-
cere maluerunt, palamque Pilato dixe-
runt: Non habemus regem, niſi Cęſarẽ.
Atque ita paulo poſt ab illis ipſis Ro-
manis, quos inuocauerant, & quorum
ſerui eſſe maluerant, crudeliſſime cæſi,
vaſtatique ſunt. * Expandit ſuper eos 34
Deus rete ſuum, & cum de remotiſſi-
mis locis innumerabilis multitudo in
Ieruſalem confluxiſſet ad Paſcha, quaſi
reti magno expanſo vniuerſam cepit,
& in manus Romanorum tradidit. Re-
ceperunt ſe in munitiſſimas arces Ieru-
ſalem, quæ capi non poſſe videbantur,
ſed inde quaſi *Volucrẽ cœli detraxit eos.*
*Cecidit eos ſecundum auditionem cœtus
eorum*, ſecundum quod ſæpe illis com-
minatus fuerat, vt Matth. 21. Malos ma-
le perdet, & vineam ſuam locabit alijs
agricolis, qui reddent ei fructum tem-
poribus ſuis. Auferetur à vobis regnum
Dei, & dabitur gẽti facienti fructus eius,
& quæ ſequuntur. Ex cap. 22. Rex autẽ
cum audiſſet, iratus eſt, & miſſis exerci-
tibus ſuis perdidit homicidas illos. Et
cap. 23. Amen dico vobis venient hæc
omnia, (id eſt, omnis ſanguis iuſtus, qui
effuſus eſt, à ſanguine Habel iuſti vſque
ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ)
ſuper generationem iſtã, & reliqua vſq;
ad finem capit. Quare merito eos nũc
per prophetam luget, ſicut poſtea per
ſe ipſum luxit pius redemptor ruinam
perfidæ ciuitatis. *Væ eis, quoniam receſſe-* Luc. 19.
runt à me, In quot calamitates incident
quia receſſerunt à me? quàm felices eſ-
ſent, ſi ad me accederent? Vaſtabuntur
quia præuaricati ſunt, erit. n. tunc tri-
bulatio magna, qualis non fuit à princi-
pio mundi, neq; fiet. * *Ego redemi eos*, ſæ- 35
pe eos de magnis periculis liberaui, & Matth. 24
tunc veniebam, vt eos redimerem, & in
veram libertatẽ vindicarẽ, & ipſi locuti
ſunt in me mendacia ſubornauerunt fal-
ſos teſtes, dicebãt: Hũc inuenimus ſub- Luc. 23.
uertentem gentem noſtrã & prohiben-
tem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe
Chriſtum regem eſſe, Dicebant etiam:
Nos legem habemus, & ſecundum le- Ioan. 19.
gem debet mori, quia filiũ Dei ſe fecit,
cum minime ſe faceret, ſed eſſet, geni-
tus. n. eſt, non factus. Deinde cum cir-

cum darentur exercitu Romanorum, non clamauerunt ad Chriſtum, non agnouerũt peccatum ſuum, vt propter eum liberarentur, quem in crucem egerant, ſed mœſti ſedebant, & quaſi Deum nõ haberẽt, *vlulabant in cubilibus ſuis.* Ante autem quàm venirent Romani, cum abundantia temporalium bonorum affluebant, inde anſam arripiebant ad ſuperbiam, & magis à Chriſto recedebant, minoriſque eum faciebant, indicabant non magnũ illud ſcelus fuiſſe, quod frugum, vinique copia conſecuta eſſet.

36 *Et ego erudiui eos.* Iterum ingratis exprobrat beneficia, verſabar inter eos, erudiebam eos myſterijs vitæ æternæ, & ſalutaribus monitis. Seruabam eos, & confortabam eorum brachia, vt poſſent & ciuitates ſuas ab hoſtibus, & animas à dæmonibus tueri, & in me cogiuerunt malitiam, quomodo me caperent in ſermone, quomodo me traderent principatui, & poteſtati præſidis. Luc. 20. Denique cogitauerunt, vt interficerẽt me. Ita frontem perfricuerunt, & ita omnem pietatem abiecerunt, ac ſi tempus illud foret, quo inter Ægyptios viuebant ſine lege, more Ægyptiorum? Dei enim iugum excuſſerunt cum dixerunt: Non habemus regem niſi Cæſarem. Dum me perſequi, & occidere volunt, ſe ipſos occiderunt in modum arcus doloſi, qui retrocedente ſagitta ipſum à quo tenditur, percutit. Vel, Cũ contra ſe ipſos mittere deberent ſagittas, & peccata ſua perſequi, miſerunt in me. Cadent principes eorum in primis, & proſternentur gladio Romanorum propter furorem linguæ ſuæ. Dicebant enim: Nos ſcimus quia hic homo Ioan. 9. peccator eſt. Et: In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Et: Reus eſt mortis. Et: Crucifige, crucifige eũ. Matth. 12

37 * Cyrillus: Conuenit hoc quoque in ſcribas, & Phariſæos: docente enim eos, & ſpiritualiter roborante Hemmanuele, ipſi conuerſi ſunt ad nihil docentes traditiones hominum, cum potius pro eo certare debuiſſent, ſicut veri diſcipuli. *Iſta ſubſannatio eorum in terra Ægypti*, id eſt: Hæc eorum inſania non noua eſt, ſed inueterata, ex quo gens hæc nata eſt in terra Ægypti. Ibi enim ſubſannauerunt Moyſem venientem, vt eos liberaret & in Moyſe Chriſtum, cuius figuram Moyſes gerebat. Clamabant quidem, & libertatem crebris ſuſpirijs petebant, ſed vbi venit, Moyſem tacere iubebant, & recedere, volebantque ſeruire Aegyptijs. Hoc ex eorum verbis diſcimus: Quid hoc facere voluiſti, vt educeres nos ex Aegypto? Exod. 34. Nonne iſte eſt ſermo, quem loquebamur ad te in Ægypto dicentes: Recede à nobis, vt ſeruiamus Aegyptijs? Ita Meſſiam ſuum ſuſpirabant, nihil aliud petebant, adeo vt dictum eis ſit: Et ſtatim veniet ad templum ſanctum ſuum Mal. 3. Dominator, quem vos quæritis, & Angelus teſtamenti, quem vos vultis. Sed poſtea venit, & ſui eum non receperũt, volunt adhuc manere in poteſtate Diaboli, & in poteſtate Romanorum.

TROPOLOGIA.

Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta non habens cor. Nihil dici potuit de peccatore elegantius: vere eſt quaſi columba ſeducta. Et cum multa habeat columba quæ laudat ſcriptura, vt quod celerrime volat, quod felle, & amaritudine caret, quod limpidas aquas amat, quod cadauerum paſtum refugit, hoc ſolum in ea peccator imitatur, quod facile ſeducitur, quod non habet cor. Fallaci quadam boni ſpecie capitur, & breui, caducaque voluptatula illectus vltro ſe ſe in laqueos, & in ipſas crudeliſſimorum hoſtium manus conijcit. Spoliatur, laceratur, nec iraſcitur ſpoliantibus, aut lacerantibus, ſed libenter ad eaſdem ædes reuertitur, in quibus mala hæc pertulit, & grauiter vulneratus eſt. Non habet profecto cor. Vtinam ſaperet, atque intelligeret, & nouiſſima prouideret, vitaret certe laqueos paratos, & caueret, intelligeret ſæpe ſe cecidiſſe, nec fortiorem eſſe nunc, quàm cum cadebat.

38 Peccator quaſi columba ſeducta non habẽs cor.

Aegyptum inuocabant, ad Aſſyrios abierunt. Frequens hoc malum eſt, raro à Deo petunt huiuſmodi homines, quæ quidem hominũ ope conſequi ſe poſſe ſperent. Omnes ingenij neruos intendunt, vt rationem aliquam excogitent, qua id obtineant, quod volunt, ambiũt, adulan-

39 Peccatores raro à Deo petunt, quæ per homines conſequi poſſunt.

adulantur, captant amicitias, fauores,
largitionibus vtuntur, nullum non la-
pidem mouent, ad Deum tantummo-
do confugere neſciunt, niſi cum huma-
na auxilia fruſtra implorari vident.
Quod interdū propterea faciunt quod
Deo, ſi fieri poſſet, nihil debere, ſed di-
ligentiæ ſuæ id adſcribi potius vellent.
Quo enim plura à Deo accipiunt, eo
& minus ſuam induſtriam laudari, & ſe
obligatiores eſſe cernunt, vt diuinæ bo
nitati & gratias agant, & accuratius in
poſterum obſequantur. Ideo Achaz,
cum petere à Deo ſignum iuberet pro-
pheta, ſiue in cælo mallet, ſiue in ter-
Iſa.7. ra: Non petam (inquit) & non tenta-
bo Dominum: cum minime ea cauſa
faceret, ſed qua diximus, aut ne Deus
exaltaretur ſigno dato. Nam (vt auctor
eſt eo loco Hieronymus,) tametſi om-
nes interpretes verterint. Non petam,
& non tentabo Dominum, iuxta He-
braici ſermonis ambiguitatem poteſt
etiam verti. Non petam, & non exal-
tabo Dominum. Sciebat enim rex im-
pius (inquit Hieronymus) quod ſi ſi-
gnum peteret, accepturus eſſet, & glo-
rificaretur Dominus, quod quaſi ido-
40 lorum cultor refugit. * Alij ſæpe hoc
faciunt, quod nullam per orationem
cum Deo familiaritatem habent, nec
cum eo colloqui, aut ad eum accurre-
re didicerunt, nec patrem eſſe ſentiūt,
quamuis quotidie dicant, Pater noſter,
qui es in cœlis. Sed qui patrem ſe voca-
ri iuſſit, pater quoque intelligi voluit,
ideoque nunc iratus ait: *Et cum profecti
fuerint, expandam ſuper eos rete meum*,
id eſt: Capiam eos, obſtabo eorum con
ſilijs, efficiam, vt eo auxilio, quod pe-
tebant, minime inueniant. Quod Iſai.
30. Dominus minatur: Qui ambulatis
vt deſcendatis in Aegyptum, & os meū
non interrogaſtis, ſperantes auxilium
in fortitudine Pharaonis, & habentes
fiduciam in vmbra Ægypti. Et erit vo-
bis fortitudo Pharaonis in confuſionē,
& fiducia vmbræ Ægypti in ignomi-
niam. Omnes confuſi ſunt ſuper popu
Rete quo Deus recedentes à ſe capit. lo qui eis prodeſſe non potuit: non fue
runt in auxilium, & in aliquam vtilita-
tem, ſed in confuſionem, & in oppro-
brium. Rete hoc eſt grauis perſecutio,

A repentina paupertas, dedecus magnū,
morborum magnitudo, deniq; mors:
quibus inimicos ſuos capit Deus, & vo
luptates eorum interturbat, aut termi-
nat, & detrahit *eos quaſi volucrem cæli*,
quantumuis ſe ſe vndique communire
conentur. * In hoc rete incidit pec- 41
cator præter opinionem, dum ſine mo
do animo obſequitur ſuo. De quo Iob
18. Arctabuntur greſſus virtutis eius, &
præcipitabit eum conſilium ſuum. Im-
miſit enim in rete pedes ſuos, & in ma
culis eius ambulat. Tenebitur planta
eius laqueo, & exardeſcet contra eum
B ſitis. Abſcōdita eſt in terra pedica eius,
& decipula illius ſuper ſemitam. Vndi-
que terrebunt eum formidines, & in-
uoluent pedes eius. Sed grauiori pœna
plectuntur cum in grauiora in dies pec
cata ruere ſinuntur, & ludibrio ſunt ini
micis ſuis: propter quod ait: *Cadam eos
ſecundum auditionem cœtus eorum.* Sæpe
enim hanc pœnam Deus comminatus
eſt. Et quoniam quò diutius in pecca-
to manent, eò fiunt miſeriores, luget
eos parentis affectu: *Væ eis, quoniam
receſſerunt à me*: hæc eſt enim omnium
malorum origo. *Vaſtabuntur* in manus
C crudeliſſimorum hoſtium traditi, *quia
præuaricati ſunt in me*. Pro, Vaſtabun-
tur LXX. habent δειλαῖοί εἰσιν, hoc
eſt, Meticuloſi, ſiue miſeri ſunt, vt in-
terpretatur Hieronymus, qui & ita ex-
ponit. Vaſtabuntur igitur, & miſeri
erunt, & ſemper timentes, ac formi-
dantes: quia præuaricati ſunt in Deum
adorantes vitulos aureos, & relinquen-
tes eum, qui redemit eos de Ægyptia
ſeruitute, & eduxit in brachio excelſo.
Ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt con- 42
tra me mendacia. Hoc ad ſuperbos pro- Superbi loquūtur mendacia contra Deum.
priè pertinet, qui cum ſint ope diui-
D na varijs animæ, corporiſque pericu-
lis liberati, ſibi tacite tribuunt, quod
Dei eſt, dum aut ſuis viribus factum,
aut certe ſuis meritis datum iudicant.
Sed de omnibus etiam peccatoribus re
ctè intelligitur, qui dupliciter contra
Deum mendacia loquuntur. Primò cū Peccatores loquūtur mendacia contra Deū.
intra ſe iudicant bonum eſſe, & expe-
diens illud, quod contra Dei volunta-
tem eligunt, vt furtum, vltionem. De-
inde cum in rebus creatis ſpes ſuas col-

locant, atque ibi ſe inuenire poſſe cre- A
dunt ſolidam voluptatem, quæ niſi in
Deo inueniri non poteſt. Nam cum tan
tum creaturæ tribuunt, quid aliud vi-
dentur dicere, quàm impudentiſſimum
Exod. 32. illud Hebræorum mendacium: Iſti ſunt
dij tui Iſrael, qui eduxerunt te de terra
Aegypti?

*Et non clamauerunt ad me in corde
ſuo.* Iterum queritur, quòd ad ſe non
confugiamus, quod pignus magnū eſt
diuinæ bonitatis. Quis enim dubitare
poſſit, quin exauditurus eos ſit, quos ad
ſe non clamare conqueritur? Itaque ſi,
vt filij boni patrem optimum, benigniſ- B
ſimumque inuocemus, certum habe-
mus malorum omnium ſubſidium, nec
erit cur in cubilibus noſtris lugeamus.

43 *Super triticum, & vinum ruminabant,
& receſſerunt à me.* Et hoc quam puden
dum, vt quò plura, atque maiora ex-
tant Dei in nos beneficia, eò ſimus er-
ga illum ingratiores, & beneficijs, qui-
bus plurimum Deo obligamur, abuta-
mur ad longius ab eo recedēdum. De-
di, inquit, eis tritici, vinique copiam,
qua vt iumenta vtebantur, non come-
debant, ſed ruminabant vt boues, frue-
bantur donis, percipiebāt voluptatem, C
ſed donorum auctorem non cogitabāt,
voluptate ad peiora labebantur. Simi-
le eſt quod de eodem populo dicitur:
Deut. 32. Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitra-
uit, incraſſatus, impinguatus, dilatatus.
Dereliquit Deum factorem ſuum, & re
ceſſit à Deo ſalutari ſuo. Cui propte-
rea merito dicitur: Hæccine reddis Do
mino popule ſtulte, & inſipiens?

*Et ego erudiui eos, & confortaui bra-
chia eorum.* Duo maxima beneficia com
memorat: *Erudiui eos.* Cum omnes nos
quaſi oues erremus, ſi nobis relinqua-
mur, & vnuſquiſque in viam ſuam de- D
clinet, nec vlla re magis indigeat depra
uata natura, quàm directore, & duce: ſin
gulare Dei beneficiū fuit erudire nos,
vt cæleſtia cognoſcamus, & amemus,
& ad ea, quæ actur ſumus, voluntatem
Dei, quaſi certam, & exactam regulam
44 adhibeamus. * Quare merito Dauid
Pſal. 147. tantum donum grato animo agnoſcit:
Qui annunciat verbum ſuum Iacob,
iuſtitias, & iudicia ſua Iſrael. Non fecit

taliter omni nationi, & iudicia ſua non
manifeſtauit eis. Et in alio Pſalmo: Pſal. 93.
Beatus homo quem tu erudieris Domi
ne, & de lege tua docueris eum, vt mi-
tiges ei à diebus malis, donec fodiatur
peccatori fouea. Pro tanto munere hoc
debemus, vt quo magis cognoſcimus,
magis amemus, & maiori religione co-
lamus, & inſtructam, atque eruditam
intelligentiam bona, ac prompta vo-
luntas conſequatur. Ideo propheta
cum donum agnouiſſe ſe profiteretur
his verbis: Lucerna pedibus meis ver- Pſal. 118.
bum tuum, & lumen ſemitis meis: non
potuit tacere quàm arcto vinculo ſe
obligari cerneret ad pietatem, addi-
ditque: Iuraui, & ſtatui cuſtodire iudi-
cia iuſtitiæ tuæ. Alterum beneficium
eſt: *Et confortaui brachia eorum*, id eſt:
Fortes, atque inuictos hoſtibus reddi-
di. Quid eſt homo, aut quæ eius for-
titudo, vt congredi cum hoſte poſſit
fortiſſimo, atque crudeliſſimo? * Iob 45
audiamus egregium bellatorem, qui iu-
re ſuo dicere poteſt:

— Stetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus. Experto credite Æneid. 11.
quantus
In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat
haſtam.

Reputabit, inquit, quaſi paleas fer-
rum, & quaſi lignum putridum æs. Non Iob 41.
fugabit eum vir ſagittarius, in ſtipulam
verſi ſunt ei lapides fundæ. Quaſi ſtipu
lam æſtimabit malleum, & deridebit
vibrantem haſtam. Scripſit non ſolum,
quod à Domino audierat, ſed & quod
expertus ipſe fuerat. Denique addit
ad extremum: Non eſt ſuper terram
poteſtas, quæ comparetur ei, qui factus
eſt, vt nullum timeret. At gratia Dei
ita confirmat brachia noſtra, vt de tam
atroci hoſte glorioſe triumphemus.
De quo beatus Dauid diuinam boni-
tatem collaudat: Benedictus Domi- Pſal. 143.
nus Deus meus, qui docet manus meas
ad prælium, & digitos meos ad bel-
lum. Et iterum: Qui docet manus Pſal. 17.
meas ad prælium, & poſuiſti, vt arcum
æreum brachia mea. Poſt tanta do-
na; *Et cogitauerunt*, inquit, *in me ma-
litiam.* Iniquiſſimam mihi vicem red-
diderunt, cogitauerunt quomodo mi-
hi mo-

hi moleſti eſſent, & peccata peccatis adderent.

46 *Reuerſi ſunt vt eſſent abſque iugo.* Quam plurimi mortalium aliquando fuerunt abſque iugo, vel initio ætatis, cum facile ad peccata ducimur dæmonis artes, & fallaciã rerum ſæculi ignorantes, cum otioſi eramus, & nemo quodam modo nos conduxerat, alij in iuuentute, alij alia ætate. Eramus (inquit Paulus) aliquando & nos inſipientes, increduli, errantes, ſecuientes deſiderijs, & voluptatibus varijs, in malitia, & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem. Sed poſtea efficaci quadam vocatione ad Dei ſeruitium deducti, fit aliquando, vt indulgentes ſibi, & Dei paulatim obliuiſcentes ad illum pene ſtatum redeant, in quo erant, cum viuebant abſque iugo. De quo Iſaias: Hoſtes noſtri conculcauerunt ſanctificationẽ tuam: facti ſumus quaſi in principio, cum non dominareris noſtri, neque inuocaretur nomen tuum ſuper nos. Sic populus ille ab idolorum cultu ad pietatem vocatus rediję non multo poſt, vt eſſet abſque iugo, cum vitulum fecit, & dixit: Iſti ſunt dij tui Iſrael, &c. Et poſtea ſæpe in terra promiſſa, vbi commiſti ſunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & ſeruierunt ſculptilibus eorum.

Tit. 3.

Iſai. 63.

Exod. 32.

47 Sed cum ſponte ſua peccator acceptorum beneficiorum immemor in miſerabilem hanc conditionem incidat, & ſeipſum vulneret præ inſania, merito ait: *Facti ſunt quaſi arcus doloſus.* Quæ verba ante expoſuimus, & tota expoſitio moralis eſt. Nam peccatorem ſibi maxime nocere, & in animam ſuam venenatas ſagittas emittere, cum à Dei lege declinat, & vere arcum doloſum fieri, vel illud ſatis indicat: Qui autem diligit iniquitatem, odit animam ſuam. Quare? Quia pluet ſuper peccatores laqueus ignis, & ſulphur, & ſpiritus procellarum pars calicis eorum. Iſaias etiam præclare: Conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem. Laborem peccatum vocat, quoniam nihil ex eo ſequitur niſi labor, & afflictio ſpiritus. Quomodo Dauid dolorem quoque appellauit: Ecce parturit iniuſtitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Sed addit Iſaias: Oua aſpidum ruperunt, & telas araneæ texuerunt: qui comederit de ouis eorum morietur, & quod confotum eſt erumpet in regulum. Qui ouum rumpit, vtilem ſe cibum inuenturum putat, quod peccatori vſu venit cum voluptatem, & ſatietatem quærit in peccatis. Sed oua illa aſpidum ſunt, non cibum ex eis, ſed venenum haurient.

Pſal. 10.

Iſa. 59.

Labor dicitur peccatũ & dolor.

Pſal. 7.

48 *Cadent in gladio principes eorum à furore linguæ ſuæ.* Æqua profecto ſententia: vt principes, qui populum ſalutaria docere debuerant, quorum lingua doctrix virtutis, hortatrixque eſſe debuit, cadant gladio, & ignominioſe pereant propter furorem linguę ſuę, quæ Deos impudenter appellare auſa eſt idola, & incommunicabile nomen lignis, lapidibusque impoſuit: Hi ſunt qui dicunt.

O ciues, ciues, quærenda pecunia primum eſt,

Virtus poſt nummos:

Horatius li. 1. epiſt. 1

Qui honorem finem bonorum conſtituunt, qui ignaui, atque abiecti hominis eſſe pronuntiant, iniurias pati, qui ſummam nobilitatis collocant in vlciſcendo, in nihil propter Deum ferendo, in potentia, in voluptatibus omni ratione conſectandis, denique in nihil ad Chriſtianæ legis præcepta faciendo. De quibus Iſaias: Opus manuum ſuarum adorauerunt, quod fecerunt digiti eorum. Et incuruauit ſe homo, & humiliatus eſt vir, ne ergo dimittas eis. Nam dum hæc, quæ dixi, ſectanda, & magnifacienda eſſe prædicant, quid aliud faciunt, quàm Dei nomen attribuere idolis? Recte ergo ait: *Iſta ſubſannatio eorum in terra Aegypti.* Ita me ſubſannabant, cum nondum à me vocati erant, cum nondum me nouerant, cum gentium more viuebant. Nunc vocati, nouisque beneficijs affecti nihilo meliores ſunt, quàm ante fuerant, antiquumque ingenium ſuum obtinent.

Iſa. 2.

CAPVT VIII.

IN gutture tuo ſit tuba quaſi aquila ſuper domum Domini: pro eo quod transgreſſi ſunt fœdus meum, & legem meam praeuaricati ſunt. Me inuocabunt, Deus meus cognouimus te Iſrael. Proiecit Iſrael bonum, inimicus perſequetur eum. Ipſi regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & nō cognoui: argentum ſuum, & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, vt interirent: proiectus eſt vitulus tuus Samaria, iratus eſt furor meus in eis. Vſquequo non poterunt emundari? Quia ex Iſrael & ipſe eſt: artifex fecit illum, & non eſt Deus: quoniam in aranearum telas erit vitulus Samaria: Quia ventum ſeminabunt & turbinem metent: culmus ſtans non eſt in eo, germen non faciet farinam: quod & ſi fecerit, alieni comedent eam. Deuoratus eſt Iſrael: nūc factus eſt in notionibus quaſi vas immundum. Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur, onager ſolitarius ſibi Ephraim munera dederunt amatoribus ſuis. Sed & cum mercede conduxerint nationes nunc congregabo eos: & quieſcent paulisper ab onere regis & principum. Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum: facta ſunt ei aræ in delictum. Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut aliena computatæ ſunt. Hoſtias offerent: immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non ſuſcipiet eas: nunc recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit A *peccata eorum, ipſi in Aegyptum conuertentur. Et oblitus eſt Iſrael factoris ſui, & ædificauit delubra: & Iudas multiplicauit vrbes munitas, & mittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit ædes illius.* 1.

HISTORIA.

In gutture tuo ſit tuba, quaſi aquila; &c. Prædicit captiuitatem duarum tribuum. Hieronymus: Sic exalta vocem tuam, vt tubæ ſimilis ſit, & hoc dicito cum clamore. Veniet Nabuchodono- 1.
B ſor cum omni exercitu ſuo tā raptim, tam velociter, vt aquilæ imitetur volatum feſtinantis ad prædam. Et veniet non ad alium locum, ſed ad Ieruſalem, in qua templum Dei eſt, vt eā deſtruat, atque ſubuertat. De hac aquila & Ezechiel plenius loquitur capit. 17. Aquila magnarum alarum, & Zach. 11. Aperi Libane portas tuas, &c. Eadem expoſitio, nempe aquilam dici Nabuchodonoſor, qui vrbem Ieruſalem, templumque vaſtaturus erat placet Chaldæo, Cyrillo, Theophylacto, Theodoreto, Ruffino, & aliis. Quod ſi cui durum vi-
C deatur, hæc de Iuda interpretari, cum ſtatim de Iſraele ſine dubio loquatur; primum videat non fuiſſe domum Domini niſi in Iuda: deinde meminerit prophetam noſtrum ita ad Iſraelem vaticinari, vt Iudæ nō obliuiſcatur, quod in vltimo præludio adnotauimus. Meminerit etiam morem eſſe Dei, vt quoties graue quippiā per prophetas ſuos minatur, vel cauſas indignationis proferat, vt cap. 7. fecit, vel exemplum ſimilis ſupplicij, vt iudicia ſua ab omni iniquitatis ſuſpicione vindicet, ac nemo non videat, iuſte eum indignari, vt Regu.
D erudite Ruffinus admonuit. * Cum igitur calamitates Iſraeli impendentes commemoraſſet, ne quereretur Iſrael puniri ſe, parci autem Iudæ, qui & ſi non tanta, ſimilia tamen admiſerat: ſubito eius quoque captiuitatis licet poſt multos annos venturæ mentionem fecit, cauſamque expoſuit: *Pro eo quod transgreſſi ſunt fœdus meum, et legem meā præuaricati ſunt.* Quaſi dicat: Quantumuis Iudas templum meum, ſacer- 2

dotiumque

dotiumque retinuerit, non feram eius
tranſgreſſionem, ſed acerba, & ſubita
captiuitate puniam.

TROPOLOGIA.

Sacerdotes quoque cum magna pecca-
ta, vel iram Dei gliſcentem animaduer-
tunt, clamare debent quaſi tubæ cœle-
ſtes, vt Iſaiæ cap. 58. dictum eſt: Clama,
ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuā,
& annuntia populo meo ſcelera eorū,
& domui Iacob peccata eorum, ne il-
Iſa. 56. lud ex eodem audiant: Speculatores
eius cæci omnes, neſcierunt vniuerſi:
canes muti non valentes latrare, vidē-
tes vana, dormientes, & amantes ſom-
nia. Atque vtinam non multos habeat
huiuſmodi concionatores, & ſacerdo-
Perſius in Satyr. tes Eccleſia, per quos ſint (vt ille in-
quit) omnia protinus alba, & cauda po-
tius mulceant, quam latratu terreant.
Videas ſepius quàm velis, conciones
in poeticas, aut oratorias compoſitio-
nes degenerare, nihilque aliud quæri,
quàm quod oratores, & poetæ quærūt,
delectationem, plauſumque auditorū,
ex quo magna animarum clades vbiq;
Iſa. 56. cernetur. Omnes beſtiæ agri (inquit
Iſaias) venite ad deuorandum, vniuerſę
beſtiæ ſaltus. hoc eſt: Habetis innumera
cadauera, quibus paſcamini. Vnde tāta
clades? Speculatores eius cæci omnes,
neſcierunt vniuerſi, &c.

HISTORIA.

3 *Me inuocabunt Deus meus*. Reuertitur
ad Iſraelē, de quo potiſſimū ſemper lo-
quitur. Clamabit ad me Iſrael cum an-
guſtijs captiuitatis premetur, dicet: Tu
es Deus meus, ego te cognoui, & colui,
& antiquum Iſrael nomen, quod tibi
ſemper placuit, retineo: cur me ita de-
ſeris? cur quaſi alienū in calamitatibus
relinquis? Sed huic inuocationi, & cō-
quæſtioni reſpondet Dominus. *Proie-
cit Iſrael bonum*. Hoc eſt: Non noui vos,
Iſrael, qui nomen antiquum, & glorio-
ſum iactat, nihil nomine ſuo dignum
fecit, degenerauit ab eo, cuius nomine
gloriatur, proiecit bonū, receſſit à Dei
cultu, & ſacrificat idolis. Quare non
miretur deſeri ſe: perſequetur eum ini-
micus Aſſyrius, & capiet, perdetque.

ALLEGORIA.

Chriſtus quoq; Dominus noſter tu-
A bam in gutture ſuo poſuit, ſæpeque cla
mauit venturam eſſe aquilam ſuper do
mum Domini, id eſt, exercitum Roma-
norúm, qui aquilas ferebant, eo quod
fœdus Domini tranſgrederentur, ac mi
nime admitterent præſentem eum, quē
ex antiquo fœdere promiſſum expecta
uerant. Paulo poſt eum viderent vrbē
obſeſſam à Romanis, putabant ſe à Deo
fore liberandos, quod eius populus di-
cerentur, & Iſraelis nomen haberent.
Sed non agnouit perfidum populum
Deus, à quo proiectus fuerat ne regna-
ret ſuper eos, qui dixerat: Nō habemus
B regem, niſi Cæſarem. Et quia bonum
proiecerat, inimicus perſecutus eſt eū
vſque ad crudeliſſimam internecionē.

TROPOLOGIA.

Sed & nos diligenter coſideremus, 4
poſtquam Chriſti prædicatio quaſi tu-
ba in auribus noſtris inſonuit, ſi tranſ-
grediamur legem, & fœdus Dei nobiſ-
cum initum, fruſtra, cum ad Dei tribu-
nal venerimus, clamaturos, *Deus meus,
& cognouimus te Iſrael*. Verba fœderis
ſunt: Prophetam ſuſcitabo eis de me- Deut. 18.
dio fratrum ſuorum ſimilem tui, & po-
nam verba mea in ore eius, loqueturq;
C ad eos omnia, quæ præcepero illi. Qui
autem verba eius, quæ loquetur in no-
mine meo, audire noluerint ego vltor
exiſtam. De magnæ quidem exiſtima-
tionis hominibus, ſed huius tamen fœ-
deris violatoribus iudex ipſe ait: Multi
dicent mihi in illa die: Domine, Domi
ne, nonne in nomine tuo prophetaui- Matth. 7.
mus; & in nomine tuo dæmonia eieci-
mus, & in nomine tuo virtutes multas
fecimus? Quanto hoc maius eſt, quàm
dicere, Deus meus, & cognouimus te
Iſrael? Sed quid dicit diuinum reſpon-
ſum? Et tunc confitebor illis, quia nun-
quam noui vos: Diſcedite à me omnes,
D qui operamini iniquitatem: Fruſtra vo
caberis Iſrael, ſi proiecisti bonum. Eras
quidē Iſraelita, quia Chriſtianus eras,
ſed non qualis ille, de quo dictum eſt:
Ecce vere Iſraelita, in quo dolus non
eſt. * Dolus eſt in peccatore, quia exter 5
na ſpecie Iſraelita videtur, ſed intus eſt Ioan. 1.
Chananæus. Confitetur quidem fidem, Peccator
ſed operibus eamdem fidem, quantum dolosus
in ſe eſt, deſtruit. Et ſicut ait Apoſto- eſt.
lus:

Tit.1. lus: confitetur ſe noſſe Deum, factis au
tem negat. Idcirco merito excludetur
ab eorum numero, de quibus ſcriptum
Gal.vlt. eſt: Et quicunque hanc regulam ſecuti
fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia,
& ſuper Iſrael Dei: & illud patietur:
Partéque eius ponet cum hypocritis.
Matth.24 Illic erit fletus, & ſtridor dentium. Ideo
ſuper cuſtodiam noſtram ſtemus cum
Hab.2. Habacuc, & figamus gradum ſuper mu
nitionem, & contemplemur. Nos nobis
ipſis tuba ſimus, nam ſi legem, fœduſq;
violamus, veniet in animæ egreſſu aqui
la, aquila, inquam, illa magnarum ala-
rum, & rapaciſſima, vt extremam, tri-
ſtemque Dei ſententiam in nobis exe-
Hab.1. quatur. Venient immaniſſimi hoſtes, &
volabunt, vt ait Habacuc, quaſi aquila
feſtinans ad comedendum. Vide quid
tráſgreſſoribus legis Dei prædicat Moy
Deut.28. ſes: Adducet Dominus ſuper te gétem
de longinquo, & de extremis terræ fini
bus in ſimilitudinem aquilæ volantis
cum impetu, cuius linguam intelligere
non poſſis: gentem procaciſſimam,
quæ non deferat ſeni, nec miſereatur
paruuli, &c.

HISTORIA.

6 *Ipſi regnauerunt, & non ex me.* Poteſt
hoc videri de Saule dictum, cum popu
lus Iſrael regem petijt more cæterarum
nationum, quod Deo multum diſpli-
1.Reg.8. cuit, adeo vt Samueli dixerit: Non te
abiecerunt, ſed me, ne regnem ſuper
eos. Atque ita Origeni viſum eſt hom.
5. in lib. Iud. & Hieronymo. Sed quo-
niam non vniuerſum populum alloqui
tur, ſed tantum decem tribus; præſtat
vt de earum regibus intelligamus, id
eſt, de Ieroboham, & eius ſucceſſori-
bus, vt Cyrillus, Theophylactus, Theo-
doretus, Ruffinus, Lyranus, alijque ex
recentioribus intellexerunt. Quomo-
etiam intelligi poſſe Hieronymus idé
fatetur. Quod ſi quiſpiam obijciat, re-
gnum vltro à Deo eſſe delatum Iero-
boham per Ahiam Silonitem, 3. Reg.
11. & cap. 12. dixiſſe: Non aſcendetis,
neque bellabitis contra fratres veſtros
filios Iſrael, reuertatur vir in domum
ſuam, à me enim factum eſt verbū hoc.
Reſpondet ita Hieronymus: Nec ſta-
tim quia Deus Salomoni iratus regnū

A eius diuidi voluit, idcirco Iſrael bene
ſuſcepit regem. Debuerat enim iuxta
legis præcepta interrogare Dominum,
an vellet hoc fieri? Nam & de Salua-
tore dicitur, quod oporteat quidem tra
di filium hominis, ſed væ illi, per quem
tradendus ſit. Eadem eſt Theophyla-
cti, Theodoretique reſponſio, adduntque,
à Deo quidé miſſum fuiſſe Ahiam
Silonitem, at non ad populum, ſed ad
Ieroboham: quare Deū conſulere prius
debuit. Cyrillus, & Theophylactus ma-
gis adhuc explicant. * Docent, quæ- 7
B dam Deum facere propria ſententia,
quædam tantum permiſſione, vt pu-
niat, vt quod Salomoni dedit, vt tem-
plum ædificaret, vt eſſet ſapiétiſſimus,
ſententia ſua dedit, & vere hoc voluit:
Scindi vero regnum, & Ieroboham re-
gnare, non tam voluit, quàm permiſit,
vt Salomonis, & Roboham peccata pu-
nirentur. Merito ergo ait: *Ipſi regnaue-
runt, ſed non ex me.* id eſt: Non ſum ab eis
interrogatus, me inconſulto à domo
Dauidis defecerunt, & noui decem tri-
buum reges prodiere. Quaſi dicat, vt
recte ait Ruffinus: Vetus hæc erga me
C populi cótumacis inſania eſt, olim meū
regimen abijcere feſtinauit. Olim me
dante iudices regé petierunt, poſtea eo
reiecto alium maluerunt. Tale eſt illud
in primi regis petitione, 1. Reg. 8. Iuxta
omnia opera ſua, quæ fecerūt à die, qua
eduxi eos de Ægypto vſque ad diem
hanc: ſicut dereliquerunt me, & ſeruie-
runt dijs alienis, ſic faciunt etiam tibi.

Sed quæritur, verum populum repre 8 *
hendat, quod reges illos conſtituerit,
an eos ipſos, qui regnarūt, vt verba no-
ſtræ tranſlationis præ ſe ferunt. *Ipſi re-
gnauerunt, &c.* Nam populus quidem
D iure reprehenditur, vt iam diximus, ſed
Ieroboham, ad quem Deus miſit pro-
phetam, qui ſuis verbis de regno nun-
tiaret, aut alij, quos vel Deus ipſe, vel
aperta totius populi conſenſio in re-
gnum promouit, quid habent cur iure
reprehendantur? Nouos quidem in-
terpretes tam Hebraicæ editionis, quá
Chaldaicæ paraphraſis minime hæc du
bitatio mouet, putant enim verti debe-
re: Ipſi regem conſtituerunt, & non ex
me, principem creauerunt, & ego ne-
ſciui.

ſciui. Nec vero ij tantum, ſed etiam A veteres ita intellexerunt. Cyprianus lib. 1. epiſt. ep. 3. & ep. 4. (iuxta veterum librorum numerationem) ita hunc locum refert: Sibi ipſis regem conſtituerunt, & non ex me, ſecutus videlicet Lxx. apud quod eſt ἑαυτοῖς ἐβασίλευσαν. quæ verba ita vt Cyprianus, Græci ipſi acceperũt, vt Origenes hom. 4. in Iud. Fecerunt ſibi regem, & non per me, & principem, & non per conſilium meũ: Ita etiam Theophylactus, & Theodoretus interpretantur: Immo & Hieronymus, & Ruffinus, qui noſtram exponunt tranſlationem. B Quàm vero merito omnes ita ſentiant, verba Hebraica docent המליכו, id eſt, Regem fecerunt, השירו, id eſt, Principem fecerũt. Apud Chaldæum eſt in priori loco idẽ verbum, quod in Hebræo, in poſteriore alterum ſimile רביו quod verbum ſignificat exaltare, & principem facere.

9 * Reſpondeo, populum potiſſimum reprehendi, ſine cuius conſenſu regnare nemo poſſet; ſed etiam reges ipſi reprehenduntur, quorum quidam tyrannice regnum inuaſerant, vt Sellum filius Iabes, & Manahem filius Cadi. 4. Reg. 15. C Alij, & ſi à Deo eſſent electi, vt Ieroboham, non fecerunt populum certiorem de voluntate Dei, ſed quaſi auctoritate propria regnare voluerunt. Supereſt, vt tollamus difficultatem, quæ eſt in verbis noſtræ tranſlationis, quæ parum videntur Hebraicis reſpondere. Sed facile tolletur, ſi ſciamus à nobilioribus Hebraicarum inſtitutionum magiſtris traditum, verba coniugationis Hiphil nonnunquam eumdem modum ſignificandi habere, quem verba coniugationis Cal. vt à ſancte Pagnino libro. 3. capite 5. à Ioanne Iſaaco lib. 1. cap. de Hiphil. à Zamorenſi lib. 2. ca. 9. D Itaque verba illa Hebraica recte ita interpretamur, Regnauerunt, principes extiterunt, quæ eſt ſignificatio coniugationis Cal. licet ipſa ſint coniugationis Hiphil. Nec mirum, quandoquidem & LXX. ita interpretati ſunt, ἐβασίλευσαν, καὶ ἦρξαν. Nam quamuis βασιλεύειν, dicant aliquando LXX interpretes pro eo, quod eſt regem conſtituere, præter communem Græcorum conſuetudinem, qui pro regnare vſurpant, ἄρχειν, tamen non ſignificat principem conſtituere, ſed principem eſſe, & imperare.

* Immo & verbum βασιλεύω cum ponitur à LXX. pro Regem conſtituo, accuſatiuum habet, vt adnotauit Georgius Lecapenus in libro de conſtructione, vt 1. Reg. 8. βασίλευσον αὐτοῖς βασιλέα, id eſt, conſtitue eis regem. Et 4. Reg. 3. ὃν ἐβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ, quẽ regem conſtituit pro ſe. At hic non accuſatiuum habet, ἑαυτοῖς ἐβασίλευσαν. Itaque regnauerunt, & Principes extiterunt, dictum eſt, ac ſi diceretur: 10

B Regnum, ſiue reges, & principes habere voluerunt. Quod magis LXX. expreſſerunt: Sibi ipſis regnauerunt, ſibi ipſis dominos impoſuerunt, cum decẽ tribus æquales eſſent, ex vna ſibi regẽ imponere voluerunt. Quod nihil eſt aliud, quàm ſi diceret, Regem fecerunt, principem conſtituerunt. Senſus igitur idem eſt, ſiue hoc modo interpretemur, ſiue illo. Poſtremo, hoc quoque dicere poſſumus, non ignorare qui in ſacris literis exercitati ſunt, multa eſſe verba, quæ per verbum facio ſint neceſſario interpretanda. C Vt Romano 8. ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis, id eſt, Poſtulare nos facit. Et Pſalm. 28. Dominus diluuium inhabitat, habetur in Hebræo, pro quo LXX. dixerunt, Dominus diluuium inhabitare facit, & ita vertendum eſſe docet Hieronymus in epiſt. ad Suniam, & Fratelã. Ita igitur poſitũ eſt, Regnauerunt, pro Regnare fecerũt, vt conſenſus veterũ tractatorũ teſtatur.

Reg. Per verbum Facio multa verba neceſſario interpretanda.

Hoc loco veteres vti ſolent, vt doceant ſæpe principes conſtitui, quos 11
Deus minime probat, aut vult. Orig. hom. 4. in Iud. Non ſemper principes populi, & Eccleſiæ iudex per Dei arbitrium datur, D ſed prout merita noſtra depoſcunt. Si mali ſunt actus noſtri, & operamur malignum in conſpectu Domini, dantur nobis principes ſecundum cor noſtrum. Et hoc tibi de ſcripturis probabo. Audi namque quod Dominus dixit: Fecerunt ſibi regem, & non per me, & principẽ, & non per cõſilium meum. Et hoc dictum videtur de Saul illo, quem vtique ipſe Dñs elegerat, & regem fieri iuſſerat: Sed quoniã

non

non ſecundum voluntatem Dei, ſed ſe-
cundum peccatoris populi meritū fue-
rat electus, negat eum cum ſua volun-
tate, vel conſilio fuiſſe conſtitutum. Ta
le ergo aliquid intelligamus etiam in
Eccleſijs fieri, quia pro meritis populi,
aut in verbo, & opere potens à Deo tri
buitur rector eccleſiæ: aut ſi malignum
faciat populus in conſpectu Domini,
talis eccleſiæ iudex datur, ſub quo fa-
mem, & ſitim populus patiatur, non fa
mem panis, neque ſitim aquæ, ſed fa-
12 mem audiendi verbum Domini. * Et
Gregorius in prima parte Paſtor. cap.
1. cum hæc prophetæ verba retuliſſet,
inquit: Ex ſe namque, & non ex arbi-
trio ſummi rectoris regnant, qui nullis
fulti virtutibus nequaquam diuinitus
vocati, ſed ſua cupidine accenſi, cul-
men regiminis rapiunt potius, quam aſ-
ſequuntur. Vide Cyprianum locis ſu-
perius indicatis, & Bernardum in ſer-
mone de conuerſione ad clericos c. 27.

ALLEGORIA, ET
Tropologia.

Horum verborum allegoriam, & tro
pologiam paucis aperit Theophylactus
cum ait: Hæc & Dei interemptoribus
quadrabunt, nam etiam ſi ſibi Cæſarē
pro rege ſcriberent, Annam tamen, &
Caipham habebant, quibus venales
erant, & emptitij dominatus. Porro
quando peccatum in mortali noſtro
corpore regnauerit, non Dei volun-
tate tale imperium geritur. Deinde cū
caro in nobis vna cum affectibus ſuis,
& cupiditatibus tenuerit ſceptra, non
innoteſcit talis dominatus Deo. Nouit
enim Dominus qui ſint ſui: Praui au-
tem affectus, vt ipſius non ſunt, ſic nec
omnino exiſtunt quidquam.

HISTORIA.

Cognoſcere. *Et non cognoui*. Cognoſcere dicitur
Deus aliquid, cum approbat, vt docet
Hieron. in illud Gal. 4. Nunc autem
cum cognoueritis Deum, immo cogni
ti ſitis ab eo: & in Zach. cap. 8. Et Gre-
gorius multis exemplis comprobat. 2.
Mor. cap. 4. Idem. 1. p. Paſt. cap. 1. ita
hæc verba exponit: Quos tamen in-
ternus iudex & prouehit, & non cogno
ſcit: quia quos permittendo tolerat,
profecto per iudicium reprobationis
ignorat. Vnde ad ſe quibuſdam & poſt
miracula venientibus dicit: Recedite Matth. 7.
à me operarij iniquitatis, neſcio qui
eſtis vos.

13 *Aurum ſuum & argentum ſuum*. Al-
terum peccatum grauiſſimum repre-
hendit, quod non ſolum reges ſibi crea
uerint, ſed etiam nouos deos fecerint,
id eſt, vitulos aureos, & alia idola, do-
nis ex Dei largitate acceptis, id eſt, ar-
gento, & auro, Deum ipſum iniuria af-
ficientes.

Vt interirent. Idem valet, ac ſi dice-
ceret, Atque ita interibunt. De qua
phraſi dicemus, Deo donante, latius in
illud Hamoſ. 2. Vt polluerent nomen
ſanctum meum.

Proiectus eſt vitulus tuus Samaria. id
eſt, Tu, & idola tua peribitis. In Hebr.
eſt זנח, id eſt, Proiecit, quo verbo pau
lo ante vſus eſt, cum dixit, Proiecit
Iſrael bonum. Ac ſi diceret, Proiecit
vitulum tuum Samaria, ſcilicet, Deus.
LXX. Proijce vitulum tuum Samaria.
Vtrumque cum Hebræo conuenit,
nam ſi ſcribas זנח, eſt Proiecit, ſi vero
זנח, Proijce.

Iratus eſt furor meus in eis. In eis mo
re Hebræorum dictum eſt, pro In eos, In eis, pro in eos.
id eſt, in colentes idola, in Iſraelitas.
Quę phraſis in vtroque teſtamento fre
quens eſt, vt Pſalm. 43. Et in nomine
tuo ſpernemus inſurgentes in nobis,
pro In nos. Eph. 1. Propterea & ego
audiens fidem veſtram, quæ eſt in Do-
mino Ieſu. Et poſtea: Det vobis ſpiri-
tum ſapientiæ, & reuelationis in agni-
tione eius.

Vſquequo non poterunt emundari? Hie
ronymus: Illis non audientibus con-
14 uertitur ad alios, & quaſi ad tertiam
perſonam loquitur, *Vſquequo &c.* id eſt,
Quæ iſta inſania eſt, me dante locum
pœnitentiæ illos ad ſanitatem nolle
conuerti? Quaſi dicat: Quamdiu erūt
in ſordibus ſuis? Quamdiu adorabunt
idola ſua?

Quia ex Iſrael & ipſe eſt. Quaſi ad-
miratus illorum ſtultitiam loquitur.
Hic vitulus, quem colunt, quid diui-
nitatis habet? Etiam ipſe eſt ex Iſrael.
Quaſi dicat: Solebat Iſrael ridere alias
gentes, quod deos non veros, ſed arti-
ficum

ficum ſuorum manu fabricatos haberent; & nunc in eumdem cum illis incidit errorem. Nam ſicut illi dij ſunt ex illis gentibus, verbi gratia Bahal, & Haſtaroth ex Sidonijs, Chamos ex Moabitis, id eſt, non veri, ſed illorum errore confic̃ti, & fabricati, & quaſi ex illis gentibus orti, ab eiſque principium capientes, ita hic vitulus, ſiue hi vituli (ſingularis enim pro plurali poſitus eſt) nō eſt Deus, ſed ex Iſraele ortus eſt, nihil habet niſi quod ab Iſraele accepit. Quod vt magis explicet, addit: *Artifex fecit illum, & non eſt Deus.*

15 *Quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ.* Vt aranearum fila diſſoluuntur in ventum, ita vitulus Samariæ redigetur in nihilum. Vbi Hieronymus vertit Aranearum telas, in Hebræ. eſt שבבים. Cuius vocabuli tot ſunt fere interpretationes quot interpretes. Nos (inquit Hieronymus) ab Hebræo didicimus שבבים proprie nominari aranearum fila per aerem volantia, quæ dum videntur intereunt, & in atomos, atque in nihilum diſſoluūtur. Et recte his Samariæ vitulus comparatur, quem eo tempore pro pretij magnitudine, quia aureus erat, populus adorabat. Docet ergo Hieronymus his verbis vocabuli proprietatem à ſe tradi, ceteros interpretes metaphorice potius accepiſſe. Ex quibus Lxx. & Theodotion verterunt, πλανῶν, id eſt, ſeducens, atque decipiens, Symmachus, Inconſtans, vel Inſtabile: quinta editio, Vagus, & fluctuans, ſed eodem omnes videntur ſpectaſſe, nempe cito comminuendum eſſe vitulum, multoſque in eo decipiendos eſſe, quòd aureus cum eſſet, videretur multum duraturus, ſubitoque in partes minutiſſimas eſſet conterendus. Idem ſentit Chaldæus, qui dixit: In minuta
16 tabularum redigetur. * Porro paſſim in ſcripturis hæc phraſis occurit, Erit in telas aranearum, pro, Erit telæ aranearum. Vt Pſal. 30. Eſto mihi in Deum protectorem, & in domum refugij. 2. Reg. 7. Ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filium.

שבבים quid ſit.

Eſſe in patrem, pro eſſe patrē, & ſimilia.

TROPOLOGIA.

Talis erit exitus diuitiarum: honorum, potentiæ, & omnium, quæ homines errantes adorant in terra, in aranearum telas erit vitulus aureus Samariæ, quem cæcus populus adorabat, cui vota faciebat. In nihilum redigentur, erunt quaſi aranearum fila per aerem volantia, quæ, dum videntur, intereūt. Ideo Iſaias omnia mundanorum hominum opera, & omnes labores telas araneæ vocauit. Et telas araneæ texuerūt. Et paulo poſt: Telæ eorum non erunt in veſtimentum, neque operientur operibus ſuis, opera eorum opera inutilia. Quanto, & quàm incredibili labore telam ſuam aranea contexit, & quaſi ex viſceribus ſuis extraxit opus muſcas, culiceſque capturum, & minimo momento rumpendum. Quid aliud per tot labores, & vigilias faciunt, qui petituris huius ſæculi bonis inhiant? Quid habet homo amplius de vniuerſo labore ſuo, quo laborat ſub ſole? * Non ve- 17
ſtietur his telis cum ad Dei tribunal ſteterit, nudus erit, & quamuis multa fecerit, non operietur operibus ſuis. Apparebit confuſio eius, videbitur ignominia eius. Videbunt iuſti, & timebūt, & ſuper eum ridebunt & dicent: Ecce homo, qui non poſuit Deum adiutorē ſuum, ſed ſperauit in multitudine diuitiarum ſuarum, & præualuit in vanitate ſua. Contra de ſanctis dicitur. Omnes domeſtici eius veſtiti ſunt duplicibus, vt neque confuſionem timere debeant, neque frigus. Ideo iudex ait: Suadeo tibi emere à me aurum ignitū, & probatum, vt locuples fias, & veſtimentis albis induaris, vt non appareat confuſio nuditatis tuæ. Sed hoc melius explicant, quæ ſequuntur.

Magni labores peccatorum, & inanes.

Iſa. 59.

Pſal. 51.

Prou. vlt.

Apoc. 3.

HISTORIA.

Quia ventum ſeminabūt, & turbinem metent. Metaphorice ſignificat eorum labores, & ſumptus in idolis colendis, & bonis ſæculi quærendis nihil ipſis vtilitatis, ſed damni plurimum allaturos eſſe. Atque hos labores eleganter ſeminationem vocat, quæ non ſit ſine labore, & ſumptu, nec ſine ſpe maioris emolumenti, quoniam debet in ſpe, qui arat, arare, & qui ſeminat in ſpe fructus percipiendi. Bona, inquit, & fecunda grana ſeminare ſe credunt, ſed re verà non niſi ventum ſeminant, inane, & ſterile

1. Cor. 9.

ſterile eſt quod ſeminant, & nihil plus
fructus allaturum, quam ſi ventus ſemi
18 naretur.* Sed parum eſt nullum pecci-
pi fructum, magnas calamitates pro fru
ctu percipient, turbinem metent. Ven-
tus enim quaſi ſemen intra terram cõ-
ceptus cum erupetit, puluerem exci-
tat, & oculos infeſtat, ac lædit, fit enim
turbo, per quem captiuitatem intelli-
git. Lxx. verterunt, ἀνεμόφθορα ſemina-
bunt, id eſt, vẽto corrupta ſemina, quæ,
ſcilicet, medullam non habent. & id cir
co vacua ſeminantes inania, vacuaque
recipient.

ALLEGORIA.

Opera ex inani gloria orta ſunt corrupta ſemina.

Quod optime cõuenit ijs, qui ad ina
nem gloriam opera ſua referunt: quæ
ſemina quidem erãt: vnde fructum ma-
gnum liceret ſperare, ſed ſunt ſemina
vento corrupta, id eſt, ſine viciata fru-
ctum ferre non poſſunt: Attendite (ait
Matth. 6. Dominus) ne iuſtitias veſtras faciatis
coram hominibus, vt videamini ab eis,
alioqui mercedem non habebitis apud
Gal. 6. patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Illud
ergo Pauli ante oculos ſemper habea-
mus: Quæ enim ſeminauerit homo,
hæc & metet. Quoniam qui ſeminat
in carne ſua, de carne & met corruptio
nem: qui autem ſeminat in ſpiritu, de
ſpiritu metet vitam æternam.
19 *Culmus ſtans non eſt in eo.* Nihil habet
vnde fructum ſperare poſſit: nam neq;
culmum quidẽ habet hic populus ſtan
Culmus. tem, omnes in terram deiecti ſunt. Eſt
autem culmus canna in ſegete, quæ no
dis diſtinguitur, vnde Gen. 41. Septem
ſpicæ pullulabant in culmo vno. Ideo
germen culmi, id eſt, ſpica, vt & Hier.
interpretatur, non perueniet eo, vt mo
li poſſit, & farinam faciat. Quod ſi for-
te nonnihil farinæ inde fuerit, non qui
laborarunt, ſed alieni comedent eam.
Significat omnia eorũ bona hoſtes eſſe
deprædaturos, & cõſumpturos, ipſoſq;
ad extremam paupertatem eſſe redigẽ-
dos. Chaldæus. Quod ſi forte opes cõ-
parauerint, gentes deprædabuntur eas.

TROPOLOGIA.

Gregorius 8. Mor. cap. 29. *Culmus* quip
pe *germen non habet*, cum vita meritis
virtutum caret, *Farinam culmus non fa-
cit*, cum is, qui præſenti ſæculo profi-
cit, nihil ſubtilitatis intelligit, nullum
boni operis fructum reddit, Sed ſæpe &
cum fecerit, hãc alieni comedunt: quia
& cum bona opera hypocritæ oſten-
dunt, de his malignorum ſpirituum vo
ta ſatiantur. Qui enim per hæc placerẽ
Deo non appetunt, nequaquam agri
dominum, ſed alienos paſcunt.

HISTORIA.

Deuoratus eſt Iſrael, &c. Hierony- 20
mus: Quod autem dicit, Deuoratus
eſt, vel abſorptus, hoc ſignificat, quod
miſtus idolis, & nationibus proprium
Iſraelis nomen amiſerit. Idem LXX.
pro immundo inutile tranſtulerunt. Im
mundum vas, ſiue inutile Hebræi ma-
tulam vocant, quo ad ſuſcipienda &
proijcienda ſtercora vti ſolemus. Huic
immunditiæ idololatras comparat, qui
miſcentur gentibus, dum Dei non cu-
ſtodiunt veritatem, & facti vaſa in ho-
norem conuerſi ſunt in vaſa contume-
liæ. Talis erat Iechonias idolis manci-
patus, de quo per Ieremiam loquitur
Deus: Inhonoratus eſt Iechonias, ſicut Iere. 22.
vas, cuius nulla eſt vtilitas, &c. Hæc Ie
remiæ verba iuxta LXX. editionem re-
tulit Hier. Ipſe enim ex Hebr. ita ver-
tit: Numquid vas fictile, atq; contritum
vir iſte Chonias? Numquid vas abſque
omni voluptate, ſiue vtilitate? Ruffinus
teſtatur, vbi nos legimus, Quaſi vas im-
mundum, alios interpretes trãſtuliſſe,
Factus eſt quaſi matula. Quod ita expo
nit: Quaſi vas ad naturæ requiſita cõ-
poſitũ, ita contumeliarum ſordibus im
plebatur. Ex quo cernitur de quo vaſe
propheta loquatur. * Vbi autẽ ait: De- 21
uoratus eſt Iſrael, idem Ruffinus expo-
nit: Id eſt, cuius omne robur fuerit ex-
hauſtum, & qui facile poſſet internecio
ne conſumi, ſi hoc quoq; poſceret ira
dominantiũ. Lxx. verterunt, κατεπόθη,
Abſorptus eſt, & Cyrillus interpreta-
tur: Fluctibus ſuorum peccatorum de-
merſus miſerum naufragium fecit, aut
abſorptus eſt tanquam à dracone. Aut
quia ijs, qui à charitate Dei excidunt,
ſunt cibus, & ſorbitio Diaboli. Quæ
omnia quàm apte ad peccatorem com
modentur, quomodo iuxta ſuperiores
omnes interpretationes abſorptus, &
deuoratus, & vas immundum, atq; inu-
tile

tile dicatur, videt me tacente lector. Qui enim prius erat vas in honorem, & ſanctis cogitationibus, ac meditationibus implebatur, nunc in poteſtatem hoſtium traditus fit matula fœtens, & omnibus Diaboli ſpurcitijs inquinatur.

Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur. Hæc, quæ dixi, fient, quoniam captiui ducentur ad Aſſyrios. Tunc hæc omnia patientur, & contemnentur à gentibus, inter quas erunt.

Onager ſolitarius in Ephraim. Ideo abducetur Ephraim in captiuitatem ab Aſſyrijs, quia factus eſt ſicut onager ſolitarius, qui non eſt ſub hominis imperio, (ideo enim onager, id eſt, aſinus ſylueſtris dicitur,) ſed libere quocumque vult diſcurrit: ita Ephraim legis Dei oblitus pro libito gẽtium ſe implicabat erroribus, ad eas ibat, earumque
22 idola venerabatur. * Hic locus optime exponitur ex Iob. 11. Vir vanus in ſuperbiam erigitur, & tanquam pullum onagri ſe liberum natum putat. Et cap. 39. Quis dimiſit onagrum liberum? &c. Chaldæus: Exultarunt in Aſſur, pro eo quod ambulauerunt in voluntate animæ ſuæ, tanquam onager ferus. Quod autem ait, *Solitarius ſibi*, hoc eſt, ſibi ſoli relictus, nullum agnoſcens Dominum.

TROPOLOGIA.

Greg. 10. Mor. cap. 15. dum illum exponit: Et quaſi pullum onagri ſe liberum natum putat, quædam dicit, quæ optime in hunc locum conueniant, ſi velimus ad peccatores referre. Per pullum (inquit) onagri omne agreſtium genus exprimitur, quod naturæ dimiſſum motibus, loris dominantium non tenetur. Agri namque animalia libertatem habent & ire, quo appetunt, & quieſcere, cum laſſantur. Quæ enim ad aliud minime ſeruantur, eorum motus proculdubio nequaquam ſub diſciplina reſtringitur. Homo autem quia ad ſequentem vitam ducitur, neceſſe profecto eſt, vt in cunctis ſuis motibus ſub diſpoſitione diſciplinæ religetur, & quaſi domeſticum animal loris vinctũ ſeruiat, atque æternis diſpoſitionibus reſtrictum viuat. Quibus bene loris ligatũ ſe nouerat, qui dicebat: Vt iumentum factus ſum apud te, & ego ſemper tecum. Qui ergo implere cuncta, quæ deſiderat, per effrænatam libertatem quærit, quid aliud, quàm pullo onagri eſſe ſimilis concupiſcit, vt diſciplinæ hunc lora non teneant, ſed audenter vagus per ſiluam deſideriorum currat?

Pullus onagri.

Peccator liber eſſe vult, vt onager.

Pſal. 72.

HISTORIA.

Munera dederunt amatoribus ſuis. Id eſt, Populis, quorum mores, & idola 23
ſequebantur, & quos vt ſocios habebant, vt diximus cap. 2. num. 44. Tacite illud reprehẽdit, quod eſt apertius apud Ezec. 16. Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dediſti mercedes cunctis amatoribus tuis.

Sed & cum mercede conduxerunt nationes, nunc congregabo, &c. Explicat cur dona dederint amatoribus, vt, ſcilicet, eorum ope ſe ſe Aſſyriorum dominatui ſubducerent. Propterea nunc ait eos mercede cõduxiſſe nationes. Sed poſtquam, inquit, hoc fecerint, *nunc*, id eſt, ſtatim, *congregabo eos*, hoc eſt, colligent ſe ſe in ciuitates ſuas, vt eas muniant, ſeque aduerſus Aſſyriorũ impetũ comparent, & quieſcent ab onere tributorum, quod regi Aſſyriorum pendebãt, & principibus eius. Non quòd principibus certa tributa ſoluerentur, ſed quòd munera multa ad eos mittebant, vt per eorum gratiam regem ſibi conciliarẽt. Sed breuis futura erat hæc quies, quoniam cito erant ab Aſſyrijs expugnandi. Ita fere Hieronymus & Ruffinus.
* Locus exponitur ex hiſtoria 4. Reg. 24
17. Contra hunc aſcendit Salmanaſar rex Aſſyriorum, & factus eſt ei Hoſee ſeruus, reddebatq; illi tributa. Cumque deprehendiſſet rex Aſſyriorum Hoſee, quod rebellare nitens miſiſſet nuntios ad Sua regem Ægypti, ne præſtaret tributa regi Aſſyriorum, ſicut ſingulis annis ſolitus erat, obſedit eum, & vinctũ miſit in carcerem. Peruagatuſque eſt omnem terram, & aſcendes Samariam, obſedit eam tribus annis. Anno autem nono Hoſee cepit rex Aſſyriorum Samariam, & tranſtulit Iſrael in Aſſyrios. Vbi noſtra tranſlatio habet: Quieſcent, noui interpretes vertendum putant, Dolebunt. Sed melius Hieronymum vertiſſe docent LXX. interpretes, qui

tranſtu-

tranſtulerunt, *κοπάσουσι*, id eſt, Quie-
ſcent. Eodem modo intellexit Chal-
dæus, qui ait: Auferam ab eis dominiũ
regum, & principum.

Quia multiplicauit Ephraim altaria.
Cauſa tantorum malorum eſt, quod
Ephraim ita in idola inſaniuit, vt mul-
tiplicauerit altaria nouaq; extruxerit,
vt plura idola adoraret. *Et hæc altaria
facta ſunt ei in delictum*, quo plura enim
ſunt, eo plus illius ſcelere multiplican-
tur, & quantum creſcunt ſcelera, tan-
tum creſcet & pœna.

25 *Scribam ei multiplices leges meas*. Va-
riant & hic noui interpretes, nam pro,
Multiplices leges meas, quidam ver-
tunt, Honorabilia legis meæ, alij, Axio
mata legis meæ. Sed notum eſt רבי ſi-
gnificare multitudines, ideoque LXX.
verterunt *πλῆθος*, id eſt, multitudinem,
Chaldæus: סגיות, id eſt, multitudinem,
à verbo סגא quod ſignificat multipli-
cari. Male ergo tranſtulit Quinquar-
boreus, Præſtantiam, cum vertendum
eſſet, Multitudinem. Multo melius in
tranſlatione bibliorum Regiorum ver-
ſum eſt, Conſcripſi eis multiplicitatem
legis meæ. Ergo ſcribã eis multiplices
leges meas, perinde eſt ac ſi diceret,
Scribam eis multitudines, aut multi-
plicitates legis meæ, id eſt, legem meã
multiplicem, & varia mandatorum ge-
nera continentem. Sed cur dicit, Scri-
bam, cum lex iterum ſcribenda non
eſſet? Quidam ex recentioribus expoſi-
toribus facile hanc difficultatem elu-
dunt accipientes, Scribam pro, Scripſi,
quod & Chaldæus fecit, atque ita faci-
le intelligitur: Dedi eis legem digito
meo ſcriptam, quam illi contempſerũt.
26 * Sed quoniam in Heb. eſt ſcribam, at-
que ita verterunt LXX. & Hieronymus,
deſuntque ea, quæ more Hebræorum
futurum mutare ſolent in præteritum,
futuri potius ſignificationem habere di
camus, atque hunc eſſe ſenſum, qui ex
Hieronymi verbis non obſcure elici-
tur. Scriberem eis iterum legem meã,
ſed quorſum ſcribam? nihil proficiam,
iam enim ſcriptam acceperunt, & quaſi
alienam abiecerunt. Mihi & germana,
& acuta Ruffini videtur interpretatio,
quam apertius referã. Leges meas, quæ
A olim promulgatæ Deuteronomij præ-
cipue volumine continentur, multipli
citer in eos ſcribam, id eſt, exequar, at-
que cumulabo. Ac ſi dicat, Reuocabo
eis in memoriam leges meas, nam per
ſcripturam recordari ſolemus eorum,
quæ iam exciderant. Quomodo autem
reuocabo? Exequendo leges, id eſt, affi-
ciendo eos pœnis illis, quæ Deut. 27.
& 28. propoſitæ ſunt legem violanti-
bus. Tunc, cum legis pœnas patientur,
legis recordabũtur, cuius ita obliti ſunt
poſtquam vitulos colere cœperunt, ac
ſi alijs ſcripta eſſet.

B *Hoſtias offerent, immolabunt carnes*. 27
Iſraelitæ non ſolum idolis, ſed etiam
Deo immolabant hoſtias, ideoque illis
Elias dixit. 3. Reg. 18. Vſquequo claudi
catis in duas partes? Si Dominus eſt
Deus, ſequimini eum, ſi autem Bahal,
ſequimini illum. De hoſtijs igitur, quas
Domino offerebant, propheta dicit ne-
quaquam eas Deo gratas futuras, quo-
niam prætextu quidem Dei immola-
bantur, re autem vera non vt Deo pla-
cerent immolabant, ſed vt hoſtias ipſas
comederent, & ventrẽ implerent, con-
uiuijſque locus eſſet. Ita Hieronymus.
C Ceterũ pro, Hoſtias offerent, in Hebr.
eſt, זבחי הבהבי quod iuxta commu-
niorem, & probatiorem Hebræorũ in-
terpretationem eſt, Hoſtiæ donorum
meorum, aut oblationum mearum, &
ſubauditur, erunt, id eſt, Hoſtias mihi
donabunt, & offerent.

Nunc recordabitur. Nequaquã talibus
hoſtijs placabitur, ſed cito eos puniet.

Ipſi in Aegyptum conuertentur. Hic
locus difficilis videtur expoſitoribus,
quoniam non conſtat quomodo in Æ-
gyptum conuerſi fuerint. Ideo varios
modos excogitant, quibus vere dicatur
D eos in Aegyptum rediiſſe. Sunt qui de
Iuda potius hoc dictum putent, non de
Iſraele.* Sed propheta ita ſe ipſum cap. 28
ſequenti expoſuit, vt nullus fortaſſe
dubitandi locus relictus eſſe videatur:
quin de decem tribubus loquatur, ex
quibus multi vaſtantibus Samariam
Aſſyrijs è manibus victorum elapſi in
Aegyptum confugerunt, ibique mor-
tui ſunt. Ideo capit. 9. initio ſcriptũ eſt:
Non habitabũt in terra Domini, reuer-
ſus

ſus eſt Ephraim in Ægyptum. Et po- A ſtea: Ecce enim profecti ſunt à vaſtitate,(id eſt,propter vaſtitatem terræ ſuæ) Ægyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos. Vbi tam Hieronymus,quã Theophylactus,ita vt diximus,expoſuerunt:& locus ita apertus eſt, vt expoſitore non indigeat.

Et Iudas multiplicauit vrbes munitas. Hieronymus:Iudas quoq; videns Iſraelem de via Domini receſſiſſe,& viſitata eſſe eius peccata: non eſt conuerſus ad Dominum, ſed in vrbium munitione confiſus eſt, quas Dominus deſtructurum ſe eſſe dicit,& vſque ad fundamenta illius deuotaturum.

Et mittam ignem in ciuitates eius. Copulauit in accuſatione Iſraelem, & Iudam,ideoque nunc eos quoque in ſupplicijs copulat. Itaque cum ait, *In ciuitates eius*, ſubaudiendum eſt Iſraelis: Cũ autẽ, *Et deuorabit ædes illius*, Iudæ ſubaudiendũ eſt, vt docuit Hieronymus. Hoc ex Hebræo intelligitur, nam Iſraelem maſculino genere appellat ſemper, Iudam autem femineo, quia terram Iuda intelligit, vt paſſim videmus, & de terra

29 ipſa quaſi de muliere loquitur. * Cũ ergo dicit, *Ciuitates eius*, maſculino vſus C eſt pronomine עריו; Sed in ædes illius pronomen femineum eſt, ארמנתיה. Huiuſmodi incendia in expugnatione vrbium frequentiſſima ſunt, vt Hamos. 1. & 2 ſæpe repetitum videmus, & Iudę eueniſſe docet ſacra hiſtoria. 4. Regum. 25. Et ſuccendit domum Domini, & domum regis, & domos Ieruſalem, omnemque domum combuſſit igni. Porro vbi ait, *Aedes illius*, recentiores interpretes vertunt, Palatia illius. Sed nihil habent, cur à noſtra verſione recedant: nam ארמן non palatia tantum ſignificat, ſed mediocres etiam, & communes domos, vt Iſa. 23. Suffoderunt do- D mos eius, poſuerunt eam in ruinam. Nũ omnes domos palatia erant? Et ca. 25. Quia poſuiſti ciuitatem in tumulum, vrbem fortem in ruinam, domum alienorum, vt non ſit ciuitas. Præſertim cũ LXX. ſoleãt frequẽtiſſime vertere pro ארמנות, θεμέλια, id eſt, fundamenta, vt in hoc loco Hoſeæ, & in altero Iſa. 25. & Hamos. 1. & 2. ſæpe, raro autem οἶκον, id eſt, domum, vt Hamos 1. Et mittam ignem in domum Hazael. Denique in hoc Hoſeæ noſtri loco non palatia, ſed omnes domos ſignificari ſatis indicat quod ex 4. Regum. 25. retulimus: Et domum regis, & domos Ieruſalem, omnemque domum combuſſit igni.

ALLEGORIA.

30 Hæc omnia facile ſuo modo referri poſſunt ad interfectores Domini, qui hoſtias offerebant, & immolabant carnes, & Dñs non ſuſcepit eas, ſicut ait in Iſaia: Quo mihi multitudinem victima- Iſa. 1.
B rum veſtrarum? dicit Dominus. Plenus ſum, &c. Sed recordatus eſt iniquitatis eorum maximæ aduerſus filium Dei, & viſitauit peccata eorum per exercitum Romanorum. Quo tempore multi eorum non mente tantum reuerſi ſunt in Ægyptum, id eſt, ad priorem ſuam infidelitatem, ſed etiam corpore, vt à Moyſe prædictum erat Deutero. 28. Reducet te Dominus claſſibus in Ægyptum per viam, de qua dixit tibi, vt eam amplius non videres. Ibi venderis inimicis tuis in ſeruos, & ancillas, & non erit, qui emat. Quod in captiuitate Romana factum eſſe docent ibi Lyranus, & Burgẽſis. Et quoniam obliti ſunt Dei factoris ſui, idola adorauerunt honoris, & pecuniæ, & ventris, & metu Romanorum Chriſtum ſuum admittere noluerunt dicentes: Venient Romani, & tollent Ioan. 11. locum noſtrum, & gentem: ædificaueruntque ciuitates munitas, id eſt, magis lapidibus, & muris, humanæque fortitudini, quàm Dei potentiæ confiſi ſunt: miſit in ciuitates eorum ignẽ, ſicut prę- Matth. 22. dixit eis Dominus: & miſſis exercitibus ſuis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum ſuccendit.

TROPOLOGIA.

31 Vide etiam quo deducat homines obliuio Dei: *Oblitus eſt*, inquit, *Iſrael factoris ſui.* Pulchre cum obliuione factorem coniunxit, vt ingrati animi turpitudo magis appareat. Quid enim indignius, aut turpius, quàm eius obliuiſci, per quem memoriam habes, & in memoria hominum es? niſi enim te feciſſet, ſemper in tenebris, atque in obliuione iacuiſſes, vel, vt verius dicam, ni-

Obliuio Dei quot malorum cauſa ſit.

hil eſſes, nemo de te cogitaret. Fecit er- A
go te, & ab eo habes quidquid es, & ſi
obliuiſci potes tanti doni, quod acce-
piſti: certe non decebat obliuiſci eius,
quod nunc accipis, id eſt, conſeruatio-
nis tuæ. Semel enim fecit te, ſed ſem-
per conſeruat te, ac portat verbo vir-
tutis ſuæ, & in nihilum redires, niſi ſin
gulis momentis ſeruaret, quod fecit: ac
propterea ſingulis momẽtis quaſi facit
te. Oblitus eſt Iſrael factoris ſui. Quare
ſcitum eſt illud Auguſtini in Manuali
cap. 29. (vnde & Bern. mutuatus eſt in
libr. de interiori domo capit. 9.) ſicut B
nullum eſt momentum, quo homo
non fruatur, vel vtatur pietate diuina:
ſic nullum debet eſſe momentum, quo
eum præſentem non habeat in memo-
ria. Quid non mali ex tanto malo ori-
turum putemus? *Et ædificauit delubra.*
Qui Dei obliuiſcitur, paulatim ad hoc
deducitur, vt ædificet delubra, in qui-
bus collocet, & adoret idola. Memo-
ria enim Dei erigit hominem in cælũ,
efficitque vt contemnat creaturas, &
quidquid obſtare poteſt in Deum fe-
Deut. 32. ſtinanti. Inde Moyſes: Deum, qui te
genuit dereliquiſti, & oblitus es Domi- C
32 ni creatoris tui. * Quid inde? vidit Do-
minus, & ad iracundiam concitatus
eſt, quia prouocauerunt eum filij ſui, &
filiæ. Et ait: Abſcondam faciem meam
ab eis, & conſiderabo nouiſſima eorum.
Quid prætetea? Ipſi me prouocauerũt
in eo, qui non erat Deus, & irritaue-
runt in vanitatibus ſuis: & ego prouo-
cabo eos in eo, qui non eſt populus, &
in gente ſtulta irritabo illos, id eſt: Ipſi
me ad iram prouocarunt colentes pro
me eos, qui non erant dij: & ego abij-
ciam illos, & aſſumam, atque eligam
pro eis populum, qui nõ erat populus, D
& gentem, quæ ſtulta erat, vt videant,
& iraſcantur, & dolore, atque liuore
tabeſcant. Vt igitur Iſri obliti Dei, & be-
neficiorum eius ſtatim idola adoraue-
runt: ita qui Dei obliuiſcitur, continuo
honoris, & gloriæ, diuitiarum, volu-
ptatumque amore capitur, atque hæc
pro dijs colit. *Sed & Iudas multiplica-
uit ſibi ciuitates munitas*, id eſt, Illi etiã,
qui ad Deum propius acceſſerãt, & rite
eum colere videbantur, arctioremque

ſanctitatis ſemitam ingreſſi fuerant, ſi
ſemel Dei memoriam abijciant, occul-
tius quidem, & verecundius, ſed etiam
ad idola delabuntur, & multiplicãt ſibi
ciuitates munitas, diſcunt magis, ac ci-
tius creaturis confidere, quàm creato-
ri, & bona ſæculi quærũt, quæ poſſunt,
quaſi ciuitates munitas, in quibus ma-
neant tuti ab iniurijs, & hilarem vitã,
nulliuſque egentem degant. Talem ci-
uitatem ſe exædificaſſe credebat ille,
qui dicebat: Anima, habes multa bona Luc. 12.
poſita in annos plurimos: requieſce,
comede, bibe, epulare. * Sed quoniam 33
aduerſus mortem, & aduerſus iram Dei
nulla ciuitas ſatis munita, aut tuta eſſe
poteſt: ſequitur ſtatim. Dixit autem illi
Deus: Stulte, hac nocte animam tuam
repetent à te, quæ autem paraſti, cuius
erunt? Sic eſt qui ſibi theſaurizat, & nõ
eſt in Deum diues. Quare Iſaias omniũ
ſanctorum nomine, qui noluerunt ha-
bere hic ciuitatem permanentem, ſed
futuram inquirebant habitantes in ca-
ſulis, & in cauernis, & ſpeluncis terræ,
Deo gratulatur, quòd has ciuitates
euerterit. Domine Deus meus es tu, Iſa. 25.
exaltabo te, & confitebor nomini tuo,
quoniam feciſti mirabilia, cogitationes
antiquas fideles, amen. Quia poſuiſti
ciuitatem in tumulum, vrbem fortem
in ruinam, domum alienorum, vt non
ſit ciuitas & in ſempiternũ non ædifice-
tur. Loquitur enim de euerſione ma-
gnæ ciuitatis mundanorum Babylonis,
in qua ſingulorũ ciuitates includũtur.

CAPVT IX.

*NOli lætari Iſrael, no-
li exultare ſicut po-
puli: quia fornica-
tus es à Deo tuo,
dilexiſti mercedem
ſuper omnes areas tritici. Area &
torcular non paſcet eos: & vinum
mentietur eis. Non habitabunt in
terra Domini: reuerſus eſt Ephraim
Aegyptum, & in Aſſyrijs pollu-
tum comedit. Non libabunt Domi-
no vinum, & non placebunt ei ſa-
crificia*

trificia eorum quaſi panis lugentium: omnes qui comedent eum, cōtaminabuntur: quia panis eorum animæ ipſorum, non intrabit in domum Domini. Quid facietis in Die ſolemni, in die feſtiuitatis Domini? Ecce enim profecti ſunt à vaſtitate: Aegyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos, deſiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit, lappa in tarbernaculis eorum. Venerūt dies viſitationis, venerunt dies retributionis: ſcitote Iſrael ſtultū prophetam, inſanum virum ſpiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ. Speculator Ephraim cum Deo meo: propheta laqueus ruinæ factus eſt ſuper omnes vias eius, inſania in domo Dei eius, Profunde peccauerunt, ſicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitates eorum, & viſitabit peccata eorum. Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael: quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum: ipſi autem intrauerunt ad Beelphegor, & abalienati ſunt in confuſionem. & facti ſunt abominabiles ſicut ea, quæ dilexerunt. Ephraim quaſi auis auolauit, gloria eorum à partu, & ab vtero, & à cōceptu. Quod ſi & enutrierint filios ſuos, abſq; liberis eos faciam in hominibus: ſed & væ eis, cum receſſero ab eis. Ephraim, vt vidi Tyrus erat fundata in pulcritudine: & Ephraim educet ad interfectorem filios ſuos. Da eis Domine: quid dabis eis? da eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia. Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exoſos habui eos: propter malitiam

1. Reg. 8.

A *adinuentionum eorum de domo mea eijciam eos: non addam vt diligam eos: omnes principes eorum recedentes. Percuſſus eſt Ephraim, radix eorum exiccata eſt, fructum nequaquam facient. Quod & ſi genuerint, interficiam amantiſſima vteri eorum. Abijciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: & erunt vagi in nationibus.*

HISTORIA.

B *Noli lætari Iſrael, noli exultare.* Pergit, vti cœperat, reprehendere peccata Iſraelis, quaſi dicat. Etiam ſi tibi læta euenirent omnia, non habes vnde lætari poſſis, cum ſcias tibi Deum iratum eſſe. Ceteri populi lętari vtcumque poſſunt, qui hoc neſciunt, tu quo modo potes? Hieronymus: Ne gaudeas, ne læteris, nec putes te talem eſſe, vt ſunt ceteræ nationes, aliter enim neſciens Deum, aliter punitur recedens à Deo: quia ſeruus qui ſcit voluntatem Domini ſui, & non facit eam, vapulabit multum. Lyranus L. rtari refert ad internā C lætitiam. Exultare ad externam. ſed puto pro eodem accipi lætari, & exultare, & de vtraque intelligi lætitia, ſiquidem Hiero. in tranſlatione LXX: ſecundo loco poſuit lætari, vbi in noſtra poſuit, exultare: Noli gaudere Iſrael, & noli lętari ſicut populi. Habet igitur hæc repetitio emphaſin, id eſt, maiotem, & actiorem increpationem intempeſtiuæ lætitiæ. In Hebr. eſt. Ne læteris Iſrael ad exultationem, id eſt, Ne admittas lætitiam, ne admittas exultationem.

TROPOLOGIA.

Et ego neſcio quomodo lætari poſſit peccator, quāuis proſpere, & ex animi D ſententia ſuccedentibus rebus, cū Deū infenſum habeat, & ſciat ſibi parata eſſe æterna ſupplicia, mottemq; perpetuā, dignam miſerrimarum mercedem voluptatum, quod fornicatus ſit à Deo ſuo.

Mirum eſt lętari poſſe peccatorem.

* Si lætaretur Epicurus, qui negabat Deū curare, quid ageret humanum genus, ſi illi qui putabant animā extingui cum corpore, ferendum eſſet: at lætari Chriſtianum, & ridere, ſeque hilari- a

cati dare, qui Dei bonitatem nouit, & iuſtitiam, qui ſcit horrendum eſſe incidere in manus Dei viuentis, cuius eſt niſi perditi hominis, & periculoſa phreneſi laborantis? Vt enim futura ſupplicia nulla vereretur, nō ſatis eſt ad eum torquendum, atque excarnificandum conſcientia, quod tantis beneficijs obligatus fornicatus ſit à Deo ſuo?

Perſ. ſat. 3 *An ne magis Siculi gemuerũt æra iuuēci, Et magis auratis pēdens laquearibus enſis Purpureas ſubter ceruices terruit. Imus, Imus præcipites, quam ſi ſibi dicat?*

Peccatoris falſa lętitia. Equidem peccatoris lętitiam non verā arbitror, ſed ſimulatam, neque ad cor vſque peruenire, ſed ex ore cito euaneſcere. Vide quid Leu. 26. Dominus peccatoribus cōminetur, & cogita an poſſit in tātis miſerijs læta vita eſſe. Quid de maledictionibus Deuteronomij dicam? quarum vnā tantum recenſebo.

Deut. 28. Dabit enim tibi Dominus ibi cor pauidum, & deficientes oculos, & animam conſumptam mœrore: & erit vita tua quaſi pendens ante te. Timebis nocte, & die, & non credes vitæ tuæ. Mane dices, Quis mihi det veſperum? & veſpere, Quis mihi det mane? propter cordis tui formidinem, qua terreberis, & propter ea, quæ tuis videbis oculis. Recte igitur ei, qui inaniter lætatur, cum potius calamitatem animæ ſuæ flere deberet, dicitur: *Noli lætari Iſrael, noli exultare, ſicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo.*

HISTORIA.

3 *Dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici.* Hieronymus: Mercedem fornicationis tuæ areas multas, & torcularia reputaſti, vt rerum omnium abundantia fruereris. Quod ita intelligo. Vbicumque erat ſpes lucri, non dubitabas colere idola cæterarum nationum. Chaldæus: Dilexiſtis ſeruire idolis pro omnibus areis frumenti. Itaque *Super omnes areas eſt*, ad omnes areas, vbicumque erant areæ.

Area, & torcular non paſcet eos. Prædicit ſterilitatem apud eos futuram maximam vt illorum bonorum ablatione puniantur, quæ maxima ipſi credunt, & quorum cauſa idola coluere nationum.

A *Et vinum mentietur eis.* Non afferent vineæ ſperatum prouentum, & quem promittere videbantur, ideo ait: Vinū mentietur eis. Quomodo & Habac. 3. legimus: Mentietur opus oliuæ, & arua non afferent cibum.

Non habitabunt in terra Domini. Cito per captiuitatem in alias regiones trāſlati, & opibus ſuis priuabuntur, & terra, quam illis Dominus dederat.

Reuerſus eſt Ephraim in Aegyptum & in Aſſyrijs, &c. Hoc dicit, quia vincentibus Iſraelem Aſſyrijs, qui elabi potuerunt, fugerunt in Ægyptum, vt cap. 8. nu. 28. ceteri in terram Aſſyriorum de-

B ducti ſunt, vbi neceſſitate cogente cibos lege prohibitos comederunt, ſiue idolothyta, vt ait Hieron.

Non libabunt Domino vinum. Solebat vinū in victimis offerri, vt legimus Numer. 15. Hoc autem dicit: Prætextu ſacrificij vinum libabunt, nō tam vt Deo offerant, quā vt licentius ipſi potarent, ac largius. Quomodo cap. 8. dixit: Hoſtias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non ſuſcipiet eas. Id igitur nunc tacite reprehendit, ac ſi dicat: Non libabunt Deo vinum, ſed ſibi, ideoque non placebunt ei. 4

C *Sacrificia eorum quaſi panis lugentium.* Erunt eorum ſacrificia Deo ingrata, & erunt immunda, ſicut ſi offerrent panē lugentium mortuum, quem ipſi etiam qui comedunt, immundi fiunt, ideo dixit; *Omnes, qui comedunt illum, contaminabuntur.* Num. 19. Iſta eſt lex hominis, qui moritur in tabernaculo, omnes, qui ingrediuntur tentorium illius, & vniuerſa vaſa, quæ ibi ſunt, polluta erunt ſeptem diebus. Et poſtea: Quidquid tetigerit immundus, immundum faciet, & anima, quæ horum quippiam tetigerit, immunda erit vſque ad veſperum.

D *Quia panis eorum animæ ipſorum.* Quare non placebūnt mihi illa ſacrificia? Quia panem, quem offerunt, non mihi offerunt, ſed ſibi: Nam hoc valet *Animæ eorum*, ſibi ipſis: iuxta conſuetudinem Hebræorum, vt Eccleſ. 24. Sapientia laudabit animam ſuam, id eſt, ſe. Hebr. 10 Iuſtus autem meus ex fide viuet. Quod ſi ſubtraxerit ſe mihi, nō placebit animæ meæ. Hieronymus: Panis ille 5 Anima mea, id eſt, ego.

ille ſuæ gulæ, ſuæque voluptati ſeruiet, mihi non placebit. Ita quoque Theophylactus, Hoc enim nunc de pane dicit, quod antea de carnibus, & de vino dixerat.

Non intrabit in domum Domini. Male in quibuſdam codicibus legitur, Intrabunt, legendum eſt, Intrabit, vt eſt in Hebr. & apud Lxx. & Latinos emendatiores, & ita exponit Hieronymus. Eſt autem ſenſus: Nunquam illum mittent in Ieruſalem in templum Domini, vt ibi offeratur, ſed in patria ſua offerunt, vt ibi comedant: nam ſi vere Deo offerre voluiſſent, in templum miſiſſent. Eadem ratione dixit paulo ante: Non libabunt Domino vinum.

Quid facietis in die ſollemni. Diem ſollemnem, & diem feſtiuitatis Domini vocat diem captiuitatis illorum; quo vindictam de ſuis hoſtibus capiet, & eorum ſcelera finientur. Ita Hieronymus. Theophylactus vero & Theodoretus: Quid facietis captiui, cum ſollemnes Domini dies venerint, neque illos in terra aliena celebrare poteritis? Tametſi Theophylactus ſenſum quoque Hieronymi affert, qui mihi videtur probabi-
6 lior: *Nam dies feſtus, & ſollemnis, dies lætitiæ eſt, & in eo multæ victimæ immolantur. Ita Deus more humano lætari dicitur in vindicta. Iſai. 1. Heu, conſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Heu, dolentis eſt ob iniurias acceptas, ſed quæ ſtatim adduntur, leuationem doloris afferunt. Preterea, cum Dominus in captiuitatē, & in gladium tradit inimicos ſuos, quot peccatores occiduntur, totidem hoſtiæ illi immolantur. Iſa. 34. Gladius Domini repletus eſt ſanguine, incraſſatus eſt adipe, de ſanguine agnorum, & hircorum, de ſanguine medullatorum arietum: victima enim Domini in Boſra, & interfectio magna in terra Edom. Ad priorem ſenſum reſpicit tropologica expoſitio Cyrilli lib. 4. in Io. cap. 35. his verbis: Dicit enim ad impios, & male viuentes diuinus ille Hoſeas: Quid facietis in die ſollemnitatis Domini, & in die feſto eius? id eſt, Quomodo qui labores virtutis aſpernati eſtis, qui Dei charitatem neglexiſtis, ad cœleſtem ſollemnitatem ingredi poteritis? aut quomodo cœnæ illius Dominus, atque magiſter non eijciet vos dicens: Quomodo intraſtis huc abſque veſte nuptiali?

Ecce enim profecti ſunt à vaſtitate. Hoc expoſuimus cap. 8. nu. 28.

Aegyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos. Fugient qui poterunt in Ægyptum vaſtantibus Samariam Aſſyrijs, ibi congregabuntur, & ibi tandem morientur. Nemphis metropolis erat Æ- Memphis
gypti, vt ait Hieronymus, antequam Alexandria, quę prius No dicebatur, ab Alexandro Macedone & magnitudinē vrbis acciperet, & nomen. Hodie nonnullis Cairo, quāuis tradāt Memphim fuiſſe ſitam in altera parte fluminis è regione huius, quæ Cairus vulgo dicitur.

Deſiderabile argentum eorum vrtica hæ- 7
reditabit. Argentum eorum vocat preclaras, & magnificas ædes, in quarum ædificationem magnam pecuniæ vim effuderant, quas ita dicit eſſe diruendas, & ſolo æquandas, vt in eis vrticæ naſcantur nullo eas reædificante, aut incolente. Chaldæus: In domo deſiderabili argenti eorum vrticæ degent. Atque hic ſenſus ex ſequentibus intelligitur: Lappa in tabernaculis eorum. Ceterum Hebræa ita habent ad verbū: Deſiderium argenti eorum vrtica hæreditabit, id eſt, Optimum & maxime deſiderabile, quod argento ſuo cōpararunt. Intelligit autem ſumptuoſiſſimas domos. Deſiderabile autem vocatur Deſiderabile.
quidquid optimum eſt, & ab omnibus appetitur, vt Thren. 1. Manum ſuam miſit hoſtis ad omnia deſiderabilia eius.

Lappa in tabernaculis eorum. Hieronymus: Longam ſignificat vaſtitatem, vt vbi quondam domus erant, lappæ, & vrticæ naſcantur, & ſpinæ, &c. Ita Iſai. 34. Et orientur in domibus eius ſpinæ, & vrticæ, & paliurus in munitionibus eius. Pro lappa (quam verſionem quidam improbant) in Hebr. eſt חוח, חוח quid.
quæ vox hamum proprie ſignificat, atque inde etiam ſpinoſas, & aculeatas herbas quaſuis. Vnde noſter interpres, nunc carduum interpretatur, vt 4. Reg. 14. Carduus Libani miſit ad cedrum: nunc paliurum, vt Iſa. 34. Et paliurus in munitionibus eius: nunc lappa, vt

hoc in loco, eſt enim, vt dixi, generale
8 nomen.* Similiter lappa ſæpe generale
Lappa. nomen eſt, docet enim Andreas Lacuna doctiſſimus medicus in commentarijs Dioſcoridis lib. 4. ca. 139. lappam vulgo vocari omnem plantã ſpinoſam. Si autẽ proprie vocabulũ capiamus, herba eſt capitula habens leuiter hamata, quam Græci ἀπαρίνην vocãt, & φιλάνθρωπος cognominatur, id eſt, hominum amatrix, eo quod veſtibus tenaciter adhæreat: Hiſpani eamdem ob cauſam amorem, ſiue amorem hortulani vocamus, vt idem Lacuna tradit lib. 3. cap. 98. Solent autem oriri lappę, & paliuri, & ſimiles herbæ ſpinoſæ inter ſegetes, ideoque Plin. lib. 18. cap. 17. tribulos, & carduos, & lappas inter morbos frugum, peſteſque connumerat. Et Virg. 1. Georg.

Intereunt ſegetes, ſubit aſpera ſilua,
Lappaq; tribulique, interq; nitentia culta
Infelix loliũ, & ſteriles dominãtur auenæ.

Idem ſpinoſam eſſe lappã oſtẽdit lib. 3.

Si tibi laniciũ curæ, primum aſpera ſilua,
Lappæque tribulique abſint.

Venerunt dies viſionis. Quod cito vẽturum eſt, iam veniſſe dicit, vt ſine dubio venturum credant. Dies viſitationis tempus ſupplicij, & pœnarum vocat, quo Deus eos viſitabit, id eſt, puniet, eadem cauſa vocantur Dies retributionis, quia iuxta eorum ſcelera retributurus illis erat.

9 *Scitote Iſrael ſtultum prophetam.* Primum id admoneamus, in quo non nulli viri docti lapſi ſunt, Scitote, vnicam eſſe dictionem, non duas ſcito te. Deinde in Hebræis codicibus haberi nũc: ידעו ſcient. Sed Hieronymus teſtatur ſe tranſtuliſſe, ſcitote, quem ſequi debuiſſent noui interpretes quaſi caſtigatiora exemplaria nactum, in quibus le-
Et, in principio ſententiæ redundans apud Hebr. gebatur וידעו, id eſt, Et ſcitote, ſicut in Pſal. 4. Et ſcitote quoniam mirificauit, &c. Sed coniunctionem, Et, abſtulit, vt paſſim fit, quoniã eo loco ornatui tantum deſeruit apud Hebræos, vt Exod. 1. Hæc ſunt nomina filiorum Iſrael, Et Num. 1. Locutus eſt Dominus ad Moyſem: cum in Hebr. ſit: Et hæc ſunt nomina filiorum Iſrael. Et locutus eſt Dominus ad Moyſem. Si enim prima litera breuis ſit apud Hebr. eticiod, ſignificabitque Scient, ſi autem paululum protraharur, erit vau, & interpretabimur, Et ſcitote, aut, ſcitote, & ſenſus eſt idem. Scitote, inquit, omnes, qui auditis, Iſrael fuiſſe prophetam inſanũ, & ſtultum, ſemper enim ſibi pollicebatur proſpera, nullamque timeri debere captiuitatem prædicabat. Sed quam inſane vaticinatus fuerit, nunc cognoſcetis, venerunt enim dies viſitationis, & retributionis eius. Idem dicitur ſi vertamus, ſcient, cognoſcent omnes gentes Iſrael falſum prophetam fuiſſe, inſanum virum ſpiritualem, id eſt, prophetam non à Deo afflatum, ſed inſania, & furore correptum, ac proinde mendacem. * Virum ſpiritus, vt eſt 10
in Hebr.e. ſiue virum ſpiritualem, id. Vir ſpiritus.
eſt, habentem ſpiritum, vocat prophetam, vt Michæ. 2. Vtinam non eſſem vir habens ſpiritum, ſed mendacium potius loquerer, id eſt, Vtinam in hoc, quod dico, non eſſem verus propheta, & diuino ſpiritu afflatus. Ex quo cernimus male verti à quibuſdam, Vitum ventoſum, pro Virum ſpiritualem, nã ſi virum ventoſum, & inania loquentem ſignificare voluit Hoſeas, cum dixit, virum ſpiritus, quid neceſſe erat addere, inſanum?

Propter multitudinem iniquitatis tuæ. Conuertit ad Iſraelem orationẽ. Propheta falſus fuiſti, & multo aliter euenit, quàm putabas, quia peccata tua multa, & magnam iram Dei prouocauerunt, & multitudo amentiæ tuæ, qua in idola quaſi furens ferebaris, calamitatem tibi importauit, quam minime timebas. Sed reprehẽditur noſtra tranſlatio, quod nõ eſſet vertendũ: Et multitudinẽ amentiæ, ſed, Et multitudinem odij, quoniam eſt in Hebræo משטמה. At optime Hieronymus vertit, nã hæc vox vtrumque ſignificat, inſaniam, & odium. Vnde LXX. μανίαν, verterunt, id eſt, amentiã. Aquila vero ἐγκότησιν, quam nos (inquit Hieronymus) vel iracundiam, vel memoriam doloris in Latino poſſumus dicere. Et Geneſ. vlt. legimus: Ne forte memor ſit iniuriæ, quam paſſus eſt. In Hebræo eſt verbum שטם, vnde hoc nomen deducitur. Et,

cap.27. Oderat ergo ſemper Heſau Iacob pro benedictione, qua benedixerat ei pater. Pro, Oderat, eſt idem verbum, & apud LXX. ἐνεκότει, id eſt,
11 memoria acceptæ iniuriæ iratus eſt.* Nam qui iraſcuntur inſaniunt quodammodo; ira enim furor breuis eſt. Sed multo magis qui memoria iniuriarum concitantur. Hoc igitur dicit. Ita idola adorabas, & præceps in omne nefas ruebas, ac ſi furore aliquo raperetis, aut Deus te magna quapiam iniuria affeciſſet, quam vlciſci maxime cuperes. Idem vocabulum eſt ſtatim in illis verbis: Inſania in domo Dei mei, tam in Hebr. quam apud LXX. & in noſtra tranſlatione, quare eodem modo explicandum eſt.

ALLEGORIA.

Nemo eſt iã, qui non videat Iudæos
11 propter multitudinem iniquitatis ſuæ, & amentiæ, atque odij, quo in filium Dei debacchati ſunt, fuiſſe ſtultos prophetas, inſanos viros ſpirituales, dixerunt enim: Si dimittimus eum ſic, venient Romani, & tollent locum noſtrum, & gentem. Et hic eſt hæres, venite occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius. Inſani vates, qui tota in re errarunt, & illud paſſi ſunt: Malos male perdet, & vineam ſuam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus ſuis. De alijs ſe vaticinati putabant, cum hæc dicebant, vaticinabantur autem de ſeipſis.

Ioan. 11. Mat. 21.

TROPOLOGIA.

12 Sed & nunc non deſunt ſtulti prophetæ, inſani viri ſpirituales, qui ſibi longam vitam pollicentur, & cum ſupplicia Dei audiunt, ſiue temporaria, ſiue æterna, Deum bonum, & miſericordem eſſe continuo reſpondent, neque velle mortem peccatoris, nihil interim curantes, quod ſequitur, ſed vt magis conuertatur, & viuat. Diu ſe victuros perſuadent ſibi, vt licentius peccent, vt ſine metu voluptatibus ſæculi perfruantur, & in diuitijs ſuis conquieſcant, vt plures in dies congerant. Quibus non ſemel accidit, quod Greg. 4. Dialog. c. 49. affirmat cuidam accidiſſe. Cuidam (inquit) noſtrum nuper certum eſt cõtigiſſe, dum ſomnia vehementer atten-

Qui ſibi longam vitam pollicetur ſtulti prophetæ ſunt.

Pollicentes ſibi miſericordiã Dei.

A deret, vt ei per ſomniũ longa vita promiſſa ſit. Cumq; ad hanc longitudinem multas pecunias collegiſſet, ita repente defunctus eſt, vt intactas omnes relinqueret, & ipſe ſecum nihil ex bono opere portaret. Hæc Gregorius. Verior prophetia eſt illa prophetæ magni qui venit in mundum: Vigilate itaque, quia neſcitis diem, neq; horam. Et, Videte, vigilate, & orate neſcitis enim quando tempus ſit. Pauciſſimis video Deum longam vitam promiſiſſe, omnes nos dubios eſſe voluit, vt omnem
B diem ſupremum eſſe poſſe putaremus, & magna contentione theſaurizaremus in vitam æternam. Cõtra antiquus hoſtis, vt comedamus, & bibamus, & otiemur, Neſtoris annos ſuadere nobis nititur.* Eiuſdem artificis eſt, Dei miſe-
ricordiam immodice extollere, non vt pœnitentiam agamus, ſed vt ſine fine peccemus. Ita prophetat ſeductor prophetarum. Verior prophetia eſt; Niſi pœnitentiam habueritis, omnes ſimiliter peribitis. Et illa: Iam enim ſecuris ad radicem arborum poſita eſt. Omnis ergo arbor, quę non facit fructum bonũ
C excindetur, & in ignem mittetur. Denique illa: Ne dicat: Miſericordiã Domini magna eſt, multitudinis peccatorum meorũ miſerebitur. Miſericordia enim & ira ab illo cito proximant, & in peccatores reſpicit ira illius. Non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem: ſubito enim venit ira illius, & in tẽpore vindictæ diſperdet te.

Matth. 25. Mar. 13.

Diabolus longã vitam nobis pollicetur.

13

Diabolus miſericordiam Dei immodice extollit.

Luc. 13. Matth. 3. Eccli. 5.

HISTORIA.

Speculator Ephraim cum Deo meo propheta, laqueus ruinæ factus eſt. Hæc verba de falſis prophetis decem tribuũ, fere expoſitores intelligunt. Propheta,
D inquit, qui debuerat eſſe ſpeculator Ephraim cũ Deo meo, id eſt, vt longe, & quaſi ex ſpecula eius calamitates proſpiceret, & ad Deum meum reduceret errantẽ, factus eſt laqueus ruinæ. i. auctor ei fuit adorãdi idola, vnde in miſerrimã incideret captiuitatẽ: *& inſania in domo Dei eius*, id eſt, cum eſſet in domo ſuorum idolorum, efficiebat, vt infelix populus inſaniret, & perdite ferretur in cultum idolorum, dum verbis, & exemplo eum ad hanc impietatem excitat.

TROPOLOGIA.

14 Cum ſpeculatorem dicit, officij ſui ſacerdotes, & prophetas admonet, ſicut in Ezec. ſcriptum eſt: Fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſrael, & audies de ore meo verbum, & annuntiabis eis ex me. Sed ſpeculator cum Deo dicitur, qui Dei partes ſequitur aduerſus impios, eumque adiuuat in hominum ſalute quærenda. Simile eſt illud Gen. 6. Noe vir iuſtus, atque perfectus in generationibus ſuis fuit, cum Deo ambulauit, id eſt, ſemper Dei partes ſecutus eſt. Chriſtiani ergo concionatoris perſona deſcribitur, non quærétis quæ ſua ſunt, ſed quę Ieſu Chriſti.

Ezec. 3. Sacerdos ſpeculator.

HISTORIA.

Profunde peccauerunt. Late hæc expoſuimus cap. 5. nu. 6. & 7.

Sicut in diebus Gabaa. Veteris hiſtoriæ meminit Iud. 19. & 20. Cum vxor Leuitæ fœdiſſima libidine vexata, & occiſa eſt à filijs Beniamin, vt Hieronymus, Ruffinus, Cyrillus, Theophylactus, Theodoretus, & alij. Vbi ad immanitatem ſceleris hoc vniuerſa tribus adiecit, vt ceteris tribubus petentibus: Tradite homines de Gabaa, qui hoc flagitium perpetrarunt, vt moriantur, & auferatur malum de Iſrael; nequaquã iuſtiſſimæ vindictæ acquieuerit. Noluerunt (inquit) fratrum ſuorum filiorum Iſrael audire mandatum: ſed ex cunctis vrbibus, quæ ſortis ſuæ erant, conuenerunt in Gabaa, vt illis ferrent auxilium, & contra vniuerſum populum Iſrael dimicarent.

15 * Hoc ergo ait: Maximis ſceleribus ſe ſe obligarunt, vt enim filij Beniamin indigniſſimum facinus admiſerunt, admiſſumque à quibuſdam omnes defenderunt, & obſtinatione ſua auxerunt, vnde vniuerſa fere tribus extincta eſt; ita modo idololatriam, & impietatem ſemel ſuſceptam pertinaciſſime retinent, & tuentur, fauentque ſacerdotibus ad eam hortantibus: quę res illis magnorum malorum, & captiuitatis, & extinctionis cauſa erit. Propterea addidit: *Recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum*.

Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael. Qui fame, & labore defeſſus vuas aut primas, id eſt præcoces ficus inuenit in terra deſerta, inuia, & inaquoſa, continuo accurrit, & ſumma cum voluptate decerpit. Ita ego in tanta hominum mihi ingratorum multitudine vidi patres eorum Abraham, Iſaac, & Iacob: quos dilexi, & ad me vocaui, & indulgentiſſime habui. At filij eorum nõ multo poſt ex Ægypto à me educti, & magnis beneficijs affecti, cum propter patres multum à me amarentur; turpiſſimum idolum Beelphegor in meam ignominiam coluerunt. Num. 25. Et fornicatus eſt populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad ſacrificia ſua. At illi comederunt, & adorauerunt Deos earũ. Initiatusque eſt Iſrael Beelphegor. Ita vt diximus hunc locum explanat Cyrill. lib. 3. contra Iulianum fere in fine, & Hier. hic, & in Ierem. 24. in princ. & multi alij.

Et abalienati ſunt in confuſionem. Receſſerunt à me vt idolo turpiſſimo immolarent, quod confuſionem vocat, vt aiunt Hieronymus, & Cyrillus. Erat autem idolum Moabitarum Beelphegor, quem nos, vt ait, Hieronymus Priapum poſſumus appellare. De quo etiã diximus. cap. 4. nu. 26. Res ex etymologia oſtenditur, dicitur enim בעלפעור quaſi habens in ore, hoc eſt in ſummitate pellem, id eſt, obſcenam corporis partem retectam, vt interpretatus eſt Hieronymus. 16

Beelphegor.

Et facti ſunt abominabiles, ſicut ea, quæ dilexerunt. vel, vt eſt in Hebr. (& idem eſt, ſicut amores eorum, id eſt, ſicut res ab eis amatæ, quæ turpes erant, & execrabiles. Hæc eſt enim natura voluntatis noſtræ, vt quaſi Chamæleon in earum rerum ſe vertat colorem, quibus ſe ſe per amorem applicat. Fertur enim in res, quas amat, & amore illo quaſi in earum tranſit naturam, vt fiat cœleſtis, ſi amat cœleſtia, terrenaque, ſi terrenis adhæret. Vt igitur hoc idolum erat in primis execrabile, ita execrabiles redditi ſunt, qui illi ſacra fecerunt, quamuis ex bonis, & Deo caris parentibus progeniti eſſent. Quare eleganter S. Thom. his verbis ſolet vbique confirmare actus humanos ſpeciem habere ex obiectis.

Voluntas transformat ſe in ea, quæ amat.

Ephraim quaſi auis auolauit. Hæc 17

verba

A verba duobus modis explanari poſſunt, vt Hieronymus docet. Primò ita: Ephraim auolauit quaſi auis, id eſt, celeriter è patria ſua receſsit ductus in captiuitatem. Ita diſtingunt Lxx. & ita interpretantur Theodoretus, & Theophylactus, & ſequitur ſtatim: *Gloria eorum à partu*, id eſt, in hoc maximè gloriabantur, quòd plurimi eſſent, & duæ tribus comparatione ipſorum paucisſimos haberent. Gloriabantur igitur in partu, *& in vtero, & in conceptu*, id eſt, in numeroſitate ſobolis, quam ipſi gloriabundi nunc partus, nunc vteri, aut conceptus nomine explicabãt. Alter ſenſus
B eſt, qui mihi magis probatur, *Ephraim quaſi auis auolauit gloria eorum à partu, & ab vtero*, &c. Atque ita diſtingunt Hebræi, & Ephraim ponitur quaſi caſus abſolutus, & cum nullo cohærens, ſicut Pſal. 56. Filij hominum dentes eorum arma, & ſagittæ. Gloria Ephraim auolauit quaſi auis, gloria eius erat, quod infinitam pene hominum multitudinẽ haberet. Quomodo auolauit? quomodo fugit? *A partu*, id eſt, quoniam multi ex eorum filijs ſimul atque in lucem editi fuerint, morientur. *Ab vtero*, id eſt, quia alij morientur ante legitimum na-
C ſcendi tempus. *A conceptu*, id eſt, quia alij morientur antequam in vtero formentur impediente formationem ſterilitate vterorum. Ita Vatablus, & alij recentiores. Quæ expoſitio mihi cum primis germana videtur, cohæret enim aptisſimè cum ijs, quæ continuò ſequuntur.

18 *Quod & ſi enutrierint filios*. Si forte non omnes eorum filij in ipſo lucis primordio extincti, aut de vtero tranſlati non fuerint ad tumulum, eos, cum iam creuerint, & ſpe poſteritatis parentes oblectare cœperint, in ipſo flore ætatis
D occidam. Quod autem ait: *In hominibus*. id eſt, inter homines, vt Benedicta tu in mulieribus. Ita dictum eſt 1. Regum. 15. Sic abſque liberis erit inter mulieres mater tua.

* *Sed & væ eis cum receſſero ab eis*. Inſignis locus & multorum reprehenſioni expoſitus. In primis Lyranus fratrem quendam Raimundum ſecutus, quem Hebraicæ linguæ valde peritum eſſe

A dicit: affirmat hunc locum vnum eſſe ex ijs, quos in veteri teſtamento corrupere Iudæi: & poſt hanc corruptionem editam eſſe noſtram vulgatam tranſlationem, eamque eadem de cauſa eſſe corruptam. Quod ita confirmat. In Hebræo eſt בשורי, quod eſt in carnatione mea: בשל enim carnem ſignificat. Si autem ſignificaret, cum receſſero, vt vult noſtra tranſlatio, ſcribendum erat cum ס. Ipſe ita exponit: væ eis, cum ego carnem ex eorum gente ſumpſero, tunc enim, quia me non recipient, capientur iterum, & trucidabuntur à Ro-
B manis. Propterea dicitur in Hebr. Sed etiam væ eis, vt oſtenderet poſt captiuitatem Aſſyriorum reſtare alterã grauiorem. * Eadem eſt Lyrani ſententia 19
in libro de differentijs noſtræ tranſlationis ab Hebr. Idem ſentiunt viri quidam eruditi, Paulus Burgenſis in additione 2. huius cap. Galatinus lib. 1. de arcanis catholicæ veritatis, c. 8. Gulielmus Hammerus in illud Gen. 32. Iacob tranſiuit vadum Iaboc. Qui omnes conſentiunt noſtrum interpretem habuiſſe codicẽ Hebræum vitiatum à Iudæis: in hoc tamen differunt, quod Lyranus &
C Burgenſis volunt in Hebraicis codicibus, quos nunc habemus, iam reſtitutã eſſe veram lectionem בשורי. Galatinus autem & Hammerus, negant ita eſſe legendũ, ſed בשרי, id eſt, caro mea. Quod & multò probabilius eſt, & Lxx. interpretũ, & Theodotionis auctoritate confirmatur, qui verterunt: Sed & væ eis, caro mea ex eis. Quę verba Dorotheus martyr in Synopſi, ad Chriſtum pertinere teſtatur. Hæc noſtræ translationis reprehenſio eò fit probabilior, quò maiorẽ præfert ſpeciem pietatis. Sed mihi multo plus & pietatis, & veritatis habere videtur Romanæ Eccleſię auctorita-
D tem ſequi, quæ hanc nobis translationem tradidit, hanc explanare, & citare iuſsit. ipſaq; tam euidens incarnationis teſtimoniũ alacriter ſine dubio recepiſ- 20
ſet, ſi prophetæ eſſe crediſſet. * Primũ, Hebraicos codices ſua ætate extitiſſe incorruptos grauiſsimis verbis teſtatur Hier. in illud Iſa. 6. Excæca cor populi huius. & Aug. 15. de Ciuit. c. 13. & ante eos Origenes in octauo volumine explanatio-

Hebraici codices non erãt deprauati ætate Hieronymi.

planationum Iſaiæ, quem ibidem citat A
Hieronymus. Atque id verum eſſe nemo,
qui ſane ſapiat, dubitare debet. Nã
ſi tunc etiam deprauati erant, cum Hieronymus
translationem Latinam, edidit,
non habet Eccleſia veram ſcripturam.
Etenim Græcam tranſlationem
multis locis eſſe vitiatam omnes conſentiunt,
& ſæpe Hieronymus docuit,
resque ipſa loquitur; ſi autem prototypa
Hebraica deprauata tunc erant, cũ
noſtra editio ſit ex illis deprompta, omnino
deprauata eſt, & vera, incorruptaque
ſcriptura caret Eccleſia. Quo quid
turpius dictũ? quid inſanius? Deinde B
cur præcipit nobis Eccleſia, hanc tranſlationem
vt ſequamur? Nam ſi deprauatam
putat, & id in hoc loco habere,
quod non dictauit in Hebræo Spiritus
ſanctus, errare nos cogit dum id, quod
deprauatum eſt ſequi iubet. Si autem
non putat, ipſa errat, quæ deprauationem
non agnoſcit. In alterum horum
nos deducere videtur horum auctorũ
audax ſane correctio: ſed abſit vtrumq;
à Chriſtianis pectoribus, à veris Eccleſiæ
Catholicæ filijs. Maneat igitur (neque
enim dubitare fas eſt) Hieronymũ
caſtigatiſſimos codices habuiſſe, nec Iudæos
hunc locum deprauaſſe in odium C
Chriſtianorum: quod Galatino quidẽ
certe probari debuit aduerſæ fautori
ſententiæ, qui Ionatham Chaldæũ paraphraſten
lib. 1. c. 3. docet quadraginta
duobus annis præceſſiſſe beatiſſimũ
Chriſti natalem diem. Atque is ita vertit.
Quia etiã væ eis, cum ſuſtuleto maieſtatem
meam ab eis. Sin hoc tempore
Heſdræ à veteribus ſcribis mutatũ volunt;
certe odio Chriſtianorum mutatum
non eſt. Deinde nos mutatum eſſe
ab eis negamus: ipſi hoc probent, ſi poſſunt,
prophetam ita, vt ipſi putant, ſcripſiſſe,
ſcribas ita, vt nos habemus, mutaſ D
ſe. * Quod ſi res dubia eſſet, multa eſ- 21
ſent, quæ comprobarent, ita fuiſſe vertendum,
vt vertit Hieronymus. Primũ
בשור, aut בשור pro incarnatione fictitium
videtur, ſin minus, oſtendant vbi
eius nominis vſus ſit. Minus improbabiliter
dicunt, qui legunt בשרי, id eſt,
caro mea. Hoc ſi dicunt, cogentur iam
corrigere Hebraica exemplaria, quæ
nunc habemus, & demere literam vau, A
habent enim בשורי. Non ergo differẽtia
eſt ſolum in pũctis, vt putauit Hammerus,
ſed etiam in literis ipſis. Si ergo
hodie quoque ita legitur, vt legit Hieronymus,
& vt legit Chaldæus; vnde ipſi
vaticinantur correctionem eſſe ſcribarum,
atque aliter legi debere? Poſtremo,
non vtrumque, ſed alterum horum
ſcripſit propheta, בשורי, aut בשרי, nã
puncta nihil nunc quidem moror. Si
ſcripſit בשרי, neceſſario vertendum
fuit, In receſſu meo, ſiue cum receſſero,
vt verterunt Hier. & Chaldæus. Si autem
בשרי; omnino Chaldæus, & Hieronymus, B
& recentiores interpretes,
qui eos ſequuntur, aberrarunt: nam ea
vox nihil aliud ſignificat, quam caro
mea. Sed quomodo, inquies, LXX. &
Theodotion verterunt; Caro mea ex
eis? Opinor quòd Hebraici codices
variauerint. * Sed Hieronymi exem- 22
plaria, & Chaldæi fuiſſe caſtigatiora do
cet Eccleſia Romana, quæ eius nos trãſlationem,
id eſt, vulgatam Latinam ſequi
iubet, nec aliud vult nos ſequi, quã
quod ab Spiritu ſancto prophetæ ipſi
dictatum eſſe iudicat. Hebræi quoq; auctores C
docent, qui eãdem lectionẽ ſemper
probant, alteriq; præferunt. Ac ne
nos quaſi hoſtes cauſeris veram lectionem
deprauaſſe in odiũ Chriſtiani nominis;
S. Iulianus Pomerius Archiepiſ.
Toleta. qui & Iudæus prius fuit, & poſtea
Chriſtianus, cõtra Iudæos ſcripſit,
nihilq; prætermiſit quod fidẽ noſtram
aduerſus illorum impietatẽ iuuare poſ
ſet, ita hunc locũ refert, vt eſt in noſtra
tranſlatione, li. 1. contra Iudæos, in medio,
nec queritur codices ab Hebr. eſſe
vitiatos. Quamquã cur Iudæos hunc locũ
deprauare voluiſſe exiſtimemus? Mihi
quidem videtur nihil minus eos cogitaſſe,
ſed ſi ita intellexiſſent, illuſtraturos
potius, & cõfirmaturos fuiſſe. Quid D
enim illis potuit eſſe glorioſius, quam
Deũ carnem ſumere ex eis? In hoc ipſi
gloriabantur vbique, hoc iactabãt, hoc
ſe beatos putabant, quod ex ſua gente
naſciturus eſſet Meſſias. Cur igitur delerent
in ſcriptura? Aut ſi id facere volebãt,
cur non illuſtriora loca delebãt,
quibus Chriſtus ex ſemine Abrahæ, &
ex do-

ex domo Dauidis naſciturus prædica- A
23 batur? Dices fortaſſe. * Quia locus iſte
prædicabat eis vaſtitatẽ à Romanis infe-
rendam, cum Deus carnem ex eorum
gente ſumpſiſſet. Lyranus ita expoſuit;
ſed quãdo hoc illis obiecere patres no-
ſtri Eccleſiæ magiſtri? quando hoc loco
aduerſus eos pugnauerunt? Tam ſtulti
erant Iudæi, vt reſpondere non poſſent
nihil tale prędici, ſed hoc valere verba,
ſi ita legendum eſſet. Sed etiam væ eis,
caro mea ex eis: væ etiam illis, quod cũ
ego eos elegerim, vt carnem ex eis aſſu-
mam, pergunt idola ſua colere, & tantis
ſceleribus addunt hanc inſignẽ ingrati
animi notam? Probet illis Lyranus, ſi
põt, male ita exponi. Immo vero hinc
ego veriſimillimum fieri arbitror, nihil
hic prophetam de Chriſti carne dixiſſe,
quod nec patres ipſi Græci, qui iuxta
LXX. editionem legunt; Caro mea ex
eis, nec veteres Latini, qui eamdem ſe-
cuti ſunt, ſolẽt fere hoc teſtimonio vti,
vt incarnationem Domini comprobẽt.
Immo Cyril. in huius loci comment. ita
exponit. Quia minabatur Deus radici-
tus ſe deleturum Iſrael, & quod lugebit
orbitatem, ſe ipſum excipit propheta
precans liberari ab illo ſupplicio. Caro
mea, inquit, ex ipſis, id eſt, longe ab ip-
ſis extra illos, & quam longiſſime ab il-
lis ego, & meum genus. Significat.n.
hoc interdum Caro, vt Paulus: Si quo-
Rom.11. modo ad ęmulandum prouocem carnẽ
24 meã, &c. * Eodẽ modo expoſuit Theo-
phylactus, quãuis de incarnatione quo-
que expoſuit ſimul cum Theodoreto.
Sed non debuit viris doctis probari hęc
interpretatio, quoniam propheta non
duabus tribubus, ſed decem loquitur,
quas vocat Ephraim: Chriſti autem ca-
ro non fuit ex decem tribubus, nec vllo
modo ad eas pertinuit, ſed ex Iuda. Ma-
nifeſtum eſt enim, quod ex Iuda ortus
ſit Dominus noſter, vt Hebr. 7. ſcripſit
apoſtolus Paulus. Eædem decem tri-
bus, cum Iudæi capti ſunt à Romanis,
erant in captiuitate Aſſyriorum, nec vi-
derunt illud bellum Iudaicum, quare
nec erat, cur eos propheta lugeret.
Quod autem Lyranus argumẽtabatur,
בשורי, pro, Cum receſſero, non ſcribi
cum ש, vt nunc eſt in Heb, ſed cum ס
facile ſoluunt R. Abraham, R. Salomon,
& R. Dauid in commentarijs: ש poſitã
eſſe pro ס. Et recte ſane ſoluunt, ſæpe
enim hæ duæ litteræ propter magnam
ſimilitudinem ſoni ſui permutantur in-
ter ſe. Vt שר, id eſt, principes cum ס
ſcribitur. 1. Paralip. 15. vbi legimus. Cho-
nenias autem princeps Leuitarum pro-
phetiæ præerat, & סכלות, id eſt, ſtulti-
tia ſcribitur cum ש Eccleſi. 1. vbi habe-
mus: Vt ſcirem prudentiam, atque do-
ctrinam, errores, & ſtultitiam. Et alibi
ſæpe hoc fieri notum eſt vel mediocri-
ter in lingua Hebræa verſatis. * Hoc igi- 25
B tur iuxta noſtram, id eſt iuxta veriſſi-
mam, & germaniſſimam tranſlationem
ait propheta: *Væ eis, cum receſſero ab eis.*
Primum orbabo eos filijs, ſed hoc parũ
eſt, væ eis cum omnino eos deſeruero;
cum in manus hoſtium, & in acerbam
captiuitatem tradidero, tũc multo gra-
uiora patientur.

Ephraim, vt vidi, Tyrus erat. Hierony-
mus tam pulcher erat Ephraim, & ſic
Dei vallabatur auxilio, vt Tyrus mari.
Chaldæus: Donec cœtus Iſrael opere
compleuit legem; par erat Tyro in pro-
ſperitate ſua, atque abundantia.* Quod 26
C autem addit de Tyro, *Fundata in pul-
chritudine*, hoc ſignificat. In pulcherri-
mo, & fertiliſſimo loco. Docet igitur
decem tribus olim cum Deũ colebant,
magnam terræ fertilitatem; & inſignẽ
rerum omnium copiam habuiſſe, quam
poſtea peccatis ſuis amiſerunt. Tyrus Tyrus.
metropolis Phœniciæ cecidit in ſortẽ
tribus Aſer, Ioſue, 19. quam tamen obti-
nere non potuit. Erat autem opulen-
tiſſima, & florentiſſima, vt abunde in-
telligitur ex Iſa. 23. & Ezec. 26. 27. &
28. Olim inſula fuit ſtadijs quatuor ſe-
iuncta à continente: ſed poſtea vix cre-
D dibili opere comportato aggere ducen-
tos pedes lato ex lapidibus veteris Ty-
ri iuncta eſt continenti ab Ortu per
Alexandrum magnum, vt refert Dio-
dorus Siculus lib. 17. Bibliothecæ, in
anno 4. Alexandri, & Plin. lib. 5. cap. 19.
Sed prophetæ inſulam vocant, quod
cum ipſi ſcribebant, nondum iuncta eſ-
ſet continenti.

Et Ephraim educet ad interfectorem fi- 27
lios ſuos. Cum tamen hanc felicitatem
habue-

habuerit Ephraim, filijſque fuerit vehementer auctus, non diu illa fruetur, quia idola colere maluit, quàm tantæ felicitatis auctorem: Oppugnabitur enim ab hoſtibus, & cogetur educere in bellum filios ſuos, vbi trucidabũtur.

Quid dabis eis? Quid te dare oportet ijs, qui donis tuis abutuntur ad ſuperbiam, niſi vt ea amitti patiaris?

Da eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia. Da vt mulieres eorum non concipiant, aut ſi conceperint, infantes, lactis inopia moriantur, vt qui in hominum multitudine gloriari ſolebant inaniter, ex paucitate confundantur. Ita, B Hieronymus: Sed prophetice dictum accipiendum eſt, ac ſi diceret; Dabis eis vuluam ſine liberis, &c. Quemadmodũ ipſe propheta ſubindicauit cum dixit: Da eis Domine, quid dabis eis?

ALLEGORIA.

Vrbs Ieruſalem, immo tota Iudæa, non ne quaſi Tyrus erat fundata in pulchritudine, dum Dei legem obſeruauit? Quæ regio illa felicior, aut opulẽtior? Sed poſtquam abalienata eſt in confuſionem, & Cæſarem regem habere maluit quam Chriſtum Domini, regemq; ſuum ingrata, & impia interfecit: coa- C
cta eſt educere ad interfectorem filios ſuos, vt gladijs Romanorum occumbe-
28 rent.* Et poſt miſerrimam captiuitatẽ,
& ſtragem incredibilem, tandem accepit vuluam ſine liberis, & vbera arentia. Antea multi ad illorum religionẽ confluebant, & magnus erat numerus proſelytorum; Nunc quis ad eos venit? vbique ridentur, & vt abiectiſſimi hominum contemnuntur.

TROPOLOGIA.

Felicitas animæ, quæ Deo ſe dedit.

Anima etiam, quæ plene ſe Deo dedit, plane vt Tyrus eſt, tota Dei auxilio cingitur, donis Spiritus ſancti fertilis, & diues vndiq; à terra recedit, fundata eſt in pulchritudine, ſicut lignum, quod plantatũ eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo. Sed poſtquam à Deo recedit illa, quæ tot bonorum operum partu felix erat, & diues accipit vuluam ſine liberis, nunquam concipit, & ſi ſemen optimum, & fecundiſſimum recipiat.

Anima à Deo recedens ſterilis fit.

Audit verbum Dei, legit ſacros libros, A audit Deum intus loquentem, qui verba vitæ æternæ habet, ſed non concipit, & arentis vuluæ ſterilitate pretioſum ſemen perditur. Concluſerat Deus omnem vuluam domus Abimelech, quia ignominia affectus fuerat propheta eius Abraham; Ideo anima ſterilis redditur, & vulua eius clauditur, quia non honoratur propheta magnus, qui ſurrexit in nobis, ſed eius iuſſa contemnuntur. Si vult fecunda fieri, dicat marito ſuo: Da mihi liberos, alioqui moriar. Dicat, inquam, marito ſuo, id eſt, Deo, qui deſponſauit ſibi animam in B virginitate eius, non diabolo, de quo merito dicitur: Et nunc quem habes,

Gen. 20.

Gen. 30.

Io. 4.

non eſt tuus vir.* Quid habet præte- 29
rea? vbera arentia, vt ſi forte ſemen aliquando retinere potuerit, & parere, tamen educare non poſſit, quia vbera arent, non eſt ſuccus gratiæ, & virtutum, quo bona opera grandeſcant. Super vbera plangite, inquit Iſaias, & Ieremias mœſtus luget: Adhæſit lingua lactentis ad palatum eius in ſiti. Quomodo lac habeat puerpera, niſi è ſacramentorum pia, frequentique ſumptione, ex aſſidua oratione, & ſacra lectione, C ac denique ex omnium virtutum exercitatione ſuggeratur?

Anima peccatoris vbera arentia.

Iſa. 32.

Thre. 4.

HISTORIA.

Omnes nequitia eorum in Galgala. De Galgal diximus capit. 4. num. 20. oſtendimuſque ex Hieronymo in eo loco propter celebrem eius ſanctitatẽ fuiſſe antiquiſſimam idololatriam, multo ante, quàm decem tribus diuiderentur à duabus. Ibi etiam vnctus eſt Saul 1. Regum. 10. quod Deo ingratiſſimum fuit, vt videmus 1. Regum. 12. ac omnium malorum initium, ex eo enim tempore cœperunt reges, quorum D exemplo Ieroboham rex creatus eſt, qui vitulos aureos erexit. Ait igitur: Omnia huius populi peccata fuerunt in Galgal, quidquid modo faciunt non nouum eſt, iam olim in Galgal fecerunt, antiquiſſima eſt eorum impietas, & obdurata peruicacia. Ex eo tempore quoque ego eos odi, antiquum eſt & meum erga illos odium. Ideo ait: *Quia ibi exoſos habui eos.* Sed, Quia, more Hebræorum, non cauſam hic ſignificas,

ficat, ſed quaſi ornatus, & complementi cauſa ponitur. Q. e. atque ita ex eo quoque tempore mihi diſplicere cœperunt maxime.

30 *Propter malitiam adinuentionum eorū.* Adinuentiones, id eſt, מעלליו, vocat cōſilia, ſtudia, cogitationes Ierem. 25. Reuertimini vnuſquiſque à via ſua mala, & à peſsimis cogitationibus veſtris. Et cap. 26. Bonas facite vias veſtras, & ſtudia veſtra. Significat etiam opera, Pſal. 76. Memor fui operū Domini, eſt enim עלל operari.

Adinuentio.

De domo mea eijciam eos. Hoc eſt, De terra ſancta, vel faciam, vt amittant nomen Iſraelis, quoniam in captiuitate miſcebuntur cum populis gentium, & eorum mores ſequentur, & ita ad verū Iſraelem nullo modo pertinebunt. In domo etiam Dei fuiſſe dicuntur, quia quamuis idola colerent, quodammodo adhuc ad familiam Dei pertinebant, & prophetas ad eos mittebat, quaſi ad ſuū populum. His tribus modis docet Hieronymus dici poſſe decem tribus fuiſſe in domo Dei, quæ tamen ab eo, & à tēplo receſſerant. Ex quibus videmus male hæc verba interpretari Galatinum, qui contra Hieronymi, & aliorum ſententiam de duabus tribubus contendit eſſe intelligenda.

Non addam vt diligam eos. Non reducam de captiuitate ſicut capit. 1. dixit: Quia non addam vltra miſereri domui Iſrael.

Omnes principes eorum recedentes. Id eſt, Furore quodam à me declinār. Pro Recedentes eſt סוררים, quod late expoſuimus cap. 4. nu. 34. & 35.

31 *Percuſſus eſt Ephraim.* Hieronymus Metaphoram ſumit ab arbore, cuius ſi radices aruerint, fructum afferre nō poterit, & ſi paululum fecerit, ſtatim in ipſo flore ſiccabitur. Dicit autem de Ephraim: cuius radix aruit, quia Deum, in quo fundatus erat, perdidit: ſiue patres ſuos Abraham, Iſaac, & Iacob, in quibus radicem miſerat, habere non meruit, & propterea fructū iuſtitiæ nō faciet, &c. Percuti autem dicitur arbor, aut herba, cum areſcit, vt Pſal. 101. Percuſſus ſum vt fenum, & aruit cor meum. Chaldeus Domus Iſrael ſimilis eſt arbori, cuius A radix vredine percuſſa eſt deorſum, & ſiccatur folium eius ſurſum, fructum nō faciet. Verum quoniā ſtatim ait: Quod & ſi genuerunt, &c. magis de filiorum, quàm de operum ſterilitate loquitur, vt etiam Ruffino videtur. Idem igitur dicit, quod paulo ante. Abſque liberis eos faciam in hominibus, &c.

Interficiam amantiſſima vteri eorum. Pro Amantiſſima in Hebr. eſt מחמדי, id eſt, deſideria, LXX. τὰ ἐπιθυμήματα, quod idem eſt. Deſideria autem vocat deſiderabiliſſima, & cariſſima quæque, id eſt, interficiam eis eos filios, quos ipſi B maxime amabunt. Chaldæus. Interficiam viſcerum ipſorum pulchritudinē.

Abijciet eos Deus meus. Captiui ducentur, quia Deum toties per prophetas admonentem audire noluerunt, & vagabuntur per nationes terræ Aſſyriorum, id eſt, per eorum populos, & vrbes diſpergentur. 32

ALLEGORIA.

Hieronymus: Poſſumus hoc ipſum & de omnibus Iudæis dicere: quorum quia principes à Deo receſſerunt commouentes populum, vt eum ad mortē expeterent: propterea eiecit eos de do- C mo ſua, & non addet, vt vltra diligat eos. Percuſſit radicem eorum, & exiccauit, & fructū vltra non facient. Quod & ſi fecerint, & viſi fuerint Scripturam ſanctam, legemque meditati, & quaſi amantiſſimos filios aliquid ſcientię, atque doctrinæ de corde ſuo protulerint, aduerſante Domino ſuccidetur. Abiecit enim eos Deus omnium prophetarum, quia non audierunt eum, & vagi erunt in nationibus non habentes altare, non ſedem, non ciuitatem propriā. Vnde & Dauid loquitur in pſalmo: Ne occidas eos, ne quando obliuiſcantur D populi mei: diſperge illos in virtute tua & in alio loco: ſecundum multitudinē impietatum eorum expelle eos, quoniam irritauerunt te Domine. Hæc Hieronymus, in quibus, quod ait, Non vltra addet, vt diligat eos, &; Non faciēt fructum, intelligit, donec in fine ſeculi Deus illius populi miſereatur, nam ante illud tempus pauci conuertentur.

Pſalm. 58

Pſal. 5.

TROPOLOGIA.

Quicumque etiam Deum deſerit, 33

percu-

Qui Deũ deſerit aret ſcit, vt arbor.

A percutitur, & areſcit, & quia radix exic cata eſt. i. gratia, & charitas, ſicut ait Apoſt. Eph. 3. In charitate radicati, & fundati, fructum nequaquam facit. Aic enim Dominus: Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, niſi manſerit in vite; ſic nec vos, niſi in me manſeritis. Sed qui huiuſmodi eſt, conſideret, quod ſequitur; Si quis in me non manſerit, mittetur foras ſicut palmes, & areſcet, & colligent eum, & in ignẽ mittent, & ardet. Meminerit ficus, quæ Dño maledicente aruit. Meminerit & illius, de qua dictum eſt: Succide illam, vt quid etiam terram occupat?

Ioan. 15. Matth. 21 Luc. 13.

B Sæpe etiam euenit vt tepide huiuſmodi homines à peccato reſurgentes aliquem fructum proferant, ſed cito ad eadem, quæ reliquerint peccata redeuntes ipſa ſua opera quaſi extingunt. Abijcit eos Deus, quia nolũt eum audire toties intus, & extra loquentem, & fiunt vagi in nationibus, nunc ad has, nunc ad illas voluptates tranſeuntes, dũ non eis placet, quod ſemel optauerant, ſed circunferuntur omni vento concupiſcentiæ, & ſemper vetera mutant nouis, & à vitio peregrinantur in vitiũ, voluptatem aliquã, & tranquillitatem animi mendi

C cantes, nec vnquã inueniunt. Nec mirũ hoc deſertoribus legis Dei accidere, cũ vni ex primis peccatoribus, & quaſi capiti omniũ, dictum ſit à Deo: Vagus, & profugus eris ſuper terram; nec effugit diuinam ſententiam, ſcriptum eſt enim: Egreſſusq; eſt Cain à facie Domini, & habitauit profugus in terra. Fieri enim nõ poteſt, vt qui à facie Dñi egreſſus eſt, & terga ad eum vertit, non habitator terræ ſit, & profugus, ac vagus.

Gen. 4.

CAPVT X.

D *Vitis frondoſa Iſrael, fructus adæquatus eſt ei: ſecundũ multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ ſuæ exuberauit ſimulacris. Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt: ipſe confringet ſimulacra eorum, depo-*

A *pulabitur aras eorum. Quia nunc dicent: Non eſt rex nobis: non enim timemus Dominum: & rex quid faciet nobis? Loquimini verba viſionis inutilis, & ferietis fœdus: & germinabit quaſi amaritudo iudicium ſuper ſulcos agri. Vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ: quia luxit ſuper eum populus eius, & æditui eius ſuper eum exultauerunt in gloria eius, quia mi*

B *grauit ab eo. Siquidem & ipſe in Aſſur delatus eſt, munus regi vltori: confuſio Ephraim capiet, & confundetur Iſrael in voluntate ſua. Tranſire fecit Samaria regem ſuũ quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ. Et diſperdentur excelſa idoli, peccatum Iſrael: lappa & tribulus aſcendet ſuper aras eorum: & dicent montibus: Operite nos: & collibus: Cadite ſuper nos. Ex diebus Gabaa pec*

Eſa. 2. Apoc. 9. Luc. 23. Iudic. 10.

C *cauit Iſrael, ibi ſteterunt: non comprehendet eos in Gabaa prælium ſuper filios iniquitatis. Iuxta deſiderium meum corripiam eos: congregabuntur ſuper eos populi, cum corripientur propter duas iniquitates ſuas, Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius: aſcendam ſuper Ephraim. Arabit Iudas, confringet ſibi ſulcos Iacob. Seminate*

Hier. 4.

D *vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iuſtitiam. Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis, comediſtis frugem mendacij. Quia confiſus es in vijs, in multitudine fortium tuorũ: Conſurget tumultus in populo tuo*

& om-

& omnes munitiones tuæ vaſtabuntur, ſicut vaſtatus eſt Salmana
Iudic.8. *à domo eius, qui vindicauit Baal in die prælij, matre ſuper filios alliſa. Sic fecit vobis Bethel à facie malitiæ nequitiarum veſtrarum.*

HISTORIA.

1 *Vitis frondoſa Iſrael.* Docet quam ingratus fuerit in Deum Iſrael, quòd cum ab eo & numeroſitate hominum, & opum copia auctus fuerit, quo magis vtroque augebatur, plura colebat idola. Noui interpretes pro Frondoſa, vertunt, vacua, aut diſſipata, quod eſt in Heb. בוקק & habent quo ſe tueantur, nam & Chaldæus vertit בזיזא, id eſt vaſtata, ſiue ſpoliata. Sed multo melius Hieronymum vertiſſe docent interpretes antiquiores, LXX. enim tranſtulerunt, εὐκληματοῦσα, id eſt bonos, ac pulchros palmites habens, vt legit Hieronymus, & legiſſe videtur Cyrillus. aut; vt potius legendum arbitror ὑλοκληματοῦσα, id eſt ſilueſcens, & luxurians palmitibus: docet enim Theophraſtus libro 3. de cauſis plantarum cap. 20. ὑλοκληματεῖν oſſe ſarmentis ſilueſcere. Ita legit Theophylactus, &, ita habetur in Aldi Manutij codice. Symmachus vero ὑλομανοῦσα, quod idem eſt, nam ὑλομανεῖν, etiam eſt ſarmentis ſilueſcere: Aquila ἔνυδρος, id eſt, aquoſa, quod humore abundet atque ita plena ſit palmitibus. Atque hanc eſſe germanam interpretationem docent verba ſequentia: *Fructus adæquatus* eſt ei, quæ ſtatim explicabimus.

2 *Fructus adæquatus eſt ei.* Fructus reſpondit numero, magnitudinique palmitum. LXX. Fructus eius abundans. Fructum vocat multitudinem hominũ. Itaque ſimilitudine vitis plenæ palmitibus, & vuis, ſignificat Iſraelem copioſiſſime fuiſſe propagatum, vt Theodoretus, Theophylactus, Ruffinusque exponunt. Erat enim Iſrael vitis frondoſa, id eſt, Late extenſa, quia erat per multas ciuitates propagatus, vt Pſalm. 79. ſcriptum eſt: Extendit palmites ſuos vſque ad mare, & vſque ad flumen propagines eius. Fructus adæquatus eſt ei, quia in ſingulis ciuitatibus erat magna hominum copia. Vnde recte ſequitur: *Secundum multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria.* Quod Hieron. Theophyl. & Theodot. ita exponunt: Quanto plures habebat populos, tanto plura exædificauit altaria.

Iuxta vbertatem terræ ſuæ exuberauit ſimulacris. Quanto ex terræ fructibus opulentiores fiebant, tanto plura idola faciebant. Deuter. 32. Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit, &c. In Hebr. eſt hic iucunda quædam vocum alluſio כטוב לארצו הטיבו מצבות quam Pagninus, & alij ita putant melius explicari: Secundum bonitatem terræ ſuæ. benefecerunt ſimulacra. Sed dicunt quiddam, quod Latini homines non intelligant. Elegantius ſine dubio Hier. & Apertius: Iuxta vbertatem terræ ſuæ exuberauit ſimulacris. Nam quæ alluſio eſt in טוב &, הטיבו, eadem eſt in vbertate, & exuberare.

Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt. Hic mihi ſenſus omnium optimus videtur, quem ſequuntur Cyril. Theod. & Theophy & Paulus Burgenſis in additione 1. huius c. Plurima idola habẽt, ita vt inter ſe diuiſi ſint quibuſdam huic idolo ſtudentibus, illudque alijs præferentibus, quibuſdam illud potius adorantibus. Cito ergo peribunt, quia tam immanis impietas, & Dei contemptio celerem vindictam exigunt. Quidam hic vertunt. Nunc peccabunt, aut nunc ſe in culpa eſſe dicent, aut culpę obnoxij facti ſunt, pro, Nunc interibunt: verum ita LXX. interpretes verterunt, vt nos habemus, & ſenſus eſt in his verbis multo commodior: nam peccare ſe, & culpæ obnoxios eſſe iampridem intellexerant. Melius ergo vertitur: Nunc interibunt, & melius hoc conuenit cũ eo, quod ſequitur: Ipſe confringet ſimulacra eorum, &c. Ita etiam intellexiſſe veteres Hebræos docet eorũ expoſitio, quam retulit Hieronymus. Atque ita frequenter in ſcriptura accipi verbum אשם, quo nunc vtitur propheta, oſtẽdemus Hab. 1. in illud: Et pertrãſibit, & corruet; ne cadẽ ſæpe dicamus.

TRO-

TROPOLOGIA.

A

4 Certus, ac proximus interitus eſt, vbi cordis eſt diuiſio, quæ aduerſatur concordiæ, per quam multa corda vnũ fiunt in vinculo pacis. In vrbibus, & regnis & domibus nihil frequentius: Omne enim regnum diuiſum contra ſe deſolabitur, & omnis ciuitas, vel domus diuiſa contra ſe non ſtabit. Sed & qui fraternæ charitatis inter ſe vincula ruperint, & pro vno multa corda habere cœperint, plane interibunt, iuxta quòd Apoſt ait: Quod ſi inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicẽ cõſumamini. Quando Eccleſię ædificatio feſtinabatur, & viuentium numerus late augebatur, multitudinis credentiũ erat cor vnum, & anima vna. Merito ergo Paulus inter opera carnis enumerat iras, rixas, diſſenſiones, ſectas, quas parit diſcordia, quæ diuiſio quædã cordiũ eſt. Eſt etiam in vnoquoque noſtrum cordis diuiſio, cum in vnius, hoc eſt Dei amore frigeſcimus, & in multa diffundimur, id eſt, in amorem rerum ſæcularium. Nam ſiquis Deum amat, habet in vno omnia, quæ putat amanda, vereque vnum cor habet, quia vnum amat, & ad vnum refert, quæ amat, ac vnum ea facit, tametſi multa in ſe ipſis ſint. At qui bona ſæculi amant, diuiſum cor habent: nam cum feratur in res, quas amat, & à ſe quodammodo exeat; neceſſe eſt in tot partes ſcindi, quot res illæ ſint, q̃m cor implere non

5 poſſunt. *Si autem cor non impleant, neque vnũ facere poterunt, ſentit enim in ſe cor noſtrum illam vacuitatem, & quia ferre non poteſt, quærit hinc inde implere, & vt impleat in varia diſtrahitur, & diffunditur; perinde atque filij Iſrael, qui per Ægyptum oberrabant paleas ſummo labore quæritantes ad ſuos lateres conficiendos. Ita de Eſau typo peccatorum ſcriptum eſt: Factus eſt Eſau vir gnarus venandi, & homo agricola. De Iacob vero typo Iuſtorum Iacob autem vir ſimplex habitabat in tabernaculis. Eſau ſemper extra domũ vagabatur, venationem anhelus quærebat: Iacob domi ſe continebat, vno cõtentus erat, multa negligebat. Lege Greg. 5. Mor. cap. 7.

Diuiſio cordium ſignũ interitus.

Matth. 12

Gal. 5.

Act. 4.

Gal. 5.

Cor diuiſum in multa cauſa mortis eſt.

Cor vnũ.

Cor diuiſum.

Exod. 5.

Gen. 25.

B

C

D

HITSORIA.

Ipſe confringet ſimulacra eorum. Per exercitum Aſſyriorum cito venturum.

Quia nunc dicent, Non eſt rex nobis. Cito dicent, cum captiuitatem imminentem viderint, animaduerterintque regem ſuum obſeſſum teneri, & trepidare. Tunc hæc eorum verba audiẽtur: Non habemus regem, neminem habemus, qui nos ab hoſtiũ iniuria tueatur: rex quẽ habemus, perinde eſt, ac ſi nullus eſſet. Ideoque hæc patimur, quia à Deo receſſimus ad idola: & Deo irato rex homo quid faciet nobis, aut quam afferre opem poterit? Hunc ſenſum apertius expreſſere LXX. Propter quod dicent: Non eſt rex nobis, quia non timuimus Dominum: quoniam rex quid faciet nobis? Eodem modo Chaldæus. In Hebræ. & in Græco, & in Chald. eſt, Timuimus, & in commentarijs Hiero. ideoque ita potius legendum arbitror, quàm timemus. Senſus tamen idem eſt, ſi legatur, Non enim timemus Dominum, id eſt. Quia impij ſumus, & idola veneramur.

Loquimini verba viſionis inutilis. Hoc 6
loco nemo eſt qui tranſlationem noſtram non reprehendat. Quidam enim vertunt, Loquimini verba iurando mẽdaciter, feriẽdo fœdus, alij: Locuti ſunt verba maledictionis vanæ, alij, Iuramẽti falſi: Tota controuerſia eſt in duobus verbis דברו & אלות. Sed in primo non eſt cur immoremur, nam punctis ita poſitis ſignificat, locuti ſunt, ſi vero permutentur, immo ſi daghes, quod eſt in litera ב auferatur, imperatiui erit, ſignificabitque, Loquimini. In altero difficultas eſt, quod אלות omnes volunt ſignificare iuramenta, ſiue maledictiones, Hieronymus vero tranſtulit, Viſionis. Sed ſi recte intelligatur, ſenſum optime reddidit; Loquimini verba iuramentorum inutilium, ſiue iuramentorum vanitatis: iuramenta autem vocat prophetias pſeudoprophetarum, qui cum conſcientia teſte vererentur ne forte non crederentur, quæ dicebant, adhibebant frequenter vulgatam illam formulam iuramenti Dei, Viuo ego, dicit Dominus, Similiter Chaldæus eundem ſenſum verbis alijs expreſſit, Credent

dent

dent mendacio, nam יאמן non deduc o A
à אמן, id eſt, inrauit, ſed ab אמן credidit,
id eſt, fidem habebunt verbis mendaci-
bus ſuorum prophetarũ, qui illis pro-
7 ſpera pollicentur. * In eumdem (vt mi
hi videtur) ſenſum LXX. pro, Viſionis
inutilis verterunt προφάσεις ψευδεῖς,
id eſt, occaſiones mendaces, ſiue excu-
ſationes. Quaſi dicat: Loquitur hic po-
pulus verba, loquitur occaſiones men-
daces, id eſt, mendacia prophetarum
proſpera pollicentium, quæ ipſi occa-
ſionem præbebant manendi in pecca-
tis, ſiue, quibus excuſabat peccata ſua
affirmans opera ſua Deo non diſplice- B
re, quandoquidem ſibi per prophetas
læta promitteret. Quamquam potius
arbitror πρόφασιν hoc loco prædictio-
nem, ſiue prophetiam ſonare, ſiue vi-
ſionem, vt vertit Hieronymus: quan-
doquidem πρόφημι, vnde hoc nomen
cadit, ſignificat prædicere, & προφάσεις
dicitur prælocuta, id eſt, quæ præuenit
in loquendo. Si enim apud Ariſtot. κα-
τάφασις eſt affirmatio, & ἀπόφασις, ne-
gatio, id eſt, affirmans vel negans locu-
tio, cur non ſit & πρόφασις prælocu-
tio, ſiue prædictio? video & illud fieri
potuiſſe, vt LXX. ſcripſerint προράσεις C
id eſt, præuiſiones, ſiue prophetias, &
poſtea ſcriptum fuerit προφάσεις quo-
niam ο & ρ ſi iungantur, efficiunt lite-
8 ram φ. * Ironica ergo, & irriſoria locu-
tio eſt, loquimini verba, & libenter ia-
ctate, quæ à veſtris prophetis audiſtis
proſpera prænuntiantibus, re enim ip-
ſa videbitis falſas fuiſſe eorum prædi-
ctiones. Addo etiam, mihi videri om-
nino legendum, viſiones inutiles, non,
viſionis inutilis, quoniam & apud He-
bræos, & apud Græcos, vt iam oſtendi,
plurali numero legimus, & iuxta con-
ſuetudinẽ Hebraici ſermonis ſi אלות
eſſet genitiui caſus, vt nunc legimus in D
noſtra translatione, non eſſet ſcriptũ,
דברים ſed דברי. Ita, vt dico, plane mi
hi videtur legiſſe Hiero. nã ſeorſum in-
terpretatur, Loquimini verba. i. dicite,
quod vultis. Quaſi dicat: Loquimini te
mere quidquid in buccã venerit: dein-
de viſiones inutiles ita explicat, erro-
res veteres ſuſpirate, pollicemini vo-
bis proſpera, quæ vertẽtur in cõtraria,

A *Et ferietis fœdus*. Nonnulli codices
addunt, Cum mendacio, quod neque
in Hebr. eſt, neque in Græco, neque in
Chald. neque in multis codicibus La-
tinis, putaremque omnino tollendum,
niſi Hieronymus videretur legiſſe, ait
enim, & quidem bis; Fœdus ferietis ne-
quaquam cum Deo, ſed cum menda-
cio. * Sed adhuc cenſeo tollendum, nã 9
Hier. explicare voluit in ſuis commen
tarijs, cum quo feriendum eſſet fœdus,
in noſtra enim translatione tantũ po-
ſuerat quod reperetar in Hebræo, ſed
ex commentarijs videtur paulatim ir-
B repſiſſe in contextum. Vnde Rupertus
affirmat cum dicitur: Ferietis fœdus,
ſubaudiendum eſſe, cum mendacio. Ait
ergo, Agite, ferite fœdus, ſcilicet, cum
mendacio, hoc eſt, confidite mendacijs
veſtrorum prophetarũ, qui dicunt non
eſſe metuẽdam captiuitatem: qui enim
fœdus feriunt cum aliquo, confidunt Ferire fœ
iam ei quaſi amico, & ſine metu ſunt. dus.
Iſa. 28. Percuſſimus fœdus cum morte,
& cum inferno fecimus pactum, flagel- 11
lum inundans cum tranſierit, non ve-
niet ſuper nos, id eſt, alios lædet mors,
non nos, quia fœdus percuſſimus cum
C illa. Recte etiam poſſumus intelligere,
Ferite fœdus cum Aſſyrijs, putabant
enim, ſi id facerent, ſaluos ſe futuros.
Sed hoc etiam fuit ferire fœdus cum
mendacio, quoniam nihil illis profuit.
Legimus 4. Reg. 17. aſcendiſſe Salma-
naſar regem Aſſyriorum cõtra Iſrael,
ſoluiſſeque ei tributum Hoſee regem;
ſed nihil hoc fœdus profuit, poſtea. n.
captiuitas ſecuta eſt. * Fœdus autem di 10
citur ברית, pro quo LXX. vertũt vbiq; Fœdus.
διαθήκην, id eſt, teſtamentum, vt Pſal. 82. Teſtamẽ-
Quoniam aduerſus te teſtamentum di tum.
ſpoſuerunt tabernacula Idumæorum, Diſpone-
& Iſmaelitæ, id eſt, fœdus inierunt. Ad- re teſta-
D notat hoc Hieronymus ad illud Galat. mentum.
3. Hoc autem dico: teſtamentum con-
firmatum à Deo, & in Trad. Heb. in Ge
ne. & alijs locis. Atque inde etiam id,
quod proprie Latinis teſtamentum di-
citur, ſignificat, quod pactum quoddã
maximum, & firmiſſimum eſt. Sed no-
men Hebraicũ deducitur à ברה, quod Ritus fe-
inter alia ſignificat ſcindere. Moris riendi fœ-
enim fuit apud veteres, vt cum fœdus dus.

O inibant,

inibant, animal aliquod occiderent, in A duaſque partes diuiderent, ac inter eas tranſirent, quaſi ſimilem ſibi peſtem imprecantes, ſi fœdus illud violarent. Ier. 34. Et non obſeruauerunt verba fœderis, quibus aſſenſi ſunt in cõſpectu meo; vitulũ quem conſciderunt in duas partes, & tranſierunt inter diuiſiones eius principes Iuda, & principes Ieruſalem. Cuius moris ibidem meminit Theodoretus, atque obſeruatum eſſe à Domino Gen. 15. cum iuſſit Abrahæ, vt animalia occideret. Qui tollens vniuerſa hæc, diuiſit per medium, & vtraſq; partes contra ſe altrinſecus poſuit. Et po- B ſtea: Et apparuit clibanus fumans, & lãpas ignis tranſiens inter diuiſiones illas. Quoniam enim Deus promiſerat Abrahæ, ſe ex Ægypto eductură eius poſteros, vt terram illam poſſiderent; vt nihil deeſſet ad pacti firmitatem, lampas illa ignis, quæ Deum ipſum repræſentabat, tranſijt inter diuiſiones cæſorum animalium.

11 Idem fere fiebat apud ethnicos, porcam enim, aut porcum in fœderibus ſilice feriebant. Cuius moris meminit Cicero lib. 2. de inuentione, & Liuius lib. 1. ab vrbe condita, vbi & verba ipſa C commemorat in fœdere Romanorum icto cum Albanis. Poſitis ergo fœderis legibus aiebat fecialis, aut pater patratus: Populus Romanus prior non deficiet. Si prior defexit publico conſilio, dolo malo: tu illo die Iupiter populum Roman. ſic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam, tantoque magis ferito, quanto magis potes, polleſque. Id vbi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit. Hinc Virgil. de Romulo, & Tatio regibus:

8. Æneid. *Armati Iouis ante arã, paterasq; tenentes*
Stabant, & caſa iungebant fœdera porca. D

Vt igitur apud Heb. à ſcindendo ברית fœdus dicebatur, ita apud Rom. à fœdo, ſcilicet, animali, id eſt, à porco, qui occidebatur. Inde vtrique ſimiliter dicunt fœdus ferire, fœdus percutere, fœdus icere.

Et germinabit quaſi amaritudo iudicium ſuper ſulcos agri, id eſt: Quantumuis vobis proſpera polliceamini, & fœdera feriatis, nihil proficietis: ſed quẽadmodum amaritudo, id eſt, amaræ, & noxiæ herbæ multum per ſe vbiq; germinantes in agro culto copioſius germinant; ita iudicium, id eſt, ſupplicium copioſum, vobis ex illa veſtra ſecuritate, & credulitate orietur. Adnotat autem eleganter Ruffinus, dixiſſe prophetam, *Super ſulcos agri,* vt ſignificaret eos non negligentia, ſed ſtudio, deditaque opera peccaſſe; non enim caſu, ſed conſulto ſulci ſiunt. Illa autem peccata malitioſe cõmiſſa erant ſeueritati ſupplicij idem, quod ſulci herbis amaris: quia ſicut illæ in ſulcis rite ductis, & paratis copioſiſſime proueniunt, ita huiuſmodi peccata vehemens, & copioſa pœna conſecutura erat.

Vaccas Bethauen coluerunt. Bethauen 12 dici vrbem Bethel, & cur ita dicatur, late expoſuimus cap. 4. nu. 29. & ſequentibus. Sed cum vnus fuerit vitulus in Bethel, quæritur cur plurium meminerit, nec vitulos appellauerit, ſed vitulas, aut vaccas? Reſpondeo & vitulũ aureum fuiſſe in Bethel, & vitulas præterea, ſeu vaccas, quas Ægyptiaca ſuperſtitione colebãt. Hoc aperte docemur 3. Reg. 12. Ita enim ſcriptum eſt de Ieroboham: Et aſcendens altare ſimiliter fecit in Bethel, vt immolaret vitulis, quos fabricatus fuerat, conſtituitq; in Bethel ſacerdotes excelſorum, quæ fecerat. Ortum eſt hoc, vt dixi, ex Ægyptiaca ſuperſtitione, qua populus erat imbutus, & quam libentiſſime imitabatur. Ægyptij enim (vt Herodotus auctor eſt lib. 2. longe à principio) boues feminas venerantur ex omnibus pecudibus longe plurimum. Et paulo ante. Boues mares, eoſdemq; mundos, ac vitulos vniuerſi Ægyptij immolãt: feminas eis immolare nõ licet, vt pote Iſidi conſecratas. Nam Iſidis ſimulacrum muliebre eſt bubulis præditum cornibus, quemadmodũ Io Græci deſcribũt. Hæc igitur cauſa eſt, cur decem tribus vaccas, vitulaſq; erectis templis adorabant; ſemper enim earum gentiũ, inter quas vixerunt, idololatriam imitabantur, maximeq; Ægyptiorum. * Ita 13
Exod. 32. vitulum fecerũt, & pro Deo adorarunt, quî vitulus (vt S. Clemens docet lib. 6. conſtitutio apoſt. ca. 20. &

Lact.

Apis, & Serapis. Lact.lib.4.c.10.) fuit Apis Ægyptius, A bos alio nomine Serapis dictus, corpore nigro, candida fronte, & in tergo alba nota inſignis, quem certos vitæ annos excedere non licebat. Atque ideo in lacum demerſum, defunctumq; plangebant, & alio inuento mirifice lætabantur, vt ſcribit Alexander ab Alexãdro li.6. Genialium dierum, c.2. Si quẽ autem mouet, quas nunc vaccas vocat propheta, eaſdẽ 3.Reg.12. vocari vitulos, ſciat & vitulos, & vitulas ſine diſcrimine vocari ſolere. Ibidem in LXX. vitulas vocant: Et paulò ante, vbi nos B habemus: Et excogitato conſilio fecit duos vitulos aureos, LXX. habent: Fecit duas vitulas aureas. Ioſeph.li.8. antiq.c.3. vitulas quoq; dixit. Sed ijdem LXX. vitulũ vertunt. i. μόσχον, Exod.32. & Hoſ.8. vbi habemus: Proiectus eſt vitulus tuus Samaria. Huius rei duæ cauſæ ſunt. Prima, quod à veteribus accepimus,

Vitulus. vitulum illũ, quem adorauerũt abſente Moyſe Exod. 32. non integrũ fuiſſe, ſed vituli tãtummodo caput. Hieronymus, Hoſ. 7. in principio: In eremo vituli conflauerunt caput, atq; dixerunt: Iſti ſunt dij tui Iſrael, &c. Idem C docet cap.11. in illud: Et ego nutricius Ephraim. & Hamos 5. in illud: Nũquid hoſtias, &c. Et ibidẽ Ruffinus, & Rupertus, & Beda Act.7. in eadẽ verba adducta à Luca, & Ambr.li.1. de pœnitẽtia, ca.8. & Aug. in illud Pſal.73. Dediſti eũ eſcam populis Æthiopũ, & Lact.li.4.c.

14 10. * Cum ergo ad huius imitationem vitulos ſuos fabricauerit Ieroboham, intelligimus non fuiſſe integros, ſed capita tantum fabricata: quare rectè tam vituli, quã vitulæ dicebantur, vt in ceteris quoque animantium formis euenit, vbi genus per ſexum nõ indicatur. D Altera cauſa eſt, quod ſi quid erat quod genus indicaret, vt magnitudo capitis, aut quiduis aliud, vitulas potius fuiſſe credendum eſt, vt docet LXX. tranſla-

Nomine maris ſæpe femina intelligitur in animalibus. tio, Ioſephiq; hiſtoria, & quod dudum ex Herodoto retulimus, boues feminas cultas eſſe magno honore ab Ægyptijs. Sed quod in Hebr. dicantur vituli, nihil mirum, vſitatum enim eſt, vt maris nomine femina ſæpe intelligatur: qua ratione ſolent auctores, nomi-

A ni ipſi animalis marem, aut feminam adiungere, quo tollatur ambiguitas, vt apud Plin.lib.8. cap.16. cum de leonibus agit, & cap.18. & 19. & alibi ſæpe, & apud Ariſtot. in libris de hiſt. animaliũ. Et in Homero Odyſſ. lib.4. legimus:

ἔνθά μοι ἵπποι, id eſt, vbi mihi equi.
Δώδεκα θήλειαι. Duodecim feminæ.
Et lib.9.
Ἄρσενες ὄϊες ἦσαν ἐΰτρεφέες δασύμαλλοι.
Mares oues erant ſaginati, lanoſi.

Verum ita vt principio dicebam, loqui auctores, illud indicat Plinij lib.8. c.32. B Ceruis, inquit, quoque eſt ſua malignitas, quamquam placidiſſimo animaliũ vrgente vi canum vltro confugiunt ad hominem. Et in pariendo ſemitas minus cauẽt humanis veſtigijs tritas, &c. Et Ariſtot. lib.6. de hiſt. anim. capit.31. Leones terræ Syriæ quinquies uita pariunt. & cap.33. Lepores coeunt, & pariunt quoquo tempore. & cap 35. Lupus fert, & parit ut canis. Nihil ergo refert uitulos ne dicamus, an uitulas.

* Quæret etiam aliquis, cur Hieronymus uaccas tranſtulerit, cum in Hebræo ſit uitulas, id eſt, עֶגְלוֹת. Reſpon- 15
C deo, hoc nomen apud Hebr. non tantum vitulam propriè dictam, ſed etiam Vaccam nouellam ſignificare. Nam Vitulus, & vitula. proprie vitulus, & vitula dicitur apud Latinos, cum primum annum non explevit: expleto enim iuuencus, & iuuenca vocatur, poſtea taurus & vacca, nouellus videlicet, vel vetulus, vt docet Varro. lib.2. de re ruſtica. cap.5. Ita legimus in hoc capit. Ephraim vitula docta diligere trituram, nam quæ terit non vitula eſt, ſed vacca. Hieronymus ibi: Igitur Ephraim ſimilis eſt vaccæ, vel uitulæ. Iudic. 14. ſi non araſſetis in uitula mea. Geneſ. 15. Sume tibi uaccam triennem. Hebr. Sume tibi uitulam triennem. Sed & Latini eodem modo loquuntur, nam de boue nouella fœta dixit Virg.

— Ego hanc vitulam, ne forte recuſes, Bis venit ad mulctrã, binos alit vbere fœtus, Depono. 3. Eclog.

Ceterũ Lyra male uertiſſe dicit noſtrum interpretem, uertendum enim fuiſſe, Ad uaccas Bethauen timuerunt habitatores Samariæ, id eſt, Timuerũt

propter vitulum, qui erat in Bethel,
ne videlicet aliquid regno accideret,
quod vitulus miſſus eſſet regi Aſſyrio-
rum. Quam translationem nonnulli
ex recentioribus ſecuti ſunt. Sed גור,
quo verbo vtitur propheta, ſignificare
hoc loco timorem reuerentiæ, contra
quod illi auctores ſentiunt, docet Chal
dæus, qui vertit: Propterea quod vene
rati ſunt vitulos in Bethel. &c. & quod
in Pſal. 21. legimus: Timeat eum omne
ſemen Iſrael, quoniam non ſpreuit, ne-
que deſpexit deprecationem paupe-
ris. Hebr. יגורו, timere. Quod ſi animad-
B uertiſſet Lyranus, nunquam interpre-
tem noſtrum reprehendiſſet.
16 *Quia luxit ſuper eum populus eius.* Cũ
vaccas Bethauen dixit, vitulum maxi-
me intellexit, quem ipſi præcipuo cul-
tu venerabantur, ideo de eo nunc ita
loquitur, ac ſi ſolum ante nominaſſet.
Hieronymus traditionẽ hic Hebræo-
rum refert, quam, quoniam incerta eſt,
vt ſolent eſſe pleraque, quæ ab hac gen
te traduntur, & rectè ſine ea locus expli-
cari poteſt, prætereundam putaui. Sed
illud non prætereundum, audacter ſa-
tis, & nimium libere negaſſe Lyranum,
C tradi hoc ab Hebræis, quod Hierony-
mus tanto & antiquior, & traditionum
Hebraicarum ſcientior affirmabat. Nec
debuit leuiſſimo argumento moueri,
quod huius traditionis non meminiſ-
ſet R. Salomon, qui multa veterum He
bræorum aut ignorauit, aut omiſit. Sen
ſus igitur eſt. Super vitulum Bethel lu-
xit omnis populus, & ſacerdotes eius,
atque cuſtodes templi, (quos æditu os
vocat) qui olim exultauerant, cum ip-
ſe ab omnibus coleretur, lamentabun-
tur, quoniam gloria eius migrauit ab
eo, id eſt, quoniam iam non eſt vitulus
D in templo ſuo, ſed capta Samaria dela-
tus eſt ad regem Aſſyriorum tanquam
primarium donum. Hunc regem, cur
vltorem vocet, diximus cap. 5. nu. 38.
17 * Atque ita locus rectè intelligitur. Nã
quod tradiderunt Hebræi, vitulos au-
reos dono miſſos fuiſſe ab Iſraele regi
Aſſyriorum, neq; ex Scriptura probare
poſſunt, neq; verum eſt: quiduis enim
potius mitterent quam vitulos. Et an-
te captiuitatem non fuiſſe eos ablatos

A videtur docere propheta cap. 8. Proie-
ctus eſt vitulus tuus Samaria, &c. quo-
niam in aranearum telas erit vitulus
Samariæ. Et in hoc ca. Diuiſum eſt cor
eorum, nunc interibunt. Ipſe confrin-
get ſimulacra eorum, depopulabitur
aras eorum. Et poſtea: Et diſperdentur
excelſa idoli, peccatum Iſrael. Quod
autem ait: Et æditui eius ſuper eũ exul
tauerunt, poſitũ eſt pro, Et æditui eius
qui ſuper eum exultauerunt, more He
bræorum, apud quos huiuſmodi relati-
uũ paſſim ſubauditur, vt Pſal. 7. Et exur
ge Domine Deus in præcepto quod
B mandaſti, Hebr. In præcepto mandaſti.
Ibidem, Incidit in foueam, quam fecit.
Hebr. Incidit in foueam, fecit. Rurſus
illud: *Quia luxit ſuper eum*, Idem eſt, ac
ſi diceret, Luxit ſuper eum. Habent. n.
Hebræi quaſdam particulas, quibus ſæ
pe non ad ſignificationem aliquam, ſed
ad ornatum tantum vtũtur, præſertim
in principio ſentẽtię totius, aut in prin
cipio alicuius membri illius: ſicut Lati-
ni, Enim vero, verum enim vero, & ſi-
milia. Has autem particulas noſtra
translatio interdum ponit, interdum
omittit. Vt כי, id eſt, quia, aut quoniam
C vt in hoc cap. Quia nunc dicent, nõ eſt
rex nobis. Pſal. 17. Quoniam in te eri-
piar à tentatione. Pſal. 54. Quoniam ſi
inimicus meus maledixiſſet mihi. Eccl.
11. Si multis annis vixerit homo, &c.
Hebraic.* Quoniam ſi multis annis vi 18
xerit homo. גם, id eſt, etiam. Eccleſ. 10.
In cogitatione tua regi ne detrahas.
Hebr. Etiam in cogitatione tua regi ne
detrahas, ו, id eſt, &: vt adnotauimus. c.
9. vt cum ibi dicitur: Scitote Iſrael ſtul-
tum prophetam, & Pſa. 4. Scitote quo-
niam mirificauit Dominus ſanctũ ſuũ,
Hebr. Vtrobique, & ſcitote. אך, id eſt,
D verumtamen, vt Pſal 38. verumtamen
in imagine pertranſit homo, ſed & fru-
ſtra conturbatur. Verumtamen vniuer
ſa vanitas omnis homo viuẽs. Omnia,
quæ in huius loci expoſitione diximus
confirmat Chaldæi paraphraſis, quæ
huiuſmodi eſt. Aſcendet contra eos
rex cum exercitu ſuo, & in tranſmigra-
tionem ducet eos, tollent ab eis vitulũ
Samariæ, iam. n. luxit propter eum po-
pulus eius, & cultores ipſius, qui pro-
pter

Relatiuũ Qui, ſubauditur ſæpe apud Heb.

Hebræi multas particulas habẽt, quæ initio ſentẽtiæ ornatui ſolum deſeruiũt.

pter ipſum exultabant ob gloriam eius, recesſit enim ab eis.

Confuſio Ephraim capiet. Tunc cum hæc fient, confundetur, & pudefiet tribus Ephraim auctor idololatriæ; nam de hac tribu fuit Ieroboham, qui vitulos aureos erexit. Et ſimul omnis populus confundetur in voluntate ſua, id eſt, eo quod voluerit adorare vitulos, à quibus eripi non potuit. Recentiores vertunt, In conſilio ſuo, quod in Hebr. eſt מעצתו, ſed idem eſt, capitur enim conſilium pro re in conſilio, ſiue in conſultatione electa, & hæc vocatur voluntas. Similiter illud intelligendum eſt Ierem. 7. Sed abierunt in voluntatibus, & in prauitate cordis ſui. Pro quo deprauati codices habent. In voluptatibus.

19 *Transfire fecit Samaria regem ſuum.* Conſentiendo Samaria idololatriæ regis ſui, id effecit, vt regnum decem tribuum cito diſſiparetur, ſicut ſpuma aquæ. Pro, Transfire fecit, eſt נרמה, quod recentiores interpretantur, Exciſus eſt, ſucciſus eſt, vt ſit ſenſus, Exciſus eſt in Samaria rex eius. Verum actiue etiam capitur, quoniam hæc paſſiua vox fere communis eſt vſu Hebræorũ. Vnde LXX. verterunt, Abiecit Samaria regem ſuum. Et c. 11. eamdem vocem paſſiue verterunt, Mane proiectus eſt rex Iſrael. Eſt ergo ſenſus: Samaria excidit regem ſuum, id eſt, diſperdidit, perire fecit. Sed quoniam ſequebatur ſtatim: Quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ; vt proprietatem obſeruaret in ſimilitudine ſpumæ, quæ potius transfire dicitur, aut euaneſcere, quàm ſuccidi, maluit dicere, Transfire fecit. Sicut initio cap. 11. vbi idem verbum eſt, cum poſſet dicere, Sicut mane ſuccidetur, ſucciſus eſt rex Iſrael, dixit potius, Sicut mane tranſit, pertranſijt rex Iſrael, quia mane trãſire dicitur melius, quam excidi, aut ſuccidi. Sed negat Pagninus tã noſtram, quam LXX. interpretum verſionem conuenire Hebraicæ Grammaticæ, quoniam נרמה perſona maſculina eſt, Samaria autem femininei generis eſt. Scilicet ignorabant Hieronymus, & LXX. Hebraicæ linguæ regulas. *Mu-

20 temus punctum vnum, in quibus Hebræi ſæpe errãt, & legamus נרמה participium fœmineum, & conſtabit ratio Grammaticæ. Quod ſi quis neget participium habere apud Hebr. ſignificationem præteriti, multis teſtimonijs facile conuincetur. Subauditur enim verbum Fuit, & ita præteriti vim habet. Legat totum Pſalmum 135. inueniet plurima participia poſita pro præteritis: Qui fecit mirabilia magna; qui fecit cælos in intellectu; qui firmauit terram ſuper aquas, & alia multa.

Participium, pro præterito apud Hebræos.

Et diſperdentur excelſa idoli. Pereunte, regno Samariæ diſperdentur omnia idola, in quibus peccare ſolebat Iſrael. Pro excelſa idoli in Hbr. eſt, Excelſa Auen, apud LXX. Altaria On, vtrumque vocabulum latius expoſuimus cap. 4. nu. 31.

Lappa, & tribulus. Hieronymus: Signũ vltimæ ſolitudinis, vt ne parietes quidem, & extrema ædificiorum veſtigia relinquantur. De Lappa diximus cap. 9. nu. 7. & 8.

Et dicent montibus; Operite nos. Videlicet ne mala tanta imminentia videamus: verba ſunt extremæ, deſperatæq; calamitatis. Hæc verba Dominus refert Luc. 23. de vltimo excidio Ieruſalem loquens: Tunc incipient dicere montibus: Cadite ſuper nos, & collibus: Operite nos: Quæ ita ſuperius monuerunt, vt putet, non eſſe hanc prophetiam de decem tribuum captiuitate, ſed de extrema euerſione Ieruſalem, atque hunc eſſe ſenſum verborum Domini: Tunc incipient dicere montibus, id eſt, Tunc incipiet impleri quod ab Hoſee dictum eſt. Immo horum verborum occaſione cogitur retexere ſuperiorem explicationem illorum verborum: Vaccas Bethauen coluerunt; &c. omnia ad Chriſti tempora referendo. Sed falſam eſſe eius ſententiam non ſolum Hieronymi, & Cyrilli, & Ruffini, & aliorum expoſitorum conſenſus, ſed etiam ipſorum prophetæ verborũ contextus ita aperte indicat, vt dubitari non poſſit: nihil enim de duabus tribubus, ſed omnia de decem, deque earum idolis dicta ſunt. Dicere igitur poſſumus, Dominum hæc verba ad excidium Ieruſalem retuliſſe, eo quod de ſimili

mili vaſtitate decem tribuum dicta eſ-
ſent, recteque propter ſimilitudinem
22 ad Ieruſalẽ poſſent accomodari.* Quæ
ſententia Ruffini eſt.Notandum,inquit,
quia hunc verſum & in Euangelio Do-
minus aſſumpſerit, vt metuentium vo-
ta ſignaret:atque de ſcripturarum mo-
re deſcendat, prolatas in cauſam ali-
quam ſententias ad ſimilia negotia de-
center aſſumi. Poteſt hæc Ruffini ſen-
tentia auctoritate quoq; Domini con-
firmari, qui Matth. 10. ait: Veni enim ſe
parare hominem aduerſus patrem ſu-
um, & filiam aduerſus matrem ſuam, &
nurum aduerſus ſocrum ſuam, & inimi
ci hominis domeſtici eius. Vltima ver-
ba Mich. 7. c. leguntur de captiuitate Ie
ruſalem, vt exponit Hieronymus. In
Matthæi autem verba Chryſoſtomus,
& Euthymius aiunt: Prophetiæ men-
tionem fecit, quæ quamuis ad hoc pro-
poſitum dicta non ſit, hoc ipſum ta-
men ſignanter expreſſit. Cyrillus etiã
ait: Similibus verbis vſus eſt Dominus:
Dicetis tunc, inquit, montibus: Operi-
te nos. Non dixit eiſdem verbis vſum
fuiſſe, ſed ſimilibus, quaſi oſtendens,
non ex propheta deſumpſiſſe. Siue igi-
tur hoc, ſiue illud dicamus, ſatis Ruper
to reſpondebitur, nec cogemur muta-
23 re expoſitionem. * Sed libentius eum
Theophylacto dicam, de Ieruſalem
quoque hæc prædicta eſſe, ſed ita vt ab
Hieronymo explicatum eſt. Eius hæc
verba ſunt. Eo tempore dicent monti-
bus: Operite nos, collibus: Cadite ſu-
per nos: quod Dominus in vltimo tem
pore captiuitatis Iudaicæ dicit eſſe cõ-
plendum. Quidquid ergo nunc contra
decem tribus, ſiue contra omnem dici-
tur Iſrael, ſciamus typice etiam ad to-
tum populum poſſe transferri: vt quan
do Romani ceperint Ieruſalem, & ſub-
uerterint templum, ſiue cum iudicij
dies venerit, vt alij ſuſpicantur, dicant
magno horrore metuentes: Operite
nos, montibus, & collibus: Cadite ſu-
per nos, mori magis optantes, quàm
cernere, quæ afferunt mortem. Hæc
Hieronymus: Vbi cum dicit typice, al-
legoricum ſenſum intelligit, quem in
modum nos plurima de decem tribu-
bus dicta ad captiuitatem Iudæorum

A extremam retulimus. Verum non tan-
tum arbitror vaſtitatem decem tribuũ
figuram fuiſſe excidij Ieruſalem, quæ
Dominum agnoſcere noluit, ſed etiam
excidij totius mundi, qui Chriſtum &
ſanctos eius odio proſecutus eſt. Nam
vaſtitas Ieruſalem huius extremæ mun
di vaſtitatis figurã geſſit, vt Matth. 24.
aperte cernimus, ideoque ibi Domi-
nus mixtim de vtraque locutus eſt.
* Quare Apoc. 6. eadem de fine mun- 24
di verba legimus: Abſconderunt ſe in
ſpeluncis, & in petris montium, & di-
B cunt montibus, & petris: Cadite ſuper
nos, & abſcondite nos à facie ſedentis
ſuper thronum, & ab ira Agni. Pulchre
ergo Dñs non dixit: Tunc dicent, ſed
Tunc incipient dicere montibus: cadi-
te ſuper nos. Ac ſi diceret, Tunc inci-
pient dicere: ſed in alia multo maiori
calamitate magis ex animo eadem di-
cent, tunc finient quod in captiuitate
Ieruſalem incœperunt. Et quoniam di-
ctum quidem erat hoc de Iſraele, &
mox de captiuitate poſtrema Ieruſa-
lem, ſed multo magis de fine mundi,
recte dixit: Tunc incipient dicere, id
C eſt, Tunc incipiet impleri ſed in fine
ſæculi omnino implebitur. Mos enim
eſt ſcripturæ diligenter adnotandus, vt
cum fit id, quod per figuram aliquam
ſignificabatur, tunc dicat impleri pro-
phetiam, quaſi innuens tantummodo
cœpiſſe impleri, cum factum eſt, quod
figura erat. vt Matth. 2. vt adimpleretur
quod dictum eſt per prophetam dicen-
tem: Ex Aegypto vocaui filium meum.
Iam præceſſerat figura, cum populus
Iſrael eductus eſt ex Aegypto, & tunc
cœpit impleri, ſed cum Dominus Ieſus
vocatus eſt ex Aegypto mortuo Hero-
D de, impletum eſt, vt optime ibi docet
Chryſoſtomus homilia octaua in Mat-
thæum, & Theophylactus ait: Per figu-
ram dictum eſt de populo, impletum
autem vere in Chriſto. Et Ioan. 19. Fa-
cta enim ſunt hæc, vt ſcriptura imple-
retur: Os non comminuetis ex eo. Sin
gulis annis id obſeruabatur in agno
paſchali, & tamen non eſt prorſus im-
pleta ſcriptura: donec milites Chriſti
per agnum ſignificati crura frangere
noluerunt.

Regul. Scriptura non dicitur impleri, niſi cũ fit, quod figuratũ erat.

Ex

25 *Ex diebus Gabaa peccauit Iſrael.* Sæpe A
illis exprobrat antiquitatem idololatriæ,maximum enim crimen eſt, quod
poſt tot ſæcula multis à Deo beneficijs
acceptis non eſt adhuc pœnitentia deletum. Reſpicit autem (vt Hiero. & Ruf
finus, & Rupertus, & omnes fere expoſi
tores opinantur) ad ſcelus illud fœdiſſimum commiſſum in Gabaa vrbe Beniamin in vxorem Leuitæ Iud. 19. Ex
eo die (inquit Hieronymus) peccauit
in me omnis Iſrael, & idololatriæ reus
eſt, quoniam, cum ſcelus hoc vindicaſſet acerrime admiſſum in mulierem;
ſacrilegium tamen magnum in me per B
id tempus admiſſum, quod in domo
Michæ, & mox in vrbe Dan palam idolum adoraretur, nunquam vindicarunt
ſed aſſentiri potius viſi ſunt. Legimus
Iudic. 17. idolum fuiſſe in domo Michę,
quod poſtea tribus Dan in vrbem à ſe
captam, & Dan vocatam tranſtulit.
Iud. 18. Manſitq; apud eos idolum Michæ omni tẽpore, quo fuit domus Dei
in Silo, id eſt, vſque ad tempora Eli, &
Samuelis; ad illud enim vſque tempus
fuit arca Dei in Silo, 1. Reg. 4. Recte autem probat Lyranus in cap. 17. Iud. &
capit. 19. eodem tempore contigiſſe vexationem vxoris Leuitæ, & quod de C
idolo Michæ narratur. Nam bellum illud contra Beniamin ob illatum mulieri ſtuprum viuente adhuc Phinees nepote Aharon geſtum eſt, vt videmus
Iud. 20. Hiſtoria autem Michæ vel ſtatim poſt mortem Ioſue contigit, antequam eſſent iudices, vt Latini expoſitores tradunt, vel, vt Hebræi, ſub Othoniele, qui ſucceſſit Ioſue.
26 * Legi nouum interpretem ita exponentem. Ex
diebus Gabaa, id eſt, ex die, quo Saulẽ
regem petierunt, qui erat ex Gabaa. Sed
eo tempore nulla fuit idololatria regnante Saule, & poſt eum Dauide, im- D
mo neque prioribus annis regni Salomonis. Itaque potius dicere debuit, Ex
diebus Salomonis. Nec poteſt hic auctor recte exponere, quod ſequitur,
Non comprehendet eos prælium in
Gabaa, facit enim præteritum quod in
Heb. futurum eſt. Atque ita exponit:
Non ſunt victi, dum regnauit Saul, cum
conſtet ex Heb. & ex Latinis codicibus

A legendũ eſſe, Comprehendet, non, vt ipſe vult, comprehendit. Quod autem
communem omnium expoſitionem
reijcit, quoniam Iſrael non peccauit,
cum vxorem Leuitæ polluerunt viri
Beniamin, ſed ſancte egit ſcelus vlciſcendo: Si Hieronymum legiſſet, plane
cerneret non ob id accuſari Iſraelem,
ſed quoniam, cum hoc ſcelus vindicaſſet, maius ſcelus idololatriæ vindicare
noluerit. Sed de his hactenus, nec enim
volo aliorum expoſitiones refutare,
ſed quam puto veriſſimam ſtatuere. Ac
quoniam veritas, & conſenſio interB pretum ſine cauſa vexabatur, defendendam putaui.

Ibi ſteterunt. Hieronymus: Hic ſtetit 27
Iſrael, ibi ſuũ repreſſit gradum, ne vltra
ambularet in vijs Domini, &c. Hoc autem dicit, quoniam viuente Ioſue non
coluit idola Iſrael, donec poſtea ſecuta
eſt alia generatio, quæ cœpit ſeruire Bahalim, Iud. 2. Itaque eius idololatriæ
initium fuiſſe videtur idolum Michæ,
aut certe tunc idololatria ab vniuerſo
Iſraele tacito conſenſu approbata eſt,
dum ſcelus tantum vlciſci neglexit.

Non comprehendet eos in Gabaa prælium. Hieronymus ita interpretatur,
C Non puniam eos bello aduerſariorum
propter Gabaa, tunc enim recte fecerunt vlciſcentes nefas in vxorẽ Leuitę
admiſſum, ſed propter duas iniquitates
comprehendet eos prælium. Accipi autem In, pro, Propter in ſcriptura iam
ante adnotauimus, & ſæpe videbimus.
Poſſumus aliter exponere, Non inſurget in eos bellum, quale fuit illud,
quod in Gabaa inſurrexit ſuper filios
iniquitatis, id eſt, in peſſimos illos adulteros, & patronos, ac defenſores eorum: qui licet tandem victi ſint; tamen prius bis vicerunt, & multum hoD ſtium ſanguinem fuderunt, atque ita
quodammodo læti, & necem ſuam vlti ceciderunt. Quem ſenſum Rupertus, & Lyranus innuunt. Atque vt magis eum confirmemus, ſciamus (quod
in Sopho. dicemus) notas ſimilitudinis crebro omitti ab Hebræis, vt Pſal.
10. Tranſmigra in montem ſicut paſſer. Hebræ. tranſmigra in montem
paſſer. Ita modo: Non comprehendet

Notę ſimilitudinis ſępe omittuntur.

eos prælium in Gabaa, id eſt, ſicut in Gabaa, non erit tale quale illud fuit.

28 *Super filios iniquitatis*. Senſum iam expoſuimus, nunc de phraſi dicamus. Filius cum genitiuo aliculus nominis ſæpiſſime ponitur in ſcriptura, multiſque modis, qui, vt phraſin paſſim occurentē ſemel explicemus, ita ad methodum redigi poſſe videntur. Filius interdum ponitur cum genitiuo nominis ſignificantis ſubſtantiam, interdum cum genitiuo nominis accidens aliquod ſignificantis. Cum ponitur cum genitiuo ſignificante ſubſtantiam, totum illud nihil aliud ſignificat, quàm genitiuus ille mutatus in nominatiuum ſuum, vt filius hominis, homo dicitur, filij taurorum, tauri. Eccl. 38. Stimulo boues agitat, & conuerſatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum. Iſai. 21. Tritura mea, & filia areæ meæ, id eſt, area mea. Ita filia Sion, Sion; filia Babylonis, Babylon; filia Ieruſalem, Ieruſalem. Vnde Auguſtin. in illud Pſalm. 71. Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum, docet idem eſſe pauperes, & filios pauperum, ſicut idem eſt Sion, & filia Sion. Ita Homerus dixiſſe videtur lib. 7. Iliad. filij Græcorum, pro Græci.

Ὣς ἔφαθ᾽, οἱ δ᾽ ἄρα πάντες ἐπίαχον υἷες
Ἀχαιῶν.

Quando autem patris, aut alicuius ex maioribus nomen additur, tunc proprie filius accipitur, neque aliter, quàm in alijs ſcripturis, vt filius Dauid, filij Iſrael. Idem dico cum nomen patris ex ijs, quæ dicuntur intelligitur, vt Coloſſ. 1. Et tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ, id eſt, filij ſui dilecti, vt expoſuit Augu. 15. de Trinit. capit. 19. vel cum nos dicimur filij adoptionis, & filij Dei, & cum Gene. 35. dicitur filius doloris mei, & filius dexteræ, &c. Sed nos de phraſi ſcripturæ peculiari loqui
29 mur. * Quando genitiuus eſt nominis accidens aliquod ſignificantis, filius accipitur pro generali, aut ſpeciali nomine rei, de qua ſermo eſt, & nomen illud pro adiectiuo ſuo ponitur. Vt filius iniquitatis, id eſt, homo iniquus. Pſalm. 88. Et filius iniquitatis non apponet nocere ei. Eſt enim ſermo de homine

A aliquo, nomen ſpeciei eius eſt homo, ideo interpretamur, homo iniquus. Iſai. 5. Vinea facta eſt dilecto meo in cornu filio olei, vbi oleum pro fertilitate ponitur, nomen generale vineæ eſt locus, aut terra, ſignificat ergo in terra fertili, ſiue (vt verterunt LXX.) in loco pingui, & fertili. Eodem modo dicitur 1. Reg. 13. & alijs in locis ſæpe: Filius vnius anni erat Saul, id eſt, homo vnius anni. Sed eſt diligenter obſeruandum, quando genitiuus eſt nominis ſignificantis pœnam, aut ſupplicium, aut etiam præmium, per nomen dignus,

B aut per futurum verbi cognati, vt commodius videbitur, faciendam eſſe interpretationem. vt 2. Reg. 12. viuit Dominus, quoniam filius mortis eſt vir, qui fecit hoc, id eſt, dignus morte, aut periturus. 1. Reg. 20. Adduc eum ad me, quia filius mortis eſt. Matth. 23. Et facitis eum filium gehennæ, duplo quàm vos eſtis, id eſt, dignum gehenna. Io. 17. Nemo ex eis perijt, niſi filius perditionis, id eſt, ille, qui perditione dignus erat, aut qui periturus erat. Eph. 2. Eramus & nos natura filij iræ, ſicut & ceteri, id eſt, digni ira, & ſupplicio. In ſi-

C gnificantibus præmium, vt filius pacis, id eſt, dignus pace. Luc. 10. Et ſi fuerit ibi filius pacis. pro quo Matth. 10. Salutate eam dicentes: Pax huic domui. Et ſi quidem fuerit domus illa digna, pax veſtra veniat ſuper eam.

Iuxta deſiderium meum corripiam eos. 30
Quia maximum futurum erat ſupplicium, ait: Iuxta deſiderium meum, ducta videlicet ſimilitudine ab homine, qui multis iniurijs ſine cauſa prouocatus vltionem expetit, ſed occaſione aliqua in tempus aptius differt, ac tandem ſumit.

D *Propter duas iniquitates ſuas.* Irruet in eos infinita pene Aſſyriorum multitudo, vt duæ eorum iniquitates puniantur. Has duas iniquitates Hieronymus varie interpretatur, mihi illa videtur optima interpretatio, quam ex Ieremia petit: Duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas, ciſternas diſſipatas, quæ cōtinere nō valent aquas. Quam ſequuntur Cyrillus, Theodoretus,

tus, Theophylactus, Rupertus. Hæ duæ iniquitates (inquit Hieronymus) contra duo decalogi erupere præcepta, in quibus dicitur: Ego Dominus Deus tuus: non erunt tibi dij alij abſque me. Rupertus. Hoc in quauis alia gente, quæ Deum non noſſet, vnum peccatũ erat, cum videlicet malum per ignorantiam eligitur pro bono. At in populo, in quo notus erat Deus, duplex peccatum eſt, alterum, Deum notum non colere, alterum, pro eo, ſiue potius contra eum, colere deos falſos.

31 *Ephraim vitula docta diligere trituram.* Solent vitulæ, ſiue vaccæ nouellæ, cũ ad terendum adhibentur, cito ab agricolis dimitti, ne nimio labore frangantur: ſed illæ quoniam in tritura libere comedere ſinuntur, iuxta illud Deute. 25. Non alligabis os boui trituranti, ſæpe vltro ad aream redeunt, & trituram amant. Ita Ephraim aſſuetus colere idola, quoniam inde commercio, & amicitijs aliarum nationũ locupletior fiebat, ſæpe redibat ad idololatriã, licet aliquando recedere quodammodo videretur. Ita exponunt gloſſa, Rupertus, Lyranus, & ante eos Gregorius, vt ſtatim dicam, & ſane eleganter. Sed addamus triturã hoc loco arationi opponi. Debent enim homines arare. i. laborare in legis diuinæ cuſtodia, nec præſentia emolumenta quærere, vt vitula terens, ſed futura expectare, vt qui arat. 1. Cor. 9. Qui debet in ſpe qui arat, arare. At Iſrael arare noluit, ſed terere, vt temporalibus diuitijs abundaret. Lyranus affirmat literam Hebraicam eſſe planiorem, atque ita habere: Ephraim vitula ſtimulata diligit trituram. Sed LXX. & Chaldæus, & ceteri interpretes ei aduerſantur, omnes enim vertunt, Docta, vel Aſſueta, quod idẽ eſt, & id proprie ſignificat מלמדה.

32 TROPOLOGIA.

Qui ſollicite quærunt bona huius ſęculi, ſunt vitula docta diligere trituram.

Moralem ſenſum Greg. 20. Mor. cap. 16. acute expoſuit, cuius verba tali viro digna libenter ſubſcribam. Amant peruerſi homines pro huius mundi gloria etiam tribulationes, cunctiſque pro ea ſudoribus libenter ſeruiunt, & grauium laborum iugo deuotiſſime colla ſubmittunt. Quod bene ſub Ephraim ſpecie Hoſee prophetante deſcribitur, qui ait: Ephraim vitula docta diligere trituram. Vitula enim trituræ laboribus aſſueta, relaxata plerumque ad eũdem laboris vſum etiam non compulſa reuertitur. Ita prauorum mens huius mundi ſeruitijs dedita, & rerum temporalium fatigationibus aſſueta, etiam ſi ſibi libere vacare liceat, ſubeſſe tamen terrenis ſudoribus feſtinat, & vſu miſeræ cõuerſationis trituram laboris quærit, vt à iugo mundanæ ſeruitutis ceſſare non libeat, etiam ſi liceat. Quod videlicet iugum Dominus à Diſcipulorũ ceruicibus ſubleuans cum dicit: Attendite vobis, ne forte grauentur corda veſtra in crapula, & ebrietate: illico adiunxit: Et in curis huius vitæ, & ſuperueniat in vos repẽtina dies illa. Et rurſus: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. Hactenus Grego. & idem ait hom. 10. in Ezec.

Luc. 21.

HISTORIA.

33 *Et ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius.* Hieronymus: Tumentes eius ceruicum toros iugo impoſito edomui, id eſt: Ego eius collũ ſuperbum, & contumax domui, & manſueſeci. Ita Theodoretus, niſi quod ipſe ait, Domabo, quoniam LXX. verterunt, Tranſibo. Hieronymus: Verbum עברתי, id eſt, maxime quando à Deo dicitur, ſemper plagas, & aduerſa ſignificat. Denique & exterminator in Ægypto tranſiſſe memoratur, &c. Idem adnotat in Hamos. 5. in illud: Quia pertranſibo in medio tui. Ita Exod. 12. Tranſibit enim Dominus percutiens Ægyptios. Iob. 15. Quibus ſolis data eſt terra, & non tranſibit alienus per eos. Zach. 9. Et non tranſibit ſuper eos vltra exactor. Videtur autem mihi loqui Propheta de plagis, quas Iſrael ab Aſſyrijs accepit tempore Zachariæ regis, de quibus 4. Reg. 15. & 16. & 2. Paral. 30.

Tranſire, pro punire

Aſcendam ſuper Ephraim. Docet in poſterum etiam à ſe domandum eſſe Ephraim. Aſcendam ſuper ipſum, quaſi ſuper equum, aut iumentum aliquod, hoc eſt, omninò eum mihi ſubijciam, &

& Aſſyrijs tradam. Sanctes Pagninus quod in Hebræo eſſet ארכיב vertit, Equitare faciam Ephraim. Iſidorus Clarius: Currum trahere docebo Ephraim. Sed aptiorem eſſe noſtram tranſlationem docent LXX. qui verterunt, ἐπιβιβῶ Ἐφραίμ, vt eſt in caſtigatiſſimo Aldi Manutij codice, id eſt, aſcendo ſuper Ephraim, non, ἐπιθήσω Ἐφραίμ, id eſt, ſuperponam Ephraim, vt habent codex Complutenſis, & Regius.
34 * Atque hanc lectionem eſſe multo emendatiorem docent Cyrillus, & Theophylactus, qui legunt, Aſcendo ſuper Ephraim & Theodoretus eodem modo legit, exponit enim, Nam eo vectabor. Hierony. vertit, Supponam Ephraim, quod idem eſt, ex quo perſpicuum eſt eum legiſſe, ὑποθήσω. Nota eſt eorum regula, qui Grammaticæ Hebraicæ inſtitutiones tradiderunt, ſæpe verba coniugationis hiphil non differre modo ſignificandi à coniugatione cal.

Arabit Iudas. Cum hanc Iſraelis calamitatem viderint, tribus duæ nequaquam ſe in tritura exercebunt, ſed arabunt. Trituram vocat cultum idolorum ſpe præſentis quæſtus, arare autem eſt laborare in ea re, quæ fructum præſentem non habeat, ſed futurum promittat, id eſt, in executione mandatorum Dei, vt iam expoſuimus numer. 31. Ita Gloſſa, & Lyranus. Hoc autem dicit, propterea quod regnante Ezecia in Iuda captæ ſunt decem tribus anno ſexto regni eius. quarto Regum. 18. eo autem tempore duæ tribus pietatem colebant, & dum vixit Ezecias. 2. Paralip. 30. & 31. penituſque idola reliquerunt. Quod autem capit. 5. vidimus: Facti ſunt principes Iuda quaſi aſſumentes terminum, ſuper eos effundam quaſi aquam iram meã: quibus verbis increpat eos, quod ad tantam fratrum ſuorum calamitatem non reſipuerint, ſed de dilatandis potius terminis cogitauerint: nihil obſtat, indicat enim, quod poſt Ezeciæ mortem factum eſt: Tunc enim reuerſus eſt Iudas ad idololatriam 2. Paralip. 33. & ceteri deinde reges præter Ioſiam impij fuerunt.

Tritura.

Aratio.

35 *Confringet ſibi ſulcos Iacob.* Glebas ſulcorum comminuet, terramque diligenter complanabit, vt emollita recipiat ſementem, & fecunda poſt modicum ſeges pullulet. Hoc eamdem habet ſignificationem cum eo quod dixit: Arabit Iudas. Sed Iacob hoc in loco dici vult Gloſſa eos, qui de alijs tribubus manſere cum duabus. Quod verũ eſſe arbitror, id eſt, homines decem tribuũ, qui hortante per nuntios Ezecia abiecerunt errorem idolorum, & venerunt in Ieruſalem, vt videmus. 2. Paralip. 30. Adeo vt omnis Iſrael, qui inuentus eſt in vrbib' Iuda deſtruxerit lucos, & aras, & idola, non ſolum de vniuerſo Iuda, ſed & de Ephraim, & Manaſſe. 2. Par. 31.

Seminate vobis in iuſtitia. Monet vt hoc ſemper faciant, & in legis Dei executione perdurent, vt fructus vberrimos pietatis ſuæ colligant. In iuſtitia, pro in iuſtitiam, ſiue ad iuſtitiam, poſitum eſt, ſicut, In ore miſericordiæ, pro, In os, aut ad os miſericordiæ, ita enim eſt in Hebr. & ita verterunt LXX. & reliqui interpretes, & ita legerunt Origenes tract. 12. in Matth. & Ambroſius in libro de Nabuthe Iezrahelita, cap. 7. Bernardus ſerm. 37. in Cant. & ep. 108. Nam ſi proprie loquamur, Seminate in iuſtitia, &c. hunc habet ſenſum. Seminate cum iuſtitia, & metetia cum miſericordia, ſicut Pſalm. 125. Qui ſeminant in lachrymis, in exultatione metent, vbi LXX. ἐν δάκρυσι, id eſt, in lacrymis, vt nos habemus, non in lacrymas, vt hic, In iuſtitiam.
36 * At hic ſenſus eſt, Seminate ad iuſtitiam, id eſt, ita arate, & ſeminate, vt multa iuſtitia, id eſt, ſanctitas in veſtris cordibus oriatur. Hoc autem ſæpe fit in noſtra tranſlatione, vt Pſal. 43. Et in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis, pro, In nos. 1. Pet. 1. Conſeruatam in cœlis in vobis. Græce, in vos εἰς ὑμᾶς. Eodem modo loquuntur & Apoſtoli, vt Rom. 1. Tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum, Græce, In deſiderijs. Et ibidem. Qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium Græce, In mendacio, Sicut è contrario ponũt εἰς pro ἐν, vt 1. Cor. 1. Aut in nomine Pauli baptizati eſtis? Et Matth. vlt. Baptizãtes eos in nomine Patris, &c. Græce In nomen

In iuſtitia pro in iuſtitiam.

εἰς pro ἐν in apoſtolis & vice verſa.

men Pauli,& in nomen Patris. *Et meti-*
te in ore miſericordia. Si ita ſeminaueri-
tis, ampliſſimos fructus, vberrimoſque
colligetis, omnibus vos bonis & ani-
Scriptura in promiſſionibus imperatiuo vtitur pro futuro.
mæ, & corporis replebit Deus. Solet
ſcripturn in promiſſionibus vti impera
tio pro futuro, vt ſignificet, ſi id fiat;
quod dicit, promiſſionem eſſe certiſſi-
mam, quaſi nihil iam ſuperſit, niſi ma-
nus ad fructum illum colligendum mit
tere, aut ad promiſſionem illam capien
dam, vt Iſai. 55. Audite audientes me,
& comedite bonum, id eſt, ſi me audie-
ritis, non dixit, Comedetis bonum, ſed
vt certum & paratum bonum demon-
ſtrer, Comedite bonum. Pſal. 33. Acce-
dite ad eum, & illuminamini. Luc. 11.
Date eleemoſynã, & ecce omnia mun-
da ſunt vobis. Sed quid eſt, In ore mi-
37 ſericordiæ?* Os in ſcriptura pro volun
tate ſæpe accipitur, ſignificat enim lo-
cutionem, & locutione homines mani
feſtant quod volunt. Ita dicere ſole-
Dico.
mus, Faciam, quod dixeris, id eſt, quod
volueris. Inde apud Hebræos & Chal-
dæos, אמר, id eſt, dicere pro iubere. Vt
Pſalm. 148. Ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe
mandauit & creata ſunt, & Mat. 4. Dic,
vt lapides iſti panes fiant. Inde os pro
voluntate, vt Gen. 24. Vocemus puel-
lam, & quæramus ipſius voluntatem.
In Heb. Et quæramus os ipſius. Iſai. 30.
Qui ambulatis vt deſcendatis in Ægy-
ptum, & os meũ non interrogaſtis. Ita
igitur dictum puto. *In ore miſericordiæ*,
ad os miſericordiæ, id eſt ad voluntatẽ
miſericordiæ, quantum miſericordia
Reg.
voluerit, hoc eſt largiſſime. Solet enim
Proſopopœia, id eſt fictio perſonæ, frequens in ſcriptura.
ſcriptura voluntatem, & ſermonem, &
ſenſum tribuere etiã rebus inanimatis
per proſopopœiam. Ex his intelligitur
locus Gen. 47. Et alebat eos, omnemq;
domum patris ſui præbens cibaria ſin-
gulis. In Hebr. Præbens cibaria: לפי
הטף, id eſt, ad os paruuli. Paguinus
Locus Geneſ. 47.
vertit: Ac ſi adhuc eſſent paruuli, alij
aliter. Sed nos ſciamus טף ſignificare
paruulum, & familiam, & plerumq; po
ni pro filijs, qui ſunt tota familiæ, vel
potiſſima eius pars, vt Gene. 47. Et in
cibum familijs, & liberis veſtris: Ergo
dare cibaria in os familiæ, ſiue ad os fa-
miliæ, eſt dare quantum quiſque de fa-

A milia vellet. * Hinc etiam: Percutere 38
in ore gladij, id eſt, omnes occidere, & Os gladij
nemini parcere, quod eſt percutere
quantum gladius percutere velit. Exo.
17. Fugauitque Ioſue Amalech, & po-
pulum eius in ore gladij. Nume. 21. A
quo percuſſus eſt in ore gladij. Qui au
tem putant in his locis, & ſimilibus os
gladij pro acie capi, conſiderent nun-
quam ita vertere noſtrum interpretẽ,
nec vnquam dici, In ore gladij, niſi cũ
plurimi cæſi ſunt. Si autem ſignificaret
aciem gladij, & ſi vnus cæſus eſſet, dici
poſſet periſſe in ore gladij. Nec obſtat
B quod gladius vtraque parte ſecans δί-
στομος dicitur, id eſt, gemini oris, vt
Hebr. 4. Et penetrabilior omni gladio
ancipiti. Et στόμα, id eſt, os pro acie, vt
Hebræ. 11. Effugauerunt aciem gladij:
nam ea phraſis Græcorũ eſt, non Hebr.
Cum autem dicitur: Periit in ore gla-
dij, propria Hebræorum phraſis eſt. Vn
de LXX. quia ſuæ linguæ proprietatem
callebant, vbi inuenerunt: In ore gla-
dij, nequaquam verterunt: In acie gla-
dij, aut ἐν στόματι, id eſt, in ore, ſed ἐν
φόνῳ μαχαίρας, id eſt, in morte gladij.
Quod autem Lucas capit. 21. dixit: Et
C cadẽt in ore gladij, καὶ πεσοῦνται ἐν στό-
ματι μαχαίρας, Græce loquẽs Hebrai-
cam phraſin imitari voluit, vt aliquan-
do faciunt Apoſtoli, & Euangeliſtæ.

TROPOLOGIA.

Nos cũ hæc audimus, agricolas nos 39
eſſe meminerimus: agricolæ autem
laborioſum genus ſunt, & auidum, mo
do laboremus, modo ſeminemus in iu-
ſtitia, vt cum defecerimus, metamus
in ore miſericordiæ. Hoc enim eſt
quod dixit Apoſtolus Gala. 6. Quæ
enim ſeminauerit homo, hæc & me-
tet. Et 2. Cor. 8. Qui parce ſeminat,
D parce & metet, & qui ſeminat in bene-
dictionibus, de benedictionibus & me-
tet. Semẽ ſunt bona opera, quibus & in
hac vita illuminamur. Origenes tra-
ctat. 12. in Matth. quoniam LXX. ita
verterunt: ſeminate vobis in iuſtitiam,
vindemiate fructum vitæ, illuminate
vobis lumen ſcientiæ: ita eos ſecutus,
inquit. Conuenit primum quæ ſunt
actus implere, & opus bonum delecta-
re, & ſic ad ſcientiam rerum venire, &
ſecun-

ſecundum Prophetam, qui dicit: Seminate vobis ad iuſtitiam, & vindemiate fructum vitæ: vt primum bona opera faciamus, poſt hoc autem quod dicit, illuminate vobis lumen ſcientiæ, quaſi per viam quamdam poſtquam emendauerit quis mores ſuos, proficiſcatur ad ſcientiam, & illuminetur. Bernardus ſerm. 37. in Cant. docet neceſſe eſſe, vt cognitio Dei, ac ſui ipſius præcedat ſcientiam literarum, deinde addit. Et vide ſi non intuebatur, & ſi non docebat hunc ordinem, qui dicebat: Seminate vobis ad iuſtitiam, metite ſpem vitæ, & tunc demum illuminate vobis (ait) lumen ſcientiæ.

40 * Vltimam poſuit ſcientiam tamquam picturam, quæ ſtatum habere nequeat ſuper inane, & ideo illa duo præmiſit, & ſubiecit illi, tamquam ſi ſolidum aliquid picturæ ſubſterneret. Tu ergo ſeminaſti tibi ad iuſtitiam, ſi ex vera notitia tui euigilaſti timere Deum, temetipſum humiliaſti, fudiſti lacrymas, eleemoſynas profudiſti, ceteriſq; te pietatis actionibus mancipaſti, ieiunijs, & vigilijs afflixiſti corpus, ſi pectus tunſionibus cœlos clamoribus fatigaſti. Semina ſunt bona opera, bona ſtudia, ſemina lacrymæ ſunt Ibant, Inquit, & flebant mittentes ſemina ſua. Idem epiſt. 108. Falleris fili, falleris, ſi te putas inuenire apud mundi magiſtros, quam ſoli Chriſti diſcipuli, id eſt, mundi contemptores Dei munere aſſequũtur. Nec enim hanc lectio docet, ſed vnctio, non litera, ſed ſpiritus, non eruditio, ſed exercitatio in mandatis Domini. Seminate, inquit, vobis ad iuſtitiam, metite ſpem vitæ, illuminate vobis lumen ſcientiæ. Vides quia nõ recte proditur ad lumen ſciẽtiæ, niſi iuſtitiæ germen præcedat ad animam, ex quo formetur granum vitæ, non palea gloriæ. Beatus Ambroſius, quamuis hoc de bonis operibus dicatur, proprie tamen ad eleemoſynam accommodat, & ſatis eleganter: ita enim inquit in libro de Nabuthe Iezrahelita, cap. 7. Bonorũ enim fructus munerum in eos ipſos, qui contulerunt, conuertuntur, & gratia liberalitatis in auctorem boni operis redit. Denique ſcriptum eſt: Seminate vobis ad iuſtitiam. Eſto ſpiritualis agricola.

A ſere quod tibi proſit. Bona ſatio in corde viduarum. Si terra tibi reddit fructus vberiores, quàm acceperit, quanto magis miſericordiæ remuneratio reddet multipliciora, quæ dederis?

HITSORIA.

Innouate vobis nouale. Eradicate ſpinas veterum peccatorum, & renouate vos per pœnitentiam. Ierem. 4. Nouate vobis nouale, & nolite ſerere ſuper ſpinas. Nouale eſt ager nunc primum proſciſſus, vt ex Hierony. refertur de verborum ſignificatione cap. 1. & cap. Quid per nouale. 41

Nouale.

B *Tempus autem requirendi Dominum.* Cognoſcite ſemper quidem Deum à vobis quæri debere, ſed nunc maxime, cum venerit Chriſtus veræ iuſtitiæ doctor. Eſt autem notandum tempus hoc loco ſignificare opportunitatem temporis, qua elapſa res aut nullo modo, aut non ſine detrimento magno fiunt. Hebraice עת appellatur, quomodo Salomon Eccleſ. 3. pro eo quod nos habemus: Et ſuis ſpatijs tranſeunt vniuerſa ſub ſole, ait: Et עת, (id eſt opportunitas) omni rei. Deinde cum dicit: Tempus naſcendi, &c. Semper vtitur hoc eodem nomine, pro quo ſemper LXX.

Tempus עת.

C ibi ponunt καιρὸς, quod proprie temporis ſignificat opportunitatem. Eſt ergo: *Tempus autem requirendi*, &c. ac ſi diceret, videte ne occaſionem illam elabi ſinatis, ſi enim tunc Chriſtum non receperitis, in magna mala incideritis, multumque à Romanis affligemini. Tranſijt à præſentibus ad futura, id eſt, ad Chriſti aduentum more prophetarum, vt cap. 2. num. 34. adnotauimus: & merito nunc tranſit, ſemper enim prophetæ nitebantur populum illum talem efficere, vt Chriſtum venientem agnoſceret, & ſuſciperet. 42 * Quod apertius erit, ſi vertere velimus. Tempus autem requirendi Dominum, donec

D veniat, qui docebit vos iuſtitiam; vt verterunt recentiores, & Burgenſis in add. 3. huius cap. & LXX. Et merito, nam עד etiam ſignificat, Donec, vt Hoſ. 5. Reuertar ad locum meum, donec deficiatis, & alibi paſſim, id eſt, nunc eſt vobis tempus, & ſemper erit, donec veniat Chriſtus. Sed ſignificat etiam

Cum,

Cum, vt Ionæ. 4. Cum adhuc eſſem in terra mea. Dicuntur autem hæc vniuerſis duodecim tribubus, de quibus iã promiſcue loquebatur, nam vniuerſis in toto orbe prædicatum eſt Euangelium ab Apoſtolis. Hæc verba ſine cauſa Lyranus de Ezecia rege interpretatus eſt, cum Hieronymus & Chriſtiani expoſitores de Chriſto Dei filio interpretentur, & verba ipſa perſpicua ſint. Non enim de Ezecia, ſed de Chriſto prædictum erat doctorem eum futurũ eſſe iuſtitiæ, vt Iſai. 30. Et non faciet auolare à te vltra doctorem tuum, & erunt oculi tui videntes præceptorem tuum. Et Ioe. 2. Cum dederit vobis doctorem iuſtitiæ. Immo & doctiores Hebræi ita interpretati ſunt, vt docet Galatinus lib. 3. contra Iud. c. 29. & Chaldæus ita vertit: Recipite vos ad timorem Domini; nunc enim reuelabitur, & afferet vobis iuſtitiam.

43 *Araſtis impietatem.* Terra, in qua hactenus laboraſtis, fuit impietas; & ita fructus, quem collegiſtis, fuit iniquitas, id eſt, multiplicata ſunt peccata veſtra. *Et comediſtis frugem mendacij*, id eſt, mentitæ vobis ſunt fruges, nullum fructum recepiſtis ex veſtris iniquitatibus: frugem enim mendacij vocat frugem mentientem, id eſt, non reddentem fructum, quem promittere videbatur, vt eum cap. 9. dixit. Et vinum mentietur eis. Hoc ipſum alijs verbis eleganter loquitur Iſai. cap. 59. Conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem, oua aſpidum ruperunt, & telas araneæ texuerunt, &c. De qua re egimus. c. 6. num. 57. Porro hæc æque conueniunt in duas tribus, & in decẽ, parum enim in iuſtitia manſerunt, & ideo de omnibus intelligendum videtur: quamuis nihil obſtat de ſolo Iſraele hæc dici, vt Ruffinus vult, præcipue enim loquitur hic Propheta de Iſraele.

Quia confiſus es in vijs tuis. Proprie nunc Iſraeli loquitur, vt etiam Hiero. vult. Confiſus es in vijs tuis, id eſt, in idololatria tua, vt exponit Hiero. ſperabaſque Deos, quos colebas, tibi fore propitios. Confidebas etiam multitudini, & fortitudini militum tuorum; ideoque minas meas, & captiuitatem

A futuram contemnebas. Propterea conſurget tumultus in populo tuo, id eſt, fremitus vlulantis exercitus, quo clamante omnes munitiones tuæ vaſtabuntur, & ſpes tuæ fallaces concident.
* Ceterum tumultus hoc in loco aut 44
poteſt intelligi hoſtilis exercitus mu- Tumul-
tuo ſe clamore excitantis ad hoſtem tus.
acrius inuadendum, vt intellexit Hier. aut exercitus Iſraelis in bello cadẽtis, dum alij occiduntur, alij capiuntur, qualis videtur fuiſſe tumultus ille, qui reſonabat in caſtris Palæſtinorum Ionatha cum armigero vincente, & illis mutua cæde cadentibus. 1. Regum. 14. B Ita etiam de illis, qui capiebantur, cecinit Virgilius.

At domus interior gemitu, miſeroque tumultu
Miſcetur: penituſq; cauæ plãgoribus ædes
Femineis vlulãt, ferit aurea ſidera clamor

Ideo LXX. verterunt: & inſurget perditio in populo tuo.

Sicut vaſtatus eſt Salmana à domo eius, qui vindicauit Bahal. Senſus verborum non eſt obſcurus; prædicitur enim Iſraeli miſerabilis vaſtitas, qualis Salmanæ contigit à domo eius, qui vindicauit Bahal. Mirabiliter tamen diſſi- C dent à noſtra tranſlatione noui interpretes, & quidẽ hoc loco maiori probabilitatis ſpecie, quàm alijs ſolent. Nã veteres putant Prophetam alludere ad hiſtoriam illam Salmanæ victi à Gedeone & interfecti Iud. 8. Qui Gedeon Ierobahal dictus eſt, eo quod vltionem ſumpſit de Bahale, & lucum eius deſtruxit & aram. Iud. 6. Ita Hierony. Ruffi. Cyril. Theodor. Theophyl. Rupertus, & alij. At recentiores nolunt hanc interpretationem admmittere, primum; quoniam in Hebr. negant eſſe, ſicut vaſtatus eſt, ſed ſicut vaſtauit. * De-
D inde quoniam in Hebræo non eſt 45
צלמנע, cum צ in principio. quod nomen erat principis illius Madian, de quo Iudicum loquitur hiſtoria, vt in illo libro ſæpe videmus, & apud Dauidem, Pſalm. 82. Sed שלמן cum ש in principio. Tertio quod in Hæbreo non eſt, De domo eius, qui vindicauit Bahal, ſed, Domus, aut domum Arbel. Quare ita locum vertendum putant;

Secundum quod vaſtauit Salman do-
mum Arbel, aiuntque alteram ex dua-
bus indicari hiſtoriam, vel cum Salma-
naſar rex Aſſyriorum primo anno Ho-
ſee regis Iſrael crudeliſſime vaſtauit Ar
bel trans Iordanem: aut hiſtoriam aliã
nobis in ſcriptura non expoſitam, ſed
illo Prophetæ tempore omnibus notiſ
ſimam, cuiuſdam Salman armis, ac bel-
lo potentis, qui Arbel locum munitiſſi
mum expugnauit, ibique nulli ætati pe
percit, ſed filios coram matribus, ac ip-
ſas deinde matres ſaxis, & muris colli-
ſas crudeliter interfecit. Lyranus vero
negat Salman nomen eſſe hominis, ſed
ſignificare pacificum, & Arbel ſignifica
re inſidiatorem, atque ita eſſe vertendum: ſicut vaſtata eſt pacifica à domo
inſidiatoris, id eſt, ſicut gens pacifica, &
quieta, nihilque ab hoſtibus timens va-
ſtari ſolet ab inſidiatore, & eius familia
ſubito irruente, ſicut Iudic. 18. legimus
de vaſtatione vrbis Lais. Quem ſenſum
etiam Chaldæus expreſſit: Sicut vaſta-
tur pacificus per inſidias in die belli.
46 * Difficilis ſane locus, & qui videatur
ægre poſſe defendi: ſed difficilius tot
ſæculorũ damnare conſenſum, & quaſi
cogere Eccleſiam, vt dediſcat poſt tot
annorum centurias quod initio didicit:
Nam LXX. interpretes ita verterunt:
Conſurget perditio in populo tuo, &
omnia murata tua abibunt, ſicut prin-
ceps Salmana de domo Ierobahal in
diebus belli, matrem ſuper filios alliſe-
runt. Quod autem quidam codices
Græci habent, De domo Ieroboham;
mendoſi ſunt, vt etiam Hieronymus
ſubindicauit, & ex Cyrillo, Theophy-
lacto, Theodoretoque conſtat: Ita ſem-
per intellexerunt doctiſſimi quique ex
Græcis patribus, & Latini vſq; ad Hie-
ronymum, & poſt eum omnes Latini,
ſemper enim Eccleſia has tranſlatio-
nes ſecuta eſt. Breuiter ergo eorum ar-
gumenta ſoluamus. Primo quod repre
hendunt verti, Sicut vaſtatus eſt, ini-
que faciunt, cum ſit כְּשֹׁד, id eſt, ſi-
cut vaſtitas, aut iuxta vaſtitatem Sal-
mana, id eſt, qua vaſtatus eſt Salmana.
47 * Quod autem ſecundo loco obijciũt,
diuerſis literis ſcribi Salmana hic, & in
libro Iudicum, multum adducor, vt pu

A tem vitio librariorum contigiſſe, &
olim eiſdem literis vtrobique ſcriptum
fuiſſe. Primum quòd apud LXX. idem
eſt vbique nomen. Deinde quoniam
Hieronymus nihil de ſcriptionis diuer
ſitate dixit, qui ſolet eſſe in hac re dili-
gentiſſimus. Nam & hic adnotauit ma-
le à quibuſdam legi Ieroboham pro Ie-
robahal, & in Hebræo non eſſe Ieroba-
hal, ſed Arbel. Quomodo ergo tantam
diuerſitatem præteriit in eo nomine, è
quo maxime totius loci intelligentia
pendebat? Ego vero & ceteros Græcos
interpretes ita, vt LXX. vertiſſe ſuſpi-
B cor, quoniam Hieronymus nihil de in-
terpretationum varietate in loco ob-
ſcuriſſimo adnotauit. Quod ſi huic
meæ coniecturæ non creditur, quæ cer
te probabilis eſt, binominem eum fuiſ-
ſe dicamus, vt paſſim in ſcriptura vide-
mus, ſicut & Gedeon dictus eſt Ieroba-
hal. Nec mirum, nam & Ioſephus 5. an-
tiqui. capit. 8. hunc ipſum Salmana vo-
cat Hezarbunim. Quamuis probabili-
us fortaſſe eſt ש pro צ poni, ſicut ſæpe
pro ס ſcribi adnotauimus ca. 9. n. 24.
ſunt enim tres hæ literæ ſimilis ſoni,
vt docet Hieronymus in Tradit. Hebr.
C in Geneſ. & in epiſt. ad Titum, capit. 3.
& omnium earum loco, ſcilicet, ponũt
LXX. & Ioſephus, & Euangeliſtę, atque
Apoſtoli. Quod autem litera ע deſit
in fine; & Hebræorum, & multarum na
tionum conſuetudo eſt nomina pro-
pria modo in principio, modo in fine
decurtare. * Tertia obiectio eſt, non legi 48
in Hebr. Ierobahal, ſed Arbel; quam
Hier. diluit, docet enim Arbel idem ſi-
gnificare, quod Ierobahal, ſed breuiori,
diſertiorique ſermone. Hæc Hierony-
mus paucis, ſed quæ difficilem admo-
dum habeant explicatum: ita tamen vi
dentur explicanda. Quod LXX. dixe
D runt, De domo Ierobahal, quoniam vi
dit Hieronymus in nonnullis libris fuiſ
ſe deprauatum, & ſcriptum Ierobohã,
ne in ſua tranſlatione poſſet deprauari,
ri, tranſtulit: De domo eius, qui vin-
dicauit Bahal, vt multa habent exem-
plaria. Sed omnino legendum eſt, De
domo eius, qui iudicauit Bahal, vt in
plurimis codicibus tam manuſcriptis,
quam typis excuſis, & in Haymone,
gloſſa,

gloſſa, Hugone, & alijs legimus. At-
que, vt nullos haberemus codices, qui
ſuffragarentur, ſatis hoc ex relaris Hie-
ronymi verbis poteſt intelligi: nam, vt
dixi, Hieronymus nomen Ierobahal
voluit interpretari, Ierobahal autem
non ſignificat eum, qui vindicauit Ba-
hal, aut vltorem Bahal, vt plerique ni-
mium creduli arbitrantur, ſed (vt hic
ait idem Hiero.) vlciſcatur ſe Bahal, ita
enim legimus Iud. 6. Ex illo die voca-
tus eſt Gedeon Ierobahal, eo quod di-
xiſſet Ioas: Vlciſcatur ſe de eo Bahal,
qui ſuffodit arã eius. Quibus verbis irri-
ſus eſt Bahal, quod tanta iniuria acce-
pta nequaquam ſe ipſum vindicare po-
49 tuerit. * Hoc ipſum oſtenditur, ſi lega-
mus, De domo eius, qui iudicauit Ba-
hal, id eſt, damnauit, infirmum, atque
impotens idolum eſſe eum oſtendit, nõ
Deum, qui de luci, fanique ſui euerſore
vltionem ſumere non valuit. Porro
Arbel non ſignificat inſidiatorem Dei,
vt multi putant, nec deducitur ab ארב,
quod ſignificat inſidiari, ſed à ריב,
quod eſt iudicare, vlciſci, contendere,
vt cap. 2. diximus, cum illa verba expo
nebamus: Iudicate matrem veſtram, iu-
dicate. Et ab eodem verbo ductum eſt
nomen Ierobahal. Itaque א non radi-
calis litera, ſed ſeruilis eſt. Idem igitur
ſignificant Ierobahal, & Arbel, ſed aper
tior eſt irriſio in Arbel, quod ſignificat
iudicatorem, & damnatorem Bahal.
Siquis obijciat in Arbel non eſſe nomẽ
Bahal, ſed אל, quod Deum ſignificat:
non deſunt qui velint in hoc nomine
Arbel ע ſcribi, non א Sed nihil neceſ
ſe habemus mutare lectionem. אל,
vnum ex diuinis nominibus eſt, & pro-
prie fortem ſignificat ad maiorem ergo
infirmiſſimi idoli irriſionem pro Bahal
poſitum eſt nomen Dei, אל, fortitudi-
nem magnam ſignificans, ac ſi diceret
per ironiam, De domo eius, qui indi-
cauit, atque damnauit Deum illum for
50 tem, & potentem. * Iam quod negant
eſſe in Hebræo, De domo, facillime ſol
uitur ſubaudiri huiuſmodi præpoſitio-
nes, vt apud Latinos, & Græcos, ita
etiã apud Hebræos. Ita fecerunt LXX.
& Chaldæus in hoc loco, & ita fieri ſæ
pe apud Hebr. docet Sanctes Pagni-
A. nus lib. 1. inſtituti. Heb. cap. 25. & paſ-
ſim inueniet, qui obſeruauerit.

Nunc ergo noſtra, LXX. que tranſla-
tione, id eſt Græcorum patrum, & La-
tinorum defenſa ſententia, hiſtoriam
in ſcripruta quæramus. Cyril. auctor eſt
alios ante ſe ita interpretatos, vt Ge-
deonem dicerent occidiſſe matrem cũ
filijs in familia Salmana, ſed ſibi aptiorẽ
videri interpretationem, Salmana re-
gem Madian eo tempore quo Iſrael
idola colebat, interfeciſſe ex domo Ge-
deonis, ſiue ex Iſrael (vt alij volunt)
matrem cum filijs: idemque nunc paſ-
B ſuras eſſe decem tribus vaſtantibus Aſ-
ſyrijs, quoniam etiam Deos gentium
adorabant. In hanc ſententiam eunt
Theodoretus, & Theophylactus, quæ
ſane poteſt verbis tranſlationis LXX.
conuenire, ſed noſtræ non poteſt, quæ
ait: Sicut vaſtatus eſt Salmana, non ſi-
cut vaſtauit Salmana. Quare Hierony-
mum miror eodem modo fuiſſe inter-
pretatum contra verba ſuæ tranſlatio-
nis, ita enim ait: Vt quomodo Salma-
na interfecit filios coram matribus, ip-
ſis quoque matribus deinceps interfe-
ctis, ſic & filij tui, ò Ephraim, te præ-
C ſente interficiãtur, qui & ipſe trucidan-
dus es. * Deinde, vt hoc ex Scriptura 51
probet, addit: Quærimus vbi ſcriptum
ſit, quod Salmana matrem ſuper filijs
occiderit. Legimus in Iudicum libro lo-
quente Gedeone ad principem Madiã:
Quomodo abſque liberis fecit gladius
tuus multas matres: ita ſine filijs erit
inter mulieres mater tua. Hæc ille, quę
ideo ſubieci, ne illis quærendis fruſtra
lector fatigetur. lapſus eſt enim memo
ria Hiero. vt nobis ſæpe vſu venit cum
verba alicuius auctoris tenere nos re-
cte arbitramur, neq; locum intuemur,
ſed memoriter recitamus. Nõ ſunt hæc
D Gedeonis verba, ſed Samuelis, nec Sal-
manæ dicuntur, ſed Hagag regi. 1. Reg.
15. Neceſſe eſt ergo dicere hæc Salma-
nã non feciſſe, ſed paſſum eſſe Gedeo-
ne vincente, vt Ruffinus & alij volunt.
Sed Ruffinus putat cognatos Salmanæ
nomine matris fuiſſe intellectos, aut
certe vrbem ipſam, in qua ille regna- 52
uerat. Sed quis vnquam vidit cogna-
tos matrem dici? Secundum maiorem

præfert

præfert ſpeciem veritatis, ſed æque falſum eſt; non enim tranſiuit Gedeon in terram Madian, vt poſſet euertere vrbem, in qua Salmana regnabat. Eruditus quidam, ac recens expoſitor probabilius hoc refert ad turrem Phanuel, quę victo Salmana euerſa eſt à Gedeone, & ciues interfecti, atque ita mater
52 cum filijs perijt. * Et mihi hoc olim ex parte probabatur: ſed nunc iudicium reprehendo meum, nam Phanuel vrbs erat tribus Gad vltra Iordanem, nihilq; ad Salmanam petinebat, ſed quia contempſit Gedeonem inſequentē Zebee, & Salmanam, & commeatum eius militibus dare noluit, poſtea turris eius ſubuerſa eſt à victore. At Propheta hanc calamitatem Salmanæ fuiſſe docet, ſicut vaſtatus eſt Salmana à domo eius, qui iudicauit Bahal. Nā ſi dicere voluiſſet, non neceſſe erat dicere, ſicut vaſtatus eſt Salmana, qui gladio Gedeonis confoſſus eſt, ſed ſicut vaſtata eſt Phanuel. Dicamus ergo quod videtur probabilius. Cum domus Gedeonis, id eſt, cognati eius, & milites trecenti irruperunt in caſtra Madianitarum, omnia caſtra turbata ſunt (vt legimus Iud 7.) & vociferantes, vlulanteſque fugerunt, & nihilominus inſiſtebant trecenti viri buccinis perſonantes, Immiſitque Dominus gladium in omnibus caſtris, & mutua ſe cæde truncabant. Et cap. 8. Percuſſit caſtra hoſtiū, qui ſecuri erant, & nihil aduerſi ſuſpicabātur. Fugeruntque Zebee, & Salmana, quos perſequēs Gedeon comprehendit turbato omni exercitu eorum. In hac ergo innumerabili multitudine Orientalium populorum quis dubitet multos pueros, mulieresque fuiſſe? cum legamus cap. 6. Cumque ſeuiſſet Iſrael, aſcēdebant Madian, & Amalec, ceterique Orientalium nationum, & apud eos figentes tentoria, ſicut erant in herbis, cuncta vaſtabant. Ipſi enim, & vniuerſi greges eorum veniebant cum tabernaculis ſuis & inſtar locuſtarum vniuerſa complebant, innumera multitudo hominum, & camelorum quidquid tetigerant deuaſtantes.
53 * Cum ergo eo tēpore præ metu Iſrael in antris, & ſpeluncis montium habitaret, vt ibidem ſcriptum eſt, & Medianitæ, ceterique Orientales tanquam in terram ſuam venirent, ſecumque afferrent omnes greges cum tabernaculis, ac populi illi cum vxoribus, & filijs in tabernaculis degant, quæ pro voluntate, aut neceſſitate alio ſemper transferunt, certum eſt multas matres cum filijs in eo fuiſſe exercitu. Mox cū exercitus fugeret ſubito pauore occupatus & ſeſe mutuis vulneribus confoderent milites, omneſque turbati diffugerent, & quantum poſſent feſtinarent, filij cadebant, & matres aut gladijs cædentiū, aut feſtinatione ſubita fugientium ſuper ipſos filios ſuos allidebantur. Hoc ſcriptura nō narrauit, ſed lectoribus intelligendū reliquit ex ijs, quæ in minoribus tumultibus fieri videmus, & poſtea Hoſeas expreſſit. Quis enim tam ſegniter ſcripturam legit, vt non obſeruet, cum in ea mentio ſit hiſtoriæ alibi narratæ, ſepe quædam addi ſolere, quæ in libro illo, in quo fuſius narrata eſt, ſcripta non ſunt? Exempla qui volet, inueniet Heb. 11. in hiſtorijs, quæ referuntur, è varijs ſcripturæ locis. Et. c. 12. Moyſes dixit: Exterritus ſum, & tremebundus. Et noſter Propheta c. 12. ait de Iacob cum angelo luctante: Fleuit, & rogauit eum, &c. lege Geneſin, non inuenies eum tunc fleuiſſe.

Regul. Scriptura addit hiſtorię alibi narratę.

54 *Sic fecit vobis Bethel.* Eadem mala ſine dubio vos patiemini propter idola, quæ colitis in Bethel, eſt autem irriſoria, & amara alluſio vocum Bethel, & Betharbel. Quaſi dicat: Quod illi euenit à Betharbel, id eſt, à domo Gedeonis, hoc vobis eueniet à Bethel, non tam enim hoſtes, quam idola culta in Bethel vos trucidabunt.

A facie malitiæ nequitiarum veſtrarū. A facie alicuius in ſcriptura nihil eſt aliud interdum, quam, Ab eo. Vt Dan. 2. Quam ob cauſam tam crudelis ſententia à facie regis eſſet egreſſa, id eſt, à rege. Ita à facie terræ, à facie gladij. Interdū vero idem eſt quod, Propter, vt Pſalm. 37. Non eſt ſanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non eſt pax oſſibus meis à facie peccatorum meorum, id eſt, Propter iram tuam, propter peccata mea Putruerunt, & corruptæ ſunt cicatrices meæ à facie inſipientiæ meę.

A facie.

Ira

ſtæ nunc, *A facie malitiæ*. id eſt, propter malitiam veſtram. Quod autem additum eſt, Nequitiarum veſtrarum, valet, malitiæ veſtræ iniquiſſimæ, multum enim auget hæc geminatio. Cæterum in Hebr. legitur nunc, Nequitiæ veſtræ, ſiue malitiæ veſtræ, רעתכם, ſed Hieronymus plurali numero legit רעתכם, nam ita ſcriptus inuenitur pluralis huius nominis Exod. 23. v. 2. LXX. A facie malorum veſtrorum.

CAPVT XI.

SIcut mane tranſit, pertranſiit rex Iſrael. Quia puer Iſrael, & dilexi eum: & ex Aegypto vocaui filium meum. Matth. 2. *Vocauerunt eos, ſic abierunt à facie eorum: Baalim immolabant, & ſimulacris ſacrificabant. Et ego quaſi nutricius Ephraim, portabam eos in brachijs meis: & neſcierunt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis: & ero eis quaſi exaltans iugum ſuper maxillas eorum: & declinaui ad eum, vt veſceretur. Non reuertetur in terrã Aegypti, & Aſſur ipſe rex eius: quoniam noluerunt conuerti. Cæpit gladius in ciuitatibus eius, & conſumet electos eius, & comedet capita eorum. Et populus meus pẽdebit ad reditum meum: iugum autem imponetur eis ſimul, quod non auferetur. Quomodo dabo te Ephraim, protegam te Iſrael? quomodo dabo te,* Gen. 19. *ſicut Adama ponam te, vt Seboim? Cõuerſum eſt in me cor meũ pariter cõturbata eſt plenitudo mea. Non faciam furorem iræ meæ: non conuertar, vt diſperdam Ephraim: quoniam Deus ego, & non homo: in medio tui ſanctus, & non ingre-* A *diar ciuitatem. Poſt Dominum ambulabunt, quaſi leo rugiet: quia ipſe rugiet, & formidabunt filij maris. Et auolabunt quaſi auis ex Aegypto, & quaſi colũba de terra Aſſyriorũ: & collocabo eos in domibus ſuis, dicit Dominus. Circũdedit me in negatione Ephraim, & in dolo domus Iſrael: Iudas autẽ teſtis deſcendit cum Deo, & cũ ſanctis fidelis.*

HISTORIA.

B *Sicut mane trãſit, pertrãſiit rex Iſrael.* Commemorat vt hactenus quàm ingratus erga ſe fuerit Iſrael, & ſua in eũ beneficia. Mane autẽ vocat, vt ait Hieronymus, ortum auroræ inter ſolis, noctiſque viciniam, qui celerrime tranſit. Hæc expoſuimus cap. 10. nu. 19. & 20.

Quia puer Iſrael, & dilexi eum. Puer erat populus Iſrael, cum erat in Ægypto, non enim multo ante natus erat in filijs Iacob, & vt puer ingnorantia rerum vtilium laborabat, & omni præſidio, viribuſque deſtitutus erat, & tamẽ dilexi eum, ſemperque ei bene feci. Particula, Quia, & ſi cauſam reddere po- C teſt, nõ tamen eſt, vt ex Hier. expoſitione intelligimus, & fieri id ſepe apud Heb. adnotauimus c. 10. n. 17. 18. Perinde ergo eſt, ac ſi diceret: Puer Iſrael, & dilexi eum. Ita etiam intellexit Chaldæus: quare apud eum, & apud quoſdam ex recentioribus interpretibus ab his verbis incipit caput vndecimum.

Ex Aegypto vocaui filium meum. Hic eſt vnus ex locis, quibus potiſſimum Hieronymus triumphat de fautoribus LXX. interpretum hic, & in Matth. c. 2. & in prologo galeato, & in libro de optimo genere interpretandi, & q. 2. D ad Algaſiam, & alijs locis. Conuincit enim quædam ex veteri teſtamento referri ab apoſtolis, & Euangeliſtis, quæ cum in tranſlatione LXX. non reperiantur, in Hebræo, & in ea, quam ipſe ex Hebræo elaborauit, reperiuntur. Id in hoc loco cernitur, quem totidẽ verbis, vt nos habemus, ſanctus Mat. retulit cap. 2. Qui conſurgens accepit puerum, & matrem eius nocte, & ſeceſſit in

Ægyptum:& erat ibi vſque ad obitum Herodis,vt adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetam dicentē: Ex Ægypto vocaui filium meum. At in LXX. non reperitur, legimus enim: Ex Ægypto vocaui filios eius: quod tā ipſi,quam Græci patres, de filijs Iſrael interpretati ſunt. Deo hoc etiam loco, quoniam apertiſſime loquitur de exitu Iſrael ex Ægypto, Iulianus impius apoſtata lib. 7. contra Chriſtianos calumniatus eſt Matthæum Euangeliſtam, vt refert Hieronymus, quod de Chriſto expoſuerit, vt ſimplicitati eorum, qui
2 ex gentibus credebant, illuderet. Cui recte idem beatus pater reſpondit, primum Matthæum Hebraicè ſcripſiſſe, ita non gentibus, ſed Hebræis legem ſcientibus ſcripſiſſe: deinde de Chriſto etiam Prophetæ verba intelligi.

3 Sed quæritur, verum hiſtorico ſenſu de Chriſto intelligantur, an allegorico. Si enim hiſtorico dicas, reclamare videntur verba ipſa: ſi allegorico, nihil ergo probant, tantum enim ex hiſtorico ſenſu depromitur firmum argumentum, quale hoc eſſe oportuit apud Matthæum ſcribentem Hebræis in legis, & prophetarum lectione educatis. Sunt qui contendant duos ſenſus hiſtoricos habere hunc locum, alterum de filijs Iſrael, de Chriſto Domino noſtro alterum, vt Lyranus in Matth. cap. 2. & Dionyſius ibidem, & hic. Immo Lyranus in Danielem cap. 8. & Dionyſius in Matth. ca. 2. canonem conſtituunt his verbis. Quando in veteri teſtamento prædicitur aliquid eſſe impletum in aliqua perſona veteris teſtamenti, verius tamen,& perfectius in aliqua noui teſtamenti: tunc eſt ibi duplex ſenſus literalis, vnus minus principalis,& alius principalior, de illo, ſcilicet, in quo perfectius impletur verbum prædictum. Multis canon Lyrani hodie placet, ſed cur placere non debeat, dicam ſtatim. Quàm vis ſatis, ac ſuper demonſtrabo falſum eſſe, ſi hunc locum, qui ſine dubio eſt ex ijs, quæ Lyranus notat, allegorice ab Euangeliſta acceptum comprobauero.

An id quod in figura dicitur contigiſſe, habeat duos ſenſus literales.

4 * Sed quid multis comprobem, cum communis veterum, & nouorum ſcriptorum conſenſio videatur allegorico

A ſenſu referri hæc verba à Matthæo? Ita docet aperte Hieronymus. Supereſt (inquit) vt illud dicamus, quod ea, quæ typice præcedunt in alijs iuxta veritatem, & adimpletionem referantur ad Chriſtum. Neque ab hoc diſcrepare videtur quod Chryſ. hom. 8. in Matth. ait, quædam in ſcriptura de alijs dici, & in alijs impleri, idque in his Prophetę verbis euenisse, quæ de populo quidem Iſrael dicta ſunt, ſed in Chriſto impleta. Gloſſa etiam huius loci Hoſeæ, quam merito collaudat, & notari iubet Paulus Burgenſis in additione prima
B huius cap. ita ait: Hoc teſtimonio vtitur Matthæus, quando ex præcepto angeli ex Ægypto redit Ieſus cum matre ad terrā Iſrael, quia hæc typice referuntur ad Chriſtum. Idem docent in Mat. cap. 2. Theophylactus, S. Thomas, Titelmannus; Caietanus, Ioannes Arboreus, & Gagneius in Matth. & Hugo in hunc locum Hoſeæ, & deniq; Oſiander in Annotationibus in librum primum harmoniæ Euangelicæ in vndecimum caput cum ipſe hiſtorico ſenſu citari hæc verba ab Euangeliſta contendat, affirmat omnes veteres commen-
C tatores à tempore apoſtolorum allegorice ad Chriſtum retuliſſe, & in eos hoc nomine inuehitur, quod allegoriā confinxerint, cum hiſtoria ſit. * Ratio 5
etiam ipſa docet, non enim cenſetur ſenſus ille hiſtoricus, qui conuenire poteſt verbis ſeparatis à contextu ſuo, & per ſe poſitis, ſed qui & verbis ipſis congruit, & apte cum ſequentibus, ac præcedentibus cohæret: alioqui multos ſenſus hiſtoricos fateri cogemur, quidem alieniſſimi. In hoc autē loco quid apertius, quàm vtraque de populo Iſrael dici? Et ſequentia quidem notū eſt Domino conuenire non poſſe, ſed
D populo illi cultori idolorum: vocauerunt eos ſicut abierunt à facie eorum, Bahalim immolabant, & ſimulacris ſacrificabant. Præcedentia videamus, quæ multum quoſdam mouent. Sicut mane tranſijt, pertranſijt rex Iſrael. Hoc de regibus decem tribuum ſine dubio dicitur, qui peccatis ſuis regnum amittere meruerunt. Id enim agebat: Conſurget tumultus in populo tuo, & omnes

muni-

A munitiones tuæ vaſtabuntur, ſicut va-
ſtatus eſt Salmana, &c. Denique, vt ſuo
loco expoſuimus, idem nunc dicit, at-
que capite 10. Tranſire fecit Samaria
regem ſuum, quaſi ſpumam ſuper fa-
ciem aquæ. Quare cum ſubijcit: Quia
puer Iſrael, & dilexi eum, idem Iſrael
eſt, de quo dixit: Sicut mane tranſit
pertranſijt rex Iſrael. Ex quo conuin-
citur Euſebius, qui lib. 9. Demonſtra-
tionis Euangeli. demonſtratione 4. ad-
eo ad Chriſtum hæc referenda eſſe pu-
tat, vt plane videatur negare poſſe de
6 populo intelligi. * Itaque vbi Prophe-
B tam audimus dicentem: Quia puer
Iſrael, & dilexi eum, hoc nomen Iſrael
populum ſignificat, populus autem ip-
ſe nomine Iſrael ſignificatus ſignificat
Chriſtum. Quemadmodum cum Exo.
12. legimus: Hæc eſt religio Phaſe, om
nis alienigena non comedet ex eo. In
vna domo comedetur, nec efferetis de
carnibus eius foras, nec os illius con-
fringetis: voces Phaſe, & Agnus, non
ſignificant Chriſtum, ſed agnum, qui
ex legis præcepto immolabatur. Ille
autē ſignificabat, & præfigurabat Chri
ſtum: hic eſt ergo allegoricus ſenſus,
C quem videlicet non proxime efficiunt
verba, ſed res illæ, quas verba ſignifi-
cant. Quare nō poſſum non vehemen-
ter mirari viros valde eruditos, & pios
Lyranum, & Dionyſium non videre
quàm aperte labantur, & ſe ſuis ipſo-
rum verbis ita conuinci, & argui, vt im
pugnatore nullo indigeant. Aliquan-
do, inquiunt, in ſacra ſcriptura duplex
eſt ſenſus literalis, quia ea, quæ facta
ſunt in veteri teſtamento, ſunt figuræ
eorum, quę fiunt in nouo, dicente Apo
ſtolo. 1. Cor. 10. Omnia in figura con
tingebant illis, & ideo quādo in veteri
D teſtamento prædicitur aliquid eſſe im-
pletum in aliqua perſona veteris teſta-
menti, verius tamen, & perfectius in
aliqua noui teſtamenti, tunc eſt ibi du-
7 plex ſenſus literalis. * Pugnant hæc, &
hanc pugnam multi eruditi non vidēt.
Si ea quæ facta ſunt in veteri teſtamen
to figuræ ſunt eorum, quæ fiunt in no-
uo, ergo de rerum ſignificatione lo-
queris, non de vocum, res enim factæ
ſunt, & res ſunt figuræ, non voces. Er-

A go hic non literalis ſenſus eſt, ſed ſpi-
ritualis, ſiue allegoricus: à definitione
videlicet ad definitum. Senſus enim li-
teralis eſt, quem voces ſignificant, &
efficiunt, ſenſus autem ſpiritualis, quē
ſignificant, atque efficiunt res illæ per
verba prius ſignificatæ. Pudet in his im
morari, & prima theologiæ elementa,
communeſq; animi conceptiones con
firmare; atque ideo prætermittam: ſa-
tis mihi erunt eiuſdem Lyrani verba in
prologo primo bibliorum: Habet, in-
quit, iſte liber hoc ſpeciale, quod vna li
tera continet plures ſenſus: cuius ra-
B tio eſt, quia principalis huius libri au-
ctor eſt ipſe Deus, in cuius poteſtate eſt
non ſolum vti vocibus ad aliquid ſigni
ficandum (quod etiam homines facere
poſſunt, & faciunt) ſed etiam rebus ſi-
gnificatis per voces vtitur ad ſignifican
dum alias res: & ideo commune eſt om
nibus libris, quod voces aliquid ſignifi
cent, ſed ſpeciale eſt huic libro, quod
res ſignificatæ per voces aliud ſignifi-
cent. Secundum igitur primam ſignifi-
cationem, quæ eſt per voces, accipitur
ſenſus literalis, ſeu hiſtoricus: ſecundū
vero aliam ſignificationem, quæ eſt per
C ipſas res, accipitur ſenſus myſticus, ſeu
ſpiritualis. Qui eſt triplex in generali.
Quia ſi res ſignificatæ per voces refe-
rantur ad ſignificandum ea, quę ſunt in
noua lege credēda, ſic accipitur ſenſus
allegoricus, &c. * Ex hac & Lyrani, & 8
omnium theologorū receptiſſima ſen-
tentia conſtat, cum dicitur; Hoc typus,
ſiue figura illius eſt, hoc illud præfigu-
rat; hoc geſtum eſt ad illud ſignifican-
dum, hoc typice dicitur, & ſimilia mul
ta apud veteres patres, ſenſum nequā-
quam literalem, ſed allegoricum, ſpiri-
tualemq; indicari, quia non per verba
D proxime ſignificatur, ſed per res. Quia
ergo eductio populi Iſrael ex Ægypto
ſignificabat puerum Ieſum ex eadem
regione euocandum, & educendum,
ideo verborum Prophetæ ſenſus lite-
ralis eſt de populo Iſrael, de puero ve-
ro Ieſu allegoricus. Iam nemo non vi-
det, quā fallax ſit canon Lyrani, & Dio
nyſij. Os nō confringetis ex eo, in agno
impletū eſt tempore veteris teſtamēti,
poſtea in Chriſto Domino crucifixo, vt

Ioan. cap. 19. docuit:ſed quia agnus in
lege immolabatur,vt Chriſtum immo-
landum in cruce ſignaret : ſenſus alle-
goricus eſt eum ad Chriſtum refertur
apud Ioan. Atque ita ſpiritualem ſen-
ſum in eum locum eſſe docuerunt Au-
guſtinus tract. 120. Chryſoſtomus ho-
mil.84. Theophylactus , ſanctus Tho-
mas, Titelmannus, Caietanus,& mul-
ti alij, in quibus & Dionyſius ipſe , qui
optime ibi veritatem agnouit. Ipſe etiã
Lyranus ait: Agnus enim paſchalis fuit
figura expreſſiua paſſionis Chriſti .
9 * Præterea Iſaac,& Iſmahel figura fue-
runt duorum teſtamentorum, veteris,
& noui , alter ſeruitutem veteris legis
ſignificabat , alter gratiam filiorum in
noua lege. Cum ergo hiſtoria illa de
duobus teſtamentis exponitur, ex Ly-
rani, & Dioniſij canone, efficitur neceſ
ſario ſenſum eſſe literalem, non allego
ricum. Sed hic canon plane aduerſatur
Paulo, qui Gal 4. ait: Dicite mihi, qui
ſub lege vultis eſſe,legem non legiſtis?
Scriptum eſt enim,quoniam Abraham
duos filios habuit, vnum de ancilla, &
vnum de libera. Quæ ſunt per allego-
riã dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamen
ta,&c. Vbi Lyranus canonis immemor
ſui, veritatis tacita vi ductus ait: Habet
enim ſacra ſcriptura quadruplicem ſen
ſum, ſcilicet hiſtoricum, qui per voces
ſignificatur , & myſticum, & hic eſt tri-
3 plex Moralis quando intelligitur,quid
agendum ſit, allegoricus, quando deſi-
gnatur quid credendum,&c. Et ſtatim.
Hæc enim ſunt duo teſtamenta ſecun-
dum ſenſum allegoricum . Et Diony-
ſius. Quæ ſunt per allegoriam dicta ,
exponit, id eſt, per myſticam ſignifica-
tionem. Hæc enim ſunt duo teſtamen-
ta, id eſt , per allegoricam ſignificatio-
nem deſignant duo teſtamenta. * Ex
10 his perſpicue videmus, quamuis multa
ex veteri teſtamento ab apoſtolis , &
Euangeliſtis literali ſenſu ſine dubio ci
tentur, nullo tamen modo negari poſ-
ſe citari quædã ſenſu ſpirituali, ac my-
ſtico. Vnde Paulus Burgenſis in addit.
1. cap. 4. epiſt. ad Gal. ita ſcripſit: Licet
in quæſtione ſuper prologum Geneſis
in art. 5. dictum fuit, quod epiſtolæ Pau
li habent vnum ſenſum literalem ; ta-

A men nihilominus ipſe Apoſtolus plu-
res auctoritates allegat in ſenſu myſti-
co, ſicut hic,& in alijs locis. Fuit enim
principalis doctor ſacræ ſcripturæ , ad
quem pertinet exponere in quo ſenſu
accipiantur auctoritates. Sic etiã faciũt
ſancti doctores Eccleſiæ, qui licet in li-
bris ſuis multas auctoritates allegãt in
myſtico conſenſu , ipſi tamen dicta ſua
ſecundum ſenſum literalem tradunt.
Hæc Burgenſis. Sed quomodo magnã
vim habeant ad faciendam fidem hæc
loca allegorice explicat, quomodo in
illis ſenſum allegoricum non ſolũ ſpe-
B ctauerit Spiritus ſanctus, ſed etiam ma-
gis ſpectauerit, quàm literalem, quam-
uis primo literalem,& per eum mox al
legoricum, dicerem nunc, ſicut res ipſa
exigebat, niſi iam dixiſſem latius in pri
mo præludio à num. 18. vſque ad finẽ.
Et quia allegoricum ſenſum præcipue
Spiritus ſanctus quærebat, hæc prophe
tia tunc prorſus impleta eſt, cum Chri
ſtus eductus eſt ex Ægypto, vt cap. 10.
num. 24. docuimus . Corrigat igitur ex
tantorum patrum, totque auctoritate ,
& ex tanta rationum firmitate ſuã ſen-
tentiam, qui dixit impium eſſe negare,
C hæc verba literali ſenſu de Chriſto eſſe
intelligẽda, quoniam, inquit, probatio
per auctoritatem ſcripturæ non tenet,
niſi ex ſenſu literali. * Sed ante quã ce-
tera addamus, illud ad integram huius 11
quæſtionis explicationem reſtat quæ-
rendum : Vtrum fieri poſſit, vt eadem
verba proprie ſignificent aliquam rem
geſtam, quæ figura ſit alterius in nouo
teſtamento gerendæ: & ſimul ſignificẽt
rem eandem gerendam. Vt, an illa ver
ba. Os non comminuetis ex eo, ſimul
ſignificent literaliter, & allegorice eã-
dem rem noui teſtamenti, nempe Chri
D ſto non fuiſſe oſſa confringenda in paſ-
ſione? Significant enim hoc de agno
hiſtorice, & eadem ratione allegorice
de Chriſto. Sed hoc quærimus , an il-
lud idem, quod ſignificant allegorice ,
poſſint ſignificare hiſtorice ? Reſpon-
deo fieri non poſſe , quia ſicut eadem
res non poteſt vmbra corporis eſſe , &
corpus ipſum, nec figura,& veritas eiuſ
dẽ figuræ; ita eadem verba non poſſunt
literali ſenſu ſignificare figuram, & vm
bram ,

An poſ-
ſint eadẽ
verba ſi-
gnificare
idem lite
raliter, &
allegori-
ce.

bram, atque veritatem eiuſdem figuræ, corpuſque eiuſdem vmbræ. Hoc & illa ratione comprobatur, quam paulo ante expoſuimus, ſenſum litteralem non eſſe, quem verba ſeparata à contextu ſuo, ſed quem adiuncta præcedentibus, & ſequentibus efficiunt. Præcedētia autem, & ſequentia in veteri teſtamento ita tempore, loco, perſonis, alijſque huiuſmodi coarctantur, vt ſimul conuenire nequeant figuræ, & rei figura illa ſignificatæ.

12 Sed videamus iam, quam vim habeat obiectio Oſiandri aduerſus veteres patres, quos nos in huius loci explanatione ſumus ſecuti. Fingitur, inquit, allegoria, nam quoquo te vertas nihil ſimile inuenies, niſi quod vterq; fuerint in Ægypto. Addit Ianſenius (cui etiā patrum ſententia diſplicuit) in capit. 11. Concordiæ Euang. fieri non poſſe, vt populus pene innumerabilis, vnus hominis ſit figura. Sed vtraq; obiectio ita diluitur. Populus Iſrael filius Dei appellatur, Exod. 4. Filius meus primogenitus Iſrael. Et, Dimitte filium meum: quatenus ergo filius eſt, figurā habet veri filij Dei, & cum nomen habet filij, quaſi vnus homo cogitatur. Sicut vice verſa vnus homo figura vnius populi eſt, Gen. 25. Duæ gentes ſunt in vtero tuo. Eſſe autem hunc populum figuram Chriſti, docet Origenes hom. 17. in Num. Chryſoſtomus hom. 8. in Matth. Rupertus in eumdē Matth. & alij multi. Si autem figura eſt quatenus filius eſt, cur miratur Ianſenius ad verū Dei filium referri, quæ de populo illo dicuntur, cum filius appellatur? Similitudo autem, è qua allegoria ſumitur, hæc eſt, quod ſicut populus venit in Ægyptum vrgente metu famis, ita Chriſtus vrgente perſecutione Herodis. Sicut populus manſit in terra aliena laborioſe, & poſtea vocatus eſt per angelum admonentem Moyſem in rubo: ita Chriſtus fuit in Ægypto, donec Ioſeph ab angelo admonitus eſt. Præterea vt Rupertus in Matth. 2. & hic adnotauit, populus poſt egreſſionem ex Ægypto tranſiuit mare, fuit in deſerto quadraginta annis, & poſtea in terram promiſſam ingreſſus eſt: ita Chriſtus poſtquam venit ex Ægypto baptizatus eſt, & in deſerto quadraginta diebus fuit, & ſtatim cœpit introducere ſuos in terram promiſſionis, dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Inanis ergo eſt, & ridicula Oſiandri ratio, & oratio.

13 Poſtremo ex his omnibus abunde refellitur Ianſenius, qui 11. cap. Concordiæ ſuæ in Euangel. non dubitauit dicere hunc locum, & multa ſimilia afferri ab Euangeliſtis per applicationem quamdam, non autē quod prophetæ id ſignificare voluerint ad quod ab euangeliſtis afferuntur, vt cum dicitur, Vt impleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetā. &c. Senſus eſt, vt verificaretur de Ieſu illud prophetæ: Ex Aegypto, &c. Vt ſi quis de patre nimis filium amante diceret: videres illum deſiderio filij omnia contemnere, vt impleretur in eo illud Maronis:

Omnis in Aſcanio cari ſtat cura parentis. 1. Æneid

Huiuſmodi etiam eſſe dicit illud Mat. 15. Hyprocritæ bene de vobis prophetauit Iſaias dicens: Populus hic labijs me honorat, &c. Et illud cap. 13. Auditu audietis, & non intelligetis, &c. Et quod eſt ibidem: Aperiam in parabolis os meum, & quod cap 2. legitur: Vox in Rama audita eſt, &c. Qua in re vir eruditiſſimus toto cœlo errat, & homo cum primis pius id dicit, quod pietas fidei nullo modo (vt mihi quidem videtur) dici ſinat. Nam cum ſcriptura ipſa docet prophetam de re illa locutū eſſe, quam Euangeliſtæ commemorāt, quis audeat dicere minime eam ſignificare voluiſſe, & perinde eſſe, ac ſi verſus Virgilij ad id afferretur? Dominus ait: Hypocritæ bene prophetauit de vobis Iſaias: vtrum ego Chriſto credam an Ianſenio, qui ait non prophetaſſe?

14 * Plane enim ait non prophetaſſe de illis, ſi id non præuidit, ac ſignificare voluit. Nam ſi ego pro verbis Iſaiæ ſimilia verba ex Virgilio ſubſtituerem, aut ex Homero, quis me ferret, ſi dicerem, Homerum de illis hominibus prophetaſſe? Si autem prophetauit, vt dixit, qui non mētitur Chriſtus, ergo & præuidit, & intellexit, quæ dicebat: intelligentia, n. eſt opus in viſione, vt Daniel

cap.10. docet. Cum autem dicitur, Vt impleretur quod dictum eſt per Prophetam, & ſi paulo obſcurius, tamen idē eſt, ac ſi diceretur, quod prophetatum eſt: nam proprie verbum meū non impletur, niſi cum illud fit, quod ego futurum prædixi, quod cap. 10. num. 24. explicauimus. Audax ergo, & periculoſa eſt Ianſenij opinatio, & quantū ad hunc locum attinet, vniuerſis patribus aduerſatur, vniuerſiſque expoſitoribus: omnes enim fere affirmant locū de Chriſto allegorice intelligi, nonnulli hiſtorice, Ianſenius neutro modo, ſed per applicationem quamdam, ita vt nullo modo in his verbis Hoſeas Chriſti recordatus fuerit: quod abſit, vt vllus fidelium credat, cum etiam ipſi Iudæi de Chriſto Domino intellexerint, vt probat Galatinus lib. 8. contra Iud. cap. 4. ſed de his iam ſatis.

15. *Vocauerunt eos, ſicut abierunt*. Moyſes, & Aharon vocauerunt eos, & abierunt à facie eorum, verterunt eis terga, & obedire noluerunt. Eduxerunt eos ex Ægypto, & tamen eis poſtea

Regul. non paruerunt. Solet ſcriptura alterum membrum ſimilitudinis ponere altero omiſſo, vt Matth. 6. Fiat voluntas tua ſicut in cœlo, & in terra, pro Fiat voluntas tua ſicut in cœlo, ita vt fit in cœlo. Ita nunc dicendum eſſet: Sicut vocauerunt eos, ſic ipſi abierunt, vt vetere LXX. dicitur, Vocauerunt eos, ſicut abierunt.

Baalim immolabant. In ipſa enim via ſacrificauerunt Beelphegor. Num. 25. & vitulum coluerunt. Exod. 32. & poſtea varia idola.

Et ego quaſi nutricius Ephraim. Commemorat vetera in hunc populum beneficia. Hieronymus: Ego, qui pater eram, nutricius factus ſum, & paruulū meum in vlnis meis ipſe portabam, ne læderetur in ſolitudine, & ne vel æſtu, vel tenebris terreretur, in die nubes erā, in nocte ignis columna. Rupertus: Sicut nutrix infantiles ineptias perfert, & nunc verberat, nunc blanditur; ita ego feci. Pro eo vero quod eſt, Quaſi nutricius, legimꝰ חרגלתי, quod quidam nomen eſſe volunt, alij pro הרגלתי poſitū malunt, quod deducitur à רגל quod eſt pes; ideo LXX. verterūt *συνεπόδισα*, ideſt, pedes colligaui, quod nutricum eſt pannis infantes inuoluentiū, aut potius in vlnas collentium, vt ait Theophylactus, vnde ſequitur, Portabā eos in brachijs meis. * Recentiores varie vertūt. Pagninus, & Vatablus, 16
Ambulare feci ſuper pedes, quod ita Vatablus exponit: Pedetentim deduxi ipſum per deſertum, ne conficeretur labore viæ. Sed cum hæc omnia nutricis ſint, eodem recidunt, ſignificant enim nutricis officium geſſi, quod Hierony. interpretatus eſt, vnde Theoph. ita exponit: Tantam ego benignitatem eis oſtendi, vt factus ſim ipſis veluti nutrix.

Portabam eos in brachijs meis. Recentiores: Portauit eos in brachijs ſuis. Et ſane ita eſt nunc in Hebræo, at non ſolum Hieronymus ita vertit, Portabā, in prima perſona, ſed etiam LXX. & Chaldæus; quare ita legendū eſt, quod & ſententia ipſa ſatis demonſtrat. Dicit autem quod Deut. 1. ſcriptum eſt: Portauit te Dominus Deus tuus, vt ſolet homo geſtare paruulum filium ſuū in omni via, per quam ambulaſti, donec venires ad locum iſtum. Et cap. 32. Expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portauit in humeris ſuis.

Et neſcierunt quod curarem eos. Semper vulnera peccatorum eius ſanare ſtudui, ipſe autem non intellexit, nec mihi gratias egit, aut à peccatis propterea receſſit. Hieronymus: Cumq; peccaſſent, & feciſſent ſibi vituli caput, dedi locum pœnitentiæ, & ignorauerunt quod curarē eos, & vulnus idololatriæ quadraginta annorum ſpatio obducerem, vt priſtinæ redderem ſanitati.

ALLEGORIA.

Niſi operis longitudinem vererer, & moram, tædiumque lectoris, tentarem 17
omnia allegorice etiam, & moraliter exponere, vt in ſeptem prioribus capitibus e x parte me feciſſe arbitror ſed ne longior ſim, quædam præteribo, inſigniora attingam, vt non ſit difficile lectori cetera, ſi velit, ſimiliter explicare. *Sicut mane tranſit, ſic tranſijt*. Herodes rex Iſrael, qui accepta ab Antonio regia poteſtate, & deinde ab Auguſto Cæſare, ſenatuque confirmata, putabat poſte-

poſteritatem ſuam diu fore regnaturā. Sed quia audito filij mei aduentu turbatus eſt,& occidere voluit,quem adorare debuit, cito ipſe mortuus, & paulo poſt Archelaus filius eius è regia ſede deturbatus eſt, ceteri eius poſteri paulatim regnum amiſere. Iſrael vero populus meus, qui poſt tot prophetarum prædictiones maturæ vir ætatis eſſe debuerat, puer omnino fuit, pueriliterque ſapuit, nam cum turbaretur Herodes in aduentu Magorum Iudæorum rege nato, turbata eſt omnis Ieroſolyma cum illo, quæ lætari maxime debuiſſet cum regem adeſſe audiret, quem
18 tot annos expectauerat. * Ego vero adhuc dilexi eum, & cum filius meus eſſet in Ægypto Herodianæ perſecutionis furorem declinaturus, vocaui eum per angelum, & indigno populo, pueriliterque ſapienti reddidi, ne cœleſti illa lampade careret, ſemperque verſaretur in tenebris. Mox grandior effectus & per ſe,& per diſcipulos ſuos eos vocabat. Clamabat & aliàs ſæpe, & in die magno feſtiuitatis: Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. (Ioan.7.) Sed, vt ſtudioſe eos ipſe vocabat, ita ipſi magno ſtudio ab ipſo recedebant, & ad idola ſua reuertebantur, id eſt, ad amorem,& poſſeſſionem diuitiarum, & honorum, & voluptatum, quorum cauſa veritatem contemnebant. At ego nec ita curare eorum ſalutem deſtiti, quaſi nutricium me illis præſtabam, tolerabam eorum ineptias, docebam adhuc per filium meum, & ſeruare ſtudebam, portabam in brachijs, quos abijcere iratus poteram. Sed adeo ſtupidi fuerunt, vt cum ego ferrem eorum peccata,& blaſphemias in filium meum, quē eis magiſtrū dederam, non intellexerint id agere me, vt curarentur per pœnitentiam,& lucem oblatam agnoſcerent,eaque per fidem, & opera fruerentur, & dum lu-
cem haberent, ambularent, ne tene-
19 bræ eos comprehenderent.

TROPOLOGIA.

Bona ſæculi quam cito tranſeant.

Sicut mane tranſit, pertranſiit rex Iſrael. Quamuis magnus, & diues ſit rex Iſrael, quamuis innumerabili hominū A multitudini imperet, tranſit ſicut mane, quia Deo placere non ſtuduit. Vanitas vanitatū, & omnia vanitas: (Eccle.1.) Quid habet homo amplius de vniuerſo labore ſuo, quo laborat ſub ſole? ſane niſi laboret, vt quærat quæ ſunt ſupra ſolem, nihil vnquam habebit,quod hanc conditionem mortalitatis non ſubeat. Illa æterna ſunt, hæc fluxa, & caduca. Vnde rectè Paulus: Non contemplantibus nobis quæ videntur,ſed quæ non videntur. (2.Cor.4.) Quæ enim videntur, temporalia ſunt, quæ autem nō videntur, æterna ſunt. Omnis regum potentia; B omnes opes, & voluptates quid aliud ſunt, quàm floſculi, quidam, qui ſolis æſtu celerrime areſcunt? Venit ira Dei, & aufert potentibus ſubito, quæ poſſident ſimul cum vita ipſa, tranſeuntq; ſicut mane, & à caducis voluptatibus deueniunt ad æterna ſupplicia. Vox dicentis clama. (Iſai.40.) Surdi enim ſunt, quibus locututus es. Et dixi, quid clamabo? Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quaſi flos agri, exiccatum eſt fœnum, & cecidit flos, quia ſpiritus Domini ſufflauit in eo.

Quia puer Iſrael, & dilexi eum. Quā 20
C pueriliter viuimus,& contra præceptū Apoſtoli, non malitia paruuli ſumus, ſed ſenſu, externa ſpecie ducimur, non amamus, quæ bona ſunt, ſed quæ videntur, præſentia captamus auidiſſime, futura fide, & intellectu tenemus, affectu negligimus. Et tamen Deus diligit nos, tolerat pueriles ineptias, & animorum noſtrorum leuitatem,vt tādem reſipiſcamus,& viri ſimus. Vnumquemque noſtrum quaſi filium vocat ex Ægypto, ex laborioſa,& miſera vita, qua peccatis dediti in operibus luti verſabamur, paleas ſummo cum labore quærebamus, allia,& cœpe edebamus. D Qua igitur pœna digni erunt, qui poſt tot beneficia deſeruerint vocantem, & tergum ei verterint,non faciem, & ad colenda idola redierint?

Peccator pueriliter viuit. 1.Cor.14.

Et ego quaſi nutricius Ephraim. Contemplare Dei bonitatem, non tantum pater eſſe vult, ſed etiam nutricius,alit, ac veſtit nos, incedere docet, in vlnas tollit, portat in brachijs. Quoties laberemur, quoties de vita periclitaremur, quo-

Deus non ſolum pater, ſed etiam nutricius.

quoties laſſi ſubſiſteremus,niſi nos por
taret hic nutricius? O pium, & opti-
mum parentem,o ſedulum, & amanté
nutricium? Qua reuerentia obſeruan-
dus,qua charitate amandus,qua pieta-
12 te à nobis colendus eſt? * Qui recte
Deum nouit, & ſpiritualium rerũ ſcien
tia præſtat, ne ſuperbiat, ſed agnoſcat
nutricium,à quo accepit. Qui vitam
inculpatam diu egit,& integris viribus
in ſupernam Ieruſalem contendit, nec
defatigatur, nec cadit: ſciat lubricam
eſſe viam,& laborioſam,ſciat ſe nec de-
fatigari, nec cadere ,quod brachijs ſu-
ſtineatur pij nutricij: ſemperque illud
Pſal. 43. meminerit: Nec enim in gladio ſuo
poſſederunt terram, & brachium eorũ
non ſaluauit eos: ſed dextera tua, &
brachium tuum, & illuminatio vultus
tui,quoniam complacuiſti in eis.

HISTORIA.

In funiculis Adam traham eos. Hie-
ronymus: Pro Adam,Aquila,& Sym-
machus,& LXX.& Theodotio,Homi-
nes tranſtulerunt,vt dicerent:In funi-
culis hominum, &c. Senſus ergo eſt:
Nondum huius manſuetudinis, & hu-
ius officij oblitus ſum, adhuc paratus
ſum illis benefacere, & eos ad me alli-
cere funiculis Adam, id eſt, funiculis
illis, quibus ligari homines ſolent, ac
trahi,nempe beneficijs,& amore. No-
lo eos terrore,ac verberibus cogere,vt
belluas. Ideo adiecit, In vinculis cha-
ritatis,id eſt, amore, & benignitate, &
officijs. Eleganter autem dixit, Tra-
ham,quod vim quandam ſignificat, ac
ſi diceret. Tanta erunt mea erga illos
beneficia, vt quodammodo venire ad
me compellam, & quaſi vim quandam
ſuauem, ac voluntariam eis afferam:
vnde & funiculos cõmemorauit, qui-
bus conſtringantur, & pertrahantur.
Deus nobiſcũ agere optat vt cum filijs. Deinde conſidera Deum optare cum
hominibus ita agere vt cum filijs, non
vt cum ſeruis, filiorum enim eſt maxi-
me amore, & beneficijs trahi. Ideoque
Chaldæus vertit: Sicut moris eſt trahi
filios dilectos,traxi eos fortitudine cha
22 ritatis. * Hoc autem à prima homi-
nis conditione voluit, ideo enim ait:
Gen. 1. Faciamus hominem ad imaginem, &
ſimilitudinem noſtram. Eſſe ad imagi-
A nem, & ſimilitudinem proprie filiorũ
eſt, ſicut de Adam legimus: Et genuit Gen. 15.
filium ad imaginem, & ſimilitudinem
ſuam, vocauitque nomen eius Seth.
Quare primum legis, maximumque
mandatum, non timoris eſt, ſed amo-
ris, quia filios eſſe mauult eos, quibus
præcipit,quam ſeruos. Diliges Domi- Deut. 6.
num Deum tuum ex toto corde tuo,
& ex tota anima tua, & ex tota forti-
tudine tua.

*Et ero eis quaſi exaltans iugum ſuper
maxillas eorum*. Non patiar vt ſemper
laborent, requiem etiam eis præbebo,
B vt ſuauiter per viam mandatorũ meo-
rum eant. Auferam eis iugum,& domi-
natum aliarum nationum, ſi velint re-
ſipiſcere, & legem meam obſeruare.
Vtitur autem metaphora agricolæ bo
ni, qui iugum bobus adimit, vt quie-
ſcant, & comedant. Sed habet in hac
metaphora multum obſcuritatis illud,
Super maxillas eorum, iugum enim ni-
hil ad maxillas pertinet, ſed ad ceruı-
cem, & cum ex ceruice tollitur,non ſu
ſpenditur ad maxillas bouis, vt Vata-
blus putauit, non enim hoc eſſet exal-
tare iugum,ſed declinare. * Arbitror 23
C ergo,cum iugum bobus imponebatur,
moris fuiſſe annectere illi capiſtrũ, vel
frenũ, vt magis boues laborarent, nec
paſcendi gratia ceſſarent ſæpe, vt fieri
ſolet. Inde præceptum eſt vt terentes
capiſtrum non haberent, Deut. 25. Nõ
ligabis os bouis triturantis in area fru-
ges tuas. Ideo nunc ait: Adimam eis iu
gum ſuper maxillas eorum, & ſubaudi-
tur more Hebræorum, Quod (vt adno
tauimus ca. 10. nu. 17.) id eſt, quod ma-
xillis eorum impoſitum etiam erat, &
vſq; ad os addito capiſtro perueniebat.
Quaſi dicat: Et ceruicem onere libe-
rabo, & ori impedimentum cibi capien
D di auferam. Atque ideo ſequitur, Et de-
clinaui ad eum,vt veſceretur. Hæc ita
interpretor, quia Chaldæus tranſtulit
in hunc modum: Sicut agricola bonus,
qui alleuat humerum boum, & relaxat
in maxillis eorum,ſcilicet,frena,vt in-
terpretes eius vertunt. Deinde quia fre
num ad maxillas pertinet, ſicut iugum
ad ceruicem, & ita ſicut cum mẽtio de
iugo fit, additur Ceruix, ita cũ fit men-

tio

tio de freno, additur Maxilla, vt Pſal. 31. In camo, & freno maxillas eorum conſtringe. Iſa 30. Frenū erroris, quod erat in maxillis populorum. Ezec. 38. Et ponam frenum in maxillis tuis.

24 * Hæc omnia, In funiculis Adam, &c. multi ad præteritum tempus referunt, id eſt, ad beneficia Iſraeli præſtita, cum eductus eſt ex Ægypto, vt Chaldæus, LXX. Hieronymus, Lyranus, Dionyſius. Sed ego ad futurum retuli potius, quòd & verbis ipſis Hebraicis, & tranſlationi noſtræ melius conueniat hæc explicatio, cum habeat, Traham eos, & Ero exaltans iugum.

Et declinaui ad eum, vt veſceretur. Symmachus vertit, Et declinaui ad eū cibos. Ita etiam noui interpretes, & Hieronymus exponit, Dedi eis eſcam. Quaſi dicat: Quemadmodum bobus cibos offert agricola cum iugum abſtulit: ita ego non ſolum iugum gentium eis auferam, ſi velint legem meam ſanctè obſeruare, ſed etiā cibos large præbebo, & agros fecundabo. Præteritum enim, Declinaui, in noſtra tranſlatione, vim futuri habet iuxta vulgatā conſuetudinem prophetarum.

Non reuertetur in terram Aegypti. Videt Iſraelem nequaquam hac beneficētia vſurum, nec peccata relicturum, & ideo pœnas iam pro beneficijs prædicit. At ſi dicat: Ceterum quoniā tot à me beneficijs prouocati minime verſi ſunt ad pœnitentiam, & promiſſiones meas aſpernantur: non poterunt fugere ad Aegyptios, quibuſcum fœdus paulo ante inierant, 4. Reg. 17. ſed in Aſſyriorum durum, crudelemque dominatum tranſibunt. His videtur aduerſari quod in fine cap. 8. & initio 9. dictum eſt: Ipſi in Aegyptum reuertentur. Sed ibi locutus eſt de paucis, qui fugere potuerunt, hic loquitur de vniuerſis decem tribubus, quæ captiuæ ductæ ſunt ab Aſſyrijs.

25 *Cœpit gladius in ciuitatibus eius.* Ante extremam enim captiuitatem paulatim conſumebantur ab Aſſyrijs, vt vidimus 4. Reg. 15. donec tandem vaſtati ſunt. Quibuſdam non probatur hæc tranſlatio, ſed hi ſciant חלה eſſe à verbo חול, vel חלל, quod etiam ſignificat incipere, vt Gen. 4. Iſte cœpit inuocare nomen Domini, Et cap. 9. Cœpit Noe vir agricola exercere terram. Ita Chaldæus: חתחול, quod verbum inter alia ſignificat incipere. Nec aliud eſſe arbitror, quod verterunt LXX. ἠσθένησεν, id eſt, Infirmatus eſt. Solent autem Hebræi dicere Infirmari pro Incipere, quia res, cum incipit, minus habere ſolet firmitatis, & virium. Vnde Pſal. 76. Et dixi, Nunc cœpi. Pro Cœpi, in Heb. eſt חלות, id eſt, infirmitas, & Hieronymus vertit ex Heb. Et dixi, Infirmitas mea eſt. Quomodo fortaſſe non inepte accipietur illud Pſal. 67. Pluuiam volūtariā ſegregabis Deus hæreditati tuæ, & infirmata eſt, tu vero perfeciſti eam. Aquila tranſtulit, Irruet. Symmachus, vulnerauit, ſed ſenſus idem eſt. Infirmari pro incipere.

Et conſumet electos eius. בדיו. Hieronymus exponit: Principes eius, ſiue robur exercitus, quos Symmachus vocauit brachia. Significat autem vox Hebræa neruos.

Et comedet capita eorum. Capita vocat primates, quorum conſilio ceteri reguntur, vt membra capite. vt cap. 1. explicauimus in illud: Et ponent ſibimet caput vnum. Hamos 6. Optimates, capita populorum. Quare recte Hieronymus interpretatur, capita, vel conſilia. Vox enim Hebræa מועצת proprie conſilium ſignificat, quod pro conſiliario ponitur. Explicatur etiā hic locus ex Iſai. 9. Et diſperdet Dn̄s ab Iſrael caput, & caudā. Longæuus, & honorabilis, ipſe eſt caput. In Heb. eſt, De conſilijs eorum, ſiue, De capitibus eorum, id eſt, comedet multa eorū capita. 26 Capita.

Et populus meus pendebit ad reditum meum. Plebs miſerabilis, quæ ad me reuerti noluit, meum ad ſe reditum præſtolabitur, & ſero aget pœnitentiam hoſtibus cuncta vaſtantibus. Hæc Hieronymus. Reditum autem dicit præſentiam Dei opem ferentis, qui tunc dicitur abire, cum eos in poteſtate hoſtiū relinquit, vt cap. 5. Vadens reuertar ad locum meum, donec deficiatis.

Iugum autem imponetur eis ſimul. Omnibus illis ſimul imponent Aſſyrij grauiſſimum iugū ſeruitutis, quod excutere non poterūt. In his verbis, & præcedenti- 27

dentibus mirum eſt quantum noui interpretes à noſtra tranſlatione diſcrepent, & inter ſe varient. Ego noſtram tueri, & explicare cupio, illorum tranſlationes, cum noſtræ contradicũt, quia longiſſime aberrant, nec referre velle, nec refellere, niſi quod ſæpe noſtra dũ confirmatur, illas refelli neceſſe eſt. In verbis præcedentibus fere nulla eſt difficultas, nam משובה, de qua voce vna erat diſſenſio, notum eſt ſignificare reditũ. vt Iſa. 30. Si reuertamini, & quieſcatis, ſalui eritis, In Hebræo. במשובה, id eſt, in reditu, &c. Tota varietatis, & diſſenſionis occaſio eſt in his verbis. ואל על יקראהו. Cum enim על ſignificet Ad, ſiue Super, vertunt noui interpretes, Ad ad, ſiue Ad ſuper, vocabunt eum, & putant Ad, ſiue Super, dici Deum, quod profecto probare debuerant tãti viri, nec tam leuis eis eſſe debuit noſtræ translationis auctoritas, vt recedant ab ea, nec poſſint rationem afferre, cur recedãt. Similiter lapſi ſunt cap. 7. in illis verbis: Reuerſi ſunt vt eſſent abſque iugo, vbi interpretabatur, Reuerſi ſunt, ſed non ad, & ſubaudiebant, Altiſſimum.
28 * Dicimus ergo על iugum ſignificare, vt ibi adnotauimus, ſiue etiam על vt Iudic. 19. venerunt viri ciuitatis illius, viri בליעל, id eſt, abſque iugo. Senſus ergo eſt, Aſſyrij vocabunt eos ſimul ad iugum, quod Hieronymus apertius dixit: Imponetur eis iugum ſimul. Quare Chaldæus eundẽ ſenſum exprimens, & nouorum interpretum Commenta contemnens vertit: In infirmitatem grauem incurrent ſimul, non ambulabunt erecta ſtatura. Quod ſenſu cum noſtra translatione conuenit, licet verbis diſcrepet.

Dare in aliquid.

Quomodo dabo te Ephraim. Dare aliquẽ ita dicitur apud Hebr. ut apud nos Afficere aliquem, quod incertum eſt, vtrum in bonum an in malum accipiatur, niſi aliquid addideris, unde id intelligatur. Nã & honore afficere dicimus, & iniuria. Ita Pſal. 56. Dedit in opprobrium conculcantes me, id eſt, opprobrio eos affecit. Ier. 34. Dabo vos in cõmotionem cunctis populis. i. efficiã ut omnibus populis irriſioni ſitis. E contrario Dauid Pſal. 20. Quoniam dabis eum in benedictionem in ſæculum ſæculi. i. efficies vt ipſe ſit benedictus, & per eum omnes benedicantur. Et Iſa. 49. Dedi te in lucẽ gentium.
29 * Eleganter igitur nunc affectum dubitantis exprimit. *Quo modo dabo te Ephraim?* Quo affectu erga te ero, quo animo? quid de te faciã? quomodo te tractabo? LXX. Quid faciam tibi? Ideo merito ſubijcit. *Protegam te Iſrael?* An protegã te à venturis calamitatibus, cũ pœnitentiæ oblitus idola quotidie me cernẽte adores? LXX. Defendã te Iſrael? Quid tibi faciam? Ceterum hic Hieronymus tacite ſuam reprehendit translationẽ, & præferre ei videtur translationem Symmachi, qui pro Protegã te, vertit, Tradam te, quod eſt comminantis, & Theodotion ſimiliter vertit, Auferã à te ſcutum. ſ. quo te ante protexeram. Quam interpretationẽ recentiores libenter ſequuntur. Sed ego multa loca obſeruaui, quę Hieronymus melius trãſtulit, quã expoſuit: quorum vnum capite ſequenti indicabo. Malumus ergo accipere, Protegam te, quia LXX. & Aquila ita tranſtulerunt, & verbum Hebraicum אמגנך proprie ſignificat, Protegam te ſcuto. מגן enim ſcutũ ſignificat ita Gen. 14. Quo protegente hoſtes in manibus tuis ſunt. Et Prou. 4. Corona inclyta proteget te. Vnde LXX. eleganter, ὑπερασπιῶ clypeo protegã. Aquila, ſcuto circundabo te. Præterea, cum ait: *Quomodo dabo te Ephraim?* exprimit, vt dixi, affectum dubitantis, & nunc in hãc, nunc in illã partem propendentis. Quare ſicut affectũ propendentis in ſupplicium explicuit, dicens: Quomodo dabo te? ſicut Adama. Ita etiam altera pars dubitationis fuit explicanda, id eſt, affectus miſericordiæ, vbi ait: *Protegam te Iſrael?* Merito ergo viri Eccleſiaſtici non receperunt vnquam hanc Hieronymi caſtigationem, ſed illi priorẽ eiuſdem ſententiã prætulere. Ita vt dicimus, intellexit Cyrillus.

30 *Quomodo dabo te? ſicut Adama.* Vis ſcire quomodo erga te me gerere decreuerim? quomodo ergo Adama me geſſi, & erga Seboim. Quid enim aliud tua poſtulat impietas? Sunt autem Adama, & Seboim vrbes, quas Dominus abſum-

abſumpſit igne cæleſti ſimul cum Sodoma, & Gomorra, Gene. 19. vnde Deut. 29. in exemplum ſubuerſionis Sodomę & Gomorræ, quas ſubuertit Dominus in ira, & in furore ſuo. Sed non eſt prætereũdum quod adnotat Hieronymus vbi contra Iudam ſermo eſt, non poni Adama, & Seboim ſed Sodomã, & Gomorram. vt Iſa. 1. Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei noſtri populus Gomorræ. Datur ergo nobis ſuſpicio (inquit Hieronymus) quod Sodoma, & Gomorra principes fuerunt in peccato, & Adama, & Seboim earum exẽpla ſectatæ ſint. Ex quo intelligimus cur dictum ſit Matth. 10. de non admittentibus apoſtolos: Tolerabilius erit terræ Sodomorũ, & Gomorræorũ in illa die.

Cor conuerti.

Conuerſum eſt in me cor meum. Cor conuerti dicitur, cum mutatur ſententia, Pſal. 104. Conuertit cor eorum, vt odirent populum eius. 3. Reg. 18. Et tu conuertiſti cor eorum iterum. Vnde de non mutaturo ſententiam, Pſalm. 111. Confirmatum eſt cor eius, non commouebitur donec deſpiciat inimicos ſuos. Quoniam ergo terribile ſupplicium comminatus fuerat, rurſum (vt ait Hieronymus) parentis affectu miſericordia vincitur, & auſteritatem iudicis pietate mitigat patris.

31 *Pariter conturbata eſt pœnitudo mea.* Humano more loquitur, quaſi affectibus noſtris impellatur, ſed nos digne Deo intelligamus vt à perfectiſſima Dei natura quidquid imperfectum videtur, longiſſime abeſſe ſentiamus. Excitatus eſt, inquit, in me dolor magnus pœnitentiæ, quod ita punire vos voluerim. Sicut Geneſ. 6. Et tactus dolore cordis intrinſecus. Excitatio autem doloris huiuſmodi non ſolet in nobis fieri ſine commotione, & conturbatione interna, vt Thren. 1. Vide Domine, quoniam tribulor, conturbatus eſt vẽter meus. Et capit. 2. Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata ſunt viſcera mea. Ideo dixit: *Conturbata eſt pœnitudo mea.*

Quia Deus ego, & non homo. Non patiar ita tè punire, non enim ego vt homo punio. Homo punit, vt perdat Deus autem percutit, vt emendet, ita Hieronymus. Cyrillus vero ait: Non vtar ira ſumma, non omnino delebo. Sed cur? An quia non ſunt digni, vt funditus pereãt? ſunt quidẽ, ſed ſum Deus, & non homo, bonus, inquã, vt nõ concedam irę, vt vincar, quod eſt humanũ.

In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem. Tot ſunt huius loci expoſitiones, quot expoſitores. Ego quod mihi videtur verius, dicam, quod etiã Ruffino, ac Ruperto videtur placuiſſe. More loquitur ducis, qui vrbẽ oppugnat, & cum iam in captam ingredi pararet, vt omnes ſine delectu percuteret, nullique vel ætati, vel cõditioni parceret, mutatus repente à pugna abſtinet, & vrbem liberam relinquit. Ita de rege Aſſyriorum dictum eſt. 4. Reg. 19. Non ingredietur vrbem hanc, nec mittet in eam ſagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio. Per viam, qua venit, reuertetur, & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus. Eſt ergo ſenſus: In medio tui ero, tecum habitabo ſanctificans te, & ſanctum me tibi præbens, i. benefaciẽs tibi, & nullo modo nocens, quod proprium eſſe ſanctorũ homines iudicant: ita Pſal. 17. Cum ſanctis ſanctus eris, & non perdam vos, vt decreueram, ſed parcam, & cohibebo furorem meum. 32

Sanctus.

Poſt Dominum ambulabunt. Explicat, quod dixerat, In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem, &, non diſperdam Ephraim, ne forte putaremus his verbis promitti, aut non fuiſſe abducendum Iſraelem in Aſſyrios, aut aliquando inde ad patriam ſuam redituꝛum. Pollicetur eis ſpiritum pœnitentiæ, & veram in illa ipſa captiuitate libertatem, qua eos donabit, conuertendo ad ſe per prędicationem Euangelij. Eſt igitur prophetia de tempore prædicationis Euangelij, hoc eſt, de aduentu Chriſti, conſentientibus non ſolum catholicis expoſitoribus, ſed etiam Hebræis, vt refert Hieronymus.

Quaſi leo rugiet. Docet quomodo id futurum ſit. Chriſtus rugiet quaſi leo. i. eius prædicatio longe, lateque per orbem audietur, ipſo primum per ſe in Iudæa, deinde per apoſtolos in toto orbe 33

præ-

A prædicate. Quod enim facturi ſunt apo-
li, id Chriſto tribuitur, quia vnum cor-
pus ſunt, & quaſi vnus homo, Chriſtus,
& eius membra. Vnde præclare Pau-
lus, quod Iſai. 49. de Chriſto prędictum
erat: Dedi te in lucem gentium, vt ſis ſa
lus mea vſque ad extremum terræ; de
ſe, deque prædicatoribus Euangelij in-
terpretatur Act. 13. Ecce conuertimur
ad gentes, ſic enim præcepit nobis Do
minus: Poſui te in lucem gentium, &c.
Dicitur etiam inſtar leonis rugire, quia
eius vox terrebit, commouebitque pec
catores, ſicut beſtiæ terreri ſolent ad
B rugitum leonis. Præterea quod ſicut
ceteræ beſtiæ contremiſcunt rugiente
leone; ita vbi inſonuit tuba Euangelica
ceteræ doctrinæ ſæculi confuſæ, con-
uictæque tacuerint. Deinde, quia ſum-
ma cum poteſtate, & auctoritate loque
batur, Matth. 7. Erat enim docens ſi-
cut poteſtatem habens, & non ſicut ſcri
bæ eorum, & Phariſæi. Et ita etiam
prædicauerunt apoſtoli vbique cum li
bertate, & poteſtate quaſi domini om-
nium. Ad amplificationem autem cer-
tæ, firmæque veritatis iterum ait: *Quia
ipſe rugiet*.
34 C *Et formidabunt filij maris*. Filios ma-
ris, ſiue aquarum (vt ait Hier.) poſſu-
Filij maris. mus appellare qui ſagena Domini com
prehenſi ſunt, & abſtracti de mari huius
ſæculi, id eſt, omnes qui ad Euangelij
prædicationem conuertentur, quæ eſt
ſimilis ſagenæ miſſæ in mare, & ex om-
ni genere piſcium congreganti, Matth.
13. Ego arbitror & alia ratione poſſe
hos dici filios maris iuxta proprietatē
linguæ Hebraicæ, (vt cap. 10. num. 29.
latius expoſuimus) filij maris marini
homines dicuntur, id eſt, qui in mari
viuunt, & in inſulis habitant: vnde Ty-
D ro inſulæ dicitur. Iſa. 23. Tranſi terram
Inſulæ. tuam quaſi flumen filia maris. Inſulas
autem vocat ſacra Scriptura remotiſ-
ſimas gentes, ad quas niſi per mare iri
non poteſt. Vt Iſai. 42. legem eius in-
ſulæ expectabunt. Et cap. 49. Audite
inſulæ, & attendite populi de longe.
Hoc ergo ait. Terrebuntur voce Euan-
gelij gentes in remotiſſimis regionibus
habitantes, & conuertentur, & tunc
multi ex decem tribubus Chriſtū agno-
ſcent. Pro Filij maris, multi vertunt,
Filij à mari, & ita nunc eſt in Hebræo.
Sed (vt etiam indicauit Hier.) tres li-
teræ מים ſi ita proferantur מַיִם, aquas
ſignificant, ſiue mare, ideoque LXX.
verterunt, Filij maris. Si autem מִיָּם,
ſignificant, A mari. Sed ſenſus mihi idē
videtur, filios enim vocat electos, vt
Io. 11. Et non tantum pro gente, ſed vt
filios Dei, qui erant diſperſi, congrega-
ret in vnū. * Hi ergo filij formidabunt 35
à mari, id eſt, à remotiſſimis regioni-
bus conuertentur ad Euangelium. Nā
quod noui interpretes exponunt, A
mari, id eſt, ab Occidente, admitterē,
ſi rationem redderent cur Occidenta-
les potius nominarentur, quam Orien
tales, aut alias orbis plagas habitantes.
Multo minus admittendum eſt quod
Pagninus in contextum etiam intulit,
Filij qui venerunt ad Ægyptum, quæ
eſt ad Occidentem, cum Ægyptus ad
Meridiem eſſe dicatur in ſcriptura ſem-
per, non ad Occidentem. Vt Zach. 6.
Et varij egreſſi ſunt ad terram Auſtri.
Dan. 8. De vno autem ex eis egreſſum
eſt cornu vnum modicum, & factum eſt
grande contra Meridiem id eſt contra
Ægyptum, vt Hiero. & omnes expo-
nunt, & ex. 1. Mach. 1. apertiſſimū eſt.
Et auolabunt quaſi auis ex Aegypto.
Cum gentes conuertentur, tunc Iſrae-
litæ, qui fugientes Aſſyrios venerant
in Ægyptum, & qui captiui ducti ſunt
in terram Aſſyriorum, ſimiliter con-
uertentur. Pro Auolabunt, eſt in He-
bræ. יחרדו quod paulo ante vertit, For
midabunt, cum dixit: Et formidabunt
filij maris, aues enim cum terrentur,
celeriter in aliam partem volant. Si-
gnificat ergo Propheta Iſraelitas ter-
rore illo Euangelij, & rugitu illo leo-
nis commotos celeriter ad Euangeliū
eſſe venturos. * Vnde LXX. qui ſupe- 36
rius etiam verterant, Admirabuntur fi-
lij maris, ſiue ſtupebunt, nunc transfe-
runt, venient vt aues ex Ægypto. Et
Chaldæus: Sicut auis, quæ aperte ve-
nit, ſic venient qui in exilium acti fue-
rant in terram Ægypti Et vt maiorem
conuerſionis celeritatem, firmitatem-
que ſignificet addit: *Et quaſi columba de
terra Aſſyriorum*, volatus enim colum-
bæ eſt

bæ eſt magnæ, conſtantiſque pernici-
tatis, & ideo miſſa eſt à Noe ex arca.
Inde etiam Pſalm. 54. Quis dabit mihi
pennas ſicut columbæ, &c.

Sed cur aui ſimiles dicit venientes
ex Aegypto, columbæ vero venientes
ex terra Aſſyriorum? Qui memoria te-
neat columbas ſacras, & intactas fuiſſe
apud Babylonios, quod conſtat ex Xe-
nophonte lib. 1. de Cyri minoris expe-
ditione, facile exiſtimabit eos venire
vt columbam, quia intacti, & illæſi ven
turi erant. Verum hoc non patitur ſcri
pturæ conſuetudo, nam tametſi profa-
ni auctores Babylonios quoque Aſſy-
rios vocent, ipſa vero Aſſyrios, & Chal
dæos proprijs ſemper diſtinguit nomi-
nibus, nec vſquã, niſi fallor, Chaldæos
Aſſyrios appellauit. Fortaſſe ergo ex
terra Aſſyriorum certis temporibus ve
niebant in terram promiſsionis colum
bæ, ex Ægypto vero auiculæ aliæ, vt
ad nos hyeme veniunt columbæ, vere
hirundines, & aues quædam ex longin
quis regionibus. Inde Ierem. 8. Miluus
in cœlo cognouit tempus ſuum, tur-
tur, & hirundo, & ciconia cuſtodierunt
tempus aduentus ſui.

37 *Et collocabo eos in domibus ſuis.* Sunt
qui hæc, & præcedentia de reditu Iu-
dæorum duce Zorobabele intelligant,
vt Cyrillus. & Theodoretus, ſed id ver
borum contextus non fert, non enim
de duabus tribubus, ſed de Ephraim lo
quitur, vt videmus, id eſt, de decẽ, quas
nunquam in patriam rediſſe ſatis c. 1.
demonſtrauimus. Quare neceſſario
ſunt, vt iam diximus de prædicationis
Euangelij tempore intelligenda, quo
multi ex decem tribubus per varias re-
giones diſperſi in Eccleſiam venerunt,
& plenius in fine ſeculi venient, vt di-
ximus c. 1. num. 103. Aduolabunt ergo
de terris gentilium, & collocabuntur à
Deo in domibus ſuis, id eſt in peculia-
ribus Eccleſijs per orbem diſſeminatis,
vt Hieronymus videtur interpretatus,
in quibus vt in proprijs domibus, tran-
quille, ſecureque viuant, & eas pro pa-
tria habebunt.

Circumdedit me Ephraim in negatione.
Hebr. & ex recentioribus quidam, qui
eos ſequuntur, hinc initium duodecimi

A capitis faciunt. Sed merito hæc in no-
ſtra tranſlatione capiti 11. tribuuntur,
quoniam reuertitur ad id, quod paulo
ante dicebat. i. ad commemorationem
peccatorũ Iſraelis. Cauſam autem hu-
ius reuerſionis eſſe exiſtimo, quod cum
clementiam promiſerit, & pœnitentia
ſe captum eſſe dixerit, nõ tamen pro-
miſit aut non venturos fore Aſſyrios,
aut Iſraelem non eſſe capiendum, aut
denique captum aliquando fore in pa-
triam reuerſurum, quæ poſſent de tan-
ta Dei erga illos benignitate, & placa-
bilitate ſperari.* Quare cauſam oſten- 38
B di oportuit cur nihil horum promitte-
ret: hanc eſſe docet grauia eorum faci-
nora, quæ Dei bonitatem ad miſericor
diam paratam retardauerint, ac miſe-
reri eo tempore amplius eorum prohi
buerint. Videbatur, inquit, Ephraim mi
hi adhærere velle, ac me colere, ſed ſi-
mulatio fuit impudentiſſima, nam li-
cet mihi quoque ſacrificia offerre vi-
deretur, negabat me, & vitulos ſuos
adorabat.

Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo.
Cum Iſrael à vera religione longiſſi-
me receſſerat, Iudas vere me coluit, te
C ſtis erat cum Deo, id eſt, vere Dei legẽ,
& veritatem ſuis operibus teſtificaba-
tur, & cum Deo ambulauit, & fidelis,
ac verax cum ſanctis fuit. Sanctos (in-
quit Hieronymus) poſſumus dicere
vel angelos, vel patriarchas, & prophe
tas, ac ceteros, qui Dei imperio ſeruie-
bant. Non autem hoc dicit, quòd non
eſſent in Iuda quoque multi impij, ido
lorumque cultores, ſed quòd in eo po-
pulo multi erant iuſti, ac religioſi ho-
mines, erat templum, & ſacerdotes, &
Deus legitime colebatur. Ita ipſi decẽ
tribubus dicunt. 2. Paralip. 13. Noſter
D autem Dominus Deus eſt, quem non
reliquimus, ſacerdotesque miniſtrant
Domino de filijs Aharon, & Leuitæ
ſunt in ordine ſuo, &c. Nos quippe cu-
ſtodimus præcepta Dei noſtri, quem
vos reliquiſtis. Sed potiſſimum de tem
pore Ezeciæ videtur intelligendum,
quo duæ tribus toto corde Deum ſe-
quebantur, vt 2. Paralip. 29. & 30. ſcri-
ptum eſt.* Sed eſt in tranſlatione diffi- 39
cultas, non enim interpretes vertunt:

Iudas

Iudas autem adhuc dominatur cum Deo, & cum ſanctis fidelis eſt. At vbi ipſi in Hebræo legunt עד, id eſt, adhuc, degendum eſt עד, id eſt, teſtis. Deinde רד, quod interpretantur Dominatur, Hieronymus docet deſcenſionem fortitudinemque ſignificare, atque ita neque ex recentioribus defuerũt qui verterent, Deſcendit, & merito, רד enim vtrumque ſignificat, vt Iud. 19. Iamque aderant iuxta Iebus, & dies mutabatur in noctem, Hebr. & dies רד, id eſt, deſcendit, vel deſcenderat. Quod autem cum eſt à verbo רוד, quod eſt, Præualuit, aut Dominatus eſt, ſubſcribatur ־, cum autem eſt à ירד, id eſt, Deſcendit, habeat ־, atque in hoc loco Prophetæ habeat ־, mea nihil intereſt, qui puncta non à prophetis, ſed à ſequentium ſæculorum Iudæis addita eſſe ſæpe iam admonui. Atque ita vt nos cum Hieronymo accepimus, veteres Iudæos accepiſſe docet eorum expoſitio: putabant enim (vt idem Hieronymus refert) Iudam hoc loco laudari, quod tribus hæc prima omnium in mare Rubrum duce Moyſe deſcendiſſet ceteris deſperantibus ſalutem, & aut reuerti in Ægyptum, aut rebellare cupientibus. Sed hoc cœptæ explanationi

40 addamus. Videtur mihi quod ait: *Deſcendit cum Deo*, perinde eſſe, ac ſi diceret: Dei partes neglectas à ceteris, & quaſi infirmiores, & iacentes ſecutus eſt. Deſcendere enim dicitur, qui humiliori vtitur fortuna. Iſai. 47. Deſcende, ſede in puluere virgo filia Babylonis. Et ita qui eorum partes iuuãt deſcendere dicuntur cum illis. Teſtis autem Dei dicitur, qui vbique de eo teſtificatur quod ſcit, id eſt, qui verbis, & operibus Dei bonitatem prædicat, & quam ſit omni cultu dignus: atque ita ceteros hortatur ad pietatem. Ita dixit apoſtolis Dominus Act. 1. Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ. Et Act. 22. Cum funderetur ſanguis Stephani teſtis tui. Apocalyp. 11. Et dabo duobus teſtibus meis, & prophetabunt, &c. Inde qui hoc teſtimonium excellentiori modo reddunt, & vſque ad ſanguinis effuſionem teſtificando certant, proprie teſtes, id eſt, martyres dicuntur.

Deſcendere. Teſtis. Act. 1.

ALLEGORIA.

Cum populus ille ſceleſtus, & ingratus filium Dei occidit, non eſt reuerſus in Ægyptum, ſed in poteſtatem Aſſur, 41
id eſt, regis potentiſſimi tranſijt, hoc eſt Romani imperatoris, quia noluit conuerti Chriſto prædicante, & apoſtolis poſtea clamantibus. Cœpit gladius in ciuitatibus eius, & conſumpſit principes eius, & capita. Pendebat ad Dei reditum, & ſperabat Dei auxilium, nec accepit, & vt Chriſtus ipſe prædixit, deſiderauit videre vnum diem filij hominis tantis calamitatibus oppreſſus, & non vidit. Iugum ei impoſitum eſt, quod nunquã eſt ablatum, adhuc enim ſeruit infelix populus alienis principibus vbicumque terrarum ſit. Tunc dixit Deus: *Quomodo dabo te Ephraim? Protegam te Iſrael?* Quid de te faciam, quem nullis beneficijs lenire, nullis ſupplicijs domare potui? Dignus erat ille, vt poneretur ſicut Adama, & Seboim, penituſque perderetur. Sed ne tũc quidem eorũ miſereri deſijt Deus, quàm plurimos cõſeruauit, multos ex illis ipſis, qui filium eius occiderant, in ſocietatem eiuſdem filij vocauit, vt eodem ſanguine redimerentur, quem impie, & crudeliter effuderant. Deinde prædicantibus per orbem Apoſtolis multos vndique adduxit ad Eccleſiam. Sed merito queritur de tempore aduentus ſui quo circumdedit eum in negatione Ephraim, & in dolo domus Iſrael: prius enim ſequebantur eum, & multi dicebant: Quia propheta eſt, & quia propheta magnus ſurrexit in nobis &: Quia viſitauit Dominus plebem ſuam. Venientem in Ieruſalem ex ceperunt cum ramis palmarum dicẽtes: Oſanna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini: ſed poſtea negauerunt eum coram Pilato: Non habemus regem niſi Cæſarem. At Iudas, id eſt, Apoſtoli, & ceteri, qui crediderunt ex Iudæis, teſtes fuerunt Chriſti, & partes eius ab alijs neglectas ſecuti ſunt, & fideles fuerunt cum ſanctis Patriarchis, & Prophetis, qui in eum crediderant, & eum fideliter expectauerãt,

TRO-

TROPOLOGIA.

A
42 Nec prętereundū eſt verba illa Pro-
phetæ, *Quomodo dabo te Ephraim*, &
quæ ſequuntur, miram vim habere ad
Dei charitatem erga homines quam-
uis peccatores, demonſtrandam, & ad
conſolationem animis noſtris afferen-
dam. Quæ quoniam eleganter penſi-
tauit Chryſoſtomus in priori proœmio
in Iſaiam, eius verbis explicabo. Atqui
pater eſt (inquit) ipſe eſt amantiſſi-
mus filiorum, ſolus bonus præ quouis
patre viſcera diffundens ſuæ exorabilis
clementiæ. Vtque condiſcas eum eſſe B
patrem, dicit eis: Quid faciam tibi Iu-
da? Non noſti quid facies? Noui, verum
nolo. Natiua habitudo peccatorum pę
nam vltricem repoſcit, ſed diuinæ po-
tentiæ magnitudo cohibet. Quid tibi
faciam? Ignoſcam ne tibi? ſed eo effi-
cieris incogitantior, ac ſegnior. Ado-
riar te? ſed mea erga homines benigni-
tas id non fert. Quid tibi faciam? *vt So-
domam ponam te. & vt Gomorrham te
ſubuertam? Conuerſum eſt cor meum.* Nul
li obnoxius perturbationi hominem
imitatur commotum affectibus, verius
matrem repræſentat liberos deaman- C
tem Conuerſum eſt, quaſi dicat mulier
de puero, conuerſum eſt cor meum ſe-
cūdum maternam affectionem. Atqui
non acquieuit priori dictioni, ſed tur-
batus ſum in mea pœnitentia. Deus tur
batur? abſit. Auertat Deus, Turbari neu
tiquam poteſt numen illud, ſed quod
iam dixi, imitatur locutiones noſtras,
43 conuerſum eſt cor meum. * Hactenus
Chryſ. Sed cum multum eius elemen-
tia cernatur in ira cohibenda, & in illo
affectu materno, quem verba præ ſe fe
runt, multo magis exiſtit in his, quæ ſe-
quuntur: *Poſt Dominum ambulabunt.* D
Quaſi leo rugiet, &c. Recte dixit, In me-
dio tui ſanctus. Hiccine furor ille com
minantis? hæ ſunt illæ minæ? O vere
paternā charitatem, ac multo pluſquā
paternam. Cum iratus fueris (inquit
Habacuc 3. Hab.) miſericordiæ recordaberis. Ma-
ximi omnium mali cauſa eis iraſcitur,
id eſt, cauſa peccati, & cum ſupplicium
tali ſcelere dignum illaturus videre-
tur, infert maximam omnium miſeri-
cordiam, quod in medio eorum futu-
A rus ſit, & quidem ſanctus, quod poſt Do
minum ſint ambulaturi, quod eos vn-
dique vocaturus ſit ad gratiam Euan-
gelij. Qualis erit in ſupplices, & in ob-
ſequentes, qui talis eſt in peccatores?
Domine Dominus noſter, quam admi-
rabile eſt nomen tuum in vniuerſa ter-
ra? Video te non ſolum ſanctum cum
ſanctis, ſed etiam cum peruerſis, nec cū
eis peruerti vis, ſed dextera tua, & bra-
chium tuum, & illuminatio vultus tui
mutat eos potēter, & ſuauiter, fiuntq;
te donante, & mutante ſancti, qui per-
B uerſi erāt, & omnibus digni ſupplicijs.

CAPVT XII.

EPhraim paſcit ven
tum, & ſequitur
æſtū: tota die men-
dacium & vaſtita
tē multiplicat: &
fœdus cum Aſſyrijs inijt, & oleum 1
in Aegyptum ferebat. Iudicium er
go domini cum Iuda, & viſitatio ſu
C per Iacob iuxta vias eius, & iux-
ta adinuentiones eius reddet ei. In Gen. 25.
vtero ſupplantauit fratrem ſuum: Gen. 32.
& in fortitudine ſua directus eſt cū
angelo, & inualuit ad angelum, &
confortatus eſt: fleuit, & rogauit
eum: in Bethel inuenit eum, et ibi lo
cutus eſt nobiſcū. Et dominus Deus
exercituum, dominus memoriale
eius. Et tu ad Deum tuum conuer-
D teris: miſericordiam et iudiciū cuſto
di, & ſpera in Deo tuo ſemper. Cha-
naan in manu eius ſtatera doloſa,
calumniā dilexit. Et dixit Ephraim,
Verumtamen diues effectus ſum,
inueni idolum mihi: omnes labores
mei non inuenient mihi iniquita-
tem, quā peccaui. Et ego Dominus
Deus tuus ex terra Aegypti, adhuc
ſedere te faciam in tabernaculis,
ſicut

ſicut in diebus feſtiuitatis. Et locutus ſum ſuper prophetas, & ego viſionem multiplicaui, & in manu prophetarum aſſimilatus ſum. Si Galaad idolum, ergo fruſtra erant in Galgal bobus immolantes: nam & altaria eorum quaſi aceruiſuper
Gen. 28. *ſulcos agri. Fugit Iacob in regionem Syriæ, & ſeruiuit Iſrael in vxore,*
Exod. 14. *& in vxore ſeruiuit. In propheta autem eduxit Dominus Iſrael de Ægypto: & in propheta ſeruatus eſt. Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis, et ſanguis eius ſuper eum veniet, & opprobrium eius reſtituet ei Dominus ſuus.*

HISTORIA.

1 *Ephraim paſcit ventum.* Reprehendit ſtultitiam Iſraelis, quod Deo relicto ad hominum auxilia confugiat. Loquitur autem de Hoſee rege Iſrael, qui fœdere inito cum Aſſyrijs, ab Ægyptijs auxilium poſtulauit. 4. Reg. 17. Quare pro Manahem legendum videtur in Hier. Hoſee. (Paſcere ventum.) Paſcere autem ventum prouerbiali figura dixit pro eo quod eſt, Rem inanem, & nihil profuturam agere, vt nos dicimus, laterem lauare, aut arenæ ſemina mandare. Quaſi dicat: Perinde facit Ephraim ac ſi ventum regere, & in modum ouis ducere quo velit, nitatur. Alij paſcere ventum ita accipiunt, ac ſi diceretur paſci vento, aut vento veſci. Quod recte etiam dicitur.

3 *Et ſequitur æſtum.* id eſt, laborat multum, & labore ſuo morbos ſibi, & calamitates quærit, quemadmodum qui ſequitur æſtum, id eſt, ventum calidum, qui corporibus maxime nocet. Pro Aeſtu, eſt in Hebr. קדים, qua voce recentes interpretes Eurum, ſiue ſubſolanum ſignificari putant, quòd is ventus in Aſiæ regionibus noxius ſit, & קדם Orientem ſignificet. Quod equidem verũ eſſe arbitror, ſed inde tamen quiuis ventus calidus, & ſi Orientalis non ſit קדים appellari ſolet, vt Exod. 10. Et Dominus induxit ventum vrentem tota die illa. Et mane facto ventus vrens leuauit locuſtas. LXX. ibi habẽt, Νότος, id eſt, Auſter. Et ca. 14. Abſtulit illud Dominus flante vento vehemente, & vrente tota nocte, vbi LXX. ſimiliter Auſtrum poſuerunt. Et Pſalm. 77. Tranſtulit Auſtrum de cœlo. Immo' & Pagninus ipſe ca. 13. vbi legimus, Adducet vrentem ventum Dominus, cũ ibi etiam ſit קדים, vertit Auſtrũ. Hoc autem loco verterunt καύσωνα, id eſt, æſtum, ardorem, vel pro ardore, quem efficit ventus, vel pro vento ipſo vrente, quomodo Hieronymus æſtum vertit. Ijdem cap. 13. vbi habemus: Adducet vrentem ventum Dominus, tranſtulerunt ἄνεμον καύσωνα, id eſt, ventũ vrentem, vel ventum, qui ardor eſt.

Tota die mendacium, & vaſtitatem multiplicat. Tota die, pro eo quod eſt 2 (Tota die.) ſemper, accipitur vt Pſalm. 36. Tota die miſeretur, & commodat. (Mendaciũ) Mendacium autem vocat fallaces ſpes, & nihil profuturum laborem. Nihil aliud facit quã laborare in re nihil profutura, & ſibi vaſtitatem, id eſt, interitum auget, & accumulat. Proprie hoc de peccatoribus dicitur, qui ſtulto labore conſumũtur, quibus illud dicitur: Filij hominum, vſquequo graui corde? vt quid diligitis (Pſal. 4.) vanitatem, & quæritis mendacium? Et (Rom. 2.) illud: Secundum autem duritiam tuã, & impœnitens cor theſaurizas tibi irã in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei.

Oleum in Ægyptum ferebat. Eſt enim Samaria olei feraciſſima. In oleo autem intelligit & cetera munera, quæ amicitiæ contrahendæ cauſa mittebãt Ægyptijs, vt ait Hieronymus, videlicet in parte totum per ſynecdochen. Vnde Chaldæus: Et munera in Ægyptum deferunt.

Iudicium ergo Domini cum Iuda. Iudicium ריב, id eſt, contentio, & expoſtulatio, de quo diximus cap. 2. in illud, Iudicate matrẽ veſtram. Iudæ, & Iſraeli nunc loquitur, quoniam quæ commemoraturus eſt beneficia à ſe præſtita Iacob, ad vtrumque populum æque pertinent, qui æque ſemen eſt Iacob.

Quare

Quare quod ſequitur, Iuxta adinuen- A
tiones ſuas reddet ei, de vtroque populo dictum eſt.

3 *In vtero ſupplantauit fratrem.* Enumerat beneficia, quibus affecit communem eorum parentem Iacob, & eius erga Deum pietatem, vt exemplo tanti patris excitentur, & ſpe ſimilium beneficiorum. Ita Iſa. 51. Attendite ad Abraham patrem veſtrum, & ad Saram, quæ peperit vos. Et Malach. 2. Sacerdotibus proponit exemplum Leui. Quod autẽ nunc ait: *In vtero ſupplantauit fratrem,* hoc ſignificare arbitror, quod Malach. 1. dixit apertius, Dilexi vos, dicit Domi- B
nus, & dixiſtis, In quo dilexiſti nos? Nõne frater erat Eſau Iacob, dicit Dominus, & dilexi Iacob, Eſau autem odio habui? Hoc eſt: Amaui vos in patre veſtro Iacob, quem cum adhuc eſſet in vtero, & nihil boni egiſſet, aut mali, dilexi, & fratri ſuo prætuli. Supplantauit enim fratrem ſuum. i. plantam naſcentis manu tenuit, quo facto Iacob ſignificabatur eum aliquando vere ſupplantaturus, id eſt, benedictionem ei, & primogenita prærepturus.

Dirigi. *In fortitudine ſua directus eſt cum angelo.* Dirigi in ſcriptura ſignificat proſperos, & felices ſucceſſus habere. Prou. C
16. Reuela Domino opera tua, & dirigentur cogitationes tuæ. Et capit. 28. Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur. Directus ergo eſt Iacob cum angelo in fortitudine ſua, quia cum eo luctatus eſt, & ſuperari non potuit, ſed vicit potius quodammodo Gene. 32. Pro di-

4 Iſrael. rectus eſt, poſuit Propheta שרה, id eſt, præualuit, fortis fuit, à quo nomen Iſrael deductum eſt. Non enim eſt Iſrael vir videns Deũ, aut mens videns Deũ, vt plurimi ex veteribus docent, vt Philo in libro de Abrahã, Origenes hom. D
2. in Num. & in prologo in Canticum canticorum, & tomo. 11. in Matth. Euſebius in libro nominum Hebraicorũ, Chryſoſtomus hom. 14. in Ioannem, & multi alij, quos ſuppeteſſis nominibus merito Hieronymus impugnat in traditionibus Hebraicis in Geneſ. Nam ſi Iſrael ſignificaret virum videtẽ Deum, prima litera futura erat א, & ſcribendum erat איש ראה אל, octo literis cũ quinque tantum habeat ישראל. Deinde quoniam ipſe, qui nomen impoſuit, nominis etiam reddidit rationẽ Gen. 32. Nequam vltra vocabitur Iacob nomen tuum, ſed Iſrael, quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, quanto magis contra homines præualebis? Merito ergo ſubiecit Hieronymus: Quamuis igitur grandis auctoritatis ſint, & eloquentiæ: & ipſorum vmbra nos opprimat qui Iſrael virum, ſiue mentem videntem Deum transtulerunt: nos magis ſcripturæ, & angeli, vel Dei, qui ipſum Iſrael vocauit, auctoritate ducimur, quam cuiuſlibet eloquentiæ ſecularis. * Sed hoc ei, qui non notit Hieronymi conſuetudinem, erit moleſtũ, 5
quod ipſe eamdem interpretationem ſequi videtur Iſa. 1. & lib. 7. In eumdem, cap. 2. in fine, immo & in hoc cap. Hoſeæ, In illud, Fugit Iacob, &c. & in libro nominum Hebraicorum. Sed ſolet Hieronymus ſæpe communes, aut receptas doctorum virorum ſententias proponere lectori, quamuis ipſe aliter ſentiat, præſertim cum aliò feſtinat, ne cogatur immorari impugnandis alijs, & confirmandis ſuis. Sed in libro de nominibus Hebr. in ea, quæ ad Exodum pertinet parte, ad Traditiones Hebraicas in Geneſ. remittit lectorem, Iſrael (inquit) eſt videre Deum ſiue vir, aut mens, vidit Deum, & de hoc in libris Hebraicarum quæſtionum plenius diximus. Eius in quæſtionibus, ſiue traditionibus Hebraicis hæc ſunt verba: Non vocabitur nomen tuum Iacob, ſed princeps cum Deo, hoc eſt Iſrael. Quomodo. n. ego princeps ſum, ſic & tu qui mecũ luctari potuiſti, princeps eris. Si autem mecum pugnare potuiſti, quanto magis cum hominibus? Alijs locis ſolet non iuxta aliorum, ſed iuxta ſuam ſententiam interpretari, Rectus Dei, aut εὐθύτατος θεοῦ, id eſt, rectiſſimus Dei, vt in hoc prophetæ noſtri loco, & Iſa. 44 in principio, & in illud Ioe. 3. Populi, populi, &c. & in illud Mal. 1. Dilexi vos. Rationem hic reddit, quia directus eſt cum angelo, dirigẽtis, vel directi nomen accepit. * Sed videamus quã perſpicue vertit Gen. 32. Nequaquã Iacob appellabitur nomẽ tuũ, 6

Hier. con ſuetudo.

ſed Iſrael:quoniã ſi contra Deum fortis
fuiſti, quanto magis contra homines
prævalebis? Hic eſt locus, quem ſuperio
ri capite me indicaturum promiſi, me-
lius ab Hier. conuerſum, quam explica-
tum. Quid apertius, quam ex his verbis
hoc intelligi Iſraelem dictum eſſe quod
contra Deum fortis fuerit. Vbi pro eo
quod eſt, Fortis fuiſti, eſt שרי תח, co-
demque modo tranſtulerunt LXX. &
Symmachus, & Theodotion. Quid ad
hanc interpretationem pertineat, Prin
ceps cum Deo, aut Rectus, ſiue Rectiſſi-
mus Dei videat lector. Hic quoque me-
lius tranſtulit, quam expoſuit: Directus
eſt cum angelo. i. Proſperum ſucceſſum
habuit, ſiue, vt eſt in Heb. fortis fuit ad-
uerſus angelum. Quare optime verte-
runt LXX. ἴσχυσεν πρὸς θεόν, id eſt, fortis
in Deũ fuit. Sed nũ ideo ſonabit Iſrael,
Rectus Dei, aut Rectus cũ Deo, aut Prin
ceps cũ Deo. i. ſicut Deus eſt princeps,
7 ita etiã tu princeps eris? * Interpretan
dum eſſet potius, Directus eſt cũ ange-
lo. i. Prævaluit, & hoc idem ſignificat,
Princeps fuit cum Deo, id eſt, reſtitit
generoſe Deo, fortiterque, non eſt vi-
ctus in certamine, non ceſſit illi. Quare
Ioſephi interpretationem, qui lib. 1.
Antiq. c. 18. ad finem ait: Iuſſitq; illum
poſt hac vocari Iſraelem, quod Hebræis
angelo reluctãtem ſignificat, cur Hier.
in Trad. Heb. reiecerit, non admodum
video, nam reluctantem dixit, id eſt, re-
ſiſtentem, & non cedentem. Porro vbi
nos habemus, Directus eſt cum angelo,
in Heb. eſt cum אליחים, id eſt, Cum
Deo. Verum angelus, quicum luctatus
eſt Iacob, quia Dei perſonam gerebat,
Deus dictus eſt. Quamuis & elohim
angelos quoque ſignificant, vt Pſalm. 8.
Minuiſti eum paulo minus ab angelis,
quam tranſlationem ſecutus eſt Paulus
apoſtolus. Hebr. 2.

Et confortatus eſt, ſcilicet, eiuſdem an-
geli benedictione, vt ait Hieron. vel cõ-
fortatus eſt, vt non timeret fratrem
ſuum Eſau, quomodo ante timebat, ſed
videre auderet.

Fleuit, & rogauit eum. Cum lacrymis
ab angelo petijt benedictionem. LXX.
vertunt: Fleuerunt, & rogauerunt me,
in domo On inuenerunt me. Sed Dio-
A nyſius Alexandrinus in epiſtola con-
tra Paulum Samoſatenſem, reſponſio-
ne 8 legit, In domo mea inuenerunt
me, & allegorice exponit de Maria, &
Ioſeph quærentibus puerum Ieſum, &
in templo inuenientibus. Sed neque le-
ctio, quam ipſe ſecutus eſt, vera eſt, ne-
que allegoria recte cohæret cum præ-
cedentibus, & ſequentibus.

In Bethel inuenit eum. Mihi hoc dictũ 8
videtur de eo, quod poſt luctam cum
angelo accidit, Geneſ. 35. Locutus eſt
Deus ad Iacob, ſurge, & aſcẽde Bethel,
& habita ibi, facque altare Deo, qui ap-
B paruit tibi, &c. Ibi, inquit Propheta, lo
cutus eſt nobiſcum. Quod intelligo de
illo, quod continuo ſequitur: Iacob ve-
ro conuocata omni domo ſua ait: Abij-
cite deos alienos, qui in medio veſtri
ſunt, &c. Surgite, & aſcendamus in Bet-
hel, vt faciamus ibi altare Deo, qui exau
diuit me in die tribulationis, &c. Quaſi
dicat: Ibi totam ſuam poſteritatem cõ-
teſtatus eſt, vt Deum ſolum pie ſeque-
retur, ac deos alienos ſemper abijceret,
& eum tãtum agnoſceret, quem Iacob
ipſe fautorem, ac protectorem ſenſerat.

Et Dominus Deus exercituum memo-
C *riale eius.* Semper Dei recordabatur,
eumque quaſi præſentem intuebatur.
Eum inquam Deum, qui cœleſtium
exercituum Dominus eſt, eum adora-
bat, non idola, & deos gentium, qui dij
non ſunt. Cyrillus ita exponit. Quia er-
go talis erat Iacob, ideo Dominus erit
memoriale ei, ſeruabitur enim in me-
morijs Dei, habebitque perpetuam glo-
riam, glorificat enim Deus amantes eũ.

Et tu ad Dominum Deum tuum con-
uerteris. Hortatur vniuerſos filios Ia-
cob, vt patris exemplo Deum vnum
venerentur. Tu igitur popule Iſrael, ſe-
men illius, qui tot beneficijs à Deo af-
D fectus eſt, quique tam perpetua pietate
Deum coluit, age, parentem tuum imi-
tare, & deos alienos abijce, cuſtodi mi-
ſericordiam, & iuſtitiam, & ſpes tuas
omnes tantũ in hoc Deo colloca, quem
pater tuus adorauit.

Chanaam in manu eius ſtatera doloſa. 9
Ad decem tribus reuertitur, quas, vt ſo-
let, Ephraim appellat, quod intelligitur
ex eo, quod continuo ſubijcit. Et dixit

Ephraim,

Ephraim,&c. Vocat autem eum popu- A
Chanaan lum Chanaan propter ſummam eius
impietatē, qua ſimilis Chananæis Deo
inuiſis factus eſt, ita vt iam non ſemen
Iacob, ſed Chanaan vocari dignus ſit.
Ita dictum eſt de Iudæis Soph. 1. Conti
cuit omnis populus Chanaan, & Dan.
13. ſemen Chanaan, & non Iuda. Et
Ezech. 16. Pater tuus Hamorræus, &
mater tua Cethæa, & Iſai. 1. Audite ver
bum Domini principes Sodomorū,&c.
Hæc eſt Hieronymi, Ruffini, Cyrilli,
Theodoreti, Gloſſæ ordin. & interlin.
Rupertique interpretatio. Quam noui B
interpretes contemnunt, pro Chanaan
vertentes Mercator, vt ſit ſenſus, Eſt ſi-
cut mercator, in cuius manu eſt ſtatera
doloſa. Sed certe conuenientior, & gra
tior, & vehementior ſenſus eſt Hierony
mi, & veterum. Deinde כנעני pro mer-
catore aliquando in ſcriptura accipi fa
teor, vt Zach. vltimo, ſi Deus dederit,
dicemus: ſed כנען, quod hic legimus,
vellem mihi vt oſtenderent quo loco
mercatorem ſignificet. Eſt autem in
hoc vocabulo (vt adnotauit Rupertus)
amara quædam Iacob, & poſterorum
eius antitheſis. Quaſi dicat: Ille ex Ia- C
cob meruit propter fortitudinem &
pietatem ſuā vocari Iſrael, iſti ex Iſrael
10 ſceleribus ſuis vocantur Chanaan.* Sta
teram doloſam habere, eſt defraudare,
& alienam pecuniam iniuſte auferre. In
ſtatera enim doloſa grauior eſt ea lanx,
in qua merces ponderantur, & ita de-
fraudantur emptores, contra illud Leu.
19. Statera iuſta, & æqua ſint pondera.
Inde Pſam. 61. Mendaces filij hominum
in ſtateris, vt decipiant ipſi de vanitate
in idipſum.

TROPOLOGIA.

Omnino ſtatera doloſa eſt in manu D
Peccator peccatorum, in altera enim lance Deū
ſtateram ponunt, diuitias, & ſæculi voluptates
doloſam in altera, & cum tam vilia ſint hæc bo-
habet. na, tantus ſit Deus, & tam toto corde
expetendus: plus apud eos ponderis
habent bona ſęcularia, quàm Deus, qui
eſt omne bonum. Recte Salomō Prou.
11. Statera doloſa abominatio eſt apud
Deum. Caduca appetunt, æterna con-
temnunt, corporis voluptates ſitiunt,
animi bona faſtidiunt; mendaces filij

hominum in ſtateris. Habent etiam ſta
teram doloſam, quia peſſimi ratiocina-
tores officiorum ſunt, non penſitant,
quid perſonam, quid tempus, quid locū
deceat. Statera doloſa in manu eorum,
quoniam ignoſci ſibi volunt, magna, &
leuia aliorum errata puniri volunt, ne-
mini benefaciunt, & omnes ſibi bene-
facere cupiunt, taceri ſua mala petunt,
& tegi, cum ipſi nullius perſonæ, nul-
lius famæ parcant. Abominatio eſt
(inquit ſapiens) apud Dominum pon-
dus, & pondus (pondus vnum, quo tua
ponderari vis, & alterum, quo vis alio-
rum res ponderari) ſtatera doloſa non
eſt bona. Prou. 20.

HISTORIA.

Calumniam dilexit. Amat defraudare
alios, LXX. *καταδυναστεύειν ἠγάπησεν*,
id eſt, Dilexit opprimere per potentiā
alios, quod eſt iniuriam facere minori-
bus, & pauperioribus ſuper pecuniā, &
alijs eiuſmodi.

Diues effectus ſum. id eſt, Non refert
vnde poſſideā, modo poſſideam, vt ait
Hieronymus. Videtur autem mihi hoc
ſimile eſſe verbis illis Horatiani diuitis.

— *Populus me ſibilat, at mihi plaudo* Li.1.Saty.
Ipſe domi, ſimul ac nummos contemplor in Satyra. 1.
arca.

Quaſi dicat Ephraim: Allatrent me
prophetæ, & auaritiæ, ac rapinarum ar-
guant: certe me non pœnitet quæſiſſe
diuitias, ſed gaudeo quod diues effe-
ctus ſum.

Inueni idolum mihi. id eſt, Nullius in- 11
digeo, Deū penes me habeo, id eſt, au-
rum, alij alia idola colant, ego bonum
idolū habeo: verba ſunt diuitum ſibi in
diuitijs applaudentium, quaſi omnia in
eis habentium. Solebant enim quærere
D idola, à quibus obtinerent quod Deus
dare nolebat, & ſibi pro omnibus idolis
diuitias effeiactant. LXX. eundē ſenſum
exprimentes verterunt, Inueni requiē
mihi, id eſt, habeo quod quærebam,
nullius adiumento egeo. Noui Inter-
pretes varie hanc tranſlationem repre
hendunt, & alias neſcio quas commini
ſcuntur. Sed ſi meminerint hoc loco eſ
ſe ען on, quod pro idolo in hoc ipſo
propheta ſæpe poſitum vidimus, proba
būt velint, nolint, noſtrā tranſlationē.

Omnes labores mei non inuenient, &c. A
id eſt, In diuitijs, quas meo labore ac-
quiſiui, non apparebit Iniquitas vlla,
quam fecerim. Nemo enim me repre-
hendere audebit cum diues, & potens
ſim,& omnes à me adiuuari indigeant.
Ita intellexit Hieronymus,& affert il-
lud Pſal. 9. Quoniam laudatur pecca-
tor in deſiderijs animæ ſuæ, & iniquus
benedicitur. Diuitum enim amici mul-
ti. Ruffinus refert hæc ad ſtoliditatem
diuitum,qui ità diuitijs ſuis confidunt,
vt quamuis peccauerint,putent tamen
nullam ad ſe acceſſuram calamitatem,
ſed in tuto eſſe ſe, & quaſi extra com- B
munem aliorum hominum conditio-
12 nem. * Quare elegãter Pau. 1. Timoth.
6. Diuitibus huius ſæculi præcipe non
ſublime ſapere, neque ſperare in incer-
to diuitiarum. Mirum enim eſt quantũ
opibus homines vani intumeſcãt, quaſi
omnia ſimul cum diuitijs adepti fue-
rint, genus, formam, ſapientiam, virtu-
tes: ita honorem his bonis debitum ſibi
impudenter arrogant: quaſi vt opes, ita
per iniuriam adimi, rapique poſſint vir
tutes, & diſciplinæ, & vera animi bo-
Pſal. 61. na. Hos ſalubriter admonet Dauid: No
lite ſperare in iniquitate, & rapinas no C
lite concupiſcere, diuitiæ ſi affluant, no
lite cor apponere.
Et ego Dominus Deus tuus. Quamuis
tam impius ſis ò Ephraim, ego Deus
tuus ſum à terra Ægypti, id eſt, ex eo
tempore quo eras in Ægypto, verus
Deus tuus, & protector ſum: ideoque ſi
velis reſipiſcere, adhuc tibi tribuo lo-
cum pœnitentiæ, & magnitudine pro-
miſſorum hortor, vt ad me redeas.
Adhuc ſedere te faciã in tabernaculis.
Tẽpus pœnitentiæ relinquit. Quemad-
modum, inquit, tunc eduxi te de Ægy
pto, & veniens in terram promiſſionis D
lætus habitaſti in tabernaculis, in cuius
rei memoriam ſcenopægia, id eſt, feſtũ
tabernaculorum, celebratur, ita nunc
poſt tot peccata licebit per me, vt in
terra tua maneas, & in tuis tabernacu-
lis habites, hoc eſt, ſcenopægiam quot-
annis cum gaudio celebres, ſicut ante
celebrare conſueueras in diebus eiuſdẽ
feſtiuitatis, quæ maxima erat, vt vide-
mus Leuit. 23. & Deut. 16. Differam per
aliquot annos captiuitatem, vt videam
interim an reuerti ad me velis.
Et locutus ſum ſuper Prophetas. Ne *
miteris me hoc tibi polliceri, quando-
quidem ſemper conuerſionem tuã op- 13
taui, & vt te ad eam adducerem locu-
tus ſum prophetis, vt tibi verba mea
referrent, & multas viſiones eis oſten-
di, multiſque ſimilitudinibus vſus ſim,
vt tibi eas proponerent. Heb. 1. Multi-
fariam, multiſque modis olim Deus lo
quens patribus in prophetis. Dicit au-
tem ſuper prophetas, quoniam עַל, id
eſt, ſuper, ſæpe more Hebræorum poni
tur pro Ad, vt Luc. 3. Factum eſt verbũ Super pro Ad.
Dñi ſuper Ioannem, id eſt, ad Ioannẽ.
Ioan. 1. Videbitis angelos aſcendentes,
& deſcendentes ſuper filium hominis.
Pſal. 17. Clamauerunt, nec erat qui ſal-
uos faceret, ad Dominum, neque exau-
diuit eos. Heb. ſuper Dominum. Simi-
liter. 1. Reg. 1. Cum eſſet amaro animo,
orauit ad Dominum. Merito ergo Chal
dæus vertit hic, locutus ſum cum pro-
phetis, & LXX. Locutus ſum ad prophe
tas. Quod dicit, *In manu Prophetarum,*
plerique ita exponunt vt ſit, per mini-
ſterium prophetarum, ego ita intelli-
go: per locutionem, & verba prophe-
tarum. Quod, quoniam initio Haggæi,
qui ait, factum eſt verbum Domini in
manu Haggæi, latius explicaturus ſum,
ſi Dominus dederit, illuc lectorẽ nunc
quidem mitto. * Pro *Aſſimilatus ſum,* 14
legimus אדמה quod recẽtiores inter-
pretes malunt vertere, Aſſimilaui, id
eſt, ſimilitudines propoſui: אדמה non
ſolum ſignificat aſſimilare, ſed etiam aſ
ſimilari, vt Pſal. 101. Similis factus ſum
pelicano ſolitudinis, & Ezec. 31. Cui ſi-
milis factus es in magnitudine tua? In
promptu etiam eſt dicere, non ita ſcri-
bendum eſſe, vt nunc ſcribitur, ſed ita,
אדמה quod paſſiuæ vocis eſt, & verte-
tur, Aſſimilatus ſum. Quare iure LXX.
verterunt, ὡμοιώθην, aſſimilatus ſum,
id eſt, varijs rebus me ſimilem fecerunt
prophetæ, nunc patri, regi, amico, pa-
ſtori, nunc vrſo, leoni, pantheræ, &c.
Hieronymus, & gloſſæ rectè etiam hoc
interpretantur de ſimilitudinibus, & fi
guris, quæ præceſſerunt, vt Chriſtũ ſi-
gnificarẽt, vt cũ ſerpẽs exaltatus eſt in
deſerto

A deſerto Ionas in littus eiectus, &c. Ita
etiam Chryſ. hom. 58. in Gen. & Dio-
nyſius Alexandrinus in epiſto. contra
Paulum Samoſatenſem.

Si Galaad idolum. Locus eſt cum pri
15 mis difficilis, conciſe enim loquitur
Galaad. Propheta, & vix ſenſa ſua effatur. Ga-
laad vrbs eſt in mõte Galaad vltra Ior
danem idololatriç maxime dedita, quç
ideo etiam inter primas capta eſt, &
euerſa ab Aſſyrijs. 4. Reg. 15. De qua
multa diximus cap 6. nu. 31. & ſequen-
tibus, dixit enim ibi Propheta, Galaad
ciuitas operantium idolum. De Galgal
B etiam diximus cap. 4. nu. 28. locum eſſe
celeberrimum citra Iordanem, in ſorte
tribus Iudæ, ſed idolorum adoratione
pollutum. Vnde c. 9 dixit: Omnes ne-
quitiæ eorum in Galgalis. Eſt ergo ſen
ſus. Si Galaad idolum, ſcilicet, habet,
aut colit, aut: Si in Galaad eſt idolum,
id eſt, ſi Galaad idola vehementer co-
luit, & tamen ſeruari non potuit ab ido
lis ſuis, ſed ante ceteras vaſtata eſt ab
Aſſyrijs: ergo operam perdunt ij, qui in
Galgalis immolant bobus, & ſacrificia
offerunt, nam nec ipſi ſeruari poterũt,
cũ ſtatim tranſmiſſo Iordane occurrãt
C Galgala veniẽtibus Aſſyrijs, nec magis
defendi queant à bobus, & idolis ſuis,
quam Galaad. Atque ideo ſequitur cõ-
tinuo: Nam & altaria eorũ, quaſi acer-
ui ſuper ſulcos agri, ſcilicet, erũt, id eſt:
Nam eorum altaria, quæ idolis erexe-
rant, euertentur, & agri, vbi erant tem-
pla, àrabuntur, & ex ruina altariũ ma-
nebunt ibi magni aceruí lapidũ, & ter-
ræ, quemadmodum factum eſt in alta-
16 ribus Galaaditarum.* Pro eo quod eſt,
Idolum, in Heb. eſt. און, quod ſæpe in-
terpretati ſumus idolũ in hoc prophe-
ta, vnde Bethauen. i. domus idoli. Signi
D ficat etiam nihil, & vanitatem, vt c. 4.
nu. 29. & ſequẽtibus latius demonſtra-
uimus. Propterea LXX. verterunt. Si
non eſt Galaad, igitur & falſi erant in
Galgal principes immolantes. Quod
habet eumdẽ ſenſum: Si Galaad perijt
ciuitas fortis, & iam non eſt, ergo falſi
ſunt qui in Galgal immolãt, non enim
magis ſeruari poterũt ipſi à ſuis idolis,
quàm Galaaditæ ſeruati ſunt. Quod au
tem in quibuſdã codicibus LXX. legi-

A tur, Galgalà pro Galaad, mendum aper
tum eſt, vt conſtat ex Hieronymo, &
Cyrillo, & Theod. Multi hæc aliter ver
tunt, ſed nemini obſcurum eſſe poteſt,
noſtra tranſlatio quàm aptum ſenſum
habeat, & quàm bene reſpondeat He-
bræo. Ita enim legitur ad verbũ: Si Ga-
laad idolũ, ergo fruſtra fuerunt in Gal-
gal bobus immolauerunt. Sed verbum Verbum
Immolauerunt, iuxta idioma Hebrço- pro parti-
rum pro participio ponitur, ac ſi dice- cipio apud
ret, Immolantes, ſicut LXX verſione Hebr.
ſua indicarũt, vt c. 13. Immolate homi-
nes vitulos adorãtes. Heb Vitulos ado
B rabũt, ſed vertendũ eſſe, Vitulos adorã-
tes, ibi oſtẽdemus. Et Mich. 2. Ne loqua
mini loquentes. Heb Ne ſtilletis ſtilla-
bunt. Symmachus, Ne ſtilletis ſtillãtes.

TROPOLOGIA.

Si omnes qui diuitias congreſſerant, 17
& honores quæſierant, & voluptates;
atque hæc idola ſummo ſtudio colue-
runt in hoc mundo, qui eſt quaſi quæ-
dam Galaad, ciuitas operantium idolũ,
mortui ſunt, & in morte nihil ſecum
ex tantis laboribus extulerunt: qua ſpe
nunc homines tot propinquorum, &
amicorum exemplis edocti, eadem idò
C la colunt, &, vt his potiantur, nulli vn-
quam labori parcunt? Ne timueris (ait Pſal. 48.
Dauid) cum diues factus fuerit homo;
& cum multiplicata fuerit gloria do-
mus eius: quoniam cum interierit;
non ſumet omnia, neque deſcendet
cum eo gloria eius. Et Paulus: Ni- 1. Tim. 6.
hil intulimus in hunc mundum, haud
dubium quia neque auferre quid poſ-
ſumus. Quid illis profuere diuitiæ? Pſal. 75.
Dormierunt ſomnum ſuum, & nihil
inuenerunt omnes viri diuitiarum in
manibus ſuis. Quid honores? quid
gloria? quid potentia, & imperia? Ip-
D ſorum vocem audiamus in ſapientia:
Quid nobis profuit ſuperbia? & diui-
tiarum iactantia quid contulit nobis?
Tranſierunt omnia illa tanquam vm-
bra, &c. Quod vero de diuitibus dixit Sap. 5.
Dauid: Et nihil inuenerunt in manibus
ſuis: licet & ad omnia ſimilia transfer-
re. Dormierũt ſomnum ſuum reges, &
potẽtes homines, & nihil ex illa poten
tia inuenerũt poſtea in manibus ſuis. Ni
hil glorioſi homines inuenerunt de ſua

gloria, nihil molles, & delicijs dediti de ſuis voluptatibus. * Tranſierũt omnia tanquam vmbra. Diues qui induebatur purpura, & byſſo, & epulabatur quotidie ſplendide, ne guttam quidem aquæ precibus inuenire poteſt. Qui magnis famulorum, & amicorum, ſeu potius adulatorum turbis ſtipabatur, ante Dei tribunal neminem habet amicum, accuſatorum tantum turba ſtipatur. Qui voluptatibus affluebat, & delicijs, audit: Quantum glorificauit ſe, & in delicijs fuit, tantum date illi tormentum, & luctum. Non proderunt diuitiæ in die vltionis: iuſtitia autem liberabit à morte. Si igitur hæc paſſi ſunt, qui bonis ſæculi abundabant, & nullũ ex eis cepere fructum: ergo fruſtra nũc homines eiſdem bonis inhiant, fruſtra eiſdem idolis immolant, non enim magis liberari poterunt quam ij, qui vehementer deluſi ſero ſuam ſenſerunt inſipientiam.

18 Luc. 16.

Apoc. 18.

Prou. 11.

HISTORIA.

Fugit Iacob in regionem Syriæ. Reuertitur ad cõmemoranda beneficia præſtita Iacob, & poſteris eius: nam quæ de Ephraim, & Iudæ peccatis dixit, quaſi quadã parentheſi interiecta ſunt. Quaſi dicat: Tantæ mihi curæ fuit ſalus Iacob, vt fugere eum voluerim in Syriã, ne ab irato fratre occideretur, ibi eum ſeruaui, & ditaui. Hiſtoria ſcripta eſt Gene. 28 ex qua intelligimus in quam Syriæ partem fugerit, nempe in Meſopotamiam. Protenditur enim Syria à terminis Ægypti vſque ad Cappadociam à Meridie verſus Septentrionem, ab Occidente vero verſus Orientem à mari noſtro vſque ad fluuium magnum Euphratem, haberque multas, ac magnas prouincias, Palæſtinam, Phœnicen, Cæleſyriam, Syriam Damaſci, Ituræam, Trachonitidem, Meſopotamiam.

Syria.

19 *Et ſeruiuit Iſrael in vxore.* id eſt, Propter Rachelem vxorem ſeruiuit ſeptẽ annis, & iterum in vxore ſeruauit, ita enim legendum eſt, non ſeruiuit, vt corruptiſſimẽ quidam codices habent, id eſt, Et pro Lia oues ſoceri totidem annis ſeruauit. Ita Hieronymus. Quamquam Iacob nunquam pro Lia ſeruire voluit, ſed pro Rachele. Geneſ. 29. At quamuis non is eius animus fuerit, tamẽ ſeptem annorum priorum merces Lia fuit, deinde pro Rachele totidem ſeruiuit. Atque hæc res maxime Iacob pietatem commendat, ſeruiuit enim Laban, vt filias eius duceret, non quidem voluptatis cauſa, ſed ne Chananæam vxorem haberet, vnde paulatim deduci in idololatriam poſſet, & parentibus ſuis obtemperaret. Rebecca enim dixit, Geneſ. 27. Si acceperit Iacob vxorem de ſtirpe huius terræ, nolo viuere: & pater præcepit ei cap. 28. Ne li accipere coniugem de genere Chanaan, ſed vade, & proficiſcere in Meſopotamiam Syriæ ad domum Bathuel patris matris tuæ, & accipe tibi inde vxorem de filiabus Laban auunculi tui. Itaque vt Deo, ac parentibus obediret, non dubitauit quatuordecim annorum laborem, tædiumque perferre, vt eleganter Rupertus interpretatus eſt.

In propheta autẽ eduxit Dominus Iſrael de Aegypto. Sicut Iacob in itinere tam longo, & in tot laboribus ſemper affui, ita eius poſteros etiam amaui, & cum in Ægypto ſeruirent, eduxi eos inde per prophetam meum Moyſem, & ſeruaui eos. Pro quibus officijs hanc mihi vicem reddidit Ephraim, vt me peccatis ſuis amaritudinem animi, & dolorẽ excitantibus ad iracundiam prouocauerit. Itaque peccata ab effectu amaritudines vocat. 20

Sanguis eius ſuper eum veniet. Ac ſi dicat: Me quidem ne reprehendat, ipſe ſe in tot mala conijcit, ipſe ſolus ſibi hanc calamitatem, quam paſſurus eſt, conciliat. Sanguinem vocat pœnam infligendam ei, qui cædis auctor ſit, vt Matth. 27. Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros. 2. Reg 1. Sanguis tuus ſuper caput tuum, os enim tuum locutum eſt aduerſum te dicens: Ego interfeci Chriſtum Domini, hoc eſt. Occidetis tu quidem, at pro morte tua ego reus non ero apud Deum, ſed tu, qui confeſſus es te occidiſſe Saulem regẽ. Ita modo, tu te occidiſti, & tu punieris, nemo tibi in culpa eſt. Sanguis.

Et opprobrium eius reſtituet ei Deus ſuus. Ephraim opprobrio Deum affecit, quia 21

quia iniquitate ſua fecit, vt nomen Do
mini blaſphemaretur, iuxta illud. 2.
Reg. 12. Veruntamen quia blaſphema-
re feciſti inimicos nomẽ Domini. Hoc
ergo opprobrium, id eſt, ſupplicium
huic opprobrio debitum inducet Do-
minus in caput auctoris, vt pro meritis
puniatur, Pſal. 7. Conuertetur dolor
eius in caput eius, & in verticem ip-
ſius iniquitas eius deſcendet. Elegan-
ter autem Hieronymus dixit, Reſti-
tuet, quod in Hebræ. eſt, ישיב, id
eſt, Redire faciet, aut Retribuet, vt
verterunt LXX. aut etiam Reſtituet,
quoniam re vera peccato pœna ex iuſti
tia debetur, quaſi iure reſtitutionis. In-
de peccata vocantur debita, quæ quoti
Matth. 6. die nobis dimitti poſtulamus. Vt autem
debita vel remittuntur, vel iure exigun
tur, ita peccata, niſi per pœnitentiam
remittantur, iuxta quod ſcriptum eſt:
Pſal. 31. Beati quorum remiſſę ſunt iniquitates:
ſeueriſſime repetuntur, ſicut ait Domi-
Matth. 5. nus: Amen dico tibi, non exies inde, do
nec reddas nouiſſimum quadrantem.
Vt ergo cordati homines, etiam ſi gra-
tiſſimum ſit, & aptiſſimum quod emere
volunt, diligenter conſiderant, an poſ-
ſint poſtea eſſe ſoluendo, ne vitam mi-
ſere in vinculis finiant: ita nos cum ho
nores, voluptateſque blandiuntur, videa-
mus, ne ęs alienum contrahamus, quod
diſſoluere minime poſſimus. Aut ſi for-
Luc. 7. te iam contractum eſt, Mariam Magda-
lenam imitemur, quæ cum deberet
quingentos denarios, nec haberet vn-
de solueret, cucurrit ad pedes Domini,
& lacrymis rigauit, capillis terſit, vn-
guentum infudit, & remiſſa ſunt ei pec-
cata multa, quia dilexit multum.

CAPVT XIII.

*LOquente Ephraim,
horror inuaſit Iſra
el: et deliquit in Ba
al, & mortuus eſt.
Et nunc addiderunt
ad peccandum: fecerunt que ſibi con-
flatile de argento ſuo quaſi ſimilitu*
A *dinem idolorum, factura artificum
totum eſt. His ipſi dicunt, Immola-
te homines vitulos adorantes. Idcir
co erunt quaſi nubes matutina, &
ſicut ros matutinus præteriens, ſi-
cut puluis turbine raptus ex area,
& ſicut fumus de fumario. Ego au-
tem Dominus Deus tuus ex terra
Aegypti: & Deum abſque me ne-* Eſa. 43.
*ſcies, & ſaluator non eſt præter me.
Ego cognoui te in deſerto, in terra*
B *ſolitudinis. Iuxta paſcua ſua adim-
pleti ſunt, & ſaturati ſunt: & eleua-
uerunt cor ſuum, & obliti ſunt mei.
Et ego ero eis quaſi leæna, ſicut par
dus in via Aſſyriorum. Occuram eis
quaſi vrſa raptis catulis, & dirum-
pam interiora iecoris eorum: & cõ-
ſumam eos ibi quaſi leo, beſtia agri
ſcindet eos. Perditio tua, Iſrael: tan-
tummodo in me auxilium tuum.
Vbi eſt rex tuus maxime nunc? ſal-*
C *uet te in omnibus vrbibus tuis: &
iudices tui, de quibus dixiſti, Da
mihi reges et principes. Dabo tibi re* 1. Reg. 8.
*gem in furore meo, & auferam in
indignatione mea. Colligata eſt ini-
quitas Ephraim, abſcõditũ peccatũ
eius. Dolores parturientis venient
ei: ipſe filius non ſapiens: nunc enim
non ſtabit in contritione filiorũ. De
manu mortis liberabo eos, de morte* 1. Cor. 15.
redimam eos: ero mors tua ò mors, Hebr. 2.
D *morſus tuus ero inferne, conſolatio
obſcondita eſt ab oculis meis. Quia* Ezec. 19.
*ipſe inter fratres diuidet: adducet
vrentem ventum Dominus de de-
ſerto aſcendentem. Et ſiccabit ve-
nas eius, & deſolabit fontem eius,
& ipſe diripiet theſaurum omnis
vaſis deſiderabilis.*

HISTORIA.

1 *Loquēte Ephraim horror inuaſit Iſrael.* Exprobrat illis idololatriam, & vt magnitudo peccati appareat, antiquitatē eius docet, quod ſemper ijdem ſint, & neq; correptionibus propheratū, neq; plagis edocti per tot annos reſipuerint. Cum loqueretur, inquit, Ephraim, id eſt, Ieroboham, & eius contribules, ac principes, & populū ad vitulos aureos adorandos hortaretur, ſtatim Iſrael totus tremere, horroreq; cœpit, & non eſt auſus regi ſuo, ac principibus contradicere. Recentiores hunc locum interpretantes addūt quædam è ſuo, quæ addenda non ſunt, ita enim vertunt. Loquente Ephraim tremor fuit audienti, ipſe eleuauit caput ſuum in Iſrael. In Hebr autem eſt tantummodo. Cum loqueretur Ephraim, horrorem leuauit ipſe in Iſrael; quæ ita vt ſunt ſine vlla additione ſenſum noſtræ tranſlationis perſpicue reddunt. Leuauit horrorem, in Iſrael, ſiue tremorē, vt vertetūr Symmachus, & Theodotion: quod quid eſt aliud, quàm: Horror inuaſit Iſrael?

Et deliquit in Bahal. id eſt, Poſt hæc Bahalem quoque adorauit non contentus adoraſſe vitulos.

2 *Et mortuus eſt.* Non de morte animæ ſolum loquitur, ſed hoc prætereà ſignificat: Inde morti, & captiuitati, & tot calamitatibus obnoxium ſe reddidit, ita dictum eſt Gene. 2. In quacumque die comederis ex eo, morte morieris.

Et nunc addiderunt. Quaſi veteres idololatriæ ſatis non eſſent.

Quaſi multitudinem idolorum. Interpretes vertunt, Iuxta intelligentiam ſuam, ſiue iuxta prudentiam ſuam, quoniam כתבונה cadit à בין, quod eſt intelligere. LXX. omnino vt nos, Secundum imaginem idolorum. Eſt autē ſenſus, fecerunt quaſi ſimilitudinem idolorum, id eſt, fecerunt idola iuxta ſimilitudinem, & ideam, quam prius mente conceperant, & fabricauerant, ſicut nunc imagines pingi iubemus hoc, vel illo corporis, aut oris habitu, hunc, vel illum affectum præ ſe ferentes, & ideo eſt in Hebr. Iuxta ſimilitudinem ſuam idolorum, id eſt, quam ipſi animo conformauerant ad idola facienda. Ac ſi di-

A cat: Nihil morati ſunt, ſed quomodo voluerunt, ita fecerunt.

Factura artificū totū eſt. Nihil habent diuinitatis, neq; aliud quidquam ſunt, quam quod artifices ea eſſe voluerunt.

His ipſi dicunt: Immolate homines vitulos adorantes. 3 Pro His ipſi dicunt, in Hebr. & apud LXX. eſt: Ipſis ipſi dicunt, id eſt, alij alijs dicunt, ſacerdotes videlicet populo, vt exponit Hieronymus; Si vultis placere dijs veſtris, immolate illis homines: ita Hieronymus, & Cyrillus. Nam in tantam eos amen- B tiam veniſſe, vt iuxta ritus gentium homines immolarent, Dauid plane docet Pſal. 105. Et immolauerunt filios ſuos, & filias ſuas dæmonijs. Et effuderunt ſanguinem innocentem, ſanguinem filiorum ſuorum, & filiarum ſuarū, quas ſacrificauerunt ſculptilibus Chanaan. Noui interpretes aliter hunc locū vertunt, ſed Hieronymi tranſlatio conuenit cū LXX. qui aiunt. Ipſis ipſi dicunt, Sacrificate homines. Ex quo perſpicuū eſt veteres legiſſe זבחו, id eſt, immolate, non vt modo legitur, זבחי, id eſt, immolantes Pro Adorantes eſt ישקון C id eſt, oſculabuntur, ſiue adorabunt. Sed more Hebræo verbum ponitur loco participij, vt cap. 12. num. 16. adnotauimus, quod conſtat ex Symmacho, & Theodotione, qui vertetunt, Adorantes, & ex Aquila, qui vertit καταφιλοῦντες, id eſt, deoſculantes. Quamuis & verba Hebræa cum punctis, quæ nunc habent, ſenſum noſtræ tranſlationis haud obſcure reddunt. His ipſi dicunt: immolantes homines adorabunt vitulos, id eſt, ij demū rite vitulos adorabunt, qui eis homines immolauerint. Lyranus putauit Homines vocandi ca- D ſu dici, ſed facile mutaſſet ſententiā, ſi vidiſſet apud LXX. θύσατε ἀνθρώπους, id eſt, Immolate homines.

4 *Idcirco erunt quaſi nubes matutina.* Cito peribunt eorum felicitas, & diuitiæ. Hoc eſt quod dixit cap. 10 Tranſire fecit Samaria regem ſuum, &c. Et ca. 11. Sicut mane tranſit, pertrāſijt rex Iſrael.

Sicut puluis turbine raptus ex area. Puluerem vocat, qui ex minutiſſimarū palearum confractione exilit, Hebræi מוץ, Latini glumam vocant.

Et ſicut

Et ſicut fumus de fumario. Pro Fumario eſt ארבה, id eſt, feneſtra, per quam, ſcilicet, egreditur fumus. Theodotion tranſtulit, καπνοδόχον, quod fumum recipiat exeuntem. Aquila, Cataractam. Cataractam autẽ (vt ait Hieronymus) proprie vocat foramen in pariete fabricatum, per quod egreditur fumus.

Ego autem Dominus Deus tuus. Expoſuimus hæc cap. 12. nu. 32. vbi ſunt eadem verba.

Cognoſcere.

Cognoui te in deſerto. id eſt, Benefeci tibi, paui te. Deus enim cognoſcere dicitur cum benefacit. Vnde ijs, quibus benefacere non vult, ait Matth. 7. Tũc confitebor illis: Quia non noui vos. Et cap. 25. Amen dico vobis, neſcio vos. Chaldæus: Ego tribui vobis neceſſaria in deſerto, in terra in qua deſiderabatis omnia.

TROPOLOGIA.

Deus amicus fidelis.

5 Verè non ſunt viæ Dei, ſicut viæ noſtræ. Homines contemnunt eos, qui in deſerto ſunt, non agnoſcunt amicos, quos manus Domini tangit, & exercet per terram deſertam, inuiam, & inaquoſam, hoc eſt, per paupertatem, per morbos, & perſecutiones, ſed recedunt, & in medijs laborum fluctibus relinquũt. Longe aliter Dominus Deus noſter cognoſcit ſuos in deſerto, & erga beneficiorum priorum immemores ipſe ſuæ bonitatis recordatur, alit eos, ac protegit, & in terram optatam perducit. Quid in amicos ex animo ſibi obſequẽtes faciet? Vidimus cap. 12 qualis in Iacob fuerit. De quo eleganter ſcriptum eſt Sap. 10. Sapientia, inquit, hos qui ſe obſeruant, à doloribus liberauit. Hæc autem profugum iræ fratris iuſtum deduxit per vias rectas, & oſtendit illi regnum Dei, & dedit illi ſcientiã Sanctorum, honeſtauit illum in laboribus, & compleuit labores illius. In fraude circumuenientium illum affuit illi, & honeſtum fecit illum. Cuſtodiuit illum ab inimicis, & à ſeductoribus tutauit illũ.

6 * De huius filio Ioſeph ſubijcit continuo. Hæc venditum iuſtum non dereliquit, ſed à peccatoribus liberauit eũ: deſcenditq; cũ illo in foueam, & in vinculis non dereliquit illũ, donec afferret illi ſceptrũ regni, & potentiam aduerſus
A eos qui eum deprimebant, & mendaces oſtendit, qui maculauerunt illum, & dedit illi claritatem æternam. Magna eſt ergo hominum ſtultitia, qui ſummo ſtudio amicos quærunt non permanſuros, eum autem, qui mutari nõ poteſt, amicum habere negligunt. De amicis illis ſcriptũ eſt Eccli. 6. Si poſſides amicum, in tentatione poſſide eum, & ne facile credas ei teipſum. Eſt enim amicus ſecundum tempus ſuum, & nõ permanebit in die tribulationis. Idem de honoribus, de diuitijs, de voluptatibus intellige, quæ vultum ſæpe præferunt
B amicorum, & in die tribulationis, ac præſertim maximæ illius, id eſt, mortis, fugiunt, & euaneſcunt. Deus autẽ amicus fidelis eſt, de quo rectè ibidem ſapiens: Amicus fidelis protectio fortis, qui autẽ inuenit illũ, inuenit theſaurũ.

HISTORIA.

Iuxta paſcua ſua, &c. Iuxta non pro 7
Apud ponitur, ſed pro Secundum כמרעיתם, id eſt, ſecundũ paſcua ſua, vt cap. 10. Iuxta vbertatem terræ ſuæ multiplicauit altaria. Hoc ergo ait: Iuxta abundantiam paſcuorum, quæ eis dedi, fuit ſaturitas eorũ, id eſt, vehemen-
C ter ſaturati ſunt, & omni bonorum copia circumfluentes extolli cœperũt, & ſuperbire, & mei obliti ſunt, quaſi iam opera mea nõ egerent. Idẽ queritur quod Deut. 32. Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus, dilatatus. Hinc Deus multos, quos amat, continet in paupertate, & multum pro pecunia laborantes ſucceſſibus quaſi defraudat, ne qui pauperes ſalui erunt, diuites detrudantur in gehennã. *Neſcia enim mens hominum* (vt eſt apud principem poetarum) *fati, ſortiſque futuræ, Et ſeruare modum rebus ſublata ſecũdis.*
D Et Salomon ait: Mendicitatem, & di- Prou. 30.
uitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo neceſſaria. Ne forte ſatiatus illiciar ad negandum, & dicam: Quis eſt Dominus?

Et ego ero eis quaſi leæna. Recentiores vertunt, Vt leo, ſed de his diximus cap. 5. in illud: Et ego quaſi leæna Ephraim.

Sicut pardus in via Aſſyriorũ. Pardus 8
velociſſimus eſt, & ſæuiſſimus. Mares in genere pantherarum hoc nomine appel-

appellantur, vt docet Plinius libr. 8. cap. 17. Ero, inquit, eis quaſi pardi illi, qui in via, qua ad Aſſyrios itur, ſæpe viatores inuadere repente, & diſcerpere ſolent. Occurebat enim magna, vaſtaque ſolitudo euntibus ex terra Iſrael in Aſſyrios, in qua ferociſſimos pardos, & viatoribus infeſtiſſimos fuiſſe apparet. Noui interpretes pro Aſſyriorum, vertũt, Graſſabor, aut, Inſidiabor, quod fateor etiam ſignificare אשור, ſi puncta omittamus, ſed LXX. ita verterunt, vt Hieronymus: & ſi præcedentia, ſequentiaque intueamur, melius noſtra tranſlatio cum ſenſu Prophetæ congruit.

Quaſi vrſa raptis catulis. Varijs ferociſſimarũ beſtiarum ſimilitudinibus vindictæ futuræ demonſtrat atrocitatem, vt magis eos terreat, & ad pœnitentiã prouocet. In Hebr. eſt כדב שכול, quod recentes vertunt: Quaſi vrſus orbatus. Nec vident vrſum parum curare catulos, ideoque orbitate non ſæuire, ſed vrſarum eſſe hoc. Tradunt enim (vt ait Hieronymus) qui de beſtiarum ſcripſere naturis, inter omnes feras nihil eſſe vrſa ſæuius, cum perdiderit catulos, vel indiguerit cibis.
9 * Quare LXX. non Vrſus verterunt, ſed Vrſa, tam hic, quam 2. Reg 17. vbi eadem verba ſunt: Tu noſti patrem tuum, & viros, qui cum eo ſunt, eſſe fortiſſimos, & amaro animo, veluti ſi vrſa raptis catulis in ſaltu ſæuiat, LXX. ὥσπερ ἄρκτος ἠτεκνωμένη, id eſt, quaſi vrſa catulis orbata. Eodem etiam modo eſt in Hebr. Prou. 17. Expedit magis vrſæ occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti ſibi in ſtultitia ſua. Sed Propheta dixit in Hebræo; Sicut vrſus orbatus, ſicut Ariſtoteles dixit; Leones pariunt, ponitur enim nomen ſpeciei, ſed ad congruentem, ac debitum ſenſum accommodandũ. Cuius rei exempla multa protulimus cap. 10. num. 14. & 15. Quemadmodum ergo in miluorum, & piſcium, & ſimilium genere, feminæ nomen maſculi datur, & aquila femineo genere dicitur etiam ſi mas ſit, ita דב dicitur maſculino nomine vrſa.

Et dirumpam interiora iecoris eorum. Quidam ex neotericis vertunt, Dirumpam clauſuram cordis eorũ סגור לבם. Sed ſciamus Clauſuram more Hebræorum poni pro re clauſa, id eſt, pro eo quod interius eſt: Ita autem puriſſimũ dicitur סגור, quia magis ſeruatur, & abſconditur. 3. Reg. 6. Atque veſtiuit auro puriſſimo.* Quare eleganter Hieronymus vertit, Interiora. 10

Nec vero miremur Hieronymum vertiſſe, Iecoris eorum, cum ſit in Hebræo, Cordis eorum: Cor. Cordis enim nomine in ſcriptura non ea tantum pars intelligitur, quæ vitæ principium eſt, ſed interiora etiam corporis, id eſt, viſcera, vt Pſal. 21. Factum eſt cor meum tanquam cera liqueſcens in medio ventris mei. Pſalm. 36. Gladius eorum intret in corda ipſorũ. Immo & interiora rei cuiuſuis, Matth. 12. Ita erit filius hominis in corde terræ, &c. Pſal. 45. Et transferentur montes in cor maris. Ita etiam nomine iecoris Iecur. viſcera, & interiora omnia intelliguntur. Prou. 7. Donec transfigat ſagitta iecur eius. Thren. 2. Effuſum eſt in terra iecur meum. Cum autem idem hic ſint cor, & iecur, forte iecoris dicere maluit, quàm cordis, quoniam ibi ſedes concupiſcentiæ eſſe dicitur, & voluptatum, propter quas illi in idololatriam, & in tot peccata inciderant.

Beſtia agri ſcindet eos. Non ſolum hæ beſtiæ, ſed etiam ceteræ omnes (vt ait Hieronymus) lacerabunt eos. Hoc Lyranus dicit eſſe factum, cum illi ducerentur capti ab Aſſyrijs, tunc enim fame, & labore pereuntes multi beſtijs laniandi proijciebantur.

11 *Perditio tua Iſrael*. Si ſuperiora omnia animo repetas, intelliges te tuarũ calamitatum ſemper auctorem fuiſſe, non me; me enim tantum bonorum tuorum cauſam fuiſſe comperies. Ac ſi dicat: Quamuis tot mala patiaris, & ita ſis ab hoſtibus laniandus, vt dixi, nihil habes quod mihi ſuccenſeas; hæc enim omnia tuis flagitijs, quæ contra legem, & voluntatem meam commiſiſti, in caput tuum induxiſti, & me quaſi inuitũ ad puniendum excitaſti. Nec enim te affligere cupiebam, ſed nouis in dies beneficijs cumulare. *Tantum in me auxilium tuum*. id eſt: Auxiliari tibi volui, adducere te ad ſalutem volui, non etiã affli-

affligere. Itaque dictio, Tantum, non
cooperationem eorum excludit, ſed
pœnas. More humaniſſimi iudicis lo-
quitur, qui famulum, aut amicum in
capitalia crimina procliuem nunc pre
cibus, nunc minis ſæpe in officio con-
tinuit, operamque diligenter dedit,
vt ille vitioſæ naturæ moderaretur,
& peccata mortem ſibi paritura vita-
ret: ſed victus tandem vitijs iuſtitia exi
gente capitis illum damnare cogitur.
Qui hæc feciſſet, recte percunti fa-
mulo diceret: Perditio tota tua eſt;
tantummodo in me auxilium tuum.
12 * Hinc iam facile perſpicimus turpi-
ter errare hæreticos in expoſitione ſcri
pturarum, in qua tamen intolerantiſ-
ſime gloriantur. Efficere nituntur ex
hoc loco, nihil ad ſuam ſalutem ho-
minem cooperari, ſed peccare tantum
poſſe. Num dixit, Cum ego ſalutem ve-
ſtram quærebam, ſi quando ad me redij-
ſtis, nihil feciſtis? Si nihil cooperantur,
cur cap. ſequenti ait: Conuertere Iſrael
ad Dominum Deum tuum, quoniam
corruiſti in iniquitate tua? Sed ego eos
ſcripturam non intelligere nunquam
miratus ſum, nā vt Dei ſpiritum omit-
tam, quo carent, etiam in hoc nihil coo
perari Deo volunt, nam nec theologiā
norunt, nec ſanctorum patrum legunt
commentarios, nec pias ad Deum pre-
ces adhibent, ſed mediocri linguarum
congnitione inſtructi ita ſcripturas le-
gunt, ac ſi Liuium, aut Ciceronem lege
rent. Illud mirandum tam audacter eos
de magnis difficultatibus, & de obſcu-
riſſimis locis pronuntiare, & impuden-
11 ter proferrre, quæ non intelligunt.
Audiant quomodo hæc verterit Chal-
dæus paraphraſtes: Cum vos deprauatis
opera veſtra ò domus Iſrael, dominan-
tur in vos populi; ſed quoties conuerſi
eſtis ad legem meam, verbum meū fuit
13 vobis præſidio. * Nec putent iſti fauere
ſibi Hieronymū, qui paulo aliter inter-
pretatur, cum dicit: Infelix Iſrael, & di-
gnus maledictione perpetua, qui in tan
tum impietatis deſcendit profundum,
vt ſolius Dei ſaluetur miſericordia. Et
rurſus: Poteſt autem in Hebræo & hoc
ſenſu legi: Diſpereas Iſrael, quia nihil ti
bi reliquum eſt, niſi vt mea ſolum cle-
A mentia conſerueris. Non enim dicit
Hieronymus, ſi conſeruandus ſit Iſrael,
nihil ſe ad conſeruationem ſuam colla-
turum, ſolumque Deum facturum, ſed
nihil meriti eſſe in Iſraele, vt ſaluus fi-
at, vetera merita nouis peccatis deleuiſ
ſe, ſi quid illi auxilij ferendum ſit, Deum
miſericordia ſua fore laturum; at cum
tulerit Deus, cooperabitur Deo Iſrael,
non enim ſeruari poteſt Iſrael ſine Iſra
ele. Ceterum quod in Hebræo legitur,
שִׁחֶתְךָ, vbi nos habemus, Perditio tua,
recentiores quidam, vt Pagninus, & Va
tablus, verbum eſſe volunt ſignificans;
B Perdidit te, ſubaudiuntque, Vitulus tu-
us. Sed nomen eſſe potius, quod perdi-
tionem ſignificet, vt vertit Hierony-
mus, docent LXX. qui verterunt *διαφθορὰν*, id eſt, Perditionem, aut corruptio
nem. Nam quamuis & verbum eſſe poſ-
ſit, quis non videat aptius, & plenius di
ci: Perditio tua Iſrael, tantum in me au
xilium tuum: quàm: perdidit te ò Iſra-
el, tantum in me auxilium tuum?
Vbi eſt rex tuus? Quidam hic pro vbi 14
eſt rex tuus? vertunt: Ero rex tuus; quo-
niam אֱהִי & Ero ſignificat, & Vbi. At
nos (vt quoſdā etiam ex Hebræis omit
C tamus) credamus Hieronymo, creda-
mus LXX. interpretibus, credamus &
Chaldæo, qui ita vt Hieronymus ver-
terunt, vbi eſt rex tuus? Vbi autem ait,
Maxime nunc, pro his in Hebræo eſt
אֵפוֹא, quod ſignificat interdum tem-
pus præſens, ſed ſubindicans quodam-
modo fieri non poſſe, id quod dicitur.
Vt Geneſ. 27. Dominum tuum illum
conſtitui, &c. Frumento, & vino ſtabili-
ui eū, & tibi poſt hæc fili mi, vltra quid
faciam? Pro vltra eſt אֵפוֹא, id eſt, iam
hoc tempore quid tibi facere poſſum?
Ideo Hier. tranſtulit, Maxime nunc ſal
uet te, ac ſi diceret. Multum nunc au-
D xilijs eius indiges imminente tanta ca-
lamitate, liberet te. Quod per irriſionē
dicit, ipſi enim hoc prætextu regem pe
tierant. 1. Reg. 8. Et iudicabit nos rex
noſter, & egredietur ante nos, & pu-
gnabit pro nobis. Quod autem ait: *In
omnibus vrbibus tuis*, hoc ſignificat; In
omnibus vrbibus tuis opprimeris ab
hoſtibus, & indigebis illius auxilio, vo-
ca illum.

Et iudi-

15 *Et iudices tui, de quibus dixiſti, &c.* Vbi ſunt nunc iudices tui, quos poſtulaſti, quaſi eorum præſidio tutus futurus eſſes? Ex hoc loco intelligimus quod 1.Reg 8 expreſſum non eſt, cum regem à Samuele petierunt, ſimul & iudices petijſſe, qui ceu regis conſiliarij iudicarent, quique dignitate proximi eſſent regi, quos nunc iudices, & principes appellat: rex enim bella geſturus erat, ideoque oportebat vt iudices conſtituerentur in ciuitatibus.

Dabo tibi regem in furore meo. Quamuis de tempore futuro loqui videatur, præteritum tamen retulerunt LXX. & Chaldæus, & cum eis Hieronymus, ceterique expoſitores. Et licet illi verterint, Dedi, aut Conſtitui, tamen eleganter mihi videtur Hieronymus tranſtuliſſe. Dabo tibi regem. Solemus enim nonnũquam cum præterita referimus, verba illa imitari, quæ tunc dicta ſunt, cum futuri temporis erant, quod proprium eſt iratorum, & tædio captorũ. Ac ſi diceret: Eratis mihi moleſti, ſæpe regem petebatis, dicebatis ſine intermiſſione, Da nobis regem: ita fiet, dabo vobis regem, ſed quem malletis nõ accepiſſe. Itaque vt verba illorum imitatus eſt, ita etiam reſponſionem ſuam imitatur. Dabo vobis regem, ſed iratus, & aſſidua interpellatione veſtra laſſatus, & iratus poſtea auferam. Quod factum eſt cum Saulem eis dedit, & poſtea cum reges Iſrael capti ſunt, præſertimque Hoſee, qui fuit tempore captiuitatis decem tribuum. At poſſumus etiam de futuris regibus intelligere, vt
16 ſit ſenſus. * Obtundebas me, vt regem tibi darem, pœnitebit te petijſſe, ego dabo tibi his temporibus, cum maxime regum opera, & conſilio indigebas, reges peſſimos, qui te perdant, & qui tales erunt, vt cito à me auferantur, vt videmus 4. Reg. 15. in Zacharia, Manahem, Sellum, & ceteris.

TROPOLOGIA.

Ex his videmus propter peccata populi ſæpe regnare impios, vt Iob 34. ſcriptum eſt: Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Greg. 25. Moral. c. 20. Nullus, qui talem rectorem patitur, eum quem patitur, accuſet, quia nimirum ſui fuit meriti peruerſi rectoris ſubiacere ditioni. Culpam ergo proprij magis accuſet operis, quàm iniuſtitiam gubernantis, ſcriptum namque eſt, Dabo tibi reges in furore meo. Quid ergo illos nobis præeſſe deſpicimus, quorum ſuper nos regimina ex Domini furore ſuſcipimus? Idem in illud 1. Reg. 9. Saluabit populum meum, &c. Nec pro ſe, nec pro populo paſtor datur, quando reproba plebs reprobum paſtorem habere permittitur: cum ſic ille preeſt, ſic illi obediunt, vt ad æterna bona nec ille, qui docet, nec illi qui docentur peruenire mereantur. De quibus per Hoſeã Dominus dicit: Dabo eis reges in furore meo. In furore etenim Dei rex datur, quando malis peior præeſſe decernitur. Talis quippe paſtor tunc datur, cum talis populus regendus ſuſcipitur, qui pariter æterna pœna damnentur.

ALLEGORIA.

Eamdem pœnam, ac multo ſeuiorem Iudæa ſenſit, cum Chriſtum à Deo deſignatum, & datum accipere noluit: 17
& grauiſſimo Romanorum iugo, immo omnium gentium imperio ceruicem ſuppoſuit. Nec corporis hoc malum ſolum fuit, magiſtros erroris accepit, quorum peruerſitate hodie etiam in ſua infidelitate retinetur, ac tandem Diabolo ſubiecta eſt, à quo captiua tenetur ad ipſius voluntatem. Sed expectat eam acerbiores caſus, & ſeruitus miſerabilior in fine ſæculi. Recte enim Gregor. 25. Moral. ca. 10. de ea quoque interpretatur illud: Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Verum namque regem (inquit) ſuper ſe Iudæa regnare noluit, & idcirco exigentibus meritis hypocritã accepit: ſicut ipſa quoque veritas in Euangelio dicit: Ego veni in nomine patris mei, & non accepiſtis me. ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. (Ioan. 5.) Et ſicut Paulus ait: Pro eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt ſalui fierent: ideo mittet illis Deus operationẽ erroris, vt credant mendacio. (2.Theſ.2.) In eo ergo quod dicitur: Qui regnare facit, &c. Poteſt ipſum omniũ hypocritarum caput Antichriſtus deſignari.

HI-

HISTORIA.

18 *Colligata eſt iniquitas Ephraim.* id eſt,
Diligenter in memoria mea ſeruata, vt
de illo pœnas ſumam. Sumpta meta-
phora eſt ab ijs, quæ accurate ligantur,
& abſcondũtur, ne excidant, nam ideo
etiam ait: Abſconditum peccatum eius.
Ita Hieronymus, & ceteri. Simile eſt il
lud Deuter. 32. Nonne hæc cõdita ſunt
apud me, & ſignata in theſauris meis?
Mea eſt vltio, & ego retribuam eis in
tempore. Chaldeus: Repoſita ſunt pec-
cata Ephraim, ſeruata ſunt, vt pœnis
mulctentur vniuerſa eorum ſcelera. Ne
ergo nobis clitellam (vt dicitur) Diabo
lus imponat, perſuadeatque quaſi non
ſpectare Deum, quæ facimus; aut ita ſpe
ctare, vt obliuiſcatur. Vides (inquit Da-
Prou. 8. uid) quoniam tu laborẽ (id eſt, peccata
hominum) conſideras, vt tradas eos in
manus tuas. Dum per pœnitentiam ad
beatitudinem illam non peruenimus:
Pſal. 31. Beati quorum remiſſę ſunt iniquitates,
& quorum tecta ſunt peccata: colligatę
ſunt iniquitates noſtræ, abſconditum
peccatum noſtrum, vt puniatur, quia
nos ſacerdoti non detegimus, vt remit-
Rom. 2. tatur. Timeamus quod Paulus ait: Se-
cundum autem duritiam tuam, & im-
pœnitens cor theſaurizas tibi iram in
die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei,
qui reddet vnicuiq; ſecũdum opera ſua.
19 *Dolores parturientis venient ei.* Vehe-
mentes captiuitatis dolores intelligit,
ita enim ſolet ſæpe ſcriptura grauiſſi-
mos dolores exprimere.
Ipſe filius non ſapiens. Hoc & c. 7. di-
xit: Et factus eſt Ephraim quaſi colum-
ba ſeducta non habens cor. Hoc autem
dicit. Ipſe Ephraim, quoniã ſtultus eſt,
& improuidus, non curat futura, neq;
præuidet; ſed manent eum mala grauiſ-
ſima, quæ tolerare nequaquam poterit.
Deuter. 32. Vtinam ſaperent, & intelli-
gerent, ac nouiſſima prouiderent.
*Nunc enim non ſtabit in contritione fi-
liorum.* Cum filij eius, id eſt, eius popu
lus, conterentur, & occidentur ab ho-
ſtibus, non ſtabit, id eſt, non poterit
ferre, vt interpretatur Hier. vel non po
terit reſiſtere aduerſarijs, vt Theodore
Cõtritio. tus, & Lyranus. Contritio proprium
ſcripturæ vocabulum eſt in hac ſigni-
A ficatione שבר, quod eſt conterere, ſi-
gnificat calamitatem alicui afferre. Iſai.
53. Dominus voluit conterere eum in
infirmitate; ſumpta videlicet metapho
ra à rebus, quæ minutiſſime confrin-
guntur, & quaſi in nihilum rediguntur,
vt Pſalm. 47. In ſpiritu vehementi con
teres naues Tharſis. * Inde contritio 20
ſignificat inſignem aliquam calamita-
tem, qua quis potentia, & fortunis ſuis
priuatur, & quaſi in nihilum redigitur.
Ierem. 4. Quia malum ego adduco ab
Aquilone contritionem magnam. Ibi-
dem: Contritio ſuper contritionem
B vocata eſt, & vaſtata eſt omnis terra.
Deinde per metonymiam in ſacris lite
ris valde vſitatam, ſignificat magnum
dolorem, qualis ex magna calamitatę
conſequi ſolet, vt 2. Reg. 22. Circum-
dederunt me contritiones mortis, pro
quo Pſal. 17. qui idem Pſalmus eſt, ha-
bemus, Dolores mortis. Inde Pſal. 50.
Cor contritum, & humiliatum. Totũ
hunc locum ita conuertit Pagninus: Ip
ſe filius fuit non ſapiens, quoniam ſi
fuiſſet ſapiens, non ad tempus ſtetiſſet
in vulua filiorum. Et ad eundem modũ
intelligunt Vatablus, & Leo Hebræus,
C & Iſidorus Clarius, & alij quidam. Cũ
enim שבר interdum ſignificet partu-
rire propter confractionem mulieris,
& dolorem: inde משבר putant hoc lo
co ſignificare parturitionem, aut vul-
uam, vt ſit ſenſus: Filius inſipiens eſt,
nec vnquam reſipiſcere vult, ſed eſt ve
luti fetus, qui non egreditur ex vteri
materni anguſtijs, ſed illic diu moratur
in illo dolore. * At multa addit è ſuo 21
Pagninus, in Hebræo enim non ſunt
plura verba, quàm in noſtra tranſlatio-
ne. Deinde, vt omittamus non recte
conuenire, vt in eiſdem verbis, & in ea-
dem metaphora idem populus matri
D aſſimiletur, & filijs: nõ probant משבר
ita accipi, vt dicunt, nec fortaſſe pro-
bare poterunt: at pro contritione, &
dolore paſſim in ſcriptura accipitur.
משבר eſt quod ita, vt ipſi volunt,
accipitur, ſed ijs, cum ſint rigidiſſimi
punctorum obſeruatores, & patroni,
non eſt æquum, vt liceat puncta mu-
tare. Multo ergo melius tranſtulit Hie.
quomodo & LXX. tranſtulerunt; quãuis

A ſi quis hanc interpretationem ſimul cum noſtra recipiat, non admodum repugnarim.

De manu mortis liberabo eos. Iterum poſt duram comminationem eos conſolatur promittens liberationem, quā per Chriſtum accepturi erant credentes Euangelio. Propterea ait: *De manu mortis, &c.* Id eſt: Liberabo eos à morte, nam & animas eorum, quæcunque in lymbum deſcenderint, eo deſcendente liberabo, & poſtea cum immortalibus ſuis corporibus perpetuo vinculo iterum colligabo. Etenim hęc verba Chriſti eſſe non ſolum noſtri, ſed
22 B etiam Iudæi confitentur. * Atque ita eſſe intelligenda docent, quæ ſequuntur: Ero mors tua, o mors, &c. quæ Paulus 1. Cor. 15. de reſurrectione noſtra, in qua mors deuicta eſt, & quæ in reſurrectione Domini promiſſa, & inchoata eſt, interpretatur. Cum autem (inquit) mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet ſermo, qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria. Vbi eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſtimulus tuus? Quod autem ille in reſurrectione interpretatus eſt, nos (vt prudenter ait Hier.) aliter interpretari nec
C poſſumus, nec audemus. Nullo ergo modo recipienda eſt multorum Iudeorum, & quorumdam ex noſtris, in quibus eſt Theodoretus, expoſitio, dici hæc de liberatione à captiuitate Babylonica, vel (vt voluit Ruffinus) de liberatione ab exercitu Senacherib obſidente Ieruſalem. Primum, quia non loquitur hic Propheta de duabus tribubus, quæ liberatæ ſunt, ſed de decem, vt vidimus. Secundo, quia decem tribus non ſunt liberatæ, vt liberatio illa figura eſſet liberationis per Chriſtum futuræ. Tertio, quod hoc, quod dici-
D mus verba ipſa quoque indicant, nam vbi habemus, De manu mortis, in Heb. & apud LXX. eſt, De manu inferni, id eſt, שאול, & LXX. ἐκ χειρὸς ᾅδου, vt mortem intelligamus non corporis, quam nemo effugere poteſt, non eſt enim ſenſus, Faciam vt non moriantur, ſed, Poſtquam ſemel morti conceſſerint, atque in lybum venerint, eripiam eorum animas inde, vt non perpetuo à morte, ab infernoque teneantur. * Itaque idem eſt hic Mors, & Infernus, quia idem eſt teneri à morte, & ab inferno, vt Pſalm. 17. Dolores inferni circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis. Inde alterū pro altero ſæpe ponitur. Nam vbi habemus: Vbi eſt mors victoria tua? Paulus in Græco habet, Vbi eſt inferne victoria tua? Contra LXX. aiunt. Vbi eſt mors cauſa tua? vbi ſtimulus tuus inferne? Et Act. 2. vbi legimus: Quem Deus ſuſcitauit à mortuis ſolutis doloribus inferni, in Græco eſt, λύσας ὠδῖνας θανάτου, id eſt, ſoluens, aut, cum ſolniſſet, dolores mortis, & ita legit Chryſoſt. homil. 6. in Actus Apoſt. i. ſuſcitauit illum Deus ſoluens, & irritans dolores mortis, hoc eſt quod per tot dolores mors effecerat, vt ſcilicet anima ſepararetur à corpore, & hoc eſt quod nunc ait, De morte rediman eos. Scio Hieron. diſtinguere inter Mortem, & Infernum. Mors, inquit, eſt qua anima ſeparatur à corpore. Infernus, locus, in quo animæ recluduntur, ſiue in refrigerio, ſiue in pœnis, pro qualitate meritorum. Quod autem aliud ſit mors, aliud infernus, & Pſalmiſta demonſtrat dicens: Non eſt in morte, qui memor ſit tui. In inferno autem quis confitebitur tibi? Et in alio loco: Veniat mors ſuper eos, & deſcendant in infernum viuentes. Sed non aduerſatur nobis Hieron. ille enim vocabulorum proprietatem expreſſit: nos autem eandem proprietatem agnoſcentes dicimus mortem pro inferno, & infernum pro morte accipi, quoniam ante Chriſti paſſionem ſimul hæc duo fiebant, mori, & deſcendere ad infernos. Sed ad Prophetę noſtri locum reuertamur. Ita eum intellexit Euſeb. libr. 4. Demonſtrat. Euang. cap. 12. & ita intellexerunt veteres Hebræi, citat enim Lyranus gloſſam quandam Hebraicā, quam refert etiam Galatinus libr. 8. contra Iud. cap. 21 & R. Moyſis Hadarſan eſſe teſtatur in caput. 24. Geneſ. vbi ait: Ibat mecum Meſſias filius Dauid quouſque perueni ad portas gehennæ. Cumque viderent captiui, qui in gehenna erant, lumen Meſsiæ, gauiſi ſunt

Margin: 23 Infernus. — Locus Act. 2. — Pſal. 6. — Pſal. 54.

ſunt eum recipere dicentes : Hic edu-
cet nos de his tenebris,ſicut dictum eſt
Hoſ. 13. De manu inferni redimã eos,
24 de morte liberabo eos, &c. * Bis ergo
Dicit : De morte liberabo eos , vt cer-
tior,& firmior intelligatur eſſe promiſ-
ſio . Niſi quis cum Ruper. malit expo-
nere : De manu mortis liberabo eos.i.
de morte animæ , qua mortuus eſt Adã ,
cum præceptum tranſgreſſus eſt. De
morte redimam eos, ſcilicet, corporis,
quã Deus his verbis cõminatus eſt: Pul
Gen. 3. uis es,& ĩ puluerẽ reuerteris. Sed mihi
quod prius dixi multo magis probatur.
*Ero mors tua ò mors,morſus tuus ero in-
ferne.* Pro his Paul. 1. Cor. 15. dixit: Vbi
eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſti-
mulus tuus? Cum dixiſſet paulo ante:
Cum autem mortale hoc induerit im-
mortalitatẽ : tunc fiet ſermo , qui ſcri-
ptus eſt. Abſorpta eſt mors in victoria:
In quibus quatuor exiſtunt explicãda,
quæ ſunt valde difficilia. Primum eſt ,
quis ſit ſenſus verborum Prophetæ. Se-
cundũ, vnde illud Paulus deſumpſerit:
Abſorpta eſt mors in victoria , cum in
Hoſea,vnde cetera deſumpta ſunt,non
inueniatur . Tertium quomodo verum
ſit quod Hie. & omnes affirmant, Pau-
lum ibi hæc Hoſeæ verba referre , quæ
nunc enarramus,cum ſenſus prophetæ
multum videatur eſſe diuerſus . Quar-
tum , Quomodo de omnibus intelli-
gatur quod dicitur ſoli Iſraeli.
25 Primæ quæſtionis hæc ſit ſolutio.
Paulus verba,quę retulit,aperte de re-
ſurrectione generali expoſuit: cum au-
tem mortale hoc induerit immortali-
tatem,tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt :
Abſorpta eſt mors, &c. At Auguſt. ſer.
137. de tempor. & Gregor. 12. Moral.
cap. 8. & homil. 22. in Euang. qui ex
Aug. deſumpſit ad verbum,& eos ſecu-
tus Anſel. (ſeu quicumque fuit alius)
in locum hunc Pauli, verba noſtri pro-
phetæ de deſcenſu Chriſti ad inferos,
& de eius reſurrectione interpretantur
ad hunc modum. Quod occidimus,agi-
mus vt penitus nõ ſit: ex eo autẽ quod
mordemus , partem abſtrahimus , par-
temq; relinquimus . Quia ergo in ele-
ctis ſuis funditus Dominus occidit mor
tem, mors mortis extitit: quia vero ex

A inferno partem abſtulit, partemque re-
liquit , non occidit funditus , ſed mo-
mordit infernum . Dicendum eſt ergo
vtrumque prophetæ ſenſui conuenire.
Cœpit enim fieri hoc,quod ait prophe-
ta in reſurrectione Domini, quia tunc
præmonſtrata eſt noſtra reſurrectio, &
reſurgente capite quodammodo nos
membra cum eo reſurreximus,ſicut ait
Apoſto. Eph. 2. Et cum eſſemus mortui
peccatis , conuiuificauit nos Chriſto ,
cuius gratia eſtis ſaluati, & conreſuſci-
tauit, & cõſedere fecit in cœleſtibus in
Chriſto Ieſu . Sed perfecte implebitur
B cum vere corpora noſtra reſumemus ,
tunc enim penitus vincetur mors .
* Vnde ibidem ait Pau. Oportet autem 26
illum regnare, donec ponat omnes ini-
micos ſuos ſub pedibus eius,&c. nouiſ-
ſime autem omnium inimica deſtrue-
tur mors. Quibus verbis haud obſcure
docuit non eſſe plene impletam pro-
phetiam, donec mors penitus deſtrua-
tur, in generali reſurrectione, cum ni-
hil iam in electos poterit , cum nullus
eorum in loco purgatorij ignis iam te-
nebitur,ſed à pœnis liberati beatiſſima
immortalitate perfruentur : quamuis
C cœperit impleri cum Chriſtus reſurre-
xit, & animas ſanctorum eduxit ex in-
feris . Sed Paulus verba prophetæ ad
id , quod tunc agebat , accommodauit
accõmodaturus etiã ad tempus reſurre-
ctionis Chriſti , ſi ita cauſa poſtulaſſet .
Sed hoc addamus,illud, *Morſus tuus ero
inferne*, poſſe aliter exponi ſatis apte, vt
morſus paſſiue accipiatur, & ſit ſenſus.
Ego mortem interficiam, penituſq; di-
ſperdam moriendo,& ad infernum de-
ſcendendo , mordebor enim à te ò in-
ferne, deuorabis me vt hamum, ſed tua
viſcera ferre me non poterunt cũ Deus
D ſim,& à peccato immunis, atq; ita ven-
trẽ trãnsfixo , & dirupto hamo diuini-
tatis meæ , foras me emittes , & ſimul
exibunt electi mei. Ita mihi vr intelle-
xiſſe Hiero. ſed latius Rupertus, qui &
ſuperiorẽ ſenſum attulit, & ad hunc po-
ſteriorẽ adducit illud Iob. 40. In oculis
eius quaſi hamo capiet eũ. Et ibidẽ. An
extrahere poteris Leuiathan hamo?
Ad ſecundam quæſtionem reſpon- 27
det Lyranus hic,& in Paulũ ſequi Apo
ſtolum

ſtolum tranſlationem LXX. & apud eos legi, Abſorpta eſt mors in victoria. Eadem eſt ſententia Hugonis Cardinalis, Dionyſij, & Caietani in Paulum. Anſelmus ait Apoſtolum dixiſſe, Abſorpta eſt mors in victoria, vbi eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſtimulus tuus? pro eo quod LXX. dicũt, vbi eſt mors cauſa tua? vbi eſt ſtimulus tuus inferne? Recentiſſimus quidam prophetarum duodecim ennarrator breuiter reſpondet locum Paulum retuliſſe, vt eſt in tranſlatione LXX. eodem ſenſu ſeruato. Si enim Deus eſt mortis mors, plane abſorpta eſt mors in victoria Dei contra eam. De priori reſponſione hoc dicimus mutaturos quidem fuiſſe eius auctores ſententiã, ſi legerẽt verba LXX. quæ potuiſſent vel in Hier. legere, non enim inuenirent, quod dicunt. Verba LXX. ita habent: De manu inferni liberabo eos, de morte rediman illos. Vbi eſt cauſa tua mors? Vbi eſt aculeus tuus inferne? Anſelmo, & alteri auctori facile verba ipſa Pauli reſpondent, quem conſtat pro eo quo aiunt LXX. Vbi eſt cauſa tua mors? dicere. Vbi eſt mors victoria tua? quod idem eſt, vt poſtea demõſtrabimus. Quare quod prius dicit, Abſorpta eſt mors in victoria, nõ oſtendunt, vnde ſumptum ſit: ſumptũ autem eſſe ex aliquo ſcripturæ loco, nec ab Apoſtolo addi quaſi explicandi cauſa, perſpicuum eſt, ait enim: Tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt

28 mors in victoria. * Vidit hoc S. Thomas, ac propterea negat inueniri in aliquo ſcripturæ libro ſecundum noſtram tranſlationem. Si tamen (inquit) inueniatur in tranſlatione LXX. non eſt certum, vnde ſumptum ſit. Poteſt tamen dici eſſe ſumptum ex illo Iſa. 26. Viuẽt mortui tui, interfecti mei reſurgent: vel ex illo cap. 25. Præcipitauit mortem in ſempiternum. Et cum hoc dixiſſet ſubijcit: Hoſee 13. vbi nos habemus: Ero mors tua mors, LXX. habent, Abſorpta eſt mors in victoria. Quod ego plane additum ab aliquo arbitror in margine volente quodammodo corrigere, quod dicebat S. Thomas, atque inde paulatim è margine tranſlatum in contextum, vt ſæpe factum eſt in libris ma-

A nuſcriptis. Mihi videtur ex ſecundo loco eorum, quos indicauit S. Thomas, deſumptum eſſe iuxta LXX. tranſlationem, id eſt, ex illis verbis cap. 25. *κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας*. Quod ad verbum ſonat, Deuorauit, ſiue abſorpſit, mors præualens. Pro quo nos habemus, Præcipitauit mortem in ſempiternum, non Præcipitabit, vt fere habent codices, cum conſtet præteriti eſſe temporis in Hebræo, & in Græco.

29 * Eſt autem Hebræorum conſuetudo, vt nonnunquam præteritum actiuum ponant pro paſſiuo: præteritum autem

Regul. Hebræi præteritũ actiuũ pro paſſiuo interdũ ponunt.

B nunc voco etiam futurum, cum præteriti ſignificationem habet. Vt Gen. 15. Credidit Abraham Deo, & reputauit hoc illi iuſtitia, ita enim in Hebr. eſt pro quo tamen LXX. ibidem, & Paul. Rom. 4. verterunt: Et reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Et Mich. 1. Quia de mercede meretricis congregata ſunt, in Hebr. & in Græco eſt, Congregauit. Et Mich. 6. Indicabo tibi ò homo quid ſit bonum, in Hebr. eſt הִגִּיד, id eſt, Annuntiauit, pro Annuntiatum eſt. Ita pro Abſorbebit mors, Paulus proprietatis linguæ ſuæ periciſſimus vertit, *κατεπόθη ὁ θάνατος*, Abſorpta eſt mors

C ſicut quod erat in Hebr. Reputauit hoc illi iuſtitia, aut iuſtitiam. Vertit, Reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Paſſiue autẽ accepiſſe Prophetam hoc verbum, docet Athanaſius in libro de paſſione, & cruce Domini poſt medium, vbi probare volens mortem perditam, atque conſumptam fuiſſe à Domino, ita hæc verba citat: In deglutione mors fuit poſtquam inualuerat. Euſeb. etiam lib. 4. de Demonſt. Euang. cap. 12. ait: Hac ſane ratione ipſius etiam corpus mortuum excitatum eſt, & multa corpora eorum qui dormierant ſanctorum, ſur-

D rexerunt, vnaque cum ipſo in ſanctam, ac vere cœleſtem ciuitatem ingreſſa ſunt, vt merito ex hoc in ſacris literis dictum ſit; Abſorpſit mors, quæ inualuerat, &c. Conſtat autem nihil probari ab Euſebio, niſi *κατέπιεν*, id eſt, abſorpſit, paſſiue accipiat pro abſorpta

eſt. * Et Hiero. in hunc locum Hoſeæ ait: Poteſt mors, & infernus, & Diabolus accipi, qui Chriſti morte iugilatus 30

eſt.

eſt. De quo & in Eſa. loquitur, Deuorauit mors inualeſcens, & in Iſaiam. Hoc (inquit) conſilium Domini eſt, vt cuncta transferantur ad gentes, quia mors abſorpta eſt, & lacryma omnis abſterſa, &c. explicat enim ibi verba trãſlationis LXX. Trade omnia hæc gentibus, conſilium enim hoc ſuper omnes gentes, deuorauit mors præualens, &c. Sed melius fortaſſe, molliuſque explicabimus in hunc modum. Mors non abſolute hic ponitur, ſed cum articulo tam apud Hebr. המות, quam apud Græcos, ὁ θάνατος, vt non de quauis, ſed de morte aliqua inſigni verba fieri intelligamus, hoc eſt, de morte Chriſti. Abſorpſit mors præualens, id eſt, mors illa inſignis præualuit alteri morti, quæ per peccatum introducta erat in mundum, & abſorpſit eam, id eſt, exterminauit, atque conſumpſit. Ita intellexiſſe videtur Irenęus lib. 5. ante medium. Deuorauit, inquit, mors potẽs, id eſt, vita per Chriſtum reſtituta. Idem Paulus dixit: Abſorpta eſt mors in victoriam, ita enim legendum eſt, εἰς νῖκος, pro quo in Hebr. eſt, לנצח, id eſt, victoriam, vel in finẽ. Quod Chryſoſto. Theophy. OEcumenius, & alij ita ibi exponunt, id eſt, in victoriam, hoc eſt, in finem, & euerſionem, vt plane nihil eius reliquum ſit, neque reuertendi ſpes appareat vlla.

31 * Hoc ipſum dicitur his verbis: Abſorpſit mors præualens, aut inualeſcens, ita enim præualuit mors Chriſti aduerſus mortem, vt eam penitus profligauerit, & perdiderit. Atque huic expoſitioni recte conuenit cum verbis Euſe. & Hier. iam relatis. Quod autem patres interdum ita citant: Abſorpta eſt mors in contentione, ſiue in contentionem, vt Hieronym. hic, & in epiſtol. contra Ioan. Ieroſolymitanum, & Auguſtin. tract. 12. in Ioan. & Primaſius in Paulum: varietas codicum effecit, in quibuſdam enim legebatur εἰς νεῖκος, id eſt, in contentionem. Sed omnino legendum eſt, In victoriam, vt ipſe Hier. correxit in noſtra tranſlatione, & vt ſæpe citat Aug. vt lib. 3 de peccatorum meritis, & remiſſione. c. 11. & in li. 83. quæ. Q. 70. & in Pſa. 64. in illud: Et tibi reddetur votu, &c. & ſerm. 161. de tempore. Ita legerunt etiam Chryſ. & Græci citati, & ita poſcunt verba Iſaiæ, vnde hæc Pauli ſumpta ſunt. Eundem ſenſum habent verba noſtræ tranſlationis: Pręcipitauit mortem in ſempiternum, nempe, mors Chriſti, aut Chriſtus moriens conſumpſit, & diſperdidit mortem in ſempiternum, id eſt, omnino, ita vt nihil reliquũ eius ſit, neque reuertendi ſpes appareat vlla, vt Chryſo. Nam Præcipitare pro Diſperdere, & pro verbo בלע, ſæpe in noſtro interprete legimus, vt. 2. Reg. 20. Quare præcipitas hæreditatem Domini? Iob. 10. Et ſic repente præcipitas me? Pſal. 54. Præcipita Domine, diuide linguas eorum. Præcipito

32 De tertia quæſtione pauca aut fere nihil dicunt auctores; nec deſunt qui negent in Hoſea hæc verba Pauli inueniri: Vbi eſt mors victoria tua? &c. Sed cõmunis ſententia eſt ex hoc loco Hoſeæ ſumpta eſſe iuxta LXX. tranſlationem, in qua eadem omnino verba ſunt, niſi quod vbi Paulus ait, Vbi eſt mors victoria tua? LXX. poſuerunt, Vbi eſt cauſa tua mors? ſed forte LXX. primum νίκη, poſuerunt, id eſt, victoria deinde errore ſcribentium vna littera mutata poſitũ eſt δίκη, id eſt, cauſa. At quoniam vbiq; legimus δίκη, & Hieronymus auctor eſt ita vertiſſe LXX. dicendum eſt Paulum mutato verbo nõ mutaſſe ſenſum. Δίκη enim forenſe vocabulũ eſt, & ſignificat cauſam, quæ apud iudicem agitur, & ipſam iudicis ſententiam, & ius, ſiue actionem ad aliquid faciendum, aut petendum, & pœnam, quæ infligitur, quam etiã Latini Dicã nonnunquam vocant Græcum nomen vſurpantes pro ſuo. Quæ omnia conueniunt verbis LXX. & efficitur ſẽſus Pauli. Poſſumus ergo his quatuor modis exponere, qui in idem recidũt: Vbi eſt mors cauſa illa tua, qua contra homines in iudicio Dei certabas, & ſuperior illis eras? Aut, vbi eſt ſententia illa, quam, quaſi domina in homines pronuntiabas, vt ſcilicet omnes morerẽtur. Vbi eſt ius illud, quod habebas in genus humanum, vt totum perderes? Vbi eſt pœna illa duriſſima, qua
omnes multabas, & perdebas? * Si quis 33
autem miretur priora verba eſſe Iſaiæ, & poſteriora Hoſeæ: ſciat moris eſſe Reg.

Apoſtoli duo teſtimonia quaſi vnũ ponunt.

apoſtolis, vt duos, aut plures locos eiuſdem libri, vel diuerſi quaſi vnum teſtimonium ponant, vt. 1. Pet. 2. Non credentibus autem lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli, & lapis offenſionis, & petra ſcãdali. Prior teſtimonij pars eſt ex Pſal. 117. poſterior ex Iſai. 8. Et Mat. 1. Sicut ſcriptum eſt in Iſaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum, &c. Simul copulat Malach. & Iſaiæ teſtimonium.

Illa eſt multo maior, & difficilior quæſtio, quomodo hæc verba Pauli: Vbi eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſtimulus tuus? conueniant cum verbis prophetæ: Ero mors tua ò mors, morſus tuus ero inferne: Sane ſi de verbis Hebraicis agitur, ea & ſenſum Pauli, atq; Lxx. & alterũ quẽ noſtra tranſlatio expreſſit, aptiſſime reddũt. Ita.n. habẽt אהי דבריך מות אהי קטבך שאול. At אהי ſignificare Ero, notum eſt, ſed etiã ſignificare vbi, oſtendimus aduerſus recentiores quoſdam paulo ante in illis verbis: vbi eſt rex tuus? Rurſus דבריך poteſt eſſe à דבר, quod eſt verbum, vt ſit ſenſus, vbi ſunt verba tua ò mors? ſcilicet, illa, quibus aduerſus homines litigabas, aut quibus in homines ſententiã mortis pronuntiabas victrix. Pro quo Lxx. dixerunt, vbi eſt cauſa tua mors?
34 Paulus autem, Victoria tua. * Poteſt etiam eſſe à דבר, quod eſt mors, ſiue peſtis. Et ita Hieronymus vertit: Ero mors tua ò mors, ſi autem ad verbũ omnino reddamus: Ero mortes tuæ, aut peſtes tuæ, mors, id eſt, maxima mors, & peſtis tua. Eadem ambiguitas huius dictionis peperit diuerſas tranſlationes Iſa. 9. vbi Hiero. vertit: Verbum miſit Dominus in Iacob, & Lxx. tranſtulerant: Mortem miſit Dominus in Iacob. קטב vero eſt morſus, & rectiſſime ponitur pro remordente, & pungente more Hebræorum, id eſt, pro ſtimulo, ſiue aculeo. Recte igitur verterunt Lxx. & recte Hieronymus. Sed merito aliquis quærat, cur Hieronymus non reddiderit illum eundem ſenſum Lxx. quẽ
33 Paulus probauerat, ſed alterũ, cum cõſtaret iam ſpiritũ ſanctum id, quod Paulus expreſſit, voluiſſe? Reſpondeo ſenſum illum Pauli eſſe Spiritus ſancti, ſed noſtræ quoque trãſlationis ſenſus eiuſdem Spiritus ſancti eſt: nam Eccleſia his verbis tanquam Spiritus ſancti vtitur in officio Eccleſiaſtico: Ero mors tua ò mors, & ſancti patres à tempore Hieronymi, vt Spiritus ſancti, & Prophetæ verba amplexi ſunt. Sed Paulus neceſſe habuit tranſlationem Lxx. ſequi, quia Græcis ſcribebat, & erant eorum verba ad generalis reſurrectionis confirmationem illuſtriora. * Hier. au- 35
tem vidit eũ ſenſum à Paulo fuiſſe expreſſum, ideoque alterum, qui in eiſdẽ verbis latebat, à ſe putauit exprimendum, vt viderent fideles Prophetã non ſolum de reſurrectione noſtra, ſed etiã de Chriſti reſurrectione, & deſcenſu ad inferos, animarumque liberatione vaticinatum eſſe. Quemadmodum in Euangelio cum panis ἐπιούσιος, & Superſubſtantialis verti poſſet, & Quotidianus, alterum in Mat. 6. explicuit, alterum Euangelio Luc. c. 11. reſeruauit, & ita commode vtrumque dixit.

Quarta quæſtio breuiter explicatur: Promittuntur hæc quidem Iſraelitis ſuſcipientibus Euangeliũ, ſed in illis omnes electi intelliguntur, vt oſtendimus c. 1. in illa verba: Et erit numerus filiorum Iſrael, quaſi arena maris. Præterea quamuis illud: De manu inferni liberabo eos, de morte redimam eos, omnino ad ſolas decem tribus pertineret, tamen quod ſequitur ad omnes electos pertinet: Ero mors tua ò mors, &c. Nã ſi ſolos fideles ex decem tribubus liberaret, reliqui autem à morte tenerẽtur, non poſſet recte dicere, Ero mors tua ò mors, quandoquidem non prorſus deſtruebatur inimica mors. Quare præclare Paulus de omnium reſurrectione interpretatus eſt.

Conſolatio abſcõdita eſt ab oculis meis. 36
Noua hinc ſentẽtia incipit, nec eſt prioris pars, vt in multis Hebraicis, Græciſque codicibus. Loquitur autem Propheta præſentem illius temporis conditionem intuens, & iterum ſe conſolatur ad Chriſtum liberatorẽ tendens. Nõ poſſum, inquit, conſolationẽ inuenire; cũ videã homines omnes morte rapi, & ad inferos deſcendere. Ipſe enim, ſcilicet

A licet infernus,fratres, Id eſt, cariſſimos
quoſq;diuidit,& à ſe inuicē ſeparat. Sed
vt dolore maximo afficior,cum præſen
tem hominum mõrtalitatē, & triſtiſſi-
mam carorum ſeparationem intueor,
ita cum ad venturum mortis victorem
oculos conuerto, lætor,& exulto:pro-
pterea enim ſubijcit:Adducet vrentem
ventum, &c. Quidam hic volunt verti
debere , Pœnitudo abſcondita eſt ab
oculis meis. Sed nos poſſumus oſtēde-
re נחם pro conſolatione ſæpe accipi,
ipſi non oſtendūt vbi pœnitudinem ſi-
gnificet.Denique Lxx. etiam verterūt:
conſolatio,id eſt, παράκλησις. Alij pro,
B Ipſe inter fratres diuidet, vertunt, Ipſe
inter fratres creſcet. Sed ijs responde-
mus non poni hic פרה,quod ſignificat
creſcere,vnde dictus eſt Ephraim dicē-
te patre eius . Creſcere me fecit Deus
in terra paupertatis meæ,Gene.41.ſed
פרא,cum א,quod eſt diuidere, vnde &
onager ſolitarium animal, & diuiſum
ab alijs פרא vocatur.Et R. Iona expo-
ſuit , Erit vt onager. Denique Lxx. ita
verterunt , Diuidet.

Adducet vrentem ventum Dominus.
Hippolytus martyr in oratione de cō-
37 ſummatione mundi, ventum vrentem
C interpretatur Antichriſtū,alij(vt refert
Hier.) Diabolū interpretabantur; ſed
recte ipſe vtriſq; reſpōdet, diſplicere id
ſibi,neq; enim Diabolus uenas mortis,
fonteſq; erroris ſiccare poteſt,cum ipſe
fons,& initium mortuorū ſit. Sunt qui
Cyrum regem eſſe velint , vt Theodo-
retus, alij alios , quibus contextus ipſe
verborum Prophetæ me tacente aduer
ſatur. Nos cum Hieronymo hic, & in
epi.ad Heliodorū,cuius initiū eſt:Gran
des materias , & cū Cyrillo, ſine dubio
Chriſtū eſſe credimus . Qui cur ventus
vrēs dicatur,ipſe Propheta expoſuit:Et
D ſiccabit venas eius,& deſolabit fontem
eius. Appellat autē hunc ventū קדים,
De quo initio c. 12.diximus contra re-
centiores, & Auſtrū hoc loco ſignificat
qui calidiſſimus eſt, & æſtate fōtes exic
cat.Hoc ex eo intelligimus, quod dici-
tur aſcendere de deſerto . Neque enim
per deſertum terra Aſſyriorum ſignifi-
catur in ſcriptura , vt quidam ex He-
bræis putant, ſed pars Auſtralis : habet
ſiui

enim terra promiſſionis ad Meridiem Deſertū.
deſertum Arabiæ Petreæ, & ideo deſer
ti nomine terra Auſtralis intelligi ſo-
let.Gen.12. Pertexitque Abraham , & Auſter.
vltra progrediens ad Meridiem. *Pro 38
quo eſt in Heb. Verſus Auſtrū , & Lxx
vertunt , In deſertum . In quæ verba
Hier.in Trad Heb.ita ait.Et in præſen-
ti,& in plurimis alijs locis, pro deſerto
ad Auſtrum ſcriptū eſt in Hebræo Hoc
igitur notare debemus,&c.Gen. 13.Vi-
de à loco , in quo nunc es ad Aquilo-
nem , & Meridiem , in Hebræ. eſt, Ad
Aquilonem,& ad Auſtrum , apud Lxx.
Ad deſertum. Quare Pagnin. qui c. 12.
pro קדים verterat Eurum , hic verita-
te ipſa conuictus Auſtrum tranſtulit .

De deſerto aſcendentem. Hiero. expo-
nit,de deſerto generis humani , vel ex
vtero Mariæ virginis, quiabſque ſemi-
ne humano edidit ſaluatorē, & ad hoc
adducit illud Hab. 3. Deus ab Auſtro
veniet , & ſanctus de monte Pharam,
qui mons in ſolitudine, & in Meridie
ſitus eſt. Porro humanum genus meri-
to deſertum dicitur, quia incultum , &
aridum , & infrugiferum fuit, donec
Chriſtus ex eo aſcendit , vt bene cum
Iſaia dicamus: Aſcēdet ſicut virgultum
coram eo , & ſicut radix de terra ſitien-
ti. *Mariæ etiam ſacratiſſimus vterus Iſa. 53.
non male deſertum dicitur, quod nul- 39
lius hominis pedibus calcatum eſt. Di-
citur etiam venire à meridie , ideſt à cla
ra luce, vt idem Hier. ait in Hab. cap. 3.
ideſt, à luce inacceſſibili, quam Deus
habitat. 1. Timoth. 6. atque ita plenus
venit lumine.Refert & ibidem Hieron.
Heb. cuiuſdam expoſitionem,quæ mihi
ſane non diſplicet Chriſtum veniſſe ab
Auſtro,ideſt ex Bethlehem , quæ eſt in
parte Auſtrali Iudææ, id eſt, ab eadem
parte à qua eſt deſertum. Nam & Iudæa
ipſa reſpectu totius terræ promiſſionis
ad Auſtrum eſt.Vnde illud Iere. 13.Ci-
uitates Auſtri clauſe ſunt. ideſt ciuitates
Iudææ , & Iſa. 30. Onus iumentorum
Auſtri, ideſt prophetia contra tribum
Inda, & Bethlehem adhuc magis vergit
in Auſtrum,quam Ieruſalem.

*Et ſiccabit venas eius, & deſolabit fon-
tem eius.* Per venas terræ occulta aqua
venit ad fontes, & flante Auſtro fontes

æſtate ſiccantur. Venæ mortis, ſiue inferni peccata ſunt, vt ait Hiero. tota enim vis, & tota neceſſitas mortis ex peccato orta eſt; Per vnum enim hominem peccatum in hunc mūdum intrauit, & per peccatum mors. Rom. 5. Vt igitur venis areſactis fontem ipſum areſcere, & perire neceſſe eſt: ita cum peccata penitus tollentur, tolletur &
40 mors. Chriſtus igitur gratiæ ſuæ vi quaſi ventus quidam vrens tollet peccata, mortiſque fontem ſiccabit. Sed poſſumus & aliter interpretari venas inferni eſſe peccata, fontem inferni eſſe mortem, nam ſicut è fonte haurimus aquam, ita infernus è morte hauriebat, & capiebat animas, quas deglutiebat. Sicut enim mors nulla eſſet, niſi fuiſſet peccatum, ita animas non caperet infernus, niſi prius per mortem à corporibus ſepararentur. Hoc ipſum alijs verbis Paulus dixit non minus elegantibus. Nam poſt illud: Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus? ſubijcit: Stimulus autem mortis peccatum eſt, virtus vero peccati lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Stimulum mortis vocat, non quem mors fecit, ſed quo mors facta eſt, ſicut lignum vitæ, non quod fecit vita, ſed quo vita fieret, vt ait Auguſt. lib. 3. de peccatorum meritis. c. 11. Peccato igitur mors vtebatur vt ſtimulo, ac telo, quo homines ageret in interitum. Huic autem ſtimulo robur, & vires ſuggerebat lex, quæ quodammodo peccandi occaſionem præbebat multa prohibēs, & peccata oſtendens, nec ſanans. Nitimur enim in vetitum ſemper, vt quidam ait, cupimuſq; negata, & ideo quo magis lex prohibebat, magis occaſionem præbebat optādi prohibita.* Ita docet Apoſt. Rom. 7. Nam concupiſcentiam neſciebam, niſi
41 lex diceret, Non cōcupiſces: Occaſione autem accepta peccatum per mandatum operatum eſt in me omnem cōcupiſcētiā: Sine lege enim peccatū mortuum erat, ſed cū veniſſet mandatū, peccatum reuixit. Ita hunc locū interpretatur Aug. loco citato, Chry. & Theop. Primaſius, Anſel. S. Tho. & cæteri.

Locus 1.Cor.15

Ouidius lib. 3. Amorū elegia. 4.

A *Et ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis.* Theſaurus interdum diuitias ſignificat, vt omnes norunt, interdum vero receptaculum, in quo copia rei alicuis eſt, vt. Pſal. 134. Qui producit ventos de theſauris ſuis. Mat. 2. Et apertis theſauris ſuis, obtulerunt ei munera. Et. c. 13. Qui profert de theſauro ſuo noua, & vetera. Chriſtus igitur diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis, id eſt, omnia vaſa deſiderabilia, quæ infernus in theſauris, ac receptaculis ſuis ſeruabat, hoc eſt animas ſanctorum, quas alligato forti eripuit, & tulit
B ex inferis, & quaſi vaſa pretioſiſſima ſecum perduxit in paradiſum. Plenius vero in fine ſæculi ſpoliabit inferos, id eſt, omnes electorum animas liberabit, & offeret regnum Deo, & Patri.

Theſaurus

TROPOLOGIA.

Nobis quoque non raro accidit, vt 42
conſolatio abſcondatur ab oculis noſtris, cum videamus infernum, ac Diabolum diuidere inter fratres, & ſeparare à nobis per hæreſes, & ſchiſmata fratres noſtros, qui fidei eiuſdem communione nobiſcum copulabantur. Interdum à communione eiuſdem ſpiritus, & charitatis per peccata ſeparantur, &
C à ſancto propoſito redeunt ad vanitates, & inſanias falſas. Sed ne deſperemus cuiuſquam ſalutem, dum viuit, oremus communem parentem, qui diues eſt in miſericordia, vt adducat ventum vrentem de deſerto aſcendentem, id eſt, Chriſtum, qui tentationes auferat, & appetitū peccandi extinguat, & ſiccet omnem fontem peccatorū, & mortis, eripiatq; ex poteſtate Diaboli animas, quas pretioſo ſanguine redimere dignatus eſt. In nobis etiam ipſis abortæ tentationes pacē animi adimunt, & quaſi ſerenū cœlū obſcurant, piget viæ
D ſanctæ, tædet laborum pœnitentiæ, cōcutitur animus ariete cupiditatum, & quodammodo cogi videtur, vt cupiat, quod non cupit, incipiunt dulcia videri, quæ iamdiu erant amara, & quæ olim pro Chriſto contempſimus.* Ver 43
tit ſe mens, animuſque ad preces, cœlum æneum videtur: ratiocinatur ſecum, & confugit ad rationes, quibus in contemptum, odiumque voluptatum

tum

tum induci ſolebat, nil illæ mouent: A ruminat ſcripturarum verba, non proſunt. Sentit ſe à fratribus ſuis diuidi, quos ſtudium proficiendi ſtimulat, videt intra ſe diuiſionem fratrum ſpiritus videlicet, & animæ. Quid agat? Dauidē audiat.
Pſal. 41. Quare triſtis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, ſalutare vultus mei, & Deus meus.
Mich. 4. Michæas etiã optime: Nunc quare mœrore contraheris? Num quid rex non eſt tibi, aut conſiliarius tuus perijt, quia comprehendit te dolor ſicut parturientis? Habes ò anima regem potentiſſimũ, conſiliarium ſapientiſſimum Ieſum, qui nomine ipſo ſuo ſalutem pollicetur. B Quãuis redundent in te fluctus tentationũ, & aquæ ſalſiſſimæ peccatorum, adducet vrentem ventum Dominus, aſcendet ad te Chriſtus de deſerto, vnde nullum ſalutis ſignum apparebat, ab Auſtro, & à Meridie, & te luce ſua complebit, & quaſi lucerna fulgoris illuminabit te. Ipſe calore ſuo exiccabit venas inferni, id eſt, illecebras cupiditatum, è quibus fit fons aquæ ſalientis in mortem æternam, & peccata areſient, & omnia quæ in te Diabolus recondiderat, & ad perniciem tuam ſeruauerat, C diripiet, & eductus in lucem gratiæ Dei iucundiſſima libertate potieris.

CAPVT XIIII.

PEreat Samaria, quoniam ad amaritudinem cõcitauit Deũ ſuum: in gladio pereant, paruuli eorum elidantur, & fœtæ eius diſcindantur. Conuertere D *Iſrael ad Dominum Deum tuũ. quoniam corruiſti in iniquitate tua. Tollite vobiſcum verba, & conuertimi ad Dominum: & dicite ei, Omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum: & reddemus vitulos labiorum noſtrorum. Aſſur non ſaluabit* A *nos, ſuper equum non aſcendemus: nec dicemus vltra, Dij noſtri opera manuum noſtrarum: quia eius qui in te eſt, miſereberis pupilli. Sanabo contritiones eorũ, diligam eos ſpontanee: quia auerſus eſt furor meus ab eis. Ero quaſi ros, & Iſrael germinabit ſicut lilium: & erumpet radix eius vt Libani. Ibunt rami eius, & erit quaſi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani. Conuertentur* B *ſedentes in vmbra eius: viuent tritico, & germinabunt quaſi vinea: memoriale eius ſicut vinum Libani. Ephraim quid mihi vltra idola? ego exaudiam, & dirigam eum, ego vt abietem virentem: ex me fructus tuus inuentus eſt. Quis ſapiens, & intelliget iſta? intelligens, & ſciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iuſti ambulabunt in eis: præuaricatores vero corruent in eis.*

C

HISTORIA.

Pereat Samaria. Merito poſt magni- 1
ficas illas promiſſiones, quibus caput præcedens clauſit, nunc prædicit eorũ in captiuitate vaſtitatem, ne putarent ſe nõ eſſe ab Aſſyrijs capiendos, & omnes intelligerent non de temporali illius populi liberatione verba illa fuiſſe dicta, ſed de æternis bonis per Chriſtũ futuris. Illud autem non eſt prætereundum, has, & ſimiles in ſcriptura imprecationes, duobus modis accipi debere, primo vt imperatiuus pro futuro capiatur, & verba illa non ſint optantis, D ſed tantũ futura prædicentis, vt docet Hieronymus in illud Pſalm. 11. Diſperdat Dominus vniuerſa labia doloſa, & linguam magniloquam. Et Auguſt. in illud Pſalm. 78. Effunde iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt. Beatus quoque Chriſti & martyr, & pontifex Anacletus, in epiſt. 2 quod Pſal. 68. ſcriptum eſt: Obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorũ ſemper incur-

Imprecationes quomodo accipiendæ.

ua, dictum eſſe teſtatur non optantis animo, ſed prædicentis myſterio. Immo vero omnes iſti imperatiui, Pereat Samaria,&c.Et, In gladio pereant,&c. tam in Hebr. quam apud LXX. futura ſunt,non imperatiui. Ex quo plane intelligimus eſſe prophetiam, & vniuerſa illis tempore captiuitatis accidiſſe, vt adnotat Hieronymus, hoc eſt alliſos eſſe paruulos ad muros,& ad ſaxa,& prægnantes ſectas fuiſſe, atque diſruptas.

2 *Nonnunquam vero ita capiuntur, vt vere ſint imperantis,aut optantis,quomodo hic Hier. interpretatur.Imperat igitur,inquit,Propheta,&,vt verius dicã,optatiuo modo loquitur,vt Samaria, id eſt,decem tribus,pereat.Licet autem hoc ſanctis vel virtute diuina imperare, vel etiam optare,quo peccatores reſipiſcant,aut eorum ſupplicijs alij corrigatur,aut certe Dei iuſtitia,& potentia demonſtretur, vt optime docet ſanctus Thom.22.q.25.ar.6.ad.3. vbi breuiter adnotat his modis intelligi in ſcriptura imprecationes, ita enim ibi legendũ

Regul. eſt,non Increpationes. Quod vero verba ſint futuri tẽporis in Hebræo, nihil moueamur,futura enim apud Heb. paſſim imperatiuo deſeruiunt, vt & apud nos,Ierem.3. Patrem vocabis me, & poſt me ingredi non ceſſabis Deute.6. Diliges Dominum Deum tuum. Iure ergo optimo interpres noſter Hieronymus vſus eſt imperatiuo, quo vterque ſenſus melius explicatur.

Ad amaritudinem. Ad iram, quæ ſolet triſtitiam, & amaritudinem animi habere.

3 *Et feta eius ſcindantur*. Fetas intelligit non quæ pepererunt, ſed quæ conceperunt,id eſt,in vtero habentes, ſiue prægnantes, vt verterunt LXX. & Chaldæus. Quod ſatis indicat Hebræa vox הריות, deducta ab הרה, quod eſt Concepit. Atque ita quoq; fetam apud Latinos dici,docet illud Virg.

Ecloga.1. *Non inſueta graues tentabunt pabula fetas.*

Solere autem ſæuiente victoria prægnantes ſcindi ex ſcriptura didicimus. Inde Amos 1. Eo quod diſſecuerit prægnantes Galaad.

Conuertere Iſrael. Quaſi dicat:Et ſi in

A captiuitatis miſerias incideris, ne deſperes te aliquando fore à Deo recipiendum,ſi modo conuerti velis.

Quoniam corruiſti in iniquitate tua. Tot mala pateris, & ita humiliatus es à Deo propter iniquitates tuas, nam ipſe vellet tibi benefacere, niſi tu tot peccatis obſtitiſſes.

Tollite vobiſcum verba. Deſcribit eleganter formam vere pœnitentis, verba 4
quæ afferre iubet ſunt preces, & delictorum confeſſio, vt ait Hieronymus, Chaldæus: Afferte vobiſcum verba cõfeſſionis. Quod non tam de laudibus

B Dei,quam de vera peccatorum agnitione,& confeſſione accipiendum eſt, qua maxime Deus laudatur,vt Ioſue 7. videmus: Fili mi,inquit, da gloriam Domino Deo Iſrael, & confitere, atque indica mihi quid feceris, ne abſcondas. Chryſoſt. in homilia, Cum presbyter eſſet deſignatus. tomo. 5. adnotat non eſſe dictum,Tollite armenta boum, aut ſimilæ menſuras,ſed, Tollite vobiſcum verba. Quoniam maximum, inquit, & pretioſſimum ſacrificium ſunt verba,& laudes Dei. Probat ex Pſal 68. vbi cum Dauid gratias Deo ageret pro victoria,

C ait: Laudabo nomen Dei cum cantico, & magnificabo eum in laude. Et placebit Deo ſuper vitulum nouellum cornua producentem, & vngulas. Sed ita, vt diximus intelligẽda ſũt verba Chryſoſtomi, non enim Deum vere laudat qui iacet in peccatis, & de venia impetranda non cogitat.* Quantumuis cre 5
dat, quantumuis Dei laudes pleno ore detonet,niſi peccata agnoſcat, & confiteatur, nihil agit,non eſt enim ſpecioſa laus in ore peccatoris. Merito ſane, Eccli. 15.
nam pulcritudo ex proportione membrorum,& apta partium inter ſe cõpoſitione oritur. Quid autem minus cõ-

D poſitum? quid minus habet debitæ proportionis, quàm ore Deum collaudare,eidemq; corde maledicere? Ipſa laus per ſe pulchra deformis reddit, ex hac partiũ animæ inæqualitate,& diſſidentia. Hanc Apoſtolus deteſtabatur,cum Tit. 1.
aiebat: Confitentur ſe noſſe Deum,factis autem negant,cum ſint abominati, & increduli, & ad omne opus bonum reprobi. Dauid quidem ad Dei laudes iuſtos

Pſal. 32. iuſtos hortatur: Exultate iuſti in Domi
no, rectos decet collaudatio. Vera Dei
Luc. 18. laus in peccatore illa eſt: Deus, propi-
Luc. 15. tius eſto mihi peccatori: aut Pater, pec
caui in cœlum, & coram te, iã non ſum
dignus vocari filius tuus. Vera laus eſt
ad ſacerdotis pedes pro Chriſto iudi-
cantis ſuppliciter prouolui, peccata ſin
gula prodere, præterita mala plange-
re, ſitiniter apud ſe ſtatuere vt plangen
da iterum non committat. Hoc & ex
ſequentibus verbis intelligitur.

6 *Et conuertimini ad Dominum.* Hiero-
nymus: Conuertimini ad Dominum,
tam verbis, quàm operibus. Pro conuer
timi, in Hebr. eſt. ושבו, quod Hiero. mo
do interpretatur Conuerti, modo Re-
uerti. Hoc verbo Hebræi vtuntur quo-
ties fugientem, aut errantem reuocant,
vt per viam, qua ierat, redeat. Et nos
eodem modo vtimur Latino verbo Re-
uertor, vt 1. Reg. 26. Reuertere fili mi
Dauid: nequaquam enim vltra tibi ma-
lefaciam. Monet igitur, vt quoniam lon
ge à Deo abierant, reuertantur. Qui
longe abijt, quomodo reuerti poteſt, ni
ſi eamdem viam remetiatur, qua primo
abierat? Si ad Deum redire cupimus,
facies ad eum vertenda eſt, & verſus eũ
per eamdem viam ambulandum. Quid
eſt autem ambulare per eandem viam
niſi peccata, per quæ à Deo receſſimus,
mente retractare, dolore magno & con
feſſione, & pia ſatisfactione delere? Ex
quo nemo eſt, qui non intelligat quan
tum deliret Lutherus cum dicit ad iu-
ſtificationem impij ſatis eſſe prioris vi-
tæ mutationem; dolore peccatorum,
aut ſatisfactione non eſſe opus. Abhor-
ret non ſolum à vero ſenſu Scripturæ,
ſed etiam à communi hominum ſenſu,
& errat in apertiſſima vocis ſignificatio
ne. Num reuertitur ille, qui in via ſtat,
aut qui ſolum caput vertit? Quod ſi il-
le à quo receſſiſti, in eodem loco ma-
neat, quomodo reuerti ad eũ potes, niſi
errorem viæ corrigas, & iterum facias
iter? Denique non ſola vitæ mutatione
conuerti eos iubet, ſed vt verba ſecum
tollant, imperat, & dicant.
Omnẽ aufer iniquitatẽ, & accipe bonum.
7 Quod Hieronymus ita interpretatur:
Aufer ita omnem iniquitatem, vt nihil

A veteris peccati maneat, ne iterum pul-
lulet, & renaſcatur. Qui dicit; Omnem
aufer iniquitatem, iniquũ ſe eſſe agno-
ſcit, & iniquitates ſuas ita confitetur,
vt ei placere intelligit, qui ablaturus
eſt iniquitatem. Si autẽ vere, & ex ani-
mo dicenda hæc verba ſunt (non enim
inanem vocum ſonum quærit Deus)
quis poteſt ei dicere. Omnem aufer
iniquitatem, niſi qui dolet ſe feciſſe ini
quitatem, & quaſi onere magno ſe gra
uari ſentit? Quis poteſt dicere, Omnẽ
aufer iniquitatem, niſi qui iuſtus fieri
cupit, & iniquitatem execratur, & non
B vult in poſterum eſſe iniquus? Quid eſt
autem, Accipe bonum, niſi vbi me iu-
ſtum feceris, bonis, & tibi gratis actio-
nibus iniuriam tibi illatam compenſa-
bo, & bene, atque ex lege tua viuam?
Si abſtuleris iniquitatem omnem, con-
tinuo accipies bona mea; id eſt, conti-
nuo tibi offeram, & dabo. Hieronymus:
Niſi enim tuletis mala noſtra, bonum,
quod offeramus, habere non poſſumus.
Pœnitentiam veram afferre iubet eum
qui emundandus ſit, non ergo ſatis eſt
credere, & confidere ſe mundandum
eſſe per Chriſtum, vt mentiebatur Lu-
C therus, nec ſola fide iuſtificamur. Quis
iſtis ſcripturarum enarratoribus cre-
dat, niſi demens ſit, qui in rebus tam
apertis, obuijſque labuntur?
Et reddemus vitulos labiorum noſtro- 8
rum. Hieronymus: Vituli autem labio-
rum laudes in Deum ſunt, & gratiarũ
actio. ſacrificiũ enim Deo ſpiritus con-
tribulatus. Igitur illo iam tempore car
nalibus victimis reprobatis placabilis
Deo hoſtia eſt pura cõfeſſio, &c. Quod
ait Hieronymus, carnalibus victimis re-
probatis, ita eſt intelligendũ, vt in lon-
ga quæſtione explicauimus cap. 6: Ita
D etiam Ruffinus. Eodem modo accepit
vitulos labiorum Greg. in cap. 1. lib. 1.
Regum, fere in fine: nam vitulos, qm
ſæpe ſacrificari ſolent, pro ſacrificijs ac-
cipiunt hi, quos dixi, atque ita de ſacri-
ficijs laudis, & confeſſionis, & gratia-
rum actionis Prophetam loqui conſen
tiunt. S. Thomas etiam 22 q. 83. art. 12.
docet orationi, quatenus ſatisfactoria
eſt, maxime cõuenire, vt ſit vocalis, ideo
hic dictũ eſſe. Et reddem' vitulos labio-

rum noſtrorum, de ſatisfactione enim agitur. Confirmat hoc LXX. interpretatio: Et reddemus fructum labiorum noſtrorum. Cyrillus. Promittite gratiarum actiones, & confeſſionem, hi enim ſunt fructus labiorum. Ad hanc LXX. tranſlationem videtur alluſiſſe Paulus Hebr. 13. Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Denique Burgenſis in additione. 1. refert, & probat gloſſam quandam Hebraicã huiuſmodi: Reddemus confeſſionem labiorum noſtrorum loco vitulorum. Chaldæus: Et ſint eloquia labiorum noſtrorum penes te accepta, tanquam boues in beneplacitum ſuper altari tuo.

9 * Miſeri Iudæi cũ iam ſint ſine rege, ſine templo, ſine theraphim, nec poſſint vitulos immolare iuxta legem, legunt in ſuis ſynagogis verba Moyſis, & ritus ſacrificiorum, & tantum vitulos labijs immolant, & de hoc ſuo ſtatu putant Hoſeam dixiſſe, Reddemus vitulos labiorum, atque ita rem ſe Deo gratam facere arbitrantur. Audiui Romæ Sedem Apoſtolicam tenente Gregorio XIII. Iudæum eruditiſſimum iam Chriſtianum publice contra Iudæos diſputantem, & eos reprehendentem, quod verbis Prophetæ fruſtra abuterentur. Aiebat hunc eſſe Prophetæ ſenſum: Reddemus tibi vitulos, quos cum eſſemus in angore, atque in calamitatibus vouimus. Quæ expoſitio valde etiam probabilis eſt, & ſcripturæ locutioni conſentanea. Vt Pſal. 20. Et voluntate labiorum eius non fraudaſti eum, id eſt, voluntate, quam labijs, hoc eſt verbis, expreſſit. Iob. 23. A mandatis labiorum eius non receſſi. Ita ergo vitulos labiorum, id eſt, quos labijs expreſſimus, quos vouimus.

Aſſur non ſaluabit nos. Hieronymus: Nequaquam vltra in Aſſyrijs ſpem habebimus. Videmus eos per Prophetam reprehendi non ſemel, quod non ad Deum, ſed ad Aſſyriorum auxilia confugerent.

10 *Super equos non aſcendemus.* Hieronymus exponit: Non habebimus ſpem in equis Ægyptiorum, quia fallax equus ad ſalutem, vt eſt in Pſal. 32. Chaldæus: A Nec in equorũ aſcenſoribus confidentiam reponemus. Quæ expoſitio confirmatur ex Iſaiæ 31. Væ qui deſcendunt in Ægyptum ad auxilium in equis ſperantes, & habentes fiduciam ſuper quadrigis. Ac ſi dicat: Non iam accerſemus auxilia Ægyptiorum, vt ante facere ſolebamus, quaſi tu nobis opem ferre non poſſes. Ita etiam Cyrillus. Poſſumus etiam ſimpliciter intelligere, Non confidemus armis noſtris, & equis, vt expoſuerunt Theodoretus, & Rupertus. Hieronymus in illud Pſalm. 75. Dormitauerunt qui aſcenderunt B equos: affirmat præceptum eſſe in lege, vt Hebræi equos non haberent, alluditque, vt opinor, ad illud, quod de rege dicitur Deuteron. 17. Cumq; fuerit conſtitutus, non multiplicabit ſibi equos, &c. Ad quod videtur alluſiſſe Iſaias cap. 2. cum ait: Et repleta eſt terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius. Hieronymus ibi: Non enim dignum eſt numero, quod contra Dei imperium poſſidetur. Vnde & in pſalmis dicitur: Fallax equus ad ſalutem, &c. & mox: Poteſt autem vtrumque intelligi, quod & populus Iudæorum C contra præceptum Domini ſibi equos, & quadrigas multiplicauerit: & terra Iudææ victorum equis, & curribus ſit plena. Ibidem Gloſſa: Et hoc contra Dominum, qui multiplicari prohibuit currus, & equos. Baſilius in eadem verba teſtatur ſe vbique in ſcriptura obſeruaſſe ſanctos vitaſſe vſum equorum, & numeroſitatem equorum à Deo prohibitam eſſe, vt Iudæi toti penderent à ſuo præſidio, & ſuccurſu, ſpemque nõ reponerent in ſuo militari apparatu. Legem etiam profert huiuſmodi: Ne quando multiplicaueris tibi equum. Eadem eſt fere in eumdem locum Procopij ſententia. D At Iudæi contra præceptum Domini multiplicabant ſibi equos, illiſque, & quadrigis vtebantur in bello imitantes Ægyptios, quod iam ſe minime facturos pollicentur.

Iudæi equis vti non poterant.

Nec dicemus vltra, Dij noſtri. Nulla deinceps idola colemus, nullam in eorum auxilio fiduciam collocabimus. Ita facit animus Dei gratia illuſtratus, nam & idola abijcit, & nec viribus ſuis confidit,

A fidit, nec in homine ſpem ſuam repo-
Pſal. 19. nit, ſed in Deo, dicens: Hi in curribus, & hi in equis, non autem in nomine Domini Dei noſtri inuocabimus. Ipſi obligati ſunt, & ceciderunt, nos autem ſurreximus, & erecti ſumus.

11 *Quia eius qui in te eſt miſereberis pupilli*. Hebræa ita habent: Quia in te miſericordiam conſequetur pupillus, & ſenſus idem eſt, id eſt, tu miſereberis pupilli, hoc eſt, Populi tui Iſrael, qui filius tuus erat, (iuxta illud Exod. 4. Filius meus primogenitus Iſrael) & iam te patrem amiſerat per peccatum, vt interpretantur Hieronymus, & Cyrillus. Vel, videbatur eſſe pupillus, id eſt, patre orbatus, cum varijs calamitatibus angeretur, nec tu eum liberares. Ita Thren. vltimo dictum eſt: Pupilli facti ſumus abſque patre, matres noſtræ quaſi viduæ. Sed illud, quod eſt in Heb. In te, dupliciter poſſumus interpretari. In te, id eſt, Apud te miſericordiam conſequetur, ſicut Pſal. 129. Quoniam apud Dominum miſericordia. Vel, vt Hieronymus, Eius qui in te eſt, pupilli miſereberis, & eſt In te, id eſt, qui tuæ derelictus eſt curæ, iuxta illud Pſalm. 9. Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor. Ita videtur dictum 1. Pet. 5. Paſcite qui in vobis eſt gregem, id eſt, qui curæ veſtræ commiſſus eſt. Eodem ſenſu verterunt LXX. iuxta quædam exemplaria, ὅς ἐν σοὶ, ἐλεήσεις ὀρφανὸν, id eſt, qui in te misereris pupilli. Sed emendatiora, & Hieronymus, & Cyrillus ita legunt, ὅς ἐν σοὶ ἐλεήσει ὀρφανόν, id eſt, Qui in te, miſerebitur orphani.

12 *Sanabo contritiones eorum*. Hactenus verba poſuit Propheta, quæ Deus afferri volebat à redituris ad ſe. Nunc quaſi reſponſionem Domini ſubijcit, ac ſi diceret: Quando Iſrael conuerti ad me voluerit ex toto corde, & ſecum tulerit hæc verba, quæ dixi, tunc ego audiã eum, & ſanabo contritiones eius. Hoc autem factum eſt Chriſto in terris tam per ſe, quàm per apoſtolos ſuos docente, cum multi ex Iſrael conuerſi ſunt, ſed fiet in fine ſæculi plenius, vt cap. 2. & 3 diximus, cum omnis Iſrael ſaluus fiet, & conuertetur ad Dominum Deum ſuum, & quæret Dauid regem ſuum. De tempore Chriſti interpretantur Hieronymus, & Cyrillus, & Rupertus, & quicunque rectè ſentiunt, maiora enim ſunt hæc, quàm vt libertati ex captiuitate corporea cõuenire poſſint, de qua videtur intellexiſſe Ruffinus. Ceterum pro Contritiones, multi vertunt, Auerſionem eorũ, eſt enim in Heb. משובה, quod auerſionem ſignificat. At auerſio non ſanatur, ſed vulnus, quod in anima relinquitur ex auerſione. Itaque more ſcripturæ frequentiſſimo auerſio ponitur pro vulnere, quod ex auerſione ſequitur. Vnde Iere. 3. vbi habemus: Conuertimini filij reuertentes, & ſanabo auerſiones veſtras, in Hebr. eadem vox eſt, pro qua LXX. poſuerunt συντρίμματα ὑμῶν, id eſt, contritiones veſtras. Contritio autem confractionem, & vulnera ſignificat ex confractione manantia. Iſa. 61. Vt mederer contritis corde. Vbi Symmachus, & Theodotion verterunt, ad alliganda vulnera peccatorum. Cõtritio.

13 *Diligam eos ſpontanee*. Vltro eos amabo, & eis benefaciam. Propenſum, & beneuolum animum habebo in eos.

Ero quaſi ros Iſraeli. Ros in terra promiſſionis (quoniam à menſe Maio ad Octobrem vſque pluuia non eſt) efficit vt frumentum, & cetera germina non æſtuent, & pereant nimio calore, refrigeratque ea, & auget, & ad iuſtum incrementum perducit. Ita Deus gratia ſua æſtum concupiſcentiæ refrigerat, & ſiccitatem pectoris noſtri irrigans facit, vt germinemus, & bonorum operũ fecunditate gaudeamus.

Germinabit ſicut lilium. Lilij & odor, & color gratiſſimus eſt, & pulcherrimus, vt merito dictum ſit Cant. 2. Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias. Et Matth 6 Conſiderate lilia agri quomodo creſcunt, neque laborant, neque nent. Amen dico vobis, quia nec Salomon in omni gloria ſua coopertus eſt ſicut vnum ex iſtis. Talis eſt anima, quæ à peccatorum ſordibus expiata, gratia Dei germinat, & floret, & ſuauiſſime fragrat. Cuius pulchritudini nulla in rebus creatis comparari poteſt, qua omnis gloria, & ornatus, omnes diuitiæ Salomonis minores ſunt. Hæc Chriſtum imitatur, qui ait Cant. 2. Ego flos campi,

14 campi,& lilium conuallium. * Veteres Hebræi ita hunc locum exponebant. Quando ero ros Iſraeli? Cum germinabit ſicut lilium. Quemadmodum enim cor huius lilij, (id eſt, radix, quæ cordis habet ſimilitudinem) germinat, vel floret, & nihilominus ſurſum eſt: ita quoque vos agite pœnitentiam, & cor veſtrum ſit rectum, & verſum ſurſum, ſicut cor lilij. Ita refert latius Galatinus lib.3.contra Iudæos, cap.17. & lib.9.cap.11.

Erumpet radix eius. id eſt, Terram findet, & profunde intrabit. In Hebr. eſt: Et percutere faciet radices ſuas, id eſt, rumpere terram. LXX. Et iaciet radices ſuas. Hieronymus: Cumq; creuerimus in Domino, mittemus radices noſtras ſicut arbores Libani, quæ quantum in auras conſurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, vt nulla tempeſtate quatiantur, ſed ſtabili mole con-
Libanus. ſiſtant, &c. Eſt autem Libanus altiſſimus Phœnices mons terminans à Septemtrione terrã promiſſionis, in quo erant cedri, & arbores maximæ, atque annoſæ, quę altiſſimas egerant radices.

15 * Docet aptiſſima ſimilitudine quanta futura eſſet martyrum, & aliorum ſanctorum aduerſus incurſiones tentationum conſtantia, quę nullis ictibus deijci, aut proſterni poſſet, de quibus &
Eph. 3. Paulus ait: In charitate radicati, & fundati. Similitudinem præclare Virgilius expreſſit his verbis, quibus & Hiero. ex parte vſus eſt.

4.Æneid. *Ac veluti annoſam valido cum robore quercum*
Alpini Boreæ, nũc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant: it ſtridor, & altæ
Conſternũt terram concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa hæret ſcopulis, & quantum vertice ad auras
Aetherias, tantũ radice in Tartara tẽdit.

Et vt ſciamus talem eſſe debere boni, fortiſque viri mentem, addit.

Haud ſecus aſſiduis hinc, atque hinc vocibus heros
Tũditur, & magno perſentit pectore curas,
Mens immota manet, lacrymæ voluuntur inanes.

16 *Ibunt rami eius.* Ibunt dictum eſt pro Creſcent, vt Ionæ 1. Mare ibat, & intu-
A meſcebat. Ita dixiſſe videtur Virg. in ijs, quæ nunc referebamus, It ſtridor, id eſt, creſcit. Habebit magnos, & pulchros ramos, & fiet ingens arbor.

Et erit quaſi oliua gloria eius. Gloria in vnaquaque re dicitur quod eam magnificat, & claram, ac venerabilem reddit. Gloria.
Sicut bonitas, & miſericordia in Deo, ita Pau. Rom.3. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Splendor etiam ſeu quippiam aliud ſimile apparens cum Deus videtur, dicitur gloria eadem ratione. Exo.40. Poſtquam omnia perfecta ſunt, operuit nubes taber-
B naculum teſtimonij, & gloria Domini impleuit illud. Nec potuit Moyſes ingredi tectum fœderis nube operiente omnia, & maieſtate Domini coruſcante. 3. Reg. 8. Et non poterant ſacerdotes ſtare, & miniſtrare propter nebulam: impleuerat enim gloria Domini domum Domini. Hinc diuitiæ in homine vocantur gloria, vt Matth.6. Nec Salomon in omni gloria ſua coopertus eſt ſicut vnum ex iſtis. Similiter in arbore magnitudo, & pulchritudo dicitur gloria. Senſus ergo eſt, ſpirituales eius diuitiæ erunt ſicut oliua quędam
C ſpecioſa in campis, ingens, & fructife-
ra. * Oliuæ ſimiles dicuntur ſancti 17
propter vbertatem, & præſtantiam fructus. Oleum enim charitatem, & miſericordiam ſignificat, quæ in ſanctis maxime elucent; & tumentibus vulneribus adhibetur, & in medicamentis valde laudatur, & lucem præbet in lucernis, talia enim ſunt opera iuſtorum. Pſal.51. Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei.

Et odor eius vt Libani. Adnotat Hieronymus apud Hebræos, & apud Græcos Libanum & pro monte accipi, Libanus.
D & pro thure. Vtroque ergo modo poſſumus intelligere, nam Libanus plenus erat cedris odoratis arboribus, vnde & Virg. cecinit.

Vrit odoratam nocturna in lumina cedrũ: 7.Æneid.

Et herbas, atque arbores alias odoriferas habebat. Quod in ſanctis Hieronymus refert ad illud 2 Cor.2. Deo autem gratias, qui ſemper triũphat nos in Chriſto Ieſu, & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco. Quia

Chriſti

Chriſti bonus odor ſumus Deo in iis, qui ſalui fiunt, &c. Ac ſi dicat: Chriſtus vnguentum quoddam ſuauiſſimum eſt, quia oleum effuſum nomen tuum: at abſconditum eſt nunc hoc vnguētum, quoniam aſcendit in cœlum, ſed odore ſuo ſe prodit, & ex eo intelligitur vtcunque quale ſit vnguentum. Nos ſumus hic odor Chriſti, qui verbis, & factis eũ hominibus patefacimus. *Quod ſi meminerimus incorruptibilem eſſe cedri materiam, diſcemus inde odorem ſanctorum non ſolum eſſe ſuauem, ſed etiam referre, & ſapere quamdam immortalitatem, hoc eſt, facile indicare eos viros & Deo immortali ſimiles eſſe, & vera apud eum immortalitate fore donandos. Quid? odor thuris, quod in ſacrificijs Deo offertur, & in oblatione Magorũ diuinitatis ſignum fuit, nonne hæc ipſa aperte ſignificat? Sine dubio diuinitatem quamdam non obſcure indicat in externis actionibus ſanctorum, vt in locutione, in aſpectu, in inceſſu, quibus Dei immortalis ſerui eſſe & æterna tantum appetere, & æterni fore noſcuntur; omnia enim in illis olent quaſi diuinitatem. Quare eleganter dictum eſt ſponſæ; Odor veſtimentorum tuorum (quibus extrinſecus tegeris, & aſpiceris) ſicut odor thuris. Prius dixerat: Et odor vnguentorum tuorum ſuper omnia aromata, ſed quia aromata bona opera ſunt, quæ aliquando reprobi faciunt, vt ibi ait Gregor. quaſi parum dixerit rebus humanis aſſimilans, ad diuinitatem cito tranſit dicens: Odor veſtimentorum tuorum, ſicut odor thuris. Ex vnguentis enim, id eſt, ex internis virtutibus, odor diffunditur in veſtimenta, id eſt, in externa omnia.

Locus. 2. Cor. 2. Cant. 1. 18 Cant. 4.

19 *Conuertentur ſedentes in vmbra eius.* Figura eſt, quam Hyſteron proteron Græco nomine appellant, cum prius ponitur quod poſterius eſt, vt.

Virgil. 1. Æneid. *Et torrere parant flāmis, & frangere ſaxo.*

Dictum eſt enim pro eo quod eſt, Conuertentur, & ſedebunt, ſicut & LXX. verterunt, ſimiliter & Chaldæus. Hieronymus: Cum autem conuerſi fuerint ad Dominum, accipient conuerſionis ſuæ præmium, vt ſedeant in vm-

A bra eius, & dicant: Sub vmbra illius, quē deſideraueram ſedi. In vmbra, id eſt, ſub eius protectione, & tutela, vt ex Thren. 4. iuncta expoſitione Hieronymi intelligimus: In vmbra tua viuemus in gentibus. Ne autem quæramus in cuius vmbra, Chaldæus vertit in hunc modum: Congregabuntur de medio captiuitatis ſuæ, habitabunt in vmbra Chriſti ſui. Cyrillus: Sedere autem firmitatem, & conſtantiam conuerſorum ſignificat. Cant. 2.

Viuent tritico. Hieronymus: Qui prius mortui fuerant viuent, & viuent B tritico, id eſt, rerum omnium abundantia. Ego omnino hoc intelligo de corpore Domini noſtri Ieſu Chriſti, quod eſt panis viuus, & vitalis, ex quo qui manducauerit, viuet in æternum. Patres, inquit, veſtri manducauerunt manna, & mortui ſunt. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum. LXX. Confirmabuntur tritico. Quorſum enim inter tanta, tamque ſpiritualia bona triticum corporale promittatur? Ioan. 6.

Et germinabunt quaſi vinea. Late extendent propagines ſuas, & fructum vberrimum ferent. 20 Hic locus optime intelligitur ex illo Ioan. 15. Ego ſum C vitis, & vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum, &c.

Memoriale eius ſicut vinum Libani. Memoria, & mentio huius populi vbicunque inciderit, gratiſſima erit omnibus, & ſuauiſſimi odoris, vt vinum Libani. Simile eſt illud Eccl. 49. Memoria Ioſiæ in compoſitione odoris facta opus pigmentarij. In omni ore quaſi mel indulcabitur eius memoria. Vinũ autem Libani (inquit Hieronymus) poſſumus appellare miſtum, & conditum D thymiamate, vt odorem ſuauiſſimũ habeat. Vel vinum Libani, quod Domino libatur in templo, de quo in Zacharia ſub Libani vocabulo legimus: Aperi Libane portas tuas. Zach. 11. Prior expoſitio placuit Cyrillo, poſterior Chaldæo, qui vertit; Super vino veteri, quod libatur in domo ſanctuarij. Sed ſimpliciter intelligere poſſumus cum Lyrano, & alijs vinum, quod in Libano monte fiebat, quod præſtantiſſimum eſſe teſtantur

tur qui loca terræ ſanctæ adierunt,& de illis ſcripſere.

21 *Ephraim quid mihi vltra idola?* ſcilicet,dicet. Quod bene expreſſit Chaldæus:Dicent domus Iſrael,quid ad nos vltra ſeruire idolis?ſcilicet,attinet.Dicat aliquis. Quomodo quæ in hoc capite dicuntur ad tempus Chriſti pertinent, cum nulla tunc idola coluerint Iudæi?Duæ tribus poſtquam Babylone redierunt,nulla coluerunt idola:at decem, quæ manſerunt inter gentes, didicerunt opera earũ,& ſeruierunt ſculptilibus earum,donec fidem prædicantibus apoſtolis accepe unt. De illis autem loquitur Propheta,quas,vt ſolitus eſt,vocat Ephraim.

Ego exaudiam, & dirigam eum. Iam non ad idola clamabũt,ſed ad me, ideo cari mihi erunt, & concedam eis, quæ petierint. Ego dirigam eos, curabo, vt recta via incedant, nec hoſtis antiqui tentationibus ſeducãtur Hoc eſt quod
Pſal. 36. ait Dauid:Apud Dominum greſſus hominis dirigentur, & viam eius volet. Quidam vertunt: Reſpiciam eum, ſed ideo reſpicit, vt dirigat. Ita Pſalm. 33. Oculi Domini ſuper iuſtos, ſcilicet,vt recta via deducantur,vt non offendant ad lapidem pedem ſuum.

22 *Ego vt abietem virentem*. ſcilicet, ipſum effitiam, vt cum Hieronymo exponit Lyranus.Chaldæus: Efficiam illum ſicut abietem pulchram. Semper viret abies, & latiſſime ramos expandit.Hoc eſt,virebit gratia mea, ne tentationum æſtu areſcat, & late ſe per bona opera expandet. LXX. vetterunt, Ego vt iuniperus condenſa,ſiue cooperiens,quam Cyrillus dicit arborem eſſe denſam,atque frondoſam,adeo vt neque ſolis radios admittat,neque imbribus pateat quamuis magnis, & vehementibus.Significat ergo (inquit) fore eos ſub vmbra, & protectione Dei tutos ab inſidijs omnibus,& violentia.Et quidem verba Hebraica, cum ſint indeclinabilia, recte hunc ſenſum admittunt. Sed quoniam (vt Virgilius quo-
Eclog. 10 que teſtatus eſt) *Iuniperi grauis vmbra*, præſtat vt de odore iuniperi intelligamus, qui optimus eſt, & reptilia fugat, vt ſit ſenſus: Præbebo illis ad me accedentibus odoris ſuauitatem, qua ad me eos traham, & ſerpentes,hoc eſt dæmones,fugabo,ne eis noceant. Nam quod ad nomen arboris attinet, ברוש non tantum abietem ſignificat, ſed etiam cupreſſum, & iuniperum,& ſimiles arbores.

Ex *me fructus tuus inuentus eſt*. Non 23
eris arbor virens tantum, ac fructum nullum ferens, inuenietur in te fructus copioſus per gratiam meam,non enim poteris ex te ferre, quia ſine me nihil Ioan. 15.
poteſtis facere.

Quis ſapiens, & intelliget iſta? Quis erit ita ſapiens,vt hæc quæ dico intelligat, & tantorum bonorum particeps effici velit Euangelio Chriſti credendo? Sapientem,& intelligentem,& prudẽtem pro eodem accipit,& more ſcripturæ geminat eandem ſententiam ad maiorem aſſeuerationem,vt doceat cœleſti ſapientia opus eſſe ad hæc intelligenda,nec ſatis eſſe humanam. Loquitur enim de ea myſteriorum Chriſti & bonorum per eum afferendorum cognitione, & intelligentia, quæ cum amore,& opere coniuncta eſt, vt initio capit.4.latius expoſuimus.Ita Dauid, qui ſuper ſenes intellexerat, ibidẽ vbi hoc
de ſe prædicat,ait: Benedictus es Domine,doce me iuſtificationes tuas. Num Pſal. 118.
legem ignorabat? Sed doce me (inquit Auguſt.) iuſtificationes tuas quomodo ſciunt, qui faciunt.

Quia recte via Domini &c. Cũ dixit, 24
Quis ſapiens,&c.Docet paucos eſſe futuros,qui intelligant, vt enim adnorauit Hiero.in Eccleſiaſt e caput tertium prope finem: Quis non pro impoſſibili, ſed pro difficili ſemper accipitur. Quis.
Hoc euentus ipſe docuit,pauciſſimi.n. ex Iudæis crediderunt ſi cum infideliũ multitudine conferantur, vt meritò dicant apoſtoli Iſa.53.Domine, quis credidit auditui noſtro,& brachium Domini cui reuelatum eſt? Nunc autem ait, *Quia recte via Domini*. Ac ſi diceret: Etiam ſi pauci ſint, qui intelligant, id eſt, qui credant in Chriſtum, Deus tamen iuſte omnia fecit,& recta ſunt quæ docuit, vereque ad æternam vitam deducunt credentes,& facientes: & quicunque iuſti ſunt, vt apoſtoli, & diſcipuli

puli Chriſti, per has vias ambulabunt, & eas vt iuſtas amplectentur. *Preuaricatores vero* ſuperbi, & increduli, vt Phariſæi, & ſcribæ *corruent in eis*, id eſt, Erit eis occaſio ruinæ propter eorum incredulitatem, quod alijs fuit vita. Hoc eſt quod apertioribus verbis dixit Chriſtus
25 Matth. 11. * Cui ſimilem æſtimabo generationem iſtam? ſimilis eſt pueris ſedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus dicunt: Cecinimus vobis, & non ſaltaſtis, lamentauimus, & non plã xiſtis. Venit enim Ioannes neque manducans, neque bibens, & dicunt: Dæmonium habet. Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicunt: Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum, & peccatorum amicus. Et iuſtificata eſt ſapientia à filijs ſuis. Quaſi dicat: Quamuis ſuperbi, & impij me agnoſcere nolint, tamen ſapientia Dei, quam doceo, & quæ homines ad vitam perducit æternam, iuſta, & acceptabilis iudicatur ab electis, qui ſunt filij ſapientiæ, id eſt, electi à Deo, vt eam ſuſcipiant, & ea regantur, ducanturque ad vitam. Ideo etiam Simeon dixit Luc. 2. Ecce hic poſitus eſt in ruinam, & in reſurrectionem multorum. Et Petrus ait prioris epiſtolæ cap. 2. Vobis igitur honor credentibus: non credentibus autem lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli, & lapis offenſionis, & petra ſcandali.

Locus Matth. 11

26 Et nos precemur nobis cœleſtem hanc ſapientiam, vt ſimus vere ſapientes, & intelligentes, nec fruſtra tot bona acceperimus, quæ Chriſtus humano generi attulit. Adhæreamus illi fide, ſed ea fide, quæ per charitatem operatur, quæramus bonum, quæramus iuſtum, quæramus Dominum, dum inueniri poteſt, inuocemus eum, dum prope

A eſt. Quæ nos videmus, quibus nos fruimur ardentiſſimis votis cupierunt videre veteres patres, & non viderũt. Quare & nobis dictum eſt: Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis. Dico enim vobis, quod multi prophetæ, & reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt. Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti non acceptis repromiſſionibus, ſed à longe eas ſalutantes. Qui autem ex futuris aliquid præuidere poterant, exultabant gaudio inenarrabili. Abraam pater veſter exultauit, vt videret diem meum, vidit, & gauiſus eſt.

Luc. 10. Heb. 11. Ioan. 8.

B Quidquid etiam Dominus fecerit vel erga nos, vel erga alios, iuſtũ putemus, quia viæ Domini rectæ, & iniuſtum eſſe non poteſt quod placuit iuſto. Iuſtus Dominus in omnibus vijs ſuis, & ſanctus in omnibus operibus ſuis. Quidquid docet, quidquid credere iubet, ſine diſcuſſione credamus, & firmiſſime cõplectamur, quia falſum eſſe nullo modo poteſt quod docuit veritas. Ambulemus in vijs eius, quia rectæ ſunt, iuſti enim ambulant in eis, præuaricatores vero corruent in eis. Ita corruerunt

Pſal. 114.

C hæretici deprauantes ſcripturas in ſuã perditionem, & ſequentes, ac docentes viſiones capitis ſui, non viſiones Domini, non quod ſpiritus veritatis docuit apoſtolos, quod illi docuerunt Eccleſiam, quod eadem Eccleſia catholica, & apoſtolica docet columna, & firmamẽtum veritatis. Cui pro Chriſto præſidet hodie beatiſſimus pontifex Sixtus V. quem illi diu ſeruet incolumen eiuſdẽ Eccleſiæ ſponſus Ieſus Chriſtus Dominus noſter, cui cũ Patre, & Spiritu ſancto honor, & gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV

in Ioelem prophetam Commentarij.

PROOEMIVM, DE SANCTIS PATRIBVS *imitandis in myſticorum ſenſuum tractatione.*

CVm in extremi Hoſeę capitis explanatione verſarer, cogitare me cum cœpi non paucos fore, quibus ieiuni, & aridi noſtri commentarij viderentur, quòd in moralium rerum, locorumque communium tractatione diutius non immorater Animaduerti enim pauciſſimos eſſe, qui ſerio ſcripturis ſtudeant, & exactam earum intelligentiam quærant, malunt eſſe doctores populi, & nitore ſuauium verborum aures mulcere B vulgi, turbam auditorum tenere, oratores videri. Itaque eos libros plurimi faciunt, qui ſpecioſa, & populari concioni iucunda afferunt, quos vero vident de difficilibus quæſtionibus agere, in reconditis ſenſibus eruendis laborare, ne aſpiciunt quidem. Sed ij quanto in errore verſentur, norunt eruditi, qui eos multa de prophetis, & de apoſtolis iactantes, & in alienos ſenſus deprauantes, & multa dicentes, quæ ignorare turpiſſimum ſit, ſine ſtomacho audire non poſſunt. Interdum & ipſi qui dicunt, vel C ſentiunt ſe non intelligere, nec quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, vel cachinnos, & reprehenſiones audiunt eruditorum. Mihi quidem (quod Hieronymum, & Auguſtinum, & ceteros patres feciſſe video) propoſitum eſt in hoc opere abſtruſa prophetarum arcana ſcrutari, & profundos ſenſus, quantum potero, diligenter, pleneque explanare, eorundem vtiliores allegorias, & morales ſenſus non prætermittere.

A Quod ſi Deo donante præſtare potuero, næ ego & veram ſcripturarum intelligentiam quærentibus, & ſobrijs, eruditiſque concionatoribus futuris multum me opis attuliſſe exiſtimabo. Ne et ego quærant in hoc libro, quos iam vulgato nomine conceptus vocant, ex verbis ſingulis ſparſim extractos, & ſecum mutuo non cohærentes, nec vllam verborum propheticorum connexionem, conſequentiamque ſeruantes, prout ſeſe ſcribentibus offerunt, & populi auribus plauſibiles fore exiſtimatur. Etenim B hoc ſcribendi genus nouum plane, & patribus noſtris inuſitatum fuiſſe arbitror, qui vel hiſtoricum ſenſum perſequuntur, vel ſi ille apertior ſit, modo ad Allegoricũ, ad Moralem modo excurrunt, ſed ita vt locos cõmunes conficere negligant, ea dicant, quæ illo hiſtoriæ velo contecta, ſiue de Chriſti myſterijs, ſiue de morum cõformatione Spiritum ſanctum reliquiſſe iudicant, ſeruata tamen rerum omnium inter ſe & ſimilitudine, & connexione. Hoc Origenem in homilijs in vetus teſtamẽtum, C Hieronymum in commẽtarijs prophetarum, Ambroſiũ in omnibus, quæ ſcripſit, Gregoriũ in pulcherrimis illis moralis expoſitionis, hoc ceteros patres, ſcripturæque tractatores feciſſe plane animaduertimus. Horũ ego, ſicut & fidem, & opera, vno Origine excepto, ita etiam ſcribendi rationem imitari exopto, quia non video quos potius ſequi debeam, quàm quos Spiritus ſanctus poſuit in Eccleſia paſtores, & doctores. Feci hoc plene in ſeptem

capitibus

capitibus Hoſeæ prioribus, triplicem-
que expoſitionem Hiſtoricam, Alle-
goricam, Moralem, vt potui, elabo-
raui ſeruato in ſingulis rerum, ver-
borumque contextu. Verum, quoniam
opus erat immenſi laboris, & verebar
cùm ne meum illud ſtudium plenum
difficultatis, & negotij connectendi,
& continuandi omnia in ſingulis ex-
poſitionibus, moleſtum, nimiumque
lectoribus videretur; tum ne operis
editionem, quam multi quotidianis
prope conuitijs efflagitabant, multum
moraretur: prudentium amicorum
conſilijs acquieui, & Allegoricam ex-
planationem non ad omnes locos, ſed
ad illuſtriores, Moralem ad omnes fere
adhibui. Nam & Hieronymus, qui pri-
mas in hoc ſtudij genere obtinet, par-
cior etiam in myſticis ſenſibus fuit, in
Commentarijs prophetarum, & Gre-
gorius, qui cœperat Hiſtoriam Iob ſi-
mul cũ Morali ſenſu explanare, paulo
poſt, eiſdem fortaſſe quibus nos ratio-
nibus adductus, totum ſe ad Moralem
expoſitionem conuertit, Hiſtoricam re-
liquit. Sed iam inuocato beati Ioelis
auxilio, vt Spiritus ſancti gratiam mihi
ad interpretandum profunda ſua my-
ſteria impetret, quo ipſe afflante, & di-
ctante cõſcripſit, ad inſtitutũ redeamus.

ARGVMENTVM PROPHETAE.

CAP. I.

Prædicit duabus tribubus aduentum
exercitus Chaldæorum omnia miſera-
biliter vaſtaturi, & famem, atque ſteri-
litatem inducturi.

CAPVT II.

Deſcribit vim, atque impetum Chal-
dæorum in Iudæos irruentium, eoſque
ad pœnitentiam hortatur, & poſt pœ-
nitentiam benignitatem Dei promit-
tit, & vbertatem ſpiritualium bonorũ
per Chriſtum afferendam, ac denique
ipſam Spiritus ſancti effuſionem, qui in
die Pentecoſtes datus eſt apoſtolis.

CAPVT III.

Totum eſt de extremi iudicij die, de
ſupplicio eorum, qui ſanctos perſecuti
ſunt, deque eorumdem ſanctorum nun-
quam interitura beatitudine.

A
CAPVT I.

*VErbũ Domini, quod
factum eſt ad Ioel
filium Phathuel.
Audite hæc ſenes,
& auribus perci-
pite omnes habitatores terræ: ſi fa-
ctum eſt iſtud in diebus veſtris, aut
in diebus patrum veſtrorum. Super
hoc filijs veſtris narrate, & filij ve-*
B *ſtri filijs ſuis, & filij eorum gene-
rationi alteræ. Reſiduum erucæ co-
medit locuſta, & reſiduum locuſtæ
comedit bruchus, & reſiduum bru-
chi comedit rubigo. Expergiſci-
mini ebrij, & flete, & vlulate om-
nes, qui bibitis vinum in dulcedine:
quoniam perijt ab ore veſtro. Gens
enim aſcendit ſuper terram meam,
fortis & innumerabilis: dentes eius
vt dentes leonis: & molares eius,*
C *vt catuli leonis. Poſuit vineam
meam in deſertum, & ficum meam
decorticauit: nudans ſpoliauit eam,
et proiecit, albi facti ſunt rami eius.
Plãge quaſi virgo accincta ſacco ſu-
per virũ pubertatis ſuæ. Perijt ſacri-
ficium & libatio de domo Domini:
luxerunt ſacerdotes miniſtri Domi-
ni. Depopulata eſt regio, luxit hu-
mus: quoniam deuaſtatum eſt tri-
ticum, cõfuſum eſt vinum, elanguit
oleum. Confuſi ſunt agricolæ, vlu-*
D *lauerunt vinitores, ſuper frumen-
to, & hordeo: quia perijt meſſis agri.
Vinea confuſa eſt, & ficus elanguit:
malogranatum, & palma, & ma-
lum, & omnia ligna agri aruerunt;
quia cõfuſum eſt gaudium à filijs ho-
minũ. Accingite vos, & plangite ſa-
cerdotes, vlulate miniſtri altaris: in-
gredi-*

gredimini, cubate in ſacro miniſtri A
Dei mei: quoniam interijt de domo
Dei veſtri ſacrificiũ & libatio. San-
Infra. 2. *ctificate ieiunium, vocate cœtũ, con*
gregate ſenes, omnes habitatores
terræ in domũ Domini Dei veſtri: et
clamate ad Dominum, A, a, a dici:
quia prope eſt dies Domini, & quaſi
vaſtitas à potente veniet. Nunquid
non coram oculis veſtris alimenta
perierũt de domo Dei noſtri lætitia,
& exultatio? Computruerunt iumẽ B
ta in ſtercore ſuo, demolita ſunt hor
rea, diſſipatæ ſunt apothecæ: quoniã
confuſum eſt triticum. Quid inge-
muit animal, mugierunt greges ar-
menti? Quia non eſt paſcua eis, ſed
& greges pecorum diſperierũt. Ad
te Domine clamabo: quia ignis come
dit ſpecioſa deſerti, & flamma ſuc-
cendit omnia ligna regionis. Sed &
beſtiæ agri quaſi area ſitiens imbrẽ,
ſuſpexerunt ad te: quoniam exiccati C
ſunt fontes aquarum, & ignis deuo
rauit ſpecioſa deſerti.

HISTORIA.

1 ***Verbum Domini.*** Multa eſſent & in
huius prophetæ, & in ceterorum initijs
adnotãda, niſi iam ſemel eſſent in præ-
ludijs expedita, & explicata, quis ſit
Propheta, quo tempore praphetauerit,
contra quos, & huiuſmodi alia. Hoc di
camus, quod Dei miſericordiam valde
commendat. Quamuis multis annis ca
ptiuitas decem tribuum præceſſerit ca-
ptiuitatem Ieruſalem: tamen eo ipſo D
tempore, quo decem tribus commone
bat vt per pœnitentiã imminentia ma-
la vitarent, etiam duabus tribubus ca-
ptiuitatem ſuam prædicebat, vt & ipſi
reſipiſcerent, & cum fratres ſuos abdu-
ci ad Aſſyrios viderent, nec ſuperbia
extollerentur, quaſi illis pietate præ-
ſtarent, nec de dilatandis imperij ſui
finibus cogitarent, ſed ad Deum redi-
rent, & magis vindictã timerent, quàm

A ſumptam iam eſſe de propinquis ſuis
animaduerterent. Videmus hoc ſæpe
in Iſaia, & in Hoſea, qui eodem tem-
pore floruit. Atque hoc ſenſu dictum
eſſe illud cap. 5. expoſuimus: Clangite
buccina in Gabaa, tuba in Rama, vlu-
late in Bethauen poſt tergum tuum
Beniamin. Et ne parum videretur per
eoſdem prophetas vtroſque admone-
re; quo tempore Hoſeas decem tribus
futuræ captiuitatis prædictione terre-
bat, eodem Ioelem mitit ad duas, qui
grauiſſimam Babylonicæ captiuitatis
calamitatem grauiſſimis quoque ver-
B bis vaticinaretur. Nec vero nos mo-
ueat quod Hebræi quidam, quos Lyra-
nus ſequitur, vaticinari eum putant
contra Iſrael: quum ex verbis huius
cap. res poſſit tota cognoſci. Perijt, in- 2
quit, ſacrificium, & libatio de domo
Domini, quod manifeſte pertinet ad
Ieruſalem. Nec putemus ſecum pugna
re Hieronymum, vt arbitratus eſt Ly-
ranus, quod hic dicat ad duas tribus eſ-
ſe prophetiam; in epiſtola vero ad Pau
linum ſcribat: Ioel filius Phatuel de-
ſcribit terram duodecim tribuum eru-
ca, brucho, locuſta, rubigine vaſtante
C conſumptã: recte enim reſpondet Pau
lus Burgenſis in additionẽ prima, nihil
obſtare, vt qui contra Iudam prophe-
tat, aliquid obiter dicat contra Iſrael,
ſicut & Hoſeas prophetat cõtra Iſrael,
ſed interdum etiam loquitur contra Iu
dam. Vera tamen reſponſio eſt, Hiero-
nymum id dicere iuxta probabilem He
bræorum opinionem, qui (vt ipſe pau-
lo poſt refert) in eruca, locuſta, brucho,
rubigine quatuor imperia intelligebãt,
quę vniuerſam Hebręorum regionem,
ipſoſque Hebræos perdiderunt. De
quibus nos agemus num. 10. & 11.
Audite hæc ſenes, & auribus percipite 3
D ***omnes habitatores terræ.*** Hieronymus
ſubtiliter ſingula verba penſitat, quòd
Propheta ſicut duobus hominum gene
ribus nunc loquitur, ita duobus verbis
diuerſis inter ſe vtatur. Senibus dicit,
Audite hæc; habitatoribus vero terræ:
Auribus percipite oẽs: Auditus enim
(inquit) in Scripturis ſanctis non eſt Audire, &
iſte, qui in auribus reſonat, ſed qui cor- auribus
de percipitur, iuxta illud, quod Do- percipere

minus

minus loquitur in Euangelio: Qui habet aures audiendi, audiat. Matth. 13 Quod autem nos interpretati ſumus, Auribus percipite, & apud Græcos, & apud Hebræos vnum verbum eſt: apud Græcos, ἐνωτίσασθε, apud Hebræos, האזינו, quod proprie non corde, ſed aure percipitur.

3 Et vt ſciamus ſacratiorem eſſe auditũ, quam id, quod in auribus reſonat, Iſaia loquente diſcamus: Audi cœlum, & auribus percipe terra. Iſa. 1. Qui ſenes ſunt, & cœleſtes, audiunt ſpiritualiter: qui habitant in terra, appellanturque terreni, auribus percipiunt. Et hoc in omnibus ſcripturis notandum, vbi hæc duo verba iuncta ponuntur. Quod in Lamech quoque legimus peccatore, qui locutus eſt ad vxores ſuas Ada, & Sella: Gen. 4. Audite verba mea vxores Lamech, auribus percipite verba mea, quia occidi virum in vulnus meum, & iuuenem in liuorem meum. Sciebat obſcura eſſe, quæ loquebatur, & idcirco vxores ſuas non ad ſimplicem verborum ſonum, ſed ad reconditam quoq; dictorum intelligentiam prouocabat.

4 * Si quis igitur ſenex eſt, & maturæ ætatis, in Domino electus ſenex, (vt in conſequentibus iuxta LXX. interpretes legimus) ac paruulorum reliquit infantiam, audiat quæ dicuntur. Qui autem adhuc habitat in terra, & non poteſt dicere: Pſal 38. Aduena ſum, & peregrinus ſicut omnes patres mei, auribus percipiat. Hæc Hiero. quæ ego ad verbum deſcripſi, quoniam præclara ſunt, & tanto viro digna. Nec me mouet, quod ea Ruffinus impugnare conatus eſt, & nihil hęc verba inter ſe differre dicit: tantum enim hoc probat ex Pſal. 48. Audite hæc omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis orbem. Nec aduertit Hiero. non de literæ ſenſu, ſed de ſpirituali verba facere. Deinde quomodo probare poteſt hic Audite, nõ ſignificare intelligite & auribus cordis percipite, cũ optime conueniat verbis Dauidis, prouocari omnes non ſolum ad audiendũ, ſed etiam ad intelligendum? Eadem ferè adnotat Rupertus, additque Senes. ſenes dici propter mentis caniciem, vel ſenſuum maturitatẽ, iuxta illud Sapien. 4. Cani enim ſunt ſenſus hominis, & ætas

A ſenectutis vita immaculata: tantumq; differre inter ſenes, & habitatores terræ, quantum inter cælum, & terram, cum Iſaias dixerit. Audite cœli, & auribus percipe terra. De habitatoribus terræ diximus Hoſ. 4. prope principium. Ceterum iuxta literæ ſenſum, ſenes ad audiendum vocat, qui rerum antiquiſſimarum poſſent recordari, vt interroget: Si factum eſt hoc in diebus veſtris, aut in diebus patrum veſtrorum. Poſt ſenes autem, & ceteros omnes, qui in terra illa degebant, percontatur, an ipB ſi forte audierint quippiam ſimile. Fieri enim poterat, vt quod ſenes, qui pauciores ſunt, effugiſſet, aliquem ex tanta multitudine non lateret, aut quod memoria ſenum propter diuturnitatem excidiſſet, iuniores forſan recordarentur.

Si factum eſt iſtud in diebus veſtris. Ex magnitudine rerum dicendarum atten 5 tum facit auditorem, quod talia dicturus ſit, qualia numquam viderunt, aut audierunt. Si, hoc loco interrogantis Si. eſt, vt paſſim in ſcriptura videmus, vt Luc. 22. Domine ſi percutimus in gladio? Act. 19. Si Spiritum ſanctum accepiſtis credentes? C

Super hoc filijs veſtris narrate. Adhuc admirationem auget auditoribus: Narrate, inquit, hæc filijs veſtris, audiant & nati natorum, & qui naſcentur ab illis, vt periculũ ex vobis faciant, diſcantq; quàm horrẽdum ſit incidere in manus Dei irati. Phraſin Hebraicã, Super hoc narrate, & Latini vſurpant, vt.

Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa. 1. Ænei.

Reſiduum erucæ comedit locuſta. Hieronymus: Erucã, & locuſtam, bruchũ, & D rubiginem poſuit, vt quæ ſingula raro eueniunt, omnia ſimul facta memorentur, & ideo mirabilia ſint. Locus eſt difficilis, ſed vt intelligatur, vocabula prius explicanda ſunt. Eruca Hebraice dicitur גזם, quod Hebræi quaſi, גזז id eſt, tondens dictum volunt, quod adeo dentibus valet, vt arbores etiam corrodat. Hamos 4. Oliueta veſtra, & ficeta veſtra comedit eruca. 6 * Eadem dicitur à Chaldæo זחלא, quod repat, à זחל, quod eſt repere: à LXX. vero κάμπη, à

flexura corporis, quia in arcum repen-
do curuatur. Latine eruca Columella
lib. 11. de re ruſtica, c. 3. Quæ à nobis
appellantur erucę, Gręce autẽ *κάμπαι*
nominantur. Infeſtantq́, holera, & fru-
tices, vt idem auctor eſt. Secundum ge-
nus dicitur ארבה, quod inter cetera
genera copioſiſſimum ſit, nam רבה ſi-
gnificat multiplicauit. De hoc legimus
Exod. 10. Ecce ego inducam cras locu
ſtam in fines tuos, quæ operient ſuperfi
ciem terræ, ne quicquam eius appa-
reat, ſed comedatur quod reſiduum fue
rit grandini, corrodet enim omnia li-
gna, quæ germinant in agris. Tertium
eſt ילק, à לקק, quod eſt lambere, quia
lambit, & comedit, Græce, & Latine
Bruchus, à *βρύκω*, quod eſt comedo.
Alatum eſt, & arborum folia depopula
tur, ideoque Chaldaice dicitur פרחא,
à פרח, quod eſt volauit. Nahum. 3. Bru
chus expanſus eſt, & auolauit. Ibidem,
Deuorabit te vt bruchus. Congregare
7 vt bruchus, multiplicare vt locuſta.*
Poſt hæc ponitur חסיל, quod ab exci-
dendo, & conſumendo (id enim ſigni-
ficat חסל) nomen habet. Verũ hoc no
men nonnumquam locuſtæ quamdam
ſpeciẽ ſignificat, pro quo tunc & Hier.
& Lxx. vertunt, Bruchus, & 2. Paral. 6.
Ærugo, & aurugo, & locuſta, & bru-
chus, & Iſai. 33. Et congregabuntur ſpo
lia ueſtra, ſicut colligitur bruchus, vbi
Lxx. nõ bruchum verterunt, vt in prio-
ri loco, ſed *ἀκρίδας*, id eſt, locuſtas, eſt
enim genus locuſtæ. Interdum non ge-
nus aliquod locuſtæ, ſed rubiginem ſi-
Rubigo. gnificat, vt hoc in loco. Eſt autem ru-
bigo, ſiue robigo vitium frugum, quod
agricolæ apud nos nebulã vocant, quo
ſpicæ corrumpuntur, & contrectatæ
quaſi in cinerem rediguntur. ideoque
à Plinio. lib. 18. cap. 17. inter mala
frugum, vinearumque numeratur; nec
tantum frugum morbus eſt, ſed etiam
malum, & vredo quædam herbarum,
fruticum, arborumque. Quare quam-
quam Hebræi locuſtæ genus eſſe con-
tendant, potius tamen hunc mor-
bum frugum eſſe Hierony. ſenſit, cum
vertit Rubigo, idemque in illud Oſe. 5.
Nunc deuorabit eos menſis ait; חסיל
ſignificare rubiginem. Senſerunt etiam

A Lxx. qui verterunt *ἐρυσίβη*, id eſt, rubi-
go, De qua Theophraſtus lib. 4. de plan
tis, cap. 15. Eryſibe putredo quædam re
ſidentis humoris eſt. Heſychius, Eryſi-
be morbus aeris, qui fit in plantis, & in
fructibus, Chaldæus vertit שׁדפא;
quod interpretes vertunt Rubigo. Eo-
dem modo vertit Leo Iudas.* Quæri- 8
tur ergo nunc, vtrum propria ſit hæc
locutio, an Allegorica? id eſt, vtrum ve-
rè hæc terram vaſtauerint, an eorum
nomine hoſtium exercitus ſignificatus
ſit? Iudęi tam recentiores, quàm uete-
res, non dubitant proprie omnia acci-
B pere, famemque magnam fuiſſe in terra
quatuor conſequentibus annis, primo
eruca cuncta vaſtante, & ceteris dein-
ceps. Idem affirmat Ruffinus tacite Hie
ronymum reprehendens, & quidam
ex nouis ſcriptoribus. Sed non conue-
nit inter eos quo tempore hæc mala
acciderint; veteres enim Hebræi ad
Ioelis tempora referunt, alij ad tempo-
ra Eliæ, & Eliſæi. Sunt qui ita hæc ac-
cidiſſe confirment, vt verba ſonant,
ſed per ea tamen ſignificatam fuiſſe va-
ſtitatem ab hoſtili exercitu infetẽdam,
vt Theod. & Lyranus. Mihi magis pro-
C batur ſententia Hieronymi, quam com
munem noſtrorum expoſitorum eſſe
Lyranus affirmat, qui in explanatione
ſequentium verborum: Gens enim
aſcendit ſuper terram meam fortis, &
innumerabilis, Hebræ. expoſitionem
reijcit hoc argumento, quòd quam-
quam liquido affirmare nequeamus,
aut factum eſſe, hoc quod ipſi dicunt,
aut non eſſe factum, cum nihil in Re-
gum, & Paralipomenon hiſtoria de
hoc legamus: tamen ſi tot annorum
fames, & tanta locuſtarum calamitas
inuecta eſſet, numquam eam ſcriptu-
D ra tacuiſſet, quemadmodum nec fa-
mem trium annorum, & ſex menſium
tacuit ſub Elia.* Poſt hæc addit: Tan- 9
tum dicimus quod ſub metaphora lo-
cuſtarum hoſtium deſcribatur aduen-
tus, &c. Me & hæc Hieronymi ratio
mouet, & illud, quod ſequitur: Gens
enim aſcendit ſuper terram meam, &c.
quod hoc ipſum non obſcure ſignifi-
cat. At obijcit nobis Theodo. quod
Propheta prædicit, factum iam memo-

tari ab Scriptura Hamos. 4. Percuſſi
vos in uento vrente, & in aurugine,
multitudinem hortorum veſtrorum, &
vinearum veſtrarum, olíueta veſtra, &
ficeta veſtra comedit eruca, & non re-
diiſtis ad me, dicit Dominus. Verum
non meminit Theo. Hamos hæc de-
cem tribubus dixiſſe, quibus prophe-
tabat, vnde & caput illud ita exorſus
eſt: Audite verbum hoc vaccę pingues,
quæ eſtis in monte Samariæ: Ioelem
autem loqui ad Ieruſalem, vel ipſe in
argumento Prophetæ aperte indicat.
Quod autem affirmant Lyra. & Vatab.
hanc eſſe famem illam, quam prædixit
Eliſæus: multo profecto abſurdius eſt:
nam fames illa ſeptem annorum, quã
prædixit S Eliſæus, eiuſdem Eliſæi tem
pore contigit, vt 4. Reg. 8. videmus, hoc
eſt, ante tempora Ioelis. Sed qui hoc di
cunt, contendunt Ioelem prophetaſſe
tempore Ioram filij Achab regis Iſrael:
quod nos in præludiis falſum eſſe de-
monſtrauimus. Nec vero impugnatio-
ne noſtra indigent, cum ipſi ſe mu-
tuo impugnent, teſtenturque R. Salo-
mon, & R. Dauid ſcriptum eſſe in Chro
nographia Heb. quam vocant. Seder
holam, Ioelem prophetaſſe ſub Ma-
naſſe rege multo poſt Eliſæum. Qua-
re Salomon, & Dauid, referunt qui-
dem, ſed non videntur probare, quod
quidam aiebant, prophetiam hanc per
tinere ad ſeptem illos annos Eliſæi. 4.
Reg 8.

10 Reliquum eſt, vt quãdoquidem exer
citus hoſtium his nominibus metapho-
rice ſignificatur, quæramus qui nam ho
ſtes ſint. Veteres enim Hebræi (vt re-
fert Hier.) quatuor regna Hebræis in
feſta interpretantur, quæ ordine quo-
dam inimice eorum gentem vaſtaue-
runt, & quod unum regnum relinque-
bat, alterum quod poſtea ſequebatur
conſumebat. In eruca Aſſyrios, atque
Chaldæos ſignificari putant, in locuſta
Medos, & Perſas, in brucho Macedo-
nes, & Alexandri ſucceſſores, præſer-
timque Antiochum Epiphanem, in ru-
bigine Romanos. In eandem ſententiã
ierunt Rupertus, & Lyranus, & alii nõ-
nulli. Nec eam Hieronymus refellit,
ſed alteram tamen ei proponit: Licet

A nunc (inquit) nobis magis de Baby-
lonijs dici videatur, atque Chaldæis,
quorum crudelitas in populum Dei, fe-
ritaſque deſcribitur. Hæc eadem mihi
magis probatur, quoniam Hebræorum
opinio duo habet difficilia. Primum
eſt, quod in eruca Aſſyrios, atque Chal
dæos intelligit, qui & diuerſi inter ſe
fuerunt, & diuerſis temporibus, alteri
decem tribus, alteri duas infeſtarunt,
nec habent cur in vno animali, hoc eſt
in eruca, intelligantur. * Alterum eſt, 11
quod reges Medorum, atque Perſarum
numquam venerũt in terram Hebræo-
B rum, neque eos læſerunt, ſed potius be
neuoli erga eos fuerunt. Vnde Dan. 7.
ſcriptum eſt: Et ecce beſtia alia ſimi-
lis vrſo in parte ſtetit: quam Hier. & ce-
teri expoſitores uolunt reges eſſe Me-
dorum, atque Perſarum, additq; con-
tinuo Hieronymus: Quodque dici-
tur, In parte vna ſtetit: ſic Hebræi in-
terpretantur, nihil eos aduerſum Iſ-
rael crudele geſſiſſe. Vnde & in Zacha-
ria propheta equi albi appellantur, &c.
Video etiam Prophetam, cum ſæpe ho
mines ad luctum vocet, numquam no-
minare decem tribus, aut Samariam,
C aut Ephraim, aut Iſrael, aut Ioſeph, ſed
Sion, & Ieruſalem, & ſacerdotes Dei.
Perijt ſacrificium, & libatio de domo
Domini, luxerunt ſacerdotes miniſtri
Domini. Et mox: Accingite vos, & plã
gite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris.
Ingredimini, cubate in ſacco miniſtri
Dei mei. Et cap. 2. Canite tuba in
Sion, vlulate in monte ſancto meo.
Et poſtea: Inter veſtibulum, & altare
plorabunt ſacerdotes miniſtri Domi-
ni, & dicent, &c. Et poſt pauca: Et
eum, qui ab Aquilone eſt, procul fa-
ciam à vobis: per eum, qui eſt ab A-
quilone regem intelligens Chaldæorũ,
D ſiue ipſos Chaldæos, vt Ier. 1. Ab Aqui
lone pandetur omne malum ſuper om
nes habitatores terræ.* Quomodo igi- 12
tur hæc quatuor in Chaldæis interpre-
tabimur, nam Hieron. qui nobis dux ad
hanc ſententiam fuit, ſingulorum expli
cationem præteriit? Primum, illud ſatis
probabiliter dicere poſſumus, in his
quatuor, quę Propheta nominauit, cõ-
prehenſa eſſe vniuerſa, quæ fruges, vi-

neas,arbore'q; perdunt,hæc enim ſunt
quæ maxime perdunt : ideoque in illis
intelligi omnes reges,& duces,& natio
nes, quæ regi Chaldæorum Nabucho-
donoſor ſe ſe aduerſus Ieruſalem adiũ-
xere,de quibus Iere.1.legimus:Quia ec
ce ego conuocabo omnes cognationes
regnorum Aquilonis, ait Dominus : &
venient,& ponent vnuſquiſque ſolium
ſuum in introitu portarum Ieruſalem,
& ſuper omnes muros eius in circuitu,
& ſuper omnes vrbes Iuda. Ergo quia
multi erant,& quiſque eorum pro viri-
bus Iudæis nocebat,quodque hi nõ va-
ſtabant,vaſtabant illi,merito dicit: Reſi
duum erucæ comedit locuſta,&c.Itaq;
omnino videtur de vno aduentu ho-
ſtium loqui:ait enim: Gens enim aſcen
dit ſuper terram meam fortis, & innu-
13 merabilis, &c.* Quod ſi quis diuerſos
potius hoſtium incurſus ſignificari ve-
lit,equidem nõ repugnabo, recte enim
intelligi poteſt de quatuor Chaldæorũ
extremis incurſionibus in terram Iu-
da, de quibus 4. Reg. 24. & 25. Prima
fuit, cum uenit Nabuchodonoſor rex
Babylonis in Ieruſalem,& obſedit eam,
& tradidit Dominus in manu eius Ioa-
cim regem Iudæ, & partem vaſorum
domus Dei, & aſportauit ea in terram
Sennaar, vt Dan.1.ſcriptum eſt. Quo
tempore cum alijs captiuis Daniel, &
tres eius ſocij abducti ſunt.Secunda,cũ
idem rex tranſtulit Ioachin regem in
Babylonem,& matrẽ, & vxores, & eu-
nuchos eius, & iudices terræ duxit in
captiuitatem, & omnes viros robuſtos,
& bellatores. Tertia, cum nono anno
Sedeciæ obſedit Ieruſalem, & cepit an-
no vndecimo,& vinctum Sedeciã duxit
in Babyloné.Quarta,cũ venit Nabuzar
dan princeps exercitus regis Babylo-
nis,& ſuccendit domum Domini,& do-
mum regis,& omnes domos Ieruſalem
combuſſit igni, & muros in circuitu
deſtruxit. Quæ merito rubigini compa
rantur,omnia enim redegit in cineres,
vt rubigo,ſicut tres priores erucæ, lo-
cuſtæ, brucho propter multitudinem
militum omnia diripientium,atque va-
ſtantium.

ALLEGORIA.

14 Iudæos,qui Chriſtũ audire noluerũt
A docentẽ,& æternæ vitę iter common-
ſtrantẽ exercitus Romanorũ miſere ve
xauit,& perdidit, à quibus quatuor inſi
gnes clades acceperunt, quas recte in
eruca,locuſta, brucho, rubigine ſignifi-
catas eſſe dicemus.Prima fuit,cum mul
ti Iudæi Ieroſolymis à militibus Sabini
Romani ducis, ac deinde à Varo cæſi
ſunt,vbi præter eos,qui in prælio ceci-
derunt, Varus duo fere millia in crucẽ
egit.Lege Ioſephum lib.2.de bello Iud.
c.2.& 3.Secunda fuit variis tumultibus
in Iudæa exortis ſub Felice præſide, cu
ius meminit Lucas Act.23.& 24. & ma
B gna cũ Iudæorũ clade compoſitis. 2.de
bello.c.12.Tertia ſub præſidibus Albi-
no,& Floro,quo tẽpore vrbes ſpoliatę,
& tota pene deſerta regio eſt, & multa
hominũ millia extincta,vt eodẽ li.c.13.
14.15.late narrat Ioſeph.Quarta, cum
tandẽ Ieruſalem à Tito euerſa, & vni-
uerſa fere gens aut cæſa,aut in captiui-
tatem ducta eſt,quæ iure etiã in rubigi-
ne intelligitur.* Præter hæc quadru-
plex peſtis multò armis Romanorum
ſæuior Iudæos miſerrime diſperdidit,
auaritia,hypocriſis, inuidia, increduli-
tas.Hæ ſunt eruca,locuſta,bruchus,ru-
C bigo.Propter has venerunt Romani, &
ſuſtulerunt eorũ locum, & gentẽ. Aliã
allegoriã excogitauit Hugo S. Victoris
ſatis appoſitã:ſignificari in his quatuor
quatuor Eccleſiæ perſecutiones : quæ
primo ab idololatris,ſecundo ab hæreti
cis,tertio à male, carnaliterq; viuenti-
bus Chriſtianis impugnata eſt, & impu
gnatur quarto ab Antichriſto ſęuiſſime
impugnabitur.Idololatrę primo Eccle
ſiã perſecuti ſunt,& eruca vocãtur pro-
pter ſpurcitiam,& varietatem idolola-
triæ.Hos ſubſecuti hæretici locuſtæ di-
cuntur propter volatum ſcientiæ, agi-
D litatem ingenij, elationem ſuperbiæ.
Poſt hęreticos venerunt carnales Chri
ſtiani, qui bruchi nomine deſignantur
propter æſtum, & immunditiam car-
nalis concupiſcentiæ. Antichriſtum
rubigo ſignificat propter immanitatem
ſæuitiæ.

TROPOLOGIA.

Hieronymus hæc eadem referens ad
mores, quatuor animi perturbatio- 16
nes inſigniores, fonteſque cæterarum
ſignifi-

ſignificari putat, quæ virtutes perdunt; ægritudinē, gaudium, timorem, ſpem. Ægritudo eſt cū triſtes ſumus, & mœrore conficimur, ſtatusque noſtræ mētis euertitur: gaudium, cum geſtimus lætitia, & bona noſtra moderanter ferre nō poſſumus. Atque hę duæ præſentis temporis ſunt. Reliquæ futurū ſpectant, ſpes & timor. Bona ſperamus, & proſpera, aduerſa timemus. Has perturbationes, inquit, vno, nec pleno verſiculo illuſtris Poeta comprehendit.

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque, nec auras

6. Æne. *Reſpiciunt clauſi tenebris, & carcere cæco.*

Hugo S. Victoris erucam interpretatur eſſe libidinem, locuſtā inanem gloriam, bruchum gaſtrimargiā, quam gulam vulgo vocamus, rubiginem itam, vel impatientiam. Nam ſepe vſu venit, vt qui iam libidinis ſe victorem putat, in uanam gloriam incidat elatus victoria: atque vbi hanc quoque fugauit, à gaſtrimargia vincatur quaſi ſecurus iā ſuæ caſtitatis, & humilitatis. Sed hac quoque victa dum videt animus in carne continentiam, in mente humilitatē, in corpore abſtinētiam, perfectum ſeſe exiſtimat, & præ ſe cæteros deſpiciens, ſi quando uoluntati ſuæ reſiſti videt, protinus habenas laxat iræ, in verba

Io. 9. proſilit impatientiæ dicens: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Scri-

1. Cor. 2. ptum eſt, Spiritualis iudicat omnia, & ipſe à nemine iudicatur, & In lege os leproſi claudi præcipitur. Prius igitur recte diſcas, vt ſane doceas, prius bene viuas, vt iuſte arguas. Sed hæc omnia copioſius & elegantius Greg. 33. mor. c. 39. vnde Hugo mutuatus eſt.

HISTORIA.

Expergiſcimini ebrij. Ebrios vocat, qui

17 vitijs capti, & uoluptatibus dediti nihil niſi voluptates ſuas cogitant, vt eleganter exponit Hie. de qua ebrietate & Dominus ait Luc. 21. Attendite autem vobis, ne forte grauentur corda veſtra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ. Hos vt dormientes, & ebrios acrioribus verbis ad pœnitentiam prouocat, & flere iubet, quoniam voluptates illas ſuas cito erant amiſſuri: Recentiores

A Heb. & quidam alij, vbi Hier. poſuit, In dulcedine, vertunt, Super muſto, על עסים, vt ſit ſenſus. Qui bibitis vinum vlulate, aut flete ſuper muſto: Sed nos ſciamus, (quod & ipſi fatentur) עסים non ſolum multum ſignificare, ſed ſuccum quemcumque dulcem, qui ad portandū exprimitur ab עסס, quod eſt calcauit, aut compreſſit. Vnde fit vt & dulcedinem ſignificet, vt Ioe. 3. In illa die ſtillabunt montes dulcedinem, quomodo etiam ibi Lxx. & Chaldæus interpretati ſunt. Porro על, licet frequenter ſit idem quod Super, tamen על Pro In.

B etiā ponitur pro In, vt Iſai. 38. Et Pſalmos noſtros cātabimus cunctis diebus vitæ noſtræ in domo Domini Gen. 27. viues in Gladio, & fratri tuo ſeruies. Danie. 9 Et erit in templo abominatio deſolationis. Eſt ergo ſenſus: qui bibitis vinum in dulcedine, id eſt, quibus iucundiſſimæ ſunt huiuſmodi voluptates. Ex quo videmus quantum aberrent qui dicunt pro על עסיסים nihil poni in noſtra tranſlatione.

Gens enim aſcendit. Præterito utitur 18 pro futuro more prophetico, vt certiſſimum eſſe intelligamus, quod dicitur, ſicut & modo dixit, Quoniam

C perijt ab ore veſtro, pro Peribit & auferetur vobis. Hier. Narratur impietas hoſtium ſub figura locuſtarum, & rurſum ſic de ipſis locuſtis dicitur, quaſi hoſtibus comparentur, vt cum locuſtas legeris, hoſtes cogites, cum hoſtes cogitaueris, redeas ad locuſtas, &c. Itaque multitudinem locuſtarum uocat nunc gentē fortē, & innumerabilē, ſed per locuſtas exercitū Chaldæorum intelligi Regul.

vult. Mouit locutio Lyranū, ideoq; de De beſtio-

locuſtis hæc dici negat: nō debuit tamē lis loqui-

moueri, ſolet enim ſcriptura de huiuſ- tur ſcriptu-

modi beſtiolis ita loqui, ac ſi homines eſ- ra, ac ſi ho-

D ſent, vt hic adnotāt Hebræi, & Burgēſis mines eſ-

in add. 2. vt Prou. 30. Formicæ populus ſent.

infirmus, lepuſculus plebs inualida, &c. Et ibid. Locuſta regē nō habet, ſed egreditur per turmas. Ita Virgil. de apibus.

Magnanimoſque duces, totiuſque ex ordine gentis 4. Georg.

Mores, & ſtudia, & populos, & prælia dicam.

Et de formicis.

4 Æneid. *It nigris campis agmen, prædamque per herbas*
Conuectant calle anguſto, pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris, pars agmina cogunt,
Caſtigantque moras. ---

A Affert quoque Burgenſis quod c. 2. dicitur: Quaſi aſpectus equorum, aſpectus eorum, quaſi equites ſic current. Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient, &c. Quod non diceret, ſi vere eſſent equites & quadrigæ. Cur autem gentem fortem vocet, ſatis indicant, quæ ſequuntur.

B 19 *Denes eius vt dentes leonis.* Omnia lacerabunt, & vaſtabunt inſtar leonum. De leonis autem, & de catuli leonis dẽtibus diximus Hoſ. 5. ad finem, in illud: Et quaſi catulus leonis domui Iuda. Quod vero hic quidam cum R. Dauid negant לביא, quod eſt in Hebr. ſignificare catulum leonis, ſed grandem potius leonem, errant cum ſuo duce: nam & Chaldæus, & Lxx. verterunt, Vt catuli leonis. Iidem Lxx. eodem modo tranſtulerunt Pſal. 56. Et eripuit animã meam de medio catulorum leonum. Putat R. Dauid ex Iob 4. argui Chal-

C dæum, ait enim: Catuli leonis diſſipati ſunt, vbi leo qui catulos genuit, dictus eſt לביא. Sed non uidet nomina ætatis mediæ vtrique extremorum tribui ſolere, & vice verſa, ſicut adoleſcens modo puer dicitur, modo iuuenis, aut vir, vt iam probauimus Hoſ. 5. etenim catulos intelligit hic grandiores, quibus molares fortes ſunt.

Poſuit vineam meam. Tota locutio eſt metaphorica, ſiue allegorica: nã metaphora, ſi longior ſit, allegoria vocatur, vineã vocat populũ, de quo Pſal. 79. Vineam de Ægypto tranſtuliſti, &c. Vt re-

D cte Hier. interpretatur. Eſt ergo, ac ſi diceret: Oẽs vites corroſit, & diſſipauit.

20 *Et ficum meam decorticauit.* Si decorticentur arbores, notum eſt cito areſcere. Hiero. ficum eſſe vult ipſum eundẽ populum Iudæorum, ad quem poſtea ſub ficus figura venit ſeruator, vt fructus comederet, & non inuenit, maledixitque ei. Matth. 21. Verum, quoniam ficus in vineis, interq; vites ſunt, haud

A abſurde interpretabimur etiam ficus eſſe populi principes, & magiſtros, qui opibus ſuis ſpoliati ſunt, & cito areſcunt, id eſt, omnino perierunt. Nam illis incurſionibus hoſtium, & cæde principum, atque fortium populus paulatim in dies areſcebat, vt ficus decorticata, quod ad ſenſum Hieronymi pertinet; & principes ipſi amiſſis opibus, amiſſiſque multis ſuorum in interitum feſtinabant, & quaſi areſcebant. Hier. Omnia autem ſub metaphora locuſtarum dicta noſcamus, quæ in tantũ cuncta populantur, vt derodant arborum

B cortices, exutaſque proijciant, & omni virore conſumpto albos ramos, & aridos derelinquant.

ALLEGORIA.

Diximus iuxta hiſtoriam (ait Hier.) 21
tranſeamus ad intelligentiam ſpiritualem, vt cum ſenibus audire poſſimus. Contra Eccleſiam aſcendit gens fortis robore, & potentia huius ſeculi, vt reges, & imperatores idololatræ, vel hæreſiarchæ, ac denique ipſe Antichriſtus. Innumerabilis multitudine, quia multiplicati ſunt ſuper capillos capitis Pſal. 68.
mei qui oderunt me gratis. Et quoniã

C multis uiribus, & artibus, atque potentia inſtructi erant ad nocendum, merito dentes eius ſicut dentes leonis. Hæc gens poſuit vineam Domini in deſertum. Vinea Domini exercituum domus Iſrael eſt, id eſt, Chriſtiani. An non eam fere in deſertum poſuit hæreſis Ariana? Sed vetera omittamus, & calamitatum noſtrorum temporum recordemur, quot vites huius vineæ areſecit & excidit Lutherus filius Diaboli? quot ficus decortificauit, id eſt, epiſcopos, & magiſtros peruertit? Et quoniam ficus etiam Eccleſia eſt propter fructus dulcedinem, hoc eſt quod maxime nitun-

D tur noſtræ ætatis hæretici decorticare ficum, hoc eſt externa Eccleſiæ, quæ videtur viliora, ſed quibus maxima teguntur, atq; conſeruantur, tollere, nempe ceremonias Eccleſiaſticas, & quæ vulgo theologi vocant ſacramentalia, atque adeo ſacramenta ipſa, quæ ceremoniæ quædam ſunt, quibus Deus colitur, & homines ſanctificantur. Videntur hæc humilia, ſi externam tantum ſpeciem

Iſai 5.

Externæ ceremoniæ valde vtiles.

ſpeciē ſpectes,ſed ſi tollas, ficus decor-
ticabitur,Eccleſia nudabitur,& albi fiēt
rami eius,& areſcet.Ideo de quibuſdam
qui hæreticorum typum portant,legi-
mus Iob. 30. Et mandebant herbas, &
arborum cortices.

TROPOLOGIA.

22 *Expergiſcimini hebrij*. Greg. 33. Mor.
c.40.Ebrij uocati ſunt,qui mundi huius
amore confuſi mala non ſentiunt, quæ
patiuntur.Quid eſt ergo dicere:Exper-
giſcimini ebrij,& flete,niſi,Somnum ve
ſtræ inſenſibilitatis excutite, & in deua
ſtatione cordis tot ſibi ſuccedentibus B
vitiorum peſtibus uigilantibus lamen-
tis obuiate?In eo autem quod ſequitur:
Gens enim aſcendit, &c. Hieronymum
cum ſenibus audiamus, qui Moralem
ſenſum ita eleganter exponit,vt neque
addi quidquam,nec detrahi poſſe videa
tur.Ipſa eius verba ponā. Aſcendit gēs
ſuper terram Dei, animam videlicet hu
manam:(omnes enim animę Dei ſunt,
ſicut anima patris, ſic & anima filij) &
aſcendit gens principum mundi illius,
& tenebrarū, & ſpiritualia nequitiæ in
cœleſtibus,aduerſum quos nobis eſt lu
cta, atque certamen, de quibus dicitur: C
Eccl.10. Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcen-
derit ſuper te, locum tuum ne dimiſe-
ris.Cuius gentis dentes ſunt ſicut den-
1. Pet. 5. tes leonis,de quo Petrus Apoſtolus lo-
quitur. Aduerſarius veſter Diabolus
tamquam leo rugiens circuit quærens
quem deuoret. *Et molares illius quaſi ca
tuli leonis*.Catulum leonis, vel eum in-
tellige,qui eleuatur cōtra omne, quod
dicitur Deus, & religio, (id eſt Anti-
chriſtum) vel certe omne dogma per-
uerſum. De cuius contritis molaribus
qui intrinſecus latent, & non vidētur,
Pſal.57. ne facile vitentur, etiam Pſalmiſta læ- D
tatur dicens: Molares leonum confrin
get Dominus. Si ergo dederimus locū
huic genti vt aſcendat in nobis: ſtatim
ponet vineam noſtram in deſertum, de
qua vinum facere ſolebamus, quod læ-
tificat cor hominis: & ficus noſtras de-
corticat, ſiue confringit, ne habeamus
in nobis Spiritus ſancti dona dulciſſi-
ma, ne ſub vinea noſtra, & ficu vir ſan-
ctus requieſcat, ſub quibus cum fuerit,
aduerſariorum impetus non timebit.

A Nec ſufficit huic genti vineam diſper-
dere, ficumque confringere, niſi ſcru-
tans ſcrutetur eas, & quidquid in illis
vitale fuerit interficiat, vt omni virore
conſumpto albi, atque emortui ramu-
ſculi remaneant, & compleatur in no-
bis:Si in uiridi ligno hæc faciunt, in ſic Luc.23.
co quid facient? &c.

HISTORIA.

Plange quaſi virgo accincta ſacco.Ieru 23
ſalem iubet,vt plangat eo modo, atque
eo planctu, quo virgo accincta ſacco
(qui habitus eſt lugentium) plangere
B ſolet ſuper uirum pubertatis ſuæ, id eſt
cui primo nupſerat, cum adhuc virgo
eſſet,quem propterea Lxx. vocant παρ
θενικὸν.id eſt uirgineū, huiuſmodi enim
viri uehementius amari ſolent. Virgi-
nem autem vocat cum Lxx. nouam nu
ptam, quæ cito virum amiſit, propter
ætatem,non propter integritatem, ac
ſi diceret:Plange,ſicut mulier, quæ vi-
rum ea ætate amiſit, qua aliæ virgines
ſunt,& necdum nupſerunt, eſt enim &
in Heb. & in Chaldæo בתולה. id eſt
adoleſcentula.Hieronymus: Vir puber
tatis,ſiue vt Lxx.tranſtulerunt,παρθενι-
C κός, quem vulgo uirgineum vocant,eo
quod primus florem virginitatis abſtu-
lerit,&c.Et quoniam בתולה non raro
etiam pro virgine accipitur: illud in
promptu eſt ad reſpondendum, vſitatū Reg.
eſſe in ſcriptura, vt aliquid habeat no- Res ſæpe
men eius,quod paulo ante fuit, vt Exo. habēt no
7. Proieceruntque ſinguli virgas ſuas, men eius,
quæ verſæ ſunt in dracones:ſed deuora quod pau
uit virga Aharon virgas eorum.Iure au lò ante
tem iubet lugere ſicut virginem, quæ fuerunt.
amiſit virum pubertatis suæ, quoniam
re vera Synagogę vir primus fuerat
Deus, qui eam ſibi deſponſauerat in
D Abraham, Iſaac, & Iacob, vt Ezec. 16.
videmus; ſed illa hunc virum peccatis
ſuis à ſe abalienauerat,& ad idola, quaſi
ad ſecundum virum tranſierat. Pœni-
tentis enim illa vox eſt;Reuertar ad vi-
rum meum priorem Hoſ.2.

Periſt ſacrificium, & libatio.Ingrediē- 24
tibus hoſtibus,& fruges, ceteraque om
nia vaſtantibus, neceſſe erat deeſſe ſa-
crificium & libationem. Libatio,ſeu li- Libatio.
bamen נסך dicitur, à, נָסַךְ, quod eſt
Fudit:fundebatur enim vinū,vel ſicera,

 Nu.28.

Nu.28. Hinc Deut.32. De quorum victimis comedebant adipem, & bibebāt vinum libaminum. Nume.28. Libabitis vini quartam partem partem hin per agnos ſingulos. Sacrificium.i, מנחה fiebat, vt ait Hier. ex ſimila cum oleo, & melle. Leu.6. Quamuis hac voce quodcunque etiam ſacrificium ſignificari ſolet, vt Nu.28. Alterumque agnum ſimiliter offereris ad veſperam iuxta omnē ritum ſacrificij matutini. Quare forte hic de ſacrificio agni quotidiani loquitur.

Luxit humus. Deuaſtata, ſcilicet, & fructu ſuo ſpoliata, tunc enim habitum lugentis videtur aſſumere.

Confūdi. *Confuſum eſt vinum.* Pagninus, & alij vertunt, Aruit vinum. At quamuis id quoque ſignificet verbum, הוביש, tamen elegantius mihi tranſtuliſſe videtur Hieronymus, Confuſum eſt vinum. Et poſtea, Vinea confuſa eſt, & confuſū eſt gaudium: quod quaſi confuſum, & pudefactum ſit vinum videns ſe non reſpondere votis, & laboribus agricolarum, & ſimiliter vinea. Gaudium etiā confuſum eſt, quoniam ſicut qui incipit exhilarare alios, ſi explodatur, aut tacere iubeatur, cōfunditur: ita gaudium ſeſe oſtentare cœperat, & repente ſucciſum eſt. Denique R. Abraham adnotat, Confuſum eſt idem ſignificare quod Aruit.

25 *Elanguit oleū.* Perijt, defecit In Heb. eſt אמלל, quod & Hoſ. 4. poſitum eſt, vbi ait: Et infirmabitur omnis, qui habitat in ea. Ibi hoc verbū expoſuimus.

Confuſi ſunt agricolæ. Idem verbum eſt, de quo iam diximus, id eſt, pudore magno ſuffundentur, cum videant ſe nihil ex labore ſuo percipere, cum magna ſperaſſent. LXX. Aruerunt agricolæ, videlicet præ dolore. Quare non erat, cur ex præterito in imperatiuum mutaretur à quibuſdam, qui verterunt, Confundimini agricolæ.

Meſſis agri. In hac legumina, & omnia, quæ ſolet humus gignere, intelligit Hieronymus.

Accingite vos, ſcilicet, cilicio, vel ſacco, eſt enim verbum, quod paulo ante vſurpauit cum dixit: Quaſi virgo accincta ſacco.

Sanctificate ieiunium. Hieronymus ſimpliciter videtur intelligere, ſanctum ieiunium ieiunate. Sed poſſumus, & iuxta ſcripturæ phraſin intelligere, Parate ieiunium, confugite ad ieiunium. Sanctificare enim interdum idem eſt quod Parare. Iſai.13 de Medis, & Perſis: Ego mandaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes in ira mea. Ierem.6. Sanctificate ſuper eam bellum. Significat etiam ſegregare, Exod.13. Sanctifica mihi omne primogenitum. Numer.3. Sanctificaui mihi quidquid primum naſcitur in Iſrael. Vt liceat etiam interpretari, Segregate tempus aptum ieiunio, vel, vt interpretatus eſt Theodoretus: In ieiunium vos ſegregantes, ſancte, & pure id obite. Sāctifico.

Vocate cœtum Nec hic erat cur mutaretur tranſlatio in; Clamate ceſſationē, 26
cum & Chaldæus eodem modo vertetit, & eum ſecuti ſint R Abraham, & R. Dauid, & alij Hebræi. Symmachus vertit, Vocate Synodum.

Congregate ſenes omnes habitatores terræ. Vt multorum clamore magis moueatur Deus.

A a a dei. Verba ſunt Prophetæ futura mala præuidentis, & eorum terrore vehemētius ad pœnitentiam exhortantis. A a a vnica dictio eſt apud Hebræos אהה, eſtque dolēris interiectio, vt apud Latinos, Heu, aut Ah. Hieronymus Heu ſolet vertere, vt Ioſu. 7. Heu Domine Deus, quid voluiſti traducere populum, &c. Et Iud.6 Heu me Domine Deus, quia vidi angelum Domini. Et cap.11. Heu me filia mi, decepiſti me. Ex quibus locis facile intelligimus, quid valeat in illis locis vbi ſine interpretatione relinquitur, vt Iere.1. A a a Domine Deus, ecce neſcio loqui, Et cap.14. & Ezec.20. Quamuis in his tribus locis vltimis Chaldęus ſemper trāſtulit, Suſcipe deprecationem meam ex quo liquet coniunctionem etiam obſecrantis. Conſtat quoque deprauatam eſſe ſcripturam, cum aſpirationē habere debeat, Aha: ſed pronuntiationem non arbitror eſſe mutandam, modo vt vnicā dictionē proferamus Aaa, non autem quieſcendo in ſingulis literis, ac ſi tres dictiones eſſent. * Non 27
proba-

probabitur hoc fortaſſe nouis Hebræis, qui putant ה literam eſſe conſonantẽ, cũ vere vocalis ſit, habent enim multa huiuſmodi, in quibus errant pueriliter. Sed audiant huius rei cauſam ex Hieronymo in Traditionibus Hebraicis in Geneſ. Idioma, inquit, linguæ illius eſt per ה quidem ſcribere, ſed per A legere, ſicut è contrario A literam ſæpe per ה pronuntiant. Recte ergo profertur A a a, licet ſcribendum ſit Aha. Ita Aharon per aſpirationem ſcribitur, ſed profertur Aaron.

Quia prope eſt dies Domini. Diem Domini vocat, quo potentiam ſuam oſtenſurus eſt puniẽdo, vt latius in Sophon. cap. 1. explicabimus, vbi ait, Quia iuxta eſt dies Domini.

Saddai.

Et quaſi vaſtitas a potente veniet. Erit hic dies quaſi vaſtitas quędam maxima quæ à potente proficiſcitur. Pro Potẽte eſt שדי, quod (vt hic ait Hieronymus) vnum eſt ex decem nominibus Dei, de quorum interpretatione epiſtolam idem ſcripſit ad Marcellam, cuius initium eſt: Nonageſimum Pſalmum. In qua docet Pſal. 90. vbi legimus, In protectione Dei cœli commorabitur, legi in Hebræo hoc nomen, Aquilamque interpretari ἱκανὸν quod nos robuſtum, & ſufficientem ad omnia perpetranda poſſumus accipere. Quæ interpretatio recte huic loco conuenit, dicitur enim Saddai, quod ſibi ſufficiat, & alterius auxilio non egeat.

28 *Numquid non coram oculis noſtris.* Ita legendum eſt, ita enim eſt in Hebr. & ita legunt Hieronymus, & Chaldæus. Nec obſtat in LXX. legi, Coram oculis veſtris, cum facile pro ἡμῶν, potuerit vna litera mutata ſcribi ὑμῶν. Hoc autem ait: Nobis omnibus videntibus nihil erit quod in templo offeratur, quoniam hoſtes agros, & fruges vaſtabunt, atque ita lætitia, & exultatio tam offerentium, quàm ſacerdotum, quæ audiri, & cerni in templo ſolebat, nulla erit.

Cõputruerunt iumenta in ſtercore ſuo. Manebunt domi iumẽta, nec foras educentur timore hoſtium obſidentium, & tamẽ in ſtabulis morientur. Hebræi multo aliter vertunt: Computruerunt grana ſub glebis ſuis: quod ad rem de qua agitur, nihil pertinet, ſiue de locuſta omnia interpretari velis, ſiue de exercitu Chaldæorum. Quare multò verior, & magis propria eſt Hieronymi tranſlatio, Computruerunt iumenta. Sed ipſi legunt פרדות, quod quidã etiam Hebræi affirmant eſſe pluralem numerum nominis פרדה, quod mulam, ſiue iumentum ſignificat. Sed Hieronymus legit פרדות, de quo nemo dubitare poſſit, quin mulas, & iumenta ſignificet, literæ enim ſunt in vtroque nomine eædem.

29 *Demolita ſunt horrea diſſipatæ ſunt apotheca.* Pro Horrea, in Hebræo eſt אוצרות, id eſt, theſauri. Theſauri autem dicũtur in ſcriptura quarumuis rerum præſertim vtilium, & pretioſarum receptacula, vt diximus Hoſ. cap. 13. nu. 41. Horreum autem proprie hordei eſt, & ab hordeo dicitur Varroni, ſicut farreũ dicebatur receptaculum farris. Vſus tamen obtinuit vt tritici, & farris, & rerũ ſimilium, quæ ad victum pertinent, receptacula dicerentur horrea, nam hæc nunc theſauros appellat. Apothecæ autem ſunt in quibus fruges, & vinum reponuntur, Heb. ממגרות, & ideo Lxx. verterunt, Diſſipati ſunt theſauri, ſuffoſſa ſunt torcularia. Huiuſmodi autem cellæ, & receptacula ſolent refici, & reparari cum prouentus ſperatur, ſed vbi prouentus non eſt, negliguntur, & negligentia paulatim corruunt, aut etiam diruuntur.

Horreum

Apothecæ.

Quid ingemuit animal. Iumenta, & pecora omnia fame vrgente mugient, & denique peribunt agris ab hoſte vaſtatis, & obſidione exire non ſinente. Nam vt legimus 4. Reg. 25. Nono anno Sedeciæ menſe decimo Nabuchodonoſor obſedit Ieruſalem, & extruxerũt in circuitu eius munitiones. Et clauſa eſt ciuitas, atque vallata vſque ad vndecimum annum regis Sedeciæ nona die menſis, præualuitque fames, in ciuitate, nec erat panis populo terræ.

30 *Quia ignis comedit ſpecioſa deſerti* Videtur mihi nũc ſine metaphora loqui, palamque dicere villas, & hortos, & arbores incendio Chaldæorum periſſe, vt ſemper in bello fieri ſolet.

Suſpexerunt ad te. Quaſi ſubſidium ſuæ ſiti,famique poſtulantes. Ita dictũ eſt Pſal.103. Catuli leonum rugientes, vt rapiant,& quærãt à Deo eſcam ſibi.

Quia exiccati ſunt fontes aquarum. Exercitu, ſcilicet, hoſtili omne obſeſſis ſubſidium tollente, & fontes obſtruente humo,(vt Palæſtini obſtruebant puteos Iſaac, Gen. 26.) aquæductuſque interrumpente.

ALLEGORIA.

Sed,vt ad locum,vbi ab ſpirituali expoſitione diuertimus,reuertamur. Plãge quaſi virgo,&c. Optime hæc explicat Hieronymus. Poſſumus,inquit,hæc eadem & poſt aduentum dicere ſaluatoris accidiſſe populo Iudæorum,quando pari furore clamantes dixerũt,Crucifige, crucifige talem,non habemus regem,niſi Cæſarem: Ioan. 19. quando circumdata eſt Ieruſalem ab exercitu, & in tantã neceſſitatem venerunt famis, ac peſtilentiæ, vt filiorũ nec dum maturis corporibus veſcerẽtur,& ſacrificia vniuerſa ablata ſunt,& confuſum eſt gaudium à filijs hominum,quia gaudium recipere noluerunt,de quo angelus loquitur ad paſtores: Annuntio vobis gaudium magnum. Luc. 2.

Hæc eadem Hugo S. Victoris ad Eccleſiam allegorice refert. Sed quoniam ſunt quædam, quæ non niſi duriter ad eam referri poſſunt, videat,qui uolet in eius commẽtatio. Melius Hieronymus de Eccleſia interpretatur, ſed tempore Antichriſti, quo peribit ſacrificium, & libatio de domo Domini, & vaſtabitur regio Eccleſiæ pereuntibus ſanctis, & lugebit humus, &c. Nos ad tropologiam trãſeamus Hieronymi verba,quæ eruditiſſima ſunt, in compendium redigentes.

TROPOLOGIA.

31 Poſtquam ſponſa quæ receperat doctrinam Dei,ab ſponſo fuerit ſeparata, & cilicium, hoc eſt habitum lugentis aſſumpſerit:tũc perit ſacrificium, de quo ſcriptum eſt: Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus,& vini libatio, quod lætificat cor hominis. Pſal. 50.

Accingite vos & plangite ſacerdotes. Idem: Qui ſacerdos peccator eſt, & quem remordet propria conſcientia,ci-

A licio accingatur, & plangat propria delicta,& cubet, vel dormiat in ſacco, vt præteritas delicias, per quas offenderat Deum,vitæ auſteritate compenſet. Nec ſufficit flere,vel plãgere, & habitum lugentis aſſumere,niſi ſanctificet ieiunium,id eſt,ſanctum faciat,nõ quale illud erat, de quo dictum eſt: Ecce in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas veſtra. Iſa. 58.

Numquid non coram oculis noſtris. Idem. His quoque qui in Eccleſia commorantur, pro qualitate meritorum frumentum ſpiritus, & hordeum liter-B æ, ſi peccauerunt, tollitur, vt patiantur famem ſermonis Dei, Cumque fuerint alimenta ſublata, conſequenter gaudium, & lætitia tollitur de domo Dei, vt qui audiebant ante Apoſtolum dicentem: Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete; poſtea Dominum audiant ad pœnitentiam prouocantem: Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur. Philip. 4. Matth. 5.

Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo.

32 Idem: Poſtquam alimenta perierunt,& de domo Dei gaudium,lætitiaque ſublata ſunt, iumenta quoque computrue-C runt in ſtercore ſuo. Computreſcit in ſtercore ſuo, cuius Deus venter eſt, & qui dicit: Mãducemus,& bibamus, cras enim moriemur. Iſa. 22. Gregor. hom. 10. in Euang. Mortuam uero carnem putreſcere eſt hoc mortale corpus fluxui luxuriæ deſeruiſe,ſicut de quibuſdam per Prophetam dicitur. Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo. Iumenta quippe in ſtercore ſuo putreſcere eſt, carnales homines in fœtore luxuriæ vitam finire.

Ad te Domine, clamabo quia ignis comedit ſpecioſa deſerti. Hieronymus: Si-D mulque conſideremus, quod niſi propter anguſtiam, & ablationem deliciarum nec Propheta, nec beſtiæ clamaſſent ad Dominum, aut ad Dominum ſuſpexiſſent. Quod quidem & ad iuſtum quondam virum referri poteſt, qui cum declinauerit, & fecerit malum, nequaquam ei virtutes priſtinæ proderunt, ſed iudicabit eum Dominus in quibus inuenerit. Flamma autem, quæ ſuccendit omnia ligna regionis,

gionis, illa eſſe credenda eſt, quæ im- A
mittitur ardentibus Diaboli ſagittis, vt
nihil in nobis bonarum frugum rema-
neat, ſed cuncta incendio cõſumantur.
Hoſ.7. Omnes enim adulterantes quaſi Cliba
nus corda eorum. Et non ſolum Pro-
pheta, vel populus per Prophetam, qui
rationale animal eſt, ſed iumenta quo-
Pſal.35. que, de quibus dictum eſt: Homines, &
iumenta ſaluos facies Domine, & alibi:
Iere.31. Seminabo eos ſemine hominũ, & iumẽ
torum: ſuſpexerunt ad Dominum, & ro-
rem illius miſericordiæ flagitarũt, quia,
exiccati ſunt fontes aquarum, quos ce-
ruus deſiderat, & de quibus Dominus B
Iere. 2. loquitur per Ieremiã: Me dereliquerũt,
fontem aquæ viuæ. Siccatis autem fon-
tibus aquarum, qui atentiã quæque ir-
rigant, atque refrigerant, conſequenter
quidquid in nobis pulchrum fuit, ignis
ardore conſumptum eſt, de quo Domi
Luc. 10. nus dicit in Euangelio: Videbam Sata-
nam, quaſi fulgur cadentem de cælo.

CAPVT II.

Anite tuba in Sion, vlulate in monte ſancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ: quia venit dies Domini, quia prope eſt: dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis. Quaſi mane expanſum ſuper montes populus multus & fortis: ſimilis ei nõ fuit à principio, & poſt eum non erit vſque in annos generationis & generationis. Ante faciem eius ignis vorans, & poſt eum exurens flamma: quaſi hortus voluptatis terra coram eo, & poſt eũ ſolitudo deſerti: neque eſt qui effugiat eum. Quaſi aſpectus equorum, aſpectus eorum: & quaſi equites ſic current. Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient, ſicut ſonitus flãmæ ignis deuorantis ſtipulam, velut populus for- A
tis præparatus ad prælium. A facie eius cruciabuntur populi: omnes vultus redigentur in ollam. Sicut fortes current: quaſi viri bellatores aſcendent murum viri in vijs ſuis gradiẽtur, & nõ declinabũt à ſemitis ſuis. Vnuſquiſque fratrem ſuum nõ coarctabit, ſinguli in calle ſuo ambulabunt: ſed & per feneſtras cadent, & non demolientur. Vrbem ingredientur, in muro current: domos conſcendent, per feneſtras intrabunt quaſi B
fur. A facie eius contremuit terra, Matth. 13.
moti ſunt cæli: ſol & luna obtene- Marc. 13.
brati ſunt, & ſtellæ retraxerunt Luc. 21.
ſplendorem ſuum. Et Dominus de- Ezec. 32.
dit vocem ſuam ante faciem exerci- Eſa. 13.
tus ſui: quia multa ſunt nimis caſtra Hier. 30.
eius, quia fortia, & facientia verbũ Amos. 5.
eius: magnus enim dies Domini, & Soph. 1.
terribilis valde: & quis ſuſtinebit eum? Nunc ergo, dicit Dominus, C
conuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio, & in fletu, & in planctu. Et ſcindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra, & conuertimini ad Dominum Deum veſtrum: Pſal.85.
quia benignus & miſericors eſt, pa- Ionæ. 4.
tiens & multæ miſericordiæ, & præ Ionæ. 3.
ſtabilis ſuper malitia. Quis ſcit, ſi conuertatur, & ignoſcat, & relinquat poſt ſe benedictionem? Sacrificium & libamẽ Domino Deo ve- D
ſtro. Canite tuba in Sion, ſanctifi- Supra 1.
cate ieiunium, vocate cœtum, congregate populum, ſanctificate eccleſiam, coadunate ſenes: congregate paruulos, & ſugentes vbera. Egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo. Inter veſtibulum & altare plorabunt ſacerdotes miniſtri

niſtri Domini: & dicent: Parce Domine, parce populo tuo: & ne des hereditatem tuam in opprobrium, & dominentur eis nationes: quare dicunt in populis, Vbi eſt Deus eorũ? Zelatus eſt Dominus ſuper terram ſuam, & pepercit populo ſuo. Et reſpondit Dominus, & dixit populo ſuo: Ecce ego mittam vobis frumentum, & vinum, & oleum, & replebimini eo: & non dabo vos vltra opprobrium in gentibus. Et eum qui ab aquilone eſt, procul faciam à vobis, & expellam eum in terram inuiam & deſertam, faciem eius contra mare Orientale, & extremum eius vſque ad mare nouiſſimum: & aſcendet fœtor eius, & aſcendet putredo eius, quia ſuperbe egit. Noli timere terra, exulta & lætare: quoniam magnificauit Dominus vt faceret. Nolite timere animalia regionis: quia germinauerunt ſpecioſa deſerti, quia lignum attulit fructum ſuum, ficus, & vinea dederunt virtutem ſuam. Et filij Sion exultate, & lætamini in Domino Deo veſtro: quia dedit vobis doctorem iuſtitiæ, & deſcendere faciet ad vos imbrem matutinum & ſerotinum ſicut in principio. Et implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino, & oleo. Et reddam vobis annos, quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna, quam miſi in vos. Et comedetis veſcentes, & ſaturabimini: & laudabitis nomen Domini Dei veſtri, qui fecit mirabilia vobiſcum, & non confundetur populus meus in ſempiternũ. Et ſcietis quia in medio Iſrael ego ſum, & ego Dominus Deus veſter, & non eſt amplius: & non confundetur populus meus in æternum. Et erit poſt hæc: effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem: & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ: ſenes veſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt. Sed & ſuper ſeruos meos, & ancillas in diebus illis effundam ſpiritum meum. Et dabo prodigia in cælo, & in terra, ſanguinem, & ignem, & vaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem: antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis. Et erit: omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit: quia in mõte Sion, & in Hieruſalem erit ſaluatio, ſicut dixit Dominus, & in reſiduis, quos Dominus vocauerit.

Act. 2. Eſa. 44. Mat. 24. Luc. 21. Rom. 10.

HISTORIA.

Canite tuba in Sion. Iubet Prophetã, & per Prophetam omnes, qui poſſunt audire ſermonem (vt ait Hieronymus) tuba canere in monte Sion, in cuius latere ſita eſt Ieruſalem, & lamentabili voce omnes ad pœnitentiam exhortari. Cur vero tuba cani ſoleat, diximus in illud Hoſ. 5 Clangite buccina, &c.

In monte ſancto meo. In templo, quod in altiſſimo colle extructum eſt, quamuis & Sion, ſiue Ieruſalem, quæ erat in Sion poſſumus intelligere dici montem ſanctum.

Conturbentur omnes habitatores terræ. Trepident, & doleant, ac lugeant, quoniam proximus eſt dies, quo ab exercitu Chaldæorum ſunt capiendi. hunc enim vocat diem Domini, quo Domini iuſtitia, & potentia manifeſtabitur omnibus.

Dies tenebrarũ. Hieronymus: In quo omne lumen lætitiæ auferetur, & cuncta tenebris opprimentur. Eodem pertinent verba, quæ ſequuntur, ſed more

Hebræorum amplificationis cauſa duplicata coaceruantur. Hæc autem omnia ad diem mortis, & iudicij, qui proprie dici ſolet Dies Domini, optime conueniunt.

Quaſi mane expanſum. Mane, ſiue aurora, præſertim ſuper montes, celerrime expanditur. Vnde Homerus.

Iliad. 8.

Ηὼς μὲν κροκόπεπλος ἐκίδνατο πᾶσαν ἐπ' αἶαν, id eſt,

Memnonis interea genitrix velamine cincta
Purpureo terras expandebatur in omnes.

Significat incredibilem Chaldæorũ multitudinem, & celeritatem. Sed, vt bene adnotat Hieronymus, ſemper per metaphorã locuſtarum deſcribitur impetus Chaldæorum.

2 *Similis ei non fuit à principio, & poſt eũ non erit amplius*. Locus eſt valde difficilis. Nam ſi de locuſtis intelligamus, illud aduerſatur Exo. 10. de locuſtis, quas Dominus miſit in Ægyptum, quales ante illud tempus nõ fuerunt, nec poſtea futuræ ſunt. Si autem de exercitu Chaldæorum, quis dubitat Romanos fuiſſe fortiores, qui ferro comparantur Dan. 2. quod ſicut ferrũ omnia domat, ita ipſi omnia regna domuerunt? Sed hoc primum intelligẽdum eſt, quod c. 1. & initio huius ſecundi diximus ex Hieronymo, qui ſæpe id repetit & de locuſtis, & de exercitu Chaldæorum præſentem eſſe prophetiam, verum ita vt per metaphoram locuſtæ ſignificent Chaldæos, quare in vtriſque vera eſſe hæc verba oportet. Alterum eſt, nõ ſimpliciter de his loqui Prophetã, ſed quãtum ad calamitatem, quam huic regioni, de qua ſermo eſt, intulerunt. Ita etiã illud ex Exod. 10. intelligendum eſt, nũquam in terra Ægypti tam innumerabiles locuſtas fuiſſe, nec poſtea futuras eſſe, non autem in vniuerſo orbe terrarum. Ita modo ait, nunquam locuſtas viſas eſſe, quæ ita terram Iudęam infeſtarent, nec fore poſtea videndas, ac ſi aperte dicat. Numquam vllus exercitus tam fortis, & tam noxius ingreſſus eſt in Iudęam, neque ingredietur poſtea, quia (vt iã dixi) nõ de fortitudine, ſed de damno per fortitudinem hoſtilẽ terrę Iudææ illato ſermo eſt. Et quidẽ nullam gẽtem ita ante nocuiſſe Iudæis ac Caldæos, facile quiſque intelliget, qui veterum Iudęorum hiſtoriarũ meminerit. Sed poſtea multo grauius nocuiſſe Romanos notius eſt, quam vt comprobari debeat, cũ ipſa, quę adhuc cernitur, mille & quingẽtorum annorum calamitas, & captiuitas perſpicue comprobet. Reſpondetur ergo non dixiſſe Prophetam: Numquam erit populus huic ſimilis, vt adnotauit Theodoretus, ſed vſque in annos generationis, & generationis, id eſt, Multæ generationes pręteribunt antequam vllus populus ita grauiter noceat genti Iudęorum: atque ita factum eſt, poſt multas enim generationes uenere Romani. Generatio dicitur tempus vitę unius hominis, vt Iſai. 38. Generatio mea ablata eſt, id eſt, tempus vitę meę finitum: atque ita Hebræi numerãt generationes, vt nos idiomate noſtro vnã vitam, aut duas, aut plures numeramus. Eſt autem hæc Hebræorum conſuetudo, vt nomen in eodem caſu geminatum multitudinem magnã ſignificet. Vt Gene. 14. in Hebr. & in Græco eſt: Et vallis ſilueſtris putei, & putei bituminis, ſcilicet, erat, Hoc eſt, tota erat plena puteis bituminis. Nos habemus: Vallis autem ſilueſtris habeat puteos multos bituminis. Et Pſalm. 86. (qui locus obſcuriſſimus eſt) Numquid Sion dicet, homo & homo natus eſt in ea, id eſt, magna multitudo hominum, prophetat enim de populis gentium venturis ad Eccleſiã, id eſt: Num tanta erit felicitas Eccleſię, vt poſſit ei ab aliquo dici; Multi homines in ea naſcuntur per baptiſmum? In Hebræo apertius eſt, vbi legimus. Sioni dicetur, Homo, & homo natus eſt in ea. Ita generatio, & generatio multæ generationes, vt Pſal. 144. Generatio, & generatio laudabit opera tua. Ita vſque in annos generationis, & generationis, id eſt, multarum generationum.

Generatio.

Regul. & phraſis. Nomẽ in eodẽ caſu geminatũ magnam ſignificat multitudinem.

Locus Pſal. 86.

Ante faciem eius ignis vorans. Hieronymus: Quidquid attinget quaſi vorax flamma conſumet, nihilque poſt ſe integrum derelinquet, &c. Terra antequam huiuſmodi locuſtę veniant, fertilis erit, & quaſi horti quidam amœniſſimi, 4

3

mi, plenique voluptatis: ſed poſtquam venerint, ita eam omni decore, & virore ſpoliabunt, vt iam non paradiſus voluptatis, ſed quædam horridi deſerti ſolitudo videatur.

Quaſi aſpectus eorum. Diximus de his cap. 1. num. 18. Aſpectus equorum ad bellum paratorum terribilis eſt, & ferox. Hanc equiferociam graphice depingit Iob c. 39. Terram vngula fodit, exultat audacter, in occurſum pergit armatis, contemnit pauorem, nec cedit gladio. Talis erit aſpectus harum locuſtarum. Hieronymus: Non quo Babylonij equitibus comparentur, ſed quo locuſtę per tranſlationem hoſtiumque quaſi equites dicantur huc illucque diſcurrere.

Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient. Nullus locus erit tutus, locuſtæ non ſolent montes conſcendere, ſed fruges quærere, at locuſtę de quibus nunc loquimur, nihil relinquent, quod non vaſtent, illuc aſcendent, quò aliæ aſcendere non ſolent, & quidem ſumma cum celeritate, (ideo enim dixit, Exilient) & cum ſono quodam horribili, & incredibili, vt non locuſtæ, ſed quadrigę videantur, aut flamma ingens aridiſſima quæque conſumens. Significat nulla loca fore tam munita, vt poſſint impetum Chaldæorum ſuſtinere, ſummam fore eorum celeritatem, & horrendum ſonum, atque clamorem.

5 *A facie eius cruciabuntur populi.* Seruat ſemper metaphoram locuſtarum, cum enim per aerem earum agmina feruntur, ſoliciti, ac trepidi ſuſpectant populi, ne forte in ſuas regiones deſcendant, & cum deſcendere vident, ſummo dolore cruciantur.

Omnes vultus redigentur in ollam, id eſt, Ollæ colorem induent, quo metus magnus ſignificatur: tunc enim refugiente ſanguine ad cor vultus primum pallet, deinde nigreſcit. Nahum. 2. Et cor tabeſcens, & diſſolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus, & facies omnium eorum ſicut nigredo ollæ. Iſai. 13. Propter hoc omnes manus diſſoluentur, & omne cor hominis tabeſcet, & conteretur. Tor-

A ſiones, & dolores tenebunt, quaſi parturiens loquentur. Vnuſquiſque ad proximum ſuum ſtupebit, facies combuſtæ vultus eorum.

Sicut fortes current. Coniuncta eſt enim cum fortitudine velocitas, inde toties apud Hom. πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς, id eſt, velox pedes Achilles.

Quaſi viri bellatores aſcendent murū. Talibus iam uerbis utitur, vt facile quiſque intelligere poſſit quid ſub metaphora locuſtarum lateat. Nulla obiectorum murorum, aut parietum ſublimitas his locuſtis obſtabit, quominus B aſcendant, & ſupetent omnia.

6 *Vir in vijs ſuis gradientur.* Vir more Hebræorum poſitum eſt pro eo quod eſt vnuſquiſque, ſicut LXX. tranſtulerunt: nec viri legendum eſt, ſed vir, vt eſt in Hebr. ſed librarij cum legerent, gradientur, poſuerunt, Viri, neſcientes phraſin Hebræorum, cum enim nomen ſingulare multos complectitur, recte plurale verbum adiungitur & apud Latinos, vt. Vir.

Pars in fruſta ſecant. — 1. Æne

Ita ſæpe loquitur ſcriptura, vt Ionæ, 1. Et timuerunt nautæ, & clamauerunt uir ad Deum ſuum. Et poſtea: C Et dixit vir ad collegam ſuum: venite, & mittamus ſortes. Et cap. 3. Clament ad Deum in fortitudine, & conuertatur vir à uia ſua mala. Eſt ergo ſenſus: Vnaquæque locum ſibi ſignatum in acie ſua tenebit, ita vt in tanta multitudine altera alteri non obſtet. Hoc enim ſolet magnis exercitibus nocere, quod ordo locorum non ſeruetur, conſtatque paucos milites ordinatos magnæ multitudini poſſe reſiſtere, ſi ordinem non ſeruet. Ex quo illud Cant. 6. Terribilis vt caſtrorum acies ordinata. Hieronymus: D Hoc nuper in hac prouincia vidimus. Cum enim locuſtarum agmina venirent, & & aerem, qui inter cœlum, & terram eſt, occuparent: tanto ordine ex diſpoſitione iubentis Dei volitant, vt inſtar teſſerularum, quæ in pauimentis figuntur manu, ſuum locum teneant, & ne puncto quidem (vt ita dicam) & vngue tranſuerſo declinent ad alteram.

Per

7 *Per feneſtras cadent, & non demolientur*. Hieronymus, vt apertam faceret metaphoram, ait: *Per feneſtras, &c.* nihil enim locuſtis inuium eſt, cum & agros, & ſata, & arbores, & vrbes, & domos, & cubiculorum ſecreta penetrent. Hoc autem de locuſtis dicitur, vt de hoſtibus intelligatur, &c. Significatur autem tam feliciter omnia Chaldæis euentura, & ita rerum bellicarum peritos futuros, vt neque occidantur, neque vulnerentur cum per feneſtras deſilierint. Significat etiam hic, & paulo poſt, tam audaces, & auidos victoriæ eoſdem futuros, vt clauſis ianuis per feneſtras, ne vlla ſit mora, tota irrumpant audacia. Recentiores ita vertendū putant hunc locum: Super gladium irruent, & non concupiſcent. Et quidem in vltimo verbo quod eſt, בצע nulla eſt difficultas, nec enim dubitari poteſt, quin ſignificet demoliri, & concidere, quoniam & LXX. verterunt, Non conſummentur, & R. Dauid interpretatur, Non vulnerabuntur. Et Iſa. 38. Dum adhuc ordirer ſuccidit me, id eſt, finiuit me, pro quo eſt in Hebræo idem verbum, בצע nemo eſt igitur qui neget ita recte exponi, non concident ſe, non vulnerabunt ſe. Tota controuerſia eſt de nomine שלח, quod nos fatemur etiam ſignificare gladium, ſiue telum, à שלח, quod eſt Miſit: quare LXX. verterunt, In iaculis ſuis cadent. At ſignificat etiam feneſtram, vt docet Hieronymus, & nonnulli Hebræi, quoniam per eas fures ingredi ſolent, vt ſpolient domos. Nam שלח
8 etiam ſignificat ſpoliare. * Priorem interpretationem vidit Hieronymus, ſciebatque verbis Hebraicis poſſe dari, ſed negat expoſitionis ordini conuenire, nec iniuria: Nam cum Iudæos deſcribat mœſtos, & nimio pauore perterritos, iamque de victoria loquatur, quorſum dicat Chaldæos cadere ſuper gladios, aut ſuper iacula? Quomodo hoc ad locuſtas referri poterit? At per feneſtras cadent, & non demolientur, recte conuenit ei, quod nunc agitur, & שלח ſignificet feneſtram ab ſpoliando, nam & paulo poſt ait:

A Per feneſtras intrabunt quaſi fur.

A facie eius contremuit terra. Hieronymus hyperbolice hæc dici cenſet, quod locuſtarum agminibus per aerem volantibus videbitur Iudæis præ timoris magnitudine & cœlum ruere, & terra fluctuare, Sol, & Luna videbuntur obſcurari, dum lumen poſita in medio nubes locuſtarum in terram uenire non ſinet. Exercitui forti, & magno præclare hæc conueniunt. Nam & terra tremit. 1. Machab. 9. Et clamabant tubis. Exclamauerunt autem & ij, qui erant ex parte
B Iudæ, etiam ipſi: & commota eſt terra
à uoce exercituum. * Et quoniam poe- 9
tæ ſæpe in dictione finitimi ſunt prophetis, ex illis optime hæc intelligemus, ac potiſſimum ex principe poetarum.

—— *Tum cæco puluere campus* 12. Æneid.
Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita Tellus. Et:
Bella mouent immiſſis equis, illi æquore aperto 12. Æne.
Ante Notos, Zephyroſque volant, gemit vltima pulſa
Thraca pedum. ——

C Cœli moueri dicūtur cum tonat, vt.
—— *Et tonitru cœlum omne ciebo*. 4. Æneid.

Quod autem tonitrua tunc futura eſſent, ex ſequētibus verbis intelligimus: Et Dominus dedit uocem ſuam ante faciem exercitus ſui. Sol, & Luna dicuntur obſcurati propter multitudinem equorum, & hominum multo puluere aſcendente, ut apud eundem.

Hic ſubitam nigro glomerari puluere nubem 9. Æneid.
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis:
Primus ab aduerſa conclamat mole Caecus,
D *Quis globus, o ciues, caligine voluitur atra?*

Quoniam autem ita de exercitu locuſtarum loquitur, ut Chaldæorū exercitum intelligi uelit, non eſt mirum ſi dicat ea fieri in aduentu locuſtarum, quæ in magni exercitus impetu fieri ſolent. Quamuis & illius documēti Hoſ. 2. num. 87. à nobis traditi meminiſſe oportet, ſæpe ſcripturam à meta-

phorâ

phora ad rem ipſam diuertere, indeque iterum ad eãdem metaphoram redire, ne ſine cauſa laboremus ſingulis apte ad locuſtas accommodandis. Eodem modo loquitur Iſa. c. 13. de exercitu Medorum, & Perſarum in Chaldęos venientes: Quoniam ſtellæ cœli, & ſplendor earũ non expandent lumen ſuum. Obtenebratus eſt Sol in ortu ſuo, & Luna non ſplendebit in lumine ſuo. Et mox, Super hoc cœlum turbabo, & mouebitur terra de loco ſuo propter indignationem Domini exercituum, & propter diem iræ furoris eius.

10 *Et Dominus dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui.* Videlicet more ducũ, vt & milites ſuos exhortentur in prælium, & aduerſarios terreant. Vox autẽ Domini eſt tonitru. Pſ. 17. Et intonuit de cœlo Dominus, & altiſſimus dedit vocem ſuam, grando, & carbones ignis. 1. Reg. 12. Et clamauit Samuel ad Dominum, & dedit Dominus voces, & pluuias in illa die. Itaque Dominus aduenientibus Chaldæis tonabit, vt terreat Iudæos, & vt animos addat Chaldæis ſigno illo ſentientibus Deum à ſe ſtare. Ita Homerus inducit Iouem ea die Troianis victoriam concedentem, & tonitru hoc ſignificantem.

Vox Domini.

Ioad. 8.

Αὐτὸς δ᾽ ἐξ Ἴδης μεγάλ᾽ ἔκτυπε, δαιόμενον δὲ
Ἧκε σέλας μετὰ λαὸν Ἀχαιῶν, οἱ δὲ ἰδόντες
Θάμβησαν, καὶ πάντας ὑπὸ χλωρὸν δέος εἷλεν.
Ἔνθ᾽ οὔτ᾽ Ἰδομενεὺς τλῆ μίμνειν, οὔτ᾽ Ἀγαμέμνων,
Οὔτε δύ᾽ Αἴαντες μενέτην θεράποντες Ἄρηος.

Quæ ita verti poſſunt.

Ipſe autem horrẽdum intonuit ſublimis ab Ida,
Fulmenque in Danaum populum detorſit, at illi
Obſtupuere animis, pallens timor occupat omnes.
Tunc non Idomeneus, nec maior manſit Atrides,
Non gemini Aiaces famuli manſere Gradiui.

11 Non eſt diſſimile quod Theodoſio imperatore in Eugenium tyrannum pugnante accidit, vt magnus turbo ventorum in ora hoſtium rueret, & ſcutis disiectis pectora nuda præbere cogeret telis, ſagittaſq; militum Theodoſij deferret ad eos, eorum autem ſagittas verteret in iaculantes, vt refert Oroſius lib. 7. c. 22 his verbis. De quo vnus ex ipſis (id eſt, ex hoſtibus noſtræ religionis poeta quidẽ eximius, ſed paganus pervicaciſſimus, huiuſmodi verſibus & Deo, & homini teſtimonium tulit.

Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit aduerſas acies, reuolutaque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit haſtas.
O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Aeolus armatas hiemes, cui militat æther,
Et coniurati veniunt ad Claſſica venti.

Claudianus in panegyri. de tertio Honorij cõſulatu.

Exercitum autem Dei vocat, quia à Deo adducebatur, vt de Iudæis ſumeret vltionem. Ita cum Medos & Perſas cõcitaturum ſe minatur aduerſus Chaldæos, ait Iſa 13. Ego mandaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea. & de Romanis, quos Deus miſit ad excindendã Ieruſalem Chriſti interfectricem, legimus Matt. 22. Et miſſis exercitibus ſuis perdidit homicidas illos, & ciuitatem eorum ſuccendit.

Quia fortia ſunt nimis. Ideo dabit vocem ſuam ante faciem exercitũ, quia maximus eſt, & fortiſſimus, & venit, vt faciat quod Deus vult, id eſt, vt pœnas ſumat de ſceleratiſſima gente.

Magnus enim dies Domini. Maxima in eo facturus eſt, ideo magnus dicitur, vt expoſuimus Hoſ. 1. num. 137.

ALLEGORIA.

Hæc omnia quæ à principio capitis expoſuimus Hier. allegorice interpretatur de die iudicij, aut de die mortis vniuſcuiuſque. Quod enim (inquit) in die iudicij futurum eſt omnibus, hoc in ſingulis die mortis impletur. Allegoriã non ſubieci, quoniam & longa eſt, & ab eo luculenter explicatur. Mihi videntur etiam hæc ſatis apte referri poſſe ad Antichriſti ſæuiſſimam perſecutionem in Eccleſiam, cum & duces cum 12

magnis copijs, & errorum magiſtros in
omnes ciuitates mittet, vt aduerſus Ec
cleſiam pugnent. Quo tempore acerbi
erunt caſus fidelium, & multæ magnę-
que calamitates, & (vt ait Poeta)

--- Crudelis vbique
Luctus, vbique pauor, & plurima mor
tis imago.

Quomodo autem ſingula in hac al-
legoria explicentur, facile ex ſuperiori
Hiſtoriæ expoſitione quiſq; intelliget.

TROPOLOGIA.

Iuxta tropologiam autem, ſicut qua
tuor illa poſtea per numeroſum exerci
tum explicantur, ita nos in quatuor il- B
lis animi perturbationibus, quæ ſunt
initia, fonteſque ceterarum multas a-
lias intelligamus, quæ cum in prouin-
cias, aut in ciuitates, aut in ſingulorum
animas penetrant, magnam virtutibus,
35 & miſerabilem cladem important.* Ex
his enim omnia vitia, & peccata naſcũ
tur S.Tho. 12.Q.23.A.4. vndecim affe-
ctus numerar. Sed Cicero in 4. Tuſcu-
lana ex Stoicorũ ſententia plures pro-
fert, qui tamen illis vndecim continen
tur: nam primis quatuor propoſitis,
ægritudine, metu, lætitia, libidine; ſub
ægritudine collocat inuidentiam, æmu
lationem, obtrectationem, miſericor- C
diam, angorem, luctum, mœrorem, ærũ
Ægritu- nam, dolorem, lamentationem, ſolici-
do. tudinem, moleſtiam, afflictationem, de-
Inuiden- ſperationem. Ægritudo eſt opinio re-
tia. cens mali præſentis, in quo demitti,
Æmula- contrahique animo rectum eſſe videa-
tio. tur. Inuidentia eſt ægritudo ſuſcepta
Obtrecta propter alterius res ſecundas, quæ ni-
tio ſiue hil noceant inuidenti. Æmulatio, eſt
Zeloty- ægritudo, ſi eo, quod concupierit, alius
pia. Miſe- potiatur, ipſe careat. Obtrectatio quæ
ricordia. etiam Zelotypia dicitur, eſt ægritudo
Angor. ex eo, quod alter quoque potiatur eo,
Luctus. quod ipſe concupierit. Miſericordia eſt D
Mœror. ægritudo ex miſeria alterius iniuria la-
Ærumna borantis. Angor eſt ægritudo premẽs.
Dolor. Luctus eſt ægrituto ex eius, qui carus
Lamenta fuerit, interitu acerbo. Mœror, ægri-
tio. tudo flebilis. Ærumna, ægritudo labo-
Solicitu- rioſa. Dolor, ægritudo crucians. Lamen
do. tatio, ægritudo cum eiulatu. Solicitu-
Moleſtia. do, ægritudo cũ cogitatione. Moleſtia,
Afflicta- ægritudo permanens. Afflictatio, ægri-
tio.

A tudo cum vexatione corporis. Deſpera Deſpera-
tio, ægritudo ſine vlla rerum expecta- tio
tione meliorum. * Metus eſt opinio im 14
pendentis mali, quod intolerabile eſſe
videatur. Sub metũ ſubiecta ſunt hæc. Metus.
Pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exa
nimatio, conturbatio, formido. Pigritia Pigritia.
eſt metus conſequentis laboris. Pudor Pudor.
eſt metus, ex quo ſequitur rubor. Ter- Terror.
ror eſt metus concutiens, ex quo ſequi
tur pallor, & tremor, & dentium crepi
tus. Timor, metus mali appropinquan- Timor.
tis. Pauor metus mentem loco mouẽs. Pauor.
Exanimatio, metus ſubſequens, & qua- Exanima
B ſi comes pauoris. Conturbatio, metus tio.
excutiens cogitata. Formido, metus Contur-
permanens. Lætitia eſt opinio recens batio.
boni præſentis, in quo efferri rectum Formido.
eſſe videatur. Ei hæc ſubijciuntur, ma- Lætitia.
leuolentia, delectatio, iactatio. Ma- Maleuolẽ
leuolentia eſt voluptas ex malo alte- tia.
rius ſine emolumento ſuo. Delectatio Delecta-
eſt voluptas ſuauitate auditus, aut alio- tio.
rum ſenſuum animum deliniens. Iacta- Iactatio.
tio eſt voluptas geſtiens, & ſe efferens
inſolentius. Libido eſt opinio venturi Libido.
boni, quod ſit ex vſu præſens eſſe, atq;
adeſſe. Libidini ſubiecta ſunt, ira, excan-
deſcentia, odium, inimicitia, diſcordia,
C indigentia, deſiderium. Ira eſt libido pu Ira.
niendi eius, qui videatur læſiſſe iniuria. Excande-
Excandeſcentia eſt ira naſcens, & mo- ſcentia.
do exiſtens. Odium, ira inueterata. Ini- Odium.
micitia eſt ira vlciſcendi tempus ob- Inimici-
ſeruans. Diſcordia eſt ira acerbior in- tia.
timo odio, & corde concepta. Indigen- Diſcordia
tia, libido explebilis. Deſiderium li- Indigen-
bido eius, qui nondum adſit, viden- tia.
di. * Deſcripſimus ex Stoicorum ſen- Deſideriũ
tentia, & verbis Ciceronis duces qua- 15
tuor, & ſingulorum milites enumera-
uimus, ſed mala quæ hinc oriuntur,
& peccata innumerabilia ſunt. Quæ-
D dam Paul. Gal. 5. demonſtrauit, per
quæ reliqua cognoſci voluit: Manife-
ſta ſunt autem opera carnis, quæ ſunt
fornicatio, immunditia, impudicitia,
luxuria, idolorum ſeruitus, venefi-
cia, inimicitiæ, contentiones, æmu-
lationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, ſectæ,
inuidiæ, homicidia, ebrietates, comeſ-
ſationes, & his ſimilia. Hic fortis, & vio
lẽtus exercitus penetrat in terrã eorũ,

A qui ſibi morem gerere malunt, quam
Deo. Cum ille venit, dies eſt nubis, &
caliginis, obſcuratur enim animus, &
rectum videre non poteſt. Similis huic
exercitus nullus fuit, aut erit, qui ita
animæ noceat. Coram eo, & antequam
veniat, anima eſt quaſi paradiſus volu-
ptatis, & poſt eum ingreſſum ita omnẽ
pulchritudinem, & amœnitatem amit-
tit, vt eremus quædam horridiſſima vi-
deatur. Formidabilis eſt horum militũ
aſpectus, vt equorum ad pugnam para-
torum: ingens eorum ſonitus, id eſt, ma
gna multitudo, ſonus enim magnus
B multitudinis indicium eſt. Super capita
montium aſcendunt velociſſime, quo-
niam & magnos viros ſuperant, & in
ſingulorum animis id quod ſummum
eſt, occupant, id eſt, rationis arcem. Si-
miles ſunt flammæ ſtipulam deuorãti,
neque id tam ſono quã nocendi facul-
tate, nam bona, quæ in anima inueniũt,
16 exurunt, & perdunt.* Qui recte eos an-
te nouerit, ſi in ſe irruere viderit, timo-
re, & ſolicitudine cruciabitur, & præ
diuturno timore, & mœrore nigreſcet.
Omnes munitiones ſuperabunt, & qua
nemo putet poſſe, ingredientur, nam
C ſæpe eos vincũt, qui aduerſus huiuſmo
di vitia munitiſſimi fore videbantur: &
inter ſpiritualia negotia, & fraternæ vti
litatis occupationes tacite ſe ſe inſi-
nuant. Quiſq; ſuæ virtuti nocet, & ita
animam depopulatur, vt quantum fie-
ri poteſt, alijs non ſit impedimẽto, quo
minus & ipſi noceant, niſi forte ſibi ali-
quando duo vitia, aut duas perturbatio
nes aduerſari contingat. A facie horũ
cõtremit terra, corpus enim & inferior
animæ pars vehementer his affectibus
concutitur, & commouetur. Commo-
uentur & cœli, id eſt, ſuperior animæ
portio. Sol, & Luna obtenebrãtur, ideſt
D intelligentia erroribus, voluntas pec-
catis, varijsq; cupiditatibus obſcurãtur.
Stellæ. i. rationes, quæ illuſtrare animũ
ſolebant ad vitia repellẽda, retraxerũt
ſplendorẽ ſuum: non raro enim experi
mur, rationibus, quibus iuuari magno-
pere ſolebamus, vrgente tentatione ni
hil iam iuuari, & ſi eas ſemel, atque ite-
rum mente retractemus. Manent er-
go in anima, & nihil proſunt, neque of-

A fuſam caliginem tollunt, ideoque dicũ-
tur retrahere ſplendorem ſuum.* Quã-
uis in Sole, Luna, & ſtellis magnos quo 17
que viros intelligere poſſimus, qui alio
rum doctores eſſe debent, & largiori à
Deo luce colluſtrantur, & ſi non æque
omnes. Ante faciem huius exercitus
Dominus dat uocem ſuam: quoniã per
verba ſcripturæ, per concionatores,
per monitores terret ſæpenumero ho-
mines ſe ipſos amantes, voluptateſque
vndique captantes, prædicitq; magnã
eis imminere calamitatem, & iam iam
in poteſtatem hoſtium eſſe venturos, ni
B ſi mature reſipiſcant. Nec vero mire-
mur hunc exercitum Dei dici, & face-
re verbum eius; quandoquidem Chal-
dæi, & Romani, quos auaritia, & ira, &
crudelitas ad bellum impellebant, exer
citus Dei dicuntur, quatenus eo iuſte
permittente Iudæos infeſtabãt. Æquo
enim Dei iudicio fit, vt qui legem Chri
ſti contemnit, eiuſque ſanguinem, & ſa-
cramenta vitæ turpitudine conculcat,
in manus vitiorum tradatur, & peccata
per peccata puniãtur, ſicut ait Paulus: Rom. 1.
Propter quod tradidit illos Deus in de
ſideria cordis eorum in immunditiam,
vt contumeliis afficiant corpora ſua in
C ſemetipſis. Et poſtea: Tradidit illos
Deus in reprobum ſenſum, vt faciant
ea, quæ non conueniunt: repletos om-
ni iniquitate, malitia, fornicatione, aua
ritia, nequitia, plenos inuidia, homici-
dio, contentione, dolo, &c.

Nunc ergo dicit Dominus Conuertimini 18
ni ad me. Ne in hæc, quæ comminatus
ſum incidatis, toto corde ad me conuer
timini. Nec putetis ſolum internum do
lorem à me exigi, opera pœnitentiæ
adiungi volo, quæ dolorem verum eſſe
teſtentur, & præterita peccata puniãt,
peccatorumque voluptates pœnarum
D acerbitate compenſent. Non eſt ma-
gnus dolor, qui ſe per fletum, & pœni-
tentiæ opera non prodit. Ieiunate ſi-
mul, flete, plangite. Quid ergo hære-
tici errantes, & in errorem mittentes
animas vagas, & inſtabiles, opera pæ-
nitentiæ, quæ Deus exigit deteſtan-
tur, & ſi credant ſibi per Ieſum Chri-
ſtum dimitti peccata, dimiſſa mentiun-
tur? Hieronymus: Animi pœniten-
tiam

tiam ieiunio, & fletu, & planctibus indicate: vt nunc ieiunantes poſtea ſaturemini, nunc flentes poſtea rideatis, nunc plangentes poſtea conſolemini. Fletus, & planctus hoc differunt, quod fletus lacrymarum eſt, planctus fletum cum percuſſione pectoris, aut capitis, aut alterius corporis partis indicat, eademque eſt ſignificatio in verbis Hebraicis, & Græcis.

19 Veſtes ſcindere. *Scindite corda veſtra*. Mos erat Iudæorum in triſtibus, atque aduerſis veſtes ſcindere, vt Nume. 14. fecerunt Ioſue, & Caleb, & ſummus ſacerdos Matth. 26. & Paulus, & Barnabas Actor. 14. Vult ergo dolorem non externum eſſe penitus, ſed magis internum. Ac ſi dicat: Nolite mihi ſatisfacere ſola veſtium ſciſſione, à cordium ſciſſione incipite. Scindere corda eſt vehementer dolere de peccatis, eaque de corde excutere, & extrahere apertione quadam, id eſt, fletu, & confeſſione. Pro quo Chaldæus dixit: Et auferte impietatem cordis veſtri. Hieronymus: Idcirco ego præcipio vobis, vt nequaquam ſcindatis veſtimenta, ſed corda, quæ plena ſunt peccatis, quæ inſtar vtrium, niſi ſciſſa fuerint, ſponte rumpentur. Gloſſ. interl. Aperite corda veſtra per confeſſionem fidei, &c. Sed malim (niſi & hoc intellexit) per confeſſionem etiam peccatorum, qualis tunc exigebatur, & nunc qualis in Euang. exigitur.

Quia benignus, & miſericors eſt. Pro eo quod eſt, benignus, in Hebr. eſt, חנון, id eſt, quem delectat benefacere, & donare peccata: nam חנן ſignificat miſereri, & gratis dare, atque ignoſcere. Lxx. ἐλεήμων, ideſt, miſericors.

20 *Patiens*. Hebr. ארך אפים, id eſt, latus naribus, qui non cito ita ſuccenditur, neque feſtinat ad vindictam, nam qui anguſtiores habent nares, celeriores videntur ad iraſcendum. LXX. μακρόθυμος, id eſt, longanimis.

Et multæ miſericordiæ. Siue multus in miſericordia, ideſt diues in miſericordia, vt ait Paul. Eph. 2. Deus autem qui diues eſt in miſericordia.

Et præſtabilis ſuper malitia. Pro Præſtabilis, in Heb. eſt נחם, quod verbum ſignificat conſolatione affici, placari, pœnitentia duci, id eſt, facile eum pœnitet ſupplicij, quod cogitabat inferre, cito placatur. Lxx. Pœnitens ſuper malitias. Hieronymus: Præſtabilis, ſeu pœnitens. Idem vocabulum eſt Exod. 32. Quieſcat ira tua, & eſto placabilis ſuper nequitia populi tui. Et ibidem: Placatuſque eſt Dominus ne faceret malum. Ideo Cypria. lib. 4. epiſt. epi. 2. & in ſerm. 3. de bono patientiæ, & ſerm. 5. de lapſis, in fine legit: Et qui ſententiam flectat aduerſus malitiam. Hoc ipſum ſignificat Præſtabilis ſuper malitia, id eſt, præſtat malitiæ, melior eſt malitia, non ſinit ſe ab ea vinci. Præſtabilis. * Porro malitiam pro afflictione ſæpe poni in ſcriptura vulgatum eſt, & ab Hieron. ſatis adnotatum hic & in illud Ionæ. 1. 21 Malitia, & malus. Mittamus ſortes, & ſciamus, quare hoc malum ſit nobis: & in Matth. cap. 6. in fine, & in epiſt. ad Amandum, quæ incipit: Breuis epiſt. Vt 1. Mach. 10. Et recordati ſunt malitiæ magnæ, quam fecerat in Iſrael, & tribulauerat eos valde, & Matth. 6. Sufficit enim diei malitia ſua. Idem ſignificat Malum, vt docet Tertu. lib. 2. aduerſus Marcio. & Damaſc. lib. 4. cap. 20. Inde dies mali Pſal. 40. In die mala (id eſt, laborioſa, & afflictionis plena) liberabit eum Dominus. Et Eccle. 1. Hanc occupationem peſſimam dedit Deus filijs hominum, ideſt moleſtiſſimam, & laborioſiſſimã. Quod etiam video apud Home. vſitatum: infortunium enim & calamitatem vocat κακότητα, id eſt, malitiam, vt Odyſſ. 3.

ὄφρα τάχιστα ὑπ' ἐκ κακότητα φύγοιμεν, ideſt,

Vt celerrime malitiam effugeremus, id eſt, tempeſtatẽ multũ afflicturã. Et li. 4.

---- οὐδέ οἱ ἄλλοι
εἴσ' οἵ αν κατηδήμον ἀλάλκοιεν κακότητα, id eſt,

Neque ei ſunt vlli, qui poſſint auertere malitiam, id eſt, opem ei ferre, ne affligatur à procis. Et: Μηδὲ γέροντα κάκου κεκακωμένον: Neq; ſenẽ affligas afflictũ.

Quis ſcit ſi conuertatur. Quoniam in Heb. eſt. Quis ſcit conuertatur, &c. magiſtri Iudæorum, & quidam alij ita intelligunt

telligunt: Quis ſcit, & cognoſcit peccata ſua? conuertatur, & ignoſcet Dominus. Sed dura eſt profectò, & coacta interpretatio, neque vllo modo recipienda, quoniam cum communi Sanctorũ ſententia pugnat, & cum conſuetudine
22 ſcripturæ, quæ his viris non debuit eſſe ignota. * Solet enim in huiuſmodi interrogationibus coniunctionem, Si, relinquere ſubaudiendam, vt Ionæ. 3. Quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat Deus. LXX. vtroque loco verterunt: Quis ſcit ſi conuertatur: & vtroque loco ſancti patres ita interpretati ſunt. 2. Reg. 12. Quis ſcit ſi forte donet eum mihi Dominus, & viuat infans? An & hic interpretabuntur: Quis ſcit peccata ſua, aut ſe in peccatis eſſe? Denique notum eſt ijs, qui ſcripturam idiomate ſuo legerunt, ſæpe omitti pro conſuetudine illius linguæ huiuſmodi particulas, Si, Sicut, niſi, & ſimiles. Vera igitur translatione conſtituta, merito quærimus cur in re aperta hæſitet Propheta?

Dubitationes in ſcriptura quomodo accipiendæ. Quis fidelium dubitet Deum per pœnitentiam conuerti, & ignoſcere hominibus? Conuertimini ad me (inquit Zach. 1.) & ego conuertar ad vos. Ambr. li. 2. de Pœnitentia. c. 5. negat Petrum dubi-

Act. 8. taſſe cum dixit: Pœnitentiam itaq; age ab hac nequitia tua, & roga Deum, ſi forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui. Nam ſi putant, inquit, dubitaſſe Petrũ, numquid & Deus dubitauit, qui

Iere. 26. ait ad Ieremiam prophetam: Noli auferte verbum, forſitan audient, & auertentur? Dicant ergo Dominum ignoraſ-
23 ſe, quid eſſet futurum. * Sed non ignorantia eo verbo exprimitur, ſed in ſcripturis diuinis frequens huiuſmodi conſuetudo aduertitur, eo quod ſimplex ſit

Ezec. 3. elocutio. Siquidẽ & ad Ezech. dicit Dominus: Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus, ſi forte audient, & terrebuntur. Neſciebat ergo eos poſſe, aut non poſſe conuerti? Non ergo ſemper dubitantis iſta eſt elocutio, &c. Docet ergo Ambr. phraſin eſſe ſcripturæ, vt aliquoties verbis dubitantis vtatur, cum minimè dubitet. Atque hoc exemplis ex Homero petitis confirmat. Denique (inquit) ipſi ſapientes ſæculi, qui omnem gloriam ſuam ſtatuunt in expreſſione verborũ,

A quod Latine, Forte dicimus, Græce τάχα non vbique pro dubitatione poſuerunt. Aiunt itaque dixiſſe primum ſuorum Poetam.

ἢ τάχα χήρ' ἔσομαι, quod eſt, cito vidua ero.

Et alibi. τάχα γάρ σε κατακτανέουσιν Ἀχαιοὶ

Πάντες ἐφορμηθέντες.

Non enim dubitaret omnibus ſimul inſurgentibus vnum facile ab vniuerſis poſſe proſterni. Hæc Ambroſius, & alia in eandem ſententiam: ſi modo is Ambroſius fuit. Quod autem citat ex Ho-

B mero, vnum atque idem teſtimonium eſt in lib. 6. Iliados, vbi Andromache Hectorem à pugna auocans ait:

Δαιμόνιε, φθίσει σε τὸ σὸν μένος, οὐδ' ἐλεαίρεις,

Παῖδά τε νηπίαχον, καὶ ἔμ' ἄμμορον, ἢ τάχα χήρη

Σεῦ ἔσομαι, τάχα γάρ σε κατακτανέουσιν Ἀχαιοὶ

Πάντες ἐφορμηθέντες, id eſt,

Generoſe, perdet te tuum robur, neque misereris

Filij infantis, neque mei miseræ, quæ cito vidua

C *Tui ero: cito enim te interficient Achiui*

Omnes ſuper irruentes.

Quamuis & ita etiam verti poteſt:

Quæ fortaſſe vidua ero, fortaſſe te interficient Achiui. * Nos fatemur Deum 24
non dubitare, quem latere nihil poteſt: ſed homo, quẽ latent multa, cur nõ dubitet? Quod ſi dubitatio intelligẽda nõ eſt, cum dubitare homo videtur, nunquã in ijs, qui loquũtur in ſcriptura, dubitationem admittemus. Nihil ergo du- 2. Reg. 12.
bitabat Dauid, cum dicebat. Quis ſcit ſi forte donet eum mihi Dominus, & viuat infans? Aut quæ dicebat: Forſitan Iudi. 5.

D nũc diuidit ſpolia, & pulcherrima feminarum eligitur ei? Nõ puto hoc dixiſſe Ambroſiũ, aut quicumq; illorũ librorũ de pœnitentia auctor eſt, ſed tantum, non ſemper dubitare in ſcriptura eos, qui videntur dubitare; quod verum eſt. Sed quomodo, aut quare id fiat, explicandũ nobis eſt. Cũ is dubitantis verbis vtitur, cui nihil poteſt eſſe incertum, aut dubium, id eſt, Deus: omnino ea loquẽdi forma eligit, vt aliquid per eã ſigni-

gnificetur, vt docet Grego. hom. 9. in Ezec. Duæ igitur ſunt cauſæ huius locutionis. Prima, vt oſtendat ſcriptura homines liberi arbitrij eſſe, nec Deū præſcientia, aut voluntate ſua neceſſitatē illis imponere. Vt Luc. 20. Mittam filiū meum dilectum, forſitan, cum hunc viderint, verebuntur. Ita docent breuiter Chryſ. & Hier. in eadem verba Mat. 21. * Secunda eſt, vt rei difficultas oſtenda-
25 tur ſiue paucitas facientiū id, quod dicitur. Ita Greg. hom. 9. in Ezec. exponit illud Ezec. 2. Et dices ad eos, Hæc dicit Dominus: Si forte vel ipſi audiant, & ſi forte quieſcāt, quia dominus exaſperās eſt. Significatur enim ex magna multitudine paucos fore audituros. Ita etiā exponit illud Mat. 24. Dabunt ſigna magnā, & prodigi, ita vt in errorem inducantur, ſi fieri poteſt, etiam electi. Trepidabunt enim tunc electi, & nutabunt, ſed non cadent. Eodem modo intelligitur illud Luc. 18. Verumtamen filius hominis veniens putas ne fidem inueniet in terra? id eſt, in pauciſſimis inueniet. At quādo cum dubitatione loquitur homo, id eſt, apoſtolus, aut propheta: prudens lector conſideret, an res ſit eiuſmodi, vt turpe ſit eum, qui ſcribit, aut loquitur, de ea dubitare: & ſi ita indicat, intelligat nō eſſe dubitationem, ſed affirmationem aliquo eorum modorum, quos diximus, explicandam. Vt quod Petrus dixit: Pœnitentiam itaq; age ab hac nequitia tua, & roga Deum, ſi forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui. Si enim de culpæ remiſſione loquatur, non potuit tantus apoſtolus dubitare, & hoc eſt quod voluit Am-
29 broſius.* At multa ſunt, in quibus iure, & merito dubitet apoſtolus, & propheta, quoniam id Deus nondum reuelauit: quo tempore recte dicemus ita eū locutum fuiſſe, quia vere dubitabat. Vt Pſalm. 2. apprehendite diſciplinam, ne quando iraſcatur Dominus, & pereatis de via iuſta. Dubitare potuit an id euenturum eſſet iis, quibus tūc loquebatur: ſæpe enim eos, qui non apprehendunt diſciplinā miſericors, & miſerator Dominus ad ſe allicit, & non pereunt de via iuſta. Similiter in verbis Petri, quæ nunc referebamus, non potuit Petrus

A dubitare, an culpa remittenda eſſet agenti pœnitentiam, & Deum roganti: ſed potuit dubitare an vera eſſet futura pœnitentia, & oratio Simonis. Quod ſi de remiſſione pœnæ velimus intelligere, potuit dubitare an tantus futurus eſſet dolor Simonis, vt totius pœnæ remiſſionem conſequeretur, ita vt nullo deinde modo à Deo puniretur. Ita puto intelligenda eſſe verba noſtri Prophetæ: Quis ſcit ſi conuertantur, & ignoſcat Deus? id eſt, fortaſſe non patietur Chaldæos in terram veſtram venire, ſi pœnitentiam agatis, nec vos captiuos abduci. Ita intel-
B lexerunt Hier. & Ruper. qui in Prophetæ perſona dicunt: Noui Deum ineffabiliter eſſe clementem, ſed quia profundum diuitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei noſſe non poſſumus: ſententiam tempero, & opto potius, quam præſumo. Niniuitæ autem aperte ſe hoc ſignificare oſtendunt: nam cum dixiſſent, Quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat Deus? addunt: Et reuertatur à furore iræ ſuæ, & non peribimus? Ion. 3.

Et relinquat poſt ſe benedictionē. Quoniam dixit: Quis ſcit ſi conuertatur 27
idest ſi propitius redeat ad vos, à qui-
C bus propter peccata receſſerat: nunc addit, Et relinquat poſt ſe benedictionem id eſt rediens ad vos ſecum afferat benedictionem, hoc eſt, abundantiam bonorum, & frugum, vinearum, arborumque fecunditatem, ex qua poſſit offerri Deo veſtro ſacrificium, & libamē. Nam hæc verba, *Sacrificium, & libamē.* cum verbo, Relinquat, copulanda ſunt, vt videmus in tranſlatione LXX. & in aliis nonnullis, & ita videtur intellexiſſe Hieronymus. Quod ſi velit quis ab eis nouam ſententiā incipi in hunc ſenſum: Sacrificium, & libamen Deo ve-
D ſtro, ſcilicet, offerte. Quaſi dicat: Adhuc moneo, vt ſacrificia offeratis, & Deum placare contendatis: recte quoq; hunc ſenſum Heb. verba patiuntur, & Rup. & Lyranus, & Pagninus ita interpretātur.

Sanctificate eccleſiā. Vt nemo, ſcilicet, ſit in tota veſtra congregatione nō ſanctus, vt ait Hier. vel, Præparate eam, vt cū pœnitentia in Dei conſpectū veniat. Iterum eos hortatur ad pœnitentiam.

Congregate paruulos. Vt vagiendo, & plorando miſericordiam & ipſi ſuo modo petant. Iudith. 4. Et induerunt ſe ſacerdotes cilicijs, & infantes proſtrauerunt contra faciem templi Domini.

Egrediatur ſponſus. Nullus ſit voluptati locus, omnes luctui vacent.

28 *Inter veſtibulum, & altare plorabunt*, id eſt, Plorent, vt Hier. & alij exponũt. Sæpe enim huiuſmodi futura imperandi vim habẽt. Sed quærat lector, quodnam altare ſit, quod veſtibulum, & quo loco plorare iubeat ſacerdotes. Quod propriè templum, & domus Domini dicebatur, duas partes habebat; interior, & ſacratior, quæ occaſum ſolis ſpectabat, & ſoli ſummo ſacerdoti patebat, vocabatur Sancta ſanctorum, exterior vero dicebatur Sancta. De hac domo ſcriptum eſt. 3. Reg. 6. Domus autẽ, quam ædificabat rex Salomon Domino, habebat ſexaginta cubitos in lõgitudine, & viginti cubitos in latitudine, & triginta cubitos in altitudine. Huic domui adnectebatur porticus, quæ Hebraice dicitur אולם, De qua ſtatim dictum eſt: Et porticus erat ante templũ viginti cubitorum longitudinis iuxta menſuram latitudinis templi, & habebat decem cubitos latitudinis. Hanc porticum hic Propheta ſuo nomine vocat אולם. Hieron. veſtibulum dixit. Symmachus, προπύλαιον, quod eſſet ante fores tẽpli, Aquila πρόδρομον, ideſt, porticũ, quod foribus templi præcurrat. 2. Paral. 3. veſtibulum dicitur: Ipſas quoque columnas poſuit in veſtibu-
29 lo templi.* Ante hoc veſtibulum erat atrium ſacerdotum, quod atrium interius dicebatur, eratque area quædam magna aperto cœlo muris concluſa, & porticibus vndique ornata. De quo 2. Paral. 4. atrium autẽ exterius erat ante atrium ſacerdotũ, in quo populus conſiſtebat, & 2. Paral. 4. dicitur Baſilica grãdis. De quibus lege Ioſeph. 8. Antiq. c. 2. Vltra hoc atrium exterius nemini è populo tranſire licebat, ſed vſque ad hoſtium atrij ſacerdotum populus hoſtias immolandas deferebat, quas ibi ſacerdotes accipiebant, vt ſcribit Beda in libro de templo Salomonis, cap. 16. Duplex autem erat altare, alterum quod vocabatur thymiamatis, ſiue incenſi, quod erat in ea templi parte, quæ dicebatur Sancta, ante Sancta Sanctorum, & non poterat videri à populo, cum eſſet in medio interpoſitum atrium ſacerdotum, & neſtibulum, ſeu porticus. Inde Luc. 1. legimus de Zacharia: Sorte exijt vt incenſum poneret ingreſſus in templum Domini: & omnis multitudo populi erat orans foris hora incenſi. Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur, quod tardaret ipſe in templo. (non enim videbãt, quid ageret.) Egreſſus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quod viſionem vidiſſet
30 in templo.* Alterum altare erat æneũ, in quo immolabantur hoſtię, & ideo Altare holocauſtorum appellabatur. Hoc altare erat in parte atrij ſacerdotũ, quæ proxima erat veſtibulo, vt aperte tradit Ioſephus, 15. Antiq. c. 14. videtique poterat à populo, cum atrium ſacerdotũ non ſepararetur ab atrio exteriori populi muris altioribus, ſed tantum ſepto quodam altitudinis trium cubitorum, vt eſt apud Ioſephum, 8. Antiq. c. 2. Ergo cum dicit, Inter veſtibulum, & altare, puto de hoc altari holocauſtorum verba fieri, quod ſine addito appellabatur altare, quod & maius eſſet, & populus ſolum hoc altare videret. Itaque ſacerdotes plorare iubet in parte ſui atrij templo proxima, vt rei magnitudo poſtulabat, ſed ante porticum tamen, id eſt, in ſpatio interiecto inter altare exterius & porticum, ſeu veſtibulum templi: quo videri poſſent à populo, & eorum verba, & eiulatus audiri, vt clamor fletuſque populi coniungeretur cum precibus, & fletu ſacerdotum, mutuoq; ſe vtrique ad lugubres clamores exhortarentur, & miſericordiam melius impetrarent. Eumdem locum ſignari puto Matth. 23. Vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum, & altare.

Et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. Hiero- 31
nymus: Apertum eſt ænigma, quod latebat. Populus enim ille multus, & fortis, qui ſupra ſub erucæ, & locuſtæ, & bruchi, & rubiginis deſcriptus eſt nomine,

Veſtibulum, & altare vbi eſſent.

Altare thymiamatis.

Altare holocauſtorum.

mine, nūc manifeſtius quis ſit, oſtenditur: vt dominētur, inquit, eis nationes. Datur autem in opprobrium hæreditas Domini, quando ſeruierit hoſtibus, & dixerint nationes: Vbi eſt Deus eorū, quem ſibi præſulem, quem defenſorem eſſe iactabāt? Poſſumus nationes interpretari & aduerſarias poteſtates, quæ quamdiu non agimus pœnitentiam, dominantur noſtri, & exprobrant, & dicunt: vbi eſt Deus eorum? Hactenus Hieronymus.

Vbi eſt Deus eorum? Moleſtiſsimum hoc erat Iudæis, exprobrari ſibi à nationibus, id eſt, à gentilibus, quòd eum Deum colerent, à quo adiuuari nō poſſent: nam id Dei gloriam minuebat, & populo ipſi, dedecori erat. Pſal. 78. Ne forte dicant in gentibus, Vbi eſt Deus eorum? & innoteſcat in nationibus coram oculis noſtris. Et Pſal. 113. Nequādo dicant gentes: Vbi eſt Deus eorum? Lege Dan. 3. & 9. cap.

32 *Zelatus eſt Dominus terram ſuam.* Zelo commotus, & indignatus eſt, quòd tam durè ab hoſtibus tractaretur. Eſt enim zelus indignatio quædam ex amore orta, quòd rem, quā amabamus, contemni, aut moleſtia, ſiue malo aliquo affici videmus. Vocatur & æmulatio à noſtro interprete Nu. 11. Quid æmularis pro me? Quis tribuat vt omnis populus prophetet? Vtroque enim loco eſt in Heb. verbum idem קנא. Ex quo cernitur cum dicit: *Et pepercit populo ſuo*, non ſignificari malorum, quæ comminatus fuerat depulſionem, ſed bonitatem, & miſericordiam poſt ſupplicia, hoc eſt placatum Deum finem malis, & laboribus ſuorum impoſuiſſe eiſque iterum benefeciſſe. Venit itaque captiuitas illa prædicta, & vaſtauit terram Iudæorum exercitus regis Babylonis, vt in hoc c. docemur: Et reddam vobis annos, quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca, fortitudo mea magna, quam miſi in vos. Quando ergo hæc facta ſunt, quæ nunc Propheta vaticinatur, ſi ab hoſtibus nihilominus victi, captiq; ſunt? Difficilis ſanè quæſtio, & ab expoſitoribus parum explicata. Ex Hieron. nequeo ſatis intelligere, quo tēpore hanc prophetiam impletam eſſe cenſeat: ni-

Zelus.

Æmulatio.

A ſi quod paulò poſt cum ait Propheta: Et eum qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis, de Sennacherib rege Aſſyriorum interpretatur, qui anno quartodecimo Ezechiæ aſcendit contra vrbes munitas Iuda, & cepit eas. 4. Reg. 18. Sed cum cetera omnia ad exercitū Chaldæorū retulerit, qui poſt aliquot annos à Sennacherib impetum fecit in Iudæam: quomodo poſt cladem à Chaldæis inuectam futurū promittat quod antequam Chaldæi venirent, euenerat? * Ceteri expoſitores aut cum He- 33
B bræis de locuſtis omnia interpretātur, quos iam ſatis refutauimus cap. 1. aut totam hanc calamitatem, quam hactenus Propheta, prædixerat, eam eſſe exiſtimāt, quam Senacherib inuexit, eumque precibus ſacerdotum depulſum eſſe, & occiſa nocte vna centum octoginta quinque millia hominum. Sed ſi cetera conueniant, quod fortaſſe præſtare non poterunt, quomodo illud interpretabuntur: Et non dabo vos vltra opprobrium in gentibus. Et eum, qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis, & quæ ſequūtur, cum poſt paucos annos pro-
C phetante Ieremia ab Aquilone venerint Chaldæorū copiæ, quæ vrbem, tēplumque ſuccenderunt, & dati ſunt in opprobriū nationibus, ſicut ipſi teſtantur Dan. 3. Quia Domine, imminuti ſumus pluſquam omnes gentes, ſumuſq; humiles in vniuerſa terra hodie propter peccata noſtra. Et cap. 9. Propter peccata enim noſtra, & iniquitates patrum noſtrorum Ieruſalem, & populus tuus in opprobrium ſunt omnibus per
circuitum noſtrum.* Vt hæc, & multa 34
alia in prophetis intelligantur, multum adnotandum, memoriæque mandandū Reg.
D eſt, hunc eſſe morem prophetārum, vt cum imminentia ſupplicia populo prędixerint, cōtinuo Deum placatū oſtendant, & beneficia promittant, quibus ſe afflicti ſupplicijs præteritis conſolentur: ſed ea beneficia non temporaria ſunt, nec tunc accipienda, ſed ſpiritualia magna ex parte, & in tempus Euangelicæ prædicationis differenda. Dixi magna ex parte eſſe ſpiritualia, quoniā interdum & temporalia quædam cum ſpiritualibus promittuntur, vel cito, vel

Prophetę poſt minas gratiam, & bona Euangelij promittunt.

poſt longum tempus danda. Hoc ne no
uum videatur, nonnullis exemplis con-
firmabo, multum enim lucis, ſi recte te-
neatur, afferet ad difficilium in prophe
tis locorum intelligentiam. Hoſeæ. 5.
caput magnis comminationibus clau-
ditur, ſed continuo in ſexto promitti-
tur conſolatio per Chriſtum afferēda.
In tribulatione ſua mane conſurgent
ad me. Venite, & reuertamur ad domi-
nū, quia ipſe cepit, & ſanabit nos, per-
cutiet, & curabit nos, viuificabit nos
poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit
35 nos, &c. * Et cap. 11. Quomodo dabo
te Ephraim? Protegam te Iſrael? Quo-
modo dabo te? Sicut Adama ponam te
vt Seboim. Conuerſum eſt in me cor
meum, pariter conturbata eſt pœnitu-
do mea. Non faciam furorem iræ meæ,
non conuertar, vt diſperdam Ephraim,
quoniam Deus ego, & non homo. Et ta
men ſcimus diſperditū fuiſſe Ephraim,
& captum ab Aſſyrijs: ſed de quo tem-
pore beneficia ſunt intelligēda, ſtatim
aperit: Poſt Dominum ambulabunt,
quaſi leo rugiet, quia ipſe rugiet, & for
midabunt filii maris. Et auolabūt quaſi
auis ex Ægypto, & quaſi columba de
terra Aſſyriorum, & collocabo eos in
domibus ſuis, dicit Dominus. Quod
conſtat in prædicatione Euangelij fa-
ctum eſſe, vt ſuo loco diximus. Et c. 13.
Dolores parturientis venient ei: ipſe fi
lius non ſapiens, nunc enim non ſtabit
in contritione filiorum. De manu mor
tis liberabo eos, de morte redimā eos.
Ero mors tua ò mors, morſus tuus ero
inferne. Et c. 14. poſt quam eos multis
verbis cohortatus eſt ad pœnitentiam,
hæc ſubijcit multo poſt tempore donā
da. Sanabo contritiones eorum, diligā
eos ſpontanee, quia auerſus eſt furor
meus ab eis. Ero quaſi ros Iſraeli, ger-
36 minabit ſicut lilium, &c. * Perfacile eſt
idem in ceteris prophetis oſtendere.
Iſaias capite 39. prædixit captiuitatem
Ieruſalem à Chaldæis. Et ſtatim c. 40.
ait: Conſolamini, conſolamini popule
meus, dicit Deus veſter. Loquimini ad
cor Ieruſalem, & aduocate eam, quoniā
completa eſt malitia eius, dimiſſa eſt
iniquitas illius, ſuſcepit de manu Domi
ni duplicia pro omnibus peccatis ſuis.

A Quis non putaret ſtatim hæc bona eſ-
ſe accipienda? Sed quid continuo? Vox
clamantis in deſerto, Parate viam Do-
mini, rectas facite in ſolitudine ſemitas
Dei noſtri. Quæ Ioannes Baptiſta, &
Euangeliſtæ Ioanne eodem Chriſtum
oſtendente, & populo in eum credente
completa fuiſſe docuerunt. Ierem. 31.
Si filius honorabilis mihi Ephraim, ſi
puer delicatus, quia ex quo locutus ſū
de eo, adhuc recordabor eius. Idcirco
conturbata ſunt viſcera mea ſuper eū,
miſerens miſerebor eius, ait Dominus.
Sed quando miſereberis? & quando re-
B uertetur ad ciuitates ſuas? Femina, in-
quit, circundabit virum. Tūc fiet, quod
dixi, & cetera, quæ futura ſtatim pro-
mitto. In Daniele cum ſpiritualibus
etiam temporalia quædam pollicetur, Dan. 9.
id eſt, reditum de captiuitate Babyloni
ca, & vrbis reædificationem, ſed potiſſi-
mum ſpiritualia prænuntiat, tametſi
Daniel de populi ſui captiuitate tantū
agere videbatur. Septuaginta hebdoma
des abbreuiatæ ſunt ſuper populū tuū
& ſuper vrbem ſanctam tuam, vt conſu
matur præuaricatio, & finem accipiat
peccatum, &c. * Ex his omnia, quæ re- 37
liqua ſunt in hoc propheta, optime ex-
C plicantur; nam primū temporalia pro-
mittit, ſed poſt reditum è captiuitate
accipienda, vſque ad illa verba: Ficus,
& vinea dederūt virtutem ſuam. Quā-
uis & hæc typice de eiſdem bonis ſpi-
ritualibus dicta ſunt. Sed quæ inde
ſequuntur vſque ad finem Ioelis de bo-
nis per Chriſtum afferendis credenti-
bus intelliguntur. Nunc ſingula ex-
plicemus. Zelatus eſt Dominus ſuper
terram ſuam, & pepercit populo ſuo.
Hoc eſt: Hoc obtinuerunt preces ſa-
cerdotum, & pœnitentia populi, vt
quamuis venturi ſint Chaldæi, & ter-
D ram depopulaturi; tamen Deus vi-
dens illorum crudelitatem, & capti-
uitatem, & afflictionemque populi ſui,
aliquando placetur, & reſpiciat ſuos,
ac de duriſſima ſeruitute educat in pa-
triam ſuam.

*Et reſpondit Dominus, & dixit populo
ſuo.* Per me prophetam ſuum hæc illi
reſpondet.

Ecce ego mittam vobis frumentum.

Terram, & fructus eius vaſtabunt Chaldæi, voſque ad inopiam redigent: ſed ego uobis hæc omnia aliquando cũ magno fenore reſtituam. Soluta enim captiuitate paulatim gens Iudæorum creuit, & fertilitate terræ, diutiuſque valde aucta eſt.

38 *Et non dabo vos vltra opprobrium in gentibus*. Quomodo hoc dictum putabimus, cum poſtea in multo maius opprobrium traditi ſint occiſi, capti, venditique à Romanis? Hoc nihil habet difficultatis, ſi ſciamus iuxta phraſin ſcripturæ cum dicitur Vltra, non ſemper ſignificari perpetuitatem, ſed tempus aliquod longum, vt recte hic adnotauit Lyranus, & in Iſa. cap. 2. Vt Iſa. 2. Non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prœlium, id eſt, Longo tempore erit pax inter homines, cum cœperit prædicari Euangelium. 3. Reg. 10. Et non habebat vltra ſpiritum, id eſt, Diu præ admiratione fuit quaſi ſine ſpiritu. 4. Reg. 6. Et vltra non venerunt latrones Syriæ in terram Iſrael, id eſt, per multum tempus. Ita nunc, Per multum tempus non dabo vos, in opprobrium in gentibus.

Vltra.

Et eum, qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis. R Salomon per eum, qui eſt ab Aquilone fomitem peccati ſignificari dicit, eſtque vetus hæc Hebræorum interpretatio, vt videre licet apud Galatinum lib. 5. cap. 10. itaque adimendum eſſe iuſtis hunc fomitem putant. Quorum ego doctrinam ab Eccleſiæ, ſanctorumque patrum ſenſu valde abhorrentem fortaſſe non referrem, cum pleni ſint eorum libri erroribus huiuſmodi, niſi admonendi viderentur qui in recentium Iudæorum lectione verſabuntur, vt haud quaquam ſecuri ſint, quaſi orthodoxorum libros legentes, ſed intenti, & timidi, & quaſi ſuſpenſo gradu, ceu inter ſpinas incedant. * Omitto quod violentior expoſitio eſt, quamuis pro allegorica afferatur: nam de hoſte procul veniente Propheta loquitur, fomes autem internus, & domeſticus hoſtis eſt. Sit ergo procul ab orthodoxorum ſenſu, atque ſermone, pijſſimis hominibus hoc, dum hic viuitur, dari, vt ſine fomite peccati ſint: quamuis enim magis in dies minui, & decreſcere quodam modo poſſit, hoc eſt, poſſit vis eius compeſci magis, & frenari per Dei gratiam, & ſtudium bonorum operum, numquam tamen penitus interit in nobis. Quis enim ſanctior, aut Deo carior, aut in virtutibus exercitatior quam apoſtoli, quorum vnus clamat: Condelector enim legi Dei ſecundum interiorem hominem: video autem aliam legem in mẽbris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ eſt in membris meis: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Atque hæc Paulum de ſe ipſo dicere, numquamque in iuſtis fomitem omnino extingui, plurimis in locis contra Pelagianos docet Auguſtinus, vt lib. 1. de nuptiis, & concupiſcentia capit. 27. & ſequentibus, & lib. 1. Retract. capit. 23. & 26. & lib. 2. capit. 1. ſermo. 5. & 6. de verbis Apoſtoli. Et in ſe de omnibus etiam iuſtis loquitur, quorum eſt condelectari legi Dei ſecundum interiorem hominem. * Ad hæc, ſi iuſtis fomes detrahatur; ne venialiter quidem vnquam peccabunt, quod ante multos annos contra Pelagianos anathematizauit Eccleſia catholica, & apoſtolica. De quo præclare Auguſt. tract. 41. in Ioan. Quidquid peccatum eſt, inquit, à nobis antea, deletum eſt in baptiſmo. Numquid quia deleta eſt tota iniquitas, nulla remanſit infirmitas? Si non remanſiſſet, ſine peccato hic viueremus. Quis autem audeat hoc dicere niſi ſuperbus? niſi miſericordia liberatoris indignus? niſi qui ſeipſum vult decipere, & in quo veritas non eſt? Infirmitatem autem uocat fomitem peccati, vt multis ipſe uerbis exponit. Merito autem hoc dicit, nam vt iuſtus non poſſit ſine peccato veniali viuere, concupiſcentia, ſiue fomes peccati efficit; vt probat ſanctus Thomas 12. q. 109. art. 8. Denique, vt alia multa miſſa faciam, quis non videat primũ, & ſecundum errorem Beguardorũ, & Beguinarũ ab Eccleſia damnatũ in Concilio

Fomes peccati in hac vita non penitus extinguitur in nobis.

Rom. 7.

39

cilio Viennenſi,cuius verba referuntur
in Clemen.Ad noſtrum, De hæreticis,
aut hoc eſſe quod hæc ſententia affir-
mat, aut ex ea recte ſequi : nempe ho-
minem (vt eiuſdẽ concilij verbis vtar)
in vita præſenti tantum,& talem perfe
ctionis gradum poſſe acquirere, vt red-
datur penitus impeccabilis ? Secundo
quod ieiunare non oportet hominem
poſtquam gradum perfectionis huiuſ-
modi fuerit aſſecutus, quia tunc ſenſua
litas eſt ita perfecte ſpiritui, & rationi
ſubiecta, quod homo poteſt libere cor-
pori concedere quidquid placet? Hæc
Concilium.

41 Sed iã ſenſum Prophetæ uideamus.
Diximus Prophetã de tempore, quod
reditũ de Babylonica captiuitate pro-
xime conſecutum eſt,verba facere,Me-
minerimus etiam Aquilonares in ſcri-
ptura vocari vel Chaldæos, vel Aſſy-
rios, quorum metropolis Niniue fuit.
De Chaldæis quidem notum eſt illud
Aquilo, & Aquilonaris. Ierem. 1. Ab Aquilone pandetur omne
malum ſuper omnes habitatores terræ:
quia ecce ego conuocabo omnes co-
gnationes regnorum Aquilonis, & ve-
nient, & ponet vnuſquiſq; ſolium ſuũ
in introitu portarum Ieruſalem. De Aſ
ſyrijs vero Sophon. 2. dicitur:Et exten
det manum ſuam ſuper Aquilonem, &
perdet Aſſur. Cauſa nominis eſt, quod
Chaldæi, & multo magis Aſſyrij, Iu-
dæis ſunt ad Septemtrionem, vnde flat
Aquilo.Nam Ieruſalem habet.31. gra-
dus latitudinis,& 40. minuta, vt tradit
Ptolemæus lib.5. c. 16. id eſt, diſtat ab
Æquinoctiali verſus Septemtrionem.
31.gradus, Babylon vero diſtat. 35. ex
eodem Ptolem.lib.5.cap.vltimo, Nini
ue caput Aſſyriorum. 36. & 40. minu-
tis, ex eodem lib. 6. cap. 1. Quare quo
magis ab Æquinoctiali diſtant, eo ma-
gis vergunt in Septemtrionẽ.Loquitur
igitur Propheta de exercitu regis aſſy-
riorum,qui non multo poſt reditum ex
Babylone (vt ex Iudith.5.intelligitur)
inuaſit Galilæam duce Holopherne,vt
etiam Iudæam caperet.Sed virtute Iu-
dith Holophernes obtruncatus,& exer
citus Aſſyriorũ fugatus eſt,& adeò pro-
cul à Iudæis factus eſt,vt magna multi-
tudine filiorum Iſrael perſequente in-
numeri ex eo occiſi ſint, vt videmus Iu
dith.15 De quo ibidem 16.c.Venit Aſ-
ſur ex montibus ab Aquilone in multi-
tudine fortitudinis ſuæ.

Et expellam eum in terram inuiam, & deſertam. Eſt enim deſertum magnum 42
à terra Iudæorum euntibus ad Aſſyrios,
propter quod Oſ. 13. dictum eſt : Ero
eis quaſi leæna, & ſicut pardus in via
Aſſyriorum.

Facies eius contra mare Orientale.
Terra promiſſionis alluitur ab Orien-
te mare Galilææ. Quod etiam mare Mare Primum.
Primum uocatur, ſicut verterunt Lxx.
vel quod eſſet ad Orientem, vel quod
primum illud viderunt Hebræi redeun
tes ex Ægypto, per Iordanemque in-
troeuntes.Ab Occaſu vero alluitur ma
ri Mediterraneo, quod mare Magnum Mare Nouiſſimũ.
uocatur, & mare Nouiſſimum;reſpectu
videlicet maris Primi,& minoris.Quo-
niam igitur Bethulia, in cuius obſidio-
ne fugati ſunt Aſſyrij, eſt è regione ex-
tremi maris Galilææ, Aſſyrii fugientes
contra mare Galilææ pergebant, cuius
magna pars protendebatur verſus viã,
qua redituri erant in patriam ſuam.
Quod autem addit:Et extremum eius
vſque ad mare Nouiſſimum, hyperbo-
lice quodam modo dictum eſt,vt ſigni-
ficetur tantam fuiſſe fugiẽtis exercitus
magnitudinem : vt totam Galilæã im-
plere videretur, cuius latitudo eſt à ma
ri Mediterraneo vſque ad mare Gali-
lææ. * De eo enim ſcriptum eſt Iudith.
2. Qui cooperuerũt faciem terræ, ſicut 43
locuſtæ. Significat autem milites per
totam Galilæam diſperſos eſſe tum tur
batione, & metu non ſatis attendere va
lentes quò fugerent,hoſtibus etiam nõ
ſinentibus fugere, quò volebant, tum
etiam quia erant ex varijs prouincijs,
& forte in ſuam quiſque fugere cupie-
bat.Hinc illud Iudith.15. Omnis itaq;
regio,omniſque vrbs electam iuuentu-
tem armatam miſit poſt eos : videlicet
verſus omnes vrbes diſperſi erant. Et
ibidem. Cumque omnis exercitus de-
collatum Holophernem audiſſet, fugit
mens,& conſilium ab eis,& ſolo tremo
re, & metu agitati fugæ præſidium ſu-
munt, ita vt nullus loqueretur cũ pro-
ximo ſuo, ſed inclinato capite relictis
om-

omnibus euadere feſtinabãt Hebræos,
quos armatos ſuper ſe venire audierãt,
fugientes per vias cãporum, & ſemitas
collium. Poſſumus & mare Nouiſſimũ
interpretari mare Mortuum, quod eſt
infra mare Galilææ, & eius reſpectu re
cte dicitur Nouiſſimum, eſt enim nouiſ
ſimus lacus, quem facit Iordanis flu-
uius, & propter magnitudinem mare
dicitur, vt milites diſperſi fuerint non
verſus mare Mediterraneum, ſed per
longitudinem Galilææ, & Iudææ, à ma
ri Galilææ vſque ad mare Mortuum.
Sed quod prius diximus, magis eſt ad
conſuetudinem ſcripturæ.

44 *Et aſcendet fœtor eius, & putredo eius,*
31. *quia ſuperbè egit.* Ex magna militum
multitudine cæſorum in campis, & in
montibus, dum fugiunt, aſcendet fœ-
tor, & putredo, tot enim erunt, vt ne à
feris quidem diſcerpi, & deuorari poſ-
ſint. Pro ſuperbè egit, in Heb. eſt, Ma-
gnificauit, vt faceret, id eſt, Magna ſe fa
cturum putauit, ac nullum fore, qui ſibi
reſiſteret. De quo plura dicemus in il-
lud Sopho. 2. Magnificati ſunt ſuper ter
minos eorum. Porro ſuperbia Holo-
phernis, & Aſſyriorum in toto libro Iu
dith quanta fuerit videmus: ſed potiſſi-
mum in cap. 5. vbi legimus: Et factum
eſt cum ceſſaſſet loqui Achior verba
hæc, irati ſunt omnes magnates Holo-
phernis, & cogitabant interficere eum
dicentes ad alterutrum: Quis eſt iſte,
qui filios Iſrael poſſe dicat reſiſtere re-
gi Nabuchodonoſor, & exercitibus eius
homines inermes, & ſine virtute, & ſine
peritia artis pugnæ? Et Holophernes
cap. 6. indignatus vehemẽter ait: Quo-
niam prophetaſti nobis dicens, quod
gens Iſrael defendatur à Deo ſuo: vt
oſtendam tibi, quod non eſt Deus, niſi
Nabuchodonoſor: cum percuſſerimus
eos omnes ſicut hominem vnum, tunc
& ipſe cum illis Aſſyriorum gladio in-
teribis, & omnis Iſrael tecum perditio-
ne diſperiet, & probabis quoniam Na-
buchodonoſor Dominus ſit vniuerſæ
terræ. Videmus hæc non poſſe intelligi
de Senacherib rege Aſſyriorum, cuius
milites vno loco omnes ceciderunt, &
ipſe cum paucis fugit in terram ſuam;
nec potuit eius exercitus diſpergi per

A Galilæam à mari Orientali vſque ad
mare Nouiſſimum. Quod ſi vera ſit tra
ditio Hebræorum quam Lyranus hic
& 4. Reg. 19. ſecutus eſt, & Gloſſa in-
terlin. in Iſai. 37. cadauera militum in
cinerem fuiſſe redacta ſub veſtibus, &
armis ſuis, multo apertior res eſt: non
enim aſcẽdit ex illis fœtor, & putredo.

ALLEGORIA.

Diximus hæc omnia allegorice de 45
bonis per Chriſtum afferendis prædi-
cta eſſe, tunc enim daturus erat fideli-
bus, & dedit, frumẽtum, vinum, & oleũ,
id eſt, magnam copiam omnium ſpiri-
B tualium donorum, & repleti ſunt eis:
inde legimus toties apoſtolos, & eorũ
diſcipulos repletos fuiſſe Spiritu sãcto.
Nec dedit nos vltra opprobrium in gẽ
tibus, quoniam nũquam dæmones de
populo Chriſtiano triumphare potue-
runt. Eum qui ab Aquilone eſt, id eſt,
Diabolum hoſtem generis noſtri, pro-
cul fecit à nobis, quia princeps huius
mundi eiectus eſt foras, & ita vires ad-
uerſus credentes amiſit, vt lædere eos
non poſſit, niſi volentes, & impleatur
illud Pſal. 90. Super aſpidem, & baſili-
ſcum ambulabis, & conculcabis leonẽ,
C & draconem. Et Paulus ait: Deus autẽ Rom. vlt.
pacis conterat Satanam ſub pedibus ve
ſtris velociter. Expellit eum in terram
deſertam, & inuiam: quia immundus
ſpiritus, cum exierit ab homine, ambu-
lat per loca arida quærens requiem. Fa Mat. 12.
cies eius contra mare Orientale, &c. id
eſt, tam ipſe, quam eius ſocii, & milites
fugati, & correpti timore Chriſti in ho
minibus regnantis per totam Galilæã
vagabuntur, per terram transmigratio-
nis, per Eccleſiam, vt quærat quo ſe re-
cipiat. Sed vincetur à ſanctis, & tandem
in fine ſæculi quia ſuperbe egit in crea
torem ſuum, iacebit ita, vt neminem læ
D dere queat, ſed aſcendat eius fœtor, &
putredo, id eſt, nota ſit omnibus eius
malitia, & ab omnibus rideatur, ſicut vi
ctorum cadauera cum voluptate ſpectã
tur à uictoribus. Eadem figura dictum
eſt Iſa. vlt. Et egredientur, (ſcilicet, ſan
cti) & videbunt cadauera uirorum, qui
præuaricati ſunt in me. Et vermis eorũ
eorum non morietur, & ignis non ex-
tinguetur, & erunt vſque ad ſatietatem
uiſionis

viſiouis omni carni. Itaque in hac allegoria loquitur Ioel de Diabolo, perinde ac ſi homo eſſet, & exercitum duceret.

HISTORIA.

46 *Quoniam magnificauit Dominus, vt faceret.* id eſt, Magna tecũ facturus eſt, magnis te bonis, magna fecunditate cumulabit. Vt Pſal. 123. Magnificauit Dominus facere nobiſcum, facti ſumus lætantes, id eſt, Magnis nos affecit beneficijs.

Dederunt virtutem ſuam. חילם fortitudinem ſuam, ita etiam Lxx. Virtutem autem vocat fructum, qui ex virtute, ſiue fortitudine conſequitur.

Nolite timere animalia regionis. Sicut prius dixerat c. 1. Quid ingemuit animal? mugierunt greges armenti? Quia non eſt paſcua eis. Sed & greges pecorum diſperierũt. Ad te Domine clamabo, quia ignis comedit ſpecioſa deſerti, & flamma ſuccendit omia ligna regionis: Ita nunc vt ſignificet ſterilitatem illam in maximam quandam fecũditatem eſſe mutandam, & omnia lætiſſima futura: ait: Nolite timere animalia regionis vberrima paſcua habebitis, &c. Quæ omnia multo melius conuenire in beatiſſimam illam bonorũ ſpiritualium vbertatem, quæ per Chriſtũ futura erat, ſatis intelliget qui audierit illud Iſa. 35. Lætabitur deſerta, & inuia & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium. Et quæ deinde ſequuntur.

47 *Et filij Sion exultate.* Iam nemo dubitare poteſt de Chriſto eſſe ſermonem, certe nemo deberet. At Iudæi, quorum mala mens, malus animus, hunc locũ, quia manifeſtiſſimus de Chriſto eſt, nequidquam eludere conantur. Sunt quidam qui מורה, pro quo Doctorẽ Hieronymus interpretatus eſt, pluuiam potius ſignificare contendant: ſed ſcriptura doctorem qui cum poteſtate docet, & præſcribit agenda, quidque ſequendum, quid vitandum ſit, מורה veterum interpretum conſenſu vocare ſolet, vt Iſa. 30. Et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum. Inde etiam legiſlator verti ſolet, vt Iob. 36. Nullus ſimilis ei in legiſlatoribus. Pſal. 83. Etenim benedictionem dabit legiſlator. Quomodo in his locis verti poſſet Pluuia? Neque hic recte verteretur, Quoniam dedit vobis pluuiam iuſtitiæ, cum ſtatim de pluuia ſequatur: Et deſcendere faciet ad vos imbrem matutinũ, & ſerotinũ. Video in his verbis, quæ retuli, vbi Hieronymus vertit, Imbrem matutinum, in Heb. legi גשתמרדה, id eſt, pluuiã moreh, verum non ita omnes codices habent, in alijs eſt יורה, vt in Complutenſi. Denique Chaldæus priori loco vertit, מלפיפין id eſt, Doctorẽ veſtrũ, poſteriori, מכרבכיר id eſt, Pluuiam primitiuam. Et R. Iaphet docet aliter מורה accipi priori loco, aliter poſteriori, ſolereque id facere ſcripturam in alijs vocabulis.*At R. Salomon fatetur 48
מורה doctorem ſignificare, ſed doctorẽ pro doctoribus poni, vt intelligamus de doctoribus, quos habuere Iudæi. Nollem id perſuaſiſſet Lyrano, ſed perſuaſit; & inſipientem Salomonem ſequi maluit, quam ſapientes doctores Eccleſiæ, qui de Chriſto interpretantur. Sed & ipſe, & Salomon attendere debuerunt non ſimpliciter dictum eſſe מורה ſed המורה, cum ה articulo notificationis, vt vocant Hebræi, qui non quẽuis doctorem, ſed aliquẽ inſignem, eximiumque demonſtrat, vt articuli Græcorum, ac ſi diceret, Dedit vobis doctorem illum eximium, doctorem illum promiſſum. Denique inter alia nomina, quæ Chriſto tribuunt prophetæ, Doctor, & Magiſter appellatur, ſicut ipſe de ſe dixit Matth. 23. Nec vocemini magiſtri, quia magiſter veſter vnus eſt, Chriſtus. Iſai. 55. Ecce teſtem populis dedi eum, ducem, ac præceptorem gentibus. Et cap. 30. Et non faciet auolare à te vltra doctorem tuum, & erunt oculi tui videntes præceptorem tuum, id eſt, ſemper tecum manebit doctor tuus Chriſtus, nec auolabit à te, quia te per ſcripturam ſuam, & per prædicatores ſuos docebit. Ex his & Ruffini interpretatio conuincitur, qui doctorem iuſtitiæ putauit eſſe regem Ezechiam. Quod nullo modo fieri poſſe conſtat ex ijs, quæ diximus num. 33. & magis conſtabit cum ad illa verba veniemus: Et erit poſt hæc effundam ſpiritum meum, &c. Merito ergo vocat

Chriſtus doctor dictus.

filios

filios Sion, (in quibus omnes creden- A tes intelligit ex Iudæis, & ex gentibus) omnes filios Eccleſiæ, cuius figura erat Ieruſalem, vt exultent in Domino Deo ſuo, illique læti gratias agant, quandoquidem Chriſtum illis dedit, à quo diſcerent veram iuſtitiam, ſynceramque pietatem, ne aut ſupercilio errantium Iudæorum, aut inani eloquentia Philoſophorum deciperentur.

49 *Et deſcēdere faciet ad vos imbrem.* Vtitur omnibus vocabulis, quibus vbertas fructuum terræ ſignificari poteſt, vt inde intelligamus copiam admirabilem bonorum ſpiritualium. Imber matutinus, id eſt, qui cito deſcendit, & tempeſtiuus ſolet appellari, & temporaneus, eſt imber menſis octobris, quo ſemina tunc terræ mandata irrigantur, vt creſcant. Serotinus eſt qui fructus perducit ad maturitatem menſe Martio, aut initio Aprilis, vt diximus in illud Hoſ. 6. Et veniet quaſi imber nobis temporaneus, & ſerotinus terræ. Chaldæus: Demiſitque uobis primitiuam pluuiā tempeſtiue, & ſerotinam in mēſe Niſan. Eſt autem Niſan primus menſis, cui apud nos reſpondet fere pars Martii, & Aprilis. Significat omni tempore abundaturam Eccleſiam vera, ſolidaque doctrina Euangelij, qua fecundetur, & omnibus donis impleatur. Quod intelligimus ex Iſa. 55. Et quomodo deſcendit imber, & nix de cœlo, & illuc vltra non reuertitur, ſed inebriat terram, & infundit eam, germinare eam facit, & dat ſemen ſerenti, & panem comedenti: ſic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo. Non reuertetur ad me uacuum, ſed faciet quæcumque volui, & proſperabitur in his, ad quæ miſi illud.

Imber matutinus, & ſerotinus.

50 *Sicut in principio.* Sicut eo tempore faciebat, quo maxime veſtram ſalutem D curabat, vt cum eduxit vos ex Ægypto, & aluit tot annis in deſerto: & cū poſtea ⁝ eduxit in terram fluentem lacte, & melle. Verū in Heb. eſt בראשון, id eſt, in principio, id eſt, Dabit uobis imbrem ſerotinum in principio anni, hoc eſt in menſe Niſan, ſicut tranſtulit Chaldæus, quem nonnulli ſequuntur. Sed Hieronymus, & LXX. verterunt, Sicut in principio, aut, Sicut prius, ſolēt enim notæ ſimilitudinis Sicut, & ſimiles, frequenter omitti apud Heb. vt alias adnotauimus, Itaque in principio idem eſt atque ſicut in principio. Quæ interpretatio ſine dubio aptior eſt, cum enim dixiſſet; Et deſcendere faciet ad vos imbrem matutinum, & ſerotinum, nihil erat neceſſe addere: In principio, id eſt, In primo mēſe, quia nemo ignorabat imbrem ſerotinum dici imbrem primi menſis. Illud magis ad prophetarum cognitionem animaduertendum eſt, ſolere ſcripturam felicitatem bo- B norum ſpiritualium, & donorum nouæ legis comparare cum vbertate veteris legis, aut priorum temporum, cum ſit ſine dubio multo maior, & præſtantior in noua lege. Vt Iſai. 1. Et reſtituam iudices tuos, vt fuerunt prius, & conſiliarios tuos ſicut antiquitus. Hoſ. 2. Et canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Ægypti. Malac. 3. Et placebit Deo ſacrificium Iuda, & Ieruſalem ſicut dies ſæculi, & ſicut anni antiqui. * Sed hæc, & alia eiuſmodi ita explicanda ſunt, vt 51 intelligamus; Sicut, & ſimiles particulas, ſemper quidem ſignificare ſimi- C litudinem, ſed non ſemper æqualitatem in eo, in quo res ſimiles eſſe dicuntur, vt Leuit. 19. Diliges proximum tuum, ſicut te ipſum. Deuteron. 18. Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus. Ioan. 17. Et ego claritatem, quam dediſti mihi, dedi eis, vt ſint vnum, ſicut & nos vnum ſumus, & ibi ſæpe. Similitudinem igitur intelligere debemus inter bona veteris, & noui teſtamenti, non æqualitatem. Habent hoc præterea bona illa legis naturalis, & ſcriptæ, Vt figuræ fuerint bonorum nouæ legis, & ideo conferuntur cum eis, non vt æqualitas ſignificetur, ſed vt reſpondere rei figuratæ figura intelligatur. Quamuis, ſi reſecare ad viuum velimus, recte poſſumus dicere ſignificari quoque æqualitatem in bonis illis prioris legis, non tamen ſecundum id, quod erant, ſed ſecundū id, quod ſignificabant. Sicut manna, vt res quædam eſt, multo inferior erat ſacra

Bona Euāgelij cur veteribus bonis cōparentur.

Regul.

ſacra Euchariſtia,ſed ſignificatione par
illi erat,quia id,quod ipſa eſt,id eſt,cor-
pns Chriſti ſignificabat.Exponemus er
go. Deſcendere faciet ad vos imbrem
matutinum, & ſerotinum,ſicut in prin
cipio,id eſt,Talem doctrinam, vobis dá
bit,& talem vbertatem bonorum,qua-
lis illo imbre matutino, & ſerotino o-
lim ſignificabatur. Et ad eundem mo-
dum cetera loca prophetarum expli-
cabuntur.

52 *Et reddam vobis annos,quos comedit lo
custa.* Noua fertilitate compenſabo ia-
cturam priorum annorum. Aut aper-
tius:vetera damna ſpiritualia, & vete-
rem inopiam vbertate gratiæ nouæ le-
gis compenſabo.

Fortitudo mea magna. Pro fortitudo
mea,eſt חילי,id eſt,exercitus meus for
tis,& id ſonat fortitudo mea. Iam hu-
iuſmodi animalia exercitum ſuum an-
te nocauerat.Itaque tentationes mali-
gnorum ſpirituum, & peccata priora
iudicium, & vindicta Dei fuerunt, &
iuſte permiſſa ſunt, vt confundatur ho
minum ſuperbia, & ſciant nihil ſe eſſe
ſine Deo.

*Et non confundetur populus meus in
sempiternum.* Non confundetur vnquã
populus Chriſtianus, quia hæc bona,
quæ illi promitto,nemo ei adimere po
terit.Quamuis ſæuiant tyranni,& mil-
le nocendi,atque cruciandi artes exco
gitent, poterunt adimere populo meo
bona illa,quæ ſponte ſua caſura erant:
ſed quo magis his ſpoliabitur,eo magis
cœleſtibus donis augebitur. Ex his cõ-
ſtat ſatis non loqui Prophetam de bo-
nis temporalibus. Lyranus ait in Heb.
non eſſe,In ſempiternum,ſed,In ſæcu-
lum,quo certum tempus oſtenditur,&
finitum. Idem in libro Differentiarum
veteris teſtamenti.In Hebræo, inquit,
eſt,In ſeculum, quod non importat æ-
ternitatem, ſed temporis longitudi-
nem: ſed non animaduertit in He-
bræo צולם poni cum ו, quod ita ſcri-
ptum ſignificat æternitatem, vt abũde
probat Hieronymus in illud Gal. 1.
Vt eriperet nos de præſenti ſæculo
nequam.

53 *Et ſcietis quia in medio Iſrael ego ſum.*
De populo credentium ſemper loqui-
A tur, quem Paulus Gal. 6. vocat Iſrael
Dei. Re ipſa experiemini me eſſe inter
vos,vt vos protegam, & omnibus bo-
nis impleam.

Et ego Dominus Deus veſter. Semper
ero Deus veſter, & ſemper nouis erga
vos beneficijs hoc comprobabo. Solus
enim hoc præſtare poſſum ſeruis meis,
& præter me non eſt alter Deus, qui
hoc poſſit.

Erit poſt hæc effundam Spiritum meũ.
Hæc de Spiritu ſancto miſſo in apoſto-
los in die Pentecoſtes dici dubitare nõ
poſſumus, cum habeamus ipſorum apo
B ſtolorum principem expoſitorẽ. Cum
enim illi repente varijs linguis loque-
rentur,& quidam mirarentur,alij vero
irriderent dicentes, Quia muſto pleni
ſunt iſti:Stans Petrus cum vndecim le- Acto. 2.
uauit vocem ſuam, & locutus eſt eis.
Viri Iudæi, & qui habitatis Ieruſalem
vniuerſi, hoc vobis notũ ſit, & auribus
percipite verba mea. Non enim, ſicut
vos æſtimatis,hi ebrij ſunt, cum ſit ho-
ra diei tertia: ſed hoc eſt quod dictum
eſt per prophetam Ioel: Et erit in no-
uiſſimis diebus, dicit Dominus,effun-
dam de Spiritu meo ſuper omnem
C carnem: & prophetabunt filij veſtri,
& filiæ veſtræ, & iuuenes veſtri viſio-
nes videbunt, & ſeniores veſtri ſom-
nia ſomniabunt,&c * Sed & ipſe conte 54
xtus verborum hoc ipſum docet.Locu
tus enim Propheta de Chriſti aduẽtu,
atq; doctrina,recte ait, Poſt hæc, id eſt,
Paulo poſt, cum ipſe in cœlum aſcen-
derit.Lxx.ſimiliter dixerunt,Poſt hęc,
& Petrus idem ſignificauit cum dixit,
In nouiſſimis diebus,id eſt, poſteriori-
bus,& conſequẽtibus diebus, hos enim
vocat ſcriptura dies nouiſſimos, vt Mi
chae.4.in princ.latius donante Domi-
D no explicabimus. Chaldæus: Sed erit
poſt hæc effundam Spiritum ſanctum
meum ſuper omnem carnem, & pro-
phetabũt filij veſtri,& filiæ veſtræ, &c.
Sed & R.Dauid ad tempora Meſſiæ re-
fert. Audax ergo, & Iudaica interpreta
tio Ruffini eſt,qui hæc omnia refert ad
tempora Ezeciæ. Equidem nequeo ſa-
tis mirari qui hoc cuiquam cordato ho
mini venire potuerit in mentem: quo-
modo enim oſtendere poterit tunc ef-

fuſum

fuſum eſſe Spiritum ſanctum ſuper omnem carnem? vbi ſunt prophetiæ filiorum, & filiarum? vbi ſomnia ſenum, viſiones iuuenum? fortaſſe neque ipſi Iudæi inimici gloriæ Chriſti hoc dicere auderent. Nec minus turpe, quod præfatns Petrū affirmare in apoſtolis hanc prophetiam fuiſſe impletam: non obſcure videtur dicere aliud Prophetam voluiſſe, nec ſatis proprie vſurpaſſe Apoſtolum eius verba: ita enim ait: Animaduertendum proinde quia hoc ſolū de cōtextu propheticæ orationis Apoſtolus, quod ſuo tempori congruebat, aſſumpſerit, id eſt: Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filii veſtri, & filiæ veſtræ. Quia enim linguarum ſcientiam apoſtoli fuerant miraculo conſecuti, prędictam hanc effuſionem Spiritus Eccleſię doctor oſtendit, & prophetiam appellauit linguarum ſcientiam, quę & ſi nō de futuris, ſed de recentibus Dominicę incarnationis myſteriis diſputaret, tamen non niſi virtute ſancti Spiritus cōtigiſſet, &c. Quaſi vero non proprie prophetiæ acceperint donum. At paulo poſt audaciam etiam eorum repudiari dicit, qui hæc verba de illo ſolo tēpore intelligunt, quod Petrus indicauit. Quod ſi hæc audacia eſt, ſanctiſſimorum, doctiſſimorumque uirorū eſt audacia, Hiero. inquam, & Theodoreti, ceterorumque fere expoſitorum: tum Iuſtini martyris in dialogo cum Tryphone, Hilarij lib. 8. de Trin. Chryſ. hom. 4 in Acta apoſtolorum, & hom. 5. & hom. 1. in epiſ. ad Ephe. & Oecumenij in ſecundum caput Actuum apoſt. & aliorum, qui omnino de hoc tempore interpretantur, nec umquam alterius temporis meminere. Sed quid ego ſanctos patres commemoro, cum & Iudæi nonnulli, vt R. Dauid, & R. Ieſua ad tempora Meſſiæ referant? Verum ſingula videamus. Hier. ad Hedibiam. q. 9.

Effundere. Verbum autem effuſionis ſignificat gratiæ largitatem, & idipſum ſonat quod Dominus repromiſit; Vos autem bapti-

Acto 2. zabimini Spiritu ſancto. In tantū enim Spiritu ſancto baptizati ſunt, vt repleretur tota domus, in qua erant ſedentes. In quibus hoc merito adnotabi-

A mus, Hieronymum exponere baptizari Spiritu ſancto pro repleri, & quaſi immergi in Spiritum ſanctum. Ex quo intelligimus illud Matth. 3. Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiā, qui autem poſt me venturus eſt, fortior me eſt, cuius non ſum dignus calceamenta portare, ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igne. * Quo loco Chryſoſtomus adnotat eleganter dictum eſſe, Ipſe vos baptizabit Spiritu ſancto, ac ſi diceret: Sicut ego modo copioſe effundo aquam ſuper vos, ita ipſe copioſe effundet Spiritum ſanctum. Et Theophy-

Baptizari Spiritu ſā cto.

ſſ

B lactus interpretatur, Inundabit vos largiter Spiritus ſancti gratijs. Sed apertius hoc intelligimus ex eo, quod diſcipulis dixit Chriſtus poſt reſurrectionē, quos iam baptiſmo eius aqueo ablutos fuiſſe dubium non eſt: Et conueſcens præcepit eis ab Ieroſolymis ne diſcederent, ſed expectarent promiſſionem patris, quā audiſtis, inquit, per os meū: quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto non poſt multos hos dies. Et Acto. 11. ait Petrus: Cum autem cœpiſſem

Acto 1.

C loqui, cecidit Spiritus ſanctus ſuper eos, ſicut & in nos in initio. Recordatus ſum autem verbi Domini, ſicut dicebat. Ioannes quidē baptizauit aqua: vos autem baptizabimini Spiritu ſancto. Sed redeamus ad effuſionem, quam hic quoque Hieron. docet largam, & diuitem muneris abundantiam ſignificare, cum, ſcilicet, plurimis diſtribuitur, & ſingulis copioſe. Vt Tit. 3. Per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus ſancti, quē effudit in nos abunde: Didymus etiam in medio fere libro primo de Spiritu ſancto, & eum ſecu-

D tus Ambroſ. lib. quoque 1. de Spiritu ſancto, c. 7. multis, elegantibuſque verbis confirmant probari hinc diuinitatē Spiritus ſancti, quoniam non dicitur effundi, niſi quod participabile eſt, vt, Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, & Cant. 1. Oleum effuſum nomē tuum. Nec dicet Deus, Effundam de angelo meo, ſicut ait, Effundam de ſpiritu meo, quia angelus, cum creatura ſit, nō eſt participabilis: Spiritus autem ſanctus, quia Deus eſt, effunditur, & partici-

Rom. 5.

cipa-

cipabilis eſt. Ceterum quod Lucas iuxta LXX. interpretes dixit, Effundam de ſpiritu meo, idem valet cum eo quod eſt in Heb. & in noſtra tranſlatione, Effudam Spiritum meum. Sed cum dicitur, Effundam de ſpiritu meo, hoc videtur oſtendi, naturā Spiritus ſancti quātumuis effundatur, & participetur, inexhauſtam, atque infinitam manere. Ambroſ. lib. 1. de Spiritu ſancto, cap. 7. Non ſpiritum ait, ſed de ſpiritu. Neque enim nos capere poſſumus plenitudinem Spiritus ſancti, ſed tantum accipimus, quātum de ſuo arbiter noſtri pro ſua voluntate diuiſerit.

56 *Super omnem carnem.* Omnem carnē vocat omnis conditionis homines, & omnis ætatis, & ſexus. Ita enim ſolet

Omnis caro. intelligi in ſcriptura, Omnis caro, vt Iſa. 40. Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum eſt, id eſt, Omnes videbunt gloriam, & mirabilia Chriſti, ſiue Iudæi, ſiue Græci, ſiue parui, ſiue magni, ſiue viri, ſiue feminæ, docti, & indocti, nobiles, & ignobiles, &c. Et ibidem: Omnis caro fenū, & omnis gloria eius quaſi flos agri, id eſt: Quamuis magni ſint, & diuites, & potentes, omnes ſunt fenum perinde ac pauperes, & abiecti homines. Hinc videmus cur Paulus dixerit Rom. 3. vt omne os obſtruatur, & ſubditus fiat omnis mundus Deo, quia ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro coram illo. Quod iterum repetit Gal. 2. Ac ſi diceret: Quantumuis quis magnus ſit, & legem diligentiſſime ſe obſeruaſſe dicat, non magis ex operibus legis iuſtificabitur, quàm illi, qui nihil in lege gloriantur. Similiter & alij loci intelliguntur. Pſal. 144. Benedicat omnis caro nomini ſancto eius. Iſa. 66. Veniet omnis caro, vt adoret coram facie mea dicit Dominus.

Et prophetabunt filij veſtri. Ex eo genere gratiarum, quas gratis datas vocamus, non omnes, ſed quaſdam enumerat, quę maximę ſunt. De quibus latius Apoſtolus. 1. Cor. 12. Diuiſiones vero gratiarum ſunt, idē autem Spiritus, &c. Vnicuique autem datur manifeſtatio Spiritus ad vtilitatem. Alij quidem per Spiritum datur ſermo ſapientiæ, alij au-

A tem ſermo ſcientiæ ſecundum eundem Spiritum: alteri fides in eodem Spiritu, alij gratia ſanitatum in vno Spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij diſcretio ſpirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio ſermonum. Hæc autem omnia operatur vnus, atque idem Spiritus diuidēs ſingulis pro vt vult * Ex quibus verbis, & ex Acti-

57 bus apoſtolorū intelligimus plene impletam eſſe hanc prophetiam poſt Domini aſcenſionem, & varia in varijs Spiritus ſancti dona extitiſſe. Quidā enim prophetabant vt Agabus, & filiæ Phi- Acto. 21.

B lippi, & nonnulli ex Corinthijs. 1. Corinth. 14. Et acto. 13. Erant autem in Eccleſia, quæ erat Antiochiæ, prophetæ, & doctores. Quidam viſiones videbant, vt Ioannes in Apocalypſi, & Paulus Acto. 9. & Petrus Act. 10. alij ſomnia, vt Paulus Act. 16.

Senes veſtri ſomnia ſomniabunt. Quęritur cur ſenibus ſomnia tribuat, iuuenibus autem viſiones, cum ſenex Ioannes ſacras Apocalypſis viſiones viderit? Adde quod S. Thomas. 22. q. 174. art. 3. affirmat altiorem gradū prophetiæ eſſe videre viſiones, quam ſomnia

C ſomniare, quia maior, inquit, vis prophetici luminis eſſe videtur, quę aliquē occupatum circa ſenſibilia in vigilando abſtrahit ad ſupernaturalia, quam illa, quæ animam hominis abſtractam à ſenſibus inuenit in dormiēdo. Cui ſententiæ ſubſcribere videtur Moſes Ægyptius lib. 2. Directoris dubiorum, c. 45. Hanc quæſtionem ex verbis ipſis ortā miror ab expoſitoribus fuiſſe prętermiſſam. Mihi ita reſpondendum videtur, ſenibus, id eſt, maioribus, & prouectioribus perfectiorem prophetiæ gradum dari, minus autem perfectū iuuenibus. Loquimur autem de ſomnijs, in quibus

D ſine vlla viſione imaginaria intus Deus loquitur prophetę, & res futuras, occultaſque exponit, qui ſine dubio altior prophetiæ gradus eſt, quam cum viſiones imaginatiæ illi obijciuntur, vt ibidem docuit ſanctus Thomas. Et quia ſigna (inquit) maxime expreſſa intelligibilis veritatis ſunt verba: ideo altior gradus prophetiæ videtur quādo propheta audit verba exprimentia intelligibilem

ligibilem veritatem ſiue in vigilando, A
ſiue in dormiendo, quam quando videt aliquas res ſignificatiuas veritatis, &c.
58 * Verbi gratia altior prophetiæ gradus eſt ille Act. 27. Aſtitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cuius ſum ego, & cui deſeruio, dicens: Ne timeas Paule, Cæſari te oportet aſſiſtere, & ecce donauit tibi Deus omnes qui nauigāt tecum: quam ille cap. 10. cum vidit Petrus cœlum apertum, & deſcendens vas quoddam, velut linteum magnum quatuor initijs ſummiti de cœlo in terram, in quo erant omnia quadrupedia, & ſerpentia terræ, & volatilia cœli: & B
facta eſt vox ad eum: Surge Petre, occide, & māduca. Hoc etiam intelligimus ex Numer. 12. Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum. Ac ſi diceret: Alijs prophetis obiiciam viſiones, aut certe, ſi honorare magis eos voluero, per ſomnia eis loquar. Hoc autem ſignificatum eſſe indicat, id quod ſequitur: At nō talis ſeruus meus Moyſes, qui in omni domo mea fideliſſimus eſt, ore ad os loquar ei, palam, & non per ænigmata videt Deum. His enim verbis docere voluit, quātumuis C
prophetas honoraret, neminem ita à ſe eſſe honorandum, ac Moſem. Sed vide quid dicat: Aut per ſomnium loquar ad illum, non dicit, Per viſionem in ſomno ei indicabo futura. Itaq; expreſſionem prophetiæ per verba opponit viſioni, quaſi præſtantiorem. At cum ſomnia viſiones habent, quales vigilātibus obijciuntur, altior eſt vigilātis prophetia, quàm ſomniantis, & hoc eſt quod S. Thomas prioribus verbis voluit, qua re nec ipſe ſibi, nec nobis aduerſatur.

59 *Sed & ſuper ſeruos, & ancillas.* Ita omninos legitur in Hebr. & in quibuſdam D
codicibus Lxx. non, Seruos meos, vt nonnulli codices habent, ideoque Ruffinus, & multi alij ita intelligunt, nullus excludetur ab hoc munere, quamuis extremæ conditionis ſit, ſuper ſeruos etiam, & ancillas effundam Spiritū meum. At quoniam & veriores codices habent, & Petrus dixit: Sed & ſuper ſeruos meos, & ancillas meas, atque ita & Græci libri habent, & veteres patres referunt, aliam oportet eſſe huius loci explanationem. Dixerat, Effundam Spiritum meum ſuper omnem carnem: & ne forte Iudæi putarent de ſolis filijs Iſrael dictum, ſicut & nunc Hebræi recentiores interpretantur: pollicetur gentes etiam, ſi ad eius ſeruitutem accedere voluerint, non expertes tanti muneris futuras. Atque huiuſmodi homines vocat ſeruos ſuos, & ancillas, vt recte ait Rupertus. Ita factum eſt Act. 10. Adhuc loquente Petro verba hæc cecidit Spiritus ſanctus ſuper omnes, qui audiebant verbum. Et obſtupuerunt ex circunciſione fideles, qui venerant cū Petro, quia & in nationes gratia Spiritus ſancti effuſa eſt. Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes Deum. Idem videmus cap. 19. Sed & Petrus ait Actor. 15.* Viri fratres, vos ſcitis quoniam ab antiquis diebus Deus 60
in nobis elegit per os meum audire gētes verbum Euangelij, & credere. Et qui nouit corda Deus, teſtimoniū perhibuit dans illis Spiritum ſanctum, ſicut & nobis, & nihil diſcreuit inter nos, & illos. Sed animaduertamus his verbis Ioelis Petrum addidiſſe, Et prophetabunt, vt intelligamus eos, qui credebāt ex gentibus, non ſolum accepturos fuiſſe Spiritum ſanctum, vt eius gratia iuſtificarētur, aut donum linguarum, ſed etiam donum prophetiæ ſicut & credentes ex Iudæis accipiebant. Ideo Petrus ipſe dixit: Dans illis Spiritum ſanctum, ſicut & nobis, & nihil diſcreuit inter nos, & illos. Plene ergo nobis Petrus explicauit ſenſum Prophetæ.

Et dabo prodigia in cœlo, & in terra. Cum his verbis, & ſequentibus aperte Propheta loqui videatur de ſignis diei iudicij, difficilis admodum quæſtio eſt, quomodo hæc cum præcedentibus copulentur: & adhuc difficilior, quomodo Petrus cum retuliſſet quæ ad rem præſentem pertinebant, hæc quoque connectat, quæ non ad illud tempus, ſed ad futurum iudicium pertinēt. * De 61
hoc Hieronymus duas refert ſententias, & cogitur hæc omnia dicere facta eſſe in Chriſti paſſione, quæ explicatio magnas habet difficultates. Nam Propheta aduentum Spiritus ſancti præceſ-

ſurum hæc ſigna, & prodiga ſatis indi- A
cat, at Chriſti paſſio, & reſurrectio effu-
ſionẽ Spiritus ſancti præceſſere. Omit-
to quod diem reſurrectionis Chriſti vo
cat diem magnum, & horribilem. Deni
que ipſe Hieronymus in fine c. teſtatur
Tropologicam eſſe hanc expoſitionẽ.
Non ergo videtur dubitandum hæc ſi-
gna, & prodigia ad futurum iudicij tem
pus eſſe referenda, cum ita veteres fere
exponant, vt Origenes tractat. 30. in
Mat. Chryſoſt. & Oecumenius in Act.
c. 2. (licet hi duo etiam de excidio Ieru
ſalem intelligant.) Beda in Marc. 13. &
in Luc. 21. Theodoretus, Rupertus hic, B
S. Thomas in Matth. 24. Ita igitur mihi
videntur hęc explicanda. Dixit de do-
ctrina Chriſti, de aduentu Spiritus ſan-
cti, & continuo ponit ſigna iudicij, vt
oſtendat nullam legem poſt hanc eſſe
expectãdam, ſed hanc eſſe ab omnibus,
qui ſalui futuri ſunt, recipiendam: aut
iudicium magnum, & maxime formida
bile eſſe ſubeundũ, quo iudicentur om-
nes, qui non receperint. Arbitror enim
hoc eſſe omnino, quod ſcripſit Paulus
Hebr. 10. Voluntarie enim peccãtibus
nobis poſt acceptam notitiam verita-
tis iam non relinquitur pro peccatis C
hoſtia, terribilis autem quædam expe-
ctatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ
conſumptura eſt aduerſarios. Et idem
62 fere ait in extremo cap. 9. * Propterea
ait Propheta: Et erit omnis, qui in-
uocauerit nomen Domini, ſaluus erit
Quaſi dicat: Non aliter datur effuge-
re hoc terribile iudicium, niſi creden-
do in Chriſtum, & inuocando nomen
eius. Etenim pro, Saluus erit, in He-
bręo eſt ימלט, id eſt, euadet, effugiet
ex interitu. Hoc ipſum docere voluit
Paulus Rom. 10. citatis eiuſdem verbis
Prophetæ. Corde enim creditur ad iu-
ſtitiam, ore autẽ confeſſio fit ad ſalutẽ. D
Ac ſi dicat: Non poteſt aliter cuiquam
ſalus cõtingere. Addit: Dicit enim ſcri-
ptura: Omnis qui credit in illum, non
confundetur. Non enim eſt diſtinctio
Iudæi, & Græci: nam idem Dominus
omnium, diues in omnes, qui inuocant
illum. Omnis enim quicumque inuo-
cauerit nomẽ Domini, ſaluus erit. Hoc
eſt: Diues eſt Dominus, ſed diuitiarum

A eius ij demum participes erunt, qui no
men illius inuocauerint, id eſt, fide ve-
ra coluerint, & operibus illa fide dignis
quæ ſunt ſigna, atque effecta veræ inuo
cationis. De qua inuocatione dictũ eſt
Pſal. 98. Moyſes, & Aharon in ſacerdo-
tibus eius, & Samuel inter eos, qui in-
uocant nomen eius. Et illud 1. Cor. 1.
Sanctificatis in Chriſto Ieſu, vocatis sã
ctis, cum omnibus, qui inuocant nomẽ
Domini noſtri Ieſu Chriſti. Ad hoc etiã
pertinet quod ſtatim ſequitur: Quia in
monte Sion, & in Ieruſalem erit ſalua-
tio, pro quo eſt in Hebr. פליטה, id eſt,
B euaſio, id eſt, in catholica Chriſti Eccle
ſia tantummodo inuenietur ſalus, & il-
li ſoli ſalui fient, qui ad eam per fidem
Chriſti venerint. *Et in reſiduis quos Do-
minus vocauerit.* id eſt, in illis, qui ex po
pulo Iudæorum conuertentur ad Chri
ſtum, vt expoſuit Hieronymus, cæteri
peribunt, & iudicabuntur.* Hi enim vo 63
cantur reſidui, ſiue reliquiæ, quia cete-
ris per incredulitatem pereuntibus ſoli
relicti, atque ſeruati ſunt. De quibus
Iſa. 1. Niſi Dominus Sabbaoth reliquiſ-
ſet nobis ſemen, &c. Et Roma. 11.
Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ
C ſecundũ electionem gratiæ factæ ſunt.
Merito ergo Petrus hæc omnia in te-
ſtimonio copulauit, quoniam omnia
ad rem, quę agebatur, magnopere per-
tinebant.

Sanguinem, & ignem, & vaporem fumi.
In terra hæc erunt ſigna, Sanguis ad
prodigium vſq; effuſus in prælijs. Mat.
24. Conſurget enim gens in gentem, &
regnum aduerſus regnum. Ignis fulgu-
rum, & fulminum, & ſtellarum caden-
tiũ de cœlo, vt legimus Mat. 24. id eſt,
ignitarum exhalationum. Vapor fumi
erit ex rebus, quæ fulminum igne com
burentur.

D *Sol conuertetur in tenebras, & luna in
ſanguinem.* Hæc ſigna erunt in cœlo.
Matth. 24. Sol obſcurabitur, & luna nõ
dabit lumen ſuum. De quibus latius
Iſaias, cap. 34.

*Antequam veniat dies Domini ma-
gnus, & horribilis.* Hæc omnia fient pau
lo ante diem iudicii, vt plenius ex Mat.
24. intelligitur. Poſt quæ conſequetur
breuis temporis pax, & quies, ac paulo

poſt inopinatus veniet dies iudicij. * A
64 Tempus inter hæc ſigna, & diē ipſum
iudicij interponendum non eſt humanæ
facultatis definire, ſed breue admodum
futurum iudex ipſe venturus docuit
Luc. 21. Videte ficulneam, & omnes
arbores, cum producunt ex ſe fructum,
ſcitis quoniã prope eſt æſtas. Ita
& vos, cum videritis hæc fieri, ſcitote
quoniam prope eſt regnum Dei. Sed
explicatius Matth. 24 Ita & vos, cum
videritis hæc omnia, ſcitote, quia prope
eſt in ianuis. Supereſt explicandum,
quomodo in noſtra tranſlatione ſit,
Dies Domini magnus, & horribilis, cũ B
apoſtolus Petrus dixerit, Dies Domini
magnus, & manifeſtus, ſiue illuſtris, &
clarus: quod etiam omiſſum eſt tam à
Ioelis, quam ab Actuum apoſtolicorũ
enarratoribus, quos viderim. Eraſmum
excipio: ex cuius longa annotatione
hoc tantum habemus, apoſtolos de verbis
non eſſe ſolicitos, ſed ſenſum bona
fide reddere. At quid hoc prodeſt, cum
ſenſus ſit aliter, ſi dicatur, Dies Domini
horribilis, quàm ſi dicatur Dies Dñi
manifeſtus? Quod Eraſmus adnotauit,
verum eſt, ſed cum ſenſus idem retinetur:
quod fieri hoc loco demonſtrare C
debuerat. * Sciamus ergo in Hebr. eſſe
65 Horribilis. Terribilis. נורא, id eſt, terribilis, ex omnium ſententia.
Sed eſt etiam idem quod Græce ἐπιφανὴς, Latine illuſtris, aut manifeſtus.
vt Lucas poſuit, & Lxx. interpretes
confirmant, qui eodem modo verterũt.
Iidem 2. Reg. 7. vbi nos habemus:
Faceretque eis magnalia, & horribilia,
pro Horribilia, tranſtulerũt, ἐπιφάνειαν
id eſt, claritatem, aut manifeſtationem
in Hebræo נוראות. Et Iſai. 64. Hieronymus
vertit: Cum feceris mirabilia, non
ſuſtinebimus. In Hebræo pro Mirabilia
נוראות, Chaldæus, פרישן, quod recte D
etiam vertemus, Manifeſtationes, nam
פרש, etiam ſignificat, Manifeſtauit, vnde
מפרשים expoſitores, manifeſtatores.
Ac ne quis miretur aſſuetus tantũ
nouorum Hebræorum commentarijs,
aut lexicis: ſciat quidquid timorem incutit,
aut admirationem, aut reuerentiam,
hoc nomine in ſacris literis ſignificari.
Et quoniam quęcumque in quouis
genere magna ſunt præter cetera,

A admirationem commouent, & timorem,
aut reuerentiam, recte illis conuenit
nomen נורא ſiue maſculina, ſiue feminea
terminatione, quomodo nos terribilia
vocamus, quæ magnitudine reliquis
præſtant, quod & Latini ſæpe faciunt, Horrendum.
quale illud videtur Virgilij.
Monſtrũ horrendũ, ingens. Et illud forte Æne. 4.
Horrendas canit ambages, --- Æne. 6.
Nonius Marcellus in libro de proprietate 66
ſermonum: Horrendum ſignificat
nouũ, & admirabile. Virg. Æneid. lib. 3.
Horrendum dictu, video mirabile monſtrũ
Idem lib. 8. *Naſcenti cui tres animas Feronia mater*
B *(Horrendum dictu) dederat, &c.*
Inde quod de domo Piſci ab eodem dictum eſt.
Horrendum ſiluis, & relligione parentũ. Æne. 7
Seruius expoſuit, Horrendum, venerandum,
non quod horrori ſit. Sed ad noſtra
redeamus. Exo. 15. Terribilis, atque
laudabilis, & faciens prodigia, ibi Lxx.
נורא pro aduerbio acceperunt, verteruntq;
θαυμαστῶς, id eſt, mirabiliter. Et
Pſal. 64. ſanctũ eſt templũ tuũ, mirabile
in æquitate. Iſa. 64. Cum feceris mirabilia,
nõ ſuſtinebimus. Interdum vertunt
C Lxx. ἔνδοξος, id eſt, glorioſus, & clarus,
vt in hoc ipſo loco Iſaiæ; cum feceris
ἔνδοξα, id eſt, glorioſa, & illuſtria, &
Deu. 10. Qui fecit tibi hęc magnalia, &
terribilia, Lxx. τὰ ἔνδοξα ταῦτα, glorioſa
hæc aliquãdo κραταιός, id eſt, fortis,
vt Deu. 7. Quia Dñs Deus tuus in medio
tui eſt, Deus magnus, & terribilis.
Lxx. Deus magnus, & fortis. Et Ezec. 1.
Quaſi aſpectus cryſtalli horribilis, ibi
Chaldæus pro נורא poſuit חסין, id eſt
fortis, Quaſi aſpectus gelu fortis. Et
Deut. 10. Qui fecit tibi hæc magnalia,
& terribilia, idem Chaldæus vertit
חסינתא, id eſt fortitudines. * Quoniã 67
D igitur dies ille Domini lucidiſſimus, &
clariſſimus futurus eſt præter ceteros
omnes propter Chriſti, ſanctorumque
ſplẽdorem, quo illuſtrabitur: Deus Pſal. 49.
enim manifeſte veniet, Deus noſter,
& non ſilebit. Ignis in conſpectu eius
exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas
valida, & erit in die illa lux magna:
atque ea iudicis lux terrorem incutiet
maximum reprobis, omneſque in ſum-

mam admirationem conuertet; iure terribilis, & admirabilis dicitur, & ἐπιφανής, hoc eſt lucidus, & manifeſtus.

Et erit, omnis qui inuocauerit. Omnia iam expoſuimus num. 62. Vnum reſtat exponendũ; *Sicut dixit Dominus*: Quæritur enim vbi dixerit Dominus, In mõte Sion, & in Ieruſalem futuram eſſe ſaluationem, & liberationem ab æterno interitu? Probabile eſt Prophetam alludere ad prophetiam Iſaiæ, quæ paulo ante populo tradita fuerat: Et erit in nouiſſimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, &c. Vel ſicut dixit Dominus mihi, cum hæc reuelabat, quæ ſcribo: quid enim aliud ſignificant vniuerſa verba, ex quo cœpit dicere: Et filij Sion exultate, & lætamini in Domino Deo veſtro, &c.

CAP. III.

QVia ecce in diebus illis & in tempore illo, cum conuertero captiuitatẽ Iuda & Hieruſalẽ: congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat: & diſceptabo cum eis ibi ſuper populo meo, & hæreditate mea Iſrael, quos diſperſerunt in nationibus, & terram meam diuiſerunt. Et ſuper populum meũ miſerunt ſortem: & poſuerunt puerũ in proſtibulo, & puellam vendiderunt pro vino, vt biberent. Verum quid mihi, & vobis Tyrus, & Sidon, & omnis terminus Palæſtinorum? numquid vltionem vos reddetis mihi? & ſi vlciſcimini vos contra me, cito velociter reddã viciſſitudinem vobis ſuper caput veſtrũ. Argentum enim meũ, & aurum tuliſtis, & deſiderabilia mea, & pulcherrima intuliſtis in delubra veſtra. Et filios Iuda, & filios Hieru-

A *ſalem vendidiſtis filijs Græcorũ, vt longe faceretis eos de finibus ſuis. Ecce ego ſuſcitabo eos de loco in quo vendidiſtis eos: & conuertam retributionem veſtram in caput veſtrum. Et vendam filios veſtros, & filias veſtras in manibus filiorum Iuda, & venundabunt eos Sabæis genti longinquę, quia Dominus locutus eſt. Clamate hoc in gentibus, ſanctificate bellum, ſuſcitate robu-*

B *ſtos: accedant, aſcendant omnes viri bellatores. Concidite aratra veſtra in gladios, et ligones veſtros in lanceas. Infirmus dicat, Quia fortis ego ſum. Erumpite, & venite omnes gentes de circuitu, & congregamini: ibi occũbere faciet Dominus robuſtos tuos. Conſurgant & aſcẽdant gentes in vallem Ioſaphat: quia ibi ſedebo, vt iudicem omnes*
gentes in circuitu. Mittite falces, Apoc. 14.

C *quoniam maturauit meſſis: venite, & deſcendite, quia plenum eſt torcular, exuberant torcularia: quia multiplicata eſt malitia eorũ. Populi populi in valle cõciſionis: quia*
iuxta eſt dies Domini in valle con- Supra. 2.
ciſionis. Sol, & Luna obtenebrati ſunt: & ſtellę retraxerunt ſplendorem ſuum. Et Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam: & mouebuntur cœli, &

D *terra, & Dominus ſpes populi ſui,* Hier. 25.
& fortitudo filiorum Iſrael. Et Hamos 1.
ſcietis, quia ego Dominus Deus veſter habitans in Sion in monte ſancto meo: et erit Ieruſalem ſancta, & alieni non tranſibunt per eã am-
plius. Et erit in die illa: ſtillabunt Hamos 9.
montes dulcedinem, & colles fluẽt

lacte:

A *lacte: & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum. Aegyptus in deſolationem erit, & Idumæa in deſertū perditionis: pro eo quod inique egerint in filios Iuda, & effuderint ſanguinem innocētem in terra ſua. Et Iudæa in æternum habitabitur, & Hieruſalem in generationem & generationem. Et mundabo ſanguinem eorum, quem non mundaueram: & Dominus commorabitur in Sion.*

HISTORIA.

Quia ecce in diebus illis. Varia eſt in hoc tertio capit. (vt in difficillimis locis fieri ſolet) ſcriptorum expoſitio: ſed ego Hieronymi ſentētiam, & Ruperti, & Gloſſæ de extremo iudicij die, quæ pluribus placuit, ceteris præponendā eſſe arbitror. Multa enim inueniemus, quæ ad illum neceſſario referenda videantur, atque hęc in primis, quæ ſe ſe ſtatim offerunt, nam cetera ſuis locis occurrent: Quia ecce in diebus illis, & in tempore illo, cum conuertero captiuitatem Iuda, &c. Non enim eſt hoc factum, quod nunc pollicetur, cum Dominus docere cœpit: nec vllas tunc gētes deduxit in vallem Ioſaphat, vt diſceptaret cum eis, nec tunc conuerſa eſt captiuitas Iuda, & Ieruſalem, cum pauci Chriſtum agnouerunt, ac tota fere gens excæcata eſt. De tempore vero poſt captiuitatem Babylonicam facile quiſque videt hæc non dici, quoniam neque tunc factum eſt quod in hoc capite promittitur. Viderunt hoc & Hebræi, quorum multi in ſuis commentarijs fatentur ad futurum pertinere hanc prophetiam. In fine ergo ſæculi hæc fient, cum Dominus plene conuertet populum Iudæorum, vt in tertio Hoſeæ capite fuſius explicauimus. Tunc ille populus à Diaboli miſerrima captiuitate liberatus in veram libertatem reſtituetur, ſecque verbum Domini: Si ergo vos filius liberauerit, vere liberi eritis. Ioan. 8. Proſequitur itaque quod in calce præcedentis capitis cœperat de iudicio.

2 An iudicium futurum ſit in valle Ioſaphat.

Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat. Hinc theologi docent extremum iudicium futurum in valle Ioſaphat: quibus non deſunt qui repugnent. Nam quidam nullam credunt fuiſſe vallem, quæ diceretur Ioſaphat, ſed locum iudicii, quicumq; ille erit, ab euētu dici vallem Ioſaphat, quoniam ibi Dominus iudicaturus ſit:
B Ioſaphat enim ſignificat Iudicium Domini. Atque ideo Chaldæus non vertit, In vallem Ioſaphat, ſed In vallem diuiſionis iudicij. Alii puerile, atque friuolum putant in valle illa futurum eſſe iudicium, vt Gloſſa, quam Petrus Lombardus ſecutus eſt in 4. ſuarū ſententiarum diſt. 48. Mihi veterum theologorum ſententia valde probatur, id eſt, S.Thom. in Matth. 25. & in 4. d. 48. q. 1. ar. 4. Quæſtiuncula 4. Alberti in eadem diſt. art. 8. & in eundem locum Matth. Paludani. diſtin. 47. art. 1. quos multi ex recentioribus ſequuntur, præ-
C ſertim vir eruditiſſimus Dominicus Sotus, qui ceteris copioſius, & acutius explicauit, diſt. 47. quæſt. 1. art. 4. iudicium futurum eſſe in valle Ioſaphat. Et ante eos Aretas epiſcopus Cæſarienſis in cap. 11. Apoc. hoc ipſum verbis hiſce noſtri prophetæ confirmauit. Idem Lyrano, Vatablo, Dionyſio, atque aliis auctoribus viſum eſt: Eſt autem vallis Ioſaphat proxima Ieruſalem, ad Orientē, inter templum, & montem Oliueti: in qua locus eſt ſepulcri beatiſſimæ ſemper virginis Mariæ. Quod hac ratione videtur abunde confirmari. Cum Pro-
D pheta de die iudicij loquatur, & locum iudicij ſignet nomine noto, quod nec Lxx. interpretes, nec Hieronymus, mutate voluerūt aut interpretari; cur negemus vere in eo futurū eſſe iudicium? Vallis Ioſaphat. Cur ſenſum reijciamus verbis ipſis germanum, ex quo nihil incommodi ſequitur? Immo qua fronte reijcere poſſumus? Cum.n. ſenſus huiuſmodi occurrit, ille eſt ſine dubio hiſtoricus: quod niſi teneamus, nihil fere certum, aut explora-

exploratum habebimus in ſcripturis.

3 *Præterea locum aliquem iudicij futurum eſſe nemo eſt qui ambigat, nec poteſt vlla probabilitate fingi hunc futurum extra Iudæam: cur ergo alibi potius, quam in valle Ioſaphat, quæ eſt ad radices montis Oliueti, ex quo Dominus in cœlum aſcẽdit? Etenim vbi Dominus extrema ignominia affectus, & iniuſtè iudicatus eſt, ibi æquum eſt vt appareat glorioſus, & omnium iudex vt iudicet orbem terrarum in iuſtitia, & populos in æquitate. Hic Ieſus (in-
Acto. 1. quiunt angeli) qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodũ vidiſtis eum euntem in cœlum. Quod autem obijciunt quidam; Non poterit tantam hominum multitudinem vallis illa capere; ſatis ab omnibus diluitur; in valle futuram illam multitudinem, & in locis circumiacentibus. Quod de damnandis intelligamus, Scimus enim ſanctos dote agilitatis in aerem eſſe tol-
1. Theſ. 4. lendos, vt Apoſtolus ait: Simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Chriſto in aera. Atque hoc eſt quod Gloſſa puerile, & friuolum eſſe dixit; Dominũ in vallem deſcendere, & in terra iudicare, vt ex eius verbis conſtat. Quod friuolum eſt (inquit) quia non in terra, ſed in ſpatio huius aeris ſedebit contra locum montis Oliueti, ex quo aſcẽdit,

4 *A nobis ergo Gloſſa eſt. Quod autem dicunt, nullam eſſe vallem Ioſaphat, qua auctoritate, qua ratione dicunt? Omnes qui de locis Hebraicis ſcripſerunt, quique terram ſanctam oculis, pedibuſque luſtrauerunt, teſtantur inter templum, & montem Oliueti eſſe vallem Ioſaphat, atque eam hodieque indigenæ ita appellãt: cur nos negemus, niſi velimus more Academicorum, cõtra omnes ſapientes dicere, & in dubiũ omnia vocare? Adde quod Beda in libello de locis ſanctis c.6. Ita de hac valle ſcribit. Iuxta murum templi, vel Ieruſalem, Gehennon occurrit, quæ eſt vallis Ioſaphat, à Septentrionali plaga in Auſtrum porrecta, per quam torrẽs Cedron, ſi quando pluuiarum aquas recipit, decurrit. Hæc vallis, & parua campi planities irrigua, & nemoroſa, plenaque delicijs locum in ſe quondam

An ſit vallis aliqua, quæ cognominetur Ioſaphat.

A Bahali ſacrum habuit. In hac turris regis Ioſaphat ſepulchrum eius continens, &c. Ex his Bedæ verbis & vallem Ioſaphat eſſe, & cauſam nominis diſcimus. Quamuis de cauſa non omnibus conuenit, extat enim adhuc ſepulchrũ in ea valle, quod vulgus indigenarum Ioſaphat eſſe exiſtimat; ſed id quibuſdã non probatur, quoniam 3. Reg. vltimo, & 2. Paralipo. 21. ſepultus dicitur Ioſaphat in ciuitate Dauid: niſi forte caſu aliquo poſtea in turrim illam, & vallẽ ſit translatus.

*Rabbi Dauid, tametſi 5
Chaldęi interpretationem de nomine
B Ioſaphat non reijciat, de valle ita ſcribit: Hæc porro vallis erat regis Ioſaphat, & fortaſſe ibi ædificarat, aut aliquod opus geſſerat, vt propterea nomẽ eius retinuerit, vicinaque eſt vrbi Ieruſalem. Abraham autem Hezræ filius: Vallis, inquit, Ioſaphat eſt vallis benedictionis, ſic enim appellauit Ioſaphat. Alludit autem ad hiſtoriam Hammonitarum, & Moabitarum, & Idumæorum, qui contra Ioſaphat, & Iudam coniurati mutuis mirabiliter concidere vulneribus 2. Paralip. 20. Vbi ſtatim additur: Die autem quarto congregati ſunt in
C valle benedictionis. Etenim, quoniam ibi benedixerant Domino, vocauerunt locum illum Vallẽ benedictionis: Eadem eſt ſententia Ruperti. Sed vallis benedictionis remotior eſt à Ieruſalem, mariq; Mortuo proxima: quam neque ſcriptura, neque auctores docent vnquam vocatam eſſe vallem Ioſaphat, nec idonea ratio inueniri poterit, cur in ea iudicaturus ſit Dominus, vt Rupert. volebat. Certum eſt ergo ex his auctoribus vallem aliquam fuiſſe, quæ diceretur Ioſaphat, quamuis nõ ſit prorſus certa cauſa nominis.

*At cur in ea 6
D valle iudicium futurum ſit merito quæri poteſt. Nam ſi locus ille aptior Chriſti gloriæ, iudicioque videtur, in quo ipſe accuſatus, & damnatus eſt, in Ieruſalem fiet iudicium. Mihi ita videtur reſpondendum. Siue Dominus ſupra vrbem ipſam ſedeat, ſiue ſupra montem Oliueti, vt quidam volunt, ſiue, quod magis arbitror, ſupra vallem ipſam Ioſaphat, quoniam paulo poſt ait: Conſurgant, & aſcendant gentes in vallem Ioſaphat.

Cur iudicium fiat in valle Ioſaphat.

ſaphat: quia ibi ſedebo vt iudicem omnes gentes in circuitu: Supra Ieruſalē ſedet, nam loca ita vrbi vicina quaſi eiuſdem vrbis ſuburbana exiſtimantur. Quare rectè poſtea ait: Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocē ſuam. Sed aptiſſimus locus eſt vallis Ioſaphat, quæ depreſſa eſt, & humilis, qualis debet eſſe locus damnandorum, & ſita eſt inter vrbem teſtem doctrinæ, & miraculorum, ac denique mortis, & inter mōtem Oliueti ſpectatorem glorioſæ aſcenſionis. Eius enim doctrina, & miracula, & mors pro hominum peccatis ſponte ſuſcepta permouere omnes debuerunt, vt ad eum conuerterentur. Quod ſi quis ita durus eſſet, vt his non moueretur, certe aſcenſio in cœlū omnem hominibus dubitationem, & incredulitatem ademptura erat: quoniam qui in cœlum recipiebatur, ſatis conſtabat eſſe à Deo miſſum, cœleſtem eſſe eius doctrinam, vera miracula, vitā innocentem, nō pro ſuis, ſed pro aliorum peccatis mortē pertuliſſe. * Quod
7 breuiter Dominus ipſe ſignificat Io. 16. cum ait: Et cū venerit, ille arguet mundum de peccato, & de iuſtitia, & de iudicio. De peccato quidē, quia non crediderunt in me. De iuſtitia vero, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me. Hoc eſt, Spiritus ſanctus à me miſſus conuincet me iuſtum fuiſſe, quoniā vado ad patrem ſemper apud eum manſurus, quod Spiritus ſancti deſcēſio teſtabitur: nec poſſem illuc aſcendere, & apud patrem manere, niſi ea docuiſſem atque feciſſem, quæ ille mihi præcepit.

Et diſceptabo cum eis. Heb. Iudicabor cum eis, quod idem eſt, ac ſi dicat: Referam ego quid illi contra me geſſerint, & ipſi conabuntur pro ſe reſpondere: ſicut apertius iudex ipſe expreſſit Mat. 25. Eſuriui enim, & non dediſtis mihi manducare, &c. Et mali reſpondēt: Domine, quando te vidimus eſurientem, aut ſitientem, aut hoſpitem, &c. Ita dictum eſt Iſa. 43. Reduc me in memoriam, & iudicemur ſimul, narra ſi quid habes, vt iuſtificeris.

Super populo meo, & hereditate mea Iſrael. Docet de qua re futurum ſit iudicium. Iudicabo, inquit, & damnabo omnes gentes, quoniam ſemper hoſtiliter inſectatæ ſunt populum meum, & grauibus contumelijs, atque iniurijs electos meos vexauerunt. Nunc taceo, & perfero, tunc de omnibus impiis vindictam ſuam. Populum ſuum vocat electos omnes, quos etiam Iſraelis nomine comprehendit, vt prope finem primi c. Hoſ. demonſtrauimus. De quo & Apoſt. ait: Pax ſuper illos, & miſericor- Gal. 6.
dia, & ſuper Iſrael Dei. * Non itaque de 8
populo illo veteri loquitur, neque de eius hoſtibus tantum, vt verba præſēferre videntur, ſed de omnibus electis tam in illo, quam in eccleſia gentium, & de omnibus electorum perſecutoribus: populus enim ille figura erat Eccleſiæ, & illius hoſtes typum corū omnium portabant, qui ſanctos perſequuntur.

Quod diſperſerunt in nationibus. Perſecuti ſunt eos de ciuitate in ciuitatē, & è propriis ſedibus eiecerunt, atque in varia loca exules deportarunt. Per ea, quæ Iſrael ſecundum carnem paſſus eſt, metaphorice ſignificat, quæ verus Iſrael Dei patitur.

Et terram meam diuiſerunt. Facultates meorum inter ſe diuiſerunt inde eiectis ſeruis meis. Sæpe hoc tyranni fecerunt bona confeſſorum publicantes, eoſque in exilium mittentes.

Et ſuper populum meum miſerunt ſortem. Vſi ſunt eis pro ſeruis ſortem mittentes, quem quiſq; in ſeruitutem accepturus eſſet, vt ſolent facere victores de victis. Ita Troianæ feminæ Hecubam lugent.

— *Teque ò modo regia coniux,*
Regia dicta parens. Aſia florentis imago, Ouidius.
Nunc etiam præda mala ſors, quam victor Vlyſſes 13. Meta.
Eſſe ſuam nollet, niſi quod tamen Hectora partu
Ediderat: dominum matri vix repperit Hector.

Et poſuerunt puerum in proſtibulo. Le- 9
gendum eſt, in proſtibulum, hoc eſt in meretricem, Hebr. בזונה, In meretricem. Quod eſt: Pueros populi mei captos expoſuerunt in quæſtum ſuum libidini omniū, quaſi meretrices eſſent. Lxx. quoque verterunt, In proſtibulo,

iuxta veterem, & correctam lectionẽ, A quæ extat in Hieronymo, & in Theodoreto, non autem, vt nunc legitur, καὶ τὰ παιδάρια ἔδωκαν πόρναις. Hoc eſt: Et pueros dederunt meretricibus. Et quamuis ſenſus noſter plene reddatur, ſi legamus: Poſuerunt puerum in proſtibulo: tamen legendum dixi, In proſtibulum, quia ita magis conuenit cum Hebræo, & quia Hieronymum ita legiſſe conſtat ex commentariis, vbi ait: Sed poſuerunt pueros in proſtibulum, vt virilem cogerent mutare naturam. Accedit quod Hieronymus Proſtibulum pro meretrice dicere ſolet, vt Leui. 21. Scortum, & vile proſtibulum non ducet vxorem. Deut. 23. Non offeres mercedem proſtibuli, nec pretium canis in domo Dei tui. Nec vero legi, in proſtibulo, modo poni dicamus pro In proſtibulum, vt ſæpe in noſtra trãſlatione, & in ſcriptura ipſa fieri iam adnotauimus.

Proſtibulum. B

Et puellam vendiderunt pro vino. Puellas captas vendebant alijs, vt nummi ad potandum ſuppeterent, libidini (vt ait Hieronymus) præferentes gulam.

ro Quid mihi, & vobis?

Verum quid vobis, & mihi Tyrus, & Sidon? Quid mihi & vobis? auerſantis, C & offenſi animi eſt, & quaſi à ſe abijcientis, vt 2. Reg. 16. Quid mihi & vobis eſt filij Saruiæ? Ac ſi diceret, Sinite me, ne mihi moleſti ſitis, quid mihi rei vobiſcum eſt? Alloquitur igitur Tyrum, & Sidonem, & Palæſtinos, qui quantum poterant, vexabant populum Iſrael, & bellum ſemper cum illo gerebant: quaſi defeſſus iam ferendo tot eorum vexationes in populum Iſrael, & capitales inimicitias. Quot autẽ malis affecerint Palæſtini, & Tyrij filios Iſrael legimus Pſal. 82. Super populum tuum malignauerunt conſilium, & cogitauerunt aduerſus ſanctos tuos. Dixerunt: Venite, & diſperdamus eos de gente, & nõmemoretur nomen Iſrael vltra. Deinde D nomina harum gentium indicat: Tabernacula Idumæorum, &c. Alienigenæ (id eſt, Palæſtini) cum habitantibus Tyrum: & Hamos 1. Super tribus ſceleribus Gazæ (quæ vrbs eſt nobilis Palæſtinorum) & ſuper quatuor, non conuertam eam: eo quod tranſtulerint captiuitatem perfectam, vt concluderẽt eam in Idumæa. Et eadem paucis interiectis de Tyro commemorat. Quibus verbis, vt ſuo loco explicabimus, ſignificatur, Palæſtinos, & Tyrios, quorum comites, & adiutores fuere vicini Sidonij, multa mala filijs Iſrael intuliſſe, ac tandem captiuos, quos ex eis abduxerant, tradidiſſe Idumæis acerbiſſimis hoſtibus, vt iniquius tractarentur, & lõgius à patria exularent. Quamuis in Idumæis gentiles potius intelligi exiſtimo, vt in Habdia dicemus, quoniam paulo poſt eadem Ioel perſtringẽs ait: Et filios Iuda, & filios Ieruſalem vendidiſtis filijs Græcorum, vt longe faceretis eos de finibus ſuis, Palæſtini ad oram Magni maris habitabant adiunẽti tribui Iudæ. Tyrus vero & Sidon vrbes olim nobiles Phœnices à ſe nouẽ paraſangis diſtantes. Tyrus hodie Sur, de qua Hoſ. 9. diximus, Sidon terminus eſt terræ promiſſionis, hodie Sayeto.

* At in Palæſtinis, & Tyrijs, ac Sidonijs 11
ſignificat omnes gentes finitimas Chriſtianis, & populo Dei olim, à quibus grauiſſima damna acceperũt: ſicut modo videmus in eam Hiſpaniæ, & Italiæ oram, quæ vicina eſt Africæ, Saracenos, & Turcas penetrare, & pueros, viros, feminaſque captos in patriam ſuã deferre. Ijdem per mare Noſtrum celerrimis nauigijs diſcurrũt, captiuoſq; abducunt, quos poſſunt, & vendunt. Ita etiam loquitur Hab. c. 3. vt ibi dicemus cum de inimicis Eccleſiæ ait: Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.

Numquid vltionem vos reddetis mihi? Legendum eſt, Redditis, vt ex Hebræo conſtat, & Lxx. & ex Chaldæo. Ita etiã habent exemplaria quædam antiqua manuſcripta. Senſus eſt: Quid facitis tã acerbe in populum meum ſæuientes? Num iraſcimini mihi, & quia non poteſtis de me vltionem ſumere, ideirco populum meum vexatis? Agite ſæuite, cito mihi pœnas dignas dabitis. Oderant omnes, quas dixi, nationes Deum verum Iſraelitarum, cuius auxilio florebant res Iſraelis, & ipſæ ſæpe vincebantur.

Et deſiderabilia mea. Quę ſint deſiderabilia

rabilia cōtinuo interpretatur, eum ait:
Et pulcherrima. Diuitias, & optima
quæque Iudæorum, & templi diripie-
bant, ſicut hodie faciunt Turcæ in po-
pulis Chriſtianorum. Certe arcam Dei
(qua nihil erat tunc pretioſius) notum
eſt Palæſtinos abſtuliſſe, & intuliſſe in
templum Dagon. 1. Reg. 5.
Vendidiſtis filijs Græcorum. id eſt, Gē-
12 Græcus. tilibus alijs. Iudæi enim gentiles Græ-
cos vocant, cauſam Aug. epi. 200. hanc
eſſe putat, quòd maior eorum pars Grę-
co ſermone vteretur. Rom. 1. & 2. Iu-
dæo primum & Græco, & Gal. 3. Non
eſt Iudæus, neque Græcus. Mar. 7. Erat
autem mulier gentilis, Syrophœniſſa
genere. Pro quo in Græco eſt: Erat
autem mulier Græca.
Ecce ego ſuſcitabo eos. Liberabo, ac re-
ducam. Si quærimus vbi hoc, & quo tē-
pore factum fuerit, illudque pręſertim,
quod ſequitur: Et vēdam filios veſtros,
& filias veſtras in manibus filiorum Iu-
da, & venundabunt eos Sabæis genti
longinquæ: diuināt expoſitores, & mul-
ta dicunt, ſed quæ nequeant compro-
bare. Denique veteres Iudæi conſen-
tiunt numquam hæc præſtita fuiſſe Iu-
dæis, ideoq; in vltimo tempore pręſtā-
da ſibi pollicentur, vt refert Hier. Nos
cœptam explanationem ſequamur de
tempore iudicij, vt præcedentia, ac ſe-
quentia copulemus cum medijs: nam
& hactenus de iudicio locutus eſt, &
manifeſtè ſtatim de eo loquitur. Suſci-
tabo (inquit) Sanctos meos, quos alie-
nigenis vendidiſtis, & in aliena regio-
ne mortui ſunt: reuocabo eos ad vitā,
& aderunt tunc in iudicio, pœnaſq; vi-
13 debunt, quas vos mihi dabitis. * Atque
ita eſſe accipiēdum verbum, ſuſcitabo,
ex eo intelligimus, quod eſt in Hebr.
מצירם, quod propriè ſignificat, Exper-
gefacio eos; & ad dormientes, aut mor-
tuos refertur, vt Pſal. 43. Exurge quare
obdormis Domine? עורה, euigilia, ex-
citare. Pſal. 56. Exurge gloria mea, exur-
ge Pſalterium, & cithara, exurgam dilu-
culo. Pro Exurge, vtroque loco eſt
עורה, id eſt, euigila (quod ad Chriſti
reſurrectionem pertinet) & pro Exur-
gam אעירה, id eſt, ſuſcitabo me, Ex-
pergefaciam me.

Et vendam filios veſtros. Vendere ni-
hil eſt aliud hoc in loco, quàm ſempi-
ternæ ſeruituti, atque captiuitati trade-
re. Non ſolum vos, ſed etiam omnes fi-
lios veſtros veſtræ impietatis hæredes
vendam, & tradam in manus filiorum
Iuda, hoc eſt, electorum meorum, vt ip-
ſi vos uendant Sabæis, id eſt, tradant
in æternam ſeruitutem, & æternam
captiuitatem, ipſi enim ſedebunt ſu-
per ſedes iudicātes omnes impios me-
cum. Itaque ipſi tunc patientiæ ſuæ
mercedem capient, & ab omni in po-
ſterum metu liberabuntur, vos autem
ipſis mecum iudicantibus abducemini
in æternam inferorum captiuitatem.
Tunc fiet (vt eleganter adnotat Ru-
per.) illud Prouerb. 11. Iuſtus de an-
guſtia liberatus eſt, & tradetur impius
pro eo.
Et venundabunt eos Sabæis. Sabæi po-
puli ſunt Arabiæ Felicis, vt ex Pto-
lem. lib. 6. capit. 7. & Strabone lib. 16.
& Mela. lib. 3. capit. 8. & ex alijs Geo-
graphis intelligimus, bellicoſa gens,
& prædæ, rapiniſque aſſueta, ſicut Iob.
1. legimus: Boues arabant, & aſinæ
paſcebantur iuxta eos, & irruerunt Sa-
bæi, tuleruntque omnia, & pueros
percuſſerunt gladio, & euaſi ego ſo-
lus, vt nuntiarem tibi. Propter fe-
rocitatem ergo, & rapacitatem dæmo- 14
nes hic ſignificant. Nomen etiam con-
uenit, nam שבאים captiuitatem ſi-
gnificat, atque ideo L X X. verterunt:
venundabunt eos in captiuitatem,
non ignorantes Sebaim nomen eſſe
gentis, ſed intelligentes nomen gen-
tis proprium pro communi poni, id
eſt, pro captiuitate, ſiue pro abdu-
centibus in captiuitatem ſicut in Pſal.
75. verterunt: Et factus eſt in pace
locus eius, cum in Hebr. ſit, In Sa-
lem, quod nomen eſt vrbis. Quemad-
modum enim cum dixit, In manibus fi-
liorū Iuda, non populum Iudæorū in-
tellexit, ſed omnes electos, quoniam &
eorū figura fuit populus Iudæorum, &
nomen Iuda, ſi commune fiat, & illud
interpretemur, recte conuenit electis,
confeſſionem enim ſignificat, & filij
Iuda ſunt, qui Deum confitentur:
ita Sebaim pro dæmonibus ponuntur.

Nomen propriū cōmune ſæpe efficitur.

quia

quia dæmonum typus ſunt, & nomen,
ſi quis interpretetur, optime in eoſdem
humani generis hoſtes conuenit. Eadē
ratione ſacerdotes nouæ legis vocan-
tur filij Leui. Malac. 3. vt Hieronymus
interpretatur: Et purgabit filios Leui:
quoniam vetus ſacerdotium figura fuit
noui, & nomen conſentaneũ eſt quod
copulationem ſignificat, ipſi enim ſunt
qui homines cum Deo copulant. Mul-
ta ſunt his ſimilia in ſcriptura, ſed hæc
breuiter indicaui, ne quis conſuetudi-
nis Scripturę ignarus de gēte illa Ara-
biæ ita, vt verba ſonant, ſermonem eſſe
exiſtimaret. Significat ergo electos iudi
cium laturos eſſe in perſecutores ſuos,
& tradituros eos dæmonibus crucian-
dos in æternum, & ideo ait. Genti lon-
ginquę ideſt vnde euadere, & redire nō
15 poterunt, & vbi longiſſime aberunt à
ſuis delicijs. * Hoc idem eadē fere me-
taphora expreſſum eſt Pſal. 149. Exul-
tabunt ſancti in gloria, &c. & gladij an-
cipites in manibus eorum (ſcilicet qui-
bus confodiant aduerſarios, & perſecu
tores olim ſuos.) Ad faciendam vindi-
ctam in nationibus, increpationes in
populis, ad alligandos reges eorum in
compedibus, & nobiles eorum in mani
cis ferreis, vt faciant in eis iudiciũ con-
ſcriptum: gloria hæc eſt omnibus ſan-
ctis eius. Et quamuis tot exempla ſcri-
pturæ non ſuppeterent, cogebat neceſ
ſitas, vt Sabæos aliter interpretaremur
quàm nomen ſonabat, quia hoc, vt ver
ba ſonant, nec vnquam factum eſt, nec
iam fieri poteſt. Idcirco Hieronymus,
& Rupertus eadem neceſſitate aliter
Sabæos acceperunt, & Rupertus ita, vt
nos, explanauit.

Quia Dominus locutus eſt. Quia Do-
minus ita ſtatuit, aut quia ita mihi Do-
minus locutus eſt.

Clamate hæc in gentibus. Ironice con-
uocat omnes impios, & perſecutores
ſanctorum. Ac ſi dicat: Properate, pu-
gnate omnes contra electos meos, ne-
mo ſibi infirmus videatur ad perſequen
dum ſanctos: nihil tandem proficietis,
ſed in nihilum omnes conatus veſtri re
cident. Eadem locutio eſt Iſai. 8. Con-
gregamini populi, & vincimini, & au-
dite vniuerſæ procul terræ, conforta-
A mini, & vincimini. accingite vos, & vin
cimini, inite conſilium, & diſſipabitur,
loquimini verbum, & non fiet, quia no
biſcum Deus.

Sanctificate bellum. Parate, & adorna- 16
te bellũ, de quo verbo diximus in hoc
propheta cap. 1. in illud: Sanctificate ie-
iunium.

Concidite aratra veſtra in gladios. Hoc
fieri ſolet, cum bellum libentiſſime ſu-
ſcipitur, & vt eſt apud principem poe-
tarum:

Sæuit amor ferri, & ſcelerata inſania Lib. 7. Æ-
belli. nei.

B *Infirmus dicat, Quia ego fortis ſum.* Ne
mo, quantumuis infirmus, & inualidus
ad belligerandum, prætexat infirmita-
tem ſuam, dicat ſe eſſe fortem, & va-
lidum.

Erumpite, & venite. Prodite magno
cum impetu ex omnibus vrbibus ve-
ſtris, & congregamini, & venite contra
ſanctos meos.

*Ibi occumbere faciet Dominus robuſtos
tuos.* Cum ad vallem Ioſaphat erit ven-
tũ, ibi omnes robuſti veſtri interibũt, &
æternæ morti tradentur. Robuſtos tuos
dicit, quaſi vni genti loquatur, cum lo-
C quatur omnibus impijs, Sed omnes ma
li vnus populus ſunt in ſcriptura: &
vna gens, vt diximus in illud Hoſ. 6. Ibi
præuaricati ſunt in me.

Conſurgant & aſcendant omnes gentes.
In Hebræo, & in Chaldæo eſt: Conſur-
gent, & aſcendent. Ex quo videmus in
noſtra, & in Lxx. tranſlatione Impera-
tiuum pro futuro poni. Et hic iterum
ponitur verbum illud עור, quod dixi-
mus ad dormientes, ſiue ad mortuos
pertinere, יעורו, excitabuntur, quomo
do dictum eſt Zach. 4. Et ſuſcitauit me,
quaſi virum, qui ſuſcitatur de ſomno
D ſuo. Senſus ergo Prophetæ eſt, Excita-
buntur dormientes, id eſt, mortui reſu-
ſcitabuntur, & venient ad iudiciũ. *Nec 17
nos moueat quod nunc dicit, *Aſcendāt
in vallem Ioſaphat*, cum initio cap. dixe
rit: Et deducā eos in vallem Ioſaphat,
vbi pro Deducam, eſt והורדתים, id eſt,
Et deſcendere eos faciam: cum enim ve
niunt, dicuntur aſcendere, quia terra
promiſſionis in ſublimi ſita erat, ſed
quia cum eo venilſent, in infimo loco
col-

collocandi erant, quod eſt proprium damnandorum, dicuntur deſcendere.

Omnes gentes in circuitu. id eſt, Omnes gentes, quæ ſanctos meos perſecutæ ſunt, hoc enim fecerunt olim in populum Dei finitimę maxime nationes, Idumæi, Palæſtini, Tyrij, & Sidonij, Syri, Moabitæ, & Hammonitæ; & poſtea vniuerſæ nationes, inter quas diſperſi erant fideles.

Mittite falces, quia maturauit meſſis. Aperte de fine mundi loquitur, cum meſſis metetur, id eſt, omnes homines morientur, & vocabuntur reſurgentes ad iudicium. Hic locus optime exponitur ex alijs duobus ſcripturæ locis, id eſt, ex Apo. 14. qui ex hoc videtur deſumptus: Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ. Et miſit qui ſedebat ſuper nubem falcem ſuam in terram, & demeſſa eſt terra, id eſt: Cōgregati ſunt in vnum locum homines ad iudicium,
18 vt manipuli in vnum aceruum. *Quod autem ait Ioānes, Quoniam aruit meſſis terræ, id eſt, iam apta eſt, vt metatur, ſiue iam venit tēpus metendi, quo finis ſæculi ſignificatur, hoc dixit Ioel: Quoniam maturauit meſſis, id eſt, matura facta eſt. Lxx. dixerunt: Quoniam adeſt vindemia, Chaldæus: Peruenit tēpus finis eorum. Alter locus, qui multum vtriq; lucis affert, eſt apud Matth. 13. Sinite vtraque creſcere vſque ad meſſem, & in tempore meſſis dicam meſſoribus: Colligite primum zizania. Et poſtea: Meſſis vero conſummatio ſæculi eſt. Meſſores autē angeli ſūt, &c.

Torcular

Venite, & deſcendite, quia plenum eſt torcular. Torcular eſt domuncula, aut cella, in qua muſtum, aut oleum exprimitur. Trabs ipſa, qua vuæ, aut oleæ premuntur, dicitur prælium, locus in quem muſtum defluit, lacus, vt ex Columella intelligitur lib. 12. ca. 50. Inde Iud. 6. Cumq; Gedeon filius eius excuteret, atq; purgaret frumenta in torculari. Iſa. 63. Et veſtimēta tua, ſicut calcātiū in torculari. Itaq; eadem cella dicitur גת cū ait: Plenū eſt torcular, & יקב ſicut ait ſtatim: Exuberant torcularia: quomodo etiam Iſaias dixit c. 5. Et torcular extruxit in ea. Deinde per Meto-

A nymiam continens pro contento ponitur, id eſt, locus ipſe pro vuis, aut oleis, quæ ibi ponuntur calcandæ: Oſ. 9. Area, & torcular non paſcet eos. 4. Reg. 6. Vnde te poſſim ſaluare? de area, vel de torculari? Lacus etiam ipſe dicitur aliquando torcular, Matth. 21. Et fodit in ea torcular. Pro quo Marci c. 12.
Et fodit lacū. *Notandū etiā ex Hier. in 19
Iſa. 63. & in Thren. 1. torcular iuxta ſcripturæ conſuetudinem, non ſolum cōgregationem nouorum fructuum ſignificare, vt iam diximus, ſed etiam vltio-

Torcular calcare.

B nem, atque ſupplicia peccatorum, ſi adiūgatur verbum, Calco, aut aliud ſimile. Iſai. 63. Torcular calcaui ſolus, id eſt, ſolus hoſtes meos vici, atque conculcaui, ſumpta metaphora ab vuis, quæ valide calcantur, & premuntur. Et de captiuitate Ieruſalem inquit Ieremias Thren. 1. Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda. Apo 19. Et ipſe reget eas in virga ferrea, & ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis. Ergo quemadmodum, cum iam vuæ omnes congregatæ ſunt, calcatoribus dicitur, vt premant & conculcēt

C eas: ita cum in die iudicij omnes impij cōgregati, & infinita multitudo ex omnibus nationibus collecta erit, dicet iudex: Plenū eſt torcular, exuberant torcularia, (quod bis dicitur vt ingens puniendorum multitudo ſignificetur) Venite, & calcate: exibunt enim angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum, & mittent eos in caminum ignis. Matthæ. 13. Ex quibus intelligimus male vertiſſe Leonem Hebræum, Redundāt lacus, pro eo quod nos habemus: Exuberant torcularia, iubentur enim angeli calcare torcularia iam plena; cum

D autem vuæ calcantur, nondum eſt muſtum, & ideo non poſſunt redundare lacus. Male etiam Vatablus vertit: Redūdant præla, ſcilicet, vino, vel oleo. Recte autem noſter interpres vtroque loco poſuit Torcular, quem maluit ſequi Pagninus. Chaldæus optime intellexit. Deſcendite, inquit, conculcate interfectos fortes eorum, ſicut quod calcari ſolet in torculari, fundite ſanguinem eorum, quia multiplicata eſt illorum malignitas.

Quia

A *Quia multiplicata eſt malitia eorum.* Dixit Punite, & vltimo ſupplicio tradite impios: cauſam reddit: Quoniã completa eſt eorum iniquitas, & ſcelera, quæ Deus ferre, & permittere decreuerat, iam non vult amplius Deus ferre peccatores. Ita dictum eſt Gen. 15. Nec dum enim completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum vſque ad præſens tempus. Iniquitates dicit, quas Deus ferre decreuerat, & pro quibus eos è patria expulſurus erat.

Populi, populi in valle cõciſionis, id eſt: In valle illa infinita hominum multitudo congregabitur, hoc enim ſignificat geminatio eiuſdem nominis, vt ca. 2. explicauimus in illud: Vſque in annos generationis & generationis. Quod magis adhuc auget vox Hebr. המנים quæ multitudinem, & turbas hominum ſignificat, vt docet Hie. Ex quo nomine etiam deductum eſt nomẽ Abraham, id eſt, pater multarum turbarum, & innumeræ multitudinis. Præ admiratione igitur tantæ multitudinis dixit Propheta: Populi, populi in valle conciſionis. Sed vallem conciſionis vocauit vallem Ioſaphat, quòd in ea concidendi, id eſt, diſperdendi ſint inimici Dei. Ita Pſal. 88. Et concidam à facie ipſius inimicos eius. Et 128. Dominus iuſtus concidet ceruices peccatorum. Et fortaſſe ita intelligendum eſt illud Philipp. 3. Videte malos operarios, videte conciſionem: non enim iam vocat circumciſionem, quia iam non proderat illis, vt ante circumciſio, ſed conciſionem id eſt, non ſolum pelliculæ inanẽ amputationem, ſed etiam perditionem & mortem, ſiue perdendos, & concidẽdos, quia retinentes adhuc veterem ſuam circumciſionem, in eaque fiduciam reponentes, atque Euangelium reſpuentes, perirent: κατατομὴ autem, quod eſt in hoc Apoſtoli loco, Græcis & conciſionem, & interfectionem ſignificat.

Locus Phil. 3.

21 *Sol & Luna obtenebrati ſunt.* Hier. & Ruper. Obtenebrati ſunt non ſuſtinentes videre mœrorem illius diei & tormenta pereuntium, & non audentes aſpicere ſeueritatem Chriſti iudicantis. Non enim de ſignis diem iudicij præceſſuris nunc loquitur, de quibus cap. 2. dixit: Sol conuertetur in tenebras, & Luna in ſanguinem: ſed de ipſo die iudicij. Eſt autem vſitatum in ſcriptura vt dies magnæ calamitatis obſcurus eſſe dicatur, & ſine ſole Ioe. 2. Quia prope eſt dies tenebrarum, & caliginis, dies nubis, & turbinis. Sopho. 1. Dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum, & caliginis, dies nebulę & turbinis. Videtur enim tunc hominibus prę afflictione animi Sol obſcurari: vnde apud nos vehemens comminatio eſt, & trita: Efficiam vt ſtellas medio in die videas. Et B Hamos. 8. de die captiuitatis dictum eſt: Et erit in die illa, dicit Dominus, occidet Sol meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis, & conuertam feſtiuitates veſtras in luctum.

Tenebrę. Dies obſcurus.

Et Dominus de Sion rugiet. Rugitum quaſi leonis, vocat tremendam ſententiam, quæ in impios proferetur: Ite maledicti in ignem æternum. Dicit autem De Sion, & Ieruſalem, quia Ieruſalẽ dicitur & vrbs, & eius ager, quod iam expoſuimus num. 6. ſed hæc iterum interpretabimur Hamos. 1. num. 5.

Et mouebuntur cœli, & terra. Hiero- 22
C nymus: Tam excelſa vox eius erit, atq; terribilis, vt cœlorum cardines, & terrarum fundamenta quatiantur, &c. Significat autem hyperbolyce totam rerum naturam quodammodo tunc trepidaturam eſſe. Vel, cœleſtes naturæ ſtupebunt rem tam inſolitam videntes, & terreſtres trepidabũt. Ita enim, quod ad cœleſtes attinet, exponunt Chryſo. & Euthy. illud Matth. 24. virtutes cœlorum mouebuntur, quod nunc quoq; à Propheta dici exiſtimat Rupertus.

Et Dominus ſpes populi ſui, & fortitudo filiorum Iſrael. Cum omnes trepida- D bunt, tunc iuſti, quaſi leo, confident, & ſperabunt in Deo ſuo Chriſto, qui eos fortitudine, atq; fiducia implebit. Hoc idem dixit Hab. capit. 3. Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.

Et ſcietis quia ego Dominus. Tunc re ipſa ò electi cognoſcetis me eſſe Deum veſtrum, qui præſum Eccleſiæ, & ſemper eius curam geſſi, & in ea habitaui, & habito: per Sion enim Eccleſiam intelligit.

telligit. Videbitis tunc ſolos Eccleſiæ
filios ſeruari, qui fide, & operibus mihi
inſecuti ſunt, ceteros omnes perire.
Et erit Ieruſalem ſancta. Eccleſia iu-
ſtorum erit in poſterum pura ab omni
labe culpæ, & prorſus implebitur illud
Eph. 5. Vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam
Eccleſiam non habentem maculã, aut
Sanctum. rugam, aut aliquid huiuſmodi. Sanctum
etiam dicitur quod à profanis non tan
gitur, ſed religioſe ſeruatur, quomodo
etiam tunc Sancta erit Eccleſia, quia
longiſſime ſemota erit ab omni aduer
ſariorum iniuria. Et hoc eſt quod ſe-
quitur.
23 *Et alieni non tranſibunt per eam am-
plius.* Non poterunt iam vobis nocere
hoſtes veſtri, neque viſibiles, neque in-
uiſibiles. Id enim eſt trãſire, vt diximus
in illud Oſe. 10. Ego tranſiui ſuper pul-
chritudinem colli eius. Apo. 22. Foris
canes, & venefici, & impudici, & homi
cidæ, & idolis ſeruientes, & omnis qui
amat, & facit mendacium, id eſt: Hi om
nes manebunt extra cœleſtem Ieruſa-
lem, & ad eam nullo modo accedere
poterunt. Hanc ſecuritatem, & tran-
quillitatem illius feliciſſimæ ciuitatis
eleganter deſcribit Iſai. cap. 26. In die il
la cantabitur cãticum iſtud in terra Iu-
da: Vrbs fortitudinis noſtræ ſaluator,
ponetur in ea murus, & antemurale.
Et quæ ſequuntur.
*Et erit in die illa, ſtillabunt montes dul
cedinem.* Cum iam Ieruſalem, id eſt, Ec-
cleſia erit in cœlum tranſlata, omnino
implebitur promiſſio illa toties in ſcri
ptura reperita de terra fluente lacte, &
melle, id eſt, vita erit plena omni iucun
ditate, & referta omnibus bonis ſine vl
la mali admiſtione. Ceterum recentio
res hic vertunt, Stillabunt montes mu
ſtum, quod in illud cap. 1. Qui bibitis
vinum in dulcedine, ſatis refutauimus:
neque enim promiſſum erat, neque vſ-
quam in ſcriptura inuenimus montes
ſtillaturos muſtum, ſed lac, & mel.
Et per omnes riuos Iuda ibunt aquæ.
Ne quis exiſtimaret hanc beatiſſimam
omnium bonorum vbertatem aliquan
do finiendam eſſe, addit: Per omnes ri-
uos, &c. Tunc enim terra virorem, &
pulchritudinem conſeruat cum vndiq;

A riuis perirratur, & interluitur. Riui
Heb. אפיקי, quod proprie ſignificat
locum ipſum, per quem aquæ labũtur.
Iudam autem vocat populum beatorũ
vere confitentem Deum, de quo ſcri-
ptum eſt Pſal. 83. Beati qui habitant in
domo tua Domine, in ſæcula ſæculorũ
laudabunt te. Ita vocatus eſt Iſai. 26. In
die illa cãtabitur canticum iſtud in ter-
ra Iuda. * Hæc omnia Iudæi, & noſtri 24
Iudaizantes (vt refert Hieronymus) in
terra futura eſſe putauerunt poſt iudi-
cium. Ita docuit Papias epiſcopus Hie
rapolitanus, vt refert Euſebius lib. 3.
B hiſt. Eccl. c. 39. Lactantius, lib. 7. c. 24. &
multi ex veteribus. Huius rei meminit
Auguſtinus 20. de ciuit. c. 7. & Hierony
mus paſſim hunc errorem refellit in
explanatione prophetarum, & noſter
Alfonſus Caſtrus lib. 3. contra hæreſes
verbo Beatitudo, hæreſi ſecunda, atque
alij multi.
*Et fons de domo Domini egredietur, &
irrigabit torrentem ſpinarum.* In Hebræo
eſt, Torrentem Settim. Eſt autem Set- Settim.
tim pluralis numeri, nã ſingulari שטה
dicitur, ita enim cenſeo legẽdum cum
Hieronymo, non Sittim, cum recentio Spina.
C ribus. Arbor eſt (vt idem Hieronymus
auctor eſt hic. Et in Iſa. 41.) quæ naſci-
tur in eremo Arabiæ, neque alibi in-
uenitur, ſpinæ albæ habens ſimilitudi-
nem, colore, & folijs, non magnitudi-
ne. Alioqui (inquit) tam grandes arbo
res ſunt, vt latiſſima ex illis tabulata
cædantur: Lignum fortiſſimum eſt, im-
putribile, & incredibilis læuitatis, ac
pulchritudinis. Dixit Hieronymus hãc
arborem ſimilem eſſe ſpinæ albæ colo-
re, & folijs, non magnitudine: quoniam
ſpinæ albæ magnitudo ſolet eſſe duorũ
cubitorum, craſſitudo pollicis, & folia
habet albis maculis diſtincta. Vide Dio-
D ſcoridem lib. 3. cap. 12. Dicitur autem
Græce, & Latine, & Hiſpanice ſpina al
ba iuxta cuiuſque linguæ vocabula.* Ef 25
fecit hæc ſimilitudo vt pro Settim ali-
quãdo interpretes vertãt, Spina, quo-
niam ita à Græcis, & à noſtris hæc ar-
bor vocatur, propter eam, quam dixi-
mus, ſimilitudinem. Iſa. 41. Dabo in ſo-
litudine Cedrum, & ſpinam, ita ibi quo-
que tranſtulit Theodotion, vt teſtatur
Hierony-

Hieronymus : & hic Symmachus ver-
tit, Spinarũ, quẽ Hieronymus imitatus
eſt. Præterea נחל (vt Hebræi docent)
vallis dicitur, ſiue aquas contineat, ſiue
nõ cõtineat idcirco Hieronymus ſæpe
vertit torrentẽ, alij autẽ vallem, vt hoc
in loco Chaldæus, & Symmachus. Eſt
Torrens ſpinarũ.
ergo torrẽs Settim vallis, ſeu planities
trans mare Mortuum in campeſtribus
Moab, ſexto (vt ait Hieronymus) ab
vrbe Liuiade diſtans miliario, in qua ar
bores eiuſdem nominis naſcebantur,
quas Hebræi Cedros optimas eſſe, id
eſt, optimum cedrorum genus inter-
pretantur. Loci meminit Moyſes Nu.
25. Morabatur autem Iſrael eo tempo-
re in Settim. Et Michæas c. 6. Popule
meus memento quæſo quid cogitaue-
rit Balaac rex Moab, & quid reſponde-
rit Balaam filius Beor de Settim vſque
ad Galgalã. Cum hæc ita ſint, conſtetq;
ex Settim factam eſſe arcam, & omnia,
quæ in tabernaculo Dei legimus, arbo-
reſque hoc loco per ſpinas ſignificari,
non vepres: nequeo ſatis mirari omnes
fere Latinos expoſitores ita accepiſſe
torrentem ſpinarum, ac ſi ſcriptum eſ-
ſet, Torrentem veprium. Atque hoc
magis mirandum, eorum errori nõ ob-
ſcure patrocinari Hieronymũ tam hic,
quàm in apologia ad Pammachiũ pro
libris contra Iouinianum prope finem,
Hieronymi cõſuetudo.
à quo tamen veritatem accepimus. Sed
ille ſolet ſæpe vulgares interpretatio-
nes, & opiniones ſequi, ne vnus multis
repugnare velle videatur, contentus
aut ibi, aut alibi, quod verum erat do-
26 cuiſſe. * Relicta igitur eorum explana-
tione in arboribus Settim beatos intel-
ligi arbitror, nam ex Settim factum eſt
tabernaculum, in quo Eccleſia ſancto-
rum ſignificabatur, & vt illud cõſtabat
ex lignis Settim, ita cœleſtis ciuitas
conſtat ex hominibus beatis. Sunt autẽ
huiuſmodi arbores imputribiles, vnde
Lxx. quoties in Hebræo, & in noſtra
tranſlatione eſt: Ex lignis Settim; ver-
tunt ἐξ ξύλων ἀσήπτων, id eſt, ex lignis
imputribilibus: ita beatorum non ſolũ
animæ, ſed etiam corpora erũt immor-
talia. Quod ſi illi ſunt ſpinæ, id eſt, ar-
bores Settim; vallis, ſeu torrens ſpina-
rum erit locus ipſe cœleſtis beatitudi-
A nis, in quo ſunt huiuſmodi arbores im-
putribiles in æternum conſitæ. Quo-
niam igitur Deus beatorum animas, &
corpora, quaſi in perpetuo virore ſem-
per cõſeruaturus eſt, & loci ipſius amœ
nitatem, ac pulchritudinẽ; dicitur fons
de domo Domini egreſſurus, & irriga-
turus torrentem ſpinarum. De quo di-
ctum eſt Pſal. 45. Fluminis impetus læ-
tificat ciuitatem Dei. Tunc enim vallis
amœniſſima eſt, & arbores virent, cum
perpetuis aquis irrigantur, atq; vt per-
petuæ futuræ aquæ intelligantur, dixit
Fons de domo Domini egredietur: non e-
B nim habet fons temporaneam aquam,
ſed perpetuam. Quod ſi alij fontes ali-
quando aruerint, hic numquam areſcet
qui è domo Domini egredietur. * Quo 27
verbo ſignificatur Deum ſemper huic
fonti aquas ſubminiſtraturum: ſicut cũ
legimus Iſai. 30. de gehenna: Nutrimen
ta eius ignis, & ligna multa: flatus Do-
mini ſicut torrens ſulphuris ſuccendẽs
eam: nihil ſignificatur aliud, quàm Deũ
virtute ſua ſemper conſeruaturum ignẽ
illum. Egredi autem è domo Domini
eſt è ſede Dei, è loco in quo eſt Deus,
id eſt, ab ipſo Deo. Simile eſt illud Apo.
C 22. Et oſtendit mihi fluuium aquæ vi-
uæ, ſplendidum tamquam cryſtallum,
procedentem de ſede Dei, & Agni. Per
fluuium (inquit ibi Ambroſius) qui nul
lo ardore ſolis exiccatur, gloria ſancto-
rum perpetua intelligitur. Qui à ſede
Dei, & Agni procedere dicitur, quia ab
illo fluuius gloriç ſanctorum procedet,
à quo illis in carne poſitis proceſſit ri-
uus omnium bonorum. Huius fluuij fi-
gura videtur ille fuiſſe, de quo dictum
eſt Gene. 2. Et fluuius egrediebatur de
loco voluptatis ad irrigandum para-
diſum.

D *Aegyptus in deſolationẽ erit.* Ita legen
dũ eſt accuſandi caſu, vt ex Hebræo, &
ex Græco cõſtat, quãuis in noſtra trãſ-
latione alterũ pro altero poni ſolet. Iu
dæi ſibi vane blandientes interpretan-
tur Ægyptios, & Romanos, quos Idu-
mæos dici volũt, delendos fore à Deo
in ipſorum Iudæorum gratiam. At per
Ægyptum, & Idumæam, potentiam, &
opes inimicorum populi Dei intelli-
git, vt paulo ante dæmones per Sabæos.
Nam

Nam מצרים,(quo nomine Hebraice Ægyptus appellatur) idem eſt (vt ait Hieronymus) atque ἐκθλίβουσα id eſt, Affligens;quia Sanctos Dei perſequebatur. Idumæa terrena & cruenta. Tunc igitur in æternam deſolationem tradētur omnes opes,& potentia perſequentium Sanctos,neque amplius ei nocere poterunt.

28 *In deſertum perditionis.* id eſt, Deſolationis,id enim ſignificat שממה, id eſt, vertetur in vaſtam,atque horridam eremum,deſolatam omnino,& perditam, in qua nec fera vlla inuenitur, neque arbor, neque herba.

Et Iudæa in æternum habitabitur. Iudæam (vt iam diximus) vocat cœleſtē Ieruſalem, in qua ſemper eſt Dei confeſſio, & laus, ſicut Iſai. 26. In die illa cantabitur canticum iſtud in terra Iuda. Et ad maiorem dictorum firmitatē iterum ait:Et Ieruſalem in generationem, & generationē id eſt, In æternū, vt iam ſuperius adnotauimus. Nunquā diruetur ab hoſtibus, nec tempore cōſumetur,nūquam ſuis ciuibus viduabitur. De hac Ieruſalem multa præclare vaticinatus eſt ſenex Tobias cap. 13.

Et mundabo ſanguinem eorum, quos non mundaueram. Auferam peccata electorum, quæ vſque ad illud tempus non abſtuleram,quod & de alijs intelligi poteſt, qui obdurati fuerint:ſed maxime de filijs Iſrael. Ac ſi dicat: Cum hæc facienda erunt, prius ad me integre conuertam gentem Iudæorū, quæ immunda iacebat in ſua infidelitate. Di-

Mat. 27. xit enim:Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros,atque hinc à Deo relicta tota iacet in ſanguine,id eſt, in immunditia peccatorum, & denique in fine ſeculi pie credendo, & obediendo mundabitur eo ſanguine, quem olim impie fudit.

Et Dominus commorabitur in Sion. Cū completus fuerit numerus ciuium cœleſtis Ieruſalem tam ex Iudæis, quàm ex gentibus Dominus in ſublimi, ac beata illa Sion æternum cum eis commorabitur, & æternum ab eis videbi-

29 Pſal.86. tur. * Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei,mater noſtra Ieruſalem, cuius filij nunc gemimus,& flemus in hac lacry-

A marum valle,ſpemque, metumque inter dubij,& in medio labore,atque cōflictu oculos ad te tollentes, & procul te ſalutantes. Vere glorioſa dicta ſunt de te. Sed quæ dici poſſunt, quia & hominibus, & hominū verbis dicta ſunt, minora ſunt bonis tuis,quæ neque oculus vidit,neque auris audiuit, neque in cor hominis aſcenderūt. Magna nobis videntur, quæ patimur, ſed quidam ex clariſſimis ciuibus tuis, qui inter illa verſabatur, & quædam de te cognouerat,nō dubitauit dicere: Id enim quod 2. Cor. 4.

in præſenti eſt momentaneum, & leue

B tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Spe igitur gaudebimus, & ſuper flumina Babylonis, etiā dum ſedemus, & flemus, recordabimur tui Sion. Si oblitus fuero tui Ieruſalem, obliuioni detur dextera mea. Adhæreat lingua mea faucibus meis, ſi non meminero tui, ſi non poſuero Ie- Pſal. 136.

ruſalem in principio lætitiæ meæ. O diem illum beatum,atque omnibus votis optandum, quo ingrediemur ciuitatem ſanctorum, cuius lux eſt Agnus, vbi rex videtur in decore ſuo, vbi aſter-

C getur omnis lacryma ab oculis ſan- Apoc. 21.

ctorum, & mors non erit amplius, neque luctus, neque dolor, quia prima abierunt. * Quam dilecta tabernacula 30

tua Domine virtutum, concupiſcit, & Pſal. 83.

deficit anima mea in atria Domini. Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum. Quando veniam, & apparebo ante faciem Dei? Quando Pſal. 41.

videbo patrem illum, quem ſemper opto, & numquam video, ad quem ex hoc exilio vociferor: Pater noſter, qui es in cœlis? O pater vere, pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, pater miſericordiarum, & Deus totius conſo-

D lationis. Quando videbo verbum bo- Pſal. 44.

num, quod ror patris eructauit, quod Ioan. 1.

erat in principio apud Deum, & ipſum eſt Deus? Quando licebit ſacros pedes pro me perforatos oſculari, os aperto lateri admouere, ad pedes eius numquam inde receſſurū ſedere? O faciem ſole ipſo ſplendidiorem,beatus eſt qui videt te, qui iam deſijt dicere: Videbo Num. 24.

eum,ſed non modo,intuebor eum, ſed non

A non prope. Ecquis erit dies, quo pec-
catorum meorum ſordibus ablutis, re-
uelata facie gloriam Domini ſpecula-
bor, & videbo ſanctificatorem Spiritũ
& auctorem bonorum; per cuius ſan-
ctificationem mundamur, vt ſimiles ei
ſimus, & videamus eum ſicuti eſt. Bea-
Pſal. 83. ti qui habitant in domo tua Domine,
in ſecula ſeculorum laudabunt te, in
ſecula ſeculorum videbunt, atque ama
bunt te. Quam beata patria, in qua pa-
trem inueniemus Deum, matrem bea-
tiſſimam ſemper virginẽ Mariam, quæ
B nos, vt cariſſimos filios iucundiſſimis
amplexibus venientes excipiet, fra-
31 tres, tot prophetas, apoſtolos, marty-
Tob. 13. res, confeſſores, virgines? * Benedicite
Dominum omnes electi eius, agite dies
lætitiæ, & confitemini illi. Anima
mea benedic Dominum, quoniam li-
berauit Ieruſalem ciuitatem ſuam à
cunctis tribulationibus eius Dominus
Deus noſter. Portæ Ieruſalem ex Sap-
phiro, & Smaragdo ædificabuntur, &
ex lapide pretioſo omnis circuitus mu
rorum eius. Ex lapide candido, & mun-
do omnes plateæ eius ſternẽtur, & per
vicos eius halleluia cantabitur. Bene-
dictus Dominus qui exaltauit eam, vt
ſit regnum eius in ſecula ſeculorum
ſuper eam. Amen.

De ſpirituali ſenſu nihil hoc in capi-
te dicendum putaui, quoniam omnia
de extremo iudicio, & de futura San-
ctorum beatitudine interpretatus ſum:
per quæ, cum ſint extrema omnium, ni
hil ſignificari aliud videtur. Sed lector
animaduertat, quæ de iudicio dicũtur,
poſſe & ad peculiare cuiuſque iudiciũ,
quod poſt mortem fiet, referri; & quæ
mali tunc paſſuri dicuntur, poſſe & de
præſentibus eorum ſupplicijs intelligi,
quæ ſunt inchoationes quædam futu-
rorum. Similiter quæ de beatitudine
dicta ſunt, pertinent etiam quodam-
modo ad pacem animi, & beatitudinẽ
inchoatam, quam nunc habent iuſti.
Quæ vero de malorum perſecutione
in bonos ſcripta ſunt, recte ad vitia ac-
commodabimus, quę nunc animas ca-
piunt, & ſpoliant, & poſtea iudicabun-
tur, id eſt, delebuntur, atque penitus
expellentur ex animis electorum. De
qua tropologia multa diximus cap. 2.

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV

In Hamos Prophetam Commentarij.

PROOEMIVM, DE PRAESTANTIA, ET DIGNITATE atque vtilitate ſtudij ſcripturæ ſacræ, & quale illud futurum ſit.

1 NVllum eſſe aut præſtan A
tius aut vtilius, aut ho
mine dignius ſtudium
quàm ſacrarum lite-
rarum, ille optime in-
telliget, ac ſentiet, qui
eis ſe totum tradide-
rit, videbitque merito eum beatum eſſe
Pſal.1. prædicatum, qui in lege Domini medi-
tabitur die ac nocte. Equidem fateor ſa
ctos libros omnes, ac præſertim pro-
phetarum multis difficultatibus im-
plicatos eſſe, atque impeditos, quibus
Spiritus ſanctus, quaſi ſeueris quibuſdã
auguſtiſſimi templi cuſtodibus, profa- B
nis & ſuperbis hominibus aditu myſte-
rijſque interdixit, recteque de illis dici
poſſe, quod dixiſſe Socrates fertur, cũ
in Heracliti libros de natura incidiſſet:
præclara ſibi videri, quæ quidem intel
lexiſſet, arbitrari etiam ſe, & quæ non
intellexiſſet, ſed opus eſſe ad illa Delio
narratore. Nuſquã apertius videas, nuſ-
quam magis appareat quod veteri Græ
corũ prouerbio iactatur, Difficilia quæ
pulchra, aut quod ab Heſiodo de virtu-
te dictum latius manat, in arduo atque
excelſo loco eam eſſe ſitam, viamque C
habere eum primis difficilẽ, plenamq;
ſudoris, ac laboris. Sed labor profecto
quamuis magnus, & aſſiduus ſatis ſu-
perque vtilitate compenſatur, ſudor re
quie, animi contentio tranquillitate:
nam & ſi difficultatis permultum ha-
bere videantur, multo plus habent ſi-
ne dubio veræ, ſolidæque voluptatis.
Quantum eſt enim introduci à rege in
A cellam vinariam, ordinari charitatem? Cant.2.
Quantum vbera illa ſugere meliora vi Cant.1.
no, fragrantia vnguẽtis optimis? tene-
re ſapientiam, quam loquitur Apoſto- 1.Cor.2.
lus inter perfectos: Sapientiã vero non
huius ſæculi, neque principum huius
ſæculi qui deſtruuntur, ſed Dei ſapien-
tiã in myſterio, quã nemo principũ hu
ius ſæculi cognouit, cœleſtium theſau-
rorũ largitioni intereſſe, gloriã Dñi re-
uelata facie ſpeculari? * Nõ ſunt plane, 2
non ſunt condignæ paſſiones huius tẽ-
poris ad futuram gloriam, quæ vbi ſa-
cros libros probe tenuerimus, reuela-
B bitur in nobis. Sed noſtri homines ad
alia celeres, & prompti, ad hæc ſtudia
ſegnes fere ſunt: atque ita ſtatuunt, ea
aut otioſis hominibus, domique ſe cõti
nentibus, aut certe concionatoribus eſ
ſe relinquenda. Quo fit, vt qui concio-
nibus ſe ſe aptos minime putant, & ſi
otio abundent, in quauis re alia potius
laborem, atq; operam ponant. Ego au-
tem quãtum concionatoribus proſint
ſacræ literæ, dixi iam ſæpe: & quantum
eiſdem illi indigeant, qui in diſputandi
ſubtilitate verſantur, poſſem dicere, ac
C aliquando fortaſſe dicam: nunc hoc di-
co, & ſi vtiliſſimæ ſint hæ literæ ad alios
iuuandos, tamen peſſime iudicare, qui
putant aliorum tantum cauſa illas eſſe
diſcendas. Nam ſi ſanctorum patrum, &
alios doctorum hominum libros, qui
ſpirituales dicuntur, & ſunt, cum ma-
gna vtilitate legimus, ac legendo expe
rimur nos reddi meliores: ecquis erit
tam ſpiritualis liber, qui cum illis con-

ferri poſſit, quos ipſe Spiritus Dei no- A
bis per lectiſſimos homines, ſapientiſ-
ſimoſque dictauit? Si iuuant, & quaſi ſa-
tiant tenues riuuli; quid faciet fluuius
Ezec. 47. ille magnus, quem vidit Ezeciel egre-
dientem ſubter limen domus Domini,
quem non potuit pertranſire, quoniã
intumuerant aquę profundi torrentis,
qui non poteſt tranſuadari? Cumque
me, inquit, conuertiſſem, ecce in ripa
torrentis ligna multa nimis ex vtraq;
parte. Quę ſunt arbores multę ex vtra-
que ripa torrentis, niſi veteres Sancti
legi, & prophetis adiuncti, & noui, qui
ad Euangeliſtarum, & apoſtolorũ fluen- B
ta confidentes, quaſi arbores pulcherri-
mæ ſemper vernant, & ſuauiſſimis fru-
ctibus abundant? Fluuius idem eſt, quia
idem eſt auctor ſcripturæ, & vnus eius
ſcopus, ſed ſæcula diuerſa, ac tempora,
quæ vtraque ripa indicantur. De his ar-
Pſal. 1. boribus, & de his aquis dictum eſt: Et
erit tamquam lignum, quod plantatũ
eſt ſecus decurſus aquarum, quod fru-
ctum ſuum dabit in tempore ſuo, & fo-
lium eius non defluet, & omnia quæ-
cumque faciet, proſperabuntur.* Sole-
bam mecum mirari cũ ſæpe apud Hie-
ronymum legebam, mirificam vim ha-
bere ſtudium ſcripturarum ad animum C
hominis immutandum, ad incendia car-
nis extinguenda, ad contemptum ſæ-
culi, ad omne denique virtutum genus
comparandum: donec intellexi ea di-
cere illum, quæ in ſe fuerat expertus,
& iniquum eſſe non credere experto.
Qui non credit, diſcat ſibi primum le-
gere ſcripturam, non quaſi alijs inter-
pretandam, ſed quaſi in vtilitatem ſuã
totam conuertendam, meditetur in ea
die, ac nocte; ſentiet animum durum
emolliri, frigidum cœleſti igne ſuccen-
di; nam verba Dñi quaſi ignis, & quaſi
malleus conterens petram. Sentiet ſæ- D
culi amorem euaneſcere, excitari in ſe
deſiderium æternorum bonorum, per-
fundi animum incredibili quadam vo-
luptate, quam qui ſentiebat, clamabat:
Pſal. 118. Quã dulcia faucibus meis eloquia tua,
ſuper mel ori meo. O vitæ cœleſtis ſa-
pientia dux, ò virtutum magiſtra, vitio-
rum peſtis, lucis parens, expultrixque
tenebrarum: quid nos, quid vniuerſa
hominum vita ſine te eſſe potuiſſet? Tu
itineris & laborum comes, tu in aduer-
ſis rebus conſolatrix, cuſtos, & modera-
trix in ſecundis, adoleſcentiæ inſtitu-
trix, virilis ætatis firmamentum, dulciſ-
ſimum perfugium ſenectutis. Venite er- Iſa. 2.
go, & aſcendamus ad mõtem Domini,
& ad domũ Dei Iacob, & docebit nos
vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis e-
ius. Nec nos terreat obſcuritas. Tranſi-
uimus iam Ioelis freta, Hoſeæ (quem,
vt Heraclitũ, nõ iniuria σκοτεινὸν ap-
pellabimus) multum licet nos, diuque
tenuerint; Syrtes, atque Symplegadas
enauigauimus: nũc in Thecuæ paſcuis,
atque in illa paſtorum ſolitudine Ha-
mos audiamus, qui vellicãs ſycomoros,
aut patulæ recubans ſub tegmine fagi,
dum tenera attondent ſimæ virgul-
ta capellæ, cœleſtem tenui muſam me-
ditetur auena. Nõ eſt quod diffidamus,
nec enim viribus noſtris confidimus:
ſed adiutorium noſtrũ in nomine Do-
mini, qui fecit cœlum, & terram: quod
precibus ipſius beati Hamos & peti-
mus, & affuturum ſperamus.

ARGVMENTVM HAMOS.

CAP. I.

Inuehitur in quaſdam nationes, & magna illis ſupplicia cõminatur, quod patientia Dei abutentes ſine modo vllo peccauerint.

CAP. II.

Comminatur Moabitis, & Iudæ, & Iſraeli, quem commemoratis ſuis beneficijs, & eius peccatis futuræ captiuitatis metu terret.

CAP. III.

Totum eſt de reprehenſione duodecim tribuum, & de comminatione captiuitatis.

CAP. IIII.

In diuites ſuperbos, & ſpoliatores pauperum inuehitur, quibus captiuitatem prædicit: deinde omnes obiurgat, quod varijs ſupplicijs affecti numquam ad Deum redire voluerunt: denique hortatur eos, vt prædicationem Euangelij

gelij parati expectent, & cum venerit, admittant.

CAP. V.

Enumerat eorum peccata, & captiuitatem minatur, ac deinde ad pietatẽ cohortatur, ne in tam grauia mala incidant quod niſi fecerint, nullis hoſtijs ſe placandum eſſe affirmat.

CAP. VI.

Inuehitur in optimatum Iudæ, & Iſraelis auaritiam, & luxuriam, & acerbiſſimam captiuitatem, atque internecionem comminatur.

CAP. VII.

Tres viſiones commemorat, in quibus omnia mala, quæ tam decem tribubus, quàm duabus imminebant, intellexit. Deinde Amaſiæ ſacerdoti Bethel prophetare prohibenti inſtantia ſupplicia prædicit.

CAP. VIII.

In viſione vncini pomorum pr&ęmõſtratur captiuitas Iſrael, cuius afflictiones, & cladem, & dolores fuſius commemorat poſtquam eorum auaritiam & crudelitatem in pauperes, tamquam cauſam horum malorum reprehendit.

CAP. IX.

Prædicit extremum Ieroſolymę excidium, quod paſſa eſt à Romanis, & Iudæorum per orbem diſperſionem, vocationemque gentium, & Eccleſiæ felicitatem, atque bonorum ſpiritualium vbertatem per Chriſtum in ea futurã.

CAP. I.

Verba Hamos, qui fuit in paſtoribus Thecue: quæ vidit ſuper Iſrael in diebus Oziæ regis Iuda, &

Zach. 14. Hier. 25. Ioel. 3. *in diebus Ierobohã filij Ioas regis Iſrael, ante duos annos terræmotus. Et dixit, Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam: & luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exiccatus eſt vertex Carmeli. Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod triturauerint in plauſtris ferreis Galaad. Et mittam ignem in domum Azael, & deuorabit domos Benadad. Et conteram vectem Damaſci: & diſperdam habitatorem de campo idoli, & tenentem ſceptrum de domo voluptatis: & transferetur populus Syriæ Cyrenen, dicit Dominus. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod tranſtulerint captiuitatem perfectam, vt concluderent eam in Idumæa. Et mittam ignem in murum Gazæ, & deuorabit ædes eius. Et diſperdam habitatorem de Azoto, & tenentem ſceptum de Aſcalone: & conuertam manum meã ſuper Accaron, & peribũt reliqui Philiſtinorum, dicit Dominus Deus. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Tyri, & ſuper quatuor non conuertã eum: eo quod concluſerint captiuitatem perfectam in Idumæa, & non ſint recordati fœderis fratrũ. Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Edon, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum, & violauerit miſericordiam eius, & tenuerit vltra furorem ſuum, & indignationem ſuam ſeruauerit vſque in finem. Mittam ignem in Themam, & deuorabit ædes Boſræ. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus filiorũ Ammon, &*

ſuper quatuor non cõuertam eum: eo quod diſſecuerit prægnantes Galaad ad dilatandum terminũ ſuũ. Et ſuccendam ignem in muro Rabbath: & deuorabit ædes eius in vlulatu in die belli, & in turbine in die commotionis. Et ibit Melchom in captiuitatem ipſe, & principes eius ſimul, dicit Dominus.

HISTORIA.

1 *Verba Hamos, qui fuit in paſtoralibus Thecua.* Thecua olim vrbs, vnde miſſa eſt ad Dauidem mulier ſapiens veniam impetratũ Abſalom, 2 Reg. 14. poſtea à Roboham re ædificata. 2. Paral. 11. Tẽpore Ioſephi iam viculus erat, vt ipſe in fine vitæ ſuæ docet, & lib. 5 de bello Iud cap. 7. Ideo Hieron. in c. 6. Ierem. in principio, viculum eſſe dicit in monte ſitum duodecim millibus ab Ieroſolymis ſeparatum. Et in prologo comment. hæc ſcribit nobis vſui futura. Hic igitur propheta, quem nunc habemus in manibus, fuit de oppido Thecuæ, quod ſex millibus ad Meridianam plagam abeſt à ſancta Bethlehem, quæ mũdi genuit Saluatorem, & vltra nullus eſt viculus, ne agreſtes quidem caſæ, & furnorum ſimiles, quas Afri appellant mapalia. Tanta eſt eremi vaſtitas, quę vſque ad mare Rubrum, Perſarumque, & Aethiopum, atq; Indorum terminos dilatatur. Et quia humo arida, atque arenoſa nihil omnino frugum gignitur: cuncta ſunt plena paſtoribus, vt ſterilitatem terræ compenſent pecorũ multitudine. Ex hoc numero paſtorum & Hamos profecta fuit, imperitus ſermone, ſed non ſcientia, &c. Hinc aſſumptus eſt ad prophetandum contra reges Iſrael iuxta illud. 1. Cor. 1. Infirma mundi elegit Deus, vt cõfundat fortia. Ex his certum eſt non fuiſſe Thecuam de ſorte tribus Zabulon, vt putauit Epiphanius in libello de vita & interitu prophetarum, ſed de ſorte tribus Iuda.

Thecua.

2 * Verum in eo, quod ait, In paſtoralibus, magna diſſenſio codicum Latinorum eſt, multi enim ita habent, alij vero, In paſtoribus. Sed controuerſia ex Hebræo vocabulo נוקדים cõponitur. Etenim נוקד eſt paſtor, ſiue armentarius, aut potius qui multos habet greges, & armenta. 4. Reg. 3. Porro Meſa rex Moab nutriebat pecora multa, pro quo eſt in Hebræo: Fuit נוקד. Legendum eſt ergo, In paſtoribus, ſicut habet Chaldęus: Qui fuit paſtor pecorum. Ita etiam verterunt Symmachus, & quinta editio ἐν τοῖς ποιμέσιν, in paſtoribus, & Aquila, ἐν ποιμνιοτρόφοις, id eſt, in ijs, qui greges nutriebant ſicut 4. Reg. 3. legi diximus. Qui fuit נוקד, id eſt, qui nutriebat pecora multa. Quare deprauatum eſſe exiſtimo in Hieronymo, In paſtoralibus, pro In paſtoribus, cum verba Aquilæ exponit, neq; enim rem apertam vir tantus ignorauit. Id indicant noui codices nuper Mariani Victorij opera reſtituti, & à Chriſtophoro Plantino excuſi, in quibus legitur, In paſtoribus. Ipſe quoque Hieronymus docet ſe tranſtuliſſe, In paſtoribus, cum ait: Sermones itaque Hamos, qui fuit de oppido Thecuæ ex numero paſtorũ (quia paſtoralis & ipſa eſt regio) hoc volumine continentur. Ex hac nominis ſignificatione, quam diximus, intellexiſſe videntur nonnulli Hamos diuitem fuiſſe paſtorem: ſed falſam eſſe eorum opinionem Propheta ipſe docet cap. 7. ſed armentarius, inquit, ego ſum vellicans ſycomoros, & tulit me Dominus cum ſequerer gregem. Quo loco etiam Hieronymus humilem, & ruſticum paſtorem fuiſſe dicit. * Videtur autem eis impoſuiſſe ambiguitas vocabuli, dicitur enim נוקד, qui multa nutrit 3
pecora, ſed pecora nutrire dicitur & ipſe dominus, qui habet, & ipſe eius miniſter, qui paſcit. Hamos ergo ruſticus, & pauper non dominus erat multorũ pecorum, ſed paſtor, & miniſter. Quãuis נוקד nequaquam diuitias indicat, ſed nutritor pecorum ſonat, ſi interpretemur, ſiue pauca pecora ſint, ſiue multa: ſed noſter interpres vertit, Nutriebat pecora multa, quoniam re vera ita erat, &, vt apertius diceret, meliuſque intelligeretur quod ſtatim ſequitur. & ſoluebat regi Iſrael centum

tum millia agnorum, & centum millia
arietum cum velleribus ſuis.
Ante duos annos terra motus. Cetera
quæ dicta ſunt in preludijs de tempo-
re prophetiæ, & cur Ierobobam regis
Iſrael meminerit, quod Hoſ. 1. nu. 15.
& 16 explicauimus, omittentes, ad hæc
quæ de terræ motu dicuntur, tranſea-
mus. Atque illud inter omnes conue-
nit hunc terræ motum eſſe, cuius me-
minit Zacharias. c. 14. Et fugieris, ſicut
fugiſtis à facie terræ motus in diebus
Hoziæ regis Iuda. Tradunt etiam He-
bræi, quos hic refert Hier. & Zach. 14.
tunc fuiſſe factum, cum rex Hozias, qui
& Azarias dicebatur, contra Dei legẽ
officium ſacerdotale vſurpare tenta-
4 uit.* Quod optime omnium exponit
Ioſeph. 9. Antiq. c. 11. vbi cum narraſſet
eum in ſollemnis feſti celebrite ſum-
pto ſacerdotali habitu in templum in-
greſſum fuiſſe ad altare aureum Deo
ſuffitum facturum, obſtitiſſeque ſacer-
dotes, hæc etiam intulit. Tunc rex com
motus mortem illis, ni quieſcerent, mi
natus eſt: & ecce tibi terra vehementer
concutitur, fiſſoque superne templo ra
dius ſolis os regis improbũ ferit, quod
è veſtigio lepra contactum eſt. Acceſſit
huic & aliud prodigium, quod eodem
terræ motu ante vrbem, in loco, qui di-
citur Eroge, dimidium montis ad Occi
dentem vergentis reuulſum per qua-
tuor ſtadia volutum obiectu demum
Orientalis montis conſtitit, obſtructa
via publica, & oppreſſis ruina hortis re
gijs. Hæc Ioſephus. Illud autẽ Hebræis
minime aſſentior, quod hoc factum eſſe
dicunt anno 25. Hoziæ, vt refert Gloſ-
ſa 2. Paralip. 26. Nam cum propheta no
ſter haud obſcure indicet terræmotum
contigiſſe regnante in Iſrael Ierobohã,
docet enim ſe vidiſſe hæc viuentibus
Hozia, & Ierobohã, idq; ante duos an-
nos terræmotus: neceſſe eſt ante fuiſſe
factũ, hoc eſt intra quartũ decimum an
num regni Hoziæ, nõ 25. eius anno, vt
Hebræi, nec 22. vt alij volunt: quãdo-
quidem Hozias cępit regnare ann. 27.
regni Ierobohã, qui regnauit in Iſrael
vno, & quadraginta annis. 4. Reg. 14. &
5 15.* Ex quo & illud ſequitur: nõ fuiſſe
tunc motã terram, cum in templũ in-
A greſſus eſt Hozias, vt Ioſephus, & He-
bræi opinabantur, quos multi ſequun-
tur. nam Hieronymus retulit quidem
eorum ſententiã, ſed neq; probauit, ne-
que improbauit. Regnauit ſiquidẽ Ho-
zias annos. 52. terræ motũ vero neceſ-
ſe eſt contigiſſe intra quartum decimũ
eius regni annum. At Ioatham eius fi-
lius ſedecim annis regnauit, & viginti-
quinque annorum erat, cum regnare
cœpiſſet 4. Regum 15. & 2. Paral 26. A
quartodecimo autẽ anno regni Hoziæ
vſq; ad finẽ regni ſuperſunt anni trigin
ta octo, atque ita neceſſario debuit eſſe
B Ioathã, plus etiã quam 48. annorũ, cum
regnare cœpit. Etenim cum lepra aſper
ſus eſt Hozias, ex vrbe eiectus eſt, & Ioa
thã eius filius gubernabat palatiũ, & iu
dicabat populum terræ. 4 Reg. 15. & 2.
Paral. 26. Viginti autẽ quinq; annorũ
erat cũ pater Hozias obijt, vt plane ex
4. Reg. 15. intelligitur. Quare quartode
cimo anno regni paterni natus eſſe nõ
potuit. Quamuis ergo fieri potuerit, vt
tunc etiã terra moueretur cum Hozias
lepra percuſſus eſt, illud fieri nõ poteſt,
vt de eo terræ motu loquatur Hamos:
quia cũ leproſus eſſe cœpit Hozias, iu-
uenis iam erat eius filius Ioatham, quã-
C do autẽ factus eſt terræ motus, Hamos
nondũ erat natus. At poteſt nobis pro-
babiliſſime obijci Hoziã multo ante re
gnare cœpiſſe, quoniam 4. Reg. 14 legi-
mus: Anno quinto decimo Amaſiæ fi-
lij Ioas regis Iuda regnauit Ieroboham
filius Ioas regis Iſrael, id eſt. Tunc Ie-
roboam regnare cœpit, cum quatuorde
cim anni ſupererant regni Amaſiæ, qui
29. annis regnauit. Regnauit ergo vi-
uente Amaſia quatuordecim annis, &
vigintiquinque reliquis (nam regnum
eius vnius & quadraginta annorũ fuit)
regnante Hozia. Fieri itaque potuit,
D vt viceſimo quinto anno Hoziæ terræ
motus factus ſit, vt Hebræi tradunt, vi-
uenteque adhuc Ieroboham, quod nos
negabamus. Reſpondeo vtrumque ſcri-
pturæ locum neceſſario eſſe defenden-
dum, quoniam conſtanter in Hebrai-
cis, & Græcis, & Latinis codicibus habe
tur Ieroboham cœpiſſe regnare anno
decimo quinto Amaſiæ, & Hoziã, ſiue
Azariã cœpiſſe regnare anno vigeſimo

ſeptimo Ieroboham. Sed ita concilian-
tur. Interregnum fuit tredecim anno-
rum inter Amaſiam, & Hozam (quod
& alijs locis neceſſario ponendum eſt
in enumeratione regũ Iuda & Iſrael)
Idque fuit regnante Ieroboham. Atque
ita Hozias regnare cœpit 27 eius anno
& regnum Ieroboham decimo quarto
anno Hoziæ finitum eſt. Hoc autem in-
terregnũ fieri potuit aut viuente Ama
ſia, cum relicta Ieruſalẽ fugit in Lachis,
quo tempore nec ipſe regnare poterat
inuidia ſuorum, neque eius filio Hoziæ
per ætatem licebat, qui etiam cum pa-
ter obijt, decimum ſextum annum age-
bat: quod placuit Petro Comeſtori in
hiſtoria 4. Regum, cap. vlti. & Dionyſio
in c. 15. libri 4. Regum: aut etiam poſt
mortem Amaſiæ. Atque hoc multo ve
rius eſt, quoniam 4. Reg. 14. ſcriptum
eſt: Vixit autem Amaſias filius Ioas rex
Iuda poſtquam mortuus eſt Ioas filius
Ioachaz regis Iſrael, quindecim annis.
Ita enim legẽdum eſt, vt legitur in He-
bræis, & Græcis exemplaribus, & vt
ſcriptura ipſa docet 2. Paralip. 25. Non
autem Viginti quinque annis, quod au
ctores haud ignobiles errare coegit.
Cum autem Amaſias regnare cœperit
anno ſecundo Ioas regis Iſrael 4. Regũ
14. & Ioas regnauerit ſedecim annis 4.
Regum. 13. manifeſte ſequitur vigeſi-
mum nonum annum vltimum regno,
vitæque Amaſiæ fuiſſe. Cauſa interre-
gni fuit, quod timus erat Hozias cum
mortem pater obijt. Idque tacite vide-
tur ſcriptura indicaſſe, non enim dicit,
vt in alijs ſolet, Mortuus eſt Amaſias, &
regnauit filius eius pro eo: ſed, Tulit au
4. Reg. 14. tem vniuerſus populus Iudæ Azariam
annos natum ſedecim, & conſtituit eũ
regem pro patre eius Amaſia. Ac ſi di-
ceret: Tunc eum regem conſtituit, cũ
natus erat annos ſedecim: antea enim
per ætatem regnare non licebat, aut nõ
eſt viſum oportere. Scio nobis aduer-
ſari Ioſephum, Euſebiumque in Chro-
nicis eius fere veſtigijs inſiſtere: at nos
ſcripturæ veritatem, & concordiam
tuemur, cuius illi nullam habuere ra-
tionem.

TROPOLOGIA.

9 Quot ſcribæ & ſapientes, quot duces erant tunc in Iudæa? atque illis relictis, qui vel ſapientiæ, vel diuitiarum, vel generis claritate tumebant, humili, atque abiecto paſtori loquitur Deus, vt per eum reges, ac principes terreat. Videlicet humilis erat beatus Hamos, & ſimplex, nihil ſibi tribuebat, abiectiſſime de ſe ſentiebat, & aiebat: Non ſum propheta, & non ſum filius prophetæ: ſed armentarius ego ſum vellicans ſycomoros. Et tulit me Dominus cũ ſequerer gregem, & dixit Dominus ad me: vade & propheta ad populum meũ Iſrael. Ita elegit Saul adeo non magna cogitantem vt quæreret aſinas patris ſui. Sed cur elegit? Quia humilis erat, ſicut illi ait Dominus: Nonne cum par uulus eſſes in oculis tuis caput in tribu bus Iſrael factus es? Mox in conuentum populi, vbi rex erat creandus, venire noluit: quæſierunt enim eum, & non eſt inuentus. Et conſuluerunt poſt hæc Dominum, vtrum nam venturus eſſet illuc: reſponditque Dominus: Ecce abſconditus eſt domi. Deniq; filius vnius anni erat Saul, cum regnare cœpiſſet. Quo loco Chaldæus vertit: Sicut filius anni, in quo non ſunt culpæ, erat Saul, quando regnauit, præditus videlicet puritate, humilitate, ſimplicitateque puerili. Idem de ſancto Dauide legimus Pſal. 77. Et elegit Dauid ſeruum ſuum, & ſuſtulit eum de gregibus ouium, de poſt fetãtes accepit eum paſcere Iacob ſeruum ſuum, & Iſrael hæreditatem ſuam. Et pauit eos in innocentia cordis ſui, & in intellectibus manuum ſuarum deduxit eos. Vere abominatio Domini eſt omnis illuſor, & cum ſimplicibus ſermocinatio eius. Præterea Hamos ſignificat populum auulſum, vt in proœmio commentar. ait Hieronymus. Ille igitur populus audiet verba Domini, & ab eo docebitur tam quæ ad ſuã, quàm quæ ad aliorum ſalutem attinent, qui auulſus à cupiditatibus, & curis ſæculi in ſolitudinem ſeceſſit, vbi Dominus ſolet loqui ad cor Ieruſalem. Iſai. 28. Quem docebit ſcientiam? & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulſos ab vberibus.

Cap. 7.

1. Reg. 15.

1. Reg. 10.

1. Reg. 13.

Prou. 3.

HISTORIA.

1 *Dominus de Sion rugiet.* Hieronymus.

Na-

A Naturale eſt, vt oēs artifices ſuæ artis loquantur exemplis, & vnuſquiſque in quo ſtudio triuit ætatem, illius ſimilitudinem proferat, &c. Videmus hoc in Eccleſ. cap. 38. Qui tenet aratrum, & qui gloriatur in iaculo, ſtimulo boues agitat, & conuerſatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum. Et quidam haud inepte dixit:

Propertius lib. 2. Eleg. 1.

Nautea de ventis, de tauris narrat arator,
Enumerat miles vulnera, paſtor oues.

Quoniam igitur vixerat in illa eremo, in qua erat leonum feritas, & interfe-
B ctio pecorum, artis ſuę ſermonibus vtitur, vt ait Hieronymus, & vocem Domini terribilem, atque metuendam rugitum leonum, & fremitum nominat, & euerſionem Iſraeliticarum vrbium paſtorum ſolitudini, & ariditati montium comparat. Pulchre autem (vt idē Hieronymus obſeruauit) dicit: *Dominus de Sion rugiet*, ac ſi diceret: Deus ille, qui colitur in monte Sion, & in Ieruſalē, iratus vobis eſt, & veſtras vrbes euertet ò Iſraelitæ (nam aduerſus decem tribus vaticinatur) eſt enim ipſe viuus Deus, & omnipotens, non ſicut
C vituli mortui, quos colitis in Dan, & in Bethel. Quo etiam modo intelligemus eadem verba apud Ioelem. cap. 3. vt ſit ſenſus. Dominus & Deus ille, qui in Eccleſia catholica cultus eſt, quemq; mali contempſere, ille ipſe terribilem ſententiam in hoſtes ſuos proferet.

2 *Et luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exiccatus eſt vertex Carmeli.* Specioſa paſtorum vocat læta paſcua, vbi paſtores ſolent congregari, & tabernacula figere, per quæ metaphorice ſpecioſiſſimas vrbes, ſiue delicijs plenas domos intelligit. Chaldæus. Et deſolabuntur habitacula regum. Duplex autem eſt Carme-

Carmelus.

D lus mons, vt hic docet Hieronymus, & in Iſai. 29. alter eſt in Iudæa ad Auſtralem plagam, in quo erat Nabal maritus Abigail. 1. Reg. 25. Alter in Iudæa iuxta Ptolemaidem, (quæ prius vocabatur Aco, nunc ſanctus Ioannes de Acre) mari imminens, in quo Elias propheta flexis genibus pluuias impetrauit 3. Regum 18. Quoniam autem opimus eſt, ac nemoroſus, ſæpe ponitur pro vber-

A rima quaque regione auctore eodem Hieronymo lib. 5. in Iſa. in cap. 16. Vbi cum de Moabitis loquatur Propheta, tamen ait: Et auferetur lætitia, & exultatio de Carmelo. Ita etiā accipitur Iſa. 29. Conuertetur Libanus in Charmel & Charmel in ſaltū reputabitur. Eadē fere verba ſunt in c. 32. Hoc autē ex eo natū videtur, quod כרמל proprie ſpicas plenas, & virides ſignificat, vt in ſcriptura videmus, vt merito ad locum quemuis amœnum, & frugiferū ſignificandum accommodetur, vt Iere. 2. Et induxi vos in terram Carmeli, vt co-
B mederetis fructus eius, & bona illius. Vbi Hieronymus exponit: Dedi vobis omnium rerum abundātiam, hoc quippe ſignificat Carmelus. Inde lingua Arabica ſiue Punica, quæ Hebraicæ proxima eſt, Carmenes hodie dicuntur in Hiſpania Bœtica amœniſſimæ, &
pulcherrimę villæ. * Dubitare autem 9
Hieronymus videtur de vtro Carmelo Propheta nūc loquatur. Sed quoniam prophetat aduerſus Iſrael, de illo loqui conuenit, qui eſt prope Ptolemaidem, & ad ſortem pertinet decem tribuum, vt videmus 3. Reg. 18. Quemadmodum
C ergo ſpecioſa paſtorum pulcherrimas vrbes Iſrael intellexit, ita per verticem Carmeli reges Iſrael, & eorum opes, atque ſuperbiam ſignificat, quos inſtar montium deſertorum prædicit eſſe vaſtandos. Poſſumus etiam ſimpliciter intelligere omnem Iſraeliticæ terræ fertilitatem perdendam, & famem, ac rerum omnium egeſtatem ſucceſſuram eſſe. Quamuis mihi nequaquam diſplicet, vt quoniam in hoc c. non contra Iſrael prophetat, ſed contra varias ciuitates, & nationes; ea, quæ nunc dicit, non de Iſrael tantum, ſed etiam de ceteris omnibus accipiamus, contra quos
D vaticinatur, vt Lyranus intellexit. Atque ita ſpecioſa paſtorum vocari dicemus pulcherrimas quaſque harum gentium vrbes, Carmelum vero diuites, & delicioſas domos regum, & optimatū: Prophetamque à Carmelo Iudææ ſumere metaphoram, ſibi & proximo, & notiori, qui (vt ait Hieronymus) paſtorum gregibus magis conuenit, quia eſt iuxta ſolitudinem. Ita Chaldæum

acceptiſſe docet eius interpretatio: Et deſolabuntur habitacula regum, & deſertum fiet præſidium arcium illorum.

ALLEGORIA.

10 Aduerſus ſuperbos, & tumidos Iudæos paſtor vaticinatur humilis aſſumptus à Deo, vt confundat fortia, vt omne os obſtruatur, & inimici eius redarguantur. *Dominus de Sion rugiet*, quia leo de tribu Iuda per ſe ipſum Iudæis miſerabilem interitum, & exęcrationem, quæ illos manebant, quia erant ex contentione, & non acquieſcebant veritati, ſæpe prædixit. Sed poſtquam requieſcens accubuit vt leo, & ſemetipſum excitauit, per apoſtolos ſuos iterũ rugiit in Ieruſalem, & dedit vocem ſuã. Acto. 2. Factus eſt enim repente de cœlo ſonus tamquam aduenientis ſpiritus vehemẽtis, & repleuit totam domum, vbi erãt ſedentes, & inde clamare cœperunt. Acto. 4. Hic eſt lapis, qui reprobatus eſt à vobis ædificantibus, qui factus eſt in caput anguli, & non eſt in alio aliquo ſalus. Nec enim aliud nomen eſt ſub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos ſaluos fieri. Atque hinc de Sion exiuit lex, & verbum Domini de Ieruſalem. Cum autem Dominus hanc uocẽ dedit, luxerunt ſpecioſa paſtorum, vrbs videlicet ſpecioſiſſima, templumque pulcherrimum, quod religionis, & pulchritudinis cauſa ab omnibus nationibus inuiſebatur, quæ paulo poſt à Romanis ſolo æquata ſunt, & agri fertiles, atque amœni vaſtati. Hęc omnia fuere paſtorum, id eſt, principiũ illius populi, qui ſe paſtores eſſe dicebant, erant autem lupi rapaces. Quem luctum ſpecioſę ciuitatis ſub typo expreſſit ſanctus Ieremias, & planxit lamentatione hac in Ieruſalem, & amaro animo ſuſpirans & Tren. 1. eiulans dixit: Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo, facta eſt quaſi vidua

11 domina gentium. * Demum exiccatus eſt vertex Carmeli, quia populus ille quondam amœniſſimus, quaſi paradiſus Dei, poſitus ſecus decurſus aquarũ ſacrarum ſcripturarum, & omni virtutum genere, quaſi arboribus conſitus, exaruit, & cœleſtem pluuiam atq; ſcripturæ irrigationem, omnem denique virtutem cum fide amiſit. Et quoniam Carmelus ſignificat ſpicas virides, & plenas, vt ante diximus, & ſciẽtiam circumciſionis, vt interpretatur Hieronymus: recte intelligimus illum populũ, qui olim erat vt ager feraciſſimus, iam non ferre fruges, ſed vt terram maledictam ſpinas, & tribulos germinare: & cum plenus ſoleret eſſe ſcientia Dei, nunc ignorantia, & cæcitate quadam admirabili occupari, ſicut ait Paulus: Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis, oculos, vt non videant, & aures, vt nõ audiãt, vſque in hodiernũ diem. Rom. 11. Et Dauid dicit: Fiat menſa eorũ corã ipſis in laqueũ, & captionẽ, & in ſcandalũ, & in retributionem illis. Obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua. Pſal. 68. Quod ſimilibus verbis ſignificatum eſt. 2. Reg. 1. Montes Gelboe, nec ros, nec pluuia veniant ſuper vos, neque ſint agri primitiarum: quia ibi abiectus eſt clypeus fortiũ, clypeus Saul, quaſi non eſſet vnctus oleo. De quo Grego. 4. Mor. c. 3. Quia Gelboe interpretatur Decurſus, per Saul autem vnctum, & mortuum mors noſtri mediatoris exprimitur: non immerito per Gelboe montes ſuperba Iudæorum corda deſignantur, quæ dum in huius mundi deſiderijs defluunt, in Chriſti, id eſt, vncti, ſe morte miſcuetũt: & quia in eis vnctus rex corporaliter moritur, ipſi ab omni gratiæ rore ſiccantur, &c. Clypei autem fortium ibi abiecti ſunt, quia dictum eſt: Ieruſalem, Ieruſalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui mittuntur ad te: Mat. 23. donec tandem ipſe rex, & Dominus prophetarum Saul, id eſt, poſtulatus tot votis, & vocibus prophetarum, occiſus eſt implentibus illis menſuram patrũ ſuorũ.

TROPOLOGIA.

12 Audiat Iſrael, audiat populus, qui Deo relicto declinauit ad idola, & gloriatur in poſſeſſionibus, & ſubſtantijs ſuis: Dominus qui nunc tacet, aliquando terribiliter rugiet, nunc agnus eſt, & mitem vocem effundit, ſed cum dies iudicij, aut mortis venerit, vertetur in leonem, & rugiet de Sion, id eſt, talem vocem dabit, qualem dare par eſt ſummum

Chriſtus nũc agnus in die iudicii leo.

mum

mum Deum, qui in Eccleſia colitur, & in cœlo regnat. Oſtendet cum clamauerit, ſe regnare in cœlo, & neminem habere, qui poſſit reſiſtere. Tunc lugebunt ſpecioſa paſtorum, & exiccabitur vertex Carmeli, id eſt, euaneſcent voluptates, & diuitiæ, & potentia, & omnia, quæ virebant, & ſemper vernatura videbãtur, areſcent, & peribunt. Iſa. 42. Tacui ſemper, ſilui, patiens fui, ſicut parturiens loquar: diſſipabo, & abſorbebo ſimul. Deſertos faciã montes, & colles, & omne gramen eorum exiccabo.

HISTORIA.

Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non conuertam eum. Hæc verba, quæ obſcuriſſima ſunt, cum ſæpe in hoc cap. & in ſequenti iterentur, neque vnquam tria peccata explicentur, ſed quartum, non eſt dubium eodẽ modo vbique eſſe accipienda, & expoſitionem eſſe quærendam eiuſmodi, vt æque ſingulis locis conueniat. Sed hoc ante dicamus: Prophetam, cum ad decẽ tribus proprie loqui inſtituerit, contra externas nationes primum prophetare, quæ populum Dei hoſtiliter inſectatæ ſunt, vt ipſum populum ad pœnitentiam excitet videntem ſe Deo curæ eſſe, ſuaſque vlciſci iniurias: deinde, vt magis timeat Iſrael animaduertens Deum nec infidelibus nationibus par-
13 cere, quæ legẽ eius non habebant. * Vt igitur paulatim rem, quantum. ſitũ erit
Quatuor. in nobis, omiſſa opinionum varietate aperiamus ארבע id eſt quatuor, quando ponitur cum tribus, quartum ſignificat vſu ſcripturæ, vt Prou. 30. Tria ſũt inſaturabilia, & quartum, quod nunquã dicit, ſufficit. Et, Tria ſunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro. Et ibidẽ. Per tria mouetur terra, & quartum nõ poteſt ſuſtinere. Quibus in locis ſemper ſunt eadem nomina, quæ hic legimus in Hamos ארבע & שלשר. Quare non videntur ad conſuetudinẽ ſcripturæ loqui, qui tria, & quatuor ſcelera ſeptem ſcelera interpretãtur, magis
Ternarius. quàm ad Virgilij ſenſum, qui diceret, *O terque quaterq; beati.* id eſt O ſepties beati. Illud eſt præterea dignum obſeruatu, numerum ternariũ eſſe Hebræis maxime familiarem, & gratum, & quo

A frequentiſſime vtebantur, vt indicant nonnullæ ſcripturæ phraſes. Iſai. 40. Quis appendit tribus digitis molẽ terræ? Gen. 18. Accelera, tria ſata ſimilæ commiſce. Matth. 13. Quem acceptum mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus. Luc. 11. Amice, commoda mihi tres panes. Quod fortaſſe ex eo inoleuit, quod animalia, quæ immolaturus erat Abraham Gen. 15. voluit Dominus eſſe trium annorum, aut quia tres angelos vidit Gen. 18. ſiue quod ter in anno adire templũ iubebantur Exo. 23. & Deut.
B 16. Siue igitur his cauſis, ſiue alia quauis id factum ſit, conſtat hunc numerũ illis fuiſſe valde familiarem, atque eo vti ſolitos, cum multitudinem ſignificabant. Eſt enim hic primus numerus multitudinis, ſiquidem non dicuntur vnus, aut duo multi, ſed tres iam multi dici incipiunt. Propterea Chryſoſt. cum exponeret illud, In farinæ ſatis tribus, hom. 47. in Matth. Tria, inquit, ſata pro multis hic poſuit: conſueuit enim hoc numero pro multitudine abuti ſcriptura. * Ita tres digiti Dei. Iſa. 14
40. multam, magnamque Dei potentiam indicant. Tertia, & quarta gene-
C ratio vſque ad quas Deus reddit iniquitatem patrum Exo. 20. Deut. 5. deſignãt extenſionem peccati in multos, vt ait Gloſſa interlin. Deut 5. Tres diſcipuli in transfiguratione ſignificant multitudinem electorum. Funiculus triplex, qui difficile rumpitur Eccl. 4. Validus, & fortis funiculus eſt Et multa ſunt huiuſmodi in ſcriptura. Eſt autẽ hoc ſcripturæ cũ alijs linguis cõmune. Plato. libr. 10. de rep. de poetis ait: Et opera eorũ videntes nõ ſentiunt ea tertio gradu abeſſe ab eo, quod eſt. i. multis gradibus. Indeiã tritũ ſermone Græcorũ, atq;
D etiã Latinorũ, Ter felix, Ter maximus, Ter ſapiẽs pro Valde felix, &c. Ita Virg.

--- *Aſt illam ter fluctus ibidem* 1. Æneid.
Torquet agens circum. ---

Seruius: Ter, ſæpius, finitus numerus pro infinito, crebros enim fluctus facit Aquilo. Et,

Idem ter ſocios pura circumtulit vnda. 6. Æneid.

Seruius: Ter ſocios, aut ſæpius, aut re vera ter. Et in eodem libro.

Ter conatus ibi collo dare brachia circum, 2. Æneid.

Ter

Ter fruſtra comprehenſa manus effugit imago. A

Vbi ſimiliter Seruius, ter dicit poſitum pro ſæpius. Tria igitur peccata multa peccata ſunt, & quæ conſueta ſunt peccatoribus. Nam hic numerus valde vſitatus erat. Cum autẽ aliquid vltra ternarium additur, exceſſus maximus, & maxima amplificatio intelligitur, vt,

— O *terque, quaterque beati,*

Id eſt, ſæpiſſime beati. Et apud Homer. 5. Odyſſ. vnde id deſumpſit Virgilius.

Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ, καὶ τετράκις, οἱ τότ' ὄλοντο.

Hoc eſt: B

Ter beati Danai, atque quater, qui tunc perierunt.

Et de muliere præ impatientia magni doloris crebro pectus tundente:

4. Æneid. *Terque quaterque manu pectus percuſſa decorum.*

Quare cum poſt tria peccata quartum additur, ſignificatur excreuiſſe peccata vltra conſuetum, & ordinarium numerum, & vltra communem peccantium modum, plurimaque eſſe, ita vt non ſit iam vllo modo vindicta differẽda. Nec aliter videtur intellexiſſe Theodoretus, qui ait: Super tribus, & ſuper qua- C
15 tuor, multitudinem ſignificat. * Porro Damaſcus vſque hodie magna eſt vrbs, & amœna, & caput Syriæ, iuxta illud Iſai. 7. ſed caput Syriæ Damaſcus: eius videlicet Syriæ, quæ ab ea dicitur Syria Damaſci. Sita eſt hęc vrbs in latere mõtis Libani, & diſtat ab Ieruſalem quinque mãſionibus. Primum autem aduerſum Damaſcum, in qua regnauerat Hazael, ſermo Dei dirigitur, qui paulo ante grauiter afflixerat Iſrael, id eſt, decẽ tribus. Quod plenius Eliſæus propheta in Regũ volumine loquitur: Quia ſcio, quæ facturus ſis filijs Iſrael mala. Ciuitates eorum munitas igne ſuccendes, D & iuuenes eorum interficies gladio, & paruulos elides, & prægnantes diuides.

Damaſcus.

4. Reg 8.

Non conuertam eum. Hoc eſt, Patiar eum in ſua obſtinatione manere, atque ita non aget pœnitentiam, nec deſiſtet peccare, & punietur à me. Chaldæus: Non parcam eis. Eum autem dicit, non eam, vt dicendum videbatur, quoniam ſenſum magis ſpectat, quam verba, & in Damaſco intelligebat populum Damaſcenorum, ſicut & Chaldæus dixit: Non parcam eis. Idem intelligendum eſt cum de Gaza ait: Non conuertam eum. Solet enim ſcriptura mutare genera propter nomina diuerſa, quæ ſub intelligit, vt Hoſ. 4. Conticuit populus meus, &c. Oblita es legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum & ego. Subintelligitur enim ſynagoga. Et c. 8. Proiecit Iſrael bonum, inimicus perſequetur eum. Ipſi regnauerunt, & non ex me. Quare quod tam in hoc cap. quam in ſequenti ſæpe inculcat Rupertus, cum dicitur, Eum, ſemper ſubaudiendum eſſe verticem Carmeli, alienum eſt à ſenſu Prophetæ. Quid enim alienius dici poteſt, quam dicere propter ſcelera Damaſci, aut Hãmon, aut Tyri, aut Moab, non conuertam verticem Carmeli?

Scriptura mutat genus nominum.

Eo quod triturauerint in plauſtris ferreis Galaad. 16
Tuleram, inquit, multa Syrorum ſcelera, ſed hęc inſignis crudelitas nequaquam iam ferenda eſt, quod plauſtris ferreis triturauerit Galaad. De Galaad diximus iam in illud Hoſ. 6. Galaad ciuitas operantium idolum. Plauſtra ferrea, de quibus loquitur, ſunt genus quoddam plauſtri, vt ait Hier. hic, & in Iſa. 28. prope finem, quod rotis ſubterferreis, atque dentatis voluitur, vt excuſſis frumentis paleas in areis conterat, & in cibos iumentorum propter feni ſterilitatem paleas cõminuat. De hoc loquitur Iſaias c. 41. Ego poſui te quaſi plauſtrum triturans. Et 2. Reg. 13 Et circumegit ſuper eos ferrata carpenta. Et eodem modo vertit idẽ Hieronym. 1. Parali. 20. Interdũ propter dentes ferreos ſerræ vocãtur, ſicut verterunt Lxx. Eo quod ſecuerunt ſerris ferreis in vtero habentes in Galaad. Et nos habemus Iſai. 28. Non enim in ſerris triturabitur git. Hoc eſt autẽ quod Eliſæus dixerat Hazaeli, vt paulo ante referebamus ex quarto regum 8. Scio quæ facturus ſis filiis Iſrael mala, &c Et paruulos eorum elides, & prægnantes diuides. Ex quo Lxx. vertérũt. Eo quod ſecuerunt ſerris ferreis habentes in vtero in Galaad, quamuis in Heb. tantum ſit: Eo quod triturauerunt in plauſtris ferreis Galaad.

17 *Et mittam ignem in domum Hazael.* Non dixit, in Hazael (vt adnotauit Hiero. ſed in domum Hazael, id eſt, in eius poſteros, iam enim mortuus erat Hazael cum hæc prophetabantur, cui ſucceſſit filius Benhadad. 4. Reg. 13.

Et deuorabit domos Benhadad. Dupliciter hæc intelligere poſſumus: aut domos Benhadad, id eſt, in quibus nunc Benhadad rex habitat filius Hazael; aut palatia regia, quæ magnifice extruxit Benhadad, ſed alter antiquior filio Hazael. Pro Benhadad ſemper in Ioſepho legimus Hadad ſiue Hadadum. Primus huius nominis rex apud Damaſcum fuit ille, qui victus eſt à Dauide. 2. Regum. 8. quem vocat ſcriptura Hadarezer, & cuius poſteri in decimam vſque generationem regnarunt, & ab eo dicti ſunt Hadadi, ſicut reges Ægypti Ptolemæi, vt auctor eſt Nicolaus Damaſcenus in quarto hiſtoriarũ, quem citat, & ſequitur Ioſeph. 7. Antiqui. c. 6. Tertius ab hoc (vt ijdem auctores tradunt) fuit ille Hadad, ſiue Benhadad, id eſt, filius Hadad, qui victus eſt ab Achab. 3. Reg. 20. Idem Ioſephus 9 Antiq. cap. 2. tradidit illum Benhadad, cui ſucceſſit Hazael, & ipſum Hazael diuinis honoribus cultos fuiſſe à Damaſcenis, & propter beneficentiã, & quia vrbem magnificè templis extructis exornauerunt. Quare omnino de hoc videtur Propheta loqui, cum ait: Et deuorabit domos Benhadad.

Benhadad.

18 *Conteram vectem Damaſci.* Omnem eius fortitudinem, qua ſe ab aduerſarijs protegebat, & eos ingredi prohibebat. Eo enim tempore magna munitionis pars erant vectes, quibus portæ claudebantur, vt Pſal. 147. Quoniam confortauit ſeras portarum tuarum, Heb. vectes. Iere. 49. Conſurgite, & aſcendite ad gentem quietam, & habitantem confidenter, ait Dominus, non oſtia, nec vectes eis.

Et diſperdam habitatorem de campo idoli. Campum idoli vocat Damaſcum, quæ latiſſimam, & fertiliſſimam planitiem habebat, & idololatria plena erat. Eamdem vocat domũ voluptatis, quòd amœniſſima ſit, & delicijs aptiſſima Significat ergo omnibus his verbis delendos eſſe Damaſci ciues ob idololatriæ peccata, & regem eorum, quiã delicijs, & libidini vacabat, præter cauſam iam dictam crudelitatis in Galaaditas.

A

Et transferetur populus Syriæ Cyrenẽ. Hoc factũ eſt regnãte in Iudæa Achaz, & in Syria Raſin. Legimus enim 4. Reg. 16. Aſcendit enim rex Aſſyriorum in Damaſcum, & vaſtauit eam, & tranſtulit habitatores eius Cyrenem, Raſin autem interfecit. Cyrene nõ eſt hoc quidem loco nobilis Africæ vrbs, à qua prouincia Cyrenaica dicitur, & de qua Act. 2. Et partes Lybiæ, quæ eſt circa Cyrenen: ſed vrbs alia in Media regione, in ſuam enim ditionẽ captiuos abduxit Aſſyrius, non in Libyam, quæ lõgiſſime aberat ab Aſſyrijs. Ioſe. etiam 9. Antiq. capit. 13. narrat Damaſcenos tranſlatos eſſe in ſuperiorem Mediam. Et Ptole. lib. 6. c. 2. Curnam in Media ponit, quæ eadem videtur eſſe, de qua nunc loquimur, & quæ à Chaldęo dicta eſt קרני

Cyrene.

B

ALLEGORIA.

19 Apte in eumdem populum dicitur: Super tribus ſceleribus Damaſci, &c. nam דמשק, id eſt, Damaſcus à bibendo ſanguine dicitur, & ille populus ſanguinẽ prophetarum, & ipſius Dñi bibit. Quem merito Dominus in ſua incredulitate non cõuerſum reliquit, eo quod ſ[illegible] in plauſtris ferreis Galaad. Galaad eſt aceruus teſtimonij, vt ex Gen. 31. nouimus, in quo ſignificantur Apoſtoli, & eorum diſcipuli, quibus dictum eſt: Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ. Pepercilſet enim Dominus Iudęis, ſi poſt mortem Chriſti conuerſi eſſent, ſed hoc ad ſummum illud ſcelus addiderunt, quod innocentiſſimi ſanguinis effuſione non ſunt ſatiati, ſed inſuper Apoſtolos, & diſcipulos eorum teſtimonium Chriſti ferentes triturauerunt plauſtris ferreis, id eſt quanta maxima potuerunt crudelitate perſecuti ſunt: & impleta eſt Domini prophetia: Ecce ego mitto ad vos ſapientes, & ſcribas, & ex illis occidetis, & cruciſigetis, & ex eis flagellabitis in ſynagogis.

C

Act. 1.

D

Mat. 23.

nagogis veſtris, & perſeqnimini de ciuitate in ciuitatem, &c. Ideo in vrbem, & domos huiuſmodi Damaſcenorum, id eſt, cruentorum hominũ miſit Deus
Mat. 22. ignem, ſicut ſcriptum eſt: Rex autem cum audiſſet, iratus eſt, & miſſis exercitibus ſuis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum ſuccendit. Hazael eſt viſio Dei, Benhadad filius mammæ, hic enim populus ſolus Dei veram cognitionem habebat, & diuina doctrina per prophetas, quaſi lacte Dei nutriebatur. Qui merito habitare dicitur in campo idoli, quoniam gloriæ, & pecuniæ, & libidini, non creatori ſuo ſeruiebat, quibus meruit, vt captiuus in alienas regiones transferretur.

TROPOLOGIA.

20 Quoniam varij ſunt eorum mores, qui à Deo receſſerunt, & idola huius ſæculi ſectantur, variarum nationum nominibus declarantur. Primum eſt Damaſcus, quod eſt ſanguinem bibens, intelligimus ergo crudeles, & immites homines, quorum cum cetera peccata tolerare ſoleat Deus, hoc tolerandum non putat, quod plauſtris ferreis triturauerint Galaad, id eſt, ſubditos, & ſibi parentes per vim opprimunt, & conculcant, & doloribus maximis afficiunt. Tum ſi eos, in quos irati ſunt, & à quibus ſe læſos putant, in poteſtatem redegerint ſuam, exſatiant iram, & quam poſſunt ſæuiſſime excruciant. Etenim plauſtra ferrea magnum ſupplicium ſignificant, vt auctor eſt Hieron. in Iſai. 28. prope finem. Huiuſmodi hominibus, & ceteris, de quibus ſtatim dicemus, ſemper diuinus ſermo ignem comminatur gehennæ poſt mortem, in vita ignem libidinum, irarum, ambitionum, & omnium cupiditatum, de quo
Pſal. 7. igne dictum eſt: Sagittas ſuas ardentibus effecit. Comminatur etiam ereptionem virium, & potentiæ, & imperij, omniſque generis voluptatum, quibus ſine modo ſe dedebant, vt lætis triſtia ſuccedant, & quantum ſe glorificauerunt, & in delicijs fuerunt, tantum habeant tormentum, & luctum. Denique populus Syriæ, id eſt, more gentilium viuens transferetur in terram longinquam, & hoſtilem, terram teneb

A ſam, & opertam mortis caligine.

HISTORIA.

Super tribus ſceleribus Gazæ. Prophe 21
tat in Palæſtinos vicinos Iudæis, & acerbiſſimos eorumdem hoſtes, quorum celeberrimæ vrbes erant quinque, vt legimus. 1 Reg 5 Azotus, Gaza, Aſcalon, Geth, Hacaron, ſibi valde proxi- Gaza.
mæ. Gaza Hebraicum nomen eſt, dicitur enim עזה, ſed quoniam litera ע frequenter vertitur in G propter ſoni ſimilitudinem, vt in Gomorra, Beelphegor, ex עזה factum eſt Gaza. Ex quo error Pomponij lib. 1. de ſitu orbis c. 11
B deprehenditur: Ceterum (inquit) in Palæſtina eſt ingens, & munita admodum Gaza, ſic Perſæ ærarium vocant, & inde nomen eſt, quod cum Cambyſes armis Ægyptum peteret, huc belli, & opes, & pecuniam contulerat. Cauſa erroris Pomponio fuit, quod eſt in Media altera eiuſdẽ nominis vrbs, quæ Ptolomæo lib. 6. cap. 2. Azaga, Straboni Gaza dicitur. Eſt & in Æthiopia Ægypti Cambyſis ærarium Ptolomæo lib. 4. cap. 7. quod proinde à Perſis Gaza dictum eſt, in quod melius conuenit quod Mela ſcripſit. Vndecunque autẽ
C occaſionem habuerit errandi, non eſt dubium erraſſe, quoniam Gaza iã temporibus Hamos, & multo ante, hoc nomen habebat, qui multis annis præceſſit Cambyſem: & nomen non Perſicũ eſt, ſed Hebraicum, nec diuitias ſignificat, ſed fortem. Diſtat hæc vrbs ab Hebron mau[illegible] vna, ab Ieruſalem duabus fere, hodie vulgo [illegible] Gazara, eſtque in via Ægypti à Iudæa: v[illegible] de eunuchus reginæ Æthiopum, qui ſunt prope Ægyptum, rediens ab Ieruſalem ibat per viam quæ ducit Gazam. Act 8.

D *Eo quod tranſtulerint captiuitatẽ perfectam*. Hic fuit cumulus peccatorum Gazæ, & reliquæ Palæſtinæ, quæ iam Deus nequaquam ſe vltra paſſurum minatur; quod omnes, quos ex Iudæis captiuos duxerant nemine excepto tranſtulerunt in Idumæam, atque Idumæis vendiderunt, & quos potius, vt iniuria captos, in patriam ſuam remittere debuiſſent, Idumæis tradiderunt, vt hoſtiliter tractarentur, & longius à patria exula-

exulatent, & quaſi perpetuo carcere A
concluderentur. Per Idumæam autẽ
hoc loco vrbes, & prouincias gentiliũ
ſignificari diximus Ioel. 3. n. 10. quoniã
ibi legimus. Et filios Iuda, & filios Ieru
ſalem vendidiſtis filijs Græcorum. Captiuitatem autem perfectam vocat integram captiuitatem, id eſt, omnes captiuos nemine excepto. Perfectum enim (vt eſt apud Ariſtot. 2. de cœlo, cap. 4.) eſt id, extra quod nihil eorum, quæ ſunt ipſius, accipi poteſt. Aquila, captiuitatem ἀπηρτισμένην, id eſt, perfectam, Symmachus ἀπαρτεπληρωμένην,
id eſt, completam, Theodotio τελείαν, B
id eſt, perfectam.

Reliqui Philiſtinorum Geth, & minora oppida, vt ait Hieronymus.

22 *Super tribus ſceleribus Tyri.* De Tyro diximus Hoſ. 9. cetera eodem modo exponenda ſunt, atque ea, quæ de Gaza dicuntur.

Et non ſunt recordati fœderis fratrum. Non ſunt recordati Tyrij fœderis, & amicitiæ Salomonis, & Hiram regis Tyri. 3. Reg. 5. quæ tanta fuit, vt mutuò ſe ſe fratres compellarent. 3. Reg 9 Salomoni ait Hiram: Hæcine ſunt ciuita-
tes quas dediſti mihi frater: ברית, pro C
quo Lxx. ſemper vertũt διαθήκην, id eſt, teſtamentum, quod ſepe etiam inuenimus in noſtra tranſlatione, fœdus ſignificat, ſiue pactum, vt docet Hie. in illud
Galat. 3. Hoc autem dico, teſtamentum quod confirmatum eſt, &c. & in Iere. 31. ca. & in Malach 2. Auguſt. lib. 1. locutionum de Geneſi. c. 94. Amant ſcripturę pro pacto ponere teſtamentum. Pſal. 82 Simul aduerſum te teſtamentum diſpoſuerunt, &c. Luc. 1. Et memorari teſtamenti ſui ſancti. — *Teſtamẽtum. Fœdus.*

Et mittam ignem in murum Tyri. Ita factum eſt primo per Nabuchodonoſor
Babylonium, vt prædictum erat Ezec. D
29. & 36. & poſtea per Alexandrum, vt diximus Hoſe. 9.

23 *Super tribus ſceleribus Edom.* Edom. i. rufus dictus eſt Eſau Ge. 25. Da mihi de coctione hac rufa, quia oppido laſſus ſum. Quam ob cauſam vocatum eſt nomen eius Edom, quia ſcilicet propter illam vendidit primogenita. Dictus eſt & Sehir (vt hic ait Hiero, & in princ. — *Edom.*

Habdiæ) quia piloſus erat, & hiſpidus. Ex quo montes Idumæorum dicuntur montes Sehir. Ab Edom Græco ſermone dicta eſt Idumæa, contra quam nũc prophetat.

Eo quod perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum. Ceteris peccatis hoc maximum adiecerunt Idumæi, quod fratres ſuos, id eſt, filios Iſrael fratris Edõ, ſiue Eſau, ſemper quantũ potuerunt armis, odijſque inſectati ſunt. In Edom enim intelligit Idumæos eius poſteros, in Iacob filios Iſrael, & quoniam Eſau, & Iacob fratres fuerunt, populi ex eorum poſteritate fratres quoque dicuntur. Nu. 20. Miſit Moyſes nuntios ad regem Edom qui dicerent. Hęc mandat Iacob frater tuus.

Et violauerit miſericordiam eius. Fecit contra miſericordiam fratri debitã, & odium illud antiquum ſemper vltra tenuit, id eſt, ſemper conſeruauit vſque in finem. Hoc quàm verum ſit intelligimus ex Num. 20. vbi nullis precibus adduci potuit rex Edõ, vt fineret Iſraële tranſire per terram ſuam. Et Pſal. 136. ſcriptum eſt. Memor eſto Domine filiorum Edom. in die Ieruſalem, qui dicũt: Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea, & in Habdia multa videbimus huiuſmodi.

Mittam ignem in Theman. Hunc ignẽ miſit Dominus per Nabuchodonoſor 24
regem Babylonis, vt prædixerat Iere- *Theman.*
mias cap. 27. Theman regio Idumææ eſt, vt hic ait Hiero. vnde fuit Eliphaz Themanites, vnus ex amicis Iob. Eſt etiam nobilis vrbs eiuſdem de qua nũc potiſſimum loquitur.

Et deuorabit ædes Boſræ. Duplex eſt *Boſra.*
Boſra, altera in Moabitarum regione, vt videmus Ier. 48. altera, de qua modo ſermo eſt, in Idumæa, Iſa. 63. Quis eſt iſte, qui venit de Edom? tinctis veſtibus de Boſra, ſed ibi in Edom, & Boſra metaphorice Iudæam, & Ieruſalem intelligit. Eſt autem Boſra Hebraice idẽ quod Munita. Per maximas vero vrbes vaſtitatem totius Idumææ ſignificat.

ALLEGORIA.

Gaza, id eſt, fortis, ſiue fortitudo, & *Gaza.*
Ieruſalem dici poteſt, & populus ille *Iud. 16.*
diuino præſidio ſeptus, pro quo Deus
ipſe

ipſe pugnabat, & vbi mortuus eſt fortiſ- A
ſimus Sampſon, qui multo plures in-
terfecit moriens, quàm ante viuus oc-
Philiſthiim. ciderat. Idem merito dicuntur Phili-
ſthijm, id eſt, corruentes, vt interpre-
tatur Hiero. in Ioe. 3. corruerũt enim
in media luce, & non reſurgunt. Ad
hæc cum Iſrael aſcēderet ex Ægypto,
grauiſſime ei inuiderunt Philiſthijm fe
licitatem illam, & Dei erga eos proui-
dentiam, vt Exo. 15. legimus: Dux fui-
ſti in miſericordia tua populo, quem
redemiſti, & portaſti eum in fortitudi-
ne tua ad habitaculũ ſanctũ tuũ. Aſcen
derunt populi, & irati ſunt, dolores ob- B
tinuerunt habitatores Philiſthijm. Nos
ſumus Iſrael Dei, illi vere Philiſthijm
qui corruerunt, & inuiderunt vehemē-
tiſſime nobis gentibus vocatis ad gra-
tiam Euangelij, adeo vt eum beneuole
Act. 22. Paulum audire viderentur, tandemque
ille diceret, Et dixit ad me: Vade, quia
ego in nationes longe mittam te: ſubij
ciat S. Lucas: Audiebant autem eum
vſque ad hoc verbum, & leuauerunt vo
cem ſuam dicentes: Tolle de terra hu-
iuſmodi, non enim fas eſt eum viuere.
25 * Et vt ſemel cetera nomina nationũ,
in quas hoc in ca. vaticinatur Hamos,
Tyrus. interpretemur: Tyrus in lingua noſtra
(vt ait Hieronymus in Ioe. 3.) reſonat
coanguſtationem, & tribulationē, qua-
re Tyrij iure dicuntur, qui Sãctos per-
ſequuntur, & coanguſtant. Edō rufus,
id eſt, terrenus, & cruentus, & inde Idu
mæa dicta eſt, quaſi Edomæa: ipſi enim
reliquerunt cœleſtia, & terrena ſectan-
tes ſanguine ſe Domini, Sanctorumq;
Theman. cruentarunt. Theman Auſter, ſiue Me-
ridionalis regio, quæ vt ait Ouidius.
t. Meta. *Nubibus aſſiduis, pluuioque madeſcit ab*
Auſtro.
Boſra. Ita Iudæorum mentes nubibus, & cali-
gine denſiſſima obſcurantur. Boſra mu
nita, quod eadē ratione & vrbi Ieruſa-
lē, & genti conuenit, qua nomen Gazę.
Hammonitarũ pater eſt Hammon, ſiue
Benhammi (vt in Hebræo legimus,) .i.
filius populi mei. Populus Chriſtianus,
qui vere eſt filius patriarcharũ, & pro-
phetarum, iuxta illud Gal. 3. Si autē vos
Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis, ſecun
dũ promiſſionē hæredes, Iudæos vocat

filios populi mei, quia agnoſcit eos ſe-
mē eſſe ſecundum carnem eorumdem
patrum. Rabba, id eſt, multa, vel ma-
gna, vehementer enim aucta eſt gens
Iudæorum, & magna olim fuit, cum
tot prophetis, & ſapientibus, & duci-
bus florebat. Animaduertimus ergo
omnes has nationes typum quemdam
fuiſſe Iudæorum, qui Chriſtum occi-
derunt, & ſanctos perſecuti ſunt, idquę
& nomina oſtendere, & facta. Quemad
modum enim olim illi filios Iſrael per-
ſequebantur, ſic Iudæi quantum po-
tuerunt, perſecuti ſunt veros Iſraeli-
tas. * Animaduertimus etiam nationũ 26
illarum vrbibus ſupplicium ignis inten
tari, ſicut & Ieruſalem igne Romano-
rum flagrauit, & Iudæi ambitione, in-
uidia, rerumque terrenarum cupidita-
te, quaſi igne quodam magno conſum-
pti ſunt. Nunc quomodo cetera illo-
rum facta, quorum nomina eos habe-
re dicimus, imitati ſunt, videamus. Cũ
Palæſtinis, & Tyrijs hoc habent com-
mune, quod tranſtulerunt captiuita-
tem perfectam, vt concluderent in Idu
mæa. Non enim ſolum diſcipulis Do-
mini, & Chriſtianis reliquis infeſtiſſi-
mi ſemper fuerunt, ſed vt Dominum C
occiderunt per gentilium, id eſt, Ro-
manorum poteſtatem, ita eius mem-
bra tranſtulerũt, quantum in ipſis fuit,
in poteſtatem gentium, quas per Idu-
mæam intelligi diximus, vt atrocius
punirentur, & longiſſime à ſuis amoue
rentur, & ſemper odia gentilium in
Chriſtianos concitabant. Acto. 13. Iu-
dæi autem concitauerunt mulieres re-
ligioſas, & honeſtas, & primos ciuita-
tis, & excitauerunt perſecutionem in
Paulum, & Barnabam, & eiecerunt eos
de finibus ſuis. Et cap. 14. Qui vero in-
creduli fuerunt Iudæi, ſuſcitauerunt, &
ad iracundiam concitauerunt animas D
gentium aduerſus fratres. Et ibidem:
Superuenerunt autem quidam ab An-
tiochia, & Iconio Iudæi: & perſuaſis tur
bis, lapidanteſque Paulum traxerunt
extra ciuitatem exiſtimantes eum mor
tuum eſſe. Multa huiuſmodi leguntur
in Actis apoſtolorũ, & in hiſtorijs. * Et 27
recte his hoc dicitur ſub nomine Palæ-
ſtinorum, & Tyriorum, quoniam ſæpe
hoc

hoc fecerunt, nec recordati ſunt fœderis fratrum, hoc eſt, non eſſe Chriſtianos perſequendos, qui communem cũ ipſis patrem agnoſcerent Abraham. Et tenuerunt vltra furorem ſuum, & indignationem ſuam ſeruauerunt vſque in

1.Theſſ.2. finem, ſicut ait Apoſtolus: Quia eadẽ paſſi eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis, qui Dominum occiderunt Ieſum, & prophetas, & nos perſecuti ſunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur prohibentes nos gentibus loqui, vt ſaluæ fiant, vt impleant peccata ſua ſemper: peruenit enim ira Dei ſuper illos vſque in finem. Hieronymus: Antiquumque furorem, & iracundiam tenentes vſque hodie in ſynagogis ſuis ſub nomine Nazarenorum blaſphemant populũ Chriſtianum, & dummodo nos interficiant, volunt igne comburi.

TROPOLOGIA.

Corruptores animarum.

Quoniam cumulus peccatorum idẽ eſt in Palæſtinis, & in Tyrijs, ſimul de vtriſque dicemus. Hi ſunt, qui totam captiuitatem tradunt Idumæis, ſiue filijs Græcorum, vt captiui immanius tractentur, & longius à patria ſua arceantur, id eſt, qui de via Dei deducunt homines, & in varia vitia pertrahunt, quibus Apoſtolus ait: Currebatis bene, quis vos impediuit veritati non obedire? & in Diaboli poteſtatem transferunt. Cuiuſmodi ſunt hæretici, & qui

Gala.5. ſpe diuitiarum, aut potentiæ, aut voluptatum, iniqua ſuadent principibus, & laudant peccatorem in deſiderijs animæ ſuæ, & denique corruptiſſimi homines errantes, & in errorem mittentes, qui bibunt tanquam aquam iniquitatem, & ſemper de rebus turpiſſimis loquuntur, & exultant, atque gloriantur in rebus peſſimis. Qui in Pſal. 1. iuxta LXX. interpretationem, peſtilentiæ vocantur, vbi legimus: Et in cathedra peſtilentiæ nõ ſedit, ſiue (vt eſt in Græco) peſtilentiarum, quod omnes inficiant, & malitiæ ſuæ contagione diſper-

Gal. 5. dant. De his Paulus ſcribit: Qui autem conturbat vos, portabit iudicium qui-

Exod.21. cunque eſt ille. Et Moyſes: Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eũ, conuictus noxæ morte moriatur. Nam ho-

A mines profecto furantur, & vendunt, qui eos Deo, vero Domino, & iuſto poſſeſſori adimunt, & Diabolo propter ea, quæ in ſæculo appetunt, tradunt. * Ve 28
rum hoc quidam odio virtutis, aut fraterni profectus inuidia, aut gloriæ ſuæ cauſa faciunt, ne cum ipſi corruerint, peiores alijs exiſtimentur, qui videntur ſtare; ijque in Palæſtinis ſignificantur, qui grauiter inuiderunt filijs Iſrael ex Ægypto in promiſſam terrã profectis, vt iam diximus, & nomen eorum ſonat, Corruentes. Alij pecuniarum, & gloriæ cauſa faciunt, dum magni haberi, & præeſſe alijs, atq; omnibus corpo-

B ris voluptatibus frui volunt, qui in Tyrijs intelliguntur; nam Tyrios his tribus vitijs maxime laboraſſe videmus in Iſa. 23. & in Ezec. 26. & 27. capite. Hos merito Propheta dicit non fuiſſe recordatos fœderis fratrũ, quia fratres ſuos eodem Chriſti ſanguine redemptos hoſtilibus odijs proſequuntur, dum prætextu amoris in crudeliſſimorum hoſtium poteſtatem tradunt.

HISTORIA.

Super tribus ſceleribus Edom. Hi ſunt homines voluptatum amatores, magis quam Dei, & ſemper terrena captãtes,

C qui, ſicut Eſau perſecutus eſt Iacob, quod primogenita ſibi Dei conſilio, & voluntate debita, abſtuliſſet; ita ipſi quoſcunq; ſibi obſtare vident ad honorum, aut pecuniarum adeptionem etiã ſi fratres ſint, oderunt vbique, & lædũt quibuſcunque modis valent, nec vnquam iras deponunt, ſed implacabiles inimicitias in finem vſque conſeruant. Cuius rei cauſa eſt, quod hæc terrena tanti faciunt, vt non dubitent etiã pro minimis abdicare ſe ſe cœleſti hæreditate, ſicut pater eorum Edom pro vili coctiuncula primogenita vendidit. Gen.25.

D *Super tribus ſceleribus filiorum Hammon.* Hammonitæ ſunt poſteri Hammon filij Loth, Geneſ. 19. & habitant in Arabia, eorum metropolis eſt Rabba, ſiue Rabbath, quæ poſtea dicta eſt Philadelphia, vt auctor eſt Hieronymus in locis Hebra. & Theodoretus, qui etiam addit Syrorum lingua Hamman dici. Deut. 3. Qui eſt in Rabbath filiorum Hammon.

Hammonitæ.

Eo quod

29 *Eo quod diſſecuerint prægnātes Galaad.* A Hoc Hierony. factum eſſe dicit cū Nahas rex Hammonitarum aggreſſus eſt crudeli bello regionem trans Iordanē, vbi eſt Galaad, & poſtea voluit oppugnare Iabes primariam vrbem Galaaditarum. 1. Reg. 11. Ceterum Paulus Burgenſis in additione dicit in Hebræo eſſe הרות, quæ vox & prægnantes ſignificat, & montana, meliuſque huic loco conuenire, vt vertatur: Eo quod diſſecuerint montana Galaad: quoniā Hammonitę diſſipabant montes Galaaditarum terræ ſuæ proximos, vt terminos ſuos dilatarent. Placuit hoc Pagnino & alijs. At noſtra tranſlatio Lxx. interpretibus, & Chaldæo, & nonnullis ex recentioribus magis probata eſt, & merito; hoc enim vocabulo ſemper ſcriptura vſa eſt, cum de prægnantibus loquitur. Gladijs ergo ſecabant prægnantes, vt quam pauciſſimi ex Galaad ſupereſſent, atque ita ipſi ciuitates Galaaditarum occuparent, & ditionem, ac terminos ſuos protenderent, vt recte exponit Theodoretus.

ALLEGORIA.

30 Vltimum in hoc cap. peccatum ſub C nomine filiorum Hammon, quod diſſecuerint prægnantes Galaad ad dilatandum terminum ſuum. Prægnantes (inquit Hieronymus paulo ſuperius) ſunt animæ credentium, quæ in principio fidei poſſunt dicere: A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus. Et ſi non fuerint plauſtris, ac rotis ferreis, & dentatis, (de quibus Pſalmiſta dicit: Filij hominum, dentes eorum arma & ſagittæ) conciſæ atque ſerratę, poſſunt etiam ea dicere, quæ ſequuntur: Et peperimus, ſpiritum ſalutis tuæ faciemus ſuper terram, &c. Eos igitur, qui Euan D gelium ſuſcipere volebant, ſiue ex ſuis, ſiue ex gentibus Iudæi minis, atq; terroribus perſecutionum, quas in apoſtolos ſuſcitabant, aut quacunque alia ratione poſſent, conabantur à via ſalutis deterrere, & ab Euangelio auertere, vt dilatarent terminum ſuum, id eſt, vt creſceret Iudaiſmus, & ipſi fideles Dei cultores viderentur. Quod ex locis Actuum & Apoſtoli citatis, & ex multis ſimilibus intelligi poteſt: Ideoque Paulus diſcipulis ſuis ait: Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quę eſt gloria veſtra, Eph. 3. Hoc fuit ſecare prægnantes Galaad, de quo nomine ſuperius diximus. Hæc eadem poſſumus minimo negotio de omnibus Eccleſiæ perſecutoribus interpretari, ſicut & de Iudæis interpretati ſumus.

Prægnantes.

Iſa. 36. iuxta Lxx.

Pſal. 52.

TROPOLOGIA.

31 In filijs Hammon præſignati ſunt Diaboli adiutores, & miniſtri, qui cum B quempiam vident agnoſcentem vetera peccata ad Deum velle cōuerti: vel ſeculi contemptu de arctioris, & perfectioris vitæ inſtituto cogitare, & doloribus, ac tentationibus agitatum, quaſi parturire ſpiritum ſalutis: aut terrenarum rerum cupiditate, aut terrore laborum, aut parentum, & carorum reſpectu in veteris vitæ vanitate retinere nituntur, & quaſi vi quadam adhibita informes fetus abigunt, ſimulque cū matre interficiunt. Hoc autem faciunt ad dilatandum terminum ſuum, id eſt, vt minuatur numerus ſanctorum, pluresque ſint carnales, & terreni homines, atque ita omnia ipſi moderentur, & vbique regnent. Galaad namque (vt eſt apud Grego. in 3. parte Paſtoralis curæ, admonitione 25.) aceruus teſtimonij interpretatur. Et quia cuncta ſimul congregatio Eccleſię per confeſſionem ſeruit teſtimonio veritatis, non incongrue per Galaad Eccleſia exprimitur, quæ ore cunctorum fidelium de Deo, quę vera ſunt, teſtatur. Prægnantes autē Galaad vocantur animæ, quæ intellectum verbi ex diuino amore cōcipiunt, & ſi ad perfectum tempus veniant, conceptam intelligentiam boni operis oſtenſione parituræ ſunt. Hæc Gregorius.

Peccatores obſtunt conuerti volētibus, vt dilatent terminū ſuum.

Galaad.

HISTORIA.

Et deuorabit ædes eius in vlulatu. Vlulatum vocat clamorem vincentis exercitus, vt ait Hieronymus. Turbinem vero magnam oppugnantiū vim, quæ turbini, & tempeſtati ſimilis fore dicitur.

In die

32 *In die commotionis*. Cum capientur ab hoſtibus,& territi,ac turbati neſciẽt quò ſe vertant.Pſal.106.Turbati ſunt, & moti ſunt ſicut ebrius, & omnis ſapientia eorũ deuorata eſt. Hebr. in die סופה,id eſt,tempeſtatis,vt Iſa.5.Et rotæ eius,quaſi impetus tempeſtatis.Hęc paſſi ſunt à Nabuchodonoſor rege Babylonis,vt Ezec.21.prędictum eſt. Iudas etiã Machabæus magna clade eos affecit.1.Mach.5. de quo mihi videtur loqui Ieremias cap.49. Ideo ecce dies veniunt,dicit Dominus:& auditum faciã ſuper Rabbath filiorũ Hammon fremitũ prælij, & erit in tumulũ diſsipata, filięq; eius igne ſuccẽdentur,& poſſidebit Iſrael poſſeſſores ſuos ait Dominus.

Melchõ. *Et ibit Melchom in captiuitatem*.Melchom idolum erat Hammonitarum, de quo Iere. 49. Cur igitur hæreditatę poſſedit Melchom Gad? Irridet autem eos, quòd talem Deum haberent, qui non ſolum non poſſet cultores ſuos à captiuitate liberare, verum ipſe etiam cum illis captiuus duceretur. Pro Melchom Lxx.& Chaldæus vertetũt, Rex eorum, nam eædem literæ exigua punctorum mutatione facta ſonabunt, Rex

c eorum.Sed idem eſt,ſiue hoc modo vertas,ſiue illo,nam regem ſuum appellabant idolum illud, vt videtur, propter inſignem obſeruantiam, qua illud proſequabantur.Indicat hoc Lxx.tranſlatio Iere. 49. vbi bis vertunt Melchom, & Chaldæus ibidem, Rex eorum. Sed & in hoc loco Theodoretus legit Melchom, & idolum Hammonitarum eſſe dicit,ex quo videntur Lxx.interpretes

33 ita vertiſſe.*Quod autem nunc in quibuſdam Græcis codicibus legitur, Rex eorum,nihil ſane obſtat,variabãt enim libri Græci,ſiquidem Hieron.vertit,Reges eorum, & ita habent nunc emendatiores codices, ſed illis magis credendum eſſe, quos Theodoretus ſecutus eſt, ex Ierem. 49. intelligimus, vbi bis (vt dixi) verterũt Melchom. Sunt qui putent hoc nomen idem etiam valere quod, Angelus eorum,vel, Nũtius eorum, & ex hoc intelligi Melchom eſſe Mercurium nuntium deorum, qui ab Hammonitis colebatur.Quod mihi nõ probatur, non n.habet literã א,quam habet מלאך.i. nuntius, nec amitti põt

A quia de ſubſtantia nõis eſt. Sed de hoc idolo plura dicemus ad extremũ c.5.

Et principes eius ſimul.In principibus etiam intellige ſacerdotes, ſicut Lxx. vertetunt:ſacerdotes eorum,& principes eorum.Hieronymus.Sacerdotes in Hebræo nõ habetur,ſed Principes, addiderunt itaque Lxx.Et ſacerdotes eorum,vt ſi velis ſcire, qui ſint illi principes,audias,Sacerdotes, &c. Sed rectius vtroſque intelligemus, vt verba Lxx. indicant,& Ier.49. Melchom in tranſmigrationem ducetur, & ſacerdotes eius,& principes eius ſimul.

B

CAP. II.

HAec dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Moab, & ſuper quatuor nõ cõuertam eũ.eo quod incenderit oſſa regis Idumææ vſq; ad cinerẽ.Et mittam ignem in Moab, & deuorabit ædes Cariotb: & morietur in ſonitu Moab,in clãgore tubæ:& diſperdam iudicem de medio eius,& omnes principes eius interficiã cũ eo, dicit Dominus. Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Iuda, & ſuper quatuor non conuertã eũ: eo quod abiecerit legẽ Domini, & mandata eius non cuſtodierit: deceperunt enim eos idola ſua, poſt quę abierant patres eorũ.Et mittã ignem in Iudã, & deuorabit ædes Hieruſalẽ.Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Iſrael, & ſuper quatuor non conuertã eum:pro eo quod vendiderit pro argento iuſtum, & pauperem pro calceamentis. Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum, & viã humilium declinant: & filius ac pater eius ierunt ad puellam, vt violarent nomen ſanctum meum. Et

C

D

ſuper veſtimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare: & vinum damnatorum bibebant in do-
Num. 21. Deut. 2. *mo Dei ſui. Ego autem exterminaui Amorrhæum à facie eorum: cuius altitudo cedrorũ, altitudo eius, & fortis ipſe quaſi quercus: & cõtriui fructum eius deſuper, & ra-*
Exod. 14. *dices eius ſubter. Ego ſum qui aſcẽdere vos feci de terra Aegypti: & eduxi vos in deſertum quadraginta annis, vt poſsideretis terram Amorrhæi Et ſuſcitaui de filijs veſtris in prophetas, & de iuuenibus veſtris nazaræos: numquid non ita eſt filij Iſrael, dicit Dominus? Et propinabatis nazaræis vinum: & prophetis mandabatis, dicẽtes, Ne prophetetis. Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrũ onuſtũ fœno. Et peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuã, & robuſtus non ſaluabit animam ſuam: & tenens arcum non ſtabit, & velox pedibus ſuis non ſaluabitur, & aſcenſor equi non ſaluabit animam ſuam: & robuſtus corde inter fortes nudus fugiet in illa die dicit Dominus.*

HISTORIA.

1 Moab. *Super tribus ſceleribus Moab*. Moabitæ ſunt poſteri Moab filij Lot, qui filius fuit fratris Abrahæ, Gen. 19. Sed Moab etiam dicitur tota eorum prouincia, & propriè einſdem prouinciæ metropolis, vt ait Hieronymus quæ poſtea dicta eſt Areopolis, auctore eodem Hieron. in locis Hebraicis. Carioth etiam vrbs eſt Moabitarum, vt conſtat ex Ier. 48.

Et quod incenderit oſſa regis Idumææ vſque ad cinerem. Horum ſcelus maximum, & cumulus omnium ſcelerum fuit, quod oſſa regis illius Idumææ, qui A ſimul cum Ioſaphat rege Iuda, & cum Ioram rege Iſrael aſcenderat contra Moab. 4. Reg. 3. Ardentes odio, atque cupidine vindictæ è ſepulcro effoderũt & combuſta in cineres redegerunt, & ſæuitiam ſuã, atq; rabiem nec in morte finierunt. Ita Hier. exponit ex veterũ Hebræorum ſententia, cui Gloſſa, atq; alij nonnulli accedunt. Cauſa autem odij tanti fuit, quod cum rex Moab in vrbe quadam, in quã poſt acceptam magnam cladem confugerat, obſeſſus, veritusque, ne caperetur vrbe expugnata, erumpere cum ſeptingentis equitiB bus tentaret qua parte negligentiores excubiæ viſæ ſunt, id eſt, per caſtra Idumæorum, idque eis fortiter reſiſtẽtibus non ſucceſſiſſet, coactus eſt præ deſperatione, & dolore filiũ ſuum primogenitum immolare. Atq; hoc multo probabilius, quàm recentium Hebræorum commentum, iuuenem in muro à rege Moab immolatum non regis Moab fuiſſe filium, ſed regis Idumææ, cuius oſſa Moabitæ vſque ad cinerem concremauerint. Sed eis ita apertè ſcriptura ipſa, & Ioſeph. 9. Antiq c. r. refragantur, vt pigeat in refutando immorari. *Vindi-C cat autem Dominus iniuriã regis Idumææ, vt oſtendat ſe (quemadmodum Hieronymus ait) omnium eſſe creatorem, omniumque habere curam. Sed libet in eamdem ſententiam Ruffini verba adſcribere. Animaduertẽdum quoniam cũ omnibus, quas annumerauit, gentibus contumelias, & pericula, quæ Iſraeli congeſſerant, imputaſſet: nunc Moabitarum populo obijcit quod in Idumæum regem ſæuus extiterit, eoſq; ita ſuriuiſſe cauſatur, vt non contenti bellum agere cum viuente, odium ſuũ etiam circa eius funus oſtenderint. Per D quod vtique & Iudæorum arrogantia, qui ſolos ſe ad Dominum pertinere credebant, compreſſa eſt: & gentibus vel ſpei ſolatium, vel intelligentiæ lumen obiectum, vt ſentirent ſe ſub vna creatoris ſui prouidentia, & gubernatione conſiſtere, qui videlicet non ſolas Iudæorum, ſed etiam aliarum gentiũ iniurias vltum iret. Quomodo autem huius regis oſſa Moabitæ repererint, aut vbi hoc factum ſit, ſcriptura non narrat: 2

ex Hamos igitur diſcimus factum eſſe, A multa enim ſunt & in præcedenti cap. & in alijs prophetarum locis, quę ſemper nos latuiſſent, niſi ab illis ipſis prophetis didiciſſemus.

Et mittam ignem in Moab. Metropolin Moabitarum.

3 *Et morietur in ſonitu Moab*, id eſt, Magno, & crudeli bello excidentur Moabitæ, in quo magnus erit ſonitus equorum, & hominum vociferantium, & fragor armorum, & clangor tubarum, qualis à maximo poeta deſcriptus eſt.

2. Æneid. *Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.* B

Et alibi:

12. Æne. --- *Et ſaeuus campis magis, ac magis horror*

Crebeſcit. It triſtis ad æthera clamor.

Bellantum iuuenum, & duro ſub Marte cadentum.

Hanc vaſtitatem Moab elegantiſſime deſcripſit Iere. c 48. illata eſt autem à Nabuchodonoſor rege Babylonis, vt ex eiuſdem cap. 27. conſtat.

ALLEGORIA.

C Iudæi recte intelliguntur in Moab, quod ſignificat, Ex patre, erant enim primum filij Dei, qui abſolute pater eſt, & cum eſſent ex patre Deo, abiecerunt eum, & facti ſunt ex patre Diabolo, ſicut eis ait Dominus. Vos ex patre Diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere. (Ioan. 8.) Hi habitabãt trans Iordanẽ, quia receſſerunt à baptiſmo Chriſti, & expulſi ſunt in aduentu filiorum Iſrael è terra ſua, ſicut Iudæi eiecti ſunt ex Eccleſia, & intrauit plenitudo gentium, id

4 eſt, verorum Iſraelitarum.* Horum ſcelus maximum fuit, quod regẽ Idumæę, D id eſt, Chriſtũ, qui cũ eſſet cœleſtis, terrenus pro nobis factus eſt, & venerat vt eos debellaret, atq; in ſeruitutẽ iuſtitię redigeret, tam capitali odio proſecuti ſunt, vt neque in eius morte iram finierint, ſed poſtea etiã eius oſſa, id eſt, apoſtolos, & eorũ diſcipulos, robuſtiſſimã partẽ corporis Chriſti, perſecuti ſunt, & vſque ad cinerẽ combuſſerũt, id eſt, extremis ſupplicijs, & ignominijs affecerunt, quantũ poterant irã ſuã, & ſan-

A guinis ſitim exaturãtes. Quare iure optimo miſit Deus ignẽ in Moab, & perijt in ſonitu à Romanis crudeliſſime vaſtatus, & iuſto Dei iudicio abiectus, ita vt neque iudex in eo manſerit, neq; princeps, ſed magiſtrorũ, & ſapientum pręſidio fuerit deſtitutus. Eadem & ad hæreticos referre poſſumus, qui primum erant ex patre communi nobiſcum, id eſt, ex Deo, & filios Eccleſiæ inſaturabilibus odijs inſectantur, & vſq; ad cinerẽ cum datur, comminuunt.* Excogitant 5

B enim inaudita genera tormentorum in eos, quorum opera Deus vtitur, vt errantes reuocet ad ſanctam Romanam Eccleſiam. Docent hoc crudeliſſimæ cædes ſanctorum in Anglia, & cæcorũ hominũ furor in eos maxime graſſans, qui Romanum pontificẽ verum Chriſti vicarium & apoſtoli Petri ſucceſſorẽ, totiuſque Eccleſiæ caput, & paſtorẽ confitentur, & pœnitentiæ ſaluberrimo Sacramento, vnicoq; poſt amiſſam baptiſmi gratiã mortalibus aſylo vtuntur. Vbi & ante annũ ſanctus pater Edmundus Campianus ſocietatis noſtræ presbyter cum Alexandro Brianto, qui

C in eamdẽ ſocietatem ardenter admitti poſtulabat, & Rodulpho Cetuino collegij Anglici in vrbe Roma alumno, quorũ nomina ſunt in libro vitæ, pro Chriſti confeſſione, & veritate fidei ab Edmundo contra hæreticos conſtanter propugnata glorioſiſſime ſanguinẽ fuderunt. Quibus adhuc ſpirantibus crudeliſſimi tortores corda, & inteſtina extraxerunt, & in ignem iniecerunt. Complaceat tibi Domine per ſanguinem ſanctorum martyrum tuorum illuminare eos, qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent ad dirigendos pedes

(Edmundi presbyteri ſocietatis Ieſu nobile martyriũ, & ſociorum.)

D eorum in viam pacis, vt in gremium recipiat ſancta mater Eccleſia quos amiſit, & de eorum ſalute lætemur, de quorum nunc miſerabili calamitate cruciamur.

TROPOLOGIA.

Diximus c. 1. nu. 20. varios eſſe eorũ 6 mores, qui à Deo receſſerunt, atq; ideo variarũ nationũ declarari nominibus. Qui autẽ mores pręfigurẽtur in Moab

ex Ierem. 48. diſcemus: Audiuimus ſu- A
perbiam Moab, ſuperbus eſt valde, ſubli
mitatem eius, & arrogantiam, & ſuper-
biam, & altitudinem cordis eius. Qua-
re maximè in eo ſignificatur Diabolus,
Iob. 41. de quo dictum eſt in Iob: Omne ſubli-
me videt, ipſe eſt rex ſuper vniuerſos fi
lios ſuperbiæ. Sed & ipſi filij ſuperbiæ
ſecundo loco intelliguntur in Moab.
Idumæa vertitur terrena, quare qui do
minatur parti ſuæ terrenæ, & infimæ,
4. Reg. 3. id eſt, carni, merito rex Idumææ dici-
Qui nam tur. Regi ergo Moab bellum intulerunt
bellũ Dia Ioram rex Iſrael, & Ioſaphat rex Iuda,
bolo infe & rex Idumææ, quia Diabolo, & ſuper-
rant, & ſu biſſimis hominibus maxime aduerſan- B
perbis. tur, & nocent iudicium Domini, quod
ſignificat Ioſaphat, & celſitudo Domi-
ni, quã ſignificat nomen Iorã, & carnis
frænatio, ac moderatio, quæ ſignificat
7 in rege Idumææ. * Etenim qui crebro
extremi iudicij recordãtur à carnis vo-
luptatibus abſtinẽt, & appetitui mode-
rãtur, nõ.n. fruſtra regi Ioſaphat pare-
bat rex Idumæę, quod docuit Ioſephus
9. Antiq. c. 1. Illi etiam, qui celſitudinẽ
Dñi intuẽtur, & ſecũ cogitant qualiter
ſeruire oporteat ſummo, & excelſo regi
cui reuerentiſſime ſeruiũt, & miniſtrãt
angeli, excelſo & ipſi aĩo ſunt, omnia- C
que contemnentes, quæ vidẽtur, æter-
2. Cor. 4. na tantum quærunt, vt Paulus ait: Nõ
contemplantibus nobis quę videntur,
ſed quæ non videntur. Quæ enim vi-
dentur, temporalia ſunt, quæ autem
non videntur, æterna ſunt. Quam mo-
leſti ſint Diabolo, qui carnem domant,
& eius deſiderijs reſiſtunt, & quantum
ei exemplo noceant alios ædificando
nemo non nouit. Sed & ſuperbis homi
nibus hæc tria moleſtiſſima ſunt. Cum
ergo rex Moab nocere non poſſit Iorã,
aut Ioſaphat, perſequitur oſſa regis Idu
mææ: quia cum Diabolus vltionem ſu- D
mere nequeat de iudicio Domini, aut
de eius celſitudine, odium ſuum ſatiare
quærit in ijs, qui carnem continent in
officio, & ſpiritui ſubijciunt, atque om-
ni ſtudio eos allicere conatur ad turpi
tudinem libidinum, vt ita oſſa eorum,
id eſt, virtutes, concrementur vſque ad
cinerem, id eſt, penitus conſumantur.
Oſſa. Oſſa in ſcriptura ſacra (inquit Greg.

A 23. Mor. c. 24.) virtutes accipimus ſicut
ſcriptũ eſt: Dominus cuſtodit omnia oſ
ſa eorũ, vnum ex eis non conteretur. Pſal. 33.
Quod vtique non de oſſibus corporis
ſed de viribus dicitur mentis Nam cer-
te nouimus, quod & multorum marty-
rum corporaliter oſſa confracta ſunt.
* Et lib. 9. c. 38. eleganter illud Iob. 10. 8
exponit: Carne, & pelle veſtiſti me, oſ-
ſibus & neruis compegiſti me. Carni-
bus, inquit, & pelle veſtimur, ſed oſſi-
bus neruiſque compingimur, quia & ſi
tentatione foris irruente concutimur,
intus tamen nos conditoris manus ro-
B borat, ne frangamur. Carnis itaque mo
ribus nos humiliat ad dona, ſed per oſ-
ſa virtutum roborat contra tentamen-
ta. Omnes ergo virtutes in oſſibus deſi
gnantur, ſed maxime tolerantia, & pa-
tientia, vt docet Auguſ. in Pſal. 6. & 33.
Libido autem quid eſt aliud, quã ignis Libido
virtutes omnes cõſumens, ſicut ait ſan carnis
ctus Iob: Ignis eſt vſque ad perditionẽ ignis eſt
deuorans, & omnia eradicans genimi- virtutes
na: quo igne prius exuſta eſt ciuitas So cõſumẽs.
domorum, quàm igne cœleſti abſume- Iob. 31.
retur. Hoc autem ignẽ libidinum ſole-
re Moab comburere oſſa regis Idumææ
ex Num. 24. intelligimus. Dixit enim
C Balaham regi Moab: verum tamẽ per-
gens ad populum meum dabo tibi cõſi
lium, quid populus tuus populo huic
faciat extremo tempore. Conſilium au
tem fuit, vt Moabitides mulieres filios
Iſrael libidine inflammarent, & ad ſa-
cra ſua adducerent, vt in Michæa dice-
mus, cum illud cap. 6. exponemus: Po-
pule meus, memento quęſo quid cogi-
tauerit Balach rex Moab, & quid reſpõ
derit ei Balahã filius Seor de Settim vſ
que ad Galgalam. Quod exitus docuit,
ſequitur enim c. 25. Morabatur autem
eo tempore Iſrael in Settim, & fornica
D tus eſt populus cum filiabus Moab, quę
vocauerunt eos ad ſacrificia ſua. At illi
comederunt, & adorauerunt deos ea-
rum. * Ex quibus perſpicue cernitur 9
non ſolum hoc facere Diabolum ſole-
re, ſed etiam eius miniſtros eodem ſpiri
tu ſuperbiæ inflatos, dũ omnes cupiant
ſui ſimiles eſſe: quandoquidẽ cõſilium
hoc fuit Balahã arioli, qui vt gratifica-
retur regi Moab, optauit maledicere po
pulo

pulo Dei, & non potuit, ſed ea ratione tandem illi vehementer incommodauit. Merito itaque Dominus ignem pro hoc igne ſuccenſo mittit in Moab, vt omnes Diaboli machinas diruat, atque ſuccendat per prædicatores verbi Dei, & miniſtros eius ſalutem quærentes animarum. Et diſperdet iudices, & principes eius, vt nihil artibus ſuis moueat eos, apud quos plurimum valere ſolebant auctoritate: & principes huiuſmodi interficiet, eoſque cum rege ſuo Diabolo comburet igni inextinguibili.

HISTORIA.

Super tribus ſceleribus Iuda. Obiter ceteras nationes reprehendit, vt ad inſtitutum ſuum veniat, id eſt, ad prophetandum filijs Iſrael. Sed quoniam contra decem tribus maxime prophetat prius de duabus loquitur, vt in decem, quaſi in opere ſuo, diutius maneat.

10 *Et quod abiecerint legem Domini.* In alijs nationibus (vt recte adnotat Hieron.) non reprehendit quod legem Dei non ſeruaſſent, nullam enim præter naturalem acceperant, neque quod idola colerent, nec in illis fuit hic cumulus ſcelerum. At in Iuda, cui notus erat Deus, & qui legem ab eo per Moſem accepit, hæc eſt ſuprema iniquitas, quod legem abiecerit: vt enim ait Dominus: Ille ſeruus, qui cognouit volun-
Luc. 12. tatem Domini ſui, & non fecit ſecundum voluntatem eius, vapulabit multis. Sed hæc infra latius explicabimus.

Poſt quæ abierant patres eorum. Nihilo ſaniores fuerunt patribus ſuis, ſed quæ illi adorauerant idola, ipſi poſt tot monita prophetarum ſimiliter adorauerunt.

Et mittam ignem in Iudam. Per Nabuchodonoſor, vt videmus in fine 4. Regum.

ALLEGORIA.

Quoniam tempore, quo hęc dicebantur, apud Iudam erat templum, & religio, & ceremoniæ, Hier. & alij negant hæc ad Iudæos eſſe Allegorice referenda, ſed ad Eccleſiam. Et merito, iā enim illi poſt mortem Chriſti indigni

A erant nomine Iudęorum, ſicut Apo. 2. ſcriptum eſt: Et blaſphemaris ab ijs, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt ſynagoga Satanæ.* Melius conue- 11
nit in viros Eccleſiæ, qui Deum confitentur, & agnoſcunt, Iudas enim à cōfeſſione dicitur. Ne igitur filij Eccleſiæ diu à recta via aberraret putantes Deū non de ſe pœnas ſumpturum, ſicut de alijs nationibus, recte nunc ſupplicia futura prædicit multis, qui in Eccleſia more gentium viuunt, & præſentis ſæculi voluptates, atq; emolumenta quęrentes nullam legis illius rationem ha-
B bent, quæ non per ſeruum Moſem, ſed per ipſum Dei filium data eſt. Sed Hieron. potius audiamus omnia explicantem. Quidquid de Iuda (inquit) diximus, refertur ad Eccleſiam, in qua eſt vera confeſſio, & pax Domini, & viſio veritatis. Et ideo arguitur quod legem Dei contempſerit, & eius mandata nō fecerit, & vnuſquiſq; adorans vitia ſua, atque peccata, Deum cœperit habere à quo victus eſt, dicente Petro apoſtolo: A quo quis ſuperatur, huius & ſer-
uus eſt. Auarus aurum, guloſus ventrē, 2. Pet. 2.
C libidinoſus Beelphegor colit, laſciua mulier, quæ cum ſit in delicijs viuens mortua eſt, adorat Venereas voluptates. Vnde mittet Dominus ignem in Iuda, & deuorabit ædes peſſimas, & fundamenta vitioſa, quæ Ieruſalem gloriam perdiderunt, &c. Itaque cum ait, Mittam ignem in Iuda, & deuorabit ædes Ieruſalem, non in vniuerſum Iudam, id eſt, in vniuerſam Eccleſiam dicit, ſed in partem, vt deuoret ædes Ieruſalem, non totius, ſed ædes peſſimorum, qui ſunt in Eccleſia.

TROPOLOGIA.

In Iuda illi indicantur, qui loci, & 12
D conditionis ſuæ ratione Deo ſunt peculiariter dicati, & perfectiorem, atque ſanctiorē vitam profitentur. Quoniam autem vſu aliquando venit, vt ex hoc genere nonnulli vi magna tentationū impulſi præ humanæ naturæ infirmitate vitijs ſe ſe tradant, & ex alijs in alia grauiora in dies ruant, legemque Dei contemnant, & quaſi ſine lege viuant decepti idolis, quę & ipſi olim, & patres eorum adorauerant, id eſt, ambitione,

pecunia, Venere, comminatur eis pius
Dominus, vt ad meliorem mentem re-
deant, ne extremum ignis æterni ſup-
plicium cogantur experiri.

HISTORIA.

Super tribus ſceleribus Iſrael. Iam ad
prouinciam ſuam accedit, & decem tri
bus poſt alias nationes grauiter repre-
hendit, in quas omnia vitia ceterarum
pene confluxerant.
13 Eo *quod vendiderint pro argento iuſtũ*.
Expectaret fortè aliquis, vt vitulos au-
reos obijceret Iſraeli, quos pro Deo ſu
perſtitioſiſſimè colebat, quod fieri non
videmus, ſed pro cumulo peccatorum
minora flagitia commemorari. Verum
ſane, hæc enim idololatra vitulorum,
quaſi primum peccatum Iſraelis fuit, &
in tribus prioribus ſceleribus comme-
moratum intelligitur. Sed nunc idcir-
co iraſcitur Dominus, quod neq; poſt
tot ſcelera à peccando abſtineat, ſed
ita naturæ fœderis obliuiſcatur, & affe-
ctus, vt pro argento iuſtum vendat. Ea-
dem cauſa factũ eſt, vt in quarto ſcele-
re nec Iudæ exprobrauerit idolorum
cultum, qui vetus iam erat in illa gen-
te, ſed abiectionem legis Dei, quod ita
peccatorum amore inſanirent, vt nullã
ſanctæ legis rationem haberent, ſed eã
contemnerent, nec magis legibus obtẽ
pararent, quàm ſi nullas vmquã acce-
piſſent. Quod autẽ de idololatria addi
dit, quaſi obiter dixit, vt contemptus le
gis cauſam indicaret, quod idola patrũ
ſuorum colerent, vt non videatur mi-
randum eum Deus non colatur, qui le
gem tulit, ipſam quoque legem contẽ-
ni. Ita de Iſraele loquens nonnihil de
idololatria miſcet, ſed quaſi aliud agẽs,
& illam quaſi inueteratam iam, & no-
14 tam omnibus prætetiens * Sed incidi-
mus in celebrem locum, & ab ijs maxi
me occupatum, qui contra Iudæos di-
ſputant: quorum ſententia eſt, iuſtum,
de quo modo verba facit Propheta eſ-
ſe Chriſtum Dominum noſtrum, quem
Iudæi pro argento vendiderunt, atque
hoc eſſe illorum quartum, & maximũ
ſcelus. Ita ſcripſit R. Samuel Iudæus in
epiſtola ad Rabbi Iſaac, cap. 6. quæ epi-
A ſtola eſt in quinto tomo Bibliothecæ
ſanctorum. Et mirè pro hoc ſenſu pu-
gnat contra Iudęos Galatinus lib. 4. de
arcanis cathol. ver. c. 24. & Hadrianus
Finus in Flagello Iudæorum lib. 6. cap.
47. At vero Hieronymus nihil ſimile
dicit, ne Allegoricè quidem exponẽs,
nec Ruffinus nec Theodoretus: Lyra-
nus etiam refutat. Et ſane meritò nam
hæc verba non duabus tribubus dicun
tur, quæ Chriſtum occiderunt, ſed de-
cem, quæ multo ante eius aduentum
captiuæ ductæ ſunt ab Aſſyrijs, nec e-
ius venditionis, aut cædis conſciæ fue-
B runt. Iudæ ergo hæc nota fuit inuren-
da, non Iſraeli. Reſpondet Galatinus,
tempore primi templi diſtinctas fuiſſe
decem tribus à duabus, ſed tempore ſe-
cundi templi, id eſt, poſt reditum è ca-
ptiuitate Babylonica, coniunctos fuiſſe
Iudam & Iſraelem, omneſque Iſraelis
nomine fuiſſe comprehenſos. * Sed eſt 15
in eius reſponſione manifeſtus error.
Nam ſi loquitur de multis viris decem
tribuum, qui manſerũt cum domo Da-
uid, & cum Iuda, verum eſt eos rediſſe
& habitaſſe in ciuitatibus Iſrael, Eſdræ.
2. Sed hi ſemper cum Iuda annumerati
C ſunt, & Iudas dicti in prophetis, quate-
nus ſecernitur ab Iſraele. Si autem de
decem tribubus verba faciat, quę dicũ-
tur ſemper Iſrael in prophetis: neque
illæ redierunt vmquam, neque habita-
uerunt in ciuitatibus ſuis ſicut ſcriptũ
eſt Oſe. 1. Non addam vltra miſereri
domui Iſrael, ſed obliuione obliuiſcar
eorum, quod nos ibi ſatis comprobaui
mus. Præterea, huic ipſi Iſraeli obiter
paulò poſt obijcit idololatriam: Super
veſtimentis, inquit, pignoratis accubue
runt iuxta omne altare. At cum Chri-
ſtum vendiderunt, conſtat nullam fuiſ-
D ſe in illo populo idololatriam, non igi-
tur de eo tempore loquitur. Accedit,
quod cum iuſtum dicit, neque in He-
bræo, neque in Græco additur articu-
lus, vt eximius aliquis iuſtus ſignificari
intelligatur, vt fieri ſolet; ſed iuſtum in
definite pro quouis iuſto, vt pro iuſtis
dixit, ſicut & Chaldęus vertit. Eo quod
vendiderint pro argento iuſtos. * Nota- 16
tur ergo iuxta Hie. Lyr. Theod. Iſrae-
litarum iniquitas, & auaritia, qui liti-
gantibus

gantibus pauperibus cum diuitibus vē-
debant iuſtum, ideſt, iuſtorum pauperū
rem, & pecuniam tradebant ditioribus
pro pretio, quod ab eis acceperant.

Et pauperem vendebant pro calceamentis. id eſt, tanta erat eorum cupiditas vt
pro re minima, & minimo argēto, quo
calcei emi poſſent, corrumpebant iu-
dicium, & poſſeſſionem pauperis diui-
ti adiudicabant. In Hebr. pro calceamē-
tis eſt נצלים duali numero, vt magis
ſignificetur eorum auaritia, qui nō pro
multis calceis, ſed pro duobus iudicio-
rum iura violabant. Iſa. 1. Principes tui
infideles ſocij furum, omnes diligunt
munera, ſequuntur retributiones. Pu-
pillo non iudicant, & cauſa viduæ non
ingreditur ad illos. Hoc autem pecca-
tum non erat tantummodo principū,
ſed totius reipublicæ conſentientis, &
omnium maximè diuitum, quos ad ſpo-
liandum pauperes huiuſmodi iudicio-
rum corruptio alliciebat: ex quo viola-
tio iuſtitiæ, miſericordiæ, charitatis, ac
denique totius reip. peruerſio cōſeque-
17 batur. *Lyranus R. Salomonem ſecutus
vertendum putat, Et pauperē pro clau
ſuris, exponitque pauperem coactum
fuiſſe à diuite diruere clauſuram, id eſt,
maceriam, quę erat inter vtriuſque poſ
ſeſſiones, vt vna fieret poſſeſſio, totaq;
diuiti cederet. Sed noſtra tranſlatio &
Hieron. eſt, & LXX. & recentiorum in-
terpretum; meritoq; illis magis proba-
ta eſt, quoniam נצל paſſim in ſcriptu-
ra ſignificat calceamentum, vt Exo. 3.
Solue calceamentum de pedibus tuis.
Et numerus dualis huic ſignificationi
ſuffragatur. Oſtendat ergo nobis Lyra-
nus, vbi maceriam poſſeſſionum ſignifi
cet, & cur duali numero ponatur, quod
ſi fecerit, impetrabit à nobis, vt eam
quoque interpretationē admittamus.

Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum. id eſt, Opprimunt, con-
culcant more tyrannorum, id enim
ſignificat verbum שאף, vt Pſalm. 55.
Miſerere mei Deus, quoniam conculca
uit me homo. Et Pſal. 56. Dedit in op-
probrium conculcantes me. Et in hu-
ius prophetæ c. 7. Audite hoc, qui con-
teritis pauperem.

18 *Et viam humilium declinant.* Hiero-
A nymus. In tantam eleuantur ſuperbiā,
vt nolint cum humilibus ambulare, id
eſt, dedignabantur cū illis miſcere col-
loquia, & conuerſari. Alter ſenſus eſt:
faciebant, vt pauperes rebus ſuis ſpolia
ti à via recta recederent, id eſt, in furta,
& periuria, & ſimilia vitia laberentur
præ paupertate: hoc enim eſt declinare
viam illorum, facere, vt via illorum, id
eſt, viuēdi ratio, à rectitudine declinet.
Ita Iſaias dixit c. 3. Qui te beatum di-
cunt, ipſi te decipiunt, & viam greſſuū
tuorum diſſipant, id eſt, faciunt, vt in
multa peccata incidas. Nonnulli & ita
B interpretantur; Peruertunt iudicium
pauperum, vt via ſit ius, & cauſa iuſta,
quod videtur poſſe confirmari verbis
Iob. 24. Aſinum pupillorum abegerūt,
& abſtulerunt pro pignore bouem vi-
duæ. Subuertunt pauperum viam, & op
preſſerunt pariter manſuetos terræ.

Et filius, & pater introierunt ad puellam. ſcilicet, eamdē, vt expreſſere LXX.
Quod Hiero. non de quauis puella di-
ctum putat, ſed de vxore filij, aut patris
quod lege vehementer prohibebatur
Leu. 18. & Pau. 1. Cor. 5. ait: Omnino
auditur inter vos fornicatio, & talis for
C nicatio, qualis nec inter gentes, ita vt
vxorem patris ſui aliquis habeat. Simi-
liter exponunt ceteri. Enumerat Pro-
pheta peccata illius temporis, quæ om
nia intelliguntur in quarto ſcelere Iſ-
rael. Ex quo intelligimus plane in toto
cap. 1. & in hoc ſecundo quartum ſce-
lus eſſe cumulum quendam, & exceſ-
ſum magnum communium, & vſitato-
rum peccatorum, ſiue id vno peccato
fiat, ſiue multis. Ex quo etiam conſtat
tria peccata non eſſe certa peccata, ſed
multa, & magna, vt diximus.

Vt violarent nomen ſanctum meum. 19
D ideſt, Ex quo fiebat, vt nomen meum
blaſphemaretur inter gentes, cum vi-
derent populum meum in tam execra
biles turpitudines incidere, & lege mea
eiuſmodi flagitia permitti iudicarent.
Quærat aliquis cur dicat Propheta. In-
troierunt ad puellam, vt violarent no-
men ſanctum meum, cum minime in-
troierint animo violandi nomen Dei,
ſed voluptatis percipiendæ. Qua de re
traditus eſt à nobis in Hoſeam canon

verbis Chryſo.hom.66. & 80.in Ioan. A
proprium modum eſſe ſcripturę,vt quę
euentus ſunt pro cauſa ponat. Sed is &
amplior fiet, & vtilior, ſi ita dicamus.
Regul. Mos eſt ſcripturæ ita loqui,vt non cõſi
deret quid cogitauerit qui fecit id,
quod narratur, aut quo animo fuerit,
ſed id, quod factum ipſum indicat, &
præ ſe fert, id eſt, quod ex facto ipſo, aut
ex eius euentu vulgariter homines ſo-
lent colligere, & iudicare: loquitur e-
nim ſæpe ad vulgi conſuetudinem. Vt
Gen.43. In meam hoc feciſtis miſeriam
vt indicaretis ei & aliũ habere vos fra-
trem. Non illi eo animo fecerunt, vt pa B
trem moleſtia afficerent, ſed tale fuit fa
ctum, vt qui viderent, dicerent eos eo
animo feciſſe. 4.Reg 4. Noli quæſo Do-
mine mi vir Dei, noli mentiri ancillæ
tuæ. Licet enim ille mentiri nollet, ta-
men qui audirent rem, quæ ab homine
præſtari non poteſt, pollicentem, puta
rent eum voluiſſe decipere mulierem.
20 * Ex hoc canone, ſi recte percipiatur, &
teneatur, innumeri ſcripturæ loci ex-
planantur. Vt Pſal.10. Qui autem dili-
git iniquitatem, odit animam ſuam, qui
enim ſibi male facit, putatur ſe odiſſe.
Et Luc.14. Si quis venit ad me, & non
odit patrem ſuum, & matrem, & vxo- C
rem, & filios, adhuc autem & animam
ſuam, &c. Qui enim huiuſmodi neceſſi-
tudines deſerit, odiſſe iudicatur. Simili-
ter intelligẽdum eſt cum Chriſtus ma-
ledictum dicitur, aut relictus à Deo. Ga
lat.3. Chriſtus nos redemit de maledi-
cto legis factus pro nobis maledictum.
Pſalmus 21. Quare me dereliquiſti? &
ſimilia. Significatur enim Chriſtum ta-
le ſupplicium ſubijſſe, vt putare poſſent
rudes, & vulgares homines eũ eſſe pec-
catorem, & maledictum, & abiectum à
Deo, quod ab Iſaia cap.53. explicatum
eſt: Et nos putauimus eum quaſi lepro- D
ſum, & percuſſum à Deo, & humiliatũ.
Eadem eſt intelligentia cum Deus dici
tur dormire, aut dolere, aut iraſci, aut
21 denique humanum aliquid pati, aut nõ
Quomodo Deus excæcare & indurare dicat. noſſe aliquem. * Hinc etiam intelligi-
tur proprietas illius locutionis, quæ
multis videtur durior, cum Deus dici-
tur excæcare, aut indurare homines,
aut in reproſbum ſenſum tradere: cum

A enim Deus gratiam non tribuat, quam
tribuere poteſt, iudicarent vulgares ho
mines velle eum, quod inde ſequitur,
vt illi excæcentur, aut indurentur. Ta-
le eſt & illud Eze.14. Ego Dominus de-
cepi prophetam illum, quia illi verita-
tem non indicauit, perinde ac ſi voluiſ
ſet eum decipere. Et illud Mich.2. Vti-
nam nõ eſſem vir habens ſpiritum, ſed
mendacium potius loquerer. Non op-
tat mentiri, quod malum eſt, ſed aliter
euenire, quę prædixit, ex quo qui vide-
rent, iudicarent eum voluiſſe mentiri.
Nec diſſimile eſt quod de Domino ſcri Locus
B pſit Lucas c.24. Et ipſe finxit ſe longius Luc.24.
ire. Nihil veritas fingit, ſed cũ veniſſet,
cũ illis ac poſtea manſerit, putaret vul
gus fictionẽ illam fuiſſe, cũ tranſire vo-
lebat, & tamen fictio non erat, ſi enim
eum non tenuiſſent, tranſiſſet ſine du-
bio, & iſſet longius. Hęc locutio, de qua
iam tã multa diximus, & noſtra, & om-
nium gentium cõſuetudine vſitata eſt:
dicimus enim ſi ægrotum intemperan-
tem, ac medicis non obſequentem, aut
hominem in pericula ſæpe ſe inijcien-
tem videamus: Hic profecto mortem
quærit: ſi non faciat quod petitur, hic
iurgia amat, & id genus multa.
C *Et ſuper veſtimentis pigneratis accum* 22
bebant. Hebræi, vt refert Hiero. ita ex-
ponunt. Super veſtimentis eorum, qui
ad idola ire nolebant, quæ vi extorſe-
rant, accumbebant in templis idolorũ,
vt epularentur. Et ſimiliter intelligitur
quod ſequitur: *Vinum damnatorum bi-*
bebant, pro quo eſt ענושים, id eſt, eo-
rum, quos calumniabantur, & condem
nari inique faciebant. Pagninus: vinum
pœnis affectorum bibebant. Quod autẽ
dicit, *Iuxta omne altare*, indicat multitu
dinem idolorum, & conuiuiorum, ac fe
ſtiuitatum, quas in illorum cultum ce-
D lebrabant, frequentiam: quos per irri-
ſionem vocat Deos eorum.

ALLEGORIA.

In Iſraele, qui à domo Dauid, & ab
Ieruſalem, temploque receſſit, & vitu-
los aureos adorauit, iam non homines
Eccleſiæ intelligimus, ſed Iudæos, qui
receſſerunt à Chriſto, & per infidelita-
tem deſeruerunt Eccleſiam: & hæreti-
cos, qui idem ſuo modo fecere. Ex qua 32
diſceſ-

diſceſſione hoc vtrique habuerunt, vt A aurum, atque argentum adorarent, & carnis voluptates, atque honores, & in nefandas turpitudines inciderent, & omni peccatorum genere contaminarentur mercedem, quam oportuit, erroris ſui in ſemetipſis recipientes, vt eſt
Rom. 1. apud Paulum. Quod autem dicit. *Pro eo quod vendiderint pro argento iuſtum, & pauperem pro calceamentis,* non poſſum de Chriſto interpretari, vt Rupertus fecit, quoniam Iudæi non vendiderunt Chriſtum, ſed emerunt, neque legimus eos auctores fuiſſe Iudæ, vt venderent, ſed Iudam vltro facinus promiſiſſe; B
Mat. 26. Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam?

TROPOLOGIA.

23 In Iſraele intelliguntur, qui quondã Chriſtianè vixerunt, & Dei legem obſeruabant, ſed poſtea non clam, vt illi, quos nomine Iudæ declarari diximus, ſed palam, à Deo receſſerunt, & perfricta fronte colunt idola nationum, nec
3. Reg. 12. verētur dicere: Quæ nobis pars in Dauid? vel quæ hæreditas in filio Iſai? Et quoniam gratia Dei quaſi frenũ quoddam eſt humanæ concupiſcentiæ, ſit vt C ea amiſſa in peccata præcipites homines ruant, & illud in eis impleatur,
Thren. 4. quod deflebat Ieremias: Qui veſcebantur voluptuosè, interierunt in vijs: qui nutriebãtur in croceis amplexati ſunt ſtercora. Quę ſint autem ſtercora, continuo propheta noſter docet: Eo quod vendiderint pro argento iuſtum, &c. qui enim malunt diuites eſſe, quàm Chriſti ſerui, & pietatis amatores, non vendunt pro argento iuſtum? & qui, vt paupertatem à Chriſto conſecratam effugiant, vel minimi emolumenti cauſa D quoduis audent, non vendunt pauperem pro calceamentis? Sequuntur & alia peccata, quæ non ſunt nobis nouà expoſitione extenuanda, quoniam verba ipſa moralia ſunt.

HISTORIA.

24 *Ego autem exterminaui Amorræum.* Commemorat ſua in Iſraëlem beneficia, quo magis appareat quam ingratus, & quam omni ſupplicio dignus ſit. Quamuis & duabus tribubus hæc mihi videntur dici, omnia enim æque in eas conueniunt, atque in Iſraelem. Amorræi erant ex ſeptem nationibus, quæ poſſidebant terram promiſſionis, & à Deo eiectæ ſunt in aduentu filiorum Iſrael. Habitabant autem trans Iordanẽ, quorum terra data eſt tribui Gad, & Ruben, & dimidiæ tribui Manaſſe. Hos à Moabitis diuidebat torrens Arnon Num. 21. Amorræos autem nominat, quamuis & reliquas nationes exterminauerit, quoniam inter omnes hi multitudine, & fortitudine, & opibus præſtabant: vnde & ſoli nominantur Gen. 15. Nondum enim completæ ſunt iniquitates Amorræorum. Quare & eorum fortitudinẽ continuo demonſtrat. Amorræus.

Cuius altitudo cedrorum altitudo eius. In his verbis videmus non eſſe alienã à ſacris literis hyperbolen, quæ ad res opinione maiores explicandas valde vtilis eſt, vt Num. 13. Ibi vidimus monſtra quædam filiorum Henac de genere giganteo, quibus comparati quaſi locuſtæ videbamur. Notandus etiam eſt pleonaſmus Hebraicus: Cuius altitudo cedrorum altitudo eius: Latinus enim diceret, cuius altitudo eſt altitudo cedrorum. Eſt autem frequens vt Pſ. 104. Aharon, quem elegit ipſum. Iac. 4. Scienti igitur bonum facere, & non facienti peccatum eſt illi. Pleonaſmus Hebraicus.

Et contriui fructum eius deſuper. Quoniam arbori aſſimilauit, perſtat in eadẽ ſimilitudine: & perinde eſt, ac ſi diceret: Omnino eum perdidi, eradicaui eum, & radices, fructuſque areſeci. Abſtuli ei opes, quæ erant vt fructus, & eum è terra ſua eieci. 25

Ego ſum qui aſcendere vos feci. Prius ex Ægypto eos eduxit, & deinde Amorræum exterminauit. Sed eſt in huiuſmodi rebus Hieronymi documentũ memoriæ mandandum: ſcripturam in laudibus Dei non ſolere ſeruare ordinẽ rerum geſtarũ, ſed frequenter prius narrare, quę poſterius geſta ſunt. Quod inquit, docere nos poterit Pſal. 77. & 104. vbi ſignorũ potentia, nõ ordo deſcribitur. Ipſi quoque tituli pſalmorũ; vt

Regu. ſcriptura in laudibus Dei non ſeruat ordinem rerum geſtarum.

hiſtoria tituli Pſ.51. De Doeg Idumæo, prius geſta eſt, quam illa tituli Pſalmi tertij de Abſalom contra patrem inſurgente.

Nazaræi. *Et de iuuenibus veſtris Nazaræos.* Nazaræi Domino ſe conſecrabant,& inter ceteros filios Iſrael erant ceu religioſi inter Chriſtianos. De eorum ritu, & conſecratione lege Num.6. Nominis huius interpretationem habemus Iud. 16. Quia Nazaræus, id eſt, conſecratus

26 Domino, eſt. * Notādum eſt autem inter maxima beneficia Deum numerare ſe ex eorum filijs aliquos ſibi conſecraſſe: vt vel hinc conſtet quàm miſera biliter inſaniant, qui hæreticos iam pridem ab Eccleſia catholica damnatos adhuc ſequi volunt, & in eamdem damnationem ſe; inijciunt religionibus detrahētes, quas ſancti patres ſpiritu Dei afflati in maximam Chriſtianæ reipub. vtilitatem inſtituerunt ad Euangelicæ vitæ perfectionem æmulandam. Nec vero ſi pauci, aut etiam multi ab inſtituto ſuo degenerarunt, ideo inſtitutum ipſum reprehendendum eſt: nam neq; Chriſtiana religio, & lex, aut damnari, aut minoris fieri debet, quod tot modis ab eius puritate, & ſanctitate quotidie recedant Chriſtiani.*

Sacræ religiones magnum Deidonū.

27 Contra qui cœleſtia ſapiunt, vbi religionum miram ſanctitatem contemplantur, exclamant: Beata gens, cuius eſt Dominus Deus eius, populus, quem elegit in hæreditatē ſibi. Corripiūt etiam hæc verba immoderatum parentum affectum, qui filios ſuos; quos ad religionis altitudinem conuolaſſe vident, ita interdum lugēt, ac ſi in ſepulchrum extuliſſent. Concedamus ſane naturæ ſenſum aliquem doloris, modo fidei quoque locus relinquatur, illudque firmum teneatur ad maiora illos, atque feliciora tranſijſſe. Doleant modice, quod dulci filiorum conſuetudine carent, ſed gaudeant ſine modo, quod in regis potentiſſimi aulā vocati ſunt, quod rex regum, & Dominus dominantium fecit de iuuenibus eorum Nazaræos. Omnia autem tentare, & omnes machinas admouere vt filios, quibus omnia proſpera optare debuerant, de tanta fœlicitate deijciant, & iterum ad ſæculi tumultus reuocēt,

Pſal. 32. Patres à religionibus extra hentes filios.

A miſerandæ cuiuſdam, & crudelis ignorantiæ, inuidæ, atque extremæ dementiæ eſt.

Et propinabatis Nazaræis vinū. Quod lege prohibetur Num.6.

Et prophetis mandabatis. Sicut Amaſias mandauit ipſi Hamos, cap.7.

ALLEGORIA.

Hoc Iudęis dicitur, olim enim Deus exterminauit Diabolum, à quo captiui tenebantur Iudæi, & hæretici ante baptiſmum, & aſcendere eos fecit de terra B Ægypti, id eſt, in libertatem filiorū Dei eos aſſeruit, & diu tolerauit eorum mores in deſerto, poſteaquam cœperūt adorare vitulum, & ſeditionem contra Dei miniſtros duces ſuos. Denique de filijs Iudęorum ſuſcitauit prophetas, & Nazaræos, Apoſtolos ſcilicet de quibus ait Matth. 12. Et ſi ego in Beelzebub eijcio dæmones, filij veſtri in quo eijciunt? Ideo ipſi iudices veſtri erunt. Sed & hodie ſuſcitat de filijs vtrorumque Nazaræos, id eſt, homines ſibi dicatos. Videas Romæ ſumptibus beatiſſimi Pōtificis Gregorij XIII. iuuenes Chriſtia- C nè educari ex gente Iudęorum conuerſos, & omnibus diſciplinis inſtrui ad ſuſcitandas tribus Iacob, & fæces Iſrael conuertendas. Quid? collegium, quod Germanicum dicitur, à Iulio III. Pont. Max. & inſtitutum Romæ, & S. patris noſtri Ignatij curę commiſſum, vt illud legibus temperaret, adoleſcenteſque optimæ indolis ex omnibus Germanię partibus euocaret, quod poſtea idē Gregorius XIII. annuis redditibus ampliſſimè locupletauit: quid eſt aliud, quàm quoddam ſacrum Nazaræorum ſeminarium, per quos Germaniæ placetur D Deus, & hæreticorum tenebræ cœleſti luce diſſipentur?* Collegium vero Anglicum eiuſdem ſancti Pontificis cura erectum, & ſuſtentatum, vbi Angli iuuenes pietate, & literis per homines noſtræ ſocietatis imbuuntur, Nazaræorū etiam donus eſt, & prophetarum, quos Deus de filijs Anglorū ſuſcitauit. Quibus mens vna eſt iuris etiam iurandi religione confirmata poſt ſtudia literarū in patriam redire, vt aut veram religionem

nem iam diu profligatam reuocent, aut ſanguinem pro Chriſto, & animarum illarum ſalute intrepide effundant. E quorum numero, vt diximus, Rodulphus Ceruinus martyrij iam laurea coronatus victor triumphat; alij nonnulli citò fortaſſe triumphabunt. Propinant quidem hi homines Nazaræis ſuis vinum, id eſt, auertere eos conantur à veritate fidei, & à ſanctitate, quam tenere cœperunt: & prophetis ſuis, id eſt doctoribus ſanctę religionis, quos Deus mittit ex eorum gente, dicunt magnorum ſuppliciorum comminatione adhibita, Ne propheteti: ſed nec ideo Deus prophetas, & Nazaræos ſuſcitare deſiſtit, nec illi à prophetando deterrentur.

TROPOLOGIA.

30 Sicut ſeptem nationes tenebant terram promiſſionis antequam introirét filij Iſrael: ita ſeptem vitia, quæ capitalia vulgo dicuntur, occupare ſolent animas hominum, in quibus nondum habitat Deus. Iudæ ergo, & Iſraeli loquens beneficia, quibus illos affecit, recenſet, nec de ſeptem hoſtibus loquitur, ſed de eorum maximo, atque fortiſſimo, id eſt, de ſuperbia, quæ merito in Amorræo intelligitur, cuius altitudo quaſi cedrorum eſt, & fortis ipſe quaſi quercus, hoc enim expulſo, & cetera peccata expulſa intelliguntur. Habitabat Amorræus trans Iordanem in optima atque fertiliſſima terra, quæ multũ poſtea profuit filijs Iſrael: ita ſuperbia optima quæque hominis occupat, optimũ ingeniũ, ſublimẽ, & acutam mentẽ eloquentiam, eruditionem, quibus abutitur ad honores captandos, & ad laudes hominum: quæ multum Eccleſiæ Chriſti prodeſſent, ſi ſuperbię, quaſi iniuſto poſſeſſori adimerentur. Et quia diu nos ſuſtinet Deus vocando, & ducendo donec ad hanc libertatem filiorum Dei qualis tamen in hac vita haberi poteſt, veniatur, ait: *Ego ſum, qui aſcendere vos feci de terra Aegypti, & duxi vos in deſerto quadraginta annis, vt poſſideretis terram Amorræi.*

Superbia.

Et ſuſcitaui de filijs veſtris in prophetas, & de iuuenibus veſtris Nazaræos. Filij vocantur in ſcriptura cogitationes, quia proles mentis ſunt, vt obiter docet Hieronym. in ep. ad Oceanum, cuius initium eſt: Numquam fili Oceane, & Arnobius in Pſalm. 105. Quia ergo Deus in ſeruorum ſuorum cordibus mirabiliter operatur, & nunc cogitationes elicit, quę vel timore futuræ pœnę animum à peccando deterreant, nunc venturorum bonorum ſpe ad omnia perferenda inflamment, de filijs eorum dicitur ſuſcitare in prophetas. Quando vero mens Dei amore incaleſcit, & vitæ prioris pertæſa totam ſe Deo deuouet, atque à vino terrenarum conſolationum abſtinere in poſterum ſtatuit, vt diuinis perfruatur, de filijs eorum ſuſcitat Nazaræos. Sed cum (vt ſæpe vſu venit) tentata, atque pulſata ſæcularium voluptatum impulſu, ad eas ingrata mens venit relicta ſpe meliorum, tũc vinum propinatur Nazaræis. Cum cogitationes illæ futurorum bonorum, aut malorum cogitationibus præſertim vtilitatum obruuntur, tunc mandatur prophetis. Ne propheteti. 31

Filij.

HISTORIA.

Ecce ego ſtridebo ſubter vos. Accommodat ſe loquenti propheticus ſpiritus, & quoniam paſtor erat ſanctus Hamos, è medio rure petit ſimilitudines. Hieron. Sicut plauſtrum ſtipulę, vel feni onere prægrauatum ſtridore, & ſonitu longe exululat: ſic & ego peccata veſtra vltra non ſuſtinens, & quaſi ſtipulam tradẽs incẽdio clamabo, & dicam: Perijt fuga à veloce, &c. Non eſt autem intelligendum, *Stridebo ſubter vos*, ita vt Deus ſingatur peccatis, quaſi oneri, ſuppoſitus: ſed ſciamus תחת, id eſt, ſubter, aut ſub, nonnũquam ſignificare locum, in quo aliquis eſt. Exod. 16. Maneat vnuſquiſque apud ſemetipſum. Hebr. ſub ſe. 1. Reg. 14. Stemus in loco noſtro, & ne aſcendamus ad eos Hebr. Stemus ſubter nos. Ita intelligitur illud Hab. 3. Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, id eſt, in me, vel in loco, vbi ſum. Zach. 12. Et habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo, Hebr. ſub ipſa. 32

Subter aut ſub.

Eſt

Eſt ergo ſenſus. Quemadmodum ſtri-
det, & longe, lateque ſonat plauſtrum
onuſtum feno, magis, quàm ſi re alia ſo
lidiori oneretur, quæ conſidat, & im-
mobilis incumbat: ita ego in vobis, &
in terra veſtra audiri faciam magnum
ſtridorem, & moleſtiſſimum auribus
veſtris ſonum. * Prædicit autem capti-
uitatem, & tumultum, atque vlulatum,
33 & clamorem pugnantium, & cadentiũ,
ſicut in hoc c. dixit: Et morietur in ſo-
nitu Moab, in clãgore tubæ. Chaldæus:
Ecce ego adducam ſuper uos tribula-
tionem, quæ coarctabit vos in locis ve
ſtris, ſicut coarctatur plauſtrũ manipu-
lis onuſtum. Pro quo ita vertit Quin-
quarboreus. Ecce ego ægrimoniã con-
tra vos adducam, moleſtiamque affe-
ram vobis in loca veſtra, quãta eſt plau
ſtri moleſtia, quando onuſtum eſt mani
pulis. Fenum pro paleis, aut manipulis
poſuit, vt Mich 4. congregauit eos, qua
ſi fenum areæ. Surge & tritura filia
Sion, &c. vt ibi explicabimus. Vti autẽ
eum hac ſimilitudine propter ſtridorẽ
tantum, non autem vt ſignificet ſe in-
ſtar plauſtri ſuper eos tranſiturum, vt
Lyranus, & nonnulli Hebræi intellexe
runt, ex eo planum fit, quod plauſtrum
fortius premit & conculcat iacentes, ſi
terra, aut lapidibus onuſtum ſit, quam
feno, aut paleis: itaque ſuperuacuum
erat, & potius obſtabat, addere, Onuſtũ
feno: ſed ad ſtridorem rectè additũ eſt,
quoniam magis ſtridet cum feno, aut
paleis plenum eſt.

ALLEGORIA.

34 Quanto cum ſonitu exciſi fuerint à
Romanis Iudæi ſcimus, quæ enim re-
gio inſignem eorum calamitatem, &
omni tragœdia miſerabiliorem non au
diuit? omnia tunc paſſi ſunt, quæ nunc
ſermo propheticus prænunciat. Hære-
tici quoque, ſi non in hac vita, certe in
futura, eadem ſupplicia tolerabunt, ne-
mo illa effugiet, niſi qui robuſtus corde
fuerit, & maluerit in paucorum dierũ
vita, quàm in æterna periclitari, & om
nibus relictis, quæ apud hæreticos ha-
bebat, nudus effugerit ad Eccleſiam.

TROPOLOGIA.

Huiuſmodi hominibus captiuitatẽ
A minatur, venturoſque dicit in manus
crudeliſſimorũm hoſtium, id eſt, dæmo
num, & vitiorum, vbi miſerrimam ſer-
uiant ſeruitutem, nam qui vnum Do-
minum Deum habere noluerunt, tot
dominos habere cogentur, quot ſunt
vitia, quibus tenentur. Greg. 32. Mor. c.
5. aliter atq; nos expoſuimus, hæc ver-
ba accipiens, quaſi Deus ſtrideat ſub
onere peccatorum, qui ſenſus etiã pro-
babilis eſt, ita inquit. Aliquando etiam
inſenſatis rebus propter infirmitatem
noſtram alta condeſcenſione ſe compa
rat, ſicut per Prophetã dicit: Ecce ego
B ſtridebo, &c. Quia enim fenum eſt vi-
ta carnalium, ſicut ſcriptum eſt: Om- Iſa. 40.
nis caro fenum; in eo quod Dominus
vitam carnalium patitur, more plau-
ſtri fenum ſe portare teſtatur. Cui ſub
feni onere ſtridere eſt pondera, & ini-
quitates peccantium cum quetela to-
lerare.

HISTORIA.

Et peribit fuga à veloce. Ita vos captĩ 35
uitas occupabit, ac premet, vt veloces
fugere nequeant ſaluti ſuæ conſulturi,
C nec fortes timore perterriti poſſint for
titudinem ſuam oſtendere, nec robuſti
poterunt viribus hoſtium reſiſtere, nec
vlla, aut arte, aut virtute cum eis dimi-
care. Immo & audaciſſimus quiſque pu
tabit præclare ſecum agi, ſi vel omni-
bus, quæ poſſidebat, relictis, ac perditis
vitam ſuam nudus effugiẽs ſeruare poſ-
ſit. Dixit inter cetera, *Et tenens arcum
non ſtabit,* id eſt, fugiet, quoniam, vt in
primum caput Hoſeæ diximus, Iſraeli-
tæ multum arcu vtebantur ad prælia,
& erant ſagittandi periciſſimi. Hoc au-
tem dicit, quia pauciſſimi, ac pene nul
D li euaſerunt manus, & crudelitatem
Aſſyriorum.

TROPOLOGIA.

Hæc verba, & de futuri ſæculi pœnis
intelligi poſſunt, & de præſentis ſerui-
tute in peccatis. Nam qui velox ſole-
bat eſſe tardatus peccato, cui ſe ſponte
ſubiecit, non fugiet hanc ſeruitutem,
neque fortis olim, & pugnator. Solus
illam

illam effugiet, qui fuerit fortis corde, & renuntiauerit omnibus, ne Chriſto carere cogatur, & nudus effugerit ex laqueis ſæculi.

CAP. III.

AVdite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos filij Iſrael: ſuper omnem cognationem, quam eduxi de terra Aegypti dicens. Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras. Numquid ambulabunt duo pariter, niſi conuenerit eis? Numquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam? numquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit? Numquid cadet auis in laqueum terræ abſque aucupe? Numquid auferetur laqueus de terra, antequã quid cœperit? Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expaueſcet? ſi erit malum in ciuitate, quod Dominus non fecit? Quia non faciet Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretũ ſuum ad ſeruos ſuos prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus eſt, quis non prophetabit? Auditum facite in ædibus Azoti, & in ædibus terræ Aegypti: & dicite, Congregamini ſuper mõtes Samariæ, & videte inſanias multas in medio eius, & calumniã patientes in penetralibus eius. Et neſcierunt facere rectum dicit Dominus: theſaurizantes iniquitatẽ, & rapinas in ædibus ſuis. Propterea hæc dicit Dominus De-
A *us: Tribulabitur & circumietur terra: & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ. Hæc dicit Dominus: Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremũ auriculæ: ſic eruentur filij Iſrael, qui habitant in Samaria, in plaga lectuli & in Damaſci grabbato. Audite, & conteſtamini in domo Iacob, dicit Dominus Deus exercituum: quia in die cum*
B *viſitare cœpero præuaricationes Iſrael, ſuper eum viſitabo, & ſuper altaria Bethel: & amputabuntur cornua altaris, & cadent in terrã. Et percutiam domum hyemalem cum domo æſtiua: & peribunt domus eburneæ, & diſſipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.*

HISTORIA.

Audite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos. Quemadmodum ante diximus verba illa: Ego autem extermi-
C naui Amorræũ, vniuerſo Iſraeli dici, id eſt, duodecim tribubus, quoniã æque in omnes conueniunt. ita nũc fieri docet Hier. nec immerito, cũ ipſe Propheta dicat: Super omnẽ cognationẽ, quã eduxi de terra Ægypti. Quod ergo ait: *ſuper vos*, eſt, contra vos, aut ad vos, vt iam diximus, & adhuc dicemus, & contra omnes tribus, quas eduxi ex Ægypto, vt intelligat Iudas ad ſe quoque hunc pertinere ſermonem.

Tantummodo vos cognoui. id eſt, Vos ſolos elegi in peculiarem populum, cuius Deus dicerer, & cui potiſſimum benefacerem. Et ideo peccãtes in me ma-
D iori digni eſtis ſupplicio. Ezec. 9. A ſanctuario meo incipite. Et 1. Pe. 4. Quoniã tẽpus eſt, vt incipiat iudiciũ à domo Dei. Quæ verba Dñi magis ad miſericordiã, quàm ad irã pertinent, vt 2. Machab. 6. docemur. Etenim, inquit, multo tempore nõ ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere, magni beneficij eſt indicium. Non enim, ſicut in alijs nationibus Do-

minus

minus panus patienter expectat,vt eas cum iudicij dies aduenerit,in plenitudine peccatorum puniat: ita & in nobis ſtatuit, vt peccatis noſtris in finem deuolutis ita demum in nos vindicet. Propter quod nunquam quidem à nobis miſericordiam ſuam amouet: corripiẽs vero in aduerſis populũ ſuum non de-

2 Cognoſcere. relinquit.* Cęterum cognoſcere dicitur Deus eos, quibus benefacere vult: idcirco de ijs, quos à ſe reijcit,ait Mat. 7. Et tunc confitebor illis. Quia nunquam noui vos. Et ca.25. Amen dico vobis, neſcio vos. Ideo pro eo quod nos habemus: Tantummodo vos cognoui,&c. Chaldæus vertit: Tantũ vos elegi de omnibus terræ cognationibus.

ALLEGORIA.

Cur non ſẽper deinceps Allegoria explananda ſit.

Omnia, quæ Deus decem tribubus, aut etiam duabus comminatur, referri per Allegoriam ad Iudæos Chriſti interfectores ſatis hactenus vbique demõſtrauimus,qui,& ſi deos alienos non colerent eo tempore, tamen habebãt ſua idola,ambitionem,pecuniam, & cetera huiuſmodi vitia. Itaque ex his,quę dicta ſunt in hoc propheta, & in præcedentibus,nõ erit difficile erudito lectori ſumpta ex Hiſtorico ſenſu ſimilitudine ad eos omnia referre,& de excidio vltimo Ieruſalem,deque cæcitate illius miſerrimæ gentis interpretari. Eadem ad Eccleſiæ perſecutores, & ad hæreticos accommodari etiam poterunt non magno negotio. Hac ratione adductus, & quod lectori ingratam futuram eſſe vereor hanc noſtram de Iudæis explanationem:abſtinebo fere ab allegorijs,niſi cum ad Chriſti,& Eccleſiæ ſacramenta pertinebunt.*

3 Nec tamen hæc, quæ nunc explicauimus,præteribo, ad omnes enim Eccleſiæ filios ſine dubio pertinent, ipſi ſunt veri filij Iſrael, & ipſi ſunt omnis cognatio, quam eduxit Dominus de terra Ægypti. Etenim quos Dominus eduxit ex Ægypto, tranſtulit per mare Rubrum, in quo baptiſmi figura aperte oſtenſa eſt, & manna paſti ſunt, quod figura ſacræ Euchariſtiæ

1.Cor.10 fuit, & de petra biberunt in figuram Chriſti,vt ex Apoſtolo didicimus:Nolo enim vos ignorare fratres, quoniam patres noſtri omnes ſub nube fuerunt,

A & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube, & in mari,& omnes eandem eſcam ſpiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum ſpiritualem biberunt. Bibebant autem de ſpirituali conſequente eos petra, petra autem erat Chriſtus. Sed proprie ad eos referamus, qui poſt baptiſmum corde reuerſi ſunt in Ægyptum, atque opere ipſo quotidie reuertuntur.Horum iniquitatem, & ingratos animos arguit, & tanquam ſurdos, ac rebus ſeculi intentos ad audiendum excitat.Tantummodo, inquit, vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ.

B Ceteros in ſua incredulitate reliqui,perinde ac ſi eos non creaſſem, neque noſſem. Et quamuis omnes commoneo,atque doceo,tamen tantum vobis lucis, atque doctrinæ, tantum gratiæ largitus ſum, vt vos ſolos noſſe videar, reliquos quaſi alienos ignoraſſe: *Idcirco viſitabo ſuper vos iniquitates veſtras*,pater ſum,de interitu veſtro doleo, non poſſum pati ita vos à me abalienari reducã ad me ſupplicijs, quos benignitate non potui.

HISTORIA. 4

C *Numquid ambulabunt duo pariter.* Hieronymus hæc,& ſequentia nonnulla tantum Allegorice exponit, ceteri variant Ego ita intelligo. Non conuenit mihi vobiſcum, quia legem, & fœdus ſubinde violatis:Ideo non ambulabimus ſimul,ſed relinquam,& reijciam vos. Inde cum ſanctis dicitur eſſe ſemper,& ſancti cum eo, quia videlicet cõſentiunt voluntates, & ideo ſemper ſimul ambulant Ioſue. 1. Sicut fui cum Moyſe,ita ero tecum, non te deſeram, neq; derelinquam: Mich. 6.Et ſolicitũ ambulare cum Deo tuo,Gen.5.Et ambulauit Henoch cum Deo,Et.c.6.Noe

Ambulare cũ Deo

D vir iuſtes, atque perfectus fuit in generationibus ſuis,cum Deo ambulauit.

TROPOLOGIA. 5

Videat quiſque qui cum ſibi conueniat,cum eodẽ enim ambulat,& ſi ambulat,neceſſe eſt vt eo veniat, quo ille venerit. Ideo ſancti quorum voluntas à diuina non diſcrepat,& cum Deo ambulare dicuntur, & in cœlum cũ Chriſto perueniunt,ſicut ipſe ait. Si quis mihi Ioan.12.

A hi miniſtrat, me ſequatur; & vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit. Quibus cum Diabolo conuenit, quia cum illo ambulant, cum eo tãdem rapientur in terram tenebroſam, & opertam mortis caligine. Videat etiam ſpiritus, ne cum carne conſentiat, ſed illam potius ſecũ conſentire cogat, nam ſi conſentit cum carne, cum carne ambulat, & legi Dei non erit ſubiectus, fietque quod ait Paulus: Si enim ſecundum carnem vixeri-
Rom. 8. tis, moriemini.

HISTORIA.

B *Numquid rugiet leo in ſaltu.* Leo interdum rugit, ante quam capiat prædam, vt 1. Pet. 5. Aduerſarius veſter Diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret. Interdum cum iã cepit, & vult deuorare. Pſal. 21. Aperuerunt ſuper me os ſuum, ſicut leo rapiens, & rugiens. Iſa 31. Quomodo ſi rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam ſuam. De hoc rugitu nunc loquitur propheta. Etenim quamuis verba Hebraica, ſi per ſe conſiderentur, de primo rugitu dicta videri poſſint, nam
C ita habent: Nunquid rugiet leo, & prædam non illi? tamen quæ ſequuntur planè indicant accipienda eſſe de rugitu poſt captam prædam, quod quidam nõ animaduerterunt. Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi
6 aliquid apprehenderit? * Eſt ergo ſenſus. Cum leo rugit, prædam iam cepit, & dilacerare parat: ita cum Deus rugit, & per prophetas ſuos vos terret, prædam iam habet, ſignificat autem proximam imminere captiuitatem. Quaſi di-
D cat. Ne putetis diu eſſe differenda ſupplicicia, exiſtimate vos iam eſſe in manibus hoſtium. Eodem pertinent ſequẽtes ſimilitudines, quas multiplicat, vt magis, ac magis impendentia mala explicet, magiſque eos terreat: quemadmodum oratores ad affectus permouẽdos conglobatis definitionibus vtuntur, & multis ſimul interrogationibus, aut exclamationibus.

Numquid cadet auis in laqueum. Cũ cadit auis in laqueum, auceps affuit, qui poneret: Ita intelligite Deum more aucupis laqueum vobis paraſſe, nec auferetur, donec in eum incidatis, & capiamini.

TROPOLOGIA.

Peccatores, quia & à Deo recedunt, & à ſemetipſis exeunt, in ſaltibus, & in ſiluis verſantur, ſicut Eſau qui venator erat, quia peccator erat, non habitabat in tabernaculis, vt Iacob frater, ſed in agrum, & in montes ibat. Cui rectè à patre dictum eſt: Sume arma tua, pha- Gen. 27.
retram, & arcũ, & egredere foras: quidquid enim aut natura habent, aut ingenio, & arte compararunt, conuertunt in ea, quę extra ſe ſunt, & foras egrediũtur, quia his non ad Dei cultum, & ad animæ ſuæ vtilitatem, ſed ad honores, & voluptates abutuntur. * In his ſaltibus plurimi moriuntur, ſicut ſcriptum 7
eſt. Et multo plures erant, quos ſaltus 2. Reg. 18.
conſumpſerat de populo, quam ij, quos vorauerat gladius in die illa: quoniam licet plurimi in bello cadãt, nec numerari poſſint, varijs gentibus vbique inter ſe pugnantibus, multo minus illi numerari poſſunt, quos ſaltus hic cupiditatis, & ambitionis, & ſuperbiæ extinguit. Ibi interfectus eſt Abſalom inobediens filius, qui reliquit Ieruſalem, & foras egreſſus eſt. Verum Chriſtus, & ſi gaudet morari inter iuſtos, tamen hos etiam quærit, & inter eos ſępe verſatur vt lucri faciat, idcirco rex pacificus Salomon domum magnam ædificauit in
Ieruſalẽ, ſed nihilominus alterã quo- 3. Reg. 7.
que ædificat in ſaltu Libani. Quod nihil eſt aliud, quàm in illis ipſis rebus, in quibus verſantur, aliquid eis obijcere, quo ad ſe reuocet errantes. Nonnunquam ſecũdis rebus eos excitat, vt gratiam referant bonorum auctori, & pigeat non redamare eum, cuius bonitate ijs potiuntur, quę maximè optabãt. Quod cum fit, quaſi mel per ſaltũ fluit,
omne inquit, terræ vulgus venit in ſal- 1. Reg. 14.
tum, in quo erat mel ſuper faciẽ agri. *
Extendit Ionathas ſummitatem virgæ, 8
quam habebat in manu, & intinxit in fauum mellis, & conuertit manum ſuã ad os ſuũ, & illuminati ſunt oculi eius: quia nõnulli hoc melle degustato aciẽ mentis recipiunt, & ad beneficum patrem per pœnitẽtiam reuertuntur. Interdum eos terret recordatione mortis,

tis,& gehennæ, & grauitate morborũ, A & deſperatione quadam rerum:& tunc rugit leo in ſaltu; quia habet prædam, obijcitur enim eis quaſi leo iam iam dilaceraturus, ni cito reſipiſcant, & ad ſe redeant,& quaſi catulus leonis, qui iã aliquid apprehẽdit,& quaſi auceps, qui laqueum tetendit nõ auferendum, antequam quid ceperit. Cum hic leo rugit, illud faciendum eſt quod monet

Pſal.94. David: Venite, adoremus, & procidamus,& ploremus ante Deum, qui fecit nos. Vt enim recte ait Rupertus, leonis natura eſt inuẽta præda rugire, vt quodcunque illud ſit animal, rugitu tremefactum,& attonitũ concidat, & in prædam fortiori non tam patienter, quàm impatienter cedat. B Porro leo per ſimilitudinem Deus fortiſſimus eſt, cuius iræ reſiſtere nemo poteſt. Præda vero eius eſt omnis electus, qui vbicumque ſit, quoniam ad vitam eſt prædeſtinatus, ab ipſo Deo requiritur, vt ad vocẽ eius, ſiue per angelum, ſiue per prophetam, ſiue per ſcripturas auditã ille contremiſcat, diemque iudicij, vel pœnam gehennalem paueſcẽs totus humiliter ſuccumbat, pœnitentiam apprehẽdat.

9 Hæc Rupertus. * Si hic auceps laqueũ tetenderit, conſilium ſapientis audia- C

Prou. 6. mus: Fac ergo quod dico fili mi,& te ipſum libera, quia incidiſti in manũ proximi tui, Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum tuum, (gemitibus videlicet pœnitẽtiæ, & humilibus ac verecundis precibus) ne dederis ſomnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Eruere quaſi damula de manu, & quaſi auis de manu aucupis. Leuemus animas graues à terra duplici penna, quam dixi, pœnitentia, & humilitate orationis, & cordis, quia, vt idem ait: Fruſtra iacitur rete

Prou. 1. ante oculos pennatorum.

Si clanget tuba in ciuitate. Argumen- D tum facit à minori. Terret ciues tuba, & bellum iam adeſſe perhorreſcunt:& vos non terrent huiuſmodi Dei voces, & minæ?

TROPOLOGIA.

Tuba belli ſignum eſt,& animos audientium concitat, vt eſt apud principem poetarum;

A *Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab arce* 8. Æneid.
Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua cantu
Ex templo turbati animi, &c.

Tuba horrenda ſupremi iudicij toties in Eccleſia clãgit, quoties de prophetis, aut de Euangelio, ſiue de apoſtolis aliquid de die illa tremenda legitur: & tamen peccatores ita obſurduerunt, vt tantum clangorem non audiant, adeo graui,& quaſi ferreo ſopore tenentur, vt neque hoc ſono excitentur.

* Merito poeta magnus in ipſo veſtibu- 10
B lo, atque in ipſis Orci faucibus ſoporẽ 6. Æneid.
collocauit, quem conſanguineum lethi appellat, & mala mentis gaudia: dũ enim ita in voluptatibus ſæculi dormiunt homines,& malis, id eſt, pernicioſis gaudijs animum oblectant, proximi gehennæ ſunt, neque ſentiunt, donec poſt mortem iam ſero ſapientes vident, quàm facilis eſſet tranſitus ab illo ſomno ad hanc mortem æternam, ab illis gaudijs ad hunc perpetuum mœrorem.

HISTORIA

C *Si erit malum in ciuitate.* Malum ſiue malitiam pro afflictione capi adnotauimus in illud Ioe. 2. Et præſtabilis ſuper malitia. Hoc igitur dicit: Mala, quæ patimini,& quæ patiemini, nolite in alias cauſas referre, vt homines facere ſolẽt, Deus iratus vobis hæc immittit. Atq;, vt hoc certius eſſe intelligatis, quęcũq; immittet, prius prophetis ſuis reuelabit,& per eos admonebimini. Videte ergo ne voces meas, & aliorum prophetarum contemnatis. Eleganter notat illorum hominum oſcitãtiam, quibus, cum multa paterentur acerba, num-

D quam in mentem veniebat Deum ſibi merito eſſe iratum ſed quiduis aliud potius cogitabant eſſe cauſam, aut forte fortuna illa euenire. Cuiuſmodi hodie videas multos ſimiles omnino valetudinarijs hominibus, qui cum ſępe intẽperantia ſua ægrotent, nihil minus cauſam eſſe putant, quam intemperantiã. Amant res ſæculi, neque poſſunt, neque vero volũt perſuadere ſibi tot mala

impor-

importari ab iis, quæ amant: quemadmodum Priamus apud Homerum cum Helena loquens negat eam ſibi cauſam eſſe malorum.

Iliad. 3. *Οὔτι μοι αἰτίη*, inquit, *ἐσσὶ, θεοὶ νύ μοι αἴτιοί εἰσιν,*
Οἵ μοι ἐφόρμησαν πόλεμον πολύδακρυν Ἀχαιῶν.
Nec tu cauſa mihi, diui mihi cauſa malorum.
Qui commouerunt Danaum lacrymabile bellum.

11 Ita Dominus facere ſolet, vt ſupplicia, quæ inferre hominibus parat, prius cũ prophetis ſuis communicet. Ita diluuiũ communicauit cum Noe Gene 6. euerſionem ciuitatum cum Abraham Gen. 18. & cum Lot, c. 19. euerſionẽ Niniues cum Iona. Ac ſi dicat: Relinquite pſeudo propheras, & diuinos illos veſtros, qui conſiliorum Dei conſcij non ſunt, & diligenter conſiderare quid prophetæ Dei dicant. Cum autem dicit: *Non faciet Dominus Deus verbum, &c.* Verbum pro re accipi, quod eſt in ſcriptura frequentiſſimum. Vt Iſai. 39. Non fuit verbum, quod non oſtenderit eis Ezecias in domo ſua. Vbi hoc notauit Hieronymus: Et ſtatim explicatur: Nõ fuit res, quam non oſtenderim eis in theſauris meis, vtroque loco eſt in Hebræo דבר, id eſt, verbum. Ita intelligitur illud Luc. 1. Quia non erit impoſſibile apud Deum omne verbũ. Et Luc. 2. Tranſeamus vſque in Bethlehem, & videamus hoc verbum, quod factũ eſt, quod fecit Dominus, & oſtẽdit nobis.

Verbum.

12 * Eſt autem hæc phraſis Hebr. cuius iã ſæpe meminimus, vt ponatur abſtractũ (vt Dialecticorum more dicam) pro ſuo cõcreto actiue, aut paſſiue ſumpto, id eſt, verbum pro re dicta. At non propterea vbique ita exponendum eſt verbum, male enim fecit, qui in phraſibus ſacræ ſcripturæ, quæ circumferuntur (& mea ſententia pium, cordatum, ſobriumque lectorem deſiderant) expoſuit, In principio erat Verbum, id eſt, ea res, aut quomodocumq; numẽ iſtud de quo locuturus ſum, appellãdum eſt. Hæc enim interpretatio omnino tollere videtur ſententiam ſanctorum proceſſionem filij in Verbi nomine intelli-

Liber phraſeon ſacræ ſcripturæ.

A gentium. Videmus hic, quam amice Deus agat cum ſuis, quantum ſanctiſſimos homines nõ ſolum amet, & indulgenter habeat, ſed etiam veneretur. Videtur enim quaſi nefas putare nõ facere eos conſiliorum ſuorum participes, vt ventura videant, & prædicent, quæ & paulo poſt, & multos poſt annos homines victuri ſunt, vt ex Dei conſortio, & amicitia diuinitatem quandam accepiſſe videantur, ſicut ſcriptum eſt: Annunciate, quæ ventura ſunt in futurũ, & ſciemus quia dij eſtis vos. Cõtra mali adeo ab hac diuinitate abſunt, vt etiã Iſai. 41.

B in ipſo inferorum limine conſiſtentes ſecuri ſint, & longam ſibi pacem promittant, ſicut ait Paulus: Cum enim dixerint: Pax, & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus, ſicut dolor in vtero habenti, & non effugient. 1. Theſ. 5.

Leo rugijt, qui non timebit. Quemadmodum rugiente leone cuncta terrentur animantia: ita loquẽte Deo omnes nos timere oportet: & vos eius minas, & me eius imperium. Quamuis igitur propheta hactenus non fuerim, ſed paſtor, tamen non potui non audire vocẽ 13

C Dei mittentis me ad vos. Si enim Deus alicui loquitur, & prophetare eũ iubet, quomodo audebit non prophetare?

Auditum facite in ædibus Azoti. Quicumque me auditis, vocate vicinas nationes, vt congregẽtur, & videãt prius quãta mala fecerit Iſraël, vt intelligãt, quàm iuſte eum puniam. Azotus nobilis ciuitas eſt Palæſtinorum, vt c. 1. diximus, in qua ceteræ intelliguntur. Vult autem has potiſſimũ nationes congregari, quoniam illæ teſtes fuerant maximorum Dei beneficiorum erga Iſraeli.

D Ægyptij viderunt, quomodo Deus illum populum auxerit, & quàm potẽter in libertatem aſſeruerit. Palæſtini quotidie cum illis dimicantes cognouerunt Dei præſentiam, & fauorem in eos, & ita ab Iſraele tandem victi, & fere conſumpti ſunt. Simul autem ingrauat ſuppliciũ, cum ſpectatores adhibet eos, qui de Iſraelis calamitatibus lætentur. Vnde 2. Reg. 1. Nolite annuntiare in Geth, neque annuntietis in compitis Aſcalonis, ne forte lætẽtur filiæ Philiſthijm, ne exultẽt filiæ incircũciſorũ.

catorum populi eſt, & quidem maxi- A
Sap. 6. ma, multitudo enim Sapientium ſani-
tas eſt orbis terrarum.

Samaria etiam eſt omnis anima, quę
mauult placere Ieroboham, id eſt, ho-
minibus, à quibus ſe iuuari poſſe credit,
quàm Deo, & cum ſe Iſraelitidem eſſe
glorietur, vitulos tamen aureos adorat
hoc eſt aurum, & argẽtum, & honores,
& voluptates. Montes huius nunc qui-
dem vocantur, vnde ipſa tota videri po
teſt. Hi mihi videntur fines, quos ipſa
ſibi proponit, & in quos actiones diri-
git ſuas, hinc enim tota cognoſcitur.
Nam ſi actiones ſolum ſpectes, videas
multa in bonis, & in malis ſimilia, vi-
deas multa, quæ reprehendas cum lau-
danda ſint, quædam cõtra, quæ laudes,
cum ſint magis vituperatione digna.
At ſi fines contempleris, quorum cauſa
hæc fiunt, protinus nõ ſolum de actio-
nibus, ſed etiam de anima iudicium fe-
18 ras.* Quare elegãter dominus: Lucer-
na corporis tui eſt oculus tuus oculus
eñ ideſt finis actionis, tamquã lucerna
Matth 6. quædam adhibita caliginem remouet,
vt actiones, quales ſint, cognoſcantur.
Congregentur igitur Azotus, & Ægy-
ptus, id eſt, homines ab Euangelij luce
alieni ſuper hos montes Samariæ, & C
videbũt inſanias multas in medio eius,
id eſt, (vt ex Hebr. explicauimus) tur-
bas, & tumultus, quo ardore animi
quærantur diuitiæ, quo voluptates,
quantum ſeruiatur ambitioni, quàm ſit
mens inquieta, & perturbata in rebus
nihili aucupandis, quàm Dei creato-
ris, & ſupernorum bonorum, ac deniq;
ſui ipſius oblita, quàm ita affecta, ac ſi ip
ſa etiam cum corpore extinguenda eſ-
ſet. Protinus videnti ſubibit illud ſacri
vatis: Verum tamen vniuerſa vanitas
Pſal.38. omnis homo viuens. Veruntamen in
imagine pertranſit homo, ſed & fruſtra D
cõturbatur. Theſaurizat, & ignorat cui
congregabit ea. An poteſt quidquam
fingi vel inſanius, vel ſtultius, quàm ita
angi, atque turbari ob ea, quæ ſis mo-
mento temporis relicturus? Optime
quoque idem: Beatus vir cuius eſt no-
Pſal .9. men Domini ſpes eius, & non reſpexit
in vanitates, & inſanias falſas. Quæ
prætereà turbæ in illis, & quantæ? qui

A tumultus, cum aliud ambitio, aliud iu-
bẽt libido, aliud auaritia, aliud ira, &
quaſi venti validi in mari, ita inter ſe
fortes affectus, effrenatique compu-
gnant? Bonæ, & vtiles cogitationes ca
lumniam patiuntur in penetralibus e-
ius, malis atque ſæcularibus accuſanti-
bus, & obtundentibus, & in modum ſpi
narum naſcentem Dei herbam ſuffo-
cantibus. * *Et neſcierunt facere rectum.*
quia actiones genere ſuo bonas praui fi 19
nes corrumpunt. *Theſaurizant iniqui-
tatem*, cum gratiam, & charitatem the-
ſaurizare deberent in diem, quo iudica
B bit Deus occulta hominũ, & quaſi hoc
parum ſit, *theſaurizãt rapinas in ædibus
ſuis.* Cum enim beneficia diuinæ miſe-
ricordiæ, & opera, ſi quæ fecerunt, aut
faciunt aliquando Deo grata, ſibi ipſis
tribuunt, quid aliud faciunt quam the-
ſaurizare rapinas? *Propterea tribulabi-
tur* huiuſmodi anima, & obſidebitur ab
hoſtibus ſuis, in quorum poteſtatem
plene Deo permittẽte tradetur, & de-
traheretur fortitudo ex ea. Cum ſeptem Iudi.16.
Sampſoni crines traduntur, recedit ab
eo fortitudo, & deficit, & infirmus eſt,
ſicut ceteri homines: & anima, quam-
uis ſancta, ſi ſeptem Spiritus ſancti do-
na amittat, infirma eſt, ſicut ceteræ ani
mæ. Eius etiam ædes, quas ego poten-
tias animæ eſſe arbitror, diripiuntur, cũ
veritates, quæ erant mente cognitæ,
atque comprehenſæ ad recte agẽdum,
euaneſcunt, aut obſcurantur, cum me-
moria nihil in ſe vtilium retinet, cum
voluntas virtutibus ſpoliatur, & vitio-
ſis affectionibus cedit.

HISTORIA.

Quomodo ſi eruat paſtor. Vtitur ſem-
per paſtoralibus exemplis. Significat
autem pauciſſimos fore, qui è captiui-
D tate Aſſyriorum liberentur. Itaque to-
tum populum decem tribuum, (nam
ei iam maxime loquitur,) quaſi ouem
dicit raptam à leone, cuius perexigua
pars liberatur, cũ duo crura, aut extre-
mum auriculæ eruuntur, atque ea qui-
dem vilior, quàm leo pene abiecturus
erat: ita pauci liberabuntur, & ij pau-
peres, & abiecti, quos Aſſyrij contem-
pſerunt.

20 *In plaga lectuli, & in Damaſci grabato.* Quidam ex recentioribus exiſtimãt, nequaquam vertendum fuiſſe, In Damaſci grabato, ſed, In angulo grabati, quoniam דמשק cum vrbs Damaſcus eſt, litera ש punctum habet in ſiniſtro latere, cum autem habet in dextero, ſignificat grabatum. At miror viros eruditos non animaduertere ש apud veteres nullum punctum habuiſſe, ſed à Iudeis poſt multos annos inſcriptum, qui ſæpe in punctis errauerunt, vt erraſſe in hoc loco conſtat ex Hieronymo, & Ruffino, Theodor. denique ex LXX. & ex Chaldæo, qui omnes vrbem Damaſcum ſignificari hic intellexerunt. Quare ſi Iudæis quibuſdã fidem habere volunt contra doctiſſimos, & antiquiſſimos interpretes, liceat nobis per eos ſidem habere doctiſſimis, & antiquiſſimis interpretibus cõtra paucos Iudæos ſæpe à veritate aberrantes. Hoc igitur inquit. Sic eruentur filij Iſrael, qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, & in Damaſci grabato, id eſt, in regione lectuli, in regione, in qua quieſcunt, vt in lectulo, & in Damaſci grabato, hoc eſt, quieſcunt etiam vt in lecto, in auxilio Damaſci, & Syrorum. Vt enim feſſus
24 refocillatur in lecto, ſic illi fractas vires auxilio Syrorum roborant. Exiſtimant nihil ſibi eſſe timendum, cum auxilium Syriæ habeant. Legimus enim Iſai. 7. Phacee filium Romeliæ regem Iſrael fœdus iniſſe cum Raſin rege Syriæ, & iunctis exercitibus contra Iudam veniſſe. Per irriſionem ergo dicit capiendos eſſe eos, qui ſibi tuti videbantur, quoniam habitabant in Samaria, in qua propter terræ aſperitatem, & altitudinem montium, quibus natura munita eſt, & propter multitudinem hominũ, & opes, ita quieſcebant, vt qui in lectulo dormiunt in vtramque aurem. Ideo dixit, In Samaria, in plaga lectuli. Confidunt etiam & ſecuri ſunt propter auxilium Damaſci, ideo dictum eſt, Et in Damaſci grabato, vt erudite expoſuit. Hieronymus.

TROPOLOGIA.

28 Multæ animæ peribunt ex his, quas Samariæ nomine comprehendi diximus, quoniam viribus ſuis, & fortitudini, atque potentiæ ſuæ confidunt, neq; magis Deum inuocant, vt ſui miſereatur, quàm ſi poſſent ipſæ ſine Deo ſurgere, & viam ſalutis ingredi. Confidunt etiam amicorum ſuorum potentiæ, aut amicitiæ principum virorum, aut doctrinis Philoſophorum, & in ijs, quaſi in grabato quodam Damaſci requieſcunt. Sed eas demum paſtor Chriſtus rapiet de ore leonis, qui circuit quærens quem deuoret, quæ extremæ in mundo ſunt, & ignobiliores, quibus ſaltem duo crura ſupererunt, & extremũ auriculæ, vnde eas bonus paſtor tenere poſſit. Crura ſtudium eundi ad audiendum verbum Dei ſignificant, extremũ auriculæ obediẽtiam non penitus amiſſam. Si enim homo vel ex parte obedire cœperit verbo Dei, quod audiuit, Deus paterna ſua miſericordia illum iuuabit, & ad plenam prouehet obediẽtiam. Crura etiã ſunt deſideria, vt quidem Grego. docet lib. 6. Mor. c. 11 quibus tanquam paſſibus quibuſdam, anima ad Deum accedit, vel ab eo recedit. Animæ autem, quæ ſalua futura ſit, deſideria ſatis non ſunt, ſed ſi his addatur obedientia cœleſtium mandatorum, ex ore leonis eruetur.

HISTORIA.

22 *Audite & conteſtamini.* Iubet Dominus Prophetam, & omnes, qui audierint, palam hoc decem tribubus prædicare, earum altaria, & præcipue altare vituli Bethel, quod apud illas erat omnium celeberrimum, diruenda eſſe ab Aſſyrijs. Cornuum altaris meminit: quoniam pulchriora erant, & hoſtiarum cruore imbuebantur.

TROPOLOGIA.

In magno, & miſerabili errore verſantur, qui idola colunt, nam vt illis diuinos honores tribuunt, ita & diuinam immortalitatem concedere videntur. Id quodammodo etiam faciunt diuitiarum, & honorum, & voluptatum cultores, nunquam putant hæc interitura, donec interijſſe vident, & dolor,

quem

quem ex eorum interitu capiunt, indicat illos quaſi perpetua exiſtimaſſe. Nā quæ, vt aliquando deponenda poſſidētur, multo minus, cum deponuntur, dolent. Quare Telamon, vt doceret ſe nō magnopere de filij morte dolere,

Ego, inquit, cum genui, tum moriturum ſciui, & ei rei ſuſtuli.

Præterea ad Troiam cum miſi, ad defendendam Græciam.

Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

Hunc mentis ſtuporem Babyloni obijcit Iſaias, quæ numquam opes ſuas finiri poſſe credebat: Et dixiſti: In ſempiternum ero domina: nō poſuiſti hæc ſuper cor tuum, neque recordata es nouiſſimi tui. Idem de eadem vrbe cogitabat Nabuchodonoſor cum aiebat: Nonne hæc eſt Babylon magna, quam ego ædificaui in domum regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Quoniam igitur ita de bonis ſuis iudicant, atque ita in eis ſpem collocant ſuam, vt ſatis ſe ſibi eſſe credant, Dominus, vt perniciosum illis errorem eximat, antequam loquatur, audire iubet, qui adſunt, & quod audierint mox alijs conteſtari, vt magnum quippiam eſſe intelligant quod dicitur. * Deinde ſubijcit: *Quia in die cum viſitare cœpero præuaricationes Iſrael ſuper eum, viſitabo & ſuper altaria Bethel.* Veniet dies, quem toties per prophetas meos prænuncio, dabunt aliquando mihi pœnas impij præuaricatores opprimet illos nec opinantes horrendum ſupplicium. Tunc magnifica illa altaria Bethel diruam, & cum idolis ſuis peribunt. Dij, qui neque ſe, neque altaria ſua tueri poſſunt, quomodo vos tuebuntur ò miſeri? Adimet Deus hominibus ſua idola, honores, & opes, & voluptates, euertet altaria, id eſt, loca ipſa voluptatum, etiam cornua, quæ pulcherrima ſunt, & victimarum ſanguine tingebantur, id eſt, ſpecioſiſſima quæque inſtrumenta voluptatum, cœnacula, triclinia, hortos, arculas auro, atque argento obtectas, pateras, & phialas gemmis diſtinctas, lectos eburneos, & aureos, & multa huiuſmodi, quæ ingenioſa luxuria excogitauit. Tunc amiſsis omnibus,

Iſa. 47. Dan. 4. 23

A quibus nitebantur, lugebunt filij Aegypti, id eſt, ſeculi huius, qui indigni ſunt terra promiſſionis, & reipſa illud veriſſimum eſſe ſentient, quod toties auditum numquam ſatis intellexerant: An ſperas in baculo arundineo, atque cōfracto Aegypto, ſuper quem ſi incubuerit homo, comminutus ingredietur manum eius, & perforabit eam? Sic eſt Pharao Rex Aegypti omnibus, qui confidunt in ſe. 4. Reg. 18.

HISTORIA.

24 *Et percutiam domum hiemalem.* Reges enim, & magnates, cum voluptatibus indulgerent, domos habebant eburneas, vt de Achab legimus 3. Reg. vlt. & diuerſas diuerſis anni tēporibus domos. B

TROPOLOGIA.

Sancti viri, quia peregrinari ſe vidēt, & non habere manentem ciuitatem, in tabernaculis, & in caſulis potius habitant, quam in domibus, ſicut de Abraham ſcripſit Paulus: Fide demoratus eſt in terra repromiſsionis, tanquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac, & Iacob cohæredibus repromiſſionis eiuſdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex, & conditor Deus. At filij huius ſeculi, habitatores terræ, non hoſpites vocauerunt nomina ſua in terris ſuis, & domos magnas extruunt, ac ſi in eis eſſent diu commoraturi. Quid eſt autem ædificare domos, niſi ſtabilem requiem, & firmam in hac vita quærere, qua ſe ab iniurijs laborum, & calamitatum, quaſi imbris, & frigoris protegant? & beate ſi poſſint, in hac mortalitate viuant, quo niam de alia vita non cogitant? Ideo Ionadab filiis Rechab vir ſanctus præcepit filiſs ſuis: Domum non ædificabitis, ſed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus veſtris, vt viuatis multis diebus ſuper faciem terræ, in qua vos peregrinamini. Aduerſus hiemem, id eſt, in tempus, quo res aduerſæ vrgebunt, domos hiemales parant, hoc eſt ſubſidia, quæ poſſunt, pecunias, amicos, potentiam. Sed quia res ſecundas magna etiā incommoda conſequi ſolent, inuidiæ, inſidiæ, metus, morbi varij, furta, rapinæ,

Hebr. 11. C D Iere. 35.

pinæ, aduerſus hæc, quaſi aduerſus feruorem æſtatis domos æſtatis cõſtruunt. 25 * Cum uero ſe bonos viros, & virtutis amatores, & ad omnia toleranda fortes eſſe ſimulant, vt tranquillius viuant, meliuſque nullo interturbante voluptatibus ſuis perfruantur, quaſi domos eburneas ædificant, quæ pulchræ, & candidæ, & fortes ſunt. Sed Dominus percutit domum hiemalem cum æſtiua, quia quantumuis ſe aduerſus omnia incommoda præparent, ſæpe non patitur eos pericula euadere, quæ fugiebant, ſed adimit omnia ſubſidia illa, quæ comparant, & magnis eos calamitatibus affligit in hac vita, aut certe in futura, aduerſus cuius incommoda nihil pararunt. Domus eburneæ pereunt, cum illi, qui candidi, & fortes habebantur, qui ſint apparet, & neceſſitate aliqua coacti perſonam detrahunt, ſeque ipſos produnt. Veluti idem ipſe Achab, qui domum eburneam feciſſe
3.Reg.vl. ſcribitur, iturus in Ramoth Galaad ſimulauit ſe voluntatem Dei ſcire velle per prophetas, & ei obtemperare, ſed tandem pſeudoprophetis credere maluit: & Michæam prophetam Domini, qui verum Dei reſponſum reddiderat contra quàm ipſe vellet, in carcerem mitti iuſſit, & ſuſtentari pane tribulationis, & aqua anguſtiæ. Denique multæ ædes diſſipabuntur, quia ſolatia filiorum huius ſeculi, & ſubſidia, quæ ad placide, & cum voluptate viuendum comparant, Deus diſſipabit, atq; ipſos non in domos pulchras, ſed in teterrimum carcerem deduci iubebit, vnde nunquã exeundi facultas ſit, ſed quidquid hic ceperunt voluptatis contra Dei legem, æternis ſupplicijs luant.

CAP. IIII.

AVdite verbũ hoc vaccæ pingues, quæ eſtis in monte Samariæ: quæ calumniam facitis egenis, & cõfringitis pauperes: quæ dicitis Do-
A *minis veſtris, Afferta & bibemus. Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo, quia ecce dies venien ſuper vos, & leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus. Et per aperturas exhibitis altera contra alteram, & proijcemini in Armon, dicit Dominus, Venite ad Bethel, & impie agite: ad Galgalam, & multiplicate præuaricationem: & offerte mane victimas ve-*
B *ſtras, tribus diebus decimas veſtras: Et ſacrificate de fermentato laudem: & vocate voluntarias oblationes, & annuntiate: ſic enim voluiſtis filij Iſrael, dicit Dominus Deus. Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium in cunctis vrbibus veſtris, & indigentiam panum in omnibus locis veſtris: & non eſtis reuerſi ad me, dicit Dominus. Ego quoque prohibui à vobis imbrem,*
C *cum adhuc tres menſes ſupereſſent vſque ad meſſem: & plui ſuper vnam ciuitatem, & ſuper alteram ciuitatẽ non plui: pars vna cõpluta eſt, & pars ſuper quam non plui, aruit. Et venerunt duæ & tres ciuitates ad vnam ciuitatem, vt biberent aquam, & non ſunt ſatiatæ: & non rediſtis ad me, dicit Dominus. Percuſsi vos in vento vrente & in aurugine: multitudinem hor-*
D *torum veſtrorum, & vinearum veſtrarum olıueta veſtra & ficeta veſtra comedit eruca: & non rediſtis ad me, dicit Dominus. Miſi in vos mortem in via Aegypti, percuſsi in gladio iuuenes veſtros vſque ad captiuitatem equorum veſtrorum: & aſcendere feci putredinem caſtrorum veſtrorum in nares ve-*

ſtras,

ſtras: & non rediſtis ad me, dicit Dominus. Subuerti vos, ſicut ſub- A
Gene. 19. *uertit Deus Sodomam & Gomorrham, & facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio: & non rediſtis ad me, dicit Dominus. Quapropter hæc faciam tibi Iſrael: poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui Iſrael. Quia ecce formãs montes, & creans ventum, & annuntians homini eloquium ſuũ, faciens matutinã nebulam, & gra-* B *diens ſuper excelſa terræ: Dominus Deus exercituum nomen eius.*

HISTORIA.

1 *Audite verbum hoc vaccæ pingues.* Theodoretus cũ paucis exiſtimat Prophetam nunc ſermonem conuertere ad vxores optimatum decem tribuum, quoniam dicit vaccæ pingues. At Hieronymus, & Ruffinus, & alij, viris hæc dici multo melius arbitrantur. Nam & hactenus non mulieribus, ſed viris locutus eſt, & quæ ſequuntur per totum caput, ad viros pertinent, in quibus ſolẽt C & mulieres comprehendi cum eodem vitio laborant, quod reprehenditur in viris. Quare recte Chaldæus vertit: Audite verbum iſtud diuites ſubſtantiarũ, qui eſtis in monte Samariæ. Et in Hebræo nunc verba feminei generis adduntur propter vaccas, nunc maſculini, quoniam ſenſus magis quàm verba ſpectantur. Itaque vaccas pingues vocat optimates, ſiue diuites ſubſtantiarũ vt vertit Chaldæus. Quod nomen recte in eos conuenit, quoniã ventri tantum, & delicijs indulgebant: in quo etiã D ſignificat (vt ait Hieronymus) eos nõ agriculturæ, ſed immolationi, & eſui præparatos eſſe, id eſt, occiſioni, & captiuitati. In Heb. eſt, vaccæ Baſan, ideo LXX. verterunt, δαμάλεις τῆς Βασὰν, id eſt, vitulæ Baſan, ſiue (vt eſt apud Hieronymum & Theodor. δαμάλεις τῆς βασανίτιδος, vitulæ Baſanitidis, id eſt, regionis Baſan. Aquila, & Theodotio, vt

A refert Hieronymus ſimiliter verterunt Vaccæ Baſan. Nos, inquit, Symmachi interpretationem ſecuti, qui ait, βόες εὔτροφοι, id eſt, boues ſaginatæ, vaccas pingues interpretati ſumus. Eſt autem Baſan regio trans Iordanem, vt videmus Ioſue. 17. & 4. Reg. 10. ſupra terram Galaad, vbi erant paſcua fertiliſſima, & pinguiſſimæ vaccæ. Ideo Deut. 32. ſcriptum eſt: Butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Baſan. Itaque perinde eſt, ac ſi nos diceremus, vaccæ fluuij Anę, quas ſcimus propter paſcuorũ vbertatem grandiores eſſe, atque pin- B guiores. Recte ergo Hieronymus vertit, Pingues, non enim eſt ſermo de habitantibus in Baſan, cum dicat: Quæ eſtis in monte Samariæ, de quo diximus cap. 3. num. 6. Baſan

ROPOLOGIA.

Vaccas pingues, ſiue bene enutritas, vt vertit Symmachus, diuites oppreſſores pauperum intelligit, vt iam diximus. Sed modo etiam ſuperbos intelligamus, qui bonorum ciborum copia pingueſcunt, nobilitate, eruditione, ſan- C ctitatis opinione, virtutibus. Recte etiã intelligemus auaros, crudeleſque principes populi Chriſtiani cuiuſcunque conditionis ſint. Et habitant in monte Samariæ, quia ſuper alios eriguntur ſuperbi, & magna ſibi pollicentur. Sed quia quãtumuis fortes ſibi videantur, & magna facturi, infirmiores in dies fiunt, & vitijs ſuccumbunt, merito non tauri, ſed vaccæ dicti ſunt. Dicũtur etiã in Hebræo vaccę Baſan, id eſt, ignominioſæ, vt interpretatur Hieronymus quoniam ſcriptũ eſt, Vbi fuerit ſuperbia, ibi erit & contumelia, id eſt, ignomi- D nia, id enim ſignificat קרח. In Hebræo eſt. venit ſuperbia, & veniet ignominia: incidet enim ſuperbus in multa peccata, quæ magnam ei ignominiam afferent, & quorum cauſa multis contumelijs afficietur.

2 Diuites vaccę pingues, & ſuperbi.

Prou. 11.

HISTORIA.

Quæ calumniam facitis egenis, & confringitis

ſtringitis pauperes. Quæ iniquis iudicijs, & calumnijs ſpoliatis egenos, & conſtringitis, id eſt, opprimitis, & deſtruitis pauperes, de quo iam c. 2. multa dixit.

3 *Quæ dicitis dominis veſtris* In Hebręo eſt: Dicentes dominis ſuis, modo enim tertia perſona vtitur, modo ſecũda, ſed ſenſus eſt idem, id eſt, regibus veſtris dicitis, Iubete tantum, & nos cuncta vaſtabimus. Ita Hiero. qui etiam eleganter notat non eſſe dictum, Afferte, & comedemus, ſed, Afferte, & bibemus, vt ebrietatem eorum, luxuriamque declaret. Chaldæus: Qui dicunt principibus ſuis: Vbi eſt poteſtas, vt diripiamus? id eſt, Prouehite nos, committite nobis magiſtratus, & deprædabimur populũ. Poſſumus & ita intelligere: vos, qui potentiores eſtis, ſpoliate pauperes, vt vobiſcum epulemur & luxuriemus.

TROPOLOGIA.

Superbus plurimis ſeruit.

Nemo plures dominos habet, quàm ſuperbus, cum enim ſe ſe maiorem omnibus arbitretur, miſerabili genere ſeruitutis illis parere cogitur, & ſeruire, quos habet, aut habere ſperat ambitionis ſuæ, & excellentiæ, quam quærit, fautores, & auctores. Ab his ſemper gloriam, & honores emendicat, & dicit, Afferte, & bibemus, nihil enim quærit niſi ſe, in ſe omnia conuertit, non curat an cum aliorum detrimento fiat, quod cupit, modo fiat. Et mali principes quid aliud faciunt, quàm intimos ſuos, qui merito Domini eorum ſunt, quos conſilijs ſuis regunt, exhortati, vt ſpolient populum, vt ipſi habeant ſuarum alimẽta voluptatum? Quos rectè Homerus *δημοβόρους* appellat, id eſt, populi deuoratores.

HISTORIA.

4 *Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo.* Hieronymus: In ſancto ſuo, multis modis interpretatur, vel in ſemetipſo, vel in filio ſuo, vel in templo, vel in omni, qui ſanctus eſt, & templum Dei appellatur. Sed prima interpretatio videtur maxime propria; iurauit per ſemetipſum, qui ſanctus eſt, eſt enim in Hebręo

A בקדשו, id eſt, per ſanctitatem ſuam, (ita enim vertit Symmachus referente Theodoreto) quod eſt, per ſe, qui eſt ſanctus, vt cap. 2. vt violarent nomen ſanctum meum, pro quo eſt in Heb. Nomen ſanctitatis meę, id eſt, mei, qui ſum ſanctus. Atque ita iurare ſolere Dominum, nouimus ex Gen. 22. Per me metipſum iuraui, dicit Dñs, &c. Quod Pau. Heb. 6. ita interpretatus eſt. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem iuraret, maiorem: iurauit per ſemetipſum. Phraſis autem Hebræorum eſt iurare in aliquo

Iurare in aliquo.

B id eſt, per aliquem, vt Pſal. 62. Laudabũtur omnes, qui iurant in eo. Quare qui hæc verba Dauidis interpretãtur, Omnes, qui iurant in eo, id eſt, in eum, & in eius verba, dicerent aliquid ſi Ciceronem interpretarẽtur, Latinorum enim eſt iſta locutio, non Hebræorum, neque ſcripturarum. Matth. 23. Quicũque iurauerit in altari, nihil eſt, qui cum que autem iurauerit in dono, quod eſt ſuper illud, debet.

5 *Et leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus.* Recentiores ita hæc vertunt, vt fere tot ſint inter-
C pretationes quot capita, in hoc tãtum conueniunt, quod à trãſlatione noſtra longiſſime recedunt. Tota varietatis ratio oritur ex tribus vocabulis Hebraicis, quorum vis, & proprietas latuiſſe videtur nouos interpretes. Primum eſt צנות, pro quo Hieronymus vertit, Contos, Theodotion *δόρατα*, id eſt, haſtas, vel contos, quem Hieron. ſecutus eſt. Lxx. & Symmachus, *ὅπλα* id eſt, arma, ſiue tela, vtrumque enim ſignificat. Ex eadem radice cadit צנינים, & R. Dauid, & R. Salomon, & recentiores, qui eos ſequuntur, idem ſignificare dicunt, nempe ſpinas, cũ re vera lanceas ſignifi-
D cet, Numer. 33. Erunt vobis quaſi claui in oculis, & lanceæ in lateribus. Poſtquam dixit, Claui in oculis, multũ decreſcebat oratio, ſi ſequeretur, Et ſpinę in lateribus, nec rectè ſpinæ conueniebant lateribus. At ſi vettas, & lanceæ in lateribus, creſcit oratio, & rectè omnia cõueniunt, vnde Lxx. vertetũt, *βολίδες* id eſt, iacula. Et ſimiliter verterunt Ioſue. 23. vbi nos habemus, Et ſudes in late-

lateribus, eſt enim in Hebræo idem vo
cabulum. Ex quo intelligitur hic eos
accepiſſe ὅπλα pro telis. Secundum vo
cabulũ eſt כררת, quod ſignificat ollas,
ſiue lebetes, vt verterũt Lxx. vt Exod.
27. Facieſque in vſus eius lebetes. & ſæ-
pe aliàs, nam ſpinæ סירים potius dicũ-
tur. Tertium eſt רונה, quod ſignificat
piſcem. Itaque vbi nos habemus: In ol-
lis feruentibus, eſt in Hebr. In ollis, ſiue
lebetibus piſcis, ſiue, vt vertit Aquila,
In lebetibus piſciculorum, id eſt, quos
piſcatores in littore ad ignem ſeruant
plenos feruenti aqua, vt piſces coquan-
tur. Idcirco Hieronymus ſenſum ma-
gis, quàm verba attendens, vertit, In ol
lis feruentibus. Senſus ergo eſt iuxta
Hieron. huiuſmodi. Seruat cœptã meta
phoram, & quos vaccas pingues voca-
uerat, eorum carnes dicit in contis, vel
haſtis eſſe portandas. Et ſicut lebes fer-
uentiſſimus minutos piſces pariter in-
uoluit: ita vaccæ pingues abſque vllo
ordine captiuitatis miſerijs opprimen-
6 tur.* Mihi profectò planus hic ſenſus vi
detur. Gaudentes Aſſyrij, atque exul-
tantes victoria præfigent capita veſtra,
& partes carnium veſtrarum haſtis. Nã
hoc à ſuperbis victoribus fieri ſolere il-
lud etiam indicat:

9. Æneid. *Quin ipſa arrectis (viſu miſerabile) in haſtis*
Præfigunt capita: & multo clamore ſequuntur,
Euryali, & Niſi. —

Quod autem ſequitur; *Et reliquias ve-
ſtras in ollis feruentibus*, inuſitatæ cru-
delitatis genus indicat, tantam futurã
eſſe victorum atrocitatem, & immani-
tatem, vt optimatum quorũdam, qui-
bus magis ſuccenſebunt, reliquias, id
eſt, quod reliquum erit de carnibus le-
uatis in contis, conijcere iubeant in ol
las feruentes. Quod tunc fortaſſe inau
ditum, ſed noſtro ſæculo oculis ſubie-
ctum eſt Henrico rege Angliæ in quoſ-
dam ex Carthuſienſibus martyres ita
ſæuiente. Quod ſi cui hoc videtur du-
riuſculum, quoniam neſcimus erude-
litatis genera, quæ tunc victores ex-
ptompſerunt in victos, poſſumus &
ita exponere: Reliquiæ veſtræ, id eſt,
qui ex vobis effugerint & in arces,
A ſiue in domos munitiores ſe recepe-
rint, ſimul cum ipſis domibus com-
burẽtur, vt expoſuit Lyranus, vt per ol
las feruentes metaphorice intelliga-
mus domos ſuccenſas. At Chaldæus,
quem nõnulli ſecuti ſunt, pro eo quod
eſt; Et reliquias veſtras in ollis feruen-
tibus, tranſtulit: Et filias veſtras in ſcha
pha piſcatorum Nec deſunt qui inter-
pretentur, Filij veſtri, & filiæ conijcien
tur in naues Aſſyriorum: Quod mini-
me dixiſſent, ſi animaduertiſſent Sama
riam procul eſſe à mari, nec eſſe ibi ſcha
B phas piſcatorum: & iter, quod eſt à ter-
ra promiſſionis in Aſſyrios, pedibus
confici non nauibus, nullum enim ma-
re interiectum eſt inter Hebræos, &
Aſſyrios.

Et per aperturas exibitis altera contra alteram. Quibuſdam veſtrum hoc con- 7
tinget, quod dixi, alij ruptis multis in
locis, perforatiſque muris ab Aſſyrijs,
educemini alter in conſpectu alterius,
videbitis enim vos mutuo, neque opẽ
vobis mutuo ferre poteritis. Chaldæus:
Et confringent ſuper vos murum, &
educent vos quaſi mulieres ſinguli an-
C te ſe. Alia tranſlatio ita habet: Coram
vobis enim diruent murum, voſque ca
teruatim inuicem deducent.

Et proijciemini in Armon, id eſt, In lo
ca Armeniæ ita dicta, vt exponit Hier.
Chaldæus: Et trãsferent vos vltra mõ-
tes Armeniæ. Symmachus: Proijciemi
ni in Armeniam.

TROPOLOGIA.

Dies, qui ſuper aliquem veniũt, dies
grauiſſimi, & moleſtijs magnis pleni
ſunt. Iſa. 2. Quia dies Domini exercituũ Dies venire ſuper aliquem.
D ſuper omnem ſuperbum, & excelſum,
& ſuper omnem arrogantem. Luc. 19.
Quia venient dies in te, & circumdabũt
te inimici tui vallo, &c. Ergo ſuper eos,
qui nunc exultant, & quibus quidquid
volunt, licet, venient dies inexpectati,
dies mortis, & iudicij, & tunc de illis
Diabolus victor triũphabit, quos æter-
na morte percuſſit, ſicut de ijs victores
triumphant, quorũ capita in pilis præ-
fixa oſtentant. Tum reliquias eorum,
id eſt, corpora, proijcient in ollas fer-
uentes,

uentes,id eſt, in ignem gehennæ inextinguibilem, vbi ſine fine cruciabũtur. Per aperturas exibunt ex huius ſæculi delicijs,id eſt,per amarã,& dolore,atq; indignatione plenam mortem, alter alterius exitium videbit,nec poterunt ſibi mutuam in tantis malis opem ferre, & denique proijcientur in Armon, id eſt, in locum æterni exilij.

HISTORIA.

8 *Venite ad Bethel.* Ironia eſt cum irriſione,vt Io. 13. Quod facis, fac citius, & Apoc.22. Qui nocet, noceat adhuc. & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc. Ac ſi dicat:Agite,feſtinate, & idololatriam exercete,& epulamini,cito enim tantorum ſcelerum dabitis pœnas. De Bethel, & Galgala, & horum locorum idololatria diximus in Hoſ.cap.4. nu. 28. & nonnullis ſequentibus.

Et afferte mane victimas veſtras. Hieronymus: Ne in ſcelere ſit vlla dilatio, diligenter, & accurate omnia facite,&c. Immolate agnum mane vitulo, ſicut in templo Deo immolatur.

Tribus diebus decimas veſtras. Hieronymus: (Leu. 7.) In Leuitico lege præceptũ eſt, ne quædam hoſtiæ in alterum diem reſeruentur, & ne aliæ in diem tertium maneant,quod ſi remanſerint, immundæ ſint. Eſt igitur ſenſus: Immundas quotidie victimas cædite, & contaminata offerte ſacrificia. Sed obſtat huic Hieronymi explanationi, quod nõ ait, Hoſtias veſtras,ſed decimas veſtras Vatablus, & nonnulli alij ex recẽtioribus affirmant Prophetam alludere ad illud Deut.14. Anno tertio ſeparabis aliam decimam ex omnibus, quæ naſcuntur tibi eo tempore,&c. Videlicet in eleemoſynam pauperum Leuitarum,peregrinorum, pupillorum, & viduarum.

9 (Dies pro anno.) * Itaque idem valere nunc,Tribus diebus,ac ſi diceret, Tertio anno;docent enim dies plurali numero apud Hebr. pro anno accipi. Vt Leu.25. Habebit licentiam redimendi, donec vnus impleatur annus. Pro quo eſt in Hebr. Dies erunt redemptio eius. Quod ex alijs locis confirmari poteſt, Exod. 13. Cuſtodies huiuſcemodi cultum ſtatuto tempore à diebus in dies,ideſt,ab anno in annum, 1.Reg.1. Et aſcendebat vir ille de ciuitate ſua ſtatutis diebus. Hebr. A diebus in dies, id eſt, ab anno in annum. Et 2.Reg.14. Et quando tondebat capillum,ſemel autem in anno tondebatur. Hebr. Attondebat caput à fine dierum ad dies, id eſt,ab anno in annũ. Quare errãt;qui interpretantur:Trãſibant multi dies ab vna tonſioue ad alteram. Male etiam Ioſephus interpretatus eſt lib.7.Antiq.c.9. cum ait: Tanta autem fuit eius cæſaries, vt intra octauum quemque menſem ad ducentos ſiclos accreſceret: non enim octo menſes in ſcriptura ſignificãtur, ſed annus. Sed redeo ad viros doctos,de quibus loquebar, qui non viderunt verum quidem id eſſe,cũ abſolute ponuntur dies, vt iam demonſtrauimus: at cum numerus dierũ deſignatur, vt ſi dicatur Tres dies,aut quatuor: nequaquam anni intelliguntur;ſed dies,alioqui inexplicabilis oriretur ambiguitas,nec ſcire vllo modo poſſemus annos ne numeraret ſcriptura,an dies. Vt Gen. 24. Maneat puella ſaltem decem dies apud nos. Num decem annos manſura erat? Exo. 8. viam trium dierum pergemus in ſolitudinem, & ſacrificabimus Domino Deo noſtro?* Num viam trium annorũ 10
dicebant? Multa ſunt in ſcriptura, quæ palam hanc eorum adnotationem redarguant. Exo.20.Sex diebus operaberis,ſeptimo autem die ſabbathum Domini eſt. Et ibidem: Sex enim diebus fecit Dominus cœlum,& terram. Nullũ igitur hic locum habet horum auctorũ interpretatio, quam ipſi acutiſſimam iudicabant. Quare audacter ſane, & inconſulte Sanctes Pagninus, vir alioqui eruditiſſimus trãſtulit: Poſt tres annos decimas veſtras, falſam expoſitionem (quod aliquoties facere ſolet) in ſacrã ſcripturam inſerens. Sunt qui putent decimarum nomine dona quælibet intelligi Deo oblata, vt auctor Phraſeon ſacræ ſcripturæ docet, probatque ex Gen.4. vbi Abraham è bello rediẽs decimas Melchiſedec obtulit, id eſt, honorifica munera, ita enim interpretatur, quomodo etiam accepit in eiuſdem loci commentarijs Caietanus. Sed profecto

ctio hæc expoſitio nō obſcure aduerſa- A
tur Pauli Apoſtoli ſententiæ, qui ſæpe
hoc inculcans Heb.7. numquam dona
vocat, ſed decimas. Nec efficeret quid-
quam eius argumẽtatio, niſi acciperet
proprie decimas, id eſt, non pro mune-
re oblato Melchiſedec, vt regi, ſed pro
parte decima oblata ſacerdoti, ſicut po
ſtea lex præcepit. Quam argumẽtatio-
nem eleganter exponit S.Thom.3.par.
q.22. A.6.& latius q. 31. A. vltimo. Et
ipſe Apoſtolus indicat, quid velit. In-
tuemini (inquit) quantus ſit iſte, cui
& decimas dedit de præcipuis Abrahā
patriarcha. Et quidem de filijs Leui ſa-
cerdotium accipientes mandatum ha-
bent decimas ſumere à populo ſecun-
dum legem, id eſt, à fratribus ſuis: quā-
quam & ipſi exierint de lumbis Abra-
hæ. Cuius autem generatio non annu-
meratur in eis, decimas ſūpſit ab Abra
11 ham, &c. * Optarem ſanè, vt hoc alijs
teſtimonijs confirmare poſſent, tunc
enim facile omnia explanarentur, dice
remuſque cum Ruperto & Lyrano ver
ba fieri de tribus diebus, quibus in tem-
plum veniebant cum muneribus: eo
enim exemplo decem tribus veniebāt
ad templa vitulorum ſuorum. Sed quo-
niam non video vnde id, quod hi aucto
res volunt, poſſit confirmari ſatis, & il-
la ſemper præferẽda expoſitio eſt, quæ
poteſt vocabulorum retinere proprie-
tatem, nos ita exponamus. Hebræi ter
in anno feſtos dies celebrare, & in tem
plum venire iubebantur Exod. 23. His
autem diebus deferebat populus deci-
mam aliam præter eam, quam ſoluebat
ſacerdotibus, vt in templo comederet,
ſicut legimus Deute. 14. Decimam par-
tem ſeparabis de cunctis fructibus tuis,
qui naſcuntur in terra per annos ſingu
los, & comedes in conſpectu Domini
Dei tui, in loco quem elegerit, vt in eo D
nomen illius inuocetur, decimam fru-
menti tui, & vini, & olei. Et poſtea: Et
comedes coram Domino Deo tuo, &
epulaberis tu, & domus tua, & Leuita,
qui intra portas tuas eſt. Quæ quoniā
cap. 12. vbi de eadem decima loquitur
Moyſes, Lyra. male interpretatus eſt de
carnibus animalium, quæ offerebātur:
etſi verbis ipſis legis ſatis arguitur, Hie-
ronymum teſtem citabo in illud Eze.
45. Et hæ ſunt primitiæ, quas tolletis.
Quo loco de priori decima locutus: E-
rant quoque (inquit) & aliæ decimæ,
quas vnuſquiſque de populo Iſrael in
ſuis horreis ſeparabat, vt comederet
eas, cum iret ad templum, in vrbe Ieru
ſalem, & in veſtibulo templi: & ſacer-
dotes, ac Leuitas inuitarent ad conui-
uia, &c.* Seruabant igitur has decimas 12
ex collectis fructibus, & anno ſequenti
illis tribus diebus, quibus templum adi
bant, cum Leuitis ſuarum ciuitatum co
medebant. Eundem ritum imitabantur
B Iſraelitæ venientes in templum vitulo
rum, quos erexit impius Ieroboham,
vt nihil minus viderentur habere dua-
bus tribubus. Hoc igitur nunc irriden-
do dicit: Agite, venite ad Bethel & ibi
tribus illis diebus, quibus in anno ve-
nitis, conſumite decimas veſtras cum
ſacrificulis veſtris in vitulorum ho-
norem.

TROPOLOGIA.

Illis nunc loquitur, qui idola ado-
rant, gloriam, honores, pecunias, volu-
ptates, & ſeruiunt creaturæ, potius,
C quàm creatori, qui eſt benedictus in ſæ
cula. Quidquid enim ſerui Dei faciunt
in honorem Dei, faciunt illi in honorẽ
idolorum ſuorum, ſicut Iſrael offere-
bat vitulis aureis, quidquid Iudas & Be
niamin offerebāt Deo vero in templo.
Immo quod nobis ingenti pudori eſſe
debet, multo ſtudioſius, & patientius lā
borant, qui res fluxas, & caducas conſe
ctantur, quàm nos, qui bona quærimus
cœleſtia. Hinc illos videas tot noctes
ducere inſomnes, tam ſolicite, & anxie
diſcurrere, nihil prætermittere, nullis
aut laboribus, aut periculis parcere. Hę
ſunt victimę, quas illi ſuis idolis immo
lant, hæ decimæ, quas in templum
deferunt.

HISTORIA.

Et ſacrificate de fermento laudē. Agite 13
etiam, offerte panem fermentatum
in laudem, ſcilicet, Dei, ſiue (vt Aquila
tranſtulit) in euchariſtiā, id eſt, in gra-
tiarum actionē. Irridet eos, quod etiam
in

in hoc legem violarent, quoniam Leu. A
7.ſcriptum eſt: Hæc eſt lex hoſtiæ paci-
ficorum, quæ offertur Domino: ſi pro
gratiarum actione oblatio fuerit, offe-
rent panes abſque fermento, &c.

TROPOLOGIA.

Et ſacrificate de fermento laudem. In-
terdum hi eleemoſynas, preces, aut ie-
iunia offerunt, ſed offerunt tamen ho-
ſtias Deo non placentes, quia vere non
Deum, ſed gloriam ſuam, aut emolumẽ
ta ſua quærunt, & non ita vt Deus præ-
cepit, offerunt. Greg. hom. 22. in Euang.
Panes ſine fermento comedit qui recta B
opera ſine corruptione vanæ gloriæ
exercet, qui mandata miſericordiæ ſine
admiſtione peccati exhibet, ne peruer-
ſe diripiat, quod quaſi recte diſpenſat.
Hocquoque peccati fermentum bonæ
ſuæ actioni miſcuerant, quibus prophe-
tæ voce per increpationem Dominus
dicebat: Venite ad Bethel, & impie agi-
te. Atque poſt pauca: Et ſacrificate de
fermento laudem.

HISTORIA.

14 *Et vocate voluntarias oblationes, & an
nuntiate.* Cum huiuſmodi hoſtias obtu- C
leritis, vocate iſtas veſtras oblationes
voluntarias, ſiue ſpontaneas, & ita co-
ram omnibus prędicate gloriãtes quaſi
nihil lege præceptum omiſeritis. Ho-
ſtiæ pacificæ vocabantur etiam ſponta-
neę, ſiue voluntarię, vt videmus Nume.
29. Tota oratio ironica eſt, quaſi dicat:
Nihil habent iſtæ veſtræ hoſtiæ, vnde
hoſtiæ ſpontaneæ vocari poſſint, cum
contra legis præceptum eas offeratis
cum pane fermentato.

Sic enim voluiſtis. Aperit cur ironice
loquatur, ita, enim vos vultis facere,
nec mihi parebitis, ſi aliud præcipiam. D

TROPOLOGIA.

Cum admiſtione fermenti, & corru-
ptionis actiones huiuſmodi illorum vi-
tientur, tamen videri volunt, & ita de
ſe prædicant, hoſtias Deo gratiſſimas
obtuliſſe.

HISTORIA.

* *Vnde & ego dedi vobis ſtuporem den-
tium.* In Hebr. eſt נקיון, ideoque non ſo-
lum recentiores interpretes, ſed Aqui A
la etiam, & Symmachus verterunt hic.
Dedi vobis munditiem dentium. Quã
interpretationem Hieronymus etiam
recipit, aitque magnitudinẽ famis de-
clarari, tunc enim mundi ſunt dentes,
cum nihil mandunt. Itaque & nos libẽ
ter eam admittimus, nam munditiem
hoc vocabulo ſignificari non eſt dubiũ.
Sed pręferenda eſt noſtra trãſlatio, quo
niam de fame ſtatim ait: Et indigentiã
panum in omnibus locis veſtris. * Pri- 15
mum LXX: ita tranſtulerũt, quos Hier.
maluit ſequi ipſe ait, γομφιασμὸν ὀδόν-
των. i. ſtuporem dẽtium. Et Chaldæus: B
אקחיות שנין ſtuporem dentium. In
ſtupore autem dentium dolor qui-
dam declaratur cum indignatione mi-
ſtus, quaſi nos culpa noſtra illum no-
bis peperimus, qualis eſt in ijs, qui
acerbos, & immaturos fructus comede
runt, ſuaque intemperantia ita dentes
hebetarunt, atque obſtupefecerunt, vt
eis vti nequeant ad mandendum: inde
enim metaphora deſumpta eſt. Eccleſ.
30. Non corrideas illi, ne doleas, & in
nouiſſimo obſtupeſcent dentes tui, id
eſt, tibi ipſi maxime indignaberis, quod
molliter filium educaueris. Vnde me- C
rito Dominus Ierem. 31. & Ezech. 18.
iraſcitur Iudæis dicentibus. Patres no-
ſtri comederunt vuam acerbam, & den
tes filiorum obſtupeſcunt. Incuſabunt
enim diuinam prudentiam, quod cum
non ſoleant ſtupere dentes, niſi corũ,
qui acerbum aliquid ederunt, ipſi, qui
nihil comederant, dentium ſtuporem
paterentur, id eſt, cum alij peccaſſent,
alij plecterentur. Dedi ergo vobis ſtu-
porem dentium, id eſt, ſæpe vos puni-
ui, & dolebatis, atque indignabamini
cum videretis vos ipſos vobis tanta ma
la conciliaſſe. Quæ autem fuerint hæc D
mala continuo exponit. Quod autem
Ruffinus, & quidam dicunt dentes ni-
hil mandendo ſtupere, quaſi inſenſibi-
les factos probabo, ſi id experientia for
taſſe doceat, aptiores enim, & alacrio-
res fame fieri videntur:

Stupor dẽtium.

TROPOLOGIA.

Quantum dentium ſtuporem patiã- 16
tur ij, qui idola ſua, & ſuos Deos aureos,
& argenteos, & lapideos colunt, illi
maxime

maxime ſentiunt, qui experiuntur, aut aliquando experti ſunt. Edunt ſiquidē vuas immaturas, & poma immatura, id eſt, volunt explere ſuas libidines, & animo ſuo ſatisfacere, & cum voluptates Deus in futuram vitam diſtulerit, ipſi in hac vita, quaſi immaturas ſectantur: ex quo neceſſe eſt, vt conſcientia peccatorum ſuorum torqueantur, atque timore futurorum ſuppliciorum, & ſibi ipſis iraſcantur, quod æterna bona breui voluptatulæ commutauerint, nec animo ſuo moderari voluerint. Quod quid eſt aliud, quam dentium ſtuporem pati? Ita dentes Eſau ſtupuerunt, cum agnouit ſe vili eſca primogenita ſua
Hebr. 12. perdidiſſe. De quo rectè Paulus apoſtolus: Ne quis, inquit, fornicator, aut profanus, vt Eſau, qui propter vnam eſcā vendidit primitiua ſua. Scitote nō enim quoniam & poſtea cupiens hęreditare benedictionem, reprobatus eſt: enim inuenit pœnitentiæ locū, quamquam cum lacrymis inquiſiſſet eā. Sed multo triſtius, & intolerabilius illis dētes obſtupeſcent, niſi mature ad Deum conuertantur, fiet enim quod eſt in li-
Sapien. 5. bro Sapientiæ: Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in ſubitatione inſperatæ ſalutis, & dicētes intra ſe pœnitentiam agentes, & præ an-
Mat. 13. guſtia ſpiritus gementes, &c. Nec enim erit ibi tantum ſtupor, ſed etiam fletus, & ſtridor dentium.

HISTORIA.

17 *Et indigentiam panis in omnibus locis veſtris.* Hoc dicit, quoniam magna fames præceſſerat tēpore Eliæ, & Achab regis Iſrael 3. Reg. 18. & tempore Eliſæi & Ioram regis Iſrael. 4. Reg. 8. quæ fames fuit ſeptem annorum.

TROPOLOGIA.

De indigentia panis, qua huiuſmodi homines ſemper vbique conficiuntur, ſemper voluptates captantes, & tenentes & ſēper fameſcentes, diximus Hoſ. 4. num. 19. in illud: Comedent, & nō ſaturabuntur. Præclarè etiam hoc in prodigo filio expreſſum eſt, qui diſſipauit ſubſtantiam ſuam viuendo luxurio-
Luc. 15. ſe. Et poſtquam omnia conſummaſſet, facta eſt fames valida in regione illa, & ipſe cœpit egere. Et abijt, & adhæſit vni ciuium regionis illius, & miſit illū in villam ſuam, vt paſceret porcos. Et cupiebat implere ventrem ſuum de ſiliquis, quas porci manducabant, & nemo illi dabat. In ſe autem reuerſus dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo.

HISTORIA.

Cum adhuc tres menſes ſupereſſent. Videlicer cum maxime neceſſarius erat imber. Significat autem, vt ait Hierony. extremum Aprilis, quo tempore incipit pluuia ſerotina, quando herba turget in meſſem, & triticum parit, atque ſcitque prorſus, & deficit imber. 18

Et plui ſuper vnam ciuitatem. Ne putaretis hoc lege naturæ, & aſtrorum curſu, ac varietate fieri, ſuper vnam ciuitatem plui, ſuper alteram nōn plui.

Pars vna compluta eſt. In eadem ciuitate pars vna compluebatur, altera non compluebatur. Chaldæus ſuper hæreditatem vnam deſcender pluuia, at hæreditas, ſuper quam non deſcenderit pluuia, areſcet. Hæc omnia tempore Eliæ maxime contigerunt, & Eliſæi.

TROPOLOGIA.

De illo imbre intelligamus, de quo dictum eſt: Et nubibus mandabo, ne pluant ſuper eam imbrem, id eſt, doctrinam verā, & ſalutarem, ſancti enim prædicatores nubes dicuntur. Origen. hom. 5. in Ierem. Ita vnuſquiſque ſanctorum nubes eſt. Moyſes nubes eſt, & quaſi nubes loquebatur: Attende cœlum, & loquar, & audiat terra ſermonem ex ore meo, expectentur, vt pluuia verba mea. Si nō fuiſſet nubes, nunquam dixiſſet, Expectentur vt pluuia verba mea, & deſcendant, vt ros, eloquia mea. Similiter & Eſaias vt nubes loquebatur: Audi cœlum, & auribus percipe terra. Et quia ipſe nubes erat, ſciebat alias nubes comprophetantes ſibi, ideo vaticinans aiebat: Mandabo nubibus meis ne pluant ſuper eam imbrem, &c. * Et quoniam Deus humiles maxime eligit, vt nubes ſint, dictū eſt Pſalmo.

Eſaiæ 5. Imber. Prædicatores. Deut. 32. Iſa. 1. 61

Pſalmo 134. Educens nubes ab extremo terræ, vt idem Origenes ſtatim ait: Siquis ergo ſanctus cuſtodiens præceptum ſaluatoris factus fuerit in hac vita nouiſſimus, fit nubes Et educit Dominus nubes non à primis terræ, non à conſulibus, non à iudicibus, non à diuitibus: beati enim pauperes ſpiritu, quoniam veſtrum eſt regnum cœlorũ. Vides quomodo ab extremis educat Deus has corporeas nebulas? Proptereà ſi volumus nubes fieri, ad quas perueniat veritas Dei, nouiſſimi omnium
81 ſiamus. Quod autem ſequitur: *Et plui ſuper ciuitatem vnam, &c.* Eleganter Greg. expoſuit hom. 10. in Ezec. Cum enim, inquit, ſanctæ exhortationis verba alia mens ſuſcipit, alia ſuſcipere recuſat: ſuper unam ciuitatem dominus pluit, ſuper alteram non pluit. Cum vero & ipſe, qui proximos audit, ab alijs ſe vitijs corrigit, atque ab alijs emendare contemnit, vna, eademque ciuitas & ex parte compluitur, & ex parte arida remanet, in qua à ſe prædicationis pluuiam repellit, &c. In imbre etiam recte intelligimus Spiritus ſancti gratiã, ſine qua nihil boni anima germinat,
Pſal. 142. quod qui nouerat, dicebat: Anima mea tamquam terra ſine aqua tibi, velociter exaudi me Dñe, defecit ſpiritus meus.
Pſal. 67. De eadem dictum eſt: Pluuiam voluntariam ſegregabis Deus hæreditari tuę, infirmata eſt, tu vero perfeciſti eam. Quam ſepe Dominus iratus peccatis noſtris denegat, cum adhuc tres menſes ſuperſunt vſque ad meſſem, id eſt, cum maxime neceſſaria nobis eſt, cum in maiori periculo tentationum verſamur. Nõ quod miſericors & miſerator Dominus gratiam cuiquam ſubtrahat, qua poſſit, ſi velit, omnibus tentationibus reſiſtere: ſed quod maiorẽ etiã præſtaret, qua omnino vinceremus, niſi nos male ea, quam præſtitit, vſi fuiſſemus.

20 *Et venerunt duæ, aut tres ciuitates.* Hoc dicit quoniam terra illa aquarum inopia laborat, ideoque in ciſternis eas ſeruant, vt bibant, vnde illud Ierem. 2. Et foderunt ſibi ciſternas, &c. Quare, ſi imbres diuina ira ſuſpenderit, maius ſitis, quàm famis periculum eſt, vt ait Hieronymus.

TROPOLOGIA.

Sæpe hi, de quibus diximus, doctrinam quærunt, nec tamen ſatiãtur, quia non ſinuntur magiſtros inuenire, qui factis, & verbis doceant, & ex animo orẽt pro iis, quos docent, gratiamque pœnitentiæ illis impertent.

HISTORIA.

Percuſſi vos in vento vrente, & in aurugine. Segetum, & vitium, & arborum peſtes nominat, quibus eos afflixit, non vt affligeret, ſed vt ad ſe per pœnas reuocaret: qui tamen ita obſurduerant, vt neque ira quidem Deum vocantem audierint. Ventus vrens dicitur, שדפון Ventus vrens.
à שדף quod eſt, exaruit. Lxx. πύρωσις, id eſt, crematio aut combuſtio. 3. autẽ Reg 8. verterunt. ἐμπυρισμός, quod idẽ eſt, Aquila, Symmachus, Theodotio, ἀνεμοφθορία, id eſt, aeris corruptio, eodemq; modo verterunt Lxx. 2. Paral. 6. & Hieronymus 3. Reg. 8. corruptus aer. Eſt autem aer, ſiue ventus calidiſſimus ſegetes exurens, qui & vredo dicitur, quo ſpicæ tumeſcentes omni penitus ſucco priuantur, & vruntur. Aurugo Hebr. ירקון, Lxx. ἴκτερος, qui morbus eſt Aurugo, Rubigo.
palloreiu maximum inducens, omneſque ita verterunt præter Theodotionem, qui tranſtulit, ἀχρίασιν, id eſt, pallorem Sed & Lxx. verterunt ὤχρα, id eſt, pallor, Deuteronom. 28. Hieronymus, rubigo ibidem, hic aurugo.* Deut. 21
28. Percutiat te Dominus egeſtate, febri, & frigore, ardore, & æſtu, & aere corrupto, ac rubigine. Dicitur autem aurugo, vel ærugo, quoniam tunc culmi pal leſcunt in modum auri, vel æris, & areſcunt paulatim. Hic autem color eſt in ictericis, qui morbus eadẽ ratione Cornelio Celſo, & Apuleio, dicitur aurugo ab auri colore, quem efficit. Et quoniã idem color ex timore oritur, ſcriptum eſt Ierem. 38. Et conuerſæ ſunt vniuerſæ facies in auruginem. Rubigo autem proprie metallorum pellis eſt, inde ad ſegetes, & ſimilia transfertur, quod ſegetes perdat, atque conſumat, nimio enim humore culmi palleſcunt & grana in

na in cinerem conuertuntur. Eadem A
cauſa in noſtra tranſlatione vocatur
ærugo, quod ſpicæ exuſtæ colorem æris contrahant. tertio Regum 8. Fames ſi oborta fuerit in terra, aut peſtilentia, aut corruptus aer, aut ærugo. Quamuis 2. Paralipom. 6. vbi ſunt in Hebræo eadem verba, Hieronymus pro שדפון, id eſt, vento vrente, ſiue vredine, vertit Aerugo, & pro ærugine, Aurugo. Fames ſi orta fuerit in terra, & peſtilétia & ærugo (pro quo verterat, Et corruptus aer) & aurugo. Sed hoc fecit, quoniam, vt diximus, vento vrente ſpicæ palleſcunt, & æris colorem aſſumunt: arbitror enim hæc nomina noſtro interpreti colorem ſignificare, auruginẽ auri, æruginem æris, ſicut & ferrugo ſæpe colorem ferri, quamuis alij nonnihil diſſentiant, ſed nos tunc id agimus, vt noſtræ tranſlationis verba interpretemur. Simul etiam interpretati ſumus Haggæi verba cap. 2. Percuſsi vos vento vrente, & auruginé: Hæc omnia ita euenisse intelliget, qui legerit. 3. Regum cap. 18.

TROPOLOGIA.

22 Libido vẽtus vrẽs. Ventus vrens quid eſt, niſi æſtus libidinis, quo Deus iuſto iudicio ſuo percutiſinit ſuperbarum ſegetes animarum, ex quibus magnus prouentus ſperabatur, & repente in cinerem vertuntur, ſicut poma Sodomæ. Aurugo in frugibus ad eius morbi ſimilitudinem dicitur, qui in hominibus videri ſolet, & icteros Græce dicitur. Hic ſiue icterus ſiue aurugo dicatur, felle diffuſo ruborẽ ſanguinis (vt Hier. ait) pallorem commutat, & nihil in corpore ſani eſſe permittit, in tantum, vt etiam mella dulciſſima amara videantur. Et qui dudum
Pſal. 33. Pſal. 118. audiebant in Eccleſia: Guſtate & videte quoniam ſuauis eſt Dominus, ipſique dicebant: Quam dulcia gutturi meo eloquia tua ſuper mel ori meo, vocantur παραπικραίνοντες, (id eſt, ad amaritudinem prouocantes) & aquæ eorum & pluuiæ non ſtillent dulcedinem, nec ſint de repromiſſionis terra, quam legimus lacte & melle manantem, ſed appellentur Mara, id eſt, amaritudo. Iſti multiplicauerunt ſibi hortos, in quos, ne ſuæ vinea mutaretur, Naboth occũbere voluit. Hæc Hier. Palleſcit igitur horum anima, & areſcit, quia oblita eſt comedere panem ſuum, & tota felle impletur, ſibique diſplicet, & mella diuini verbi, promiſſioneſque bonorum cœleſtium, & exhortationes virtutum, amariſſima iudicat. 3 Reg. 21 In eo autem quod ait: *Oliueta veſtra, & ficeta veſtra comedit eruca*: Inuidia, quæ indiuiduus comes eſt ſuperbiæ, eruca ſignificatur, quę bona in anima exorta conſumit & deuorat fere ſine vllo ſenſu. Eruca
23 Inuidia comes ſuperbiæ.
B enim (vt Hieron. ait) non auolat, vt locuſta, & huc illucque diſcurrens ſemeſa dimittit, ſed permanet perituris frugibus, & tardo lapſu, pigriſque morſibus vniuerſa cõſumit. Ita inuidia ſemper animi bona exedit, nec auolat, aut quieſcit donec omnia, quæ potuit, abſumpſerit. Greg. 5. Moral. cap. 34. Inuidia, cum mentem tabefecerit, cuncta, quæ inuenerit, bene geſta conſumit. Vnde bene per Salomonem dicitur: vita carnium ſanitas cordis, putredo oſſium inuidia. Quid enim per vitam carnis, niſi infirma quædam, ac tenera, & Prou. 14.
C quid per oſſa niſi fortia acta ſignantur? Et plerumque contingit, vt quidam cũ vera cordis innocentia in nonnullis ſuis actibus infirmi videantur: quidam vero iam quædam ante humanos oculos robuſta exerceant, ſed tamen erga aliorum bona intus inuidiæ peſtilentia latenter tabeſcant. Bene ergo dicitur, Vita carnium ſanitas cordis: quia ſi mentis innocentia cuſtoditur, etiam, ſi qua foris infirma ſunt, quandoque roborantur. Et recte ſubditur: Putredo oſſium inuidia, quia per liuoris vitium ante Dei oculos pereunt etiam fortia acta virtutum. Oſſa quippe per
D inuidiam putreſcere eſt quædam etiam robuſta deperire.

HISTORIA.

24 *Miſi in vos mortem in via Aegypti.* Hic locus aptiſſime videbatur explanari ex illo Hoſ. 7. Ægyptum inuocabãt, ad Aſſyrios abierunt, & cum profecti fuerint,

fuerint, expandã ſuper eos rete meum. Atque ita expoſuit Ruffinus. At cum id contigerit tempore Hoſeæ regis Iſrael, cum capta eſt Samaria ab Aſſyrijs, vt ex.4. Reg.17. intelligitur, & ſuo loco diximus; non poteſt ad hæc verba Hamos referri, qui rem iam factam narrat; & cum hæc prophetabat, nondum regnauerat Hoſee, prophetauit enim ſub Hozia rege Iuda, & ſub Ierobobam rege Iſrael. Illud minus probabile, quod quidam dixit, Prophetam loqui de clade, quã Ioachaz rex Iſrael accepit à rege Syriæ.4.Reg.13.ea enim contigit in Samaria, vt ſcriptura ſubindicat, & ex Ioſepho.9. Antiq.c.9. apertius intelligi poteſt. Ad hæc cum Syria ſit verſus ſeptemtrionem Samariæ, Ægyptus vero ſit ad Meridiem, atque inter Samariam, & Ægyptum ſita ſit Iudæa, cum qua paulo ante fœdus inierat idem Syriæ rex.4. Reg. 12. quomodo fingi poteſt hanc ſtragem editã fuiſſe in via Ægypti? Sed ſciamus tã duas tribus, quam decem ſæpe ſolitas eſſe auxilium petere ab Ægyptijs: nam cũ bello frequenter infeſtarentur à Syris, & ab Aſſyrijs, qui Aquilonares erant non habebant, quo confugerent, niſi ad Ægyptios, qui erant ad Meridiem. Palæſtinos enim, & Idumæos, qui viciniores eis erant, infeſtiſſimos ſemper

25 habuerunt. * Hoc autem Deo ingratiſſimum accidebat, qui ab ſe auxilium potius peti volebat. Ita Hoſee miſit nuncios ad Sua regem Ægypti, 4. Reg. 17. & Iſa.20. legimus: Et timebunt, & confundentur ab Æthiopia ſpe ſua, & ab Ægypto gloria ſua. Et dicet habitator inſulæ huius (id eſt, Ieruſalem, quæ vicinarum gentium fluctibus tunditur, vt exponit Hieron.) in die illa: Ecce hæc erat ſpes noſtra ad quos confugimus in auxilium, vt liberarent nos à facie regis Aſſyriorum, & quomodo effugere poterimus nos? Et cap. 36. dux regis Aſſyriorum loquitur Ieruſalem: Super quem habes fiduciam, quia receſſiſti à me? Ecce confidis ſuper baculum arundineum confractum iſtum, ſuper Ægyptum, cui ſi innixus fuerit homo, intrabit in manum eius, & perforabit eã. Sic Pharao rex Ægypti omnibus, qui

A confidunt in eo. Iere. 2. Et nunc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidã? Et poſtea. Et ab Ægypto confunderis, ſicut confuſa es ab Aſſur. Huiuſmodi occurrunt multa in his, atque in alijs prophetis. Nam & illud Hoſ.7. Ægyptum inuocabant, quaſi conſuetudinem cõfugiendi continuo ad Ægyptios indicat. Intelligimus ergo ex his verbis Hamos multos eorum, qui in Ægyptum auxilij petendi cauſa profecti fuerant, in via periſſe, vel morbo, vel fame, vel hoſtium manu, vt ita tandem intelligerent diſplicere petitionẽ

B illam Deo, diſcerentque in poſterum nõ in Ægyptiorum auxilio, ſed in Dei bonitate ſpes ſuas omnes collocare. Atque ita hæc Hier. expoſuit, cui Rup. Gloſſa interl. & Lyranus accedunt.

TROPOLOGIA.

Filij Iſrael fuerant olim in Ægypto, vnde in manu potenti, & brachio excelſo educti iterum eadem via redire prohibentur, Deuter.17. Non multiplicabit ſibi equos, nec reducet populum in Ægyptum equitatus numero ſubleuatus, præſertim cum Dominus præcepe- 26 Conſolationes ſæculi non repetendæ.

C rit vobis, vt nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Poſtquam Deus è ſæculi voluptatibus hominem euocat, quibus olim tenebatur, non eſt vllo tempore ad eas redeundum, ſed in Deo lætandum eſt, & ab eo ſemper expectandum, quod animum ſatiet, atque oblectet. Si dolor magnus, ſi tentatio vehemens ingruerit, non ad ſæculi, ſed ad Dei conſolationem confugiendum eſt. Quare recte per Ieremiã ait Dominus reuerti in Ægyptum: Et Iſ.1. nunc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam? Et quid tibi cum via Aſſyriorum, vt bibas aquam flumi-

D nis? Arguet te malitia tua, & auerſio tua increpabit te. Poteras, inquit, haurire aquas puriſſimas in gaudio de fontibus Saluatoris, cur quæris aquã turbidam, & lutulentam Ægypti? Quoniam igitur ſæpe fit, vt dum homines boni ad relictas conſolationes ſæculi redeunt, vitam animæ paulatim amittant, bene ait: Miſi in vos mortem in via Ægypti.

HISTO-

HISTORIA.

27 *Percuſsi in gladio iuuenes veſtros.* Hoc, &ſi fieri potuit, vt in via Aegypti contigerit, libentius à præcedentibus ſeparauerim, vt noua hiſtoria ſit:nam magnæ cuiuſdam ſtragis meminit,ſi quidē ait:Et aſcendere feci putredinem caſtrorum veſtrorum in nares ueſtras, quodin euntes in Aegyptum non videtur ſatis conuenire, qui caſtra non habebant. Præterea rem tam inſignem non eſt probabile præteritam eſſe à ſacra hiſtoria. Quare mihi videntur hæc dici de exercitu Iſtael maximo cæſo à rege Syriæ tempore Ioachaz regis Iſrael, nō in via Aegypti ſed in Samaria. De quo ita 4. Reg. 13 Et non ſunt derelicti Ioachaz de populo, niſi quinquaginta equites,& decem currus, & decē millia peditum, interfecerat enim eos rex Syriæ, & redegerat quaſi puluerē in tritura areæ. Cum decem mille pedites relicti fuerint,& equites tantū quinquaginta, apparet equos non plures quinquaginta reliquos fuiſſe, ceteros auectos fuiſſe ab hoſtibus. Quod optime conuenit cum eo, quod nunc ait Hamos: Percuſſi in gladio iuuenes veſtros vſque ad captiuitatem equorum veſtrorum.

TROPOLOGIA.

Quid perdāt ij qui diu in peccato morantur.

28 Cum iuuenes gladio percutiuntur, fortiſſima exercitus pars perit: illi enim ſunt, qui prælia gerunt, ſenes relinquuntur, effeta ætas, & bello inutilis. Ita cū homines diu in peccato morantur, nec Deum per pœnitentiam placare ſibi ſtudent, iuuenes, id eſt, fortiſſimæ cogitationes, quæ Diabolo olim reſiſtebant,& bellum Domini præliabantur, genitæ in anima per Chriſtū renouata paulatim intereunt,& relinquūtur ſenes, id eſt veteris hominis cogitationes, quales in eo erant, antequā per Chriſti gratiam renouaretur: quibus non prælium curæ eſt, ſed quies,& remiſſio. Capiuntur etiam equi bellatores, quibus iuuenes pugnabāt, id eſt, ſcripturarum ſanctorumq; patrum ſententiæ diu domi ſeruatæ, & ad bellum quaſi ſaginatæ, de quibus Salomon, Equus paratur ad diem belli. Nam qui Deo diligenter inſeruire ſtudent multa in oratione ab eo documenta percipiunt, multa ex ſcripturæ, patrumque libris colligunt, quæ pugnaturæ aduerſus dęmones animę quaſi equi quidam ſunt ad diem belli, illis enim recta irruit in hoſtes intrepide, & ſe cum opus eſt, à pugna recipit, & imbecillitatem ſuam mirabiliter ſuſtentat. Quoniam autem interdum nō ſolum illæ fortes, & deliberatæ cogitationęs pereunt, ſed etiam per deſuetudinem orationis, & ſacræ lectionis documēta illa excidūt, recte dicitur. Percuſſi, id eſt, percuti permiſi, iuuenes veſtros vſque ad captiuitatem equorum veſtrorum. Quare non eſt mirum, ſi ex tot cadaueribus aſcendat putredo in nares eorum, & vehementi conſcientiæ accuſatione quaſi putredine cadauerum infeſtentur.

Prou. 21

HISTORIA.

Subuerti vos. Hac clade ſub Ioachaz rege, de qua nunc loquebamur,& fame ila temporis Eliæ,& multis alijs id genus calamitatibus pene ſubuerſi ſunt, atque exciſi inſtar Sodomæ,& Gomorræ. Quod autē ait: *Sicut ſubuertit Deus Sodomam,* &c. more ſcripturæ de ſe loquitur, ac ſi de alio loqueretur. Adnotat etiam Euſe. lib. 5. Demonſt. Euang. c. 23. patrem hic loqui, & de filio dicere, Sicut ſubuertit Deus Sodomam, &c. quod filius alia perſona diuina ſit, ſicut & in Sodomæ ipſius euerſione dictum eſt Gen. 19. Igitur Dominus pluit ſuper Sodomam, & Gomorram ſulphur, & ignem à Domino. Quod & alijs teſtimonijs comprobat Euſeb. 29

Et facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio, qui totus igne abſumeretur, niſi inde ereptus eſſet, ita vos omnino periretis, niſi ego ſupplicia cohibuiſſem.

TROPOLOGIA.

Sodoma, & Gomorra propter nefandas libidinum turpitudines cœlitus demiſſo igue perierunt; ita qui à Deo recedunt vt cum idolis ſuis fornicētur, & nefaria patiātur illis ſubditi, nec vllā

diuinæ legis rationem habeant, plectūtur igne variarum cupiditatum, quibus miſerrime inſeruiūt, & ſulphure, id eſt, fœtore vitiorum omnium. Sed ſiunt dū in hac vita tolerantur, quaſi torris raptus ab incendio, quia non penitus omnia amittūt, manēt in eis fides, & quædam ſemina virtutum, manent ipſi in Eccleſia, dum per infidelitatem non exeunt, vbi & verba vitæ æternæ ſæpe audiunt, & ſacramenta habent. Sed ſi redire nolunt ad Deum, mittetur torris in æternum incendium.

HISTORIA.

30 *Qua propter hæc faciam tibi Iſrael.* Iterum eaſdem calamitates inducam in eos, qui ex te remanſerunt. Hier. Cumque dixerit: Hæc faciam tibi; quid facturus ſit tacet: vt dum ad ſingula pœnarū genera Iſrael pēdet incertus, quæ ideo terribiliora ſunt, quia omnia ſuſpicantur, agat pœnitentiam ne Deus inferat quæ minatur, &c. Poſſumus etiam addere, hoc dictum eſſe iuxta conſuetudinem hominum, quam ſæpe obſeruat ſcriptura, non audientium mala, & infortunia nominare, quaſi boni ominis cauſa, & præ timore, & deteſtatione illorum. Hinc orta eſt illa iurandi formula, Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, ſæpe repetita in ſcriptura, vt. 1. Reg. 3. & 14. & 3. Reg. 19. Nec enim (vt nonnulli putauerunt) multa prius malorū genera recenſebant, & poſtea addebāt: Hæc mihi faciat Deus, neque id vnquā in ſcriptura inuenimus: ſed tantummodo dicebāt, Hæc mihi faciat Deus, &c. quaſi mala illa vellent nominare, nec auderent, ſed intelligi mallent, quam dici.

Iurandi formula, Hæc mihi faciat Deus.

31 *Poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui Iſrael.* Monet, & hortatur decem tribus, vt poſtquam captæ fuerint ab Aſſyrijs, ne penitus deſpondeant animum, ſed præparent ſe in occurſum Dei ſui, id eſt, vt cum Euāgelium eis prædicatum fuerit per apoſtolos, Chriſtum Deum ſuum agnoſcant, & recipiant: ſicut fecit Hoſeas cap. vltimo. Ideo Lxx. tranſtulerunt: Præparare vt inuoces Deum tuum.

A

TROPOLOGIA.

Non punit Deus quaſi crudelis, ſed quaſi pius, tunc etiam cum peccata peccatis plectit: idcirco eos admonet, quos percuſſit, vt intelligant quid his pœnis ipſe efficere velit, nec putent ſe iam à Deo eſſe relictos, ſed cum maxime videntur abiecti, & reprobati, tunc ſeſe erigant ſpe diuinæ bonitatis per Chriſtum, & Deum inuocent, ac ſe in occurſum Dei præparent. Nemo tam deſperatæ ſalutis eſt, tam omnibus vitijs inqui-
B natus, vt non veniat ad eum Deus per ſanctas inſpirationes, vt errantem reducat ad ſe. Tunc ergo ô Iſrael, ô quicunque Deo olim ſeruiſti, & nunc turpiſſimis cupiditatibus ſeruis, cum Deum ad te venientem ſenſeris, præparare vt ei occurras, oſtiumque cordis tui benigniſſimo, atque beneuolentiſſimo hoſpiti aperias, & cum vocem eius audieris, noli obſurdeſcere, noli fugere, vt Adam, non enim te quærit vt iudicet, ſed vt ſaluum faciat.

HISTORIA.

C 32 *Quia ecce formans montes, & creans ventum.* Huiuſmodi verbis ſolet Deus oſtendere omnipotentiam ſuam, vt Ierem. 10. Deum his ſignis diſcernit à dijs gentium: & verum, atque omnipotentem eſſe demonſtrat. Qui facit terram in fortitudine ſua, præparat orbem in ſapientia ſua, & prudentia ſua extendit cœlos. Ad vocem ſuam dat multitudinem aquarum in cœlo, & eleuat nebulas ab extremitatibus terræ, fulgura in pluuiam facit, & educit ventum de theſauris ſuis. Et Iob. 9. Qui trāſtulit mon-
D tes, & neſcierunt ij, quos ſubuertit in furore ſuo. Qui commouet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur. Qui præcipit ſoli, & non oritur, & ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo. Et cap. 38. Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ, &c. Perinde eſt igitur ac ſi diceret: Præparare vt Chriſtum venientem recipias, quoniā ipſe, qui tunc veniet creator omnium eſt, & omnipotens, qui montes, & altiſſima quæque virtute ſua creauit, & ventos fecit, vnde

de tempeſtates generantur, & omnia
33 in terra cõcutiuntur. * Simile eſt illud Iob.38. Quis dedit (ſcilicet, niſi ego) vehementiſſimo imbri curſum, & viam ſonantis tonitrui, vt plueret ſuper terram abſque homine in deſerto? &c. Et Pſal. 147. Qui dat niuem ſicut lanam, nebulam ſicut cinerem ſpargit Inde etiam toties apud Homerũ, νεφεληγερέτα Ζεὺς, id eſt, nubium congregator Iupiter. Ceterum quoniã Lxx. verterunt, Creans ſpiritum; hæretici contendebãt hinc probari, Spũm ſanctũ eſſe creaturam. Quos Hieronymus refellit affirmans non de Spiritu ſancto loqui Prophetam, ſed de vento, aut certe de ſpiritu hominis, id eſt, de anima, iuxta illud, quod ſcriptum eſt Pſalm. 103. Auferes ſpiritum eorum, & deficient, & in puluerem ſuum reuertentur. Ambroſ. vero lib.2. de Spiritu ſancto, cap.7. copioſius in eoſdem hæreticos inuehitur, probatque ex cõtextu ventum hic accipi nomine ſpiritus, prius enim ait iuxta Lxx. Firmans tonitruum, & poſtea ſequitur: Et creans ſpiritum. Si de Spiritu ſancto (inquit) dicere voluiſſet, non de tonitruo vtique præmiſiſſet: neque enim antiquiora tonitrua ſunt, quàm Spiritus ſanctus, quamuis impij ſint, tamen id non audeant dicere. Deinde cũ ſubiectum videamus eſſe de luce, ac nebula, nonne manifeſtum eſt quod de creatura mundi dictum intelligendum ſit. Hæc, & plura erudite Ambroſius, quæ deſumpſit ex Didymo li.1. de Spiritu ſancto verſus finem. Addit idem Didymus ſpiritum, cum pro creatore ſpiritu ponitur, ſemper aut articulum habere apud Græcos, aut certe aliquid, quod eius magnificentiam indicet, hic autem ſine articulo poni, vt intelligamus ventum ſignificari.

TROPOLOGIA.

34 Montes — Ne deſperes ſalutem tuam, omnipotens eſt qui te vocat, quamuis tu infimus ſis, ipſe creauit montes, id eſt, apoſtolos, & prophetas, & martyres, & quotquot altitudine ſanctitatis eminuerunt. De quibus dicitur Pſalm.71. Suſcipiant montes pacem populo, & A colles iuſtitiam. Et Pſalm. 75. Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis, id eſt, per ſanctos tuos, qui, ſicut montes luce pleni æternum fulgebũt, mirabiliter aliorum hominum tenebras illuminas. Vide Auguſtinum ita late exponentem. Omnium vero montium maximus mons eſt beatiſſima virgo Maria, quæ mons eſt in vertice mõtium, id eſt, ſuper omnium hominum ſanctitatem eleuata eſt, vt interpretatur Gregorius in caput primum lib. 1. Regum. in illud: De monte Ephraim. B Montes etiam dicuntur ſtatus in eccleſia ſublimiores, id eſt, religiones, de quibus recte illud intelligi poteſt Ezec.34. In paſcuis vberrimis paſcam eas, & in montibus excelſis Iſrael erunt paſcua earum: ibi requieſcent in herbis virentibus, & in paſcuis pinguibus paſcentur ſuper montes Iſrael. Eleganter autem dixit, Creans montes, poſtquam de Sodomæ euerſione locutus eſt, tunc enim iuſtus Lot Sodoma egreſſus in (Gen. 19.) monte ſeruatus eſt, dicẽte ei Domino: Salua animã tuam, noli reſpicere poſt tergum, nec ſtes in omni circa regione C ſed in monte ſaluum te fac, ne & tu ſimiliter pereas. Sæculi enim turpitudines, & coinquinationes relinquẽtibus Deus montes, id eſt, religiones parauit in quibus tutiores ſint, & ſecurius incendia fugiant Sodomorum.

Et creans ventum. Si legamus, Et 35
creans ſpiritum, vt Lxx. (vtrumque enim ſignificat רוח) erit ſenſus. Ipſe vitam animæ præbet, id eſt, gratiam, teq; ſubito poteſt, quamuis mortuum, ad uitam reuocare. Animæ enim vita gratia eſt, ſicut corporis ſpiritus. Iuxta noſtrã tranſlationem, quoniam non de vno D vento, ſed de omnibus loquitur, perſpicuum eſt ita eſſe intelligendum, ac ſi diceret, Creans ventos. Venti interdum (Venti.) dona Spiritus ſancti vocantur, vt docet Orig. hom.5. in Iere. vbi verba illa eiuſdem prophetæ cap.10. Et educit ventũ de theſauris ſuis, ſiue ventos, vt vertunt Lxx. ſingularis enim pro plurali poſitus eſt, vt in hoc Prophetæ noſtri loco ita interpretatur. Sunt quidem ventorum theſauri, theſauri ſpirituum, ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus con-

conſilij, & virtutis, ſpiritus ſcientiæ, & pietatis, ſpiritus timoris Dei, fortitudinis, & dilectionis, & charitatis. Potes & ipſe de ſcripturis hos ventos congregare, & iſtorum ſpirituum inuenire theſauros. Vbi ſunt iſti theſauri? vtique in quo theſauri ſunt ſcientiæ abſconditi; in Chriſto ſedem habent. Inde oriuntur hi ſpiritus, vt alius ſapiens ſit, alius fidelis, alius eruditus, & alius aliud donorum Dei poſſideat. Alij enim per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientiæ iuxta eundem ſpiritum, alij fides in eodem ſpiritu. Hæc Origenes, ex cuius verbis optime intelligemus quod nunc ait Propheta. Si enim venti ſunt dona Spiritus ſancti, & hæc in Chriſto ſunt, illaque vnicuique diſtribuit, prout vult, recte ipſe dicitur non ſolum formans montes, ſed etiam creans ventum, id eſt, ventos.

Col. 1.
1. Cor. 12

HISTORIA.

36 *Et annuntiãs homini eloquium ſuum.* id eſt, Et cum tantus ſit, tamque potẽs, non dedignatur hominem alloqui, & docere ſalutaria. Ita etiam Dauid Pſal. 147. demonſtrata iam eius omnipotentia ſubijcit. Qui annuntiat verbum ſuũ Iacob, iuſtitias, & iudicia ſua Iſrael, Lxx. Et annuntians in homines Chriſtum ſuum. Quod vero quidam vertũt, Annuntians homini, quæ cogitatio eius, aut quid opus eius, parum refert, cum tranſlationem noſtrã magis probauerint Hieronymus, & vetuſtiſſimi interpretes, Aquila, Symmachus, Theodotio, Quinta editio, vt apud eundem Hieronymum videmus. Quamuis & ſenſus idem eſt, nam Annuntians homini, quæ cogitatio eius, quid eſt aliud, quàm, loquens homini? nam qui loquitur, cogitationes ſuas annuntiat. Vel, Annuntians homini quid opus eius, id eſt, quid facere debeat homo, docens hominem quid fieri velit ab eo.

TROPOLOGIA.

37 Homines exterius loquuntur, exterius ſonant, ſolus corda docet Deus, & homini ſine vllo ſtrepitu verborum,

A aperit doctrinam ſuam, & tunc homo vere intelligit, & amat opus ſuum, fitque, quod ait ſanctus Propheta: Exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam vſque ad veſperam. Vt merito idem dixerit: Beatus homo, quem tu erudieris Domine. Pſal. 103. Pſal. 93.

HISTORIA.

Faciens matutinam nebulam. Hoc etiam dicitur ad oſtendendam Chriſti potentiam. Sed magna difficultas eſt, & fere ab expoſitoribus prætermiſſa, cur potius matutinam nebulam dicat, quã veſpertinam. Mihi videtur hoc ſignificare Propheta: ipſe non ſolum lucem terris infundit, ſed potens etiam eſt lucem exortam ſubita nebula obſcurare; (eſt enim in Hebr. Faciens auroram nebulam, ſiue caliginem) vt norint homines quantum eius miſericordia indigeant, eumque ſemper placare ſibi curent. Quod latenter dictum eſſe arbitror, quoniam cum ipſe, qui ſol eſt iuſtitiæ, ortus eſt, nebula interpoſita eſt Deo permittente, ne à Iudæis videretur, & agnoſceretur: quomodo etiam intellexit Euſebius lib. 4. de Demonſtrat. Euang. cap. 22. ſed nebula illa paulatim euaneſcere cœpit prædicantibus apoſtolis, donec veſpere, id eſt, ad finẽ mundi penitus auferatur.

B

C

TROPOLOGIA.

Nonnunquam ſol clarus exoritur nonnunquam nebula exoriens obſcuratur, ſed paulatim ſuis radijs nebulam vndique diſcutit, & hoc ipſo clarior, & pulchrior apparet, quo ſerior. Ita interdum conuerſio incipientium, quæ eſt quoddam illorum mane poſt tenebras peccatorum, nulla tentationum moleſtia, & obſcuritate turbatur, ſed ſole iuſtitiæ in eis fulgente cogitationes peccatorum diffugiunt, ſicut ait egregius Pſaltes Iſrael: Poſuiſti tenebras, & facta eſt nox, in ipſa pertranſibunt omnes beſtiæ ſiluæ, &c. Ortus eſt ſol, & congregati ſunt, & in cubilibus ſuis collocabuntur. Exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam vſque ad ve- 38 Nebula. Tentationes incipientiũ. Pſal. 103.

D

ad veſperam. Sed interdum in ipſo cõuerſionis initio tentatio vehemẽs exurgit, quæ, vt nebula, iubar illud, quod apparebat, obumbrat, & moleſta relictarum voluptatum recordatione animũ pungit, & lacerat, vt intra ſe quodammodo dicat: Dum adhuc ordirer, ſuccidit me. Sed ſi ſol ille, qui tenebras anre fugauerat, radios ſuos non retraxerit, neque illuſtrate animum deſierit noſtris iniquitatibus repulſus, tãdem nebula euaneſcet, & lux gratiſſima redibit, & fiet quod ſcriptum eſt in Iob: Miſeriæ quoq; obliuiſceris, & quaſi aquarum, quæ præterierunt, recordaberis. Et quaſi meridianus fulgor conſurget tibi ad veſperam, & cum te conſumptũ putaueris, orieris, vt Lucifer. Hoc igitur nunc ait Propheta: Ne timeas tentationes, quæ inuadere ſolent incipientes, ipſe enim eas facit, id eſt, fieri ſinit in vtilitatem tuam. Verum non eſt totius diei nebula, ſed auroræ: inualeſcet ſol, & eam diſſipabit, iterumque luce perfrueris.

Iſa. 38.

Iob. 11.

HISTORIA.

39 *Et gradiens ſuper excelſa terræ.* id eſt, Nihil eſt in terra ita excelſum, vt pedibus eius ſubditum non ſit. Quod occultiore ſenſu ſignificat, quo tempore illa matutina nebula Iudæis obijcietur, eũ ambulaturum ſuper excelſa terræ: quia cum Iudæi caligine illa obſcurati blaſphemabãt Euangelium, reges gentiũ, & ſapientes ſe ſe Chriſti pedibus ſubijciebant.

TROPOLOGIA.

Excelſa terræ. Excelſa terræ ſunt, quæ ſunt in terra fortiora, id eſt, potentiores affectus, & ægritudines animi, quæ maxime in terra, id eſt, in terrenis cordibus dominantur. Quoniam igitur non ſolum in ipſis noſtræ cõuerſionis initijs, ſed etiam in progreſſu, quo robuſtiores efficimur, eo Diabolus acriores ſuſcitat in nos tẽtationes, vt in Iob, in Dauidem, in Tobiam, ne quis forte terreatur, & de ſucceſſu deſperet, docemur gradi Dominũ ſuper excelſa terræ, id eſt, ſubiectam ſibi

Subiectæ Deo ſunt omnes tẽtationes.

A B eſſe vim omnem contrariarum poteſtatum, omnium tentationum, omniũ affectuum: proinde nihil eſſe, quod formidet, nihil eſſe, quo tardetur aut à via Dei ingredienda deterreatur qui tantum, ac talem habuerit protectorẽ, & ducem. Atque hoc viro iuſto promittitur: Tunc delectaberis ſuper Domino, & ſuſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hæreditate patris tui Iacob. Ille enim ſuper altitudines terræ ſuſtollitur, qui per Dei gratiam ſuperior efficitur auaritia, & ambitione, & ſuperbia, & carnis voluptatibus, idemque cibo alitur ſanctorum, quo & Dominus Ieſus alebatur, ſicut ipſe ait: Meus cibus eſt, vt faciam voluntatem eius, qui miſit me: nam reliqui, qui infra altitudines terræ ſunt, non aluntur cibo Iacob, ſed cibo Eſau, qui propter coctionem rufam primogenituræ ius vendidit. Quod ſi excelſa terræ interpretari velimus idola, de quibus toties in libris Regum dicitur: Verumtamen excelſa non abſtulit: idem ſenſus efficietur, nam illæ animi ægritudines, & illa vitia maiora, quæ iam nominaui, idola ſunt amatorũ huius ſæculi, & ſuper illa Dñs graditur, quia eius potentiæ ſubiecta ſunt, & vires ſeruis ſuis ſuggerit ad illa vincenda & conculcanda.

Iſa. 58.

B

Ioan. 4.

C

HISTORIA.

Dominus exercituum nomen eius. Exercitus ſiue militia Dei dicuntur angeli propter magnam multitudinẽ, & quia Deus illis miniſtris vtitur ad inimicos ſuos conterendos, & ad magna opera facienda, tum propter fortitudinẽ magnam, & potentiam ipſorum angelorũ. Pſal. 102. Benedicite Domino omnes angeli eius, potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiẽdam vocem ſermonum eius. Luc. 2. Et ſubito facta eſt cum angelo multitudo militiæ cæleſtis laudantium, & dicentium, &c. Et quoniam צבא & exercitum ſignificat, & militiam, & fortitudinem, inde dicitur Dominus exercituum in noſtra tranſlatione, apud Lxx. vero, Dominus τῶν δυνάμεων, id eſt, virtutum, ſiue fortitudinũ, vt Pſal. 23. Dominus virtutum ipſe eſt rex gloriæ, ſed ſenſus ſemper eſt idem.

40 Dominus exercituum.

D

CAP. V.

AVdite verbũ iſtud quod ego leuo ſuper vos planctũ domus Iſrael. Cecidit, et non adijciet vt reſurgat, Virgo Iſrael: proiecta eſt in terram ſuam, & non eſt qui ſuſcitet eam. Quia hæc dicit Dominus Deus: Vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum: & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decẽ in domo Iſrael. Quia hæc dicit Dominus Deus domui Iſrael: Quærite me, & viuetis. Et nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite intrare, & in Berſabee non tranſibitis: quia Galgala captiua ducetur, & Bethel erit inutilis. Quærite Dominum, & viuite: ne forte comburatur vt ignis domus Ioſeph: & deuorabit, & nõ erit, qui extinguat Bethel. Qui conuertitis in abſynthium iudicium, & iuſtitiam in terra relinquitis. Facientem arcturum, & orionem, & conuertentem in mane tenebras, et diem in noctem mutantem: qui vocat aquas maris, & effundit eas ſu-
Inf. 9. per faciem terræ. Dominus nomen eſt eius. Qui ſubridet vaſtitatem ſuper robuſtum, & depopulationem ſuper potentem affert. Odio habuerunt corripientem in porta: & loquentem perfecte abominati ſunt. Idcirco, pro eo quod diripiebatis
Soph. 1. pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantiſ-

A ſimas, & nõ bibetis vinum earum. Quia cognoui multa ſcelera veſtra & fortia peccata veſtra: hoſtes iuſti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta. Ideo prudẽs in tempore illo tacebit, quia tempus malum eſt. Quærite bonum, & non malum, vt viuatis, & erit Dominus Deus exercituum vobiſcũ, ſicut dixiſtis. Odite malum, & dili- Rom. 12.
B gite bonum, & conſtituite in porta Pſal. 96.
iudicium: ſi forte miſereatur Dominus Deus exercituum reliquijs Ioſeph. Propterea hęc dicit Dominus Deus exercituum dominator: In omnibus plateis planctus: & in cunctis quæ foris ſunt, dicetur væ væ: & vocabũt agricolam ad luctum, & ad planctum eos, qui ſciũt plãgere. Et in omnibus vineis erit plãctus: quia pertranſibo in medio tui,
C dicit Dominus. Væ deſiderantibus diem Domini: ad quid eam vobis? dies domini iſta, tenebræ, et nõ lux.
Quomodo ſi fugiat vir à facie leo- Hier. 30.
nis & occurrat ei vrſus: & ingre- Ioel. 2. Soph. 1.
diatur domum, & innitatur manu ſua ſuper parietem, & mordeat eũ coluber. Numquid nõ tenebræ dies Domini & non lux & caligo, &
non ſplendor in ea? Odi, & proieci Eſa. 1.
feſtiuitates veſtras: & non capiam
D odorem cœtuum veſtrorum. Quod Malac. 1. & 2.
ſi obtuleritis mihi holocautomata, & munera veſtra, non ſuſcipiam; & vota pinguium veſtrorum non reſpiciam. Aufer à me tumultum carminum tuorum: et cantica lyræ tuæ non audiã. Et reuelabitur quaſi aqua iudicium, & iuſtitia quaſi
torrens fortis. Numquid hoſtias et Acto. 7.
ſacri-

A *ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis domus Iſrael? Et portaſtis tabernacula Moloch veſtro, & imaginem idolorũ veſtrorum: ſidus Dei veſtri: quæ feciſtis vobis. Et migrare vos faciam trans Damaſcum, dicit Dominus Deus exercituum nomen eius.*

HISTORIA.

B ***Audite verbum iſtud, quod ego leuo ſuper vos planctum.*** Vt magis eos ad pœnitentiam moueat, lugubri carmine vtitur, lugetq; eos, qui ſibi læti, ac tuti, minimeque lugendi videbantur. Audite, inquit, verbum iſtud, quod ego leuo ſuper vos, id eſt, quod ego aſſumo contra vos, nempe planctum, & lamentationẽ nã Hebræi paſſim vtũtur verbo נשא, quod eſt leuare, pro aſſumere, & ita Hieron. interpretatur, id eſt, volo lugere vos triſti carmine, quale continuo ſequitur: Cecidit & non adijciet, vt reſurgat virgo Iſrael. Facile eſt etiam exponere. Quod ego leuo ſuper vos planctum, id eſt, ob id, quod ego leuo ſuper vos planctum, nam אשר, Quod, & Quoniam ſignificat.

Leuare.

C ***Cecidit, & non adijciet, vt reſurgat virgo Iſrael.*** Nonnulli ita legunt, Domus Iſrael cecidit, & non adijciet, vt reſurgat, Virgo Iſrael proiecta eſt, &c. Cum domus Iſrael vocandi caſu ponatur, & ad præcedẽtia pertineat, vt ſit: Domus Iſrael audite verbũ iſtud. Ita diſtinguuntur hæc in Hebræo. Ita etiam apud recentiores interpretes. Sed res eſt manifeſta, nam בית, id eſt, domus, Hebræis maſculini generis eſt, cecidit autem, id eſt, נפלה, femineum eſt, ſimiliter & verbum quod ſequitur תוסף, id eſt, adijciet, ideo non poſſunt conuenire hæc verba cum eo, quod præceſſit, Domus Iſrael. Cecidit ergo virgo Iſrael, & nunquam in poſterum reſurget. Hæc nonnulli ad vltimum excidium Ieruſalem referunt, cum à Tito imperatore vaſtata eſt, vt Euſeb. lib. 4. de Demonſtr. Euãgel. cap. 22. & Chryſoſ. in Demonſtratione quod Chriſtus ſit Deus, prope finem, & Theodoretus, & R. Samuel Marrochianus, in epiſtola de aduentu Meſſiæ, cap. 24.* Verum hic ſenſus Allegoricus eſt, vt nos ſæpe interpretati ſumus: Nam Hiſtoricum conſtat eſſe de decem tribubus, quæ captiuæ abductæ ab Aſſyrijs numquam in patriam ſuam redierũt, vt ait Hieronymus. Atque vt omittam Hieron. & Ruffinum, & ceteros expoſitores ita ſenſiſſe: non poſſumus de hoc dubitare, cum videamus Prophetam tãtum loqui Iſraeli, id eſt, decem tribubus, quæ neque Dominum B crucifixerunt, neque à Romanis vaſtatæ ſunt, vt: Quærite Dominum, & viuite, ne forte cõburatur domus Ioſeph, vt ignis. Et poſtea: Si forte miſereatur Dominus exercituũ reliquijs Ioſeph. Conſtat etiam loqui de captiuitate Aſſyriorum, ait enim: Et migrare vos faciam trans Damaſcum, vt ibi dicemus. Ad hæc quis neſciat nullam fuiſſe in Iudæis idololatriam cum Dominus inter eos verſatus eſt, & cum exciſi ſunt à Romanis? At eo tempore, de quo Propheta loquitur, multa idola colẽbãtur. Quærite me, inquit, & viuetis: & noli-
C te quærere Bethel. In Galgalam nolite intrare, & in Berſabee non tranſibitis. Sed quomodo virgo dici poteſt Iſrael tot idolorum fornicationibus proſtitutus? Hieronymus: virgo autem appellatur populus Iſrael, non quia quondã inſtar virginis ſit Domino copulatus, videlicet in patriarchis, & prophetis, vt exponit Gloſſa. * Cum autem de duabus tribubus ſermo eſt, Hieronymus aliter virginitatem interpretatur, quod, ſcilicet, ceteris gentibus varia idola colentibus populus hic vni Deo ſeruierit. Ita exponit illud Iſai. 37. Deſpexit
D te, & ſubſannauit te virgo filia Sion. Et illud Iere. 18. Quis audiuit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Iſrael? Sed quomodo exponemus cum idem dicit ſcriptura de nationibus alijs idola colẽtibus, vt Iſai. 47. Deſcende, ſede in puluere virgo filia Babylon. Et Ierem. 46. Aſcende in Galaad, & tolle reſinam virgo filia Aegypti? Quod autem Ruffinus ſecundo loco adiecit, & Vatablus poſtea, atq; alij tradiderunt, virginem dici Iſrael, quod, vt virgo nulli vi. o, ita

ipſe nullis ante dominis addictus fue-
rit: nō video cur virgo dicatur, qui nul
li domino ſeruierit, cum virgo etiam
ſeruire poſſit, neque enim ſeruituti ad-
uerſatur virginitas, ſed corruptioni in-
tegritatis. Quid? quod multis dominis
ſeruiuit Iſrael poſt tempora Ioſue, vt
in libro Iudicum legimus. Deinde co-
gemur laborare cum aliæ nationes vir-
gines vocantur, vt Babylon, Ægyptus,
vt quæramus quomodo nulli ſeruie-
4 rint. *Signanda eſt ergo vulgata con-
ſuetudo ſcripturarū ita de prouincijs,
& ciuitatibus loquentium, ac ſi mulie-
res eſſent, aut viri. Vt Ierem. 2. Vade, &
clama in auribus Ieruſalem dicēs. Hæc
dicit Dominus. Recordatus ſum tui mi
ſerans adoleſcentiam tuam, & charita-
tem deſponſationis tuæ, quando ſecu-
ta es me in deſerto. Et cap. 3. Et vidit
præuaricatrix ſoror eius Iuda, quia pro
eo, quod mœchata eſſet auerſatrix Iſ-
rael, dimiſiſſem eam, & dediſſem ei li-
bellum repudij: & non timuit præuari-
catrix Iuda ſoror eius, ſed abijt, & for-
nicata eſt etiam ipſa. Huiuſmodi ſunt
multa Ezech. 16. & paſſim apud pro-
phetas. Cum autem ita loquuntur ſcri
pturæ iuxta id, quod de ciuitatibus in-
telligi volunt, nomina eis tribuunt.
Quando idololatriam exprobrant, me-
retrices vocant, vt Ezec. 16. Propterea
meretrix audi verbum Domini. Hæc
dicit Dominus Deus: Quia effuſum eſt
æs tuum, & reuelata eſt ignominia tua,
&c. Totum enim caput in hac meta-
phora verſatur. Cum fidem ſibi debitā
exigit, nuptæ aſſimilat, vt Ierem. 3. per
5 totum caput. *Cum vero ſignificare
vult ciuitatem, aut nationem ardenter
à ſe, ſiue ab alijs quondam amatam, ſol-
liciteq; ſeruatam, virginem vocat: aut
etiam cum ſignificat eius pulchritudi-
nem & ornatum ſpecioſum, ac delicias
& propter opes & pulchritudinē om-
nibus eam eſſe valde optabilem. Vt de
Ieruſalem perterrefacta à rege Aſſyrio
rum Iſai. 37. Deſpexit te, & ſubſanna-
uit te virgo filia Sion. Et 47. Deſcen-
de, ſede in puluere virgo filia Babylon,
id eſt, quæ prius, vt virgo domi clauſa
in delicijs viuebas. Vnde ſtatim ſubdit:
Non eſt ſolum filiæ Chaldæorum,

Regul. Scriptura de prouincijs, & ciuitatibus loquitur, ita ac ſi mulieres eſſēt, aut viri.

Virgo.

A quia vltra non vocaberis mollis, & te-
nera. Eadem ratione Sidonem virgi-
nem vocauerat capit. 23. Non adijcies
vltra, vt glorieris calumniam ſuſtinens
virgo filia Sidonis. Cum ergo Iſrael vir-
go vocatur, non ſumitur à pudicitia vir
ginali metaphora, ſed virgo dicitur
propter diuitias, & pulchritudinem, &
quod more virginis, domi ſeruatus, at-
que incluſus vſque ad tempus captiui-
tatis fuiſſet, numquam enim è terra
ſua fuerat eductus. Cecidit itaque Iſ-
rael cum captiuus ductus eſt, non adij-
ciet, vt reſurgat, quoniam nec redijt
B vmquam in terram ſuam, nec regnum
obtinuit, ſed alijs nationibus ſeruiuit.
*Itaque qualem intelligimus eius ca- 6
ſum, talem intelligimus ei reſurrectio-
nem negari. Quare non aduerſantur
hæc ijs, quæ Hoſee 11. prope finem, &
alijs locis diximus de decem tribubus
ad Euangelium vocandis, & ei, quod
præcedenti capite dixit Hamos: Poſt
quam autem hæc fecero tibi, præpara-
re in occurſum Dei tui Iſrael.

Proiecta eſt in terram ſuam. Non vt-
cunque cecidit, ſed vſque ad terram
proſtrata eſt, id eſt, grauiſſima erit e-
C ius ruina, ita vt à nemine poſſit erigi.
Dixit autem, *In terram ſuam*, vt ma-
gis amplificet ruinam. Quaſi dicat:
Non proſternetur in terra aliena, vbi
minus haberet virium, & inimici eſſent
potentiores: ſed cum adhuc erit in ter-
ra ſua, à peregrinis hoſtibus ferro, &
igne, & fame vaſtabitur, & tandem
captiua ducetur.

TROPOLOGIA.

Audienda ſunt omnia verba prophe 7
D tarum, ſed ea maxime, quibus nos de-
flent. Magna eſt enim miſeria noſtra,
quæ prophetas Dei ſpiritu plenos exci
tat ad eiulandum: atq; eo maior, quod
ita cæci, & noſtrarum rerum obliti ſu-
mus, vt tantum malum ne ſentiamus
quidem. Lugent autē peccatores non
prophetæ ſolum, ſed vniuerſa etiam
ſcriptura, ſicut Ezec. 2. ſcriptum eſt: Et
vidi, & ecce manus miſſa ad me, in qua
erat inuolutus liber, & expandit illum
coram

coram me, qui erat ſcriptus intus, & A foris, & ſcriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. Lamentationes, id eſt, iuxta morem Hebræorum, & ſcripturæ, maxima quædam, & terribilis, ac nunquam finienda lamentatio in ſacris libris ſcripta eſt peccatori,
21 qui ſecundum duritiem ſuam, & impœnitens cor theſaurizat ſibi iram in die iræ, & nunquam agit pœnitentiam. Carmen eis ſcribitur (vt hic ait Hieronymus) qui nulla peccatorum ſorde maculati cantico, & laude ſunt digni. Væ ſcribitur illis, qui amiſſa virginitate, quam anima per ſanctę regenerationis B lauacrum accepit, in mortalia peccata labuntur, quoniam & ſi per Dei miſericordiam reſurgere queant, non habent tamen in ſe vnde reſurgant, nec digni ſunt, qui reſuſcitentur.* Denique vbi per gemitus, & lacrymas reſurrexerint, ſine virginitate reſurgent, id eſt, nunquam id obtinere poterunt, vt non fornicati fuerint, & à Deo receſſerint, gratiamque illam, atque innocentiam regenerationis non amiſerint. Et hoc quod ait Propheta: *Cecidit, non adijciet, vt reſurgat virgo Iſrael, proiecta eſt in terram ſuam, non eſt qui ſuſcitet eam.* Quoniam autem tota ſcriptura, ſiue exterior C ſenſus conſideretur, qui Hiſtoricus dicitur, ſiue interior, qui Spiritualis eſt, ſæpe prædicit has lamentationes, & carmen, & væ, merito liber, quo hæc continentur, intus, & foris ſcriptus dicitur. Iure etiã huiuſmodi anima olim virgo, nunc vitijs proſtituta, proiecta in terram ſuam dicitur: quæ cum prius eſſet effecta cœleſtis, & ſupra ſe ipſam ſpe, atque amore ſummi boni erigeretur, rurſus per peccata deijcitur, & in terram ſuam proijcitur, atque ad veterem vilitatem degener redit, & tacita
Gen. 3. Dei ſententia audit: Terra es, & in ter D ram ibis, id eſt, terrena eſſe ſolebas, cũ portabas imaginem terreni, per me portare cœpiſti imaginem cœleſtis, & cœleſtia amare, ſed per te iterum redis ad terrena, & hoc amore terra efficeris.

HISTORIA.

Vrbs de qua egrediebantur mille. Explicat quod dixerat: Proiecta eſt in terram ſuam, non eſt qui ſuſcitet eam: quoniam tanta hominum multitudo in bello extinguetur, & in tantam Iſrael paucitatem redigetur, vt ex vrbe quæ mille viros in prælium educebat, non plures quam centum exire poſſint: atque ita non habebit à quo erigatur.

ALLEGORIA.

Poſt quã virgo Iſrael cecidit, & proie 9
cta eſt in terram ſuam, id eſt, populus ille, quem Deus, vt teneram, & pulchrã virginem amauerat, cecidit per infidelitatem ſuam: neque ita quidem omnino reiectus eſt, at ad tantam fidelium paucitatem redactus, vt vbi mille eſſe ſolebant, centum relicti ſint, & vbi erãt centum, relicti ſint decem, ne penitus vniuerſus periret, ſicut Sodoma, quæ cœleſti igne abſumpta eſt, quoniam nõ ſunt inuenti in eã decem iuſti, Gen. 18. Quod non ignorans ſanctus Iſaias ait capit. 1. Niſi Dominus exercituum reli
quiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma fuiſ 11
ſemus, & quaſi Gomorrham ſimiles eſſemus. Hoc ſemen fuerunt Apoſtoli, & qui tunc ex illo populo crediderunt, qui ideo reliquiæ dicti ſunt, vt Rom. 9. interpretatus eſt Paulus, quod ceteris pereuntibus ſeruati, & relicti ſint. Eodẽ verbo nunc Propheta noſter de eiſdem loquitur: Relinquentur in ea centum, & relinquẽtur in ea decem. Meritoque dicuntur & centum ex mille, & decem ex centum, quia ſoli ex innumerabili populo, quaſi decimæ quædam ex copioſa fruge, Deo dicati ſunt.

TROPOLOGIA.

Vrbs eſt (vt ait Origen. hom. 8. in 10
Ioſue) vniuſcuiuſque noſtrum anima, Vrbs.
quæ ædificatur à Domino ex lapidibus viuis, id eſt, ex virtutibus varijs, & diuerſis. De qua dictum eſt: In matutino Pſal. 100.
interficiebam omnes peccatores terrę, vt diſperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem: quia de anima ſua ſanctus quiſque, & diligens eijcit peccatores, id eſt, cogitationes peſſimas, &

mas,& cupiditates prauas interficiet in A
Pſal.62. matutino. Iuſtus enim dicit: In matu-
tinis meditabor in te, quia fuiſti adiu-
tor meus. De his vrbibus dictum eſt ca
pit. 4. vnde & ego dedi vobis ſtuporẽ
dentium in cunctis vrbibus veſtris, &
indigentiam panum in omnibus locis
veſtris. Et poſtea: Et plui ſuper vnam
ciuitatem, & ſuper alteram ciuitatem
non plui. Vt igitur peſte, aut fame ei-
uium numerus minuitur, vt vrbs, de
qua egrediebantur mille, non poſſit in
bellum educere niſi centum: ita pec-
catis, vt libidine, ambitione, ſuperbia,
bona opera minuuntur, vt anima, ex B
qua egrediebantur mille, non habeat
Quomodo numerus bonorum operum minuatur. niſi centum. In mille vniuerſitas intel-
ligitur, vt Pſalm. 104. Verbi quod man
dauit in mille generationes. Egredie-
bantur ex anima, quæ Deo adhærebat,
mille, id eſt, omnium virtutum opera,
quaſi milites ſtrenui cum Diabolo pu-
gnaturi: poſtea cupiditate rerum terre-
narum capta feruore iam remiſſo pro-
fert centum, numerum decuplo mino-
rem: & ſi prius centum educebat, de-
11 cem in ea relinquuntur. * Et ſicut om-
ne verbum ſcientię & intellectus, quod
ſciſcitatus eſt rex, inuenit in Daniele, C
Daniel. 1. & ſocijs decuplum ſuper cunctos ario-
los; in quo ſignificatur eos fuiſſe decu-
plo ſapientiores, id eſt, multo ſapien-
tiores, & omnibus in rebus eruditio-
res; ita peccatum reddit numerum bo-
norum operum decuplo minorẽ, quia
non vnius alicuius, ſed omnium virtu-
tum opera minuit, & omnibus modis
efficit imperfectiora: Præterea decimæ
mille ſunt centum, & decimæ centum
ſunt decem: decimæ autem lege Deo
dicatæ erant. Quoniam ergo bona ope
ra, quæ manent in peccatore, Deus ſi-
bi vendicat, & eis vtitur, cum eum ad D
ſe conuertit: iure ex mille dicuntur ma
nere centum, & ex centum decem. Ca
ueat tamen peccator, ne diu differat
conuerſionem, nam & hæc, quæ relicta
erant, paulatim amittet, ſicut de Iudęa
Iſai. 6. deſolata dictum eſt ab Iſaia: Et adhuc
in ea decimatio, & conuertetur, & erit
in oſtenſionem ſicut terebynthus. Hie-
ronymus legit: Et adhuc in ea erit de-
cimatio, & rurſum erit in deprædatio-

A nem, atque ita exponit: Tanta erit in-
felicitas reſidui populi, vt ad compara-
tionem prioris multitudinis vix deci-
ma pars remaneat. Cumque & in ipſa
terra fuerit ſolitudo, rurſum ipſæ reli-
quiæ erunt in deprædationem, in tan-
tum, vt terebyntho, & quercui, quæ
glandes amiſerint, comparetur. * Le- 12
ctio Hieronymi conuenit omnino cum
tranſlatione LXX. & cum Hebræo, &
cum eo, quod nos modo habemus, ſi re
cte intelligatur, nam in oſtenſionem
eſſe dicitur, quod iam deſolatum om-
nibus ſpectandum, atque irridendum
B relinquitur, iuxta illud Pſa. 21. Omnes
videntes me deriſerunt me, locuti ſunt
labijs, & mouerunt caput. Illud autem
ושבה, hoc eſt, & conuertetur, iuxta Et cõuertetur, pro
conſuetudinem ſcripturæ idem valet, Et iterũ.
atque, Et iterum. Vt Dan. 9. Ab exitu
ſermonis vt iterum ędificetur Ieruſalẽ.
Et paulo poſt: Et rurſum ædificabitur
platea, quibus locis pro, Iterum, eſt in
Hebræo idem verbum.

HISTORIA.

Quærite me, & viuetis. Hieronymus: Regul.
C Mos eſt ſcripturarum ſemper aduerſis
læta ſubiũgere, & poſt quã triſtia Deus
fuerit comminatus, ad pœnitentiam
eos, quos terruit, prouocat. Vt Iſai. 1.
Terra veſtra deſerta, ciuitates veſtræ
ſuccenſæ igni, regionem veſtram corã
vobis alieni deuorant, &c. Et cum mul
ta minantia dixerit, nihilominus pau-
lo poſt ad pœnitentiam eoſdem prouo
cat, vt mala illa effugiat: Lauamini,
mundi eſtote, auferte malum cogita-
tionum veſtrarum ab oculis meis. Ita
nunc poſt minas captiuitatis: Quærite
me, inquit, & viuetis, id eſt, effugietis
D hanc vaſtitatem, & maximas captiui-
tatis miſerias, quas comminatus ſum:
nec enim vos perire, & capi cupio, ſed
viuere.

Et nolite quærere Bethel. Abijcite om- 13
nia idola, quæ colebatis in Bethel, &
in Galgala, vt Hoſ. 4. diximus.

Et in Berſabe non tranſibitis. Berſabe Berſabe.
vltima Iudææ, & totius terræ promiſ-
ſionis vrbs erat verſus Auſtrum iuxta
Geraræ, & Ægypti ſolitudinem, ſicut

Dan

A Dan vltima eſt verſus Septemtrionem. Inde Dauid. 1. Paralip. 21. dicitur numeraſſe populum à Dan vſque ad Berſabe. Hodie Giblin dicitur, parua villa iam, & quatuor leucis diſtans à Gaza. In hac habitauit Abraham, & ex eo, quod ipſe, & Abimelech in fœdus mutuũ iurarunt, dictus eſt locus בארשבע Berſabe, id eſt, puteus iuramenti. Geneſ. 21. Idcirco vocatus eſt locus ille Berſabe, quia ibi vterque iurauit, & inierunt fœdus pro puteo iuramẽti. Lxx. tàm in eo loco Geneſis, quàm in hoc Hamos pro Berſabe dixerunt Φρέαρ τοῦ ὁρκισμοῦ, ſiue τοῦ ὅρκου, id eſt, puteus iuramenti. Hier. vero interpretatur etiã puteus ſeptem, quoniam, שבע vtrumque ſignificat, iuramentum, & ſeptem: dixit enim Abraham: ſeptem agnas accipies de manu mea, vt ſint mihi in teſtimonium, quoniam ego fodi puteum.

14 * Ex quibus arbitror vnico, e, in fine ſcribendum eſſe Berſabe accentu in penultima collocato, quoniam, ע, in fine horum nominum aliquando Lxx. & eos ſecutus Hieronymus vertunt in, e, vt Ioſue, Hoſee, Thecue, 2. Paralip. 11. & Hamos. 1. & ita apud Ioſeph. legimus lib. 1. Antiq. capit. 12. Et conditiones, inquit, pacis bona fide vtrimque ſeruandas dixit fœdere cum eo ſuper puteo quodam icto, qui Berſabe vocatur, ea vox iuramenti puteum ſignificat, & id nomẽ & hodie locus ſeruat, &c. In hac vrbe duæ tribus idola aliquando adorabant. In tantum autem (vt ait Hieronymus) ſimulacrorum cultu furebat Iſrael, vt nequaquam contentus idolis ſuis ad aliena tranſiret. Ideo illi dicitur: Et in Berſabe nõ tranſibitis. Ad aliena, inquit, Hieronymus, quoniam, & ſi hæc vrbs eſſet in tribu Simeonis, vt ipſe etiam admonuit in Locis Hebr. & ex Ioſue. 19 conſtat, tamen ſors tribu Simeonis erat intra ſortem tribus Iuda. Ioſue. 19. Hæc eſt hæreditas filiorum Simeon iuxta cognationes ſuas in poſſeſſione, & funiculo filiorum Iuda, quia maior erat, & idcirco filij Simeon poſſederunt in medio hæreditatis eorum, &c. Inde Ioſue. 15. Berſabe ponitur inter ciuitates Auſtrales Iudæ.

Quoniam Galgala captiua ducetur. 15
Eleganter per irriſionem ad nominum etymologias alludit prædicens horum locorum captiuitatem, nam Galgala dicitur à גלגל quod eſt voluere, ſiue auferre, & in Heb. eſt גלגל גלה יגלה, id eſt, Galgala migrãdo migrabit, quod conſonat non ſolum ſono, ſed etiã ſenſu cũ eius etymologia, ac ſi dicat: Voluetur, & auferetur. Simile eſt illud Ierem. 48. Contra Heſebon cogitauerũt mala, Heſebon enim cogitationem ſignificat, vt ex etymologia planum eſt, חשב enim ſignificat cogitare, & Hier. B docet lib. 5. in Iſai. cap. 15. Bethel etiã, id eſt, Domus Dei, per irriſionem dicta eſt Bethauen, id eſt, domus vanitatis, aut inutilis, aut idoli, vt Hoſ. 4. num. 31. latius explicauimus, hæc enim tria ſignificat און. Ideo nunc de Bethel ait iuxta Hebreum: Et Bethel erit in auen, id eſt, erit in vanitatem, erit vanitas, erit inutilitas, id eſt, euertetur, atque in nihilum redigetur. Si quis autem miretur Galgalæ captiuitatem prædici, cum non eſſet vrbs decem tribuum, ſed duarum: ſciat in excidio multarum vr- C bium decem tribuum exciſam quoque eam fuiſſe, quoniam erat prope Iordanem, & coniuncta vrbibus Iſraelis. Sed Berſabe, quæ longius ab illis diſtabat, eratque ad Auſtrum, non eſt eo tempore capta, & ideo nihil de illa loquitur Propheta.

Quærite dominum, & viuite. Ita eſt 16
in Hebræo, & ita erat in verbis ſuperioribus. Quærite me, & viuetis. Sed maiorem energiam habet, *Viuite*, ita enim ſolet loqui ſcriptura, vt ſignificet Regul.
D continuo id futurum eſſe, quod promittit, & ideo mauult imperando loqui, vt res certiſſima, præſenſque intelligatur, quàm promittere quaſi futuram. Vt Pſalm. 33. Accedite ad eum, & illuminamini, id eſt, ſi accedatis, continuo illuminabimini, vt Hoſ. 10. num. 36. adnotauimus.

Ne forte comburatur, vt ignis, domus Ioſeph. id eſt, Ne forte ardeat, vt ignis, ſicut & Lxx. verterunt, ἀναλάμψῃ, id eſt, reſplendeat, ardeat. Domum Ioſeph decẽ tribus intelligit, vt ait Hier. & nos in vltimo præludio num. 3. admonui-

Domus Ioſeph.

monuimus. Tribus enim Ephraim, ex quafuit Ieroboham primus decem tribuum rex, appellatur tribus Ioſeph, quoniam Ephraim filius Ioſeph fuit, & fratri ſuo maiori Manaſſæ prælatus eſt, Geneſ. 48. vnde Apoc. 7. tribus Manaſſæ ſuo nomine appellatur inter alias, tribus vero Ephraim dicta eſt tribus Ioſeph. Sicut igitur decem tribus appellantur ſæpe Ephraim, ita eadem ratione appellantur domus Ioſeph. A

Et non erit qui extinguat Bethel. id eſt, Ipſi Betheli, vt ex Hebr. & ex Græco manifeſtum eſt: hoc eſt, neminem habebit Bethel, qui ignem eius extinguat. B

TROPOLOGIA.

17 Bethel, cum domum Dei ſignificet, merito poſtea propter idola dicta eſt Bethauen, id eſt, domus vanitatis, aut nihili. Illi ergo Bethel quærunt, qui ſimulant ſe Deum quærere, & eius cauſa laborare, re autem vera quærunt idola ſua, diuitias, & inanem gloriam. Galgalis Ioſue circumcidit filios Iſrael cultris lapideis, vbi poſtea idola adorata ſunt. Quare illi intrant in Galgala, qui carnem ſuam crucifigere videntur cum vitijs, & concupiſcentijs, non in Dei gloriam, ſed in ſuam, vt appareant hominibus ieiunantes, & glorificentur ab eis. In Berſabe, vbi habitauit Abraham, & religionem ſuam iureiurando teſtatus eſt, illi tranſeunt, qui veterum patrum vitam, & religionem venerari, atque imitari velle videntur, ſed nihil minus faciunt, nam quæ illi in Dei cultum ex animo faciebant, ipſi in idolorum honorem faciunt ſæculi lucris, & gloriæ, & ventri ſeruientes, eiſque hoſtias illas immolantes, quas patres omnipotenti Deo ſemper immolabant. At non viuunt qui hæc quærunt, mundus enim tranſit, & concupiſcentia eius, & Galgala captiua ducitur, & Bethel fit inutilis, peritque labor ille multorum annorum, quo in huiuſmodi idolorum cultu deſudatum eſt, & mors imminens docet nullius fuiſſe pretij, quæ tanta animi contentione quærebãtur, nihilque prodeſſe theſauros, & honores in diem iræ, & vindictæ. Quod ſi ne C D

Hypocritæ.

Ficta religio.

que tunc Deum quærant, vt viuant; ardebit, ſicut ignis, domus Ioſeph, id eſt, factio eorum, qui idola, quàm Deum, adorare maluerunt, & ſuccendetur, & non erit qui extinguat Betheli, ducetur in ignem inextinguibilem Bethel, quæ nomen quidem habebat domus Dei, & profeſſionem Chriſtianitatis, ſed erat re vera domus idolorum, & domus vanitatis. A

HISTORIA.

18
Qui conuertitis in abſynthium iudicium. Ideo ſubuertimini, quia iniquiſſimis operibus Deum ad amaritudinem, & ad iracundiam prouocatis. Abſynthium enim, quia amariſſima herba eſt, pro amaritudine ponitur. Amaritudo autem nonnunquam triſtitiam, iramque ſignificat, vt Hoſ. 14. Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum: nonnunquam peccata ipſa, quæ iram efficiunt, vt Hoſ. 12. Ad iracundiã me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis. Præterea iudicium præter notam ſignificationẽ proprie in ſcriptura ſignificat id, quod quiſque facere debet, vt recte, ſancteque viuat, vt Pſalm. 105. Beati, qui cuſtodiunt iudicium, & faciunt iuſtitiam in omni tempore. Iſai. 5. Expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas; & iuſtitiam, & ecce clamor. Ita illud accipitur Pſal. 36. Et lingua eius loquetur iudicium, id eſt, docebit, quid quiſque facere debeat, vt ſancte viuat. Poſſumus igitur hæc de regibus, & iudicibus intelligere, *Conuertitis iudicium in abſynthium.* id eſt, inique iudicatis, & pauperes opprimitis, atque ita Deum ad amaritudinẽ, & irã prouocatis. Sed præſtat vt de omnibus intelligamus, vt ſit ſenſus. Pro ſanctitate, quam habere debueratis, pleni eſtis amaritudine, & peccatis. B C D

Amaritudo.

Iudicium

Et iuſtitiam in terra relinquitis. id eſt, Sinitis illam iacere, & quieſcere, hoc enim ſonat verbum הִנִּיחוּ non exercetis eam. Poteſt autem ſimiliter Iuſtitia & pro iudicis iuſtitia accipi, & pro ſanctitate.

Facientem Arcturum & Orionem. Hebræi nouam hinc ſententiam incipi vo- 19
lunt, & primo caſu accipiunt: Faciens

A Arcturum, &c. Similiter & Lxx. Hie-
ronymus vero connectit cum præce-
dentibus hoc ſenſu; Iuſtitiam in terra
relinquitis, quæ fecit Arcturū,&c. Nec
ignorauit genera non conuenire, quo-
niam facientem in Hebr. maſculinū eſt
עשה, ſed ſcit etiam ſcripturam ſæpe
genera mutare, quoniam ſenſum po-
tius ſpectat, quem verba. Quod atti-
net ad ſenſum, nihil refert, noua ne ſen
tentia incipiat, an ea, quæ iā cœperat,
protendatur, & vtrum Facientem ver-
tas, an Faciens, eſt enim idem. Sed con
textus, ſi recte rem conſideremus, exi-
git omnino, vt vertatur, Facientē Ar-
B cturū, &c. ita enim apte cohæret, quod
dicitur cum præcedentibus. At ſi ver-
tas, Qui facit Arcturum, &c. tota ora-
tio pendet, & ſemper manet inchoata,
non enim intelligitur quid dicatur de
eo qui facit Arcturum, & Orionē. Opti
me ergo vertit Hieronymus: ſed mal-
lem ſubaudiri id, quod proxime præceſ
ſit; Relinquitis in terra, ac ſi diceret, Re
linquitis in terra iuſtitiam, relinquitis
in terra facientem Arcturum: quomo-
do videtur intellexiſſe Chaldæus, qui
ait: Deſierunt timere à facie Domini,
20 qui fecit Arcturum, & Orionem. * Sed
C quoniam ex Hebrææ vocis proprieta-
te interpretati ſumus, Relinquitis in
terra, id eſt, iacere, & quieſcere ſinitis:
erit ſenſus: Non eſt vobis curæ Deus,
obliti eius eſtis, neque eum per oratio-
nem alloquimini, nec per bona opera
veneramini, cū ſit tantus, ac tam potēs,
vt fecerit ipſe Arcturū, & Orionē, &c.
Etenim quæ quieſcere ſinimus, relin-
quimus, & obliuioni tradimus. Sed au-
get multum quod additur, *In terra*, &
ſignificat Deum in terra iacere inter ip
ſos. i. contemni, vt rem ignobilem, &
abiectam, & neminem eſſe, qui tollat è
D terra iacentem. Quæ autē ſequuntur,
omnia ad amplificandā Dei potentiam
pertinent, quod omnium rerum crea-
tor ſit, & omnium habeat imperium, vt
cap. 4. iam expoſuimus, cū dicebat: For
Arcturus. mans ventos, & creans ſpiritū, &c. Ar-
cturus eſt ſtella in ſigno Bootę poſt cau
dam maioris vrſæ. Sunt enim duæ vrſæ
Septemtrionali polo nixæ, velut axe
quodam, quæ dicuntur ἄρκτοι: maior

A vrſa dicitur Helice, minor Cynoſura,
quas nautæ diligēter obſeruant. Bootes Bootes.
vero, ſiue Arctophylax, id eſt, vrſæ cu-
ſtos, eſt ſidus prope maiorem vrſam, ita
dictum quod eam à tergo, quaſi cuſtos,
ſubſequi videatur. Huius ſtella quæ-
dā dicitur Arcturus, quaſi cauda vrſæ.
Orion ſignum eſt iuxta Tauri ſidus. Me 21
minit autem Orionis, & Arcturi, quod Orion.
illis apparentibus imbres, & tempeſta-
tes oriātur. Dicitur enim Orion (quā-
uis Ouid. lib. 5. Faſt. & alij aliunde de-
ducant) ob ὀρίνειν, id eſt turbare, quod
mare, & terram tempeſtatibus turbet.
Ex quo illud Virgilij.
B *Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus* 1. Æne.
Orion. Et
Dū pelago deſæuit hiems, & aquoſus Oriō. 4. Æne.
Arcturus die ab ortu caniculæ quin
quageſimo oritur ſiue Nonis Septem-
bris, auctore Columella, lib. 2. cap. 4. &
eius ortus, atque occaſus tempeſtates
concitant. Inde Plautus in Redente ita
ipſum loquentem facit: Increpui hiber
num, & fluctus moui maritimos. Orio-
nem Plinius li. 18. cap. 28. oriri dicit vj.
Kal. Iunij. Ouidius vero lib. 6. Faſtorū
xvj. Kal. Iulij. Tametſi quod de horum
ſiderum ortu diximus temporibus illis
C congruit: nunc propter gradus, quibus
ab eo tempore mutata eſt longitudo
ſtellarum, ortus etiam dies mutatus eſt:
Oriturque Arcturus Salmanticæ qui-
dem Calendis Octobris, Orion pridie
Calend. Iunij Mox idem Plinius: Ante
omnia autem, inquit, duo genera eſſe
cœleſtis iniuriæ meminiſſe debemus.
Vnum quod tempeſtates vocamus, in
quibus grandines, procellæ, ceteraque
ſimilia intelliguntur: quæ cum accide-
rint, vis maior appellatur. Hæc ab hor
ridis ſideribus exeunt, vt ſæpius dixi-
mus, veluti Arcturo, Orione, Hœdis.
D His igitur verbis Propheta Dei poten-
tiam demonſtrat, quod ipſe tempeſta-
tes in terra, & in mari cōcitet per exor
tum horum ſiderum, atque omni tem-
pore poſſit, quoniam Arcturus hieme
oritur, Orion æſtate. * Quod ad tranſ-
lationē attinet, probatur illa interpreti 22
Chaldæi, & recentioribus, interpreti-
bus vt videlicet כימה ſit Arcturus, &
כסיל Orion. At ipſe Hieron. videtur
ſibi

ſibi repugnare: nam neque כסיל ſem-
per eodem modo vertit & כימה nunc
Arcturum interpretatur, nũc Hyadas,
nunc Pleiadas. Nam Iob. 9. vbi legimus
Qui facit Arcturum & Oriona, & Hya
das, & interiora Auſtri, pro כסיל po-
ſuit Oriona, vt hic in Hamos, ſed
כימה vertit Hyadas, LXX. Arcturum.
& pro עיש Arcturum. Et cap. 38. Num
quid coniungere valebis micantes ſtel
las Pleiadas, aut gyrum Arcturi pote-
ris diſſipare? Pro כסיל hic vertit Arctu
rum, non Orionem, vt ſolet, & ibi ver
23 terunt Lxx. * Pro כימה poſuit Plei-
adas cum Lxx. Res eſt explicatu diffici-
lis propter ſententiarum varietatem,
& quia antiquorum Hebræorum libris
caremus. Mihi videtur Hebræos, quia
parum de natura ſiderum philoſopha-
bantur, pauca nomina habuiſſe ſtella-
rum, atque vno multas notaſſe, præſer
tim ſi aut ſplendore, aut efficiendi vir-
tute ſimiles eſſent. Inde factum eſt vt
כימה nunc ſignificet Arcturum, nunc
Hyades, quia pluuias efficiunt vt Ar-
cturus, vnde Virg.
1. Eneid. — *Vnde imber, & ignes*
Arcturum, pluuiaſque Hyadas, gemi-
noſque Triones.
Quæ ideo Hyades dictæ ſunt, ab ὕειν,
quod eſt pluere. Ouid. 5. Faſt.
Ora micant Tauri ſeptem radiantia flam
mis,
Nauita quas Hyadas Graius ab imbre
*vocat.**
Latine ſuculæ dicuntur errore eorum,
qui primi hoc vocabulo vſi ſunt, quaſi
dictæ eſſent Græcis ab ὗς, quod eſt ſus,
ſi Tironi Ciceronis liberto credimus
in ſuis Pandectis, quem refert Gellius
24 lib. 13. cap. 9. * Eodem nomine ſignifi-
cari Pleiadas, (quas Latini, quod veris
fine exoriantur Vergilias vocant) tra-
dunt Hebræi. Abraham enim Heſdræ
filius ſcripſit כימה vetuſtioribus He-
bræis ſeptem eſſe ſtellas in fine ſigni
Arietis, è quibus ſex conſpiciuntur,
quas ego omnino Pleiadas eſſe exiſti-
mo, de quibus Ouid. ait:
4 Faſtorũ *Pleiades incipient humeros releuare pa-*
ternos,
Quæ ſeptem dici, ſex tamen eſſe ſolent.
Tametſi Pleiades non ſunt in ſigno A-
A rietis, ſed in Tauro, qui Arieti proxi-
mus eſt. Ideo Lxx. Iob. 38. & Symma-
chus, atque Theodotion hic πλειάδα
verterunt. Nec miremur ſingulari nu-
mero vertiſſe, nam & Ouid. dixit:
Quatuor autumnos Pleias orta facit. Lib. 1. de
Videntur autem nominis communio- Pōt. Eleg.
nem expropinquitate loci habere, vici 9.
næ enim ſunt Hyadibus Pleiades, vt
docet Macrobius lib. 1. in ſomnium Sci
pionis. cap. 18. Nam Hyades in fronte
Tauri ſunt, Pleiades vero in dorſo, vt
quidam putant. Aulus Gellius loco iã
B indicato paulo aliter. Stellæ autem iſtę
(inquit, loquiturque de Hyadibus) nõ
in capite Tauri ſunt, vt Tito dicit (nil
lũ enim videtur præter eas ſtellas Tau
ri caput) ſed ex ita circulo, qui Zodia-
cus dicitur, ſitæ, locatæque ſunt, vt ex
earum poſitu ſpecies quædam, & ſimu
lacrum eſſe videatur tauri capitis: ſicut
ceteræ partes, & reliqua imago Tauri
conformata, & quaſi depicta eſt locis,
regionibuſque earum ſtellarum, quas
Græci πλειάδας, nos Vergilias voca-
mus. Et quod ſimul fere oriantur, nam
Pleiades tertio Idus Maij exoriuntur,
C Hyades vj. Kal. eiuſdem menſis, vt ex
Ouid. 5. Faſt. intelligimus. Eodem mo
do כסיל proprie ſplendorem ſignifi-
cat, vt Hiero. refert ſe ab Hebræo ſuo
accepiſſe. Ideo vertit. Iſai. 13. Quoniã
ſtellæ cœli, & ſplendor earũ כסיליהם,
& Symmachus hic in Hamos ſtellas trã
ſtulit.* Nomen igitur commune pro- 25
prie tribuitur quibuſdam ſtellis pro-
pter inſignem ſplendorem, vt Orioni,
de cuius ſplendore Virg.
Armatumque auro circumſpicit Oriona. 3. Æneid.
Et Lucanus.
Enſiferi nimium fulget latus Orionis.
D Inde in verbis iam indicatis Iſaiæ pro
כסיליהם Lxx. verterunt, Orion, &
omnis ornatus cœli. Tribuunt etiam
Arcturo, & Heſpero. Nam Lxx. Iob. 9.
& Theodotion hic Heſperum verte-
runt, ſiue veſperum. Heſperum autem,
& Arcturum multum micare norunt
omnes.

Qui vocat aquas maris. Aquas maris
ad ſe vocare dicitur, quia ſubtiliores
eius partes calore in altum ſubleuat, &
inde pluuiam efficit, quam ſuper terrã
effun-

effundat, vt recte Hieron. interpretatur, & Greg. Nyſſenus in libro in Hexahemeron, non longe à fine.

ALLEGORIA.

Apoſtoli, & apoſtolici viri Orion, & Arcturus.

26 Poſtquam Iudæi iuſtitiam in terra reliquerunt, id eſt Chriſtum abiecerunt, qui factus eſt nobis iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio, Deus oſtendit in cælo Eccleſiæ Arcturum, & Orionē, quibus pluuias magnas, & tempeſtates excitauit, ideſt, viros cœleſtes, & quaſi ſtellas micantes, nempe apoſtolos duodecim, qui quaſi Orion, primum orti ſunt, deinde paulo poſt quaſi Arcturus alij orti ſunt, Paulus, & Barnabas, Clemens, Silas, Timotheus, Titus, qui corda hominum commouerunt, & terruerunt, & largis diuini verbi imbribus terram irrigarunt. Tunc conuertit in mane tenebras, id eſt, gentes ad lucem Euangelij adduxit, & lucem fecit, quibus Paulus ait. Ephe. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Et diem mutauit in noctem, quia Iudaicus populus olim luce fidei clarus tenebris incredulitatis iuſto Dei iudicio obſcuratus eſt. Atque ex eo tempore ſemper vocat aquas maris, & effundit in terram: quia doctores ex gentilitate aſſumit, & quaſi maris ſalſi vapores æthereo calore ſuſpenſos excolat, & eliquat in dulcem pluuiarum ſaporem, vt cœlum, id eſt, Eccleſiā, operiat nubibus, & paret terræ pluuiam verbi cœleſtis.

TROPOLOGIA.

Iuſtitia paradiſus colendus ab homine. Gen. 2. Pſal. 102.

27 Miſerabilis peccatorum cæcitas eſt, quod relinquant in terra iuſtitiam, quę tota hominis ſubſtantia eſt, & vita, quę ſeiungit filios lucis à filijs tenebrarū, & gehennæ: hæc eſt enim paradiſus ille, quem homo cuſtodire, & colere debebat, ſicut ſcriptū eſt: Tulit ergo Dominus Deus hominem, & poſuit eum in paradiſum voluptatis, vt operaretur, & cuſtodiret illum. Et de hoc opere legimus: Exibit homo ad opus ſuū, & ad operationem ſuam vſq; ad veſperam. Sed multo miſerabilior eſt, quod A relinquat, ac fugiat facientem Arcturum & Orionē, conuertentem in mane tenebras, & diem in noctem mutantem. Niſi enim hoc faceret, inueniret prioribus malis medicamenta.

Quomodo Deus tempeſtatem excitet in peccatoribus vt côuertantur.

28 * Arcturum & Orionem Deus facit, cum in peccatore fallacem illam tranquillitatem, & quaſi ſerenitatem, qua in peccatis vtcunque fruebatur, perturbat, & tempeſtates concitat timore mortis, & ignis æterni, nec non ipſa ante actæ vitæ turpitudine, ſiue inſigni aliqua ignominia, atque ſalutis bonorum ve iactu- B ra. Pugnant hinc amor, & timor, inde antiqua conſuetudo, & illecebræ voluptatis, quaſi contrarij venti inter ſe mutuo certantes, & maria miſcentes. Quorum fluctus, atq; æſtus, qui videre procul volet, atque eos imitari, qui è ſumma rupe in littore aliorum naufragium ſpeculantur, legat octauum confeſſionum Auguſti. Vbi etiam imbres videbit, qui ſequuntur cum in humanis cordibus ignis, grando, nix, glacies, & ſpiritus procellarum faciunt verbum eius: Vbi vero, inquit, à fundo arcano alta C conſideratio contraxit, & congeſſit totam miſeriam meam in cōſpectum cordis mei, oborta eſt procella ingens ferens ingentem imbrem lacrymarum. Et mox: Ego ſub quadā fici arbore ſtraui me neſcio quo modo, & dimiſi habenas lacrymis, & proruperunt flumina oculorum meorum, acceptabile ſacrificium tuum.

8. Conf. c. 12.

29 * Huiuſmodi etiam tempeſtatem ſentiebat, qui clamabat: Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Miſerere mei Domine, quoniam infirmus ſum, ſana D me Domine, quoniam conturbata ſunt oſſa mea, & anima mea turbata eſt valde. Et poſtea: Laboraui in gemitu meo, lauabo per ſingulas noctes lectum meū lacrymis meis ſtratum meum rigabo. Eandem ferebat mulier peccatrix, quę ſtās retro ſecus pedes eius, lacrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis ſui tergebat, & oſculabatur pedes eius, & vnguento vngebat. Sed poſt tempeſtatem facit Dominus tranquillum, & conuertit tenebras animi in clarū mane, vt exultent oſſa humiliata, & videat lucem, qui ſedebat in tenebris, & in vmbra.

Pſal. 6. Luc. 7.

vmbra mortis, ad dirigẽdos pedes ſuos
in viam pacis. Ita Auguſtinus cum diui
nitus admonitus Pauli verba legiſſet
8. Conf. poſt illas lacrymas: Statim, inquit, qua-
c. 12. ſi luce ſecuritatis infuſa cordi meo om
nes dubitationis tenebræ diffugerunt.
Tum interiecto, aut digito, aut neſcio
quo alio ſigno, codicem clauſi, & tran-
30 quillo iam vultu indicaui Alipio. * Sed
quoniam ſæpe poſt ſerenitatem, & lu-
cem conuerſionis ſequitur caligo pro-
bationis, caſtigat enim Dominus omnẽ
filium, quem recipit, &, vt magnus
poeta ait.
Virgi. 6. *Nox atra caput triſti circumuolat vmbra.*
Æne. merito additur: Et *diem in noctem mu-
tantem*. Quam nocte ſentiebat in pro-
Iob. 17. batione ſua Iob, cum dicebat: Caliga-
uit ab indignatione oculus meus, &
membra mea quaſi in nihilum redacta
ſunt. Tunc ergo peccator relinquit fa-
cientem Arcturum, & Orionẽ, & con-
uertentem in mane tenebras, & diem
in noctem mutantem, cum facit ſibi
frontem mulieris meretricis, & erube-
ſcere neſcit, ſed peccatum ſuum, quaſi
Sodoma, prædicat, & lætatur in rebus
peſſimis, conſultoque fugit quidquid
excitare poſſet ad pœnitentiam, & ſe-
cundum duritiem ſuam, & impœnitẽs
cor quaſi diuinæ miſericordiæ fontes
obſtruit. Recte autem cum his cohæret,
quod ſequitur: *Qui vocat aquas ma-
ris*, &c. Terra animæ noſtræ poſt male-
dictionem ſpinas, & tribulos germinat,
ad cætera, quæ iuuare poſſent, ſterilis,
niſi gratiæ cœleſtis imbribus irrigetur.
Si quid etiam germinare cœperit, are-
ſcet deficiente pluuia, ſicut ait ſanctus
Iob: Si continuerit aquas, omnia ſicca-
Iob. 12. buntur: quia (vt ſcribit Greg. 11. Mor.
c. 6.) Si ſancti ſpiritus gratia ab audiẽtis
mente ſubtrahitur, areſcit protinus in-
tellectus, qui iam per ſpem vireſcere
31 in audiẽte videbatur. * Quod autem nõ
aquam, ſed aquas memorat; pluralita-
tis appellatione ad ſeptiformem dono-
rum ſpiritualiũ gratiam recurrit: quia
quaſi tot aquis vnuſquiſque infunditur
quot donis repletur, &c. Idcirco ne pri
mæ pluuiam conuerſionis ſatis eſſe pu
taremus, poſtquam dixit: Facientẽ Ar-
cturum, & Orionem, recte ſubiecit, *Qui*

A *vocat aquas maris, & effundit eas ſuper
faciem terræ*. Et quoniam dixerat. Et diẽ
in noctem mutantem, quod in proba-
tione conuerſorum fieri diximus, ne id
ira potius, quam miſericordia fieri puta
retur, & Deum, quaſi in ira, continete
miſericordias ſuas, effundere aquas di-
citur ſuper faciẽ terræ, vt eorum Deũ
ſemper miſereri intelligamus, quibus
iratus videbatur, nec iram illam eſſe,
ſed miſericordiã. Nec dixit; Aquas fon-
tium, aut fluuiorum, quæ poſſunt are-
ſcere, ſed aquas maris, quod profundiſ-
ſimum eſt, & ſemper aquis exundans.
B Mare eſt immenſa, atq; inexhauſta Dei Dei boni
bonitas, ex quo, ſine noſtris meritis tas mare.
Deus vocat, atque haurit per miſericor-
diam ſuam auxilia gratiæ, id eſt, aquas,
quas ſuper faciem terræ noſtræ effun-
dit. Licet & aliter interpretari, ac for-
taſſe melius: mare eſſe abyſſum, atque Mare mi-
profunditatem miſeriæ noſtræ, quę in- ſeria no-
uocat abyſſum diuinæ miſericordiæ. ſtra.
* Ac ſicut ſol caloris vi craſſiori parte 32
aquarum relicta ſubtiliorem, ac puriorem leuat in aerem, condenſatamque
in aquam reſoluit, qua terra fecunde-
tur: ita Deus ſuæ immenſæ charitatis,
C & miſericordiæ calore ex mari miſeriæ
noſtræ non ſecernit, quod terrenum,
& amarum eſt, ſed quod eſt ſubtilius, &
purius, id eſt, non tam conſiderat pecca
ta noſtra vt tranſgreſſiones ſuæ legis
ex inobedientis animi ſuperbia prote-
ctas, quam vt calamitates quaſdam na-
turæ à ſe conditæ, ac redemptæ, olimq;
primi parentis iniquitate vitiatæ, pro-
næ ad malum, tardæ ad bonum, quę nõ
quod vult bonum, hoc facit, ſed quod
non vult malum, illud operatur: Hæc Rom. 7.
tanta miſeria ob oculos poſita bonus,
& miſericors commouetur, & ex pecca
D tis noſtris aquas gratiæ quodammodo
elicit, quas effundas ſuper nos ſicut
Hoſ. 2. commemoratis ſceleribus ſyna-
gogæ, quibus potius ad iram prouoca-
ri debuit, ait: Propter hoc ecce ego la-
ctabo eam, & ducam eam in ſolitudi-
nem, & loquar ad cor eius, &c.

HISTORIA.

Qui ſubridet vaſtitatẽ ſuper robuſtũ. 33

id

A id eſt, Qui fortibus magna mala iratus comminatur, & illos perdit, cum vult. Tacite autem vult, vt Iſrael, qui ſe fortem putabat, hoc de ſe intelligat. Ceterum recentiores transferunt: Qui fortificat vaſtitatē, ſed obliti fortaſſe quomodo veteres tranſtulerint. Vbi nos (inquit Hiero.) diximus: Qui ſubridet: Aquila interpretatus eſt ὁ μειδιῶν. Proprie autem μειδίαμα dicitur quod nos ſubriſionem poſſumus appellare, quando quis iraſcitur, & apertis paululum labijs ſubridere ſe ſimulat, vt iræ oſtendat magnitudinem. Quod Hieronymus ait videmus apud Homerum, & B Virgil. in magnis viris contumelia prouocatis, & iram riſu quaſi diſſimulantibus: vt.

9. Æneid. *Olli ſubridens ſedato pectore Turnus.* Et:
10. Æneid. *Ad quem ſubridens mixta Mezentius ira,*
Nunc morere, aſt de me diuum pater, atque hominum rex
Viderit. ——

Eſt ergo Subridet, ſubridendo comminatur. Subridet autem omnem humanam fortitudinem, quod comparatione ſuæ nihil ſit.

ALLEGORIA.

34 Quis eſt, qui neſciat, quantam vaſtitatem miſerit Deus ſuper populum Iudæorum olim robuſtum, & fortem, & quem timebant nationes? quam miſerabiliter vaſtatus à Romanis ſit? Venit etiam depopulatio ſuper potentem, qui olim prophetas habebat, & Deum audiebat loquentem, ac eſurientibus nationibus, & vel micas optantibus ſolus cœleſtium ciborum menſa ſatiabatur. At poſt illam perfidiam, in qua etiā nunc eſt, ita direptus, & ſpoliatus eſt, vt ex tot diuitijs, & cibis ſolum ſcripturarum corticem retinuerit, atque ita D obduratum, vt mandi nequeat, ſed fame contabeſcat.

TROPOLOGIA.

Quomodo Deus humiliet ſuperbos. Quemadmodum propter miſeriam inopum, & gemitum pauperum exurgit Dominus, & ſuſcitat eos de terra, ac de ſtercore erigit; ita ſuper iuſtos, qui diuitijs ex Dei miſericordia acceptis, A quaſi ſuis efferūtur, ſeque iam robuſtos, & potentes arbitrantur, cum irriſione quadam, quod ſuperbiat terra, & cinis, vaſtitatem immittit, & depopulationem, dum ſe paululum ſubtrahit, & à tentatore in turpia crimina deduci ſinit, vt ſciant gentes quoniam homines ſunt. Hoc eſt quod poſtea docuit anima illa beata, quæ ſemper Deum verbo, & opere præter ceteras magnificauit, humilitatis prædicatrix & omnium virtutū exemplar integerrimum: Fecit potē- Luc. 1.
tiam in brachio ſuo, diſperſit ſuperbos mente cordis ſui. Depoſuit potentes de B ſede, & exaltauit humiles. Eſurientes impleuit bonis, & diuites dimiſit inanes.

HISTORIA.

35 *Odio habuerunt corripientem in porta.* Apud Hebræos, vt ſæpe ſe adnotaſſe dicit Hieronymus, iudicia fiebant in porta vt neque agricola ad cauſam veniēs frequentia ciuitatis, & nouo terreretur aſpectu, neque vrbis habitator longe ab vrbe properaret. Idem ait in illud Zach. 8 Veritatem, & iudicium pacis iudicate in portis veſtris. Adnotat & Gregor. 21. Mor. c. 14. Sed nullo adnotante eſt res in ſcriptura notiſſima, vt Ruth. 4. C Aſcendit ergo Bohoz ad portam, &c. 2. Reg. 15. Et mane conſurgens Abſalom ſtabat iuxta introitum portæ in via, & omnem virum, qui habebat negotium, vt veniret ad regis iudicium, vocabat Abſalom ad ſe. Hinc illud Iob. 31. Si leuaui ſuper pupillum manum meam, etiam cum me viderē in porta ſuperiorem. Et Pſal. 126. Non confundetur, cū loquetur inimicis ſuis in porta. Exponit autem Hiero Odio habuerunt me, vel alios prophetas, qui ad eos miſſi ſunt corripientes in porta. Ex quo videmus antiquam eſſe ſanctorum con- D ſuetudinem, & à propheticis vſque repetitam temporibus, concionandi in plateis, & vbicunque hominum multitudo audire poterat. Hoc & Salomon apertiſſime docet initio Prouerbiorū: Prou. 1. ſapientia, inquit, foris prædicat, in plateis dat vocem ſuam, in capite turbarū clamitat, in foribus portarū vrbis profert verba ſua dicēs, Vſque quo paruuli diligitis infantiam? &c. Hoc autem facit La-

In portis fiebant olim iudicia.

Vetus cōſuetudo ſanctorū concionādi in plateis.

cit ſapientia per viros ſapientes, & prædicatores veritatis.
36 *Loquentem perfecte*. Heb. loquentem תמימ id eſt, perfectiones, hoc eſt verba
perfecta, & ſancta, quibus homines ad
iuſtitiam colendam concitarentur. Lxx.
& Symmachus & Theodot. Sermonem
ſanctum. Quod magis indicat de ſermone prophetarum hæc dici.

ALLEGORIA.

Sicut prius propheras, ita poſtea Dominum prophetarum palam corripientem ſcelera ſua odio habuerunt. Verũque ipſe indicat. De locutione in porta,
id eſt, in publico ait Ioan. 18. Ego palam locutus ſum mũdo, ego ſemper docui in ſynagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus ſum nihil. De odio vero. c. 15. Nũc
autem & viderunt, & oderunt, & me, &
patrem meum, ſed vt adimpleatur ſermo, qui in lege eorum ſcriptus eſt. Quia
Ioan. 6. odio habuerunt me gratis. Idem perfecte locutus eſt eis, ſicut ait Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes: & miniſtri Phariſæorum teſtati ſunt: Nunquam ſic locutus eſt homo,
Ioan. 7. ſicut hic homo.

HISTORIA.

Prædã electam. Quidquid pretioſum
vobis, pulchrumque videbatur.
Domos quadro lapide ædificabitis. Id
37 eſt, Sectis arte, & politis lapidibus, pulcherrimas domos ædificabitis ex diuitijs per rapinam comparatis, ſed nõ habitabitis in eis, quia aut interficiemini,
aut captiui ducemini.
Vineas plantabitis amantiſſimas. In
Heb. Vineas deſiderij, Lxx. Vineas deſiderabiles, Idest, optimas, quas maxime
amabitis.

ALLEGORIA.

Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperẽ.
Pauper, quem Iudæi diripuerunt, Chriſtus eſt, de quo ſcriptum eſt Pſal. 108.
Et perſecutus eſt hominem inopem, &
mendicum, & compunctum corde mortificare, vt recte ait Rup. Ab eo prædam
electam tollebant, cuius cauſa dicebãt:
Mar. 12. Hic eſt hæres, venite occidamus eum,

A & habebimus hæreditatem eius. Quod
ſi quis Pauperem, poni malit, quemadmodum Lxx. conuerterunt iuxta antiquiorem, & probatiorem lectionem,
quam ſecuti ſunt Hier. & Theodor. de
Chriſto & apoſtolis exponemꝰ de quibus Pau. 1. Cor. 4. Vſque in hanc horã
& eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, &
colaphis cædimur, & inſtabiles ſumus,
& laboramus operantes manibus noſtris. Maledicimur, & benedicimus, perſecutionẽ patimur, & ſuſtinemus, blaſphemamur, & obſecramus: tanquã pur
B gamenta huius mundi facti ſumus, omnia peripſema vſque adhuc: Tam enim
Chriſto, quam apoſtolis poſt eius aſcenſionem abſtulerunt quantum in ipſis
fuit, prædam electam, animas videlicet
eorum, quos à fide auertebant, & multos qui crederent, deterruerunt.* Propter hoc & domos, & diuitias ſuas amiſerunt exciſi à Romanis. Ædificauerũt 38
domos quadris lapidibus, quia ſi Chriſtum occiderent, & apoſtolos expellerent, firmam ſe, & honeſtam manſionem habituros ſperabant in hæreditate, quam ab hærede occiſo auferebant,
C ſe enim ſemper fore doctores populi illius, & principes credebant. Talem ſiquidem manſionem in lapidibus quadris indicari docet illud Thren. 3. Conclusit vias meas lapidibus quadris, ſemitas meas ſubuertit. Idcirco pontifices & Phariſæi collecto conſilio ſoliciti dicebant: Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent noſtrum locum, & gentem. Itaq; illo occiſo quaſi lapide quadro ædificatas domos ſe habere credebant. Nec ſolum domos, ſed etiam vineas, ex quo hæredem apprehenſum
D eiecerunt extra vineam, & occiderunt,
id eſt, putabant in poſterum ſe iucundiſſime eſſe victuros, omnique voluptate fruituros amoto illo caſtigatore, & interturbatore ſuarum voluptatum. Sed quia neque hanc firmam manſionem in principatu ſuo, quam ſperabant, neque quietam, & tranquillam vitam conſecuti ſunt, domos ædificauerunt, & non habitauerunt in eis,
& vineas plantarunt, nec biberunt vinum earum.

Ioan. 11.

HISTO-

HISTORIA.

Et fortia peccata veſtra ideſt, Magno-
39 pere me irritantia, & fortiter in meam
miſericordiam, atque patientiam pu-
gnantia.

Hoſtes iuſti. Lxx. Conculcantes iu-
ſtum, quod ex odio, contemptuq; ori-
tur. Juſti autem dixit pro, Iuſtorum,
omnes enim Iuſtos oderant.

Ideo prudens in tempore illo tacebit Nõ
vos admonebunt tunc prudentes, &
ſancti viri, videbunt enim ſtultta id fie-
ri cum obſideamini à tanto, tamq; forti
exercitu, perſuadebuntque ſibi Deum
decreuiſſe tradere vos in hoſtium po-
teſtatem. vel: Tacebunt viri iuſti viden
tes tantam in iudicijs iniquitatem, vt
reſiſtere non poſſint. Vtrumq; ſenſum
proponit Hieron. poſteriorem recen-
tiores probant, ſed mihi prior videtur
præferendus, non enim dicit, Tacebit
in tempore iſto, ſed, In tempore illo,
quod ad rem remotiorem refertur, id
eſt, ad tempus captiuitatis. Quod con-
firmant verba ſequentia: *Quia tempus
malum eſt*, id eſt, plenum labore, atque
afflictione. Vnde merito ſequitur.

Quærite bonum, & non malum, vt vi-
40 *uatis*. Vt non interficiamini ab hoſti-
bus, vt a tantis obſidionis, & captiuita-
tis ærumnis liberemini.

*Et erit Dominus Deus exercituum vobi
ſcum, ſicut dixiſtis*. Nihil erat in ore fi-
liorum Iſrael frequẽtius quàm, Sit Do
minus Deus nobiſcum, hoc in ſacrifi-
cijs, & in omni ſermone precabantur.
Recte ergo ait: Si vultis hoc fieri, quod
optatis, & petitis, quærite bonum &
non malum. Non enim eſt alienum ab
Dicere. ſcripturæ conſuetudine, vt Dicere ſit
optando loqui, vt Pſal. 40. Inimici mei
dixerunt mala mihi: quando morietur,
& peribit nomen eius?

Et conſtituite in porta iudicium. Iuſte
iudicate, neque vt hactenus, pauperes
opprimatis.

Si forte miſereatur. Dubitantis more
loquitur ad rei difficultatem ſignifican
dam, & ad indicandum eorum arbitrij
libertatem. De qua re diximus in illud
Ioe. 2. Quis ſcit, ſi conuertatur, & igno
ſcat Deus, &c. Quaſi dicat: Fortaſſe nõ
omnino delebit vos, ſi hæc feceritis.

A *Dominus Deus exercituum dominator.* 41
Deus exercituũ etiã dominator dicitur,
quia nõ ſolum cœleſtibus exercitibus,
ſed & vniuerſis creaturis dominatur.

In omnibus plateis planctus. In plateas
conuenire ſolet hominum multitudo.
Significat ergo in locis frequentioribus
communem omnium lamentationem
eſſe audiendam, cum tempus captiui-
tatis aduenerit.

Et in cunctis, quæ foris ſunt. id eſt, In
omnibus vijs extra vrbem, vt tranſtu-
lere Lxx. Licet & de vijs vrbis, quæ
ſunt extra plateas intelligi queat.

B *Et vocabunt agricolam ad luctum*. Nõ
ſolum in plateis eiulabunt, & in vijs,
ſed etiam agricolas, id eſt, in pagis vi-
uentes accerſent, vt ſimul eiulent. Ma-
ximus, & implacabilis luctus oſtendi-
tur, nam qui multum lugent, omnes
inuitant ad lugendum, & remotos etiã
volunt ſui doloris participes fieri.

Et ad planctum eos, qui ſciunt plan- 42
gere. Mos illius prouinciæ fuit (vt ait Lamenta
Hier.) Lamentatores, & lamentatrices tores, &
habere, quos pretio conducerent ad lu lamenta-
gendum, vel immaturam mortem, vel trices.
quamuis aliam calamitatem vt magis,
C qui aderant, in dolorem, & in lacrymas
excitarentur. Iere. 9. Vocate lamenta-
trices, vt veniant, & ad eas, quæ ſapien
tes ſunt, mittite, & properent, feſtinẽt,
& aſſumant ſuper nos lamentum. Atq;
hæc videtur eſſe illa turba tumultuans
Matth. 9. Et cum veniſſet Ieſus in do-
mũ principis, & vidiſſet tibicines (qui
etiam flebili ſono ad luctum excita-
bant) & turbam tumultuantem, &c. Io
ſeph. libr. 3. de bello Iudaico capit. 15.
Alij alios flebant, Ioſephum autem vni
uerſi, adeo vt per dies triginta nunquã
lamenta in ciuitate ceſſarent, plurimi-
D que tibicines conducerentur, qui illis
in lamentationibus præcinerent. Ita
enim ex Græco vertendum eſt, non vt
in Latino habetur: Magnaque mercede
conducerentur tibicines næniarum. Cæ
terum hæc verba, quæ modo interpre-
tamur, trãſpoſita ſunt in Heb. Ita enim
habetur: Et vocabunt agricolam ad lu-
ctum, & luctum ad ſcientem planctum:
ſed ſenſus is eſt, quem tranſlatio noſtra
expreſſit conſentientibus etiam recen-

tioribus interpretibus. Immo & Lxx. A
ita verterunt, vt in eorum tranſlatione
apud Hieron. & apud Theodoretum vi
demus, qui enim modo circumferun-
tur codices, aliter habent: vocabitur
agricola in luctum, & planctum, & in
ſcientes lamentum. Solere autem He-
bræos huiuſmodi tranſpoſitionibus ver
borum vti demonſtrabimus in illud So
phoni. 2. Antequam pariat iuſſio quaſi
puluerem tranſeuntem diem.

43 *Et in omnibus vineis erit planctus.* Hie-
ronymus: Vt vbi quondam fuit mate-
ria lætitiæ, ſit origo lacrymarum, &c.
In vineis ſolet eſſe magna lætitia vin- B
demiæ tempore & ibi erit maximus lu-
ctus, cum omnes fuerint ab hoſtibus
conculcatæ, & direptæ. Quam mo-
leſta autem eis futura eſſet hæc vinea-
rum direptio, vel illud oſtendit, quod
paulo ante dixit: vineas plantabitis
Tranſire. amantiſſimas, & non bibetis vinum
earum.

Quia pertranſibo in medio tui. Vide-
licet puniendo te, nam tranſitus Dei
punitionem ſignificare ſole, vt hic no-
tat Hieronymus. & nos in illud. Oſe.
10. adnotauimus: Ego tranſiui ſuper
pulchritudinem colli eius Exo. 12. Et
tranſibo per terram Ægypti nocte il- C
la, percutiamque omne primogenitum
in terra Ægypti.

TROPOLOGIA.

44 Vox exultationis, & ſalutis in taber
Pſal. 117. naculis iuſtorum, inquit Dauid. Non ſic
Luctus in impij, non ſic, ſed planctus erit in eis,
domibus in omnibus plateis, in omnibus qui re-
impiorũ linquunt arctam viam, quæ ducit ad vi-
tam, & latam ſequuntur, quæ ducit ad
perditionem: qui nolunt Dei præceptis
conſtringi, & coangustari: ſed æſtuant
quaſi anguſtiſſimo carcere incluſi, & re
ſpiratuti exeunt in vitæ licentioris ſpa
tia, quaſi in plateas: Ita illi æſtuabant, D
Sap. 2. qui aiunt: Exiguum, & cum tædio eſt
tempus vitæ noſtræ, & non eſt refrige-
rium in fine hominis. Et poſt multa hu
iuſmodi: Venite ergo, & fruamur bo-
nis, quæ ſunt, & vtamur creatura, tan-
quam in iuuentute celeriter. Vino pre-
tioſo, & vnguentis nos impleamus, &
non prætereat nos flos temporis. Co-
ronemus nos roſis antequam marce-
ſcant, nullum pratum ſit, quod non
pertranſeat luxuria noſtra. Nemo no-
ſtrum exſors ſit luxuriæ noſtræ, vbique
relinquamus ſigna lætitiæ, quoniã hæc
eſt pars noſtra, & hæc eſt ſors noſtra.
Pro hac ergo lætitia, & luxuria erit in
omnibus plateis planctus: cito enim il-
la finientur, quæ amabant, & ſuccedẽt
ſupplicia nunquam finienda, quæ ode-
rant, ſicut Salomon ait: Riſus doloré
miſcebitur, & extrema gaudij luctus oc Prou. 14.
cupat. Audiuimus quomodo ſe in hac 45
vita ad delicias mutuo cohortarentur:
nunc audiamus quid poſt illam de eiſ-
dem ſentiant in eodem libro Sapien-
tiæ: Ergo errauimus à via veritatis, & Sap. 5.
iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & ſol
intelligentiæ non eſt ortus nobis. Quid
nobis profuit ſuperbia? aut diuitiarum
iactantia quid contulit nobis? Tranſie-
runt omnia illa tanquam vmbra, & tan
quam nuntius præcurrens, & tanquam
nauis, quæ pertranſit fluctuante aquã,
cuius cum præterierit, non eſt inueni-
re veſtigium, &c. *Et in omnibus, quæ fo-*
ris ſunt, ſiue in omnibus vijs, dicetur, Exeuntes
væ væ, omnes enim, qui è domo, aut extra ſe
vrbe ſua, id eſt, ex ſe ipſis exierunt, & lugebunt.
per vias effuſi ſunt quærentes volupta-
tes, & bona ſeculi, ſicut filij Iſrael qui
per Ægyptũ ſparſi paleas quæritabant,
dicent, væ væ, id eſt, vehementer luge
bunt: nam & in præſenti vita multa co
gentur pati, & in futura plura, & ma-
iora ſine fine tolerabunt. Sed cur vo-
cabunt agricolam ad luctum? certe non 46
ſolent ad luctum vocari, niſi quibus ea-
dem eſt cauſa lugendi. De otioſis ho-
minibus, & ſolum voluptati indulgen-
tibus loquebatur, nunc laborantes ad-
iungit, id eſt, agricolas. Durum enim Agricola.
genus ſunt agricolæ, & laborum pa-
tiens, vixique vllo anni tempore ab eis
ferians. Sed extra domum ſuam labo-
rat agricola, & in ijs laborat, quorum
fructum cito ſe accepturum magis vi-
det, quam ſperat. Quapropter in ma-
lum interdum agricolam accipit ſcri-
ptura, vt Gene. 25. Factus eſt Eſau vir
gnarus venandi, & homo agricola. De
quo Gregor 5. Mor. cap. 7. Quid enim
per venationem Eſau, niſi eorum vi-
ta intelligitur, qui in exterioribus vo-

lupta-

ſuptatibus ſuis carnem ſequuntur? Qui etiam agricola eſſe deſcribitur, quia amatores huius ſeculi tanto magis exteriora colunt, quanto interiora ſua inculta derelinquunt, &c. Qui ergo in cultura animæ ſuæ, ſed in rebus ſeculi laborant, neque cœleſtem mercedem expectant, quaſi tardam, ſed terreſtrem capiunt, & præſentia lucra ſectantur, lugebunt cum otioſis, & delicatis hominibus. At non ij ſoli accerſuntur, & ſcientes plangere. Quemadmodum enim erant in illo populo, qui mercede conducti in aliorum funeribus plangerent minime ipſi dolentes: ita & in populo Chriſtiano non deſunt qui mercede ſiue pecuniæ, ſiue honoris, aut gloriolæ adducti lugeant peccatores, de quorum miſerijs non dolēt, quia veram charitatem non habent, & eloquenter in peccata declament, quæ faciunt, & cum alios lugere ſciant, ſe ipſos omni luctu digniores deflere ne-
47 ſciunt. * *In omnibus præterea vineis erit*
Deut. 32. *planctus*, de quibus ſcriptum eſt: De vinea Sodomorum vinea eorum, & de ſuburbanis Gomorrhæ. Vua eorum vua fellis, & botrus amariſſimus. Fel draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile. Vineæ huiuſmodi ſunt animæ illæ, quas Deus ad religionem, vel ad vitæ genus aliquod à vulgi moribus ſegregatum vocatas diligenter excoluit, & in eis virtutes magnas, quaſi generoſiores vites ſeuit; ſed tandem à ſancto inſtituto receſſerunt, & pro vino, quod lætificat cor hominis, tulerunt vinum draconum, & expectate vt facerent vuas, fecerunt labruſcas. Hæc autem omnia patientur hi, quia pertranſibit Dominus in medio eorū: & qui videbatur abeſſe, & quaſi ignorare quid facerent, dum tacebat, & irā continebat, tandem probabit ſe adeſſe, & laborem, ac dolorem, id eſt, facta impia, conſideraſſe, & eo puniet acrius, quo patientius vindictam diſſimulauerat.

48 *Væ deſiderantibus diem Domini.* Hæc verba, vt & præcedentia decem tribubus dici, non etiam duabus, ex eo, quod nūc dixit: ſi forte miſereatur Dominus Deus exercituum reliquijs Ioſeph, &
A ex eo, quod in fine cap. ſcriptum eſt, ſatis conſtat: Et migrare vos faciam trās Damaſcum, neque enim vnquam duæ tribus migrauerunt trans Damaſcum. Iſraelitæ itaque minime credebāt prophetis futura mala comminantibus, ſicut & quidam Ierem. 5. oſtendunt dicētes: Neque veniet ſuper nos malū: gladium, & famē non videbimus. Alij irridentes prophetas, & quaſi fortitudinē animi oſtentātes optare ſe dicebant diē illum Domini toties à prophetis prædictum, id eſt, diem captiuitatis, quo
B Dominus potentiam ſuam in eos, qui ſibi parere nolebant, erat oſtenſurus, ac dicebant: Veniat iam dies Domini, videamus quid nam tantum ſit, quod toties comminantur prophetæ. Iere. 17. Ecce ipſi dicunt ad me: Vbi eſt verbum Domini? veniat. Horum igitur audaciam, & impudentiam coarguit, prædicitque in die Domini omnia plena futura tenebris, id eſt, calamitatibus, & doloribus, ac nihil lucis habitura, id eſt, nihil ſolatij, nihil lætitiæ. Nam tenebris in ſcriptura triſtia, luce læta declarari ſæpe iam diximus.

C
TROPOLOGIA.

Hieronymus: Decutitur confiden- 49
tia ſuperborum, qui, vt apud homines iuſti appareant, ſolent diem expectare iudicij, & dicere: Vtinam nobis liceat diſſolui & eſſe cum Chriſto: imitantes Phariſæum, qui in Euangelio loque- Luc. 18.
batur: Deus, ago gratias tibi, quia non ſum ſicut ceteri homines. Et poſtea. Certe ſi eos etiam propria conſcientia nō remorderet, debuerant imitari Pau- 2.Cor. 12.
lum dicentem: Quis ſcandalizatur, & ego non vror? & pro omnibus eſſe ſoliciti, ne quaſi amatores ſui, vt ipſi re-
D gnent, aliorum tormenta deſiderarent. Quomodo ſi quis velit capi patriam ſuam, vrbemque ſubuerti, vt ſolus amicitia victorum perfruatur. Solemus in anguſtijs, & tribulationibus dicere: vtinam mihi liceat exire de corpore, & ſeculi huius miſerijs liberari, neſcientes quod quādiu in hac carne verſamur, habemus locū pœnitentiæ, ſi autem receſ- Pſal 6.
ſerimus, audiemus illud Prophetæ: In inferno autē quis confitebitur tibi, &c.

Bb 3 HISTO-

HISTORIA.

50 *Quo modo ſi fugiat vir à facie leonis.* Cum multa paſſi fueritis, finemque iã adeſſe putaueritis malorum, in alia, atque alia incideritis: perinde atque ille, qui leonem fugit, & cum iam ſibi tutus videbatur, in vrſum incidit, ac deinde ex fuga in domum aliquam ſe recipiẽs feſſus parieti manu incumbit, vt quieſcat, & ibi mordetur à colubro in foramine latente. Quibus verbis ſignificari arbitror eos, qui gladium, bellúmque effugerint, grauiſſima mala in terra Aſſyriorum fore perpeſſuros, & non ſolum ab vno rege, ſed ab alijs etiam, qui conſequentur, eſſe affligendos, & quidem tunc maxime cum requiem ſibi iam partam eſſe ſperabant.

TROPOLOGIA.

Chriſtus immolatus patri vt agnus, iam in reſurrectione leo dicitur, iuxta Gen. 49. prophetiam Iacob: Et requieſcens accubuiſti vt leo. Fugiunt ergo à facie leonis, qui nunc obedire ei nolunt, aut verba audire, ſed animo ſuo obſequi, atque eum quaſi leonem intra ſe fingunt, id eſt, crudelem, & imperandi cupidum, omniaque voluptatum genera ſuis denegantem: cum tamen illi, qui guſtarunt, ſciant ſuauem eſſe Dominũ, Pſal. 72. & ex animo exclament: Quam bonus Iſrael Deus ijs, qui recto ſunt corde? Quibus illud reſpondere pro Domino poſſumus. Ex ore tuo te iudicio ſerue nequam, ſciebas quod homo auſterus ſum, me leonem eſſe dicebas, & imperandi cupidum, cur ergo mihi non parebas, vt iram meam fugeres? cur ante miſericordiæ meæ pedes non procidebas per pœnitentiam, vt tibi non nocerem?

51 Parcit enim leo homini proſtrato, & iram ſuam cohibet. At fugienti à facie leonis vrſus occurret, qui neque proſtratis parcit, id eſt, Chriſtus in ſecundo aduentu, quo inimicos ſuos æterni ignis pœna puniet, & quaſi vrſus lacerabit. Quod de leone, & vrſo diximus, Ouidius elegantibus verbis explicauit:

Libr. 3. de Triſtibus. Elegia. 3. *Quo quiſque eſt maior, magis eſt placabilis ira,*
Et faciles motus mens generoſa capit.
A *Corpora magnanimo ſatis eſt proſtrare leoni,*
Pugna ſuũ finem cũ iacet hoſtis, habet.
At lupus, & turpes inſtant morientibus vrſi,
Et quæcumq; minor nobilitate fera eſt.

Tunc iſti, cum omnia plena minis, & terroribus videbunt, quaſi vrſi iram fugientes in domum ingredientur, id eſt, 52 in mentem, & in memoriam ſuam, vt bonis operibus, quæ aliquando fecerunt, ſe ſe tueantur, & vt illi dicent, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes Matth. 7. B multas fecimus? & illis operibus, quaſi pariete quodam, nitentur. At inde exibit coluber, qui mordeat, id eſt, conſcientia peccatorum: videbunt enim ſe eleemoſynis, & ieiunijs, & huiuſmodi operibus non tam Deo, quam hominibus placere voluiſſe, aut certe ſi quid boni fecerunt, ſequentibus peccatis fuiſſe deletum. Nam ſerpentis nomine peccatum intelligi docet Cyrillus lib. 2. in Io. cap. 50. Serpẽs & coluber. Atque hi ſunt ſerpentes igniti, ſiue vrentes, ſiue (vt Lxx. verterunt) interficientes, quos miſit Dominus Nume. 21. in populum contra C Deum, & Moyſem loquentem, & faſtidientem manna, quem tædebat itineris, ac laboris. Si quem autem mouet in Numeris ſerpentes dici, hic autem non ſerpentem, ſed colubrum, ſciat vtrobique idem eſſe nomẽ in Hebræo נחש: & in Græco ſimiliter idem, ὄφις.

HISTORIA.

53 *Odi, & proieci feſtiuitates veſtras.* Etiã ſi feſtos dies mihi vos celebrare putetis, & munera offerre, non ero vobis propitius, cum idola etiam colatis; & D nulla peccatorum pœnitentia capiamini. Non placebit mihi odor thymiamatum veſtrorum, neque victimæ, quamuis pingues. Iſraeli loquitur, qui in terra ſua etiam Deo ſacrificia offerebat, vt vidimus Hoſ. 8. Hoſtias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non ſuſcipiet eas.

Aufer à me tumultum carminum tuorum. Pulchre, vt ait Hieronymus, cantica eorum, quibus laudabant Deum, tumul-

Eccle. 15. tumultum vocat, ſonitumq; confuſum, quia non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris neq; prodibat ex deuotione animi, qui erat in peccatis obſtinatus: & hęc eadem idolis quoque offerre conſueuerant. In Hebr. eſt: Aufer deſuper me tumultũ, &c. quod videtur eſſe defatigati, & quaſi magno onere grauati.

Et reuelabitur quaſi aqua iudicium. Veniet in te maximum ſupplicium more aquæ inundantis, cum minime timebis. Capitur enim iudicium pro ſententia iudicis, aut pro ſupplicio. Iuſtitia etiam Dei quæ latebat, dum illi tot mala tolerabat, nunc reuelabitur more torrentis fortis, qui ſubito excreſcens quæcunque occurrunt, impetu ſuo ſecum rapit.

TROPOLOGIA.

54 Multi ſunt, qui immolare Deo volũt ſimul & idolis id eſt, ſimul Deo vacare, & diuitijs, & honoribus etiam contra Dei legem, & voluntatem comparandis, atque ita Deo ſeruire, vt ſimul &
4.Reg.5. voluptatibus ſuis ſeruiant, ſicut Nahaman, qui cum Eliſeo pollicitus eſſet: Non faciet vltra ſeruus tuus holocauſtum, aut victimam dijs alienis, niſi Domino: continuo ſubijcit. Hoc autem ſolum eſt de quo depreceris Dominum pro ſeruo tuo: Quando ingredietur Dominus meus templum Remmon, vt adoret, & illo innitente ſuper manum meam ſi adorauero in templo Remmõ adorante eo in eodem loco, vt ignoſcat mihi Dominus ſeruo tuo pro hac re. Horum feſtos dies Dominus proijcit, & victimas, & odores, & cantica, ipſe enim dixit: Nemo poteſt duobus
Matth.6. dominis ſeruire. Non poteſtis Deo ſeruire, & Mammonæ. Et Apoſtolus: Non
1.Cor.10. poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum. Horum etiam iudicium, & ſupplicium reuelatur, poſtea, quaſi aqua, & quaſi torrens fortis, cui nulla vi reſiſtere poſſunt. * Sicut aqua autem dicit,
55 quia ſicut aqua latentem quidem habet originem, ſed curſum manifeſtũ: ita obſcurum erit, cur Deus in huius generis homines animaduertat, qui bonis operibus illuſtres videbantur. At tandem, perſpicietur merito illos puniri, qui ſimul volebant ſeruire creaturæ, & creatori, qui plus rebus omnibus diligendus erat, & cum eo, qui eſt, coluerunt ea, quæ non ſunt. De quibus merito dicitur: Cor autem eorum nõ erat rectum cum eo, neque fideles habiti ſunt in teſtamento eius. Pſal.77.

Numquid hoſtias, & ſacrificium. Hũc locum citat beatus protomartyr Stephanus Act. 7. & ideo inde ſumenda eſt eius intelligentia, vt pie, ſanctęque fecit Hieronymus, longe aliter atque recentiores fere omnes, qui neque Stephani meminerunt, neque eius, in quo Spiritus ſanctus loquebatur, expoſitionem ſequi volunt, ſed tranſlationem corrigunt, & viſiones capitis ſui, aut Hebręorum loquuntur. Omittam igitur & eorum, & aliorum interpretationes, quas non probo, vt breuius, & apertius dicã quod probo. * Senſus totius loci eſt. 56
Quid ni vos ſeueriſſime puniam, cũ hęc veſtra impietas vetuſtiſſima ſit, & ab ipſis Ægyptiacę libertatis cœpta temporibus, quibus paulo ante à me potenter liberati idola coluiſtis, neque vnquam inter tanta ſupplicia reſipuiſtis? Nunc ſingula explanemus. Nũquid toto quadraginta annorum tempore, quo verſati eſtis in deſerto, hoſtias mihi, aut ſacrificium obtuliſtis? Non ſane, ſed idolis veſtris. Ita hęc verba interpretantur Hieronymus, & Theodoret. eadem eſt expoſitio Gloſſę hic, & Actuum. 7. & Ruperti, & in eundem locum Actuum apoſtolicorum, Bedę Ruffinus, nomine etiam Hieronymi indicato, ridet eius expoſitionem, ac miſeram vocat, miſerrimam ipſe, & à veritate alieniſſimam ſubiecturus. At quid hoc refert, cum martyri Stephano pleno Spiritu ſancto probetur? Cuius verba, ſi cõſideremus, videbimus prorſus id eum agere, quod in fine orationis oſtendit, Iudæos pręcordis duritia ſemper Deo, & eius prophetis reſtitiſſe, adeo vt neque Moſem quidem audire voluerint, quem illis Deus & legiſlatorem, & principem dederat. * Ideo ait: Nunc Moyſem, quẽ 57
negauerunt dicentes: Quis te conſtituit principem, & ducem? &c. Et poſtea: Cui noluerunt obedire patres noſtri,

ſtri, ſed repulerunt, & auerſi ſunt cordibus ſuis in Ægyptum dicentes ad Aharon: Fac nobis deos, qui præcedāt nos, Moyſi enim huic, qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus, quid factū ſit ei. Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hoſtiam ſimulacro, & lætabantur in operibus manuum ſuarum. Conuertit autem Deus, & tradidit eos ſeruire militiæ cœli, ſicut ſcriptum eſt in libro prophetarum. Numquid victimas, & hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto domus Iſrael? Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus dei veſtri Rempham, figuras, quas feciſtis adorare eas. Et trāſferam vos trans Babylonem. Hactenus Stephanus. Docet ergo Deum offenſum magna populi vitulum adorantis impietate conuertiſſe corda eorū, permiſiſſeque, vt ſeruirent, quaſi Deo, militiæ cœli, id eſt, ſtellis, atque id ſcri-
58 ptum fuiſſe ab Hamos. * Verum eſt ergo, quod ait Hieronymus, eos poſt adorationem vituli non obtuliſſe hoſtias Deo, ſed idolis ſuis, id eſt, ſtellis quibuſdam, de quibus Stephanus ait: Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Remphani, figuras, quas feciſtis adorare eas. Ex quo planum fit hæc verba: Et ſuſcepiſtis tabernaculū, &c. Non eſſe referenda ad idola, quæ coluerunt filij Iſrael in terra promiſſionis, vt multi tam huius prophetæ, quā Actuum apoſtolicorum explanatores tradiderunt, ſed ad ea, quæ patres eorum coluerunt in deſerto. Nec de omnibus ſacrificijs nunc loquimur, ſed de ijs, quæ oblata ſunt poſt vitulum illum adoratum, vt Stephanus plane docet, quarto autē menſe ab egreſſu ex Ægypto adoratus eſt, vt ex cap. 19. & 30. Exodi conſtat. Quæ hoc tempore oblata ſunt ſacrificia, Dominus interprete Stephano docet non ſibi, ſed Moloch, & idolis alijs oblata eſſe. At videtur cū hoc ſenſu pugnare ſacra hiſtoria: nam Leuit. 8. in vnctione Aharonis, & filiorum eius ſacrificium oblatum eſt, & ca. 9. filij Iſrael tulerunt hoſtias immolandas ad oſtium tabernaculi, & Numer. 7. in dedicatione tabernaculi hoſtiæ Deo immolatæ ſunt magnifice per dies duo-

A decim. * Reſpōdet Hieronymus: Quod 59
poſtea quædam Domino eos legimus obtuliſſe, non voluntate, ſed pœnarū fecerunt metu, & eorum interfectione, qui propter idola corruerunt. Denique vbicunque occaſio fuit, ſemper corde reuerſi ſunt in Ægyptum deſiderantes allia, & cœpe, & cucumeres, & carnes Ægyptias, & manna, quod de cœlo datum eſt contemnentes. Quod vt ſic intelligamus, Stephanus primus martyr Euangelij dignus nomine ſuo, in apoſtolorum narrat hiſtoria. Atque
B hæc quidem omnia ex Hieronymi ſententia, quæ probabiliſſima eſt, diximus: nunc quid mihi de hac re cogitanti in mentem venerit, exponam. Quæ hactenus commemorauimus ſacrificia, primo anno egreſſionis filiorum Iſrael oblata ſunt: poſt illa enim legimus Nu. 9. Locutus eſt Dominus ad Moyſem in deſerto Sinai anno ſecundo poſtquam egreſſi ſunt de terra Ægypti, menſe primo. Deinde poſt aliquot dies explorata iam terra promiſſionis iratus Dominus populo murmuranti ne-
C gat eos in terram illam ingreſſuros, ſed filios eorum, cap. 14. Filij, inquit, veſtri erunt vagi in deſerto annis quadraginta, & portabunt fornicationem veſtram, donec conſumantur cadauera patrum in deſerto, iuxta numerū quadraginta dierum, quibus conſideraſtis terram, annus pro die imputabitur. Et quadraginta annis recipietis iniquitates veſtras, & ſcietis vltionem meam.
* Hi ſunt quadraginta anni, quibus 60
nunquam Domino ſacrificio obtulerunt in deſerto, ſicuti nec circumciderunt eos, qui in deſerto nati ſunt. Io-
D ſue. 5. qui poſt illa ſacrificia, quæ in obiectione commemorabamus, numerātur. De his & Propheta noſter, & Stephanus loquuntur, atque ita omnia ſunt aperta: nam quomodo eo tempore ſacrificauerint militiæ cœli, paulo poſt exponemus. Video quid eruditus lector obijcere poſſit: ab eo tempore, de quo loquimur, non numerari quadraginta annos, ſed à die exitus ex Ægypto, à quo iam annus cum aliquot mēſibus tranſierat, ita enim docet Lyranus ibidem. Equidē poſſem hoc negare,

An plures annos quadraginta errauerint filij Iſrael in deſerto

gare,

gare, ac niti verbis, quæ nunc retuli: Fi-
lij veſtri erũt vagi in deſerto annis 40.
& portabunt fornicationem veſtram.
Nam & ſi verum eſſe poſſit filios eorũ
quadraginta annos erraſſe in deſerto,
non tamen videtur verum quadragin-
ta annos portaſſe fornicationem patrũ
ſuorum, nam duobus annis, qui fere iã
exacti erant ab egreſſu ex Aegypto, fue-
rant quidem in deſerto, nõ tamen por
tauerant fornicationem patrum ſuo-
61 rum. * Sentit (vt apparet) idem Orig.
hom. 8. in Num. cum ait: Populus ille
prior pro quadraginta annis cruciatur
in deſerto, nec terram ſanctam introire
permittitur. Hanc rem non dubijs, ſed
manifeſtiſſimis verbis confirmãt Lxx.
interpretes, qui Ioſue 5. aiunt. Quadra-
ginta enim, & duos annos verſatus eſt
Iſrael in deſerto Madbaritide, ideo non
circumciſi erãt plurimi ipſorum. Qua-
draginta duos dixerunt, quoniam, vt di
xi, duo fere tranſierant, cum redierunt
exploratores, & Dominus populo ira-
tus eſt. Et Auguſtinus quæ. 6. in librum
Ioſue ita hunc locum refert, & quaſi ab
ſcriptura dictum recitat, quadraginta
duos annos fuiſſe Iſraelem in deſerto.
Nec vero Lxx. interpretum tranſlatio-
ni obſtat in Hebræo quadraginta an-
nos legi, vbi ipſi poſuerunt quadragin-
ta duos: quis enim neſciat vulgatã ſcri-
pturæ conſuetudinem, in maiori ſum-
ma minorem includentis, vt in hoc ip
ſo quod Lxx. interpretes dicimus, cum
conſtet fuiſſe ſeptuaginta duos, ſenos è
ſingulis tribubus. Et Lxx. diſcipuli bre-
uitatis cauſa dicuntur, qui ſeptuaginta
duo fuere? Hoc ſi quis ſequatũ, ſine vllo
negotio rem difficillimã expediet, quo
modo quadraginta annis Deo non ob-
62 tulerint hoſtias filij Iſrael. * Verũ quo-
niam nihil eſt nocentius, quam ante-
quam ſcripturam conſulas, de re iudi-
care, & ad tuum iudicium poſtea eam-
dem volentem nolentem trahere: non
id dicam, quod dicere mallem, & quo
facillime moleſta quæſtio explicabatũ,
ſed quod iudico eſſe ſcripturæ multo
magis conſentaneum quadraginta tan
tum annos erraſſe filios Iſrael in ſolitu-
dine, eoſque ab egreſſu ex Aegypto eſ-
ſe numerandos. Nam Exo. 7. ſcriptum

In maiore ſumma includitur minor.

A eſt. Erat autem Moyſes octoginta an-
norum: & Aharon octoginta trium, qñ
locuti ſunt ad Pharaonem. De Aharo-
nis autem morte legimus Numer. 33.
Aſcenditque Aharon ſacerdos in mon
tem Hor iubente Domino, & ibi mor-
tuus eſt anno quadrageſimo egreſſio-
nis filiorum Iſrael ex Aegypto, menſe
quinto, prima die mẽſis, cum eſſet an-
norum centum viginti trium. De Moy
ſe autem, qui poſt paucos menſes eodẽ
anno obijt, in extremo Deuteronomio
dictum eſt: Moyſes centum & viginti
annorum erat quando mortuus eſt. Si
B igitur octoginta annorum erat quando
locutus eſt Pharaonem, centum vero,
& viginti quando obijt, relinquit qua-
draginta annos populum erraſſe in ſo-
litudine: iam enim finiti erant errores
deſerti cum ille obijt, vt ex ipſa ſcriptu
ra nemo nõ intelliget, & cõtinuo poſt
pauciſſimos dies duce Ioſue trãſijt Ior-
danem, vt ex eius libri initio perſpicitũ.
* Atq; ex eiſdem locis, vt alia iam omit 63
tam, videmus in annis vitæ Moyſis nul
los taceri, neque minorem ſummam in
maiorem incluſam fuiſſe, quoniam cõ-
ueniunt anni Moyſis, & Aharonis, qui
C triennio maior erat, & centeſimum vi-
geſimum tertium annum agens mor-
tuus eſt, cum Moyſes eodem anno mor
tuus centeſimum vigeſimum egiſſe di-
catur. Quid ergo? Quomodo numera-
bimus quadraginta annos, quibus ho-
ſtias Deo non obtulit Iſrael in deſerto?
Plane ita vt numerantur anni quadra-
ginta, quibus filij portauerunt fornica-
tionem patrum ſuorum in eadem ſoli-
tudine, Num. 14 Filij veſtri, inquit, e-
runt vagi in deſerto annis quadraginta
& portabunt fornicationem veſtrã. Et
ſtatim: Et quadraginta annis recipietis
D iniquitates veſtras, & ſcietis vltionem
meam. Non portauerunt filij quadra-
ginta annos integros fornicationem
patrum ſuorum: fornicatio enim ſecun
do anno facta eſt poſtquam exierunt in
Ægypto, fornicati enim ſunt cum ter-
riti verbis exploratorum à Deo receſſe-
runt, & ducem ſibi quærebant ad re-
deundum in Ægyptum. Nec quadra-
ginta annos integros receperunt ini-
quitates ſuas, & vltionem Dei, neque
enim

enim Deus eos à terra promiſſa ob prio ra peccata arcebat, ſed ob illam incre dulitatem, & fornicationem, quam diximus, vt ſcriptura ipſa docet: etenim numquam antea Deus hanc pœnã intentauerat, & poſtea vbicunq; eius meminit, ſemper eiuſdem fornicationis & diffidentiæ recordatur.

64 * Fingamus nõ hanc fuiſſe cauſam: num ipſo die, quo populus egreſſus eſt ex Aegypto fornicatus eſt, aut Deum prouocauit? Neceſſario ergo fatẽdum eſt quadraginta annos dici more vulgato, & ſcripturæ, & omnium gentium, quia ferme quadraginta fuerunt. Solet enim ſcriptura (vt docet Auguſt. q. 47. in Exod.) tempora ita nuncupare, vt quod de ſumma perfectionis numeri paululum excreſcit, aut infra eſt, non computetur, id eſt, ſolet plenum numerum ponere, etiam ſi modicum deſit, vel ſuperſit vt Iud. 9 Et occidit fratres ſuos filios Ierobahal, ſeptuaginta viros ſuper lapidem vnum. Et tamen huic numero deſuit Ioathan natu minimus, & ipſe Abimelech, qui occidebat, vt ibi videmus.

Regul. In maiori ſũma minor intelligitur.

65 * Fuerunt igitur ſexaginta octo, omnes enim filios Gedeonis legimus cap. 8. fuiſſe ſeptuaginta. Idem lib 15. de ciu. cap. 24. cum illud Gen. 6. exponeret: Erunt dies eorum centum viginti anni: intelligendum eſt, inquit, hoc Deum dixiſſe, cum circa finem quingentorum annorum eſſet Noe, id eſt, quadringentos octoginta vitę annos ageret, quos more ſuo ſcriptura quingentos vocat, nomine totius maximam partem plerunque ſignificans, &c. Ita ergo dicti ſunt quadraginta anni cum eſſent octo, & triginta cum paucis menſibus. Atque eodem modo de re eadem locutus eſt Dauid Pſalm. 94. Quadraginta annis offenſus fui generationi illi, & dixi: ſemper hi errant corde. Neque enim totos quadraginta annos infenſus illis fuit, immo quadraginta annos numerat ab illa incredulitate populi poſt reditum exploratorum, vt ibi Baſilius, & Theodoretus haud obſcure interpretantur, & verba ipſa indicant: Quibus iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam. Tunc enim iurauit, cum illi territi nuntio exploratorum de redeundo in Ae-

A gyptum cogitabant, & diuinis promiſſis diffidebant.

Et portaſti tabernaculum Moloch. Nõ mihi ſed Moloch, obtuliſtis ſacrificium, cuius tabernaculum portabatis in eius honorem. Ita etiam beatus Stephanus: Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, ἀνελάβετε vt Lxx. verterunt. Hebræ. נשאתם, portaſtis, eleuaſtis, tuliſtis, ſuſcepiſtis, ſcilicet, portandum humeris veſtris. Quare male noui interpretes quod in Heb. eſt סכות idoli nomen eſſe voluerunt, & ita reliquerunt, vt erat

B in Hebræo, alij aliter interpretati ſunt longe ab ſcopo aberrantes: cum Lxx. verterint, Tabernaculum, & Symmachus, & Hier. Aquila quoque interpretatus fuerit συσκιασμοὺς, id eſt, vmbracula, & quod omnium maximum eſt, Spiritus ipſe ſanctus per Lucam verterit, Tabernaculum. Cauſa errandi fuit, & in hoc, & in plurimis locis, quod Iudæis illis credunt, qui puncta Hebraica excogitarunt, quos ſæpe erraſſe, & ſcripturæ ſinceritatem deprauaſſe, & multis in locis oſtendimus, & in ſequentibus oſtendemus

* Itaque vbi illi legũt 67

C סכות, mutanda ſunt puncta, vt legatur סכות, id eſt, tabernacula, vt legerunt veteres: ideo enim Aquila vertit, συσκιασμοὺς, id eſt, vmbracula, tabernacula. Si quid è libris ſuis Ariſtoteles, aut alius auctor interpretetur, ſuſcipient omnes, neque erit qui audeat aliter interpretari: Deo verba ſua interpretanti non credent homines Chriſtiani vt Iudæorũ magiſtris credãt? Pro Moloch in Hebr. eſt מלככם, id eſt, regis veſtri, vt Symmachus & Theodotio tranſtulerunt, Lucas autem, & Lxx. interpretes, & Hieronymus, Moloch.

* Eſt autem 68 Moloch.

D Moloch idolum Hammonitarum, cui poſtea Iudæi in idololatriam delapſi filios ſuos per ignem offerebant, quod Hebraicè dicitur מלך, id eſt, regnans Leu. 18. De ſemine tuo non dabis, vt conſecrentur idolo Moloch. Et c. 20. Si quis dederit de ſemine ſuo idolo Moloch, morte moriatur, & ibi ſæpe, quibus locis Lxx. verterũt τῷ ἄρχοντι, ei, qui regnat, niſi quod vbi ait: vt fornicaretur cum Moloch, poſuerunt εἰς τοὺς ἄρχοντας, id eſt, in regnantes, numero plurali.

Et portaſti tabernaculum Moloch — 66

plurali. At ne quis putet nõ eſſe nomẽ A
proprium apud Lxx. ſed commune, in-
terdum etiam pro ipſo, nomine Hebrai
co Moloch vſi ſunt, vt 4. Reg. 23. vt ne-
mo conſecraret filium ſuum, aut filiam
per ignem Moloch, & Ierem. 32. vt ini-
tiarẽt filios ſuos, & filias ſuas Moloch.
Quibus locis omnibus ſemper in He-
bræo legitur מלך Molech, ſeu potius
Moloch, vt ex Luca, & ex Lxx. conſtat,
male enim puncta poſuere Iudæi, vt ſæ
69 pe ſolent.* Tradunt autẽ Beda, & Oe-
cumenius, & alij in cap. 7. Actuũ, Mo-
loch idem eſſe quod Melchom, de quo
diximus c. 1. huius prophetæ in illud: B
Et ibit Melchom in captiuitatẽ: quod
ex ſcriptura verum eſſe intelligitur. 3.
Reg. 11. Et Moloch idolum Hammoni
tarum. Et poſtea: Et Moloch idolo filio
rum Hammon. Et rurſus: Et Moloch
deum filiorum Hammon: In horum lo
corum primo, ac tertio, eſt in Hebræ.
מלכם, in ſecundo מלך, apud Lxx. in
omnibus eſt μελχὸμ. Cum autem ſiue
Molech dicatur, ſiue Moloch, ſiue Mel-
chom, nomen deductũ videatur à מלך
quod eſt, regnauit, atque hoc nomine
idolum appellauerint quaſi regem ſuũ
propter inſignem obſeruantiam, vt di-
ximus in Hamos. capit. 1. vbi pro Mel- C
chom poſuerunt Lxx. Rex eorum: recte
nunc Lucas Euangeliſta, & Lxx. pro eo
quod erat in Heb. Tabernaculum regis
veſtri, verterunt, Tabernaculum Mo-
loch. Quo loco Aquila etiam dixit Mel
chom, quoniam idem eſt Melchom &
Moloch. Hæc, quæ diximus confirmat
Hieronymus in illud Iſai. 57. Et ornaſti
te regi vnguento, (pro quo male legi-
70 tur: Regio vnguento) his verbis.* Du
pliciter intelligitur, aut regi Deo, dum
ijs ornaris, quæ ille dederat, & idolis
proſtitueris: aut certe Regi idolo Ham
monitarum, qui appellatur Moloch, & D
in lingua noſtra regem ſonat, quem iu-
xta Lxx. in alijs locis Melchom legi-
mus. Quod autem in quibuſdam codici
bus legitur, Moloch deo veſtro, in alijs
Meloch veſtro, vt in eo, qui adiunctus
eſt commentarijs Hieronymi, & in nõ-
nullis manu ſcriptis: nihil refert, vtrũq;
enim ſenſum reddit eius, quod eſt in
Hebræo, Regi veſtro. Hoc autem nunc

A reſtat explicandum, vnde probari, aut
qua ratione defendi poſſit Iſraelem in
deſerto portaſſe tabernaculũ Moloch,
aut hoſtias obtuliſſe: cum neque in ſa-
cra hiſtoria docuerit, neque Moſes vlla
ratione paſſurus fuiſſe videatur. Oecu-
menius in Acto. capit. 7. factum eſſe di-
cit, dum Moyſes erat in monte cum
Deo. At quoniam ibi nihil de Moloch,
aut de eius tabernaculo ſcriptum eſt,
mihi potius factum videtur cum popu-
lus erat in terra Moab, idque illis ver-
bis indicari Numero. 25. Fornicatus eſt
populus cum filiabus Moab, quæ voca-
B uerunt eos ad ſacrificia ſua. At illi co-
mederunt, & adorauerunt deos earum:
non vnum, ſed multos deos, vt etiam
Ioſephus teſtatus eſt. 4. Antiq. cap. 6. In
his erat Moloch, quẽ deum fuiſſe Moa-
bitarum affirmant Oecumenius, & alij
in c. 7. Actuum.* Neque pugnat cũ hoc 71
quod ex ſcriptura diximus, fuiſſe deum
Hammonitarum, erat enim proprius
quidem Hammonitarum, & quaſi indi
gena, ſed ab eis acceperant Moabitæ, &
loci, & ſanguinis propinquitate coniũ-
cti: quemadmodum in Hoſ. capit. 2. nu.
62. Bahalem demonſtrauimus deum
fuiſſe Tyriorum, & Babyloniorum, ſed
C proprium Babyloniorum, quem ab eis
accepere Tyrii, & Sidonij, atque ita diſ
ſidentes auctorum ſententias concilia-
uimus. Quid autem mirum eſt populũ
ad idololatriam valde proclinem, tum
feminarum amore furentem nihil eo
tempore impietatis reliquiſſe, quod il-
læ imperaſſent, & tabernaculum Mo-
loch cum Moabitis in pompa portaſſe?
Deinde quis eſt, qui neſciat ſanctũ Ste-
phanum in ijs, quæ hoc loco narrauit,
multa addere, quæ prætermiſerat Mo-
ſis hiſtoria, quæ ille ex vera maiorum
traditione acceperat? Quæ ſi facta eſſe
D quis neget, quoniam à Moſe ſcripta nõ
ſunt, negabit & Moſem dixiſſe Deo ad
legem ferendam deſcendente: Exter-
ritus ſum, & tremebundus, Pauloque
Apoſtolo repugnabit affirmanti Heb.
12. cuiuſmodi ſunt in ſcriptura non
pauca.

Et imaginem idolorum veſtrorum. Hie 72
ronymus imaginem vertit quod in He
bræo eſt כיון, recentiores placentam

eſſe

eſſe volunt,ſed falſa eſt eorum interpretatio,placentia enim כ dicitur. Dicitur ergo,כיון imago,à verbo כון,quod eſt parare,ſiue firmiter collocare,quod imagines, & ſtatuæ firmiter in altaribus collocarentur. Portaſtis ergo, ſiue feciſtis imaginem, id eſt,ſimulacra idolorum veſtrorũ, ac præcipue ſidus dei veſtri.Pro quibus Lxx. interpretes, & ſanctus Lucas ordine paululum commutato,ſed ſenſu eodem,dixerunt: Figuras eorum. Ex quo conuincitur כיון omnino ſignificare imaginem.Hoc autem ſidus,quod Hebraice dicitur כוכב docet Hieronymus eſſe Luciferũ, quẽ
73 huc vſque Saraceni venerantur.* Verũ apud Lxx. & apud Lucam additur nomen huius ſideris,ſiue dei,quod eſt Rẽpham, ſiue, vt eſt apud Hieronymum, Rephpham, quod iuxta Theodotionẽ ſignificat obſcuritatem, iuxta Oecum. tenebras,aut excæcationem,& in idoli irriſionem additum videtur,quaſi dicat verum nomen illi contigiſſe,non enim eſſe ſtellam lumen afferentem, ſed obſcurantem,& excæcantem. Erat igitur Rempham ſtella, quæ Lucifer dicitur, vt aiunt Beda,& Lyranus,& interlinearis gloſſa,& alii in Acto.cap.7.Moloch vero quidam volunt eſſe Mercurium, quem Oecumenius auctor eſt habuiſſe lapidem tranſparentem, ac pretioſum, ſtellæ inſtar, in extrema frontis parte: ſed nomen Regis magis indicat fuiſſe Iouem, qui etiam numeratur inter militiam cœli, id eſt, inter ſeptem ſtellas errantes. Apparet hæc ſimulacra ſtellas habuiſſe,aut in fronte, aut in vertice,quemadmodum & Romani Iulij Cæſaris ſimulacro ſtellam in vertice addebant, vt ex Tranquillo in fine eiuſdem vitæ accepimus,vt merito dixerit Stephanus: Tradidit eos ſeruire militiæ cœli,quamuis in eo,quod dixit;Imaginem idolorum veſtrorum, ſolis, ac lunæ, ſtellarumque imagines etiam comprehendit,

74 *Quæ feciſtis vobis*. Corrupte legitur, vt alibi ſæpe in codicibus Complutenſi, & regio, figuras, quas feciſtis vobis adorare eas,cum in Hebr. & in Latinis exemplaribus emendatis tantum legatur,Quæ feciſtis vobis. Sed addita hæc

A ſunt ex trãſlatione Lxx. quæ ita habet, Figuras eorum, quas feciſtis vobis, ita enim legit Hieronymus: & ex verbis Stephani, Figuras,quas feciſtis adorare eas.Senſus eſt,portaſtis imaginem idolorum veſtrorum,quas figuras,ſiue imagines, aut quæ idola feciſtis vobis. Quoniam autem neque Lxx. neque Euangeliſta Lucas poſuerunt ſuo loco illud,*Imaginem idolorum veſtrorũ*,nunc pro eo dicunt, Figuras eorum. Quod vero Stephanus addidit, Adorare eas, perſpicuitatis cauſa additũ eſt,vt apertius

B indicaret eorum infidelitatem, & idololatriam.Latebat enim hoc nõ obſcure in illo,Figuras eorum,quas feciſtis vobis,ſcilicet,vt dij veſtri eſſent.

Et migrare vos faciam trãs Damaſcũ. 75
Locus erat ſatis apertus, niſi pro his martyr Stephanus dixiſſet:Et transferam vos trans Babylonem:Hieron. ita hæc conciliat. Nec putãdus eſt primus martyr erraſſe,qui pro eo,quod in Propheta ſcriptum eſt, Trans Damaſcum, dixerit Trans Babylonem.Magis enim intelligentiam, quam verbum poſuit: quia trans Damaſcum ducti ſunt in Ba-

C bylonem,ſiue trans Babylonem. Eadẽ verba ſunt in Beda Acto.7. & in Gloſſa ibidem,& in Rupert.& in Adnotationibus Eraſmi, quæ ego explicari ab his auctoribus, quam tranſcribi mallem. Quæro enim verum de Iſraele hic loquatur,an de Iuda?Non de Iuda,neque enim Iudas trãs Damaſcum ductus eſt, ſed in Babylonem, quam qui petunt, multum à Damaſco recedunt,ideoque ſuperius dixi omnia, quæ à Propheta dicebantur,ad Iſraelem eſſe referenda, non ad Iudam. Si autem de Iſraele ſermo ſit,ſatis conſtat illum migraſſe trãs Damaſcũ, ductus enim eſt in ciuitates

D Aſſyriorum,quæ plane trans Damaſcũ ſunt cum terra promiſſionis collatæ. Itaq; reſpectu Iudææ,& Galilææ multum ad Aquilonem vergit Damaſcus, plus etiam terra Aſſyriorum, & in via eſt Damaſcus. Sed cur Stephanus dixit Trans Babylonem,cum Babylon inferior ſit,& Iudææ,atque Galilææ magis Orientalis ſit,quam Aquilonaris, nec ſit in eius via Damaſcus?* Dicamus ergo de Iſraele loqui Prophetam, eumq; 76

vere

vere migraſſe trans Damaſcum in ter- A ram Aſſyriorum, cuius metropolis eſt Niniue, in quam Tobias tranſlatus eſt in captiuitate Tob. 1. & habitaſſe etiam in ciuitatibus Medorum longe à Babylone ſupra Perſidem verſus Aquilonē. 4. Reg. 17. Et tranſtulit Iſrael in Aſſyrios, poſuitq; eos in Hala, & in Habor, iuxta fluuium Gozā, in ciuitatibus Medorum. Tobias etiam, cum captiuos, & contribules ſuos inuiſeret, venit in Rages ciuitatem Medorum, Tob. 1. Ioſephus autem lib. 9. Antiq. capit. vltimo, non in Mediam tantum, ſed etiam in B Perſidem traductū fuiſſe Iſraelem ſcribit. Sed ſiue continuo in Perſidem venerit, ſiue poſtea, certum eſt ita illas decem tribus fuiſſe propagatas, vt à Media paulatim in finitimas regiones deſcenderint vſque ad Perſidem, & alias prouincias, quæ ſunt trans Babylonē, & trans Euphratem fluuiū Babylonis: iamque omnes illas regiones tenerent cum hæc Stephanus dicebat. Vnde Ioſephus. 11. Antiq. c. 5. Decem autem tribus, inquit, nunc quoque vltra Euphratem ſunt, infinita hominum millia, quę vix eſt numero comprehendere. Hoc C ergo eſt quod Hieronymus dixit, Stephanum magis intelligentiam, quam verbum poſuiſſe, quia trans Damaſcum ducti ſunt in Babylonem, ſiue trans Babylonem.

TROPOLOGIA.

77 Hi, quibus nunc ait: Nūquid hoſtias, & ſacrificium, &c. Sunt genus hominū miſerabile, qui more gentium viuunt dum in deſerto huius vitæ verſantur, neque unquā meditantur, quo eāt, quis ſe maneat exitus, ſed quaſi ad diuitias ſæculi captandas, & ad honores nati eſ- D ſent, toti in ijs ſunt, totumque vitæ tēpus viuunt neſcientes, cur viuant. Tolerant ærumnas, & labores magnos ſemper idolis ſacrificia offerentes, numquā Deo. Portant tabernaculū Moloch, id eſt, regi, qui eſt honos, & miſerrimam ſeruiunt ſeruitutem. Colunt militiam cœli, ſiue ſidera, id eſt, ea, quæ maxime in tenebris huius ſeculi ſplendere creduntur, ſed præcipue ſidus dei ſui Rempham, id eſt, pecuniam, quo cuncta illuminari, atque illuſtrari putant, genus, literas, virtutem; abſcura enim hæc cenſent ſine pecunia. His illud conuenit Domini; Et dixi, ſemper hi errant corde. Ipſi vero non cognouerunt vias meas, quibus iuraui in ira mea, Si introibunt in requiē meam. Migrabunt itaq; trans Damaſcum, id eſt, non permanebunt ſemper in Eccleſia electorū, quæ in terra promiſſionis ſignificata eſt: nā quamuis ſemper ſint in Eccleſia, dum fidem non amittunt, in morte ſeparabuntur ab electis, & captiui ad inferos B deducentur.

Honor idolū Moloch.

Pecunia idolum Remphā.

Pſal. 94.

CAP. VI.

VAe qui opulenti eſtis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Iſrael. Tranſite in Chalanne, & videte, & ite inde in Emath magnam C & deſcendite in Geth Palæſtinorum, & ad optima quæque regna horum: ſi latior terminus eorum termino veſtro eſt. Qui ſeparati eſtis in diem malum: & appropinquatis ſolio iniquitatis. Qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris: qui comedetis agnum de grege, & vitulos de medio armenti. Quis canitis ad vocem pſalterii ſicut Dauid putauerunt ſe habere D vaſa cantici. Bibentes vinū in phialis, & optimo vnguēto delibuti: & nihil patiebantur ſuper cōtritione Ioſeph. Quapropter nūc migrabūt in capite tranſmigrantium: & auferetur factio laſciuientiū. Iurauit Dominus Deus in anima ſua, dicit Dominus Deus exercituum, Deteſtor ego ſuperbiam Iacob, & do-

Luc. 6.

Hier. 5.

mos

mos eius odi, & tradam ciuitatem cum habitatoribus ſuis. Quod ſi reliqui fuerit decē viri in domo vna: & ipſi morientur. Et tollet eū propinquus ſuus, & comburet eum, vt efferat oſſa de domo: et dicet ei, qui in penetralibus domus eſt, Nūquid adhuc eſt penes te? Et reſpondebit. Finis eſt. Et dicet ei. Tace, & non recorderis nominis Domini. Quia ecce Dominus mandauit & percutiet domum maiorem ruinis: & domum minorem ſciſsionibus. Numquid currere queūt in petris equi? aut arari poteſt in bubalis? quoniam conuertiſtis in amaritudinem iudicium, & fructum iuſtitiæ in abſynthium. Qui lætamini in nihili: qui dicitis: Numquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua? Ecce enim ſuſcitabo ſuper vos domus Iſrael, dicit Dominus Deus exercituum, gentem: & conterent vos ab introitu Emath, vſque ad torrentem deſerti.

HISTORIA.

1 *Væ vobis, qui opulenti eſtis in Sion.* Perſpicue in duas, & decem tribus loquitur, & in optimatum luxuriam, & ſuperbiam maxime inuehitur, omneſque deplorat quod ventri ſeruiant, & luxui, nec Dei præceptorum, aut ſuppliciorum recordentur. Opulentos autem vocat Hieronymus, quos Propheta vocauit [illegible], à verbo [illegible], quod etiam fecit Iſa. 33. oculi tui videbunt Ieruſalem habitationem opulētam. Chaldæus: Væ quiete degentibus in Sion. Duplex ergo eis peccatū obijcit, quod ipſi omnibus rebus ſupra modum abundent, cum alij in paupertate degant, & quod tranquillo, ac pacato animo ſint fratribus ſuis inopiæ dolore tabeſcentibus, ſicut paulo poſt ait: Et nihil patie-

A bantur ſuper contritione Ioſeph. Talis Luc. 16.
erat diues in Euāgelio, qui induebatur purpura, & byſſo, & epulabatur quotidie ſplendide. Et erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuā eius vlceribus plenus, cupiens ſaturari de micis, quæ cadebant de menſa diuitis, & nemo illi dabat. Talis erat & Nabal ille ſtultus ſecūdum nomen ſuum, qui duriter, & impudenter repulit Dauidis ſocios comiter, & ſuppliciter orātes in ſumma egeſtate: Quodcunq; inuenerit manus tua, da ſeruis tuis, & filio tuo Dauid. Reſpondens autem Na- 1. Reg. 25.
B bal pueris Dauid ait: Quis eſt Dauid? & quis eſt filius Iſai? Hodie increuerunt ſerui, qui fugiunt dominos ſuos. Tollā ergo panes meos, & aquas meas, & carnes pecorum, quæ occidi tonſoribus meis, & dabo viris, quos neſcio vnde ſint? Quare non ſine emphaſi mihi di- 2
ctum videtur, *In Sion*: ac ſi diceret, Tolerabile eſſet opulentos eſſe alio in loco ſed in Sion, id eſt, in Ieruſalem ciuitate electa, in qua Deus coli voluit, & ſibi tēplū, & ſacra fieri, vbi florere debuit pietas, & miſericordia, intolerabile eſt inuenire opulentos homines, & pacatos
C in tanta fratrum ſuorum egeſtate, quorum labores, gemituſque contemnūt. Vnde LXX. interpretes ſenſum, magis quā verba attendentes recte verterut: Væ qui deſpiciunt Sion; id eſt, qui omnibus affluentes nihil aliorum inopia, atque dolore commouentur. Notum eſt autem in Sion, ſiue Ieruſalem, Allegorice Eccleſiam catholicam deſignari atque idcirco eiuſdem Prophetæ verbis multo magis reprehendi, qui poſt Chriſtum propter nos egenum factum, cum eſſet diues, fratres ſuos Chriſtianos egere patiuntur in Sion, id eſt, in Eccleſia.

D *Et confiditis in monte Samariæ* Decem tribus compellat, atque ita accipiendū eſt, ac ſi diceret, vę etiam vobis, qui cōfiditis in monte Samariæ, id eſt, in potētia regni Iſrael, cuius metropolis erat Samaria, quam in excelſo monte conditam eſſe diximus cap. 3. num. 14 ex quo erat natura munitiſſima, ipſiq; ita eius munitioni confidebant, & potentiæ, vt nullam hoſtium vim ſibi pertimeſcendam

dam eſſe iudicarent. Irridet autem eos, A
quod munitioni loci, ac non Dei præ-
ſidio confiderent.

TROPOLOGIA.

3 Iure profecto lugentur, qui confidũt
in monte Samariæ, id eſt, diuites, & ſu-
perbi, qui ſuam ſpem in diuitijs, & in po-
tentia ſua collocant, quibus idem pro-
pheta in hoc ipſo capite ait: Qui lætami-
ni in nihili. In his fornicantur, & co
lunt deos, quos non nouerunt patres
eorum, ſicut per Ieremiã queritur Do-
Iere. 3. minus: Nũquid vidiſti quę fecerit auer- B
ſatrix Iſrael? Abiit ſibimet ſuper omnẽ
montem excelſum, & ſub omni ligno
frondoſo, & fornicata eſt ibi. Quamdiu
ſtabunt huiuſmodi montes, quamuis fir-
mi, & ardui? Captus eſt mons Samariæ,
& vrbs magna ſolo æquata. Veniet in-
expectata mors, veniet dies Dñi ma-
gnus & horribilis: Cõmota eſt, ſicut ait
Pſal. 17. Dauid, & contremuit terra, fundamen-
ta montium conturbata ſunt, & com-
mota ſunt, quoniam iratus eſt eis. Et ite
Pſal. 96. rum: Montes, ſicut cera fluxerunt à fa-
cie Domini, a facie Domini omnis ter-
ra. Non ſunt creati mõtes ad ſuperbiã, C
ſed ad miſericordiam, id eſt; ad ſubſidiũ
pauperum, vt in eis paſcantur, id eſt, di-
uitiorum opibus, & potentiorum auxi-
lio ſuſtententur, ſicut ſcriptum eſt: Qui
producit in montibus fenum, & herbã
Pſal. 146. ſeruituti hominum. Qui dat iumentis
eſcam ipſorum, & pullis coruorum in-
uocantibus eum. Quare vir iuſtus non
in hos montes oculos ſuos leuat, quos
ſcit non multo poſt eſſe ruituros, & cõ-
fidentium ſibi ſpes luſuros, ſed in alios
Pſal. 120. vnde habeat auxilium quod vult. Leua
ui oculos meos in mõtes, vnde veniet
auxilium mihi. In cœlos leuat, qui me- D
rito propter altitudinem montes nomi
nantur, vt ibi ait Euthymi. ubi eſt pater
noſter, à quo bona omnia ſperãda ſunt,
quod ſtatim explicat: Auxilium meum
à Domino, qui fecit cœlum, & terram.
Sapienter ergo Paulus contra hæc om
1. Tim. 6. nia ſcripſit ad Timotheum. Diuitibus
huius ſæculi præcipe non ſublime ſape
re (ſolent enim eſſe ſuperbi) neque ſpe
rare in incerto diuitiarum, ſed in Deo
viuo qui præſtat nobis omnia abunde
A ad fruendum, bene agere, diuites fieri
in bonis operibus: facile tribuere, com-
municare, theſaurizare ſibi fundamen-
tum bonum in futurum, vt apprehen-
dant veram vitam.

HISTORIA.

Optimates capita populorum. In his,
& ſequentibus, recedunt fere à noſtra
omnes recentiorum tranſlationes, im-
mo Lxx. & Chaldæi paraphraſis, ſed il-
læ non à noſtra magis, quàm à ſe mu-
B tuo diſcrepant. Verum eas omittamus:
noſtra Hebræorum verborum ſenſum
propriè perſpicueque reddit, vt inficia-
ri nemo poſſit, נקבי enim idem valet,
quod Nominati, (quod ex eis nemo ne
gat) vel celeberrimi, quare optimè ver
tit Hierony. Optimates: hi enim ſunt
principes populi. Habere autem inter-
dum nomina pluralis numeri hanc for
mam, etiam ſi genitiuum poſt ſe non
habeant, notum eſt Hebraicæ linguæ
non prorſus imperitis. Non eſt igitur
quod hoc quemquam moueat, cũ pau-
lo poſt eandem formam ſine genitiuo
C videamus vbi ait: Bibentes vinum in
phialis, במזרקי. Cetera plana ſunt, eſt
enim in Hebr. Caput gentium, quod
quid eſt aliud, quam capita populorũ?
Dici autem principes capita, quod eo-
rum prudentia, & conſilio populus re-
gatur diximus Hoſ. 1. num. 26. Ex quo Prudẽtia maxime neceſſaria in ijs, qui præſunt.
cernitur quanta prudentia debeant eſ-
ſe principes, & omnes, qui præſunt.
Quare ſicut populus & omnes, qui pa-
rent, ac præſertim religioſi homines,
capite carere debent, id eſt, non ſuo,
ſed rectoris ſui conſilio duci, ne ſit cor-
pus illius congregationis monſtroſum
D ac biceps; ita qui præſunt, virtute, &
prudentia abundare par eſt, ne ſit alia
ex parte monſtroſum corpus, ſi ſit ſi-
ne capite. Nam quamuis poteſtatẽ non
amittit rector, quòd aut ſceleratus, aut
imprudens ſit, caret tamen eo, quod eſt
ad gubernationem maxime neceſſariũ,
vt quodammodo populus capite care-
re videatur.

Ingredientes pompatice domum Iſrael. 5
Domum Iſrael conuentum, ſiue con-
cionem populi appellat, vt capite ſepti-
mo.

A mo. Rebellauit cõtra te Hamos in medio domus Iſrael, quòd videlicet aduerſus eum in concione prophetauerat. Notat igitur optimatum ſuperbiã, qui in conuentum populi, eum opus erat, veniebant pompaticè, id eſt, lento gradu, imitantes fercula pomparũ, ſicut ait Hieronymus vt tumoré animi corpus oſtendat. Eſt vero miranda huius loci tranſlatio, quæ vnius Hieronymi eſt, quod ſciamus, & nihil habere videtur commune cum Hebræo, quod ita habet: Et venerunt ſibi domum Iſrael,

B ſiue domus Iſrael, vtroque enim modo verti poteſt. Itaq; omnes aliter vertunt quam Hieronymus, ſed neque ipſe, cur ita vertiſſet, indicauit. Forte veteres interpretes ſecutus eſt, vt ſolet, nec putauit indicandum, quod in eorum libris facile quiſque videre poterat. Ego propterea eum ita Hebræa reddidiſſe arbitror, quod non ignorabat conſuetudinem ſcripturæ, qua datiuus caſus verbis additus ſolet indicare honorem, & cultum. Vt Hoſee ſecundo: & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Bahal, id eſt, fabricauerunt aurum, & ar-

Reg.

C gentum vt honorarent Bahalem, ſtatuam ei fabricantes, aut in eius honorẽ offerentes. Hamos 5. Et portaſtis tabernaculum Moloch deo veſtro, id eſt, in honorem Moloch. Zachar. 9. Ecce rex tuus veniet tibi. Iſai. 60. Omnes iſti cõgregati ſunt, venerunt tibi; id eſt, vt te ornent, & augeant, & honorabiliorem reddant. Ita modo: *Venerunt ſibi*, id eſt lente incedentes, & ambitioſe ſe oſtẽtantes quærentes honorari à ceteris, atque omnium principes, & capita iudicari. Hoc Hieronymus ſignificantius ita expreſſit: *Ingredientes pompatice domum Iſrael*: etenim olim in pompis, id

D eſt, in publicis ſupplicationibus, aut triumphis, aut funeribus, diuorum imagines per vrbem lento gradu portabantur in ferculis ſpectandæ omnibus, atque adorandæ. Atque hoc modo in cõuentum populi venire ſolitos eſſe optimates Propheta ſignificat: idque elegãter Hieronymus & vertit, & explanat, alludens nimirum ad verba Ciceronis libr. 1. Offic. Cauendum eſt ne tarditatibus vtamur in ingreſſu mollioribus, vt pomparum ferculis ſimiles eſſe videamur. Et idem Hieron. in epiſt. ad Ruſticum monachũ: Qui vero pauperes ſunt, & tenui ſubſtantiola, videnturque ſibi ſcioli, pomparum ferculis ſimiles procedunt in publicum.

Tranſite in Chalanne, & videte. Videte poſſeſſionibus etiam prælatos eſſe vos finitimis nationibus, quæ locupletiſſimæ iudicantur: & tamen nullã mihi pro his gratiam refertis, ſed peccata peccatis additis. Chalanne vrbs fuit in Babylonia prouincia, vt ex Geneſ. 10. diſcimus: Fuit autem principium regni eius, (id eſt, Nemrod) Babylon, & Arach, & Achad, & Chalanne in terra Sennaar. Eſt autem Sennaar campus, vbi Babylon, ſiue turris Babel ædificata eſt, auctoribus Ioſepho. 1. Antiquit. cap. 5. & Hieronymo in locis Hebraicis, quod ex Geneſis 10. conſtat. Idem Hieronymus in locis Hebraicis: Chalanne vero, & ipſa ciuitas regni Nemrod in Babylone, cuius & Iſaias meminit dicens: Et Chalanne, vbi turris ædificata eſt. Idem hic ait eſſe vrbem, quæ poſtea Cteſiphon dicta eſt. Et in Tradition. Hebrai. in Geneſ. Chalanne, quæ poſtea verſo nomine, à Seleuco rege eſt dicta Seleucia, vel certe quæ nunc Cteſiphon appellatur.* Nec mirum eſt eum ita loqui, Seleucia enim, de qua Hieronymus loquitur ad Babyloniam pertinet, & Babylonia cognominatur, cui proxima eſt ad tertium lapidẽ Cteſiphon, vt Plinius docet lib. 6. c. 26. cuius verba ſubſcribam, vt melius hæc intelligantur, & ne quis Ioannis Anniji errore decipiatur, qui in libellum ſui Beroſi affirmat Babylonem vrbem fuiſſe tetrapolim, id eſt, vno muro concluſiſſe quatuor vrbes, Babylonem, Arad, Achad, Chalanne. De Babylone ergo loquens Plinius: Cetero, inquit, in ſolitudinem rediit exhauſta vicinitate Seleuciæ ob id conditæ à Nicatore intra nonageſimum lapidem, in confluente Euphratis foſſa perducti, atque Tigris: quæ tamen Babylonia cognominatur, libera hodie, ac ſui iuris, Macedonumque moris. Ferunt ei plebis vrbanæ ſexcenta millia eſſe, ſitum vero mœnium aquilæ pandentis alas, (id eſt, figuram redde-

Chalãne.

Sennaar.

dere

dere aquilæ pandentis alas) agrum totius Orientis fertiliſſimum. Inuicē ad hanc exhauriendam, Cteſiphontem iuxta tertium ab ea lapidem in Chalonitide condidere Parthi, quod nunc eſt caput regni. Locus eſt corruptus, vt multi alij in hoc auctore, legendum enim eſt (quod eius caſtigatores non animaduerterunt) à Nicanore, is fuit, qui primus ex Macedonibus poſt Alexandrum regnauit in Syria, dictus Seleucus Nicanor, qui vrbem à ſe conditam ex ſuo nomine vocauit Seleuciam, cōdiditque, vt Babylonem exhauriret, id eſt, vt in eam opes, & ciues Babylonis paulatim transferrentur, atque ea cauſa valde propinquam ædificauit, adeo vt nonnulli putent hic apud Plinium legendum, intra quadrageſimum lapidem, quoniam Strabo non pluribus, quam trecentis ſtadijs, id eſt, triginta ſeptem millibus paſſuum, & quingētis diſtare à Babylone teſtatur. Et hac vicinitate Seleuciæ exhauſta Babylon in ſolitudinem redijt. Deinde vbi ait, in Chalonitide, legendum eſt Chalannitide, ita enim dicta eſt regio ab vrbe Chalanne.

8 Hemath duplex.

* Hemath autem duplex eſt altera, quæ terminus eſt terræ filiorum Iſrael verſus Septemtriones, & minor Hemath dicitur, de qua in fine huius capitis ait Propheta: Ab introitu Hemath vſque ad torrentem deſerti. Eadem poſtea Epiphania dicta eſt (vt bis in hoc cap. docet Hieronymus ſiue Epiphania Syriæ, vt idem ait in epiſt. Quæris Dardane.) ab Antiocho Epiphane nomen ſortita. Huius vrbis regio (inquit Hieron.) appellatur Reblatha, in qua præſente Nabuchodonoſor regis Iudæę Sedeciæ interfecti ſunt filij, & oculi excęcati. Altera eſt, quæ Hemath magna dicitur, de qua nunc Propheta loquitur, & nunc, auctore Hieronymo, Antiochia nominatur, eamdemque Ioſeph. lib. 3. de bello Iud. capit. 1. metropolin Syriæ eſſe dicit, ac tertium locum obtinere inter omnes vrbes, quæ in Romano orbe ſunt. Merito igitur nobiliſſimas vrbes nominat, vt terræ ſuæ dignitatem agnoſcāt filij Iſrael. De Geth Palæſtinorum & diximus, & ſæpe dicemus.

4. Reg. 25.

A *Et ad optima quæque regna horum.* Quod in Hebr. eſt האלה הטובים מן הממלכות poteſt variè intelligi, ac verti. Primum, vt eſt in noſtra tranſlatione; Ad optima quæque regna horum, id eſt, viſite optima quæque in regnis harum vrbium, quas nominaui, ſiue in regnis eorum, qui has vrbes incolunt. Deinde, Tranſite in Chalanne, & in Hemath magnam, & in Geth Palæſtinorum, quæ ſunt in his regnis optimæ, & potentiſſimæ vrbes: qui fuit LXX. interpretum ſenſus. Sed ſiue hoc modo accipias, ſiue illo, ita erat prima dictio ſcribenda: הטובים quod hic ſignificat: optima.
B At Hebræi ſcribunt הטובים, id eſt, Num meliora, atq; ita fit tertia interpretatio: Num meliora ſunt regnis iſtis? ſcilicet, veſtris. Quæ verſio, & ſi probabilis eſt, indicat tamen, quod ſæpe dixi, punctorum auctores aliter ſæpe legiſſe Hebraica, quam veteres legerant, itaq; nullius eſſe auctoritatis, vbi ab antiquis diſcrepant.

Si latior terminus eorum. Si dictio interrogantis eſt more Hebr. vt notauimus Ioe. 1. nu. 5. & per negationem reſpondendum eſt, certe non ſunt latiores termini eorum, aut meliores
C veſtris.

ALLEGORIA.

9 Hieronymus: Si enim voluerimus mente tractare, & vniuerſarum gentiū diſcutere Philoſophiam, Ægyptiorū, Indorum, atque Perſarum repetiemus anguſtiores eorum terminos ſanctarū terminis ſcripturarū. In omnem enim terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorū, & cetera. Quod ſi hoc attētius meditemur, inueniemus
D terminos Chriſtianorum multo latiores eſſe terminis omnium gētium: Omnes enim, qui Deum verum, & quem ipſe miſit Ieſum Chriſtum, non cognouerunt, anguſtis ſanè finibus premūtur. Si enim videāt impiōs dominari, aut voluptatibus, & copia rerum affluere, aut bonos contra inopia viuere, & calamitatibus iactari, negāt Deum aut eſſe, aut humana curare. Si vita videatur tota in doloribus, aut in carcere, aut in exilio

Ethnici anguſtos fines habent.

agenda, miſerrimos ſe iudicant, quia ſe A licitatem ſuam huius mortalis vitæ ter minis claudi putant. Huius rei cauſa di ſit inſipiens, atque vtinam in corde ſuo tantum dixiſſet.

Claudianus lib. 1. contra Ruſinum. *Sæpe mihi dubiam traxit ſententia mentē*
Curarum ſuperi terras, an nullus ineſſet
Rector, & incerto fluerent mortalia caſu.

Alius.

Ouid. lib. 3. Amorū Eleg 8. 10 *Cum rapiant mala fata bonos, ignoſcite faſſo,*
Sollicitor nullos eſſe putare Deos.

Quidam etiam antiquior, ſed nihilo ſanior quaſi magnam controuerſiam dirimere volens. B

Ennius. *Ego, inquit, Deum genus ſemper eſſe dixi, & dicam cœlitum.*
Sed eos curare non opinor quid agat huma num genus.

At quantum hoc Deus curet, iam diu cum magno ſuo malo didicerunt. Alij, qui bonis mercedem laborum poſt hâc vitam pollicebantur, aut communem omnibus requiem, & vitam voluptatibus corporis refertam, qualem Mahometani ſperant latiores quidem terminos habere ſe credunt, ſed habêt æque anguſtos, cum eos expleta vita huius C temporis tormenta maneant numquā finienda, multo minus miſeros futuros ſi verum eſſe comperirent quod vnus ex ſtultis hominibus locutus eſt.

Catullus in 5. Epigrammate. *Soles occidere, & redire poſſunt,*
Nobis, cum ſemel occidit breuis lux,
Nox eſt perpetua vna dormienda.

Chriſtiani quam latos fines habeamus. Nos autem quam magnos, quam late patentes terminos habemus, qui cum ipſa Dei vita, & cum æternitate certāt? Finem mortalis vitæ non pertimeſcimus, quia non dubitamus ſupereſſe immortalem. Tempus cōtemnimus, quia æternitatem ſperamus. Scimus neque D longum putari, neque formidari laborem, aut cruciatum debere, qui eiſdem, quibus hæc vita, finibus continetur.

2. Cor. 5. Noſtrum eſt dicere: Scimus enim quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam æternā in cœlis. ὅθι φασὶ (Vt Homerus.) θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ

Lib. 6. Odyſſ. Ἔμμεναι, οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται οὔτε ποτ' ὄμβρῳ

Δεύεται, οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται, ἀλλὰ μάλ' αἴθρη
Πέπταται ἀννέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη
Τῷ ἔνι τέρπονται μάκαρες θεοὶ ἤματα πάντα.

Quæ ita verti poſſunt.

Vbi diuorum immortalia tecta
Eſſe ferunt, quæ nec ventis pulſentur, & imbre
Non madeant, neque nix venit huc, ſed cuncta ſerena
Lux ſine nube ambit, ſplendor circumnitet ingens
Hic ſe ſe oblectant diui ſine fine beati.

Et cum in magnis periculis verſandum 11 erit, & extrema perferenda malorum, illa nos ſpe non conſolamur ſolum, ſed etiam erigimus, & accēdimus: Id enim, 2. Cor. 4. quod in præſenti eſt momentaneum, & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum, in ſublimitate, æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Vnde id? Quia terminos habemus latiores: Non Ibidem. contemplantibus, inquit, nobis, quæ vi dentur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia ſunt, quæ au Rom. 12. tem non uidentur, æterna ſunt. Vbi alij lugent, & pati nequeunt, nobis dicitur: Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Et Domini noſtri vox inſonat in auribus noſtris: Gaudete, & exultate, Mat. 5. quoniam merces veſtra copioſa eſt in cœlis. Et quoniam hac ſpe ſerui Dei eriguntur, & ex anguſtijs præſentis temporis, quibus eos tentator coarctabat, quaſi in latitudinem magnam exeunt, & ad currendum in via Dei excitantur, quidam ex ſanctis ait: Cum inuocarem exaudiuit me Deus iuſtitiæ meæ, in tri Pſal. 4. bulatione dilataſti mihi. Et: De tribula tione inuocaui Dominum, & exaudi Pſal. 117. diuit me in latitudine Dominus. Et ite Pſal. 118. rum: Viam mādatorum tuorum cucurri, cum dilataſti cor meum. Ad hæc omnes, qui verum Deum non norunt, aut non ſicut Deum glorificauerunt, neq; gratias egerunt, peranguſtos terminos habent: quidquid enim accepturi erāt boni hic acceperunt, & vt filijs concubinarum Abrahæ, munuſcula eis data ſunt. At electi, vt Iſaac, paterna ſubſtan Gen. 25. tia ditantur, & bonis, quæ neque oculus

lus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis aſcenderunt: vbi ſentiunt ſe eſſe felices, ſciuntque nullum eſſe finem futurum tantæ felicitatis.

HISTORIA.

12 *Qui ſeparati eſtis in diem malũ* id eſt, In diem laborioſiſſimum captiuitatis. Mala enim vocat ſcriptura quæ afflictione & dolore plena ſunt, vt diximus Ioel. 2 num. 21. Quaſi dicat. Ne putetis Deum minime curare quid agatis, aut impune vos tot peccata laturos: ſtatuit Deus apud ſe dignas de vobis pœnas ſumere, nunc tacet, & ea diſſimulat, quoniam videt appropinquare diem miſerrimæ captiuitatis, quo omnia luetis. Separati eſtis, & quaſi ſeruati in illum diem. Pagninus vertit, Elongantes diẽ malum, id eſt, multum diſtare putãtes. Eadem eſt recentiorum fere ſententia, quoniam מנדים actiue capiunt pro ſeparantes. Sed nihil neceſſe eſt vt in noſtræ tranſlationis defenſione immoremur, cum Lxx. verterint iuxta Hieronymum, & Theodoretum. Qui venitis in diem malum, & ipſe Sanctes Pagninus affirmet traditum eſſe ab Hebræis, paſſiue quoque hoc verbum accipi. Moleſtiſſimum ſolet eſſe bonis, cum vidẽt malos florere diuitijs, & rebus ſecũdis, vixque perſuadere ſibi poſſunt Deum Pſal. 72. videre, aut curare, ſicut ait Dauid: Et dixerunt: Quomodo ſcit Deus? & ſi eſt ſcientia in excelſo. Ecce ipſi peccatores, & abundantes in ſæculo obtinuerunt diuitias. Et dixi: Ergo ſine cauſa iuſtificaui cor meum, & laui inter innocẽtes manus meas. Quibus hoc reſpondendum eſt, videre quidem omnia Deũ ſed ſeruare eos in diem malum, vt eſt Pſal. 9. apud eundem. Vides, quoniam tu laborem & dolorem conſideras, vt tradas eos in manus tuas. Ac ſi diceret. Putãt multi te non videre, aut curare res humanas. Nihil te latet, omnia vides peccata malorum, ſed diſſimulas nunc, & pateris, vt poſtea tradas eos in manus tuas, & ſeueriſſime punias.

15 *Et appropinquatis ſolio iniquitatis.* Siue Appropinquare vobis feciſtis ſoliũ iniquitatis: *Iniquitatis* autem dicit iniu-

A tiæ, & oppreſſionis, nam id ſignificat חמס Eleganter autem, & ſignificanter dictum eſt, hoc enim ait. Quantum poteſtis, feſtinatis ad captiuitatem, & oppreſſionem veſtram: cum enim peccata peccatis additis, quid aliud facitis, quàm Deum prouocare, vt citius vos tradat ſolio iniquitatis, id eſt, regibus alienigenis, à quibus diripiendi, vaſtandique eſtis? Hæc, & quæ præceſſerunt; Qui ſeparati eſtis in diem malum. Auguſtinus etiam de imminente captiuitate intellexit 4. de Doctr. Chriſt. c. 7.

B

TROPOLOGIA.

Cogitent hoc qui nullum peccatis ſuis modum adhibẽt, dum enim magis animo ſuo obſequuntur, celerius in interitum feſtinant, & dum voluptatibus ſe appropinquare credunt, appropinquant ſempiternis ærumnis, & ſolio miſeriæ, atque oppreſſionis. Huc pertinet verſio Lxx. Qui venitis in diem malum & appropinquatis, & tangitis ſabbata mendacia. Hoc eſt. Non venit ad vos dies malus, neque enim Deus ſupplicium de vobis ſumere appetit, cuius benignitas ad pœnitentiam vos adducit; C ſed vos venitis vltro in diem malum, & diuinam potentiam alijs, atq; alijs malis prouocãtes nemine impellente ruitis in mortem. Quæritis appropinquare, & tangere, & tandem tãgitis ſabbata mendacia. Sabbatum dies quietis eſt, feſtus, & hilaris. Peccatores quærunt delicias, & voluptatibus ſe tradunt volentes in hac vita requiem habere, & feſtos dies, & ſabbata ſua. Sed ſunt ſabbata iſta mendacia, quia celerrime trãſeunt, & ſempiternas miſerias pariunt. Itaque (vt eleganter ait Pau.) relinqui- Heb. 4. D tur ſabbatiſmus populo Dei, verus, ac perpetuus ſabbatiſmus nullo vnquam labore interrumpendus. * Idem etiam apoſtolus ait: An diuitias bonitatis e- Rom. 2. ius, & patientiæ, & longanimitatis cõtemnis ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? ſecundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor theſaurizas tibi iram in diẽ iræ, & reuelationis iuſti iudicii Dei. Vbi ait, Benignitas Dei, eſt, τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ,

θεοῦ, id eſt, quod ſuaue, ac benignũ eſt A
Dei, quaſi dicat, Caue ne quod durum
eſt Dei, & ſeuerum experiare. Cor auté
impœnitens vocat ἀμετανόητον, id eſt,
(ſi dici id poſſet) impœnitibile, quod
nullis Dei beneficijs flectitur ad pœni-
tentiam. Si autem quęrat quis quomo-
do Lxx. pro Solio iniquitatis, dixerint,
ſabbata mendacia: cauſa eſt quod שבת
ſi abſque punctis ſcribatur, & ſolium &
ſabbatum ſignificat.

HISTORIA.

Qui dormitis in lectis eburneis. Docet B
quomodo appropinquent ſolio iniqui-
tatis. Dormiebant in lectis eburneis, &
pecunia, qua pauperes fratres eſſent alẽ
di, lectos ex ebore, id eſt, ex elephanto-
rum dentibus confectos comprobant:
& cum ex lignis facere eos poſſent, dili
genter vbique dentes conquirebant, &
artificioſe copulabant, vt ex tot parti-
25 culis lectus integer conſtaret.* I nunc,
& non dicam in procerum, & optima-
tum, ſed in nobilium, ac diuitum quo-
rumlibet domos ingredere, lectos vide
auratos, & arte laboratos, & aulæa cir-
cum pendentia varia bombycina, atq;
aurea, parietes vndiq; auro coopertos C
nudis interim pauperibus Chriſti, & al
gentibus, & pallore atque inedia con-
fectis. Quoque magis mirere, licet id
per omnes; quotuſquiſque eſt nunc qui
reprehendat? Nunc inquam, olim enim
In libr. de Nabuthe ſezra edi- ta c. 13. minime deerant. Parietes (inquit Am-
bro.) veſtitis auro, homines nudatis.
Clamat ante domum tuam nudus, &
negligis: & tu ſolicitus es quibus mar-
moribus pauimenta veſtias. Pecuniam
pauper quærit & non habet: panem po
ſtulat homo, & equus tuus aurum ſub
dentibus mandit, & cetera. Ego ſi nunc
id reprehendendum non eſt, nec olim D
reprehendendum fuiſſe arbitror.

Et laſciuitis in ſtratis veſtris, id eſt. Li
bidini indulgetis, vt exponit Hiero. &
Augu. 4. de Doct. Chriſt. cap. 7. nullum
voluptatis genus prætereuntes. Eſt e-
nim סרח abundare, & ſuperfluere, &
inde etiam laſciuire, quod abundantiã
conſequi ſolet. Lxx. ſimiliter verterunt
κατασπαταλῶντες, id eſt, delicijs af-
fluentes, & laſciuientes.

Qui comeditis agnum de grege, id eſt. 16
Optima quæque, & guſtatui gratiſſi-
ma. Agnus de grege eſt, qui de grege
electus eſt, ſicut & vitulus de medio
armenti, qui inter ceteros vitulos eli-
gitur, id eſt pinguis, & tenet & ſagina-
tus. In Hebr. eſt, vitulos de medio
מרבק. Significat autem id ſaginarium,
id eſt, locum in quo animalia ſaginan-
tur. 1. Reg. 28. Mulier autem illa habe
bat vitulum paſcualem, in Hebr. vitu-
lum מרבק. Et Ierem. 46. Quaſi uituli
ſaginati verſi ſunt. Interdum autem in-
terpretatur Hieron. Vitulos de armen
to, vt hic, & Malac. 4. Et ſalietis quaſi vi
tulus de armento. Lxx. quoque hic ver
terunt μοσχάρια ἐκ μέσου βουκολίων γαλα
θηνὰ, id eſt, vitulos ex armentis lacten
tes. Siue autem hoc modo vertas, ſiuę
illo ſemper vitulus ſaginatus & inter
ceteros electus indicatur.

TROPOLOGIA.

Hieron. Qui athleta eſt Domini, &
exercetur ad luctam, & præparat ſe cõ-
tra aduerſarias poteſtates, dormit in nu
da humo imitans Iacob, & ponit ſibi la
pidem ad caput, quem reprobauerunt
ædificantes, & factus eſt in caput angu
li. Qui vero delicijs vacant, atque luxu
riæ, & omnia cauſa ventris faciunt, dor
miunt in lectis eburneis mortui ani-
malis, & immundis hærent oſſibus:
& quia pulchra videntur vitia, & præ-
ſenti nitore delectant, requieſcunt in
eorum lectulis, & ſopore grauiſſimo
deprimuntur. Iſti non comedunt ſo-
lidum cibum, & athleticum, de quo
roborantur vires luctantium, ſed mol-
lem, & tenerum, & ſiniſtrarum partiũ,
D quales ſunt hœdi de gregibus, & vitu-
li ſaginati, & tenelli, immo & adhuc la
cte nutriti, hoc eñ ſignificat μοσχάρια
γαλαθηνὰ, & cetera.* At ego cum ocu 17 Veterum parcitas in conuiuijs.
los ad noſtra tempora conuerto, miror
veterum parcitatem, & præclare no-
biſcum actum putarem, ſi vel illi cibi
nunc non prorſus egentibus ſatis eſ-
ſent, qui olim optimatibus, & regibus
erant in delicijs. Itaq; felicia eſſent hęc
tempora, ſi vel id, quod in optimatibus
pro-

prophetica voce damnatur, poſſent imitari. Videas paſſim apud Homerum in regum conuiuijs bubulam apponi: Achilles humaniſſime Priamũ accipiens ouem conuiuio iugulat. Et Virg. ait:

Iliad. 24.

8. Æneid.

Tum lecti iuuenes certatim, araque ſacerdos

Viſcera tosta ferunt taurorum. Et:

Veſcitur Aeneas ſimul & Troiana iuuentus

Perpetui tergo bouis, & luſtralibus extis.

Samuel populi princeps Saule rege iã à Deo electo, & in primo menſæ loco collocato præcipit coquo: Da partem, quam dedi tibi, & præcepi, vt reponeres ſeorſum apud te. Leuauit autem coquus armum, & poſuit ante Saul. Sed quid ego vetuſtiora commemorem, cum in Euangelio rex, qui nuptias filio ſuo fecit, dicat: Ecce prandium meum paraui, tauri mei, & altilia occiſa, & omnia parata, venite ad nuptias? Cum vero vitulus ſaginatus occidebat in conuiuijs, ſummæ deliciæ indicabantur, vt apud Abraham, cum hoſpitio excepit angelos, & in illo epulo exultãtis patẽtis de recuperato filio: Adducite vitulũ ſaginatum, & occidite, & mãducemus, & epulemur: quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit, perierat, & inuentus eſt. Quare & luxuriæ optimates nunc accuſat Propheta, quod vitulos ſaginatos, & agnos pinguiores cõptẽt. In menſam Salomonis regum omniũ locupletiſſimi boues pingues, & paſcuales inferebantur, & arietes, capreæ, cerui, bubali, & aues altiles, 3. Regum. 4. Nunc quidquid mari, aut terra, aut etiam cœlo gignitur ad ſatiandum ingluuiem ſuam natum exiſtimant. Quis varias, atque multiplices ciborum formas, & condimentorum enumerare queat, quas ingenioſiſſima gula excogitauit? Libros conſcribi neceſſe fuit, nulla memoria ſufficiebat. In hoc mare locupletiſſima patrimonia ſe exonerarunt, penituſque perierũt. Fabius quidam apud Romanos à deuorato patrimonio Gurges cognominatus ẽ, quod ſi nunc quoque fieret, næ ille quã plurimos cognomines haberet, magnos videlicet viros, Æmilianos, Lepidos, Africanos, Numantinos, qui ventris cauſa

1. Reg 8.

Mat. 22.

Gen. 18.

Luc. 15.

18

Noſtri tẽporis luxuria in cibis.

A inopes, ac miſeri patrimonia pauperũ diripiunt, diuitum rem inuitorum retinent, & alieno viuunt.

Quis enim (vt recte inquit quidam) *te deficiente crumena,*

Et creſcente gula manet exitus, ære paterno

Ac rebus merſis in ventrem fœnoris, atque

Argenti grauis, & pecorum, agrorumque capacem?

Iu. Sat. 11

Legat hanc Satyram, qui volet multorum Chriſtianorum mores videre in ethnicis notatos: agnoſcet noſtrorum temporum Alcinoos, & procos Penelopes, quamuis horum cibus boues tan B tum, & oues erant, agnoſcet Apicios, qui acceperunt in vanum animam ſuã: *Et quibus* (vt eſt in eadem Satyra) *in ſe- lo viuendi cauſa palato eſt.*

Parum erat ingluuie patrimonia conſumi, niſi virtutes, neruiq; animi conſumerentur, & fornicationes, atque adulteria, ac vitia omnia ſubintrarent: quæ erudite Greg. deſcripſit lib. 1. Mor. c. 5. Sed pudeat nos imitari ethnicorum luxuriam, curam vero tuendæ temperantiæ contemnere. Multæ leges (vt Macrobius lib. 3 Saturnal. c. 17. refert) C apud Romanos de cœnis, & ſumptibus ad populum ferebantur, & imperari cœpit, vt parentibus ianuis prandiretur, & cœnitaretur, vt oculis ciuium teſtibus factis luxuriæ modus fieret. Lex Orchia numerum conuiuarum præſcripſit. Fannia autem & ſumptibus modũ fecit aſſibus centum. Poſtea lex Licinia ſtatuit vt Calẽdis, Nonis, nundinis Romanis cuique in dies ſingulos triginta dumtaxat aſſes edendi cauſa conſumere liceret. Ceteris vero diebus, qui excepti nõ eſſent, ne amplius apponeretur quam carnis aridæ pondo tria, & ſalſamentorum pondo libra, quod ex terre, D vite, arbore ve natum ſit. Sed veterum rerum memoria non egemus. Hiſpanis noſtris ab hinc annos fere ſexaginta antequam aliarum gentium mores acceperiſſent, tantã frugalitatis curam fuiſſe ſcimus, vt diuitibus arietina aſſa atq; elixa ſolum, optimatibus gallina apponeretur. Optandum igitur eſt, vt nunc ea fierent, quæ ſuo tẽpore P. Oſhera reprehendebat, quod ad cibos attinet.

19

HISTORIA.

20 *Qui canitis ad vocem pſalterij*. Luxurioſam remordet aurium voluptatem, vt ait Aug 4 de Doct. Chriſt. cap. 7. Ac ſi diceret: Non ſatis eſt vobis libido, & venter cibis æſtuans, niſi & tibiarum, & pſalterij, & lyræ canticis aures veſtras mulceatis. Hierony. concrepant quoque manibus ad vocem organorum; (ita enim conuerterunt Lxx.) ſonitum, vt omnia opera eorum ſpectent voluptatem, nihilque faciunt, niſi quod ventri procurent, & libidini: Arbitror autem hoc ad veterum conſuetudinem eſſe referendum, qui ad conuiuia citharœdos, atque cantores adhibebant, vt paſſim videre licet apud Homerum. Et apud Virg.

1. Æneid.

Citara crinitus Iopas
Perſonat aurata docuit quæ maximus Atlas.

Nebel, ſiue pſalterium.

Porro נֵבֶל, aut נֶבֶל, quod nūc pſalterium vertitur, muſicum inſtrumentum eſt, quod Dauid adhibuit ad pſalmos canendos, & duodecim ſonos habet, digitiſque capitur, ex Ioſ. 7. Antiq. cap. 10. Ex quo videmus male interpretari Pagninum in Theſauro, qui ait eſſe inſtrumentum, quod vulgo cornamuſa dicitur. Propterea Hieron. vertere ſolet pſalterium, vt Pſal. vltimo; Laudate eum in Pſalterio & Cithara. Nonnunquam Lyra vertit, vt Ham. 5. Et cantica lyræ tuæ non audiam. Lyra enim vtebantur poetæ, qui hymnos dijs canebant, vnde & Lyrici dicti. Habet autem formam teſtudinis lyra, vt Plin. ait lib. 9. cap. 10. Septuaginta hic verterunt: Plaudentes ad vocem organorum Et cap. 5. canticum, ſiue pſalmum, organorum tuorum non audiam ſciamus etiā vbi Lxx. & Hieronym. verterunt, Ad vocem, in Heb, eſſe עַל פִּי, id eſt, ad os, atque ita os poſſe capi pro voluntate, vt ſit ſenſus. Canitis du[m], canitis vſque ad ſatietatem, ſicut cum dicimus, In ore gladij. De qua phraſi multa diximus Hoſ. 10. num. 37. ex quibus hoc abunde explicabitur.

21 *Sicut Dauid putauerunt ſe habere vaſa cantici*. id eſt, inſtrumenta ad canendum.

Vas.

Notum eſt כְּלִי, id eſt, vas, more Hebræorum, inſtrumētum quoduis ſignificare, vt Pſalm. 7. Et in eo parauit vaſa mortis, id eſt, ſagittas. Pſalm. 70. Nam & ego cōfitebor tibi in vaſis pſalmi, quæ, ſcilicet, propheta noſter appellabat vaſa cātici. Hinc illud Act. 9. Vas electionis eſt mihi iſte, id eſt, inſtrumentum electum.

Vas electionis.

Eſt autem notatu digniſſimum quod nūc ait. Carnales homines, & argumenta vndecunq; captantes ad corporis voluptates tuendas, atq; confirmandas, ſi quem forte ex ſpiritualibus hominibus videant ea vel quærere, vel non reſpuere, quæ voluptatem ſenſibus afferunt, aut corpori nonnihil indulgere; patronum ſibi aſſumunt ſuarum voluptatum, & ſibi idem licere exiſtimant, cum tamen ad idem faciendū cauſam minimè habeant eandem. Nam ſancti non ſenſibus, non corpori indulgent, dum id faciunt, ſed relaxationi animi ſe dant, & ſaluti conſulunt, vt eā firmiorem in Dei gloriam, & obſequiū conferant: carnales autem id tantum quærunt, vt illis voluptatibus perfruātur. Quærebat beatiſſimus Franciſcus ſocium ad lyram audire canentem, ſed vt mens deiecta ſuauitate concentus in Deum tolleretur. Eliſeus pſalten ſibi adduci iubet, ſed vt animus prophetiæ ſpiritui præparetur.

4. Reg. 3.

Hoc igitur nunc reprehendit. Putabant licere ſibi muſica inſtrumēta habere, quod Dauid quoque habuiſſet: ſed Dauid ad Dei cultū habuit, & ad ſacros hymnos concinendos, ipſi ad illecebram, & incremētum voluptatum. Hieronymus: Quod Dauid fecit ad cultum Dei, vos ad voluptatem, & luxuriam confertis.

22 *Bibentes vinum in phialis*. Duo reprehendit, & vini copiam, & vaſa ad bibendum pretioſa, magnaque comparata.

Bibere vinum.

Nam vini copiam modeſte ita ſignificari ſolet, vt Pſal. 68. Aduerſum me loquebantur, qui ſedebant in porta, & in me pſallebant, qui bibebant vinum. Gen. 9. Bibenſque vinum inebriatus eſt, & cap. 19. Dederunt itaque patri ſuo bibere vinum nocte illa.

Phiala.

Phiala Hebraicè, מזרק à זרק quod eſt fundere, aut ſpargere, vas eſt magnum, & amplum, vt ait Vatablus. Mihi videtur dictū מזרק, id eſt, ſparſio, quod ſparſum, & fu-

ſum, & latum ſit. Num. 7. Phiala argentea habens ſeptuaginta ſiclos iuxta pōdus ſanctuarij. Zach. 9. Et bibentes inebriabūtur, quaſi à vino, & replebūtur, vt phialæ. Hoc vaſis genus adhibebatur in ſacrificijs ad victimarū ſanguinem excipiendum, vt ex hoc loco Zachariæ intelligi poteſt, & ex. 3. Reg. 7. & Zach. 14. Ex quo videtur phialas, quibus illi bibebant, non forma ſolum, & magnitudine, ſed etiam materia ſimiles fuiſſe phialis templi, hoc eſt argēteas, vel aureas, atque eleganter fabrefactas, forte & cum gemmis, vt illi ſolēt facere, qui vino indulgent, de quibus Satyrographus.

Iuu. Saty. 5.

Nam Virro (vt multi) gemmas ad pocula transfert
A digitis, quas in vagine fronte ſolebat
Ponere Zelotypo iuuenis prælatus Hyarba

Merito autem hos deplorat Propheta, ſcriptum enim eſt: Amaritudo animæ vinum multum potatum. Ebrietatis animoſitas imprudentis offenſio, minorans virtutem, & faciens vulnera. Et alibi. Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui foueæ? cui ſine cauſa vulnera? cui ſuffoſſio oculorum? Nonne ijs, qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis? Libet & verba Chryſ. ſubſcribere ex hom. 49. in Matth. vbi cum hæc Prophetæ verba retuliſſet: vides, inquit qualiter hic delicatam vitam reprehendit? Non enim auaritiam his verbis, ſed voluptatem accuſat. Et tu quidem immoderate deuoras, cum Chriſtus eſuriat. Tu pretioſiſſimas placentas, ac liba, Chriſtus vero, ne ſiccum quidē fruſtum panis. Tu vina bibis Falerna, Chriſto vero ne frigidæ quidem aquæ calicem ſitienti dediſti. Tu in tenerrimo lecto, atque perornato ſtertis, cum Chriſtus frigore laboret. Quare ſi omni etiā auaritia conuiuia tua vacent, tamen adeo flagitioſa ſunt, quia cum immoderate omnia facias, ne neceſſaria quidem Chriſto præbes, præſertim cum rebus illius laſciuias.

Eccle. 31.

Prou. 23.

23 *Et optimo vnguento delibuti.* Hieronymus: Vngimini non ad labores corporis mitigandos oleo puriſſimo, ſed vnguentis pretioſiſſimis. In Hebræo eſt: Et capite oleorum vnxerunt, ſcilicet, A ſe, id eſt, vnguentis optimis omnium, & pretioſiſſimis. Lxx. Et primis vnguētis vncti. Chaldæus: Et præſtantiſſimis, optimiſque vnguentis ſe ſe inungunt. Eſt autem vnguentum oleum varijs, pretioſiſque aromatibus conditum ad vngendum corpus deliciarū cauſa comparatum: atque ideo oleum in ſcriptura vocatur, præſertim in Hebr. Cant. 1. Oleum effuſum nomē tuum. Et ibidem: Fragrantia vnguentis optimis. In Hebr. Oleis optimis. Pſalm. 140. Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Luc. 7. Oleo caput B meum non vnxiſti. Vtebantur enim his vnguentis diebus feſtis, & in conuiuijs. Matth. 6. Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua. Et cap. 26. Acceſſit ad eum mulier habens alabaſtrum vngenti pretioſi, & effudit ſuper caput ipſius recumbentis. Et apud Homerum ſæpe hoc ipſum videre licet, in hoſpitum præſertim curatione. Vt Odyſſ. 3.

Vnguentum.

Oleum.

Αὐτὰρ ἐπεὶ λοῦσέν τε, καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ, id eſt,

Verū poſtquā lauit, & vnxit pingui oleo.

C Et lib. 4.

Τοὺς δ' ἐπεὶ οὖν δμωαὶ λοῦσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ, id eſt,

Hos poſtquam ancillæ lauerunt, & vnxerunt oleo.

Mihi videntur ij, qui vnguentis delibuti incedūnt, ſentire quodammodo fœtorem animi ſui: ſolet enim atomatum odor ijs locis quæri, quæ male olent. Teſtantur etiam alij: recte enim dixit ille:

24 In vnguētorum luxuriam.

Hoc mihi ſuſpectum eſt quod oles bene Poſthume ſemper,
Poſthume, non bene olet, qui bene ſemper olet.

Mart. li. 2. Epig. 12.

D Et alibi:

Male quam bene olere nil olere.

Lib. 6. Epig. 55.

Sed erant vnguenta adhibenda parti affectæ, atque vitiatæ, id eſt, animæ, nō corpori. Quid enim prodeſt veſtes, & corpora inungere, vt procul venientis odor ſentiatur, ſi anima mortua fœtet, & multo longius graueolentiā ſuam emittit? Grauior multo eſt animæ, quam corporis fœtor. Audias ſæpe peierātes, maledicētes, detrahentes, vel

ferre nequeas. Vnde hic grauis odor ſpirat? Ex anima mortua, atque depoſita.
Pſal. 5. Sepulchrum patens, inquit, eſt guttur eorum. Sepulcrum videlicet ſecū portant animæ ſuæ, e quo fœtor prodit, cū aperitur os, ſicut ſcriptum eſt: De cada-
Iſai. 54.
2. Mac. 9. ueribus eorum aſcendet fœtor. Quod in corpore impij Antiochi demonſtratum eſt, qui percuſſus manifeſtam Dei virtutem in ſemetipſo conteſtabatur, ita vt de corpore impij vermes ſcaturirent, ac viuentes in doloribus carnes eius effluerent, odore etiam illius, & fœtore exercitus grauaretur. Sed quid mirum grauari exercitū, cum paulo poſt ſcriptum ſit: Et cum neque ipſe iam fœtorem ſuum ferre poſſet. At hoc commune animæ, & corpori, vt præſentia male oleant, ſi corrupta ſint: ſed anima longius, vt dixi olet, & procul abſentibus fœtore vel moleſtiſſima eſt. Quis eſt qui cum execratione nō audiat ſcelera, atque impietates abſentium, etiā ſi multis annis ætatem noſtram anteceſſerint, & quaſi inſuauiſſimum, ac teter-
Prou. 10. rimum odorem non auerſetur? Memoria enim iuſti cum laudibus (vt eſt apud Salomon.) & nomen impiorum putre-
25 ſcet.* Sed parum eſt iam ad luxuriam extrinſecus corpora inungi, palatum quoque vngitur, & guttur, comeduntur aromata, neque ſapiunt pretioſiſſimi cibi, niſi exquiſitiſſimis odoribus codiantur: adeo effrenata voluptas inualuit, & ad noua gulæ irritamenta excogitanda Epicureorum animos exacuit. Sed neque huiuſmodi odores animæ fœtorem auferent, pœnitētia opus eſt, & lacrymis, quæ ſunt aromata ſanctorum, ita vt animæ, quæ ſe ſic in operibus, & humilitate pœnitentiæ, & mortificationis, atque in orationibus humilibus exercent, montes myrrhæ, & colles thuris appellentur, ſicut legimus in
Cant. 4. Cantico Canticorum: Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris. Quo in loco Gregorius: Quid per montem myrrhæ, inquit, niſi fortem altitudinē mortificationis in opere; & quid per collem thuris intelligimus, niſi altam humilitatem in oratione? Ad montem ergo myrrhæ, & ad collem thuris ſponſus vadit, quia eos familiariter viſitat,

A quos per mortificationem vitiorum ad alta proficere, & per mundas, & humiles orationes ſuauiter redolere perſpicit, &c. Quare merito ſponſę paulo poſt Ibidem. dicitur: Et odor vnguentorum tuorum ſuper omnia aromata.

Et nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph. Ioſeph vocat decem tribus, vt ſæpe iam diximus, vt c. 5. ſi forte miſereatur Dominus Deus exercituum reliquijs Ioſeph. Ex quo intelligitur decē tribubus hæc nunc dici. Nullo dolore, inquit, nulla miſericordia tangebantur optimates diuitijs, & delicijs abundan-
B tes, cum videbant populares, & contribules ſuos conteri, id eſt, vexari à creditoribus, & inopia premi. In Hebræ. eſt ולא נחלו, id eſt, Et non infirmabātur. 29 Infirmari
Eſt enim conſuetudo Hebræorum, vt Infirmari dicant pro Dolere, vt Mich. 4. Dole, & ſatage filia Sion. Heb. Infirmare, & ſatage. Ex quo intelligimus quid ſit illud Pau. 2. Cor. 11. Quis infir- Locus Pauli. 2. Corin. 11. matur, & ego non infirmor? Et ibidem. Quæ infirmitatis meæ ſunt gloriabor, id eſt, In doloribus, quos pro Chriſto paſſus ſum, gloriabor. Et c. 12. Pro me autem nihil gloriabor, niſi in infirmita-
C tibus meis, id eſt, in perſecutionibus, & doloribus meis. Et: Virtus in infirmitate perficitur. Qua propter eleganter Lxx. & Hier. verterunt: Et nihil patiebantur. Contritionem pro calamitate, & dolore accipi in ſcriptura diximus Hoſ. 6. nu. 19 & 20.

Illud autem non eſt prætereundum quod his verbis indicatur voluptates hanc quoque peſtem animæ importare, vt eam a miſericordia maxime ab- Voluptates tollūt ex animo miſericordiam. alienent, videaſque eos, qui delicijs dediti, & in ſe indulgentiſſimi ſunt, in alios crudeles, & nullo pene miſericordiæ ſenſu commoueri. De quibus illud
D maxime dictum arbitror: Nouit iuſtus Prou. 12. iumentorum ſuorum animas, viſcera autem impiorum crudelia, id eſt, ne ea quidem erga fratres ſuos faciunt impij quæ iuſti vel iumentis præſtant ſuis. Quod Nabalis, & diuitis Euāgelici exēplo oſtendimus nu. 1. Vide etiam Chry- Hebræi miſericordē dicunt pro ſācto. ſoſt. in concione prima de Lazaro. Hinc Hebræis ſanctus חסיד dicitur, id eſt, miſericors, vt Pſalm. 4. Et ſcitote quoniam

niam mitificauit Dominus ſanctũ ſuũ. A
& Mich.7.Petijt ſãctus de terra Et elee
moſyna iuſtitia ſolet appellari,vt Dan.
4.vbi Theodotion, & Hiero. verterũt:
Peccata tua eleemoſynis redime, in
Chaldæo eſt: Peccata tua in iuſtitia re-
dime:quod idem ſit ſanctus,atque miſe
ricors,& omnino propria ſit miſericor-
27 dia ſanctorum. * Hoc Prophetæ loco
vti ſolet Chryſ. vt doceat obliuiſcendũ
eſſe iniuriarum,id enim hoc argumen-
to abunde probari, quod Deus in eorũ
quoque calamitatibus, quos iuſte pu-
nit, lætari nolit nos, ſed reprehendat
eos, qui nihil patiebantur ſuper contri B
tione Ioſeph,id eſt,populi omnis, quẽ
iuſte ipſe affligebat. Vide hom.18.& 52.
ad populum Antiochenum,& hom.89
in Matthæum. Quæ hactenus ab initio
huius cap.expoſuimus,miram eloquen
tiæ vim habent, quam omnibus verbis
propoſitis per ſingula indicat optime
Augu.4.de Doct.Chriſt. c.7. docens in
ſanctarum ſcripturarum auctoribus ma
gnam fuiſſe eloquentiam cum ſapien-
tia coniunctam. Quæ ego, quoniam
longiuſcula ſunt, prætereo, ſed quo-
niam elegantiſſima ſunt, nollem à le-
ctore præteriri. C

Eleemoſyna appellatur iuſtitia.

*Quapropter nunc migrabunt in ca-
pite tranſmigrantium*. id eſt, Ipſi primi
omnium capientur, & qui primi ſunt
diuitijs, primi captiuitatis iugum ſuſti-
nebunt, vt ait Hiero.

Et auferetur factio laſciuientium. De
laſciuientibus diximus iam nu.15. Hie
ronymus: Qui in capiendis voluptati-
bus vnum habuere conſenſum, & co-
meſſationes exercuere, ac ſymbola, hi
pariter auferentur, vt quorum vna fuit
luxuria, vna ſit & pœna. Recentiores
vertunt: Appropinquabit luctus ſe ex-
tendentium in lectis. Sed vbi ipſi ver- D
tũt, Luctus, in Hebræo eſt מרזח, quod
proprie ſignificat conuiuium, quod fit
in exequijs mortuorum, vt docet Hier.
in illud Ierem. 16. Ne ingrediaris do-
mum conuiuij, vbi idem nomen eſt, ta-
metſi punctis nonnihil diuerſum. Sed
inde ad omnia conuiuia trahitur no-
men. Conuiuium igitur more Hebræo-
rum pro hominibus ponitur, qui ex cõ-
dicto veniunt ad conuiuium. Quare ele

ganter Hieronymus reddit, Factio.
Quod autem ipſi vertunt: Et appropin
quabit, וסר, notiſſimum eſt ſignificare,
Et recedet, ſiue auferetur, vt verterunt
Lxx.* Qui obſcure quidem, ſed ſignifi-
canter, & pulchre mihi videtur expreſ 28
ſiſſe ſenſum Prophetæ. Ita enim aiunt:
Et auferetur hinnitus equorum ex
Ephraim. Hinnitum equorum appel-
lat immodicam libidinem, qua, more
equorum, quod libidinoſum animal eſt
ferebantur in feminas, vt ex Iere.5. in-
telligimus: Equi amatores in feminas,
& emiſſarii facti ſunt: vnuſquiſque ad
vxorem proximi ſui hinniebat. Nihil
igitur aliud eſt, quod dicunt Lxx. quã:
Et auferetur factio laſciuientium.

Iurauit Dominus Deus in anima ſua.
id eſt, Per ſemetipſum. Quam locutio-
nem expoſuimus Hoſ.9.nu.5. Cur au-
tem iuret Deus, iurat enim, vt immobi
litatem conſilii ſui oſtendat, & cur per
ſe iuret, docet Paulus Hebr.6. Abrahæ
namque promittens Deus, quoniã ne-
minem habuit, per quem iuraret, maio
rem, iurauit per ſemetipſum. Et ſtatim
fere. Homines enim per maiorem ſe iu
rant, & omnis controuerſiæ eorum fi-
nis ad confirmationem eſt iuramentũ.
In quo abundantius volens Deus oſten
dere pollicitationis hæredibus immo-
bilitatem conſilii ſui interpoſuit iuſiu-
randum: vt per duas res immobiles, (id
eſt, promiſſionem, & iuſiurandum) qui-
bus impoſſibile eſt mentiri Deum, for-
tiſſimum ſolatium habeamus qui con-
fugimus ad tenendam propoſitã ſpem.

Cur Deus iuret.

Deteſtor ego ſuperbiam Iacob. Iacob
vocat decem tribus, vt ſemper ſolet, 29
cauſamque captiuitatis, & omnium ma
lorum aperit, ſuperbiam videlicet ma-
gnam principum, & reliquorum, quam
ſibi ingratam, & deteſtabilẽ eſſe dicit.
Quamuis & ad duas poſſunt hæc om-
nia referri, vt verba extrema capitis in-
dicant: ex adiunctis enim videntur Ia-
cob & Iſrael latius, quàm aliàs ſoleant,
accipi. Habet autem neſcio quid laten
tis emphaſis hoc in loco nomen Iacob
quoniam ſanctus patriarcha ſemper Ia
cob dictus cum in humili fortuna ver-
ſaretur, donec humilitate, & obedien-
tia ſua nomen magnæ dignitatis acce-
pit,

pit, & Iſrael appellatus eſt, id eſt, Aduer
ſus Deum præualens, vt Hoſ. 12. num.
4. interpretati ſumus. Subindicat er-
go turpiſſimam eſſe ſuperbiam, & om-
ni ſupplicio dignam in illius filiis, qui
cum eſſet paruus, humilitate magnus
effectus eſt. Eamdem vim habere vide-
tur quod continuo ſubijcit: *Et domos
eius odi*, quæ, ſcilicet, cum amplæ ſint,
& precioſę, dominorum ſuperbiam prę
ſe ferunt. Iacob tantus vir, cui terra ſpa
tioſa promiſſa erat, & Iſaac, & Abrahã
in caſulis habitauerũt, ſicut Paulus apo
ſtolus docet Hebr. 11. Fide demoratus
eſt (Abraham) in terra repromiſſionis, B
tanquam in aliena, in caſulis habitan-
do cum Iſaac, & Iacob cohæredibus re
promiſſionis eiuſdem. Cur autẽ Abra-
ham caſulis contentus eſſet, continuo
docet: Expectabat enim fundamenta
habentem ciuitatem, cuius artifex &
30 conditor Deus. * Hoc eſt, ſciebat ſe pe
regrinari, atque in exilio viuere, & ma
gnifica ædificia contemnebat in terra,
quæ ſperabat in cœlo. Merito igitur
odit in filijs ſumptuoſas domos, cum
humiles & inopes in patribus amaue-
rit. Domos vocat ארמנות, quod no-
men frequentiori vſu palatia & domos
magnas ſignificat, vt 3. Reg. 16. Ingreſ C
ſus eſt palatium, & ſuccendit ſe cum
domo regia. Hamos. 1. Et mittam ignẽ
in domum Hazael, & deuorabit domos
Benhadad. Qui ergo exules nos eſſe no
uimus, & non habere hic manentem
ciuitatem, ſed futuram inquirimus,
mediocribus domibus contenti ſimus,
nec ſuperbas, & magnificentiores,
quàm par eſt, quæramus, quæ neceſſi-
tati ſeruiant, non quæ diuitias, & lu-
xum oſtentent. Nam ſi in Iſraele hu-
iuſmodi domos odit Dominus poſt ca-
ſulas Abraham, & Iſaac, & Iacob. quid
in nobis faciet, ſi modum non tenea- D
mus, poſt Chriſtum, qui non habebat,
vbi reclinaret caput ſuum?

*Et tradam ciuitatem cum habitatori-
bus eius.* Veſtram ciuitatem Samariam,
cuius munitioni, & præſidijs multum
confiditis, tradam Aſſyrijs, ſimul cum
habitatoribus. Pro quo in Hebr. eſt: Ci
uitatem, & plenitudinem eius: Ex quo
intelligimus illud Pſalm. 23. Domini

A eſt terra, & plenitudo eius.

Quod ſi reliqui fuerint decem viri. In 31
tantum contra eos Dei ira deſæuiet, vt
ſi ex mortuorum reliquijs decem viri
in domum vnam confugerint, ne ipſi
quidem ſeruandi ſint, ſed ſimul cum re-
liquis perituri. Sed cur decem dixit po
tius, quam pauci? Cap. 4. dixit: Sub-
uerti vos, ſicut ſubuertit Deus Sodo-
mam, & Gomorram, & facti eſtis qua-
ſi torris raptus ab incendio, & non re-
diſtis ad me, dicit Dominus: Nunc idẽ
exitium eis tacite minatur, vt olim
Sodomitæ igni, ita ipſos ferro eſſe ab-
ſumendos. At tunc precibus Abrahæ
hæc dedit, vt ſi vel decem iuſti inueni-
rentur, non eſſet vrbs delenda. Gen.
18. nunc autem oſtendit Samariæ in
tanta hominum multitudine ne de-
cem quidem iuſtos eſſe reperiendos,
ideoque omnes, aut capiendos eſſe, aut
extinguendos: adeo vt pauci, qui in
latebras ſe receperant, & vtrumque pe
riculum ſe euaſiſſe ſperabant, ne ibi qui-
dem tuti futuri ſint.

Et tollet eum propinquus ſuus. Quo-
niam dixit: Et tradam ciuitatem cum
habitatoribus ſuis. Quod ſi reliqui fue-
rint decem viri in domo vna, & ipſi
C morientur: quibus verbis ſignificauit
magnam fore interfectorum multitu-
dinem: nunc de domibus morientium
loquitur, ſiue fame, & peſte in obſeſſa
vrbe morituri eſſent, ſiue hoſtili gla-
dio in capta, atque expugnata, quod
eſt veriſimilius. Propinquus Hebr.
דוד, quo nomine amicus, ſeu dilectus
ſignificatur, (vt ſæpe in Cantico can-
ticorum) & patruus, atque patruelis,
ac deinde quiuis è cognatis. Chaldæus:
Et tollet eum proximus eius. Lxx.
οἰκεῖοι αὐτῶν, id eſt, domeſtici eorum.
* Itaque ſingularis pro plurali ponitur, 32
D eum dicitur: Et tollet eum propinquus
ſuus, vt indicat Lxx. tranſlatio, ac ſi
diceret: Vnumquemque tollent pro-
pinqui, cum mortuus fuerit, & tot
erunt in ſingulis domibus mortui, vt
nullo modo vacet eos more ſolito ſe-
pelire, ſed domi comburent, vt ſaltem
oſſa exportare, & tumulare poſſint.
Vbi habemus: Et comburet eum, in
Hebr. eſt: ומסרפו a verbo שרף, quod
eſt in-

eſt incendit, verſo ש in ס, vt ſepe fit.
Alij nomen eſſe volunt, vt ſignificet,
Ab incendio, quomodo Chaldæus in-
terpretatus eſt, & in idem redit.

*Et dicet ei, qui in penetralibus domus
eſt.* Ij, qui oſſa mortuorum efferunt, di-
cent eis, qui è penetralibus domus ad
ianuam eadem oſſa ad ſe producebant:
Supereſt ne aliud cadauer iam apud
vos? Illi reſpondebunt, Finis eſt, om-
nes, qui in hac domo erant, iam mor-
tui, atque elati ſunt: & domus vacuæ
relinquentur.

*Et dicet ei: Tace, & non recorderis no-
minis Domini: Quia ecce Dominus man-
dauit, &c.* Hieronymus: Et antequam
non habere ſe iuret: ille, qui interro-
gauerat, & foris erat, & non eſſe co-
gnouerat, Imperat ei, & dicit: Tace, &
non recorderis nominis Domini. Hoc
autem idcirco commemorat, vt oſten-
dat ne malorum quidem pondere, &
neceſſitate compulſos velle nomen
Domini confiteri, & in tantam apud
Iſrael obliuionem Dei veniſſe vocabu-
lum, vt ne in ſimplici quidem iuramen
to nomen eius dignetur audire. Ruffi-
nus exponit tantum apud eos fore Dei
terrorem, vt cum mala illa viderint, C
nolint nominis Dei recordari timen-
tes ne vel ipſa nominatio commotio-
33 nem aliquam excitet.* Lyranus ait iux
ta expoſitores noſtros hunc eſſe ſen-
ſum: Non recorderis nominis Domi-
ni, qui nobis fecit mala iſta: itaque eſ-
ſe verbum impatientis, & Deo indi-
gnantis. Quod mihi videtur valde pro-
babile. Solebt enim qui lugẽt, nomina-
re Deum, tamquam ſuarum calamitatũ
auctorem. Vt Ruth. 1. Quia amaritudi-
ne valde repleuit me omnipotens. Et
Iob. 1. Dominus dedit, Dominus abſtu
lit. Et in ſæcularibus libris.

—— Fuit Ilium, & ingens D
Gloria Teucrorum, ferus omnia Iuppiter
Argos
Tranſtulit. —— (Virgil. 2. Æneid.)

Dicit igitur alter, qui efferebat, dolore,
& defatigatione exacerbatus: Ne mihi
nunc Dominum nomines, nolo eius
nomen audire, qui nos tot calamitati-
bus affecit. Et hoc eſt quod ſequitur:
Quia ecce Dominus mandauit, quod in

A Hebræo præſentis temporis eſt מצוה,
Ita etiam Chaldæus, id eſt, Nonne vi-
des hæc mala, quæ patimur, à Deo eſ-
ſe, & eo iubente veniſſe ſuper nos? Cur
nominis eius recordemur? aut quid
ab eo ſperemus, cum nos in tanta ma-
la coniecerit, & in crudeliſſimorum
hoſtium poteſtatem tradiderit? Præce- Præcipere.
ptum Dei appellari ſolet in ſcriptura
diſpoſitio diuini conſilij, vt recte do-
cet Canus libr. 2. de locis theologi-
cis, cap 4 ſiue imperio id fiat, ſiue mo-
tione aliqua interna, aut externa, ſiue
permiſſione. Quoniam quod præno-
B uimus, & obſtare potuimus ne fieret,
nec obſtitimus, ſed aut facturum mo-
uimus, & adiuuimus, aut certe permiſi-
mus, præcepiſſe exiſtimamur à vulgo.
Atque ad eius ſenſum ſæpe loqui ſcri-
pturam latiſſime demonſtrauimus cap.
2. num. 9. vt 3. Reg 17. coruiſque præ-
cepi, vt paſcant te ibi, id eſt, decreui,
vt ita fieret. Et ibidem: Vade in Sare-
phta Sidoniorum, & manebis ibi: præ-
cepi enim ibi mulieri viduæ, vt paſcat
te. Ex quo intelligimus illud 2. Reg.
16. Dominus enim præcepit ei, vt ma-
lediceret Dauid, & quis eſt, qui audeat
C dicere, quare ſic fecerit? Et poſtea: Di-
mitte eum vt maledicat iuxta præce-
ptum Domini, id eſt, iuxta diuini con-
ſilij diſpoſitionem, qui me hæc pati
vult, & vt ego paterer, ei, vt maledi-
ceret, permiſit. Nam permiſſionem
præceptum etiam vocari, erudite idem
auctor probat ex eo, quod Matth. 19.
legimus: Ad duritiam cordis veſtri
permiſit vobis dimittere vxores ve-
ſtras: pro quo Mar. ca. 10 dixit: Ad du
ritiam cordis veſtri ſcripſit vobis præ-
ceptum iſtud. Ita etiam dictum eſt Pſal.
148. Spiritus procellarum, quæ faciunt
verbum eius.* Hac igitur locutione, cũ
D Dominus pœnas de populo ſuo ſume- 34
re volens patitur gentium animos in
eum efferari, & bello adoriri, dicitur
præcipere exercitibus, vt veniant. Iſai.
13. Dominus præcepit militiæ belli ve
nientibus de terra procul, &c. Et ibi-
dem. Ego mandaui ſanctificatis meis, &
vocaui fortes in ira mea. Loquitur au-
tem de Medis, & Perſis Babylonẽ expu
gnaturis. Ita dictum eſt: *Quia ecce Do-*

minus

minus mandat, aut *mandauit*, id eſt, ipſe hoſtes in nos induxit, vt omnes, aut caperemur, aut periremus. Ita, vt nos exponimus, intellexit Theodoretus, tametſi obſcure id ſubindicauit his verbis: Silentio, inquit, attoniti exeunt hoc facere inuicem iuſſi, vt Deo omni potente hunc calculum ferente.

Et percutiet domum maiorem ruinis. Hæret cum eo, quod præceſſit, Ne recorderis nominis Domini, quia ecce Dominus hæc mala nobis intulit, & percutiet domum maiorem, &c. id eſt, cœpit, & conſummabit calamitatem noſtrã: ipſe opprimet domum maiorẽ, id eſt, regnum decem tribuum, æternis ruinis, & poſtquam hoc regnum perdiderit omnino, euertet etiam, & perdet domum minorem, id eſt, regnum duarum tribuum: quid enim aliud iam ab eo ſperemus? ſed proprietas verborum obſeruanda eſt. Domum maiorem ruinis percutiendam eſſe dicit, quoniam æterna captiuitate puniendæ erant decem tribus, atque id ſibi qui hæc loquitur, facile perſuadebat cum tantam ſuorum ſtragem, atque internecionem videret. Sed recordatus in regno duarũ tribuum templum manere, & ſacerdotes, legitimumque Dei cultum, non eſt auſus dicere, minorem etiam domum feriendam eſſe ruinis, ſed ſciſſionibus. Sciſſa enim domus (vt ait Hieronymus) ſarciri poteſt, ruinæ non tam inſtaurationem, quam ædificationem deſiderant. Atque ita res ipſa indicauit, domus enim maior penitus cecidit, neq; eſt eius ſoluta captiuitas, minor autem domus non tam ruit, quam ſciſſa eſt, quia poſt LXX. annorum captiuitatem duæ tribus in patriam ſuam reſtitutæ
35 ſunt.* Pagninus, & Vatablus vertunt: Percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem ſciſſionibus, vt nihil in vtriuſque domus plagas intereſſit. At melius noſtrum vertiſſe docent LXX. quorum Latina verſio apud Hieronymum, & Theodoretum, hęc eſt: Et percutiet domum magnam ruinis, & domum paruam ſciſſionibus. Sed apertius Chaldæus: Et percutiet regnum magnum percuſſione forti, regnum vero minus plaga remiſſiore. Hieron. hæc

A Prophetæ verba eſſe vult captiuitatem Iſraelis, & Iudæ ſimul vaticinãtis: quod mihi non diſplicet, tametſi, quod prius dixi, magis placeat.

TROPOLOGIA.

Quoniam Dominus ait: *Deteſtor ego ſuperbiam Iacob, & domus eius odi*, ſtatimque ſubiecit: *Et tradam ciuitatem cũ habitatoribus ſuis*: manifeſte de ciuitate, & congregatione ſuperborum loqui ſe docet. Congregationem ergo, ſiue multitudinem hominum ſuperborũ Deus in poteſtatem hoſtium tradet, & penitus interibit, quia Deus ſuperbis reſiſtit humilibus autem dat gratiam. Et iterũ ſcriptum eſt. Amen dico vobis, niſi conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Si ergo videris homines ſibi placentes, & donis à Deo acceptis ſuperbientes paulo poſt ſeruire libidini, & gulæ, & diuitijs ne mireris, tradidit enim Dominus ciuitatem cum habitatoribus ſuis. Quam traditionem elegantibus verbis deſcripſit Iſaias cap. 13. Babylonem vocat hanc ciuitatem, quæ à ſuperbis primum condita eſt, & in qua regnat rex ſuperbiſſimus Nabuchodonoſor, id eſt, Diabolus, de quo dictum eſt. Ipſe eſt rex ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ. Super montem, inquit, caliginoſum leuate ſignum, exaltate uocem, leuate manũ, & ingrediantur portas duces. * Vi- 36
ctorum exercitui, quaſi militibus vltionem pro ſe de ſuperbis ſumpturis loquitur, vt ſigna militaria leuent ſuper Babylonem iam victam, atque captam, vocemque exaltent, & manum leuent, vt victores facere ſolent capta vrbe, & duces, hoc eſt peccata, quæ quaſi duces, & anteſignani ſunt multorum aliorum peccatorum, ingrediantur, patent enim portæ ſenſuum, & affectuum, vt libere ingrediantur. Sed pulchre ſuper montem caliginoſum dixit: anima enim ſuperbi rectiſſime mons dicitur propter elationem, & tumorem, vt in eodem propheta legimus: Dies Domini exercituum ſuper omnem ſuperbum & excelſum &c. Quod ſimilitudinibus explicans ait: Et ſuper omnes montes excelſos,

Superbos Deus tradit in manus hoſtium. 1. Pet. 5. Matt. 18.

Iob. 41.

Anima ſuperbi mõs caliginoſus. Iſa. 2.

ſos,& ſuper omnes colles eleuatos.Sed mons dicitur caliginoſus, quia amore primum ſui, deinde ceteris animi perturbationibus, quaſi denſa quadam caligine mirum in modum obſcuratur. Quæ enim maior caligo, quàm ſuperbire terram & cinerem?conditionis,ac infirmitatis ſuæ obliuiſci? exiſtimare ſe eſſe aliquid, cum nihil ſit? *Quod ſi reliqui fuerint decē viri in domo vna, & ipſi morientur*: quoniam ſæpe vſu venit, vt pauci ex hoc ſuperborum numero irā Dei effugere velint, & quaſi pœnitentiæ, atque humilitatis actionibus exercere ſe: quales erant illi, quibus Ioan-
Matth. 3. nes ait: Progenies viperarum,quis demonſtrauit vobis fugere à ventura ira? ſed quia vel ſimulata eſt illa pœnitētia, atque humilitas, aut certe praua conſuetudine, & honoris dulcedine reuocantur ad ea, quæ reliquerant: adulte-
Sap. 4. rinæ enim plantationes non dabunt radices altas, neq; ſtabile firmamentum collocabunt: iure ait: *Si reliqui fuerint decem viri in ciuitate vna, & ipſi morien-*
37 *tur.* * Magna eſt in hac ciuitate morientiū multitudo,eorum etiam,qui viuere videbantur, magnus numerus propinquorum ſepelientiū,quoniam laudatur
Pſal. 9. peccator in deſiderijs animæ ſuæ,& iniquus benedicitur. De his dictum eſt a
Matth. 8. Dño: Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos. Mortui mortuos ſepeliunt (vt ait Greg. 4. Mor. cap. 29.) quando peccatores peccatorem fauoribus premunt. Qui enim peccantem laudibus proſequuntur, extinctum ſub verborū aggere abſcondunt. Et qui hoc faciunt amici, aut conſanguinei ſunt, qui dare operā potius debuerunt vt mortuus ſuſcitaretur, ſicut ſorores Lazari, quā vt ſepeliretur. De quibus iure illud dicas: Inimici hominis domeſtici erunt. Sed
Mat. 10. vtūt prius quā ſepeliant,quia eos,quos poſtea in peccatis laudant, & adulationibus fouent, prius ſæpe ſuis conſilijs pauidos,atq; hærentes in peccata grauiſſima impellunt,& igni concupiſcentiæ,atq; vitiorū concremandos tradūt. Talis fuit Ionadab Amnoni filio Dauid.
2.Reg.13. Erat, inquit, Amnon amicus nomine Ionadab filius Semmaa fratris Dauid, vir prudens valde. Quid ea prudentia

A vir, amicus, & conſanguineus, conſilij dat adoleſcenti ſororē depereunti? Cuba ſuper lectū tuum, & languorē ſimula: cumque venerit pater tuus, vt viſitet te, dic ei: Veniat oro Thamar ſoror mea,vt det mihi cibū, & faciat pulmentum,vt comedā de manu eius.Conſiliū nefarius inceſtus conſecutus eſt.* Achi- 38
tophel, cuius conſilio maxime confide- 2.Reg. 16.
bat Abſalom, rogatus quid agendū cenſeret: Ingredere,inquit,ad concubinas patris tui, quas dimiſit ad cuſtodiendū domum, vt cum audierit omnis Iſrael,
B quod fœdaueris patrem ſuum,roboretur tecum manus eorum. Atq; ita au- 1. Cor. 5.
dita,immo & viſa eſt in ciuitate Domini fornicatio, & talis fornicatio,qualis neque inter gentes, vt vxores patris ſui aliquis haberet. Et quoniam cū huiuſmodi igni animæ inijciuntur,omnis earum ornatus,ac decor perit, paucæque virtutes informes, & deturpatæ, quaſi oſſa quædam ambuſta, relinquuntur, rectè non niſi oſſa ad ſepeliendum efferuntur.Sed habent ij,qui ſepeliunt, alios, quorum opera utuntur, adhærentes magis illis, quos ſepelire volūt,
C vt vxorem,famulos,turpeſque mulierculas,quæ ideo in domus penetralibus eſſe dicuntur. Et quoniam adulatione illa pecuniam, & honores, & voluptates quærunt, alios, atque alios ſepelire cupiunt, ſemperque adiutores ſuos rogant, numquid adhuc eſt penes te? donec audiant, Finis eſt, id eſt, donec neminem habeant,quem poſſint ſimulata laudatione decipere. * Pulchre 39
vero ſubijcit: *Et dicet ei, Tace, & non recorderis nominis Domini*: quoniam cū mortui deſunt ſepeliendi, id eſt, cum non habent quibus adulentur, aut ni-
D hil adulatione proficiunt ſua, nec iam pecunias, & cetera emolumenta, quæ ambiebant, aucupari poſſunt, in magnam impatientiam concitantur, ſunt enim ciuitatis ſuperborum & ipſi ciues, & Deo ipſi iraſcuntur, ſeque mutuo cohortantur, vt nominis Dei non recordentur, neque ei ſupplicent, quē vt ſuarum calamitatum auctorem oderunt. Continuo, ſi quid contra vota accidit, aut iacturam mediocrem fecerunt, non agnoſcunt paterna verbera, vt filij,

vt filij, ſed exardenſcunt ira, & dolore vehementius, & ſoluũt in blaſphemias linguam, dicunt nihil ſibi à Deo iam eſſe ſperandum, cui res humanæ inuiſæ ſunt, ipſumque percuſſurum domum maiorem, atque minorem, id eſt, deleturum totum genus ſuum, penituſque exciſurum non ſolum ſuperbos, & potentes, qui ſunt domus maior, ſed eos etiam, qui ſibi obſequuntur, & humiles, ac pauperes eſſe voluerunt, qui domus minor ſunt, & templum atque ſacerdotium habent, id eſt, rite Deum colunt. De ijs enim qui verberibus peiores
Pſal. 139. fiunt, dictum eſt: Cadent ſuper eos carbones, in ignem deijcies eos, in miſerijs non ſubſiſtent. Veniet (inquit in eumdem locum Auguſtinus) illis miſeria, & non tolerant. Iuſtus autem ſubſiſtit, quomodo ille ſubſiſtit, qui dicit:
Rom. 5. Sed & gloriamur in tribulationib' ſcientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero ſpem: ſpes autem non confundit, quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per Spiritum ſanctũ qui datus eſt nobis. At vero ſuper illos cum ceciderit aliqua preſſura, aliqua miſeria, non ſubſiſtunt, cadunt. Quando enim tales patiuntur huiuſmodi preſſuras, non valent tolerare, decidunt in iniquitates malas, quia traduntur à deſiderio ſuo peccatori.

ALLEGORIA.

Hieronymus: Quidam iuxta anagogen domum magnam, & domum minorem Iudaicum populum ſignificari putant, & de gentibus Eccleſiam congregatam. Illi enim magni propter patres vocantur, & legem, & prophetas: nos minores, quia abſque teſtamento fuimus, & mandatis Dei, de quibus & in
Cant. 8. Cãtico legimus: Soror mea paruula eſt, & vbera nõ habet. Quæ domus magna, & parua in vnam Dei familiam congregata, ſi non habuerit diſciplinam, & Dei mandata nõ fecerit, percutietur ruinis, & ſciſſionibus. Quotieſcũque ergo vel in perſecutionibus, vel in hæreſibus, & ſchiſmatibus domus Dei, quæ eſt Eccleſia, corruit, atque laceratur, Dei percutientis oſtendit manum, &c. Ego libentius dicerem, domum maiorem, id eſt, ſynagogam, percuſſam eſſe ruinis, quia per incredulitatem cecidit vſque ad finem ſæculi non erigenda. Eccleſia vero eſt domus minor, quæ propter peccata filiorum ſcinditur hæreſibus, & ſchiſmatis.

HISTORIA.

Numquid currere queũt in petris equi, &c. id eſt, Numquid poſſunt immutari rerum naturę, vt equi currant per petras, & rupes more auium, *aut bubali*, id eſt, boues ſilueſtres iugum recipiant, & arent? Hoc dico, quoniam vos rerum naturas quodammodo immutatis: nam cum deberetis facere iudiciũ, id eſt, opera pietatis, & iuſtitiæ, (vt Mich. 6. explicabimus) vt populũ Dei decebat; hæc, quæ Deo dulcia ſunt, vertiſtis in amaritudinem, id eſt, in peccata Deo amara: & pro fructu iuſtitiæ, quem ferre debuiſtis, cum eius ſemina à Deo accepiſſetis, tuliſtis abſynthium, id eſt, olera amariſſima: בקר, quod hic Babulus vertitur, omnem bouem ſignificat, tam domeſticum, quàm ſilueſtrem, ideo poteſt & ita verti: Aut arari poteſt in bobus? ſcilicet, per petras, & rupes. Sed quia in Heb. ita legitur: Numquid current in petra equi? Si arabit, (ſcilicet, aliquis) in bobus? Hieron. non putauit ſubaudiendum in petra, quoniam noua ſententia erat, & quia bobus aratur, merito vertit, In bubalis. Eſt enim bubalus ſilueſtris bos niger, & paruis, ac retortis cornibus, paruo pilo, paruaque cauda, ſed magna velocitate, quo nunc Italia abundat, & ad plauſtra, atque ad arationem vtitur, olim eidem Italiæ ignotus, multoque quam nunc ferocior, vt iugum nullo modo reciperet.

Quã lætamini in nihili. Vel in idolis, quæ nihil ſunt, vel in rebus huius ſæculi, quæ cito cadunt, & pereunt, & in veſtra potentia, quæ cito ab hoſtibus proſternenda eſt. Hebræus. Qui lætamini in non verbo, id eſt, in ijs, quæ non ſunt verbum, id eſt, res aliqua, ſed mentes veſtras ludũt, & cum nihil ſint,

magnum

magnum aliquid ſe eſſe ſimulant. In A hoc etiam naturam rerum immutatis, nam quod nihil eſt nulli lætitiam, aut voluptatem afferre debet, vos autem valde exultatis in rebus nihili. Quare merito Symmachus tranſtulit: Qui lætamini ἀλόγως, id eſt, ſine ratione vlla.

Cornu. *Qui dicitis: Nũquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua.* Cornu in ſcriptura vires, & potentiam ſignificat, quibus inimici repelluntur, & ventilantur, id eſt, in altum proijciuntur, & vincuntur, ſumptaà tauris, aut ſimilibus animalibus, metaphora, quæ cornibus ea, quibuſcum pugnant, tollunt, B & ventilant pilam, ſicut de rhinocerote dixit Martialis:

In amphitheatrum Cæſaris Epigr. 9.

Quantus erat cornu, cui pila taurus erat!

Et poſtea:

Namque grauem gemino cornu ſic extulit vrſum,

Iactat vt impoſitas taurus in aſtra pilas.

Deutero. 33. Cornu rhinocerotis cornua illius, in ipſis ventilabit gentes vſque ad terminos terræ. Pſalm. 43. In te inimicos noſtros ventilabimus cornu. Ex quo intelligitur illud Pſal. 17. Protector meus, & cornu ſalutis meæ, id eſt, Tu mihi ſalutem, & victoriam de C inimicis præbes. Et illud Lucæ 1. Et erexit cornu ſalutis nobis, id eſt, fortiſſimum ducem, qui pro nobis pugnet, & nos ſeruet, hoſteſque noſtros potentiſſime conterat. Tribuebant igitur ſibi Iſraelitæ fortitudinem ſuam, qua ſæpe hoſtes glorioſe vicerant, & in viribus ſuis gloriabantur, ideo dicunt ſe in fortitudine ſua aſſumpſiſſe ſibi cornua. In quo etiam naturam rerum immutabãt, quoniam quod Dei erat, ſibi tribuebãt, & putabant ſe feciſſe, quod facere non poterant.

42 *Et conterent vos ab introitu Hemath vſque ad Torrentem deſerti.* De Hemath D diximus num. 8. eſſe minorẽ Hemath, quę poſtea dicta eſt Epiphania Syriæ, & Hieronymi ætate appellabatur Emmas, terminuſq; erat terræ promiſſionis verſus Syriam, ita vt egreſſis è terra promiſſionis verſus Syriam, aut Meſopotamiam, prima manſio eſſet Hemath, vt ait Hierony. Alter terminus huic oppoſitus ad Meridiem erat Torrens deſerti. Itaque nullo modo dubitare poſſumus quin hæc vniuerſis duodecim tribubus dicantur, eæque nomine domus Iſrael nunc quidem intelligantur, quoniam his duobus terminis, vt ſtatim demonſtrabimus, non decem tantum tribus, ſed etiam duæ, concludebantur. Prædicitur igitur Iſraeli vaſtitas ab Aſſyrijs inferenda, Iudæ vero, & Beniamim ea, quam poſt aliquos annos à Chaldæis pertulit. Torrentem vero deſerti Hieronymus affirmat eſſe riuum Nili, ſiue torrentem de eremo venientem, qui inter Rhinocoluram & Peluſium vrbẽ Ægypti in mare ingreditur. Cui ſententiæ non defuit qui refragaretur, ac torrentem velit eſſe Maionam, quo terminatur tribus Simeonis, totumque regnum Iſraelitarum. Idque hoc argumento, quod ſcriptura limites regni Iſraelitici ponat Dan, & Berſabe, quæ eſt in tribu Simeonis iuncta Maionæ torrenti diſtans nimis a Rhinocolura, vt ex tabulis Geographicis intelligitur. * Sed quis non videat multo magis credendum eſſe in 43 hac re Hieronymo, teſti oculato, quã vniuerſis tabulis recentiorum, quarum aliquam auctor iſte ſecutus eſt? Vt ergo rem difficilem, & ad multorum locorum intelligentiam neceſſariam recte teneamus; & ſciamus Auſtralem Iudæę terminum, qui Aquilonari, vbi eſt Hemath, aduerſus eſt, tres habere confines prouincias, Ægyptum, Idumæam, & terram Moab. Ex his Ægyptus eſt magis Occidentalis, & ei Orientem verſus iungitur Idumæa, Idumææ terrę Moab iungitur verſus eumdẽ Orientem. Idumæa, & terra Moab vſque ad deſertum illud magnum protendũtur, in quo filij Iſrael peregrinati ſunt, vbi cum neque ab Idumæis, neque à Moabitis trãſitum in terram promiſſam obtinere poſſent, coacti ſunt in Meridiem deflectere, & per Orientale latus ingrediendi victis regibus Og, & Sehon, quorum regna Iordanis interfluens diſiungebat ab Ortu à terra Chanaan. Inde Ptolem. lib. 5. Geograph. cap. 16. Iudæã docet ab Occaſu terminari parte Ægypti, quæ deinceps ad mare vſq; Mediterraneum protenditur. In hoc

Terminus Auſtralis Iudææ.

Ægypti,

Ægypti, Iudææque confinio torrens, A ſiue fluuiolus in mare ingreditur, quem Propheta noſter vocat Torrentem deſerti à vaſta ſolitudine eiuſdem loci, vt ſtatim indicabimus; Lxx. autem vertunt, Torrentem Occidentis, quoniã per Occidentale illud Iudææ confiniũ in mare Noſtrum influit. Hunc ſæpe ſcriptura vocat Torrentem Ægypti, diſterminat enim terram tribus Iudæ, ad quam etiam Palæſtinorum vrbes ex Dei promiſſione pertinebant, ab Ægypto, & ſemper terminus Iudææ, totiuſque terræ promiſſionis conſtituitur, vt Numero. 34. Ibique per gyrum B terminus ad Aſemona vſque ad Torrentem Ægypti, & Magni maris littore finietur. Et Ioſue. 15. de ſorte Iuda: Atque inde pertranſiens in Aſemona, & perueniens ad Torrentem Ægypti: eruntque termini eius mare Magnum, hic erit finis Meridianæ plagæ.

Torrēs de ſerti, ſiue Occidentis.

Torrens Ægypti.

44 * Nec putandum eſt torrentem hunc in Iudææ finibus oriri, indeque curſu ſuo in mare influere, vt multi exiſtimare poſſent, eſt enim vnus è Nili riuis, quod aperte docet ſcriptura Ioſue. 13. Terraque latiſſima derelicta C eſt quæ nec dum ſorte diuiſa eſt: omnis videlicet Galilæa, Philiſthijm, & vniuerſa Geſſuri. A fluuio turbido, qui irrigat Ægyptum vſque ad terminos Accaron contra Aquilonem. Fluuius turbidus eſt Torrens Ægypti, qui, vt ſæpe diximus, terminus eſt Iudææ. In Hebr. autem eſt מן השחור, id eſt, A flumine Sihor, quod eſt Nilus, vt recte cõfirmat in eum locum Andreas Maſius ſubſcribens Hebræorum ſententiæ, cui etiam ſubſcribũt Vatablus, & Lyranus, & alij. Nam Iere. 2. ſcriptum eſt. Et nũc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquas D turbidas? In Hebr. eſt: Vt bibas aquas Sihor. Etenim in via etiã Ægypti, id eſt, in ipſo ingreſſu Ægypti, bibebãt aquas Nili, id eſt, illius fluuioli è Nilo deriuati. Quo in loco Hiero. Pro Sihor, inquit, nos turbidam interpretati ſumus, quod verbũ Hebraicum ſignificat, pro quo communis editio habet Gehon. Quia ergo ſupra filios Memphis, & Taphnis poſuerat, nunc manifeſtius ipſam Ægyptum nominat. Nulliq; dubium,

Sihor Nilus.

quin Nilus turbidas aquas habeat, & quod fluuium Aſſyriorum Euphratem ſignificet (videlicet eum ait ſtatim propheta: Vt bibas aquam fluminis) dicente ſcriptura quod repromiſſionis terra ſit à Torrente Ægypti vſque ad fluuiũ magnum Euphratem. Ex his Hieronymi verbis videmus Sihor eſſe Nilum, qui in communi tranſlatione vocatur Gehon, quo nomine Nilus deſignatur ex omnium ſententia Gen. 2. Communis autem editio, dicebatur tranſlatio Lxx. non ſatis correcta, qua tunc multi vtebantur, vt idem auctor eſt in epiſ. ad Suniam, & Fretelam. Simul etiam docet, cur Nilus Sihor dictus ſit, quia turbidas aquas habet: nam Sihor turbidũ, nigrumque ſignificat, & ab aquis limo turbidis Nilus μέλας, id eſt, niger dictus eſt etiam à Græcis. Sed redeo ad verba Ioſ. 13. vnde digreſſus ſum.* Vbi 45 in Hebr. eſt: A Sihor, qui eſt ſuper faciẽ Ægypti, pro quo Hiero. vertit: A fluuio turbido, qui irrigat Ægyptũ, Lxx. dixerunt, A ſolitudine, quæ eſt è regione Ægypti. Itaque vbi torrens hic in mare ingreditur, eſt magna ſolitudo, & propterea vocatus eſt à Propheta noſtro Torrens deſerti. Inde etiam Ioſu. 1. A deſerto, & Libano vſque ad fluuium magnum Euphratem. Pro quo dictum eſt Gene. 15. Semini tuo dabo terram hanc à fluuio Ægypti vſque ad fluuium magnũ Euphratem. Videmus conſonare ſibi mutuo ſcripturam, & longe ab ſcopo aberraſſe auctorem illum, qui aduerſus Hieronymum ſtatuit Prophetam loqui de torrente neſcio quo, quem ipſe Maionam vocat. Metiri autem ſcripturam longitudinẽ terræ promiſſionis à Dan vſque Berſabe, nihil refert, cum metiatur etiam ab introitu Hemath ad Torrentem Ægypti, Num. enim 34. poſito Auſtrali termino in Torrente Ægypti, poſtea ait Moyſes: Porro ad Septemtrionalẽ plagam à mari Magno termini incipient peruenientes vſque ad montem altiſſimum, à quo venient in Hemath. Et Ioſue. 13. A fluuio turbido, qui irrigat Ægyptum, &c. Libani quoque regio contra Orientem à Behaldad ſub monte Hermõ, donec ingrediaris Hemath.

Deni-

Denique apertiſſima verba ſunt.3 Reg.
8. Fecit ergo Salomon in tempore illo
feſtiuitatem celebrem, & omnis Iſrael
cum eo, multitudo magna ab introitu
Hemath vſque ad riuum Ægypti. In-
telligamus tamen cum dicitur in his lo-
cis omnibus: Ab introitu Hemath, non
Introitus Hemath.
eſſe ſenſum, ex quo intratur in vrbem
Hemath, ſed introitum Hemath vo-
cari extremitatem illam Aquilonarem
terræ ſanctæ, ex qua iam in agrum, at-
que in ditionem Hemath introire in-
cipiebant qui pergebant verſus Aqui-
lonem, nam Hemath non erat vrbs ter-
ræ promiſſionis, ſed Syriæ Damaſci.
Iere. 49. Ad Damaſcum. Confuſa eſt
Hemath, & Arphad, quia auditum peſ-
46 ſimum audierunt. * Locus iam videtur
abunde explicatus, niſi quod Hieron.
(vt quidem Maſius putauit in cap. 13.
Ioſue) cenſet hunc torrentem non eſ-
ſe Nili partem, ſed alium quemdam flu-
uiolum inter Rhinocoluram, & Pelu-
ſium Ægypti vrbem in mare influen-
tem, terramque Iudææ ab Ægypto ſe-
parantem. Referam Hieronymi verba,
vt etiam liqueat eumdem illi torrentē
eſſe, qui modo Torrens deſerti, in alijs
autem locis Torrens Ægypti nomina-
tur. In epiſtola ad Dardanum de termi-
nis terræ ſanctæ inquit: A torrente Æ-
gypti, qui eſt Rhinocoluræ. Et poſtea:
Quod ſi obijcias terram repromiſſio-
nis dici, quæ in Numerorum volumine
continetur, à Meridie maris Salinarum
per Sina, & Cadesbarne vſque ad Tor-
rentem Ægypti, qui iuxta Rhinocolu-
ram mari Magno influit, &c. Et hunc lo-
cum Prophetæ exponens ait, Ab in-
troitu Hemath vſque ad Torrentem
deſerti, id eſt, ab Hemath vſque ad Rhi-
nocoluram. Verum autem eſſe quod
Hiero. ait nemini dubium eſſe poterit,
qui veram locorum deſcriptionem te-
nuerit. Sed admonendus eſt lector, cor-
rupte & in quibuſdam Hiero. locis, &
in Ptolemæo, & in multis alijs libris le-
gi Rhinocoruram, cum Rhinocoluram
dici ipſa nominis etymologia de mon-
ſtret. Nomen enim inde habet (vt au-
ctor eſt Strabo lib. 16. in medio) quod
homines malefici præciſis naribus à re-
ge quodam Æthiopum, qui in Ægy-
A ptum venerat, in ea collocati ſunt, ho-
die Pharamicam dici putant quidam.
* Eam Plin. lib. 5. c. 13. extimam Iudææ 47
ponit. Ptolemæus Anthedonem vrbē
in fine Iudææ collocat, à qua tribus, aut
quatuor leucis diſtat Chinocolura ex
eiuſdem ſupputatione. Strabo autem
loco iam à me indicato, ſupra magnum
Peluſiacum Nili oſtium aliud paruum
facit verſus Iudæam, à quo ad magnum
vſque ſtadiorum trecētorum ſit inter-
uallum. Et Iudæam ad Caſium vſque
montem producit, cui adiuncta eſt Rhi-
nocolura, à qua Peluſiū Ægypti vrbs,
quę hodie Damiata dicitur, diſtat vnius
B diei itinere, & ſemis, vt ex Ptolemæo
intelligi poteſt lib. 4. Geog. c. 5 Illud er-
go paruum Nili oſtium ſupra Peluſia-
cum inter Peluſium, & Rhinocoluram
in mare ingreditur: ex quo liquet verā
eſſe Hieronymi ſententiam, Torren-
tem deſerti, ſiue Ægypti, inter Rhino-
coluram, & Peluſium in mare influe-
re. Quod autem Maſius dixit hunc tor-
rentem Hieronymo non eſſe Nili par-
tem; aut huius loci commentarium,
quem modo interpretamur, non vidit,
aut oblitus eſt: ita enim Hiero. ſcripſit:
Ab Hemath vſque ad Rhinocoluram,
C inter quam, & Peluſium riuus Nili, ſi-
ue torrens de eremo veniens mare in-
greditur. Quidam opinati ſunt Torren-
tem Ægypti vocari Rhinocoluram,
cum id non torrentis nomen ſit, ſed vr-
bis, vt probauimus.

TROPOLOGIA.

48 Quam pulchre Deus naturam re-
rum quodammodo immutat in no-
bis, ſed in melius, dum efficit, equi vt
currant in petris, & aut in bubalis?
D Equi nos ſumus ad libidinem, & ad car-
nis voluptates propenſi, ſicut equus, &
mulus, quibus non eſt intellectus, ſed
vbi frenum diuinę legis ore recipimus,
& Chriſtum habemus ſeſſorem, tunc
per petras currimus, id eſt per viam
anguſtam, quæ tendit ad vitam, aſpe-
ram, & multis difficultatibus impedi-
tam, quam antea ne videre quidē ſuſti-
nebamus, adeo naturæ noſtræ repugna-
re videbatur. Ita ille currebat qui ait:

Deus pulchre naturam quaſi immutat in hominibus.

Pſal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri,
cum dilataſti cor meum. Et Iſaias hanc
mutationem dexteræ excelſi admira-
Iſai. 63. tur: Qui eduxit eos per abyſſos, quaſi
equum in deſerto non impingentem.
An non per abyſſos eduxit nos, quan-
do ex profundo peccatorum quaſi ſub-
merſos eduxit in lucem gratiæ ſuæ? Era
mus, & bubali, qui liberi ferebamur in
deſideria carnis, & iugum eiuſdem le-
gis diuinę detrectabamus: ſed nos Deus
ſpiritu ſuo edomuit, & arare docuit id
eſt, ſpe futurorum præmiorum labo-
rare, nec attendere præſentia, quomo
do dictum eſt Hoſ. 10. Aſcendam ſuper
Ephraim, arabit Iudas, confringet ſibi
ſulcos Iacob. Vt ſuo loco expoſuimus.
3. Reg. 4. Ideo regnante Salomone multi buba-
li capiebantur, poſtquam enim Chri-
ſtus miſit venatores, de quibus ſcriptũ
eſt Iere. 16. Mittam eis multos venato
res & venabuntur eos de omni monte,
& de omni colle, & de cauernis petra-
rum: tunc capti ſunt bubali multi, nõ
vt occiderentur, ſed vt ceruicem ſua-
ui iugo Euangelij ſupponentes arare
docerentur. * Sed nos conuertimus in
49 amaritudinem Dei iudicium, quia bo-
nis operibus, quæ per Dei gratiam fe-
cimus, ſuperbimus, & Deo diſplicemus,
& fructum iuſtitiæ natura ſuauiſſimum
vertimus in abſynthium: eo enim tem-
pore ſuperbi ſumus, cum humiliores eſ
ſe debebamus. Quod explicat cum ait:
2. Cor. 3. *Quia lætamini in nihili.* Lætamini in vi-
ribus veſtris, cum non ſitis ſufficientes
cogitare aliquid à vobis quaſi ex vobis
ſed ſufficientia veſtra ex Deo ſit. Læta-
mini In operibus veſtris bonis, quæ ci-
to per ſuperbiam perduntur, à qua in
alia, atque alia peccata deturbamini.
Ille certe non lætabatur in nihili, qui
Iob. 31. dicebat: Si oſculatus ſum manum me-
am ore meo, quæ eſt iniquitas maxi-
mã, & negatio contra Deum altiſſimũ.
Manum ſuam oſculatur ore ſuo (vt ait
Gregor. 22. Mora. cap. 10.) qui laudat,
quod facit, & teſtimonio propriæ locu
tionis ſibi virtutem tribuit operationis.
Qua in re quis deſpicitur, niſi is, qui
ipſa operandi munera largitur? Vnde
& protinus ſubdit: Quæ eſt iniquitas
maxima, & negatio contra Deum al-

A tiſſimum. Liquet enim quia illum ne-
gat, cuius deſpecta gratia ſibi vires bo-
ni operis arrogat. Recte ergo dixit:
*Quoniam conuertiſtis in amaritudinẽ iu-
dicium, & fructum iuſtitiæ in abſyn-
thium.* Sed apertius etiam loquitur in
eo, quod ait: *Numquid in fortitudine
noſtra aſſumpſimus nobis cornua?* * Quã 50
deploranda dementia? Vnde filijs Adã Superbi
cornua, vt pugnent aduerſus princi- de mẽtes
pes, & poteſtates, aduerſus mundi re- ſunt, qui
ctores tenebrarum harum, contra ſpi- ſibi tribu
ritualia nequitiæ in cœleſtibus? Non unt quod
erant illi cornupetæ ab heri, & nudius Dei eſt.
B tertius, ſed petebantur cornu Diaboli,
& ventilabantur in omnia peccata, niſi
Dei gratia addiuuarentur. Tauri ſibi
videntur, & in poteſtate Diaboli ſunt
ſicut agni inermes, & imbelles, ſicut
Hoſ. 4. de filijs Iſrael capiendis ab Aſſy
riis ſcriptum eſt. Nunc paſcet eos Do-
minus, quaſi agnum in latitudine, id
eſt, ſinet inimicos eis dominari in ter-
ra lata, & ſpatioſa, quaſi agnis imbelli-
bus. Nam in via lata, quam ipſi diligũt,
Diabolus eos in poteſtate ſua retinet, à
qua liberari non poſſunt niſi eos Dei
gratia liberauerit. Cornua, quæ nobis Cum eſſe
C nos aſſumimus illa ſunt, quæ parante rimur ſi-
Achab rege Iſrael expeditionem in Ra bia, peri-
moth Galaad, aſſumpſit Sedecias pſeu- culoſius
dopropheta filius Chanaana. Fecit ſagittis
enim ſibi cornua ferrea, & ait: Hæc di- Diaboli
cit Dominus. His ventilabis Syriam. percuti-
Aſcendit Achab Michæa propheta Dei mur.
verante. Sed quis pugnæ illius exitus? 3. Reg. 22.
Commiſſum eſt prælium in die illa, &
rex ſtabat in curru ſuo contra Syros, &
mortuus eſt: vir enim quidam tedendit
arcum in incertum ſagittam dirigens,
& caſu percuſſit regem Iſrael inter pul
monem, & ſtomachum. Deceptus eſt
D infelix rex, quoniam egreſſus eſt ſpiri-
tus malus coram Domino dicens: Egre
diar: & e[illegible]iritus mendax in ore om
nium prophetarum eius. Et dixit Do-
minus: Decipies, & præualebis, egre-
dere, & fac ita. * Sedecias iuſtitia Do- 51
mini vertitur, & iuſtitiam ſignificat,
quæ eſt in nobis, ſed Dei eſt potius,
quàm noſtra, quia noſtris viribus com-
parari nullo modo poteſt. Eſt autem
filia Chanaana, id ẽ, negotiationis, quia

vt gra-

vt gratiam Dei habeamus negotiatio- A
ne, & commutatione quadam obtine-
mus, abijcientes voluptates ſæculi, eaſ-
que cum corde noſtro Deo offerentes.
Cum autem hęc iuſtitia noſtra auctoris
ſui oblita viribus ſuis fidit, & putat ſa-
tis ſibi in ſe eſſe præſidij, vt aſcendat in
Ramoth Galaad, id eſt in excelſo vir-
tutum, Ramoth enim excelſa dicũtur,
& Syrios ventilet, id eſt, tentationes
peccatorum facile ſuperet, tunc pſeu-
dopropheta fit, nobiſque mentitur,
quia egreſſus ſpiritus mendax eam de-
cipit manuſque cum hoſtibus conſeren
tes ſagittis Diaboli ſternimur, & igno- B
miniose ſuperamus, ac cornua noſtra
Iere. 48. confringuntur. Abſciſſum eſt (inquit
Propheta) cornu Moab, & brachium
eius contritum eſt, ait Dominus. Qua-
re? Audiuimus ſuperbiam Moab, ſuper-
bus eſt valde, ſublimitatem eius, & ar-
rogantiam, & ſuperbiam, & altitudinẽ
cordis eius. Nimirum ſcriptum eſt: Et
Pſal. 74. omnia cornua peccatorum confringã,
& exaltabuntur cornua iuſti. Iuſtus eſt,
qui reddit vnicuique quod ſuum eſt,
Deo fortitudinem, ſibi imbecillitatem,
& ait: Non autem ego, ſed gratia Dei
Pſal. 43. mecum. Et, In te inimicos noſtros ven C
tilabimus cornu, & in nomine tuo ſper
nemus inſurgentes in nos. Quoniam
igitur in eos, qui alienis bonis ſuper-
biunt, Deus agmen vitiorum irruere
ſinit, vt penitus conterantur, & ſpolien
tur fructu bonorum operum, atque ita
infirmitatem agnoſcant ſuam: recte in-
quit per Prophetam noſtrum Domi-
nus: Ecce enim ſuſcitabo ſuper vos do
mus Iſrael gentem, & conteret vos ab
introitu Hemath vſque ad Torrentem
deſerti. Hemath murus transfertur, vt
ait Hier. & charitatem ſignificat, quæ
murus eſt, & cuſtos omnium virtutum. D
In Torrente autem deſerti, qui Iudæã
ſegregat ab Ægypto, recte fidem intel-
ligimus, quia fidelis populus ab infide-
libus ſecernitur. Irruentibus ergo vi-
tijs perit primum charitas, ac deinde
paulatim ceteræ virtutes, vt fides ſola
maneat, aut certe dum non omnino
pereunt, informes manent, & fructu
bonorum operum carent.

A

CAP. VII.

HAec oſtendit mihi dominus Deus: & ecce fictor locuſtæ in principio germinantiũ ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſionẽ regis. Et factũ eſt: cum conſummaſſet comedere herbam terræ, dixi: Domine Deus propitius eſto obſecro: quis ſuſcitabit Iacob, quia
B
paruulus eſt? Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: Non erit, dicit Dominus. Hæc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus, & deuorauit abyſſum multam, & comedit ſimul partẽ. Et dixi. Domine Deus, quieſce obſecro: quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: ſed & iſtud non erit, dicit Dominus Deus. Hæc
C
oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce Dominus ſtans ſuper murum litum, & in manu eius trulla cæmẽtarij. Et dixit Dominus ad me? Quid tu vides Amos. Et dixi Trullam cæmẽtarij. Et dixit Dominus, Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Iſael: nõ adijciam vltra ſuperinducere eum. Et demolientur excelſa idoli, & sãctificationes Iſrael deſolabuntur: & conſurgam ſuper
D
domum Ieroboam in gladio. Et miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Ieroboham regem Iſrael, dicẽs: Rebellauit contra te Hamos in medio domus Iſrael: non poterit terra ſuſtinere vniuerſos ſermones eius. Hæc enim dicit Hamos, In gladio morietur Ieroboam, & Iſrael captiuus

migrabit de terra ſua. Et dixit A- A
maſias ad Hamos. Qui vides, gra-
dere, fuge in terram Iuda: & come
de ibi panẽ, & prophetabis ibi. Et
in Bethel non adijcies vltra vt pro-
phetes: quia ſanctificatio regis eſt,
& domus regni eſt. Reſponditque
Hamos, & dixit ad Amaſiam. Nõ
ſum propheta, & nõ ſum filius pro
phetæ: ſed [illegible]mẽtarius ego ſum vel-
licans ſycomoros. Et tulit me Do-
minus, cum ſequerer gregem: & B
dixit Dominus ad me, Vade, pro-
pheta ad populum meum Iſrael. Et
nunc audi verbum Domini. Tu di-
cis, Non prophetabis ſuper Iſael,
& non ſtillabis ſuper domum idoli.
Propter hoc hæc dicit Dominus,
Vxor tua in ciuitate fornicabitur,
& filij tui & filiæ tuæ in gladio ca-
dent, & humus tua funiculo metie-
tur: & tu in terra polluta morieris,
& Iſrael captiuus migrabit de ter- C
ra ſua.

HISTORIA.

1 ***Hæc oſtendit mihi Dominus Deus. Et ec-***
ce fictor locuſtæ. Quod verbis ante præ-
nuntiauerat de futura captiuitate, nũc
ſibi per viſionem oſtenſum dicit, vt ma
gis moneat eadem crebrius inculcan-
do, & præſertim viſionem referendo:
vehementius enim quodam modo inci
tant animos auditorum quæ viſa narrã
tur à prophetis, quam quæ audita, quo-
niam ſimilitudines rerum, & quæ ſunt D
in viſione, propriores rebus ipſis, ſunt
Cur eadẽ ſæpe dicãtur in prophetis. quàm verba. Si quis autem miratur to-
ties eadem dici à prophetis, meminerit
diuerſis illa temporibus fuiſſe dicta, li-
cet ſimul ſcripta videantur, vt diximus
in Hoſ. 1. cap. n. 14. Vidit igitur ſanctus
Hamos propheticis oculis, & imagina-
ria viſione quendam magnam locuſta-
rum multitudinem producentẽ. Singu

A la ſunt obſcura, & ſunt ſingula ordine
explicanda, in quibus mira eſt expoſito-
rum varietas, maxime recẽtiorum: ego
ea ex vetuſtioribus decerpam, quę pro-
babiliora videbantur, addamque, vt po-
tero, ſi quæ deſiderabuntur. Atque hoc
in primis, cur non conditor, aut produ
ctor locuſtæ, ſed fictor dicatur Deus, de
eo enim loquitur. Rupertus fictorem di
ci putat Deum propter rerum ipſarum
exiguitatem, id eſt, locuſtarum, ſiue ho-
minum in eis ſignificatorum. Sed ſi vo-
cem Hebraicam intueamur, facile veri
tas intelligitur, eſt enim יוצר, quod, vt
B Zach. 11. latius, ſi Deus dederit, explica
bimus, ſignificat plaſten, id eſt formato
rem, qui ex ligno, aut ære, aut ſimili ma
teria quippiam facit. * Sæpe etiam figu 2
lum ſignificat, vt Iſa. 29. Quaſi ſi lutum
contra figulum cogitet. Thren. 4. Quo-
modo reputati ſunt in vaſa teſtea, opus
manuũ figuli? Sic fingere apud Latinos, Fingere.
quãuis propriè ſit figurã imponere ſicut Facere.
faciẽ imponere faciẽ, vt tradidit M. Var
ro li. 5. de lingua Latina prope finẽ, vſu
accommodatũ eſt ad eos, qui è terra ali
quid faciũt. Plinius li. 35. c. 12. Laudat &
Praxitelem, qui plaſticen matrẽ ſtatua-
riæ, ſcalpturæque, & cælaturæ eſſe di
C xit, & cũ eſſet in omnibus his ſummus,
nihil vnquam fecit antequam finxit.
Hinc figuli dicti & fictores, ſicut & Græ
cis plaſtæ, & plaſticæ, id eſt, ars figulo-
rum, vt ex verbis Plinij, quæ retuli, in-
telligitur. Et quoniã figulo, qui in mol
li, & facili materia operatur, facile eſt
vaſa, vel magna, vel parua, hac, vel il-
la figura formare, poteſt etiam innu-
mera, ſi velit facere, non enim deeſſe
poteſt terra vnde faciat: merito Deum
fictorem locuſtæ, id eſt, locuſtarum,
appellauit, vt ſignificaret eum multas,
magnaſque locuſtas producere, per
D quas magna quædam calamitas indi-
caretur. Quidam contra Hebraicorum
voluminum fidem גבי legendum pu-
tat, quod exactores ſignificat non גבי,
locuſtam ſignificat. Sed pugnat eius
interpretatio cum Lxx. interpretibus,
cum Chaldæo, cum recentioribus, &
cum lectione Hebræorum, quam au-
ctor idem magni vbique facit. Eodem
vocabulo bis vſus eſt, Nahum capit. 3.
vbi

vbi non habemus: Et paruuli tui, quaſi A
locuſtæ locuſtarum, vbi locuſtas etiam
verterunt Lxx. & Chaldæus.

3 *In principio germinantium ſerotini im-
bris.* Serotinus imber extremo Aprili
decidit, vt fructus ad maturitatem per-
ducat, vt diximus Hoſ. 6. numer. 10. &
11. Significat ergo tempus, quo omnia
germinant, & omnium rerum abun-
dantiam arbores, & ſegetes pollicétur;
quando ſcilicet iam iam caſurus expe-
ctatur ſerotinus imber. Locuſtarũ mul-
titudo ſignificat Aſſyriorem exercitũ,
(vt recte ait Rup.) qui paulo poſt hanc
prophetiam, id eſt, quarto anno regni B
Ezeciæ, duce Salmanaſare rege venit
in terram decem tribuũ, eaſq; penitus
vaſtauit, & in terram ſuam tranſtulit 4.
Reg. 18. Hoc autem factum eſt in princi
pio germinantiũ ſerotini imbris, id eſt,
quando Iſrael poſt multas clades ab ho
ſtibus acceptas germinare incipiebat &
in magnam ſpem ſui iterum reparandi
erigi viuebatur. Etenim, vt ibidem ſcri-
ptum eſt, iam rex Iſrael rebellare aduer
ſus Aſſyrios, tributaq; illis minime red
dere moliebatur, quæ ante ſoluebat. Ex
quo perſpicuum fit multum eo tépore
vires, & opes Iſraelitarum increuiſſe. C
Quod autem Pagninus, & Varablus no
lunt hic דקש ſerotinum imbrem, ſed
ſerotinam herbam intelligi, non habẽt
vnde probrare poſſint: ego quod eſt in
noſtra tranſlatione, ſi nihil aliud habe-
rem, ex Hieronymo probarem, cũ quo
noui Hebræi in Hebraicæ linguæ peri-
tia nulla modo confetédi ſunt. Sed pro
bat etiá nominis cognatio cũ מלקוש,
(quod nihil á לקש differt, niſi quod
cum מ cóponitur,) ipſis confitentibus
ſemper pluuiam ſerotinam ſignificet.

4 *Et ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.*
Regem intelligit Salmanaſarem, qui & D
rex magnus Aſſyriorũ dicebatur, & per
Antonomaſiã rex abſolute vocabatur;
quoniam potentiſſimus erat. Hoſ. 5. Et
miſit ad regem vltorem. Poſt hanc igi-
tur cladem decem tribuum, quam ton-
ſionem vocat, vt perſiſtet in metaphora
locuſtarum, quæ ſpicas rondent, ve-
nit ſerotinus imber, & florebat popu-
lus Dei, & ſemen Iacob repulluiabat
regnante Ezecia, & Deo populum ſuũ

A augente atque locupletante.

Et factum eſt cum conſummaſſet. Cum
eadem locuſta vniuerſa conſumpſiſſet,
id eſt, cum iterum exercitus Aſſyriorũ
duce Sennacherib paulo poſt, id eſt, de-
cimo quarto anno regni Ezeciæ, con-
ſummaſſet terram, id eſt, terram duarũ
tribuum, quæ reliqua fuerat, ſimiliter
vaſtaſſet, ita vt ſola Ieruſalem mane-
ret, vt videmus. 4. Reg. 18. *Dixi,* miſe-
ricordia tantæ vaſtitatis commotus:
Propitius eſto Domine populo tuo, &
ſaltem has reliquias multitudinis filio-
rum Iſrael conſerua, ne penitus extin-
B guantur.

Quis ſuſcitabit Iacob. Si tu eum pro-
ſternis, quis eriget? Paruulus eſt Iacob,
& crebra hoſtium incurſione deletus,
& duæ tribus, quæ remanſerant, magna
ex parte afflictæ, atque direptæ ſunt,
vnde poterit populus tuus excitari, ſi
modo ad reliquias vſque extinguas?

Miſertus eſt Dominus. Meis precibus
placatus, atque aliorum prophetarum,
promiſit ſe nó omnino deleturum reli
quias Iſrael. Atque ita magna plaga ac-
cepta Sennacherib cum dedecore in
domum ſuam reuerſus eſt, vt legimus
C 4. Reg. 19.

Et ecce vocabat iudicium ad ignem. 5
Secunda viſio eſt de Nabuchodonoſor
rege Babylonis, qui duas tribus poſt
Ezeciæ regnum in priſtina peccata re-
lapſas tandem captiuas in Babyloniam
abduxit, & vrbe, templumq. ſuccendit.
Hebraica apertiora ſunt, ita enim ha-
bent: Et ecce vocabat ad iudicium in
igne Dominus Deus, id eſt, vocabat
duas tribus Deus ad iudicicium, vt eas
increparet, & puniret per ignem, iudi-
cium vocat רב quod increpationem,
& punitionem ſignificat, vt in expoſi-
D tione initij ſecundi ca. Hoſeæ diximus
latius. Sed quoniam באש poteſt verti,
In igne, vt apud Lxx. vel, In ignem,
aut, Ad ignem, vt in noſtra tranſlatio-
ne, ſenſus vtroq; modo eſt idẽ, accerſi-
uit Deus, & attulit iudicium, id eſt, pu-
nitionem, ad ignem, id eſt, vt vrbs tem-
plumque igne Chaldæorum arderent.

Et deuorauit abyſſum multam. Abyſ- Abyſſus.
ſus (vt inquit Damaſc. lib. 2. de fide c. 9.)
eſt aqua plurima, cuius finis incompre-

 henſi-

A hensibilis eſt hominibus. Gen. 1. Et tenebræ erant ſuper faciem abyſſi Ex. 15. Abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt in profundum, quaſi lapis. Hinc metaphorice, & Hyperbolice abyſſus multa dicitur quidquid magnitudine, aut multitudine, aut etiam profunditate tantum eſt, vt non videatur poſſe pertranſiri, vt Pſal. 35. Iudicia tua abyſſus multa. Quoniam ergo multas prius vrbes victorum igne flagraſſe credibile eſt, ac deinde incenſa Ieruſalem incredibilis domorum, & opum, & pretioſiſſimæ ſupellectilis multitudo conſumpta eſt, dixit: Et *deuorauit abyſſum multam*, id eſt, B infinitatem quandam rerum.

6 *Et comedit ſimul partem.* id eſt, templum vt ait Hier. quod pars, & hæreditas erat ipſius. Dei Chaldæus: Et conſumpſerat hæreditatem.

Quieſce obſecro. Non dixit, Propitius eſto, vt prius cum nihil dum Ieruſalem paſſa fuerat, ſed, Quieſce, quoniam ardente vrbe metropoli, & templo, totũ genus Iſrael periturum videbatur.

Sed & iſtud non erit. Nec nunc totum genus delebo, multi enim ſeruabuntur, & poſt LXX. annorum captiuitatem iterum ad patrias ſedes reuertentur. C

ALLEGORIA.

In his filiorum Iſrael calamitatibus recte illæ intelliguntur, quæ Eccleſiam vehementer afflixere. Primum tyranni Eccleſiam depopulari cœpere, & ſubuerterunt multorum fidem: ſed cũ his quieſcentibus pace per Conſtantinum Magnum Chriſtianis reddita, & templis per loca Romani imperij extædificatis noua fidelium ſoboles vbiq; germinaret, Arrius, & alij hæretici, quaſi locuſtæ lætas fruges corroſere. Poſt hanc tonſionem regis filiorum ſuperbiæ, id eſt, Diaboli, Dominus de cœlo D dedit benignitatem, & miſit imbrem gratiæ ſuæ, & terra noſtra dedit fructũ ſuum, ſedatoque bona ex parte hæreticorum tumultu floret at iterum pietas, & religio, tunc aliæ locuſtæ excitatæ ſunt, id eſt, impius, & ſacrilegus apoſtata Mahometes, cum magna turpiſſimorum hominum multitudine, ac Eccleſiæ non ſolum vrbes, ſed regna etiam, & prouincias multas, atq; magnas ademerunt, vniuerſamque herbam terræ conſumpturæ videbantur, niſi ſancti clamaſſent, ad Dominum, ne omnino diſperderetur Iacob, qui paruulus erat.

7 * Deinde creſcentibus peccatis, & vitiorum furore per populum Dei graſſante vocauit Dominus iudicium ad ignem, id eſt, voluit populum ſuũ igne punire paſſuſq; eſt teterrimum omniũ virtutum hoſtem Lutherum ſæuire, atque incendium maximum ſuſcitare, quod deuorauit abyſſum multam cum ſectis innumeris, quæ inde paulatim exortæ ſunt, id eſt, incredibilem numerũ ciuitatum, & principum, & comedit ſimul partẽ id eſt, hæreditatem Domini magis peculiarem, turbam, inquam, religioſorum hominum, ſacrarumque virginum, quos è ſacris domicilijs ad ſacrilegas nuptias, & ad omnem nefariæ libidinis turpitudinem euocauit. An non ego ignem hos hæreticos iure dixerim? Ceteri enim virtutem fere ſimulabant, vitia contegebant, & vmbram quandam, fallacem illam quidem, ſed tamen vmbram, pœnitentiæ, & auſteritatis oſtentabant: iſti noui Epicurei peccatum ſuum, quaſi Sodoma, prædicantes, & omnia carni concedentes ardentibus gulæ, atque impuriſſimarũ libidinum facibus nobiliſſimas ciuitates, & regna concremarunt. Sed in tantis malis ſuſcitauit Deus ſpiritum ſanctorum ſuorum in Eccleſia, qui precibus, & lacrymis vociferabantur: *Domine Deus, quieſce obſecro,* ſi tu ita omnino deleri ſinas populum fidelem in tantã paucitatem redactum, quis eum ſuſcitabit? Tandem miſertus eſt Dominus, & dixit: *Sed & iſtud non erit.*

Lutheranorum furor.

TROPOLOGIA.

8 Multi etiam ſunt, in quibus virtutes germinare incipiunt, & magnum bonorum operum ſtudium pollicentur, ſed quia terrenis negotijs, & curis huius ſæculi explicare ſe aut neſciunt, aut nolunt: iterum ad honores ambiendos, ad periculoſa colloquia, ad fallaces amicitias, ad comeſſationeſque redeuntes: magna terrenarum, & noxiarum cogitationum turba, quaſi locuſtarum implen-

impletur, non quidem à Deo ſictatum, ſed Deo iuſte permittẽte immiſſarum.
Locuſtæ ſunt cogitationes terrenæ. Locuſtæ enim ad fructum inutiles, ad vſum laboris inertes, vagę ſaltu, ore ſtridulæ recte terrenas cogitationes deſignant, quę ad concupiſcentiam carnis, & ad concupiſcentiam oculorum, & ad ſuperbiam vitæ pertinent. Sunt enim inutiles, & vanæ laborare nos non ſinunt in cœleſtibus quærendis, per omnia, quæ vident, aut audiunt, vagantur inſtabiles, & inſuaui quodam ſtridore Deo per ſanctas inſpirationes loquenti obſtrepunt. Quantam autem vaſtitatem animæ afferant, & virtutibus, ac bonorum operũ germinationi, docemur Exod. 10. Ecce ego inducam cras locuſtam in fines tuos, quæ operiet ſuperficiem terrę, ne quicquam eius appareat, ſed comedatur, quod reſiduum fuerat grandini, corrodet enim omnia ligna, quæ germinant in agris, & implebunt domos tuas, & ſeruorum tuorum, & omnium Ægyptiorum. Vere enim huiuſmodi locuſtæ aut per aerem volant, id eſt, in cordibus ſuperborum, aut ſuperficiem terræ implent, id eſt, animos hominum terrenorum, ne quidquam appareat, quo ſanctæ cogitationes ſe recipere poſſint, & domos implent Aegyptiorum, qui aliquando mixti erant cũ populo Dei ſed tandem ab illo ſeparati ſunt.* At ſi per pœnitentiam decidat in huiuſmodi hominum animos imber gratiæ ſerotinus, & iterum germinent, iterumq; illi ad eadẽ negotia, & ad eaſdem curas redeant: eædem locuſtæ auidius, ac periculoſius animos occupant, vnde pulſæ fuerant, & in grauiora pec-
Mat. 12. cata conijciunt, Diabolo id curante, ne ſibi amplius è manibus elabantur, ſicut ſcriptum eſt: Tunc vadit, & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores ſe, & intrantes habitant ibi, & fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus. Sed precibus ſanctorũ, qui multi in Eccleſia pro peccatoribus orant, hoc dat Deus, ne penitus omnis virtutum, & bonorum operum fructus abſumatur. Quemadmodũ autẽ Iudæi à Sennacherib obſidione liberati precibus Iſaiæ, & Hamos, & Ezechiæ rege ſancto mortuo ad idola ſua, & ad vetera peccata reuer-

A ſi varijs prælijs attenuati, poſtremo à Nabuchodonoſor cum templo, & vrbe maxima ex parte conſumpti ſunt, cum deus vocauit iudicium ad ignẽ: ſic multi, qui miſerationũ Domini obliti, & filium Dei conculcantes ad peccata, quę deſeruerant, redeunt, & de futura vltione ſecuri in eis conſeneſcunt, ſolẽt minoribus quibuſdam pœnis à Deo excitari. Quod ſi neque ita quidem reſipiſcunt, vocat Deus iudicium ad ignem, & eos inferni flammis tradit æternum cruciandos. Deuorat ignis ille abyſſum multam, quia multorum animas accipit cremandas, & comedit ſimul partẽ,
B quia nonnullos etiam vrit, qui ad hæreditatem Domini plurimum oculis hominum pertinere videbantur. Sed clamat pia mater Eccleſia indefatigabilibus precibus, ne omnes filios amittat, & per Dei miſericordiam impetrat vt ſuſcitetur Iacob, & electi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu, cum gloria cœleſti.

HISTORIA.

Et ecce Dominus ſtans ſuper murum li- 10
tum. Hanc viſionem Rupertus exponit de vltimo excidio Ieruſalem ſub Tito,
C forte Allegorico ſenſu, vt ſemper fere ſolet; nam ſi Hiſtorice ita velit explanare, non poterit, obſtat enim quod ſequitur. Et demolientur excelſa idoli, & ſanctificationes Iſrael deſolabuntur: nam Titi tẽpore nulla erant idola in Iſrael, & nulla eorum templa. Loquitur ergo Propheta de cladibus, quas acceperunt decem tribus ab Aſſyrijs à tempore Zachariæ regis, qui patri Ierobohæm, cum hæc dicebantur, regnanti ſucceſſit, donec poſt annos quadraginta nouẽ omnino deleti, & captiui ducti ſunt, ſicut Hier. ait in illud Hoſ. 1 Et quieſcerẽ fa-
D ciã regnum domus Iſrael. Cũ enim ſumma quadam extremas Iſraelis, & Iudæ calamitates prædixiſſet, ad propiora mala regreditur, quæ tunc imminebãt, & quæ magis homines illius ætatis mouerent. nã captiuitate illa extrema minus terrebantur, quod ſe ad id tẽporis victuros nõ ſperabãt. Idcirco Propheta rogat quid videat: vt attẽtior reddatur, & omnes ſciãt attentione dignum eſſe

quod dicendum eſt. Muri, ſiue parietes,
liniebantur non pulchritudinis tantũ
cauſa, ſed etiam firmitatis contra iniu-
riam imbriũ, & tempeſtates, vt inquit
Hiero. & vt plane ex Ezech. 13 perſpi-
citur: Ipſi ædificabant parietem, illi au-
tem liniebant eum luto abſque paleis.
Dic ad eos, qui liniunt abſque tempera
tura, quod caſurus ſit, erit enim imber
11 inundans, &c.* Murus ergo litus ſignifi
cat fortitudinem decem tribuum dum
à Deo linebantur, id eſt, protegebantur
Super. aduerſus hoſtium iniurias Et Dominus
ſtat ſuper illum adhuc liniens quamuis
melius dicemus, Super, poni pro, Pro-
pe more Hebræorum, vt Luc. 4. Et ſtãs
ſuper illam imperauit febri, id eſt, iuxta
illam. Erat ergo Dominus iuxta murũ
more linientis artificis. Ponere trullã
in medio populi eſt deſinere protegere
eum. Cæmentarij enim, ſiue fabri mura
rij, trulla parietes linunt, & complanãt
quam cum ab opere deſiſtunt, ponunt
in medio, atque abeunt. Quod igitur
Dominus ſubobſcure dixit: *Ecce ego po-
nam trullam in medio populi mei Iſrael.*
Magis explanat verbis ſequẽtibus: *Non
adijciam vltra ſuperinducere eum.* Non
linam eum in poſterum, neque coope-
riam luto, aut calce, atque ita patebit
iniurijs aduerſariorum, paries enim, &
ſi litus ſemel ſit, cito vi imbrium cruſtã
illam luteam amittit, & ni iterum linia
tur, corruet. In Hebr. eſt. Non addam
adhuc tranſire illum, ſcilicet, trulla li-
niendo. Sed hæc verba iterum attinge-
mus cap. 8. nu. 5. Ceterũ vbi habemus,
Super murum litum, Hebræi recẽtiores
vertunt: Super murum perpendiculi. i.
perpendiculo æqualiter ædificatũ. Nos
ſciamus idem vocabulum אנך eſſe in
Heb. vbi nos legimus Litum, & vbi po-
ſtea habemus, Trullam cæmentarij: ſi-
gnificat autem proprie litionem, ſiue
inunctionem, ita enim Aquila vertit,
ἀλείφωσις, id eſt, Inunctio. Murus ergo
אנך, ſiue litionis, aut inũctionis, eſt mu
rus litus, aut inunctus. Et poſtea vbi ait:
Et in manu eius אנך, id eſt, litio, inſtru
mentum ſignificatur liniẽdi, id eſt, trul-
la cæmentarij, capitur enim litio pro re
liniente phraſi Hebræorum vſitatiſſi-
ma, quam Hoſ. 5. adnotauimus. num. 4.

A *Septuaginta, & Symmachus pro אנך 12
verterunt adamantẽ, quod quomodo
cum Prophetæ ſenſu ſatis congruat,
non video. Cum enim manifeſtum ſit
de imminentibus calamitatibus verba
fieri, quomodo murum adamantinum
vocet eum, qui cito diruendus erat?
Adamas enim ab eo quod domari non
non poſſit, nomen habet. Deinde, Ecce
ego ponam adamantem in medio po-
puli mei, recte diceretur, ſi fortitudinẽ
poſiturus eſſet, ac non potius pauorẽ,
& ruinam. *Et demolientur excelſa idoli.*
Euertentur excelſa, vbi idolis immola-
B bant. De quibus Hoſ. 4. Super capita
montium ſacrificabant, & ſuper colles
accendebant thymiama, quod nos ibi
late expoſuimus. num. 24. In Hebr. eſt
Excelſa riſus, quemadmodũ etiam ver-
terunt Lxx. quod idolum nihil ſit, ſed
res riſu digna, aut excelſa, in quibus læ
tabantur, & epulabantur immolantes
idolis. De quo dicemus nu. 21.
Et ſanctificationes Iſrael deſolabũtur,
id eſt, Templa idolorum, quæ erant in
Bethel, & in Dan, & in alijs locis. Ca- Sanctifi-
pitur itaque ſanctificatio pro re ſancti- catio.
ficata id eſt Deo dicata, nempe pro tem
plo, quod & ſanctificium vocatur ab in-
C terprete, vt Pſal. 77 Et ædificauit, ſicut
vnicornium, ſanctificium ſuum in terra
& ſanctuarium, vt Exod. 15. Sanctua-
rium tuum Domine, quod firmauerunt
manus tuæ.
*Et conſurgam ſuper domum Ierob oham
in gladio* Non dixit, Super Ieroboham,
ipſe enim non eſt occiſus gladio, ſed
Zacharias eius filius, qui interfectus eſt
à Sellum filio Iabes ſucceſſore ſuo. 4.
Reg. 15. Recte ergo dixit, *Super domum
Ieroboham.* Illud animaduertendũ, Pro-
phetam non deprecari in hac tertia vi-
ſione, quemadmodum in prima, & ſecũ
D da: videbat enim non portendi nunc
extrema mala, ſed quædam minora à
Deo immittenda, vt furioſus populus
reſipiſceret, & vera pœnitentia grauio-
ra, quæ imminebant declinaret.

TROPOLOGIA.

Murus, ſiue paries dicitur quidquid 13.
in nobis ſtat, ſiue naturæ ſit, ſiue gratiæ,
quod ſtare nullo modo poteſt ſi Deus

linire

linite deſierit, id eſt, ſi conſeruatricem manū inde auerterit. Sed de bonis gratiæ nūc loquamur. Iuſtitia noſtra quid eſt aliud, quàm murus quidam in anima noſtra à ſummo rerum omnium artifice ædificatus, qui illam à peccatis, & ab ingreſſu illius tueatur, qui quaſi leo rugiens circuit quærens quem deuoret.

Iuſtitia murus.

Hunc murum ædificari ſuppliciter orat Propheta: Benigne fac Domine in bona voluntate tua Sion, vt ædificentur muri Ieruſalem, videt enim eam ſine muro conſiſtere non poſſe. Ædificat autem Deus, & nos cū Deo, Dei enim cooperatores ſumus, ſed inuidentibus hoſtibus noſtris, & dolore tabeſcentibus & quantum poſſunt, impedientibus, vt ſcriptum eſt in libro Nehemiæ.

Pſal. 50.

Cap. 4.

Ea re non ſatis eſt murum ædificari, id eſt, iuſtitiam nobis à Deo donari, niſi ab eodem liniatur aduerſus imbrium, & ventorum violentiam, ſicut à Domino dictum eſt: Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, aſſimilabitur viro ſapienti, qui ædificauit domum ſuā ſuper petram (non ſuis ſcilicet ſed Ieſu Chriſti Domini noſtri meritis innitens) & deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerūt in domum illam, & non cecidit.

Matth. 7.

Liniri autem à Deo eſt ſemper auxilio eius protegi aduerſus contrariarum poteſtatum frequentes inſidias, & incurſiones quas neque iuſtus quidem ſuperare poterit, niſi eius ope, qui potens eſt eum, qui ſtat, ſtatuere, vt perſeuerantet ſtet, & niſi qui cœpit bonum opus in nobis, ipſe perficiat. Quare ſi putamus nos ſtare, videamus ne cadamus, & cum timore, ac tremore ſalutem noſtram operemur in laboribus, in vigilijs, in eleemoſynis, in orationibus, in ieiunijs, neque noſtræ imbecillitati fidamus. Nam cum hæc omittimus, & viribus noſtris, præteritæque vitæ cōfidimus. ponit Deus trullam in medio noſtri, muruſque no-
14 ſter facile corruit. * Qua in re à nemine magis, quàm à nobis ipſis cauendū eſt. Etenim, vt olim erant in populo pſeudoprophetæ, qui Deo pellem, & gladium minante dicebant, Pax, pax, quo miſeri homines ſeducti in manus hoſtium nec opinantes incidebant: ita

Pſeudoprophetę ſunt fallaces cogitationes.

A in nobis fallaces cogitationes, quaſi pſeudoprophetæ quidam, metū imminentium periculorum adimere tentāt, vt ſecuri, & iuſtitiæ noſtræ, quaſi iam tempore, & meritis multum inualuerit, cōfidentes ſegnes ad orationem, & ad ieiunia reddamur, Deuſque trullam in medio ponat, & in alia, atq; alia peccata incidamus. His pſeudoprophetis ait Dominus: Quia locuti eſtis vana, & vidiſtis mendacium: ideo ecce ego ad vos, dicit Dominus Deus. Et erit manus mea ſuper prophetas, qui vident vana, & diuinant mendacium, &c. Eo B quod deceperint populum meum dicētes, Pax, & non eſt pax: & ipſe ædificabat parietem, illi autem liniebant eum luto abſque paleis.

Ezec. 13.

Parietem ædificamus cum iuſtitiæ noſtræ augendæ ſtudemus, ſed tunc fallaces illæ cogitationes, ſiue etiam fallacia verba adulantiū amicorum, aut propinquorum, liniunt luto eum abſque paleis, cum noſtra opera, progreſſuſque laudantes nos in fiduciam noſtri extollunt, vt nobis quaſi probatæ, perfectæque virtutis viri videamur, nobiſque placeamus. Videntur neſcio quam nobis firmitatem ad- C dere ad peccata depellenda, & luto linire parietem, vt fortior ſit, ſed lutum eſt abſque paleis, quod male coagmentatur neque hæret, ſed cito decidit. Itaque cito illa firmitas, quæ videbatur, elabitur, & tectus paries, atque nudatus, imbrium, ac lapidum vi pulſatur, & citius, quam putabamus,
corruit. * Ideo rectè ſubijcit idem pro- 15
pheta: Dic ad eos qui liniunt abſque temperatura, (id eſt, puro luto ſine paleis, vt interpretatur Hieronymus) quod caſurus ſit; erit enim imber inundans, & dabo lapides prægrandes deſu- D per irruentes, & ventum procellæ diſſipantem. Si quidem ecce cecidit paries: nunquid non dicetur vobis, vbi eſt litura, quam liniſtis? Imber inundās eſt magna vis tentationum carnalium, lapides prægrandes deſuper irruentes, cogitationes ſuperbæ, quæ ſuo pondere murum diruunt, ventus procellæ diſſipans cupiditas honorum, & pecuniæ Cum autem Dominus trullam ponit, & hæc vitia in nos irruunt, templum,

quod

quod in anima noſtra Deo feceramus, A
ſubuertitur, & conſurgit Dominus ſu-
per nos in gladio.

HISTORIA.

Rebellauit contra te Hamos. Videbat
Amaſias Prophetæ dictis animos mul-
torum permoueri, abiectoque vitulo-
rũ cultu ſuum quoque perire ſacerdo-
tium, & ideo inſidias ei callide molitur
per regem, quaſi regis agat rem, non
ſuam. Pro, Rebellauit, eſt קשר, quod
verbum ſignificat congregare, & coniu
rare, vt 1. Reg. 22. Quoniam coniura-
ſtis omnes aduerſum me. 4 Reg. 10. B
Coniurauit Iehu filius Namſi cõtra Io-
ram. Rebellauit ergo contra te, eſt, ac ſi
dixiſſet: Congregationes fecit, atque
conuentus in medio regni tui Iſrael, vt
interpretatur Hierony. ſiue in cœtu Iſ-
raelitarum.

*Non poterit terra ſuſtinere vniuerſos
ſermones eius.* Terrebuntur omnes eius
verbis, & à te deficient, atque eum ſe-
quentur.

*Hæc enim dicit Hamos. In gladio morie
tur Ierobeham.* Mendacio incutit maio-
16 rem regi terrorem: non enim dixit
Hamos gladio periturum eſſe Ierobo- C
ham, ſed ſuper eius domum, id eſt, ſu-
per eius filium Zachariam, ſurrectu-
rum eſſe Dominũ in gladio. Sed falſo-
rum deorum cultor didicit falſa verba
non timere.

Et dixit Amaſias. Cum videret (vt
ait Hieron.) regem nihil dictis ſuis mo
ueri, conatus eſt Prophetam inde eijce
re, ne recedentibus à cultu idolorum
Iſraelitis ipſe contemneretur. O vides,
inquit, abi hinc in terram tuam, ibi co-
mede panem, id eſt, ibi viue. Quaſi di-
cat: In Iudæa te audient omnes, & plu-
rimi facient vt à Deo miſſum, & hono- D.
rifice te alent, Cum honore autem eũ
compellat, vt libentius recedat, & ne ir
ritet eos, qui Prophetam ſequebantur.
Cur autem prophetæ videntes dican-
tur expoſuimus Hoſ 1. nu. 1. & ſequen-
tibus.

*Quia ſanctificatio regis eſt, & domus re
gni eſt*, id eſt, In hac vrbe habet templũ
ſuum r[illegible] Ierobobam, & regiam ſuam,
qui ſine d[illegible]io ægre fert te in hac vrbe
[illegible] vaticinari, & forte irat⁹ occidet te.

*Non ſum propheta, & non ſum filius
prophetæ.* Greg lib. 2. Mor. c 41 Quærit
quomodo Hamos negare vere potue-
rit ſe eſſe prophetam, qui de futuris tot
vera prædixit: & reſpondet: Sed quia
eadem hora, qua requiſitus eſt, prophe
tiæ ſibi ſpiritum deeſſe ſenſit, de ſemet-
ipſo teſtimonium veraciter intulit di-
cens: Non ſum propheta. Qui tamen
ſecutus adiunxit: Et nunc audi verbum
Domini, &c. Quibus Prophetæ verbis
aperte oſtenditur, quia, dum de ſe illa
loqueretur, impletus eſt, & mox habe-
re ſpiritum prophetandi meruit, quia
ſe prophetam non eſſe humiliter agno
uit. * Atque hoc prophetis ſæpe conti-
giſſe, vt ſpiritu prophetiæ deſtitueren-
tur, multis ibi probat exemplis. Verum
quoniam in ſcriptura prophetæ vocan 17
tur, eo etiam tempore, quo prophetiæ
ſpiritum non habent, vt in primo ex ijs
locis, quæ citauit pro ſe Greg. 2. Reg 7.
Nathan dicitur propheta, & Eliſæus. 4.
Reg. 3 poſſumus ita interpretari. Non
ſum propheta, non vltro huc veni nun
quam enim prophetæ officium habui,
ſed armentarij, donec me ex grege Do
minus huc ad vos miſit. Quomodo igi-
tur armentarium ſe eſſe dicit, cum ta-
men tunc armenta non paſceret, cum
hæc dicebat, ita negat ſe eſſe prophetã,
quamuis eo tempore prophetabat. Ar-
mentarium ſe dicit, quoniam id officiũ
eius erat, neque prorſus reliquerat, ſed
redituꝝ ſe ad armenta cogitabat: pro-
phetam autem ſe eſſe negat, quoniam
neque priusquam ex grege aſſumere-
tur, officium illud habuit, neque perfe-
ctâ hac legatione ſciebat, an habiturus
eſſet. Perinde ergo eſt ac ſi diceret:
Quamuis nunc prophetem, non eſt of-
ficium meum prophetare, ſed paſcere
armenta, Dominus tamen nihil tale co
gitantem me huc venire iuſſit. Idem
fuit ſenſus Lxx. qui verterunt: Non erã
propheta ego. Cur autẽ hoc nunc dixe
rit, explicat Chryſ hom. 24. in poſterio
rem epiſt. ad Cor. Non extolles, inquit,
ſeipſum dicebat, ſed obturans ora ſuſpi
cantium ipſum non eſſe prophetam, &
vt oſtendat quod non decipiat, neque
a ſe ipſo dicat ea, quæ dicit. Et initio c.
1. comment. in Iſa. Hoc, ait, eo ſcripſit,
ne quis humanæ imputaret ſapientiæ
quæ

quæ à ſe dicerentur. Conſtat igitur ex Chryſ. verbis non negaſſe habere ſe ſpiritum propheticũ, ſed potius affirmaſſe.

18 *Sed armentarius ego ſum*. Hieronymus: Pro armentario, quod Hebraicæ dicitur בּ קר, Aquila, & Symmachus, & Theodotio, & Quinta editio βυκόλον tranſtulerunt, qui armenta paſcit, non oues. Soli Lxx. αἰπόλον, dixerunt, quod proprie paſtor caprarũ appellatur, &c. Hinc Chryſ. locis citatis citat, ſed caprarius eram. Et Amb. in illud Luc. 17. Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis. Paſtor eram caprarum. Sed etymologia oſtendit veriorem eſſe noſtram, communemque tranſlationem, dicitur enim בוקר, à בקר, quod eſt bos.

Sycomorus.

Vellicans ſycomoros. Sycomorus (vt ait Dioſcor. lib. 1. cap. 144.) arbor eſt ſtatura, & folijs moro ſimilis, ſed fructu ſimilis fìcui, ideoq; συκομορέα Græce dicitur ſumpto vocabulo à fìcu, quæ συκῆ dicitur, & à moro, quæ dicitur μορέα. A quibuſdam ſycaminus dicitur. Fructus eius ſycomorus etiam vocatur. Naſcitur Rhodi, & in Caria, & in aliis locis, quæ frumenti ſterilitate laborant, quam abundantia ſua ſubleuat, quater enim ſingulis annis fructificat. Non comeditur fructus, niſi vellicetur, aut ſcalpatur vnguibus, aut ferro, vt lac prodeat, & à ſole penetretur, & quarto die matureſcat. Ex Dioſcoride. Propterea Hamos pauper hoc cibo vtebatur, & quia vnguibus findebat fructus, vt eſſent edendo apti, dixit, *Vellicans ſycomoros*. Eandem arborem Græci vt dixi, συκομορέαν, vocant, vt videmus Luc. 19. Et aſcendens in arborem Sycomorum, Græce in arborem συκομορέαν. Ceterũ Hieronymo, quamuis ita vt nos habemus, tranſtulerat, magis placere videtur, vt legeremus: Ruborum mora deſtringens, quomodo etiam legit in epi. ad Paulinum, cuius initium eſt: Frater Ambroſius: idque hac ratione, quod ſolitudo, in qua morabatur Hamos, nul-
19 lam huiuſmodi arborem gignit. * At
omnino vertendum eſt, Sycomoros, quemadmodum Aquila, & Symmachus interpretati ſunt, Lxx. etiam, & Theodotio ſycaminos aut ſycaminã verterunt, quæ eadẽ arbor eſt: naſcuntur enim ſycamini (vt Hieronymus ſcribit) Palæſtinæ in campeſtribus, & agreſtes afferunt ficus, quæ ſi non vellicentur, amariſſimas caticulas faciunt, & à culicibus corrumpuntur. Ipſe etiã Hieronymus שקמים ſemper vertit ſycomoros, vt Iſai. 9. Sycomoros ſucciderunt. 2 Paralip. 1. Quaſi ſycomoros, quę naſcuntur in campeſtribus. Neque inficior morum etiam interdum hac voce ſignificari, vt Pſalm. 77. Et moros eorum in pruina, ſed & ibi Hieronym. vertit ſycomoros. Quod autem Hieronymi ætate nullæ eſſent in illa ſolitudine ſycomori, moueret nos, niſi ſciremus arborum etiam producendarum eſſe in terra viciſſitudines, & in locis præſertim paſcuis ſolere arbores ſuccidi, vt plus illa herbæ ferant. Denique Libanus mons olim cedrorum feracitate nobiliſſimus, nunc cedrum fere nullam habet, vt ab oculatis teſtibus accepimus.

Cum ſequerer gregem. Ouium videlicet, vt eſt in Hebr. neque id tamen obſtat ei, quod prius dixit, Armentarius ego ſum, ſolent enim officiorum nomina deſumi ab eo, quod maius, & dignius eſt, in quo minora includuntur. Recte itaque dicitur armentarius, licet & oues interdum paſceret. Tunc certe paſcebat quando vocatus à Domino eſt.

Et nunc audi verbum Domini Nequa- 20
quam verbis, aut minis Amaſiæ ab officio ſuo deſtitit, ſed facit (vt ait Hiero.) quod apoſtoli, cum Phariſæis, & ſcribis prædicare prohibentibus reſponderũt: Obedire oportet Deo, magis, quàm hominibus. Act. 5.

Stillare.

Non ſtillabis. Futuri temporis verba pro imperatiuis ponunt more Hebræorum. Stillare autẽ prophetas (vt Hieronymus notat) idioma ſcripturarum eſt, propterea quod nõ totã Dei ſimul inferãt iram, ſed paruas ſtillas comminatione denũtient. Quãuis Michææ 2. videatur affirmare more Hebræorum eloquium vocari ſtillationem, eo quod ad pluuiæ ſimilitudinẽ fluat, & ad aures audientium perueniat. Sed quod prius retulimus, magis ſcripturæ conſuetudini congruit: non enim de verbis quibuſlibet

bet (vt non nulli putant) ſed de com-
minatorijs, & grauibus proprie dicitur
ſtillare, vt Mich. 2. Ne loquamini loquẽ
tes: non ſtillabit ſuper nos, non com-
prehendet confuſio, &c. Et Ezech. 21.
Pone faciem tuam ad Ieruſalem, & ſtil-
la ad ſanctuaria, & propheta contra hu-
mum Iſrael. Vnde eleganter Symma-
chus pro, Non ſtillabis, vertit, Non in-
crepabis. Ex quo intelligitur illud Iob.
29. Verbis meis addere nihil audebant,
& ſuper illos ſtillabat eloquium meum,
id eſt, quaſi territi ſermone meo præ re
21 uerentia tacebant. * Notandum etiam,
æque hoc verbum ad res, & ad verba
pertinere. 2. Paralipo. 12. Non diſperdã
eos, &c. Et non ſtillabit furor meus ſu-
per Ieruſalem per manũ Seſac. Et cap.
34. Idcirco ſtillabit furor meus ſuper lo
cum iſtum, & non extinguetur. Nec ſu-
mitur in bonam partem, niſi aliquid ad-
datur, vnde id intelligi poſſit, vt 2. Mac.
8. Benedicentes Dominum, qui libera-
uit eos in illo die, miſericordiæ initium
ſtillans in eos. Eſt ergo ſtillare tam ver
bis comminari, quam re punire: quod
inde mihi omnino ſumptum videtur,
quod omnia huius temporis ſupplicia,
quæ ſtillę dicuntur, perexigua ſint cum
illis collata, quæ in futuro ſeculo ma-
nẽt peccatores. Quaſi dicat Dominus:
Hæ ſtillę ſunt, poſtea vehemens imber,
& procella venient. Quod intelligo ex
verbis Iob. 26. Et cum vix paruam ſtillã
ſermonis eius audierimus, quis poterit
tonitruum magnitudinis illius intueri?

Superpro *Super domum idoli.* Super domum ido
Contra. li, id eſt, contra domum, vt Iſai. 1. Viſio
Iſaiæ filij Amos, quam vidit ſuper Iudã
& Ieruſalem Lxx. Contra Iudam & Ie-
ruſalẽ. Et in hoc capit. Rebellauit con-
tra te Hamos, in Hebræo. Rebellauit ſu
per te Hamos. Sed domum idoli vocat
domum ישחק, quod multi putauerunt
eſſe, Super domum Iſaac, Lxx. Super do
mum Iacob. Hieronymus: Pro domo
idoli in Heb. ſcriptum eſt בית ישחק, id
eſt, domus riſus, Iſaac enim riſus inter-
pretatur, &c. At non ſolet domus Iſaac,
ſed domus Iacob. aut Iſrael, in ſcriptu-
ra dici. Vt ergo Hoſeas c. 4. quam Iſrae
litæ vocabant Bethel, id eſt, domũ Dei,
per irriſionem vocat Bethauen, id eſt,
A domũ vanitatis, aut idololatrica nunc eã-
dẽ Hamos vocat domum riſus, id eſt rei
irridendæ, nẽpe idoli, quod non cultu,
ſed irriſione dignũ eſt, & cultores ſuos
in irriſionem hoſtium adducturũ erat.
De quo diximus nu. 12. vbi pro, Demo
lientur excelſa idoli, Lxx. verterunt: Et
delebuntur aræ riſus, cum ſit in Hebr.
ישחק, vt in hoc loco eſſe dixi.
Vxor tua in ciuitate fornicabitur. Hoc 22
primum non ad vltimam decem tribuũ
captiuitatem pertinet, quæ contigit no
no anno Hoſee regis Iſrael hoc eſt, qua
drageſimo primo, aut quadrageſimo ſe-
B cundo à morte Ieroboham regis, cuius
tempore hæc Hamos prophetabat, vt
conſtat ex 4. Reg. 15. & 17. nimis enim
ſera erat vxoris eius fornicatio. Cetera
ergo ad captiuitatis tempus ſpectant,
quod de fornicatione vxoris dicit, ad
præſens, ſiue ad paulo poſt futurũ, quaſi
dicat: Quoniam tu alios ad fornicatio-
nem, id eſt, ad idolorum cultum pro-
uocas, vxor quoque tua fornicabitur,
idque in ciuitate, vt maior tua ſit, &
ignominia, & indignatio. Hoſ. 4 Super
capita montium ſacrificabant, &c. Ideo
fornicabuntur filiæ veſtræ, & ſponſæ
C veſtræ adulteræ erunt. Non viſitabo ſu
per filias veſtras, cũ fuerint fornicatę, &
ſuper ſponſas veſtras, cum adulterauе-
rint, quoniam ipſi cum meretricibus
conuerſabantur, & cum effeminatis ſa-
crificabant, & populus non intelligens
vapulabit.
Filij tui, & filiæ tuæ. Omnis generis
dolore cruciaberis, adulterij, orbitatis,
ſpoliationis, & rapinæ, captiuitatis tuæ,
& tuorum, ac denique mortis, idque in
aliena terra.
Et humus tua funiculo metietur. Agri,
quos poſſides, alijs diſtribuentur, id eſt,
D militibus Aſſyriorum, aut certe Chu-
theis, quos mittet rex Aſſyriorum ad
incolendam terram veſtram. Veteres
enim funiculis terram diuidebant. Pſa.
77. Et forte diuiſit eis terram in funi-
culo diſtributionis. Vnde Funiculus Funicu-
pro hæreditate ipſa capitur, id eſt, pro lus.
terra funiculo diſtributa Deuteron. 32.
Pars autem Domini populus eius, Ia-
cob funiculus hæreditatis eius. Et Pſal.
15. Funes ceciderunt mihi in præcla-
ris.

ris. Vbi id adnotant Euthymius, & alij.
Et tu in polluta terra morieris. Duceris in Aſſyrios, & morieris in terra illa polluta idolorum cultu, vt ait Hiero.

ALLEGORIA.

23 Hæc omnia Hieron. Allegorice de hæreticis interpretatur, qui merito in Amaſia ſacerdote idolorum ſignificantur. Qui cum vident ſe non poſſe Eccleſiæ doctoribus reſiſtere, confugiunt ad reges, & principes, quos deceperunt. Sed ſi illi diſſimulent, hæreticique videant vi non poſſe; precibus, & honorum illecebris, partim etiam tacitis minis eos fugare conantur. At catholicæ Eccleſiæ doctores neque minis, aut timori, neque precibus cedunt, vt prophetare deſinant, ſed illorum, ſi opus ſit, impietatem arguunt, qui ſibi obſiſtebant, & cõtra eos prophetant. Horum vxor falſa Eccleſia fornicationi omniũ patebit, & filij, ac filię, quos male in errore genuerunt, Domini mucrone ferientur, & vniuerſa eorum poſſeſſio erit hæreditas dæmonum, & ipſi morientur in terra polluta, quæ non habeat habitatorem Deum, ſed multis pravæ religionis contaminetur erroribus, & omnis populus, qui falſum ſibi nomen aſſumit Iſrael captiuus migrabit de terra ſua, vt non ſeruiat Deo, ſed hæreticorum, ac dæmonum iugo colla ſubmittat.

24 TROPOLOGIA.

Cogitationũ cõtentio in nobis.

Eadem etiam contentio, quam in Amaſia, & Hamos vidimus, intra noſmetipſos quotidie, ſi attendamus, videbimus. Sunt enim in nobis quædam cogitationes, ſiue ſtudia, quæ nihil aliud quærunt quam præſentia, id eſt, honores, & faſtum, & magni nominis opinionem, diuitias, carnis voluptatem & quietem, atque otium, quas nobis ſuggerit immoderatus amor noſtri veſte quadam virtutis honeſtatus, qui bene in Amaſia intelligitur, quod nomen vertitur, Fortis Dei, & tamen Dei ſacerdos non eſt, ſed vitulorum, dumque ſacerdotis nomen habet, populum ſibi credentẽ decipit, & à Deo auertit. Ita huiuſmodi cogitationes Dei eſſe videntur, & fortes, cum tamẽ ad idolorum cultum ſpectent, credenteſque decipiant. Vt cum optamus cum aliarum artiũ, tum etiam Theologiæ excellentem cognitionẽ, quaſi populo Dei profuturi, cum religioſi, & ſancti haberi volumus, cum libertate, aut licentia potius verborũ, in bonos, & principes viros vtimur, cum maioribus, ac præſertim præpoſitis noſtris cedere recuſamus, cũ noſtro ſenſu in docendo, in orando, & meditando, in operibus pœnitentiæ duci malumus, quam eorũ, qui pro Chriſto nobis præſunt, & quorum nos curæ Deo ſeruituri tradidimus. Sæpe enim hæc, & id genus multa, velo quodam pietatis, & vtilitatis aliorum tegũtur, quod ſi detrahas, inuenias ambitionẽ, tumorem animi, latentemque ſuperbiã. Quare diligentiſſime diſcutiendæ, atque examinandæ ſunt huiuſmodi cogitationes, ne nobis ſimulata
ſpecie ſanctitatis illudant. * At in eamdem vrbem, in qua populum ſeducit 25
Amaſias, mittit illuminator omnium hominum prophetam ſuum Hamos, qui eius dolos detegat, id eſt, amorem Dei cum ſanctis, veracibuſque cogitationibus, quæ priores illas redarguunt, & non Dei, ſed mali ſpiritus eſſe demõſtrent. Videt Amaſias probari multis verba Prophetæ Dei, & per regem deterrere eũ nititur à prophetando: quia cum ratio cedere incipit melioribus cogitationibus, concupiſcentia, & immoderatus amor noſtri, qui priores cogitationes ſuggeſſerant, ad inanes terrores confugiunt mortis, dedecoris, contemptus, morborum, & mala quædam, atq; incommoda proponũt, quæ vitari non poſſe videantur. Non tamen terretur Hamos, qui vertitur Portans, auctore Hier. in proœmio commen. in Ioelem, ſed ridet eos metus, & portat, quæ portari neceſſe eſt, ac fortius contra ipſum Amaſiam prophetat: quia Dei amor, qui dolos concupiſcentiæ, & amoris proprii aperuit, vires nobis addit, vt ea incommoda, etiam ſi veræ futura videantur, æquo animo proferamus, & Dei partes alacriter ſequamur. Idem nos docet quis maneat exitus priorem illum ſpiritum erroris, vxor illius, id eſt, caro, fornicabitur, & variorũ peccatorum.

Inanes metus, quos nobis amor noſtri incutit.

torum delectationibus ſuccumbet, filij, & filiæ, id eſt; opera eius, tam quæ bona, & virilia videbantur, quàm quæ infirma, & feminea, cadent gladio, diuinæ ſententiæ damnatione confoſſa, voluptates, quas poſſidebat, alijs relinquet, quibus forte minime vellet, & ipſe in terra polluta morietur, id eſt, ignis æterni ſententiam in inferno ſuſtinebit, & populus, quem deceperat, qui cum Deum non coleret, ſed idola, falſum Iſraelis nomen habebat, de hac terra, quam ſuam vocabat, in æternam captiuitatem migrabit.

CAP. VIII.

Haec oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce vncinus pomorum. Et dixit Quid tu vides Amos? Et dixi, Vncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me. Venit finis ſuper populum meum Iſrael: non adijciã vltra vt pertranſeam eum. Et ſtridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus: multi morientur in omni loco, proijcietur ſilentium. Audite hoc: qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos terræ, dicentes: Quando tranſibit menſis, & vænundabimus merces: & ſabbatum, & aperiemus frumentum: vt imminuamus menſuram, & augeamus ſiclum, & ſupponamus ſtateras doloſas, vt poſſideamus in argento egenos & pauperes pro calceamentis, & quiſquilias frumenti vendamus? (Supr. 6.) *Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob, Si oblitus fuero vſque in finem omnia opera eorum. Numquid ſuper iſto non commouebitur terra, & lugebit omnis habitator eius: & aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, & eijcietur, & defluet quaſi riuus Aegypti? Et erit in die illa dicit Dominus: occidet ſol in meridie: & tenebreſcere faciam terram in die luminis: & conuertam feſtiuitates veſtras in luctum, & omnia cantica veſtra in planctum: & inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum, & ſuper omne caput caluitium: & ponam eam quaſi luctum vnigeniti, & nouiſſima eius quaſi diem amarum. Et ecce, dies veniũt, dicit Dominus: & emittam famem in terram: non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini. Et commouebuntur à mari vſque ad mare, & ab Aquilone vſque ad orientem: circumibunt quærentes verbum Domini, & non inuenient. In die illa deficient virgines pulchræ, & adoleſcentes in ſiti. Qui iurant in delicto Samariæ: & dicunt, Viuit Deus tuus Dan, & viuit via Berſabee. Et cadent, & non reſurgent vltra.*

(Margin: A, B, C, D; Hier. 15. Tob. 2. 1.Mac. 1.)

HISTORIA.

[1] *Hæc oſtendit mihi Dominus. Et ecce vncinus pomorum.* Quo magis captiuitas appropinquabat, eo plures Dominus viſiones ad eandem pertinentes oſtendebat, vt vel multitudine terrerentur, & ad omnium malorum propulſatorẽ conuerterentur. Eſt autem vncinus (Vncinus.) baculus oblongus ferramentum habens in cuſpide incuruum, quo rami arborũ attrahuntur, vt poma colligantur. Interdum etiam vncinũ vocat noſter interpres ipſum ferramentum, quo aliquid alteri connectitur, aut vnde aliquid pendet, vt Exod 28. Ipſarum catenarum extrema duobus copulabis vncinis in vtroq; latere ſuperhumeralis. Vncinus igitur oſtenſus hoc ſignificat iuxta Hieron. Sicut vncino rami arbo-

ſis attrahuntur ad poma carpenda, ita ego proximum captiuitatis tempus attraxi. Vel iuxta Lyran. quod mihi valde placet: Poma, quę poſſunt manu decerpi, primo decerpuntur, poſtea illa, quæ non poſſunt capi niſi vncino. Quare ſignificat primum quoſdam eorum eſſe interficiendos, & capiendos ante magnam illam captiuitatem, vt ex 4. Reg. 15. intelligimus: In diebus Phacee regis Iſrael venit Theglathphalaſar rex Aſſur, & cepit Aion, & Abel domũ Maacha, & Ianoe, & Cedes, & Aſor, & Galaad, & Galilæam, & vniuerſam terram Nephthali, & trãſtulit eos in Aſſyrios. Deinde quoniam vncino poma attrahuntur quæ remanſerant, & remota erant, atque abdita, plane indicat ceteros, qui prioribus calamitatibus ſuperſtites erant, quantumuis remoti, & abditi eſſent, ſimiliter eſſe capiendos. Idcirco Dominus poſtquam Prophetam rogauit, quid videret, vt ſcilicet eum magis ad audiendum excitaret, & reliqui poſtea attẽtiores eſſent, docet quid vncinus ſignificet: Venit finis ſuper populum meum Iſrael.* Pro, Pomorum, in Hebræo eſt קיץ, quod proprie æſtatẽ ſignificat, ac deinde poma, quæ æſtate colliguntur. Poma autem voco omnes fructus, qui ex arboribus colliguntur, & cibis apti ſunt, præſertim qui tenero, ac molli cortice ſunt, nam qui duro, nuces proprie dicuntur. Hoſ. 9. Quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum. Inde etiam hoc nomẽ ſignificat ficus, & palathas, id eſt, maſsã ex ficubus confectam. 1. Reg. 16. Et panes, & palathæ ad veſcendũ pueris tuis. At in nomine כלוב, quod Hieronymo vertitur vncinus, recentiores interpretes habemus repugnantes, non enim vncinum eſſe putant, ſed caniſtrum, quod & Chaldæo viſum eſt. Sed vncinum magis ſignificare ex eo conſtat quod ex eius ſimilitudine Hebræi vocant כלוב laqueum, ſiue decipulam, qua aues capiuntur, vt Ierem. 5. Sicut decipula plena auibus, ſic domus eorũ plenæ dolo. Ac ne quis ibi caniſtrum intelligat plenum auibus, Lxx. verterunt: ὡς παγὶς ἐξεσταμένη, id eſt, vt laqueus extentus, ſiue, vt decipula exten-

A ſa. Quod & verba præcedentia continuo indicant. Quia inuenti ſunt in populo meo impij inſidiantes, quaſi aucupes, & laqueos ponentes, & pedicas ad capiendos viros, ſicut decipula plena auibus, ſic domus eorum plenæ dolo. Et in hoc Hamos alijs verbis, ſed ſenſu eodem tranſtulerunt, ἄγγος ἰξευτοῦ, id eſt, vas aucupis, vas appellantes more Hebræorum inſtrumentum quodquis, & nunc laqueum intelligentes. * Quam tranſlationem Theodor. his verbis exponit. Viſio hæc celerem, & 3

B expeditam venationem Iſrael ſignificat. Quemadmodum enim aues viſco facile capiuntur, ſic ab Aſſyrijs populus apprehendetur. Itaque recte hanc Lxx. tranſlationẽ admittere poſſumus, cum conſtet כלוב, id ſignificare, quod ipſi volunt, id eſt, laqueum aucupis, qui quoniam æſtate tendi ſolent, laqueus æſtatis dictus eſt, licet Lxx. קיץ id eſt æſtatis in interpretatione ſua omiſerint. At caniſtrum ſignificare non probabũt niſi ex nouis Hebræis, quorum ætate multa ex Hebraicis proprietatibus ignorabantur? Credendum potius Hie-

C ronymo, qui & vetuſtiſſimos, ac doctiſſimos interpretes ſequitur; & eo tempore vixit, quo Hebræorum multo magis eruditio florebat Nam Chaldęi verba poſſum aliter atque ipſi volunt interpretari: ait enim מלי סיופי קיטא והא מאן. Et ecce vas plenum fructibus æſtatis. Vas vocare poteſt, vt & Lxx. inſtrumentum ad capiendum, (id eſt, vncinum,) quod plenum erat fructibus æſtatis, quoniam multa ſimul poma capiebat, quod in feſtinatione fieri ſolet, vt citius decerpantur. Simul etiã conſidera Chaldæũ poma, ſiue fructus

D vocaſſe סיופי, quod extremos fructus ſignificat, nam סיפין, fines vocant, vt intelligamus priora poma manu fuiſſe decerpta ante captiuitatem, poſtrema iam matura, captiuitati extremæ fuiſſe reſeruata, in quibus eos intelligimus, qui iam iniquitates ſuas compleuerãt, & maturi erant ſupplicijs.* Quod ſi probari poſſet כלוב ſignificare caniſtrum, quanto aptior, & accommodatior eſt noſtra tranſlatio ad id, quod voluit Propheta, ſignificandum? Ridiculum. 4

Marginal notes: 2 Poma.

lum eſt ergo quod, vt Hebræorum interpretationem nobis obtrudāt, nec tamen noſtrā deſerere videantur, dicunt, vncinū interpretari oportere vaſis genus fructibus continendis idoneum, cū Hieron. ſuam vocem interpretatus ſit ita, vt diximus, & conſtet Latinis nihil commune eſſe vncino cū caniſtro. Alter ait, in patria ſua hortulanos ſportā alligare vncinis, vt poma excipiat, atq; ideo Hieronymum vertiſſe vncinum, cum ſporta potius ſit. Crederem ſane ſi ſeipſum Hieronymus non explicuiſſet, aut ſi docere poſſet fieri in Iudæa, quod in patria ſua fieri teſtatur, aut denique poſſet confirmare כלוב ſignificare ſportam. Video hæc ingrata futura multis, qui non magnopere curant quomodo quæque dicantur, aut quomodo vetus tranſlatio tuenda ſit: ſed ego prætereunda non puto, vt proprietas verborum magis aperiatur, & omnes intelligant quantum fidei habendum ſit ijs, qui in doctorum Hebræorum nugis adhærentes tam ſæpe à tranſlatione noſtra recedunt.

Non adijciam vltra vt pertranſeam eū. Non pertranſibo iam illum ſine pœna, non iam illi parcam. Ita Hieron. Chaldæus: Non adijciam vltra illis dimittere. Sed non eſt prætereundum in Heb. & apud Lxx. & apud Chald. eadem hic verba legi, atque cap. 7. vbi nos habemus: Non adijciam vltra ſuperinducere eum: viderique eodem modo vtrobique intelligenda. Quare & illic ita accipi poſſunt, vt nunc exponimus, & hic eodem modo, quo tūc expoſuimus, vt tacite alludat ad trullam cæmentarij, quam poſiturum eſſe in medio dixit, & iterum dicat: Non protegam in poſterum hunc populum.

Et ſtridebunt cardines templi Mihi nō videtur de templo Ieroſolymitano loqui, ſed de templo Bethel, de quo c. 7. locutus eſt, vt etiam placet Ruffino, & Lyrano, quoniam hæc prophetia ad decem tribus pertinet, ſicut ait: Venit finis ſuper populum meū Iſrael. Et paulo poſt: Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob. Stridebunt autem, ſiue (vt eſt in Hebr.) vlulabunt, cardines templi, hoſtium multitudine cum impetu irrumpente in templum, vel cardines, & ianuas ſecuribus deijciente, aut tormento aliquo frangente. Eodem modo interpretabimur ſi pro Cardines, vertamus, Laquearia, vt eſt apud Lxx. nam Hierony. in ſua expoſitione vtrumque complexus eſt, ſimulque cardines, & laquearia nominat.* Pro quo in Hebræo 6
eſt שרות, quod recentiores cantica interpretantur, vertunt enim: Et vlulabunt cantica, id eſt, in vlulatum vertentur cantica. Quam interpretationem & Chaldæus amplexus eſt, & verba Hebraica haud inuita accipiunt. Sed cantica ſumi etiā ſolent pro canentibus more Hebræorum, quem ſæpe inculcauimus. Itaque שרת templi dicuntur ex templi partes, quæ canunt, id eſt, ſtrident, & proprie cardines vocātur. Eodem nomine laquearia ſignificantur, vt ex verſione Lxx. intelligitur, quod multum reſonēt voce percuſſa, aut pleniorem, & ſuauiorem vocis ſonum efficiāt. Quod autem ijdem recentiores pro, Templi, vertunt, palatij, quod eſt in Hebr. היכל, non video cur fecerint, præſertim cum frequentius templum ſignificet, & ita Lxx. tranſtulerint.

In omni loco proijcietur ſilentium. Tanta multitudo in obſidione morietur, vt vacua futura ſint omnia, & ſolitaria, atque ideo vbique erit ſilentium. Ita Hier. & Theodor.

ALLEGORIA.

Ad tempus quoque Domini ſeruatoris pertinet hic vncinus, cum dixerūt, Ioan. 19.
Crucifige, crucifige eum. Tunc enim venit finis ſuper eos, & extrema captiuitas, vltraque non pepercit eis Dominus. Et vlulauerūt cardines templi, vel laquearia templi ſuper occiſum populum corruentia. Et in omni loco proiectum eſt ſilentium, habentibus Iudæis Moyſem, & prophetas, & non habentibus Chriſtum, qui eſt verbum Dei, legentibus literam, & perdentibus ſpiritum.* Ex Hiero. Illud autem. *Non adijciam vltra vt pertranſeam eum*: eleganter expoſuit Rupertus in hunc ſenſum. 7
Docet Dominus poſt Chriſti mortem nihil eis prodeſſe immolationem agni

paſcha-

paſchalis, aut ceteros ritus legis: Olim A
Exod. 12. enim hic idem Dominus ita dixit: Erit autem vobis ſanguis in ſignum in ædibus, in quibus eritis, & videbo ſanguinem, ac tranſibo vos, neque erit in vobis plaga diſperdens, quando percuſſero terram Ægypti: nunc autem dicit ſuper eumdem populum: Non adijciā, vt pertranſeam eum. Etenim ex quo fuſus eſt ab eis ſanguis agni Dei, ſanguis Chriſti filij Dei, iam nō recipitur apud Deum ſanguis agni illotum bruti pecoris, ſed quæ ſignatæ ſunt ſigno ſanguinis Chriſti, ſignaculo crucis filij Dei, illæ ſunt domus Iſrael. Ille autem populus, qui prius dicebatur Iſrael, B inter Ægyptios reputatur quia non habet hoc ſignum: & propterea, Non adijciam, inquit, vt pertranſeam eum, & ſubaudiendum eſt, ſed percutiam, ſicut olim terram Ægypti, ita & nunc omnem animam hominis increduli, & malum operantis, tam Iudæi, quàm Græci, immo prius, & durius, Iudæi, quàm Græci.

TROPOLOGIA.

8 Mihi videtur vncinus mors eſſe, quæ omnes ramos, quamuis virentes, & om- C nia poma, ſiue omnes fructus æſtatis, ſiue matura ſint, ſiue immatura, quamuis valde recondita & latentia attrahit, vt à Deo decerpantur, & ſuis locis ſingula collocentur. Nec male vita noſtra in pomis, & ſimilibus fructibus æſtatis ſignata eſt, cito enim erumpunt, & matureſcunt, & decerpuntur. Et quædam quidem, ſiue caſu aliquo, ſiue ſponte ſua decidunt immatura, nec dum rubentia, quædam putrida etiam in arbore ſeruantur. Alia rubent, & pulchra oculis videntur, quæ tamen ſi ſeces, vermes D intus inuenias. Ita quidam ineunte adoleſcentia rapiuntur, alij ad decrepitam veniunt ſenectutem. Quidam longam vitam pollicentur, qui cito morbis latentibus abſumuntur. Sed omnium tamen breuis admodum finis eſt, qui poma æſtatis ſunt. Recte itaq; Iob: Dies mei velociores fuerunt curſore, fugerunt, & non viderunt bonum. Pertranſierunt quaſi naues poma portan-

Mors vncinus eſt.

Vita noſtra pomis ſignificatur.

Iob 9.

A tes. Quæ videlicet celerrimæ ſunt, ne mora gratiam ſuam amittant poma. Et dies ætatis noſtræ vere naues ſunt fluctibus varijs agitatæ, ſemper ad portum feſtinantes, vbi vita noſtra finienda eſt, vbi parata eſt locuſta illa, id eſt, mors, de qua Exodi 10. Deuorata eſt igitur herba terræ, & quidquid pomorum in arboribus fuit. * Quod igitur Deus vncinum oſtendit, mortem comminatur 9 habitatoribus terræ, qui ita viuunt, ac ac ſi morituri non eſſent. Sed quia præſtitutus à Deo dies aliquando ſine dubio aderit, nec vitari poterit, neceſſeq; erit voluptates illas, quibus pecudum B more ſe dedebant, finiri, ait: *Non adijciam vltra, vt pertranſeam eum. Tunc ſtridebunt cardines templi*, quia pulcherrima quæque eorum, quæ habebant, concident, & ab irrumpentibus hoſtibus diripientur. Hoſtes voco de quibus poeta maximus ait:

-- Subeunt morbi, triſtiſque ſenectus. 3. Georg.
Et labor, & dira rapit inclementia mortis.

Nam hi perdunt etiam illa, quæ voluptatem afferebant, & ſenſum voluptatum auferunt. Tunc etiam proijcitur in Pſal. 9. omni loco ſilentium, quia perijt memo- C ria eorum cum ſonitu, & loca ipſa olim celebria fiunt ſæpe ſolitaria, & muta, ſicut ſcriptum eſt: Niſi domus multæ Iſa. 5. deſertæ fuerint grandes, & pulchræ, abſque habitatore. Rupertus vncinum vult eſſe auaritiā, quæ multum in hoc capit. reprehenditur. Referam eius verba, ſunt enim aptiſſima: Mira, & mirabiliter congrua ſimilitudine auaritiam denotat præoſtendēs vncinum pomorum. Vncinum, quo arboris rami attrahi ſolent ad carpēda poma, quæ manu attingi non poſſunt. Vnca profecto D eſt auaritiæ manus, neque vnquam, niſi ad accipiendum, extenditur. Porro homines aliquid habentes veluti rami ſunt, poma candida, ſiue rubicunda, viſuque pulchra, & ad veſcendum delectabilia gerentes. Talibus auaritia callide inſidiatur cuiuſlibet artis vncinum innectens, crebroque conuoluens ſilenter dum timet audiri, vt & damnum fiat pomo detracto, & tamen poſſeſſor non percipiat, donec iā ſaturato fure dam-

Auaritia vncinus.

10 num ſuum tarde reperiens gemat. * Ve A
ra, & conueniens in hac oſtenſione ſi-
militudo, dum & auaritiæ dolus vnci-
no, & bona temporalia, circa quæ labo
rat auaritia, pomis aſſimilantur. Pomũ
quippe res leuis eſt, maximeque pue-
ros mulcet: viris autem, & maxime ſa-
nis pro minimo eſt. Sic nimirum bona
præſentis ſæculi leuia ſunt, & eos qui-
dem, qui ſenſu paruuli ſunt, nimis oble
ctant, ſapientibus autem, qui cœleſtia
ſapiunt, contemptibilia ſunt. Et paulo
poſt: Ad ſummum vt perpendas bona
omnia tẽporalia, quæ ſibi vncinus aua- B
ritiæ ſitienter attrahit, recte ob vilita-
tem nomine pomorum denotari: ſcien
dum eſt quia primus homo cupiditatis
crimen, per quod periјt, non per aurũ,
neque per argentum, ſed per exiguum
pomum admiſit. Hæc quidem elegan-
ter Rupertus, ſi ad moralem ſenſum re-
ferantur, vt nos facimus, ſed quomodo
eidem intelligentiæ cetera, quę ſequũ-
tur, congruant, difficile explicatu eſt,
neque ex Ruperto haberi poteſt. Vnci-
nus, inquit, oſtendebatur, vt ſignifica-
retur cauſa eius, id eſt, auaritię finem ve
nite, & ideo continuo additum eſt: Ve- C
nit finis ſuper populum meum Iſrael.
Hoc ad mores referamus. Non eſt du-
Auaritiæ mala. bium propter auaritiam, & rapinas di-
uitum, & oppreſſiones egenorum po-
pulos & vrbes aliquando excindi. Sæpe
etiam ob eadem peccata multi ante
Pſal. 54. diem rapiuntur, ſicut ait Dauid: Viri
ſanguinum, & doloſi non dimidiabunt
dies ſuos. Et ne ſolos homicidas viros
ſanguinum appellari putemus, Eccle-
Eccl. 34. ſiaſticus ait: Panis egentium vita paupe
rum eſt, qui defraudat illum, homo ſan
guinis eſt. Qui aufert in ſudore panem,
quaſi qui occidit proximum ſuum. Qui D
effundit ſanguinem, & qui fraudem fa-
11 cit mercenario, fratres ſunt.* Magnam
quoque calamitatem importat auari-
tia virtutibus, & operibus bonis, tollit
enim charitatem, & iuſtitiam, & miſeri
cordiam, denique ita hominem totum
in ſeruitutem ſuam rapit, vt omnis bo-
norum operum fructus pereat. Quare
commemoratis auarorũ fraudibus no-
ſter propheta inquit: *Numquid ſuper
iſto non commouebitur terra, & lugebit*

A *omnis habitator eius? Et aſcẽdet quaſi flu
uius vniuerſus & eijcietur, & deſ.uet,
quaſi riuus Aegypti?* Quę poſtea expli-
cabimus. Merito ergo dicitur: Venit fi-
nis ſuper populum meum Iſrael, non
adijciam vltra vt pertranſeam eum. Ce
tera quæ ſequuntur num. 9. explicata
ſunt.

HISTORIA.

Audite hoc qui conteritis pauperes. Quod
de fine dixit, ad diuites auaros, & crude
B les refert, & cum idololatria maxime
captiuitatis cladem inuexerit, tanti fa-
cit pauperum oppreſſionem, vt illius
maioris ſceleris oblitus, & iniuriæ ſuæ,
ſcelus hoc minus, quod iniuria paupe-
rum eſt, quaſi cauſam commemoret tã-
torum malorum. Audite, inquit, hoc di
uites, qui cõteritis, id eſt, vexatis, & ma
gnis doloribus afficitis pauperes, qui ni
hil aliud quærere videmini, quàm vt il
li fame, & egeſtate confecti auferantur
è terra. Quid ſit in ſcriptura conterere
diximus Hoſ 13. num. 19. & 20.
Quando tranſibit menſis, & venunda- 12
C *bimus?* Rupertus vitiato codice dece-
ptus legit, Quando tranſibit meſſis, ſed
manifeſtum eſt legi debere, menſis, eſt
enim in Hebr. החדש; in Græco ὁ μὴν,
Et eſt ſenſus: Quando tranſibit ſolem-
nitas menſis, id eſt, calendæ, ſiue Neo-
menia, vt poſſimus merces noſtras ve-
numdare? Non enim in diebus feſtis li-
cebat, qualis erat primus dies menſis.
Ideo ſtatim ſequitur: *Et ſabbatum, &
aperiemus frumentum?* id eſt, qñ tranſi-
bit ſabbatum, vt poſſimus frumentum,
quod diu ſeruauimus, promere, vt ven-
datur? Verba ſunt nimis optantium, &
D quaſi magna mora dies illos abire ſuſpi
rantium. Cum autem dicit, Menſis, no-
uum menſem intelligit, & menſis no-
uus dicitur primus dies menſis, Græce
Neomenia. Ita dictum eſt Iſai. vltimo:
Et erit menſis ex menſe, & ſabbatũ ex
ſabbato. Ita fere Hieronymus, & aper-
tius Ruffinus. Faſtidiebatis, inquit, fe-
rias ſabbatorum, quia indicto otio vno
ſaltem die vos à fraudibus continebãt.
Increpabatis tranſeuntis otij tarditatẽ,
ad actuoſa nimirum tempora feſtinan-
tes,

ces, in quibus eſurienti populo vende-
retis non ſolum frumenta, ſed etiam
quiſquilias, quas vtique proijcere ſole-
batis, &c. Si autem quæras cur calẽdas,
& ſabbatum tantum nominẽt, cauſa eſt
quod huiuſmodi dies frequẽtius occur
rebant, magiſque illorũ cupiditati ob-
ſtabant, ceteræ enim ſolemnitates ſe-
mel per annum celebrabantur. Quare
mihi non probatur quod in additione
ſcripſit Paulus Burgenſis, menſem, de
quo Propheta loquitur, eſſe illum, qui
tertio quoque anno intercalabatur, &
ſabbatum dici ſeptimum quemque an-
num, quo terra quieſcebat, & ſabbatum
terræ dicebatur. Leuit. 25. Quod etiam
dixit Rupertus, Significãtiora ſunt ver-
ba, vt nos expoſuimus, & magis pro-
pria. Cur enim menſis pro intercalari
capiatur? aut cur ſabbatum ſine addito
poſitum ſeptimum annum ſignificet?
Deinde quoniam de crebra pauperum
oppreſſione, & cõſumptione loquitur
Propheta, melius ad initia menſium, &
ſeptimos dies, quam ad tertios, & ſepti
mos annos referemus.
13 *Vt imminuamus menſuram, & augea
mus ſiclum.* id eſt, Minorem in venden-
dis mercibus menſuram faciamus, &
maiora pondera in accipiendis, vt recte
exponit Hieronymus. Pro menſura in
Heb. eſt איפה, pro quo Lxx. etiam mẽ-
ſuram poſuerunt hic, & Ezec. 45. Eſt au
tem œpha, ſiue œphi menſura aridorũ,
quæ eſt decima pars cori, ſicut bathus
eſt menſura liquidorum, decima etiam
cori pars, vt videmus Ezec. 45. Corus
autem triginta modios habet. Ex quo
videmus quam male Pagninus & Va-
tablus modiũ hic poſuerint pro œpha.
Sed tamen hoc in loco generale men-
ſuræ nomen eſt apud nos, & apud Lxx.
vt iam diximus, ſicut & Mich 6. Et men
ſura minor iræ plena, ita Hiero. vertit,
cũ eſſet in Hebræo œpha. Diceret quis
fortaſſe œphi duo ſignificare, id eſt, ge-
nerale nomen eſſe menſuræ, & ſpecia-
le: ego quidem arbitror vnum ſignifi-
care, ſed quia hæc menſura erat He-
bræis viſitatiſſima, poſita eſt ab his pro-
phetis, vt quod de hac dicitur, idem de
ceteris dictum intelligatur. Vt ſi Lati-
nus diceret, Minuamus amphoram, aut

Oephi. Bathus.

A modiũ, idem de ceteris menſuris liqui-
dorum, & aridorum dictum intellige-
retur. Indicat hoc illud Ezec. 45. Stater-
ra iuſta, & œphi iuſtum, & bathus iuſtus
erit vobis. Cum iubet has menſuras eſ-
ſe iuſtas, quis dubitet eum omnes iuſtas
eſſe velle? Sed viſitatiores nominaſſe ſa-
tis eſt vt ceterę ſimiliter intelligantur:
præſertim cum hæ multarum menſurę
ſint: nam œphi eſt decima pars cori, &
bathus itidem, non erit iuſtus corus, ni
ſi iuſtum ſit œphi in aridis, & bathus in
liquidis. * At quæritur quomodo hoc 14
facere poſſint diuites, vt augeant ſiclũ,
B & imminuant menſuram, cum id priua
torum non ſit, ſed regis, aut reipublicę?
De menſuris nulla debet eſſe dubitatio
quin eas minores æquo habere poſſint
venditores, cuius rei cauſa ſæpe à magi
ſtratibus puniuntur. Ex quo illud Mic.
6. Adhuc ignis in domo impij, theſauri
iniquitatis, & menſura minor iræ ple-
na. In ſiclis quomodo augeri poſſint
maior dubitandi cauſa eſt. Sed intelliga
mus ſiclum nomen eſſe, & ponderis, &
monetæ, nunc ponderis eſt, & qua ra-
tione diximus per œpha viſitatam men
ſuram ceteras quoque intelligi, eadem
C exiſtimandum eſt per ſiclum viſitatiſſi-
mum pondus cetera pondera indicari:
præſertim cum à שקל quod eſt ponde
rare dicatur, vt quidem auctores pun-
ctorum volunt שקל, vt autem Lxx. &
Ioſeph. litera, I, primo loco ponẽda eſt,
non enim ſeclus verterunt, ſed ſiclus.
Quare augere ſiclũ eſt pondera augere
in mercibus accipiẽdis, vt plus accipia-
tur, vt iam ex Hieronymo expoſuimus:
ita vt alterã libram exempli cauſa habe
rent ad ea, quæ vendebant, nẽpe leuio-
rem, alterã vero grauiorem ad ea, quæ
emebant. Propter quod dictũ eſt Prou.
D 20. Pondus, & pondus, menſura, & mẽ
ſura, vtrũq; abominabile eſt apud Deũ.
Et Deuter. 25. Non habebis in ſacculo
diuerſa pondera, maius & minus: nec e-
rit in domo tua modius maior, & mi-
nor. Pondus habebis iuſtũ, & verum, &
modius æqualis, & verus erit tibi, vt
multo viuas tempore ſuper terrã, quã
Dominus Deus tuus dederit tibi: abo-
minatur enim Dominus tuus eum, qui
facit hæc, & auerſatur omnem iniuſti-

15 tiam. * Poteſt & aliter fieri quod aiūt: A Augeamus ſiclum,ſi ſiclum pro moneta acciplamus, qualis autem ſit paulo poſt dicemus. Olim apud Chananæos, & Hebræos, & Chaldæos pecunia in commercijs non numerabatur tantum ſed etiam ponderabatur, quod hodie etiam apud Italos, & apud alias nationes ſepe fieri videmus, ne minus forte auri, aut argenti in pondere habeant, quàm deberent. Inde in ſcriptura cum pecunia ſoluitur, appendi, id eſt, ponderari dicitur. Geneſ. 23. Quod cum audiſſet Abraham, appendit pecuniam, quadringentos ſiclos argenti probatæ monetæ publicæ. B Iſa. 55. Quare appenditis argentum non in panibus? Iere. 32. Appendique ei argentum, ſeptem ſtateres. Cum igitur appendenda erat pecunia, ſiclus augeri poterat faciendo quod ſtatim ait: Supponamus ſtateras doloſas, id eſt, faciendo, vt lanx, in qua pecunia ponebatur, eſſet altera leuior, vt emptor, aliquid ſiclis ſuis addere cogeretur, aut faciendo vt pondus, quod in altera lance ponebatur, vt appenderetur argentum, eſſet grauius iuſto. Siclus autem, ſiue pondus eſſet tantum, id eſt, materia rudis, ſiue pecunia ſignata, pondus habebat quatuor drachmarum C Atticarum, ſiue ſemunciæ. Ioſep. 3. Antiquit. c. 9. ſiclus nummi genus eſt apud Hebræos, quales ſunt tetradrachmi Attici, &c. Idem etiam erat quod ſtater, id eſt, quatuor drachmæ, vt docet Hierony. Matth. 17. in fine, & Ezec. 4. in illud: Et tu ſume tibi frumentum, & Ezech. 45. in illud: Statera iuſta, &c. Inde Ierem. 32. Appendique ei ſeptem ſtateres, pro quo in Hebr. eſt: ſeptem ſiclos. Loquor autem de argenteo ſiclo, erat enim & æreus ſiclus, & aureus, eiuſdem quidem illi ponderis, ſed pro materia maioris, aut minoris pre- D

16 tij.* De eodē legimus Ezec. 45. Exhod. 30. Leuit. 27. & Numer. 3. & 18. ſiclus viginti obolos habet. Obolus autē Atticus eſt ſexta drachmæ pars, atque ita ſiclus viginti quatuor obolos Atticos habet: Non hos intellexit noſter interpres, ſed quæ Hebraice dicitur גרה nō potuit melius interpretari, quā ſi obolus verteret, cum habeat obolum, & quintam præterea eius partem, id eſt, ſeptem fere quadrantes. Sed vt nullus eſſet locus deceptioni, cupiditatique, ſiclus erat in templo propoſitus, quaſi omnium menſura ſiclorum, per quos reliqua erant dimetienda, qui dicitur in ſcriptura ſiclus ſanctuarij. Quemadmodum & apud Romanos in publico loco erat pedis menſura in marmore, quæ hodie cernitur Romæ in hortis Angeli Calotij. Erat etiam amphoræ menſura in capitolio, de qua Priſcianus.

Amphora fit, cuius vim ne violare liceret
Sacrauere Ioui Tarpeio in mōte Quirites.

Qua in re toto, vt dicitur, cœlo mihi errare videntur auctores multi, qui ſiclum ſanctuarij aut maiorem communi putant, aut minorem. Lyranus in caput Leuitici vltimum, in illud: Siclus viginti obolos habet: Hoc, inquit, dicitur ad determinationem quantitatis ſicli ſanctuarij. Siclus enim communis erat maior, vt dicit Rabbi Salomon, quia continebat viginti quatuor obolos. Alij autem dicunt, quod erat minor, dicentes quod pondus ſanctuarij erat duplex reſpectu ponderis communis, &c. Hæc poſterior ſententia placuit Pagnino in Theſauro, qui ſiclum ſanctuarij affirmat habere quadraginta obolos. Vatablus Exod. 30. ſiclo ſanctuarij tribuit obolos viginti, communi, decem. Cuius verba ſine nomine auctoris in ſuam catenam tranſcripſit Lipomanus in eumdem locum, & noſter Couarruuias in libro de monetis, cap. 2. num. 9. vbi etiam citat Georgium Vallam lib. 2. de ponderibus, & Carolum Molinæum, qui teſtantur ſiclum communem pendere duas drachmas, ſiclum vero ſanctuarij quatuor. * Sed 17
hi auctores & pugnantia inter ſe dicūt, neque ex ſcriptura, aut ex veteribus auctoribus probant, quod volunt. Qui dicunt ſiclum ſanctuarij habere quadraginta obolos, videre debuerant Leuitic. vltimo, & Exod. 30. vbi de hoc ſiclo ſermo eſt, continuo ſubijci: Siclus viginti obolos habet: Ioſephum etiam dixiſſe ſiclum Hebræum nomiſma æqualē eſſe tetradrachmo Attico, ita locutum fuiſſe Hieronymum, & veteres.

Appende re pecuniam.

Siclus.

Siclus ſanctuarij.

teres. Qui vero ſiclum ſanctuarij vigin
ti obolos continere tradunt, commu-
nem vero decem, cur nō verentur ſcri-
pturę repugnare toties dicenti: ſiclus
viginti obolos habet? Quo vero aucto-
re repugnant? Qua ratione? Cui dubiū
eſſe poteſt, quin de communi ſiclo Do-
minus loquatur Eze. 45. vbi diuites mo
net, vt ab iniquitate & rapinis abſti-
neant, menſuraſque iuſtas habeant, &
iuſta pondera? Hæc dicit Dominus. Suf
ficiat vobis principes Iſrael, iniquitatē,
& rapinas intermittite. Statera iuſta, &
œphi iuſtum, & bathus iuſtus erit vo-
bis. Oephi, & bathus æqualia. & vnius
menſuræ erunt, vt capiat decimā par-
tem cori bathus, & decimam partem
cori œphi. Siclus autem viginti obolos
habet. De communibus ſine dubio mē-
ſuris loquitur, quas diuites per iniqui-
tatem augere, & minuere ſolebant, vt
in hoc cap. videmus, quos monet, vt iu
ſtas menſuras habeant, quales ipſe indi
cat, vt ſatis ex Hierony. intelligitur. Il-
lud aduerſum nos pugnare videtur,
quod Lxx Leuit. 23. & Num. 3. & aliis
locis pro ſiclo vertunt didrachmum,
cum ex Ioſe. dixerimus quatuor drach-
mas eſſe in ſiclo. Atque inde Epipha-
nius in libello de menſuris, & ponde-
ribus affirmat ſiclū habere duas drach-
18 mas, aut dimidium ſtateris. * Res vide-
tur in primis explanatu difficilis, ſed
magna ex parte explicatē, ſi verba Lxx.
interpretum legas Exod 30. aiunt. Di-
midium didrachmi, quod eſt iuxta di-
drachmum ſanctum. Viginti oboli di-
drachmum. Et Num. 3. Et accipies quin
que ſiclos per caput, ſecūdum didrach-
mum ſanctum accipies, viginti obolis,
ſiclus. Et Leui. vltimo, viginti obolis e-
rit didrachmum. Ex his videmus pro
eodem accipere Lxx. ſiclum, & didrach
mum. Videmus etiam nihil minus ha-
bere apud eos didrachmum, quam ſiclū
apud Hebr. & apud noſtrum interpre-
tem, nempe viginti obolos. Duę autem
drachmæ Atticæ non habent niſi decē
obolos, de quibus nunc quidem loqui-
mur, nam Atticos obolos habent vi-
ginti. Quare mirum eſt Epiphanium
dixiſſe ſiclum habere duas drachmas,
aut dimidium ſtateris, niſi verborum

Lxx. Cur pro Siclo verterint Didrachmum.

A Lxx. oblitus ſit. Nulla eſt ergo in re
controuerſia, ſed in nomine, nam ſiue
ſiclum appelles, ſiue didrachmum, vi-
ginti obolos habet, id eſt, drachmas At
ticas quatuor. Sed cur Lxx. didrachmū
appellāt, quod erat re vera tetradrach-
mum? Quoniam ſiclus habebat duas
drachmas Hebręas, & ipſi de ſuis drach
mis locuti ſunt, non de Atticis, ſicut
& de ſuis obolis loquuntur, non de At-
ticis qui minoris pretii ſunt. At Io-
ſephus qui Hebræ. nomiſmata ad Græ-
ca redigere volebat, vt Græci intel-
ligerent dixit eſſe tetradrachmum.
B * Dixi eos locutos eſſe de ſuis drach- 19
mis id eſt, de moneta argentea, quam
habebant ſimiliorem drachmis Atticis,
hoc eſt de argenteis, quamuis eorum
argenteus duas drachmas pēdebat At-
ticas, vt teſtatur Budæus lib. 5. de aſſe,
vidiſſeque ſe ait vnum ex triginta argē-
teis, quibus venditus eſt Dominus, Pa-
riſijs, in æde S. Ioannis Lateranenſis,
pondere duarum drachmum. Teſtātur
hoc & Hebręi, nam in eorum libro, qui
dicitur Miſnaioth, tractatu de iuramen
tis, cap. 6. proditum memoriæ eſt סלע
habere duos ſiclos, ſiue quatuor dena-
C rios, denarios autem appellant vete-
res argenteos. At matth. 17. vbi Petrus
quæritur: Magiſter veſter non ſoluit di
dracma? Et ſtaterem ſoluit pro Domi-
no, & pro ſe: didrachmū accipitur mo-
re Gręcorum, & in ſtatere duo didrach
ma ſoluit, ſiue quatuor drachmas Atti-
cas. Hæc fuſius explicare volui, quoniā
ad ſacræ ſcripturæ intelligentiam vti-
liſſima ſunt, & magnas rei nō admodū
obſcuræ tenebras offuderat varietas o-
pinionum. Illud autem forte non ſatis
explicatum, cur toties ſcriptura nomi-
net ſiclum ſanctuarii, ſi nihil ille à com
D muni differebat? ſatis enim erat ſiclum
dicere. Mihi videtur, vt iam dixi, hoc
enim initium diſputationis fuit, in tem
plo ſeruatum eſſe ſiclum iuſtiſſimi pon
deris, vt eſſet quædam menſura reli-
quorum, nulluſque auarorum hominū,
& callidorum dolis locus relinquere-
tur. Videor mihi hoc plane intelligere
ex verbis Exod. 30. Hoc autem dabit
omnis, qui tranſit ad nomen, dimidium
ſicli iuxta menſuram templi. Et Leuit.

vltimo: Omnis æſtimatio ſiclo ſanctuatij ponderabitur.

20 *Et ſuppenamus ſtateras doloſas.* id eſt, clam,& doloſe ponamus. Eſt enim עות quo verbo hic vtitur, inique agere peruertere, obliquum eſſe.

Vt poſſideamus in argento egenos, & pauperes pro calciamentis. Vt cum nos nummos omnes collegerimus, egenos nobis ſeruire cogamus,& pretio minimo, quale eſt duorum calceorum, nobis vel inuiti miniſtrent Significat, opinor, eos ita tyrannice egeſtate pauperum abuſos fuiſſe, vt quotidiano victu, & calciamentis eos ſeruire coegerint.

Et quiſquilias frumenti vendamus. Nō frumenta,ſed quiſquilias, & purgamenta frumenti,puluerem, & paleas tritico commiſcentes:quod proprium eſt vendentium ijs.qui prę egeſtate,velint,nolint, empturi ſunt.

Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob. Iurat Dominus, vt ait Hiero. vt ſi non credunt comminanti credant iuranti. De quo iam diximus ca.6. num 28. In ſuperbiam autem Iacob iurat, vt vertunt Lxx.& Hier. exponit, & Euſe. lib. 10.de Demonſtr.Euang.demonſtratione.6. quoniam tot peccatorum cauſa vna ſuperbia eſt: pecunias enim congerere volunt, vt reliquis imperent, & principes populi ſint. Quam autē emphaſin habeat ſuperbia Iacob, dixi c.6. num. 29. Vide autem Dominum ter in hoc propheta iuraſſe c.4. Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo, quia ecce dies venient,&c. Et cap.6. Iurauit Dominus Deus in anima ſua, &c. & nunc tertio iurat, vt certiſſima illis ſit prædictio captiuitatis, nec ſinant ſe à pſeudoprophetis decipi.

21 Si. *Si oblitus fuero,* id eſt. Nequaquā obliuiſcar, Etenim, Si, cum verbis iurandi, aut affirmandi expreſſis,aut ſubauditis, vim habet negationis. Vt Pſal. 88. Semel iuraui in ſancto meo ſi Dauid mentiar. Pſal.94. Quibus iuraui in ira mea,ſi introibunt in requiem meam. Mar. 8. Quid generatio iſta ſignū quærit? Amē dico vobis,ſi dabitur generationi iſti ſignum. At Adamo in cap.3 epiſt.in Heb. non placet hęc exponendi ratio, negatque,Si,accipi pro Non,ſed quędam

A per Apoſiopeſin taceri dicit, vt, Non ſim Deus,aut alia huiuſmodi, poſt quæ recte ponitur, Si. Sed videat vir doctiſſimus hæc, quæ taceri dicit, nullo vnquam loco exprimi, de quo iam diſputauimus cap.4.num. 18. Deinde videat ſcripturam ipſam ſine hac Apoſiopeſi interpretari, vt pro verbis Marci, quæ retulimus,legimus Matth. 12. Generatio praua,& adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei. Immo ſæpe hęc particula ponitur,vbi nulla videtur eſſe Apoſiopeſis,cum nullus ſit vehemēs affectus, vt 3.Reg.1.Iuret mihi rex Salo-
B mon hodie, quod non interficiat ſeruū ſuum gladio. Hebr.ſi interficiet ſeruum ſuum gladio. Et c.2. Sed quia deſcendit mihi in occurſum cū tranſiret Iordanem, & iuraui ei per Dominum dicēs, Non te interficiam gladio,vel,vt eſt in Hebr.ſi te interficiam gladio. Pro quo ſimplex Dauidis iuramentum legimus. 2. Reg. 19. Et ait rex Semei: Non morieris. Iurauitque ei. Sed illud eſt apertiſſimum.1.Reg.Reg. 14. Viuit Dominus ſi ceciderit capillus de capite eius in terram.

In finem. id eſt,In omne tempus, ſiue 22 In finem.
C in ſempiternum, vt Pſalm. 12. Vſquequo Domine obliuiſceris me in finem? Pſalm.48. Et viuet adhuc in finem,pro
quo Hieron. vertit: In ſempiternum. 23
Pſalm. 15. Delectationes in dextera tua vſque in finem.

Numquid ſuper iſto non commouebitur terra? id eſt,Turbabitur, vt aiunt Lxx.& & vt Hier. expoſuit, videlicet afflictione magna, & calamitate. Chaldæus: Numquid propter iſtud non deſolabitur terra?

Et aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, ſcilicet.Habitator eius. In Hebr. aper-
D tior eſt ſententia: Et aſcendet ſicut fluuius vniuerſa, ſcilicet terra, & eijcietur & defluet, ſcilicet, terra, ſed terram poſuit pro habitatoribus terrę. Senſus eſt: Abducetur innumerabilis multitudo captiuorum in terram Aſſyriorum, ſed cum in terram illam latiſſimam, & hominum turbis pleniſſimam venerit, tā exigua erit cum illis collata, vt vix appareat, ac ſi non veniſſet. Quod dicit, vt magis eos terreat potentia aduerſariorum.

riorum. Hanc autem ſententiam illuſtrat ſimilitudine fluuij aſcendentis. Aſcendit vero fluuius (vt diximus Hoſ. 1. num. 134.) cum aquis auctus extra alueum ſe ſe effundit, & omnia inūdat, vt Ierem: 46. Quis eſt iſte, qui quaſi fluuius aſcendit, & veluti fluuiorum intumeſcunt gurgites eius? Talis videbitur multitudo Iſraelitarum, cum è patria ſua abducitur in captiuitatem. Sed poſtea eijcietur in varias illius regionis vrbes, & ita in illis abſorbebitur, & quaſi è conſpectu hominum tolletur, ſicut fluuius Ægypti abſorbetur in mari, cuius ne veſtigium quidem vllum relinquitur, quia paruus eſt, nam magni fluuij aliquamdiu etiam in mare ingreſſi

23 ſentiuntur, ac notantur. * Pro Defluet in Hebræo eſt נשקה, poſitum pro נשקעה, id eſt, abſorbebitur, demergetur, vt Nume. 11. Abſorptus eſt ignis. Ierem. 51. ſic ſubmergetur Babylon. Et

Defluo. Defluere dicit ſæpe Hieronymus in tranſlatione noſtra pro Perire, & quaſi in nihilum redigi Deutero. 28. Oliuas habebis in omnibus terminis tuis, & nō vngeris oleo, quia defluent, & deperibunt. Iob. 14. Mons cadens defluit, & ſaxum transfertur de loco ſuo. Iſai. 64. A facie tua montes defluerent, aquæ arderent igni. Et cap. 24. Diſſipatione diſſipabitur terra, & direptione prædabitur, Dominus enim locutus eſt verbum hoc. Luxit, & defluxit terra, & infirmata eſt, defluxit orbis. Atque ita recte hic Defluet, ponitur, vt idem valeat quod, Abſorbebitur. De fluuio autem Ægypti multa diſputauimus c. 6. à nu. 43.

ALLEGORIA.

Quemadmodum in vrbe Ieruſalem duplex factio erat, diuitum, & pauperū oppreſſorum à diuitibus, ita in Ieruſalem, quæ eſt Eccleſia, duplex factio eſt hominum ad duas ciuitates pertinentium, id eſt, ad Ieruſalem, & ad Babylonem. Et quamuis permixti ſint, Babylonij tamen Ieroſolymitanos oderunt, atque opprimunt, magna enim parte ipſi diuitijs, & honoribus abundāt, multiſque alijs huiuſmodi, quibus Ieroſolymitani carent.

Babylonij in Eccleſia perſequūtur Ieroſolymitanos.

24 * Quare vt olim Iacob filij, ne fame conſicerentur, cogebantur in Ægyptum ire frumētatum, quia pleni ipſi melioribus bonis, hoc eſt cœleſtibus, quæ ignorabant Ægyptij, minoribus carebant, quibus illi abundabant: ita nunc filij Ieruſalem ſpe, & arrhabone ſpiritus diuites, ad Babylonios eunt, vt multa, quaſi ad huius vitæ ſubſidium compararēt: Hic fit quod Paulus ſcripſit: Quomodo tunc is, qui ſecundū carnem natus fuerat, perſequebatur eū qui ſecundum ſpiritum, ita & nunc: hi enim conterunt pauperes, & deficere faciunt egenos terræ. Atque eo quidē tempore, quo feſti dies aguntur, & ſacra Deo fiunt, hoc eſt Neomenijs, & ſabbatis ipſi merces ſuas venundare nō poſſunt, quoniam dum electi orationi, & pœnitentiæ, & contemplationi, atque amori Dei vacant, nullus eſt, qui emat Babyloniorum merces, id eſt, honores ſæculi, diuitias, & ea, quæ ad voluptatem corporis pertinent. Contemnuntur hæc omnia tunc, & pro nihilo habentur, quia qui amore cœleſtium capitur, amare non poteſt, quæ cœleſtia poſſidenda vtilia. Sed tranſit menſis, & ſabbatum, & merces venduntur, quia quo magis de amore Dei, & rerum cœleſtium remittunt iuſti, eo magis amāt præſentia, & pluribus ſe indigere putant, cum vnum ſit neceſſarium. Neceſſe eſt enim, vt qui vni adhæret, vnum in dies magis fiat, & quo magis ab vno recedit, in plura diuidatur.

Gen. 42. — Gal. 4. — Iuſti dum Deo vacant contemnunt bona ſæculi. — Ab vno non recedendum.

25 * Legimus ſanctum Abraham peregrinatum eſſe in Ægyptum, ſed inuitum, quoniam præualuerat fames in terra. Eadem famis neceſſitate Iſaac abijt ad Abimelech regem Palæſtinorum in Gerara. Intrauit etiam Iſrael in Ægyptum, & Iacob accola fuit in terra Cham. At nūquam eos per agros erraſſe legimus, vt paleas ad lateres compararēt, nō enim ſeruiebant regi mortali, ſed regi ſæculorum immortali, & inuiſibili, cui per fidem, & charitatē adhærebant, & ab eo vno omnia ſperabant. Eorum tamē poſteri, qui diu manere voluerunt in Ægypto, & Ægyptiorum more viuebant, numero magis, quam religione creſcebant, ſeruiebantque eis operibus

Gen. 12. — Gen. 26. — Gene. 46.

dutis luti, & lateris, omnique famulatu, quo in terræ operibus premebantur. Denique dixit illis Pharao: Non do vobis paleas. Ite, & colligite, ſicubi inuenire poteritis, nec minuetur quidquam de opere veſtro. Diſperſuſque eſt populus per omnem terram Ægypti ad colligendas paleas. Ita illis vſu venit, qui recedunt ab illo vno, & ad multa huius ſeculi conuertuntur, paulatim enim ea diligunt, & puritas animę, quaſi perſpicui fontis, diligendo perturbatur, & niſi vehementer ſalutem curent ſuam, Pharaonis ſeruituti præter opinionem ſubijciuntur, & operibus luti exercentur, & à ſe ipſis peregrinantes, ac vagātes paleas quærunt, quibus lutum ſuū faciant ſolidius, vt in lateres cohęreat. Terrena ſunt plane eorum opera, & lutea, & per ea quærunt aliquid firmum ſibi facere, manentes videlicet voluptates, & diuitias, honores non fugientes, de memoria ſui nominis cogitant, de manſuris ædificijs, de nobilitandis pecunia poſteris. At quantumuis laborēt, quid niſi lateres faciunt, quos ſubiti imbres, aut etiam pecudum veſtigia, diſſoluant? *Sed ad Prophetæ verba redeamus. Dum Deo adhærebant, gratis accipiebant res maximas, & dona pretioſiſſima, id eſt, aut nullo, aut perexiguo labore: verum vbi ſe ad res ſæculi cōuertunt, nihil gratis, magno pretio veneūt omnia. *Vendidabimus*, inquiunt, *merces, & aperiemus frumentum*. Concluſerāt videlicet, & bene obſeratis horreis ſeruabant. Sed quomodo vendunt? *Vt imminuamus menſuram, & augeamus ſiclum, & ſupponamus ſtateras doloſas.* Menſuras minuunt, quia poſt labores minus illis mundus dat quam promiſit. Siclū augent, quia pluris viles illæ merces emuntur, quàm initio putabatur, id eſt, maiori labore, ſolicitudine. Stateras doloſas ſupponunt, quia cum nobiſcum cogitamus quantum temporis, ſudoris, induſtrię, in bona ſęculi contulerimus, & quantum tandem perceperimus voluptatis, & tranquillitatis animi iniquitatem ſtateræ mundi videmus, & pudet temporis, & laboris, & nobiſmetipſis indignamur. Hoc pudore, & hac indignatione plenus erat Salomon, cum

Exod. 1.

Exod. 5.

26

Mundus menſurā fallacē, & deficientē habet.

A aiebat: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Quid habet amplius homo de vniuerſo labore ſuo, quo laborat ſub ſole? De hac ſtatera ſcriptum eſt. Statera doloſa abominatio eſt apud Deū. Sed ſtatera Dei cōtinuo ad Dei cōtinuo addit: Et pondus æquum voluntas eius, amat enim iuſtas ſtateras, & eius ſtatera ſemper pleniſſima eſt. Quare recte de menſura ſua dicit: Date, & dabitur vobis. Menſuram bonam, & confertam & coagitatam, & ſupereffluentem dabunt in ſinum veſtrum. *Et quoniam B abiectarum rerum mercede totum hominem in ſeruitutem ſuam Mundus aufert, & poſſidet, merito dicunt: *Vt poſſideamus in argento egenos & pauperes pro calciamentis*: Illud tamen ſupererat vt melius omnia explicarentur: *Et quiſquilias frumenti vendamus*. Frumētum venditabant, ſed quiſquilias vendunt, puluerem, & paleas tritico admiſtas, quas proiecturi erant, niſi nimis cupidos, & egenos emptores inueniſſent. Quid ſunt voluptates, & honores huius ſęculi, niſi quiſquilię? Frumentum primum videbantur, quo aluntur homines, & quiſquilię ſunt, quę magis C auibus, & brutis animantibus proijciūtur, & nec ſatiant, nec alunt. Salomon opibus magnis, & ingenio omnia voluptatum genera ſtudioſiſſime conquiſiuit, nec quidquam poſtea, niſi quiſquilias, inuenit, vt ipſe teſtis eſt: Cumque me conuertiſſem ad vniuerſa opera, quę fecerant manus meæ, & ad labores, in quibus fruſtra ſudaueram, vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem animi, & nihil permanere ſub ſole. Sed ne Babyloni putent ſe impune laturos has iniurias, quibus Ieroſolymitanos afficiunt, ſequitur D Propheta.

℟ *Iurauit Dominus in ſuperbiā Iacob, ſi oblitus fuero vſque ad finem omnia opera eorum.* Commouebitur terra eorū, & bona peribunt, quę valde ſtabilia, & firma putabantur, & ipſi, qui habitatores terræ ſunt, lugebunt cum viderint breui tranſijſſe quæ amabant, & inſtare iam quæ oderant, fluxiſſe bona, quæ theſaurizauerant in terra, & nihil ſe theſaurizaſſe in cœlis. Magnus erit eorum

Eccle. 1.

Prou. 11.

Menſura Dei plena.

Luc. 6.

27

Voluptates quiſquiliæ ſūt.

Eccle. 2.

eorum numerus in die iudicij, quaſi fluuius omnia inundans, ſed igne illo extremo inuoluti dehiſcente Tartaro abſorbebuntur, & nullum eorum veſtigium remanebit.

HISTORIA.

28 *Et erit in die illa, dicit Dominus Deus, occidet ſol meridie.* Multi patres, quos poſtea nominabo, hæc de ſolis defectu in paſſione Domini interpretantur, ſed Allegorico ſenſu, nam Hiſtorico non poſſe ita explanari docent verba, quæ paulo poſt ſequûtur: Qui iurant in delicto Samariæ, & dicũt: viuit Deus tuus Dan, &, Viuit via Berſabe, quis enim neſcit penitus omnia idola abieciſſe filios Iſrael, cum inter eos verſatus eſt Dominus, & ne nomina quidem relicta fuiſſe Dã, & Berſabe; Itaque Hieronymus, & Ruffinus, & multi alij, de captiuitate priorum temporum interpretantur, quamuis Hieronymus, & Ruffinus Allegoricum etiam ſenſum poſtea perſequantur, vt & nos faciemus. Difficilius eſt iudicare de captiuitate ne decem tribuum loquatur Propheta, an de captiuitate Iudæ, an vero de vtraque. Ceteri auctores variãt, Hieronymus de vtraq. captiuitate intelligit, & video probabiliter ita poſſe intelligi, quoniam ait: Et dicunt: Viuit Deus tuus Dan, & viuit via Berſabe: quoniam ſicut Dan ad decem tribus, ita Berſabe ad duas videri poteſt pertinere. Sed libentius ſane interpretor de decem tribubus, primum, quoniam ad eas potiſſimum prophetat Hamos, neque vnquam dicimus conuerti ſermonem ad duas, niſi cum verba ipſa cogunt. Deinde quoniam Iſrael, & Iacob in his prophetis ſemper decẽ tribus ſignificant niſi forte aliquid adiũgatur, quod manifeſtum ſit ad duas referri. Tertio quoniam Berſabe nõ erat duarum tribuum, ſed tribus Simeonis, quæ numeratur in decem, vt legimus
29 Ioſue 19. ſolet autem ſcriptura per lu-
Lux, dies. cem, & diem ſignificare proſperitatẽ, & lætitiam, per tenebras vero triſtitiã, & res aduerſas, vt docet Gregor. 5. Moral. capit. primo. Iob. 18. Nonne lux impij extinguetur, neq; ſplendebit flãma

A ignis eius? Lux obtenebreſcet in tabernaculo illius, & lucerna, quæ ſuper eum eſt, extinguetur. Hamos 5. Numquid nõ tenebræ dies Domini, & non lux? & caligo, & non ſplendor in eo? Occidet igitur illis ſol meridie, quia ſubito, & cum minime timebunt, eorum proſperitas magnis obſidionis, & captiuitatis calamitatibus obſcurabitur. Chryſoſt. ho. 2. ad populum Antiochenum: aliter hæc interpretatus ſatis etiam apte, vbi de triſtitia ſuæ ciuitatis loquens: Non tantum vero, inquit, terra, ſed & ipſa aeris natura, & ipſe ſolarium radiorum circu-
B lus nunc mihi quodammodo mœrere, & obtuſior lucere videtur: non elementis naturam mutãtibus, ſed noſtris oculis, qui triſtitiæ nube turbati ſunt, non valentibus pure, neque eum eadem virtute radiorum lumẽ ſuſcipere. Hoc eſt quod olim Propheta lugebat dicens: Occidet ipſis ſol meridie, & obtenebrabitur dies. Hoc autem dicebat nõ quod planeta abſcõderetur, neque quod dies euaneſceret, ſed quod mœrentes neq; in meridie propter doloris caliginem lucem cernere poſſint, &c. Quod autẽ quidam auctor ait, meridie captam eſſe
C Samariam, neque ex ſcriptura, neque ex vlla hiſtoria probari poteſt.

Et tenebreſcere faciam terram in die luminis. Idem alijs verbis repetit. Diximus capit 7. nu. 3. res Iſraelitarum multum florere cœpiſſe cum obſeſſi ſunt, & capti ab Aſſyrijs, illud tempus dies nũc luminis dicitur, & eo terra illa obſcurata eſt multis cladibus illatis ab exercitu Aſſyriorum.

Et inducam ſuper omne dorſum veſtrũ 30
ſaccum, & ſuper omne caput caluitium. Hæc facta ſunt obſidentibus Aſſyrijs Samariam, & capientibus. In magnis
D enim calamitatibus cilicio, ſiue ſacco lugentes vtebãtur Ioel. 1. Plange quaſi virgo accincta ſacco. 4. Regum. 6. viditque omnis populus cilicium, quo veſtitus erat ad carnem intrinſecus. Similiter comam tondebant, & faciebant caluitium. Iob. 1. Tunc ſurrexit Iob, & ſcidit veſtimenta ſua, & tonſo capite corruẽs in terram adorauit. Iſai. 3. Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit. Et mox:

Saccus.

Caluitiũ.

mox: Et pro criſpanti crine caluitium,
& pro faſcia pectorali cilicium. Et capi-
te decimoquinto: In cunctis capitibus
eius caluitium, & omnis barba radetur.
Satis ex his intelligitur, cur dictum ſit
Pſalmo. 29. Concidiſti ſaccum meum,
& circumdediſti me lætitia. Fiebant au
tem ſacci è cilicio. Apocalypſis. 6. Et ſol
factus eſt niger tanquam ſaccus cilici-
nus. Ideo pro eodem ſumitur ſaccus, &
cilicium, & pro vtroque ſemper eſt in
Heb. שק, ex quo Græci, & Latini, &
aliæ multæ nationes ſacci vocabulum
acceperunt. Poteſt etiam caluitio ſigni
ficari captiuitas, captorumque ludibriū
victores enim radebant victis capita in
ignominam. Deut. 32. Et gladius meus
deuorabit carnes de cruore occiſorum,
& de captiuitate nudati inimicorum
capitis.

31 *Et ponam eam quaſi luctum vnigeniti*.
Ponam vniuerſam terram eorum, qua-
lis ſolet eſſe mulier, quæ filij vnigeniti
mortem luget. qua ſimilitudine ſolet
ſcriptura ſummum dolorem ſignifica-
re. Iere. 6. Filia populi mei accingere ci
licio, & conſpergere cinere, luctum vni
geniti fac tibi planctum amarum.

Et nouiſſima eius quaſi diem amarum.
Non ſolum prima, & media, ſed nouiſſi
ma etiam illius erunt triſtia. Nullam
requiem terra habebit, ſed ſemper ma-
gnis doloribus torquebitur, donec ter-
tio anno obſeſſionis penitus deuaſte-
tur, & capiatur.

Et emittam famem ſuper terram. Qui
nunc Prophetas eijciunt, & contem-
nunt, cum viderint ſe ab hoſtibus obſi-
deri, cruciabuntur magna fame audien
di verba Dei ex ore prophetarum, ne-
que tamen inuenient vllum a quo in
tantis malis leuentur. Quod populo
Dei ſolebat eſſe triſtiſſimum Pſal. 73.
Signa noſtra non vidimus, iam non eſt
propheta, & nos non cognoſcet am-
plius. Præt. cum ducti fuerint in terram
Aſſyriorum, optabunt maxime prophe
tam aliquem ad ſe mitti, & interpretes
habere diuinæ legis, & hoc deſiderio,
quaſi fame, & ſiti cruciabuntur. Cum
autem dicit: *Non famem panis, neque ſi-
tim aquæ*, non negat & hanc famem, &
ſitim ſe miſſurum, ſed perinde eſt, ac ſi

A diceret: Non loquor modo de fame, &
ſiti corporis, quas non eſt dubium tem
pore obſidionis fuiſſe miſſas, ſed de fa-
me & ſiti verbi Dei.

*Et commouebuntur à mari vſque ad
mare*. Quærent diligentiſſime per to-
tam terram ſuam prophetam aliquem,
& non inuenient. Cum enim Samaria
obſideretur, legati ex ea, & alijs vrbi-
bus decem tribuum mittebantur pro-
phetam quæſituri, à quo audiret verbū
Domini.* Commouebuntur, id eſt, ma- 32
gno deſiderio, & magna fame audiendi
verbum Dei commoti ibunt a mari vſ-
B que ad mare, id eſt, à mari Galilææ vſq;
ad mare Mediterraneum, quod eſt ad
Occidentem: Et ab Aquilone, id eſt, a
termino terræ ſuæ Aquilonari, ibunt.
ad terminum Orientalem. Ita Lyra. ex
poſuit, & mea ſententia probabiliſſime
omnium, nam alij, qui alia maria inter-
pretantur, vnde id poſſunt comproba-
re, præſertim cum extra terram Iſrael
propheta nec tunc inueniretur, nec ab
ipſis eſſet quærendus? Ita etiam, vt nos
intellexit Chaldæus, qui ait. Et laſſabūt
ſe à mari ad Occidentem vſque, & ab
Aquilone vſque ad Orientem pergēt
C quæſitum doctrinam à facie Domini,
neque inuenient tamen. Qui autem
hæc de Iſraelitis in terra Medorum col
locatis interpretantur, ab Occidente
illis conſtituunt mare Caſpium, ſiue
Hyrcanum, cum ſit omnino ab Aquilo
ne, vt ex Ptolem. lib. 6. cap. 2. & ex
Pomp. lib 1. c. 2. perſpicitur. Nec vident
quod ſtatim ſequitur. In die illa defi-
cient virgines pulchræ, & adoleſcen-
tes in ſiti, de tempore ipſius captiuita-
tis intelligi, cum adhuc erant in patria
ſua. Quare omnino videntur hæc, in
quibus modo verſamur, de eodem tem
pore interpetrāda, neq; poſſe aliter ac-
D cipi, quam vt à nobis expoſita ſunt. Sed
cur Auſtralis partis non meminit, cum
ceteras nominauerit? Opinor ſane,
quod ad Auſtrum erat ipſa Samaria,
quæ plena erat hoſtibus, & continuo
adiuncta erat terra duarum tribuum,
quarum prophetas auerſabantur.

In die illa deficient virgines pulchræ. 33
Tanta etiam erit non ciborum ſolum,
ſed & aquæ penuria, vt vel ſiti miſerabi
liter

A liter perituræ ſint illæ etiam perſonæ, quæ ſunt apud omnes gratioſæ, vt virgines pulchræ, & iuuenes electi, nam in illa terra maius ſitis, quàm famis periculum eſt.

Qui iurant in delicto Samariæ. Poſſunt hæc ad virgines pulchras, & ad adoleſcentes electos referri, vt doceat non immeritò hos eſſe perituros, quoniam quamuis teneri eſſent, & innocentes viderentur, paternæ tamen impietatis imitatores erant, & per idola iurabant, quæ colebant, & pro veteri Iſraelis iureiurando: Viuit Dominus, ipſi dicebant: Viuit Deus tuus Dan, &c. Sed quoniam continuo ait: & cadent, & B non reſurgent vltra, quod de morientibus adoleſcentibus non rectè intelligi videtur, melius de Iſraelitis vniuerſis hæc omnia, vt opinior, exponemus. Sed animaduertendum eſt participia, quæ, apud Hebræos vim præſentis temporis habent, nonnunquam quaſi abſolute poni, vt cum nullo verbo cohæreant, ad cauſam eius, quod dictum eſt, reddendam. Vt Hamos 5. Qui conuertitis in abſynthium iudicium, in Hebræo, Conuertentes in abſynthium iudicium. Dixerat: Ne forte conburatur vt ignis domus Ioſeph, & C deuorabit, & non erit qui extinguat Bethel. Et continuo: Qui conuertitis in abſynthium iudicium, ac ſi diceret. Cõuertitis enim in abſynthium iudicium.

Reg. Participia abſolute poſita cauſã reddunt.

34 * Et poſtea: Vineas plantabitis amantiſſimas, & non bibetis vinũ earum. Quia cognoui multa ſcelera veſtra, fortia peccata veſtra. Hoſtes iuſti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta. Cum ait: Hoſtes iuſti, pergit cauſam reddere calamitatum, quam cœperat, & eſt in Hebræo. Inimicitia proſequentes, ſiue D anguſtia afficientes iuſtum, &c. Ac ſi diceret; Quia hoſtes eſtis iuſti, & capitis munera. Ita nunc, *Iurantes in delicto Samariæ*, vt eſt in Hebr. ſiue, Qui iurant Quaſi dicat, Omnia hæc mala patiẽtur Iſraelitæ, quia deditiſſimi ſunt idololatriæ, non enim obſcure, aut clam ea colunt, ſed palam per ea iurant, atque impudenter dicũt, Viuit Deus tuus Dan, ſicut ante dicebãt, Viuit Dominus. Hoc autem iuſiurandum, Viuit Dominus, honorificũ Deo erat, profitebãtur enim, qui ita iurabant, eum ſolum eſſe Deum viuum, ceteros deos mortuos eſſe. Quare cum dicebant, Viuit Deus tuus Dã, ſumma iniuria Deum afficiebant affirmantes vitulum Dan eſſe Deum viuũ, & verum, quod erat ſummæ impietatis, ideoque de hoc nunc queritur Dominus. Delictum Samariæ vitulum intelligit, in cuius cultu Iſrael delinquebat, & Deum prouocabat. Iurabant ergo in delicto Samariæ, id eſt, per vitulũ Dan, quem adorabat Samaria.

Viuit via tua Berſabe. Quia Berſabe erat in termino Auſtrali terræ promiſ- 35
ſionis, illuc via erat Iſraelitis lõgior, & periculoſior, quoniam per Iudæam trãſeundum erat, & ſæpe hæc duo regna bellum inter ſe gerebant: & ideo per illam, quaſi per rem ſacratiorem, & maioris laboris iurabant. Præterea quo remotiora erant templa, & longiore peregrinatione petebantur, eo videbantur plus habere numinis, ideoque per ea frequentius iurabatur, ſicut hodie per ædem beatiſſimæ virginis Montis ſerrati, aut Lauretanæ. Quare frequentius iurabant per vitulum Dan, qui erat in Aquilonari extremitate terræ promiſſionis, & per viam Berſabe, quæ erat in Auſtrali, quàm per vitulum Bethel, qui erat propinquior, id eſt, in medio fere terræ totius.

Et cadent, & non reſurgent vltra. Ita nunc vaſtabuntur, vt nunquam ad antiquam regni gloriam rediture ſint: nõ enim redierunt in patriam ſuam, vt ſæpe diximus.

ALLEGORIA.

Horum verborum Allegoria: *Et erit in die illa dicit Dominus Deus; occidet ſol* 36
meridie, &c. celeberrima eſt apud patres de defectu ſolis Domino Ieſu Chriſto in cruce pendente. Ita enim exponunt Euſeb. li. 10. de Demonſt. Euang. demonſtratione 6. Cyprian. lib. 2. aduerſus Iudæos cá. 23. Ruffinus in expoſitione Symboli, & huius loci, & Hiero. & Rupert. & alij. Referam ad eius explanationem verba Euſebij: In die illa, dicit Dominus, occidet ſol in meridie, & obtenebrabitur ſuper terrã lux: quæ

ſane

ſane euidentē exitum ſortita ſunt tunc,
cum ſaluatore in altum ſublato, vt eſt
apud Euangeliſtam, à ſexta hora tene-
bræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram
vſque ad horam nonam. Quæ cum in
hunc modum finem ſuum contigerint,
deincepsq; adiungit: Et conuertam ſol-
lennia veſtra in luctum, &c. Quæ qui-
dem omnia propter ſuperbiam ipſo-
rum, qua aduerſus Chriſtum vſi ſunt,
diuinitus prædicta, euidentem oraculi
exitum oſtenderunt poſt ipſorum ad-
uerſus Saluatorem noſtrum inſidias.
Non ergo ante illud tempus, ſed ex il-
lo tempore in hunc vſque diem ſollen
nia illorum in luctum conuertit Deus,
& cantica in lamentum: quippe qui il-
los celeberrima ciuitate priuauerit, &
venerabile illud ſanctuarium, quod in
illa erat, Tito, ac Veſpaſiano apud Ro
manos imperantibus euerterit, vſque
adeo vt non amplius venire, & cele-
brare in ea legitima ſollennia, & legi-
timos conuentus poſſint. Ceterū quid
opus eſt dicere quemadmodum fames
audiendi verbum Domini omnes illos
inuaſerit, propterea quod procul à ſe
ipſis Dei verbum exegerint, cum illud
vno animo negauerunt, & ab eodem
negati ſunt? * Hæc Euſeb. Sed quæ ipſe
37 tacet, ita interpretatur Hieron. in il-
lud Iſai. 3. Ecce enim Dominator Do-
minus exercituum auferet ab Ieruſa-
lem, & ab Iuda validum, & fortem, om
ne robur panis, & omne robur aquæ.
Habent, inquit, Iudæi panem, ſed abſ-
que fortitudine, habent aquas, ſed abſ-
que robore. Legunt enim ſcripturas,
ſed non intelligunt, tenent membra-
nas, & Chriſtum, qui in membranis ſcri
ptus eſt, perdiderunt. Lacte enim alun
tur quaſi paruuli, & non ſolido cibo. Et
quia fortitudinem perdiderunt, & infir
mi ſunt, propterea holera comedunt.
Athletarum autem ſolidus cibus eſt,
qui & vitam ſuſtentat humanam, & vi-
uentibus præbet fortitudinem. De iſtiuſ
modi pane, & aqua, quod auferantur à
Iudæis, etiam alius propheta teſtatur
dicens: Ecce dies veniunt, dicit Domi-
nus, & emittam famem, &c. In eum-
dem fere ſenſum eadē Iſaiæ verba ex-
planat Procopius. Idem Hieronymus

A in hunc locum: Fames in die reſurre-
ctionis Domini oppreſſit populum Iu-
dæorum, & iuncta fami ardentiſſima
ſitis, non habentium panem, qui de cœ
lo deſcendit, & eas aquas, quæ de Ieſu
ventre manarunt. Ablata eſt ab eis lex,
& prophetæ æterno conticuere ſilen-
tio. Mouentur à mari ad mare, & ab
Oceano Britannico vſque ad Oceanū
Atlanticum, id eſt, ab Occidente ad
Meridiem, & ab Aquilone vſque ad
Orientem, toto orbe peregrini verbū
Dei non valent inuenire. Baſilius in
B Pſalm. 33. Fortaſſis etiam diuitem dicit
Iſraeliticum populum, quorum ado-
ptio eſt in filios, ac Dei cultus. Hi ita-
que propter peccatum in Dominum
eguerunt, qui vero illorum loco exqui
ſierunt Dominum, non minuentur om
ni bono. Eguerunt autem, & eſurierūt.
Quandoquidem enim occiderunt pa-
nem vitæ, venit ſuper ipſos fames pa-
nis: quandoquidem inſidias ſtruxerunt
fonti aquæ viuæ, venit ſuper ipſos ſitis,
incubuit ipſis ſupplicium ex ſiti. Fames
autem non panis ſenſibilis, neque ſitis
aquæ, ſed fames audiendi verbum Dei:
eguerunt itaque, & eſurierunt. At ve-
C ro gentes edoctæ inquirere Dominum,
non minuentur omni bono.* Retuli pa 38
trum verba, quæ ſatis mihi videntur do
cere non hunc eſſe Hiſtoricum ſen-
ſum, ſed quem paulo ante expoſuimus.
Quomodo enim nunc Iudæi famem,
& ſitim ſentiūt verbi Dei cū ſcripturas
habeat, & ſtudioſe legant, & recte ſe in-
telligere arbitrentur? Tenent verba,
inquit Hieronymus, ſed carent vera
intelligentia. Fateor ſane, ſed putant ſe
habere eam, & ideo nullam famem ſen-
tiunt. Opinor famem & ſitim ab Hier.
D vocari indigentiam, indigent enim ve-
ro ſenſu, & virtute ſcripturarum, eo-
demque inclinat expoſitio Ruffini, &
Baſilij loco indicato, & apertius in ho.
2. de ieiunio. Sed non eſt in illo fames
qui ſaturum ſe eſſe credit, & nihil cibi
appetit. Magnam autem cibi, & potus
appetentiam hac fame, & ſiti ſignificari
apertiſſime Prophetæ verba indicant:
*Et commouebuntur à mari vſque ad ma-
re*, & ab Aquilone vſque ad Orientem
circuibunt quærentes verbū Domini.

Ego de reſponſis prophetarum hæc ma
xime dicta eſſe arbitror, quæ, cum à Ro
manis obſiderentur, vehementer opta-
bant, & in omnem fortaſſe ditionem
ſuam nuntios mittebant, ſicubi inueni-
re prophetam poſſent, ex quo verbum
Domini audirent. Fortaſſe etiam poſt
vrbis excidium, & diſperſionem ſuam
per omnes terras errabant, & prophe-
tam quærebant, qui de ſoluenda capti-
uitate illa vaticinaretur, vt ſenſit Ru-
pertus. Sed & nunc quærunt auidiſſime
vbique, & magno pretio conducunt
magiſtros, à quibus veram ſcripturæ
expoſitionem audiant, neque vnquam
inueniunt, atque ita Hieronymi expo-
ſitionem tueri poterimus. In illo exci-
dio Ieruſalem perierunt ſiti, & fame vir-
gines pulchræ, & adoleſcentes electi,
& omnes Iudæi, vel occiſi, vel capti
ſunt, quia maiorum ſuorum impieta-
tem imitati, vt illi vitulos, & idola co-
lebant, & per ea iurabant, ita ipſi Deum
à ſe repulerunt, vt idola honoris, &
pecuniæ ſeruarent, & ceciderunt, ne-
que reſurgent omnino donec finis ſæ-
culi veniat.

TROPOLOGIA.

Solis occaſus recte mortem ſignifi-
39 cat, quæ cupidis hominibus, & cenſum
augere feſtinantibus inexpectata ſæpe
aduenit, & opprimit imparatos, ſicut
de die iudicij ait Dominus: Tanquam
laqueus enim ſuperueniet in omnes,
qui ſedent ſuper faciem omnis terræ.
Et hoc eſt ſolē occidere meridie. Hinc
illud Pſal. 67. Iter facite ei, qui aſcendit
ſuper occaſum. Greg. 19. Mor. cap. 3. ita
exponit: Super occaſum aſcendere fuit
ipſam mortem, quam pertulerat, reſur
gendo ſuperaſſe. Et quoniam in morte
etiam perfecti interdum terrentur ti-
more diſtricti iudicij Dei, ſcriptum eſt:
Cumque ſol occumberet, ſopor irruit
ſuper Abram, & horror magnus, & te-
nebroſus inuaſit eum. Eleganter vero
terrena quærentibus, & de diuitijs tan
tum cogitantibus ſol meridie occidit,
quia cum minime putabant, repenti-
nus eis ſuperuenit ſæpe interitus, & ſu-
bito ea amittunt, quibus ſe multos an-
nos fruituros ſperabant, vt in Euange-

Mors peccatoribus inexpectata aduenions. Luc. 21.

Gen. 15.

A lio videmus. Cum enim diues ille pau
perrimus dicebat: Anima mea habes
multa bona poſita in annos plurimos,
requieſce, comede, bibe, epulare: dixit
illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuā
repetunt à te: quæ autem paraſti cuius
erunt? * Sed alia prætere a cauſa ſol il- 40
lis occidit meridie, quia ante perfectā
ad Deum cōuerſionem, quam in poſte-
riorem vitæ partem reiecerant, ſæpe
morte rapiuntur. Iuſtorum enim vita,
ſicut perfecta dies, non meridiem tan
tum habet, ſed etiam veſperam, ſicut
quidam ex eis ait: Veſpere, & mane, &
B meridie narrabo, & annūtiabo, & exau-
diet vocem meam. Redimet in pace
animam meā ab ijs, qui appropinquant
mihi. Et iterum: Exibit homo ad opus
ſuum, & ad operationem ſuam vſq; ad
veſperam. Hominem vocat, qui vt ra-
tionis particeps agit. Hinc Exod. 30. Et
adolebit incēſum ſuper eo Aharon ſua
ue fragrans mane. Quando componet
lucernas, incendet illud, & quando col
locabit eas ad veſperum, vret thymia-
ma ſempiternum coram Domino in ge
nerationes veſtras. Incenſum adolere
ſuper altare iubetur Aharon mane,
C quando componit lucernas: quia duæ
lucernæ ſunt in nobis, altera rationis,
altera fidei, quas tunc componimus,
quādo diligenter attendimus quid na-
turæ lumen, quid fidei cognitio a no-
bis poſtulet. Et mane hoc faciunt, qui
primo intelligentiæ ſuæ tempore ad
Deum conuertuntur, quemadmodum
ſuper omnia, & colēdum ratio, fidesq;
demonſtrant. At non hoc omnium ele
ctorum eſt, non enim omnes hora pri-
ma, aut tertia, ſed multi ſexta, & ſequē-
tibus magnum patrem familias ad vi-
neam ſuam vocantem ſequuntur, idcir
D co non eſt vocatū hoc thymiama ſem-
piternum coram Domino. * At incen- 41
ſum veſpertinum ſempiternum eſſe di-
citur in generationes iuſtorum, quia
omnes electi, etiam ſi antea non obtu-
lerint, veſpere offerūt ſe Deo per pæni-
tentiā, & charitatis igne corda ſuccen-
dunt, & tāto magis, quanto magis vidēt
appropinquantē diem. Illi etiā, qui to-
ta vita adoleuerunt hoc thymiama, cū
defatigati ceſſaturi videbātur, id eſt, ex-
tremo

Luc. 12.

Vita malorū non habet veſperam.

Pſal. 54.

Pſal. 103.

tremo ætatis tempore, ſuauius virtutibus redolent, quoniam virtutum aromata magis diuini amoris ardore concremantur. Et quia magis amant, magis dolent eum à ſe læſum fuiſſe, quem ſemper ſine modo amandum eſſe cognoſcunt: & quod infectum fieri nõ poteſt, lacrymis, & pœnitentia delent quãtum poſſunt, de quo dictum videtur: Ad veſperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia, cum poſt huius ſæculi tenebras æternæ vitæ ſplendor elucebit. Ac fortaſſe propterea Dauid dixit: Veſpere, & mane, & meridie narrabo, & annunciabo: quod licet prius mane ſit, tamen iuſti, quaſi cygni Dei, multo ſuauius extremo vitæ tempore canere ſolent. Reprobi autem ad veſperam nõ veniunt, atque ideo meridie illis occidit ſol, & dimidiant dies ſuos, ſicut de homine impio, qui nec poſteritatis ſuæ cito extinguendæ, nec vitæ fine pœnitentia finiendę terrore à peccando abſtinet, ſcriptum eſt: Quid enim ad eum pertinet de domo ſua poſt ſe, aut ſi numerus menſium eius dimidietur? His tenebreſcit terra in die luminis, quia alijs viuentibus, & exultantibus ipſi in tenebras mortis incidunt, cum viuere poterant. Eorum feſtiuitates vertuntur in luctum, & cantica in planctum, ſicut ſcriptum eſt: Tenent tympanum, & citharam, & gaudent ad ſonitum organi. Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendũt.*

42 Sed eſt præterea alter occaſus, cum luminare maius, quod præeſt diei, id eſt, Chriſtus, qui illuminat iuſtos, occidit ſuper peccatores, & animus tenebris inuoluitur. Quomodo Hieron. interpretatur illud Eph. 4. Sol non occidat ſuper iracundiã veſtram: Præcipit, inquit, nunc Apoſtolus, ne talia faciamus furore ſuperati, per quæ nobis ſol occidat, & principale cordis tenebris inuoluatur. Fit igitur non ſemel vt peccatoribus ſepe in peccata relabentibus aliquãdo occidat ſol meridie, id eſt, ita gratiam Dei tandem perdant, vt amplius non recuperent. Fit etiam vt iuſtis, qui parum animæ ſuæ conſulentes ambitione, & cupiditate paulatim ſe implicant, aut minora ſibi peccata permittunt indulgentes a-

Pſal. 29.

Pſal. 54.

Reprobi non habẽt veſperam.

Iob. 21.

Iob. 21.

A nimo ſuo, præter opinionem ſol iuſtitiæ occidat, & in grauius aliquod peccatum labantur, & ſubitis tenebris occupentur, cum lucem ſe habere ſperabant. Periculoſa enim eſt omnino peccandi conſuetudo, etiam ſi minima peccata ſint, & magnopere illi timenda ſunt, quæ paruitate ſua ſecuros nos reddunt, neque enim fruſtra dictum eſt à Sapiente: Qui ſpernit modica, paulatim decidet. Quoties dicit iuſtus à concupiſcentia ſua abſtractus, & illectus, concedam mihi hanc voluptatem, ne-B que enim inimicus Dei ero ſi conceſſero, & conſuetudine eo deducitur, vt quotidie paululum eidem addens legẽ violet, & gratiam amittat.* 43 Iſtis ſol occidit meridie, quia cum minime putabatur, occidit: & terra, hoc eſt terrena eorum corda tenebreſcunt in die luminis id eſt, cum adhuc ipſi lucem gratiæ habere poterant, ſi ſibi temperaſſent, & alij eorum ſocii habent, ſed cautiores, & ſibi minus obſequentes. Feſtiuitates conuertũtur in luctum, quoniã abiit illa prior tranquillitas animi, & impij, quaſi mare feruens, quod quieſcere nõ C poteſt, & redundant fluctus eius in cõculcationem, & lutum. Quomodo feſtiuitates Domini celebrabit qui immaniſſimi hoſtis ſeruitutem, & tyrannidem patitur? Quis melius illud Tobię dicat: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris ſedeo, & lumen cœli non video? Cantica omnia illis vertuntur in planctum, quia quomodo cantabunt canticum Dominum terra aliena? Tunc ſuper dorſum, quod Domini onera portabat cum lætitia, ſaccus ponitur, quia ſupra dorſum idem fabricauerunt peccatores, id eſt, dæmones, & onera grauiſſima impoſuerunt, quorum comes eſt D pœnitentia, & angor animi, ſicut ait Dauid: Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipſius iniquitas eius deſcendet.* 44 Caluitium ponitur ſuper omne caput, quia capillos illos amittunt, de quibus ait Seruator: veſtri autem capilli capitis omnes numerati ſunt. De eiſdẽ ita Orig. hom. 1. in Num. Non illos dicebat capillos eſſe numeratos, qui vel ferro attonderi, & proiici ſolent, vel temporis ætate defluere, ac perire:

Peccandi conſuetudo pericloſa.

Eccl. 19

Iſa. 57.

Tob. 5.

Pſal. 7.

Matt. 10. Capilli numerati

petire: ſed illi capitis capilli apud Deũ
numerari ſunt, qui in Nazaręis erant,
quibus inerat virtus Spiritus ſancti ad
proſternendos alienigenas. Virtutes
ergo animi, & multitudinem ſenſuum,
qui de principali mentis tanquam de
capite apoſtolorum producebantur, ca
pillos capitis appellauit, &c. Propterea
de homine non ignauo, ſed ſtrenuo
pro populo Dei dimicante dictum eſt:
1. Reg. 14 Ergo ne Ionathas morietur, qui fecit
ſalutem hanc magnam in Iſrael? Hoc
nefas eſt, viuit Dominus, ſi ceciderit ca
pillus de capite eius in terram:, quia cũ
Deo operatus eſt hodie. Tunc anima
plena doloribus eſt, niſi penitus ſenſũ
doloris amiſit, ſicut cum mulier luget
mortẽ vnigeniti, cogitationibus enim
accuſantibus ſtimulatur, & ſibi conſcia
eſt ſe vnigenitum Dei filium amiſiſſe,
quem patrem, & ſponſum habebat, qui
ſibi melior erat quam decem filij. Cui
Ioe. 1. propterea dici poteſt: Plange quaſi vir
45 go accincta ſacco ſuper virum puberta
tis ſuæ. * Nouiſſima eius ponit Deus
quaſi diem amaram, quia niſi mature
eam tantæ inſaniæ pœniteat, & ad eũ
Pſal. 33. redeat: in peccato ſuo morietur, & eter
nam ſentiet amaritudinem. Ideo Da
uid ait: Multæ tribulationes iuſtorum,
& de omnibus his liberabit eos Domi-
nus. Cuſtodit Dominus omnia oſſa eo
rum vnum ex ijs non conteretur. Mors
peccatorum peſſima, id eſt, laboris, &
afflictionis pleniſſima, incidenr enim in
tribulationes, de quibus non liberabit
eos Dominus. Non cuſtodiet eorum oſ
ſa, id eſt, virtutes, ſed contenentur, & pe
ribunt. Sępe enim illo extremo certa-
mine tentata eorum fides ſuccumbit, &
langueſcit, aut etiam perit ſpes, excuti-
tur animo prudentia, cedit periculis
Prou. 14. præſentibus fortitudo. Tunc fiet illud:
Vijs ſuis replebitur ſtultus, Et dicet: Re
Thren. 3. pleuit me amaritudinibus, inebriauit
me abſynthio. Verum ante mortem, ſi
diu pœnitentiæ obliuiſcantur, veniunt
dies, & immittit Deus famem ſuper ter
ram, id eſt, ſuper terrena corda eorum,
non famem panis, neque ſitim aquæ,
ſed audiendi verbum Domini, quæ ti-
menda magis eſt; illa enim fames cor-
pus emaciat (vt Chryſ. ait hom. 54. in

A Gen.) hæc autem animam attenuat.
Hieronymus: Mittit autem Dominus
famem in terram ſuper eos, qui terrena
ſapiunt, quando propter peccata popu
li doctrina defecit in Eccleſijs. * Greg. 46
hom. 10. in Ezec. in illud ca. Et aperui
os meum, & cibauit me volumine illo:
Scriptura enim ſacra cibus, & potus
eſt. Vnde etiam Dominus per prophe-
tam alium minatur: Mittam famem
in terram, non famem panis, neque
ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domi
ni. Qui ergo ſubtracto ſuo eloquio, fa-
me, ac ſiti nos dicit atteri, quia eius ver
B ba, & cibus noſter, & potus ſint, demon
ſtrat. Sed notandum eſt quod aliquan-
do cibus, aliquando potus ſunt. In re-
bus enim obſcurioribus, quæ intelligi
nequeunt, niſi exponantur, ſcriptura ſa
cra cibus eſt, quia quidquid exponitur,
vt intelligatur, quaſi manditur vt glu-
tiatur. In rebus vero apertioribus po-
tus eſt, potum enim non mandendo
glutimus. Hæc Gregorius: Quoniam
ergo illi ſolebant aliquando in verbis
Dei miram inuenire dulcedinem, vt
de ſe Dauid teſtatur: Quam dulcia fau- Pſal. 118.
cibus meis eloquia tua? ſuper mel ori
C meo: & ſolebant intus mirifice à Deo
doceri, ſentiebantque illud: Beatus ho Pſal. 93.
mo, quem tu erudieris Domine, & de le
ge tua docueris eum: & vehemẽter cõ-
firmabantur, quaſi cibo, & potu, ita vt
voluptates corporis, & terrena omnia
ſibi ſordere ſentirent, quibus ſe iam ca
ptos, & illaqueatos vident, fame, ac ſiti
verbi Dei cruciantur priorem illam fe-
licitatem requirentes. * Et commouen 47
tur à mari vſque ad mare, id eſt, à ſalſis,
& amariſſimis fluctibus peccatorum, in
quibus verſantur: vſque ad mare, non
occurrentes fluminibus, non dulciſſi-
D mis, & varijs fontibus, ſed rurſus ad
amara currentes. Nam hac fame, & ſiti
exciti à peccatis quibuſdam abſtinent,
vt verbum Dei recuperent, ſed iterum
ſuperbe quęrentes, & non penitus pec
cata relinquentes alijs implicantur, &
nõ inueniunt. Incipiunt deſerere Aqui
lonem, qui frigidus, & noxius ventus Ierem. 1.
eſt, à quo panditur omne malum, id eſt,
ſeruitutem Satanæ, & verſus Orientẽ
proficiſcuntur quaſi lucem Dei quæ- Pſal. 118.
rentes,

rentes, lucerna enim pedibus noſtris
verbū Dei, & lumen ſemitis noſtris:ſed
non inueniunt, quia non quærunt per
humilitatem pœnitētię,neque vt Deo,
quem offenderunt, ſatisfaciant, ſed vt
prætéritas illas voluptates,quæ melius
Pſal. 11. animum explebant,recipiant.Denique
circumeunt,quia in circuitu impij am-
bulant non inuenturi, donec pœniten
tia, & lacrymis, & plena peccatorum
abrenuntiatione; ſuique abnegatione
Deum placent offenſum. Hac ſiti defi-
cient virgines pulchræ, id eſt, animæ,
quæ virginitatem Deo ſeruare inſtitue
rant,& hanc virtutem amittent, quam
inter multa pericula ſeruatam retine-
bant:Et adoleſcentes, qui ſæculi illece
bris relictis fortiter in caſtris Chriſti
dimicare cœperant, quibus Ioannes
ſcribit:Scribo vobis adoleſcentes,quo-
1. Ioan. 2. niam viciſtis malignum. Scribo vobis
iuuenes, quoniam fortes eſtis, & verbū
Dei manet in vobis,& viciſtis malignū:
ſiti pariter deficient, maiorum videli-
cet,& veteranorum præſidio,doctrina,
48 exemploque deſtituti.* Ex quo intelli-
Doctrina gimus(inquit Hiero.) quando doctrina
in Eccle- non fuerit in Eccleſijs, perire pudici-
ſijs defici- tiam,caſtitatem mori,omnes abire vir-
ente defi- tutes, quia non comederunt verbum
ciunt vir- Domini. Quod qui comederit,ſagina-
tutes. tus eius cibo audiet per Salomonem:
Prou. 15. Iuſtus comedens ſaturat animam ſuā,
animæ autem impiorum eſuriens. Et
Dauid, qui ad ſenectutem peruenerat
Pſal. 36. Abraham, libere decantabat: Iuuenis
fui, & ſenui, & non vidi iuſtum dereli-
ctum,neq; ſemen eius quęrēs panē,&c.
Vnde omnia hæc mala? Quia Deo reli
cto abierunt poſt idola ſua, id eſt, poſt
voluptates carnis,poſt honores,poſt di
uitias, adeoque eorū amore capti ſunt,
vt per ea frequenter iurent,per illa pręſ
ſertim,quæ remotiora ſunt,& ideo præ
ſtātiora iudicantur. Sæpenumero huiuſ
modi iuramenta audimus:Ita hunc epi
ſcopatū, aut hūc honorem obtineā, ita
quo opto promouear, ita in lite vincā,
ita eorū vita fruar,quos amo.Video poſ
ſe ſine culpa ita iurari, ſed nimis magni
hæc fieri reprehēdo,per ea enim iurare
homines ſolent,quorū memoria magis
in animo verſatur,& quæ cariora ſunt.

A CAP. IX.

*VIdi Dominum ſtantem ſuper altare:
& dixit. Percute
cardinem,& commoueantur ſuper-
liminaria: auaritia enim in capite
omnium, & nouiſſimum eorum in
gladio interficiam:non erit fuga eis
qui fugient: & non ſaluabitur ex
eis qui fugerit.Si deſcenderint vſq; Pſal. 138.
B ad infernum, inde manus mea edu-
cet eos: & ſi aſcenderint vſque ad
cœlum,inde detraham eos.Et ſi ab-
ſcōditi fuerint in vertice Carmeli,
inde ſcrutans auferam eos:& ſi ce
lauerint ſe ab oculis meis in profun
do maris, ibi mandabo ſerpenti,&
mordebit eos. Et ſi abierint in ca-
ptiuitatem coram inimicis ſuis, ibi
mandabo gladio,& occidet eos:&
ponam oculos meos ſuper eos in ma Hiere. 44
C lum, & non in bonum.Et Dominus
Deus exercituum qui tangit terrā,
& tabeſcet: & lugebunt omnes ha
bitātes in ea:& aſcēdet ſicut riuus
omnis, & defluet ſicut fluuius Ae-
gypti. Qui ædificat in cœlo aſcen-
ſionem ſuam, & faſciculum ſuum
ſuper terram fundauit: qui vocat
aquas maris, & effundit eas ſuper
faciem terræ, Dominus nomē eius.
Numquid non vt filij Aethiopum Supra 5.
D vos eſtis mihi filij Iſrael, ait Do-
minus? Nunquid non Iſrael aſcen-
dere feci de terra Aegypti:& Pa-
læſtinos de Cappadocia, & Syrios
de Cyrene? Ecce oculi Domini Dei
ſuper regnum peccans, & conterā
illud à facie terræ:veruntamen con
terens nō conteram domum Iacob,*

dicit

dicit Dominus : Ecce enim manda-
bo ego, & concutiam in omnibus
gentibus domum Iſrael, ſicut con-
cutitur in cribro: & non cadet la-
pillus ſuper terram. In gladio mo-
rientur omnes peccatores populi
mei: qui dicunt: Non appropinqua-
bit, & non veniet ſuper nos malũ.
Acto. 15. *In die illa ſuſcitabo tabernaculum*
Dauid, quod cecidit: & reædifica-
bo aperturas murorum eius, & ea
quæ corruerant inſtaurabo: & reæ
dificabo eum ſicut in diebus anti-
4 *quis. Vt poſſideant reliquias Idu-*
mææ, & omnes nationes, eo quod
inuocatum ſit nomen meum ſuper
eos: dicit Dominus faciens hæc. Ec-
ce dies veniunt, dicit Dominus: &
comprehendet arator meſſorem, et
Ioel. 3. *calcator vuæ mittentem ſemen: &*
ſtillabunt montes dulcedinem, &
omnes colles culti erunt. Et conuer
tam captiuitatem populi mei Iſ-
rael: & ædificabunt ciuitates de-
ſertas, & inhabitabunt: & planta-
bunt vineas, & bibent vinum ea-
rum: & facient hortos, & comedẽt
fructus eorum. Et plantabo eos ſu-
per humum ſuam: & non euellam
eos vltra de terra ſua quam dedi
eis, dicit Dominus Deus tuus.

HISTORIA.

1 *Vidi Dominum ſtantem ſuper altare.* Omnino hęc videtur de templo Ieroſolymitano dici, ſed Ruffinus, & quidã alij negant, quoniam aperte contra decem tribus prophetauit c. 8. vt in illis verbis vidimus. Qui iurant in delicto Samariæ, & dicunt: Viuit Deus tuus Dan. & viuit via Berſabe: & continuo ſine vlla mentione Iudæ ait: vidi Dominum ſtantem ſuper altare. Hæc Ruffini ratio eſt. Sed mihi diligẽter omnia, quæ

A hoc capite continentur, conſideranti videtur prophetia eſſe contra duas tribus, & contra templum Ieruſalem, vt Hieronymo, & pluribus placet, non quidem cum euerſa eſt vrbs à Nabuchodonoſor, ſed quando venerunt Romani, & tulerunt eorum locum, & gentẽ, & in templo non remanſit lapis ſuper lapidem, vt prædictum à Domino fuerat Matth. 24. Primum, quoniam templum, cũ nihil additur, quod aliter accipere cogat, celeberrimum omnium tẽplum ſignificare intelligimus. Deinde, quod nulla in hoc capit. de idololatria
B mentio eſt, vt in ceteris, eo enim tempore nulla erat. Tertio, quod ipſe verborum contextus ſine dubio exigit, ita vt interpretemur, vt num. 23. & 24 & 32. demonſtrabimus, Ruffini ratio non magno negotio diluitur, ſi meminerimus Hamos diuerſis temporibus has prophetias fudiſſe, atq; ita poſtea ſcripſiſſe, vt fuderat. Itaq; non continuatæ, ſed deſiunctę tempore ſunt Nec quempiã moueat vocari duas tribus Iſrael, aut domum Iacob, ſiue Iſrael, loquitur enim de eo tempore, quo decem tribubus in captiuitate relictis, iam Iudas, & Beniamin dicebantur ſine diſcrimine
C domus Iacob, & Iſrael, vt in vltimo præludio diximus num. 4. A templi autem ſubuerſione totius gentis excidiũ ſignificatur. Et quia Dominus dicebat Prophetæ, vt ait Hierony. ſiue angelo alicui, vt eodem teſtante multi interpretantur, in quibus ſunt Ruffinus, & Theodoret. (quod mihi eſt valde probabile) vt cardinem templi percuteret, recte videt illum Propheta ſtantẽ, quaſi inſtantem operi, & exhortantem ad ſubuerſionem: nam ſtare inſtantis eſt, & adiuuantis, vt Acto. 7. Video cœlos
D apertos, & filium hominis ſtantẽ à dextris virtutis Dei. Stare dicitur, quia illum de cœlo adiuuabat, & pro eo pugnabat, vt exponit Gregor. homilia vigeſimanona in Euang.

Percute cardinem. Significat templũ ab imo eſſe euertendum. Quamuis ex recentioribus quidam פפתור non cardinem eſſe volunt, ſed supernũ limen, 2
quod pomorum, & florum ſculpturis diſtingui ſolebat: ea enim vox pomum ſi-

gniſicat. Sed notum eſt כפתור ſpeculũ A
ſepe ſignificare in ſcriptura,& inde car
dinem ſignificat,quia rotundus eſt. In-
de Soph 2. Et onocrotalus,& ericius in
liminibus eius morabuntur, vt limina
vocata ſunt כפתורים, neque enim eri
cius in ſuperno limine habitare ſolet,
ſed in cauernis, & infimis locis. Chal-
dæus vertit, In oſtio portæ.

Et commoueantur ſuperliminaria, id
eſt. Commoueantur ſuperliminaria, &
ſimul quidquid impoſitum eis erat, cor
ruat cum ſuperliminaribus. Negat R.
Dauid ספים eſſe ſuperliminaria, poſtes B
ianuæ eſſe vult, quos Latini antas vo-
cant. At vt ex vſu ſcripturæ,& ex vete-
rũ interpretatione obſeruauimus, hoc
vocabulum omnino ſignificat quod La
tinis limen, ſiue ſuperum ſit, quod ſu-
perliminare vocatur, ſiue inferum, vtrũ
que enim limen dicitur, quia limum
eſt, id eſt: tranſuerſum. Videmus hoc
Ezec. 40. Et venit ad portam, quæ re-
ſpiciebat viam Orientalem,.& aſcendit
per gradus eius, & mẽſus eſt limen por
tæ calamo vno latitudinem, & limen
vnum calamo vno latitudinem, id eſt,
limen alterum, quod erat æquale prio- C
ri. Corruptè enim legitur in Latinis co
dicibus, Id eſt, pro Et, vitio deſcriben-
tium, vt bene adnotauit Lyranus, non
enim vnum limen, ſed duo ponuntur,
vt indicauit gloſſa interlin. quæ ita, vt
5 nos dicimus, videtur legiſſe. * Pro Li-
men eſt in Heb. סף, quod Symmachus
ὐδὸς, id eſt, limen, Aquila, & Theodotio
πρόθυρον verterunt idem ſignificantes.
Cum igitur duplex סף ponatur in por
ta, duplex limen ſignificatur, ſuperum,
& inferum. At R. Dauid duos poſtes por
tę eſſe dicit. Video, ſed illi non ſolum
Hieron. ſed & antiquiſſimi interpretes D
aduerſantur, qui limen eſſe volunt. Et
merito aduerſantur, conſtat enim סף
ſignificare limen 3. Reg. 14. Cumque il
la ingrederetur limen domus puer mor
tuus eſt. Heb. בסף id eſt, in limine, Lxx.
ἐν τῷ προθύρῳ, in limine. Quod autem
ibi noſtra tranſlatio vocat thalamum,
Symmachus tranſtulit παραστάδας, id
eſt, antas, ſiue poſtes ianuæ, quos R. Da
uid putabat vocatos eſſe ספים. Inde.
Zach. 12. vbi habemus: Ecce ego ponã
A Ieruſalem ſuperliminare crapulæ, vbi
idem vocabulum eſt, Lxx. verterunt
ὡς πρόθυρα σαλευόμενα, id eſt tamquã
limina, quæ commouentur, vtrumque,
vt arbitror, limen intelligentes. Quare
cum dictum eſſet: Percute cardinem,
in quo limen inferum, percuti videmus
merito Hieronymus vertit: *Et commo-
ueantur ſuperliminaria*, vidit enim limẽ
ſuperum, & quæ illi adhærent, ſignifi-
cati. Hæc prætetire nolui, vt videat le
ctor R. Dauidem ignoraſſe in multis
verborum proprietatem, Hieronymũ
B autem ſecutum eſſe antiquiſſimos, &
doctiſſimos interpretes, & nouiſſe, quę
iuniores Iudæorum magiſtri minime
nouerunt.

Auaritia enim in capite omnium Cau 4
ſam tantorum malorum indicat eſſe
auaritiam: nouimus enim ex Matth. 15.
& 23. & ex Luc. 16. auaros valde fuiſſe
aduerſarios Domini, & ideo eum odiſ-
ſe, quòd ſibi auaritiã crebro obijceret.
Auaritia etiam cum primis cauſa fuit,
vt Dominum non admitterent, ac deni
que vt occiderent. Quæ in capite om-
nium eſſe dicitur, hoc eſt, in regibus, &
C principibus, vt exponunt Lyranus, &
interlin. quæ etiam caput pro mente
accipit, ac ſi diceret, Auaritia eſt in mẽ-
te omnium. Ego hac phraſi ſignificari
arbitror dominatam fuiſſe omnibus a-
uaritiam, omneſque viciſſe, nam eſſe in
capite dicitur qui ſuperior, ac victor eſt
vt Thren. 1. Facti ſunt hoſtes eius in ca
pite. Propterea Hieronymus interpre-
tatus eſt auaritiam omnia poſſidere.
Verum quoniam in Hebr. eſt: Et aua-
ritia eorum in capite, ſiue in caput, om
nium eorum, fortaſſe melius etiam ex-
ponemus: Percute cardinem, & com-
D moueantur ſuperliminaria, & auaritia
eorum veniet in caput omnium, ſiue,
erit in capite omnium, id eſt, Veniet
in eos ſuppliciũ, quod auaritia ſua me-
ruerunt. Pro quo Hieronym. dixit:
Auaritia enim in capite omnium, id
eſt, Volo enim, vt dent pœnas auaritiæ
ſuæ. Pro auaritia eſt בצעם, quod ſigni-
ficat auaritia eorum. בצע enim eſt aua
ritia, & בצע lucrari, ſiue auaritiam ſe-
qui, vt Ierem. 6. omnes ſectantur aua-
ritiam. Sed quia verbum idem ſignifi-
cat

eat ſuccidere, & vulnerare, vt Iſai. 38. Dum adhuc ordirer, ſuccidit me, poteſt & ita verti: Vulnera eos, ſiue, ſuccide eos, ita Lxx. tranſtulerunt, Diſſeca in capita omnium, id eſt, percute capita omnium, vt interpretatur Theodoretus. Poteſt & hunc ſenſum habere: Et percutiam eos in capite omnes ipſos. Sed aptiſſima omnium eſt noſtra tranſlatio, in qua & pœna explicatur, & culpa.

Et nouiſsimum eorum. אחריתם, reſiduum eorum, vltimum eorum, id eſt, eos, qui relicti fuerint ex ipſis, vt vertetunt Lxx. Loquitur de multitudine, quæ in obſidione, & in direptione vrbis erat interficienda.

Non erit fuga eis. Oſtendit Hyperbolico ſermone neminem ex eis fore, qui arte vlla aut fuga poſſit potentiam & manus Dei irati euadere. Vtitur autem verbis illis ſimillimis, quæ legimus Pſalm. 138. Quo ibo à ſpiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? Si aſcendero in cœlum, tu illic es. Si deſcendero in infernum, ades, &c.

Inde detraham eos. אורידם, id eſt, Deſcendere eos faciem, quod eleganter verſum eſt, Detraham eos.

In vertice Carmeli. Diximus initio huius prophetæ duos eſſe Carmelos, alterum in Iudæa, alterum iuxta Phœnices terminos, & de vtroq; intelligi poteſt, quoniam vtrumque poſſidebant. Poſtquam dixerat, neque in cœlo neque in inferno eos manum ſuam effugere poſſe, ſuperuacaneum videri poteſt meminiſſe verticis Carmeli, vbi facilius inueniri poterant, ſed voluit amplificationis cauſa omnia loca complecti, quæ humanæ cogitationi occurrere poterant, id eſt, terram etiam, & mare. Sed ex locis terræ Carmeli verticem elegit ipſis notum, & proximum, plenum cauernis, & latere volentibus aptiſſimum. Et propter latibulorum multitudinem dixit: Inde ſcrutans auferam eos.

Regul. Fieri dicitur interdū quod fieri tétatur.

Et ſi celauerint ſe ab oculis meis. Si ſe celare tentauerint, ſæpe enim fieri dicitur quod tentatur, & quæritur, vt Pſalm. 33. Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomen eius in idipſum. Et Luc. 1. Magnificat anima mea Dominum. Nos enim re vera neque magnificare Deum poſſumus, neque nomen eius exaltare. Ita Iſai. 33. iuxta Lxx. iuſtis dicitur: væ qui vos miſeros faciunt, (id eſt, facere tentant) vos enim nemo facit miſeros.

Ibi mandabo ſerpenti, Lxx. Ibi mandabo draconi. Draconem autem, ſiue ſerpentem, vocat piſcem maximum, vt Pſalm. 73. contribulaſti capita draconũ in aquis. Pſalm. 103. Draco iſte, quem formaſti ad illudendum ei. Ita Deus mandauit piſci in profundo maris, & degluciuit Ionam. Quid ſit autem huiuſmodi rebus mandare, ſeu pręcipere, diximus cap. 6. nu. 33.

Et ſi abierint in captiuitatẽ. Si eis hoſtis pepercerit, vt captiuos in patriam ſuam abducat, ne tunc quidem manum meam effugient, nam quos voluero ex eis interfici, in terra captiuitatis ſuæ gladio peribunt.

Et ponam oculos meos ſuper eos in malum. Deus oculos ſuos ponit in nos in bonum, cum vbicumque latuerimus, reſpicit nos, & à periculis liberat, in malum vero, cum quocumque fugiamus, nos pœna conſequitur, & eius manum euadere non datur. Vtrumque indicat Dauid Pſalm. 33. Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem Domini ſuper facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum. Vſque in hodiernum autem diem videmus oculos Domini ſuper Iudæos in malum, vbique enim vexantur, & contemnuntur.

Et Dominus Deus exercituum, ſcilicet eſt. Ne putetis hæc ab aliquo dici, qui ſacere nequeat quod dicit. Deus dicit, cui angelorũ exercitus obediunt, qui terrã iſtam veſtram manu iuſtitię ſuæ tanget & continuo illa tabeſcet, id eſt, liqueſiet, & deflurt, & quaſi in nihilũ redigetur, id enim Hebreis ſignificare ſolet verbum מוג, vt Pſal. 74. Liquefacta eſt terra, & omnes qui habitant in ea. Pſal. 106. Anima eorum in malis tabeſcebat quod Hyperbolice dicitur, vt ſignificetur diſſolutio, & quaſi conſumptio. Eleganter autem dicit: Tangit, quaſi dicat nil neceſſe hẽt vires ſuas exercere,

vel ſolo tactu faciet vt tabeſcat terra veſtra. A

7 *Et aſcendet ſicut riuus omnis*. Hæc iã expoſuimus c. 8. nu. 22. & 23. vbi ſunt omnino eadem verba in Hebræo.

Qui ædificat in cœlo aſcenſionem ſuam. Lxx. etiam *ἀνάβασιν*, id eſt aſcenſionẽ. Accipitur autem aſcenſio phraſi ſæpe à nobis obſeruata pro re in quam aſcẽditur, id eſt, pro loco ſublimi, quem adire, niſi aſcendendo, non poſſumus: ſenſus ergo eſt: Qui domum ſuam ſublimẽ conſtituit in cœlo. Inde enim eius maieſtas intelligitur, & diuinitas, quod in cœlo habitet, quam ſedem omnes nationes quamuis barbaræ ſemper Deo tribuerunt. Inde frequens eſt apud Homer. de dijs: B

— *τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν*.

Matth. 6. Hoc eſt, Qui cœlum latum tenent. Inde etiam iubemur dicere: Pater noſter, qui es in cœlis. Quare rectè vertit Chaldæus: Qui collocauit in præſidio excelſo, ſiue in alta arce maieſtatem gloriæ ſuæ. Verum quoniam in Hebræo eſt, Aſcenſiones ſuas, domum ſignificat excelſiſſimam, ſolet enim pluralis numerus vim ſuperlatiui (vt vocant) nominis habere, vt diximus Oſe. 1. nu. 26.

Et faſciculum ſuum ſuper terram fundauit. Lyranus, & Vatablus faſciculum interpretantur regionem elementarẽ, quæ eſt, vt faſciculus cõparatione ambitus cœleſtis. At Hierony. faſciculum vocat vniuerſitatem electorum, de qua Luc. 12. Nolite timere puſillus grex, quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum. Iſte, inquit, faſciculus vna domini religione conſtrictus eſt: vnde & ipſa religio à religando, & in faſcem Domini vinciendo nomen accepit. C

Religio vnde dicta.

8 Huius faſciculi meminit ſcriptura 1. Regum. 25. Si ſurrexerit homo perſequens te, & quærens animam tuam, erit anima Domini mei cuſtodita, quaſi in faſciculo viuentium, id eſt, ſeruabitur, vt Deus ſeruat animas amicorum & electorum ſuorum. Vnde præclare Chaldæus: Et Eccleſiam ſuam in terra decorauit. Sed faſciculum eleganter dixit, vt ſciamus numeratos eſſe omnes electos, & nullum ex eis periturum, non enim cadunt quæ colligata ſunt: D

præſertim ſi conſideremus hunc faſciculum viuentium eſſe. Atque hoc merito dixit, ne putaret quis deletis Iudæis periturum eſſe populum Dei. Fundauit autem ait pro eo, quod eſt, Firmiſſime collocauit. Ac ſi dicat; Etiam ſi excæcetur, & pereat populus Iudæorum, manebit hæreditas, & faſciculus, & peculiũ Dei in electis ſuis. Sed verba Ruffini ſubſcribam optime hæc omnia explanantis. Eſt autem ſenſus, inquit: Qui cum cœli ſolio pro ſui maieſtate conſidat, tamen dignatus eſt in terra quaſi proprium habere faſciculum, videlicet Abraham, Iſaac, & Iacob poſteros, quorum vocari ſpecialiter Deus, cum ſit dominus vniuerſitatis, elegit. Faſciculũ ergo quaſi poſſeſſionem vocauit, ſecundum illud Deuteronomij: Cum diuideret excelſus gentes, ſtatuit terminos earum ſecundum numerum angelorũ Dei, & facta eſt pars eius Iacob, & hæreditas ipſius Iſrael. Deut. 32. iuxta Lxx

Qui vocat aquas maris. Eadem verba ſunt in capite quinto, à nobis iam Hiſtorice, & Allegorice expoſita numer. 25. Sed addo nunc, ſatis probabiliter hæc de concionatoribus Eccleſiæ intelligi Hiſtorico ſenſu, quoniam iam relicta rerum naturalium conſideratione ad Eccleſiam tranſierat, & ad myſteria gratiæ. Filios itaque Eccleſię, & præſertim prædicatores verbi Dominus vocat de amaritudine vitæ ſæcularis, & in altum eleuat, adimitque quod terrenũ habeant, vt irrigent arua ſitientia, & ceteros conuertant mutati in nubes, de quibus Iſaiæ quinto ſcriptum eſt: Mandabo nubibus meis, ne pluãt ſuper eos imbrem. Quod Chaldæus optime explanauit: Qui dixit ſe congregaturum exercitus quam plurimos, quaſi aquas maris, atque diſperſurum eos ſuper faciem terræ.

Dominus nomen eius. Heb. Iehoua nomen eius, qui ipſe per ſe eſt, & omnibus, vt eſſent, dedit.

TROPOLOGIA.

9 Aĩa noſtra creata eſt vt templũ.

Omnino anima noſtra talis ab omnipotente Deo creata eſt; vt templum quoddam ſit: templa autem propriè

Deo

Deo ſiunt, & ipſa facta eſt, vt templum A
1. Cor. 3. Dei eſſet, ſicut Apoſtolus ait : Neſcitis,
quia templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei
habitat in vobis? Videas autem templa,
etiam cum ab alienæ religionis homi-
nibus capiuntur, non in hominum do-
micilia conuerti, ſed alteri Deo conſe-
crari, ita enim facta ſunt, vt non homi-
nibus, ſed Deo apta videantur. Ita ani-
ma noſtra, ſi templum Dei eſſe deſinat,
templum idolorum fit, id eſt, aut Deum
adoret neceſſe eſt, aut libidines, aut ho-
nores, aut pecuniam. Supra altare tem
pli horum idolorum videt Propheta
ſtantem Dominum, multorum anno- B
rum idololatria grauiter offenſum, ac
dicentem: *Percute cardinem, & commo-
ueantur ſuperluminaria*. Hæc iuxta eo-
rum interpretationem, qui de templo
idolorum Prophetam loqui volũt. Sed
nobis, qui de Ieroſolymitano potius
credimus: Dominus ſtat ſuper altare, &
iubet cardinem percuti iratus quod in
templo, quod ſibi ipſe condidit, non pu
rè, neque rite colatur, ſed auaritia om-
nia teneat. Cardo percutitur, cum cor-
pus lethali morbo vulneratur, aut cer-
te cum inferior animæ pars vehementi
dolore concutitur corpore periculoſe
ægrotante. Superliminaria commouen C
tur cum ſuperior pars grauiſſimis tenta
tionibus pulſata perturbatur, infidelita
te, deſperatione, & id genus alijs. Tunc
venit auaritia in caput omnium, & ſce
10 lerum ſuorũ pœnas impij luunt. * Nec
neceſſe fuit alia peccata commemora-
re, quæ ſatis in auaritia intelliguntur,
quæ eſt idolorum ſeruitus, non vnius
videlicet idoli, ſed multorum. Vbi aua-
ritia eſt, ſuperbia abeſſe non poteſt, nũ-
mi enim propriæ excellẽtię cauſa quę-
runtur. Quare eleganter ſapiens cum
dixiſſet: Auaro autẽ nihil eſt ſceleſtius,
Eccli. 10. continuo ſubiecit: Quid ſuperbit terra, D
& cinis? Deinde: Nihil eſt, inquit, ini-
quius quàm amare pecuniã, hic enim
& animam ſuam venalem habet, & in
vita ſua proiecit intima ſua, id eſt, viſce-
ra ſua per quæ miſericordia intelligi ſo
let: Ac ſi diceret: Auarus ita viuit, vt ho
mo non eſſe videatur, vſque adeo om-
ni ſenſu humanitatis, & miſericordiæ
caret. Rectè autem auarus Iudas, & qui
A animam ſuam ita venalem habuit, vt
dominum ſuum triginta argenteis ven
deret, omnemque humanitatis affectũ
exuit, ſuſpenſus crepuit medius, & effu
ſa ſunt omnia viſcera eius. Ad hæc quã Act. 1.
coniunctæ ſint diuitijs gulæ, & libidinis
voluptates, quis non videt? Et quoniã
huiuſmodi homines raro bene ad Deũ
reuertuntur, cor enim durum habebit
male in nouiſſimo, ad extremum addi-
dit: *Et nouiſſimum eorum in gladio interfi
ciam*. Quis acutior, aut penetrabilior Eccli. 3.
gladius verbo illo: Ite maledicti in ignẽ
æternum? Tentabunt morte vicina fu- Mat. 25.
gere imminentem damnationem, ſicut
B illi, quibus Ioannes aiebat; Quis demõ- Matth. 3.
ſtrauit vobis fugere ab ira ventura? Sed
non fugient, quia verum peccatorum
dolorem non habebunt. * *Si deſcende-
rint vſque ad infernum*, inde manus Dei 11
deducet eos. Nonnumquam conſcien-
tia peccatorum conuicti miſerrimos ſe
eſſe ſentiunt, & omnibus ſceleribus con-
taminatos, luce indignos, æterniſq; te-
nebris digniſſimos. Tunc vſque ad in-
fernum deſcendunt, & hac ſimulatione
pœnitentiæ Dei oculos irati fugere vi-
dentur. Sed quia mẽs tenebris illis ob-
ſcurata torpet, & quaſi deſperatione
C contrahitur, nec ſurgit vt de ſe per do-
lorem, & opera pœnitentiæ pœnas ſu-
mat, & iniurias Deo illatas, vt poteſt,
compenſet: detrahit eos inde manus
Domini, vt puniat. Vſque ad infernum
ille deſcenderat, qui dixit: Maior eſt ini Geneſ. 4.
quitas mea, quam vt veniam merear.
Et Antiochus, de quo ita legimus: 2. Mac. 9.
Hinc igitur cœpit ex graui ſuperbia de
ductus ad agnitionem ſui venire diuina
admonitus plaga, per momẽta ſingula
doloribus ſuis augmenta capientibus,
& cum neque ipſe iam fœtorem ſuum
ferre poſſet, ita ait: Iuſtum eſt ſubditum
D eſſe Deo, & mortalem non paria Deo
ſentire. Quis non putaret hunc iram
Dei effugiſſe? At quid ſequitur? Orabat
autem hic ſceleſtus Dominum, à quo
non eſſet miſericordiam conſecuturus.
Peccaui, inquit Iudas, tradens ſangui- Matt. 27.
nem iuſtum. Sed qualis illa pœnitentia
fuerit, exitus declarauit, abiens enim la
queo ſe ſuſpendit. * Ad cœlum vſq; aſcẽ 12
dunt, qui mira quadam, & valde noxia

inſenſibilitate peccata, quæ faciunt, nō A
ſentiunt, & quaſi ad internam animi re
prehenſionem obſurduerunt, atque ita
delicta non agnoſcentes, ad eleemoſy-
naſque, & ad bona, quæ faciunt, qualia-
cunque illa ſunt, oculos conuertentes,
innocentes ſe eſſe credunt, & æterna
retributione dignos, atque elatione tu-
mentes Dei per pœnitentiam placan-
di obliuiſcuntur. Huiuſmodi ſunt illi,
Iſa. 58. de quibus Dominus ait: Me etenim de
die in diem quærunt, & ſcire vias meas
volunt quaſi gens, quæ iuſtitiam fece-
rit, & iudicium Dei ſui non derelique- B
rit. Rogant me iudicia iuſtitiæ, & appro
pinquare Deo volunt. Quare ieiunaui
mus, & non aſpexiſti: humiliauimus ani
mas noſtras, & neſciſti? Nam vere iuſti
Iob. 9. aliter ſentiunt, ac loquuntur. Eorum
vox eſt: ſi iuſtificare me voluero, os meū
condemnabit me: ſi innocentem oſten
dero, prauum me comprobabit. Et ite-
Ibid. rum: Verebar omnia opera mea ſciens
13 quod non parceres delinquenti. * In
vertice Carmeli ſe abſcondunt quando
mortem iam appropinquare cernen-
tes ſanctorum virorum ſe precibus cō-
mendant, quaſi poſſint aliorum preci- C
bus ſalui fieri dum mala parta non re-
ſtituunt, neque ſe pœnitentia ſua iu-
uant. Carmelus enim mons ſacer, in
quo Elias orauit, & occidit prophetas
3. Reg. 18. Bahal, & in quo erat Eliſeus, ſanctos vi
4. Reg. 4. ros deſignat, qui alijs ſanctitate vitæ
præeminent, & affectus carnis in Dei
gloriam mactarunt. Adiuuat & nomi-
nis interpretatio; ſonat enim coccinū,
& ſpicam plenam, &, vt ait Hierony-
mus, ſcientiam circumciſionis, hoc eſt,
viros charitate flagrantes, & fructum
bonorum operum plenum ferentes, &
ſcientes circumcidere cor ſuum. Nolūt D
igitur ſe per gemitus pœnitentiæ Deo
immolare, neque pro ſalute ſua labora-
re, nolunt reſtituere, atque animum à
peccatis auellere, & putant aliorum la
bore ſaluos ſe fieri poſſe, ſicut virgines
fatuæ, quæ non ſumpſerunt oleum ſe-
cum, & morte iam proxima pauperta-
tem ſuam agnoſcentes dicunt pruden-
Mat. 25. tibus: Date nobis de oleo veſtro, quia
lampades noſtræ extinguuntur. Sed au
feret hos Dominus de latibulis Carme

li, quia ſcriptum eſt: Et dixit Dominus Ier. 15.
ad me: Si ſteterit Moyſes, & Samuel co-
ram me, non eſt anima mea ad popu-
lum iſtum: eijce illos à facie mea, &
egrediantur. Quod ſi dixerint ad te;
Quo egrediemur? Dices ad eos: Hæc
dicit Dominus. Qui ad mortem, ad
mortem: & qui ad gladium, ad gladiū:
& qui ad famem, ad famem: & qui ad
captiuitatem, ad captiuitatem. Et a- Ezec. 14.
pud Ezec. Terra ſi peccauerit mihi, vt
præuaricetur præuaricans, extendam
manum meam ſuper eam, &c. Et ſi fue-
rint tres viri iſti in medio eius, Noe,
Daniel, & Iob: ipſi iuſtitia ſua libera-
bunt animas ſuas. Tres viri iſti ſi fue-
rint in ea, viuo ego, dicit Dominus
Deus, quia nec filios, nec filias libe-
rabunt, ſed ipſi ſoli liberabuntur, terra
autem deſolabitur. * In profundo ma- 14
ris ſe celant ab oculis Domini, qui ad
abyſſum diuinæ miſericordiæ confu-
giunt, vt ea contecta peccata non appa
reant. De hoc enim profundo, quod
nullis peccatis noſtris exhauriri poteſt
recte intelligimus illud Michææ: Re- Mich. 7.
uertetur, & miſerebitur noſtri, deponet
iniquitates noſtras, & proijciet in pro-
fundum maris omnia peccata noſtra.
Sine dubio abſcondetur ab ira Dei, qui
in hoc profundum maris recte confu-
gerit. Sed reprobi, etiamſi confugiant,
non effugiunt, quia miſericordia Dei
abutuntur ad peccandum, ad differen-
dum pœnitentiam, ad numquam recte
de peccatis dolendum. Quos ſapien-
ter admonet Eccleſiaſticus. Et ne di- Eccli. 5.
cas: Miſeratio Domini magna eſt,
multitudinis peccatorum meorum mi-
ſerebitur. Miſericordia enim, & ira
ab illo cito proximant, & in peccato-
res reſpicit ira illius. Non tardes con-
uerti ad Dominum, & ne differas de
die in diem. Ibi Deus mandat ſerpen-
ti, vt mordeat eos, id eſt, permittit
vehementius à Diabolo lædi, & mor-
deri, venenoque peccatorum impleri,
vt tandem in peccato ſuo moriantur.
Quamuis etiam mortem intelligere
poſſumus, quæ eſt ſerpens magnus, &
omnes piſces deuorat. Vt enim ait Be-
da in capit. quarto Exodi, ſerpens mor-
tem ſignificat, quia per ſerpentem ho-
mini

mini mors perlata eſt. Denique ſerpentem, id eſt, piſcem magnum, qui deglutiuit Ionam, notum eſt mortem eſſe, quæ Chriſtum deuorauit. Dum igitur illi nutabundi hærent, & confidentes diuinæ miſericordiæ, ac nihil præterea facientes, conuerſionem differunt, mandat Deus morti, & mordet eos, & ſine pœnitentia rapiuntur.

15 * Sed & gladio mandat Dominus, cum in captiuitatem abeunt coram inimicis ſuis, quia ſæpe à Deo traduntur inimicis ſuis, id eſt, dæmonibus, affligendi, & cruciandi, vt illi, quos Paulus tradidit Satanæ, vt diſcant non blaſphemare. (1. Tim. 1.) Verum reprobi ne tunc quidem reſipiſcunt, ſed verberibus fiunt peiores, donec iratus Dominus mandat gladio iuſtitiæ ſuæ & percutit eos morte, atque extremo ſupplicio afficit. Sæpe enim malos aduerſa feriunt, vt hic eorum pœna incipiat, vt quandoque complenda eos ad vltima gehennæ tormenta perducat, vt eſt apud Gregor 5. Moral. capit. 1. ſicut Antiocho contigiſſe videmus. 2. Machab. 9. & Herodi interfectori Innocentium apud Ioſeph. 17. Antiqu. capit. 8. & libr. 1. de bello Iudaic. capit. vltimo. Hæc facit Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, id eſt, terrena corpora noſtra, & omnia, quæ ad hominum vſus in terra ſunt, & tabeſcit, id eſt, peribunt morte conſumente. (Iſa. 40.) Omnis ſiquidem caro fenum, & gloria eius quaſi flos agri. Exſiccatum eſt fenum, & cecidit flos, quia ſpiritus Domini ſufflauit in eo. Tunc lugebunt omnes habitantes in ea, qui putabant ſe habere hic ciuitatem permanentem, de quibus multa diximus initio Ioelis. cogentur enim bona illa deſerere, in quibus amorem & fiduciam ſuam collocauerat.

16 * Magnus erit habitatorum terræ numerus in die iudicij, quaſi fluuius omnia inundans. Sed cito ab inferno abſorbebuntur, ſicut fluuius Ægypti abſorbetur à mari. Idem ædificat in cœlo aſcenſionem ſuam, quia in ſanctis habitat, qui vt cœli ſtellis, ita virtutibus collucent, & à ſolo Deo mouentur, id eſt, ſoli Deo parent, & ijs, qui locum Dei habent per legitimam A poteſtatem. Cœli enim nulla vi humana moueri vel minimum poſſunt, at ab angelis, quos Deus motores cõſtituit, facillime mouentur: ita ſancti nullis viribus humanis cedunt ſcientes illud Apoſtoli: Pretio empti eſtis, nolite fieri ſerui hominum. (1. Cor. 7.) ſed ab ijs nullo negotio agitantur in omnes partes, qui ſecũdum Deum mouent. Et ſuper terram fundauit faſciculum ſuum, quoniã virtutes omnes, quæ charitate, quaſi vinculo quodam perfectionis colligantur, & faſciculus ſunt, firmiter in hominibus terrenis collocat, eoſque cœleſtes efficit, adeo vt regnum cœlorum ra- B piant. Quod autem ſequitur: Qui vocat aquas maris, expoſuimus c. 5. nu. 26.

Iuſti merito cœli dicuntur.

HISTORIA.

17 *Numquid non vt filij Æthiopum.* Hierony. & Rupert. ita exponunt: Omnium gentium creator, & Dominus ſum, Æthiopes, & Palæſtinos, & ceteras nationes æqualiter creaui, & pro arbitrio meo huc, & illuc transfero. Ne erigamini in ſuperbiam, quod vos de Ægypto eduxerim, & quaſi peculiarẽ populum meum ſeruire Pharaoni non C fuerim paſſus: hoc idem feci Paleſtinis, & Syris. Quare qui æquali conditione ſunt à me creati: æquali iudicij mei ſẽtentia punientur, ſi peccauerint, & æqualiter omnia regna ſubuertam. Eadem eſt Procopij ſententia in Iſai. 22. Sed mihi videntur & hoc modo optime poſſe explicari. Dixerat eos nullo modo euaſuros eſſe mortem, & captiuitatem, ſed quoniam filij Iſrael in peccatis multum patrum ſuorum iuſtitia confidebant, & illorum meritis veniam ſperabant, vt Exod 32. Recordare Abraham, Iſaac, & Iſrael ſeruorum D tuorum, quibus iuraſti per temetipſum dicens: Multiplicabo ſemen veſtrum, &c. quaſi tacitę obiectioni nunc occurens Dñs ait: Numquid non vt filij Æthiopũ, &c. quaſi dicat: Non videmini mihi filij Abraham, & Iſaac, & Iacob, ſed filij Æthiopũ, tantaq; ſunt peccata veſtra, vt meritorũ patriarcharum me obliuiſci cogãt, & vos eorum filios ita tractare, ac ſi filij eſſetis Æthiopum.

Eodem omnino ſpectabant verba Ioã- A
Matth. 3. nis Baptiſtæ cum dicebat: Facite ergo
fructum dignum pœnitentiæ, & nolite
dicere intra vos, Patrẽ habemus Abra-
18. ham.* Nobiſcum ſentit Chry. hom. 11.
in Matth. vbi de eadem re ait: Quia er-
go maiores ſuos iactabant, idque ad ip-
ſorum perniciem pertinebat, eoſq; igna
uos, & deſides faciebat, radicem huiuſ-
ce amentiæ reſcindit. Propterea illos
Iſai. 1. Eſaias Sodomorum principes, & Go-
morræorum plebẽ vocat. Et alter pro-
Æthio- pheta dicit: An non ſicut filij Æthiopũ
pes. vos eritis? &c. Æthiopes in malã par-
tem ſumuntur in ſcriptura. Inde genti-
les ſordidati, & denigrati peccatis Æ- B
thiopes dicuntur, vt Pſal 71. Coram il-
lo procident Æthiopes, & inimici eius
terram lingent. Pſal. 86. Ecce alienige-
næ, & Tyrus, & populus Æthiopum hĩ
fuerunt illic Immo & ad illos peccato-
res refertur hoc nomen, qui conſuetu-
dinem peccandi quodammodo vertiſ-
ſe videntur in naturam. Iere. 13. Si mu-
tare poteſt Æthiops pellem ſuam, aut
pardus varietates ſuas: & vos poteritis
benefacere, cum didiceritis malum.

Numquid non Iſrael aſcendere feci.
Quod ſi forte hac ſpe nitimini, quod
vos ex Ægypto eduxerim, atq; ita non C
ſim vos deleturus: etiam eduxi Syros,
& Palæſtinos; & tamen quia peccatis
ſuis beneficia priora perdiderũt, & me
prouocauerunt, percutiam eos iterum,
ac ſi nunquam eos liberaſſem. Oculi
mei enim ſpectant omne regnum pec-
cans, vt pœnas de illo ſumam, quodcũ-
que illud ſit. Quare idem vos timere
debetis. Ita hunc locum videtur intelle
xiſſe Chryſ. hom 8. in Matth.

19 *Et Palæſtinos de Cappadocia*. Non eſt
putandum Palæſtinos in Cappadociã
veniſſe captiuos, atque inde in patrias D
ſedes reuerſos eſſe, ſed eos, qui tunc Pa
læſtini vocabantur, olim ex Cappado-
cia profectos terram Palæſtinorum oc-
cupaſſe, vt docet ſacra hiſtoria his ver-
bis: Heuæos quoque, qui habitabant in
Deut. 2. Haſerim vſque ad Gazam, Cappadoces
expulerunt, qui egreſſi de Cappadocia
deleuerunt eos, & habitauerunt pro il-
lis. Inde Palæſtini reliquiæ Cappado-
ciæ appellantur. Iere. 47. Depopulatus

A enim eſt Dominus Palæſtinos reliquias
Cappadociæ. In hoc ergo eſt ſimilitu-
do, quod ſicut filii Iſrael ex Ægypto
egreſſi expulerunt Chananæos, & eo-
rum regionem inhabitarunt, ita & Cap
padoces occupauerunt olim terram Pa
læſtinorum expulſis Heuæis primis ha
bitatoribus.

Et Syros de Cyrene. Cap. 1. prædixit
populum Damaſci, ſiue Syros transfe-
rendos eſſe in Cyrenen, quod factum
fuiſſe oſtendimus regnante in Iudæa
Achaz patre Ezeciæ ex 4. Regum. 16.
Quare cũ hæc Amos loqueretur nõ-
B dum decem tribubus captis, quarum
captiuitas incidit in ſextum annũ Eze-
ciæ, 4. Regum. 18. non eſt credendum
reuerſos fuiſſe iam Syros è captiuitate.
Nec rurſus videtur probabile prędici
nunc eorum reuerſionem, quoniã om-
nino non de re futura, ſed iam facta lo-
qui videtur Propheta, immo & de re
veteri, quales ſunt duæ priores Iſraelis
& Cappadocum, quibus hanc annume
rat. Quare contextus ipſe, & rerum in-
ter ſe ſimilitudo exigit, vt quamuis ni-
hil certi ex ſcriptura habeamus, creda-
mus Syros, qui tunc Syriam Damaſci
C incolebant, ex Cyrene veniſſe, pulſiſq;
veteribus habitatoribus eam regionẽ
tenuiſſe. De qua autem Cyrene ſermo
ſit, diximus cap. 1.

Conterens non conteram domum Iacob. 20
Quamuis mali eſtis, nõ tamen vos om-
nino delebo, ſicut ceteros, de quibus lo
cutus ſum; quod quomodo facturus ſit
verbis ſequentibus oſtendit.

Ecce enim mandabo ego, & concutiam.
Non mediocris eſt in his verbis difficul
tas, nam cum dicit: *Concutiam in omni-
bus gentibus domum Iſrael, ſicut concuti-
tur in cribro*: ſi metaphora à frumento
D ſumatur, vt vult Hieronymus, & vt ne-
ceſſario dicendum videtur, cur ait: Et
non cadet lapillus ſuper terram? Lapil-
li enim frumento permiſti, ſi exigui ſint,
per foramina cribri excidunt, ſi maiuſ-
culi, manu cribrantis proijciuntur. Si
autem ſumatur à muris, vt his verbis
explicuit Rupertus: Quomodo ſi pulue
rulenta collapſi muri cribro congeſta
concutiantur, vt puluere in terram ca-
dente ſoli remaneant lapilli in opus ręſtauta-

ſtaurationis conferendi,&c. recte con- A
ueniet ſimilitudo. Sed quis vnquam cri
bro concuti vidit lapides collapſi mu-
ri,vt lapilli à terra ſe cernantur? Quan-
tum, & quale hoc cribrum eſſet? Terrā
potius à lapillis repurgari videmus can
cellis quibuſdam ligneis, ac denſis, ſed
vt reiiciantur lapilli, & terra ædificio
21 proſit.* Quare vt hoc intelligamus, ani
maduertamus verba fieri de domo Iſ-
Domus. rael, & familiam, ſiue genus aliquod,
domū dici, quoniam ſicut domus mul-
tis ex lapidibus conſtat, ita familia ex
multis hominibus, qui huius ædificij
quaſi lapides quidam ſunt primo lapi- B
di, id eſt, principio ipſius familiæ, quaſi
fundamento, impoſiti, & ſuper ædifica-
ti. Quare בנים dicuntur filij à בנה,
quod eſt ædificauit, & lapides ipſi vna
litera addita dicuntur אבנים Inde ædi
Ædificare domū alicui. ficare alicui domum Hebræi dicūt pro
eo, quod eſt filijs illum augere, vt Exo.
1. Et quia timuerunt obſtetrices Domi
num, ædificauit eis domos. Et de illo,
qui non vult ſuſcitare ſemen fratri ſuo
dicitur Deuteron. 25. Sic fiet homini,
qui non ædificat domum fratris ſui. Et
Ruth. 4 Faciat Dominus hanc mulierē,
quæ ingreditur domum tuam, ſicut Ra C
chel, & Liam, quæ ædificauerunt domū
Iſrael. Sed ad metaphoram lapidum re
uertamur. Iſai. 51. filiis Iſrael, quaſi la-
pidibus huius domus, dicitur: Attendi-
te ad petram, vnde exciſi eſtis, & ad ca-
uernam laci, de qua præciſi eſtis. Atten-
dite ad Abraham patrem veſtrum, &
ad Saram, quæ peperit vos. Hic paren-
tes tanquam petra intelliguntur, vnde
minores lapides exciduntur domui ex
ædificandę. Iidem tamen lapides dicun
tur, quibus vt fundamento ceteri im-
ponuntur. Inde Chriſtus toties lapis di
citur. Zach. 3. Ecce lapis, quem dedi co D
ram Ieſu, ſuper lapidem vnum ſeptem
oculi ſunt Iſai. 28. Ecce ego mittam in
fundamentis Sion lapidem, lapidē pro-
batum, angularem, pretioſum, in funda
mento fundatum. Quod cur dicatur,
1. Pet. 2. Petrus expoſuit: Ad quem accedentes
lapidem viuum, ab hominibus quidem
reprobatum, à Deo autem electum, &
honorificatum, & ipſi tanquam lapides
viui ſuperædificamini domus ſpiritua-

lis, &c. * His adnotatis facile locus ex- 22
planabitur. Ecce ego mādabo, ſiue man
do, vt eſt in Hebræo, & in Græco, & in
Chaldæo ego conſtitui, vt ita fiat: do-
mum Iſrael concutiam in omnibus
gentibus, id eſt, quaſi vtraque manu te-
nebo margines terrę (vt Hiero. ait) &
in omnibus nationibus, & regnis con-
cutiam domum Iſrael, id eſt, laboribus
exercebo, & calamitatibus, ita vt nullo
loco conſiſtere, & requieſcere videatur
ſicut frumentum concutitur in cribro:
itaque tota terra erit cribrum, in quo
concutietur Iſrael. Dicturus autē erat,
ſi in metaphora tritici permanere vo-
luiſſet; Et huius frumenti nullum gra-
num cadet in terram, id eſt, proijcietur,
aut peribit: ſed tranſit ad metaphoram
domus, quę multis lapidibus conſtat:
& non cadet lapillus ſuper terram, non
ſolum maiores lapides, & reędificandę
domui Iacob aptiores non proiicien-
tur, aut peribunt hac concuſſione, ve-
rum ne minimus quidē lapillus ex ijs,
quos ego ad hoc ædificium elegi, nam
alij proijcientur, de quibus ſtatim ait:
In gladio morientur omnes peccatores
populi mei. Tranſit enim ſcriptura ſæ- Reg.
pe à metaphora ad rem ſignificatam, vt
in Zach. ſi Deus dederit, oſtendemus c.
3. num. 39. & 40.* Videtur autem mihi 23
ſcriptura manifeſte loqui de vltimo ex-
cidio Ieruſalem, quod à Romanis paſſa
eſt, atque his verbis, & continuo ſequē
tibus cogi nos ita vt exponamus: Nam
cum decem tribus captę ſunt, non eſt
concuſſa domus Iſrael in omnibus gen
tibus, ſed ad Aſſyrios, & Medos tranſla-
ta eſt: cum Ieruſalem capta eſt à Chal-
dæis, in Babyloniam Iudęi ducti ſunt,
& poſt Lxx. annos ſoluta captiuitate
redierunt. Cum autem à Romanis euer
ſa eſt vrbs, per omnes nationes diſperſi
ſunt, & venditi, ac dominatu omnium
preſſi, multiſque calamitatibus concuſ
ſi ſunt, ſicut triticum concutitur in cri-
bro, & vſque in hodiernum diem con-
cutiuntur. Et tamen non cadit lapillus
ſuper terram, quia tunc ſecundum ele-
ctionem gratię reliquię factę ſunt, vt
ait Apoſt. nec repulit Dominus plebē Rom. 11.
ſuam, quam preſciuit, & ſemper ex Iu-
dęis illi conuertuntur, quos Deus ele-
git.

git vt lapides eſſent ſpiritualis domus A Iacob.i. Eccleſiæ, quam Deus ædificauit ex Iudæis, & ex gentibus. Propterea dixit Paulo ante: Verumtamen conterens non conteram domum Iacob, dicit Dominus.

24 *In gladio morientur omnes peccatores populi mei.* Peccatores vocat eos, qui Chriſtum recipere noluerunt, ſed immaniter occiderunt, qui maximè à Romanis interfecti ſunt, nec poterant in animum inducere cum vaſtabatur Galilæa, aut poſtea cum vrbs obſidebatur, eam eſſe capiendam, neque enim magnum in ſe ſcelus ſe admiſiſſe credebãt Seruatore in crucem ſublato. Hoc quã B verum ſit, videmus apud Ioſe. libro 7. de bello Iud. cap. 12. vbi prodigia magna narrat, quæ excidium Ieruſalem portendebant, & ad extremum infert: At vero hi ſignorum quædam pro ſua libidine interpretati ſunt, alia contempſere, donec patriæ excidio, ſuaque pernicie eorum iniquitas cõfutata eſt. Idem in calce præcedentis capitis. His cauſa interitus quidam pſeudopropheta fuerat, qui eo die prædicauerat in ciuitate, quod eos in templum Deus aſcendere ſigna ſalutis accepturos iuberet. C Multi enim à tyrannis tunc ſubornati prophetæ populo denuntiabant, vt expectarent Dei auxilium, quo propterea minus profugerent, & eos, qui ſupra timorem, & cuſtodiam fierent, ſpes retineret. Deinde ita exorditur cap 12. Denique miſerabilis populus illis quidem fallacibus, Deumque calumniantibus credulus erat. Certis vero prodigijs, & futuram ſolitudinem prænuntiantibus neque attendebant animo, neque credebant, ſed velut attoniti nec aut oculos habentes, aut animas, edicta Dei diſſimulauere.

D

TROPOLOGIA.

25 Nobilitas tumor inanis. Videant, qui ſeculi nobilitate ſuperbiunt, ſuam, neſcio inſcitiam ne dicam, an inſaniam, vmbram enim nobilitatis ſectantur, & amant: veram nobilitatem, id eſt, virtutem, contemnunt. Turpiſſimum eſt homines Chriſtianos Euangelij luce illuſtratos in eo errore verſari quem vel ethnici agnouerint. Quis illud ignorat.

Stemmata quid faciunt, &c. Iuue. Satyr. 8.
Si coram Lepidis male viuitur? Effigies quo
Tot bellatorum, ſi luditur alea pernox
Ante Numantinos, ſi dormire incipis ortu
Luciferi, quo ſigna duces, & caſtra mouebant?

Et mox.

Tota licet veteres exornent vndique ceræ
Atria, nobilitas ſola eſt, atque vnica virtus.
Paulus, vel Coſſus, vel Druſus moribus eſto.

Quis Abraham, Iſaac, & Iacob glorioſior? Quod genus, cum hæc Propheta dicebat, illuſtrius? An ſunt aliqua ratione cum his conferendi plurimi, qui tyrannide, & rapinis, aut adulatione, aut turpiſſimis obſequijs principes demerentes, nobilitatem, & diuitias adepti ſunt, & magnarum familiarum capita, atque initia cenſentur? At tantorũ patriarcharum filios, quia maiorum diſſimiles erant, Deus pro filijs Æthiopũ ſeſe habere confirmat. Et quidem merito, vt enim ait Ambroſius in libr. de Noe, & arca, c. 4. probati viri genus virtutis proſapia eſt: quia ſicut hominum genus homines, ita animarũ genus virtutes ſunt. * Nos quoque videamus, qui ad religionem Dei gratia vocati ſumus, nihil nobis profuturum patrũ noſtrorum ſplendorẽ, ſi corde reuertamur ad ſeculum, & non virtutum, ſed veſtiũ, & nominis appareamus hæredes. Soleo mecum repetere, & timere præclarum beatiſſimi Frãciſci apophthegma, quoſdam ſuis virtutibus magnos, & nobiles extitiſſe, alios autem nihil faciendo, ſed horum res geſtas narrando claros fieri velle. Celebremus parentum noſtrorũ laudes, ſed vt ad imitandum prouocemur, ne ſanctorum filij ſupremo iudici filij Æthiopũ ſimus, ne illos quos laudamus, noſtri pudeat, ne illud denique experiamur, quod eſt apud Iſaiam: Abraham neſciuit nos, & Iſrael ignorauit nos. Omnes quoque Chriſtiani, qui apoſtolorum filij ſumus, ſciamus opus etiam Dei eſſe ceteras nationes, ſicut & nos; & ſicut illas diſperdidit Deus fieri

26 Religioſi hæredes eſſe debẽt virtutum patrũ ſuorum.

Iſa. 63.

ſieri poſſe, vt nos quoque perdat, quia A
oculi Domini ſunt ſuper omne regnũ
peccans. Non quod omnino contritu-
rus ſit domum Iacob, id eſt, Eccleſiam,
manebit enim vſque ad finem ſæculi,
ſed principes, & populos perdere po-
teſt Eccleſia manente, ac multo magis
ſingulos noſtrum, ne vllius numeri, aut
27 nominis ſimus apud ſe. * Sciamus etiã
quotidie in ſingulis electorum Deum
facere, quod nunc de omnibus ait: Ecce
ego mandabo, & concutiam in omni-
bus gentibus domum Iſrael; frumentũ
Iuſti ten- enim Dei ſunt, quod purum eſſe opor-
tationib. tet abſque paleis, & puluere, vt in hor- B
concutiũ rea cœleſtia recondatur. Hoc autem vt
tur vt pu fiat, concutit eos afflictionibus, & mo-
ri ſint. leſtijs in adoleſcentia, in virili ætate, in
ſenectute, quocunque in loco ſint, qua-
cunque verſentur in re, & iterum, atq;
iterum eos probat. Nunc electus tran-
quillitate animi fruitur, cœleſti imbre
irrigatur, orat vt vult, amat, feruet, ni-
hil illi ſapit, niſi Deus. Probat eũ Deus,
vt videat an alienis donis efferatur vt
ſuis, an auctorem agnoſcat, an ſuæ par-
uitatis obliuiſcatur. Nunc rurſus aret,
& cœlum æneum expetitur, impeditur
crebris cogitationibus oratio, pedes ad C
virtutum opera plumbei ſunt, manus
remiſſæ, genua ſoluta, mortem perhor-
reſcit, hæret, & languet. Concutitur in
cribro, vt ſibi diffidat, vt ſpem in Deo
reponat, vt puluis inanis gloriæ deci-
dat. Probatur, vt appareat, qui vir ſit,
vtrum mercede præſentis voluptatis
Deo adhæreat, an ſpe futuræ, & gloriæ
Dei cupiditate, atque ipſius amore ex-
28 citetur. * Sinit & à Diabolo eum con-
Luc. 22. cuti varijs tentationibus peccatorum,
ſicut apoſtolis ait: Simon, ecce Satanas
expetiuit vos, vt cribraret, ſicut triticũ.
Sed hæc eſt virtus Dei, hic amor erga
electos, hoc Diabolus cribratione ſua D
perficit, vt puluis decidat immodici a-
moris ſui, vanæ fiduciæ, cupiditatis ſæ-
culi; vt cadat lapillus ſuper terram, nõ
perficiet, id eſt, ne minimæ quiden il-
lorum virtutes, ne minima quidem ope
ra, quæ pertinent ad ædificium domus
interioris, & habitaculi, quod in anima
ſua Deo parant, peribit. Creſcent po-
tius virtutes, ſicut videmus in ſancto

A Iob, augebuntur, confirmabuntur. Tan
tummodo gladio cadent peccatores po
puli, id eſt, cogitationes illæ è peccatis
ortæ, & ad peccatum allicientes gladio
ſpiritus, quod eſt verbum Dei, trucida-
buntur, quæ animum ſeducunt dicen-
tes: Non appropinquabit, & non veniet
ſuper nos malum, id eſt, vtendum eſt
ætate, lætare iuuenis in adoleſcentia
tua, & in bonis ſit cor tuum, ignoſcet
Deus erroribus iuuentutis, & ardori
ætatis. Omne tempus aptum pœniten
tiæ eſt, longam vitam valetudo, & vires
pollicentur, poſtea peccata deflebis, ne
B timeas Dei minas, miſericors eſt, & mi-
ſerator, & multa huiuſmodi. Cum pri-
mum enim à Deo edocti diſcimus eius
iuſtitiæ ſeueritatem, gladio pereunt,
atque pelluntur fallaces iſtæ cogita-
tiones. Ita Iob multis calamitatibus
probatus, & cribratus aiebat: Verebar
omnia opera mea ſciens, quod non par Iob 9.
ceres delinquenti. * Et Paulus paſ- 29
ſus plurima, & quaſi per totum orbem
cribratus non tollitur inani fiducia,
ſed ſalubri timore tactus ait: Caſtigo
corpus meum, & in ſeruitutem redigo, 1. Cor. 9.
ne forte cum alijs prædicauerim, ipſe
C reprobus efficiar.
*In die illa ſuſcitabo tabernaculum Da-
uid.* Locus celebris eſt, ſed varieta-
te expoſitionum difficilior. Ruffinus:
Hiſtoricum ſenſum eſſe affirmat de
duabus tribubus poſt ſolutionem Ba- 11
bylonicæ captiuitatis in regnum re-
ſtitutis, & reparatis. Eadem eſt ſen-
tentia Chryſoſtom. homilia 33. in Act.
Apoſtolorum. Idem Chryſoſtom. ho-
mil. 10. in Ioan. tabernaculum Dauid
eſſe vult naturam noſtram, quæ pec-
cato primi parentis ceciderat, & à filio
Dei aſſumpta, atque reſtituta eſt. Nec
defuere ex veteribus Hebræis, qui di-
D cerent tabernaculum Dauid corpus eſ-
ſe Chriſti, quod per mortem cecidit, &
per reſurrectionem ſuſcitatum eſt, vt
refert Galatinus libro 8. cõtra Iudæos,
ſiue de arcanis catholicæ veritatis, cap.
22. Quod non Galatino ſolum; ſed
etiam Theodoreto, & Ruffino, & Cyril
lo lib. 4 in Io. ca 35. video probari. Mihi
videtur veriſſimus Spiritusſancti ſenſus
non aliũde melius quam ex ipſius Spi-
ritus

ritus verbis cognoſci poſſe. Iacobus e-
nim apoſtolus apud Luc. Act. 15. ita in-
30 quit: Viri fratres, audite me. * Simon
narrauit quem admodum primũ Deus
viſitauit ſumere ex gentibus populum
nomini ſuo, & huic concordant verba
prophetarum, ſicut ſcriptum eſt: Poſt
hæc reuertar, & reædificabo tabernacu
lum Dauid, quod decidit, & diruta eius
reædificabo, & erigam illud. vt requi-
rant ceteri hominum Dominũ, & om-
nes gentes, ſuper quos inuocatum eſt
nomen meum, dicit Dominus faciens
hæc. Notiſſimum eſt Iacobum his ver-
bis Petri ſententiam confirmare vo-
luiſſe, nempe gentiles ad Euangelium
fuiſſe vocandos, vt in vnum Eccleſiæ
corpus cum electis Iudæis coaleſcerēt.
Sententia Petri hæc fuit: Viri fratres,
vos ſcitis quoniam ab antiquis diebus
Deus in nobis elegit per os meum au-
dire gentes verbum Euangelii, & crede
re. Et qui nouit corda Deus, teſtimo-
nium perhibuit dans illis ſpiritum ſan-
ctum, ſicut & nobis, & nihil diſcreuit
inter nos & illos, fide purificans corda
eorum. Rectiſſime ergo hic ſcripſit Hie
ronymus: Vbi apoſtolorum præcedit
auctoritas, maxime Petri, & Iacobi,
Gala. 2. quos columnas Eccleſiæ vas electionis
vocat; ibi omnis variæ explanationis
tollenda ſuſpicio eſt, & quod à tantis
viris exponitur, hoc ſequendum, &c.
31 * Primum itaque verba explanemus,
vt ſunt in propheta iuxta Heb. & tranſ-
lationem noſtram, deinde videbimus,
an quid ab Hebræo differat S. Luc. Do
cet eo ipſo tempore quo Iudæi indura-
ti ceciderant, & a Romanis capti, atque
venditi cribrabantur in omnibus gen-
tibus, magnam gentium multitudinem
ad Eccleſiam fuiſſe venturam prædicã-
tibus vbique per orbem apoſtolis, qua-
rum ingreſſu ruina Iudæorum repara-
tur. Idcirco dixit, In die illa, ſcilicet,
qua hæc, quæ dixi, fient. Dum enim Ga
lilæa, & Iudæa vaſtabantur à Romanis,
& excæcati Iudæi per omnes gentes di
ſpergebantur, apoſtoli prouincias ſorti
ti lumen Euangelij omnibus nationi-
bus inferebant. Quare recte omnia cõ-
nectuntur, & cernimus huius capitis
prophetiam eſſe de poſtrema Iudæorũ

A vaſtitate. * Atque hoc idem quod vati 32
cinatur ſanctus Hamos ſimilitudine
vtens tabernaculi, Paulus elegantiſſi-
me explicauit Romano. vndecimo. alia
cum primis apta ſimilitudine ramorũ
ex oliua fractorum, qui Iudæi ſunt, in
quorum locũ rami oleaſtri inſerti ſunt,
id eſt, gentiles. Quod ſi delibatio, in-
quit ſancta eſt, & maſſa; & ſi radix ſan-
cta, & rami. Quod ſi aliqui ex ramis fra
cti ſunt, tu autem cũ oleaſter eſſes, inſer
tus es in illis, & ſocius radicis, & pin-
guedinis oliuæ factus es, noli gloriari
B aduerſus ramos. Quod ſi gloriaris, non
tu radicem portas, ſed radix te. Dicis er
go: Fracti ſunt rami, vt ego inſerar. Be-
ne, propter incredulitatem fracti ſunt,
tu autem fide ſtas. Noli altum ſapere,
ſed time ſi enim Deus naturalibus ra-
mis non pepercit, ne forte nec tibi par
cat. * Iam ex his verbis intelligimus ta 33
bernaculum Dauid apud Hamos voca-
ri, quam oliuam Paulus vocat, id eſt, po
pulum Iudæorum: aperturæ vero mu-
rorum, & ea, quæ corruerant, ſunt ra-
mi fracti ex oliua, inſtauratio, & reædifi
catio eſt ramorum oleaſtri inſitio in bo
C nam oliuam, vt ita ſit illa integra, cum
rami alij pro fractis inſeruntur. Quem-
admodum autem, niſi Iudæi per incre-
dulitatem cecidiſſent, non eſſent in eo-
rum locum vocatæ gentes, ſicut docet
Paulus: Dicit ergo: Fracti ſunt rami, vt
ego inſerar. Bene, propter incredulita-
tem fracti ſunt. Et paulo ante: Nũquid
ſic offenderunt, vt caderent? Abſit. Sed
illorum delicto ſalus eſt gentibus, vt il
los æmulentur. Quod ſi delictum illo-
rum diuitiæ ſunt mundi, & diminutio
eorum diuitiæ gentium: quanto magis
plenitudo eorum? Et poſtea ſicut enim
D aliquando & vos non credidiſtis Deo,
nunc autem miſericordiam conſecuti
eſtis propter incredulitatem illorũ, &c.
ita, niſi fracti eſſent rami oliuæ, non in-
ſererentur rami oleaſtri, & ſi non eſſent
rupti muri tabernaculi, nullæ eſſent
aperturæ, quæ reędificarentur. Planum
ergo eſt eumdem prorſus eſſe ſenſum
Prophetæ, & Apoſtoli. * Sed cur popu- 34
lus Iudęorum dictus eſt tabernaculum
Dauid? Tabernaculum quidem ſeu do-
mus dicitur, quia vt tabernaculum ex

multis

multis hominibus conſtat. Intellexiſſe
autem noſtrum interpretem de taber-
naculo, quod parietibus, & lapidibus
cõtinetur, nemo dubitare poteſt, cum
dicat ſtatim: Et reædificabo aperturas
Tabernaculum. murorum eius. Nã Hæbrei, סכת, id eſt,
tabernacula vocãt non ſolũ tentoria, &
& tẽporaria domicilia, ſed etiã magnifi-
cas, & amplas domos, vt Pſal. 30. Prote
ges eos in tabernaculo tuo à contradi-
ctione linguarũ. Eodem modo vtuntur
LXX. nomine σκήνωμα, quod taberna-
culum ſignificat, vt Pſal. 14. Domine
quis habitabit in tabernaculo tuo? aut
quis requieſcet in monte ſancto tuo?
Et Pſal. 131. Si introiero in tabernacu-
lum domus meæ. Et poſtea: Donec in-
ueniam locum Domino tabernaculum
Deo Iacob. Tabernaculum vocat regiã
ſuam cedrinam, & magnificentiſſimum
templum, quod Deo ædificare cogita-
bat. Video etiam ſatis apte tabernacu-
lum pro tẽtorio accipi, vt nu. 37. dicam.
Poteſt autem populus Iſrael vocari ta-
bernaculum, ſiue domus Dauid, quo-
niam ceteris ad Ierobobam deficienti-
bus poſteritate Dauid ſecutus eſt. Sed
hi potius videtur, vt Lyrano, & Vata-
blo viſum eſt, Dauidis nomine Chriſtũ
ſignificari, vt Hoſ. 3. Et quærent Do-
minum Deũ ſuũ, & Dauid regem ſuum,
35 quod ibidem comprobauimus. *Itaque
Iudæorum gens domus Dei, & Chriſti
dicitur, vt in ſcripturis ſolet. Ierem. 12.
Reliqui domum meã, dimiſi hęreditatẽ
meam. Iſai. 56. Dabo eis in domo mea,
& in muris meis locum. Domum enim
alicuius dicitur quod ab eo poſſidetur,
& in quo inhabitat, vt Baruch. 3. o Iſ-
rael, quam magna eſt domus Dei, & in-
gens locus poſſeſsionis eius, Et Chri-
ſtus venit in populum Iudæorum, qua-
ſi in domum, & hæreditatem ſuam, ſi-
Ioan. 1. cut ait Ioan. In propria venit, & ſui eũ
non receperunt. Hoc tabernaculum
Dauid cecidit in ijs, qui Chriſtum reci
pere noluerunt, & malitia ſua excæca-
ti ſunt. Suſcitatum eſt apoſtolis, & alijs
ex illo populo credentibus. At quam-
uis erectum eſſet ex parte, reſtabant ta-
men aperturæ murorum, quæ ſupple-
tæ ſunt gẽtilibus, quaſi viuis lapidibus,
in eorum loco poſitis, & ita inſtaurata

A ſunt, quæ corruerãt, & integrum man-
ſit, ſicut in diebus antiquis, id eſt, ſicut
olim fuerat tempore patriarcharum, cũ
idola nulla habebat, aut certe tempore
Moſis, & Ioſue, priorumque iudicum,
cum populus iuſtitiam colebat, & idola
non erant, vt legimus Ioſue vltimo. Et
de his ait Iſa. cap. 1. Et reſtituam iudices
tuos, vt fuerunt prius, & conſiliarios
tuos, ſicut antiquitus, vt exponit ibi
Hieron. Quo etiam pertinet illud Hoſ.
2. Et canet ibi iuxta dies iuuẽtutis ſuæ,
& iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra
Ægypti. * Dies antiqui, ſiue dies ſæ- 35
B culi, ita enim eſt in Hebr. & apud LXX.
dicuntur (vt in cap. 5. Michææ dice-
mus) qui multo ante præceſſerunt. Se-
culum enim vocatur longiſſimum tem Seculum.
pus, ſiue quod præceſſit, ſiue quod fu-
turum eſt. Inde toties in ſcriptura, A
ſæculo vſque in ſæculum, id eſt, per tẽ-
pus longiſſimum. Ierem. 7. In terra, quã
dedi patribus veſtris à ſæculo vſque in
ſæculum. In his, quæ hactenus expoſui-
mus, LXX. nihil fere differunt ab He-
bræo, ſenſu certe nihil, ita enim habẽt:
In die illa reſuſcitabo tabernaculũ Da-
uid, quod cecidit, & reſuſcitabo, quæ
C corruerant ipſorum, & euerſa eorum
reſuſcitabo, & reædificabo ipſum ſicut
dies ſæculi, id eſt, ſicut erat in diebus ſæ
culi, vel antiquis, aut prioribus. He-
bræum autem ita habet ad verbum. In
die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid,
quod cecidit, & ſepiam aperturas eo-
rum, & contritiones eorum ſuſcitabo,
& ædificabo ipſum, ſicut dies ſæculi,
aut ſicut diebus ſæculi. Quod ait, Aper-
turas eorum, ita dictum eſt, ac ſi dicere-
tur: Aperturas murorum eius, vt inter-
pretatus eſt Hieronymus: vel apertu-
ras eorum, ſcilicet, tabernaculorum, id
D eſt, multarum familiarum eius populi.
Sed quoniam סכת, id eſt, tabernaculũ
feminei generis eſt, ideo dicit femineo
genere aperturas earum. Eodem modo
intelligitur apud LXX. αὐτῆς, quod ad
muros referri poteſt, & ad tabernacula.
*Sanctus autem Euangeliſta verbis ne- 37
que omnino congruit cum Hebræo,
neque cum LXX. ſenſu nihil prorſus ab
vtriſque diſcrepat. Quod illi dixerunt,
In die illa, ipſe dixit, Poſt hæc, quia
paulo

Inuocari nomē alicuius ſuper alium

A Nomen Dei inuocatur ſuper aliquem
populum, cum ille nomen Dei habet,
id eſt, populus, & peculium Dei appel-
latur. vt Iſa. 4. Et apprehendent ſeptem
mulieres virum vnum in die illa dicen
tes: Panem noſtrum comedemus, & ve
ſtimentis noſtris operiemur: tantum-
modo inuocetur nomen tuū ſuper nos,
aufer opprobrium noſtrum, id eſt: Nihil
à te nobis dari volumus, ſed tantū vxo
res tuæ eſſe, & vocari, ne ſine viro eſſe
videamur. Et c. 63. Facti ſumus ſicut in
principio, cum non dominateris noſtri,
B neque inuocatum eſſet nomen tuum
ſuper nos. Geneſ. 48. Et inuocetur ſu-
per eos nomen meum, nomina quoq;
43 patrum meorum.* Ponitur autem præ-
teritum pro futuro propter ſummā rei
certitudinem, ac ſi diceret: Eo quod in-
uocabitur nomen meum ſuper eos, id
eſt, mei erunt, quia ego eos elegi. Quod
autem eſt apud LXX. & apud Lucam; Et
omnes gentes, ſuper quos inuocatū eſt
nomen meum ſuper ipſos, eundem ſen
ſum habet, & Hebræa bene vtroq; mo-
do redduntur. Denique in Luca legen-
dum eſt, Super quos, & ſuper ipſos, vt
C ex LXX. interpretatione, & ex Græco
conſtat, vt non ſolum ad gentes refe-
ratur, ſed etiam ad reliquos hominum.
Dicit Dominus, faciens hæc. id eſt, Si cui
hæc mira videntur, ſciat non mea eſſe
verba, ſed eum ipſum dicere, qui facit,
id eſt, qui cito facturus eſt. In nonnullis
codicibus LXX. legitur: Faciens hæc
omnia, quomodo legunt Hier. & Theo
dor. confirmat Iacobus, qui etiam di-
xit: Faciēs hæc omnia, licet in Hebræo
ſit. Faciens hoc, ſed ſenſus idem eſt.
44 *Ecce dies veniunt dicit Dominus, com-*
prehendet arator meſſorem. Ad huius lo-
D ci, & multorum ſimilium in prophetis
intelligentiā ſumme adnotanda eſt re-
gula ſponſionum, ita enim Hier. vocat,
id eſt, regula promiſſionum ſcripturæ,
quam his verbis tradit. Et in hoc pro-
pheta, & in ceteris quæcunque de ædi-
ficatione Ieruſalem, & templi, & rerum
omnium beatitudine prædicantur, Iu-
dæi in vltimo tempore, (id eſt, in ad-
uentu Meſſiæ ſui) vana ſibi expectatio-
ne promittunt, & carnaliter implenda
commemorēt. Nos autem qui non oc-

Regula ſponſionum.

A cidētem literam, ſed ſpiritum ſequimur
viuificantem, iam in Eccleſia conuin-
cimus expleta, & quotidie impleri, &c.
Hac regula ſepe vtitur Hier. in expoſi-
tione prophetarum, & omnes patres;
nam huiuſmodi promiſſiones carnali-
ter interpretari, id eſt, de futura in ter-
ris Ieruſalem, & regno Chriſti terreno,
Iudæorum eſt, & quorundam Chriſtia-
norum Iudaizantium, quorum memi-
nimus Ioe. 3. num. 24. Addendum eſt ta
men hoc regulæ: Donec plene, & per-
fecte in beatitudine cœleſti impleātur:
B ſunt enim quædam, quæ prorſus de illa
beatitudine intelliguntur. Exempla ha
bemus multa Iſa. 60. & ſequentibus, &
Ioe. 3. Et erit Ieruſalem ſancta, & alieni
non tranſibunt per eam amplius, & plu
ra in prophetis omnibus occurrent. Ad
hunc canonē interpretati ſumus quod
de ſuſcitatione tabernaculi promiſſum
eſt; & ita erunt interpretanda, quæ in
hoc propheta reſtant explicanda.* De-
ſcribit ergo ſub Allegoria temporalis 45
fertilitatis maximam ſpiritualium bo-
norum vbertatem tempore legis gra-
tiæ in Eccleſia futuram: Tanta, inquit,
C erit fertilitas, & tātus ſegetum prouen-
tus, vt prius arandi tempus veniat, quā
ſegetes omnes meſſuerint. Et poſtquā
triticum in horrea condiderint, & ſe-
minare cœperint, priuſquam ſementē
integram fecerint, erit iam tempus cal
candi vuas, & ſic ſibi inuicem cūcta ſuc-
cedent, vt nulla dies ſit abſque frumen-
to, vino, & gaudio. Hoc eſt: Tanta erit
ſpiritualium bonorum copia in Eccle-
ſia, vt vix illis numerandis, atq; capien
dis pares eſſe poſſimus.
Et ſtillabunt montes dulcedinem. id eſt,
Riui lactis, & mellis per eos fluēt, quod
D de terra promiſſionis dici ſolet in lege
ad ſummam eius fecunditatem indican
dam. Nullus locus erit deſertus, ipſi
etiam colles erunt frugiferi. His ver-
bis ſignificat copiam Euangelicæ do-
ctrinæ vbique futuram, gentes aſperas,
atque incultas eſſe conuertendas, & fer
uorem, deuotionem, ac lætitiam ſpiri-
tualem fidelium, & abundantiam do-
norum Spiritus ſancti indicat.
Et conuertam captiuitatem populi mei. 46
Populum ſuum Iſrael iuxta cœptam
pro-

prophetiam vocat Iſrael non ſecundū A
carnem, ſed ſecundum ſpiritum, id eſt,
eos, qui credituri erant tam ex Iudæis,
quàm ex gentibus, vt in fine primi cap.
Hoſ. diximus. Exibit hic populus de ca-
ptiuitate Diaboli cum ad Euangelium
veniet, & ædificabunt per orbem Eccle
ſias, in tranquilliſſima pace degent, &
in omnium bonorum abundantia, nec
erit qui eis adimere poſſit hanc liberta
tem, & hanc ſpiritualium bonorum abū
dantiam, & lætitiam Hæc figurate ſigni
ficat, cum ait: *Aedificabunt ciuitates, plā
tabunt vineas, &c* Nam qui ſunt de ca-
ptiuitate liberati, nec iam hoſtes timēt,
ædificant vrbes, & plantant vineas, & B
hortos, vt 4. Reg. 19. Porro in tertio an-
no ſeminate, & metite, plantate vineas,
& comedite fructum earum. Hoc (ait
Rupertus) expoſitione iam non indi-
get, cum videamus vbique terrarū per
deſertum gentilitatis, quæ prius à Deo
deſerta fuerat, ſurrexiſſe Chriſti Eccle-
ſias, quæ ciuitates propter fidei firmita
tem, & vineæ propter ſpei, quæ nō cō-
fundit, hilaritatē, & horti, propter cha-
ritatis delicias, recte dicūtur. In quibus
habitant, qui verbo illas ædificauerunt,
vnde bibunt vinum lætitiæ, qui præce-
ptis illas informauerūt, vnde comedūt C
fructus, qui conſilijs prouexerunt, &c.
Sed quæritur cur ciuitates deſertas di-
cat? Sane quoniam tam in Iudæis, quàm
in gentilibus ea loca fidelibus homini-
bus compleuerūt, in quibus olim Deus
colebatur, antequā Iudæos incredduli-
tas, & reliquas nationes idololatria in-
uaſiſſet. Perpetuitatē libertatis indicat
dicens: *Plantabo eos ſuper humum ſuam,*
id eſt, ponam eos in Eccleſia, quæ eſt
terra, quam dedi eis, vt in ea germi-
47 nent, & creſcant. * Et quoniam Eccle-
ſia vſque ad finem ſeculi ſemper ſta- D
bit, etiam ſi tyranni ſæuiant, & impu-
gnēt, quia portæ inferi non præualebit
Matth. 16 aduerſus eam, recte ait. *Et non euellā eos
vltra de terra ſua quam dedi eis*, id eſt,
nunquam deerit populus fideliū. Hæc
omnia conſtat non poſſe Hiſtorice in-
telligi de temporali Iudæorum felicita
te, nunquam enim hanc felicitatem na
cti ſunt poſtquam Babylone redierūt,
quo tempore etiam tenuiores, quam

A ante, res habuere. Deinde poſtea euulſi
ſunt de terra ſua, & per totum orbem
diſperſi capti à Romanis. Quare neceſ-
ſario de præſentis Eccleſiæ ſtatu, & feli
citate intelligenda ſunt.

Dicit Dominus Deus tuus. Ita legen-
dum eſt, & ita eſt apud Hier. & in Heb.
& in Chald. quare deeſt in quibuſdam
codicibus. Tuus, & eſt ſenſus, ò Iſrael
Dei, ò Eccleſia catholica ex Iudæis, &
gētibus colligenda, ne dubites de pro-
miſſa felicitate: Deus enim tuus, qui te
amat, & ab æterno elegit, iuſſit me hęc
dicere tibi nomine ſuo.

B TROPOLOGIA.

Ex his promiſſionibus quædam poſ 48
ſent ſecundum anagogen de beatitudi
ne cœleſti explanari, ſed omnia non
poſſunt, neque id contextus patitur.
Qui autem ſolet in alijs eſſe Allegori-
cus ſenſus, in his Hiſtoricus eſt; Moralē
ergo attingamus. Tabernaculū Dauid Anima ta
anima eſt hominis Chriſtiani quā Chri bernacu-
ſtus ſuo ſibi ſanguine conſecrauit. Hoc lū Dauid.
accidit per peccatum mortale, cum de
eo dicit Chriſtus: Ecce relinquetur vo Matth. 23
bis domus veſtra deſerta; nulla enim
maior peſtis, nulla periculoſior ruina,
C quam cum tabernaculum Chriſti eſſe
deſinit, & fit habitaculum dæmoniorū.
Et quoniam Chriſtus per fidem, & cha
ritatem, & ceteras virtutes atque dona
habitat in nobis, ipſo exeunte apertu-
ræ in muris fiunt, non enim funditus
virtutes omnes pereunt, ſed manent
quædam, vt fides, ſpes, & virtutes mo-
rales, quamuis informes, quædam antē
pereūt, vt charitas, & dona Spiritus ſan
cti. At per pœnitentiam reædificatur,
& ſuſcitatur hoc tabernaculum, & in-
ſtaurantur aperturæ murorum, & re-
deunt virtutes, & dona, quæ exciderāt,
D ſicut in diebus antiquis, cū in eo Chri-
ſtus habitabat. Immo vero tanta poteſt
eſſe pœnitentiæ vis, tantus dolor, & lu
ctus, vt omnino inſtauretur tabernacu-
lum, taleq; reddatur, quale fuit in die-
bus antiquis, cum per lauacrum regene
rationis, & renouationis Spiritus ſan-
cti ędificatum eſt: recte enim dictum eſt
à patribus, ſacramentum pœnitentiæ
eſſe laborioſum quemdam baptiſmum.

Tunc virtutes, quas diximus, poſſident reliquias Idumææ, id eſt, ſanguineæ, atque terrenæ, quia carnem cogunt ſeruire ſpiritui, quantum in hac mortalita te datur, eo quod Deus vult his quoq; vitibus vti, & eas timore ſuo frenari, ac ſuas dici.* Eos autem, qui ad Deum cõuerſi voluptates ſeculi reliquerunt, vehementer ſolet cruciare illarum ipſarũ voluptatum deſideriũ, & anguntur maxime, cum vident ſe illas abieciſſe, Dei autem voluptates nõ habere. Vrget eo tempore tentator, & perſuadere eis nititur ſemper ſe in hoc angore animi futuros, neque vnquam eo peruenturos, vt gaudia illa percipiãt, quibus Dei cultores abundare olim audiebant: & præſenti voluptatum fructui aſſueti nõ poſſunt ſuſtinere differri, quod optant. Sed errant ſi ſimulatque è carceribus egrediuntur, metam ſe contingere poſſe putant, currendum prius, & multum pulueris colligendum eſt. Non ſimul Iſrael Aegyptum reliquit, & panem cœli accepit, laborauit prius in deſerto, & accepit. Quod de voluptatibus viæ Dei audierunt ita eſt vt audierunt, minor etiã vero fama eſt, ſed latet hæc dulcedo, pergẽdum eſt, ſperandũ eſt, obdurandũ aliquantulũ eſt, non diu differetur, non eſt mendax, qui promiſit. Quam magna inquit Dauid, multitudo dulcedinis tuę Domine quam abſcondiſti timentibus te? Ideo non ſtatim videtur, quia abſcõdita eſt: ſed time Dominum timore ſancto, qui permanet in ſeculum ſeculi, abſcondita enim eſt timentibus. Spera in eo, & ipſe faciet. Sequitur enim: Perfeciſti eis, qui ſperauit in te conſpectu filiorum hominum. Et Anima noſtra ſuſtinet Dominum, quoniam adiutor, & protector noſter eſt. Quia in eo lætabitur cor noſtrum, & in nomine ſancto eius ſperauimus. Idem eleganter: Expecta Dominum viriliter age, & confortetur cor tuum, & ſuſtine Dominum. Et ibi Auguſtinus: Non ſuſtinebis mendacem, non eum, qui poterit falli, non eũ, qui non eſt inuenturus, quod det. Omnipotens promiſit, certus promiſit, verax promiſit. Suſtine Dominum. Viriliter age, Noli diſſolui, ne ſis inter eos, quibus dicitur: Væ ijs, qui perdiderunt

49 Qui abijciunt voluptates ſeculi ne deficiãt, cito enim fruentur voluptatibus Dei.

Pſal. 50.

Pſal 32.

Pſal. 26.

A ſuſtinentiam, &c. * Hæc omnia, quæ dixi in verbis prophetæ noſtri in uenientemus. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & comprehendet arator meſſorem &c.* Ne quæras ſtatim illam dulcedinem, ecce dies veniunt, quibus tibi dabitur. Arator, & ſeminator præſentem fructum non habent, ſed ſpe excitati laborant. ſicut ait Apoſtolus: Quoniam debet in ſpe, qui arat, arare, & idem eſt iudicium de ſeminante, tametſi, longius à perceptione abſit arator. At meſſor, & calcator vuæ fructum iam in manibus videnti: ſed meſſor fructum, qui cor hominis confirmat, non tamen multum, aut ſapit, aut lætificat: calcator vuæ fructũ habet, qui lætificat cor hominis. Patiamur ergo aliquid laboris in via Dei, & dies venire ſinamus, ſine dubio enim cõprehendet arator meſſorem, & calcator vuæ mittentem ſemen, & ſimul erunt omnes, id eſt, anima, quæ initio ſuæ conuerſionis arabat, dum ſperat fructum, percipiet, & abſcondita illa dulcedine fruetur. Sed duplex fructus eſt diuinæ conſolationis, quia interdum panis datur bene ſeruienti, qui cõfirmat cor hominis, id eſt, conſolatio quædam animã in bono confirmans, & ad omnia dura perferenda excitans, quæ intelligitur in meſſore interdum vinum propinatur, (quod ſignificat calcator vuæ) cor ſimul lætificans, & confirmans, quo anima erigitur, & torrente voluptatis Dei inebriatur, tantaque iucunditate implетur, vt omnia illi ſordeant, quæ antea vel maxime delectabant, ſicut a Dauid. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ, potabis eos. * Verum, quoniam cum ad hanc affluentiam voluptatum peruenerimus introductiã rege in cellam vinariam, nequaquam à carnis, & voluntatis mortificatione, & denique à bonorum operũ ſeminatione quieſcere demus, præclare dictũ eſt: *Et calcator vua mittentem ſemen*, id eſt, comprehendet. *Et mõtes ſtillabunt dulcedinem*, quia quo magis quis ſe ipſum abnegauerit, & vicerit, & per humilitatem, atque obedientiam, & rerum omnium contemptionem leuauerit ſe ſupra ſe, & montem perfectionis, atque excelſa virtutum

B

C

D

Eccli. 2. 50.

1. Cor. 9.

Duplex fructus diuinæ conſolationis.

Pſal. 35. 5

tum conſcenderit, abundantius diuinis A
conſolationibus affluet. Colles conſiti
erunt, qui nonnihil inferiores monti-
bus ſunt, quia ſi quis ſe ſupra commu-
nem gradum, & quaſi ſtaturam virtu-
tum extulerit, in ijs etiam, quæ infrugi-
fera, & inamœna iudicantur miræ oble-
ctationis fructus inueniet, vt in dedeco
re, in paupertate, in mala valetudine.
Pſal. 64. De his dictum eſt: Pingueſcent ſpecioſa
deſerti, & exultatione colles accingen-
Iſai. 11. tur. Et in Iſaia: Aperiam in ſupinis col-
libus flumina, & in medio camporum
fõtes: ponam deſertum in ſtagna aqua- B
rum, & terram inuiam in riuos aqua-
rum. Dabo in ſolitudine cedrum, & ſpi-
nam, & myrtum, & lignum oliuæ: po-
nam in deſerto abietem, vlmum, & bu-
xum ſimul, vt videant & ſciant, & reco-
gitẽt, & intelligant pariter, quia manus
Domini fecit hoc, & ſanctus Iſrael crea
52 uit illud. * Cum huc tandem venimus,
vt montes ſtillantes dulcedinem con-
ſcenderimus, & colles cultos, tunc fit,
quod ſequitur: *Et conuertam captiuita-
tem populi mei Iſrael:* non enim protinus
de captiuitate omnino liberamur, cum
iuſtificamur per gratiam, quoniam ſepe C
prauæ conſuetudines manent, & amor
noſtri, rerumque ſæculi immodicus,
quibus magnopere impedimur, & col-
ligamur. At cum multum mortificatio-
ni affectionum deprauatarum inuigila-
tum eſt, tũc vere liberi ſumus, quia nos
filius liberauit, & animo noſtro domina
mur, & in patientia noſtra poſſidemus
animas noſtras. Non quod in hac vita
omnino ab his affectionibus liberi eſſe
poſſimus, ſed quod hoc tempore, de
quo nunc loquimur, tantum in eorum
victoria profecimus, vt ante captiui, iam
Pſal. 125. liberi eſſe videamur. De quo Dauid. In D
conuertendo Dominus captiuitatem
Sion, facti ſumus ſicut conſolati. Tunc
repletum eſt gaudio os noſtrum, & lin-
gua noſtra exultatione. Tunc dicent
inter gentes: Magnificauit Dominum
facere cum eis. Magnificauit Dominus
facere nobiſcum, facti ſumus lætantes.
Hi ædificant ciuitates deſertas, quia
multas animas, quæ Dei fuerant, verbis
ſuis ad Deum reuocant, vt iterum vr-
bes eius ſint, & ei pareant, vnique por-
tas apetiant, & claues porrigant.* Op- 53
portune ſane hoc loco hanc ſanctorum Mirabilis
laudem Propheta commemorat, vide- vis in ver
mus enim in ijs, qui diu, ſerioque Deo bis ſan-
ſeruierunt, tantam ineſſe virtutem ver- ctorum.
borum, tamque mirificam, vt ſimplici,
& incompoſito ſermone corda permo-
ueant: & homines etiam à virtute alie-
nos ducãt, quo velint. Quare merito di
cũtur ædificatores vrbiũ, ſicut & Iſaias
de viro iuſto ait: Et ædificabuntur in te Iſai. 58.
deſerta ſæculorum, fundamenta gene-
rationis, & generationis ſuſcitabis.
Ædificabunt ergo vrbes deſertas, &
inhabitabunt ipſi, inter eos verſantes,
quos ad Deũ adduxerunt, & magis ſem
per confirmantes. Plantabunt vineas ſi
cut Noe, verbo, exemplo, oratione, effi-
cient, vt corda hominum prius infecun
da, fructus ferant lætificantes cor Dei;
vnde ipſi etiam bibent, & lætabuntur.
Vinum vineæ ſuæ Paulus bibebat cum
ait: Gratias ago Deo meo ſemper pro 1. Cor. 1.
vobis in gratia Dei quæ data eſt vobis
in Chriſto Ieſu, quod in omnibus diui-
tes facti eſtis in illo, &c. Et Itaq; fratres Philip. 4.
mei cariſſimi, & deſideratiſſimi, gaudiũ
meum, & corona mea, ſic ſtate in Do-
mino cariſſimi. Iidem virtutum, & bo-
norum operum fructus, qui propter
lætitiam magnam, quam efficiunt, di-
cuntur vineæ, propter iucundiſſimam
varietatem, & pulchritudinem, atque
amœnitatem horti appellantur: quo-
rum fructus comedunt, cum de ſuorum
profectibus gaudent. Sicut idem Apo- 2. Theſſ. 1.
ſtolus ait: Gratias agere debemus ſem-
per Deo pro vobis fratres, ita vt dignũ
eſt quoniam ſupercreſcit fides veſtra, &
abundat charitates vniuſcuiuſque ve-
ſtrum in inuicem, ita vt & nos ipſi in vo
bis gloriemur in Eccleſijs Dei pro pa-
tientia veſtra, & fide in omnibus perſe-
cutionibus veſtris. * Et de malis qui- 54
dem ſcriptum eſt: Adulterinæ plantæ Sap. 4.
non dabunt radices altas, neque ſtabile
firmamentum collocabunt. Et ſi in ra-
mis in tempore germinauerint, infirmi
ter poſitæ à vento commouebuntur, &
à nimietate ventorum eradicabuntur?
Hi vero qui plãtationes Dei ſunt adeo-
que profecerunt, vt per eos multi quo-
tidie proficiant, plantabuntur ſuper

humum ſuam, id eſt, vnuſquiſque in gradu ſuo, & in eo genere vitæ, quod elegit, radices altas iaceat in vera pietate, & ita à Deo ſeruabuntur, vt nulla vi tẽtationum euellantur, ſed cum ſancto
Pſal. 51. Propheta quiſque eorum dicat: Ego autem, ſicut oliua fructifera in domo Dei, ſperaui in miſericordia Dei in æternum, & in ſæculum ſæculi. Nec dicimus vllam arborem in humo militantis Eccleſiæ ita eſſe firmam, vt non poſſit euelli, ſed plurimæ ſunt, quæ non euelluntur manu omnipotentis Dei protectæ. Qua miſericordia, & ope eos maxime Deus proſequi ſolet, qui cum ſe fortiter abnegauerint, & virtutum faſtigia tenuerint, multos Chriſto & filios gignunt, & ſeruos comparant.

55 * Poſſumus etiam cũ Hieronymo hæc ad cæleſtem beatitudinem referre: Cũ hæc omnia, inquit, fecerint, plantantes vineas, & facientes hortos, tunc ipſos plantatores plantabit Dominus ſuper
Pſal. 26. terram ſuam, de qua dicitur: Credo videre bona Domini in terra viuentium.

A Et in Euangelio: Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram, &c. Matth. 5. O terram illam beatam, vnde nulla arbor euellitur, vbi à nullo verme læditur, vbi nulla ætate marceſcit. Quot arbores magnas, & fructiferas ſtirpitus euelli videmus in hac terra calamitatis & miſeriæ? Quis mihi det vt ibi ego ſim, vbi nullum ventorum impetum, nullum furorem pertimeſcam? Iucundus ſane laboris noſtri in Ioelem finis; vbi in fine omnium laborum noſtrorũ,
B id eſt, in cœleſtis Ieruſalem mentione quieuimus. Iucundus & hic commentationum in ſanctum Hamos, qui nos ad eiuſdem patriæ commemorationẽ deduxit. Semper in hac cogitatione quieſcamus, & conſolemur animas noſtras Domine Ieſu, donec per tuam gratiam tecum in ipſa patria quieſcamus, vbi cum Patre, & Spiritu ſancto viuis, & regnas in ſæcula ſæculorum. Amen.

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV

In Habdiam Prophetam Commentarij.

PROOEMIVM DE BREVITATE huius Prophetæ.

QVartus in ordine prophetarum, eſt beatus Habdias, id eſt, ſeruus Domini, quo nomine initio ſuarum epiſtolarum, apoſtolus Paulus vel maxime gloriatur: & merito, quid enim homini vel ad dignitatem illuſtrius, vel ad vtilitatem fructuoſius, quàm ſeruum eſſe Dei omnipotentis, quem noſſe viuere, cui ſeruire regnare eſt? Atque hoc ex eo etiam cernitur, quod eos Deus hoc nomine appellar, quos maiori honore dig-
B
Num. 12. gnatur: Non talis, inquit, ſeruus meus Moyſes, qui in omni domo mea fideliſſimus eſt, ore enim ad os loquor ei: palam, & nõ per ænigmata, & figuras Dominum videt: quare ergo non timuiſtis dettahere ſeruo meo Moyſi? Et: Vade,
2. Reg. 7. & loquere ad ſeruum meum Dauid.
Iob. 1. Numquid conſideraſti ſeruum meum Iob, quod non ſit ei ſimilis in terra? Sed quid de alijs loquar, cum ipſe, qui natu-
Iſa. 49. ra filius eſt, dicat: Et dixit mihi: Seruus meus es tu Iſrael, quia in te gloriabor? Et paulo poſt: Et nunc dicit Dominus
C
formans me ex vtero ſeruum ſibi, vt reducam Iacob ad eum. Nomine igitur magnus Habdias, magnus pondere myſteriorum, & ſententiarum, magnus genere dicendi, magnus libertate prophetandi, ſolo verſuũ numero paruus eſt. Sed adiunxit neſcio quomodo diuina prouidentia rebus paruis, non tantum gratiam, ſed miram etiam efficacitatẽ & virtutem, & præſtantiam quandam

A
ſingularem, in quibus ſapientiæ, & potentię ſuę magnitudinẽ illuſtrius quodammodo oſtendit, quàm in magnis. Quatuor, inquit Salomon; ſunt mini- Prou. 30.
ma terræ, & ipſa ſunt ſapientiora ſapiẽtibus: formicæ; populus infirmus, qui præparant in meſſe cibum ſibi, Lepuſculus, plebs inualida, qui collocat in petra cubile ſuum: regem locuſta non habet, & egreditur vniuerſa per turmas ſuas: ſtellio manibus nititur, & moratur in ædibus regis. Homines puſilli ita ingenio, & arte pr.eſtant, vt locus pronerb.o datus ſit, ἄνους ὁ μακρός, id eſt, amens qui longus. Ex quo recte Eccleſiaſticus: Non laudes virum in Eccli. 11.
ſpecie ſua, neque ſpernas hominem in viſu ſuo: breuis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius. Quid de bombicibus, quid de araneis, quid de multis vermiculis dicã? Quid paruum piſciculum commemorẽ, quẽ adeo notum eſt nauis quamuis properantis curſum impedire, & remorari vt Inde Latinis Remora dictus ſit, Græcis ἐχενηίς? Hoc idem in ſacris libris vidimus, vt in epiſtola Pauli ad Philemonem, qua nulla magis humilitatẽ eius, & charitatis magnitudinem, prudentiæque commendat: in ſecunda, & tertia Ioannis, & in catholica Iudæ, quæ paucis verbis quid in vita Chriſtiana ſequendum, à quibus cauendum ſit, docent. Denique Hierony. in procemio commentariorum in epiſtolam ad Philemonem, in hunc modum ſcripſit: ſed mihi videntur, dum epiſtolam ſimplici-

ctis arguunt, ſuam imperitiam prodeſ-ſe, non intelligentes quid in ſingulis ſermonibus virtutis, ac ſapientiæ lateat: quæ orantibus vobis, & ipſo nobis Sancto ſpiritu ſuggerente, quo ſcripta ſunt ſuis locis explanare conabimur. Si autem breuitas habetur contemptui, cõtemnatur Habdias, Nahũ, Sophonias, & alij duodecim prophetæ, in quibus tam mira, & tam grandia ſunt, quæ feruntur, vt neſcias vtrum breuitatem ſermonum in illis demirari debeas, an magnitudinem ſenſuum. Hactenus Hieronymus. B Vt ergo Deus in vnionibus, & gemmis, & alijs pretioſis, & paruis lapillis fulgorem, pulchritudinem, virtutemque ad multa mirabilem poſuit, ita in breuitate verborum Habdiæ, ſublimes ſenſus, & recondita myſteria, magnumque Eccleſiæ ſuæ theſaurũ reliquit, ſed penitus abſconditum & latentem. Quem ego, Spiritus ſancti opẽ, & lucem mihi eiuſdem ſancti Habdiæ precibus affuturam confidens, effodere, quantum potero, & in mediam lucem eruere tentabo.

ARGVMENTVM PROPHETÆ.

C Vaticinatur in Idumæos perpetuos Iudæorũ hoſtes, quod eos ſemper inſectati ſint acerbe, & milites Chaldæorũ auxiliares futuri eſſent cũ caperetur Ieruſalem, prædicitq; eis interitum ſuum; & Iudæorum, poſtquam Babylone redierint, felicitatem.

CAPVT VNICVM.

VIſio Habdiæ. Hæc dicit Dominus Deus ad Edom, D Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes miſit, ſurgite, & conſurgamus aduerſus eum in prælium. Ecce paruulum dedi te in gentibus: contemptibilis tu es valde. Superbia cordis tui extulit te, habitantem in ſciſſuris petrarum exaltantem ſolium ſuum:

A qui dicis in corde tuo. Quis detrahet me in terram? Si exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus. Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctem: quomodo conticuiſſes? nonne furati eſſent ſufficiẽtia ſibi? Si vindemiatores introiſſent ad te, nunquid ſaltem racemũ reliquiſſent tibi? Quo- Hier. 49.

B modo ſcrutati ſunt Eſau: inueſtigauerunt abſcondita eius? Vſque ad terminum emiſerunt te omnes viri fœderis tui: illuſerunt tibi. Inualuerunt aduerſum te viri pacis tuæ: qui comedunt tecum, ponent inſidias ſubter te: non eſt prudentia in eo. Nũquid non in die illa dicit Dominus perdã ſapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Eſau? & timebunt fortes tui à meridie, vt Eſa. 29. 1. Cor. 1.

C intereat vir de monte Eſau. Propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuũ Iacob, operiet te confuſio, & peribis in æternum. In die cum ſtares aduerſus eũ, quando capiebant alieni exercitũ eius, & extranei ingrediebãtur portas eius, & ſuper Hieruſalem mittebant ſortem: tu quoque eras quaſi vnus ex eis. Et non deſpicies in die fratris tui, in die peregrinatio-

D nis eius: & non lætaberis ſuper filios Iuda, in die perditionis eorum: & non magnificabis os tuum in die anguſtiæ. Neque ingredieris portã populi mei in die ruinæ eorum: neque deſpicies & tu in malis eius in die vaſtitatis illius: & non emitteris aduerſus exercitum eius in die vaſtitatis illius. Neque ſtabis in exitibus, vt interficias eos qui fugerint:

rint: & non cõcludes reliquos eius in die tribulationis. Quoniam iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gẽtes: ſicut feciſti, fiet tibi, retributionẽ tuam conuertet in caput tuũ. Quomodo enim bibiſtis ſuper montem ſanctum meum, bibent omnes gentes iugiter: & bibent, & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint. Et in monte Sion erit ſaluatio, & erit ſanctus: & poſſidebit domus Iacob eos, qui ſe poſſederant. Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula: et ſuccendentur in eis, & deuorabũt eos: & non erunt reliquiæ domus Eſau, quia Dominus locutus eſt. Et hæreditabunt hi, qui ad auſtrũ ſunt, montem Eſau, & qui in campeſtribus, Philiſthijm: & poſſidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ: & Beniamin poſſidebit Galaad. Et tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſrael, omnia loca Chananæorum vſque ad Sarephtam: & tranſmigratio Hieruſalem quæ in Boſphoro eſt, poſſidebit ciuitates Auſtri. Et aſcendent ſaluatores in montem Sion iudicare montem Eſau: & erit Domino regnum.

HISTORIA.

1 *Viſio Habdiæ.* Quid viſio ſit, & cur non rem aliquam, quam viderit, ſed verbum, quod audierit ſubſcribat Propheta, diximus in capite 1. Hoſeæ nu. 2. vſque ad vndecimum. De Habdia autem, quis fuerit, & quo tempore prophetauerit, ſatis in præludio ſecundo diſputauimus nu. 9. & duobus ſequentibus. Si autem quæras cur triſtem, & minacẽ prophetiam, non Onus vocauerit, vt ſolent alij, ſed viſionem: ſcito viſionem nomẽ eſſe generale prophetiæ omnis, ſiue læta ſit, ſiue triſtis vt Iſa. 1. Viſio Iſaiæ filij Hamos, quam vidit ſuper Iudam, & Ieruſalem, id eſt, contra Iudam, & Ieruſalem, vt indicat LXX. interpretum tranſlatio. Adde quod habet hæc prophetia, & læta quædam, vt videbimus, vt melius viſio dicatur, quã onus.

Hæc dicit Dominus Deus ad Edom. Docet contra quos vaticinetur, nempe contra Idumæos poſteros Edom, ſiue Eſau. De Edom, & Idumæis, deq; eorũ capitali odio in filios Iſrael, diximus in c. 1. Hamos, quo loco ita in eoſdẽ vaticinatur: Super tribus ſceleribus Edom, & ſuper quatuor non conuertam eum, eo quod perſecutus ſit in gladio fratrẽ ſuum, & violauerit miſericordiã eius, & tenuerit vltra furorem ſuũ, & indignationem ſuam ſeruauerit vſq; in finem. Mittam ignem in Theman, & deuorabit ædes Boſtræ. Cum ergo eodem tempore prophetauerint Hamos, & Habdias, vt in ſecundo præludio demõſtrauimus, ex iiſdem verbis intelligitur cur ad verſus eoſdem, noſter propheta vaticinetur, quod ſcilicet hoſtili animo ſemper fuerint in filios Iſrael, & immortalibus eos odijs proſequentes, ſemper illis, quantũ poterant, nocebant, & quo magis nocere poſſent, potẽtioribus eorum inimicis ſeſe adiungebãt, vt in hoc ipſo propheta explicabimus. Inſaniunt ergo Hebræi, tam recentiores quam veteres, qui & in Habdia, & in ceteris prophetis, quoties verba contra Idumæos fiunt, contra Romanos fieri putant, tradunt q; homines hiſtoriæ, & omnis eruditionis rudes ex Idumæorum genere profectos eſſe Iuliũ Cæſarẽ, & qui poſt eum Romanũ imperiũ tenuerunt. Si quæras, vnde ridiculam fabulam, & commentum ſtultum, atque impudens comprobent, ignarus eorum conſuetudinis videbere, qui mira, & inaudita temere paſſim effutiunt, & maiorum ſuorum ſomnia, atque portenta non magis confirmare curant, quàm ſi prophetarum reſponſa proferrẽt. Docent hoc Dauid Kimhi in hunc prophetã, & in c. 34. Iſa. R. Salomon hic, & in c. 4. Threnorũ, & multi alij, quoties aliquid de Idumæis occurrit. Idem in multis locis Thalmud videre licet, & multa Hebr. verba,

2 Qui ſunt Idumæi, & an in eis Romani intelligãtur, vt volũt Hebræi.

A de hac re Galatinus retulit li. 4. de arca nis catholicæ veritatis c. 28. Sed, quoniam ſæpe huius Iudæorum erroris meminit Hier. referam ex eo nonnulla, vt quid vir tantus de hac re ſenſerit non
3 ignoremus. * Li. 5. in Iſa. in illa verba: Onus Duma poſtquam dixit Lxx. vet-
Duma. tiſſe onus Idumææ, ac Dumam non to tam Idumæam eſſe, ſed quandam eius regionem, quæ ad Auſtrum vergit, & ab vrbe Paleſtinæ Eleutheropoli vigin ti diſtat millibus, iuxta quam ſunt mon tes Sehir, atque hanc Idumæam eſſe cō tra quam Ieremias & Ezeciel, & Ha-
B mos, & Habdias vaticinati ſunt. Ad extremū ſubijcit: Ceterum propter ſimili tudinē literę ex eo, quod ד & ר nō mul tum inter ſe diſcrepēt, quidā Hebræorū רומה Roma, pro דומה Duma legunt, volentes prophetiam contra regnū Romanum dirigi friuola perſuaſione, qua ſemper in Idumææ nomine Romanos exiſtimant demonſtrari. Et in c. 33. Iſa. non longe à principio: Boſra, id eſt, munitam, atque firmatam, & Edom, ſiue Duma, & Idumæam, Iudæorum magiſtri Romam intelligi volunt, & omnia de ipſa dici, quæ ſequenti capitulo cō-
C tinentur. Et in illo Ioe. 3. Ægyptus in deſolatione erit, & Idumæa in deſertū
4 perditionis:* Et in hoc loco Iudæi grauiſſimo ſomno dormiunt in vltimo tēpore quando non Chriſtum, ſed Antichriſtum ſuſcepturi ſunt, vindictam ſui in Ægyptios, qui vicini ſunt, & in Romanos, quos interpretantur Idumæos, ſpe vaniſſima confingentes: vt ſcilicet quomodo Pharao, & omnis eius exercitus, qui per quadringentos, & triginta annos populum Dei captiuū tenuit, in mari Rubro ſubmerſus eſt; ſic etiam Romani, qui eodem annorū ſpa-
D tio Iudæos poſſeſſuri ſunt, vltione Dñi deleantur. Hoc illi ſpe ſibi caſſa promittant. Neq; enim poſſunt exponere quare cum in orbe tantę ſint nationes, duę ſolum gentes Ægyptiorum, & Idumęorum expetātur ad pœnam, aut cur pro Idumæis intelligantur Romani, cum eadē licentia mentiendi è diuerſo poſſimus aſſerere ſub Idumæorum vocabulo vel Perſas, vel Ælamitas, vel Francos, Alemannos, genteſque alias ſignificari, &c. Vides veteres Iudæos erraſſe quidem, ſed minus impudenter, quām recentiores, non enim habebant cur in Idumæis Romanos intelligerent, neq; ita ſtolidi fuerunt, vt Iulium Cæſarem dicerent natione fuiſſe Idumæū. Idem initio fere c. 1. Mala. Iudæi falſo ſibi blādiuntur Edom Romanos, & Iſrael in conſummatione mundi ſe prophetari, quod deſtructo Romano imperio, hoc eſt Idumæo, regnum orbis veniat ad Iudæos. Et in Habdiā: Iudæi fruſtra ſomniant contra vrbem Romam, regnumque Romanum hanc fieri prophetiam.
Et illud, quod in Iſaia ſcriptū eſt: Onus
Duma, paululum literæ apice commu- Iſa. 21.
tato pro ד poſſe legi ר, & ſonare Romam. Iquippe litera pro u, & pro o, eo-
rum lingua accipitur, &c.* Hęc à nobis 5
ſemel dicta ſint, tam ad huius loci, quā ad aliorum explanationem, quos & in prophetis prioribus vidimus, & in poſterioribus videbimus. Sed recentiorū Heb. maior eſt, & amentia, & blaſphemia, qui per Romanos, apud quos eſt ſedes Apoſtolica, & ſummus Chriſti vicarius, omnem Chriſtianorum gentē ſignificari putant, eiuſque regnum deuaſtandū eſſe à Meſſia ſuo miſeri ſomniant, ſe autem, qui Iſraelis nomine indicantur, eo tempore in ſumma libertate, & tranquillitate eſſe regnaturos. Quare cauendum nobis, & pijs omni eſt, ne vnquam in Idumæis Romanos deſignari affirmemus, ne nos cōtra Romanam Eccleſiam, & Chriſtiani nominis dignitatem Hebræi patronos habere videantur. Aduerſus eos diſputat Paulus Burgenſis in additione huius capitis, & in additic. c. 34. Iſai. & ca. 7. Danielis, & Galatinus lib 4 vt iam indicaui c. 28 cuius duo argumenta in promptu ſunt, & Iudæos facile conuincent. Primum eſt: Si Romani Idumæi ſunt, quia Iulius Cæſar Idumæus apud eos regnauit, & ipſos Idumæos eſſe dicēdos, qui regē habuerunt Herodem, quem conſtat fuiſſe Idumæum. Alterū eſt: Edom, qui & Eſau dictus eſt Gen. 25. cum Iſaac filius fuerit, genus ſuum neceſſario referre ad Sem filium Noe: Europam autem vniuerſam habitatam fuiſſe à filijs Iaphet, vt ex Gen. 10. & ex

Ioſeph.

Ioſ. l. 1. Anti. c. 7. intelligimus. Itaq; Ro-
manos nulla ratione pertinere ad Idu-
6 mæos. * At ex ijs, quibus Iudæorum
ſententia diſplicet, quidā negant Hab-
diam prophetare contra poſteros Eſau,
& Idumæorum nomine intelligendos
putant, aut Iudæos ipſos, aut perſecu-
tores Eccleſiæ, aut denique infideles
quoſuis, quoniam quædam in hoc pro-
pheta videas, quæ nullo modo in filios
Eſau conuenire poſſe videantur. Sed fal
ſa eſt omnino eorum ſententia, & quæ
vim propheticis verbis manifeſtam aſ-
ferat. Nam ſi Iſai. cap. 21. & 34. & Iere.
cap. 49. & Ezeciel. 35. & Ioel. cap. 3. &
Hamos cap. 1. & Malachias cap. 1. cum
aduerſum Edom prophetant, aduerſus
poſteritatem Eſau fratris Iacob, & ad-
uerſus certam gentem ſine dubio pro-
phetant, cur in Habdia Edom, & Idu-
mæam aliter interpretemur? Nam ſi ſe-
mel in ſenſu Hiſtorico, ab hiſtoria ipſa
recedamus, & Idumæos eſſe dicamus
Iudæos, aut perſecutores Eccleſiæ, aut
infideles, eadem licentia, (vt aduerſus
Iudæos diſputabat Hier.) poſſumus aſ-
ſerere ſub Idumæorum vocabulo vel
Perſas, vel Ælamitas, vel Francos, vel
Alemannos, aut etiam Agatenos, &
Turcas, aut quaſuis alias gentes ſigni-
ficari. Ad hæc ſi cum prophetæ in Ægy
ptios, in Aſſyrios, in Tyrios, & Sido-
nios, in Chald. in Niniuitas vaticinan-
tur, proprie illa nomina accipimus, &
eas gentes deſignari non dubitamus,
quas voces ipſæ ſonant, cur non idem
in prophetia Idumæorum fieri fatea-
7 mur? * Aliud enim eſt quid proprie,
aliud, quid Allegorice, aut quid Tro-
pologice nomina ſignificent, dicere.
Non ſunt permiſcendi ſenſus, ne tota
ſcriptura inexplicabilibus difficultati-
bus inuoluatur, ſed ſeorſum quid Hiſto
riæ, quid Allegoriæ, aut morum ratio
poſtulet, explicandum. Maneat igitur
contra genus Idumæorum vere, ac
proprie vaticinari Habdiam, nam ea,
quæ quoſdam mouent, in eo ſuis locis
explicabimus, vt nihil veram prophe-
tæ intelligentiam impediant. Poſſunt
hæc, quæ diximus ex locis in Hier. in-
dicatis facillime intelligi, ſed verbis
eiuſdem hanc diſputationē claudamus,

A ex principio commentariorum in hūc
prophetā deſumptis, quibus quicquid
ad hunc locum pertinet, optime expli-
catur. Quærimus, inquit, quis ſit iſte
Edom, vel Idumæa, ad quam nunc per
Habdiam Dominus loquitur? in libro
Geneſeos Eſau filium Iſaac appellatum
fuiſſe Edom, quia propter rufum len-
ticulæ cibum primogenita vendiderit,
manifeſtiſſime legimus: Edom enim
interpretatur πυῤῥὸς, id eſt rufus. In eo-
dem volumine ſcribitur hunc eundem
vocatum eſſe Sehir, id eſt piloſum, quia
hiſpidus erat, & non habebat læuita-
tem Iacob. Vnus ergo, atque idem tri-
bus nominibus appellatur, Eſau, Edō,
Sehir, poſſeditque eam regionem, quæ
nunc Gebalena dicitur, & in finibus eſt
Eleutheropoleos, vbi ante habitauerūt
Horrhæi, qui interpretantur liberi, vn-
de & ipſa vrbs poſtea ſortita vocabulū
eſt, (loquitur autem de Greco vocabu
lo Eleutheropolis, quod liberorum vr-
bem ſignificat.) Deinde multis verbis
docet Hieron. hunc Edom eſſe contra
quem vaticinantur Iſai. Ierem. Ezeciel,
Hamos, Malachias locis paulo ante in-
dicatis. Cyril. etiam auctor eſt hos Idu
mæos eſſe filios Eſau, & contra eoſdem
C Iolem cap. 3. propheta ſſe.

Auditum audiuimus à Domino. Eu- 8
ſeb. libr. 5. de Demonſtratione Euang.
cap. 14. vult hæc verba non prophetæ
eſſe, ſed Dei, id eſt, filij, qui auditum
audiuit à patre de vocatione gentium.
Id facillime cōfirmatur ex verbis, quæ
præcedūt: Hæc dicit Dominus ad Edō.
Dei igitur verba ſunt, quæ ſequuntur,
ſed communis Hiero. & expoſitorum
ſententia eſt prophetam de ſe ipſo lo-
qui, deque prophetis ceteris, qui, vt iā
diximus, prophetarunt aduerſus Edō,
tametſi mihi de ſui temporis prophetis
D loqui ſolum videtur, qui eodem tem-
pore audierunt à Domino vaſtitatem
Idumæorum. Verum, & ſi nemo dice-
ret, ſatis intelligi poſſet ex Ierem. cap.
49. verba eſſe Prophetæ, ſunt enim ea-
dem apud eum. Auditum, inquit, au-
diui à Domino, & legatus ad gētes miſ-
ſus eſt. Congregamini, & venite con-
tra eam, & conſurgamus in prælium, &
quæ ſequuntur. Magna enim Habdiæ
pars,

A pars, vt Hieron. teſtatur, &, vt verba
vtriuſq; prophetæ indicant. c.49. Iere.
continetur, excepto ordine commuta-
to, & alijs, quæ videntur diſcrepare.
Quare vt Habdiam interpretemur; ſæ-
pe ad Ierem. confugiendum erit. Verba
igitur Domini illa ſunt: *Ecce paruulum
dedi te in gentibus.* cetera vſque ad hæc,
parentheſis quædam ſunt, atq; ita ſunt
omnia copulanda: Dixi Dominum lo-
qui velle Idumæis, multaque de eorum
vaſtatione, loquente Domino ſubijciā,
quæ vana nullo modo exiſtimari de-
bent, tam enim ego quam alij huius æta-
B tis prophetæ verba Domini nobis lo-
quentis audiuimus, qui legatum ſe ad
gentes miſſurum confirmauit, vt vno
animo in Idumæorum gentem inſur-
gerent, eamque delerent. Simili paren-
theſi vſus eſt Petrus Acto. 1. Vt bene
Rupertus animaduertit, Exurgens Pe-
trus in medio fratrum dixit: (erat au-
tem turba hominum ſimul fere cētum
9 viginti:) viri fratres, &c.* Auditum au
tem more Hebræo, ſæpius à nobis ob-
ſeruato, pro re audita poſuit, id eſt, pro
verbis, ſiue locutione, vt Haba. 3. Do-
mine audiui auditionem tuam, & ti-
mui.

C *Et legatum ad gentes miſit.* Ne pute-
mus angelum, aut hominem miſſum eſſe
ſe ad gentes, vt aduerſus Idumæos pu-
gnarent, ſed metaphorice legatum mit-
tere dicitur, cum animos gentium con
citat ad bellum, vt vindictam de impijs
ſumat, aut etiam efferari patitur, & in
arma, atq; in vltionem tuere: ita enim
loqui ſolent prophetæ, vt Ierem. 1. Ec-
ce ego conuocabo omnes cognationes
Regnorum Aquilonis, ait Dominus, &
venient, & ponent vnuſquiſque ſolium
ſuum in introitu portarum Ieruſalem.
D Iſaiæ 5. Et eleuabit ſignum in nationi-
bus procul (id eſt, quaſi ſigno ſublato
vocabit ad bellum nationes) & ſibila-
bit ad eum de finibus terræ, & ecce fe-
10 ſtinus velociter veniet.* Et de Cyro re
ge Perſarum, cuius opera vſus eſt Dñs
ad vindictam de multis regnis ſumen-
dam, ita loquitur Iſa. 45. quaſi non vo-
cauerit tantum, ſed etiam manu appre
henſum in prælia eduxerit: Hæc dicit
Dominus Chriſto meo Cyro, cuius ap-

prehendi dexteram, vt ſubijciam ante
faciem eius gentes, & dorſa regum ver-
tam Cyrillus: Miſit, id eſt, iuſſit, nō qui-
dem aperte, ſed veluti incitans gentes
aduerſus Idumæam, vt ipſam obſide-
rent, &c. Gentes autem nunc intelligit
Babylonios, quibus aliæ nationes, vt
potentioribus, inhærebant. de quibus
dictum eſt: Ecce ego cōuocabo omnes Ierem. 1.
cognationes regnorum Aquilonis, à
Babylonijs enim vaſtandi erant Idu-
mæi, vt poſtea docebimus. LXX. pro-
pter Hebr. nominis ambiguitatem ver-
terunt περιοχὴν, id eſt, obſidionem mi-
ſit Dominus ad gentes, nam צִיר, & le-
gatum ſæpe ſignificat, & dolorem, atq;
anguſtias; qui autem obſidentur, coar-
ctantur, & coanguſtantur; Exponit au-
tem Cyrillus: Obſidionem miſit ad gē-
tes Idumææ. At ijdem LXX. Ierem. 49.
vbi eadem omnino verba ſunt in Heb.
ita verterūt, καὶ ἀγγέλους εἰς ἔθνη ἀπέ-
στειλεν, id eſt, Et nuntios in gentes mi-
ſit. Atq; hæc interpretatio, quæ & Sym
machi eſt, magis probata eſt Theodore
to, cuius hæc ſunt verba: Pro περιοχὴν,
Symmachus nuntium vertit. Per hæc
autem oſtendit, vt ipſe Dominus cōtra
Idumæā hoſtes incitabit, atq; inducet.
*Surgite, & conſurgamus aduerſus eū
in prælium.* Verba ſunt gentium mutuo 11
ſeſe ad bellum contra Idumæos exhor-
tantiū, vt etiam ait Cyrillus. Hoc etiā
fuit mitti legatū ad gentes, quod conci
tari ad præliū animos gentiū: cōcitatis
autē animis, ſtatim huiuſmodi verba au
diuntur, Surgite, & cōſurgamus omnes
vno animo aduerſus eum, i. aduerſus E-
dom, de quo ſcilicet, iam inter ſe locuti
fuerāt. In Heb. & apud LXX. eſt. Aduer
ſus eam, ſed intelligitur terra Edom, vt
ſæpe in Hebræo fit apud prophetas: vt
Mal. 1. Quod ſi dixerit Idumæa: Deſtru
cti ſumus: In Heb. eſt. Si dixerit Edom,
& verbū, Dixerit, fœmineum eſt תֹּאמַר.
Ecce paruulum dedi te in gentibus.
Tanta in te irruet hoſtium multitudo,
vt eorum comparatione perexiguus, &
contemptibilis ſis, atque ita ferociter,
& audacter in te incurrent, cum nihil
vires tuas timeant. Hunc eſſe germanū
huius loci ſenſum, indicat id, quod in
c. 11. Hoſ. nu. 28. adnotauimus: Dare in
aliquid,

aliquid, idem eſſe apud Hebræos; quod A
apud nos, afficere aliqua re, vt Pſalm.
56.Dedit in opprobrium conculcantes
me,id eſt,affecit eos opprobrio.Dare in
benedictionem,id eſt,benedictione affi-
12 cere. * Ita ergo nunc dictum eſt:Paruu-
lum dedi te,ac ſi diceret, Dedi te in par
uitatem, ſicut dare in benedictionem
eſt dare aliquem benedictum,id eſt,be-
nedicere ei, aut benedictum eum face-
re.Dedi te paruulum, conſtituam te pa
ruulum, faciam te paruulum, videlicet
præ hoſtium multitudine,quamuis tibi
nũc magnus videaris.Hoc magis expli- B
cat Chaldæus qui ait; Ecce infirmum
dedi te inter populos.Verum,quoniam
Edom non ſolum cum Babyloniorum
multitudine comparatus, ſed ipſe etiã
per ſe paruus erat, anguſtiſque finibus
continebantur, poſſumus & ita recte
exponere: Ego te paruulum feci, nec
militum numero,nec multitudine præ
ſtas, contemptibilis es, & ab hoſtibus
tuis contemneris, qui intrepide in te
conſurgent, neque vllo timore tarda-
buntur.

Superbia cordis tui extulit te. Cauſam
tantæ vaſtitatis docet eſſe ſuperbiam ip C
ſius Edom alteram poſtea docebit, id
eſt, odium in fratrem ſuum Iacob. Su-
perbia,inquit, tua te ſupra modum ex-
tulit,cum enim habites in ſpeluncis ru
pium,atque in excelſis montibus, & in
locis natura munitis, ad quæ ſit diffici-
lis acceſſus,putas te non eſſe capiendũ,
atque ſuperandum,dicíſque: Quis me
detrahet in terram? Quis me ex hac al-
titudine montium, & vrbium deijciet?
13 * Quis me hinc expellet? Itaque cum
dicit: *Superbia extulit te habitantem in*
ſciſſuris petrarum,exaltantem ſolium tuũ.
idem eſt,ac ſi apertius diceret:ſuperbus D
es valde,quod ſciſſuras petrarum habi-
tes, & ſolum tuum,ſiue ſedem tuam in
excelſo loco poſueris.Hebraice, שבתו
quod vocabulum, quietem, ſiue locum
quietis,aut habitationis ſignificat. Lxx.
κατοικίαν, id eſt habitaculũ. Non enim
ſolium pro ſede regia accepit Hierony
mus,ſed pro ſede, quæ videtur eſſe pri-
ma & antiquiſſima huius nominis ſigni
ficatio.Nam ſolium Aſper,quaſi ſedium
dictum eſſe voluit à ſedendo, ſicut ſella
dicta eſt quaſi ſeda, vt refert Seruius in
illud 7. Æneidos.

—— *Et ſolio medius conſedit auito.*

Inde & ſolium dicitur, in quo in bal-
neis lauantes ſedebant,& in quo defun
cti condebantur. Hæc apertiora viden-
tur eſſe in Hebræo, ita enim vertuntur
ad verbum: Superbia cordis tui extu-
lit te habitantem in ſciſſuris petrarum
(vel habitas, id eſt, qui habitas in ſciſ-
ſuris petrarum) altitudo quietis eius
dicentis in corde ſuo: Quis detrahet
me in terram? id eſt,altitudo etiam vr-
bium tuarum,ſiue montium tuorum te
extulit,ſiue extulit eum: ſubito enim à
ſecunda perſona tranſit ad tertiam, vt
ſæpe faciunt prophetæ. Ierem. in hunc
modum. * Arrogantia cordis tui dece-
pit te,& ſuperbia cordis tui,qui habitas 14
in cauernis petræ, & apprehendere ni-
teris altitudinem collis. Pro quo in
Hebr. eſt. Qui habitat in cauernis pe-
træ,& apprehendis altitudinem collis,
ſiue,Habitantem in cauernis petræ, &
apprehendentem altitudinem collis.
Quod idem omnino eſt eum eo, quod
dictum eſt ab Habdia, habet enim hunc
ſenſum,ſuperbia,quæ te decepit,oritur
in te ex eo,quod firmas,& excelſas vr-
bes habes,& loca montoſa,atque ardua
incolis, quæ putas à nullo poſſe con-
ſcendi. Itaque illud: Apprehendere ni-
teris altitudinem collis,perinde eſt, ac
ſi dixiſſet, amas inhabitare loca excel-
ſa,& montoſa. Quod autem Hier. hic
vertit, *Extulit te*, in Ierem. vero Dece-
pit te,præterquam quod ſenſus eſt idẽ,
נשא ſi punctum habeat in ſiniſtro cor-
nu literæ ש ſignificat leuare, ſi in dex-
tro ſignificat decipere. At quoniam ve-
teres his punctis non vtebantur, ſcri-
ptum hoc verbum vtrumque æque ſi-
gnificat,tametſi aliter proferatur, cum
ſignificat decipere, aliter cum leuare.
Eodem vſus eſt paulo poſt, vbi nos habe
mus, Omnes viri fœderis tui illuſerunt
tibi.i.deceperunt te. Verum hoc in lo-
co LXX. ita verterũt. Vt Hieronymus.

Si exaltatus fueris vt Aquila. Quan- 15
tumuis ſuperbia efferatis, & munitioni
vrbium tuarum confidas, non effugies
ſupplicium.Quamuis montes ſublimes
conſcendas, & altiſſimas arces, ad
quas

quas vix ſe aquilæ volatus attollat; vel, A
ſi domus tuæ ita excelſæ ſint, vt nidi
aquilarum, inde te deturbabo, & in po-
teſtatem hoſtium tradam. Quod ſi tibi
parum dixiſſe videor, & pro ſuperbiæ
magnitudine altius te aſcendere poſſe
confidis: etiam ſi inter Sidera ipſa ſedẽ
colloces tuam inde te in terram deijcã;
Mihi videtur nidũ potius dixiſſe, quàm
ſedem, quoniam aquilarum, & ſimilium
auium eſt nidum in excelſiſſimis arbori
bus, aut rupibus extruere; deinde quo-
niam, quæ magna ſunt, procul etiam vi
dentur, & tanguntur. at exigua, ſi ſubli-
mia ſint, facile latent, & lædi non poſ- B
ſunt, quia non videntur. Non igitur di-
xit: Si inter ſidera poſueris vrbes tuas,
aut domum, aut ſedem tuam, magna
enim erant hæc, & non videbantur poſ
ſe latere, ſed, *Si inter Sidera poſueris ni-
dum tuum*, nam nidus cum exiguus ſit,
ſi paulo ſit ſublimior, non poteſt è ter-
ra videri, aut lædi.

ALLEGORIA.

16 Ad Allegoriam huius prophetiæ in-
telligendam iaciam quaſi fundamentũ
firmum, Hiero. verba, quæ rem optime
explanant. Quia ergo, inquit, dicimus C
terram Idumæorum aduerſariam eſſe
terræ repromiſſionis, & Eſau inimi-
cum legimus Iacob, & populum eſſe,
cui iratus eſt Dominus in ſempiternũ:
Noſſe debemus ſecundum leges Tropo
logiæ, aut contra Iudæos factũ eſſe ſer-
monem, qui ſunt æmuli Chriſtianis, &
perſequuntur fratrem ſuum Iacob, po
pulum ſupplantatorem, qui illis primo
genita præripuit, aut certe aduerſus om
nes hæreſes, & contraria dogmata ve-
ritati, quæ videntur quidem nobis eſſe
vicina, ſed magis aduerſaria ſunt, & de
paterna veritate ſimplicem, & habitato D
rem domus Iacob nituntur expellere.
Quod de Iudæis ait, nos auctoritate Ia
cobi apoſtoli confirmauimus in cap. 9.
Hamos. n. 41. Nihil etiam vetat in Idu-
mæis omnes Eccleſiæ, ſanctorumque
perſecutores, intelligere. Ad hos om-
nes ea, quæ hactenus expoſita ſunt, fa-
17 cile accõmodari à quouis poſſunt. * Le
gatũ ad gentes miſſum Hier. & Ruper.
volunt eſſe Dominum noſtrum Ieſum
A Chriſtum, qui in Iſaia iuxta LXX. dici-
tur magni conſilij angelus, & in Hagg.
Deſideratus cunctis gentibus. Ipſe ve-
nit ad gentes, non per ſe, ſed per men-
bra ſua lectiſſima, & per ſuos miniſtros.
.i. per apoſtolos. Quare recte Paulus &
Barnabas, cum de Chriſto dictum eſſe Iſa. 49.
ſcirẽt: Ecce dedi te in lucem gentium,
vt ſis ſalus mea vſque ad extremum
terræ, non dubitarunt ad ſe referre, qui
pro Chriſto legatione fungebantur. Vo Act. 13.
bis, inquiunt, oportebat primum loqui
verbum Dei, ſed quoniam repellitis il-
lud, & indignos vos iudicatis æternæ vi
B tæ: Ecce conuertimus ad gentes: ſic
enim præcepit nobis Dominus: Poſui
te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea vſ
que ad extremum terræ. Ipſe autem ef
fecit vt multitudo gentium Romano
imperio ſubiecta conſurgeret aduerſus
Iudæos, & eos deleret, & quotidie effi-
cit, vt gentes, quæ venerunt ad Euan-
gelium, quotidie contra Iudæos, & con
tra Hæreticos dimicent gladio ſpiritus
quod eſt verbum Dei, tela ſumentes ex
armario ſcripturarum. Sed melius, vt iã
oſtendi, dicemus, legatum eſſe miſſum
ad gentes, quia ad hoc bellum cõtra ho
C ſtes veritatis tacito cordis impulſu eos
excitat. Vniuerſam autem Allegoriam
de Iudæis explicatam inueniet, qui vo
let in Ruperto, de hæreticis in Hiero-
nymo.

TROPOLOGIA.

In Edom, vt in ca. 1. Hamos nu. 28. 18
adnotauimus, homines intelliguntur
voluptatũ amatores magis, quàm Dei,
& ſemper terrena captantes, atque eo
rum cauſa primogenita vendentes, id
eſt, iure ſe cœleſtis hæreditatis abdican
D tes, & qui ſanctorum quidem fratres eſ
ſe videntur, ſunt autem impugnatores,
& hoſtes acerrimi, contra hos omnes
prophetæ, & omnes apoſtoli auditum
audiunt à Domino, quia non hæc pro-
phetia ſolũ, ſed vniuerſa ſcriptura æter
num illis interitum, & nunquam finiẽ-
das calamitates comminatur. Legatum
ad gentes miſit, quia vitiorum agmina,
quaſi milites conuocatos, in illos Do-
minus inſurgere permittit iuſto iudi-
cio

cio ſuo,neque aduerſariarum poteſtatū
conatus, atque incutiones retardat.
Nam ſi videat Diabolus hominē, quā-
uis à Deo non omnino alienum, volu-
ptatum illecebris capi, earumque deſi-
derio nimis commoueri, vt earumdem
cauſa nihil non facturus,nihil nō amiſ-
ſurus videatur:omnes illius cordi ſuarū
fraudum machinas admouet, eumque
paulatim in omnia vitia præcipitat,cui
merito dicit Dominus: *Ecce paruulum*
dedi te in gentibus,contemptibilis tu es val
Qui nam dicantur paruuli *de.* Paruuli ſunt quicunque huiuſmodi
ſunt ex illis, de quibus Apoſtolus lo-
1.Cor.14. quitur; fratres nolite pueri effici ſenſi-
bus. Quid enim magis puerilis ſen-
ſus,quam vili coctiuncula primogeni-
ta vẽdere, vt fecit eorum pater Edom,
æternas, maximaſque voluptates par-
uis, ac momentaneis commutare,ter-
rā, cœlo, creatori, qui eſt ſuper omnia
benedictus in ſæcula,trāſeuntes in ima
gine creaturas anteferre? Paruuli etiā
ſunt,id eſt,infirmi, vt Chaldæus inter-
pretatus eſt, atque imbecilli: abijciunt
enim fortitudinem animi,id eſt,gratiā,
ſacramenta,orationem,opera pœnitē-
tiæ,& alia id genus,quibus anima con-
firmatur ad bene viuendū,& ad reſiſtē-
19 dū impugnationibus Diaboli. * Quo-
modo igitur non infirmi erunt, qui ijs
veræ fortitudinis præſidijs carēt? Par-
uuli ſunt, quia ſicut Idumæi, qui ſibi
multi videbantur, pauci erant, ita hi,
quamuis numero multi, pauci tamen
reuera ſunt, quia paucos habent comi
tes,à quibus tegātur,paucos, a quibus
defendantur. At iuſti multos habent,
& ideo magni ſunt:de quodā enim ſan-
4.Reg.6. cto ſcriptum eſt: Et aperuit Dominus
oculos pueri,& vidit, & ecce mons ple
nus equorum,& curruum igneorum in
circuitu Eliſæi. Et Ezecias conuocatis
2. Par.32. militibus ait: Viriliter agite,& confor-
tamini, nolite timere, nec paueatis re-
gem Aſſyriorum, & vniuerſam multi-
tudinem, quæ eſt cum eo: multo enim
plures nobiſcum ſunt quam cum illo:
Cum illo enim eſt brachium carneum,
nobiſcum Dominus Deus noſter, qui
auxiliator eſt noſter, pugnatque pro
nobis. Infirmi ſunt, quoniam,vt magni
labores corpus frangunt,ita otia,& vo-

A luptates animum eneruant: pauci ſunt,
quoniā delicijs ſeſe dedentes, & in eas
ſubſtantiam conferentes non faciunt
ſibi amicos de mammona iniquitatis,&
extra ſe vagantes,nec conſiderant,nec
vident infirmitatem ſuam, nec illi ſub-
ſidia quærunt amicorum. * Accedit ſu- 20
perbia, vt ſtatim dicemus, qua ſibi pla-
cent, & fortes ſibi, atque inuicti viden-
tur.Quare merito additur: *Contemptibi*
lis tu es valde,ſine ſenſu,ſine viribus,ſi-
ne amicis, hoſtium prædæ, atque iniu-
rijs expoſitus es. Sed nihil mirum ſi ſe-
quentia attendimus: *Superbia cordis tui*
B *extulit te habitantē in ſciſſuris petrarum,*
exaltantem ſolium tuum. Quam elegan
ter dictum: *Superbia cordis tui extulit te!*
Non te res magnæ geſtæ effecerunt, non
conditio,non natura, ſed ſuperbia cor-
dis tui.Non ex rebus,quas habes,illa ſu 1. Cor. 4.
perbia oritur (quid enim habes, quod
non accepiſti?) ſed è corde tuo. Nihil Eccli. 10.
habes, vnde ſuperbias, quid enim ſu-
perbit terra & cinis? ſed cor tuum va-
niſſimum,ſpōte ſua ſe erigit, & magna
de ſe concipit,& te ignarum,atque obli
tum tui decipit. Vt autem ex corde, nō
ex rebus magnis oriri ſuperbiam indi-
C cet, cauſam elationis aperit: Inde ſu-
perbis, quod habitas in ſciſſuris petra-
rum. Petra interdum principium gene- Petra.
ris dicitur,ex quo poſteri,vt è petra la-
pides exciduntur. Ita Iſaias Abraham Iſa. 51.
petram vocat: Attēdite ad petram, vn-
de exciſi eſtis, & ad cauernam laci, de
qua præciſi eſtis. Attendite ad Abrahā
patrem veſtrum,& ad Sarā,quæ peperit
vos Chriſtus petra eſt, qui pater futuri
ſæculi dictus eſt à Propheta. * Quare 21
qui Chriſtianos ſe eſſe iactant,atque eo Iſa. 9.
nomine ſibi, & placent, & vitam æter-
nam pollicentur,nec putant Gehennā
D eſſe metuendam quia Chriſtiani ſunt,
& fidem tenent apoſtolorum, qui Pe-
træ etiam dicuntur? Cum vita moreſ-
que omnino à Chriſtianis abhorreant
Idumæi ſunt ſuperbientes,quod in ſciſ
ſuris petrarum habitent: non enim ſa-
tis eſt credere,quod Chriſtus, & apoſto
li docuerunt, niſi facias quod præcepe
runt. Fides ſine operibus mortua eſt in Iacob 2.
ſemetipſa,& in Domino Ieſu neque cir
cunciſio aliquid valet, neque præpu- Galat. 5.
tium,

tium,ſed fides,quæ per charitatem op- A
Galat. 6. ratur. Et quicunque hanc regulam ſe
cuti fuerint, pax ſuper illos, & miſeri-
cordia,& ſuper Iſrael Dei. Nam qui fi-
dē ſine operibus iactant,non ſunt Iſrael
Dei,ſed Synagoga Satanæ. His merito
Matth. 3. illud dicemus: Facite ergo fructum di-
gnum pœnitentiæ, & nolite dicere in-
Peccatores habitantes in ſciſſuris petrarum
tra vos:patrem habemus Abraham. Ve
rū huiuſmodi Idumæi, & ſtulti ſui ama-
tores nō tam in petris habitant, quam
in ſciſſuris,quæ temporis diuturnitate,
aut ictibus lapidum,aut ferri factę ſunt,
ſucceſſu enim temporum,& duritie ho
minum inobedientium, Deique volun B
tati minime cedentium, quędam quaſi
foramina in his petris facta ſunt, qui-
bus diuinæ, & Eccleſiaſticæ leges quaſi
fodiuntur, & ſemper aliquid de ſolidi-
tate ſua amittunt, & luxui, molli vitæ,
& remiſſę,auaritię,ambitioni locus re-
linquitur, & cum viuere videantur in
petris,in terra potius, quæ poſt perfoſ-
ſas petras eſt, viuunt, ſi vita illa dicēda
eſt. Hæc ad eos, qui de generis nobili-
tate intumeſcunt, pertinere poſſunt,
ſed ad eos maxime, qui in religionibus
vitam agimus, ſi à patrum noſtrorum,
in quibus gloriamur, ſanctitate dege-
22 neramus. * Sed quoniam in ſcriptura C
bonorum,& Deo carorum eſſe videtur
habitare in ſciſſuris petrarū, ſicut Moy-
Exodi 33. ſi dicitur:Ponam te in foramine petrę,
& protegam dextera mea, donec tran-
Cant. 2. ſeam; & de ſpōſa ſcriptum eſt:Colum-
ba mea in foraminibus petrę,in cauer-
na maceriæ,aliter etiam hæc interpre-
temur. Solent illi ſpirituales Idumæi,
vel amore quodam, vel timore interdū
aliquo futurorum ſuppliciorum exci-
tati, dolore peccatorum commoueri,
& pœnitentiæ, ieiunijs, eleemoſyna-
rumq; largitioni vacare: quod nihil eſt D
aliud, quam in petrarum foramina in-
gredi quia Chriſti, & ſanctorum apo-
ſtolorū,qui petræ dicti ſunt,opera imi-
tantur,illis ſimiles,quibus ait Ioannes:
Matth. 3. Progenies viperarum,quis demonſtra-
Prou. 30. uit vobis fugere à ventura ira? Atque
hoc quidem ſapientium eſt, ſicut ait Sa
lomon quatuor ſunt minima terræ, &
ipſa ſunt ſapientiora ſapientibus &c. le
puſculus plebs inualida, qui collocat

in petra cubile ſuum. Vt enim lepus ti-
midum animal,& imbelle, neque arma
præter pedes, & fugam habens, niſi ad
petram confugiat, tutus eſſe non po-
teſt:ita peccator, qui timore gehennæ
ſemper pauidus eſt, & ſpiritualibus ar-
mis caret, ſeruari nullo modo poteſt,
niſi fuga ſaluti ſuæ conſulat,& ad Chri
ſtū, & ſanctorum imitationem trāſeat.
* Cui ſimile eſt illud: Petra refugium 23
herinaceis. Quem enim herinaceus ſpi Pſal. 103.
noſum animal, niſi peccatorē deſignat,
qui crebris peccatorem ſentibus coo-
peritur? Sed quoniam neque humilita-
tis fundamenta iecerunt illi, inde ma-
gis in ſuperbiam efferuntur; & quod
plura faciunt, eo ſe meliores cenſent,
& plures ſibi voluptates permittunt,at
que in dies vt ſuperbiores,ita etiam ne
quiores euadunt. Decipit ergo eos ſu-
perbia cordis ſui, quod ſibi multis in re
bus ſanctorum opera videantur imi ta-
ri, nulloſque hoſtes timent, quaſi habi-
tantes in ſciſſuris petrarum. Sciamus
etiam quāuis Hieronymus & Lxx. ver
terint *Petrarum*, in Hebræo eſſe סלע
i. petræ. Quare ſi Petræ malis legi,Chri
ſtum intelligemus,ſi Petrarum, intelli
gemus & Apoſtolos,quia fidei, & cha-
ritatis ſoliditate, & à ſimilitudine cum
Chriſto,vere petræ vocantur. Hinc ſu-
per eos quaſi ſupra petras in fundamē-
to poſitas,ſuper ædificantur fideles, ſi-
cut ait Apoſtolus: Superædificati ſuper Epheſ. 2.
fundamentum apoſtolorum,& prophe
tarum ipſo ſummo angulari lapide Ieſu
Chriſto, in quo omnis ædificatio con-
ſtructa creſcit in templum ſanctum in
Domino. Greg. 31. Mor. c. 34. In ſacro
eloquio, cum ſingulariter petra nomi-
natur,quis alius quam Chriſtus accipi-
tur,Paulo atteſtante,qui ait; Petra au-
tem erat Chriſtus? cum vero petræ plu
raliter appellantur,membra eius vide-
licet ſancti viri, qui illius robore ſoli-
dati ſunt,exprimūtur. Quæ Gregorius
nō de eo,quod ſemper, ſed de eo,quod
plerumque in ſcriptura fit, intellexit:
neque enim ignorabat Petrum quoq;
dictum eſſe Petram. Matth. 16. Exaltant
etiam ſolium ſuum,quia illa ſublimium
operum ſimilitudine, multos infra ſe
relinquere videntur, & quantum poſ-
ſunt,

ſunt, aſcendunt, ac ſe ibi collocant, vbi nulla pericula putant eſſe metuenda. A

24 * Sed recte illis à Domino dicitur: *Si exaltatus fueris vt aquila & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum, inde de trahã te*; Nam quantumuis exaltentur, & iuſti, magnique videantur, detrahuntur in terram, & à cauernis petrarum, in quibus ſe firmiter habitare credebant, decidunt, quia ſubito in turpia, & manifeſta peccata labuntur, ex quibus facile omnes intelligunt quales etiam tunc fuerint, cum iuſti putabantur. Pulchre vero dixit: *Si exaltatus fueris, vt aquila.* B Quamuis enim aquila in ſublime volatu conſcendat, terram tamen deſpicit, & cadauera, & beſtiolas, quæ capiat, ad eaque ſe ſubito demittit ex alto, ſicut de ea ſcriptum eſt in Iob: In petris manet, & in præruptis ſilicibus commoratur; atque inacceſsis rupibus. Inde contemplatur eſcam, & de lõge oculi eius proſpiciunt, pulli eius lambent ſanguinem, & vbicumque cadauer fuerit, ſtatim adeſt. Ita iſti, rametſi perfectionem ſimulent, nunquam oculos à terrenis bonis auertunt, ſemper eos, aut in honores, aut in pecunias, aut in voluptates deijciunt, ſine quibus vitam nullam putant. C

Iob. 39.

25. * Pulchre etiam nidum ponere dicuntur, inter ſidera, quia vt maxime laborẽt firma ſibi & quieta vitæ ſuę ſecuritate quærenda, nidus tamen eſt, quẽ conſtruũt è feno, & ſtipulis cõſtat, magno labore factus eſt, ſed minimo diſſoluitur. Hanc ſecuritatem, & quietẽ amittunt, cum in libidines, & ambitiones, & in fœdiſſima peccata, iuſto Dei iudicio incidere ſinuntur, & gloria ſpoliantur, quam iniuria occupauerant, & inſipientia eorum manifeſta omnibus fit. Inter apoſtolos verſabatur proditor D Iudas, ſanctus, & humilis, ac reliquis ſimilis exiſtimabatur, inter ſidera poſuerat nidum ſuum: ſed quoniam priſtinæ humilitatis obliuiſci cœpit, & cupiditatem admiſit, ita ex illa altitudine detractus eſt, vt ipſum Dominum atque magiſtrum ſuum triginta argenteis venderet. Quo ſcelere adeo ſecuritatem animæ perdidit, vt vltricem tanti facinoris conſcientiam ferre nõ ſuſtinens laqueo potius vitam finiendam, quam tanto cũ dolore viuendum putauerit. Ego vidi, inquit Iob, ſtultum firma radice; & maledixi pulchritudini eius ſtatim, cuius meſſem famelicus comedet, & ipſum rapiet armatus, & bibent ſitiẽtes diuitias eius. Iob. 5.

* Sed & diuites, & potentes huius ſæculi, & ſi firmiſſima eſſe putent, quæ poſſident, & quæ magnis laboribus cõpararunt, cum ſe ſuper omnes euexerint nidus eſt ille, quem inter ſidera poſuerunt, vento, & imbribus cito diſſipandus. Quid enim ſunt ſæculi bona, niſi ſenum, & ſtipulæ? Vidit Balaam Cinæũ, & aſſumpta parabola ait: Robuſtũ quidem eſt habitaculum tuum, ſed ſi in petra poſueris nidum tuum, & fueris electus de ſtirpe Cin, quandiu poteris permanere? Aſſur enim capiet te. Cinæus Hebræis à poſſeſſione dicitur, & poſſeſſores diuitiarum, & voluptatum, & honorum deſignat: qui quamuis robuſtũ, & validum habitaculum habere videantur, & in petra ponant nidum ſuum, id eſt, firmiſſimas, & ab omni iniuria tutas fortunas ſuas, & delicias credant, non poterunt diu permanere. Aſſur enim capiet eos, quod ſi interpreteris, ſonat, Graſſator, id eſt, mors, & tempus edax rerum, quæ vbique graſſantur, & omnia conficiunt. 26. Num. 24.

HISTORIA.

Si fures introiſſent ad te. Prædicit vaſtitatis magnitudinem inuſitatam, Si fures, aut latrones ad te introiſſent, auferrent ſufficientia ſibi, aut ſufficientiam ſuam, vt eſt in Hebræo, id eſt, quantum vellent, aut quantum ſibi ſufficere iudicarent: ſed aliquid tamen tibi reliquiſſent. Si vindemiatores ad vineas tuas veniſſent, vel à te conducti, vel hoſtiliter eas depopulãtes, quãuis cupidiſsimi eſſent, non poſſent non vel racemum aliquem relinquere aut neglectum, aut ſub folijs latentem. Sed in te longe aliter fiet: irrumpent Chaldæi, & omnes diuitias tuas ſcrutabuntur, nihil erit tam occultum, tam abſcõditũ, quod ipſorum oculos, & manus effugiat. Hæc totius loci ſententia eſt, vt aperte videmus apud Ieremiã dicentẽ; ſi vindemiatores veniſſent ſuper te, 27.

non

non reliquiſſent racemum? (quod per A interrogationem legendum eſt) ſi fures in nocte, rapuiſſent quod ſufficeret ſibi. Ego vero diſcooperui Eſau, reuelaui abſcondita eius. Sed illis verbis: *Quomodo conticuiſſes?* non parum obſcuratur oratio, nam neque ea neceſſaria videbantur, neque ſatis apte cum reliquis cohærere. Eorum obſcuritas diuerſas, vt fieri ſolet, & interpretationes, & expoſitiones peperit, ego, quam maxime probo interpretationem, id eſt, noſtram vulgatæ editionis, expli-

28 cabo. * *Quomodo conticuiſſes?* admirationem habet, & in ea amplificationẽ, B ſicut paulo poſt, Quomodo ſcrutati ſunt Eſau? Et Pſal. 118. Quomodo dilexi legem tuam Domine? tota die meditatio mea eſt. Et Thre. 1. Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo, & cap. 2. Quomodo obtexit caligine in furore ſuo Dominus filiam Sion? Ex quibus videmus, non negari ſilentium: ſed affirmari, ac ſi vulgari loquentium conſuetudine diceret. Quomodo facerent te tacere? Tacite autem illi exprobrat, quod minorem habeat fortitudinem, quàm ſe habere iactat. Quaſi dicat: ſine dubio libentiſſime tacuiſſes, quamuis C tibi magnus, & fortis videaris, ſi te hoſtes nec opinantem opprimerent, timore tacere cogereris, & vt vitam redimeres, libere illos auferre quicquid vellent, ſineres. Latet autem in his verbis comparatio futuræ vaſtitatis in hũc modum explananda: Cum tu timore exanimatus taceres, & illi poſſent pro libito res omnes tuas rapere, tamen aliquid tibi reliquiſſent: at Chaldæos venientes ſenties, vociferaberis, & pugnabis, nec tamen quidquam eorũ, quę poſſides, ſeruare poteris: diripẽtur omnia. LXX. verterũt: vbi proiectus eſſes? D hoc eſt: Non timerent te fures, ſed contemnerent, ac proijcerent, vbi ne hiſcere quidem auderes. Quod autem ait: *Si fures, ſi latrones per noctem,* non idem omnino eſt, vt Rabbi Dauid exiſtimauit, quoniam גנבים id eſt, fures, omni tempore furantur, ſed שדדי לילה, noctu tantum: ſignificat enim vaſtatores, ſeu prædatores noctis, ſiue nocturnos, & quaſi vnicum nomen accipien-

A dum eſt. Ex quo conſtat illa verba: *Per noctem,* ad latrones ſolũ eſſe referenda, non ad fures, quod ijs, qui Hebraicas literas deguſtarunt, dubium eſſe non poteſt. Inde etiam intelligitur illud: *Quomodo conticuiſſes.* (Quæ tranſlatio Rabbi quoque Salomoni probata eſt) melius exponi, vt dixi: Conticuiſſes præ timore magno, quam cõticuiſſes, quia ſomno eras oppreſſus, vt Chaldæus, & idem Salomon interpretati ſunt, quia fures nõ noctu ſolum, ſed etiam in media luce furantur: ſcio גנב & hoc in loco, & in alijs à LXX. κλέπτης, à noſtro B interprete fur verti, atque hæc vocabula omnia eũ ſignificare, qui occulte furatur, & doloſe. Sed ita nunc loquitur, vt cũ fur tacite per feneſtras aſcendit, (iuxta illud Ioel 2. In muros current, domos conſcendent, per feneſtras intrabunt quaſi fur,) & patrem familias ſopitum, aut etiam ſolum, & ſecurum ferro, quaſi interfecturus, aggreditur, ni taceat. At latrones noctis, id eſt, λῃσταὶ νυκτὸς vt verterunt LXX. occidere etiam volunt, ideoque magis terrent: Eiſdem vocabulis, quibus nunc LXX. Ioannes vſus eſt in Euangelio c. C 10. Qui non intrat per oſtium in ouile ouium, ſed aſcendit aliunde, ille fur eſt, & latro κλέπτης καὶ λῃστής, quæ ita, vt diximus, accipienda ſunt.

Si vindemiatores. Poſſunt vindemia- 29
tores proprie accipi, vt iam expoſuimus Hieronymum ſequentes, ſed nihil obſtat vindemiatores appellare hoſtilem exercitum, qui ſolet omnia, quæ victorum ſunt, more vindemiatorum auferre: ſed ita tamen vt viliora relinquant, quaſi dicat: Non erunt vindemiatoribus ſimiles Chaldæi, nihil relinquent.

Numquid ſaltem racemum reliquiſſent Numquid
D *tibi?* In noſtra tranſlatione plerumq; ita ponitur. Numquid vt per negationem reſpondendum ſit, vt quod ait Pi- Ioan. 18.
latus: Nũquid ego Iudæus ſum? Quemadmodum cum dicimus, Numquid nõ, per affirmationem reſpondetur, vt in noſtro Habdia: Numquid non in die illa, dicit Dominus, perdam ſapientes de Idumæa? ſed interdũ ita ponitur, Numquid, vt ſit per affirmationem reſponden-

dendum, vt 1. Reg. 26. Cognouit autem
Saul vocē Dauid, vt ait: Numquid vox
hæc tua fili mi Dauid? & eadem verba
ſunt in eodem libro cap. 24. 2. Reg. 13.
Numquid Ammon frater tuus concu-
buit tecum. Sed nunc ſoror tace, frater
tuus eſt; & c. 14. Numquid manus Ioab
tecum eſt in omnibus iſtis. Ex quo intel
30 ligitur illud Pſal. 86.* Numquid Sion
dicet: Homo, & homo natus eſt in ea?
prædicitur Eccleſiæ fecunditas nomi-
ne Sion. Num erit tempus aliquod ita
felix, vt Sioni aliquis dicat, Multi ho-
mines in te naſcuntur? Affirmādum au
tem eſſe quod quæritur Hebræa verba
docent: quæ ita ſe habent: Ad Sion dice
tur Homo, & homo natus eſt in ea, quo
modo etiam vertit Hieronymus. Ita
nunc reſpondendum eſt, vt ſit ſenſus:
certe quamuis auidi eſſent, racemum
aliquem reliquiſſent. Atque id quidem
in Hebræo eſt manifeſtiſſimum, vbi ha-
betur הלא, quod ſolet fere ſemper in-
terpres vertere: Numquid nō, vt pau-
lo poſt: Numquid non in die illa, dicit
Dominus, perdam ſapientes de Idu-
mæa? Sed demonſtrare volui vſitatum
quoque eſſe, vt Numquid ponatur pro
Numquid non. Illud minutius (neque
enim omnia Latinitatis vitia in tranſla
tione noſtra excuſare volo,) ſe obiter
dicendum, Numquid, non eſſe Barbarā
dictionem, vt multi putant, ſed Latinā
& optimis auctoribus probatam, vt Ci-
cer. in oratione pro domo ſua: Num-
quid igitur his bona Leruli religioni
obligauit? & 2. officiorum: Omnia ne
officia perfecta ſint? Numquid officium
aliud alio maius ſit? & Ouidius:
Lib. 5. *Nūquid Achillaos inter fera prælia fidi,*
Eleg. 6. *Deſeruit leuitas Automedontis equos.*
31 *Quomodo ſcrutati ſunt Eſau.* Diximus
idē eſſe Eſau, & Edom, à quo dicti ſunt
Idumæi. Itaque ſicut Edom vocauerat
Idumæos, ita nunc eoſdem appellat
Eſau, quomodo Iſraelitæ paſſim Iſrael
dicuntur, Moabitæ, Moab, Hammoni-
tæ, Hammon. Loquitur autem cum ad-
miratione, vt amplificet direptionem
magnam rerum Idumæorum, ac ſi dice
ret: Omnes tuas diuitias, & quicquid
reconditum habebas, inueſtigabunt, &
retegent, & in mediam lucem efferent,

A ac diripient. Eleganter autem ſcrutari
& inueſtigare dixit, vt domicilia Idu-
mæorum, qualia ſint: indicet: omnis
Auſtralis regio (vt verbis Hieronymi
vtar) Idumæorum de Eleutheropoli,
vſque Petram, & Hailam (hæc eſt enim
poſſeſſio Eſau,) in ſpecubus habitatiun
culas habet, & propter nimios calores
ſolis, quia Meridiana prouincia eſt, ſub-
terraneis tugurijs vtitur. Quaſi dicat:
Omnia ſecreta tua, & cauernas, & fora-
mina, in quibus habitas, luſtrabūt; Eadē
eleganter dixit Ieremias: Ego vero di-
ſcooperui Eſau, reuelaui abſcondita
B eius, & celari non poterit.* Quærat ali 32
quis quomodo hæc in Idumæos conue
niant, quos conſtat nō fuiſſe ita à Chal
dæis exciſos: vt penitus interierint, præ
ſertim cum paulo poſt dicat: Operiet
te confuſio, & peribis in æternum. De
hac re, quoniam iterum, in diſputatio-
nem redibit, Malachiæ, 1. cuius verba
magis etiam nos vrgebunt, quam Hab-
diæ, nunc hoc tantum dicamus Prophe
tam noſtrum nequaquam affirmare to
tum Idumæorum genus, cum à Chal-
dæis capietur, eſſe extinguendum, ita
vt ne vnus quidem ſuperſit: ſed omnes
C eſſe partim extinguēdos, partim in cap
tiuitatem abducēdos, & omnes eorum
diuitias eſſe diripiendas. Eadem enim,
& his grauiora de excidio Iudæorum di
cta ſæpe legimus in ſuperioribus pro-
phetis, quos tamen ſcimus non omni-
no fuiſſe deletos. Nec vero dubitari de-
bet de vaſtatione à Chaldæis inferēda,
tam Ierem. c. 49. quam Prophetam no-
ſtrum loqui: quoniam per Ieremiam,
qui circa tempora captiuitatis Ieruſa-
lem vaticinatus eſt, poſtquam Nabu-
chodonoſor rex Chaldæorum Ægy-
D ptum, & Idumæos, & plurimas gentes
debellauit, has nationes Dominus mo
re ſuo admonuit, & ipſe de calamitate,
quæ inſtabat, prophetauit, vt cap. 25. vi
demus. Idem iterū facit c. 49. quo etiam
ipſius Nabuchodonoſor nomē nō omi
ſit. Hoc, etiam manifeſtiſſime oſtendit
Habdias: Quia iuxta eſt dies Domini ſu
per omnes gētes, ſicut feciſti ſic fiet ti-
bi, id eſt, cito omnes gentes debellabū-
tur à Nabuchodonoſor, & tunc patie-
ris eadem, quæ paulo ante feceras, in

Iudęos. Quod verò ait: *Et peribis in æternum*, mox exponemus, cum ad id peruentum erit.

33 *Vſque ad terminum emiſerunt te omnes viri fœderis tui.* More Hebræo dicuntur, viri fœderis tui qui tecum fœdere iuncti erāt, perinde atque ſi diceret, fœderati tui, ſicut & viri pacis tuæ, pacifici tui amici tui, vt Pſal. 40. Etenim homo pacis meæ, in quo ſperaui: qui pacē tecum habent, ſicut ſtatim, Qui comedunt tecum: pro quo eſt in Hebræo, viri panis tui. Hoc ergo ait: Nationes, quę tecum pacem inierant, quæ tecum amicitia copulatæ erant, quæ tecum ſæpe comederant, id eſt, quas hoſpitio excipiebas, illudent tibi, teque decipient, cū enim viderint potentiſſimum exercitū Chaldæorum tecum pugnare illi ſeſe adiungent, & te ſimul cum illo vincent, ac te ſimul inſequentur vſque ad terminos, & fines regionis tuæ cum captiuus abduceris, & inde in hoſtilem regionem mittent. Eſt autē adnotanda latens in ſingulis verbis amplificatio, ſingula enim augent. Graue eſt vel à fœdere iunctis decipi, impugnari, grauius, à pacificis: & familiaribus, grauius etiam, ab ijs, qui ſimul comedunt, id eſt, ab ijs, qui quaſi domeſtici ſunt. Chaldæus: A termino in exilio deportarunt te omnes confœderati tui, ſeduxerunt te inualuerunt aduerſum te pacifici tui veſcentes pane menſæ tuæ.

Ponent inſidias ſubter te. Chaldæus: poſuerunt offendiculum ſub te, vt, ſcilicet, offendas, & cadas, & pereas.

Non eſt prudentia in eo. A ſecūda perſona tranſit ad tertiam, quaſi ad alios conuertat ſermonem, vt paulo ante adnotauimus, id eſt: Tunc re ipſa cognoſcetur, quam ſtulti fuerint Idumæi, qui fallacibus amicis freti nullos hoſtes timebant.

34 *Numquid non in die illa, dicit Dominus perdam ſapientes de Idumæa?* Auferam vobis omnem ſapientiam, & prudentiam, vt bonis atque vtilibus conſilijs deſtituti ſuperemini ab hoſtibus. Ita Iſai. 3. Ecce enim Dominator Dominus exercituum auferet à Ieruſalē, & à Iuda validum, & fortem, &c. Et conſiliarium, & ſapientem de architectis, & prudentem eloquij myſtici montem Eſau vocat montes Seir, qui poſſeſſi ſunt ab Eſau, ſed & vrbs Idumæa in monte ſita eſt; & omnis illa regio, quæ ad Auſtrum vergens confinis eſt eremo, præruptis montibus edita eſt, vt ait Hieronymus, recteque appellari poteſt Mons Eſau.

Et timebunt fortes tui à Meridie. Fortiſſimi quique ex tuis, illi etiā, qui ſunt ad Meridiē, id eſt, ad regionē Idumææ Auſtralem, ideoq; remotiores eſſe videbantur ab impetu Chaldæorū, qui ab Aquilone venturi ſunt, pauore magno corripientur. Quod ſi ij, qui & fortiores, & remotiores ſunt, toto tunc corpore cōtremiſcent, quid erit de ceteris ſperandum? Magna hominum multitudo cadet (ſiue vt eſt in Hebræo) excidetur, de monte Eſau, de tota regione Idumæorum. Hoc ſi quidem eſt, quod ait: *Vt pereat vir de monte ſuo*, id eſt, atque ita peribunt quam plurimi de Idumæa.

35 * Quam ſcripturæ conſuetudinem explicauimus, in cap. 2. Amos nu. 9. & in cap. 6 n. 33. Pro eo quod Hieronymus vertit: *Pauebunt fortes tui à Meridie*, Chaldæus apertius, Et contetentur fortes tui habitantes ad Meridiem. Lxx. Hebræam vocem reliquerunt, Et terrebuntur bellatores tui ex Theman, ſed eodem ſenſu. Habet autem multū energiæ verbū יחתו, non enim eſt quouis modo timere, ſed frangi animo, & conſternari, pro quo ſolet Hieronymus vertere, ſuperari, vt 1. Reg. 2. Arcus fortium ſuperatus eſt, id eſt, confractus. Ierem. 50. Confuſus eſt Bel, victus eſt Merodach. Et ibidem: Superata ſunt idola eorum, id eſt, fracta.

Propter interfectionem. Hebræi hæc connectunt cum præcedentibus, vt intereat vir de monte Eſau propter interfectionem, Latini initium faciunt ſequentis ſententiæ, ſed parum nos mouere debet Hebræorum diſtinctio, vt putemus neceſſe eſſe ſententiam inde incipere, vnde ipſi volunt, aut ibi finiri, vbi ipſi finiunt quoniam nec veteres Hebræi, neque Græci, neque vero Latini his punctis, aut notis vtebantur, quibus nos medium, aut clauſulam periodi notamus. Atque ita Hebraica, & Græca, & Latina idem hic initium,

initium atque eundem finem habent, ſi A
recte intelligantur. Ita ergo omnia le-
gemus. *Et timebunt fortes tui à Meridie
vt intereat vir de monte Eſau propter in-
terfectionem & iniquitatem in fratrem
tuum Iacob.* Deinde noua ſententia inci
piet: *Operiet te confuſio, & peribis in æter-*
36 *num.* * Adhunc modum hæc eſſe legẽ-
da in noſtra tranſlatione Hieronymi
commentarius ſatis docet. Idcirco, in-
quit, interibit vir de domo Eſau, & pe-
ribit ſapientia de Idumæa, & prudentia
de monte Eſau, quia interfeciſti ger-
manum & inique feciſti contra fra-
trem tuum Iacob, &c. Deinde Alle- B
gorice de hæreticis exponens, In qua
expoſitione Lxx. verba ſemper expla-
nat eodem modo finiuit ſententiam.
Mox ad literam rediens, ait: Operiet er
go te confuſio & dices: confuſio vultus
mei operuit me, ac peribis, non ad bre-
ue tempus, ſed in æternum. Eodem mo
do diſtinguit, atque exponit Theodore
tus verba Græce tranſlationis. Fortiſ-
ſimi igitur quique trepidabunt, & inte-
ribunt omnes de monte Eſau propter
interfectionem, quia vos ò Idumæi in-
terfeciſtis multos ex Iudæis, & inique
contra illos egiſtis: quemadmodũ enim C
Eſau, ſiue Edom omnes poſteros Eſau
iam appellauit ita nunc Iacob appellat
Iudæos, qui ex Iacob fratre Eſau genus
ducunt, loquitur autem de interfectio-
ne, & iniquitate in Iudæos, cũ capta eſt
Ieruſalẽ à Nabuchodonoſor rege Chal
dæorum, vt latius ſtatim explicabimus.
37 *Operiet te confuſiò.* Mirum in modum
confunderis, plenus eris pudore, atque
ignominia, cum à Chaldæis capieris, &
diripietis, atque id quidem multis gen-
tibus videntibus, atque de tua calamita
te lætantibus, quod te confuſione ma
gna afficiet. Ezec. 35. Hæc dicit Domi-
nus Deus: lætante vniuerſa terra in ſo- D
litudinem te redigam. Hoc ſignificat
operiri confuſione, qui enim operitur,
totus tegitur. Sumpta eſt ab ijs meta-
phora, qui in profundum demergun-
tur, & nuſquam extant, nec ſummo
quidem capite, aut etiam ab ijs, qui to-
ti veſte conteguntur, Pſal. 108. Induãtur
qui detrahunt mihi pudore, & ope-
riantur, ſicut diploide, confuſione ſua.
Et ſuperius: Et induit maledictionem,
ſicut veſtimentum, &c. Fiat ei ſicut ve-
ſtimentum, quo operitur, & ſicut Zona,
qua ſẽper præcingitur. De aquis Ex. 15.
Abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt
in profundum, quaſi lapis. Deu. 11. Quo-
modo cooperuerint eos aquæ maris ru
bri, cum vos perſequerentur.
Et peribis in æternum. Hieronymus:
Non ad breue tempus, ſed in æternum:
æterno enim, quantum in te fuit, fra-
trem vulnere percuſſiſti, &c. Cum di-
cit: *In æternum,* in tempus longiſſimum
intelligamus, ita enim capitur ſæpe
æternum in ſcriptura, vt dicemus in il-
lud Michææ. 5. Et egreſſus eius ab ini-
tio, à diebus æternitatis. Nam idumæos
non omnino periiſſe, cum vaſtati ſunt à
Chaldæis, notiſſimum eſt, & nos, ſi Do
minus conceſſerit, in cap. 1. Michææ
demonſtrabimus.
In die cum ſtares aduerſus eum. Expli 38
cat cauſam illam ſecundam vaſtitatis
Idumæorum: Propter interfectionem
& iniquitatem, in fratrem tuum Ia-
cob. Loquor, inquit, de interfectione, &
iniquitate illa tua in genus Iudæorum:
cum obſeſſi ſunt à Chaldæis, & capti:
Tunc enim tu, qui fratribus tuis, au-
xiliari debueras, Chaldæis te, contra
eos adiunxiſti, & quantum potuiſti, ho-
ſtiliter Iudæos vexaſti, perinde ac ſi
vnus ex Chaldæis eſſes. Quod Idu-
mæis nunc obijcitur, aperte videmus
in Ezec. cap. 35. capta iam à Chaldæis
Ieruſalem: Ecce ego ad te mons Sehir,
& extendam manum meam ſuper te,
& dabo te deſolatum, atque deſertum:
vrbes tuas demoliar, & tu deſertus
eris, & ſcies quia ego Dominus: eo
quod fueris inimicus ſempiternus, &
concluſeris filios Iſrael in manus gla-
dij in tempore afflictionis eorum, in tẽ-
pore iniquitatis extremæ, idest, cum
tandem exciſa eſt vrbs à Chaldæis, vt
Hieronymus expoſuit, & idem in hoc
loco ſenſit. Hinc 3. Heſdr. 4. ſcriptum
eſt, Et tu vouiſti ædificare templum,
quod incenderunt Idumæi, quando
exterminata eſt Iudæa à Chaldæis. Et
quamuis non deſint, qui aliter hæc
velint explicare, tamen, ſi verba Pro-
phetæ attendamus, videbimus neceſſe

eſſe de eo tempore intelligi, quo vrbs A
capta eſt,& in prædam militibus data,
penituſq; euerſa ait enim: Quando ca-
piebant alieni exercitum eius, & extra-
nei ingrediebantur portas eius,& ſuper
Ieruſalem mittebãt ſortem, tu quoque
eras quaſi vnus ex eis. Quod vt iam vi-
dimus,manifeſtius dixit Ezeciel:In tem
pore afflictionis eorum in tempore ini
quitatis extremæ. Sed negabis fortaſſe
de hoc tempore loqui Habdiam , cum
aliquot annis præceſſerit captiuitatem
Ieruſalem: nec videatur probabile re-
prehenſurum in Idumæis,quod nondũ
39 fecerant. * Hac ratione : videtur addu-
ctus Rupertus, vt putaret non poſſe in- B
telligi,niſi de ſpiritualibus Idumæis,id-
eſt,de Iudæis, quoniam cum propheta-
bat Habdias, venerant quidem Idumæi
cum Hammonitis,& Moabitis regnan-
te Ioſaphat,vt caperent Ieruſalem , ſed
omnes re infecta mutuis concidere vul
neribus,vt eſt in 2. lib. Paralipom. cap.
20. Sed facile res poſſet explicari,ſi me
miniſſet prophetiam hanc eſſe, & ad fu
tura tempora pertinere:

--- Nouit namque omnia vates:

(vt de Proteo à maximo poeta dictum
4. Geor. eſt.) *Quæ ſint,quæ fuerint,quæ mox ven*
tura trahantur. C

Quare recte ait Theodoretus : Non vt
facta,ſed vt futura de more prophetarũ
proprio prædicit. Itaque verba præteri
ti temporis,vt paſſim prophetæ faciũt,
ad futurum ſunt referenda. Deſinet au-
tem mirari qui meminerit idem ante
Pſal. 136. multos annos à Dauide fuiſſe prædictũ.
Memor eſto Domine filiorum Edom,
in die Ieruſalem,qui dicũt : Exinanite,
exinanite vſque ad fundamẽtum in ea.
Ac ne dubites hæc à captiuis Iudæis di
ci,qui translati fuerant Babylonem,ini
tium Pſalmi audi:Super flumina Baby-
lonis, illic ſedimus , & fleuimus, dum D
recordaremur tui Sion . In ſalicibus in
medio eius ſuſpendimus organa noſtra.
Quia illic interrogauerunt nos,qui ca-
ptiuos duxerunt nos , verba cantionũ.
40 * Sed de hoc iterum nu. 58. & 59. nunc
ſingula exponamus. Primum ordo ver-
borum huiuſmodi eſt . Eo die , quo tu
ſtabas aduerſus eum,& quo ab inimicis
diripiebatur,tu eras quaſi vnus ex eis:

A Quaſi dicat, Hæc eſt interfectio,& ini-
quitas,quam paulo ante dixi tantorum
tibi malorum cauſam futuram,quod cũ
ab inimicis vaſtabatur , tu erga eũ per-
inde te gerebas , ac ſi Chaldæus eſſes.
Dum ſtares aduerſus eum, nõ ſignificat,
cum contra illum pugnabas , ſed, cum
ſtabas in conſpectu eius , ac ſi diceret:
Si procul abfuiſſes, nihil mirum erat te
illi opem non tuliſſe,neque enim vide-
bas,quãtis malis vrgeretur, at cũ ad eſ-
ſes,cũ in conſpectu tuo eſſet,miſerrim-
ma vrbs,quæ immaniter ab inimicis op
pugnabatur,& diripiebatur, non ſolum
nulla miſericordia commotus es , ſed
B quaſi vnus ex hoſtibus aduerſus eam di
micabas. Conſtat ex Hebræo quod di-
ximus, nam pro , Contra,eſt מנגד, id
eſt, à conſpectu , vel in conſpectu , vt:
Eſt in conſpectu Tenedos. --- 2. Æneid.
Lxx. ἐξ ἐναντίας, ita dictũ eſt Pſal. 50.
Et peccatum meum contra me eſt ſem
per, id eſt, è regione mei , ante oculos
meos Hebr. נגדי : id eſt, In conſpectu
meo . Lxx ἐνώπιόν μου , id eſt, coram
me,in conſpectu meo. Ita etiam dictum
eſt.

-- Italiam contra, Tiberinaque longe 1. Æneid.
Oſtia. --

C *Quando capiebant alieni exercitum* 41
eius . Quando exercitum Iudæorũ iam
victum in captiuitatem, atque in pote-
ſtatem ſuam accipiebant Chaldei:quã-
do per portas iam nemine reſiſtente
irrumpebant, & ſortem mittebant diui
dentes prædam,vt fieri ſolet in vrbium
excidio. Ioelis. 3. Et diſceptabo cum eis
ſuper populo meo , & hæreditate mea
Iſrael,quos diſperſerunt in nationibus,
& terram meam diuiſerunt . Et ſuper
populum meum miſerunt ſortem. Na-
hum. 3. Sed & ipſa in tranſmigratio-
nem ducta eſt in captiuitatem , paruu-
D li eius eliſi ſunt in capite omnium via-
rum , & ſuper inclytos eius miſerunt
ſortem.

Tu quoque eras quaſi vnus ex eis . Tu
quoque, cum indignatione, & cum ad-
miratione quadam dictum eſt. Ita loqui
ſolemus cum iniuria afficimur , à quo Sueto-
maxime ſeruari , aut honorari debui- nius in
mus . Quale eſt illud, quod Iulius Cæ- eius vita
ſar M. Bruto , in ſe cum pugione ir- cap. 82.
ruenti,

ruenti, qui eius filius habebatur, Græce A
quam Latine dicere maluit, vt paucio-
res intelligerent καὶ σὺ τέκνον. Tu etiã
fili?

TROPOLOGIA.

42 Diaboli multa nomina a varijs eius artibus, & modis nocendi.

Si fures introiſſent ad te. Tria aduerſa-
riorum genera commemorat, fures, ſiue
latrones noctis, vindemiatores, Chal-
dæos, ſed in his omnibus dæmones ſalu-
tis noſtræ hoſtes indicantur, videmus
enim apud Dauidem eumdem naturæ
noſtræ inimicum eodem verſu quatuor

Pſal. 90.

animalium nominibus notari à varijs ar- B
tibus & modis nocendi: Super aſpidem,
& Baſiliſcum ambulabis, conculcabis
Leonem, & Draconem. Aſpis enim di-
citur, cum latitans mordet, baſiliſcus, cũ
antequam ad rem veniatur, metu ipſo
tentationis animam occidit, vt baſili-
ſcus viſu: leo, cum palam ferociam oſtẽ-
tat, & vi, atq; contentione confidenter
pugnat, atque dilacerat, quos capit: dra-
co, cum partim calliditate, & blãda pro-
miſſione, partim venenoſa quadam cru-
delitate, & minis nos aggreditur. Ita
nunc eodem fere modo fur dicitur, & la-
tro noctis, vindemiator, & Chaldæus C
Sed quoniam nu. 18. hoſtes in Idumæos
venientes agmina vitiorum interpreta-
ti fuimus, in eis potius hoc explice-
mus, modo id intelligatur, nihil referre
de vitijs ne exponas, an de dæmonibus
eorundem vitiorum auctoribus: eadem
43 enim expoſitio eſt. * Diximus de furibus
eſſe ſermonem, qui clanculum domum
Gradus variarum tentationum.
ingreſsi minis dominum tacere cogunt
& quæ volunt, furantur. Ij ſunt, quidam
Diaboli impulſus, qui furtim animã in-
uadunt, vt aut non ſentiantur, aut certe
minime læſuri videantur: lædunt autem
poſtea vel maxime. Tale eſt vitiũ gulæ, D
quod vtilitatis, aut etiã neceſſitatis præ-
textu honeſte ſe inſinuat amor immodi-
cus mulieris tametſi nõ continuo inho-
neſtus videatur, aut etiam pecuniarum,
& honorum vel certe ſpiritus ipſi, qui
nos ad hæc vitia tentando inducunt, &
ab illis nomina habent, vt ſpiritus gulæ,
ſpiritus fornicationis, ſpiritus auaritiæ
fures dicentur. Sed, vt dixi, de ipſis impul-
ſibus, ſiue operibus loquamur. Fures ſũt,
quia tecte, & doloſe nos inuadunt, & per

A feneſtras ingrediũtur, id eſt, per oculos,
aut alios ſenſus, ſed vbi, inualuerunt, &
quaſi arcem animi tenent, minis, atque
terroribus ei ſilentium indicunt, donec
furentur, quod volunt. Triſtem, & inſua-
uem vitam minitantur, ſi illis voluptati-
tibus careas, nihil vnquam ſine his iucũ-
dum, nihil tolerabile futurum; terretur
his animus, & vincitur. Quid interea fu-
rantur? Ventris ingluuies temperantiã
primum ciborum, deinde caſtitatem au-
fert, ſilentium, grauitatem, conſtantiam
animi aciem, mentis obtundit, & totum
B hominem lethali veneno implet. Ingre-
ditur (inquit Salomon) blande, & in no- Prou. 23.
uiſſimo mordebit vt coluber, & ſicut re-
gulus venena diffundet. * Amor ille pri- 44
mo non inhoneſtus, & caſta quadam ſpe-
cie ſe contegens, vbi conuictu, aut mu-
tua beneuolentia confirmatus tandem
ſe prodidit, quot non profanos ſolum,
ſed etiam Dei templa fœdauit? Si quæris
quid furetur? Audi ſanctum Iob: Ignis Iob. 31.
eſt vſque ad perditionem deuorans, &
omnia eradicans genimina? Quid amor
pecuniæ? Audi Apoſtolum: Qui volunt 1. Timot. 6.
diuites fieri, incidunt in tentationem, &
C laqueum Diaboli, & in deſideria multa
inutilia, & nociua, quæ mergunt homi-
nes in interitum, & perditionem. Radix
enim omnium malorum eſt cupiditas.
Latrones noctis ſunt vitia eadem, aut ſi-
milia iam violentiora, quæ recte noctis
dicuntur, quia, niſi noctu, non inuadunt,
id eſt, cum animus peccatis obſcura-
tus eſt, & tenebris plenus. Nam vitia illa Latrones noctis.
quæ prius velo quodam honeſtatis ſeſe
tegebãt, & animum ſenſim occupa-
bant, ſæpe hominibus valde deprauatis
ita imperant, vt detecta iam, & ma-
nifeſta in apertiſſima flagitia impellant,
ſic libido interdum neque amicitiæ, ne-
D que conſanguinitati parcit; auaritia er-
ga coniunctiſſimos etiam crudelis eſt;
ambitio humana iura, & diuina vio-
lat: & tacere cogunt, quos ſpoliant,
adeo, vt neque per confeſſionem mi-
niſtris Dei aperiant, neque honeſtis
amicis dicere audeant, ſed lucem om-
nimo refugiant. De quibus Iob: Per- 45
fodiunt in tenebris domos, ſicut in die Iob. 24.
condixerant ſibi, & ignorauerũt lucem,
ſi ſubito apparuerit aurora, arbitrantur

 vmbram

culæribus ſuſtuli nequaquam calcator
vuæ ſolitum celeuſma cantabit, id eſt,
non lætabuntur calcatores vuarum fer
tilitate, non ſe ſe mutuo lætoque cla-
more ad calcandum exhortabuntur. Et
Mich.7. Michęas ptopheta nomine ſacerdotum
& miniſtrorum Dei eiulabit: Væ mihi,
quia factus ſum ſicut qui colligit in au-
tumno racemos vindemiæ, non eſt bo-
trus ad comedendnm. Omnes hoſtes,
quos hactenus recenſuimus, vt immaniſ
ſimi ſint, tamen aliquid in anima relin-
quunt, ſed tacite Propheta ſubindicat
reſtare alios immaniores, qui omnia
eius bona crudeliſſime depopulentur,
quos ſignificat in Chaldæis. At Chal-
dæi Hebraice כשדים dicuntur, quod
interpretantur, ſicut dæmones, aut ſi-
cut vaſtatores, idque nomen ab effectu
habent peccata in Chaldęis ſignificata,
ſiue ſpiritus eorum effectores, quod ho-
mines efficiant, omnia bona deteſtan-
tes, atque vaſtantes, & eo perueniat ma
litiæ, vt communem, atque vſitatum
ſceleratorum hominum modum exce-
dentes, & cor impœnitens habētes, ma-
gis iam dæmones, quam homines videā
49 tur. * Quemadmodum enim Ariſtotele
7.Eth.c.1. auctore, virtus quædam eſt communem
hominum virtutem ſuperans, quam he-
roicam, atque diuinam vocamus, qua-
Iliad.24. lem in Hectore Priamus prædicat apud
Homerum, quem deum fuiſſe inter ho-
mines, neque hominis, ſed dei alicuius
filium viſum fuiſſe dicit, quam qui ha-
bent *σείους*, id eſt, diuinos, appellant La-
cones: ſic vitiū eſt huic aduerſum, quod
ſupra hominis conditionem videtur, &
θηριότης ſiue *θηριωδία*, id eſt, feritas, at-
Odyſſ.18. que immanitas vocatur. Tali apud eū-
dem Homerum rex Echetus fuit om-
nium, vt ait, mortalium ſceleratiſſimus,
qui hoſpitibus nares, & aures, & mem-
bra quædam alia abſcindebat, canibuſq;
proijciebat. Tales etiam homines red-
dunt peccata, de quibus nunc loquimur
vt hęreſis, deſperatio, odium Dei, & alia,
quæ hæc aſſectantur. Quare merito cum
admiratione exclamat. ***Quomodo ſcrutati ſunt Eſau, inueſtigauerunt abſcondita eius***: neceſſe eſt enim his graſſantibus,
quidquid boni ſupererat abſconditum,
auferri, atque perdi. Sed dirius eſt

A quod ſequitur.
Vſque ad terminum emiſerunt te omnes viri fœderis tui, &c. Qui opibus abun 50.
dant, & tranquille in hoc mundo viuūt, Diuites
vix credere poſſunt moriendum ſibi eſ- nec mor-
ſe aliquando, nihil putant eſſe quod ſibi tem nec
nocere valeat, nullam calamitatem ti- calamita-
ment, quia contra omnia mala ſatis ſibi tes timēti
præſidij eſſe cenſent in diuitijs, & poten
tia, & quaſi fœdus ſe iniſſe putant cum
morte, & cum ijs omnibus, quæ hominū
vitam infeſtant, ac turbant. Vocē eorum
audimus apud Iſaiam. Percuſſimus fœ- Iſa.28.
B dus cum morte, & cum inferno feci-
mus pactum. Flagellum inundans, cum
tranſierit, non veniet ſuper nos. Hi ſunt
viri fœderis eorum, viri pacis eorum
ſunt honores, & diuitiæ, in quibus maxi
me quieſcebant, & pacem habebant, ſi-
cut ſcriptum eſt: O mors, quam amara Eccli. 41.
eſt memoria tua homini pacem habenti
in ſubſtantijs ſuis. Viri panis eorū qui-
cum comedebant, à quibus nullo, aut
tempore, aut caſu ſeparari poterant,
ſunt voluptates, quas etiam Auguſtinus
ante conuerſionem amicas ſuas voca-
bat. Retinebant me, inquit, nugæ nuga- Lib.8 Cō
C rum, & vanitates vanitatum antiquæ feſſ. cap.
amicæ meæ, & ſuccutiebant veſtem 11.
meam carneam, & ſubmurmurabant: Di
mittis ne nos? & à momento iſto non
erimus tecum vltra in æternum? * Om- 51
nes huiuſmodi falſi amici illuſerunt eis, Eccle. 6.
quoniam, vt ait Eccleſiaſticus, eſt amicus ſecundum tempus ſuum, & nō per-
manebit in die tribulationis, venit mors
quæ illos à voluptatibus auulſit, vene-
runt morbi dolores, lacrymæ, circunde-
derunt eos dolores mortis, & torrentes
iniquitatis conturbauerunt eos. Dolo- Pſal.17.
res inferni circundederūt eos, & præoc-
cupauerunt eos laquei mortis. Venit in- Iſa.28.
D expectata Domini ſententia: ſubuertet
grando ſpem mendacij, & protectionem
aquæ inundabunt. Illæ profecto, de qui-
bus modo dicebamus: Torrentes iniqui-
tatis conturbauerunt eos. Nihil ne præ-
terea? Et delebitur fœdus veſtrum cum
morte, & pactum veſtrum cum inferno
non ſtabit, flagellum inundans, cum trā-
ſierit, eritis ei in conculcationē. Illuſe-
rūt eis ſine dubio omnes, & inſidias ſub
eis poſuerunt, quoniam mortis tempo-

A re diuitiæ, & voluptates, quæ ſemper oblectationem animi, tranquillitatemque pollicebantur, magno cum dolore
Eccle.5. relinquuntur, ſicut ait Salomon. Eſt & alia infirmitas peſſima, quam vidi ſub ſole, diuitiæ conſeruatæ in malum domini ſui, pereunt enim in afflictione
52 peſſima. * Cum igitur Idumæi huiuſmodi à Chaldæis iam capti, in perpetuam gehennæ captiuitatem abducuntur, ab his, quos commemorauimus, amicis deducuntur vſque ad terminum terræ ſuæ, id eſt, vſque ad exitum ex hac vita, qua omnia eorum bona terminantur, & inde emittuntur in terram tenebroſam, & opertam mortis ca-
B ligine. Adiunxerunt ſe Chaldæis, & contra Idumæos pugnarunt affligentes eos, & turbantes, & tunc re ipſa apparuit non fuiſſe ſapientiam in Idumæis, qui tam leuibus, & fallacibus amicis confidebant. In die illa perdidit Dominus ſapientes ex Idumæa, & prudentiam de monte Eſau, quia cum doloribus mortis circumdantur, & in ſtare horam vident, qua ſiut omnia, quibus iucundiſſime perfruebantur, relinquenda, poſſentque pœnitentia præterita peccata delere, atque animarum
C ſuarum ſalutem comparare, dolore exanimati iacent, neque quicquam, niſi de ſalute corporis cogitant, de patrimonio in filios diuidendo, de pompa ſepulturæ, neque quomodo male parta reſtituant, ſed quomodo primogenitos ſuos locupletiores, & nobiliores relinquant. Dolent, quod tot opes, & voluptates deſerant, non dolent, quod opum, & voluptatum verarum auctorem, & largitorem deſeruerint, atque inter hæc ſubito linguæ, mentiſque vſu amiſſo ſæpe moriuntur. Quid his ſtultius, qui tamen acuti, cordatique om-
D nibus videbantur? *Perdidit Dominus ſapientes de Idumæa, & prudentiam de*
53 *monte Eſau.* * Sunt autem in his quidam, qui ſapientiores videntur, & contra pericula fortiores, qui habitant ad Meridiem, & remotiores à periculis ſunt, minus enim frigeſcunt, quàm ceteri, pluſculum & lucis habent, & caloris, diuitijs minus confidunt, mortis ſæpius recordantur. Sed quoniam nunquam penitus Deo adhæſerunt, ſed ſeculum præſens amant, ipſi quoque eodem tempore contremiſcunt, & vix ſui compotes ſunt, tandemque moriuntur in ſtultitia ſua. Quos cum reliqui trementes, & conſilij inopes videant, quomodo non intereant alij de monte Eſau? Quæris tantorum malorum cauſam? *Propter interfectionem, inquit, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob.* Quos nam hi interfecerunt, qui viri pacifici ſunt? Multos profecto exemplo, plures dictis, atque factis. Quot pauperculas virgines violauerunt? quot inopum toros polluerunt, quot in aliorum necem armauerunt? quot peierare coegerunt? quot auaritia ſua in furta impulerunt? Quanta fuit præterea eorum iniquitas in fratrem ſuum Iacob. i. in ſeruos Dei? Omitto oppreſſiones, & rapinas, & iniurias huiuſmodi, ſemper virtutis amatores, tanquam vitæ ſuæ condemnatores, odijs proſequuntur: pœnitentiæ opera rident, religionibus detrahunt, ſi quos ad eas, ac denique ad puriorem Dei cultum, & vitam meliorem vocari vident, quo ſtudio auertunt? quæ ad id commenta excogitant? ſeruaſſe ſibi à magno periculo videntur, quos ad vitam ſuæ ſimilem
54 reducunt. * Filios, ſi auocare à religione non poſſint, perinde lugent, ac mortuos: vixque inter infideles inuenias acerbiores virtutis, & Chriſtianæ perfectionis hoſtes, modo animos, & cogitationes ſuas velint, aut audeãt prodere. Operiet eos confuſio æterna, qui ſemper gloriam quærebant, & peribũt in æternum, quia æternis, quantum in ſe fuit, odijs in fratres ſuos ſæuierunt. Quod autem ſequitur: *In die quo ſtabas aduerſus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, &c.* Allegorice, & Tropologice exponit Hieronymus, vtroque ſenſu ſatis apte: Legimus, inquit, vidimus, quotidieque comprobamus, quando perſecutio contra Eccleſiam oritur, multo peiores perſecutores Iudæos, & hæreticos in Chriſtianos fieri, quàm Ethnicos. Poſſumus extraneos ingredientes portas Ieruſalẽ λογισμοὺς. i. cogitationes peſſimas, dicere, portaſque Ieruſalem, id eſt, animæ quie-

quieſcentis, & videntis Deum quinque A
ſenſus interpretari, per quos introeant
hoſtes, & ſpolia diuidant Ieruſalem. Si
viderimus mulierem ad concupiſcen-
dum, mors ingreſſa eſt per feneſtras no-
ſtras: ſi ſuſceperimus per aures menda-
cium, ac iudicium ſanguinis: per aliam
portam hoſtis ingreſſus eſt: Odoratus
quoque, guſtus, & tactus, ſi vel varijs
odoribus, vel dulcibus cibis vel ample-
xibus delicatis captus fuerit, per alias
portas ingreſſi ſunt aduerſarij, & ſpo-
55 lia diuidunt miſeræ Ieruſalem, &c.* Eo
igitur tempore, quo in animum alicu- B
ius ſerui Dei, quæ erat vrbs electa, in
qua erat templum Domini, mortiferæ
cogitationes per Diaboli calliditatem,
& humanam infirmitatem ingrediun-
tur, atque eam capiunt, & diuitias, quas
habebant, diripere parant, exultant Idu-
mæi, falſi fratres, & hoſtes adiuuant; ru-
mores vbique ſpargunt, facta, atque in-
fecta narrant, & minima quæque am-
plificant, neque quidquã crebrioribus
ſermonibus vſurpant, vt perfectæ vitæ
amatores contemnantur, & infirmis oc-
caſio ruinæ præbeatur, ipſique perdita
ſanctitatis exiſtimatione liberius pec- C
cent. Quod ſi cognatos, aut familiares,
aut etiam filios, quos à perfectione re-
uocare non potuerant, videant iniuria
affici, aut contumelia, non ſolum ſti-
mulos, ſed faces etiam illis admouent
ad vltionem; ſi paupertatem Chriſti ſe-
qui velint, degenerare eos queruntur,
& maiorum ſuorum, atque cognatorũ
gloriam obſcurare, errata liberaliſſime
condonant, & virilis animi, bonæque
indolis eſſe dicunt vt illi minus dein-
ceps peccare formident. Atque hæc fa-
ciunt Idumæi ſtantes in conſpectu ſer-
uorum Dei, & videntes eos ab alienis D
crudeliſſime vexari, patiturque Eccle-
ſia acerrimam non ſolum alienorum,
ſed etiam ſuorum impugnationem, vt
merito quidam ex eius principibus, &
cuſtodibus conqueratur, verſatum ſe
fuiſſe in periculis ex gentibus, & in pe-
riculis ex falſis fratribus. Et in eadẽ epi
2.Corint. 11. ſtola. Nullam requiem habuit caro no-
ſtra, ſed omnem tribulationem paſſi ſu-
mus, foris pugnæ, intus timores: Ete-
nim extra ſe habet Eccleſia, à quibus
A impugnetur, intra ſe, atque in ipſis ſuis
viſceribus, quos timeat tanquam dome-
ſticos hoſtes, & eò nocentiores, quò oc-
cultiores.

HISTORIA.

Et non deſpicies in die fratris tui. Lo- 56
cus eſt difficillimus nam ſi recte ſuperio-
ra enarrauimus, hæc ideo in Idumæos
prophetari quod Chaldæorum in ex-
cindenda Ieruſalem auxiliares milites
fuerint, vt ex ſcriptura ipſa demonſtra-
uimus: obſcuriſſimum eſt ad quod tẽ-
pus referenda ſint hæc: *Et non deſpicies*
B *in die fratris tui*, & quæ ſequuntur. Rerũ
quidem, & verborum contextus exige-
bat, vt de poſtremo excidio Ieruſalem
Prophetã loqui putaremus: Ille enim
fuit dies peregrinationis Iudæ, & dies
perditionis, anguſtiæ, ruinæ, vaſtitatis.
Et ſenſus eſſet: Cum iterum capietur
Ieruſalem à Romanis, nequaquam po-
teris contra Iudæos facere, quod cum à
Chaldæis eſt capta feciſti. Verum nul-
lo modo poteſt ita explanari: horum
enim omniũ ratio redditur paulo poſt:
Quoniam iuxta eſt dies Domini ſuper
omnes gẽtes, ſicut feciſti, fiet tibi, quod
Hieronymus exponit: Ideo iſta non fa-
C cies, quia tu ſimilia patieris, quomodo
multi etiam interpretantur. At quãdo
vrbs euerſa eſt à Romanis, conſtat Idu-
mæos liberos in patria ſua vixiſſe, im-
mo & Iudæis nocuiſſe, quod hic futu-
rum negatur: Nam, vt eſt apud Ioſephũ
lib.4. de bello Iudaico cap.6.&7. vigin-
ti mille Idumæi cum quatuor ducibus
venerunt in Ieruſalem magnãq; ſtragẽ
in vrbe ediderũt, mox & Tito adiuncti
ſũt, vt idẽ ait li.7.c.15.* Dicat quiſpiã, 57
non ad extremam captiuitatẽ hæc re-
ferri debere, ſed ad aliquam earum, quæ
D hanc præceſſerunt, quo tẽpore nondũ
reſtituti erant in patriam Idumæi, ma-
ximeq; ad eam, cuius auctor Antiochus
rex fuit. Sed neque probare nobis potẽ-
rit, qui hoc diceret, idumæos tũc in ca-
ptiuitate mãſiſſe apud Chaldæos, & nos
illi probabimus eodem tempore vixiſſe
eos in patria ſua, & ne tunc quidẽ deſti-
tiſſe inſectari gentem Iudæorum. Ita ſi-
quidem legimus. 1. Mach.5. Et factum
eſt, vt audierunt gẽtes in circuitu quia
ædificatum eſt altare, & ſanctuarium,
ſicut

ſicut prius, iratæ ſunt valde, & cogitabant tollere genus Iacob, qui erat inter eos, & cœperunt occidere de populo & perſequi. Quis dubitet in his fuiſſe Idumæos? præſertim cum ſequatur continuo: Et debellabat Iudas filios Eſau, qui erant in Idumæa, & eos, qui erant in Arabathane, quia circumſedebant Iſraelitas, & percuſſit eos plaga magna. Vbi corrupte legitur Arabathane pro Acrabathena, vt ex Græco conſtat, & ex Ioſepho 12. Antiquit. ca. 11. qui ita de eadem re ſcribit: Quo tẽpore etiam Acrabathenã inuadens multos Idumæos Eſau poſteros interfecit, & deprædatus eſt. Eſt autem Acrabathena vna ex Iudææ toparchijs, vt Ioſephus docet libro 3. de bello. capite 3. & Plinius libro 5. cap. 14. Dicitur etiam Acrabathene confinium Amorrhæorum, auctore Hieronymo in locis Hebraicis.

58 * Ceterum Gloſſa ita interpretatur. *Non deſpicies in die fratris tui*, quoniam cum Ioachim rex captus eſt à Nabuchodonoſor, vel cum tandem vrbs vaſtata eſt regnante Sedecia ab eodem, iam Idumæi capti fuerant. Id ne alicui probabile videatur, longe aliter ſe res habet: nam poſt vaſtatam à Chaldæis Ieruſalem Idumæi ab iiſdem capti ſunt, vt ſuperius numero 38. & 39. demonſtrauimus ex 35. capite Ezecielis, vbi captiuitas Idumæorum prædicitur, poſt euerſionem Ieruſalẽ. Capite enim 32. ſcribitur: Et factum eſt duodecimo anno in menſe duodecimo, &c. Annus autem ille eſt duodecimus tranſmigrationis regis Ioachin, vt ex initio primi capitis ſatis intelligitur. Cum autẽ vndecimo anno Sedeciæ, qui continuo regi Ioachin ſucceſſerat, capta ſit Ieruſalem, vt ex fine 4. libri Regum intelligimus, relinquitur hæc Ezecielem poſt eius excidium ſcripſiſſe. Quare merito in eius capitis initio Hieronymus ait: Omnis autem illius capituli prophetia eſt contra montem Sehir, filiorum videlicet Eſau, & Edom, qui Græca, & noſtra lingua appellantur Idumæi: eo quod tempore neceſſitatis, & anguſtię, quando Iudas capiebatur à Babylonijs, inſultauerint ei, & eiecto populo Iudæorum, ſibi putauerint terram traditam ad poſſidendum.

* Ieremias vero, 59
qui quaſi ordine videtur deſcribere victorias Nabuchodonoſor, docet vaſtatam eſſe ab eo Idumæam poſt Ieruſalẽ: Ierem. 25
Et accepi calicem de manu Domini, & propinaui cunctis gentibus, ad quas miſit me Dominus, id eſt, Ieruſalem, & ciuitatibus Iuda, & regibus eius, & principibus eius, vt darem eos in ſolitudinẽ, & in ſtuporem, & in ſibilum, & in maledictionem, ſicut eſt dies iſta (qua, ſcilicet, à Chaldæis obſidebatur Ieruſalẽ) Pharaoni regi Ægypti, & ſeruis eius, & principibus eius, & populo eius, & vniuerſis generaliter, cunctis regibus terrę Auſitidis, & cunctis regibus terræ Philiſthijm, & Aſcalonis, & Gazæ, & Accaron, & reliquijs Azoti, & Idumææ, & Moab, & filijs Hammon, &c. Lege ibidẽ Hieronymum ſententiam noſtram confirmantem. Ioſephus quidem lib. 10. Antiq. cap. 11. etſi nihil de Idumæa dicat, regna tamen cetera, inter quæ Idumæa ab Ieremia numerata eſt, poſt Ieruſalem debellata eſſe narrat. Quinto, inquit, poſt excidium Ieroſolymitanũ anno, qui fuit regni ipſius Nabuchodonoſori vigeſimus tertius, cum magnis copijs inuaſit Cęleſyriam, qua ſubacta bellum geſſit contra Hammonitas, & Moabitas, & his quoque perdomitis Ægyptum hoſtiliter eſt ingreſſus, &c. Hæc iterum attigi, quoniam ad ea, quæ ſuperius tradidimus, conſtabilienda neceſſaria videbantur.

* Inuitus equidem 60
aliorum ſententijs refutandis immoror, ſed habent multa, quæ falſa ſunt, tantum probabilitatis, vt poſſint vel doctis, & exercitatis imponere. Quidã noſtræ ætatis ſcriptor, vir ſane eruditus ſtellam ſe inueniſſe dicit, qua duce per procelloſum Habdiæ pelagus nauigemus; indicat autem hiſtoriam. 2. Parali. 28. vbi legimus tempore Achaz, qui pater Ezeciæ regis fuit, veniſſe Idumæos, & percuſſiſſe multos ex Iuda, & cepiſſe prædam magnam. De hac Idumæorum victoria initio cum Tyrijs, & Palæſtinis fœdere loqui docet Habdiam, vbi ait: In die cum ſtares aduerſus fratrem tuum, &c. Et omnia, quæ ſequuntur, Et non deſpicies in die fratris tui, vſque ad illud: Quia iuxta eſt dies Domini ſuper

omnes gentes ad eamdem victoriã re- A
fert in hunc ſenſum: vaſtaberis o Edom
à Chaldæis, atque ita vaſtaberis vt non
poſſis Iudæos ſubſannare, & affligere,
ſicut feciſti tempore regis Achaz. Tota
eius in hunc prophetam expoſitio hac
hiſtoria temporis Achaz nititur & pro-
babilis, atque acuta videri poſſet. At,
niſi fruſtra tam multa diximus, facile,
quam falſa ſit, ex dictis deprehenditur.
61 * Cum enim abunde confirmauerimus
Idumæam poſt Ieruſalem fuiſſe vaſtatã
à Chaldæis, quid obſtabat quominus
eadem facerent Idumæi in Iudæos, cũ
obſidebantur à Nabuchodonoſor, & tẽ- B
plum euerſum eſt, quę fecerãt, regnan-
te Achaz? Deinde veniſſe eiuſdem A-
chaz tẽpore Idumæos fatemur, & per-
cuſſiſſe multos ex Iuda & cepiſſe præ-
dam magnam, vt eſt in Paralipomenis.
At in eas Iudææ partes, quæ ſunt Idu-
mææ confines, veniſſe intelligimus,
quod facere latrunculi ſolent, non in
Ieruſalem, quæ in medio Iudææ ſita
eſt, vt ait Ioſephus libr. 3. de bello Iu-
daico cap. 2. & in quam tranſire non po
terant, niſi multis prius vrbibus expu-
gnatis: Nam ſi in Ieruſalem regiam, &
ſacram vrbem penetraſſent, neque ta- C
cuiſſet ſacra hiſtoria, neque tacere vn-
quam ſolet. Ij autẽ, de quibus Prophe-
ta noſter loquitur, & venerunt in Ieru-
ſalem, & ceperunt, & ſortes miſerunt
62 ſuper eam in diuiſione prędarum.* Ego
ita hæc omnia explicanda arbitror: Ne
deſpicias in die fratris tui, ne Iæteris ſu
per filios Iuda, ne magnifices os tuum,
atque ita de reliquis: quoniam iuxta eſt
dies Domini ſuper omnes gentes, ſicut
feciſti ſic, fiat tibi. Itaque tanta eſt diui-
næ miſericordiæ magnitudo vt infide-
les, & induratos Idumæos leniter ad-
moneat, ne ea ſcelera in ſe admittant, D
quæ non niſi grauiſſimis ſupplicijs, &
extrema calamitate ſoluturi ſint. Et
quamuis eadem illis ſupplicia ita præ-
dixiſſe videbatur, vt nulla iam ratione
vitari poſſe multi crederẽt, modo cum
ſcelera prohibet, liberum illis relinquit
tot mala vitare, ſi velint, & ſcit quidem
eos non audituros, ſed facit nihilomi-
nus quod optimi, & beneuolentiſſimi
parentis eſt. Nec vno verbo, aut paucis
monet, ne faciant, ſed ſingula minuta-
tim perſequitur, quæ facturi erant ad-
uerſus Iudæos, vt ſi ante huic vaticinio
non crediderant, tunc ſaltem crederẽt,
cum viderint ſe ſæpiſſime facere, quæ
in eo ſcripta fuerant, & à ſcelere dein-
de abſtineant, intelligentes non minus
vera futura eſſe, quæ de ſupplicijs præ-
dicta erant, quàm quæ de eorum futuris
ſceleribus Propheta prænuntiauerat.
Atque ita optime conueniunt omnia
præcedentia, & ſequentia & locus dif-
ficillimus, non violenter, ſed ad ſcriptu
ræ, & Hebræorum conſuetudinem, &
proprietatem, vt oſtendemus, exponi-
tur. * Ac, ne quis nouam putet, noſtra 63
expoſitio à LXX. interpretibus tradita
eſt, illi enim vertunt, καὶ μὴ ἐπίδῃς, id
eſt, Et ne inſpexeris, quod idem eſt cũ,
Ne inſpicias, vt Actuum 16. Nihil tibi
malefeceris μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κα-
κόν, & huiuſmodi ſunt multa alia ver-
ba, quæ ſequuntur, & Hieronymus pau
lo poſt ad hæc verba rediẽs, futura pro
imperatiuis accepit, ita enim ait: Inter
cetera, quæ feciſti, ne hæc facias, quæ
ſequuntur. Non deſpicies, atque con-
temnes fratrem tuum Iacob, &c. Eodẽ
modo accepit Cyrillus, cuius hæc ver-
ba ſunt: Neque ſpectes ſynagogam eo-
rum, id eſt, ne capias voluptatem ex in-
teritu congregationis, neque preſſos
malis tu grauius oneres. Sed pluribus
fortaſſe ago, quam opus ſit, cum ſit ſcri-
pturæ receptiſſima conſuetudo, vt poſt
אל quod hic ponitur ſemper, & poſt
לא, quæ ſignificant, Non, imperatiuus
non ponatur ſed futurum, quod tamen
apud nos vim imperatiui ſine dubio ha
bet, vt in præceptis Decalogi animad-
uertimus Exo. 20. Non occides, nõ mę-
chaberis, non furtum facies, nõ loque-
ris contra proximum tuum falſum te-
ſtimonium, ac denique in omnibus præ
ceptis, quibus aliquid prohibetur, quo-
rum pleni ſunt libri legis, & propheta-
rum. Si quem autem mouet coniũctio,
Et, quæ redundare iuxta hunc ſenſum
videtur, ſciat apud Hebræos in ſenten-
tiæ initio perſæpe redundare, vt oſten-
dimus in Hoſ. 9. num. 9. Nunc ſingula
explicemus.
Et non deſpicies in die fratris tui. In 64
Hebræo

Hebręo eſt: Et non videbis in dies fratris
tui: etenim Hebræi pro videre bonum di
Videre in bono. cunt videre in bono, vt Pſ. 105. Ad viden
dum in bonitate electorũ tuorũ. i. ad vi-
dendum felicitatem electorum tuorum
Eccle. 2. Vadam, & affluam delicijs, &
fruar bonis Heb. Et videbo in bonis Mi-
ch. 4. Aſpiciat in Sion oculus noſter, id
eſt, aſpiciat Sion. Rurſus videre, ſiue aſpi-
Aſpicere, videre. cere dicitur mores eorumdem Hebræo-
rum, cũ voluptate aliquid ſpectare, quia
euenit, quod nos optabamus quidem. Et
interdũ quidem in bonã partem accipi-
tur, vt Iſai. 60. Tunc videbis, & afflues, &
mirabitur, & dilatabitur cor tuum. Sed
ſæpe in malam, & de victoribus dicitur,
qui hoſtem à ſe victũ iucunde aſpiciunt,
qualis eſt ille aſpectus.

Ouid. 3. Meta. *Dum ſpatium victor victi conſiderat hoſtis.*
Et Æneæ apud Virgilium.
11. Æneì. --- *Hæc ſunt ſpolia, & de rege ſuperbo*
Primitiæ, manibuſq; meis Mezentius hic eſt.

Quare non voluptatem ſolum habet
hic aſpectus, ſed etiam irriſionem, prop-
tereaque nonnumquam à noſtro inter-
prete vertitur, Deſpicere, vt Pſalm. 53.
Quoniam ex omni tribulatione eripui-
ſti me, & ſuper inimicos meos deſpexit
oculus meus. Heb. Et in inimicis meis vi
dit oculus meus. Nũc quoq; legimus in
Habdia: Et non deſpicies in dies fratris
65 tui.* Quamuis mihi proprie dictum vi-
detur. Deſpicies, quod victor, quaſi ex al
to ſpectet hoſtem humi iacentem, atque
ideo Lxx. verterunt ἐπίδῃς quod verbũ
ſignificat Inſpicere, aut ſupervidere. Huc
quoque pertinet illud Pſal. 34. Dilata-
uerunt ſuper me os ſuum, dixerunt, Eu-
ge, euge, viderunt oculi noſtri: & illud
Iſai. 66. Et egredientur, & videbunt cada
uera virorũ, qui præuaricati ſunt in me:
vermis eorum nõ morietur, & ignis eo-
rum non extinguetur, & erunt vſque ad
ſatietatem viſionis omni carni. Et Mich.
4. Aſpiciat in Sion oculus noſter, id eſt,
talis ſit Sion, & tantis miſerijs plena, vt
cum voluptate, & irriſione magna eam
ſpectemus. Ita noſter Habdias, ait: *Et non*
deſpicies in die fratris tui: non videbis cũ
gaudio, & cum irriſione diem calamita-
tis videlicet, & direptionis Iudæorum.
Ideo Lxx. non ignari Hebraicæ locutio-
nis verterunt, Et ne inſpexeris diem fra-
A tris tui. Diem autem Iudæorũ dixit eo- Dies.
rum calamitatem, ſiue punitionis tem-
pus, vt notauit Theodoretus, vt Pſal. 36.
Dominus autem irridebit eum, quoniã
proſpicit, quod veniet dies eius. Iſai 9.
Iugum enim oneris eius, &c. ſuperaſti ſi-
cut in die Madian i. quo Madian ſupera-
tus, & cæſus eſt: idem enim dies dicitur
Domini punientis, & eorum, qui puniun
tur. Denique qualis dies ſit ſequentia de-
clarant. In die peregrinationis eius, in
die perditionis eorum, &c. Ita vt dixi-
mus, accepit Cyrillus verbum videre:
interpretatur enim paulo poſt, Neque
ſpectes ſynagogam eorum, ne capias vo-
B luptatem ex interitu Synagogæ, ſiue
congregationis eorum. Ita etiam Theo-
doretus, cuius hæc ſunt verba neſcio
quo conſilio ab interprete Latino non
reddita: Illud autem, Ne inſpexeris,
ex communi ſumpſit conſuetudine, con
ſueuerunt enim quidam dicere, Inſpexi
quempiam, hoc eſt lætatus ſum, quod cũ
malis luctetur: hoc conſequentia decla-
rant. Et non lætaberis ſuper filios Iu-
da, &c.

In die peregrinationis eius. Nec videas 66
cum voluptate, & irriſione diem pere-
grinationis eius, id eſt, quo captiui abdu-
C centur in alienam terram quod nihil
aliud eſt, quam ne irrideas eos, & ne læte
ris cum videris illos captiuos abduci.

Et non magnificabis os tuum in die angu
ſtiæ. Ne inſultes illis verbis tumidis, & ir
ſione plenis, quando videris eos in angu
ſtias conijci, & captã Chaldæis. Magnifi- Magnificare os, aut dilatare.
care os, aut linguam, & dilatare os, & ma
gna loqui, ſignificant in ſcriptura ſuper-
be, & arroganter loqui, verbiſq. vti infla-
tis, & tumidis, talibus enim ſuperbi vtun
tur, quæ videntur proferri non poſſe niſi
ore dilatato, & ab Horatio vocantur am Horat in arte Poetica.
pullæ, & ſeſquipedalia verba, qualia ſunt
D illa Mezentij.

Dextra mihi Deus, & telum, quod miſſi- 10. Aeneid.
le libro
Nunc adſint, voueo prædonis corpore raptis
Indutum ſpolijs, ipſum te Lauſe trophæum
Aeneæ. ---

Talia etiam ſunt illa Nabuchodono-
ſor, niſi quod illa oris dilatatio, nili in
propria lingua nõ integre ſentitur: Nõ- Dan. 4.
ne hæc eſt Babylon magna, quam ego
ædifica-

A ædificaui in domũ regni in robore for-
titudinis meæ,& in gloria decoris mei?
Hoc rectè intelligitur ex Pſal. 11. Di-
ſperdat Dominus vniuerſa labia dolo-
ſa,& linguam magniloquam,qui dixe-
runt, Linguam noſtram magnificabi-
mus,labia noſtra à nobis ſunt,quis no-
ſter Dominus eſt?Et Daniel. 7. de An-
tichriſto omnia ſibi ſubijcere feſtinãtes
Et ecce oculi, quaſi oculus hominis,
erant in cornu illo, & os loquens ingẽ
tia.Et mox: Aſpiciebam propter vocẽ
ſermonum grandium,quos cornu illud
67 loquebatur.* Idem ſignificat illud. 1.
B Reg.2.Nolite multiplicare loqui ſubli-
mia gloriantes. Cum autem quacun-
que ratione hæc verba dicantur, rectè
id ſignificetur per Dilatare, aut Magni-
ficare os,tum maxime cum aliquis ex-
primitur,in quem dicantur, aut ſuper-
bæ minæ indicantur.Vt Pſal.54.Quo-
niam ſi inimicus meus maledixiſſet mi
hi,ſuſtinuiſſem vtique:& ſi is, qui ode-
rat me ſuper me magna locutus fuiſſet,
abſcondiſſem me forſitan ab eo:vbi Eu-
thymius expoſuit:Impudenter,& mina
citer locutus fuiſſet. Aut cum verba in-
telliguntur, quæ victores victis inſultã-
C tes dicere ſolent,vt:
11.Aeneid. --- *Vbi nunc Mezentius acer,& illa*
Effera vis animi? Et:
En agros,& quam bello Troiane petiſti,
12.Æneid. *Heſperiam, metire iacens.*
Aut quæ alij gaudentes,& irridentes
in eoſdem iactant,vt Iſai.14.Qui te vi-
derint,ad te inclinabuntur, teque pro-
ſpicient,numquid iſte eſt vir,qui cõtur-
bauit regna, qui poſuit orbem deſertũ,
& vrbes eius deſtruxit,&c.Et paulo an-
te·Vniuerſi reſpondebunt,& dicent ti-
bi?Et tu vulneratus es,ſicut & nos,no-
ſtri ſimilis effectus es,detracta eſt ad in-
D feros ſuperbia tua, concidit cadauer
Mat. 27. tuum,&c.Et in Euangelio:Vah qui de-
ſtruis templum Dei: & in triduo illud
reædificas, ſalua temetipſum. Si filius
Dei es,Deſcẽde de cruce.Ita dictum eſt
Iſai. 57. Vos autem accedite huc filij
auguratricis,ſemẽ adulteræ,& fornica-
riæ,ſuper quem luſiſtis? ſuper quem di-
lataſtis os, & eiecistis linguam? Et 1.
Reg. 2. Dilatatum eſt os meum ſuper
inimicos meos,quia lætata ſum in ſalu-

A tari tuo.Quare rectè expoſuimus, Non
magnificabis os, &c. Ne inſultes victis
verbis tumidis,& irriſione plenis.
Neque ingredieris portas populi mei. 68
Etiãſi Chaldæi per portas captæ vrbis
ingrediantur, vt eam diripiant, tu, qui
conſanguineus Iudæorum es, ne illos
adiuues:
Neque deſpicies in malis eius. Eodem
modo accipiendum eſt verbum, Deſpi-
cies, quo num. 64. expoſuimus eodem
etiam legitur in Hebræo, & apud Lxx.
Et non emitteris aduerſus exercitum
eius. Cum turbati,& trepidi fugerint Iu
B dæi,ne patiaris te mitti à Chaldęis vt fu
gientes perſequatis,ac vulneres.In He
br. eſt tantum:Non mittent, & eſt fœ-
mineum verbum:ac ſi eijceret non mit
tent te manus Chaldæorum: ſolemus
enim manu tenere,ac mittere, quos ce
leriter proficiſci volumus.
Neque ſtabis in exitibus. Cum cœpe-
rint fugere per notas ſibi vias, & diuer-
ticula, & calles ad ſolitudinem perfe-
rentes,ne ſtes in biuio, neque venien-
tes expectes in compitis, vt interficias
eos,qui fuerint liberati:Ita Hier. exitus
enim vocat, vbi via in duas, aut tres ſe
C findit, vt Matth. 22. Ite ergo ad exitus
viarum, & quoſcumque inueneritis vo
cate ad nuptias. Atque hoc ſignificat
פרק,vt Lxx.interpretantur,& Hebræi 69
tradunt.* Hæc omnia fecerunt Idu-
mæi,cũ vrbs capta,& euerſa eſt à Chal-
dæis,nam (vt eſt in 4.Reg.c.25.) inter-
rupta eſt ciuitas,& omnes viri bellato-
res nocte fugerunt per viam portæ,quę
eſt inter duplicem murum ad hortum
regis:porro Chaldæi obſidebant in cir-
cuitu ciuitatem. Fugit itaque Sedecias
per viam,quæ ducit ad campeſtria ſoli-
tudinis. Et perſecutus eſt exercitus
D Chaldæorum regem, comprehenditq;
eum in planitie Iericho,& omnes bella
tores, qui erant cum eo, diſperſi ſunt,
& reliquerunt eum.Hic ergo intelligi-
mus Idumæos miſſos eſſe, vt perſeque-
rentur bellatores fugientes, dum exer-
citus Chaldæorum, vt ibi ſcriptum eſt,
duceret Sedeciam regem ad Nabucho-
donoſor in Reblatha: & ante hanc fugã
multos ex eis diſpoſitos fuiſſe in exiti-
bus viarum,vt fugientes impedirẽt,cur

autem

aurē tā minuta perſequatur, dixi n. 62. A

Et non concludes reliquos eius. Reliquos qui in ciuitate manſerint, ne con cludas neque exire prohibeas poſitis
70 per portas cuſtodibus, ne fugere poſſit.

Quia iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes. Caue quidquam horum facias, quoniam cito veniet Domini vindicta ſuper omnes gētes per Chaldeos, & qualia in Iudæos feceris, talia patieris, ſæuietque in te Nabuchodonoſor, vt in ceteras nationes, ſi tu in Iudæos ſæuieris. De hoc loquitur Iere. c. 25. vt ſæpe iam retulimus, & c. 51. ait: calix B aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram, de vino eius biberunt gentes, & ideo commotæ sūt. Hie. vniuerſas quippe nationes, vſq; ad Propontidem, Scythicumque mare, & Ionicum, vel Ægæum Aſſyrij, Babylonijque tenuerunt. Legamus Herodotū & Græcas, barbaraſque hiſtorias, & videbimus, quomodo ſub Babylonijs, & Aſſyrijs impletū ſit hoc, quod dicitur: *Iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes.*

Sicut feciſti, fiet tibi. Ex conditione loquitur, ſi me audire nolueris ſed Iudæos læſeris, & tu à Chaldæis læderis. C Et hoc eſt quod ſtatim ait: Retributionem tuam conuertet in caput tuum.

Quomodo enim bibiſti ſuper montē ſanctum meum. Eadem ſubintelligitur conditio: ſi biberis ſuper montem ſanctum meum, ideſt, ſuper montem Sion, in quo eſt Ieruſalem: & ſuper te bibent omnes gentes. In Hebræo manifeſte legitur nūc שתיתם, bibiſtis, & in Chaldæo, & in quibuſdam Latinis codicibus ad Heb. emendatis. Sed Lxx. & Hier. manifeſte legunt, Bibiſti, ſingulari numero: quomodo etiam habent Latini codices fere omnes: & certe id aptius cum præcedentibus cohæret, vbi ſem- D per ſingulari numero vſus eſt. Ex quo perſpicitur variaſſe olim Hebraica exemplaria, ſed illa caſtigatiora iudicanda ſunt, quæ magis Lxx. Hieronymoque
71 Bibere. placuerunt. * Bibere autem vocat, feſtos dies agere, & cōuiuia lauta inſtruere pro parta victoria, vt victores ſolent vt Hie. & Cyril. & alij exponunt. Itaq; *Super montem ſanctum meum*, perinde eſt, ac ſi diceret, Eo quod montem ſanctum meum cepiſti. Chaldæus: Quemadmodum lætitiam cepiſtis de ſubuerſione montis ſanctitatis meæ, &c.

Bibent omnes gentes iugiter. ſubaudiendum eſt, Super te. Quemadmodum tu lætatus es de ſubuerſione Iudæorum, ita omnes gentes lætabuntur, & epulis, ac vino indulgebunt, cum tu ſubuerſus fueris. Ita Hierony. & Cyrillus. Nec mihi probatur ſenſus Chaldæi, & quorundam Hebræorū: Bibent omnes gentes calicem vltionis, ideſt, à Deo punietur. Nam neque recte conuenit ſimilitudo Idumeorum hilariter potantium cū potione calicis iræ Dei, id eſt, cum ſupplicio aliorū, neq; Idumæis triſte aliquid prædicitur, ſi dicatur plectēdas eſſe ceteras nationes. Deinde quomodo verū eſſe poteſt omnes gentes iugiter eſſe bibituras calicē iræ Dei? Nec rurſus puto omnes gentes dici, quæ cum Nabuchodonoſor Idumæos erāt expugnaturæ, nā quomodo hæ iugiter biberūt ſuper eos? Neq; enim ſemper pro hac victoria conuiuijs vacabāt, cū multas poſtea habuerint, & vtiliores, & glorioſiores: * Sed omnes gētes intelligit Chaldæorum milites, & auxiliares, & Iudæos, &
reliquos omnes Idumæorum hoſtes, à 72
quibus temporibus diuerſi victi, vaſtatique ſunt, vt ſint omnes gentes, aut omnes, quæ aduerſus eos pugnarunt. Etenim poſt Chaldæos grauiſſime vaſtati ſunt à Iuda Machabæo 1. Mach. 5. & 2. Mach. 10. Deinde ab Hircano pontifice Simonis Iudæ Machabæi fratris filio ita domiti, vt circumciſionē, & reliquos Iudæorum ritus accipere coacti ſint, vt eſt apud Ioſeph. lib. 11. Antiq. c. 17. & apud alterum Ioſeph. li. 4. hiſto. Iudaic. c. 4. Atq; ita retinuerunt, & tributa ſoluerunt vſq; ad tēpus captiuitatis, vt poſterior Ioſephus auctor eſt, id eſt, donec Iudæi capti ſunt à Romanis. Poſtremo ab alijs, atq; alijs gētibus bello infeſtati fuiſſe videntur (neq; enim huius rei hiſtoriæ, quod ſciā, extant) donec omnino deleti ſunt, ita vt nullū Idumæorū iam nomen audiatur, nullæ, vt aliarum nationū, reliquiæ ſuperſint. Hoc propheta noſter vaticinatur nunc: *Omnes gentes bibent ſuper te*, iugiter, vincent te diuerſis tēporibus, & lætabuntur de tua ſub-

ſubuerſione: Vinceris ab his, & cum flo
rere incipies: iterum ab alijs vaſtaberis,
deinde ab alijs, donec fũdirus intereas.
73 * Propterea addit: *Et bibent*, ſuper te, *&*
abſorbebunt, deuorabunt te, atq; conſu
mẽt, *& erunt*, ſcilicet, Idumęi, vt Hier.
etiã exponit, *quaſi non ſint*, vel quaſi nõ
fuerint, vtrumq; enim ſignificat לא היו; id
eſt, nullũ relinquetur huius gentis veſti
gium, tranſit enim à ſecũda perſona ad
tertiã, vt fecille ſupra adnorauimus nu.
13. & poſtea ait: Ponent inſidias ſubter
ter te, non non eſt prudentia in eo: & à
ſingulari numero ad pluralẽ, vt ſæpe fa
ciunt prophetæ rem ſignificatã magis
attendentes, quam voces. Vtriuſq. exẽ
pla plurima occurrent in prophetis, vt
Hoſe. 2. Propter hoc ecce ego ſepiam
viam tuã ſpinis, & ſepiã eam maceria, &
ſemitas ſuas non inueniet. Et ſequetur
amatores ſuos, &c. A ſecunda perſona
tranſiuit in tertiã: ſimiliterq; à ſecunda
ad tertiam, & à ſingulari numero ad plu
ralem tranſiit paulo poſt. Et hæc neſci-
ſciuit quia ego dedi ei frumentũ, & vi-
num, & oleum, & argentũ multiplicaui
ei, & aurũ, quæ fecerunt Bahal. Et ibidẽ
à numero tranſit ad numerũ: Et auferã
nomina Bahalim de ore eius, & non re
cordabitur vltra nominis eorũ. Et per-
cutiã eis fœdus in die illa cũ beſtia agri
&c. Et cap. 4 Et viſitabo ſuper eum vias
eius, & cogitationes eius reddam ei Et
comedent, & nõ ſaturabuntur, &c. Hęc
retuli, ne cui aliena à prophetico ſer-
mone noſtra videretur explanatio. Poſ
ſumus & ita exponere cum eodẽ Hier.
Gentes, quæ deuorabunt te, erũt quaſi
non ſint, quia ipſæ ſimiliter ab alijs de-
uorabuntur, nam Chaldęi vaſtauerunt
Idumæos, & vaſtati ſunt à Medis, & Per-
ſæ à Græcis, Græci à Romanis, atque
ita alij ab alijs.

Mutatio perſonarũ in prophetis, & numerorum.

TROPOLOGIA.

74 *Et non deſpicies in die fratris tui*. Dies
hic eſt, vt n. 54. & 55. dicebamus, cum
mortiferis cogitationibus, anima occu-
pata, & capta, in poteſtatem hoſtiũ con
cedit. Tunc exultant Idumæi, ridẽt ſer
uorum Dei ieiunia, orationes, cõfeſſio-
nes, atq; illorũ vitã ſimilẽ ſuæ eſſe vbi-
que vociferantur. Ne, inquit, inſultes ò
Idumæe iuſtis, quos Deus cadere per-

Quã multis modis iniuſti iuſtos perſequantur.

A miſit, vt cautiores, & humiliores exur-
gerent. Ne irrideas, cũ iuſti olim Baby-
lonẽ captiui transferuntur, & in alienã
regionem peregrinantur. Ne læteris ſu
per filios Iuda, quod illi victi ſint, qui
Deũ corde, & operibus confitebantur.
Ne magnifices os tuũ, neq: ingrediaris
portã populi mei. Idumæi os ſuum ma
gnificãt cũ dicũt: Accedite huc ad nos,
vnius generis ſumus omnes, omnes fi-
lij Adã, omnes peccatores ſumus, deſi-
nite ſimulare ſanctitatẽ, deponite perſo
nã. Portam populi Dei ingrediuntur, cũ
Chaldæos, id eſt, dæmones adiuuant, vt
B bona animæ captæ diripiãtur, cõuitijs,
& irriſionibus, & omni iniuriarũ gene-
re proſequentes eos, qui capti ſunt, &
prouocantes, vt per impatientiam pec
cata peccatis addant: vel cũ eos, quouis
modo à pœnitentia ſemouere, & in pe-
iora deducere conantur. * Aduerſus 75
exercitum eorum emittuntur, cum il-
los, qui Diaboli manus, & crudelitatẽ
euaſerant, & ad ſolitudinẽ pœnitentiæ,
in qua Deus animę loquitur ad cor cõ-
fugiebãt, fraudibus, & inſidijs, quaſi pedi
bus cõſequuntur, & pernicioſis perſua-
ſionibus vulnerant, atque in peccatis
C prioribus detinent. Nec ſemel hoc vſu
venit, vt quod per ſe Diabolus facere
non poſſet, per iſtos Idumæos auxilia-
res ſuos perficiat. Negant generoſi ho-
minis eſſe veniam ab aliquo petere, ini
micitias inultum deponere, reddere ali
cui quæ poſſideat, loco, atque honore
excidere, conſanguineorum, & familia-
rium contubernia vitare. Ex his alij in
exitibus ſtant, vt interficiant eos, qui
fugerint, alij concludunt reliquos, ne
fugiant. Lapſus eſt per infirmitatem
in libidinem qui Deo ſeruiebat, ſentit
impetum hoſtium in alia, atque alia
D peccata deturbare feſtinantium, recor-
daturque multo ſibi melius fuiſſe, cum
morem Deo gerebat, nouit diuerticu-
lum, quo ad eum redeat, luget, verberi-
bus ſe, & ieiunijs conficit, vt miſericor-
diam, veniamque obtineat. Prodit Idu-
mæus, prodit fallax amicus in illud di-
uerticulum, negat lugendum, negat ita
pœnitentiæ indulgendum, quæ corpo-
ris vires, ſalutemq; perdit, ſtulto cũ la-
bore cõſumi dicit, & à pœnitẽtia ad de-
licias

licias reuocat, atque in æternum interitum trahit.* Idem faciunt, qui peccata, confiteri volentes impediunt, & in aliud tempus differunt, qui pericula ſua cernentes, & damnoſa colloquia declinare volentes prætextu aliquo retinent, aut à religionis ingreſſu deterrēt, ac priſtinis peccatis, & morti deniq; æternę reddunt: nam pœnitentia, ieiunia, confeſſio, fuga ſæculi, diuerticula quædam erant, quibus illi mortem Gehennæ effugerent. Qui autem in peccato manentibus, & nec dū fugere incipientibus, labores magnos, aut dolores, aut ignominias, aut paupertatem ob oculos ponunt, ſi peccatum relinquāt; ij concludunt reliquos, ne fugiant, & quaſi neceſſitate quadam manere cogunt. Sed veniet dies Domini magnus, & horribilis, & ab iſtis ipſis Chaldæis, id eſt dæmonibus, quibus ſeruiebant, in æternos cruciatus trahētur Idumæi, voluptatem hoſtibus ſuis præbebunt, & erunt quaſi non ſint. Viuent quidem ſine fine, vt ſine fine crucientur, ſed quia vita illa mors eſt, erunt quaſi non ſint

77 Dies, quo homo peccato aſſentitur, quibus nominibus appelletur.

*Illud in his omnibus minime prętereūdum, quibus, qualibuſq; nominibus dies ille appelletur, quo per conſenſum peccati homines à Diabolo capiūtur. Dies perigrinationis dicitur, quia captiui ducuntur, fiuntq; ciues Babylonis, qui ciues erat Ieruſalē ciuitatis dilectæ. Dies perditionis, quia vita animæ, quæ Deus eſt, perditur. Dies anguſtiæ, צרה, id eſt preſſuræ, & coarctationis, quoniam vbi ab anima Deus recedit, coanguſtatur illa, & coarctatur, ac premitur curis, & angoribus quod neq; præſentes voluptates proijcere vellet & videt, ſi non proijciat, æternorum ſuppliciorum diritatem eſſe ſubeūdam. Premitur etiā, quia multa cupit, quæ adipiſci non poteſt, ſæpe etiā contraria. At qui Deo obtemperant nullis anguſtijs coarctātur, ſed in latitudine ſunt, ſicut ait Dauid. (Pſal. 4.) Cum inuocarem, exaudiuit me Deus iuſtitiæ meæ, in tribulatione dilataſti mihi. Et iterum: (Pſal. 118.) Viam mandatorū tuorum cucurri, cum dilataſti cor meum. Dicitur & dies ruinæ, ſiue (quod idem eſt) interitus eorum אידם: quæ enim maior ruina, quàm à morte in vitam, aut quæ verior mors, quàm eſſe ſine Deo? Idem vocabulum vertitur continuo ab Hier. vaſtitas, quia cum Deo priuatur anima, occiditur, & ſpoliatur: Poſtremo dicitur iterū dies צרה, quod vertit Hier. tribulationis, quia magnis doloribus ex eo tempore anima affligitur, & torquetur, meritoq; tot vocabula congeruntur, vt hac amplificatione inexplicabilis illius diei, captiuitatiſq; miſeria vtcumq; intelligatur.

HISTORIA.

Et in monte Siō erit ſaluatio, & erit ſanctus. Omnia vſque ad huius prophetiæ finem, tot ſunt difficultatibus implicata, vt in hoc propheta, nihil: in reliquis vix quidquam inueniatur obſcurius. Nam quidam de Chriſti temporibus hæc interpretantur, & de prædicatione Euangelij, eiuſq, victoria vt Lyra. Burgenſis in additione Habdiæ, Vatab Diony. Carthuſia. Iſidor. Clarius, nam Rupertum in his nō numero, cuius ſemper Allegorica expoſitio eſt: Et plane confirmare videtur eorum ſententiā Augu. 18 de ciuitate Dei, cap. 32. Sed neque ab ea Hiero. omnino abhorret, vt videbimus. Alij, ita vt verba ſonant, interpretantur de felicitate Iudæorum, poſtquam Babylone redierūt. Omitto Iudæos, qui, vt Hier. ait, cuncta, quæ diximus, & quæ dicturi ſumus, futuro ſibi tempore pollicentur, quando pro Chriſto recipient antichriſtum. Et quidquid contra Idumæam interpretati ſumus, illi aduerſus Romanum regnum ſomniant. Quæ deliramenta etiam in recētioribus illorū videre licet. * His ergo omiſſis, vtrumcunque dixeris, in magnas difficultates incides. Nam ſi ad tēporalem Iudæorum felicitatē referas, nunquam populus Iſrael poſt Babylonicam captiuitatem ſolutam ita latos terminos habuiſſe videtur, vt gentium, quæ hic memorantur, terras occupauerit. Neque ex ſcripturis comprobari id poterit, neque ex Ioſepho diligentiſsimo Iudaicarum laudum, & victoriarum ſcriptore. Immo vero videtur prorſus ex ſcriptura redargui hæc ſententia: ait enim Habdi. Et poſſidebunt regionem Ephraim, & regionē Samariæ. At conſtat eos, qui Samariam incolebant,

78 — 79

bāt docēte in tertiis Domino ſeruatore, A
aliegenas fuiſſe,& inimicos Iudęorum,
vt Samaritanæ mulieris verba docent
Ioan. 4. & nos in cap. 1. Hoſeæ. n.97.
abunde demonſtrauimus. Deinde quo-
modo verum eſſe poteſt illud: Et non
erunt reliquiæ domus Eſau, cum num.
56. oſtenderimus in extremo Ieruſalē,
& Iudæorum excidio viginti mille Idu
mæos eum ſuis ducibus in eandem vr-
bem veniſſe? Cōtra, ſi literam omittas,
& ad ſpiritū transeas, quis poſsit crede
re tot nomina hominum, & locorum fi
gurate, & ſpiritualiter eſſe accipienda, B
ita vt dicitur: Et hæreditabunt ij, qui ad
Auſtrum ſunt, montem Eſau, & qui in
campeſtribus Philiſthijm, & poſſidebūt
regionē Ephraim, & regionē Samariæ,
& Beniamin poſſidebit Galaad, &c. nul
lū de his gētibus verbū fieri credamus,
nec Eſau ſit Eſau, neque Ephraim,
Ephraim, neq; Philiſthijm Philiſthijm,
neque Beniamin Beniamin. * Hoc mi-
80 hi perſuaderi nullo modo poteſt, atque
hoc vnum argumentum mihi ſatis eſ-
ſet, ſed ſunt etiam alia. Primum, quod
ita veteres patres interpretati ſunt, vt
Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, C
& Gloſſa vtraque, & Hugo ſancti victo
ris in annotationibus huius prophetæ,
& Hugo cardinalis, & alij è recentiori-
bus. Deinde quod eum ſenſum, quem
verba proprie accepta reddūt, nemo in-
ficiari poteſt Hiſtoricum eſſe, niſi quid
forte contineat, quod à recta fidei mo-
rumque doctrina, aut denique à verita-
te quouis modo abhorreat, alioqui ni-
hil haberemus certum in ſcriptura, ſed
omnia pro libito interpretaremur. Hūc
autem ſenſum adeo nihil habere demō
ſtrabo à veritate rerum geſtarum alie-
num, vt ex ſcriptura potius maxime D
confirmetur. Adde quod qui alterū ſe-
quuntur, laborant in tot nominū pro-
priorum explicatione, nec ſatis dicere
poſſunt quomodo illa ad id, quod vo-
lunt, accommodētur, & cur ita potius,
quam aliter dictum ſit. His argumētis,
quæ ego inter explicandum verba ſin-
gula, dilucidius in oculis, in conſpectu-
que omnium exponam, ita moueor, vt
exiſtimem ſine dubio Prophetam loqui
de rebus geſtis Iudęorum poſt ſolutio-
nem Babylonicæ captiuitatis, ſenſum
autem alterum de tempore Chriſti, &
prædicatione Euangelij, non Hiſtoricū
eſſe, ſed Allegoricū, quamuis olim ali-
ter ſenſeram. Scio magni laboris eſſe
quod nūc ſupereſt, ſed vt ſolent poetę,
cum arduum quippiam in medio ope-
ris occurrit, iterum Muſarum opem in-
uocare, ita ego iterum ſanctum Habdiā
inuoco, & precor, vt quam ipſe horum
ſacramentorum intelligentiam ab Spi-
ritu ſancto, quo plenus erat, accepit eā
mihi ad eadem enarranda, atque in lu-
cem efferenda impetret. Singula igi-
tur exponamus, vt ea ſimul diluamus,
quæ aduerſus hanc explanationē obie-
cimus.

Et in monte Sion erit ſaluatio. Dixerat 81
Idumæos æternum perituros, & futu-
ros eſſe, ac ſi non ſint. ne autem puta-
rent eamdem calamitatem manere Iu-
dæos, atque ita ſuos caſus conſolaren-
tur, ad Idumæorum pœnam, & ad Iu-
dæorum conſolationem ſubijcit: *In mō
te Sion erit ſaluatio*, id eſt, liberatio, atq;
euaſio à morte, & à periculis, hoc enim
ſignificat פְּלֵטָה, hoc eſt, Redibunt Iu-
dæi de captiuitate, & vitatis omnibus
periculis ſalui atque incolumes mane-
bunt in Ieruſalem, inde cum hoſtibus
pugnabunt, & vincent, ditionemque
ſuam dilatabunt. Ne mihi quiſpiā obij-
ciat miſerabili clade eos perijſſe tandē
exciſa vrbe à Romanis, & templo ſolo
æquato, neque enim de eo tempore
Propheta loquitur, ſed de illo, quod re-
ditū de Babylonia conſecutum eſt vſq;
ad extrema tēpora Haſamonęorū quos
vulgo Machabæos vocamus, tūc enim
multū res Iudæorū floruiſſe conſtat. Di
cam etiā, ſi quis de vniuerſo tēpore hęc
dicta eſſe contendat, polliceri Dominū
per Prophetā nō quæ forent accepturi
omnia, ſed quæ ſine dubio accepiſſent,
ſi Dei præceptis fideliter obtemperaſ-
ſent. * Semper itaque in Ieruſalem eſ-
ſet ſaluatio, & eſſet ſanctus, niſi ipſi 82
ſancto ſanctorum, & ſalutis omnium
auctori pertinaciter reſtitiſſent, & to-
ta die expandentem manus ſuas ad po
pulum non credentē, & contradicen-
tē, tandē impie in crucem ſuſtuliſſent.
Ita terminos terrę promiſſionis multo

anguſtiores habuerunt, quam promiſſi
erant, quoniam peccatis ſuis indigni
fuere latioribus, vt docet Hieronymus
in epiſtola ad Dardanum. Ita ex innu-
merabili multitudine, quæ ex Ægypto
profecta eſt, pauciſſimi ingreſſi ſunt in
eamdem terram toties promiſſam, quia
incredulitate ſua Deum irritauerunt.
Vexati etiam ſunt vehementer ab An-
tiocho pro peccatis ſuis: ſed cito per
Dei miſericordiam opera Iudæ Macha
bæi, & fratrum in priſtinam libertatem
reſtituti.

Et erit ſanctus. In Hebræo, קדש, id
eſt, ſanctitas, quod de Deo intelligere
poſſumus, vt Hieronymus intellexit, &
ideo vertit, ſanctus, aut etiam de tem-
plo cuius pars interior vocatur in ſcri-
ptura קדש, id eſt, ſanctitas, aut (vt ver
tit Hier.) ſanctum, ſiue ſancta, ſicut pars
intima קדש הקדשים, id eſt, ſanctitas
ſanctitatum, aut ſancta ſanctorum, vt
Exod. 26. Intra quod pones arcam te-
ſtimonij, quo & ſanctuarium, & ſanctua
rij ſanctuaria diuidētur, id eſt, inter ſan-
cta, & ſancta ſanctorum. Et ca. 31. Oleū
vnctionis, & thymiama aromatum, in
ſanctuario, id eſt, in ſanctis. A parte ergo
totum templum appellatum eſt קדש,
Inde Lxx. tranſtulerunt: Et erit ſanctū,
quaſi dicat, Erit Deus in Ieruſalem, vt
eſſe ſolebat, ſiue (quod idem eſt) erit
in ea templum, in quo Deus habitabit,
& coletur, vt ante captiuitatem.

83 *Et poſſidebit Domus Iacob eos, qui ſe
poſſederant.* Palæſtini ſuperati, & in ſer-
uitutem Iudæorum redacti ſunt, vt pau
lo poſt dicemus, quibus Iudæi aliquan-
do ſeruierant, ſicut legimus 1. Reg. 4.
Cōfortamini, & eſtote viri Philiſthijm,
ne ſeruiatis Hebræis, ſicut & illi ſeruie-
runt nobis, Idumæi quoque tempore
Achaz percuſſerunt multos ex Iuda, &
cœperunt prædam magnam, 2. Paral.
28. & Tyrij; atque Sidonij multos cap-
tiuos habuerunt ex Iudæis. Ioelis 3. ve-
rum quid mihi, & vobis Tyrus, & Sidō,
& omnis terminus Palæſtinorum? Ar-
gentum enim meum, & aurum tuliſtis,
& pulcherrima intuliſtis in delubra ve-
ſtra, & filias Iuda, & filios Ieruſalem vē
didiſtis filijs Græcorum, vt longe face-
retis eos a finibus ſuis. Et Amos. 1. Su-

A per tribus ſceleribus Tyri, & ſuper qua-
tuor non conuertam eum, eo quod cō-
cluſerit captiuitatem perfectam in Idu
mæa, & non ſint recordati fœderis fra-
trum. Et paulo ante dicit idem de Palæ
ſtinis: Super tribus ſceleribus Gazæ, &
ſuper quatuor non conuertam eum, eo
quod tranſtulerint captiuitatem perfe-
ctam, vt concluderent eam in Idumæa.
Omnes has nationes, a quibus, aliquan
do poſſeſſi ſunt, poſſederunt Iudæi tem
pore Machabæorum, vt ſtatim oſten-
demus.

Et erit domus Iacob ignis, & domus Io 84
B *ſeph flamma & domus Eſau ſtipula.* Do-
mum Iacob vocat duas tribus reuerſas
ex Babylonia, vt Iſai. 2. Domus Iacob
venite, & ambulemus in lumine Domi
ni. Domum autem Ioſeph in præludijs,
& ſæpe poſtea, vidimus appellari decem
tribus. Domum igitur Ioſeph nunc vo-
cat eos, qui ex decem tribubus adhæſe-
runt tribui Iudæ tempore Roboham,
& Ezeciæ, & cum ea Babylone reuerſa
eſt in Iudæam, vt interpretatur Hiero-
mus, Quod autem ait: *Erit ignis & flam
ma, &c.* Celeritatem, & efficacitatem
victoriæ indicat, ac ſi dicat: Non magis
ei reſiſtere poterunt Idumæi, quam ſti-
C pula igni, aut flammæ: ſed ſicut ignis
quamuis paruus aut flammula, ſi ſtipu-
læ admoueatur, ſtatim in ea ſuccendi-
tur, & augetur, & late lucet: ita Iudæi,
quamuis pauci ſint, & bellis crebris at-
tenuati facillime ſuperabunt Idumeos,
& in eis ſuccendentur, vt ignis in leui,
& arida materia. Videmus hoc 1. Macha
bæo. 5. Et debellabat Iudas filios Eſau
in Idumæa; & eos, qui erant in Acraba-
thena, quia circumſedebant Iſraelitas;
& percuſſit eos plaga magna. Ac vt in-
telligamus quam proprie dictum ſit:
Erit domus Iacob ignis, &c. continuo ſe-
D quitur: Et recordatus eſt malitiā filio-
rum Bæan, qui erant populo in laqueū,
& in ſcandalum inſidiantes ei in via, &
concluſi ſunt ab eo in turribus, & appli
cuit ad eos, & anathematizauit eos, &
incendit turres eorum igni cum omni-
bus, qui in eis erant. Hos autem Idu-
mæos fuiſſe docet Ioſephus 12. Ant. ca.
11. his verbis; Multos Idumæos Eſau po
ſteros interfecit, & deprædatus eſt, &
princi-

A principis eorum Bæanis filiorum ca-
ſtella vnde Iudæos infeſtabant, vi capta
cæſis propugnatoribus incēdit, ſed vbi
nunc legitur in Latino Ioſepho, Batha-
nis legendū eſt Beanis, ſiue Beā cū enim
in Græco ſit in 1. Machab. βαιάν, facile li
brarius ex iota fecit t. In Græco Ioſe-
85 pho eſt Baan, ſed deeſt iota. * Et lib. 2.
Machab. cap 10. legimus. Hi vero, qui
erant cum Machabæo, per orationes
Dominum rogantes, vt eſſet ſibi adiu-
tor, impetum fecerunt in munitiones
Idumæorum, multaque vi inſiſtentes lo
B ca obtinuerunt, occurrentes intereme-
runt, & omnes ſimul non minus vigin-
tiquinque millibus trucidauerunt: Et
quoniam quidam in duas turres valde
munitas confugerant, confeſtim (in-
quit) duas turres occupauit. Armis au
tem, ac manibus omnia proſpere agen-
do in duabus munitionibus pluſquam
viginti millia peremit. Et 1. Machab. 5.
Et exiuit Iudas, & fratres eius, & expu-
gnabant filios Eſau in terra, quæ ad Au
ſtrum eſt, & percuſſit Chebron, & filias
eius, & muros eius, & turres ſuccendit
igni in circuitu. Pro quibus Ioſephus l.
C 12. cap. 12 ait Iudas autem & fratres cō
tinuabant bellum contra Idumæos vr-
gentes eos vndique, &c. De eodem Iu-
da ſcribit alter Ioſephus lib. 3. hiſtoria-
rum Iudaicarum cap. 19. Iudas vero cō
uerſus percuſſit vniuerſam terrā Edō,
& ſubuertit cunctas ciuitates eorum,
adegitque ad tributum. Et de Hircano
filio Simonis fratris Machabæi hæc tra
dit lib. 4. cap. 4. Et proficiſcens inde ve-
nit in terram Edom, & percuſſit Debi-
ram, atque Mareſam ciuitates Idumæo
rum, humiliauitque ſuperbiam Edom,
ſubijciens eos ſeruituti tributi vſque ad
tempus captiuitatis: vinxit enim, & li-
D gauit eos, compedibuſque circumciſio-
nis conſtrinxit eos circumcidens carnē
præputij eorum, & ab illa die, & dein-
ceps fuerunt circumciſi, & obſeruabāt
legem Iudæorum vſque ad tempus cap
tiuitatis. Idem ſcribit alter Ioſephus li.
86 13. Antiqu. cap. 17. * Hæc omnia præ
dicta fuerant ab Ezeciele capit. 25. Hæc
dicit Dominus Deus: Pro eo, quod
fecit Idumæa vltionem, vt ſe vindicaret
de filijs Iudæ, peccauitque delinquens,
& vindictā expetiuit de eis: idcirco hæc
dicit Dominus Deus: Extendam manū
meam ſuper Idumæam, & auferam de
ea hominē, & iumentum, & faciam eā
deſertam ab Auſtro, et qui ſunt in Dedā
gladio cadent. Et dabo vltionem meam
ſuper Idumæam per manū populi mei
Iſrael, & faciam in Edom iuxta iram
meam, & furorem meum, & ſcient vin-
dictam meam dicit Dominus Deus.

Et non erunt reliquia domus Eſau. Hęc
verba obijci nobis poterant ab his qui-
bus altera expoſitio magis probatur, &
nos iam obiecimus, quomodo enim cō
probari, aut etiam dici poteſt, ita Idu-
mæos vaſtatos fuiſſe à filijs Iſrael, vt
nullæ eorum reliquiæ permanſerint,
cum ex ijs, quæ nos ex ſcriptura, & ex
Iudaicis hiſtorijs deprompſimus, potius
intelligatur multos remāſiſſe? Sed nos
non magno negotio explicauimus, ſi
conſuetudinis ſcripturæ, & communis
locutionis recordari velimus: nullos
enim relinqui dicimus, cum pauci relin
quuntur ex magna multitudine, aut cer-
te cum ij, qui relinquuntur, minime ap
ti ſunt vel ad bellum contra hoſtes ſu-
ſcipiendū, vel ad genus ſuū, & nomen
in poſterum propagandum, vt 4. Reg.
10. *Percuſſit igitur Iehu omnes, qui re 87
liqui erant de domo Achab, in Iezrael,
& vniuerſos optimates eius, & notos,
& ſacerdotes, donec non remanerent
ex eo reliquiæ. Manebat tamen tunc
Ochozias rex Iuda, qui erat de domo
Achab, manebant fratres regis Ocho-
ziæ regis Iuda, 4. Regum 10. Et his quo-
que interfectis manſit Ioas filius Ocho
ziæ. 4. Reg. 11. Ita cum dicit ſcriptura
nullum fore relinquendum ex domo
Iehu, & Ieboham, nō putandum eſt om
nes ad vnum fuiſſe extinctos, ſed pau-
cos relictos eſſe atque eos pauperes, &
abiectos, qui neq; pro domo ſua pugna
re poſſent, neque illam domus dignita-
tem retinere: Similiter cum de vaſtita-
te. Ieruſalem à Chaldęis ita prophetat
Sophonias cap. 1. Congregans congre
gabo omnia à facie terræ, dicit Domi-
nus congregans hominē, & pecus, con
gregans volatilia cœli, & piſces maris,
& ruinę impiorum erunt, & diſperdam
homines à facie terræ. Et extendam ma

num meam ſuper Iuda, & ſuper omnes A
habitantes Ieruſalem: & poſtea. In igne
zeli eius deuorabitur omnis terra, quia
conſummationem cum feſtinatione fa-
ciet cunctis habitantibus terram: Cum
hæc, inquã, & multa huiuſmodi de ea-
dem re prophetæ vaticinantur, non pu
tamus neminem ſuperſtitem futurum,
docet enim ſcriptura fuiſſe multos, ſed
paucos reliquos futuros cũ priori mul-
titudine collatos imbelles tamẽ, & in-
opes, aut captiuos, ita vt aſſerere ſe in
83 libertatem non poſſint. *Non ergo
erunt reliquiæ domus Eſau, quia qui
poſt Iudæ, Hircanique victorias relicti B
ſunt, pauci erant, atque ita imbelles, &
perterrefacti, vt non ſolum tributa red
re ſed circumcidi etiam coacti ſint. Et
hoc eſt quod Lxx. obſcure trãſtulerũt:
Et non erit πυροφόρος, id eſt, ignifer do-
mui Eſau. Vt enim recte explicat Theo
doretus, quia potẽtiã & fortitudinẽ Iu-
dæorum nomine ignis, & flammæ ex-
preſſerat, cum dicit non habituram do
mum Eſau igniferum, ſignificat nullam
vim, aut fortitudinem Idumæis relin-
qui quã explanationẽ ſi Theodoreti la
tinus interpres animaduertiſſet, ne-
quaquã contra auctoris ſui ſenſum pro C
πυροφόρος vertiſſet, Frumentarius. Sed
ad rem. Hanc noſtram interpretatio-
nem, velint, nolint, admittent, qui Idu-
mæos infideles, & Eccleſiæ hoſtes in-
terpretantur. Dicant enim nobis, & tẽ-
pus indicent, quo infideles ita deleti
ſunt, vt ne vnus quidem reliquus fue-
rit, ſiue prædicantibus apoſtolis, ſiue
quouis alio tempore? Cum igitur neceſ
ſario fateri debeant non eſſe reliquias
domus Eſau, quia maxima hominum
pars credidit, & pauci in errore idolola
triæ manſerunt; ipſi aut noſtram inter-
pretationem confirmabunt, aut euer-
tent ſuam. Quid quod cum id, quod vo D
lumus obtinere ab iniquis iudicibus,
non liceret, facile eſſet profecto expo-
nere, Non erunt reliquiæ domus Eſau,
quia etſi à Machabæis penitus extinctæ
non fuerint, tandem extinguentur po-
ſtea, vt nullum Idumæi generis no-
men, aut veſtigium relinquatur, vt di-
ximus num. 72.

Quia Dominus locutus eſt. Ita mihi Do
minus, & alijs prophetis futurũ oſtẽdit.

Et hereditabunt ij, qui ad Auſtrũ ſunt, 89
montes Eſau. Hactenus in offenſo, vt ar-
bitror pede, per viã difficilẽ, & offenſio
nibus plenã proceſſimus, difficilior ta-
men eſt, quæ ſupereſt: non enim appa-
ret quomodo vel probabiliter dici poſ
ſit, Iudæos poſt captiuitatem harum na
tionum terras occupaſſe. Quæ res adeo
Hieronymum mouit, vt pene ad ſpiri-
tualem illam intelligentiam deficere
compulerit, nam paulo ante hæc verba
ait: Quod nos dicimus, aut iuxta hiſto
riam ſub Zorobabel eſſe iã factum, aut
certe iuxta prophetiam, & myſticos in-
tellectus quotidie in Eccleſia fieri. Cũ
autem ad verba, quæ nunc interpreta-
mur, venit: Hoc, inquit, verum factum
ſit, Deus viderit: poteſt enim ex parte
per annos quingentos, vſque ad aduen
tum Chriſti eſſe completum, quod, ſi-
cut certiſſime ſcio, quotidie completur
in nobis, & in regno Eccleſię confir-
matur, &c. Tentemus igitur oſtendere
completa fuiſſe illis quingentis annis
ab exitu ex Babylonia vſque ad Chriſti
aduentum, id quod non admodum dif-
ficile futurũ eſt, ſi ſemel obtinuerimus
omnes has nationes, quas nominat
Propheta, & regiones earum, in pote-
ſtatem Iudæorum redactas fuiſſe: dein-
de ab ijſdem fuiſſe habitatas, tertio ita
eis diuiſas fuiſſe, vt eſt apud noſtrum
prophetam. *De monte Eſau, id eſt, de 90
terra Idumæorum, ſatis ſuperque iam
dictum eſt. De terra Palæſtinorum dubi
tare non poſſumus quin ditionis Iudęo
rum fuerit, cum habeamus manifeſtam
prophetiam Ezechielis cap. 25. Hæc di-
cit Dominus Deus: Pro eo quod fece-
runt Palæſtini vindictam, & vlti ſe sũt
toto animo, interficientes, & implen-
tes inimicitias veteres: propterea hæc
dicit Dominus Deus: Ecce ego exten-
dam manum meam ſuper Palæſtinos,
& interficiã interfectores, & perdã reli
quias maritimę regionis, faciamq; in eis
vltiones magnas arguens in furore, &
ſciẽt quia ego Dñs, cũ dedero vindictã
meã ſuper eos. Quãdo autem hæc pro-
phetia impleta fuerit, docemur 1. Mach.
5. Et declinauit Iudas in Azotũ terram
alienigenarũ (ita enim vocabãt à Iudęis
Palæ-

A Palæſtini) & diruit aras eorum & ſcul-
ptilla deorum ipſorum ſuccendit igne,
& cepit ſpolia ciuitatum, & reuerſus eſt
in terram Iuda. Gazam etiam cepit, vt
auctor eſt Ioſephus filius Gorionis lib.
3. capit. 13. quæ 2. Machab. 10. vbi eadẽ
hiſtoria narratur, dicta eſt Gazara. Nec
dubium eſt Gazam Iudæorum fuiſſe: eã
enim poſt aliquot annos rebellantem
recepit Alexãder Hircani filius, nepos
Simonis fratris Machabæi, vt idem Io-
91 ſephus ſcribit lib. 4. ca. 11. * Regio quo-
que Ephraim, & regio Samariæ Iudæo-
B rum ditionis fuit, Regio Ephraim, vel
terra decem tribuum intelligi poteſt;
quæ in Hoſea, vt iam vidimus, ſæpe ap-
Terra Ephraim. pellatæ ſunt Ephraim à digniſſima tri-
bu regia, ex qua fuit Ieroboham primus
regum Iſrael, vel proprie ea pars, quæ
ſorte obtigit tribui Ephraim. Si terram
decem tribuum intelligi velimus, no-
tius eſt, quam vt probari debeat, eam
fuiſſe Iudæorum: quandoquidem in Ga
lilæa, quæ decem tribuum fuit, nata eſt
ſanctiſſima mater Dei Maria, & in ea-
dem Dominus diu docuit per vrbes Iu
dæorũ. Si autẽ de ſorte tribus Ephraim
C ſermo ſit, vt reuera eſt ea auctore Ioſe-
pho lib. 5. Antiquit. cap. 1 in longum
protenditur à Iordane vſque ad Gada-
ra, in latum à Bethele vſque ad magnũ
campum Galilææ; In hac teſtatur ibi-
dem eſſe vrbẽ Sichima, quæ vt ait Hiero
nymus in Traditionibus Hebraicis in
Geneſin, ab Hebræis dicta eſt Sichem,
vrbs Samaritanorum, & poſtea reædifi-
cata Neapolis appellata eſt hodie à Sar
racenis B ſonantibus pro P. Nablos vo
catur, aut certe prope eius ruinas ædifi
cata eſt Neapolis. Idem Hieronymus
hic docet in regione Ephraim eſſe Nea
D polin, iuxta quam eſt mons Garizim.
Quare nõ eſt dubiũ, quin regio Ephraim
omnino ad Samariam pertineat, & idẽ
ſit, *Regionem Ephraim*, & *Regionem Sama
ria*, ac ſi diceret, Regionem Ephraim, &
quidquid prætereа reſtat Samariæ. * Sa-
92 mariam autem eiſdem temporibus ſu-
peratam, & captam à Iudæis fuiſſe fa-
cile demonſtrabimus ex Ioſepho Go-
rionis libro 4. cap. 4. vbi de Hircano,
quem iam ſæpe nominauimus, hæc me
moriæ prodidit: Hinc abiens venit
contra Sichimam, & percuſsit eam, eo
quod non aperuiſſet ei. Percuſſit quo-
que montem Garizim, & ſubuertit tem
plum, quod fecerat Sanabalat ſocer Ma
naſſis ſacerdotis fratris Iddo principis
ſacerdotũ, & ſubuertit ipſum anno du-
centeſimo poſtquam conditum fuerat
ex fundamẽtis, percuſſit præterea Chu
thæos de monte Samariæ, &c. Chu-
thęi ſunt, quos miſit rex Aſſyriorum in
Samariam, vt pro decem tribubus ad
Medos tranſlatis eam regionem tene-
rent. Et cap. 5. conuerſus itaque rex ve-
nit in Samariam, obſeditque eam anno
vno, & tradidit eã Deus in manũ eius.
Qua obtenta percuſſit in ea omnes ma
ſculos, & euertit cuncta habitacula eo-
rum. Eadem narrat alter Ioſephus 13.
Antiqu. cap. 17. & 18. Hoc pręterea ad-
dens: Non contentus vrbem capere,
etiã ſolo illã æquauit inductis illo tor
rentibus, quorum eluuie ita cuncta fœ-
data ſunt, vt ne veſtigium quidẽ ſuper-
eſſet eius vrbis, &c. * Terram etiam 93
Galaad recuperauerunt filij Iſrael, vt
ex. 1. Mach. 5. manifeſtum eſt: Et conuer
tit, inquit, Iudas, & exercitus eius viam
in deſertum Boſor repente, & occupa-
uit ciuitatem, & occidit omnem maſcu
lum in ore gladij, & accepit omnia ſpo-
lia eorum, & ſuccendit eam igni, &c.
Eſt autem Boſor vrbs Galaaditarum,
vt in eodem capite paulo ante dictum
erat. Et poſtea: Et diuertit Iudas in Ma
ſpha, & expugnauit, & cepit eam, & oc-
cidit omnem maſculum eius, & aſſum-
pſit ſpolia eius, & ſuccendit eam igni.
Inde perrexit, & cepit Caſbon & Ma-
geth, & Boſor, & reliquas ciuitates Ga-
laaditidis. Et quoniã Hieronymus in-
terpretatur, *Et poſſidebit Galaad*, id eſt cũ
ctam poſſidebit Arabiam, quæ prius vo
cabatur Galaad, & nunc Geraſa nuncu Galaad.
patur: qui legerunt hiſtorias rerum Iu-
daicarum non ignorant totam hãc ter
ram, aliaſque ei proximas poſſeſſas à
Iudæis fuiſſe. De Ariſtobulo enim Hyr
cani filio ſcribit Ioſephus filius Go-
rionis libr. 4. cap. 9. Fleuerunt autem
eum omnis Iuda, quoniam dilexerunt
eũ Iudæi, eo quod dilataret terminos:
nam deuicit gentem magnam, nempe
Ituræos, & circumcidit præputium,

eorum, ſubiecitque eos poteſtati Iudæo
rum. Et capit. 10. narrat Alexandrum,
qui Ariſtobulo fratri ſucceſsit ingreſsũ
in planitiem Syriæ cepiſſe Geraram cũ
viculis ſuis, & Hemath, & vicos eius.
94 * Idẽ affirmat de Ariſtobulo alter Ioſe
phus 13. Antiq. cap. 19. magnamq; Itu-
ręæ partem attributam ab eo eſſe dicit
ad Iudęę limites, & eius habitatores cõ
minatione exilij coactos eſſe circum-
ciſionem, ceteroſque Iudaicos ritus ad-
mittere, atque hæc Strabonis auctorita
te confirmat. Idem de Alexandro etiã
narrat eodem lib. cap. 21. niſi quod Ga
daram dicit ab eo captam in Cœleſy-
ria non Geraram, ſed in Ioſepho Gorio
nis propter litterarum Hebraicarum
magnam ſimilitudinem facile R. pro D.
poſitum eſt. De eodem Alexandro tra-
dit Ioſephus Gorionis lib. 4 cap. 12. &
alter Ioſephus 13. Antiquit. cap. 23 ce-
piſſe cum Dion, Eſſam ſiue Haſmonam,
Gaulanam (vnde Gaulanitis regio di-
cta eſt) non procul à Galaad, & Seleu-
ciam, Gamalam, & vallem, ſiue collem
Antiochi, quæ maxima vrbs fuit. Et Io-
ſephus 13. Antiquit. capit. 21. deuictis
deinde Arabibus tributa Moabitis, &
Galaditis imperauit, & Amathuntem
diruit non audente Theodoro manus
conſerere. Supereſt nunc, quod ait Pro
pheta Iudæos poſſeſſuros fuiſſe omnia,
quæ Chananæorum erant, vſque ad Sa
reptam. Eſt Sarepta vrbs Sidoniorum
maritima inter Tyrum & Sidonem. Vt
docet Ioſephus 8. Antiquit. capi. 7. vbi
Elias paſtus eſt à vidua, loquiturq; maxi
me Habdias de maritimis vrbibus à ter
ra Palæſtinorum vſque ad Sidonem,
quæ ſunt Iamnia, Ioppe, Dor, Cæſarea
Palæſtinæ, quæ olim Turris Stratonis
nuncupata fuit, Ptolemais, ſiue Acon,
Tyrus, Sarepta, quas vniuerſas poſſide-
re Iudæi. Iamniam quidem, & Ioppen
cepit Mach 2. Mach. 12. Tyrũ, & Sidoné
Ariſtobulus filius Hyrcani, de quo Ioſe
phus Gorionis lib. 4. cap. 7. Et ipſe ap-
pellatus fuit rex magnus eo quod pluri
mum dilatauerit terminos, expugnaue
rit Tyrum, & Sidonem, ſtraueritq; ani-
mas innumeras, & circumciderit car-
nem præputij deuictorum, ſubiecerit-
que eos Iudæis donec venit Pompe-

A ius princeps militiæ Romanorum. * Al 95
ter vero Ioſeph. 13. Antiq. cap. 20. ſcri-
bit Alexandrum expugnaſſe Ptolemai-
dem ſoluſque è maritimis tunc ei oppu
gnandas ſuperfuiſſe Turrim Stratonis,
& Doram, & Gazam, & Ptolemaidem.
Deinde capit. 21. refert eum in mariti-
mo tractu expugnaſſe Raphiam, & An-
thedoné, quam poſtea Herodes Agrip-
piadem vocari voluit, & Gazam. Sed vt
omnia, quę hactenus dicta ſunt, confir-
mentur, & manifeſte videamus imple-
ta eſſe tempore Haſamonæorum, quod
noſter Propheta vaticinatur, ſubſcribã
B verba Ioſephi ex 13. Antiquit. cap. 23.
Per hæc tempora (inquit de Alexan-
dro loquens) iam & Syrorum, & Idu-
mæorum, & Phœnicum vrbes tenebãt
Iudæi: ad mare Stratonis Turrim, Apol
loniam, Ioppem, Iamniam, Azotũ, Ga-
zam, Anthedonem, Raphiam, Rinoco-
luram: in mediterraneis per Idumæam
regionem, Adora, & Mariſſam, totamq;
Samariam, & montes Charmelum, ac
Itabyrium: ad hęc Scytopolim, Gada-
ra, Gaulanitidem, Seleuciam, Gabala,
& Moabiticas vrbes Heſebonem, Meda
bam, Lebam, Oronas, Telithonem, Za-
C ram, Aulonem, Cilicum, Pellam. Et Io-
ſephus Gorionis lib 4. cap. 12. de eodẽ
tempore ſcribit, In diebus illis fuerunt
Iudæi potentes per omnem terram Sy
riæ, dominiumque habuerunt in regio
palatio terræ Edom, & in vniuerſa ter-
ra Moab, atque Hammon, & in omni
terra Arabiæ vſque ad petram deſerti.
Deinde enumerat vrbes maritimas, &
reliquas, vt & Ioſephus. Denique Hero
de regnante vniuerſa hæc in poteſtate
Iudæorum fuere: Auguſtus enim eius fi
lijs totam patris ditionem diuiſit, dimi-
dium Archelao dedit, hoc eſt Iudæam,
D Idumæã, Samariam, dimidiũ Herodi An
tipę, ac Philippo adiudicauit, Antipæ qui-
dem Galilæam, & regionem trans
Iordanem, Philippo vero Batanæam,
Trachonitidem, & Auranitidem, vt au-
ctor eſt Ioſephus lib. 17. Antiqu. cap.
13. & lib. 2. de bello Iudaico. ca. 4. Vbi
ergo ſunt, qui negabant Iudæorum di
tionem poſt captiuitatem tam late
patuiſſe, & ad ſpirituales ſenſus con-
fugiebant? * Alterum ad Prophetæ 96
intelli-

A intelligentiam videtur deſiderari, habi
taſſe in his regionibus Iudęos: at hoc
neceſſarium nō eſt, tantū enim eos poſ
ſediſſe atque hæreditaſſe dicit, non ha-
bitaſſe. Sed hoc quoq; vt nihil deſidere
tur, oſtendemus. Sophonias c. 2. manife
ſtiſſime vaticinatur terram Palæſtino-
rum inhabitandam eſſe à Iudæis reuer-
ſis ex captiuitate Babylonica. Ita enim
ait: Quia Gaza deſtructa erit, & Aſca-
lon in deſertum, Azotum in meridie
eijcient & Accaron eradicabitur. Væ
qui habitatis funiculum maris, gens
perditorum, verbum Domini ſuper vos
B Chanaam terram Palæſtinorum, & di-
ſperdam te ira, vt non ſit inhabitator.
Et erit funiculus maris requies paſto-
rum, & caulæ pecorum, & erit funicu-
lus eius, qui remanſerit de domo Iuda,
ibi paſcentur in domibus Aſcalonis, ad
veſperam requieſcēt; quia viſitabit eos
Dominus Deus eorum, & auertet cap-
tiuitatem eorum. Funiculum dicit futu
ram eius, qui remanſerit de Iuda, quia
eis ſorte diuidenda erat per funiculum,
vt olim fiebat. Quare in tam manifeſta
prophetia non erat, cur Hieronymus
quodam modo dubitaret, vt & in hac
C noſtra fecit Factum, inquit, nec ne ſit,
Deus viderit. Nam ſi ille Prophetæ ſen
ſus eſt, quem ipſe nobiſcum expreſſit,
non poteſt dubitari impletam fuiſſe
prophetiam: alterum vero neque ipſe
affert neque ſi afferat, verba patientur.
97 * Sed eſt animaduertendum Iudæos nō
penitus eieciſſe veteres habitatores,
ſed inter eos habitaſſe, ſicut capta Ieru-
ſalem manſere Iebuſæi, & gentiles erāt
in Galilæa, & in alijs locis Iudæorum.
Ex quo ſoluitur illa obiectio. Samarita-
nos hoſtes Iudæorū fuiſſe, vt ex Ioan.
4. intelligitur: nihil enim obſtat, in ea
D regione, ſicut & in ceteris, & Iudæos vi
xiſſe, & Samaritanos hoſtes Iudęorum,
vt mox dicemus. Sed confirmemus id,
quod propoſitum eſt. 2. Machabæ. 12.
Ioppitæ vero tale quoddam flagitium
perpetrarunt: rogauerunt Iudæos,
cum quibus habitabant, aſcendere
ſchaphas, &c. Et poſtea. ſed cum co-
gnouiſſet & eos, qui erant Iamniæ, vel-
le pari modo facere habitantibus ſecum
Iudæis, Iamnitis quoque nocte ſuper-

A uenit. Et 1. Machab. 5. Et congregatæ
ſunt gentes, quæ ſunt in Galaad aduer-
ſus Iſraelitas, qui erant in finibus eorū.
Et plenius poſtea: Et occurrerunt eis
(Iudæ Machabæo, & fratri Ionathæ)
Nabuthæi, & ſuſceperunt eos pacifice,
& narrauerunt eis omnia, quæ accide-
rant fratribus eorum Iudæis in Galaa-
ditide, & quia multi ex eis comprehenſi
ſunt in Baraſa, & Bolor: & in Ali-
mis, & in Caſphor, & Mageth, &
Carnaim. Hæ omnes ciuitates mu-
nitæ, & magnæ. Sed in ceteris ciuitati-
tibus Galaaditidis tenentur compre-
B henſi, &c. * Ex quibus videmus etiam 98
ante tempora Machabæorum cepiſſe
hæc impleri Ioſephus quoque Gorio-
nis lib. 3. cap. 17. ſcribit Iudæos ſimul
cum Macedonibus habitaſſe in vrbibus
maritimis à Gaza vſque ad Aconem,
quæ Ptolemais dicitur, Auctor Anti-
quitatis Iudaicæ Ioſeph. lib. 13. cap. 19.
hæc tradit: Et Hircani quidem res ge-
ſta ſic ſe habent. Accidit autem hoc tē-
pore, vt non Ieroſolymis ſolum, ſed &
apud Alexandriam, reliquamque Ægy
ptum, & Cyprum fortuna aſpiraret Iu-
dæorum ſucceſſibus. Quæ ideo retuli.
C vt liqueat eo tempore per multas alias
nationes fuſos fuiſſe Iudæos, pręſertim
cum poſt non multos annos ſcriptum
ſit: Erant autē in Ieruſalem habitatores
Iudęi viri religioſi ex omni natione, quę
ſub cœlo eſt. De Samaria minus hoc
fortaſſe credibile videbitur, cū nō cou
terentur Iudęi Samaritanis, ſed eos exe
crarentur, at & in hāc colonias deduxe
re Iudęi creſcente in dies eorū multi-
tudine. Ioſephus. 13 Antiquit cap. 17.
Mariſſam, docet eſſe vrbem Idumæo-
rum, & cap. 18. Hircanum obſediſſe
ait vrbem Samariam quod Mariſſenos
D colonos Iudæorum, & ſocios iniu-
ria affeciſſent. Prętetea Ioann. 3. ſcri-
ptum eſt: Erat autem & Ioannes ba- Acto. 2.
ptizās in Ænon iuxta Salim, quia aquę
multę erant illic, & veniebant, & bapti
zabantur, Salim, ſiue Salē, (vtroq; enim Salim.
modo dicitur) vrbs eſt Samarię iuxta Si
chē, de qua Gen 33. Tranſiuitq; in Salem
terram Sichimorū, quę eſt in terra Cha
naā. Si autem Ioannes in Samaria ba-
ptizabat, non poteſt dubitari, quin mul

ti Iudæi fuerint in Samaria, qui venie-
bant ad baptiſmum, neque enim Ioan-
nes gentiles baptizabat, nam ſi id fe-
ciſſet, Iudæorum animos vehemen-
à ſe abalienaret. Ea re neque Dominus
Matth.10 apud Samaritanos morabatur, & apo-
ſtolis præcepit: In ciuitates Samarita-
norum ne intraueritis. Deniq; cum Sa
maria de regno Herodis eſſet, & poſtea
Archelai, atque inter Iudæam, & Gali
læam, quæ à Iudæis incolebatur, inter-
ciperetur, quomodo in ea non habita-
rent Iudæi, qui per varias, externaſque
99 prouincias diſperſi erant.* Cum igitur
iam demonſtrauerimus regiones, quas
Propheta nominat, & poſſeſſas, & habi-
tatas fuiſſe à Iudæis, tertium, quod re-
ſtabat explicandum, difficile nõ eſt, cur
his potius, quã illis data eſſet hæc por-
tio, aut illa nam ſemper quantum licet
in viciniora loca deducuntur coloniæ,
& ratio habetur eorum, quibus terra di
uiditur, vt quiſq; eam potius accipiat,
quæ proxima eſt, quam quæ remotior.
Etenim Idumæa, quæ Auſtrali terræ
promiſſionis parti, id eſt, Iudææ, adiun-
cta eſt, non erat Galilæis, attribuenda,
qui multum diſtant, ſed Iudæis, atque
illis maxime, qui ipſius Iudææ Auſtra-
lem partem incolunt. Idcirco ait: *Et hæ
reditabunt ij, qui ad Auſtrum ſunt, mon-
tem Eſau.* Terra Palæſtinorũ, quæ quin
que nobiles vrbes habet, Gazam, Aſca-
lonem, Azotum, Accaron, Geth data
eſt Iudæis, qui campeſtrem regionẽ te-
nebant, eam videlicet, quæ circa Eleu-
theropolin eſt, vt quidam referente
Hieronymo, interpretantur, qui mihi
magis placet, quoniam hæc propior eſt
Palæſtinis, quàm illa, in qua erat Lidda,
quæ poſtea dicta eſt Dioſpolis, & Em-
maus, quę Nicopolis nũcupata eſt. Sed
& hæc non admodum diſtat à Palæſti-
nis, & forte de vtraq; locutus eſt Pro-
pheta. Eiſdem data ſunt oppida quon-
dam tribus Ephraim; & reliqua Sama-
ria, quæ illis ab Oriente vicina ſunt.
Tribus Beniamin, quæ protendebatur
vſque ad Iordanem. Vt videmus Ioſue
18. data eſt terra Galaad vltra Iordanẽ.
100 *Hanc regionum diuiſionẽ docet nos
Habdias, quemadmodum & ex Sopho-
niæ cap. 2. didicimus, terram Palæſtino

A rum funiculo dimenſam fuiſſe Iudæis,
quod ex alio ſcripturę loco non diſci-
mus, ſolet enim ſcriptura hiſtoriæ ali-
bi narratę aliquid alijs in locis addere,
vt adnotauimus Hoſeæ 10. cap. nu. 53.
Multa etiam vaticinantur prophetæ,
quæ non dubitamus impleri debuiſſe,
etiam ſi quo tempore, aut quomodo im
pleta ſint ſcriptura non narrat. Hag-
gæus, Zacharias, Malachias multa ab e-
xitu ex Babylone, vſq; ad Chriſti aduen
tum futura prædicunt, quorum ſcriptu
ra non meminit, quoniam libri Heſdrę
& Machabęorum, qui toto hoc tempo
re conſcripti ſunt, paucorum annorũ
B hiſtoriam continent, cum quingenti, &
eo amplius ab his prophetis ad Chri-
ſtum vſque numerentur.

*Et tranſmigratio exercitus huius filio-
rum Iſrael.* Cetera iam ſunt explanata
tantum explicari oportet quę nam ſit
hæc tranſmigratio exercitus filiorum
Iſrael: Mihi Hieronymi, & Cyrilli pro-
batur interpretatio, tranſmigrationem
dici eos, qui iuxta Heſdræ, & Nehemiæ
volumen, de Babylone reuerſi ſunt in
Iudæam. Senſus ergo eſt, Tranſmigra-
tio illa, ſiue illi captiui, quos videbitis
ò Idumęi transferri Babylonem, & ip
C ſe idem exercitus filiorum Iſrael, qui ca
ptus ducetur in exilium, non ſolum in
patriã ſuam reuertetur, & quæ dixi, ca-
piet,* ſed plura etiã poſſidebit quã an- 101
te poſſederat. Poſſidebit totã illam orã
maritimã, quæ olim fuerat Chananæo-
rum, vſque ad Sareptam, quod illi ante
captiuitatẽ non contigerat, vt poſſide-
ret Tyrũ, & Sareptam, vt ex verbis Do
mini Luc. 4. aperte cognoſcimus. Ne-
mo propheta acceptus eſt in patria ſua.
In veritate dico vobis, multæ viduæ
erãt in diebus Eliæ in Iſrael, & ad nullã
D illarum miſſus eſt Elias, niſi in Sarepta
Sidoniæ ad mulierem viduã. Non ergo
pertinebat ad Iſrael, ne Tyrus quidẽ,
quæ propior erat filijs Iſrael: Scimus
enim ex 3. Reg. 5. regem ſuum habuiſſe,
eumq; ethnicum, atque amicum Daui-
dis, & Salomonis, & ſæpe reges Tyri in
ſcriptura memorãtur, tã in hiſtoricis,
quam in propheticis libris alieni à ge-
nere Iudęorum. Chananęos antẽ poſ-
ſediſſe olim totã illam oram maritimã,

quę

quæ à Græcis poſtea Phœnice dicta eſt, A
in qua ſunt Tyrus, & Sidon, ſpeculato
res à Moſe miſſi docent. Num. 13. Cha-
nanæus, inquiunt, moratur iuxta mare,
& circa fluenta Iordanis, & Ioſue 5. ſcri
ptum eſt: Poſtquam ergo audierũt om-
nes reges Amorrhæorum, qui habita-
bant trans Iordanem ad Occidentalẽ
plagam, & cuncti reges Chanaam, qui
propinqua poſſidebãt magni maris lo-
ca, &c. Vbi etiam Lxx. pro reges Cha-
naan, verterunt, reges Phœnices, vnde,
& mulier, quæ Matthæi 15. Chananæa
vocatur, Marci. 7. dicitur Syrophœniſ- B
102 ſa. * Sed quæſtio difficilis occurrit, cur
Propheta dixerit: *Vſque ad Sareptam*,
cum verba Ioſephi. 13. Antiq. cap. 23.
retulerimus: Iam & Syrorum, & Idu-
mæorum, & Phœnicum vrbes tenebant
Iudæi, &c. non ſolum vſque ad Sareptã
ſed vltra etiam? Reſponderi poſſet non
omnes Phœnicum vrbes tenuiſſe: nam
neq; Syrorum omnes tenebant. Itaque
Sidon ex hoc numero deduci poterit.
Sed protinus diligens, ac memor lector
obijciet Ariſtobulum filiũ Hircani ex-
pugnaſſe Tirũ, & Sidonem, vt nu. 94.
oſtendimus. Reſpondendum igitur vi- C
detur Sareptam vrbem eſſe Sidoniorũ,
ſicut Eliæ dictum eſt. 3. Reg. 17. Vade
in Sarepta Sidoniorum, & manebis ibi
præcepi enim ibi mulieri viduæ, vt pa-
ſcat te, quare cum Sareptam nominat,
ſatis indicat poſſeſſuros fuiſſe Iudæos
terram Sidoniorũ, vt Cyrillus ait: quod
fieri non poterat, niſi ipſa Sidone expu
gnata. Sed Sareptæ potius meminit,
quia nobilis erat hoſpitio, & miraculo
Eliæ, & in ea etiam vſque ad Hierony-
mi tempora manſit turricula Eliæ, vt
idem ſcripſit in Epitaphio ſanctæ Pau-
læ, ac ſi diceret. In qua vrbe vir ſanctiſ- D
ſimus exul peregrinatus eſt, & inops
ante captiuitatem, cum res Iudæorum
florebãt, Iudæi omnes poſt captiuitatẽ,
qua omnino interituri videbantur, libe
re verſari poterunt, & domicilia, ſi ve-
lint, collocare. Fieri etiam potuit, vt Iu
dæi habitare Sidone, aut vltra Sareptã
tranſire noluerint, ſiue odio gentis, ſiue
quauis alia cauſa. Sed de hoc nihil cer-
ti habeo ex hiſtoria.
103 *Et tranſmigratio Ieruſalem, quæ in*
Boſphoro eſt, poſſidebit ciuitates Auſtri.
Magna quæſtio eſt, & à nemine ſatis ex
plicata, quæ ſit hæc tranſmigratio, &
vbi fuerit, quæ ſint vrbes Auſtri, quas
poſſeſſura erat; Vbi nos habemus, In Bo
ſphoro, in Hebræo eſt בספרד Biſpha-
rad, communiſque conſenſio Hebræo-
rum eſt, Sepharad eſſe Hiſpaniam, ſicut
& Sareptam eſſe Galliam, quos Lyra-
nus, Vatablus, Clarius, & omnes fere
recentiores intrepide ſequuntur. Quę-
rerẽ ex Hebræis vnde hoc cõfirmaret,
niſi ſcirẽ eos noua, & mirãda dicere ſo-
lere, quæ neq; ipſi cõfirmẽt, neq; cõfir-
mari poſſint. Quis igitur eis credat Sa Sarepta an ſit Gallia?
reptam eſſe Galliam, cum doceant li-
bri Regum, & Euangelium, & poſtea Io 1. Reg. 17.
ſephus, vrbem eſſe Sidoniorum? Dicat Luc. 4.
quiſpiam ideo Sareptam Sidoniorum
dici, vt intelligamus aliam eſſe Sareptã
quæ Sidoniorum non ſit. Certe Hiero
nymus in Locis Hebraicis vnius ſolum
Sareptæ meminit, & Ioſephus Gorio-
nis filius lib. 5. c. 42.* Gallos, non Sare- 104
ptanos appellat Hebraica ſua lingua,
ſed Gallos, & Francos. Quod ſi Sido-
niorum appellaretur, quo ſecerneretur
ab altera, ea eſſet profecto in eadẽ pro-
uincia, aut valde coniuncta vrbs, in qua
errandi eſſet occaſio, ideo enim cogno-
mina vrbibus adduntur. At vbi remotiſ
ſimæ ſunt, nulla eſt erroris occaſio, præ
ſertim ſi altera prouincia ſit, altera ve-
ro vrbs. Niſi forte Elias cum iubebatur
ire in Sareptam Sidoniorum exiſtima-
turus erat, ſi non addebatur, Sidoniorũ
in Galliam mitti ſe? Nihil opinor ad-
det Italus, cum Placentiam nominat,
quamuis ſciat alteram eſſe, in Hiſpania
Placentiam, neque Gallus Valentiæ
ſuæ quidquam addet, quod nos etiam
habeamus Valentiã, & ſunt tamen hæ
prouinciæ coniunctæ. Quis enim fer-
ret, qui diceret apud nos, Eo Aſcalonẽ
Caſtellæ, vt ſecerneret ab Aſcalone
terræ Palæſtinorũ. Nemo ita loquitur,
niſi qui inepte loquax eſſe vellet. In Se Sepharad an ſit Hiſpania.
pharad vnum habent argumentũ, quod
Chaldæus verterit, In Hiſpania, & om
nes Hebræi nomen aliud nullum no-
rint, quo eam nuncupent; Addam ego
alterum, & quidem fortius, ne defuge-
re nos velle putent. Ioſephus Gorionis
filius,

filius, quem paulo ante contra eos te- A
ſtem citaui, ſemper Hiſpaniam vocat
ספרד Sepharad, vt lib. 3. ſuarũ hiſtoria-
rum, cap. 15. Tranſiens Annibal ſtrictũ
mare, quod eſt inter Africam, & Hiſpa
niam, & veniens in Hiſpaniam, &c. Et
lib. 5 cap. 46. Tranſtulit autem Tibe-
rius Cæſar rex Romanorum Herodem
in Hiſpaniam, vbi etiam mortuus eſt.
At hunc Ioſephũ Genebrardus in ſua
Chronologia, & multi alij æqualem Io
ſephi eſſe volunt Nathathiæ filij, qui li-
bros Antiquitatis Iudaicæ ſcripſit, &
ipſe lib. 5. cap. 25. affirmare plane vide- B
tur ſe templum vidiſſe, antequam euer
105 teretur à Romanis. * Ego ita ſentio, aut
nunquam Hiſpaniam dictam eſſe Sepha
rad, ſed nouorum Iudæorũ errore hoc
illi nomen inditum, aut certe, ſi cõpro-
bari recte poſſit, ita dici, nequaquam in
Habdia eam hoc nomine indicari. Pri-
mum, quoniam ex veteribus nemo ita
vertit, ſed omnes nomen ipſum Sepha-
rad, ita vt erat in Hebræo, in ſua tranſ-
latione reliquerunt, vt Aquila, Symma
chus Theodotion referente Hierony-
mo. Apud LXX. legerunt Hieronymus,
& Cyrillus, & Theodoretus, Ephrata, C
Sed alij codices habent Apharath, ex
quo non videtur dubium eos quoque
poſuiſſe Sepharad, ſed librariorum in-
curia mendum irrepſiſſe. Quis enim,
credat cum in Hebræo eſſet Sepharad,
eos ſcripturos fuiſſe Ephrata, aut Apha
rath? Cum autem temporibus illis no-
tiſſima eſſet Hiſpania, & vtrque celebra
retur, cur non vnus, aut alter, ſed om-
nes Sepharad dicere mallent, quam Hi
ſpaniam? Si vulgatum erat hoc nomen
apud Hebræos, cur illud doctiſſimi He
bræorum ignorabant? Quid? Hierony-
mus omnium Hebræorum arcanorum
conſcius, in Iudæa ætatem agens, & ad D
Hiſpanos aliquando ſcribens, Hiſpa-
noſque in ſanctam Bethlehem religio-
nis cauſa venientes excipiens, & allo-
quens, numquam ſcire potuit quomo-
do Hebraice appellaretur Hiſpania
Aut, ſi ipſe ignorabat, Hebræus, à quo
106 ſe eruditum eſſe dicit, etiam ignorabat,
quod tritum erat apud Hebræos? *Nos,
inquit, ab Hebræo, qui nos in ſcripturis
erudiuit, didicimus Boſphorum ſic vo-

A cari. Iſta, inquit, eſt regio, ad quam Ha
drianus captiuos tranſtulit. Non arbi-
tror Hieronymum omnium Hebræo-
rum indoctiſſimum præceptorem ele-
giſſe: certe ipſe illi credidit, & pro, *In Se
pharad*, poſuit, *In Boſphoro*, quam transla
tionem vellicant noui Hebræi, ſed nũ-
quam correxit, aut mutauit Eccleſia.
Aut igitur Hiſpania non eſt dicta Sepha
rad, aut de Hiſpania locutus Habdias
non eſt. Miror Ioannem Forſterum,
qui in lexico ſuo, cum interpretari
quoſdam dicat צרפת Sarephath Gal-
B liam, & Sepharad Hiſpaniam, falſo id
fieri docet, & ſine vlla ratione, inſigni-
que inſcitiæ; & oſcitantiæ patefactio-
ne, ita enim loquitur, & ſe omnino aſ-
ſentiri dicit, præceptori Hieronymi
Hebræo, & auctori vulgatæ editionis,
qui vt in textu eſt ſcriptum בספרד,
Boſphorum tranſtulerunt. Tecco Sy-
riacam editionem in cap. 15. in epiſto-
la ad Rom, pro Hiſpania nunquam di-
xiſſe Sepharad, ſed אספניא Hiſpania.
Vnum ſcire volo. Quando vnquam ex
Ieruſalem captiui ducti ſunt in Hiſpa-
niam? Quando in Ieruſalem reuerſi
C ſunt? Cum capti ſunt, inquies à Nabu-
chodonoſor, miſſi ſunt in Hiſpaniam,
idque ex Hebræorum commentarijs in
4. Regum. intelligitur. Egregios mihi
narras hiſtoriæ auctores: ego meliorem
dabo: lege vltimum cap. 4. Regum, &
videbis præter paucos, qui relicti ſunt
in Ieruſalem, reliquos à Nabuzardan
translatos eſſe Babylonem: Reliquam
autem, inquit, populi partem, quæ re-
manſerat in ciuitate, & perfugas, qui
transfugerant ad regem Babylonis, &
reliquum vulgus tranſtulit Nabuzar-
dan princeps militiæ. Et 2. Paralipom.
vltimo: ſi quis euaſerat gladium, ductus
D in Babylonem ſeruiuit regi, & filijs
eius, donec imperaret rex Perſarum.
* Quod ſi Hebræos auctores præterea 107
quærunt, in eorum Chronologia, quæ
dicitur Sederholam, cap. 27. ſcriptum
eſt: Et excuſſit domum Domini, & æ-
des regias abducens in captiuitatẽ eos,
qui euaſerant gladium, Babylonem.
Aiunt credibile eſſe tunc veniſſe Iu-
dæos in Hiſpaniam miſſos à Nabucho-
donoſor. Quorſum Chaldæus in Hiſpa
niam

niam mitteret captiuos?cur hos à reliquis ſepararet.quos in Babyloniam ducebat? Quorſum attinet incerta,& improbabilia pro certis affirmare? Alij Hebræi aiunt exciſa Ieruſalem, Titum multos Iudæos in Hiſpaniam miſiſſe cuiuſdam præfecti Luſitaniæ prouinciæ precibus. Auctor quoque Chronologiæ paruæ Hebræorum ait: Venit Veſpaſianus,& ſolo æquauit templum,traduxit in captiuitatem Iſraelitas,familias multas domus Dauid, & Iuda in Hiſpanias, quas vocamus Sepharad. Quis non videat nihil eſſe huic credendum,qui in re manifeſtiſſima labantur? Quis neſcit non Veſpaſianum euertiſſe templum,ſed Titum. Verũ, & ſi hoc verum eſſet, nihil ad Habdiæ prophetiam:quando enim ij reuertuntur Ieruſalem,vt poſſideant ciuitates Auſtri?id eſt, Iudææ,vt poſtea dicemus? An ſi ciuitates Auſtri ſunt ciuitates Africæ, vt Burgenſis vult, quas olim obtinuerunt Hiſpani,& nunc obtinent:num eæ à fęce Iudæorum à Tito miſſa expugnatæ ſunt, an à veteribus eius regionis incolis?Si noui orbis ab Hiſpanis inuenti vrbes intelligas,illæ Occidentales potius ſunt,quam Auſtrales?Quod ſi Auſtrales eſſent,cur earũ poſſeſſio, & expugnatio Iudæis à Tito miſsis tribuatur?Multi eorum, qui expugnauerunt, filij ſuperſunt,quos vt conſulant, hortor,ac moneo, an velint ex Iudæorum gente oriundi videri, quos Titus miſit
108 in Hiſpaniam. * Ioſephus quidem teſtis oculatus lib. 7. de bello Iudaico. c. 16.hæc de captiuis ſcribit: Latrones quidem omnes, atque ſeditioſos occidit iuuenes autem lectos, qui procero, atque formoſo eſſent corpore, triumpho ſeruabat, ex reſidua multitudine ſeptem,& decem maiores annis, vinctos mittit ad Aegyptum operibus deputandos.Plurimos autem per prouincias Titus diſtribuit,in ſpectaculis ferro, & beſtijs conſumendos. Qui verò infra ſeptimum decimum annum ætatis agerent, venditi ſunt. Hæc Ioſeph. Ex his,qui venditi ſunt,aliquis fortaſſe dicat multos in Hiſpaniam fuiſſe traductos:Sed non præſto erant,vt arbitror, Hiſpani mercatores,qui emerent;in vi-

A ciniores prouincias tranſlati ſunt Fieri potuit,vt venerint etiam in Hiſpaniã nonnulli: non inficior, ſed multa fieri poſſunt,quæ non fiunt:Non eſt prudẽtis factum affirmare quicquid fieri potuit. Itaque vt veniſſe in Hiſpaniã Iudæos, ſicut & in reliquas orbis terræ regiones,certũ eſt,idq; vel vrbiũ nomina non pauca indicãt:ita veniſſe eos tẽpore Nabuchodonoſor,aut Titi, credẽdum non eſt dum meliores,& locupletiores teſtes non habemus,quã quoſdã Hebræ. commentarios, quibus in antiquitatis hiſtoria nulla fides habẽda eſt,
B ſunt enim & fallaces, ac fabularũ amatores,& veræ hiſtoriæ imperitiſſimi. Atque iſtos,qui huc appulerunt cur vocabimus tranſmigrationem Ieruſalẽ,quæ in Boſphoro eſt?aut quomodo probare poſſumus,eos in Iudæã rediiſſe, & poſſediſſe vrbes Auſtri? Longiora hæc forte videbuntur, & ego ad alia properare mallem, ſed euellẽda fuit ex hominum animis inueterata Hebræorũ,& recentiorũ ſcriptorũ opinio, Sepharad apud Habdiã Hiſpaniã intelligi. Video quid obijci poſſit: literas nominum proprio-
C rum conſectari ſolere in varijs linguis, ſolas vocales mutari Hiſpaniam à Græcis σπέριδα vocatam eſſe, quo in nomine literas omnes conſonantes nominis Sepharad intuemur. Ego Hiſpaniam à Grecis Heſperiã dictam eſſe exiſtimo, quod Occidẽtis regio ſit, aut etiam Heſperida,itaq. iam litera.H. deeſt in Sepharad. Quod ſi Speridã quoq; appellatam eſſe ex veteri aliquo auctore conſtet, videant,qui hoc dicunt,deeſſe huic nomini literam D. quæ non eſt de eius ſubſtantia,ſed declinationis cauſa additur;non enim Sperida dicitur,ſed Speris:In Sepharad autem D. litera de no-
D minis ſubſtãtia eſt, quare totum hoc de nomine Sepharad nouorum Hebræorũ commentum videtur: latuit enim, vt diximus veteres. Sed obijcitur nobis Ionathã paraphraſis Chaldaicę in prophetas auctor antiquiſſimus,vt Galatinus, & quidã volũt, qui Dñi ſeruatoris præceſsit aduentũ, & nos nobis obiecimus Ioſepũ Gorionis filium,qui Veſpaſiani, & Titi tẽpore dicitur floruiſſe. Me quidem horũ auctoritas parũ mouet, quoniam

Galatinus lib. 1. de arcanis catho li. veritat. c. 3.

niam vtrumq; vixiſſe arbitror poſt Domini aduentum, immo & poſt Hieronymi ætatem.

110 Paraphraſis Caldaica poſt Hier. ætatem edita.

* Etenim neque Hieronymus, neque vllus illorum temporũ, aut ſuperiorũ ſcriptor huius paraphraſis meminit, quæ Hieronymum certe diligentiſsimum antiquitatis indagatorem, & ſemper fere inter Hebræos verſatum, omniaque illorum ſcripta, & arcana ſcrutatum minime latere potuiſſet, ſæpe illa vſus eſſet, ſicut & ceterorum interpretum editionibus, ſæpe eã contra Iudæos protuliſſet: non dedignaretur eam conſulere, & citare, qui apocryphum Nazaræorum Euangeliũ citat, & Hebræorum magiſtros conſulebat, ſed neque duo Ioſephi tanti operis in ſuis libris obliti eſſẽt. Adde quod nihil certi de hoc paraphraſte tradunt auctores. Galatinus quadraginta annis præceſſiſſe dicit Domini natalem. Sed ſine auctore dicit. Thalmudici aiunt eũ vertiſſe prophetas in Chaldæam linguam ex ore Haggæi, & Zachariæ, & Malachiæ, ſine auctore quoque, vt ſolent: alij aliter opinantur, quia illius veteres non meminerunt, vt dixi. Quidam putant huius paraphraſin citari à nonnullis veterum nomine Syri exemplatis, quod falſum eſſe oſtendam in cap. 1. Ionæ. n. 6.

Ioſephus Gorionis recens auctor.

Idem dico de Ioſepho Gorionis filio. Cur toties alterius Ioſephi meminit Hieron. & inter Eccleſię Scriptores numerat. iſtum autem ne nominat quidem vnquam? cui ex veteribus notus fuit? Sed nihil coniecturis opus eſt, vbi certa argumenta præſto ſunt. De Annibale ſcribit lib. 3. c. 15. Veniens in Hiſpaniam humiliauit ſuperbiam gẽtis Gothorum & גותים Gothos, ita vt nos vocat, & lib. 5. cap. 42. ait: Et poſt milites caterua Germanorum, & Gallorum, ipſi ſunt Franci. Hebr. הם פרנקים hem Francus. At Gothi non poſſederunt vnquam Hiſpaniam, neque Franci Galliam, niſi ætate Hieron. aut paulo poſt, vt notiſſimum eſt ex hiſtorijs.

111 * Idem lib. 3. capit. 15. Carthaginem vocat קרטגנה Cartagena, quod nomen nouum, & Hiſpanicũ eſt. Quare quod lib. 5. c. 25. de templo agens ſcribit: Inter iſtas duodecim portas vna fuit magna, per quam intrauimus cũ vxoribus, & liberis noſtris.

A Intrauimus autem cum ſanctitate, & puritate in diebus illis, & ingreſſi deambulauimus in pauimento atrij; & nonnulla huiuſmodi, quibus plane affirmare videtur vidiſſe ſe templum ſecundum, ita intelligendum eſt, nos Iudæi intrabamus, & deãbulabamus, & lętabamur videntes: præteritum enim perfectum pro imperfecto quo carent, vſurpant Hebræi, ſicut ſtatim: Quin & Sacerdotes non ingrediebantur Sanctum Sanctorum, præter ſummum ſacerdotem: pro quo in Hebr. eſt, Non ingreſſi ſunt Sanctum Sãctorum:

B ſed multo veriſimilius eſt finxiſſe quod de ſe dicebat, & antiquitatem ſimulare voluiſſe. Nam hunc Ioſephum nequaquam vidiſſe tẽplum ſatis ex eo percipitur, quod ibi in exteriori eius ædificio in rebus apertis diſſentit ab altero Ioſepho, qui ſacerdos erat, & quotidie in templum veniebat, & accurate illud deſcripſit lib. 6. de bello Iud. cap. 6. Verum autem eſſe quod dico, cito animaduertet, qui vtriuſque verba inter ſe contulerit. Nec moueat nos quod Ioſeph. libro 2. cap. 25. narrat Ioſeph. Gorionis filium, & Ananum pontificem duces declaratos eſ-

C ſe cõtra Ceſtium multi enim patres, & filij cognomines erant inter Hebræos, ſicut Zacharias filius Barachiæ quidam ætate Iſaiæ fuit Iſai. 8. Alter vero fuit vnus è duodecim prophetis poſt aliquot annos: tertius, vt multi volunt ille (de quo ſeruator loquitur Matth. 23.) vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ. 112

Supereſt iam vt locum exponamus, qui nunc etiam obſcuriſſimus eſt, quoniam præter eos, qui de Hiſpania Prophetam loqui arbitrabantur, nemo aut vbi Boſphorus eſſet, aut quæ nã eſſet,

D tráſmigratio, expoſuit, ne Hi. quidẽ, qui ſuũ Hebræum ſecutus pro Sepharad ad vertit Boſphorus. Sepharad (vt auctor eſt Hiero.) Aſſyriorũ, id eſt, Chaldæorum vocabulum eſt, idem apud eos valens, quod apud Heb. גבול, id eſt, terminus, ſenſus ergo eſſet, ſi Hebræa tantum ſpectaremus, huiuſmodi, quantum aſſequi poſſum: Tranſmigratio Ieruſalem, id eſt, captiui illi, qui è Ieruſalem migrarunt

runt

runt in Babyloniam, & ſunt in Sepha-
rad, id eſt, in extremis, & remotiſsimis
Chaldæorum finibus, redibit in Iudæã,
& tenebit vrbes ſuas, quas ante poſſe-
derat. Neque enim Iudęæ vrbes ab alie
nigenis occupabuntur, vt terra decem
tribuum. Atque has vrbes vocari ciui-
tates Auſtri, quoniam Iudæa ad Auſtra
lem plagam erat terræ promiſſionis,
ſcriptura ipſa docet, Ierem. 13. ciuita-
tes Auſtri clauſæ ſunt, & non eſt, qui
aperiat: tranſlata eſt omnis Iuda tranſ-
migratione perfecta. Terminum autẽ,
id eſt, גבול, pro extremis finibus pau-
lo ante poſuit idem Propheta, vbi ait:
Vſque ad terminum emiſerunt te om-
nes viri fœderis tui. Hoc autem eſt ac
ſi diceret: Quantumuis remoti ſint ab
Ieruſalem, qui ex ea captiui ducti ſunt
à Chaldæis, & in extremis Babyloniæ
finibus repoſiti, redibunt tamen ad vr-
bes ſuas cum Zorobabel, & Ieſu filio
113 Ioſedec, & cum Nehemia.* Vrbs autem
Babyloniæ remotiſſima dicitur Sepha-
rad, vel quod proprie ita appellaretur,
quod eſſet in termino, & in extremita-
te eius regionis: ſicut oppidum Callai-
corum Finis terrę dicitur, quod ad orã
Oceani poſitum vere finis terræ ſit:
vel communi nomine dicitur Sepha-
rad, id eſt, terminus, vel extremitas, ac
ſi diceret Propheta: Tranſmigratio Ie
ruſalem, quæ eſt in extremis, ac remo-
tiſſimis Babyloniæ partibus. Hæc val
de quidem probabiliter dicuntur, ſi no-
men Hebræum intueamur, & valde ad
Hieronymi ſenſum accommodate: qui
docet moris eſſe prophetis, quando cõ
tra alias nationes loquuntur, multis
earum vocabulis vti: Quia ergo lingua,
inquit, Aſſyriorum terminus dicitur Se
pharad, hunc ſenſum eſſe conijcio: Trãſ
migratio Ieruſalem, quæ in cunctis ter
minis, regionibuſque diuiſa eſt, vrbes
Auſtri, id eſt, tribus ſuæ, recipiet, &c.
Sed habenda eſt ratio noſtræ tranſlatio
nis. Quare ſi probari poterit vrbem ali
quam Babyloniæ remotam dictam fuiſ
ſe Boſphorum nihil erit vltra, quod de-
ſideremus. Nec eſt id improbabile quã-
doquidem Stephanus in libro de vrbi-
bus: vrbem Indiæ docet eſſe Boſphorũ,
& altera eſt eiuſdem nominis vrbs pro-

A pe Cimmeriũ ſinum. Verum ſenſus pla
niſsimus, & germaniſsimus eſt, quem
Hebr. indicauit Hieronymo, Sepharad
eſſe Boſphorum. Eſt autem Boſphorus,
ſeu Boſporus, anguſtum mare à bubus
meabili tranſitu ita dictũ vt auctor eſt
Plinius lib. 6. cap. 1. Duoque ab auctori
bus nominantur, alter Thracius dici-
tur, qui hodie Fretũ, ſiue, vt ita loquar
ſtrictum Conſtantinopolitanum voca-
tur: alter prope Mæotidem paludem,
qui Cimmerius dicitur, nec longe al-
ter diſtat ab altero. De priori, qui vici-
nior erat, nunc loquitur, in quem pars
B Iudæorum relegata fuerat, & inde dicit
in vrbes ſuas eſſe reſtituendam. Hoc Iu
dæorum traditio docebat, qui nõ igno-
rabant, quibus in terris maiores ſui exu
laſſent. Quod intelligitur ex Hieron. in 38
Zach. cap. 10. in illa verba. Et tranſibit
in maris freto, vbi hæc ſcripta reliquit:
Narrant Iudæi captiuum populum Iu-
dæorum non ſolum in Medos, & Per-
ſas, ſed in Boſporum quoque, & ſeptẽ-
trionalem plagam ab Aſſyrijs, atque
Chaldæis eſſe tranſlatum, poſtea eos
ex parte reuocatos, Dei eos ad ſe con-
uertente clementia, & hoc eſſe, quod
C nunc dicitur: Tranſibunt in mari angu
ſto Propontidis anguſtias, quæ Chalce
donem, & quondam Byzantium breui
freto diuidunt, &c. Indicat hoc etiam
Boſphorus vrbs prope Cimmerium ſi-
num. Boſphorum autem vocabant Se-
pharad quod eſſet remotiſſima regio.
Atque ita omnia conueniunt, & locus
obſcuriſsimus explicatur tranſlationę
noſtra vulgata incolumi. * Mihi enim 114
pro magno argumẽto eſt (quod exiguũ
fortaſſe, atque infirmũ ijs videbitur, qui
Eccleſiã minime curare, aut curaſſe pu
tant pura ne eſſet ſatis, qua vteretur trãſ
latio) nunquã per tot ſæcula ab Hier.
D temporibus ab ea hoc nomen mutatũ
eſſe, ſed ſemper legiſſe, In Boſphoro,
quod profecto nõ tuliſſet, ſi male inter
pretatum eſſe agnoſceret. Et quamuis
Hier. in interpretatione Sepharad va-
rie ſenſerit, nihilq; omnino affirmaue-
rit, tamẽ tranſlationẽ ſuam mutare no
luit, & Eccleſia eam retinuit. Ex quo
videmus (quod in Hoſee. cap. 11. n. 30.
& in cap. 12. nu. 4. dixi) maiori, ac ple-
niori

niori luce illu[illegible]tum eum eſſe cum ſa-
cram ſcripturam tranſtulit, quam cum
115 commentarijs explicauit.
Et aſcendent ſaluatores in montem Sion.
Quoniam dixerat: Et in monte Sion
erit ſaluatio. Ne quis putaret breui tem
pore duraturam eiuſmodi ſaluationem
nunc addit. Et aſcendent ſaluatores in
montem Sion, id eſt, ſemper Deus mit-
tet duces, qui populum liberẽt, ſi quan
do peccatis ſuis ab hoſtibus fuerit affli-
ctus, & reprimant, atque infringant Idu
mæorum audaciam, & feritatem: hoc
enim eſt quod ait: *Iudicare montẽ Eſau.*
Iudicare enim eſt imperantis, ac coer-
centis ſubditorum arrogantiam, & iniu
riam, & illi iudicantur, qui ſubiecti ſer-
uiunt. More autem ſcripturæ dixit, ſal
uatores: nam cum populus olim graui-
Saluator. ter ab hoſtibus premebatur, & mittebat
illi Deus iudicem, aut ducem, à quo li-
beraretur, dicebatur mittere ſaluatorẽ,
Iud. 3. Et clamauerunt ad Dominum,
qui ſuſcitauit eis ſaluatorem, & libera-
uit eos Iſai. 9. Clamabunt enim ad Do
minum à facie tribulantis, & mittet eis
ſaluatorem, & propugnatorem, qui li-
beret eos. Nehemiæ. 9. Et ſecundum
miſerationes tuas multas dediſti eis ſal
uatores, qui ſaluarent eos de manu ho-
116 ſtium ſuorum. * Quod per Habdiam
nunc Dominus pollicetur, præſtitit,
cum dedit illis Zorobabelem, & Ieſum
ſacerdotem, & Nahemiam, & plenius
cum dedit Iudam Machabæum eius fra
tres, tum Hircanum, Alexandrum, Ari
ſtobulum, qui Idumæos fregerunt, vt
paulo ante dictum à nobis eſt. Pro Sal
uatores Lxx. & Aquila, & Theodotion,
verterunt. ἀνασωζόμενοι, id eſt, reſerua
ti, aut reſaluati, vt legit Auguſtin. 18.
de ciuitate. cap. 31. ſiue, σεσωσμένοι, id
eſt, ſeruati, ſed plane vertendum eſt, Sal
uatores, vt Symma. & Hier. & Chal-
dæus. Hebr. מושיעים, id eſt, facientes
ſaluos. Atque hoc idem participium
eſt in Heb. in locis citatis, in quorum
primo Lxx. verterunt σωτῆρα, id eſt, ſer
uatorem, in altero. Mittet eis homi-
nem, qui ſeruabit eos: in tertio, σωτῆ-
ρας, id eſt, ſeruatores. Dicit autem, *Aſcẽ
det*, id eſt, Venient, quia qui veniebant
in Ieruſalem in monte magno colloca

A tam, aſcendere dicebantur aut, *Aſcen-
det*, id eſt, ſuſcitabũtur à Deo ſaluatores.
Et erit Domino regnum. Regnabit Deus
in hoc populo, & coletur vt in populo
à ſe electo, & liberato. *

ALLEGORIA.

Quæ hactenus expoſuimus ab illis 117
verbis: Et in monte Sion erit ſaluatio,
plenius in Eccleſia per apoſtolorũ præ
dicationem impleta ſunt; quod obſcu-
rum erat, antequam fieret, ſed factum,
quis non fidelis agnoſcat? vt ait Augu
ſtinus. 18. de Ciuit. c. 31. *In monte Sion,*
id eſt, in Eccleſia Catholica, *erit ſalua-*
B *tio*, quia extra illam ſalus non eſt, ſed vt
omnes, qui non erant in arca Noe,
(quę figura fuit expreſſiſsima Eccle-
ſię,) diluuio inundante perierunt, ita
qui non ſunt in Eccleſia, diluuio altero
non aquæ, ſed ignis, peribunt. In hac ha
bitat ſanctus, id eſt, Ieſus Chriſtus Do-
minus noſter, Sanctus Sanctorum, & to
tius auctor ſanctitatis. In hac eſt verum
templum, & Deo acceptiſsimum, in
quo Deo, & patri ſalutaris hoſtia immo
latur corporis, & ſanguinis filij ſui. Et Luc. 1.
domus Iacob, de qua dictum eſt ab an-
gelo: Et regnabit in domo Iacob in
C æternum, domus populi ſupplantato-
ris, qui ſupplantauit maiorem fratrem,
id eſt, populum Iudæorum, & præripuit
ei benedictionem, poſsidebit eos, qui ſe
poſſederant: quoniam de Sion exibit
lex, & verbum Domini de Ieruſalem, &
apoſtoli, atque eorum diſcipuli prædi-
cabunt Euangelium, eique inimicos, &
perſecutores ſubijcient, & tyrannos. *Et
erunt ignis, & flamma domus Iacob*, id
eſt, qui ex gentibus ſe illis adiungent,
qui recte per filios Ioſeph ſignificantur
in Ægypto natos, atque ex matre Ae-
gyptia, Geneſ. 41. Sed poſtea à Iacob
D adoptatos, & inter eius filios, æque at-
que alios, connumeratos Geneſ. 48.
Acc[illegible]it quod in nomine Ioſeph aug-
mentum intelligitur, dixit enim in eius
ortu mater: Addat mihi Dominus fi-
lium alterum, Geneſ. 30. quare recte in
eo ſignificatur populus additus, id
eſt, populus gentilium. * Flamma, 118
& ignis dicuntur, quoniam tanta ver-
borum, & ſignorum virtute docue-
runt, vt nulla eis cordis durities, nul-

la

la in fidelitas reſiſtere valuerit. Idumæos enim dicimus nunc Iudæos, vt ex Hieronymo diximus. nu. 16. & gentiles, vt ait Auguſtinus 18. de Ciuitate cap. 21. denique eos, qui maxime Euangelio aduerſabantur, ſiue ex Iudæis, ſiue ex gentibus. *Et non erunt reliquiæ domus Eſau*, quoniam in omnem terrã exiuit ſonus eorum, & ſciſſæ ſunt in deſerto aquæ doctrinarum, & torrentes in ſolitudine, & vidit omnis caro ſalutare Dei noſtri, & conſumpta eſt infidelitas, ceſſauitque Idololatria. *Et hæreditabant ij, qui ad Auſtrum ſunt montem Eſau*, quia fideles, qui primo in Iudæa pauci erant, & anguſtis finibus claudebantur, in omnes mundi partes ſe effuderunt, vrbes, & prouincias partiti, & vnuſquiſque à proximis ſibi incipiens. Ita factum videmus initio prædicationis Euangelij Actor 8 Et omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ, & Samariæ, præter apoſtolos. Et mox: Igitur qui diſperſi erant, pertranſibant Euangelizãtes verbum Dei. Ibidem legimus apoſtolos veniſſe in Samariam, & Philippũ translatum eſſe in Palæſtinam, id eſt, in Azotum. Et cap. 10. Petrus erat in Ioppe, & venit Cæſaream ad Corneliũ centurionem. Et capite vndecimo, qui diſperſi erant, venerunt vſque ad Phœnicen, In qua erat Sarepta, & Cyprum &
119 Antiochiam. * *Et Beniamin poſſidebit Galaad*, quia præter id, quod expoſuimus, apoſtolus Paulus initio prædicauit in Arabia, quę eſt Galaad, vt ex Hieronimo diximus. Ipſe enim ait Galat. 1. Cum autem placuit ei, qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuam, vt reuelaret filium ſuum in me, vt Euangelizarẽ illum in gentibus: continuo non acquieui carni, & ſanguini, neque veni Ieroſolymã ad anteceſſores meos apoſtolos; ſed abij in Arabiam, & iterũ reuerſus ſum Damaſcum. Denique primi prædicatores veri filij Iſrael, qui olim captiui fue-
Ioan. 17. rant in Babylonia, (ſicut ait Dominus, Manifeſtaui nomen tuum hominibus, quos dediſti mihi de mundo) omnes regiones Chananæorum, id eſt, gentilium, poſſederunt vſque ad Sareptam, ſiue Sidonem, quæ erat terminus Chananæorum, id eſt, vſque ad extremos fines gentium. Et ſicut olim filij Iſrael expulerunt Chananæos, & in eorum regionem ſucceſſerunt: ita filij Dei, & veri Chriſti diſcipuli pulſa infidelitate, omnia quæ illa occupabat, tenuere. * *Et* 120
transmigratio Ieruſalem, quæ in Boſphoro eſt, id eſt, Iudæi, qui per incredulitatem ex Ieruſalem, hoc eſt ex Eccleſia, exierunt, & nunc captiui tenentur in Boſphoro, id eſt, in remotiſſimis finibus gẽtium, & maxima cæcitate mentis, abſq; obſtinatione, tandem redibunt aliquando in fine ſæculi: *Et poſſidebunt ciuitates Auſtri*, id eſt, redibunt ad vrbes ſuas ad hæreditatem, & locum patrum ſuorum, ad veram Dei cognitionem, vocati per fidem Chriſti ſicut ſcriptum eſt: Dirige cor tuum in viam rectã, (in qua
Iere 31. ambulaſti, cum prophetis credebas, & patrum tuorum fidem imitabaris) reuertere virgo Iſrael, reuertere ad ciuitates tuas iſtas; vſque quo delicijs diſſolueris filia vaga? Quia creauit Dominus nouum ſuper terram: fœmina circumdabit virum, *Et aſcendent ſaluatores in montem Sion iudicare montem Eſau*, id eſt ſemper Deus vſque ad finem ſæculi mittet in Eccleſiam ſuam Epiſcopos & doctores, & duces veræ fidei, & religionis, ne illa ab infidelibus lædatur, & aut terrore tyrãnorum, aut fallacibus hæreticorum diſputationibus à recta fidei, & morum regula recedat. Hi iudicabunt montem Eſau, id eſt, redarguent, atq; ſubijcient infideles, *& erit Domino regnum*, iuxta illud. Et regnabit in do- Luc. 1.
mo Iacob in æternum: donec in fine mundi filius tradat regnum Deo, & patri, vt perpetuo in illis regnet, quos ipſe pretioſo ſuo ſanguine redemit.

TROPOLOGIA.

Iuxta Tropologiam, *In monte Sion* 121
erit ſaluatio, & erit ſanctus, quia Idumæi nullo modo effugient Gehennæ ſupplicia, niſi reliquerint montem Eſau, & tranſierint ad montem Sion. Tam iuſti, quàm peccatores in monte habitant, ſicut tam Iudæa, quàm Idumæa montes habuit. Idumæi, & peccatores habitant in monte, quia ſemper excelſa ap- (Et iuſti, & peccatores in mõte habitant.)

petunt,

petunt,& magni videri volunt,&ſuperbia in altum tendunt,quantum poſſunt, ſed hic mons eſt mons Heſau, de quo in hoc propheta dictum eſt:ſi exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum, inde extraham te, dicit Dominus. In hoc monte, non eſt ſaluatio,quia,qui eum conſcendunt,inde in magnas,& ſempiternas calamitates deturbantur.Illi,qui primus,in hūc
Iſa.14. montem conſcendit,& dicebat:In cœlum conſcendam,ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum,ſcimus dictum eſſe: Verum tamen ad infernum detraheris in profundum laci.Immo & dum aſcēdunt, nihil minus cogitantes deſcendunt,ſicut ait Dauid:Deiecisti eos,dum
Pſal.72. alleuarentur.Iuſti habitant in monte, quia leuant ſe ſuper ſe,.tollunt ſeſe ſupra terrena omnia, & diuitijs,voluptatibus,honoribus ſuperiores ſunt In hoc monte eſt ſaluatio, & euaſio ab infeſtatione dæmonum, & à contagio vitioſorum:nō eſt enim mons Eſau,ſed mōs Sion,ideſt,ſpeculæ, è quo cœleſtia ſpeculantur, & illorum amore capiuntur: & quo plus cœleſtia cognoſcūt,eo ma-
122 gis terrena faſtidiunt.* In hoc monte, atque in hac vita inuenitur ſanctus ſanctorum, & animæ vera eius templa efficiuntur.Tunc domus Iacob, ideſt,populus iuſtorum,ſupplantans,& benedictionem maiori, atque ſuperbo fratri ſurripiens,ideſt, Eſau, & eius imitatoribus, poſſidet eos, qui ſe poſſederant, ideſt,affectus ſuos, & vitia,quibus olim ſeruierat, vincit: quo iucundiſſimū eſt: Tanta vero vis eſt, & tanta virtus, quā ab Spiritu ſancto accipiunt, qui docet manus eorum ad prœlium, & digitos eorum ad bellum,vt celerius quàm credere, aut ſperare potuiſſent, more flāmæ, & ignis inimicos diſperdant,& conſument ſuos,ita vt non maneant *reliquiæ domus Eſau*.Non quo penitus cōcupiſcentiæ motus euellantur, ſed debilitantur, & infirmantur,& ita manēt, vt ſi victores obliuiſci Dei,atque ſui nolint,nunquam iterum vires ad vincendum, & ad genus ſuum propagandum Idumæi huiuſmodi habeant.Domū Iacob vocat iuſtos, & domū Ioſeph eos, qui Ægyptij prius erant, & iuſtis aſſociati ſunt, & cum illis in vnum populū coaluerunt. Domus autem Eſau & mali ipſi dicūtur,vt hactenus expoſuimus, & vitia,atque affectus, quibus qui erant filij Abraham,id eſt, fideles degenerāt, & filij Eſau efficiuntur,quem Deus odio
habuit.* *Et ij qui ad auſtrum ſunt*,id eſt, 123
iuſti, qui non in tenebris, & in frigore Aquilonis verſantur,ſed in regione lucis, & calore Spiritus ſancti,*hæreditabūt montem Eſau*,id eſt,in bona Idumæorū, hoc eſt in carnalium hominum, & voluptatibus deditorum ſuccedent: aufe- Matth.21
retur enim illis regnum Dei, id eſt,dona Spiritus ſancti,& intima Dei cognitio, & reliqua, per quæ Deus regnat in anima, & dabitur genti facienti fructus eius, ad Auſtrum habitanti, & ſemper Aquilonis frigora fugienti, ſicut ſcriptum eſt: Tene quod habes,vt nemo accipiat coronam tuam.Nam quod Deus
ijs, quos abijcit, dare ſolebat, eis dat, Apoc.3.
quos loco illorum elegit, vt gentibus Humiles
nunc donat,quę olim dabat Iudæis. *Et* capiunt
qui in campeſtribus habitant.i.qui humi- bona quæ
litatem, & infimum locum amant hæ- ſuperbi
reditatbunt Philiſthijm, habebunt bo- erant ac
na, quæ olim habebant ſuperbi, & ſuis cepturi.
viribus confidentes,quales erant Palæſtini.Sed quia Deo gratiſſima eſt humilitas,non illorum tantum bona hæreditabunt humiles, ſed bona etiam filiorū Ephraim, & Samariæ. Ephraim nomē habebat à creſcendo dictum, ſicut legimus Geneſ. 41.Nomen quoque ſecūdi appellauit Ephraim dicens: Creſcere me fecit Deus in terra paupertatis meæ. Et Iacob cum dexteram ſuper eum poſuit,dixit. Semen illius creſcet in gen-
tes.* Recte ergo in Ephraim illi ſignifi- Geneſ.48
cantur, qui Dei beneficio creſcunt in 124
terra paupertatis ſuæ,id eſt, quos donis cœleſtibus auget, & quorum animos ad cœlum leuat, dum in hac terra paupere, & à Deo maledicta viuunt. Nec ſolum ipſi creſcunt, ſed alij etiam proſunt,& multos ad Chriſtum adducunt, & ideo dictum eſt: Semen illius creſcet in gentes.Samaria cuſtodiam ſignificat, ideo in Samaritanis ſignificantur, qui magna cura à Deo cuſtodiuntur,quique Deo maxime curæ ſunt. Iure ergo habitantes in campeſtribus, ideſt,humilitatis

tatis amatores, hęreditabunt bona illo- A
rum quos Dominns augere ſolebat, &
vigilantiſſime cuſtodiebat, & tanta bo-
na peccando amiſerunt: Sctiptum eſt
Pſal. 114. enim. Cuſtodiens paruulos Dominus,
Pſal. 18. humiliatus ſum, & liberauit me. Et: vox
Domini confringentis cedros, (id eſt,
elatos homines, & ſuperbos) & confrin
get Dominus cedtos Libani, & commi-
nnet eas tanquam vitulum Libani: & di
lectus, (id eſt, humilis, quem Deus ma-
xime diligit) quemadmodum filius vni-
cornium, ſicut vnicornis filios ſuos cu-
ſtodit, & cornu illo forti, atq; acuto ani
malia abigit, quæ nocere eis poterant: B
ita Deus cornu potentiæ ſuæ humiles
à vitiorum incurſione, & à periculis for
125 titer tuetur. * Beniamin, quod ſonat fi
lius dexteræ, filius fortis, non ce-
dit tentationibus, ſed cum illis, &
ſecum ſtrenue pugnat, vt non ſe-
quatur voluntatem ſuam, ſed Dei, poſ
debit Galaad. Galaad aceruum teſti-
monij ſignificat, & a monumento fœ-
deris inter Iacob, & Laban nomen
habet, vt eſt in Geneſ. 31. Quare Ga
laaditæ illi ſunt, qui teſtes ſunt verita-
tis, & fœderis. quod Deus cum homini-
bus inijt, & ſcripturas interpretantes, C
populoſque docentes veræ, ſanęque do
ctrinæ confeſſioni deſeruiunt. Sed vbi
ore, non etiam factis, veritatem teſtan-
Tit. 1. tur: (iuxta id quod ait Apoſtolus: Con
fitentur ſe noſſe Deum, factis autem ne
gant) pelluntur è Galaad, id eſt, aufer-
tur illis teſtificatio veritatis à Domino,
Pſal. 49. ſicut ait Propheta: Peccatori autem di-
xit Deus: Quare tu enarras iuſtitias
meas, & aſſumis teſtamentum meum
per os tuum? Ipſos etiam conſcientia re
darguente pudet docere, & ſæpe nemi-
ne ſilentium indicente conticeſcunt,
ne maius ſibi iudicium ſumant: aut cer- D
te ſine animarum fructu loquuntur. In
hanc autem teſtificationem veritatis
ſuccedit Beniamin, id eſt, qui deprauа-
tas animi affectiones, & cupiditates, vt
filij dexteræ, & ad Chriſti dexteram in
iudicio collocandi, viriliter expugnãt.
126 * Nam ſi cum ac vita coniuncta ſit erudi
tio ſcripturarum mirifice homines iu-
1. Cor. 2. uant, & veri Eccleſiæ doctores ſunt, nõ
in perſuaſilibus humanæ ſapientiæ ver-
bis, ſed in oſtenſione ſpiritus, & virtu-
tis. Si autem deſit eruditio, verba ipſa
qualiacunque, vi quadam admirabili
animos ad virtutem commouent, &
vel tacentes loquuntur, mutique factis
vociferantur. Sed quoniam illi etiam,
qui à Diabolo ſuperantur, & funibus
peccatorum ſuorum conſtricti Babylo-
nem abducuntur, id eſt, in confuſionem
ſcelerum, & turpitudinum: nequaquam
reditum, & libertatem deſperare de-
bent, merito ſubijcit: Et *tranſmi-
gratio exercitus huius filiorum Iſrael,
omnia, quæ Chananæorum ſunt, vſque ad
Sareptam*, ſcilicet hæreditabit, aut poſ-
ſidebit. Etenim ſi pœnitentiam agere
volent, & ad eum reuerti, qui non vult
mortem peccatoris, ſed vt conuerta-
tur, & viuat, ſuſcitabit ſuper eos ver-
bum ſuum bonum, & eos in priſti-
nam libertatem vindicabit. Poſſide-
bunt omnia quę Chananæorum erant,
vſque ad Sareptam, id eſt, vſque ad fi-
nes eorum poſſeſſionis, id eſt, animas
ſuas, & vires animę, atque corpora, quę
Chananæi hoſtes populi Dei, id eſt, dæ-
mones poſſederant. Antea enim Dia-
bolus in homine capto eius ingenium,
& mentis aciem tenebat, ijſque ad fa-
cinora, & ad ambitionẽ, & ad bona ca-
duca comparanda abutebatur, & ad hęc
eadem omnes animæ, atque corporis
vires conuertebat. At vbi Deo ſe per ve
ram pœnitentiam reddidit, hæc om-
nia, quaſi poſtliminio recuperat, & eis
libere ad vtilitatem ſuam vtitur. *Idem
promittitur tranſmigrationi Ieruſalem
quæ in Boſphoro eſt. Tranſmigratio Ie 127
ruſalem dicuntur illi, qui non ſolum fi-
lij Iſrael id eſt Chriſtiani erant, ſicut &
ceteri, ſed ex illa vrbe capti ſunt, in qua
erat templum, & regia, & illuſtrior gen
tis nobilitas, & eruditio, hoc eſt, qui vi-
ta, & dignitate, & profeſsione propius
ad Deum accedebant, & inter alios emi
nebant, vt ſacerdotes, Theologi, reli-
gioſi, & qui arctiorem vitę rationem am
plexi ſunt. Mirandum vero eſt captiuos
Ieruſalem longius à patria abeſſe, & in
remotiſsimis Babyloniæ partibus tene
ri. Miremur, & timeamus, quoniam, &
ſi difficillius cadimus, & facilius, ſi ve-
limus ſurgimus, tamẽ, ſi obliuiſcamur Ie

ruſalem, & manus hoſtibus demus, ac
ęquo animo captiuitatem ferre incipia
Epiſt.137. mus, in maiorem ſcelerum confuſioné
deducemur, & longius à patria atque à
ſalute exulabimus. Recte enim Auguſt.
ſcribit ad ſuos Hipponenſes: Simplici-
ter autem fateor charitati veſtræ corā
Domino Deo noſtro, qui teſtis eſt ſuper
animam meam: ex quo Deo ſeruire cœ
pi quomodo difficile ſum expertus me
liores, quā qui in monaſterijs profece-
runt: ita non ſum expertus peiores, quā
qui in monaſterijs ceciderunt; ita vt
Pſal. 136. hinc arbitrer in Apocaly. ſcriptum. Iu-
ſtus iuſtior fiat, & ſordidus ſordeſcat
adhuc: Quare captiui qui erant Babylo
ne, non immerito dicebant: ſi oblitus
fuero tui Ieruſalē, obliuioni detur dex
tera mea. Adhæreat lingua mea fauci-
128 bus meis ſi non meminero tui. * Ve-
rum hi quoque per pœnitentiam poſſi
debunt ciuitates Auſtri, id eſt, ad poſſeſ-
ſiones ſuas reuertentur, ad tranquillita
tem animi, ad orationis quietem, ad cō
temptum ſeculi, ad deſiderium vitæ
Ierem. 31. æternę, vt fiat quod ſcriptū eſt in Iere.
Hæc dicit Dominus exercituum Deus
Iſrael: Adhuc dicent verbum iſtud in
terra Iuda, & in vrbibus eius, cum con
uertero captiuitatem eorum. Benedi-
cat tibi Dominus pulchritudo iuſtitiæ,
mons ſanctus, & habitabunt in eo Iu-
das, & omnes ciuitates eius ſimul agri-
colæ, & minantes greges. Quia ine-
briaui animam laſſam, & omnem ani-
mam eſurientem ſaturaui. Hoc eſt. Ple-
na erunt omnia benedictione Dei, &
vnicuique dicetur, atque vt dicetur,
fiet: Benedicat tibi Dominus, qui eſt pul
chritudo iuſtitiæ, & mons ſanctus, in
quo, qui habitauerit nullas timebit inſi
dias. Cum autem nos ad montem Sion
redierimus per pœnitentiam, id eſt, ad
illam altitudinē, in qua. n. 121. habita-
re iuſtos diximus, qui terrena deſpiciūt,
& cœleſtia ſpeculantur, nequaquā nos
inde deijci patiamur, quoniam etſi ad-
uerſariæ poteſtates varijs nos tentatio-
num, & inſidiarum artibus aggrediantur,
tur, Deus mittet in hunc montem ſal-
uatores, qui nos eripiant, ac liberent.
129 * Quid aliud ſunt ſaluatores, quàm mo

A tus quidam animi ſalutares, & Spiritus
ſancti nos ad ſalutem hortantis, & auxi
lium ſemper ad permanendum in ſan-
ctitate pollicentis impulſus? Cum tæ-
dio quodam, & accedia relaxatis, audis
intus: viriliter age, & confortetur cor Pſal. 26.
tuum, & ſuſtine Dominum. Cum mor-
bis aut doloribus, aut perſecutionibus
grauaris, & natura ſupra modum angi-
tur, quaſi vox quædam ſine ſtrepitu ſo-
nat in corde tuo: Non ſunt condignæ Rom. 8.
paſſiones huius temporis ad futuram
gloriam, quę reuelabitur in nobis. Cum
libido titillat, illud ſuggeritur: Neſcitis, 1. Cor. 3.
B quia templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei
habitat in vobis? Si quis autem templū
Dei violauerit, diſperdet illum Deus.
Hi, & eiuſmodi alij ſunt ſaluatores, qui
aſcendēt in montē Sion, vt habitantes
in eo perpetuo tueātur. Si igitur filius
nos liberauerit & quę liberis digna ſūt,
fecerimus & ſaluatores admiſerimus a-
ſcēdētes in montem Sion, erit Dño re-
gnū, fugient tyranni, & Dñs regnabit
in nobis, & quo magis nos regnari pa-
tiemur, eo pleniori, veriori iucūdiorique
libertate perfruemur, quam filij huius 130
ſæculi ne norunt quidem. * Quam bea
C rum regnum? quam tranquillum? quam
iucundum? quam ei debitum, qui illud
ſuo ſanguine comparauit? Adueniat re
gnum tuum ò Domine Ieſu, adueniat
cito, fuga tyrānos, regna in anima mea,
melius eſt vt tibi eam dem, quam al-
teri, os meum es, & caro mea. Quid re- Geneſ. 31.
tribuam tibi pro omnibus, quæ retri-
buiſti mihi? Vnam petij à Domino: hāc
requiram, vt adueniat regnum tuum.
Hæc eſt meorum ſumma votorum, ne
confundas faciem meā, adueniat regnū
tuum. Nemini obſequar, nemini me tra
dam niſi tibi, nullum Dominum agno-
ſcam præter te. Eius ſim, qui dedit ani-
D mā ſuam pro me, qui immaculato ſan-
guine redemit me. Hoc petam, hoc cla
mabo: Adueniat regnum tuum. Sicut
pullus hirundinis ſic clamabo, medita-
bor vt columba. Hoc meditanti ſom-
nus obrepat, hæc primum vox expergi-
ſcenti occurrat, hæc, dum viuo, mihi ſit
in corde, hæc in ore, hanc cum ipſo
ſpiritu effundam.

D O-

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV

In Ionam Prophetam Commentarij.

DE VERITATE, ET FIRMITATE myſticorum ſenſuum, Procemium.

EMERSIMVS Spiritus ſancti aura ex Habdiæ fluctibus, ex illiſq; ſcrupuloſis cotibus enauigauimus aliquando, vt iam liberius per Ionæ pelagus vela tendamus, profundum illud quidem, ſed minus fluctibus ſæuiens, minus ſcopulis impeditum. Atque hoc alacrius ſoluere, & contentius remigare debemus, quod poſt nauigationis laborem dominum Ieſum inueniemus in littore à mortuis excitatum, quem piſcis magnus penitus abſorbuiſſe videbatur. Nec illud timendum eſt, quod duobus diſcipulis in villam euntibus contigit, vt eum, qui cum ibant, & colloquebantur, minime agnoſcerent. Ipſe vidēdum ſe ſe offeret, qui dixit: Generatio mala, & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus: ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus; & tribus noctibus. Ex quo cernimus in plana, & ſimplici hiſtoria ſublimem latere intelligentiam, & myſteria ſalutis noſtræ maxima, id eſt, mortem & reſurrectionem Seruatoris, quaſi pulcherrimam picturam, velo literæ contegi, idque non homine doctore cognoſcimus, ſed ipſo, qui diuinitatē ſuam carne cōtexit, reuelata facie ſe in ſuo propheta demonſtrāte. In quo etiā animaduertendum, multa veteribus patribus in figura contigiſſe, quæ ſunt ſcri-

A (margin) · B (margin, at "ſcis magnus penitus abſorbuiſſe videba-") · C (margin, at "myſteria ſalutis noſtræ maxima, id eſt,")

Matth. 12. (margin, at "dum ſe ſe offeret, qui dixit: Generatio")

Sēſus myſtici (margin, at "ræ tribus diebus; & tribus noctibus. Ex")

pta propter nos, vt eſt apud Apoſtolū, eaque ſpiritum Dei non minus ſignificare voluiſſe, immo & multo magis, quam res ipſas geſtas quæ verbis produntur: nec nobiſmetipſis ſatisfacere nos debere, cum nudam hiſtoriam tenuerimus, donec illa, quorum cauſa res ipſæ ſcriptæ, geſtæque ſunt, myſteria teneamus. *Quæ quoniam partim ad cognitionē, partim ad actionem pertinēt, quæ cognitionis ſunt, cum de Chriſto, aut de Eccleſia aliquid intelligitur, ſēper explicabimus, vt in hoc propheta: quæ vero ad actionē ſpectant, vbiq; vt cœpimus, paulo accuratius perſequemur. Vtriſque autē explicandis, præter multas, magnaſque vtilitates, perſpicuū fiet, & manibus, vt aiunt cōtrectabitur, quod ſæpe dicitur, & multi nec negare audent, nec ſatis ſibi perſuadere poſſūt, quia non experiuntur, ſub vno ſenſu hiſtorico multis myſticis abundare ſcripturam, & (vt ait Greg.) vno, eodemque ſermone, dum narrat geſtum, prodere myſterium. Et quoniam ſunt non pauci, qui non illi quidem fortaſſe malo animo, ſed ignoratione quadam, & imperitia myſticos patrum ſenſus paruipendunt quaſi conficto s, & pro arbitrio ſcribentium excogitatos; hinc iam illos æquiores, & patribus, & nobis habebimus, ſi verbis ipſius auctoris ſcripturarum animaduertere velint hāc exponendi, atque excogitandi rationem abunde comprobari Nec enim verū eſt quod putāt myſticas expoſitiones pro libito confingi, &, quod quendam dicē-

1. Cor. 10. (margin, at "eaque ſpiritum Dei non minus ſignifi-")

a (margin, at "neamus. *Quæ quoniam partim ad co-")

20. Mor. c. 1. (margin, at "que ſermone, dum narrat geſtum, pro-")

Veritas myſticorum ſenſuum (margin, at "uipendunt quaſi conficto s, & pro arbi-")

Libri Moralis expoſitionis Gregorij.

tem audiui: quæ beatus pater Gregórius in librum Iob ſcripſiſſet, ea in quéuis alium ex ſacris libris ſcribi potuiſpotuiſſe, quod fortaſſe & alij ſentiunt, tametſi minus audaces ſint ad dicendum. Indigna profectò theologo vox, & ingrati animi index, qui non ſolum de opere detrahat clariſsimo, & vtiliſsiſimo, & quo nullum vnquam melius in libris patrum habuit Eccleſia, ſed etiã de omnium ſanctorum laboribus, qui cum magno, & ſui & Eccleſiæ fructu in hoc ſcriptionis genere deſudarunt. Errant toto cælo, nec poſſunt à Grammatica arte recedere, & ignorãt virtutem ſcripturarum, & magnitudinem donorum Dei. Nam ſicut in Hiſtorico ſenſu ipſa nos vocum notio coercet, & concludit, ne libere in quamuis intelligentiam euagemur, & ex ſcripturæ conſuetudine, atque ex patrum ſententijs, & peritia linguarũ ambigua verba interpretamur: ita in myſtico res, quæ illis vocibus ſignificatæ ſunt, & illarum cũ hoc ſenſu ſimilitudo non finit, vt id, quod patres volunt, dicant, ſed quod cum hiſtoria plene congruat, & cũ pręcedentibus ac ſequentibus apte cohæ-

3 reat. *Hanc autem explanationem excogitant cum conſuetudinem ſcripturæ attendentes, & maiorum veſtigijs inſiſtentes tum maxime orantes, & Dei ſpiritum inuocantes. Et quoniam, vt Hiſtoricus ſenſus ex verbis, ita & myſticus ex rebus oritur, quas verba illa ſignificant: ſicut quæ ſcribuntur in explanationem hiſtoriæ libri Iob, non poſſunt in alterius explationem eadem conuenire, ita quæ ex illa Hiſtorica explatione pendent, fieri nullo modo poteſt, vt recte, & proprie transferantur in alteram. Itaque multæ enarrationes myſticæ patrum miræ videntur ijs, qui non ſunt in eo ſtudiorum genere exercitati quæ ſi ab eruditis diligenter inſpicerentur, neque miræ, neque pro arbitrio confictæ viderentur. Atque vt exemplum ex hoc ipſo propheta petamus, ſi dicerent patres piſcem magnum, qui deuorauit Ionam, mortem ſignificare, ſiue infernum Chriſtum deuorantem, & cum idem à piſce eiectus eſt in ſiccum, reſurrectionem Domini indicari, dicerent illi, vt arbitror, niſi Euangelium legiſſent, fingi ab otioſis hæc, & excogitari omnia, Idem iudicarent, ſi ſerpentem æneum in ligno poſitum Chriſtum in cruce pendentem ſignificare diceremus: ſi vero nubem, & mare in tranſitu filiorum Iſrael Baptiſmi, petram Chriſti typum eſſe audirẽt, fortaſſe etiam cachinnos tollerent, cũ tamen alterum à Chriſto, alterum à diuino illo legis, & prophetarum interprete Paulo ſit poſtea explicatum. Hęc, & alia huiuſmodi patres obſeruarunt, quæ in ſuis Allegorijs, & Tropologijs imitarentur atque eadem ab ſcripturæ ſtudioſis notari oportet, vt cum ſimilia in Eccleſiaſticorum hominum libris inuenerint neque mirentur, neque contemnant. Præclare ergo, & grauiter grauiſſimus Eccleſię doctor Gregorius, cũ verba Domini exponeret de ſemine, quod ſecus viam, & ſupra petrã, & inter ſpinas cecidit. Eſt, inquit, quod ſolicite in hac ipſa expoſitione Dominica penſare debeamus quia ſi nos vobis ſemen verbum, agrum mũdum, volucres dæmonia, ſpinas diuitias ſignificare diceremus, ad credendum nobis mens forſitan veſtra dubitaret, Vnde & idem Dominus per ſemetipſum dignitatus eſt exponere quod dicebat, vt ſciatis rerum ſignificationes quærere in ijs etiam, quæ per ſemetipſum noluit explanare. Exponendo ergo quod dixit, figurate ſe loqui innotuit, quatenus certos vos redderet, cum vobis noſtra fragilitas verborum illius figuras aperiret. Sed iam ſanctum Ionam audiamus, qui nomen habet columbæ, & per eum columbam illã aduenire nobis precamur, quæ ſupra Dominum ſeruatorem deſcendit, & manſit in baptiſmo, vt vere & pie, & vtiliter latentia in eius prophetia myſteria reſeremus.

Ioh. 3.
1. Cor. 10.
Luc. 8.
Hom. 15. in Euang.

ARGVMENTVM PROPHETÆ.

CAP. I.

Ionas ad prædicandum in vrbem Aſſyriorum maximam Niniuen miſſus Dominum fugit, & in nauim deſcendit euntem in Tharſis, exoritur ingens tempe-

tempeſtas, ſorte ipſe deprehenditur cau
ſa eſſe tempeſtatis, tandemque volun-
tate ſua in mare mittitur, tempeſtas
ſubito ſedatur.

CAP. II.

Deuoratur Ionas à piſce magno, &
in eo ſpe ſalutis ſuæ excitatus orat, &
gratias agit Deo, tandemque tertio die
in littus euomitur.

CAP. III.

Iterum iubetur Ionas Niniuem ire
ad pręedicandum, ad eius prædicationẽ
vniuerſi Niniuitæ ieiunant, ſaccis in-
duuntur, & vera, atque humili pœnitẽ-
tia ſuæ vrbis ſubuerſionem à Propheta
prædictam deprecantur.

CAP. IIII.

Dolet Ionas; quod videt Deum pœ
nitentia Niniuitarum placari, & queri-
tur ſe ad eos miſſum fuiſſe prænuntia-
tum, quod futurum non erat. Egredi-
ditur ex vrbe, & in remoto loco ad O-
rientem conſiſtit, vt videat exitum ſuæ
prophetiæ. Exoritur hedera, qua à ſo-
lis iniuria protegitur. Sed ſequẽtis diei
diluculo à verme corroſa exareſcit; do-
let Ionas vehementer, & ſole, vento-
que vrente afflictus mortem orat, & ira
ſcitur. Mox hederæ exemplo docetur
non fuiſſe Niniuem ſubuertendam.

CAP I.

*ET factum eſt verbũ
Domini ad Ionam
filium Amathi, di-
cens. Surge, & va-
de in Niniuẽ ciuita
tẽ grandem, & præ
dica in ea: quia aſcendit malitia eius
coram me. Et ſurrexit Ionas, vt fu-
geret in Tharſis à facie Domini: &
deſcendit in Ioppen, & inuenit na-
uem euntem in Tharſis: et dedit nau
lum eius, & deſcendit in eam, vt
iret cum eis in Tharſis à facie Domi,
ni. Dominus autem miſit ventum
magnum in mare: & facta eſt tem-
peſtas magna in mari, & nauis peri
clitabatur conteri, Et timuerunt*

A *nautæ, & clamauerunt viri ad Deũ
ſuũ: & miſerunt vaſa, quæ erant in
naui in mare, vt alleuiaretur ab eis:
& Ionas deſcendit ad interiora na-
uis, & dormiebat ſopore graui. Et
acceſſit ad eum gubernator, & dixit
ei, Quid tu ſapore deprimeris? ſurge,
inuoca Deum tuum, ſi forte recogi-
tet Deus de nobis, et non pereamus.
Et dixit vir ad collegam ſuum. Ve-*
B *nite, & mittamus ſortes, & ſcia-
mus, quare hoc malum ſit nobis. Et
miſerunt ſortes: & cecidit ſors ſuper
Ionam. Et dixerunt ad eum. Indica
nobis cuius cauſa malum iſtud ſit
nobis: quod eſt opus tuum? & quæ
terra tua? & quo vadis? vel ex quo
populo es tu? Et dixit ad eos. He-
bræus ego ſum, & Dominum Deum
cæli ego timeo. qui fecit mare & ari
dam. Et timuerunt viri timore ma-*
C *gno & dixerunt ad eum. Quid hoc
feciſti? Cognouerunt enim viri quod
à facie Domini fugeret: quia indi-
cauerat eis. Et dixerunt ad eum.
Quid faciemus tibi, & ceſſabit ma-
re à nobis? quia mare ibat, & intu-
meſcebat ſuper eos. Et dixit ad eos,
Tollite me, & mittite in mare, &
ceſſabit mare à vobis: ſcio enim ego
quoniam propter me tempeſtas hæc
grandis venit ſuper vos. Et remiga-*
D *bant viri, ut reuerterentur ad ari
dam, & non valebant: quia mare
ibat, & intumeſcebat ſuper eos.
Et clamauerunt ad Dominum, &
dixerunt: Quæſumus Domine, ne
pereamus in anima viri iſtius, &
ne des ſuper nos ſanguinem innocen-
tem: quia tu Domine, ſicut volui-
ſti, feciſti. Et tulerunt Ionam, &*

miſerunt in mare : & ſtetit mare à
feruore ſuo. Et timuerunt viri timo-
re magno Dominũ, & immolauerũt
hoſtias Domino, & vouerunt vota.

HISTORIA.

1 *Et factum eſt verbum Domini*. Quæ
ad prophetarum initia pertinebant, de
genere prophetarum, de tempore, de
patria, ne ſæpe eſſent repetenda ſe-
mel in præludijs expoſuimus. Quomo-
do autẽ Propheta dicat: *Et factum eſt*,
cum nihil præceſſerit, quod cõiunctio-
ne illa, Et, copuletur, laborant Theo-
phyl. & Rupertus, vt explicent & in pri
ma homilia in Ezech. Laborauit Grego
rius, ſed nobis minime laborandum eſt,
cum iam ſemel, atque iterum docuti-
mus in Hoſ. 9. num. 9. & in Habdiam.
num. 63. ex Hebraicæ linguæ conſue-
Et coniũctio redũdans. tudine, Et, redundare ſæpe initio ſentẽ-
tiæ, tantumque ornatui deſeruire: quod
intelligens noſter interpres, nunc eam
ponit, nũc omittit. Hinc vulgatũ apud
Hebræos libros incipere ab, Et, vt vi-
demus in Exodo, in Leuitico, in Nume
ris, in Ioſue, in Iudicibus, in Ruth, in
omnibus libris Regum, in 2. Paralipo-
menon, in Heſdra, in Eſther, in Baruch,
in Ezechiele. in 1. Machabæorum: quã-
uis aliquando, vt dixi, coniunctionem
interpres ſubiiceat. Ioſephus quoque
filius Gorionis quinque hiſtoriæ ſuæ li
bros, ita, vt Ionas inchoat ויהי, id eſt, Et
fuit, ſiue: Et factum eſt. De verbo autẽ,
& quid ſit fieri verbum, initio primi ca-
pitis Hoſeæ ſatis dictum eſt.

2 *Ad Ionam filium Amathi*. In Hebræo
eſt Amithai, idẽ nomen eſt, diuerſitaſq;
eſt ſolum in punctis additis à recentio-
ribus Hebræis. apud Lxx. eſt Ἀμαθί in
Biblijs complutenſibus, & Regijs, ſed in
Aldinis, quæ ſine dubio ſunt caſtigatio-
ra, omnino legitur vt apud nos, Ἀμαθί
ex quo fit, quod non ſemel, vt arbitror,
dixi, Hebræos ſuis punctis nomina vi-
rorum, & locorum ſæpe corrupiſſe. De
Amathi autem Hieronymus traditio-
nem refert Hebræorum, quam nec pro
bat, nec improbat, filium eum fuiſſe vi-
duæ Sareptanæ, quem Elias propheta
mortuum ſuſcitarit. 3 Reg. 17. nomen-
A que acceperit matre dicentẽ; Nunc co-
gnoui quia vir Dei es tu, & verbum Do
mini in ore tuo verum eſt, ſiue veritas
eſt, אמת enim veritatem ſignificat, &
Amathi dicitur, quaſi veritas mea. Hoc
& Epiphanius in libello de propheta-
rum vita, & interitu & multi alij affir-
mant. Mihi non fit admodum veriſimi-
le: nam ſi Sareptanæ viduæ filius fuit
Amathi, gentilem eum fuiſſe conſtat,
Sidoniorum enim erat Sarepta, vt in fi
ne Habdiæ diximus, & gentilium, atq;
hanc mulierem fuiſſe ſatis ex Luc. 4.
perſpicitur. At Amathi propheta etiam
B fuit iuxta eorumdem Hebræorum tra-
ditionem, cum patris nomen in prophe
ta ponitur, eum quoque prophetam
fuiſſe. Quare probabilius eſt Iudæum
fuiſſe, quam ethnicum. * Non deſunt 3
qui reſpondeant matrem quidem fuiſ-
ſe gentilẽ, ſed patrem Iudæũ ex Geth,
quæ eſt in Hopher: ſed, ſi dicere ſatis
eſt, quidquid volent, dicent, at non eſt
cordati hominis temere quippiam dice
re. Adde quod Ionam ex. 4. Reg. 14 ſci-
mus fuiſſe ex Geth, quæ eſt in Hopher,
& pertinet ad tribum Zabulon. Ioſu.
19. & Hieronymus auctor eſt inter Se-
C phorim, & Tiberiadem eſſe hanc Geth,
viculum haud grandem, in quo ipſius
prophetæ ſepulcrum oſtenditur: dici au
tem Hopher ad diſtinctionem aliarum
vrbium eiuſdem nominis, quæ, inquit,
iuxta Eleutheropolim, ſiue Dioſpolim,
hodie quoque monſtrantur. Ex quo
probabiliter colligi videtur, eius paren
tes non Sareptanos, ſed Gethæos fuiſ-
ſe. Eorum porro auctoritas, qui hoc af-
firmant, non me magnopere mouet, nã
multi teſtes, qui rem ab vno aliquo ac
ceperunt, quaſi vnus teſtis habentur iu
re ciuilis, nec plus fidei habent, quam-
D uis multi ſint, quam ille, à quo audie-
runt: Nonnulli putant Ionam dici ab
Hebræis filium Sareptanæ, & reprehen
dunt, quod male intelligunt, cum hoc
non de Iona, ſed de patre eius Amathi
dictum ſit.

Surge & vade in Niniuem ciuitatem 4
magnam. Niniue vrbs eſt Aſſyriorum Niniue.
celeberrima, & primæ mundi monar-
chiæ caput ad Tigrim fluuium condita
à Nino primo rege Aſſyriorum, qui Ge
neſ. 10.

nes. 10. vocatur Aſſur. Cœpit enim regnare in Babylonia, A & inde bello finitimos adortiens peruenit in terram Aſſyriorum, eaque expugnata vrbem condidit, quæ à conditoris nomine Hebræis Niniue, profanis auctoribus Ninus dicitur vt Plinio lib. 6. cap. 26. Straboni lib. 16. in princip. Ptolomæo, lib. 6. Geographi. r. cap. primo. Conditam autem fuiſſe à Nino docet Euſeb. initio chronicorum, & nos idem oſtendimus in Hoſ. 2. cap. nu. 61. & in cap. 5. nu. 36. & 37 ex Hiero. & Auguſt. & hunc eſſe qui Gene. 10. dicitur Aſſur ædificator B Niniues. Quare iidem auctores nunc Aſſur conditorem Niniues vocant, nūc Ninum, nec dicunt eam à Nino fuiſſe amplificatam & exornatam, vt in catena in Gene. cap. 10. ſenſit Lypomanus, ſed conditam omnino, vt apertiſſimū eſt apud Diodorum Siculum lib 3. rerū antiquarum cap. 1. De eius magnitudine dicemus initio cap. 3. Ceterum hoc tempore, quo Niniuem mittebatur Ionas, florebat maxime imperium Aſſyriorum, ita vt eorum rex vltor appellaretur, quod ad eum, quaſi ad omnium potentiſſimum, & regem regum, omnes confugerent, qui à potentioribus C opprimebantur. Hoſ. 5. Et vidit Ephraim languorem ſuum, & Iudas vinculum ſuum, & abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorem, quod ibidem latius explicauimus.* 5 Mittitur autē Propheta, vt notum ſit omnibus nationibus, & ſæculis Deum omnium creatorem, non Hebræorum modo, quos in peculium ſuum elegerat, ſed omnium etiam gentium quærere ſalutem, ſicut Rom. 3. Apoſtolus ait: An Iudæorum Deus tantum, nonne & gentium? immo & gentium. Et Sap. 6. Puſillum, & magnum ipſe fecit, & æqualiter ei cura eſt de omnibus. D Ita videmus Iſaiam, Ieremiam, Ezecielem, Hamos, & alios prophetas, interdū etiam nationibus gētium prophetare: & Habdias Idumæis, & alienis & hoſtibus Iudæorum prophetauit.

Et prædica in ea. Hebr. Et clama ſuper eam, ſiue contra eam. Chaldæus: Vaticinare in eam. Ex quibus intelligimus quomodo eum prædicare iuberet, minitando videlicet, & prænuntiando illi ruinam, niſi conuerteretur, ſicut c. 3. Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. Propterea eodem c. 3. vbi nos habemus: Et prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te, Lxx. verterunt. Prædica in ea ſecundum prædicationem priorem, quam ego locutus ſum ad te.

Quia aſcendit malitia eius coram me. Tot, tantaque ſunt eius ſcelera, vt iam diſſimulare nequeam me videre, ſed punire cogar. Huiuſmodi verbis vti ſolet ſcriptura, cum peccata magna ſunt, & ingentem, celeremque vindictam magnitudine ſua expoſcere videntur. Vt Gene. 18. clamor Sodomorum, & Gomorrhæorum multiplicatus eſt: & cap. 4. Clam or. Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Hinc magna peccata vocantur clamor, vt Iſai. 5. Et expectaui, vt faceret iudicium, & ecce iniquitas; & iuſtitiam, & ecce clamor: quia videntur clamare, & Deum cogere ad vindictam, ducta ab hominibus metaphora, qui diſſimulant ſe iniurias videre, aut audire contumelias, ne cogantur iraſci, & vindicare, ſed cum multæ ſunt, aut magno clamore dicuntur, non poſſunt iam diſſimulare, ſed puniunt. Ex quo etiam Hebr. 12. Sanguis Chriſti melius loqui dicitur, quam ſanguis Habel: quoniam ſicut ſanguis Habel 6 quodammodo Deum cogebat vindictā ſumere de interfectore Cain, ita ſanguis Chriſti in cruce effuſus vehementius Deum ad miſericordiam prouocat, quam ſanguis Habel ad vltionem. Eadem metaphora dicitur: *Aſcendit malitia eius coram me*, id eſt, nota mihi eſt, etiam ſi diſſimulare velim, non poſſum.

Et ſurrexit Ionas, vt fugeret in Tharſis. Cur Ionas fugerit expoſitores quærendo defatigantur, & varias cauſas excogitant, cum liceat ex ipſo, qui fugit, cauſam fugæ cognoſcere, qui cap. 4. videns Dominū pepercisse ciuitati propter pœnitentiam, afflictus eſt, & dixit: Obſecro Domine, numquid nō hoc eſt verbum meum, cū adhuc eſſem in terra mea? Propter hoc præoccupaui vt fugerē in Tharſis. Scio enim quia tu Deus clemēs, & miſericors es, patiēs & multæ

A miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia. Ergo Propheta humanum quippiã patiens mendax videri timebat, cum Deus placatus vrbem conſeruaret, & ab omnibus rideri, quaſi ſine cauſa tam longum iter confeciſſet. Poſſumus huic alteram addere ex Hieronymo, & ex Gregor. 6. Mor. cap. 13. præuouiſſe eum prophetico ſpiritu tunc perituram eſſe domum Iſrael, cum nationes credidiſſent, ideoque vitaſſe, ne populus ſuus reijceretur.

Tharſis.

Quid ſit autem Tharſis magna doctiſsimorum hominum contentione certatur. Ioſephus 9. Antiq. c. 11. Tarſum nobilem Ciliciæ vrbem eſſe dicit, in quam fugiebat Ionas. B Idem lib. 1. cap. 7. affirmat Ciliciam olim dictam eſſe Tharſis idque vel ex eo intelligitur; quod vrbium eius celeberrima Tarſus vocetur. T. Græca litera poſita θ, debuit enim ſcribi, & proferri Θάρσους non vt ſcribitur Τάρσος. Quare obſcurius vertit Sigiſmundus Gelenius: Prima nominis litera in Tau mutata, cum in Græco ita ſit ad verbum: Tarſus enim apud ipſos, quæ vrbium celeberrima eſt, vocatur, metropolis exiſtens, Tau literam ad appellationes ipſis pro Theta litera mutantibus. C Idem poſtea ſenſit Rheticius Auguſtudunenſis epiſcopus in Commentarijs Cantici Canticorum, vt refert Hieron. in epiſtola ad Marcellam, cuius initium eſt: Nuper cum Rheticij, &c. Et Alionſns epiſcopus Abulenſis in Commentarijs in Chronica Euſebij, in 2. p. cap. 27. & Lyranus. Alij Carthaginem eſſe volunt nobilem Africæ vrbem, vt Vatablus: & recentiores nonnulli. Immo & Theophylactus, & Theodoretus conſentiunt vrbem eſſe Africæ, quam Græci καρχηδόνα vocant, eamque Latini Carthaginem nuncupant. Hoc ex eo confirmant Græci auctores, quod D Iſai. 23. Legimus: Vlulate naues Tharſis. Lxx. naues Carchedonis, id eſt, Carthaginis, & Ezec. 27. Carthaginenſes negotiatores tui. Lxx. Carchedonij. Hebr. Tharſis. Teſtantur autem in his locis, in Hebræo, & Syro exemplaribus eſſe Tharſis ex quo conſtat paraphaſin Chaldaicam non eſſe Syrum illud exẽplar, quod citatur à nonnullis veterum, vt quidam falſo opinati ſunt, nam

Paraphraſis Chaldaica non eſt, exemplar quod Syrum vocatur.

in his locis non eſt in paraphraſi Chaldaica Tharſis, ſed ימא, id eſt, mare, vt ſtatim dicam. At Hieronymus hic, & in c. 2. Iſaiæ, Tharſis mare interpretatur, neque aliud intelligi, quam Ionam in mare fugiſſe: quæ ſententia multo mihi verior videtur; Etenim veteres Hebræi (vt Hiero. docet in cap. 1. Iſaiæ) putãt lingua propria ſua mare Tarſis appellari, * quaado autem dicitur ים, non Hebraico ſermone appellari, ſed Syriaco. 8

Tharſis.

Hæc eſt igitur propria huius nominis apud Hebræos ſignificatio, vt ſæpe in ſacris libris videmus. Iſai. 2. Et ſuper omnes naues Tharſis. Lxx. Et ſuper omnẽ nauim maris, & in cap. 23. bis ait Vlulate naues maris, Vbi Aquila, Symmachus, Theodotion, nomen Tharſis reliquerunt, ſed Chaldæus vertit ימא, id eſt, maris. Pſal. 47. In ſpiritu vehementi conteres naues Tharſis. Ezech. 1. Et aſpectus rotarum, & opus earum quaſi viſio Maris Mihi videtur & in locis vbi nomen eſſe creditur vrbis, aut regionis, pro mari potius accipi debere.

Sed quo res vt vetuſtiſsima, ita & obſcuriſsima planior fiat, multique ſcripturæ loci explicentur, & multorum au C ctorum variæ ſententiæ componantur, rem à prima origine reperamus. A filijs trium Noe filiorum tres orbis terrarũ partes & inhabitatas fuiſſe, & nomina fere accepiſſe, quorum quædam omnino mutata ſunt, quædam autem adhuc manent parum immutata, facile intelliget qui legerit decimum caput Geneſis adiecto pro commentatio capit. 7. lib. 1. Antiquitatis Iudaicæ Ioſephi, quẽ & Hierony. in Traditionibus Hebr. in Geneſ. & omnes poſtea auctores, magna ex parte ſecuti ſunt. * Ex Iaphet 8 igitur Noe filio natus eſt Iauan, filij autem Iauan (inquit ſacta hiſtoria) Eli- D ſa, & Tharſis, Cethim, & Dodanim, ab his diuiſæ ſunt inſulæ gentium in regionibus ſuis, vnuſquiſque ſecundum linguam ſuam, & familias in nationibus ſuis. A Dodanim, ſeu Rodanim (fortaſſe enim vitioſe D. pro R. poſitũ eſt propter magnam literarum apud Hebræos ſimilitudinem) dicti ſunt Rhodij, vt Hieron. & multi alij ſentiunt. A Cethim, iuxta eundem Hieronym. &

Ioſe-

Ioſephum Cyprij: à Iauan, Iones, vnde
& Ionium mare: ab Eliſa Æoles, vnde
quinta Græcorum dialectus. Æolica di
citur. à Tharſis orti ſunt Cilices, vt in-
dicat eius regionis metropolis Tarſus.
Nec vero mirandum eſt, θ, literam quæ
erat in Tharſis, mutatã eſſe in, τ, in Tar-
ſo ſæpe enim Græci in huiuſmodi no-
minibus aſpiratas literas vertunt in te-
nues. Sic dicunt Paleſtini pro Phili-
ſthijm, Carmelus, pro Charmel, Sarep-
ta pro Sarephta, & Citium vrbem Cy
pri à Chethim, & Iapetus, pro Iaphet,
& ſimilia. Quod autem ex Ioſepho dixi-
mus à Tharſis orthos eſſe Cilices con-
firmat Hiero. loco indicato, & in locis
Hebraicis, Gloſſa interlinearis Gen. 10.
& ibidem Lyranus, Lipomanus, Anto-
nius Honcolana, & alij eiuſdem loci
expoſitores, & Ianſenius, & Genebrar-
dus in Pſalmum 47. & Ioannes Cathar
9 dus in cap. 1. Ionæ. * At poſteros Thar
ſis non ſe continuiſſe intra Ciliciæ fi-
nes, ſed per oram maris noſtri verſus
occasũ & per prouincias adiacẽtes Hel
leſponto, & Propõtidi, Euxinoque ma
ri late ſe ſe fudiſſe, poteſt ex eo intelligi
quod locis citatis aiũt Ioſephus, & Hie-
ron. ſedes filiorum Iapheth incipientes
à Tauro, & Amano montibus pertinuiſ
ſe in Aſia ad Amnem vſque Tanain, in
Europa, vſque Gades. Intelligitur etiã
ex Iudit. 2. Verbis obſcuris quidem, ſed
ſi illuſtrentur multũ nobis lucis allatu-
ris. Ea ſunt de Holopherne cum ma-
gnis copijs ex Aſſyria profecto: Cum-
que pertranſiſſet fines Aſſyriorum, ve-
nit ad magnos montes Ange, qui ſunt
à ſiniſtro Ciliciæ, aſcenditq; omnia ca-
ſtella eorum, & obtinuit omnem muni
tionem. Effregit autem ciuitatem opi-
natiſſimam Melothi, prædauitque om-
nes filios Tharſis, & filios Iſmahel, qui
erant contra faciem deſerti, & Auſtrum
terræ Cellon. Montes Ange nulli ſunt
apud Geographos, eſt tamen mons Ar-
gæus maximus in Cappadocia, cuius me
minit Strabo lib. 12. & Plin. lib. 6. cap.
4. & Ptolem. lib. 5. capit. 6. Quare ſuſpi-
cor prius ſcriptum fuiſſe ad montes ma
gnos Argæos, paulatimq; ſcriptum fuiſ
ſe Arge, deinde Ange. Nam hi montes
ad ſiniſtrã Ciliciæ ſunt, id eſt, ab Aqui-

A lonarem plagam, quæ in ſcriptura vo- 10
catur ſiniſtra, ſicut Auſtralis, dextera.
* Ex quo perſpicimus filios, ſiue poſte-
ros Tharſis, de quibus continuo loqui-
tur per illas Aſiæ prouincias à Cilicia,
& Cappadocia diſperſos fuiſſe vſque ad
Pontum, & Bythiniam. Nec enim nũc
de Cilicibus loquitur, qui vltro deditio
nis nuntios ad Holophernem miſerũt
antequam propius accederet, vt legi-
mus cap. 3. ſed de alijs in Cilicia ex ge-
nere Tharſis ortis, & per illas prouin-
cias, quæ ad Cilicum ditionem pertine
B bant, diffuſis. Auctore ſi quidem Solino
in Polyhiſtore, cap. 41. Cilicia antea vſ
que ad Peluſium Ægypti pertinebat,
Lydijs, Medijs, Armenijs, Pamphylia,
Cappadocia ſub imperio Cilicum con-
ſtitutis. Mox ab Aſſyrijs ſubacta (duce
videlicet Holopherne) in breuiorẽ mo
dum ſcripta eſt. Hæc ideo retuli, vt ex
eis intelligamus totam hãc regionem,
quæ ſupra mare noſtrum à ſinu Iſſico,
ſiue à portis Amani tenditur in Orca-
ſum vſque ad extremos Ciliciæ Thra-
cheæ ſiue Aſperæ fines, atque vlterius
etiam longe; & eam, quæ à Cappado-
C cia & Pamphilia ad Lydiam, & Põtum
pertinet, olim dictam eſſe Tharſis, quia
poſterorum Tharſis erat. Eadem ratio-
ne mare Mediterraneum à ſinu Iſſico,
quod in eius fine eſt, vſque ad Pontum
Euxinum, dictum eſt mare Tharſis. Hoc
mare vocatum eſt Tharſis. 3 Reg. 10. &
2. Paralipo. 9. à Claſſis regis per mare
cum claſſe Hiram ſemel per tres annos 11
ibat in Tharſis ad deferendum aurum,
& argentum, & dentes elephantorum
& ſimias & pauos. Nam quód plurimi di
cunt, & Hieronymus, vt ab alijs dictum
refert, Tharſis locum eſſe Indiæ, neque
ex ſcripturis, neque ex Geographis, aut
D veteri aliquo auctore (vt etiã ait Theo-
phylactus) neque vero probabili aliqua
ratione tueri poſſunt, cum nullus il-
luc ex poſteris Tharſis penetrauerit,
qui nomen, vt tunc, moris erat, loco da
ret. Eſt quidem in India Ophir, & ter-
ra Heuila: ſed ab Ophir, & Heuila filijs
Iectan filij Heber. Gen. 10. qui eam re-
gionem incoluerunt. Atq; hæc eſt om-
nino ſententia Ioſephi, cui hac in re plus
fidei habendum arbitror, quam cete-
ris:

tis, qui hæc verba quaſi vertens lib. 8. A Antiq. cap. 2. ait: Multa enim nauigia rex in mari, quod vocatur Tarſicum, habuit, quæ ad remotas gentes merces varias deferre iuſſit, pro quibus exportatis aurum, & argentum regni referebāt, multumque eboris, & mācipia Æthiopica, & Simias. Ea nauigatio in itu, ac reditu triennium integrum abſumebat. Et lib. 9 cap. 1. quod ſcriptum eſt. 2. Paralip. 20. Et particeps fuit vt faceret naues, quæ irent in Tharſis: ita ipſe dixit: Cum quo inita ſocietate parandarum nauium, quæ in Pontum, atque in emporia Thraciæ nauigarent (ita enim eſt B in Græco) iacturam fecit haud minimā. Nauigia enim abſumpta ſunt naufragijs quod, non bene regerentur præ magnitudine, &c. Thracia autem in aduerſo Europę latere eſt non longe à Pōte Eu-
12 xino.* Quo autem naues illas Ioſaphat res mittere voluerit, mox videro, neq; enim in emporia Thraciæ mittebat, ſed in Ophir: nunc hoc ago, Ioſepho Tharſis eſſe mare, quod dixi. Hinc etiam lib. 9. cap. 11. ſcripſit certum euomiſſe Ionā in litus maris Euxini, intelligebat enim Pontum Euxinum ad mare Tarſicum pertinere. Superuacuum hoc fortaſſe vi- C deatur, ſed volo quæ dico, ab ijs etiam, qui omnino Geographiæ expertes sūt, cognoſci. Mare noſtrum, ſiue Mediterraneum, ab Occaſu in terras ingreditur inter Herculis columnas, initiumque eius eſt fretum Gaditanum, deinde inter Europam, & Africam, quas diuidit, per Aſię etiam partem porrigitur vſque ad Palæſtinam, & Tyrum, & Sidonem, ſupra quas in eius fine eſt ſinus Iſſicus, de quo diximus. Verum poſt Italiam, & Græciam pars eius in Septemtriones excurrit, & Europam ſeparat ab Aſia. In huius excurſionis principio multum ſe ſe coarctat, & Helleſpontus vocatur, D deinde vbi primum ſe expandit Propōtis vbi iterum ſe premit Thracius Boſporus, vbi iterum ſe effundit Pontus Euxinus nuncupatur. Mox paludi maximæ cōmittitur, & Cimmerius Boſphorus appellatur, palus ipſa Mæotis. Quidquid igitur à ſinu Iſſico eſt vſque ad Euxinum Pōtum, mare Tarſicum, aut ma-
13 re Tharſis Ioſepho dicitur. * Immo totum mare Mediterraneum nomen idē habet, ſiue à poſteris Tharſis, ſiue appellatione ab vna eius parte ad totum trāſlata. Hinc claſſis Salomonis in Tharſis nauigans deferebat ſimias, & pauos, & mācipia Æthiopica, vt Ioſephus ſcripſit, ex Africa, quæ ab eiuſdem maris littoribus verſus Meridiem protenditur, nec auro, & argento caret, ſimijs, pauis eboreque etiam abundat. Quamuis aurum, & argentum ex vrbibus omnibus, & regionibus, ad quas appulerāt, reportabāt pro mercibus (multis enim in locis pręter Indiam inueniebatur auctore Plin. lib. 33 c. 4.) ſed maxime (vt probabile eſt) ex Hiſpania, quę metallis erat omniū fecūdiſſima Per mare ſi quidē noſtrū nauigantes, nūc in Africę portus, nūc in Europæ deferebant, quæ nauigatio longiſsima eſt, & recte cū mora cōmutandarū mercium in eundo, ac redeundo triennium abſumet. Hæc dixerim, vt Ioſephi ſententia, quam ſit probabilis appareat; & intelligamus cur verterint LXX. vlulate naues Carthaginis, & cum eiſdem noſter interpres Ezec 27. Carthaginienſes negotiatores tui. Quod aptiſſime, & veriſſime verſum eſt, erat enim Carthago Colonia Tyriorum, & ideo magnum erat commercium Carthaginienſium, & Tyriorum. Conuenit igitur nobis & cum veritate, & cum veteribus qui Tharſis Carthaginem interpretantur, vt Theodoretus, & Theophylactus hic, & Baſilius, & idē Theodoretus in Pſal. 71. & ibidem Euthymius ait: Per Tharſis expoſitores omnes Carthaginem ciuitatem intelligunt, quæ eſt Libyæ caput. Neque ab hoc ſenſu abhorret Auguſtinus in illud Pſalm. 49. In ſpiritu vehementi conteres naues Tharſis. Immo & Chaldæus pro eo, quod eſt in Hebræo, Naues Tharſis, vertit, naues Africæ. 3 Reg.
10. & vltimo. * At pugnabit ſtudio- 14
ſus ſcripturarum nullo modo poſſe hęc ad Mediterraneum mare referri, quoniam claſſis Salomonis, & Hiram non ſoluebat ex Ioppe, ſed ex Haſiongaber, quę eſt ora maris Rubri, vnde in Africam nauigari nō poterat ſed in Indiam: Legimus enim 3. Regum. 9. claſſem quoque fecit rex Salomon in Haſinga-

ſiongaber, quæ eſt iuxta Ailath in littore maris Rubri, in terra Idumæę. Miſitque Hiram in claſſe illa ſeruos ſuos viros nauticos, & gnaros maris cum ſeruis Salomonis. Qui cum veniſſent in Ophir, ſumptum inde aurum quadringentorum viginti talentorum detulerunt, ad regem Salomonem. Eadem fere verba ſunt. 2. Parali. 9. Reſpondeo alias naues à Salomone miſſas fuiſſe in Tharſis trium annorum itinere, quę è Ioppe Ioppe proficiſcebantur, vt iam diximus

Ophir. alias ex Haſiongaber in Ophir. Ophir autem inſula eſt nobiliſſima, & maxima quam veteres falſo exiſtimarunt eſſe peninſulam, vel Cherſoneſum, ſupra quã inſulam in continente eſt vrbs Mala ad Septentrionem, & regnum eiuſdem nominis. Hodie autem Zamatra dicitur.

15 * Itaque non hęc Ioſepho aduerſatur, qui recte vtrumque vidit. Ita enim ait libr. 8 capit. 2. Qu'n & claſſem rex in Ægyptio ſinu ædificauit, in quodam loco ad mare Rubrum, qui nominatur Ha-

Bereni-co. ſiongaber. Hæc nunc Berenice vocatur non procul ab Elana vrbe, quæ regio tunc in Hebræorum ditione cenſebatur, & in hac quoque claſſe munificentia Hiromi regis amici fuit vſui. Viros enim gubernatores; & nauticæ rei peritos miſit, quotquot voluit, qui nauigantes cum regijs procuratoribus in regionem Indiæ olim Sophitam, nunc Auream terram nominatam, aurum illi afferrent. Recte autem dicit olim Sophiram fuiſſe nominatam, ita enim à Lxx. interpretibus appellata eſt. 2. Paralip. 8. nam vbi in Hebr. eſt Ophir, ipſi vertunt εἰς Σωφειρὰ Et paulo poſt meminit alterius nauigationis Tharſis quam neque ſcriptura, neque ipſe dicunt ab Haſiongaber cœpiſſe. Idem dicendum eſt de claſſe Ioſaphat regis. 3. Reg. vlti. Rex vero Ioſaphat fecerat claſſes in mari, quæ nauigarent in Ophir propter aurum, & ire non poterant, quia confractæ ſunt in Haſiongaber. Qua in re inſigniter lapſus eſt Ioſephus libro. 9. capit. 1. vt iam numer. 13. retulimus) qui putauit has in Pontum, atque in Thraciæ emporia profeſſas fuiſſe, quo per Haſiongaber peruenire non

16 poterant. * Sed reſtat locus difficilli-

A mus. 2. Paralip. 20. qui & Ioſepho plane impoſuit, & rei iam pene illuſtratæ nouas tenebras offundit. Nam de eodẽ Ioſaphat, & de eadem claſſis inſtructione ſcriptum eſt: Et particeps fuit, vt faceret naues, quæ irent in Tharſis. Feceruntque claſſem in Haſiongaber: ergo idẽ eſt Tharſis quod Ophir, & in Tharſis non per mare Mediterraneum nauigabatur, ſed per mare Rubrum, & per Indicum Oceanum, ita neceſſe erit Tharſis in India eſſe confiteri. Nos dicamus veterem eſſe Hebræorum conſuetudinem, vt nomina propria propter aliquam ſimilitudinem vertant in

B communia. Ita Antichriſtus dicitur qui cumque Chriſto aduerſatur, vt 1. Ioan. 2. Et ſicut audiſtis, quia Antichriſtus venit, nunc Antichriſti multi facti ſunt. Et Ham. 9. Iudæi vocantur Idumæi, vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, vt ibidem expoſuimus. Ita etiam Chethim Cyprus eſt, atque inde Iudæi tum inſulas omnes, tum pleraque loca maritima Chetim appellãt, vt docet Ioſeph. lib. 1. Antiq. cap. 7. Quare cum mare illud, quod Tarſicum vocat Ioſephus, vaſtum, & altum ſit, inde Hebræi Oceanum, & mare quoduis magnum, ac profundum Tharſis vocant,

Nomina propria Hebræi vertũt in communia.

Chetim.

C Nam ים, quod mare ſignificat, non ſolum mari magno tribuitur, ſed lacubus etiam, & minoribus aquarum congregationibus. Itaque mare mortuum, & mare Galilęæ, & ſimilia recte dicuntur ים, Tharſis autem dici non poteſt niſi magnum, & vaſtum mare. Inde naues Tharſis dicuntur naues magnæ, quibus per profundum mare nauigari ſolet: quas Hebr. vocant אניות * Reg. vlti. vbi habemus: Rex vero Ioſaphat fecerat claſſes in mari, quæ nauigarent in

Naues Tharſis. 17

D Ophir, in Hebræo eſt: Ioſaphat fecit naues Tharſis ad eundum in Ophir. Et 3. Reg. 10. Quia claſſis regis per mare cum claſſe Hiram ſemel per tres annos ibat in Tharſis deferens inde aurum, in Hebræ. eſt, Quia nauis Tarſis regi in mari cum naue Hiram ſemel per tres annos veniebat nauis Tharſis ferẽs aurũ Vtrobiq; Chaldæus pro nauis Tarſis &c. ספינת אפריקא, id eſt, nauis Africę Sed in poſteriori loco nauis Tharſis dicitur

& quæ

& quæ in Tharſis ibat vtindicat noſtra tranſlatio, & manifeſtũ eſt ex 2. Paral. 9. Vbi de eadem re ſcriptum eſt: ſiquidem naues regis ibant in Tharſis cum ſeruis Hiram,&c. Et nauis magna quæuis. Hinc iam melius intelligimus illud Pſal. 47. In ſpiritu vehementi conteres naues Tharſis,ideſt,quãtumuis magnæ, validæq; ſint, non poſſunt iræ tuæ reſiſtere. Et illud Iſai.2. Quia dies Domini exercituum ſuper omnem ſuperbum,& excelſum, &c. Et ſuper omnem turrim excelſam, & ſuper omnem murum munitum, & ſuper omnes naues Tharſis, & ſuper omne, quod viſu pulchrum eſt.Maximis quibuſq; rebus & pulcherrimis minatur,itaq; & de nauibus optimis, & validiſſimis, ac non ſimpliciter de nauibus maris, accipiendũ eſt quod dicitur. Idem eſt de verbis illis iudiciũ: Vlulate naues maris,Iſai.23. pro quo

18 eſt in Hebr. Naues Tharſis.* Quoniam igitur euntes in Ophir,profecti è mari Rubro, quod erat anguſtius, mare omnium maximum nauigabant,id eſt, Indicum Oceanum, dicebantur ire in Tharſis, & aurum afferre de Tharſis, vt Ier.10. Argentum inuolutum de Tharſis affertur, & aurum de Ophaz.

3.Reg.10 Quare naues Salomonis, quæ per tres annos ſemel ibant in Tharſis,& deferebant aurum,& argentum, & ebur, & ſimias, & pauos, ſi proprie per Mediterraneum iuiſſe intelligere poſſumus, vt ex Ioſepho diximus,non minus probabiliter affirmare poſſumus per Indicũ Oceanum interfeciſſe non quo Tharſis regio ſit Indiæ,ſed quo Oceanus recte Tharſis appellatur. Nam ſi Tharſis Indiç locus eſt,quomodo Ionas Ioppé petit iturus in Tharſis? quomodo ibi nauem inuenit euntem in Tharſis?Immo quod Tyro dicitur iuxta Hebræũ. Ezec.27.Tharſis negotiatior tuus. quo modo poterit intelligi? Quando vnquam venit ex India negotiatior Tyrũ,quo peruenire non poterat niſi multo plus quam medium Oceani vniuer-

19 ſum orbem ambientis emetiretur?* Habemus ergo ex longa,& laborioſa diſputatione, à Tharſis nepote Iapheth, & Ciliciam, & quaſdam vicinas prouincias,& Mediterraneum mare dicta eſſe

A Tharſis, indeque ad Oceanum, & ad mare quoduis profundum, & magnarũ nauium patiens deductam eſſe appellationem. Hinc & lapis pretioſus, qui colore mari ſimilis eſt, & inter lapides rationalis Aharon numeratur Exod. 28. Tharſis dicitur, Lxx. interpretibus. Aquilæ, & Hier. Chryſolithus, Symmacho hyacinthus. Immo & Hiero. qui Exod.28. & Ezec.28. & Dan 10. Chryſolithus vertit:Cant.5.vertit Hyacinthus,vbi legimus:Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis: & Ezec. 1.vbi Hieronymus:Quaſi viſio maris, Aquila tranſtulit: Quaſi viſio hyacin-

B thi. Vterque itaque lapis Tharſis dicitur:Chryſolithus enim,vt nomẽ ipſum indicat, & Plinius ſcribit lib.37. cap.9. aureo nitore tranſlucet, quem colorẽ referre ſolet mare ſolis radijs percuſſũ, vt ad Marcellam ſcripſit Hieronymus. Hyacinthus autem colore refert florẽ hyacinthi,& vt ait Hiero.in c. 1. Ezec. Cœli ſimilitudinem habet,id eſt, cæruleum colorem, qui in tranquillo mari cernitur. Cum autem mare prius notum fuerit,quàm hi lapides, non videtur dubium eos à mari nomen habuiſſe non ab eis mare. * Atque vt ad Ionam 20

C noſtrum aliquando reuertamur, verior multo eſt Hier.ſentẽtia hic, & in epiſt. ad Marcellam cuius initium eſt: Nuper cum Rheticij, quæ Chaldæi etiam, & multorum eſt Ionam voluiſſe fugere in Tharſis,id eſt,in mare,& ad quaſcumque inſulas pergere. Non enim (vt hic ait Hieron.)Propheta ad certum fugere cupiebat locum,ſed mare ingrediens quocumque pergere feſtinabat: & magis hoc conuenit fugitiuo, & timido, non locum fugæ otioſe eligere,ſed primam occaſionem arripere nauigandi. Cur ergo hanc interpretationem ceteris præferam.hæc cauſa eſt.Tharſis hoc

D in loco minime ad Indiam pẽrtinet, neque enim(vt Hier. ſcribit ad Marcellam) Ionas de Ioppe nauigans ad Indiam poterat peruenire, ad quam illo mari non poteſt nauigari. Carthago autem non magis hoc vocabulo indicatur,quam inſula quæuis, aut vrbs vicina maris noſtri littoribus. Nec nunc quæ prius dixi ex patrum quorundam

auctoritate, infirmo; aliud enim eſt in illis duobus Iſaię, & Ezecielis locis Tharſis de Carthagine exponere, quod fecimus, aliud vocabulo Tharſis Carthaginem ſignificari, quod nunc negamus.
21 *Nam cum mare Mediterraneum proprie dicat Tharſis, & in illo naues Carthaginis fuerint plurimæ, & maximæ, (ait enim Auguſt in illud Pſalm. 47. in ſpiritu vehementi, &c. Manifeſtum eſt autem quod primordia regni Carthaginis nauibus floruerunt, & ita floruerūt, vt inter ceteras gentes excellerent negotiationibus, & nauigationibus) recte profecto, pro Vlulate naues Tharſis, Lxx. Verterunt. Vlulate naues carthaginis, præcipue cum de Tyro ſit prophetia, ad quam crebro Carthaginienſes nauigabant tanquam ad veterem cognationem, & patriam. Eadem ratio Hieronymum mouit, vt verteret: Carthaginienſes, negotiatores tui, quod eidem Tyro dictum eſt. Itaque hic non ex vocabuli ſignificatione, ſed ex connexione rerum ipſarum, quæ dicuntur, intelligimus Carthaginem indicari. At in Iona nihil tale occurrit, quod cogat ita interpretari, proptereaque ipſi Lxx. qui in illis duobus locis pro Tharſis, Carthago verterant, in alijs, aliter interpretantur, quoniam vident nihil in eis eſſe, cur ad Carthaginē referant. Quare hic nomen ipſum Tharſis reliquerunt, & Iſai. 2. tranſtulerunt: Et ſuper omnes naues maris, & in Pſalm. 47. Conteres na-
22 ues Tharſis, & in Pſalm. 71. Reges Thar-
ſis, & inſulæ munera offerent. * Ridiculum ergo eſt Ionam, ne Niniuen mitteretur, Carthaginem ire voluiſſe, vt mercaturam exerceret, niſi forte eum cum pleno marſupio in nauim euntem viderunt, qui hoc dicunt, quod in ventre ceti reliquerit. Dicemus ergo eum voluiſſa per mare Mediterraneum longiſſime à patria fugere, quocunque caſus ferret, ne vaticinari Niniuitis cogeretur. Quod autem nauem inuenit eūtem in Tharſis, nihil aliud eſt, quàm nauem paratam inueniſſe, vt per Mediterraneum mare nauigaret, in quam ſe protinus coniecit. Et quoniam nec nautæ rogati quo eant, ſolent vrbem aliquam indicare, niſi iterum, atque iterum rogentur, ſeu generatim reſpondent, imus in Occaſum, aut in orientem, aut certe Hiſpaniam, aut Italiam petimus: nec timido, atque fugitiuo, qui nihil habebat, cur in has oras potius, quàm in illas deferri cuperet, modo procul à Iudæa fugeret, ſæpius nautas rogare aut vacabat, aut libebat, veroſimillimum eſt tantum Prophetam quæſiſſe an ſtatim ſoluere vellent, & an ſibi eadem naui vehi liceret. Hoc ipſum, & Tharſis non eſſe certam aliquam vrbem cognoſcimus ex eo, quod poſtea nautæ rogant Ionam. Quæ terra tua, & quo vadis? ſi enim nauis iret in vrbem aliquam, quæ Tharſis vocaretur, nautæ euntes in Tharſis quorſum eum interrogarent, quo vadis? conſtabat enim ire in Tharſis.

A facie Domini. Ioſephus libr. 9. Antiqu. cap. 11. affirmat Ionam fugere vo- 23
luiſſe in Tharſis putantem ſe poſſe Deū effugere: ſed non videtur credibile prudentem virum, & præterea prophetam ignoraſſe Deum eſſe vbique, nec legiſſe, quod eſt apud Dauidem: Quo ibo à ſpiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? ſi aſcendero in cœlum tu illic es, ſi deſcendero in infernum, ades, &c. Hic nonn' Hebræi arcana, aut potius monſtra cōfingunt, noſtri multa dicunt, ſed facile hoc, quid ſit, intelligitur, ſi conſuetudinem ſcripturæ obſeruemus. Illi ante faciem Dei eſſe dicuntur, quos Deus intuetur, & alloquitur, vt Iob primo. Quadam autem die cum veniſſent filij Dei, vt aſſiſterent coram Domino (quod idem eſt, ac ſi dixiſſet, ante faciem Domini) affuit inter eos etiam Satan. Cui dixit Dominus: vnde venis? &c. Deinde ait: Egreſſus eſt Satan à facie Domini, id eſt, deſijt ei loqui Dominus, nec enim ire poterat quo Domini acies non perueniret. Eadem fere capite ſecundo, iterantur. Quoniam enim eis, qui à nobis receſſerunt, vel coram nobis non ſunt, loqui non ſolemus, neque quidquam cū illis agere, inde ducta ſimilitudine à facie Dei diſcedunt, qui nolūt Deum ſecū loqui, aut quidquā agere optarétque
ſi fieri poſſet, ab eo minime videri. 24
*Hinc proijcere Deus dicit à facie ſua, quos

Iſa. 23.

Ezec. 27.

Pſal. 138.

Ante faciem Dei eſſe.

A facie Dei diſcedere.

Proijcer à facie Dei.

quos relinquere, & de quibus curare non videtur. Vt Pſal. 50. Ne proijcias me à facie tua. Pſal. 30. Ego autem dixi in exceſſu mentis meæ. proiectus ſum à facie oculorum tuorum. Quoniam ergo Ionas cupiebat in lōginquas regiones fugere, vnde propter locorum diſtantiam mitti Niniuen nō poſſet, nec Deum ſibi id præcipientem audiret, metaphorice dicitur fugere à facie Domini. Quare, non eſt probabile, quod quidam dicunt, putaſſe eum non loqui Dominum prophetis extra terram illam Iſraelitarum: ſciebat enim locutū olim fuiſſe Abrahæ, Iſaac, & Iacob in Ægypto, & in Meſopotamia, ſicut & poſtea locutus eſt Ezecieli, & Danieli in Babylonia. Sed locorum, vt dixi, longinquitatem quærebat vnde non eſſet probabile aliquem ad Niniuitas fore mittendum. Ideoq; cum Niniue verſus Orientem in Septemtriones vergeret, in mare Mediterraneū verſus Occaſum feſtinabat, vt longiſſime ab Aſſyrijs abeſſet.

25. Ioppe. *Et deſcendit in Ioppen*. Ioppe portus Iudææ eſt, quo peregrinantes in terrā ſanctam primum perueniunt:

Et ſale (vt poeta ait) *tabentes artus in littore ponunt*, indeque terreſtri vnius diei, aut duarum, triumve præterea horarum itinere venitur in Ieruſalem. Hodie dicitur el Iafo, quomodo etiam in Hebr. vocatur יפו. Deſcendit autem quoniam de montanis, & arduis ad cāpeſtria veniebat, vt ait Hieronymus.

Et dedit naulum eius. τὸ ναῦλον vocant Græci mercedem, quæ nautis datur pro vectura. Eius autem intelligit nauis, vt ex Hebræo conſtat, id eſt, pretium perſoluit, quod pro vectura illius nauis debebatur.

Et deſcendit in eam. Ita ſemper loquitur ſcriptura cum quis in nauim, aut in mare ingreditur, quoniam mare media, ſeu interna ſui parte altius, ad littora humilius terra eſt. Pſal. 106. Qui deſcēdunt mare in nauibus. Iſa. 42. Qui deſcenditis in mare, & plenitudo eius. Ita etiam loquitur Homerus ſæpe, vt de Agamemnone e naui exeunte.

4. Odyſſ. Ἤτοι ὁ μὲν χαίρων ἐπεβήσετο πατρίδος αἴης, id eſt, Certe hic gaudens conſcendit patriam terram. Et:

Ἔνθ' ἐκ πόντου βὰς ἰοειδέος ἤπειρόνδε, ἤιεν, id eſt, Tunc e mari aſcendens cæruleo in continentem ibat, & alibi ſæpe. 5. Odyſſ.

Et nauis periclitabatur conteri. Ingenti ventorum, & fluctuum impulſu. In Hebr. Et nauis cogitabat conteri, per Proſopopeiam, id eſt, erat in magno periculo conterendi.

Et clamauerunt viri ad Deum ſuum. 26
Vnuſquiſque ad Deum ſuum clamabat vt fieri ſolet, erant enim ex varijs nationibus, & diuerſos deos habebant, vnde & Ionam poſtea monent, vt clamet ad Deum ſuum. Hoc autem loco legendū eſſe, vir, non viri, & pro vnoquoq; accipi, diximus iam in cap. 2. Ioe num. 6.

Et miſerunt vaſa, quæ erant in naui, in mare. Vaſa generali nomine dicit more Hebr. qui כלים vocant inſtrumenta, vaſa, veſtes, arma vtenſilia. Itaque quidquid graue erat, & minus neceſſarium videbatur, iactabant in mare, ne nauis pondere nimio mergeretur. Act. 17. Valide autem nobis tempeſtate iactatis ſequenti die iactum fecerūt, & tertia die ſuis manibus armamenta nauis proiecerunt. Et poſtea: Et ſatiati cibo alleuiabant nauem iactantes triticū in mare. Vaſa.

ALLEGORIA.

In Ionæ hiſtoria, vt in procœmio diximus, non eſt dubium, quin Domini ſeruatoris mors, & reſurrectio præfigurata fuerit, ſicut ipſe ait: Generatio mala, & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ: ſicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Quare ex quo miſſus eſt in mare donec eſt in littus eiectus, ſine dubio figura Chriſti fuit ita vt omnia quę ei hoc tēpore acciderūt, recte de Chriſto exponantur, idq; omnibus ſanctis cōſentiētibus. De illis tantum dubitatio eſt, quæ ante, & poſt hæc geſta ſunt, an ad eandē pertineant figuram. Quæ eiectionem Prophetæ in littus conſecuta ſunt, ſuo loco explicabuntur, nunc de ijs loquamur, quæ hactenus Hiſtorice expoſuimus: & mihi videntur nequaquam figuram Chriſti habere. Etenim Hier. cœpit primum 27 Matth. 12

hæc

hæc de Chriſto exponere (quod & nõ-
nulli poſtea fruſtra tentatũt, vt Ruper.
Gloſſa vtraque Chatardus, & alij) ſed
vidit mox perfici non poſſe, ideoque in
illa verba: Et deſcendit in Ioppen, hæc
tandem ſcripſit: Prudens rogandus eſt
lector, ne eundem velit ordinem Tro-
pologiæ, quem & Hiſtoriæ quærere.
28 Gala. 4. * Nam & Apoſtolus Agar, & Saram ad
duo teſtamenta refert, & tamen nõ om
nia, quæ in hiſtoria illa narrantur Tro-
Epheſ. 5. pologice interpretari poſſumus. Et ad
Epheſios de Adam & Eua diſputans ait:
Propter hoc relinquet homo patrẽ &
matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ,
& erunt duo in carne vna: Sacramentũ
hoc magnum eſt: ego autem dico in
Chriſto, & in eccleſia Numquid totum
principium Geneſeos, & fabricam mũ-
di, & hominum conditionem ad Chri-
ſtum, & ad Eccleſiam referre poſſumus,
quia hoc teſtimonio ſic vſus eſt Apoſto
lus? Illud etiam quod ab eodem Apo-
1. Cor. 10 ſtolo ſcribitur: Bibebant autem de ſpiri
tuali conſequente eos petra, petra au-
tem erat Chriſtus: nequaquam nos ar-
ctat, vt omnem Exodi librum refera-
mus ad Chriſtum. Igitur ſicut hæc teſti
monia ſuas interpretationes habent, &
nec præcedentia, nec conſequentia eã-
dem deſiderant Allegoriam: ſic & Io-
nas propheta non abſque periculo in-
terpretantis, totus referri ad Dominũ
poterit. Nec ex eo, quod in Euangelio
dicitur: Generatio peſsima, & adultera
ſignum quærit, &c. Reliqua etiam, quæ
in propheta digeſta ſunt, eodem ordi-
ne referuntur ad Chriſtum. Certe vbi-
cunque abſque diſcrimine hoc fieri po-
teſt, nos quoque facere nitemur. Hacte
nus Hieron. Ex cuius verbis non nulla
ſuccidi breuitatis cauſa, ita tamen vt fi-
lum non interciderem orationis: quæ
ita prolixe retuli, quoniam valde ad ho
rum ſenſuum intelligentiam referre exi
ſtimaui, ne inepto ſæpe labore conſu-
mamur, & repugnantem ſcripturam in
29 noſtra commenta pertrahamus. * Atq;
hoc, quod docet Hie. cum in omnibus
obſeruandum eſt, tum maxime in Chri
ſto, cuius omnes ſancti aliquando typũ
portarunt, ſed nemo vbique portauit,
aliquid enim illi fecerũt, quod Deo nõ
A placeret, Chriſtus peccatum non fecit,
neque inuentus eſt dolus in ore eius.
Quæ omnia copioſe, & eleganter tra-
dita ſunt à Theophylacto in huius pro-
phetæ proœmio. Attamen non per om
nia, inquit, neceſſarium eſt quærere ſi-
militudinem: neque enim à nobis po-
ſtulandum eſt, vt omnino quæ ſunt hi-
ſtoriæ ad ſpiritualem contemplationẽ
vertamus. Nam, vt generatim exempli
vice dicam, cũ aliquem priſcorum ſan-
ctorum figuram Chriſti dixerimus fuiſ-
ſe, non opus eſt per omnia quærere ſi-
militudinem. Quod non nullis exem-
B plis probat erudite. Si ergo filium dice-
remus à patre miſſum, vt prædicaret in
mundo, quoniam aſcendit eius malitia
coram eo, quomodo poſſemus ſtatim
dicere eum fugiſſe in Tharſis detrectan
tem patris imperium, cum deſcenderit
de cælo, nõ vt faceret voluntatem ſuã,
ſed voluntatem patris ſui? Quæ vt ad
Chriſtum, quamuis repugnantia accõ-
modaret Ruper. coactus eſt aliquid di-
cere, & à veritate valde abhorrens, pa-
trumque ſententijs, & tali viro indignũ
fugientem, Ionam, quia amore ſuæ gen
tis faciebat, non multum Deo diſplicuiſ
C ſe, immo propter pietatis magnitudinẽ
valde placuiſſe. Sed hæc vberius in Al-
legoria. cap. 4. explicabimus nunc ad
moralem ſenſum veniamus.

TROPOLOGIA.

Niniue cuius interpretatio eſt, ſpe- 30
cioſa, ſed quæ plena tamen erat pecca- Nah. 3.
tis, & quam Nahum ciuitatem ſangui-
num vocat, animam ſignificat multis
varijſque naturæ dotibus ornatam, vt
acie intelligentiæ, eruditione, pruden-
tia, eloquentia, nobilitate, ſed ſuperbã,
& omnibus Dei donis ad vitia abuten-
tem, totamque ſe voluptatibus deden-
D tem, atque ira impudenter peccantem,
vt eius malitia coram Deo aſcendat, &
magnam, celeremque vindictam expo-
ſcat. Sed neque hanc qualiſcunque illa
ſit, deſerit qui venit in hunc mundum
peccatores ſaluos facere, nec mortem
peccatoris vult, ſed magis vt conuer-
tatur, & viuat. Quare nemo vel de ſa-
lute ſua, vel de miſericordia Dei deſpe
ret: & Niniues ſpecioſæ meretricis, &
ſanguinibus, hoc eſt peccatis plenæ, bo-

nus

nus Dominus recordatur, & ad eam prædicaturum mittit Ionam. Sed myſterium attendamus prædicationis. Ionas mittitur filius Amathi id eſt veritatis meæ: veritatẽ enim Dei prædicare debet, quam à Deo accepit, non ſui ingenij commenta. Ionas columbam ſignificat, manſuetam auem, & innoxiam: ſed verba eius, vt nu. 5. expoſuimus minacia ſunt, iubetur dicere: Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur: quoniam verbi Dei prædicatores, & manſueti miſericordeſque eſſe, & imminentem peccatoribus iram Dei denunciare debent, & acerbitati verborum in peccatores, cum res exegerit minime parcere. Doleant itaque de hominum miſeria, & de peccatis gemant vt columbæ veniam illis à Deo gemitibus petant, & mediten tur vt columbæ, ac ſæpe eandem vocẽ repetant, ſed cum Deus iuſſerit ſcelera palam deteſtari, palam reprehendere, & mortem æternam comminari, nec Niniues pulchritudinem metuant, nec potentiam, neque impudentiam, neque arma. Huiuſmodi magiſter, qui ſalubriter, & miſericorditer terret, rectè dicitur filius Amathi, id eſt veritatis meæ, quia vere illa doctrina Dei eſt, de alijs dicitur: Popule meus, qui te beatum dicũt, ipſi te decipiunt. Sed eſt aliud præterea obſeruatione digniſſimum. * Dei prædicatores interni ſunt cogitationes ſanctæ, & ſpiritus boni impulſus, quæ Deus nemine vidente ad animã mittit, & per quæ illi ſine verborum ſtrepitu loquitur. Sed quoniã habet & Diabolus ſuos tacitos prędicatores, qui etiam intus loquant, docemus hic quo alteros ab alteris ſecernamus. Nam Diabolus per cogitationes, quas immittit, interdum peccantibus blanditur, ne peccatum abijciant, multas eos dicit habere virtutes, quæ bonis viris valde probentur, ſi quid peccatur, condonandum eſſe ætati, occaſioni, tempori, ſatis reſtare temporis ad pœnitentiam, Deum patientem, & miſericordem eſſe, libenter expectare. Interdum autem, idque in fine vitæ maxime, vel cum mortem ſibi vt aliquis conſciſcat, molitur, aut certe vt deſperata ſalute totum ſe concupiſcentijs ſuis dedat, læſam tot peccatis patientiam

Qualis debeat eſſe Euãgelij concionator.

Iſa. 3.

31 Sãctæ cogitatiões prædicatores Dei ſunt.

Quomodo ſecernãt Dei, & Diaboli cogitationes.

A Dei ante oculos ponit, iuſtum eum iudicem eſſe, iuſtitiam ſupplicia vltima expoſcere, difficilem eſſe pœnitentiam, vitæque mutationem in tam annoſa peccandi conſuetudine, non poſſe has, aut illas voluptates relinqui. Itaque aut temeritatem, & inanem fiduciam, aut cęcã quandam, & præcipitem deſperationẽ efficere in peccatore nititur, eodẽ contrarijs tendens vijs, id eſt, vt nullus ſit finis peccandi. At Deus ſic allicit, vt terreat, ſic terret, vt alliciat. * Allicit ſpe miſericordiæ, terret iuſtitia. Cum ſibi 32

B placet peccator, reuocat ei in memoriã æquiſſimum diuini iudicij examen, & vitæ Euangelicæ perfectionem, vt quanta in miſeria verſetur, agnoſcat, & ad rectam virtutis viam reducatur. Contra, cum conſcientia peccatorum, quaſi fluctibus quibuſdam obruitur, vt deſperandam pene ſalutem iudicet ſuam, ſalutiferæ memoria paſſionis, & crebris bonitatis, ac miſericordiæ exemplis iacentem excitat, ſed ita vt nunquam à miſericordia ſeueritatem ſeiungat, nunquã à ſeueritate miſericordiam. Si velis, inquit, ad me redire, non tibi deero, non tibi no-

C cebunt prętèrita peccata, quia cum iratus fuero, miſericordiæ recordabor. Si manſeris in iſta vitæ turpitudine, opem miſericordiæ meæ ſenties nullam. Si voIueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Quod ſi nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos. Lege cap. 18. & 33. Ezecielis. Quod quid aliud eſt, quàm columbam mittere, ferentem tamen ore diuini iudicis diſtrictam ſententiam, ac dicentem: Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur? * Cum ſurgit Ionas, vt fugiat in Tharſis à facie Dñi, quia ab

Iſai. 1.

33

D officio recedit, nec ſanctorum prædicatorum, nec ſanctarum cogitationũ, quas Deus in animam mittit, typus eſſe poteſt, ſed peccatoris, qui vertit ad Deum terga, & non faciem, & ait: Recede à nobis, ſcientiam viarum tuarum nolumus. Quomodo autem in eadem hiſtoria mutentur typi. c. 4. exponemus. Surgit peccator, quia velit, nolit, laborandum ei eſt. Si viam Dei refugit, quia difficilis eſt, non protinus otiari licebit, terenda erit via ambitionis, auaritiæ, voluptatũ, quæ

Iob. 21.

Peccatori ſemper laborandum quoquo ſe vertat.

quæ certe ſunt difficiliores . Habemus, A
Sap.5. quibus credere debeamus, teſtes: Laſſa-
ti ſumus, inquiunt, in via iniquita-
tis, & perditionis, & ambulauimus vias
difficiles; viam autem Domini igno-
rauimus. Noluit ſurgere, Ionas vt iret
Niniuen Deo iubente, ſurgere tamen
cogitur, vt fugiat in Tharſis à facie Do-
mini. Quid ei boni eſſe poteſt, qui fugit
Vita, & progreſſus peccatoris. bonum? quæ lux vltro lucem ipſam de-
ſereri? Sed quem fugiat videmus, nunc
quo fugiat videamus. In Tharſis fugit,
in mare, quo nihil eſt inſtabilius, nihil
periculoſius Nauem conſcendit, & exi- B
Sap.14. guo, fragilique ligno credit animam
ſuam vt eſt, apud Sapientem, tabulaque
à morte diuiditur. Et cum liceret in tu-
to conſiſtere, & per terram ſolidam, im
mobilemque ſecure iter facere, fluctus,
& procellas, & tempeſtates experiri li-
bet Quid poteſt fingi peccatore demẽ-
tius qui tranquilla, ac ſuaui vita relicta
in tantas ſe perturbationes ſponte ſua
34 iniicit? * Sed vide & ſingula verba. De-
ſcendit Ioppen quocumque eas, quo-
quo te verteris, ſi à Dei voluntate diſce-
dis deſcendis, ſicut de homine dictum
Luc.10. eſt, qui deſcendit ab Ieruſalem in Ieri- C
cho. Quãtumuis gloriam tibi magnam
conciliare videare, diuitias potentiam,
honores, nihil aſcendis, quo progrede-
ris vlterius à Deo auerſus, eo magis, ma
giſque deſcendis. Iapho, id eſt, Ioppe,
pulchritudinem eius ſignificat. De-
ſcendit peccator in id, quod pulchrum
ſibi putat, & vera pulchritudine relicta
turpior ſemper, & fœdior euadit. Thar-
ſis in lingua noſtra ſonat exploratio
gaudij, ſecundum Hier. in cap. 23. Iſai.
& in 27. Ezec. Putat ſe voluptatem, &
tranquillitatem magnam in rebus ſæcu
li inuenturum, & fugit, vt exploret gau D
dium, nec quieſcere poteſt, donec om-
nia expertus, ludum ſibi factum agno-
ſcit. Multos hoc laqueo cæpit Diabo-
lus, cupiditatẽ loquor experiendi igno-
tas voluptates, quid enim aliud inciuili
tati ſuæ prætexunt illi, qui ad cœnam
magnam ire vocati noluerunt? Primus
Luc. 14. dixit: Villam emi, & neceſſe habeo exi-
re, & videre illam, rogo te habe me ex-
cuſatum. Et alter dixit: Iuga boum emi
quinque & eo probare illa, rogo te, ha-
be me excuſatum. Et alius dixit: Vxo-
rem duxi, & ideo non poſſum venire,
Hoc etiam eſt, quod adoleſcentiorem fi
lium impulit, vt abiret in regionem lon
ginquam, & diſſiparet ſubſtantiam ſuã
viuendo luxurioſe. Quale autem gau- Luc. 15.
dium inuenerit in Tharſis, mox videbi-
mus. * Atque hæc quidem omnia non 35
ſine naulo dato habere potuit, pretio
enim, & labore ſuo obtinet, quod cupit,
nihil gratis accipit, ſed magna merce-
de tempeſtates, & luctus, & pericula tan
dem emit. Et abiit cum eis in Tharſis,
qui ſolebat ire in terram viuentium cũ
deducebatur à Domino per vias rectas,
relicta via ſanctorum cum turba malo-
rum tendit in Tharſis oblitus illius bea
titudinis: Beatus vir qui non abijt in cõ Pſal.1.
ſilio impiorum, & in via peccatorũ non
ſtetit. Sed Dominus mittit ventum ma
gnum in mare, vt norit peccator lon-
gas eſſe iuxta prouerbium, regum ma-
nus, nec poſſe quoquam venire ſe, vbi
non poſſit à Deo plecti, & cum fugit à
facie Domini nihil aliud facere, quam
fugere à Deo propitio ad iratum Deũ.
Æquum etiam eſt, vt videat quid tanto
labore quæſierit, quas fuga illa præceps Quid labore ſuo comparet ſibi peccator.
vtilitates attulerit. Tempeſtas magna
fit in mari, cum variæ, aduerſæque ſibi
mutuo perturbationes in anima pecca-
toris exurgunt, & omnem illi tranquil-
latem lætitiamque adimunt. * Tempe 36
ſtas fit in mari cum validum, ac pericu-
loſum morbum Deus immittit, quo cor
pus periclitatur conteri. Tempeſtas fit
in mari, cum riualium, & earumdem vo
luptatũ competitorum opera, aut eorũ
qui læduntur, aut denique magiſtratuũ
mores hominum emendare cupientiũ,
ſcelera illius deteguntur infamia, & in-
uidia laborat, male multatus dimittitur,
ab vſu ſuarum deliciarum longius arce
tur. Ita qui in hoc mare ſæculi deſcen-
dunt, facientes (vt ait Propheta) ope-
rationem in aquis multis, vident quod
continuo ſequitur, ſtetit ſpiritus pro-
cellæ, & exaltati ſunt fluctus eius.
Aſcendunt vſque ad cælos, & deſcen- Pſal 106.
dunt vſque ad abyſſos, anima eorum in
malis tabeſcebat. Turbati ſunt, & mo-
ti ſunt ſicut ebrius, & omnis ſapientia
eorum deuorata eſt. Nauis pericli-

tatur cõteri quia, vt aliquid boni (quod
ait vetus prouerbium) propter vicinũ
bonum, ita aliquid, immo, & multum,
mali propter vicinum malum ſæpeque
magnis incommodis afficiuntur pro-
pter malorum hominum propinqui-
tatem, quibus, ſi ſeparati eſſent, mi-
nime afficerentur. Iohannes Apoſto-
lus, & Euangeliſta (vt ex ijs, qui à Poly
carpo martyre audierunt, refert Ire-
næus lib. 3. aduerſus hæreſes cap. 3.) cũ
Epheſi in balneum introiſſet, Vbi Ce-
rinthus hæreticus Lauaretur, exilijt, vt
eum vidit dicens, timere ſe ne balneum
conciderer, in quo eſſet Cerinthus ini-
micus veritatis. Vnus Achan, quod ali-
quid ex eis abſtuliſſet, quæ Dominus cõ
trectari prohibuerat, multorum cædis
Ioſue.7. cauſa fuit, & Ioſue atque vniuerſum gra
uiter perturbauit exercitum. Merito er
go timent nautæ, qui in eadem naui de-
teruntur Prophetam diuini mandati
37 Peccati magnum pondus. transgreſſorem. *Sed hoc ipſi ignorãt,
ac propterea mittunt vaſa in mare vt
alleuiaretur ab eis. Arbitrantur (inquit
Hiero.) nauem ſolito onere prægraua-
ri, & non intelligunt totum pondus eſ-
ſe fugitiui prophetæ. Nihil enim eſt pec
cato grauius, quod ſolum homines cœ-
lo creatos in profunda demergit infer-
ni. Solidiſſimũ eſt cœlum, & quaſi ære
fuſum, ſed ita peccato angelorum gra-
uatum eſt cœlum, vt ferre nequiuerit.
Et cum nihil ſit angelis ſubtilius, nihil
ad aſcendendum aptius, ſimul atque
peccauerunt, quaſi magno põdere ad-
dito in Tartarum detracti ſunt. Animas
quæ purgatorij ignis loco continẽtur,
quid prohibet in cœlum euolare, niſi
hoc pondus, id eſt, aut leues culpæ, aut
peccatorum pœnæ non dum perſolu-
Exod. 15. tæ? Quia hoc onere grauabantur Ægy
ptij, abyſſi (ſicut ſcriptum eſt) operue-
runt eos, deſcenderunt in profundum
quaſi lapis Chriſtus ipſe qui nullo pec-
cara noſtra ad pœnæ ſolutionem dum-
taxat aſſumpſit, vſque adeo illorum gra
Pſal. 68. uitate depreſſus eſt, vt dicat: Veni in al-
titudinem maris, & tempeſtas demerſit
Pſal. 37. me. Præclare ergo ſanctus Propheta:
Quoniam iniquitates meæ ſupergreſſæ
ſunt caput meum, & ſicut onus graue,
grauatæ ſunt ſuper me. Quare cum

A nos rerum cœleſtium tædium ceperit,
cum erit animus ad ſæculi bona procli-
uior, cum orantes nos leuate in cælum
nitimur, & cõtinuo in terram deuolui-
mur mittamus onera animarum no-
ſtrarum, id eſt peccata proijciamus in
mare, & nauis leuabitur.

HISTORIA.

Et Ionas deſcendit ad interiora nauis. 38
Quam nauis partem ſignificet, ſatis ex-
primit verbum, Deſcendit, ad infimam
videlicet omnium, vbi ſecretior eſſet à
tumultu nautarum, & vbi minus iacta-
tio sẽtitur. Lxx. *εἰς τὴν κοίλην τοῦ πλοίου*,
in concauum nauis, ac ſi dicerent, In vẽ
B trem nauis, nam *κοιλία*, id eſt, venter,
quaſi *κοίλη* dicitur à concauitate Latini
carinam vocant, eamdemque Græci
vocant *κοίλην* & multi ad eam ſimilitu-
dinem, alueum. Quod autem Hebræi
interpretantur, Ad latera nauis, infima
latera intelligunt, quę iam diximus. Mę
ſtus quærit receſſus, ne Dei vindices flu
ctus cõtra ſe videat intumeſcere. Quod
autem dormit, non ſecuritatis eſt, ſed
mœroris, vt aiũt Hieronymus, & Theo
doretus. Theophylactus: Atqui ante ſu
bortam tempeſtatem, & periculum ſo-
pore correctus eſt, fortaſſe ex nimia fu-
C gæ triſtitia, & defatigatione, &c. Simile
aliquid legimus Luc. 22. Et cum ſurre-
xiſſet ab oratione, & veniſſet ad diſcipu
los ſuos, inuenit eos dormientes præ
triſtitia.

Si quomodo recogitet. Si forte mutet
ſententiam, & ſeruet nos, metaphora ab
ijs ducta, qui iterum melius de re aliqua
cogitantes mutant, quod per iram, aut
quouis alio modo facere ſtatuerant.
Lxx. Si quomodo ſaluos faciat nos
Deus. Chaldæus; Si forte miſericordia
concedatur à Domino nobis.

D *Et dixit vir ad Collegam ſuum.* Vnuſ- 39
quiſq; ſocio ſuo, aut (vt eſt in Hebræo)
proximo ſuo, dixit.

Venite, & mittamus ſortes. Sciebant
(vt recte ait Hieronymus) naturam
maris, & tempeſtatum, ventorumque
rationes: & vtique ſi ſolitos fluctus vide
rent, & tempeſtatem, quales antea ex-
perti erant, non venirent ad ſortes. At
viderunt ſubito ſine cauſa exoriri tem-
peſtatem, multoque ſæuiorem eſſe ſoli-
to,

to, & propterea more gentilium, per ſortes exquirere tentant, quis ſit tantæ tempeſtatis cauſa. Expoſitores Hebræi, more etiam ſuo affirmant ceteras naues pacato mari tranquilliſſime nauigaſſe, cum hæc in nauem Ionæ tempeſtas ſæuiebat, eamque fuiſſe ſortiū quærendarum cauſam. Cur hoc dicant, aut vnde ne quæramus, non enim aut ſolent, aut poſſunt dicere. Miremur potius idem placuiſſe Theodoreto. Nobis certe placere non debet, nam neque ſcriptura rem tantam, & tam inuſitatā tacuiſſet, & refellere potius videtur cū ait: Dominus autem miſit ventum magnum in mare, & facta eſt tempeſtas magna in mari. Quis ita à communi ſenſu recedat, vt ex his verbis non intelligat totum illum maris tractum ventis fuiſſe concitatum, vt eandem iactationem ſubirent naues aliæ, ſi quæ tunc forte nauigabant etiam in Tharſis? Quod autem attinet ad ſortes triplex ſors eſt, vt docet S.Thom. 2.2.q. 95.ar.8. * Prima
40 diuiſoria dicitur, qualis eſt illa Iohan.
Sors triplex. 19. Mittētes ſortem ſuper eis, quidquid tolleret. Altera conſultoria, cum quæritur quid ſit agendum. Tertia diuinatoria, cum quæritur quid futurum ſit, aut quis ſit auctor occulti criminis. Primi, & ſecundi generis ſortes improbandæ non ſunt, inquit enim Auguſt. lib.1. de doctrin. chriſt. cap. 28. ſicut enim ſi tibi abundaret aliquid, quod dari oporteret ei, qui non haberet, nec duobus dari poſſet, ſi tibi occurrerent duo, quorum neuter, alium vel indigentia, vel erga te aliqua neceſſitudine ſuperaret, nihil iuſtius faceres, quam vt ſorte eligeres, cui dandum eſſet quod dari vtrique non poſſet. Et epiſt. 180. ad Honoratū: Quæ diſceptatiua, ſi aliter non potuerit terminari, quantum mihi videtur, qui maneant, & qui fugiant, ſorte legendi ſunt &c. At diuinatoria ſors ſuperſtitione plena eſt, & multiplex, ac valde vſitata erat apud Ethnicos, vt Ezech. 21. Stetit enim rex Babylonis in biuio, ac capite duarum viarum, diuinationem quærēs,
41 commiſcens ſagittas, &c.* Sæpe tamen Deo, vel iubente palam, vel intus inſtigante, huiuſmodi ſortes pie, ſancteque mittuntur, vt de eius cōſtet voluntate,
A Vt num. 17. cum poſita eſt virga Aharon cum virgis reliquorum. Et Ioſue. 7. cum miſſa eſt ſors, vt deprehenderetur qui tulerat aliquid de anathemate. Et 1. Regum. 10. cum Saul ſorte rex declaratus eſt. Et Act. 1. cum cecidit ſors ſuper Matthiam, & annumeratus eſt vndecim apoſtolis: ſed recte ait Hieronymus: Nec ſtatim debemus ſub hoc exēplo ſortibus credere, vel illud de Actibus Apoſtolorum huic teſtimonio copulare, vbi ſorte in apoſtolatum Matthias eligitur, cum priuilegia ſingulorū
B non poſſint legem facere communem, &c. Illud non eſt omittendum nonnūquam per huiuſmodi ſortes veritatem cognoſci abſconditam, non ſortium vi, ſed (vt ait Hier.) voluntate Dei, qui ſortes regit incertas, iuxta illud Prou. 16. ſortes mittuntur in ſinum, ſed à Domino temperantur. *Id autem fit, cū Deus 42
voluntatem ſuam notam fieri oportere iudicat hominibus, qui fidem magnam habere ſolent id genus ſignis, & ſuperſtitionibus: licet enim in bonum finem alterius vti malitia. Vt 1. Reg. 6. Facite plauſtrum nouum, &c. Et aſpicietis, &
C ſi quidem per viam finium ſuorum aſcēderit contra Bethſames ipſe fecit nobis hoc malum grande: ſin autem minime, ſciemus, quia nequaquam manus eius tetigit nos, ſed caſu accidit. Ita Dei voluntate vaccæ venerunt contra Bethſa 1. Reg. 6.
mes, quia voluit Dominus oſtendere à ſe profectum fuiſſe malum illud grande. Quod eleganter docet Chryſoſto. hom. 3 in ep. ad Titū. Ita etiam 1. Reg. 28. Samuel propheta ſuſcitatus eſt à Pythoniſſa, non magicarum cantationum poteſtate, quæ nihil aduerſus animam ſancti prophetæ valere poterant, ſed vt rex impius certo auctore exitium ſuum
D imminens cognoſceret. Hoc ergo modo & nunc cecidit ſors ſuper Ionam.

Indica nobis cuius cauſa mali in iſtud ſit. Cum tanto in periculo eſſent, poſſentq; continuo Ionā ſorte iam ſignatum nocentem in mare deturbare, nihil tamen per iram faciunt, ſed tranquille eum interrogant, quod iam ſorte didicerant.

Quod opus tuum? Adhuc volunt certius explorare, an recte ſors ceciderit,

& de opere rogant id eſt, de arte, quam exercet, de patria, de genere, de loco, in quem profectus eſt. Sunt enim quædam artes, & officia, quæ exerceri ſine peccato non poſſunt, & ſcite volunt, an arte ſua, vel opera in Deum peccauerit. Quod ſi id arte cognoſci non poſſet, patria ſæpe indicat qualiſquiſque ſit, vel genus, vel locus qui petitur.

43 *Hebræus ego ſum.* Lxx. Seruus Domini ego ſum, ita legunt Theoph. & Theodoretus, & Clemens Alexandrinus in fine fere quinti Stromatis, id factum eſt propter nominum, & literarum R. & D. apud Hebr. ſimilitudinem. Arbitror enim pro עברי, id eſt. Hebræus, Lxx. legiſſe עבדו, id eſt, ſeruus eius, id, Domini, more Hebræorum, qui ita loquuntur. Sed ita eſſe legendum vt legit Hieron. docet Chaldæus, qui ambiguitatis vitundæ cauſa vertit: Iudæus ego. Res etiam docet, nam de genere, & de patria rogatus, id primum reſpondere debuit: *Hebræus ego ſum*. Hebræum ſe eſſe dixit, quod id nomen & communius eſſet, & antiquius: omnes enim filij Iſrael dicuntur Hebræi, Iudæi autem non sūt dicti, niſi poſteaquam decem tribus diuiſæ ſunt à duabus, vt ait Hieron. Solent autem homines apud externas nationes nomine vti communiori, vt cum quis ſe Hiſpanum eſſe dicit, aut Italum. Vnde autem Hebræi dicti ſint, non inter omnes conuenit. Auguſt. libr. 1. de conſenſu Euangeliſt. capit. 14. affirmat ab Abraham cœpiſſe genus Hebræorū: quibus verbis ſignificat dictos eſſe Hebræos ab Abraham, quaſi Abrahæos, vt ipſe ſe ipſum expoſuit lib. 2. Retra. cap. 16. Quam ſententiam in hoc Retractationum loco, & lib. 17. de ciuit. c. 16. nō reputat improbabilē, ſed reuera & falſa, & improbabilis eſt, quoniam & ipſe Hebræus dictus eſt: Gene. 14. Et vnus, qui euaſerat, nunciauit Abrā Hebræo. Præterea Abraham ſcribitur cum א Hebræus autem cum ע עברי Alteram tamen in his duobus locis huic præfert Auguſt. dictos videlicet eſſe Hebræos ab Heber filio Sale, de quo Geneſ. 10. & 11. quaſi Hebæros, & poſtea vna detracta litera Hebræos. Idem ſenſit Hieron. in Trad Hebr. in Geneſ. & Ioſephus lib. 1. Antiq. cap. 7. & recentiores Hebræi, & Lyranus in c. 10. Gene. Confirmat hoc Aug. illis verbis Geneſ. 10. De Sem quoque nati ſunt patre omniū filiorum Heber, quibus verbis ſignificatur maximam, & ampliſsimam fuiſſe po-
ſteritatem Heber. Quamuis hoc proba- 44
bile ſit verius tamen eſt עבר, id eſt, Hebræum, dici ab עבר quod eſt, Tranſiuit. Cum enim prius Abraham, & patres eius habitaſſent in Chaldæa, primus Abraham tranſiuit Euphratem Ioſue vltimo. Trans flunium habitauerunt patres veſtri ab initio, Thare pater Abraham, & Nachor ſeruieruntq; dijs alienis. Tuli ergo patrem veſtrum Abrahā de Meſopotamiæ finibus, & adduxi ſeū in terram Chanaam. Quoniam autem Abraham, qui prius cum Thare patre egreſſus ex Vr Chaldæorum habitauerat in Haran vrbe Meſopotamiæ Geneſis. 11. quam Græci, & Latini Charras vocant. Vnde Lucanus.

Aſſyrias latio maculauit ſāguine Charras. ab eo, quod fluuium magnum Euphratem tranſijſſet à Chananæis, inter quos iam habitabat, quaſi alienigena, & ignotus cœpit vocari Hebræus quaſi diceret, transfluuialis, quod è regione trās fluuium veniſſet, ſicut modo dicimus Tranſpadanos, Tranſmarinos, & Trāſmontanos. Ideo ipſe primus omnium dictus eſt Hebræus. Gen. 14. Nunciabit Abram Hebræo, vbi Lxx. verterunt τῷ ἀβρὰμ, τῷ περάτῃ, id eſt, Abram tranſitori, id eſt, Abram illi, qui fluuium tranſiuit. Hanc ſententiam tuetur Ioannes Reuchlin. lib. 3. de verbo mirifico. cap. 13. copioſe autem, & eleganter Paulus Burgenſis in additione 2. cap. 21. Matthæi. Sed & Hieron. & Greg. hom. 3. in Ezec. docent Hebræum ſignificare trāſitorem. Denique non leue argumentum eſt ad confirmandum, nec Abraham, nec vllum ex poſteris Heber dictum eſſe Hebræum, donec Abraham fluuium tranſiuit.

Et Dominus Deum cœli ego timeo. Quia 45
Hebræus ſum intelligere poteſtis me non eſſe idolorum cultorem, ſed illius veri Dei, qui creauit omnia. Addit ipſum Dei nomē Iehoua quo à ceteris,

qui

Hebræus.

qui dij habebantur ſecernebatur. Eundem vocat Deum cæli, quod, vt ante dixi, ille vetus Deus ab omnibus gentibus cre[illegible]ur, qui in cœlo habitat.

Et timuerunt viri timore magno. Ex tempeſtate agnouerunt omnipotentem eſſe Deum illum, qui eam excitauerat: timent autem quia intelligunt eum eſſe Deum Hebræorum, quem ipſi non coluerant, & eius v[illegible]tionem metuebant.

Quid hoc feciſti? Quomodo tantum, & tam potentem Deum offendere non es veritus?

Quid faciemus tibi? Omni ratione cupiunt eum ſeruare, & ideo ex ipſo quærunt tanquam ſole[illegible] tius pro vita ſua aliquid excogitaturo. Porro Hebraico more dictum eſt: *Et ceſſabit mare a nobis*, pro, Vt ceſſet mare a nobis, Geneſ 23 [illegible] pro me apud E[illegible] filium Seor, vt det mihi ſpeluncam duplicem. Hebr. Et dabit ſpeluncam duplicem. Et cap. 2. huius propheta: Dom[illegible] recordatus ſum, vt veniat ad te oratio mea. He[illegible] D[illegible] recordatus ſum, & veniet ad te oratio mea. 1. P[illegible] 21. Vnum, quod vol[illegible] eli-ge, & faciam ti[illegible]. Pro quo 2. [illegible] 4. Elige vnum, quod volu[illegible] ex his vt faciam ti[illegible].

Et, pro, Vt.

Quia mare ibat, & intumeſcebat ſuper eos. Ibat, id eſt, creſce[illegible] v[illegible] mus in Hoſ. 14. num. 16. Intumeſcebat in fluctus maiores, & altiores tollebatur.

46 *Tollite me, & mittite in mare.* [illegible] nym[illegible] Et animaduert[illegible] nda pa[illegible]ter fugitiui noſtri magnanim[illegible]tas, non te[illegible]gi-ne[illegible] ſatur, non d[illegible] at, non negat, ſed qui confe[illegible]lus [illegible] ietat de fuga, pœnam libenter a[illegible], ſ[illegible] cupiēs petire, ne propter ſi & [illegible] pereant, & ad peccatū fugæ, al[illegible] que [illegible] addatur necis. [illegible], ait Lyranus, morte ſua [illegible]ls Deum placere iratum, eique ſatisfac[illegible]te.

Et reuerterentur ad aridam. Q[illegible]o Prophetam in [illegible] s ex[illegible] nt, & [illegible]o ſaluo pe[illegible]iculum c[illegible].

In anima viri iſtius id eſt, Quia vitam h[illegible] hominis [illegible] tri[illegible]amus, & in mare di-m[illegible], ac ſi d[illegible] cer[illegible]tur. Propter animam [illegible] ſi[illegible]e propter vitam viri iſtius. Lxx. Cauſa animæ viri iſtius. Chaldæus aper-

A t[illegible]us: ſuſcipe deprecationē noſtram Domine, ne nunc pe[illegible]eamus propter peccatum animæ viri iſtius.

Et ne des ſuper nos ſanguinem innocentem. Ne punias nos quod hominem in mare proijcimus innocentem, hoc eſt, qui nulla in re nos læſit. Chaldæus: Neque imputes nobis peccatum ſanguinis innocentis.

Quia tu Domine, ſicut voluiſti, feciſti. Nos quidem inuiti facimus, ſed hoc venia digni ſumus, quod id facimus, quod tu te indicas voluiſſe. Tu enim ventū emiſiſti, tempeſtatem concitaſti, remi-

B gantes non [illegible]nis in littus reuerti, atque ita facile declaras velle te, vt in mare mittatur.

Et ſtetit mare à feruore ſuo. Hieronymus: Stetit mare, quia i[illegible], quem qu[illegible]rebat, ve[illegible]uti ſi quis perſequatur fugitiuum, & concito pergat gradu, poſtquam fuerit conſecutus, deſiſtit currere, & ſtat, ac tenet, quem apprehenderit, &c. ita mare ibat, vt fugitiuum teneret & nu[illegible]c quieſcit a feruore, & à tempeſtate ſua.

47 *Et timuerunt viri timore magno Dominum* T[illegible] I[illegible]houa, vt eſt in Hebr.

C i[illegible] i[illegible]ſu[illegible] Deum, quem a ſe coli [illegible] Ionas, & c[illegible]ius poteſtatem ſe-d[illegible]ne i[illegible]a tempeſtatis apertius cognoue[illegible]ant.

Et immolauerūt hoſtias Domino. Prius hoſtias immolauerunt, deinde vota vouerunt. Vota autem facile quis diceret eos vouiſſe ſimul atque ſedata eſt tempeſtas. Quare probabile videtur in naui etiam ho[illegible]as [illegible], quas tunc habere [illegible]. V[illegible]um [illegible] ere-ſcere tempeſtate miſerunt i[illegible] mare om[illegible] a, quæ nauim grauabant, probabilius eſt tunc etiam an[illegible]alia, ſi quæ ferebāt, m[illegible]e, vt poſtea nullas hoſtias habere

D potuerint. Ex quo fit eos vbi ad portum appuleru[illegible]t, ho[illegible]as immolaſſe (vt ait Theophylactus) & vou[illegible]ſſe ſe poſtea in p[illegible]tria ſua maiora daturos.

ALLEGORIA.

48 Quæ in huius capit. A[illegible]oriam Rupertus, & quidam al[illegible] ſcri[illegible]nt, vt Prophetæ tranſgreſſoris fugam, & cetera omnia de Chriſto Domino interpretetur, nec referam, nec probo, nec, vt ve-

rum fatear, ſine ſtomacho legere poſ- A
ſum. In his ergo, quæ hactenus expoſui mus, Ionas tunc ſolum figura Domini eſt, cum pro ſalute eorum, qui erant in naui, voluntate ſua in mare miſſus eſt, ita enim Chriſtus pro ſalute eorum ipſorum, à quibus occiſus eſt, id eſt, populi Iudæorum, & cęterorum populorum qui quaſi naues quædam in mari huius ſeculi iactabantur fluctibus, voluit mori, & crucifigi. *Et ſtetit mare à feruore ſuo*, id eſt, ira Dei deſijt ſęuire in genus humanum, quæ tempeſtate illa ſignificabatur. Hieronymus: Si conſideremus ante paſſionem Chriſti errores mundi, B
& diuerſorum dogmatum flatus contrarios, & nauiculam, totumque humanum genus, id eſt, creaturam Domini periclitantem, & poſt paſſionem eius tranquillitatem fidei, & orbis pacem, & ſecura omnia, & conuerſionem ad Deũ, videbimus quomodo poſt præcipitationem Ionæ ſteterit mare a feruore ſuo, &c. Quod vt videre cœperunt Iudæi, & ſigna, quæ Chriſti nomine ab apoſtolis fiebant, timuerunt Deum, & dolore inſi
Acto.2. deliratis ſuæ vehementi commoti, dixerunt. Quid faciemus viri fratres? Et baptizati ſunt, & immolauerunt Deo ho- C
ſtias cordis contriti, & humiliati, & vota vouerunt in poſterum ſe legi, & eius ritibus renunciaturos, id eſt, nullam in eis ſalutis ſpem repoſituros, ſed in vero Dei filio Ieſu Chriſto. Vota etiam vouerunt eo tempore multi apoſtolos imitari, paupertatis, caſtitatis, & obedientiæ.

TROPOLOGIA.

49 *Et Ionas deſcendit ad inferiora nauis, & dormiebat ſopore graui.* Debuerat Ionas inobedientiæ, & tranſgreſſionis ſuę ſibi conſcius timere, & ſaltem periculo excitati ad veniam à Deo ſuppliciter D
petendam, & quærit locum ſomno aptiorem, & tranquil[illegible] & [illegible] ſopore graui. Ita peccator ſ[illegible] ſcelerum oblitus, e[illegible] a[illegible] onitus nihil de [illegible] co[illegible] ſed quietẽ & tranq[illegible], q[illegible]le[illegible]cumque licet, quærit, & pericula, atque incommoda vitæ fugit, quantum poteſt, & altiſſimo ſopore corripitur, non magis vitæ futuræ, & ſempiternorum ſuppliciorum quæ ſe manent, recordatus, quam ſi crapula magna grauatus obdormiret, ſurdus ad Dei voces, & ad clamores prædicatorum. Hieronymus. Somnus Prophetæ, & grauiſſimus ſopor hominem ſignificat erroris ſopore torpentem, cui non ſuffecerat fugiſſe à facie Dei: niſi quadã vecordia mens illius obruta ignoraret iracundiam Dei, & quaſi ſecurus dormiret, & profundiſſimum ſomnum rauca nare ſonaret, &c. Sane Eliam ſub
vmbra iuniperi dormire nõ miror, neque Petrum in carcere, quamuis hunc 3.Reg.19 Acto. 12.
Herodes, illum Iezabel interficere molirentur, iuſti enim erant, & vita ſola corporis periclitabantur: at peccator, quem nunquam terminanda ſupplicia manent, & cui rex magnus, & omnipotens vehementer iratus eſt, quomodo dormire, aut quieſcere poteſt? Vide autem, vbi dormiat, in infimo loco, & graui odore pleno, peccator enim in rebus terreſtribus, & immundis quieſcit.
* Merito ergo Ionam excitat gubernator, ſiue proreta, vt eſt apud LXX. aut 50
proræ rector, quoniam gubernatorum Eccleſiæ eſt, dormiẽtes in peccatis excitare, vt ſurgant, & inuocent Deum ſuum, alioqui & ipſi gubernatores peribunt. Docemur etiam in periculis nullius orationem eſſe contemnendam, Nullius
quamuis contemnendus ipſe videatur: oratio cõ
ſæpe enim ſub ſordido (vt aiunt) pal- temnẽda.
liolo latet ſapientia, & multorum coniunctæ preces multum apud Deum valent. Quod vero ait: *Si forte recogitet Deus de nobis, & non pereamus*, di[illegible] gubernatore, & ſap[illegible] [illegible] vox eſt, quæ doce[illegible] bo[illegible], & in[illegible] a De[illegible] etiam [illegible] co[illegible]ndem enim no[illegible] o[illegible] peccatoris, medere [illegible] e, [illegible] dere, minari, non dãnare, [illegible], & precibus ſupplicibus ad[illegible] eius iram, minaſque pugnan d[illegible] Mo[illegible] cum ad ſortes venitur, & Ionas coram omnibus deprehenditur, qui latere ſe poſſe ſperabat, intelligimus occulta etiam peccata in lucem eſſe efferenda, & quamuis latebras quærat peccator, & aſpectum hominum fugiat, tãdem eſſe eum ab omnibus videndum.
* Sed in electis, quorum typum nunc 51
gerit Ionas, hoc maxime apparet, vt eorum

Peccata electorũ cur detegi velit Deus.

rum turpitudines & facinora, quæ diligentiſſime contegebant, & ſemper occulta fore ſperabant, cum minime putabant, in mediam lucem, atque in omniũ oculos veniant, quo illa pœna, & illo dedecore admoniti, & exerciti ſalubriter, cautius deinde viuant, & ardentius
2.Reg. 12. Deo inſeruiant. Sic Dauid dictum eſt: Ecce ego ſuſcitabo ſuper te malum de domo tua, & tollam vxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo, & dormiet cum vxoribus tuis in oculis Solis huius. Tu enim feciſti abſcondite, ego autem faciam verbum iſtud in conſpectu omnis Iſrael, & in conſpectu Solis. B Cum autem pœna Dauidis publica eſt, culpa quoq; omnibus oſtenditur. Quis vnquam putaret, quod Ionas cogitauerat, poſſe ipſo tacente prodi, & ſortes eſſe quærendas, vt res occultiſsima cognoſceretur? Quomodo latebit Deum peccator, ſi nec homines latere poteſt? Sæpe eo res deducitur, vt ipſe etiam, quod celabat, cogatur confiteri, & confeſſione ſua ſe omni pœna digniſsimum oſtendat *Hebræus*, inquit *ſum & Dominum Deum cœli ego timeo.* Docet ſe eſſe ex populo a Deo in peculium electo ex populo ſancto, edocto per patriarchas, C & prophetas, vbi Deus notus eſt, & ma
52 gnum nomen eius. * Quo plura dicuntur ex his, eo grauius peccatum fit, eo ingratior, & peior conuincitur qui peccat, præſertim cum addat: Et Dominũ Deum cœli ego timeo. Obſequuntur gentes dijs ſuis qui non dij ſunt, ſed dæmonia, tu fateris te agnoſcere verum Deum, qui eſt in cælis, & colere & tamen fugis, ne eis obedias. Merito ei dicunt. *Quid hoc feciſti.* Ipſe vero obmuteſcit, non enim habere poteſt, vel impudentiſsimus homo quid reſpondeat. Transferamus hęc ad nos, qui Chriſtia- D norum nomine gloriamur, & idola colimus vitiorum: Tranſite (inquit Iere-
Iere. 2. mias) ad inſulas Chetim, & videte, & in Cedar mittite, & conſiderate vehementer, & videte ſi factum eſt huiuſcemodi, ſi mutauit gens Deos ſuos, & certe ipſi non ſunt Dij populus vero meus mutauit gloriam ſuam in idolum. Sed habent hoc electi, vt peccatum, quod confitentur agnoſcant ingenue, nec ſe

Electi agnoſcunt ſua peccata.

A ſupplicio indignos abnuant, ſed ad ſatiſfaciendum Deo parati ſint. Itaq; pœnas æquo animo ferunt, & maioribus ſe ſe dignos eſſe ſentiũt. Heli ſacerdos minis Dei à Samuele commemoratis reſpondit. * Dominus eſt, quod bonum 53
videtur in oculis ſuis faciat. Dauid ſup- 1.Reg. 3.
pliciter fatetur peccatum ſuum, Pecca- 2.Reg. 12.
ui Domino, & pœnam, quam Propheta prenuntiat, fert. Idem etiam clamat: Ego ſum qui peccaui, & ego inique egi, iſti, qui oues ſunt, quid fecerunt? verta- 2.Reg. 24.
tur obſecro manus tua contra me, & contra domũ patris mei. Ezecias audita ex 4.Reg. 20.
B Iſaia ſententia Domini, Bonus, inquit, ſermo Domini, quẽ locutus eſt, ſit pax, & veritas in diebus meis. At reprobi, ſi tergiuerſatij poſſint, quoquo modo, tegũt, & negãt; ſi fateri neceſſe ſit, vel male feciſſe ſe non agnoſcunt, vel certe de ſatiſfactione, & cõpenſatione iniuriæ, id eſt de pœnitentia nõ cogitant. Saul ait: 1.Reg. 15
Peccaui, quia preuaricatus ſum ſermonẽ Domini, & verba tua, timens populum, & obediens voci eorum. Sed nunc porta quæſo peccatum meũ, & reuertere mecum, vt adorem Dominũ. Et poſtea: Peccaui, ſed nunc honora me corã C ſenioribus populi mei, & corã Iſrael, & reuertere mecũ, vt adorẽ Dominũ Deũ tuũ. Dum putabat tranſgreſſionem ſuã ignotã eſſe Samueli tantum a confitendo abeſt, vt dicat; Benedictus tu Domino, impleui verbum Domini. Sed vbi Samuel quærit: Et quæ eſt hæc vox gregũ, quæ reſonat in auribus meis, & armentorum quam ego audio? adhuc impudẽter tergiuerſatur. De Amalec adduxerũt ea: (non ego adduxi) pepercit enim populus melioribus ouibus, & armentis, vt immolarentur Domino Deo
tuo. * Tandem coactus peccatum con- 54.
D fiteri timorem protexit, & voluntatem populi, nec Deo ſatiſfacere quærit, ſed ſecum ducere Samuelem, ne relictus à Domino videatur, honorari petit coram ſenioribus populi ſui, de honore Deo reddendo, quem per inobedientiam inhonorauit, verbum nullum. Adorare Deum vult publico ritu, veniam ab eo petere inobedientiæ non vult, idcirco non videt Deum poſt adorationem illam Samuel, ſed luget

Reprobi peccata ſua abſcõdunt.

eum cunctis diebus vitæ ſuæ. Cain etiã A
diſſimulat primo homicidium, deinde
compulſus agnoſcere non dolet quod
Deum læſerit, ſed quod profugus erit,
& ab omnibus occidetur. Infelix Iudas
peccaſſe ſe dicit, quod ſanguinem iuſtũ
tradiderit, at inde non ad pœnitẽtiam,
ſed ad ſuſpendium ruit. Verum Ionas,
quoniam electus erat, indicat nautis,
quod fecerat, & ne peccato addat pecca
tum, vltro eos hortatur, vt in mare mit
tatur, ne illi perirent, qui cauſam tem-
peſtatis non dederant, & ipſe ſuo, vel
exitio, vel periculo Deum placet iratũ.
Quam ille pœnam, quod ſatisfactionis B
genus recuſaret, qui ſe ipſum offert in
mare deijciendum, & quaſi Deo immo-
landum? Quod ſequitur: *Et remi-*
gabant viri, vt reuerterentur ad aridam,
55 * & reliqua, docet eorum, qui præſunt
in Eccleſia, quanta debet eſſe ſolicitudo
amandandi longe illos, qui alios pertur
bant, & in periculum coniciunt, ſed ita
tamen, vt, quantum fieri poterit, ſaluris
etiam eorum ratio habeatur. Vidẽt nau
tæ nequaquam ſibi expedire, vt Ionam
fœdæ tempeſtatis cauſam ſecum defe-
rant, nituntur expellere, at non conti-
nuo in mare proiciunt, ſed poſteaquã C
tentatis omnibus nulla eſt reliqua eua-
dendi ratio, aut ſpes. Remigant, laborãt
vt ad portum redeant, vt eum ſine peri-
culo abijciant. Si quis periculi cauſa
eſt alijs, expellatur ſane iuxta id, quod
1. Cor. 5. ſcribit Apoſtolus: Auferte malum ex vo
Pſal. 100. bis ipſis, Et Dauid: Non habitabit in me
dio domus meæ, qui facit ſuperbiã, qui
loquitur iniqua, non direxit in conſpe-
ctu oculorum meorum. Immo vero, ſi
id præpoſiti Eccleſiarum, aut religionũ
negligerent, ceteri omnes magno con-
curſu, & clamore communi, efficere de- D
berent, vt illi pellerentur; quomodo, ad
commune incendium, aut [illegible] re
pellendam concurrere omnes ſolent.
56 * Tentent tamen id præpoſiti [illegible]
ſuauiter, clament ad D[illegible] ſu
lant illorum ſaluti & [illegible] li
cebit. Deinde, vbi [illegible], ne-
ceſſaria ſeueritas [illegible]r. Recte e-
nim ab eihn[illegible] eſt.

Ouidius 1. Met. *Cuncta prius tentanda, ſed immedica-*
bile vulnus
Enſe recidendum eſt, ne pars ſincera
trahatur.

Sed tunc etiam clamandum eſt ad Do-
minum, vt cum charitate, & tranquilli-
tate animi fiat, Zeloque gloriæ Dei, &
communis ſalutis, ne & ipſi pereant in
animabus eorum, quos ab aliorum com
mercio, & communione ſeiungũt. Hoc
vbi fecerint, ſtabit mare à feruore ſuo,
deſinet Deus iraſci illi Eccleſiæ, aut do-
mui, tolletur occaſio peccandi, & infir-
morum offendicula, communiſque per-
turbatio amouebuntur. Nec tamen ſibi
ſibi placeant, aut prudentiæ, & vigilan-
tiæ ſuæ tribuant, ſed Deum bonorum B
conſiliorum auctorem venerentur, & ti
meant, ac diligentius deinde colant, &
pro ſe, ſuiſque naufragio liberatis ho-
ſtias laudis immolent Domino, & vo-
ta voueant, vt eadem tranquillitate
ſemper fruantur.

CAP. II.

ET præparauit Do-
minus piſcem gran
dem, vt deglutiret
Ionam: & erat Io- C
nas in ventre piſcis Matt. 12. & 16.
tribus diebus, & Luc. 11.
tribus noctibus. Et orauit Ionas ad 1. Cor. 15
Dominum Deum ſuum de ventre pi Pſal. 119.
ſcis. Et dixit, Clamaui de tribulatio-
ne mea ad Dominum, & exaudiuit
me: de ventre inferi clamaui, & exau
diſti vocem meam. Et proieciſti me
in profundum in corde maris, & flu
men circumdedit me: omnes gurgi-
tes tui & fluctus tui ſuper me tran- D
ſierunt. Et ego dixi, Abiectus ſum à
conſpectu oculorum tuorum: verun
tamen rurſus videbo templum ſan-
ctum tuum. Circundederũt me aquæ Pſal. 68.
vſque ad animam: abyſsus vallauit
me, pelagus operuit caput meum.
Ad extrema montium deſcendi, ter-

ra

ræ vectes concluſerunt me in æternum: & ſubleuabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus. Cum anguſtiaretur in me anima mea Domini recordatus ſum: vt veniat ad te oratio mea ad templum ſanctũ tuum. Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra: miſericordiam ſuam derelinquent. Ego autem in voce laudis im molabo tibi: quæcunque voui reddã pro ſalute Domino. Et dixit Dominus piſci: & euomuit Ionam in aridam.

HISTORIA.

1 *Et præparauit Dominus piſcem grandẽ* Fecit, vt ſubito adeſſet, & præcipitẽ Ionam, in ſuos reciperet ſinus, vt ait Hieronymus Lxx. Et præcepit Dominus ceto magno, id eſt, voluit, vt veniret, & Ionam exciperet, ita enim ſæpe accipitur verbum, Præcipio, vt dixi Amos cap. 6. Hamos num. 33. & ita Hieronymus vertit idem verbum Hebræum, c. 4. Præcepit Dominus vento calido, &c. id eſt, Præparauit ventum calidum. Duo hic videntur quærenda: primum vtrum cum è naui miſſus eſt, continuo cadentem exceperit piſcis, an per mare natãtem, aut fluctibus huc, illuc iactatum. Alterum, fuerit ne piſcis hic balæna, vt vulgus non ſolum plebeiorum, ſed etiã concionatorum recepit. Primum illud ne quærendum quidem videbatur, niſi recens auctor quidam lectorem admonuiſſet, ne putaret continuo illum Prophetam a ceto deuoratum, prius in mari ad extrema montium deſcendiſſe, & ita totum illud interpretatur, Circumdederunt me aquæ vſque ad animam, abyſſus vallauit me, pelagus operuit caput meum. Ad extrema montium deſcendi, &c. Sed eſt eius interpretatio contra veteres, Hieronymum, Theodoretum, Theophylactum, Rupertum, qui hæc omnia ad ventrem piſcis referunt, vt poſtea exponemus.

2 * Præterea Hieronymus aperte dixit: *Præparauit*. id eſt

A iuxta nauim fecit venire, vt præcipitem Ionam in ſuos reciperet ſinus, Idem ſenſit Auguſtinus epi. 49. in poſtrema quæſtione, cuius hæc verba ſunt: ſicut ergo Ionas ex naui in aluum ceti, ita Chriſtus ex ligno in ſepulchrum, vel in mortis profundum. Idem ſenſit Sulpitius Seuerus lib. 1. ſacræ hiſtoriæ prope finẽ. Et verbum ipſum præparauit וַיְמַן ſæpe ad ea pertinet, quæ ſubito in aliquem vſum parantur, vt cap. 4. Et præparauit Dominus Deus hederam, & aſcendit ſuper caput Ionæ, vt eſſet vmbra ſuper caput eius. Non erat ibi antea Hedera, ſed

B tunc in illum vſum parata eſt. Et parauit Deus vermem aſcenſu diluculi in craſtinum, & percuſſit hederam, & exaruit. Et: Cum ortus fuiſſet Sol, præcepit Dominus vento calido, & vrẽti, & percuſſit Sol ſuper caput Ionæ. Hebraice: Parauit Dominus ventum, &c. Idem enim verbum eſt in Hebræo in his tribus locis. Ita igitur cum Ionas miſſus eſt in mare (hoc enim hactenus ſolum de illo dixerat,) præparauit Dominus piſcem grandem, vt cadentem exciperet. Neque enim docuiſſet ſcriptura, ſi prius eſſet in aquam merſus, aut nataſ-

C ſet. Altera quæſtio non poteſt certo definiri, quoniam in Hebræo, ſicut & in noſtra tranſlatione piſcis magnus dicitur, ſunt autem multi piſces magni præter balænam, immo & ipſa grandiores. * Sed & Dominus in Euangelio nihilo certius indicat, ſicut fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, &c. Similiter verterunt Lxx. καὶ προσέταξε κύριος κήτει μεγάλῳ, id eſt, Et præcepit Dominus ceto magno. Et Ioſephus 9. Antiq. c. 11. à ceto ſcribit fuiſſe deuoratum. Qui autẽ cetum balænam eſſe dicunt, errat, cum κῆτος, vnde Latini cetum dicunt, non 3

D certæ ſpeciei, ſed generis nomẽ ſit, hoc eſt, piſcem quemuis magnum ſignificet, ſiue ſit balæna, ſiue priſtis, orca, phoca, & ſimilia monſtra. Etenim Homerus lib. 4. Odyſſ. de phocis Protheo loquens ter cete vocat intra paucos verſus:

Τίς γὰρ ἂν εἰναλίῳ παρὰ κήτεϊ κοιμηθείη, id eſt,

Quis enim marinum prope cetum cubaret. Et:

Ὄλεσσε δὲ καὶ τεὺς ὀδμήν, id eſt,

Perdi-

Perdidit Ceti odorem.
Ἐν δ' ὑμέας πρώτους λέγε κήτεσιν.
hoc eſt:
Nos autem primos recenſuit inter
cete.
Et Virgilius maximos quoſque piſces
5. Æneid. comites Neptuni currui addens ait.
Tum variæ comitum facies, immania
cete.
Quare quod apud Sextum Pompe-
ium, legimus balænam belluam marinã
ipſam dicunt eſſe patricem, ipſam eſſe
cetum, locus adeo corruptus eſt, vt nec
à Ioſepho Scaligero ſatis emendari po-
tuerit, ita ipſe legendum ſuſpicatur: Ba
4 lænam belluam marinam ipſam dicunt
eſſe, id eſt, cetum, hoc eſt ex genere ce-
torum. * Et Nonius Marcellus in libro
de proprietate ſermonum: cetarij ge-
nus eſt piſcatorũ, quod maiores piſces
capit dictum ab eo, quod cete in mari
maiora ſunt piſcium genera. Ex verbis
itaque tã Prophetæ noſtri, quam Euan
geliſtæ Matthæi, nihil habemus vnde
certo ſtatuamus fuiſſe balænam, cum
ſint cetorum monſtroſæ magnitudinis
variæ ſpecies, vt ex Plinio libr. 9. & ex
libr. 10. hiſtoriæ animalium, quam ex
Æliano, & alijs auctoribus collegit Pe
(trus Gyllius, & ex multis præterea au-
ctoribus cognoſcimus. Si autem verum
ſit quod multi tradunt, animaduerſum
eſſe balænas ita anguſta eſſe gula, vt nõ
niſi paruos piſces deglutire poſſint, con
ſtat balænam non fuiſſe, quę deglutiuit
Prophetam. Verum hoc, quoniam ne-
que in Ariſtotele, neque in Plinio, ne-
que in alio inuenire potui, vt affirmare
non auſim, ita neque negare poſſum
quod homines minime vani adhibito
oculorum teſtimonio confirmant. De-
nique nullus veterum patrum, quod
ſciam, balænam vnquam vocauit, ſed pi
ſcem magnum cetum, belluam [illegible]-
nam. Concionatores vero, quo[illegible] ex
piſcibus, quos nouimus, & [illegible] no
mina tenemus, nulla eſt [illegible]
nior, vt al[illegible] balænam di
xere. Qua[illegible] m ve-
nerit Theophylacti interpreti, vt etiam
5 in vetuſtis Propheticis verterit, Et impe
rauit Deus Balænæ magnæ.
Tribus diebus, & tribus noctibus. Exi-
A ſtimo non fuiſſe integrum hoc tempus,
ſed per ſynecdochen partem poni pro
toto, quemadmodum & triduum mor-
tis Chriſti numeratur, vt figura ſimilior
ſit veritati. Diſputatio tamen hæc de
triduo mortis Chriſti non eſt huius lo-
ci, ſed ad Euangelium pertinet.
Et orauit Ionas ad Dominum Deũ ſuũ
de ventre piſcis. Hieronymus: Intelliga-
mus eum poſtquam in vtero ceti ſoſpi-
tem eſſe ſenſerit, non deſperaſſe de Do-
mini miſericordia, & totum ad obſecra
tionem ſe eſſe conuerſum, &c. Hic ego
vt lector plene cognoſcat recentũ He-
bræorum ingenium, & rideat imperi-
B tiam, ac videat quam bellum ſcripto-
rum genus nobis obtrudere nitantur,
qui hos cæcos duces relictis ſanctis pa-
tribus ſemper ſequuntur, & ex ipſis ve
ram ſcripturarũ intelligentiam magno
cum Eccleſiæ detrimento peti volunt,
referam Rab. Salomonis ſtultam, atque
inſanam explanationem. Vox, inquit,
Hebræa terminationis maſculinæ, (id
eſt, דג, quod piſcem ſignificat) indicat
illum piſcem fuiſſe marem. Atque ita
cum Ionas eſſet in latitudine, & ſpatio
ſe[illegible], [illegible] non adijciebat ad
orandum. Innuit itaque ſanctus ille
C Deus benedictus piſci, vt euomeret eũ
in medium oris piſcis feminę, quæ gra-
uida erat fœtibus, fuitque ibi Ionas in an
guſtijs, ac tum demum orauit, quoniam
dictum eſt poſtea cum orasse de ventre
דגה, in terminatione feminina, id eſt,
piſcis feminæ. * O egregios ſcripturá- 6
rum enarr[illegible], & [illegible]
c[illegible], [illegible] ſ[illegible], &
ex [illegible] ra[illegible]nt
n[illegible] exponentes
o[illegible], veteres Eccle
ſiæ doctores [illegible] quidem, ſũ
[illegible] nuerit quod ſibi placeat. Ita
D n[illegible] o[illegible]m nouos magiſtros tra-
dũt, [illegible]os parentes auſcultent. Quid enim
n[illegible]is faciunt, quam ſi aperte dicerẽt:
Diſcite ex Hebræis verum ſenſum ſcri
pturæ, ſanctorum libros contemnite?
Cui malo, niſi Eccleſiæ principes ma-
ture obſiſtant, cito orrabit pro Hiero-
nymo, Auguſtino, & Ambroſio, &
reliquis Eccleſiæ doctoribus legentur
ab ſtudioſis ſcripturarum R. Abraham,
R. Sa-

R. Salomon, R. Dauid, & alij id genus Eccleſiæ & Chriſtiani nominis hoſtes pertinaciſſimi. Atque hac tempeſtate multo maiori ſtudio erat omnibus bonis curandum, vt ſancti patres maxime ad ſacros libros explicandos adhiberentur, cum hæretici illos nobis adimere conantur, vt liberius in populum Chriſtianum graſſentur, dicentes mihi me ab eis tuiſſe traditum Hiſtoricū ſen-
7 ſum.* Quare, qui recentiores Hebræos laudāt, & vbique imitantur, quid aliud faciunt, quam fauere hæreticorum furori, & Eccleſiam ſuis magiſtris ſpoliare, vt ſimul illa vera ſcripturæ intelligētia ſpolietur? Ne hoc ſane à me dictum eſt cuiquam vt incommodem, moleſtus ve ſim, ſed vt idem ſapiamus omnes, & Eccleſiam matrem noſtram iuuemus, nec eamus ad Paleſtinos ad arma facienda, ſicut olim faciebat inermis Iſrael, ſed ex Eccleſiæ armarijs, id eſt, ex probatiſſimorum, & eruditiſſimorum patrum libris promamus, non ex & inimiciſſimorū, & indoctiſſimorum hominū commentis, & fabulis, nō enim deſunt, neque defuerunt à tempore apoſtolorū fabri ferrarij in terra Iſrael, ſed ad rem redeamus. Non vidit homo imperitus, & inconſideratus ſine diſcrimine dici דג & דגה de omnibus piſcibus. Vt Geneſ. 1. Et præſit piſcibus maris. Exod. 7. Et piſces qui erant in flumine, mortui ſunt. Num piſcibus tantum feminis dominaturus erat homo, aut ſolæ feminæ mortuæ ſunt in flumine? Quod ſi horum locorum, & ſimilium, in quibus eſt דג oblitus erat, quomodo poſtea non aduertit in fine capitis huius: Et dixit Dominus piſci, & euomuit Ionam in aridam, vbi non דגה ponitur, ſed דג? Niſi forte putauit iterum Dominum iuſſiſſe piſci feminæ, vt in mediū vos piſcis
8 maris eum euomeret, ne illis vteri pleni anguſtijs premeretur.

Clamaui de tribulatione mea ad Dominum. Cum e naui demitterer in mare, clamaui ad Dominum, vt mihi in tanto periculo adeſſet, & exaudiuit me cetum mittendo, cuius vterus mihi eſſet pro naui. Itaque gratias Deo agit Propheta, quod per cetum à fluctibus ſit liberatus, & in ipſo ſecurus, ac quietus ſit pe-
A rinde ac ſi eſſet in naui; acceperat enim per Dei reuelationem ſe fore in littus ſaluum deferendum, vt paulo poſt indicat his verbis: Et ſubleuabis de corruptione vitam meā Domine Deus meus: idcirco verba illius non ſunt orantis, aut ſalutem petentis, ſed gratias agentis pro incolumitate.

De ventre inferi clamaui. Ventrem piſcis vocat inferum metaphora hyperbolica propter magnitudinem, & profunditatem, & obſcuritatem. Non ſolū clamauit, cum in mare mitteretur, ſed etiam poſtea, cum ſe intra belluæ ven-
B trem eſſe ſenſit, donec accepit liberationis ſuæ reſponſum: clamabat autem non tam voce, quam intimo cordis affectu: de quo dixit Dominus ad Moyſem: Quid clamas ad me? cum nulla eius vox commemoretur. Exod. 14. Clamor. Sed merito huiuſmodi affectus clamor dicitur, quia maxime à Deo auditur, vt clamor ab hominibus, & multum apud Deum valet ſicut ſcriptum eſt: Deſiderium Pſal. 9. pauperum exaudiuit Dominus præparationem cordis eorum audiuit auris
9 tua.

C *Et proiecisti me in profundum in corde maris*. Piſcis aluo incluſus deſcendit in mare profundiſſimum, ceti enim ſemper fere in alto mari verſantur. Cor maris. Eādem profunditatem vocat cor maris: cor enim in medio animalis eſt Pſalm. 45. Propterea non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris, id eſt, in profundiſſimum mare. Ita etiam filius hominis fuit in corde terræ, id eſt, in lymbo, qui eſt locus profundiſſimus. Quod autē ait: *In corde maris*, idem eſt, ac ſi diceret, In cor maris, Lxx. Proiecisti me in profundum cordis maris.

D *Flumen circumdedit me*. Flumen pro fluminibus dixit. Ita Lxx. Et flumina me circumciderunt, vocat autem flumina fluctuum inſultus, vt ait Theophy. qui videlicet concitabantur ceto ſe demergente, aut emergente.

Omnes gurgites tui, & fluctus tui ſuper me tranſierunt. Gurgites vocat aquarum congeriem, & multitudinem, quā tempeſtas, excitabat illis diebus, & quæ per fluxū, ac refluxū, qualis in hoc mari

ma[illegible] eſt, quotidie cernitur. Septuagin[illegible] [illegible]rtetunt μετεωρισμοὶ, id eſt, eleuationes. Chaldæus: Omnes maris tempeſtates, & fluctus eius ſuper me tranſierunt. Heb. dicuntur מִשְׁבָּרִים, à verbo שָׁבַר, quid eſt fregit, eo quod illi tumẽtes fluctus, qui in mari ſurgẽtes ter[illegible]am operturi videntur: paulatim ad l[illegible]tus ſubſidunt, & confringuntur, ſicut Iob. 38. ſcriptum eſt: * Vſque huc venies, & non procedes a[illegible]lius, & hic confringes tumẽt[illegible] fl[illegible] tuos. Præterea quia ipſi fluctus inter ſe coſtinguntur, modo enim tol[illegible]tur inſtar montis, modo hiatus in i[illegible]o apparet, & dicitur, quod egregie deſcripſit his verbis Ouidius.

Lib. 1 Triſt, Eleg. 2. *Me miſerum, quanti montes voluuntur aquarum.*
Iam iam tacturos ſidera ſumma putes.
Quantæ diducto ſubſidunt æquore valles,
Iam iam tacturas Tartara nigra putes.

Breui[illegible]s Virgilius.

1. Æneid. *Hi ſummo fluctu pendent, his vnda dehiſcens*
Terram inter fluctus aperit.

Pro Fluctus, in Hebr. eſt גַּלִּים, quod reuolutiones, aut rotationes propriè ſignificat. Atque ideo hoc nom[illegible] [illegible] ctus [illegible]udica[illegible] vide[illegible], q[illegible] [illegible] circumcirca torq[illegible]nt, vt [illegible] Vi[illegible].

1. Æneid. ---- *At illam ter fluctus ibidem*
Torquet agens circum, & rapidus vorat æquore vertex.

S[illegible] in[illegible] [illegible]μα quod dici tu[illegible] [illegible], quo[illegible] [illegible], co[illegible]ndere [illegible], de quo Homerus.

5. Odiſſ. τὴν δ᾽ ἔ[illegible] μέγα κῦμα κατὰ ῥόον ἔνθα [illegible] hoc eſt Hanc ferebat ingens fluctus [illegible]r vnda[illegible] impetum, huc, atq[illegible] illuc.

Sunt aut[illegible] hæc verba Ionæ de[illegible]pta ex Pſalm. 41. vbi ſunt omnino eadem tam in Hebr.æ. quam apud ſeptuaginta. Latini autem [illegible] excel[illegible], [illegible] ſier[illegible] V[illegible] hic & [illegible] o[illegible].

D[illegible] i[illegible] o, q[illegible] de[illegible]bat, [illegible] qu[illegible] a Dei [illegible] t[illegible]r, vocat eos [illegible] [illegible], ſicut nuntius eius dicitur, à quo mittitur.

A *Et ego dixi, Abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum.* Cum [illegible] in tan[illegible]s periculis vidi, [illegible] biectũ eſſe à t[illegible] p[illegible] o[illegible] a tranſg[illegible] eſſione mortem m[illegible]h[illegible] mn[illegible] inere à te icato. Ac nunc bono animo ſ[illegible]m, & ſpero me ſaluum, & liberum hoſtias tibi in templo Ieruſalẽ eſſe immolaturum. Abiectus à conſpectu oculorum [illegible]icitur ille que odimus, nec videre ſuſtinemus.

Circumdederunt me aquæ vſque ad animam. vſque ad eff[illegible] o[illegible]em animæ Chaldæus, Vſque ad mortem, id eſt, parum
B abfuit, quin morer vndique aquis coopertus, & aere ad reſpirandum priuatus. Pſalm. 68. Quoniam i[illegible]rauerunt aquæ vſque ad animam meam.

Pelagus operuit caput meum. Multis ve[illegible] c[illegible]plicat, vt ma[illegible]itudinem p[illegible] [illegible]n[illegible]t, m[illegible]que ad [illegible]ratia[illegible]um a[illegible] on[illegible] e[illegible] Pro [illegible]agu[illegible], in H[illegible] o [illegible] סוּף, q[illegible] al[illegible]m, & c[illegible], [illegible]at, & [illegible] [illegible]c in [illegible], quod [illegible] ũdet, & in eius littori[illegible] [illegible] c[illegible]ices, & [illegible] ci or[illegible]ntur. Sed [illegible] ate Rubrum po[illegible]ſi[illegible] m[illegible] hoc nomine nu[illegible]c[illegible]pare lo[illegible]et ſcri
C pt[illegible] c[illegible] & [illegible] in [illegible]us [illegible] t[illegible]e [illegible], [illegible] R. Sa[illegible]mon [illegible] inte[illegible] Salomone, nõ d[illegible]itauit ex[illegible] M[illegible]clo[illegible]m, ſiue R[illegible], [illegible]ndet ſupra caput meũ. [illegible], [illegible]t, o[illegible] n[illegible] ta c[illegible]o[illegible] q[illegible] odo traiec[illegible]t I[illegible]s, [illegible] mi[illegible] ni [illegible]ant [illegible], [illegible] o[illegible], [illegible] bro, [illegible] ne[illegible]m d[illegible] R. Abra[illegible] [illegible]ce[illegible] tra[illegible]t mare ca
D r[illegible] omn[illegible] i cum t[illegible] re t[illegible] tam[illegible]; Quæ e[illegible], [illegible] no[illegible] conſtet, quã ſ[illegible] an ato[illegible] [illegible]el, & qu[illegible] in im p[illegible] & omn[illegible]s [illegible]on[illegible]s [illegible]perte[illegible]. Quis [illegible]t e[illegible]m tan[illegible] [illegible]es, t[illegible]us Geog[illegible]phi[illegible], vt vel ex [illegible] n cognoſcat n[illegible]l mare Rubrum ad Mediterraneum pertinere. [illegible]

tur?

tur? Cum his Eccleſiæ doctores com-
parantur? ô ſæculum inſipiens, & inſa-
cetum.

Ad extrema montium deſcendi. Mon-
tes vocat, (vt ait Theophylactus, &
Theodoretus) magnas rupes, quæ ſub
aqua ſunt, in quibus magnorum piſciũ
ſunt cauernæ. Et ideo recte ſubdit. *Ter-
ræ vectes concluſerunt me*: id eſt, magnæ
rupes, forteſque impoſitæ erant mihi,
quas confringere, aut rumpere non po
teram, vt iterum ſupra aquas erigerer.
Sumitur à validiſſimis vectibus meta-
phora, quibus fores ita occluduntur, vt
13 exeundi poteſtas nulla ſit.* Quod ve-
ro ait. *Concluſerunt me in æternum*, ſignifi
cat eiuſmodi fuiſſe illa antra, vt qui ſe-
mel in ea ingreditur, æternum ibi ma-
neat, nec poſſit exire, niſi miraculo, &
virtute Dei extrahatur. Hoc apertius
explicant LXX. Intrauit caput meum
in ſciſſuras montium, deſcendi in ter-
ras, cuius vectes retinacula ſempiter-
na, id eſt, ſemper tenent, quem ſemel
ceperunt.

Et ſubleuabis de corruptione vitã meã.
Quamuis in his, & ſimilibus pericu-
lis nunc verſer, ſpero tamen Dei mi-
ſericordia vitam meam eſſe à morte li-
berandam.

Cum anguſtiaretur in me anima mea.
Hieronymus: Ego, cum deſperatem ſa-
lutem, & carnis fragilitas in medio ven
tris ceti nihil me de vita ſperare permit
teret, quidquid impoſſibile videbatur,
Domini recordatione ſuperatũ eſt, &c.
Domini recordatio mihi ſaluti fuit, iu-
xta illud: Memor fui Domini, & delecta
Pſal 76. tus ſum. Recordatus ſum Domini, &
oraui ad templum ſanctum tuum id eſt,
ad te ô Deus, qui habitas in templo ſan
14 cto, quod eſt in Ieruſalem.* Non igno-
rabat Propheta vbique Deum exaudire
preces ſupplicum, ſed quia templum il
lud ſibi conſecrari voluit, vt eſſet do-
mus orationis, & propitius erat in illo
orantibus, cum ibi orare non poſſet, mẽ
te ſaltem ad illud cõuerſus orat, quem-
admodum & ſanctus Daniel oraturus
faciem vertebat contra Ieruſalem Da-
niel. 6. ſcriptum enim erat 3. Reg. 8.
Quod ſi peccauerint tibi, & captiui du-
cti fuerint in terram inimicorum, & ege

A rint pœnitentiam in corde ſuo, & ora-
uerint te contra viam terræ ſuæ, quam
dediſti patribus eorum, & ciuitatis, quã
elegiſti, & templi, quod ædificaui nomi
ni tuo, exaudies in cœlo, in firmamen-
to ſolij tui orationes eorum, & preces
eorum, & facies iudicium eorũ, & pro-
pitiaberis populo tuo, qui peccauit ti-
bi. Cæterum in Hebræo eſt: Domini re-
cordatus ſum, & veniet ad te oratio
mea, id eſt, vt veniret ad te oratio mea,
quam phraſin adnotauimus c. 1. nu 45.

Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra. Va-
nitates vocat idola, & peccata, quæ cũ
B bona foris videantur, nihil habent boni
nihil ſolidi, neque animum ſatiare poſ-
ſunt, ita Pſal. 4. Vt quid diligitis vanita-
tem, & quæritis mendacium. In Hebræo
eſt, qui cuſtodiunt vanitates nihili. Sep-
tuaginta: Qui cuſtodiunt vana, & men-
dacia.* Hieronymus: Vanitates fruſtra,
id eſt, quæ nihil ſunt, in quibus fruſtra 15
ſpem reponas, in quibus, ſi voluptatem
ſolidam, aut fructum aliquem quæras,
fruſtra quæras. De quo eleganter dictũ
eſt Pſalm. 74. Confundantur omnes ini
qua agentes ſuperuacue & Roman. 6.
Quem ergo fructum habuiſtis in illis,
C in quibus nunc erubeſcitis? Vt autem
recte notat Hieronymus, non dixit:
Facientes vanitates, ne omnes homi-
nes damnare videretur, ſed: Qui cuſto-
diunt vanitates, id eſt, qui tranſierũt in
affectum cordis, qui non ſolum faciunt,
ſed quaſi rem caram, & pretioſam cuſto
diunt.

Miſericordiam ſuam derelinquunt. Ita
legendum eſt, non derelinquunt præ-
ſentis temporis, vt eſt ex Hebræo mani
feſtum, id eſt, mortem ſibi vltro quęrũt:
ipſi ſe priuant miſericordia obſtinatio-
ne ſua, Deus enim paratus eſt, vt omniũ
miſereatur, ſi pœnitentiam agere velint
ſicut & mei miſertus eſt.

D *Ego autẽ in voce laudis immolabo tibi.*
Ego pro hoc beneficio, cuius ſemper
recordabor, immolabo tibi hoſtias in
templo tuo, in voce laudis, id eſt, ſi-
mul cum voce laudis canam miſericor-
diam tuam magnam, qua me ad pœni-
tentiam, & ad incolumitatem eduxiſti.
Et reddã tibi omnia, quę pro ſalute mea
voui. Recte etiam interpretabimur, ca-

nam

nam tibi laudes, reddam tibi ſacrificium laudis.

16 *Et dixit Dominus piſci.* Dicere ſępe poſuit, pro imperare, vt Geneſ. 1. Dixit Deus fiat lux. Pſalm. 148. Ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe mandauit, & creata ſunt. Ita dictum eſt Matth. 4. Dic vt lapides iſti panes fiant, id eſt, impera, ſicut initio imperabas, cum res omnes creaſti. Ideo LXX. verterũt: καὶ προσετάγη τῷ κήτει, id eſt, Et præceptum eſt ceto. Quã phraſin explicauimus nu. 1. huius capitis.

Dicere.

Et euomuit Ionam in aridam. In quod littus Ionas eiectus ſit, non ſatis cõſtat. Ioſephus lib 9. Antiq. c. 11. littus Ponti Euxini eſſe affirmat, ſunt qui dicant ad Seleuciam prope fines maris Syriaci. Nos non poſſumus affirmare, quod neſcimus: hoc tamen pro certo affirmamus, quod nemo poteſt ignorare, qui ſaltem oculos habeat ad mundi deſcriptionem intuendam, littus hoc, quodcumque illud fuerit, maris Mediterranei fuiſſe, quoniam per illud Ionas nauigabat, neque cum eo alterum mare cõiungitur. Deinde, etſi non omnino certum, probabiliſſimum tamen eſt littus fuiſſe, quod omnium proximum eſſet Niniue, ita vt triduum illud cetus, quaſi nauis fuerit, Ionæ, vt ad littus perueniret, vnde via eſſet ad Niniuitas breuior, & expeditior.

17 * Tertium non probabile ſolum, ſed certum omnino eſt, quodcũque littus illud fuerit, non paucorum dierum itinere diſtare à Niniue. Nam ſi in littus Euxini maris eiectus eſt, vt vult Ioſephus, quem Ioannes Chaſtardus, & Iſidorus Clarius, & Carolus Sigonius in commentarijs ſacræ hiſtoriæ Sulpitij ſequuntur, pertranſeundæ erant nonnullæ regiones inter Euxinum, & Niniuem poſitæ, vt Cholchis, Iberia, Albania, Armenia, aut aliæ his adiunctæ à Meridie: ſi autem ad Seleuciam aut, ad ſinum Iſſicum, quod eſt fortaſſe probabilius, quoniam minus hæc à Niniue diſtant, Syria, & Meſopotamia erant peragrandæ. Denique quodcumque maris noſtri littus ſignare velis, longiſſime diſſitum eſt à Niniue, data enim opera Ionas ad mare Mediterraneum fugit, vt quantum poſſet, longiſſime recederet ab Aſſyria. Quare quod ſcripſit R. Eliezer, nautas, qui Ionam deferebant, veniſſe Niniuen, & proſelytos factos eſſe, ſatis præ ſe fert ex Hebræorum officina de promi, qui, & Geographiæ, & omnis eruditionis expertes ſunt. Etenim per mare Mediterraneum nautæ nullo modo Niniuen deferri potuerunt.

18 * Sed & Seuerus Sulpitius lib. 1. ſacræ hiſtoriæ, vbi de Iona ait: In profundũ proiectus eſt, exceptuſq; à ceto marino monſtro, ac deuoratus; poſt triduum fere Niniuitarum littoribus eiectus iuſſa prædicat, &c. Vehementer lapſus eſt, nulla enim littora habet Niniue, ſed longiſſime abeſt à mari. Qua in re admonendi etiam nonnulli concionatores ſunt, ne iam eloquentiam oſtentẽt Iona multis verbis deſcribendo, cum Niniuen ingreditur, ſquamis, & ſaliuis atque humore ceti horrido, & ſqualido, quaſi ſimul, atq; ex ore illius prodijt, in vrbem fuerit ingreſſus. Opinor iam multorum dierum itinere ſquamæ deciderant, humor ille ceti aruerat, & Propheta, qui ſordes minime amabat, abluerat ſeſe.

19 * Si autem quæratur aliquis, qui fieri potuerit, vt intra calidiſſimum ceti ventrum triduo ſeruatus fuerit: hic ſi fidelis ſit (vt ait Hieronymus) multo credere maiora cogetur, tres pueros miſſos in caminũ æſtuãtis incendij, in tantum illæſos exijſſe, vt ne veſtiméta quidem eorum odor ignis attigerit, mare receſſiſſe, & ad inſtar murorum, hinc inde rigidũ ſteriſſe, vt præberet viam populo tranſeunti: Leones fame confectos Danieli peperciſſe, & multa huiuſmodi. Qui enim vim ignis inhibuit, ne pueros læderet, & in media fornace dedit ventum roris ſtantem, idem effecit, ne calor magnus ceti Prophetam extingueret, & concoqueret, & intra belluæ ventrum illæſus oraret, ſicut tres pueri cantabant in fornace. Si autem infidelis ſit, multo mirabiliora credit à vaniſſimis hominibus conficta. Quare æquius eſt, vt credat, quæ vir bonus, & idem Propheta ſcripſit adeo veritatis ſtudioſus, & gloriæ non cupidus, vt neque crimen tacuerit ſuum. Nam etiam ſi nihil vero affingere voluiſſet, potuiſſet recte dicere ſe miſſum ad prædicandum Niniuen oborta tempeſtate deiectum fuiſſe à nautis alienigenis in mare.

A mare ceto exceptum, & tertio die euomitum in littus, ſed nihil diſſimulat, nec nauigationis cauſam tacet, neque tempeſtatis, neq; deiectionis. Deinde apud ipſos etiam ethnicos, non nihil tale de Hercule narratur (vt ait Theophy.) deuoratum eum à ceto incolumen manſiſſe, tantummodo depilatum rediiſſe ab interno belluæ calore. Eandem reſponſionem late, & eleganter explicatam vide apud Auguſt. epiſt. 49. quæſt. vltima.

ALLEGORIA.

20 *Et præparauit Dominus piſcem grandē.* Piſcis magnus non eſt ſepulcrum, ſed lymbus, vt dixi num. 9. in quem anima Domini ſeruatoris deſcendit, & ibi manſit triduum illud vſque ad reſurrectionē vt docet S. Thomas 3. p. q. 52. art. 4. & Eccleſia in bene dictione cerei Paſchalis. Quare cum Dominus ait, ſicut enim Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus; & ſi ſcio nonnullos veterum interpretari ſepulchrū, ſine dubio multo melius lymbus eſſe intelligitur, vt Hieron. intellexit hic, & Matth. 12. Etenim Dominus opponit cor terræ ventri piſcis, venter autem intimus, & infimus eſt in animali, multoque melius huic figuræ reſpondet lymbus, quàm ſepulchrum, quod non erat terreum, ſed lapideum, & in ſumma terra collocatum. Deinde cor terræ proprie centrum dicitur terræ, in quo eſt infernus, quia cor in medio animalis eſt, ſicut cor maris non eius ſuperficies, ſed profunditas intelligitur, vt nume. 9. docuimus. Præterea, (quod non eſt fortaſſe animaduerſum ab ijs, qui ſepulchrum eſſe dicunt) Ionas clamat ad Deum, & orat de ventre piſcis, corpus autem nō orat de ſepulchro, ſed anima de lymbo.

21 * Auide igitur excepit animam Chriſti, quemadmodum & alias morientiū excipere ſolitus erat magnus ille piſcis vaſtiſſimi oris, de quo Iſaias: Dilatauit infernus animam ſuam, & aperuit os ſuū abſque vllo termino. (Iſai. 5.) Propterea Dominus ait: Æſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum. (Pſal. 87.) Sed quemadmodum cetus percuſſus ſolet multum deſæuire, & in omnem partem ſeſe vertere & omnia deuorare, etiam quæ edenda non ſunt: ita tum Dominus, tum alios, tum Lazarum ad vitam reuocauit, percuſſus eſt infernus, & accepto vulnere ſæuiebat, ita vt Chriſtum etiam, quem tenere non poterat, auide deuoraret. In huius piſcis ventre māſuetus Ionas, id eſt, Chriſtus orat Dominum Deum ſuū gratias agens patri, quod eius voluntate cito ſit ad corpus, & ad vitam redditurus. ***Clamaui de tribulatione mea ad Dominū, & exaudiuit me.*** B Cum enim eſſet in cruce, clamauit ad patrem: Tu autem Domine, ne elongaueris auxilium tuum à me, ad defenſionē meam conſpice. (Pſal. 21.) Erue à framea Deus animam meam, & de manu canis vnicam meam, &c. Et exaudiuit eum pater, ſicut ait Dauid. Vitam petijt à te, & tribuiſti ei, lōgitudinem dierum in ſæculum, & in ſæculum ſæculi. (Pſal. 20.) (Pſal. 15.) Et de lymbo clamauit eandem reſurrectionem petens: Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem & exauditus eſt.

22 *Et proieciſti me in profundum in corde maris.* C Omnia, quę de Iona expoſuimus vel cum caderet, & à piſce deuoraretur, vel cum intra piſcem adhuc dolore æſtuaret ſuæ ſalutis ignarus, in ſeruatore ad illud pertinet tempus, quo in cruce pendebat, non quidem ſuæ reſurrectionis ignarus, ſed maximis tamen doloribus oppreſſus. In illud ergo profundum & in illud mare ſe proiectum nunc dicit, de quo Pſalm. 68. ait: Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia, veni in altitudinem maris, & tempeſtas demerſit me. Ita Hieronymus. Tunc etiam flumina, circundederunt eum, id D eſt, variæ perſecutionum omnis generis incurſiones.

Omnes gurgites tui, & omnes fluctus tui ſuper me tranſierunt. Hier. vniuerſæ perſecutiones, & turbines, quibus genus vexabatur humanum, & cunctæ nauiculæ frangebantur, ſuper meum detonuere caput, ego ſuſtinui tempeſtates, & fregi turbines ſæuientes, vt cæteri ſecurius nauigent, &c. Et cum his me gurgitibus, & fluctibus coopertum viderem

dixi:

dixit: Abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum, quod alijs verbis, ſed idem ſignificātibus clamauit in cruce: Deus, Deus meus quare me dereliquiſti? Sed neq. ita putabo me prorſus à morte ſuperandum, reſurgam, & videbo tēplum ſanctum tuū, id eſt, aſcēdam in cœlum.

Pſ. 21. & Matth. 27

23 *Circundederunt me aquæ vſque ad animam.* Agnoſcimus eandem vocem in Pſalm. 68. Saluum me fac Deus, quoniā intrauerunt aquæ vſque ad animā meā. Et ibidem, quod nunc ait *Abyſſus vallauit me*, ſatis quam verum ſit, oſtendit: Libera me ab ijs, qui oderunt me, & de profundis aquarum: non me demergat tempeſtas aquæ, neque abſorbeat me profundum, neque vrgeat ſuper me puteus os ſuum.

Pſal. 68.

Pelagus operuit caput meum. Ad idem pertinet, Ceterum quoniam, vt iam admonuimus, pro Pelagus, eſt in Hebræ. סוף, quod ſine dubio caricem etiam, & iuncum ſignificat, nonnulli hæc ad iunceam Chriſti coronam referunt, ac ſi diceret; Iuncus operuit caput meum, id eſt, corona è marinis iuncis contexta. Horum ego animum laudo, ſententiam ſi quidem digna erit, cum expendero, laudabo. Mitto nunc Hieronymum, & Chaldæum noluiſſe iuncus vertere, ſed mare, atque hanc tranſlationem multo melius cum præcedentibus, & ſequentibus cōgruere, quæ ſine dubio, de abyſſo, & aquarum multitudine, & de Chriſto in eas demerſo plane intelliguntur. * Hoc tantum dicam, in quo plurimi ſæpe vel maxime errant, qui quidquid velint, continuo ab ſcriptura ſignificari dicunt, ſi non Hiſtorico ſenſu, certe Allegorico, aut Morali quaſi poſſit vllus ſpiritualis ſenſus, aut probari cuiquam, aut ſenſus dici, niſi Hiſtorico, quaſi fundamento, firmiter innitatur: Tota hæc de Chriſto expoſitio Allegorica eſt, quod nemo, quamuis rudis ignorat. ſi igitur, in Allegorico ſenſu ſuph, iuncum ſignificat, quęro quid in Hiſtorico ſignificet? Si Pelagus, vt Hieronymus, & Chaldæus interpretati ſunt, quid habet commune pelagus cum iūco, vt illud ſignificet? Præterea qui hoc dicūt, vocē ipſam Hebræā pro iunco accipi dicunt quare hęc ſignificatio Allegorica non eſt, ſed

24 Myſticus ſenſus, niſi Hiſtorico nitatur, ſcripturæ ſenſus nō eſt.

A Hiſtorica. Neceſſe eſt ergo vt prius ſenſum aliquē Hiſtoricū conſtituamus, in quo ſuph capiatur pro iunco, vt illo myſticus is, quem volunt, innitatur. Dico apertius, oportet prius de Iona vere dici: Iuncus operuit caput meum, vt poſſit poſtea ad Chriſtum referri. Sed veteres patres id non explicant, nec video, quomodo id fieri poſſit, niſi velimus R. Dauidis expoſitionem imitari, dicamuſq; iuncos obuolutos fuiſſe capiti ceti, & ideo obuolutos dici capiti Ionæ, qui erat in ceto, ſed mihi hæc dura admodū videtur. Qui igitur, aut hanc tueri pro- B babiliter, aut excogitare meliorem poterit, vt recte dicatur iuncus operuiſſe caput Ionæ: licet illi per me ad coronam ſpineam Domini referre.

Ad extrema montium deſcendi. Ad lymbum, & ad centrū terræ, vbi vectes concluſerunt animam eius in æternum, id eſt, tenebatur eius anima illis retinaculis æternis, & vectibus, è quibus nemo exire poteſt, ſed quia ipſe, ſicut ait in Pſal. 87 factus eſt, ſicut homo ſine adiutorio, inter mortuos liber, non potuit illis vectibus contineri diu, & propterea ſubijcit, *Et ſublenabis de corruptione vi-* C *tam meam.* Nam neque anima teneri potuit in inferno, nec corpus in ſepulchro in terram diſſolui, vt cetera. Quare de eo in perſona Cyri ſcripſit Iſaias, Portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. 25

Iſai. 45.

Cum anguſtiaretur in me anima mea. Pro hoc Lxx verterunt. Cum deficeret ex me anima mea. Quod factum à Domino videmus, paulo enim antequam expiraret, orauit: Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciūt: Et, In manus tuas commendo ſpiritum meum.

Luc. 23.

Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra. Hoc D de Iudæis dicit, à quibus crucifixus eſt, qui cuſtodientes ſemper obſtinationem illam animi, & ſuperbiam, & auaritiam, & neque tot ſignis viſis credentes, cum ſol inſuetis tenebris impios terruit, & terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt; miſericordiam ſuam ipſi perdiderunt, cum Dominus paratus eſſet, vt eorum etiam miſereretur.

Ego autem in voce laudis immolabo tibi. 26
Hoc & in ſe, & in membris ſuis ita Ser

uator

uator præſtitit, vt promiſit, nam poſt re- A ſurrectionem multa diſcipulos docuit de regno Dei, & de claritate patris, & ei laudes decantauit, reddidit etiam, quod vouerat pro ſalute. Dixit enim reſurrectionem ſuam à Patre petens,
Ioan. 17. Pater clarifica filium tuum; & vouet. Vt, & filius tuus clarificet te. Clarificauit Patrem poſt reſurrectionem, cum eius diuinitatem diſcipulis commendauit, & vt
Malac. 1. omnibus gentibus eam prędicarent, iuſſit. In membris ſuis immolat Chriſtus quotidie oblationem corporis, & ſanguinis ſui, de qua Pater ait: Ab ortu em̃ ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, in quanta autem voce laudis immoletur, in omnibus Eccleſijs quotidie videmus, præſertim in ſolennioribus diebus. Laudes Deo immolat, iuxta illud: Confitebor tibi in populis Domine, & pſalmum dicam tibi in gentibus. Atque ita impletur quod de patris exaltatione, & clarificatione pro ſalute ſua, id eſt, pro reſurrectione, vouit, Statim enim ait: Quoniam magnificata eſt vſque ad cœlos miſericordia tua, & vſque ad nubes veritas tua.

27 *Et dixit Dominus piſci, & euomuit Ionam in aridam.* Hieronymus: Præcipitur, huic magno ceto, & abyſſis, & inferno vt terris reſtituant Saluatorem: & qui mortuus fuerat, vt liberaret eos, qui mortis vinculis tenebantur, ſecum plurimos educat ad vitam. Quod autem ſcribitur: Euomuit ἐμφατικώτερον debemus accipere, quod ex imis vitalibus mortis victrix vita proceſſerit. Hæc Hieronymus, ſed magis hanc emphaſin apetiamus. Quemadmodum qui cibum accipiunt, quem tenere non poſſunt, etiam quem ante comedetant, propter illum euomunt, ita infernus accepit animam Chriſti, quam tenere non poterat, & angebatur, donec illam euomuit, & cum ea omnes animas ſanctorũ. Propterea dictum eſt. *Et euomuit Ionam in aridam*, dolebat enim, & nauſeabat, quo
Locus. Act. 2. uſque euomuit. Ex quo intelligimus verba illa Act. 2. Quem Deus ſuſcitauit ſolutis doloribus inferni, iuxta quod impoſſibile erat teneri illum ab eo. Dolores enim inferni per proſopopœiam vocat quales ſunt in homine nauſea laborante, & vomere cupiēte. Quos ὠδῖνας appellat, id eſt, dolores parturientis, vt interpretatur Oecumenius. Eleganter autem, non in mare euomuit, quaſi iterum paſſurum, & cum fluctibus, & tempeſtatibus pugnaturum, ſed in aridam vltra fluctus mortalitatis, & paſſionum; quia Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Rom. 6.

B

TROPOLOGIA.

Ionas in Tropologia adhuc peccatoris typus eſt. Quod ſi cui difficile videatur, vt idem homo Domini typum portet, & peccatoris: intelligat alia, atque alia id ratione fieri. Nam quatenus Deo placendi, & homines liberandi cauſa in mare miſſus eſt ſponte, Dominum ſignificat, qui oblatus eſt, quia ipſe voluit, & Dominus poſuit in eo iniquitates omnium noſtrum, ſed quatenus Dei vocem non audiuit, & nauigare voluit in Tharſis, & cauſa fuit tempeſtatis, quę ſedari non potuit, donec ipſe in mare miſſus eſt, & quatenus deuoratus eſt à piſce magno, quem ad id Dominus pręparauit; ſine dubio figuram gerit peccatoris, qui culpa ſua à Deo ponitur, &, vt reſipiſcat, in magnum aliquod periculum, ſiue corporis, ſiue animi, & in difficultates inexplicabiles conijcitur, quæ in ceto deuorante deſignãtur. Etenim, vt Ionæ Deus piſcem deuoraturũ præparauit, vt periculo admonitus culpam ſuam plenius agnoſceret, & ad perfectam obedientiam rediret. ita quos reſurgere vult, & plene in poſterum conuerti, ſæpe grauibus periculis, & pœnis, vt morbis, indigentia, carceribus, captiuitate, inſigni aliquo dedecore, angore animĩ ita premit, vt nulla iam ſalutis ſpes reliqua videatur: * An non erat Dauid quaſi à ceto deuoratus, cum regno pulſus ab Abſalom fugiebat, & pedes. mœſtuſque flentibus omnibus tranſibat torrentem Cedron? Vel cum trium malorum optione data reſpondit;

28 Idem homo varijs rõnibus Christi figura, & peccatoris.

29 2.Reg.15

C D

2.Reg.24 Coarctor nimis, elegitque potius in manus Domini incidere, & peſtem experiuit? Quid? Sanctus Ezecias nonne ob elationem in magnum, & periculoſum morbum, ceu in os piſcis magni, coniectus dicebat, Vadam ad portas inferi. Non videbo Dominum in terra viuentium, non aſpiciam hominem vltra, & habitatorē quietis. Et quia tamdiu eos Deus huiuſmodi moleſtijs implicatos tenet, quamdiu ad eorum ſalutem tenere oportet: *Erat Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus*. Ternarius enim primus ex numeris perfectus eſt, & plenitudinem perfectionemque ſignificat, quare tres dies, & tres noctes tempus plenum, & integrum indicant. Ita Dominus tertia die reſurrexit, quia mortuus iacere voluit, quantum ſatis eſſet vel maxime incredulis hominibus, vt vere, & ſine vlla dubitatione mortuus fuiſſe cenſeretur. Et turbæ, quæ triduo ſuſtinent Chriſtum in eremo, & poſtea ſatiantur, ſunt animæ, quæ permanent cum eo in omnibus tentationibus, & laboribus, quibus deeſſe cœleſtis victus non poteſt.

Iſai.38.

Ternarius.

Matt. 15.
Mar. 8.

30 * Huiuſmodi peccator, cum iam Deum placare per pœnitentiam cœpit, & libertatem ſibi de Dei benignitate promittit, clamat de ventre piſcis, & iam in ipſis laboribus requieſcēs in tribulationibus patiens, & ſpe gaudens gratias medico ſuo agit & præterita commemorat, à quibus ſe cito putat eſſe liberandum. *Clamaui, inquit, de tribulatione mea ad Dominum*: de tribulatione mea, qua iure optimo affligebar de tribulatione mea, quam nemo mihi immittebat, ſed ego, dum mihi morem gero, vltro mihi accerſiui. Vere illa tribulatio mea fuit, quia perditio tua Iſrael vt ait Hoſeas. Et ſicut ſcriptū eſt: Deus mortem non fecit nec lætatur in perditione viuorum, impij autem manibus, & verbis accerſierunt illam, & æſtimantes illam amicam defluxerunt, & ſponſiones poſuerūt ad illam. Et tamen tāta eſt eius bonitas, & miſericordia, vt exaudierit me. Me, inquam, tranſgreſſorem, ſceleratum, ingratum, indignum exaudiuit Eundem ſenſum habet, quæ ſequuntur. *De ventre inferi clamaui, &c.* vſque ad finem: Oſtendunt enim ele-

Hoſeę. 13
Sap. 1.

A gantes periculorum magnitudinem, & animi anxietatem incredibilem, & ſpem tantæ tempeſtatis, quaſi ſedatricem, qua electi etiam in ſuis peccatis, mirifice erigentur.

31 * Sed quoniam ſæpe optimus pater, & benigniſſimus, ita cum electis ſe gerit, vt ex vno peccato in alterum maius deuolui patiatur, quo magis infirmitatem agnoſcant ſuam, & magis eos ſui ipſorum pudeat, ac tædeat, & alacriores inde, cautiores, humilioreſque ad ſe redeant, ſicut Dauidem ab adulterio in homicidium, Petrum, ab inani ſui fiducia, in tertio repetitam negationem decidere ſinit, B recte piſcis magnus figura erit magni peccati, vnde poſtea diuina ope extrahuntur. Præclare itaque huiuſmodi peccatum ventrē inferi appellabimus, à ſimilitudine, quā habet cum inferno, vt de ceti ventre diximus. Obſcurum eſt enim peccatum, & omni luce carens, & profundum quaſi puteus. Quod ſi hoc pateretur Hiſtoricus ſenſus, vt infernum proprie acciperemus, elegantius etiam peccatum ventrem inferi eſſe diceremus, nā venter cibos concoquendos, & in corpore manſuros continet, & concoquit; ita peccatum, dum manet, dum pœni- C tentia non tollitur, quid continet niſi eos, qui cibus inferni, & ignis illius inextinguibilis futuri ſunt, niſi prius Deo præcipiente eos euomat in aridam? Nā ſicut Ionas, ſi diutius manſiſſet in ceto, nec eſſet euomitus, calore belluæ concoqueretur, ita qui diu manent in peccato, magis, magiſque in dies deformantur, & ornamenta virtutum amittunt, ac denique, niſi per pœnitentiam euomātur, ignis æterni eſca futuri ſunt.

Piſcis magnus typus magni peccati.

32 * Sed quoniam peccatoris conditio miſerrima eſt, & abiectiſſima, atque extremæ infelicitati, id eſt, inferno, proxima, D merito ait: *Et proiecisti me in profundum*, non in quoduis profundum, vnde facile extrahi queam, *Sed in corde maris*, ſiue in cor maris proiectus eſt, nihil habet firmum, in quo quieſcat, magnis, aſſiduiſque fluctibus pulſatur, & in omnes partes iactatur, & aquas amariſſimas, velit, nolit, ebibit. Ita peccator nuſquam conſiſtit, nuſquam quieſcit, & cum quietus maxime videbatur, in eorum poſ-

Miſerrima conditio peccatoris.

ſeſſione,

ſeſſione,& vſu,quæ multo ſudore quæ- A
ſierat, tum perturbatæ conſcientiæ flu-
ctibus, & pœnarum imminentium ter-
rore,& quaſi fremitu quodam concita-
ti maris,miſerrime quatitur,& terretur
& in partes varias,atque in varia conſi-
lia diſtrahitur, & aquis amaris totus im
pletur, aquis ſalſiſſimis,quas bibit, ple-
nus etiam,& tumens ſemper ſitit, Sem-
per fluminibus circumdatur ijs, de qui-
33 bus ſtatim ait:* *Omnes gurgites tui, & flu
ctus tui ſuper me tranſierunt*, quoniam
fluctibus amaris,& montibus aquarum,
id eſt, variarum tentationum incurſi- B
bus, modo in altum eleuatur, modo ad
ima deijcitur, aſcendunt, vſque ad cœ-
los & deſcendunt vſque ab abyſſos,tur-
bati ſunt, & moti ſunt ſicut ebrius.
Nunc eos ſuperbię ventus in tumorem
eleuat, nunc iidem puſillanimitate pul-
ſati, & quadam deſperatione in imum
merguntur. Nunc ſpiritualium rerum
ſtudioſiſſimi videri volunt, & quaſi in
cœlum aſcendunt, nunc carnis libidi-
ne ſuperati amplexantur ſtercora. De-
nique omnes fluctus tentationum, qui
Deo iuſte permittente excitantur, ſu-
per ipſos tranſeunt, & miſeros obruūt. C
Verum in his malis plurimum electi
commouentur, cum conſiderant ſe in-
uiſos eſſe Deo omnipotenti, cui tan-
tum debent, & cuius iram effugere non
poſſunt. Et cum ſimul eius bonitatis
recordantur, confirmati etiam ſpe ſur-
gunt, vt eum ſibi reconcilient, atque
ideo ait; *Et ego dixi: Abiectus ſum à
conſpectu oculorum tuorum, verumtamen
rurſum videbo templum ſanctum tuum*,
vt offeram tibi ſacrificium cordis con-
triti, & humiliati. * Sed quoniam præ-
34 teritorum periculorum recordatio dul
ciorem efficit ſalutem,& magis ad actio D
nem gratiarum excitat: iterum, atque
iterum verbis vſurpat præteritæ con-
ditionis miſeriam, atque pericula. *Cir-
cundederunt me aquæ vſque ad animam
meam, abyſſus vallauit me pelagus ope-
ruit caput meum.* Quibus verbis la-
tens in peccatis periculum, & notum
quàm pauciſſimis præterea aperit. Ne-
mo enim fere cum tentationi manus
det, putat ſe magnum periculum ſuſci-
pere, ſed concupiſcentia ardens retri-

Periculū magnū latēs in peccatis.

generationem quærit, & quaſi in torren-
tem quemdam, qui talos non traſcen-
dat, ingreditur. At paulatim fluuij
accedunt, id eſt, noua peccata, &
animus obſcuratus ita illis capitur,
vt progredi ſemper velit, & qui prius
torrens videbatur, mox auctus a-
quis, & ſemper altior, ſummum ver-
ticem contingit, & circumdant eum
aquæ vſque ad animam, pelagus ope-
rit caput. Quid eſt autem aquas cir-
cumdare vſque ad animam, niſi in
tantum illecebris vitiorum occupa-
ri, & ita in altum fluuium demer-
gi, vt numquam poſtea de ſalute ve-
lit cogitare, ſed contemnat, ſicut
ſcriptum eſt: Impius, cum in pro- Prou. 18.
fundum venerit peccatorum contem-
nit. * Atque hoc eſt fortaſſe illud: 35
Torrentem pertranſiuit anima noſtra, Pſal. 123.
foſitan pertranſiſſet anima noſtra a-
quam intolerabilem. Hoc eſt, Li-
berati ſumus ab inundatione tenta-
tionum, cum adhuc eſſet peccatum
vt torrens; quod, niſi nos Deus tunc
liberaſſet, forſitan aqua immenſa,&
intollerabilis eſſet nobis pertranſeun-
da, vt liberaremur, metſi enim in
profundiſſimum gurgitem infinita pe-
ne aquarum vis eſſet pertranſeunda,
vt emergeremus Quod autem ſequi-
tur: *Ad extrema montium deſcendi &c.*
idem apertius explicat, quod in ver-
bis expoſitis latere dicebamus, id eſt,
antra quædam fortiſſima in profun-
do peccatorum inueniri, vnde niſi
cum magna Dei ope, difficillimus,
aut prope nullus ſit exitus: quæ qui-
buſdam, quaſi vectibus inueteratæ con-
ſuetudinis concludunt, quos capiunt.
De quibus alijs verbis dicitur à Sa- Prou. 7.
piente: Viæ inferi domus eius, pe- Prou. 9.
netrantes interiora mortis. Et po-
ſtea: Et ignorauit, quod ibi ſint Gi-
gantes, & in profundis inferni con-
uiuæ eius. Gigantes, qui ceteris ho-
minibus fortiores ſunt, potentiſſi-
mæ illecebræ peccatorum eleganter
vocantur, quæ homines tenaciſſime
colligant, & tenent, ne exeant. At-
que hi Gigantes in domo eſſe dicun-
tur mulieris ſtultæ, & clamoſæ, ple-
neque illecebris, in qua peccatum in-

telligitur. Idcirco ait continuo: Et in A
profundis inferni conuiuæ eius, quos,
ſcilicet, his verbis inuitat: Aquæ furtiuæ
dulciores ſunt, & panis abſconditus
ſuauior. Sunt autem in profundis in-
ferni, quia ab his Gigantibus conſtri-
36 cti non exierunt. * Propterea, etiam
nunc additur: *Et ſubleuabis de corru-
ptione vitam meam*, quia peccator in
profundo eſt, ideo ſubleuatur, ſiue
vt eſt in Hebræ. תעל aſcendere fa-
cies. Et ſubleuatur de corruptione,
quia niſi Dei gratia ſubleuetur, ma-
gis in dies accedit ad æternam cor-
Oratio- ruptionem. Illud autem magnopere B
nis num- curandum eſt, vt quamuis in cœno
quam ob- peccatorum iaceamus, & deplorata ſa-
liuiſcen- lus noſtra videatur, numquam oratio-
dum. nis obliuiſcamur, quæ catena quæ-
Iliad. 8. dam aurea eſt illi Homericæ ſimilis,
qua Deus ad ſe homines, quantumuis
peccatis graues ſenſim alleuat, ideo
ait. *Cum anguſtiaretur in me anima mea,
Domini recordatus ſum, vt veniat ad te
oratio mea*. Multi enim tunc recordan-
tur Domini tantum vt timeant Ge-
hennam, & nihil præterea faciant, alij
vt fere in deſperationem decidant, alij
vt illi iraſcantur, quod tam dura (vt C
quidem ipſi iudicant) præceperit, at
electi recordentur, vt orent, & veniam
petant. Intelligant eum eſſe patien-
tem, & multæ miſericordiæ, & præ-
ſtabilem ſuper malitia, orent, & cla-
ment per orationem, & culpam agno-
ſcant ſuam. Quod ſi quis peccata non-
dum ſibi præ infirmitate ſua, vt relin-
quat, perſuadet, & is clamet, detegat
miſeriam ſuam, petat mentem bonam,
37 & cor carneum. * Verum quoniam
multi ita peccatorum vinculis impli-
cantur, vt neque ad Deum conuerti
velint, neque petant ſaltem ab eo mi- D
ſericordiam, vt aliquando conuertan-
tur, docet nos eorum interitum ipſo-
rum obſtinationi eſſe tribuendum non
Deo: *Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra*,
qui peccata cuſtodiunt, & gratiam, at-
que virtutes perdunt, qui tenaciter
vanitatibus adhærent, ipſi miſericor-
diam ſuam derelinquent, ipſi ſibi mor-
tis æternæ cauſa ſunt, qui Dei miſeri-
cordiæ paratæ omnibus, participes fie-

A ri recuſant. Conſideremus quid per- Peccator
dant, & quid cuſtodiant; vanitates ni- quid per-
hili cuſtodiunt in quibus nihil fructus, dat & quid
nihil vtilitatis inuenturi ſint, & dere- cuſtodiat.
linquunt miſericordiam, in qua ſunt
omnes theſauri, miſericordiã, inquam,
ſuam, quam illis Deus parauerat, ſi
vti vellent, & quam forte, non ita
promptam, & facilem poſtea repe-
rient. Sunt tamen non pauci, qui
vel periculis, vel peccatis magnis li-
berati diuinitus, cito liberatoris ſui
obliuiſcuntur, & cum magna facere
inſtituerint, nihil iam minus cogi-
B tant, hos Propheta tacite reprehen-
dit, cum ait: *Ego autem in voce lau-
dis immolabo tibi, quæcumque voui red-
dam pro ſalute Domino*. * Nequaquam 38
enim nos ſecuros eſſe oportet poſt ac-
ceptam iuſtitiam, ac ſi amitti nõ poſſet:
ſed ſemper gratias agamus, & diuinæ bo
nitatis diuitias decantemus, ne ſimus in
eum ingrati, à quo tantis beneficijs cu-
mulati ſumus. Semper Domino immo-
lemus ſacrificium Deo ſpiritus contri-
bulatus. Immolemus quod ait Pau-
lus: Obſecro vos fratres per miſeri-
cordiam Dei, vt exhibeatis corpora Rom. 12.
C veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo
placentem, rationabile obſequium ve-
ſtrum. Immolemus concupiſcentias
cordis noſtri, & in ara crucis fortiter
mactemus, vt non regnet peccatum
in noſtro mortali corpore. Et quo-
niam multa vel promiſimus, vel apud
nos ſtatuimus feruore illo primæ de-
uotionis incitati, quæ ad Dei cultum,
& ad profectum noſtrum, pertinerent,
ne moremur reddere: diſplicet enim
Deo infidelis promiſſio: nec ſimus nõ-
nullis ex nauigantibus ſimiles, qui ſæ-
uiente tempeſtate, multa Deo pro-
D mittunt, quorum defuncti periculo
continuo obliuiſcuntur. Memineri-
mus nos pro ſalute noſtra vouiſſe,
quia nihil nobis antiquius, aut carius
eſſe debet.

Et dixit Dominus piſci, & euomuit Io- 39
nam in aridam. Nemo deſperet de con-
uerſione ſua, quãuis cor habeat ad pœni
tentiam obduratum. Quod enim cor
eſt adeo durum, vt Dei voce non poſſit
emolliri? Dixit Dominus inferno, &

reddidit

reddidit Lazarum quatriduanum; dixit A
piſci, & reddidit Ionam, ſi velit dicere
Diabolo, qui te tenet, aut peccato, ſol-
uet te, & euomet in aridã. Excitat an-
gelus Petrũ, & iubet ſurgere velociter,
& ceciderunt catenæ de manibus eius;
Act. 12. ita verbo Dei catenæ tuæ cadent, &
ſurges velociter per pœnitentiã. In vo
mitu autem piſcis illud ipſum adnote-
mus, quod num. 26. attigimus, cum de
Seruatoris reſurrectione loquebamur.
Vt ſtomachus, ſi ea ingerantur, quæ cõ
coqui nequeant, nauſeat, & tenere nõ
poteſt; ita cum intus Dei gratia excita
tus recogitat opera ſua, & annos ſuos, B
in amaritudine animæ ſuæ, iam à pecca
to teneri non poteſt, & piſcis magnus
illũ euomit in aridam, vbi liber ab illis
fluctibus, & procellis totum ſe in poſte-
rum Deo tradat, vt Ionas.

CAP. III.

ET factum eſt verbũ Domini ad Ionam ſecundo, dicens. Surge, & vade in Niniuen ciuitatẽ magnam: & prædica C *in ea prædicationẽ, quam ego loquor ad te. Et ſurrexit Ionas, & abijt in Niniuem iuxta verbum Domini: & Niniue erat ciuitas magna itinere*

Matth. 12 *trium dierum. Et cœpit Ionas introi*

Luc. 11. *re ciuitatem itinere diei vnius: & clamauit, & dixit. Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur.* D *Et crediderunt viri Niniuitæ in Dominum: & prædicauerunt ieiunium, & veſtiti ſunt ſaccis à maiore vſq; ad minorem. Et peruenit verbum ad regem Niniue: & ſurrexit de ſolio ſuo, & abiecit veſtimentum ſuum à ſe, & indutus eſt ſacco, & ſedit in cinere. Et clamauit, & dixit in Nini-* A *ue ex ore regis & principum eius, dicens. Homines, & iumenta, & boues, & pecora non guſtent quicquã: nec paſcantur, & aquam non bibãt. Et operiantur ſaccis homines & iumenta, & clament ad Deum in fortitudine: & conuertatur vir à via ſua mala, & ab iniquitate, quæ eſt in manibus eorum. Quis ſcit, ſi conuertatur, & ignoſcat Deus: & reuer* Hier. 18. Ioel. 2. *tatur à furore iræ ſuæ, & non peri-* B *bimus? Et vidit Deus opera eorum quia conuerſi ſunt de via ſua mala: & miſertus eſt Deus ſuper malitiam quam locutus fuerat vt faceret eis, & non fecit.*

HISTORIA.

Et factum eſt verbum Domini. Caſtiga 1
tus naufragio, atque eruditus Propheta
talis per penitentiam redditus eſt, vt
C iterum Deus per illum loqui velit, &
prophetico eum lumine illuſtret. Mit-
tit ergo eum, quo prius mittebat, vt
mature conuertatur Niniue, ne acer-
rimam Dei ſentiat vltionem. Quæ
ſit autem hæc prædicatio, quam Do-
minus loquitur ad eum, diximus cap.
1. num. 5.

Erat autem Niniue ciuitas magna. In
Hebr. eſt: Ciuitas magna Deo, quod ita
exponunt Theophylactus, & Theodore
tus: Grandis erat apud Deum, ac propte
rea plurimi faciebat eius ſalutem. Multi
ex recentioribus aliter exponunt, putãt
D enim ea phraſi dici ciuitatem magnam
Deo, quia omnia, quæ magna ſunt, dici- Genitiuus Dei, loco adiectiui.
tur eſſe Dei, vt Pſalm. 36. Iuſtitia tua ſi-
cut mõtes Dei, id eſt, ſicut altiſſimi mõ
tes Et Pſ. 79. Operuit mõtes vmbra eius
& arbuſta eius cedros Dei, 2. Paralipo. 2.
Sed & per ſingulos dies veniebant ad
Dauid ad auxiliandum ei, vſque dum
fieret grandis numerus, vt exercitus
Dei, id eſt, maximus.* Sed mihi non pla 2
cet eorum interpretatio; primum quo-

niam genitiuus Dei cum ita accipitur A
vt ipſi dicunt, non additur adiectiuis
nominibus, ſed ſubſtantiuis vice adie-
ctiui, vt exempla indicant, quę addu-
ximus, montes Dei, cedri Dei, exerci-
tus Dei. Hic autem adiectiuo additur,
ciuitas magna Deo. Deinde quoniam
LXX. non verterunt, ciuitas magna
Dei, ſed ciuitas magna Deo, & Chal-
Deo, pro corā Deo dęus: Ciuitas magna coram Domi-
no, Alia igitur phraſis eſt, qua Deo di-
citur, pro eo quod eſt, coram Deo,
vt indicat hic paraphraſis Chaldæi, &
eodem modo vertit Interpres Geneſ.
10. Et erat robuſtus venator coram B
Domino. Et quod ſequitur: Ab hoc
exiuit prouerbium: Quaſi Nemroth
robuſtus venator coram Domino.
Pro eodem igitur accepit, Domino, &
coram Domino, quandoquidem in hoc
loco Ionæ vbi erat: Ciuitas magna Deo
vertit coram Deo, ſicut in verbis Gene.
in quibus eſt in Hebręo, coram Domi-
no. Denique Geneſ. 13. vbi nos legi-
mus. Homines autem Sodomitæ peſſi-
mi erant, & peccatores coram Domi-
no, in Hebræo eſt. Et Homines Sodo-
mæ mali, & peccatores Domino ni-
mis. Lxx. & Chaldæus: * Coram Domi- C
no, ſicut & noſter interpres. Deo autem
ſiue in conſpectu Dei, nihil eſt aliud,
quàm quod in eadem ſcriptura legere
Pſ. 50. Locus explicatus. ſolemus: In cōſpectu Dei, in oculis Dei.
Ex quo intelliguntur verba Dauidis,
quæ obſcura ſunt, adeo vt vix vnquam
ſatis in eorum expoſitione lectori fiat,
Tibi ſoli peccaui, id eſt in conſpectu tui
ſolius peccaui, celaui homines conſiliū,
& peccatum meum (ſicut illi Dominus
ait 2. Reg. 12. Tu abſcondite feciſti) ſed
te celare non potui, te vidente peccaui
ideo enim addidit expoſitionis cauſa;
Et malum coram te feci, vbi obiter idē
eſſe vide, Peccaui tibi, & Peccaui corā D
te, vt nunc dicebamus, Te adulterij mei
ſpectatorem habui, neque veritus ſum
oculos tuos, quamuis enim homines id
lateret, tamen mihi ſatis eſſe debebat,
vt à peccato abſtinerem, quod à te vi-
debar, non dubitaui tuos oculos tanto
ſcelere offendere. Id autem dicitur ma-
gnum, vel paruum Deo, quod eſt ſimpli
citer, & re vera magnum, vel paruum ſi-

ue hominibus ita videatur, ſiue ſecus.
* Etenim quoniam oculi Dei falli non 21
poſſunt, quod Deo, ſiue coram Deo, ſi-
ue in oculis Dei tale eſt, id vere, & ſim-
pliciter tale eſt, etiam ſi diſſentirent ho
minum iudicia vt Luc. 1. Erit enim ma-
gnus coram Domino. Et quod ex Ge-
neſi retulimus, Erat robuſtus venator
coram Domino, id eſt, vere erat robu-
ſtus Sodomitæ erant peccatores coram
Domino: reuera erant peccatores, etiā
ſi aliter forte nonnulli opinarentur.
Quare, quod Vatablus Gen. 10. expo-
ſuit Hebraiſmum eſſe coram Domino
pro, Sub cælo, ac ſi diceret, fortiſſimus
erat omnium hominum, qui ſub cœlo
erant, neque ipſe confirmauit, neque in
ſententia perſtare diu potuit, nam c. 13.
dixit, coram Domino, id eſt, Dei iudicio
non hominum, ita nunc: Erat autem Ni
niue ciuitas magna Deo, id eſt, coram
Deo, quaſi dicat, re vera maxima ciui-
tas erat Hinc fit: vt noſter interpres in-
terdum taceat illum datiuum, Deo, vbi
nihil obeſſe videt ſenſui, id eſt, vbi id,
qod coram Deo dicitur eſſe tale, ſine
controuerſia tale quoque eſt coram ho
minibus, vt, Erat Niniue ciuitas magna:
nihil enim magis ſignificatur, ſi dicatur.
* Erat ciuitas magna Deo. At vbi aliud 5
iudicare poterant homines quam Deus
non omittit, vt Geneſ. 14. Benedictus
Abraham Deo excelſo. Chaldæus corā
Deo excelſo. Nam homines, cum vide-
rent Abraham ſine prole, & peregrinū,
iudicare fortaſſe poſſent non eſſe eum
benedictum, neque carum Deo. Et Leu.
20. Eritis ſancti mihi, & capit. 21. Sancti
erunt Deo ſuo. Chaldæus: eritiſque co-
ram me ſancti Sancti erunt coram Deo
ſuo. Recte enim dixit, coram Deo ſuo,
quoniam ſæpe, etſi maxime velint, non
poterunt ſancti eſſe, in oculis hominū
male, & cum perturbatione iudicanti-
tium, quo tempore ſatis erit ſi in con-
ſpectu Dei ſancti ſint. Et Pſal. 142. Quia
non iuſtificabitur in conſpectu tuo om-
nis viuens. Ex quibus tamen multi
apud homines iuſtificantur. Forte hinc
etiam intelligemus quod multos ma-
le haber apud Hieronym. in Tradit.
Hebræ. in Geneſ. Superflue, inquit,
in LXX. interpretibus additum eſt: In
con-

conſpectu Dei, ſiquidem Sodomorum A
coloni apud homines mali, & pec-
catores erant. Ille autem dicitur in
conſpectu Dei peccator, qui poteſt a-
6 pud homines iuſtus videri. * At hoc
quod in Lxx. reprehendit Hierony-
mus, quaſi ſuperfluum, in Hebræo
poſitum eſt, & ipſe poſtea in tranſla-
tione ſua poſuit. Quomodo ergo ſu-
perfluum eſt in Græco, quod non eſt
in Hebræo, aut in Latino ſuperfluum
propter linguæ illius conſuetudinem,
ita enim dici conſueuit. Sed in Græ-
co redundare poteſt, quia non ita Græ-
ce dici conſueuit. Si enim dicas. Ecce B
concipies in vtero, nihil Hebræis re-
dundat, qui ita loquuntur, Græcus au-
tem, aut Latinus tantum diceret, Ecce
concipies. Aharon, quem elegit ipſum,
nihil habet, apud Hebræos redundans,
Græco autem, aut Latino redundaret,
Ipſum. Benedixit Dauid filio ſuo Da-
uidis, nihil habet ſuperfluum apud Chal
dæos, apud Hebræos autem redunda-
ret, Dauidis. Iudicauit ergo Hierony-
mus redundare apud Lxx. In conſpectu
Domini, cum dicunt Sodomitas ma-
los, & peccatores fuiſſe in conſpectu
Domini, quoniam in conſpectu etiam C
hominum malierant, & non ſolet apud
Græcos, aut Latinos dici in conſpe-
ctu Dei, niſi vbi aliter iudicare homi-
nes poſſunt. * At in tranſlatione ſua,
7 quia vidit fieri potuiſſe, vt a vicinis ci-
uitatibus, quarum iudicia erant depra
uata, quia eodem morbo laborabant,
Sodomitæ aut boni cenſerentur, aut nō
nimis mali, non putauit illud ſubtrahen
dum. Quamuis & alia ratio eſſe poſſit:
ſolet Hieronymus, quod eſt in Hebręo:
& apud nos redundat, interdum ſubti-
cere interdum transferre, vt non om-
nino ignoremus Hebraicæ linguæ pro- D
prietates, vt capit. 1. num. 1. adnotaui-
mus in coniunctione. Et, cum initio ſen
tentiæ ponitur, & ſæpe alias. Scio in
tranſlatione, quæ eſt apud Hierony-
mum legi; Ciuitas magna Dei, & in e-
iuſdem Hieronymi commentarijs, nec
nego poſſe & ita verti. Immo codi-
cem manu ſcriptum vidi, in quo erat,
Ciuitas magna Dei. Verum in emen-
datiſſimis quibuſque codicibus noſtræ
tranſlationis tantum legitur. Erat au-
tem Niniue ciuitas magna, & ex con-
ſuetudine ſcripturæ demonſtraui me-
lius verti, Ciuitas magna Deo, quam
Dei & poſſe recte detrahi Dei.

De magnitudine autem Niniues Dio 8
dorus Siculus lib 3. rerum antiquarum. Magnitu-
capit. 1. hæc ſcripſit de Nino loquens. do Nini-
Verum cum ſuperiores omnes gloria, ues.
& rebus geſtis ſuperaſſet, vrbem quo-
que ingentem condere ſtatuit, cui par
magnitudine, neque fuiſſet antea, ne-
que eſſet futura. Ipſe coactis vndique
viribus, & ijs, quæ ad tantum opus ſpe-
ctarent paratis ſupra Euphratem vr-
bem condidit, non æqua laterum di-
menſione, nam duæ muri partes lon-
giores erant reliquis. Horum latus
quodlibet longitudine eſt ſtadiorum cē
tum quinquaginta, breuiores vero ſta-
dijs nonaginta. Qua muri dimenſio-
ne ambitus ſtadia complectitur quadrin
genta octoginta. Et ſane ſpe ſua nequa-
quam fruſtratus eſt, nulla enim, poſtmo
dum vrbs tanto ambitu, tanta ve mœ-
nium magnificentia conſtructa eſt. * Al 9
titudo murorum pedum eſt centum, la-
titudo, qua tres currus ſimul perambu-
larent. Turres mille, & quingentæ, qua-
rum altitudo pedum eſt ducentorum.
Hactenus Diodorus. Itaque ambitus
murorum habebat ſexaginta millia paſ-
ſuum. Tot enim efficiunt ſtadia quadrin
genta octoginta, id eſt, viginti leucas
noſtrates, quarum ſingulæ habeant ter-
na millia paſſuum. Atque hæc de eius
initijs ſcripſiſſe videtur Diodorus, nam
poſtea creuiſſe numerum ciuium, & mu
rorum magnitudinē ſatis probabile eſt.
Hieronymus certe tanti ambitus eam
fuiſſe ait, vt vix trium dierum poſſet iti-
nere circumiri. At quamuis maior non
eſſet, quam eſt à Diodoro deſcripta,
recte intelligimus magnitudinem eius
fuiſſe itineris, ſiue, vt eſt in Hebræo,
perambulationis trium dierum, vt eſt
in noſtro Propheta. Nam ſi vrbem
tantam intra muros vicatim peram-
bules, trium dierum itinere opus erit
ſine dubio, propter flexus viarum, &
impedimenta. Diodorus autem, de
ambitu, qui eſt extra muros locutus
eſt.

10 *Et cœpit Ionas introire in ciuitatem itinere diei vnius*. Hieronymus: Præcepti, & ſuperioris naufragij memor, viã triũ dierum vnius diei feſtinatione compleuit. Quanquam ſint, qui ita ſimpliciter intelligant, quod in tertia tantum parte vrbis prædicauerit, & ad reliquos cõfeſtim prædicationis ſermo peruenerit, &c. Hæc poſterior explicatio multo probabilior, & certior eſt, vt ex verbis ipſis liquet: *Et cœpit Ionas introire, &c.* Si enim totam eo die perambulauit, nõ cœpit introire itinere vnius diei. Præterea, cum non multum feſtinaret, ſed oporteret eum ſæpius morari concionando, quomodo poterat dierum triũ iter vno conficere? Aptior præterea eſt ad ſenſum Domini Matth. 12. Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ, videlicet cum in tertia tantum vrbis parte prædicaſſet. Cum Chriſtus toties ad eos veniſſet, & toties cum omnes audiſſent.

11 Adhuc. *Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur.* Adhuc, Græce ἔτι Hebraicè עוד ſolet ita poni apud Hebræos, vt idem fere valeat quod Poſt, vt adnotauimus in c. 1. Hoſeæ nu. 64. Adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Iezrahel, id eſt, poſt modicum. Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur, id eſt, poſt quadraginta dies, vel finite finiri quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. Chaldæus: Poſt finem quadragintã dierum Niniue ſubuertenda eſt. In Hebræo eſt: Et Niniue ſubuertitur, ponitur enim præſens pro futuro, vt rem certo futuram, quaſi iam fiat, intelligamus. Sed eſt hoc in loco apud Lxx. interpretes inſignis, & pene indiſſolubilis difficultas, quod ſoli ex omnibus interpretibus trãſtulerunt: Adhuc tres dies, &c. cum tamen in Hebræo tam perſpicue ſcriptũ ſit: Quadraginta, vt nulla videatur [illegible] potuiſſe erroris occaſio. Atq[illegible] hoc [illegible] maximum argumentum iis, q[illegible] pugnat tranſlationẽ Lxx. Na[illegible]m Prophetia vtrumqu[illegible]n potuerit, verum dixit, id ne, [illegible]od eſt in Hebræo,
12 an quod eſt [illegible]d Lxx. * Hoc argumentum mirifice torſit Auguſtinum, ſed veritate ipſa coactus tandem reſpondit li. 18. de Ciuitate Dei cap. 44. & q. 169. ſuper Geneſin, id dixiſſe Prophetam quod eſt in Hebræo, Sed vt excuſet Lxx. quibus vbique propheticum tribuit ſpiritũ, ad ſenſum myſticum confugit: eundem, ſcilicet Chriſtum, per quem conuerſa eſt Eccleſia gentium, in quadraginta ſignificari, & in tribus. In quadraginta, quia totidẽ diebus fuit poſt reſurrectionem cum diſcipulis, in tribus vero, quia tertio die reſurrexit. At Iuſtinus martyr in dialogo cum Tryphone aliquanto poſt medium, affirmat Ionam dixiſſe Niniuitis, fore vt tertio, & quadrageſimo die poſt funditus delerentur. Cuius ſententiã Canus noſter acutiſſimus homo, & eruditiſſimus ſecutus eſt lib. 11. de locis Theologicis. cap. 5. ad 12. Affirmat Lxx. ſcripſiſſe: Adhuc quadraginta tres dies, ſed in Hebræo, & in noſtra trãſlatione minorem ſummam in maiori includi. Quod non videns, inquit, Hieronymus, admiratus eſt. * In eandẽ ego 13
ſane libentiſſime irem, niſi omnes & veteres, & noui codices omneſque, qui Iuſtinum præceſſere, & qui ſubſecuti ſunt quod equidem ſciamus, eidem Iuſtino refragarentur. Itaque nullum pro ſe aut codicem, aut auctorem habet Iuſtinus, contra ſe, omnes. In huiuſmodi autem controuerſijs, hæc ne, an illa lectio probanda ſit, vetuſtiſſimorum codicum cõſenſu, aut multorum, qui codices veteres ſe vidiſſe dicant, auctoritate nitendũ eſt. Quod ſi varietas in codicibus inueniatur, illa lectio ſine dubio præferenda eſt: quæ in pluribus inuenitur, & quam plures auctores referunt. Quare etſi alicubi id forte le[illegible] Iuſtinus, quod ipſe non docet, d[illegible]m fuiſſe eum codicem [illegible]s, c[illegible] omnes aduerſantur Q[illegible] forte i[illegible]ſe Iuſtini liber deprauatus eſt, vt pro, Tertio die, hoc eſt: Adh[illegible] dies aliquis ſciolus ſcripſerit, Quadrageſimo, & tertio die. Nec procul forte a vero eſt, quod ſanctus martyr non ignarus varietatis, in Lxx. tranſlatione, & ceterorum interpretum ſcripſerit: Tertio, vel quadrageſimo die, vt fecit Origenes Homil. 16. in Nume. ſicut paulo poſt dicam: pro quo librarius imperitus ſcribendum putauerit:

Tertio

14 Tertio & quadrageſimo die. * Vir mul A
tæ lectionis, & erudirionis, Leo Caſtrē-
ſis in diſputatione de rranslationibus
ante commentarios Iſai. cap. 24. aliter
defendere conatus eſt Lxx. interpretes,
non enim aſſentitur Auguſtino alterū
dictum eſſe à Propheta alterum à Lxx.
interpretibus, ſed vtrumq; dictum vult
à Propheta: factum enim eſſe Spiritus
ſancti prouidentia, vt prophetæ non-
numquam data opera verbis, & notis
vterentur, quæ ſimilitudine vnius li-
teræ variari poſſent, & duplicem ſen-
ſum habere, vt duplex reſeraretur
myſterium. At hoc in his verbis nul- B
lo modo fieri potuiſſe docet Hierony-
mus: Trinus, (inquit,) numerus qui
ponitur è Lxx, non conuenit pœni-
tentiæ, & ſatis miror cur, ita rransla-
tum ſit, cum in Hebræo, nec literarum,
nec ſyllabarum, nec accentuum, nec
verbi ſit vlla communitas, Tres enim
dicitur, שלש, & quadraginta ארבעים,
ſed reſpondet Leo numeros, apud He-
bræos, & Græcos literis notati, ita mu-
tatione vnius literæ in alterā, aut tres
effici, aut quadraginta. At ego hoc, qui
fieri poſſit, non intelligo, ſi enim dicat
poſſe vnam litteram pro altera poni, id C
vel librariorum errore fiet, quod ipſe
negat, vel literarum ipſarum ſimilirudi
15 ne. * Sed non erat his locus, nam etſi
probari poſſet Prophetam non ſcripſiſ-
ſe, Quadraginta, vt in libris Hebraicis
ſcriptum videmus, ſed vna litera nume
rum ſignaſſe, Hebræi ternarium nume-
rum ſignant litera ג, & Græci γ, quadra
genarium autem litera מ, Græci μ. Quę
eſt inter has literas ſimilitudo, vt altera
poni poſsit pro altera? Sed vt maxima
eſſet ſimilitudo literarum, quid ad me,
cum Prophera non vtramq; poſuerit,
ſed alteram? Neceſſe eſt ergo Prophe- D
tam aut Tres ſcripſiſſe, aut Quadragin-
ta, vtrumque ſcribere non potuit, quia
nulla eſt litera, quæ ſignificet vtrumq;
Quod ſi pro ea, quam Propheta poſuit,
altera ponatur, error erit ſcribentis, nō
ſenſus Prophetæ. Præterea Propheta
hoc ipſum ſcripſit, quod dixit, hiſto-
riam enim rei geſtæ narrat, Et cœpit Io
nas introire in ciuitatem itinere diei
vnius, & clamauit, & dixit, Adhuc qua-
draginta dies, & Niniue ſubuertetur.
Cum autem clamabat, alterum tātum
dixit, non erat enim in eius voce ali-
quid, quod tres ſignificaret, & Quadra-
ginta: alterū ergo tantum neceſſe erat,
vt ſcriberet, ſi fidelis hiſtoricus erat fu-
turus. Quod ſi hoc tantum Spiritus ſan
ctus dictauit, & hoc Propheta ſcripſit:
Adhuc quadraginta dies, &c. Quomo-
do voluit ab alijs intelligi quod ipſe nō
ſcripſit, & quod falſum eſt? * Aliter er- 16
go tuendi ſunt Lxx. interpretes, ſi tuen
di ſunt, dicendum enim eſt, non potuiſ
ſe viros doctos in re tam perſpicua erra
re, neque aliter vertiſſe, quam in He-
bræo erat, ſed ex incuria primo deſcri-
bentium eorum tranſlationem ex exē-
plari, quod erat in Bibliotheca Ptolo-
mæi Philadelphi, Tres poſitum eſſe, pro
quadraginta, vnde in omnes codices er
ror emanatit. Ita aiunt Theodoretus,
& Theophylactus, Idem affirmat Augu
ſtinus. 15. de ciuit. cap. 13. contigiſſe in
numeratione annorum primorum ho-
minum, vſque ad diluuium. Hinc etiam
factum eſt, vt Gręci, qui Lxx. ſemper ſe-
quuntur, in hoc loco ſæpe minime ſe-
quantur, ſed Hebræo inhærentes cum
Aquila, Symmacho, Theodotione le-
gunt: Adhuc quadraginta dies, & Ori-
genes homil. 5. in Ierem. Idem homil.
16. in Num. inquit. Adhuc tres dies, ſi-
ue, vt Hebræi dicunt ſe habere: Adhuc
quadraginta dies. Et Chryſoſt. Licet in-
terdum legat: Adhuc tres dies, vt hom.
10. in epiſtolam ad Epheſios, tamen ſæ
pius legit: Adhuc quadraginta dies. Vt
homil. 24. in Geneſin, & hom. 15. in 1.
Corinth. & homil. 80. ad populum An
tioch. & in epi. 5. ad Theodorum lapsū.
Porro numerus quadragenarius aptiſsi
me vſurpatus eſt a Prophera, eſt enim
numerus pænitentiæ, vt ait Hierony-
mus, & ieiunio conuenit, & orationi, &
lacrymis, Moyſes enim ieiunauit qua-
draginta diebus Exod. 34. Elias totidē.
3. Regum. 19. & Dominus Matth. 4. &
quadrageſima ad ieiunium, & pœniten
tiam ab Apoſtolis inſtituta eſt. Cur ve-
ro hic numerus aptus pœnitentiæ ſit,
docet acute Auguſtin. lib. 2. de doctri-
na Chriſtiana cap. 16.

Numerus quadragenarius.

Quæritur autem quomodo hoc di-
xerit

Quem ſēſum habent prophetiæ cũ non implentur.

Quem xerit qui non mentitur Deus, cum ſci-
ret non eſſe vrbem ſubuertendam? Ean
dem quæſtionem proponit Origenes,
hom.16.in Num. vbi explicat illud, cap.
23. Non eſt Deus quaſi homo vt men-
tiatur, neque vt filius hominis, vt mute
tur. Dixit ergo & non faciet? Locutus
eſt & non implebit? Et duobus modis
diſſoluit. Prior eſt, non propoſuiſſe Do-
minum definitam, & irreuocabilem ſen
tentiam, ſed ita loqui, vt medium ali-
quid videatur oſtēdere, hoc eſt, poſſe re
uocari, ſi res mutentur. Altera ſolutio
eſt, hæc verba, & multa ſimilia, quæ legi
mus in ſcriptura, non dicta eſſe à Domi

An prophetæ vnquam in reſponſis ſuis decipiantur.

no ſed à prophetis ipſis, vt 2. Reg. 24. ait
Gad ad Dauid: Aut ſeptem annis veniet
tibi fames in terra, aut tribus menſi-
bus fugies aduerſarios tuos, aut certe
tribus diebus erit peſtilentia in terra
tua. Et tamen Dominus hæc tantum di
xerat Gad prophetæ: Loquere ad Da-
uid: Trium tibi datur optio, elige vnũ,
quod volueris ex his, & ita minus dura
uit peſtis, quam Propheta prædixit. Ita
ergo Dominus, ait Ionæ, Vade in Nini
uen ciuitatem magnam, & prædica in
ea iuxta prædicationem priorem, quam
locutus ſum ad te: prius autem hoc ſo-
lum dixerat, Surge, & vade in Niniuen
ciuitatem magnam, & prædica ibi, quia
18 aſcendit malitia eius coram me. * Hæc
Origenes audacter ſatis, vt ſolet ſæ-
pe, ſi enim ſemel dumtaxat, aut iterum
id factũ fieri affirmaret, diceret aliquid,
quod à ſana doctrina non diſſideret.
Gregorius ſiquidem hom. 1. in Ezechie-
lem ait: Sciendum quoque quod ali-
quando prophetæ ſancti, dum conſulū-
tur ex magno vſu prophetandi, quædã
ex ſuo ſpiritu proferunt, & ſe hæc ex pro
phetiæ ſpiritu dicere ſuſpicantur. Sed,
quia ſancti ſunt, per ſanctum Spiritum
citius correcti ab eo, quæ vera ſunt au-
diunt, & ſemetipſos, quia falſa dixe-
rint, reprehendunt. Confirmat exem-
plo Nathan. 2. Reg. 7. Qui Dauidi re-
ſpondit, vt templum ædificaret, cum
minime id Dominus iuſſiſſet, ſed ſtatim
per prophetam eundem prohibuerit.
Sed Origenes multis alijs in locis hoc
fieri arbitratur, quod à veritate maxi-
me abhorret. Nec enim facile in ſcriptu

A ra inueniemus alterum exemplum ſi-
mile huic, quod Gregorius retulit de
Nathan. * Et quoniam cetera Orige- 19
nis exempla refutare non eſt huius lo-
ci, neque temporis, in his duobus, ac
præſertim in exemplo Ionæ, vt nihil di
cam grauius, magnæ temeritatis eſt di-
cere eos è ſuo dixiſſe, quod à Deo non
audierãt: nam ſi Dominus ait Gad vidē-
ti, Loquere ad Dauid, Trium tibi datur
optio: elige vnum quod volueris ex his
nonne perſpicue indicat ſcriptura eſſe
illa tria, quæ dicta ſunt à Propheta? Sed
non dixit Deus (ait Origenes) peſtem
B futuram trium dierum, quæ multo an-
te ſedata eſt. Cur ergo plures, aut pau-
ciores non ſignauit Nathan, niſi quia
Deus tres ſignauerat? Fateor ſedatam eſ
ſe peſtem multo ante, ſed Dei miſericor
dia, quæ precibus, & pœnitentia flecti-
tur, & iuſtitiæ terminos anteuertit.
An tam cæcum putamus fuiſſe Gad vi-
dentem, vt terminum aliquem præſti-
tuere auderet, quem non præſtituiſ-
ſet Deus, nec metueret cito ſe falla-
cem eſſe iudicandum? * In Iona vel 20
apertior res eſt. Quis credat prophe-
tam naufragio iam admonitum auſu-
C rum fuiſſe prædicare poſt quadraginta
dies vrbē eſſe euertendam, niſi id à Deo
accepiſſet? Quid autem coniecturis
opus eſt, cum liceat ex ipſius prophe-
tæ verbis rem plane cognoſcere? In hoc
ipſo capite ſcriptum eſt; Et vidit Deus
opera eorum, quia conuerſi ſunt de via
ſua mala, & miſertus eſt ſuper mali-
tiam, quam locutus fuerat, vt faceret
eis, & non fecit. Quæ eſt hæc malitia,
niſi, Adhuc quadraginta dies, & Niniue
ſubuertetur: Dixerat ergo hoc Do-
minus, & non illud tantum: Prædica in
ea, quia aſcendit malitia eius coram
me, vt leuiſſime credidit Origenes,
Alioqui cur poſtea iraſcebatur Ionas &
D dicebat; Obſecro Domine, numquid
non hoc eſt verbum meum, cum adhuc
eſſem in terra mea? hoc eſt, iubebas me
dicere poſt quadraginta dies Niniuen
eſſe ſubuertēdã, ego autem reſpondebã
te eſſe miſericordem, & cito pœniten-
tia flectendum, atque ita fallacem fu-
turam meam prophetiam. Et ſubijcit,
Propter hoc præoccupaui, vt fugerem
Thar-

21 Tharſis. * Scio enim, quia tu clemens A
& miſericors es, &c. Quare doctrina
Origenis, aut nuſquam vera eſt, aut
certe non in his exemplis. Mihi quidē
nuſquam vera videtur, neque facile ad-
ducor, vt credam prophetas, dum con-
ſuluntur, nonnunquam quædam è ſuo
ſpiritu reſpondere, quæ putent ex pro-
phetiæ ſpiritu à ſe dici, nam prophetiæ
ſpiritus certos, & ſine ſuſpicione reddit
prophetas Deum eſſe illum, qui loqui-
tur ſibi. Etenim ſi res dubia eſſet, quo-
modo tanti viri, & tam graues intrepi-
de prædicerent res magnas, quæ ſi ſe- B
cus euenirent, & ſibi fidem detrahe-
rent, & veris, certiſque prophetijs, &
pſeudoprophetæ iudicarentur, ma-
gnamque inuidiam conflarent; Quo-
modo auderent dicere coram omni po
pulo. Hæc dicit Dominus? Nunc
autem adeo certi ſunt Dei eſſe, quod
dicunt, vt quando aliter id euenire,
ipſiſque decepti fuiſſe videatur, non
dubitent dicere ſe à Domino fuiſſe
deceptos, quod vident fieri non poſ-
ſe vt Ierem. 4. Heu, heu, heu, Domine
Deus, ergo ne decipiſti populum iſtum,
& Ieruſalem, dicens: Pax erit vobis, & C
ecce peruenit gladius vſque ad ani-
mam. Hoc autem dicit (vt ibi expo-
nit Hieronymus,) quoniam cap. 3. pro-
22 phetauerat; * In tempore illo vocabunt
Ieruſalem ſolium Domini, & congre-
gabuntur ad eam omnes gentes, &c.
Hic autem dicebat; Et erit in die illa di
cit Dñs: Peribit cor regis, & cor prin-
cipum, & obſtupeſcent ſacerdotes, &c.
Auditores autē putabant mentiri Pro-
phetam, & ſibi ipſi aduerſari, cum il-
lud poſt multum tempus promittere-
tur, hoc autem cito eſſet implendum,
Chaldæis vrbem capientibus. At Pro-
pheta certus ſe à Domino audiſſe, D
quod vaticinatus fuerat non ait: Sedu-
xi populum, ſed; Heu Domine Deus,
ſeduxiſti populum iſtum, & cap. 20.
Seduxiſti me Domine, & ſeductus ſum,
fortior me fuiſti, & inualuiſti, factus
ſum in deriſum tota die, omnes ſubſan-
nant me, cur autem ſubſannaretur, ex-
ponit: Quia iam olim loquor vocife-
rans iniquitatem, & vaſtitatem clamo,
& factus eſt mihi ſermo Domini in op-
probrium. Clamat Ieremias vrbem eſ-
ſe vaſtandam à Chaldæis, cumque id
differretur, & pſeudoprophetæ liber-
tatem pollicerentur, ridebatur quaſi
vanus, & è ſuo ſpiritu prophetans. Ip-
ſe autem ad Deum conuerſus, qui ve-
rum melius, quàm homines noſſet:
Seduxiſti me, inquit, Domine, & ſedu-
ctus ſum. Hoc eſt: Si ſeductus ſum, vt
iſti opinantur, à te profecto ſeductus
ſum, ſcio enim me non alia dixiſſe,
quàm quæ ex te audierim. * Hæc om- 23
nia exponit elegāter S. Thom. 2. 2. qu.
171. articul. 5. dupliciter, inquit, pro-
phetæ mens à Deo inſtruitur, vno mo-
do per expreſſam reuelationem, alio
modo per quendam inſtinctum, quem
interdum etiam neſcientes humanæ
mentes patiuntur, vt ait Auguſt. 2. ſu-
per Geneſ. capit. 17. De his ergo, quæ
expreſſe per ſpiritum prophetiæ pro-
pheta cognoſcit, maximam habet cer-
titudinem, & pro certo habet, quod
hæc ſunt diuinitus ſibi reuelata. Sed
ad ea, quæ cognoſcit per diuinum in-
ſtinctum, aliquando ſic ſe habet, vt non
plene diſcernere poſſit, vtrum hæc co-
gitauerit aliquo diuino inſtinctu, vel
per ſpiritum proprium. Atque hoc po-
ſteriori modo accipienda eſſe dicit ver
ba Gregorij, quæ iam retulimus, in ho
mil. 1. in Ezeciel. Addo huic veriſsimæ.
S. Thomæ doctrinæ, ea quæ nobis
in ſcriptura tradita ſunt à ſanctis pro
phetis, id eſt, quæ ipſi, quaſi pro-
phetias accipi volunt primi generis eſ-
ſe, id eſt, accepta eſſe à Deo, per ex-
preſſam reuelationem, & ideo ſemper
fere addunt: Hæc dicit Dominus, aut
quippiam ſimile. At non omnia, quæ
prophetæ dicunt, continuo propheti-
ca ſunt, nec enim ſemper, ſpiritum
propheticum habebant, ſicut non om-
nia, quæ apoſtoli ſcripſere, ab Spiritu
ſancto reuelante acceperunt. Atque
idcirco Paulus plures epiſtolas ſe ſcrip-
ſiſſe oſtendit, ex quibus quattuorde-
cim accepit Eccleſia traditas ab Apo-
ſtolo, vt ſpiritu Dei ſcriptas. * Cer- 24
tum tamen eſt, quidquid illi ſcripſerunt
in libris, quos vt canonicos, & diuinos
veneratur Eccleſia, ſpiritu Dei ſcripſiſ-
ſe. Ita etiam quidquid prophetæ ſancti

in

in libris canonicis ſcripſerunt, ex diui- A
na reuelatione plane profectum eſt.
Quidquid in eiſdem libris ab eis dictũ
refertur, cum aut ipſi Dominum id di-
cere docent, aut ex ipſa ſcriptura intel-
ligimus eſſe illos à Deo miſſos ad ali-
quẽ, ſine dubio credendũ eſt ex expreſ
ſa Dei reuelatione dictum. Nam neque
tales viri auditores ſuos fallerent, neq;
ſcriptura ipſa nos in tanto errore reli-
quiſſet. Quod ergo Gregorius ſcripſit,
nequaquam de his intelligamus, ſed de
illis, quæ more ceterorum hominũ in-
terdum loquebantur, quæ neque ipſi à B
Deo ſe accepiſſe docent, neque ſcriptu-
ra à Deo ad id miſſos fuiſſe tradit: Vide
2.Reg.7. mus hoc in ipſo Gregorij exemplo. Di-
xit Dauid Nathan prophetæ. Videſne
quod ego habitem in domo cedrina, &
arca Dei poſita ſit in medio pellium? Ni
hil Dauid de voluntate Dei rogat Pro-
phetam, non quærit, quid à Domino
acceperit. Sed vt virum ſanctum, & pru
dentem conſulit, an expediat templum
ædificare. Dixitque Nathan ad regem:
25 *Omne quod eſt in corde tuo, vade, &
fac, quia Dominus tecum eſt. Non legi
mus tunc miſſum fuiſſe Nathan ad Da- C
uid, neq; ipſe dicit quidquam ſe ex Do-
mino audiſſe. At ſtatim cum prohibe-
tur Dauid ædificare, videmus Nathan
mitti à Domino & verba accipere, quæ
illi dicturus ſit. Et cap. 12. vbi ab eodem
corripitur, ſtatim ſcriptura ait; Miſit er-
go Dominus Nathan ad Dauid. Et po-
ſtea: Tu es ille vir: Hæc dicit Dominus
3.Reg. 13. Deus Iſrael, &c. Cum autem propheta
bonus venit ad Ieroboham, & exijt ad
eum propheta ſenex de Bethel, & ait,
Et ego propheta ſum ſimilis tui, & an-
gelus locutus eſt mihi in viſione Do-
mini, dicens: Reduc eum tecum in do-
mum tuam, &c. Etſi videre poteramus D
non eſſe verum prophetam, quia exi-
uit de Bethel, vbi fiebat idololatria,
tamen ne quomodo erraremus, curæ
fuit ſcripturæ, vt doceret nos, Feſellit,
inquit, eum, & reduxit ſecum. Sed conti
nuo vbi vere per illũ locutus eſt Deus,
ſubijcit. Cumque ſederent ad menſam,
factus eſt ſermo Domini ad prophetam
qui reduxerat eum, & exclamauit ad vi
rum Dei qui venerat de Iuda, dicens:

Hæc dicit Dominus, &c. * Poſtremo, 26
quoniam ea quæ propheta cognoſcit
per illum inſtinctum non poteſt plene
diſcernere, an ex Deo ſint, vt dixit S.
Thomas, nihil horũ alijs tradebant qua
ſi à Deo acceptum, ne fortaſſe eos falle
rent. Immo cum expreſſam reuelatio-
nem non accipiebant, neque id, quod
ſentiebant, prorſus exploratum habe-
bant, magis putabant ex Deo non eſſe,
quia deerat ille certus, & indubitatus aſ
ſenſus, quẽ ſpiritus Dei efficere in illis
ſolebat. Huius rei optimum exemplum
habemus apud Auguſt. lib. 6. confeſſ. ca.
13. vbi de matre ſua ait: Et videbat quæ-
dam vana, & phantaſtica, quo cogebat
impetus de hac re ſatagẽtis humani ſpi
ritus, & narrabat mihi, non cum fiducia,
qua ſolebat, cum tu demõſtrates ei, ſed
contemnens ea. Dicebat enim diſcerne
re ſe, neſcio quo ſapore, quem verbis
explicare non poterat, quid intereſſet,
inter reuelantem te, & animam ſuam
ſomniantem. Ex his omnibus melius
intelligitur falſam eſſe poſteriorẽ illam
Origenis ſolutionem, cum ex ſcriptura
conſtet miſſos eſſe à Domino Gad, &
Ionam cum mandatis, neque eſſe dubi-
tandum quin Dei verba fuerint, quæ lo
cuti ſunt. Quare priorem potius ample
ctamur, quam ipſe quoque fatetur ma-
gis conſentaneam eſſe ſcripturis; non
protuliſſe Deum definitam, & irreuoca-
bilem ſententiam, ſed quæ mutatis re-
bus poſſit reuocari. * Hanc ipſe confir 27
mat verbis Ieremiæ 18. valde ad rẽ ac-
commodatis: Repente loquar aduerſus
gentem, & aduerſus regnum vt eradi-
cem, & deſtruam, & diſperdam illud. ſi
pœnitentiam egerit gens illa à malo
ſuo, agam & ego pœnitentiam ſuper
malo: quod cogitaui, vt facerẽ ei. Quod
nihil eſt aliud quã ſi diceret, Dei minas
habere latentem in ſe conditionem, ni
ſi illi pœnitentiam egerint. Vnde præ-
clare Chryſoſt. homil. 5. ad populum,
Si homines, (inquit) mutati non eſ-
ſent, cecidiſſet prophetia, ſed quia illi
mutati ſunt ideo prophetia, licet imple
ta non fuerit, minime cecidit, ſeruauit
enim Deus legem communem à ſe po-
ſitam: Si pœnitentiam egerit gens illa
à malo ſuo, agam & ego pœnitentiam
ſuper

ſuper malo, quod cogitaui, vt facerem
ei. Atq; ita huiuſmodi verba ſolent ſem
per explicari à ſanctis patribus, vt vide-
mus ab Hieronymo explicari in fine hu
ius capitis, & à Cōcilio Toletano octa-
uo cap. 2. Vnde ſumptum eſt caput, In-
28 commutabili. 22. q. 4 *Ex quo illud Gre
gorij. 16. Moral. cap. 18. Cum exterius
mutari videtur ſententia, interius con-
ſilium non mutatur, quia de vnaquaque
re immutabiliter intus conſtituitur,
quidquid foris mutabiliter agitur. Vide
de his S. Thom. 1. part. quæſt. 19. artic.
7. Hoc autem quod Gregorius ait, ita
omnino factum eſt in hac prophetia Io
næ. Quoniam enim in illa latebat ſubin
tellecta conditio, niſi pœnitentiam ege
rint tunc non eſt impleta quantū ad tē
pus attinet, quia temporalis pœniten-
tiæ impedimentum obiectum eſt con-
uerſis ad Deum Niniuitis, manſit tamē
quantum ad ſubſtantiam: idcirco ceſſan
te in eis pœnitentia, & ſtudio Deo pla-
cendi continuo, quia remotum eſt pro-
hibens, exitum ſortita eſt eadem pro-
phetia, & Niniue ſubuerſa eſt, vt videbi-
mus, in expoſitione Nahum. Hoc nos
docuit ſanctus Tobias cap. 14. Prope
erit interitus Niniue, non enim excidit
verbum Domini. Vbi Lxx. ita verterūt,
vt & Hieronymus citat in prologo cō-
mēt. Ionæ. Vade in Mediā o fili, quoniā
credidi, quæcunq; locutus eſt Ionas pro
pheta de Niniue, quod ſubuertetur.

Et crediderunt viri Niniuitæ in Deo.
29 Crediderunt verbo Dei, quod locutus
fuerat Ionas: Hebraice autem dictum
eſt credere in Deo, pro credere Deo, ſi-
cut Ioann. 1. ijs qui credunt in nomi-
ne eius id eſt, nomini eius, vel ei.
Lxx. Et crediderunt viri Niniuitæ
Deo. Chaldæus; Et crediderunt vi-
ri Niniuitæ verbo Domini. Sciamus
autem in ſcriptura eadem ſignificatio-
ne dici, Credo Petro, & in Petro, & in
Petrum. Exod 4. Non credent mihi. Et
poſtea: Si non crediderent, inquit, ti-
bi. Ibi, Tibi, etiam eſt in Hebræo, & in
Lxx. Credo in Petro dicunt, vt in He-
bræo videmus in locis citatis, & in mul
tis alijs Exod 14. Et crediderunt Domi
no, & Moyſi ſeruo eius, ita etiam Lxx.
ſed in Hebræo eſt, Crediderunt in Deo,

Credere Deo, & in Deo, & in Deum.

A & in Moyſe ſeruo eius, & cap. 19. Vt au-
diat me populus loquentem ad te,
& credat tibi in perpetuum Hebraice,
In te Pſ. 77. Quia nō crediderūt in Deo,
neque ſperauerunt in ſalutari eius. Ibi-
dem: & non crediderunt in mirabilibus
eius. Hæc dicūtur cum præpoſitione ב,
ſed cū præpoſitione ל ſequentia Exod.
4. Credent verbo ſigni ſequentis, He-
braice. In verbum. Pſal. 105. Non cre-
diderunt verbo eius, Hebraice, In ver-
bū eius Prouerb. 14 innocens credit in
omni verbo, Hebraice, In omne verbū.
Iſa. 53. Quis credet auditui noſtro? He-
br. In auditum noſtrum.

B *Et prædicauerunt ieiunium*. Publice 30
per vrbem proclamatum eſt, vt omnes
ieiunarent, Hebraice. Clamauerūt Lxx.
ἐκήρυξαν voce præconis clamauerunt.

Et veſtiti ſunt ſaccis. De ſaccis dixi-
mus cap. 8 Hamos. nu. 30. Hieronymus
Saccus, & ieiunium arma ſunt pœnitē-
tiæ, auxilia peccatorum. Ante ieiuniū,
& ſic ſaccus. Ante quod occultum
eſt, & poſtea quod palam. Hoc ſemper
Deo, illud interdum exhibetur, & ho-
minibus, etſi è duobus neceſſarijs vnū
eſt ſubtrahendum, magis ieiunium ab-
ſque ſacco, quàm ſaccum eligam abſq;
C ieiunio.

Et peruenit verbum ad regem Niniue.
Præoccupatione ſiue anticipatione vſus
videtur Propheta in eo, quod dixit: Præ
dicauerunt ieiunium, & veſtiti ſunt ſac
cis: nam probabile eſt prius perueniſſe
verbum ad regem, & eius auctoritate,
atque optimatum indictum eſſe ieiu-
nium, & ſaccum, vt nunc ait. Huiuſmo-
di autem anticipationes, & recapitula-
tiones familiares eſſe ſacræ hiſtoriæ do
cet Auguſtin. lib. 3. de doctrina Chriſtia
na cap. 36. & Gregor. in præfatione Mo
ralium cap. 1.

D *Et ſurrexit de ſolio ſuo, & abiecit veſti-
mentum ſuum*. Vera, & fructuoſa pœ-
nitentia deſcribitur. Continuo credi-
dit, & ſurrexit, & veſtimentum re-
gale abiecit, quod feſtinantis eſt.
* Multi volunt pœnitentiam agere,
ſed ita, vt delicias ſuas, & vani- 31
tatem veſtium minime deſerant, ſi-
miles Neoptolemo Enniano, qui
Philoſophari ſe velle dicebat, ſed
pau-

paucis, nā omnino haud placere. Qui- A
bus hoc dicere poſſumus: Non eſſe ap-
tos pœnitentiæ delicatos cibos, neque
pretioſas veſtes, & nequaquam eſſe ma
gnum dolorem, qui totus latet, & nuſ-
quam foras erumpit.

Et ſedit in cinere. Sicut cinis dolentiū
eſt, & pœnitentiam agentium, vt Mat-
th. 11. Olim in cilicio, & cinere pœni-
tentiam egiſſent, & Iob. 42. Idcirco ip-
ſe me reprehendo & pœnitentiam ago
in fauilla, & cinere: ita etiam ſedere, eſt
mœrentium, atque lugentium, vt dixi-
mus cap. 3. Hoſ. n. 18.

Et clamauit, & dixit ex ore regis. Cla- B
mari, & dici iuſſit per præconem, ita
enim loqui interdum ſcripturam dixi-
mus in cap. 8. Hoſ. num. 10. Lxx, Et præ
dicatum eſt in Niniue à rege, & ab om-
nibus maioribus, &c. Chaldæus: Atque
per præconem proclamare iuſſit, ac di-
cere per Niniuen ex regis, ac principū
eius decreto. Principes autem vocat
Hebraice magnos eius, ſicut, & Hiſpani
vocamus. Et ex ore regis, pro ex ore ſuo
more Hebræorum.

32 *Homines, & iumenta, & boues.* Quod
pueri etiam ſacco induuntur, & iumēta
& omnes ieiunant, magnitudinem do- C
loris indicat, qui nullum relinquit lo-
cum voluptati, quod fit, vt Deus place-
tur, & homines huiuſmodi rebus inſue-
tis magis in dolorem excitentur.

Hebræi nominibus vtuntur pro aduerbus.

Et clamant ad Deum in fortitudine. He
bræi, quoniam pauca aduerbia habent,
nominibus pro eis vtuntur, vt In forti-
tudine, id eſt, fortiter, In lenitate, leni-
ter, In amaritudine, amare.

Conuertatur vir. Vnuſquiſque, vt etiā
adnotauimus cap. 1. num. 26.

Quæ eſt in manibus eorum. Quam nūc
operantur, à peccato, in quo ſunt.

Quis ſcit ſi conuertatur. Late hæc ex- D
poſuimus Ioel. 2. n. 21. & ſequentibus.

Super malitiam. Malitiam vocat affli
ctionem, vt expoſuimus Ioel. num. 21.
Nō ſumpſit de eis pœnas, quas per Pro-
phetam prædixerat, non ſubuertit Nini
uen, ſed paulo poſt regnante apud He-
bræos Ioſia, vt ait Hieronymus, & apud
Medos Aſtyage ſubuerſa eſt, vt videbi-
mus in Nahum.

A ALLEGORIA.

Non ſolum typus Domini fuit Ionas 33
cum deuoratus eſt à ceto, & proiectus
in aridam, vt hactenus ex Euāgelio de-
monſtratum eſt, ſed etiam Niniuitas
adijt, & eis prædicauit pœnitentiam. Si-
cut enim tunc prædixit illis vrbem eſſe
ſubuertendam, niſi pœnitentiam age-
rent, & ſignum fuit eis, quoniam ex eius
naufragio, & mirabili liberatione per-
ſuaſi ſunt verba Dei eſſe, quæ prædica- 7
bat: Ita Chriſtus poſt reſurrectionem è
ventre inferi egreſſus, ſignum fuit Iu-
dæis, vt crederent ex Deo eſſe omnia
B quæ docuerat, & ſubuertendam eſſe
ſuam ciuitatem, & gentem, niſi mature
conuerterētur. Sæpe enim hoc prædixe
rat, vt Luc 19. cum fleuit ſuper Ieruſa-
lem, & dixit: Et circumdabunt te inimi-
ci tui vallo & circumdabunt te, ad ter-
ram proſternent te, &c. Et Matth. 24.
Cum videritis abominationem deſola-
tionis, &c. Et cap. 23. Ecce relinque-
tur vobis domus veſtra deſerta. Chriſti
autem reſurrectio nullo modo latuit Iu
dæos, cum ſæpe apparuerit, & viſus fue
rit plusquam quingentis fratribus ſi-
mul. 1. Corin. 15. * Denique ſanctus 34
C Matthæus ait, Ecce quidam de cuſtodi- Matt. 28.
bus venerunt in ciuitatem, & nuntiaue
runt principibus ſacerdotum omnia,
quæ facta fuerant. Et congregati cum
ſenioribus conſilio accepto pecuniam
copioſam dederunt militibus dicentes:
Dicite, quia diſcipuli eius nocte vene-
runt, & furati ſunt eum nobis dormien-
tibus. Et ſi auditum fuerit à præſide, nos
ſuadebimus ei, & ſecuros vos faciemus.
At illi, accepta pecunia fecerunt ſicut
erant edocti. Et diuulgatum eſt verbum
iſtud apud Iudęos vſque in hodiernum
diem. Ac ne putes, hoc ceteros Iudæos
D poſtea latuiſſe, Ioſeph. 18. Antiq. cap.
4. de Ieſu à Pilato crucifixo ait: Appa-
ruit enim eis tertia die viuus, ita vt
diuinitus de eo vates hoc, & alia mul-
ta miranda prædixerunt. Hoc quod
diximus intelligitur ex verbis Domini
Lucam. 11. Signum non dabitur ei ni-
ſi ſignum Ionæ prophetæ. Nam ſicut
fuit Ionas ſignum Niniuitis, ita erit fi-
lius hominis generationi iſti. Et ambro
ſius, quamuis ſuboſcure, hoc ipſum indi
cat

cat ibi his verbis: Simul aduertere licet,
& maieſtatis oraculum & pietatis indi-
cium: namque Niniuitarum exemplo,
& denũtiatur ſupplicium, & remedium
demonſtratur. Vnde etiam Iudæi debẽt
non deſperare indulgentiam, ſi velint
35 agere pœnitentiam. Quare quod Hie-
ronymus, & Rupertus, & Auguſtinus
epiſt. 49. q. vltima, & lib. 18. de ciuitate
Dei cap. 44 docent, Niniuen in hac pro
phetia portare typum gentilitatis, non
ſatis intelligo quomodo fieri poſſit,
quoniam Lucas perſpicue ait: Sicut fuit
Ionas ſignum Niniuitis, ita erit filius
hominis generationi iſti. Sicut ergo Io-
nas figura fuit Domini, ita Niniuitæ fi-
gura fuere Iudæorum, quod recte expli
cat Beatus martyr Iuſtinus in dialogo
cum Tryphone, poſt medium. Cumque
Chriſtus, inquit, apud vos clamet, vo-
bis daturum ſe eſſe Ionæ ſignum, horte
turque vos, vt vel poſtquam ab inferis
excitatus eſſet, eorum malorum, ac ſce
lerum, quæ commiſiſtis, vos pœniteat,
eodemq; modo, quo Niniuitæ, ad Deũ
clamatis, ne gens, vrbſque veſtra capia-
tur deleaturque vt deleta eſt: non mo-
do non vos pœnituit cum eum à mor-
tuis excitatum eſſe didiceritis, ſed, quẽ-
admodum ante dixi, viros delectos in
totum orbem miſiſtis, qui prædicarent,
& denuntiarent ſectam quandam, im-
piam, & legibus contrariam excitatam
eſſe à Ieſu quodam Galilæo impoſtore,
&c. In hoc quod igitur eſt typus, quod
ſicut Ionas fuit ſignum Niniuitis, & ex
eius euentu crediderunt vrbem fore
ſubuertendam poſt quadraginta dies, ni
ſi pœnitẽtiam agerent, ſed quia illi pœ-
nitentiam egerunt, ſubuerſa non eſt; ita
Dominus reſurrectione ſua ſignum fuit
Iudæis, vt crederent vera eſſe, quæ do-
35 cuerat. * Sed quia credere noluerunt
nec pœnitentiam egerunt, vt Niniue
poſt quadraginta dies erat ſubuertenda.
Ita Ieruſalem, & gens Iudæorum poſt
annos quadraginta à reſurrectione Do-
mini vaſtata, & deleta eſt à Romanis,
vt auctor eſt Euſebius in Chronicis:
Vaſtata eſt eñi ſecundo anno Veſpaſia-
ni, vt Ioſephus ſcribit libr. 2. de bello Iu
daico capit. 10. & inter omnes conſtat;
Dominus autem paſſus eſt anno deci-

Ieruſalẽ poſt quadraginta à morte Domini annos vaſtata.

A mo octauo Tiberij cæſaris. Quod item
perſpicuum eſt. A decimo autem octa-
uo Tiberij cæſaris, ad ſecundum Veſpa-
ſiani quadraginta anni ſunt. Imperauit
ſiquidem Tiberius annos 23 (vt ait Sue
tonius in eius vita capit 73.) Caius Ca
ligula annos tres, & menſes decem, vt
ait Euſebius, & Suetonius cap. 59. Clau
dius, tredecim annos, & mẽſes nouem,
aut 14. annos iuxta Suetonium, cap. 45.
Nero, quatuordecim annis additis men
ſibus ſeptem, qua in re conuenit Euſe-
bius cum Suetonio, vt intelligi poteſt
ex cap. 8. vbi 17. anno eum cœpiſſe im-
B perare dicit, & ex cap. 57. vbi obijſſe ſcri
bit anno 32. ætatis ſuæ. Imperio autem
Galbæ, Othonis, Vitellij annum cum
nouem menſibus tribuit Euſebius, ſatis
conſenienter etiam Tranquillo. His
ſucceſsit Veſpaſianus, ſi ergo ex impe-
rio Tiberij quinque annos, ex Veſpa-
ni vnum numeramus, quadraginta an-
ni ſunt integri. Hic figura terminatur.
In eo autem, quod Niniue tunc credi-
dit, & ſeruata eſt iam figura poteſt eſſe
gentium, ad quas Dominus poſt reſurre
ctionem ſuam per apoſtolos venit, &
crediderunt, & pœnitentiam egerunt,
C atque ab æterna morte ſeruatæ ſunt.
Quo tempore non ſolum plebei homi
nes, ſed optimates etiam, & reges credi
derunt, vt apud Niniuen. Quod ſi vni-
uerſa gentilitas Niniue eſt, recte vt ait
Rupertus, regem Niniues Romanum
imperium intelligemus, quod toti orbi
præerat, & ad illud peruenit verbum
per duo apoſtolorum lumina Petrum,
& Paulum, & eorum ſucceſſores. At-
que ita patrum illorum ſententiam tue
bimur quodammodo, qui Niniuen Ec-
cleſiam gentium interpretantur.

TROPOLOGIA.

D Hic illud primum adnotandum eſt, 37
quod optime animaduertit Gregorius
lib. 6 Moral. cap. 13. vbi verba illa cap.
5. Iob interpretatur. Qui comprehẽdit
ſapientes in aſtutia eorum, & tandem
peruenit ad Ionam his verbis: Sed quia
nonnunquam aſtute ſe aliquid ſapere
etiam electi moliuntur, libet ad mediũ
alium ſapientem deducere, & quomo-
do internis conſilijs ſapientia mortaliũ
comprehendatur demonſtrare. Pruden
ter

ter quippe Ionas ſapere voluit cum ad prædicandam Niniuitarum ſapientiam miſſus, quia electis gentibus Iudæã deſeri timuit, prædicationis officium implere recuſauit. Nauim petijt, fugere Tharſis elegit; ſed protinus tempeſtas exoritur, ſors mittitur, vt videlicet cognoſcatur cuius culpa mare turbetur. Ionas in culpa deprehenditur, in profundũ mergitur, ceto ſorbẽte repente deuoratur; atque illuc geſtante bellua peruenit, quo ire ſponte contempſit. Ecce fugitiuum Dei tempeſtas inuenit, ſors ligat, mare ſuſcipit, bellua includit, & qui auctori ſuo obedire renititur, ac ad locum, quo miſſus fuerat, ſuo reus carcere portatur. Iubente Deo miniſtrare homo prophetiam noluit, adſpirante Deo bellua Prophetam vomuit. Comprehendit ergo Dominus ſapientes in aſtutia eorum quando & hoc in vſum ſuæ voluntatis redigit, per quod ſibi voluntas humana cõtradicit. Hactenus Gregorius.

38 * In eo vero, quod Ionam figuram eſſe diximus electorum, qui humana infirmitate labuntur, & diuina virtute excitantur, videmus vim, efficientiamque perfectæ pœnitentiæ, per quam, in priſtinam dignitatem reſtituitur Ionas, & perinde eo Deus vtitur ad ſalutem multarum animarum, ac prius, cũ nihil contra Dei mandata fecerat. At in eo, quod Niniuen mittitur, & longo itinere confecto clamat: Adhuc quadraginta dies, &c. Figuram gerit ſanctorum prædicatorum, quam, vt potuimus, expreſſimus capit. 1. numer. 30. 31. 32. Sed hoc prætera adnotandũ eſt, quam copioſus fructus prædicatores à Deo miſſos, & ad eius præſcriptum docentes conſequatur.

Fructus copioſus eorũ, qui à Deo mittuntur.

Homo ignotus, & aduena in vrbem ingreditur, idolis, & ſuperſtitione plenam omnibuſque vitijs contaminatam & primo prædicationis die vniuerſã ad Deum conuertit. In qua, vt ex vltimis cap. 4. verbis perſpicimus, pueri rationis nondum participes pluſquam centum viginti millia erant, vt hinc coniectura, vtcumque intelligamus, quanta, & quam innumerabilis eſſet maiorum natu multitudo, quos vno die Deo lucratus eſt.

39 * Quod quid aliud eſt, quã quod de diſcipulis legimus: Miſit illos

Luc. 10.

A binos ante faciem ſuam in omnem ciuitatem, & locum, quo erat ipſe venturus? Prædicatores namque ſuos, vt eſt apud Gregorium, Dominus ſequitur, quia prædicatio præuenit, & tunc ad mentis noſtræ habitaculum Dominus venit. Et de sãctis apoſtolis Marcus ſcripſit: Illi autem profecti prædicauerunt vbique Domino cooperante, & ſermonem confirmante ſequẽtibus ſignis. In quibus verbis quid conſiderandũ eſt, (inquit Gregorius) quid memoriæ cõmendandum, niſi quod præcepta obediẽtia, obediẽtiã vero ſigna ſecuta ſunt.

Homil. 17. in Euãgel.

Hom. 29. in Euang.

B Quod vero ſignum, vel mirabilius, vel glorioſius cogitari poteſt, quã vno die ad vnius hominis prædicationem ciuitatem omnium, quæ tunc erant, maximam, & potentiſſimam, & tot regnorum dominam, tot vitiorum ſeruam repente mutata vitæ conſuetudine ieiunare, lugere, ſaccis indui, pijs, & humilibus lacrymis paratam perniciem deprecari? In quo etiam videmus quot quantaque nobis ipſis bona adimamus, cum inobedientia noſtra Dei prouidentiam, & largitatem retardamus. Si nulla fuiſſet oborta tempeſtas, & Ionas iuiſſet C quo volebat, animoq; ſuo ſatisfeciſſet, quid tandem laude dignum fuiſſet aſſecutus? Nonne ſe hac inſigni gloria, & vtilitate priuaſſet, & auctor innumerabilium animarum ſalutis nunquam fuiſſet? 40

* Cetera, quia valde moralia ſunt, Moralia expoſitione, non indigẽt at animaduerſione indigent vel maxime. Curemus diligenter ne nobis id dicatur, quod Iudæis olim dictum eſt: Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ, & ecce pluſquã Ionas hic.

Matt. 12.

D Cum verbũ Dei in ſcripturis legimus, vel in Eccleſijs audimus, quid niſi Chriſtum audimus? Et ecce plus quam Ionas hic. Si illi ad vnius ſerui, eiuſque ignoti clamorem pœnitentiam egerũt, quibus ſupplicijs non digni erimus nos, ſi Domino prædicante, quem plurimis in nos collatis beneficijs, ſatis nouimus, nõ reſipiſcamus? Si vnus illis dies ſatis fuit, nobis tot menſes, & anni cur ſatis non ſunt? Illis vrbis ſubuerſio prædica-

dicabatur,& quadraginta dies ad pœni-
tentiam concedebantur, nobis æterna
ſupplicia intentantur, & ne ſemihoram
41 quidem certam ad vitam habemus?Cre
damus ergo,& præterita peccata lugen
tes ieiunemus.Expoſitæ ſunt animę no
ſtræ omnibus crudelis tentatoris telis,
expoſitæ ſunt diuinæ iuſtitiæ vltioni,
operiamus eas veſtibus, immo, & armis
penetrabilibus operiamus. Quibus nā
Pſal. 68. armis?Operui, inquit) in ieiunio ani-
mam meā, Ambroſius in libro de Elia,
& ieiunio,c.4. Gula ergo nudos facit ie
iunia operiunt & exutos. Vnde Domi-
nus ait, Operui in ieiunio animā meā.
Bonum operimentum; quod animam
tegit ne à tentatore deprehendatur, ne
à tentatore nudetur. Et epiſcopi Afri-
cani in epiſtola ad Siritium pontificem
Romanum quæ eſt in 1. Tomo Conci-
liorum, ita ſcribunt. Audiant Prophe-
tam dicentem. Cooperui in ieiunio ani
mam meam. Ergo qui non ieiunat,inte
ctus,& nudus eſt,patet vulneri. Deniq;
ſi Adam ſe texiſſet in ieiunio, non fuiſ-
ſet nudus effectus. Niniue ſe à morte ie
42 iunio liberauit,&c. * At oportet, vt
& ſaccis etiā nos operiamus: Quid eſt
ſaccis operiri niſi, vtilitatem vitæ no-
ſtræ exterius prodere, quod tunc recte
fit,cum per humilem cōfeſſionem pec-
cata,quæ male in corde latebant,bene,
& vtiliter homini Dei vicario detegi-
mus. Nouus morbus ex veteri qui no-
ſtram maxime ætate graſſatur: corpus
maculis quibuſdam ſanguineis reſper-
git, quæ cum in ſumma cute apparent,
morbus nec longus,nec difficilis cura-
tionis eſt,ſi vero intus latent,letalis iu-
dicatur:Eiuſdem naturæ peccatum eſt,
tollitur, ſi foras per confeſſionem pro-
deat;occidit ſi lateat.Male, & in magnū
animæ ſuæ periculum tegebat Dauid
peccatum ſuum,ſed cum primum dete-
2.Reg.12. xit dicens, Peccaui Domino, audijt à
Propheta: Dominus quoque tranſtulit
peccatum tuum:Non morieris. Achab
rex ſceleratiſſimus, & diuinæ vltionis
telis nudus expoſitus operuit cilicio
3.Reg.13, carnem ſuam, ieiunauit,& dormiuit in
ſacco, & factus eſt ſermo Domini ad
Eliam Teſbitem dicens: Nonne vidiſti
43 humiliatum Achab coram me? * Quia

A igitur humiliatus eſt mei cauſa, non
inducam malum in diebus eius. Sermo
peruenit ad regem Niniue, & ad opti-
mates eius,cum principis populi, id eſt
epiſcopi,ſapientes,& magiſtri, qui eum
regunt,peccata intuentes quibus Deū
ad amaritudinem prouocant, primi
mollem vitam abijciunt,& ſe ad pœni-
tentiam accingunt,vt ſicut ante exem
plo ceteris nocebant, iam pœnitentiæ
duces ſint, & magiſtri. Quod cum fit,
tunc validum, firmumq; decretum eſt,
quod ex ore eorum indicitur, vt om-
B nes ieiunent, & ſaccos induant. Alio-
qui fruſtra clamabunt,& leges ferent,ſi
à clamore, & à legibus vita eorum diſ-
ſonet:Tunc autem homines & pueri,&
iumenta ſaccis operiuntur (vt ait Hie
ronymus) cum rationabiles,& irratio-
nabiles,& prudentes, ac ſimplices agūt
pœnitentiam;iuxta illud:Homines, &
iumenta ſaluabis Domine. Tunc vide-
bit Deus opera noſtra, & miſerebitur
ſuper malitiam, quam locutus fuerat,
vt faceret nobis,& non faciet.

C CAP. IIII

*ET afflictus eſt Ionas
afflictione magna,
et iratus eſt:et ora-
uit ad Dominū, &
dicit obſecro Do-
mine,numquid non
hoc eſt verbum meum, cum adbuc
eſſem in terra mea? Propter boc
praeoccupaui, vt fugerem in Thar-
D ſis. Scio enim quia tu Deus cle-* Pſal.85.
mens & miſericors es, patiens & Ioel.2.
*multæ miſerationis,& ignoſcens ſu-
per malitia. Et nunc Domine tolle
quaeſo animam meam à me: quia
melior eſt mihi mors quam vita. Et
dixit Dominus. Putaſne bene ira-
ſceris,tu? Et egreſſus eſt Ionas de
ciuitate, & ſedit contra Orientem*

A *ciuitatis: & fecit ſibimet vmbraculum ibi, & ſedebat ſubter illud in vmbra, donec videret, quid accideret ciuitati. Et præparauit Dominus Deus hederam, & aſcendit ſuper caput Ionæ, vt eſſet vmbra ſuper caput eius, & protegeret eũ, laborauerat enim: et lętatus eſt Ionas ſuper hedera, lætitia magna. Et parauit Deum vermem aſcenſu diluculi in craſtinum: & percuſſit hederã*

B *& exaruit, Et cum ortus fuiſſet ſol, præcepit Dominus vento calido & vreuti: & percuſſit ſol ſuper caput Ionæ, & æſtuabat: & petiuit animæ ſuæ, vt moreretur, & dixit. Melius eſt mihi mori, quam viuere. Et dixit Deus ad Ionam. Putaſne bene iraſceris tu ſuper hederam? Et dixit. Bene iraſcor ego vſque ad mortem. Et dixit Dominus. Tu doles ſuper hederam, in qua non laboraſti neque feciſti, vt creſceret, quæ ſub*

C *vna nocte nata eſt, & ſub vna nocte periit: & ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua ſunt plus quam centum viginti millia hominum, qui neſciunt quid ſit inter dexteram, & ſiniſtram ſuam, & iumenta multa?*

HISTORIA.

Et afflictus eſt Ionas. Eiſdem cauſis affligitur, quibus ante & fugerat, ſed cur

D afflictus eſt, cum nondum eſſent impleti quadragita dies, paulo enim poſt ait: Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate, & ſedit contra Orientem ciuitatis, & fecit ſibimet vmbraculum ibi, & ſedebat ſubter illud in vmbra, donec videret, quid accideret ciuitati, videlicet poſtquam quadraginta dies implerentur? Cauſa afflictionis eius fuit, quod cum propheta eſſet, & ſæpe Dominum audiſſet loquentem, melius eius ingenium cognoſcebat clemẽs, & ad veniã, & miſericordiam valde propenſum. Quare cũ Niniuitarum ſubitam, atque perfectam pœnitentiam vidit, continuo intellexit Deum eſſe flectendum nulloq; modo ſubuertendam eſſe vrbem. Et tamen expectabat extra vrbem, quoniam putabat fieri poſſe, vt vel illi relicta pœnitẽtia ad priores mores redirent, vel Deus incolumi vrbe, minorem ſaltem de eis pœnas ſumeret.

Et iratus eſt. Lxx. quaſi volentes oſtẽdere, iræ cauſam verterunt, καὶ συνεχύθη, & confuſus eſt, timuit enim ſe vanum, atque mendacem eſſe iudicandũ, ſed verbum Hebraicum חרה vereiram ſonat. Perinde ergo eſt, ac ſi diceret: Magna quædam impatientia eum inuaſit. Idem verbum eſt, & eadem ſonat Geneſ 4 Ad Cain autem, & ad munera illius, non reſpexit, iratuſque eſt Cain vehementer.

Obſecro domine. Hieronymus: Hoc quod nos interpretati ſumus, Obſecro, & Lxx. tranſtulerunt ὦ δή, in Hebraico legitur אנה, quæ mihi videtur, interiectio deprecantis ſignificare blandientis affectum. Quia igitur oratio eius, dũ ſe dicit iuſte fugere voluiſſe, quodammodo iniuſtiti e arguit Dominum, que relaꝝ ſuas obſecrationis exordio temperat.

Numquid non hoc eſt verbum meum. Num fefellit me mea diuinatio? Tu, cũ in Iudæa eſſem iubebas me illis interitum, & excidium prænuntiare, ego te cuſabam, & dicebam, Nequaquam ita facies Domine, vt dicis, ſcio te eſſe miſericordem, cito precibus flecteris, & pœnitentia, cur me prophetare vis, quod futurum non eſt?

Scio enim, quia tu Deus clemẽs, & miſericors es, & patiens & multa miſerationis, & ignoſcens ſuper malitiam. Vim & proprietatem horum verborum expreſſimus Ioelis 2. numer. 19. & duobus ſequentibus, ſunt enim in Hebræo eadem apud illum prophetam, vbi ait: Quoniam benignus, & miſericors eſt, patiens, & multæ miſericordiæ, & præſtabilis ſuper malitia. Itaque quod hic vertit, Clemens, ibi Benignus,

quod

quod hic: Ignoſcens ſuper malitiam, A
ibi Præſtabilis ſuper malitia,

3 *Tolle quæſo animam meam.* Præ dolo-
re ſummo mortem optat, vt Elias. 3.
Reg. 19 ſufficit mihi Domine, tolle ani
mam meam, neque enim melior ſum
quam patres mei. Et Tobias. cap. 3. Et
nunc Domine ſecundum voluntatem
tuam fac mecum, & præcipe in pace re
cipi ſpiritum meum, expedit enim mi-
hi mori, magis quam viuere· Theophy-
lactus: Forſan cuipiam puſillanimis Pro
pheta videri queat, qui Deo ſua iudicia
non permittat. Neque hoc fors miran- B
dum foret, homo enim erat, idque vete
ris teſtamenti, vbi & qui perfecti vide-
bantur; imperfecti erat. Attamen non
ſic fortaſſe puſillanimis eſt, vt animum
deſpondeat; non enim hoc pro ſua glo-
ria, ſed pro gloria Dei facit. Siquidem
illius gratia, & donum prophetia eſt,
qua intercidente Deus Iſraelis à genti-
bus vituperaretur. Hieronymus etiam
ſupra Prophetam excuſat. Non inquit,
contriſtatur, vt quidam putant, quod
gētium multitudo ſaluetur, ſed quod
pereat Iſrael Theophylactus etiam di-
xit paulo ante, non dolore Ionā, quod C
ſeruatis inuideret, aut ex eorum interi-
tu voluptatem caperet: abhorreret, cū
hoc à bono, & manſueto ſpiritu, cuius
ille domicilium erat, ſed quia periculū
erat, ne ipſe etiam mendax reputare-
tur, quique, ceu præſtigiator aliquis fru
4 ſtra turbauerit ciuitatem. * Mihi hæc
poſtrema ratio magis placet, nec diſpli
cent tamen ceteræ, vt cap. 1. dixi. Idem
ſentit Theodoretus, qui ait: Vita defun
gi malo, quam cum ignominia viuere,
vereor autem ne mendax habear, &c.
Non ergo dolebat de aliorum ſalute,
quaſi eos extinctos vellet, ſed de ſua igno D
minia, quam tamen poſtponere debuiſ
ſet tot millium incolumitati Quod au-
tem dixit Theophylactus imperfectos
fuiſſe homines veteris teſtamenti, eos
etiam qui perfecti videbantur, non de
quibuſdam patribus, qui magna ſancti-
tate præſtiterunt, dictum putandum eſt,
ſed de communi illorum temporum
perfectione cum ea comparata, quæ in
nouo teſtamento poſtea fuit.

Putas ne bene iraſceris tu? Leniter ho A
minem afflictum, & iratum increpat, vt
ipſe de ſe iudicet, & ſe ipſum reprehen-
dat. De hac locutione apud Hebræos
diximus Hoſ. 5. num. 7 Vbi etiam dixi-
mus recte poſſe verti: Vehementer
ne iraſceris tu? vt vertunt Lxx. &
Chaldæus.

Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate. Perfe-
cta legatione manere amplius in ciui-
tate non vult, ne vt mendax rideatur,
poſt quadraginta dies, & tamen expe-
ctat. vt videat, quem exitum prophetia
ſua habitura ſit, vt diximus n. 1.

B *Et ſedit contra Orientem ciuitatis*, id
eſt, è regione partis Orientalis vrbis.
Hebraice, Et ſedit ab Oriente ipſi vrbi.
Quod mihi videtur feciſſe Ionas, quod
ab ea parte mons eſſet aliquis altior,
& remotior, vnde melius, & tutius poſ
ſet ſpectare, ſi quid vrbi accideret.

ALLEGORIA.

Diximus iam cap. 3. num. 35. in in- 5
greſſu Ionæ in Niniuen, & in prædica-
tione finita eſſe figuram, id eſt in ijs, quę
poſtea ſequuntur, figuram Chriſti non
C eſſe eum. Quid autem modo Ionas Al-
legorice ſignificet, recte docet Auguſt.
epiſt. 49. Iam vero inquit, quod taber-
naculum ſibi conſtituit, & conſedit ex
aduerſo ciuitatis Niniue, quid ei futurū
eſſet expectans, alterius ſignificationis
perſonam Propheta geſtabat. Præfigu-
rabat enim carnalem populum Iſrael,
nam huic erat triſtitia de ſalute Niniui
tarum, hoc eſt de redēptione, & libera-
tione gentium, &c. Ex his verbis Augu
ſtin. & ex ijs quæ cap. 1. n. 28. & 29. re-
tulimus ex Hieronymo, & ex Theophy
lacto, cōſtat plane eumdem hominem
D non portare ſemper eiuſdem rei figurā,
ſed in eadem etiam hiſtoria, nunc hu-
ius rei, nunc illius typum eſſe. Quod
quoniam iam ſæpe in hoc propheta
vidimus, non morabimur, in re
aperta confirmanda, Expoſitionis ta-
men cauſa, exemplum vnum, aut al- 6
terum proferamus. * Arca Noe figu
ra baptiſmi fuit, quia omnes qui per
baptiſmum, non ingrediuntur in Ec-
cleſiam, pereunt. At vero in eo quod
omnes, qui ingreſſi ſunt, ſeruati ſunt,

Reg. Eadem res figura diuerſarum rerum imo & contrariarum eſſe poteſt.

A non eſt figura Eccleſiæ, Stultiſſime er-
go hinc hæretici huius temporis colli-
gunt ſeruari omnes, qui ſunt in Eccle-
ſia, id eſt, Eccleſiam ſolum conſtare ex
prædeſtinatis. Immo vero eandem rem
diuerſis rationibus figuram eſſe rerum
etiam contrariarum docet Auguſtinus
in epiſtol. 99 ad Euodium. Diluuium
(inquit) ſignificat, & iudicij vltimi ſup
plicium malis, & baptiſmum fidelibus,
Et petræ nomine, qua Chriſtus ſignifi-
catus eſt, duo prænūtiata ſunt, & offen
diculum infidelibus, & ædificium ſpiri-
tuale fidelibus. Sed in hac Allegoria re
B gulam teneamus ab eodem Auguſtino
traditam lib. 16. de ciuitate capit. 2. his
Reg. verbis, Non omnia, quæ geſta narrātur,
aliquid ſignificare putāda ſunt: ſed pro-
pter illa: quæ aliquid ſignificant, etiam
ea, quæ nihil ſignificant, attexuntur.
Solo enim vomere terra proſcinditur,
ſed vt hoc fieri poſſit, etiam cetera ara
tri membra ſunt neceſſaria.

TROPOLOGIA.

7 In Iona poſt muneris ſui functionē
lugente iam nūc illo intelligimus, qui
C in eo, quod Dei cauſa facere videntur,
aut gloriam Dei non quærunt, ſed ſua
Quid illis contingat qui gloriam Dei quærere videtur, cum quærant magis ſuā.
emolumenta, aut certe in eo ſitam pu-
tant, vbi minime ſita eſt. Nam, qui glo-
riam Dei expetit, nec quærit quæ ſua
ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti, poſtquam of
ficio ſuo defunctus eſt, id maxime pro-
bare, id velle debet, quod Deus voluе-
rit, ac fecerit: quod ſi aliud vult plane
declarat ſe ipſum quæſiſſe, non Deum,
aut ſe magis, quam Deum. Si gloriam
Dei quærit Ionas, num ignorat, eam
parcendo maxime, & miſerando ma-
nifeſtam fieri? Vtrum Deo glorio-
ſius, & magnificentius eſt, vrbem ma
ximam perdere; an corda hominum
D obdurata emollire, & ad ſe conuertere,
& multitudinē, quæ peritura erat con-
ſeruare? Cur putat fallacem eſſe iudicā-
dam prophetiam omnibus ciuibus ad
veram pœnitentiam conuerſis, & ieiu-
nantibus, & lugentibus? Quæ tunc
profecto eſſet fallax, cum illi in eadem
vitæ turpitudine hærerent, & vrbs nō
rueret. At cum tanta cerneretur vi-
tæ, morumque mutatio crudelis po-
tius in gentibus Deus haberetur, ſi ſup- 8
plicis, & mœrore confectæ ciuitatis
non eſſet miſertus. * Itaque Ionas, ſi
non tam gloriam ſuam, quā Dei quæ-
ſiuit, in eo certe quæſiuit, in quo non
erat, id eſt, in adimpletione minacis
prophetiæ. Et quia iudicio ſuo, quam
Dei duci maluit, cum maxime exulta-
re gaudio debebat, quod tot hominum
millia mortua fuerant, & reuixerunt,
perierant, & inuenta ſunt, & cum
gaudium erat in cœlo angelis Dei, ſu-
per tot peccatoribus pœnitentiam agē
tibus ipſe afflictus eſt afflictione ma-
gna, & iratus eſt. Quod ſemper ijs
euenit, qui non quod optimum, &
Deo gratiſſimum eſt, fieri volunt, ſed
quod ſibi vtiliſſimum iudicant. Ex quo
errorem noſtrum, & maximum, & vſi-
tatiſſimum agnoſcimus, qui pacem,
& tranquillitatem in eo ſitam puta-
mus, vt id fiat, quod volumus, cum
ſit omnium dolorum origo hæc no-
ſtra, quæ dicitur, propria voluntas, pro
priumque iudicium. At orat etiam, &
tacite Deum reprehendit, & priorem
ſuam fugam non tam excuſare, quam
probare ipſi vult, cuius mundi ſunt ocu
li ne videant malum, & qui reſpicere
ad iniquitatem non poterit: cum ſcrip- Prou. 18.
tum ſit: Iuſtus prior eſt accuſator ſui. Iſai. 43.
Et apud Iſaiam iuxta Lxx. interpre-
tum tranſlationem: Dic tu iniquitates
tuas primus, vt iuſtificeris. * Et quia 9
pœna ſibi eſt, omnis inordinatus ani-
mus, & inſtabilis eſt qui à Dei ordine
recedit, ita angitur, & tanto dolore
occupatur, quia futurum non putat
quod vult, vt etiam mori cupiat, &
precetur: *Et nunc Domine, tolle quæ-
ſo animam meam à me*. Illud vere;
Melior eſt mihi mors quam vita. Vita
enim eius, qui omnia ſuo ſenſu, & vo-
luntate ſua metitur, nec ducem Deum
ſequitur, ſed ipſe dux eſſe vult diuinæ
voluntatis, non poteſt non magnis do
loribus ſubinde perturbari. Sed quia
bonus, ac ſuauis Dominus infirmita-
tis noſtræ miſeretur, & leniter nos
intus admonet, cum à ſe diſſentientes
videt, non deſerit Ionam in illo æ-
ſtu doloris, ſed amanter reprehendit.

Pu-

Putaſne bene iraſceris tu? Atque vt videamus, quo homines etiam bonos, & cordatos deducat huiuſmodi affectus, recte continuo ſubijcitur. *Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate, & ſedit contra Orientem ciuitatis; & fecit ſibimet vmbraculum, & ſedebat ibi.** Nam cum quis iudicio ſuo
10 in tantum fidit, vt quemadmodum ait inſignis Comicus: niſi quod ipſe facit, nihil rectum putet. Et quod vult faciendum eſſe exiſtimet, minime poteſt in aliorum cœtu commorari, ciuitatem deſerat neceſſe eſt, in qua, ſi vellet optime viuere poterat, Et cui licebat in bona domo ſua habitare, & ſolis, atque æſtus incommoda vitare, facit ſibimet vmbraculum, vt Ionas, parum firmum, & caloris iniurijs expoſitum, vt poſtea videbimus, & inanibus curis, ac ſuperuacuo dolore cruciatur: Hoc eſt, numquã ſtabilem requiem habet, numquam ſatis quieſcit, quia multa videat neceſſe eſt, quæ nolit, multa patiatur, quæ oderit, & ſolus doloribus conficiatur vt apud Homerum, Bellerophon.

Terētius in Adelphis.

Iliad. 6.

ἤτοι ὁ καππεδίον, τὸ ἀλήιον οἶος ἀλᾶτο
ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

Quæ ita vertit Eraſmus.

Solus at ille, quidem vacuis errabat in agris
Cor adedens curis, hominum veſtigia vitans.

Maneat ergo non poſſe lætam, neq; tranquillam vitam agere, niſi qui Dei conſilio, & voluntate duci velit, idque demum in omnibus optimum putet, quod illi maxime placebit, quio peratur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ.

HISTORIA.

* *Et preparauit Dominus Deus hederam.*
11 Fecit vt ſubito exoriretur hedera, vt diximus ca. 2. nu. 2. Pro Hedera in Hebr. eſt קִיקָיוֹן de quo magna eſt inter doctiſſimos homines contentio. Lxx. cucurbitam eſſe cenſuerunt, Aquila, Symmachus, & Theodotion, hederam. quos Hieronym. in tranſlatione noſtra ſecutus eſt. Quidam vero è recentioribus fruticem eſſe volunt, quem κίκι Græci

A vocant, Latini ricinum. Sed hi cum tam noſtram, quam veterum omnium interpretum tranſlationem contemnãt, neque id probare poſſint, quod volunt, iure mihi ab hac diſputatione ſegregandi videntur. Ad veteres ergo redeamus. Hæc Hieronymi tranſlatio magnas olim turbas excitauit, de quo Auguſtinus epiſtola. 10. ita ſcribit ad Hieronymũ: Nam quidam frater noſter epiſcopus cum lectitare inſtituiſſet in Eccleſia, cui præeſt, interpretationem tuam mouit quidam longe aliter abs te poſitum a-
B pud Ionam prophetam, quam erat omnium ſenſibus, memoriæque inueteratum, & tot ætatum ſucceſſionibus decantatum, factus eſt tantus tumultus in plebe maxime Græcis arguentibus, & inflammantibus calumniam falſitatis, vt cogeretur epiſcopus (ea quippe ciuitas erat) Iudæorum teſtimonium flagitare, &c.* Quæ omnino de hoc Ionæ loco dicta videntur, vt Hierony intelle 12
xit in fine eius epiſtolæ ad Auguſti. cuius initium eſt, Domino vere ſancto, & eſt in volumine epiſtolarum Auguſti. vndecima. In qua etiam epiſtola tranſ-
C lationis ſuæ rationem ita reddidit. In eo loco, vbi Lxx. interpretes cucurbitam, & Aquila cum reliquis hederam tranſtulerunt, id eſt, κισσόν, in Hebræo volumine ciceion ſcriptum habetur, quàm vulgo Syri ciceiam vocant: Eſt autem genus virgulti lati habens folia in modum pampini, cumque plantatũ fuerit, cito conſurgit in arbuſculam, abſque vllis calamorum, & haſtilium adminiculis, quibus & cucurbitæ, & hederæ indigent, ſuo trunco ſe ſuſtinens. Hoc ergo verbum de verbo ediſſerens ſi ciceion transferre voluiſſem, nullus intelligeret, ſi cucurbitam, Id di-
D cerem, quod in Hebræo non habetur; hederam poſui, vt ceteris interpretibus conſentirem, &c His in verbis conſulto ſcripſi ciceion, ita vt in epiſtola ipſa habetur, quoniam fortaſſe pro eo, quod nunc Hebræi legunt, Cicaion olim legebatur Ciceion, ait enim ciceiam vulgo Syris dici, quamuis in commentarijs elceroa dicat appellari lingua Syra, & Punica, ſed in commentarijs videmus ciceion. Hanc epiſtolam Hieronymus

admodum ſenex dictauit multis annis
poſt Ionæ commentarios, in quibus idē
dixerat, cum ſe Romæ ſacrilegij accuſa
tum eſſe à quodam ſcriba, quod pro cu
13 curbita hederam tranſtuliſſet. * Mox
ait, Pro cucurbita, ſiue hedera, in Hebr.
legimus קִיקָיוֹן, quæ etiā lingua Syra, &
Punica elcetoa dicitur. Eſt autem genus
virgulti, vel arbuſculæ lata habēs folia
in modū pāpini, & vmbram denſiſſimā,
ſuo trunco ſe ſuſtinēs, quæ in Palæſtina
creberrime naſcitur, & maxime in are-
noſis locis, mirūq; in modum, ſi ſemen-
tem in terram ieceris, cito conſota con
ſurgit in arborem, & intra paucos dies,
quā herbam videras, arbuſculā ſuſpicis.
Vnde & nos eodem tempore, quo inter
pretabamur prophetas, voluimus id ip-
ſum Hebr. linguæ nomen exprimere,
quia ſermo Latinus hanc ſpeciē arboris
non habebat. Sed timuimus Gramma-
ticos, ne inuenirent licentiam commē-
tandi, & vel beſtias Indiæ, vel montes
Bœotiæ, aut iſtius modi quædam portē
ta confingerent: ſecutique ſumus ve-
teres translatores, qui & ipſi hederam
interpretati ſunt, quæ Græce appella-
tur κισσὸς, aliud enim quid dicerent, nō
habebant. Hæc Hieronymus: cuius ra-
tione Canus adductus libro 2. de locis
Theologicis cap. 14. quibuſdam exem-
plis probat licere interpreti ſacræ ſcri-
pturæ, cum arbor, aut herba, aut res
quæpiam ſimilis in ſcriptura nomina-
tur, quæ Græcis, & Latinis ignota ſit,
nec nomen vllum habeat, ex re agnata,
& vicina nomen petere, vt id intelliga-
tur, quod dicitur: atque ita recte inter-
pretes vertiſſe hederam, aut cucurbitā.
14 * Recte ſane, ſed poſſumus fortaſſe hoc
quidem loco probabilius dicere cica-
ion, nomen commune eſſe cucurbitæ, &
hederæ, forte & ſimilibus virgultis, illi-
que, quod nobis ab Hieronymo deſcri-
ptum eſt. Hebræorum ſiquidem, hæc in
pluribus conſuetudo eſt, vt quoniam
verborum copia deſtituuntur, vno qua-
ſi generali, plures res inter ſe cogna-
tas comprehendant, vt Hamos capit. 5.
num. 23. oſtendimus cum de Arcturo, &
Orione loquebamur, & in ſecundum
caput huius prophetæ numer. 11. dixi-
mus סוּף caricem, & iuncum ſignificare,

A & algam, & papyrum.* Primum cicaion 15
cucurbitam ſignificare præter Lxx. in-
terpretes docent nonnulli Hebræorū.
Abraham filius Hezræ teſtatur ſapien-
tes Hiſpaniæ docere eſſe cucurbitam,
aut cucumerem. Illi etiam Iudæi, quos
Auguſt. epiſtola decima, conſultos fuiſ-
ſe dicit ab illo Africæ epiſcopo, vtrum
malitia, an imperitia (inquit Auguſti-
nus, ne Hieronymo contradicat) hoc
eſſe in Hebræis codicibus reſponderūt,
quod Græci, & Latini habebant: atque
dicebant: Quid plura? inquit coactus eſt
homo velut mendoſitatem corrigere,
volens poſt magnum periculum non re
B manere ſine plebe. Scio quid in epiſtola
Hieronymus reſpondeat, Iudæos illos,
aut Hebræas ignoraſſe literas, aut ad ir-
ridendos cucurbitarios voluiſſe menti-
ri. Crederem id fortaſſe, ſi ſoli dixiſſent,
ſed dicunt multi, & ante illos, & poſt.
De hedera qui poſſumus dubitare, cum
habeamus omnium veterum interpre-
tum conſentientem autoritatem, quæ
certe hoc loco plurimum valere debet
apud nos, cum maiorem nullam habea
mus, neque enim hoc nomen reperitur
in ſcriptura. Recte ergo, & valde proba
biliter dicemus Hebraicum nomen, &
C hederæ, & cucurbitæ eſſe commune. Vt
autem detur arbuſcula etiā, quam Syri
Ciceiam vocant. Hieronymi ſuadet au
ctoritas. Conſtant itaque omnia, nec
mutare translationes neceſſe eſt.
Et protegeret eum, laborauerat enim. He-
braice: Et ad liberandum eum à malitia
ſua, id eſt vt illum protegeret ab æſtu,
quo laborabat. Ita enim Lxx. Et prote-
geret eum à malis ſuis. Itaque Hierony
mus ſenſus potius rationem habuit,
quam verborum.
Et parauit Deus vermem aſcenſu dilu- 16
culi in craſtinum. Vt ſubito hederam exo
D riri fecerat, ita ſubito vermem eam cor-
roſurum excitauit diluculo ſequentis
diei, id enim ſignificat: *Aſcenſu dilucu-*
li in craſtinum, id eſt cum aurora aſcen-
debat ſuper terram, vt initium diei
ſequentis faceret. Chaldæus. Sub au-
rore aſcenſu ſequentis diei.
Præcepit Deus vento calido, & vrenti.
Volebat Deus hoc hederæ exemplo do
cere Ionam, quam immerito iraſcere-
tur:

tur: & quoniam argumento vſus erat à minori ad maius: Tu doles hederam corrodi, & areſcere, & ego non dolebo delere, & ſubuerti vrbem maximã? quo magis Ionas doleret ſublatam ſibi fuiſſe hedram, induxit Dominus ventũ vrentem, vt maior eſſet caloris vis, & vehementius Propheta æſtuaret. A

17 *Et æſtuabat.* ויתעלף, id eſt, Deficiebat, vix poterat viui æſtus tolerare, pene moriebatur. Hæc enim eſt verbi Hebraici ſignificatio, vt Hamos 8. In die illa deficient virgines pulcræ, & adoleſcentes in ſiti: Chaldæus vertit hic: Animi deliquium patiens. Lxx. eleganter ὠλιγοψύχει, id eſt, minuebatur illi anima. B Vis autem Hebraici verbi non potuit aut commodius, aut elegantius exprimi, quam ſi diceretur æſtuabat, quod de eo proprie dicitur, qui loci anguſtijs incluſus, aut magna caloris vi afflictus quaſi ſpiritus deſtituitur. Vt:

Iuuenal. Saty. 10.

Vnus Pellæo iuueni non ſufficit orbis,
Aeſtuat infelix anguſto limite mundi,
Vt Gyaræ clauſus ſcopulis, paruaque Seripho.

Et petiuit animæ ſuæ vt moreretur. Ita etiam 3. Regum 19. Cumque veniſſet, & ſediſſet ſubter vnam iuniperum, petiuit animæ ſuæ vt moreretur, id eſt, mortem ſibi precabatur: C nam animæ ſuæ, dixit pro ſibi Lxx. iuxta Complutenſem codicẽ, & Regium ἀπελέγετο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Et deſtituebatur anima ſua; ſed multo melius habet codex Aldi Manutij: καὶ ἀπελέγετο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, quomodo legunt Hieronymus, Theodoretus, & Theophylactus, Vertitq; Hieronymus; Et tædnit eum animæ ſuæ.

18 *Bene iraſcor, vſque ad mortem.* Iuxta Lxx. & Chaldæi interpretationem, qui ſuperiora verba ita verterunt, Si vehementer iraſceris tu? ſatis id eſt, vehementer ne iraſceris tu? ſatis apta eſt reſponſio; Vehementer iraſcor & quidem D vſque ad mortem, id eſt, vt pene præ ira moriar, hoc enim ſignificat vſq; ad mortem, vt Iſai. 38. Et ægrotauit rex Ezecias vſque ad mortem, id eſt, letali morbo, erat morti proximus. Philip. 2. Nam & infirmatus eſt vſque ad mortem, ſed Deus miſertus eſt eius Matth. 26. Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem, ideſt mortifero dolore afficior, hæc Lxx. tranſlatio ſatis probabilis eſt, vt Bene ponatur pro Multum, vt apud Latinos, Bene nummatus, Bene barbatus, & male ſanus, ideſt, parum ſanus, Iuxta noſtram tranſlationem ſenſus eſt: Merito iraſcor. Et quia, qui putant ſe iure iraſci, multum iraſcuntur, addit. *Vſque ad mortem*, id eſt, ira magna, vt pene moriar præ ira quod Latinus diceret: Findor ira.

Vſque ad mortem.

Et ego non parcam Niniue ciuitati magnæ? Quaſi diceret, Et ego non dolebo tot homines perire quos creaui, & quos vt creaturas meas amo Vtitur enim eodem verbo quo vſus eſt, cum dixit: Tu doles ſuper hederam, vel tu volebas parci hederæ, & ego non parcam tantæ ciuitati? nam vtroque modo vertitur. Eſt autem, vt dixi, argumentum à minori.

Qui non ſciunt, quid ſit inter dexteram, & ſiniſtram ſuam Chaldæus qui neſciũt 19
inter dexteram, & ſiniſtram ſuam diſcernere. Prouerbiũ eſſe arbitror Hebræorum, quo ſignificabant pueros, qui nondum nacti erant vſum rationis. Hoc autem dupliciter, exponitur, vel neſciunt vtra manus ſit dextera, vtra ſiniſtra, quẽadmodum Theodo. & Theophy. & alij nonnulli intellexerunt, vel vt metaphorice capiatur dextera pro bono, & ſiniſtra pro malo, iuxta illud Prouerb. 4. Vias enim, quæ à dextris ſunt, nouit Dominus, peruerſa vero ſunt, quæ à ſiniſtris ſunt. Quem ſenſum cum priori ſubindicant Hier. & gloſſæ, Sed cur reddenda ratione non eſt recordatus pœnitentiæ Niniuitarum? cur non dixit. Et ego non parcam Niniue, in qua tot millia hominum pœnitentiam egerũt, cum cauſa vera ignoſcẽdi fuerit illa pœnitentia? Poteſt hoc ita accipi, ac ſi diceret: Etiam ſi nihil eſſet aliud, non me mouere deberet tanta multitudo innocentium, quos neceſſe erat ſimiliter cum ceteris perire? Ita fere Theodore. & Theophy. De pœnitentia enim nihil dicit, quod eam iam viderat Ionas, & ipſe Deo dixit. ſcio enim quod tu Deus mens, & miſericors es, patiens, & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitiam. Sed mihi hoc, quod nunc

dicam,

dicam, magis probatur. * Plurimi erãt A
in hac vrbe morte digni, & erant pluſ-
quam centum viginti millia innocen-
tium, qui nihil fecerant, cur perirent. &
multa præterea iumenta, quæ tamen
omnia ſimul cum ceteris peritura erãt.
Ergo ego, qui creaturas meas feci, vt eſ-
ſent, ne perirent innocentes, dedi ſpiri-
tum pœnitentiæ nocentibus, vt omnes
ſalui fierent.

Et iumenta multa. Videmus infinitam
Dei bonitatem, qui non ſolum innocẽ-
tium hominum, ſed etiam iumentorum
miſeretur, vt facile intelligere poſſi-
mus quam ei curæ ſimus, præſertim ſi B
boni æmulatores fuerimus. Nec mire-
mur eum iumentorum miſereri, quan-
doquidem ſcriptum eſt Sapie. 11. Dili-
gis Domine omnia, quæ ſunt, & nihil
odiſti, eorum quæ feciſti. Præterea illa
culpa vacabant, & quodammodo iã pœ-
nitentiam egerant ſaccis cooperta, &
ieiunando.

ALLEGORIA.

21 Cœpimus ex Auguſt. in epiſtola. 49.
q. 6. exponere huius capitis Allegoriam
diximuſque Ionam de ſalute Niniuita-
rum dolentem typum eſſe carnalis Iſ-
rael, cum triſtitia erat de ſalute gẽtium. C
Addamus ergo ex eodem, quæ deſunt,
verba eius in breuitatem contrahentes.
Vmbraculũ hederæ ſuper caput Ionæ,
promiſsiones erant veteris teſtamenti,
vel etiam bona ipſa, quæ in illo teſta-
mento hominibus data ſunt, quæ erant
vmbra quædam futurorum, tanquam
ab æſtu temporalium malorum in terra
promiſſionis defenſaculum præbens.
His enim bonis, & his promiſsionibus,
quaſi vmbra quadam, ſeſe ab illius tem-
poris aduerſitatibus protegebant. Ver-
mis autem matutinus, vt eſt apud Lxx,
ſiue vt eſt in Hebræo, & in noſtra trans-
latione, quem Dominus parauit aſcen- D
Pſal. 21. ſu diluculi Chriſtus eſt, qui in illo ipſo
Pſal. qui inſcribitur: Pro ſuſceptione
matutina, dixit. Ego autem ſum vermis,
& non homo. Vermis eſt propter humi
litatem carnis, fortaſsis etiam propter
virginis partum, nam hoc animal ple-
rumque de carne, vel de quacunque re
terrena, ſine vllo concubitu naſcitur.
Matutinus eſt, quia diluculo reſurrexit,

A & ideo matutinus dictus eſt, vel paratus
in aſcenſu diluculi, vt vermis ille intel-
ligeretur, qui cantat pro ſuſceptione
matutina. Vermis percuſsit hederam, 22
quia per Chriſtum, & eius Euangelium
poſt eius reſurrectionem, cuncta illa,
quæ temporaliter apud Iſraelitas velut
vmbratili prius ſignificatione viguerũt,
euacuata marceſcunt. Et cunctus nunc
ille populus amiſſo Ieroſolymitano re-
gno & ſacerdotio, & ſacrificio, (quod to-
tum vmbra erat futuri,) in captiua di-
ſperſione magno æſtu tribulationis adu
ritur ſicut Ionas à Solis ardore, & dolet
B grauiter, & tamen dolori eius, atque
vmbræ, quam diligebat, ſalus gentium,
pœnitentiũq; præponitur. Hæc Auguſti
nus acutiſsime in quibus ego (præter
pauca admodum, quæ expoſitionis cau
ſa addidi) nihil mutaui, niſi quod ille
ibi cucurbitam legit cum Lxx, ego cum
noſtro interprete hederam poſui. Atq;
eadem eſt fere Hieronymi ſententia.
Quod autẽ ſupereſt, vt nihil ſine expo
ſitione relinquatur, facile eſt addere:
Hunc populum cœpit Dominus per
apoſtolos ſuos reprehendere, quod ſa-
luti gentium inuideret, & præcipue
C per Paulum, vt late in epiſtola ad Ro-
manos videre licet, & per Petrum, ad-
uerſus quem, cum aſcendiſſet Ieroſoly-
mam diſceptabant, qui erant ex circum
ciſione dicentes: * Quare introiſti 23
ad viros præputium habentes, & man Act. 11.
ducaſti cum illis? Quibus ipſe multa re
ſpondit, & hæc ad extremum adiecit: Si
ergo eamdem gratiam dedit illis Deus,
ſicut & nobis, qui credidimus in Domi
num Ieſum Chriſtum, ego quis eram,
poſſem prohibere Deum? Sed quia id ſa
tis non fuit vt reſipiſcerent, ait illis: ſi
vos doletis quod illa bona amiſeritis,
quę temporalia erant, & vmbra ſolum,
D cur ergo non doletem potius de innu-
merabilium hominum, qui ſunt in gen
tilitate iactura, in quibus licet ſint mul
ti inexcuſabiles prorſus, quia, cum
Deum cognoſcerent, non ſicut Deum
glorificauerunt, aut gratias egerunt,
ſunt tamen etiam plurimi, qui neſciunt
quid ſit inter dexteram, & ſiniſtram
ſuam, & à vanis magiſtri seducti ni-
hil vident, & alij, qui ſicut iumenta

viuunt,

viuunt, & à nemine vnquã edocti ſunt, A
quos neceſſe eſt ſimul cum illis perire,
ni vocentur etiam gentes ad Euange-
lium? Puſillum ſiquidem, & magnum ip
ſe feci, & æqualiter mihi cura eſt de om
nibus.

TROPOLOGIA.

24 In Tropologia figuram eius diximus
gerere Ionam, qui ſui, id eſt, voluntatis
ſuæ, iudicijque ſui amator eſt, quo nihil
Quã ſint inſtabiles qui iudicij ſui, & voluntatis ſuæ amatores ſunt. eſt mutabilius. Quare vt agricolæ vi-
tes, quia infirmæ ſunt, & multum cre-
ſcere ſolent, vlmis adiungũt, ne per ter
ram fundantur, & pereant: ita homines B
Deo adiungi oportet, vt firmi, & ſtabi-
les ſint, alioqui ruant neceſſe eſt; & quo
magis creuerint, eo per terram latius
protenti conculcentur. Atque ita Do-
minus infirmitatem diſcipulorum ſuo-
rum, quamuis creſcebant in dies, non
ignorans, ad ſe illos adiungere niteba-
tur per fidem, ſpem, & charitatem, cum
Iohan. 14 aiebat: Non turbetur cor veſtrum, cre-
ditis in Deum, & in me credite. In do-
mo patris manſiones multæ ſunt, &c.
Quam igitur inſtabiles, & inquieti ſint
eiuſmodi homines, docet hoc exemplũ
Ionæ. Aſcendit hedera ſuper caput Io- C
næ, vt protegeret eum ab iniuria ſolis,
& lætatus eſt ſuper hedera lætitia magna.
Quidquid eſt laboris, atque inſuauita-
tis iniquiſſimo animo perferunt, & aſ-
ſueti nihil tolerare, & volũtati ſuæ ob-
ſequi, ſiquid aduerſum contingat, cru-
ciantur, & ferre non poſſunt, vt ſolem
25 Ionas. * Siquid eueniat, quo dolorem il
lum leuent, etiamſi modicum ſit, immo
dice lætantur, *Lætatus eſt Ionas ſuper he
dera lætitia magna.* Quanta res hedera
fuit, & lętatus eſt lętitia magna: ſed pau
lo poſt vermis eam corrodit, & petit Io
nas animæ ſuæ vt moreretur. Vt cito
gaudent, ita cito dolent, & ſicut pueris D
quælibet res, quamuis parua lætitiam
magnam affert, quælibet, ſi aduerſa ſit,
intolerabilem efficit dolorem. Nil mo-
derate ferre didicerunt. Sed quis mire-
tur eorum lætitiam cito in triſtitiam cõ
uerti? Lætantur ſuper hedera infirma,
Ham. 6. & inſtabili, modo viret, paulo poſt aret,
facile decidit in terram, & cõculcatur.
De his in Hamos dictum eſt. Qui lætan

A tur in nihili. Virorem habet hedera, fru Hedera. Voluptates ſæculi vt hedera ſunt.
ctum non habet tales ſunt ſeculi volu
ptates, & honores, & diuitiæ, de quibus
etiam recte illud dici poteſt; Quem er-
go fructum habuiſtis in his, in quibus
nunc erubeſcitis? Coguntur enim ho- Rom. 6.
mines erubeſcere cum ſecum cogitant,
quomodo ſibi huiuſmodi bona compa-
rauerint, quorum nullum poſtea fructũ
ſentiunt. * Hedera coronabantur, qui 26
Bacchi ſacra celebrabant, ſicut legimus 2. Mach. 6
in 2. Machabæorum. Et cũ Liberi ſacra
celebrarentur, cogebantur hedera coro
nati circuire; vt intelligamus, non eſſe
B ſatis ſobrios, neque ſanos, qui rebus hu
iuſmodi caducis magnopere oblectan-
tur. De his Propheta ait: Væ coronę ſu Iſai. 28.
perbiæ, ebrijs Ephraim, & flori deciden
ti gloriæ exultationis eius, qui erant in
vertice vallis pinguiſsimæ, (id eſt, opti-
mæ quæque ſæculi, & iucundiſſima oc-
cupabant) errantes à vino. Merito autẽ
eos deflet, quoniam ſtare diu non poſ-
ſunt quæ emant, & magno cum dolore
eorundem cadere neceſſe eſt. Pedibus
(inquit) conculcabitur corona ſuper-
biæ ebriorum Ephraim, & erit flos de-
cidens gloriæ exultationis eius, qui eſt
C ſuper verticem vallis pinguium, quaſi
temporaneum ante maturitatem au-
tumni, quod cum aſpexerit videns, ſta-
tim vt manu tenuerit, deuorabit illud:
At iuſtis gaudium verum firmumque
indicitur, quia non de tranſeuntibus re
bus, ſed de Deo gaudent, lætamini in Pſal. 31.
Domino, & exultate iuſti, & gloriamini
omnes recti corde: Et Iſaias: In die illa Iſa. 28.
erit Dominus exercituum corona glo-
riæ, & ſertum exultationis reſiduo po-
puli ſui. * Verum quia res ſæculi, quæ dũ 27
poſſidebantur, magnæ, & quaſi perpe-
tuæ videbantur, tunc demum homines
diſcunt, quam ſint vanæ, & fluxæ, cum
D ſubito amittuntur, neque in illis ſpem
eſſe collocandam, ſed in earum creato-
re, qui mutari nullo modo poteſt: ma- Nihil eſt in hoc ſæculo, quod vermem ſuũ corrodentem non habeat.
gna nobiſcum diuinæ prouidentiæ di-
ſpenſatioque agitur, vt cum maxime no
bis gratæ erant, auferantur. *Ideo parauit
Deus vermẽ aſcenſu diluculi in craſtinũ,
& percuſſit hederam, & exaruit* Nihil ha
bere homo poteſt ita gratũ, ita virẽs, &
quod ita permanſurum videatur, vt ver

A mem ſuum non habeat à Deo paratum
quo aſcendente diluculo percutiatur,
& areſcat. Si regi carus, & intimus es,
quid hominis voluntate mutabilius?
aut ſi hæc maneat, inuidia eorum, qui
locum tuum appetunt te inde deturba
bit. Diuitias multi caſus opprimunt, ho
nores mutata vulgi, aut maiorum, ſiue
voluntas, ſiue opinio, ſecum mutat: vo-
luptates morbi auferunt, pericula pau-
pertas, infamia. * Ita Ionæ quidem he-
dera vnum vermem habuit, noſtræ plu-
rimos: atque, vt alij deeſſent, certe me-
tus, & perturbatæ mentis cogitationes
B deeſſe non poſſunt, quæ merito vermes
dicuntur, vt eleganter exponit Grego-
rius lib. 16. Moral. cap. vltimo. Quia au
tem (inquit) naturæ eſt vermium mo-
mentis ſingulis inceſſanter moueri, nó
immerito ſignatur nomine vermium
inquietudo cogitationum. Quo loco
ita exponit illud Iob. 24 Dulcedo illius
vermes, quia peruerſæ mentis dulcedo
vermis eſt, etenim inde delectabiliter
paſcitur, vnde per inquietudinem inceſ
ſanter agitatur, &c. Sed cur vermis pa-
ratur aſcenſu diluculi, niſi, quia cito có-
cidit huius ſeculi, quæ putatur, felicitas
C & ſæpe eo tempore, quo maxime flore-
re videbatur, & poſſeſſores ſuos in ſpem
diuturnitatis erigebat? Die præcedenti
creuit hedera, ſequentis diluculo acce-
dit vermis, & ſubito areſcit. Quis auté
putaret fore, vt quæ illius diei æſtum
virens tollerauerat, diluculo areſceret,
cuius & frigore, & rore viridior, & vege
Eſther. 7. tior etiam futura videbatur? Quis crede
ret tunc funditus fuiſſe perituras om-
nes fortunas Aman, ipſumque in altam
crucem tollendum, cum vnus ex tot
regnorum optimatibus ad potentiſſimi
regis conuiuium à regina vocatus eſt?
D Iob. 2. Iob, cum prole, opibus, firmitate corpo
ris, gratia, auctoritate vigebat maxime,
repente omnia amiſit, & percuſſus vlce
re, ſedebat in ſterquilinio. * Sed ea eſt
hominum durities, aut potius inſenſibi
29 litas, vt ne ijs quidem amiſſis, quæ ha-
bebant, ſatis reſipiſcant, & de ſententia
deducantur ſua, id eſt, de obſtinato
illo proprij iudicij, & propriæ volun-
tatis amore, aut res ſæculi magni facere
deſinant. Quos ea cauſa ſolet Deus af-

A fligere vehementius, & aliquid addere
iacturæ bonorum, vt grauem morbum,
aut moleſtum perſecutorem, aut vehe-
mens periculum, aut denique aliquid,
quod magnam afferat moleſtiam. Ita cũ
verme hederam cõſumpturo ortus eſt
Sol grauis, quo moleſtior eſſet hederę
areſactio, acceſſit etiam ventus calidus,
& vrens, quo ſolis vis, & ardor iuuare-
tur. Sol, qui alio tempore luce ſua gra- Sol.
tus, calore vtilis, nunc ardore ingratiſ-
ſimus, & infeſtiſſimus eſt, quid aliud ſi-
gnificat, quam potentem olim amicum
nunc ex amico perſecutorem, & inimi-
B cum, aut aliam quamcumque perſecu-
tionem? De quo Propheta Per diem ſol Pſal. 120.
non vret te. Et Apoc. 7. Non eſurient,
neque ſitient amplius, neque cadet ſu-
per illos ſol, neque vllus æſtus. Grego-
rius quoque lib. 34. Moral c. 7 ait. Rur-
ſum ſole perſecutio deſignatur, ſicut in
Euangelio veritas dicit, quod nata ſine Matth. 13
radicibus ſemina orto ſole aruerunt;
quia videlicet verba vitæ in corde ter-
renorum hominum temporali momen
to virentia ſuperueniente perſecutio-
nis ardore ſiccantur, &c. * Et quia ſæpe 30
fit, ut impij huiuſmodi perſecutionibus,
C quæ, vt medicinæ adhibitæ erant, peio-
res per impatientiã reddantur, ſcriptũ
eſt, Et quartus angelus effudit phialam Apoc. 16.
ſuam in ſolem, & datum eſt illi æſtu af-
fligere homines, & igni, & æſtuauerunt
homines æſtu magno, & blaſphemaue-
runt nomen Dei habentis poteſtatẽ ſu
per has plagas; neque egerunt pœniten
tiam, vt darent illi gloriam. Sed vt ven
tus vrens ſolis ardorem adiuuabat, &
multo moleſtiorẽ efficiebat, ita perſecu
tiones adiuuat, & grauiores reddit pra-
ua ſuggerendo, & ad impatientiã prouo
cando malignus ſpiritus, qui venti vren Ventus
D tis nomine in ſcriptura ſolet intelligi, vrens.
auctore Gregorio li. 18. Moral. c. 11. Nã
quia ventus (inquit) vrens immundus
ſpiritus ſolet intelligi, qui male ſugge-
ſtionis flatu ad terrena deſideria iniquo
rũ corda ſuccẽdit, Ieremias propheta te
ſtatur dicens. Ollã ſuccenſã ego video,
& facies eius à facie Aquilonis: Olla Ierem. 1.
namq; ſuccenſa eſt cor humanum ſe-
cularium curarum ardoribus, deſiderio
rumque anxietatibus feruens, quæ à
facie

A ſacie Aquilonis ſuccenditur, id eſt, Diaboli ſuggeſtionibus inflammatur, &c.
31 * Quemadmodum autem Ionam Deus hac moleſtia erudiuit, vt diſceret conſilijs ſuis cedere, & immerito dolere ſe: ita eos, quibus mederi cupit, prius perſecutionibus, & tentationibus emollit, & docet, deinde etiam interrogat: *Putaſne bene iraſceris tu*, dum quædam illorum mentibus obijcit, vnde erroris ſui admoneantur, vt deinceps non à ſe, ſed à Deo duci ſe ſinant, & in eo lætentur, cetera contemnant. At enim, quia nonnumquam nec ita continuo erudiũtur, ſed male ſibi conſtantes reſpondẽt:
B *Bene iraſcor ego vſque ad mortem*, paulatim eos ita inſtituit, & conuincit, vt iam nihil habeant, quod obijciant, ſicuti Ionas tandem conuictus ſiluit. *Tu*, inquit, *doles ſuper hederam, in qua non laboraſti, neque feciſti vt creſceret, &c.* Hoc eſt, Tu doles auferri tibi bona huius vitæ, quæ velut hedera, fragilia ſunt, & caduca, & ſponte ſua, etiam ſi nemo lædat, marceſcunt cito, & areſcunt, cum neque tu ea feceris, neque auxeris. At ego non dolebo horum cauſa perire animam tuam, quam ego creaui mihi ſimilem, & meo ſanguine redemi? Patere igitur il-
C la perire, ne illorum cauſa hæc pereat, dum nimis illis inhæret, & confidit, & nimium ſui iuris effecta ſibi ſubdi melius putat, quam mihi.
32 *Sunt tamen nõnulli, quos Deus ad multorum vtilitatem magiſtros, & duces elegit, in quorum vnius cuiuſque ſalute multorum ſalus agitur, qui neſciunt quod ſit inter dexteram, & ſiniſtram ſuã. & ſunt quaſi iumenta quædam Dei. Et quoniã ſcriptum eſt: Homines, & iumenta ſaluabis Domine, maxime Deus de horum ſalute laborat, per quos aliorum ſalutem operatur, hos præcipue inſtruit & errantes, ſiue per internas inſpirationes, ſiue per verbera, & afflictiones, & ignominias in viam reuocat, quoniam ſi hi pereant multos perire neceſſe erit, qui illorum monitis, conſilijs, exemplo, inſtituendi ſunt.

Deus maxime de eorum ſalute curat, qui aliorũ magiſtri futuri ſunt.
Pſal. 35.

Quis ſicut Dominus Deus noſter, qui in altis habitat, & humilia reſpicit in cælo, & terra? qui ita homines, & iumenta ſeruat, vt non ſolum illorum miſereatur, qui rationis, & intelligentiæ inopia iumenta dicuntur, & magiſtros illis præbeat, aperienſque manum ſuam impleat omne animal benedictione, ſed eorum quoque, qui cum acumine mentis, & eruditione præſtẽt, concupiſcentiæ ſuæ ſeruientes pecudum more viuunt, & iumenta etiam nõ iniuria vocantur. Vere miſericors, & miſerator Dominus, patiens, & multum miſericors, & miſerationes eius ſuper omnia opera eius: Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me ſunt, Pſal. 102.
nomini ſancto eius; Benedic anima mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius: qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes infirmitates tuas, qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te, in miſericordia, & miſerationibus. Domine Ieſu iterum precor, & ſemper precabor Adueniat regnũ tuũ, fiat voluntas tua. Noſtras etiam rebelles ad te compelle propitius voluntates. Caſtiga in hoc ſæculo, erudi, flagella, ſeca, vre etiam, ſi neceſſe eſt, vt tibi obſequamur, vt non quod nos volumus fiat, ſed quod tu vis. Adſit tantum gratia tua, quæ iuuet, ſufficit nobis gratia tua, tantum te ne careamus, tantum te in æternum fruamur. Tibi cum patre, & ſancto Spiritu gloria, & laus, & gratiarum actio in ſæcula ſæculorum. Amen.

FINIS PRIMI TOMI.

LIOTECA NAZ
MA
NUELE